

TOMUS II.

continens

HISTORIAS

SVB GVBERNATIONE

CAROLI QVINTI

IMPERATORIS

VSQVE AD

EJUSDEM IMPERATORIS

ABDIGATIONEM.

AD LECTOREM,

IN SECUNDUM,

& duos sequentes Tomos,

TERTIUM & QUARTUM,

Præfatio generalis.

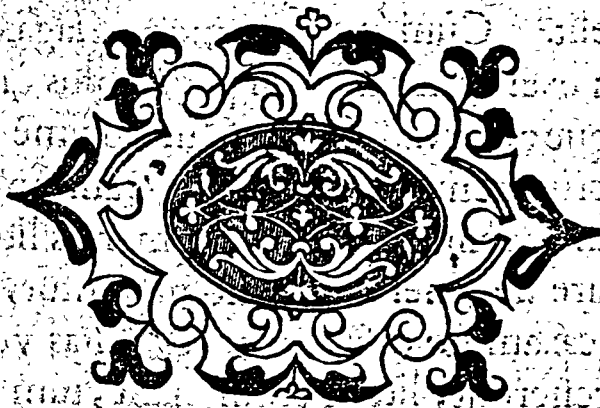

I Marco Tullio Ciceroni, ut Oratori summo, sic & Præstantissimo Philosopho, & in tractatione Reipubl. excellentissimo Viro, credimus, is semper puer est, qui nescit, quid, antequam natus sit, acciderit, in quo numero hominum hic habendus est, qui, quæ in sua tempora memorabilia incurrerunt, & in Republica gesta sunt, ignorat. Nam licet homo multis aliis in rebus à bestia differat: Tamen hoc etiam ei maximè præstat, quod hæc ad id solum movetur, quod sensu percipit, quodque præsens est; Homo autem cum à Deo Opt. Max. ratione præditus sit, & mente tum acri, tum vigente, tum celerrimè multa simul agitante, similitudines rerum & actionum atque exempla inter se conferre, cum præteritis præsentia copulare, & ad hæc futura adjungere, ac ita totius vitæ etiam consequentis Statum complecti, & ad summum omnium bonorum finem se accommodare debet. Itaque si non antiqua & vetusta; at sanè, quæ superiora suaque ætate notatu & memoria digna acciderunt, cognita habere oportet. Si non dico in Reipublicæ administratione, quocunque munere fungatur, sive Consilarii, sive Senatoris, sive Principis, partes suas rectè tueri, sed vel in hac generis humani societate, vel civium communione hominis veri atque civilis officio satisfacere velit. Cùm autem nemo tam sagax, tam perspicax, tam industrius, tam exercitatus sit, qui per se solus omnia explorare, animadvertere, atque observare possit, & ut maximè possit, non perinde tamen omnia ei in mentem veniant, atque animo colligat memoriaque complectatur & retineat, ac si monumentis literarum adjuvetur: Idcirco præclarè de genere humano merentur, hi, qui veritatis studio, & Reipublicæ amore ducti, cum res gestas veterum, & quæ suam ætatem antecesserunt, literis consignant, tum suorum temporum Historias memoriæ mandant. Quod cum ita sit, laudanda quoque est hujus Viri Literati Historiarumque Studiosi opera, qui, quæ in

P R Æ F A T I O.

trium Cæsarum nostra ætate continua serie imperantium, Caroli V. Ferdinandi I. Maximiliani II. gubernationem inciderunt, ex diversis & variis Scriptoribus collecta, tribus Tomis comprehendit, continentibus quidem ratione temporis; at secundum cujusque Imperium distinctis eo ordine, quo alius alium in administratione ejusdem secutus est. Ut enim ex his primus summæ rerum præfectus est Carolus V. cui devoluntate Principum Germaniæ successit Ferdinandus I. ei que subrogatus est Maximilianus filius: Sic in horum trium Tomorum Primum, quæ sub Carolo Cælare, Secundum, quæ sub Ferdinando I. Postremum, quæ sub Maximiliano II. domi forisque, pace belloque acciderunt, sunt congesta. Omnis igitur generis Historias non de Imperii modò Reipublicæque Germaniæ statu rebusque gestis; sed & res exterorum Regum, & in his Turcæ quoque continent, ut ex Catalogo cuique Tomo præposito videre licet. Etsi verò in his quædam tam in verbis, quàm in sententiis cui videri possint acriora, vehementiora, acerbiora & asperiora; tamen veniam dabit Collectori, quod nihil in aliorum libris immutare, sed uti quisque quid scriptum reliquit, ita in hos quoque Tomos conferre voluerit. Quòd si etiam diligens Lector nonnulla ejusdem argumenti in his Tomis omissa, quædam non observato ordine, vel rerum, vel temporum hic atque illic inferta, aliqua etiam ab instituto hoc aliena, permixta invenerit: Is facillè nunc quidem excusatum habebit, tum Collectorem, tum Typographum, si cognoverit, quam ob rem neutri integrum fuerit, hoc tempore, quæ notari & desiderari possunt, corrigere & complere. At verò temporis successu, opera, eaque maxima à docto quodam Viro & Historico dabitur, ut & quæ desint, edantur, & quæ perturbata atque commixta sunt, in ordinem digerantur. Vale Kalendis Augusti, Anno Domini

M. D. LXXIV.

AUTHO-

AUTHORUM LIBRORUM ET OPUSCULORUM,

QVÆ
IN SECUNDO TOMO CONTINENTUR,

Catalogus.

G eorgius Sabinus de Electione & Coronatione Caroli V. Imperatoris, cum Epigrammatibus quibusdam Hermannii Comitis Nevenarii	pagina 1. seqq.
Hartmannus Maurus Consiliarius Archiepiscopi Colonienſis de Coronatione Caroli V. Imperatoris apud Aquisgranum	17
Hieronymi Balbi Episcopi Gurcensis, de futuris Caroli V. Caesaris Augusti successibus, vaticinium	29
Württembergia libri duo, de Huldrici Württembergensis &c. rebus gestis in epotissimum bello, quod ei à Fœderatis Suevis illatum fuit, Authore Johanne Tethingero Pedio	31
Ejusdem Commentarius de Württembergia rebus gestis Huldrici Principis lib. 3.	56
Justini Gobleri narratio, de bello Hildensheimensi inter Ericum Brunſuicensem, & Episcopum Hildensheimensem, anno 1519. durante Interregno gesto &c.	81
Rerum gestarum narratio succincta, quæ in Dania & Suecia, aliisque his finitimis locis ab anno M.D.X. usque ad annum XX. Christierno II. Rege Sueciæ imperante, acciderunt: quibus adjecta est ejusdem Regis vita & coronationis brevis descriptio, Authore incerto	84
De bello Rhodio libri tres, Jacobo Fontano Brugensi Authore	88
Actio memorabilis Francisci ab Sickingen cum Trevirorum obsidione, tum exitus ejusdem: Bartholemaeo Lathomio Arlunensi Authore	121
Rusticorum tumultuum in Germania, anno 1525. excitatorum, & à Magistratibus repressorum Historia, Petro Gnodalio Authore	131
Galeatii Capelle de rebus pro restitutione Francisci Secundi Mediolanensium Ducis, commentariorum lib. 8.	175
Stephanus Brodericus de clade Ludovici II. Hungariæ Regis	218
Commentarius capte urbis Romæ, anno 1527. Ductore Carolo Borbonio, cum præfatione Joachimi Camerarii &c.	230
Carolus, sive Vienna Austriaca.	233
Carolus, sive Tunete	235
Vienna Austriæ urbis à Sultano Solymanno obſessa Historia	237
Belli Pannonici per Illustrissimum Principem Fridericum Comitem Palatinum &c. contra Solymannum &c. gesti, liber unus, Melchiore Sottero à Vinda Authore	248

<i>Henricus Cornelius Agrippa de duplici Coronatione Caroli V. Caesaris apud Bononiam, anno 1530.</i>	266
<i>Victoria D. Sigismundi I. Regis Poloniae contra Waiwodam Muldaviae, olim Daciae &c. Authore Johanne Dantisco &c. Episcopo Culmensi</i>	279
<i>H. Eobani Hessi, Gratulatoria acclamatio ad Philippum Hessorum, &c. Principem, de victoria Würtembergensi &c.</i>	280
<i>Oratio de expulso & restituto Duce Würtembergensi Ulricho, Marburgi habita a Nicolao As. Barbato</i>	285
<i>Michaelis Augusti Würtembergensis gratulatio ad patriam, de reditu Principis Ulrichi, cum aliis eiusdem eadem de re versibus</i>	295
<i>Tumultuum Anabaptistarum liber unus, Authore Lamberto Hortensio Montfortio &c.</i>	298
<i>De miserabili Monasteriensium Anabaptistarum obsidione, excidio, memorabilibus rebus, tempore obsidionis, in urbe gestis &c. Libellus Antonii Corvini ad Georgium Spalatinum</i>	314
<i>Diarium expeditionis Tunetanae à Carolo V. Imperatore, anno 1535. susceptae, Johanne Etropio Authore</i>	320
<i>Eadem de re, quibusque artibus Hariadenus &c. cognomento Barbarussa Regno Tunetano potitus sit, ex Pauli Jovii Historiarum sui temporis libr. 33. fragmentum</i>	343
<i>Nicolaus Villagogno Eques Rhodius de Caroli V. Caesaris expeditione in Africam, ad Argieram</i>	365
<i>Johannis Christophori Calveti Stella, de Aphrodisio expugnato &c. commentarius.</i>	371
<i>Christophori Richerii Thorignei &c. de rebus Turcarum ad Franciscum Gallorum Regem lib. 5.</i>	382
<i>De Origine Turcarum & ortu Ottomanni, & ordine ad Disciplinam Turcica militaria</i>	403
<i>Commemoratio causarum à Schmalkaldici Fœderis sociis edita, belli à se, contra Henricum Brunsvicensem, anno 42. suscepti, cum expositione Historia, quomodo ab iisdem Ducatu exutus & captus sit</i>	407
<i>Iisdem de rebus Narratio Mauritii Ducis Saxoniae, cum epistolis ejusdem, & Henrici Ducis Brunsvicensis eorumque Consiliariorum</i>	415
<i>Ex Pauli Jovii lib. 44. Historiarum, sui temporis de bello Juliacense fragmentum</i>	422
<i>Johannis Martini Stella de Turcarum in Regno Hungaria, anni 1543. & 44. successibus, ad fratres &c. Epistola prima</i>	425
<i>Secunda</i>	429
<i>Tertia</i>	432
<i>Quarta</i>	434
<i>Ejusdem descriptio & munitiones Altemburgi arcis dotalis Reginae Mariae &c.</i>	436
	<i>Ejusdem</i>

<i>Ejusdem descriptio & munitio urbis Vienna</i>	438
<i>Lamberti Hortensi Montfortii Historici de bello Germanico libri 7.</i>	441
<i>Descriptio pugnae, qua Johannes Fridericus Elector Saxoniae à Caesare non procul à Mülberg Saxoniae oppido, die 24. Aprilis, anno 47. captus est.</i>	506
<i>Nicolaus Mameranus de investitura regalium Mauritio Duci Saxoniae 24. Febr. anno 48. facta, ubi simul vestitus, incedendi & sedendi, ac Electorum ordo in ejusmodi celebritatibus describitur.</i>	508
<i>Historia belli Magdeburgensis, anno 1550. & 1551. gesti, Sebastiano Besselmeiero; civis Magdeburgensi Authore.</i>	518
<i>Rerum ad Agriam anno 1552. gestarum narratio Johannis Sambuci.</i>	539
<i>Expugnatio arcis Temesvari ab eodem descripta, anno 1552.</i>	540
<i>Historia expeditionis ab Henrico Rege Francorum in Germaniam suscepta, & occupata ab eadem urbis Metensis, & à Carolo V. Caesare obsessa, desumpta ex lib. 24. Commentarior. Johannis Sleidani.</i>	543
<i>Historia infelicis pugnae inter Mauritium Electorem Saxoniae, & Albertum Marchionem Brandenburgicum unà cum Mauritiis funeris & sepulturae descriptione, Autore Thoma Wintzero Dresdensi, atque Epigrammatibus Georgii Fabricii.</i>	559
<i>Alia in eundem Electorem Epigrammata.</i>	567
<i>Ecloga de ejusdem morte.</i>	ibid.
<i>Oratio Lipsiae ad ejusdem Electoris funus, cum produceretur 13. Kalend. Jul. habita à Joachimo Camerario.</i>	569
<i>In ejusdem obitum Epitaphia ab eodem Camerario scripta.</i>	576
<i>De Morini, quod Thero vanam vocant, & Hedin. expugnatione, de qua praelio apud Rentiacum, & omnibus inter Caesarianos & Gallos usque ad annum 1555. vario eventu gestis, narratio & Dialogus, Jacobo Basilio Marcheto Despota Sami, Authore.</i>	577
<i>Rei contra Turcas anno 1556. geste, brevis descriptio, cum adjecta Chorographia, Wolfgango Lazio Viennensi &c. Authore.</i>	581
<i>Rerum contra Turcas auspiciis Ferdinandi Austriaci, Caesaris F. anno 1556. in Interramnensi Pannonia gestarum, Historiola, Dialogo confecta, Authore Basilio Johanne Herold.</i>	585
<i>Nicolai Mamerani D. Caroli V. gestarum ab ipsius electione, anno 1519. mense Junio facta, usque ad annum 48. relatio sive Epitome.</i>	601
<i>Ejusdem Epigramma de laboribus Caroli V.</i>	607
<i>Papiensis obsidionis, & eorum, quae in ea acciderunt, historica narratio, ab Hadriano Barlando, Professore Lovaniensi descripta.</i>	607
<i>Quomodo à Caesariano exercitu 6. Maji anno 1527. Roma capta & direpta sit.</i>	611

- Johannis Staphylei de causis excidii urbis Romæ, anno 1527. ad Rotæ auditores oratio &c.* 613
- De capta & direpta urbe Romæ, anno 1527. P. M. oratio* 614
- De puella, quæ sine cibo & potu vitam per annos aliquot in pago Roed, Spirensis Episcopi ditioni subjecto, egit, brevii narratio, Gerardi Bucoldiani Physici Regii* 618
- Damiani Gois Equitis Lusitani de obsidione Lovanii, & captivitate sua ad Carolum V. narratio* 620
- P. V. narratio, de vicissitudine rerum, quæ anno Domini 1553. mense Julio in Regno Britannia acciderunt* 631
- Narratio eorum, quæ in Anglicano Conventu, Londini habito, inter Regis. Cardinalem Polum & populum de Religione Pap. restituenda, acta sunt, &c.* 636
- De abdicatione seu renunciatione Imperii & Regnorum à Carolo V. Imperatore, anno 1555. & Electione Ferdinandi Imperatoris, anno 1558. facta, rebusq., quæ inter utramque acciderunt, Wilhelmi Godelevii Historiola.* 638

ELECTIO ET CORONATIO CAROLI V. IMPERAT. AUG.

Doctè & eleganter

Per

GEORGIUM SABINUM, Brandenb.

Conscripta,

AD

Clarissimum Virum Dominum
Doctorem

PHILIPPUM
BUCHEMERUM,

Illustrissimi Principis Alberti Car-
dinalis & Archiepiscopi Mo-
guntini Medicum,

GEORGII SABINI,

PRÆFATIO.

Um mihi se præsent faciles in carmine
Musa
Quæ nova sit forsân causa Philippe ro-
gas:

Cur magis Historia, quàm carminis, autor, haberi
Posthabito tandem nunc Helicone, velim.
An, quia nulla manent hoc tempore præmia Vates:
Me sacri titulum Vatis habere pudeat?
Non ista: nam dulces amplector, ut antè, Camœnas:
Et plus Aonia me nihil arte juvat.
At modo plana dedi numeris quod scripta solutis,
Non levis auctoris iussa verenda sequor.
Scilicet armipotens hoc me Germania Vatem
Historico filo texere iussit opus.
Est gelidas inter valles, lucumq; silentem,
Herbidus ad Viadri rauca fluentia locus.
Hic ego dum sedeo nemoralibus abditus umbris,
Blandaq; consueto carmina more cano:
Ecce gerens frameam dextra, parramq; sinistra,
Famina castrensi venit amicta sago.
Atque ita, pone metum, neque enim licet arma fera-
mus
Martia nos tecum bella geremus, ait.
Illa ego sum genitrix magnorum clara virorum,
Tom. II.

Urbs quibus Imperium nunc Tyberina dedis.
Inclita Teutonici qui gentibus indidit Heros
Nomina, me natus matrè Tuisso fuit.
Multaq; sunt armis parta trophœa meis:
Ipsa meos illuc deduxi invicta colonos,
Qua rapido spumans amne Garumna fluit.
Ipsa Calidoniis incussi bella Britannis,
Anglorumq; recens nomen habere dedi.
Quid loquar Hunnorum durissima Regna? quid ar-
bes
Hesperias? nostra quæ domuere manus.
Hei sed iniqua mihi fors hunc invidit honorem,
Clara voluminibus ne mea gesta forent.
Ex quibus Aeneadum non vivit glòria chartis?
Græcia præcones est quot adepta suos?
At mea laude caret Virtus, quia nemo notavi
Res, nisi Scriptorum barbara turba, meas.
Haud tamen indignor, meritis fraudata quod olim
Laudibus, & nullo nomine clara fui:
Tum populus nostri de stirpe Tuissonis ortus,
Nil minus, eloquii quàm studiosus, erat.
Non sacra Musarum, sed Martis castra, colebas:
Tempora non doctis artibus ulla dabat.
Culta sed hac postquam studiis effloruit ætas,
Quod merita careo laudis honore, queror.
Namq; meos quamvis multi nunc inter alumnos
Fecunda docta Palladis arte valent:
Quamvis eloquii præstantem dotibus æquans
Cecropium Latio cum Cicerone senem:
Nullus in his peragit nostra præconia fama:
Nec patriæ curat ficta referre sua:
Tu nisi quod tenero cecinisti carmine nuper
Prælia Caesaribus facta Sabine meis.
Ergo per Aoniæ fontis amabile nomen:
Te per Apollineas quas colis, oro Deas:
Ut patriæ dignas ad sidera tollere laudes
Primus, & Historici munus obire velis.
Quamvis impariter junctos deducere versus
Aprius, inq; pedes cogere verba, queas,
Aspice Pontanum, Sebetida cujus ad undam
Nobilis Historicum Musa recepit onus:

A

Non-

Nonne senis calamo Patavini bellica scripsit
 Gesta: licet melior carminis author erat.
 Nec tamen immensarum temole gravabo,
 Tantum clara tui temporis acta refer.
 Quantas ediderit me Carolus auspice strages,
 Gallica dum Regnis expulit arma suis:
 Egerit & capto quantum de Rège triumphum,
 Aurea qui clypeo liliu trina gerit:
 Utq; rebellantem Tyberim superârit & Arnun:
 Depulerit Libyca victor ut urbe Scytham:
 Duxerit Algera quantas ad littora classes,
 Maurus ubi rapido sole perustus agit.
 Denique quam celeri Virtute subegerit hostem,
 Freta Sicamborum quo ducet terra fuit.
 Hac precor intexas victuris gesta libellis,
 Teque sinas patria, quaeso, movere preces.
 Si tamen aut precibus minus, aut pietate, moveris,
 Acce tibi calcar fama perennis erit.
 Nam bene si longa de posteritate merentur,
 Condere quos patria non piget acta sua:
 Hac, quibus Historiam referes patriaq; triumphos,
 Scripta tibi quantum sunt paritura decus?
 Deserat, cœpi: faciam matrona quod optas,
 Et præstabo libens omne quod ipsa jubes.
 Illud enim quanquam nostris est viribus impar,
 Haud tamen impositum ferre gravabor onus.
 Nec meus egregia conatus laude carebit:
 Nam pius est patria facta referre labor.
 Vix ea fatus eram, per opaca devia sylva,
 In sua bellatrix illico castra redit.
 Ergo opus aggrediens, primis exordia cœpi
 Rebus, q̄, extincto Caesaris hujus avo.
 Gallus ut ipse sibi desponderit orbis habenas,
 Mortuus Imperiicum Moderator erat:
 Carolus eximia Virtutis & indole Princeps,
 Ut sit in Augusta sede locatus avi,
 Hac modo complexi parvo sumus acta libello:
 Cetera quo referam, grande volumen erit.
 Unica nunc rerum tutela Philippe mearum,
 Hoc opus auspicio nominis edo tui:
 Qui mihi cum tali sis fœdere junctus amoris,
 Taurica vix nostram solvat ut ara fidem:
 Inter honoratos merito tu primus amicos,
 Ingenii debes munus habere mei.
 Hoc igitur lato, quo convenit, accipe vultu:
 Hoc tibi sinceri pignus amoris habe.
 Quin & contigerint ubi mollia tempora sandi,
 Factus ut Princeps hac monumenta legat,
 Ejus in hoc fiunt etiam præconia scripto,
 Laudatq; frequens nominis extat honos.
 Nempe quod is fuerit suffragatoribus author,
 Lilihero Regine sua sceptrâ darent:
 Tradere sed mallent ut Caesaris illa nepoti:
 Tentona ne patrum perderet ora decus.
 Quod nisi tam constans ac providus ipse fuisset:
 Publica res quantis nunc foret aucta malis?
 Legibus orba suis Germania, turpiter esset
 Jussa sub externi Principis ire jugum:
 Quia, feris Scythæ cum gentibus impia junxit
 Fœdera, Casareas Gallus haberet opes.
 Ipsius æternas igitur testantia laudes,
 Exhibeas illi scripta legenda velim.
 Sic triplices ducant tibi stamina longa sorores:
 Sic tua sit felix sospite prole domus:
 Sic, alter veluti Podalirius, arte medendi
 Languida mortifera corpora tabe levis.

MAMERANUS LECTORI.

Hujus te hic admonitum volo Lector, ut cum
 in Sabino legis, *Moguntinum simul & Colo-*
niensem Cesari imposuisse coronam, intelligas parum
 exploratè Sabinum retulisse, magisque Mauro creden-
 dum, qui ipsemet sui Domini Electoris Consilia-
 rius interfuit, quàm qui relatu vel absens, vel non
 officarius in ea accepit. Nam verè scribit Mau-
 rus, tres Archiepiscopos Electores simul præstitisse hoc
 officii. Quanquam ad solum Coloniensem ratione præ-
 rogativa sua Ditionis, in qua Aquisgranum est, spe-
 ctare perhibeant. Cujus tamen officii mirum est nul-
 lam prorsus in Aurea Bulla Caroli IV. expressam
 fieri mentionem, sicuti nec de nonnullis aliis quo-
 que non minus necessariis, ut opus reformatione
 aliqua habere videri possit.

DE ELECTIONE ET CORONATIONE CAROLI V. CÆSARIS AUG. HISTORIA.

Cum Maximilianus exemptus esset rebus hu-
 manis, & magno in luctu esset Germania, ex-
 teri Reges quasi custode publica pacis à sta-
 tione remoto; in tanta occasione rei bene gerendæ
 non cessandum sibi esse ducebant. Alibi *Selymus*
Turcarum Imperator, pacata Regno in Syria &
 Ægypto, magna felicitate adjecit animum ad Pan-
 nonias occupandas, eamque in rem omni cura & stu-
 dio incumbibat. Alibi *Gallus* Mediolanum, nemi-
 ne jam adversante, tenens, & elatus clarissima vi-
 ctoria, cum triennio antè ingentes copias Helve-
 tiorum profigisset, habere se occasionem optatam
 arbitratur decus ac nomen Imperii ad Gallos trans-
 ferendi, & recuperandi Regni Neopolitani, quod
 aditum in Italiam, & eam partem teneret, quæ quasi
 domicilium fuisset Imperatorum. Itaque repente
 novas res moliri cœpit, conscribit exercitus, fœde-
 ra cum Burgundis dissolvit, facit nova cum iis, quo-
 rum sibi profuturam amicitiam existimabat. Et in
 primis Pontificem Leonem X. sibi adungere stui-
 det, ut petitionem Imperii adjuvet. Flagitat etiam
 sibi titulum Imperatoris Constantinopolitani decerni.
 Nam ut persuaderet, ex Republica esse, ut Impe-
 rium sibi committeretur, pollicetur se mortuum
 esse Turcicum bellum, ad quod gerendum maxi-
 mè profutura esset, conjunctio Italia, Galliarum, &
 Germaniarum. Neque hæc Romæ tantum aguntur,
 invitantur & Veneti ad societatem consilii. Mis-
 tuntur Legati in Germaniam, petaturi Imperium
 apud Electores. Interea sollicitantur & civitates
 aliqua in Germania, ut Gallicis exercitibus rece-
 ptum præbeant, quæ videbantur arces belli fu-
 turæ, si armis possessio Imperii tuenda esset. Tali
 tempore maxime conspici potuit, quantum ad tran-
 quillitatem & salutem orbis terrarum conducatur Ele-
 ctorum in Germania consilium. Cum enim impen-
 deret ingens rerum mutatio, sapientiâ, constan-
 tiâ, concordia, & fide Electorum, dignitas Im-
 perii & forma Reipublicæ conservata est. Statim
 enim

enim *Archiepiscopus Moguntinus*, Albertus, Marchio *Brahdemburgensis*, Cardinalis titulo *Divi Chrylogoni*; intellecta morte Maximiliani, cum ipsius munus sit convocare Electores, *significat eis interitum Imperatoris; & Francofordiam eos ad deliberationem de successore, & ad electionem vocat.* Quos etsi per sese movebat officii ratio, ut electionem maturare studerent, tamen cum in tantis periculis, quæ videbant impendere, magis etiam properandum esse intelligerent, *ad dictum diem omnes Francofordiam ad Mœnum conveniunt:* videlicet Albertus Cardinalis *Archiepiscopus Moguntinus*, Hermannus Comes de *Weda* *Archiepiscopus Colonienfis*, Richardus *Archiepiscopus Trevirensis*, Lassa Dominus de *Sternberga*, Ludovici Regis *Bohemiæ* Legatus, Ludovicus Comes *Palatinus*, Dux *Bavariæ*, Fridericus Dux *Saxonie*, Joachimus I. Marchio *Brandenburgensis*. Velut omen fuit faustæ Electionis, quod nemo Electorum aberet: Sed convenerant omnes, ut communi consilio atque animo rem tantam agerent, quæ ad salutem totius orbis terrarum, & ad universam posteritatem pertineret. *Ac die Junii XVII. Anni M. D. XIX. in Aede Divi Bartholomæi Francofordiæ;* ut auspicia horum consiliorum essent felicia, *sacrum de Spiritu sancto celebratum est, in quo ad aram stantes Electores singuli trabeati, inspectante Ecclesia publice iurjurandum religiose dederunt;* se bona fide servaturos decreta de electione, quæ in Aurea Bulla (sic enim Imperii constitutionem vocant) sancitæ sunt. Et articuli ea de re in Aurea Bulla publicè lecti sunt. Mox ab ara in sacrarium interius ejus templi, ubi veteri more solet electio fieri: Principes Electores ingressi sunt, ibi *Moguntinus* ut deliberationem auspicaretur, *hanc ad Collegas orationem habuit.* Ut in publico sacro vota fecimus, ut Deus gubernet consilia nostra dere omnium maxima; videlicet de eligendo Imperatore: ita nunc postquam auspicato ad hanc difficillimam deliberationem inchoandam, inter ipsas aras congressi sumus, iterum precor Deum optimum maximum, ut mentes nostras regat, ad reinendam inter nos concordiam, & flectat ad eligendum Principem salutarem universo Imperio Romano, ac præcipuè utilem Ecclesiæ Christianæ. Nec dubito quin vos omnes magna sollicitudine & pietate, assiduis votis idem à Deo petatis. Nulla enim difficilior deliberatio de ulla re humana incidere potest, quam de Imperatore eligendo! Nam cæteri Reges, non sustinent hoc ingens onus externa Regna propugnandi. Noster Imperator *eligitur, ut sit Dux publici consilii inter omnes Reges,* ut propugnet Italiam, ut tranquillitatem Ecclesiæ præcipuè custodiat. Itaque cum tantarum rerum cura Imperatori commissa sit, *non ut in cæteris Regnis, nascuntur successores;* sed gravissimo consilio constitutum est, ut iudicio atque autoritate nostri Collegii quæratur successor, qui molem tantarum rerum sustinere possit. Equidem agnosco huic tam difficili deliberationi, nullam humanam sapientiam parvam esse; sed me in his curis præcipuè hæc consolatio erigit, quod cum Imperia divinitus constituta sint, non dubito, & nostrum Collegium à Deo gubernari, qui, si nos Legibus nostris obtemperabimus, si

pietatem, fidem, & diligentiam, quantum prospici hominum mentibus potest, præstiterimus, aspiraturus est consiliis nostris; ut electio sit fausta ac felix patriæ, ac universo nomini Christiano. Deinde ea quæ in tali Senatu & summo consilio orbis terrarum requiri possunt; video in vobis esse, rerum usum, sapientiam, pietatem erga Deum, fidem erga Rempublicam, studium tranquillitatis communis. Cumque præcipuè nobis concordia opus sit, declarastis ea in re aliqua ex parte voluntatem vestram, quod sine contumacia omnes in tempore convenistis. Quamobrem vobis publico nomine gratias ago. Et modo iurjurandum dedistis, cum in cæteris articulis obtemperaturos vos esse legibus, tum verò in eo, qui ad reinendam communem tranquillitatem præcipuè pertinet, ut illi qui psumum suffragiis Rex creatus & renunciatus fuerit, omnes obediant. Quare satis provisum est iurejurando, ne qua publica in Imperio discordia oriatur. Hic aditus ad causam nostram; bonam mihi spem facit, de cæteris quæ restant agenda. Sed tamen ut magis muniat, concordia; duxi initio vos cohortandos esse; ut priusquam in suffragium itur, inter nos re disputata, demus operam, ut omnium suffragia consentiant. Multa in hac natione bella civilia, plena crudelitatis, & perniciofa toti orbi terrarum, & antequam concilium Electorum constitutum est, & postea, propter successionem aut suffragiorum dissimilitudinem, in electione, exarserunt. Ludovico Pio filius Lotharius conatus est Regnum eripere. Capto Patre postea Lotharius confligit cum fratribus, tam atrociter, ut in eo prælio Francorum vires adeò afflictæ sint, ut postea decus Imperii tueri non potuerint. Saxones deinde rerum potiti sunt, quos exercuerunt asperissima seditiones. Adversus Henricum primum, Dux *Bavariæ* Arnoldus bellum movit, quod tamen moderatione Henrici citò sedatum est. Sequens bellum quod Lotharingus movit adversus Ottonem, ut Francico nomini Imperium restitueret, annos duravit sex, estque Germania fœdè igni ac ferro vastata, donec ad extremum in acie interfectus Lotharingus pertinaciæ suæ poenas dedit. Ottonis II. tempore, Galli armis conati sunt ad se transferre Imperium. Ottoni III. eripere conati sunt Imperium, Henricus *Bavarus*, & quidam Romæ *Crescentius*. Hæc certamina, ut caveret ad posteritatem Otto III. gravissimo consilio & comprobante Romano Pontifice, Collegium Electorum instituit, cujus collegii sapientia & fide, jam annos quingentos Imperii possessio in hac natione retinetur. Quod non modò Germanico nomini gloriosum est, sed etiam toti Europæ multis modis salutare fuit. Sæpè enim nostri Imperatores ex Italia barbaros depulerunt, & perniciosas mutationes magna Virtute prohibuerunt. Sed tamen aliquoties contentio de Regno, gravissimè afflixit Germaniam atque Italiam adversus Henricum IV. Virum fortem & impigrum, multi Principes in Germania atque Italia conspirarunt, qui Rudolpho Duci Saxonum, & Suevorum, tribuerunt nomen Regium. In hoc bello cum essent duæ fortissimæ nationes conjunctæ, Saxonica & Suevica, nec posset Henricus sine acceptis dimicationibus dignitatem suam propugnare, ita ab utrisque dilacerata est patria, nunquam ut postea pri-

stinam Majestatem recuperaverit. Imperium nostrum. Dum enim civilibus bellis domi conflictamur, interea Galli bonam Belgici partem & Sequanos invaserunt. Denique multis ubique praesidiis atque ornamentis amissis; postea ceteris nationibus opem ferre non potuimus, ut antea; nec Regibus aliis formidabiles fuimus, ut olim. Potest & inde aestimari, quam funestum & luctuosum bellum patriae fuerit, quod in eo non solum multi profani Principes interfecti sunt, Rudolphus Dux Sueviae, Otto Dux Saxoniae, & Gerardus, Lotharii Pater, Egbertus Marchio Misnensis, sed etiam trucidati sunt aliquot Episcopi, quos religio adversus bellicorum injurias defendere debebat. Sunt enim occisi Episcopi, Magdeburgensis & Wormatiensis. Ad haec mala accessit & perturbatio Religionum, & Schisma. Secutum est aliud bellum, ortum ex dissimilitudine suffragiorum in Electione, inter *Conradum Suevum, & Lotharium Saxonem*, quod, postquam multae urbes in Imperio vi captae sunt, auctoritate Divi Bernhardi sedatum est. Exarsit multo crudelius bellum inter *Philippum & Ottonem IV.* propter Electorum discordiam. Aliquot praelis victus Otto fugit ex Germania in Angliam. Postea *adversus Fridericum II.* a quibusdam electus est *Henricus Landgravius Thuringiae*, qui in obsidione Ulmae ex vulnere periit. Secundum est Interregnum, quod duravit annos ferme octodecim: in quo nonnulli *Electores acersiverunt in Germaniam ad Imperium Richardum fratrem Regis Britanniae.* Interea cum sine Rege esset Respublica non solum defecerunt in Italia civitates, sed etiam in contemptum venit apud omnes Germanica natio. Aliquando post, *dissensio in Electione Ludovici Bavari, & Friderici Austriaci*, bellum ingens excitavit, quorum alter Bohemos, alter Hungarica auxilia in Germaniam adduxit. Ita utrinque a Barbaris Germania crudeliter vastata est. Deinde *adversus Ludovicum, electus est Carolus Luxemburgensis.* Neque haec Electio habuit omnium suffragia, & statim nonnulli ex Electoribus expetiverunt Eduardum Angliae Regem. Alii deinde Comitem Svarceburgensem. Toties inciderunt certamina in hac natione de successione, quibus & domi Majestas Imperii graviter concussa est, & interea foris neglecta est Respublica. Dum enim occupati sumus civilibus bellis, aut fracti domesticis cladibus, non potuimus reprimere Turcas, quorum potentia nemine obsistente, quantum creverit, videtis. Totigitur exemplis tristissimis moniti, pertinacissime tueri concordiam debemus, praesertim hoc tempore, cum Turcae nobis bellum denunciant, comminantur se non modo Imperium, sed libertatem & Religionem erepturos esse. Etsi autem *jurejurando vestro prospectum est, ne qua seditio oriatur, etiamsi suffragia non consentirent*, tamen vos ipsi intelligitis, plurimum referre, ut prorsus consentiant suffragia. Nam quamlibet levis dissensio, tamen multas in Rebus publicis deliberationes impedit, & saepe horribiles motus parit. Nec desunt, qui capiant omnes occasiones distrahendae Germaniae in diversas partes. Multum autem ad illos deterrendos, profuturus est consensus noster. Plurimum etiam afferet momenti, ad voluntates Principum ac populi Germaniae, ad nostram sententiam adjungendas. Cogitate omnium Regum ac

Principum oculos in nos esse coniectos, qui non modo de eo, quisquis Electus fuerit, sed de nobis etiam judicium facient, an gravitatem tantam praestiterimus, quanta in hoc summo consilio orbis terrarum requiritur, an saluti orbis terrarum consulere voluerimus, ut privatis cupiditatibus morem gesserimus. Et nos quidem non modo hominum judicia, sed multo magis Deum testem atque arbitrum harum nostrarum cogitationum vereri decet, qui cum Imperia constituerit ad defensionem pacis, Juris, & Religionum, nequaquam vult ea discordiis non necessariis labefactari, aut dissipari. Nec dubium est, cultum Deo gratissimum esse, studium concordiae publicae, praesertim quae ad Imperiorum conservationem pertinet. Quam opinionem, etsi omnibus hominibus oportuit infixam esse, tamen Viros Principes ita amplecti decet, ut in publicis consiliis nunquam ab ea deflectant, ut omnes deliberationes atque actiones referant ad communem concordiam retinendam. Ego quidem mori malim, quam auctor esse publicae inter Electores discordiae. Quare sententiam meam re disputata libenter cum vestra jungam, ut consentientibus suffragiis, id quod optimum erit, Deo adjuvante, statuamus. Velim igitur prius nos de universa Republica colloqui, quam in suffragia eatur. Est enim disputandum etiam quarum rerum curam Imperatorem maxime suscipere velimus, quas Imperii partes sanari initio necesse sit, quomodo constituenda judicia in Imperio, & pax munienda sit. Et sunt alia multa, de quibus expedit nostras opiniones conferre. Locus imposuit mihi necessitatem dicendi, & inchoandae hujus deliberationis. Ceterum meum judicium non antefero, vosque pro excellenti sapientia & gravitate vestra scio venire huc paratos & meditados. Quare sententias vestras audire maxime cupio, vosque rogo, ut orationem meam profectam ab animo & amante Republicae, & de vobis amanter & honorifice sentiente, boni consulatis. Etsi autem fortasse, non necessaria fuit haec cohortatio: Novi enim voluntates vestras, ac saepe comperi vos concordiae publicae cupidissimos esse, & multa nos foedera jungunt, cognatio, societas Religionis, & hujus nostri amplissimi Collegii, tamen huic tempori videbatur apta haec oratio. Nunc enim toti orbi terrarum maxime opus est nostro consensu.

Haec cum dixisset Moguntinus, congressi reliqui Electores, breviter colloquuntur, & cum adhortationem de retinenda concordia in tanto publico periculo, gratissimam sibi fuisse, ostendunt, tum vero Sapientiam Moguntini laudant, quod & Dux publici consensus esset, & monstraret viam, qua dissensio caveretur, sequi omnes profitentur assentiri dictae Moguntino sententiae, & summo studio daturos operam, ne suffragia discrepent. Haec jubent communi nomine omnium dici a Joachimo L. Marchione, cui libenter has dicendi partes tribuebant ceteri Principes, propter excellentem Eloquentiam. Erat enim tum quidem ea *Virtus & gravitas Principum, ut sine invidia singulis concederentur suae laudes*, nec parum ad communem salutem tum quidem profuit, quod adhuc privatim magna inter se benevolentia devincti erant, quam & Republicae causa diligenter tuebantur. Et quia veteri Germanorum more sentiebant bona fide amicitias

nas colendas esse. Et erat ea magnitudo animi non solum, ut privatas similitudines nullas afferendas esse ad publica consilia ducerent; sed etiam, ut nullas admitterent in animos adversus cognatos, præsertim in Republica conjunctos. Sed ab hac Virtute quantum degeneraverit sequens ætas, non liber hoc loco commemorare. Videmus enim in multis magnis Rebus publicis consilia privatis odiis impediri. Sed redeo ad Historiam. Cum Joachinus Marchio, Moguntini frater, dixisset communi omnium nomine, assentiri omnes dictæ sententiæ, ut prorogato die suffragationis, postmodum ad deliberationem conveniant, interea venerant Moguntiam Legati Caroli Archiducis Austria & Burgundia, & Regis Hispania: Mathæus Episcopus Gurcensis Cardinalis: Fridericus Comes Palatinus Dux Bavariæ, Casimirus Marchio Brandenburgensis, Henricus Comes Nasslavenensis, his adjuncti Consiliarii aliquot. Hi nomine Regis Caroli modeste petebant, ut ejus in Electione ratio haberetur: quoniam & indole ad Virtutem egregia esset, & Religionem ac Justitiam summo studio coleret. Natura verò à crudelitate, & ab obscœnis libidinibus abhorreret, & jam specimen dedisset industriæ, Fortitudinis, & felicitatis suæ in occupandis Hispaniæ Regnis. Cumque de ejus ingenio ipse esset optima, pollicebantur potentiam, qua ceteris Principibus antecelleret, futuram esse præsidio Germaniæ, & universo nomini Christiano. Admonebant etiam Electores, à Maximiliano Imperatore, nepotem ipsi commendatum esse, cujus memoria ipsis, propter excellentem ejus Virtutem & Sapientiam, gratissima esset. Tanta autem in Maximiliano gravitas fuit, tantus amor patriæ & communis salutis, ut nisi probasset ingenium nepotis, & judicasset profuturam orbi terrarum, Electionem ipsius non fuerit cum commendaturus Electoribus. Hæc cum Legati Austriaci Electoribus significassent, postea Moguntia cum summa modestia eventum Electionis expectabant, nulla præsidia comparabant, ne quid contra Electorum libertatem in Interregno moliri videretur. Erant & Confluentia, Gallici Legati, qui privatum ingentibus promissis, animos non Electorum, tantum, sed etiam aliorum Principum, & Civitatum, conciliare Regi Francisco conabantur, disputabantque, nihil contra leges facturos Electores, si Francorum Regem designarent Imperatorem, quod Francorum Reges à Germanica stirpe orti sunt. Addebant, olim tantam fuisse conjunctionem utriusque gentis Gallica & Germanica, non ut distracta in duo Regna fierint, sed velut unum Regnum sub iisdem signis, sub eodem Rege Francorum, sociæ arma gesserint, domi iisdem legibus, eodem jure, gubernata sint, eamque conjunctionem primum gloriosam fuisse Germanico nomini. Deinde etiam salutarem universæ Europæ ac præcipue Ecclesiæ. Nam Imperii decus initio partum utriusque nationis Virtute, postea Germanos, quasi usucapione retentum, possedisse. Quantum verò profuerit conjunctio Gallia & Germaniæ initio, inde æstimari posse, quod cum Italiani alibi Sarraceni popularentur, alibi verò Longobardi non contenti finibus suis, Romam ipsam, arcem & caput Christiani nominis in Europa, in barbaricam servitutem redigere conarentur, diu quassata Italia, hæc una res, videlicet conjunctio Gallia & Germaniæ, opta-

tam pacem attulerit, quæ duravit annos ferè centum, quoad familia Pipini & Caroli Imperium tenuit. Defensas esse, ut pacatas à nobis communiter, & alias Regiones in Europa: Sarracenos ex Hispania effusos in Galliam, fuisse repressos, liberatam Germaniam terrore Hunnorum. Sed si unquam, nunc maxime optandam esse, conjunctionem Gallia & Germaniæ, ad reprimendam barbariem Turcicam. Tenere autem Regem Franciscum etiam bonam Italia partem, & habere studia reliquorum Italorum. Semper Gallicos Reges Romanam sedem singulari pietate veneratos esse. Quare & erga Regem Franciscum, & Gallicum nomen, optimam esse hoc tempore Romani Pontificis voluntatem, nec verò aliam ullam ostendi posse expeditam rationem belli adversus Turcicam nationem gerendi, quam si communibus opibus Italia, Gallia, & Germaniæ res suscipiatur. Has Regiones propter opportunitatem locorum, propter copias & exercitus, etiam antea visas esse in primis idoneas, ad hoc bellum gerendum. Nam & Sigismundi Imperatoris tempore, exercitum contractum fuisse, ex Italis, Gallis, & Germanis. Adhæc quod classem ita instructam habeat Gallia, ut si Veneta classis adjuncta fuerit, non dubium sit, mari toto, quæ velint litora, quas oras, insulas, portus, tuto petere & oppugnare possent. Porro si tanto bello Dux quarendus esset, Republicanam ipsam flagitaturam esse Regem Franciscum: Quia non solum autoritate reliquos Principes anteciret, sed etiam usu & peritia rei militaris. Nec deesse ejus Virriti felicitatem. Quantas enim res gessisset, dum recuperaret Insubriam, omnibus notum esse, quanta felicitate maximas hostium copias profligasset, quoties toto triennio dimicasset acie. In his rebus cum felicitas ejus conspici potuerit, tum verò Virtus, magnitudo consilii atque animi, laborum tolerantia, diligentia in omnibus rebus providendis, quæ ad Imperatoris curam pertinent, tanta fuerit, ut peritissimorum confessione nemo ei Ducem hoc tempore antefendus sit. Etenim quod hoc bellum non tantum auspiciis ipsius, sed etiam consiliis & ductu gestum fuerit, ipse loca castris ceperit, intentus fuerit in occasiones pugnandi, providerit, ut non hostis arbitrio, sed suo dimicaret, rationem inierit, quarum artium oppugnatio tentanda esset, ubi hostis elici posset. Quia verò in Imperatoribus, non minus felicitas, quam fortitudo spectanda sit, hæcenus DEUM favisse incæptis Regis Francisci, & in spem omnes adduci, propter ceteras ejus Virtutes hanc felicitatem diuturnam fore. At nihil esse, quod Germanici Principes, accersito Rege Gallia metuant veteri suæ libertati, cum & Rex sua voluntate, leges & instituta Majorum, libenter observet, & Electoribus permissurus sit, ut condiciones ferant, quas cum in accipiendo Imperio servare velint. Quia Rex non aliam ob causam petat Imperium, nisi quod toti nomini Christiano, hanc Gallia, Germaniæque conjunctionem, maxime profuturam esse judicet. Quæ conjunctio non esset diuturna & stabilis futura, si alterutri Nationi libertas eriperetur. Eamque ob rem promittebatur, Regem non collocaturum esse Gallica præsidia in Germania, sed Germanicos exercitus suo stipendio conducturum esse, quibus de consilio Principum, Du-

ces Germanici, quorum Virtus & fides probata esset, præficerentur. Ostendebatur etiam quas commoditates allatura paulatim esset Principibus hæc nationum conjunctio, cum Rex etiam Gallicis ditionibus donaturus esset Germaniæ Principes: Sicut olim sub Carolo Magno, aliqui Principes tenuissent amplos Principatus, in utroque Regno. Hæc ferè summa fuit Gallicæ orationis, cui erat adjecta adhortatio, ut Electores non amitterent hanc occasionem conjungendæ Germaniæ cum Gallia, quod ea res Germanis esset futura gloriosa, qui hac virium accessione facta, multo essent futuri ad res maximas gerendas instructiores. Et quod ad defensionem Europæ, & ad Christiani orbis tranquillitatem, nihil hac conjunctione posset utilius cogitari ac reperiri. Recitatis Legatorum literis; breviter responderunt Electores: gratam sibi esse benevolentiam Regum, erga nomen Germanicum; sed de Electione, DEO adjuvante, optima fide facturos esse id, quod postularent Leges, & instituta Majorum, & religio jurisjurandi, quod dedissent. *Miserat autem Gallus paulò antè Legatos in Helvetiam, petieratq; induci conventum, quod pro veteri amicitia, quæ Helvetiis fuit cum Gallico Regno, quadam ad utilitatem Europæ pertinentia, ad ipsos referre cuperet. In dicto conventu, exposuerant Legati, Regem Franciscum re deliberata cum summis Principibus Christianis, adhortatione etiam quorundam, quorum præcipua sit autoritas & voluntas erga Rempublicam Christianam optima; constituisse: petere ab Electoribus, ut designetur Romanus Imperator.* Commemorant, nihil vi, nihil per seditionem facturum esse contra Germanorum libertatem, sed Electorum suffragiis, & auctoritati Pontificiæ rem permissurum esse. *Sed ad hoc consilium, initio adjungendos duxisse Helvetios, ut si Electorum suffragiis fuerit electus, ipsi non adversentur, sed potius sint in partibus, & hanc Electionem unà defendant.* Quod ut faciant, non modo vêtus cum Gallis amicitia, mutuis utriusque gentis beneficiis confirmata, eos hortetur; sed etiam salus totius Christiani orbis. Quia hæc petitio præcipue hanc ob causam instituta sit, quod ad pacem in Europa constituendam, & ad depellendos Turcas, nihil cogitari accommodatius possit, quam conjunctio Italiæ, Galliæ & Germaniæ, quæ si procederet, bellum terra marique adversus Turcas, Rex morurus esset. Est autem *Helvetia situs opportunus, primum ad Italia tranquillitatem defendendam, deinde ad expeditiones ad vicina Italia loca suscipiendas.* Itaque ferebant Regem, adjuncturum esse Gallico equitatu, Helveticum peditem, idque robur ac nervos Christiani exercitus fore. Non enim dubitabat Rex libenter venturos in societatem periculi generosos Helvetiorum spiritus, quia nulla ætate iustius, aut magis necessarium bellum unquam gestum sit. Depellendus est à nostris cervicibus hostis, qui non de gloria Imperii, ut veteres Monarchæ, bella gerit, sed ut Religionem Christianam delect, ut universam disciplinam civilem, ut jura matrimoniorum tollat, ut ad supra nostras conjuges ac liberos rapiat, liberandæ sunt hac miserrima servitute gentes vicinæ, quæ nobiscum Religione, & aliis multis fœderibus antea conjunctæ fuerunt. Hæ sunt causæ graves & iustæ viris fortibus arma capiendi. Quare non dubitare se aiebant, quin Helve-

tii hujus militiæ decus, maxime expecterent. Cum autem Electio illa his tantis rebus gerendis opportunitatem allatura esset, debere Helvetios quoq; suis studiis ac significatione voluntatis, eam adjuvare. Postremò pollicebantur, Regem, si eligeretur, gentis Helveticæ libertatem nulla in re labefacturum esse, sed potius confirmaturum, & multa additum esse commoda, atque ornamenta, si Helvetiorum Virtus & Fortitudo non esset communi salutis hominis Christiani defutura.

Hæc cum Gallici Legati commemorassent, quamquam privatim multos ingenti pecunia & novis largitionibus obligatos, tenebant; tamen honesti viri delecti ex civitatibus modeste responderunt, se non impedituros libertatem Principum Electorum, nec significatione aliqua voluntatis suæ, aut terrore ullo præbituros occasionem turbandæ tranquillitatis Germaniæ, quam agnoscerent patriam. Deinde cum nominatim Helvetico fœdere exceperint Romanam Ecclesiam, & Rom. Imperium, profitebantur se nihil contra Rom. Imperii Majestatem facturum esse. Pertinet autem ad Majestatem, libertas Principum Electorum. Ita Gallis dimissis, scribunt Helvetii literas ad singulos Electores, in quibus commemorant, se scire quam vehementer ambiat Gallus Imperium, & quod multorum animos ea dere sollicitet. Narrant etiam quæ apud ipsos petiverit, quidq; ipsi responderint. Deinde exponunt, se defugere omnia consilia, quæ videantur esse contra Germaniæ tranquillitatem: Et negant se ulla in re libertatem Principum Electorum impedituros esse. Adjiciunt dehortationem, ne ad Gallos transferatur Romani Imperii decus, ne moveantur Principes, opibus aut viribus Gallicis, quia adhuc in Germanica natione tantum sit consilium, & virium, ut nihil opus sit externos Reges accersere. Postremò hortantur, ut aliquis elegatur ex Germaniæ Principibus, & pollicentur, suam armam non defutura esse defendendæ tranquillitati Germaniæ. Scribunt & ad Leonem X. Romanum Pontificem, & petunt, ne sit autor Electoribus eligendi Regis Francisci, quod Gallorum dominatio in Germania paritura esset ingentia bella, & futura exitiosa utrique nationi. Nec impliciti Galli Germanicis bellis, Italiam defensuri essent, aut alias res utiles nonnisi Christiano moturi. Ad has literas Romanus Pontifex respondens, narrat in fœderibus, quæ Romana Sedes habeat cum Regibus Neapolitanis, cautum esse, ne quis simul Romanum Imperium teneat. Cum autem sibi Romanæ Sedis privilegia religiosè & summa opè tuenda sint, ea de re certiores factos esse Electores, ne quid fieret contra libertatem & commodum Romanæ Sedis. Quod autem alium quendam Principem evehendum esse ad fastigium Romani Imperii magis senserit, adductum se non privata benevolentia, sed certo judicio, quod cognoverit cum excellenti ingenio, industria, & magnitudine animi præditum esse, & cupere potentiam suam ad communem salutem conferre. Hanc excusationem scripsit ad Helvetios Leo Pontifex, omisissis Regum nominibus. Et si autem intellexerant Electores, quæ omnium Regum ubique terrarum vel studia essent, vel expectatio de hac Electione, & quò singulorum voluntates inclinatæ essent; ipsi tamen summa cum gravitate cavebant, ne ad ullum inflectere se quisquam videretur, ante sus-

fragationem. *Nemo ullas aluit factiones; nemo paravit sui suffragii defensores, sed integris animis conveniunt in colloquium Electores, è quibus Moguntinus, unus omnium gravissimum onus sustinebat.* Nam cum primus sententiam dicturus esset, laborandum ei fuit, non modò ut suffragio suo aliquem nominaret; sed etiam causas suæ suffragationis exponeret, ut reliquos ad suam sententiam adjungeret. Itaque prius cum Friderico Duce Saxonie de universa Republica Christiana; & omnibus Imperii Germanici partibus colloquitur. Et his congressibus totas impertit noctes, ac re diligenter disputata, huic ostendit maximè è Republica sibi videri, ut Carolus Archidux Austriæ eligatur. Idem cum videretur Duci Saxonie, jubet eum constanter in sententia manere, ut consensu suo dubitantes invitarent, & repugnantes vincerent. Cum igitur constituto die ad deliberationem Electores in Curiam Francofordiæ (quæ dicitur Romana) convenissent: *Moguntinus bene paratus; orationem habuit in hanc sententiam.* Non dubito equidem, Principem orbi terrarum divinitus dari; tamen cum nostra suffragatio requiratur, primum oro Deum optimum Maximum, ut mentes nostras gubernet: Deinde censeo nobis quoque diligentiam & fidem præstandam esse, ut quantum à nobis provideri potest, maximè idoneum eligamus, quæ in re primum habenda est ratio Legum nostrarum, & jurisjurandi. Et quoniam hic congressus institutus est, non ut suffragia feramus, sed ut liberè colloquamur, cum de universa Republica; tum de Electione, dicam quid mihi maximè videatur è Republica esse. Etsi autem mirificè angor animo, de eventu electionis; tamen hæc res non nihil levat animum meum curæ, quod antea polliciti estis; vos non commissuros esse, ut suffragia dissentiant. Disputabo igitur liberius, vosque ut idem faciatis, adhortor. Deinde collatis opinionibus, sine privatis affectibus, ut decet Principes, quorum sapientiæ & Virtuti res omnium maxima commendata est, unam sententiam eligemus, quæ videbitur utilissima universæ Reipublicæ Christianæ. Existimo vos omnes de tribus sententiis disputare: *an Rex Gallie sit ad Imperium accersendus, aut Carolus Rex Hispanie: an verò satius sit, aliquem eligere ex cæteris Germaniæ Principibus, qui Virtute & potentia aliis antecellere videatur.* De his omnibus exponam breviter meam opinionem. *De Gallo arbitror nos impediri nostris Legibus & jurejurando.* Est enim disertè constitutum, ne extero, sed Germanico Principi Imperium commendemus; ne hoc tantum decus ad exteras nationes transferatur, & non modò Germaniæ veniat in servitutem, sed etiam in Italia, aut statu Ecclesiæ, mutatio sequatur. Nec verò dubium est, Regem Gallicum esse peregrinum Principem, & eo appetere hoc fastigium, ut ad suos transferat: sicut idem Majores ipsius sæpè armis ad se retrahere conati sunt. Nec sine acerrimis dimicationibus, Carolus Crassus, & Ottiones, possessionem Imperii in Germania retinuerunt. *Quod autem aliqui referant vetustam originem Francorum Regum ad Germanos, hæc leviora sunt,* quam ut Principes, tanta sapientia & gravitate præditos, movere debeant. *Constitutio postulat talem eligi, qui verè sit hæres alicujus ditionis, quæ huic nostro Imperio paret.* Alioqui, si illa veteres fabule Gallis patrocinantur, perinde poterunt à Turcis Trojam repetere, atque à nobis Im-

perium, quia perhibet se ab Hectoris filio ortos esse. Cum igitur constet, excludi Gallicum Regem constitutione publica, quam jurati in electione sequimur, nihil opus est longa disputatione. *Quamquam, etiamsi natio nihil impediret, dissuaderem hanc electionem.* Primum enim in Germaniam adducendus erit Gallus. Quantum ea in re periculi erit, cum exercitus peregrinus distribuetur in urbes Imperii? An superbiam & libidines equitum Gallicorum, civitates ferent? Sed aliud impendit gravitas malum. Veniet inimicus Carolo, quod ne cui dubium sit, jam bellum denunciatum est, antiqua fœdera Burgundionum & Gallorum rescissa. Bellum etiam Neapoli inferre decrevit, itaque cum detrectabunt Imperium Gallorum Austriaci & Belgæ, & habebunt alii aliorum Principum studia, atque auxilia, videbitis arsuram civili bello universam Germaniam. *Porro cum alia nobis prospicienda sunt, tum hoc natura primum est, ne nostra electio civile bellum in Germania accendat.* Jam si Gallum elegerimus, oportebit nos suffragia nostratueri. Ubi si incidet discordia cum Austriacis, num arma geremus ad opprimendam domum Austriæ? Nec nos vetus necessitudo, nec sanguinis conjunctio, nec merita & Nobilitas Domus Austriacæ, denique non Maximilianus manes à tanto scelere deterrebunt? Deinde oppressis Austriacis, an putatis libertatem cæteris Principibus in tuto fore? Ut Mediolanum non reddet unquam Germanis, ita ubi poterit, Gallorum potentiam augebit. *Nihil me illa magnifica promissa movent, quæ audistis.* Non pacta, non Leges plus valent, quam iracundia, superbia, ambitio victoris. *Scimus Gallum in patria, quam natura amare debebat, quosdam jam Principatus rapuisse, brevique orbem videbitis Principibus universam Galliam.* Est omnino Gallus excelsio animo præditus, sed nimis cupidus Monarchia. Nos autem nisi Aristocratiæ Principum, in Germania omni consilio, omnibus viribus ac nervis tuebimur, malè consulimus universæ posteritati. Minus etiam movent me, illa gloriosa promissa de bello Turcis inferendo. Equidem agnosco conjunctionem Germaniæ, Italia, & Galliæ, magnam ac salutare presidium Europæ esse, si quis teneret pacatas & obedientes. Sed Gallus nihil gerere adversus Turcas, aut volet, aut poterit, nisi prius domitis in Germania Belgis, ut Italia verò recuperata Neapoli. Has ad res armare Gallum, hoc est, ad crudele bellum in ipso Imperio excitandum, nostra autoritas nequaquam debet. Nec est, quod mihi quisquam objiciat, vaticinari me de rebus ambiguis. Ego verò certa & explorata commemoro. Jam enim, ut dixi, bellum denunciatum est, conscripti exercitus, quos tamen fama nostræ electionis, si alius fuerit electus, facile reprimet. Quare ut finiam hanc disputationem, primum lege & juramento impediri nos censeo, ne Regem Gallicum Franciscum ad Imperii fastigium evehamus: Deinde etiam, si eligere eum liceret, censeo id non esse è Republica, sed futurum exitiale Germaniæ & fortassis universæ Europæ. Quare profiteor me suffragio meo nequaquam accersere Gallum ad Imperium. Restant duæ deliberationis partes, an Carolus sit eligendus, aut alius quispiam Germanicus Princeps. Hæc deliberatio multò mihi difficilior est. Nam de Carolo, opinor plerosque Vestrum, propter multas graves causas dubitare, quæ etiam meum animum non leviter movent.

Primum Hispania longè diffita est à Germania, quòd ut libertati nostrae tutius videtur, ita si Carolum detinebunt Hispania, interea sine praesidio, & sine custode publica tranquillitas erit Germania. Et vel Turcici belli causa, vel propter domesticos Principum tumultus, necessitas publica flagitat, ut velut in statione adsit Imperator. Quid? si etiam subito de Imperio, aut de Religione, exarserit aliqua seditio? Equidem perhorresco, cogitans quantum tunc habitura sit periculi hæc natio, absente Imperatore. Fasco hujus periculi cogitatione angere animam meum. Aliud levius est, sed tamen non contemnendum. Si enim iratus aliquando in Germaniam veniret, & Hispanos adduceret, libertas nostra non esset intacta. Fortassis, & Hispani difficulter nobis restituent Imperii decus, postquam semel in hanc possessionem venerint: praesertim cum aditum ad Italiam eis patefaciat. Et cum suo sanguine, recuperabunt Mediolanum, non sine certamine inde nobis cessuri sunt. Videretur igitur tutius, ommissis exteris Regibus, eligere aliquem, Prudentia, Justitia, Fortitudine, & fide præstantem Virum, ex reliquis nostris Principibus, ut sæpe Majores nostri fecerunt, qui plerumque Virtutem in Electione magis spectasse, quam potentiam videntur. Agnosco id quidem sed tunc populi Germaniae minus erant contumaces. Facile erat, ut dicitur in Proverbio: Imperium in bonis. Nunc autem quid fieret, si electo Imperatore infirmo, nec Belgæ, nec Austriaci parerent? Et ut futurum non dubito, si bellum inter duos Reges, Gallicum & Hispanicum, in Belgico, aut in Italia orietur, an Imperator, velut otiosus spectator, sineret duas exterarum nationes diripere bonam Imperii partem. Quid? quod ipsi Principes Germaniae, ut nunc sunt mores, spreto suo Imperatore, alii se cum Austriacis, alii cum Gallis conjungunt. Uritur lepores dicuntur frustra concionari leonibus, ita sedebit noster Imperator, velut lepus, edicta componens leonibus, videlicet istis Regibus, quæ edicta derideant omnes externa nationes. Minus periculi fuit, cum regnaret Fridericus III. & tamen dedecori nobis fuit, tunc Burgundum ferre signa per bonam Germaniae partem: Philippum Mariam impunè grassari in Italia: Alibi etiam circumfederi Imperatorem in ipsa Austria: nec sibi Bohemicis auxiliis liberari. Postremò ab Hungaris pelli Austria, & ejici ex suis laribus cum quidem earate haberet, conjunctos Principes, meum avum Marchionem Albertum, fortem & sapientem Virum, & Albertum Saxoniae Ducem: Quid nunc fieret, cum exteri Reges haberent alii alios Principes stipendiis obligatos? Et quàm multæ causæ incidere possunt, vel Principibus, vel civitatibus detrectandæ obedientiæ? Videntur etiam de Religione impendere horribiles tumultus. Sunt enim femina jam sparsa de indulgentiis, de potestate Pontificia, de autoritate Ecclesiasticarum traditionum, quæ etiam si adhuc sanabilia existimantur, tamen paulò post, magnam mutationem universæ Ecclesiæ afferent. Nullum enim doctrinæ genus majore applausu exceptum est, quàm hoc. Et quotidie plura dogmata moventur, irritantur ingenia ferocissimarum gentium in Germania, Saxonica & Helvetica. Nec poterit sine Synodo tranquillitas Ecclesiæ restitui. Quæ autem erit infirmi Imperatoris autoritas, vel in petenda Synodo, vel in defendenda, praesertim si ceteri Reges adversabuntur. Nihil enim de Turcicis bellis dicam, etsi nostrum

est, non modo de defendendis finibus nostris, sed etiam de liberanda Græcia cogitare. Quam ad rem opus est multarum Nationum copiis, & viribus, quas contrahere Imperator, si parum habeat autoritatis, non poterit. Hæc atque alia multa, meum animum adducunt, ut in hac Electione potentiam rationem quendam esse judicem, nisi Imperatorem velimus habere, qui titulum & umbram Imperii, sine autoritate, sine viribus gerat. Itaque antefero Carolum Archiducem Austriæ ceteris Germaniae Principibus, & incommoda, quæ de illius Electione colligi possunt, leviora judico omnibus, quæ alterius cujusquam Electionem securura essent. Primum origo est verè Germanica, nec dici potest, nos retransferre Imperium ad externos, titulo tenus Principem habere Germanicum. Possidet enim in Germania ditiones plurimas, quæ patent nostro Imperio, & quarum aliquæ antea pepererunt Imperatores. Nec credibile est, hoc animo esse Carolum erga patriam, ut velit Austriam, aut Belgas, opprimi servitute, ab ulla externa natione. Ergo de origine Caroli nulla disputatione opus est. Et si quis scrupulus est, ne transferatur Imperium ad externos, habemus solennem formulam jurisjurandi, juxta quam fidem dabit Carolus, se non labefacturum, aut mutaturum jura Electionis nostræ, & Imperii statum. Cum igitur & origine verè sit Germanus, & tempora flagitent potentem Imperatorem, censeo Carolum Austriacum evehendum esse ad Imperii fastigium. Quod ipsum tamen non facerem, nisi indoles ejus nobis nota & probata esset. Omnium maximarum Virtutum, praesertim in Principe, fons est, amor Religionis Christianæ. Hæc Virtus imprimis eminet in Carolo. Quare pactorum, & jurisjurandi violationem, tanquam summum scelus detestatur. A crudelitate cum abhorrene natura, multis certissimis indiciis comperi. In controversiis dijudicandis, in evocendis improbis, justus est. Ingenii vis, prudentia ac diligentia, jam conspicui potuerunt. In Tyrocinio Regni Hispanici magnos motus compescuit. Et constat eum suo ingenio multa graviter & dextrè respondere & constituere. Magna laus in juvene & hæc est, & signum multarum aliarum Virtutum, quòd pudicitiam amat, quòd nullis libidinibus obnoxius est. Quare Religionis, Justitiæ, & Pudicitiae custodem fore credibile est. In tali natura nihil tyrannicum exoriri potest. Regent enim cum illa Virtutes: ut servet pacta, ut nulla moveat bella injusta, ut non mutet veterem & constitutam Imperii formam: Excitabunt eum etiam ad liberandum orbem terrarum impietate Turcica, ad propagationem Ecclesiæ Christi, ad tuendam & muniendam disciplinam, ut homines ad Pietatem & ceteras Virtutes assuefiant. Ac ne ingenium ejus mihi inexploratum esse putetis, prudentissimorum hominum, qui eum familiarissimè norunt, & acutissimè de ingeniis judicare possunt, exploravi sententias. Hi probant ingenium, ac mirificè ejus bonitatem laudant. Postremò si de ingenio conjectura facienda est ex natura Majorum, (quia quædam similitudo propagari solet) meminimus quanta vis animi, Prudentia, Justitia, Fortitudo, Continentia, in Maximiliano fuerit. In Patre Philippo dexteritas, & industria singularis erat. Non dubito autem, quin Majorum naturam Carolus referat. Nec atas est atpernanda, quæ jam matura est rebus gerendis. Nec enim querendus est senex Imperator, ut cum biennio aut triennio imperaret, postea

postea de Electione novitum multis oriantur. Videtis in hoc nostro consensu, quàm varia sint multorum Regum certamina de Electione, quid futurum est aliquando, ubi dissentient Electores? Utinam quidem Electorum concordia perpetua sit; sed multa incidere possunt, præsertim in hac disciplina, ac morum corruptione, & gliscentibus Ecclesiasticis discordiis, quæ animos eorum disjungant. Quare *Interregna plena periculis futura sunt.* Accedit & illud, quod Carolus utetur consiliariis avi, & leget in Senatum Principes Germanicos, sine quorum consilio, nihil de maximis rebus decerneret. Exposui causas, quare Carolum eligendum esse statuam, ac meo iudicio, ita multæ ac graves causæ concurrunt, ut hanc Electionem sperem Germaniæ ac toti Europæ salutarem fore. Quod autem initio disputabam, quantum foret incommodi, si Imperator perpetuo abesset extra Germaniam, moveor equidem hac difficultate; sed *de ea re in formula constituendi & regendi Imperii, cum Carolo agendum erit.* Cumque habeat amplissimos in Germania & in Belgico Principatus, tribuet hoc necessitati earum gentium, tribuet patriæ, ut sæpè in Germaniam veniat. Non ad otiosa spectacula se accersit intelligit, cum ad Imperium vocatur, res magnæ ei gerendæ erunt. Galli depellendi ex Italia: Turcæ arcendi ab Austria, liberandæ & vicinæ Regionibus: Ecclesia emendanda & constituenda. Harum maximarum rerum curam, ut suscipiat, ipsa eum Heroica natura & Virtus exscitabit. Hæc non sinet eum domi languescere otio & voluptatibus. Et facilis aditus est in Germaniam ex Italia, quæ ei multis de causis sæpè adeunda erit. Sicut Carolus M. Ottones, Henrici, crebrò in Italiam venerunt, alias, ut Ecclesiasticos tumultus sedarent, aliàs, ut depellerent barbaros, aliàs, ut civitatum seditiones opprimerent. An existimatis eum non venturum esse, ut Austriæ, quæ verè ei patria est, opem ferat? cum vel in Pannoniis, vel in ipsa Austria Turcicas Legiones vagari audierit. Ille verò magno animo accurret, ut & patriæ, & toti orbi Christiano, opem ferat. Quare de absentia cum cogito, qua mente præditus sit, quæ eum pericula, exscitatura sint, etiam minus sum sollicitus. Fata etiam his temporibus promittunt Imperatorem, qui majores, magnitudine potentiæ, superaturus sit. Et addunt alteram laudem, multò gratiorem, futurum ut bonitate & clementia præter ceteros Reges excellat, nec alium nisi Carolum, vaticinor. Quare opto ut Deus Imperium ipsi committat, eumque gubernet, ad salutem orbis terrarum. Dixi, quæ in præsentia de Electione colligere potui. Sed quia communis est hæc deliberatio nostri amplissimi Senatus, & Vos pro Vestra sapientia, plura etiam de Republica cogitasse existimo: quæso, ut singuli suas sententias exponant, ut deinde eligamus eam, quam omnes collatis opinionibus maximè à Republica esse iudicabunt.

Hæc cum dixisset Moguntinus, & hortaretur ceteros, ut suo quisque ordine exponeret suam deliberationem, congressi alii, ac pauca collocuti. *Trevirum jubent dicere,* qui pollebat ingenio, doctrinâ & usurerum. Nam & Romæ in iudiciis & negotiis publicis diu versatus fuerat. Et in Germania propter domesticam administrationem, & dexteritatem in publicis negotiis, vel Imperii, vel aliorum Princi-

pum, magnam prudentiæ laudem erat consecutus. Nec ulli ex nostris Principibus res Gallicæ erant notiores. Is quia in privatis congressibus aliquoties oppugnaverat Caroli electionem, videbatur paratus ad dicendum venire. *Ceteri, ut liberius suam sententiam exponerent, initio audiendum eum esse censuerunt.* Sic igitur exorsus est.

Audio in hac ipsa urbe, cum patres vestri ad eligendum Maximilianum convenissent, adfuisse vatem, qui dixerit, ultimum Germanicorum Imperatorum fore Maximilianum. Cumque initio fabulam, sine certo autore natam, existimarent, diligenter inquiri autorem iusserunt. Quem cum ad se vocassent, & ex moribus & sermonibus hominis, iudicarent, non temerè eum has fatidicas voces edere, valde hoc vaticinium admirati sunt, multaque de posteritate, mutatione Germaniæ collocuti feruntur. Meminit hæc sine dubio Dux Saxonie Fridericus, qui tunc una cum Patre Ernesto adfuit. Propemodum autem respondet illi prædictioni, eventus. Audivi enim attentè eloquentissimum Principem Moguntinum, qui cum diligentissime collegerit omnia, quæ nobis in hac deliberatione prospicienda sunt; tamen ad extremum hoc censet utilissimum esse orbi terrarum, ut peregrinum Imperatorem accersamus: id si fatale est, frustra repugnemus. Sed illud miror, cur ipse Hispanum anteferat Gallo: Qua in re primum mihi deploranda est Germaniæ conditio. *Nihil nobis externis prædiis, nihil peregrinis Ducibus opus esset, si Majorum suorum Virtutem nostræ ætatis Principes imitari vellent. Otium & servitutem quarimus, dum externum Principem adducimus.* An putatis, aut avos vestros, Albertum Marchionem, aut Fridericum Palatinum, aut Albertum Saxonem fuisse unquam externum Dominum adducturos? *ipsi militabant, res gerebant. Nec unquam exercitus, pecunia, arma, nostris desuerunt, quandocunque vel mediocres Duces habuerant.* Verum omitto querelam. Si omnino peregrinus Imperator habendus est, *causæ sunt plurimæ, quare Gallicus Rex anteposendus sit omnibus.* Ac priusquam dicam hujus mei iudicii rationes, primum de lege & jurejurando disputabo, unde exorsus est Moguntinus. Opinor Majores nostros hac lege cavere voluisse, ne Germania amitteret Imperii decus, eoque peregrinos Reges eligi noluerunt, hoc est tales qui non haberent in Germania domicilium, ne externa natio paulatim usucaperet Imperium. Hæc si est voluntas Legis, nihilo magis licebit Hispanum eligere, quàm Gallum. Hispanicus Rex longius à nobis abest. Et natio ipsa dominationis cupida & bellicosa, postea sibi Imperium extorqueri non sinet, ut postea iterum dicendum erit. Et si hoc satis est causæ, cur Carolum eligimus, *quia tenet quasdam ditiones ad Imperium pertinentes?* Valeat idem in Gallo, qui Mediolanum, & Regnum Arelatense, veterem nostrorum Imperatorum sedem, in potestate sua habet. Denique prorsus ita sentio, quod ad Electionem attinet, non minus accersi peregrinum Imperatorem, electo Hispanico, quàm Gallico Rege, etiam si aliqua subtili interpretatione jam inseritur Hispanicus Germania, eamque totam deliberationem in utramque partem disputari posse iudico, & *pene nos declarationem legis esse sentio.* Quærendum igitur est, utrum sit utilius. Ego cum cogito *illam auream ætatem nostri Imperii, cum essent conjun-*

Ita Francorum temporibus, Germania & Gallia: Ac reputo quantum ea conjunctio ad tranquillitatem universae Europae contulerit, mirabiliter afficior, nosque beatos ducerem, si eum statum restituere possemus. Divinitus autem nunc oblata est occasio ejus rei efficiendae. Quare nihil dubito vos adhortari, omnistudio, ut occasione utamini. Nec ab hoc meo iudicio discrepat Italia. Idem optare scio Romanum Pontificem, Venetos, Italiae Principes, ac civitates omnes. Cum tot iudicia congruere videatis hominum sapientissimorum, nolite existimare leves causas esse, cur idem tanto consensu probent, & omnibus votis expectant omnes. Gallica gens ut est vere cognata Germanis, ita opinionibus, ac moribus, Libertate, Clementia, Pietate, Literarum cultura, Germanis similis est. Et quod constat una est exterarum nationum maxime amans nostrorum hominum, ut vestigia quaedam cognationum in hac ipsa benevolentia agnosci possint. Vicinia vero quam est opportuna, ad defensionem utriusque Regionis, si quis subito tumultus inciderit. Nec ad Italiae pacem tuendam reperiri utilius consilium potest, conjunctione harum duarum gentium, quarum utraque exercitus ingentes equitum ac peditum conficiet, & Gallia suppeditare belli nervos, videlicet ingentem vim pecunia potest. Et quia non solum Germaniae, sed toti nomini Christiano, in hac electione consulere debemus, quarendum est praesidium adversus Turcica arma. Cum enim teneant jam pacatam Asiam, nihil dubium est rursus in Europa bellum molituros esse. Invadent Pannoniam, & Italiam. In tali discrimine, quid erit optatius, quam Imperatorem habere instructum, copiis ac viribus Germaniae, & Galliae? At contra, ut de ingenio ac natura gentis Hispanicae nihil dicam, quae etiam si est bellicosa, tamen non tam viribus pugnat, quam arte. Itaque nulla magna res ab eis in Italia sine auxiliis Germanicis gesta est. Sed cogitate, quam procul distra sit, certe in subitis tumultibus non poterit nobis, vel Italiae, vel Pannoniae opitulari. Patria est Caroli Austria, ne hanc quidem Hispani tuebuntur. Et ut volent, non poterunt. Non enim nisi exiguas copias domo mittunt, ejusque rei causa est, quod navigationibus Hispania exhauriatur, nec caeli nostri gravitatem satis ferre possunt. Est & illud commodi, si cum Gallis militemus, vestro ductu omnia gerentur: vos in gloriae societatem admittent Galli, etiam si sunt gloriosi. At ubi cum Hispanis militabitis, illi vos tanquam niancipia regent, ipsi laboribus ac victoriis vestris fruuntur, praeripient honores, praerunt provinciae. Vos tum sero deplorabitis servitutem vestram. Sed gentium collationem omitto, de ipsa Electione dicam. Tenet hoc tempore Gallus Mediolanum, qui si erit Imperator, ne causa quidem belli in Italia futura est. Nam quod Gallus existimatur Neapolim petiturus, vestra eum autoritas facile ad alias res utiliores averret, si habebitis obligatum beneficium vestro. A Belgis etiam abstinebit, si quiescant ipsi, ut facient certe, conterriti Germaniae consensu, praesertim si non fuerint irritati. Nec ego velim illos irritari. Vicinos enim habuimus Belgas longo tempore, non socios Imperii. Nostra edicta nihil morantur, nostris periculis nihil afficiuntur. Suum quoddam Regnum ibi habent, nihilo magis conjunctum cum Imperio, quam sunt

Angli aut Scoti. Quare quod verentur aliqui futurum, ut Germania bello implicetur, si Belga non obtemperarent, qui Imperia nostra multis jam saeculis contemnunt, nihil periculi est, nullum sine vestro consilio bellum Gallus movebit. Et quia Insubriam tenet pacatam, & hoc tempore optime instructus est omnibus rebus ad bellum necessariis, unam hanc laudem, unum hoc decus petit, ut a nostris cervicibus depellat Turcas, ut Selymum ingentibus successibus elatum, ac minitantem Italiae exitum, adoriatur omnibus viribus. Quare nihil dubito polliceri, electionem Galli allaturam esse Germaniae tranquillitatem, Pannoniae atque Italiae salutem. At contra si elegerimus Hispanum, quam atrox bellum accendetis in Italia, ad recuperandum Mediolanum. Etsi autem incerti sunt exitus bellorum, tamen ut tandem sit fortuna Imperii superior, diu trahet bellum Hispanus, ut solet assiduitate vincere, non Achilleo more properans, ut totis viribus dimiceret. Interea Italia vastabitur crudeliter. Nos occupati rebus Italicis, Turcam non poterimus arcere. Haec pericula nescio cur extenuentur, quae ad totum orbem terrarum pertinent, cum e regione tam diligenter colligantur & amplificentur pericula, quae Galli electionem comitari videntur; quae tamen & leviora & incerta sunt. Illud certum est, Italiae horribilem vastitatem denunciari electione Hispani: futurum etiam, ut Turci interea opprimant Pannonias. Nihil dicam de exitu belli Italici, in quo si Gallus vincet, tum vero apperet Neapolim, & fortasse Romae coger Pontificem, ut nostram electionem improber. Qualem tragediam ea res paritura esset? Sed vincat Imperii fortuna, quid acciderit? Hispani tenent Italiam, nunquam nobis reddiduri. Novi eam gentem, cupidam dominationis: Polypti sunt, quod semel prehenderunt, extorqueri sibi non sinunt. Et cum Italiae possessione retinere Imperium haud dubie volent. Non divino equidem, sed de rebus futuris conjecturas colligo probabiles. Nulla est tam ignava natio, quae si Italia potiretur, ultro cessura esset: Tantum abest, ut genus hominum bellicosum, gloriae atque Imperii avidum, cessurum nobis existimetis. Omnibus temporibus crevit hoc modo Regnum, & populorum potentia. Carthaginenses semel accessit in Siciliam, postea multis saeculis depelli non potuerunt. Sed vetera omitto. Illi ipsi Turcae, quos jam tantopere formidamus, postquam semel in Europam trajecerunt, accessit a Constantino-politano Imperatore, progredi, non regredi, postea statim conati sunt. Ipsi Hispani infinitas arumnas perferre maluerunt, quam deferere Neapolim, quam accessit specie societatis, & Italorum ope adiuti, redegerunt in suam potestatem. Ita nunc invitati, adiuti a Germanis, potentur Mediolano. Quare censeo, non esse in Italiam adducendos Hispanos. De ipsorum Regum ingenio pauca dicam. Etsi enim existimo indolem in Carolo ad Justitiam & bonitatem esse dignam isto genere. Et audio, modestum ingenium esse, tamen si quis existimet in adolescente conspici posse eas Virtutes, quae in summo Principe orbis terrarum ac Duce praestantissimo requiruntur, errat. Opus est orbi terrarum primum tali Principe, qui sapientia & moderatione sua emendet Ecclesiam: Sapienter enim Moguntinus de Religione, & de impendentibus Ecclesiae tumultibus lectus est, quorum sparsa sunt semina. Scio autem Regem Franciscum non modo

modò singulari dexteritate ingenii, & Prudentia in judicando præditum esse; sed etiam de Religione cum doctissimis hominibus multa solere disputare, multa ipsum legere. Et intelliget *hanc esse summam laudem magni Principis, ut non desit rectè constituenda Ecclesia.* Deinde hæc tempora requirunt Ducem peritum, acrem, & felicem in armis. Hac in re non indolem in Francisco, sed spectatam jam industriam prædicare possumus. Nemo enim Regum Gallicorum, aliquot sæculis res gessit majores: Et quidem exiguo tempore. Cumque vulgò tribuatur Gallis quædam animi mollities, quod inchoata negotia citò abjicere dicuntur, si initio non responderit eorum spei eventus, hic Rex constantiani suam in rebus gerendis declaravit, cumque diuturnum & varium bellum in Insubria gesserit, restantas præcipuè suis consiliis gubernavit. Nec defuit ei fortuna: Nemo enim profligavit ulla memoria, inde usque à Julio, majores aut firmiores Helvetiorum exercitus. In his negotiis, cum fortuna penè indulgens in eum fuerit, sperandum est, & in posterum ejus consiliis Deum affuturum in Imperii pace tuenda, & in defensione totius Reipublicæ Christianæ. Quid igitur antefereamus adolescentem, cujus indoles nondum satis explorata est huic Regi cujus Sapientia, Virtus, & Felicitas, in toga & in armis cognita est? Postremò addam hoc unum argumentum, quo etsi fatetur se moveri Moguntinus, tamen nos bene sperare jubet. *Nullis verbis dici potest, quantum periculi sit Imperatorem abesse extra Germaniam, & ita abesse, ut non statim cum opus est, accurrere possit.* Quid fiet, si vel Turcæ subito irruptionem fecerint in Germaniam, vel seditiones aliqua orientur inter Principes? *Ut in sevis tempestatibus navis sine gubernatore, ita Respublica sine imperatore, tali tempore servari non potest.* Accedit aliud perpetuum incommodum, non aspiciet res Germanicas ex propinquo. Itaque multas nesciet, multas falsas fabulas credet, levius afficietur nostris rebus. Nullos habebit secum Principes Germaniæ, qui cum eo liberè de Repub. loqui possint. Sedebit circumfusus ab Hispanis, quorum de multis rebus judicia & voluntates à Germanis discrepant. Mittet edicta in Germaniam, nec causis, nec temporibus congruentia, quæ tranquillitatem perturbatura sunt, num hæc incommoda levia ducitis. Quid? si ipse etiam incensus artificii aliquorum, veniet iratus in Germaniam, & adducet Hispanos? qui ut Campaniam, ut Apuliam inter se partiti sunt, ita vestras ditiones, prædam suam esse arbitrantur. Providendum est autem, ne talis aliquis error Germaniæ vastitatem & huic imperio interitum afferat. An illas Majorum vestrorum sedes vultis Hispanorum colonias fieri? vestros posteros à summis ortos Heroibus, venire in servitutem? & aboleri ornamenta Reipublicæ, à vobis sapienter & sanctè instituta jura, judicia, disciplinam? Hæc enim omnia in servitute mutantur. Sed de hac re plura dicere ominis causa nolo. Si igitur est habenda potentiae ratio in electione, ut ego quoque arbitror, & fatale est horum Regum alterum eligi; ego *Gallum antefero, & nequaquam censeo Hispanum eligendum esse.* Sed si Lex impedit, ne Gallus accersatur, magis etiam impediat, ne Hispanus eligatur, cum ejus electio, quantum prospici humanitus potest, minimè salutaris futura Germaniæ videatur. Ac

decurramus ad Majorum nostrorum exempla, & verè, non callida interpretatione, legem servemus. Ac verè Germanicum Principem, qui non aliud domicilium, nisi in Germania habet, qui origine, ingenio, lingua, moribus Germanus est, eligamus. Nec me usque adeò movet, quod ait Moguntinus, leporem leonibus imperaturum esse, magis illud videndum, ne ciconiam ranis, seu corvis vulturem, præficiamus. *Potentia Germania satis magna est, si quem eligemus, qui Virtute auctoritatem sibi comparare poterit.* Accepit hoc Imperium & penè funditus collapsum, *Rudolphus mediocris Princeps, tantum propter Virtutem electus, ac brevità crexit, ut Regibus vicinis omnibus formidabilis esset.* Audio Ludovicum Regem Franciæ proximum, cum essent de Imperio Germanico sermones, & quidam *Maximilianum per jocum vocasset Consulem Augustanum*, significans eum paucis civitatibus imperare, duriter increpuisse illum, & respondisse: *Imò verò nequaquam Germanici Imperatoris potentia contemnenda est, cum ille Consultum pulsat, tota Franciatremittit.* Honestè Ludovicus: Noluit enim in Regum Majestatem jocos, aut convitia dici: Sed tamen illud etiam ostendit se Maximilianum propter Virtutem, cuilibet potentissimorum Regum parem ducere. Nec adeò videtur extincta esse Virtus in familiis vestris, nemo ut reperiri possit, hoc fastigio dignus. Tres sunt familiae, Bavarica, Saxonica, & Marchica, quæ quædam mediocritate potentiae auctoritatem in Germania tueri possunt. Et sunt in his aliquot Principes, qui ingeniis & Virtute sustinere magnitudinem hujus administrationis queunt. Ex his si quem elegerimus, consentientibus suffragiis, eumque nos defensuros esse ostendemus, ut æquum est, omnes Principes & populi erunt in officio. Ut igitur habeat auctoritatem, Virtute opus est, ut accedant vires formidabiles exteris omnibus, una re opus est, videlicet Electorum consensu, quem inter nos quidem perpetuum spero futurum esse. Nemo est enim inter nos, qui sibi potentiam aliquam querat, quem ambitio, aut ulla cupiditas incitatura videatur adversus communem Imperii tranquillitatem. Tali sapientia & gravitate præditos esse Electores, cum salutare est Reipublicæ, tum verò ad omnem posteritatem Germaniæ gloriosum. Itaque mirificè delector recordatione hujus vestrae Virtutis. Omittamus igitur Hispanum, & Virtute cum exteris certemus. Non queramus alios qui nobis imperent otiosis. Nihil enim indignius est natis Heroico genere, quàm inertia fugitantes laborem, aliis concedere Imperii gloriam, & servitutem accersere. *Quoties in Germania mediocres Principes contraxerunt Regios exercitus, & res præclaras gesserunt?* fuit recens Dux Saxoniae, Albertus, qui suis sumptibus magna ex parte bellum in Belgico gessit. Quid? ante hunc quantos exercitus sæpe contraxit Marchio Albertus? Patri tuo, Friderice, Duci Ernesto, bellum denunciârat Rex Pannoniæ Matthias, quantas copias, quantum robur ex vicinis Regionibus subito contraxerunt, Pater & patruus tuus? Itaque cessit vobis Pannonius sine dimicatione, quod non fecisset, si duorum fratrum ingenia & vires contemplisset. Quare non dubito posse iniri rationem electo Germanico Principe, ne ei vires, copia, arma desint ad tuendam auctoritatem domi & apud externos. Expōsi meæ opinionis causas, non ut postulat magnitudo

tudo negotii; sed ut in præsentia potui, maximeque cupio audire; quid judicent cæteri Electores; qui diu Imperii consiliis interfuerunt. Qui Germaniæ statum & vires; qui omnium Principum ingenia & facultates norunt, qui Maximiliani consilia de rebus his meminerunt. Denique qui longum in administratione Imperii usum habent, quorum cum audiero orationes, de tota re diligentius disputare poterō.

Cum dicere desisset Trevir, taciti aliquandiu sederunt Principes, tanquam defixis animis in cogitatione utriusque orationis. Exaggerata enim magnitudine periculorum in utraque parte, quorundam animos non nihil impulerat Trevir, ut ad illud decurrerent; ut omissis Regibus quærerent aliquem alium ex Germanicis Principibus. Sed hunc quærentes, animis magis etiam dubitabant. Jubent igitur tandem Fridericum Saxonie Ducem, natu maximum, suam sententiam exponere, qui pauca præfatus de lege, dixit: Interpretationem Treviri, subtiliorem esse, quam qua uti ipsos deceat. Addiditque non dubitandum esse, quin lex impediat Galli electionem, planum & illud esse, Carolum verè Germanicum Principem esse, & in Germania domicilium habere. Et opus esse his turbulentis temporibus Principi, qui auctoritatem Virtute & potentia tueri possit. Ideo se non dubitari, quin omnibus antefereendus sit Carolus Archidux Austria, sed tamen prius conditiones quasdam ei ferendas esse, ut in tuto sit Germaniæ libertas, & ut pericula, de quibus disputatum est; quantum provideri potest, caveantur. Eadem sententia dicta est à cæteris Electoribus. Trevir cum videret omnium animos ad Carolum inclinare, agnoscere se, inquit, Germaniæ fatum, & impendentem Imperii mutationem. Quanquam igitur non desinit hortari, ut diligentius hæc res deliberaretur, tamen affirmat se publicæ concordie causa, suum suffragium cum illis conjuncturum esse. Hac acerrima contentione ejus diei in multam noctem producta, tandem ita discedunt, ut postridie conveniant de conditionibus deliberaturi, quas Caroli Legatis proposituri erant, qui Moguntie eventum expectabant. Fuit igitur de conditionibus illis postea per aliquot dies non minus contentionis, quæ præscriptæ & Moguntiam ad Legatos missæ, cum essent receptæ, dies constituitur, eundi in suffragium solenni more. Itaque rursus sacro publicè facto, ingressi in sacrarium interius templi Divi Bartholomæi suffragia ferunt hoc ordine. Cæteri Electorum reliqui interrogat Moguntinum, quem eligat Regem Romanorum & futurum Imperatorem: Is respondet, se eligere Carolum Archiducem Austria. Deinde & Moguntinus reliquos interrogat. Hoc modo omnium consentientibus suffragiis Carolus electus est Imperator. Deinde suffragia relata sunt in literas, & confirmata singulorum sigillis. Postea accersita Nobilitate ac multitudine universa, publicè facta est renunciatio, cum in hanc sententiam habuit Moguntinus orationem.

Quod felix, faustumque sit Ecclesiæ Christianæ, Imperio nostro, & patriæ, renuncio vobis Electum esse Regem Romanorum, & designatum Imperatorem Carolum Archiducem Austria & Burgundie, Regem Hispaniæ. Quia in re primum agendæ sunt Deo gratiæ, quod summa concordia & consentientibus Electorum Principum suffragiis res tanta perfecta est. Sæpe enim antea, cum dissenti-

tibus Electorum studiis & voluntatibus diversè eligerentur, orta sunt inter Germanos bella civilia, plena impij furoris & crudelitatis, in quibus domi mutua caedes Nobilitatis extinctus est. Absumpta Imperii vires ac penè universa Germania in solitudinem, vastitatemque redacta est. Foris autem nomen Imperii nostri contemni cæpit: Italia deficere, & alios Reges accersere: Turca impunè grassari, dum nos impliciti domesticis bellis, reprimere eos non posuimus. Porro quantum mali hoc tempore discordia Electorum paritura erat? Cum non solum Germaniæ Principes, sed fortassis etiam exteri Reges in media Germania de Imperii possessione dimicaturi fuissent. Nec leviter tentata res est, ut consensus noster dissolveretur. Quare ego quidem non minus propter concordiam nostram, quam propter Electionem ipsam, laetor: Deoque gratias ago, qui mentes omnium ad concordiam retinendam flexit & gubernavit. Quia incolumi speramus huic nationi non defuturum consilium ad defendendam patriam & Imperii dignitatem. Etsi divinitus potius, quam humana prudentia perfectum est, ut voluntates nostræ congruerent, tamen hac in re etiam vestra Virtus ac sapientia Electores, maximam gloriam vobis apud externos Reges pariet, conciliabit & benevolentiam nostrorum Principum, qui vobis tantæ rei arbitrium solis commiserunt, ut Dominum ipsis, ut custodem publicæ salutis, ut Ecclesiæ, orbis terrarum propugnátorem elegeritis. Apud hos eò plus admirationis hæc vestra diligentia gravitasque habet, quod ipsi norunt quosdam non modò variis artificijs, sed etiam propositis minis ac terroribus, conscripto exercitu hoc ipsum conatos esse, ut nostras mentes distraherent ac dissociarent. Utinam nostrum exemplum & posteris profit, qui quantis laudibus vestram celebrabunt Sapientiam, & Virtutem? quod cavistis, ne discordia inter vos orta bellum æternum & exitiale patriæ excitaretur. Sed ut antè dixi, Deum agnoscamus autorem esse hujus consensus, eumque ardentibus votis precemur, ut sit perpetuus. Deinde postquam electus est Carolus, non dubitemus quin Dei consilio & voluntate ad hoc tantum fastigium evectus sit: Nam laudè duobus fato & voluntate Dei Imperia dantur. Agamus igitur Deo gratias, quod Principem nobis optimæ atque amplissimæ spei dedit, ac petamus, ut auspicia Imperii sint fausta ac felicia, & ut Deus gubernet Regis Caroli animum, consilia, actiones; ad gloriam Christi illustrandam, ad Ecclesiæ tranquillitatem constituendam, ad patriæ atque Imperii pacem defendendam, ad Religionis, Legum, Justitiæ, disciplinæ, conservationem. Hæc ingentia bona cogitemus verè esse cœlestia beneficia, quæ generi humano per bonos Principes Deus impertit. Quare à Deo piis & assiduis precibus petenda. Quemadmodum illè, cum inquit de Deo: Qui dat salutem Regibus, admonet ita esse felicia Imperia, si Deus det salutem, si gubernet atque adjuvet eos, qui Respublicas administrant. Omnes igitur invoke Deum & Dominum nostrum Jesum Christum, & hanc Psalmi vocem pio pectore ingeminate, quæ precationem pro Rege continet: Mittat tibi auxilium de sancto, & de Sion tueatur te. Publico etiam nomine postulamus, ut Carolo Regi Romanorum, & electo Imperatori, ac Domino vestro obediat. Quod quidem vos pro Fide, Virtute, ac Sapientia vestra,

vestra, facturos esse, non dubitamus: præsertim cum ille tanta modestia iudicium nostrum ac suffragia expectaverit. Et quemadmodum nos in electione præstitimus, ne qua inter nos discordia oriretur: ita vos propter publicam Imperii tranquillitatem imitamini nostrum exemplum, & communi animo electo Imperatori obtemperate, quem jure ac legibus scitis jam esse nostrum Dominum. Nam electio jure ac legibus facta est. Nullius novi exempli autores sumus contra leges. Est autem officium necessarium, & præsertim sapientibus ac magnis *Virtutum dignum, juri ac legibus obtemperare, parere Dominis, cavere omni studio, ne contumacia dissipentur Imperia*. Actamen ut libentius huic Domino pareatis, eadem vos rationes hortentur, quæ animos nostros in Electione moverunt. Etenim non solum nihil contra Leges fecimus, sed etiam quantum prospici a nobis potuit, Deo gubernante nostras mentes in designando Principe, communi saluti orbis terrarum consulere conati sumus. Quare, ut sancitum est, Germanicum Principem, & quidem in familia Imperatoria natum elegimus, quem indole ad Virtutem egregia præditum esse cognovimus. *Eminent autem in eo dua Virtutes*, quæ in summo Principe maximè necessariae, salubres, & gratae sunt, videlicet, *amor Religionis, & bonitas eximia*. Quarum altera eum ad fugiendas libidines, ad vitandas temerarias mutationes, in Ecclesia & Republ. ad finem servandam constantiamque in promissis, ad defensionem Religionis & Imperii, exuscitat. Utraque verò prohibet sævitiam, crudelitatem, injustam cupiditatem vindictæ. Et si enim judicavimus opus esse potente Principe, qui autoritatem etiam viribus tueri posset; tamen prius ingenium, & mores consideravimus. Potentia enim non salutaris, sed perniciofa esset orbi, si ingenium leve aut inale esset. Est autem ea jam ætas penè, quæ fuit Alexandri Magni capeffentis Imperium, in qua vires corporis propemodum maturuerunt & ingenii vigor, industria, sagacitas, & mores se proferunt, ut judicari, qualis sit, natura possit. Itaque cum sciremus, Regem Carolum suo iudicio multa honestè & graviter respondere, & non solum non hebetem, sed etiam singulari industria & diligentia in obeundis negotiis, aut providendis, aut judicandis, præditum esse, & cæteras Virtutes habere, bono & magno Principe dignas, statuerimusque tali præditum natura, opes & potentiam suam collocaturum esse, non ad nocendum; sed ad salutem humani generis, potius duximus tantis instructum viribus eligendum esse, quam alium his necessariis prædiis destitutum. Hoc consilio censuimus boni Principis potentiam autoritate armandam esse. Et quoniam nos non tantum Germaniæ, sed universo orbi terrarum consulere debemus, vires comparanda sunt, adversus valentissimos hostes, non modò Germaniæ, sed totius Christiani nominis. Tantis incrementis, & tam subitis, annos jam ferme centum auctæ sunt res Turcarum, ut nemini dubium esse possit, eos Imperium orbis terrarum sibi polliceri, non modò propter virium magnitudinem; sed multò magis propter inusitatos atq; admirabiles successus. Et ut omittamus priora, Selymus nuper non minori Virtute, quam felicitate, Persas, antea invictos, ingenti pralio superavit, & ex Armenia ejecit. Deinde duobus amplissimis Regnis Syria & Aegypto potitus est. Et in Oriente Imperii Tur-

cici limitem eum constituit, qui quondam Romani Imperii fuerat. Ac tantam gloriam consecutus est, ut Majores suos non solum Regni amplitudine, sed etiam felicitate superare videatur. Nam & pater & avus Machometes, cum quidem Dux esset unus omnium, ejus ætatis acerrimus, & felicissimi cum tentassent Syriam, acceptis magnis detrimentis inde sunt repulsi. At Selymus, velut in eodem cursu, profligato Persico exercitu, Syriam atque Aegyptum non sine acerrima dimicatione in potestatem suam redegit. Hunc, cum naturæ gloriæ immensæ cupidus sit, non accessio virium, non magnitudo successuum incitaret ad res majores suscipiendas? Ille verò jam classicum cecinit, & exercitus in Pannoniam misit. Videmus autem fato quodam hoc tempore duas bellicosissimas nationes conjunctas esse Germanicam & Hispaniam. Ac tenet Carolus magnam Italiæ partem. Itaque si omnium gentium consiliis Dux adversus Turcas legandus esset, haud dubiè omnium votis expeteretur, & omnium suffragiis designaretur Imperator Carolus. Quare & vos & plerasque alias gentes, quæ cum Imperio nostro societate, aut fœderibus conjunctæ sunt, speramus iudicium nostrum summo studio probaturos esse, præsertim cum omnes norint Carolum singulari moderatione naturæ præditum esse, maximeque a superbia, sævitia, cupiditate injustæ dominationis, abhorre. Effet enim formidanda liberis tanta potentia, essent metuendæ Imperii orbis terrarum graves mutationes, nisi naturæ bonitate & timore Dei potentiam moderaturus videretur: Quod ut speremus, gravissimis argumentis adducimur. Indoles enim ipsius penitus nobis perspecta est, cognovimusque eum habere infixam animo mirificam reverentiam erga Religionem, fidem pactorum constantissimè præstare, & a crudelitate quam maxime abhorre. Sunt autem omnium reliquarum Virtutum nutrices, Religio, Veritas, & Mansuetudo. Deinde familiaræ natura movemur, quæ Imperium jam annos plus octoginta ita tenuit, ut nondum pœnitere nos Austriacorum Principum debeat: Inprimis enim enituit in utroq; in avo & proavo, eximia moderatio & lenitas, quæ quidem in Maximiliano Cæsare non poterat segnities videri. Nemo enim erat illo in armis acrior. Quoties armis dimicavit ipse? Quoties parvis copiis, ingentes fudit exercitus? Nunquam fortunæ succumbebat ejus animus. Rursus in victoria, in toga mitissimus erat. Et quod singularis erat prudentiæ, præcipuo studio cavēbat, ne iracundia incitatus, præberet occasionem mutationibus Ecclesiæ aut Imperii. Ab hoc prognatum Carolum, referre avitam moderationem animadvertimus, & ea esse gravitate præditum scimus, ut intuens in Majorum exempla non sit commissurus, ut ab illis degenerasse dicatur, ut alienos mores indignos Majoribus, accersivisse, ut primus laudatissimæ familiæ notam superbiæ, & crudelitatis inusuliferatur. Meminit etiam avi præcepta, de timore Dei, de cura tuendæ Religionis, de clementia, quæ ut decet, velut oracula observat. Quanquam quid opus est longa oratione. Jam specimen industriæ & Virtutum aliarum dedit in Hispania. Avo ejus materno extincto, magni motus in Regno, & civiles discordiæ erant exortæ. Has adventu suo expressit, eumq; ejus nationis ingenia bellicosissima sunt, & exteros Dominos non facile patiantur, tamen ipse

non tam armis, quam Virtutis, ac præcipue bonitatis admiratione, totam Hispaniam nunc ita retinet in officio, ut nemo Regum unquam tam pacatam tenuerit. Quare quantum humanitus provideri potuit, elegimus Imperatorem, in quo cum Virtute potentia conjuncta est, ut ejus vires præsidio essent Religioni, Imperio, & universo nomini Christiano. Proinde vos auspiciis Imperii ipsius læta & fausta precamini: eique libenter obedite, ut decet Principes & populos amantes publicæ tranquillitatis. Postremo cum ingentem luctum & mœrorem, interitus Maximiliani attulerit, decet vos vim fari æquiore animo ferre, postquam nepos, quem ille charissimum habuit, & nobis aliquando commendavit, ipsi successit, ut non omnino extinctus videri possit. Deinde ipsius, manibus hoc officium tribuite, ut majori studio nepoti pareatis, & consiliis vestris & copiis, suscipientem gravissimam Imperii molem, summa concordia adjuvetis. Quod eo etiam vobis faciendum est majore cura, ut Imperii possessionem retineatis, quam sine concordia tueri nequaquam possumus. Cogitate autem quantum decus sit, unam hanc nationem delectam esse, quæ non tantum suos fines defenderet, sed custos esset etiam cæterarum gentium: & pro communi salute Christiani nominis præcipuam stationem teneret. Hoc decus magna Virtute partum à Majoribus, & annos ferè jam octingentos in hac natione conservatum, sapientia & concordia Principum, nolite nunc per discordiam amittere, eaque in re cum vestra gloriæ & tranquillitati, tum verò saluti orbis terrarum consulite. Idque officium Principes, & eos, qui præsunt Reipublicæ, maxime debere Deo statuere, ut communi salutem omnibus viribus consulant. Hæc renuncianti, populus cum plausu acclamabat. Nihil enim omnibus Ordinibus erat optatius, quam eludi expectationem Gallorum, qui Imperium sibi delponderant. Itaque audito Caroli nomine, omnes una voce & consensu Electionem approbant. Agunt gratias Deo Opt. Max. primum, quod metus Civilium bellorum sublatus erat consensu suffragiorum: Deinde, quod omnes judicabant divinitus orbi terrarum salutarem Principem datum esse. Omnes jam tum ominabantur hujus Caroli Virtutem & felicitatem præsidio futuram toti Europæ, omnes vota faciebant, ut auspicia essent fausta & felicia. Secundum hæc, Legati ipsius Caroli Moguntia evocantur, qui magno honore excepti, atque in Comitium introducti, certum ex ipsis Electoribus cognoscunt: Divi Maximiliani nepotem, cujus ipsi Legatos agebant, cunctis suffragiis rite electum & renunciatum esse Romanorum Imperatorem. Deinde adhibiti in consilium ab iisdem Principibus consuluntur de gubernanda Imperii administratione, donec rebus in Hispania constitutis, Carolus in Germaniam veniret. Nam ipso procul absente efficiendum erat, ut Germania tranquilla esset, neve Gallicæ factiones, motus in Germania excitarent. Delectus est igitur Casimirus Marchio Brandenburgensis, qui Legiones certis in locis collocatas haberet in præsidiis, & duceret exercitum, si qua belli gerendi necessitas incideret. Adjuncti sunt Electores certi, quorum consilio uteretur. His rebus constitutis, Legati dimittuntur, quos discedentes prosecuti sunt Principes Electores usque Moguntiam. Inde Francofordiam reversi,

suos & ipsi Legatos cum literis ad Carolum mittunt, cujus Legationis, Fridericus Palatinus Rheni, principem locum obtinebat. Interea Electionis nuncii magnis, diurnis, nocturnisque itineribus in Hispaniam contendunt, è quibus unus eximia celebritate cæteros antevergens, nono die Barcinum (vulgò Barsellonam vocant) pervenit, ex eo quo Francofordia profectus est, cumque lætum, exoptatumque nuncium illuc attulisset, à Rege, quem in cubiculo manè adhuc quiescentem invenit, magno auri pondere donatus est. Nec Fridericus Palatinus longam in itinere moram fecit. Nam prid. Calend. Decembris eodem pervenit, cumque ad urbem accederet Barsellonam, Rex cognito ejus adventu, ad tria ferè milliaria obviam ei processit. Legatis benignè & comiter exceptis, inque oppidum introductis, literæ Regi ab Electoribus scriptæ redduntur. In literis primum inerat commemoratio benevolentia Principum erga Carolum, & officii. Cum autem Imperia fato regantur, narrabant divinitus hanc Electionem gubernatam esse, ut suffragiorum concordiam, & universæ Germaniæ vota consentientia ostenderent, etsi ipsi etiam judicio suo de familia, deque ipsius Virtute, neminem putarint ipsi antefendum fuisse. Huic orationi graviter scriptæ, adjecta erat petitio, ut Imperium sine reculatione acciperet, & constitutis rebus in Hispania, maturet iter in Germaniam Carolus, acceptis & lætis literis, cum existimaret se quasi Divina voce, tanto consensu totius patriæ vocari, etsi videbat quanta rerum moles sibi imponebatur, tamen & Deo obtemperandum, & patriam non destitutam esse censebat. Respondit autem Legatis per Mercurinum Oratorem: Huic enim summa laus Eloquentiæ tribuebatur. Usus est igitur Mercurinus luculenta Oratione, atque hujusmodi verba fecit. *Jurè lætatur Rex Carolus, cum benevolentia, tum verò etiam gravissimo judicio summi Senatus, Germania Principum, qui tam dubio tempore, Imperii gubernationem ipsi uni, tuto commendari censerunt. Quid enim aut gratius ei accidere potest? quam quod ab universa patria se verè amari intelligit, aut honorificentius? quam quod sapientissimi Principes tantam ipsi Virtutem tribuunt, & quasi divinantes, eam ssem de ipsius fide & felicitate conceperant, neminem ut ad hoc Imperii fastidium, quam ipsum, evellere maluerint. Vicissim igitur & patria pietatem, & cognatis Principibus benevolentiam perpetuam pollicetur. Deliberantem autem de Imperio accipiendo diversæ cura diu exercuerunt. Etsi enim magnanimi est, non deterreri mole rerum, & magnitudine periculorum, quæ videntur impendere inveniunt Italiani, quæ à Gallis teneantur, nunc Turcas denunciantes bellum Pannoniis, tamen cum verè sit Divina res gubernatio, nec nisi aspirante Deo, felix esse possit, constanter & religiosè Imperia accipiendæ sunt. Hæc etiam Hispania, et se vires suas, quæ non sunt exigua, ad societatem rerum gerendarum offert, tamen ipsum Regem domi, velut in specula Regni, assiduum esse mallet. Sed è regione durum videbatur, patriæ opem ab ipso imploranti dedesse. Movit etiam animum gentilius decus, atq; honestum esse judicat, avi & proavi exempla sequi. Ecce cum unus collapsus resurgens exerit, cumque huic familia posita hoc fastigium, tanta accesserint opes, ut arbitretur divinitus hanc familiam ad Imperii defensionem vocari. Postremo etiam Principum Electorum vota*

Et iudicio permouetur, ut rem omnium difficillimam, Imperii gubernationem, suscipere minus recuset. Tum multa graves causa cum concurrerent, cumq; diuinitus se vocari ad Imperium, patriæ consensu statueret, tandem, quod felix faustumque sit, Imperium accipere, Rex Carolus decrevit, & hanc voluntatem suam Dux Friderice à te exponi Electoribus, & perferri in totam Germaniam postulat. Principio verò quod Regum sapientissimus Salomon unum optabat, id ipse quoque optabat, cum humana sapientia non sit par tanta gubernationi, ut Deus pectus & consilia ipsius in toga, & in armis regat ac perficiat, ut Ecclesia & toti generi humano, hac ipsius gubernatio salutaris sit. Meminit Rex Carolus, ex hac ipsa Hispania duos Principes ad Imperium vocatos esse, Trajanum & Theodosium, quorum alter optimus appellatus est, alter non solum bonitate & armis Trajano par fuit; sed etiam hac laude excelluit, quod verè Deum coluit, ac perfecit, ut Evangelium latius propagaretur, & concordiam Ecclesie, pie direptis dissidiis, constituit. Hi duo Principes ex Hispania evocati, cum fuerint salutare orbi terrarum, letatur omine. Horum exempla sibi proponet, & annumerari laudatissimis Imperatoribus vult. Summa Virtus Majorum fuit in utraque familia, Austriaca & Hispanica: Horum similitudo in Regis Caroli nativitate & indole jam præclare lucet. Comitatur autem felicitas cum ceteras Virtutes, tum verò præcipue pietatem erga Deum, quæ in Rege Carolo eminet. Quare spes est ejus gubernationem fuisse, felicem & salutarem fore orbi terrarum, & ut sit, omnes boni toto pectore vota facere debent. Tu verò Dux Friderice, ito & Principibus Electoribus gratias agito, quorum cognovit eximiam erga se benevolentiam esse, ac voluntates eorum confirmato, & Imperatorem Carolum petere dico, ut ipsi tanquam custodes publicæ pacis, sua fide concordia, Virtute, Germania tranquillitatem teneantur, donec Imperator in Germaniam veniet, qui quidem adventum maturare quamprimum decrevit. Hæc cum Mercurinus dixisset, tota Curia lætitiæ plena. Regi Carolo & Imperatori omnia fausta precabatur. Postea scriptæ sunt literæ ad Electores, in quibus Rex se Imperium accepisse proficitur, & de constituendo statu Imperii, nihil sine consilio Electorum, facturum esse proficitur. Commemorat sibi benevolentiam ipsorum jucundissimam esse, & voluntates eorum confirmat. Postremò pollicetur etiam brevi se in Germaniam venturum esse. Ut igitur sollicitis Electoribus quamprimum voluntas Caroli Imperatoris significaretur, Fridericus Palatinus amplissimis muneribus ornatus, statim dimissus est. Cæsar autem initio veris ex Hispania solvens, trajecit in Angliam, ubi à Rege Henrico VIII. non solum comiter, pro ipsorum necessitudine & hospitii jure; sed etiam splendidissimo apparatu, exceptus est. Cumq; fœdera inter duos Reges confirmata essent, Anglus pollicitus est, se Caroli coronationi interfuturum esse, honoris ipsius causa. Post paucos dies inde venit in Belgicum, ubi magna frequentia omnium Ordinum, faustis cum omnibus excepit. Gratulantur redditum eo majore veneratione, quia jam Virum cernebant Principem, qui in Hispaniam ante annos aliquot admodum adolescens profectus fuerat. Optant læta & felicia Imperii auspicia. Commoratur autem Rex Carolus aliquantisper in Belgico, tum ut civitatum suarum statum cognoscat, tum ut Angli

adventum expectet. Sed hunc facillè Rex Franciscus perpulit, ne Carolum comitaretur, ac sibi Anglum novis pactionibus adjunxit, quæ deinde magnas rerum conversiones attulerunt. Tandem igitur Aquisgranum venit Rex Carolus, florem secum Burgundicæ & Belgicæ Nobilitatis ducens. Et quanquam in oppido & vicinia grassabatur lues pestilens, tamen ne novi exempli auctor esset, mutare locum coronationis noluit. Advenienti obviam processerunt Electores, & ferè omnes reliqui Germaniæ Principes. Aderat & cœtus Sacerdotum, Caroli Magni monumenta gerens. Postero die, qui fuit dies duodecimus mensis Octobris, coronatus est in æde majori Aquisgrani, veteri ritu. Moguntinus & Coloniensis indutum trabea ad aram adduxerunt. Dux Palatinus orbis figuram præferrebat: Dux Saxonie ensen, Marchio Brandenburgensis sceptrum. Treverensis verò, more à Majoribus accepto, Regem unxit. Hic ad aram jusjurandum prælectum est. Deinde corona à Moguntino & Coloniensi imposta. Postea tradita, sceptrum & ensis. His ceremoniis peractis, Regium convivium apparatus, in quo Electorum distributa sunt ministeria. Astar Moguntinus codicillos & sigillum manu gestans: Marchio Brandenburgensis sceptrum, Regis Bohemici Legatus, Pincernæ munere fungitur, Palatinus, Dapiferi. Interim in foro Dux Saxonie avenam equitibus distribuit. Assatur & taurus integer, refertus altilibus omnis generis, unde primum coronato Regi Romanorum apponitur ferculum. Post coronationem Cæsar cum Principibus Coloniæ venit, ut de futuro conventu colloquerentur, in quo de veteri more post coronationem lex de pace communi renovatur, & de summa Reipublicæ deliberatur. Decretum est igitur, ut ad Calendas Januarias indiceretur conventus Wormatiæ. His actis, & Carolus in Belgicum rediit, & ceteri Principes in suas ditiones discesserunt.

HERMANNI COMITIS Nevenarii, præpositi Ecclesiæ Coloniensis Epigramma in defectionem solis &

Electionem Caroli Regis Romanorum.

*Delituit nuper cæli sub vertice Phæbus,
Occulitq; suam Dalius ipse jubar.
Emergit subito Divinum Cæsaris astrum,
Cumque novo rediit Casare Phæbus ovans.
Ergo hoc jam constat, quo pacto regnet uterq;
Phæbus apud superos, Cæsar in orbem regis.*

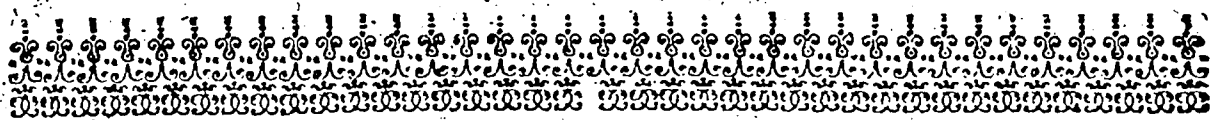
Ejusdem Epigramma in Cæsarem & Atlantem.

*Magnus Atlas humeris gestare putatur Olympum,
Quamvis Herculeæ sit relevatus ope.
Magnus item Cæsar terrarum sustinet orbem
Solus, & ex alto pectore cuncta gerit.
Fortior est igitur robusto Cæsar Atlante,
Ille capit socium, rennuit iste parem.*

Ejusdem ad Carolum Regem Romanorum distichon.

*Deus Superis sanum te vincere Nestoris annos
Carole, jam nequeunt hi dare plura tibi.*

CORONATIO
CAROLI V.
CÆSARIS AUG. APUD
AQUISGRANUM.

PER HARTMANNUM MAURUM
HERMANNI ARCHIEPISCOPI COLONIENSIS

Consiliarium, qui ei coronationi interfuit, descripta.

*Serenissimo, Illustrissimoq; Principi, atq;
DOMINO,*

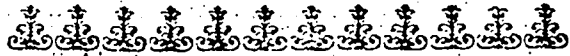
D. FERDINANDO,
HISPANIARUM PRINCIPI, ARCHIDUCI
AUSTRIÆ, DUCI BURGUNDIÆ, &c.

Cæs. Majest. per Germaniam Supremo Vicario, gratio-
sissimo Domino suo Hartmannus Maurus, Legum Professor,
offert immobilem fidem, voluntariamque
servitutem.

Sereniss. atq; Illustriss. Princeps, gratiosissime Domine, aliquanto ante faustissimam coronationem invictissimi Hispaniarum Regis Catholici, fratris Serenitatis tuae amantissimi, in Romanorum Regem, Principum Electorum Consiliarii, vocatus Regia Majest. cum generoso atq; prestrenuo Viro Florentio de Tselstein, Comite de Egmunda, Regio tunc Magistro Equitum (Aquisgranum ad apparandum cuncta, ne qua res Cæsarem moraretur.) premisso, de ceremoniis tantæ celebritatis ritè exequendis, aliquandiu simul commentati, ob in medium exhibitas diversas schedas olim ab imperitis annotatas, non parum difficultatis atq; molestiæ, antequam in unam sententiam convenirent, habuere. Quapropter visum est Domino Laurentio opere precium fore, tantisacris ritibus (quos non nisi ordine tractari conveniret) aliquando simpliciter, atque verè literis sigillatim quemadmodum oculis subiecti fuerunt, commendare, ut eare, tum populi ab eo, in quo hactenus versati errore, liberentur, tum post futurorum quoque quieti (præcisus tam ineptis alterationibus) consuleretur. Tamen si verò iussu ejusdem hanc tam magnificam festivitatem utcunq; jam pridem tumultuario profecto studio, verbisq; planè castrensibus obiter, aliq; juxta agendo consarcinasset, imbecillitatis tamen mea conscientia deterritus, constitui primum has meas qualescunq; ineptias sic comprimere, ut nunquam emanarent. Sed cum interim multa de his rebus temerè scribere, rerumq; ex confesso falsarum admixtu, hanc tam illustrem atq; splendidam dignationem commaculare non erubuerè. Nec gentes, quibus aquila acerbitati, nomenq; Germanum sempiterno odio divinis illis honoribus suo more malignè in-

terim detrudere verita sunt, non potui me ulterius continere, quin has meas pertenuës lucubratiunculas (pro perenni parvitas mea erga Cæsaream Majest. devotissima fide) rursus descriptas, tuæ Serenitati, ob hoc potissimum, quod eo tempore, quo Regales honores impendebantur, Serenitas tua Bruxellis subsisteret, fraternæque ut opinor Majestati cedens, aut ne uno loco orbis salus periclitaretur, fraternos honores coram (quod unicum tantam maximè lætitiæ, exoptatissimæque congratulationi defuit) spectare non potuit, humillimè offerrem. Vellem nihil magis, quàm quod digne lectu forent. Sed cur hoc haud satis cogitata ratione voti exposco? cum non debeam animo præsumere propter meam impolitam scriptionem tanto fulgori, unde manantibus radiis terræ mariæq; illustrantur, quicquam lucis atq; splendoris accessurum, cum ejus generis res sint, quæ proprio suo rutilante, jubare absque subministratis collecticiis igniculis satis exsplendescant, & sine orationis phaleris atque pigmentis, eo ipso, quod nuda solium veritatis respectus habitus satis digne quæ legantur. Proinde studii mei certissimum judicium tuæ Serenitati, quàm ingeniolum probari malim. Foveor tamen bona spe, hunc meum laborem dupliciter tuæ Serenitati acceptum fore, cum quod conjunctissimi fratris divinos honores, quibus eadem Serenitas tua ob effusissimam fraternam benevolentiam non secus quàm propriis delectatur, quasi ob oculos præscriptos (ubi per aliarum rerum occupationes licuerit) legere poterit: tum quod tuæ quoque Serenitati perbrevis (si modo communis omnium penè mortalium vota felices (de quo non ambigo) procursus habuerint, usui aliqua ex parte esse poterunt. Sed ut finem faciam optime Princeps,

ceps, si hunc succisivum laborem meum lato, serenoque vultu benignè susceperis, neque officiosam sedulitatem meam penitus improbaveris; & laborum pramium me abundè cepisse putabo, & majora pro gloria tua Serenitatis omnibus ingenii, corporisque nervulis multò alacrius conabor. Hilarem te atque felicem optime Princeps (ut ille olim Trajanum justissimum Cæsarem) & privatum & publicè opto.

De

CORONATIONE CAROLI V. IMP. PER HARTMANNUM Maurum Conf. Archiepiscopi Colonienfis.

Pompam proximæ Coronationis qua haud scio, an nostra ætas magnificentiorem unquam videbit, ideo rudi, castrensiq; Latinitate scribere statui, ne de tam celebri festivitate apud successivam posteritatem, inepta aliqua disceptatio, quemadmodum in præsentia ob diversissimas annotationes tempore Coronationis divi Maximiliani factas, usu venit, suboriat. Accedit quòd non desunt, qui ea ipsa, quæ proximè omnium penè mortalium oculis subiecta fuere, alio longè modo atque gesta sunt, in publicum temerè incogitataque ratione edere non erubescere, permulta quæ non contingere referendo. Verùm non tantum mihi sumo, ut non arbitrer, per plures hanc tam splendidam relatu materiam, pro illustrissima sua dignitate inquisitionis, expolitiùsque literis mandare, æternitatiq; consecrare posse. Sed quia omnibus penè præhabitis consultationibus à Reverendissimo Domino Archiepiscopo Colonienfi, vocatu Cæsaris Aquisgranum præmissus cum aliis Principum Electorum Consiliariis allatis antiquis monumentis interfui, propterea citra arrogantiam (ut opinor) polliceri possum, rem me totam ex fide simpliciter ut gesta est, verissimè traditurum, enixurumque, ne quicquam à me prætermisum videatur. Illis autem, qui fortè me operam non satis utiliter collocasse putant, hoc tantum respondeo: Æquissimum mihi videri, dare nos Diadematis Imperatorum, penes quos infinitus cuncta gubernandi labor consistit, veniam, si modo laureis hederaciis, gramineisque tantopere celebratis coronis eandem impetrare voluerimus.

Quamquam destinasset Imperator post felicissimum in Belgas adventum die S. Michaelis coronari, Principesque ut præstò adessent, sequè ad præstaturam diem Aquisgrani sisterent, per epistolas hortatus esset, ob urgentes tamen, (quæ inciderunt) causas, res primò in sextam diem mensis Octobris aliis literis dilata, quibus licet Imperator certam quoque spem faceret, præscripta die sese omninò Aquisgranum venturum, peteretque, quòd omnia maturius peragerentur, ut quisque Electorum Con-

II. Tom.

filiarium cominentandi causa de ceremoniis Coronationis ex more perficiendis ad Generosum & strenuum Virum Florentium de Ifelsteyn, Comitè de Egmunða, Regium Magistrum Equitum Aquisgranum præmitteret, ne rebus inapparatis Regia Majestas in loco pestilentiae obnoxio, longiorè moram trahere cogeretur. Increbescente autem interim delavientis in Aquisgrano pestis rumore, auctoque (ut fit) in majus, *Archiepiscopus Moguntinus, Comes Palatinus Rheni, & Dux Saxoniz*, Regis adventum in Colonia Agrippina præstolantes, missis continuò literis, magnis precibus petiere, ut Imperator ob tam probatam, evidentemque causam, tam sui, quam Principum respectu habito, alium Coronationis locum indiceret. Cum autem parùm moræ antequam Principibus responderetur, intercessisset, civesque Aquisgranenses Coloniam ad Principes oratum missi, impensissimis precibus nihil profecissent, statuerunt Principes Electores communi consilio, missa solenni Legatione prius petita instantius flagitare. Nobis autem in itinere existentibus, ad priores literas Regia Majestas rescripsit, quòd ad causam tantæ necessitatis desideratis Principum annueret, atque Nicolaum Ziegler Vicecancellarium post factum ad eos cum mandatis destinarer. Sed Legatio Principum Electorum actarum rerum ignara, cœptum iter continuavit, quæsitoque frustra Rege in oppido Hoy apud Eburores, diocesis Episcopi Leodiensis, cujus ibidem munitissima arx visitur, in sequenti diè Lovanii Regiam Majestatem convenimus: Postridieque benè manè potestas dicendi, quid petatum venerimus, facta, consilio introducti, mandata quibus acceperimus verbis peregrimus, locutusque est D. Sebastianus de Rothenhan Eques Germanus, Jurisque professor, lingua Alemana in hanc fermè sententiam.

Principes quidem Electores ad Regia beneplacitâ semper paratissimos fore, sed vereri, ne dum studeant obsequi sua Majest. & Regem & se in manifestum, periculosumque ignem conjiciant, indies magis magisque pestem digrassari. Ideoque ob eam, quâ Regia Majest. astringeretur, fidem atque devotionem, Principes consulere, rogitareque, ne se temerè cum Principibus tanto periculo committeret; sed etiam sua Majest. unde totius Orbis, quam Principum Electorum Salutis consuleret. Comes Wilhelmus de Nuenar & nos, qui à Domino Archiepiscopo Colonienfi, missi eramus, licet eadem ex animo postulassemus, tamen præter ea petatum, oratumque nos destinatos diximus, ut videlicet Regia Majest. in hac, si quâ visa, loci commutatione, rationem juris atque eximia prerogativa de non commutando, neque novando quicquam ex his, quæ ad Coronationem, locumque ejus spectant, Principe nostro inscio, habere dignaretur, e vestigioque exhibuimus uberrimas archetypas nobiscum allatas Divi Rupertii Romanorum Regis Coloniz coronati literas, quæ documento essent inter alias inelytæ Ecclesiæ Colonienfi, hanc quoque prerogativam competere, ut Colonienfis Archiepiscopus quocunque loco sua Provincia suo arbitrio Coronationis locum præfinire posset. Dominus Florentius quoque (Vir, ut omnibus Virtutibus, ita Humanitatis quoque laudibus instructissimus) ubi rescivit, quàm ob rem Legati Principum amandati essent, advocacy ci-

B j

vium

vium suscepta, ne qui suo incitatu supra vires pro expediendis hospitibus, comparandisque eduliis impendia fecere, irrecuperabiliter damnificarentur, neve apparatus per eum summo labore, ut tantæ multitudini pateret receptus, irritarentur, citatis e- quis postridiè quàm Aquisgranum egressus, festi- nato itinere Regem Lovanii assecutus, aliquantò ante adventum Legatorum Regiæ Majest. omni ratione affirmavit, pestem non tam vehementem esse, neque tam latè desavire, sicut supra fidem veri disseminatum esset. Ea igitur admonitione, etiam quia à Regibus Romanis (ut vulgò persuasum) quasi pro dono urbi Aquisgranensi olim Gallica- narum Provinciarum capiti assignata sedes Regia & ab hac gente velut hæreditaria semper obtenta, effectum est, ut mox ubi hæc comperta, in diversum demutata sententia Legatis Principum, haud diu dilata consultatione, ad hunc modum responderetur per D. Georgium Lamparter Jurisperitum, a cuius ore, velut beato quodam Eloquentiæ fonte, idioma Germanicum manabat; *Imperatoriam Majest. antiqui moris respectum habere, constanter decrevisse, mentique sedere, nullibi, nisi in antiqua Carolorum sede, Regni Diadema assumere, non consul- tum esse, ob levem momentaneamque causam ritum coronandi priscum adversum præscripta Bullæ Aureæ Caroli novari. Et quia Majest. suâ compertum, mor- bi vim non tam latè vagari, sicut falsò rumore ad Prin- cipum aures delatum, idè ob experiam Principum er- ga suam Majest. benevolentiam, se non dubitare, quin Principes Electores cò convenirent, quò Majest. suam tendere viderint.* Et quia Aureæ Bullæ mentio fa- cta, addam hic non intempestivè unum, ut opinor non vulgò cognitum. *Quāquam Carolus IV. Im- perator Bulla Aurea statuerit, Regum Romanorum designationes Francofordia apud Moganum celebrari debere, idem tamen Carolus, Aureæ Bullæ conditor, ea qua de Electionis loco statuta contraria sanctione ad prætextum, quod tantam Electionem loco re- stringi per absurdum fore, anno à nativitate Domini M. CCC. LXIII. palam rescidit, summa (ut meum est iudicium) ratione. Non enim è Majest. tanti Imperii est, ut Principes semper circum Rheni margines hæreant immobiles, fierique potest, ut Imperator cum Electoribus procul in hostili solo degat adeò disito, ut intra præfinita Bullæ tempo- ra nullo pacto Francofordiam attingere possint ad eligendum, si Imperator fortè occumbat, aut in fa- ta concedat. Hæc non scribo, quod putem temerè Majorum morem mutandum. Magni enim Pro- vinciales faciunt, teste Jurisconsulto, servari ipsis antiquas consuetudines; sed quòd non sit Principi- bus necessitas imposita, solum Francofordiæ Electionem celebrare: non me tamen latet olim extra Roma- num agrum, qui Italia terminabatur, non potuisse dici Dictatorem. Vix audeo asserere, quòd hæc re- vocatio omnes Principum Consiliarios, aliis majo- ribusque rebus intentos latuerit. Sed de his satis. Licet Legati hæc responsa referre jussi, tamen absq; mora Generosus Dominus Maximilianus de Sie- benbergen, magnæ ob integrè administratam tu- multuantem Sueviam autoritatis, Coloniam ad Principes responsuri operientes missus, qui hortan- do monendoque nunc singulos, nunc universos, tandem effecit, ut Principes se in potestate Regis*

futuros esse dicerent, morem voluntati Regis gestu- ros, imperataque obedienter facturos, sequuturos- que quocunque Rex voluerit, etiam Aquisgranum, magis profectò dissimulato quàm spreto periculo, rati hanc sollicitudinem non plus tridui futuram. Solum Dux Saxonie Fridericus, cui inclyta gloria integritatis nihil unquam charius, ob adversam va- letudinem Coloniam manere cogeatur. Die igitur, qua convenerat XXI. Octob. Colonia Mo- gutinus atque Trevirensis Archiepiscopi, Legatus Marchionis Joachimus Aquisgranum ingressi, ci- ves inter spem metumque dubios (plures enim hebdomadæ intercesserant, cum res parum certa videbatur) maximopere exhilararunt. Statim at- que Principes equis descendissent, Marescalci sive Magistri Equitum singulorum Principum in hospi- tio Marchionis Casimiri conveniunt, consultatu- ri, præsentè Domino Florentio de Yselstein, cæte- risque Regiis Consiliariis, quò ordine proxima luce agmina Principum ingrederentur, ne ob con- tentionem antelationis aliquis tumultus atque dis- sensio oboriretur. Et licet diversitas antiquarum annotationum difficultatem peperisset, omnium tamen una atque invariabilis sententia fuit, atque ita convenit, ut Principum Electorum agmina jun- ctim & ex ordine absque aliorum admixtu, per de- bita intervalla ingrederentur.

Cæna peracta, primarii Regis Consilarii, Prin- cipes, Viri amplissimi honoribus tui, inter quos erat Episcopus Leodiensis Princeps Fidei, Pietatis im- mobilis erga Cæsarem, Dominus Florentius, Do- minus de Siebenbergen, accesserunt Archiepisco- pum Colonensem Coronatorem, deque ratione Coronationis communicarunt. Inter alia autem disceptabatur, an die Sancti Severini, quæ instabat, Coronatio ritè expleri possit, ex quo is dies apud in- colas non foret celebris. Præsul Leodiensis, in cu- jus Diocesi Aquisgranum consistit, assererat, o- mnis dubitationis præscindendæ causâ sese jussu- rum proclamari, ut pro celebri vel in foro ferire- tur. Complacitumque omnibus, ut is dies festus haberetur. Nec hoc cuiquam absurdum videri debet, *tametsi enim Episcoporum consecrationes ex more solum diebus Dominicis fiant; hoc tamen in us- tione Regum (quæ nihil significat, quàm quod da- tam cælitus potentiam leniter placidèque eos exer- cere conveniat) haud opus fuit servare, hoc potissi- mum tempore, & in tanto contagionis metu atque trepidatione nihil minus expediebat, ubi etiam ex diligenti temporum supputatione liquido constat, neq; Fridericum Cæsarem neque qui eum præcessit Sigis- mundum, die Dominica fuisse coronatos.*

Postera die Principes Electores præter Archiepi- scopum Colonensem, qui aliis rebus intentus in hospitio mansit, ascenderunt domum Senatoriam inferiorem, habitaque consultatione de singulis, ul- terius ascenderunt ad videntium ordinem mensarum, reliquumq; apparatus, deserebanturq; ante eos dum ascenderent descenderentque publicè ex jure Regali- um vaginis exempti enses, nondum enim suprema po- testas advenerat.

Prandio factò, omnis ætas sexusque ultra Itali- cum milliare sese ad spectandum effudit, Principes- que

que cum armatis agminibus Cæsari obviam prodierunt, & cum haud longè processissent, apparuit Regia Majestas cum ornatissimo equitum peditumque exercitu, quæ cum pervenisset ad locum editiorem, ad instruendum explicandumque Ordines militum, atque componendum agmina, opportunum ad hoc à Domino Florentio Marefcalco præmeditatum (per viam quippe, quam Regiam incolæ nominant, difficilis in urbem aditus patebat, aliquandiu Regia Majestas substitit in conspectu, in loco elevatiore interjacente patente atque equitabili campo, Principum Germanorum agmina similiter expectabant, donec Marchio Casimirus, & D. Florentius Ordines disponerent, agminaque explicarent. Cum autem Regia Majestas sese movere coepisset, atque jam in conspectu Principum Electorum esset, singuli Principes assumptis XII. Comitibus cæterisque subistere jussis, Regia Majestati obviam properarunt, desilientesque de equis singuli cum quatuor Consiliariis Regiam Majestatem e quo etiam descendere niterentur, permanere coegerunt. Dein reverentissime honorificentissimeque per Archiepiscopum Moguntinum exceperunt, qui in hunc ferme modum lingua Teutonica verba fecit. *Illustrissime, invictissimeque Rex, gratiosissime Domine, fratres mei, Principes Electores, etiam Legati Illustrissimi Principum Ducis Saxonie, Marchionisque Brandenburgensis fratrum meorum, & ego, venimus vocatu vestra Majestatis eidem obviam. Quantum autem nos omnes de fausto felicique adventu vestra Majestatis in sacrum Romanum Imperium & Germanicam nationem gavisi sumus, haud dubie vestra Majestas partim a nostris personis, partim ab ambasciatoribus nostris gratiosè sufficienterque didicit. Nunc vero magis exhalaramur, eo quod datur vestra Majestatis optatissimam desideratissimamque personam videre, colloquique. Cum eadem paratissimi ergo adsumus, ad ingrediendum cum vestra Majestate urbem Aquisgranum, operam studiumque navare ad explendum laudabilissimum vestra Majestatis propositum; exequendumque munus Coronationis. Denique ad agendum, pertractandum, consiciendumque omnia, DEO adjutore, quæ ad eam rem aliquo modo pertineant, atque requirantur, nos statimque nostros vestra Majestatis, ut Domino nostro gratiosissimo obsequentiissime commendantes.*

Dominus Cardinalis Salisburgensis, homo pro anxia sua diligentia atque Virtute dignus, quod tam fidis eum fortuna uberibus aluerit, jussu Regiæ Majestatis hortatus, Principes reascendere equos, nomine Regis Principes resalutavit, eorumque benevolentia gratias agens, dixitque Regiæ Majestati, ob perspectam erga se Principum amicitiam, gratulationem eorum probatissimam esse: nec minorem voluptatem de amicissimorum Principum suorum conspectu cepisse post mutuam salutationem. Continuato familiari colloquio, extrahebant tempus in Palatini adventum, qui eadem die, absque eo, quod descendisset equos, civitatem pertransiens, Regi ante portas obviam venit, qui similiter Regem excepit, & rursus eum ascendit. Dumque hæc agebantur, parum erat ultra horam secundam post meridiem, sic, quod nisi inepta altercatio atque concertatio, inter Legatum Ducis Saxonie, Principem de Anhalt, &

Ducem Juliacensem, inter eorum præquestaret, incidisset, potuisset ornatissimus splendidissimisque exercitus Regius (ad quem visendum, die opus fuisset) summa luce, die serenissima lucidissimaque civitatem ingredi, quod magnopere Regia Majestas cupere videbatur, eo quod pridie quam ingrederetur, in arce quadam non ultra sesquimilliarè distita, pernoctaverat. Dux etenim Juliacensis, quia prope quadringentos equites instructissimos in campis habebat, non tam aurata atque discolori veste, quam ferro atque ære fulgentes, non sustinuit suos inter Germanos equites nullis secundos, novissimo loco ordinari. Saxones vero ad antiquum morem, repectasque schædulas, quæ eis suffragabantur, provocantes, obfirmatè urgebant, asserentes, se quidem permisso, ut Juliacensis cum vigintiquatuor modò equitibus, in fidei publica eo loci ex jure Præfecturæ danda, sive salviconductus atque commeatus signum, præcederent, quemadmodum retroactis temporibus omni ratione affirmabant factum, injuriosque esse Juliacenses, si ultra hoc pergerent, Principi eorum Archimarescalco Imperii (cui Statibus, in campis Imperii, & expeditione existentibus, competeret prerogativa præcedendi, ordinesque instruendi) contra irrefragabilem, vetustissimumque morem, petita denegare. Nec potuit hæc pertinax plusculis verbis habita contentio, quæ rem interturbavit, diu sedari. Multa igitur desuper collocuti, hanc unam viam (ut materia tumultus subduceretur) tandem invenere, quod Dux Juliacensis cum suis copiis, evestigio civitatem absque eo quod hospitia subintrarent, ante omnes pertransiret.

Itaque post innumeros penè, qui variis armis, vestitu atque moribus, partim armati, equis insidebant, partim vero vestibus holosericis induti, inulis inhærebant, venit Marchio Joannes Brandenburgensis: Ille, qui Reginam uxorem duxit Arrogonix, in veste aurea, cum aliquot equitibus leviter armatis. Circum eum currebant sex expeditissimi pedites, serico diversicolore induti. Post Marchionem venit D. Johannes Auspürger, cum XXX. equitibus vexilliferis, clipeatis, gestantibus oblongos pileos.

Sequebantur inde tria millia delectissimorum peditum, ornati Germanicis securibus, hastis atque bombardis, qui pagatim distributi, non longè ab Aquisgrano vententem ex Eburonibus Cæsarem aliquandiu expectavere, habebant signa militaria, si memini septem, magna pars probe thoracibus armata fuit. Hi in quadrato agmine consistentes, primo in campo, dum exercitus clivum ad urbem ducentem descenderet. Deinde civitatem septem & septem pertransienteunt, cum ad medium forum perventum fuisset, simul quasi signo dato, adeo formidabilem sonitum, terrificaque tonitrua suis bombardis fecere, ut etiam inhorrescerent, qui spectarent ex tuto, & absque morâ, sine eo, quod dilaberentur, aut usquam subsisterent, civitatem recta egrediebantur. Intrarunt postea Seniores Civitatis, & qui in Magisteriis municipalibus constituti, cum albis bacillis cointivæ quadraginta equorum, hi ex usurpato more, Regiam Majestatem, ubi ad fines eorum pervenisset, summa cum observantia devotissimeque exceperunt.

Reges quoque Romanorum coronandi, decretum Electionis Magistratus ostendunt, antequam patiuntur, Regem Electum in solium Regale sublimari. Ideo cum tam Pontificis jussu, quam Principum Electorum unanimi consensu, Wentzeläus Imperator, ob socordiam atque nequitiam, scripta sententia, quam vidi atque legi, depositus, & in ejus viventis locum Rupertus, Comes Palatinus suffectus fuisset, in sedem tamen Regiam cum collocari nequaquam permisere, prætexentes præstitam fidelitatem, pœnam tamen contumaciæ, paulo post multo ære mulctatos fuisse, non ignoro. Sed redeo ad describendum ordinem equestrium agminum, sicut antè fuit conventum, sequebatur Dux Juliacensis, cum quadringentis propè equitibus, gravis, fortisque armaturæ, decorisque armis, conspicuis continentibus signis, duo habebant vexilla, quorum unum altero minus, nigri coloris vestitus, instar omnes ferme, quemadmodum conventum fuit, urbe excesserunt, perpaucis ad hospitia contra depacta divertentibus. Saxones verò querebantur adversum habitam colloctionem actum, & aliquandiu subsequi abnuerunt, sicque redintegrata altercatio (ob antelationis ineptam contentionem) rem in serum protraxit, multorumq; oculos gratissimo, jucundissimoq; spectaculo orbavit.

Tandem post longum intervallum, equites sexaginta Ducis Saxonie nigro vestiti, sagittarii insigniter gemmis ornati subsequuti sunt.

Exigua intercapedine (præeuntibus duobus cum tibia atque tympano quibus Germanie pedites uruntur) sequebantur copie Domini Palatini, equites haud pauciores septingentis, in nigris vestibus cum tubis & ferreis tympanis, horum perpauci sagittarii, reliqui omnes hastati, & inter eos multi cataphracti, hoc est, undequaque perarmati fuere. Equitibus enim equisque regmenta, aut ex laminis chalibeis serie inter se connexis, aut ex prædura corio depicto, sive auro sericovæ obducta fuere, galeæ quoque atque capitum gestamina, gemmis, margaritisq; distincta adornataq;, multum splendoris attulerunt. Licet autem hastæ eorum fuere brevioræ habiles, neque tantæ longitudinis, quantæ illæ sunt, quibus inferiores Germani utuntur, nec reliqua armatura tam gravis fuerit, jucundissimum tamen de se spectaculum præbuerunt. Præter fratres Germanos, ferunt Dominum Palatinum plures alios Principes, Comites atque Illustres, in sua comitiva habuisse. Deinde quadraginta equites sagittarii, qui in ministerio Episcopi Brandenburgensis Legati Marchionis Joachimii, erant induti vestibus, sagisque diversicoloribus, hos comitabantur CXXX. equites Archiepiscopi Moguntini pari armatura, levi videlicet, atque sagittarii rubeis vestibus induti.

Post equites Archiepiscopi Treverensis ducenti, in nigris vestibus hastati, probè expeditiq; armati, cum uno æneatore.

Post Treveros immediate ante Regios satrapas, equitatus Archiepiscopi Colonienensis proximo loco intravit, cum tibicinum cantu, inter quingentos equites hastatos, gravis armaturæ nonaginta, tres cataphracti fuere apparatissimæ armaturæ. Viri enim atq; equi insigniter ornati juxta splendebant,

honoratioremque locum ob hoc obtinuisse crediderim, quod Episcopus Colonienensis Coronator legitimus sit, & Aquisgranum in sua provincia situm. Treviros verò antumo Moguntinensium concessu, eò quod instructiores fuere, proximum antè Colonienis locum obtinuisse.

Post agmina Electorum incedebant Regii aulici ditissimi, Purpuratorum maximæ amplitudinis, viri pretiosissimis vestibus induti, insignesque excellentissimo cultu. Tam abundanti enim auro, gemmis atque purpura usi, ut (licet jam præceps in noctem diei tempus erat) tamen in dubia luce enitebant, cultusque eorum Regalem planè opulentiam præ se ferebat, nulla profectò ab eis impensarum ratio habita. Fuere enim majores Satrapæ Curie, atque Magistri Curie, interiores Cubicularii, Præsides, Rectoresque Provinciarum, Ductores turmarum, & illi, qui aurei velleris dignatione honorati, Hispanie, Germanie, Burgundieque Principes. Et quia Regionum equitum penè duomillia fuere, idèd non uno, sed diversis agminibus turmatim ingrediebantur, illatis per intervalla decem vexillis, singula digesto numero equitum subsequente. Horum equitum pars sub Henrico Comite de Nassau militabat, pars ductu Marchionis de Schiveren regebatur, alii D. de Rabenstein, item D. de Fenis, suberant nonnulli quoque D. de Emmeri, militabant Nobiles adolescentes, qui in Regia educantur, Regiis equis gradariis insidebant, omniumque penè gentium vestitum, habitumque repræsentarunt, horum respectum Regius Magister stabuli habuit. Dominus insuper de Roy, Magnus Magister Curie turmam ductabat ornatissimam. Nec Hispani pro eximia sua in Regem charitate atque observantia quicquam, quòd ad magnificentiam pertinet, omisere. Sed maximo cultu, paratuque rerum Regi affuere, Nobiles adolescentes post Principes suos validas, prælongasque hastas auratas, argentoque exornatas ferebant, horum equi regimina (unde plura aurea, argenteaque tintinabula propendebant) è solido auro habuere. Aliquorum equi nedum instrati auro, verùm auro aurum subductum radiabat, atq; squalebat.

Itaq; haud credo ornatiorem apparatus, proximis seculis oculis mortalium subjectum fuisse unquam.

Penè in medio Regiarum turmarum XII. tubicines, ad ferrea tympana alacrem sonitum fecere.

Proxima his quoq; turba Monachorum, atque cucullatorum, tam incerta mendicitate, quam alio modo viventium.

A tergo Monachorum aliqui majores Purpurati Regis, genere, fama; longè clarissimi, prævalentibus equis vehabantur undequaq; tam rutilantibus armis, quam auro argentoq; perspicui.

Deinde duodecim alii æneatores Regii, tubis gravius horridiusque insonuere taratantara. Sequebantur eos tres viri Regia Aquila, triumphalibusque insignibus ornati, qui equis insidentes, *missilia variorum numismatum non mediocri summe ex more in plebem, quò Clero, Principibusque pateret facilior transitus, continuo sparserunt.* Proximi ibant Canonici, antè quos processit, arte fabricata Caroli Magni effigies, mixta prodigiisque ma-

magnitudinis, gestans in manibus templum. Portabaturque à Canonicis in ferculis propitiatoriis caput Divi Caroli Magni, & quædam aliæ reliquæ, circum caput discurrentes vigiles civitatis, æneis cornibus fatis rudem inconditumque sonitum fecere. Vigilum quoque unus Regio equo, qui ipsis ex veteri consuetudine cessit, insidens præcessit. *Mos est antiquitus introductus, quod ubi Regia Majestas pervenerit ad portam exteriorem, quæ hoc tempore fuit Divi Jacobi, quod equo descendat, atque sanctam crucem, à Canonicis Regem expectantibus illuc delatam reverendissime exosculetur, factaq; reverentia Divi Caroli capiti, dimisso equo priore, in alium subinde transiliat, civitatemque ingreditur.*

Tam Canonicos procedentes, quam Principes, atque Regem cingebant undique Regii satellites atq; stipatores, turbamq; submoverunt, hi sunt ducenti numero, quorum præsidio salus Cæsaris custoditur, quorum centum, per paucis demptis, Germani superiores, cum securibus Germanicis, pedibus Regiam Majestatem sequuntur: Reliqui verò Regis populares, Flandri, Burgundiones, atque Hannonienses, dum Rex in expeditione fuerit, hastati equis Regem comitantur. Dumque Cæsarem in aliqua celebri urbe morari contigerit, ornati tunicis argenteis, auro distinctis atq; in modum lorice contextis, utuntur, gravibus gestis Gallicis, quæ, dum Rex in itinere est, cum sarcinis vehuntur. Simul tamen distributis noctium vicibus, proximi foribus ante ædes, in quibus Cæsar acquiescit, excubias agunt. Præter hos Regiæ quoque Majestatis, cum equum ascendit descenditque, XII. expeditissimi, velocissimiq; Hispani cursores præsto sunt. Reliquias delatas *Herholdi* cum insignibus Imperii, Regnorumq; Hispaniæ sequebantur. Hoc *hominum genus*, olim cum Virtuti major locus esset, unde ipsis lingua Germanica nomen inditum constat, vitiaque liberiore palam censura, absque personarum respectu coargui, detestariq; poterant, *maiore in precio apud Germanos atque Gallos fuit, quemadmodum Pius Papa (cui res Germanorum, plusquam Nationi fortè utile, explorata fuere) in quadam epistola testatur.*

Major natu, Sceptrum Regnorum Hispaniæ ante Regem præferbat *Herholdus*, amplissimi Principes Germaniæ, atque Galliæ Duces, atque Marchiones sequebantur.

Principes deinde Electores hoc ordine Regem præcessere: Comes Palatinus dextro, Legatus Marchiones sinistro latere, medium Archiepiscopum Treverensem accepere.

Loco Domini Ducis Friderici Saxonie, qui excusationem adversæ valetudinis Colonie, mansit, nullo mediante, *Udalricus Pappenheim*, minor Marscalcus Romani Imperii, exertum evaginatumq; gladium ante Regiam Majest. vibrabat. Tandem illuxit rerum certa salus, terrarum gloria Cæsarea Majest. equo nobilissimo, flexibilissimoq; insidens, quem auro, argentoq; distincta arma, desuperq; fulgentissima, argentea vestis maximopere honestabant. Caput Regium tectum erat birreto argenteo, plumula exornato, gaudiumque quantum dignosci poterat, præ se moderatum ferebat.

Parum post, neq; ita longo intervallo, & quasi juxta Regem adequitârunt, latere dextro Archiepiscopus Coloniensis, sinisteriore verò Moguntinus Archiepiscopus. Quod cum adhuc fixum sit in recentissima memoria, demiror quod nonnulli contra ea, quæ ab omnibus videri suere, publicè scribere non dubitaverunt. Sequebatur Regem Legatus Regis Bohemie. Sed neque *Nuncius Apostolicus, neque Legatus Regis Angliæ pompa adesse sustinere, ne ordinarentur post Principes Electores*, rati per hoc Principum suorum dignitati derogari.

Subsequi tamen non fastidierunt, Cardinalis Sedunensis, vir acerrimæ Prudentiæ, inq; excitandis ad alacritatem animis felicissimo facundiæ, Cardinalis insuper Salisburgensis, & Cardinalis de Croy, Archiepiscopus Toletanus, qui post tempore conventus Wormacensis in prævitridibus annis, in magna animi & corporis ægritudine vita excessit, unde non secus quam par erat, D. Marchio de Artzot graviter motus atque affectus fuit. Regem quoque de subita morte nepotis D. Marchionis mœstum fuisse, permolesteq; tulisse inde apparet, quod funeri magnifico apparatu exquisitissimis honoribus, cum maximo luctu, planctu atque lamentatione, pompaq; elato cum Principibus adfuit.

Deinde per plures alii honoratissimi Viri, qui Legationis nomine Regum, Ducum, Marchionum, communitatum Regiam Majestatem comitabantur: item tam veteres Maximiliani, quam Regiæ Majestatis Consilarii, & qui à secretis erant.

Novissimè claudebatur totus exercitus instructissimis satellitibus, atque stipendiariis equitibus Regis, consimili modo armatis, vestitisque videlicet rubeo colore, albo, flavoq; distincto, sicut priores Regii equites fuerant, numerusque universorum instructissimus equitum quatuor millia & amplius.

Cum jam se intendentibus tenebris, ad porticum Divæ Virginis ventum, Rex equo, quo introivit, descendisset, Comes de *Riffersheir*, tanquam Archimarscalcus Archiepiscopatus Coloniensis Regium equum pro suo jure ex usurpata consuetudine sibi vendicavit, multisque stabulariis (præsertim Regiis) pertinaciter renitentibus, tandem traduxit. Oborta verò ob hoc inter eundem, & D. de Schvartzberg, qui eundem sibi ob jus Præfecturæ (cujus hypothecam habet) deberi affirmabat, alia quædam concertatio, in Coloniâ rejecta fuit, ibidem de hac controversia actum quidem, non autem (quantum ego scio) excussum.

Regiam deinde Majestatem eo loci, quo oportuit Coloniensis, atque Moguntinus, Archiepiscopi templo introducere. Licet autem aliquæ antiquæ annotationes documento sint, id juris Abbati Sancti Cornelii aliquando competuisse, eoq; tunc utum, cum Sigismundus coronabatur: Moguntinus tamen Archiepiscopus pernegavit hoc, præsentibus Archiepiscopis, Principibus Electoribus, locum habere. *Anne foras adium sacrarum stant dua struētiles quadrata columne, uni vulgus imposiam anciam lupam arbitratur, mihi ex effigie magis vel ursæ, vel leonæ videbatur; quæ suscepto in pectore latissimo vul-*

vulnere, nihilo secùs pro carulis, sive urfulis inde tamen ablati, moribunda depugnare videretur. *Volunt incolæ loci designari, non secus Imperatorem, subditorum suorum curam gerere debere.*

In altera cernitur quasi Pyramidalis, sive orbicularis aenea figura acuminata, & in varias, quasi linguas dissecta, ea contendunt Imperatorem mundi Dominum, cunctis gentibus imperitare debere significari: fides utriusque rei penes Autores sit. Nullum enim vestigium alicujus certæ antiquitatis, quamvis percuriosè inquirerem, investigare potui. Et idè ea, quæ incomperta, vulgariaq; traditione dicuntur, vera, an falsa sint, non laboro.

In media templi area, Rex sub pensili corona paululum super tapetis, atque stragulis prostratus jacuit, donec per Archiepiscopum Coloniensem certæ preces dicerentur, deinde stabat erectus, donec absolveretur canticum gaudii: Te Deum laudamus. Post genu utroque nixus ante aram Divæ Virginis, toto orbe celeberrimam, humiliter, devotissimeque Deum oravit, oblatoque dono secessit in Sacrarium, remotisque arbitris, cum solis Principibus Electoribus semi horæ spatio, quædam secretiora pertractavit: Principibusque privilegia sua, ex more, ut autumo confirmavit, ratificavitque. *Quod coronandi Reges, olim Rhenum à Francofordia de vecti, super saxeam sedem Regiam sub divo, inter crebras nubes, in amœnissimo Rheni litore, propè oppidulum Reensæ positam, sacre consueverunt.* Cumque fuissent invicem collocuti quæ voluerunt, desideriumque Principum expletum; Rex post Divinam venerationem, omnibus solenni more rite peractis, subsequenter Principibus Electoribus palatium suum acquieturus introivit, hora ferè noctis secunda.

Proximè, & quasi unis ædibus illustrissima Domina Sabaudia Margaretha (quæ pridie coronationis curru, quem albentes equi trahebant; in vecta fuit, cum Virginibus facie inclytis, atque admodum venustis, quæ candidis pariter gradariis, cum ingrederentur, infidebant) hospitium habuit. Marchioni quoque de Artzot, Principi maximæ apud Regem autoritatis & gratiæ, hospitium in proximo præparatum fuit. Carolum enim, non ut Regem suum modò, verùm etiam ut alumnum eximia charitate semper coluit.

Quæ ceremonia in templo servata sint.

De sancti Severini, Principes Ecclesiastici Ordinis, cum administris suis Episcopis suffragantibus, cæterisque Christianæ Religionis Heroibus diluculo templum ingressi, in Sacratio decentibus ornamentis Pontificiis sese induère. *Licet autem in templo ex more asseribus, tabulatisq; duplicia interstitia distincta fuere, ut separatis, discretisque locis, quisque juxta suum ordinem atque conditionem spectaret, edictumque ex instituto antiquo fuerat, ut Principes, Comitesque absq; discrimine, & aliorum Electorum quatuor modo primores Consiliarii, cæterorum verò Principum duo tantum ad Chorum, interioraque septa intramitterentur, & reliqua Nobilium multitudo exterius, atque de templi testudine desuper, è sublimi prospectaret.* Provisum insuper Regia ordinatione fuisset, ut singuli Principes suorum Nobilium nomina, Regio Marefcalco

annotata traderent, eidemque suos Magistros equitum adjungerent, ut militibus positis antè valvas, ad custodiam aditus, Nobilium nomina diligenti, exactaque cura darentur, ne ob exclusionem seditionem aliquam, sive turbas oriri contingeret. *Tantum tamen hominum amplissimorum undique confluxit, quòd antiquus hic mos, atque diutina usurpatione firmata consuetudo, præ multitudine variarum gentium servari non poterat.* Plerique enim vestium pretiosarum commendatione adjuti, penetrarunt ignobiles. Alii Nobilitatis fiducia non admissi, vel ad altare irrupere. Quamquam enim ante fores armatæ cohortes dispositæ fuerunt; parum tamen absuit, quin templi fores impulsu turbæ convellerentur. Fanum autem licet neque laxitate, neque cultu conspicuum, utin quo breves columnæ, sine marmore ullo, aut insigni pavimento, ob Religionem tamen, conditoremque Carolum Magnum, tota Germania celeberrimum est. Venienti haud longè post Regi, cum egregia prorsus atque magnifica comitiva antecambulonum, Principum, Comitum, Baronum, Procerum, Satraparum, Purpuratorumque, induto Archiducali veste, aureoque amiculo, Pontifices ad cellam Divi Nicolai usque obviam processere: Regemque in limine venerabundè cum cruce, thuribulo, libroque Evangeliorum, qui antiquissimus, correctissimusque Aquisgrani, dono Magni Caroli asservatur, excepere. Tum Archiepiscopus Colonienfis, iudurus omnibus (ut ajunt) Pontificalibus, voce submissa cantavit: Adjutorium nostrum in nomine Domini. Cum Clerus respondisset, & Colonienfis preces ad Deum pro Rege fudisset, ordoq; subinde Clericorum caneret interim: Ecce ego mitto Angelum meum, Moguntinus atque Trevirensis à dextra, lævaq; apprehensum Regem duxere subtus testudinem, ante aram Divæ Virginis toto orbe religiosissimè cultam. Ante eam prona jacuit Regia Majestas super stragulis, donec Archiepiscopus, Colonienfis precatus fuisset à Deo, quatenus Carolo suo adjutorio adesset, ut ab adversitatibus liberatus, posset præesse & prodesse. Precationibus, quibus Colonienfis opem divinam poscebat, peractis, duo Archiepiscopi allevatum Regem in auream sellam, eregionè altaris deduxerunt sessum. Dein se quoq; Principes Electores, Ecclesiastici quidem, pari habitu in præparatas sedes collocarunt. *Quia verò sedes multum præproperè tumultuarieq; præparatæ fuere, cogebantur earum defectu Regum Legati, atq; Oratores in promiscua Principum multitudine spectare.*

Missæ officium inchoante Archiepiscopo Colonienfi, Regii cantores in medio Chori canere cæperunt: Ecce advenit Dominator Dominus: Kyrieleyson, Alleluja: Vidimus stellam, prosa, Festa Christi. Deinde cantabatur illud canticum: Desiderium animæ ejus tribuisti eis. Læctione dein per Canonicum Ecclesiæ cantata: Surge, illuminare Jerusalem, provolutus ad genua Clerus, cum Principibus cæpit canere Litaniam, sive obsecrationem, Rege iterum ante altare super tapetas resupinato, congruo tempore Archiepiscopus Colonienfis in pedes erectus, baculumq; Episcopalem in manu tenens, Regi benedicens, bona, fausta, precabatur. Postquam autè ad finem perducta Litania surrexisset Rex

rogavit ab eo Archiepiscopus Colonienſis lingua primò Latina, an fidem Catholicam operibus juſtis ſervare? an Eccleſiarum tutor & defenſor? num Regnum efficaciter ſecundum juſtitiam defendere vellet? An jura Regni diſperſa congregare? an viduarum, miſerabiliumque perſonarum pius defenſor, & judex futurus? An Romano denique Pontifici debitam ſubjectionem exhibere vellet? Ubi hæc omnia ſe facturum adpromiſiſſet, ductus ad altare, poſitisque ſuper dextrum cornu duobus digitis, conceptis verbis, hoc modo juravit: Sic volo, & in quantum divino ſultus ſuero adiutorio, precibusque Chriſtianorum fidelium adjutus valuerò, omnia præmiſſa fideliter adimplebo: Sic me Deus adjuvet, & ſancti ejus.

Regreſſo Rege Colonienſis ad circumſtantes Principes converſus, Latine quaſivit: An vellent tali Principi, ac Reſtori ſeſe ſubjicere, ipſiusque Regnum firmare, fide ſtabilire, adjuſſionibusque illius obtemperare, juxta Apoſtoli præceptum, dicentis: Omnis anima poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit. Cum ad rogata illi, qui intellexerunt, fiat, fiat, conclamando annuiſſent, Abbas de Præme ex Comitibus de Mandertſcheit, juſſu Archiepiſcopi Colonienſis, lingua Alemannica eadem à Principibus percontabatur. Regiæ quoque Majæſtati, ſi Latine Lingue penitus ignara fuiſſet, idioma Alemannico præſtandum ſacramentum, interpretatum ex more fuiſſet. Sed tantum Majæſtas ſua Latine, & loquitur, & intelligit, quantum eſt ſaris ad intelligendum voluntatem, ſacraſque juſſiones Majæſtatis ſuæ. His tranſactis Archiepiſcopus Colonienſis, iterum Rege proſtrato, precatus eſt à Deo, quatenus Regem ſuo clypeo protegeret, honorificaretque præ cunctis Regibus gentium, ut vivat inter gentium catervas magnificus, utque gentes Carolo fidem ſervent. Quæ omnia his inferere ſupervacuum foret, cum omnium ſacrarum precum liber, tam Aquigrani, quam alibi extet. Secundum precationem Rex ad genua ſeſe ſubmiſit, inſinxiſque oleo Cathecuminorum Archiepiſcopus Colonienſis Regis caput: deinde peſtus inter ſcapulas, ambuſque juncturas brachiorum, dicens: Pax tibi. Dein: Ungo te in Regem de oleo ſanctificato, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Cecinit dum unge-retur Chorus: Unxerunt, Salomonem, Sadoch Sacerdos, & Nathan Prophetæ, Regem in Geon. Et procidentes, læti dixerunt: vivat Rex in æternum. Palmas quoque manus utriusque oleo imbuendo, ſub-junxit: Ungantur manus iſtæ de oleo ſanctificato, unde uncti fuerunt Reges & Prophetæ, Choro in-terim concinente: Unxit te Deus.

Unctum Regem, Moguntinus & Treverenſis, Archiepiſcopi in Sacramentum deduxere, ubi poſtquam Regii Capellani, mundiffima lana oleum de-terſere: depoſito aureo amiculo, quod in uſus or-namentorum templi ceſſit, induitum rurfus Dalma-tica chlamyde aurea, ſocculis, Imperialibusque orna-mentis Divi Caroli, Diaconi more iterum Sacramen-to eduxere.

Ornamenta verò Divi Caroli, quibus ex more coronandi Reges induuntur, Nürenbergensis Magiſtratus ſumma cum diligentia, atque veneratione pu-blice ad aliquot ſecula aſſervavit, quæ tempeſtively A-quigranum delata, ubi Reges coronandi fuerint, rurfus coronatione expleta, aſportantur, ſubque

fida cuſtodia recluduntur. Subnotatas autem re-liquias, Nürenbergenses à Carolo geſtatas pro vera-habent, traduntque, & inde eximie coluntur. Dal-maticam albam hoſericam preciſiſſimis marga-ritis, geminisque diſtinctam: Auream ſtolam mar-garitis quoque adornatam: Unam cappam hoſe-ricam, violacei coloris, cui aurum in modum Aquilæ intextum. Alterum amiculum rubei coloris, con-textum pari modo magna aurea aquila. Inſuper co-ronam Caroli, non ferream, ut vulgus falſo autumat, & (quod magis pudendum) paſſim in Juris Profeſſorum commentariis reperitur, ſed ex puro puro auro fabrefactam: ſic tamen, ut in ea veterum laudabilis parcitas ſatis eluceat.

Pomum, & ſceptrum aurea.

Gladium Caroli admodum gravem, utpote à Viro robuſtiſſimo verſatum: verum non tam pro-digioſæ magnitudinis, quam à tanto Heroë geſta-tum credi poſſet.

Præter hæc adveſta ſunt hac tempeſtate dua Dalmatica, una violacei, alia verò nigri coloris.

Dua chyrotheca, unionibus preciſiſſisque lapidi-bus ornata: Socculi duo aurei, ſtola, zona coriacea, retinaculumque ejus aureum, quæ omnia preciſiſſis lapidibus affabrè picturata, redimitaque ſuere.

Rege poſt egreſſum Sacramenti iterum procura-bente, Colonienſis Archiepiſcopus ante traditio-nem gladii, terna precatione uſus eſt.

Qua in re unum nequaquam ſilentio præter-eundum, quod Archiepiſcopus Colonienſis in ſa-cris illis precibus, illud præcipue ſolenniterque in-ter plura alia comprecabatur, ut Reges quoque de-lumbis Imperatoris, per ſucceſſiones temporum fu-turorum egrediantur. Quo uno ſolo, ſatis planè conſtat non minùs inepta, atque frigida, quam in-vidiſſima ratione illos uti, qui negant optimè meri-torum Imperatorum clariffimo ſanguini Imperium deferendum Electione, ne ob id videatur quaſi ſuc-ceſſioni deberi, cum eos optimo merito, ſpes ſuc-ceſſionis potiſſimum manere debeat. Aliis quoque ſolennibus comprecationibus pro Carolo factis, Colonienſis aſſociatis Moguntino atque Treverenſi Ar-chiepiſcopis, Regi eductum vagina gladium, his addi-tis verbis ſimul tradidit: Accipe gladium per ma-nus Episcoporum, licet indignas, vice tamen & au-toritate Sanctorum Apoſtolorum conſecratas, tibi regaliter impoſitum, noſtræque benedictionis offi-cio, in deſenſionem ſanctæ Eccleſiæ divinitus or-dinatum, & cito memor illius, de quo ille pro-phetaſcit, dicens: Accinge gladium tuum ſuper ſæmur tuum potentiſſime, ut in hoc, & per eundem vim æquitatis exerceas, iniquitatis molem poten-ter deſtruas, & ſanctam Dei Eccleſiam, ejusque fi-deles propugnes, ac protegas. Nec minùs ſub fide falſos, quam Chriſtiani nominis hoſtes execreris ac deſtruas, viduas & pupillos clementer adjuves ac defendas, deſolata reſtaures, reſtaurata conſerves, ulciſcaris injuſta, conterves benè depoſita, quate-nus hoc agendo Virtutis triumpho glorioſus, ju-ſtitiaque cultu egregius, cum mundi hujus Salva-tore, cujuſ typum geris, ſine fine merearis regnare qui cum Patre, &c.

Gladjo in vaginam recondito, Regia Majæſtas ſeſe, accinxit: Solus deinde Colbniensis Archi-epi-

episcopus, Regis digito annulum immisit. Pallium quoque Divi Caroli, simul Regale insigne aurei velleris loco armillarum, quod ornamenti genus, in usu esse desit, collo Regis adaptato, addidit hæc verba: Accipe Regiæ dignitatis annulum, & per hunc Catholicæ fidei cognosce signaculum, & ut hodie ordinariis, caput Princepsque Regni, & populi, ita perseverabis auctor, ac stabilitor Christianitatis, & Christianæ fidei, ut felix in opere cum Rege Regum glorieris per ævum.

Sceptrum verò aureumque pomum tradens, felicia Regi ominabatur, admonebat suam Majestatem dicens: Accipe virgam Virtutis; atque æquiritatis, quâ intelligas mulcere pios, & terrere reprobos. Quemadmodum hæc fusiùs in libro, de ritu coronandi, habentur, inibi; leguntur.

Coronam autem, atque Regni Diadema, tres Archiepiscopi, Colonienſis, Trevirensis, atq; Moguntinus Regi simul imponentes, dicebant: Accipe coronam Regiam Regni, quæ licet ab indignis, Episcoporum tamen inanibus capiti tuo imponitur. Hic quoque minime opus est reliquam admonitionem apponere.

Coronatione expleta, Regia Majestas aram accessit, moreque Majorum sacramentum super altare, sacrumque librum Evangeliorum è scripto legendo, in hanc ferè sententiam Latine præstitit: Proſiteor & promitto coràm Deo & Angelis ejus, leges servare, justitiam facere, jura regni conservare, debitumque honorem Romano, aliisque Pontificibus, atque Vassallis exhibere, donata Ecclesiis conservare, Christo mihi præstante auxilium, fortitudinem, & decorem.

Ductus inde fuit Rex per Moguntinum, atque Treverensem Archiepiscopos, per devexum supra testudinem templi, subsequente Archiepiscopo Colonienſi, simulque collocabant Regem in faxeam sedem, positam ante altare Simonis & Judæ Apostolorum, addita investitura, ita retineà modo locum Regium, quæ hic, ne longior sim, integra ponere consulo omisi.

Dum autem ascenderet, cecinit Chorus: Desiderium animæ ejus tribuisti ei Domine, & voluntate laborum ejus non fraudasti eum, & quæ sequuntur: Posuisti super caput ejus coronam de lapide pretioso, &c.

Regi in folio Majest. atque in excelsa gloriæ fastigio residenti, Archiepiscopus Moguntinus nomine Collegarum suorum, his ferè verbis lingua Alemannica gratulabatur. *Super illuſtriſſime & gratioſiſſime Domine, ex quo Regia tua Majest. tam Divinâ gratia atque providentia, quàm Principum Germaniæ concordia electione, ad decus, honorem atq; gloriam Imperatorii nominis atq; potestatis, accita atque ſublimata eſt, & nunc coronam Regiam, cum laudabilibus honoribus atque ornamentis requiſitis ſuſcepis, ſumus nos eo magis lætati, exhilaratique, quò magis ardentiusq; hoc cernere ex animo deſideravimus. Hunc itaque honorem, Deum Opt. Max. tua Majest. fortunare volumus, optamusq; Regia tua Majestati longævum, diuturnumq; Regnum, corporis ſanitatem perpetuam, plurimumq; bonæ fortunæ atq; felicitatis, firmamq; ſpem, atq; indubitatam fiduciam habemus. Imperium ex tua, Majorumq; tuorum Virtute adminiſtratum iri. Quodq; hæc imprimis Deo Opt. Max. pro-*

ba: a, accepta grataq; erunt, & ad honorem, decorem, incrementumq; ſanctæ, atq; Orthodoxæ Eccleſiæ Catholica Sacri Romani Imperii, Inclutæq; nationis Germanicæ, ceſſura ſint: Rogamusq; obnixè, ut nos, ceterosq; Principes, Statuq; ſacri Rom. Imperii, Regia tua Majestati, ſicut ſupremo orbis terrarum in temporali- bus capiti, ſeſe obſequentiſſimè commendantes, gratioſiſſimè ſub tutela tua Majest. manſuetudinis commendatos habere velis, omniumq; noſtrum gratioſiſſimè Imperator eſſe & permanere.

Canonici quoque templi Regi honorem, bene, feliciterque cedere optavere, eorumque Ordini ex more Rex initiabatur.

Deinde Chorus, tubicines, & organa alternatis vicibus ſumma cum alacritate canticum: Te Deum &c. abſolverunt.

Creavit interim Regia Majestas gladio Divi Caroli pragravi plurimos equeſtris Ordinis viros variorum nationum ſumma cum ſolemnitate. Horum per pauci Germani fuere, qui hoc decus per hoſtium ſtragem demereri malunt, atque in ponte Tyberino, ſplendidiſſimo Ordini initiari, magis pulchrum atque egregium putant, deſeruntq; Germani precipue Nobilitatis aſſertores, hunc ordinem magnificere, quando viderunt humilibus, ſordidiſſimisq; mercatoribus precio aditum ad ampliffimum honorem patere, ſi- tim, ardoremq; gloriæ plurimum hæc indignitas reſtrinxit. Et fortè ob hoc, quidam ab Equeſtri Ordine deterrebantur, quòd honorem Equeſtrem, titulumq; ex lege Equeſtri, intra anni ſpatium ſtatim poſſe aſſumere illo tempore creati coguntur, alias niſe pro Equitibus gerant, ſoli imaginarii equites futuri. Insuper quamvis ab antiquo non niſi Nobiles admittebantur, ordinariq; ſoliti, ut quibus initiari huic ordini votum, atque mens eſſet, nomina, & agnomina ſua deſcripta, Magiſtris equitum traderent. Hac tamen tempeſtate, in tanta diverſarum gentium turba, plurimi non ſponte; ſed aliorum impulſu, inviti, ſive temerè ad Cæſarem delati, Alexis genibus doſum gladio ſubmiſſere, quorum multis bene conſultum foret, ſi cum iſtu Equeſtri, cenſum quoq; equeſtrem accepiſſent.

Principes ſedi aſſixi, expectabant (præter Archiepiscopum Colonienſem, qui ad aram rediit) donec reducendi Regem officio fungerentur. Cumque descenderent, unus Canoniorum Evangelium, cum natus eſſet Jeſus in Bethlehẽm Judæ, cecinit poſt Symbolum fidei, & cautionem illam: Reges Tharſis &c. Regia Majestas delatis ante ſe gladio per Mareſcalcum Imperii, pomoque per Dominum Palatinum, qui tum teſtudinem aſcenderet, ſimiliter præcedebant, ſceptrum manu tenens, obtulit altari nummum aureum, valoris decem Ducatorum, qui Capellani Archiepiscopi Colonienſis, renitentes aliquandiu Eccleſiæ Canonicis, tandem cum aliis donis oblati, remiſſi ſunt.

Poſt Regem Principes Electores ordine dona ad altare deferbant, Archiepiscopo Colonienſi ſingulis osculandum ſacrum præbente.

Corona curam Imperii Subpincerna N. de Limpurch, quemadmodum Comes de Zorn, minor Imperii Camerarius, ſceptri reſpectum habuit. Submiſſi enim perpetui Imperii, Legatis Principum in executione officiorum cedere noluerunt.

Cum

Cum deinde Archiepiscopus Colonienſis pacem pronunciaſſet, Regique & cœtui Pontificis more benedixiſſet, Episcopus, Leodiensis ſacrum deoſculandum flexis genibus reverentiſſimè ſuſcepit, credentiaque, ut ajunt, mundiffimo peplo facta, illud Archiepiſcopo Moguntino tradidit, qui eodem modo, credentia facta, ſacrum Regi ſori inclinando ſeſe, decenter admovit.

Sacris omnibus ritè peractis, *Regia Majeſtas flexis genibus ſalutare ſacramentum Eucharistiæ ſumpſit*, tanta quidem mentis devotione, ut animi inde aſpicientium vehementiſſimè commoverentur.

Dextro latere, non longè ab altari erat ligneum ſpectaculum ſub teſtudine, pro illuſtriſſima Domina Margaretha præparatum, unde ipſa, & Regina Arragonæ, quondam Ferdinandi uxor, modò Marchioni nupta, cum veniſtiſſimis Virginibus nullo velo, neque umbraculo teſtis, ſic ut ab omnibus viſerentur, ſingula ſpectârunt. Ante omnes Illuſtriſſima Domina Margaretha, tam inexploto ſingula, quæ agebantur, lumine ſpectabat, ut non vanè crediderim, tacitum ipſius pectus immenſum gaudium pertentâſſe. Cunctis in templo ſinitis, *Rex ſella aurea reſidens, creandis ulterius Equeſtris Ordinis Viris, tamdiu intentus fuit, quoad Electores Eccleſiaſtici exutus ſacris, induerentur veſtibus rubeis, Electores ſolos decentibus.* Quibus ornatu, Regiam Majeſtatem, ſumpturi cum eadem ſolenne prandium, ad Palatium concomitabantur. Reliquiq; Principes Regem è templo, cum lætitia, atq; gratulatione ſolenni proſecuti ſunt.

Opera præcolum est, hic quoque adnotare, qui Comitibus atque Baronibus Archiepiſcopo Colonienſi ſacrificanti, officii gratia, præſto fuerint. Dum obviam iretur Regi templum intranti, Comes de Waldeck Canonicus Majoris Eccleſiæ Colonienſis ante Archiepiſcopum crucem, Comes verò de Schwartzburg thuribulum præferebant.

Comes Georgius de Witgenſtein, *Capellanus Colonienſis, cui præter alia, incumbit ab antiquo, aulicorum quoque controverſias dirimere.* Hic cum Domino Wilhelmo de Nuvenar Magiſtro Curiaſ humeris ante Episcopum Colonienſem geſtabant duo ſtagra, quibus ſumentum excutitur, albi viſidis quæ coloris. *Hæ ſignificantur, Archiepiſcopum Colonienſem velut Provinciæ Præſidem, ab Romano Imperatore utile Dominium civitatis Colonienſis obtinere.* Colonia enim Agrippina, hoc tempore inter urbes ruſticas Imperii numeratur. Licet autem non ignorem, prudentiſſimos huic Imperii ſubordinationi, ſive diſcretionis parum fidei, atque momenti tribuere, ne tamen iſtud penitus commentitium putetur, videantur quæſo Annales, atque libri Chronicorum Civitatis Colonienſis, quomodo in medio nigra crucis, colonus cum ſtagello depictus ſit. Abbas de Pruem, de quo antè mentio facta, commiſſum à circumſtantibus Principibus, poſtulare debitam ſubjectionem.

Comes de Blawe, Decanus Majoris Eccleſiæ Colonienſis, ſacrum Chriſma ad inungendum Regem, Archiepiſcopo Colonienſi porrexit. Comes de Hennenberg Canonicus, lanam, qua Episcopi manus detergerentur, obtulit. Comes Gomperſtus de Neuvenar, & Nobilis Baro de Reineck, mappulam ad eam rem in tempore exhibere. Comes de Virnenberg, dum opus eſſet, aquam

manibus dabat. Comitibus Joanne atque Bernardo de Naſſau pelvini, mappamque tenentibus, gladium Comes Joannes de Wieda frater Germanus Archiepiſcopo adportavit. Comes de Seyné loco armillarum, quæ in uſu eſſe deſierunt, inſigne aurei velleris tulit. Comes Salentinus de monte Ferrato, aureum annulum, pallium Caroli Comes de Schawenberg è tabula ornamentorum adportârunt.

Sceptrum Comes Theodericus de Manderſcheit, Imperiale pomum, Comes Eberhardus de Arburch, perpetua fide Burgundionibus adherens, præſentârunt. Comes de Riefferscheit, & Comes Wilhelmus de Neuvenar, Magiſter Curiaſ, & Mareſcalcus Diœceſis Colonienſis, bacillis turbam arcenſes, providebant, ut ſinguli ad officia parati, atque tempeſtivè intenti eſſent, cunctaque ritè juſſu eorum exequerentur. Comes Hermannus de Neuvenar, cujus nomen ob eximiam doctrinam, tota Germania ſuſpicit, librum, è quo omnes præcationes, atque obſecrationes legebantur, ſuſtentabat. Comes de Eppenſtein, Scholaſticus, & Comes de Bichelen Chori Episcopus Colonienſis Eccleſiæ baculi, & mitræ Archiepiſcopalis curam habuere. Degenardus de Witte, Juris Pontificii Doctor, Cancellarius Colonienſis tabula aſtans, ad cuncta intendebat. Mea verò parvitas deſtinato officio, obſervandi videlicet ſedis Archiepiſcopalis, præ turba Purpuratorum, qui denſiſſimè circumſtabant, ægrè ſatisfacere potuit.

Quo apparatu, atque magnificentiâ, ſolenne convivium in ſuperiore Palatii aula celebratum.

Regia Majeſtas Imperali habitu, atque ornatu induta, delatis ante ſe Imperii inſignibus maximo Eleſtorum, cæterorumque Principum comitatu, *Palatium tota Germania celeberrimum*, cujus latus forum ſpectans, Imperatorum marmoreis ſtatuis ſpectabiliſſimum, aſcendit, ubi omnia ad ſplendorem gloriâmq; magnificentiſſimè, aureis perſtroniatis, ſtragulisque aureis ſic adornata fuere, ut maximam rationem publicæ dignitatis habitam fuiſſe dixiſſes, ſolenniſq; convivio, præter Principes Germanos Statusq; Romani Imperii, nemo interponebatur.

Statim atq; Rex aſcendiſſet, minor Imperii Mareſcalcus Ulrichus de Pappenheim, equo cui inſidebat, in cumulum avena utq; ad pectus, adaſto argenteo modio duodecim marcarum, publicè in foro, ex more vice Ducis Saxonie, avenam demeticabatur. Aqua deinde aurea pelvi Regis manibus à Marchione Johannne de Brandenburg, & minore Imperii Pincerna dabatur, tenuitque Comes Palatinus, & alii aſtantes Principes mappam, qua aſpergebantur manus Regiaſ.

Comes deinde Palatinus Archidapifer, præcedente Submareſcalco geſtante elevatum bacillum, cum D. de Roy magno, & aliis minoribus Magiſtris Curiaſ, ad coquinam deſcenderunt Regiam.

Antequam reverterentur Eleſtores, Eccleſiaſtici benedictionem menſa legerunt. Quamvis autem hoc antiqua annotationes Archiepiſcopo Colonienſi Coronatori ſaltem illa diſtribuerunt, tamen Trevereniſis ſibi hoc competere contendebat ad cauſam, quid ſe-

nior in consecratione foret. Archiepiscopus meus Colonienſis ob ea, quæ in Aurea Bulla continentur, cujus autoritas in dubiis merito ſequenda, æquo animo ceſſit.

Post benedictionem Archiepiſcopus Moguntinus, aſſociatis duobus Archicancellariis Colonienſi, à dextris, Treverenſi à ſiniſtris, ſigilla Regia à baculo argenteo duodecim marcarum pendentia, Regia menſe oblata, cum retraderentur, Moguntinus ea collo aptavit, totaq; die publicè inde dependentia geſtavit. Tameſi Treveri contendebant, Aquisgranum eſſe Archicancellatus Gallici.

Ante dapes venèrè tubicines atque æneatores Regis. Heroldi quoq; inſigniter ornati, inter quos Anglicus quoque Heroldus, cum inſignibus Regis ſui honoris cauſa conſpiciebatur.

Tubicines præcinentes ubi ad medium atrii pervenèrè, ſubſtitèrè, tubis tamen omnia perſonabant, quonſq; Dominus Palatinus per dexum aſcendendo ſeptem gradus, primum ſerculum coopertum, Regia Majeſtati reverentiſſimè apoſuiſſet. Controverſia erat inter Legatum Regis Bohemia, & Subpincernam Imperii N. de Limpurgh, uter eorum Regi vinum aqua dilutum, ex more propinaret. Sed excuſum pridie fuit, pro Friderico agnomine, & officio Pincerna, cum ille ſemel & primò propinàſſet. Poſt durante prandio Palatinus Fridericus pocillator Regis fuit.

Omniſibus Principum Electorum officiis ſolenniſter deſunctis, ad menſas ipſis præparatas, Principes ſeſe repoſuèrè. Singuli ſuos Comites, atque Nobiles habuèrè, quibus inter epulas miniſtris utebantur.

Hic opportunum de ordine menſarum relationem facere.

Regia menſa poſita latere dextro, quod forum reſpicit inter columnas, in meditullio aulae, & parietem ſubſtructas, elevataque fuit faſtigio ſeptem pedum. Electorum verò menſa modicis intervallis poſita, pedalis alicuius faſtigium habuèrè, & tam Regis, quam Electorum menſa aureis ſtragulis ſtrata. Aula quoq; aurea ſuprà & à tergo propendebant, magnificentiſſimi operis. Licet prandium prælautum omniſibusq; cupediis ciborum inſtructiſſimum abundantiffimè quinquaginta ſcilicet ſerculis ſic præberetur, ut dena ſemper edulia apponerentur, inter ea tamen multa non eſui apta, digna ſolùm erant, ut cum admiratione ſpectarentur. Licebat enim videre ſpecies caſtellarum, arborum, leonum, aquilarum, unde Romani Imperii, Regnorumque Hispaniæ vexilla dependebant, menſis ſingulis ſinguli abaci ordinatim diſpoſiti, privis, privi miniſtri quoq; fuèrè.

Marchio Caſimirus ſtructur, ſive præguſtator Regiæ Majeſt. fuit.

Regem ſedentem in aurea ſella, circumſtabant dexteriore latere D. Marchio de Arſchior, & Epiſcopus Leodiſienſis. Sinistro latere, Comes de Zorn ſceptringer, pluresq; alii Principes, atque Comites, Germaniæ atque Hispaniæ. A ſiniſtro erat abacus Regius, oneratus ſpectabiliſſimis vaſis veteris ætaturæ, omnis uſus, duo præſertim unicornia, admirandæ, prodigioſæque prorsus magnitudinis. Vaſ item aureum ingentis capacitatis, Regiæ Majeſtati dono à Rege Anglorum, gratulandi cauſa miſſum, ut ferebatur, viſebatur.

Latere dextro, duobus paſſibus infra Regem prima menſa aſſedit Archiepiſcopus Colonienſis. Qui ſecus contenderunt, ob annotationes, imperitorum ſcilicet, quòd primus diſcubitus Regi Bohemiæ deberetur, illi Auream bullam, normam ceremoniarum Principum non viderunt, quæ his rebus ſtatum modum præſinit, moriſq; Imperii non ſatis gnari, excutierunt.

Tameſi ſecundo loco menſa Regi Bohemiæ ſtrata, præparataque fuiſſet, vacua tamen edulio manſit. Non abſurdum erit, hic paucula de Regno Bohemiæ adnectere, cognitu fortè non indigna. Quamquam Rex Bohemiæ perrarò adſit conventibus, tractatibusque Electorum, neque fœdera pro manutenenda communi dignitate, cum eiſdem proximis ſeculis percuſſerit, non operas Imperio, voluntariæque collationes præſtet, neque gratuita onera ferat, non denique in circulis illis, in quos Imperium diſeſtum atque partitum comprehenditur, tamen Elector Imperii eſt, & tertium in Conſilio Electorum, tempore Electionis Regis, ſuffragium adhibet; ita, quod impunè præteriri non poterit, ob pœnam, quæ in Aurea bulla exprimitur. Et cum tempore Electionis Divi Maximiliani, eò, quòd fortè non ſatis conveniebat inter Fridericum Cæſarem, & Regem, præteritus fuiſſet, adeò non diſſimulante tulit, ut pœnam Aureæ bullæ, in quam inciderrunt, Principes acerrimè interpellando, poſtulare non ceſſaret, armaque præter hoc ſe illaturum minaretur, redireque aliquandiu in gratiam, litique renunciare, pertinaciter reſuſcit, niſi ea conditione, ut remitteretur Regibus Bohemiæ jus illud Imperatorum, quòd Reges Bohemiæ, Imperatores in Italiam in perſonis euntes, ſequi coguntur, aut loco ejus ſervitiæ, octingentos ducatos quoties Imperatorem Alpes transcendere contigerit, exolvere. Illo negato, à Cæſare Friderico tandem ſub pacto, atque conventionione, ulterius ipſos nequaquam prætereundi Reges Bohemiæ, ſub pœna quingentarum marcarum auri deciuſum, tranſactumque fuit, & Ladislaus Rex, ratificata Electione Maximiliani, quæſitis liti Juriſque renunciavit, Principibus hac etiam excuſatione utentibus Electionem Maximiliani, non ex prædeſtinato Francofordiæ, ſed urgentibus de cauſis perceleriter, atque ſubitaneè celebratam. Habet Bohemus illam prærogativam quoq;, quòd Archipincernæ officium, non amota corona, expiere poteſt. Sed latiùs evagari libet. Egit Maximilianus Colonix cum Principibus Electoribus, ut Archiducibus Aſtrix, exemptis alioqui, honos ille haberetur, ut ipſis ſuffragii quoque latio tempore Electionis Regis eſſet. Sed Principes ne antiquiſſima inſtituta Majorum commutarentur, precibus Maximiliani, votoque abnuerunt. Poſt Bohemum ex ordinatione Aureæ Bullæ Comes Palatinus accubuiſſet, verum coneglecto, ſecundam à latra, poſt Moguntinum menſum habuit. Et quia Aurea Bulla ſuo tenore, aut benevolentia, aut conniventia, atque diſimulatione Principum non ſemper ad amuſum ſervatur, ob hoc fortè futuris tempeſtatibus novum aliquis de rebuiſ frivola labor Imperatori adcreſcet.

Tertia menſa pro Duce Saxoniæ vacua. In quarta prandium ſumpſèrè Epiſcopi, Vormatiſienſis, Raſſiſſonenſis, Dux Otto Henrici Bavaria. Quinta ad rem-

tempus fuit vacua, post occupabatur à Regis Consiliariis. Sexta affidebat Magistratus Aquisgranensis. Nurembergensis Legati, qui Imperialia ornamenta advexerunt, ad septimam mensam collocati fuere. Reliquæ duæ mensæ convivarum vacuæ mansere.

Latere sinistro propè columnam, prima mensa Moguntini Archiepiscopi.

Secundo D. Palatini. Marchionis de Brandenburg tertia, sed esculentorum vacua; ob Marchionis absentiam.

Quarto loco Duces Brunsvicensis, & Juliacensis accubere.

Quintam occuparunt missi à civitate Colonensi.

E regione Regis directè posita fuit mensa Treverensis Archiepiscopi, paulum infra, mensas Colonienensis, atque Moguntini Archiepiscoporum. Convivium Regium, opparum, lautissimumque, quatuor propè horas, quasi Regali cum silentio agebatur.

Expleto prandio, gratiisque à Treverensi dictis, omnia tubis, tympanisque personabant, strictoque Divi Caroli gladio, verum Regia Majestas Vires Equestris Ordinis creavit.

Omnibus absoluit, Rex Imperialibus ornamentis indutus, cum Electoribus, suo quoque peculiari habitu vestitis, ingentiq; Principum frequentia, atque comitiva, præcedentibus æneatoribus, hospitium intravit. Regeq; deducto, singuli Principes ad sua quoque hospitia diverterunt. Archiepiscopus Moguntinus statim Regi sigilla, cum argenteo illo baculo, cujus antea mentio facta, insuper candidum, eximiumque equum dono misit. Quæ omnia à Cæsare mox remittebantur. Rege subjugente, se fidem Moguntini adeo exploratam, perspectamq; habere, ut sigilla Regia nulli tutius, quam ejus fidei credi possint. Regem insuper futurum suæ personæ gratiosissimum Dominum, Episcopatumq; Moguntinum potenter, efficaciterq; producturum. Moguntinus fidei ejus commissa sigilla quidem retinuit, argenteum autem baculum, equumq; D. Nicolao Ziegler, homini solerti, suo Vicecancellario pro honorario liberaliter dedit.

Alteraluce Imperator Principes Electores cæna magnificentissima excepit.

Post Coronationem, facta abeundi potestate, major Principum pars, non plus biduo moram Aquisgrani traxit; sed directà Coloniā profecti sunt. Imperator verò Jovis clypeo protectus, triduanam moram constantissimè traxit.

Sextaq; feria, sacris (quibus Imperator aderat) publicè in templo factis, Majestas sua sacras reliquias (inter quas fasciolum, quæ vagientem Salvatorem nostrum involutum esse constat) devotissimè suspexit. Archiepiscopus inde Moguntinus lætis apicibus publicè edixit, Romanum Pontificem Electionem Regis probare, velle jubereq; ut Imperator ulterius titulo electi Cæsaris uteretur. Non ignoro Divum Maximilianum à Gallis, Venetisque, adversum ea, quæ ficto officio, simulataq; sedulitate adpromississent, transitu (occupatis itineribus) prohibitum, impeditumq; quo minus armatus, ut Imperatorem tantum decet, pro Corona Cæsarea Romam proficisceretur, cogitata ratione titulum Cæsaris, non renuente Pontifice Romano, assumpsisse, ne supremum honorem negligere, atque pro derelicto ha-

bere videretur. Hic tamen imaginarius honos (sit venia verbo) invictissimo Carolo collatus, sitim ardoremque gloriæ heroico Majestatis suæ pectori insidentem, non restringet, verum adaugebit, inflammabitq; ut nihilo secius pro consummatione, gloriarum suarum, refractis, revulsisq; inimicorum impotentibus claustris, Italiam avitam possessionem, Regni domicilium legitimum, Imperii sedem, non inermis ad hostium, pertinacissimorumq; æmulorum præscriptum, otiosè, peregrinantis more (quod salvo capite super hoc, quod parum decorum est, salvaque tanti Cæsaris Majestate sine ludibrio tantorum Regnorum, atq; insultu fieri non posse reor) sed suo arbitratu, ne veluti victus, à victoribus leges accipere cogatur, quam maturrimè cum maximo, fulgentissimoq; exercitu in splendore gloriæ intrabit, desponsamq; suæ Majestati Provinciam, gentium Dominam, amplexabitur. Hoc anxie percipiunt, desiderantq; Germani Principes, egregio aliquo facinore ostentare, Imperium non ulquequaquè malè in Septentrione locatum esse, non se somno inexpressibili torpere. Ea profecto animorum magnitudo in Majoribus nostris fuit, sicq; omnia ad splendorem, gloriam, Majestatemq; revocare, quod non satiati, Imperatorem Coronationis tempore Aquisgrani præstito sacramento, generatim obstrictum esse ad recuperandum ea, quæ Imperio adempta. Verum præter hoc, sacramento adegere, adnominatim Regis literis sanctè ad promittendum, quod temeraria inconsiderataq; acta Vventzelai Imperatoris, ignavi quidem viri, licet altis imaginibus prognati, rescinderet, irritaret, & ante omnia revocaret, quod in non aestimabile Imperii detrimentum, atque dispendium Mediolani Ducem, & Patri Comitum constituisset, terrasq; Longobardia, Imperio perpetuò, ne in Italia reditus decissent, adjungerent, à tempore quo hæc acta, paulo plusquam centum anni effluxere. Horum vestigia insequentibus Principes Germani, qui Carolum, collapsi Imperii restauratorem, concordibus votis denunciârunt, pro conservanda, manutendaq; eximia Imperii gloria, neque rerum dispendia, nec personarum suarum formidabunt pericula. Nec ob hanc expeditionem apparandam opus erit aras sacris vasis nudare, non conditoria Sanctorum disjunctis sacris reliquiis flare, non denique necessarium erit, genti semper ab ancipiti temporum mutatione pendenti gravia tributa pendere. Persæpe concordēs Germani, gloriosissimam hanc expeditionem suo Marte, suis Ducibus, suo ære, absque commilitio, absq; sociis, peregrinisq; suppetiis, externoq; subsidio felicissimè perfecere.

Non exaruerunt penitus vires nostræ, non hebetata ulq; adeo Germanorum arma, non omnino exhaustus Equestris Ordo, neque ad tenuitatem extremam redactæ bonorum civium opes, Principesq; quod maximè faciendum amplissima vectigalia Imperio accepta æquo animo ferunt.

Quæ ergo nunc temporis trahendi ratio ulla hinc deducendi exercitum in Italiam adest? affulgente tam pulchra raraq; (quanta profecto nunquam antea) occasione, ubi Germanis, sicut fratres, fidissima gratia, associati sunt fortissimi Hispani, qui præter ingentem illi inclytæ genti ubiq; terrarum prædicatam erga Reges suos observantiam atque venerationem, vix dici, exprimiq; potest, quanta

omnes Caroli charitate flagrant, qualiterque quisque pro se operam suam offerat. Quæ Gens? quæ Natio? qui populi quæso horridæ duarum fortissimarum gentium in se connexæ Virtuti, robori corporum, animorumque magnitudini, non modo recta fronte concurrere; sed vel rectis oculis instructas phalanges fortissimarum gentium aspicere audebunt? Sed huius loci non est, de hoc plura verba facere, apud Germanos præsertim suapte natura incitatos, sed ad institutum à diverticulis redeundum.

Silentio prætereo, quomodo post Coronationem tota die vinum duabus cannis, per speciem Aquilæ, atque Leonis columnellæ lignæ impositis, ante Palatium Regis, ductu subterraneo publicè fundebatur. Omitto insuper, quod magnus bos, multis aliis animalibus minoribus factus, ligneoque veru ante palatium Domine Margarethæ rostratus, recissa carunculæ portione pro Rege, à plebe in multas partes tumultuariè lacerabatur.

Triduo post coronationem, Imperator festinato itinere, & præter consuetudinem, die etiam Dominica iter faciendo, Principes Coloniam subsequēbatur.

Illustissima verò Domina Margaretha, retrò in Brabantiam, atque Morinos concessit, quam regredientem D. de Rabenstein, & quidam alii Regii Satrapæ comitati sunt.

Coloniensi juvenus, ultrà Germanicum militare, Regi, armata cum militaribus signis, ordinatim, honorificeque obviam prodiit, effusaque innumera inermium turma, multis mortalibus maximè proximis, quibusque eo studio visendi Caroli confluis. Pernoctaverat enim Cæsar pridie quàm Coloniam ingrederetur, in Monasterio Bruvillæ. Ingrediebaturque Cæsar Coloniam cum Principibus, qui nondum Colonia abierant, verùm Majestati suæ obviam prodierunt, summa cum serenitate, populi que exultatione. Inde mittebantur, qui undequaque per Imperium edicta deferrent, quibus Principes, Statusque Germaniæ convocabantur ad conventum Wormatiensem, sexta Januarii indictum. Marchio Casimirus quoque, Coloniam in fratris sui (ut creditur) uxoris Regine Arragoniæ gratiam, cœnam, ut dicunt additalem, magnifico epularum, convivarumque apparatu atque ornatu exquisitissimæ comitatis Cæsari, Principibusque publicè exhibuit. Rheno ascensurus Imperator Bonnæ biduo cum Archiepiscopo Coloniensi moratus, sumptoque in arce Poppelstorff manè jentaculo, ad venationem ferarum profectus, spumantem aprum incurrentem, fortissima dextra sua cuspidē interemit, cœnæque ab Archiepiscopo Coloniensi perlaurè instructæ in oppido adfuit.

Navibus Archiepiscopi Coloniensis postera luce Cæsar ascendens, inundatione Rheni retardatus, serius opinione primò Moguntiam, ubi parum substitit, post Wormatiam Vangionum urbem pervenit. Eo loci potissimum Convēntum celebrari placuit, quod urbs lacera quidem, atque ruinis deformata, in fertili tamen solo posita, plurimum commeatus habet, reg, cibaria copiosa, pari intervallo à superioribus, inferioribus Germaniæ distet.

Sed hic addam unum, quod silentio penè præterissem. Tamen omnes Imperatores à Carolo IV. atque plures ante eundem prærogativa primaria-

rum precum, absque ullius concessu, aut ipsa sanctissima Coronationis die, aut mox post sine dilatione usi, tamē ea res his nostris temporibus in unum, alterumque annum, contra Basilienis Concilii sanctionem, ob nescio quem metum, penè ad desperationem extracta fuit. Sicque parvo tempore mutata sunt magnarum rerum momenta.

Quæ verò in magno conventu, ubi Principes tanta frequentia, quanta nunquam antea congregati fuere acta, ea ferme sunt huiusmodi. Quia nulla renisi consilio, domesticaque concordia vastissimæ Turcarum potentie, qui quasi signis positis reliquis prostratæ Europæ insultare videntur, cæterisque Imperii æmulis resisti poterit, nec Imperator perpetuum à florentissimis Regnis Hispaniarum abesse poterit, actum de creando ex omnibus Statibus Imperii Concilio atque Regimento, penes quod summa rerum, per paucis Regalibus juribus demptis, Cæsare extra Germaniam existente, foret. Antiquæ quoque L.L. pacis propè abolitæ, novarum adiutorio succitata, quibus perpurgaretur aliquando Germanica natio, non magis tamen grassatorum crudelitati, quàm monopoliorum sceneratorumque inexplibili rapacitati obnoxia.

Actumque ut via præstruatur hostibus ne ulterius temerarias manus sacro Romano Imperio injiciant, ut stata, fixaque erigantur tribunalia Cæsarea, ubi pari conditione privatis, atque Principibus æquabile jus dicatur, justitiamque expeditam colligant (ne immortalibus litibus contereantur) obtineant. Et cum Status Reipubl. rebus judicatis maximè continentur, ut decreta perceleriter executioni demandentur, tali adreperta via aliqua ne opus sit, ad intempestivas execrationes diraque anathemata Pontificum, veluti subsidiarias suppetias confugere. Consultatum insuper de moneta, sic per universum Imperium standæ, cudendæque, ne semper in enorme contrahentium dispendium incerta æstimatione fluctuet, atque vacillet, averosque scenatores ad lucrum nefandum invitet, ut gula, vestiumque non necessarij sumptus in ordinem redigantur, tuba etiam signo publicè in foro dato edicto Imperiali, sub exilii, cujus nulla speranda abolitio, pena prohibitum, ne pedestris, equestrisque Germaniæ juvenus, corruptissimo more, se contra publicam auctoritatem proscriptulo argenti elici pateretur, mancipiorumque more, ab hostibus contra patriam conducti sine-
rent. Cum hoc de industria, dataque opera, quemadmodum sæpe compertum, fiat, ut quasi ad lanienam ducti, invicem committantur, inutuoque in viscera ruant. Satis enim ea in re præteritis diebus voluptatis æmulis nostris exhibuimus. Hoc etiam fonte unico in auctororum armorum omnium sceleratorum turba ubique scater. Tractatum præterea, quo potissimum tempore, quibus, quantisque copiis, quo ordine expeditio Italica, non minis necessaria, quàm in Tracas Dardaniam, aut Misiam pro Coronatione, recuperandisque his, quæ Imperio magis dolo, atque fraude, quam vi, apertoque Marte adempta. Multa alia insuper ad constituendam Rempublicam vulneraque ejus procuranda providentissimè consulta, quæ nunc non est narrandi locus, dicam autem aliàs latius, exactiusque. Consultantibus Principibus, ne juvenus interitum otio marcesceret, indici Cæsar spectacula jus-

fulsit, propositis præmiis, constitutisque iudicibus, hastis in foro publicè de Virtute certatum. Cæsar etiam cum Nobilissimis Principibus, equis eximie velocitatis insidentibus, fugacem pugnam Sarracenicam, jucundissimum spectaculum exhibuit, sæpè Cæsare in recentes equos ex fessis, mira agilitate transultante. Sub idem tempus Gallorum machinatione incursionibus crebris, temerè irritata fœdera, seroque Principes per epistolas efficere conati, ut utrinque redirent in gratiam, sed re multifariam per Gallos malè gesta, plus cladium, quam intulerunt, acceperunt. Nec dubito crebris victoriis confusos cristas, quas plus nimio iustulerunt demissuros, prae grandisque Aquilæ iustionibus, cuius iustam indignationem excitarunt, tandem parituros, Imperiumq; comiter observaturos. Prædie quàm abiret Cæsar, *libri Lutheri Theologi tanquam novatoris*, pollutorisque præscarum ceremoniarum, ne animi hominum avocarentur à Pontificium institutis, ante Palatium post tubicinum concentum, facto igne publicè, recitatisq; decretis Cæsaris cremabantur. Soluta conventu, Rheno Cæsar descendens, Moguntia ad aliquot dies morari traxit. Ferunt Francofordiensibus, spem quidem adventus sui fecisse; sed non fuit ejus commodè præstandi facultas.

Compotes igitur votorum facti, atque tam magno honore à Carolo honorati. Cumque sub tutela mansuetudinis suæ acquiescentes, plena libertate fruimur, palamque perspicimus verbis adpromissa re præstari, Cæsarem nihil, præter dispensandi laborem, sibi vendicasse, nihilq; Majestatis suam tam cupere, quàm Rempublicam æquabili jure stabilire, militarem disciplinam reformare, vitia acriter vindicare, Virtutesque benignissimè fovere, denique in omnibus summi Imperatoris specimen ostendere. Propterea Illustrissimi Principes, cum vos maximè deceat immobilis fidei puritas, sincereque devotionis affectus, si rem recta reputaveritis via, omni pectore incumbendum est, ad fortissimos Caroli conatus promovendos, non Cæsarem, neque Rempublicam, immò nec vosmet ipsos (qui non salva Republica subsistere ulla conditione poteritis) frustrabimini. Neque de levissimis rebus causando, opportunitates optimas corrumpi sinetis. Proinde æquum est, nos omnes pro invictissimi Cæsaris nostri salute, perpetuæque incolumitate omnibus delubris votis excubare, Deumque immortalem omni mente comprecari, ut eum penes Carolum, tum hominum, tum Dei consensus, maris, terrarumque habenas esse voluerit, ut Cæsarem faustissimis auspiciis coronatum, diuturna vita, æternaq; Majestate servet, actuosamque viam ingresso divina suffragatione clementissimè adsit, valere nunc, & semper, perq; eum res Reip. Christianæ, Nationisque Germanicæ meliores, auctioresq; fieri, de hostibus (effuso à cœlestis concordiaë sinu, inter Satrapas amore mutuo) triumphare, & in splendore gloriarum consensescere sinat.

HIERONYMI BALBI EPISCOPI
GURCENSIS.

De futuris

CAROLI V. CÆSARIS AUG.

successibus, vaticinium;

Tom. II.

NOx erat, & puro radiabant lumina cœlo,
Roscidæq; in bijugis luna nitebat equis.
Cum me nocturnis operantem sacra Camænæ,
Curarum domitrix, ceperat alia quies.
En Phœbus viridi redimimus tempora lauro,
Est visus nostro limine ferre pedem.
Clara serenato lampas fulgebat ab ore.
Plurimus in toto corpore splendor erat.
Aurea Cæsaries longo cervice fluebat,
Hærebant lateri munera grata lyra.
Pectine qui cytharam sinul ac percussit eburno,
Fastidico tales edidit ore sonos.
Heus, mihi quàm vanum est humanis fidere rebus,
Quàm vanum est ullo ponere certa loco.
Cum rōtet ambiguo fortuna volubilis orbe,
Quæq; valent, fato sæpe jubente, ruant.
En tibi Cæsareis celeberrima Roma triumphis,
Protulit in geminos quæ sua sceptrā polos.
Septenis urbs alia jugis deculmine tanto
Excidit, innumeris exagitata malis.
Hæc Arabes, Medos, gracilesq; coercuit Indos,
Teq; sagittifera Parthe superbe fugā.
Paruit hinc lapsus septena per ostia Nilus,
Turbidus & rapta factus Oaxis aqua.
Paruit & toto divisa Britannia mundo,
Et posita Eoo litore Tabrobane.
Viq; altum excrevit parvis à sedibus orta,
Sic lapsa est, imò præcipitata gradus.
Nec licuit duri vitare pericula casus;
Cum ratio fatum vincere nulla queat.
Inde Scythæ, Gotiq; truces, & durus Alanus,
Proxima Rephao qui colit arva iugo.
Cade, fuga, flamma. Latios fregere Penates,
Ipsaq; ab hostili est Roma perusta face.
Aspice, nunc aliis infestus miles ab oris,
Utruat in clades Ausonis ora tuas.
Hinc properat latis audax Hispania terras,
Hinc Italas Galli depopulantur opes.
Inde furit densis pubes Germana maniplis,
Hinc eques, inde pedes pronus ad arma ruunt.
Appulus & Sanus, junctusq; Sabinus Hetrusco,
Sentit vicinis classica pulsa locis.
Agmina collatis coeunt in prælia turmis,
Estuat audita militis ira tuba.
Cade madet tellus, squalent populatibus agri,
Et cremat innocuas hostica turba casas.
Tecta rigent densis veluti vallata sagittis,
Et grave muralis machina pulsat onus.
Vix urbes miseri vallo, portaq; tænentur,
Hæc quoq; habent hostes, quoq; vetantur eunt.
Quisq; tamen posito sumat nova gaudia luctu,
Nullaq; funestis contrahat ora dolor.
Nam jam lata redit vultu fortuna secundo,
Jam remeat pulsa nubes serena dies.
Corolus in toto Phœnix velut unicus orbe,
Auspiciis revehet prospera fata suis.
Hic caput Imperii repetet, domitisq; Tyrannis,
Eximet à turpi colla subacta iugo.
Victricesq; aquilas Capitoli sede locabit,
Nec nisi Romanum, quod vereamur, erit.
Sed simul ac vincet, victis sua jura remittet
Carolus, ut bello sic pietate prior.
Vincit enim ut victis ignoscere possit, & illa,
Qua gerit, hæc gaudet ponere tela manu.
Patris non Domini ritu, complectitur omnes,
Qui veniam lapsi supplice voce rogant.

C;

Et

Et quam Marte ferox, domito tam mitis in hoste,
 Moribus exaquat clara trophæa suis.
 Hoc Duce libertas Latium migrabit in orbem,
 Paxq; erit, & pacis fida ministra quies.
 Candida pax olea cinget sacra tempora Regum,
 Candida pax Proceres in sua iura trahet.
 Gloria Pontificis, cui dat clementia nomen,
 Crescet, & eximium surget in astra decus.
 Quaq; procelloso nunc fluctuat aqnore puppis,
 Ductur in offensas pervia iusta vias.
 Ast ubi secura populos in pace locarit,
 Qui gemino claudit littus utrumq; mari.
 Nil ille in Turcas cessabit Marte feroces
 Sancta salusifera ponere signa crucis.
 Et cum fratre pio communem rap:us in hostem.
 Delebit populos (nec mora longa) truces.
 Qui licet immites aquent feritate Cyclopes,
 Et rigida durum Gorgone pectus alant.
 Hitamen, (o facinus, nostriq; o dedecus avi)
 Cladibus Eoos, Hesperiosq; premunt.
 Hosq; Syri metuent, Arabes, & Cares, & Iudi.
 Atq; Semiramia mœnia strueta manu.
 Carmamisq; Cilixq; & longe cultor Imavi.
 Aequa nec hospitibus Taurica terra suis.
 Quaq; fluit Ganges, auro qua turbitus Hermus.
 Tygris & Euphrates qua locaculia rigant.
 Jamq; Asia domita, spoliis Orientis onusti.
 Europa in medio bella cruenta gerunt.
 Nec Thrakas domuisse sat est, Hemumq; nivalem
 Fregisse & vires Græcia docta, tuas,
 Mæsia victa jacet; jacet ingens Illyris ora,
 Flexaq; montana brachia Dalmatia.
 Pannoni subiere jugum, subière Liburni,
 Et quos prætereà longa referre mora est.
 Jamq; iter ad Rhenum, fontemq; binominis Istri,
 Ense cruentato trux Soymannus agit.
 Hocq; magis sitiens, quo plus bibit ille, cruores,
 Pascitur è nostris, luxuriatq; malis.
 Dira quoque in Superos, saavorum more Gyantum,
 Bella gerit, nullum dum putat esse Deum.
 Carolus hoc monstrum cœlestis robore clava
 Sternet, & in Stygias precipitabit aquas.
 Et simul Arctoo Rex Ferdinandus ab axe,
 Arma geret, fratri consocianda suo.
 Occidet extincto Mahometica secta furore,
 Notus erit toto verus in orbe Deus.
 Quà Boream spectat sublimis ab æthere vertex,
 Quà tepet adversi mjitior aura poli.
 Quaq; Oriens dat signa dies, qua vespere sero
 Lapsus, in aquoreas precipitatur aquas,
 Suspiciens pura natum de virgine Christum,
 Missaq; de supero mystica sacra polo.
 Tunc belli finis, requiesq; optatâ malorum,
 Tunc nihil infesti, quod vereamur, erit.
 Hactibi Phœbus ego, superis delapsus ab oris,
 Eventura sono vaticinante cano.
 Voce Dei monitus te lux clarissima mundi.
 Alloquor, ing, sacros ora resolvo sonos.
 O decus Austriaca, spes & nova gloria gentis,
 Proxima qui magno cum Jove Regnatenes.
 Cuncta tuo pendens a Numine, machina mundi,
 Tota humeris cepit nunc onus esse tuis
 Tu clarum afflicto lumen mortalibus affers,
 En nitidum toto spargis in orbe iubar.
 Tu Senonum strages, & Cymbrica damna rependes,
 Tu Torila flammæ, Vandalicumq; nefas,

Tu Mausolai redimes pia templa sepulchris,
 Sacraq; barbaricas non bene passa manus.
 Turca ferox dabit oratuo neccenda capistro,
 Atq; Boristhenio Tartarus orbe nocens.
 Insignemq; feres superato ex hoste triumphum,
 Quæ riuu veteres, instituitis avi.
 Qualis ab edomita victor Tyntinus hydra,
 Qualis & Eoo Bacchus ab orbe tulit.
 Alta triumphali scandes Capitolia curru,
 Quattuor in niveis conspiciendus equis.
 Ferdinandus ovans curru sublimis eodem
 Frondenti lauro tempora vincta geret.
 Præcedent diris onerati colla cutenis.
 Sanguineis vincti post sua terga manus.
 Qui scelerata colunt Mahometæ sacra nefandi,
 Pro falsisq; gerunt bella pudenda Deis.
 Præcipue Turca, domita cervice ferentes
 Vincula, qui nostris gentibus horror erant.
 Fercula ducentur celebri solennia pompa,
 Cum titulisq; legent oppida capta tuis.
 Fluminaq; & veros simulachra imitantia mores,
 Armaq; per cumulos, telaq; juncta suos.
 Ornabis sacras spoliis hostilibus ades,
 Virtutiq; feres tot monumenta tue.
 Curia gaudebit patribus stipata verendis,
 Plebs, eques, ora, manu, proffera signa dabunt
 Et letum Paanacanent duo fulmina belli
 Austriades, Superi Regna secunda dabunt.
 At tuus argento chlamydem contectus & auro
 Miles, Io, magna voce triumphecanet.
 Dicite Io, felix, Pylics dominetur in annos
 Carolus, & nostro semper in ore sonet:
 Dicite Io, faustos quibus hoc sub Principe nasci
 Contigit, & tanto Numine posse frui.
 Dicite Io, longum Rex Ferdinandus in ævum
 Floreat, & fratri proxima sceptra ferat:
 Austriacosq; Duces solitis circumvolet alis,
 Gloria, qua solis lustret utramq; domum
 Ipse pio cultu solennes pronue ad aras
 Propitio reddes debita vota Deo.
 Cosum molle fluet, passim spargetur Amomum
 Et qua sepositus munera mittit Arabs.
 Ast ubi jam manibus purgatum sanxeris orbem,
 Clauseris & firma bellica templa fera.
 Prisca renascantur meliori templametallo,
 Et senio posito jam novus orbis erit:
 Sic renovat veteres ales Gangetica nidos,
 Qua perit ut vivat morte secunda sua,
 Iustitia æthereas tandem delapsa per auras
 Pollutum nulla labore revisit ævum.
 Insiliet stricto nusquam sicarius ense,
 Præda nec innocuas quaret avarus opes:
 Non struet insidias fido delator amico
 Præda nec ullius plena cruoris erit.
 Captator fumos populo non vendet inanes
 Credula quem foveat simplicis aula Ducis.
 Nullus in adversos tendens sua brachia fluctus,
 Cum liceat facili currere cuiq; via.
 Hæc ego Pieria referam securus in umbra,
 Sit licet exiguo parvum in ore sonus.
 Sed tamen ingenii quicquid de paupere vena
 Fluxerit, id votis serviet omne tuis.
 Dum Sol volvetur rapido contrarius orbi,
 Lunaq; fraternis obviam fiet equis:
 Te super astra vehet sublimi gloria penna,
 Tantis inest Musis, carminibusq; vigor.

*Carmina non metuunt cariola damna senecta,
Illa licet rapido gutture cuncta voret.
Quod mihi si placida facilis Deus annuet aura,
Hos repetam cantus uberiore lyra.
Latarum interea mea sit prænunciare rerum,
Musa per aethereas cardine lapsa vias.
Alitibusque bonis venientia fata renarret,
Qua tibi de niveo vellere Parca trahit.
At tu Phœbe pater certis qui legibus avi,
Qua sunt, qua fuerant, quaeque futuracanis:*

*Ista tuo monitu cum sum ventura locutus,
Adjice carminibus pondera digna meis:
Nilque sit in terris occasu solis ad ortum,
Quod non Austriadum sub diuisione fluat.
Sic fore vaticinor, moneoque favete monenti,
Utque hac sint stabili credita verba fide.
Præscia signa ferat, venturaque omina fatis
Proximus aurora vectus ab axe dies.*

F I N I S.

WÜRTEMBERGIÆ

LIBRI DUO

QUIBUS ILLUSTRISSIMI
WÜRTEMBERGORUM PRINCIPIS
HULDRICHI,
DUCIS à THECK, COMITIS à MONTE
Pelegardi, &c. Inclutissimi,

RES MILITIÆ DOMIQUE GESTÆ,

In eo potissimum bello, quod illi à Fœderatis, ætate nostra,

Suevis illatum fuit:

A U T O R E

JOANNE TETHINGERO, PEDIO TUBINGIO,
FRIBÜRGI BRISGOIÆ PÆDONOMO.

Liber I.

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO

DN. HULDRICHO,

Duci Würtemberg. & à Theck,
Comiti Montis Pelegardi, &c

JOANNES, TETHINGERUS, PEDIUS,
TUBINGANUS.

S. P. D.

ALEXANDER Macedonum Rex, Illustrissime Princeps, non solum rebus, terra marique præclare gestis, sed animi quoque magnitudine, gloria fortunæque prosperitate verè magnus, olim edicto tavit, ne quis imaginem suam pingret præter Apellem, neve ære sculperetur à quoquam, præterquam à Lysippo, qui ejus ætatis artifices erant omnium præstantissimi. Sed idem interim totius Asia nec non Africa ac propemodum Europa victor à Cherylo, nec abunda vena, nec Attici leporis insubido Poësa fortissima belli facinora describi non tulit indigne. Quibus Illustrissime Princeps adductus, in spem præ-

Tom. II.

tinus erigor, nostra Poëmata quantulacunque sint (quibus res à te Duce clarissimo belli domiq; gestas memorie summatim vellicatimq; proderè decrevi) Celsitudini tuæ non fore penitus ingrata, nec ingenioli mei sterilem venam; sed amantem voluntatem respectus fore, sunt in Würtembergensi Ducatu (quod ingenue fateor) etiam hodie Viri ingenui claritate, doctrinaque fama longè celeberrimi, quibus etiam præstare matulam non sum dignus, qst verò nemo qui Ducis egregia facta detertere præsumat ingenii culpa. Nihil enim natura beneficentia in te summo Principe neglexit, quod ad animi corpbrisve dotes optare queas, id unum Celsitudini tuæ, quod pio Ence, imò quod pietissimo Divo Max. Emiliano Romanorum Casari defuit, innata scilicet ac genuina Virutis fida comes melioris notæ fortuna. Quæ si fato quodam fuerit inauspicata, fortissimos quosque viros susque deque habet. Quis autem nescit quantis adversa fortuna procellis Celsitudo tuæ jactata sit, atque adeo satis superque exercitâ, ut non Cherylo aliquo, sed Marone sit opus ad illa describenda, quæ vel casus aliquis, vel fatalis illa necessitas, intulerit umolienda gladio, seu ferenda animo, ibi ego ausim centum deponere linguis, ibi ego modis omnibus optarem Vergili gravitatem, Sili facundiam, Lucani tubam, Nasonis uberem facilitatem, Flacci

C 4

luxu-

luxuriantem venam, quò singula dignè possim posteritati commendare. Sed quando id fieri non potest, a quo ferendum animo, quod præsens, & (quod ajunt) mola falsa litandum cui thura desunt. Dicat quis, tecum habita. Sed o Princeps optime, mihi temperare nequam possum, quin vel in vitis astris illum honorem (si quis olim quod spero fuerit honor huic incæpto) domui Württembergica privatus habeam, quò post mille annos, posteritas ipsa, (celsitudinem tuam coram videre, cum suis colloqui, inter suos versari, sibi videatur, dum leguntur ea, quæ manu fortiter acta, siue oratione sapienter elocuta fuerunt. Quæ res olim Xerxi Persarum Regi lachrymas haudquaquam excussisset, si venisset in mentem Viros illustres ob Virtutis insignia mori non posse. Tantus enim Rex sublimi colle sedens quingentis bellatorum myriades armis, opibus, animi corporisq; robore præstantes, aspiciens, os totum stertibus opplet ritu semina, rogatus à proximo quoque Purpura to, quid ita faceret? Heu miseros (ait) mortales ab hinc annis centum, nullus è tanto fortium virorum numero manebit in vivis. Quare ne totus intereant homo, reor opera pretium literis hincunq; mandare Celsitudinis tuæ memoratus digna & egregia facta, si non exactè satis & eleganter, at anxie & non oscitanter omnino, non enim omnes nascimur aut Marones aut Horatii, neque quod Flaccus ait, non cuivis homini contingit adire Corinthum. Denique quis quæso post Vergilium (ut de Homero fileam) bella scribere frustra conetur? Quis verò veteres illos Poetas per omnia possit imitari. Qui Jovis consilia fulminaq; Junonis iram, Mercurii nuncia, Diana venationes, Apollinis arcum, Ixram, Laurum, Æolias rupes, Neptunia Regna, Plutonia Tartara, Proserpinas, Eumenides, Cerberos, Martis iras, & ut semel finiam, leves Musarum cum Satyris choros decenter & eleganter carmine complexi sunt, sed ea omnia (licet amant Poëmatum flores habeantur) etiam fabulamenta (nisi n; quæ & involucria scruteris) ad Christianam Religionem nihil omnino faciunt. Quæ verò si veterum poësi dempseris, quota pars Historia remaneret. Ego paucis aut fere nullis immoratus figmentis (quæ sola fortasse Poëtis conveniunt) ipsam rem brevibus absolvo. Et in gloriam Celsitudinis tuæ Princeps inclitissime, posteritati mando, nec pudet ob hanc audentiam Cheryli colaphos, Merui choliambos, Mabilii rónchos, à quovis Alexandro, Horatio, Politiano ferre, citraq; stomachum devorare, dummodo C.T. meritis honor apud posteros vigeat. Quid? quod exemplum mei Pieridum cultores delineatam Würtbergiam nostram secuti, cedro digna scribere fortius ententur, & à me lampada cursu poscent. Sed ad rem Princeps Illustrissime, ante aliquot annos quatuor Würtbergenfium bellorum sylvam C.T. victoria velut encomium dedimus in lucem, nec audebam tam sterile poëmatum summo tibi Duci dicare proprium, quam vis nulli magis proprium. Sylva tamen ab ipso statim prælo prodebat incuriosam festinationem, partim nostram, partim Calcographi, peritæsum laboris erat, quare sarculo sumpto sylva spinitaradicibus eruncavi, Würtbergiam deinceps (quoniam ferme novatotsus erit futura facies) appellare libet, quæ breviter universum bellum T. C. patriæque (tempore nostro) illatum duobus expedito libris, & id carmine. Deinde quò respondeam non uni palato, commentarium libuit adicere tribus eundem libris absolutum, ut fastidienti ligatam, soluta succedat oratio, immò si quis velit, utrisque licebit uti. Hanc cene

operulam, Princeps illustrissime C. T. dedico libens, quam precor a quo animo exporrectaque fonte suscipiat. Corvus olim Augusto Cæsari ab Æliaca redeunti victoria concavum salutare strangulata voce crocicans atleò gratus erat, ut cum multis nummum millibus emeret, atque etiam in deliciis haberet, eodem modo gratum sit C.T. quod ineptè cornicor, & amantèr ineptio. Fortassis alicui non ita magni momenti labor iste videri potest. Sed magno mihi constituisse prædico, qui docendi munere fungens negotiis ita distrabor, ut vix æquè aliis, hoc munus superfluit, ut euntibus aliis ad pocula stertentibus, aut ludentibus aliis, ipse ad versus recurrerem. Nihil opinor eorum, quod ad Historiam fidelem pertinet, omisi, qualiacunque sint alia, proavorum quadam subiunximus fortia facta, quacunque vel à patrum memoria, vel à Nunciero nostro licuit indagare, citius enim cervi cornua quam Nobilium Sævorum strenuè facta queas invenire, tam negligentes (gloriola puto contemptores egregii) rerum sanus ubique nostrarum Germani, quibus inolevit illa consuetudo, res Principum fortissime gestas cantilena patrio idiomate composita, in trivis, aut inter pocula, domi foris occinere, quæ postquam cepit obsolescere, ventis illico traduntur alia, & in aquam præclarè facta scribuntur. Sæcus autem Romani qui multo verborum lenocinio sua ipsorum facta trahentes in gloriam suam, posteritati commendabant, alia fortitudini non perinde faventes egregiè aliorum facta vel suppresserunt, vel obscurarunt. Si quisquam vel infimæ classis, at ingenuo candore Scriptor ea mandasset memoriæ, non eò ventum fuisset inopie, uti Germania bellæ ab exteris egregiè partem bello gloriam cogere iur emendicare. Quapropter inclitissime Princeps habebunt posteri quod legant, habebit inclitus Princeps Christophorus, C.T. filius, quod imitetur, qui vel à puero parvo fortunam plus a quo novercam constanter tenuit, imò superavit, cuius Fortitudo militiæ, Virtus egregia domi, ssem de se præbent optimam. Deus optimus maximus C.T. nobis quàm diutissime servet incolumem. Data Friburgi Brisgoiæ Kalendis Martiis, Anno à Christo nato. M. D. XLV.

Candido Lectori Joan. Peditus

Tethingerus, S. D.

Edimus in vulgus ante decennium plus minus, Candide Lector, Sylvam de quatuor bellis Würtbergicis, licet Typographus alium supposuerit titulum, quatuor belli scilicet, quæ mihi, postquam in lucem fuit edita, adeò displicuit, ut nulla res in vitam agis. Titulus alius promittebat, poëmatum longè aliud præ se ferebat, promissis haudquaquam respondens, quod ego vix uno mense fretus inter Phrontisterii negotia compegeram non omnino bellum (quod supra vires meæ esse fateor) sed sylvam de bellis Würtbergicis scribere volui, fore sperans felicioris aliquem venæ Poëtam, qui id negotii paulo post capiat, & ex professo bellum hoc scribat. Sed interim neminem audio, nimirum non hoc sit ingeniorum penuria, quorum plurima doctissimaq; vigent in Würtbergenfi Ducatu, sed nimia verecundia ne dicant, iustificatio quodam pudore, quo sese occultare malant, quam in nasutum hoc seculum incidere. Ego semel frontem perfricni (nec ob id mihi placeo) quare Sylvam rursus ad incudem reduxi, ac penè interpolavi, quod vel parum, vel nihil de veteri cortice retineat, & id quidem brevissimè laboribus obrutus, insuper illud quale quale est poëmatum,

tim, Württembergiam dici malo, quod de Württembergia fortassis, hoc est, de rebus belli domiq, gestis carptim dicere, easq, posteris mandare libitum sit, tam carmine quam prosa (tractans idem argumentum) quam feliciter iudicent alii, ego mihi ipsi non facio satis, verum nequeo dormire. Sunt autem qui versus non adeo curent, hi Commentarium legant, tum qui solutam nolint orationem, carmina. (si modo digna lectu sunt) ad manum habebunt. Præterea diligens Lector facile deprehendet quid immutarim, & quibus auxerim. Auctarium indicabit ipsa pagella sequens, reliqua lectio suggeret. Quare Lector optime meam audaciam boni consulas, optime Vale. E nostro Museo Friburgi Brisgoia Kalendis Martiis, Anno à Virgineo partu. M. D. XLV.

AD D. JOANNEM FABRITIUM Decanum Stockachiani Capituli Mainvvang, Parochum, Joannes Pedius.

CHaro Faber nostras jamdudum sume Camænas, Ad vivam has rasis turbida lima cutem. Vix reor agnosces veteris vestigia sylva, Usq, adeo (eruncans pleraq,) muto locos Si vacat, à sacristi tibi Württembergia rursus Ambas immuni, degravet usq, manus. Quam tecum forsitan communem nobilis ille Waldsbergæ ex Hevvdorph volvet & ipse libens, Nostri vive memor, doctissime, vive beatus, Inter Presbyteros fama decuq, pios.

M. JOANNES ANTONIUS TETHIN-gerus, in libellum Patris.

LEctor amice manu proclivi, & pectore lato, Württembergiæ suscipe facta domus. Neruges frontem, quod sint vulgaria forsan Carmina, sunt memoris signa futura nota. Posteritas olim perpendat Principis acta, Tum casus patria discat ametq, sua Quaritur haud aliud, Maro sit qui lampada poscat Atq, aurum ex Enni hoc stercore forte legat.

THEOPHILUS, TIMOTHEUS, CHRISTOPHORUS, AMANDUS, THEODORUS, TETHINGERI, in eundem libellum Patris.

Improbe Mome tuos neringas, contege dentes, Sis bonus in nostri dulce poema patris. Quandoquidem facile est taxare, sed ardua res est, Edere quid simile, & scribere lege pari.

WÜRTTEMBERGIÆ Liber I.

Per

JOANN. PEDIUM TETHING.

Ordior acta Ducis VVürttembergensis, atroci Quem pridem adstringunt Suevorum fœdera bello. Tum patria motus, factas non absq, cruore Pugnas ad Nicrum, paucis perstringere conor. Aptius esto aliquid poscat vel vivida Virtus Principis eximii, vel sevi buccina Martis, Quam nostra exigua possint attingere vires. Ergo intra pellem, dicat quis, tutus agunto, Seu lege tentatis equalia pondera nervis. Icereo ne more cadas sublimi volando, Ne Phaëton teo subvertas omnia nixu. Qui patiar (tenui vel prorsus indole nulla) Fortunam patria Letheo flumine scribi? Num vento tradam dura feralia Parca

Fila? novercales fortuna mobilis iras? Fortè periturus tamen istac illino chartis Siminus exactè, tamen agrè hac tradimus ævo, Quum cygni taceant, corvo licet esse Poëta. Dumq, parum faciunt dulces ad farra Camæna, Quid vetat incoctos etiam protrudere versus. Quare agite ô Muse liceat vestro omine telam Sic temerè exorsam, crasso pertextere filo. Quin potius mitto nebulas Heliconis & umbras. Virgineo lactate sinu sator opimererum, Tu menti gelida latices asperge supernos. Est locus in Suevis quo Württembergiacultis. Multinominis arx vineti collibus haret Prisca domus Comitum, nunc clari fama Ducatus. Quo Stulgarda loco, pinnatis ardua muris. Emicat aula Ducum, quo pingua Neccarus arva, Quo saia lata rigat, piscosum flumen amæno Littore Turrigeras ubi Neccarus alluit urbes. Vicinos ubi lambit agros, ibi vitis aprico Plurima colle virescit, rursus fertile farris opimi, Sardoas ibi penè aquat cum fœnore messes. Tota quidem Regio quam VVürttembergus aratro Vertit, ubique ferax frugum, latè educat uvas, Excepto qua contiguas ea gens colit alpes. (Inter Danubium & Nicrum sic incolamontes Nominat, auroram versus, mediocriter altos:) Quæ ferit Hercynium runcatis vepribus aruum. Utraq, vitis inops, lapidosa illa aspera sulco. Hac rubratellus gleba, sed frugis abundans Utraq. Tum felix pecori pingui optima tauro. Incundi passim curvis anfractibus amnes Et valles & rura secant, labentibus undis. Qui sese Nicro spumosis lapsibus addunt, Nusquam non gelidi & muscoso margine fontes Stagnaq, præstructis oporosa ac pluvia septis. Graminea valles, & florea prata resectis Pascua mille rubis, lymphæ perculsa salubri, Proventus pomi Calabro fecundior agro. Vis ingens pecorum totis his pascitur oris. Quid memorem crebras nec inertis robore sylvas? Annoxa quercus, frondosa ad sidera fagi. Fructiparos jactant prægrandi stipite ramos: Infœcunda abies nigra tenet ardua sylva. Versu efferre feras haud promptum salibus illis. Adsuetas alibi villosi tegminis ursus, Hic fetosus aper, luco sese abdidit atro. Hic lupus insignis prædo clamore fugatur: Plurimus absq, metu saia pascit pingua ceruus. Quid referam capreas, lepores, se subdola vulpes. Grandibus his alitur venatio commoda sylvis. Ostentent Itali glebas, Hispania ferrum Jactet, ametq, Tagos, cristam vel Gallia tollas. Totius Europa locus haud felicius alter, Quam Nicri sit cultus ager, non gratior alter. Jam tellus rastro patiens, jam lymphidus amnis, Jam nemus umbriferum, jam sylva culmen amæna. Nunc vici ingentes, nunc pulchra manibus urbes, Vadenti oscursant, nunc celsa in montibus arces. Quid multis, erit intentos quod pascat ocellos. Quoquò te vertas, erit huc spectasse voluptas, Aer præterea constans, ventiq, salubres. Terra virum nutritrix & agrorum prospera cultu: Quo felice loco Dux Württembergus avitam Stulgardæ sedem tenet, illo haud clarior alter, Pugnacem populum, surritis oppida muris. Munitas arces, magna ditione gubernat.

Ille pius Caesar ter maximus Æmilianus.
 Imperii sacri Romani sceptrum gerebat.
 Cuius consilio fretus, faustoque favore
 Dux rerum summam nactus, vix puberis ævi,
 Quin potius nulli prorsum laugine ephebus,
 Sed vegeta Princeps adolescens indole, Musas
 Primis gustarat labris feliciter, illinc
 Traductus, patrio de more adsuescere sylvis
 Discit, & a teneris duro servire labori.
 Latus adit nemus, usque feris intentus, ad alpes
 Crebro, ac Hercynios ad Lucos retia transfert.
 Sæpius in multam foris orto à lumine Phœbi
 Perdurat noctem, venatu degere tempus
 Est cordi vacuum, ferias impendere sylvis.
 Sudificum solem, glacialis frigora brumæ,
 Humectas Austri nebulas, largo Jove nimbos,
 Unus ut è medio perferre famemque sitimque
 Consuevit, plerumque manu venabula gestat.
 Lorua aut armis ad pubem tectus abenis.
 Vectus equo, cornu de collo pendet avitum
 In ligno ut raucio per sylva devia cantu.
 Concute è latebris prædam, comitesque reducat,
 Nobilitas Equitum longa stipante caterva.
 Sæpe secuta Ducem, venando exercitia pubes.
 Ille canes trahit, hunc artus extendere casses.
 Illum vestigare feras juvat, ille fatigat.
 Alter figit apros, telo transverberat ursos.
 Hicce leves cruda prosternit cuspide cervos.
 Præfuit ille avibus, quas ferre per aëra prædam
 Trux natura docet, pars claudit cætera saltum,
 Dux inter primos gratum subit ipse laborem.
 Nonnunquam solus nulloq, satellite septus
 It pedibus per lustra feras sectando feroces.
 Cornipedem linguens sub figo frenata terentem.
 Sole sub urenti se lini velat amictu,
 Frigore brumali denso regit ora cucullo.
 Quarens horrendum nigris in saltibus ursum,
 Quem Princeps forti transfigat comminus hasta.
 Vulnificos prosternere apros, cervosq, fugaces
 Cuspide suscipere, aut telo, non promptior alter.
 Autumno redeunte redit non una voluptas
 Venandi, ad pulchras fagos tum degere Princeps
 Assolet, ac studio consueti fallere tempus.
 Cervus ubi ad venerem furibundus in avia tendit,
 Sublato clamore suos ferus exprimit ignes.
 Ramosa fronte elatus, quin prælia miscet,
 Congressu intrepido nactus defendit amores.
 Dux ibi delitiis actus, nemus omne pererrat:
 Arbore sæpe cava occultus, jam figere cervos,
 Externos gaudet prompta celerique sagitta:
 Jam notat ipse oculis peregrinos gnæviter istos
 Alpestres, ac Hercynios, quos figere possit,
 Et soles totos lucu spatiantur in amplo.
 Quandoquidem hoc studio Dux horas fallit inertes.
 Non Baccho indulget, non luxu frangitur ullo,
 Nullius nata vitium putris obtulit unquam.
 Nullius uxorem stupro fœdavit adulter:
 Hoc votum Ducis, aut sylvis impendere curas,
 Aut sese armatum conserto ostendere circo,
 Ferratas equitum dare turmas, edere ludos
 Nobilibus dignos (specimen Virtutis) equestres
 Sapius in medium ruit, armis undique tectus.
 Ferreus à capite ad calcem, longeque cornuscus.
 Sapius are levi, aut lorica tectus abena:
 Jam celer in gyros equitans, jam plana remensis,
 Cornipedem de extra levaq, reflectere doctus.

Ingenuo vultu, procero corpore, glauco
 Lumine, casarie flava, crispante capillo,
 Cui tenerum rubra lanugine sylvis mentum
 Vestit, atq, genas pubentes sfargere cepit,
 Dum cataphractus in optatam descendit arenam
 Agmen agit, partitur equos, certamen inire
 Primus avertit signoque dato prior innuit acer.
 Hunc deturbat equo, fulgenti comminus hasta,
 Alterius validos non segniter excipit ictus.
 Fœmè alias pugnam civilius thorace capeffit,
 Dejecit hunc clava, hunc gladio fugat, ocyor Euro
 Vertit equum, nunc librat atrox, nunc effugit ictu.
 Palmam præcipiens multis aequalibus, inter
 Hac litui sonus atque tubæ vox personat auræ.
 Longum sæpe diem solet his transmutare ludis.
 Nobilium cætu vix aula frequentior ulla,
 Quam Ducis Huldrici, nunquā res major equestris:
 Non dicam quale ante pilos confecerit olim
 (casaris instinctu bellum, quo pectore, quanto
 Marte Palatinos Rhemi quo adflixerit astu,
 Princeps uxorem claris natalibus ortam
 Duxit, quæ multo proavum genus inclytarum
 Diducat, seriem præclari stemmatis ornet:
 Quæ decus allatura Duci gentique secundis
 Prodibat stellis, Bavarum de sanguine summo
 Creta Ducem virgo, Ledaïs pulchrior ovis.
 Cui forma similis Dux obtigit, alite fausto
 Captum conjugium, tollunt mox pignus amoris:
 Ludit & ante patrem spes altera sedis avite,
 Qui patrii Regni, fatis poscentibus, hæres
 Jura daret populo, generosis moribus, alto
 Pectore Christophorni Princeps (tum reptilis infans)
 Nilaget indignum divino Principe quondam.
 Consiliis Procerum Dux assidet, oia nactus,
 Rus equitat, specie insonni, pernecque cursu.
 Gaudet equis, canibusque patrum quis indita viret.
 Hos in delitiis habet, his in saltibus uti
 Sæpeverat, aut illos ad equestrem deligit usum.
 Dicere jura aliis, tortam componere litem,
 Suscipere oblatis attentam mente libellos
 Est illi cura: querulas incidere causas,
 Non aditu solum facilis, sed comis in omnes
 Exitit, id multis visum fuit ominis albi
 Fatum, quin patris felix faustumque futurum.
 Perpetuum nihil in terris, fors improba certo
 Nescia stare loco, mortalia pectora fallit.
 -- Nutrix alma virum pax latas evexit urbes
 Wurtembergorum, floret gens nescia Martis.
 Ecce movent bellum Remana vallis agrestes,
 Adversusque Ducem savi arma domestica tollunt,
 Schorndorphi turba ebullit, mox occupat agros
 Totos divalues, calcareque facemque Megara
 Subjicit, atque modis indignis omnia miscet,
 Multimodum vulgus discussa pacis habena,
 Tendit in exitium Conrado paupere restim
 Ducente, in turbas ruit, armis effera plebes,
 Prætexit patriæ stristo mucrone salutem
 Tutari totam videas insurgere gentem.
 Gens aliàs devota Duci patriæque fidelis
 Vix premitur ferro, Tragico furiosa tumultu.
 Scire opere precium quo pacto fœdio demens
 Capta, vel ad ferri concreverit usque furorem
 Pauper Conradus Schorndorphi primitus orium,
 Pro deridiculo protitum scomina, dicacis
 Commentum vulgi, verbum sine felle jocosum
 Spargitur in cives multo sale, planius intro

Si inspicis, à simili transumpta occasio ludi.
Suevis Arm/ Reim/ Xhat/ fuerit quod forte, Latinis
Pauper Conradus qua vulgi voce notatur
Res angusta nimis, spes frigida, macra culina.
Tangitur hoc joculo pauperculus ordine civis
Ex illo, durè tenuem qui quærere victum
Cogitur, in pejus ditescens Hercule surdo,
Providus in sulca, qui spartum torquet a sella,
Seu qui rem patriam fumo dedit atq; culinae.
Quolibet in cætu novus hac de classe popellus.
Allolet alternis colludere, scœmate falso
Alter in alterius fortunam ludit, in albo
Nostro, nunquid eris? Conradi Pauperis est quod
Prescriptum facias, tam cæsisu paupere civis.
Pauperiem cole nobiscum, quid ni incipit alter,
Vester ero deinceps, opulentum defero partes.
Spes ut ditescam nulla est, me dedo cohorti.
Vestra, hac ridiculi causa lufere frequenter,
Hoc pacto accrevit itolidi politicia popelli.

Quid quod venit cò festiva licentia tandem
Stultitia, quòd fessor, inops, pannutius, excors.
Communis plebis puncto, prætoris obiret
Munia, & illè rei summam virtute meretur,
Cum fastu solitus suspensò incedere gressu,
Lino vestitus, Suevorum scilicet ostro
Pauperior Codro, natura scurra facetus.
Rex verè Tragicus, cui dum provincia talis
Traditur, ut Rhoncho extiperet, de fece popelli.
Pultriphagos fabros, obnixius omnia ridet,
Omnibus illudit, doctus motare cachinnum,
Hujus namque nota si quis prodire solebat
Vulgi in conspectum, prætori tradere nomen.
Cogitur ætutun/ civisq; novitius albo
Scribitur, & numero Conradi Pauperis, istunc
Officii causa, prætor suspendit adunca
Nare, colore suo graphice depingit, ab imis
Plantis, ad summos populo ridente capillos.
Certos deinde modos agrorum muneris instar,
Collocat in miseros, adversa sortis in arvo
Sive in colle famis, quos dotis nomine vertant,
Sic malus hisce famem tolerandam præcinit alts.
Deniq; vicinjs jocularia tanta per agros

Gliscabant, hominum mens stulta ac nescia fati.
Plebs fovet excetram propriis constanter in ulnis.
Res abit in lachrymas quantumvis ludicra primò.
Quandoquidem Princeps alieno obnoxius æri,
Pondera diminuit libræ, persuasus ademit
Mensuræ partem, quòd fiscus cresceret, istuc
Aula à consiliis reperere, quòd advena quivis
Penderet in tota passim ditione tributum,
Tum si quis propriis maceraret in ædibus, aut si
Privatim moleter, vectigal pendere jussus,
Pensio mox in visa mola, non grata macello,
Würtembergânos conturbat protinus omnes.
Hiscere nemo tamen quisquam mutire nec ausus.

At verò populus Conradi Pauperis a gro
Cum primis hac ferre animo, tacitoq; sussero,
Nescio quid monstri per conciliabula pastum,
Dein libitum clandestinis erumpere telis.
Et quidvis porius quàm tanta gravamina ferre,
Plus autem ruri plebs mota bile fremebat.

Ecce autem Beutelspachæ (quæ vicus in ista
Valle, sepultura Comitum memorabilis olim,)
Sub tempus Pasche nova vix illata macello,
Pondera, cum librâ raptis non tressis agaso.
Vilis homo quidam, modò non despectior Iro,

Et procul asportans in Remsam conjicit amnem
Sed quò illustre foret facinus sectantie caterva,
Murtia cum rigido Tibicine tympana stridunt.
Hinc turba gliscunt, hinc Ilias illa malorum
Protinus emergit, Conradi Pauperis olim
Serialudus agit, magniq; est Tessera motus.
Ocyus è cunctis templorum turribus altum
Classica concrepuere, statim fit cursus ad arma.
Tempore non longo plus in illa quinque virorum
Conveniunt raptis Schorndorphi ad mania telis.
Asserere usq; manu sua iura nepotibus audent,
Et poscunt gravis ut rursum exactio cedat,
Dux aberat peregrè Hessiacum viscebat amicum,
Rerum securus, nec quicquam tale timecit,
Sed postquam subiti fit certior ipse tumultus,
Perdurus & pernox reliqui nil fecit, ut ingens
Vincat iter, properans ad Regna paterna volatu
Quàm celeri potuit, Studgarda constitit arce.
Sed tamen interea Præfecti mobile vulgus
Sedant, Nestoreis mulcentes pectora dictis.
Atq; domum vino evictos misere colonos.

Plebs Remsanè sedata bile, per omnes
Pauper Conradus bis tanto insanius agros
Perfurit, atq; urbes, nusquam non itur ad arma,
Quam si alibi pacant, alibi furit acrimus amens
Plebes, non aliter quàm dum ferus Hercules olim,
Hydræm dissecuit, trunco exilucere cruento
Colla decem, squamis & linguis fœda trifurcis.

Princeps pollicitus (quæ fors medicamina tanti
Visa mali) prisca pro consuetudine sese
Singula gesturum, gravis ista exactio rursus
Antiquata fuit, posthac componere litem
Qui possent lecti Procerae, & vertice cano,
Et mira gravitate Viri, justiq; boniq;
Cultores, veris qui cernant omnia punctis.
Majorum pro more fidem pacemque resumant.
Quo plebs audito sumptis discessit ab armis.
At verò semel atque iterum Remsania vallis
Bella movet, quanquam pax conciliata Ducatum
Servet in officio reliquum tranquilliter omnem.
Soli Remsani mordebant frenâ feroces.
Contenti minime jam libertate priori.
Dux equite assumpto Schorndorphum pergit, ut ipse
Componat litem, turbas ut deprimat acres,
Forsan pollicitis, sperans terrore minisq;
Ore suo effrenes in callem ducere mentes.
Convocat Agricolas, qui dum venissem relatis
Deberent armis, quam pridem major anhele
Corripit arma cohors, & multo savior ambit,
Jam quoque vicini accurrunt sylvana propago.
Quive per ætatem gerere arma corusca valebant,
Et prope Schorndorphum consistunt agmine torva.
Quo viso Dux Præfectos ablegat atrocem
Qui turbam placent, hi dum lenire furorem
Nixi, flammis vomis oleum insudare caminis.
Insano fremitu furit implacabile vulgus,
Non secus ac rabidos si quis turbaverit urfos
Fulmineos & apros, genus aut immitte luporum,
Præfecti clamore fero strepituq; repulsi.

Dux re percepta calida fervore juvenæ
Motus, ad insanos procedit ab urbe colonos,
Quadragesima equites non plures ponè sequuntur.
Remsani velut ad pugnam statuere coruscas
Haud jam pigre acies, lethaliaq; ara minantur,
Cunctatus nihil ad savas Dux verterat hastas.
Conspetto Duce confestim fera murmura ponunt,
Dant

Dant operam taciti, surrectis auribus adsunt,
Sicut in obscura quoque tempestate recedunt,
Humectant nubes retro fugit humidus Auster,
Sol ubi pulchricomum caput orag, lucida profert,
Non aliter calida tennere silentia turba,
Dux ubi Casarie flavia, vultuq, sereno
Prodit in medium, qui coram talia fatur:
Vestrate Lethæus præcordia comprimit error?
Quæve malum res, aut quam vesania uocor?
Vos agitat tantò cur tollitis, armati tumultu?
Nulli hostes adsunt me diro cedite ferro
Si merui, sed enim nec Thyax, nec Sarmata quisquam
Polluet domini non fontis sanguine dextram.
Non est quod timeam ferratas unicus hastas,
Non dubitem gremio sub vestro carpere sinuum,
Si fidas mentes retinetis more parentum,
Exuite effrenes animos, perpendite quantum
Perniciem ferat, internos agitare tumultus.
Quos opus interdum rapido compescere ferro,
Dum meliora, sed innocuos cum coniuge natos
Concipitote animo fessosq, ætate parentes.
Desinite in proprios mucronem stringere vultus.
Quæ vos commovit nova pensio tollitur, atqui,
Pristina libertas jam dudum reddita patet,
Nostrates, placidam patria ne rumpite pacem,
Quin parete Duci rectumq, piumq, monenti.
Conseruate fidem, tradamus cætera ventis.
Dummodo pax, vigeat vestro non empta cruore,
His dictis oritur clamor, strepitusq, furentium.
Pars aula Proceres probris incessit amaris,
Atq, Duci obijciunt furiali murmure, sumptus
Inimodicos, Venatores, turbamque supinam
Symphionetarum, ludos equitesque, tubasque.
Oblii cur tela gerant, metumque modumque.
Transgressi, causa merito cecidere posita.
Dux abit è telis Equitum sectante caterua
Stuttgartam sese turbata mente recepit,
Confectus variis, voluebat plurima curis,
Et pendens animi, nunc perdere destinat omnes,
Nunc subit insontium temerarius error, & ira.
Comprimit ardores, mentem ratione gubernat,
Ceu clavo nitens maris atro in turbæ nautæ,
Laute agitat lembum quassatum vortice, donec
Portum contulerit facilis Melicerta propinquum.
Remsani vero nihilo tum segnius argenti
Turbas, infans fervebant motibus omnes.
Postquam discessit Princeps Schorndorphia quantum
Possunt recta perunt, non clausas impete portas
Occipiunt cursu, vi raptis clavibus urbi
Præcipiunt alios custodes, bellicus horror
Perturbat cives, tantum non cade madebat.
Urbs quascapta, gravem plebs aversa Senatum,
Rectos contemnit monitus, plebs ceca furore.
Post paulo mentem furia, mœnia relinquunt,
Rapto militie signo, Ductoribus ante
Selectis collem prope ascendere sacelli.
Persuasi reliquam Comadi pauperis illuc
Venturam secem, de toto litore Nicri,
Dux velut in trivio consistens, omnia versat.
Omne movet saxum, nunc huc, nunc cogitat illuc.
Tanta periculi timet, quæ præsentissima nullus
Tollere, nec tolerare queat, sine perpetuo damno.
Tandem conscribit Stuttgartos, atque Tubingos,
Quos pollere fide, prestareque noverat armis.
Interea laturus opem re clarus equestri
Francus adest, Hessus domitum venit ense rebelles

Remsanos, Ducis hi vires auxere animumque.
Quis equitem jungit patria quem pascit in aula.
Deinde petit lecto Waiblingam milite colli
Vicinam, quem plebs armis infesta tenebat,
Nor adeo experti rerum, discordibus armis
Atque animis trepidis Remsani castra tuerentur,
Pars melior pacem maluit, sex infima bellum.
Principis adventum postquam olfecere, per umbram
Noctis abire libet, paulatim colle relicto
Dilapsi repetunt gurgustiana nota, protervi
Quos cepti pudet, armorum piget atque laboris.
Deserto jam colle suos procedere iussit
Dux equites post hos pedes Schorndorphia rursus
Mœnia suscepit, Comadi pauperis ordo
Constituitur probris, odiosaque factio torpet,
Principis adventu perterritus unus & alter
Ausugit, quorum bona diripienda protervis
Milibus dederat Dux, horrida Martis imago
Flebilis heu rerum facies, discurritur, armis
Omnia perstrepuere, equata solo domus una
Diruta pulvis erat, tecto paulo ante: sperba
Plebs iam pressa latet, ferro tamen abstinet atrox
Miles, & indicta nullos occidere caussa
Tum licuit, verum coniecti in vincula quidam
Seditioforum vicatim currunt ingens
In æternum series arcto tremis anxia fune,
Sera subit plebem tanti damnatio capiti.
Jam luctus fessæ matres, natiq, sedebant,
Et miseri expectant, quem dei Rammusia finem,
Sol ubi posterior motis sese obtulit umbris
Agricola è vicis Remsana vallis incermes,
Schorndorphum iussu Ducis advenere, frequent
Campo consistunt, propè Remsam, quo prius armis
Induti micuere truces, nunc re quoque fracta
Conveniunt illuc, dubii quis finis iniqua
Fortuna fieret contusi corde coloni.
Dux capere arma suos iubet ac circumdare telis,
Remsanos raptim armatis includere metis.
Ipse equitem ducens, præmissis milite, longo
Subsequitur strepitum, radiantem casside torvus
Splendet eques, multo ære minax equitatus oberrat,
Remsani jam septi armis stant omne lato.
Quos Princeps telo velut acri indagine clausos
Alloquitur, seroque nimis trepidantibus, insit,
Vos ne modo nullo placati ponitis arma?
Remsani? ratio non ulla æquique bonique
Vos potuit vetitis avertere leniter armis?
Perdere vos patui, ferro, flammæque, rebelles.
Visæque manu, infandos punire tumultus,
Absque cruore tamen, citraque negotia capiti
Statis, & arbitrio subiecti victima nostro.
Non animo sedet in quemquam se vivere meorum,
Iustitia monitus, juri, cum sistere fas est,
Authores scelerum, dira capita impia turba.
Remsanos iubet arma citò deponere, varo
Sydere jam parent, in acervum tela reponunt,
Nil præter gladios, tamen aut venabula cincti.
Pro delatorum nutu rapiuntur in atram
Carceris illuvie, plus octogena virorum,
Non secus atque canes numero sine trahuntur
Captivi, reliquos armatis undique septos,
Ultrà mille viros in mœnia ducere iussit.
Interea è vinctis mandans exculpere verum,
Nox ea tormentis ferè transfusa reoritur.
Post ubi diluxit, primum captiva colonum,
Turba ferat agitur, biduum jejuna, sitique

Torta jacens, rabiem semel edormiverat omnem,
Post verò ad pœnas victorum turba secuta.
Divisis ad fata reis, pars cetera plano
Stare loco iussi propè Remsam milite clausi.

Princeps extemplo, turma stipatus equestri,
Procesit radians armis, ibi protinus omnes
Remsani ad genua ipsa Ducis provolvere sese
Certatim nixi, curvato poplite totam
Strati fermè horam, despectum poscere pacem,
Stultè factorum veniam cœpere, fidemq;
Deinceps infractam belliq; domiq; futuram
Polliciti, has turbas satis ut impuset orant.

Dux animo perdifficili præfractus, & asper,
Remsanis visus, monitus qui temere amicos
Perstiterint, ast in præfens bonus omnia donat,
Errori & fato, per cetera quos fore speret;
Et magis addictos fidei, cautosq; pericli.
Continuo vinctis permissum dicere causam
Structa quidem propius subsellia iudicis adstant,
Huc turba spectante rei statuuntur, & omni
Conatu se quisq; dato sub iudice purgat.
Quare ominò decem captorum de grege tanto,
Supplicio affecti capitis, pars cetera pulsi.
Finibus è patriis, pars hinc impune recedunt,
Plura quadringenti proscripti rure paterno
Cedunt, elapsi pœnis, exempla daturi
Tristitia, ni meritam fugissent Principis iram.
Juratos iterum conceptis antea verbis.

Remsanos repedare domum permittit adeptis,
(Pace frui in reliquum preceperat) omnibus armis.
Dimissis bello Sindgardis atq; Tubingia
Magnifice dicit, vicinis inde benignam
Nobilibus spondens operam si venerit usus.

Seditione foris pacata, Principis anlam
Litis amans, Ate funestis implicat iris.
Pestiferis fervens odus Ate omnia turbat;
Dux præter solitum rugosa fronte severus.
Paucis aut nullis iam fidens anxius egit,
Seditionis ad hac quoties reminiscitur inter
Purpureos, tacita fervescens bis fremebat,
Aulæ consilium nunc acriter increpat, & nunc
Augendi fisci sententia cruda rebullit,
Nunc falsis turbas Præfectis imputat istas,
Nunc verò Proceres inculcat, vindice passim
Delatos gladio punit, non ulla virorum
Magnatum ratio, suspecti visa laborat,
Quæ res non paucos commovit gentè, loco, re
Summos, invidiamq; Ducis res illa movebat,
Nam quidam sponte officiis abièrè supremis.
Quidam non adeò dejecta sortis Equestres
Conjurant in perniciem Ducis, atq; ruinam
Communis patria, libet hic considerare verum
Ne vulnus tangam, prudens compendia saxo.
Corvus adulator turbata obrepserat aula;
Suspectos reddens vel fidos omnia rixis,
Cuncta opplet nugis, oleum quo subderet igni.
Quicquid ubiq; fuit dictum factumvè malignus
Invertit, miscens (ut sit) vanissima veris
Concidit occultis jam Principis aula ruinis.
Vindelicum Augustæ conventum Caesar habebat
Maximilianus eo Germanæ plurima terra
Nobilitas venit, Princeps Huldricus iniquis
Turbatus satis, dubitat prorepere, tandem
Destinat esse domi, misso Oratore, manendi
Qui causas reddat, quem vultu Caesar amico,
Clementiq; animo prius auduit, insper illud

Addidit, ut solus captato tempore, Princeps
Colloqueretur ei, quem vellet mittere Caesar.
Blaubeyram posthac transmissus Episcopus ille
Ille Salisburgi Sacra de Cardine Langus
Sedis Apostolica, Mitra quem Gemma decorat,
Cui Musa ex aquo & Virtus nomenq; decusq;
Pleno addunt cornu qui Caesaris alter Achates.
Quo festinus abit, quo se Dux contulit, armis
Alunius, VVürtembergum sibi millia dena
Tutamenta sui conscripserat, ast ubi fermè
Colloquio triiduum concessum, cedit uterq;
Dux patrios fines, Augustam Langus adibat,
Dux alacris voto, veltus pernice veredo!
Nunc primos, nunc postremos, velociter ambia,
VVürtembergenses ut contempletur in armis.
Jamq; animo pugnas meditans, hortatibus urget
Agmen, ut ad buxi flatu, ad tympana rauca
Componat gressum, cum visis hostibus ornat,
Disponitq; acies, fulgentes ordinat alas.
Horrida bella agitans, illi tot cursibus usq;
Aereus emicuit Phœbi sub lampade thorax,
Auricoma volitant à fulva casside, penna.

Fortè per arva meant, ubi vallis amœna sonore
Perstrepit amniculo, vetus arx, & amabile gyro.
Non procul oppidulum, Comitibus notissima sedes,
Cujus gentile est Elephas insigne repandus.
Juxta non magnificè arato jugere vici,
Hic VVürtembergi mandabant corpora cura.
Sol medium fervens aestu conscenderat axem,
Tota maxus patinas ac VVida pocula bellat.

Arcis custodes quamvis dementia vacors
Ceperit, ignotum, jaculantur recta propinqua
Caupona, arata sambuca, sortilis victus
Omnibus illas abit, ingens ansa tumultus.
Orti clamores, hinc effera classica multo
Concrepuère sono, jam quantum quisq; valebant
Arma citi rapiunt, cunei densantur in agmen.
Qualiter à tonitru rapidarum turba ferarum,
Per præceps ruit, aut magno cane concita fertur.

Princeps in medium, vasto clamore vocatus,
Ante alios ruit, eremicans, animoq; sagaci
Disquirat causam turbe, nimium tulit ægrè
Despiciet velut è sublimi, sævus oberrat.
Qualis aper (quem frustrato non providus iellu,
Venator latitans petit) irritatus in agros
Fertur, & in quemvis collectas evomit iras.
Imperat extemplo Comitibus comburere villas
Ferro uti, facinus jubet ense rependere tantum.

Armis fulgentes Kurchani & Weylica pubes,
Principis in vultum procedunt multa præcati.
Ne velit immeritos vicinos perdere, si quid
Custodes arcis peccassent, mente recepta
Dux ait, ergo age vicinis jam reddita vestris
Gratia fit facti, tamen expugnabimus arcem:
Tunc mora nulla tuba pro signo, miles in armis
Ardua montis adit, nemo postremus, in altum
Lethifera ara crepant, par pugna personat ingens
Clamens, dilapsi custodes arce relicta.
Nescius ecce regi peregrinè Comes absuit, hujus
Audito frémitu, de parva provolat urbe
Conjux, allatis ut pandat clavibus arcem.
Stravit humi sese ante pedes Ducis anxius nentis;
Et pregnans, visam Dux territus ipse levabat.
Atq; bono jubet esse animo, spemq; addidit, ast jam
VVürtembergenses domum in penetralia fractis
Irruerant portis, capta dominantur in arce.

Dux verò Dominam verbis solatur amicis,
Atq; domum repedare jubet, dein milite munit
Arcem; post iter incœptum ducto agmine pergit.
Spectum deinde inventis (sic fama) tabellis
Hiltensburgiacum Vulcano tradere iussit.

Iterea functus fato, ter in maximus Heros
Aemilianus obit, ferali sisdere, Casar.
Quo patria Patre defuncto, Res publica tetrus
Cladibus afficitur, simul inter spemq; metumq;
Fluctuat orbis, & arma ferox Mars ipse minatur.
Signa mali prasaga polo sunt visa Suevis,
Splenduit ignifero fatalis crine Cometes.
Armatus noctu Studgardo in climate visum,
Terrifico trepidum certamen inire tumultu.

Confinis Franci Nicro fera bella movebant,
Dein conjurati socias spondisse catervis
Dicuntur, nil non Suevis fors invida miscet,
Dux animo forti (ceumurus abeneus) omnem
Fortuna insulsum, perversaq; sidera spernit.
Omnia ludus erant vel mille pericula, donec
Reutlingam Imperii Romani invaserat urbem
Percitus, irritans invisos sponte crabrones.
Sævit hyems Aquilone fero, nix frigore densa
Contegit arva, Nivum glacies crurum tenuis obdit,
Quum Dux Reutlingam premit obsidione, locatis
Ad murum castris jam propugnacula sevim
Oppugnat, quam provisu prius imminet urbi.
Ingenti sonitu quatit area machinatur res.
Intonat are cavo polus horrifonog, fragore
Terra tremuit, valles reboant, immurmurat aura.
Urbanis contra fusi per mœnia passim
Conati, obseffos armis defendere muros.
Castraq; fulminis stravisse potentius ictu
Certant, hostiles resonant falcone phalanges
Excipiunt, procul aereis è turribus acta.
Mox noctu erumpunt subjectis undiq; flammis.
Vulcano egregie constructa suburbia donant,
Clasfuri accessum si Diis placet hostibus omnem.
Ante fimo & topho serratas undiq; portas
Occlusere, modis properabant omnia miris.
Non animo fracti sunt quos accendit avitum,
Pro patria pugnare decus, nam fertur & olim
Civis Marte ferox, propè mœnia fortiter hosti
Congressus, ferro stragem fecisse cruentam.
Dum Würtembergi Comites dum Suevus equestres,
Imperiūq; urbes, civilia bella gerebant,
Sueviq; in proprios enses stringebat alumnos.
Würtembergiacis, Ebrardus (rebus ubiq;
Præclare gestis clarissimus) imperat oris,
Jam senior, qui municipi bella acris movit,
Assumit socios vicinos quævis equestres,
Quos aut Nobilitas effert, aut bellica Virtus,
Junior huic natus, sed avitis haud minor actis.
Delectam iussere manum confidere signis.

Conspirant urbes opibusq; virisq; potentes,
Mox captum variis passim conflictibus uti,
Urere, prædari, latè loca cade repleti.
Sæpe ex insidiis pecus arvo abducere cives
Assueti, seseq; in tuta referre vicissim.

Nobilitas non clam; sed aperto Marte laceffunt
Hostem, collatis cupiunt decernere signis.
Crebra clade quidem, crebris hinc inde trophæis
Signare locos, madefactaq; sanguine rura.
Factio Nobilium turritis urbibus, urbes
Nobilibus vario Marte negotia reddunt.
Quingenti numero Reutlingæ è mœnibus olim

Effusi pedites populantur atrociter agros
Urachia vallis, succensis undiq; villis.
Dum spolia ampla trahunt redeuntes agmine læti.
Junior Huldricus temere & sine velite, tantum
Correptis equitum turmis, perrexerat ultum.
Tam fidens facinus, Reutlingæ ad mœnia pugna
Conseruit, dubio pugnatur Marte, fragor
Impetu astra ferit, celo sonus infremat alto.
Tela crepant telis impacta, gemuntq; ruuntq;
Nunc bellator equus, nunc sessus vulnere miles.
Bombardis uti nescitum ætate priori,
Verum intra pinnis postquam labor iste suorum
Civibus innouit (pro ut quemq; prehenderat intus
Ad sellas operisq; fragor) pars maxima raptis
Festine suaibus, facto velut agmine currunt.
Porta prius clauso marcebat cardine, qua mox
Infracta erumpunt, & ad hostes calle feruntur.
Occulto atq; acies languentes integer ambis
Civis, & Heroes casum punctimq; trucidat
Non Fabiana cohors Cremera per littora quondam
Tam dire corfossu fuit, tam prodita Vesis,
Junior Huldricus proflitis rebus ad Archelm
Sancius evasit, paucis comitantibus arcem,
Conflictus parti magno constabat utriq;
Nonnulli comites, non imè clasfis equestres,
Plus quinquaginta casi per rura jacebant
Constrati, præter servorum ignobile vulgus.
Cives plus minus in pugna cecidère ducenti.
Majorum fuma hac, ardet Reutlingia pubes.
Hostes à patriis muris arceret, vel instar
Hispanæ obsidum veteris perferre Saguntis.
Verum non idem fortune vultus in armis
Atq; olim præsens intentant omnia fatum.

Cives spem capiunt hostem per frigora tanta
Non duraturum, nisi cornea pectore gestet,
Usq; adeo furit acris hyems, iuventibus auris,
Immitis Borea, Scythici cum frigore Cauri,
Janus enim glacie hirsutum caput extulit anceps.
Orsus natalem Christi, Brumaq; Kalendas.
Quid quod succretis nive fundit aquarius urnas.
Corrupta in glaciem potiusq; cibisq; peribant,
Dirigere gelu multi, Dux arduus ambit,
Nunc jubet ad vallum pubem exercere struendum.
Nunc ignis fieri magnos docet undique lignis
Congestis, per castra pyras facit esse frequentes,
Namq; brevi rerum tantarum confore finem.

Circuit ipse sago tectus, viliq; galero,
Exemploq; sui monet ad fortissima Suevos.
Primus ad aratas bombardas nocte dieq;
Adstitit, ipse globos, rapidaq; in mœnia flammæ
Injicit, urbanis extrema pericla minatur,
Quid facerent cives, quos undiq; Martis iniqui
Pressit onus, glaciès torpentia flumina texit,
Paucus aqua restat concretis fontibus usus
Omnibus id cura est, ne Dux incendia miscens,
Expugnet captam conscens mœnibus urbem.
Alurus adhuc (aditum longa præbenit ruina)
Ruptus hiat, latè fossas aquaverat acris
Tempestas brumæ, ac discussi rudera muri.
Machina terrifico magis ac magis area bombo,
Sævit in turres, everfa mole, ruentes.
His animadversis celerata in mœnia porta.
Suscepere Ducem, juratam protinus urbem
Præsidio munit, Dux, in tumq; recedit,
Germani Heroes & Romani alitis urbes
Illustres, fœdus jam pridem pacis alende

Causa percutiunt, huc tradunt nomina, Suevi,
 Vindelici, Bavari, Franci, illi Norici: albo
 Scribitur, accedunt non unus Episcopus, Abbas
 Non unus, multiq; Duces, Comitesq; Baronesq;
 Id libet à Suevis, Suevorum dicere Fœdus,
 Diversa de gente licet communiter istum,
 Fœderis Huldricus Dux pars non infima tanti
 Strinxerat in socios iris stimulantibus enses,
 Ulciscens casum Reutlinga in urbe niuistrum.
 Prærapidis alis volitat jam fama per orbem
 Reutlingam ferit à Württemberg Duce captam.
 Res ea sollicitos habuit de Fœdere Suevos.
 Nec non municipes quorum Reutlingus in albo.
 Vicini trepidant, portus munire, suorum
 Lustrare arma, foris tentoria tendere, belli
 Signa novare, viros conscribere, mœnia saxis
 Opplere, arias armare in prælia turres.
 Aris adhuc variis, infesto gutture moles
 Ducere, quæ tonitru jactarent fulmina toruo.
 Principis Huldrici nemo non horruit arma,
 Porro Interregni damnosa licentia multos
 Terruit, usq; adeo totis Mars æstuat arvis.
 Imperii Proceres & ab isto Fœdere Suevi
 Consilium cogunt, rem pendunt sensibus imis.
 Non aluere diu tacito sub pectore monstrum,
 Württembergiacis indicunt prælia campis.
 Copiat Huldricus Dux Württembergus, habetur
 Delectus vehemens, patrio de more, canoris
 Tympana rauca sonis crepitabant classica passim,
 Militia jam signa voluit, iam per fora currus
 Extructi stabant bombardis, omnia tristis
 Indicia hac belli, cordi est arcere catervas
 A patria hostiles, aut duro occumbere fato.
 Millia Dux bis quina virum delegerat audax,
 Urbibus è patriis, animos in prælia natos.
 Nam Württembergi quoq; duri Martis amore,
 Sueti in militiam proficisci, stipè merere.
 Quo patriam discant propria Viriute tueri,
 Triginta peditum conscribere millia posset.
 Dux è subiectis sed ne in discrimen apertum,
 Desuetos armis post otia longa reducat.

Millia viginti Helvetiùm Dux ære soluto,
 Conduxit, quibus adjunxit quoq; millia dena
 Suevorum, quos opponens hostilibus armis,
 Blaubeysam propere perrexerat obvius hosti.
 Sed tamen averso nec quicquam Marte parabat,
 Magno Dux animo funestas vincere Parcas.

Helvetii simul ac moniti sunt. Fœderis inter
 Suevos atq; suos, dimisso Principe, dudum
 Concessere domum, Ducis ultro castra secuti,
 Liberâ gens ætis retrò jam pluribus annis,
 Colla iugo excussit, saevos exosa Tyrannos.

Gens bello insignis, Reges illeceat amicos
 Indole, vi, pugna, Spartanis haud minor ausis.
 Attamen absq; patrum populiq; assensibus, illuc
 Sese contulerat bellatum, allecta juvenus.
 Hinc iussi repedare domum, tentoria relinquunt,
 Principis Huldrici, sub cultro ast ille relictus,
 Hosti ludibrio, gembundo hac pectore fatur.
 Auribus arreclis jam circumstante corona.

O fortes mala fata meis conatibus obstant,
 Iratisq; Diis capio primordia belli.
 Nam prius ad pugnam quam venimus illicet, actus est
 Cedam fortuna, quid enim tricena virorum
 Millia, de nostris in prælia ducere possem?
 Desuetos bellum tam longa in pace colonos?

Militia oblitus, variabilis alea Martis
 Multo aliter nobis, & lux hac invida suadent,
 Decrevi Helvetios nostris adjungere fortis,
 Hostibus invisis ambas opponere gentes.
 Viribus exuto, quid multis imminet hostis,
 Vobis o ciues patrias ante omnia præstat
 Urbes tutari, quàm multo sanguine dirum
 Discere Martis opus, quàm varo fidere niti.
 Fluminis adversus tractum sortemq; novercam,
 Propterea obtestor vestri geniumq; fidemq;
 Res utcumq; cadet fortis pugnate paterna
 Virtutis memores, si quando fronte serena,
 Si mere respiciet melior sors, premia qui vis
 Factis digna feret, genibus dum fulcior istis.

His dictis fremitu contollunt murmura longo
 Württembergenses concussa atrociter hasta
 Prompti per medios itare haud segniter enses,
 Pro Duce, pro patria, ni perfida fata negarent,
 Egre discedunt confessi vocibus iras.
 Interea Bavarum Dux bellica signa movebat
 In Würtbergos, cui tum socia agmina jungunt,
 Mox Franci, dein Vindelici, post Norici asper,
 Imperii Proceres jurati Fœdera Suevi.
 Milliâ triginta peditum (sic fama) coibant,
 Octo equitum numero ferratis millia peltis.
 Quadrigæ innumera, quæ bellis apta vehebant,
 Aræq; immani jam plurima gutture nutat,
 Et Sambuca viris, & muris, horrida pestis.
 Obsidio premitur primò Heidenheimica rupes
 Arx atq; oppidulum, non multis civibus, illi
 Fœdereos ausi tamen arvo arcere paterno.
 Riu macrum circa, clivi, sylvaq; frequentes,
 Riu per tristitiam cœli, nec vitibus aptum,
 Sudisco agricola proscindunt vomere glebas.
 Es tamen effodiunt, jam docti cudere ferrum,
 Angustam dirimit vallem Brentz flumine parvo
 Labens, stagnantes piscosa corde paludes
 Efficit, Abbatum tres amplas præterit ades.
 Halbuccha in primò Kingsbrunam limine sylva
 Post verò Anhusam præterfluit amne secundo,
 Proximaq; adversas tenet Hervertingia ripas.
 Equâ mente patres dedunt se protinus hosti,
 Jurat & Haidenheim properant jurare coloni.

Mox verò ad Blaunum tenuis Blauberia flumen
 Fœdereis referat portas, se dedit abbas.
 Arx vetus ad rupem vicinam condita jurat.
 Rusticus hic fidis Bromio sed egentibus arvis
 Semina concedit Cerealia fanore certo,
 Saxosos tamen occat agros, alpestris vertit
 Sudans rura, pecus colit omnigenum, sed habendis
 Major cura ovibus, quis frontem cornua cingunt.
 Nam quæ confines Nicro, & Blaun, colit alpes.
 Danubii (patientis adhuc conjungere pontes)
 Quæve Lici, Cocerivè colit gens Suevica ripas.
 Sola refert veteres longa ad consuetudine Suevos
 Multa gens opera, non rebus inepta gerendis.
 Frugali victu, multi nec prodigia sumptus,
 Flavocrine, oculis glaucis, vultuq; feroci.
 Canabe non secus ac ostro gens illa superbit,
 Ut nescit vites, ita vini parcior, omnem
 Luxuriam spreuit, pulmento & lacte beata.
 Festo ad vina die si vir concesserit, uxor
 Sole perusta jacet fumosa ad limina villæ;
 Quam circum grandes videas colludere natos;
 Quid? quod semina inuit convivium publica raro;
 Liberiore modo celebrant sponsalia Suevi.

Vir mulierq, novo gaudent splendere paratu,
Privatim certis agitant Dionysia festis.
Sedula tum conjunx hilari quod luce fruatur,
Cum butyro lagana (ex ovis molliq, farina
Et lactis modico) sartagine cocta, canistris
Plenis adponit, pueris plaudensibus, illas
Delicium summum Suevis glutire placentas.
Caseoli, corylaq, nuces, & poma, secundas
Exornant mensas, & aqua potatio mulsæ.
Parce alias vivunt docti perferre labores
Zuifalt Cœnobium pradiis deditur hosti.

Fœderis inde adiit Gappingæ mœnia miles,
Quæ turrita procul campestri urbs eminet agro.
Parva, sed hostili non contemnenda phalangi.
Rus circum pingue, & multa convalle, bicornem
Latè intra vallem, distenditur, id secat arvis
Vultza vorax agri, silicofo margine, multis
Itq, reditq, vadis, Nicri se fluctibus infert.
Mitior hic aër, sed enim vicinior alpi
Suevia, haud fert uvas, tellus uberrima frugum.
Nobilem non una jugis extructa supremis
Sedes, priscorum belli monumenta virorum.
Ipse (extra vites) adparet tractus amœnus;
Vultzanam dicunt parvo de flumine vallem,
Commoda morbos hic balnea fontis amari.
Vici structura nitidi, cultore frequentes,
Dives Adelbergum, non solum nomine clarum
Cœnobium, sed re pollens, spectabile muro,
Non procul hinc, sylva tectum florebat in alta,
Quod cogunt equites jurare in Fœdera Suevum.

Longior à Rechberg Gappingæ præsidet, illuc
Præsidium simul è vicis imponitur urbi,
Dudum castra ferox ad muros collocat hostis,
Et quatit ære cavoturres, ac tecta, boati
Terrifico rus omne tonat, per mœnia fusi
Gappingi, patriam totis defendere nervis
Conati, aratis Colubrinis eminus actis,
Arcent à muro geminato fulmine Suevos
Non sine clade quidem, vapido sambuca volatu,
Lethiferum veluti fulmen Jovis obvia sternit.
Sed contra rapidum torrentem brachia civis
Factabat, fortuna aquis conatibus obstat.
Juncta fuit muro, sublimi culmine turris,
Ardua quadrato quatendit in aère saxo,
Perfugii spes, & fortis sacra ancora civi,
Quæ in lapsum prona urbanis infaustra minatur,
Nam vastis fossam compleisset, versarminis,
Hosti aditum spondens, animum quod fregerat urbi,
Quæ se Fœderis invito pectore tradit.

Fœderes ad levam consensu colle recedunt,
Et Kurcham versus traducunt agmina, veniunt
Plantities ubi sagiferis circumdata sylvis,
Multo farre viret, dein grandes undiq, vici
Nobiliumq, domus, sub signo incedere jussus
Miles, & à manibus, quo temperet ordine structo
Ducitur, hostiles placuit pratexere fraudes.
Mons à Gappingis (dorso quem sylva perenni
Vestit) Weyllanos jugiter convertit in agros.
Cujus ad anfractum specula vestigia lapsa
Restant, quam coluit Comes Aichelbergius olim.
Parva urbi imperitans VVeylla quæ proxima pinnis
Exiguus floret, sinuosis vallibus amplum
Rus colit, ac vites in apricis collibus ornat,
Quas juga sylvarum claudunt, rura irrigat amnis,
Quod dilapsa cohort, inhiabat perfida pradis,
Contempto imperio, sine signis, rure vagatur.

Atq, adeo Weyllam sine jussu, invadere miles
Spe prædæ allectus, caput: jam tympana rancida
Classica dira canunt, collectoq, agmine primi
Junctis irrumpunt hastis, è cavine portam
Densati in cuneos evellunt protinus unam.
Mox aliam adgressi, cives pro limine portæ
Pugnant interim, non extra segnius hostes
Hi fregisse, illi certant defendere limen.
Cano fixa palus stat portæ proxima pontem
Quæ jungit ligno, per quem serus irruiit hostis
Vix deni in parvo possunt consistere ponte,
Murus conservant cives, quem nemo petebas.
Solum certabant fragiles excindere portas.
Sudatum satis, aratonant lethalia, fervet
Pugna foris, jam nunc actum de civibus esset,
Niquidam audito peditum clamore Tribunus
Militis advolitans conatibus obvius isset
Infandis, erepta lupis vix præda cruentis,
Corvus hians miles misere blasphemus abibat.

Mons hic in medio longè cultissimus arva,
Nulli contiguus, sublimi vertice surgit.
Pampineis de imo ad summum se vitibus ornat.
Multa fruge viret, multa simul arbore pomi.
Quondam, Lymurgis sedes (sic fama) Baronum
Nunc Fani locus, à summo (mirabile visus)
Culmine promanat scatebris & perpetè vena.
Fons prælargus aqua, qui sicca æstate scatebat,
Tantopere ut Fano imbueret camenta struendo.
Montem VVeyllha tenet, cuius declive remensi
Suevorum Proceres, à Kurcha passibus absunt
Haud multis resides in aprica valle; sed extra
Telorum jactus. Jesingæ casta locabant,
Claustris urbani portis hostilia temunt
Agmina, cincti armis turres & mœnia servant.
Plano urbs parva loco, turritis ardua muris
Et vallo & fossa, longè munitior inter
VVurtemberganas, longeq, venustior urbes,
Uberrate soli excellens, & lenibus auris.
Vitisferi colles, & opimi farris arista
Herbosa passim valles, riviq, loquaces.
Sagifera passim sylva, rus pingue coronant.

Theck, antiqua Ducum sedes, sublimis & acris
Monte superba, suos olim contempserat hostes.
Quondam Kurchanit tutela ferocior agri,
Unde redit nostra decus indelebile terra.
Nostri insigne Ducis, nomen tituliq, decori,
Prisca domus dudum capitur sine pulvere Suevia
Arx illa ingenti spatio juga montis in alpes
Suevorum ducit, per apricas undiq, valles.
A Vultza ad Nicri fondem mons ambit, & ipsas
Separat à Nicri Suevis campestribus alpes.
Longa ambage arces Nypham, conjungit & Achem
Oppidaq, Alpinis quæ sunt confinia glebis,
Dux fractis rebus, spe cassus, & hostibus impar
Noluit in damnum producere bella suorum.
Non arces sibi, non quantum licet oppida munis,
Obvius ire hosti, ferro decernere mallet,
Collatis adeo signis, non fidere muro.
Non septis claudi, non illate breviter antris,
Si Mauoris dexter, si fors non laeva fuisset.

Fœderes illas Kurchanis castra movebant,
Cives otclusis agitare silentia portis,
Longè intra vallem splendens exercitus ibat
Hostilis, tantum signis à culmine turris
Conspectis, acris Colubrina aspergitur, angui
Savior ictus abis, ut conteris ordinis alam.

Douryphori fremuere truces horrenda minati,
Jam libet expugnare urbem, libet edere stragem,
Sed postquam diversa Duces monuere quiescunt.

Fœderei exigua sed amœnis manibus urbem
Nuringam linquunt, ad dextram tramite verso
Urbs ripam Nicri tenet, arvo dives opimo
Vini aut impatiens confines ubere gleba
Vici, qui parent urbi pro more Ducatus.
Brandenburgensi Domina quæ subdita, chari
Conjugis Arrabo, sacri dos debita fulcri,
Wûrtembergiaca licet in ditione jaceret,
Fit belli secura mali, felicibus astris.
Parvag, tranquillis crescit Respublica rebus.
Quamquam hic ponticulus trajectum præbeat, infra
Ne fors damna daret civi, traducitur ingens
Bellantium numerus, qui ripas agmine complet.
Jam nemus ad pulchras, procero stipite fagos
Fulgentes armis hostes adiere, fragoso
Sylvæ crepat fremitu, quæ vix illustrior extat
Latè per Suevos, pecorum de more videres
Pascere turmatim nulla formidine terros,
Quondam summa Ducis, dum lucent fata, voluptas.

Barbatus Wûrtembergum Dux primus Ebrardus
Hac situs in sylva, non ambitiosa stupescit.
Mansolæ senis cordati, Principis omni
Musarum cantu celebrandi, at perbreve bustum,
(Pro foribus templi) patrioq, parabile Saxo.
Mythus instituit cineri solamen honoro,
His amplas ades his census prædia donat,
Illic aula Ducis modico sed sobria tecto,
Turrata inspeciem de sylva prominet arcis
Quæ tenui splendet gyro, quam fossa refusus
Cingit aquis, ducto tabulata in pluvia muro.
Planis Italiæ ritu fert culmina tectis,
Quo se venatu rediens Dux ferre solebat,
Pulchris egressi sagis, fulgente corona
Cingebant bifida munitam vallè Tubingam,
Quæ mihi terra parens vagitu cognita primo
Fortuna tenui, sed honesto utroq, parente,
Nascor, ad externos juvenem protrusit egestas.

Non adeo grandis turrata mole, Tubinga,
Condita magnifice, clivis incumbit apricis.
Fermè hic nulla domus præduris edita saxis
Dedaleo tamen, exurgit, nimis alta paratis,
Quam decorat quercus vicino monte recisa,
Sensu quæ pulchra stetit sublimi vertice fagus.
Et silice instratas ornat via lata plateas
Hic celebris floret sacris Academia Musis,
Quam pius instituit Princeps Barbatus Ebrardus
Mæcenæ alter, Musarum fovit alumnis.
Pectora docta, velut terrestria Numina, Princeps
Impense coluit, quin longè accire solebat
Claros arte Viros, mysteria noverat ille
Sacra Scriptura, nodos hic solvere juris
Alter junus amat, medicis hic providus herbis
Langiores vetat aut pellit, considerat alter
Stellas, hic terra metas, sublimia rerum.
Discutit ille sagax, gnâvos hic nectit elenchos,
Rhetoricis ille argutiis, hic daphnide, lauro
Humani gaudent, quos ornat Suada Venusq,
Quis delectatus Princeps, docta ipse corona
Cingitur, Aoniis attentus mentè loquelis
Assidet usq, Viris si qua est occasio doctis.
Totus in hoc fuit, ut florens Academia, quondam
Multigena virtute Viros effunderet orbi.
Quem dubio procul Elysi tenet aurea sedes.

II. Tom.

Illustri virtute Ducem patriæq, parentem.

Multo usu rerum prudensq, sciensq, Senatus,
Civis pro patria dulci qui fata subiret.

Mons ibi Pampineo florens palmite, dictus
Austrius, exculto nusquam non fertilis arvo.
Hic boiri florent, hic pomum parturit arbor.
Hic gelidi fontes ima radice refusi.
Lassatos recreant æstu atq, labore colonos,
Inter quos fons exiguo sed perpetue cursu
Profluit, ex antro muscoso, atque arte cadato,
Frigidus, & visum & fauces delectat, amœno
Raucisonis lapsu, sinuosa in saxa recurrit.
Plerq, tubam ferri, sitibundo gratior ori
Non alius quisquam potus, dum Syrius urit.
Fons Helicen versus umbras & frigora præbet,
Adde quod è saxis aderint sedilia fesso.
Dulces hic somnos sub dio carperet suevis,
Dum patrii custos apud huncce relictus ægelli.
Non vi (namq, puer) sed voce repellere furem
Pomorum licuit, nymphis ego cura pudicis.
Mons geminas valles deducit perpetue dorso,
Hinc Amera virides, Nicri, illinc dividit agros
Cujus, & in tergo sita rupta fauce Tubinga.
Tollit utrinque ferox in propugnacula turre,
Arx monti incumbens vallis tutela bicornis.
Altior hostili defendit ab impete cives,
Urbis pars Ameram tangit, pars altera Nicrum.
Neccarus ad murum fluit, ætus flumine leni,
Tutaturq, domos ad climata stridulus Austri.
Pons lapide extructus labentem separat amnem,
Quem nymbo effrenis silicosus Stainachus auget.
Pluria sed vada parva secans, è valle propinqua
Decurrit, properat Nicro citius ingerit undas,
Hic vallis Nicri multa convalle virescit
Hic pagi, hic fruges, hic cultis montibus uvæ.

Florea planities ibi, juxta mœnia pulchri
Margo Nicri, late campum distendit apricum,
Quem nulli frangunt in vecto vomere sulci.
Totus perpetuo revirescit gramine cespes,
Quem rivus scindunt, quem crebra saliceta coronant,
Aut ulmus viridis, gratam quæ præbeat umbram.
Pallados à studiis lassatam hac arca pubem,
Pellicit ingenios ad ludos, ambulat ille
Dulci colloquio intentus, lepidusq, Camœnis,
Hic jaculo, hic saltu, hic cursu, sese usq, fatigat.
Ille unda Nicri tepida lavat, arte natandi
Sublimis, non insido se credidit amni.
Hinc sese ad pluvios referunt Musasq, severas,
Hac in valle olim Majores hoste fugato,
Constituunt adem facti monumenta pusillam,
Nomen adhuc retinet de versis hostibus arvum,
Longo illic tractu dices est cernere vicos.

Quæ gelidis aquilo perturbat flatibus uvæ,
Limo sæ hac modicis Amera fluit unda procellis.
Herbida prata secans, illic pomaria crebris
Arboribus, crebra valles, & plurima vitis
Celsa quidem patulis juga florent undiq, sagis.
Pars Amera servare operis civilibus, intra
Muros ducta solet, saxis inclusa politis.

Fœderei spatium figunt tentoria magno
Quæ pigrum soliti cives spectare Booten.
Pars ad aquas Amera, pars ad declivia collis,
Amniculum prope caseolo cui nomen, atroces
Lustrotetendunt equites, & in his Stratiota
Quos (olim Rhætos) Scythia vel Bosphorus edit,
Aut sinus Illyricus, lacus aut Mæoticus illos

D 3

Edu

Educat, è longis quòd certum finibus adsunt
 Qui Scuto, atq; armis levibus freti, enseg, curvo,
 Non longis hastis, & equis pernicipibus usi,
 Præcipites adeunt hostem, pugnaq; fugaq;
 Ceu dubii, modo suffugiunt, modo praelia poscunt.
 Pileæ celsæ (apices) gestant, clamore feroces
 De quibus insignem viruum cepere Tubingi
 Quendam, (qui triduo post vulnere fessus obivit)
 Propulsis reliquis, cæsisq; in cespite Nicri.

Conspectum procul aratis falconibus hostem,
 Non suave accipiunt urbani, avideq; salutant.
 Bombardis autem positis ferus hostis in arcem
 Atq; urbem sine fine spuit, sonituq; fragoso
 Concutit à fundo pinnatas undiq; turres.

Contrà indefessi per propugnacula cives,
 Certant hostiles muris arcere catervas.
 Jam porta erumpunt, palantes fortiter hostes
 Adgressi occidunt, spoliis in mœnia trahitis
 Jam vigilesturbant, nocturnaq; classica motant,
 Omni fœdereus Bombarda savit in arcem,
 Nixus ibi elatam prorsus evertere turrim.

Quam Princeps magno subvexit in æra sumptus,
 Quadratis saxis, vallum non vile futurum,
 Quæ toties concussa labat, casumq; minatur.

Dux cum filiolo quadrimo in arce Tubinga
 Perstitit, (ut dicunt) in castra hostilia summo
 Conatu, horribiles demittit fulmina glandes,
 Dum videt atritam Bombardæ insultibus arcem,
 Cautus discessit noctu per devia sylvæ.

Durante obsidione perit vicinior arvum,
 Proxima Lustnoia dives Benerusia, duro
 Milite Cænobium premitur, quin prædia circum
 Ditia, tum vici grandes, cultore fagato,
 Lugent acceptis ab iniquo milite damnis.

Franciscus belli fama præstabilis ille,
 Sickingus veniens equitatu, protinus igni
 Vastat agros, ferroq; premit, spoliatq; colonos.
 Quod Bavarum quum Dux animo perferret iniquo,
 Temperat à flamma, trepidis incendia vendit.
 Pejus habet civis, quin spe quoq; decidit omni
 Miles in arce, malis evicti, fida Tubinga
 Mœnia, Marte parum felice, in fœdera tradunt.

Principis ignarus fortuna, deditur nna
 Filius, & patria quadrimus in arce manebat.
 At tempus, deinde ad Regem deductus, in aula
 Ferdinandi Regis, pueriles exiit annos.

Interea Urachium nemorosi montis ad imas
 Radices, alto oppidulum spectabile muro,
 Fœderei occipiunt, & celsi verticis arcem
 Non modò natura sed ab hostibus aggere tutam,
 Jam facili cepere manu, citraq; laborem.

Urachii vicina locis alpestribus occant
 Rura, sed in viridem Nicri per littora vallem
 Tenditur urbis ager, multa convalle venustus.
 Amniculi passim stridunt, versuq; Tubingam
 Tellus pinguis, & ad fruges vinetaq; mitis
 Aer, qui irriguo nusquam non amne tepescit.

Durior in Suevum siccus est alpinus aer,
 Nam rari fontes, rarus quoq; lymphidus amnis
 Conspicitur, potius collecta ex imbre lacuna,
 Quin saxosus ager dura versatur in alpe.
 Quæ cum fonte Nicri surgens, latus occupat illud
 Danubii ad dextram, protensum solis ad ortum.
 Würtemberganos, vel claudit perpete circo
 Veltendit fines, gelidam dein vergit ad artem.
 Blavi pertingens fontem, Coceroq; propinquos

Campos quos dicunt dueros, rursusq; nigrantes
 Hercynia ad saltus, Nicri ad confinia venit,
 Cui velut opposita Hercynia sunt culmina sylvæ,
 Quæ Nicri ad fontem surgunt, & flumine prono.
 Pro Zephyro, ad levam, Nicrum scilicetantur, & illic
 Hornbergam, dein Schultachium, dein mœnia spira
 Nagolti à tractu ad Thermas, hinc mœnia parva
 Haimse, Mulbrunnam pralongo vertice tangunt.
 Würtembergæ campestres ditionis ut urbes
 Circumdant, Helicen versus à flatibus Austri.
 Würtembergus utrinq; illis latè imperat oris
 Hinc Alpestre jugum, nigra illinc culmina sylvæ,
 Latè montano vallant campestric tractu.

Hostes pacatis solvebant castra Tubingis,
 Insonnere arvis, rauco fera tympana bombo.
 Signifer in promptu Germano more cohortes
 Colligit, ingressiq; viam pedites equitatu
 Præmissi, properant Mariani incedere muli
 Sarcinulis gravidi, sectatur inutile vulgus,
 Lixa, calo, scortum, claudabant agmen equestres.

Vallis amara Ameræ, vitreis seu gemma præcis,
 Devehit amniculum, quem juxta mœnia fundit
 Hernbergæ stagnum, resuis non segne procellis.
 Vallis utrinq; iugo, spatiosa in iugera bino
 Tenditur, hinc floret bene cultis vinea clivis.
 Hinc nemora, hinc arvo felicitis undique vici,
 Nam glebas Ameræ rigat unda loquacula parva,
 Quæ sunt in Nicrum Lustnoio è rure Tubinga.

Jam ventum quæ vitifatos Hernbergia montes
 Occupat, oppidulum non latis mœnibus atqui
 Turribus egregium, non aspernabile vallo,
 Stabant armati sparsim per mœnia cives,
 Si qua fides, si qua auxilii spes ulla fuisset,
 Forti animo patriis pepulissent hostica glebis
 Signa, sed incerti rerum sua mœnia tradunt.

Mons ibi vite vires porrectus adusq; Tubingam,
 Qualem dives opum vix obtinet Itala tellus.
 Huic Hernbergæ decens incumbit culta Lyæo,
 Civis agri cultu vivit, vitemq; colendo.
 Templum sublimi cameratum culmine donis
 Heroum largè ditatum, collibus adstat,
 Campestris propè farrifero patet ambitus agro.
 Quantum vix Lincens videt, altis campus aristis,
 Longo circuitu sunt grandes undiq; vici.

Bebtingam versus illinc exercitus ibat,
 Extemplo in vicos (insignes adibus altis
 Urbis ad exemplum constructos) labitur hostis
 Illic nusquam non offert se pinguis arista
 Campus, & hinc sylva, hinc herbosaq; pascua florent.

Jam Beblinga datur clivis adnixa, venusto
 Proxima sageto stagni vallata lacunis.
 Exiguo cives muro clauduntur, & arvo
 (Paucæ vite) bono freti, de vomere vivunt,
 Sindelfinga jugum subit, atq; in fœdera jurat,
 Quæ præpingue solum colit, alta caule beatum,
 Illic par modio caput altum brassica tollit.

Vuldranos aditurus agros, jam signifer effert
 Signa, per excultas converso tramite villas.
 Inter Stulgardos acclivior atq; Tubingos
 Est regio Vuldram quam nominat ipsa vetustas,
 Vitis inops, at farriferis non pinguior agris
 Altera, non vicis locupletibus altera major.
 Nec pecorum cultus, nec equis generosior ulla
 Quam domuit manus hostilis cupidissima prada.
 Jam ventum quæ Metropolis Stulgardia celsas
 Ostentat pinnas, Ducis illic regia quondam

Floriger hortus erat pascendis aptius equabus.
Campestri Studgarda loco sita, vallibus imis
Incubat excultis vinetis undiq, sepia.

Quam prope iucundo spatio sese objicit uber
Campus, & optato cultissimus angulus arvo,
Pampinci colles sylvescunt proximè ad urbem.
Tum gravidis botris per vassa cacumina, montes
Massica musta seunt, herbosis cetera pratis
Rura virent, rarus venit unci, vomeris usus.
Neccarus haud longè hinc spumoso labitur amni.

Parvus, & innocui cursus Studgardia rivus
Tecta subit, toti nunquam non utilis urbi.
Qui tamen usq, adeo in modis increverat olim
Nymbris, ut muri partem diruperit, ades
Evertens aliquas hominum pecorumq, cruentam
Facturus stragem, nisi fractis moribus urbis,
Invenisset iter, vafano gurgite sternax.

Studgarda egregius insignior edibus, alta
Mole superbit, ad hæc rerum cultissima flores.
Utpote Metropolis totius prisca Ducatus,
Præclaris conferta viris, populoq, severo.

Principis aula ingens pulchra latius occupat urbis
Antalico procul à fastu, nec sordida cultu,
Atria clara Ducis noti ignotiq, frequentant,
Atque adeo ingenui grata se compe de stringunt.

Jam verò præsens Suevorum fœdus oberrat
Mœnia, jam propius parma galeæque coruscant.
Studgardie ne more Phrygum sapuisse dolerent,
Neve labor frustra sumatur in hoste, vel ipsam
Xerxis colluviem qui vincat, fœde a jurant.

Prostratis rebus, turbato pectore princeps
Jam caput arma, feros ultro ruiturus in hostes,
Ulcisci patriam cupiens, jam cogitat omnes
Eventus belli, socio sine mihiite frustra
Conatur, tantis quoniam sit legionibus impar,
Abdita sylvarum turma stipatus equestri
Præcludit, ferroque vagos intercipit, istos
Compilatores arcarum, avidosque rapina.
Sicut in Armenia leo vallibus, undiq, pressus
Venantum cuneis, rugiens inteq, recedit,
Si fors iustra subit, præda venator avarus
Dum calet, irâ fera discerptus, & ungue cruento
Fœdatus perit, ac bilem vix mitigat acrem.

Fœderei Turckhaim, Nicri pro margine pagum,
Prædatum irrumpunt, diffractis antea cellis.
Incussisque cadis, vinum vel Nectaris instar
Fundunt, completis casus quas obtulit obbis
Indulgent genio, belli discrimina ponunt,
Et steriunt, venas inflati vindice Baccho.
Fato, aut consilio si Würtembergus acutum
Strinxisset gladium, non sic ô prædo jaceres.

Contropolim modicis, accedunt manibus, urbem
Quam celer ai rodit sinuosis Neccarus undis.
Fertilis urbis ager, frumento & vite beatus,
Dedit urbem, Tobicen petit, eminens ære canoro,
Ne saperent isti, ne passa clade caverent,
Cives tradunt se diffisi viribus, hosti.

Confestim veterem Waiblingam miles adibat,
Signa sequens ita neglectim, nam rare vagatur
Addictus prædæ, rursus illic divite cornu.
Diffundit letus & amico sidere fruges,
Sunt culti passim vici, cultore protervo
Pleni: at accisis mansuescit & incola pennis,
Würtembergæ obiter, præclara gentis origo.
Würtembergica, nullo custode Suevis
Citra sudorem capitur, citraque cruorem,

Regibus ausa olim digitos ostendere varos.

Waiblingi acri animo ruituri in prælia stabant
Armati, patriamque manu defendere portis
Conclusis audent, in propugnacula sparsi.
Celsas hic turres, hic murum servat in armis,
Urbs acclivis apricantem tener ardua collem,
Non captu facilis: Conradi pristina Regis
Contra Guelphones (ut dicunt) castra feroces.
Spumens infra amnis Rems, muros alluit urbis
Qui se Nicro addit, supra spatiosior extat
Planities agri urbani, Ceres aspera spicis
Exornat campum, colles comit uvæ Lyei,
Diffisi auxilio Waiblingi fœdera jurant.

Fœderei properant Schorndorphi ad mœnia, signis
Erectis, per Remsanam sava agmina valem
Ductantur, vix est tota in regione Suevum
Fertior vallis, Rems dividit arva bicorni
Culta jugo, nemus est sursum, rursus pingue decursum.
(Quod lepidum visu) mediis in collibus uvæ
Farris amans tellus, gratique uberrima pomi,
Crebri illic & opes ostentant undique vici.
Jam positis castris, Bombarda in mania torvo
Grassari tonitru capere, atque impete crebro,
Demoliri altas numero so culmine turres.
Civis ad arma ruit, non fracto pectore, sumptis
Spes est in telis, falconibus eminens actis.
Non blandè accepit geminatis ictibus hostem.
Turribus è variis nixus defendere murum,
Rapto infante petit latebras perterrita mater.
Diffugiunt pueri imbelles, atque ager senectus.
Non secus atque canum cervæ latratibus acta,
Sic matres, veluti lepores quos fulmina terrent,
Sic pueri, atque senes, hypogæa requirere pergunt,
Campestri munita loco non magna, sed inter
Primas, urbs cultu ac positi numeratur, & olim
Turritis fidens pinnis, obsistere Regi.

Romano ausa fuit, sævum quoque ducere bellum
Longius, ast a fœdere o urbs eversa diebus
Paucis, turrigeros quassisset perditâ muros.
Usque adeo rapidis tormentis mœnia quassant
Hostes, elatas conati evertere turres
Ultro citroque horribili Bombarda fragore
Damna dabat, civis frustra luctatur, in arcem
Cogitur, invito se pectore tradidit hosti.
Quorsum tot vicos civili more superbos
Nunc memorem, tot vitiferis quoque jugera clivis
Schorndorphensis ager, quo vix fecundior alter
Sylvas circuitu & sinuosum amplectitur arvom.
Summa ferunt glandes, media uvas, infima spicas.
Rems fluvius viridem placide circumfluit agrum,
Planitiemque arvi multa convallè reflectit.

Discendente datis Suevorum fœdere signis
Vinidam capitur parvum, Bacanumque vetustum,
Quid Bacanum referam, sulcisque opibusque virisque
(Quod numero dicam) felix, illustre beatum,
Suscipiunt Bracanam constructam margine Nicri,
Quæ gerit (ut credo) Catuline insignia gentis,
Labroso catulum rictu, qui pendulus aures,
Os amplum pando. Ingens diducit hiatus,
Nata labori gens, nec non exercita bello.
Non dure vittum tam fido querit in arvo,
Ferre jugum lentè victoris discit acerbum.
Rura Nicri inferiora quidem ditissima frugum
Miles avarus adit, miseros compilat agrestes.
Binnica mox jurat Setina vite beata.
Bessica dein felix uvæ & farris arista,

Bietica vinetis multaq; siligine dives.
 Nota sodalitis Marbachia frugis abundans.
 His Laupha accedit, celsa Mogmilla muro
 Vitisferis Weinsberga ferens à collibus ipsis
 Nomen, & ad Nicri se dedunt oppida tractum
 Plurima (nota licet) quorum me nomina fallunt,
 Tot monachium sedes, tot vastas turribus arces,
 Tot Praefecturas, complecti carmine longum.

Partibus his totis, ubi Neccarus irrigat agros,
 Juxta Heuchelbergi declivia mitior aer,
 Fertileris, parq; Elysis, si munera quisquam
 Multipara terre, si spectet ovilia quisquam
 Panos, vel Prothei plenis pecuaria sepiis.
 Hic far, hic vitis, nemus hic, aut herbida tellus
 Multa urbes, vici locupletes, incola bellax.

Post hac Mulbrunnam munitam valle tricorni
 Fœderci vallant, & crudo milite cingunt.
 Quâ Notus obseritur clivo, deinde objicit arctum
 Hostibus accessum, quâ Phœbi provenit ortus.
 Quâ Boreas vallum piscosis utile stagnis,
 Muro visa quidem vix expugnabilis alto.
 Ne tamen in longum producant bella monaste
 Cedunt jure suo, jurant in fœdera Suevum.

Extemplo ductis perculsa nitentia signis
 Consiciunt iter, ac torvo obsidere Vahingam
 Bellatore brevem clivosis mœnibus urbem.
 Turribus ornata plateis ac adibus aque
 Cultam, civis ad hac proclivis in utraque fata
 Dulci pro patria pugnare, aut sumere pacem,
 Prudens victori submitit colla senatus,
 Circum farriifero florebit iugere tellus
 Nunc facilis clivo, nunc plano mitis agello,
 Bacchi muneribus, Ceresiq; uberrima donis.
 Cœdua sylva subit raro, seges occupat arvom,
 Flumen nescio quod, per florea pratia susurrat.

His actis adeunt Haimsa pars mœnia parva
 Civis in vitis jurabant fœdera linguis,
 Hic quoque mite solum cumlata fruge virescit.

Mox ventum qua se nebulosa in valle recondit.
 Kalva jugis macris, muscosisque obsita muris,
 Partim verruca incumbit, velut arca partim
 Tenditur, attingens Nagolti fluminis undam.
 Nobilium quondam Comitum notissima sedes
 Rara Ceres, tamen illa suo cum fœnore surgit
 Inter saxos jacto quoque semine sulcos
 Glebâ negat vites, ovibus plus commoda, densa
 Infernè valles herbofo tegmine pinguent
 Nagolti irriguis humentes molliter undis.
 Et lana, & tela, consueti querere victum,
 Civis, dum satiant mediocri stamine pannum
 Pallados arma vasa belli que domique retractant,
 Militia gnari, sed in alma pace severi.

Una cum Kalva, sedis Hirsangia tradit,
 Hostibus, in pulchra monachium domus edita valle.
 Collibus accumbens rubris, ubi plurima pinus
 Crescit, & alta abies, nigra juga fumida sylva.
 Communis horrescunt, Nagolti flumen agellos
 Hirsangos lento suevit subrodere flexu.
 Vallis opaca jugis clivum sed amœnula pratis,
 Divus ibi Aurelius cubat arcta conditus urna.

Post hac Hercynia per devia telqua seorsim
 Milite traducto Thermas adire tribuni.
 Therma de fumante cavo qua parvula tollunt
 Mœnia, grata palus quondam sylvestribus apris.
 Atque adeo inventas primò à venantibus ajunt,
 Setigerum sectatus aprum, venator in atram

Desertur vallem, brumali tempore, dum nix
 Alta genu tangit, claudens hominesque ferasque.
 Primo suffumare locum videt, atque calere
 Colliquente nivis cumulo, causa inscius haret.
 Vulnificos vidit mox curvis dentibus apros,
 Cum strepitum è cœno, calidisque emergere lamis.
 Ipse stupet retròque gradum per devia flectit,
 Donec sylvestrem queat intercludere pradam,
 Repperit imprudens, egrotis commoda membris
 Balnea, perpetuis qua servant usque lacunis
 Piniferos inter nebulosa cacumina montes
 Aëlis innumera parvis sine pulvere Thermis.
 Hercynia saltu trajecto, per juga summa
 Cœnobium florens Hernalbam miles adibat,
 Quem Cones Ebberstein olim fundavit Ebrardus
 Ante chorum situs inscripto levi are sepulchro.
 Vasta fuit quondam hic tenebrosa vallis eremus,
 Quam simul aërii montes, simul horrida pinus
 Circumvallabant, nunc omni ex parte virescunt
 Herbofo colles, & leni murmure rivus.
 Fonticuli passim gelidi, sylvaque lubentes,
 Sese odio belli fœderatis tradidit abbas.

Pars verò adgressi, Wildbergam montibus altis
 Atque feris tutam, qua sparsim conditi clivo.
 Saxos inter sublimia culmina montes
 Nagoltum lento penè ambis mœnia fluitu,
 Lanea pro victu pertexunt stamina civis,
 Nagolti tractus prorsum non aptus Iacho
 Hercynia propior, sed multa frugis abundat.
 Incola nec belli ignarus si venerit usus,
 Wildbergi, & vici confines fœdera jurant.
 Nagolti oppidulum duroque arx addita colli,
 Jurant fœdereis una cum rure propinquo;
 Oppida traduntur Wurtembergensia passim,
 Quæ latè florent nigra per culmina sylva.
 Dornstadium tenui diducens per gema sulco,
 Saltibus Hercyniis vicinos occat agellos.
 Colliculo incumbens pecori studet incola alendo,
 Hac iter Alsatiâ versus per atra juga sylva.
 Schultachium piceo septum velamine, fauces
 Hercynia pandens, iter ad Rheni edocet agros.
 Nostro ævo exustum communi clade suorum.
 Proh scelus infandum mulier congressibus usa
 Demonis insuevit parère venefica monstro.
 Deinde alium spreto hoc juvenem dilexit, at ille
 Priscinus ulcisci factum contendit amator
 Atque ex confesso, clara quoque luce flagrantem
 Ollam, rivalis tecto subjecit, & omne
 Funditus oppidulum flamma grassante cremavit.
 Theßala dein mulier sceleris convicta nefandi
 Causa etiam dicta, pœnas combusta luebat
 Unius obnoxam divini Numinis ira
 Sape urbem sape extinxit cum pulvere gentem.
 Srenuus hic civis sed collum subjecit hosti.

Willingi Hornbergam Suevorum nomine cingunt
 Milite, parva quidem se faucibus implicat arctis
 Hercynia non hosti adeo penetrabilis, abdis
 Mœnia, celsa cum castro qua suscipit hostis
 Hac iter ad Rhenum quoque Brisgoiamque patebit,
 Divi Cœnobium non aqua mente Georgi.
 Deditur, alta abies quod nigro tegmine vestit,
 Sylvicola Suevis invito pectore jurant.
 Nigra tota quidem passim contermina sylva,
 Gens avidè tenuem querit prastrenna victum,
 Parsque ligone solum, pars glebam vertit aratro,
 Parvaque stramineis habitant gurgustia tectis

Contentis parvo, quidam tamen arte sagaces,
 Sectis asseribus discunt corradere nummos.
 Et viti pedimenta secant, & ligna struendis
 Edibus, & Nicri multa rate flumina complent.
 Lanigerum pecus, atq; boves multo grege pascunt,
 Nec non mellifluis & apes cum sœnore curant.
 Corpore procerò vultuq; feroce coloni,
 Humani tamen, & faciles stipendia longè
 Jam facerè, ad sœvos aduerti currere Mauros.

Dein Rottvilenies Tutlingam milite vallant,
 Nomine Suevorum vicinos Marte laceffunt.
 Tutlinga exiguò vâllo sortita palustrem
 Planitiem, non obsidio perterrita, portas
 Clausit, & ad muros tutandum lata iuventus
 Arma capis, falcone procul grassatur in hostes.
 Turribus è densis crepat area machina crebris.
 Impetibus, parva urbs, at munitissima longè,
 Danubius rapido muri Pomœria cursu
 Stringit, & in fossas passus deducier alias
 Accessum prohibet, vimq; hostis longius arcet.
 Arx nova, tutamen non aspernabile civi,
 Supra in verruca pinnato culmine fulget,
 Qua procul aratis inhibet, falconibus illis
 Atq; colubrinis, hostem succedere muro,
 Protrahere in longum Tutlingi bella parabant.
 Ne frustra sumant aliena in messe laborem.
 Rottvulani abeunt infectis tempore rebus.

Interea vallant campestrum signa Balingam
 Fœdratùm, glebia felicem, manibus arctis,
 Capti difficilem, tamen ocyus arma requirunt
 Cives, ac patriam tutari mente sedebat.
 Verùm ne stultè passi plorabile damnum.
 Ne saperent ictri, iurant in Fœdera Suevum.

Hostibus accedit modicis Oebingia muris,
 Florens oppidulum saxosa in alpe, sed illic
 Terra extra vires est nullius indiga victus.

Fœderei domitis alpestribus Hercyniisq;
 Rursus adripas Nicri fera pralia vertunt,
 Lenbergam cingunt non multo culmine vastam,
 Quae se Fœdereis sed lento pectore tradit,
 Pleni illic cultore suo, & gleba ubere vici,
 Omni proventu rerum prostherrima tellus.
 Tandem Gruninga Suevorum constitit atrox
 Miles, & enixus veteres dirumpere muros,
 Collocat horrissonas bombardas gutture saevo.
 Quae revomunt in sublimes tela horrida tyrres.
 Campestri Gruninga loco turrata patentes
 Opponit fossas, hostili infecta caterva.
 Tela parat, quondam obsidium perpeffa trimestre,
 Quin Hunnis, quin Casareis illa obstitit armis.
 Nunc verò nulla spe, civis ducere bellum.
 Frustrà audent, sine praesidio, sine Principe, tandem
 Sese hosti tradit, vetus urbs, non copia major
 Usquam frumenti, non terra feracior uva.
 Non plures vici, quos percolit incola bellax.

Fœderei Asbergam circumdant protinus arcein,
 Praesidio quae sista truces quoq; despiciit hostes,
 Multisq; exitio telorum grandine saevit.
 Fronsbergus tulit indigne, remoram fore factis
 Jam rebus, nidum turrato colle superbum,
 Dissringi muros horrendo fulmine iussit.

Arcis custodes non segniter agmina diro
 Bombarda tonitru, jam non sine clade repellunt,
 Naturaq; loci fidunt, validisq; lacertis.

Arx Asberga nitet pinnatis edita muris
 Pyramidum specie latum sustollit acumen.

Cretofo teres in clivo, campestris prorpsus
 Occupat, accessu haud facilis, non aspera cultu,
 Libera, vinetis ex omni parte decoris,
 Nullius exhorret vicina incommoda rupis.
 Herbida planities circum ditissima frugum,
 Non procul hinc Nicri piscosi defluit amnis.
 Arx turre jaëtat longè spectabilis altas,
 Hosti aditus natura loci, ac industria claudunt,
 Bombarda altis volis ni rumperet omnia telis.
 Hostibus infamem spretis ostenderet unguem,
 Tandem Asberga malis exercita, deditur hosti,
 Quae capta Proceres Suevorum milite misso,
 Dilapsi penitus victores, bella remittunt.

PRIMI LIBRI FINIS.

WURTEMBERGIAE

Liber II.

Princeps ejectus Regno, fatalibus armis
 Eversusq; opibus solio discedit a viro
 Et Nicri extorris sublimes deserit arces,
 Trans Rhenum longè Comitatus nobilis ampla,
 Cum ditione illi Burgundis extat in oris,
 Mons Pelegardi (olim Comitum ditissima sedes
 Wurtembergorum) arx atq; urbs quis proxima parent,
 Quò secum fidis & amicis contulit exul.

Dux Burgundorum bello illustrissimus Heros,
 Carolus hanc arcem quò callidus occupet, omnes
 Ceu Protheus olim in formas se verterat, astu
 Non ferro, comis, non horridus ambit (ut hostis)
 Blandus amicitia prae-textu irreperere tentat,
 Wurtembergorum cum claro nomine gentem
 Henrichus regit illustris Comes, ille novarum
 Turbine tot rerum motus (nam Carolus audax
 Omnia Burgundus divina humanaq; miscet)
 Venerat è Suevis, cujus dum certior esset
 Carlus adire cupit Comitem, simul ardua quadam
 Præ-textens, fore quæ simul in commune loquantur.
 Pro vero Comes hoc habito, non abnuat illi

Colloquium, libuitq; Ducem intra tecta vocare.
 Cives hospitio Carlum prohibere laborant,
 Versutum Ducis ingenium, vulpinuq; corda
 Describunt frustra, nam certa pignore dextra
 Facta, fides Comiti, Dux Carlus mœnia spectat,
 Quem stipant Proceres, qui dum perspexerat intus
 Singula amore loci caprus, jam pectore versat
 Insidias, neclitq; dolos, animo occupat arcem.
 Sed tacitus vulpem cedens sub corde tegebat.

Quem Comes Henrichus causa deducit honoris
 Longè extra amuros, gratum facturum opinor
 Carlo, ast in casses tunc incidit inscius Heros.
 Pro tanto officio, Dux, heu nil tale verentem;
 Captivum Comitem abduxit, mortemque minatus
 Innoctio, sua ni tradat sibi mœnia, fortis

Infraëtuq; animo, Comes amplo hac ore profatur
 Principis ut video falsus dextraq; fideq;
 Destitutor simul auxilio captivum ab omni,
 Pompejo graviora feram licet ignibus urar
 Mœnia non tradam, nec prodam castra Tyranno.
 Conspicit hac, quacumque sero, Deus aethera ab alto
 Dux ira fervens Comitem servabat in aula
 Vincitum, atq; ad bellum redit ipse negotia saevus.
 Dux acie victus Lencorum ad mœnia Nassi,
 Post paulo occubuit, conspecta clade suorum
 Vinculis exemptus Comes inde à conjuge Carlis
 Stungardam rediit solus vilisq; caballo.

Fretus, ad hæc multo squalore situque timendus.
 Sat fecisse ratus quod parvi mœnia Regni
 Servarit, Wurtembergæ quæ subdita genti
 Nostro avo, jam nunc Huldricio Principe florent,
 Servat & excultum Dux altiarupe Duellum
 (Duel vocitant) arcem qua vix illustrior ulla
 Hegoico in tractu Suevorum montibus extat,
 Quattuor illa plagis cœli pulchrè edita surgit,
 Acronii magna unda lacus stus solis ad ortum,
 Rhœnus & Helvetii incumbunt à partibus Austri,
 Stœruax Danubius Boreali à climate currit,
 Pro Zephyri statu caput Hercynia imminet arci.
 Hinc Rhatorum alpes nive totis solibus albes
 Et varias longo prospectu est cernere gentes.
 Arx alta, accessu velut insuperabilis, astra
 Penè ferit, muro spatioso, turribus altis.
 Ad speciem parvæ, turritaque eminet urbis,
 Planities intus lutescens, Regia sedes.
 Ditia quæ Princeps (licet exul) Regna tenebat,
 Sed nihil ad tantas quas dudum amiserat urbes.
 Quare animo forti bellum renovabat eodem
 Mox anno quo pulsus erat, jam transiit Æstas,
 Pomifer & musto spumans Autumnus inivit,
 De stipatorum numero Dux misit amicos,
 Qui tacitè caperent Haimse pomaria parvæ,
 Principium bene habet belli stratagemate freti.
 Cepere oppidulum, dein septus equestribus illos
 Ponè secutus adest latus de sorte secunda
 Vicinos jam captat agros, jam captat & urbes,
 Fama quidem rapidis venientem prævolat alis,
 Et majora fide prænunciat, ire cohortes
 (Delectu insigni peditum) sine vindice, magnas
 Quin Ducis à Brunsvig, & Rheni Principis istac
 Auspicio, Huldricum moliri maxima fingit.
 Quo rumore novo gens Wurtembergæ movetur,
 Totaque, despecto jam Fœdere, Principis andet,
 Gens reditum cupere insoliti iuga temnere freni.
 Dux verò impigrè Nagolti flumini oræ
 Hercyniæque jugis confines occupat urbes:
 Deinde ex composito Studgardiam nocte silenti
 Atque ad eò illumi pervenit, velite paucos,
 Paucis septus equis, vigilum statione repulsa,
 Limen adit portæ diffractæ cardine, tandem
 Fit via vi, plateas stricto mucrone Ducales
 Jam tenuère truces, stabant crepitantibus armis
 Improvisa acies Io Wurtembergæ per atras
 Occeptum clamore umbras pavor occupat urbem:
 Fit clamor peditum fragor atq; hinnitus equorum,
 Non exire domo quisquam, non sistere contra
 Visu, prasidio impositus non hiscere miles
 Ausus, at insomnem trahit intra limina noctem:
 Mox jubare exorto Ducis, in nomenque fidemque,
 Studgardii unanimis dimisso Fœdere jurant.
 Metropolis postquam capta est Studgardian noctem
 Missi qui caperent ad ripas oppida Nicri,
 Nulla mora est sub signa decem traxere virorum
 Millia, qui patriis ex urbibus arma gerebant.
 Tam patriæ studio, quam Principis aspera fati,
 Quævis ferre parant ad bellum prona juvenus,
 Hastatis bis mille aderant, equitesque ducenti,
 Quos Dux ære suo conduxerat agmine lecto
 Latior incedit, spe magna accensus, & omnem
 (redo subegisset patriam, nisi fati vetassent,
 Nimia Tisiphone tragicos movisse tumultus,
 Pro votis habeat, segetes & plaustra malorum
 Spargere per vulgus, per tristia Regna vicissim.

Principis hæud quisquam cœptis audacibus alter
 Obstabat, nisi Nobilium desteminate quidam
 Quos mala conjunxit quoque conjuratio dudum,
 (Extorres prius) expulso qui Principe regnant.
 Urachium alpinis vicinum collibus alter
 Munus Gappingos alter, licet agmina Princeps
 Ferret edatis ad pugnas instructa pedestres,
 Votis frustra habitæ operam sumebat inanem,
 Machina quæ frangat non affuit area muros,
 Deinde Ducis gnato confissa Tubinga quiescit,
 Sic Wurtembergi factio multa Ducatus
 Munus à victore prius sub montibus arces
 Injecere Duci tricas, cursumque morantur.
 Eslingi quoque Bellona stimulante feroces
 Bella redintegrant vicini, talibus alitis
 Obstant, patriæque Ducem prohibere laborant.
 Nam vomica veteres civem pulmone sub agro
 Felle suo exacuunt, odium vetus, agra simulacra,
 Subjiciunt stimulos animis in prælia pronis.
 Jam venit in mentem, quibus ærumnis prius urbem
 Wurtembergi affecissent, atate Rodolphi,
 Jam subit Heroum bellum civile Suevum.
 Non animo exciderat vicina nuperaque urbis
 Captio Reutlingæ, seseque hortantur ad arma
 Admittit, quin bella palam fatalia tentant.
 Eslingam re comperta Dux obsidet urbem
 Confertam populo fidem Fœdere Suevum,
 Non facile oblidio cingi valet, arcta præaltis,
 Incubat urbs clivis, non expugnabile septum,
 Quæ sibi parte timent opponunt hostibus intus,
 Tum faciles aditus fossæ clivique timentur,
 Neccarns irriguo perstringit flumine murum.
 Civis in adversum tormentis fulminat agmen,
 Sapiens impune, ecquid enim: dirumpere muros
 Hostibus hæud licuit, non area machina coram
 Conspicitur, qualis Reutlinga plurima centum
 Vix trahabatur equis immani gutture nutans.
 Fortunis exutus enim per Fœdera Suevum,
 Princeps exuitur bombardis grandibus illis,
 Turrigeras quibus oppugnant atrociter urbes,
 Falcones rapidos Princeps in mœnia mittit,
 Atque colubrinæ prohibens excurrere civem.
 Ne tamen interea traduceret otia miles,
 Eslingam villas spoliatum provolat audax,
 Sub finem Autumnus mutatur dum rubet uvæ
 Vineæ, miles atrox per diras undique glandes
 Bombarda per tela truci vineta subintrat.
 Raptor & injussu Ducis ense recidere vites
 Incipit, ut botris potius, deinde recurrit,
 Vindemiam ex humeris evulso palmitè gestans,
 Sæpe hæc praeda fuit non absque cruore petita,
 Sic dedit Eslingis bellator damna malignus.
 Consilio Princeps mutato castra movebat
 Linquens Eslingos, premit obsidione rebelles
 Urachios, res successu caret, ocyus armis
 Eslingi sumptis excurrunt, agmine facto,
 Succendunt villas, Vuldrani ruris, & ipsos
 Agricolas ferro fœdant, prædasque reportant.
 Segnius hæudquaquam Gappingi incendia miscunt,
 Vicinos igni & gladio populantur agrestes,
 Tum conjurati rerum capita illa novarum,
 Lectis Alpinis urunt contermina Kurchæ,
 Latè fervebant loca, flamma, cade, rapina,
 Vicini occidunt vicinos Matte finitro,
 Filius adversus genitorem tela gerebat,
 Non socer à genere lethalia vulnera vitat,
 Namque

Namq; hic Fœdereos, Würtembergum ille secutus.
(Arbitrio non quisq; suo) quo quemq; ferebat
Casus, vel patria ditio, diversa subibat
Castra, acti fato bellum civile gerebant
Würtembergenses, vicino à limite pugnant,
Fœdè in vicinos, immò in sua viscera stringunt,
Non recti ratio, respectus juris & aequi
Nullus erat, Mars infanda furit impius ira.
Quid spolia enarrem, cuius evoluitur infans,
Frivola diripiunt hostes, arcamq; penug,
Compilant pecus abducunt, rui cede, cruentant.

Ecce senex nec tela manu qui ferret, anhelus,
Surdus, & in tumultum qui plantas vergeret ambas.
Centum penè trahens, Parcus ludentibus, annos,
Territus horrendo quo villa flagraverat igni;
Fortè gradus elabi nitens properando senili,
Ferro interceptus, miserè conciditur, agram
De labris animam, tenues efflavit in auras.
O furor, o facinus Suevum nec nomine dignum,
Quod foret in sevis quoq; detestabile Turcis.

Nec minus ærumnæ peperit Gamundia ruri
Vicino, quæ Remsanos predatur agrestes,
In fumum vertens opulentos undiq; pagos.
Lorch clivo incumbens Ducibus Stauphensibus olim
Sedes, nunc Monachum domus hostica senserat arva
Jam laceris velis adversosq; obruta vento.
Principis impingit saxo, ratis alta retrorsum
Per præceps ruit, & scopulis illisa laborat,
Consilium frustra est, fors omnes impedit actus.

Princæps Uraethio discedens obviis hosti
Signiferos omnes ad Kurchæ mœnia transfere.
Illic præsidio tutentur ut arva relicto,
Fit rerum dubius, qui tot simul hostibus impar
Obviis ire queat, Nellinge, castra locabat
Proximè ad Eslingam, peditatu protinus urget
Urbanos, ne quæ erumpant, ne excurrere pergant.
Eslingi tamen assiduus excursibus usi,
Castra Ducis turbant, & multo Marte laceffunt
Palantes, non tota manus, sed singulus uni
Congreditur, fidens se Würtembergius offert.
Mutua sit cades, captivum turba replebat
Horrea Nellinge, nam capti fidere lævo
Civès, pars casi, feralia damna ferebant,
Nec minus è castris Würtembergensibus intra
Mœnia captivi multo clamore trahuntur,
Pars visi Virtute sua moriuntur in armis,
Ultro citroq; insidias & noxia passi.

Kurchani interea Gæppingis atriter obstant,
Ne villas igni vastent, ne proxima quoq;
Prædentur, saepe excipiunt crudo ense latrones.

Oppidulum vetus angustosq; ignobile muro
Auben, radicem Theckani montis ad imam
Kurchani oppugnant, quam Spatius muniit, unius
Conjuratorum, Jovis atro fulmine peius.
Ærea plumbatis Sambuca tonabat utrinq;
Non sine peste gravi, se vivere ut grandis solebat,
Scalis admotis hi certant scandere muros,
Illi intus murum subeuntes ense repellunt,
Missilibus saxis vitasq; domosq; timentur,
Nonnulli oppidulo excurrunt qui pectore prorsum
Devoto invadunt obeuntes mœnia, verum
Nescia plebs pugna, robustis fisa lacertis
Alpinum vulgus, pedibus pars magna salutem
Querit, & in dumos vineasq; proxima cedit,
Pars trepidi repetunt portas, pars maxima casi.
Præsto ingens aries qui multo fune redactus

Ærati fronte in portas torve insilit altis,
Tum passim tormenta crepant, ferit athera clamor,
Oppidulum captum periisset, denique victum
Mil:is in sano foris impete, fumida noctis
Umbra oppugnant, funestaq; tela dirimit,
Kurchani abscedunt (subiectis ignibus ades
Ante suburbanas comburunt) Marte remisso,
Multa ex alpinis confossa cadavera torpent
Hostili oppugnata manu, jam parva secundum
Auba reservabat, depulso milite pinnas.

Nil conjurati cessabant donec aperto
Marte licet cum Würtembergis cernere, donec
Comminus in faciem Ducis ausi trudere scias.
Interea passim Heroes ad bella ciebant,
Nocturnis sylvarum plerumq; per avia ductis
Mililibus munire urbes, in prælia Suevos
Armare, adversusq; Ducem (quem limine pellunt
Indignè patrio) dictis accendere bellum.

Quo viso custodè viam clausere Ducales,
Sæpè ex insidiis errantem intercipit hostem
Tectus eques, nec miles agit ferus otia, passim
Cadibus indultum, non intra castra teneri
Würtembergiaci possunt, amor omnibus idem,
Communem patriam summo defendere nisu.

Dum tamen in longum producitur ilius illa
Mutua damnorum, nullos habet aspera fines
Bellorum seges, hostili rediviva furore.
Tempus inane perit, hora imminet arva ferendi,
Nil tamen effectum, flagitatur missio donec
Arva feri possint, quando verò hostis apertam
Prænotat in pugnam, crudo decernere ferro
Tum libet, atq; animam duris impendere fatis.
Sic torpere situ, sic conterere otia tædei,
Maxima pars horum poscebant urere fines,
Imperii hostiles, ulcisci damna suorum,
Non latuere Ducem quæ per tentoria fiunt;
Ancipiti rerum fortunâ motus, amicos
Consulit, atq; animum cura mordace fatigat.
Non fuit ex usu Legiones mittere, præsto.
Pro foribus conjurati fera bella subornant.

Accidit ut subditus (nam plurima inania belli)
Rumor serperet, insano quod turbine portis
Emissi Eslingi, lævirent ense per agros.
Re quæ vulgata, prorumpunt agmine castris
Würtembergiaci nullo tamen ordine, signis
Neglectis, Duceq; ignaro, Ductoreq; nullo.
Dux re comperta frendens in bella ruebat;
Insigni sublimis equo simul are torusq; cui,
Facturus fortis facinus memorabile dextra,
Si modo fata sinunt, pugna fervebat amore.
Cum reliquis equitum peditumque ruebat, aperto
Campo incedebat, sed nullo hic hoste reperto.
Würtembergenses consistunt collibus altis,
In toto trepidare etiam, discurrere civès
Conspiciunt, pugnam ereptam Dux ipse dolebat.
Haud aliter quondam Cyclopes montibus adstant;
Elapsamque gemunt Troium per carula puppim.

Dux omnes lato numeros consistere campo
Jussit, & in vasto dein circò talia facit:
Vestra viri fortes, innata & vrida Virtus;
Indubitata fides, iam pridem cognita nobis
Et perspecta fuit, bellique domique perennes,
Illa procul dubio laudes vicisset avorum
Ni tam perspicè nos invida fata vocarent,
Quid multum? campo quo stamus aperta trophæa
Ipsa docent Proavum res actas, ipsa loquuntur,

Eslingis quanto starent invisa cruce
 Bella, olim suscepta nimis violenter in agros
 Würtembergenses, quantis hac empti periculis.
 Esto vices rerum, quin irrevocabile fatum
 Multa ferant, & perspicue funesta minentur.
 Auxilio tamen ipse Dei contra acrior ibo,
 Afferere usq; manu patriam, sive exul in arctas
 Fortè ferar Gyarus, seu me ferat ultima Thule.
 Jam patrios (quisnam vitio dabit) expeto fines,
 Et voti (reor) haud impos agitare quietus
 Possem, mihi quos alii in penetrabilibus angues
 Precipue obstarent, dignas o maxime pœnas
 Juppiter exigit, pœnas tu sume cruentas.
 Scilicet Urachii aut Gappingi pollice verso
 Nollent, in nostrum nomen jurare fideles
 Antea spectati nisi jam victore domentur,
 Jam pridem oppressi a conjuratore maligno.

Quod verò Imperii hostiles comburere fines
 Et ferro vastare libet, par reddere danum.
 Non mihi cum Regno Romano (discite) bellum,
 Nec mihi Reutlingam digito tetigisse libido
 Tanta fuit, nostrum (quo nos prior ipsa laceffit)
 Praefectum gladio confossum impune referret
 Vicinos autem quo facto laesimus istos?
 Eslingos? mea capta suis hostiliter armis
 Qui primi impediunt, quare hos in mania cogo,
 Ne populentur agros, ne villas urere pergant.
 Quod graviter fertis longo terere otia bello,
 Nec nostro in luto, sanove situm fuit, hostem
 Partis more fuga addictum praevertere, cum quo
 Conserere in manibus, conferreg, signa liberet:
 Manibus erumpunt, & flecta glade retrorsum
 Protinus in latebras & in oppida tuta faceffunt.

Sed si vos arvi tenet anxia cura ferendi,
 Dimittam quibus id cordi, si fortè novarum
 Quid rerum exoritur, nec me falsi fugit hostis
 Fabrica, quamprimum redeuntes tollite signa,
 Induite arma citi finemque imponite bello.

Quo dicto redeunt in castra viaq; parabant
 Sese omnes, conductio cum milite Princeps
 Sindgardam petiit, praefectis antea vicos
 Qui teneantur ab Eslingis, ne excursibus nisi
 Perdant vicinos sic munit mania Kurcha.
 Vix ita dimissis non fausto Marte catervis,
 Protinus in magnam spem ducti sacra profanis
 Conjurati audent miscere, immò infima summis,
 Et caelo pontum confundere, Suevus aperto
 Donec vexillo bellum exitiale subornat.

Imperii Suevum percussi Fœderis urbes.
 Vindelici, Bavari, Franci, gens Norica, rursus
 Würtembergenses adeunt hostiliter agros.
 Frigidus in solem pandebat Scorpio chelas,
 Et nox humectus fundebat opaca pruinas.
 Magno equitum numero pediumq; phalange reverso,
 Non procul Eslinga Nellinga constitit hostis.

Hac fama excitus Dux ocyùs vocat illuc
 Quas portuit vires, festinus ad arma recurrit,
 Non expectatis tamen omnibus obviat hosti
 Non longe usque adeò processum, comminatus armis
 Ambæ acies stitit, pro Nicri margine stabant
 Turckhaimo in campo, pugna horrida servet utrinq;
 Clamore elato rectis concurrunt hastis,
 Bombarda fragor obtundit violentior aures.
 Jam simul astra ferit bellantum crebrior ictus,
 Armorum crepitus, reboans adit aethera clamor,
 Et cœna noxa rapit multos, utrumque per agmen.

Würtembergensem jam dejicit hostis in arena;
 Sublimi de colle (prius quem ceperat) illinc
 Dejectumque invasit eques magno impete, versa
 Würtembergus equas hasta discussit, & ipsum
 Sessorem fosso deturbat cornipede, illuc
 Protinus adducti qui tormenta arca gestant,
 Funesta qui glade equitem pepulere ferocem.
 Sed numero obruitur jam Würtembergus, avita
 Quamvis Virtutis memor, in pugnam ruat acer
 Averso sed Marte ruit, fatisque sinistris.
 Inferior tandem sylvam concedit in altam,
 Proxima quæ flores virgultis aspera duris,
 Dispersuque lares jam quisque redire paternos.
 Re conclamata Dux sese in tuta recepit,
 Esturmis equitum & fidis stipatus amicis.
 Victores Würtembergam crepitantibus arcem
 Flammis exurunt, celsa ruit arcis acumen,
 Bis Phrygio succensit modo volat atra favillis.
 Quam (velut cinix decus extirpare vetustum,
 Würtembergiaca gentis) succenderat hostis.
 Longa atavium series (nullo debilis avo)
 Quorueret velut à radicibus eruta pinus.
 Jam Würtembergi percussus Marte sinistro,
 Hac una fracti sed non sine sanguine pugna
 Fœderis iterum præbebant ora capillis,
 Victor præsidio domitus ut munit urbes,
 Dimittens equites peditesque recessit ab armis.

Rex Hispanorum Romani insignia Regni
 Carolus Austrigeno Archiducum de stemmate Quin-
 Francfordæ fasces acceperat, ore potentum (rus
 Puncto omni Procerum Casar Romanum, avorum
 Sceptro insignitus, solio sedet aureus alto.
 Principis Tuldarchi sit mentio crebra fugati,
 Casaris oppugnant Procerum pars ocyùs aures
 Ingenti prece, jam suescat dare munera Casar,
 Extorri possunt reditum, patriamque repulso.
 Jam verò obrepit fallaci mente furro,
 Qui misce ingenium placidas qui Casar aures
 Fascinet, inque Ducem fallax odia aspera spargat.
 Compositis Regni rebus se Carolus aufert
 Continuo è Belgis Germano milite partim
 Septus, & Hispano partim, Germanica sevi
 Transvolat Oceani freta, deinde Britannica vitæ
 Littora, Gallorumque sinus fugit, aequore verso
 Bethica Regna petit, sortesque attingit Iberos.
 Dux Würtembergus Pelegardi montis in aula,
 Cœnâ fulsam ridens fortunam transigit avum,
 Non totius curis casu, non fractus acerbo
 Constanti vultu spem certam concipit, olim
 Visendi patrios fato admittente penates.

Convocat in cœsum Proceres & talia satur:
 Ludos fortunæ modicè qui ferre gravatus
 Hic se mortalem nescit, propriique videtur
 Nominis oblitus, scena quin serviat ultro.
 Humana sortis patiens homo, dura subinde
 Perferat, iratus quin speret prospera fati,
 Non placere olim, qui ferro abrupte vitam
 Maluit, aut angere, ac nimia tabescere cura,
 Quam contra Parcas audientius ire minaces.
 Fortunis quanquam penè omnibus exuat, at non
 Exhor hoc animo, quin mox felicibus astris
 Si mihi vita comes, si capio adspirat Olympi
 Vel Regno reddat, vel telis obruar ingens
 Fama Ducum, quos fortuna rota perfida versat,
 Solum nunc dicat vicibus jacturam iniquis?

En Rex Danorum folio depulsus avito.

Dux Mediolari, Dux Gelrius ardua passi,
 Jam Brunsvigensem taceo mihi sanguine junctum.
 Eversis exiliis fortunis triste suescunt
 Ferre, immò discunt falsam contemnere sortem
 Nostra spectati Comites sortisq, fugag,
 Iata sequi mecum sicui sententia certa,
 Nobiscum vivat modica nutritus in aula.
 Si cui decretum nostrates visere, per me
 Non stabit, dimissus cat, nummisq, juvetur.
 His dictis pari Nobilium petiere paternas
 Sedes, cum venia Ducis, at pars magna manebat.
 Dujelam Dux munit magno tum frugis acervo.
 Tum numero vini, sale, plumbo, pulvere, ligno
 Frabricat hic positis incudibus arma liquenti
 Massa, Bombardas immans fauce resundis,
 Perdis et pernox animo voluebat avitas
 Quo pacto sedes iustis conquireret armis.
 Post paulò exactis adeo non pluribus annis,
 Rustica seditio Suevorum gliscit in agris
 Hegoici tractus cultor prior arma capeffit,
 Inde Tulingus, & hinc Lacobrigus, Rauracius & mox
 Qui caput Hercynia fodiunt, qui fonte resusum
 Leni Danubium potant, deinde accola Nicri
 Accolig, Acronii, post Almangavius asper,
 Vindelicusq, ferox, & potor fluminis Oeni,
 Rhetorimq, (Lici pars rauci) sava propago,
 Danubii Suevus qui ripas vertit aratro
 Brisgoia plebs & Kogesi gens proxima Rheno.
 Et Franci Eoi, sævit Germanus in armis.
 Contra summates rapiebant arma coloni,
 Parsq; Evangelii obtendunt jus fasque recentis,
 Ferro non verbo veristar scire medullam,
 Pars verò immunes à censibus atque tyrannis
 Esse volunt, & aquas & sylvas reddere certant
 Communes, aliis aliud placet, impare puncto,
 Credo alium parvo fecissent tempore mundum,
 Singulis ni votis renuisset Jupiter olim
 Bella Giganteis expertis gesta lacertis.

Commoda vila Duci renovandi occasio belli,
 Contrahit Helvetium ferme bis millia dena
 Florentes atate viros, pugnaq, scientes.
 Solis his fretus sedes affectat avitas,
 Vere inexcute novo, nondum nix albida ruri
 Lignitur, & glacies nondum dissolvitur acris.
 Agmine quum structo, Dux Regna paterna petebat.

Tutlingam armatus jam faustis attigit auras.
 Quam dum presidio munitam comperit, iram
 Dissimulans abit, & patriam discedit ad arcem.

Conjuratorum ductu de fœdere Suevum
 Quidam Nobilium, Tutlinga penè ducentos
 Continuere equites, peditum duo signa, feroces
 Pressuri Agricolas, furiali Marte rebelles.
 Dum sensere Ducem natales quarere terras,
 Magna Duci indicto fecere negotia bello,
 Non ausi in manibus pugnare, lacefferetis
 Helvetios licuit, palantes cogere in agmen.

Regi Ferdnando jam Wurtembergia dudum,
 Don oblata loco defendi fœdere Suevum
 Debuit à Ducis incursu atq, ferocibus armis
 Conjurati igitur noctuq, diuq, benignum
 Regem sollicitant, Suevorum fœdera scriptis,
 Exagitant, ne pigre adeo, Ducis arma reiundant,
 Ne ve adeo temere Agricolum fatalia prorsus
 Bella darent ventis in vastas spargere Syrtis.
 Auxilio veniant conscripto milite, ne fors
 Wurtembergò animum junctis umbonibus addant.

Tom. II.

Agricola, ne juncta quidem sit copia fraudi.

Nobilibus, quos extinctum venisset aratro.

Jam pridem non segnis eques per frigora Bruma
 Perg, nives altas, coeuntes Marte colonos.

Deprimat, atq, fugat prope Danubii caput amplum.

Molliter è clivis Arbonæ ebullit amœnus

Danubii fons, & vitreo se gurgite prodit.

Sub dio, accessus liber, promanat apertis,

Non sylva tesquis, non muscoso abditis antro,

Eschingam prope Suevorum gurgustia vicum

Non tenui spatio, scatebris emergit aquarum

Largis, illustrem jaclans quarentibus ortum.

Non secus ac oleum primò tranquillius in orbem

Cen suat usq, unda stabili, quasi nolis abire,

Natales amat usque locos, & segnitè ambit,

Mollior à partu, tandem nullo impete prorsus

Fertur, & Hercynia Pregenum sylvestribus ortum

Torrentem lamis, & Prygem suscipit aminem,

Qui tamen ignotus, nisi dum Villingia Pryges

Mœnia pertingit, Sylvanis parvus ab undis

Collectus, modicam vallem perlabitur, ipsum

Nomen Danubio exiguis cum fluctibus infert.

Multo farre viret tellus quæ proxima fonti,

Quam durus valido Suevus proscindit aratro.

Priscis Arbona juga, nunc regiuncula Bære,

Dicitur, & villis & agris & splendida sylvis

Celsior, at bene culta patet non aspera clivis,

Non vini, sed farris amans, & florida pratis,

Hercynia caput huic fonti Zephyrusq, resurgunt,

Ad Boream tepidi floret gens accola Nicri,

Sunt ad clima Noti, Lacobrigius atq, Tulingus

Rhenus & Helvetii ripa Histri vergit ad Eurrum.

Fonticulus Nicri (sub eodem culmine montis

Arbona, quo Danubius) promanat ad Arcton,

Wurtembergensem percurrit spumens agrum,

Et longo flexu Rhenum pulchro amne subimitat,

Quando Palatini Comitibus praterfuit urbem.

Danubius placido quantum de fonte recedit,

Mollitiem tantum deponit, solis ad ortum

Pontifragus ruit, Euxinum petit efferri undis.

Qui caput Hercynia, qui leni gurgite fontem

Danubii retinent, quin totius incolæ Bære,

In Furstembergii Comitibus ditione cohortes

Agricola cogunt socias, civilia jurant

Bella, suos contra non equo jure Tyrannos.

Pacto milita signo raptisq, manipulis,

Ultrò castra Ducis sectari atq, agmina sponte

Jungere constituunt, eadem sententia cunctis,

Obliti uxorum, natosq, domosq, perosi,

Festinant in perniciem, vesania sensus,

Atq, adeo mentem furor illis abstulit omnem.

Jamq, iter ingressi Lauchani acclivis raris

Infausto pede contingunt, ibi corpora cura,

Mandaturi amplas adponunt ignibus ollas,

Sed jam cervici violentior imminet ensis,

Nobilitas qua Tutlinga hybernabat in illos

Ocyus educens equitem (non segnitè omni

Re prius experta) peditum duo signaq, ducit,

Festinatq, citis Lauchana ad rura quadrigis,

Improvvisa quidem sonuerunt classica, villis

Agricola emergunt, ad sylva devia raptis

Currere avent armis, certamen mire parati.

Telli equites, ex insidiis mox impete cursu

Prosilunt, ruit inde pedes, licet ordine structo

Ruricola pugnam facerent, sed Marte sinistro

Stringebant vetitos astrisq, negantibus enses.

E Nobilibus

Nobilibus Mars dexter adest, qui gnâviter istos,
Jam circumventos stricto mucrone colonos,
Non secus atq; lupos ferali strage trucidant.

Interea cepit Dux arcta valla Balinga,
Terruit Helvetios quosq; pugna sinistra colonum,
Dux tamen incepto non abstinet, arua feracis,
Jam tenet Hernberga bellog; incedit aperto.

Lauchana de clade recens venere Tubingam
Victores equites, peditumq; auxere pbalanges,
Dissimiles tamen Helvetiis, excurren nixi
Turbari hostiles aliquo stratagemate cursui.
Nocte una emissi pedites equitesq; Tubinga.
Jam crepero mane Helvetios fidenter adorti
Non laute excepti retro cessere Tubingam.

Princeps Hernberga Stulgardam pergit adeptâ
Pulsis presidii Stulgarda suburbia cepit,
Helvetius, letius Cereri Bacchog; litabat,
De locuplete penu, dolio de divite totos
Haurit vini amnes, fruiturq; à cive relictis.

Dux præter votum Stulgardia mœnia sensit
Præsidio munita focosq; araq; tueri,
Planitiem tenet urbs, vasto foris aggerè cincta,
Turribus aëriis, fossaq; superbit aquosa,
Difficilis captu, si fido præside freta,
Urbi ex Helphenstain Comes intus præsidet acer.
Ac nimium veliement bellator, non sine damno,
Depulit Helvetios accepto, mutua clades
Crescit, & ad pinnas intusq; forisq; tuendas,
Non ausus quisquam tutis accedere plantis.

Fœderi interea collectis viribus adfuit;
Principis Huldricii bellum properantibus obstat;
In præsens, quibus est cura modo factio ruris.
Non bene consultum, pariter non utile visum
Fœderis fuit, insani simul arma coloni,
Helvetiumq; simul dubiat pernoscere vires.
Helvetiis ex pacto discedunt Principe secum
Deducto, quos tuta fides à fœdere dudum
Promissa, è Nicri sinerè discedere campis,
Princeps infestare; Dujelam tetulit ægris
Confectus curis, re fracta mœstus agebat.

Rustica colluvies Beblingia rura tenebat
Formidanda acies, si fas & jura secuti
Pro patria agricola si tanta pericla tulissent;
Ex Würtembergis major pars illa colonum.
Non à parte Ducis stabant, sua bella gerebant,
Illic fœderi per paucos milite, verum
Iusto equitum numero (Duce presso) protinus adfuit,
Inclutus ille Baro Dapifer Walburgius Heros
Totius bellicuram gerit, arma gubernat,
Non alius quisquam prudentior isset in hostem;
Non adeo sævus bellator, parcere victis
Noverat, & vicisse laud delevisse rebelles.

Fürstembergus item Comes Hercynia accola sylva
Mole Gigantea Friderichus ducit equestres,
Huic Turno similis præstanti corpore frater,
Præclarus rebus Guiljelmus Satrapa gestis
Magnifice, qui ruricolis duo flumina vadunt,
Ad pugnas Friderichus eques, pedes alter inibat,
Tum Comes à Lupsen, Comes Oethingenfis, & ingens
Nobilium numerus, qui diffusi arcibus omnes,
Tutus exquirunt acies, adesque relinquunt,
Fronsbergus ducit pedites, non major in armis
Dux alius fuit hoc avo, non fortior alter,
Auspice quo Caesar præclare plurima gessit
Carolus, Helvetios cum Gallis contudit unus
Non semel, atq; ipso Duce Caesar vincula Gallo

Captivo injecit, Romanam quoque cepit, & acres
Italia vires Germano milite pressit.

Fœderi Ducibus freti illis, velite paucos,
Mox ubi sunt hostes exquirunt, pralia primi
Postcere visse equites, Beblinga ad mœnia sævis
Stant acies telis, pro libertate colonus,
Nobilitas pro jure suo distrinxerat enses.

Rusticus accinctus ferro, non vomere torvus
Menteg; lapsus, ad hostiles ruit ipse catervæ,
Deligit ante locos, & castra pedestribus apta
Pugnis, hinc sylva hinc stagnum, disclusit equestres.

Sed signo mora nulla dato prior ingruit acris
Frenis equesturma, bombardis intonat æther,
Concrepère tuba, fera stridunt tympana rancune,
Surdescunt aures; tonitru sonitug; fragoso.
Principio impigre jaculis hastisq; coloni
Depellunt equitem, devotè in bella rudentem;
Sanguine rura madent, stagnumq; cruore rubescit,
Nescia plebs pugna non arte micantia torquet
Tela, nec evitat, non astu, at robore pugnat,
Bombardis pars magna perit disjecta fragosis,
Pars miserè confossa cadit, moribundaq; torpet.
Languidius verò pugnantium scinditur agmen
Ruricolum, ruit hic, fugit ille, hunc increpat alter
Fraxstra desidia, Martemque instaurat iniquum.

Visa strage pedem retrò jam ferre coloni
Cepere, & pleno jam terga obvertere passus;
Fervidus heret eques fugienti, calcibus actis
Quadrupedem nunc huc, nunc illuc impete vertit,
Obterit hos, fulgenti illos transuerberat hasta.
Anceps ille fuga, cadit ocyor ille sagitta
Magna se credit sylva, densisque rubetis;
Hunc tegit alta palus, hunc occultat ulva palustris.
Ærè datur signum victricibus abstinet iris,
Victor eques rediens in castra fluentia tabo;
Ruricola passim prostrati rura tenebant.

Fœderis animium reddit victoria constans,
Danubii ad fontem primò strauere colonos,
Leuchana vix dum riguere cadavera stragis,
Tertia Beblinga ad muros hac palma refertur;
Tristior interea victorum percussit aures
Nuncius, & mæsto perturbat gaudia luctu,
Persidus illicitis, ait, heu furiosus in armis
Rusticus, occulta sub prodicione reclusis;
Weinsberga portis, omnes de stemmate natos,
Illic quotquot erant extinxit, prodita dire
Nobilitas periit, rerum prolixis tristis imago.
Pauci erga plures frustra pugnando steterunt.
Præterea aggreditur telis munitus inermem
Rusticus ex improviso violenter equestrem,
Vox una agricolis, equites occidite, ferro
Dilaniate equites, studioque fugæ inter duhelos
Hunc gladiis jugulant, hunc hastis mille trucidant,
Præcipitant illos è turribus atque cruenta,
Collidunt terra cerebrum ad saxa rotatis,
Delatos rapidis in propugnacula plantis,
Sulphureo extinguunt jactis cum pulvere flammis,
Nobilium innocuo conspergunt omnia tabo.
Nulli per fugium, nullique patebat asylum;
Fatum Nobilibus parat extremum effera plebes.

Inter quos Comes ex Helphenstain Martius heros,
In medium trahitur, fortuna dignior æqua
Rusticus hunc lentas ad pœnas servat, ut alto
Sanguine prognatus deterrima fata subires,
Ire per infestas compulsus atrociter hastas,
Constitit in vulgi medio minitatur utrinque

Rustica

Rusticus extenta jam dudum cuspide mortem.
 Additus est lateri Comitum Tibicen, amarus
 Prostratu buxi gressus, quod temperet Heros,
 Cui lethi via per telum superanda cruentum.
 Jam Comes in circo stetit hostia sydere laevo
 Magnanimus tamen hac fatur: Licet omnia ventis,
 Quid loquar agricola quæ prima aut ultima dicam
 Ferrea vincla gero, claro quod sanguine cretus,
 Namque aliud nihil emerni, nocet esse creatum
 Summo fortè loco, atq; illud mihi causa nefanda
 Mortis, quamam vos trahit inclementia dira,
 Perdere me licet innocuum? crudelibus hastis
 Obicere, atq; animos nostro satiare cruore,
 Num vestras feris igne casus, aut ense Tyrannus
 Diripui: numve uxores, aut pignora lassi?
 Num pecus abduxi: vos primi bella movetis,
 Quisq; suum contra non a quo Marte Tyrannum,
 Me licet occiso non undiq; tota potestas
 Interit, à Summo quæ dudum electa Tonante,
 Protinus à natis moralibus, suq; manebit.
 Donec cæla ruent, jus si contemnitis, illum,
 Qui regit astra Deum tamen exhorrescite, pœnas
 Tantorum scelerum vindex ille exiget olim.
 Quid, quod per totas moriturus atrociter hastas,
 Proditor aut desertor agi solet, hisce nefandis,
 Afficior pœnis insons? quod stemmate clarus
 Nascor, ad hanc turpem rapior diro omine mortem?
 Jam satis atq; super ferro indulsistis & ira,
 Tot fortes animas orco misistis avaro,
 Næ vos, aut vestros, maneat pœna aqua, nepotes,
 Infontem servate, precor, me demite vinclis.
 Ah! quid ego incassum tam saxea corda querelis
 Mollis? Caucaeis non tanta insania Turcis;
 Quanta modo vobis, unum tamen obsecro supplex;
 Ne perfunctas rapiar tam turpiter hastas,
 Ense recidendum caput innocuus licet hocce,
 (Supplicii satis) offero, fata obnixius atro.

Non magis agricola commoti vocibus istis,
 Quam pinus Zephyris, Adamas quam robore ferri,
 Clamant indomitum, nolentem incedere probris
 Incessunt, hastis impellunt, ictibus urgent.

His excita foras Comitum ruit incluta conjunx,
 Filiolo arrepto, nec sat rationis habebat,
 In tanto luctu, mentem percussa virago,
 Fertur ad effrenes cursu pernice colonos,
 Corporis objectu defensas fata mariti,
 Plurima promittit, multoq; pacificatur auro.
 Sed frustra simul infantem prætendit, & orat,
 Nuntius nunc fas, inclamat, summig, tribunum
 Judicis adpellat, Scythici non accola Cauri,
 Non gens Cyclopum, non Maurus in hoste vel ipso
 Talia conspiciens à fletu temperet unquam.
 Sed furibunda cohors cultorum surdior omni
 Littore, cunctantem vibratis diriter hastis
 Confodiunt, ast hicce labante genu cadit inter
 Filioli fletus, miseranda conjugis inter
 Ploratus, Comes illustri tam splendidus oritur,
 Tam clarus factus, non fœsta sorte cadebat,
 Non saturi scelerum plebes genitricis in ulnis
 Confodere infantem nixi, quem de grege raptum
 Mater clara labans, præ luctu nescia mentis
 Asportans, agrè è medio subducit & aufert,
 Cor insignitum gestantem vulnere crudo,
 Solus ego elapsus triduum sub culmine tecti
 Delitèo veteris, demum per nubila noctis
 Ausugio miser, & vita distatet amata.

Tom. II.

Cum gemitu hac dicens, os totum fletibus opplet:
 Fœderei primò horrescunt animisq; receptis
 Tristia Nobilium deplorant fata virorum.
 Ille suum gnatum, hic fratrem, hic deflevit amicum;
 Mox indignantes properato milite vallant
 Weinsbergos, atq; expugnant auctoribus illis
 Infandi exempli dilapsis, omnia ferro
 Devastant, rapidis comburunt omnia flammis;
 Muros aquavere solo, turresq; superbas.

Corruis d' VVeinsberga levi subversa favilla,
 Corruis indignis in fumum versa ruinis,
 Quæ paulo ante nites turrinis edita pinnis,
 Pingui extructa loco, numerosa vite beata,
 Nomen ut inde feras vinei à monte vetustum,
 VVürtembergiaca ditionis gloria dudum.
 Jam ciris, atq; strucs carbonum, fabula futi,
 Duris adscribes hæc diffortunia Parci,
 Quæ similes olim Conrado Rege ferebas.
 Infelix casus, quum cernis mœnia capta
 Civis addictos letho trepidare per urbem;
 Quos tamen arte nova muliebris liberat astus.
 Rex clementer ait matronis, tollite quicquid
 Quæq; humeris efferre potest, id demite flammis.
 Quo dicto sua quæq; virum complexa, periculis
 Eximit, & curvo feri pondus amabile tergo.
 Ille dolum ridens in versaq; verba, relictis
 Dum sibi quæq; bonis effert post terga maritum.
 Rex ait haud ita decrevi, tamen irrita nolo,
 Verba mea uxores, discedite, sarcina vobis
 Si placet illa, vorax deinde omnia perdidit ignis.

Fœderei sumptis jam pœnis castra movebant;
 VVeinsbergi everis fortune plurima questi.
 Lugent exangues (miserabilis ecce caterva)
 Matres, cum pueris tendunt ad sidera palmas;
 Deplorant frustra non evitabile fatum,
 Testantur cœli Numen, stellasq; coruscas.
 Esse extra noxam sese omnes, morte pïandum,
 Si quid ruricolum demens patraverit ordo.

Sed ne ultra septum saliam, ne longius extra
 Callem digrediar, nostra in compendia vertam
 Missos agricolas saxo, quos ferre capistrum
 Nobilitas cogit, Francorum in sinibus una
 Atq; alia pugna fusos fœdèq; fugatos.

Post Ulme ad Suevos, ubi se Almangavius asper,
 Suevis addiderat socium, profligitur ordo
 Rusticus, inque fugam post irrita pralia versus,
 Disiectus perit vel non sine sanguine cultor.

Rursus non saturum pugna devicit equester
 Agricolam, Altdorphi hic ubi Guelpho fœderat olim;
 Mœnia turrigeris propè Ravensburgica pinnis,
 Acronii taceo turbam stragemque colonum:

Hegoicum populum premit armis inclitus ille
 VVerdenbergorum Comes apto nomine felix.
 Jam Lacobrigorum trepidam describere pugnam
 Nolo, nec huc referam tollentes arma Tulingos
 Quos Fwistenbergus Comes acri Marte repressit.

Dux Lothringorum quam cladem fecerit unius
 Ad Rheni ripas, longum foret edere versu.
 Fama fuit centum ferro occubuisse colonum
 Millia, qui passim Germano in climate cæsi;

Quid quod Presbyteri complures undique pendent
 Quercubus à variis in quos transfertur atrocis
 Ilias hac turba, quos constat imagine veri
 Deceptos, Evangelio non spiritus arma
 Sed carnis tribuisse; tamen cœu nomine Christi
 Colla darent laqueo, visi contemnere mortem:

E 2

Huld-

Huldricus Princeps patrio jam limine pulsus.
 Duiclam frumentis, & fido militem munit,
 Ad Montpelgardum, turma comitatus equestri,
 Contendit cassus spe, fractus pectore, tandem
 Deposuit votum redeundi ad Regna paternā,
 Questus apud Proceres falsa ludibria sortis,
 Tristis ait frustra petram commovimus omnem,
 Quò me nunc vertam, quis auxiliis fruatur ultra,
 Non spes auxilii, non consilii locus ullus.

Non ego detrectum caput obiectare periclis,
 Si modo par voto respondeat horula sati.
 Non Virtus bello; sed fors dominatur iniqua.
 Desino iam longis mea fata referre querelis,
 Non verò Helvetiùm libet hic describere vire,
 Quis nihil efficio, valeat fortuna, valebis
 Ambiguit & pella ad mutua vulnera Mavors,
 Exul in his degam, sic certum, inglorius oris.

Principis adstabat lateri maturrimus avi
 Rechbergus, rude jam dignus, tamen acer in hostem,
 Cui nomen Longo dedit ipsa statura Philippo,
 Nestoreo qui corde senex, hac optima futur.

Dux animose tuis jamq; inde exercite fatis
 Apuero & cunis, mentem ne subtrahere rebus
 Tor dubius, par Vertumno fortuna rotatur,
 Non bona semper fors, non omni luce noverca,
 Quò plus adversa est hoc plus spero affore blandam.
 Fidendum est, Generose tui monumenta laboris,
 Olim carminibus cantabunt, Rheanus & Hyster.
 Fortia si spectas proavorum facta resumes
 Fortem animum, non obicies animosior hastam,
 Würtembergorum res gestas dicere paucis
 Si conor, numero silices Nicri, & maris undas.
 Würtembergorum Comitum stirps nobilis, ortu
 Primitus angusto, capis primordia parva.
 Praclarè gestis mox tollit ad ethera nomen,
 Quorum mens bellax ferali sydere frangi
 Non unquam potuit, bellis non vincier ullis.
 Proloquar ex atavum factis compluribus unum,
 Sive aliud, Reges insensos mitigat olim
 Würtembergorum Virtus & gloria bellax.

Stuttgartam quondam Rex obsidione Rodol-
 Cingit, & externo latè loca milite vastat. (phus
 Würtembergus ad arma ruit Mavortis alumnus,
 Omni telorum genere oppugnantibus obstat,
 Excursu crebro premit, occupat, obterit hostem,
 Regis amicitiam sancita pace meretur,
 Deinde in vicinos movet arma abeunte Rodolpho.
 Obsidet Eslingos, bellat Theck, occupat Achelm,
 Villas incendit, cadem facit, atq; rapinis
 Indulget, quòd vicini cum Rege Rodolpho
 Würtembergensem spoliassent nuper agellum,
 Hostes adflixit digna talione superbos.
 Quo viso rediit Rex, Eslingensibus ille
 Regis ad arbitrium Comes illo fœdere pacis,
 Vicinisq; aliis ex hoste redibat amicus.

Quid memorem Reges crudelia bella moventes,
 In Würtembergos, odio commotus Ebrardum,
 Septimus Henrichus patria fugat arce, priusquam
 Viribus instructis, ferro decernere posset,
 Rex urbes cepit, celsaq; in montibus arcus
 Expugnans, prædatur agros cultore perempto,
 Tum Würtembergam quoq; Rex combusserat arcem,
 Deinde sepulturam Comitum destruxerat hostis.
 Würtembergiacam nixus deperdere stirpem,
 Sed vita functo mox Rege, revixit Ebrardus,
 Atq; arces patria contractis occupat armis.

Jam non contentus veteri ditione vagatur,
 Ulciscens hostem, sedes ditavit avitus.

Post verò ingenti peditatib; hoc nomine **Quartus**
 Carolus, in Würtembergos bella horrida movit,
 Magno equitum numero, conductis longius Hunis
 Atq; Bohemis, Caesar Würtembergica bellat
 Oppida, suppetias illi pars magna ferebat
 Imperii, volitant aquile, serus imminet hostis.
 Et populatur agros, incensis undiq; villis.
 Vivitur ex rapto, quin facta cade, cruentis
 Cuncta ruunt armis, ruri mapalia fumant.

Diviso peditum numero Rex perdere stirpem
 Nititur invisam, totamq; evertere gentem.
 Carolus exiguis obsedit moribus Aulen
 Oppidulum, quòd cum cepit, regno addidit, inde
 Schorndorphen aggredditur numerosa turresuperbum
 Dux Rhēni oppugnat Gruennigam Marte Rupertum
 Regni urbes illis Rhenum signa Rupert
 Suppetiant viresq; suas, atq; agmina jungunt,
 Imperii superas Germania qua tenet urbes.
 Obsidio vallat Gappingam, totus in hoc est:
 Carolus, ut perdat Nicri magno impete fines
 Namq; locis tribus adgressos ferus impetit agros.

Segnior ast nihilo tum Würtembergus Heros,
 Armatus ruit in bellum, Dux Austrius illo
 Fœdere cum Würtembergis, bellig, domiq;
 Sese addit socium, contracto milite tricas
 Hostibus injiciunt, intentos saepe rapinis
 Excipiunt, ac palantes per rura trucidant,
 Non leve jam reddens occulta per avia damnum.
 Strenuus insequitur strictis mucronibus hostes,
 Hic equites, illic pedites fundebat, & illos
 Captivos trahit, hos cadens simul exuit armis.
 Nusquam non videas campum fervescere pugna,
 Carolus hoc viso confecta pace recedit.

Quocedente suos ad praelia contrahit audax
 Würtembergus, & Imperii ferre opprimat urbes
 Exacta vi nummorum, nec inultum abibat.

Accidit in bello civili digna relatu
 Rex, & avum facinus memorabile cuius aprici
 Antè senes paulum possunt meminisse sinistra
 Pugna, ad Reutlingam, qua victus Nobilis instar
 Expuncti fuit urbanis, contemptus equester,
 Pro nihilo fuit, nq; adeò fortuna iocatur,
 Et Mars ambiguus, nunc hos, nunc adiuvat illos,
 Municipis latè per rura incendia miscet.

Veil urbs Imperii Würtembergensibus agris
 Non modò vicina est; sed eodem limite saltim
 Sulcat agros, ite magna virum quoque copia sape
 Delituit, qui jam crebris excursibus usi.

Vicos incendunt, cadunt impune colonos,
 Mœnibus effusi praeas agitantq; trahuntq;
 Quodam tempore Tassingam comburere vicum
 Subiectis facibus Delubri excindere vallum
 (Quo se perfugio tulerant è rure coloni)

Conati, interea ruri gurgustia fumant,
 Fit passim cades, villa spoliatur opima:
 Indicio sumi qua dum perspexerat Heros.
 Würtembergus, avem gentili nomine Ebrardus,
 Presenti motus damno rapit arma, colonis
 Auxilium laturus, agit sub signa cohortes.
 Mox equitum peditumq; ferox trahit agmina, gnatus
 Unicus huic Huldricus erat, lanugine prima
 Cui rubicunda genas vestibat barba decenes.

Festino Comes ipse viam superare tumultu
 Nititur, ac prope Veil redeunti est obvius hosti,

Congreditur constructa acie, tremit aspera tellus.
 Cornipedum sonitu, bellatorumque fragore.
 Paucis erat jam tum bombarda pestilis usus.
 Junior Huldricus calcaribus illa pinnclim
 Bellatoris equi fodit, ac ruit acris in hostem.
 Pugnat, & intrepide se multis millibus infert.
 Hos premit acer equo, hos ferro fodit, at erit illos,
 Et facta jam strage cadit fortissimus Heros.
 Sic olim Decius patria cadit hostiachara,
 Territus occiso jam Principe constitit omnis
 Wirtembergorum trepidans exercitus, ac jam
 Languidius pugnat, quo viso exclamat Ebraudus
 Stentorea quali voce senex, discriminiis, inquit,
 Pauxillum sive ipsius herus, sive occidat alter,
 Jam pugnate viri, tento simul indice in hostem
 En fuga turpis, abire loco, dare terga fugaces.
 Hostes laxato fugere ordine cernitis? istoc
 Audito solvere globos, cuneosque, retrorsum
 Discedunt hostes, quando sibi quisque timebat,
 Respiciens qui forte fugam, qua parte capessant.
 Interea ruit in trepidos fodit, ac ferit, acer
 Wirtembergus, & hoc superat vel nomine, postquam
 Mentio facta fuga timor hostibus obfuit ille,
 Sanguine Wurmsa fluit casorum, eladis acerba.
 Nuncius ad matres Weylanas voluitur amnis,
 Huc hastas clypeosq, trahens infraclatq, tela
 Quares in luctum, dedit omnem protinus urbem,
 Municipum quando casum plus nulle virorum,
 Sexcenti capti, reliquos fuga servit anhelos.
 Non equiti parvo constat victoria, casu.
 Nobilium quinquaginta, de monte leonis.
 De Zollern Comites, tum Wirtembergius ille
 Junior Huldricus, nec inulta morte ruebant.
 Quorsum tot referam studio non dispare Ebrardos
 Transeo, plura libent, sexcentaq, tantu velutu
 Digna, sed hec monuisse satis. Quare optime Princeps
 Fidenidum satis simulac melioribus horis,
 Quin potius confide, Deo, qui percutit unus.
 Ac sanat, quiq, exultat, qui deprimat unus,
 Qui te restituet patriis fuisse, alite Regnis,
 Adjicito ipse manus, nec tu tibi strenue desis.
 Sermo Duci subspersit aquam, mentemq, reducit,
 Recbergum aspiciens, nunc me calcaribus urges
 Ad majora senex, proavum vestigia quantum
 Fas erit, usq, sequar, per mille periculi donec
 Antiquis reddar fortunis, sospite vitu,
 Et summo ducente Deo, sectanteq, futo.
 Tantundem effatus, cognatum pergit ad Hessum.
 Cui queritur varios turbato pectore casus.
 Hessorum Princeps charum solatur amicum,
 Suavibus hunc tractare modis regaliter ambit,
 Tanta viri miserans incommoda corde volutat.
 Hessus jam tacito, quam nam ratione paterum,
 Quaq, via Regnum Princeps, quo quareret astu.
 Carolus Augusta conventum indicere Casar.
 Principibus iussit Germanis, cardoq, sacra
 Versatur fidei, tractata negotia primum
 Sacri Evangelii, Respublica deinde bonumq,
 Commune accipitur, Synodi vice copia magna.
 Doctorum auspicio conflavit Casaris illuc.
 Principis Huldrici fuit inter cetera tandem
 Pra manibus suscepta (quidem varo omine) causa,
 Nobilium nemo non vellit Casaris aurem,
 Concordi prece, vel summis conatibus instant,
 Idq, Hessi instinctu, patriis ne longius oris
 Exulet Huldricus Dux, vano hoc omne labore.

Sumitur, effectum nil VVurtembergia rursus
 Ense lucranda (auditi) via rursus esse paranda est,
 Dux voto cassus, satis urgentibus, exul
 Ter quinos aberat patriis a sinibus annos,
 Post antiquato Suevorum Fodere, rursus
 Civili studio patrias inquirere sedes
 Incipit, ac Proceres Suevum, Imperiique Monarchas,
 Nunc ouerat scriptis, nunc Oratore fatigat,
 Amissas urbes repetit, patriamque reposcit,
 Pace bona, ac fausto consensu (a sariis illud
 Ambit, & usque dies rogando perdit inanes,
 Ense via est faciunda audit belloque severo.
 Tandem bella parat Dux, Hesso Principe fretus,
 Triginta peditum conscribit millia (prater
 Quadrigas) equitum pariter sex millia ducit,
 Egregie instructo patriam petit agmine Princeps.
 Aestis arva receptis herboflo flore coronat,
 Stat elivum Decus adjunctis quoque vinea palis,
 Jam viret omne nemus, segēs undique lactea spicas
 Induit, & pragnans ornatur fructibus arbor.
 Re qua commoti pulsa torpedine tandem
 Conjurati agitant haud vanis pectora curis,
 Austrigeno Archiduci Ferdnando Romulidarum,
 Atque Bohemorum Regi, prius ille Ducatus
 Wirtembergensis dono datur, ancora lapsis.
 Extrema hac rebus, bellum quod nomine Regis
 Posse geri inveniunt, multo conamine Regem.
 Ferdnandum nunc sollicitant, nunc arma subornant,
 Ipsi, ac moesti animis huc, illuc, omnia versant.
 Carolus ipse alibi Casar vivebat in armis,
 Strenuus in Pannos aut adparat arma dolosos,
 Aut Siculas urbes defendit ab impete Mauri,
 Sive ad Massiliam Gallorum viribus obstat,
 Allobrogumve Duci sedem defendit avitam,
 Seu Mediolanum bellis fatalibus urget,
 Ante Italos premit, & Venetos in Fodere servat,
 Antè domat ferro coniectum in vincula Gallum,
 Turcas Hungaria victricibus ejicit armis.
 Imperium externis tutatur ab hostibus ultor.
 Rex quoq, Ferdnandus, cum Turcis bella gerebat,
 Qui fors Pannoniam populantur, & usque Viennam,
 Duelli, hanc Riphais prius obsedere manipulis.
 Atq, oppugnarunt, quam tum Germania pubes
 Presidio imposita obtinuit violentior armis,
 Invisumq, genus Turcarum depulit, Histro,
 Rex igitur nunquam feriatu ab ense Getarum,
 Arma Ducem contra nolensq, volensque parabat,
 Conjuratorum ductu instinctuq, volabant,
 Regia signa quidem, collecto milite nusquam
 Cessatum, sed utrinque morā dissendia rentur,
 Festinant pariter, iam ventura Neccarus aruum
 Quā rigat ad Laupham chrysoam, Regius illinc
 Armis actelis, fulgens exercitus adstat,
 Acronis bellax sub signis, accola stagni
 Stabat, & Algavius, Rhetum pars inde Brigantia,
 Et Bavari, & Suevi, qui curvi fluminis Oeni,
 Quiq, Lici ripis, & Norica rura colebant.
 Danubii cultor (stipendia quisq, secutus
 Hercynia pubes, Nicri his adjecta juventus,
 Magno equitum numero, ferratis horrida parmis,
 Clausa acies, densis ceu murus aheneus hastis,
 Lethiferus, vasto bombardus gutture veftant.
 Inde steterē, Duces, nimirum radiantibus armis,
 Ingentes equitum turma, peditumq, phalanges,
 Saxones rigidi cu, Albim nata propago,
 Belge equites, bifidi quoque bellax accola Rhenti.

Hollandi pedites, non segnis in arē Sicamber,
Hessus utrumq; celer certamen inire, pedester
Fortis, & acer eques, teio galeūq; coruscant,
Non temenda acies; Germanum inventa trahuntur,
Bombardæ, horrifico tonitru quæ fulmina sputant.

Structa acie tentant avida praeludia pugna;
Mutuus insulto clangor sonat ense, vicissim
Fervebant ictus, crepat area machina, diro
Per capita alta sono stragemq; per agmina densat,
Sol fugiens umbra terram contexit opaca,
Conflictum ardentem dirimit, pugnamq; moratur,
Commoditate loci Regi victoria cessit.

Regius hinc miles rem flectam credidit, ortum
Jam solis tardum, seramq; in crastina pugnam
Differri queritur Nassa inclusum ratiū hostem
Successu clatus, spoliis inhiebat, & inter
Pocula, nunc paritur equos, nunc dividit aurum,
Hoste velut victo, probris quoque pugnat, in istos
Rheni altos calices in mœsti guttura zphi,
Saxones pingues, avidos abdominis Hessos,
Textores ad bella rudes, dein cantharus ambit
Viti frater inuit plenis certamina zphis.
Intercalusu, cantu, & clamore ferocit.

Principis hinc tacitus florenti in celsitate miles
Stratus, ad audacem firmabat pectora Bacchum,
Missanti libro ille minas, hic fortia jactat,
Hic verò & caput, & curas in gramine ponit.
Hessorum Princeps, & V. V. Württembergius Heros,
Attentis animis, vigili statione subinde
Castra subire solent armati, perspicere intus
Quid fieret (prius umbrosa data tessera noctis)
Sonnus abest oculus, industria servet utrinq;
Non adeò sejuncta quidem tentoria stabant,
Nam circumduellis faciebant castra quadrigis,
Nocturni propius lucebant clariū ignes,
Contenti excubiis hostem secludere cautis.
Multo mane vafri præcepto colle Ducales
Regia castra locoturbant, deinde equitatu
Protinus immisso, gladiis hastisque repellunt,
Regales jamque arma crepant, legitque virum vir,
Dux verò Huldricus ferratum circuit agmen,
Fretus equo insigni, qui trux flammantia volvit
Lumina, frena terens spumantia, mordicus hostem
Arripere adsuetus, morsu atque omni pede pugnat,
Aerens hunc thorax, & equum sua lamina texit,
Hastatos urget distis, animosque labantes
Erigit, ad pugnas accendit voce manūque
Strenuus, & stricto cuneis hostilibus instat
Ense ferox: Pugnaite viri, victoria nostra est
Sapius inclamat, defuncti instante labore
Totius patriæ potiemur, juris & equi
Vos ratio moneat, melior vos causa juvabit.
Nunc Ducis officium, nunc militis occupat ardens.

Princeps Hessorum nihilo quoque segnior ambit.
Jam pedites, jam verò equites spumant e caballo
Vestus adit, quosdam vocat ipso nomine equestres,
Virtutis memores quod pugnent, fortiter ipse
Fulmineo ense ferit nunc hos, nunc proterit illos,
Non minus adversa Ductores agmina partis
Distis accendunt, multis hortatibus urgent.
Et spes ostendunt amplas certamine parito,
Jamque usum lingue pugnantium clamor ademit,
Ingenti strepitu telorum sævit horror,
Bombardæ tonitru, quin raucæ tympana bombo,
Rumpere saxa queant, tantum non corda virorum,
Cessatum nihil, amba acies magno impete pugnant.

Sancius ille gemit, cadit hic ceu fulmine tactus,
Hic moribundus adhuc terram quatit ilia fossus.
Crure Palatinus Comes isto Satrapa Regis,
Fortis equo extincto juvenis, per brachia fertur.

Tum conjurati quibus alea luditur illa,
Solliciti instaurant acies, jam penè labantes,
Hortatu crebro languentes erigere alas
Frustrà conati, trepidi in rebus habenas,
Bellator spernit, fessas Mars opprimit aures.
Sic pastor clamore, manū, virgaque fugaces,
Dissersosque greges incassum sistere tentat:
Dum lupo in pecudes ruit, aut armenta leones
Dum laniant, præceps fatis pavor omnia turbas.

Aliles in angusto desudans Regius artē
Comprimatur telis, & circumventus iniquo
Stare loco nequienis, lasso trahit arma lacerto.
Vineti crepido fuit, quam Neccarus infra
Velez arrodit, prope quam sit pugna, Ducales
Instant à fronte, à tergo Regalibus obstat,
Alens montis apex, qui Bacchi consitus urva
Tenditur ad Nicrum declivis, struclilis altus
Tophus agit fossas, præcelsat, aggeris instat.
Per quas in præceps fugiens ruit impete magno
Regalis miles, propriis pars insilit hastis,
Pars fixi palis (qui juncti vitibus) hærent.
Hic proprio incubuit gladio miser, ille cruenta
Rupe caput fregit, Nicri pars summine mersa,
Pars alibi fugiens equitum victrice caterua
Opprimitur, conjurati de pulvere dudum
Cessere emensi non tardis passibus aruunt.

Christophorus Dapifer telis oppressus in altis
Fissus equo rupes saltavit ab hoste feroci
Pressus, cornipede amisso, quin vulnere tardus
Nicrum sublanguens armis tranavit onustus.
Asbergam post hæc à milite ductus in arcem.

Jam lituo resonante Duces cecidere recepti.
Haud placuit sævis exemplis perdere victos
Fama per occiduos nimium pennata suos.
Jam volat atque adeò per Podmica stagna, per omnes
Danubii Rhenique urbes, levis advolat oras.
Finitimas, nites jam Regi vellicat aures
Palmam ferre Duces devictis hostibus aequam.
Austrigenus sanguis pendebat talia parvi
Contentus patriis, & avium diademate, Regis:
Conjuratorum nisi callida techina fuisset,
Rex non curasset gladio retinere Ducatum
V. V. Württembergensem, vel avita sede beatus.
Mutant castra Duces, jam protinus hoste fugato.
Asbergam versus properant hæc milite cingunt.
Plurima quandoquidem Magnatum elapsa caterua
Fugerat Asbergam, qui pulso Principe dudum
Stuttgart primas tenere, faventibus astris
Felices, versa trepidi vice, montis asylum
Hujus amant, huc fortunas huc vota que ponunt.
Stuttgartam versus properatur tempore capto.
Rebus adhuc trepidis, ut Princeps occipet urbem
Antea quam victi reparent lecto agmine vires
Alilite diviso pergebant, memora tantis
Ausficiis feret arx, cretoso colle superba,
Obsidione quidem in montis radice relicta.
Dum noctu excubias agitabant collis aditum
Hessi equites, prendunt in opacis repere culmis
Farrifera segetis, parva comitante cohorte
Signiferum, qui præsidio transmissus in arcem
Nocte sub obscura cæcis errabat in agris.
Quò viso ad pugnam ruit Hessus & impete cursu.

Proterit aut temerè obstantes, aut noctis in umbra
 Sese occultantes capit, aut ferus ense fatigat.
 Ventum ubi curritis floret Stugdardia pinnis,
 Wütembergorum veterum notissima sedes.
 Stugdardi referant portas, tam pectore lato
 Quam pronis pedibus, prolatis clavibus urbis.
 Suaviter excepere Ducem, jam pluribus annis
 Optatum, ruit in vicos effusu juvenis.
 Cum senibus pueri, matres, teneraq; puella,
 Spectatum venere Ducem, multo ante petitem.
 Stugdardis verò juratis alite fausto
 Omnes accedunt ultro quas Neccarius urbes
 Alluit, & sese proclivi pectore dedunt
 Gratanturq; Duci rerum equo Marte potito.
 His actis adeunt, turrita mole Tubingam
 Quæ propenso animo portasq; viasq; recludit:
 Atq; Ducem lati juvenesq; senesq; saluant.
 Quotquot ad Hercyniæ restabant oppida saluta,
 Quotquot erant pigri Naugli ad fluminis passim,
 Dein juxta Blavum, & Vulsam notissimæ Suevis
 Oppida, Danubii Tullingia proxima ripe,
 Contribuere Duci sese ac sua mentibus equis.
 Urachii speculam frondosa rupis in alto
 Vertice pendentem cingunt pugnace corona.
 Dux, Hessiusq; prius nam civis frania recepit.
 Hessius ut appexit præcellam turribus arcem,
 Consilium celans, quin alis nectimus inquit,
 Nemo huc perveniet nisi factis, Dædalus alis.
 Haud facilis fuit accessus, mons editus illic,
 Qui procul aëria frondescens imminet arci.
 Princeps hinc hominum vestigia nulla secutus
 Per Dumeta secat, deserta per avia montis
 Munis iter noctu, dein solers convexit illuc
 Alti volos angues, & in altam fortius arcem
 Tormentis penetrat, bombardis per foras vallis
 Contremuit, incusse turres tectumq; trabesq;
 Corruere occipiunt, Bellator in arce laborat
 Strenuus, at frustra tamen oppugnantibus obstat.
 Tandem tradebat diffractis manibus arcem,
 Princeps implumes ibi pullos eximit Hessius.
 Arx Asberga labor postremis restitit, illuc
 Ducitur actutum festinis copia signis.
 Plurimus (à teneris qui diu bella secutus)
 Bellator fidus munita præsidet arci
 Summa rei quibus extiterat Stugdardia potestas
 Fugerat huc è Lanphana rapto pede pugna,
 Arx telis munita suis, tam pulvere, plumbo,
 Quam vini & frugis numero contempserat hostes
 Exemplo Princeps Hessorum Bellicus Heros,
 Admoverat ad murum bombardas, illico turres
 Occupat, elatas turrito vertice cristas
 Disjicit atq; arcis verrucam circuit, ausus
 Noctu usq; ad portam tacitis accedere plantis.
 Illi è sublimi telis grassantur in agmen
 Hostile, ac sistunt contra pro viribus intus
 Turribus è densis (fretiq; locoq; situq;)
 Glandes demittere truces, spes erigit illos,
 Hos natura loci, Virtus accendit utrosq;
 Sudant fati atq; diu, non absq; ruina,
 Non sine clade, tonans ultro citroq; volabat
 Ærea milibus qua præsens machina pestis.
 Hessius in Asbergæ montem præstrenuus omni
 Telorum genere incumbit, noctuq; diuq;
 Murifragi sine fine globi sublimi petebant.
 Usq; adeo firmi quatientes mœnia montis
 Quod nemo auderes caput exertare vel unguem

Latum, qui saltem probis incesset hostem.
 Qui fuerant intus repetunt hypogæa, nec usquam
 Tanti, tantus erat vapor, in penetralibus arcis.
 Pulveris atq; olidi nidor, dum fulminis instat
 Bombarda tonitru rapit obvia quaq; subinde.
 Tegula, saxa, trabes, convulsaq; tigna, minantur
 Omnibus exitum, postremaq; fatis, per arcem.
 Jamq; fatigati obsidio, fractiq; labore
 Doryphori Martem terraq; mariq; sequentes
 Pars confecti annis testantur talia nunquam
 Tantaq; vidisse, insoliti stratagemata Martis
 Qualia Bellator meditata reponeret Hessius.
 Obsessi Proceres una cum milite tandem
 Arcis turrigera tradebant mœnia, multis
 Rupta locis, vita donati & milite Zona.
 Plus octingenti nido inveniuntur in illo.
 Hastati fratres, horrenda examina, Viti.
 Jamq; Duces capta solvebant protinus arce
 Castra, ultra fines Wütembergos prope ripam
 Danubii veteris Riedlingæ ad mœnia ponunt,
 Pacatq; sedent, positos in margine castris.
 Tantas vix Macedo quondam duxisse phalange
 Creditur, omni generis ubi fulgent agmina telis.
 Quid Martis pullos, quid Viti fratris alumnos?
 Quid referam longos & crassos Centuriones,
 Ingentes artus, hirsutaq; brachio sedes?
 Quis non miretur? facies non omnibus una.
 Rasis iste labris, sylva hic tegit ora trinodi.
 Hic raso tantum summo ore, aut gutture prodit,
 Alter pube tenus barbam promittit inertem.
 Quid quod veste quidem diversi, Gallicus ille
 Creditur, Hispanum fert hic de more cucullam,
 Insectæ variant imitata vulnera vestes,
 Teutonici nihil hic vides nisi Martia corda,
 Felices nimium, qui non sensere lacertos,
 Istos hostili grassantes more modoq;
 Quis non horreret cataphractos undiq; ferro
 Minutos, ac horrenda se mole moventes,
 Deinde equites armatura levis agmine prompti.
 Huc illuc agiles hostem prosternere gnaros
 Bellatoris equi spumantia fræna pavores,
 Immani vides bombardas stare barathro,
 Planstraq; militi compluria, raraq; visu,
 Quæ simul arnia vehant, simul actis commoda castris,
 Militi ac furtifici sectantur castra calones.
 Quis novisse Ducum potuit secreta pavorem
 Non modicum Suevis infert exercitus oris
 Tantis, & effrenis, dubium quò tendat in armis.
 Acronii Venetiq; lucus Rhenuque bicornis
 Oppida quæq; pavent, usquam non bella timentur.
 Percussit agricolæ deponunt omnia tutis
 Membus exhorrent, Huldrici Principis arma
 Vir, mulier, pueri, atq; senes, arma horrida fingunt.
 Sed Deus Alitiorans qui maximus optimus illa
 Contulit in melius quæ tristia fata parabant,
 Quandoquidem fines confecta pace paternas
 Ferdnandi auspicio Regis, Dux obtinet, ac jam
 Romani Imperii tutamen moribus ornat.
 Suevos justitiam edulcans, a quoque bonoque
 Certus jam rerum patriaq; potius ab armis.
 Cessit, dimittens equitum pedumq; catervam.
 Quem cæli Numen satis & sospite vita
 Nestoreis Nicro Dominantem servet in annis.

COMMENTARIUS DE WÜRTEMBERGIÆ REBUS GESTIS, HULDRICHO PRINCIPE,

LIBER I.

Per

Joan. Pedium Tehtingerum, Tubingensem

Illustrissimi Würtembergorum Principis Huldrici Ducis à Theck, Comitis à Monte Pelegardi, &c. atque adeò Würtembergiæ totius auditu cognituque non absurda, tum facta, tum facta (quantum privato licet) illinere chartis libuit. Nullus in hoc enitar, ut homo Suevus historiam Romano more contexere, sive Latialis gloriolam facundiæ frustra venari laborem. Verùm crassiore Musa, quæ vel ab ipso Principe militiæ domique præclare facta, vel in Würtembergensi Ducatu pro fortunæ libidine bene malève ceciderint, ætate potissimum nostra, quæ partim vidimus, partim certò comperimus, ea literis mandare sedet animo, ne prorsus oblivioni tradantur. Ut quæ vel ad Virtutem commodè parandam, vel ad Reipubl. gubernandæ Prudentiam facere videntur, ea legant posterì. Quæ verò notas infamiæ cuiquam vel Nobilium, vel popularium possent inurere, longè sepulta, quàm divulgata malo. Nemo sapiens id mihi vitio verteret, opinor, aliud enim licet Ethnicis, aliud (quod mea fert opinio) Christianis expedit, quibus in ædificationem sinceræ fidei, morumque probatorum fieri deberent, tam verbo, quàm facto, pleraque, si non omnia.

Würtembergensis Ducatus (ut ab ipso lare quod ajunt incipiam) nomen habet, à *Vürtembergæ veteri specula*, quæ nunc in umbilico ejus Domini sita, non ita procul à *Stuttgartia*, montuoso tamen editiore loco, neque munimine neque structura formidabilis hosti. Sed pro *Majorum consuetudine*, quibus *ferrea quàm terrea magis placere mœnia*, loci potius amœnitate spectabilis, antiquitate solum comendatur, jucundo fruitur in orbem prospectu, supra sagiferi virgulta nemoris, infra fertiles vitium colles. Adde quòd *Neccarus* amabili prorsus alveo (plus minus ad jactum teli) profundius in amœna vicinaque valle per viridia prata, leni murmure strepit. Qui præterquam quod *pisculentus est amnis*, humore quoque tepido vitiferos undiq; clivos irrigat. Ad Bootæ verò sydus ager huic arcì proximus extat undequaque floridus, partim saluoso nemorum dorso, partim vinearum virecto, partim frumenti copia, nimisque sæcundus, felix, amœnus. Hancine speculam Würtembergi proximo Comites multis retrò seculis incoluerunt, inde nomen, genus, insignia (quod res ipsa loquitur) adepti. *Sunt qui Vürtembergos Heroes è Tuscis aut Rhætiis ortos autumant. Sunt qui de Gallis oriundos affirmant*, utri quis accedat opinioni susque deque habeo: nam de re prorsus incerta nihil assero, constat externos fuisse, de Italiane an de Gallia venerint, incertum. Verùm *Vürtembergi Comites, parvis initiis, angustoque Regno primum freti, dum strenuè domi forisq; rem gerunt*, gnari militiæ, patrios auspicio fines augent, atque adeò famam præclare factis extendunt, jam longè lateque dominantur. Illustrissimi Würtembergiæ, & Theck

à Patrum memoria creati Duces, quamplurimis Europæ Nationibus & Illustri nomine coluntur.

Regio Vürtembergensis in prima fere superioris Germaniæ parte, tractum Sævia feliciter occupat, ad Nicri potissimum ripam sita (Charitinarum quondam sedem fuisse putant) cujus ditio latè patet, ad solis Ortum Suevos, Vindelicos, & Noricos attingit, ad Occalum Comitum ad Rhenum Palatini Principis Electoris, & Marchionis è Baden limites, inde nigra sylvæ juga complectitur, ad Meridiem montes Arbonæ pariter ac Suevicæ prominent Alpes: ita vocant incolæ montes ejus Regionis editiores. Versus autem Septentrionem Francos habet vicinos, & non ita procul Ottonis sylvam. *Vürtembergensis itaque ditio nec alibi commodè magis initium sumit, quàm Ubi Nicer ortum. Qui sublimiter montuosis Arbonæ jugis leni fonticulo, in Würtembergensi Ducatu proxime ad pagum Schwenningen, oppido Vilingæ vicinum, sitienter ebullit* (à Fonte Danubii non amplius quingentos passus.) Ab ipso statim ortu Rotvilensem percurrit agrum, lœva Hercyniæ caput, dextra Suevicæ Alpes linquens Würtembergensem Ducatum flexuoso meatu perlabitur (interjacentibus ita sparsim nonnullis Nobilium castris, & Imperii Romani oppidis) ab origine sua plus minus itinere quinquedierum, crebris hinc inde sinuosis accrescens, ac jam navigabilis, apud Heidelbergam in Rhenum festinè defertur. Universa Regio pro glebæ natura, tam culta, quàm fructu non ubiq; conformis. Ea namq; pars qua Neccarus oritur, & quæ confinis Hercyniæ, tum quæ Suevicis (inter Danubium & Nicrum sitis) Alpibus est contermina, subaspera quidè, vitibus inimica, pecorè cultui satis idonea. Ager in Alpe lapidosus, at frugis abundè ferax, item per nigra cacumina sylvæ rubro colore, tellus arenosa, quæ frumentis satis tamen abundans. Utrobique gens ea magno coeque bobus opere vacat, ad Hercynios saltus hæc Prefectura Ducatui subditæ memorantur: Hornberg, Schultachium, Dornstadium, Nagultum, Wildberg, Kalva, Thernæ fera, Neuenstadium. Per Alpes autem illis vicina Prefectura, Balinga, Urachium, Blaubeysa, Heidenheim, Gappinga, Türlinga juxta ripam Danubii. Quæ veluti quodam intervallo separantur. At ubique Würtembergiæ ditio confines in orbem, quasi gyro latè circumducto, sese recipiunt ad Nicri vicina loca. Ubi verò Neccarus in campestria diffunditur, ibi non ære solum; sed agricultura quæq; terramior, nusquam non amnes admodum pitcosi, fonticuli salubres, lacus amœni, græta convales, undiq; Bacchi colles, herbata prata, fertiles agri, sylvarum nemorumq; viridaria, quibus inest plurima fagus, numerosa quercus, innumera in saltuosa nemora fera, pascua latè florent, pecoris omnigeni vis undiq; magna, copiosius ubiq; vini, frumenti, pomiq; proventus. *Mer estate commodus, hyeme temperatus*, ad tortuosum Nicri marginem, longè

ge lateq; florent urbes celebres. Quædam mediocri magnitudine, quædam parvæ quidem, sed ædificio cultuque spectabiles, in superiore Nicri Regione Hernberga, Tubinga, Nuringa, Kurcha: Deinde *Studgardia*, quæ velut in medio telluris ejus dominio condita, *Metropolis* existit, & Regia *Würtembergorum* Principum, cæteras urbes opibus, ædificiis, hominum frequentia & magnitudine excellit. Per inferiorem Nicri plagam florent hodiè *Waiblingia*, *Schorndorphum*, *Vinidavium*, *Bacnaugia*, *Brackenaugia*, *Binnica*, *Beslica*, *Bietica*, *Winsberga*, *Mægimilium*, *Laupha*, *Grieninga*, *Vahinga*, proximæ ad *Studgardiam* *Bebelinga*, *Lenberga*, *Cannostadium*, quæ urbes Præfecturis singulæ suis pollent, vicis, viris, & armis validæ. Adde quod per universum Ducatum, *populus*, *armis* *humanitate* *Constantia*, *Religione* *spectatus*, oppida non ita (quod supra dixi) grandia, sed magnificè condita, quædam locò, quædam industria satis munita, *pagi frequentes*, pleriq; ad instar oppidorum culti, ligneis at affabrè structis ædibus. *Arces* *natura*, *loco*, *manuq; munita*, captuque difficiles, alteram profectò *Laconiam* *Suevis* inesse diceret, ea est virorum domi bellicque præstantia.

Dux Huldricus, ex instituto patrio, *Studgardia* frequenti Nobilium stipatus aula se continebat. *Ante barbam rerum potitus*: Divus enim Maximus *Æmilianus* Imperator Romanus, adolescentem Principem, pro ætate cordatiorem, summo favore prosequabatur. Quare non minus Cæsaris auxilio, quam hæreditario jure, tanti gubernacula Principatus, albo Summatum populi que suffragio fuit adeptus. Antea patrio tituliteris imbutus potillimum vernaculis: Namq; *Latina Lingua peritiam nonnulli Nobilium Suevorum Principi Viro*, quem deceret arma tractare, parum *conducere perverse judicabant*, dictitantes hujusmodi studiis addictum, *rei militaris omnino negligentem fore*, quin effæminatū quoq; fieri, quem res equestres, & venandi studium redderent alacriorem, ad ferendam, si necesse foret, belli duritiem. Nam Reipubl. gubernandæ sufficere patrias leges, ac instituta Majorum; sed longè secus *æiate nostra* sapiunt ingenui, quum *Nobilissimus quisq; studiis addictus, florentes annos optime collocet*. Adeò stupida mentis haud erit, opinor, quisquam, qui non intelligat ingenuas artes, ingenuos homines in primis ornare, decere, requirere, quarum ignorantia Principes, ut adparet, haud raro miscent sacra profanis. Princeps *Huldricus* a puero sua sponte literas amabat, acri præditiis indole: quandoquidem fertur inter viros Nobilitate locò, doctrinaq; præclaros oratione meditata, semel atq; iterum gnaviter orasse, idq; Latine tum penè puer constanti vultu, decenti gestu, tenaci memoria, mirabili facundia. Quæ res aula Primores mirum in modum delectabat, omnia bene sperantes de futuro Principe, qui jam inde à primo vitæ rudimento vestigiis insisteret avitis, ingenio referens *Eberhardum* Principem non ita dudum vita defunctum, primum *Wûrtembergia Ducem*, quem (licet in humanis esse desierit) in oculis etiam tum ferebant. Quare Princeps adolescens instinctu rocerum, frequens adepto quoq; Principatu, magistros audiebat. Sed ex ephebis cedens ab assentatoribus in diversum trahitur. Est enim ab honesta disciplina proclivis in luxum via, jam defunctoriè literis operam

navat, *Musicen* in primis habebat studio, cæterarum disciplinarum non perinde cupidus. Symphonetas animi causa quamplurimos alebat, ipse non solum *Symphoniam canendi*; sed *componendi quoque gnarus*, instrumenta Musices omnifariam comparat, interdum feriatus ab otio literario, rus foras equitat, equos insigni specie, canes itidem generosos habebat in deliciis, ita tamen adolescentiam egit, ut nulli virginum vitium, luxuriæ deditus obtulerit, fœminas nobiles juxta ignobiles honestè colebat. *Ebrietatem devitabat*, alæ ludo caprus nonnunquam ludo nimis indulgebat. Ea tempestate *Cæsar* *Max. Æmilianus* *Comitia* *Constantiæ* *Ducibus* *Germaniæ* *Comitibus*, *Baronibus* *Imperialium* *Civitatum* *Primitibus* *indixit*. *Eo se conferbat* *Huldricus Wûrtembergensis Dux* *trecentis equitibus* *comitatus*, *equos* *eximia pulchritudine*, *nigricanti colore*, *singulos humi trahentes caudam*, *ferocientes avo*, *delegerat*. Equites partim sagittarios, partim hastophoros, levis armaturæ quosdam, cataphractos alios ostentabat. Qui præterquam quod pugnae scientes erant, corpore validi, quin ad subeundum periculum, si necesse foret, animo prompti. Cum verò Dux stipatus equitatu parvo; sed instructo, *Constantiæ* per stratas durò silice plateas ingenti strepitu ferebatur, *oculos omnium*, præsertim *Cæsaris in se convertit*, cujus bonam Princeps adolescens gratiam demerebat; eam potissimum ob rem, quod inilitaris animi genuinam quasi fortitudinem suo stipatu prodebat. Princeps *Huldricus* instructa sumptuosè Curia Comitii tempus (quum per seria licebat) hilariter egit, impositos ante paulum vehiculò cantores illico sequi se iussit (quod aliàs etiam domi postea facere solebat) ut sacris Symphoniæ modulo canendis, illi privatim pro libito protinus adessent (Cæsar enim suos habebat) ac etiam inter epulandum (solito more) suaviter occinerent, interim qui tuba, tibia, lituo, fistula, cantatores in pretio habiti, culinam Principis agminatim sequebantur, adhuc puer insidens equo castrense tympanum celeri magnoque strepitu quatiebat, Cæsaris amicos aliosq; *Principes excipiebat* *magnificis convivis*. Exacto demum Comitio domum se recepit, *Principum favore sublimis*. Dux adolescens indulgens otio, sub otii literarii prætextu, satis immaturè fœdèque pinguescit, obesum caput, inflata bucca, carnosæ brachia cruraq; distensus abdomine venter, informia cassaque membra, dedecori fuere Principi, qui nondum duodeviginti (quod arbitror) annos attigerat, absq; conjugio, tum quod Epicuræ Philosophiæ supra modum deditus esset, dilucidè canebat ipsa corporis effigies.

Interea loci Rom. *Cæsar* *Max. Æmilianus adversus Comitem Palatinum Rheni bellum subornavit*. Ei negotio tum cæteros Germaniæ nonnullos Principes, tum *Wûrtembergiæ* Ducem præfecit, ut in hostem quisq; grassaretur, ea parte, qua cuiq; vicinus. Dux *Huldricus* alacri prorsus animo; bellumunia subit, etiam dum barbiti tenera lanugine sparsus genas. Extemplo conscribit exercitum, habito pro ritu patriæ delectu: nam *Suevi* præsertim *Wûrtembergenses mercenario militariis uti consuevere*, vel si liber per paucis utuntur. Sed opulentissimus quisq; cum Nobilibus, deinde qui re mediocri valent, oppidatim vicatimq; conscribuntur, æstimantes illum pro focis & aris in acie magis im-

pigrè pugnaturum, cui domi sit quod perdat, quam illum, qui non habeat ubi pedem ponat, cum saepe numero *paupertas malarum artium reperitrix esse videatur*. Quamobrem proletarios aut capitecen-
 sos (ut ita loquar) ubi Mars ingruit, habent dere-
 lictui neglectuiq; , nisi fortassis ex eisdem quidam
 sua sponte stipendia facere velint, alias id genus ho-
 mines colendis agris interim vacant. Instructis igitur
 copiis in agros hostiles Princeps Huldricus
 imperum facit, obvia quæq; nisi dederentur, igni
 ferroq; vastans. Oppida nonnulla, simul arces quas-
 dam cepit. Ad Mulbrunnam Cœnobium castra po-
 suit, ibi cum diutulè subsisteret, æstivo sole, fla-
 grantique caniculæ sydere *Princeps in stagno* quod
 muros illic ambit, *exuta veste, lavat*, ut unus è me-
 dio. Solent enim *Germani vel in flumine vel in stagnis*
Æstate lavare, concurrunt exercitus studio videndi
 Principis: *Nemo non ratus id ad fortitudinem face-
 re, quod communi Dux lavacro sit usum, & natare*
didicisset. Quum verò sic inter suos innaret aquis,
 natandi peritiam fortassis ostentans, admirationi
 fuit omnibus, *id solum Principi vertebant visio, quod*
intemperantiæ labomini serviret, ventriq; li-
 berius indulgere videretur, id enim pinguis aquali-
 culus absq; indice prodebat. Audito quod ei desi-
 dia luxuriaq; verteretur intempestiva sagina, quum
 luxuria non modo ab ætate tali, sed à bono Princi-
 pè quoq; per omnem vitam deberet esse alienissi-
 ma, peracto postea bello, quod paucis ab eo die
 mensibus auspiciò confecerat, evestigio Latinis lite-
 ris longum valere dicit, ex professo, quasi genialiter
 ac hilare vivendi præberent ansam, quum tamen in
 otio Musico negotium sit inexplicabile. Verùm *tra-
 hit sua quemq; voluptas*.

Dux venationi totus incumbit, omni conatu,
 summoq; nixu, ventris abdomen ignominiamque
 desidia cupiens abolere, jejunus ab ortu solis in
 multam sapissimè noctem sylvis inequitat, frigoris,
 æstus, imbris, inedia patientissimus, equo saepe nu-
 mero descendens, itinere pedestri, sive per ardua
 montium juga, sive per nivem genuum tenus al-
 tum venabulum gestans, incedebat æstivo sole, lin-
 teo sagulo, Brumali sydere Santonico cucullo ve-
 stitus, alto perone crura tectus, insectando feras ro-
 bulissimum quemq; Venatorem cursu prævertit,
 vestus equo per devia sylvarum; tanto curriculo
 ferocientem cornipedem flecebat, præcipue feris
 intentus, ut equestrium suorum vel nullus, vel rarus
 eum consequi posset, alii timebant oculis à spina-
 rum frondiumq; virgultis, alii præcipitia formida-
 bant, per quæ Dux ferebatur illæsus, equo non nihil
 ad eam rem adsueto, simul arte moderato. Si
 quis Nobilium pudore ductus imitari volebat, alius
 præceps in declivia labitur, alius hæret in dumetis,
 in summa causatur alius aliud, ipse Dux suaprè ma-
 nu non ex equo jaculis aut missilibus; sed venabu-
 lo cominus immani rabie, feras, urfos aprosq; fige-
 bat, investigandis autem, retinendisq; bestiis inue-
 tos usu *canes habebat nonnullos ex Hispania, Gallia,
 Britannia*, item de Bohemia cæterisq; Nationibus,
 venaticos ingenio, ferocitate, cursu commendabiles,
 precio comparabat, ob id à Regibus etiam externis,
 & à Principibus dono canes, qui momenti forent
 alicujus, accipiebat animo gratissimo. Quin *ad le-
 ctum noctu suum fertur habuisse Molossum ferocissi-
 mum*; sed eximia tam specie quam pernecitate, cui

collaria bullis deauratis insignita, Ducis insigni le-
 vi sculptura decentia, pendebant, custode qui du-
 ceret eum interdum admoto, quo præsentem nemo
 quisquam, præter Ducem, propius ad spondam fuit
 ausus accedere, nisi vellet à pervigili Somatophilace
 canè delaniatus, ad manes ocysimè descendere.
 Quem canem Princeps magni pendebat, utpote cu-
 stodem corporis, & ad feras retinendas audacem.
 Qui semel irritatus ipsum Ducem mordicus arripuit
 ac læsit. Quare Princeps accensus ira, stricto proti-
 nus ense canem dimovit, insiliens etiam vulneribus,
 hunc adhibito postea chirurgo curari iussit. Sed
 ad rem.

Princeps Huldricus domi quoq; multa, tum
 fame, tum labore vigiliæq; sese macerabat, *equæstre
 certamen instituens*, hic ad instar pugnae rectis hastis
 concurrebat, jam cataphracti, jam levis armaturæ
 bini & bini committuntur, in eo ludicio quum ne-
 mine volebat inferior haberi, palmam nulli non præ-
 ripuit. Quamobrem *hiscæ fræus gymnasis ventrem
 brevi domuit, in maciem penè versus ipsam*. Quod plu-
 rimi nunquam fieri posse putabant, genuina tandè
 corporis habitudine prodit summis minimisque
 gratissimus. Adulta jam ætate procerus evasit, He-
 roica planè statura, ingenio sagaci validoq; juxta
 pio (nisi aliquando fortunæ malignitas invertisset)
 amabili promptoq; præstanti corpore, flava castane
 quæ velut intorta calamistro capiti cuiuspanis inhære-
 bat, illustri facie, decenti naso, glaucis ac vegetis o-
 culis, eleganti membrorum compage, forti robu-
 stoq; lacerto, longis rectisq; tibiis, vultu cætera ru-
 bicundo, barba tenui. Sed Ænea, quid multa dicam
 forma, proceritate, præstantia corporis, vix ulli Prin-
 cipum secundus. Interea natalium splendore clara-
 simam *Ducis Bavariæ filiam Princeps Huldricus
 sororem ducit*, insigni tam forma quam pudicitia Vir-
 ginem. Sed *quanto nuptias adparatu confecerit audiri
 jucundum foret*; verum dictu mihi perdifficile, tum
 ob ingenioli mei tenuitatem, quam libens agnosco,
 tum quòd ingens ille paratus etiam omnino major
 erat, quam ut à nobis elegantia verborum satis ido-
 nea dignè describi queat; sed summa sequar fasti-
 gia rerum. Aderat jam dies nuptiis antea dictus, ad
 quem non Princeps tantum, verum populus etiam
 Württembergiæ diuionis universus, omni cultu
 votoq; celebrandum sese parabant, præsertim Stud-
 gardiæ (ubi nuptiæ confectæ) geniali modo splen-
 debant omnia. Primores aulae prospiciunt omni-
 fariam necessaria ad tantos adparatus. Cives ad exci-
 piendos suaviter hospites intenti sunt, expoliantur
 ædes, tapetis insternuntur atria, stragulis exornan-
 tur conclavia, plateæ passim scopis emundata nitent
 adventante sponsa. Dux Huldricus equitatu suos
 quem semper equis egregiis, equitibus exercitatis,
 armatura decenter instructis habebat in promptu
 prorupit in proparulum. Deinde Comites, Barones,
 Proceres, Aulici, qui vel avito stemmate, vel insigni
 Virrite cæteris anteibant, Ducis Huldrici latera
 claudebant. Ipse Sidonio splendens ostro, lorica sub
 vestemunitus, equo præferoci, grandi, specie supra
 modum præcellenti, velocitatis eximia, quin ad
 omnem sessoris arbitriū docto vehebatur, hoc itaq;
 modo compositis ad hilaritatem suis obviam spon-
 sa processit. Sponsa nitens auri veste purpuraq; au-
 ratis insignitè quadrigis vesta, circum quam Prin-
 cipes Bavariæ fratres & Illustris Equestrium Nobi-
 litas,

litas, tam Virtute quam ætate præstans visebatur. Plurimus utrinque conveniebat Eques æreis integumentis leviter armatus, vestes puniceæ coloris ardebant, galeæ radiabant, æhenei thoraces pervestium scissuras elucebant, ad nuptiale decus adpositi simul omnes, quin ad pugnam satis, instructi si foret opus. Splendent utrinque velut acies diversæ, tot in agmen coacti simul obstrepunt equites, in ardore solis eminens arma rutilis emicant ictibus, mox ubi conventum est, comiter invicem salutabant, junctis hinc ordinibus Stūdgardiam concesserunt, interim tubæ clangunt, tympana crepitant, fistulæ sonant argutissimè, cantores indefessè vario concentu mulcent aures omnium, donec in Regiam ventum fuit, ibi famulitium mensis adstabat Cæterem Bachumque ministrans, dapibus centum famulæ mentas onerabant, ibi poculis & thoreis indultum in plurimam etiam noctem, jubare deinceps exorto protinus ad Divinam sese pariter omnes accingunt. Sed quamnam pompa, quovè paratu cætera peregerint, ordine dicendum puto.

Electi pridem juvenes, quicumque per universum Ducatum corporis proceritate præstabant aliis. Hisce Principalis aulae demandata fuit custodia, qui conformi concolorique vestitu, Phœniceo colore pariter ardebant omnes, armorum fulgore conspicui. Præter ærea corporis integumenta, singuli militarem gestabant securim (Holopërdam vocant) quæ casum punctumque solent uti, vel in prælio, rubrum quisque pileum pennis albis ornabant, omnia scilicet ad genialem diem satis hilarè festiviterque composita, qui selecti juvenes, plus quam sesquimille Duci diligenter adparebant. Jam aderant Episcopi, Abbates, Antistites, ac honorifica Cæsaris Maximiliani Legatio, Duces è Bavaria, Dux à Brūnswig, Comes Palatinus Rheni, Princeps Hassiæ, & alii Comites, Barones ac Nobiles Germaniæ complures, sex equitum millia, Stūdgardiam ad Ducales nuptias convenisse memorant, ipso die, quo sacris operatur, immortalē Deū, quam divite pompa, quam splendido cultu, sacras ædes ineunt. Dux sponsus Tyrio nitens ostro, Dux itidem sponsa rigens auri veste, virginēs, immò Veneres auræ. Nobiles quoque matronæ, quæ superassent Helenam venustate, Dianam castimonia. Deinde nobilissimus quisque purpuratus ac holosericus incedunt, Opt. Max. quo faustum sit conjugium, precaturi. Strepit interim cum lituo tubæ permixtus sonitus inclutus à Würtemberg: Comes cui nomen Felix, ortus Illustri genere, sponsam ducebat. Ubi ventum ad limen templi, mox ab Episcopo Constantiensis cui cognomentum Hugoni de Landenberg matrimonii fœdus antea feliciter ictuin, sanctè confirmatur, quo finito, delubri penetralia subeunt, ibi cantorum Chori suave concinunt, organa vicissim suo concrepuere modulo. Divinò salutato Numine, redeunt in aulam, ibi per amplissima stabant atria, Sybatitico mensæ paratu, hinc aula belluata, tapetes auro texti. Ubi compluria sacræ paginæ, præsertim veteris instrumenti, partim præclarè facta, partim amatoria tenui filo ptoponebantur. Præterea gentilibus Histotiis excerpta visebantur. Veluti Paridis & Helenæ, Pyrami & Tysbes amores, præter cætera fabula-

menta, structus ad manum Abacus, aureis argenteisque crateribus Perfici montis alicujus instar ingens exsplendescit, ibi plusquam centum famuli dapibus onerant mensas, Heliogabali fercula, Elopei patinas, Antonii Vitellique prandia, parum sumptuosa, præ istis fuisse credas, tum quædam factitia tragemata, quæ vultum, non ventrem pascunt, à cupediariis illis afferuntur, interim fons albo rubroque vino scaturiens in atrii vestibulo conspicitur, ut quantum quisque volet, ebibat; nihil tamen asportare licebat. Atria symphoniacis Cytharædisque ac omnifariam musicis instrumentis, infremunt.

Illustrabant hinc inde conclavia elegantes picturæ. Conspicere enim licebat insignis formæ *Adolescentem, capite nudatum, hirsuta veste indutum, in cuius fimbria scriptum erat: VITA & MORS. In fronte HYEMS & ÆSTAS; habebat laevæ usque ad Cor apertum, ubi hæc aurea verba legebantur: PROPE & LONGE* Hæc autem omnia insignia quædam documenta præmonstrabant. Quid *ætas viridis*? quod vera amicitia vireat semper, tempore senescat nullo. Quid *villosa vestis* adumbrat? quod fidelis amicus debet esse paratus ad toleranda quælibet ardua pro Amico. *Delectum Caput* indicat, amicū nunquam esse negandum. *Laevæ apertum* quid? innuit Amicū esse diligendum, non ore tantum, sed corde & opere. In fronte *Hyems & Æstas*: quia verus Amicus tam in prosperis quam in adversis leges amicitiae conservat. Circa *Cor* erant hæc duo verba literis aureis exarata: *Prope & Longe*; hinc deducitur, quod veri amici etiam absentes tanquam præsentēs se mutuo diligunt; distantia enim loci non tollit Amicitiam. Corpora quidem; sed non corda animosque separat. In *fimbriamors & Vitæ*. Quid hinc? qui verè diligit, usque ad mortem amat.

Alibi spectabatur Symbolum istud: *Columba duæ utrinque pedibus tenent annulum cum inscriptione: COMMUNIS UTRIQUE; Supple compes seu vinculum: Annulus enim compes cordium est. Infra pingitur Ciconia-Serpentem lacerans; Lemma: NECAT NE NOCEAT: significat à connubio omnem acerbicatem & venenum abesse debere.*

Alius paries in Symbolo *Lunam habuit cum lemma: ME TUIS ORNARI. Ipse verò Marthio Solem habuit cum lemma: S. c. MUTOR AD ILLAM.*

Alius ad significandam perpetuam cum marito concordiam, duas facies vinculo quodam aureo colligatas habuit pro Symbolo; cum lemma: UNA FUIT, & UNA ERIT; id est, una anima, una vita cum marito.

Alius Cygnum in aquis natantem & desuper tres vesperiliones, suo volatu quasi tenebras minantes, pro Symbolo habuit; Lemma: CANDOR IL-
LÆSUS.

Alius Tres Gratias, quarum unam rosam, alteram myrrhum, tertiam glandem præferret; Lemma: HAS HABET & SUPERAT.

Alius duas manus quasi invicem se salutantes: & duos ramos in modum crucis positos desuper coronat; Lemma: UNA FUIT.

Alius duas manus ad se porrectas. & junctas.
Lemma: IN ÆTERNUM.

Alius Arborem fructiferam habuit in Symbolo, desuper verò è nubibus manus fulmen tenebat, ac illo Arborem findebat; Lemma: SOLA MORS SPOLIAT MÜNERA NOSTRA.

Acto prandio Choreis indulgent Homerici quemadmodum Dii soliti quondam. Præterea Circus in fori planitie stratus arena, si cui forsitan equestri certamine palmarium reperire cordi sit, in promptu, locus, & armamenta sunt: Illic bini & bini committantur. Nunc Adamantina à vertice ad Talos tunica ærei ac solidi cataphracti, nunc solum clypeo recti, cætera nudi concurrunt; ærata fulgentique cuspidē. Nunc verò leviter armati clavis ac ensibus inter se dimicant, prælium non ludum putares, ruunt equi, præcipitantur viri, strati passim cataphracti mole sua gravati surgere nequeunt, tanto namque concurritur impetu, quod equi quantivis ante paulum prælii, mox terga fracti sternantur humi, citis quadrigis ex arena semivivi trahuntur ad corvos excoriandi. Quid? quod nec dignitatis nec ætatis erat ulla ratio, quando sociale certamen oboriebatur, inter eos, qui descendunt in arenam, quem quisque nactus in proximum strenue ruit, obvium quenque strati-
tus, aut ipse sternendus, omnia verè pugnae simulachrum referunt. Princeps Huldtrichus in postremis esse nequaquam volens, ad valetudinis usque dispendium concertabat. Aliquando sui similes aggredditur, utpote Principes, ære micans, equo spectabilis insigni, staturosus, & acer in armis sonipedem ipsumantia frena mandentem levi brachio quoquo sversum flectebat, sursum ac deorsum per arenam, sapius equitans. Ad manum satellites, illum curriculo sequuntur. Deinde Tubicines ac symphoniaci, puer item qui castrense tympanum quatit, expectant; ac pro luctu casu, fortunaque sese gerunt, jacentem Principe (inest & huic ludo Martis alea) jacent & ipsi simul exanimati, nec tuba, nec tuba, nec ulla vox, imò negry quidem auditur, eo victore tubæ clangunt, tympana crepant, suave cantor um melos encomii vice Duci gratulatur. Dux aliquando mutatis armis, ne fors agnosceretur, in medium prorumpit, fortissimum quemq; seu forte fortuna, seu dedita opera (quisquis is est) obvium sternit humi, nunquam non nisi multa laude cumulat arena discedit. Ad hunc modum, totus penè mensis abit, in summa, Nuptiale tempus in tanta multitudine, sine sanguine latis auspiciis absolvitur. Attamen orta simultas illic inter duos Comites, etiam vicinos, infortunatè postea finit. Id accidit hoc pacto.

Felix Comes à Werdenberg, ut dixi sponsam ducebat, *Sonnenbergus* ingenti statura Comes, ac re militari clarus è fenestra in Werdenbergum de sublimi (jocone, an serio, nescitum) clamitans, ingeminat: *Altè satis Werdenberge*, erat enim exiguo corpore Werdenbergus, nec longitudine sponsæ par (homines autem staturosos Germani magnificiunt) id in contumeliam Werdenbergus accipiens, ægerrimè ferebat. Exacta re Divina, cum Sonnenbergo minabundus exposculabat injuriam. Is ut erat ingenti Comes animo, Werdenbergi minas flocci faciebat, eum subinde stu-

dentulum pro deridiculo vocitans (ita literis ad dictum putant imbellem) hoc etiam fertur adjectisse, minimum mihi digitulum dentibus ejus interpositum, mordere non auderet. Ea res animum Werdenbergi magis ac magis exulceravit. Attamen ad tempus premit altum corde dolorem, occasionem queritans ulciscendæ nuper acceptæ contumeliæ. Non ita longè post Werdenbergus in agro Riedlingensi, Comitem de Sonnenberg, armis, inermem trucidavit.

Exactis avi secunda nuptiis, animum Princeps ad gerendum circumspicere Rempub. pronus adplicat, *Aulicum* sæpenumero senatum frequentat, Jurique dicundo præsidet. Nam Dux Eberhardus, cui cognomentum *Barbatus*, antea Consiliarios (quos regentes vocant) instituerat, partim loco, re, stemmate, Nobiles, partim Virtute, fama, doctrina claros, penes quos esset rerum summa. Qui Principi jus dicenti, frequenter assident, quos item diligenter, & audit & adjuvat pro virili. Natus interim filiam, quæ brevis ævi, deinde filium, cui Christophoro nomen, Principem proceritate corporis, & animi præstantia (jam enim a dulce fuit ætatis hæc dum scribebam) parentis effigiem pariter ac indolem referentem. Aulici Consilium loco Principis, etiam nunc forensium civiliumque negotia curant, eorum Dux paulatim fastidium cepit. Interim venatui more suo vacat, inter ludos edit equestres, à teneris ad liberalitatem factus, ac ita semper edoctus, ut tam publici, quam privati commodi providentior esset, ditari quidem discere magis assuetus. Aulam confertissimam sumptu quam dici potest majore, fovet, præter Comites ac Barones, ingens Equestrium, Nobiliumque turba Huldtrichi Principis aulam sectantur à patria procul, ut equestri rei darent operam. Quæ Dux aliis Principum aulis opere maximo præcedit, Gregarios Equites habuit complures: Deinde qui præessent avitio, quos falconarios vocant, obticeo venatores, saltuarios, memorum Præfectos, qui sylvis tuendis, investigandisque fectis operam darent, erat odora canum vis innumera: Erant innumeri quoque qui canibus pascendis decendisque præficerentur. Adde cantores quoque Symphoniacos, quorum repleta fuit aula, quos etiam Dux in oculis ferebat, eos splendide vestitabatque sustentans, & ad pingua sacerdotia, præter cæteros evehebat. Idcirco fiscum properantem imminuere, ampla passim granaria sapius emolore vinarias insuper Apothecas exhaurire videbatur, illis vix etiam parcens, ad fortunam belli, quæ reponuntur. Verum tantus est ejus Regionis ænonæ proventus, ut Helvetiis aliisque vicinis in frumenti penuria sit ille Ducatus, quod olim Sardinia Romanis in egestate fuit; ea tamen Dux inopia liberalitate prorsus imminuit, deficiente verò fisco, res simul ad incitas penè rediit.

Princeps unam atq; alteram suis imponit exactionem, tum quod suos aulicos, ut cæperat, opulenter sustentaret, tum quod æs alienum, cui Ducatus erat obnoxius, absolveret. At emulga æritim pecunie, vel nihil etiam, vel parum faciunt ad hujusmodi sumptum, nisi se Princeps ad frugum bonam recepisset. Postremo fuit inventum quasi de Phœbi tripode consilium, quod tunc videba-

tur adprimè conducibile, quò multitudo quoque non tantopere gravaretur, exactionibus etiam tum novis onerata. Sed peregrinus eodem, quo quilibet incola, pacto cogeretur in Württembergensi Ducatu, vel edendo, vel potando tributum pendere. Quòd scilicet in vinariis undique tabernis, in lanicna, in molen- dinis, per Ducatum pensio protinus ediceretur, immi- nutis aliquantum ponderibus ac mensuris, illis quibus emittitur vinum, vel caro penditur, ita tamen quòd ple- bi decreveret, id campo, lanus, ac molitor, integrè per- solverent, unicuique loco suus adhibetur scriba, qui- bus etiam pensionis addicta pensio, malum malo. Sed ea pensio quoniam dura populo visa nimis, exi- riosum per Würtbergos excitavit seditionem, quæ Duci populoque maximum ferebat infortunium. *Gens ea Duci suo supra modum devota*, quem vel De- um faciunt, ita ut ab aliis Nationibus pro delecta- mento sint, stultitiaque notentur. Itaque non mo- do patria bona, sed etiam vitam pro Principe suo periculis exponere gloriæ ducunt. Attamen in fu- rorem tandem vertitur indignè tractata patientia. Licet eam pensionem nemo non ægerrimè ferret; sed pro se quisque sedulo tacebat, donec ruptis ve- lut habenis jugum jactant Remsani. Qui primi contra Ducem rapiunt arma, qui hancine pensio- nem prorsus antiquare, vel pro libertate quodvis adire periculum moliantur, atque adeò conspirant, haud abs re fuerit opinor altius hujusce tumultus originem repetere, quo dilucidè magis omnibus in comperto fiet.

Erat autem Schorndorphi dudum ludicra factio quædam, cui pauperi Conrado cognomentum, quæ sine omni mala malitia, sine prava suspitione, joci gratia pluribus illic annis eluditur. Id si penitus intro in- spicis etiam nostrate lingua facilè comperies, *Arm- fein rhat* alludens ad hoc nomen, Pauper Conra- dus, vulgò, *fein Rath* hoc est, inops, cui nec res nec spes, quæ vox pro ridiculo jactatur in re tenui viros, etenim si quis inter sellularios artifices, atque eos, qui foris operam locant, utpote fossores, in medi- um progreditur, hoc quasi scominate propalam fe- ritur, obganniente vulgo, *der ist auch nit iins im- armen Conrad*. Hoc est, & ille nobiscum illi ege- state vitam traducet. *Eo dementia ventum est, ut hujus farina popellus etiam Præfectum sibi deligeret*; Is erat homuncio notæ paupertatis, insigni væcor- dia, qui summo cum fastu, suspenso quasi gradu su- perbus ingreditur, amictu lineo, Suevorum scilicet ostro vestitus, alioqui dicax, & stolidè facetus, quòd ad hanc Præfecturam facere videbatur. Ejus erat provincia, pauperculos ultrò suspendere naso, non- nunquam vel ad vivam cūtem mordaci sale per- fricare. Quin circumstantibus intempestivè qui- dem, sed quòd illi visum, nimis urbanè deridendum propinate, quando, scilicet ejus inopiam palam fa- cit, ac eum suo quasi colore depingit, à capillis ad imosque pedes, incivilis autem habitus agresti- que prorsus ingenio, qui scurræ licet amarulen- ti procacia dicta molestè ferret, aut ei succen- seret.

Hujus item politis catalogus erat, admodum festi- vus, non enim sine delectu quivis in eo scribitur. *Expuncti fisci, vel mediocriter opulenti*, tum qui mendicabulo trahebant inopem vitam, *circumfora- nei mendici* qui non digni fuerant hoc albo, sed qui su-

dore victum quærent, ac in diem viverent, obæra- ti, seditiosi nepotes, qui patria bona decoquerent, quive ditescerent pejus, hosce Præfectus adibat, exigens fidem, quæ se dederent Pauperi Conrado, mox in viros dividit, in campo famis diffortuniique certos agrimodos, ita per lusum divinabat illis ino- piam. Ludi festivitas agros quoque conterminos adprimè delectabat. Stulti homines nesciebant, quem sinu foverent anguem.

Quamprimum verò Dux Huldricus, & ejus Au- lici Consiliarii mensuris & ponderibus adimunt exi- guam, quam dixi, partem, ut hoc modo fiscus auge- retur, in valle Remsana primò fit seditio, Pauperis Conradi, ludus pro tessera factionis arripitur, con- currunt primi, quicunque joculariter antè jurave- rant in verba Pauperis Conradi, postea divitiores accedunt, nè malam rem sibi quærant. Erat *Beutel- spachia* (quæ villa Württembergæ arcis proxima) quidam fecit infamè tenebrio, cui ne teruncium qui- dem divitiarum fuit, huic nomen erat Petro Capræ, vulgò *Gaisi Peter* ille facta conspiratione, primus in protesto Paschæ, *libras & pondera nova, de macello suapte vi rapuit, inde procul asportans in Remsam flu- violum*, unde vallis nomen habet, abiecit, ejus loci compluribus cum sequentibus, cum tympano simul ac tibicine, quibus etiam facinus illustre magis inno- tesceret omnibus. Hoc jam patrato, ne fortassis ad supplicia poscerentur, hujus auliores tragædiæ, fit illicò tumultus. *Cuncti Remsana vallis agricola rap- tis armis ad Schorndorphum*, Præfecturæ scilicet oppidum, facto velut agminè, confluunt. Exiguo tempore quinquies mille viri, bombardis, hastis, aliis bellicis instrumentis, atrociter armati conve- nerunt, aliud nihil expetentes, quàm tantanuper in- venta pensione liberari, pristinaq; libertati restitui. Quos Præfecti placatos, pane, vinoq; largitei oppletos ad propriam mittunt.

Princeps eo tempore nihil tale metuens apud Hassiæ Principem agebat. Hujus autem Tragæ- diæ certior jam factus, in patriam se recepit, maximà qua potuit celeritate, tantum viæ brevi superat. In- terim per Württembergensem Ducatum factio si- nè modo grassatur, eam Summates arte consilio- que premunt, ac plerisque in locis oratione plebe- culam Duci conciliant. Interea Remsani cæteris insolentiores ad arma sæpe recurrunt, jam non con- tenti pristina libertate; sed quasi veteres affricare vomicas, enixi, nimis antiqua (libellis etiam protin- us oblatis) gravamina, recoquere stultius adfe- ctant, ea res malè vertebat quàm plurimis. Tandem convenit inter Ducem & plebem, ut seditionis hujus- te causâ, componeretur, à Viris integritate simul ac Prudentia spectatis, à quibus extemplo *Tubinga nova pensio, rursus, antiquatur*. Hoc audito Würt- bergenses reliqui cum Principe redeunt in gratiam; soli Remsani frena remordent, præ- ter æqui bonique rationem, quia præ ferocia in se suosque pessimè consulunt, parum consideran- tes futura.

Quocirca Dux Huldricus ad Schorndorphum se confert, non plus equitibus octoginta stipatus (qui Ducem pro more sectabantur etiam re tran- quilla) optimam spem capiens, in viam reducen- di seditiosos. Illuc ubi ventum, convocat agrico- las, quos dum sine telis ac inermes venire jubet, horri-

horridè armati veniunt, septies M. viri, quàm prius aucti, numero magis, prælongas hastas, bombardas, holoperdas, ærea corporis integumenta bellico more gestabant. Interea leguntur articuli compositæ litis, mensuræ ponderisque pristinus usus, in integrum restituitur, pensio recens antiquatur. Inter legendum nonnulli *ruricolarum probra*, velut è plaustro, jaciunt in *aulicos*, alios perfidiæ, nonnullos etiam lurti insimulant, *exprobrantes illis ædificia, qualia, compilato fisco, summis in montibus educerent, insuper etiam sumptum Duci nimium petulanter approbant, indigentia causam dilatantes otiosam aulicorum turbam, præsertim Cantorum gregem*, quem Dux velut inutilem rejicere deberet. Hac omnia Præfetti renunciant Principi, qui fervens ira prorumpit ex oppido, quem sequuntur equites. Evestigio sese rustici collocant in aciem, prætentis hastis, ac tormentis istis arcibus adversum Ducales quasi pugnaturi, si res exposceret. Hac re iniuimè perturbatus animosus ille Dux, inermis armatam concionem, vel, ut luculentè dicam, aciem, paucis eum comitantibus, exclusis aliis intrat, orsus in hunc modum.

Nequeo comminisci satis, Coloni, quæ (malum) pervicacia vos, incogitantiaq, tenet, quod oblitus fidei, conjugum, liberorum, possessionumq, bellum civile suscitatis, omnibus exitiosum. Esto, quod iniquitate fortune coacti susceperitis arma. Sed ea rursus haudquam deponere, nisi malo prius edocti, summa dementia videtur. Antiquata pensio, jamdudum fuit, insuper ea lis, ad bonos viros etiam relata, quorum nuper arbitrio, pax conciliata, reliquos mihi subiectos in officio servat. At vos intumetis animo? nec ulla ratione reconciliandi tractatis arma? Quod si pro Majorum consuetudine Principem vestrum diligitis, arma deponite, domum discedite, rus colite, pro more vestro, fidem servate. Quandoquidem seditionis ansa hujusce de medio sustollitur, exactionis immunes, antiqua libertate frumini. Adhuc omnium, quæ temerè gessistis, in hoc tumultu, jam nunc oblivionem vobis impunitatemq, polliceor, inconsultè dicta factaq, protinus in ventum scribo: Quo nondum finito sermone, subjicit ex aulicis quidam, qui cum Principe oblatam vellet accipere conditionem, propius ad nos accedat, hoc audito, dicto citius omnes utroq, pede discedunt in diversum, relicto Principe: Qui cum solus adstaret, hæsitanti similis, neque quid agendum foret, aut amplius dicendum satis occurtebat, ortus enim fremitus interceptit dicendi facultatem. Quare Dux novitate rei percussus admirans insaniam vulgi, Studgardiam citus abit, una cum suis equitibus.

Interim *seditioni*, Schorndorphum, cujus ad mœnia constitierant, omni conatu festinantes occupant, interceptis oppidi clavibus, illic de suo grege portis custodes præficiunt, intra muros etiam quali furore perciti vagantur, conciliabula contrahunt, anxii consultant inter sese, de suis rebus. Verùm rectè consulentes (hoc est ut dicto Principis audientes ab armis discederent) inhumanè, nonnunquam capillitio quoque, tractabant, veri nequaquam patientes. Tandem reperto suapte sponte consilio, non diu cessandum gladio rem gerendam censentes Schorndorpho mox abeunt, electis inter se Ducatoribus, arreptoque militiæ signo, quod Præfe-

cturæ fuit, ad statum tibiæ tympanique crepitum, quimos est Germanis bella gesturis ad Sacelli montem, vulgò Capellenberg in eadem valle Remsiana situm, non adèd, quod ipsis videbatur, expugnabilem, contendunt, forem scilicet è Regno pulsuri. Facta confestim vulgatur in omnem Würtembergiæ Regionem, Remsanos in armis esse, pro communi libertate paratos in utramque fortunam. Nunc præterea mittebantur à seditiosis ad finitimos, ut secum pro Republicæ salute pugnarent, & ad eundem Sacelli montem festinanter adessent armati. Persuasum enim fuit plerisque, plus quadraginta millia virorum de Würtembergensi Ducatu venturum, nisi Princeps animo vigilantia prævenisset huic malo. Quid enim faceret agrestis illa multitudo, quæ neque leges, neque jura noverit, in omne facinus adèd proclivis, ut ne sacris abstinere manum in furem versa, queat. Tantum abest ut à profanis sibi temperet.

Dux verò nequaquam cessabat, diu noctuque volvens ac revolvens animo, quo pacto perniciosam tolleretur seditionem, quam sine ferro tamen opprimere desperabat. Magna cura ceteros ei subditos crebris literis, plurimis item nunciis hortatur, ut in fide mancant. Exemplo delegit ex oppidis hisce, quæ minori factione laborabant, (erat enim vulgus ubique seditiosum) aliquot pedites tam fide quam belli peritiâ præstantes. In primis autem Studgardianos, ac Tubingios, utpote minus factionis, & rerum prudentiores conscribit. Exercitum contra patriæ concordia violatores paraturus, à Nobilibus vicinis auxilium rogat. Ipse suis aulicis equestribus à principio fretus obequitat, suæ ditionis Nobilibus imperat equos. Interim veniunt equites, Hessiani, & Franci, quibus in equestri studio palmarium datur, Episcoporum præterea turme Duci ferebant opem. Ita brevi factum est, ut equitatum contraheret, haud contemnendum. Princeps collecta manu festinat ad indignè seditiosos Waiblingam, quod proximè ad montem Sacelli suæ ditionis oppidum copias adducit. Præfectos suos, item speculatores interim mittens ad cohortem factionis, hi quid agatur edoceant, illi ut vulgus admoneant servandæ fidei. Dux interea temporis ad usum pugnae, quæ facerent ocysimè prospicit, interim per exploratores nonnullos commonefactus, ut parum differret adornare pugnam, fore etiam ut fugæ magis, quàm prælio studerent factioniosi, tanto dissidio suum quisque votum tenere mordicus attentarent.

Interea verò delatores Waiblingensibus negotium facessunt, ad Ducem ferunt nomina quorundam factionis Waiblingensium, quos illic comprehendi jubet. Eorum suppelletilia militibus diripienda vel permisit, vel ad eorum direptionem committere voluit, ut sortassis exemplo in unum atque alterum edito, reliquos in officio servaret, sursum ac deorsum tumultuante avidi prædæ Ducales currant. Si qua domus erat factionis, infamia notabilis ea prædæ fuit harpagombus & rapacibus, qui raptis utensilibus atque adèd pecoribus & peculis fenestras & fornaces incidebant, si cui vinum reconditum fuit, hoc partim fuit effusum, partim pro rapinis ablaturum. Cives verò factionis insimulati, conjiciuntur in carceres: Fuit autem eo pacto animi.

inadversum in seditiosos ubique per Württembergensem Ducatum, plurimi bonis exuti, multi supplicio capitis affecti, sua dementia pœnas dederunt.

Seditiosi verò Remsani super montem Säckeli, Principis adventu non animo solum fracti, sed re frumentaria quoque prorsus egentes, præterquam quod colluvies illa passim collecta, penè ad septem mille viros concreverat, inter se discordia laborabant, aliis aliud visum, clamore, tumultu, consultabant, inter se concussis atrociter hastis, arma clamitant præsertim fecis infimæ fossiores, bellum non pacem poscebant, hi verò quibus domus & res licet exigua curæ fuerant, cum Principe redire postulabant in gratiam, quid multis? vulgus in diversa studia scinditur, tandem vicinorum promissis auxiliis, infelicissime destituti, noctis beneficio dilapsi, domum se recipiunt quantum quisque potest, ne Ducis exercitu circumventi, trucidarentur. Quo comperto Princeps unum cum suis illicò per vallem Remsanam subsequitur, præmissis antea, qui Schorndorphum reciperent, pagos factiosorum, quos obvios habuit, ira dissimulata transiit.

Schorndorphenses Principem lubenti suscipiunt animo, quamvis in periculo maximo fuerint. Eos enim contagiosa factio primitis invaserat, ob id non parum multi, præsertim plebis infimæ, deinde qui fuerant alicujus apud vulgus authoritatis, affluentes divitiis (è Senatorum tamen ordine, vix tunc & alter seditiosis accessit) quæ res illis vertebat malè. Quare plurimi civium notati, seditionis crimine, Principis adventum non expectant, sed relictis rebus omnibus, uxore, domo, libetis è patria procul aufugiunt.

Princeps verò quàmprimum Schorndorphum pervenit, factiosos ulcisci destinat, id negotii Præfectis, atque adeò militibus dederat. Hi nequaquam pigri, domos factiosorum, violenter incurruunt, hujusce criminis insimulatos in conspectu, clamoreq, conjugum, liberorumq, conjiciunt in vincula, bona diripiunt, & in prædam, quod cuiq, libet asportant, fenestras incendunt, fornaces evertunt, rapinis addicti, sursum ac deorsum cursitant. Luctuosa rerum facies, miserè trepidant urbani, clamitant fœminæ, ejulant pueri, perinde quasi captum sit ab hostibus oppidum, excepto quod neminem licebat occidere indicta causa. Domus una diruitur ac penitus æquatur solo, cujus possessor inter primos seditiosus ferebatur, alioqui pauperculus. Sunt & alibi factiosorum domus toto tenus direptæ. Exitiosa fuerat hæc irruptio multis, præsertim divitiibus, qui tale nihil timebant, eorum pecunia malè custodita periit, scripsum enim fractis, obvia quæcunq; fuerant rapida quidam surripiebant, frivola hi destruebant, illi verò abjiciebant rapta melioribus adeptis. Hoc verò tumultu sedato, jam appeteat vespéra, portæ custodia militum continuo munita, nulli hominum vel intrandi, vel exeundi copia fuit, ne fortasse rumor averteret agricolas, atque adeò factiosos ad fugæ studium converteret, quum Ducem audirent animadvertere in suæ farinae complices. Nam Princeps Præfecto dederat in mandatis, ut Remsanæ vallis omnes Præfecturæ Schorndorphensi juratos adesse præciperet, ad urbis mœnia sine armis, quam rem dicto citius effectam haberi.

Agricola Remsani primâ lucē juvenes senesque Schorndorphi propè muros (ut iussi fuerant) inermes adparent, Principis edicto tandem, sed æquo serius audientes, hoc cunctis mandato concussi, nonnulli male sibi conscii diffugiunt, pars in saltuosa præruptaque loca, quæ proxima noverant, pars in finitima imperii municipia, ubi tum se tutos fore putabant, donec tanti diffortunii perspicerent eventum, plerique tamen ad Schorndorphia mœnia tremebundo pectore stabant, quamvis insones. Attamen in tanto, quod fieri solet, periculo prorsus exanimati metu, complures incerti quid agant, in agris dubio gressu, nunc huc nunc illuc ire, redire visî, quorum pars major, à Ducalibus intercepti, trahuntur ad Principem, qui vinculis onerati, rapiuntur paulò post ad supplicium. Quidam suis quoque factis diffisi, moniti ne concederent illuc, aut præstò adessent, obfirmato animo periclitari malunt, quàm domum, uxorem, liberosque deferere. Quid utilitas? convenit ad Schorndorphi mœnia jussu Principis ingens multitudo, nihil armorum gestantes, præter venabula, dimidiatas hastas, holoperdas & gladios. Mos enim Württembergis, vel amicos visentibus, arma gestare. Stabant agminatim Remsani, quid futurum nescientes, anxii tamen inauspicata divinabant omnia.

Interea Princeps armata manu, ingenti tam pedum, quam equitum numero, non aspèrando prorumpit è mœnibus, illicò quod imperaverat, incermos Remsanos, & impense trepidantes, armis undèquaque velut indagine claudunt. Stabant exangues milereque pallentes, uno agmine omnes interclusi. Dux Huld. præter lorica inductus ærea corporis integumenta crurum tenus, vectus equo feroci, cujus frontem pariter ac pectus ærea lamina tegebat, inter equites adproperat. Quo viso Remsani vertice nudato, flexoque poplite, pro more gentis, afficiunt honore Ducem, jam noti ea quæ nuperrimè petulantia ferocientes. Dux in medium protinus agmen, cum patricis equitibus intromissus, ad hunc ferè modum locutus est.

Demiror equidem Remsani, quæ cecitas quæve (malum) dementia vos adeò cœperit, quod præter jus & equum, fidei prorsus oblit, contra me, Principem vestrum suscepistis arma, nec ullo quisquam pacto vos in viam reducere potuit, nunc verò veluti victimâ statis inter sacrum & saxum, imò quod nunc ipsi videtis, inter enses & hastas occlesi, quos impetu facto perdere atque adeò pro merito vestro trucidare liceret, si liberet. Ego verò multo æquiore in vos, quàm paulò ante in me fuistis animo, nulli vim facturûs, in id entar, ut imprudenti venia, sceleroso pœna, sit in promptu. Vos igitur armâ deponite, sceleratâ factionis auctores indicite, curandum censeo, quo pacto talis in posterum devitanda puniatur injuria.

His verò dictis extemplo Ducales Remsanis utpote captivis illudere certant, gladios ad hastas in acervum portare cogunt. Interim sibi quisque Ducalium quod ardebat accipiens. Quidam Remsanorum tanto pavore percussi trepidantes, ut etiam crumenas ære graves, fortassis ad fugam paratas, una cum armis imprudenter abjicerent. Quæ res militibus opportunam rapiendi præbuit aniam. Depositis armis turba seditiosorum stabat, & animo prorsus effracto. Protinus accedunt delatores.

res, qui nominatim seditionis auctores indicabant, pars infami digito notabant, etiam parvi delicti reos atque adeo præ invidia nimis infontes; injecta sunt occissime vincula, defecerant jam liquet, trahuntur autem longo agmine penè centum captivi capitali crimine delati, qui conjiciuntur in carceres, opplentur ubique turres & lacunæ. Reliqua Remsanorum turba traducitur in oppidum, sicuti prius armata manu circumsepti, sine cibo potuque clauduntur in Curia Senatoria theatrum, satis araplum, sed tantæ multitudinis, haud ita capax, quamvis infra, supraque paterent illis habitacula conclaviaque, decimo cuique tamen vix erat standi locus, tantum abest, ut sedere licitum fuisset, fame, sitique tota die macerantur. A custodibus aliquando panem, vel aquam precio precarioque clanculum nacti, ne deficerent præ inedia, vicissim patiebantur. Interea torquentur majoris notæ vineti, qui tenebantur in Curia, tremore quatuntur, inter spemque, metumque languentes, ne plura.

Postera lux aderat, & jam ad meridiem vergente sole, producuntur è Curia captorum aliquot millia, quibus jam spes affulsit melior, ut quasi vita donati non cum sanguine pœnas daturi viderentur. Attamen impune non abituri. Stabant ad Remsani fluvio ripam, ne fortè occasione data quis aufugeret, tum famelici, tum sitibundi. Quum verò famem sedare non dabatur, in fluvium licebat inspicere, sed attingere non concessum. Tandem nescio quis infelicissimæ plebis misertus, de fluvio miseris hauriebat aquam, allatis è proxima leproforum domo vasis. Hic vidisses irruere more pecorum ad aequales, certatim raptis è quibus potare solebant catinis, prona labra gelidis aquis prolucebant, & concava multi manu lambebant: nam duos ferme dies, & integram noctem sine cibo potuque detenti fuerant in Curia. Consistentibus autem diu Remsanis ad fluvio ripam, sole subardenti, Dux equitum peditumque stipatus exercitu processit in medium. Quo viso Remsani procidebant ad genua Ducis (ut fortassis edocti fuerant) erratorum veniam precantes, jacebant humi flexis genibus ad sesquihoram, priusquam Principis alloquio dignarentur. Inter aulicos Consiliarios (annuente Principe) collatis capitibus consultatum fuit: Ad postremum surgere jussis, à Praefectorum quodam Principis animus aperitur, in praesentia scilicet, animo clementi vitam donari factiosis à Principe. Quamvis universi contra Ducem suum perniciose moliti fuerint. Attamen ut in posterum fidei tenaciores esse velint, neque committant unquam, ut bellis intestinis implicentur, immemores avorum suorum, præterea sua Praefectis arma dedant, longis hastis, arcibus integumentis, aneis item balistis, tormentisque post hac non usuri, præter gladios & pugiones, præter venabula, dimidiatis hastis, armorum nihil gestent. Ad hæc articuli compositi dudum litis in corona legebantur, ad quos conceptis verbis universa turba jurare coge-batur.

His actis captivi trahuntur in propatulum, catenis onerati, stragulis & vili tegete circumtecti, ne nudi prodirent, complures enim comprehensi fuerant ad sellas in opere, quin abjectis quoque vestimentis occultarant sese, vel in fœno vel in stramine quàm plurimi, qui sic deprehenso fuerant se-

minudi. Quare ne propudiosè proreperent in conspectum populi, suum quisque tegumentum lecti circumtexerat: Rei statuuntur ad subsellia judicum, quæ sub dio strata fuerant, reliquis Remsanis, qui paulò antè juraverant, adstantibus reis ut causam dicerent, permissum fuit. Praesto Dux aderat, nec latum digitum discedit à tribunali, non iudices, at equo insidens auscultando, quomodo suam quisque causam defenderet, quid multa: astabant trepidi rei, qui præter mortem nihil sperabant. Iudices verò tam gravitate quàm Justitia spectati, decem omnino de tanto captivorum numero pœnae capitis adjudicabant, eorum capita pro portis suspendi jussim, quo terrerent inique factiosos. Reliquis autem captivis plerisque fuit interdicta proprietas, nonnulli gravi multabantur aere, reliquam nihilominus vitam cum ignominia degere coacti, pars Magistratus honore spoliati, pars armis omnibus præter cultellum quo panem scinderent, exuti vagabantur. Proscripti, verò plus quadringenti de Remsanis, qui capitali supplicio fuissent affecti, nisi fuga sibi consulissent. Qui triennium ferme fuerant extorres, ingruente bello, rursus sunt in patriam cum bona gratia Principis recepti, tanta est rerum humanarum vicissitudo, disparque fati perfidia. Seditione Remsana providè sedata, Princeps Huld. Stugdardiam rediit, dimissa Legione.

Interea Caesar Maximilianus Auguste Comitum Germaniae Principibus indicit, illuc ad Caesarem Dux Huldricus Oratores suos mittebat, ipse venire noluit, sæpius ab Imperatore vocatus, aliud atque aliud causatur. Eò tandem res pervenit, ut ad locum constitutum Caesareus Legatus, ac ipse Princeps adessent. Quare Caesar Episcopum Salzburchensem, Cardinalem Langium ad Ducem Huldricum Blaubeysam Wurtembergie ditionis oppidum, mittit Legatum, conveniendi gratia Ducis, quo & ipsum venire mandaverat. Dux verò decem virorum milia, ut armis, ita proceritate corporis excellentium secum trahit Blaubeysam. Vidi ego parvum quidem suorum agmen, sed armis & juvenum vigore præclarum, quod vel Caesar ipse videre cupivisset, mirandum, aut quattriduum colloquiis hisce privatis est concessum, illic & Episcopus & Princeps seorsum, sine arbitris multa locuti. Discessit uterque, Legatus Augustam, Dux in patriam. Quum verò Wurtembergi patrias ad sedes remeant, Comitibus ab Helphenstein ditionem transeuntibus, quæ Wurtembergie finitima regiuncula, ipsa satis amœna, vini tamen impatiens, sed feracissimi tritici, fœni-que. Dux inter eundem, suos subinde recenset, & reis integumentis à capite ad genua munitis, ex quo equo; sed velocissimo fretus, agmen nunc inter primos, nunc inter postremos circuit, & suos contemplatur. Interea sui Principem tollunt ad astra, Fortitudinem laudant, qui nec æstu, nec siti nec fame fractus ad agmen adesse gaudeat. Ille staturam, alius arcum thoracem, alius auricomas radiantis galeæ pennas, alius equitandi peritiam, alius aliud in eo suspicit, & acclamatione probat. Nam dici vix potest, quanto ea gens sit in suum Ducem affectu, Dux equo nonnunquam propius accedens, quomodo pro fistula flatu, tympanique crepitu sit incedendum, belli rudiores hortatur, Tri-

buni quoque, & qui militiæ peritiores erant, quorum copia tum aderat, circumeunt, jam velut in hostem pugnaturi læpius aciem instruunt, & ordines constituunt, donec medium diei processerat, & ipsi viæ multum superaverant, divertiunt igitur in ipso meridie in vicos Comitum corpora curaturi, nihil mali vel subornantes vel suspicantes.

Erat autem *Hiltensburgum castrum*, Comitum, haud ita procul, de quo custodes arce tormento jaculantes campanam, in qua multi sedebant, patinis & poculis intenti, quamvis illæsis omnibus (per conclave multis refertum viris) ictus abiret, tamen *seditionem non parvam concitavit*, concurrunt & ad arma, ad arma clamatur. Dux ut erat indutus in medium patris equestribus illico prorumpit. Et hujusce tumultus causam, quærens, indignissime *Melis ab arce* velut è sublimi se suosque despectui haberi, *nixus universam valem unum cum vicis incendio perdere, obvios quosque ferro premere, tantum facinus ultimum ire*. Quare territi omnes Würtembergi, aderant vicini Kurchani, Wilenses & alii, qui flexo poplite Principem venerati, fandi copiam nacti, summo pererogitabant, ne vicini, hujus rei penitus ignari, perderentur, ne pauperes Coloni, plecterentur, si quid insidiosi custodes ex arce deliquissent. Verum si non aliter fieri possit, ad arcem expugnandam, se fore primos & promptos, modo miseri Coloni prorsus innoxii, sint in tuto. Quibus auditis castrum jubet expugnare, & quoquo modo capere, dicto citius adversus collem festinant, colubrinæ, falcones, & nonnulla justæ magnitudinis tormenta, quæ campestri prælio trahuntur idonea, crepitant adversus arcem. Hoc viso custodes elapsi diffugiunt, & castrum vacuum relinquunt, tormentorum tonitrua, tum viro- rum clamor, fremitusque, tota valle personabant. Comitum conjux audito tumultu, reque percepta (nam proximè in oppidulo Wisenstaig Comes se plurimum continebat) festinat ad Principem, quem prece mollire conabatur, ut coëpto desisteret, affersens adhuc arcis claves, aperire volens, ipsa prægnans ante pedes Ducis provolvitur, visam Dux oculis allevat & bono jubet esse animo. Sed interea securibus fracta dissiliunt portæ. Orat præterea Comitum conjux, ne quicquam devastaretur, usque ad sui conjugis adventum. Comes enim ab Helfenstein in Comitibus Imperialibus, Augusta tum fuit, cui (quod malum malo adderetur) equus ungulæ ictu cruris infregerat. Dux arcem præsidio deluis munit, & iter Stulgardiam versus continuat. Non multo post arcem jussit comburi veluti suspectam & Würtembergis inimicam. Sic improborum perfidia custodum sedes æterna vertitur in cineres.

Haud ita multo post, *Max. Amilianus Romanorum Imperator*, è vicis excessit, ibi bellorum fomites undique suboriebantur, inter Reutlinganos & Principem non admodum conveniebat. Est enim Reutlinga Rom. Imperii municipium, vicinum Würtembergensibus, uterque conteminitus ager, confines sylvæ, conjuncti limites. Accidit autem, casum an industriam, dubium, quod è Würtembergicis saltuariis quidam Reutlinga à civibus intra mœnia, occideretur. Re quâ comperta, parat ultionem Princeps, contrahit exercitum de suis subditis, ex

Tom. II.

improvisò in media hyeme Reutlingos, obsidione cingit, & adductis ingenti mole machinis arceis, quas Bombardas vocant, oppidum (præmissis ante paulum, qui bellum indicerent) oppugnat. Oppidani subito diffortunio perterriti; sed non fracti; protinus oclclusis portis, pro muro strenuè pugnaturi, stabant, tormentis in castra favillimè fulminant. Notum, quò facilius oppidum servare, queant, erumpunt suburbanas egregiè constructas ades, ipsi sua sponte comburunt, muros acervo projectilium saxorum indefessè muniunt, spera capiunt, hostes in tanto frigore non posse durare; erat enim circa natalem Christi, quo tempore frigora sunt latu difficilia, quæ tum maximè sæviebant, nix alta jacebat, sole proximè ad aquarium festinante, perierunt è Würtembergis multi frigore. Præterea esus & potus gelu concreta fauces militum molestant. Ingentes flagrant ubique pyræ, magni conspiciuntur ignes, apud quos Würtembergi se defendebant, quoad potuerunt, ab urenti gelu. Dux verò nihilo segnior ad urbem expugnandam, totus accingitur, vili sago rectus, & rusticano pileo, circuit, hortatur suos, ut animo forti frigora perferant, & doment, jubet ignes fieri, casulas infodi subterraneas, brevi tanto labore defunctos fore. Stabant immenso, numerosæ Bombardæ hiatu, quibus in tecta perdius & perniox, absque ulla intercapedine crebris tonitribus irrumpit, igneos globos è machinis arceis, atrocius injicit, & extrema malorum mala civibus indefessè minatur. Oppidani rebus suis nequaquam diffisi, strenuè patriam defensitant, nihil intentatum relinquunt, quò resistere queant hostibus, adfore propediem iusidium, vel ab Imperialibus oppidis, vel à Suevico Fœdere, literas quibus auxilium rogarent, huc illuc missitare frustra nituntur, intercepti tabelliones ad Principem trahebantur, ab illis explorat omnia Princeps, quæ fierent in oppido: Quapropter iniquiore fortuna, quàm obsidione premebantur oppidani, quibus cum sævo Bruma gelu dimicandum quoque fuit. Nam densa glaciæ aquas obduerat fontes rivique frigore constiterant. Cives aquarum primo laborabant inopia, si (quod sæpe fieri solebat) igneus ex arce tormento globus supernè fuerat illisus in tecta; laturus incendium, hunc non flumine, sed fimo cogeantur extinguere. Deinde nulli civium vel farina, vel usu lignorum, vel aliis rebus adversus obsidionem necessariis, usque adeò provisum, ut oppugnationem diutule ferre possent. Humiliores domos pro focis utebant, etsi manuariæ molæ pro necessitate fuissent extructæ; tantæ multitudini pauca sufficere non potuissent; præterea magna inuri pars arceis eversa in machinis & horrifono tonitru concussa corruit, altæ Brumali gelu fossæ concreverant, hostibus aditum præbebant hæud ita difficilem, quibus malis oppressi Reutlingani Huldricus Principi se dederunt, Princeps urbe præsidio de suis munita, domum se recepit.

Commentariorum Libri primi

F I N I S

166

F 2

COM-

COMMENTARI DE WURTEMBERGIÆ REBUS GESTIS, HULDRICHO PRINCIPE, Liber II.

PRincipis Huldrici factum universas Urbes Imperii territat. Et quo magis Württembergensi Ducatui vicinæ fuerant, eo vivebant anxius, eam ob rem singulæ protinus arma lustrare, saxo projectili, muros armare, colubrinis & falconibus aërias turres munire, bombardas educere, portis custodiam præficere, signa novare, hastas & enses extergere. Corporis aërea integumenta studiosius expolire. Denique nihil eorum omittere, quæ facere videntur, ad usum belli, fuit jamdudum *Fœdus, inter Suevos illud*, fortassis à Majoribus excogitatum, quò pacis alma studium vigeret. In eo Fœdere multi Principes in Germania superiori, multi Episcopi, complures Abbates, Principes, Comites, Barones, ac Nobiles, Urbes insuper Imperii Romani plurimæ maximæque, quamvis id Fœdus è Francorum, Noricorum, Vindelicorum, Bavarorum, Suevorumque Proceribus longè lateque percussum fuit. At tamen uno titulo *Suevicum Fœdus* appellabatur. In horum Fœdere Reutlingia quoque fuit, ob id extemplo res ad Fœderatos delata, Reutlingam sc. ab Huldrici Duce Württembergensi, captam) tumultus haud ab remagnos excitavit. Cocunt Fœderati, semel atque iterum concilia cogunt, Dux Huldricus expugnationis Reutlinganæ rationem redditurus, si modo velint admittere, suapte sponte prodibat, Fœderati, Ducis insignem proclis audaciam, Reutlingæ præterea deditionem ferentes indignissime, *audire Ducem nolunt*. Adde quòd *Interregnum* mortuo pridem Cæsare maximo Emiliano belli minas portendere videbatur. Fœderati non diu cunctantur, bellum Württembergis indicunt, per *fœderales* ex more Nobilium pueros duodecim, qui præfixas equestribus hastis ad Principem literas ab hostibus singularem subscriptas ferebant. Quos Princeps humaniter acceptos ac aureis nummis opulente donatos impune remisit. Hic actis utrinque paratur exercitus. Dux Huldricus, fidens animi, fervidus juvenis, *periclitari cum suis maluit, quam Reutlingam gladio partam restituere*. Ob id è suis illico subditis habere delectum parat, oppidis suis arma, frumenta, currus, qui devehent bello necessaria mandat. Bellicas ex ære machinas ingenti mole fabrefactas protrahit in propatulum, pulvere sulphureo, plumbeis item globis affatim provisas, animo forti, propulsurus è patriis agris hostem: adhuc ne duceret in prælium suos bellandi fortassis imperitos, ob diutinam pacem, misit è Nobilibus aulicis Johannem Leonhardum de Rischach, qui stipendio conducere Helvetios. Est autem familia de Rischach apud Suevos, exterosq; tam belli Virtute, quam rerum civilium. Prudentia *verè nobilis*: Fuit ante paulum invictissimo Cæsari nostro Carolo V. atque adeò Romanorum, Hungarorum, Bohemorumque Regi Ferdinando non in postremis amicis Eck de Rischach Eques auratus, cujus auspicio ductuque (nam pedestri plerumque præfuit exercitui) rem sapissime bene gessit, uterque tum in Gallis, tum plurimum in Pannoniis, ubi etiam vitam in bello finiunt, dignus qui non mea Carica sed Attica quadam Mula posteritati commende-

tur, obticeo tot Eberhardos peregrinos Huldricos, Nicolaos, Friderichos fortissimos à Rischach quos ego novi. Nec depingam nunc tuo colore clariss. Du. Joannem Wernherum à Rischach Ordinis Teutonici summum in Germania Dynastem, quem tam politiore Literatura, quam Jurisprudentia (quod ipsa etiam invidia fatebitur) longè prestantissimum, atque adeò omnium Studiosorum Mecœnatem, Nobiles & ignobiles verè prædicant, amant, & verentur, ob eam rem gens ea talis in Suevis qualis olim Romæ Fabiana domi forisque nobilissima. Paucis post diebus viginti Helvetiorum millia Studgardiam numerato divitem manu stipendio venerunt. Quos Princeps unâ cum suis educere decreverat in hostes. Sed mutato consilio surgentis (nam conscripserat triginta virorum millia) decies mille viros proceritate bellicæ peritiam præstantes jungit Helvetiis, ad arma reliquos impensè esse paratos, ut si veniat usus, educantur in subsidium. Dux exercitu satis ut videbatur instructo, contendit ad Blaubeysiam suæ ditionis oppidulum, illic hostibus ingressum præclusurus. Alacris animis Princeps, adhuc ætate florenti, fortunam belli cupit experiri. Traducit illuc ingentes & innumeras bombardas, largissimum præterea commearum convelit, sed frustra. Fœderati copias quantum possunt, cogunt, hastatos milites, ære merentes undique conscribunt, paucos intra dies plus triginta milia peditum, adhuc equitum octo millia contraxerunt. Quorum pars maxima bellis adfuerat juvenis collecta, de Bavaris, Vindeliciis, Noricis, Francis, & potentissimis Imperii Civitatibus, in Suevicum Fœdus jurare solitis, cogebant, exercitus, Cæsari quoque Romano negotium facturus opibus, armis, & reis bombardis, tam validus. Imperatores erant Bavarie Dux Guilielmus, & Georgius à Fronsberg Eques auratus rei bellicæ peritissimus, cujus etiam postea quoque Cæsar Carolus V. in Italia, Galliaque res multas præclare gessit, audito quòd Huldricus Württembergie Dux, ad Blaubeysiam legerat, & Helvetios ad se stipendio pellectos accessiverit, extemplo Suevici Fœderis Duces Ulman (quæ Blaubeysia finitima dives Imperii Rom. urbs) copias suas adducere destinabant. Interim cum Helvetiorum Primoribus agunt Fœderati, missis ambobus eorum Legatis, ne Ducis Huldrici negotio bellum se nunc immisceant, suos abscedere jubeant, memor factæ pacis inter Cæsarem Max. Emilianum, & avos nostros, pacem tranquillitatemque servent, quàm contra Fœderatos, atque adeò Romani Regni Proceres arma sumere, quibus in oïde degere liceat. Hoc audito Helvetii suos abscedere *non* *per nuncios imperant*. Quibus autem dicentibus in trivio Dux, animique dubius est: *stetit* ad suos, ad hunc modum locutus: *Quæ mentis terram, fortissimi, omnem spem, cunctamq; belli formam collocaveram in Helvetios, quorum præsidio parum tuersines, hostesque propulsare potuissem, nunc in arctam coguntur nostra copia, viribus exutis a hosti ludibrio, mihi damno, quid enim prodixit, eto care gentem bellicosam, nisi decernere cum hoste se*

diffet animo, nihil omnino periculi fugiturus. Est vero jam quod gaudeat, quodque sedulo triumphet hostis. Quod ad manus antea quam fuit ventum, ad unum victi sumus, non ignoro de nostris esse viros adprime strenuos, quorum triginta millia producere possumus ad pugnam, genuina quadam animi fortitudine praeditos, ut bellandi propter diuturnam pacem prorsus ignaros: Quare domum recedite, pro virili vestra, pristinaque Fortitudine pugnate pro patria, quantum licet: Ego vero licet extorris & exul patriis expellar sedibus, haud quaquam tamen abjecto prorsus animo quiescam, donec auspice Deo, vitam meam, favente fortuna, vobis restituar, cuique digna factis premia redditarus. Hoc audito Wirtembergenses magno fremitu fortunam suam, questum, quod non liceret ad manus pugnare, collatisque signis, Martis aleam tentate, domum quisque suam dilabuntur.

Princeps auxilio Helvetiorum destitutus, animum prorsus abiecit, nec oppida praesidiis, nec arces militibus (de gente sua licet bellandi gnaros haberet quam plurimos) satis opportunè munire potuit. Adventum hostium non armata manu, neque collecta multitudo, quod maxime cupiebat, expectans; sed divisim in loca munitiora suis, hostilem imperum vel inhibuit, vel quoad fieri potuit palantes in ordinem redegit. Suevici Foederis agmen interea loci castra posuit ad *Heidenheim* (aras Flaviae quidam vocant) inveni illic olim in vetusto saxo literas grandiuiculas Romano more incisas, at jam praeter vetustate fugientes, & exefas, ut legi non queant, quibus omnino quid vellent in dubio fuit, nisi quod conjectare potui, non abs re Doctos in eam venire opinionem, qui putent aras Flaviae dici hoc oppidulum Halbuochae sylvae vicinum, cui *Helenstein* arx in aspera rupe, quae velut in civitastula tutamentum condita, expugnata non adeo facilis, cui Stephanus a Lichen adprime Nobilis, aetate senecta, praesuit, Foederatis aliquantum resistens, at, intra paucos dies, & arx & oppidum imperata faciunt. Rus ibi subalperum, non incultum tamen, strenuo labore domatur, frumenti ferax, vites ob coeli tristitiam non producit, sylvae sagis & quercubus amœna, feris aptae, cervos potissimum alunt, praeterea ferocitatis eximiae lupos, setigeros apros, paucos illic urfos videre licet, incolae praeter agriculturam pecori student habendo, aes effodiunt, ferrum procudere docti, survis adprime piscosus per vallem fertur exiguo prorsus alveo, sed interim stagna plurima ex industria facta praebet, Brenz ei nomen, qui volvitur paulo post in Danubium. In eo tractu Monasteria tria fuere magnifice condita, censu reddituque satis opulenta, Kungsbrunna, Anhusia, Herweringa, quibus in fidem protinus acceptis, per Halbuochae iuga faciunt iter ad Vulsam fluvium properantes, prope *Gappingam* castra metati sunt, oppidum campestri loco litum, turribus altis, vallo fossisque, satis egregie munitum.

Praefectus ejus oppidi Philippus a Rechberg cognomento Longus, quod a proceritate corporis impositum habebat, Vir nobilis, & genere & opibus, bellicae rei non imperitus, ævi maturus, is in Ducem spectata fide, pro patria mori multo potius, quam cum hoste pacisci decreverat, mania in deditionem petentibus Foederatis, animosè respon-

tradatur oppidum, portis oclusis, cives in muri propugnacula constitutos, hostibus opponit. Hoc audito, Foederati bombardas expediunt, oppidi munitiones aggrediuntur, æreis undique machinis civibus horrorem forsan incussuri. Verum Praefectus una cum civibus strenuè repugnant, æreis assidue tormentis in castra sæviunt, ad murum propinquant, emissis eminus globis, ad Acheronta mittunt, plurimos ceu fulmine tactos interimentes. Telis ultro citroque missis, plusculum dierum, utrinque non sine damno perseverat. Erat ad muri latus turris antiqua quadrangularis extructa, lapide quadrato, quam praeter alias acris oppugnabat extrinsecus hostis, ejus ruinam formidabant oppidani, timebant enim, ne collapsa urbica tecta ruinis opprimeret, aut fossam complendo facilem praebere accessum obsidentibus. Ob eam causam Praefectum vel invitum compellunt ad deditionem. Qui tamen abjectis oppidi clavibus, ipse neque prodire in medium, nec in Foederatorum verba jurare voluit, persistens in arce, quam in urbe Ducis nomine habitabat, donec publica fide per Foederatos data, liceret abire, quocunque libitum esset. Si Princeps tali moratos in Ducatu suo more Praefectos habuisset, haud dubie majori sanguine Suevico Foederi constitisset hoc bellum. Rechbergus ille non multo post, quendam ex eo numero, qui conspiraverant in exitium Ducis obvium, transiit hausta non impune feres, inquit, quod Principi servus, ignobilis Nobilibus indixeris bellum. Ea Regionis pars, praeterquam quod vites raras parturit, alioqui satis amœna, frugiferaque multis ab omni parte convallibus admodum jucunda, sylvas hinc, illinc ostentat amœnitatem ludentes, arborum fertilitate commodas. Pagi per vallem (quae Vulsana de fluvio Vulla vocatur) pulchris ædibus urbano ritu conditi, frequenti cultore celebres, denique vi pecorum, cultuque ruris opulentiam jactantes, hoc interim Foederati milites infestabant, praesertim quae vel ad victum, vel ad pabulum facerent impune rapientes, arces utrinque montibus impositae late conspiciuntur in hac valle, quas licet expugnatu difficiles ultro deditas audivimus.

Interea missi qui *Blaubergam*, cui *Wolfgangus* a Rechberg praesuit, quam Nobilitate, quam juvenili praestans animo, restitisset hostibus, nisi vihus injuria temporum, civiumque calamitate deteritus, in melius consilia sua retulisset, oppidum & arcem Suevico Foederi dedebat cum opulento Adonasterio. Ager in his Regionibus asper, alpestris contingens, arduus cultura, vitis impatiens, at frugum feracissimus, nemorum praeterea fecunditate prosper, in eo tractu inio a fonte Nicri ad Blauum, deinde ad Licum & Oenum rursus ad Danubii ripas & ortum, hinc per Saltus Hercyniae sinistrorsum ad Nagoltum, hinc ad Francos usque per iuga montium, populus asper ad laborem natus, parco parabilique victu contentus, non nisi festo die laetius agitare, genioque indulgere. Nuptias quoque sumptuosè pro opibus suis celebrant, alias aquae potiores, potissimum lacte victitant. Quid? quod probro datur foeminis aliquando vinum bibentibus insuper ad pocula si qui frequentes agricola sedent, prorsus audiunt male. Nec molli vestitu nisi feriatis diebus incedunt, alioqui fortes

& pugnaces, modo rituq; viventi veteres Suevos ad huc referunt, quasi robustissimæ Suevorum gentis reliquæ. Gappingis igitur in deditioem acceptis consensu collo Kurchani versus abijt exercitus. *Non ita procul à Gappinga balnea multi nominis extant, non suapte natura calida, sed ahenis igni subiecto calefiunt, ad sanandos omnifariam morbos adposita.* Ab amaro (qui propemodum vini præ se fert acrimoniam) quem servant aquæ sapore nomen sortitæ sunt, ibi Bollenis ager vicis, frumentis, sylvis jucundus: Hac transeuntes Aichelbergam jam vetustate collapsam speculam, quam Comes Aichelbergus incoluit olim, prætereunt in villas interim prædabundi milites evagantur, *edicto tamen Imperatorum multo ante cautum fuerat, ne quisquam militum prædaretur agros, nimirum stipendio quod singulo mense præstenti pecunia numerabatur, contenti manus à rapina continerent. Verum tanta perditorum plerumq; hominum colluvies, nec ferro nec laqueo compimi potest, ut abstineat unguis admodum viscosus, & ad scrinia compilanda nimis adjectas manus.* Bonis ego non detraho, qui gloriam, vel in initia quærunt, sed hisce mille cruces optârîm, qui pro nihilo ducunt occidere, furari, ne dicam prode, dum modo nummis onusti domum redeant, aut in præsentia gulæ, Veneriq; serviant, paulò post ad infernos manes agminatim descensuri. Quid multa? illinc rectâ proficiscitur exercitus ad Kurchæ mœnia *misso præcone, qui VVeilham oppidulum posceret in deditioem, exemplo VVeilhamis se Fœderatis dedere destinârunt, Electis ad eam rem Senatorculis duobus, aut ad summum tribus.* Est enim civitatula non admodum grandis, habens infra supraq; suburbia semulto majora, homines in eo simplici, rudiq; prorsus ingenio, sed viri, si res poscat, haud ignavè pugnaces, ad quatercentum, qui se continebant intra muros, expectantes eorum reditum, quos ut se dederent jamdudum ad hostilia castra legaverant. Ast verò dum conveniendi Ducis Bavariæ captant occasionem, dum eunt redeuntq; nimirum cunctabundi, *funestus militum gregiarum catervis, qui fortuito confluerat ad VVeilham mœnia, circuire cœpit vallum.* Nam qui fuerant intus, agebant otia, neminem lædere, sed è muro, colloqui cum milite, panem projicere, veluti jam facta pace, solebant, hic è Fœderatis unus extra muri vallum æneo tormento protinus emissus in aëra, expugnandæ civitatulæ signum dedit, fit illic concursus, fit clamor: Ad arma, ad arma. Jam qui muri pinnas observabant, ab hoste foris æreo falcone petebantur, ipsi interim non ausi referre, prius à Senatu capitis pœna cautum fuit, ne quempiam læderent ex Fœderatis ad deditioem parati. Sed interim totus in expugnando muro miles erat, fortè fortuna in oppidum tralata scalæ fuerant de Suburbiiis. Et rotæ partim in fossam cœno turbidam (detractæ plaustris) demissæ jacebant. Miles igitur ablata conscendendi muros ansa, cum impetu fremituque portam prætentis hastis invadit. *Evisis è cardine foribus unis, ad alteras evertendas & hastis & securibus accedit.* Civis, hoc viso, fortissime resistit, ac ut res exposcebat, absq; Ductore, sua sponte, militem nunc lancea, nunc gladio retundit, januas catenis ferreis implicitas mordicis arripit, ac vi tentat, ingentia saxa, quæ fortè fuerant ad inanum templi extruendi gratia huc volvit, & hastas perparentes portæ rimas ab oppugnantium viribus;

aliquantum distractas insertas, ferro absciidunt, & prorenata militibus obsistunt. Non enim audebant contra Magistratus edictum æreis uti machinis, donec ad summum propriè discrimen venissent, ibi tumultu procul audito, *Tribunus quidam militum, admissus celeriter equo festinus adcurrat, milites objurgans, atque adeò verbis verberibusque repellens, sacramenti militaris admonet, quòd in deditione absque ductu jussuque Imperatoris ausint arma relere.* Milites tandem fremitu multo discedunt ab oppugnatione, quæ res civibus bono fuit, eorum nullus evasisset, opinor. Quin eorum bona militum prædæ fuissent, Fœderatorum militum plus duomillia foris erant. Civium non plures quadringentis, quorum pars minima tuebatur portas, reliquis in muri propugnacula divisis. Qui verò stabant ad tuendas portas tor oppugnantium (licet hostis angustè consisterent) insultus diu ferre non potuissent. Deum immortalem! qualis indignatio, qualis execratio erat inter sceleratos milites, partim quòd lætè nimis egissent, partim quòd è faucibus erepta præda videretur, alter alterum ignaviæ ferocius infimulat. Erat autem oppidulum, pecore multo, suppellectili multa repletum, nec sine pecuniis quas in templum cives deposuerant.

Interea Fœderati non procul à Kirchheim in viridi valle, sed extrâ relijectum Jesingæ castra posuerunt. Est hoc oppidum suapte natura, deinde vallo fossaque, turribus, atq; adeò mœnibus arduis & natura & humana gnàviter industria munitum, plano loco situm, clivos habet vitibus undique confitos. Ager alioqui frumenti ferax, sylvæ circum sagis & quercubus umbrosæ, feris abundantes. Rivi per convalles jucundo murmure mœnia præterlabuntur, quos alveo facto pro magna parte intra mœnia ducunt, ac per vicos discurrere faciunt. Civilis in eo oppido populus, ad pugnam sortis & acer. *Odium templum fuit ejus Regionis incolis commune, unde nomen habet, illuc à Theck Illustrissimi quondam Duces itabant Deum salutatûri.* Fœderati ne otiosi sederent, nonnullos è Tribunis mittunt, qui caperent finitimos ei Præfecturæ vicos. Quibus in deditioem protinus acceptis, adesse diò citius ad castra licuisset. Verum neque Tribunis & Nobilibus quibusdam sine præda redire libuit, militi gregario capitale fuit agros urere, colonos prædari. Verum tamen quàm Tribuni pleriq; rapinis inhiarent, cumulandisq; manubiis intenti rura passim popularentur, ad eum modum cæteri præsertim veterani benè nummatis agricolas adorti, vel vita vel pecunia spoliant, equites ruri vagantur, hinc armenta ovium pecorumq; greges abigunt, in Bavariam aut ad Francos. Quid? quod plurimas quadrigas vino graviter oneratas Augustam versus abducerent ipsi Duces, præter ingentem prædatiis pecoris multitudinem. Post plusculum dierum Fœderati castra solvunt, intactis omnino Kurchanis. Dum verò, quòd videbatur, securus malorū longius intra vallem splendens exercitus ibat, ex oppido quidam de turri sublimi jaculatur agmè ærea machina (quam Colubrinam vocant) iectus ordinis alam turbat, quàm fortè corripit. Arreptis ad Stygios manes militum nonnullis, quòd cum ferrent indignissimè quotquot aderant doryphori, conversisq; signis, uno velut imperu sine scalis etiam, volebant oppidum protinus expugnare pariter ac

ac evertere, quod mea quidem sententia non sine sanguine capi potuisset, egregie munitum. Sed Imperator in ordinem reduci militem, signa procedere, viam continuare iussit.

Jam ventum erat ad Nuringam, quam Domina Brandenburgensis dotis nomine tenebat, ob eam causam Nuringani fausto mehercle sydere bellum seditiam non experti, debebant ab armis otiosi vitam, cum vicis in eam Praefecturam pertinentibus, hos igitur illatos miles praeteriit, Neccarum trahens in sylvam Schonbuch, Tubingam versus abducebatur, ejus sylvae longitudo continet decies mille passus, ejus autem latitudo non ubique pari modo metiri potest, alias quingentis, alias mille, alias bis mille pallibus evagatur, interjectis aliquando campis & fluxibus, aliquando vicis, ac oppidulis interpositis, in amenissima rura dispergitur. *A pulchritudine proceritateque fagorum sylvam Schonbuchiam nomen habet, tanta ferarum praesertim non usque adeo ferocium fecunditate scatens, ut illac transeunti fuerit ominosum, nisi cervorum pascentium, & sine pavore liberęque vagantium, conspexerit armenti specie grandis agmen*, in ea potissimum sylvam se Princeps oblectabat, dum fortuna sinebat. Ac praeter alias in ditione sua sylvas, quarum per Hercyniae saltus, & ubique per alpestria (quibus ea Regio clauditur, auroram versus) multitudinem gloriatur, praeter nemora sparsim videntia. Schonbuchae gaudebat amenitate, illic diu noctuque more Majorum venatui deditus, obequitabat Autumni tempore cervos intra cavam nonnunquam sedens arborem figebat, adventitios praesertim, hyeme vero sylvestres apros venabulo excipiebat. Aestate saltus indagine claudebat, feras agitando, a summo saepe mane diem terebat, ad vesperam usque sine cibo potuque, non sine molestia sectatorum. Est in ea sylvam arx parva quidem, sed atfabre condita, quae fessum labore venandi Principem excipiebat, cum paucis & intimis quidem aulicis ceteri vel equites, vel venatores in praediis illic agebant, jacentes in feno. Nam Principis haec domus ad voluptatem potius, quam ad amplitudinem, fabrefacta fuit a primo Wurtembergorum Duce Eberardo Barbato, quam muris quidem latis, & ad prohibendum quoque impetum celsis adificaverat, intus planities exigua, ubi domus edita lapide camentitio educta, tria complectens aut ad summum quatuor tabulata, ubi Principis conclave, & Nobilium habitacula, tectum planum, non Germano, sed Italico more conditum, intus ad ingressum domus, Atrium familiae destinatum, solum ad reficienda corpora, non illic vel habitent, vel somnum capiant, foris, ut dixi, stabulantur equi, manserant equites, interdum nemo nisi Nobilis intro mittitur, custode portam adservante, fossam praeterea circumduxerat idem Dux Eberardus (ad instar arcis omnia) cum ponte sublicio, pensiliisque, quem noctu subtrahere solent. In monumentum portae Dux Eberardus proximę ad hanc arcem Monasterium condiderat Canonicos Regulares, quos Caputiatos vocant, longius ascitos addiderat amplis redditibus & censibus condonatos. Erant aetate nostra Viri doctrina, vitaeque puritate conspicui in eo Coenobio, quibus Antistes praerat (quem vocabant Praepositum) Theologiae Baccalaureus non imperiosę neque cum fastu, verum demissus animo regebat domum, tam parere, quam praesse, paratus u-

animi voto vivebant, non superstitiosę quaesitis ad eam vivendi formam regulis, divinis adstabant, & horariis cantuunculis more Canonicorum, dein celebrabant divina, reliquum tempus lectioni dabant, nullo ciborum delictu praeter consuetudinę communem omnium. Quin communi mensa pariter utebantur, initio sacrae mensae legebatur e Sacro Codice divinus Christi sermo, qui dabat ansam disputandi, imo colloquendi de rebus altę perpendendis. Erant autem plerique Magisterii titulo decorati, Theologiae sectatores indefessi, colloquio cum mensa sublato, suam quisque cellam repetebant amantes inter se, nec ulla in re discordes, *in eo conventu Gabriel Byel*, eruditione juxta pietate clarus vitam suam finivit. Princeps Eberardus in eodem Coenobio vita functus voluit sepeliri. Qui non ita diu postquam creatus in Ducem fuerat, morbo Tubingae correptus, obiit diem suum, tralatus illuc magna Canonicorum, Monachorumque veneratione, sequentibus Tubingensis Academiae (cujus Autor erat) Proceribus atque adeo Studiosis omnibus, una cum Nobilibus aulicis, atque cum Senatu populoque Tubingensi, deducitur extra portam Lustuosiā, postea quadrigis impositum exanimę corpus adhibitis sacrificiorum quibusdam, ducitur ad eum, quem destinaverat ipse, in vivis adhuc existens, locum, de sepulchro magnificentius extruendo laborare vetabat, maluit enim sanctę magis quam sumptuosę terris mandari, sepulchrum (vulgatioribus haud impar) extabata terra cubito non altius uno, incisa Ducis armati statua, cum gentilitiis insignibus, area quod opinor arca tenebatur humi corpus, eodem quo Caputiatum habitu vestitum, tum quo servaretur a putredine variis illitum ferebatur unguentis, paries proximus Epitaphium tenebat unum atque alterum ab Henrico Bebelio Poeta Laureo, Praeceptore quondam nostro suffixum, atque adeo saxo insculptum, quod adscribere libuit ob honorem tum Ducis, tum Poetae.

Epitaphium Illustris. Principis
EBERARDI, Ducis Wurtembergensis, quod
ad Tumbam ejus positum est per H. Bebelium compositum, anno
M. CCCC. XCVI.

*Qui fueram quondam Suevorum gloria prima,
Hac jaceo tristi contumeliat humo,
Cervigera genti merui Virtute Ducatum,
Signiferum Imperii Caesar & esse dedisti,
Martis opus tractans non victus ab hostibus illis,
Suntque procul pulsi quos scelera atra foveant,
Pacis at in primis studiosus tristitia bella,
Tentonicis populi saepius ipse plagis.
Religionis amans, templum hoc fundasse juvabat,
Hic ubi post obitum corpus manere cubet.*

Te laudibus ejusdem apud Tumbam.

*Aspice fatorum seriem quicunque, Viator
Tendis ad hanc Tumbam, quia mors non abstinet
Terricolis jacet hic Eberardus praeda laceris,
Eheu Suevorum columen, qui pacis amator
Mars erat in bellis, Isachus sermone disertus,
Pectore & Alcides, superans gravitate Catona,
Te alter Macenas summo dilexit amore,
O quem Religio traxit vel castra Minerva,
Cujus urna rursus effossa Tubingam postea delata*

lata, continens adhuc integram quodammodo corpusculi sepulti vestem, in choro majoris templi denudò mandatur humo. Dictum mirum quanto Würtembergensis omnis amore Ducem, quum viveret, prosecutus sit, ingens ubique per universum Ducatum luctus oriebatur, ejus morte percepta, *Nobilitas* cordatissimum Principem, *Docti suum Macenatem*, *Religiosi Numam* suum, subditi Patrem patriæ desiendo predicabant, multa sapienter instituit ad superstitionem usque Religionis cultui deditus, illic Canonicos, illic Monachos, alibi Sacrificos, ubique ferè loci Virgines Vestales, aut noviter instituit, aut veteres auxit, additis ubique censibus, agris, ædibus, pascuis, sylvis. Argo tamen oculatus magis observabat eorum vitam, omnes enim *Religioni deditos, ab omni vitiorum labe voluit immunes esse, ceteris integritate vita longius antecedere, quin ab infamia nota prorsus alienos agere volebat.* Interim eos quoque non oscitanter in oculis ferebat, qui studiis addicti, gymnasium recens ornabant eruditionis gloria, quibus omninò quod honestè petebant, abnegabat nihil. Eo pacto multos allexit ad præclara tam Sacræ Literaturæ quàm Philosophiæ studia, concionatores Verbi Divini divite stipendio parochis adjunxit, *oppidum ferè Viris Eloquentia doctrinâ, præstantes eligens.* Nam sine consensu Principis assumere Clerum non licebat; oderat enim canepesus & angue vinolentos, percussores, blasphemos, scortatores, quos occasione capta suis præbentis privavit, aut è Ducatu pepulit, *mercari Sacerdotia nullo modo passus est, & ob id Curtisanos illos, qui Papisticis instructi diplomatis venabantur Sacerdotia, procul è suo Ducatu depulit, item Doctores istos Bullatos nunci faciebat.* Omnia ad tranquillioris vitæ statum compositorus, ævo si longiore fuisset, ac nisi Deo Opt. Max. aliter visum fuisset. Sed ad rem.

Suevici Fœderis exercitus jam Tubinga proximus, in Amerana valle Septentrionem versus ad clivum Cateobachi castra locabat. Tübingenses audito hostium adventu, dudum convenerant armati, suam quisque stationem tueri, locumque sibi demandatum defendere properabant, hi fulgentibus armis ad militie signum constiterant in foro, hi turres, hi propugnacula, hi portas adserabant. Interea qui præsidii loco fuerant in arce, conspecto procul hoste, colubrinis illis æreis & falconibus in agmen hostile grassantur, atque ad eò dum gregarius miles infodere casulas, pro loco certate, comportare stipulas certatim properatus discurrit incautè, lethali plumbo sternitur ictus velut infesto fulmine. Ad oppugnandum & urbem & arcem Fœderati bombardas instruunt, horrifonis ictibus, altas undique turres & muti propugnacula evertere conati, nec oppidi murus, nec arcis mœnia nisi divisis utrinque copiis faciliter expugnari queunt, ob ejus oppidi situm. Quapropter uni mœniorum parti tantummodo hostis incumbit, *Tubinga namque vetustate commendabilis unà cum arce, quæ tum vetus erat, imposita dorso montis, utrinque vallem scindit amœnam, ab latere Neccarum muros allutentem à Meridie, ab altera parte Ameram fluviolum, à Septentrione habet utramque vallem, vitiferis undique clivis exultant longe lateque distendit, hortipræterea pomis abundantes fonticuli unde quaq; scaturientes, viridantia prata, juga venustate nemorum*

latè florentia; magna cum voluptate conspiciuntur, arx edita muros urbis complexa captu difficilis est, oppidum de vixis in planitiem clivis, ad vallis Ameranæ latus vicos planos diducit; reliqua verò pars, quæ ad Nicrum vergit, clivosis verrucis, ascensu tamen facilibus assurgit, ad ortum verò solis in Austrici montis effossum (quod autumo) præcipitium à tergo versus Occasum ad Germanicum milliærium amœni nemoris dorsum complectitur, sed ubique multo fecundarum vitium cultu, atque adeò pomariorum fertilium proventu, mons utrinque venustus, in feracem frumenti campum declinat. Utramque vallem separans & Neccarinam & Ameranam, neq; quisquam in altera stans in alteram conspicit, ita conspectum alterutrius adimit, ejus oppidi situs & montis editum culmen. Qui resantur in arce, lædi non facillè possunt ab oppidanis ipsos autem levi brachio lædere possunt. Civi spes omnis in arce posita, quòd ea turribus arduis, & muris in edito loco vastis adprunè tuta videbatur ab hostili rabie, nec interim feriat cives, suas agere excubias, suas defendere vices, aperta nonnunquam porta foras erumpere, hostes palantes opprimere. Et ad castra quoque propius accedere, ad singulare certamen provocantes audacissimum quæque, quare sæpius accidit, ut onusti spoliis in oppidum recipere. Erant in exercitu Fœderatorum Stratiotæ ære merentes à Bosphoro, quos Thraciorum hætos olim fuisse didicant, his congressi quidam Tübingorum, pauci in fugam multos vertunt, licet ea insidiis erumperent Stratiotæ, in eo campo qui nuncupatur ab hostium quondam versione *Denfeld*, pugna facta est. Stratiotæ velitari prælio, nunc assultu feroci, nunc aufugio vitabundo Induant instantes. Verùm Tübingani dextris magis confis quam pernibus equis (quibus utuntur hi Stratiotæ) strenuè pugnantes eorum incursum fortiter ferunt: Terga dantes insequuntur; Nobilem quendam pugnantem in manibus ex equo, cuspide fixum, vivum capiunt, intra muros eum decentes, qui paucis post diebus in oppido decessit è vita, quem honorificè sepelierunt, Comitum rati. Nullas interea ferias agebat hostis, in arcem strenuè bombardæ sæviunt. Turris ad latus arcis extructa, quadrato lapide, rotunda tamen. Ex qua præsidio locati Fœderatis ingentem faciebant cladem, fama fuit in ea arce Principem fuisse cum filio Principe Christophoro, tum quadrimo, tam constanti pectore fissus loco, quòd vix adduci potuerit, ut abscederet, seque reciperet in tutum, ruentibus etiam muris. Tandem per juga montis ejus, cui arx incumbit, noctu paucis comitantibus per avia sylvarum decessisse ferebatur, *obsidione dies aliquot non sine mœnium vicinorum dispendio perdurante, milites interim vicinos prædantur agros, quare ne diutius in exitium vicinorum traheretur obsidio, Tübingenses oppidum tradebant Suevico Fœderi, itidem faciebant in arce milites.* Dum verò Tubinga obsideretur, missi sunt, qui caperent Urachium ad editiores hujus Regionis montes (quos incolæ vocant Alpes) satis egregiè munitum, unà cum arce sublimi in dedicationem susceperunt. Dux Bavariæ *Gulielmus de diti Tubinga*, signum dari iussit, castra movebat *Herrenbergam versus habebat iter per Ameranam* vallem graditur numerofo miles agmine, quem Dux Bavariæ præmisso equite, ne rapinis indul-

indulgeat, in officio continet, annexis utroque in latere turmis, ipse cum delecta equitum manu sequebatur, ut ab injuria prædonum pagos in ea Regiuncula divites vindicare queat. Nec eo modo satis inhibere militis avaritiam potuit, cui si nihil obivium est, facile manus abstinere licet. Germanicum milliare distant hæc oppida duo, mons à Tubinga porrectus vinetis undique confusus Herrenbergæ mœnia perpetuò jugo constringit iter amœnum, (Herrenbergam petenti Tubingis egresso) rus eximie cultum, frumenti ferax, clivi multifariam pomis confiti, mons ad latus dextrum vitibus excultus supra montis jugum nemora, feris oppleta, sinistro latere fluviolus Amera labitur, ibi telluris optimè cultura & viridi pratorum amœnitate delectabile solum, vici spectabiles ædificus, utrinque jacent, ventum est ad Hernbergæ muros, ubi in planitiem campus ubique fertilis effunditur, frugum quam vitium feracior Hernbergæ montem (quo de superius) occupat, non ejus jugum, sed latus amplexa, muros à clivo deducens in planum, quo in loco tellus humida juncis & ulvis obsita, paludis instar multis arundinibus obducta, proximè stagnum manu factum (de quo fluviolus Amera Tubingam versus labens effunditur) hostilem si non prohibet accessum, moratur tamen, ubique fossæ, ubique pomœria. Stabant in armis oppidani muros, turres, & imprimis arcem loco situque quam videtur oppidum firmiorem munierant, ad hostis adventum solliciti, nec non ad pugnandum parati, muros obequitantes, æreo falcone raptos orco tradebant, oppidum non magnum quidem; sed cultu ædificiorum (quorum ferè lignea materies per universum Ducatum) populique humanitate, satis elegans & frequens, templum lapide per omnia quadrato & politè cæso, minifico (quantum est) opere concameratum. Cui Dux Ebrardus Barbatus Canonicos Caputiatos, quos vocant præfecerat, quibus ad latus ædis magnificam profectò Regiam, quo Divinis assisterent cum reditu censuque divite construxerat.

Herrenberga dedita, Fœderati Studgardiam versus exercitum ducunt, per amœnissima passim loca facientes iter. Campus ubique frugum feracissimus, nemorum vernantium clivis amœnus, vici cultorum frequentes, pecoruni fœcunditate, cultu magni & divitiis spectati oppidis haud absimilem jactantes structuram. Mirari quis possit rusticos tanto sumptu moliri ædificia, ubi nec vallum, nec murus ullus hostilem rabiem possit arcere, quin unius prædonis insidiæ subiecto procul igni pinus in morem perdi queant. Sed si gentis animosam spectaveris in vicinos fidem, *ferreæ mœnia plus posse quam saxea liquidò deprehendes*, ibi miles agrè abstinuit manus tam divites vicos, tam pinguis rura pervagatus. Verum quod gregario militi capitale fuit, id crassi centuriones (ne quid in bello sit impolurum) *sepius exequuntur*, obvia rapientes pecora, greges pecorum ac ovium prædari, non puduit est. Eam vafriem veterani milites edocti, si qua dabatur occasio, rapto sese ditabant.

Jam Beblingam petebant Fœderati, ac in planitie, quæ vasta propè Schonbuocham extenditur, in suo quisque sago pernoctabant, curribus vice valli circumductis ne fors inter oscitantes oppri-

merentur. Excubias ad sylvæ latus equitum turma, peditumque signo uno aut altero constituunt, orto sole *Bebelingi cum Sindelfingis se Fœderatis dedunt*, oppidulum Beblinga clivo hæret, stagna mœnia tutantur, quâ parte tendit in planum sylvæ Schonbuochæ proxima, rus nigri coloris, à Sindelfinga limite dirimitur, ibi tellus pingui gleba *brassicam mira magnitudine, miraque suavitate parit*. Hoc in tractu colendis agris plurimum vacant incolæ. Occurrit inde Regio quæ Vuldra vocatur, subspæra sylvis Schonbuochæ contermina, vini non ferax, equas generosas alit, & eisdem in opere rustico utuntur agricolæ. Rustica passim prædia, villas, & egregie cultos urbium similes vicos miles incurfibus infestat & rapinis indulget, donec Studgardiam veniunt, tellus ubi tam cultura quam gleba fertilior, *urbs Studgardia mediocri magnitudine, ceteris tamen omnibus antecedit*, ædificiis egregie culta, vicis silice stratis, fontibus & puteis abundans, muro, valla, fossaque munita, campestri loco sita, proximè vineti colles habet ac in montes Baccho longè lateque florentes limitem diducit: *Agros farre confitos aut paucos, aut nullos habet*, quos ego viderim, labore manūque sua ponere vites, pyros inserere, prata colere, pecori studere plebi licet. *Inde machanicis artibus enutrire se, mercatui vacare*, magna pars assuevit, qui verò divitiis aut genere pollent aulæ Principis addicti sunt. Est autem *Metropolis totius Ducatus*, & Principi sedes ex attavis. Absente verò Huldricio Principe quid spei caperent, aut quid auxilii sperarent dubii cives, dedunt se Fœderatis ne serò saperent more Phrygum. Hacadepra Fœderati ad Nicri ripas situm pagum Turckheim invadunt, ubi miles, rupto veluti freno cellas vinarias irrumpit, indignè ferens quòd Studgardiani non restitissent, ut longius evagari, latiusque spoliare colonos licuisset, quare vini cados etiam dedito pago suapte vi vel epotant vel effundunt, ac oppressi vino strati per campos jacent, à sceminis ad interuccionem trucidandi, nisi fortuna prorsus averfa nostris fuisset.

Interea per fœciales *dedi postulant Cantaropolim* oppidum ad Nicri litus à Studgardia non longè distans, vicini limites utrumque dirimunt agrum, fertilitate vitium, viriditate pratorum, commodus ager; jucundissima deambulatio Studgardianis ad id oppidi, quod seorsum Præfecturam suam habet, vicatim suos ad militiam satis idoneos colonos. *Sed in eum fortuna locum redierat, ut more Studgardianorum sese dederent*. Inde festinant Waiblingam versus, obiter Würtembergam arcem citra pulverem capiunt. Est in ea Regione rus fertile, vini frumentique ferax, sylvis & pratis amœnum, vici cultorum frequentia, tum ædificiorum quoque cultu spectabiles, per quos evagatus miles, *haud abstinerebat omnino manum, licet horrendis penis, atque adeo capitali supplicio cantum fuerit, ne quis agros populari vel igni vel ferro præsumat*. Sed interim compilare scrimia, pecus abducere: Quin omne penu perfringere, cellas oppugnare, vini dolia penitus exhaustire, vel effundere vina, plurimis pro delectamento fuit, præsertim polypis istis, quibus incustodita rapere, vel sine bello placitum fuit. Stipendia militi solvebantur manu larga, comineatum convehunt undique cum ingenti copia dediti

dediti, non desunt equis pabula; sed complures depascebant fata, frumenta qua possunt arte rapiunt.

Fœderati Waiblingæ fines ingressi, *Waiblingos in deditionem suscipiunt.* Est id oppidum non ita magnum; sed amœnitate rufis opimi, mœniorum, turriumq; robore ædium platearumque venustate, splendidum: Civium fortitudine non aspernabile, si præsidio munitum fuisset, aut auxilii spe suffulrum. Princeps auxilio destitutus, adeo fuit rerum dubius, ut quàm maximè, alios conscribere milites verabat spatium temporis, in hostem tantopere munitum pugnare prohibebat ratio, quare cum paucissimis in tutum recessit, cum hostibus interim de pace componenda sedulus agebat; sed incassum cedebant incepta. Dedita Waiblinga per vallem vitiferam Remsanam rûris, amœnissimam, Schorndorphen petunt. *Schorndorphenfes* animo prorsus infracto *conati sunt resistere Fœderatis*, portis oclusis ad propugnacula consistentes, hostes haud comiter accipiunt, *Fœderati dispositis illico Bombardis dirumpere muros, expugnare oppidum totis nervis adoriuntur, ad eum modum dies aliquot, ultro citroq; consistati, deditur oppidum,* quo facto præsidio protinus imposito discedunt Fœderati. Nulli dubium quin diu resistere potuissent Schorndorphenfes, ea est civium fortitudo. Est autem oppidum viris belli peritis & intrepidis offertum mediocriter opulentum, arvo pingui, vitiferis undique clivis, sylvarum vicinitate cinctum: Rems exiguus verum piscosus amnis, virentia prata, secat, infernè fœcundum rus, mediis in collibus optima vitis, supernè fageta quercetaque pulchra robore graciliq; fœtura florent. Horti præterea caulibus & pomis uberrimi cultissimiq; sunt in ea valle vici frequentes & populosi, sumptuosis ædibus exentli, rara domus est, quæ vili stipula, quales ruri videmus, sed ubique tegulis & lateribus intacta visitur, & id fere per universam Württembergiam, quanta sit colonis alacritas ad pugnam Pauper Conradus documento fuit. Hinc Fœderati discedunt *Vindidam* parvum quidem oppidulum, sed fortitudine civium præterea benignitate soli, nemorum commoditate Schorndorphen non absimile, excepto quod vites paucas habet, ei magnitudine quoq; dispar, eo dedito, *Bacanaugia* huic vicinum poscitur à Fœderatis oppidulum, terræ fœcunditate felix, civis ad patriam defendendam satis superque strenuus, hosti se permittit.

Eodem se pacto *Bacanaugia* gessit, circum quam pingui gleba rus, non sine fœnore colitur, quod raro fallit Agricola, nec soli vitio; sed injuria cœli præpeditum voti fallax erit, in ea Regione, quæ Nicro vicina, pugna ubique populus. Sed fortuna fracti magis, quam animo, Fœderatis accedunt, unâ cum finitimis oppidulis, Binica, Bessica, Bierica, Laupha, Magimilia, quorum Regio frumenti ferax, vitibus optimis ubique consita, fluviis & stagnis, sylvis & nemoribus amœna, vicis feroci cultore, crebros & magnos habet, arces loci natura, pariter & humana industria munitæ, non adeo faciles expugnatu. Posthæc *Vahingam* premunt *obsidione*, oppidum elegans & dives, quod incumbit clivo, solum circa pingue, farris abundans, prata viridia per quæ fertur amnis & amœnus & lenis, piscibus abundans, sylvæ raræ, vitiferi colles, oppi-

dum vallo, muroq; munitum, & adprimè turritum, arcem habet cujus præsidio fidunt oppidani, quoniam civilitate vitæ, & armorum præstantia, cæteris antestare viderentur, absque Ducis auxilio, quid inceptarent incerti, *dedunt se Fœderatis.* Interea *missi qui Mulbrunnam* censu redituq; Monasterium dives, *ad deditionem compellerent.* Quamvis expugnatu non facilis, ab omni parte muris munita domus hæc esset, *Abbas ne produceret frustra belli nefarios conatus Fœderatorum fidei se permisit.* In eo loco, pingui canipus arista colitur, & nemorum saltus, in multa jugera distenti cœnobium claudunt, illic pomorum proventus uberrimus, vitium cultura felix fluviis irriguis ubique, & fontium scaturigine fœcundus ager pascua lata, herbidaque producit, pecorum pollens multitudo: Fœderati Mulbrunna subacta; ad *Haymsen* oppidulum, pingui solo situm, traducunt exercitum, deinde *Kalu* versùs contendunt. Quæ vetus est *urbs non magna, sed antiquitate memorabilis*, in fumosa valle jacet muris ad pristinum modum constructis ad ejus terræ arenæque speciem, rubescenti saxo turres eductas habet, *olim Comitum sedes*, Nagolti flumen præterit muros cujus ductu molæ suspensiles aguntur, quæ crescente vel decrescente fluvio demitti, vel elevari solent, urbis mœnia partim clivo, partim plano cingunt ædificia, nec sumptuosa nimis, nec sordida; sed pro civium opulentia, pulchrè constructa plateas silice stratas (ut in toto plerumque Ducatu) ornant. Montuosa Regio hæc, nec vini ferax; sed frumenti non inops. Calvi montes circum gramen ad ovium pascua produciunt, falce demeti non solent, in valle verò viridia herbosaque prata pecori pabula præstant, in eo oppido, civis humanus, & providus, bellandi non ignarus, qui pro Duce, pro patria, fundere sanguinem non detrectasset, si licuisset id fieri Ducis auspicio; tradebat se Fœderatis. Non prociul ab hoc oppido *Hirsangia Monachorum* dives Cœnobium in viridi valle situm, proximè ad introitum sylvæ nigrae, colliculo rubrae telluris hæret, hinc Hercynii saltus, hinc herbosæ valles, per quæ leni meatu Nagolti rivus errando, ripam dextra lævaque subredit, amnis amœnus, cæruleo colore; modica fervidus admurmurat spuma, limpidus, & piscosis undequaque lacunis stagnare solitus. *Est illic sacellum, ubi Divi Aurelii corpus assevari creditur.* Hoc Monasterio capta per Hercyniæ juga cum parte militum proceditur Therinas teras, vulgò *Wilsbad*: Brevia mœniola, cauponas & meritorias tabernas cingunt potissimum, sunt artifices in suburbio, qui fabriles operas tornatiles, utpote lances & calices, item picta variè toreumata, vendunt hospitibus ad salubres illic Balneas itantibus. Sunt enim hic aquæ salubres, morbis omnifariam gravibus sanandis idoneæ, quæ longè lateq; multi nominis majoris efficaciae cognita; quaruntur à peregrinis etiam, quas ex inopinato, casuque miro perhibent, à venatoribus apros investigantibus inventas. Est enim vallis angusta, profundaque, ubi nunc Balneæ inter altissimos nigricantes Hercyniæ, piniferosque vertices, sed amœnulis hodie pratis fonticulis irriguis exculta, ubi quondam palustri junco tellus obducta, calorificas edebat paludes, *huc fortè fortuna venatores ferarum vestigia sectantur, primum loca suffumare deprehendunt, ac nivem colligescere vident.* Dein-

Deinde propius accedentes horridos apros utrinque vulnificos illic sese volutare; altero die clausos indagine ferocissimos quosque venabulo figunt, junctoque molossorum grege, venatui feliciter indulgent; aqua deinde tentata, quara fumares hyemali tempore calidam experiuntur. Postea sorbas quoque sanare pro comperto habent, eo pacto reperta sunt multis hominibus accommoda Balnea.

Thermis itaque subjectis, Hercyniæ vastos ibi montes conscendunt, *Herenalburni Cœnobium* protinus invadunt, & in deditionem sine pulvere compellunt, eò quidem facilius, quo minus existunt habiles ad arma Monasticæ vitæ dediti, *jacet hoc Cœnobium inter altissimos & abietum nigricanti prorsus horrore montes.* At ita feliciter excultum, ita jucundum, ut ex horrido ferarum specu; timendo bestiarum latibulo, quin et telquis, amœna Religiosorum domus; delectabilis hominum sedes adpareat, vallis arcta; sed aprica domum penitus occulit, ut ab accedente non prius videri quam ad limen ejus est ventum velit, viridantia prata rivulus exiguus ille sed optimis abundans piscibus interfecat, hunc animi causa piscantes intercludunt aliquando Monachi, & auratas deliciores copiose, quantumque libet, excipiunt. Salubres è fonticulis undique foris & intus in Monasterio extructis aquæ scaturiunt, adeò gelidæ, ut æstivo tempore dentibus officiant. Cœnobium quidem ipsum ædificiis & muri munitione satis opulenter conditum, nostra ætate incendio conflagravit. *Comes ab Everstein Cœnobium primus & fundavit & instituit,* illic in medio templi, sculptura sepulchri non illepidi sepultus. Interim dum ea per Hercyniæ saltus geruntur, pars militum *Wildbergam* sub juga mittunt, & quidem facili brachio, est enim civitacula non adeò difficilis expugnata, clauditur inter montes omninò lapidosos asperosque; nec herbis nec dumis nisi ad ovium pabula vestitos, oppidum vetus clivo dispersas ædes habet, & fullonum tuguria, rari colunt arva, *lanificii textura victum quarunt,* populus humanus, terra vinum non fert. *Nagol* flumen exiguum sed *piscosum* penè circumdat oppiduli muros, & in orbem veluti sua sponte civi tutamento volat esse, nunc rapido cursu, nunc leniore (stagni in ritum) flexu, tacitus ad mœnia se voluit. Ager arenosus, rubri coloris at frugum ferax, pomo ferulis, vires non gignit, aëralioqui lenis, & ad sanitatem commodus, arx antiqua rubicundo lapide quo muri quoque constructa veteri more turrès habet, rotundas, alibi quadratas alibi, quas olim Vandalos extruxisse, diuque habuisse putant, murus longo ductus ambitu. Satis indicat amplam fuisse civitatem, nunc rare domus hortis interpositis habitantur, extant hodie plateæ silice stratz longiores quam pro ædificiorum multitudine. Suburbium verò collapsum videtur, id fuisse magnum, fuit indicio longa platea silice strata, à superiori porta versus Nagoltum. *Wildbergis* in fidem acceptis, ad oppidum *Nagoltum* Fœderati mittunt ad eundem modum suscipiendum, quod est *Regio Hercyniis finitima saltibus, à Thermis ad Neuwistadium, deinde ad Kalu, ab oppido Kalu mox ad Wildbergam, deinde ad Nagoltum,* postea verò *Dornstadium, Schiltachium, Hornbergam* longè latèque sursum versus oppida nigra sylva contermina sunt. Singula suos Præfectos, suos item vicos, quibus præfunt, habet. Ager extra vires fecundus, pecoris alendi studiosa gens, aspera cultu, belli non ignara. Quid? quod vix est decimus quisque, qui non exoticâ stipendia fecerit. *Dornsta-*

dium exiguo civitacula pomterio colle ledet, agros compascuos habet immensos, lanigerum pecus alibi quin colendis bobus vacat, quibus etiam plerumque terra colit. Eo modo *Schiltachium* agricolatione pecorumque cultura victum quaerit, nostra tempestate prorsus exustum, fato quo dum nimis infelici, pariter ac infando scelere pessimæ cujusdam mulieris, si modo mulier dici meretur, in tam scelesto crimine deprehensa. Quæ res pro comperto sic acta ferebatur: Erat in eo oppidulo mulier ex malis una, quæ veneficæ dicuntur, credita, quæ haberet cum dæmone commercium, quæ de suo oppidulo *Oberodorpho Schiltachium* pervenit, cupiens, ut opinor, horrendo liberari monstro. Sed amarius ille non legnis eam sequitur, hæc infandum negando nefas ab horrifico monstro forsitan abhorrebat, alium nacta amatorem inter homines unum. Quam injuriam dum cupit ulcisci dæmon ollam igni flagrantem domui, quam habitavit mulier, iniecit, & super fœnum stramenque collocando, etiam interdum minitabundus oppidum totum combussit. Ea verò saga mox in vincula conjicitur, & rem omnem uti facta fuit ordine confessa, viva comburitur. Ea quis non illinere chartis cuperet, quæ multis incredibilia, nisi qui ea pro vero audissent, ab his qui veneficam pyrae impositam viderint, & oppidum in cineres versum deplorarint. Id civibus asserentibus, à dæmone succensum non potuisse domari, donec *Vulcanum* deficeret materia. Sed ad rem.

Vilingi Hornbergam nomine Fœderatorum in deditionem accipiebant. Ad sunt & *Rotvilani*, sed *Vilingis* prævenientibus cedunt, *Hornbergam* obiecturi.

Non ita multo post *Rotvilenses Tutlingam* cingunt obsidione, poscentes & arcem, & oppidulum in deditionem, Fœderatorum nomine. Verum *Tutlingani* repugnantes bellum ducere dedita opera videbantur. Non visum fuit *Rotvilensibus* in alieno negotio sudare, relicto protinus oppido redire domum, *Tutlingensis Præfecturæ* vicos in deditionem accipiunt, quos postea *Suevico* fœderi, sicuti fecere *Vilingenses*, restituerunt. His actis pars exercitus *Balingam*, & *Ebingam* cepere, pars *Lenbergam* oppidum elegans, non valto muri ambitu, sed in amœno solo, ibi vici magni, divites, ædificiis ornati, colonis abundantes. Non est in tota *Wûrtembergia* ager fecundior pecoris, & frumenti vini que feracior, nunc vineta, nunc sylva lubentes, nunc arata sulcoque culta tellus, nunc amnes, nunc prata viridia, cultores ad arma prompti, magnas olim res gessere.

Quibus in fidem susceptis ad *Grueningam* movetur hostilis exercitus, urbs et vetustate præstabilis, majore quondam pomterio latiores muros, & ampliora valla dicitur extendisse, ea potissimum parte, ubi *Divi Johannis* ædes hodie conspicitur. Deinde *Asbergam* versus & rursus ad vallem, per quam labitur amniculus ad Meridiem, sed hostili manu capta cultoribus bello profligatis deserta, & ædificiis collapsis eversa in hanc formam, quæ nunc visitur redacta, putatur urbs, campestri loco sita, multum negotii Fœderatis facessere potuisset. Civis ibi bello satis idoneus, & arvi cultura feliciter opulentus, in hostem strenuè pugnasset. At in eo loco *Wûrtembergorum* res erat, ut obtinere manus præter complurium fortitudinem coacti sint. Macigitur subjecta, hinc ad arcem *Asbergam* Fœderati pergunt, arcis custodes situ munitioneque freti viros hostes haud amicè salutabant è sublimi. *Plana* longè latèque terra, frugum vitiumque feracissima,

circum colitur; in qua planitie collis artus extat. editior, vite confusus, turrigeris muris, laeis item propugnaculis, densissimis insuper vallis, Asbergæ extructa. Mons rotundus, modica longitudine porrigitur, sed nulli collum contiguus, campestrem locum solus occupat; nec è saxo crepidineve surgit abruptus, sed agilla cretaque tendit in altum. Ad radicem montis vineta ab imo ad verticem coluntur, ea pars ad Septentrionem saluoso nemusculo tegitur ad ortum solis, ultra jactum teli, Nicci flumen defluit, cuius alveus ripas efficit in rupes parumper editas; sed quæ arci non abesse queant, lata in arce tenditur arca, in qua milites ingenti numero, tum grandes bombardæ facili consistunt. Mea quidem memoria, atque ætate plus quam viginti ædes erant in eodem loco, ubi nunc propugnacula stare solent, cives absente Huldrico Principe iussi loco cedere, ad radicem montis ædificare. *Arx Asbergæ longè per gyrum prospectu fruatur, à finissimis longè lateq; inspecta, velut in medio totius dissoni iuramentum, perfugium, præsidiumq;, jacet in oculis omnium duo vel sepe tria milliaria, quantum acies oculi caput prominet procul & oscitanter. Ea Regio fecunda in qua jacet, coloni agriculturæ dant operam, & vineis excolendis vacant, adeo ut raræ conspiciantur sylvæ, tum si quæ sunt dumo fruticum perperditæ non altæ surgunt, vepres urunt incolæ, vice lignorum, ipineta sarinentaque colligunt, adeo fertilis ager frugum, ut pedem latum non videas, quod non ex cultum; in pascua non usque adeo abundent. Præterea pecorum vis magna læno partim, stipula partim pascitur demessis agris*

(arva compascua quando rara sunt) in stipulas agunt pecus, altate Neccari fluminis olva herbaque fluviatili pecus nutritur in ipso fluvio, boves (ubi vadosus est) velut in agro pascuo pascuntur. Vici grandes & opulenti, feroci cultore, bellicosoque non longè distri videntur. Arx Asbergæ Federatis militibus injecta regulam, quod molestissime ferebant Imperatores. Fronsbergus in hoc totus erat, ut expugnaret arcem castris ad montis ima positus, ingenti mole machinas aereas admovit, diu noctuque muros evertere conatus. Sed præsidio, qui fuerant è sublimi, lædunt agmen, & obvium quemque lethali plumbo correptum Acheronti mittunt, obfirmatis animis resistendi; nam nihil arce defuit ad producendum bellum, puteos habes suos, omni seclorum genere munita, frumentum copia provisum, vinum numero satis abundans. Atiam eo loci vadant sunt milites, ut sese dederent foederi Suevico, non alia re coacti, quam civium dissidio, faminarum ululatu, liberorum scilicet, qui protrahi deditionem querebantur ex suis exitium, hostem populari proxima quæque, pecamenta vitium diripi cremarique, se solos è Württembergis restare, qui fatale bellum ferrent, aliis deditis. Quo audito, qui præfuerant arci, quorum primus erat Johannes Leonhardus à Rischach hosti dedit arcem, publica fide deducti in tuta, quando jurare volebant in verba Suevici foederis. Hac subiecta præsidio passim tam arcibus, quam oppidis, imposito Federati, dimisso protinus exercitu discedunt.

Finit secundæ Libri.

COMMENTARIUS DE WÜRTEMBERGIÆ REBUS GESTIS, HULDRICHO PRINCIPLE,

Liber III.

Confecto bello, Federati domum quisque suam reliere, præsidio munitis & arcibus & oppidis. Dux verò patria profugus, ad *Montem Pelegardi Comitatum* paucis cum comitantibus è Nobilitate selectis & amicis abiit. Is est *Comitatus in Burgundionibus, arx & oppidulum* sicuti ferunt, natura manuque munita. Quem tamen illuc persequi Federati nolunt: partim (quod opinor) ob viz longæ dispendium, partim ne bellum diu trahere viderentur. Habebat etiam Dux *arcem in Heigoico tractu nomine Duellum, vulgo Dösel, insigniter extructam, natura loci satis superque munitam, quæ surgit in auras, instar oppiduli. Arx longè lateq; conspicua, turribus arduis, muris altis, velut inexpugnabilis.* Quam arcem utpote munitissimam magno vini frumentique numero, multos in annos proviam Dux reitruit. Præterea bombardas ingenti mole terribiles, & exitiales ibi faciendas curavit, sulphur & plumbum carbonem, molas manuarum atque adeo quæ ventorum raptu, vel equorum asinorumque versatiles gyro extruxit. Insuper butyro, salsa carne, duratis in fumo piscibus, atque aliis quam plurimis prospexit huic arci, quæ pertinere videntur ad diuturnum victum, aut ad diuturnam hostium obsidionem, & id magno sumptu

simul imposito militum selectorum præsidio. Verum tamen ne hunc quidem Federati locum, vel adgredi, vel oppugnare decreverunt. Dux per diu & perniox anxie cogitabat, quo pacto Regnum patrum posset recuperare. Quare sub Autumni tempus fidelissimos aliquot ex equestribus & aliis, qui secuti fuerant profugum, mittit in oppidulum Hamsen, quod exiguum nullo custode extra cives observatur, ipse cum paucis equitibus à tergo sequens, eos ingruente, jam non portas accedere iussit, oppidulum quoquo modo caperent ex insidiis, res ea non infeliciter ad manus successit, oppidulo in deditionem accepto, multo manè proximos quosque vicos in verba Ducis Huldrici jurare cogunt. Dux in futura militiæ speciem copulas contrahit, utcunque ruri collectas, & ad proxima quæque capienda festinat, ac illos de quibus dixi, satellites & equites præmittit, ut absque mora pronos in deditionem susciperent. Mox fama volitabat per universum Württembergiæ Ducatum, Principem cum ingenti manu redire, patriam recuperandi gratia, pro foribus, & in armis esse. Populus rei partim novitate, partim Ducis amore pellectus, in diversum trahitur, abominati Federatos, nutare coeperunt, pleraque *vici vici malunt à Duce, quam vincere Ducem.*

Qua

Qua re comperta, Dux, in festinatione magnam ratus occasionem capiunda patria futurum, hortatur suos, incepta mutarent, se quam collegerit cum manu strenuè secuturum. Nil cessatum est, magna pars Ducatus accedit Principi, præsertim ea pars quæ Hercyniis finitima saltibus erat. Jam *Studgardiam* quoque pervenit nocte ingraente, non adeò multa manu stipatus ad urbis portas aderat, effractis cardinibus portas aperit, repulsis qui in statione fuerunt *Fœderati*. Nam *Studgardia* præsidio munita fuit, milites qui ex fœdere Suevorum præsidii loco relictæ fuerant, odorati forsitan insidias in tutum recedunt, excubiis (uti coacti sunt) neglectis. Dux *Huldrichus* introrumpit cum partim equitum peditumque, jam forum plateasque tenet. Cives pars ad arma, pars in penetralia fugiunt, noctem non adeò quietam traducunt. Postera lux ut primum refulsit, jurabant *Studgardiani* suo Duci, relegantur autem in *Fœderati*, jurantes, ne velint intramensem contra Ducem arma gerere. *Studgardia* rursus accepta, jam copiz Duci *Hilrichi* indies magis ac magis crescunt, jam duodecim virorum millia contraxerat, spe ductus ingenti patrias urbes brevi sub jugum venturas. Verum fallacis invidia fortunæ longè aliter sensit. Ducem non satis exercitatum periculis majoribus obicit: Nam *Nobiles quidam*, qui dudum in Principem conjuraverant, haud impigri Duci resistunt, ne denudò cogantur exulare. Nam pulso Principe domum nuperrimè redeunt, extorres antea. Hi comperto quod Dux occupasset urbes *Würtembergenses* quasdam ocyus ipsi præsidio inuunt, *Vrachium*, *Gæppingam*. *Tubingenses* quoque jurare Duci gravantur. Ita fit, ut *Würtembergensis* Ducatus civilibus bellis implicitus in se verteret arma, *Eslingi* quoque contra Ducem ex professo parant arma, sive odio inveterato, sive timore permoti. Quo viso Dux impiger *Eslingos* obsidione premit. Est autem *Eslinga* non accessu facilis, intra vallis angustias clausa, *Nieri* fluvium proximè ad mirum habet, aliàs montibus amœnis & visceris interclusa, qua verò parte patuisset hostibus accessus, inexpugnabile vallum, partim loci natura, partim industria humana constructum civis opponit obsessoris. Dux verò non diu illic moratur, cum interim oppida sua sciret intercepta à conjuratis, mutato consilio, castra posuit ad *Vrachium*, quod cum *Gæppinga* conjurati præsidio muniverant. Verum quam primum Dux *Eslingos* obsidione liberavit, hi velut effracto feliciter ergastulo prorumpunt, in vicinos agros *Würtembergenses* impetum faciunt, urunt, occidunt, populantur, rapinis & prædis intenti. *Gæppingenses* conjuratorum ductu nihilo segniori in proxima rura ferociter excurrunt, urere, prædari, perdere vicinos, atque adeò ditionis ejusdem ante paulum cognitione & affinitate conjunctos, eunt pestum, frater in fratris exitium, pater in filium, socer in generum, filius in patrem tela gerebant, hoc solum discordes, quia vicini. Quæ res exitio fuit utrisque, Dux omnia ferro & incendio misceri conspicatus, ab *Vrachio* discedit *Kurcham* cum tota manu profectus. *Kurcha* *Georgium* de *Omen* præfecit & equites quadraginta, pedites octingentos, ut agros ab incendio defenderent. Ipse cum reliqua multitudine *Nellingæ* proximè ad *Eslingos* castra posuit, intra moenia continens *Eslingos*. Interim *Gamundenses* Imperii munitipes, in *Schorndorph* impetum faciunt, etiam vicinos, ingentes ejus Præfecturæ vicos depopulati, omnia flammis & gla-

diis perdunt. Dux hæc omnia conspicatus versatur in trivio, nec quò se vertat satis videns, *Schorndorphis* præsidia mittit, milites ne sederent otiosi, ne torperent, interdiu cum *Eslingen*sibus conservare manus. Alternis ad singulares pugnas excurrunt, Utrunque strenuè se gerentes intercepti multi: cæsi complures. *Würtembergenses* diutius in castris contineri ferebant indignè, cupientes in hostem pugnare, ac eodem, quo illi pacto, prædari, villas incendere, injurias ultum ire, nihil in otio gloriæ fore, si nihil aliud agendum quam desiderare in castris otiosos, esse quod agerent domi. Nunc agri lerendi forent, cogitant aut dimitti, aut in hostiles agros traduci. Non latebant ea Ducem, quæ fiebant in castris, eaque molestissime ferebat. Amicis cum monentibus ne discederet ab armis, inter quos *Burchardus à Stadion*, & *Philippus Longus à Rechberg* & alii subinde dicebant, quid venabimur invitis canibus? Accidit autem ex improvisi tumultus ita magni rumore vano subortus, *Eslingos* agmine toto sese extra moenia proripuisse, *Würtembergos* aliquot extra castra palantes, aut occidi, aut turpiter in fugam converteri, quo audito, primum unus & alter excurrunt, mox universa multitudo rapta armis, sine Duce, sine ductore signa quoque negligentes impetu, quo possunt, *Eslingam* versùs contendunt. Dux *Huldrichus* subita rei novitate motus, unà cum totis equitum tutmis, quorum ducentos aut amplius habebat, excurrentes sequitur, signiferos lentius incedere, quemque sub sua signa redire, ordinem servare mandat, timens ne scedè fugerent, aut miserè disjuncti trucidarentur. At ea ferocitas invalerat animos *Würtembergorum*, ut neglecto quoque Duce, multi nil nisi de hoste quarerent, uno momento vincere, vel vinæ, finem belli non moram, cupientes. Perlustratis autem campis nemo fuit hostium quisquam in agris, oppidani insolito exterriti tumultu, in vicis armati stabant expectantes, quid futurum esset.

Dux *Huldrichus* omnes *Würtembergenses* in concionem vocat, ad quos ita loquitur: Quanta fide, quantaque fortitudine, quanta denique prosperitate nostri Majores in hostem pugnaverint, indicat campi velle, in quo consistimus, ubi avi nostri, vel à patrum memoria, in bello Suevorum civili, sua epinicia statuerunt, sua trophæa egerunt. Qui vultis hostibus tum gloriam, tum spolia ampla cum laude reportarunt: Non dubito Viriorem nobis adesse, sed fortunam deesse, quam (si Deo visum) feramus aquo animo, hostes ulcisci, qui non vellet, si mihi bellum cum Imperatore Romano suscepium fuisset. Quanquam eo nomine patriâ sede pulsus in discrimine versor una vobiscum periculoso, *Reutlingos* enim nisi laceessim, ne digito quidem attigissem. *Eslingos* egregios vicinos obsidione cingimus, quod ultro bellum nobis inferunt, nulla re lacessiti, nec malum bene sopitum quiescere sinant. Præterea non inexploratum nobis est insidiatores nostros manibus, & pedibus eniti, quo denudò nos à patriis finibus expellant, nec obscuram diutius autumo, quin hostis immineat. Quod bellum trahi doletis, in mea manu hætenus non fuit, cui cum fugacibus illi prædonibus collatis depugnare signis optare licuit, ast optato potiri non concessum. Ne tamen vos inani spe ducere, ne sationem qua nunc instat impedire videar, ad animi sententiam domum recedite, rus interim colite, donec hostiles adventum exercitus. Tum meis accitis mandatis evestigio, quò vocant Imperatores adeste, pro veteri

veteri fortitudine; pugnas inire parati. Quod si fortuna melior, aut hora benignior aspiraverit; cuius pro merito, quam possum gratiam, referre non pigebit. His actis in tentoria recedunt Würtembergentes, pars indignabundi quod præclari nil effectum sit, nec ab humeris hostiles enses excusserint; tam diu quum fuissent in armis, pars gaudebat infesto belli periculo quocunque pacto liberari, domum se recipiunt.

Postquam verò dimissis subditis Dux Huldricus una cum mercenario milite Stulgardiam concesserat, exemplo conjuratorum ductu Fœderati milites quos Vrachii, Gæppingæ, Eßlingæ, Gamundix, per occultos calles & sylvarum anfractus collegerant interim sub signa cogunt Ulmenes, Augustani, Nordlingenses, Norinbergi, Francia rursus equites, peditesque cōiunctis paulo post copiis irrupturi in agrum Württembergensem non ignorantes Ducem suos relegasse domum. Dux audito, quod hostes adessent, quam potest celeriter suos evocat ex oppidis & agris, qui Stulgardiæ magis vicini citius aderant, utpote Schorn-dorphenses, VVaiblingi, Griehingen, Vahingen, Leonbergenses Hernbergi, Beblingi. Qui verò longius aberant, Calvenses, VVildbergii, accolæ Nagolti & Hercyniæ lylvæ, Dornstadiani, Schiltachii, Hornberg, pugna vel non interfuerunt, vel serò venerunt, pristina castra Nellingæ repetunt, hostes expectantes. Qui Kurchæ præsidebant Aubam oppidulum ad radicem Theck montis oppugnaturi cum duobus militum signis evolant. Nam Auba civitatula conjuratis adhærens, Duci jurare volebat, erant in eo oppidulo plus octingenti præsidii loco impositi ex alpe vicina, rustici militiæ rudes, quorum aliquot è mœnibus erumpentes in Kurchanos impetum faciunt, qui non humaniter accepti, fuga salutem quærunt, nonnullis in prima coitione cæsis. Cum verò diutulè miles in oppugnatione Aubæ frustra sudaret, infecta re, disceditur. Scalæ breviores erant, quam ut muri pinnae attingerent: Nullus Kurchanorum cecidit, præter eum, qui colubrinis illis æreis præfuit, cui tormentum calore nimio fervens, & alterum brachium fregit, ac paulo post morti tradidit, è Kurchanis unus & alter vulnerati, cæteri fuerunt incolumes.

Fœderati rursus contracto milite veniunt Eßlingam, Württembergi castris egressi, collem proximum occupant, equitatu superiores erant Fœderati, præterea bombardis muniti magis, quid verò cogitaverint, ne forsan ab hoste circumdari collis ille posset & commeatu prohiberi, noctu Württembergi tumultum deserunt, in planicie non à clivo procul ad Turckheim proximè compositis ordinibus adstabant. Neccarus ab una parte sylva ab altera equites præcludere conantes, acie composita expectant hostem. Fœderati manè tumultum relictum à Württembergensibus accipiunt. Würtbergenses haud segnes ærea tormenta à Fœderatis negligenter observata, cum impetu raptum veniunt. Sed à Fœderatis repulsi, secedunt in proximam sylvam, redeuntes ad agmen, quod in planicie stabat. Interea lux cœpit albescere, sol oriens nudavit agmen utrumque. Fœderati conspectos in acie Würtbergos tormentis æreis asperè salutant, non sine strage lævabant ictus. Collatis illic signis decernunt, hi pro patria, illi pro Imperio. VVürttembergi strenuè satis hosti resistunt. Postremò cedere coacti, pauci pluribus. In eo prælio Signifer

Waiblingius adeo pugnavit impigrè, ut etiam hosti fuerit admirationi, gladio, pugnis, calcibus, insultu vel stravit, vel depulit obvios, donec tot acceptis vulneribus deficeret, jam demissus in genua, ore signum militare mordicus arripuit, ac laceravit, vivus capi noluit, aliquantum spirans adhuc Eßlingam plautro vectus est, Chirurgis traditus, sed post aliquot dies oppetiit mortem. Victi Würtbergenses cedunt, quocunque ferunt pedes, quos non malignè sunt infecuti, victores, hac unisa pugna totum rursus Ducatum ceperunt. Dux paucis comitatus in tutum recedit, Fœderati viatores arcem Württembergensem subjecta flammis exurant, quasi nomen totius gentis extirpare conati, postea milites in oppida præsidii loco dividunt, & ad propria recedunt.

Interea Rex Hispanorum Carolus Austriaco Archiducum stemmate prognatus, in avi sui Maximiliani recens vita defuncti, locum succedit. Electus albo Principum Electorum suffragio, Romanus Imperator hujus nominis verò omine fausto salutatur. Ad quem Dux Oratores pro Regno patrio, pro pace impetranda mittebat, at illi re infecta redeunt. Carolus in re Lutherana componere litem frustra nitetur, tandem Imperii rebus, quantum licuit in præsens, ordinatis ad Hispanos se recepit. Dux Huldricus in ditione sua montis Pelegardi se continebat, expectans horam fati benigniorem, nec otiosus ab animo, secum volvit, ac revolvit, quò pacto fines patrios adipisci queat. Ad Helvetios veluti iustitia propugnatores assidue Legatos mittit, eorum consilio simul ac auxilio cupiens Regno restitui. Præterea Hessorum Principem sanguine junctum sollicitat. Impetravere Ducis Huldrici Legati ab Helvetiis, ut die Basilea constituta, Comes à septem castris, tum Württembergia Præses, nomine Regis, & Dux Huldricus Basileam venirent, audituri causam utriusque. Dux coram Helvetiis orasse fertur oratione mirè composita, tanta facundiâ, tanta omnium admiratione penè duas horas, ut quàm plurimos in sententiam suam duxerit. Præses Würtbergensium nil habuit, quod responderet, offerens ingentem pecuniam, si vellet Princeps de jure suo cedere, sed è sua montis Pelegardi contentus esse, sortem contemplaretur, & æquo ferret animo. Verum Dux Huldricus Comitem ridet, pecuniam contemnit, se Deo fidere, qui bona dare noverit, & adimere, se bonam causam fovere, fortunam volubilem esse, neque novercam fore semper, didicisse jam ferre jugum quodcunque fors imponeret, ita disceditur utrinque rebus infectis.

Exactis itaque non adeo pluribus annis, oritur in Hegoico primum tractu seditio rusticarum, quæ postea per totam Germaniam veluti lues execranda serpens, ingens malum dedit. Hegoici primum rustici, deinde Stuelingenses & Kleggoiani Regulorum quasi asperitatem, quam diutius ferre nolentes, mordere frenum ferociter incipiunt. Est autem hic tractus Helvetiis ad Rhenum sedentibus affinis, idcirco rustici sperabant fore, ut Helvetii libertatis adsertores adminiculo rectè volentibus adessent. Æstate seditio cœpit agitari, sed non erupit, ineunte verò Hyeme, quum sedent inter pocula Coloni ferocire contra Regulos aliquanto vehementius ausi, vicinus vicinum, gens gentem, negotio viciatim jungunt. Jam fontis Danubii accolæ, jam nigra sylva robusti-

cultores accedunt Hegoicorum turba. Sed quoniam sylvana gens agrestior, & indomita magis quando sylvire coeperit, ad arma protinus animos adplicant, excutere jugum nixi vel occumbere, circiter natalem Christi, Mense Decembri penè finito, qui Danubii fontem, qui Hercyniæ caput, qui Arbonæ rura colunt *contra Regulos suos armati prorumpunt*, ex professo, nobilitatem, vel domituri vel excussuri. Dux Huldricus interim patrias arces recuperare decrevit. Conscribit Helvetiorum viginti millia stipendio promisso magis, quam numerato. Ex arce Duvela bombardas ingenti magnitudine trahens, ad bellum se parat. Hoc audito VVürtembergiæ Praeses, Comes ab Helsenstein & Consiliarii, mercenarios raptim conscriptos milites non supra quingentos tamen Tutlingam (oppidulum in ripa Danubii) præsidii causa mittunt, equites præterea centum adjungunt. Comes à Stürzenberg / Comes à Eupsen / *Hegoica Nobilitas, quibus equestri gloria palma tribuitur*, apud Suevos equites ferè ducentos habebant, qui Tutlingam se quoque conferunt. Rustici magis ac magis fremunt, Nobiles Vilingam cum partim peditum pergunt, quod Austriæ Domus oppidum, non procul à Danubii fonte jacet, elegans & in plano situm. *Nobiles cum toto queni habebant equitum numero, juncto pedito, & Vilingensium civium cohorte, rusticos ad fontem Danubii fortiter adgressi, vertunt in fugam.* Ex id soli faciebant equites, quibus ea factio plurimum nocebat, exitio futura Nobilitati, si rusticitas vicisset, hoc factorum Tutlingam se recipiunt, unum aut alterum cupientes è factione rustica.

Sed quoniam fontis Danubii mentio facta, de fluminis hujus ortu pauca differere libitum est, ne quis in re tam perspicua dubitet. *Oritur enim Danubius in regiuncula Bære, molliter ex Arbona clivis apud vicum Doneschingam, in Fürstenbergensi dominio, largis aquarum scatebris, sed oleo tranquillioribus in orbem laetitia sensim promanans, ut penè sine bullis etiam scaterere videatur, diu cunctabundus, quasi longum pertasus iter, quod habiturus est, ita moratur & illustrem protinus ab incunabulis ortum grandis ostendat, inde paulatim susceptus alveo versus auroram labitur, & quo longius ab origine discedit, eo ferocius agit procellas, donec in Euxinum multo ostio, sexaginta navigabilibus fluxibus auctus, irrupit.* Non est quod quis alium fontem suspicetur, ego non semel incolas hujusce Regionis & fontis ipsius accolas (in Bære versatus olim) diligentius ob eam rem percontatus, idem respondere omnes audio: Non idiotæ solum, sed etiam verè doctissimi idem affirmant, inter quos hoc tempore duo J. U. Doctores excellentissimi germani fratres, quorum alter D. Mathæus Nefer, pridem Spiræ Cameræ Imperialis Assessor, alter D. Petrus Nefer, Regiæ Majestatis Consiliarius in Ensisheim, citerioris Austriæ. Prætereo D. Georgium Pictorium Medicinæ Doctorem, & alios quos enumerare non vacat, qui in eodem loco nati, hunc quem dixi fontem constantissimè asserunt. Licet enim in re præsentis quantum ego vidi deprehendere, imò liquido videre Prygen & Pregen diversos à Danubio fluvios esse, obliqui nominis & ortus. Quando mons Arbona (de cujus radice leniter ebullire proditur à vetustissimis Autoribus ille fons) cæteris in hac Regione sublimior sit, & altiores fontes sursum verum directos habere nequeat, adde quòd Pryge & Pregel non ex Arbona neque in Bære, sed ex longè diffitis & variis Hercyniæ val-

libus collecti confluant in alveos suos, uterque ab utroque Danubii latere; ille sinistrorsum, hic dextrorsum, prorumpunt in Danubiū. Pryge sylvanis aquis torrenti similis accrescit, Pryge de Kurnau, & aliis vallibus proruens, supra Vilingæ mœnia nomen non habet, labentibus ita sparsim tot rivis Pruel dici audio, infra muros in alveum coeunt rivi, tum Pryge vocatur, per exiguam labens vallem deferitur in Danubium: Prygenæ verò montes in hac Regione longè lateque nulli sunt, quos incolæ sciant. Dux Huldricus interea collecto ex Helvetiis exercitu, festinabat in patriam. Incunte jam Vere quamvis pruinis adhuc rigerent arva Mœringa (ubi pontem Danubius habet) cum suis transit, distant autem duo nimis exigua oppida Mœringa & Tutlinga (alterum in Comitatu Fürstenbergensi, alterum in Ducatu Württembergensi) ferè nihil, arva limes dividit. Mœringæ Dux, Tutlingæ Nobilitas se continet, & ex Württembergis, qui dudum venerant, pedites nuper è Podmico lacu militum quadringenti stipendiarii Württembergis accesserant. Evocati non contra rusticos (ita persuasi fuerant) sed contra Württembergensem Ducem. *Qui Tutlinga fuerant ex Nobilitate Duci Huldrico bellum inducunt ex professo, per fecialem, missis ex more literis.* Dux puero feciali Francicos, aliquot Coronatos donat, & hoc fieri potissimum ab his quibus benefecerit olim, dicebat: Et hæc relata gratia nobis, inquit, postea, quis Tutlingæ sit ad unguem numerat, ac puerum domum remittit, quo facto Nobilitas cum equitatu se foras extra mœnia Tutlingæ proripuit. Dux Huldricus oppido Tutlinga neglecto, continuat iter in patriam, mox Balingam obsedit. Erant in factione rusticorum Danubiani & Hercyniani, qui confecto militiæ signo, properabant ad Ducem sua sponte, suppetias laturi, verum dum super Fœni montem, vulgò Heuberg, ad Sauchen incautius errant, & inconsultè cessant, Nobiles quibus ea seditio haudquaquam neglectui fuit, milites de præsidii Tutlingæ protinus educunt, quorum octingentos arbitror fuisse, cum ducentis equitibus, Hercynios illos rusticos invadunt, & ad unum occidunt, paucis ex Nobilitate amissis. Quæ res Duci & Helvetiis terrori fuit, Nobiles re prosperè succedente, milites Tubingam versus ducunt, impedituri Ducis agmen, quantum liceret, Tubingenses qui de plebe sunt, oclusis portis, nec pedites, nec equites accipere volebant. Adventum Ducis Huldrici summo pere cupientes, à Senatu denique persuasus populus exercitum Nobilium vel invitum admittit.

Dux capta Balinga copias suas ad Herrenbergam traducit, quòd oppidum Germanicum milliare distat à Tubinga. Nobiles ne sederent otiosi, suos in Ducales educunt aucto militum numero, tentant agmen Helvetiorum, verum Tubingenses non humaniter accepti ab Helvetiis fugæ similem sortiti reditum, domum se recipiunt. *Nobilitas una cum Württembergensi Præside, nunc Romanorum Regem Ferdinandum, cui Württembergensis Ducatus à Suevico fœdere dono jam pridem datus erat.* Nunc Fœderatos Suevos in auxilium vocant, missis epistolis. Hi quod necessitas urgebat, milites conscribunt, quos tamen ægrè conquirunt, nemo volens arma gestare contra rusticam gentem, de qua se genitos aiebant rusticos, venerant è Mediolano nudè milites, qui Gallorum Regi meruerant, fuso Rege, captoq; vix evaserant, nam cum Rege plurima pars Germano-

manorum militum capitur, qui protinus exuti vestibus & pecuniis nudi redeunt. Hi sua nomina militiæ Fœderatorum dabant, non in rusticos verum contra Ducem bellaturi. Dux Huldricus ad Stulgardiam usque procellerat, suburbii occupatis, imminabat urbi, verum qui præsidio fuerant intus Comes ab Helsenstein cum selectis militibus in oppugnantes acerrimè pugnant. Helvetii contra non impigri, muri propugnaculis ad eò instabant excipientes plumbea glauco caput exerentem. Quod jam nemo nisi duplo præmio ad tuenda mœnia cogi posset. Sed Stulgardia pugnata non facili, turres, propugnacula, vallum, fossas & pomeria probe munia habet, qua non sine sanguine queunt expugnari, præsertim si vigilantes excubias adhibeas, Helvetii genialiter agebant in suburbiiis vini frumenti que nihil egentes, Fœderati contractis copiis ausi jam Ducem aperto Marte laceffere, ad Helvetios mittunt ut ab oppugnatione Stulgardiæ desistant, & e Ducatu Wûrtembergensi secedant, ne cogantur fœdus à Majoribus ictum seponere, & armis decernere impune redeant in patriam, dum liceat, neque pacem violare pergant. Helvetii vel nolent magistratu suo, vel connivente venerant auxilio Duci. Quare protinus Helvetii discedunt unà cum Principe Huldricus, majore quàm venerant festinatione, Rotwilam Dux cum partim Helvetiorum venerat, ibi se inter Helvetios seditis, stipendia poscentes à Duce, qui stipendium solvere frustra, re scilicet infecta, detestabatur. Rotwilenses audito, quod in periculo Dux esset e Senatu quodam mittunt, qui Ducem intra muros recipiant. Nam hospitabatur in Rotenmünster ad Vestales, Dux Huldricus tribunus militum, pecuniola quiddam numerat, quod in viros divisum, litem diremit. Abiunt Helvetii suam quisque in patriam. Paulo post Dux ad Duiclam se conferens, opera & impensa frustratur & infecta re discedit. Fœderati quo pacto rusticos domarent, repulso Duce, cogitantes, ad Beblingam Wûrtembergiæ oppidum traducunt, quicquid habebant militum. Nam rusticana colluvies eò confluerat, ex omni Wûrtembergiæ Ducatu, non ut juvarent Ducem, sed ut Nobilitatem vel mitiorem redderent, vel extirparent, percepto, quod Fœderati tam in propinquo essent, ex oppido Beblinga provolant, acie properanter instructa, nec tamen imperitè, lacus à sinistra, nemus à dextra fuit, equites hoc animo videntes, ne circumveniri possent. Sed equestres viso rusticorum agmine, nil morati pedites, irrumpunt in ordinatas acies, Coloni primò strenuè resistunt, jam valles armorum clangore, Bombardarum tonitru, cadentum clamore procul insonuere. Verum Coloni satis impigri, sed imperitè pugnautes ab equitatu scinduntur, accedunt pedites, rusticos loco statuque deturbant, & in fugam vertunt. Ibi nulli parcitur, licet ad hanc factionem plures coacti, quàm sua sponte venerant, obarati, glutones, commessatores, nihil viri, primùm ludos hos incipiebant, & qui volebant ad senectutem, palo ad januam fixo, illis interdicebant aqua & igni. Ita fiebat, ut bonos mali, numatos egeni cogebant (non secus ac in aqua, vel flammæ periculo) proximum quisque secum trahebat in perniciem, fugiebant autem incompositi, nec avidi cædis insècuti Nobiles. Sylva fuit ad manum, qua rusticorum plurimi, sub dumentis abscondebant, non sèvitum longius, fugatis illis in oppidum Nobiles, & in castra recedunt, his actis triste nuncium Nobilitati fuit allatum. Rustici, qui juxta VVeinsbergam VVûrtembergiæ ditionis oppidum,

convenerant, aut proditione aut dolo, portas oppidi VVeinsbergæ patefecerant, Nobiles aliquot illuc præsidio missos inter prandendum opprimunt improvisos, Nobiles ad unum omnes misere occidunt, ut quemque fugæ studio trepidantem comprehendunt, alios e turrium propugnaculis præcipitant, alios in hisce clausos, pulverulento sulphure, & igne lamentabiliter extinguunt, alios & ensibus & hastis jugulant. Comitem ab Helsenstein (quia clariore stemmato ceteros præcellerat) ad lentiores pœnas reservant, vinculis onerant, & in propatulum trahunt, Generosum Comitem propriis incessunt, contumeliis afficiunt, & adhibito, qui caneret salutationem, iibicine, compellunt ire per extensas ac feratas hastas mori tradendum. Comes offerebat aurum, offerebat postremo caput ense recidendum, licet immerito. Sed furiosi rustici, nobilissimum prisco stemmate, bellicque gloria clarissimum Comitem in conspectu charæ conjugis & filii, quem mater in ulnis gestabat, hastis confoderunt, nec satiati latrones impuri, puerum in matris sinu cuspidis ælii sanciant quidam, quem dilaniassent quoque innocentem sanguinem, ni subductus ab oculis prædonum, dictoque citius asportatus fuisset, vulneris cicatricem Comes ille in pectore etiam dum gestat. Quo audito, dolor ingens invasit animos Nobilium, aderant enim, qui filios, qui fratres, qui cognatos illic habuerant: Itaque rapis illis signis, VVeinsbergam versus diu noctuque properatum fuit, ira dolorque Nobilium stimulant in vindictam proclives animos, mox ubi ventum ad VVeinsbergæ muros, cessatum nihil, introrumpere vi conati, reclusis portis admittuntur, latrones sceleris infandi conscientia fracti secesserant, in speculam non procul à VVeinsbergæ sitam, Fœderati multatim, qui facti participes erant, nebulonibus, oppidum succendunt, murus solo tenui diripiunt, mox ad eam, de qua dixi, speculam festinant, expugnant, & interficiunt sine discrimine quemcunque nacti, vel fugientem vel resistantem, nulli vitam, nulli veniam largientes, ita peribant merito suo, qui tantum facinus, tam crudele nefas patravérant. Tibicinem verò, qui Comiti perituro succinuerat ad lentum quidem sed horrendum, vel visu vel auditu supplicium trahunt. Aridis enim lignis extruxere (in orbem tamen ingentem) pyram, in cuius medio plana quiddam extabat, ubi columnâ lignea grandis, & altissima infossa, quam ut facile comburi, vel erui queat, ad hanc maleficis æreis catenis alligatus, eo modo, ut se loco movere non posset, verum circumire, columna sequente quocunque fugeret catena, ardente pyra flammâ ille miser evitare cupiens, circumcursat, ejulans, præter campestris nihil indutus, evalescente flamma, primò sudare deinde astuare, humeros, pectus, scapulas, manus & pedes, assari putares fluente quodammodo unguine, bullas oriri & evanescere carbones si quando in miscram insiliunt: Heu qualis cruciatus, qualis singultus, ad postremum cuius in rupes alibi contrahitur ætæ flamma, tandem viribus exhaustis, anhelus nunc in genua caput occulis, & calcitrando clamosus homo circumfultans, furibundo similibus proflis, postremo deficiens in faciem cadit extinctus. Dignum factis exitum nactus.

Fœderati nihilo legnius in rusticorum colluviem, quocunque vocarentur, exercitum vel invitum trahunt, militem qui volebat ab armis discedere, ne contra rusticos rusticorum filii bellare viderentur, equites ex insidiis excipiebant ac hostes figebant, hoc modo fluctuantes confirmabant, & in ordinem redigebant. In Francis Orientalibus non procul

ab Herbipoli, semel atque iterum cum rusticis congressi, victoria potiuntur, cedentes haud ita crudeliter sunt insecti, clementi semper usi victoria. Herbipolin Episcopo suo restitunt, quam rustici vi (sed nonnullis adhuc conniventibus civibus, quos etiam capitali supplicio affecerunt) occupant. Interea Suevi, & qui Licum, qui Aenum & qui ad Ulmensem agrum colebant, in armis agebant, posthabitis agriculturis, pars innocue vagabantur, pars etiam Nobilium domos (si dabatur occasio) tum Cœnobîa, quæ claustra vocant, expugnantes, exedunt, reliqua corrumpentes. Hercyniæ cultores, & qui in Bære fuerant agricolæ sub ditione, tum Wirtembergica tum Furitenbergica junctis agminibus *Villingam Austria domus oppidam vallabant obsidione, oppidanos in rusticorum verba jurare possunt.* Villingi verò stolidam plebem risui ducunt, interim cautè suos in muri propugnacula partiti, mœnia tutari pergunt. Cives belli peritia, fidei constantia, animiq; fortitudine præstantes, oppidi munitione freti, rusticis unanimi voto resistunt, & eos à mœnibus arcent, quibus depulsis, excurrunt oppidani, villas rusticorum perdunt incendio, rusticorum colluvies in *Stußlingen* & alibi conciliabula contrahunt non procul ab arce Honburg, hinc ad Nobiles mittunt pro componenda pace, ne ferro cogantur uti. *Paucissimi verò Nobilium manserunt in arcibus etiam munitissimis.* Generosus Comes à Cimbri *Gottfredus* in arce *Wîldenstein* loci natura fretus, cum paucis & fidis auxiliis ad finem belli mansit, Comes *Johannes Wernerus* à Zimbri frater *Gottfredi* *Falsenstein* arcem Danubianam habebat, quorum frater *Guilielmus* à Zimbri *Rotovila* Cæsarei fori *Præles* ab avita sede Zimbri *Rotovila* concessit, donec desæviret agrestium furor. Cæteri Danubianæ Regionis Domini Comes à *Werdenberg*, Comes à *Sûrstenberg*, Comes à *Eupfen* in acie, quam arce quisque sua tutor esse volebat. Ex Nobilibus ferè nulli suis ipsius arcibus confidebant, *Ortolphus* ab *Herredorph*, & *Holoperegritus* ejus filius in arce *Waldsberg* (cæteris ab *Herredorpho* ad Fœderatos missis) à rusticis eos etiam sæpius incessentibus omnis jacturæ securi fuerunt, ita *Johannes* à *Karpffen* senior, alii verò non ausi montibus in tantum confidere: Fœderatos ubique sequebantur, *Friderichus* ab *Engberg*, *Sixtus* ab *Husen*, *Diethalmus* *Gremlich* à *Jungingen*, *Casparus* & alii de *Laundenberg* atque adeo innumeri, quos nominare longum foret. Qui armis & equis, insigniter ornati ad Fœderatos abeunt, ita fiebat, ut plusquam septies mille equites convenirent, quos ego vidi modis omnibus instructissimos, agricolis autè neq; Deus neq; fatû satis auspiciatò (jus & æquum spernentibus) affuit. *Suevici fœderis exercitus* jam ad *Francos*, jam ad *Rhætos*, jam ad *Vindelicos*, jam ad *Suevos*, *Colophonis* vicetrahitur, nam ubicunq; rusticos adgreditur, ibi eos, aut in fugam vertit, aut misere profligat, *Rhætos* & *Vindelicos* cum *Suevis* ad *Ulmensem* agrum. *Almangavios* ad *Ravenspurgum* Fœderati premebant, *Heglocos* atq; *Podmici* lacus accolas, interim Comes *Felix* à *Werdenberg* domuerat. *Rheni* *Vogesi*q; accolæ Dux *Lotharingiæ* in *Allatia* miserè profligit, quos spe dditionis arma deponere jussérat, ac deinde turmis equitum peditumque catervis immissis armatus inermes contrivit, forsân arbitratus fide nec esse dignos, qui fidem non servassent. *Eo anno plusquam centum millia rusticorum in Germania ferro periere*, fatali nescio quo sydere. Rustici

Evangelium prætexebant, sed intempestivè, nè dicam inique, sed hoc pro confesso. compertoque fuit, ab arboribus innumeros pependisse, qui se minime fucatos Evangelicæ doctrinæ Buccinatores assererent, ac ob id hilari prorsus animo, laqueo collum, gladio cervicem, præberent. Sic rusticum bellum finit, auspicio Suevici fœderis. *Summus Imperator erat, Generosus ille Baro Georgius Dapifer à Waldpurg* manu strenuus, judicio gravis, æqui bonique servantissimus, qui tam vincere, quam victis parcere novebat, à sanguine, quantum licebat abstinuit, ad institutum redeo.

Huldricus Dux patriæ à sedibus expulsus *Duciam* arcem *Hegoiei* tractus magno frumenti ungue numero, & omnifariam teliusum necessariis, cum partim fidorum militum munit, ad montis *Pelegardi* ditionem se conferens, cum partim Nobilium & amicorum, deposita spe redeundi in patriam. Erat cum Duce *Philippus* cognomento *Longus* à *Neckberg* grandævus, qui olim gloriam & rem in militia paraverat, præterea Nobili *Rechbergorum* familia commendabilis, ille Ducem *Huldricum* spem nunc omnem abjicere, nunc recipere, nunc huc, nunc illuc animum dividere, non quiescere, conspicuus, oratione tali confirmavit addubitantem: *Illustrissime Princeps, Martis aleam qui nescit, nunc huc, nunc illuc inclinare, nunc huic, nunc illi parti favere. Quare non est abjicienda spes recuperanda patria. Majores nostros si contemplati fuerimus, qui eam Deam illam sæpius experti sunt, anticipem, sæpe matrem, sæpe novercam, præsertim ea tempestate, quando Rex Romanorum Rudolphus Imperii potius, in Ebrardum quendam Wirtembergiæ Comitem infenso fuit animo. Rex Studegardiam multis Bohemis obsedit: Ebrardus animo nequaquam consternato, contra Regem contrahit copias, ei fortissime resistit, oppugnantes jam propellit, jam capit, jam palantes aut intercipit, aut occidit. Rex Comitis fortitudinem miratus de pace componenda condiciones admisit, atque Studegardiam obsidione solvit. Postea verò Cæsar *Henrichus Septimus*, Wirtembergensem fortissimè omnibus exuit, exurens arcem Wirtembergam, sepulchram gentilitiam destruxit. Verum *Henricho* Rege defuncto, Wirtembergus patrias arces Virtute, vigi, sua rursus occupat. Quid? quod *Carolus Quartus* Wirtembergos bello invasit, & variis in locis illos infestè populatus. Ea tempestate cum Ducibus *Austriæ* *Wirtembergus* fœdus percussit, & *Carolo* negotium successit, atq; adeo ad æquas condiciones cum *Carolo* pacem fecit. Adde quod *Wirtembergus* dum *Wilenenses* ingenti clade affecti. Quare Princeps illustrissime, non animo spes abjicienda, sed obnixus, in hoc enitendum, quo salvi redeamus in patriam, movenda sunt manus & aderit interim aliquis Deus (ut ajunt) viro strenuo fortisq; nihil difficile, Virtutis amanti nihil invium. Denique jus & æquum petenti nihil inhonestum, hac si non successit alia est munienda via, aliis atque aliis agendum gladiis, donec favente Deo opt. maximo, voti compotes efficiamur. His verbis erexit animum Ducis. Dux ad Hesslorum Principem se contulit, expetens auxilia, quibus arces avitas requirere valeat. Hesslorum Princeps operam suam pollicetur, verum cum Suevico Fœderi sit adjunctus, & unus Fœderatorum, nullis armis id assequi posse, stat sententia Cæsaris *Caroli Quinti*, Hispanorum Regis aures vellicare, atque adeo cum precibus oppugnare, non esse dubium (quæ Cæsaris ex atavis clementia) quin aliquid impetrare*

sparent. Interea Comitium Germaniarum Principum fuit Augusti Vindelicorum, quod Cæsar Carolus cum totius Imperii Principibus & Summatibus indicto die veniebat. Adhuc Apostolicus aderat Legatus, partim schisma composituri, partim Turcas, qui tum temporis Austriam crudeliter infestabant. Pannoniam interiore depopulati, magnam prædæ vim, cum multis mortalibus, & ingenti pecorum copia transfere in Thraciam, ac deinde in suam quisque patriam. Hessorum Princeps tempore Comitii sedulus ambit, orat, cum illustri Principum Germanorum cetera; Cæsaris in conspectum prodit, prociens ad genua Duci Huldrici reditum precatur, qui tot annos extorris, & ab avito Regno fuerit exul: Eo modo precantur uno ore omnes. Verum Carolus Cæsar indignabundus audire talia visus renuit preces dixisse fertur: *Ferro sua Regna perdidit; ferro si potis est, ea recuperare valet.* Carolus Regni rebus ordinatis dimisso Comitio recedit in Hispaniam.

Eo tempore totius Germania vires in armis erant contra Turcam, bella gesturs. Cæsar cum Hispanis, Romanus Pontifex cum Italia; Germani Principes & urbes Imperii cum ingenti multitudine se conferant in Austriam, collatis signis in Turcas pugnaturi. Turca ter centum millia armatorum secum traxisse dicebatur: Sed foras fugatus à Germanis, vix etiam congressu primo victus Turcarum exercitus, redit unde venerat, quem persequi longius frustra putant, omnis ausugientibus recessere. Non ita multo post Suevicum Fœdus annis expleis, abrogatum dissuit, nec amplius vinciri feririve poterat. Hoc audit Dux Huldricus cum auxilio Principis Hassia Philippi patrias arcas adoritur, copias militum ducens, haud aspernandas. Comes Guilielmus à Fürstenberg in re militari præstantissimus, præsto aderat: Cujus Consilio Principes pleraque gerébant. Nam penes Hessorum Principem rerum summa fuit. Guilielmus Comes peditatu præfuit, quem de triginta millibus conscripserant Principes, equitatu ducebant & sex equitum millibus coactum, inter hos erant equites armatura, peritia bellandi, ferocia equorum præstantes, *Non latebat Rege Principis Huldrici apparatus, at ipse ut erat animi clementis, aut connivebat, aut alias occupatus, nihil armorum parabat.* Verum qui supersuerant ex conjuratione illis, & ex aulico quidam consilio, qui tum Würtembergensi Ducatui præfunt comperto, quod Dux Huldricus bellum adornaret, illico Regem certiores faciunt, & quid faciendum præciperet: *Se se si jubeat militem conscripturos, & adversus Ducem profecturos.* Quod cum Regi placeret, ipsi contracto quantum possunt milite, Regis Ferdinandi nomine, *Ducem Huldricum prohibere patriam nituntur,* nec equitatu Principibus inferiores ad extremos Würtembergæ limites accedunt, angustias præclusuri confederunt ad Laupham oppidulum ditionis Würtembergæ pro ripa Neccari situm, clivosa in Regione. Jam castrametatur uterque exercitus, haud mora, Ducales vesperi Regios milites adorti, conferuere manus, Regii vincunt, adjuti opportunitate loci Ducalesque repellunt, mane facto, Principes suos educunt, contra veniunt Regii, concurrunt uterque miles, acri clamore, magno fremitu, hinc bombardarum tonitrua, hinc equorum hinnitus, peditum fremitus, armorum crepitus, strepitusque u-

trinque longè lateque personant, animo forti pugnatur utrinque. *Tandem Regii milites Ducatum impetum diutius ferre non possunt, alii fugiunt, alii an fugere, an manere malint incerti, stragem passi cadunt.* Regii tandem locum deserunt, in fugam conversi, ab insequentibus per præcipitia fugati, pedamentis vinetorum pars hæret infixi, pars vulnerati Neccarum tranant. Satrapa Regis Comes Palatinus à Bavaria bombardæ ictu, cum equo sternitur humi, equus interit, ipse inter manus militum protinus ablati evasit. Erat in eo Christophorus Dapifer a Schar, strenuus segerens sagitta percussus, nihil moratur vulnus, in hostes insilit acerrimè pugnans, equo tandem destitutus, in eadem rupes ut alii, protrusus tranavit. Neccarum, armis oneratus, & vulnere languidus ad Asbergam arcem hostibus elapsus venit: quo se contulerant inclinante suorum acie, conjurati.

Principes victis hostibus, ad Studgardiam properant, ne conjurati collecta manu præsidio munirent oppidum, non nisi magno detrimento suorum post hac expugnandum. Nam qui in prælio victi Studgardia pari cursu properabant, oppidum priusquam victores ponere sequerentur occupaturi. Verum Studgardiani portis occlusis neminem vel equitum vel peditum volebant intra mœnia recipere. Quæ res illis bono fuit. Dux Huldricus à Studgardianis manibus obvius excipitur, quem faustis acclamationibus in arcem deducunt, jurantes in verba Principis. Interim quicquid Würtembergicæ ditionis erat ad Remlam, Vullam, Blavum, Nagoltum, ad Nicri ripas. Atque adeo ad Hercyniæ juga, statim missis Legationibus Duci Huldrici, sese suaque omnia dedunt. Urachii lentius accedunt, reliquis pacatis contendunt ad Asbergam arcem, ut omnium longè jucundissimè, ita loci natura hominumque manu munitissimam, quod se contulerant, qui rerum suam Studgardiam, totiusque Würtembergæ tenuerunt, in ea arce octingentos fuisse milites, costans fama fuit. Quo loci dum venere Duces, oppugnando tantam famulam insulere propugnatoribus, ut ad deditionem intra mensem compellerentur, incolumi vita, salvis bonis abscedunt & Ducibus aperiunt, qua subjecta Duces exercitum Riedlingam juxta ripam Danubii castrametari jubent. Interim cum Rege Ferdinando agentes, ut impetrata pace conditionibus æquis, patrium Regnum Duci Huldrici possidere liceret. At Rex Ferdinandus, ut est animo clementissimus, ere nata, pacem fecit cum Duce Huldrici. His actis dimissus est exercitus, formido tenebat omnes homines, nemo quod se fortuna verteret, conjectare potuit. Qui Danubii ripam habitabant & qui Acronii lacus affinia colebant. Tum Hercynii quoque male sibi timebant à bellis, qui ruri habitabant. In oppida proxima, reculas suas deponebant, qui in oppidis erant omnia quæ bello forent usui, gnaviger adornant. At nihilominus in castra comineatum deferre suos permittunt. Tumultuantur omnes, trepidant plerique. Exercitum haudquaquam contemnendum, nemo non pavescit. Verum Deus Opt. Max. omnia bene vertebat, nam facta pace, Principes dimissa legione recedunt.

F. I. N. I. S.

BREVIS

BREVIS NARRATIO

De

BELLO HILDENSHEIMENSI,

Gesto inter Ericum Ducem Brunsvvicensem, & Episcopum Hildensheimensem eorumque complices, Anno M. D. XIX. durante Interregno, autore Justino Goblero I. C. Goarino.

ANNO M. DC. XIX. Maximiliano Imperatore in Austria mortuo, ac per ejus obitum Imperio vacante, Johannes Praesul Hildensheimensis, ex familia Ducum Saxoniae, qui hodie Leoburgenfes dicuntur natus, cum aliis vicinis potentioribus, maxime Henrico Lüneburgensi Brunsvvicensi grave atque periculosum bellum, sive ut Ericum, qui gratia atque autoritate ob operam Maximiliano in quamplurimis bellis egregie navatam, apud ipsum valuisset, subverterent, sive ut (multi existimant) Caroli Quinti electionem, unā cum Confoederatis, quos Franciscus Rex Galliae Imperium affectans in suas partes pertraxerat, electionem impedirent, intulerunt. Etenim jam diu collectis odiis atque invidia pleni, cum scirent Principi Erico in Caesare tantum praesidium esse atque refugium, ut illo vivente adhuc & superstiti, non auderent, id quod liberet, moderari jam suam insolentiam ac crudelitatem non poterant, quin Divo Maximiliano fatis sublato, in Principem Ericum impetu facto irruerent. Ac cum viderent Antistitem suum Capitulares illi, & Canonici, impotentia animi atque effrenata audacia in Ericum ferri, tantum abest, ut quod ab aliis nonnunquam Capitulis prudentibus & moderatis fieri solet, vel a temeritate illa averterent, vel aliquo modo impedirent, ut etiam frigidam illi (quod dicitur) egregie suffunderent, ac facies oleumque flammæ admovebant, ceu quadam incredibili ad belligerandum, atque insultandum libidine tracti. Fueruntque plane, quod Graecis in proverbio est, τὸς δειπνοῦντας αἰ κύνες μὴ μὲναι, hoc est, dominas imitantes tarella. Quandoquidem ne aequitatis ullam, nec justitiae bonitatem rationem sibi cum Praesule suo habendam putarent, etiamsi Princeps Ericus causas omnes simultatum & controversiarum, quas isti praese ferrent, a populo & ditione tota cognoscendas seu decernendas proponeret. Quin imò contra placita & pacta vetera & antiqua a Majoribus ac praecessoribus, tam illorum, quam Principis Erici inita, & utrinque data fide, atque sigillis firmata, Praesul cum suis bellatoribus Canonicis ad arma profligare potius remque ferro decernere maluit. Tantam nimirum, tamque subitam ac insperatam sibi non solum digladiandi occasionem, sed etiam victoriam ipsam ex obitu Imperatoris optimi Maximiliani, cum jam Interregnum esset, oblatam fore existimabant. Adeo praenimia belli cupiditate, neque officii sui, discriminis, aut periculi, neque pietatis, neque humanitatis rationem habuerunt ullam, nec in eo quod movebatur, offerebaturque, nec in eo, quod rogabatur aequitatem anteponendam putarunt superbire suae. Nam utique verum est, nec ipse Episcopus atque Capitu-

lum salva conscientia inficiari unquam poterunt, quin proximè ubi Romanum Imperium morte Divi Maximiliani vacaret, Antistes ipse Hildesheimensis auxilio Henrici Ducis Lunaburgensis, ac Capituli sui persuasione atque instigatione maxime, militum & equitum numero conscripto atque collecto, etiam si illo tempore, veluti Princeps Imperii pacem ejus & tranquillitatem spectasse salutemque conservasse debuisset, ad arma ultro profiliit. Ac ita primum reverendissimum illustrissimumque, Dominum Franciscum Administratorem Myndensem, Principis Erici agnatum, inopinatio contra Sacri Imperii ordinationem, Aureamque Bullam, & communis pacis promulgatam constitutionem, in sacra hebdomada, cum à Christiano populo meritum & passio Christi Salvatoris nostri, per universum Christianum orbem religiosius aliquantò, quam alio tempore meditari, & suum reatum Christiani agnoscere praecipue atque lugere soleant debeantque, vi publica armis, invasit. Civitates, oppida, arces, villas ejus quicquid alium esset, quicquid ibi offenderat, arripuit, afflixit ac perdidit. Neque hoc tanto tamen facinore contentus, mox ea ipsa vi, violentiaque sua in fines quoque ac ditionem Principis Erici sese convertit eamque, ex improviso, nulla occasione data, nulla praemonitione facta, dissimulato quem peteret, nullis (quod Plato vocat πολέμων ἀνευκλον) fecialibus missis, nec more juris belli observato, non repetitis rebus, non bello indicto, quod a majoribus nostris usurpatum est, & inter barbaros etiam fieri solet, tempore quoque sacro. Et quo id à Sacerdote adeoque Episcopo minus expectaretur, ne quid spatii ad circumspiciendum oppressis esset, nulla injuria latecissus, magna latrunculorum non confinia ac vinicia modò ditionis Erici, sed ipsam mediam invasit, incessit, afflixit, exarsit atque diripuit. Oppida vicinosque circumcirca, quaquà cum exercitu versum iret vastando, flagrando arcesque etiam oppugnando, atque omnino depopulabundo similis. Dixilles non Episcopum fuisse, sed expilatorem, non pastorem, sed praedonem, tam saevitum est undique atque atrocissimè. Nam per sese opulentus & factiosus Episcopus, ac quorundam potentium conspiratione audax, sui verò Capituli, & Canonicorum praecipue impulsu peccitus, adeoque immanis nihil nisi excidium ditionis Erici in animo habebat, ac meditabatur. Itaque oppida, munitionis ac villas aliquot ea vi atque furore expugnavit, incendiis & rapinis vastavit, miseras agricolarum facultatulas misere perdidit. Nec plebem modò, verum etiam Sacerdotes sacramenta Christi in suis manibus gestantes, seque illis tueri conantes, occidit, sacra loca, templa ac Monasteria spoliavit, devastavit ac prophanavit, nec quidem ipsis Ecclesiarum sacramentis, aut Vestalibus Virginibus pepercit. Et quamvis huic violatori, pacis Episcopo, suisque

aflectis ab optimo illo ac Illustrissimo Principe, ceu tunc Imperii Vicario, Friderico Saxonia Electore, pax indiceretur, tamen hoc ille contemnendo aspernandog, surda aure præterit, ita ut tum demum post indictam pacem, quasi antea nihil patrasset, ceu cæstro percitus ad grassaturam magis magisque ruerè visus sit, Provinciam Erici populumque miserè vexando, populando, molestandog; donec Principi Erico, ejusq; affini Duci Henrico arces oppidaq; eripuerit, solo æquarit ac conflagraret, tanta fortasse invictissimi Imperatoris nostri Caroli Quinti Electionem, ut antea meminimus, quæ in illa ipsa tempora inciderat, impedire potuisset, quemadmodum hæc res postea Wormatiæ in Comitibus coram Cæsare, Principibus ac Statibus manifestata est ac patefacta. *Cum itaque vidisset Princeps Ericus Episcopum, nec pacis, nec æqui bonæ rationem habere ullam, cumque nil nisi ditioni suæ, ac tuorum exitium in animo habere, ac meditari, adjuncto sibi Henrico Duce tanquam ex fratre filio ac confederario, ad propulsandam injuriam naturali defensione, iustoque dolore perductus, patriam tueri ac defendere conatus est.* Nihil enim hac illi charius unquam fuit. Itaque milites conscripsit, equites aduxit, subditos convocavit, castraq; metatus est. In summa constituit conferre manus cum hoste in quietissimo. Quod ubi ille conspexisset, arcem, quam obsederat, Calenbyrgum, Principis Erici, reliquit invitus, atque discessit. Quanquam autem hoc tempore ob lectum exercitum in potestate principis Erici fuisset, præcipua hostis oppida, arces ac munitiones aggredi atque expugnare, tamen ob mandatam à Friderico pacem, etiam si lacessitus atque provocatus ad tuitionem esset, à vi tamen ultro abstinuit, quod majoris pacem, quam hostis violentiam faceret, seque ad ditionem ac diocesim Verdensem vertit. Et hic quidem fortuito utrinq; concurrunt Ericus & hostis. *Ventum est ad arma iniquo loco, & antequam Erici adventasset exercitus, præsertim equestris, ac priusquam acies ulla ab Erico instructa esset, impetu in primos facto ab hostibus, inter quos Ericus erat, qui ut fortiter constitit, sic qui post principia erant, fuga fissi, sese in pedes conjiciunt, sibi que ita consulunt: Et ecce cum illos jam secuturos se putaret Ericus, medios ipse inter hostes cum paucis satellitibus, armis obruitur, à sociis desertus.* Nec desistit tamen hostem, quæ licet acerrimè atq; extrema experiri, seq; fortissimè tueri ex equo donec irruentium vi undiq; circumseptus, atq; etiam vulneratus, non minanti quidem ulli auxilij, sed cyroni curidem equiti, quem fortè sibi obvium inter confugentium habuit, nihil minus suspicans sese ultro dederit, ac vestitus se est Cellam, centumq; liberis, & Principe digna custodia, dum duodecim militibus aereorum doteor, seu redemptionis præcium, prædedito Lunaburgensi Duci exolvisset. Res hæc Cerbesti transacta est Illustrissimo illo ac Prudentissimo Principe Saxoniz Friderico arbitrio seu mediatore. Hæc pugna autem, quanquam non pauci ceciderint, tamen cum & Erici exercitus nondum adventasset, & plerique initio fugam capesscerent, minus cruenta fuit, præsertim cum Princeps Ericus, ceterique Primores ab ingresso conflictu ab hostibus caperentur, inter quos erat quoque Guilielmus Dux Brunsvigensis Henrici frater. Neque verò exigua spolia ex hac victoria retulerunt hostes, cum præter armaturam Brunsvigensium opesque etiam singulorum corporum captivorum censerentur. Hinc iusta ratione

ac pietate ductus, cum erga patrum, tum fratrem lunan gormannum Dux Henricus, denud sibi militares copias quascunque in tanta trepidatione ac celeritate habere potuit, ad illorum liberationem accivit. Nec vanum hoc fuisset institutum, nec inutiles conatus ad illorum absque omni iactura redemptionem, ni huic facto tres illi præstantissimi Principes Electores sese interposuissent, ac ceu mediatores, ne plus quam antea factum esset, sanguinis humani effunderetur, ac altera pars omnino ad internecionem profligaretur, intercessissent, Albertus Moguntinus Archiepiscopus, Fridericus Dux Saxoniz, & Joachimus Marchio Brandenburgensis. Hisce nimirum intercedentibus copiæ ac milites rursus dimissi sunt, & res cum Episcopo atq; Capitulo coram illis tribus, ceu arbitris tractari coepit, est in hunc modum. U, si quam ininus hi fortè componerent, Cæsari potestas esset hanc causam sua sententia decidere ac definire, veluti hæc tota controversia speciali quodam compromisso, à dictis Principibus arbitris complexa ac comprehensa. Atque dum illa Cerbesti aguntur, qui locus ad eam rem designatus erat, ac ceu foro contradictorio disceptarentur, venit ex Hispania Cæsar in Germaniam, ad eam, Coloniam Agrippinam, quo utramque partem, ipsumque Henricum majorem Ducem Lunaburgensem ad se clementer vocavit, iussitque, ut utrinque cum alia causa proximo in Comitibus Wormatiæ coram sua Majestate, & ceteris Principibus ac Statibus comparerent. Fecitque potestatem Cæsar Principi Erico, ut citra juramenti sui, quod in pugna captus præstiterat, violationem, quantum damni atque incommodi in hoc bello ab Episcopo ejusque Capitulo ac Duce Lunaburgensi perpeffus esset, referret, quod tanta dexterritate atque decore Principum corona circumfessus fecit, ut nemo rectius ineliusque potuisset. *Auditus igitur utrisque partibus Cæsar, ac cognita causa, cum illas nec amicè tunc pacare, nec sententia definitiva propter alia Imperii gravissima negotia atque impedimenta dirimere posset, pacem interim, dum id quiret, utrinque mandat atque decernit, ne quis eam sub profectionis pœna violet, transgrediaturve.* Quo decreto, etsi Princeps Ericus sese vehementer gravatum sentiret, ut qui & latus & spoliatus & captus fuisset, tamen quo voci Augustali minus se cum Henrico Duce agnato suo obsequentem præstaret, consensit libens volensque, ac ratum id omne habuit, quod Imperator decrevisset, existimans idem quoque facturos fuisse adversarios. Verum longe secus accidit, proque animi sui impotentia Episcopus multatam voluntati atque mandato Imperatoris obstitit ac repugnavit: Videlicet captivis rursum multatis, & in graviora etiam vincula conjectis, ne alia commemorem innumera. Nihil enim minus, quam pacari hoc motus, aut pacem constitui voluit Episcopus. Proinde etiam cum Cæsarea majestas sibi expugnatas arces ac oppida interim, donec res hæc plenè atque ex integro transigeretur, credi voluisset, noluit morem gerere, nil nisi belli perpetui cupidus. Tantæ arrogantiz Episcopus, ut suam ipsius voluntatem universæ Cæsareæ Majestati, reputationi, authoritati, præminentiz, excellentiz atq; judicio, anteferreret. Tam verum est, quod apud Comicum ille ait: *Homine imperito nec unquam quicquam injustius esse, qui nisi quod ipse facit, nil rectum putat.* Quocirca percussori Episcopo etiam accidit, quod communiter talibus solet accidere, qui ut in eo pereant, amant periculum.

culum. Hunc enim factum incredibilem erga se summum, decretum cum videret Caesar, ad statuta declarationem adversus inobedientem pacisq; violatorem poena Episcopum procedi iussit, ac huius poena executionem inclito Regi Daniae Christierno Ericoq; Principi ac suis mandavit. Qui non, ut ille, injusto, inopinatoq; bello, sed recto apertoq; Marte, ac legitimo certamine arrogantiam atq; contumaciam adversarii tandem frugerunt, ita ut & sua recuperarent, & de sede illum deturbarent atq; ejicerent, plane juxta illud vetus dictum: Dedi malum, & accepi. Siquidem a Caesarea Majestate deputati executores, officium suum suscipientes, in eas angustias Episcopum consummace atq; rebellem compulerunt, ut qui ante aliorum ditiones ac terras hostiliter invasisset, jam propriis se divina ultione (spoliantes spoliari volente) non sine dolore privari videret. Nam Ericus Dux Brunsvicensis vigore Caesaris decreti fretus, una cum suis par pari Episcopo relaturus ejus ditionem invasit, omnia resistentia viriute singulari occupans: Inter haec arces novem proprietatis jure ad Episcopatum spectantes nimirum Hundesnagge/Coldingen/Nuthe/Dalserburg/Poppenburg/Oronau/Lauenstein/Grunde/Ertelsen. Nec interea aliarum occupatione beneficiario jure ad Ecclesiam Hildensheimensem spectantium abstinens, sed earum dominos ad fidelitatis obsequium cogens inter quas haec maxime referuntur Wosfingen/Vantheltem/Voltageseim. Ac ut hasce arces, sic quoq; oppidula atq; castella quamplurima Hildensheimensi adempta, in fidem suam adiecit nimirum Gronau/Dassell/Goldenwerder/Hamelu pro dimidia parte, Hemendorf/Salsq/Wallensin/Sarslede/Else. Interea quoq; Coenabiis, minime parcens, inter quae Jurisdictioni Episcopatus Hildensheimensis subjecta quatuor praecipue commemorantur, *Dernburgum, Watenburgum, Escherdum, & Marienavium.*

Ac ut Ericus in executione demandata sedulum sese praebuit, sic nec *Heinricus filius Dux Brunsvicensis*

Erici patruelis suo officio defuit, imò se quodammodo patruo gnaviorem praestitit. Nam & ipse armis contra rebellem ac contumacem Episcopum summum ei decem arces proprietatis jure pertinentes ademnit, quae haec sunt Ememburg/Vinenburg/Wendela/Lutter/Schlade/Woldenberg/Woldenstein/Westerhove/Winkenburg/Steinbrügge. Cumq; fortuna ei arrideret, minime harum occupatione contentus, & beneficiarias Nobilium circiter tredecim arces suae potestatis fecit, puta, Wodenburg/Walmede/Digenhagen/Devetenrode/Soder/Vinder/Holtensen/Neden/Wisspenstein/Weymerhausen/Lymber/Wisperode/Ober: Quis vero ei: & oppidulorum in tali rerum successu occupationes illicitas fuisse existimaret? quae fuerunt *Bokelam, Alvelde, Lamspring, Salsza ad Gitterdam, & Salsza ad Deisferdam.* Nec octo Monasteria se hujus Principis ditioni cessione poenituit, quae fuerunt, *Petersbergum, Georgebergum, Reiffenbergum, Ringelem, Wellingeroode, Henide, Dorstadt, Lamspringe.*

Quin & citra difficultatem universa Episcopi ditionis occupari potuisset, nisi Duces Brunsvicenses jam olim in tot bellis ut clidibus, ita moderata victoria uti didicissent, & superatis hostibus temperare, quam sibi sociisq; consulere maluissent. Ceterum cum hic Episcopus ad annum Christi 1527. Episcopatu praefuisset, ad fratrem Magnum Ducem Lauenburgensem concedens, gubernationem Vicecancellario Imperatorio Balthasari Meikelio, Canonicis consentientibus, resignavit. A quo, aliisq; ejus successoribus, Ottone Schauenbergico, & Valentino à Theutleffen quae pro recuperatione bonorum Ecclesiae Hildensheimensis acta fuerint alibi referendi locus uberior sese offert: nobis haec obiter de bello inter

Duces Brunsvicenses & Johannem Episcopum retulisse, sufficit.

F I N I S.

CHRISTIERNI SECUNDI REGIS DANMARCHIAE SEVERITAS, PERPETRATA IN PROCERES SUECIAE, ET POPULUM HOLMENSEM, DESCRIPTA

A JACOBO ZIGLERO Landavo Bavaro.

Rbium & populorum clades ab hostili manu perpellas, & tyrannorum injurias in cives, multas & memorabiles legimus per omnem Historiam, tam magna miseratione erga afflictos, quam summo odio in illos qui suo scelere maleficia in obnoxios exercuerunt; sed nulla atrocior à memoria Historiae accidit, quam his annis Suecis, & Stockholmiae Regiae ejus gentis urbi. Aliis inter obsidendum induciae profuerunt, mutui congressus liberi fuerunt sine maleficio, si pacta inita, si ista foedera, haec sancte servata sunt, si urbs autem expugnata, savitum in fortunas jure Victoris fuit, & in aetatem praecipue quae arma ferret, & noceret parata esset, neque quietura, donec in eolumis foret, videlicet, repensum fuit, quod passuri

erant Victores fortuna inclinante. Quod si incendio & caede omnia miscerentur, hic autem proditio, aut defectio, aut grave aliud flagitium obfessorum praecesserit, quod hostem irritaret, & faceret penè justum: Tyrannorum etiam violentia, de exemplis dico gentilis Historiae, in paucos cives, qui inculpati undique vita essent, ita deliquit, ut sine venia debeant criminari. Qui enim poenis subjecti fuerunt, si in eadem statione ipsi fuissent, quo erant ingenio, similia, aut funettiora edidissent in cives. Repetamus à Tiberio ad Maxentium, quem Constantinus Imperio depulit, Historiam Romanam. Quicumque in capitis discrimen adducti sunt, iidem fere sub alio domino capita civium derulerunt, sive palatinos suos, vendiderunt, sive judicia corruerunt, vel sibi scelere

Scelere publicè carerent, tamen domi in servitia supra barbarorum morem seviarunt, servitia diurna opera in agro attrita in ergastulis habuerunt, nuditate & fame affligerunt infirmos lecto protruderunt, in vias abjecerunt, alios ob levem offensam, barbaricis nois inusserunt, in arenam produxerunt, feris laniandos, totius theatri voluptatem domesticorum sanguine praebeverunt. Tales quid crudelissimi tormenti exciperent, à Tiberio & Caligula, & Domitiano quod non essent meriti propter admissum aliàs scelus in humanum genus? Innocentes verò habitus sunt, eatenus quòd praesentis accusationis rei non essent, tyranniq; sub hoc in invidiam crudelitatis adducti sunt, quia non ob conscientiam nocentioris vitae vindicandae, sed per scelus ipsi quoq; eadem facerent. In cetera, ei patella hoc operculum congruebat. Populus victor, frequens sedit totis theatris, exhibuit sibi sub eodem spectaculorum die paria CCC gladiatorum, feras, leones, urso, pantheras, & indomitos boves eodem numero, quos se mutuis vulneribus conficientes videret ad voluptatem, captivos quoque adductos ex devictis provinciis, doni honestè natos suis fortunis praeter cuiuspiam injuriam fruente, jure autem gentium pro libertate patriae, incoluntate fortunatum saluteque parentum, uxorum & liberorum pugnautes, & triumphatos circum duxit in catena, attraxit in arenam, objecit cruentis feris, aut coëgit in mutuis caedes. Hic ille populus spectator, qui humanum sensum exiit, seque ad omnem immanitatem obfirmavit, neque satis poenarum sumptum sibi à victis credidit per considerationem, quòd miseri patria carerent, fortunis exuti, exarmati, & ad reliqua innocui essent, qui in gravi catena constricti, malè praeterea cruciarentur pro uxore & liberis distractis, pro pudicitia violata, pro salute omnium desperata, quoniam & vitae & necis jus situm penes alienum dominum nòssent. Idem qui nihil tantorum malorum recordatione ad miserationem in reliquum moveretur, quin imperaret magis laniationem scèdum in morem, quid immeritum, & sua indignum virtute sustineret sub Caligula, quamvis atroci voce? vel sub Commodi milite praetoriano, qui in theatrum immissus populum funestae & juxta barbarae aenae spectatorem propulsavit, terrore & fuga tumultuantem involvit, ut plurimi obtererentur. Fatebitur, quicumq; mores pro æquo expendet, crudelitatem omnem tyrannorum fuisse mitiorem oblivione tanta naturalis juris, & carnificina, communi applausu theatri, admista in genus humanum. Ista commemorarum non equidem pro voluptate insectandi, sed necessario exemplo, unde inter populos etiam eadem passos, interq; tyrannos eadem agentes discrimen fieret atrocitate facti, non enim conveniat ita factum referri, ut arbitrio legentis stet, qui immerentis casum ex nocentis exemplo spectatum aequè leviter ferat. Ergo is intelligat, populum unum Holmensem purum sceleris, nihil in vita admittentem in genus humanum, non in ipsum hostem Danum, ut quem se obidentem pavit in dura fame, quo cum foedera icit, quem ultro in urbem admisit, Regem propè constituit, eum populum sub Dano sacramenti & religionis desertore, dextrae datae, & syngraphi conscripti; juris divini & humani everfore pertulisse mala, qualia nullus praeterea populus omnia simul, sed alius aliud malum, & idem aliud alio tempore passus sit. Hujus calamitatis ordinem narrare institui, existimans idem solatio futurum populo Holmensi, si is videat Da-

num, qui hæc perpetravit ferre violentiae suae notam ad posteritatem, usui etiam plurimum reliquis futurum, si qui similia facere in obnoxios possunt, iidem unius publica execratione deterreantur, cum viderint tyrannidis memoriam durare post funus, referreque acclamationem in humani generis hostes Deo & homine approbante æternum damnentur.

Rerum gestarum narratio succincta, quæ in Danica & Suecica, aliisq; his finitimis locis ab Anno M.D.X. usq; ad Annum XX. Christierno II. Rege imperante, acciderunt: quibus adjecta est ejusdem Regis vita & coronationis brevis descriptio.

Suano nostra ætate hoc modo post fata Stenonis, ad Gothorum & Sueonum Regna pervenit. Cum enim Steno animam exhalaret, aderat ipse Gaddus Lincopensis electus, qui mox praesentibus militibus sub poena capitis comminatus est, ne cuiquam eam Principis mortem patefacerent, donec ad Regiam Stocholmensem pervenissent. Si enim fama eos praeveniret, non solum à Regia arce secluderentur; sed omnium praeteritorum annorum stipendio privarentur. Persuasi igitur Proceres & milites funus Principis quam occultissime ab eo loco usque Stocholmiam, itinere sedecim dierum deducunt, posito in ejus loco viro corporis habitudine non dissimili. Erat in media via Suanto Ostrogothorum Princeps, hunc Gaddus clanculo de Stenonis morte informatum admonet, ut sub specie comitandi Principem se in Stocholmiam conferat, faciliè totum Sueonum & Gothorum Principatum (si consiliis paruerit) assecuturus. Grata erat Suantoni amicissimi Antistitis admonitio. Pervenienti in arcem Holmensem, a Gaddo, & à tota caetera Principis Regni consalutatur. Quod etsi praeter leges, & patriae consuetudinem factum fuisse videbatur, attamen approbante Regni Senatu, in locum defuncti Stenonis surrogatur. Erat enim de tota patria optimè meritis, natusque ad res praeclaras & magnificas, utpote qui animum excelsum, & Regium semper, & ubique prae se ferrebat. Tota quoq; ejus familia splendida, & bonis moribus ornata incedebat, nullus in ea nimis, nullus scurra. Quippe quemodum ipse morum gravitate pollebat, ita nullos effeminatae levitatis homines in suam familiaritatem admittebat, sed audaces, fortes, validos, & ex aliorum Procerum curiis electos. Erat enim publico proverbio receptum, quòd nullus in familiam Suantonis ascriberetur, qui securi in faciem casus conviveret. Erat praeterea in suos familiares adeo liberalis, ut saepe vestes sibi ipsi detraheret, & illis donaret. Plus enim in homines militares indulgens erat, quam in seipsum, saepeq; in largiendis stipendiis, fuscum exinanivit. Neque enim ullam divitiarum curam habebat, sed virtutem, & gloriam sordidis divitiis longè praeferebat, potius fame periisset, quam ex incolarum injuriis, aut Ecclesiarum, sive Clericorum spoliis victis assere, rectè existimans, Sueciam adeo opulentum Regnum esse, ut ejus Princeps satis magnificè vivere possit, absque eo quòd cogatur rapinis & sacrilegiis vitam infelicem, atq; infamem sustentare.

Sed silendum non est, quàm acerrimo odio in seclatus sit mendaces & detractores. Cum enim aliquem absenti obloqui audivisset, jussit continuo absentem ad vocari, ut detractor, qui absentem suggillaverat, vocatam proponeres, quæ vellet, & probare posset.

Quo

Quo facto, optimorum civium innocentium mirifice est tutatus, & immortalē gloriam apud omnes bonos est adeptus. Erat præterea in delinquentes valde clemens & mitis, quamvis verba ejus summam severitatem præ se ferre videbantur. Non enim loqui, sed fulminare visus est, cum milites suos neglecti officii argueret, & objurgaret, quibus etiam nonnunquam alapam inflixit. Sed continuo, quos duris verbis affecerat, mox singularibus donis & beneficiis afficere non omisit. Quo evenit, ut feliciores se putarent, qui ab eo tam benigniter reprehendi merebantur. At in templis, cum Divino officio intenderet, vix minores lachrymas, quam David Hebræorum Rex, effudit, ut nullus id considerans dubitare potuisset, quin totam spem suam in Deo, per quem Reges regnant, collocasset. Etq; à Divina clementia consecutus, ut illis octo annis, quibus regnavit, nullum atrox prælium fuerit in Suetia incolas illatum, quamvis Johannes Danorum Rex ipsa Goiborum & Sueonum litra classe bellica non raro insiliverit, & spolia nonnulla in mari, & terra reportaverit, ipsumq; Moscovitarum Principem, ut Sueones impugnaret, summopere sollicitaverit. Sed major erat in Moscovita pactorum & juramentorum ratio, quam quod pateretur se a Danis in aliquod nefarium bellum, rupto fœdere, induci. Quin potius cum didicisset Reip. summam ad Suantonem, qui pridem Dux belli contra Moscoviam fuerat, devenisse, solennes oratores ad ipsum in Stockholmiam mitteret, & fœdera, quæ antea cum Stephone iniverat, renovare curavit. Itaq; Suanto ab Orientalibus Suetia partibus securior effectus, totas vires suas ad Occidentalem Daniā convertit. Nec diu moratus, antequam copias ex Suetia & Vestrogothia contractis, bellum in Hallandos & Schoningianos transferre contendit, ut injurias, quas Dani paulo antè, violatis induciis, intulerant civitati Aboensi, ulciscatur.

Primum igitur belli impetum in propinquis Vardbergæ oppidum moyens, comperit incolas illud ob Sueticæ potentia terrorem noviter vallo, & propugnaculis communivisse. Quocirca ex eo loco progressus, totam Hallandiam & Schoningiam caelestina, direptionib; conculcavit; exercitumq; spoliis onustum, & incruenta victoria ovantem reduxit. Deinde in Suetiam regrediens, negotium laceffenda Daniā nobilissimo Vestrogothorum Præsidi Achoni Johannis imponit, qui sequenti anno in Hallandiam descendens, duas munitissimas arces, Lagaholm & Vallē, uno eodemq; die, admirabili quadam celeritate, occupavit, occupataq; incendio consumpsit, & cum nullus contra eum in campum prodiret, Nobilem virum, & Regiæ arcis Præsidentem Mauritium Ipsen captivatum, unā cum incolumi exercitu in Vestrogothiam reportavit. Sequenti etiam annis idem Achō continuo bellorum insultu Danos laceffivit, donec ab ipsis in terra Schoningiæ ad insidiosa loca pertractus, in floridæ juventutis ætate trucidatur, dignus profecto, cui fata longiorem vitam concessissent. Erat enim natura benignissimus, & in remilitari peritissimus, imò etiam patriæ suæ, pro qua obiit, amantissimus. Incidit autem mors ejus in annum à Christo nato M.D.X. Post cuius occasum, cum Rex Danorum Johannes putaret Vestrogothiam omni præsidio vacuam esse, consuevit ipsam in suam redigere potestatem.

Collegit igitur tam ex Danis, quam Saxonibus & Vandalicis civitatibus prævalidum exercitum, quem

filius ejus Christiernus Vestrogothorum terris majore apparatu, quam felici bellorum successu invexit. Suanto enim, quamvis magno & potenti exercitu succinctus, ex Suetia in Vestrogothiam Christierno congressus descendisset, attamen à pugna prudentius abstinens, retrò ad sylvam Tiveden abiit, sperans se Christiernum ad insidias perducturum. Sed Christiernus nihil minus cautus, à Vestrogothia per Smalandos ad Ostrogothiam ire contendit. Ostrogothi autem, quos imparatos putabat, maxima multitudine ad arma consurrexerant. Quod cum Christierno, dum in oppido Jonacopensi morā traheret, nunciaretur, subita fuga in suam Daniā remeavit. Nec longe post Casarea civitatis Lubicensis Senatores, cum compeitum habuissent Danos tam potenter à Gothis profligatos, expedita ad Suantonem Principem legatione, opem contra Johannem Danorum Regem postulabant. Ad quam quidem Legationem, cum in Gothorum, ac Sueonum Senatū proposita esset, Hemmingus Gaddus Ostrogothus, Ecclesiæ Lincopensis Antistes, polā omnibus respondens, peroravit.

Obtinuit enim eadem oratione, ut Sueones cum Lubicensibus & Vandalicis civitatibus statim confederarentur. Estq; bellica classis pro eis contra Danos ex Suetia sine mora expedita, cui idem Hemmingus Gaddus Principis & Senatus decreto præfectus, tanto animi ardore bellum in Danicam gentem assumpsit, ut nihil unquam lux fortunæ feliciter accidisse fateretur. At cum educendæ classi invigilaret, literas Jacobi Archiepiscopi Upsalensis celerrimo nuncio allatas accepit, in quibus sic scriptum fuisse memoratur: Sincerissima salute præmissa. Orationem illam, quam R.P.V. nuper in Senatu Regni contra Danos, & pro Lubicensibus, eorumq; confederatis proposuit, cupide ad nos mitti postulamus. Nec minus gratum esset nobis, illas Saxonis Danici Historias quantocius videre, ut ex eis sufficientius informari possimus, quomodo de cætero à Danorum artibus nos, nostramq; Rempubl. prudentius præservare & tueri valeamus: Valete. Ad quas quidem literas Gaddus æquè brevi Laconismo rescripsit: Sincerissima reverentia præmissa: Orationem illam notā tam pro Lubicensibus, quam pro nostra Republica, factam, tradidi Serenissimo Principi, is eam, cui voluerit, permittet. Saxonis Danici Historias apud Præfatum Curia mea in Lincopia Dominum Trochillum præbendam deposui: cui etiam precipiam, ut nuncium Reverend. P.V. ipsas, cum illic venerit, libere transcribere permittat. At mea commentaria, quæ tam de Sueticis, quam de Danicis antiquitatibus longo tempore collegeram, usq; ad meum in patriam reditum, in abditiis repositoriis conservari mandavi. Felicissime valete Pater Reverendissime. Extant præterea complures aliæ orationes, quas idem Gaddus tam in patria, quam Romæ apud summos Pontifices, præsertim Alexandrum sextum pro patria suā, contra Danos peroravit. Erat enim orator non parum vehemens, & multa audens, utpote qui aliquando coram eodem Alexandro Papa in pleno Cardinalium Consistorio universos Danos, nullo excepto canes rabiosos appellaverit, quod fœdus cum schismaticis Moscovitis contra Christianissimos Suetia incolas pepigissent. Sed nunc his omissis, ad expeditionem bellicam, cui Gaddus præerat, me convertam. In enim ferè ad medium lustrum pro patria militans, nunc Danicas insulas vario bellorum apparatu vexabat,

nunc civitates Vandalicas ut socias & amicas visitans, quietem à bellicis laboribus captabat. In Lubicentium autem conversatione plurimum gavissus, diuturniorem apud eos mansionem elegit. Deditque operam periclitantibus patriæ rebus, ut ex turbatis tranquillæ fierent, & felices, cum interim Johannes Brascho Præpositus Lincopensis Ecclesiam Lincopensem (eo à Sede Episcopali excluso) occuparet. At pugnam in Gaddo animus plus bella, quam Pontificias insulas curans, setotum in vitam, & militares mores coniecit. Nam classem Sueticam cum Lubicentii conjungens, impetuq; in Daniam facta, damna plurima innocuæ plebi interebat. Eodemq; tempore ipse & Lubicenses Lalandiam, & in ea Monasterium Divæ Brigittæ incendiis & direptionibus vastaverunt, affirmantes se illis paria referre, quæ Dani nuper in terram Finlandiæ commiserunt. Putabant quidem Suecia ea Lubicentium consederatione se satis securos; sed cum illi seclusus, vel inconsultis Sueciis, denudò in Danorum amicitiam consensissent, occasionem præstiterunt pertinaciori inter Sueones & Danos hostilitati, quæ utiq; in publicam Aquilonarium Regnum perniciem emanasset, nisi futuri belli ltrages, quam Suanto in Danos meditabatur, ejus præmaturo fato intercepta fuisset. Evenit autem hujus optimi Principis Suantonis mors in Principio anni à Christo nato M. D. XII. in civitate Arosiensi, in qua etiam sepultus, nominis sui gloriam ad posteros transmisit immortalē.

Steno Sturei junior præmortui Suantonis filius, post Patris funera difficulter ad paternum Principatum pervenit. Erant enim in Comitibus Stockholmensibus, quæ pro constituendo Principe celebrabantur, multa, & varia, ac penitus contrariæ Senatorum sententiæ, quibusdam asserentibus, operæpretium fore, Regem aut Principem aliunde accersendum; quibusdam id nequaquam Reipublicæ expedire dicentibus, sed ex Procerum Senatu juxta Majorum decreta & patriæ consuetudinem assumendum. Quo factum est, ut Nobilissimus Sueonum Ericus Trolle, à magna Senatus parte Princeps designaretur. Erant in hoc Erico plurimæ partes, ob quas non solum Princeps; sed Rex creari meruisset. Nullus enim, justè negare poterat, quin moribus esset integerrimus, & in rebus gerendis prudentissimus, imò, quod rarum in nostræ ætatis Nobilibus esse solet, eximiam in Divinis & humanis legibus eruditionem cum summa laude, & multorum annorum studio sibi comparaverat. Sed hæc omnia non tantum ei prodesse poterant, quantum illi oberat, quòd Trollorum familia publicum patriæ odium, ob Danicæ factionis studium contraxisset. Habebat enim hæc familia non parvum apud Danos numerum prædiorum, quæ ne amitteret, Danorum, partibus studiosius, quam utilius inserviebat. Quocirca Vincentius Episcopus Scharensis, ceteriq; Prælati, & Proceres, qui se magis Sueticæ, quam Danicæ Reipublicæ debitores considerabant, cum Erici nominationem magno consensu cassaverunt, affirmantes se nulla ratione induci posse, ut aliquem sibi præficerent, in quo etiam minima Danicæ factionis suspicio inveniri possit, præsertim cum nullo unquam tempore Danicæ originis homines Sueticis rebus fideliter, atq; ex animo consuluissent. Tanta etiam est in Sueonum & Danorum moribus disparitas, ut qui eos conjungere velis, nimis imprudenter, aut contra patriam insidiosum se esse probabis. Sed de his alibi, nunc ad

Comitia Stockholmensia redeamus in quibus Steno, tum ob paterna merita, tum etiam quia patriæ amantissimus habebatur, à majore & saniore Senatorum parte, Gothorum Sueonumque Princeps efficitur. Eodem anno Christi M. D. XII. quo Pater viam universæ carnis intravit, incidit inter hunc Stenonem & Gostavum præfati Erici Trolle filium, Archiepiscopum Upsalensem, discordia nimium perniciofa, ob quam non solum illi duo, sed tota patria ad extremam ruinam devenit. Erant ambo juvenes, ambo illusterrimo sanguine nati, ambo vehementis spiritus; sed Steno justior, & modestior in sua causa videbatur, utpote qui Legibus Ecclesiasticis & bonorum Virorum arbitrio se parere velle affirmabat. Fecitque Gostavum tam per Leonem Papam X. quam per Regni Sueticæ Pontifices sufficienter admoneri, ne patriæ Tranquillitatem tolleretur, aut turbaret. Sed durior erat in Archiepiscopo animus, quam quòd permitteret sibi aliquam concordiam persuaderi cum Stenone, qui Patrem Ericum à tam amplo Principatu seclusisset, spemq; maximam in Danorum Rege Christiano se reponere ostendebat.

Tum Steno, considerans Archiepiscopum nullo ingenio, nullaque admonitione ab illo odio revocari posse, collectis militum copiis ipsum in Castro Almersleeh inclusum obsedit, exercitumq; Danici Regis (qui ut eum obsidione liberaret, advenit) debellatum profligavit. Deinde obsessum, & Danicæ auxilia frustra expectantem, ad deditionem coegit, everasq; funditus arce, ipsum in Monasterio Arosiensi (quod Insulense vocant) inclusit. Quo facto causam ejus coram Summi Pontificis Legato Johanne Arimboldo, in Comitibus Arbogensibus exponi fecit. Estque, intercedente Legato, & Regni Senatu, à Stenone sub ea conditione in gratiam receptus, ut de cætero se in Upsalensem Archiepiscopatum non ingereret; sed in paternis bonis paci & tranquillitati studens resideret. Patrem quoque ejus Ericum ut nonnullos alios Danicæ factionis Proceres in Arce Stockholmensi captivum inclusit. Deinde Regnum circueñs, publico omnium incolarum favore excipitur, sequæ illis; & illos sibi iurejurando obstringit. Factus enim erat in oculis omnium subditorum suorum gratissimus, & maxime popularis, quia aliàs Patri Suantonis, cum populum tribuitis oneraret, ad genua procubuit, & tributorum laxationem impetravit. Quocirca jam in Principem assumptus, non modò tributa à benevolis subditis, sed ipsam eorum vitam pro sua ipsius salute in mille mortis pericula paratam & promptam expertus est. Itaque tot populis suffultus, tam potens evasit, ut multorum Regum ac Principum viribus resistere potuisset, præsertim si patrem prudentiam in suis quotidianis Consiliariis cum magnitudine potentie suæ conjunctam habuisset. Sed erant in ejus Camerario Consilio ad assentationem plurima, ad publicam verò utilitatem minima loquentes, quippe qui nec satis prudentes erant, nec alios prudentiores in Principis consilium admittebant; sed deiractionibus, suburationibus, luggillationibus ceteros innocentes apud juvenem Principem lacerabant. Unde brevis effectum erat, ut ob eorum malignam imprudentiam, & imprudentem malignitatem, plerique optimi & imprudentes viri ab eo se removentes, aliunde rerum statum, quam præsentem expectarent.

Quod

Quod cum Christierno Danorū Regi compertum esset, cogitabat idoneum tempus advenisse, quò Danicæ telluris angustias erumpere, & spatiosa Gothorum, Sueonumq; Regna potenter subjugare posset. Magnum igitur, & potentem exercitum ex Saxonibus, Frisiis, Westphalis, Scotis, Danis, Gallis educens Stockholmiæ Sueonum Regiam valida manu obsedit. Sed non poterat Steno tot populorum favoribus, & obsequiis præmunitus à Dano superari, cujus nomen apud Sueones publico odio laborabat. Imò Christiernus in ea obsidione, qua Stenonem obsidere videbatur, tam duriter à fame, à commætuum penuria obsidebatur, ut magna exercitus pars inedia periclitaretur. Proinde revocatus ab obsidione copiis, classem, qua venerat, in Daniæm reducere parat. Sed postquam se ad reditum parasset, & ventis vela committenda essent, ventus vehemens & contrarius ejus profectiōni objectus est, qui cum totis quatuor mensibus pertinacissimè flaret, Christiernum ad intolerabilia incommoda adiecit. Nam egredi in terram, obsistente Stenone, & progredi in Daniam resistente vento, impossibile erat. Tum Steno generosi, & magni animi Princeps, comperta extrema inimici necessitate, rarissima humanitatis officio in ipsum usui, tantum commætuum, & expensarum ad eum liberalissima donatione misit quantum sustentando toto ejus exercitui sufficiebat. Christiernus autem, percepto eo beneficio, Legatos ad Stenonem dirigit, asserens se cum eo ad familiare colloquium super publica pace descendere velle. Parum aberat; quin Steno Danica altitua persuasus, ad ipsius classem se contulisset. Sed suorum fidelium consilio revocatus, Hemmingum Gaddum, & nobilissimum adolescentem Gostavum Ericson, ad eum pro pace, aut induciis inter utramq; partem componendis emittit, quos ipse confestim erectis velis secum in Daniam captivos deportavit. Et hic quidem erat finis belli; quod anno Christi M.D.XVIII. contra Stenonem, & civitatem Stockholmiensem per Christiernum gestum erat. Qui deinde evoluto anno, exercitum majorem, quàm unquam antea congregatum, per congelatas aquas in Sueciam direxit. Quem Steno animosius, quàm circumspicius in tertis Vestrogothorum pugna glaciali excipiens, primasq; in acie partes strenuissimè agens, istu bombarda in femore accepto vulneratur, statimq; vehiculo impositus ad Stockholmiæ defertur, ad quam cum ferè pervenisset, animam super constriatum glacie lacum Meler, exhalavit, dignum profectò longiore vita, quam utiq; habuisset, si imprudens, & malignos consiliarios à se longius removisset. Interea Stenonis relicta vidua Christina, paucorum Procerum partes ejus tuentium persuasa consilio, per speciales nuncios, liberali promisso stipendio, pro ulciscendi mariti sui morte, frustra à Rege Poloniæ Sigismundo ejus nominis primo copias postulat auxiliares. Mortuo igitur Stenone, numerolus Sueonum exercitus, cum à nullo dirigebatur, dissipatus est. Dataq; est Proceribus, qui Danico Regi savebant, occasio, ut mox eum in Sueciam advocarent, & Regia corona in civitate Stockholmiensi insignirent. Sed cum consideraret se à minima Procerum parte in Regnum accersitum, atque ob id suam coronationem à cæteris in libertatem relictis cassari posse, plurimos Regni

Senatores, & Proceres eadem coronationis die, scilicet 8. Novembris M. D. XX. diversorum ordinum Principes, Magnates, Consules, ac cives numero XCIV. populo astante, ac trepidante, ferro, malignorum consilio stimulatus, decurrere jubere arg, triduo ante pratorium urbis Holmensis inhumata eorum corpora, donec extra civitatem comburenda deportarentur, remanere. Profectò lamentabile spectaculum, quòd ipsi Christierno procul dubio mille miseriis postmodum vexato occurreret, sic instigante consilia ad gratiam receptos, quos perendie amicaliter invitatos hospites ad Regale convivium habuisset, punivisse, idq; non usitato radiendi modo, sed cruci affixum quendam Magnum Johannis Præfectum, patriæ suæ validissimum defensorem, & variis tormentorum generibus eum affecisse. Postea ejusdem die, in sequenti nocte viduz, quarum mariti ferro consumpti ante ora bestiarum in publico foro jacebant, pecunia, & omni suppellectili per insatiabiles Daniæ Præfectos spoliata, inconsolabiliter ingemiscbant. Certe turpissimi erant officiales illi, solo terrore Regii nominis, cunctos maxime innoxios, depradantes. Nec melior erat pupillorum, & orphanorum conditio, qui omnibus fortunæ bonis spoliabantur. Servabatur interim vigilantissimo custode civitas, ne quis ex eo communi omnium civium carcere erumpat, ut Regni incolis patrati facinoris seriem denunciet, quàm si libera populi multitudo subito persensisset, nihil commissi facinoris inultum remansisset. Quòd cum Rex adverteret, in sola fuga salutem suam reponens, paucis postmodum diebus inde versus suam Daniam se recipere est coactus, in quo itinere plures mortificari iussit, præsertim apud Ostrogothos in Valteno, terra S. Birgittæ: demum in Nydalensi Monasterio Novevallis dicto, ubi licet humanissimo hospitio susceptus esset, tamen die Purificationis Divæ Virgini dedicato, Abbatem cum 7. Monachis peracto altaris sacrificio, manibus à tergo ligatis in rapidum flumen submergi jussit: unde cum Abbas naturali fortitudine, funibus ruptis, ad litus enataret, à Regiis satellitibus ferro excerebratus interiit. Ita & parvuli Illustris familiæ Ribbingorum Vestrogothiæ, quibus hostilis barbaries ignoscere solet, gladio sublatis sunt. Quo factum est, ut sub eo congregatis 30. millibus incolarum armorum, ipse sibi conscius per devia, ac invia potius nocturno, quàm diurno tempore præcipiti cursu se reciperet intra limites suæ Danicæ ditlonis, ubi neque diu sine simili formidine securior est relictus. Adeo, velox fama factum ejus ante adventum ubiq; monstravit, maxime apud subditos Cæs. Majestatis in terra Batavorum, Brabantorum, ac aliarum nationum, ubi dudum cum in honore esset, & sublimi gloria, ante hanc stragem in plerosque Proceres Regni commissam, habitus erat gloriosus. Danica tamen Nobilitas post exactum Regem Christiernum antedictum 44. articulos in Urbem, & totum orbem, pro sua excusatione, cur ab eodem Rege defecerat, publicè legendos emisit. Ita & Senatores, Regnorum Sueviæ, & Gothiæ, ac Norvegiæ, tam antea, quàm postea repetitis vicibus, libris, & literis sese excu-

DE BELLO RHODIO

LIBRI TRES,

JACOBO FONTANO Brugensi Autore.

P R A E F A T I O.

Razari mihi licet, quod professi plerique sunt rerum Scriptores, bellum maxime memorabile, omnium quæ unquam gesta sunt, me scripturum: sic Livius, sic ego, & forte verius, quod magnus Turcarum tyrannus Solymannus, terræ & mari gessit cum Equitibus Divo Johanni consecratis, & Imperii Christiani limites ad Orientem defensantibus. Nunquam enim prælium tam crudele, & atrox. Mars æque dubius fuit, norunt qui in eum in parte laboris & periculi fuere. Cederet facile, quisquis sacra & Nobilis militia (nullius enim nomen recipitur, nisi ad aram, & exhibitio indice natalium) olim institutum, & hactenus observatum, pugnandi cum Turcis morem animadvertit, tum horum opes & potentiam, qui virilibus & incertis primordiis (ne originem suam, nec ipsi quidem satis tenent) ab antris Caucasii, debellata in Asia, deinde Thracia, postremo reliqua Græcia, duobus florentissimis Imperiis Trapezuntis & Constantinopolitano eversis, omni prope Illyrico perdomito, in Italiam usque, Hydruntæ capta (quæ in Italia & Calabria finibus est,) penetraverunt, & recenti adhuc memoria, quasi hesternæ dici, Sultano uno post alterum, vita & Imperio privato, totam Syriam cum omni Aegypto Arabiaque, opibus suis adjecerunt. Quod bellum sic ex sententia consecrum Rhodiano initium dedit. Est enim filio Solymanno visum, quod Solymo patri, qui anno abhinc quinto maxima classe Rhodum obsidendam parata vita defunctus est, difficilem sibi ex Lesbos, Chio, Peloponneso, Euboea, Propontide, ipsoque Byzantio navigationem futuram in Syriam atque Aegyptum, stante, incolumi Rhodo arcem militum: utpote ex qua illi maritimis suis excursionibus, totum litoreum tractum devassent, nonnunquam iusta classe congregi audentes. Præterea, ducere dedecus Imperii sui, ferre gentem inimicam in ipsis Regni penetralibus. Adhuc ambizioso juveni magnos spiritus ministrare, Alba anno superiore ad confluentem Savi & Danubii victa. Tum, quæ nequaquam multa molienti negligenda est, occasio temporis, quo principes Occidentis maximis cladibus sese invicem afficiebant. Veruntamen priusquam belli gesti Rhodianaque obsidionis initium aggrediar, quoad cognoscendum omnia, ut magis magisque in aperto sint, quædam alius repetere necessarium est. Nam ut ex prior, istud bellum multorum fide majus, ita ejus quoque Historiam invenio magis laboriosam mihi, quam putarain. Sed istud quoque malum post tot acerbos casus, hostium injurias, bonorum direptiones, cædes, exilia, pericula vasti maris, febres, morbos, pestem, oculorum ophthalmiam mihi devorandum est. Et si laboribus meis nulla certa merces, quam non tam specto, quam laudem defensionemque veritatis, & sacrorum Nobiliumque Hierosolymitanorum Equitum gloriam, tamen nemo dicendo aut scribendo tantam illis gloriam parare potest, quantam ipsi sibi pugnando pepererunt. Quod igitur sacra militiæ & mihi vertat bene, sic exordior.

Fabritio Caretano ingenti luctu, desiderioque plebis novendum vita functo, fuerat animus ad populi favorem aucupandum, affabre factus, doctus literas Latinas, callidus, acer ingenio, cui consilium nec inceptum ullum frustra fuit, magnificus, siquidem magnam urbis partem novo, validoque murorum ambitu cinxit, arma, tela, machinas, commeatum affatim importari fecit, denique omnia, quæ in bello vario, & multarum rerum egenti, usui esse solent. Culpant aliqui, quod ærarium immodestius tractaverit, quibus ego nec assentio, nec repugno. Ubi luce orta, æs campanam sonuit, universa militatis concio in classes suas distributa, ad Fanum Divi Johannis convenit, peracto solenni sacro, quæque testata crucem, Intermagistro pridem ab Antesignanis constituto, spondet allaturam sese de corpore suo militem, quem habeat optimum & prudentissimum. Constituitur hac ratione ex singulis militum decuriis octumviratus quidam, cui jus, fasque est, Præfectum Comitiorum nominare, & tres mox suffragia duros, dicere Equites, qui summus suffragantium vocatur. Sacrificium, optionemque militarem hi trium viri frequentis ordine Præfelo Comitiorum ante aram (neque enim jam Octumviratus amplius, aut Intermagister, cujus potestatem voluerunt Majores momentaneam esse, ne qua fraus suffragiis fieret) sacramento stipulantur, quæsiuros ex toto Ordine militari, quatuor & decem integros ac spectata fidei viros, quibus sociis tribus suffragantem perficiant. Quæ simulataque exi Christiano ritu expiata, per adorandam crucem quatuor Didascalicos libros volumini sacrificiorum, omni privato affectu abjurato, non alium sacra nobilissimamque militiæ Præfecturam se voveri, nisi clavis legitimisque natalibus & maximis in Republicam meritis commendatum. Quo voto sacramentoque a Præfide Comitiorum stipulato, suffragatores secedunt, qui post graves de multorum vitis ac Virtutibus censuras, duorum potissimum rationem habendam esse duxerunt: Philippi Klerii Liladami, & Thomæ Docraei Præfeli Equitum Anglorum. Hunc siquidem plurimum commendabant magnæ opes, ingenium, magna experientia, consuetudo Regum & Principum, ad quos arduis sæpe Legationibus functus est. Illum negotia militiæ bene prudenterque in Galliis & Hispaniis administrata, usus rerum Rhodiensium, fortitudo animi & corporis, Virtus omnibus spectatissima, nec, ut quorundam esse solet, super premium Magistratum ambientium, simulata atque efficta ad tempus. Factum hoc modo est, ut fors utriusque par exierit, sed Liladami prærogativa fuit suffragio Equitis summi primique inter suffragatores, qui appellatis more Majorum Decurii, vellent inter suffragatricos tribus intercedere, aut obnunciare quippiam: simul ut responderunt, nolle: Quod ergo, inquit, Deus, & Numen tutelare Prophetes Baptista, Sacra Nobilissimamque militiæ nostræ bene & feliciter vortat. Renuncio vobis Magnum Magistratum Nobilissimum Equi-

Equitem, F. Philippum Vilerium Liladamum. Statimque reclamatum est ab universa concione: Nobilissimo Equiti P. Philippo Vlerio Liladamo, Magno Magistro nostro visa, victoria, & decus aeternum. Qui quamprimum literis nunciisq; à Rhodo missis, fortunæ suæ certior factus esset, celerrimè ad iter se accinxit, movens è Lutetia Parrisiarum maximo splendidoq; comitatu, Franciscum Christianissimum Regem Galliarum, Burgundionum fines ab incursibus Cæsarianorum tuentem, adiit, benignè acceptus, & dimissus Rhodano flumine (in quo navigium, armamentis bellicis onustum, negligentia gubernatoris ad pontem civitatis Viennæ periit). *Massiliam* navigat urbem, quod sciunt omnes, *vetustissimam, in qua obvestustatem nimiam, nulla vetustatis extant monumenta.* Paucos hic dies cominoratus, classeni conscendit, levi inde vento Niceam, in finibus Allobrogum delati, maximam navium nostrarum puero coquinario negligentius ignem servante, incendio propè amisimus, actumque jam erat nisi Magnus Magister gravi edito facto, nequis navim relinqueret, suos voce & exemplo confirmans, ardorem flammæ enascentis restinxisset. Liberati ancipiti periculo, hanc quoque deferimus sedem, vastumque cava trabe currimus æquor. Corsicam & Sardiniam prætervecti, in sædam maximamque tempestatem incidimus. Cælum strepere ingenti sono, & inter horrendos fragores, crebri micare ignes, capti omnes auribus, oculisq; vota nuncupabant. Miserrimus ego insolita rerum facie, præceteris magis perterritus, flamma incantanti exanimatus, vexatione fractus, nausea ac vomitu sordens, interq; undæ furentis procellas obrutus, Deum hominumque fidem implorabam. Affuit votis præfens Numen Syracusis antiquitate & fortibus gestis illustri urbi applicamus, novem hominibus fulmine enectis, pluribus percussis, animalium brutorum, boum, ovium major lues fuit. Hic ad curam, quietemque corporis, & navium refectioem aliquantisper comorati, noctique auram secundam, vela & anchoras tollimus. Prosequitur à puppi ventus euntes, sed ecce mox aliud malum. Nunciatur Cortugolum Archipiratam, cui duos uterinos fratres (præter tertium, quem in vinculis tenebant) Rhodiani occidere, classe ex triremibus; navigiisque rostratis collecta, expectare in statione ad Malcæ promontorium adventum Magni Magistri. Diu disceptatum, essetne utile quatuor tantum navibus merces opulentas multorum negotiatorum materiam incendiariam copiosissimam, ac comæatum omnis generis, præterea ipsum Principem vehentibus, occurrere maritimo latroni, nihil præter tela & hostes afferenti. Sed consilia nostra fors immutavit, adjuti enim aura, & secundo vento satis vehementi, portum Rhodium intramus, summa nostra & oppidanorum lætitia atque alacritate. Processere obviam armatæ triremes sacræ militiæ cum signis, sono, concentuq; tubarum. Arx Nicolea, & turres quæ utrinque portum muniunt, omniaq; urbis propugnacula, multa crebraq; bombardâ intonuere. Equites Antesignani Magnum Magistrum obviis exceptum ulnis, fello apparatu, per medias turbas hominum undique sese effundentium & precantium faulta lætaque, in urbem ad Fanum divi Johannis induxerunt, hinc peracto solenni sacro, cum plausibus & clamoribus, aliisque, quibus effusa lætitia vulgò significatur, in prætorium. Paucis inde diebus interjectis, Cortugolus navigatione no-

stra elusus, fremens, frendensque, subito secundo exorto vento, obscuræ, quietæq; noctis auxilio speculatorem fallens, in fretum Rhodium erupit, ex insula fortè post devastationem agrorum, prædam abacturus, & inciderant in eum, nisi sese commodum ventus mutasset, duæ naves Venetæ ab Hierosolymis reduces, quæ eadem nocte à portu Rhodio solverant. Adventu hostili, & discrimine sociorum, classe quæ in anchoris stabat, quam celerrimè expedita, Equites Rhodii in piratam tendunt, quod ille videns, effugere cœpit. Rhodii qui in spe erant classis potiundæ, satis pertinaciter secuti sunt. Verum postquam celeritate navium, utpote levium, suas graviores eludi viderunt, abstiterunt incepto, naves sociorum in pacatum ducentes. Tempore haud multo post, venit Rhodum è castris juxta Taurinum Pannoniæ positus orator, missus à tyranno Turcarum cum hujusmodi literis:

SOLYMANNUS TSACCUS, DEI GRATIA

Rex Regum, Dominus dominantium, Maximus Imperator Byzantii & Trapezuntarum, Rex præpotentissimus Persidis, Arabiæ, Syriæ, ac Ægypti, Dominus Asiæ & Europæ, Princeps Mechæ, Alepi, Hierosolymorum Dominator, possessorq; maris univerli: Reverendo Patri F. PHILIPPO VILERIO LILADAMO Magno Magistro Rhodi, & Asiæ Legato Salutem.

Gratulor tibi adventum & novum Principatum, quem, ut habeas diu faustum & felicem cupio. Spes est enim mihi quod Virtute & fide superaturus sis omnes, qui retrò in insula Rhodiensi imperarunt, à quibus majores mei semper vim suam abstinerunt, quorum exemplo, in eo tecum amicitiam & gratiam. Gaude igitur amice, & gratulare mihi victoriam & triumphum. Siquidem æstate superiori Danubio trajecto, Regem Ungarorum, quem occursum credebam in actû, sub signis expectavi inauso pralio decertare. Taurinum totius Regionis, urbem munitissimam, & vicinas aliquot arcès vi abstuli, multis mortalibus ferro, & flamma trucidatis, plerisque in servitutem redactis. Victor & triumphator dimisso exercitu in hibernia, regressus sum ad Regiam meam almâ urbem Constantinopolim. Vale, ex castris.

Recitata hac Epistola in sacro, Augustoq; consilio Procerum Antesignanorum, intellexit illic prudens Magister verbis sibi nunciari pacem, re autem vim, quam, quod paratus esset alia vi repellere non dissimili artificio, literis sic compositis, significavit.

Philippus Vilerius Liladamus, Magnus Magister Rhodi, Turcæ.

Epistolam quam ad me attulit Orator tuus, rectè intellexi. De amicitia quod scribis, tam gratum est mihi, quam ingratum Cortugolo. Conatus est siquidem, dum huc venire à Galliis, me ex improviso opprimere. Quod ubi non successit, obscura nocte fretum Rhodium inveltus, naves onerarias, quæ ab Hierosolymis Venetias navigabant, depradari tentabat. Sed classe è portu meo mox deducta, vim prohibui, cœgig, piratam fugere, & prædam Cretensibus negotiatoribus ereptam relinquere. Vale, ex Rhodo.

Remissus est Legatus cum summa fide & muneribus, adjuncto ei comite, qui litetas Magistri perferbat, homine quodam privato, raro enim dignata est Rhodus Turcæ Legatione publici Equitis. Tyrannus præcoci ingenio adolescens, cæci rerum prudentia

velox ante pilos venit, contemplatus ingeniosam talionem literarum redditarum, sensit secum agi suis artibus, & Rhodios paratos esse vim contraria repellere, neq; tam leviter quam Taurini defensores, deditioem & imperata facturos. Veniebat præterea in mentem, quæ proavo Mahumeti acciderunt, accidere sibi posse. *Fortunam & Martem fallacia esse Numina, quæ fidem in parvis sibi præstruunt, ut cum opera pretium sit, cum magna mercede fallant.* Hoc modo animum celerem nunc huc, nunc dividens illuc in partesque rapiens varias, libidine adversum nos, metu pro nobis suadente Cortugolum accersiri jubet. Vocatus accedit præcuntibus duobus Augustalibus Mustapho & Farao, cui, ut mihi narrant, Tyrannus sororem collocavit, *hique omnia in Rhodios acerbè atque ad gratiam Principis sunt locuti, ut facere solent quos Regie opes alunt;* sed acerbissimè Cortugolus vir natura ferox, belli haud ignarus, probè intelligens literis de se querentibus gratiæ suæ apud Regem, non modò non decrevisse quippiam; sed etiam permagnam esse accessionem factam, quem in hunc modum locutum fuisse accepi:

Ingentia tua erga me merita, optime maximeque Imperator, faciunt, ut quæ æstimem tibi & imperio gloriæ decoriq; futura, libere loquar. Voces quotidie ad me miserabilium hominum ex insulis Mithylene, Eubœa, Peloponneso, Achaia, & continenti Caria, Lydia, atq; omnilitoreo tractu Syriæ ac Ægypti perferuntur, exponentium agrorum suorum depopulationes, direptiones urbium, prædas hominum & armorum, multaq; infinita alia & incredibilia mala quæ indices patiuntur, nemine vim prohibente à Cruciferis illis & Pyratibus Rhodiensibus. Tendunt mihi miseri supplices manus, opem meam orant, instant, urgent, ut illis auxilium ab Imperiali Majestate tua implorem, ut illos ab injuria, cæde, rapinis istorum Cruciferorum defendas. Oro & igitur per adorandum nomen Mahumetis, per Genium Imperialem, ut populum tuum ab his crudelissimis hostibus liberes, ut ex ferro, flamma, & ex gravi servitute, quæ morte durior est, aliquando eripias. Atque illud tecum etiam cogites, non tam populo & privatæ plebeculæ hanc injuriam, quam publico honori & nomini tuo inferri. Quam si Regum, si Principum aliquis Christianorum inferret, non patereris, scio, inultam, & nunc sinis latrones, sicarios, colluviem hominum, agros tuos vastare, urbes diripere, populum trucidare, mare totum unicuique nostrum infestum reddere? *Quis enim navigas Damascus, Alexandriam, Memphim, Chalcidem, Lesbium, Chium, Regiam tuam Constantinopolim, qui non maxima accertis quidem ab istis Cruciferis imminentiis periculis se exponat?* Quid per tot annos statim post vernum æquinoctium audimus aliud, quam Cruciferos Rhodios portum aliquem Turcarum occupasse? Turcas in servitutem miseriam redeigisse? prædam hominum ac rerum præciosissimarum, ex urbibus atq; agris direptam, Rhodum advexisse? Et quod turpissimum est, te inspestante, in medio & penetralibus Regnorum tuorum hæc omnia fecisse. Ignosce mihi obsecro Imperator, si aperte nimium dico, quod sentio, quicquid enim à me dicitur, nulla alia de causa dicitur, nisi ut tu aliquando facias, quod jam multos ante annos factum esse oportuit. Quod ad Religionem nostram Mahumeticam ampliandam, ad Imperii & nominis tui protelationem pertineat, pro quo quidem propa-

gando nostras fortunas in quodlibet discrimen afferre; corpus telis armisque objicere, nihil laboris, nihil periculi subterfugere debemus. Quod si laudum & pugnæ amore flagras, & ad perpetuam immortalitatem mirum in modum tendis, quo eam bello facilius consequi poteris, quam si *Rhodum*, quæ quoddam *Christianorum propugnaculum* est, & dicitur, quæq; sola nos ab illorum Regionibus prohibet, expugnes, & in deditioem cogas? Dices fortasse hic: Majores mei toties urbem illam frustra tentarunt, tentarunt & Taurinum Pannoniæ urbem. Tu tamen multò magis munitam nunc quam præcis illis seculis in potestatem tuam redeigisti, & de Rhodo desperas? Depone vanum istum timorem, *audendo, agendoq; res Turcica crevit.* Properemus ad illam obsidendam terram & mari. Si populus tuus servitute gemens, manibus suis eam construxerit, num libertate cupidine, atque occasione, tot illatas injurias vindicandi gaudens, eisdem manibus destruere poterit? Quod si cognoscas, Imperator, est tibi, procurante summo Propheta Mahumete, divinitus oblata occasio, dum Christianus occasus intestinis cladibus laborat. Num *ingerendia negotiis ignoras sequendas esse temporum opportunitates, & in occasione rerum desidiam, ac tarditatem omnem quam diligentissimè fugiendam?* Mutabilissimæ quidem sunt temporum vices & fortunam cum abire permiseris, frustra postmodum discedentem ac fugientem sis imploraturus.

Hac oratione animus juvenilis invidia Christiani nominis æger, honorum & Imperii appetentissimus, facile ad bellum decernendum impulsus est. Sed primum rem ad Proceres detulit, ubi sic locutus fuisse traditur: Etsi non dubito, Viri fortissimi, eandem vobis nunc mentem esse, quæ in aliis aggrediendis gentibus semper fuit de communi tamen gloria atq; commodo, commune indicare consilium volui. Ex eo tempore, quo Pater meus vita defunctus est, cum diversis populis ac nationibus bellum gessimus: *Syros*, ut sunt natura instabiles, & ad res novas molientes proni, rebellionem tentantes, ut *in officio continui-mus*: *Sophum Magni Ulucaflani ex filia nepotem*, quæ Jacupi Regis soror fuit, præpotentem illum Regem, semper nobis corde & opere mala machinantem, nec dum Assyria, Media, Armenia majore, Perside Mesopotamia contentum armis nostris *intra septa sua conclusimus*. Anno superiore, omnem Pannoniam ultra citraque Danubium pervagati, *Taurinum* totius Regionis locum munitissimum cepimus, quæcunq; tentavimus, subegimus. Tamen, ut de me ingenuè dicam, animus supra Imperium & sanguinem Ottomanicum ingens, in his victoriis conquiescere non potest. Nam quæcunq; hæcenus egistis, & si magna sunt, minora tamen Virtute vestra æstimo. Huc me rapit cupido, hoc semper exarsit. Rhodum illam petere, omnesq; Rhodianæ militiæ vires & castra radicatus evertere. Nonne vos idem haud sanè minùs quam ego semper optavistis? Quoties enim voces audivi Rhodum, Rhodum conclamantium, tempus à me expectatum est, ut expediti aliarum gentium bellis, huc omnes nervos, animosque in unum intenderemus. Quod tamdiu cupivistis, in manibus vestris est. Nulla major unquam facultas data bene gerendæ rei, *murorum urbis Rhodia* permagna pars *sola agnata* jacet, quæ haud parvo tempore restitui poterit, ærario expilato. Adhæc arcis præsidium parvum manu militum constat, auxilia à Gallis longinqua, post

post Rhodum expugnatam; futura sunt, aut quod mihi verisimilius est, nunquam. Neque enim Rex Francorum cum Imperatore Germaniæ & Italiæ Domino, ad internecionem depugnans, patietur navalia sua dearmari, portus suos denudari præsidio navium. Nec credatis etiam Hispani generis homines domi fame, bello, intestinis odiis implicatos, foris huc ex Sicilia & Campania tam facile militem & comæatum portaturos. Sed major instat, ut putatis, à classe Veneta ab auxiliis Cretæ insulæ timor, imò nullus. Scio, neque debeo omnibus palam facere, quomodo huic malo occurrerim. Ergo magnanimi viri, nati ad subigendam universam Christianorum ditionem, nedum Rhodum, sequamini alacres me crudelissimis & perfidis hostibus bellum inferentem. Quousque patiemini quæso familiæ Ottomanicæ, & in universum Turcis omnibus maculam eam adhærere, quam Rhodii nobis aspererunt, victoria superiori obsidione parata? quam non tam Virtus illorum fecit, quam proavi Mahumetis consilium infelix, Mysachum Paleologum militiæ Ducem, una infeliciter commissa pugna, revocantis. Sed fecerit sanè illorum Virtus victoriam, tolerabitisne idèò semper toto mari pyratikas istas excursionses continenti & insulis, urbium atque agrorum devallationes, prædæ animalium, & quarumcunque rerum optimarum, incendia, suppliciaque, raptus conjugum, cædes liberorum, servitutem affinium cognatorum veltorum? Non sic me bene Mahumetus meus adjuvet, cuius ope atque auxilio, invitis Christo & Johanne Cruciferorum magnis Diis; spondeo me brevi lunata signa medio urbis Rhodiæ foro defixurum. Nec quicquam mihi nisi gloriam quæro; utilitatem do vobis commilitones, auri & argenti, cæzata vasa, mundum muliebre (qui præcelsissimus esse dicitur), omnem pecuniam, splendidamque suppellectilem, ad uxores; ad liberos vestros, domum onultis navigiis deportate. Nunc ergo ad Rhodum oppugnandam totis viribus, bonoque animo, transeamus. Cumque hoc faciendum omnes una voce succlamarent, assurgens Pyrrhus, natus (ut mihi relatum est) patre vulgari, desertore fidei, cui longa vita & odium Orthodoxæ fidei, mille artes, & nomina mille nocendi pepererunt: Non possum (inquit) non plurimum admirari præcōcem, maximamque Prudentiam, & Virtutes, atque ingenium Imperatoris nostri; adeo prudenter & diserte omnia, maximi clarissimique Ducis in bello suscipiendo consilia exposuit. Felix Mahumetus, terq; quaterque hoc Imperium, beata hæc Respub. fortunati nos tali Principe, qui non tantum viros & arma, sed Prudentiam atque consilium in prælia ducit. Quem optimum & laudatissimum pugnandi morem, si semper ad manum, semper ante oculos habeamus; non modo Rhodum, sed brevi omnem Christianorum ditionem in potestatem nostram redigemus. Verum ætas & experientia mea, præter ea quæ juvenis Princeps sedulo & diligenter investigavit, suadet ex Equitum civiumque Rhodiensium ordine maximos (si fieri potest) viros corrumpeñdo esse, & præmio, pollicitatione, mercede, gratia, denique modis omnibus, ad prodicionem, secretorum consiliorum sollicitandos; quod quomodo fieri possit, accipite. Ego quasi pacis quietisque cupidissimus arbitet; inducam nuntios literisque Magnum Magistrum, ut ad Principem nostrum Legatos mittat, qui ubi in nostra erunt manu, sinite agere Pyrrhum. Placuit omnibus & in primis

Tom. II.

ipsi Tyranno, senis viri, consilium, mandatumque ut rem illico summa cura, fideque expediret, cæteris Ducibus; ut pararent terrestres navalesque copias, quam maximas possent. Neque diu continuit se bellici apparatus rumor. Mense intercalari pridie Nonas, Rhodi nuntiatum est Turcam navium longarum carinis positis, contracta ad effectum ejus operis ex Chio & reliquis portibus multitudine fabrorem, omnique alia navali materia ferro, linteis, sparto, maximam classem Constantinopoli fabricare. Quæ fama dum indies crebrior, constantiorque circos conventusque hominum periret, misit Equestris Ordo omnia exploratum quendam Epidaurensē Turcicæ linguæ peritum. Renunciat is è Byzantio, epistolâ inter liquamina piscium absconditâ, classē maximam parari, militem scribi, numerum præterea & formam tormentorum. Cæterum holtem impetendum vulgò incertum esse, multos, tam de Rhodo, quam Italia dubitare, plerosque de Cypro, aut Corcyra. Nuncium istud multorum animos, omen à se alienantium, securiores fecit; sed dum homines in quousvis potius, quam semetipsos bellum apparari credunt; affertur lociorum amicorumque literis, finitimos hostium portus diligentissima custodia observari. Inter hæc belli imminentiæ curas, minime idoneo tempore, quidam ex Equitibus Italicis missionem & præmia flagitârunt, acerbè in Romanam Curiam loquuti, cui stipendiorum suorum defraudationem acceptam referebant. Verum Magister Prudentia de consilio suo tantum effecit, ne responderent omnes, non consuevisse Equites Italos Rempublicam in ancipiti discrimine constitutam relinquere, nec nunc quidem reliquos. Verum quò plura bene, atque strenuè fecissent, eò minùs injuriam tolerare; cupere igitur se, ut primo quoque pacatiori tempore Legionis optimæ meritæ ratio habeatur. Deinde ceptum est de urbis Rhodiæ cûra & præsidio cogitari. Equites navæque lignatum missi sunt; in desertum continenti Latonæ lucum, Phisico antiquo Lyciæ oppido, vicinum. Arma, tormenta, telaque recognita sunt, lapides molares, quibus molas manuales, asinariasque quisque sibi fabricare jussus erat, ex Nyfiro insula importari, urbana multitudo in heptacurias suas partita est; muri & propugnaculum Avernorum, à Basilio Cæsaris Caroli Quinti Architecto, Magistratu Fabricii modulatum, majori cum diligentia perficiebantur; captivis ad voluntarios labores præmio liberalitateq; Magni Magistri invitatis. Dum hæc tanto studio atque ardore aguntur, venit Byzantio nuntius à Pyrrho, quem diximus supra, missus, homo festivus atque ingeniosus, munus suum verbis mirè adornans, prædicando dominum, indolem præterea ac facile ingenium Imperatoris sui, attulitque ab eo & Pyrrho ad Magnum Magistrum bonas literas, quale exemplar tale est:

SOLYMANNUS TSACCUS DEI GRATIA
Rex REGUM, DOMINUS DOMINANTIAM;
Reverendo Patri PHILIPPO VILERIO LILADAMO, Magno Magistro Rhodi, Legatoquæ
Asiæ, Salutem.

Certior factus sum Epistolam meam redditam esse, quam quòd rectè intellexisti (mirum dictum) quanta placuit. Conside, quòd victoria Thaurini minime sum contentus, alteram spero, imò mihi polliceor, quam tibi, cuius semper sum memor, nequaquam occultam esse finam. Vale, ex Constantinopoli.

H 4

Pyrrhi

Pyrrhi Epistola hæc ferè sententia erat:

Pyrrius Apocletus, Philippo Vlerio Liladamo, Magno Magistro Rhodi, Legato Asia, S.

Epistolam tuam sensu majorem, quàm literis, exhibui Maximo Imperatori nostro, tabellarium autem non sum passus admitti, ne plebeo nimium nuncio offenderetur, ad quem mittes deinceps Viros Illustres, astate ac Prudentia commendatos, quibus cum, si in animo habeat, possit de re communi transigere. Quòd si facias, nec te facti, neque me consilii poenitebit. Quem mitto, affert ad te literas, etiam à nostro Imperatore, cujus Divino numini quomodo sit respondendum, monitus es. Vale, ex Constantinopoli.

Hæc literæ trahebant in varias partes multorum animos, qui à quietis consiliis non abhorrebant. Metuentes alios ex fide, probitateque propria, commendabant Pyrrhi consilium, dicentes Virum senem & prudentem, non tam nostræ, quàm patriæ & Imperatoris sui quieti studere, cupere eum consilio componere, quæ juvenis Princeps ferro, metuentem incerta casuum humanorum, communem belli Martem, vim fortunæ, quæ maximos sæpe Reges & exercitus parva manu hostium, parvoque negotio pessundit. Tantum valuerunt horum consilia, ut deligerentur Oratores, Frater Raymundus Marchetus, Eques natus in Hispania citeriori, nunc Eubœicæ Præfecturæ titulo insignis, Vir magnanimus, charus, facundus, & castrophylax, civis Rhodiensis, Turcicè callens. Multis dispur sententia fuit, qui fraudem, dolumque sentientes, ab hostili consilio cavendum predicabant. Quorsum enim ista Legatio? Bellumne indicendum tyranno potentissimo, nondum ex professo hosti? pacem enim scribit: an deprecandum nondum indictum? Ut timeri scilicet se intelligatis, qui jam timet. Qua securitate, qua fronte etiam ibunt Oratores non vocati à Domino, sine diplomate per alienum agrum, quem nos indies exurimus & vallamus? Sed Pyrrhi literas proferent. Hujus scilicet commiseratio, hujus fides, & autoritas eos ab injuria proteget, quasi servus Domino leges imponat, domino similimus (hoc est) crudelis, perfidus, osor omnium Christianorum, maxime Rhodiensium, quos tyrannus, si reperiat jam parata classe, & delectu militum habito, vario cruciatu afficiet, ut vires nostras, nostros commecatus, secreta urbis, & militiæ nostræ sibi prodant. Magnam accessionem fecit huic sententiæ hominum verè prudentum diligens studium missi Oratoris, multa & varia investigandi de statu, situque urbis, numero & Fortitudine equitum, quapropter remissus est cum uno tantum comite homine privato, Magistri epistolam ad tyrannum afferente, cujus sententia talis erat: *Quòd memris mei, haud molestum est: rogo vicissim tui memor sum. Repetis victoriam Pannonicam, qua non contentus alteram speras: imò vel ante bellum tibi promittis & canis: vide ne te fallas, nusquam minus quàm in bello evenire respondet.*

Epistola autem ad Pyrrhum missa, talis erat:

Frater Philippus Vlerius Liladamus, Magnus Magister Rhodi, Pyrrho Apocleto S.

Literas tuas, simul & nuncii mores, atque ingenium diligenter perpendi. Consilium tuum non contemno, nec observo quidem, dum miles meus agros portusque Domini tui depradatur, quod ut tolerare, ficere injuria, quas à piratis Turcis acceperunt. Verum revocabo excurrentes missurus ad Imperatorem tuum Oratores, ad quos fidem publicam eundi & redeundi ejus diplomate testatam promissas. Vale, ex Rhodo.

Verum animadvertendum hic Magistri literas, ad tyrannum non allatas esse. Nam Turca, ubi transisset equum ascendens, qui in reditum paratus steterat, adactis calcaribus, cursu quàm velocissimo effugit, locium Christianum relinquens, qui reditu suo in urbem, magnam pacis desperationem afferebat. Quapropter missi sunt in Cretam coemptores, qui ex insula vinum & sagittarios importarent. Nam arcibus & sagittis plurimum utitur Creta, à Septentrione Ægeum, Occalu Jonium Europæ maria habens, ab Ortu Carpathium atque Ægyptium, quæ Asiatica sunt, Meridie Africum. Literæ interea à Naxo missæ, dicebant naves instructas, armatasque in aquam deduci, Barbaros moturos inchoante Luna. Nam hoc signum rebus gerendis auspiciatissimum habent. Idem nunciabant frumentatores insulæ Pathmos, celebris ossibus Johannis Theologi, qui navigio quodam capaciore optimum frumentum Euboicum inferebant, cujus venundandi specie ac pretexto, multa quæ in urbe obsidenda agebantur, jussu Turcarum, quibus sunt veligales, exploravere. Nec segnius Magnus Magister, naviculas ad omnia exploranda circa insulas mittebat. F. Johannes Lupus, quem Bellovacum appellant, strenuus Eques, qui postea in defensione propugnaculi Britannici graviter læsus fuit, rem sibi mandatam diligenter peregit, navimque unam rostratam onustam frumento Rhodum secum adduxit. Fuit infelicior unius celocis Præfectus Eques Alphonsus, hic cum in statione quadam ventum expectans, remiges longius divagari pateretur, à piratica quadam nave fortuito interceptus, obnixus diu, ne vivum in potestatem hostium veniret, graviter sauciatus, captus est. Biremis præter paucos, quos fors & fuga salvaverant, cum nautis capta est, ignominia magis quàm damnum Rhodios commovit, nam multis annis retrò, nulla navis Rhodia hosti in prædam cesserat. Armatæ extemplo triremes, omnem oram vicinam circumnavigare jubentur, sicubi fortè latentem piratam reperiant. Per idem tempus crebris ignibus una nocte post aliam in hostico sublati, signum factum est, esse ibi mortalem colloquendi cum Rhodis cupidum. Quare F. Menetonus Eques Gallus prudens contra pericula & insidias, navi viris armisque satis instructa, ad continentem jussu Procerum mittebatur, Comite Jacobo Xayco triemium rationale, ut à loci incolis atque amicis omnia de futuro bello industriè diligeret inquireret. Erat enim Xaycus præter maris ac Regionum notitiam, civilium quoque rerum gnarus, & Turcis negotiatoribus, quorum didicerat idioma, unice charus atque acceptus. Quos ubi ad fontem inter calices ac libamina reperisset, circumseptos tapetis, bombyce, & aliis talibus, quæ Barbari mutare cum Rhodianis mercatoribus panno laneo solebant, salutem ac fidem invicem dat & accipit. Rogatus descendere ad comessandum, donec veniret è proximo tugurio quidam, cum quo multum familiariterque vixerat, respondit non posse, nisi obside prius in navim recepto. Perfidi dictum cachinnis excipientes, ultro merces & obsidem imponunt. Egressus tum & obvios amplexans dato statim signo, undique ex insidiis invaditur, ac raptim pernici impositus equo protrahitur Byzantium, ubi acerbis quæstionibus omnibusque affectus suppliciiis, quæ corpus ullum pati potest, ad satietatem inimicorum dicere facta, atque infecta cogitur. Postquam isto dolo amissus est Xaycus, tum magis ac magis vulgò celebrari cœpit illo.

illorum providentia, qui militaribus Comitibus revocandæ nuper decretæ Legationis ad Turcam autores extiterant. Itaque ne mora diuturnior damnum afferret, iustitium indictum est, vigilæ vicatim exactæ, in proceltris militaribus acutæ lanceæ dispositæ sunt, tormenta per muros locata, singula loca firmata custodiis. Publicum armamentarium, instructum omnium bellicarum rerum incredibili apparatu, reseratum est. Armorum atque telorum portationibus tota civitas fervere, à Proceribus antesignanis lustrum conditum, recentia liberorum hominum, qui arma ferre possent, plus minus quinque millia. Inter quos strenuè pugnarunt sexcenti ferè Equites, quingenti Cretenses, cæteri qui pugnae diligenter fideliterque vacarunt, fuere nautæ, remiges classarii, quorum Virtutum plurimum iuvârunt. Duces ipsi, maritimique excursores Michaël Vitalis Gallus, prælio navali semper acerrimus, & felicissimus Siringus Vandalus, ac Siculus quidam & unus Rhodius Nicolaus Mego. Rustici quæ ex agris insulaque conveniant, non tam pugnando, quam fodiendo ferendoque terram, obsidioni utiles fuere. Reliqua urbana multitudo, aliquot tamen verè strenuis viris exceptis, imbellis, iners, neque laboris, neque periculi satis patiens ægrè minis, & imperio sub signis & stationibus suis retenta, lingua quam manu promptior, enses, clypeosque gestando plus omnino ostentationis quam fortitudinis habuit. Dum facta futuri belli & animorum nostrorum per Cycladæ, insulasque alias Ægei maris late effunditur, Johannes Antonius Bouladiis Venetus faber fortunæ suæ à Creta Rhodum venit. Nam cum esset loco haud illustri natus concordante suffragio, contra omnia vetustatis exempla, ob bene diligenterque navatam Reipublicæ operam, in æquos receptus est, donatusque jurè auctoritatem calcarium, importavit vina, comæatum omnis generis cum delecta juvenum manu. Paulo post Dominicus Fornarius Ligur vir cautus, impiger, strenuus prælio, bonus consilio, cum ab Alexandria navigaret in Siciliam ingenti oneraria navi, præciosissimis onusta mercibus, secundo ab urbe lapide in insulam descendit, inde consilio & prudentia nostrorum in urbem ductus est, exceptusque obviis triumphibus. Nam tantæ navis adventu, quæ arma virosque afferebat, Rhodi ingens gaudium merito exortum est, ammis omnium nihilominus curam defensionemque remittentibus, quos flexamina & vehementi sua eloquentia (haud dissimili illi quam in Cynea, Pericleus fuisse scribunt) ad omne egregium audendum & faciendum inflammaverat Leonhardus Calestrinus Ligur Archiepiscopus Latinorum, Vir summa doctrina Sacrarum Literarum, & memoria propè monitrosa, qua Cyrum, ac Mithridatem vel æquat, vel superat, in dicendo sententiis acutus, & creber, verbis ornatus atque efficax, cujus luculentissimam orationem, quam in Fano Divi Joannis ad Equites habuit, subijcio.

UT hodierna die, quam Majores nostri, Deo trino & uni sacrum esse voluerunt, ad Celsitudinem tuam, Magne Magister, vos ô Nobilissimi Equites, de fide, & de Religione verba faciam, monet officii mei ratio. Sed dum Reipub. faciem, statimque intueor, quod Numinis venia mihi liceat, orationem temporis accommodabo, quo non tam prædicanda est fides, quam defendenda ab hoste immanissimo, ma-

ximis huc terra, marique copiis ad nostram everfionem properanti. Cui nihil dubito, resistetis, ut Viros fortes & Equites Rhodios decet, urque hæcenus facere consuevistis. Neque estis, aut mea aut cuiuspiam oratione monendi; tamen quo mihi faciam satis, quem etiam pectoralis ista crux ad omnem Turcici nominis internecionem laborare admonet, & ne qua mentibus hæsitatio, scrupulusve restare possit, proposui (Equites) facere vobis fidem victoriæ, argumentis minimè inanibus. Quare attendite quæso, ut cœpistis, diligenter: utar enim oratione, qualem tempus locusque expostulat fidei, facili, & compendiaria. Primum igitur oro ac obsecro, ne aures, multo minus animos quorundam ominosis vocibus præstetis, omnia in pejorem partem rapientium, quasi Divina Majestas durius aliquid de nobis statuerit. Ego enim hunc timorem vos mittere jubeo, non quod inficiâs ire velim, extrema omnia exempla nos promeritos, si lege rationis & summo strictoque jure agere libeat; sed nihil tale Deo pietissimo in mentem venisse credendum est, quippe qui semel familiæ suæ spondit, omnem sese malæ administratæ rei noxam servis remissurum, quoties frugi diligentioresque fieri cœperint, ut vos nunc fecistis, facit Equites, quod, ut semper faciatis, velim. Ne formidetis ergo immanem istum apparatus, quem facile concesserim, volente & procurante rerum omnium opifice Deo, in capita vestra excitatum; sed non ideo, ut confringantur illa, aut evertatur hic florentissimus vester militaris status, Divum Baptistam Præsidem habens, qui secundum Deum primus & selectus in cælo esse creditur. Nunquam enim ille finet, diro sui nominis hosti tantum licere. Sed ut severi patres chariores filios per duriora agunt: sic vult Deus optimus maximus, hac potissimum aetate, qua Ducem Magistrumque elegistis, quo bello major & armis, nec pietate fuit, per durum & difficile bellum militiam vestram clariorem, celebrioremque efficere, ne semper à macherophoris istis in Occidente otium & ignavia vobis objiciatur, cum ipsi iidem sint ignavissimi. Quare magnas agite gratias Deo trino eidem & uni, cui hoc die litamus. Nec cogitetis illum omnia satis & casuum temeritati permittere; sed res suas sibi curæ esse, fovere idem, stabilire Religionem, cupere exaltationem cultus & nominis sui, explorare humana omnia consilia etiam altissima, scire quid immanissimo & crudelissimo hosti suo in mentem venerit, jamjam lerenti virus Mahumeticum gladio; quo semine primum enatum est. Cui oportebat Duces, Reges, Principes Occidentis primo quoque conatu obviam ire, ne vis mali latius serperet, & depositis privatis similitudinibus insolenti Tyranno (duobus acerrimis stimulis ad alienas opes invadendum instigato, ambitione nempe & cupiditate, hanc, siquidem natura sanguinis Scythici, illam ætas 28. annorum suppetit) concordibus armis, animisque ostendere, quam stulta, quamque periculosa res sit, inconsulto juvenilique fervore belli artibus gloriam quærere & gentem Christo devotam impetere, ac suas copias, suas classes, suos exercitus, eosque gladios, quibus usi sunt hæcenus, in semetipsos contra communem cuiusque nostrum hostem convertere, ut quas ille nobis cogitat inferre calamitates, aliquando ipse experiatur. Verum ista frustra occurrunt surdis auribus. Tenent supplices manus captæ urbes & Christianorum Regum auxilium imploranti

visus sit cæteris opportunior. Fecimus quantum in nobis fuit, adjuti sumus à vobis, experimento cognovimus, quanta sit Virtus, Fides vestra, quam ne nunc mutetis, nulla suspicio. Quapropter non agam multis, ut in fide & officio permaneat; nec longa ambage ad Virtutem vos hortabor, quam fortibus verba nec addunt, nec demunt, De me ac Equitibus meis Divo Johanni devotis parce quædam loquar. Sum cum his, quibus (ut spero) aderis Principum Christianorum & aliorum Equitum meorum, qui in occasu sunt, per opportunum auxilium; paratissimus defendere vos, liberos vestros, conjuges, fortunas, Fana, monumenta Majorum vestrorum, & cælestium Deorum delubra. Quam opinionem, ut fixam, immotamque vestris mentibus retineatis, efficere possunt (ne quid dicam aliud) fidele ingenium meum in bello nec segne omnino, nec rude corpus, sana & perpetua valitudine ferendis laboribus, & excubiis aprissimum, Equitum meorum Nobilitas & amor erga vos, inimicitia in hostes, urbis præterea fortitudo; quam hic facer & nobilis Ordo ingenti pecunia adversus omnem tormentorum vim atque impetum sic egregie munivit fossa, vallo, muro, mœnibus, turribus, propugnaculis, ut nulla sit civitas quæ huic nedum præferri, sed nec æquari possit. Ad hæc armorum, telorumque incredibilis copia, vinum, caro, frumentum, sub terris conditum, ne humor, aer, gurguliove corrumpere possit, mirè abundat, hominum ad bellum aptorum haud parvus numerus. Lignorum magna undique strues. Aquæ saluberrimæ, quæ inclusis obsessisque, plurimum ad varias necessitates utilis esse solet, largæ & indeficiens ubertas, quæ omnia certam victoriam, certissimum & optatum belli eventum nobis spondent. Addo quod ex nostra parte pugnabit necessitas, pugnabit fides, pietas, constantia, pugnabit amor patriæ, amor libertatis, amor parentum, conjugum, liberorum. Illic voluntas magis Ducum quam militum perfidia, impietas, inconstantia, desiderium vestræ servitutis, odium parentum, conjugum, liberorum vestrorum. Procul dubio (charissimi cives) non sinet Deus optimus tot tantasque Virtutes ab istis vitis superari. Estote ergo animo pacato & securo, nihil hostile, nihil ominosum metuentes. Tantum in fide, quam tot annos difficilimis bellorum & fortunæ casibus impliciti, sacro militari Ordini illam servastis, permanete, & si necessitas postulet, armis dextrisque Virtutem vestram hostibus ostendite, fidem facite Hispanis, Gallis, Pannoniis, Italiæ, Britannis, Rhodios homines posse Turcarum spiritus reprimere, illorum classes & exercitus ab Italia avertere, cui tot annos ferrum & flammæ minantur. Ad quam mirabiliter festinant & pervenient, si (quod animus abhorret dicere) hic vicerint, neque enim ambitiosus iste puer, animo, perfidia, crudelitate Hannibalem superans, Hannibalem imitabitur, qui facta ingenti ad Cannas Romanorum strage, victoria uti nesciverit, sed continuo celeritate Julium Cæsarem vincens, expositis omnibus opibus Egyptiis, quas pater in direptione Cæri reperit, Apuliam, Calabriam, Siciliam magna classe, magnis exercitibus invaderet. Inde in Gallias irrumperet, mox petet Hispaniam, cæterasque Christianorum Regiones, omneque crudelitatis genus in universos exercebit. Sed aliud merapit oratio quam velim, aut opus sit. Fides enim & Virtus vestra, Magnanimi cives, in tolerando & oppugnando hoste firmior est, quam ut oratione indigeat, constantior,

quam ut malis, quæ inclusos obfessosque pati necesse est, confringi possit, quanquam illa quæ verè mala sunt, famem & sitim omnino non sentietis. Quas tamen populi aliquot, fide, Virtute, & animo vobis nequaquam comparandi, constantissime pertulerunt. Siquidem *Pesilini à Pænia obsessi, parentes & liberos propter inopiam ejecerunt, ipsi coriis madefactis, & igni siccatis, foliisq; arborum, & omni genere animalium victum trahentes, undecim mensibus, obsidionem toleraverunt, neo antequam vires ad standum in muris, ferendaque arma decerant, expugnati sunt. Cassilini obsessi ab Hannibale, murem centum denariis emerunt.* Excubias in stationibus agere necessarium erit, domorum ruinas si tormentis ejaculata laxa inciderint, æquanimiter tolerate. Sed reparari possunt hæc mala; & minora sunt, quam ut ideo deditionem faciamus hosti, in cuius clementia fideque nulla spes est. Præterquam enim, quod natura crudelis & perfidus est, tum nobis qui illi tot mala intulimus, à quibus solis sibi, ut ait, dominatori terræ & maris, quod eum sæpe deturbavimus resisti dolet, nullo modo mitis, fidelisque esse poterit, quos toties Marte aperto, vi publica, ingenio, astu, dolo, fraude adortus est; verum semper conatu irritò, opitulante nobis Deo Opt. Max. quem ante omnia velim (charissimi cives) propitiemus. Nisi enim ille custodierit civitatem, frustra vigilant custodes.

Postquam omnium animos alacres vidit, cohortatus ut petitionem suam curæ haberent, conventum dimisit, & solennem supplicationem, quam etiam dies tempusque anni expostulabat, ad Fanum Deiparæ Virginis indixit, comitatus sacram maximamque hostiam, latam circum omnia compita mediis inter paludatos Equites, sequente maxima hominum multitudine, Deum optimum maximum precatus est, ut bellum quod instaret, bene feliciterque sibi, populo Rhodio, & nomini Christiano eveniret. Respondere orantes rem Divinam ritè peractam esse, precationi annuere Cœlites, iri posse, quod vocaret Christiana Religio & inimicorum audacia: Deum & sanctissimum tutelare Numen omnia læta fastaq; portendere, urbis protectionem, victoriam, & triumphum, quæ dum vulgus (cui perunque plus animorum quam consilii est) festivissime ante bellum cantaret, viros primores prudentioresque magna cura occupavit, qui se mo studio, ut vulgo feliciter opinata contingere possent, procurare non cessabant. Inter quos frater Clemens Pontifex Græcorum clarus, abstinentia, & ingenio, nec non Græca facundia merito connumerandus est, qui Græcos suos ex vetere fortuna olim stupeda oibi, animum adhuc retinentes, oratione quam appositisima ad obsidionem fortiter strenueque tolerandam est cohortatus, loco publico, præ basilica mercatorum, & ante sacram imaginem Deiparæ Virginis è summo primarioque Fano gentis allatam, ut oratio hoc modo luce religioneque commendatior, cui populus illè alioquin devotissimus est, benignioribus auribus accepta, efficacem magis aculeum in animis audientium relinqueret. Sed nunc orationem ipsam adscribo.

Optimii, Magnanimique Doctes, rumor aut verius certitudo belli, quod nobis instat, diversissimas inter se res gaudium & metum in animum ingessit meum. Neque profecto scio, utro magis commovear. Nam dum tacitis mecum classes, cæpias, exercitus, vim, magnitudinemque hostium mente revolvō, totus trenore horreo. Verum dum animus æger ex solitudine (ut sit) in spem rapitur, atque in admirationem præsidii

praesidii Latini, & fidei, fortitudinisque Graecorum repente mutor, & is qui non eram, fio, ex sollicito liberrimus, ex pavido timidoque audax, & tristi alacer & gaudens, spondeoque mihi titulos, spolia, exuvias, victoriam ac triumphum de immanissimis hostibus. Et si me benignis, ut coepistis, pergatis audire auribus, aperiam vobis spei & pollicitationis meae rationem. Sed invocato prius Christi JESU Dei nostri Optimi Maximi, & Deiparae Virginis Mariae auxilio, ante cujus imaginem sacrosanctam convenistis, in quo primam, maximamque victoriae nostrae rationem pono, hinc sensum ad humani ingenii vires, consiliaque mortalium descendens, cerno Generosissimorum Equitum constantissimam Fidem erga Deum, erga Rempublicam, cum qua collata illa Marci Atilii Reguli, multum lucis dignitatisque amittit. Video horum Nobilitatem, ad quodque maximum facinus sic animatam, ut nullo cruciatu, nullo metu inde terreatur. Aspicio urbem inexpugnabilem muro, incenibus, propugnaculis, vario genere tormentorum, multiplici comitatu, omnibusque aliis, quae ad nostram salutem, hostium excidia pertinent refertissimam. Tamen liberè dicam, quod sentio meo more, neque ad gloriam vestram, nec ad Latini praesidii vires nimium elevandas. Haec urbs contra tot hostium conatus, tantas Barbarorum copias nihil potest, nihil etiam valet Latini praesidium, nisi coeat Fortitudo & Fides Graeca, quae ne Latinis tam necessario tempore fraudi, doloque sit vos precor, non quod hic prece multum opus putem; sed quod sciam Turcas vos hortatuos, ut à Latinis desciscatis. Quid enim est illis optatius, quam uno tempore & vos circumvenire, & nefario scelere vos obstringere? Aut quid irati gravius de vobis sentire possunt, quam ut eos prodatis, qui se vobis & omnia sua crediderunt, & in eorum potestatem veniant, qui se per vos perisse, actor damni, tot contumelias, totque injuriis affectos aestimant? Redeat obsecro in memoriam, Majorum vestrorum fides, non domestici Scriptoris, sed externi Latini T. Livii, omnium mortalium iudicio digni, cujus invicto calamito, invictae populi Romani res gestae conscriberentur, testimonio celebrata, qui multa egregia erga populum Romanum terrarumque ausi sunt. Nam cum Antiochus Philippum Macedonem adversus Romanos exercitu, navibusque aditurus videretur, Legatos ad Regem miserunt, si non contineret copias suas, se obviam ituros, non ab odio ullo, sed ne conjungi cum Philippo pateretur, & impedimento esset Romanis. Quae honestissima Legatio cum parum profuisset, Rhodii Romanos adjuvantes, Antiochum Regem suum fugatumque & exutum caltris, prius Europa, post Asia, quae cis Taurum montem est, expulerunt. Quare merito à Catone, quinto Originum libro (ut Autor est Gellius) appellati sunt optimi fidelissimiq; socii Romanorum, quibus nec animum duntaxat bonum, ac fidelem praestiterunt; sed etiam navalibus praeliis, quae multis locis facta sunt, omnibus adfuerunt, nec labori suo, nec periculo usquam parcentes: & quod miserissimum est in bello, cum Mithridates Asiam occupasset, Q. Oppium Praefectum, item Aequilium Legatum in vincula coniecisset, iussuque ejus quicquid civium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum esset, obsidionem, cum soli in fide Romanorum permanerent, passi sunt. Et in dissensione civilis inter Antonium, & Octavianum ultores necis Caesaris, & Cassium ac Brutum, cum petissent, si in civili

discordia à partibus abstinere, & aequè omnes Romanos colere non liceret, tantisper dum ipsi ad Senatum mitterent, bellum differri, ut ex ejus autoritate armata caperent, invasa mox urbe, cum ira victoris cuncta quae collibuisse, in matronas, in virgines esset operata, omnibus bonis mulctati sunt, frustra misericordiam cum multis lachrymis rogante venerando sene Archelao, à quo Cassius Rhodi Graecè fuerat eruditus. Nam Aelchines cum à Repub. excidisset, huc doctrinam Athenarumque studia intulit, fuitque Gymnasium eatepestate hic florentissimum, in quod cum Aristippus Philosophus Socraticus, naufragio in litus nostrum ejectus divertisset, & de Philosophia disputasset, magnis adeo muneribus est donatus, ut non tantum se ornaret; sed etiam eis, qui una fuerant, vestitum & cetera quae opus essent, ad victum praestaret. Hoc Gymnasio Tiberius postea Romanorum Imperator amoenitate & salubritate insulae captus, sine lixore, aut viatore saepe obambulans, mutua cum Graecis professoribus officia usurpabat. In quo, ut Antenodorum audiret, Cato huc ab exercitu navigavit. Cicero, quem unum Latini contra tot nostros Rhetores & Philosophos objicere solent, quique primus, unusque cuncta Philosophiae dogmata à Graecis accepta, eis tradidit. Hic Apollonio, qui eum tantum, quantus est, effecit, operam dedit. Et quam gratiam reddiderunt, oro, Romani Graecis? à quibus omnia honestatis probitatisque exempla, omnem armorum literarumque scientiam accepere, quorum fidei opera & industria domi, forisque Imperii sui ditiones propagarunt? Nempe Cassianam, ut audivistis, & Rhodiorum, quos ideo superbia infirmulabant, quod sese superari superbia aestimarent, opibus diripiendis intenti, insensique fuerunt. Gentem vetustissimam nobilissimamque, vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis, doctrinarumque civitatibus, quae non tam liberaliter, quam merito ob navatam bello Macedonico & Asiatico operam dedere, multaverunt. Neque hac injuria contentus Vespasianus, Rhodum cum adjacentibus insulis adempta libertate, in Provinciae formam redegit. Verum optimi Majores vestri, tot aliis supra alias affecti injuriis, magis quid illos deceret cogitantes, quam quid mereretur aliorum improbitas, utque levitatis ac perfidiae notam fugerent, semper in fide Romanorum permanserunt. Vos quid nunc facere convenit laudatissimi Viri, tam praecara substantiae, & fidei domestica monumenta animo reputantes, pro Christo Jesu Deo & homine, pro sacra militia, quae non modo aequis legibus, & facilimo Imperio, vos semper indulgentissime habuit; sed etiam fovit, nutrit, locupletavit? Ingratissimae animi est reticere, quorum beneficio sis adjutus. Ingratissimi, pessimique verò, non rependere gratiam cum possis & debeas, cumque omnimodo opus sit tua ope. Defendatis ergo hoc necessario & difficillimo tempore Rhodios, in quos nulla ingraticudo perfidiaque unquam cecidit. Qui liberi etiam aliorum libertatis causam egistis, sacrum militarem ordinem, arcem Equitum, imò capita, focos, aras & fortunas vestras, quibus insultat, & ultima exempla parat perfidus Tyrannus, hostis fidei ac Religionis, quam à Majoribus vestris accepistis, pro cuius dignitate gloriaque asserenda, nulum discrimen, ne mortem quidem certam intentamque fugere debetis. Sed cum vos consideretis Graeci, fidei, fortes, pii, ac ut uno nomine omnia comple-

plectar, verè Christiani, cum Equitum Latinorum audaciam, Nobilitatemque ætimo, magna me Ipse viatoris tener. Ite igitur Duce Christo Jesu, Johannis Baptistæ, ac sanctissimi Equitis Georgii, secunda fiducia contra gentem impiam & nefariam, perfidam, quæ nunquam Virtute; sed semper occasione freta vicit, nullam Regionem, nisi domesticis malis ruentem occupavit. Eunuchos servos Orientis, imbelles Syros, fugaces Persas, aliosque quos tepens Pharius & levium populorum nutritor Nilus emittit, tenero perlucens amictu, & vix leve pallium vitando sole tolerantès oppugnare solitam, non Rhodios, qui istas primum gentes cum Imperatore suo Memphitico Halbazato ingenti & sæda cæde ferè ad internecionem usque deleverunt, & iterum adjuti à Pontifice Maximo Calixto III. Quique ipsorum Turcarum obsidione tantum novem & octoginta dierum, octo millia præter quindecim sauciatos morti tradiderunt. Sic enim numerum init Civis sinus quasi pollinctor mortuorum, & vulneratorum omnium chirurgus. Vidit sol lætus spectaculo, audierunt diversarum terrarum populi, intra paucos dies evertores Asiæ atque Europæ ab Ambufono uno, junius Græcæ gentis Duce ltratos, cadaveribus suis eam terram metientes, quam pugna committenda sibi spondebant. Si Divina pietas, ductu auspiciisque Ambufoni vos, quos genus Christianum juxta ac veteres illos Græcos Heroas jam pridem intuetur, tanta cæde hostium, tam celebri triumpho insignire voluerit, quid creditis Christum Deum Opt. Max. socio tutari Numine jam ministerio vestri, ac servi sui Liladami Principis, verè optimi & nobilissimi, adversus crudelissimos hostes suos acturum? certe mens majora omnino concipit, quam exprimere audeat; verum eventus rectius spem pollicitationemque, qua me vosque animavi, dubio procul confirmabit.

Mirum in modum Græcorum animi hac oratione accensum sunt: nam ducitur rapiturque hac gens inter ceteras maxime nationes laude & gloria, tantumque suadendo & hortando hinc inde apud homines effectum est, ut hostis magis cupitus sit, quam detestatus, nec diu multorum stultas voces infeliciaque sibi vota remoratus est. Quadam enim nocte elatis specula ignibus in hostico signum dedit, missaque est extemplo cum Lembo armata militaris Triremis, & in ea Castrophilaca interpres, qui cum in proram processisset: Commodius, inquit, unus hostium turma equestri circumfusum, si in terram egrediaris, cum id facturum se negaret, quid, inquit, Xayci fortunam metuis? Ad hæc ille minaci & Rhodio animo, Xaycus quem contra fidem sacramentumque cepistis, nihil me sollicitat, nec vos, quibus non credo, metuo, cum sermonibus de industria compositis, vellent tempus protrahere, poema remigia dejicientes, aut paucis, inquit, Præfectus de puppi loquens, mandata explicat; aut hinc facessit, nisi malueritis ætutum bombardis obruj. Barbari primum equis & arcubus ferocientes, nullo verbo attoniti, obsignatam epistolam super saxum quoddam ponunt, ibi mandata contineri, & cum dicto calcaria adigentes, cursu quam concitatissimo aufugiunt.

Epistolæ autem talis fuit sententia.

SOLYMANNUS TSACCUS DEI GRATIA

Rex Regum; Dominus dominantium, Maximus Imperator Byzantii & Trapezuntis, &c. Reverendo Patri Philippo Vilerio Liladamo, Magno Magistro Rhodi, Equitibusque suis, & universo Populo.

Commoventur me afflictissima gentis mee commiseratio & summa injuria vestra. Impero igitur vobis per celerem insula & arcu Rhodia deditionem præulroq, concessa gratia, secure abeundi cum omni pretiosa suppellectile: aut si libet manendi sub imperio meo, in nullo nec tributo quidem minia libertate aut Religione vestra. Si sapitis, præferite amicitiam & pacem bello crudelissimo. Nam victos vimanenti acerbissima omnia, qua victi a victoribus pati solent, a quibus non defendenti vos arma, domestica externa vè auxilia, nec ingentes mari, quod radicatus evertam. Valete bene. Quid nunc detum fieri, si potius quam vim amicitiam malueritis, quæ neque fraudi neque dolo vobis erit. Juro Deum cæli, terræque auctorem, juro quatuor Evangelica Historia Chronographos, vices quater mille Prophetas lapsos è cælo, summumque inter hos nostrum Mahumetem, adorandos item Manes avi patrisque, tum hoc sacrum augustumque meum Imperiale caput. Ex Regia nostra Constantinopoli.

Huic cum alii acerbius, quidam lenius, quisque pro ingenio suo respondendum sentirent, nihil est responsum. Eodem die qui mensis Junii decimus quartus fuit, appulerunt ad eos insulam, Hippocrate suo, Venereque Apellea non minus quam solo cæloque nobilem, triginta Triremes hostiles, harum Præfectus levi præsidio in navibus retento, militemque ferme omnem in terram exposuit, ad exurenda testæ & frumenta, quæ jam prope maturitatem erant, atque ad vicos, agrosque depopulandos. Verum Preiænes insulæ Dominus vehemens, impiger, summæ audaciæ vir, accensus indignatione, funestam illis hanc populationem fecit. Nam expedita manu peditum, cum tumultuario equitatu levis armaturæ erumpens in prædatores, per segetes, per agros palantes, clamore classico, strepitu armorum simul a diversis locis factis, tantum terrore in Barbaris iniecit, ut cæci & lymphaticis nedum fugientibus similes, sine vi, sine defensione, in obvia tela armaque incurrerent, nec, nisi naves litori propinquæ plerosque trepidos & fugientes exceperunt, superfuisset cædi aut fugæ quisquam. Ita re infelicitè gesta, Præfectus naves inde avertit, nec postea litus attigit. Rhodi, haud minori ardore quam Turcæ, in Langone ceperunt agros, camposque suos devastare, & ex eis quæ diutina obsidioni tolerande necessaria erant, in urbem importarunt, exciderunt arbores, confrugeruntque omnia suburbana, & quicquid amoeni sanctioris prope urbem infra lapidem stabat, demolitum, soloque æquatum est, ne hosti integrum usui commodoque foret. Persuaserat hoc pridem populo; F. Gabriel Pomerolus Promagister, & rarii Triumvir, spectandus domi forisque, facundus, callidus, amicitia facilis, multasque alias bonas animi & corporis artes possidens, hic postea in anticuniculum, via admodum incommoda gradiens, pede lapsus, læso paululum capite, illa perfrigit, paucisque inde diebus extinctus est. Nunc orationem ipsam adscribo.

Ornatissimi cives, audistis Turcam ingeni bellum moliri terræ marique, erga quem, incertum, signa ostendunt.

Quant aduersus vos, militiamque nostram. Laborandum igitur ac prospiciendum nobis communiter omnibus, ne ab hoste immanissimo imparati offendamur, neve negligentia aut imperitia nostra illi vires addat. Stant igitur Magnus Magister vicinas urbi arbores excindi debere, domos dirui, ambitus murorum, qui foris sunt, solo avari, quod ut sinatis, rogat & iubet. Comperit enim relatione militum, qui urbes defenderunt & oppugnauerunt, hac posse obsessis nocere & hosti prodesse, a quo vobis fortunique vestris, idem quod nobis, & commune periculum. Nam in eadem, ut dicitur, navi navigamus. Magister, quem hoc difficilimo tempore magnum & sapientem Virum esse expertus sum, omnia leniter & modeste cum populo, cum Equitibus agens, etiam ubi res poscebat graviter, ut alios exemplo confirmaret, viridarium suum statimque Gallica præjacens, haud dubie amoenissimum, primum demoliri, extirparique precepit. Dum per hunc modum omnia amœna, jucundaque aspectu deformantur, tristius omnino deformeq; magis spectaculum erat, quod urbem propè maiori luctu incertioraq; confecit, quam ipse adventus hostium, miserabilis scilicet multitudo inconditæ turbæ agrestium hominum, ligna, frumentum, pecora, legumina, aves cortiles, cæteraque necessaria usibus, & quibus diuturnior obsidio sustineri posset, ex agris (quod Magister iusserat) urbi inferentium, quos immixta ac circumfusa turba sequebatur, puerorum ac mulierum plorantium, quæ sparsis crinibus genas, faciemque suam, consuetudine patria, scedè laniabant, supinas manus ad cœlum, ad Deum tendentes orabant, ut claram Rhodum ex flamma, ferro, peneq; fati faucibus eriperet, matresque Rhodias & liberos parvos inviolatos servaret. Collusio ista agrestium in arcta recta, cum urbanis locatorum, animantiumque, omnis generis cœlum grave morbosq; fecit, contagiosos tamen magis quam perniciosos, profluvium alvi & febrem. Verum cum istorum brutorum maximapars, decrevisset annona, impasta, neglectaque, ac sæpe morbida perstrata, per vicos, relinqueretur, maioris & pestilentissimi prius mali seminarium factum est, quod verò post fugam, deditioemque nostram, vim suam in hostes & miseros, qui remansere Christianos, sævè exercuit. Nec intacta ab hoc malo fuere obsidentium nos hostium castra, facile enim à tactu mutuaque familiaritate morbum contraxit gens immun-da, incompositaque multitudo, cui cibus caro præter suillam vix semicocta, massaque tritico manu molito facta, atque in carbonibus decocta, humi uti pecoribus pabulum & stratum confecta vigiliis sitique. Nam Index urbis venerabilis & exactæ jam ætatis Vir, pabulum & aquarum fontes lino putrido, aliâque simili materia corruerat, quæ venturum credidit hostem. Qui priusquam tota classe ad insulam obsidendam descenderet, arte atque insidiis usus, cum 20. longis navibus, reliquis aliquot auxiliaribus cum supplemento in statione ad Gnidum promontorium, haud procul ab urbe Rhodo atque in sinu Smyrnæ insulæ (quæ Rhodiorum est) relictis, per continuatos aliquot dies fretum, medium inter oram Lyciæ & Rhodum insulam navigavit: cogitans, istomodo ad navale certamen portum nos elicere. Spem enim habebat optimo sanè cum consilio propositam, si respondisset eventus, aut navali prælio vincere, quod tunc temporis non multò minus fuisset, quam Rhodum expugnasse; aut res nostras destructo inter pugnandum flore militum hominumque nauticorum, plurimum debilitare posse. Qui cum nullo sine facto, nunc ad medium usque fretum veniret, nunc in altum regredere-

tui; inde iterum ad portum propè procedens, classem in conspectu explicaret, plerisque cum ætate, tum ingenio fervidis, quibus non toleranda superba ista fiducia videbatur, consilium haberi placuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Cancellarius Sacre Militiæ idemque ararii Triumvir, multis illustribus factis domi bellicque clarus, animo immoderato, incredibilia nimis alta cupienti, ingenio magno varioque copia dicendi larga & exuberanti, quam provectioni jam ætate, cum in pueritia literis non vacasset, feriatum à bellis, negotiisque cum publicis, tum privatis, quotidiana lectione omnis disciplinæ autorum sibi præparaverat. (Plinium enim ita novit, ut nemo melius nomen digitosque suos) cui ad summum honorem Magistratumque nihil obstitit, nisi nimia inconsultaque honorum cupido, negabat cessandum esse. Aut enim, inquit, ut erat lingua immodicè liber, ingens ista classis, ad cuius nec diu vim aut aspectum, sed solam famam, plerique contremunt, quæ tamen nova non est (nam singulis annis venire ad nos solet) his piraticis navigiis veluti membris caput iungenda est, & tum utilissimum fuerit, quod quidem superioribus robore navium, numero, & Virtute militari facillimum est, capiti membris defractis, huiusmodi dolorem atque ignominiam insligere, ut perpetuò inde langueat, vel nulla alia quæ in nos fabricata sit, classis istam sequitur, quod mihi (fremani licet benè ines, qui umbram suam ac cœli ruinam metuisunt) verisimili videretur. Nec enim tam vacors est Turca, ut hoc serò annis tempore, post septimum Cal. Julias, huc moveat parte æstatis ad oppugnandam urbem commodicre exacta. Et quam urbem? munitissimam, nullis donec rei egentem, validissimo firmatam presidio, unde Majores sui semper cum clade & ignominia repulsi sunt. Cui priusquam cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, augeat ingenius inventa admoveat, reliquum omne æstas transierit. Hyeme autem cum ubique incommoda sit oppugnatio, tum insula incommodissima, præsertim hac, in qua non potius ullus, non consistendi usquam locus. Quin igitur Deo & tutelari Numine bene iuvantibus, imus hosti superbissimo obviam? Sed uno minaci indictulo, ab adolescente anxio, ne classem suam alio destinatam, à tergo invadamus, dolo fraudeque, ad nos transmissa, desides intra muros, mentiaque nostra comploris miseribus sedemus, nusquam metu ac pavore trepidi caput efferentes, timiditatem atque legnitiam nostram vocamus, si Divi placeat, artes Fabianas, & utina n Fabii essemus, non potius Antiochi, & Etholi (quorum omnis ferocia in verbis Vitellii credentes sedendo, aut ois debellari posse. Verum, non visis, neque supplicationibus muliebribus aut his sensibus consiliisve, quæ timidi cuncta vocant, auxilia Deiparantur, vigilando, agendo, prospere omnia eveniunt. Propalam his ferociora dicendo, tantum apud multitudinem effecit, quæ plerunque ex incertissimo animos sibi sumere solet, ut sibi pugnam deposceret, velle ait se abolere indignitatis maculam cæde & sanguine hostium, non esse se sine armis, sine animis, sine manibus. Patribus, siue quorum consilio, Magistro quippiam decernere jus, fasque non est, visum in hac rerum difficultate fortunam non esse tentandam, licetoribus tantum, & à populationibus conscriptis ad hoc mille viris, hostem arcere placuit, qui cum videret spem suam cludi, retrò agens classem ad Villam Novam (sic loco nomen) duodecimo ab urbe milliario jactis, anchoris descensionem fecit. Segetibus tantum, quæ propè maturitatem, & proderelicto habitæ erant, devastatis. Nam hominum, quod

quod aut in vicis, aut in agris erat, jam in urbem castris laque sparsa per insulam hac illac munitiora concesserant. Quam injuriam dum vindicatum iret levis armatura equitum, misso ad hoc nuncio à Magno Magistro redire iussa est. *Prudens enim Dux, militem ad majores rerum casus servabat, qui tota obsidione non Duxem; sed etiam militem egit,* & interdum aliquando cum his cibum cepit, *nocturne sapissime ad tertiam vigiliam in stationibus mansit,* aut obambulans, aut fortuito sedili ligno, vel lapide insidens. In oppugnationibus ferocior quam patribus placeret, nec tela, nec hostes formidans, semper tamen cauta potius consilia cum ratione, quam prospera ex eventu probavit. Fuitque (quod mireris) inter tot curas, tam varios & ancipites casus, semper eadem vultus gratia & majestate, quem intuentes venerabantur & amabant. Huic addendum, quod quicquid otii ac quietis à curis, ab oppugnationibus, à naturali usu, & desiderio corporis habere poterat, id totum in preces, & rem sacram convertebat. Sæpius enim maximam noctis partem solas ante altaria thoracatum & galea, manicisque depositis, orando, psallendoque transigebat. Palam Equitum & populi vox erat, nihil timeendum: *Rhodium Magni Magistris vigilantia precibusq; invictam futuram.*

Nunc restat operis difficillimi pars laboriosissima, nunquam sine ingentissimo luctu, atque mœrore omnium hominum, nedum meo, memoranda. Nempe, in qua urbis nobilissimæ semper lugenda deditio, & miserrima Hierosolymitanorum Equitum fuga continetur. Quam quifando, audiendovetemperare sibi à lachrymis potest, meo quidem judicio modicè Christianus est, aut parum prudens malè intelligit, quantum victoria Rhodia vires Turcicæ auctæ sint, nostræ accrescæ. Verum nunc omnis querela, etiam necessaria scra est, atque ingrata. Quandoquidem Occidentis Principes, qui obsidione moti non sunt, neque excidio com-

moventur, poti calice furoris, indignationis & iræ Dei, quod utinam juvenili meo tantum calore effunderim. Sed vereor, atq; adeo vereor, ne repugnans reluctansque dolori meo veram vocem efferre sim coactus, & ne hi qui immisericorditer aliorum miserabilissimas querelas aspernantur, jubentes quemque saluti suæ consulere, dicentes secum, non continget malum, nec flamma, nec gladius hostilis nocebit nobis, innox ad palinodiam adacti, Hieremias vatis fatale, ac lachrymabile carmen recantare cogantur: Ecce gentem à longinquis, & procul diffitis Regionibus; gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus linguam ignoramus, nec intelligimus quid loquatur, comedit segetem, vineam, ficum, & stirpem nostram, devorat panem, gregem armentumque nostrum, & ignis suus late omnia comburit, quem ego jamjam scintillantem video, imò proximos lambentem flamma parietes. Nec credimus infanti rem agi nostram; sed cum omnia fulgure flammæ hostilis propius admoto, Italiam, Hispanias deinde Gallias lucere videbimus, tunc inopes auxilii humani, ante aras & delubra Divum frustra afflictantes nosmetipsos, veniam irarum cœlestium, & malis nostris finem efflagitabimus. At respondebitur timco, ab irato Numine: *Oratio vestra convertitur in peccatum, manus vestra, & imperium vestrum sanguine madet suo,* propediem flamma aliena Turcica exarsurum. Par est enim, ut qui in terra vestra Christum Dominum Deum vestrum contempsistis, in terra jam non vestra; sed hostium, barbaros & immanissimos Turcas perferatis, quod ut vehementer futurum timeo, ita rursus spero, & si quid veri mens augurat, opto, ut amor ac delicta nostri generis Christus Jesus, satis se pœnarum habere putabit, si errati pœniteat. Illud enim potius quam funestum quippiam in præfatione ominari libet, ac precari, ut velit orsis Secundi libri prosperos successus attribueret.

DE BELLO RHODIO

Liber II.

Sexto Calendas Julias mane diei, nunciatum est è specula, itante in vertice montis, Divo Stephano sacri, uno ferme ab urbe milliaro, maximam classem advenire secundum flexum Occidentalis litoris Licii. Commota civitas est acerbo, non etiam inopinato nuncio, cuncta vario tumultu strepere, suo quisque metu pericula metiri, & clamor ubique erat, qualis in obsidenda jamjam urbe esse solet. Cumque dies octavus esset ab annua supplicatione, circumlataque sancta hostia, iterum exacto solenni sacro, vultu habituque supplicum, reverentissimè in circuitu Fani tutelaris Numinis, ab Antistite sacri militaris Ordinis portata est, & Deus obsecratus, ut Equites, hominesque Rhodios, quos Religionis suæ propugnatores esse voluerit, etiam robore militandi, & felicitate vincendi donaret, ferrum, flammam, cædes, rapinas in hostes Numinis sui averteret. Religione & sancta spe firmatis per hunc modum animis, sacraque hostia sedibus suis reposita, clausis raptim portis, in muros concursus est, turba quoque mulierum, puerorum, senumque gressus suos baculo regentium & effundentium sese è domibus ad spectaculum maximæ classis (nam ad trecentum, & amplius naves omnis generis fuisse dicuntur) vias passim & turres, tecta quoque domorum complebat. *Venerunt naves hostium longo agmine.*

Prima prætoriana Præsidis Gallipolitani erat, cui classis cura, maritimæque oppugnationis imperium mandatum à Tyranno fuerat. Agmen cogebat Archipirata Carra Mahumetes, postea tormento ab arce Telea accuratius emissio, orco traditus. Dux qui mediæ classi præerat, incertum quare (nam vento Favonio secundissimo utebatur, neque aliter oppugnationem teratavit, haud procul à portu, qui duabus utrinque turribus multiplici, & vario bombardarum genere munitis fauces suas dilatat, triremes explicare jussit, velaque contrahens, malos inclinans, & simul armamenta componens, demersis utroque latere in aquam remis, oram, urbem versus legere cœpit. Re conspecta, subito ad arma conclamatum est, signa canere, decursus tota urbe fieri, fortissimus quisque tendere ad portum, & molem quæ portus ipsius lævum latus efficit, quamque supra hostium injuriæ obnoxiam esse diximus, & ab hoste peti homines putabant. Verum Pirata cernens se bombardis obrui, nulla aliter mora facta, sublatis raptim dolonibus, in altum non sine discrimine ignominioque clamore Rhodiorum stantium pro muris, ad reliquam classem se recepit. Quæ prætervecta ante urbem & ora propugnatorum, sub signis suis acie instructa astatum, cum sono cantus, musicæ militaris, terrorem non tam incussit, quam acceperat; occupavitque promontorium (Boincole vocant) tertio ab urbe lapide distans

trans in Orientem verum. Cumque is locus haud satis commodè tot naves capere posset, pleraque ante ostium in falo stabant. Sed cum Rhodii tormentis per muros dispositis, barbaro hanc stationem infestam facerent, propius ad terram naves contraxit, stabantque ita in arcto stipatae, ut vix ullum telum in mari vacuum intercideret. Audiui propositam esse à Hieronymo Bartolusio Florentino, in rebus bellicis non inexcitatio, rationem exurendae classis, quae cum ab uno ex Praefectis aetarii (ut pleraque alia ad hostium perniciem inventa) non probaretur, à collegis quoque improbari cepta est. Verum dum hostis tormenta & machinas, caeteraque ad urbis excidium pertinentia, è navibus in terram exponit, locum castris eligit, terrestres exercitus à continenti in insulam trajicit, & urbis moenia ac situm contemplatur, & qua facilius oppugnationem pati posset. Oppidani in omnes occasiones intenti, haud segne otium terébant. Siquidem ante murorum fundamenta nullo aetatis sexusve discrimine facto, profundissimos puteos, altaque incilia in fossatis effodiebat ad cuniculos hostium excipiendos. Quam rem usu experimentoque compertum est, non tantum Christianis; sed etiam Barbaris in hiabibus & effossis lacunis sese occultantibus profuisse. Magnus Magister F. Ludovicum Andugum Equitem ad Imperatorem Carolum V. in Hispanias milit: Romanam ad Cardinales & sacros milites suos Italos: Equitem Claudium Ducenvillum in Gallias ad Regem atque Equites suos Gallos, cum literis quibus opem miserimae urbi terra & mari obsessa implorabat. Par autem erat communem Christianam Religionis causam à Rhodiis primò strenuèque susceptam, caeterorum quoque Christianorum Principum concordibus armis adjvari. Sed fors aliter cecidit. Prejanes cujus supra fecimus mentionem, Vir cuius antiquorum & hujus aetatis Ducibus conferendus, terrestris praelio bonus, navali optimus, ad pericula capeffenda plurimum habens audaciae, & inter ipsa pericula plurimum benignioris fortunae, ut jure dubites fortiorne, an felicior sit, hyemem & aestatem juxta pati, humi quiescere, eodem tempore laborem & inopiam tolerare à pueritia assuetus, & quae caeteri miseras vocant, voluptati habere: cum duos tresve dies metu hostium in deserto quodam scopulo latuisset, navicula exploratoria silente noctu excubitores fallens, Rhodium intravit, magnam spem & animum omnibus afferens. Neque enim milites alio Duce plus confidere aut audere, nec Magister, ubi quid fortiter ac strenuè agendum esset, alium quenquam praeficere malle: Is dies noctesque armatus intentusque milites hortabatur, vigiliis & stationes circuibat, opera quae hostes igni ferroque violaverant, sedulo reficiebat. Advenit etiam è Creta insula consiliis atque adhortationibus prudentis Viri Fratris Antonii Bossii, Gabriel Martinigus Brixienfis, in militia & toga spectandus, ac ex veteri illa Brixienfi probitate, quam Plinius celebrat, multum referens, mirabilis inventor, ac artifex operum bellicorum. Qui quamplurimos cuniculos (nam quinquaginta quinque fuisse dicuntur) quos Turca propter scaturientem alibi aquam, alibi occursum indomiti silicis, ingenti cum mole difficultateque agebat, perlevi negotio ludificabatur, aetis contra cuniculis & specubus introrsum ad murorum radices effossis. Res ipsa hortari videtur, quoniam de Rhodo obsessa agimus, ejus situm paucis exponere, ac instituta Majorum domi militiaeque, quomodo Rempublica

Tom. II.

buèrit, ut in manus Equitum Hierosolymitanorum venerit, disserere.

Insulam Rhodum Carpathii maris, sicut ego accepi, habuerit initio Telchines è Creta profecti, falcinatores & malefici generis homines, asperi incultique, quos primum ferrum & aes operatos scribunt. Hi neque moribus, neque lege aut imperio cuiuspiam regebantur; sed postquam Tleptolemus populis secum junctis, quos postea novem navibus ad bellum Trojanum duxit, eam habitare coepisset, multo inde & apud Deos & apud homines celebrior facta est. Siquidem optimus maximus illius aetatis & gentis Deus Jupiter, non contentus ibi ex Divino vertice Minervam suam peperisse, etiam auro pluit, quod Poetas fabulatos crediderim ob nimias opes, omniumque bonarum artium egregia studia, quibus *is locus adò restituit, ut multi dissimulata patria mallet se Rhodios nuncupari*, quod duobus Apolloniis aliisque contigisse, memoriae proditum est. Brevique res Rhodia in tantam claritatem & potentiam evasit, ut multis annis antequam Olympia instituerentur, plurimum toto mari polleret, eamque potentiam ad Romanorum usque tempora Rhodii summa cum vi & auctoritate conservarunt. Ellique horum fideli opera & industria, nomen Romanorum in Oriente rerum positum. His siquidem Rhodiorum urbs magna atque magnifica comitatum, socios, naves, caeteraque bello maritimo necessaria, sine quo Oriens invadi capique non potuit, facile suppeditabat. Verum *haud eodem omnino loco sita, quo nunc ab Equitibus Latinis aere ingentissimo atque opere ducentorum & quatuordecim annorum constructa conspicitur*, ad extremam oram insulae, quam Manuel Byzantius Imperator post evictam Macrim Lyciae urbem, & diu pervagatam, verius quam habitatam Cyprum, ipsis donavit. Possessionem tamen armis adepti sunt, Graecis nimio opere Syris familiaribus, ut qui agere justum Germanumque Dominum ferret Latinos reculantibus, quos partim metu & dioque longioris belli Gulielmus Villaretus Gallus variam fortunam domi forisque expertus, aequis utrinque conditionibus imperata facere coegit, adjunctus à Johanne XXII. Pontifice & Rege Neapolitano. Semper enim Regnum istud Rhodiis favit. Hac etiam obsidione comitatus duorum millium ducatorum & gratis & liberè, serò tamen hinc ad nos missus est. Cum quadriennium retrò Lutetiae scholia quaedam ederem in Justiniani Codicem, & Constitutiones Bonifacii, Clementis, & hujus quem dixi Johannis XXII. descripsi vitam ejus è variis Autoribus, quorum nemo auxilii Hierosolymitanæ militiae praestiti meminit, quamquam inter omnes conveniat Pontificem hunc nimio opere studuisse Gallis, & sacrum bellum in Saracenos molitum. Verum domesticos annales hic sequimur: Regem tamen Neapolitanum haud nominatim exprimentes. Volateranus Ladislauum appellat. *Oppidum in planissimo loco positum est, & circumvallari coronaque militum cingi potest.* Nam portui tantum Septentrionem spectante, mari cingitur, reliqua parte in Occidentem vergit, planitie lapidosa haud magna latitudine, longitudine majori inter ipsi, collesque apricos, patente, qui urbi adjacent frequentes, fontibus domibusque consiti oleastris, ficu, vineto, ac caeteris id genus arboribus, quae in humo arida & arenosa gigni solent. Verum manus & ars, natura deficiente supplè. ut. Muro enim atque promuro validissimo septum est, praeterea tredecim turribus assurgentibus, minaci specie horres, quinque maximis propugnaculis, omne adversus

vini injuriamque hostilem firmatum, pluribus portis nobile. Disciplinam militarem, mea opinione, nusquam severius observatam aut exactam reperies. Urbis totius custodia in has partes divisa erat, a turri Franca ingentia atque magnitudine cacumen suum in cœlum propè ferenti, ad portam usque Ambrosianam, quâ iter ad montem Philereinum est, super ejus verticem tyrannus, Sacello Deiparæ Virginis, in balneas sedemque arcanarum libidinum & monstruosi concubitus mutato, arcem crexit. Sub signis lileatis Franci stabant, quorum caput erat F. Johannes Aubinus, natalibus & meritis in sacram militiam clarus. Hinc ad portam usque Divo Georgio sacram, infractum robur Equitum Germanorum, vexillis aquilaribus splendens. Tercio loco Galli Averni, finitimi Equitibus Hispanis, ambo belli molem perferentes, quod ibi fossatum latitudine profunditateque minori foret. Quinto loco phalanx Britannica pugnabat, Duce Magno Magistro: postea Galli Narbonenses. Novissima statione, sed prima Virtute, Legio Italica urbem adversus Pyrrhi vim fraudesque defendebat, Ducibus F. Petro Balino, qui F. Georgio, Ainaro Montaphio Præfectis fauciis successerat, & Gregorio Morguto Antesignano Navarrorum, copiarum auxilium Præside. Verùm fraudes non tam extraneis hosti, quam domesticis effracissimæ ad nocendum pestis struebat. Siquidem ferox una sæmina, sanguinis Turcici, incompòs mentis, an amentia simulata, incertum (questionibus enim nihil exprimi potuit) seiva civis amplissimi, ad rem atrocem & maximo cuique viro auferendam animum adiecit. *Decreverat enim cum aliquot consimilis (numervum non teneo) in maximo quopiam tumultu & invasione hostili, per diversa urbis loca incendia miscere, quorum periculo consternatis, & deserentibus stationes suas pugnatoribus, Turcæ nudata præsidia manu occupare posse, non ineptia ratione colligebat; sed defuit re indicis & confusione consiliorum comperta, audaci incœpto suus eventus, sumptumque de noxiis supplicium est.* Turcæ per idem tempus nondum universo apparatu oppugnandarum urbium incœnibus admoto, collem quendam eminentiorem occupaverat, in quo Fanum D.D. Cosmi & Damiani stabat, ponè Virginis Elimonitræ sacellum, fronte in stationem Anglicanam directâ. Hinc magis exercendi militis caula, quàm nocendi nobis, levibus tantum tormentis utens, in urbem jaculari cœpit. Postea vineas agere, superque aggerem jacere, vallo & fossa loca urbis, quibus imminerebat, circumdare, comparatis ad opus hujusmodi inpletionemque fossarum & cuniculorum, maximos subterraneosque labores die ac noctu continuatos, quinquaginta millibus agrestium hominum, afluatorum magis agro ac pecori quàm bello, qui *cum mora culpam statim fuisse, aliquando capite luerent, incredibili celeritate effecerunt, quod posse effici, negaretur.* Excisæ sunt ab his rupes durissimi silicis, & campi montibus aggere æquati, & complanata fossuris montium juga, quos Rhodii nihil tutum munientibus patientes, orimum missilibus summove, deinde ad erumpendum etiam in munitiones atque opera animati, porta patefacta invaserunt, turbatis undique clamore & impetu, fessis laboribus, nec animus, nec ars ad resistendum fuit, quâ quisque potuit per diversas vias fugam faciebat, etiam milites custodes operum. Instabant ferociter Rhodii, crescente (ut sit) & alieno metu audacia. Multi qui explicare & ab impedimentis ne-

quibant, aut alio casu tardati, scedè occisi sunt. Et cum ingens multitudo accurreret è castris suis opem latutura, maxima & latissima strages tunc per totos campos edita est, omnia quæ visus erat, constata globis æneis, armis, cadaveribus, & inter ea humus infecta sanguine. Nam tormenta in eum eventum per muros & turres præparata, in medias hostium phalanges, cuneosque confertissimos, cum maxima vi, fragoreque & tonitru erumpentia, multos mortales pessunderunt. Quo genere pugne cum hostem semel bis atque iterum cluderemus, munimenta sua noctu intentissimis vigiliis, quanta maxima poterat diligentia, accelerabat, die custodiæ duplicata sunt, & tormenta ad exitum Rhodiorum opposita, quæ non tam in urbe eos continuerunt, quàm quod timebant, ne crebris eruptionibus nimium attenuarentur præsidii vires. Cumque per hunc modum Rhodum terra verè obsessa esset, mari etiam, die noctuque naves aliquot vento & remigio mobiles ante portus hostium in salo starent, adierunt præcipuè Magnum Magistrum nautici quidam, parati seu versare dolos, seu certè occumbere morti, dicentes rationem à se inventam, qua hosti per opportunas insidias struerent, sineret modò eos facere, periculi esse nihil. Animus Magistri paulum arrectus annuvit. *Illi melopepones, uvas, aliosque anni & Regionis fructus scapha imponunt, mutati arma atque ornatum, promissa barba, capite consuetudine Turcarum linteis turrato, descendunt, tertia vigilia cœlo obscuro tendentes ad eam insula partem, qua trajetibus in continentem erat, quari lingua & genus, fructus suos venum exponunt.* Cœmerunt mox Barbari profunda intempestivaque ac lordida gulæ. Epulas enim & quocumque tempore, vel ante lucem, & quocumque loco simunt, protrahuntque illas à medio sepe die ad mediam noctem discenti, & madentes inter exoletorum miseria. Sunt enim libidinis in mares profusissima, nam por suavisissimum habeo, neminem Turcarum pudicum, aut ulla corporis parte purum esse. Divenditis hoc modò pomis ac fructibus & inter contrahendum hostium animis atque consiliis cautè exploratis, nostri naviculam à terra moliuntur. Turcæ quibus obsidionis initia tantum mirum in modum displicebant: nam præinfiltrata multitudine tormentorum, qualem nec viderant, unquam, nec audiverant, nusquam recipiendi seletutus locus erat. Omnia enim vi & impetulethales bombardæ Rhodienles penebant, hortari, obsecrare nostros, ut in continentem illos irajiciant. *Qui simulata recusatione, negare se id facturos, naviculam modicam esse, nec tantam multitudinis capacem, agere tamen, ne videbatur Barbaris sepiem aut octo admiserunt.* Hi ingenti dolore suo, nostro verò gaudio Rhodum adducti, sôcio interprete a Prejoanne & F. Gabriele tum mo militiæ Præfecto, turrim templi divi Johannis editissimam scandere jussi sunt: undè per omnem circumvicinam insulam atque in castra hostium prospectus erat. Cum multa & varia pro Ducum arbitrio rogati sincerè respondissent, inter cetera (quod hic adscribendum putavi) renunciârunt tumultum, ac etiam rerum novarum initia, conjurationesque complures intra hostium castra exoriri, militum aliquot, cum ingens multitudo quotidie fame, miseria, tormentisque ab urbe emissis periret, ut locus sepulture vacans nullus extaret, sub pellibus inguriolisque se continere, nec inde à Ducibus, voceve præconis extrahi posse, plurimos secessionem & fugam meditari metu, magnitudineque præsentium & futu-

& futurorum periculorum; quærentes frustra se cōnari dicentes, Duces si sani essent, vim inexpugnabilibus invictisq; non intentaturos: Rhodam nequam Albæ Pannonicæ comparandam; præesse Lilædam cum selectissimo Equitum robore, novæ auxiliarii copias, vel iusto prælio accessuras; resq; melioribus & felicioribus; quàm ad Albam Ducibus geri. Quæ cum ad gratiam à captivis auribus servientibus dici æstimabantur, res tamen ipsa postea patuit. Nam Pyrrhus assiduus desertorum & seditiosorum inquisitor placatorq; (*tali enim tempore lenienda magis, quàm punienda vis erat*) literis Constantinopolim missis, Tyrannum in castra vocabat, opus esse celeri suo accessu; omnia seditioem & turpem fugam spectare; militem obsequium rumpere ausum, & imperia aspernari. Interim dum Tyrannus iter parat, compertum à Ducibus per transfugas est (quos levitas ingeniorum in omnibus bellis præbere solet) turrim Fani Christianis pro specula esse. Quare promoveniente etiam odio crucis in fastigio erecta, nihil antiquius habuerunt, quàm crebro ære, magnitudine capitali bombardis excusso, turrim illam dejicere. Quod dum diligentissimè faciunt, ecce Tyrannus 5. Cal. Sept. hora postmeridiana in castra venit: ibi cum in villam perneccessarii mei Jacobi Galteri; quæ Megastindras dicitur, vel calu, vel nomine loci aridente descendisset, offendens omnia quæcunq; dici, aut fingi queunt, ignavia ac pavoris exempla in illo exercitu; nihil instituto disciplinaq; militum, aut imperio eorum qui præerant; agi, plus ex malis moribus solitudinis, quàm ex copia ducentorum millium militum auxilii; aut bonæ spei accipiebat. Nihilominus ætate & indignatione tam erga suos, quàm Rhodios effervens, servata tamen temperantia inter iram suam & culpam subjectorum, vocatos ad concionem incrimens; atq; etiam gladiis depositis; armato peditatu quindecim millium Chiriboardericorum; quos secum adduxerat, circumdedit, simul & suggestum ascendens sedit tacitus paulisper animo secum cogitans; utrum in autorestantum seditiois animadverteret; an plurium supplicio vindicanda, tam fœdi exempli defectio; magis quàm seditio esset. Vixit sententia lenissima ad multitudinem satis esse castigatorem; tum silentio per præconem facto ita cœpit: *Servi (neque enim eos milites appellabat; ambitiosius id æstimans, quàm aut ratio militaris, aut Majestas sua postularet.) quod genus hominum? Turcane? militare, vincere assueti? equidem corpora, ora, vestitum, habitum intorum, facta, dicta, consilia levium transfugarum & desertorum video. Hæc quantum me fefellit opinio mea. Abiit illa vis, vigorq; Turcensis: dilapsa sunt robora corporum & animorum, quibus Arabes, Persæ, Syrii, Egyptii, Mæsi, Pannonii, Tribali, Epyrota, Macedones, Thracæ superati sunt; immemores patriæ sacramenti, disciplina militaris adversus Ducum jussiones; adversus summi Imperii mei Majestatem ausi estis pugnam detrectare; fugam moliri, inani cogitatione ac timore mortis & periculorum militaribus viris indigno. Rhodum, si quis domi inconvivis; in compositionibus, in circo, in foro nominaret; expugnatos vos lingua jactabatis; vix temperabatis manibus: hic experiri vim virtutemq; volo; sed credidistis forte conspectis signis Rhodios supplices ante portam se & sua in fidem potestatemq; vestram tradituros. Desinant omnes hoc sperare & dicere, mihi quis compertissimum habeo credant. Ignobilis & infamis ista cavea*

(*quam videsis*) plena est feris & feracissimis, quarum rubicem nunquam sine maximo labore & cruore vestro domare poteritis. Domabimus tamen, nemo enim adeo ferus est, ut non misescere possit. Quod donec perfecero, hic aut mori, aut consensescere decretum ac juratum, secus si unquam dixerò fecerò, tum hoc caput cum classe, exercitu, & imperio, divinis execrationibusq; obnoxium devotumq; semper esto. Nec plura effatus; nisi quod clemens magis quàm severus Princeps videri & esse cupiens, omnibus primorum erratorum veniam condonabat. Citatis deinde nominatim omnibus apud Tribunos impulsoribus, timore pudoreq; in verba tyranni juraverunt. Hunc finem exitumq; seditio militum apud Rhodum cœpta habuit. Omnia deinde melioribus auspiciis, intentiore Ducum militumq; curâ acta sunt. Statuebantur locis diversis duodecim æneæ machinæ, obsidione Ambusoni, quintum numerum haud superantes; ore in cœlum erecto; base arctiori versis terram, jacto bimæstri; qui altera obsidione tantum novem dierum fuit, dies noctesq; continuato; globos saxeos, septa palmares in tecta templaque semel ferè in caput Magni Magistri projicientes; sed plus omnino timoris, quàm veri periculi attulerunt. Nam cum sonitu campanæ æris, diverso ab eo, qui vel oppugnationem vel vim tormentorum in muros quatendos indicaret, homines à speculatore sedente in fastigio Fani periculi admonerentur, duobus millibus hujusmodi globorum tantum decem occisi sunt. Quod inter cætera quidam Apella renatus medendi artis Professor hosti prodidit; cui verlatò inter milites trepidatione detecto; tormentis expressa confessio est peccati facinoris. Jecerunt etiam globos cupreos; plenos intus bombardis digitalibus, & inter eas exurimenta erant bitumen, sulphur, pix liquida foris cooptos sæpius in urbem tortis funibus; cui styli ferrei acutissimi inhærebant. Hi longo igneoq; tractu volantes; dum casu suo crepabant, omnia fœdo fumo atque odore obfuscantes; quicquid atabat cui inciderent styli illi; bombardulaq; fœdæ, necabant. Sed cum hujusmodi tormenta nec diu pluerent; & sæpius non frangerentur, liberata est civitas ancipiti periculo. Effratior vis erat quadraginta bombardarum; quæ jactu saxorum rotunditatis palmorum novem, aliquando undecim; deformare magis quàm solo æquare murum poterant. Harum una, cum in domum, quam fortè fortuna haud infelicissimè præteribam; furibundo impetu irruisset, volatu suo me prostravit, Æthyopi sequenti, lapis evulsus caput & collum minutim contrivit. Et quia in Æthyopum nomen incidimus, nolo gentem quanquam servilem, frustrari sua, laude. Totā enim oppugnatione dominos strenuè & fidelissimè adjuvit. Inter machinamenta hæc, quæ oppugnatione altera Ducis Paleologi haud plura quàm quindecim erant; duodecim vastæ & immoræ longitudinis, æneæ machinæ globos æreos saxeosq; multo majores iusto capite in oppidum evomebant; quibus appositissime nomina a serpentibus Basiliscis indiderunt, quod tam machinæ, quàm belluæ contactu suo omnia fœdantes parem noxam miseris mortalibus adferant; ante ora omnium istarum machinarum sæpius uno die in stationes singulas centum & triginta missilia excutientium, quod licet multis supra naturam videatur, tamen ita rem esse diligenti observatione compertum est. Barbari quod eas seq; à bombardis & conspectu Rhodiensium intaciores servarent; tabulas attignatione contigua inter se

junctas opposuerunt; quarum medium transversus
 intorsum axis sustinebat. Has Turca superiori ca-
 pite funibus ad tormentorum calcem reducto, cum
 in tantum altitudinis subduxisset, ut capita machina-
 rum detecta apparerent, mox apposito ad forulum
 tormenti igne, murum quatiebat. *Est etiam alia
 arte atq; ingenio hostis usum, ad tutelam suorum
 tormentorum, quæ sine rotarum adminiculo, su-
 per contiguas tabulas humi prostratas jacentia texe-
 rat, valvis non altis neque se expandentibus,
 sed quæ fane ductorio à milite utrinque intra fossas
 abscondito clauderentur & aperirentur.* Rhodius
 hujusmodi opera, quibus contractis reliquum diei &
 tormentum hosti inutile reddebatur, præcipua cura
 ac diligentia tollebat; sed tantam animi præsentiam
 Virtutemque hostes præstiterunt, ut noctu resce-
 rent, quæ interdum bombardis dissipata erant, quæ
 reficiendi pertinacia, & crebro suo missili igne, in-
 cendiisque cuniculorum *Rhodii serò inopiam tormen-
 tarii pulveris senserunt, quem rotarum molarum per
 dies noctesq; quinq; mensium continuato, bis septem
 fortissimi equi, ex splendido illo equitio Magni Ma-
 stri atterebant, inter irrequisitos triginta & sex libe-
 rorum hominum labores.* Neque enim tunc tempo-
 ris servili ministerio in retam periculosa utendum vi-
 debatur, idque ne qua fraus contingeret, loco fide-
 li custodia septo, cujus caput erat primum F. Deside-
 rius Antagallus Præfectus Manuacensis, postea Guliel-
 mus Parisotus Eques Gallus. Turre Nicolæ, quam
 liberalitas Ducum Burgundiæ struxit, quod insculpta
 marmoribus insignia attestantur, super molem, de-
 xtro cornu ante portum admirabili antiquitatis arte &
 sumptu in mare projectam, in qua stetit ferunt *Colos-
 sum illum Solis inter septem orbis miracula, primum,
 qui cum terræ motu corruisset, jacens quoque mira-
 culo fuit, neque Rhodii, quod Strabo dicit, prohibi-
 ti erigere rursus potuerunt.* Mira & supra fidem ca-
 ptumq; humani ingenii de hoc Colosso prodit liber
 Græcus, quem penes me habeo, seu veritis libri quæ-
 dam vetusta pars incerto Autore. Quæ, licet nihil mi-
 nus semper quæsierim, quam ut plus justo à rerum
 ordine declinarem, Historia in quinque libros dilata-
 ta, cum multis aliis inter iter & fugam mihi visis au-
 ditisq; explicare proposueram, ut opère varietatibus
 distincto, legentibus amœna diverticula essent, &
 animus mihi per varios casus, per tot discrimina re-
 rum in Latium actò memoria repetitioneq; præteri-
 torum periculorum constantior ac devotior Deo Li-
 beratori redderetur. Sed id quoq; alia ratione effici
 potest, quare non putavi operæ precium bonas horas
 ulterius in re nec utili, nec necessaria collocare. Verum
 nunc ad rem turrinque D. Nicolao consecratam, cui
 cum supplemento trecentorum militum, inter quos
 fuere triginta fortissimi, & nobilissimi sacri Equites,
 præsidebat Frater Guiotus Ragulus Gallus, Eques
 magnitudine, animique industria singulari. Hanc
 Turcæ per idem tempus diutino impetu tormento-
 rum non modò inutiles; sed etiam opprobrioso ipsis
 tentarunt. Quæcumq; enim tormenta opponerentur,
 ea tormentarii arcis primis ferè ictibus aut arte sua,
 aut D. Nicolai ope adjuvi disrumpebant. Cumq; per
 hunc modum omnis conatus diurnus irritus ludibrio-
 que hosti esset, noctu ad lunæ lumen, nihilo meliori
 fortuna (bombardis interdum sub terra defossis, ne
 à nobis frangerentur) turrin impetit. Quæ cum
 Ocasus versus pateret hiatus, commodè Equitem

cataphractum capiente factis supra quingentis Bom-
 bardarum ictibus, dimissa, nec aliter tentata à Barba-
 ris est. Verum circa mœnia civitatis cum totius
 orbis oculi hoc bellum spectarent, opus mirum in
 modum fervebat. Ingens coeptum, pertinax cona-
 tus, par utrinque labor, industria & spes haud dissi-
 milis. Rhodiensi die noctuq; irrequisitissimo ad va-
 rios conatus hostium, neque ars neque vis defuit.
 Nam immani specu sub terram infra propugnaculum
 novum effosso, fossatum rudere, saxo, terra, fermen-
 tis, opera hostili impletum, sedulo repurgabat, trans-
 versis cuniculis, hostium cuniculos duos & triginta
 excipiebat, & palàm, ac clàm coeptis inimicorum au-
 dacter obviam ibat, qui cum Nonis Septembribus ab-
 imo ad summum aperuissent, partem haud parvam per-
 egregii propugnaculi Anglicani, incendio inflamma-
 toque cuniculo, cujus violentissimo crepitu tota urbs
 non aliter, quam motu naturali semel obsidionis tem-
 pore facto contremuit. Quæ cum sentit et Magnus Ma-
 gister ante altaria armatus, mediisque inter preces Sa-
 cerdotum canentium in Sacello pro introitu propugna-
 culi, Deus in adiutorium meum intende, Domine ad ad-
 juvandum me festina: (*apio omen* (inquit) *hostis ad-
 est, festinas in adiutorium Deus.* Danda nunc opera
 nobis est commilitones fidelissimi fortissimique, ut hic
 Ordo auspiciatò institutus, per tot aetates à Majoribus
 cultus, nec ab ullo hostium adhuc laesus, quantum in
 nobis erit, incolumis posteritati tradatur. Eoq; vehe-
 mentius, quod magis dedecum est, paria amittere, quam
 omnino non paravisse. Plura dicerem nisi strenuus abun-
 de dictum esse putarem. Et simul cum dicto, sequen-
 te satellitio armatorum, plenus spei bonæ atque ani-
 mi in hostes tendit, contra quos inferentes signa, licet
 undique tela conjicerentur, custodes propugnaculi
 arma & corpora intrepide objiciebant, deturbabant-
 que manipulos militum, per hiantem fossuram in-
 gredi conantes. Hisque turbatis, ac pedem referenti-
 bus, ceteri qui ponè erant, quos nec extructi aggeres,
 nec timor satis munierat (nam plerosque jacula tor-
 mentis, aut manu emissa vulnerabant) paulatim retro
 cedere coeperunt, quorum ignavia increpita, Dux
 Mustaphus si ipsi cunctentur, solum ascensum se mi-
 natur. Barbari Ducem circumfundentes cum ululatu,
 strepituque moris sui in pugna incundi, certamen in-
 staurant. *Aequati itaq; viribus, prælium aliquan-
 diu atrox fuit, summa vi, & Duces hortabantur, &
 milites pugnabant.* Potuissentque Barbari, si adven-
 sus partem ruina prostratam levia tormenta opposuiss-
 sent, cum vix quisquam nostrorum sine cæde, aut
 vulnere stare potuisset; eo impetu propugnaculum
 capere. Sed cum undique tubæ clamor, adhortatio-
 nes, aures circumsonarent, in capita toto turbida cœ-
 lo tempestas, telorum, ferreusque ingrueret imber,
 & oppidani equitibus immixtis, saxa & picem sul-
 phure tædæque admixtam in Turcas conjicerent,
 nec animos, nec vires Christianorum amplius feren-
 tes, nondum receptui signo dato, terga vicerunt,
 turmatimque abibant, nihilque ordinum, aut imperii
 memores passim, quæ cuque proximum fuit, fuga
 effunduntur. Bombardæ per muros dispositæ, in
 abeuntes & vagos cruentissimam stragem fecerunt, ut
 prius cum è castris magno agmine in prælium ruerent.
 Ceciderunt hac oppugnatione multi Christiani, &
 inter strenuè pugnantes, & occisos Equites Gallos,
 Hispanosque, Philippus quidam Lommelinus Ligue-
 negotiator, qui ab Alexandria venerat, Stampalea
 civis

civis Rhodius. Plurimi vulnerati sunt: F. Henricus Mansellus signifer: F. Petrus Mela Saonenſis Præfectus cujuſdam onerariæ navis, qui ambo vulnere obierunt: F. Michael Dargelmunt, ſummus triremium & propugnali Præfectus, amiſſo ſagitta oculo, poſt gravem infirmitatem ſupervixit. Enituit etiam in hujus propugnaculi cuſtodia, fortitudo cujuſdam Equitis Itali, quem Baptiſtam Romanum vocant, & F. Franciſci Telis Luſitani. Hoſtium, quos belli eventus aut læſit, aut necavit, certum numerum ſcribere non poſſum. Qui modetiſſimè mihi loqui videntur, mille cælos ſerunt. Tempa luſtrata, ſupplicationes indiſtæ: Deo, ob victoriam, honos habitus. *Mulſercula quædam* Hiſpanz gentis, ſingulari vitæ ſanctimonia, quæ ab urbe Hieroſolyma redierat, nudis pedibus frequens circa aras & templa, *ſtipem publicam, quam non tam ſape emendicabat, quam à ſponte offerentibus acceperit, ruruſ in pauperes erogans, ſedulo hominibus Religionem inculcabat*: Deum pœnæ ſagitiſorum illo bello expetere, cæterum multitudine ſcleratorum facta, urbi & mœnibus paſſurum. Hæc ſibi per quietem, atq; inter præces obnuntiata eſſe, perſanctè affirmabat, & jam ſanctum aliquid & providum habere putabatur, nec aut conſilia ejus aſpèrari, aut reſponſa negligèra vulgus volebat, adeò devinctas ſibi habet mortaliū mentes Religio; ſed miſeros ſeſellit ſua vates. Dum hæc domi aguntur F. Deſiderius Podius Præfectus arcis Feracleæ, qui multarum rerum cognitionem in reſeſſu habet, quam ut eſt modetiſſimus, palam non oſtentat, ex inſula per naviculam nunciabat, captos perſugasque ad ſe dicere, quòd Magnates quidam in Rhodo, ſecreta conſilia cum hoſtibus communicabant, qui viam ſibi ſubterraneam ſternebant, in ſepto Equitum exituram ad Fanum Johannis Colloſenſis. Sic enim à Coloſſi illius, quem diximus, memoria (non quod quiſquam Coloſſas Phrygiæ civitatem cum Rhodo confundat) locum appellant Græci, tam Turcarum, quam Latinorum imperio ſubjecti, qui linguam tantum Græcorum habent, ſicut ſpeciem hominum; moribus rictibusq; efferatioreſ quàm ulli Barbari. Magnis ànimatorum moribus civitas agitata eſt nuncio pernicioſi & occultiſſimi mali, neq; enim ſcire poterant homines, qua via contra foderent, quò loco, quò tempore, die an noctu, in otio vel in tumultu eruptura foret vis illa terrigenarum. Jamq; non pro muris & mœnibus ſolum vigilæ erant, ſed quiſque domi ſuæ; magnis præmiis primò evulgatori à Magiſtro propoſitis, armatus, anxiusque terræ partem expectabat. Indicia conjuratorum, cum nomina haud expriherentur, Magiſter ſilentio ſuppreſſit; verum prodidit exitus, quinto Idus Septembris, *quintoq; die poſt primam oppugnationem*. *Propugnaculum Britanno-*

Itaque pudore & imperio ſuperante metum, pugnam denuò capeſſunt. Rhodii imbre ſagittarum laborabant. Sed ceperat omnium animos, pectoraque oblivio vulnèrum, mortis cogitatio aberat. Hoc unum ſolum meminerant, hoſe hoſtes, quos ſuperiori pugna cum itrage & ignominia repuliſſent. Qua Virtute dum prælium in tertiam horam protraheretur, Barbari vires animique defecerunt, inter duo millia, quæ manus militaris & tormenta proſtrârunt, miſſa ſiniſtro cornu è propugnaculo Coſquinenſe (quod vocant.) dextro Hiſpanienſi, ceciderunt tres Satrapæ, induti holocericeo pallio ad pedes demiſſo: tam inhabili ad pugnam indumento Barbaros veſtiri moris eſt. Ex noſtris pro tanta multitudine hoſtium, ſanè pauci, ſignifero F. Joachimo de Cluys ſagitta exoculato vexillum amiſſum fuiſſet, niſi properè F. Emericus Ruyaulx ſingulari magnitudine Eques Avernus illud ab hoſtibus ſervâſſet. Venerat hic cum comilitone ſuo F. Balhaſare Auguſtino Equite Hiſpano, ex Creta inſula in Rhodum obſeſſam. Magnum & audax facinus. Iterumque per mediam hoſtium claſſem in Pactolum ivit, copias auxiliareſ acceleraturus; *ſed invidiſ diligenſia ſua & miſeræ urbi fortuna*. Muſtaphus ſecundo jam prælio infeliciter commiſſo, vileſcere apud Tyrannum cœpit. Pyrrhus quo apud eum, omneſque Turcas gratiam & dignitatem ſuam tueretur, aggerem è terra lapideque ante ſtationem Italicam intra mœnia proſtructum magna diligenſia, continuoque impetu decem & ſeptem immanium bombardarum quatitabat. Nec ſegnius ſtationem Equitum Galliarum Narbonenſis, quibus imperabat F. Raymundus Ricaert Præſes Bithyniæ, cuniculis & tormentis demoliebat. Habuerant ambo ſibi à quopiam, qui ſpecie emendæ ancillulæ, à Georgio Sanctorino, civè Rhodiò, ſecreta urbis notaverat; perſuaſum, oppidum hac parte capi poſſe, quos quoniam res obtulit, ſilentio prætereire non fuit conſilium, qui utriuſque mores, quantum ingenio poſſem, aperirem. Igitur hiſ ingenium, crudelitas, perſidia æqualia fuere, magnitudo animi par. Item Religionis noſtræ contemptus, in mares libido ambobus profuſiſſima, quam in Pyrrho minuit ætas, augeſt in præſide Caſſio. Hic dando, audendo, ignoſcendo (ſimulat enim clementiam, ut pleraque alia bona) gloriam adeptus eſt: ille autoritate, conſilio, ſtudio, publicæ utilitatis apud ſuos clarior. Sed hac parte, & reliquis oppidi locis, Nobiliſſimus Eques è Narbonenſi Gallia F. Gabriel Chier Præfectus Auguſtalis, fraudibus & conatu hoſtium, ſemper maturè obviuſ fuit; pauperes urbanos atque agreſtes profuſiſſima largitione pecuniarum ſuarum, ad cuniculorum effoſſionem, cui operi præſidebat, impellens. Quod ubi ſentiebat Caſſius, paululum impetuſ ſuos reſpreſſit. Pyrrhus prædurus & pertinax ſenex, Equites Italos quotidianis ferè ac levibus præliis laceſſebat. Sæpe etiam inſtructa ſub ſignis acie, illoſ aggreſſuſ eſt. Siquidem decimo Calendas Septembris, juſtis copiis occultatis intra vallum decem pedum altitudine, muros civitatis ſuperans, ſtructum ſervili miniſterio hominum ex Mœſia Valachia allatorum, aggerem militare illum erectum Principatu optimi Emerici Ambroſi Magni Magiſtri Rhodii, quem diximus muro Italico præjacere, cum ſubira juvenum manu invaſit, trucidatis aliquot, qui præſidio erant, & omnia magis quàm prælium expectantibus. Sed cum repentinò ſonitu æti-

campani, ingens urbana multitudo, immixti etiam sacri milites accurrerent, maxima vi certari coeptum, hostes æquo loco pedem firmantes, haud facile depelli qui-
verunt. Pyrrhus strenuè laborantibus succurrere, integros pro lanciis accersere, omnia providere: contra Equites mæmores, nominis Rhodiani, & pristinae Virtutis suæ pugnam æquabant. Quod ille videns, signo dato, recentes suos, extra vallum prodire jubet; scalis, graminisque ac cumulis lapidum tormentis evul-
sorum, aggressi milites, propè summa ceperant. Oppidani, in subeuntes saxa volvere, ignes longuriis ad ipsum factis, immittere, detrudere eos spartis ferratis-
que ludibus. Bombardarii propugnaculi Cosquinen-
lis & Carætanis, quod custodiebat venerandus senex F. Fernandus gentilis, laus oppugnantium petendo, & nullo tormento ferè frustra emissio, maximam ho-
minum armatorumq; stragem ediderunt. Extremum tunc agmen procedere, non audebat, primores, sensim retrocedere, coeperunt, *signa equina cauda*, quæ *Prin-*
cipum navalium sunt, & *impicta lintea*, quæ *Ducum*, *terrestriis exercitiis* fluctuare. Quod Dux videns, post-
quam duas horas majore animo, quam fructu pugnas-
set, canere receptui jussit, nostrum plurimi læsi, inter-
calos, occubuerunt Equites Itali, hostium ingens nu-
merus. Moverat iratum Ducem in nos jactura nobi-
lissimi Viri (si modo ulla sit, inter Barbaros & unius
tyranni mancipia Nobilitas) qui pridie hujus diei tor-
mento trajectus, occubuerat, dum incautius inferiori,
veste holoserica, superiore, redimiculo aureo indutus,
longam virgam rubram manu gestans, ante ora pro-
pugnaculum obambulare, ajunt fuisse Protyrannum,
penes quem summa rerum insulae Eubœæ erat. Soly-
mannus hoc amisso, haud minorem dolorem conce-
pit, quam antea quum bombardæ accuratius è statione
Anglica emissa, ei ingeniosissimum artificem, sum-
mumq; rei tormentariae præfectum abstulisset. Sed
nunc ad tertiam oppugnationem Anglicanam stylum
divertamus, quæ ut felicius, quam duæ primæ, Multa-
pho procederet, operam & consilium cum Achimeto
Hispanorum oppugnatore partitus, est. Hic cum
maximam muri partem, quem illi tuebantur, ignito,
violentoq; distractu subter effossorum cuniculorum,
in altum aëra eiecisset, nube terreni pulveris obscura-
tos statim maxima vi adortus est, neque segnius Mu-
staphus quinq; vexilla inferens, Britannos aggredieba-
tur. Pugna duobus locis simul, auceps & atrox fuit. Mu-
staphus unumquemq; nominans hortabatur, pueri se
contra latrones, piratas, pro patria, pro libertate, pro aris
atq; focis, quæ toties illi violârunt certare. Contra Rho-
dii manu magis, quam verbis strenui, intrepide resiste-
bant. Christophorus Walderic, armorum & navigandi
peritus, Germanus Eques, urbisq; Imperialis Hage-
nau summus Præfectus ac Commendator, qui Rho-
diis in pace jus laboriosissime ac integerrimè dicebat,
quum Præsidis Græciæ omnes contra se conatus, su-
pra terram bombardis, & subter cuniculis ludificatus
esset, necessario præsidio ad stationem suam dimisso,
huc se conferens, cominus gladio cum hoste depu-
gnans, duo illi vexilla extorsit: Barbari omnes cum
strage & ignominia rejeçi. Achimetanus miles etiam
animosior fuerit, quod jam in summa altissimi muri
evalerat, nihilo tamen felicior, levibus enim tormen-
tis jussu & consilio Martiningi per tecta domorum in
frontem oppositis, & lævo latere bombardis novi
propugnaculi, cui præsidebat F. Johannes Maupasus:
item dextro ex opere militari, ad radices portæ Atha-

nasianæ, quod F. Florentius Quiptereax, diu magno
animo & periculo corporis defendit, missilibus impe-
titus, victoriam nobis reliquit, nec latam, nec incruen-
tam. Nam strenuissimus quisque aut occiderat in præ-
lio, aut graviter vulneratus decesserat. Prejanus in gu-
la tormento vulnus accepit nec tamen lethale. Jo-
hannes Buoch strenuus & magnanimus Eques, ærarii
Triumvir, & Turcomastix (id dignitatis nomen in
Legione Britannica est), cum semper vim & oppu-
gnationem Turcicam futuram negasset, morte sua,
utramq; expertus est. Occisus est enim inter Anglos,
quibus ut Hispanis cum supplemento auxiliari opem
ferebat, hunc finem habuit secundus ærarii Triumvir.
Tertium, Deus ad graviora meritaque supplicia serva-
vit. Achimetus strenuus alioquin ac prudens Dux,
indignatus quod voti compos non fuisset, propugna-
culum Hispanum majore postea vi tormentorum
quæiebat, modico inde spatio locatorum. Nec mi-
norem vim omnium quæ ad urbes evertendas perti-
nent, experti sunt Averni, quos in prælium ducebat
Frater Raymundus Rogerius, magnanimus & stre-
nuus Eques, Patre Gallo, Rhodi natus Nono Calen-
das Octobris. Adversus hunc, commissum sibi lo-
cum strenuè impigreq; tuentem magna vis Barba-
rum è castris processit, spem habens fragore cuniculi
ducti ad basim murorum, & pleni materiae inflamma-
tilis, ingenem mox imposito igne ruinam adfuturam,
quæ oppidum capi posse militi Duces spondponderant.
Strabant iniquo loco Barbari, telisque nostrorum
obruébantur, nec cuniculus, cujus tota vis in venas
subterraneas contraq; ætos cuniculos evanuit, mu-
rum paratis ingredi aperiebat. Quapropter signo da-
to, clade aliqua accepta, nulla illa a, statim redire in
castra jussi sunt. Murus, qui oculam intorsum
vim cuniculi, & si palam non apparentem accepisse
à Ducibus aestimabatur, magno bombardarum nu-
mero, & impetu, per reliquum diei, noctemq; in-
sequentem diruptus est. Tota nocte omnibus castris
streptus armorum, ingens hominum concursus ex-
audiri. Duces de summa rerum deliberabant, decre-
ta in crastinum oppugnatio est. Tyrannus cupidus
simul vincendi & anxius contratio metu, quippe bel-
lum hominibus sumere licere, victoriam in manu for-
tuna esse, quæ ad eum diem ingentibus coeptis suis
haud adfuisse, confidere tamen copiis suis, sperare
fortunæ erga se mutationem, nulli hereditarium
vincere, victoriam vagari, à victore ad victum veni-
re. Itaq; cum spes metum vinceret, ubi paucis ar-
bitris in tentorio suo obambulans, diu multa secum
animo volutasset, Duces ac tribunos militum ad se
vocari jubet, osque pro prætorio hunc in modum
allocutus fuit: traditur: *Vestra, magnanimi Duces,*
fortitudo atque prudentia nulla indigent oratione. Ve-
rùm ut pauca dicam, male sana mens hostium facit,
qui dum urbe tormentis lacera, cuniculis suffossa, di-
ruitis templis, domibusque, cede, labore, vulneribus
fessi, quæ mala toties oppugnatis accidere necesse est,
primos spiritus, solumq; pugnandi ardorem non re-
mittunt, videntur militi nostro merito invicti atque in-
expugnabiles. Quam opinionem immutatam esse, plu-
rimum ad strenuè feliciterq; pugnandum refert. Fa-
cietis igitur illis urbis potius spem hortando, animum
dando, promittendoque omnia. Ad hæc aperietis con-
silii mei rationem, ne credant se ad urbem anam op-
pugnandam adductos, oppugnabunt vere mania nostra
urbis,

urbis, sed in una urbe, universam Christianam capimus
dictorem. Hic cognati, affines, necessarii sunt omnium
nobilium Regum, Principum, Dominorum (Catholica
gentis. Hic pecunia omnis hostium, cuius concessa dire-
ptio, maximo vobis usui ad conciliandos animos mis-
tura erit, hic tormenta, arma, omnis apparatus belli est,
qui simul nos instruet, & reliquos Christianos miserabi-
liter olim trucidabit. Possent praeterea tum pulcherri-
ma, opulentaq; urbe, tum opportunissima, portu egregio,
unde etiam amarisq; quae belli usui poscunt, suppeditantur:
quae cum magna ipsi habebimus, tum depleverimus ho-
stibus multo maiora. Haec illis arx, horreum, ararium,
armamentarium, hac omnium, quae Turcae maritimo
belli insistant, receptaculum. Hinc iunxerunt in Britios, Sa-
lutarinos, Apulos, Siculos excursus. Sed cum considero
vos, magnanimos Duces, qui Virtute, Prudentiaq; vestra,
opibus atq; imperio meo, ante duos omnino menses Bel-
gradum adiecitis, urbem invictam, inexpugnabilemq;
vel proavis Mahumeti viribus, magna mihi spes, quod
non dilatebris, claustrisq; civitatis tui manebunt cru-
deles & contumaces isti (trucidati. Duces finita concio-
ne, mandata militibus explicabant. His urbis nobilissi-
mae & opulentissimae direptio voce praconis per o-
mnia castra coepta est. Tyrannus cum ægri curis ani-
mum (uti solet) somnus invaderet, strato se reposuit.
Magnus autem Magister (cui insolitus hostium no-
cturnus tumultus magnum quidpiam portendebat) jar-
matens, intentusq; singula urbis loca circumire, quemq;
amica voce aut nomine proprio compellens hortari:
meminerit se pro patria, pro libertate, pro vita excu-
bare, omnibus necesse viris fortibus esse, si motus in-
tempestae noctis in diurnam pugnam evadat. Respon-
dere omnes bono animo sit, neminem illi se vivis Ma-
gistratum aut vitam erepturum. Cumque ab hostium
sermo quodpiam Christiano advigiles clamaretur, ul-
timam pugnam parari, urbem prima luce diversis si-
mul locis invadendam, Edadamus nihil temere, tre-
pideve agens, convocatos Equites suos sic alloquus
tus est:

— Lector, sacri committiones incidisse tempus, ut uno præ-
lio ingentem gloriam parare, & arcem vestram tuan-
do, orbis Christiani defensores, & nominis vindices
à genere humano vocari possitis. Gens, in quam cra-
ssina luce pugnaturs sumus, sola multitudinis fre-
ntis impetu. Caeterum, si non numero, sed dextra,
pulchreque Virtutem metimur, haud dubium, pauci stre-
ntis multitudinem superabunt. Nec genus belli, nec
hostem ignoratis. Cum his est vobis Equites pugnan-
dum, quos semper mari, jam quinque terra iusto
prælio (omisso tumultuaria) tota acie moribus ad-
moti vicissis. Erit igitur crassino certamine is vo-
bis illisq; animus, qui visibilibus & invisibilis solet. Ne-
que illi, quia audent, pugnaturi sunt; sed quia Tyran-
nia, & violentia imperia Ducum sic cogunt. Igitur me-
mores quibus parentibus, & inquam Christiani orbis
de vobis opinione dicit, quae terra vos genuerit, quae ex-
cepit. In illos, sequentes unum furiosum juvenem, cum
indignatione quadam atq; ira, veluti si servos videatis
vestros, arma repente contra vos ferentes pugnabitis.
Ad quod faciendam non solum indignitas, sed etiam
necessitas (quae sola vel timidus fortis facit) cogit. Siqui-
dem hic in insula estis, unde nullus fugiendi locus, tum
in urbe, cuius lacere & defracli muri, non tam vos,
quam arma vestra defendunt. Ideo crassina luce hic
vincendum, aut moriendum vobis est. Una dies vel la-

tam victoriam vel laudandam omnibus seculis mortem
praestabit. Plura dicere parantem, nunciis adventan-
tium hostium impeditur. Equites, popularesque quos
novissimae pugnae fides, & sperata victoria fortes facie-
bat; in muros concurrerunt. Subito signa hostium
canere, & urbs ad stationem Italicam, Narbonensem,
Gallorum, portam Athanasianam (quam aliter pro-
pugnaculum Anglorum vocamus) murum Hispano-
rum, & Avernorum quinque simul loca invadi coepit.
Mustaphus pauca pro tempore suos cohortatus, pa-
tentem tamen locum invadere jubet. Turcae propu-
gnatorum globo illati, summa vi pugnabant: oppida-
ni ubi majus periculum, eo acerrime niti, ac hostem
propulare. Neque alius in alio magis quam in sciplo
spem habere. Undique ingens clamor & strepitus ar-
morum. Funditur ater ubique cruor. Dant funera ferro
certantes: hi cominus gladio, illi tormentis, quae
mira dextertate torquebat Frater Toros, Eques Hi-
spanus, vita & moribus integerrimus, alii balistis &
arcubus utebantur. Vicarius Agonothetae ac summi
Principis defectorum Catholicae fidei inter confertis-
simos Christianos egregia animi magnitudine pu-
gnans, postquam multam intulisset eadem, tormen-
to trajectus occubuit. Debuerat merito mors fortis-
simum Ducis, suis pavorem incutere. Sed nihil tam in-
certum, quam belli eventus: occisio unius Barbari,
reliquos in furorem atque amentiam vertit. Mortem
enim clarissimi Viri ultimum iri cupientes, cominus gla-
dio, & procul nube telorum injecta, nostros paulatim
loco summovebant. Mustaphus suorum alacritatem
cernens, flammam (ut dicitur) addebat oleum, Ma-
humetem nomenque Turcicum obestans, spolia, ma-
nubias, praedam memorabat; ferro viam per medias
acies faciendam, quod sibi minus pepercissent; eo mi-
nus periculi. Adfuerit commodum scissis submissa sub-
sidia, pugna priorum caede haec tenus inclinatum recen-
tes aequabant. Et cum viri propugnarent foeminae tela
omnis generis saxaq; in muros gerebant: anhelo
sudore, pugna, cibo, & potu adportato reficiebant, nec
minoribus animis milites Pyrrhi Equites Italicos op-
pugnabant. Anceps utroque loco praelium, totius ne-
gotii facies varia, incerta, sceda atque miserabilis, ho-
stis pro praeda, pro imperio: Rhodiani pro vita, pro
libertate certabant, nec erat ullus ordo, aut ulla tam in-
utilis ad bellum aetas, quae eo die Hierosolymitanos
milites non juvaret. Pugnarunt profani & sacri, neque
Crucigeri Sacerdotes tantum; quorum Virtus tota
obsidione haud sane minor quam Equitum fuit; sed
etiam cucullati, & inter eos Franciscanus quidam, cui
Johanni Antonio nomen, foeminae, pueri, & cum his
immisti senes, supra animi corporisq; vires, defensori-
bus tela ministrabant. Lapides stratis effossos manu
fundis eiciebant. Ignem, sulphur, oleum incendiarium,
picem liquefactam devolvebant in subeuntes. Nec ulla
perniciosa peltis ibi vehementius timebatur. Quippe
ubi fervens semel materia artus aliquos apprehen-
derat, nec ulla vi quidem excuti poterat, & quicquid
attigerat, perurebat; jaciendo arma, lacerando indu-
menta, unus alium impediens, turbati ordines, flu-
ctuare signa, nec retentes audere faucibus succurrere,
cum undique in pectora tela e muris missa volarent; in
capita imber ignium & lapidum plueret. Ad haec clau-
gortubarum parva dictu, sed magni eadem in re ge-
renda momenti res, non tantum Barbarorum aures,
sed etiam animos intus perturbabat.

In isto ardore Magno Magistro horrantis, suos pro porta Sancti Athanasii, (huc enim eum, quum prius ad stationem Italicam resedisset, Prætorii sui cura strenuo, ac Nobilissimo Equiti Fratri Antonio Monterolo commissa; belli necessitas, periculorumque magnitudo advocaverat) nunciatur propugnaculum Hispanum ab hoste captum. Atroci nuncio (ut par erat), motus, non tamen defecit animo. Sed belli curam Emerico Combaulio Præfecturæ Peloponensi titulo insigni relinquens, cum delecta manu juvenum eo tendit. Ceperant illud hostes admirabili casu: nam custodum maxima pars excefferat auxilio laborantibus, tredecimo inde passu manipulis Equitum Hispanorum, quibus cum acriter conferebant manus. Achimætanii milites pauci qui relictæ erant, tormentum quoddam, armis manu positis, intentissime aptabant, in dextrum cornu integrorum, qui sessis adversus Hispanos succedebant. Et ut sunt in omnibus bellis ignavi multi, quidam ex his hostes, cum scandere in murum animus non esset, inter disjecta laxa, ruinasque ad pedem propugnaculi, aliquantisper paventes remanere. Tandem, cum supra se solitudinem esse intelligerent, metu in confitentiam, & fortunam verso, per clivum reptantes occupata deserta parte, paucos inermes, & tormento aptando intentos à tergo occiderunt, & extolles patrum trucemque clamorem, dejecerunt vexilla. Turcæ qui intra munitiones suas parati intentique stabant, concitato per mediam fossam cursu, suis agglomerare sese non cessabant, donec condensatæ undique pilæ æneæ tormentis evolantes, impedimento Barbaris essent. Duas horas super muros, ancipiti Marte propugnaculo dimicatum est. Barbari loco superiores, inventa ibi saxa in subeuntes Christianos jacebant, summovebantque arcibus & tormentis multitudinem. Magister hortatur, imperat, quæ in rem sunt, quod plurimum ad accendendos animos militum intererat, telis spectatoremque Virtutis atque ignaviz cuiusque adest. Itaque in vulnera ac tela ruunt, nec illos muri, nec superstantes armati arcere queunt, quin subeant. Hugo Caponus, Hispanus Eques, unus è quatuor tribunis militum, & Menotius Eques Gallus, cum aliquot auxiliariis Cretensibus in portam negligentia Barbarorum obse ferro non clausam irruerunt. Cretenses infra telijactum, Barbaros brachio apprehensos strictis pugnionibus transfodiunt, multi in subter patentia mœnia dejecti, illiso cerebro expirant. Accendit recens ignominia iram in fortissimo viro Magistro militum, qui fidem Christi deseruerunt, & hortatus vulgum ut sequeretur, primus cum duodecim fortissimis viris pari robore corporum & animorum, in suprema muri Hispani evasit, quadraginta signa sua lunata defendens, nostra cruciata deturbans. Imperatorem suum milites (quanquam fessi labore, fame, siti, & pugna maturina, quæ in mediam diem lucem processerat) naviter sequebantur. Liliadum cum sæpe alias memorabilis, tum hac præcipue pugna fuit. Nam parte prætorianorum demissa intra recuperatum propugnaculum, cum reliqua cohorte adatrox, dubiique eventus prælium accurrit. Hispani, ceterique sacri milites, & immulti his profani, qui vulneribus, cæde, ac lassitudine confecti erant, conspectu Magistri, velut tunc primum pugna signum acceperant, redintegrato animo & clamore, certamen restituerunt, gladiis, saxis, contis; ignes præferentibus, ac densatis missilibus, iram & cædem continuabant. Bombardæ locatæ

per transversa opera in summitate murorum hostium latus sedè discerpebant, neque segnius Averni & Galli Narbonenses Turcas trucidabant. Per hunc modum cum pugna æquata esset, recens præsidium ex arce Nicolæa, Duce F. Alioro Hispano Equite animi magnitudine, & ceteris pacis, belli, artibus, cuivis veterum conferendo, eductum, sem ad se inclinabat, cuiusubi per internuncios certior factus esset Solymannus, oppugnationem cernens ab alta specula procul, è malis antennisque navium structa, receptum capere iussit, & Rhodiis, & Barbaris grato, Jacho Bassio eutem gratissimo, nam dum alii pugnabant maxime, ipse fugiebat maxime. Quam ignaviam prope stipite lussit, per obscenas inferioresque corporis partes atto. Huiusmodi enim supplicii seditate Barbari fontes plectunt. Verum nulli iratior, inestiorque tyrannus fuit, quam Mustapha belli istius machinator, quod vaniloquus, ut plerique Palatini esse solent, spem suam inflasset, quod falsis adulationibus extollendo (verbis multiplicatis) ejus vires, Rhodians nimium mendacis deprimendo, occursum ad litora populum, ubi Regiam classem aspexisset, salturumque deditionem & imperata sponderat. Quæ vanitas promissorum non sine maximo damno & dedecore nomini. Ottomanici jam patere, quare mors ei indulta coramque transfigi à speculatore celo, imperans, Volo aiebat oculos palce re. Jamque supplicii apparatus listor promebat, adeo torpentibus metu qui aderant, ut non modo atrocior vox adversus atrocitatem poenæ, sed nec gemitus quidè audirent. Pyrrhus unus, parantem se sagittarium summovere, ausus, prodians ante tyrannum clementiam, ejus appellat, & vitam Mustapha rogabat. Accensus ille audaci facto & indignatione, eundem pari supplicio damnat, quod se procul à Regia, ab otio & quiete in insulam ad maxima belli tempestatisque periculum evocasset. Univerſa Apocletorum concio itaque deprecari, humum hostilem satis madere, non esse rigandam, ultiori sanguine duorum clarissimorum Ducum. Itaque cum ira jam deferbuisse, & admoneri se pateretur, Pyrrho prudentia & sua aetas, Mustapha conjuncta soror, avi sui materni vitam impetrarunt. Illuxit itaque dies hæc tanta hostium strage, Rhodians tam celebris, quantum unquam alius quispiam ab urbe condita. Inter coacervatos corporum cumulos, reperti duodecim Satrapæ, & is quem dixi Vicarium Magistrum scholæ militaris, cumulatæ corporibus fossæ, strages omnia tenebat, corpora quædam adhuc spirantia, multi trunci artus, divisa quædà à corporibus capita, pectora, latera, terga multorum lauciata vulneribus, quidam iactibus saxorum integri, vel in mortè sopiti jacebant, vel ægrè trahabant animam, tellus cruore atra, undique tristissima facies & plurima mortis imago, & victoria ipsis miserranda victoribus erat, si de alio contigisset hoste. Turcæ qui suos humare parabant, cernentes patientia occisionem viscerum, seditatem immanium vulnerum, horrorem concipiebant ingentem, nec diffiteri adversus quos viros, quæ tela dimicarent. Vigiles Rhodii promuris excubantes, palam eis maledicere, Pyrrho Mustaphaque vecordiam obſtare, tyranno masculam libidinem, Rhodios caudæ salaci novaculas acueri, ignem infamibus parare corporibus, quorum interemptorum, vulneratorumque numerum certum nescio, nec si sciam, referre ausum. Is quem in diurnos commentarios suos, temerè tamen conscriptos retulit Nobilissimus Eques & Antiquarius F. Macedonius, haud dubiè multo inferior verò est, duotantum

tantum millia occisa prodit. Sed F. Georgius Fau-
cellus Eques Lugdunensis, qui hac oppugnatione
egregium sanè de se specimen exhibuit, hunc nume-
rum ad cætos solùm pro vallo Italico restringit. Ro-
berus Perusinus moribus & ætate gravis, atque
omnium, quæ hostibus aut prospera, aut adversa fu-
re, diligentissimus investigator, in oratione quam ad
Hadrianum, Pontificem habere proposuit, cæsa nar-
rat decem millia. F. Jacobus Borbonius Eques, cla-
rus literis, natalibus ac Virtute, cætorum fauciatorum-
que numerum ad quindecim millia extendit. Ego ad
hunc modum argumento neq; temerario neque im-
probabili, numerum ad viginti millia augere non ve-
rebor, quantam enim hominum, tum suapte natura,
sanguinis & bonorum nostrorum avida, tum impe-
riis & exhortationibus Ducum in eadem nostram im-
pulsorum, stragem fecisse sex horarum spatio & quin-
que simul locis putabimus, tormenta, arcus, tela, saxa,
hastæ, lupos ferreos, curvos harpagones, denique om-
nia quæ ars aut prævitas humana hæcenus ab ævo
condito in suam perniciem excogitavit? Plura vexila
hostes amisere. Itaq; Equites ceperunt duo Re-
gia ingentis splendoris ætimationisque. A nostris,
præter plurimos sacros Equites, centum ferè & quin-
quaginta profanæ militiæ desiderati sunt, fauciatorum
major numerus. Decretum erat singulos Equites
aut læsos, aut interfectos nominatim recensere:
sed cum huiusmodi diligentia haud necessaria in Hi-
storia sit, simul ne nimio studio recitandorum no-
minum fides mea lectioni suspecta fieret, cunctos ob-
patriam pugnando vulnera passos, æquali silentio
transire animus fuit, sua cuiq; gloria contigit: alii haud
decus tulerunt, nulla è Rhodiana militia natio expers
suz Pietatis, Religionis, meritorum est. Classis centum
triremium armis virisq; instructa, tota oppugnatione
fauces portus obsidebat, occasionem expectans, si
quoinodo posset, subito invadendi. Sed Præfectus
cum videret ab Equite Franco, qui F. Petro de Cluiis
militabat & sacro milite ulterioris Hispaniæ Lusita-
niæq; omnes aditus à mari præclusos, haud ausus est
concurrere, homo nequaquam militaris sanguinis,
cui celebre, mutato ad Achimeti preces capitali suppli-
cio, quod Tyrannus sumere iussit, plenus adhuc ira, &
vehementi admiratione ob importatum ab Androgo in
summo loci, temporisq; discrimine auxilium, palam
tota concione, & in puppi pratorienavis centies virgis,
fustibusq; caso, maris imperium postea adeptum est
ob animi ignaviam, & quòd sæpe nimium falli sepa-
teretur à nautis nostris, qui indices crescente inter
oppidanos hominum & rerum bellicarum inopia,
supplementum & comæatum importabant ex arcibus
Lindo, Mavolito, Feraclo, Petrea, quam ex ru-
inis Hælicarnassi, Pyramidibusque Mausoli sepulchri
inter septem orbis miracula nominatissimi, struere
cœpit Henricus Schlegelholz, Eques Germanus,
dum Tamberlanus invaderet Asiam, conjiceretque
in vincula Bayazetum Turcarum Regem, qui prius
Pannonios & Johannem Burgundiæ Ducem, insigni
apud Nicopolim prælio profligaverat: Præterea ex
insulis Coo, Lero, Calymnia, Nisero. Telum autem
& Chalcea Barbari haud longo ab adventus sui die,
inopia aquarum ceperunt, omnia crudelitatis exem-
pla in victos exercentes. Sed cum res sic obtulit,
non putavi silentio prætereundum facinus, nescio
an avaritia, animi magnitudine nobilius, quod
ausa est supra vires, supra sexum suum mulier una

Græcanici sanguinis, quæ cum arcis Præfecto consuetu-
dinem habebat, quem ut agnovit fortiter dimicando
occisum, amplexa duos venusto corpore & amabili in-
dole pueros, quos defuncto genuerat, postquam mater-
næ pietatis oscula extrema libasset, & notam crucis
Christi lachrymansium periturorumq; frontibus im-
pressisset, ferro atrox fœmina jugularit, & trementes
adhuc, exenite simul sanguine & spiritu, artus cum
cæteris, quæ chara habebat, in ardentissimum rogi
conjecit, ne hostis (dicebat) vilissimus vivus aut mortuus,
gemina Nobilitate corporibus potiretur, & cum dicto
induens chari amatoris paludamentum madidum mul-
to adhuc sanguine accepta frænea in hostes tendit, ibi
egregia bellatrix & omnium seculorum memoria di-
gnissima Virago, inter confectas hostium phalanges, mo-
re virorum fortiter bellando occubuit. Ty anno (ut
à diverticulo quodammodo in viam revertar) post-
quam tot locis, omnibus copiis, tanto tempore ur-
bem summa vi frustra oppugnasset, nulla amplius li-
bido invadendi aliena Regna erat, ingentes illi spiri-
tus conciderant, nihil præter recessum & fugam me-
ditari. Linqui adhuc sæpe animo, atque collabi diu,
sine vocè sumillimus mortuo jacere, memoria tot
præliorum infelicitè commissorum, strage tanto-
rum Ducum, tot fortium militum, quorum sanguine
hæud temnenda Italiæ pars parari poterat, æger, tor-
pens ac silens, diu omni humano accessu, atque collo-
quio, etiam complexibus, & Venere Abianii absti-
nere, quem perditè deperit, quamvis agrestem opi-
lionem & patre pecorario Ragulino natum. Non
equidem hoc dubites amborum fœdere certo con-
sentire dies, & ab uno sydere duci, huius consilio A-
siam ille regit, maximam Europæ partem moderatur,
ab hoc bardo inepto, agresti monstro, emasculato, no-
bilissimæ Italiæ tot præclaris ingeniis, tot præterea stre-
nuis atq; magnis Ducibus, fœda mors & ignominiosa
servitus parantur. Sed Tyranni mentem nihil aquè so-
licitabat, quàm Luna ante incensam pugnam deficiens lu-
men, quæ colore sanguinis suffusa, dira, fœdèq; appa-
ruit. Diis invitis ad Rhodum fatalem Turcicæ gentis
pestem se venisse dicebat, Abrahimus & quæstor, cui
publicæ pecuniæ in diversos usus erogandæ curâ fuit,
animo metum excutiebat, naturæ vicem esse, lunam-
que deficere, cum aut terram subiret, aut sole pre-
meretur, tempus quod omnia domat expugnaturum
quos ferrum & flamma vincere non potest. Interea
amœni recessus causa, etiam terrendi magis oblectos,
munimenta in vertice montis Philereii exigenda Ty-
rannus annuit. Cœpta struere arx est ingenti opere atq;
sumptu. Mustaphus dum indices Tyranno suspectior ef-
fet, sine autoritate, sine gratia (præterea exulceratam
mentem habens ignominia nuper parati supplicii, ni-
hil enim magnorum Virorum animis tenacius inhaeret
quàm injuria) literis ad sagittam ligatis, hostium
consilia oppidanos docebat, & fugam in urbem mo-
liebatur. Sed invidit fortuna incepto nobis salutari:
nam cum in castris nunciata esset mors Rectoris Sy-
riæ, quem Barbari Cajerbechum appellant, Musta-
phus ad leniendam minati supplicii injuriam, cum am-
plissimo imperio, ut Syros in fide atq; officio conti-
neret, ad Babylonem Memphisicam missus est. Ve-
rùm quando Historiam scribentem non deceat, pa-
rum comperta pro veris narrare, Lectorem hic admo-
neo, quæ de Mustapha hoc loco dixi, accepisse me ab
hominibus magis opinionem suam, quàm rei certam
cognitionem sequutis. Quicumque tamen proditor,

& fugitivus iste fuerit, magnū eum Virum secretorum consiliorum participem fuisse, liquido constat. Tria millia Syrorum postea, & quingenti Mammaluchi, qui Rectoris mortem attulerant, per triduum levi certamine, sed quo nullum nobis, nec molestius, nec nocentius, saxa ignesq; jaciendo, cum custodibus propugnaculi Athanasiani bellum gesserunt. Verū levi certamine, nec iusto praelio, neq; bombardis, cuniculis, tormentisve clara Rhodos capi potuit. Jam quietis aliqua facies apparere, efferacior vis tormentorum continere paulisper ictus & boatus suos. In summa, obsidio magis quam oppugnatio aliquot dies fuit. Hostis tamen dies noctes in fossis excubans, dolum tentabat defensoribus munium, præmia modo, modo formidinem ostentans. Latinos tantum ad supplicium se cupere; Græcos verò Imperatorem Græciæ inviolatos servaturum dicebat. Sequuta est inde fæda imbris hyems, tonitrua, fulgura, minæ celestes, non solum corpora fessa labore, metu, ac vulneribus; sed etiam animos Barbarorum frangebant. Præterea asperum mare naves in statione, quæ haud facile alia infestior classi esse potest, ita afflictabat, ut Præfectus ubi nulla facultas administrandi aut adiuvandi daretur, cum vexata & lacera classe, dimissis funibus & anchoris continentem petere sit coactus, quamobrem, magnam, quod necesse erat accidere, totius exercitus sui perturbationem Tyrannus sensit. Unus posteaquam Achimetis ei promiserat, quod ima murorum dolabris vestibusque ferreis everteret, tanti mali patiens, vocatosque ante prætorium suum milites: quorum lubricæ ac rigentes manus vix arma tenere poterant, in hunc modum alloquutus est: *Quanta pro dignitate atque decore Imperii mei feratis magnanimi Milites, haud ignoro. Continuum cæli fragor, immensa imbrum vis, sonorum cælum, albor, famēs, sitis, ceteraq; longa istius obsidionis mala, ut arma vos deponere, quietemq; necessariam sumere sinam, multum me hortantur. Sed videamus primum, anne turpe sit viris fortibus victoriam, quæ in manu est, hosti, radio imbrum & tempestatis relinquere, vallum, fossam, aggeres, non in urbem modo, sed in cælum etiam spectantes, munitiones, turrets, & talium oppugnandarum urbium apparatus deferere. Certe aut non suscipi bellum oportuit, aut geri pro dignitate Imperii Turcici oportet. Quod si æstate factum non est, hyeme ut faciamus, cogit me cum publicum Imperii decus, tum vestram quemq; privata sua utilitas. Si enim hinc reducamus exercitum, quis est qui dubitet, hostes, non cupiditate solum ulciscendi; sed etiam necessitate impotens, ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agros vestros, domos, fortunas vestras invasuros? vos, conjuges, liberos, necessariosq; in multo scdiorum, quam nunc est servitutem redacturos. Urgete igitur obsessos, nec ante abscedatis suadeo, quam spei vestra finem ceperit. Si herclè nulla necessitas subesset, tamen ipsa dignitas, fama, corporum & animorum vestrorum perseverantiam imponere debet. Nam ora oculi omnium gentium, omnium Christianorum in istud bellum, in vos conversa sunt. Quos si hyemem unam durare in castris non posse intellexerint, merito æstivas aves appellabunt, qui statim nubilo cælo, recta ac recessum circumspiciunt. Græcos ob unam pellicem, Trojam decem annos oppugnasse dicunt; sed Turcas cadibus, rapinis, excursionibus terra & mari factis, servitute præterea ducentorum & quatuordecim annorum vexatos, oppressosque, unam hybernæ obsidionis perferre*

non posse, terrorem nominis vestri hactenus vanum fuisse: famam illam (ut pleraque alia quæ non visa magis timentur) auxisse apud homines ignaros in Regionibus exteris; jam tunc sustinere quemq; vos posse, qui impetu potius bella geritis, quam perseverantia quæ in omni genere militia, maxime autem in obsidendis urbibus necessaria est, quarum pleraq; munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame suq; tempus ipsum vincit atq; expugnat; sicut Rhodum expugnabit, inquam occultum telum paratum est, charissimi commilitones. Verum cunctis presentibus res se tractare non patitur, iam nescire enim quedam multitudine, quam scire oportet. Plerique id callide magis quam vere dictum existimabant, & quanquā ingenia præmia, & placida Ducis oratio mœltos & fatigatos militum animos parum reficerent, vicit tamen in gente obsequentissima Imperatoris amor, & magni secreti avida expectatio. Achimetis teli illius autor, sponsorque victoriæ, ad murorum fundamenta septa haud alto promuro, post quem custodes nostri excubabant, crebro (licet haud satis tuto loco) militem suum submittebat, qui cum (nescio quo infelici fato nostro) promurum illum occupasset, factus voti compos, auxiliares invocabat: hi intra locum se munierunt, donec Dux murum musculis testudine pluitis in eum casum paratis subiret. Quod quidem facillimum illi factu fuit, per fossas jam complanatas, multa terra injecta, cujus eminens supra modum altitudo usum tormentorum & cavis propugnaculis Avernus latus hostium tentantium impeditabat, neque Rhodii & fastigio murorum immanibus bombardis illis dirutorum, cum nusquam in illis esset consistendi locus, propter Chiriobardericos, intra aggeres suos tormentis paratis latitantes, quicquam devolvere in subeuntes poterant. Itaque homines defuturos, ut videbatur omnibus periculis, & in umbra quodammodo quietæ pacis existentes, recens atque inopinatum in alium mirè perturbabat. Conspectus primum pavorem, silentiumq; torpens iniecit, admiratio deinde ac commiseratio, suiq; aperta querimonia subit. Prejanus ad omnia impiger & audax, perforantes igne, oleo, pice ardenti, reliquaquæ materia incendiaria summovebat. Sed cum fugientibus ignem, sultuarium morsq; parata essent, & pro sauciis semper reponerentur integri, fatale opus septimo die Octobris inceptum, magno conatu miserrimorum servorum procedebat. Servi enim sunt Turcæ omnes, etiam consilio, autoritate, armis præstantissimi, solus unus Tyrannus in tam immenso imperio tunc sibi possidet, cæteros omnes quemq; pro dignitate & merito stipendiis alens: hi quo pleno discriminis opere ocyus sciliberarent, excavatum circa fundamenta murum stipitibus fulciebant, quos adjectis malleolis, ignibusq; torrendo muri ruinam parabant. Verum cum res ex sententia non procederet, eundem catenis ferreis, funibusq; anchorariis mirabili machinamento distrahere in terram conabantur. Sed tormenta per Avernum propugnaculum disposita, exiguo tempore insani & multorum dierum operis molem dejecerunt. Dux Achimetis postquam omnem conatum suum ludibrio esse vidit, atq; obviam sibi venire ab oppidanis intellexerat, anxius trahere cum animo suo, omitteretne inceptum, quoniam frustra videbatur, an fortunam operiretur, quæ sola promissiones suas Tyranno factas implere, & morte cum liberare poterat. Interea ut iustum fuit à Gabriele Martiningo Dra-

Drachones fieri intra murum crassissimum, ut educta inde arma juventus operarios trucidaret, & minutorum tormentorum utroque latere positorum conglobatis ictibus muri faciem, ad quam hosti aditus erat, tueretur. Sed Martiningi mandatum specie latitutum, eventu nobis & sibi infelix fuit. Nam oculo ictui Chiriboardæ inter opus ordinandum privatus est, ut plerique alii strenui Equites, inter quos haud immerito retulerim F. Johannem Omendem Equitem Arragonensem, cui cura vestitus militaris distribuendi incumbit. Disposuerunt Barbari multitudinem horum tormentorum per rimas partis muri, quæ inter eos & nos media adhuc restabat, quem, cum ignari essent, quantum hæ Chiriboardæ nobis nocerent, suspensio opere terebrandi, denuò bombardis majori mole acriter feriebant, quarum vis jam solito erat efficacior erga murum tot modis debilitatum. Qui ubi iudies magis magisque tormentorum continua violentia labaret, oppidani ad omnia tuenda obeundaque multimoda arte distineri cepti sunt, non nocte, non die cessaverunt ab opere, ut novum murum, ab ea parte qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Hostibus & defensoribus par labor, similis animus, quem illinc spes, hinc desperatio fecerat. Cretenses, quorum operam acque industriam Scriptores in bello navali commendant, etiam huic terrestri utiles fuere, & locum difficillimæ custodiæ, cum supplemento sacrorum Equitum adeo egregie, fideliterque observarunt, ut non sint veriti Casti ophiolacæ civem Rhodium, opibus, & cognatorum atque affinium celebri multitudine potentem, cuiusque in extruendis operibus, disponendis munitionibus, summa toto bello fuerat diligentia quique ipsos sæpissime pavit cibo ac potu largissime administrato, in vincula publicitus conjicere, quod tempore & loco suspecto, contra Magistri edictum per singulas stationes voce præconis divulgatum, sagittam in hostes eiecisset. Quem ubi variis & multis quaestionibus affecissem, nihil potui expectare, adjutus etiam opera prudentissimi & nobilissimi Hispani Equitis F. Ludovici Luel, cui cū quatuor tribunis militum juris dicendi ac distribuendæ annonæ cura erat, quam quod inter amicas & fortuitas cum plerisque civibus confabulationes hostis iram, si auxilia transmarina non venirent, aliqua tributi specie vel manumissione servorum leniendam dixisset. Hanc grandi cum difficultate expressam à reo confessionem, ubi nocte ad Magnum Magistrum retulissem, strato (cui iudamento militari septus incumbere) se attollens ac gemens ad vigilias perrexerit, iussitque nullo alio addito verbo, ut reus servaretur. Per hoc temporis Tyrannus foris Comitia celebrare, cum Ducibus de summe rerum frequentur consilia inire. Omnium unanimis sententia erat urbem eo die capi posse. Cæterum ubi in multitudine semper aliis aliud placet, quidam sentiebant (sic enim mihi obsidi hostes ipsi retulerunt) Rhodiorum animos prius colloquio tentandos, si forsitan pacati quippiam responderent. Ad hunc modum victoriam minori sanguine Imperatori futuram, & Orbis totius Imperium anhelantis utilem esse clementia famam, quam summis Ducibus ad opes propagandas miro usus esse Cassius & Arhimetus affirmabant. His magna animorum contentione desertorum fidei Magister contra stabat, qui sævitia ingenti & cupiditate prædæ ad excidium civitatis trahebatur. Tyrannus placitorum Mahumetis studiosissimus, ingenio infido & supra naturam hominum ac feræ cujusque trucissimæ

crudeli, quam tamen crudelitate altitudine ingenii, ubi expedit, mirè dissimulat, in sententiam severiorem magna totius corporis & animi alacritate accessit, & per omnia castra urbis direptionem militibus concedens, eos in hanc sententiam alloquutus est. *Tandem magnanimi viri fortuna virtutem digne, Constantiano vestram egregie experta, digna laboribus modo præmia affert. Victoria & opes hostium, quæ tamdiu cupivistis in manibus vestris sunt, nunc tempus Græco-latinos istos, qui plures penè perierunt, quam supersunt, non homines, sed effigies & umbræ hominum, fame, vulnere, squalore, laboribus debiles, impotentesque trucidandi, qui scio vobis resistent, non quia audent, sed quia necessitas perituros cogit. Sumite perfidia, crudelitatis & sceleris pœnas nunc à Crucifera, & documentum modo gravæ posteritati exhibete, ne quis unquam Turcam ulla in fortuna opportunum injuria ducat. Strata in urbem visa est, patet oppidum imminenti ruina, quæ commodè alarum triginta equitum amplecti potest.* Ab hac exhortatione Imperatoris milites incitati, cum per aliquot dies inter stragem ac ruinas capte urbis nihil superesse præter armatos hostes viderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditio-nem animos, nisi vis adhiberetur, experiri ultima, & impetum se facturos in urbem Tyranno promiserunt. Utque omnia eis opportuna magis ad vincendum forent, oppidanis palam obscenam necem & miseriam servitutem pridie diei, quam pugnam inirent, minabantur, & lapides crebris tormentis excutiebant, quæ perhiatam disjecti muri in urbem volantes, multos uno die domos prosternebant. Interiorem autem recentem oppositum murum propter suam declivitatem raro attigerunt, quæ res magnæ nobis salutis fuit. Frigor ruentium tectorum, sonitus hostium, tonitru, fulgorque bombardarum, magnam miserrimæ plebi perturbationem iniecit, ploratus mulierum puerorumque undique audiebatur, omnia iuste spectaculum erat, dira & feralis ubique rerum facies, diem tam lædè exactam, turbulentior omnino nox excepit, noctem lux turbulentissima infecuta est. *Abfcenti enim caelo fulgentia Legionum signa in patentibus campis conspiciebantur.* Barbari spe prædæ & victoriæ alacres, cum immenso strepitu armorum cantu ululatuque patrio ad diruta atque disjecta mœnia properabant, maximam vexillorum multitudinem cinctam festa fronde ante portam Ambrosianam statuentes, quam Anglus Eques multis fortibus factis atque prudentia animi insignis, Præfectus modo Aquilarius & Augustalis Thomas Chienfel custodiebat, nec segnitè, nec imprudenter, nam tria magnæ molis hostilia tormenta contrariis suis tormentis, quo suo facto & opera Christophori Waldenric, cujus supra feci mentionem, civitas hac parte non admodum firma ab excussionibus & vi undecim immanium tormentorum liberata est. Regia classis portum locaque maritima circumnavigans invasionem simulavit, dixisses urbem terra & mari invadendam, expiratura Respublica, casurum omnibus imperium meritò videbatur. Nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos; sed tantum arma ferrumque in dextris velut solas reliquias spei intuentes, abalienatis à memoria periculi sensibus ad sonitum æris campani effusi undique ex domibus, antris ac latebris, quas plerique contra imbrem ignium & immanium saxorum sibi paraverant, denlato agmine in rabiem versi ad pugnam cucurrerunt, pro nudata mœnibus

patria corpora sua opposituri, nihil Ducum exhortationibus, nil imperio opus erat, sua quemq; cōscientia, recordatione malorum hosti illatorum, ad defendendam impigrè urbem hortabatur, & proponebat alius alteri hostile jugum, ludibria & victoris superbos vultus, ultima omnibus supplicia & fœda mors ob oculos erant. Pugnabant inter ruinas collapsi disiectique muri velut campo patente Equites & cives Rhodii, fœminæ viros suos ad cœlum manibus tensis, poscentes à Deo & Numine tutelari victoriam, ut pro patria, pro libertate, pro domesticis opibus, pro Religione Christiana fortiter pugnarent, hortabantur, mortem clamabant timendam non esse, quæ novam beatissimis animis vitam afferret. Mulier quædam corpore quæstum facere solens, hoc die S. Andreæ profecto, ut commissum sapissimè scelus morte expiaret, multos Barbaros acuta cuspidē transfodit. Quædam afflicte matronæ in domibus suis patriæ occalum cum suo exitio expectabant, multæ moestissimæ matres cum cœtu Virginum in templis ante aras, ante imagines Sanctorum prostratæ tuncelto comploratu atq; ululatu fœmineo inter se dissonæ, votis ac lachrymis delubra implebant, dubiis rebus Divinam opem implorabant, & ut optimi Cœlites nefandam vim à pudicis corporibus averterent. F. Cleinens Metropolitæ (cujus ante prælium in re Divina placandisq; Superis, in prælio cohortandis excitandisq; & consilio & exemplo Virtutis, militibus opera singularis ac divina extitit) homines Græcos manu sacrosanctam Crucem gestans, sancta spe & fortitudine bellandi implebat. Si more virorum pugnarent cuncti, inquit, multos victores supervicturos: contra si ignavi remissiq;, in acie sibi parcerent, in vasa mox urbe omnes ante ora captarum conjugum, liberorumq;, inter verbera & vincula, omnia fœda atq; indigna passuros. Antistes Sacræ Militiæ & Fani Divi Johannis Colossensis, Equites hominesq; Latinos exhortabatur, ne ullum ante finem pugnæ, quàm morientes facerent. F. Ludovicus Tentavillus juvenis congestis omnibus à natura fortunaq; bonis splendens, Nobilis, dives, forma, viribusque corporis excellens, facundia pollens, bello quoq; bonus, propius cum Liladamo Magno Magistro, & perneccessario suo, vexillum Christi Crucifixi quod ferebat, in hostes intulit. Pugnatum est circa illud utrinq; summa vi & vario Marte: Barbari cepisse jam se urbem si paululum adnitantur, credebant. Itaque quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus permiscebant. Rhodii verò eos pro victis habebant, quia non vicissent ipsi numero & robore corporum majores, sunt enim Turcæ ferè omnes proceri alioq; corpore, capiti bus tonsis, & raso plerique vultu, excepto superiore labro, quod omnibus (cum tondere inter eos ante nefas aut dedecus sit) pilis contortis atque reflexis utrinq;, ad ambas aures hirtum horridumq; est, præterea loco ad pugnam & victoriam aptissimo. Accendebantur ergo animi & certamine laboris & periculi, atque ipso inter se conspectu, ita ferox natio bello orbem pervagata, si tamen Turcæ bella & non potius latrocinia agant, occasione semper, raro vera Virtute adjuti, ab unius oppidi defensoribus longa obsidione propè eneçtis, fœdè rejecta est. Oppidani pedem & terga vertentem Barbarum clamore incessabant. Turcæ genus hominum in iram & cæcam rabiem præceps, indignati, quòd victores plurimi à paucis & victis, si incepto prælio perseverantia adesset, irriderentur, versis in frontem cuneis

Rhodios aliquantò atrocius, quàm antea adorti sunt, cecidissent haud dubium omnes eo die prælio cum patria, nisi commodum custodes, qui summa extremaq; murorum adhuc stantium tuebantur, è tabulatis atque ibi erectis operibus nubem sagittarum & machinalium globorum in dorsa per ruinas urbem incurentium, eiecissent, & quod maximum atq; omnium utilissimum fuit, tormenta dextra lævaq; parte muri recenter in speciem quadratam extructi, Barbarorum latera fœdè confringebant, magna strages edita, atrox spectaculum, gemitus & ululatus non clamor amplius morientium erat, & plures omninò mortui fuissent, nisi imber Cheriboaderiis obstitisset, nam illorum pulvis pluvia madefactus, haud facillè incendi potuit. Achimetus altutus vir & tenuis, bonique sensus, quamvis obælo & propenso sexquipedæ ventre, *verius ne suorum cæde nobis cresceret nimium animus*, gnarus præterea maximarum rerum cardinem momento temporis in bello verti, & quòd hostis contemptus, sape cruentum certamen daret, ingentesque exercitus infelicio hora, parva manu deleri posse, milites in castra reduxit: compertum ibi (si modo vera narrant) cecidisse eo die præter ingentem sauciatorum turbam, quinque millia fortissimorum virorum. Duces omnes territi tanta suorum cæde (quanquam nemo ex eis victoriam desperaret) *unanimes sententia statuerunt urbem haud amplius justo congressu tentandam. Verum inductis per medias ruinas in eam quinque fuisse atque incilibus, murum illum qui oppositus erat, & alterum opponendum ponere*, nam adhuc vallum ligneum objecimus, dolabris, terebrisq; subruere debere, obsessos interea indies, inq; singulas horas levibus, & tumultuariis pugnis laceffendos. Unicum istud consilium magis, quàm omnia alia prælia hostibus, profusi, qui dum indies, nova, quæ pro viriis opponerentur, opera, ferro igneq; violarent, & oppidani præmio quadraginta millium ducatorum, quæ summa in sanctiore arario ad ultimos casus, testamento Armbuloni relicta & servata fuerat, remunerati, tuendo, diruendo domos, fossas transversas viis perducendo, minorem indies urbem facerent, brevi in tantam extremitatem sunt adducti, ut quæ primum aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia longè lateq; hostium essent, satis scire non poterant. Nam altitudo arcis intra urbem ab hostibus occupatæ passuum erat ferè ducentorum, longitudo centum & quinquaginta. Tyrannus interea quanquam certus vincendi, animum ad consilia Achimeti & Cassii applicat, qui nuper frequenti ordine Procerum dixerant, *volentibus Imperii fines propagare, utilem esse clementia famam*. Et Pyrrho mandavit, ut obsessorum animos colloquio tentaret, ille quendam Hieronymum Monilian Ligurem ad mœnia misit, qui fidem & tutelam corporis à defensoribus impetrans, pauca quædam & utilia desolatæ urbi velle se exponere ajebat. Omnium animi arrecti erant, iustus est dicere: negat sibi palam iddicere, sed secretò cum Matthæo de Via Ligure, habitatore Rhodi, aut per epistolam loqui velle. F. Forovius Eques Avernus, qui fortè adstabat, cujus tota obsidione Virtus atque vigilantia singularissima extitit (ferunt enim hunc solum è turri divo Georgio sacra, quæ in mœnia & ruinam murorum spectabat, ultra quingentos Turcas, vi tormentorum neci tradidisse) indignatus mentione secreti colloquii, nuncium bombardis abegit. *Mullis quorum animi in spe ultima obstinati ad certandum fuerant,*

postea.

postquam videret obsidens colloquium tentavit, & spes vite adfulsit, Magnum Magistrum rogare, ut gentis suae optime merita provideat, tot praeliis sese victos, urbem dirutam, multos mortales agros, occisosque, rem bellicam comminutam esse, satis sepe jam & Virtutem militum & fortunam tentatam, caveat, ne se cunctante, hostis maiorem indignationem concipiat si videat postulata sua sperni. His atque aliis talibus ad Legationem Magistri animum impellunt. Mittuntur ad tyrannum Legati F. Anthonius Groleus Eques Avernus, ingenio, & Graeci sermonis cognitione commendatus, qui toto bello signifer sacri militarisque vexilli fuerat, Robertus Perusius, homo aetate gravis, & Graeca facundia pollens, accepti pro his obfides, cognatus unus Duci Achimeci, Epirota quidam qui per patentem ruinam murorum à nobis ad hostes transfugerat, quod quidam Graecae gentis Praefectus, faciem illi depalmasset, homo cujus aere ingenium & linguae Graecae, Turcaicae, ac Italicae usus apud nos in obscuro, magno nostro damno inter hostes illuxit, accessit deinde Tyranni ipsius interpres, neque enim ille peregrinam aliquam linguam novit, quemadmodum apud nos Imperator Germanus, Gallicam, aut Hispanam, ratus id contra decorem esse sermonis patrii, & Ottonianicam Majestatem. Oratores ergo nostri, praetentatis & excussis, prius diligenter vestibus, si quod ferrum absconditum esset, Tyrannum rogant, quam ob causam colloquium exposcisset, ille similis nescienti, cum ira & indignatione factum negabat, & castris quamprimum excedere iussis, hanc epistolam ad Magnum Magistrum & oppidanos dedit. Nisi miserrimum me foret humana infirmitas, qua multorum ambiciosas mentes plerumque in maxima, & minime necessaria mala precipitat, profecto haec litteras direxissim minimè. Sed morte qua digni estis, & miserrima servitute vos afficere, quod quam mihi sit facile, ipsi cognoscitis, egregie jam experti vim meam, si sapitis, experiamini gratiam, si eis indulistis furori, satis dementia vestra, redite ad cor, facite ocyus quam impero deditionem, do vitam, do opes, praeterea optionem manendi & abeundi, nolite si quod omnibus votis petendum erat, ultro offeratur, fastidire, non quemadmodum hodie utramque vobis licet, sic semper licitum est. Reditu Oratorum in urbem, magnus concursus hominum omnis generis eos sequentium factus est ad domum, qua Magnus Magister se tenebat, haud procul à muro urbis diruto, summoti caetera multitudo, cives primores induci sunt. Recitatum cum esset frequenti ordine Equitum & civium Rhodiensium, minax imperiosi Tyranni mandatum, Magnus Magister, cui satis honorum, satis superque vitae erat honestè mori, sic exorsus est: Audivistis sacri Commilitones, vosque magnanimitas mei Rhodii, feralem & tristem epistolam, cui quomodo sit respondendum, haud anceps deliberatio est. Vel parendum fortioribus, vel moriendum, victoria omnis spes decollavit, nisi advenerint foris auxilia. Si meum igitur approbatis consilium, fidem, Nobilitatem à Majoribus nostris acceptam, bellicam laudem domi, militiamque partam per tot annos, fortiter ferro, ac dextra ad extremum usque spiritum & sanguinem iuebitur, ne viris sit fortibus alius gloria, quam vita finis. Huiusmodi Ducis Oratio amarior multis visa est, quam Tyranni imperium, diu mœstum silentium aliorum alios intuentium fuit, multi occulta oris mutatione motuque corporis magis quam

voce, quid ipsi sentirent, exprimebant, tandem Sacerdos quidam Graecus, cum summa animi commile- ratione & lachrymis, in hæc verba prorupit: Tacerem ego quoque, si privatus essem, aut in vario turbulento, tumultu, non primus meam sententiam dicerem. Verum quando cura communis salutis vocem nemini exprimere potest, & omnes sciunt dicendi, ac suadendi quod quisque velit, aut optimum pueri, occasionem modò esse, qua nec semper, nec diu erit, eam praeterlabi non sinam. Fingamus igitur potentissimi Principis obsidentis nullum nobis mandatum factum, sed veluti privatus cum privato, amicus cum amico, ante focum & inter comotationes, sine cura, sine studio immodico alterius parsi, sine libidine aut odio de rebus Principum nihil ad se pertinentibus solet, nos differere, & tum neque ingrata neque, ut spero, infelutiosa erit oratio mea. Sex jam menses Graeci & Latini unanimis armis, non solum foris ante muros, sed in visceribus urbis infestum hostem sustinimus, sine ullo auxilio, sine ulla externa ope, quam ut diu omnes frustra speravimus, ita singuli nunc cerio desperamus, hostis autem velocitatem Dei benignitate motus, vel virium & animarum nostrorum ignarus, qua visceribus, caede, morbo, dies ac noctes continuo opere perierunt, id ultro offert, quod optandum nobis, ac summa ope petendum erat, aurum argentumque, omne publicum & privatum, corpora vestra, fœminarum, puerorum servat inviolata, urbem tantum, quam ex magna parte dirutam captamque ferè totam habet, admittit. Magni Magister, Nobilissimique Equites, cum aliis multis navalibus praeliis, tum hoc terrestri praecipue oppugnatione fortitudinem vestram sum expertis, cuius cum in re desperata amplius nullus sit usus, prudentiam vestram & clementiam appello. Cum jam omnia victoris sint, quod vitam opes relinquet, in lucro est, non in damno urbis, inselag, deditio, quam victor hostis imperat, qua licet gravis, acerbamque Nobilitati videatur, fortuna vestra vobis suadet, deditionem ergo faciendam censeo, potius quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra vos, conjuges, liberos, belli jure, sinatis, si ulla misericordia fieri potestis. Si qua Christiana pietas in militariis animis est, ne ad ultimum perditum eatis, rogo, innocentem hunc populum, & ut modestissime dicam, non male de vobis meritum, quem Christus Iesus, quem hostis infestus servare vult. Pietatis causa, nec ullius alterius loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fides sit, quod neg, dum vestris viribus restitistis, neque dum auxilia à Principibus sperastis, deditionis nunquam apud vos mentionem feci. Postquam autem cernam omnia satis in peius ruere, communes fortunas nostras in extremo sitas hostem infestum, spem omnem nullam, penuria rerum necessariarum bellum non posse trahi, deditionem suadeo, pacem quam bellum malo, & gratiam potius quam vim experiri. Cum hic perorasset, nemini certare cum eo oratione necesse fuit, adeo propè omnis civium audientium coetus Sacerdotis erat, aliqui tamen conscientia injuriarum, quas Turcae intulerant, & quia nec deditio tuta ad tam infestos hostes videbatur, nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, se ac caeteros periculis obiectare & more virorum cruentam lucuosamque victoriam hosti relinquere cogitabant. E quorum numero quidam, quem & juvenis & extrema (ut credebatur) hora non solum liberum & loquacem, sed etiam inermem inter armatos Procures & seniores Viros civitatis, coramque ipso

Magno Magistro audacem faciebat, sic eloquutus est: Nihil unquam minus consuevi, quam quod ipse sentirem, coram Principibus viri aut in magna hominum frequentia dicere, adeo malui semper aliena verecundè audire, quam impudenter ingerere mea. Sed nunc cum extrema dicendi necessitas institutum vita tenorem observare me ulterius non patiat, quid nobis diro nuncio & gravi imperio perfidissimi tyranni commotus faciendum sentiam, liberrimè loquar. Dejecit immanissimus hostis murum, & civitatem nostram trecentos & amplius pedes ingressus est; molestissimus hospes sub eisdem tectis nobiscum vivit, as versatur. Qui durum advenam & gravem vicinum perferre amplius noluit, turbatori tota possessione cedendum suadet. Mihi longè alia mens est sacri Equites, nec enim tam leviter fundum ducentos & quatuordecim annos cultum relinquendum verendum sentio, sed molesto inquietatori aliam molestiam inferendam, & cum praedatore continuo praliandum, quem ubi armis animiq; nostris invictum & repugnantem quinque menses exclusum tenuissemus, irrupit tandem in civitatem nostram, nulla sua Virtute fretus; sed tempore quod omnia domat, hodiè, agitur ab introitu suo dies fere quadagesimus, nec dum iter longum centum & sexaginta integris passibus, quanquam mirè festinans, conficere potuit, tardatus impedimentis, quæ illi objecimus, & obsecrare non cessabimus, si viri sumus, si sani, si pristinae Virtutis memores, me prius perdant Cælestes, quam isto gemino obtutu cernam sacros Equites tradere cluram Rhodum, antiquam propugnatricem Christiana Religionis, immanissimis hostibus, contaminatis omni infamia Mahumetis, qui præter anhelam suam nostri sanguinis, quam sint infido malignoque ingenio, si nescimus, satis nobis exemplorum præbent, ne queramus, quo modo aliis exemplis simus, Constantinopolitana calamitas, posterior Eubææ clades, recentior Metonenis, tum Malmaluchorum Cayrensium contra fœdus, contra acceptam & datam ab ipso Imperatore fidem miserabilis trucidatio. Quid? nonne in mentem venit summoram Ducum, qui Belgrado imperabant, dolo fraudeque hostium procurata mors? Eamus nunc sani homines & fidem adhibeamus insamissimis belluis, permittamus corporum nostrorum potestatem, quibus non lex, non ratio, nihil sancti, nihil pensi est, quorum nescias major sit avaritia an crudelitas, qui nihil aliud multos jam annos meditantur, agunt, quam quomodo dolo, vi, nomine Rhodianum ipsis tantopere invisum penitus deleant. Sextum jam mensem circumvallatos inclusosq; nos tenent, nobiscum ultima pericula gravissimos labores perpeffi, ante propugnacula & muros saepe trucidati, prostreto injuria fulgurum, imbrium, tempestatis, hyemæ, quæ omnium bellorum terra ac mari quies est, hinc averti non potuerunt, tanta aviditas supplicii expetendi, tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis, nec omnino injuria, nos quoque illorum cruorem sudimus, & adhuc funderemus libenter, si per fortunam liceret. Verum quando Deo immortalis aliter visum est, & ultimam necessitatem effugere non possumus, cruciatibus & contumeliis, quæ hostis sperat, dum liberi, dum potentes nostri sumus, honesta velim morte inter arma, inter vexilla S. Crucis evadamus, hoc pacto æterna gloria, quæ pro Republica cadentibus inter Superos & mortales parata est, perpetuo perfucremus, quam Virtuti & nomini tuo Nobilissimo, Magne Magister, invidere eos non convenit,

qui multorum annorum pacis commodo atq; fructu usi, tum liberalitate etiam Sacrosancti militaris Ordinis, extremum nunc belli onus ferre accusant. Quæ verba excipiens quidam Græca Nobilitate atq; Prudentia insignis Vir, magno silentio gentis suæ etiam multorum Latinorum assensu hunc in modum sententiam deditiois peroravit. Quod dolor & desperatio facundos homines facere possint magis, quam prudentes, cum saepe alias tum hoc die cognoscere potuissis sacri Equites, nunquam enim prudens à modestia labitur ad maledicentiam non commisceat vera falsis, non cupit cadem civium, non suadet furem, non hortatur ad dementia. Sed ita profectò multis ingenitum est, cum ipsi nec prudentia nec consilio malis suis explicare se possint, ceteros in eandem perniciem protrahere, adeo semper noxia & avida fuerunt societatis calamitas & malitia. Verum si tu Magne Magister, mihi quoq; dicendi potestatem facias, homini inter suos neq; potentia neque auctoritate ultimo, quod cum præsens calamitas, tum ipsa etiam necessitas impetrare abs te debet, differam, quæ acuti istius Oratoris plura atq; magnifica verba, & res agenda causa conquisita, non solum refellant, sed etiam mentem tuam ad id quod utile, honestum ac necessarium est, moris inde odio, metu, turbatione, dissidentia erigere possint. N. noster, quem non solum vehementem Oratorem esse, sed interdum etiam trucem scimus omnes, quem tamen ingenio suum mitis, atq; adeo mitis, ut neminem ex his, quos appellat Barbaros, insanos, immanissimos, quorum detestatur perfidiam, accusat crudelitatem, quos sine lege, sine penso, sine ratione vivo exclamat, nedum occidere, sed ne modice quidem vulnerare voluerit. Et nunc tempore induciarum, dum sagittarum imber, pluviae globorum cessat ferreorum, ignis, lapidum, prodiens de cavea sua muros excitat tumultus, omnia commisceat tragœdiis, & quanto in discrimine versetur ignarus, morsem quam hactenus factis se horrere manifestavit, nunc dictis invocat, ne ludibria & contumelias hostium, inquit, ferre cogatur, superbia hæc est, non fortitudo aut Christiana humilitas. Verum ista nec minatur, neq; parat hostis, nequaquam tam perfidus aut crudelis, quam ipse videri vult, refutatis cædibus Cayri, Eubææ, Metonis, Constantinopolis, urbium vel vi, vel ingenio militari expugnatarum, non obsidentis & oblecti conventionem permissarum in fidem victoris, qui quia pepercisse nobis vult, committere cur pereat, non patitur. Sed unde hæc nova clementia? Inusitata erga populum Rhodium pietas? Ego rerum arcum tyranni non sum conscius, nec unquam alieni beneficii rationem inquisivi, cum opus est accipere, gaudeo. Verum quid ipse in re dubia sentiam, minime diffitebor. Vult (existimo) Rhodiensi oppugnatione & victoria ceteris gentibus, quibus imminet, vim suam ostendere & gratiam, ne, semper sapiendo aut soliditatem eam facere, quibus imperaturus advenit, aut animis mortalium perpetuo a se alienis cum omnibus ferro & flamma certare cogatur, quibus malis non tam hostium quam suorum iacturam fecit. Hanc ob causam (ut reor) vitam nobis, & opes relinquere, nedum ipse eas vi auferre, & nos insano bello retinere velimus, ambo in maximum ruamus perniciem, victori prope tam luculosam quam victo, præterea si omnes hic trucidat, licebit tunc quidem nemine vivo hic resistente, per casorum cadavera Rhodum ruinis patientem ingredi. Sed clausa est Lerus, serata Peireia,

munis Arangia, Lyndus siue inexpugnabilis, hic tela, hic enses, arma, viros esse credit, & novus belli iterum apparet desudandus labor, nisi malis vestram militiam fatalem Imperii sui pestem, in suis grassari, quæ loca sine cade, sanguine (ut par est) habebit, si te Magne Magister, si vos Equites, & nos miseros incolumes hinc cum levi suppellectili dimittat. Hæc humana consilia nisi illum ad gratiam & miserationem nostri commoverint, tum dubio procul Numine agitur, & occulta erga nos Dei ac Domini nostri Christi Jesu crucifixi pia clementia. Cui vos si sani estis, si viri religiosi, si Virtutis hominum vere Christianorum memores, obicem opponere non convenit, & vestra ruina hæc miserabilem plebem extinguere. Quæ semestri obsidione ista, vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare potuit, pro vobis in acie stans, pro vestra gloria victoriæ, vulnera & mortem ferens. Cuius fidei opera & diligentia domi forisque adjuvi estis, siue Turcæ invaderetis terra Mytilene, Naxos, Metone, Patris, totaque Peloponneso, siue eundem in baretis possessione maris Joniæ & Aegæi. Quæ ex re vel cæco apparet, quam sit injurium & a veritate alienum, obicere nobis, quod pacis fructus metientes, belli onera recusamus, imò bellum nunquam recusavimus. Nunc autem, etsi maxime gerere velimus, non possumus, robore juventutis occiso, paucis reliquis quæ supersunt non tantum in corpore, vulneribus, morbo, vigiliis, labore irrequieto, sed etiam animo fractis, dum hosti secunda, adversa nobis omnia sunt. Tum maxima, eademque optima parte ænearum machinarum continuo usu rupta, cujus si hodie integra extaret, nullus usus, nulla utilitas esse potest, inopia tormentarii pulveris, quæ non modo laborat hæc civitas, sed etiam Lerus, Lyndus, Halicarnassus, Arangia. Nunquam sui secretorum cuiuspiam aut cupidus, aut diligens explorator, milio minus Militiæ vestra, tamen hæc ita esse dissimulare non potes Magne Magister, qui illuc palam militum secretum machinalem pulverem importare huc fecisti, quo tua prudentia sex menses exterius sustinisti hostem, & unius atque alterius domestici proditoris sefellisti impietatem. Sed si nolibenter hæc omnia, desero veritatem, relinquo multitudinem, venio & loquor ad paucorum gratiam & singo armorum & animorum nobis esse satis. Sed hoc rogo, hunc ad custodiam, an perditionem utendum suadeant? Ad utramque fieri nequit, non magis quam servum esse & liberum. Ad perditionem? Dementia hæc est, & vecors superbia exosa Deo atque hominibus. Ad custodiam ergo? sed quomodo custodiemus urbem (non dico quod res est) jam amissam, atque ab hoste occupatam, in qua ille Regnum possidet, diruit, mutat, versat ima sursum, suprema deorsum? sed in omnibus nudatam immani ruina ad stationem Hispanam patientem, qualis muro Italico non impendit modo, sed adest jam, atque inferitur. Quo pacto servabimus infelix istud oppidum ad stationes Narbonensem, Britannicam, Avernæ, & Iurrim De Nicolai lacerum? Quod est tam lacerum, si tam egenum omnium rerum bellicarum non esset, sed integrum & armis, & commeatu instructissimum, cogenie sic necessitate, suadente Prudentia, relinquere deberetis, quando omnis ulterior pugnandi facultas vobis ablata est. Annon videtis, ut levi imò nullo negotio, hostis ex nova, quam supra montem Philereum exerxit arce, tantum duobus miliaribus hinc distante, omnem commeatum vobis intercipere potest, & insula & mari, præterea omnem accessum & exitum prohibere. Profecto videtis viri armis & Prudentia insignes, cum

et hæc diu melius previdistis, quam ego armorum & belandi prorsus rudis, tantum mercibus vendandis, & alenda familia assuetus. Sinite me ergo dicere verum. Excessere omnes aditus, arisque relictis, Dis, quibus Imperium hoc steterat. Adversus vim hostium, nulla ars, aut custodia humana reliqua est. Expectare autem exercitus Angelicos, Divinas e caelo acies, aliæque id genus miracula, est, meo iudicio, iratum Deum, quanquam in ipsa ira adhuc miserantem, magis ac magis irritare. Consulamus ergo destituti omni humano auxilio, salutis nostræ, nolite rogo Magne Magister per hæc lachrymas, per innatam Nobilitati vestræ Pietatem, istam miseram urbem direptionibus hostium exponere, senes & mediam ætatem gladio, uxores & filias nostras stupro, pueros nostros infami, abominandæque Veneri Barbarorum, tum insanis æternisque erroribus impii & virulentissimi dogmatis Mahumetæ. Utinam vidissetis Equites, quibus lachrymis, quanto gemitu, mæsta familia, & plorantes circum matres pueri, nos huc dimiserint, quibus precibus sui prosequuti. Vellem secretis, quali animo, quantaque cum spe incolumitatem suam à vestra Clementia expectant. Potuisset hæc oratio vel lapidem commovere, verum Magister, cui nobilis ille & ingentior spiritus, quam præsens fortuna postularer, in vultu apparebat, singulos ad vigilias, cum sermo in multam noctem protractus esset, ire iubens, nil aliud respondit, quam cogitaturum se de communi salute. Et sequente luce, peracto sacro, viros rei militaris peritos, nominatim Prejanum, Gabrielem Tadinum, quem supra Martingum appellavimus de statu & salute urbis diligentius percunctari coepit, omnium concursu sententia fuit, urbem in quam hosti & fronte, & utroque latere expeditus ingressus esset, amplius nulla arte teneri posse. Pro lata hac tristi suorum sententia, post longam sanctioris consilii, tandem omnium Equitum & civium, in quo Divini ac humani juris peritissimi Viri fuerunt, disputationem, utrumne despondere vitam, & tueri in perniciem Saguntinam, & fatum Abydendrum, an servare tot miserabilium hominum corpora, signa, tabulas, æra, monumenta orthodoxæ præstaret? Magister unanimi omnium suffragio, & insigatione dedicationem faciendam pronuntiavit. Dum hæc disceptarentur, quadriduana pax fuit, timoris tamen & periculorum plena. Violavit hæc Fornovus injussu Ducum. Indignatus enim homo Nobilissimus & Gallici sanguinis Barbaros urbem audientius inspectare, tormentarios globos in confertam multitudinem excussit. Venit ad hæc per idem tempus ex insula Creta, nave Hieronymi Carmanioli, iussu, altuque, qui vel cautissimos tefellit, & opera F. Ludovici Andugi à Morfia oppido Regni Castellæ, Equitis splendore batallium, & animi, corporisque bonis ornatissimi, Alphonsus Hispanus, summus tiremum holtrarum navarchus, Vir ad omnia maris & animorum pericula summè audax & impiger, intulitque in Rhodum vinam & inconsulto Senatui Veneto, centum voluntarios Latinos milites, nullum Cretensem. Turcæ, & fractione Federum, & quod navim receperamus, quam multo milite, & ipsi & nos refertam credideramus merito commoti, versi in rabiem & furorem, sine signis, sine Ducum imperio, per disjecti stratique iniuri ruinas, in urbem ad tabulatum usque vice quarti muri oppositum incurrerunt. Maginus Magister, dimisso consilio & Senatu. Procerum Antesignanorum, ad tumultum accurrit. Pugnatum aliquandiu hinc inde est acri animorum contentione, Magister (quod quo-

ties rem quispiam impigre fortiterque gessisset, tota oppugnatione fecit) ingenti eo die premio remuneravit Viriutem Dalinatæ cujusdam, familiaris D. Marini Restii, civis Ragusini, quem insana plebs cum more humani ingenii multa noscendi cupido, de dispositis insidiis, & suffosso ad cremandos hostes pulvere, inquireret, quasi proditiōis convictum, non expectato jussu Magistri, in carceres coniecit. Parum à vi, tumultuque populari injuriā accepit coquus Antistitis Fani Colossensis, non tamen tam immerito, quam innocenter. Siquidem octavo Calendas Octobres, dum omnis Ordo & ætas circa incenia propugnaret, magnanimus ipse miles in fissigium Fani scandendo irrumpit, inde bellantium utrinque cædes & vulnera securè, minimè tamen otiosè prospexit. Nam hostibus à quibus neque videri, neque audiri poterat, procul in ære minabatur, defensoribus agitatione vexilli ibi reperti (ut videbatur) animum addens. Et primum ab hominibus religiosis Divus Johannes æstimabatur, inde cognitus homo vocatur fissifex, verberò sacrilega, proditor, fautor hostium, qui eis specula signum faceret. Et quāquam crebrò missi nuntii ad descensionem illum hortarentur, nihilominus personam suam egit, donec jaculis & lapidibus funda excussis, impeditus descendisset. Ibi mox turba puerorum & mulierum circumfusula, rapitur, caditur, mulctatur miser, unus barbā evellat, alius depalmavit faciem, tertius conculcavit ventrem, quartus jugulò ensē intentavit. Accurri, & hominem eripuum è fati faucibus in publica vincula conieci. Hac poena non contenta muliebris commotio operapuerorum circeres effregit. Et collo grandi fune nautico injecto (quem manibus puerorum fors obtulerat) miserrimum inter verborum ludibria & contumelias ad crucem protraxerunt. Pars sacrilegum, pars proditorem, multi recutitum appellabant, nonnulli constantius asserabant Turcam esse, & misum exploratorem. Perieras infelix manibus furientium, nisi commodum renunciatum & asseritum fuisset ab Antistite templi, esse culinarium suum, natum in Gallia ad Fossas Marianas, nec Turcicæ, nec Græcæ lingæ peritum. Simili injurioso spectaculo, subque ipsum deditiōis nostræ tempus, & post violatas inducias, Magister gladiatorum Turcensium crudelis, sanguinarius bellator, corpore valto & rudi, quod convenientes sequebantur mores, contemptus hominum, superba aures, contumeliosa dicta, libidines novæ, inhumana crudelitas, affecit tres Christianos, quos Barbari incautos extra urbem in hostilem campum lupis ferreis protraxerunt. Nam manus illis auresque abscedebant, postea vulnere inhonesto nares truncavit, & in urbem remisit cum hujusmodi literis. Nullam salutem, Magne Magister, quem ego ante tres, quatuorve ad summum dies his manibus minutim conscindam, & milites mei populo in nulla habita consideratione ætatis, sexus, ordinis, vi, ferro, flamma miserabilem animam eripient, ut infigni exemplo posteritati innotescat justitia Turcarum & Christianorum perfidia. Quos violatis induciis externa auxilia recipere, & improvisos milites trucidare non pudeat, quorum nemo (credas) amisit tantam animam. Magister minaci epistola perlecta subridens: ne modis omnibus (inquit) oppugnati non essemus, etiam minæ, & convicia addita sunt. Verum magis turbati sunt animo, Robertus Perusinus, Frater Raymundus Marchetus, de quo supra primo libro dixi, & Frater Raymundus Lupus à Pacis, Eques ultioris Hispaniæ ingenio acris, & summo iudicio

Oratores in castris hostium, quos Achimetis incandens ira ob fœdus violatum, & navim vix mediocrem receptam, proculdubio omni tormentorum, & cruciatibus genere affecisset, nisi in oppido nostro egisset obsides. Vei cum Nicolaus Vergotus, & Georgius Sangriticus cives Rhodii, urbis tradendæ formulam attulissent, repenti lenita est omnis efferatorum hostium exasperata rabies. Tyrannus cinctus ingenti exercitu & proximiorē cohorte prætoria, quæ ad pompam & terrorem auro, armisque præfulgebat, singulas pacis ac deditiōis leges, testibus Deo & Mahumete Fœderum inspectoribus, conceptis verbis pronuntiavit. Convenit inter cætera capita: Divorum templa inviolata manere, pueros non avellendos è parentum familia, neminem cogi debere, ut Mahumeti nomen daret, mansuris quinquennalem tributorum immunitatem concedi. Absutis dari nares, & commentum usque in Cretam, tormentorum bellicorum quantum liberet, tolli posse, diem deferenda urbis à buris Christianorum esse. Quæ perfidus Tyrannus Deorum ac hominum jura contempnit, ut servaret, tantum absuit, ut die natalis Christi, antequam quisquam fugam adornasset, porta Constantinopoli propugnaculi vi effracta, urbi infesta signa intulerit. Et sacra omnia profanans, primarium Fannum Numini tutelari sacrum in adæm Mahumeti converxit. Evulsis è sedibus suis statuis, & Beatorum imaginibus abrais, sepulchra Magistrorum, & quicquid sculptum scriptumque Magistratus causa erat, dirui ac complanari iussit. Ornata eximie sacra Basilica fuit, & copia vicini marmoris & ingenii Artificum. Nec diruere modò ipsa simulachra ac sepulchra evterere satis habuit; sed lapides quaque non integri cumularent ruinas, frangi iussit. Et posteaquam non tam irafatiata, quàm iræ exercenda materia deorat, templum omni composita effigie & simulacro vacans ingressus, veneratus est Mahumetem, qui secundum illud summum & æternum neque mutabile neque interiturum Numen, selectus maximusque in cælo esse à Barbaris creditur. Postea hi qui spretis patriæ Religionibus Mahumeti nomina dederunt, gens ad rapinam & immanitatem prona, Judæis haud absimilis (nam genitalia circumcidere instituntur, ut diversitate noscantur) transgressi in morem Turcarum idem usurpant, nec quicquam prius imbuuntur, quàm contemnere Christum, exuere patriam, parentes, liberos, fratres vilia habere, passim tota urbe templa conspurcare inceperunt, rapere quæ oculis ac manibus obvia essent, miserrorum hominum sarcinas ad portum deportatas, ut navibus imponerentur, diripuerunt. Sacrum xenodochium omni ornatu cultuque & suppellectile argentea planè maximi valoris spoliarunt. Nullum tormentum navibus imponi patebantur, triremibus tamen sua remanserunt magis casu, quàm illorum vel fide vel gratia. Christianis cæsis fustibus & colaphis vicè jumentorum ad ferendum onus utebantur. Judæos vel quadraginta annos retrò renatos ad Mosim redire compellebant, vernis, servos tinctos aqua lustrali, Mahumeti sacra facere, Christi crucifixi statuas luto cænoque conspersas per strata ejecerunt: Christianis tollere volentibus, statim fustuarium paratum erat. In foro aut loco publico nemo expers injuriæ aut contumeliæ esse poterat. Nec is quidem, qui imperatam pecuniam exolvebat. Nam ego cum uno solato Gallico, & aliquot Marcellis Venetis à pluribus Barbaris vexationem meam redemisset, neque possem omnium avaritiam inopia nummorum ex-

plere, miser ad necem usque vapulavi. Magnus Magister consilio sive jussu Achimeti assumpta humili veste, qualis supplicis, victo, & victoris Majestatem veneraturo conveniebat, foris in castra hostium ad pratorium Tyranni ivit, paucis comitibus ex illo infelici Ordine Equitum. Qui cum die ac noctu semestri oppugnatione ultima ausi passique essent, & jam post universa vitæ & victoriæ amissa atque desperata subsidia, affecti continuis vigiliis, longo diuturnoque morbo, cæde, opere irrequieto exhausti viribus, arma sustinere nequirent, necessitatibus humanis, magis quam vi in ignominiosam superbissimorum hostium potestatem devenerunt. Magister cum à summa luce in maximam usque dici partem impotus impransusque sub densissima etiam pluvia & grandinum turbine diu ante pratorium expectasset, tandem lato clavo à Barbaris indutus, ad conspectum Tyranni inductus est. Ambo alter alterius intuitu & admiratione mutua attonitus, invicem sese paulisper contemplati sunt. Tum salutat primùm à Magistro, & manum suam passus osculari, sic loquutus perhibetur. Eisi merisò jureque optimo deditionis leges, quas præscripsi, irritas facere possim, scelestissimis tuis Cruciferis, ac populo Rhodio, tibiq; in primis hosti iam in fensio, à cujus merita pœna justissimum victorem nec fides, nec sacramentum flectere deberet, decrevi tamen in fontem & novissima exempla promeritum, non tantum pius esse & clemens, sed etiam liberalissimus, cui si gravissimos vitæ anteactæ errores bene agendo emendare velit, honestissimos ordines, summos Magistratus, suprema imperia in bello, in exercitu, in toga, in pace polliceor. Hac ne recuses, & præsens fortuna tibi suadet, & Christiani quorum causam meliore incæpto, quam exitu, adversus me tuendam etepisti, hanc rationem merentur. Quid enim prohibet, quin à tuis omnibus desertus & proditus, victus, in perpetuam fidem & ultro oblatam gratiam, potentissimi & benigni victoris venias? Ad hæc Liladimus: Maxime clementissime Imperator, inquit, oblatam conditionem ego præ tantis Ducibus tuis minime mereor; fors autem & merita de te mea haud talia sunt, ut refutare illam vel ausim vel debeam. Liberè tamen dicam inter arma victricia, victus ante victorem, cujus summam clementiam nunquam desperavi, cujus fidem haud sum veritus, malo aut statim amisso imperio privatum & infelicem hanc vitam amittere, aut semper ingloriam eam vivere, quam à meis transfuga potius quam victus appellari. Vincti enim fortuitum est, & à tanto victore etiam ipsi victo non prorsus pudendum; sed suos deserere & militiam mutare, ignavia & perfidia plenum duco. Solymanus admiratus cani Principis in tanta difficultate animum & modestiam, jussit dimissum à colloquio cum summa fide & satellitio Turcaico in urbem reduci ad Augustale. Singuli etiam Equites qui Magnum Magistrum suum comitati fuerant, veste coccinea donati sunt. Neque hoc officio satis se fecisse Solymanus Prudentiæ & Fortitudini Magni Magistri credidit. Die ergo quadam improviso urbem ingressus, salutato Mahumete; Magnum Magistrum reculis suis componendis intentum, invisit. Hic cum se submittere in genua, & victoris Majestatem adorare vellet, ille nullo modo id passus est. Imò motis paulisper à fronte manu dextrà infelix Imperialibus, quod reverentia genus Turcarum Reges Deo tantum, & Mahumeti exhibere solent, Magnum Magistrum Babba, hoc est, Patrem amatissimum & reverendissimum appellavit. Et infra

scripta alter alteri per interpretem loquutus est. Prior Magnus Magister Modestia, Prudentia, Magnanimitate, non minus inermis in urbe capta, quam armatus in acie esse solebat admirabilis, sic exorsus est. Si quantà audacia mihi fuit, tanta fortuna rerumque prosperarum accessio fuisset, victor potius in hac urbe quam victus essem. Verum posteaquam claram Rhodum evertere fata voluerunt, lator te mihi sorte potissimum datum esse, à quo vim acciperem & gratiam, tibi quoque inter alia multa egregia non in ultimis laudum hoc est, vicisse Rhodum & pepercisse, adjecisti hoc modo potentia tua Clementia famam, quæ neque summis mortalium spernenda est, nam per hanc solam æquales Deo æstimamur. Servabis igitur nihil dubito pacis leges, quæ dare Clementia tibi suavit; mihi accipere necessitas. Aeternum nunc exemplar Clementiæ & Virtutis Turcica ero, magis quam si statim deditionem fecissem. Perinacia modò mea, gloria & pietas tua per orbem terrarum inclaruit. Ad hæc, Mihi, inquit Tyrannus, etiam magna latitia est, quod te Deus monuerit, ut aliquando pacem, quam bellum mallet, atque hoc utinam tibi à principio placuisset, profecto à summa potentissimaque Majestate mea ad hoc tempus plura bona accepisses, quam mala perpeffus es. Quæ quod nullo odio tibi intulerim; sed sola dominandi libidine, vel hinc colligere potes, quod te tuosque in violatis corporibus, intactis fortunis hinc dimittam. Haud enim bellum gero ut divitias, ut opes comparem; sed ad gloriam, famam, immortalitatem, proelationem Imperii tendo. Est enim Regis sanguine Regum orti proprium, rapere atque invadere aliena, non quidem avaritia; sed gloriosa cupidine dominandi, cui quum obstat vicinus, armis & vi eum tollere satis habeo. Verum Tyrannus ficta omnia loquebatur, & longè aliter quam animo agitabat. Priusquam enim hunc amicum sermonem meditatus esset, Ducibus delegaverat, ut maximam oncrariam navim triremesque militiæ, & in eis Magistrum, cum Equitum catu, Constantinopolim veherent. Cujus rei non modò occultus inter Duces rumor; sed etiam inter milites publica vox erat. Quam ubi percepit Liladimus, cum Proceribus Turcarum egit, ut Imperatorem suum fidei sacramentique admonerent. Interca ipse sub noctem Christianæ circumcisionis enavigavit, urbem suam infelicissimam perfido Tyranno relinquens, cui quantum uno ab aspectu, curvatis more patrio, antrosum poplitibus equo insidentem judicare possum, nec auctoritas, nec dignitas formæ deest: statura est recta, oculis nigris paululumque trucioribus, cæterum vultu gratioso & subfusco. Anteambulabant pedites sagittarii, ore, circa suprema labra effero, pilis intortis, quos Mistacas appellant. A tergo sequebantur equis insidentes molles pueri, ministri libidinum, formâ tamen non satis venusta, & incompto nigroque capillitio ad humeros promisso. Sinistrum Tyranni latus obequitabat Farraus Præfectus ripæ Euphratis; qua minor Armenia Ciliciæ conjungitur, & etiam ultra Amanum montem in Comagenæ finibus; quibus Mesopotamia prima Hismaelis Sophi Provincia à vetere Sultanorum ditione determinatur. Adduxerat iste nocte natalis Dominici XX. millia integrorum militum, qui, cum decem aliis millibus, ripam memoratam adversus eruptiones Persarum custodierunt, dum Rhodus oppugnaretur. Quæ cum sæpe alias obfessa oppugnataque & fortissime defensa fuerit, majore vi vincente causam meliorem, ut dixi in oratione mea ad Adrianum VL. tandem

tandem anno à nato Christo XXIII. supra sesquimil-
lesimum, sub justo clypeo miserabiliter occubuit
Christiani Imperii antiqua propugnatrix, & ut in-
quit, eloquentissimus Vir F. Thomas Guichardus,

in oratione sua pro Rhodiis, ærumnosæ Græciæ præda
tectio, peregrinantium diversorium, naufragorum
portus, miserorum Asylum, languidorum Xeno-
dochium.

DE BELLO RHODIO

Liber III.

Compertum semper habui Operis præsen-
tis materiam vires meas excedere, & feli-
ciore stylo posteris tradendam esse. Verum
ut palam & in urbe Roma hominum do-
ctissimorum theatro ineptus essem, coëgit me primum
observantia Sacrorum & Nobilissimorum Equitum,
coëgerunt deinde mala mea: nam hæc pectori altius
inhærent, quam ut eorundem nulla à me mentio fiat.
Difficile quidem est silere, cum ames & doleas. Et
movebit fortè absonus atque incompertus hic plan-
ctus meus talium animos, qui qua sunt Eruditione,
bellum omnium maximum, maxima cum Eloquentia
posteris commendabunt. Quod cum multi in Ger-
mania, Italia, Hispaniis, Galliis, & in alma urbe Roma
præstare possent, cumulatissimè ut speramus, præstabit
Paulus Jovius, artis medendi, & Literaturæ cultioris
Antistes, tum Historicus in primis celebris & verus.
*Deus immortalis, quanta fide, quam gravi judicio, quo
rerum ordine, quali proprietate verborum, qua oratio-
nis facilitate describit ille, aut verius ante oculos ponit
omnium Regum, Principum, Populorum, tam in
Oriente, quam in Occidente acta, gesta, & atque utinam
facundis omnibus ingeniis placeret, quod instituerunt
doctissimus humanissimusque Jovius noster, & Petrus
Alcyonius juvenis, ingenio, eloquentia, & multiplici
rerum scientia præstantissimus, quod præclarissima &
nunquam peritura ingenii sui monumenta testantur,
Aristoteles & Galenus versi, Legatus Medices de exi-
lio, oratio elegantissima de nece Christi, ad Quirites,
funeribus item laudatio Defensorum Rhodi, quæ for-
titer scilicet fecerunt aut dixerunt, prudenter alii,
quàm quæ ipsi sentiant, vulgò tradere, profectò res hu-
manæ melius se haberent.* Sed hic est temporum
præsentium status, & optima magis optari quàm fieri
possunt. Verum ne Prologus sit prolixior fabula, Ter-
tium librum aggredior belli Rhodii. Bellum enim po-
tius quàm oppugnationem vocare libuit, quando non
tantum circa urbis nostræ mœnia; sed omnes arces
Rhodi, & aliarum insularum, quæ Rhodiorum sunt,
terrâ, marique acriter pugnatum sit. Narrabo hic igitur
paucis multa, quæ toto itinere ad aliam usque ur-
bem Equitibus & populo Rhodio contigerunt, insu-
larum, Regionum, urbium, locorum descriptione exa-
ctiori omissa. Hanc enim in appendice magis quàm
libro, tum Historia non topographia facere mihi, nec
otium, nec animus est.

Expulsi patria, laribus antiquis, affecti humanis om-
nibus incommodis, classi laceræ hyberno tempore
impositi, decem dies aspero mari & tempestuoso erra-
vimus. Appulit tandem ad Scythiam, Cretæ insulæ vi-
cum & promontorium maxima navis nostra, quæ in
ipso portu, dum sub noctem anchoras jaceret, propè
impetit, navis castellata. Hieronymi Carmonoli,
quem Ordo Equestris, quod tempore difficili Rhodo
succurrisset jure aureorum calcarum donavit, vento

pomeridiano vehementius flante, in ipsius stationis
cautes acta sædè periiit. Ibi unda maris Turca in-
clementior, cuncta quæ miseri homines secum attu-
lerant, absorbit. Reliqua classis alto & ignoto mari
jactabatur. *Johannis Bouladii* navis, postquam
Cortugoli classem evasisset, undis per laxas compages
incurrentibus ferè submersa fuit. Nihilò secundo-
ri fortuna trirèmes, quæ Magnum Magistrum porta-
bant in mari Carpatio usæ sunt: nam naufragium
propè fecerunt; sed Deo Opt. Max. rebus præter
spem succurrenti, cum duodecim aliis levioribus Cre-
tensium navigiis in portum Candiz ætæ sunt. Ea est
hodie prima Cretensium civitas in plano sita, duode-
cimo fortè ab antro Mynois milliario, verum proxi-
mior monti Idæ, qui Jovis, incunabulis, & Pætarum
carminibus famatus apprinct est. *In hac Veneti jus di-
cunt & imperant, ut reliquis omnibus insule in bibis:*
nam Creta Venerorum colonia est. Magnus Mag-
ister, omni ordine civitatis obviam procedente, la-
chrymanteque, summa cum veneratione à Dominico
Trevisano gravissimo & sapientissimo Consule exce-
pius est. Miserat hunc Senatus Venetus, dum Rhodus
obsideretur in Cretam, cum summo Imperio & classe
sexaginta trirémium viris armisque egregiè insti-
tutarum, mansit hic sacer Equitum Ordo ad inchoa-
tam usque Quadregesimam, summa cum cura & dili-
gentia mœsta negotia sua componens, classem lacer-
ram reficiens, navibus nautas imponens: nam flos
horum bello periiit, inter quos sedulo industrieque
omnia quæ vis hostium diruerat, reficiendo enitue-
runt, Petrus quidam faber nauticus Rhodiensis, &
Georgius quidam Ligur, clasie nostra, quæ tormen-
torum ictibus Rhodi acceptis, tum nautarum negli-
gentia circa urbis defensionem occupatorum, & mi-
ta unda maris lacerataque fuerat, utriusque refe-
cta, & necessario comœatu accepto, Febuario exe-
unte à Creta insula solvimus, jussu Magni Magistri, &
Nobilissimi Equitis Angli F. Guillelmi Austoni, Viri
integritate vitæ, & facilitate morum excelsissimi,
quem Proceres Antesignani maximæ, immò universæ
classi navium castellarum præfecerunt, quas ventus
& parum propitia aura, postquam vela nautæ expan-
dissent, diu in conspectu insulæ aspero mari hinc in-
de vagas retinuerunt. Tandem post longam cum
unda & ventis conflictationem, neq; ullam in insulam,
nisi parum soli niveo marmore splendentis, cœlique
amœnissimæ descensione facta, superatis Naxo vino
suo nobili, in qua etiam hodie Bacchi vetustissimum
templum cernitur, Zacyntho, Chephælenia, Sphæra-
dibus insulis, ad altum pelagus in sinum Adriaticum
æstuans pervenimus, Magno Magistro procul è con-
spectu, & à tergo relicto, qui cum trirémibus, quæ
nunquam altum pelagus tranant, & navigiis minoris
formæ semper secundum oram maritimam navigavit,
omni in loco, ad quem descendisset, cunctorum
lachry-

lachrymis, studio, officio, & humanitate, honoreque exceptus. In Corcyra verò & Gallipoli quantus sit ei publicè privatim à Magistratu, à popularibus exhibitus honor, haud facile dixerim. Sed cum omnium officiosa obsequia, atque præterea commoditatem, & commeatus recentis frequentiam, cætera malà, quæ navigantes pati necesse est, superarent, ingens morbus remiges, classiarios, sacrosque Equites invasit, cujus vis nequaquam tamen tam effrata erat, quam illius qui Insectos navibus onerariis, & affectos omnibus huminis incommodis, squalore, vomitu, fame, siti grassabatur. Hac rerum incommoditate, cibi potusque defectu factum est seminarium magnarum ægritudinum, quæ postea in Messana civitate Regni Siculi nobilissima in ora post Pelorum sita, modico interjecto freto, à Regio Calabria oppido distanti, enascentes sævè & atrociter omnes molestarunt: plurimos quibus ne hostes, nec maris tempestates nocuerunt, in aliud seculum retrulere, mihi etiam ne animam morbi vis eriperet; magis Divina clementia, quam humana res effecit. Et dum infelices exules patria & sedibus Majorum nostrorum expulsi, has calamitates & miseras in terra ignota pateremur, penè cunctis malis gravior omnibus erat mora Magni Magistri, cum enim graviora navigia tertio Idus Aprilis ad Siciliam appulissent, neque de se nuncium mitteret, nec veniret ille tertia aut quarta hebdomada post, merito omnes plurimum timere; ne cum triremibus, malè ad bellum paratis, in Asrorum potestatem venisset, qui piraticis navigiis mare Siculum apprime infestum reddunt, quidam naufragium fecisse credebant, alius classem suam pestilenti aliquo morbo infectam, non audere procedere vaticinabatur, omnia vario tumultu strepere, & ut in rebus tristibus ac dubiis fieri solet, suo quisque metu pericula sibi fingebat. Tandem ineunte mense Majo, Rhodiis etiam Messanæ inhabitatoribus omnibus lux pergrata adventu Magni Magistri orta est. Gravior tamen fuisset dies illa mortalibus, si Principem militiæ Rhodiæ triumphatorem in classe victrice & spolia hostium præferenti conspexissent. In lacero autem & morbo navigio, vixque ut à prædatoribus tolleretur, digno, ubi viderunt, nemo lachrymas continere potuit. Dici vix potest, qualis gemitus, quantusque ploratus circumfusæ undique turbæ fuerit, nemo suspiria, nemo lachrymas sponte ubertimque profluentes reprimere potuit, nisi quem dolor mutum effecerat. Et ultra promiscuæ multitudinis optimi erga Rhodios animi ista signa, amplissimus etiam honor & favor Magistro Rhodiorum exhibitus est à Primoribus Regni Siculi, & ipso Prorege Hectore Penitagello Comitum montis Leonis, Heroe natalibus, literis, Virtutè præclarissimo, qui obviis cum Johanne Lignano Archiepiscopo Messanenli Reverendissimo, & fratre suo Fabritio Penitagello Priore Baruli, cum inter ulnas humanissime exceptum & osculatum splendido comitatu multorum Nobilium virorum in urbem induxit. Venerat Fabritius hic Messanam cum bis mille expeditis peditibus in agro & ex juventute Regni Neapolitani selectis, ut Rhodum suam sublevaret. Est enim unus ex Equestri Ordine sacrorum Equitum, idque fecit sola animi sui magnitudine & Pietatis affectu, nullo Majorum suorum imperio coactus. Mandatum enim receperat tantum de commeatu & navibus parandis, quæ in re diligenter industriæque se habuit cum collega suo Carolo Joswaldo

Priore Sancti Stephani, qui non semel tantum Rhodiorum animos ad spem fidemque venturi auxilii erexit, literis missis per F. Johannem Bressolum Equitem Italicum, qui cum prælii navalis peritia etiam literas & Historiæ cognitionem conjunxit. Quin etiam nepotem charissimum Johannem Joswaldum, qui Rhodi fortiter dimicando occubuit, navicula præmisit exploratoria ad obsecros consolandos, socio F. Michaeli Peralto Equite Navarro, cujus admiranda parandi salis petrarum ars, & tormentarii pulveris faciendi dexteritas, operumque ignotorum industria Rhodiis in tempore difficillimo, magno & necessario usui fuit. Saluti autem esse non potuit rebus fessis nemine succurrente. Et *his qui succurrere voluerunt, obstitit fatum.* Ne culpam rejiciam in Adrianum VI. & Maximum Pontificem & mortuum, aut in viventem quempiam Regem vel Principem. Nam & Reges & Principes omnes, jam constat, Rhodo obsessæ benevoluisse, optasse defensoribus victoriam & triumphum, quibus ut potirentur, Carolus Quintus Imperator, inter homines Opt. Max. e Regnis suis Neapoli, Sicilia, militem, arma, commeatum decem milium ducatorum & gratis & liberè tollere permisit. E portibus sociorum, & Confederatarum gentium in Italia, naves maximas onerarias abducere. Adrianus etiam summus Pontifex quanquam summa rei nummariæ inopia premeretur, & jam Legatum cum ingenti pecunia in Ungariam misisset, ut Regnum illud in fide atque officio Christianæ Religionis contineret, procurante Nobilissimo & prudentissimo Equite Juliano à Rodolphis Antesignano Crucigerorum Capuanorum, in auxilium urbis obsessæ sex millia ducatorum erogavit, quorum loco utinam sex triremes vel vacuas Equestri Ordini concedere potuisset & voluisset. Nam arma, viros, commeatum, & cætera bello necessaria invenisset hic, & jam fortè victrix Rhodus de hoste suo triumpharet, immò hostium summum Principem (credo) in vinculis contineret. Quod ut fieret, maxime optasse non dubito Franciscum Galliarum Regem, & nomen & re ipsa Christianissimum, qui vel summi Regni Proceribus factum haud satis probantibus, & re sub ipsam tempus in insubribus parum feliciter gesta, etiam à Cæsare, & socio populo Confederatisque Regibus vim expectans, sex naves & inter eas Tremoliæ à portu suo Malsiliensi, ut his Rhodo auxiliarentur. Franci Hierosolymitani Equites solvere passus est. Quos ubi Magnus Magister Messanæ reperisset, simul cum Equitibus Hispanis & Italis auxiliariis, severo gravique Concilio indicto, causam publicè in ceteri omnium Equitum dicere, & moram expungere jussit, fuit oratio omnium & diserta & vera. Sed Nobilissimi Averni Equitis F. Johannis Lidserami longè omnium disertissima & apertissima, adeo ut singuli veritatem manibus pedibusque palpare (ut proverbio dicitur) potuerant. Missus fuerat Magistro Lidseramus hic tres propè menses ante obsidionem, cum ob alia negotia, tum ut increbescente fama belli in nos Turcaici, copias auxiliares quanto ocyus posset expediret. Sed neque ipse, nec Daucenvillus & Andugus, quorum supra feci mentionem in secundo libro, quicquam profecere: imò nec Nicolaus Huslonus Secretarius Magni Magistri, & quarta vice missus cum literis à Bartholemæo Politiano, Viro doctissimo prudentissimoque scriptis F. Antonius Boysius accensus Equitum Italicorum, Vir rebus gerendis longè accom-

accommodatissimus, qui cum Fabricio Caretano optimo & laudatissimo Principi ob fidem, industriam, diligentiamque suam semper fuerit charus, etiam ob Virtutes suas huic Magistro acceptissimus est. Postremo denique cum totius rei nostrae summa graviter periclitari inciperet, exiit ut supra dixi F. Emericus Reaux ad transmarina auxilia acceleranda. Sed cum horum omnium, nec diligentia, nec industria profuerit, *in durum atque ineluctabile fatum, cladem nostram sine cujusquam offensione rejicere possum, & merito* (ut puto) *& prudenter.* Annon fatis potius quam hominum nauticorum, vel perfidiae, vel ignorantiae ascribam? quod navis Januensis maxima, quam Faraam vocant, commeatu, armis, viris refertissima, tranquillo mari atque in ipso orae Ligusticae portu Monechio Herculisacro foede perierit? Etiam Thomas Nuport Prior Aquilarius Legionis Anglicae delectam manum sagittariorum Britannicorum & auxilium viae ignotum argenti pondus & auri Rhodum ferens, cum in ventum contrarium incidisset, vi tempestatis iterum in insulae desertum quoddam promontorium repulsus, unda maris cum omni gente sua submersus est. Et ne in omni loco fortuna, ut Juno Trojanis, Rhodiorum navigationi non adversaretur, Fratrem Antonium à S. Martino Priorem ceterioris Hispaniae, senem in armis à puero exercitatum, & Homérico Nestori similitum in piraticam classem Aetorum injecit, à quorum tormentariorum saxorum ictibus tantam vim rostrata navis sua passa est, ut penè fluctibus depressa fuerit. Similem etiam vim ab hostibus accepit navis oneraria Prioris Castellae Didaci Toletani Illustrissimi Ducis Albæ filii, digni profecto tanto Patre: nam præter egregias corporis dotes, animi quoque bonis, Justitia, Prudentia, Fortitudine egregie excultus est. Cum ergo Messanae sacri Equitum Ordo subsisteret, & pestis futurae suspicio hominum mentes jam præoccupasset, ne tanto malo miserissimi Rhodii exules post tot tantasque ærumnas suas contaminarentur, visum est patribus, locum, aëraque salubriorem inquirere. Indicto igitur hanc ob rem sacro magnoque concilio, omnium suffragiis ager Neapolitanus & amoenitate cœli & fertilitate glebæ, rerumque omnium quibus vita sustinetur cœpia aliis provinciis præstare judicabatur. Placuit igitur eò cursum dirigere. Sed Puteolani cum post Idus Julias classis nostra eò pervenisset, mandante Magistratu Neapolitano, timore contagiosæ pestis, terra nos prohibuerunt. In ruinis igitur Bajarum & specubus circumvicinis aliquandiu nos continuimus, vitam trahentes. (Missa è Neapoli & Puteolis alimonia, quam distribuit industrius Eques Narbonensis F. Johannes Bonifacius, qui hostili obsidione tribunatum militarem & diligentissime & sapientissime gessit. Verum cum suspicionem hanc vanam fuisse compertum esset, laxior annona ab urbe ad nos redit, & honor Magno Magistro à Proceribus Regni exhiberi coëptus. Carolus Lanioius rei militaris, & Regni iuste sapienterque administrati laude illustris, munera cerealibus ad Magnum Magistrum misit, postea etiam in æde Sacra Divæ Virginis ad fauces scriptæ Neapolitanæ eum honorifice excepit, cinctus ipse splendidissima & nobilissima corona Procerum Regni, atque custodibus corporis hastas præacutas gestantibus, quorum tunicis ante & retro, aquilæ Imperiales intextæ erant. Verum cum sulphurea Puteolorum gravi infuetoque odore suo multorum

capita & sanitatem læderet, & alia multæ causæ recessum suaderent, nec haberet moellus senex Regno ejectus, patria extorris, quò & salubrius & decentius confugeret, quam ad Sacrosanctam Romanam Ecclesiam, ut ejus sanctissimo tunc Antistiti Adriano VI. casus suos exponeret, unanimi suorum decore petiit Civitatem veterem, quæ in ora est maris inferi, distans ab urbe Roma trigesimo millario. Estque ibi à reverendissimo Episcopo Conquensi Hispano, summi Pontificis nomine, miræ & ingenti gratulatione exceptus, admonitus etiam, ut quam primum Pont. Max. inviseret, cum sacra militia non nisi Divum nomine è tam rabidis hostium, & perfidiæ Turcicae faucibus erepta. Cupere sanctissimum senem & Pontificem ante vitæ exitum dare Sacratissimo & Nobilissimo Ordini Equitum, & yago miserrimoque populo Rhodio, quietas sedes, urbemque mansuram. *Magnus igitur Magister* non diu cunctatus *Romam profectus est*, Sacra militiæ summo Imperio delegato Nobilissimo Equiti F. Bernhardino Arascha Præfecto maris, & olim arcis D. Petri in Caria, in qua contravim & insidias Barbarorum (dum Rhodus obsideretur) custodienda & prudenter & fortiter se habuit. Quomodo autem Magnus Magister quantoque cum splendore & ornamento Romam ad ædes ipsas Pontificis inductus sit, haud satis eleganter explicare possum homo tenuis facundia, in libello adhuc angusto. Processerat obviam, vel extra muros urbis Pontificis Maximi, ea domestica familia, induta pallis rubris, Patres purpurati, quos summa secundum Pontificem Maximum dignitas atque autoritas raro in publicum prodire sinit, familiares misit honorarios, qui ante Magnum Magistrum vecti, mulis coopertis, stragulo coccineo ad terram demisso, Minorum galeros gestabant. Hos sequebatur Archiepiscoporum, Episcoporum aliorumque Prælatorum sanctæ Romanæ Ecclesiæ, & Virorum quos aut insignis eruditio, aut vitæ autoritas commendaret, magnus numerus sanè majestate, & gravitate motum conspicuus. Ipsum autem Magnum Magistrum cingebat utrinque pedestre agmen Helveticorum custodum corporis Pontificii, ambulans passu militari, compositoque ad sonitum tympanorum, fistulæque Germanicæ, manu longa hastilia gestans, quibus ferox illa natio hostes suos in præliis confodere solet. Adfuit etiam prætoria cohors Equitum. Item Præfectus urbis cum satellitio suo, & vigiliis ministrorumque Justitiæ equestis pedestrisque turma. Hac pompa comitatuque omnium Ordinum & Magistratum urbis Romæ, dum per medias turbas hominum omnis ætatis sexus atque ordinis, qui passim ad spectaculum è vicis, domibusque sese effuderant, ille ad Vaticanum vheretur, moles Hadriani, eademque Divi Angeli arx honoris & latitiæ signum, immanes frequentissimosque bombos tormentariis machinis expressit. Postea locatus in honoratiore parte ædium, cum Sacrosancti Antistitis maximam in terris potestatem adorati supplices de more veniret, processit ei obviam aliquot passibus Adrianus VI. quanquam senex & æger & summus Pontifex. Qua in re ostendit egregie Adrianus Divinus homo, humanus Deus innatam sibi cum cæteris Virtutibus à puero Humilitatē. Equidem si Historiā liceret in panegyricum vertere, optarem hinc mihi ad Adriani laudes describendas Eloquentiā (non dico Ciceronis) quam assequi nullo modo possumus, sed F. Hyppoliti. En illi à Pénabilorū Augustiniani Declamatoris Divini verbi facundissimi: qui

qui dum defensores Rhodios vehementia orationis in praelium animaret, ipse lapide ictus exanimatus est. Persuasi enim mihi, si iustus Deus vicario suo longiores annos tribuisset, restitutum fuisse in integrum (ut verbo Jurisconsultorum utar) sacrum Hierosolymitanorum Equitum Ordinem. Quod unice apud illum procurabat popularis suus, idemque militiz Hierosolymitanz nobilissimus Eques F. Petrus Dux. Spes tamen est, imò fides certissima facta equestri Ordini, quod omnia quæ Adrianus ante diem vita ereptus omisit, Clemens VII. Pontifex optimus, laudatissimus, vel supra vota refarciat. Qui cum omni cura, industria, vigilantia, semper apud Leonem X. Pontificem Maximum ejus germanum fratrem, & Adrianum VI. militiam Rhodiam protexerit, foverit, amplificaverit, jam meritis suis, & Divina providentia adjutrice orbis & urbis imperium assequutus, eadem omni studio juvat, favore prosequitur, beneficiis accumulat. Gratias, privilegia, indulta Romanorum Pontificum antecessorum suorum, non solum novo diplomate firmavit; verum etiam sua sponte quam locupletissime auxit. Quod ut semper faciat, & inter Principes Christianos acerbissimis inter se odiis dissentientes, æternam pacem Clementia, Prudentiaque sua componat, longam & felicem vitam sanctitati suæ optemus. Philippo quoque Vlerio Liladamo de communi hoste Solymano Turcarum Tyranno, victoriam tam feli-

cem, quam olim de Gaurio Syriz, Arabiz atque Egypti Rege tulit, cum ei duas classes in sinu Issico caperet, unam factam quidem, alteram ferè fabricatam, & in Regem Lusitaniz Principesque Occidentis destinatam. Quod cum sanctissimus & prudentissimus Pontifex compertissimum habeat, nec non alias innumeras Virtutes, quibus Romæ inter Pontificatum singularis Liladamus exitit, nam Præfectus à Collegio Patrum Purpuratorum custodiz sacrorum penetralium, quibus Comitia includebantur, prudentissime mandatum sibi munus gerens, sacro Ordini fidem & diligentiam suam approbavit. Cum collegis omnibus modestè & familiariter vixit, nemini se præponens, omnes observans, nullarum partium studiosus, unde facile summam laudem sine invidia invenit. Et merito suo summo Pontifici factus est charissimus, qui in eo ornando omnia studia sua, omnem operam, curam, industriam, cogitationem, mentem denique omnem fixit, & locavit. Viterbium Ecclesiasticæ ditionis, vel primariam urbem inhabitandam concessit. Ad quem Magister, dum hæc scriberem, ut sibi venturo cuncto præpararet, F. Carolum Pipam misit præfectum agentium in rebus suis, Virum ingenio, morumque facilitate, & industria animi ad res omnes gerendas longè aptissimum. Quod cum sæpe aliàs, tum optimè in obsidione Rhodia perspexi.

F I N I S.

ACTIO MEMORABILIS
FRANCISCI AB SICCINGEN
CUM TREVIRORUM OBSIDIO, TUM EXITUS
EJUSDEM:

Barptolemæo Latomo Arlunensi Autore.

Nobilibus atque Amplissimis Viris Dominis,
JOHANNI AB MEITZENHUSEN, Præposito, ac
JACOBO AB ELTZ, Decano Majoris Ecclesie Treverensis,

BARPTOLEMÆUS LATOMUS ARLUNENSIS S. D.

Inter tot scriptorum genera, quibus humana vita indies excolitur, Viri amplissimi, haud in postremo loco hoc quoque ponendum est, per quod cum res egregie tum facta gesta que hominum memoratu digna, non ad præsentis tantum seculi cognitionem, verum etiam ad æternam posteritatis memoriam literarum monumentis propagantur. Nam siue actionis cujusdam fines, siue contemplationis studia spectaverimus, non parum fructus ex hac quoque parte dilucet, quæ & ad rerum prudentiam singularem, cum utilem tum jucundam, & ad vitæ consilia moderanda, cursusque regendos summo perferre conferre dignoscitur. Habent enim (nescio quomodo) in alieni eventus judicio vim quandam atque energiam exempla, ut libentius ea ferè vel sequantur vel omittant homines, quæ alienis periculis quasi teneant spectata. In hoc autem genere quamvis omnibus seculis non parum multi semper elaboraverunt, hitamen in primis bene meruisse censendi sunt, qui

præter compositæ orationis stylum, certissima etiam fide cuncta præstiterunt: quod potuerunt certè vel in imprimis, qui aut aliorum monumentis diligenter peruestigatis, sua adornarunt, aut ipsi rerum gestarum negotiis atque eventis interfuerunt. Ego verò cum in iisdem studiis jam diu versatus essem, quorum ratio huc maxime pertineret, omittere non potui, quin oblatâ occasione, si quid in illis profecissem, id nunc potissimum vobis & cæteris Treviris meis exhiberem. Itaque cum egregium atque ex multis penè memorabile facinus, unius hominis nec adeo magni ductu, iis temporibus accidisset, tum verò adversus eam urbem ac populum, in quo ab optimo magnificentissimoque Principe, tum aliis multis egregiis viris satis honesta conditione studia mea foverentur, existimavi haud temerè me facturum, si ea dere atque factione, quantum possem pro ingenii atque industriae meæ facultate (quam modicam in me esse intelligo) verè ac fideliter perscriberem: Quod quidem eo libentius feci, quod certior rerum cognitio præsentem mihi unà vobiscum in periculo fidelius est suffragata.

Nam quod ad stylum pertinet: alii potius judicaverint, quanquam carmine certe quam pedestri oratione agere malui, quod sic & ingenio magis conveniebat, & jucundius futurum doctis Lectoribus existimarem. Hanc itaque qualemcunque sedulitatis meæ operam, inprimis quidem Reverendissimo Archipresbitero nostro nuncupatam, cujus singulari prudentia hoc instantis belli onus discussum est, tum vobis quoque tanquam singularibus Patronis, ac ditionis hujus Trevericæ apicibus dicatam, læto ac benigno animo accipite, tum simul præstare, ne hæc tam pulchra ac laudabilia studia, quibus immortalis Virtutis gloria per infinitam posteritatis memoriam propagari gaudet, vel opem vestram aliquando vel patrocinia desiderasse videantur. Quod quidem, si senserint docti homines, & Virtuti favebunt, & similibus literarum monumentis semper gratificari studebunt. Valete ex Musæo nostro. Treveris pridie Calendas Septembris, Anno M. D. XXIII.

FRANCISCI AB SICCINGEN

Cum Trevirorum obsidio, tum
exitus ejusdem, BARPTOLEMÆO
LATOMO Arlunensi
Auctore.

JUROS canimus Proceres, sociasque bello
Agmina, Trevericos nequicquā invecitā per agros,
Tentatosque armis adiuv, pulsataque saxo
Mania, & immisos Divum penetralibus ignes;
Nec non ultrices dexterās, hostemque subactum
Excidio, & magnis quassatis viribus arces.

Tu mihi tantarum vindex clarissime rerum,
Treverici Richards gregis Pastorque, Paterque,
Quem penes arbitrium Musa, ingenique potestas
Totius ista manet, per quem conscendimus alium
Audaces Helicon, sacrosque attingimus amnes:
Annue, & hunc placido vultu dignare laborem.

Per te fracta manus, bellique repressa cruenti
Seditio est, per te flagrantem effugimus iram,
Atrocesque minas hostis, pensasque tremendum
Excidium, & populos super eventura quietos.

Bella, vel immensum tandem exarsura per orbem.
Jævo mihi jam videor grassantes cernere turmas
Irruere infestis telis, excindere muros,
Sternere conversas acies, mediamque per urbem,
Perque viasque domosque vehi, per lumina Divum:
Et multo miseram populi dare sanguine stragem,
Nec non incensas Divum convellere sedes:
Et raptos spoliare Deos, Divumque ministros
Supplicio afficere horrendo. Quis dicere cladem,
Aut tantos verba possi comprehendere luctus?
Non magis extimuit crudeles sæpe tyrannos
Expertus rubro quum decolor amne Mosella,
Crebra olim veheret mistis cum sanguine lymphis
Rictio varreolaniata cadavera ferro.

Quis furor o Proceres? qua tanti audacia læpti,
Per scelus, atque nefas, violataque fœdera rerum,
Impia fraternas amare in prælia dextrās:

Sollicitumque movere orbem, populosque quietos
Miscere infando excidio? Pius ille professus
Quem jactatis, amor fratrum: quem salibus ausis
Fortiter, & vano sceleri præceps ore?
Quid juvat hinc positus moderandum legibus orbem
Constituisse? pari terras quid fœdere jungi?
Quid pietas, quid jura valent, si crimine & armis
In quascunque ruit violentia licentia partes
Lege carens, Ducibusque perit concordia primum
Lasa suis? Tantos pone impia pone furores
Turbæ precor, moveat tuus hic te splendor aviti
Sanguinis, & veterum quæ tu monumenta parentum
Vertere sæva paras. En aspice quanta tuorum
In populos studia eniteant, pacemque tuendam,
Quanto hoc imperii culmen sudore parârini,
Parce decus tanti scelerato nominis ausu
Fœdare, & patriæ subeat Pietatis imago
Æterna, & paribus Virtutem amplectere factis,
Non his, si quis inest rebus mortalibus error,
Vindicibus tollendus erit: prudentius istud
Vulnus opem poscis, magis irritabile ferro
Crudeli. Nam te mundo Franciscelabanti
Quis Deus auxilio posuit? quis forte vocavit
Ultiorem scelerum? Pietasne? an publica rerum
Officiosa Fides? at te inæ cognita dudum
Exempla invisum faciunt, vexataque produnt
Mœnia Vangionum, Metensiaque arva procaci
Per te ultro tentata manu, tentatus & armis
Pene puer, sed nunc tanti maturrimus ultor
Hostis, & auspiciis oriens felicibus Hæssus.
Jamque quod hostili nostros quoque turbine in agros
Rupisti, & sævo cinxisti mœnia bello
Sulphura cùm flammis jaculant, nunc iudice tandem
Imperio tibi causa stetit? num recta probavit
Vindicta hæc fuit Caesar, quum signa aquilamque
Pollicitus turmis magno, sub Casare bellum
Fictio auctore paras? his scilicet optima pacem
Procuras studiis? ea sunt fraterna tuorum
Fœdera sancta, quibus rectum defendis & æquum,
Instauras lapsus mores, totumque reformas
Religionis opus? rerum o vasa cupido
Quanta movet? diro quo pectora ceca furore
Præcipit? quātos scelerum parvis improbamotus?
Tempus erat, quo sæva lues, & pessima rerum
Ambitio & nunquam satiabilis ardor habendi
Regnabant nullo cunctis discriminis terris:
Et Clerum, & Cleri Proceres, nimiumque Profanum
Vulgus, & insanis urebant omnia flammis.
Jamque per innumeros egressa licentia passus,
Cesserat ad summum, extremaque evaserat oras.
Quum magis atque magis nullo cohibenda pudore
Erescere, perque domos, per rura, per oppida late
Grassari, & nullos sibi crimina ponere fines.
Hinc tanta scelerum fraudes, hinc sæva tyrannis,
Impia seditio, & tristis cum sanguine pugna.
Quaque modo adversas miscuit odia aspera partes
Clerum inter, Proceresq, simul, nimiumque profanum
Vulgus, & incertas pariunt vexantis gentes
Schismata, fraternos bello armatura lacertos.
Namque ubi sævus amor regnandi, & dira cupido
Ecclesiæ primum Proceres invasit, & omnem
Corruptilatæ Clerum, fastusque superbo,
Imperium summus triplici diadema præsul
Obtinuit, veteri mox simplicitate remota
Autem Regna nitent: subeunt pro paupere Petri

Verriculo, & quondam modica pro Simonis æde,
Purpura, & auratis habitanda palatia testis.
Cætera pars sequitur reliquum dispersa per orbem:
Exemplumque Ducis Proceres, turbaque minores
Arripiunt: leges & mercenaria jura
Conducuntur, premitur populus, sit iniqua tyrannis
Religio, & toto pietas vilescit in orbe.
Invidia stimulat animi, morietur impia gentes
Pressura, & multos ægrè tolerata per annos
Rumpit onus, tandemque elidit in aëra pondus.

Haud aliter, scrobibus latuit quum conditus olim
Ignis, & in nullam sensit spiracula lucem,
Æstuat, & iacito premitur sub pondere, donec
Hora irabit vires, indignatusque resurgit
Claustra secans victor, patulusque effertur in auras.
Quin etiam infernis furor est immisus ab oris,
Adfectis qui bella animis ausuque paratos
Adderet: ille humeros igni candentibus alis
Ceruleos frontem colubros redimitur, & hydras
Fervidus ore gerens, & hianti pectore flammam
Industur, celerique micans secat aëra lapsu.

Est locus, aurifero qua se finitima Rheno
Belgica sub gelidos dimittunt rura Triones,
Lævum Ardenha premit sylvarum maxima, dextrum
Haud procul infusa tranquilla per ostia Mogi,
Flumina Rhenanos intermiscens fluctus
Prætereunt, viridem deinde exceptura Mosellano.
Arx valida immensis latè circumdata muris
Cernitur, adversa quondam super edita clivo,
Nomen Eberbergum dicunt, ubi strenuus armis
Ingenio Siccingiades Franciscus avito,
Martia Bellonæ proles, ingentibus ausis
(Felix Trevericos si nunquam intrasset in agros)
Sublimes patria sedes ditissime tenebat.

Hic postquam summa tandem super astitit arci
Nocte satius, tumidam, pectus, fecundaque corda
Igmbus, & multa livenis tæbe veneni
Concutitur, tristi gravia balitus exit ab ore
Vipeream ducens animam, sensusque flagrantis,
Caligant stellæ, solis sit crassior ær
Per noctem, & mixtus nebula intermicat ignis
Tartareus. Qualis quum Juppiter æthere summo
Tela parans, nigra miscet caligine flammam
Nubigenam, & totum sonitu conterret Olympum.
Sic ubi dirâ lues magnum se fudit in orbem,
Scinditur, & certas noto discrimine partes
Occupat, invisam passim mortalia pestem
Corda bibunt, imos furit exitiale per artus,
Contuliatque malum vires, & gliscit in horum.
Quinetiam sevi latè contagio morbi
Percipitur, populos circum furor unus & urbes
Corripit, extremisque orbis sentitur in oris.
Hac ubi facta, nigrum tortis de trinitibus anguem
Fortè per obscura mittit Deus ora fenestra,
Quâ Domino patula aspirabant leniter aura
Lubricus ille solo latè, & circumvagant errant
Fertur, & hinc spondam lapsu se tollit in altam
Nota viri super ora sedens, aëramque veneno
Inspirat mentem, & tacita præcordia labe
Imbuat, insanam toto illi pectore virus
Concipitur, penetratque per intima viscera sensus
Tartareus, stiriusque ingentia corpora miscet.
Prostratus ille thoro excutitur, somnoque solutus
Corripit & stratis artus, mediamque per artem
Arma vocans, ferit arma viri, ferit arma, sub altis
Invehitur testis: non hoc sine sanguine Regnum,

Tom. II,

Factus, opesque ruent, turbam ulciscamur inertem,
Ignavosque greges passim sine fruge latentes
Diripuisse juvet, tacitisque expellere lustris
Non Caesar, non Imperii cunctanda potestas
Vlla venit, premimur, premitur miserabile vulgus:
Et grave regnantem latè genus occupat orbem.
Tum vero ingentis fremitus per rura, per urbes
Semires, odium passim, indignantiæque ultro
Corda hominum, plenis en possidet omnia cellis
Annonam, censusque simul, frugesque futuras
Religio, & cunctos anni metit una labores.
Judicii gravibus Roma hinc, hinc Præfuls aula
Ingruit, ignari fraudum comprehendimur astu,
Causidici crescunt lites, nos remque animamque
Exuimur, vivos deglubit avara potestas
Sacrificæ gentis, ferro excindenda tyrannis
Ista venit, civis concurrite, currite agrestes,
Bello opus est, dædæ servilia vincula bello
Rampantur, magnique sacretur dogma Lutheri.
Haud secus indomitos immittit in aquora ventos
Æolus, & leni flatu primum unda moveri
Incipit, aurisonum stridet per inania murmur,
Et sensim vires irabit, educitque procellas
Fluctu vagas, donec crebro jam concita motu
Efferventi altè maria, & se ad sidera tollunt.
Neptunus fundo longè commotus ab imo
Tandem sentit onus, magnoque emota iridentis
Salsaruit, tumido consurgunt marmora ponto,
Ceruleusque parat concurrere fluctibus aquor.
Fortè gravi Gallo bellum obsidione movebat
Caesar, & invicti durissima claustra Masuri
Cinxerat, huc omnis Rheni delicta juvenis,
Huc latè Proceres circum, & Siccingius Heros
Venerat, unus equo longo & præstantibus armis
Conspicuis, nondum cui retro pectore virus
Exciderat, sociis inter, cognataque castra,
Sapius ad solem aut mensam, indignantiæ verba,
Invisumque genus Cleri, molestæque terris
Numina Pontificum, duræque tyrannide leges
Fallas, & intusando odium grave miscet, & iras.
Scilicet imbelles replisse ad culinaria rerum
Sacrificos, illis orbem, & moderanda teneri
Imperia, indignos se stemmata libera fasces
Perferre, & vitam misera producere sorde.
Quis stupor o Proceres, qua tanta ignavia vultus
Indigno torpore animis? ubi forsita quondam
Pectora, Germanoque oriens è sanguine virtus?
Prohne adeo servire juvas? Regumque superba
Pontificum ditione pati? nam robora nobis,
Num ferrum, dextraque valent? perumpimus? an sit
Æterna cervice jugum servile sedebit?
Degeneresque premet natos? patrumque labores,
Et partos olim proavorum munere census
Prodiga turba metet? Quin arma capeessimus? arma
Arma viri capienda monet res ista, dieique.
Libertas armis repetenda est, nulla paratos
Hora trahat, justis vitam experiamur in armis.
His Siccingiades dictis, motuque furens
Accensis jam dudum animis, calor additus, æsti
Savius irarum stimula, furor omnibus idem,
Idem animus stricto causam decernere ferro.
Nec Regnum invisum melius, nec avara rescindi
Culmina posse fremunt, passimque arma arma sodales,
Arma acienda truci bello, concordibus armis
Res eget ista. Vult stipulis quum subditus undi
Ignis agi sensum flammam, fumoque sepulchris

L 1

Æstuat

*Æstuat, ignavis donec fugit humor aristas.
Tum si forte noto, volucrivé citatus ab Euro
Æolios sensu fluctus, ferrique secundum
Audet iter, rapidis circum nemora omnia flammis
Corripit, & toto flagrant incendia cælo.
Sic ubi dira lues tristi manaverat ore,
Imbutosque alie sensus penetrat, & inter
Murmura cæca latens, tacitoque agitata furore
Traxerat insani contagia noxia morbi:
Audaces tandem manifesta licentia voces
Rupit, & indomitum jam late effervere viris,
Arduosque cedere minas, irasque tumentes,
Et penitus tristes rerum portendere motus.*

*Sic igitur longè vires radicibus actis
Auxerat, & belli passim secreta latebant
Consilia, obscura quum murmure fama canebat
Nescio quid dirum populis, motusque ferebat
Non bene iusta novos, tandem perstrinxit & aures
Curve Mosella suas, & te magis omnibus unum
Visi monere scelus te contra, & sevia parari
Prælia, Franciscum malefidas ducere turmas,
Motaque difficili Germanica castra Masuro,
Ambiguo quamvis animi rumore lababant,
Nec manifesta fides (quis enim comprehendere tantum
Posse nefas animos hominum, aut mortalia speres
Pectora) nos bello tamen haud neglecta paramus,
Seu quacunque viris, seu qua fore commoda muris
Forterati, campum sylvæ nudamus opaca,
Arboribus late cæsis, quò tenderet altis
Prospetus longè pinus, neu tegmine quo se
Surriperet nobis, aut mœnia falleret hostis.
Extemplo ingentem sylvam durissimaque annis
Robora, multiplici circum prostrata fragore
Cadimus, & fructu nequicquam orbamus agresti
Fraudatam victu plebem, tennesque colonos
Verrimus, aequalisque per omnia sternimus agrum.
Et campus liber, vacuoque sub ætheris axe
Area conspicitur, nec jam se subit abis ullus
Agricola, aut horti fodiens olera annua fessor.*

*Irritus iste timor tamen, atque ea vana recessis
Cura mali, neque enim res integra stabat, operis
Consiliis malefida lues dum nititur omnem
Fortè parare viam sceleri, & conducere firmum
Præsidium, ac iustas in prælia maxima vires.*

*Haud ignota manenti arvis vicina Tribotum
Mœnia, Landoim patrio cognomine dicunt
Indigene, hic tantis opportunissima rebus
Visa loci statio, & nullus remoranda periculis
Concilia, huc ergo turba undique conscia certo
Conveniunt: facti dædior Sickingius ipse
In primis, Venningiadesque, & clarus equestris
Nominis Sielrapes, & Nigroburgia proles:
Quin & Johannes Braubacchius, & generosi
Vangionum quondam Talbergi sanguinis unus.
Et tu Flerfshemi, juncto cum Falcoliano.
Quemque lupi dictum de nomine Turcia, quemque
Clara domus genuit Vindeccia, tuque furens
Addite causa malo studiis flagrantibus Hiligen,
Trevericis inhians opibus, prædaque rapaci.
Et plures, quorum nequit aspera nomina plane
Musa latina loqui, quin hos quoque dicere nobis
Qualicumque sono, verbis que negantibus audax
Cura fuit, vocemque hoc sine Thalia repressit:*

*Sic ubi convenimus, medios Sickingius inter
Astitit, & tales iterum citæ ordine voces.
Germani Proceres liberrima stemmata, quæ vos*

*Rerum cura graves, sedæantique onera ardua vestra
Indignanda humeris, & non tolerabile sevia
Conditione jugum, memores semente tenetis,
Jam pridem totis studiis, animoque fideli
Reitulumus: rapidis ut scilicet acta tyrannis
Nobilitas, passim grassante libidine Cleri
Serviat, & duri ferat aspera culmina Regni.
Tum vero ut possit reparari, ac pristina reddi
Libertas, aut qua pateat via fortibus ausis
Edidimus, nec adhuc casu mutatus ab ullo,
Una eademque premo nullis vertenda periculis
Vota: mihi studiis vestris, ausoque fideli
Tantum opus, his stabit vitæ trahamus inertem
Perpetuo, aut meritis annisque opibus fruamur.
Quin agite, & paribus mecum contendite votis,
Et firmos durate animos, urgete secundum
Proposita Virtutis iter, nec terreat ullus,
Pectora dura labor, nunquam hac sine Numine nobis
Cœpta cadent, animis tantum, & concordibus ausis
Tendite, successus spondet fortuna secundos.
Quinetiam certis ut eant hæc omnia nobis
Auspiciis, tum qua sit iusti occasio belli
Percipite, & propius nostram nunc discite mentem:*

*Judicia ac leges primum abruptemus iniquas,
Invisumque forum frustrabimur omne, nec ullam
Externi arbitrii, vim formidabimus: ipsi
Nos inter leges sociis, ac jura feremus.
Tum quicumque ausus nostris obsistere jussis,
Aut socium violare iuram, communibus armis
Ille petendus erit, bellumque movebimus æquum
Pro sociis socii, iustissimaque arma geremus.
Quoque magis certo maneat hæc omnia nunc,
Nec qua labet male tuta fides, aut ulla vacillare
Concilia, haud dubiis pangantur fœdera dextris:
Communi statura malo, statura saluti
Corpora, quascunque in partes fortuna vocarit,
Omnibus una salus, eademque pericula sunt
Omnibus, & nullis cedat concordia fatis.
Hæc ubi dicta, simul cunctis assensere, probantque
Consilia, oblatis animis, opibusque parati
In quascunque velis jurare, & cedere Leges.
Ergo sacrum iusto fertur de more volumen,
Fortia verba Dei, nostræque oracula salutis,
Per quas fas nulli jurare & fallere Numen
Æthereum, vana aut si quem per jura lingua
Fortè notant, iustas offensus vindicis iras
Expectans, vitam hic infami transigit ævo.
Huc positis ergo digitis in mutua jurant
Fœdera, testatis superos, & conscia cæli
Nomina, proposito nunquam desistere cœpto
Bis tribus annorum spatii: dum fortibus ausis
Et Virtute viri summa, multoque labore
Sistat adoptata causam fors ultima meta.
Tum vero sceleri ductor Sickingius Heros
Præficitur, casus belli motusque futuros
Qui regat, & tante subeat fastigia sortis.*

*Ergo ubi firma fides, mansuraque fœdera primum
Constiterant, ruptis manifesta licentia fersur
Carceribus, cupidosque audacius exis in actus.
Spornitur Imperii vis cuncta, omnisque potestas.
Victa furore jaces, nec habent sua pondera Leges.
Quærantur bello causa, gratisque lacescit
Turba procax summos Proceres, captatque lacescit
Inque vicem lites, animosæque jurgia sentas,
Et nocuisse velis, tamen & nocuisse videri
Dissimulat, spernit Leges, queriturque negatas:*

Juraq; Pontificum, molestaq; Numina terris
 Accusat, dirasq; graves, minitantiaque orcum
 Fulmina bullarum miseram vexantia plebem.
 Quin etiam oppressos populos oppressaque Clero
 Stemmata prisca patrum, seque ima sorte teneri.
 Ipse autem in primis odio Sickingius acri,
 Et furis scelerum, & flammis agitatus iniquis,
 Trevericis inhians, opibus, pulchroque Mosella
 Imperio, sceleri multis ambagibus ansam
 Quarit: offendique velit, culpamque pacisci
 Trevericam, & stultos mercari Prasulis actus.

Fortè Mosellanum Domino sub Prasule civem
 Treverico, raptum patria interceperat hostis
 Perfidus, abductumque alta servabat in arce;
 Aurum pro vita extorquens, & carcere sevo
 Nocte fameque domans, donec sese amulus ultro
 Sponsorem Sickingiades (ut fama) vademque
 Composito statuit, pietatis imagine falsa
 Instructus, si fortè viam, si semina belli
 Excitet, & primos accendat litibus ignes,
 Ille ubi dimissus, lachrymis & supplice vultu
 Crudelis ausus & facta indigna tyranni
 Commemorat, Dominique fidem testatur, opemque
 Principis implorat iusti, sacrataque Legum
 Prasidia, & supplex patria & civilia civis:
 Jura vocat, miserique implet conquestibus aulam.
 Moesti animi casu indigno populusque Patresque
 Facta infanda fremunt, quin & Gryphonius Heros
 Cunctam movens animo, & tacito subeunte dolore
 Insonem vetat ire reum, sistitque nefando
 Arbitrio (neque enim fas ponere jura latroni,
 Aus sancire fidem capto, nisi libera mentem
 Religio verè pariter cum murmure lingua
 Constringat) simul insidia sponoris avari
 Officiumque subit suspectum, & nota patescunt
 Consilia; Imperii fuscis, sanctumque tribunal
 Caesaris, augustoque appellat nomine leges.
 Jamque dies aderat, frustratus debita sponsor
 Jura petit, queritur, promissaque vana fidemque
 Accusat, sistitque reum, & se pignore solvi
 Postulat, aut fonti si qua excusatio capto
 Judicium sociale dari, neque ante tribunal
 Caesaris, externove sibi fas iudice posci.
 Perstat in Augusto sententia Cesare contra
 Principis, externoque negat se jure teneri.
 Dissidii crescit lis prospera, vota secundant.
 Ductori Sickingiade: premit amulus ansam.
 Questosque aditus, & avari incendia belli
 Suscitât, arsurus immensis cladibus ignes.
 Ergo omnis circum socios & consiliâ late
 Agmina conscribit, remq; omnem ex orâne pandens,
 Trevericamque fidem & per jura crimina gentis
 Accusat, fastusque graves, tumidumque superbi
 Prasulis imperium, contemptaque jura, pinmq;e
 Libertatis opus, socialia fœdera summo
 Tentari arbitrio vastaque tyrannide carpi
 Pontificum, simul arma viri, monet, arma rebelles
 Sacrificos contra viridemque gerenda Mosellam
 Expediant, ultura nefas, ultura vetustos
 Trebeta muros & Prasulis acta superbi.
 Extemplo ingentem numerum viresque potentes
 Contrahit, audaces animis & robore turmas.
 Quos Rhenus, quos Mogus alunt, & Rhetica tellus
 Hercyniaq; latus sylva, Rogesique recessus,
 Et longè Alsaticis posita sub collibus urbes.
 Ardennæque nemus, nec non malè amica Triborum

Tom. II.

Mœnia, tuque prociæ aliena in prœlia Gallo
 Germanas miscens turmas animosque feroces,
 Huc malè pacatio (ut perhibent) transcripte Roberto,
 Instruitur bello numerus, machinaque parantur
 Armorum, instrumenta graves jaculantia massas,
 Aut solido ære globos, aut mixtas sulphure flammæ,
 Urendis testis aptissima, subque ruendis
 Mœnibus, immanes scalæ, duræque bipennes,
 Sarcula, ferratæque sudæ, uncique rapaces,
 Et quicquid Martem capiendas sistit ad urbes.
 Quin etiam innumera pedumque equitumque cohortes,
 Spicula longa manu, vibrantesque arte sarissæ:
 Quas inter medius pulchris Sickingius armis
 Celsus equo insigni, & galea de more comanti
 Pernicibus circumsummo de vertice plumis,
 Horrentemque pilis clypeum suspenderat armis,
 Strinxerat & veruto latus, & spumantia læva
 Frena regens, dextra nodosa pondera clava
 Urgebat, gemini cui corpora chara parentes
 Stipabant nati pariter præstantibus armis,
 Et Virtute pares, paribusque in prælia dextris:
 Altera pars fama noto Guilhelmus abortu
 Archimontiana Comitum de gente creatus,
 Prisca virum soboles: quanquam infelicibus ausis
 Degenerem frustrata domum, frustrata parentes
 Antiquos, stulto contraxit crimine culpam,
 Interea levibus fertur super æthera pennis
 Fama, minas iterum & tristissima bella Mosella
 Ambiguo terrore canens, ingentia cogi
 Agmina Francisco rerum auctore, potentum,
 Nobilium immensamque manum, bellique phalanges,
 Incertum quo tendat onus, cui dira minentur
 Prælia, quem possant tanti molimina Martis,
 Armaque, bombardæque graves, turmaque frequentes
 Trevaricos campos tamen, & Sarranica rura
 Jactari, plenosque lares, & opima Deorum
 Limina, suspectas fert impia fama sub aures.
 Hic primam trepidare metu, tantisque moveri
 Armorum indicibus, tamen & subit ira protervum
 Si qua fata ferant ulcisci, & viribus hostem
 Aut prohibere solo, aut defendere mœniadextris.
 Vix ea mota animis populi, quum nuncius alta
 Missus Eberbergi sede atq; hostilibus oris
 Fert bellum, & Domini notas ad Principis aures
 Talia jussa refert: pro damno & fraude nocenti,
 Pro jure erepto, proque impietate, gravique
 Imperio in Proceres, ulticis vindictis iras
 Ferrum agris, flammæque truces, cædemq; paratam
 Civibus, & raptis hostilia funera terris
 Indico, & certum Prasul tibi nuncio bellum.

Antonius stupuere animis, populusq; Patresq;
 Facta indigna fremunt, primumq; hic credita fama
 Vox neglecta prius, modo ubi certissima tanti
 Nunquam ante expectata mali præsentia murdos
 Pene premit, sardeque oculis se subjicit urbis.

Ipse autem ingenti curarum pondere Princeps
 Cuncta movens animo vigili, crudelia secum
 Bella gemit, tristesque minas, hostemque superbum,
 Et duos populi casus, tenuetque colonos.
 Vos o testor, ait, Ter maxima Numina sedis
 Trevericæ, quibus his olim considerare terris,
 Et sanctos habitare lares, urbemque sacratam
 Cura fuit, nullam immeritis agnoscere culpam,
 Nil nocuisse viris, non ulla fraude teneri:
 Si vos, si meritis faciles veneramur honore,
 Et pia hæc foci damus, & celebramus ad aras,

L. 3

Grude.

Crudeles vestris avertisse sedibus ausus
 Sacrilegas prohibete manus, defendite muros
 Urbis, & invisum propellite moenibus hostem.
 Nox erat, & terris animalia cuncta silebant,
 Ecce viro in somnis species angusta Deorum
 Visa est ante oculos (ut fama) aflare jacenti,
 Ambo senes, ambo venerando vertice culmen
 Pontificale stola pariter candente gerentes,
 Tum sic affari, & curas his demere diis:
 Fide animo Praesul, vanumque hunc mitte timorem
 Richarde, en superis missi tibi sedibus, ipse
 Claviger aethera, cistos fidissimus arcus:
 Et qui Trevericos longavo errore penates
 Eripuit, primusque Deum monstravit, & alma
 Lucis iter, vestra quondam hic Maternus in ede
 Conditus, huic animam claris postquam intulit astris,
 Hasti tibi mansuras sedes narramus & urbem
 Incolumem, tibi servabunt populumque laresque
 Numina magna Deum praesentia, nec cadet ullum
 Hac de gente caput, quamvis immania circum
 Undique tela, viros, muris immissa sonabunt.
 Tu modo ne dubita perstare, & fidere iussis:
 Ipse prius magnum quam sol circumferat orbem
 Hostiles arces & tellus ardere videbis,
 Diripiesque domos, capivaeque corpora duces.
 Nec prius abssites, patrias quam victor adoras
 Aeternam populus pacem cum laude reportes.
 Proxima lux oriens radis lustraverat orbem,
 Concilium de more Patrum dignissimus Heros
 Convocat, & placido sic deinde affatur ab ore:
 Treverici Proceres, certissima cura Deorum,
 Immineat quantus nostris penatibus hostis
 Fama incerta prius; sed nunc quoque nuncius alia
 Missus Eberbergi sede, atque hostilibus oris
 Infando terrore tulit, quin saeva propinquant
 Agmina, Trevericos mox invasura penates.
 Sed mihi praesentes, colimus qua Numina, Divi
 Auxilium certum pressis caelestiaque arma
 Polliciti, magnis iussi confidere Divis,
 Firmemus muros, hostique obstare paremus.
 Venturo, dextrisque urbem servemus & armis:
 Hanc si deserimus sedem, simul omne Mosella
 Imperium, lateque patens finitimus orbis
 Occiderit: durate animos, maestumque timorem
 Mittite, nemo Deos unquam oppugnavit inuitos.
 Pro nobis stabunt Superi, gratisque favebunt
 Sedibus, & sanctam Deus ipse tuebitur urbem.
 His dictis erecti animi curaque remota,
 Scribuntur bello Proceres, subitoque paratur
 Haud immensa manus (neq. enim mora tanta dabatur)
 Quos Sarra vicinus ager, quos curva Mosella
 Ripa dedit, longis positaeque ambagibus urbes.
 Nos virio, interea muros urbemque labore
 Munimus, vastosque agimus telluris acervos
 Et trabibus laevis insertis, valloque rigenti
 Obstruimus portarum aditus, & robora crebro
 Duramus firmos postes, machinaeque globosque
 Pulvereaque paramus opes, & turribus altis
 Inferimus, subeunt operaque puerique puellaque,
 Officiisque vacat tota plebs omnis in urbe:
 Ipse etiam turres lustrans & moenia Princeps
 Circuit, invigilansque operis cuncta ordine curat.
 Partitur turmas, & quae sua cuique tenenda
 Sit statio, qua cura operum partesque laborum
 Designat, strepitus circum undique & undique motus
 Auditur. Qualis mediis quum fluctibus atra

Tempestas caelo, navis provisa minati,
 Illi remigio vires navaliaque arma
 Expediunt, cogunt vela, & moderantur in auris:
 Remorumque vices crebris considere transtris
 Accingunt, validumque parant certare laborem.
 Ipse gubernator puppi stans celsus in altis
 Sidereas lustrat sedes, totumque pererrat
 Luminibus caeli spatium, ventosque sonantes
 Explorat, signatque polos, motusque futuros
 Prospicit, & dubii cavet atra pericula ponti.
 Talibus intentis studiis quum sevis haberet
 Nocte dieque labor mediis in sinibus hostem.
 Ecce ferunt ferroque agros flammisque cruentis
 Vastari, & plenos hostili milite campos:
 Necnon & divi capta oppida Vandalini,
 Direptasque Dei sedes, penitusque subactum
 Praesidium, letam tota de gente cohortem
 Nobilium, quos huc primum ut belli ingruit horror
 Miserat auxilio & nimis inconsulta locarat,
 Cura patrum contra quamvis sententia ferret
 Principis, at puribus Virtus male credita muris,
 Tormentis gravibus, tormentorumque potenti
 Expugnata manu, violento cedere Marti
 In quascunque etiam paelli descendere leges
 Iussa, prius summo quam se male cauta furoris
 Et tristi, infando exilio committeret, ausu.
 Ergo hic capta Virum fortissima corpora, quorum
 Vix fuit in populo Virius praestantior omni,
 Sive armis conferre manum, Martemque cedere,
 Et campo versare equitem, seu tuta viaram
 Explorare, doloque hostilem avertere pradam.
 Hic iterum trepidare metu, totamque per urbem
 Mobile turbare vulgus, nec fidere claustris.
 Murorum, & dubia ferri formidine mentes.
 Convehitur toto quicquid servabat in agro
 Annuus agricola labor, & vindemia longa.
 Frumenti via magna armentorumque vagantibus
 Et quicquid circum plenis Caenobia cellis
 Condiderant, ruptis patulas profertur in auras
 Carceribus, migransque fugit praeda omnis in urbem.
 Tempus erat gravidis coquitur cum missis in agris,
 Findebatque diem spatis prope Lucifer aquis
 Astra claro properans se virginis astro
 Condere, natalem toto celebrabat in orbe
 Solennes Christi populus genitricis ad aras.
 Nec dum Phoebus equis medium conscenderat axem,
 Et calido siccas lustrabat fidere terras.
 Ecce propinquantem celsis emoenibus hostem
 Prospicimus, longoque migrantes agmine turmas.
 Auditur longe sonitus, resonantque per auras
 Concava terribili gemitantia tympana bombo.
 Haud aliter ruptis campo deferretur aperto
 Aggeribus creber collectis imbris amnis,
 Subiectosque everit agros, stermitque labores
 Ruris, & insano tota trahit impete villas.
 Tum forte annosam medio silivite sylvam
 Offendit, rapido aggreditur durissima fluctu
 Robora, praeceptis & circumfunditur undis,
 Alis illa solo circum radicibus actis
 Stas solido fundata pede, & censea moles
 Excipit adversas tenuisque obnixta procellas,
 Sic ubi vicinis properarat moenibus urbis
 Ingenti terrore acies diffusa repente
 Subiectum complet campum, crebroque redursas,
 Suspectos tentans aditus, & moenia circum
 Obvehitur, nos contra armis intendere & hosti

Præcipiti, quâ parte parent considerare, & optent
Tormentis machinisq; locum, simul agmine cuncti.
Astare intrepido, & seivum deponere Martem.

Ipse ego qui placidis fueram sacer ante Camænis
Tranquilla pacis studiorum cultor & oti;
Non ulla experiri: bella aut Mavortia Regna,
Exceptis vatim ingenii, clarisq; loquentum
Librorum pugnis, horrendo corpora ferro
Accingor, veteremq; sitis atq; rubigine multa,
Ære gravis triplici qui forte, thoraca, jacebat
Sub pedibus neglectum, ovans rapio, armaq; nactus
Insueis suspendo humeris, pectusq; latiq;
Astringor lamina horrenti, & seivum implico dextrâ
Mucronem rigidoq; tegi (quis crederet) ausus
Ære caput, medius turmarum immisceor: ardens
Agminibus, juvat astare atq; audire frequentes
Armorum crepitus bombardarumq; fragores.
Stat ferro servare animam, patresq; tueri
Hospita tecta focos, aut una occumbere leitho.
Tanta animo belli flamma Martisq; cupido.

Interea clauso noctem ducebat Olympo
Vesper: & occiduum sol aureum abditur undis.
Excubias circum muris agitantur, & aqua
Partimur statione viros, data tessera passim
Secretorum ore volat, noctisq; per umbram
Incedunt armata acies, tacitoq; sub axe
Arma utring; silent, donec clare emicat ortu
Lucifer, & solito lustrantur lumine terra,
Tum subito horrissono tormenta elisi fragore
Audires, murosq; quati, quâ læva sub ortum
Vicinum Martis spectat, plaga subdita collem.
Hic nos contra iidem telis instare frequentes,
Et Martem miscere truce, gemit horridus aether,
Et crebris resonant reboantis ictibus aures:
Pelluntur statione hostes gravibusq; relictis
(Sive dolo, ut perhibent, seu vi teluq; coacti)
Tormentis, ceduntq; loco, ne ferre ruentium
Massarum jacula ulla valent: nos omnia muris
Signamus, prædamq; viris hortamur agendam:
Est urbe egressus secreto pervius usq;
Angustaq; fores, & parva limina porta:
Hac primum, ut certis sententia constitit ausis,
Direptis subito aggeribus, valloq; revulso
Bis tria dena virum præstantia corpora furim
Mittimus, hi spoliis exemplo immanesq; columnas
Invadunt, raptum casis custodibus, & jam
Innexis collo vinculis avellere campo
Immensam aggressi multo certamine molem.
Ecce hæret dura pondus tellure revinctum
Roboribus longe inmissis, nec vasta resolvit
Corpora humo possunt, ulla aut virtute moveri.
Exoritur clamor trepidis cava tympana castris
Dant signum, toto agglomerans procul undiq; campo
Turba adversa ruit, nostris corrumpere saltim
Immanes visum aut subito exarmare chylindros.
Ergo quâ tenui committitur ignis hiatus
Pulveream rapiens flammam, clausasq; sub aluo
Luctanti accendens vires, dum victa furens
Impete claustrâ globum tennes jaculantur in auras,
Præduros ferri violentes acumine clavos
Infigunt, crebrisq; incidunt ictibus: inde
Hostili properante globo, circumq; ruenie
Mature cedunt numero, portusq; recepti
Incolomes iterum muris sistuntur amicis.
Postera lux hostem indignantem animoq; furentem
Nequicquam castris tenuit, dum forte retracts

Tom. II,

Vix nocte obscura multo sudore dracones
Restituit, duroq; cavat latera area ferro
Difficiles terebrans costas, simul altera reddit
Optata ad murum statione sedilia, namq; hic
Qua gelidum noctis spectat, nigra porta sub axem
Exemplo egressis urbe antiquissima Divum
Templa patent, medio maris circumdata campo,
Regia Constantini olim, nunc religioſa
Claustra virum, & pingui Cænobia maxima cenſu
Felix Maxmini requies magniq; Niceri
Et plusquam felix, si nunquam bella tulissent,
Sacrilegas Divum templis immittere flammâ
Hic demum tutas optat turba impia sedes,
Difficilem exscindens murum, latoq; fenestras
Ore cavans, patet adversa quâ proxima urbi
Conjectu, machinisq; viam molitur, & apertum
Secura statione locum, dein proxima cælo
Exoritur tenebris ut primum aurora fugatis
Emicuit, vastos renovato Marte fragores
Rursum exaudiri cælo, alternosq; ruentium
Massarum crepitus, vacuas stridere per auras,
Adversasq; peti turres, & fulmine crebro
Mœnia dura quat, nigrescunt nubibus aures,
Sub pedibusq; solum tremuit, & tecta ardua nutant
Turris fraga pulsata manu: contra eminus instans
Trevericus miles certamina turribus altis
Immiscet, geminatq; vices, Martemq; furentem
Duplicit, & nullis detrectat prælia telis.
Haud aliter tumidis consurgunt fluctibus unda
Tempestate alta, & feruunt freta mota procella
Horrissona, frevet medio & convolvitur æstu
Neptunus, viresq; suas tumidum excitat æquor:
Aut quæm nubigenis confluent ictibus aura
Sublimi cæli spatio, flammâq; sonumq;
Commiscet nocte horrenda, tonitruq; frequenti
Aut Athor aut Rhodopem circum, aut saxa ardua Tauri
Murmura vasta raiunt, crebro exterrita motu
Desertos nemorum lucos, imosq; recessus
Sylvarum, rursum ingentes molimur æceruos,
Aggerimusq; solum numero, & quacumq; ruina
Parie datur, multo adnixi varioq; labore
Obstruimus, vasti solido stant aggere corbes
Conferunt terra' oppleti, & sine pondere crebros
Excipiunt ictus, & inania tela retundunt.
Fervet opus, tumuliq; propè altera mœnia surgunt,
Intentusq; labor vario circumstrepit ausu.
Pars fodunt, pars terga oneri summittere certant.
Subvolvunt alii manibus prægrandia clivo
Tormenta, aut vinculis immania pondera ducunt.
Nec muris tantum instamus, pugnasq; viresq;
Ingerimus, quin templa Deum sedesq; sacræ
(Mutendis si qua apta patent tecta ardua telis)
Indomitum accipiunt Martem, crebroq; volutant
Ferrea missilium vacuas protul acla per auras
Pondera, vix castris tegitur saepe abditus hostis.
Nec muri vim ferre valent, penitusq; vetusto
Concretus paries saxo densissima cecunt
Robora, nec latebris quisquam est securus in insis.
Aut patulo fidens audet se credere campo.

His consumpta dies, verum atræ crepusculâ primum
Ut tenebris claudere polim, stridere per umbras
Sublimi cæli tractu, & dare limite sulcum
Accensos multo igne globos flammâq; vires
Sulphureas, mœnâq; malum insuperabile sissi
Manibus, & subito comprehendere tecta furore.
Horrendum aspectu & dictu mirabile monstrum,

L +

Ter

Tormento elisum magno, jactumq; per auras
 Ethereas, piceam multo cum sulphure flammam
 Viribus accensum propriis motuq; volanti
 Ducebat, longeque sonans per inania tractu
 Pendula signabat medio vestigia caelo.
 Tum neq; fluminibus vis sava ullisq; sedari
 Aut minus poterat lymphis, media ardet in unda
 Diraelues, Stygis quisquis primum exiulit umbris,
 Jamque dies, alterque dies procefferat hosti
 Nequicquam argenti, & lux quinta reviserat orbem,
 Sollicitusq; minus Trevir secunda tenebat
 Mœnia; duratisq; animis fidebat & armis.
 Plurimus adversa collis latus aspiciat urbis,
 Paulatim molli subiecta ad mœnia clivo
 Descendens, crebris longo ordine constitit urvis.
 In medio tumuli supremo vertice moles
 Apparet, surgensq; brevi circum agmine gibbus.
 Trebeta antiqui perhibent monumenta parentis,
 Autorisq; loci quondam venerabile bustum.
 Proxima secla tamen patri sacrasse Gradivo
 Famam refert, dictumq; Dei cognomine campum
 Vicinum, veteres quâ mons nunc aspiciat ades.
 Huc postquam frustra pulsatis mœnibus hostis
 Senserat invictos aditus, tempusq; trahebat,
 Subducit machinas, tormentaq; grandia tollit
 In sublime loci, rursum & nova praelia tentat.
 Nam medio adversi incessens à culmine montis
 Tecta domosq; petit, subiectisq; eminus arces
 Fulmine perstringit crebro, & icla horrida muris
 Ingerit, infestatq; lares, crebrisq; laborat
 Fœneribus terrere animos in morte labantes;
 Si quo forte metu trepidantia pectora vulgi
 Succumbant summo in casu, populumq; furentem
 Turbida seditio dirimat, certissima rerum
 Pernicies, dandisq; malum exitiale ruinis.
 Quinetiam blandis vulgum mutabile scriptis
 Sollicitat, jaculisq; leves traus mœnia chartas
 In medios spargit vicos, turbasq; frequentes:
 Accipiant portis se, & dedita mœnia pandant,
 Invisumq; genus Cleri cum Præsule tradant,
 Incolumi mansura statu murosque laresque,
 Et gentem antiqua sub libertate tenendam.
 Sed neque pollicitis, ullo aut terrore moveri
 Pectora fida queunt, casusque paratus in omnes
 Perstat in immoto cum Principe robore Trevir.

Nox aderat, tenebrisque diem convolverat aëris,
 Indito hostili moniti, atque minacibus ausis,
 Excubiis rursum & solitis intendimus armis;
 Præsidioque vias munimus, & ordine circum
 Digerimus statione viros, tutasque locamus
 Turribus ac muris vires: nudo ipse sub axe
 Sollicitus rerum Princeps media excubat urbe
 Auxilio fidens Superum, quin promptius & armis
 In quasunque vocent belli discrimina partes,
 Communes tentare vices urbemque cadentem
 Ulcisci, & nullos stat detrectare labores.
 Sic socii, sic tota cohors fido agmine circum
 Ingens Nobilium numerus, stipataque Cleri
 Haud spernenda manus totam collecta per urbem
 Intrepidis durata animis, horrentia gestans
 Arma humeris, striduloque rigentia spicula ferro,
 Nodosa vè fides, lato aut mucrone bipennes.
 Hipromptio adsistunt cœtu, Martemque furentem
 Expectant animis certi aut depellere muris
 Vim seivam, aut uno pariter succumbere letho.
 Jamque dies iterum solito processit ab ortu,

Securusq; mali muros servabat, & urbem
 Incolumem Trevir, fractus conatibus hostis.
 Instantiq; metu, & rerum molimine fessus.
 Namq; manum audierat bello properare potentem
 Auxiliisq; venire Viri, quam nobilis Hestus
 Quamq; Palatinus Princeps misisset ab oris.
 Diffidit capius tandem, votiq; supremum
 Tentat iter, vellet nunquam tetigisse Mosella,
 Infelicis agrum, stultiq; pigerq; pudetq;
 Consilii, nequeat si duram excindere gentem,
 Invisosq; haurire lares, visiliq; potiri
 Trevericis opibus, totamq; avertere pradam.
 At quota pars saltem cedat, tantumq; trahatur
 De cumulo, quo damna levat sumptusq; reponat.
 Ergo subornatis intercessoribus auro
 Vendendam pacem mercandaq; fœdera ponit
 Obsessis, frustra quæ postquam est urbe recepta
 Officiosa nimis Legatio, notaq; gessit
 Mandata, & furdas nequicquam Principis aures
 Sollicitans, causam studio tentavit inanis.
 Extemplo fracta & concussa robore mentes,
 Invisisq; virorum animis spem protinus omnem
 Articulo in summo refecat Siccingius, iram
 Indigno sub corde premens, quin damnat & odit
 Invisam gentis sedem nomenq; Mosella
 Devovet, insausisq; parat discedere terris.
 Nec tamen absistit sceleri, fœvog; furore
 Parcius, & stimulis durarum agitatus amaris,
 Vastatas Divum sedes, pollutaq; castris
 Limina subiectis tendens exurere flammis.
 Sacreilegos templis ignes aditq; vetustis
 Ingerit, & sacros ausus temerare penates
 Augustam facibus laniat crudelibus ædem.
 Prospicimus muris, ex toto incendia campo
 Voluntur, feruet medio Maximinus in igne
 Divorum hospitium antiquum, sanctissima sedes
 Extemplo borrescit nigra caligne cœlum.
 Consurgit cumulo fumus, super æthera flamma
 Tolluntur, visu horrendum & miserabile dictu,
 Subsides in cineres, & campo sternitur æquo
 Tot seclis Augusta domus, venerandaq; Divum
 Magnorum requies, penetrant media omnia flamma.
 Nec tua te quondam defendit magne Niceti,
 Nec sua Maximinum pietas, calet ima sacra
 Cisterna hospitii, sanctis ubi carmina verbis
 Divinosq; sacro versus Athanasius ore
 Edidit exilio profugus, dum perfidus olim
 Arrius insano suspensas Dogmate gentes
 Turbaret: terris quin scilicet ipsa sub imis.
 Frigida busta tepent, meumq; recentibus addi
 Antiqui cineres flammis, tandemq; subire
 Quem semel effugere rogam, sic maxima tristi
 Succumbunt casu Cœnobita, stantq; ruina
 Ambusta veterum murorum, ubi nobile quondam
 Delubrum cunctis stabat memorabile terris.
 Jamq; fugam properans invisitq; mœnia linquens
 Treverico cedit campo, repetitq; fugaci
 Hostis iter cursu: nos viribus auxiliisq;
 Haud longè interea sociis properantibus ausis
 Efferimur portis numero, sequimurq; citatis
 Passibus, instamusq; fuge, prior ille potitur
 Finibus optatis, tenditq; ad proxima firmi
 Limina Nansalli, & secunda conditur arce.
 Sic venit, sic frustra abiit Siccingius armis
 Trevericas versurus opes, versurus opimum
 Trebeta Imperium, & prapingua Regna Mosella,
 N

*Ni Virtus animosa virum, ni dextra fuissent
Numina magna Deum, qua te fortissime Trevir
Presidio rexere suo, scelerataq; muris
Agmina detinere tuis, penitusq; furentes
Compressere manus, & vultum ultricibus hostem
Subjesere tibi pœnis: Quin aspice & illud,
In medio (dictu mirabile scilicet) astu
Ferventis belli, & dubio discrimine mortis,
Haud ullum cecidisse caput de gente inorum,
Haud animam populi membrumq; perisse vel unum,
Hostili rabie quamvis immissa sonarent
Undiq; tela viros circum, totaq; volarent
Urbe globi, medios penetrantes murmure vicos
Per fora perq; domos, populi per aperta frequentia
Agmina, vidi egomet, vidi ipse volatile ferrum
Excussam, juvenis lateri detergere vestem,
Nec non innocuo perstringere corpora saltu,
Nil nocuisse tamen. Quis adhuc quis credere cesset
Præsentes habitare Deos, urbemq; tenere
Trevericam, & proprias defendere Numina sedes?
Interea gelida properabant tempora bruma,
Et canis instabat hyems ingrata pruiniis,
Exercent prædam juvenes, hostemq; latentem
Incursum crebro arcessunt, privataq; tentant
Prælia, jam quini revolutis mensibus orbes
Transierant, latoq; virebas gramine tellus
Vere novo, memori servans sub pectore Trevir
Infandos Francisci ausus, ultricia contra
Arma parat, viresq; iterum, lateq; Mosella
Conscribit Procere, subito fortissima bello
Agmina conveniunt, seu Martem cernere dextra
Seu freno versare equitem, & concurrere campo.
Delectis animis cuncti, & præstantibus armis
Principis ad iussus adfunt, ipse impiger Heros
Cuncta regens curis, hosti quo occurrere tanto
Eventu majore queat, focalia poscit
Auxilia, undetribus nuper sua fœdera stabant
Principibus, late numero collecta juvenum
Mittitur, instruitur iussu exercitus armis,
Bombarde, peditumq; leves, equitumq; cohortes.
Ipse Palatina gentis notissimus Heros,
Priscorum referens mores Ludovicus avorum,
Sedulo quem gemini sequebantur in arma propinqui,
Promptus adest, nec non animis juvenilibus Hæsus:
Offense veteris, sevuq; tyrannidis ultor,
Exultans, cunctiq; ardens in prælia votis
Instat, & infestas ducit longo ordine turmas.
Haud mora, continuo flagrantis Martis petuntur
Hostiles passim sedes, invisq; cunctis
Limina, inaccessis pendentes rupibus arces,
Et modo primus adest labor, exciduumq; potentis
Nanctalli: huc nuper forte insectante receptus
Malite Treverico Siccingius ipse latebat,
Obscura dum nocte fugam caperet egenus
Consilii: nam pollicitus sibi maxima semper,
Ut primum tandem cœpit fortuna moveri,
Ne quicquam elusum sese spe sensu inani.
Instant vi magna Heroes, præruptaq; pulant
Mœnia, concutiturq; solum, & subiecitur æther
Nocte cava: horrendo circum cum murmure sylva
Ingeminant, vocemq; amplum per inane volutant.
Haud secus horridis nauta insanire ruinis
Ætnæos colles referunt, dum nocte sub atra
Eruptos multo igne globos, jaculatur ad auras
Mons summo eructans flammâs in vertice, dumq;*

*Nigrantem piceo convolvens turbine fumum
Convulsos imis scopulos radicibus, ætiosque
In sublime rotat, vicinâq; verberat astra.
Fortè ex adverso, gemini de rupe dracones
Urgebant, mediâq; viam in penetralia sedis,
Effractis vi magna aditis, lateq; patenti
Rumpebant muro, qua se foris ipse ferebat
Sollicitus instans operis Siccingius: Ecce
Improvisa ruunt violenti tela draconis,
Perq; imos penetrant muros, divulsq; dura
Membra trabis circum spargunt toto impetu cælo,
Verberat, incantq; viri latius excipit ælu
Fragmentum, illi atro manant cum sanguine rivus,
Et medias inter costas hiat ore patenti
Vulnus atrox, tropidi accurrunt, dominumq; labantem
Excipiunt famuli, & media in penetralia sedis
Asportant mœstiq; lavant tepido amne cruorem:
Et medicas scrutantur opes, & vulnera multa
Arte ligant, positq; inclinant membra gravato.
Ille, sed auricomus postquam solertius oris
Emicuit terris, premerentq; potentius arma
Heroum, triplici circum oppugnantia Marte,
Sentit in adfello nequicquam corpore vires
Produci, non ulla valent medicamina, nulla
Herbarum vires, non si afforet ipse Machaon:
Non, medica monstrator opis, Pataram Apollo,
Non pius ille Ducum componere vulnera Chiron:
Doctus, & insanos herbis arcere dolores.
Tum socios Procereisq; omnis agerrimus Heros
Convocat, & tandem vix tristis affatur ab ore
Dum mihi res læta stabant, succurrere vestris
Et potui & didici curis, nunc ultima qua sit
O socii in dubiis rebus fortuna videris.
Ipse vocor satis, certaq; in morte volutor.
Vos o vos animis & adhuc florentibus annis
Spectati juvenes, vosmet servate, valentes
Eripite instanti casu, & vi cadite victi,
Sit facilis jactura mei, nostrumq; putetur
Pro vobis hoc vile caput, si corporis huius
Arbitrium, aut rerum, quanta est fortuna mearum
Incolumes præstare potest, ne parcite trunco
Semianimi, & vestra jam serviat omne saluti.
Tum lætu astantium ingenti, penitusq; repletur
Ima domus, medio suspensiturbine rerum
Qua tandem qua prima legant, quæve apra sequantur
Consilia incerti, tandem una exposcere visum
Colloquia, & prima tentari fœdera pacis.
Dant notum e muro signum, veniamq; petentes
Proterunt geminas castrorum ad limina palmas:
Supplicibus moti precibus, casusq; miserti
Atrocis (favet ipsa cœni clementia victis)
Dant vitam magni Heroes, tradendâq; poscunt
Corpora sic meritis, ac sese addicere vincis.
Ergo ubi prima dies humentes dispulit umbras,
Et roseis aurora rubens super æthera bigis
Conscendit, rutiloque astrorum condidit ignes,
Panduntur portæ, & positis disceditur armis
Captivo cultu, & tacito sese agmine tollit
Turba virum supplex, tum lumina mœsta videres,
Demissosq; solo vultus, & squallida diro
Ora situ, infando flammarum & pulveris atri
Afflatu furvâq; ambusta fuligine membra.
Ingressi tum deinde Duces stipante caterva
Oblatam accipiunt sedem, curvo ipse sub aniro
Excisa rupis cæli sine luce jacebat;*

*Infestos vitans istius Siccingius, illum
Compellare avidi, & praesentes jungere voces,
Hac vertunt primo gressus succedunt imo
Fornice, nec multis, cupidos extrema morata est
Hora viri, nam siue animum praesentia fregit,
Aspectusq; gravis, seu fata suprema vocabant,
Haud longe tenues vita expugnata sub auras
Cessit, & ignavum jacuit sine nomine corpus.
Hac finis Siccingiadae, hac fors ultima tandem
Conantem mulia, & temere nimis alta moventem
Abstulit exitum via, atq; ingentibus orbem
Fortunis, penè ipsius & telluris egenum,
Penè sepulchralis loculi, cui trille cadaver
Vilibus obfutum pannis, ac lintre coactum
Fortè cavo veteris cistae, sine honore ministri
Vix summo occuliere solo, scrobibusque locarunt.
Infelix nimium rerum o vasana cupido
Quanta mores? poterat bene fortunatus haberi
Sorte sua Siccingiades contentus; at illum
Postquam dira fames rerum & scelerata subegit
Ambitio, intristes fraudes aususq; nefandos
Occidit, & voto miseram spem luse inani.*

*Hinc ergo incensa Nanstalls sede, locosq;
Direpio, tendit, victrix ad proxima quaeq;
Turba ducam, similiq; inferitur in omnia clade:
Non muri, non ulla valent obistere claustra,
Non cincta aggeribus rupes, non edita celsis
Saxa operum faxis, non ullius obice montis
Tecla arces, penetrant rumpuntq; per omnia fortes
Bombarda, & nullo contra stant robore vires.*

*Auduit & timuit rupes invisa Draconum
Prædonum hospitium infestum, viresq; negavit
Obicere ipsa suae, quamvis circumdata muro
Præruptiq; locorum aditu sublime levares
In media astra caput, celsasq; attolleret arces.
Quin sese excidio tristi subiecit, & armis
Sponte sua positis, veniam haud dignata mereri
Occubuit rapidis ceciditq; a culmine flammis.*

*Nec minus Homburgum sceleratis confessa patris
Alta domus laceris misere spectanda ruinis.*

*Tum Lutzelburgum excisum, penitusq; subactum
Vulcano, & summo direptum culmine montis.*

*Tuq; duplex uno dictum cognomine Danum,
Et tandem ultrices dexteras expertus, & arma
Quanta Ducum valeant, quanta in certamina vires.
Fortis Eberbergi clivus, præcinctaq; vallo
Maenia, stipatusq; triplex laetæ ardua murus
Immensis operum obicibus, quæq; ipsa potentes
Obstupere Duces vastæ moliminis sedis.
Vos o vos iusti victricia vindicis arma,
Sic merita horrendo excidio tristicq; ruina
Hausere, infandos ausus belliq; nocentia
Ultæ nefas. Rerum tantarum o maxime duxor
Treverici Princeps solis, sedisq; vetusta
Adfertor, quem multiplici spectata labore
Et pace & bello rerum prudentia solers
Laudibus insignem totius populiq; verendum:*

*Te penes hoc tantis, quantum est, memorabile belli
Oppressiq; furoris opus stetit, una tuorumq;
Et paria & defensa salus, te tanta triumphus
Gloria, te reducem merito sine fraude sequuta est.
Dum veterem Trevir, geminis sub collibus urbem
Incolat, & viridis leni fluet amne Mosella:
Dum bella ingrata agricolis, dum iusq; piusq;
Perdere sacrilegos hostes, armisq; tuere
Oppressos populos, & terras reddere pacem
Notus eris, laudesq; tuas nullum exiget ævum
Richarde, & memori semper celebrabile fama
Immortale feres super aurea sidera nomen.*

Bombarda.

*EN ego tartareis Bombarda reperta sub umbris,
Vulcani & dura Telluris filia, flammæ
Ore gerens, ferro aut duro cavus are (hylinthus
Desicio terras, celsas demolior arces;
Maenia perrumpo, portas convello rebelles:
Non ferrum, non dura silex, non ulla resistunt
Robora, si jubeas, terras penetrabo sub imas.
Si jubeas rarsum, cœli penetrabo sub arces.
Qui me qui primum mortales finxit in usus,
Invisumq; instruxit opus docuitq; parari,
Ferreus, & rigido circum præcordia saxo
Obscurus ille fuit, visusq; invadit & annis
Fatalesq; dies parvis properavit amaris.
Ille, ille hic primum nodis devinxit abenis
Vas immane, gravesq; adjunxit in ordine costas,
Astrinxitq; laeta longum, & compagibus arctis
Clausit opus, ferroq; immanem circum arnam.
Dura sub Aetnae alium tamen ara caminis
Molluit, & scrobibus liquentem excepit operis
Materiam, & calido bombardam extraxit ab antro,
Scilicet & viridi squalentia sulphura nitro
Miscuit, & pariter carbonibus addidit atris,
Pulvereaq; armavit opes, imaq; sub alium
Intulit, & tenui flammam commisit hiatu.
Tum mihi, tum quanta parvo sub corpore vires,
Saxeæ tela, globos, magnosq; elisa fragore
Pondera torquentes solidas penetrantia rupes,
Expertum, stupere homines immania monstra,
Diffugere fere sylvis, timidaq; volucres
Aeris liquere vias, nec flumina pisces
Continuere suos, quoties velut horridus æther
Tempestatem atram miscens contraxit opaca
Nube, hyemem flammamq; simul, contraria rerum
Semina, non passus litem pugnasq; latentes
Juppiter iratum media caligine pondus
Rupit, & horrendo tonitru concussit Olympum,
Sic vires accensa suas Bombarda resolvens
Terribili concussa sono durissima fregit
Maenia, & ingentem iraxu violenta ruinam,
Hoc tibi Johannes donum Ludovico Poeta
Accipe, Pierio Latomus formavit in antro,*

F I N I S.

RUSTICANORVM TUMULTVVM IN GERMANIA,

ANNO M. D. XXV.

Excitatorum, & à Magistratu feliciter repressorum, vera ac compendiosa Historia, & variis autoribus literarum monumentis collecta, & nunc primum in lucem edita:

PETRO GNODALIO Autore.

PROOEMIUM.

IN omnibus rerum & actionum humanarum historicis monumentis, vix ul- lum tetrius; atque perniciosius malum commemoratur, quàm, si qui eadem do- mo, eadem civitate, eadem Repub. eo- dem denique Imperio utuntur, mutuis dissidiis, con- tentionibus & discordiis effervescentes, invicem dis- fidere incipiunt, id quod cum apud alios multos, tum verò apud Romanos maxima penè totius orbis terrarum parte potitos, præcipuè enituit. Qui ma- lo tam pestifero, in ipsorum Repub. incidente, clades duas, eademq; longè gravissimas acceperunt: Al- teram quidem, quando L. Sergius Catilina, vir ma- gnavi animi & corporis, sed ingenio malo, pravo, gloriæq; cupido præditus, decocto patrimonio to- to, suis, & suorum consortum plusquam hostilibus & clandestinis, sed postmodum detectis machinationi- bus, maximum Senatui, Populoque Romano terro- rem iniecit: Alteram verò, cum Senatorii ordinis administratio, occasione odii inter C. Julium Cæsa- rem, & Cn. Pompejum Magnum exorti, mutata, pe- nitusque sublata fuit. Verum Ethnicorum exempla commemorari minime necesse est, cum ex verissimis atque clarissimis sacrarum Historiarum monumentis constet *seditionis malum Deo cum primis in usum, nun- quam adoptatum exitum devenisse, sed gravissimè pu- nitum fuisse.* Nam cum Chore, præclara quidem, & nobili stirpe satus, insuper & doctrinæ atque facun- dia laude maximè conspicuus; sed natura malignus & impius, simplicis atque credulæ plebis animis sibi conciliatis, piissimi, Deoque dilectissimi viri Moïsis honori ac fortunæ miserè invideret omni dolo ma- lo, versutiq; utens, quo ipse, rejecto, & in odium vo- cato Moïse, dominationem omnem in se transferret, Dathan & Abiron; Israelitici populi non postremis, in suas partes pertractis, summorum honorum & di- vitiarum pollicitatione. Hi duo, spe consequendi honoris & lucri fascinati, coram omni populo terra absorpti; meritis inobedientiæ suæ pœnas persolve- runt. Chore verò, tantæ impietatis auctor, cum du- centis & quinquaginta viris, sibi adhærentibus, igni cœlesti concrematus, subito interiit. Cumque ob- stinata, & pertinax gens Judaica ob id dolore con- cepto, murmuraret, & Dei ministro Moïsi insolenti- us repugnare non vereretur, illorum quatuordecim millia, cum septingentis, similiter cœlesti fulgore de- lecti sunt. Et nisi Moïses & Aaron precibus ad Domi- num suppliciter fuis, iram ejus & indignationem, ob eam inobedientiam conceptam lenissent, & culpam deprecati fuissent, omnes illa hora periissent.

CUM igitur anno à partu Virginis M.D.XXV. tam terribiles, periculosa, nefaria ac pessima *seditiones & rebelliones subditorum adversus suos Ma- gistratum, præsertim in Germania superiore, ita repen- te & improvise sint exortæ, quales nullo totius ter- rarum orbis loco, nullis seculis, nullis etiam Histo- riis excitatas fuisse, proditum est; operæpretium fa- cturum me esse autumo, si quæ meis oculis partim vidi, partim ex relatione, fide dignorum virorum percepi, de rebus à seditiosis & tumultuantibus rusti- cis gestis, publicis literarum monumentis consecrata, ad posteritatis memoriam transmisero. Opus verò Chiliade Homeri prolixius futurum esset, si singula cum suis circumstantiis recensereim. Quare illa præ- cipuè, quæ tumultuans rusticorum factio in ora Rhenana, fœda, turpi ac inopia vastata perpetravit, persequar, alia, aliorum descriptioni relinquens, hoc tamen observato, ne aliis in locis gesta penitus silen- tio involuta transeantur, sed breviter quoq; commemo- rentur. Primo itaq; motus ad Danubium, lacu Podam- icum in Almgavia, & vicinis locis à Suevico Fœde- re repressos, postea alios, secundum locorum & tem- porum, quibus exarsere, rationem strictim exponam. Siquidem ut pestis contagio grassans omnes vicinos circumquaque inficere conluevit, sic hoc malum se- ditionis exortum de die in diem ita serpsit, ut pleras- que Germaniæ partes pervaderet. Causa verò ejus non eadem refertur ab omnibus: Pontificia namq; Religio- nis affecta, ac inter hos maximè Cochleus & Faber in scriptis contra Lutherum editis, huic omnia maliculpam imputant, qui sua doctrina credulam nimis, & imperi- am rusticorum turbam, ac suapte sponte & ingenio mobilem, rebusq; novandis inhiantem, ad seditionem concitavit, eamq; in Clerum primo, mox in Principes seditiosos scriptis inflammavit. At utrumq; eorum cum sectatoribus toto cœlo errare, alii arbutantur, ipsos in eorum numerum referentes, qui Tertulliani tem- pore pro defendenda Christianorum persecutione prætexebant, Christianos omnis publicæ cladis ac omnis incommodi popularis causam esse. Ac Lu- theri quidem doctrinam, hac vana calumnia, cum ejus scripta adversus lairöcinantes rusticorum cohor- tes, cum reprehensione & objurgatione seditionis gravissima edita, tum quoq; seditiones liberant, quæ, non dicam, ante natiuitatem ipsius, diversas nationes per- vagata fuerunt, sed ipso puero adhuc, nec quicquam de libertate Evangelica scientes, nedum docente, eorun- dem ditiones concussere, in quibus postea Evangelii do-ctrina, renata flamma, tumultus in gravissimum belli incendium exiit. Nam cum constet, post rusticos*

Lupphenſes primos *Campidunenſes* Calendis Januarii, anno 1525. contra ſuum *Abbatem* inſurrexiſſe, is, qui *meminerit* ſeditionis anno 1491. ab *eiſdem* *ruſticis* *Almangavicis* contra ſuum *Abbatem* ſuſcitata, in qua quinque eorum millia confluentia, à *Sueviz* *Conſcederatis*, oppreſſa fuère, ejus potius exemplo, quàm voce *Evangelii* ad eam excitandam impulſos, dixerit. Quod *Evangelium*, vel à quo prædicari audierant *ruſtici*, qui in agro *Bruxellenſi*, anno 1502. contra ſuum *Episcopum* & *Canonicos* *Spirenſes* conſpiratione tacta, magnis motibus orà *Rhenanam* impleverunt? Quæ res ei rebellionis cauſam præbuerit, præter articulos conſpirationis, teſſera multa cognitionis ipſorum clare docuit, quàm ejusmodi fuiſſe, *Hiſtorici* tradidère, ut interrogatus à ſocio *Germanicæ* *Was* iſt nun ſit ein *weſen*? Id eſt, quis modò rerum ſtatus? reſponderet, *Wir mögen vor den Pfaffen nicht geſehen* hoc eſt, præ *Clericis* ſalvi eſſe non poſſumus. *Ruſticis* hoc non obſcurè innuentibus, rebellionis facta cauſam, *Clericorum* exactiones, rapacitatem *Prefectorum*, & novas artes, quibus in emungenda miſera plebecula intererent, eſſe. Quin & in civitatibus liberis paucis annis antè quàm *Lutheri* doctrina addita fuerit, ob immodicas exactiones, collationes, impoſitiones aliſque onera intolerabilia exortas conſtat. Nam ob *tra* *Erphordie* anno milieſimo quingentefimo nono: *Spira* milieſimo quingentefimo duodecimo: *Colonia* & *Wormatia*, anno poſt inſequenti tumultuatum eſt, multis *Senatoribus* partim capite truncatis, partim in exilium pulſis. Talia ſiquidem ubi accidunt aliter fieri nequit, quàm id, quod proverbio dicitur: Ut funiculus nimium tenſus diſſolvatur, & victa demum populi patientia in ſeditionem magno *Reipub.* damno erumpat. Nam: ut verè ille apud *Tragicum* inquit: Si vela tendas nimium navis mergitur, ſed ſi relaxes ruſſus vehitur tutius. Odit *Deus* nimis vehementes impetus, odore cives, gravior eſt moderatio: Et immoderatam ſubditorum oppreſſionem quidem motus *ruſticani* potius cauſam, quàm *Evangelii* prædicationem fuiſſe, quilibet æquus rerum æſtimator facile, vel inde intelligit, quòd primi ejus auctores, *ruſtici* *Comitis* *Sigismundi* à *Lupphen* in *Hegovia* *Sueviz* parte, à *Domino* ſuo anno 1524. in menſe *Novembri* ſceleratè deficientes nullam aliam prætenderint, quàm onera, quibus ſe nimium gravari querebantur, & quod *Guilielmo* à *Furtenberg* nomine *Fœderis* *Suevici* ad eos reprimendos miſſo, propalam ſignificàrint, ſe non eſſe *Evangelicos*, nec *Evangelii* cauſa confluiſſe, itutè putantes, hinc ſe *Magiſtratus* gratiam promerituros, quo conſeſſores conſtantes, quàm abnegatores & apoſtataz infideles, digniores ſemper ſunt habiti. Nec, qui iſtis pacatis ſecundi fuère, *Campidunenſes* aliam, quàm *Abbatis*, ſeveritatem obſiderunt. Quare cùm *Lupphenſes* conditiones ſuaz cupiditati congruentes extorſiſſent, vicini, qui ſe à ſuis *Magiſtratibus* præter modum premi indignè ferrent, eorum ſucceſſu & exemplo illecti, de excutiendo jugo conſilia agitare cœperunt. Atque ideo *Campidunenſes* *Abbatem* ſui imperium execraſſi, Calendis Januarii anno 1525. inſtar *brutorum* animantium concurrunt, nullaq; honoris, datæque fidei, vel juramenti præſtiti ratione habita, à ſuo *Magiſtrato* perfide deſciſcunt, ac oppida & caſtella *Abbatem* invadentes, mox *Cœnobium* occupant, idq; *Cœnobiarum* miniſtris ejeſtis, diripiunt: & vaſtanti miſere, adeo ut nec clavum quidem integrum parietis relinquerent, omnesque imagines & ornamenti

in templorum confringerent. *Abbas* ablata ſecum precioſiore ſuppellectile, & melioribus *Monasterii* clenodiis, in arcem *Liebethan* confugerat; *Ruſticis* vero eò contendentibus, ſe ipſis certis conditionibus dedit, ac *Campidunum* ductus, ibi detentus, ac civibus ſeditioſis omnia jura in civitate prius habita, triginta duobus millibus *augurum* nummum vendere coactus eſt. *Campidunenſes* itaque, alii *Algozæ* *ruſtici* ex direptione *Monasteriorum* diratos conſpicientes, facile imitantur, ac initio quidem *Augustenſis* *Episcopum* ſubditi in *Alpibus* *Almangavicis*, deinde alii circiter quatuor millia propè *Valtringen* vicum duobus milliaribus *Ulma* diſſitum, mox alii in *valle* *Ileri* confluunt tanto numero, ut multa oppida vicoſque occuparint. Circiter hoc idem tempus *Udalricus* *Dux* *Wurtembergicus* in occaſionem recuperandi *Ducatus*, quo anno 1519. à *Suevico* *Fœdere*, ob *Reuthingam* *Imperialem* civitatem occupatam exutus erat, intentus, aliquot *Helvetiorum* cohortibus ſeſtinanter contractis, nonnulla oppidula & caſtella amiſſa, & in his ſuburbium *Studgardianum* recipit. Idcirco factum eſt, ut *Fœderis* communis ſocii die conventus *Ulmæ* indiſto, qua ratione rebus dubiis occurrendum eſſet, deliberarent, ac tam equeſtribus, quàm pedeſtribus copiis conſcriptis, & rebus neceſſariis comparatis, *Georgium* *Truceſſium* *Walpurgi* *Baronem* rei bellicæ laude clariffimum copiarum *Ducem* deligerent, qui ſuſcepta in *Ulricum* *Ducem* expeditione, non ſolum illius conatus fregit; ſed eum quoque copiis diſſipatis *Ducatu* expulſit, ac loca ab ipſa occupata in *Fœderis* fidem redegit: *Duce* itaq; *Udalrico* ita à conatu ſuo deſecto & proſtigato, *Conſiliarii* *Fœderis*, qui de pacando tumultu cum *ruſticis* crebrius egiſſent, eiſq; pacis conditiones æquiſſimas obtuliſſent, *Georgio* ſummam belli contra eodem gerendi committunt. Qui die *Jovis* poſt *Dominicum* antiquo *Eccleſiæ* more *Lazare* dictum, cum univerſis ſuis copiis promoveret, eo animo, ut *ruſticos* inter *Ulmam* & *Biberacum* numero circiter quatuordecim millium conſidentes, aggrederetur. Delatus ad locum ubi illi commorabantur, dimidii milliaris ſpatio ab illorum caſtris ſua locat, quibus fixis res omnino ad prælium ſpectare videbatur, cùm *ruſtici* obſtinatè in ſuo propoſito perſeverantes, in *Conſcederatorum* milites pabulatum euntes, crudeliter ſævirent, aliquot etiam *Viros* *Nobiles* interceptos necarent, multa *Monasteria* capta diriperent & devaſtarent, nullum petulantiz, temeritatis, perverſique facinoris genus omittentes. Sed dum præmiū factorum recepturi crederentur ipſi, relictis poſt ſe *Conſcederatorum* copiis, progrediuntur, ac *Cœnobium* *Mercktalium* occupantes devaſtant, rebusq; omnibus ſpoliant. Quare *Truceſſius* animo cum ipſis decertandi, circa inoram eos inſequitur. At *ruſtici* re comperta, ejus adventum minimè expectandum rati dilabuntur, in rupium & ſylvarum latebris ſe abdentes, ſic, ut quoniam evaſiſſent nemini conſtare potuerit. Iis ita geſtis, interceſſione *Ravensburgienſium* & *Campidunenſium*, cum ex aliorum agminum nonnulli *Duces* *Ulmam* fide publica veniſſent, dierum aliquot fuerunt pactæ induciæ, verum non ſervatz. Cujus rei quidem culpam alii in alios confeſcebant. Itaque exercitus *Conſcederatorum* mandato ordinum, ruſſus *Ulmam* verſus ſe convertens, multos in itinere pagos, ſeditionis, contagione infectos deprehendit. Cùm autem *Loipheimium* & *Guntzbergium* cum vicinis *Augustam* ferè ulq; *ruſticorum* partes

partes fuisse, fœdusque cum eis iniisse; nec non reliquis duobus agminibus circa lacum Podamicum, & iu Almgavia grassantibus adhæsisse, innotuisset, copiarum Confœderatorum illuc die Martis post Dominicum, Ecclesiæ more, Judica, nominatum; amandantur. Eo igitur copiis tendentibus, Truccesius cum equitatu in sex millia rusticorum præter omnem opinionem incidens, eorum, non expectatis peditum turmis neque tormentis, magnam partem concidit. Reliqui partim semet in Danubium projicientes submerguntur; partim captivi abducuntur, paucis fuga elapsis. Ad hæc eodem Martis die, centum & triginta ultra Danubium Ulma emissi equites Hassiaci, ut rusticos Leipheimensibus opem laturos, repellèrent; in octingentos sibi obvios, & militaribus instrumentis probe instructos, inveci, eorum circiter trecentos trucidant, ducentos capiunt; reliquis mirum in modum ab equitibus exagitatis; vix salvis evadentibus. Ab ea victoria, cum in reliquos etiam contendere veller Truccesius, pedites, quibus præerat Guilielmus Furstenbergius, signa proferre volebant, & quasi prælio dimicassent; stipendium sibi dari postulabant. Ea re per dies aliquot disceptata; cum neque prælium illud fuisse, & in fugam illos abiisses priusquam illi venirent, diceretur; tandem fuit transactum. *Truccesio* ergo cum omnibus copiis tam equestribus, quam pedestribus; & tormentis ad oppugnationem necessariis *Leipheimium* cingente, incola loci ad ejus postulata repente deditionem faciunt, & Confœderatorum voluntati sese subijciunt. Idem faciunt & Gunspurgici, mox eorum exemplo complures pagici, culpam suppliciter deprecantes. Cæterum delictorum magnitudine gratiam superante aliquot rusticorum Capitanei custodiæ traditi; partim suspenduntur, partim capite mulctantur, partim alio supplicii genere afficiuntur, & *Leipheimium* postea peditibus, *Gunzpergium* equitibus diripiendum conceditur. Leipheimensibus aliisque eorum vicinis, modo quo diximus, mulctatis, *Senatus Imperii*, qui per absentiam Cæsaris Rempub. procurabat, & tunc Eslingæ erat; cum nonnullis superioris Sueviæ civitatibus, Constantia; Memminga, Eisna, aliisque; apud *Fœderatos Ulma* de induciis rursus agit. Venerant & eo sub fide publica aliquot primarii ex rusticanis, qui per *Algoulam* & ad lacum Podamicum erant. Sed Confœderatis cum illis, qui nuper inducias violassent, nihil pacisci volentibus; Almgauicis contra parem omnium conditionem esse debere efflagitantibus, nihil sanatum, sed re infecta discessum est. Durante tractatione *rusticani* prope *Walderingam* duobus miliaribus ultra Ulmam, *Almgauicis* ipsi valida auxilia submittentibus rursus conflunt; ac Comitum, Baronum, Nobiliumque domos & arces captas diripiunt, & igni ferroque vastant, Monasteria vicina; fractis & dissipatis, quæ in eis erant integra, omnibus spoliant inusitata petulantia, tales sese exhibentes, qui neque Deum, neque homines, oblii proprii nominis & honoris, vererentur. Quare Truccesius captis dictis castellis, & sumpto a seditionis eorum locorum supplicio; ad reprimendos Almgauicos cum universo exercitu contendit; ac in ipsos omnia hostilia agit. Id quod cum usque ad Paschales ferias duraret, factum est, ut pridie illarum feriarum circiter horam quintam vespertinam

ad suæ ditionis oppidum *Wurtzag*, tribus supra Biberacum miliaribus situm, circiter septem millia rusticorum profligaret. Et cum ex captivis didicisset *Weingarti*, non procul *Rauenspurg* circiter octo millia rusticorum adhuc confidere; subsequenti die primo diluculo copias eo deducit. Postquam autem iidem rustici prima ejus diei luce inde movissent, ut se cum illis, quos priori die Truccesius prope *Wurtzag* ceciderat, conjungerent, & adversus Confœderatos sese munirent; Truccesius, ex præmissis speculatoribus (quos dux belli providus atque peritus nullo tempore emittere negligit) rusticanos per campum intedere cognoscit. Cum ergo instructis ordinibus eos aggredi cogitaret; illi in montem se recipiunt, quo aditus Truccesio suisque non erat. Quare nocte jam appropinquante ipse tormentorum fulmine in eos detonat; nec procul ab ipsis confidens, nocturna castra figit; insequenti die collato Marte cum ipsis dimicaturus. Die ergo decimo quinto mensis Aprilis cum copiis progressus; ad Almgauicorum agmina duo recta contendit. Cum autem *Bajorsfurtum* usque venisset, ibique in monte aliquot vineis mediocri equitatus parte occupatis confedisset; reliquo exercitu cum tormentis subsequente, *rustici præterlabentem amnem Schiften* vulgo nominatum, continuo transferunt, *Weingartum* recta pergentes, quos cum equitatus insequi veller, ille discrimen, quod cum dedecore subeundum esset, considerans (quod rusticorum essent circiter sedecim millia, & in his per plures à primis (ut id in ea regione moris est) annis ad arma assuefacti, in eisque exercitatissimi. Adhæc; quod tormenta tam subito advehi non posse videret) id ei nequaquam permittere, & fortunæ aleam experiri voluit. Sed in adducendis tormentis laborans, ea onerata mox in hostem cum insigni ejus detrimento emittit. Cum res jam prælio vicina esset, *Hugo Comes Montfortius* cum *Legatis Rauensburgicis* & *Überlingensibus* ad Truccesium in castra perveniens, induciis ab eo assidua & studiosa sollicitatione impetratis, tantum effecerunt; ut is Christiani sanguinis ratione habitas, se agmen utrumque in *Algoulam* sub conditionibus antea à Confœderatis propositis, salvum dimissurum; promitteret. Iis ergo à rusticis cupide acceptatis; Capitanei & Signiferi culpam suppliciter deprecantur, & signa sua tradunt, deinde vicesimo secundo Aprilis; literis compositionis justo modo confectis & signatis; exercituque dissipato, quisque lares suos; quos stultia cupiditate majorum divitiarum reliquerat, reperit. Quis vero hisce rebus consideratis diaboli incredibili odio generis humani dissensiones; rebelliones, cædes, bella, clades publicas; populorum ac Regnorum everisiones excitantis, malitiam non mireretur? At ille mille artifex, nec rebellionem subditorum contra legitimum Magistratum; nec cædibus; nec rapinis, nec latrocinis; nec direptionibus; nec aliis nefandis tetrisque facinoribus rusticorum satiat; sed mendacia homicidii (quorum turrorumque Christo teste; ab æterno parens & auctor est) accumulans, suorum organorum animos etiam impulit, ut in hujus anni Vere primo sub prætextu Sacrosancti Evangelii postulata quædam, libertati carnis; & depravatae voluntati humanæ magis, quam Divini Numinis cultui; verboque Dei consona; in superiori Germania divulgarent. Quæ

quidem, ut ego intellexi, & alii multi affirmare non dubitarunt, à Thoma Muntzero tunc quidem in Thuringia Mühlhufii degente, sed per emissarios suos hinc inde callida consilia tumultuantibus rusticis suggerente, concinnata fuere. Licet sint, qui eorum, & seditionis circa Memmingam excitata auctorem Christophorum Staplerum concionatorem Memmingensem fuisse velint. Multi verò, quibus viri ejus vitæ integritas, assidua sacrarum literarum meditatio, zelus & vehementia in vitiis hominum reprehendendis nota fuere, falso ei utrumq; imputatum fuisse, illumq; omni culpa vacasse existimant. Quare etiam ejus innocentia Memmingensibus probata, cum Confœderati de aliis illic supplicium sumpsissent, cives innocentia ejus moti, eum clam in patriam Sancti Galli, Helvetiæ oppidum dimisere, ubi uxore ex honesta familia ducta, ita vixisse perhibetur, ut & populo gratus fuerit, & integritatis & innocentie laudem à plerisq; retulerit. Cæterum ut ut sese res habuerit de postulatorum auctore, quibus rustici Almangauicis repressis, postea quali ad pileum vocati, novos motus incenderunt, eorum tenorem, pro ut edita fuerint, inferendum hic judico, qui talis erat.

Primo postulabant ut ipsi Ecclesiæ ministros liceret eligere, eosdemq; vitam reprehensibilem agentes removere, eosdem Verbum Dei purè atq; sincere nullis admixtis hominum decretis docere debere. Sinceri etenim & incorrupti Verbi Dei prædicationem ipsis occasionem præbere, quò Deum, pro Divinæ suæ gratiæ communicatione, & in ea confirmatione implorent. Siquidem Divina gratia ipsis non inculcata, se manere carnem & sanguinem, quæ Regnum Dei possidere nequeant, Scriptura attestante, homines sola fide Deo acceptos, hujusque misericordia salvos fieri. Opus itaq; ipsis esse animarum pastoribus atq; ministris, qui in Verbo Dei bene solideq; versati sint.

Alterum, quamvis decima in veteri Testamento sint instituta, in novo vero completa, nihilominus se frumentorum decimas daturos, ita tamen; si ea arbitrio communitatis, partim in Ecclesiæ ministros ab ea electos, & Verbum Dei purè docentes, partim in homines egenos, ejusdem loci incolas, partim necessitate publica onerum impositionem efflagitante, pro sublevandis pauperibus in usus publicos distribuuntur.

Consuetudine quadam se hætenus pro servis habitos, quare indignasit, quandoquidem omnes pretioso Christi sanguine liberi sint facti atq; redempti, tam is, qui vilissimus, quam qui potentissimus censeatur, nullo excepto. Ideo se liberos esse velle, non quidem, quòd Magistratum recusent, quem à Deo constitutum esse sciant, vel ex animi suo arbitrio potius, quam secundum mandata Dei vivere cogitent, quæ ab ipsis in rebus licitis, ac Christianis omnem humilitatem ac subjectionem exigere didicerint, sed quòd, servitutem illam deinceps ferre nollint, nisi Scriptura sacra testimonio demonstretur, a quo esse ut illam ferant.

Simili quoq; modo ipsis hætenus interdictum fuisse capere feras aves, atq; pisces in fluminibus publicis, eam rem inquam quoque, ac utilitati privata, quam sacra Scriptura magis congruam esse. Minus vero tolerandum id, quòd plerisq; in locis subditi, ad-

gistratu vetante, feras, segetes ad utilitatem hominum natus depascentes, sapiusq; bestiarum more depopulantes, ejicere, vel fugare non ausint, sed contra expressum Dei Verbum ac dilectionem proximi, damna à feris data mussuando perpeti ac dissimulare cogantur. A condito mundo Deum dedisse homini jus & imperium in omnis generis animantia. Non se quidè vel le quidquam auferre per vim, iis qui vel flumen totum, vel partem aliquam emerint, sed petere ut æquabilitas aliqua fervetur, in eoque magis spectetur quid multitudini, quam quid paucis utile sit atque commodum.

Sylvas quoq; à Magistratu proprietatis jure usurpari, non absq; magno dispendio misera plebecula. Nam si ea lignis opus habeat, hæc ei duplici pretio venire. Itaq; suam hanc esse voluntatem, ut ea sylva, quæ non sint emptæ privatim ab aliquo, sive ab Ecclesiasticis, sive secularibus possideantur, fiant multitudinis, ut ex iis & ad quotidianum usum, & ad ædificationes etiam, cum opus fuerit, quilibet sibi sumat absque pretio, sic tamen ut eorum, qui deligentur ad eam rem procurandam, auctoritas interveniat. Quod si fortè nullæ sint, nisi privatorum sylvarum, tum amicè cum possessoribus transigendum.

Ad hæc gravari se multis incommodis & intempestivis operis, quæ cumulentur indies magis atq; magis. Cupere ergo, ut eam rem Principes moderentur ex æquitate & Evangelii præscripto, neque plus oneris imponant, quam antiquitus fieri consueverit.

Velle etiam, ut quæ quisq; agriculturalium bona, fundos & agros teneat beneficio concessu Principis aut Magistratus, eorum nomine non gravetur amplius, quam conventum sit initio, quò coloni & agricola citra detrimentum & molestiam fundos colere possint. Si Magistratus coloni operis uti velit, hunc illi præ cæteris servire debere, dummodo ea tempore & pretio congruo citrà jacturam coloni petantur.

Ejusdem esse generis, quòd ex ipsis multi pendant annuum tributum atq; stipendium majus, quam pro modo facultatum, esse æquum, ut fundorum per viros æquos & bonos inspectione facta Principis de eo aliquid remittant, ut agricultores aliquod saltem percipiant sui laboris emolumentum, nec ad extremam inopiam redigantur, cum quilibet mercenarius dignus sit mercede sua.

Quinetiam in multis pecuniariis se requirere majorem æquitatem, novas etenim quotidie ferri leges, & pecuniam ab ipsis extorqueri sæpe, non emendationis causa, verum in ea re plerumq; & odium, & favorem atque gratiam intervenire. Petere ergo ut juxta formulas olim descriptas, non autem ex affectibus irrogeretur poena.

Gravari etiam se in hoc, quòd privatim à nonnullis fundi atq; præda usurpentur, quæ sint multitudinis, quidquid sit ejus generis, velle se vendicare, nisi forte quis emerit, si id mala fide sit factum, tum amicè & fraternè cum emptore transigendum.

Quòd usitatum sit mortuo patrefamilias ab uxore atque liberis de bonis ejus aliquid dependi, id supra modum esse iniquum, cum viduae atque pupilli delubantur ab his, qui ipsorum tutores ac defensores ex præscripto Verbi Dei esse deberent. Tales jam esse, ut si quocunque prætextu id facere que-

queant universis potius facultatibus ipsos exuant, quam eorum misereantur. Velle igitur ut totum hoc Magistratus aboleat.

Postremo profitentur, si qua in re fallantur, ac errent, se Verbo Dei & auctoritate Scriptura convictos, non fore pertinaces, verum saniora consilia sequi, & admittere velle, adeo ut etiam postulato uno, vel altero concesso, quod sacra Scriptura contrarium sit, id nullum & irritum esse velint. E contra, sialia capita in sacris literis Dei honori & dilectioni proximi servientia inveniantur, sibi jus salvum fore, ea agendi, quæ doctrinæ Christianæ convenient. Cum itaq; Evangelii causam suis seditiosis conatibus obducerent, & ejus prætextu servitutem malitiose, excutere conarentur, varia Theologorum, qui Evangelii nomen profitebantur, contra eos scripta exierunt. Inter hæc Lutheri & Melancthonis, quorum hic piæ, eruditæ & placidæ, quatenus rusticorum postulata Verbo Dei & æquitati consonent, ostendit. Principes ad clementiorem subditorum tractationem cohortans.

At ille, ad quem provocant, suæq; dementiæ patronum habituri arbitrabantur, in ipsorum nefanda facinora gravissimè invehit, tandem ad ipsos oratione conversa ea scribit, quæ huic narrationi inferi neutiquam ab instituto nostro aliena esse existimo. *Verum* (inter cætera inquit) *est, & fateor, Principes viros, qui prædicationem Evangelii non admittunt, qui populum non uno modo gravant & opprimunt, dignos esse, quos è solio Deus præcipitet, nec enim ullam habent excusationem.* Et quantum hoc ita se habet, *vobis tamen est providendum, ut conscientiam huc asseratis puram & inculpata, alioqui corporis & animæ jacturam facietis. Neq; considerare vos oportet, quanta sint vestræ vires, quantumq; reprehendendi vestri adversarii, sed quam legitima sit atq; iusta, quam defenditis causa.* Diligenter itaque providere, neque concionibus omnium credite. Satanas enim sub Evangelii prætextu multos hoc tempore seditiosos & planè languidiarios excitavit Doctores. Equidem liberè vobis atque sincerè consulam, ut debeo, vestrum est adjicere animum, & auscultare rectè monenti. Neque verò, si plerique maledicent, & fortè convitiis me petent, moveor, & satis est, modò saltem aliquos eripiam ultioni Divinæ. Reliquam turbam nihil moror, & sicut me contemunt, sic ego vicissim illos non metuo. Sed ut ad rem veniam: *usurpatis vos quidem nomen Divinum, & Christianum, vos appellatis ipsi cæcum & multitudinem, & legem à Deo præscriptam velle vos per omnia sequi jactatis. Atqui, constat haud dubiè, nomen Dei non esse temerè usurpandum, neq; falsò: nam pœnam comminatur Deus, quæ vos etiam manet, siquidem non rectè negotium hoc agitis. Qui totum orbem terrarum inundationibus obruit, qui Sodomiam ignita pluvia totam absorpsit, idem vos etiam facile deleverit, quæcunque sit tandem vestra potentia. Sed falsò vos obducere nomen Dei vestris actionibus, facile demonstrari potest.* Itaque cujusmodi sit futurus exitus, non obscure divinare licet. Nec enim fallit, qui dixit, gladio perituros, qui gladium sibi vendicant, ipsi nimirum, qui suâ quâdam audaciâ sibi potestatem arrogant animadversionibus, quum Paulus tamen jubeat omnes in universum obtemperare Magistratui reverenter & cum timore. Quid ad hæc respondebitis,

qui legis Divinæ præscriptum velle vos insequi simulatis, & interim tamen gladium arripitis, & Magistratui, quem Deus constituit, resistitis? Annon istud est temerè usurpare nomen Divinum? Sed Magistratus ita se comparat, ut planè sit intolerabilis. Nam & Evangelii doctrinam nobis adimunt, & in cæteris rebus omnibus ita nos premunt, ut nihil supra. Sit ita sanè, non tamen idcirco sunt excitandi motus atque seditiones, nec enim cujuslibet est coercere maleficia, sed hoc ad eum modò pertinet, cui tributum est jus atque potestas gladii, sicut aperte Scriptura docet. Deinde non Leges tantum, sed & naturæ jus animis impressum ostendit, non licere cuiquam, ut sua causa cognitor sit atque iudex ipse. Sumus enim omnes vitiosi, & amore nostri prorsus excæcati. *Negari autem non potest, quin hic vester tumultus atque seditio sit vindicta privata: nam & cognitionem causæ vobis arrogatis, & quas vobis putatis esse factas injurias, ulcisci paratis auctoritate vestra.* Sed hoc ipsum pugnat cum jure divino, cum naturali, cum ipsa demum æquitate. Quod quum ita sit, non potestis ulla ratione facinus hoc defendere, vel si mandatum aliquod habetis à Deo vestri facti, necesse est, hoc ipsum à vobis aliquo illustri miraculo demonstrari. Sed hic accidit quod Christus ait: nimirum quid in aliis reprehendendum sit, clare perspicitis, quantum verò sit impietatis in vestra causa, non animadvertitis. Inique facit Magistratus: At multò vos iniquius, qui contempto Dei mandato, jurisdictionem invaditis alienam, qui Magistratui nihil omnino relinquitis. Quid enim superest, quum potestatem ei tollitis? Vos ipsos appello, qui magnam bonorum partem cuiquam aufert, aliquid tamen relinquit, & qui bonis ablati vitam etiam eripit, uter vobis atrocior esse videtur? Magistratus adiunt vobis possessiones, iniquum est, vos autem jurisdictionem adimitis. Qua quidem in re consistit omnis ipsorum fortuna tam corporis, quam bonorum: vos ergo nocentiores illis. *Atqui vitam ipsorum, atque fortunam non petimus.* Credat hoc, qui volet, non ego. Qui præcipuam partem alicui tollit & aufert, non verebitur etiam reliquum, quod ab ea dependet, auferre. Verum, sit ita sanè ut dicitis. Maneant illis quæ possident bona, vita quoque sit incolumis; illud verò quod jam perpetrastis, omnem mediocritatem excedit, quando potestate illis omni sublata, vultis ipsi rerum esse domini. Perpendite rem ipsi quaeso. Vestrum hoc institutum si laudari debeat atque valere, nulli sint futura judicia, nullus Magistratus, & cuivis liceat privatim in quemvis experiri pro sua libidine & arbitrati, nec expectandum inde sit aliud quam mutua cadere atque latrocinia. Nam ut quisque sibi factam ab aliquo putabit injuriam, ita mox illam pro sua cupiditate volet ulcisci. Hoc ipsum verò, si & iniquum est, & in nulla persona tolerari potest, multò minus coactæ, alicui hominum multitudini concedi debet, aut si conceditur, in singulis etiam ferendum erit: Quid in hoc ipso vestro cœtu, si res eò licentiæ prolaberentur, ut cui fami quisq; suam privatim ulcisci vellet, cederet, quid faceretis? Cogèretur ille dubiò procul stare iudicio publico per vos constituto. Quid vos igitur excusatis, qui judicia convellit, & Magistratum rejicitis, quem Deus ipse vobis præfecit? Hoc ipsum jus, de quo jam loquimur, omnium mentibus est impressum,

sum, & à barbarissimis etiam populis colitur: nam alioqui summa sit omnium rerum futura perturbatio. Quod etiam si illud diligenter servaretis, nihilo tamen essetis hoc ipso meliores quam vel Turcæ, vel id genus alii populi, nostræ Religionis ignari. Judicia enim publica subire, & Magistratus auctoritatem sequi, non hoc præstat, ut quis fiat Christianus: nam ipsa demum necessitas cogit, etiam invitos ut ita faciant. Vos ergo cum hoc ipsum jus mentibus infixum, & omnibus commune revellitis, multo estis prophanis gentibus deteriores, tantum abest, ut nomine Christiano sitis digni. Quem quidem titulum quia vobis usurpatis, & nomini divino facitis injuriam, non indigni videlicet appellatione Turcica, propter naturæ jus violatum: quomodo tandem consistetis in aspectu Christi, cum de nobis omnibus iudicium facturum est? Cujusmodi sint ergo vestri Doctores, etiam atque etiam providete. Vereor enim ne sanguinarii quidam vobis obrepserint, qui suis concionibus huc vos impellant, quo tandem ipsi vestris auxiliis freti, dominationem & Regnum invadant, securi prorsus de vestris fortune atque salute. Jubeat Deus vindictam sibi omnem permitti. Scriptura jubet parere Magistratui etiam improbo. Parendum igitur erit: alioqui motum quidem excitabitis, verum ista tandem in vestrum caput desinet. Nec enim licentiam hanc vestram Deus impunitam dimittet, dumque libertatem quaritis, vitæ, bonorum & animæ dispendium vobis ipsi comparabitis. Exardescit in vos ira Dei, & salutis omnium hostis diabolus falsos in vestrum cætum immisit doctores. Meum ergo secuti consilium, cavete & respiscite. Nunc de jure Christiano seu Evangelio verbo faciam. Hoc enim quia vobis arrogatis cognomen, æquum est, ut ejusmodi sit jus vestrum, exploretur. Et primo quidem, Christus jubet non esse resistendum malo, sed unam ferienti maxillam jubet & alteram præberi, tunicam auferenti jubet pallium quoque tradi, jubet bene cum precari, cum facere inimicis. In eadem sententiam multa sunt loca passim in sacris litteris. Jam mihi videte quomodo vestrum hoc institutum respondeat mandato Christi: videte quò vos abduxerint vestri Doctores. Christianorum sanè est, pati & subire crucem, non repugnare, non ulcisci, non gladio ferire, quid autem simile in vobis conspicitur? Ardua cum primis est Christiani nominis professio, & vix paucissimi re præstant ipsa, quod debent. Quod ut plenius intelligi possit, exemplum vobis afferam hujus, de quo loquimur, juris. Ut Dominum & magistrum suum Petrus defenderet, servulum Pontificis ferit, nonne justa causa, quum illi non modo vitam Christi peterent, sed ejus quoque discipulis Evangelii doctrinam, in qua salus erat ipsorum posita, omnis, auferbant, sublato nimirum Præceptore Christo? Talis verò tamque atrox injuria vos nondum perculit, sed quid interea Christus? Jubeat abstinere Petrum à defensione, gravata sententia in eos, qui gladio feriunt, hoc est, qui contempto Magistratu vindictam privatim exercent. Quid ipse, quum affligitur cruci, quum docendi munus à Deo Patre mandatum exercere prohibetur? Nimirum fert patienter, rem omnem Deo Patri committit, eumque pro suis percussoribus deprecatur & orat. Hæc vestigia sunt imitanda vobis, aut deponendus est hic tam speciosus titulus.

Quod si Christo exemplo insisteretis, patefaceret se Dei potentia, & sicut post indignissimam Filii sui mortem, longè lateque propagavit Evangelium, invictissimis licet omnibus adversariis, ita quodque vos haud dubiè respiceret, & salutarem doctrinam abundè largiretur. Nunc verò quandoquidem armis res administratur, nec obtinebitis quod vultis, arma vobis de manibus excutientur. De me ipso nunc etiam aliquid dicam. Oppugnavi me summis viribus totis orbis terrarum, & tamen quo fuit ipsorum omnium impetus vehementior, eò fecit majores progressus mea doctrina. Quid ita? nihil legi violentè, nullum excitavi motum, non fui cupidus vindictæ; sed Magistratum civilem reverenter colui, scriptis etiam meis ornavi quantum in me fuit, & quod præcipuum est, rem Deo committens, in ipsius potentia totus acquievi. Sic adeo servatus sum in hunc usque diem, fremant licet Pontificii, omnesque adversarii, nulla mea doctrina multos ad populos dimanavit. Vos autem importunè jam irrumpitis, & dum promoveri vos negotium putatis, quantum inferatis impedimenti non animadvertitis. Hæc autem eò spectant, ut titulum illum & nomen Christianum à vobis ablegatis, in ista causa, quam etiam si defenderitis optimam, tamen ut supra docuimus, homini Christiano, nec pugna relicet, nec malo resistere. Hunc ergo titulum atque cognomen vobis non tribuam, non concedam. Neque tamen hoc ipso velim purgare Magistratum: nam iniqua multa faciunt, & agnosco, sed nihilominus à Christiani nominis professione hæc vestra longe remota est actio. Quod si verò nomen illud obstinatè retinebitis, & hoc veluti fucò vestram causam adumbrabitis, adversarium me vobis profiteor, quia sub Evangelii prætextu planè diversum à doctrina Christiana facitis. Itaque Deum precabor, ut vos benignè respiciat, & vestrum hoc institutum evertat. Nec enim obscure hoc intelligo, diabolum id moliri, quandoquidem per Pontificios hucusque opprimere me non potuit, ut per istos me conficiat atque jugulet sanguinarios concionatores. Ergo precibus instabo, sicut dixi: quanquam sanè malim ita vos comparetis, ut nemini sit necesse precibus adversum vos agere. Nam etsi peccator sum, tamen & justam esse precationis meæ causam, & exaudiri quoque meas preces, nihil dubito. Vult enim Deus nomen suum sanctificari, & nobis etiam sic orandum esse commonstravit. Hortor itaque vos atque etiam oro, ne preces meas & aliorum despiciatis: quid enim possint & efficiant, vestro certè maximo malo sentietis. Talem verò fiduciam ad precationem vos nullam asserere potestis. Nam & Scriptura & mens ipsa malè conscia vobis ostendunt, actionem hanc vestram esse prophanam & impiam. Ex vobis oro, quousquisque Deum imploravit in ista causa? Vix ullus, opinor, imò salutem omnem in copiis & armis positam esse putatis. Qui verè sunt Christiani, nihil agunt violentè, sed tolerant, precibusque Deum sollicitant ut omnium temporum viri sancti suo nobis exemplo demonstrant. Nam & salutaris est hæc unica ratio, & menti summam tranquillitatem affert. Nunc ergo, quoniam hanc negligitis, quia neque preces ad Deum effunditis, neque patientiam illam præstatis, & à vobis omnia petitis atque speratis ipsi: non est quod ullum Dei beneficium

scium expectetis. Fieri quidem potest, ut connivente Deo sit aliquis vester successus, verum id omne demum in vestram recidet perniciem. Ex iis quæ huc usque recitavimus, facile est ad postulata vestra respondere, quæ etiam si niterentur æquitate, & juri naturæ essent consentanea, tamen præcipua sui parte non consistunt, quia *Magistratus vultis ea per vim extorquere, quod ipsum & cum aequitate & jure communi pugnat.* Is autem qui vobis ea conscripsit, non est vir bonus. Nam loca Scripturæ quibus vos accendit, & periculis objicit, non integre recitat, neque bona fide, & propius inspecta, nihil adeo pro vobis faciunt, ut etiam vehementer impugnent, jactantur hoc à vobis præcipue, *doctrinam Evangelii vobis eripi*; sed plane fieri non potest, ut ab Evangelio quis arceatur. *Hæc enim doctrina non est ulli certo alligata loco, sed libere per orbem terrarum vagatur & oberrat*, sicut illa stella quæ Magis ab oriente sole profectis effulsit, & quo loco Christus esset natus atque recumberet, ostendit. *In Magistratus quidem est potestate ab eo loco, ubi docetur Evangelium, aditu quem prohibere, sed in nobis etiam positum est, vertere solum, & aliis in locis doctrinam hanc prosequi.* Locus ipse non est à nobis vi retinendus aut occupandus; verum relinquendus Magistratui seu Domino, & commingrandum aliò, sicut Christus ipse docet. Quod est primum in vestris postulatis, de constituendis Ecclesiæ ministris, recte quidem habet, si rectus accedat ordo. Nam si bona, quibus aluntur Ecclesiæ ministri, profecta sunt à Magistratu, jam populo non licet illa tribuere cuilibet, sed primum rogandus est Magistratus ut pastorem constituat. Si recuset, populus aliquem deliget, suisque alet impensis. Sine hoc quidem feret Magistratus, cum qui delectus est à populo, fugiat, & una cum eo qui volet. Si secus fiat, non potest abesse scelus & injuria. Quod ad decimas pertinet, iniquissimum est. Quid enim hoc est aliud, quam Magistratum abrogare totum? Liberalitatem colite, sed de vestro, non alieno. Sic prorsus agitis, ac si dominia rerum in vestra essent manu. Qua quidem ex re facile potest intelligi, quid vestræ sit mentis atque consilii, *servitutem etiam tollitis omnem.* Quid hoc? Nonne Abrahamus & alii plerique viri sancti possederunt servos? Paulum legite, is vos erudiet, de servis quid statuendum sit. Hoc ergo postulatum ad vim etiam atque rapinam pertinet, & cum Evangelio pugnat. Nam qui servus est, potest nihilominus esse pius, & libertate Christiana frui, sicut is qui captivus detinetur, aut ægrotaret. Vos eo spectatis, ut omnium sit eadem conditio, sint omnes æquales, hoc autem est absurdum & ineptum. Nam hæc vita civilis, & administratio Reipublicæ consistere non potest, nisi personarum sit discriminem, ut videlicet alii sint liberi, alii servi, alii præsent, alii parent. Quæ reliqua sunt de feris, de pascuis, de sylvis, de fluminibus, de tributis, & id genus alia, Juræconsultis relinquendo disceptanda, nec enim ad officium meum pertinent, quod in eo versatur, ut mentes hominum in rebus sacris instituam. Et hæc quidem est mea sententia consiliumque viri fratres, quod à me flagitatis, nunc vestrum erit, quia Scripturæ testimoniis vos obtemperare velle scribitis, animam huc adjicere. Neque verò, quum hæc ad vos perferentur, mox clamorem tollite, quasi Ma-

gistratui sim factus adulator, quasi non recte doceam. Sed prius rem omnem, & cujusmodi sint argumenta, quibus utor, diligenter expendite, nam certe vestra res agitur. In primis autem cavete ab iis, qui vos extimulant Doctoribus. Novi totum hoc genus hominum, abducunt vos in præcipitium, ut honores ac facultates vestro periculo consequantur.

Causa cur falsum titulum, quo se venditabant, tanto pere illis objicit, hæcerat, quod in suis illi literis omnibus, quum ad societatem alios invitarent, atque cogerent, *ad arma se venisse jactabant præcepto Divino, & Reipublica charitate* quadam, ut Evangelii doctrina celebretur & augeatur, & retineatur, ut Veritas & Justitia, & vitæ honestas propagentur, & ut sibi suisque consulant, ne qua vi deinceps opprimantur. Quumq; ad hunc modum sui facti rationem explicassent, paucis verbis mandabant vicinis, ut statim & e vestigio sumptis armis accurrerent, opemque ferrent, sin minus tum se, quamprimum ad ipsos cum copiis omnibus esse venturos, minabantur. Cæterum, quum ad hunc modum iis respondisset Lutherus, *Principes etiam & Nobilitatem scripto commonefaciens: Vobis (inquit) solis acceptum ferri debet, quicquid est hodie turbatum.* Vobis autem in primis qui titulum habetis Ecclesiæ, qui ne hodie quidem adhuc desinitis Evangelii doctrinam persequi, & quidem contra conscientiam. Deinde vos qui civilem obtinetis Magistratum, hoc unum agitis, ut quocunque modo compilata pecunia vobis suppetat ad omnem luxuriam, superbiam, ita quidem, ut miserum vulgus hoc tantum onus tolerare amplius non possit. Imminet sane vobis longe gravissimum periculum, & quasi leniter suspensus gladius impendet cervicibus vestris, & tamen sic estis interea securi, quasi nemo possit vos deturbare loco, sed hæc ipsa securitas erit vobis haud dubie perniciofa. Contemptum aliquando Deus effundit in Viros Principes, ut est in Psalmis. Admonui vos non semel, ut ab eo malo diligenter caveretis; verum ultro procurritis ad interitum, nec ulla vos movet admonitio. Redundabit igitur in vestrum caput ira Dei, nisi vitam emendabitis. Quæ passim conspiciuntur & accidunt prodigia, nihil fausti dehinciant. Effervescentem in nos iram Dei facile possumus ex eo cognoscere, quod falsis Doctoribus tantum in nos permittit, ut videlicet in errores atque tenebras abducti, merito plectamur. Huc jam accedit ista seditio popularis, quæ Germaniam funditus perdet, nisi precibus nostris Deus exoratus, medicinam adferat. Is autem est hodie rerum status, ut hunc vestram dominatum homines nec possint nec velint, neque sane debeant, ferre diutius. Transformari oportet vos omnino, & Verbo Dei cedere. Quod si plebs in hoc tempore non perficiat, alii succedent. Ac licet plerique omnes à vobis interficiantur, tamen novos excitabit Deus, qui negotium hoc agit, & bellum vobis facit, & impietatis vestræ poenam exposcit. E vobis nonnulli jactantur, omnem sese fortunam & facultatem impensuros in hoc, ut doctrina Lutheri tollatur funditus. Quid autem? Nonne jam eo res deducta videtur? Absit ridiculum in hisce rebus. Dicebant olim Judæi, nullum se Regem habere, sed eo demum recidit ipsorum Reipublicæ status, ut in perpetuum Rege careant.

Neque verò contenti superioribus delictis nonnulli vestrum, Evangelio novam faciunt contumeliam, & quicquid hoc est turbarum, meæ doctrinæ ferunt hunc esse fructum. Age, pergite ad hunc modum insectari, cuiusmodi sit mea doctrina, quæ vox Evangelii, non vultis cognoscere, quod est obstinati animi signum. Equidem inde semper ab initio docui modeste, & a seditionibus vehementer abhorui, & populum magno studio sum hortatus ad obedientiam Magistratui exhibendam: imò etiam ut severam vestram dominationem tolerarent admonui, ejusque rei testimonium vel ipsi vos dare potestis. Non est igitur à me profecta ista seditio; verum sanguinarii isti Prophetae, qui sunt mihi non minus quam vobis inimici, pestem hanc invexerunt, circumventa plebe, perque triennium & amplius eo rem istam agunt, nec interea quisquam illis ita restitit, ac unus ego. Si jam Deus atrocitatis vestrae causa, satana perimitur, ut per ejusmodi Prophetas populi furorem in vos concitet, eoque res deveniat, ut facultas mihi tollatur impediendi malum hoc & tempestatem, quæ (cedo) culpa vel in me, vel in Evangelium transferri potest, quum hæc ipsa, quum profiteor, doctrina, non modo savitiam vestram perferat hucusque, sed pro vobis etiam preces ad Deum effundat, vestrumque statum ad vulgus ornarit semper, & summis commendationibus defenderit? Quod si jam cupere in ulcisci, quas mihi fecistis injurias, riderem in sinum, essem hujus tragediæ spectator, aut conjungerem me furenti plebi, & quod dici solet, oleum adderem camino; & essem tanquam unguis in ulcere. Magnopere ergo vos oro, Viri Principes, ne mea vobis admonitio sordeat, neve seditio vobis hæc videatur levis: non sanè, quod timeam, ne vos illi opprimant: nec enim metuere vos istud velim, sed ut ira Dei sit vobis formidabilis. Nam si pro merito vos ulcisci cogitat (ut quidem metuo) non effugietis periculum, etiamsi minima sint hostium cohortes. Itaque si quis adhuc locus est consilii, oro cedite furori, & imminensem procellam sapienter depellite, & quoniam incertus est eventus, tum quia quæ sit Dei voluntas ignoratur, omnia vos prius experiri decet, & cavendum ne suscitetur incendium, quo tota conflagret Germania. Nam certè flagitia nostra, quibus adversum nos iram Dei concitavimus, in conspectu posita sunt, ita quidem, ut ad levissimum quemque strepitum sit nobis expavescendum: mitto quum tantus hostium numerus coalescit, & vim intentat. Lenitas & clementia nullum vobis afferet dispendium, & ut afferat, magno tamen cum fœnore post omnia restituet, vim autem si adhibebitis, de summa forsitan erit periclitandum. Et quum aliis rationibus multò plus consequi liceat, cur aleam hanc atque discrimen subire vultis? *Postulata propoluerunt ad duodecim, e quibus aliqua sunt ut rationi & equitatis consentanea, ut merito vos pudere debeat; sed tamen ad suum emolumentum illi referunt omnia, neque satis rem demonstrant, & sunt alia multo majora quæ vobis obijciantur, quæ ad Rempublicam Germania pertinent.* Ea quodam in libro diligenter explicavimus. Vos autem quibus ea proprie concripsimus, quoniam illa repudiastis, jam multo duriora sustinetis, & vestro qui-

dem merito. Postulant in primis, ut legitime constituantur ministri, qui Verbum Dei doceant. Et quanquam hic ad suum privatum commodum spectant, quando sumptum volunt ex decumis alienis ad eam rem præberi, tamen denegari quod perunt, nulla ratione potest, nec enim ulli Magistratui licet suos ab Evangelii doctrina submovere. Cætera quæ pertinent ad servitutes, & id genus alia, nituntur & ipsa ratione *Magistratus enim est non affligere, non divexare populum, sed fortunæ illius atque commoda potius tueri & conservare.* Jam verò nullus est exactionum modus, quæ res sanè diuturna esse qui potest? Quod si homines rusticani fructus annuos, & suis prædiis atque fundis percipiant uberiores expectatione, Magistratus autem & dominus tanto plus exigant ab eis tribui, atque hæc omnia summo cum luxu profundant, quid (cedo) commodi redeat ad miseros, aut quantula ex parte sit illorum facta melior conditio? Sanè coercenda est omnis hæc profusio, & refecanda luxuries, ut illis etiam, quò vitam tolerent, aliquid superesse possit. Quod reliquum, ex ipsorum literis jam divulgatis accepisse vos puto.

Sic utrisque sigillatim commune factis, & commune illis epistolam scribit, & quod malam utriusque causam tueantur, monet, ut ab armis discedant, & disceptatione causam finiant. Magistratui quidem demonstrat, quàm terri semper fuerint atque funesti tyrannorum, plebi verò quàm infelices & calamitosi seditiosorum, excitus, qui sumtis armis in Magistratum proterui fuerunt. Unum in primis deplorat, quòd quum utrinque mala conscientia belligerentur. Principes quidem ut suam atrocitatem confirmet, alii autem, ut quod cupiunt, seditione perficiant, animæ jacturam faciant omnes quicumque hoc in bello cadunt. Deinde Germaniæ vicem deplorat, quæ civili hoc bello sit interitura prorsus, facile quidem arma sumi, verum non ita facile, quum volumus, deponi. Monet igitur ut abstineant, neque tam perturbatum atque eruentum Reipublicæ statum, posteritati relinquant, armis nihil ad diuturnitatem perfici posse, sed emendatione vitæ ac ratione plurimum. Hortatur ut per viros bonos utrinque delectos causa disceptetur. Magistratus de summo jure aliquid remittat, plebei vicissim acquiescant rectè monentibus, & à postulatis nonnullis etiam discedant. Hoc suum esse consilium, cui nisi pareant, se fore utriusque ruinæ spectatorem. Nefas enim utrinque versari, & bellum esse plebi contra Principes ut in oppressores ipsorum salutis atque fortunæ. Magistratum invicem conflictari cum plebeis ut cum latronibus, & iis qui nomini Christiano contumeliam faciant. In hac ipsorum obstinata ferocia se rogaturum esse Deum, ut aut concordiae viam ostendat, aut utriusque partis consilia retundat & conatus. Quanquam tot nunc editis prodigiis, valde se formidare, & in magna versari solitudine, ne jam ira Dei mitigari possit atque depelli: non magis quam tunc, quando per Jeremiam denunciavit, offensionem & iram, ne sanctissimorum quidem virorum precibus condonare se velle, quò minus populum Judaicum affligeret, nihil ergo magis optare se, quàm ut resipiscant, & Deum vereantur, quò saltem calamitas jam impendens differri possit atque

atque mitigari. Ceterum rustici, ut plerique mortalium ad mala quam bona vitio naturæ procliviores esse solemus, postulatis seditiosorum cognitis, nec piorum doctorum admonitionibus, nec Magistratus se ad id quod iniquum esset emendationem offerentis sollicitatione, à vana sententia abduci poterant; sed postulorum istorum importuna inculcatione, & spe amplificandæ rei familiaris, & optimis fortune (omnes namque maximarum divitiarum spem animo conceperant) seducti in proposito suo pervicaciter persistere. Quo factum est, ut hoc seditionis incendium indies magis magisque cresceret, & hac illac, non secus ac fluvius nimborum procellis redundans in plerasque Nationes diffunderetur, nullo subditorum vel fidem, vel juramentum Magistratui præstitum, vel periculosum & infelicem rerum exitum ad animum revocante, sed incredibili & inaudito furore omnibus ad arma contra legitimum Magistratum profilientibus. Inter hos verò Georgio Metzlero caupone, Castelli Ballenbergensis, Moguntinæ dioceseos ad Nigram sylvam, quæ Franconiam spectat, auctore, Capitulariis facinoribus aptissimo, utpote qui alea, luxu & helluatione totum ferè vitæ tempus tralegisset, primi rustici Odovaldenses ad Nigram sylvam (obducta causa quasi doctrinâ Evangelii tueri, & libertatem Christianam defendere vellent, cum re ipsa nihil aliud molirentur, quam ut tam Divinas quam humanas leges & constitutiones prorsus abolerent, & publicam pacem ac tranquillitatem turbarent) instar apium examina circiter diem Dominicum usitato Ecclesiæ more, Latere dictum, maxime ex territorio Rotenburgico, numero circiter duo millia confluerunt. Post eos verò deinde ex Palatinatu, Moguntina & Herbipolensi diocesibus rustici, cum multis Ordinis Teutonici Magistri, aliorumque Nobilium subditis, eodem accurrunt, & in quadam valle ad Nigram sylvam sese conjungunt, dicto Georgio Metzlero summo Duce delecto, etsi alii peritia rei militatis ipso longè excellentiores, adessent. Distributis ergò muniis & officiis militatibus & cæteris necessariis ad expeditionem paratis in campum progressi, mox obvia depradantur; & vicinos vi ad societatem belli compellunt, eam coire detrectantibus, omnia hostilia denunciantes. Mergentheimium deinde Magistri Teutonici Ordinis oppidum profecti, à civibus dedicationem efflagitant. Hi verò cum antea adversus Magistratum iuum rebellionem tentassent, facile postulata faciunt. Siquidem paucis diebus ante Abbatis in Schonthal ædes, quas illic habebat, cives circiter quingenti occuparant, & per biduum in iis commorati, quinque vehes vinopotando exhauserant, ac Magistratui de causa seditionis querenti, hoc responsi dederunt, cupere se librum in quo tributa continerentur descripta, sibi exhiberi, & quidquid in eo iniquum videretur, pro ipsorum arbitrio corrigi. Iti rustici nulla vi adhibita Mergentheimi intromissi, in arcem intruunt, ibique comeari affatim reperto ad aliquot dies subsistunt, genio indulgent, sibi que placencia inter se disperuntur. Vicinos aliquot Comites, Barones & Nobiles sollicitatos in suam societate pertrahere conantur. Arcem deinde supra Mergentheimium ad Tauberis fluvium, seditionis Magistri Ordinis Teutonici Novam de-

nam dictam, vicapientes, quidquid in illa inveniunt, diripiunt, post eam flammis exustam, solo aquant. Hisce facinoribus Magistri Ordinis Teutonici jurati, & domestici, quos suo pane alebat, interficere. Præterea Monasterium Schonthal occupantes, monachis correctis, quidquid in Monasterio frumenti, vini, cibariorum, pecorum, domestica suppellectilis erat, abducunt, libros lacerant, fenestras frangunt, ad animi sui libitum nihil non designantes & fraternam suam dilectionem, more Turcico potius quam Christiano prodentes. Quibus illic perpetratis in Comitatum Hohenloensem securo animo contendunt. Horum Comitum subditi, præcipuo Comitatus castello Oringen jam antè capto, & Senatorii ordinis Viris in vincula coniectis, officialibus claves portarum, eripuerant. Illis ergo sese conjungunt; Inde porro progressi, Nevvenstenium, Alberti Comitis Hohenloensis sedem, rectâ movent, eamque capiunt, & cum Albertus unâ cum Georgio fratre evasisset, arcem sine ulla difficultate in suam potestatem redigunt: Comitis conjugi in ea comprehensæ, quæ supplex præcipuis illorum capitaneis facta, lamentabilibus vocibus gratiam aliquam inventuram sperarat, nulla erga ipsam commiseratione affecti, reliquisque Domini sui ministris custodiæ traditis, omnem potestatem ac jus administrationis adimunt. Cum verò Comites quorundam intercessione, literas fidei publicæ numero Palatinensi obsignatas, à rusticis accepissent, utraque pars in colle quodam à vallibus cognominato, convenit. Quò rustici machinis bellicis omnibus, quas Nevvenstenii & Oringæ depradati fuerant, secum advectis, Comitibus exponunt totum exercitum unanimi consensu & voluntate ab utroque Comitum, serio postulare, ut in discedis illos, quos ex Monasterio Schonthal, ad ipso transmissis, articulos jurent, simul ac omnes quos captivos detineant, sine ulla fidei jussione liberos atque intactos dimittant, hoc suis literis & instrumentis traditis confirmant, ac promissa centum annos & unum rata firmaque servant. Væsanî namque rustici novum aliquod, diuturnum ac stabile somniabant Imperium, ignari suam audaciam, atque nefarios conatus celeriter corruturos. Comitibus itaque in conditiones à rusticis propositas metu consentientibus, ipsi circiter duo millia bombardarum manualium displodunt, ac Comite de tormentis arce ipsius abductis compellato, iis acceptis, discedunt.

Postea cum multos Nobiles & alios in factionem suam, partim spontanea voluntate motos, partim vi compulso pertraxissent, ad Tauberum recedunt, Episcopi cellas capiunt. Similiter Landam civitatem, & arcem, ubi cives in suam fidem adactos, suo fœderi adscribunt, arcem verò diripiunt, & funditus delent. ac illam regionem pervagati, Mergentheimii rursus per aliquot dies castra habent.

In hoc rerum statu, contagio mali perniciosissimi etiam ad alias oras serpit. Nam in quodam pago, Bockinga vulgò appellato, nec longè Hailbrunna sito, rustici circiter mille ducenti, de rebus gestis Odenvaldici agminis certiores facti, circiter diem Dominicum Quadragesimæ, qui

Judica appellatur, *cateruatim confluentes*, inter Hailbrunnam & Sunthenum, Teutonici ordinis pagum, vado reperto, Nicrum transeunt, ac rusticos Suntheni in suam confederationem adigunt, post Gortachium Canonorum Brüssellensium pagum ingressi, vinum in cellis vinariis horum repertum exhauriunt, adjacentes in illa Regione pagos de fœdere cum ipsis feriendo compellant, id ni faciant eis extremum exitium comminantes. Ac hisce minis multos bonos, nihil minus quàm rebellionem cogitantes ad se pertrahunt, Bilstenium inde & Borwarum progredientes. Cum autem res ex animi ipsorum sententia non penitus illic succederet, Sunthenum regressi, ad Erlinbacum & Bisewangum ditionis Magistri Teutonici ordinis, pagos castra figunt, ibi aliquandiu commorati, nihil aliud memoria dignum gesserunt, quàm quod aliquot viciniore pagicos ad suum fœdus pellicientes, voti cōtipotes evaserint, inde Oringam moventes, Odenwaldico agmini se conjungunt. Quo facto, Nicrulam oppidum ditionis Magistri ordinis Teutonici, non procul Hailbrunna disitum, capiunt. Quod eo ipsis factum facilius fuit, quod plerique cives loci ejus cum ipsis sentirent, ibique commœtus, vini cum primis copia reperta, partim extra, partim intra oppidum castra locant. Hinc ad unum milliare in montibus Winspergense oppidum, cum arce ei imminente, situm erat, ditionis Württembergicæ, *cujus incolæ contra fidem, jusjurandum ac omnem honestatem, horrendo atq; inaudito facinore in suum Magistratum cum agmine Nicrula residente conspiratione facta, sese astringunt.* Nam mera & extrema malitia ducti, non obfessi, non compulsi, sed equitibus pluribus quàm septuaginta illuc à Senatu Württembergico, Duce Comite Ludovico Helffensteinio præfecto Winspergensi, missis, muniti, agmini dicto auctores existunt, ut arci & oppido appropinquet, simul id referentes, quod de prædialiis urbis equitibus cognitum haberent. Id factum cum Odenwaldicis probaretur, ad vallem Winspergensis celeri passu noctu contendunt, ac in die Paschatos circiter nonam horam matutinam in oppidum magno vastiq; clamore, portis vi effractis, irruunt, & cum Viri fortitudine, generisque nobilitate illustres, tam subito præter omnem spem & opinionem ex improvise opprimerentur, ut nec ad arcem confugere, nec ad arma venire possent, circumventi omnes in manus hostium veniunt. Et cum perfidici non solum tumultuantibus rusticis non resisterent, sed bombardas in altum conversas, in aërem exonerarent, castrum una cum oppido sine difficultate capitur. Hisce ex animi sententia ita succedentibus, majora & crudeliora aggrediuntur. Etenim cum in suo communi Concilio (ut id appellabant, & ad centum & unum ulque annum duraturum jactitabant) constituisent, se nulli Principi, Comiti, Baroni, Nobili, Equiti, Sacrifico, nulli deniq; Monacho, aut aliis otiosis hominibus hujus vite lucem concessuros, sed ejus generis homines comprehensos, tanquam pecora trucidaturos, ac crudelissima morte esse affecturos. Quod suorum fratrum à Suevici fœderis exercitu caesorum necem vindicarent, ac Nobilibus, aliisque terrorem incuterent, Co-

mitem Helffensteinium, Vitum Schenck, Conradum Weilerum, Sabastianum ab Avven, Georgium Kalten, Nobiles & alios captos contra bellum jura, morem militarem, & jus gentium, aspero atque crudeli supplicii genere, supplicibus eorum precibus spretis, interficiunt, & hastis utrinque projectis, confodiunt.

Inter hos cum Theodorico à Wiler, Vir corpore robusto, & magno animo præditus, pro vita conservanda in turrim templi confugisset, rustici eum in ejus summitate confossum, inde in cœmiterium præcipitant, & tanta rabie grassantur, ut exceptis duobus vel tribus equitibus (qui habitu muliebri induti, in furnis & aliis latebris delitescerent, salvi evaserunt) reliqui omnes, tam juvenes, quàm senes, miseranda morte interierint. Helffensteinii conjunctæ, Maximiliani Cæsaris filia notha, maritum necandum conspiciens, bimulum infantem Ludovicum ulnis gestans, ad rusticorum projecta pedes lachrymarum vi maxima profusa, totiusq; corporis habitu miserabili, maritum sibi, ac filio parentem donari peribat. At illi ea rejecta, bimulum infantem in brachiis vulnerant, ac femina honestissima omnem mundum muliebrem, & quidquid haberet rerum preciosarum eripientes, eam cum filio, virginibus gynæcei sui nobilibus currui stercorario impositam, Hailbrunnam deducunt. Cum verò scelerati nebulones miseræ illuderent, ac insolentissimis sarcasmis insultarent, dicentes: *Eam aureo currum Winspergam venisse, nunc autem mutata fortuna, currui stercorario inde deduci.* Ipsa pia ac memorabili voce edita, respondit: se suis delictis etiam majora promeruisse, nec hac insultatione admodum turbari. Nam & CHRISTUM suum redemptorem, exultante atque congratulante plebe in Palmarum die Hierosolymas ingressum, paulò post autem non suorum, sed humani generis delictorum causa, tanquam facinorosum & maleficum condemnatum, & cruci affixum fuisse. Hoc sanè tam insolens, tam impium, facinus omnium & consideratione, & commiseratione dignissimum est.

Hæc dum fierent, Guilielmus ab Habern, Palatini Electoris Marescallus equitibus circiter viginti stipatus, ad Ludovici Comitæ Helffensteinii postulatam, Mosbaco, ubi tum temporis ipse Vicarium agebat, Electore assentiente, Winspergum proficiscitur cum Comite quadam negotia transacturus. Verum cum non procul Winspergio montem jam conscendisset, & facinora rusticorum in arce & oppido designata cognovisset, ignarus internecionis equitum prædialiurum, regreditur, Mosbacum ad suos equites rediturus. Ibi forte in rusticos circiter sexaginta bene armatos incidit, qui tumultuantibus Odenwaldicis se conjungere decreverant. Sed conatus ipsorum elisi fuere. Nam & Marescallus ad unum usq; omnes cecidit, aliquot ipsius equorum graviter laesi. Rustici hoc facto cognito, indignantes, se avenam (Marescallum intelligentes, quod Habern lingua populari idem quod avena) probe vicissim excussuros ac cribraturos esse, etiam si ipse Palatinus in arce sua Heidelbergæ foret interimendus, interminantur.

Rebus ad eum modum Winspergii, & rusticorum quidem opinione, bene feliciterq; gestis, civitate

tate & castro præsidio munitis, ad Cænobium monialium *Lichtenstein* pergunt, id capiunt, diripiunt, vastant, ac vini in eo copia reperta, partim id potando exhauriunt, partim fractis vasorum fundis, in terram effundunt, ac fenestris, cistis, foribus fractis, discedunt, cum Moniales jam antè *Hailbrunnam* migrassent. Porro cum *Ludovicus* & *Fridericus* Comites *Loeuvvensteinenses* iuvenes rei indignissimè *Winisbergii* gesta atrocitate consternati, *Loeuvvensteno* profugissent, rustici eò profecti, omnem proterviam exercent, Comitum vinaria destruant, feras, jaculis emissis, mactant & devorant. Insuper Legationibus ad Comites missis, minantur, ni ipsi se sistant, cunctas ipsorum arces, civitates & villas igni ferroq; funditus delendas esse. Quare ad averrendum tam privatum, quam subditorum damnum, interq; Comes *Loeuvvenstenum* ad rusticos equo contendit: Rustici verò eo viso, Comites eò compellunt, ut remotis equis, habitu rustico induti, ac albos baculos manibus gestantes, *Loeuvvensteno* in mediis rusticis ab utroq; lateri septi, *Hailbrunnam* ad rustica castra pediresirent, ac illic de pace agerent.

Sub idem tempus rustici *Schembergum*, Ordinis Teutonici Magistri arcem exiguo labore expugnant. Et si autem eadem arx satis esset inunita, metu tamen & perpetratis *Winisbergii* facinoribus territi, omnes inde enigrarant. Reperiunt ergò in illa penum planè Regiuni, quo direpto, arcem incendunt atq; diripiunt. Post hæc tota factio *Hailbrunnam* petens, *Monasterium Carmelitarum*, extra civitatem versus montes positum, capit, reperta in eo diripit, post solo æquat, mox civitati bellum denunciat, atque deditionem fieri flagitat. Quamquam autem ex ea re Magistratus non nihil commotus, de capiendis armis cogitaret, quò facilius rusticorum conatus reprimeretur; tamen refragante plebe, sententiam mutare coactus fuit. Etenim plebei homines, rustico bello ardente, prædæ cupiditate atque dulcedine, Senatui sese opposuerant, ac irruptione in Teutonicam domum facta, libidinem suam strenuis compotationibus expleverant: minimè contenti liberalitate Commendatoris, qui panem & vinum largiter & promptè se præbiturum illis obrulerat. Dum igitur Senatus contumaces cives a proposito abducere, & coercere nullis rationibus posset, compulsus est tandem instantibus, & seriò id petentibus rusticis portas patefacere, ac certo numero eos intromittere, qui nisi id fieret, vinearum omnium depopulationem oppidanis minati fuerant. Intromissi igitur, alimentà cum aliis necessariis rebus consequuntur, & Cænobia, Ecclesiastica bona, & ab exteris Ecclesiasticis, Nobilibus & aliis hominibus, præcipue verò in domum Teutonicam *Hailbrunnæ* importata, præda exponunt. His *Hailbrunnæ* perpetratis, consilium ineunt de suscipienda in Ordinis Teutonici Magistrum expeditione. Quare circiter diem Dominicum Quasimodogeniti, ut more Ecclesiæ dicitur, præsidariis quibusdam *Nicrulam* relictis, *Gundeshemum* Magistri Teutonici Ordinis sedem contendunt. At is cum omnibus aulicis, & suppellectile preciosiore *Heidelbergani* se receperat, eorum adventus metu. Id igitur oppidum cum arce facilè expugnantes ibi

relictis, præsertim verò mediocrem vini, frumentique copiam repertam diripiunt ac arce penitus everfa ac diruta, ibi aliquot dies subsistunt, vicinis pagicis in suam societatem pellectis. Videntes, quæ deprædati fuerant frumenta, & alia suppellectilia, ac una cum ipsis, quòd nulla illic commeatus penuria esset, genio more rusticorum indulgentes. Inde tandem progredientes, circiter diem S. Marci ad *Schefflenzerinam* vallè, postea in ditionem *Moguntinam* pergunt, ac *Amberbacum Monasterium* capiunt, diripiunt & vastant: Et cum novem civitates in diocesi *Moguntina* ad *Nigram sylvam* & *Mœnum* sitæ, cum illis conjuratione facta, se coniunxissent, cum aliis aliquot subditis. *Vicarium Moguntinum*, *Guilielmum* Episcopum *Argentinensem*, *Aschaffenburgi* obsidione cinctum, urbe capta ad pacem secum inveniendam compellunt. In quare cives ipsis præclaram operam navasse dicuntur, qui, pagicis ejus ditionis in oppidum receptis, Sacerdotum ædes jam antè assignarant. Quo factum est, ut *Wilhelmus* Episcopus *Argentinenfis*, *Moguntini* Electoris Vicarius consensu & voluntate Capituli majoris Ecclesiæ *Moguntinæ*, pacis amore, & majoris damni evitandi gratia, intolerabiles conditiones à rusticis propositas acceptaret. Namque non solum in generalia rusticorum postulata ab ipsis hinc inde sparsa, sed & alia multò duriora, quæ à viris bonis ac eruditis in posterum ad bonerum publicorum sublevationem statuerentur, consentiendum ei erat, inter quæ hæc speciatim exprimebantur. Nulli subditorum sive in civitatibus, sive in castellis, sive pagis crimini futurum, quod postulata rusticorum receperit, ac his sese adjunxerit. Præfecturam duorum oppidorum *Bischoffsheim* & *Kulsheim* à Magistratu locorum administrandam, quoad alia forma administrationis instituat. Singulas & universas *Moguntinæ* dioceseos civitates, iisdem conditionibus quibus novem *Odenwaldicas* censerì debere, ab iisdem singulis congregationis Christianæ Ducibus non solum obedientiam, sed & securitatem cum rebus necessariis præstandam. Dicta congregatio ad sui defensionem auxiliis indiga, cuilibet oppidanorum ac pagicorum liberam fore quacunque ratione, vel corpore, vel re, vel alia ratione eis succurrere. Habitum omnium sectarum in *Monasteriis*, tam mulierum quam virorum abrogandum, id nō fiat; communitati ejus executionem liberam fore. Clericos & Monachos habitu usitato utentes hisce conditionibus excludendos. Clerum dioceseos *Moguntinæ* congregationi intra quatuordecim dies, ubicunq; locorum degat, quindecim millia florenorum in auro dependere debere. *Odenwaldico* tamen Clero, qui antea satis multatus fuerit, à contributione immuni. Nobiles *Moguntinos* intra spatium mensis in castris dicta congregationis Christianæ comparituros, ut reliqui equestres Ordinis fecerunt: Si quis id facere renuat, offendenti eum, id impune futurum. Hæc *Miltenburgi* acta fuere die Dominico, qui Ecclesiæ more, *Jubilate* nomen habet, nomine Capituli & Cleri Vicario & *Laurentio Truccesio* Decano, rusticorum verò *Gotfrido* de *Berlingen* & *Georgio Metzlero* *Ballembergen*si subsignantibus. Conditionibus ab utraque parte subsignatis, rusticorum Duces statim octo ex sua factione

ctione in civitates & pagos Moguntinæ dioceseos ablegant, qui juxta tenorem conditionum omnes subditos Moguntinos jurejurando adigunt, quod conditiones inter capitulum Moguntinum & Christianam congregationem initas bona fide servare, congregationi adherere, ejus commoda promovere, nec portarum claves, nisi Consulibus & Senatoribus permittere velint. Legati erant Georgius Wigandus Bischoffheimensis, Joannes Schemingius Aschaffenburgensis, Andreas Kressen Miltenburgensis, Martinus Boslerius Buchensis, Christianus Becker Hailbrunnensis, Leonardus Stehel Oringenensis, Petrus Helpenius Neckerfulmenensis, & Martinus Bavar Ballenburgeris. Circiter hoc idem tempus & Rincgavienses, de oneribus quibus cum ab aliis tunc verò Abbate Erbachensi premerentur, questu, consurrexere: Quo Vicarius Moguntini Electoris predictus, cum capitulo cognito, postulatis rusticorum fide data subscribentes, die Sabbati post Dominicum, Ecclesiæ more jubilato dictum, motus facile sedarunt. Postulatorum summa erat, Pastores pios ac eruditos Ecclesiis præficiendos, qui liberè & citrà periculum Evangelium doceant. Ideo se cupere sibi jus eligendi ac removendi ministros in posterum permitti. Gravatos se in hoc, quod aliquot pii atq; sinceri ministri ob Evangelicam doctrinam professionem, in captivitatem, in qua adhuc detineantur, abducti sint, velle se ne id deinceps fiat. Ministros ex tricesima vini atq; frumenti, quam communitas à quolibet sit exactura, sustentandos, si quid de ea supersit, id in commodum publicum, & alimoniam pauperum erogandum. Decimas minores penitus abolendas, in locum majorum tricesimam succedere debere: Cum à subditis Rincgaviensibus Moguntia & Erenfelsii de bonis magno pretio comparatis, satis magnum vectigal solvatur, se postulare, ut id, quod Scharffenstenii institutum sit, tollatur, nec nimium miseri subditi graventur. Omnes quotquot bona in Rincgavia habeant, sive sint Ecclesiastici, sive seculares, Nobiles, seu ignobiles, realia munera, aliq; onera ratione eorum, ut reliquos cives atq; colonos subire debere, nisi fide dignis documentis immunitas præstationis probetur. Nullum civem Rincgaviensem, qui juri se sistere velit Moguntia incarcerandum; sed in loco domicilii conveniendum. Cives eosdem à Moguntinis nullis novis impositionibus, vel vectigalibus onerandos, sed immunitate emendi & vendendi; qua ab antiquo usi sint, gaudere debere. Qui vinum propria industria cultum vendant, à collectarum solutione liberos esse, emptum verò ab aliis vendant, ab antiquo pendi solitas, præstare debere. Propter causas seculares nullas literas excommunicationis contra Rincgavia incolas decernendas, nec eas ab hisce acceptandas, quemlibet verò in loco domicilii in ius vocandum: Servitutem quam alii in libera conditionis homines præstendant, in Rincgavia abrogandam, ac solius Episcopi juri quemq; obnoxium esse debere, bello, vel tumultu exorto. Ut Vicedominus (ut vocant) Rincgaviensis suis subditis, ac hi illi tanquam Ducæ adsint, necessitatis esse. Cum vigore nonnullorum testamentorum, qua tamen vel falsæ, vel de jure

invalida sint ac robore careant, à multis census ac pensiones exigantur, testamenta ea antiquanda, nec census amplius solvandos esse. Census cujuscunque rei, si instrumentis probentur, præstandos, sin minus juste denegandos. Emptiones quoq; vini cum fraude & jactura venditorum pecunia indigentium factas, cassandas, ac pecunias commodo tempore reddendas. Census pecunia constitutos, cum usuram sapiant, si dupli sint præstiti, abolendos, sin minus, tempore quo ad duplum consendant, pendendos. Si quis vero eos redimere velit, quadrantis floreni, aureis quinque, lutionem concedendam. Fructus beneficiorum, qua quis pecunia comparavit, nec ipsemet possederit, nulli solvendas, sed à communitate in usum publicum convertendos. Indeis ob pravitatem usurariam, domicilia deneganda, nec ratione usurariam ullam à judicibus executionem faciendam, sed de sorte inquirendum. Cui libet Rincgavia incolarum, lignorum & trabium adificiis servientium commercia, nihil obstante Moguntinorum contradictione, libera fore, ut ab antiquo fuerint. In Monasteria utriusq; sexus, nullos amplius recipiendos, sed ea deserere volentibus, liberam emigrandi facultatem concedendam. Multarum ob injurias verbales, similiq; delicta immodicum excessum, à judicibus loci, ubi commissa fuerint, corrigendum & taxandum. Cum Status Imperii annatas Romano Pontifici non amplius solvendas decreverint, ideo & se à mille aureorum pro redemptione pallii hætenus de pensorum solutione liberos esse velle. Cum Cænobiū Dreßenthal tali loco situm sit, unde maximum periculum toti Rincgavia metuentum sit, Nonnas inde alio transferendas, ubi ipsis de sustentatione prospiciatur, Cænobiū diruendum, ac redditus commodis publicis applicandos. Oneribus publicis portionem unam subtrahendam, ita ut qui hætenus tertiam dederit, in posterum quarta solutione liberetur. Maleficus comprehensus, ac eorum confessione Vicedomino significata, hunc semper scire velle, qua judicum inferiorum sententia futura sit: Ejus propalationem, antequam reus auditus sit, juri contrariam, & judici onerosam esse. Si verò ea denegetur, sententiæ executionem denegari. Id moribus receptis, & communi commodo adversari. Si quid rerum penes comprehensos ob delicta inveniat, id, quibus ablatum est, restituendum, nullo verò id petente, communi bono applicandum. Causas transactione finitas, non aliò remittendas, sed executioni Electoris Moguntini relinquendas. Monachos mendicantes, & Stationarios, ut vocant, nulla ratione ferendos. Viduis, orphanis atq; pupillis à cujuslibet loci Magistratu prospiciendum: Pascua, flumina ac venationes libera unicuique esse debere, exceptis tamen Magistratus privilegiis atq; Regaliis. Captos à Iudicibus, vel Scabinis locorum relaxandos, nisi causa sit criminalis; Vicedomino etiam inconsulto. Unum quemq; Iudicem in Rincgavia ad onerum realium præstationem astringendum, nec majorem illi libertatem, quam vel civibus, vel Nobilibus concedendam. Ad Abbatem Erbachensem quod attineret, is onerum realium præstationem, eque ut alii cives subiret, nec ulla immunitate gauderet. Ovilia in Rincgavia, quibus in locis fundos coleret, abrogaret.

garet. Pascha qua solus usurpasset dimitteret usui publico. Pradium Wappense, quod Rincgavia maximum damnum parare posset, dirueret, & id communi utilitati nationis cederet. Censibus in Rincgavia renunciaret: Recens constituitis, quorum fors soluta non esset, ad tempus antea prefinitum duraturis. Omnia testamenta de censibus ratione fraternitatis facta abolenda. De personis in Monasteria recipiendis idem ab hoc quod a Vicario & Capitulo Moguntino fieri debere. Facultatem quoque ex Monasteriis, quam in prioribus conditionibus reservarunt, emigrandi cuilibet liberam fore. Ius Canonicum in nulla causa seculari admittendum, sed, jus quo cives loci utantur, usurpandum. Machinas bellicas ad usum publicum se confecturos, quae per Nobilitatem alioque deputatos, quolibet trimestri inspiciantur, & cura eorum habita afferentur. Sylvas a nemine in posterum proprietatis jure vendicandas. Alia si qua a communitate Rincgaviensi statuantur, ea grata acceptaque Erbachensibus futura. Haec omnia, ut superius relatum est, tam a Vicario & Capitulo Moguntino, quam Abbate Erbachensi ejusque conventu accepta & subsignata bona fide fuere. Nunc vero ut ad rusticos Alschaffenburgi relictos, a quibus digressi sumus, revertamur: Illi ingluvie sua in Canonicorum ædibus fatiata, inde recedunt, Franconicis, quorum circiter octo milia convenerant, se aggregaturi, in itinere neitquam maleficio abstinentes; sed Wildenburgum & Limbacum arces incendio delentes, ditionem Georgii Comitis Werthemii ingrediuntur, eumque ad societatem cum ipsis incundam, & aliquot tormenta bellica subministranda (quae postea in arce Wurtzeburgensi reperta sunt) adigunt.

Hoc Franconicum agmen, circiter dies Pascha consuere ex territorio Rottenburgico, & in valle Tauberi primo convenire, ac indies magis magisque ex omnibus finibus concursu facto, augeri cepit, ac initio die Veneris Post Pascha Rottinga, ubi primum se congregarunt omnes, primo quoque diluculo tribus lignis Buchartum petunt, eo consilio, ut equites, qui in vicinia circiter centum & triginta subsistebant, circumvenirent, & opprimerent: Verum isti conatum horum repressuri, ipsis obviam procedunt, ac in turmam quam rustici praemiseraut impetu facto, multos eorum antequam universus exercitus appropinquaret, interficiunt. Quo facto, ab infectione aliorum abstinentes, Wurtzeburgum contendunt, rusticorum adventum minimè expectaturi. Ea occasione tota rusticorum factio Bucharti intronmissa, arcem, in qua maximam praedam nata fuerat, incendit. Hinc promovens, castra ad Avvum extra oppidum metatur, ac Sainsheimum & Raigerspergum castra similiter igne devassant.

Die Lunæ post diem Dominicum constitutione Majorum Quasimodogeniti nuncupatum, Avvo relicto, castra ad Ochsenfurtum, non longe Wurtzeburgo ad Moenum situm, locant, ubi quingentos vini currus cum magna frumentis copia in cella Canonicorum Wurtzeburgensium inventos, diripiunt. Commeatu itaque abundanter instructi, dies aliquot gulæ indulgent. Interea temporis magis magisque ipsorum copiae auctæ, Iphoniæ die Veneris contendunt: ubi in pradio Mo-

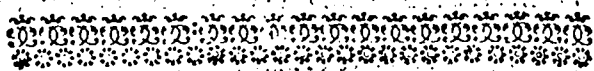
nachorum ante Bercklingam sito, magna commetatus abundantia reperta, & quam pluribus preciosis vestibus sacris, calicibus & aliis ornamentis Ecclesiasticis direptis, per diei spatium commorantur. Et quia ejusmodi actionibus maxime capiebatur, nullas moras nectunt, vel a grassationibus abstinere; sed post diem Dominicum Misericordias Domini communiter appellatum, Iphonia Schuvarziagium usque progredientes, Monasterium extra castellum situm, oppido, quoad amplitudinem non impar, invadunt, ac in ejus templo maximam vestium & preciosarum rerum copiam inventam, depradantur, & locum quieti commodum nacti, ad diem usque Martis ibi confident: post Geroltzheimum profecti, cellarium omni cibariis genere refertissimum aperiunt, spoliant, diripiunt. Eadem illa nocte Stolbergum arcem direptam, incendunt. Subsequenti Mercurii die ibi perinantes, Bimbacum arcem Fuchsiarum, Nobilium Franconicorum capiunt, in quo bona reperta hastæ subjiciunt, arce igni deleta. Jovis die postero Duces cunctis convocatis, de obsidenda munitissima arce Bilstaina deliberant, ordinibus jam instructis, post multam deliberationem decretum, non eam, sed Episcopalem montis Divæ Virginis Wurtzburgi obsidendam. Igitur Wurtzeburgum contendunt. Deinde cives Geroltzhoviensem in arcem ejus loci irruentes, ac magna praedam datam, eam incenderunt.

Cæterum priusquam factio rusticana arcem Wurtzeburgensem obsidione cingeret, consilio mutato retrocedit, & castra & Monasteria, nimirum Majoris Lanckhemii arcem, & cellarium, Steffansbergum, Sicherhusium, & Mihelsellum arces, diripit: Cænobium monialium & Carthusiam, non longe Geroltzhovia distantia, incendit. Ac Lanckhemo repetens Ochsenfurtum, in littore Moeni in navem bonis quamplurimis Episcopi Bambergensis oneratam incidens, eam more solito depradatur.

Dicto die Wurtzeburgici & Kittingenses cum aliis ditionis Marchionis subditis numero duorum millium conjuncti ad Rottenburgicam factionem conveniunt. Quare conjunctis utrinque viribus, die Dominico, vulgò Jubilate dicto, Ochsenfurto moventes, recta Wurtzeburgum petunt, & ad vicum Haidingsfeld castris fixis tria peditum ligna destinant, quæ Gibesstadium, Ingolstadium & Gransfeldam arces diripiant, & destruant. Id quod diligenter factum. Postero Lunæ die in eisdem castris residentes, Wurtzeburgo deditionem imperant, per biduum cum Canonicis ac Equestris Ordinis viris Franconiae, de pace tractantes. Cæterum cum res amicè componi non posset, die Mercurii ex arce tormentis fulminari ceptum est, sicut novem rustici globis trajecti ceciderint. Inde vero rursus a meridie ejus dies usque ad vesperam Saturni induciæ pactæ, quibus durantibus de pace ageretur. Cæterum his conditionibus rejectis, rustici magna vi arcem oppugnant, & quia totius diœceseos Wurtzeburgensis subditi ad eam rem faciles & alacres erant, adeo celeriter convolvunt, ut in castris ad Haidingsfeldam circiter viginti millia rusticorum armatorum conspecta sint. Nec vero intra hos limites seditio consistit; sed & cives a suo Domino deficientes, intro-

missis in urbem rusticis, arci oppugnanda, & tormentis infestanda, operam suam præstant.

Aderat hisce Franconicis rusticis & Nobilis quidam Florianus Geier eques Francus, sicut Odenvaldicus Gotfridus à Berlingen, qui an sponte, vel coacti se rusticis consociarint, certò affirmari nequit. Rustici sanè ipsis ducibus & consiliariis usi fuere. Unde multi arbitrantur, eos si inviti castra ipsorum secuti fuissent, facile effugere potuisse. Cæterum utut sese res habeat, Florianus paulò post confossus, exitum seditioso dignum fortitus est, at aliter rusticis prosligatis atq; ad officium redactis, die Martis post Assumptionis Mariæ ut vocant, ad Nobilitatem Franconicam Schvveinsfurti congregatam, & Conradum Episcopum Wurtzburgensem literis missis sese purgare studuit, affirmans ad hoc à sceleratis rusticis, quorum potentia tanta fuerit, ut civitates quamplurimæ, Comites & Nobiles ei cesserint, se coactum esse. Gundelsheimio arci suæ perquam propinquo à rusticis occupato, certis conditionibus se pacem ab ipsis redemisse, at postea contra eas adactum, ut stultitiæ ipsorum minister potius, quam copiarum Dux esset. Non se id facturum fuisse, nisi præsentissimum vitæ atque bonorum discrimen meruisset. Ac se in castra contra voluntatem pertractum eorum consiliorum rusticis auctorem fuisse, quorum perpauca pœnirere posset. Sua namque opera & intercessione arces Nobilium in diœcesi Moguntina, & ad Nigram sylvam incendio ereptas, multorumque vitam servatam. Ad hæc cognito à rusticis de occupanda civitate Wurtzburgeni consilia agitari, se Episcopum, in cuius fide & tutela esset, ejus certiores reddidisse, ac conditionibus, quas ipse rusticis proposuisset, ab his temerè repudiatis, se publicè eorum obstinationem damnasse. Non se Franconicorum rusticorum deliberationibus interfuisse, præterquam semel, quo tempore eorum vesaniam improbaret, ipsos apud alios id egisse, ut vel clam è medio tolleretur, vel præpilatis hastis objiceretur, tanquam qui fide ambigua partes eorum, qui arcem Wurtzburgensem defenderint, faveret. Sæpius se de rusticis deferendis Wurtzburgi cogitasse; sed ad eò attentè ab ipsis observatum, ut nulla ratione evadere potuerit. Quod si quis hæc refellere velit, se eorum, suæque innocentiae cognitionem Nobilitati permittere non reformidare. Quibus literis à plerisque ea fides adhibita est, ut excusationi Gotfridi acquiescendum arbitrarentur, eumq; pro innocente haberent.

LIBER SECUNDUS.

HActenus gesta à rusticis Almangavicis seditionis terribilissimæ auctoribus, eorumque sectatoribus Odenvaldicis, ac insurgentibus Franconicis obiter exposuimus, nunc verò ut iis relictis alia quoque confectemur rerum, locorum ac personarum circumstantiæ exigunt. Neque etenim pestifera illa seditio in locis, de quibus hætenus dictum est, sese continuit; sed ulterius progressa, instar pestis aliorum quoque animos invasit. Si quidem post commemoratos in præcedenti libro,

diœceseos Spirensis circiter quinquaginta rustici instantibus feriis paschalibus in quondam pago nomine Malsch congregati, aliorum exemplo quoq; rebellant: De quorum protervia cum fama percrebuisse, ita, ut Reverendus ac Illustris Princeps Georgius, Episcopus Spirensis; Comes Palatinus id cognosceret, is aliquot equites ad rei veritatem explorandam ablegat, qui, cum rustici nondum ad arma venissent, tam cum subditis ejus pagi, quam aliis vicinis, colloquio instituto ipsis amice exponant, ad se bona fide delatum esse, quòd & ipsi aliorum exemplo, violata fide, more aliorum perfidorum seditiones movere parent. Quandoquidem autem istius nefarii consilii causam nullam habeant, quòd secundum equitatem omnem, & jus cum ipsis semper egerit, eos benigne protegeris, foveris atq; defenderis, nec ullis intolerabilibus oneribus presseris, postulare se, ut ipsi fidelitatis & juramenti præstiti recordentur, ac quantum damni non solum ad se; sed & ipsos, eorum corpora ac bona ex seditione sit redundaturum, considerent. Respiciant proprios liberos & uxores, tolerabile ipsius imperium temerè non excutiant, sed potius Majorum exemplo, honestos, morigeros & fideles subditos sese exhibeant: Id si fecerint, opus ipsos Deo cum primis gratum, coram mundo laudabile, sibi metipsis fructiferum & salutare facturos esse. Polliceri se ipsis sublevationem onerum, si qua sustineant intolerabilia, & futurum ipsis Dominum benignissimum: Etsi autem rustici hæc admonitione audità ad omnem obedientiam sese offerrent, ac se cum debità, observantia fideliter omnia servaturos esse pollicerentur; tamen posthabitis hisce omnibus, paulò post palam professi sunt, eum se sequuturos, quem potentia prævalere crederent. Ex quo sanè levitas ipsorum, & inconstantia satis apparuit, cum mox sequenti die se ad prædam convertere, & alios pagicos ad defectionem sollicitare cœperint. Canonicorum Spirensium cellas vinarias in pago Malsch invadentes, vinum ibi repertum exhaustientes spe novi imperii constituendi penitus inflati. Itaque unanimi consilio ad vicinos pagicos in hanc sententiam scribunt. *Vult, mandat & seorsum postulat rota nostra societas, ut convocata vestra plebe, viros aliquot armatos hæc nocte ad nos in pagum Malsch mittatis; quòd nobis divini juris defensoribus auxilio sint; quòd si facere detrectaveritis, ne vel de vestra salutis, vel de bonorum vestrorum securitate, quidquam vobis polliceamini.* Ad hæc literas circiter sexcenti repente confluent, Bletzenbergium, non procul inde situm, capiunt, aliorum adventum ibidem expectantes. Ea verò res Episcopum Spirensensem movit, ut in rusticos dignum ipsorum malitia exemplum edere statueret; fiducia auxilii à reliquis rusticis in fide permanentibus sibi promissi. Sed quid factum? Cum Episcopus aliquot equites adjuncta plebe Bruxellensi, eo misisset, & Marecallus Palatini, die Saturni post Paschatis festum, ducentis equitibus, & levioribus tormentis instructus, his auxilio venisset, hoc consilio, ut nisi rustici justo supplicio sese subjicerent, prælio rem in monte, quem infederant, decerneret. Ecce, sub initio rei gerendæ, diœceseos Spirensis rustici equitarui auxilio destinati deficiunt, & suæ fidei obliti, cum aliis fœdere inito, facile

in factionis perfidæ societatem admittuntur. Eo ergo facto Marefcallo cum Epifcopi copijs equitibus difcedendum fuit. Nam mons ifte vineis circumquaq; circumdatus erat, fic ut fine maximo detrimento equitatus eum conscendere non poffet.

Post hæc ejus diacefeos ruficis tateruatim ex illa Rheni parte, concurfus magis magisq; augetibus, res ad tantum periculum devenit, ut Epifcopus Udenhemio fua fede relicta, Haidelbergam ad fratrem Principem Electorem concederet. Nam omnis ejus loci populus ad unum ufque defecerat, ac Rotteburgum caftellum cum arce, Kislavium castrum, Bruffelas, totamq; Prefecturam Udenhemensem cum vicinis pagis in fuam potestatem redegerat, & nullo cum labore ceperat. Quod quidem eo facilius factu fuit, quod nulla animorum difsimilitudo inter ipfos efferet: fed in ipfos competeret, quod jactari vulgò confuevit. Pares cum paribus, &c. Ideo Fridericum Worm, & Johannem ab Hall, cives Bruxellenses, Capitaneos primarios tum alijs eligunt, fuas actiones omnibus modis fic inftituentes, ut rerum dominos fe futuros fperarent.

Rebus ita fe habentibus, cives Durlacenses, urtionis Marchionis Badensis oppidi, qui in hebdomada Palmarum, ut vocant, Prefecto ibidem capto, ad arma confurrexerant, ac circiter bis mille & quingentos ruficos ejus Prefectura congregatos in urbem intromiferant, Monasterium Gotzavium in iisdem finibus invadentes deditione capiunt, diripiunt, vastant, atque diruunt. Verum adverfus hos Philippus Marchio Badensis aliquot equites subito mittit, qui eorum conatui occurrerent. Cumque admonitioni ac quiescere, ac arma deponere nolent, ipse ædibus nonnullorum Banckhusii incensis, eos compescuit. Attamen ipforum odium in Principem conceptum, non relictum, fed animis omnium infixum permanfit. Hi ergo, qui in Bruxellensis agro confluerant, ac Bruxellis tum subsistebant, cum Marchionis fœdere fe conjungunt, & fublatis signis, Marchionalium ingreffis, Ecclesiasticos obruunt, multis oneribus gravant, aliquot Monasteria capiunt, diripiunt & diruunt, cum primis autem illa, quæ ad Nigram sylvam fita sunt, in quibus rerum omnium copia reperta, helluantur, eaque multis & magnis incommodis afficiunt. Quare ne quid gravioris detrimenti Marchionatus caperet, Philippus Marchio ad postulata ipforum pacem cum ipsis mire, ac conditiones easdem, quas alij recipere cogitur. Quo facto, Marchionici cum Bruchhenanis verfus diacefin Spirensis remeant, quorum circiter feptem cohortes, ad terrorem incutiendum alijs, Rhenum tranfeuntes, Monasterium Herd, & Mechtershenum monachorum prædium invadunt, frumentum & vinum ibi repertum deprædantur, reliquis direptis atque perfractis. Postea regredientes Rheinschemii Rheno trajecto, ad socios contendunt. Cum ijs ergo conjuncti recta Udenheimium festinant, ut Spiram obfidiione cingant, Canonicos, Ecclesiasticos, Monachos & Moniales (ut vulgò dicitur) reformant. Id quod tamen non tam per ipfos, quam cives Spirenses effectum est, qui Clericos omnes eo adegerunt, ut transactionis utriusq; antea facta publica instrumenta edere cogerentur, qua cives acce-

pta, avulso sigillo, statim dilacerarunt: Sed Palatino post intercedente renovârunt, oneribus quibusdam, qua non iniqua tamen censentur, Clero impositis.

Cum igitur dicta rusticorum agmina ad obfidiionem Spirensis sefe inftituerent, rebus ad id necessariis comparatis, Epifcopus, quo totius diacefeos interitum averteret, non de armis sumendis, sed tumultibus amice consopendis consilium init, quod & factum est. Nam nulla ratione periculi ac perfidæ rusticorum habita, cum Theodorico Camerario Dalburgico, & Bernhardo Goleru Rauensburgico fecuritate à rusticis accepta, cum ipsis de pace tractat, & post multam discepiationem paciscitur. Et quo citius armis depositis pax restitueretur, Clerus Spirensis promittere jubetur ducentos panis modios, viginti quinque viri currus Rheinhum transvehere. Quo facto rustici paulatim dilabuntur, Capitaneis ipforum die Saturni post diem Dominicum, quem communi ritu Misericordias Domini nominamus, domum redeundi potestate concessa. Veruntamen Bruxellensis hujus agminis Capitanei atque Prefecti Bruffellis remanere, officio suo defuncturi, rusticis modò abeuntibus, modò redeuntibus, fic ut quotidie circiter quinque millia cogere possent. In hoc verò rerum statu accidit, ut ingens numerus curruum bonis quamplurimis mercatorum superioris Germania oneratorum, ex nundinis Francofordianis sub fide publica Palatini Electoris Brettam veniret, ac rusticis inusitata rabie grassantibus ibi subsistere cogeretur. Hujus tam opum prædæ desiderio rustici, non solum Bruchhenani, sed & aliæ rusticorum turmæ per illos fines diuagantes, mirum in modum ardebant. Quare sæpius à civibus Brettanis deditionem efflagitant: Et sanè nisi laudatissimus Elector Palatinus præcavisset, cives curribus spoliatis, ad deditionem compulsi fuissent. Vehementer enim, & magnis sæpe minis additis, eam postulabant. Ad hæc cives, præcipue verò villoris conditionis fex, discordabant.

Cum igitur mercium peregrinarum causa oppido magnum periculum immineret, nihilque præter irruptionem metuendum efferet, Elector Palatinus, quo id amoliretur, oppidum firmiore præsidio munit, destinatio ad eam rem Wolfgango Ulricho à Flebingen, Burgraviio Starckenbergico, qui ad priores, alijs nonnullis equitibus adjunctis, unum peditum signum eo adduceret. Postquam autem rustici Bruchhenani à conventionē cum Epifcopo Spirensi in ira Electori Palatino significarant, se subditis ipsius omnibus, tam Comitibus & Nobilibus, quam ignobilibus, tam Politici quam Ecclesiastici Status hominibus itinera in diacefi Spirensi & Bruchhenania prius præclusa ac septa vicissim patefacturos, omnibusque liberam ac salvam eundi redeundi que facultatem concessuros. Burgravius Brettam cum suo milite iturus, per Bruffellensis agri fines transit, nihil malè insidiarumve à rusticis metuens. Verum cum ad pagum Vndermissen forte veniret, in ruficos hac illuc discurrentes incidit, qui ipso conspecto, se statim conjungentes, Burgravium & ejus socios circumdant, ac eos in maximo viâ discrimine constitutos, nihilq; præter internecionem expectantes, eo compellunt, ut data fide pariter omnes recedant, ac Haidelbergam, unde missi erant

erant reuerſantur. Qua ruſticorum perfidia & violentia factum eſt, ut Elector indignatione contra ruſticos concepta, ſuſciperet de ipſorum inſolentia compellenda juſtas conſultationes. Ac mea quidem ſententia ruſticos ad id invitavit, quod vel ſe, vel ſuos auxiliareſ merces Brettæ conſervatas hac ratione conſequuturus ſperarent. *Graſſantibus*, ut diximus, hinc in *deruſticorum factionibus*, alia etiam prope *Tabernas montanas* circiter diem Dominicum, quem vulgò Quasiſimodogeniti nuncupamus, Johanne Wunderer, & Jacobo à Beckingen, primariis auctoribus, *conſurgit*. Quæ cum in mediocrem multitudinem excreviſſet, *Ssochbergium* *Dominorum Teutonicoꝝ caſtrum*, non longè Barckhemo ſitum, comineatuque cum primis reſertum, *obſidet*, *obſeſſum* exiguo cum labore *recapit* (nulla etenim arx quantumvis munita, ob inauditas & nefandas proditiões reſiſtere iſtis valebat) idque rebus omnibus direptis, igni exit. Hinc ſpoliato à ſociis ipſorum prædio *Monachorum Derdingenſi*, *Maulbrunnæ Monasterium* *pergunt*, idque in ſuam poteſtatem redigunt. In quo cum comneatus & aliarum rerum abundantia eſſet, ad aliquot dies hærentes, luxui indulgent, & ſecuro animo cuticulam curant. Sæpè etiam Brettanos feriò, & gravibus minis de meritis interpellant, ut eas, aut ex oppido mitterent, aut ſibi intromiſſis exponerent. Verùm cum poſt multa poſtulata Elector Palatinus, miſſis, quotidie literis & mandatis ad Brettanos id prohiberet, nec res illis ex animi ſententia ſuccederet, atque in Monasterio *Maulbrunnæſi* omnia abligerent, à propoſito diſcedere coguntur. Spe ergo ſua ſtrati, ad eos, qui in Suevia convenerant juxta Botmarum, proficiſcuntur, illis ſe conjungentes. Eò paucis diebus poſt advenit & id, quod ad Nigram ſylvam graſſatum aliquandiu fuerat agmen. *Conjunctis* itaque *viribus omnibus*, *civitates & arces omnes Ducatus cum circumjacentibus pagis Wirtembergicis ſpoliant* (exceptis Alpergio, Tübinga, ſede Wirtembergici Senatus, & Auraco) Monasteria capiunt, diripiunt, diruunt, aliquot nimirum Lorch, & Adelbergum, Hohenſtauffum arcein, cum aliis multis Nobilium ædificiis, incendio vaſtant, ex animi ſui lubito dominatum conſtituere inolientes. Interea verò nec Bruhenani unà cum Tabernæ montanis merces Brettæ depositas expoſcere deſiſtunt; ſed cives Brettanos hunc in modum literis compellant. *Chariſſimi fratres & amici*, *fide dignorum hominum relatione compertimus*, *maximam hominum multitudinem in unum ſe congregaſſe*, *qui cauſa mercium Francofurti ad vos allatarum*, *de vobis obruendis cogitent*. Cum igitur nos vobis vicini ſumus, quorum auxilium merito expotendum ſit, ſignificandum vobis duximus, *neceſſitate exigente ac auxiliis noſtris impoſitis*, tanto nos apparatu vobis adfuturos, ut præda, quam adverſarii veſtri petunt, præ reliquis facile poſſiamur, & inter nos eam diſtribuamus. Hoc pro ea, qua vos vicinos noſtros & fratres complectimur benevolentia, celare nolimus.

Quamquam autem complures Brettani cives illa peſtilenti contagione infecti eſſent, eorumque auxilio & auctoritate, ſi qua fuiſſent præditi, ruſtici poſtulata obtinere potuiſſent; tamen ei rei

hortatum Electoris Palatini, & diligenti animadverſione ſubditorum honeſtorum mandatis ſui Principis obtemperantium, proſpectum fuit. Poſtquam verò ruſticorum poſtulata, quæ ſuperius recenſuimus, per omnes Germaniæ partes divulgata eſſent, iſi libertatis dulcedine, & ſpe prædæ, in aliis quoque locis, obedientiæ repagulis reſractis, contra Magiſtratum arma cepere. Inter quos *Alſatici ſuperiores circiter mille centum primo confluxerunt*, Monasteria ejus loci inter hæc Altorffium capientes, ac exemplo ſuorum gregalium diripientes & devaſtantes. *Mox & inferiores, ſuperiorum exemplo invitati, ex omnibus adjacentibus Præſecturis, caſtellis & pagis concurſu circa Ringendorffium & Pfaffenhorvum facto, Neoburgum & Divæ Walpurgis Monasteria in Præſectura Haganoenſi ſita capiunt*, diripiunt & vaſtant, omnem in iſis petulantiam exercentes. *Idem & in duobus Monialium Cænobiis Konigsbrunco & Billeſio perpetrantes*, inde mox *Sauerburgum conſcendentes*, ubi in *Canonicorum ades irruptione facta*, omnia devaſtant: certiores omnes, quæ ſit communis ſocietatis, tribus in pagis, Altorffio, Stechfeldia, & Neoburgo conſidentis voluntas, ac eos multitudinis numero nimirum, quod circiter viginti mille eſſent, ita ut vel potentiffimo reſiſtere poſſent, animatos, magnam eorum copiam ex omnibus locis ad ſe pelliciunt. Hi ergo cum non ſolum Monastica & Eccleſiaſtica bona, verum etiam Magiſtratus Politici (ſive Principes, ſive Comites, ſeu Nobiles ii eſſent) arces, ædificia, omniaque obvia, pro ſuo lubito flagitiòſe cepiſſent, ſpoliaſſent & diruiſſent, denique nullum non flagitii genus intentatum omiſſiſſent, tandem in manipulum furum (ut dicitur) triginta millibus conſtantem adaucti, *Tabernas Alſaticas Argentinenſis Episcopi ſedem proſecti*, ac in eas ad poſtulata intromiſi, *ibi ſua caſtra locant*. Ita ergo Germania bello ruſtico flagrante, ut vulgò fieri conſuevit, *incendium id in vicinam quoque Lotharingiam ſerpit*, ubi ſubditi ad Sarum ſimiles ſeditiones concitantes, in Monasterium Herbiſthemium irruunt, & in eo capto, caſtra metantur. Hoc igitur incendium Antonius Lotharingiæ Dux, præter ſuos ſubditos, vicinos aliquot Comites Germanos & Nobiles de auxilio compellat, ac ex inferiori Germania peditum mille ſex equitum circiter duo, inter quos ducenti cataphracti erant, cogit.

Cum ergo ſubditi ipſius Herbelohemo proſecti, Tabernas Alſaticas veniſſent, ac aliis ruſticanis ſe conjunxiſſent, ipſe frater ſuo Claudio Guiſio inter alios comitatus, qui Gallici exercitus reliquias, pugna Papienſi, quando Rex captus fuit, diſſipatas collegerat, eo uſque progreditur & ruſticos tam Lotharingicos, quam Alſaticos in urbe obſidet. Cæterum dum durante obſidione de pace ageretur, copię ipſius tam equeſtres, quam pedes ſtes fortè fortuna in ſex millia ruſticorum, qui obſeſſis in urbe fratribus auxilio venturi erant, incidunt. Hi, conſpecto Ducis exercitu, Lupſteinium vicum petunt. *Hos ergo Ducis copia mox perſequentes* 18. die Maji adoriuntur, & in cenſo vico, omnes in illo ruſticos, tanquam pecora trucidant, & comburunt. Poſtridie ejus diei, qui

qui erat Mercurii post diem Dominicum, instituto Majorum Cantate vocatum, oppidum & arx Episcopi sese dedunt, spe veniæ impetrandæ, sed in eo facto & plusculum fidei & clementiæ desideratum est. Nam cum iussi deponere arma, impunitate promissa, per medias equitum & peditum cohortes, prodirent inermes, domum quisque suam redituri, levi quadam occasione concitata turba, cæsi fuerunt magna sui parte. Post à furenti milite direptum est oppidum & arx Episcopi, cives etiam promiscue omnes interfecti nullo discrimine.

Paulò antè, confidentibus adhuc circa Monasterium Neoburgense, rusticis, civis Weissenburgicus, Bachinus nomine, dictæ factioni se conjunxerat. Verùm cum expetitur officium militare non consequeretur, iis relictis discedit, ac ex Præfectura Clebergenfi nebulonibus perditissimis circiter ducentis ad se pettractis, novum agmen, partim ex subditis Ludovici Principis Palatini, ac Comitis Veldentiæ, partim ex vicinis locis colligit, à Præfectura Clebergenfi agmen, nominans. Quod primum Ritselsium & Schwauchofium pagos invadens, rusticos ibidem ad societatem compellit. Hinc progrediens Præpositi Weissenburgici castrum à S. Remigio nominatum oppugnat. Cùm verò id præsidii munitum teneretur, nec postulantis rusticis aperiretur, præsidii militibus strenuè se defendentibus, rustici id acerrimè oppugnârunt, civibus Weissenburgicis tormenta, quibus muri quaterentur, prompto animo rusticis subministrantibus, cùm & antea cum nonnullis rusticis Monasterium in civitate per vim occupatum, diripuissent atque vastassent. Esi verò præsidarii milites officio suo laudabiliter fungentes hostium vim diutius sustinere maluissent, arce per aliquot dies jam ab ipsis defensa, tamen tum omnium auxilio destituti se cernerent, circiter diem Philippi Jacobi, accepta à rusticis fide, deditionem faciunt, castro egredientes. Tum rustici castrum occupantes, omnia deprædantur, vastant atque incendunt. Quibus perpetratis Selizam Palatini Electoris oppidum contendunt, ubi à civibus intronissi, per Capitularium aedes grassantur, eosq; summo ludibrio & ignominia afficiunt, ipsorum vina sædis potationibus exaurientes, ac bona crudeliter diripientes castrum quoque Friderici à Fleckenstein (qui sub id tempus Palatini nomine cum copiis Suevici Fœderis erat) Rodern dictum, & inde non longè situm, capientes. Eo Kolbensium turma (de qua mox dicitur) veniens, istocum Clebergenfibus fœdere, mutuis auxiliis promissis & præda æquali divisione constituta, sese cum ipsis coniungit. Igitur rustici ad arcem Rodern accelerantes, eam deprædantur, & in illa magnam rerum pretiosarum vestimentorum, pecuniarum, domesticæ suppellectilis, pecoris, frumenti & vini copiam inventam, diripientes. Quia verò ad Alsaticos proficisci constituerant, ut illis contra Ducem Lotharingiæ subvenirent, Tabernas itinere arrepto, Buschwileram uno agmine contendunt. Ubi cum cognovissent, à Duce magnam partem suorum fratrem cæsam & profligatam esse, animis consternati, repente recedunt, fuga sibi consulendum, quàm gladiis & verberibus rem agendam,

Tom. II.

ac domi jam esse, quàm aleam belli subire potius volentes: etsi antea nullo discrimine apparente, promptissimo animo ad arma convolassent.

Diabolo ergò humani generis hoste per omnes ferè Regiones debacchante, & semen suum spargente, id (cujus paulò antè meminimus) Kolbensium agmen in ditione Ludovici Palatini ad Wasgaviam congregatum circiter Diem Dominicum, Misericordias Domini nuncupatum, in Monasterio Sturzelbrunna (quod antè cæperat & devastarat) suam originem sumpsit: Ubi cùm complures convenissent, Emerici Comitæ à Leinigen Senioris arces Gravvensteinum, Lindebrunnam, & Landacam in Wasgavia sitam, ac aliqua ex parte Palatini Jurisdictioni subditam, flammis exustas, diruunt, mox progressi, Rumbergium Dalburgicorum arcem capiunt. Hinc Helmsteinum Alberti de Pogg castrum, & post Neostadium in montibus situm, rebus omnibus spoliant, & incendio vastant. Perpetratis istis, Anvvileram contendentes, eam unà cum arce in Tabernis montanis in suam potestatem redigunt: Post Clebergenfi (ut diximus) agmini se conjuncturi, Roderum veniunt, & id cum vicinis agris populantur. Exinde autem de prælio ad Tabernas Alsaticas commisso certiores facti, simul dispersi in auras dilabuntur. Glade (cujus paulò antè meminimus) ad Tabernas edita, Antonis Dux Lotharingiæ ad biduum ibi subsistit, ac domum rediturus, ad valles Wileræ in Alsatia contendit. Cùm autem universo comitatus exercitu Dambacum usque pervenisset, ei significatur duo agmina rusticorum, numero circiter sedecim millia, quorum alterum ex montibus per sylvam à Castaneis denominatam, descendisset, alterum Selestadio venisset, conjunctis copiis ad fauces Wileræ, inter Dambacum & Schervwiler confedisse, ut transitu ipsum prohiberent. Præmissis igitur speculatoribus, qui id explorarent, ipse acie instructa, ac re deliberata, mox eos aggreditur. Conflictu facto rusticorum circiter quinq; millia desiderata fuere, reliquis ob multam noctem fuga elapsis. Nam prælium nocte jam ingruente inibat, ita ut Lotharingi hostes rectè agniti, Schervwileram incendere cogerentur ignis fulgore prospectum noctis obscuræ tenebris obfuscatum illuminantes. In hoc conflictu Comes Isenburgicus Lotharingo militans, cecidit. Dux in locis vicinis per noctem commoratus, subsequenti die, non solum maxima cum præda, sed & captivis quàm plurimis domum revertit. Inter quos & virgines & mulieres formæ pulchritudine conspicuæ abductæ sunt. Gallis libidinis suæ facinora hinc inde perpetrantibus. His tribus locis, uti diximus, ad octodecim millia putantur esse cæsa: Licet alii numerum exaggerantes, viginti sex millia profligata tradiderint, trecentis ex captivis capitali supplicio affectis.

Quæ dum in Alsatia geruntur, ecce præter spem ac opinionem rustici in Palatinatu simili furore corripuntur. Etsi enim Ludovicus Elector Palatinatus in id omni animi contentione incumbere, ut seditionis in sua ditione consiliis repressis, subditi opima pace fruerentur, & ab omni, tam bonorum, quàm corporis periculo tuti, quietam & tranquillam vitam agerent; tamen hoc pestilens

N

fedi-

seditionis malum sic plebi arrisit, ut plerique faciles aures nova, clam & nocturno tempore molientibus præbentes, ad rebellionem in Magistratum accenderentur, & reiectis antiquis Legibus atque Statutis, de novis Magistratum sollicitarent atque hoc incendio ubique locorum ferè flagrante, occulte ipsorum & insidiosæ machinationes in vulgus quoque erumperent.

Ac primò quidem accidit, ut in pago Nussdorff propè Laudaviam sito, die Dominico Quasimodogeniti encæniis celebratis, & à vicinis more solenni frequentatis quidam perversi, & temerarii juvenes, circiter ducentos, instituto colloquio fœdus ferirent, & de peculiari exercitū instruendo deliberarent. Qua deliberatione finita, propè Geilwileram, in quodam monte noctu omnes conveniunt, ac inde ad circumjacentes pagos contendunt, rusticos somno sopitos excitant, & obruunt, multisque persuadent, ut in ipsorum perversa consilia condescendant. Quare numerus eorum illa nocte sic crevit, ut sequenti die plures quingentis confluerent, vallem St. blingerinam hostiliter invasuri. Eare Jacobus à Fleckenstein, Præfectus Germersheimensis eadem nocte comperta, nulla mora interposita ad rusticos dictæ vallis, utpote suæ Præfecturæ subditos, cum aliquot equitibus advolat, eosque oratione sua ita confirmat, ut in conatibus seditionum reprimendis illi adfuturos se polliceantur. Quamprimum igitur seditiosi Præfectum instructa manu adventare intellexerunt, arrepta fuga mox dilabuntur. Quo tūto, Præfectus rebus per octiduum in tranquillitate constitutis, domum redit, spe bona, rusticos fidei admonitione sua pacem culturos, fidem & propriam salutem consideraturos, nec quidquam turbatum in posterum excitaturos esse. Verum quid evenit. Cum ipse vix inde discessisset, ad pristinam perfidiam, tanquam canis ad vomitum redierunt, ac rursus concursu facto in diocesim Klingenbergi Cænobium Herdense, in domum Johannitarum Hainbaci, in prædium Monachorum Mechtershemenise irruunt, frumenta, vina, arma, cibaria, diripientes, ac omnia pro lubito suo perpetrantes. Interea dum Kolbenses rustici (de quibus supra dictum est) oppidulum Anwileram capiunt rustici ex Nonocastello, Maidenburgica, Kitzwilerensi Præfecturis, & Sibaltringina valle fœdus ineunt, seque congregantes sub specie, quasi Kolbensium agmini resistere, nec permittere velint, ut vel se, vel alios in posterum oppugnatum veniant. In prædio Monachorum Gailwileræ conveniunt. Cumque satis magnis viribus se instructos putarent, mutato consilio, vicinos suos absentes invadunt, & omnium Præfecturarum rusticos ad defectionem sollicitant. Prædio post Gailwileræ, & Cænobio penè toto direpto, & penitus vastato, Buchingam Rhodolphi de Zaiskaur arcem occupant, eam direptam, bonisque spoliata, incendio funditus delent. Deinde de Hofbergium, Johannis à Dalburg Castrum ad montes positum, capientes, id præsidii muniunt. Inde Hasbrucci castra metantes, Monasterium ibidem exurunt. Eoque loci commorantes, aliquot cohortes ad arces Spirensis ditionis Vdenheimium & Cossenbergium occupandas ablegant, usque captis atque direptis copiisque auctis, bi-

duo post Hailbrucca movent, uno agmine Wintzingam propè Neostadium sitam petentes, ibique atque in vicinis locis castra metantur, civitatis pro more solito deditionem magis minis efflagitantes, ac eam die Saturni post Dominicum diem vi obsidentes. Quo factum est, ut cives fidei ac juramenti sui oblit, nec vel urbis benè munitæ, & ad sustinendos tam imbellium & effeminatorum rusticorum insultus peropportuna, nec Palatini fidelis admonitionis ratione habita, meris rusticorum minis perterrefacti, die Dominico, quem Ecclesia, Jubilate nominat, circiter duodecimam horam pomeridianam ipsis intromissis, turpiter se dederent. Urbe igitur capta, Capitanei & Proceres in ea castra figunt, & Præfectum sibi iurejurando obstringunt.

Eodem furore acti etiam rustici Lengenses, primo Backenhemii numero trecenti, circiter diem Dominicum Misericordias Domini confluent, quibus nonnulli alii refractis obedientiæ & pudoris repagulis, Phedershemii associari, vicinos rusticos vi & armis ad societatem adigunt, & vicatim progredientes Hochemi propè Wormatiam sui Cænobium Monialium diripiunt, ut & Libenanii, post Neuhussum profecti, Canonici suo more omnia eripiunt, licet duo Canonici, nimirum Philippus Schenckel à Mergetheim, & Sixtus Maier ipsorum factioni nomen quoque dedissent. Hinc Hermheimium Nobilium à Dalburg castellum progrediuntur, ac sine ulla vi ibi intromissi, circiter quatuordecim viros cum sex bombardariis secum commicare cogunt, reliquis incolis in confederationem receptis. Inde Osthofium, tam Palatini, quam Muguntini Jurisdictionis pagum ingressi, quas possunt vires colligunt, ades Canoniarum in eo destruant. Haimicum, & alios vicinos pagos in societatem adigunt. Postea Bechtheimium sub ditione Comitum à Leiningen situm, contendunt, ibique castra aliquandiu figunt. Tandem promoventes & inde Westhofium, Reipolzkirchicæ ditionis pagum amplissimum & pulcherrimum capiunt, ac pagicos omnes, vi coactos fœderi suo adscribunt. Credi facile potest, nulla coactione hic opus fuisse, quod pestilens hoc virus plerosque rusticos infecisset, nec tam ovum ovo simile sit, quam consilia rusticorum sibi responderint.

Postquam autem Guilielmus ab Habern, Marecallus Electoris Palatini, tum temporis à suo Principe adjunctis trecentis equitibus & peditibus circiter quingentis trans Rhenum ad defendendam Præfecturam Alzheimensem, & reprimendam aliorum rusticorum seditionem missus, eorum conspirationem rescivisset, cum suis copiis Westhofium versus contendit. Quod rustici comperto, instructis ordinibus in campum numero trium millium produnt, & (quam idoneam sibi fore putabant) vineam, non longè à pago sitam occupant. Esi vero Marecallus praelii perquam cupidus esset, tamen cum sine suorum detrimento se eos adoriri non posse videret, tormentis campestribus emissis, ordines ipsorum dissipat. Rustici igitur verbera sibi parata esse perspicientes, fuga pagum repetunt. Cum vero jam ad vesperasceret, Marecallus nihil memoratu dignum adversus ipsos agere potuit, præterquam, quod ipsius milites circiter sexaginta rusticos in fuga confoderint.

Eadem nocte reliqui minimè cunctandum rati, ad montes se conferunt, & aucto in itinere numero factioni ad Neostadium consistenti se conjungentes *Wachenheimium* ditionis Palatini Castellum in potestatem suam redigunt; ibique ad aliquot dies commorati, cum vicino agmine conspirant, vicinos pagos de fœdere cum ipsis feriendo assidue sollicitantes. Et sanè multi blanditiis pellendi, pernitiosis ipsorum consiliis subscribere. Atque interea & *Limpurgum Monasterium* diripitur. Cum igitur undiq; per totum Palatinatum omnia periculi plena essent, Elector Palatinus gravissimis de causis motus, maxime quod consultius putaret, benevolentia subditos, quam vi & armis vincere ac coercere, ac quod effusione Christiani sanguinis, quoad ejus fieri posset, vitare veller, per subditos suos *Neostadienses*, defectione ipsorum minimè attenta, apud rusticos ad *Winzingam* congregatos, de amico colloquio agi curat. In quod, ad Senatus Neostadiensis continuam ac diligentem interpellationem à Ducibus ac Capitaneis, qui *Bachheimensi* factioni præerant, tandem hac conditione consensus est, ut Princeps Elector die Mercurii post Dominicum diem Jubilate, exorta luce matutina, Consiliariis & Equitibus circiter triginta comitatus, ad pagum Forst coram literis securitatis publicè datis atque acceptis compareret: Cui Elector Palatinus acquiescens, ad locum à rusticis sibi præfixum se confert, eò etiam venientibus utriusq; factionis Capitaneis, cum aliis aliquot ad negotium transigendum delectis: Hi cum Principem Electorem exceperint, & actionem inchoassent, utrinque agmen *Geilweilrianum* & *Backenheimense* sublatis signis, acieque instructa, per campum incedens appropinquat, & se conspiciendum omnibus exhibet, quasi factæ rebellionis, & nefariorum conatuum causam justam habeat, & ad defendendam eam contra Palatinum satis sit validum. Ibi post multam disceptationem, derationibus revocandæ obedientiæ transactio facta, & ab utraque parte approbata est, in hanc sententiam: Quod utriusque agminis Capitanei data fide copias dimissuri, domum quisque suam redditurus, capias civitates, arces & castella Dominis reddituri, & in ipsis direpta spolia restituri, nec quidquam in posterum ex iis ablaturi, querimonias quas habere se putarent, ad conventum totius Palatinatus rejicerent, nec in Electorem, ejusque propinquos, vel ejus jurisdictioni addictos, quidquam interea hostiliter molituri essent. Iis ergo sic transactis, sub vespere utrumque agmen octo millibus constans sua castra reperit: Principe Neostadium omni civium caterva stipato, ingrediente. Nam fidem datam rusticis, qua promiserant, ratione, plenè non servabant; sed ita sese gerebant, ut non parum periculi ipsi metuendum ab illis esset: Ex quo quilibet addiscet facile, hominibus fœdis fragis non multum fidei tribuendum esse. Sequenti die Capitanei utriusque agminis denuò Principem ad-eunt, ut ubi & quando conventus celebrari debeat, decernatur. Hic ad prandium Princeps vocatis, ac benignè dimissis, confestim *Haidelbergam* remeant, non exiguo periculo, ut cuilibet conjicere licet, defunctus, ac domum reversus, per totum suum Principatum conventum die constituto indicit, Ordinis Equestriis Viris, Præfectis, Capita-

neis & militibus seriò præcipiens, ne quid contra decreta faciant.

Sub idem tempus circiter Dominicum diem Jubilate improbitate & levitate quidam insignis Sacrificus, *Antonius Eisenhut* dictus *Eppinga in Kraicgo-via*, novis turbis excitandis animum adjicit, semetipsum Duce constitutus, ac levissimos homines sibi adjungens, qui vicinos verbis & scriptis ad suam societatem invitent, quæ majore peste & veneniorum reliquorum tumultuantium, publicata scripta referta fuere, hujus ferè tenoris. Patientiam & piam constantiam in rebus arduis per Salvatorem nostrum ex animo vobis dilectis nostris in Christo fratribus optamus. Compertum habetis, quam duro ac insolenti, non tam Magistratus politici, ejusq; Præfectorum, quam Monachorum & aliorum Ecclesiasticorum iugo hactenus indignis modis pressi fuerimus. Veruntamen (Deo laus) actiones ipsorum quibus usi sunt, tandem sunt detectæ. Quare à vobis seriò efflagito, ut fratribus vestris assumptis, *Gotsheimium* cum curru quam celerrimè veniatis, quo *Sacro sanctum Dei Evangelium*, & *Justitia scilicet cursum & progressum* sortiatur. Quod si venire detrectaveritis, ego cum meis fratribus vos invisam, id vobis habeatis persuasissimum. Antea rusticis *Wuerttembergicis* tumultuantibus adfuerat, at eos manipulo sceleratorum allumpto, relinquens, hos tumultus concitat. Postquam autem incola *Gotsheimii*. Comitibus *Eberstenii* castelli, conatu ejus & voluntate comprobata, illi se conjunxissent, ipse castris illic fixis, paucis diebus circiter mille ducentos viros cogit, peculiare agmen instruens: Si armata manu *Nobiles à Mentzingen* in vicinia habitantes, opprimunt, arcemque illorum diripiunt. Quo facto Dux *Eisenhut* cum suis copiis sublatis signis *Eppingam* castellum contendit, ejusque deditionem sibi fieri flagitat: Id quod facile obtinet, ac mox *Haidelheimium* oppidum inter *Brussellas* & *Brettam* situm, eodem modo expugnat. Porro omnes ejus loci pagos, sive Palatini, sive Nobilium, seu aliorum Dominorum imperio parerent, subjugat, & *Hilspacum* castellum, ubi Elector novam ædificarat domum, Præfecto ejus capto, cellarium & Sacrificorum, & Nobilium ædes diripit, ac omnibus prædandi facultate concessa, quidquid invenit cum suis alportat. Hinc toto cum exercitu *Suntzheimium*, ubi pulcherrimum Canonitorum templum erat, pergit, & cum suis per deditionem intromissus, in ædes Canoniorum irrumpit, fenestras frangunt, devastant, ac in Canoniorum ædibus uberè cibi potusque copia reperta, ibi per aliquot dies commorantur. Inde postea moventes, castrum *Hippolyti à Venningen Steinbergium*, inter *Hilspacum* & *Suntzheimium* situm incendunt, ignem talem excitantes, ut ejus splendor per totam illam viciniam ab omnibus videri posset: Arx enim illa in altissimo monte posita erat.

Cum igitur subditi à legitimo suo Magistratu quotidie magis magisque desciscerent, & ab ejus obsequio sese subtraherent, Princeps Elector defectioni majori provisorius, denuò de ipsis clementia & humanitate potius, quam vi & armis ad fidem & officium reducendis cogitat. Dicto igitur *Eisenhutenico* agmini scribit, si nimis gravibus oneribus se pressos arbitrentur, se suosque Consiliarios,

accepta fide publica missurum, qui ex illis ea cognoscant, postulatis ipsorum intellectis, se omnia, quae Principe viro digna sint, facturum esse. Literis hisce redditis, & coram tota rusticorum turba recitatis, Eilenhüt, & Thomas Reufs Capitanei cum alijs ad eam rem delectis, suam sententiam Principi perscribentes, diem & locum transactionis assignant, simul eum commonefacientes, ne ultra decem equites mittat. Hoc accepto responso Palatinus Elector, Philippum Nassouiae Comitem, Dominum in Wissenbaden, & alios Consiliarios delegit. Qui dicto die locoque praefinito comparentes, eorum sententiam audiunt, ac de conditionibus quibus motus componatur, agunt. Eæ verò dum ad Electorem mitterentur, rustici pacem colere, nec quicquam attentare jubentur. Quamquam autem non tam Principi, quam ipsius Consiliariis securitatem publicam, suis ad ipsum datis literis promiserant, tamen, qui mos est levissimi hominum generis, promissis non steterunt, sed & dictis & factis erga Consiliarios ita protervos sese exhibuerunt, ut per integram noctem in summo vita discrimine versati, nil quicquam sibi certius, quam mortem imminere putarent.

Neque tamen prisca fides & integritas penitus extincta erat, sed in hoc turbulento & periculoso rerum statu Palatino Electori tale nuncium affertur, unde ei conjicere facile licuit, quosdam adhuc suorum subditorum in fide & officio permanere. Nam cum ejus subditi in Praefectura Lutterana Nanstallina, & Wischbacciana ad arma sonitu tympani alios convocassent, novum agmen instructuri, & circiter mille jam convenissent, ac compluribus à Kolbensi disperso agmine eò confluentibus, precibus, minis, vi & scriptis suam factionem augere conarentur, circumjacentia Monasteria, Otterbergum, & Wischbaccum invadentes, eaque rebus omnibus exuta, vastantes, multas piscinas, quarum in illa Regione ingens est numerus, destruentes. Ad hæc Nobilium quorundam arces, inter has Hoheneckorum expugnantes, copiis, & Luterea obsidenda, ac subditis quatuor Praefecturarum, Bobelnbergica, Wilerbachica, Ramsenica, & Steinvindina, quod ipsorum partes sequi recusarent, ac impia facinora detestarentur, delendis, vasa consilia agitant. Tunc (inquam) harum quatuor Praefecturarum incola vim propulsaturi, circiter quingenti se congregant, ac spe auxilii à Praefectis mittendi, perfida rusticorum turba non longè Wilerbacho obviam procedunt, eiq; virili animo compellata, turpissima facinora & conatus exprobrant, & armata manu circiter septingentos cogunt, ut Palatini Electoris se potestati dedant, eidemq; castrum Hoheneckeris vi ereptum, committant, omnia sua spolia & arma tradant. Quæ omnia Princeps, hoc facto summopere delectatus, fidelibus postea dono concessit.

Ac quidem secundum tractationem, de pace renovanda, inter ipsum & rusticorum Wintzingense, & Wachenheimense agmina habitam sperasset, fore ut grassationibus suis finem imponerent, ab armis discederent, promissa servarent, ac conventum, quem evulgatis scriptis, per totam suam ditionem indixerat, expectantes, placide atque tranquille venirent. Sed hi contemptis his omnibus, duas arces ad Neostadium sitas, Wolfsbergium & Tuinszin-

gam prius à secapras deinde Rupertseium Ludovici à Fleckenstain Aulæ Palatini Praefecti, ejusque fratrum arcem invadentes, pretiosissimam & copiosissimam suppellectilem, vini & frumenti copiam maximam repertam, diripiunt, ac Didelscheimo Episcopi Spirensis castello capto, arcem depradantur. His ibi perpetratis, agmen Wachenheimense discedens, Neuhusium movet. Reliqui verò rustici Landaviam petentes, civitatem ad deditionem compellere conantur, Ecclesiasticorum bonis inhiantes. Sed civibus se suamq; civitatem fortiter defendentibus, obsidionem hac conditione solvunt, ut turbae certum frumenti ac vini numerum ex bonis Ecclesiasticorum erogent: Quæ accepta, Scharffenecum Comitum de Loewenstein arcem longè munitissimam ad milliare Landavia in montibus sitam, venientes, ejus deditionem efflagitant. Cum ergo Praefectus Gebelinus cognomine (cui Ludovici senioris Comitis Loewensteinii filia naturalis in matrimonium loca erat) una cum uxore Francowillera in castris cum rusticis egisset, ut sibi & conjugi salvis omnibus bonis, sub data fide ad suam commigrare liceret, nec arcem vel incenderent, vel diruerent, nullus qui ipsis resisteret, fuit. Rusticis itaque catervatim in eam irrumpentibus, & extra arcem munitissimam turrim à rupe denominatam per ponticulum ligneum magno cum impetu invadentibus, factum est, ut unus illorum ex ponte in aream subjectam prolaberetur. Hic ergo casus cum satis præceps & altus esset, neque tamen lethalis vel nocivus lapso videretur, omnes elata voce uno ore exclamant, hoc bonæ suæ causæ & instituti signum evidentissimum esse. Commoti itaque castrum, in quo Comes bonam diplomatum & pretiosarum rerum partem, vini, frumentiq; abundantem copiam habebant, vastant, & continuo funditus delent. Inde progressi, novum castellum & Trifelsium Ludovici Veldentiae Comitum castra ad montes sita, petunt, ubi certo numero intromissi, nihil vel direptionibus, vel incendiis damni dant, in vico Merlamo ad Landaviam sito castra figentes. Ubi commorantes, resciscunt, quam dura in Tabernis Alsaticis sui fratres à Duce Lotharingæ obsidione premantur. Quare Merlamo castra promovent, obsessis fratribus operam laturi. At postquam Eilertstatum usque ad Wissemburgum situm veniunt, atque cognoscunt, quantæ illi cladæ affecti fuerint, instituto mutato regrediuntur, & dispersis copiis, ad patrios lares revertuntur, Capitaneis Bullighemum Palatini Electoris castellum misis. Veruntamen paucis diebus post, Palatino in aciem prodeunte, denuò insurgunt. Et si verò Praefecto Germersheimensi eos admonenti fidem darent, se nihil novi molituros, sed indictum conventum (ut & ipsi Principi promiserant) expectaturos esse; tamen iteratò copiis auctis Merlami se congregantes, ad aliquot dies subsistunt. Deinceps (ut dicitur) iter ingressi, rem suam cum turpitudine conjunctam gerunt. Et quanquam rustici Brurhenani Meideburgum Episcopi Spirensis castellum supra Landaviam situm praesidiis communitum tenerent, tamen ex innata & desperata malitia sibi temperare nequere, quo minus aliis dicti agminis rusticis in arcem intromissis, eam incensam funditus delerent.

Porro quidam Nobilis, Erasmus de Bauben dictus

aus, Dormitenii habitans, levibus ad se pellectis hominibus, in aedes Sacerdotis ibi irrumptit, bonaque ipsius diripit. Hocce facinore edito, nullam vel proprii honoris, vel generis & sanguinis sui rationem habens, nec Majorum erga Palatinos obsequia considerans, cum agmine in Cœnobium Francken-thal irruptione facta, id capit, diripit, diruit & vastat. Constitueratque secum, nisi conatibus ipsius maturè prævenerit, ulterius ad eum modum hinc inde debacchari.

Cum itaque nulla fides ab infidelibus subditis servaretur, Palatinus Elector ejusmodi, & aliis gravissimis causis ad consultationes, quibus huic pestilenti malo occurreretur, suscipiendas, compellitur, quò perverſi conatus & rebelliones perfidorum subditorum in Magistratum cepta, compeſcerentur, & gratificationibus ipsorum finis statueretur. Quocirca consanguineis suis, propinquis & subditis citra moram de auxilio compellatis, exercitum comparat, ad Suevici Fœderis Ordines (cujus & ipse socius erat) de justis sibi ferendis auxiliis scribit. Itaque intra breve temporis spatium equites ex Comitibus, Nobilibus & subditis delectos circiter mille, peditum millia tria cogit. Insuper Richardus Archiepiscopus Trevericus trecentis equitibus, & mille quingentis peditibus, in inferiori Germania collectis ipsi auxilio venit.

LIBER TERTIUS.

Palatinus subditis ita ut diximus tumultuantibus, nec in aliis locis subditorum detestandæ rebellionem conquievère. Nam & Landgravius subditi seditionibus concitatis, eadem contagione correpti erant. Quare etsi aliquot equites Palatino Electori subsidio misisset, tamen cum circiter diem D. Georgii seditiosi rustici in Praefectura Hirsfeldica magno numero contra Magistratum insurgentes fide & juramento violatis, Hirsfeldiam oppidum cepissent, & in diœcesi Fuldensi circiter sex millia numero confluxissent, & Landgravius subditis ad se invitatis, aliquot castella, & arces occupassent, & inter hæc Vachium oppidum, ad hæc multa Monasteria diripissent, Landgravius coacti in sua diuione equitibus, & aliquot inorigeris subditis, ad dictum agmen contendit. Cum verò milliare Hirsfeldia abesset, ubi rustici magno numero confederant, præmittit equites circiter quadraginta, qui quo in eos esset animo significant. Rustici & cives Fuldenses, qui propè Hirsfeldiam circiter quatuor mille conuenerant, eo cognito, de munienda urbe cogitabant, nihilominus tamen Landgravius voluntati sese permittunt, ac civitate dedita, arma tradentis, Landgravius legitimum suum Magistratum agnoscunt. Ad hæc tria agmina confluxerant in finitimis Regionibus: Unum ad Schmalcaldiam quinque millium, alterum in diœcesi Fuldensi etiam majoris numeri, tertium quatuor millium non longè ab utroque, eo consilio, ut facilius convenire possent. Capta & præsidius munita Hirsfeldia, Landgravius post diem Dominicum, quem instituto Majorum, Misericordias Domini vocamus, Vasdorfium, postero die Hunsfeldium castellum ingressus, cujus incolæ quoque desciverant, ea in suam fidem rursus redigit. Quo peracto, cum copiis tam equestribus, quam peditibus omnibus Fuldam contendit, ubi rustici nu-

mero, quem ante diximus, coierant, venientem repulsi sunt. Verum Landgravius animi ardore serio rem agens, instructa acie recta adversus eos contendit. Rustici ergo eo viso, mox in fugam sese convertunt. Quare Landgravius tormentis bellicis in urbem directis, peditatu eam ex una parte oppugnat. Interea Fuldenses urbe egressi, Landgravius se sistens, flexis ad terram genibus supplices fiunt, illius se voluntati permittentes. Ita civitate Fulda cum rusticis ad fidem redacta & capta, per aliquot dies ibi confidet. Sedato itaque tam oppidanorum, quam pagicorum in diœcesi Fuldensi tumultu, hi qui propè Schmalcaldiam confluxerant, de eo certiores facti, mox dilabuntur, & sese Thuringicis coniungunt. Cum ergo subinde majores atque periculosiores in plerisque Thuringiæ locis motus exorirentur, ubi rustici Comitum, Dominorum & Nobilium arcibus & domibus obsessis, captis, expugnatis, direptis, Dominis ipsis partim expulsi, partim capti, Monasteriis itidem aliquot expugnatis, dirutis & vastatis, Eschwegum diuionis Landgravius oppidum, & ab ipso circiter mille equitum præsidio munitum, aliasque nonnullas ejus civitates ac subditos ad deditionem compellere attentaverant. Landgravius ea re motus, ad rebellionem subditorum coercendam iter in Thuringiam suscipit, & equitatu rebus omnibus benè instructo, peditatu mediocri, post diem Dominicum vulgò Jubilate dictum, Isenacum appellit. Siquidem rusticis in superiori Germania modo, quo exposuimus, tumultuantibus, diabolus, per sua organa maxime in Thuringia & vicinis locis similes motus excitat, auctore Thoma Munzero, homine sacrarum literarum scientia perpolito: sed qui sacræ Scripturæ genuino intellectui minimè adhærens, à Satana recta mente deturbatus, ac salutari Evangelii prædicatione omissa atque contempta, de vita piæ ac Christianæ instituenda populum pessimè informaret, & ex malitiosa & callida quadam Sanctorum Bibliorum interpretatione vanam & seditiosam seditiosorum doctrinam confingeret: Omnes Magistratus interficiendos, bona communicanda, nullum Principem, Regemve esse tolerandum populo proponens. Hisce imperitiæ plebis animis frequenter inculcatis, Principes contumeliose proſcindit atque traducit, quibus modis plebem opprimant, quantis oneribus gravent, quibus artibus expilent, ut subditorum maximo cum detrimento suum luxum sustentent & expleant, cum tamen Christianæ caritatis officium hoc ab omnibus poscat, ne alter alteri se præferat, quisque suo jure, bonis communicatis vivat. Et quo diabolica suæ doctrinæ fucum obduceret, asseverare non dubitabat, quòd ex revelationibus divinis, doceret, nec quicquam populo præciperet, nisi à Deo sibi jussim id esset. Verbis dici non potest, quàm misere diabolus hominem dementarit, ut & de divinis revelationibus se magnificè jactare, non erubuerit, & nomen Dei tanta cum vanitate assumpserit. Imò apud posteros haud facile invenies, quibus persuadeas, hominem eò impietatis unquam prolapsum, qui plenis buccis tam gloriosas ostentationes crepuerit, quibus nihil minus verum fuerit. Sed & olim consimilis impostura fuit cujusdam plani, qui Manes dicebatur. Qui etiam omnibus fallacissime se venditabat, verum se Christum, verum

Dei Filium esse, designatis etiam sibi discipulis, & magna hominum multitudine ad se pertracta, quos omnes in eum errorem raptos, in vitæ ac animæ discrimen adduxit præsentissimum. Id quod etiam nunc accidit, Diabolo tanta versutia utenti, quæ ratione humana comprehendere, & ab ignavis ejus rei difficulter credi poterit. At ita cum hoc Thomas gestum est, ut facile quis fuerit, apparere potuerit. Historiam ejus ergo bona fide ac diligentia recitabo.

Est oppidum Imperiale ad fines Thuringiæ versus Hercyniam sylvam, ditionis Principis Electoris Saxoniz, Alsterum nominatum, quod Thomas, multis variisque locis ejectus, nimirum Praga Bohemiz, Interbaco oppido Marchiæ, & Zuicavie civitate Electoris, tandem se contulit. Etsi verò de semetipso gloriosus multa predicaret, se Spiritum Sanctum habere, nec ullum periculum reformidare, quod ab ipso Deo per universum orbem concionandi potestatem atque mandatum accepisse se mentiretur, nidum tamen ibi suæ fraudi peridoneum quærebat, ut sub piissimi Principis Frederici, Saxoniz Electoris, in cujus ditione pastores, vitiosos ritus reprehendentes, periculi magis quam alibi expertes vivebant, patrocinio degeret. Primum igitur, ubi sedes Alsteri fixisset, ac aura populari captata, nomen suum vulgò plausibiliter didicisset, non solum adversus Pontificem Romanum; sed etiam Lutherum docere cœpit, utriusque doctrinam vitiosam & impuram esse clamitans. Pontificem nimium duris Legibus atq; vinculis mentes hominum alligasset, Lutherum solvisse quidem ea vincula tantis conscientia laqueis abruptis; sed in partem contrariam peccare, nimisq; indulgere, nec ea tradere quæ sint Spiritus & Dei. His & similibus nugis vulgus summopere delectatus, & novæ rei avidus, catervatim advolat, studio res inauditas cognoscendi. Nam & Homerus testatur, Cantionem novam, vulgò optimam videri. Quid verò Papa, quid Lutherus doceant, hoc loco recensere supervacaneum, & nimis longum foret, verum quæ Müncherus, ex uno in alterum errorem prolapsus, tradiderit, id verò cognitu cum primis utile & necessarium erit, ut nos ipsius exemplo docti, sedulo vigilemus, & Deum incessanter oremus, ut sub alis misericordiæ suæ nos conservatos, nullo errore seduci, fascinatorive sinat, ne penitus à vera Christianæ pietatis via deflectamus. Quemadmodum enim fieri solet, ut si quis ambulet, & à recta via semel deerret, magis magisque ab ea declinet: sic etiam in his rebus fieri consuevit. Quamprimum enim quis à Sana seductus, animum à recta ratione, & veritate aliò traduxerit, is inde magis magisque in precipitium fertur. Jam paucis comprehendemus, quid Thomas tradiderit. Docebat pietatem in constitutionibus Papisticis non consistere, ideoq; licere Pontificis decreta, quod nihil ad salutem conferant, negligere. Verum ut ad veram Dei cognitionem perveniamus, & æternam salutem consequamur, aiebat, omnium primò fugienda esse manifesta flagitia, cades, adulteria, blasphemias, castigandum esse corpus, & jejunius macerandum, utendum habitu simplici, raro loquendum, vultum ad severitatem componendum, & alendam barbam. Hæc & similes nugæ pueriles

vocabat crucem, carnis mortificationem, & disciplinam in Evangelio comprehensam. Hicque erat omnium ipsius concionum scopus. Ad hunc modum instructis, dicebat aliquò esse commigrandum extra turbam, hominumque frequentiam, ac sapinus cogitandum de Deo, quis sit, an nostri curam aliquam gerat. Ibi corda in maximam dubitationem adducta, scire desiderantia, num Deus nos magnopere curet, num verum sit, quod Christus nostri causa mortem subierit, & nos redemerit, cum tamen vita nostra in tantis miseriis & afflictionibus constituta sit, scire quoque cupitura, an Religio nostra sit præferenda Turcica. Et eatenus ipsius doctrina toleranda fuisset: sed postmodum horrendas blasphemias docere cœpit. Nam si (quæ rerulimus) postulare debere homines fecissent à Deo signa, quò testetur nos sibi cura esse, & veram salificationem Religionem insistere. Quod si non è vestigio signum aliquod edat, nihilotamen minus instandum esse precibus, imò graviter exposulandum, & justitiam Deo exprobrandam, quasi minus recte nobiscum agat. Cum enim Scriptura promittat, eum velle quæ petuntur largiri, non jussit fieri, quod homini veram ipsius cognitionem petenti, nullum exhibeat signum. Hanc exposulationem, & hunc fremitum affirmabat vehementer esse Deo gratum, quod animi nostri propensionem ex eo perspiceret, neq; dubium esse, quin ad eum modum interpellatus, aliquo illustri signo se se declaraturus, animiq; suum restitutus, cum de ipso Sacra littera referant, quod sitientibus potum præbeat. Ad hæc promittebat Deum esse venturum, & verba secum commutaturum, velut cum Abrahamo, Isaac, & aliis patribus. Imò palam (horrendum auditu) impudens os effutiebat, nisi Deus tanquam cum Patriarchis sibi loqueretur, tela se in ipsum conjecturum. Et hanc viam in cælum dicebat esse certissimam, & ad suas quisquillas confirmandas dicta quædam Scripturæ depravata adducebat, horrendum intonans. Contradicentes appellabat Phariseos, qui Deum non verè nossent, sed Scripturas veluti cæci scrutarentur, Deum non quærentes, vel invenientes. Hæc omnia plebi suaviter arridebant, quod cum Deo loqui, & miracula videre deberent. Et enim humana natura curiosa est ad res magnas & secretas cognoscendas. Ad hæc rudi & agresti plebeculo gratissima erat opinio se beatiorum & doctiorum omnibus, literis operam navantibus. Sed & utile erit referre, quibus signis Thomas intenderit. Dicebat Deum per somnia patefacere suam voluntatem, in iisq; propositi sui fundamentum collocabat. Si quis ergo de Deo somniasset, is se piū reputabat, aut si cujus forrè somnium explicari poterat, eum Thomas Christianum & Prophetam æstimabat, & magnis laudibus pro concione celebrabat, ut multos hac sua versutia ad se pertraheret, & iis laudibus eos ad sui fortiores defensionem commoveret, & plebis animos sibi conciliaret, in quorum etiam gratiam ceremonias in templis à Majoribus institutas, cantiones, vestes Pontificales, & ejus generis alios ritus immutavit. Ejusmodi namque novitas plebis leviculæ animo gratissima esse consuevit. Igitur auctoritate apud vulgus sibi parva, ejus, virumque fiducia fretus, paulatim ad id quod jam pridem molitus erat, accedit. Et in eo, quod supra diximus oppido Alsteto, cœpit eorum nomina conscribere, qui facta

Ecce societas iurejurando promiserant auxilia, ut impiis interfectis, novi substituerentur Principes & Magistratus. Etenim à Deo sibi mandatum esse ferebat, ut illis sublati novos constitueret.

Et quidem hætenus nihil in Magistratum aperte attentarat, sed somnia tantum, quod narravimus, nimirum quomodo homines piam vitam instituere, Deum verè agnoscere deberent, vulgò inculcaverat, & tam adversus Lutherum quam Papam docuerat. *Nihil igitur seditiosè ipso docente, Princeps Saxonia Fridericus eum quantumvis satis importunum ferebat, præsertim cum Lutherus per literas intercederet, ne finibus expelleretur. At eo viribus instructo ad turbas excitandas, & seditiosè docere incipiente, Magistratus politico non esse obtemperandum, eum ab Imperio removendum, inquisiens ad id perficiendum à Deo se delectum, quò toti mundo subveniretur.* Tum verò ea temeritate hominis Fridericus Princeps, motus eum suis finibus ejicit, utpote qui duos crassos, nec ulla ratione ferendos errores seminare, alterum de rebus spiritualibus, quòd miracula à Deo poscenda, quòd Scripturæ non acquiescendum, quòd somnia accepti Sancti Spiritus sigilla sint evidentissima: alterum quòd Magistratui Politico non sit parendum, cum tamen Scriptura eam obedientiam seriò efflagitet: *Ejectus inde crisi demissis profugit, & per aliquot menses delituit. Demum tamen, impellente Satana, quiescere nequies, Noribergam se contulit.* Deo autem illam Rempub. singulari misericordia custodiente, ac Senatui sana ac pia consilia suggerente, inde expulsus est magnò civitatis & totius Germaniæ commodo. Nam si eventus votus ipsius illic respondisset, metuendæ fuissent seditiones multò horribiliores quàm in Thuringia. Inde ergò recedens, *Mühlhausen Thuringia oppidum suscepit.* Cum etenim Alsteri degeret, deplo-ratos aliquot cives Mühlusianos ad se pelle-xerat, quorum opera & familiaritate deinde consequutus est ibi docendi munus. *Senatus autem loci ejus huic rei vehementer renitente, Thomas ipsi sensim insidias parare incipit, & plebem impellit, ut impio Magistratu abrogato, novam & Christianum constituas, cujus auctoritate sibi concionandi facultas sit.* Id quod viris honestissimis, munere suo partim dejectis, partim urbe expulsis, factum est: Tale verò fuit illius Christiani Magistratus initium. Post hæc oppidani Monachos ejiciunt, eorumque domicilia multis magnificis spoliis raptis, invadunt. Johannitz præcipuum & longè ditissimum prædium ibi habebant, quod obvenit Müncero, qui jam non solum Ecclesiasten agebat; sed etiam Senatoreta. Ex revelationibus enim Divinis judicandum esse dicebat, & Bibliis, de quæ rebus omnibus arbitratu suo pronunciabat, & quidquid diceret sacrosanctum illis erat. *Bonorum quoque communem docebat, de qua in actis Apostolorum legitur, quod in initio Ecclesiæ omnes facultates in unum contulerint, Christi nomen professi.* Ea verò doctrina Thomæ effectum est, ut vulgus ab operis atque labore desisteret, & qua quisque careret, eam ab aliis, qui abundabant etiam invitis acciperet, dicens: *Christi mandatum esse, ut divites pauperum egestatem suis bonis sublevent.* Hæc à multis quotidie fiebant, idem facientibus qui cum Thomæ ædificium Johannitarum incolebant.

Ea pervicacia Thomas quotidie utebatur, & indies magis magisque augebatur, vicinis Principibus graviter comminans, se eos humiliaturum. Hæc ille ferè per annum agitabat, ad annum usque Domini M. D. XXV. Etsi verò doceret à Deo sibi mandatum ut impios Magistratus removeret, nihil tamen inoliri hætenus ausus fuerat. Cum autem per Sueviam atque Franconiam homines plebei ac rustici ad XL. millia sumptis armis magnam Nobilitatis partem profligassent, complures etiam arces atque castella diripuissent & incendissent, tum Principibus consternatis, ac Nobilitate ferè oppressa, tempus idoneum rei gerendæ oblatum, ac rusticos rerum potituros, existimans, in publicis concionibus jactabat, se in in campum proditurum, ac mandata à Deo executurum. Conflatis igitur machinis bellicis inde Franciscanorum, colonas multos ex agris spe prædæ ac fortunæ melioris ad se pertrahit.

Aderat ei socius omnium consiliorum quidam insigni audacia, & desperata præditus malitia, *Phise-rius Monachus Apostata*, qui somniis, nocturnisque spectris plurimum tribuebat, ac inter alia tum fortè jactabat, per quietem se vidisse quòdam in stabulo maximam vim, copiamque murium, quos fugasset omnes. Hoc sic accipiebat. *A Deo sibi esse mandatum, ut sumptis armis, & eductis copiis, Nobilitatem omnem suis possessionibus exturbaret.* Cumque Müncerus timore magno perculsus, hoc illi nec permittere, nedum auxiliari vellet, illè tanta iracundia excanduit, ut Müncero interminaretur, se nisi præsentem manum in expeditionem educere sibi permittat, & populum à proposito detertere conetur, omnibus finibus ipsum exterminatum iri. Etsi verè prius ille vehementes habuisset ad populum conciones; tamen, spectro præsentis periculo, remissior aliquanto erat; neque fortunam periclitari volebat, antequàm omnes circum vicini essent in armis. Quare quò rem facilius conficeret, ad opifices qui per agrum Mansfeldensem metalla effodiunt, dat literas hujus tenoris: *Charissimi fratres, quàm diu stertitis? quàm diu voluntati Dei non adstipulamini? Ideò ne quod vobis videatur deservisse vos? Ah quoties dixi vobis quomodo esse oporteat, Deus se diutius manifestare nequit, necesse est, ut fortes sitis. Sin secus feceritis, sacrificium cordis vestri contribulati frustraneum erit, majoribus denuò miseris subji-cendi, quod vobis certò confirmo. Si propter Deum supplicio affici recusatis, oportet ut Diaboli martyrio coronemini. Quapropter cavete, ne timidi, vel negligentes sitis, neque perversis, falsis, impiis, ac dementatis nebulonibus diutius assensiamini; incipite item & pugnam Domini summa contentione pugnate, res enim id exigit. Fratres vestros etiam cohortamini, ne Divinum irideant testimonium, alias omnes in universum peribunt. Tota Germania, Francia, Italia bellis urdet, Magister ille Ludum incipiet, nebulones saltare cogentur. Fulda in hebdomade paschali tria Monachorum collegia devastata sunt, trecentum millia rusticorum in Klegovia, Hegovia, & ad Nigram sylvam sunt in armis, numero indies augecente. Hoc unicum metuo ne vasa isti homines in conditiones confecta pacis consentiant, quod imminens periculum*

nondum agnoscant. Ubique, vestrum tres sunt, qui in Deo fiduciam collocant, solum ipsius nomen & gloriam quarunt, centena millia adversariorum non reformidabitis. Agite, agite, agite, tempus expectatum adest: nebulones isti non secus ac formidolosi canes meta exhorrescunt. Adhortamini fratres, ne exoptatam pacem consequantur, & promissis datis stent. Ultra quam dici potest, necesse id est. Agite, agite, agite, ne vos moveat, quod Esau blandis vos verbis compellet, Genes. 33. Ne respicite calamitates impiorum, adeo amice vos rogabunt: Flebunt, supplicabunt, veluti pueri, ne misericordiam illam ipsis impartiamini, videte, quem admodum Deus per Moysen praecepit, Deut. 7. id ipsum revelavit & nobis. Pagicos, oppidanos incitate, praesertim opifices metallicos, & alios compotores ad eam rem validos. Diutius quiescere nos non oportet. Ecce, dum haec scribo, nuncium affertur mihi, qua ratione populus Praefectum Ducis Georgii arce eripere voluerit, ob hanc causam, quod tres voce clandestina tollere molitus sit. Rustici agri Isfeldici, qui est ditionis Moguntinae, contra suos Nobiles leta victoria potiti sunt, nec ullus in gratiam redditus ipsis patet. Multa sunt exemplo vobis, res ad extremum rediit. Agite, agite, agite, vos mei socii fidelissimi, Balthasar & Bartholomae Krumpii, vosque Valentine & Episcopo (hac enim complurum praecipuorum nomina erant) omnino res vobis suscipienda, agenda, & administranda erit: fortiter eos aggredimini. Literas has opificibus metallicis offerri curate. Impressor meus intra paucos dies veniet, aliter impraesentiarum agere non possum. Si praesens esse possem, fratribus facile fortiozem animum injicerem, quam sunt inapiorum nebulonum arces & omnia arma in toto mundo. Agite viros vos praebeate, viros vos exhibete, dum ignis fervet. Ne quasi, mucrones vestros incruentos in vagina recondatis. Tundite Nimrodus incudem assiduis malleis, turres ipsius funditus destruite. Fieri nequit, ut dum ipsi vitam vivunt sine timore vos sitis. Salutarem doctrinam Dei nemo vobis audebit predicare, dum ipsi vobis dominantur. Agite, agite, agite, dum tempus fert. Dux vester Deus est, eum sequimini: Hac Matth. 24. declarantur. Quare ne ullo periculo deterreamini, caveate. Deus est vobiscum, ut 2. Par. 2. scriptum est. Hac Deus dicit, ne quid metuat, vel tantam multitudinem expavescatis. Non vestra, sed Dei pugna est, vos non estis qui praeliamini. Strenuos vos gerite, Dei admirandum & ingens auxilium vobiscum esse sentietis. Hac verbum Josaphat auribus percepisset, ad terram concidit: sic & vos facite, Dei auxilio freti, qui vos in vera fide, sine ullo timore humano corroboret, Amen: Data Mühlusii. M. D. XXV.

Dum haec Müncerus facit, Fridericus Dux Saxoniae Elector è vita decedit, fratre Johanne haerede relicto, cum ipse liberis careret, triduo ante mortem epistola consolatoria ad fratrem scripta, fore Deum Regionis istius, quae ejus clementia in multis & magnis periculis servata sit custodem, nec longum fore hunc errorem plebis, sed curandum esse, ut per pastores de officio suo homines recte erudirentur. Et ut ipse habeat praesidia, & paucis castigatis parceret multitudini. Deinde actis gratis pro perpetua benevolentia, significat

jam morbi saevitia naturae vires superatas esse. Sed in caelesti Ecclesia futurum, ut iterum dulcissima consuetudine fruatur. Cum igitur Fridericus tanquam ex hac statione abductus esset, Johannes patriae solus praefuit. Ceterum Phiferus is, de quo diximus, cum moleste ferret omnem cunctationem, egressus cum suis, vicinum agrum Isfeldicum depopulatur, arces & templa diripit, ex Nobilitate multos profligat, quosdam etiam in catenas conjicit, post domum revertitur magna cum praeda. Quae quidem res, quoniam feliciter successit, magnam excitavit alacritatem in animis vulgi, praefertim cum jam vicini quoque sese commoverent, & in Mansfeldicum ac Stolbergicum agrum invaderent. Itaque Müncerus, quod omnes ubique jam defecisse crederet, Mühlusio profectus cum trecentis perditissimis nebulonibus, conjungit se Franckenhufianis. Haec cum fierent, Albertus Mansfeldicus collectis celeriter equitibus circiter sexaginta, & impetu in illos facto, ad ducentos interficit. Ea re perterrefacti, neque longius progressi, Franckenhufium fuga petunt, ibique commorati, majores copias expectant. Ibi cum subsisterent is, quem diximus, Albertus Mansfeldicus Christiana commiseratione ductus, literis ad ipsos datis, operam suam de hoc tumultu componendo ipsis benigne defert, quod effusio sanguinis & caedes caveantur, & eos ad obediendum Magistratui cohortatur. Illis vero locum & diem tractationis sub fide publica Comiti praesentibus, ad sextum subsequenter in pago Rita, Comes, cui alia negotia & impedimenta objecta fuissent, transactionem in diem Dominicum rejicit. Thomas itaque qui rusticis adesset, rem eo deducit, ut ipsi tractatione pacis neglecta, nullum responsum Comiti dent; sed ipse acta ab eo ex timore & consternatione provenisse somnians, ei literas subsequenter tenore scribit. Timor & tremor operantibus iniquitatem, Rom. 2. Quod epistola Pauli sic abutiaris, equidem me mihi miseret. Tu vero non alio modo consceleratum Magistratum confirmare atque tueri conaris, quam quo Pontifex Petrum & Paulum Apostolos lictores ordinavit. Annon existimas Dominum Deum nostrum plebem suam insipientem & rudem commovere posse, ut in furore tyrannos deiciat? Osee 13. & 8. An non sancta Dei mater, Spiritu sancto repleta, de te tuique similibus vaticinata est? Luca 1. Deposuit potentes de sede, & humiles (quos tu contemnis) exaltavit. Annon gustando milia Lutheraeana, & ossas Wittebergicas percipere potuisti, quae Ezechiel Propheta cap. 37. praedixit? Ad hac in eodem Martiniano fœtore odorari non potuisti, quae idem Propheta cap. 39. ulterius dicit, quomodo Deus convocatis omnibus avibus caeli, carnes Principum eas devorare, & bruta animalia sanguinem Magnatum ebibere jufferit, prout in Apocalypso cap. 18. & 19. scriptum legitur. Annon arbitraris, quod Deus suum populum plus curet, quam vos tyrannos? Tu sub nomine Christi Ethnicus esse vis, & auctoritate Pauli te convellere: Sed aditus omnes tibi pracludentur, hoc te scire volumus. Si cognoscere cupias, Dan. 7. quomodo Deus omnem potestatem plebi dederit, & relicta tua Religione te nobis sistere volueris, id accipiamus, & te communem fratrem agnoscemus.

Suavis, frivolis & absurdis, nugis contemptis atq; neglectis, contra te tanquam Christiana fidei acerrimum hostem arma feremus. Hæc tibi significanda auximus. Data Franckenhusii, die Veneris post diem Dominicum Iubilæ. Anno 1525.

Verùm interea dum Müncherus militandis literis occupatur, impetus suorum retardantur, eaque interposita mora vicini Principes equites conscribunt ad mille quingentos, & pedites non multos. Hi erant Saxonie Princeps Elector Johannes, ejusque patruelis Georgius, Hassie Landgravius Philippus & Brunsvici Dux Henricus, quibus omnibus extremum periculum imminerebat, nisi conjunctis viribus festinanter seditiosas turbas aggrederentur. Nam & eorum rustici in rebellionem & motu erant. Non longè à Franckenhusio confederant rustici in monte, & contractis curribus monendi sui causa, difficulter ab equitibus adiri poterant; sed neque tormentis, nec armis erant idoneè instructi, & plerique rei militaris imperiti. Quapropter Principum adventum & vires conspicati, ita perterrefiunt, ut statim literas deprecatorias in hæc verba mittant. *Nos constemur Jesum Christum. Non hic sumus, ut cuiquam noceamus, sed propter divinam justitiam conservandam. Neque sumus hic ad effundendum sanguinem. Si vos id ipsum quoque vultis, nihil mali faciemus vobis. Secundum hæc sciat unusquisque quid agat. Ad ea responsum est à Principibus in hunc modum. Cum vos ex deliberata nequitia, ac seductoria doctrina falsi Evangelii vestri multipliciter contra Redemptorem nostrum Jesum Christum cadibus, incendiis, variisq; in Deum impietatibus, præsertim in venerabile sacramentum, & aliis blasphemis vos contaminetis, ideo nos tanquam ii, quibus à Deo gladius commissus est, hic congregati sumus ad vos puniendos, tanquam blasphematores Dei, nihilominus autem cum arbitremur plerosque miseros homines ad hæc male seductos esse, ex Christiana caritate decrevimus, si tradideritis nobis falsum Prophetam, Thomam Müncherum, simul cum complicitibus suis vivum, vosque dederitis & clementia & indignationi nostræ, nos in hunc modum vos recipiemus, & ita geremus nos erga vos, ut juxta qualitatem causæ, clementiam nostram experturi sitis. De his vestrum responsum festinanter petimus.* His Principum literis in concione recitatis, Thomas, de suo periculo sollicitus, prodit, & ad magnam severitatem vultu composito; Videtis, inquit, commilitones atque fratres, non procul à nobis tyrannos, qui licet in capita, vitamque nostram conjurant, aded tamen sunt animis dejecti, nihil ut adversum nos audeant moliri. Conditiones autem deferunt ineptas & ridiculas, ut armis vos exuant. Jam verò constat vobis, actionem hanc auspiciatum esse me, non mea quadam auctoritate privata (nec enim unquam his rebus operam dedi) sed jussu Divino. Quod cum ita sit, meum est officium & vestrum etiam obtemperare, neque stationem hanc deferere, in qua Deus ipse nos collocavit. Abrahamo quondam præcepit, ut filium immolaret; ille autem etsi quis esset futurus eventus ignorabat, tamen sequutus imperium, nihil recusabat. Ideoque & filium ei servavit Deus, & ipsius fidem gentibus ornavit beneficiis, nos etiam qui planè

sumus in eodem statu perseverare, & exitum Deo committere debemus. Non dubium est autem, quin ex animo cedant omnia. Videbitis ipsi manifestum auxilium Dei. Quidquid enim est hostium ubique, profligabimus. Non uno Scripturæ loco promissit Deus affuturum se miseris, & oppressurum esse impios. Ea sanè vox propriè ad nos pertinet, sumus enim tenues & afflicti, & quia cognitionem Dei retinere cupimus atque propagare, de successu atque victoria dubitari non potest. Hostium verò quæ sit conditio, vicissim consideremus. Principes quidem vocantur, sed reverà sunt tyranni, nec enim vestri curam ullam habent; sed omnium facultates exhauriunt, & nequissimis rationibus profundunt. In eo populo, quem sibi peculiariter olim delegerat, ita constituit Deus, ne sumptum inutilem Reges facerent, imò jussit, ut volumen Legum, quas ipse tulisset diligenter inspicerent. Nostri verò tyranni, quid agunt, aut quibus rebus occupantur? Rempublicam nihil ad se pertinere putant, de miserorum hominum causis non cognoscunt, judicia negligunt, vias à latronibus obsideri patiuntur, non animadvertunt in prædones, non reliqua scelera coercunt, pupilis atque viduis nullum præstant officium, ut juvenus rectè instituatur, non prospiciunt, celebrationem nominis Divini non modò prætermittunt ipsi, verum etiam impediunt, & in hoc solum intenti sunt, ut omnium facultates ad se convertant. Itaque novas quotidie rationes expilandæ pecuniæ reperiunt, nec ad alendam, aut retinendam pacem consilia sua referunt; sed ut quàm maxime locupletati, heluentur in omni genere luxus atque superbiæ. Nimis enim notum est, quàm levibus & ineptis de causis, quantas sæpe numero turbas excitent atque bella, quibus deinde quod reliquum fuit miseris hominibus totum perit & evertitur. Nimirum hæc sunt illæ præclaræ vestrorum Principum artes atque Virtutes in quibus exercentur. Non est igitur, ut quisquam existimet, Deum hæc esse laturum amplius, verum certò statuendum est, fore, ut sicut olim Chanaanos delevit: ita etiam istos exturbet. Nam ut illa fortè, quæ recitavimus, tolerari possint, an impune putatis hoc illis futurum, quod summam istam & execrandam impietatem Ecclesiasticorum defendunt atque propugnant? Quis omnium ignorat, quantum flagitii sit in illa missarum nundinatione? ne quid de reliquis dicam. Sanè sicut è templo quondam Christus ejecit emptores & venditores, ita nunc etiam sacrificulos, eorumque patronos atque socios eliminabit. Et quemadmodum Deus Phineen quondam collaudavit, quod adulterium à Cosbi commissum punisset; sic etiam in Missicularum scortatione & incesta libidine punienda secundum eventum nobis dabit. Fortes igitur estote, & Deo gratificaturi, turbam hanc omnem inutilem contrucidate. Pacificandi certè ratio nulla nobis apparet, vel honesta, vel tuta, vel firma satis. Nec enim à proposito desistent, neque libertatem nobis restituent, neque verum Dei cultum permittent. Atqui moriendum sit potius, quàm ut ipsorum nequitiam approbemus, & Evangelii doctrinam nobis eripi patiamur. Certissimè autem vobis confirmo, Deum nobis affuturum, nostramq; fore victoriam, nam ipsemet coram mihi promissit,

ipsemet, inquam, qui fallere non potest, aut mentiri, iussit, ut ad hunc modum rem aggredere, inultrato Magistratu. Nimirum in hoc maxime fit illustis Dei potentia, cum hostium ingens multitudo parva manu creditur. Ut alia multa prætermitteram, notum est vobis, quid Gedeon cum paucis quibusdam, quid Jonathas uno tantum servulo comitatus, quid David, cum solus ipse contra vasti corporis monstrum Goliath, sua mole & aspectu solo terribilem pugnaret, perfecerit. Dubium verò nullum est, quin hodiernus etiam dies consimili spectaculo sit futurus insignis, & ad posteritatem omnem memorabilis. Nam etsi non satis instructi videmur armis, ac rebus necessariis muniti, tamen superabimus hostem, & hæc cæli terræq; machina potius immutetur, quam ut à Deo destituamur. Sic olim natura maris immutata fuit, ut Israëlitarum, persequente Pharaone, periculum evaderent. Nihil autem vos moveat rationis vestræ iudicium, nihil perturbet objecta quædam periculi species & umbra, sed fortiter in hostem impium & contumeliatum invadite, neque vos perterrefaciant, illorum machinæ bellicæ, pilas enim omnes, quas illi tormentis in nos ejicient, veste mea sum excepturus: Ecce, videtisne, quam habemus propitium Deum? Aspicite, quæso, signum ac testimonium illius erga nos perpetuæ benevolentiae. Tollite oculos, & arcum cælestem mihi cernite. Quum enim in vexillo nostro sit idem depictus arcus, clarè significat Deus hoc simulacro, quod è sublimi nobis ostendat, affuturum se nobis in prælio, tyrannis autem nostris interitum & excidium hoc ipso denunciat. Magnis igitur animis irruite, certissima cum spe Divini auxilii. Nec enim vult Deus pacem ullam vobis intercedere cum impiis adversariis. Facto dicendi fine, trepidabant nihilosecius omnes ob præsentis periculi magnitudinem. Sed agebantur omnia tumultuose, nullo certo, vel imperio, vel ordine. Deinde erant in ipsis nonnulli profligatæ homines audacis, & ad quodvis facinus parati. Hi cum sua sponte ad maleficiam inclinarent, tum ea, quam diximus, concione, magis accendebantur. Sed in primis *excitabat eos ille, de quo dictum est, in cælo consistens arcus, idq; certissimum victoriæ signum esse iudicabant.* Accessit, quod copiarum erant non exiguæ, ad octo circiter hominum millia, & locus ad defensionem opportunus. Itaque hi quos modò nominavi, clamore sublato, monebant, ut arma sumerent omnes, & fortis animo in hostem exirent, simul cationem addebant, qua Sancti spiritus imploratur auxilium.

Missi antea fuerant ad ipsos nonnulli cum mandatis, & inter his adolescens nobili genere natus, & unicus sui parentis jam senio confecti superstes filius. Hunc Muncerus contra militiæ morem, contraque jus gentium interfici curaverat. Eo indignissimo facto magis exacerbati Principes, committendi prælii dant signum, & copias instruunt. Ibi tum Hæstorum Princeps Philippus, licet inter eos ætate minimus, obequitans huc illuc, & ad defendendam pacem milites cohortans, huiusmodi orationem habuit. Charissimi commilitones & amici, miserrimam hominum multitudinem oculis vestris conspiciatis, contra quam in aciem educti estis, ut desperata ipsius malitia, & effrenata libido coerceretur. Quanquam autem Principes infelicem

à vesanis hominibus suscepti belli eventum & fortunam miserati, cum ipsis egerint, ut arinis discedentes, seseq; Principibus dedentes, mortuum auctores & Capitaneos traderent; tamen ut responso eos minime dignati ad prælium sese comparant, sic nos necessitate adstricti ad propulsandam vim, cum summo scelere nobis illatam compellimur. Quare vos adhortor, ut virili animo eos aggrediamini. Nam etsi de Principum duritie valde conquerantur; tamen sufficientem causam nullam habent concitandi seditiones, & in Magistratus arma sumendi. Etenim Deus graviter & serio præcipit, Magistratum in honore haberi, & timeri debere, quod Deus adeo firmum & ratum esse voluit, ut seditiosos nunquam inultos & impunitos dimiserit, Paulo dicente: Qui Magistratui resistit, puniatur: Nam is à Deo ordinatus est. Propterea Deus adeo eum tuetur, ut nulla creatura ipsum tollere queat. Quemadmodum enim Dei constitutio est, ut dies & nox alternis se sequantur, nec quisquam hominum Solem cælo divellere, & diem & noctem extinguere potest: ita nec diabolus, nec huius Apostolus, vel rustici Munceriani in legitimo supprimendo Magistratu successum sunt habituri. Quæ non idcirco dico, quod Princeps memetipsum ornare, & rusticorum causam aggravare cogitem; sed quod verum est, refero. Præclare mihi constat, quod non raro reprehensione digni sumus, quoniam homines sumus, & sæpe labimur; veruntamen non eam ob causam seditiones excitare plebeis licet, Deus Magistratus honorari præcipit. Tum verò cum primis honorandi sunt, quando potissimum honore indigent. Sed omnium maxime tum eo egent, si ignominiose traducantur, & si fortè quid delinquant, id placide ferendum scilicet est, & contegendum, prout Semparentem suum Noe nudum tegebat, quò pacifice tranquilleque vivatur. Verum hi perfidi plani quid faciunt? Errata nostra non modo non velant, verum etiam in vulgus spargunt, & multo plura affingunt. Etenim fictum est, & tralatitium, quod communem pacem non tueamur, quod iudicia non constituamus, quod eadem & rapinam in nostris finibus non fieri accurate provideamus. Nam totis viribus in id incumbimus, quò pace conservata nostris in ditionibus pacatam vitam agamus. Et certè leve est subditorum onus, quod annuum stipendium atque vectigalia dependant, illorum laborum & curarum respectu, quæ nos sustinere cogimur. Sed ita comparatum est in humanis, ut quisque suum onus æstimet gravissimum, nemine contra perpendente, quæ alii sustineant. Rustici levia quidem tributa dant; sed ea de causa multis commoditatibus fruuntur. Domicilia habent cum liberis & familia ab omni periculo tuta, liberi ipsorum vera pietate, & omni honestate imbuuntur, colunt agros, exercent pecuariam, & multis aliis modis rem suam augent, & ipsorum commoditatibus promovendis illa tributa impenduntur. Dic nunc, quæso mihi, ad quem major ex his utilitas redundat? ad subditos nimirum. Quod cum ita sit, illorum quotidiana querimoniarum frivola sunt, & nullius momenti. Sed in Republica gubernanda non omnino rite expediri posse dices? verum id est. Nam hoc commune mundi malum putatur. Sed nec ruri se-

getes singulis annis lætæ luxuriantesque proveniunt. Quare Deus à subditis postulat, ut honorem Magistratui tribuant. Is etenim nisi erraret, in nullo honoris discrimine versaretur: quandoquidem autem in periculo est, Deus eum proteget atque fovebit, sancivitque ipsum honore affici. Verum conqueruntur, Evangelii doctrinam sibi non permitti liberam, ne hæc quidem satis est iusta causa faciundæ rebellionis. Nam sicuti Christus Petrum gladio ferire volentem, acriter reprehendit: ita quilibet suæ fidei rationem reddere paratus esse debet. Si Magistratus eam ob causam morte ipsum punire volet, id ferat, nec arrepto gladio alios excitet, ut vi sese defendant, Christum in Petrum ente pugnantem gravem tulit sententiam, morte dignum ipsum esse contestans. Qui gladio pugnat, gladio peribit, inquit Christus, & semet crucifigi passus est. Similiter seditio Christi exemplo atque mandato dispar est. Porro, luce meridiana clarius est, quod Münckerus & ejus sectatores Evangelii quidem nomen obducant atque præstendant; sed ipsa re nihil aliud moliuntur, quam latrocinia, rapinæ, & id genus nefaria scelera, & tanto sunt nequiores, quanto ipsos impia & sanguinaria consilia non pudeat tam specioso titulo commendare. Hoc nimirum ipsorum est Evangelium, ut ditiorum fortunas diripiant, ut alienis uxoribus & liberis vim inferant, ut Magistratum omnem e medio tollant, ut omnium flagitiorum summa sit impunitas. Tam insignes sacrosancti Evangelii, Diviniq; nominis blasphemias Deus impunitas non habebit. Nam in secundo Decalogi præcepto scriptum est: seinultum eum non habiturum, qui nomine ipsius sanctissimo abutatur. Cum igitur rusticani tam impiam & turpem causam foveant, Deum blasphemando, Magistratum criminando, nec justam seditionis causam habeant, fortiter in ipsos, tanquam latrones pugnantem, publicam tranquillitatem conservare, bonos & honestos viros juvare, conjuges atque liberos vestros ab ipsorum vi vindicare ac defendere, in eorum ipsi Deo longè gratissimam facietis. Et quantum, ut humana fert ratio, infatuatis hominibus resistendi sat virium habeamus, tamen ad arma nunquam ipse venissem, nisi Deo gratum hoc officium fore scissem, qui nobis gladium attribuit, non ut latrocinium exerceamus, verum ut injustam vim omnem & latrocinium depellamus & coercemus. Quare cum non sim nescius, quod ipsos puniendo rectè faciam, non dubito; quin Deus victoriam nobis sit largiturus. Inquit enim: Qui Magistratui resistit, eum iri punitum. Ea habita oratione, sit impetus in hostem, & tormentis primum res agitur. Ibi verò miseri homines, velut attoniti, ac mente capti, neque se defendebant, neque fuga salutem quærebant; & carmen illud populare, quo Spiritus Sancti auxilium invocatur, cantabant. Plerique namque confisi magnificis Munceræ pollicitationibus, cœlestem operi expectabant, & Thomam omnes pilas suis manibus excepturum arbitrabantur. Emissis tormentis, cum iam in munitiones ipsorum fieret impetus, ac mul- ti passim interficerentur, ibidem in fugam confecti, Franchenhufsum petunt. Alii quidam in diversam montis partem sese recipiunt, & in proxima valle perpalicos equites aliquanditi sustinent, ex-

iisque unum & alterum interficiunt. Cum enim magna sui parte fugerent, equites absque ordine vagabantur huc illuc dispersi ac dissipati, & inquam quisque partem venisset, ibi fugientes persequiebantur. Sed nonnullis, ut antea dixi, desideratis, accensi ira studiorum vindictæ, magis instabant, & ad quinque circiter millia conciderunt. Mox à prælio fuit occupatum Franchenhufsum, in eoque capti circiter trecenti, capiteque multati. Profugerat in oppidum Münckerus, inque domum non procul à porta sese abderat. Potuisset interea temporis commodissime evadere, vel loco saltem tutiori se abscondere, nisi singulari, justoque Dei judicio comprehendi debuisset, nemine de ipso studiosius investigante, nec ipsum quærente. Verum evenit, ut Lüneburgicus quidam Nobilis in eam ipsa domo diverteret. Ejus famulus, cum in superioriorem ædium partem ascendisset, spectandi causa domicilii, reperit quempiam decumbentem in lecto. Rogat qui sit? an ex tumultu profugerit? an sit e seditionis unus? Inficiatur ille, seque jam pridem ait febricitare. Forte jacebat ad lectum crumenam corripit eam alter, ut aliquid auferat prædæ. Postquam aperuit eam, literas offendit, quibus Albertus Mansfeldicus Münckerum monebat, ut ab inccepto desisteret, nec ad seditionem vulgus inflammaret. Iis perlectis literis, interrogat num ad ipsum ea sint data. Aliquoties neganti, vim intentat. Tum ille deprecatur, seseque Münckerum esse fateatur. Captus igitur ad Georgium Saxoniam Ducem atque Landgravium adducitur. Ab iis interrogatus, quid ita miseros homines in fratrem pertraxerit, nihil à se præter officium esse factum, & Magistratus, qui doctrinam Evangelii non ferant, ejusmodi rationibus esse coercendos, contumaciter respondit. Occurrit ei Landgravius & Scripturæ testimoniis demonstrat, in honore habendum esse Magistratum, seditionem omnem à Deo prohibitam, neque Christianæ professionis, hominibus licere privatim ulcisci injuriam. Ad ea missellus ille conticuit, & quæstioni subjectus, cum præ dolore exclamaret, Saxoniam Dux Georgius: Tu quidem nunc cruciaris, inquit, Münckere, sed interim cogita miseros hominum cladem, qui per te nefarie circumventi; hodierno die perierunt. Tum ille velut deinentatus magno tum risu, hoc voluerunt, ait. Ex quibus atrocibus verbis satis apparuit, Diabolum istum hominem prorsus obsedisse atque infatuasse, quod nulla eorum hominum misericordia moveretur. Postea deductus est Helderungium. Quod idcirco factum est, quia ad Ernestum Mansfeldicum literas minaces eo miserat; hujus tenoris: *Ardua potentia firmius Dei timor, & stabile voluntatis ejus fundamentum sit tecum, Erneste frater. Ego Thomas Münckerus, olim Alsteti pastor, ad extremum, pro abundanti te adhortor, ut tandem propter Deum vivum à Tyrannica tua savitia desistas, neque diutius indignationem Divinam in te concites. Cœpisti indignis modis Christianos affligere, in tuam, nequitia fidem Christianam præstendis, in Christianos funditus extirpare conatus es. Age miserrime, egentissimeque vermis dicitur, quis te Principem ejus populi conspiciat, quem Deus pretioso sanguine suo redemit? Teneris testatum facere, te Christianum esse: Debes fidei tuæ rationem reddere, quem-*

admodum 1. Pet. 3. mandatum legimus. Habe-
salvum conductum, universa turba quò fidem tuam
exponas. Excusatio quoq; de tua notoria tyranni-
de tibi incumbit, adhuc commemoratio, quis adeo te
sitientem reddiderit, quòd in detrimentum omnium
Christi fidelium sub Christiano nomine tam Ethni-
cus nebulo esse non erubescas. Si emanferis, & de cri-
minibus tibi objectis purgare te recusaveris, id toti
mundi notam faciam, ut omnes fratres sanguinem
isuum effundant, non secus ac si contra ipsum Turcam
praliandum foret. Persecutionem patieris, & peni-
tus exingueris. Nam unusquisq; promptior erit, ut
contra te indulgentias consequatur, quàm olim Papa
eas concedente. Nullius certe commodi abs te con-
sequendi nobis spes est, nemo verò quoque tua causa
illumnum ferre volet. Deus cor tuum obduravit,
non alio modo quàm Pharaonis, & tanquam Regum
istorum, qui Deum delere cogitabant, Josue 5. & 11.
Proh dolor, quòd mundus tuam inauditam & inex-
plebilem tyrannidem non prius cognoverit. Quàm
magna & irreparabili damna humano generi de-
disti? qua alia ratione nos, quàm ipse Deus tui mi-
serebimur? Breviter, Dei condemnationi temetipsum
subiecisti. Nisi te coram minoribus humiliaveris,
aeterna macula tibi contracta est, & mancipium Dia-
boli eris. Ad hanc tibi confirmo, aeterni & vivi Dei
permisso te de solio potestatis deturbandum, quòd toti
Christianitati prorsus sis inutilis. Tu nihil aliud
quàm tetrum flagellum es amicorum Dei, quòd de
te, tuq; similibus dixit Ezech. Propheta, cap. 34.
& 39. Dan. 7. Micheas 3. Obudias Propheta in-
quit. Nidum tuum dissipari diruiq; necessum esse.
Responsum abste hodierna die flagitamus, aut in no-
mine Domini Virtutum te invisemus. Hac te scire
volumus, sine mora perfecturi, quòd Deus nobis injun-
xerit, eundem quòd è re tua erit, facias. Ego siquidem
tibi mox adero. Datum Franckenhufii die Veneris post
jubilate, Anno 1525.

Ut itaque Thomas minas suas inanes fuisse per-
fecisset, currui alligatus, Helderungum veheba-
tur. Eò delatus, ac quæstionibus subiectus, initio
confitetur Sacrosanctum & venerabile Sacramen-
tum, quod vocant altaris, externe non adorandum,
nisi Spiritu: Id verò uniuscujusque voluntati libe-
rum esse. Se sacramentum altaris etiam à meridie
ægroto porrexisse, etiam intempesta nocte, unius-
cujusque personæ ratione habita.

In Hegovia & Clegovia propè Basileam aliquot
articulos de modo gubernandi ex Evangelio de-
sumptos, se conscripisse, ex quibus postmodum
alios confecerit. Illarum Regionum incolas liben-
ter ipsum suscepturos fuisse, verum modestè gra-
tias ipsis actas, nec se motuum auctorem fuisse; sed
eos prius exortos fuisse: Hausschinum & Hugo-
feldium, ut ad populum eò loci concionaretur
sibi hortatores fuisse, quòd ubi infideles sint gu-
bernatores, populus etiam consimilis sit, ac refor-
matione egeat. Literas ab ipsis scriptas ad se, in
quodam sacco ab uxore sua conservari. Arces nen-
quam tolerandas, quòd subditi nimium earum
causa graventur.

Principem octo, Comitem quatuor, Nobilem duos
equites, & non ultra alere debere.

Confederatos habuisse se Alsteti Bartolum
Krump, Alutarium, Balthasarum Stubener, qui
ibidem seditiones excitavere. Inter quos fuerit &

Præfectus, licet gravatim illis se conjunxerit. For-
tus in persequutores factum fuisse, quos Alsteten-
ses modò nominatos, Catalogum Fœderatorum
habere.

Se à Tilemanno Gansone Sangerhusiano Pa-
store admonitum, ut literis ad populum Sangerhu-
sanum missis, eos ad defensionem Evangelii incita-
ret, contradicentes ferro persequeretur, id ita fa-
ctum esse.

Se Doctore Straussio Vinariæ cum Minoritis di-
sputationem habente, ad voluntatem Principis Jo-
hannis comparuisse, ac palam testatum coram fra-
tribus, nisi Lutherani quid aliud efficere conaren-
tur, quàm ut Monachos & Sacrificos exagitarent,
satiussuile, à tali actione abstinuisse. Causam, ob
quam Principem & Ernestum Mansfeld cum da-
minis affecerit, & insectatus sit, eam fuisse, quòd
subditi conquesti fuissent, verbum Dei sibi non do-
ceri, ideòque se mandavisse, ut si illis non prædi-
cetur, sed à sacris concionibus arceantur, ut tunc
se concionaturum illis, conveniant, inque eo nihil
impedimenti inferri sibi patiantur. A Mülhusanis
se intromissum opera Johannis Roderi pellionis &
cujusdam vinum adustum constantis, & ad S. Bla-
seum habitantis, Mallerbaci propè Alstetum se
fuisse & interfuisse, cum aliquot statuar templis ex-
portarentur, ac templo postmodum exusto, pro
concione speluncam esse proclamasse, ac esse ido-
latriam meram, eamque à Deo prohibitam. Ad ea
æditui ejus loci monitu sed discessisse, templo post-
ea cremato.

Apolloni ab Ellentweiz ædes à fratribus Mül-
husanis ideò direptas atque dirutas, quòd essent
multis onerosæ, idq; per articulos à fratribus ad
Nigram sylvam editos.

Senatum Mülhusanum Confederationi con-
sensum præbere noluisse; sed plebis arbitrio eam
permisisse.

Nicolaum Svarck, & Marcum Stobnerum
Zuicavienses cum Luthero Wittebergæ in quo-
dam hypocausto fuisse, in quo & ipse fuerit, Lu-
therum inter alia retulisse, quòd Alstetensi spiritui
os obtulerit, se verò tum temporis præsentem non
adfuisse.

Gangolfum Pastorem Zenodochi Francken-
husani signum unum collegisse. Huic Helderun-
genes & Greussenses interfuisset. Hisce ita sponta-
nea confessione editis, ad alia exprimenda tormen-
tis subiectus, fatetur Henricum & Johannem Geb-
ardos Zuicavienses, in platea à canibus nomen
habente habitantes, lanifices etiam in fœdere
comprehensos: Henricum Phiferum suasisse, uni-
cam arcem in qualibet Præfectura sufficere, reli-
quas esse devastandas. Se sententiâ factiosæ turbæ
nomine in Maternum à Sehehofen tulisse, & in
eam consensisse Ernesti Comitis, inhumanitati, &
Comitatis metu. Porrum & refugium in Mülhu-
sio se collocasse, quòd is locus præ reliquis sibi pla-
cuisset. Capitaneos ejus duos supradictos pellio-
nem nimirum, & adusti vini factorem, ibi degere:
Se capta Helderungensi arce, Ernestum Comitem
capite plexurum fuisse. Seditionem ideò se mo-
visse, ut Christiani omnes æquali conditione vive-
rent, utq; Principes, qui Evangelio non adherent,
nec fraternè moniti fœdus secum inirent, sinibus
ejecti trucidarentur: Bartolum Krumpium, Bar-

Bartolomæum Zimmermann, Petrum Warmur, Nicolaum Ruggerum, Andream Krumpium, Episcopum in Wolferode, Johannem Rodemannum, Petrum Schutenum, Petrum Becherum, Tilemannum Piscatorem, Tilemannum Gansonem, Petrum Rodemannum Fœderi Alstetensi adhæsisse, quorum articulus hic fuerit: *Omnia esse communia, & pro cuiusq; necessitate distribui debere. Et quicumq; Princeps aut Dominus id non fecerit monitum, eum aut decollandum, aut suspendendum.* Catalogos esse penes Bartolomæum Krumpium Alsteri. Ascherslebi & Halæ in juventute cum in schola hypodidascolus esset, se fœdus in quo fuerint Petrus Blinde Ascherslebiensis, Petrus Engel, pellio, Johannes Buttnerus, Conradus Sander, Hallenses, in Ernestum Saxoniam Ducem, Episcopum Magdeburgensem, fecisse. Sires ex ipsius animi sententia cessisset, tunc se regionem Mülhusio vicinam ad decem millia cum Hassia occupaturum, & cum Principibus & Comitibus acturum, nisi se fœderi conjungerent, modo quo dictum est. A Mülhusanis octo tormenta bellica subministrata, à Comite Stolbergico Franckenhufanis unam Serpentinam transmissam fuisse: Et hæc quidem Münzeri confessiones in tormentis fuere.

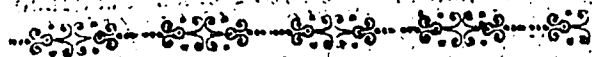
Post victoriam, Franckenhufio expugnato, Johannes Elector, Saxoniam Princeps, dictis antea Principibus nunciat: Si belli reliquias persequuntur, Mülhusianos merita pœna punire velint, se ipsis auxilio fore; & ad eos obsidendos se societatem cum ipsis coiturum esse. Sibi namque non minus iniqua Mülhusianorum facta displicere, quam ipsis. Ad ea Principes Electorem ad se vocant Schlothemum. Eo Mülhusani cognito, Principes distrahere conantur, missis ad Principem Electorem literis significantes, quod tractationem ipsius, unâ cum Erfordiensium & Northufanorum Legatis inter Georgium Ducem, & Hassiæ Landgravium ferre possent; verum Elector id renuit, & vigore prioris pollicitationis ad Principes Schlothemum venit, cum his Mülhusium oppugnaturus; qui conjunctis viribus, equitum circiter tribus millibus, peditem manu mediocri; tormentis multis, & aliis necessariis rebus optime erant instructi.

Dives ea Principum potentia & concordia intellecta, & paucos in urbe ad arma idoneos esse scientes (etenim ante velut apum examina urbe emigrant, & ad Franckenhufium perierant) præcipui nominis viros Principibus obviam mittunt, qui supplices culpam deprecantur admissam. Quibus Principes respondent, se insignem contumeliam & blasphemiam, quibus ipsum Deum & ejus Sanctos affecissent, & præstitam tam Cæsareæ Majestati, quam sibi inobedientiam, impunitam nullo modo posse dimittere. Veruntamen si se, civitatemque Principum voluntati permitterent, se velle ipsos recipere, salvo Cæsareæ Majestatis, & sacri Imperii jure.

Oratores in urbem hoc responso reversi, plebem convocant, & quæ sit Principum voluntas demonstrant. Ibi Phiferus Monachus Apostata, quem Münzerus tanquam vicarium ibi reliquisset, cum aliis aliquot seditiosis vehementer repugnavit, neq; dedendam urbem esse censuit; reliqui verò probiores Viri, ex duobus malis minus eligendum rati,

decernunt, multo melius esse clementiam Principum expectare, quam cum eorum indignatione vitam, bona, civitatemq; amittere. Id ergo sentiens Phiferus, noctu portam aperit, & cum quadringentis viris, suis sectatoribus, clam aufugit. Quo cives cognito, perterriti, confestim magnam multitudinem suarum conjugum & filiarum ad Principes in castra dimittunt, quæ viros excusent, & denuo clementiam ipsorum implorent. Fœminis quidem Principes aures præbuerunt; sed ipsarum petitionibus repudiatis, eas domum redire jubent, ac viris suis annunciare, ut aut clementiæ & indignationi Principum se permittant, aut totius civitatis everisionem expectent. Quo Principum animo cognito Legati priores rursus ad Principes egressi, rem componunt his conditionibus, *ut Ecclesiasticos in omne ipso censuq; pristinos restituant; deinde, ut omnes census ipsi persolvant; turres murosq; ac munitiones demoliantur, nec ea iterum erigant; arma deponant, deniq; omnes bombardas, pulverem nitratum, comestumque communis Principibus tradant.* Eo facto, cives Principibus primum reculerunt, quæ ratione Phiferus profugisset: Id quod Principes valde malè habuit. Sed quia facile suspicabantur, eum ad Franconicos rusticos transcursum, in Præfectura Isenacensi comprehendere cum mandaverunt. In die festo Ascensionis Domini cives Mülhusani omnes urbe in campum egressi, Principibus supplices fiunt, claves portarum illis tradunt, ipsorum voluntati se permittentes. *Isti igitur in gratiam recepti, oppidum capiunt, salvo tamen Cæsareæ Majestatis & sacri Imperii jure.* Illa ipsa hora nuntium affertur Principibus, in campis adhuc consistentibus, Phiferum cum 92. Mülhusanis ad Isenacum esse captum; qui omnes subsequenti die adducti, Principibus sunt traditi, ex quibus natu minores singulari Principum clementia & bonitate vitæ donati; reliqui omnes decollati sunt, & in his Phiferus, qui *diabolice obduratus, sine confessione & contritione tanquam bestia idum gladii suscipere, quam peccatum agnoscere maluit.* Huc etiam paulo post adducitur in castra Münzerus, qui tunc in angustiis maximis constitutus, animo fuit admodum perturbatus atque dejecto, neque fidei suæ rationem explicare poterat, ut in ejus temporis articulo fieri solet, & ipsius confirmandi causa Henricus Brunsvici Dux illi voce præbat. *Mortuus autem agnoscebat delictum, & errorem, idq; palam profitebatur, & militum septus corona; Principes hortabatur ad majorem clementiam erga miseros homines, ita fore, ut nullum ejusmodi posthac ipsis sit extimescendum periculum.* Simul monebat: ut sacre Scripturæ libros, qui conscripti sunt, de Regibus, diligenter evolverent. Eo sermone absoluto, *gladio percussus, & exempli causa caput ejus affixam hastæ, mediis in campis collocatur.* Cochleus in suo seditioum catalogo, eum assatum, catenæq; alligatum, tam diu in gyrum ad ignem cucurrisse refert; quoad animam exhalavit, sed id, ut & alia quamplurima memoriæ ab ipso tradita, veritate historica carere. Hic tamen Münzeri vitæ exitus alta mente sæpius est expendendus, ut quilibet inde discat, fidem non esse habendam, his qui de divinis revelationibus gloriantur, si quid Sacris Literis minime consentaneum agant. Deus etenim haud quaquam id impunitum dimittit, quem-

admodum secundum Decalogi præceptum clare docet: Non habebit Deus infontem, &c. Ad hæc discere debemus, quam graviter Deus inobedientiam & seditionem contra Magistratus motam punire soleat. Ipsemet etenim Magistratum in honore haberi, ac obedientiam ei præstari mandavit,

LIBER QUARTUS.

DE expeditione Ludovici Palatini contra rusticos suscepta, in fine secundi diximus, cui frater Fridericus minime defuturus fuisset, ni in hoc communi incendio præclara voluntas ipsius improba defectione rusticorum quoque repressa fuisset. Cum enim non tam ipsius, quam aliorum Dominorum subditi, facto concursu & fœdere, in diœcesin Aichstertensem irrupissent, & pro suo libitu grassantes, obvia quæq; devastassent, ad hæc ipsum Principem & suos miris modis divexassent, multisque damnis affecissent, necessitate coactus, equites circiter quingentos summa celeritate conscribit, quibus una cum aliquot peditibus & tormentis instructus, Sultzgaviense Friburgum contendit. Cumque natura benignus ac clemens, & pacis studiosus Princeps esset, nihil non conabatur, quod vassanos rusticos à perverso conatu abduceret. Quare ad montem Messingensem, quem rustici cum arce tanquam opportunum occuparant, movet, & aliquot Capitaneos eorum sub fide publica ad se accersit, iis propositas antea conditiones in mentem revocât, ne longius hoc malum sese diffunderet, verum rusticis in concepta sententia obstinate perseverantibus, infecta redisceditur. Videns igitur Fridericus suos conatus benevolentiz plenissimos contemni, omnisque successus expertes esse, ac rusticos non nisi rapinis, incendiis, vi ferroque coerceri velle, cum suis copiis & tormentis progreditur. Ac cum rustici jam dispersi ex monte profugissent, Messingensem arcem in suam potestatem redegit, ac primarium rusticorum Capitaneum, cum tredecim peditibus in ea comprehensum, capite truncari jubet. Quo de rebellibus supplicio sumpto, in diœcesin Aichstertensem proficiscitur, & subditos ad debitam obedientiam Episcopo præstandam compellit. Huic & Dux Bavariz Wilhelmus centum & octoginta equites, ac trecentos bombardarios Bohemos in auxilium miserat, quo factum est, ut subditi facile ad officium redirent. Dum vero, quæ antea commemoravimus, ad Rhenum in Alsatia, Suevia, Franconia, Hassia, Thuringia, aliisque locis geruntur: *Georgius Trucesius*, Suevici Fœderis Dux, per *Almangaviam*, & ad *Lachum Podamicum* Divini favoris aura rebus ipsius benigne aspirante, adeo feliciter omnia motibus sedatis administravit, ut nihil periculi amplius illic metuendum videretur. Veruntamen in Ducatu Wirtembergico, & diœcesi Würceburgensi tanti motus exarsere, ut motus non exiguus esset, ni incendio exorto, totis viribus occurreretur, fore, ut omnis Magistratus, tam in aliis nationibus, quam in Germania vi oppressus abrogaretur. Quare communi placito atque consensu Suevici Fœderis factum, ut Trucesius cum omnibus suis copiis per Hegaviam, itinere suscepto,

in Ducatum Wirtembergicum magnis itineribus summaque celeritate contenderent. Die igitur quarto mensis Maji Tubingam appellit, inde Heinsheimum versus movens, id, compositione cum præfidiis rusticis facta, capit; Postea vero cum exercitu Weilam, Schonbucum, & Mauream transgressus cum adjacente sylva, in oppidulis duobus, Beblinga, & Sindelfinga circiter quatuor millia rusticorum Wirtembergicorum, & ultra, castris ibi fixis commorantia, deprehendit. Quocirca rustici eo cognito, oppidis egressi, in campo acie instructa, sese conjungunt. Et quamvis uterque exercitus non magno locorum intervallo dirimeretur, Trucesio tamen, ejusque copiis ad castra rusticorum invadenda accessus non patuit; sed ei ad superiora oppiduli Beblingæ loca transeundum fuit. Priusquam autem eo perveniret, rustici alio monte post arcem occupato, tormenta sua bellica in eum convehunt, ac cohortem equestrem Trucesii, quæ arcem Beblingensem invaserat, depellunt. Ita, quod Trucesio omni aditu intercluso, Beblinga tunc prætereunda fuerit. Postremo tamen oppidulo capto arcem excelso in loco sitam bombardis ac præfidiis militibus, qui rusticos inde arceant, atque repellant, firmat. Ad hæc montem alium occupat cujus opportunitate, ac præfidiis arci impositi Virtute, fulmineque terribico tormentorum, agmen rusticum è monte, in quem secesserat, depellit & fugat. Et mox in ordines ipsorum, grandine tormentorum emissa, cum ipsis acriter dimicat. In quo conflictu equites Electoris Palatini Ludovici in prima acie ordinati fuere, subsequentibus Austriacis, & post hos aliis. Sic igitur *Suevici Fœderis socii divinitus victoria potiti, numerosum rusticorum exercitum profligarunt*, omnibus ipsorum tormentis, curribus atque vexillis in suam potestatem redactis, rebellibus magna ex parte trucidatis, citra Confœderatorum exercitus detrimentum, iis solum exceptis, qui è manibus & conspectu equitum in sylvam propinquam se occultantes, evaserunt. Tumultu itaque in Ducatu Wirtembergico magna ex parte sedato, de rebellibus dein justum supplicium sumptum est. Post eam victoriam Trucesio cum suis copiis in oppido Beblinga commorante, rustici Franconici partim Würceburgi ante montem Divæ Virginis, partim Haidingsfeldæ castra habentes, cognito adventu Suevici Fœderis, res suas ita disponunt, ut non saltem Confœderatorum copiis armatu manu sese opponere; sed & nefarios suos conatus adimplere penitus cogitent. Ideo Trucesius cum toto exercitu, & omnibus machinis bellicis Winspergum descendit, ut inauditam tyrannidem, & enormia rusticorum facinora, sociis ad id operam suam cupide offerentibus, ulcisceretur. Vallem itaque Winspergicam post diem Dominicum, quem more Majorum Cantate vocitamus, ingressus, oppidum capit, in captivos graviter animadvertens, eos potissimum, qui Comitum Helffenstenium trucidarant. Ex iisque unum catena laxè religatum ad palum, ut discurreret circumposito igni torret, ad eumque excitandum ignem ipsemet ligna comportat, idem alii ex Nobilitate faciunt. Post oppidum Winspergum incendit, & ne rursus adificaretur, edicit. Similiter & permultos circumjacentes pagos, ob perfidiam exurit, incolis merito supplicio affectis.

Eo Franconici tumultuatores cognito, circiter octo millia suæ factionis Niculmam Winspergo non longè distitam, ablegant, ut cum Confœderatorum locis manus conferant, serio præcipientes omnib. fratribus, & consortibus in Würtzburgensi, & Moguntina diœcesibus, Palatinatû, aliisque ditionibus congregatis, ut ad militiam & arma idonei reperti, ipsis, iunima necessitate id requirente, auxilio mittantur. *Trucesius* interea re Winspergi feliciter confecta, ad iussu Palatini Electoris in *Craickgoviam profectus*, *rebellium quosdam supplicio afficit*, inter hos *Ducem ipsorum*, *Jacobum de Beckingen catenâ alligatum*, igni *ustulat*, ac *Sacrificium Eisenhus agminis seditiosi ductorem comprehensum cum aliis nonnullis debitis supplicis servant*. Porro Electore Palatino auxiliaribus copiis propinquorum, Comitum, Equitum, Nobilium, & peditum numero sufficiente, machinisque bellicis & aliis ad bellum necessariis instructo, ipse, quo arx Ittenbuhelani, in quo pleraque ipsius pretiosiora servabantur, & Heidelbergæ se absente, tantò melius contra hostes defenderentur, visque rusticorum, aliorumque repelleretur, contum subditos, hîde spectatissimos, peditum signum unum, tamulitium aulicum, cum tormentorum Magistris, Valentino Erpachii Comitè Duce, ipsis imponit. Præter hos in arce Heidelbergensi Georgius Episcopus Spirensis, Comes Palatinus, & Ordinis Teutonici Magister Theodoricus à Klerant, qui à grassantibus rusticis ditione sua ejecti, eò conservandæ salutis causa, profugerant. Hi omnes arcem & civitatem ita custodivêre, ut Principe in militia absente cuncta pacificè feliciterque administrata fuerint. Rebus itaque domi sic constitutis, *Palatinus Elector* comitatus Archiepiscopo Treverico, Gonrado Episcopo Würtzburgensi (qui & ipse ditione sua promugus, paucis antè diebus Heidelbergam venerat) & Ottone Henrico patruelè, die Martis post Dominicum, Vocem jucunditatis dictum, insequentibus copiis tam equestribus, quàm pedestribus, machinisque bellicis Heidelbergæ egressus, *in rusticos expeditionem suscipit*. Eodè die Guilielmus ab Habern, Electoris Palatini Marefchallus cum suo equitum signo ad pagum *Malsch* speculatum egressus, Electori renunciat, incolas dicti pagi, ubi seditio primò cœperat, se potestati ipsius, ut Rodenburgici fecerant, permittere nolle; sed vallo, fossisque munitos, se ad defensionem parare. Quia ipsorum pervicacia Elector cognita, cum universo exercitu eò contendit, ac pagum rusticis obstinato animo resistentibus, oppugnat, eumque incensum, *funditus delet*. Inde *Rodenburgum movens*, cum aliis Principibus arcem *eiusdem loci occupat*, peditatu Rawenburgii, reliquo exercitu partim Mülhüssi, partim in aliis vicinis locis castra merante. Subsequenti die summo manè, Marefchallus Palatini, quendam *Johannem à Thalheim*, Virum nobilem, qui castra rusticorum secutus, Brurhenanæ conspirationis Dux fuerat, *capit*: Quem Elector Heidelbergam transmissum, in veteris arcis custodiam conjici jubet, ac cum suis copiis per diem istum Rodenburgi commoratur. Altero die Marefchallus, cum suo equitum signo, & aliquot peditibus, curribusque commeatui vehendo destinatis, Kislavium ditionis Spi-

rensis arcem, unius milliaris spatio Rodenburgò distantem, & à Brurhenana factione præsidio paulò antè munitam, movet, ejusq; familiam omnem jurejurando in fidem Palatini adigit. Quatuor in ea à Brurhenana factione præsidii ergò relictæ, in ea comprehendebantur, qui carnificem de captivis quibusdam in arce supplicium sumpturum accersiverant. Quo Marefchallus cognito, eos à carnifice per ipsosmet evocato, in ponte capite plecti jubet, inq; fossam præcipitatos, piscibus escam obijcit, ita ut *malum quod alii pararant, in ipsorum capite redundarit*. Et juxta proverbium, *in foveam quam alii fecerant, ipsimet justo Dei judicio, inciderint*. Eo igitur modo Lislavio capto necessarioque præsidio munito, Marefchallus ad castra Principis rediturus, in gregem pecorum 1500, incidit, eum ergò captum, in castra pellit, ac ejus dimidia parte Electori attributa, reliqua æquis portionibus in exercitu distribuit. Post hæc Elector die Jovis, post festum Assumptionis Domini, castris motis cum omnibus copiis, Brurhenanam plagam transiens, *Brussellæ contendit*, in quo *sinere, obvii pagi omnes à peditibus prada avidis, diripiuntur*. Causa, qua Elector moveretur ad id, erat, quod Brussellæ, diœceseos Spirensis oppidum, factionis Brurhenanæ hucusque receptaculum fuisset, hæc ibi consilia sua agitasset: Præterea paucis antè diebus, turba rusticorum circiter sex millium numero, ibi substitisset, & aliquoties inde eruptione facta, cum Ecclesiasticis, legitimo eorum Magistratui, tum vicinis Principibus, Comitibus, Nobilibus aliorumque ordinum hominibus damni quamplurimum intulisset, ita, ut æquitatis ratio exposcere videretur, in eos, qui aliis infestandis & opprimendis studuissent, primo quoque tempore exemplum statui. Igitur Marefchallo cum suo signo præmisso, *deditionem per tubicinem more militari postulat, omniaq; sua voluntati permitti jubet*. Ad eam postulationem cives delectis aliquot ex Senatu & plebe viris, Marefchallo se *conditionem propositam acceptare respondent*: Eoq; per ipsum ad Electorem relato, hic Archiepiscopo Trevirensi, Episcopo Würtzburgensi, Ottone Henrico patruelè, totoq; exercitu comitantibus, oppidum ingreditur, cum Principibus arcem occupans, reliquas in oppidanorum ædibus copias dispersiens.

Sub vesperam ejus diei Senatus & populus Brussellensis ad iussu Palatini, ante arcem in planitiè convenit. Exiis per Ludovicum Fleckensteinium causam tam abominabilis seditionis contra legitimum Magistratum suum, à quo hactenus clementer habiti, protecti, multisque oneribus sublevati fuissent, mortæ, quærit, cum significatione, quandoquidem ea nefandis aliis facinoribus, non solum fidem ab ipsis Magistratui datam, sed & omnia jura, publicas Imperii constitutiones, denique etiam propriam conscientiam perfidè violassent, Palatinum meritò contra ipsos gravissimam indignationem concepisse, eumque velle, & pro suo in eos jure mandare, ut auctores tumultus hujus nominentur, quò in exemplum aliorum dignas perfidiæ, & inauditæ proterviæ suæ pœnas ferant. Cives hac oratione vehementer consternati, & Senatorum, & plebejorum complurium nomina deferunt, quorum circiter *septuaginta statim capite plectuntur*, reliqui in *artissima vincula conjiciuntur*.

Interea dum ea Brussellis geruntur, *Antonius Eschius* Sacrificus, factionis Craickaviensis, cuius supra meminimus, Dux, *homo nocentissimus. Et perditissimus cum tribus sociis Eppinga Brussellas adducitur.* Hos Georgius Trucellius, Suevici exercitus Dux, comprehensos Palatino misit, qui precedenti brevi examine paulo post in area arcis, nomine Suevici Fœderis rei, capitalis damnantur.

Postero die Princeps Elector Brussellis cum toto exercitui commorans, cum incolis Praefectarum Brussellensium, Udenheimensium, Rodenburgensium, Kissaviensium, Grunauensium, & aliorum vicinorum pagorum, qui Bruichemanz factionis castra secuti fuerant, convocatis, demulsa actionem instituit. *Quia tandem in id exiit, ut rebelles pro satisfactione viginti millia aureorum numerent, arma & bellica instrumenta omnia Magistratui tradant, eorum usum in posterum, nisi Magistratu permittente, abstineant, & fidei novo Sacramento sese obstringant.* Præter hæc cives Brussellenses peculiatiter promittere coguntur, se portas oppidi demolituros, ac ejus, quam post arcem tumultus tempore obstruxerant, aditum rursus patefacturos, ac restauraturos. Sub ejusdem diei vespere captivi omnes, præ angustia & nimio æstus sudore manantes, eo penè confecti, in atrium arcis ducti, in orbem sistuntur. Quorum quinque à carnifice Heidelbergensi capite truncati, cum aliis in terram flexis genibus procumbere, cervicem gladio præbiturus, Comites & alii Viri Nobiles, qui aderant, carnifici acclamant, ut ferire cesser, quoad mandatum aliud afferatur. Ipsi ergo miseratione plebeculæ variis erroribus obnoxia Principem actutum adeuntes, pro rusticis deprecantur, qui interea, id quod spectatu perquam miserabile erat, in terram prostrati, manibusque in cælum extensis misericordiam Principis sine intermissione flebili voce implorant. Deprecatorum igitur oratione Elector, ut natura clemens & exorabilis erat, demulsus, captivos vita donavit, ea conditione, ut antequam pedem inde moverent, exemplo aliorum in propositas conditiones jurarent. Quò nihil miseris gratius accidere potuit, qui jam de sua salute & vita spem omnem prorsus abjecerant.

His sic confectis Elector cum suis Brussellis castra movet, ac Hilspace suæ ditionis castellum in Craickgoja situm, quod antea quoque seditionis contagio correptum ad sanitatem redierat, contendit, reliquo exercitu Sintzenæ, inque vicinis pagis pernoctante. Eadem nocte Suevici Fœderis copiarum Steinfurti, Rorbaci & Rihemdenæ sua castra habebant, quarum Duces ad Electorem Hilspace venientes, cum ipso de copiis conjungendis, & regenda deliberant. Duces verò Suevici exercitus, hi erant: Georgius Trucellius Baro Walpurgicus, cui summa rerum demandata erat, Guilielmus Furstenbergicus peditum ductor, Eques auratus, & Rudolphus ab Ehingen, quos ex parte Electoris Virtute & rerum experientia æquabant, Schenck, Eberhard Comes de Erdpach, rerum summæ Praefectus, Leonhardus de Schwarzenburgk, trium millium peditum ductor. Wilhelmus de Habern Electoris Mareschallus. Re ergo inter ipsos deliberata, Palatinus Elector die

Dominico, quem Exaudi vocant, Hilspace discedens, Niculmam contendit, cum Fœderis Suevici copiis, castra sua in amplo campo, non longè a Furfelda habentibus sese conjuncturus. Exercent itaque ejus ad Suevicos appropinquante, & montem conscendente, illi in honorem Palatini aliorumque Principum, more militari recepto, omnia tormenta bellica displodunt, peditibus quoque suas bombardas exonerantibus. Quo ludicro finito, mox utriusque exercitus Duces inter se ita conveniunt, ut alternis diebus mutatio præcelluræ aciei fiat, hoc die Electorianis, altero Confœderatis præeuntibus. Quæ conventio post constanter firmiterque observata est. *Conjunctis itaque viribus Niculmam Magistro Tentonico parentem instructis ordinibus proficiscuntur.* Cum verò, ut fieri solet ante venturum exercitum metatores cum stabulariis ac laxis præcurrentibus mitterentur, his ad portas oppidi venientibus, a rusticis rebellibus, quorum circiter octingenti oppido irreperant, ea occluduntur. Dum ergo tanti præsidii ignari, ante portas aliquantisper consistunt, introitum sibi concessum iri sperantes, rustici vasti bombardis displodis, equitem Comitis Rhenani globo trajiciunt, unde illi rem feriam agi, nec quicquam pacati sperandum videntes, continuo ad exercitum revertuntur, ac Ducibus rem omnem exponunt. Qui protèrvia rusticorum cognita, duo equitum signa cum levioribus tormentis ad oppidum circumvallandum præmittunt, reliquis copiis cum grandioribus machinis bellicis subsequenter. Præmissis itaque ad oppidum pervenientibus non diu cessatum est. *Sed ab hisce tormentorum fulmina in oppidum ejiciuntur, rusticis eodem genere instrumentorum non citra hostium damnum fortiter resistentibus.* Post peditatu adveniente, duobus locis oppidum, sed re infecta, oppugnari caput. Quare Principes Hailbrunnam versus castra metantes, tormenta bellica propius ad urbem agunt. Cæterum nox imminens oppugnationem eo die diremit. Quare ita oppidum undique cingere, ut nemini elabendi locus pateret. *Alterius subsequenter diluculo cum mania oppidi crebris & horrendis globis quaterentur, oppidani viros quatuor ad Palatinum & Suevici Fœderis Ducem ablegant, demisse clementiam ipsorum implorant, & se snæque fidei Palatini committunt, quo facto sub publica fide in urbem dimittuntur.* Exinde Suevici Fœderis & Palatini Duces, Georgius Trucellius & Schenck, Eberhardus ab Erdpach, deliguntur, qui cum oppidanis & rusticis negotium transigant. His ergo cum rusticis sic convenit, ut arma omnia statim tradant, nec sine permissu Magistratus sui in posterum utantur. *muros & turres omnes demoliantur (id quod facere in sequenti die coeperunt) pro bonorum suorum conservatione certam pecuniæ summam dependant.* Quæ tamen damnis, quæ aliis illata erant, longè tenuior erat. *Is verò, qui crudelibus facinoribus Winspergi interfuerant, hisce conditionibus excluduntur, eorumque circiter sexaginta binis & binis sune colligatis, in castra deducuntur.* E quorum numero duodecim sub vespèram ejus diei (inter quos quidam Henricus, olim Monachus, tunc rusticorum Capitaneus ejusque signifer animo forti & constanti spiritum exhalantes)

capite penas luunt, reliqui in itinere præmium laborum ferunt. Eodem etiam die nonnulli pagi prope Nicrulam Hailbrunnam versus, & inter hos Beckinga, incendio vastantur. *Altero die* post Duces, *Oringam versus* Comitum Hohenloensium oppidum, ubi perfida rusticorum factio magno numero confedisse ferebatur, *iter instituunt*. Inde cum vix milliari spatio abessent, Georgio Trucesio nunciatur, rusticos ante horam oppido excessisse. At ille nihilominus pergens oppidum capit, castris in pratis ad amnem præterlabentem locatis, deinde Mareschallus Palatini, & Theodoricus de Speten cum equitibus circiter sexcentis, inter quos præter Palatini signum Hessiaci, Würceburgici, Bambergici & Marchionici erant, ad insectandos rusticos ablegantur, eo cum mandato, ut occasione data, vel agmen ipsorum carpant, vel de tormentis bellicis rusticorum, quorum magnum numerum habebant, intercipiendis laborent. At equitibus Forchtenbergum usque pervenientibus, rustici cum omnibus tormentis vicinum flumen jam transierant. Quia verò axem cuiusdam curus, cui machina bellica imposita erat, frangi forte contigerat, ideo in spem optimam eriguntur assequendi rusticos, & gnauiter eorum vestigiis insistant, verum rusticis montem accessu difficilimum superantibus, & castellum *Kruthemum* dicelesos Moguntinæ occupantibus, equites nihil damni ipsis inferre potuerunt. Quare Forchtenbergum recedentes, Ducibus cum toto exercitu Oringæ confidentibus, significant, circiter sex millia rusticorum *Kruthemum* cum validissimis tormentis tenere, ideoque se consulere, ut cum omnibus copiis eos oppugnatum veniant. Prima luce sequentis diei iidem Forchtenbergo rursus egressi, editiorem locum ad *Kruthemum* occupant, quod rustici tendant, quidve machinentur, speculatur. Ibi dum consistant, responsum à Trucesio recipiunt, sibi eos subsequi difficilimum fore, quod ob angustias viarum & montium altitudinem tormenta bellica eo traducere non possit, suo igitur consilio Mekenmulum commeant, incolas, qui ab Episcopo Würceburgico descivissent, & nihil non crudelitatis exercuissent, ad pristinam obedientiam redigant. Eo, se quoque venturum. Mareschallus itaque & Sperthus mandatum inunctum executuri cum suis *Meckenmulum* contendunt, incolasque loco nihil tale metuentes, ex improvviso *opprimunt*. Quo paulo post etiam reliquis copiis venientibus, ac incolis ob rebellionem & perfidiam digno supplicio affectis, inque Episcopi fidelitatem rursus redactis, Principes cum universis copiis *Ballebergium* dicelesos Moguntinæ perexiguum castellum descedunt, partim in eo, partim in campis, ob castelli angustiam castris locatis. Hoc est illud castellum, ex quo ortus fuit Georgius Metzlerus, præcipuus rusticorum tumultuantium Antesignanus, qui ipsis omnis cædis, rapinæ, & detestandorum facinorum auctor fuisse perhibetur. Ejus namque instinctu Odovvaldenses rustici, ut diximus, circiter Pascha tumultuari incipientes, aliquot Monasteria diripuerunt & devastarunt, ita ut Guillelmum Episcopum Argentinensem, Moguntini Archiepiscopi Vicarium, propter majora incommoda & damna præcavenda, totumque Capitulum majoris Ecclesiæ Moguntinæ ad iniquissimas condiciones

sub iurejurando acceptandas, adigeret. Atque hæc cum ita se habeant, merito quis miretur, cur id castellum, quod receptaculum deploratissimorum hominum fuerit, funditus non sit deletum, soloque æquatum. Veruntamen non penitus absque maleficio inde discessum casis rebellium variis modis deformatis, & circumjacentibus vicinis tam corpore, quam pecunia multatis, multisque aliis pagis tristi incendio devastatis. Eodem porro in loco exercitu adhuc subsistente, neque per obscuros, neque incertos cognitum est, Godfridum de Berlingen, eum de quo ante diximus, Equestri Ordinis ex Franconia virum se rusticis conjunxisse, & cum Metzlero jam nominato rerum summa Præfectum, à Würzburgicæ rebellium factione, obviam Confederatis missum, Nicrulam usque pervenisse. Viribus verò eorum cognitis, in sylvas retro cecidisse, ibique in latebris sese abdidisse.

Porro verò *rebus Ballebergii confectis*, ac quatuor rusticis manè comprehensis capitali animadversione punitis, *totus exercitus inde movet*, ut *Königsbouvium ad Taubèrum amnem situm*, inde restà Würceburgum contendat, arcemq, ibidem obsidione liberet. Perfida namque rusticorum factio, partim in urbe Würzburgensi, partim Heidingsfeldæ confidens, mentituaque obsidione arcem premeus, eam cum tuniculis actis, tum crebro tormentorum fulmine, diruere conabatur, pariete quodam cubiculi jam penitus dejecto. Tormenta autem quibus utebantur, partim expugnatis castellis eripuerant, partim à Comite Werthemio, partim Rottenburgicis extorserant, utrique horum per merum duodecim serpentinas accommodantibus. Et sane nisi arx fortium virorum præsidis munita fuisset, ea haud dubie rustice factionis præda ac direptioni cecidisset, ac incendio grassanti, majorem serpendi materiam præbuisset. Inter prædarios autem, qui in arce luere, ex Nobilitate illustres hi præcipuerant: Fridericus Thumb supremus Dux, Wolfgangus Comes de Castel, Wilhelmus Comes Solimensis, Fridericus de Schvartzenburg, Sebastianus de Rotenhan Eques aliratus, & Curia Würzburgicæ Præfectus, Johannes de Bibra, Philippus de Herbelstat, Carolus Zolnerus Equites aurati, Eustachius de Thungen, Bernhardus de Thungen, Johannes de Grumbach, Sylvester de Schaum, Hieronymus Schenck, Adamus de Thungen signifer, Johannes Zolner, Georgius de Gnoistat, Guillelmus Trucesius, Marcus Diemar, Laurentius de Monasterio, Maternus & Casparus de Vestenberg, Casparus de Rainstein, Guillelmus de Bibra, Eucharis Sack, Johannes de Bachara, Philippus de Bernheim, Rudolphus de Waldeck, Joannes de Stain, Sigismundus Fuchs, Otto Gros, Godefridus Deurlin, Melchior Gros, Sigismundus de Thungen. Et hi quidem Nobiles seculares omnes: Ex Ecclesiasticis autem & beneficiariis Würzburgicis, Johannes de Guttenberg Decanus, Joannes Comes de Rieneck, Johannes de Liechtenstein, Wipertus de Grumbach, Theodoricus de Thungen, Achatius de Liechten, Conradus de Bibra, Henricus de Würzburg, Martinus de Uffigheim, Martinus de Wissentau, Albertus de Schaum, Andreas de Thungen, Sigismundus de Grumbach, Melchior Zobel, Eustachius de Liechtenstein, Joannes Wolfgangus

gangus Fuchsius, Eberhardus de Grumbach, Philippus Suppen Decanus, Eberhardus de Sandt, Nicolaus de Gych, Balthasarus Inzingerus, Johannes Gumpanus, Michael Huttnerus, Georgius Spiess, Andreas Fabri, Johannes Maurer, Johannes Zeyls, Matthias Majin, Johannes Suppen, Georgius de Froehouen, Godefridus de Tungen, Johannes de Beringen, Johannes Georgius de Hespberg, Fridericus Zolner, Wendeling à Liechten, Andreas de Stain, Laurentius de Hutten, Joachimus de Berlingen, Wernherus de Stetten, Georgius Newenstetter, Martinus de Haun, Marscellus de Weiler, Joannes de Weingarten, Wolfgangus de Fulbach, Bartholomæus Truccesius, Casparus de Liechten, Joachimus de Stettenberg, Hilprandus Schäd, Georgius Diemar, Antonius Fronfelder, Johannes Raba, Georgius Schimpff, Simpertus Schenck, Johannes de Marstain, Florianus Haberkorn, Andreas de Sandt, Georgius Diemar, Georgius Aurochs, Nicolaus de Dettelbach, Georgius Hundt, Philippus de Rainstain, Wendelinus Stainruck.

Porro copiis tam equestribus, quam pedestribus recta Königshofium properaturis, Marefchallus Palatini, qui tribus equitibus Bochspurgi rei um suarum domicilium habentibus, eò commende potestate præcedenti die facta, quò bona sua à milite illaciter facturo servarent, & hoc ipsis injunxerat, ut de rusticis, qui Ruthemi castra habuerant, diligenter inquirerent, ac explorarent, quoniam se recipere. Ex illis in castra reversuris in itinere cognoscit, rusticos ad Tauberum amnem profectos, castra propè vicum Königshofium locasse, & iradauctos, ut illorum octo millia numero esse existimentur. Nam & se ipsos agmen diligenter collustrasse, & è capto quodam rustico id didicisse. Ea Marefchallus continuò ad Georgium Truccesium refert, quibus is cognitis, repente summa læritia perfunditur, spe rei perpetua memoria dignissimæ gerendæ. Quare statim classicum cani jubet, quò quilibet ad prælium incundum se præparet, ipse rei bellicæ peritis ad se vocatis, cum ipsis de ratione, qua hostes aggrediendi sint, consultat. Primus inter eos Palatini Marefchallus, licet id fieri deprecans, interrogatus, sententiam adeò prudenter dixit, ut reliqui omnes citra ullius vel immutationem, vel adjectionem in eam concederent. Cum autem integri milliaris spatio ab hoste sejungerentur, Truccesius Marefchallo & Frobenio Hutteno, Equiti Aurato, Equites, circiter sexcentos attribuit, qui hostes collustrent, ac pro occasione rei bene feliciterque gerendæ, eos aggrediantur. *Hi ergo cum suo equitatu ordine procedunt, reliquo exercitu eos subsequente, ac iter per vallem Schufferinam faciente.* Sanè exercitus spectatu dignissimus erat: At Marefchallus & Huttenus mandato satisfacturi copias dividunt, hoc consilio, ut Marefchallus infra, Huttenus supra Königshofium Tauberum trajiciat, ac quisque locorum in quibus hostis subsisteret opportunitate attenta, in monte supra Königshofium sito comparens, eum occupet, Truccesius verò cum toto exercitu ad montem Molatemi, ut ibi vocatur, subsistat. Cæterum Marefchallus & Huttenus valle Schufferina egressi, hostibus, eorumque castris inspectis, initum prius consilium mutant. Nam cum rebelles ru-

stici intellexissent, Palatini & Strevici Forderis copias numero esse superiores, cum tormentis & carragine subito montem, quem equites præsidio obsidere destinarent, occuparent, tormentis suis numero 47: ad repellendum hostem hinc inde dispositis. Eo ergo Marefchallus conspecto retrocedens per rivulum è valle Schufferina profluentem rursus ad Huttenum redit, & uterque Tauberum supra Königshofium transit. Tum rustici tormentis in equites vadum transeuntes dispositis, illorum non per paucos vulnerant. Quo circa Marefchallus & Huttenus cum suo equitatu in locum tutiorem, & ad sustinendam hostium impetum opportuniorem secedentes, aciem instruunt, signum equitum Palatini & Austriacorum se jungentes. Huic turmam ex Palatinis & Helliacis equitibus constantem subjicientes, & explicatis signis tormenta & equites expectant. Reliquæ enim copiz dicto loco Tauberum transire ob hostium tormenta nequeuntes, alibi vadum quærere cogebantur. Truccesius interea etiam ad montem perveniens, ac hostium castra circumquaque collustrans, cum rusticos tripartitam aciem in carragine sua instruxisse videret, Marefchallum & Huttenum cum adjunctis ipsis signis in alium locum collocat, ubi & hosti propiores, & à tormentorum periculo tutiores essent. *Is igitur duobus cum Eberhardo Schenck Schwartzenburgico & bombardariis, equitumque duabus aliis turmis rusticorum carragini appropinquantibus, hi futuram rem olfacientes, loco movent, ac carragine & tormentis omnibus relictis, fugam, citra tamen ordinis dissipationem arripiunt.* Quo conspecto bombardarii & duo equitum signa Marefchallo atq; Hutteno attributa, eos insequuntur, & velitatione cum ipsis commissa, eorum ordines dissipant. Quo facto, quidam in vicinam sylvam dilabuntur, reliqui verò aperto campo sese committentes, miserè caduntur. Post hæc equitibus in castra reversis, reliquis exercitus ex valle prodicens, rusticos in sylvam dilapsos deprehendit, eorumque multis interfectis, residuam partem instar ferarum insectatur. Eo ergo Marefchallus & Huttenus cognito, egressi, quæ ceperant, castris, cum equitatu suo quoque properè accurrunt, & permagnum rusticorum numerum trucidant. Verum tamen ob loci angustiam, non penitus incruenta victoria fuit. Nam ipso generali Duci in cruce vulnerato, Marefchallo quoque equi duo cum primis generosi, cum compluribus viis Nobilibus & ignobilibus læsi fuere. Sed & circiter trecenti rustici in sylvâ densa ita sese communierant, ut equitibus perquam difficilis ad ipsos aditus esset. Quare peditum aliquot cohortibus delectis, hæc cum ipsis acriter aliquamdiu dimicùere, & tandem damno hinc inde dato & accepto, à Guilhelmo Furstenbergio peditatus Confederatorum Ductore, rusticorum ducenti capti fuere. A prælio commisso quòd circiter quinque horas duravit, victoriaq; parva, Principum Capitanei cum omnibus copiis ad locum pugne contendunt, tubis omnibus cum tympanis sonantibus. Inde Königshofium moventes, ubi partim Principes & equites, partim in alba valle ad Tauberum castra metantur. Pedites verò in castris rusticorum permanentes, tugiola à rusticis prius extructa, occupant. *Desiderata sunt in hac pugna rusticorum circiter millia septem.*

Septem, eorumque currus omnes & equi, quorum ingens erat numerus cum tormentis bellicis in Palatini & Confederatorum potestatem venere. Castellum id Konigshofium, cujus meminimus, satis latum & amplum, incolis circiter ducentis & quingentis constabat, qui exceptis quindecim, in eo praelio omnes interiire, nec reliquorum circumjacentium pagorum incolæ multi salvi domum redierunt.

Ab hoc praelio, Principes quidem ad arcem Würtzburgicam, diuturna obsidione pressam, liberandam statim ire decreverant, sed equis fessis, diem Konigshofii iis reficiendis tribuere cogeabantur. Ne tamen interea tempus frustrâ & in otio contererent, *Mergethemum, Landavium, Grunds-feldium, Episcopi cella, & alia vicina castella ad officium & fidem rediguntur*, motuum auctoribus, quorum mediocris numerus erat, capitali animadversione punitis. Subsistentibus ergo ibi Principibus, Episcopus Würtzburgicus Marechallum suum, equitibus circiter centum stipatum, Würtzburgum ablegat, ut vel arcem ingredietur, vel ignem non procul inde obsessis conspicuum excitet, & hoc signo eos de adventante auxilio certiores reddat, prout inde discedens cum ipsis convenerat.

In die ergo Pentecostes motis Konigshofio castris Würtzburgum inceptum est. Cumque tam Confederatorum, quam Palatini equestres copie in campum venissent, *pedites Confederatorum subsequi recusant, sibi stipendium mensurum extra ordinem ob pugnam cum Sundelfingensibus rusticis commissam, debitum solutum non esse, proterve praesidentia*. Et si praelio ei non interfuerant, sed eo confecto, vix post horam tertiam advenierant: Veruntamen quantumvis pedites ire detrectarent, Principes & reliqui Duces cum equitibus & paucis pedestribus copiis nihilominus procedunt. At cum per unitis miliaris spatium ab eo, in quo pernoctare constituerant, loco, abessent, Marechallus Würtzburgicus commissio sibi negotio confecto, revertens, Trucesio indicat, rusticos in expugnanda arce valde laborare, ac urbem in eorum potestate esse, eosque ignaros cladis, qua complures ipsorum propè Konigshofium præterita die Venæris affecti fuerint, hisce magno agmine, tormentis omnibusque necessariis rebus instructo auxilio venire, id vix dimidii miliaris spatio abesse. Quo Trucesius cognito, continuo ad pedites Konigshofii residentes mittit, iisque adventum hostium nunciat. Sed frustra. Illi namque, ut mos est perversorum hominum, in contumacia sua perseverabant, digni hostium pœna. Trucesius etsi graviter & indignè proterviam istam ferret, ne utquam tamen à regerenda deteritus, Principibus & aliis copiis hostium adventum significat, ac classicum cani iubet. Ac acie instructa, exercituque, manus cum hoste conferendæ cupido, ipse cum aliquot in campum procedit, & hoste collustrato, eorum circiter quinquo millia esse conspicit, licet alii multo plures esse arbitrarentur. Re ergo benè diligenterque deliberata decernitur sylvam *Gussenbergensem dimidii miliaris spatio à rusticis distantem, petendam, ac ne in eam rustici confugere possent, præoccupandam esse*.

Igitur à Trucesio duo equitum signa intra ru-

sticorum agmen & sylvam incedentia præmittuntur, ipso rectâ in hostem contendente. Quo *rustico viso, hi carragine circiter triginta sex grandioribus machinis bellicis constante, se muniunt*. Marechallus itaque Palatini Eberhardum Schencken à Schwartzenbergk bombardatorum Præfectum, virum strenuum, & rei militaris peritum, cum scopetariis amandat, vulum, qualiter rustici sese gerant, ac præparent. Hi *sua capita periclitari conspicientes, eaq; discrimini subtrahere cupientes, relictâ carragine & curribus omnibus confestim fugam tantâ celeritate arripiunt, ut equites vix eos assequi possent*. Veruntamen cum consternati planities sese committerent, plerique confossi caduntur, equitibus ipsos per integrum milliare Ochsenfurtum ad Mœnum ferè insectantibus. Multi Sibelsadium & Sultzfeldium vicinos pagos fuga petunt, qui hisce incensis comburuntur, paucis, ut putatur fuga dilapsis.

Non longè hinc *arx* quædam, *Nigelstadii* nomine dicta, turri ac fossa egregiè munita, dissita erat. Quam etsi rustici paucis antè diebus exuissent, tamen cum & turris adhuc alta, fossa que profunda esset, rustici circiter quingenti fuga è praelio elapsi, *eam hastis, bombardis, aliisque machinis bellicis ingressi, porta obstructa, præclusaq; ita muniunt, ut quis mirari possit, in tam brevi temporis spatio id fieri potuisse*. Ni necessitatem inevitabile telum esse, variasque artes adinvenire constaret. Eo vero à Principibus cognito, adductis tormentis, muri statim tormentorum globis concutiuntur, deinde à Comitibus, Nobilibus & aliis ab equis suis descendentibus, licet satis confuse oppugnantur. Rusticis vero, qui in extrema necessitate positi essent, fortiter, & magno animo se defendentibus, & primum impetum sustinentibus, equitum tam nobilium, quam ignobilium ultra centum gravissimè læduntur. Verumtamen verò, hi plaga accepta minimè deteriti, iteratò summa vi arcis oppugnationem aggrediuntur, multis eorum per muri destructi partem irrumpentibus. Sed cum existimarent difficultates superatas esse, in inultò majores incidunt. His namque jam ingressi erant, alius murus obstaculo erat, unico saltem ostio & fenestra pervius hæc altitudinis, unde rustici cæsim & punctim pugnantes, oppugnatores totis viribus repellunt. Nullus tamen eorum Divino beneficio interiit; sed salvi omnes inde evasere. Quocirca rusticorum ardore in se defendendis conspecto, muri tormentis vehemèntius concutiuntur, & his duobus in locis collapsis, rursus oppugnatio tentatur, in qua tandem Comites & Nobiles post multas difficultates in arcem irruentes, rusticos omnes ferè ad internecionem trucidant.

Confugerant ex eodem rusticorum agmine circiter ducenti in sylvam arci vicinam, sed hoc die miris casibus servati, ita tamen undique septi fuere, ut nulli effugio patente, omnes ferè subsequenti die, paucis superstitibus, conciderentur. Sic in die Pentecostes rerum sacrarum meditationi, & Divinis cultibus destinata, viris optimis res laboris & periculi plenissima gerenda fuit. Porro ea parva victoria Principes & equitatus omnis, ut moris est, ad locum conflictus contententes rusticorum currus, omnibus rebus necessariis onustos, tormenta que vocant campestria, triginta sex abducunt. Inde pagum

gum Moſs dictum petentes, ad piſcinam ejus loci caſtra figunt, ibique lati requieſcunt. Ac in hiſce caſtris, pedites, qui ob non ſolum extraordinarium ſtipendium Königshofii caſtra ſequi renue- runt, ad ſaniorē mentem redeuntēs, ſeruiſus co- piis conjungunt. Die Lunæ feriarum Penteco- ſtes copię neſtquam feriantes, Haidſfeldum, non longē Würtzburgo ad Mœnum ſitum prome- vent. Inque id caſtellum Principes cum ſuis equi- tibus divertunt. Georgius verò Truceſſus cum ſuo equitatu extracaſtellum ad Mœnum Würtzburgum verſus caſtra ponit, pedites autem ea, quæ à ruſticis relicta erant, occupant. In iſto itinere Truceſſus & Fürſtenbergius Comitem Palatinū Ottonem Henri- cum comitati antequam equis deſcenderetur, cum ducentis equitibus in montem è regione Episco- palis arcis ſe conferunt, & tubis tympaniſque talem clangorem excitant, ut tam obſidentes, quā ob- ſeſſi facile eum exaudirent. Eo verò, ut præſidarii exhilarabantur: ſic hoſtes animis non parū con- ſternabantur. Ad hæc ab eō monte dicti Duces Mareſchallum Palatini Electoris, & Eberhardum Schenck in arcem Würtzburgicam dimittunt, qui de Principum adventu præſidarios certiores reddant ſimulque videant, quis rerum in arce ſta- tus ſit. Eſt verò iſ aditus ad arcem difficilis & periculofus eſſet, ob ruſticos undequaque ſerē eam obſidentes, tamen hi duo mandata ſulcipiunt, iis- que perfectis, ad Principes revertentes, inter cæ- tera referunt; obſeſſos de laudatiſſimorum Prin- cipum, Comitum, Nobilium & aliorum fortium virorum adventu mirē exhilaratos. Quo intel- lecto, Duces cum Palatino Ottone Henrico tanſper in monte conſiſtunt, quoad obſeſſi in arce omnia ſua tormenta, quorum ingens illis erat numerus in civi- tatem Würtzburgicam exonerarent. Poſtea, ca- ſtra Haidingsfeldam repetunt. Ea nocte ruſtici relictiſ caſtris, quæ ante arcem habuerant rece- ptis que ſecum quatuor tormentis majoribus, in urbem concedunt. Sequenti die Mareſchallus Palatini, & Guilhelmus Fürſtenbergius ſuburbi- um trans pontem ſitum capiunt, & turrim in ponte præſidio muniunt. Eo præſidarii in arce conſpe- cto, eorum circiter centum bene armati monte deſcendant, & ſe ipſiſ in ruſticorum caſtris conjun- gunt. Ubi nulla re præterquam ſex tormentis bel- licis quæ conſracta erant, reperta, illi hæc ſecum in arcem transferunt. Principes igitur & Duces co- gnito, circiter quinque millia civium & ruſticorum Würtzburgi eſſe, caſtrorum loco designato conſi- ſtunt totis viribus, ac cum ſuis, ſum Episcopi tormen- tis, urbem oppugnare. Oppidani & ruſtici hoc ani- madvertentes, ſuppliciter & ſubmiſſe clementiam Principum implorant. Incepta itaque cum ipſiſ tra- ctatione, res eō deducitur, ut cives & alii urbem te- nentes, Fœderis & Principum voluntati ſe permittant. Iis conditionibus ab oppidanis extremo periculo ob oculos verſante, approbatiſ: Trevericus & Palatinus Electores, Würtzburgicus, & Otto Henricus Palatinus; cum Georgio Truceſſo Sue- vici Fœderis Duce, die poſt obſidionem cœptam tertio, duobus millibus & quingentis equitibus Würtzburgum ingrediuntur, ut de ſeditionis au- ctoribus, & reliquis ſontibus ſtatuant, & oppidanos in Episcopi fidem ac poteſtatem redigant. In- terea Conſederatorum & Palatini ambo ſigna à

curſu ſeu celeritate denominata, ad ambas urbis por- tas clavis earum ad ſe receptis, conſiſtunt, reliquæ copię pedes ſtes cum Principibus & Capitaneis ad fo- rum, & huius vicinam plateam procedunt, ibi equis ſuis per quinque horas inſidentes (Interdictum namque erat, ne quilibet equo deſcenderet) portum in ur- be, media ſatellites, præſidio inſercluſam tenebant. Toto itaque Principum equitatu forum tenentes, oppidani & ruſtici convocati, in tres partes ſegre- gantur: Quarum priores incolæ in foro perma- nere, cives extranei ex Diœceſi Würtzburgenſi, Marchionatu Brandenburgerſi, & aliis locis propè ſacellum Divæ Virgini ſacrum, ruſtici extranei in platea, à curriculo denominata, ſubſiſtere jubentur. Exinde Truceſſus Principum, & Fœderis no- mine cum civibus Würtzburgicis actionem inſti- tuit, eosque in præſentia Principum, Comitum, Baronum, Nobilium & Equitum protixa oratione de officio & fidei neglectione commoneſaltos, gravi- ter increpat. Iſi oratione audita, in genua procum- bunt, ſupplices veniam lamentabiliter deprecantes. At ille perpolita oratione ejus reſpondens, alios ex ipſiſ, in reliquorum præſentia capitali ſupplicio affi- cit, alios comprehendit, vinculisq, conſtringi jubet, alios in fidem Episcopi iurejurando adigit. Hinc ad agmi- na in dictis locis ſubſiſtentia ſe conferens, eodem, quo cum civibus modo, cum ipſiſ agit: ita ut in tribus iſtis locis circiter ſeptuaginta ſex capite punirentur. Inter quos quidam civis Caiuſtadius Schrantten- bach nomine, cum pro vita duo millia ſtorenorum offerret, veniæ locum invenire non potuit. Sup- plicio itaque de ſeditionis auctoribus ſumpto, re- liqui cives & ruſtici extranei, ſuo Magiſtratui re- mittuntur. Inter hos Marchioni Caſimiro 1483. ut pro arbitrio in ipſos animadvertat: At ea re conſecta, Principes equis deſcendunt, & Episco- pale dicasterium ingredientibus uno atque altero vini haſtu ſe ſe reſiciunt: exin ruſſum equis con- ſcendentes, in arcem ſe conferunt, ibique perno- ctant. Reliquæ verò copię caſtra repetunt. Poſtero die cum Würtzburgicis actione repetita, ipſi omnia arma, & militaria inſtrumenta, arcis importare, mœ- nia & iurres civitatis è regione arcis (id quod & fa- ctum eſt) continuo deſtruire, Suevici Fœderis & Prin- cipibus octo millia ſtorenorum ſolvere jubentur. Epi- ſcopo pro ſuo arbitratu eos militandi pote- ſtate conceſſa, quā ille poſtea non neglexiſſe fertur.

Württembergicis in fidem Episcopi ita redactis, Principes & Duces octiduum in caſtris Haidings- feldæ ſubſiſtentes, circumjacentia caſtella, & vi- cos, quos adire poterant, mulctant, Episcopi iure ſemper ſalvo. Res certē lamentabilis, cum adhuc miles prædæ cupidus multum damni per agros da- ret, quo totius Regionis incolæ ad ſummam inopi- am redacti fuere, ipſiſ quoque ruſticis in tanta li- centia prædandi ad rapinam ſeſe convertentibus. Porro dum hic Principes hærent, Rorenburgicæ civitas ad Tauberum fluvium ſita, nume- riſis quinq, milibus ſtorenorum, Fœderis & Principibus reconciliatur, iure paganicos, in ipſorum territorio mul- ctandiſ Conſederatis relicto. Comitatus quoque Wertheimſis trium millium ſtorenorum mulctam dependere cogitur. In eadem quoque caſtra Guil- helmus Episcopus Argentinenſis, Comes Provinciæ

etatis Allatiz; Diocesanos Moguntinæ Vicarius, quinquaginta circiter equitibus stipatus venit. De aliis etiam quamplurimis illic agitatum fuit, quæ brevitatis causa prætereunda censeo, maxime cum effectum fortissimè non fuerint; sed in terminis consultationis permanferint.

Civitate itaque Würtzburgica cum tota Diocesi in Episcopi potestatem redacta, copiarum dividi coepta, licet Duces Fœderis apud Electorem instarent, ut bellireliquias una cum ipsis prosequeretur. Et si verò Palatinus hanc operam Republicæ communi bono libenter præstitisset, tamen domesticis tumultibus impedito, id omittendum fuit. Nam gravissimis literis à Vicario & consiliariis ad ipsum perscribatur, *rusticos dum abesset, in ditione sua ultra Rhenum prope Spiram & Wormatiam concursu denuo facto, rapinis, direptionibus, incendiis, aliisque detrimentorum generibus sic grassari, ut nisi mox ipsorum petulantia coerceretur, & conatus reprimatur, toti Palatinæ irreparabile damnum, & extremum exitum imminere.* Hoc itaque Elector motus à Confœderatis discedit, & communicato cum Vicario Moguntino consilio, cum eo paciscitur, secum omnibus copiis pedestribus & equestribus Mœno flumine descensurum, eumque à subditis (ut supra attigimus) mirè afflictum atque ejectum ferè in pristinum locum restitutum. Duces verò Fœderis Suevici cum Casimiro Brandenburgico, qui paucis diebus antè ad Electorem, aliosque Principes venerat, agunt, ut is una cum Wilhelmo Hennebergico, quandoquidem exercitum instructissimum haberent, se eorum copiis jungeret ad bellum conficiendum. Iis ita actis, Confœderatorum Duces cum suis copiis à Palatini Electoris amicè discedentes, die Luna post diem Dominicum Sanctæ Trinitati dedicatum, *Schweinfurtum ad Mœnum contendunt*, quò se mox Suevici Fœderis gratiæ permittente Duces civitatem ingressi, illic non solum quamplurimos cives seditionis contagio infectos, sed & alienigenas ex Diocesi Würtzburgica & Marchionatu Brandenburgensi comprehendunt, qui, circiter centum & septuaginta novem arces partim in Würtzburgica, partim Bambergensi Diocesi, partim ditione Brandenburgica spoliabant, atque diruerant. Ut nomina earum publicè tunc temporis edita, facile cuique ejus documentum, præbere possunt. De hisce ergò debito supplicio sumpto, inde *Bambergam* proficiscuntur, eamque die 15. Junii receptam, Episcopo Fœderis socio restitunt. Nemo ibi armis resistit, sed circiter 400. cives Norinbergam aufugerant. Quo cognito, Fœderis Duces à Senatu Norinbergensi efflagitant, ne hic Fœderis hostes receptor. Quocirca illi inde se proripientes, in varia loca disperguntur. Trecenti & quinquaginta octo nominatim citati & lecti fuere, verum ex iis non nisi duo comparuere. Nec verò interea Marchio Casimirus 600. equitibus, & nongentis peditibus contractis, suos rebelles subditos persequi cessavit. Nam cum complures pagos seditionis, quorum circiter tria millia novam civitatem ad fluvium Asch obfederant, exulisset, ac ipsi in nonnullos eorum graviter animadvertisset, die tertio Junii *Lentershemium* ingressus, turres ac portas oppidi dirui, ac civibus omnia privilegia adimens, quinque ex iis capitali supplicio affici, septem veluti perjuri

digitos amputari jubet: *Kitzingum* deinde, quæ domicilium rusticis præbuerat, progressus, eam in fidem redactam *multat*, ibique civibus circiter sexaginta oculos eruit. Quin & *Saubachi multis capita digitosq; amputat.* Porro rebus in Episcopatu Bambergensi pacatis & *Halstatti quadringentis & ultra ob rusticorum rebellionem adificiis concremata*, Truccesius per Forcheimium, Furtum, aliaque oppida, transiens, ac *Norlingam* perveniens, eam, quod rusticis faville diceretur, *are multat, rusticis in Rhætia, circa eam, arma adimit, ac a singulis eorum domibus senos florenos propter seditionem motam exigit.* Inde postea *Memmingam* contendit, ubi se absente magnum rusticorum agmen civitatem aliquandiu obsederat. Sumpto de septem seditionis in urbe supplicio, & multorum aliorum bonis, qui aufugissent, publicatis. Die decima tertia Julii è castris prope *Memmingam* egressus, cum aliquot equitibus circiter quatuor millia rusticorum prope *Schrotenbacum* congregata conspiciat. Quia autem paucis equitibus stipatus erat, & nox ingrebat, idèò eo die nihil geri potuit. Veruntamen noctu omnes copias disponit, ut rusticos prima luce in castris circumventos opprimat. At illi hostium præsentia cognita, trajecto fluvio Lubaco, alium locum repellendo, hosti commodiorem occupant. Quare Truccesius spe, sua dejectus, tormentis bellicis rem cum ipsis gerit, ac per totum biduum rationes eos commodè invadendi querit, & multis ipsorum ictu tormentorum concisis, tandem velites aliquot in castra ipsorum emittit, qui ita fortiter eos aggressi sunt, ut non per paucis rusticorum confossis, etiam signum militare ipsis extorserint. Ob id rustici denuo noctu inde castris moti ad arcem Sultzburgensem ultra Campidunum sitam, concedunt, ibique loco idoneo se muniant. Interea verò dum illic utriusque partis copiarum confident, Georgius Fronspergius rei militaris Dux peritissimus, ac gloria rerum gestarum per paucis cedens, cum octo cohortibus expectatus advenit. Nam seditionis rusticæ incendio adeò Comitatum Tyrolensem pervagante, ut rustici Bruxinam civitatem ceperint, domos Canonorum diripuerint, arcesq; aliquot Nobilium invaserint, Archidux Austria, postea Romanorum Rex & Imperator Ferdinandus Fronspergium post captum Gallorum Regem Franciscum prope Papiam, ad compescendos rusticorum tumultus, evocavit, felicitate viri commotus. Itaque ille ex Italia evolans, & hic octo cohortes copiis Truccesii conjungens, cognito rusticorum agmini, Casparum Schnaiter & Waltherum Bach, quorum uterque sub ejus auspiciis, in Italia militabant, nec rei bellicæ ignari erant, præesse Truccesio auctor est, ut de rusticis consilio potius, quam vi armisq; disgregandis rationes ineantur. *Semper etenim consilia armis præferenda, prudentes censuisse.* Præterquam enim, quod victoria cruenta futura sit, parum quoq; laudis ex ea sperandum esse. Quare Truccesio ejus sententiam approbante, ipse cum Walthero Bach rusticorum Duce agit, ut accepta non contemnenda pecuniæ summa, rusticos ex loco, quem occuparint, eductos, arte quacunq; dissipet. Quæ illi conditione acceptata, ut hoc hominum genus facere consuevit, Confœderatorum Duces, ut rusticis terrorem incuterent, omnib; tormentis bellicis in eorum castra deronant.

nant. Rusticis ergo praelii cupidis, Duces corrupti responderunt, rei gerendæ occasionem Fronspærgio præsentem ademptam, ac locum opportuniorem quærendum esse. Simplex hominum genus nihil fraudis huic rei subesse suspicans, & nomini Fronspærgii plurimum tribuens, prout id omnibus terrori erat, locum opportuniorem quæri, approbat, ac inde Durachium ultra Campidunum castris motis, machinisque bellicis in castris relictis, proficiscitur. Ibi verò errore sese detegente, rustici Fronspærgium cum aliis Confœderatorum copiis subsequi conspicati, exemplo Ducum ad seductiones conductorum intra dimidiam horam dissipatis, partim in valles, partim in montes, partim in sylvas vicinas hinc inde dilabuntur. Rusticorum itaque agmine ea ratione disperso, totus Confœderatorum exercitus Kauffbeurum deducitur, & pedestres copię, posteaquam Fœderi Suevico viginti duas hebdomadas militassent, à Wilhelmo Fürstenbergio earum Ductore, cum omnibus Ducibus vexilliferis, aliisque officio militari fungentibus, dimittuntur.

Fronspærgius verò cum octo suis cohortibus, quæ selectissimæ erant, Salzburgum contendit, ubi Archiepiscopus Cardinalis Langens gravissima obsidione premebatur. Nam cum Episcopus hoc fatali anno aliquot metallicos socios Religionis causa capite plexisset, reliqui omnes supplicii atrocitate insurgentes, civitate occupata, ac civibus in partes suas pertrahitis, eum in arce monti imminente obsederant. Huic itaque opein laturus Ludovicus Bavarie Dux, Fronspærgium sibi legarat. Ut verò opitulaturis exercitissimi Duces erant, sic nec rusticiis destituebantur. Inter quos primi nominis erat Sebastianus Maierus, & Geismaierus, qui arce in monte obseffa, magnas trabes sustibus constrictas in montis declivi cacumine saxi onerabant, ut hostes montem conscensuri, funibus praeisis, saxi & trabibus praeicipites acti obruerentur. Post multas velitationes cum rusticis commissas, Duce Bavarie eos in monte oppugnare volente, Fronspærgius id dissuadet, quod ob ascensus difficultatem oppugnationem multo sanguine constitutam cerneret, ac assentiente Langæo, certis conditionibus tumultum hunc sedat. At cum Salzburgici arbitrio Suevici Fœderis se permisissent, in die Laurentii memorie sacro iurejurando de novo obstringendi in hac capitâ adiguntur: Episcopo Langæo ejusque successoribus legitime electis, omnem obedientiam ac fidelitatem exhibeant: Fœderibus contra ipsamque Diocesim initis renuncient, eorumque instrumenta Fœderatis intra octiduum Salzburgum mittant Archiepiscopo, Capitulo, Clero atque Nobilibus census, pensiones, redditus, ac operas, more solito obedenter præsent. Profugos ob seditionem motam, vel proscriptos non recepent, vel juvent, sed deprehensos in Diocesi, Magistratui loci sistant. Quo seditionibus in posterum occurratur, nomina auctorum qui seditionem moverint, Ducibus Fœderis prodant. Armorum usu citra permissum Magistratus sub pœna capitis & confiscationis bonorum abstineant. Bonâ aliis ablata, Archiepiscopo, vel Dominis citra moram restituant. De damnis Archiepiscopo, aliisque vel præda, vel incendio illatis, cum unoquoque transigant, transactione verò locum non inveniēte, Fœderatorum cognitioni se ci-

tra ullam exceptionem subjiciant. Quatuordecim millium aureorum quos Salzburgici Ludovico Bavaro dependerint, solutionem pro virili portione sustineant. Recens in conventu Saltzburgico ab Ordinibus decreta approbent, & Legatos qui ea rata firmaque habeant, intra quatuordecim dies Saltzburgum mittant. Quò sumptus belli Fœderi Suevico refundantur, ac majoribus damnis Diœceseos occurratur, qualibet domus pagorum seditionis quatuor florenos dependat, habitata tamen proportionem facultatum uniuscujusque. Hanc summam Præfecti intra octiduum exigant, ac Consiliariis Confœderatorum Saltzburgi numerent. Onera si quibus premantur, Legatis Confœderatorum Saltzburgi exponant. Eos etenim ad pacem & concordiam, quam ad seditiones vel oppressiones propensiores esse. In hac a plerisque juratum. Quibus & hoc adjectum, si qui conscientia malefactorum profugerint, ac intra mentem dictas conditiones errore deposito, sub iurejurando acceptent, iis veniam & impunitatem dandam. Qui verò in errore perseverent, atque emaneant, horum conjuges & liberos e Diœcesi pellendos, salvo Fœderatis bona ipsorum publicandi jure.

Geismaierus Episcopi Brixienfis Secretarius, qui gazophylacio Domini sui Brixie expilato, milites in rusticorum auxilium adduxerat, has pacis conditiones respuit, ac nova seditione excitata rusticos ad Athesim in suas partes pertrahens, totum Comitatum Tyrolensem a fide Magistratui data abducere conatur. Quare Fronspærgius, cui administratio Comitatus delegata esset, Geismaierum insequens, eum Comitatu ejicit. Qui cum aliquot suis manipularibus ac rusticis seditionis, ad Venetos profugit, a quibus annuo stipendio conductus, cum Patavii rerum suarum domicilium fixisset, non diu post confossus, pœnas seditionis comitari consuevit, solvit.

Ut verò incendio exorto, vicinæ ædes plerumque corripere consuevere, sic & in hac seditione accidit. Nam metallariis Salisburgi tumultuantibus, in vicina Stiria metallicorum socii cum rusticis insurgentes, contra Clerum & Nobiles arma cepere. His itaque Ferdinandi Regis Bohemie auxilium implorantibus, ille aliquot Bohemorum & Hussarum cohortes auxilio mittit, Ductore Detricho Stainero, qui cum antea rusticos graviter novorum onerum impositione concussisset, a quolibet eorum florenum postulans, seditioni causam præbuisse ferebatur. Et cum agricolæ ad postulatum ipsius dimidiam partem offerrent, quam ipse respuebat, illi exactionum & onerum tædio pressi consurgentes, cum hinc inde arma circumferentem, & minime innocentibus parcentem, tandem in conflictu, licet non citra ipsorum damnum, profligantur, Nobilibus partim in oppidum Schleimburgium profugientibus, partim extra id (cum omnes capere non posset) castra sua locantibus. Rustici itaque successu rerum elati, Nobiles confectantes, extra urbem diei cuiusdam diluculo agentes, adorti, eos, qui fuga non elaberentur, vel cædunt, vel in flumen vicinum compulso submergunt. Mox in oppidum irruentes, Nobiles stertentes, partim trucidant, partim de muris deturbant, maxime hos, qui Germanici idiomatis ignari, & alienigenæ essent. Inde

Inde ad prædam conversi, omni pecunia, quam Stahetus ipsis extorserat illic deposita, cum multis aliis Nobilium bonis oppido illatis potiuntur. Multi ad vocem Michaëlis Gruberi rusticorum Ducis, quem tamen cum Nobilitate clam sensisse ferunt, in templum profugerant, horum octodecim vivos rustici capiunt, & mox in eorum conspectu, quadraginta alios capite truncant. Deinde catenis aureis, galleris, & aliis ornamentis captivorum cum suis permutatis, ipsos ex suis equis detractos, partim vilissimis suis iumentis, partim dorſis retrò complicatis constrictos currui impositos, Galgum, arcem Salisburgensis Episcopi, quam in potestatem redactam presidio tenebant, devehunt. Cæterum ut *conspiraciones & seditiones divinius puniri consueverunt*, sic nec hæc rusticorum valania diuturna felicitate constitit. Nam brevi post hanc victoriam intervallo, metallicis una cum multis rusticis Geislnayerum Ducem Venetias sequentibus, Nobiles animo recepto, cum Nicolao de Salm rerum gestarum laude clarissimo Duce *Schleimburgum oppidum a rusticis occupatum*, tanquam receptaculum seditiosorum obsidentes, id *expugnatum concremant, soloq; æquari, hoc editto*, *ne inquam oppidi nomine vocetur*. Quo facto, Salmius opportuno admodum tempore inde discedit. Nam multorum opinione, si illic, ad quatuor horas subsistisset, fortuna cum Nobilibus illi communis futura fuisset. At ille ingressu oppidi abstinens, eo successu ad alia loca prudenti consilio se confert. Rusticis ergo dilapsis, simplices, de quorum innocentia constabat, pecunia mulctantur, *auctores seditionum hinc inde conquesti in viis publicis ita demissis laqueis suspenduntur, ut canum escas fierent*. Ad hæc campana ex turribus *deciuntur, ne rusticis seditiosos convocandi signum essent*.

Ac ut in pauca totius Historiæ hujus summa conferatur, seditiosi supplicio afficiuntur, ut, quod dicitur, seditionem tyrannidis matrem, ac tyrannidem ejus genitricem esse apparuerit. Quare *ne a violentis consiliis Magistratus, sic a seditiosis subditi, utrique officii sui memores merito deterri debere*. Nam non minus tyrannides iniquas subditorum concussiones, quam seditiones iusto Dei judicio tandem puniſas, omnium gentium Historiæ & exempla quotidiana, luculenter ostendunt.

LIBER QUINTUS.

Hætenus res contra Franconicos, Almgangavicos, & Salisburgenses rusticos eorumque vicinos gestas obiter persecuti sumus, nunc quæ postquam, ipsis ad officium redactis, a Palatino domum revertente contra suos aliosque rebelles suscepta sint, exponemus, adſcientes ea, quæ in nobilibus civitatibus liberis exemplo rusticorum a civibus contra Magistratum suum, vel Religionis, vel onerum causa hoc anno mota fuere. Igitur copiis Suevici Fræderis Haidingsfelda, ut superius diximus, discedentibus, Ludovicus Elector Palatinus cum suis copiis subsequenti die Remlingam, qui vicus per amplius est, movet, ibiq; cum suis equitibus per noctem subsistit, reliquis cum peditatu Heusenæ atque Entingæ manentibus. Hi tres pagi erant di-

tionis Werthemitz. Altero die Principes, & quotquot poterant Wertheimii diversantur, reliquis vicinos pagos ingredientibus. Peditatus verò cum tormentis bellicis Rauchaltzheimii supra Wertheimium confidet. Die Jovis, qui nomine Corporis Christi vulgò celebris est, universæ copiæ Miltebergum & Biestadium contendunt, ibi solis equitibus receptis, peditibus cum tormentis bellicis majus & minus Heubacum pagi assignantur. Illic locorum inter Electorem Palatinum, & Vicarium Moguntinum, aliosque Principes de modo multæ in Diœcesi Moguntina servando, conventum est, quæ ad formulam exacta, & inter Principes postea distributa fuit. Postero die toto exercitu per Mænum descendente, Principes in superiori & inferiori Burgo, pagis, Vicarius Moguntinus Wastati pernoctant. Deinde subsequenti die Aschaffenburgum Archiepiscopi Moguntini sedem veniunt, ubi Principes in arcem, equites, quibus in urbe locus non erat, Oscheimium, & in finitimos pagos una cum peditatu divertunt. Ac illic per diem commorantes, a civibus & rusticis Diœceseos, ob rebellionem, de qua superius dictum est, multam convenientem exigunt. Constitutum erat Electori Palatino & cæteris Principibus inde ad Rineckavientes mulctandos, & Moguntiam obsidendam proficisci. Nam quidam *cives Moguntini* in festo Marci, qui 23. Aprilis erat, solenni supplicatione ad Sanctam Crucem extra urbem pro more peracta, *in foro bonum*, ut vocant, *in unum coacti per totos tres dies portis civitatis clausis, earum clavibus a Magistratu extortis, machinisq; bellicis e turribus in forum bonum devehitis, atq; captivis e carcere liberatis, contra Clerum mirum in modum tumultuati, urbis Præfectum, ac Capitulum majoris Ecclesiæ ad multas intolerabiles conditiones adegerant*. Hanc itaque seditiosorum proterviam ac rebellionem Principes puniendam arbitrabantur. Verum *cum cives delicto agnito*, ad binas Principum literas, *Legatos culpam deprecantes in castra mitterent*, ac multæ se sponte subicerent, Principes ab instituto, destitero, ac Legatis castra sequeſcentibus, *rem tandem certis conditionibus Phæderſheimii tranſegerunt*. Inter duas hæc fuere: *Ut Vicario denudò fidelitatis juramentum præstarent: Principibus multa nomine quindecim millia nummum aureorum solverent*. Vicario deinde cum sexcentis equitibus, Duce Frobenio Hutteno primo die Julii civitatem ingrediente, ad cives jurejurando novo obſtringendos, hi ad forum bonum citati, literas conditionum, quas a Clero extorserant, dilacerare, ac circiter quinquaginta eorum carceres ingredi coacti sunt: E quibus postea quatuor capite, reliqui partim exilio, partim alio modo mulctati sunt. Porro Elector Aschaffenburgus digressus, primo die Diepurgum postero *Oppenheimium sua diœcesis oppidum* venit, ubi neutiquam moratus, eodem die Rhenum trajicit, peditibus cum tormentis bellicis in altera ripa permanentibus, ac die postera Electorum subsequentibus. Quia verò Vicarius Moguntinus Palatino Aschaffenburgus discedenti promiserat, secum trecentis equitibus ad puniendos rusticos agri Wormatiensis subsecuturum, & altero die post Oppenheimium venturum, idè Elector in castris eo loci fixis, adventum ejus operitur. Interea Eberhardus Erdbachensis supremus copiarum Palatini Dux, cum aliis belli Præfectis & Consiliariis,

per speculatores emissos diligenter inquit de rusticis ad Neostadium denuò congregatis, ubi locorum subsistant, & quid rerum moliantur, ac mox per indicium comperit, rusticorum armatorum circiter novem millia Dalsheimii, quod ditionis Palatini Castellum est, aggregata, securo animo degere, ac insolenter jactare, se Palatinum & omnes ipsius copias in lectis interfekturos esse. Et sanè insigne specimen ejus voluntatis præclare ediderant, cæde, rapinis, incendiis & direptionibus, tam Principibus, Comitibus & Nobilibus, quàm Ecclesiasticis maximo damno illato. Siquidem ad Neostadium ex Clebergensi, Merlamensi, Hellspruccico, Wachenheimico, & aliis factionibus circiter serias Pentecostes denuò coacervati, Gersheimium, Lamersheimium & Frinsheimium occuparant, & die Mercurii post diem Dominicum, qui Trinitati sacer est, cum Dürmsheimium venissent, arcis Palatini, quàm Præfectus Zellenis cum aliis aliquot præsidio tenebat, deditione ipsis denegata, in eam visirumpentes, Præfectum, & cum eo circiter quindecim præsidarios crudeliter interfektos, e fenestris precipitarant, atque direpta, Doctoris Wolfgangi Affenstenii domum funditis everterant, ac Episcopi Wormatiensis prædium extra castellum situm, ministris ejus captis, incenderant. Ac inde novam Leiningam profecti, ea expugnata, arcem diripuerant, Comitissam Westerbergensis illic habitantem eo compulerant, ut ea ipsis cibum appararet, mensæq; ministraret. Sic vili hominum genere cum rerum potitur, nihil insolentius esse consuevit, nec modum fervare novit, rerum prosperitate, quæ tamen instabilis minimeque diuturna est, temerè elata. Postea Westeburgica ditionis arcem veterem Leiningam igne prorsus deleverant, ac ad loca vicina progressi, aliquot arces atque Cœnobiaz devastarant, falsò sibi persuadentes, se rerum ac totius Regionis Dominos esse, victoriamque jam in manibus habere. Palatinus ergo Elector hisce, aliisque rusticorum facinoribus cognitis, vehementer ob subditorum quos semper clementissimè habuisset, & ab omni injuria tutos servasset, perfidiam & rebellionem, animo angebatur, ac justa indignatione in eos concepta, scelerata ipsorum facta, primo quoque tempore cohibere constituit. Quapropter Eberhardus Erbachicus copias instruere jubetur, ac Guilhelmus ab Habern Mareschallus cum signo equitum prima luce ex arce Oppenheimensi ablegatur hoc mandato, ut ubi rusticana turba confiderat, & quomodo aggredienda sit, studiosè perquirat. Electori deinde circiter octavam horà cum omnibus copiis subsequenti, Vicarius Moguntinus trecentis equitibus conjungitur, & una Westhofium petunt. Mareschallo itaque in itinere de rusticis investiganti, nunciatur, eos Dalsheimi noctu movisse, quò verò, ignorari. Quare per omnes vias speculatoribus emissis, comperit ipsos Guntzheimium petiisse, ubi Johannes de Eberstain arcem habebat. Quo cognito, Mareschallus eò rectà pergens, e vestigiis eorum terræ impressis colligit, ipsos instructis ordinibus per campum profectos, in quolibet ordine quadraginta tribus collocatis. Cumque Guntzheimi Federsheimium consenderent, Mareschallus adeò celeriter eos insequitur, ut rustici vix horæ spatium ipsum anteverterint. Licet verò oppidani minimè ignorarent Electorem validis copiis adventare, ac neutiquam ipsis defutu-

rum esse, ac Burggravius Alzheimensis paucis antè diebus ducentos bene instructos ipsis præsidio misisset, tamen *vel conspiratione, vel metu, rustici ad postulata sua illic intromissi fuere.* Mareschallus igitur certò cognito ubi rusticorum turba subsisteret, ad Electorem redit, eique rem nunciat. Quare omnes sese instruere jubentur, & Erbachicus aciem Federsheimium versùs dirigit. Cum autem jam oppido appropinquaret, Mareschalli sententia, quomodo rustici invadendi essent, audita, consilioque habito, equestres & pedestres copiae ad jactum bombardæ ab oppido consistunt. Post adductis levioribus tormentis ad montem divi Georgii, in quo Fanum & aliquot ædificia extructa erant, muri oppidi tormentorum fulmine quatuntur, oppidanis eodem teli genere intrepide se defendentibus. Quo ad integram horam hinc inde facto, ac rectè, loci situ perspecto, commodum fore visum est, equites aliquot trans Pfreum amnem, Pfedersheimium præterlabentem mittere, qui illic subsistentes, cognoscerent, quid rustici ceptarent. Ea namque parte melius, quid in oppido ageretur, quàm in monte Georgii conspici poterat. Quare Mareschallus cum celerum signo, & Theodorici Schonbergii Burggravii Alzheimensis equitibus, quorum circiter centum & quinquaginta erant, fluvium Pfreum supra oppidum transit, & in clivo quodam juxta sacellum consistit. Simili modo paulo post Johannes Schonbergius Præfectus Schonbergicus cum equitibus Colonienisibus infra Pfedersheimium fluvium transmittit, ac Mareschallo sese conjungit, in eruptiones ac molitiones rusticorum intentus. Inde Mareschallus rerum cura Wolfgango Ulricho à Flehingen Vicario suo delegata, cum mandato, ut diligenter hostes observeret, & cognita sibi significet, unico puero committatus ad Electorem redit, qui in absentia ipsius, re cum Consiliariis suis deliberata, castra ad oppidum locare decreverat. Iis ergò deligendis, & territoriiis distribuendis, Mareschallus & Frobenius Huttenus destinantur, ac pedites supra Federsheimium propè Pfreum amnem ad usque pontem in valle Alba locantur. Nullus hostile quid eo die gerendum cogitasset. Ideoq; curus onerarii, aliaque necessaria ad constituta castra mittuntur, militibus tamen nihiloties in aere sua ad montem Divi Georgii instructis. Sed ecce intèr ea præter omnium opinionem e portis oppidi apertis tria rusticorum signa prodeunt, quæ his, qui montem Georgii insederant, conspectu facillima erant. Varie de ipsorum eruptione sententiæ inter Palatini Duces erant, qui dum inter sese de re deliberant: *Denuò ultra octo millia ex oppido progrediuntur ad castra ultra amnem sita.* Facile inde colligere licebat, de exercitu, qui post montem Divi Georgii substiterat, ipsis nihil constare: Ac quidem postea compertum est, ipsos ad opprimendos equites, quos amnem permeasse viderant, nec ultra quadringentos esse putarant, erupisse. Quo viso, Mareschallo rursus à suis ex castris Georgianis vocato, Moguntini equites quoq; adjunguntur hoc mandato, ut hosti obviam procedant, eosque Treverici ac Juliacenses subsequi jubentur. Major verò equitatus pars cum pedestribus copiis, & tormentis bellicis in monte Georgii remanet. Rustici ergò equestres copias propè Pfreum adorturi, per vineam quandam pedamentis

acidicis densissimam progrediuntur, ita ut nulla equitibus cum ipsis dimicandi copia esset. Cum vero post tergum tormentis suis, in exercitum Electoris directis, Secretarium ejus Philippum Thurn globo trajecissent, tunc Electoriani rusticorum impetum in se versum iri existimantes Mareschallum cum suis revocant. Cæterum Præfecto tormentorum bellicorum tribus levioribus, quæ à Falconibus nomen habent, globos in rusticos mox emitte, ac aliquot ipsorum prosternente. Rustici iis ictibus sustinendis minimè assueti, fuga oppidum quantis viribus poterant, repetunt. Tum ergo equites eos gnaviter insectantes, plurimos eorum confodiunt, tantoque ardore rem gerunt, ut si pedites, quod Mareschallus vehementer postulabat, ex monte progressi, hosti fugienti receptum præclusissent, pauci vel nulli eorum evasuri fuerint. Quibus enim equitum pernecitate reditus in oppidum interclusus fuit, illi vel in vineis, vel in amne propè Wormatiam usque confossi interiere, tanta cum clade, ut circiter quinque millia rusticorum eo die casa memorentur. Nox superveniens hoc prælium diremit. Quare exercitu in unum congregato, Principes in castra recedunt, & ne quis oppido elabi possit, pedites circiter quingenti, ac equites mille excubiis custodiisque diligenter agendis destinantur. Sequentis diei diluculo tormentis ad oppidi muros deiciendos adductis, *oppidani, qui se ad resistendum impares viderent, Legatis ad Electorem missis, culpam deprecantur*, ac se, suaque omnia ejus voluntati permittunt, à quo hoc responso, in oppidum remittuntur, ut nemini, præsertim verò seditionis auctoribus oppido exeundi potestas fiat; sed aliud responsum ab Electore expectetur. Postea tormentis retrò reductis, die Sabbati, qui tunc Johanni Baptistæ sacer erat, Electores ac Principes ad Fanum Divi Georgii extra oppidum in monte situm, cum universo equitatu se conferentes aliorum Principum subditos ab Electoris segregatos, ad se evocant, auctoribus seditionis dignas pœnas irrogaturi. Ne quod autem se proripere possent, antequam Principibus se stitissent, trecenti equites ordinantur, qui in eos medio ipsorum interjectos sedulo advertant. Aliis verò, qui ad tria millia in oppido arma deposuissent, Mareschallus & Frobenius Huttenus ad se egredi jussis, serio edicunt, ut Principes adeant, nec de subducendis cogitent: aliis futurum, ut omnes ad internecionem trucidentur, de eo ipsos præmonitos esse debere, ne in propriam salutem peccent, suaque temeritate extremum exitum sibi metipsis accerant. Ipsi ad circum à Principibus & equitibus factum per clivi fossam conscendunt, portis oppidi, in quo circiter mille adhuc reliqui erant, oclusis. Cum autem fortè ad bivium pervenientes, postremini fugam caperent, tunc equites una cum iis, qui in circo ad montem erant, in ipsis hostiliter irruunt. Etsi autem Elector, alique nonnulli Duces summa vi furentem equitem à strage miserorum retinere conaretur, tamen circiter ostingenti illis cæsi perierunt, à Treverico Archiepiscopo Richardo quoque ad infectionem eorum ferventius abrepto, in illa fuga non per paucos, ut serunt confossi. *Ex superstisibus triginta capite plexi fuere, quod seditionis auctores fuisse dicerentur.* Ac licet omnes in pari culpa versaren-

tur, eodemque supplicio digni fuissent, tamen reliqui in gratiam recepti, præstito juramento, incolumes domum dimittuntur. Post hæc Principes cum universo exercitu in castra redeunt, die ad noctem jam inclinate. Quandoquidem autem, ut diximus, rustici in oppido circiter mille adhuc reliqui essent, ac necessitas exigeret eos, ut præcedenti nocte factum erat, custodia contineri, id verò ob nimiam & hominum, & equorum defatigationem factum difficilè judicaretur. Idè Mareschallus, ne quis rebellium evadere posset, cum signo suo celerum oppidum ingrediens, tam cives, quam rusticos in cœmiterio convocat, & *quingentos rusticos dinumeratos, tessera de eorum numero facta, templo concludit, civibus præcipient, ut ad ostia & fenestras templi diligenter excubent.* Si etenim altero die in urbem reversus, numero pauciores deprehenderet, se tot cives, quot rustici elapsi essent, capite puniturum. Ad hæc edicit, ut qui undique in oppidi ædibus, cellis, horreis aliisque locis delitescant, conquæsi eadem ratione afferrentur. Nemo de hac severitate in Pfedersheimicos adhibita mirabitur, factis ipsorum rectè consideratis. Mareschallus verò hac re confecta, vesperti in castra revertitur, ac manè subsequenti cum Jacobo à Fleckenstein & Johanne à Schonberg totius executionis mandato accepto, in oppidum regressus, omnium, quos sub prioris diei vespere in templum contrulerat, nomina recitat, ac compariens cives ea nocte circiter trecentos comprehensos prioribus adjunxisse, viginti quatuor ex iis capitali supplicio afficit, reliquos venia donat. Postea *cum civibus Pfedersheimensibus, actione suscepta, quatuor eorum capite damnat*, reliquis nocentioribus priori die, cum arma contra legitimuni Magistratum ferrent, miserè cæsis. *His qui in gratiam recepti fuere, inter alia & hoc injunctum, ut arma cuiuscunque generis deposita, Alzeheimensi arci inferrent. Et omnibus libertatis ac Privilegiorum diplomatis traditis, novo fidelitatis juramento Electori obstringerentur.* Rebus Pfedersheimii compositis, aliquot dies ibidem subsistunt, ac subditos in circumjacentibus castellis & pagis, partim facultatibus multatos, in fidem rursus adigunt. Venit eò & Ludovicus Comes Palatinus Veldentia Comes, Electoris agnatus. Adducuntur & illuc duo seditionis Coryphæi in Præfectura Lutheræa comprehensi, quorum alter Michael Buschius Germersheimensis; multis beneficiis à Palatino affectus, rusticorum Dux, alter Rubischeimensis vexillifer fuerat. Hi quæstione de ipsis habita, post confessionem factam, capite crimina expiant. In iisdem quoque castris, *Clericus Francofurtensis, Spirensis ac Wormatiensis cum Magistratu eorundem Civitatum Electore Palatino intercessore, reconciliatur.* Nam bello rustico ardente, cives locorum istorum contra Clerum tumultuati, eum ad multas intolerabiles conditiones, compulerant. Ac quidem inter hos *Francofurtenses* cognito, non longè abesse rusticorum in Archiepiscopatu Moguntino debacchantium cervices, in feriis Paschalibus ad arma concurrentes, impetum in Monasterium Predicatorum, ac ades ad S. Bartholomæum, & ad beatum Virginem fecerant, vinum, cæteris omnibus illas, imperiose ad potandum flagitato. Deinde potestate Senatus

abrogata novam curiam in adibus S. Antonii constituerant. In qua 24. ex plebe delecti summam potestatem ac ius omne totius usurparent. Ac conscriptis quadraginta lex postulatis; & Clerum & Senatum eo minus adegerant; ut in ea consentirent. Quorum hæc capita erant: Ut potestas eligendi & instituendi Pastores esset penes Senatum ac plebem; qui verbum Dei & Evangelium purè sine additionibus humana docerent. Scortationis vitium in nullo civitatis incola, siue Laicus, siue spiritalis sit, ut scandala vitentur, tolerandum; ac si quis continentia donum non habeat, matrimonii remedio utatur. Clerici omnes cuncta onera civilia sustineant, in angariis, vigiliis, custodiis, vestigalibus, & similibus, & in foro seculari tam conveniantur, quam alios conveniendi ipsis potestas permissa est: Cum Monachi, eorumque antecessores multa falsa Religionis titulo à civium maioribus ementiciarint atq; in alia loca transtulerint, eos compellendos; ut illa collegio, à quo profecta fuere, restituantur. Nec ulli Monachorum amplius copiam mendicandi, predicandi, aut confessiones audiendi fore. De cetero, neque Monachus, neque Monialis ulla in Monasteria illic admittatur aut recipiatur. Qui vero intus sunt, eis facultas exeundi esto. Censum, de quibus non extant certa literæ & sigilla, aboleantur, nec præscriptionis nomine quisquam amplius obligatus sit. Frumenta, quæ hæcenus ditiores commodi sui ratione, ad ades proprias devehicurarint; annona publica flagellata, in foro publico de cetero vendenda, ac unicuique ex iis necessaria, iusto pretio concedenda, nec propolis permittendum, ut ante primam, vel secundam horam pomeridianam ea comparent. Si cui civium pro mutuata pecunia frumentum adferatur, & alius hoc opus habeat, pro pecunia parata dimidia pars, vel necessaria saltem ei concedatur. Si quis in adibus suis, vel gradus, vel limina, vel canearum prospectus construere velit, id ei citra ullius pretii solutionem licere, ab adibus inspectione facta: Pro impositionibus maioribus, frumenti, salis, olei & piscium, dimidia earum pars solvatur. Lites tam pauperum, quam ditiorum, intra mensis spatium, quoad ejus fieri poterit, decidentur, nec ex arbitrio Advocatorum & Procuratorum protelentur. Sportula quoq; judiciales, & honoraria Procuratorum, pro dimidia parte minuantur. Censui perpetuos, si litera de iis extant, aut alios redditus redemptioni obnoxios esse debere, sin minus, non solvendos ut in sexto articulo continetur. Judeis reprobas & illicitas usuras non permittendas; ac si res furtiva civibus erepta penes ipsos inveniantur, eas nullo pretio recepto, civibus restituendas, ac rerum in primis pannorum, qui ulnis mensurentur, venditioni ipsis interdicens. Ecclesiastica beneficia post hæc non externis, aut Curtisanis, sed solis civium filis pietatis ac patria amantibus, qui populum rectè docere queant, conferenda, eosq; tricesima eorum alendos. Si quæ ex iis necessaria non sunt, census & decima eorum tradantur in communem cistam pro sustentatione pauperum civium, ne quis stipis emendicatione alios molestat. Omnes donationes ex testamentis & alia eleemosyna communicata inferantur, abolitis cunctis anniversariis, fraternitatibus & exequiis mortuorum in Ecclesiis. Unicuiq; in suo novalia faciendi potestatem esse debere, licet iuratis ju-

dicibus pro consensu, ut hæcenus fieri consueverit, nihil solverit, consensum tamen eorum requirendum. Pro porcis domi saginatis pensionem, quæ duplex hucusq; fuerit, minime solvendam. Glandes, si quæ in sylvis communis nata sint, harum Præfectos falso contrarium plebi huc usq; retulisse, ac ipsos porcos atq; pecoribus civitatis inde repulsis, finitimus eas vendidisse: Id cum pauperibus damnosum sit, in posterum minime ferendum. Multas ratione earum lignorum abrogandas, nisi quis ex proposito dolose tenellas atq; frugiferas arbores inciderit. Constare enim sylvas communis magis ab extraneis, quam civibus & usurpari. Cuique civium certum lignorum numerum ex sylvis communibus, ut aliis in locis receptum sit, quotannis erogandum, quæ certo ac præfinito tempore cadat, atque ad usum suos asportet, id si non faciat, tunc ea illic reliquat, æqualitate inter divites pauperes servata. Cum a pecoribus prædiorum Kesterbacci, Schvvenheimi, Santhofii, Neuvvenhoffs pascua communis maximo pauperum incommodo absumantur, ac sylva vastentur, velle se, ut illa peritus tollantur, quo macellariis, aliisq; civibus pro suis animalibus pascua suppetant. Censum pro sustentatione pontis ex vineis se pensuros, pro fructibus vero sponte natis minime. Vestigal hæcenus pro frume 10 & ligno; aliisque rebus per pontem transportatis licet in civitate emptis, civibus solvendum fuisse, id æquitati & Christianæ dilectioni contrarium, quare non amplius præstandum, nisi novem diebus inter Bartholomæi & Agidii festa. Communium locorum in civitate, vel extra, usum cuiq; liberum esse debere, præterquam eorum fluminum, quæ iure singulari à communis usu exempta sint. Nullum civem qui fidei iussoribus sâvere possit, ob debita, vel multam incarcerationum; sed iure cum ipso experiendum; ab hoc tamen contumaces, pacis violatores, fures, & perjuros excludendos. Multis civibus lites cum Judeis ob bona ab hisce interversa esse, in quibus sententiam Magistratus longo tempore dilata sit, postulare se, ut sententia primo quoque tempore feratur. Nolle se, si sex oboli à jugero vineæ, & quatuor à jugero agri, hæcenus defensionis nomine præstati, in posterum solvantur. Si quis in agro alterius damni quid dederit, is cum Domino ejus transigat, sin minus iudicii agrici cognitioni acquiescat nec Senatus multa nomine amplius quid exigat. Mercenariorum in agris laborantium consuetæ merces, accessione dnorum obolorum augeatur. Incola sex nummorum solutione, ob emptionem lactis & ovorum depensorum liberentur. Pro fidei iussorum instrumentis dimidia precii pars hæcenus solvi solita numeretur. Nemo ad opificium publice exercendum admittatur, nisi qui in ejus disciplina præfinitum tempus compleverit, ejusq; tyrocinium deposuerit. Ad vitandos sumptus, non nisi duodecim equites publice alendos, id enim hominum genus suis canibus & equis communitati plus obesse in devastatione agrorum cultorum, quam commodo publico servire. Vigiliarum & excubiarum numerum adibus, quas quisque habeat, respondere debere. Cuiuslibet collegio literas ad id scriptas resignandi potestatem esse debere, nec eas Magistratus offerendas, nisi quo casu eum concernant. Omnes ebriosi atque blasphemæ vigore mandati à Senatu editi, puniantur. Senatore decedente, in ejus locum, alter honestate, consilio ac experientia

in ignis sufficiatur, nec locus gratificationis sit, vel pater & filius vel duo fratres simul, vel in Senatum, vel iudicium Scabinorum admittantur. Vini mensuribus, non nisi sex oboli in posterum à quolibet vase solvantur. Minores quoque decimæ aboleantur. In libris tributum, qui penes eos sint, contineri Senatui potestatem capita in eis comprehensa mutandi liberam esse, hoc antiquandum, & ejus loco ponendum, nullius articuli vel muniendi, vel augendi facultatem citra collegii consensum Senatui competere. Quoties, re exigente, onera publica sint imponenda, id consensu plebis fieri debere, quo aequalitas servari possit. Juv. vasa vini vendibilis inspiciendi ac metiendi Senatui saluum esse, redditus verò, quos hactenus prapostis inde perceperit, ad utilitatem pauperum communi cista inferendos. Pecuniam pro carris, quibus in nudinis cives usi fuerint, in posterum non numerandam. Beginas, ut vulgò vocantur, in una vel altera domo concludendas, nec in posterum plures recipiendas. Solennitates in exequiis mortuorum, similibusque adhibitas, abrogandas. Concubinas à suis Sacerdotibus, vel aliis concubinariis discedentes, à nemine hospitio receptandas. Hosce articulos à nullo tanquam seditiosos habendos, sed ut utilitati publicæ conformes, à quolibet approbandos. Senatus ergo, qui tumultuantem plebi resistere non posset, his postulatis die Sabbati post ferias paschales unà cum Clero subscribit, nemine, nisi Cochleæ Theologo (qui seditione mota è civitate antequam portæ clauderentur, aufugerat) dissentiente. Postulatorum à Francofurdensibus acceptatione, ac per typographos hinc inde disseminatione, & in aliis civitatibus ad similia cives moti putantur: Idque maxime Spira & Wormatia, ubi eadem ferè per cives à Clero extorta fuere. Sed, ut diximus, cæcis ac profligatis hinc inde seditiosis rusticis, per duos Principes Electores, Archiepiscopum Trevirensis, & Electorem Palatinum, res Pfedersheimii composita, ac in priorem statum ubique redacta est, attentatis omnibus revocatis, & literis, quas seditiosi extorserant à Clero, antiquatis atque discissis.

His ergo ita, ut diximus, Pfedersheimii peractis, inde promotis castris Frenshheimium contendunt, ibique incolæ nonnulli capitis supplicio, nonnulli bonis multantur, ac armis traditis, castello omnia privilegia dimittuntur. Subsequenti verò die illinc discedentes, Neostadium pergunt, ibique Elector Palatinus, cum Principibus & suo equitatu divertit, Treverici Wintzingæ, Veldentiani Mosbacci, pedites cum tormentis Dudesfeldiæ & Heimbaici: Ibi subsequenti die commorantur. Et quia Neostadienses præ cæteris inobedientes se gesserant, & enormiora patrârant: Ideo graviora in ipsos supplicia statuuntur, ac multis in vincula coniectis octo in foro capite truncantur, ac universi tribus millibus aureorum mulctari, armis traditis, privilegiis suis omnibus privantur. Præter oppidanos, & extranei non pauci, qui seditionis auctores extitissent, capite poenas luunt. Die hunc sequenti, qui Dominicus erat, Godramsteinium Præfecturæ Germersheimensis per amplum pagum, itur, ibique Elector cum suis copiis, reliquæ in circumjacentibus pagis pernoctant. Illic loci Legati Landaviensium, vinum, frumentum & boves dono Electori offerentes, cum eo transiunt. Postero die Principes progredientes, Minfeldi, qui pagus per amplius &

Tom. II.

amœnus est, cum equitibus, pedites cum tormentis Frickenfeldi tubident. Alterius diei luce nondum orta, supremi Duces & Marschallus aliquot equitum alis stipati Wissenburgum contendentes, id obequuntur, ac signo hoc futuræ obsidionis oppidanis dato, in castra remeant. Inde verò à Palatino de satisfactione per literas monentur, quod non minimi auctores, motus in Palatinatu suscitati fuissent: Aliquot enim castella & arces ceperant, ac arcem S. Rhemigii expugnatam atque direptam incenderant, & in oppugnatione arcis Roderianæ, quæ Friderici à Fleckenstein, ministri Palatini erat, rusticos strenuè juverant. Wissenburgici ergo literis hisce cum securitate publicæ acceptis, Legatos suos cum Johanne Jacobo Merspurgico Libero Barone, & Casareæ Majestatis in inferiori Alsatia Gubernatore, ad Electorem mittunt. Triduo in negotio componendo consumpto, tandem in hæc conditiones convenit, ut Wissenburgici sex millia aureorum Electori numerent, seditiosos in urbe supplicio capitali afficiant, & majora tormenta Casareæ Majestatis Gubernatori tradant. Omnes in eas conditiones Wissenburgicos consensuros existimabant, sed sua opinione frustrabantur. Nam Wissenburgici, ut suis eas exponerent, in oppidum regressi, nihil æqui à suis referebant: ita, ut meo iudicio non tam pacem quaesierint, quam simulatione quadam institutum Palatini retardaturi, de viribus, copiisque colligendis cogitarent. Porro verò hæc Wissenburgicorum actio non solum instituto Electoris, sed & Ferdinandi Archiducis Austriæ Consiliatorum petitioni impedimentum attulit, qui contra tumultuantes rusticos auxilio Palatini impetrato, ejus spe exciderunt. Nam præter motus in Comitatu Tyrolensi & Stiria excitatos, quorum supra meminimus, & per Brisgoiam orta seditione, quum rustici in locis oppidum Eriburgum occupassent, Ernestus Marchio Badensis, qui magnas ibi possessiones haberet, Argentoratam profugerat, Electorem atque Senatum de intercessione rogans. Missis verò ab Argentinensibus & aliis quibusdam Legatis, rustici eorum hortatu atque sermone persuasi, domum revertuntur: Quum jam propè Laram quatuor ab Argentorato miliaribus confedisent, ac Basileæ demum à multa disceptatione 25. Julii die transactum fuit.

Cæterum cum Wissenburgici bellum paci antepondere viderentur, Palatinus ad obsidionem se comparat, & ad locum castris locandis idoneum deligendum, supremum rerum Ducem, Erdbachicum, Marschallum, peditumque Ductorem, ac Georgium à Nippenberg curiuvum Præfectum, cum Treverico quodam ablegat. Qui die Sabbati Chiliano facto, summo mane, cum duabus equitum turmis, ac omni peditatu & tormentis bellicis Wissenburgum petunt, & castris locatis, vallos jacere incipiunt: Cujus rei nuncium Elector, qui cum equitatu residuo illo die Minfeldæ subsisteret, perquam lætè tulit. Fixerant enim castra eo, quo Wissenburgici minime suspicati fuissent, loco, equites nimirum Palatini in monte ad pagum Schwaick. Treverici in pago Rechenbach, Veldentiani in Radh, trans planitiem, pedites cum tormentis ad destructæ arcis rudera, per totam vallem. In his castris circumjacentia castella & pagi mulctantur, & in eorum

uno septem Scitzenses, qui tumultui interfuerant, comprehensi, atque Minfeldiam adducti, capitali supplicio puniuntur. Postero die Dominico, cum Mareschallus ad Principem reversus, ei rerum statum exposuisset, ipse quoque Minfeldia castris motis, Wisseburgum cum toto Equitatu proficiscitur, ibique confidet. Nocte subsequenti supremus Dux cum copiis & curruum Praefecto in vallis jaciendis strenue laborat, & in tenebris ad fossam usque urbis procedens, situm urbis & munitiones diligenter collustrat, & nocte illa in vallis paratis maximo labore tormenta bellica disponit. Deinde illucescente die, oppidani tubarum & tympanarum clangore terribili per tota castra sonante, salutantur; verum illa salutatio non omnibus aequè grata erat: Cum tota die deinceps assiduis tormentorum bellicorum tonitruis infestarentur, nec verò ipsi in obsidentes idem facere omittebant. Ea dum illo die utrinque geruntur, duo à Senatu Imperii, Theodoricus videlicet Comes de Mänderschiedt, & Fridericus de Lidpach, & à civitatibus Argentina, Hagenoa, Wormatia, Spira, Landavia, aliisque nonnullis Legati ad Electorem veniunt, actionem de pace sibi permitti cupientes. Eam Legatis Imperialibus Elector concedit, citra tamen inducias, sed urbem tormentis sine intermissione infestare satagit, ita ut sequenti die Martis mille & ducentis tormentorum globis in urbem coniectis, fragor eorum longe lateque in finitimis Regionibus auditus sit.

Post multam verò & assiduam Legatorum Imperialium disceputationem, tandem res ita transigitur, ut conditionibus quibus Gubernator Caesarem in castris ad Minfeldiam obtinuerat, rescisis atq; abolitis Wisseburgici illo eodem vespere se dedant, praeter damna in obsidione accepta, Palatino Electori octo milia florenorum solvant, ipsum cum toto equitatu in urbem intramittant, quo de seditionis auctoribus, pro meritis ipsorum statuatur. Tormenta bellica majora quae haberent, ipsi urbe egressuro tradant. Quae illi data fide, rata firmaque habuere. Die ergò Mercurii Principes omnes cum copiis equestribus urbem ingrediuntur, ac inquisitione de seditionis ab ipsis habita, tribus in foro capita, duobus digiti amputantur, ceteris gratiam impetrantibus. Postea cives à Gubernatore Caesareo in Imperii fidem redacti, promittere coguntur, se nihil simile posthac facturos vel molituros esse. Iis peractis Elector in castra revertens, sex tormenta bellica majora à civibus sibi tradita, secum educit, quorum tria Archiepiscopo Trevirensi, unum Ludovico Palatino Bispontino, dono dat, alia duo sibi servat. In castris deinceps illis Elector ob varia & multiplicia negotia per biduum commoratus, equites aliquot dimittit, & ibidem Archiepiscopus Trevericus rebus ad abitum paratis, quam amicissimè ab Electore discedit, per Wasgaviam Diocesim suam repetens. Palatinus autem Elector cum suis copiis & tormentis Tabernas Rhenanas profectus, ibi cum equitibus, pedites autem cum tormentis in pago Rulzen noctem agunt. Postero die Germersheimium progressus, ibi per diem unum subsistit, & actione cum civibus instituta, in aliquot seditiosos animadvertit. Die deinde Martis post ferias Divae Margarethae sacras, ipse cum equitibus Germersheimii, pedites verò cum tormentis Spira Rhenum trans-

mittunt. Sicigitur Princeps optimus, rebellibus hinc inde ad officium redactis, equitibus circiter septingentis stipatis sine pompa atque triumpho, naturà fastus osor, arcem civitatis suae Heidelbergensis ingreditur, ibi res omnes in tranquillissimo, optimoque statu inveniens. Post die Mercurii cum probè nosset omnem victoriam à Deo proficisci, idque ex magnitudine periculorum, quibus defunctus erat, re ipsa didicisset, in templo civitatis Spiritui sancto dedicato, in honorem Sanctae & individuae Trinitatis sacrum peragi curat, praesentibus Comitibus, Dominis & equitibus omnibus, qui expeditioni interfuerant. Quo finito, his qui de numero aulicorum non essent, cum gratiarum actione, ac amplius promissis domum redeundi copiam concedit. Tumultu ergò rusticorum hinc inde in superiori Germania sedato, ac alma pace restituta, *Elector, publicis literis, omnes ditionis suae Comitibus, & Ordinis Equestris Viros, die Martis post ferias Divae Matthaeae sacras, convocat, ac ipsis die ac loco praefinitis obedienter comparentibus, exponit, quam benigne seditione primum à rusticis concitata, de sua voluntate, subditis suis promiserit, sed nihil benignitate proficiente, armis adversus ipsos agere coactus sit. Quia verò non solum summo opere necessarium sit prospicere, ne denuò hujusmodi motus exoriantur, sed & hæc causa ipsis fecum communis sit: ideo se eos, quò cum ipsis de hac re consultaret, convocasse, Non se asperitatem suam subditis rebellandi causam daturum; sed non attento, quòd Deus omnis Magistratus Imperium ferendum præceperit, si nimis & intolerabilibus oneribus, premantur, se ea alleviaturum, ac emendaturum omnia benignissimè. Si verò hæc apud insolentiores ac rerum novarum studiosos non proficiant, sed vi, ut prius fecerint, Imperium excutere contentur, se de eorum ordinis, aliorumq; amicorum auxiliis eam spem habere, ut rebelles coerceri posse existimet. Cæterum satius esse moribus occurrere, quam restringere. Ideoque qua ratione id fieri debere arbitrentur, se ex ipsis cogniturum. Ad ea illi, re deliberata, respondet. Se propositis ab ipso rectè perpensis, deprehendere, omnia singulari Prudentia & maturo consilio suscepta & acta esse, nec se necessitate exigente, ipsi vel re, vel consilio, vel facultatibus defuturos; sed omnia ejus consilia summa promptitudine promoturos. Quo verò modo res in posterum administranda sit, non dubitare se, quin ipse communicatis cum Consiliariis rebus, is ipse melius se consulere ac providere queat. Veruntamen quò de eorum consilio atque sententia certi quid habeat, arbitrari se, quòd cum hæc causa omnes simul Principes & Magistratus concernat, non abs re, vel incommodum fore, eorum quoque consilia exquiri, & sententias audiri, quòd necessitate postulante, res tanto majore cum auctoritate suscipi & administrari possit. Porro quòd subditis, si nimium se oneratos putent, alleviationem benignissimè polliceantur, id Ordinibus nudis juncundissimum fuisse, certò firmiterque statuentibus, hoc & Deo omnipotenti gratum fore, & ejus Celsitudini apud omnes bonos maximè laudi cessurum: Denique non minimum seditionis in posterum cavendæ remedium futurum. Se quoque erga viros item facturos. Atque adhuc Electorem se submissè rogare, ut cum plebs puram Evangelii do-*

Armatam tam ardentem efflagitet, ut cuilibet Magistratui Jure Divino cura incumbat, ut verbum Dei libere & pure ubiq; sonet, inter reliqua consideret, quæ ratione plebis voluntati satisfiat, id quod non solum æquitati, sed & Juri Divino congruum arbitretur. Si sint concionatores, qui seditiose & impiè doceant, in eos ipsi, ratione officii animadvertendi potestatem ex auctoritate verbi Divini permissam esse, ipsius exemplum se quoque in suis ditionibus libenter imituros. Summopere & enixè se petere, ut hæc in meliorem partem benignè accipere, atque prompta obsequia tam sua, quam Majorum, ad quæ præstanda quolibet tempore patissimi adhuc sint, perpendere dignetur. Et quia Principum, Comitum, & Equestri Ordinis concordia atque conjunctio hucusq; Reipublicæ Germanicæ admodum salutaris & fructuosa fuerit, se id petitionibus prioribus adjungere, ut si quis ex Ordine Equestri desideria sua in ejus finem effundere, ac clementiæ committere velit, benignis auribus audiatur, prout in clementia eius quiescentes id certo futurum sibi persuasissimum habeant: Id quæ se fidelibus obsequiis, & promptis officiis compensaturos, polliceri. Quandoquidem etiam in plerisq; Palatinatus partibus subditis armorum usum interdixerit, atque evulgato mandato voluerit, ne cætervatim, vel vexillis, vel tympanis, vel aliis instrumentis, nuptias & entæcias, ut vocant, adeant, se ipsius Prudentiæ committere, annon consilium futurum sit, idem in ditionibus finitimorum Comitum, Baronum, & reliquorum Nobilium fieri & observari. Nec non è re quoque sibi videri, cum multis profugis subditi hinc inde in aliorum ditionibus sustententur, literas hinc inde ad Magistratus locorum mitti, quibus profugorum receptationibus occurratur. Decimas quoque ut ab antiquo pendendas, & si literæ ad alios Magistratus pro harum solutione ab ipso petantur, non denegandas. Et hæc quidem quantum ad ea, quæ ad Palatinatum ejusque subditos pertinere videbantur, Ordines responderunt. Cum verò præter hæc Elector & eorum sententiam de Altmangaviciis, eorumq; Confœderatis, nondum penitus pacatis, ac Suevico Fœderi reconciliatis, quæsisset, ad eos, quod attineret, subjicerent, hisce conditionibus cum ipsis transigendum, ut literas Confœderationis hinc inde confectas, Fœderi Suevico tradant. Jusjurandum quo sibi devincti sint, mutuo remittant, nec ob id alter alteri quid exprobet. Et quia rebellio ipsorum contra Cæsaream Majestatem, & Sacri Imperii constitutiones, Auream Bullam & communia jura sit cepta, idè jurejurando adactos, fidem dari debere. quod copias dissipare, domum redire, Magistratui à quo desciverint, fidelitatis juramentum denuo præstare, ei morigerè obedire, tributa & decimas pendere, operas, ut ante mortem seditionem fecerint,

exhibere velint, quoad vel legitimis suis remediis, vel altero subsequentiū modorum iis exonerentur. Ad hæc Monasteria, arces, civitates, castella, prædia & bona capta, cum ablatis quæ extent, veris atque legitimis Dominis restituant. Obligationes, vel fidejussoribus, vel chirographis firmatas, quas ab aliis extorserint, pro nullis habeant. Quotquot ex Baltringensi factione, arbitrio ac multa Confœderatorum nondum se subjecerint, eos ad id compellendos, ita tamen, ne de salute & vita periclitentur. Quo facto, si quis ultra modum, se à Magistratu gravatum existimet, ac onerum allevationem querat, vel Magistratus contra subditos querelas habeat, eas ita dirimendas, ut Magistratus nunciis, dua vel tres liberè civitates nominentur, quarum cognitioni controversia committatur. Quod si earum auctoritate componi nequeat, ad arbitrium Archiducis Austriæ rejiciatur, cui utraq; pars etiam stare debeat. Ne verò quis vel ob sumptus vel ob incommoditatem iudicis querendi gravetur, si partibus, inter quas controversia est, placuerit, duos arbitros cujuscunq; sint status, eligant, qui una cum adjunctis ipsorum in id omni studio incumbant, ut controversia partium tollatur. Si verò, in quo partes arbitrio Electorum acquiescere nolint, id juris ordine servatò determinandum. Quod si in electione arbitrorum partes convenire nequeant, uno vel altero ab utraque nominato, de iis sortiantur, vel Fœderis Suevici fociis arbitrum nominandi potestatem permittant. Ac quod ab hisce arbitris, vel majori eorum parte, vel voce, vel scriptis pronuntiatum fuerit, id utraq; pars absque ulla contradictione ratum firmumq; habeat. Postremò pro majori securitate ac fide eorum compromissi formula fiat, continens, quomodo, quo loco, quo tempore procedendum, eaq; & juramento, & literis & fide hinc inde data, muniatur. Hæc scripto comprehensa, cum Comites ac Nobiles Electori exhibuissent, illi qui & propensionem ipsorum erga se ex responso cognovisset, & de motuum occasione præcédenda talia ab ipsis cogitata cerneret, quæ bono ac moderato Principe dignissima essent, laudata ipsorum voluntate, ac consilii fidelis communicatione pollicetur, se, quæ ad alendam concordiam faciant, neūquā prætermitturum; sed ea amplexurum consilia, quæ & sedigna, ac subditorum commodis utilia futura sint. Ac exinde conventu dimisso, ita se in gubernatione gerit, ut moderatione sua non solum subditos in officio, fide, ac obedientia contineret, sed & aliis sui ordinis ad moderata consilia in subditis tractandis, hortator esset, semper eorum sententiam adversatus, qui metui, quam amari à subditis mallent, Syracidæ sententia crebro recitata: *Superbiam & arrogantiam nunquam quidquam boni peperisse, neq; aliud ex ea, quam omnia pessima sequi solere.*

GALEACII CAPELLÆ
De
REBUS GESTIS
PRO RESTITUTIONE FRANCISCI II
MEDIOLANENSII DUCIS,
LIBER I.
PRÆFATIO.

EX illis, qui litterarum studio famam adsecuti sunt, nonnulli idcirco à scribenda Historia abstinuerunt, aut quod antea tractata aggredi, & ex alieno labore nomen sibi quarere parum laudis esse ducerent: aut quod de temporum suorum rebus opus contexere, arbitrabantur non ejus esse, qui ita vitam instituisse, ut cuperet prodesse quamplurimis, ledere autem neminem vellet, cum omni tempore Terentianum illud ipso verò verum fuerit: Obsequium amicos, veritas odium parit. Alii autem minis ea ex causa deterri, ne domesticis, & proximis in enarranda rerum veritate displicerent, externa sectati sunt, & pro certis sapenumero incerta literis tradiderunt. Quod cum maximè ab eo, qui scriptis suis fidem adhiberi cupiat, fugiendum ipse censerem, nec quæ aut elibi, aut jam pridem evenerunt, referre, nec ea quibus interfuissem, tacere æquum ducerem, nihil magis curavi, quam ut hisce in libris, quibus res gestas pro tua restitutione, Princeps Illustrissime complexus sum, nullius honori aut famæ detraxerem. Et quamvis hac eadem ab aliis & copiosius & cultius scriptum iri existimem, tamen à me præcipuè memoria tradenda esse censeo, quia dum armis disceptaretur, quodnam jus in Mediolanensi ditione potius sit, vel tuum, quod a vita primum Viriute partum, mox Maximiliani, & Caroli Caesaris diplomate roboratum est: vel Francisci Galliarum Regis, qui Valentini Vicecomitis proavia hereditate, Pontificis auctoritate, ac ipsius Maximiliani literis fultus erat, mihi tuas partes sequuto, & Hieronymo Morono Legato tuo domi forisq; operam ab epistolis præstanti, multa audire, ad diversos Principes scribere, atque videre contigit, quæ alii fortasse incertis rumoribus jactata secus scribent. Atq; ob id ipse ero parcior, quod nec iis omnibus, quæ eodem tempore diversis in locis interdum gerebantur, uni licuit interesse: & mihi, quam te, tuosq; secutus sum, minus adversariorum consilia aliquando nota fuere. Adde quod omnia in præliis strenuè facta singillatim referre, quæ nec ipsi quidem Duces scire possunt, hominis est intemperanter abudentis eorum orio, qui hac legere non aspernentur. Quocirca mihi satis esse decreveram summatim ab initio ejus belli, quod Leo X. Pont. Max. contra Gallos gessit, usq; ad redactum in Caesaris potestatem Mediolanense Imperium, res gestas literis mandare, quoniam bellis undiq; postea gliscentibus tutum aliquem secessum querens à patria discessi, tum quod quietioribus temporibus (si Diu permisissent) superesse cupiebam, tum etiam quod tam diuturnas calamitates insequutæ audire malui, quam videre. Verum ubi quasi post-

liminio tandem redii, ac rerum postmodum in Insu-
bris gestarum ex nonnullis, qui interfuere, clarius intellexi seriem, promea in te observantia, & studio deesse non potui, quin ea etiam explicarem, quæ adeo justam causam tuam effecerunt apud omnes Europa Principes, ut non solum summus Pontifex Henricus Anglia Rex, Venetæ & Florentina Respublica; sed ipse etiam Galliarum Rex antea insensissimus, arma, tuæ defensionis causa, magna cum suorum jactura & sumptu propè incredibili sumere non abnuerint, neq; prius abjecerint, quam patefactis amulorum tuorum calumniis mitiora consilia haud aspernatus Carolus Caesar te Mediolanensibus tuis reddiderit. Quibus tanto optatior exitisti, quanto post abcessum tuum omnia magis adversa perpeffi, non nisi te restituto meliorem fortunam sperabant.

GALEACII CAPELLÆ
Ad Illustrissimum Franciscum II.
Mediolanensem Ducem,
In Commentarios, De rebus gestis pro ejus
restitutione.

POST adeptam à Francisco Galliarum Rege Mediolanensem ditionem, bella jam aliquot annos in Italia cessaverant, nec quisquam ex Italis Principibus justam novarum rerum causam habere videbatur. Nam in primis Leo Pontifex, qui suo Imperio Urbem, ejecto Duce, addiderat, non habebat, quod ulterius ullo jure tentaret. Carolus etiam hujus nominis Quintus Rom. Imp. rebus suis in Hispania, Germaniaque nondum constitutis, nihil præter Neapolitanum Regnum in Italia curare plerique existimabant. Venetos Gallo conjunxerat Fœdus ætissimum, & ob Braxiam Veronamq; paulo ante ejus auxilio receptas, Regi decebat esse addictissimos. Florentini Romani Pontificis nutu statim Reip. moderantes, nihil agebant præter illius arbitrium. Genue Regis auspiciis nitebatur. In Lucensibus, Senensibus, & in Friderico Gonzaga, qui Mantuæ domiñabatur, plus erat timoris ne potentiores Principes aliquid adversum sese molirentur, quam ut ipsi quidpiam auderent innovare. Unus tantum in Italia Alphonsus Estensis Ferrariensium Dux adeptis per Ecclesiæ potentiam duabus urbibus Mutinæ, & Regio Lepidi, malè erga Pontificem animatus existimabatur, sed tamen non desperabat, quin Regis opibus (quippe qui Gallici nominis semper studiosissimus fuerat) oblata occasione esset aliquando amissa recuperare.

cuperaturus, & propterea cum Pontifice dolorem dissimulabat. In Italiae autem finibus jam aliquot annos Tridenti agebat *Franciscus Sfortia Ludovici Mediolanensis olim Ducis filius*, qui haud mediocres à Gallo conditiones sapè oblatas assernans, nulla unquam temporum, aut fortuna iniquitate adduci potuit, ut jus suum illi cederet, quin pro ejus recuperatione varia jamdudum consilia animo volvens externorum, Italicorumque Principum auxilia, non cessabat implorare. Quod etsi Gallus antea timuisset, tamen jam metuiere desierat ob fœdus cum *Helvetiis* nuper intum, quibus *adjunctis reliquarum gentium arma sibi formidanda esse non censebat*. Atque is erat Italiae status anno à Natali Christiano XXI. supra M. D. cum *Carolus Caesar justam bellicansam adversus Gallum se habere arbitrans*, quod ipsum auctorem armorum per id tempus in *Leodium civitatem ad Rom. Imp. pertinentem* illatorum fuisse cognovisset, Legationibus cum Leone Pont. agere cœpit de Gallis Italia expellendis, qui quidem Pontifex jamdudum ipsum Cæsarem admonebat, ut aliquando rebus Italiae prospiceret, neque sineret Gallum, quem communem amborum hostem esse dicebat, nova indies virium accessione in Italia crescere. Atque idcirco Pontifex ad id potissimum incitabatur, quoniam paulò antè Gallus ab ipso petisset, ut *Hadrianus Ambasius Cardinalis*, quem Pontificem in Gallia ad biennium protulerat, in aliud quoque tempus confirmaretur. Cumque id Leo damnosum Rom. Curiae, & exemplo quoque turpe esse cuiquam tantam potestatem tot per annos credi respondisset, Rex ægrè ferens id sibi à Leone negari, quod plures antea Pontifices concedere nunquam gravati fuissent, per Nuncium Pontificium in aula ipsius agentem Leoni nunciari jubet, si id obtinere non posset, ulciscendi occasionem sibi inminimè defuturam, quam quando ita ejus facta exposcerent, minimè prætermitturus esset. Hujusigitur rei admonitus Pontifex iniquissimo animo esse, Regi succensere, beneque consultum rebus suis ducere, si Gallus ipsius amicitiam detrectaret, aliorum, qui eam affectarent, non negligere. Augebat præterea Pontificis odium *Franciscus Maria Querens Urbini Dux*, quem superioribus annis à Gallo ad invadendum Rom. Ecclesiae Imperium immisissum putabat, nihilque propterea magis cordi habebat, quam ut de Gallis vindictam sumeret, animumque expleret suum. Fœdus autem Pontifex & Caesar percussunt, iis conditionibus, ut communibus armis & sumptibus, Gallos Italia expellant: *Placentia, Parmaque Rom. Ecclesia pareant; Franciscum autem Sfortiam in reliquam Mediolani ditionem Ducem constituant*. Ad quod citius peragendum invitavit fœdus à Gallo cum Helvetiis paulò antè initum, quod sperabant dirimi posse ipsius Pontificis cum ea natione autoritate & gratia, ac antequam officiis Gallorum & muneribus arctius vincerentur. Non cessabat Pontificis ac Cæsaris animos ita conjunctos ad suscipiendam expeditionem adhortari *Hieronimus Moronus*, qui cum aliquando *Ludovico XII. Galliarum Regi strenuam operam præbisset*, *Francisco ejus successoris se minus gratum agnoscens*, neglecta patriæ & fortunarum jactura *Tridentum se contulerat*, ibique Gallo insensus, cum Sfortia per id tempus in Belgica inferiore apud

Cæsarem ageret, *quotidie Mediolanensium animos*, & præsertim Gibellinæ factionis homines sollicitabat ad defectionem, præcipueque apud Italos Principis Sfortiæ restitutionem literis commendabat, atque ut Gallorum expulsionem haud difficilem fore demonstraret, Pontifici significat à se nuperimè cum plurimis Mediolani & vicinarum urbium Primatibus, qui gratia apud reliquos valerent, tractatum fuisse, ut Regi rebellarent, eque Gallorum manibus imperium excitato in omnibus eodem die civitatibus tumultu eriperent, neque eis tempus concederent deligendorum peditum, cum cis Alpes stationem tantum equitum mille cataphractorum, totidemque levis armaturæ per pacis tempora habere consuevissent, quorum auxilio populis rebellantibus minimè resisti posse sperabat. Atque ita ipse statuto die ad maturandum inceptum Tridento abscedit. Quod tam clandestinè tamen fieri non potuit, quin extemplo præfenset *Federicus Gonzaga Bozuli oppidi in agro Mantuano Princeps*, qui à Gallis stipendia nuper mereri cœperat. Quocirca ad eum interceptendum, quem non ab re discessisse suspicabatur dispositis militibus, ipse nonnullos rumores, qui de Mediolanensium rebellionem ad se delati fuerant, indicaturus Mediolanum advolat ad *Thomam Fusium*, quem ab oppidulo, cui in Aquitania dominabatur, *Lescunum* vulgò appellabant, is enim & *ro Odetho* fratre vices Regias in Italia gerebat. Digna animadversione vita res est ob periculi magnitudinem, & cum plerique existimarent Parmam primum debere tentari quod ad Regium Lepidi multi exules Mediolanenses adversus Gallum non benè animati convenissent, statim *Lescunus* cum nulli adhuc pedites delecti essent, una cum equitibus, & cum aliquot Principibus Gallorum, & Mediolanensium, qui Gallicæ parti favebant, Parmam contendit. Et cum intellexisset *Moronum* vitatis insidiis Regium pervenisse nullam moram interponendam ratus, eo statim pergit, Pontificiumque urbis Præfectum ad colloquium vocat. Introducitur est in vestibulum extra portam civitatis *Lescunus*, ubi ex composito trahens colloquium multa cinquerunt, quod contra Fœdus inter Pontificem & Regem Bononiæ initum, & in illam vique diem servatum exules & hostes Regii non solum in Pontificis ditione hospitarentur, sed auxilium etiam haud frustra quaerere. Interea *Alexander Trivultius cum equitum turma*, qui sese à Legione *Guidonis Ragonii Pontificis Ducis* esse simulabant, per aliam portam, quæ ad Mutinam spectat, ubi ingredi tentat. Sed non latuerunt Regiones doli. Quare correptis armis Trivultium, & milites qui cum eo erant, repellunt, ipsum etiam pilula plumbea sclopo emissa, quo armorum genere plerique pedites hoc tempore utuntur, adeo acriter vulnerant, ut postero die obierit. Quod Præfectus sentiens cum Regis Legatum adhuc in vestibulo moram trahentem valde increpavisset, non defuerunt, qui comprehendendum censerent, quoniam æquum videbatur nullam ei fidem servari, qui fidem prius fregisset. Sed cum minus placuisset Præfecto consilium, ea conventionē Gallum dimisit, ut nuncium mitteret ad Pontificem, qui sciscitaretur ejus erga Regem voluntatem, & utrum

pacem an bellum cum eo mallet, ipseque Præfectus omnes Regio ac finibus Mediolanensium exules juberet excedere, intereaque novi nihil fieret. Allato per falsos rumores nuncio Lescunum Regii captum retineri, Manaldus Episcopus Terbellensis, qui Mediolani pro illo agebat, ita fuit consternatus, ut convocatis Senatoribus ac Primoribus civitatis consultaverit, num Gallis in urbe tutò esse liceret. Et quamvis bono eum animo esse omnes juberent, tamen nisi paulo post magis certo nuncio allatum fuisset Lescunum liberum Parmam rediisse, Galli omnes illicò erant excessuri. Auxit per eos dies illorum timorem casus admirabilis. Erat supra forniciem portæ arcis Mediolanensis turris non solum ad propugnandum munitissima; sed aspectu etiam pulcherrima; quippe in cujus fronte præter alia ornamenta, locatæ essent tutelarium Divorum marmoreæ imagines perquam eleganter sculptæ, cum insignibus Sfortianorum Ducum, qui tantam molem fundaverant. Fortè autem cum intra turrim servarentur plurima pulveris in usum tormentorum vasa, fulmen de cælo ipsam tetigit, & murum sciendens protinus sulphuream materiam accendit, cujus impetus non solum turrim evertit à fundamentis, sed mœnia etiam & arcis cubacula, ac reliqua ædificii membra proxima humi prostravit, saxaque circumvolitantia duos arcis Præfectos, qui de more paulò antè ad salutandam Virginem matrem in sacello juxta portam convenerant, in area deambulantes occiderunt: alios quoque è militibus, qui ibidem auram vespertinam captabant (erat enim æstas) interfecerunt aliorum capita, thoraces, brachia, & crura fregerunt, adeò, ut è dutentis propugnatoribus vix duodecim è tam magna clade evaserint. Neque tantæ ruinae fragor civitati fuit ignotus, quin & ipsa valido terræ motu concussa, magnum plerisque injecit timorem, ne tota eo impetu corrueret, quò sedato, cum fulminis ardor vehemens arcem versùs visus fuisset, innumeri eò concurrentes omnem arcem, quæ antè ipsam arcem erat latissima, saxis operam offenderunt, admirabanturque aliquot lapides, quales decem boum iuga vix loco movere potuissent, quingentos & amplius passus jactos fuisse, fundamenta turris evulsa supra portam stare, ipsius fastigia in imò conspici, neque id sine Dei nutu evenisse existimabant. Cæterum Galli dubitantes ne per noctem arx sine præsidio remaneret, Senatores, Quæstores, & alios Magistratus Gallici generis, qui pauci & imbelles in urbe erant, arcem ingredi jusserunt, donec postero die cataphractos equites centum, cum totidem velitibus, Novaria evocatos introducere. Neque hujusmodi casus ad suscipiendum magis audacter adversus Gallos bellum Leonem Pontificem parùm incitavit; quippe qui vel hac causa paulo post Helvetios agnoverit segniores factos ad ferendum Regi auxilium, contra quem non solum Pontifex, sed ipsi etiam Dii arma ferre viderentur. Interea nunciatum est Manfredum Palavicinum, Comite Johanne cognomento Stulto, Regionum illarum latrone faustissimo, cum Germanorum copiis Comum per Larium lacum proficisci, quod Gallis non parùm timoris incussit, existimantibus id minimè fieri debuisse, nisi prius Comensium animi sollicitati fuissent ad defectionem. Sed cum præsidium in tempore pa-

rari non posset, reliquum erat in unius Gratiani Garri Gubernatoris industria relinqui tutelam civitatis, qui suorum opinionem minimè fefellit. Nam cum extra civitatem Divi Johan. Baptistæ festum celebraret, ut hostium copias intellexit adventare, intra urbem quamprimum se contulit, excubiasque ex his, quos Gallici nominis studiosos antea cognoverat, circum mœnia disponit. Nec distulit Palavicinus civitati appropinquare, fressus Benedicti Rumi Comensis verbis, qui cum Antonio Rusca convenisse dicebatur, ut ad constitutum tempus tantum murorum urbis spatium, quibus ipse proximè habitabat, per noctem intus effringeret, quantum vir armatus posset introire. Atque ita per dolum occupare urbem sperabat antè, quàm Galli, qui pauci admodum præsidio urbis inerant, quicquam tale suspicarentur. Sed longè aliter res evenit. Nam cum nec Rusca, nec alius quisquam signum juxta conventa protulisset, & Palavicinus falsa spe ductus, peditibus extra mœnia dispositis de via fessus cubitum discessisset, nunciatum est Comenses unà cum Gallis urbem exire, & Palavicini copias adoriri, quòd tanta animi alacritate fecere, ut quamvis ducenti vix essent, tamen quadringentos Germanos pedites, & totidem Italos, postquam paululum pugnassent, terga dare coegerint. Palavicinus ipse suos perculos videns, quid consilii caperet, nescire, an naves repeteret, an capesseret terrestre iter. Tandem ita suadente peditum Germanorum Duce, qui à Garro pecunia corruptus malè pugnaverant, per montes arduo itinere abscedit, plerique tamen naves petière, & quàm maximè poterant, remis fugam maturabant. Garrus, ubi hostes formidinis plenos conspexit, à locorum peritis admonitus ad occupandas quasdam montis fauces navibus contendit, quo Palavicinum pervenire oportebat, atque ita incautum cum Stulto, & plerisque aliis fugæ sociis excipit, facta Germanis omnibus abeundi potestate. Palavicinus autem Mediolanum adductus, tormentorum vi, non solum omnia à se incepta falsus est; sed etiam retexit, quæcunque à Morono intellexerat pro hac expeditione fuisse decreta. Captusque propterea est Mediolani Bartholomæus Ferrarius civis publicis muneribus gestis, ac vitæ splendore insignis. Qui, tamen si Morono ejus operam adversus Gallos requirenti, non fuisset assensus, tamen quia prodicionem non indicaverat, post Palavicini atrocissimam cadem & ipse indignissima morte vitam finivit. Stultus Comi securi percussus est, reliqui autem tam conjurati quàm conjurationis conscii diversa loca petentes fuga salutem sibi quaesiverunt. Interea Lescunus, postquam exules Regio abiisse intellexit, Mediolanum revertitur, & per Baptistam Romanum trapezitam Gallicæ factioni addictum parata pecunia, mensestrum stipendium pro adducendis peditum, octo millibus ad Helvetios mittit, exercitum adversus Pontificem paraturus, qui post tentatum à Gallis Regium, justum belli gerendi prætextum nactus erat, pedites etiam deligit ex Insu-
bribus, & Parmam, quò jam, Federicus Bozulus cum quingentis, & mille peditibus advenerat, proficisci jubet, statimque ipse etiam citato itinere eò rediit. Jam Regis aula rumoribus & nunciis motum Italicorum, qui quotidie deferebantur, repleta erat. Ipseque Lescunus multorum calumnias non pote-

Poterat effugere, qui ipsum Pontifici dedisse asser-
bant iustissimam belli gerendi causam, quod paulò
antè Christophorum Palavicinium, Pontifici pro-
pinqvitate conjunctum, Virum integerrimum, ut
fortunis spoliaret, in carcere tot menses detineret,
quodque civitatem Pontificiæ ditionis per dolum
occupare tentasset, adeò ut Oderhus quem ab op-
pido ejusdem nominis Galli Lautrechum appella-
bant, Insuadium Præpositus per id tempus apud
Regem agens in fratrem timens concitatum invi-
diam ad errorem ipsius, si quid propterea deliquis-
set, corrigendum quamprimum in Italiam venerit.
Dum hæc in Gallia agerentur, jam Prosper Colum-
na, qui pro Carolo Cæsare in exercitu impera-
bat, Bononiam advenerat: Federicusque Mantuæ
Princeps Pontificis copiarum Præfectus equites,
peditesque undique colligebat. Et quia superiori-
bus annis Divi Michaelis aureum torquem acce-
perat, quo munere Gallorum Reges in benevolentia
et honoris indicium consueverunt Proceres, Princi-
pesque amicos decorare, ipsum eundem Lautrecho,
qui paulò antè Mediolanum redierat, pertubici-
nem Principum (ut moris est) internuncium re-
mittit, seque hostem Regi fore profitetur, quum-
que Prosper Bononia cum his militibus, qui ibi
convenerant, movisset: & ipsi eodem tempore ad
fluvium Lentiam cum suis copiis applicuit, quò
post paucos dies venit etiam Ferdinandus Dava-
lus Aterni, quod nunc Piscaria dicitur, Marchio,
cum cataphractis equitibus Neapolitanis, & Hie-
ronymus Adurnus cum tribus millibus Hispano-
rum peditum, qui è classe rebus frustra Genuen-
sum tentatis, nuper descenderant, inibique decre-
tum est Hispanis & Italis peditibus, qui numerum
octo millium non excedebant, addere aliquot
Germanorum cohortes. Atque ita per Mantua-
num, Veronensemque agrum Præfecti in Cerna-
niam missi Germanorum quatuor, & Rhætorum
(quos Chrysones vocant) duo millia conscribere,
jussusque propterea fuit Davalus cum trecentis
equitibus, & valida peditum manu in finibus agri
Mantuanani consistere, quoad Gerinani pedites per
saltus Tridentinos descenderent, ut si Veneti illo-
rum adventum impedire conarentur, ipse ad feren-
dum auxilium præstò esset. Auditis copiis, Prosper
Columna, cui & rei militaris scientia, & ætate re-
rum summa deferrebat, Parmam cum exercitu
contendit. Quod Mediolani audiens Lautrechus
delegit in totius ditionis civitatibus rei pecuniaria
Præfectos, qui propterea quod è Gallia stipendia mi-
litum ad sustinendum bellum tenuiter subministra-
bantur, privatim quam maximam pecuniam summam
colligerent, quod quidem tanta acerbitate exequen-
tur, ut cum hac de causa, tum supplicii ac cædi-
bus illorum, quos conjurationis conscios fuisse
agnosceret, in non mediocri incideret populi
odium, & multorum animos à Rege alienaverit.
Post hæc missis ad Helvetios, qui octo millia pedi-
tum ex ea natione adhuc adducerent, ipse cum pri-
mis, qui jam in agrum Mediolanensem descende-
rant, Cremonam ire pergit, verum antequam dis-
cederet, advocata populi concione in hanc senten-
tiam jam equo insidens orationem habuit. Com-
pertum habeo viri Mediolanenses hostem, qui adver-
sus potentissimi Regis arma in Insuades progredi an-
deat auxilio potius nonnullorum è vobis, quam pro-

priis viribus considerare. Qui enim fieri potest, ut Leo
Pont. qui superioribus annis Francisco Urbini Duce
bellum in ipsum movente, Roma vix tutus erat, nunc
Regiam potentiam tam parvis faciat, ut Gallos, &
præsertim adjuvantis federe nuper Helvetiis, laceat
ultra? aut ut Carolus Romanorum Rex rebellanti-
bus in Hispania passim civitatibus, ac pluribus Ger-
manorum bellis occupatus, novum in Italia bellum
movere audeat, nisi Mediolanenses per fugam non modo
de seipsis, sed etiam de vobis multa pollicerentur?
Hujusmodi igitur spe freti jam machinas, & tormen-
ta adducunt oppugnatória, jam peditum, equitatusque
acies instrunt, scilicet existimantes incepto foris bello
omnia intus tumultum concitatum iri. Quod & ipse
profecto timeo, nisi jam nonnulli perfidia de dis-
sent pœnas, plerique autem, qui eodem erant animo,
supplicii metu abissent, ita ut existirem, quum hinc
ad bellum profectus fuero, etiam si nulla præsidio re-
starent Gallorum arma, tamen qui seditionem fa-
ceret Mediolani fore neminem. Nunc verò cum
milites & Duces ad id electi sint, adsiq. Manaldus
Terbellensis Episcopus, Senatusque, acceteri Magistra-
tus, qui rerum administrationi iustitiæque præsent,
reliquum est, ut non modo fidem erga invictissimum
Regem inconcussam præstetis, sed & votis victori-
am adversus hostes expectatis. Nam si (quod Dis
nolint) nos cedere consingeret, quantum inter distissi-
mi Regis & hostium dominatum intensit, experi-
mini. Hic enim legitimo jure Insuadium Dux (ci-
vitatem hanc florentissimam esse optat. Illi præda
causa injusto bello imperium quærentes, nihil aliud
quam vestras opes exhaurire cupiunt. Quod si &
ipse, qui vices Regias hic gero, in privatorum arcas
manum injecti, nemini tamen de Regis fide dubium
esse debet. Nam si victor (ut spero) rediero, ex ipsis
Ducatus vectigalibus ac mutuum ad tempus consti-
tutum numerabitur. Sin secum cesserit, mihi gra-
vior esse debet una cum Regis opibus, proprii hono-
ris, atque etiam vite, quam vobis modica pecunia
amisso. Nec loquutus plura, nullo expectato re-
sponso, Cremonam abiit, indeque facto supra Pa-
dum ponte ad oppidum Sanctum Secundum cum
Helvetiis proficiscitur. Interea Prosper cum exer-
citu Parmam circumvallaverat, biduumque tor-
mentorum impetu quassaverat mœnia adeò, ut
magna illorum pars humi strata esset. Quare qui
intus erant, metu perculsi terram ferme urbis par-
tem deserunt, quæ Parma fluvio interfluente dis-
cluditur, ripamque fluminis, qua civitatis reli-
quum terminatur, vallo, vasis vinariis, cratibusque
terra oppletis muniunt. Itaque introgressi mili-
tes, quod derelictum erat, depopulantur. Simul
animus erat totam civitatem corona aggeredi, quip-
pe qui non majore conatu occupare, quod super-
erat, sperarent. Sed Ferdinandus Davalus totius
peditatus Præfectus, siue quòd glorie Prosperi, cu-
jus ductu res gerebatur, invideret, siue quòd Lau-
trechum cum Helvetiis propinquum metueret, præ-
sertim si miles in diripienda urbe occuparetur,
adseverabat iis copiis urbem valido præsidio & mu-
ris aggeribusque munitam non posse expugnari, & pro-
pterea nolle peditum periculum in ea re, de qua
victoriam non speraret, tam propinquo hoste, fa-
cere. Quod etsi Mantuanus in primis ægre
ferret, qui ut prima militiæ rudimenta summa cum
dignitate gerebat, ita laudis quam maximè erat cu-
pidus.

pidus, animoqueangebatur bonam victoriæ partem, quæ in deleto Parmæ præsidio consistebat, sibi tanquam è manibus eripi; tamen per Hieronymum Moronem Francisci Sfortiæ designari Mediolanensem Ducis Legatum, Davali Consilium improbari malebat, ac reliquos exercitus Duces ad urbem oppugnationem adhortari. Sed cum nihil proficeret, quod Davalus civitatem expugnari non posse adseveraret, ad fluvium Lentiam retrocessum est, ubi tamdiu moram traxerunt, quoad à Pontifice literæ nuntiique redirent, qui in bello quid fieri vellet, retulerunt. Plurimi autem jam timebant, ne dissoluto exercitu Mutinæ, Regio, Bononiæque, præsidia imponi juberet, & interea inducias, ac etiam pacem à Rege oblatam non aspernaretur, quem invitum hoc bellum suscepisse plerique affirmabant. Sed adeo Pontificis animus expellendi Italia Galli desiderio flagrabat, ut nihil præterea prospiceret. Jamque Ennius Episcopus Verulanus, quem in initio belli miserat ad Helvetios, ut peditum decem millia inde adduceret, ad ipsum scripserat, *nihil jam ob stare quo minus id concederetur, præterquam quod contra Gallum, cum quo paulo ante Fœdus percusserrant, signa ferre ipsis parum conveniens videbatur.* Cæterum adversus Placentiam & Parmam, quarum urbium jus ad Ecclesiam pertinebat, ac etiam adversus Ferrariensem Ducem esse ituros, & demum pecunia (si opus ita foret) facile esse aliquos è Ducibus corrumpere, qui milites, quos res postularet, technis suasionibusque impellerent. Quæ sententia cum Pontifici placuisset, Julio Cardinali Medici patrueli suo, qui Florentiæ administrabat Rempub. mandat, ut ad exercitum cum summa potestate confestim profiscatur, simulque Matthæo Card. Sedunensi, cuius opera in conciliandis Helvetiorum animis Verulani utebatur, parem Julio potestatem tribuit, amboque hortatur ut quam maxime possint, Helvetiorum iter in Insubres accelerent. Quæ cum Prosper intellexisset, Padum apud Casale majus oppidum ponte facto trajicit cum exercitu, quod Cardinalis Medices citato itinere, summo cum omnium gaudio applicuit. Soluta Parmæ obsidione Lautrechus dimisso tantummodo in urbe cum octingentis Italis peditibus Federico Bozulo, cum reliquis copiis Cremonam ad pontem jam antea confectum properat, ibique Ducum, qui Regio stipendio militabant, sententiis exploratis plerique sentiebant rem prælio esse finiendam, præsertim antequam Helvetii, quos per Rhætos, & Bergomatum agrum audiebant Pontificis imperio iter facere, cum hostili exercitu conjungerentur, & antequam major Helvetiorum numerus à Gallico exercitu discederet, qui frequentis quotidie domum redibant, vel quod Lautrechi imperium non placeret, vel quod Julii Card. opera, propositis præmiis, ad discedendum sollicitarentur, vel quod etiam pecuniæ, quæ è sola ditione Mediolanensi difficulter exigebantur, ad tantum bellum sustinendum, seignius interdum subministrabantur. Sed cum ad Robechum oppidum juxta Olii fluminis ripam, Prospero è Regione castrametante, pugnandi data esset occasio, Duxque Urbinas, qui post imperii amissionem ad Veneros se contulerat, inter ceteros affirmaret, feliciter eventurum, si pugna eo tempore cum hoste committeretur, aliquotque Helvetiorum Duces ab ipso Lautrecho manus conser-

rendæ copiam sibi dari efflagitarent, donec invadenda essent hostium vires, & quæ paulo post, præsidio jam adventante, augerentur, nunquam tamen adduci potuit, ut Helvetiis cum hoste pugnandi faceret potestatem, quo consilio, incertum est. Sunt qui dicunt sperasse per Oratores Helvetiorum, qui proficiscebantur ad Cardinalem Medicem, rem componi, nonnulli ipsum affirmant, ut cæteris in rebus, ita etiam in bello *multorum sententias perquirere; quodque aliis minus placuisset, tanquam solus ipse sciret, multoties eligere consuevisse.* Sed ut ut se res habuerit, Prosper nullo accepto damno, quanto celerius potuit, exercitum indere traxit. Non enim ignorabat se in malo consilio exercitum locasse, sed ipsum moverat Legati Veneti Ducibus Reip. in bello assistentis auctoritas, & fides, qui licet in Gallorum auxilium venisset, tamen minus hostiliter agens, pollicitus fuerat, Pontificios & Casarianos, donec Robechi essent, ab iis, qui arci Pontifici ex altera fluminis parte præessent, offendi se minime passurum. Tunc autem asseverabat, sibi, ut pollicita observaret, non esse integrum, quia Lautrecho ita petenti præter ipsius opinionem concedere coactus fuisset, ut Gallicum præsidium in oppidum & arcem Venerorum introduceret. Itaque Prosper missis equitum præsidio ad Helvetios cum Cardinale Sedunensi, & Verulano adventantes, nemine impediente, paulo post copias cum eis junxit, & non ultra tempus tendendum ratus, utpote qui jam tres menses hyeme jam instante nihil egisset laude dignum, Abduam versus contendit. Lautrechus sibi, exercituique suo diffidere incipiens, cum Oratores Helvetii non modo pacem à Cardinali Medice non impetrassent, sed ne auditi quidem fuissent, sensim cedere ac dolere, animoque, *quod melioribus consiliis non auscultasset.* præmissisque qui ripam Abduæ vallo communirent, quiq; Mediolani instaurarent aggeres, in sola locorum munitorum defensione jam confidebat. Per nuncios insuper Helvetiorum Gallo faventium, eos, qui in Pontificis exercitu erant, interdum precibus obtestari, minisque deterrere, ne adversus Galliarum Regem, quo cum paulo ante fœdus percussissent, arma ferrent, neque id parum proficiebat, cum jam multi palam dicerent sese Mediolanum contra Gallum non esse venturos, & propterea eos qui è Tigurino pago venerant, Regium Lepidi transmittere oportuit. Ad quam urbem Ferrariensis Dux, quaquam nihil profuturus, ut Pontificios ab incepto retardaret, infesta signa tulerat, reliqui Ducum suorum auctoritate mori, licet seigniter, tamen quod Cardinalis Medices, & Prosper jubebant, proficiscebantur. Jam Lautrechus cis Abduam cum toto exercitu se receperat, omnesque naves vel sub Tritii, Cassiani; arcibus, vel ad citiorem ripam deduci jusserat, equitum etiam turmas, cohortesque peditum secus fluminis ripam multis aggeribus vallatam ad arcendos hostes disposuerat. At Prosper, qui in ulteriore confederat, à locorum peritis, & præsertim à Morono sciscitabatur, quo in loco facilius esset amnis trajiciendum. Tandem Francisco Morono Mediolanensi exule, ac nonnullis aliis ex Italis Ducibus negotium dedit trajectus tentandi, qui è Breimbo flumine, quod per Bergomatum agrum fluit, sumptis duabus scaphis, aliaque longiore navi juxta ripam

reperita, quam piscatores inter virgulta, & frondes abscondiderant, magno impetu, majoribusque animis, cum ducentis circiter militibus annem apud Vaprium vicum trajiciunt. Atque ibi Ugone Pepulo Bononiensi cum equitum, peditumque manu repugnante in ceteriore ripa consistunt, occupatamque per vim domum praesidio firmant, donec alii remissis navibus transierent, & interea hostes oppugnandae domui intentos armis summovent, itaque majore in numero traducti paulo post Gallos omnes, qui Vaprii stationem agebant, in fugam verterunt. Lautrechus, ubi copiam hostibus trajiciendi fluminis factam esse intellexit, collectis in unum Legionibus, exemplo Mediolanum se contulit. Cumque perspiceret Helveticum peditatum quotidie imminui, urbis solum moenia, quoniam suburbiorum circuitus videbatur amplior, tutari decrevit. Sed postmodum mutato consilio, ne hostibus (quia hyems jam advenerat) hybernacula sub tectis relinqueret, juxta urbis aggeres exercitum educit, eosque (quod antea segnius erat factum) conquisitis undique agricolis, qui in urbem militum metu confugerant, praecipit quamprimum refici. Tum *magnus cives invasit timor, quod major quam unquam antea pecunia summa imperaretur, adeo ut plerique ex iis, qui Praefectorum rei nummariae jussu vocabantur, ausigerent, aut, si minus id dabatur, delitescerent, seque potius proscribi, ac bona sua publicari paterentur, quam vel modicum pecuniae Gallum juvare, ipsi etiam aeditui, & sacerdotes calatum argentum & aurum, quod in sacris habebant, oculi haberant, veriti ne Lautrechi jussu auferretur, quod aliquot in locis jam tentatum fuerat, praecipueque in Divi Ambrosii aede, ubi altare est laminis argenteis, auroque obtectum, quod, violari, ceterior opinione hostium adventus non permisit, qui ubi Abdum confecto ponte transiverunt, minime existimantes Gallum in tam magno civitatis circuitu, eodemque immunito cum peditatu adeo modico moram facturum, non ad ipsam urbem, sed Melignanum, iter ea potissimum ratione direxerunt, ut, si (quod ipsi fore putabant) Gallus Papiam divertisset, proficiscentem aggredierentur, & manum conferere cogerent.* Sed cum per exploratores renunciaretur Lautrechum cum suis & Venetorum copiis Mediolani permanere, & noctes diesque summo studio aggeres refici, Prosper cum exercitu ad Coenobium Claravallis, quod praeter passuum quatuor millia ab urbe haud distat, ire decrevit, postero die inde castra moturus, ut propius urbem exercitum collocaret. Minime autem Mantuano & Davalo in posterum diem adventum ad urbem tam propinquam differre utile videbatur, cum trepidus senex Mediolano veniens a militibus levis armaturae captus, se quamprimum ad Hieronymum Moronum deduci postulat, quem ut conspexit, stens praeter gaudium, obtestatur, ne moram interponat ad urbem accedere, metu percussum esse Gallum, nec quid consilii caperet, scire: tamdiu urbis receptionem ipsos demoratorios, quamdiu processionem differant. Jam non solum homines, sed Deos etiam ipsos Gallos infensos esse, quorum sacris, & praecipue Divi Ambrosii tutelaris, manus inferre conati sunt. Audita lenis oratione, qui vera dicere videbatur, Julius Cardinalis Medices cum Mantuano, Davalo, ac Morono paulisper collocutus, novum decrevit consilium sequi, & quoniam Prosper mediam aciem tenebat, ipsi, qui in prima erant, ad urbem milites jubent contendere, interque primos erat Davalus, qui, ut ad locum Vigen-

Tom. II.

tinum nuncupatum applicuit, ubi hostes effossa terra aggerem extollebant, milites ad conscendendum hortatur. At Veneti, qui ibi praesidio positi erant, nihil tale opinantes, vix primos ex hostibus irrumpentibus repellentes, confestim in fugam conversi sunt ita, ut hostibus valli ascensum facilem reliquerint. Haud multum inde aberat Theodorus Trivultius Veneti exercitus Praefectus, qui, ubi suorum trepidationem, hostiumque adventum persensit, quanquam per id tempus non satis valeret, tamen ne muneri suo deesset, inermis ad vallum accurrit, ibique suis jam profligatis, in hostium incidit manus. Sed paucos post dies a Davalo *viginti aureorum millibus jam abeundi redemit.* In fugam effusus Venetis, & intra urbem properantibus Lautrecho, statim nunciatum est, Venetos loco pulsos viam hostibus aperuisse. Quare admonito fratre, qui aliam urbis partem praesidio tenebat, recta ad arcem contendit, & aliquantisper in ipsius arcis area commoratus, plurimis ex Magistratibus, qui militum minus apti videbantur, in arce dimissis, ipse cum reliquo exercitu Comum pergit: & praesidio cataphractorum quinquaginta, sexcentorumque peditum in urbe dimisso, per Licini forum (nunc plebs Licini dicitur) Leucum pervenit, ibique Abdum ponte lapideo, quem in hujusmodi usus praefici Mediolanensium Duces construxerant, trajicit. Julius Cardinalis Mediolanum cum reliquis Ducibus ea nocte ingressus *vix aliud biduum curare potuit, quam milites coercere, ne a diripiendis privatorum domibus temperarent, qua in re plurimum profuit Hieronymi Moroni auctoritas, quam non modo jam pridem inter cives ob eximiam doctrinam, & rerum usum; sed apud externos etiam Principes & in exercitu nactus erat, neque immerito: haud facile enim dictu esset, quantum ejus adhortationes, consilia, ingenium, animique alacritas his, quorum partes sequutus est, saepe attulerint incrementum.* Quibus rebus adductus Franciscus Sfortia illum voluit Imperii administrationem suscipere. Redacta in potestatem Mediolanensi civitate, nihil Cardinali Medici & ceteris Ducibus fuit antiquius, quam omni studio eniti, *ut Helvetii conciliarentur, & idcirco Ennius Episcopus Verulanus cum mandatis & non parva pecuniarum summa ad illos Pontificis nomine mittitur, quod etiam Mediolanensium Oratores paulo post pro pace tractanda profecti sunt.* Sed cum Mediolanenses in utriusque ditionis finibus substitissent, propterea quod sine fide publica, eorumque diplomate ulterius accedere nollent, Verulanus, postquam Bitionem pervenit, *ab Helvetiis statim in carcerem conjectus est.* Atque ex hoc satis perspectum est, quae in superiore bello pro Leone Pontifice egerunt, ea magis privata quorundam gratia, quam publico ac communi consensu facta fuisse. Quod etsi Morono, & ceteris, qui Gallorum expulsionem optabant, molestum fuit, tamen eodem penes tempore fortuna, quae nec in prosperis, nec in adversis eodem diutius perstat gradu, molestiora etiam addidit. Nam Lautrechus, cujus exercitum brevi dissolutum iri existimabant, quia quod se reciperet, non haberet, trajecto Abdum confestim *Remonam, quam jam a se defecisse audierat, gressum direxit, sperans arcis praesidio facili sibi fore civitatis receptionem, & propterea Leicum fratrem eo praemisit, cui tametsi cum trecentis ferme armatis ingressum per vim in urbem tentanti, ciues armis obstitissent, dum Nicolai Varoli, & aliorum exulum paulo ante urbem ingressorum suasionibus,*

Q

Gal

Gallum, qui nemine ipsam expellente, ultrò urbem reliquerat, amplius haud recipiendum esse censent, nihilominus certiorum postmodum redditu Lautrechum cum incolumi exercitu jam propius urbem admovisse, quem Mediolani ad internecionem fuisse cælum antea relatam fuerat, saniore consilio sese Gallo dediderunt, neque quicquam fuit imperatum gravius, quam ut, donec à Rege pecunia mitteretur, exercitum alerent. Interea Lautrechus, ut firmiore præsidio civitatem tueretur, si vis hostilis ingruisset, ad Federicum Bozulum, qui Parmæ cum valida peditum manu præerat, scripsit, ut Cremonam quamprimum se conferret, quod quidem postea malè cessit. Nam vix Bozulus Parma recesserat, cum alix à Lautrecho supervenerunt literæ, quibus illi, ne inde discederet, imperabat, vel, si jam discessisset, eò rediret quamprimum. Jam enim tabellarii adveniant, scriptumque Roma erat Leonem Pontificem, postquam Mediolanum à suis captum esse intellexisset, magnam animo lætitiā concepisset, & paulo post in tertianam febrem incidisse, ex qua superaddita pituita & destillatione intra quartum diem non sine veneni suspicionem naturæ concesserat. Quare sperans Lautrechus hostilem exercitum diutius pecunia, mortuo Pontifice, qui in superiore bello sumptus fecerat immensos, non posse sustentari, Parmam à suis tanquam frontem adversus hostes teneri cupiebat. Sed jam Robertus Sanseverinus, qui Leonis Pontif. ex sorore neptem in matrimonium duxerat, cum aliquot militibus ingressus erat urbem, & propterea Bozulus ademptam sentiens sibi intro redeundi potestatem, Cremonam ire perrexit. Interea Lautrechus ut rei, quæ malè successerat, rationem Regi redderet, utque recuperandæ totius Mediolanensis ditionis, si exercitus novo peditatu, & stipendio instauraretur, facultatem ostenderet, Lescunum fratrem in Galliam mittere properavit, antequam Galeacius Vicecomes, qui per Helvetiorum loca, post amissum Mediolanum, ad Regem proficiscebatur, aut alius quispiam accepti damni culpam in ipsum transferret. Per eos etiam dies *Ferdinandus Davalus cum Hispanis pedibus, & Germanis Comum oppugnat*, & cum aliquandiu tormentis mentia quassasset, *Gallus* quicquam auxilii in præsentia haud sperans, *modò sibi abire liceret, & à direptione fortunarum civium abstinere*, urbem Davalo tradere paciscitur. Cæterum, dum paratur discessus, Hispani repentino impetu urbem ingrediuntur, & non minus *Comensem, quam Gallorum bona diripiunt*. Recuperato Como, Mediceque, & Sedunenfi Cardinalibus audita Pontificis morte, Romam profectis, cum *Casarianis Ducibus, ac Morono magnum onus incumbere videretur, quod pecunia ad sustentandum exercitum postmodum defutura esset, ut aliqua oneris parte levarentur*, Helvetios primum menstruo dato stipendio, jam sese Gallo deinceps auxilio futuros palam iactantes, dimittunt. *Mox una cum Chrysonibus dimittunt Italicum etiam peditatum*. Cataphractos quoque equites, qui sub Leone antea militabant, una cum Mantuano Principe Placentiam in hyberna ire jubent; sed quia pecunia deerat, plerique in diversa loca abire. Hispani autem & Germani pedites, atque equites Casariani, dilata in proximum Veris tempus Cremonensi expeditione, intra oppida juxta Abduam sese contulerunt, tum ut oppidanorum sumptu alerentur, quoad pararetur stipendium, tum ut adversus Gallos, qui Cremonæ hyemabant, propugnaculo Mediolanensibus essent. Interea *Moronus*, qui jam Galeacium Vicecomitem ad Helvetios rediisse intellexerat, palam ferentem, expeditio-

nem Italicam à Rege, incunte Vere, instauratum iri, pecuniam, quam maximam potest, privatim contrahit. Cæterum agere quidem id fiebat, quod suæ factionis hominibus, quorum numerus haud erat exiguus, vim asferre minus conveniens videbatur, & plurimi ex adversa ad Gallos transiverant. Illud etiam difficultatem agebat, quod Hadrianus VI. Pont. Max. qui nuper Romæ electus erat, quamvis Cæsari favere existimaretur, quippe qui ejus in Hispania vices gereret, tamen ob absentiam minus ab ipso auxilii in Italia erat sperandum; & quod adhuc arces & pleraque loca Mediolanensis Imperii munitiora hostium præsidio tenebantur. Cremona cum tota ejus ditione, Mediolani, Novariæ, Trivulzique arces, Domussula, Arona, & totus Verbanus lacus, ultra Padum etiam hostibus parebat Alexandria, quæ magnæ ipsi Morono curæ erat. Sed quoniam ex militibus Casarianis stipendiis defectu, neminem hybernis movere posset, tumultuarios è ditione Mediolanensi quamplurimos collegit, quos ipse Sfortiani nominis studiosos esse agnoscebat, cumque cibaria militibus ab oppidanis præberi jussisset, Alexandriam, quæ majore civium Guelphorum præsidio, quam armis Gallicis tenebatur, obsidere præcepit. Atque ita res cessit, ut Sfortiani, dum forte, qui civitatem custodiebant, ad tumultuariam pugnam exivissent, una cum hoste pariter ingrederentur urbem, eaque præter spem potirentur. Galli cum iis, qui ipsorum partes inibi sequebantur (quoniam urbs erat latissima) facile per aliam portam ante, quam hostes totam civitatem occuparent, fuga salutem quæsierunt. Quæ quidem iactura Gallo plus, quam mediocris fuit, tum ob Genuensium sublata commercia, tum quod eo præsidio facile totam transpadanam Regionem in fide continuisset, præsertim jam Renato Sabaudiano Regis avunculo, ac Regiæ aulæ Præfecto (quem Magnum Magistrum Galli nuncupant) in Helvetiis delatum peditum decem & octo millium faciente, qui ad descendendum in agrum Mediolanensem hoc solum expectabant, ut in montium nivibus, quæ in miram eahyeme altitudinem accreverant, Gallorum jussu & pecunia calles perficerentur, quos instaurare ter oportuit, nova semper nive superveniente. Ad eò contra Galli potentiam Dii pugnare videbantur, præsertim cum interea pecunia Morono subministraretur, quæ sex Germanorum peditum millia in Italiam adducerentur, & totidem peditu ex agro Mediolanensi collectorum stipendium civitas contulerat, tantum denique erat in Gallos, quod plerisque variis artibus Moronus injecterat odium, ut per singulas urbis Classis vexilla fierent, centurionesque, & Duces eligerentur, quos, ubi opus fuisset, omnes qui per ætatem arma ferre possent sequerentur, justumque militum assumerent speciem. Ad quod etiam sacris concionibus Andrea Augustiniani Ferraria oriundi quotidie concitabantur, cujus Eloquentia, & dicendi ardor mirificus eò tantum spectabat, ut Mediolanensis Gallo redderet insensissimos, incertum quapotissimum id faceret causa. Nonnulli putant populi studio, quem in Gallum esse malè animatum sciebat, sperasse urbis summum Sacerdotium adipisci, gloriaque ductum fuisse, quod tantæ urbis incredibile quoddam in se studium agnosceret, utcunque sit, ejus oratione ingens plerisque suscipiendorum armorum ardor accrevit, quod si qui in communi periculo signiores sese præbuisent, ablatis pignoribus multabantur adeo, ut etiam plurimi Gallicæ factionis studiosi populi metu alacres sese contra Gallos exhiberent.

GALEACII CAPELLÆ
DE REBUS GESTIS PRO RESTITU-
TIONE FRANCISCI II. MEDIOLANENSII
DUCIS,

Liber II.

DUm hæc Mediolani geruntur, jam annus ab initio belli secundus agebatur, & Sabaudianus, ac Gallici Proceres, qui Regio nomine apud Helvetios agebant, cum peditibus delectis in Insubres festinabant, neque segniter Lautrechus equites & pedites suos Cremonæ instruebat, & Venetorum auxilia sollicitabat, ut adveniente Helvetiorum peditatu, ipse cum reliquo exercitu præstò esset, Germanos, quos Adurnus ad hostis adducebat, prævenire cupiens. Sed Gallum Iesellit opinio. Nam cum Chrysones per Volturenæ valem Germanos transire non permisissent, neque ob exiguum numerum Germani (quippe qui quatuor millia non excederent) sufficere viderentur ad iter per vim arripiendum, mutato consilio per Camunicam, superato montis cacumine, qui vallis eas determinat, in Bergomatum fines penetrarunt, & citato quam maxime itinere, adeo festinavere, ut ante in agrum, qui Abduæ glareæ vulgò dicitur, applicerint, quam Præfecto Bergomi hauerit, ita mandante Andrea Gritto Venetorum Legato (provisorem exercitus vocant) præsidium militum parare, quod venienti Germano in faucibus montium occurreret. Interea Prosper Columna sedulo Mediolani curabat, ut aggeres reficerentur. Imprimisque ei curæ erat magna hostiorum manu, quam celerius fieri posset, duplex vallum duplici fossa perficere spatio passuum circiter viginti inter utrumque comprehenso, quod opus ipse excogitaverat ad discludendum ab arce, præsidio Gallorum munita, advenientem hostem ita, ut collocati ibidem pedites & hostilem exercitum, & eos, qui ab arce erumperent, arcere possent, omnem etiam equitatum & peditatum intra fluvios Abduam & Ticinum reducit, duo tantum peditum millia Novariam mittit cum Philippo Torniello Novariensi juvene impigro, armorumque studioso. Hestorem etiam Vicecomitem Alexandriæ destinat cum mille & quingentis peditibus nullo stipendio, sed solo Sfortiani nominis amore collectis, quibus victum civitas subministrabat. Papiæ verò Antonium Levam primæ aciei cataphractorum Cesariorum Ductorem, Virum rei militaris scientissimum, præficit, eique, præter mille Italos pedites, addit duo millia Germanorum, qui Placentiæ cum Mantuano Principe antea hyemaverant, dum urgeret timor, ne Galli Cremonæ hybernantes, urbem præsidio nudatam, Pontifici eriperent, quod jam amplius Lautrecho in trans Abduanæ oram & Mediolanum versus proficiscente non erat formidandum. Reliquum autem exercitus, qui duodecim millia peditum ferme erant, equites cataphracti septingenti, totidemque velites Prosper Mediolanum introire jubet. His itaque paratis, cum Adurni sedulitatem paulo ante in ducendis Germanis peditibus perspexisset, ipsum etiam ad Franciscum Sfortiam, qui Tridenti adhuc erat, sexque Germanorum peditum millia armabat, remisit, ut eos iter maturare per Veronensem & Mantuanum agrum

Tom. II.

curaret, ubi à Venetis sperabat minimè resisti posse; quippe qui jam cum Lautrecho exercitum suum in agro Mediolanensi conjunxerant, & una profecti cum Helvetico peditatu urbi appropinquaverant, ac tertio die quo castra ibidem collocata sunt, Lautrechus, cui per Regem, abrogato Magni Magistri imperio, totius gubernandi exercitus cura fuerat, rursus injuncta, omnem peditatum, equitatumque in armis esse jubet, tanquam urbem esse oppugnaturum. Sed ubi renunciatum est, præter milites, omnem intus populum Mediolanensem tanta animi alacritate ad arma concurrisse, ut vix senes puerique ac mulieres domi resederint, difficultatem resimens suos in castris continuit. Anxius autem eo die plurimum fuit ob mortem M. Antonii Columnæ, qui cum Camillo Trivultio Johan. Jacobi filio, dum extra tabernaculum ambo deambularent, ferrea pila ab hostium vallo tormento excussa, disiecta domus ibi propinquare interfectus fuerat, magno totius exercitus incommodo. In ejus enim Prudentia & Fortitudine jampridem Rex plurimum fiduciæ posuerat. Cæterum Lautrechus sperabat rei pecuniaria inopia milites urbi inclusos seditionem facturos, quippe quibus tenuiter pecuniæ per Johannem Emanuelem & vectigalibus Regni Neapolitani subministrabantur, ita, ut quicquid toto hoc in bello contuleris, non sufficeret ad trimestre peditum Hispanorum stipendium, quod à morte Leonis Pont. ad initium hujus secundæ belli transactum est. Reliquum verò è tributis Mediolanensium conferebatur, quod cum in superiore bello eadem ipse inopia pressus difficillimum cognovisset, fieri posse non putabat, ut post illata civibus tot damna, tantus exercitus unius civitatis opibus sustineretur. Sed vix credibile est quantum Moroni sedulitas, & in sumptibus parsimonia profecerit, ac paucorum odio quantum exegerit pecuniarum. Nam & qui ultro conferebant, & qui ablati pignoribus cogebantur, animadvertentes pro communi periculo id fieri, haud magnopere indignabantur. Sed spe victoria & restitutionis facili exactiorem tolerabant, adventante præsertim Francisco Sfortia ipsorum Duce: de ejus Virtutibus ab iis, qui Tridento venerant, multa referebantur. Jam enim occupata Croizæ arce, transitum per Veronensem agrum arripuerat, nemine repugnante, & cum sex millibus Germanorum peditum per Mantuanum agrum profectus apud Casale majus Padum navibus collectis trajiciebat. Inde quum Placentiam accessisset, juncto sibi Mantuano Principe, ac trecentis equitibus Ecclesiæ stipendio militatibus, per transpadana loca iter faciens Papiam ingressus est. Quod Lautrechus ægre ferens, triduo antequam adventaret, moto exercitu ad Cassinum quinque passuum millibus ab urbe situm, in via Papiensi se collocat, ea ratione, ut Prosperi exercitum à copiis Germanorum per Sfortiam Ducem adductis discluderet, ibique castris communitis, ne tempus incassum tereret, audiens Lescunum fratrem è Gallia Ge-

Q 2

nuam

nuam venisse; & collecto peditatu per transpadanam Regionem iter facientem ad se venire, Federicum Bozulium cum quadringentis equitibus, & peditū septem millibus partim ex Helvetiis, partim Italici generis trans Ticinum mittit, qui cum Viglevenum haud magno negotio receperunt, *Novariam* inde profecti sunt, quam cum aliter redigere in potestatem non possent, *admotis tormentis prostrata murorum parte civitatem dato signo invadunt, cumque bis magno animorum ardore qui intus erant, hostes dejecissent non sine magna suorum cade, tandem tercio depulsi moribus Sfortiani viam hostibus dedere*, ut in urbem irrumperent, ipseque Torniellus civitatis Præfectus cum duobus peditum Ducibus Patriciis Mediolanensibus captus fuit, urbsque direpta, ac cives & milites in Gallorum potestatem pervenerunt. Quæ res Mediolanensium animos vehementer fregit, neque in ore populi multa adversus Franciscum Sfortiam & Prosperum defuit increpatio, quod auxilio destitutum Torniellum cum tot peditibus, & validam urbem hosti objecissent. Sed Prosper nihili vulgi verba faciens, illud ante omnia curabat, ut militibus, qui secum erant, & iis, qui cum Sfortia Papiam nuper venerant, in unum coactis adversus Gallum exercitum educere valerent, cui occurrere, & prælio (si fors tulisset) debellare non abnucebat. Indeque occasionem nactus, dum pars hostium trans Ticinum abesset, Sfortiam, ut quamprimum ad urbem veniat, hortatur, ipseque nocte intempesta Mediolano egressus adventantem cum Germanorum copiis ad sextum lapidem excipit. Atque ita *Mediolanensium Dux, summo cum totius populi plausu, ac favore urbem ingreditur*. Vix autem Mediolanum applicuerat, cum Federicus Bozulius cum Lescuno, expugnata Novaria, ad Lautrechum reversus est, cumque relatum esset Papiæ parum præsidii cum Mantuano relictum fuisse, qui multum rogatus Mediolanum venire noluerat, ne Placentia & ab Ecclesiæ dirione longius abesset, Lautrechus ob auctas hostium copias spe Mediolani amplius recipiendi frustratus Papiam tentare decrevit. Quamobrem Prosper cæterique Cæsareanorum Duces simul ac de hostium discessu nuncius ad ipsos pervenit, de Papiæ solliciti, centum & mille pedites ex Corsica jamdiu militiæ assuetos, nonnullis adjunctis Hispanis deligunt, & quamprimum Papiam jubent contendere, qui non solum tanta celeritate iter arripuere, ut Lautrechum cum exercitu proficiscentem anteverterint; sed etiam per media hostium castra transeuntes multis eorum caesis, pugnando sibi viam fecere: atque urbem opportunè ingressi Mantuani animum ad eam crexere ad defensionem, ut jam neque Helvetios tanquam oppugnationi minus aptos, neque hostilium timeret tormentorum vim, quibus licet Lautrechus triginta ferè murorum cubita humi stravisset, tamen haud segniter ab obsessis diruta moenia vallo, aggeribusque muniebantur. Atque ad eam Divi Cæsarianis videbantur favere, ut propter juges pluvias eo tempore demissas, neque naves rebus ad victum necessariis onustæ, præ nimio aquarum impetu Ticino vehi potuerint, & oppidani, qui lucri causa comitum ad exercitum adducere consueverant, ob impeditas aquas, & luto vias, annonam in castra non comportaverint, ita, ut exercitus Gallicus summam rerum ad victum necessariarum caritatem pati cogeretur. Et vel hac ratione, vel quod præter spem Gallus præsidium hostium urbem fuisse ingressum sciebat, urbem corona aggredi non est ausus. Quin audiens Prosperum

Mediolano cum copiis suis egressum eadem pluviarum causa Binaschi confedissee, jam deficiente stipendio, per Magnum Magistrum è Gallia allato, Papiam abscedere necessarium ducit, antequam hostis propinquior fieret, qui, ut primum per coeli serenitatem licuit, motis castris ad Cœnobium Carthusiense in septo, quod ad domesticas venationes prisca Mediolanensium Duces passuum viginti millium ambitu muro claudere (Barcum appellavit) se collocat cum Gallo dimicaturus, si in castris muniendis Lautrechus pugnae occasionem non detrectasset. Sed cum per levis armaturæ equites hinc inde aliquandiu pugnatum fuisset, Lautrechus ad vicum Landrianum inter fines Laudensis & Papiensis agri cum exercitu tendit, indeque Moguntiam petiit. Quæ profectio etsi fugæ similitudinem non haberet, tamen Prospero, ac cæteris Ducibus verisimile videbatur, quod quotidie variis rumoribus, & nunciis significatum erat, Helvetios diuturnam militiam ferre nolle, præsertim cum stipendium paulò post defuturum intelligerent, & propterea Gallum in ea loca hac solum ratione venisse, ut commodius per velites pecunias nuper è Gallia Aronam usque ad se delatas reciperet, itaque Helvetios in officio contineret. Verum per Anchisen Vicecomitem, qui cum quingentis peditibus, aliquotque levis armaturæ equitibus à Morono missus juxta Bustum oppidum, haud procul Arona confederat, timor non mediocris iis fuerat incussus, qui deferendæ pecuniæ curam fulceperant ita, ut inde abscedere per aliquot dies minimè audent. Quo effectum est, ut Helvetii, qui jamdudum inviti militabant, postquam Moguntiam venerent, efflagitarent sese domum dimitti, vel fieri pugnandi potestatem. Et quamvis durum utrumque Lautrecho videretur, quippe qui pugnandi ancipitem fortunam semper timuerit, tamen cum dimissis Helvetiis, dissolvere exercitum necesse sibi fore perspiceret, collaudata eorum promptitudine ac fide, cohortatisque ad pugnam cæteris militibus, in posterum diem jussit omnes adesse, ut adversus hostem proficiscerentur, & manum audacter conferrent, ad quos in hunc ferè modum verba fecit. *Quod toto hoc in bello fortissimi milites semper exoptavi, ut virtutis vestre periculum facere aliquando daretur, id hodie vobis ita exposcentibus, contigisse gratulor. Magnam enim victoriæ speciem plerumque pollicetur militum alacritas, quam in vobis præcipuam cognoscere mihi videor, cum pugnandi cum hoste potestatem tantopere poposceritis. Quod ut temere faciendum nunquam putavi, ita vestros animos tanquam ferri aciem retundere minimè æquum duxi, præsertim cum adversus eundem hostem decertandum sit, quem in urbe Mediolanensi per bimestre obsessum adeo tenuistis, ut vix sui videndi copiam facere unquam ausus fuerit, nec mirum. Quid enim Equitatus ex Hispania, Regnoque Neapolitano ubique semper contemptissimus, comparari vobis debet, qui omni tempore apud omnes Nationes summam in bello laudem reulistis? Quid tria millia Hispanorum peditum adversus vos fortitudine, & numero longè superiores prestare poterunt? neque etiam timorem vobis incutere debent Germani (etsi bellicosa ea gens semper habita sit) cum ii, qui in exercitu hostili sunt, non è vera illa Germania trahant originem, sed in Tridentinis salibus sint collecti, & alias nunquam militiam exercuerint. Reliquum verò peditatus ex agro & populo Mediolanensi, cui tot annos imperavimus, delectus fuit potius ad speciem exercitus quam ad pugnam. Jam verò*

quid Prosperum Columnam eorum Ducem recenseam? hominem senio confectum, & qui in praelio nihil magis quam de fuga cogitaturus sit, ut manus vestras effugiat non immemor superioribus annis se Regis nostri, dum contra eum arma ferret, multos menses captivum fuisse. Quid Ferdinandum Davalum peditatus Ducem aequè timidum, parumque honoris sui studiosum? quippe qui paulo ante iustissimis ex causis, ob violatam scilicet in deditione Comensis fidem, ad singulare certamen à Johanne Cabanneo provocatus non modo congrédi, sed ne respondere quidem fuit ausus. Quocirca Deo Opt. Max. iuvante, arma mecum milites capeffisse, fortitudineque vestra non solum Mediolanense imperium, verum etiam totam Italiam ex hostium manibus hoc uno praelio vindicasse, ita maximum Regi ducis, vobis perpetuum nomen, & Virtutis vestrae fructus referetis. Huiusmodi oratione, cum hostium vires parvi penderet, suorumque excolletet Virtutem, & magnis victoriæ propositis præmiis militum animos satis excitatos exultinaret, sub solis ortum, curatis tamen prius corporibus, Moguntia egreditur, rectaque iter arripit versus Picocham, qui locus tribus passuum millibus Mediolano distat, ubi domus est valde opportuna, circumque viridaria haud exigua sunt profundis fossis vallata, juxta etiam prædia effossi fontes, indeque deducti rivi ad prata irriganda, intra quos Prosper exercitum communiverat, tutum, & opportunum locum ratus, tum ut majore commodo pugnaret, si fortè ad prælium provocaretur, tum etiam ut hostem ab urbe excluderet, quod quidem ante omnia, postquam civitate exierat, semper optavit, ne ipsum egressum aliquando Galli ad eam occupandam properantes prævenirent. Et fortè cum nunciatum est, adventare hostes, Moronus paulò ante in castra venerat, ad quem conversus bono animo esse iussit, se jam vicisse affirmans, si huiusmodi in loco pugna committeretur, simulque hortatur, ut Mediolanum quamprimum revertatur, & aliquot millia peditum Mediolanensium ad semittat, quod tantis animis effectum est non solum à populo; sed ab ipso etiam Duce Sfortia, ut universis passim pugnandi ardor incredibilis innatus videretur. Egressi itaque sunt ex urbe circiter sex peditum millia, & quadringenti equites cum ipso Duce, reliquis juxta aggeres ad urbis custodiam dispositis, & quamprimum ad Picocham ventum est, jam multæ Helvetiorum phalanges, cum bellicis tormentis, adversus frontem Casariam exercitus contendeabant, quam Germani pedites, sub Georgio Frondelpergo Duce imperterriti tutabantur, à latere multi ex Helvetiis ab Hispanis sclopis interficiebantur, nec præ fossarum altitudine poterant Helvetii (qui mos est eorum in praelio) adversus hostilia tormenta progredi, à sinistra vero parte Lelcunus cum trecentis equitibus ex robore exercitus delectis, peditumque acie per viam Mediolanensem festinabat ad pontem, per quem in castra hostium erat aditus; sed Ducem Franciscum & Mediolanenses nactus, postquam paululum pugnasset, coactus est pedem referte, à dextra autem, alia equitum ala mutata cruce alba, qua Galli signantur, in rubram nitescitur Lautrechus unà cum Casarianis castra ingredi; sed fallacia in tempore cognita, iussit Prosper suos omnes herba, aut spicarum, quibus agri tum referti erant, manipulos capiti imponere, ut ab hostibus dignoscerentur, itaque evitato dolo, victoria penes Casarinos, & Mediolanenses fuit. Cecidere in eo praelio Helvetiorum tria millia cum decem, & septem eorum Ducibus. In Casaris autem exer-

citu pauci desiderati sunt: unusque tantum è Ducibus Johannes Cardonensis Colossani oppidi in Sicilia Comes sagitta faciem transfixus occubuit, dum in medio ardore pugnae Cassidem elevat, ut quid agendum foret, absque impedimento cerneret. In hunc modum Galli potius pugna abscedere coacti, quam fracti, tormenta reduxerunt: impedimenta quoque si qua secum attulerant, Moguntiam reportarunt, ubi cum solam noctem Lautrechus quievisset, sub solis ortum ad oppidum Tritium, quod in ripa Abduæ positum est, proficiscitur, confecto quoque ponte Helvetios, qui sese dimitti flagitabant, per Bergomatum agrum in patriam regire permittit. Cum Helvetiis Renatus quoque Sabaudianus, Galcacius Sanseverinus, & pluri Galli Procures abscesserunt. Quamobrem Lautrechus magnis æstuans curis, Laudem Pompejam munire decrevit, ut ejus urbis præsidio Cremonam, & transabduanam oram facilius tutari posset, antequam hostis novo pugnae successu alacrior factus præveniret. Interea maxima Prospero objecta erat difficultas, nam Germani pro victoria menstruum stipendium sibi dono dari flagitabant, & non solum ipsi Adurnoque, qui eos è Germania adduxerat, haud ausculabant, cum objicerent, pecuniam non deberi, quod in pugna quamvis extitissent superiores, tamen hostem non debellassent, qui se incolumem receperat, reduxeratque tormenta, ac impedimenta servaverat, quinimò reliquos etiam milites, ut seditionem facerent, impellabant adeo, ut oppugnatoria tormenta abducerent, hostilia insuper minuiti, nisi stipendium erogaretur, manus propterea in ipsum Prosperum violentas injicerent. Quod Franciscus Dux Mediolani sentiens, ne parta victoria è manibus per seditionem elabretur, cum Germanis re composita, menstruum stipendium militibus intra trigelimum diem dono dare pollicetur, atque ita promissa, non sine magna difficultate postea exolvit, quippe qui trimeltri bello, & diutina exercitus sustentatione, nullis adhuc ferè exactis vectigalibus, nesciret, unde sexaginta & amplius aureorum millia assumeret, ut promissam pecuniam imminutis elargiretur. Certiores itaque milites effugitati muneris ad oppugnandam Laudem civitatem profecti sunt, quò jam Lautrechus sex equitum turmas præmiserat, peditum præsidium paulò post transmissurus. Sed cum opinione celerius Hispani muris appropinquassent, externus miles in urbem paulò ante ingressus, nondum stationibus dispositus, quas unusquisque præsidio adversus hostes tueretur, invasione adeo repentina territus, facilem ascensum Hispanis per aggeres murosque reliquit, & fuga trans Abduam, prout quisque potuit, sibi salutem quaesivit, nonnulli tamen è Gallis caesi, multi etiam capti, & impedimenta omnia amissa, ac urbs penitus fuit direpta, civesque ferè omnes pecunia sese redimere coacti sunt. Et quanquam hæc victoria maximam opportunitatem conficiendi totius belli attulerit; tamen non tam Francisco Sfortia jucunda fuit, quam molesta depopulatio civitatis. Quare unà cum Morono, per quem omnia ferè negotia tractabat, eò se contulit, ac postquam de recuperanda Cremona, & reliqua Mediolanensi ditione cum Prospero & cæteris Ducibus egit, Mediolanum revertitur ad res urbanas componendas, & Magistratus, qui jus populis dicerent, creandos, quod adhuc ob bellorum strepitum minime factum fuerat. Interea Prosper dimisso ad recipiendum Pisleonum cum militum parte Davalo, ipse cum reliquis copiis Cremonam

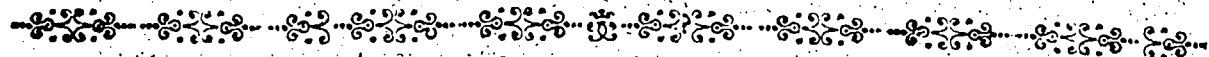
monam pergit, Galli autem, qui Præsidio Pisleoni stabant, unaque oppidani Gallicæ factionis studiosi rebus suis diffidentes, pacta incolumitate, deditionem fecerunt. Inde ad Cremonæ mœnia admoto exercitu, cum jam antea Lautrechus in Brixensem agrum se recepisset, & aliquandiu ibi moratus, tandem per Helvetiorum fines familia sua tantum comitatus in Galliam decrevisset reverti, *Lescunus* ejus frater, cui totius exercitus provinciam commiserat, cum Prospero ad has condiciones devenit, se Cremonæ cum exercitu Regio quadraginta dies, datis tamen obsidibus, permansurum, & nisi interea & Gallia tantum præsidii mitteretur, quod Padum fluvium per vim transiret, aut unam saltem civitatem ditionis Mediolanensis præsidio militum firmam expugnaret, se Cremonam Prospero, vel cui ipse velle, reddaturum, modo cum militibus suis, ac cum tormentis vexillisque in speciem exercitus explicatis, ac cum impedimentis omnibus, in Galliam redeundi potestas fieret, interim utrinque lesum iri nominem. Additum insuper est ut captivi ultro citroque redderentur, & oppida omnia & loca, quæ à Gallis adhuc tenerentur, post exactum hujusmodi tempus deditionem facerent, Mediolanensem tamen, Cremonensem, & Novariensem arcibus exceptis, quas Regi liceret, quoad posset, tutari. Quæ postquam pacta addito jurejurando fuerunt, Prospero uno tantum è suis Cremonæ dimisso, qui Gallorum promissa, observari curaret, ipse cum exercitu Genuam contendit. Secum autem venire voluerat Antonium & Hieronymum Adurnos fratres, ad quos rerum Genuensium procuratio attinebat, ut per eos commeatus, plaustra, boves operarii, ac alia ad bellum necessaria exercitui suppeditarentur. Genuæ per id tempus imperium administrabat Octavianus Fulgosus, Virum Prudentia & rerum usu insignis, tum morum probitate Genuensibus admodum charus: qui etsi corpore esset imbecillo, longaque ægrotatione affectus ita, ut malè bellumina posset obire; tamen & Galliarum Regis amicitia, qua potissimum nitebatur, fretus, & per Federicum fratrem Salerni Antistitem, hominem impigrum omnia belli ministeria præparat. Peditum Italorum duo millia ad urbis defensionem disponit, amicos & nominis Fulgosi studiosos, qui plurimi in Lyguria erant, in armis esse jubet. Regem etiam admonet, Cæsarianos jam Gallico bello in Insubribus confecto, Genuam properare, & propterea valido præsidio ad tutandas Genuæ res opus esse, quod nisi citò mittatur, frustra proculdubio sera postmodum fore auxilia, præsertim, quoniam propter Adurnorum adventum non minus intra urbem, quàm foris sibi timendum esset. At Rex, qui Italiæ res summopere cordi haberet, jam post cladem apud Picocham acceptam peditum quatuordecim millia ex Aquitania & Provincia Narbonensi cum quingentis equitibus cataphractis milleque sagittariis equestribus delegerat, mandaveratque, ut Duce Roberto Scoto in Italiam properarent, & rebus suis afferrent auxilium. Sed quia suos in tempore ad opem Genuensibus ferendam venire posse non sperabat, idcirco Petrum Navariensem Ducem rei militaris peritissimum, qui paulo antè in Galliam ex Italia redierat, cum duabus trimenibus Genuam confestim misit, & fortè civitatem eo tempore ingressus est, quo Ferdinandus Davalus cum Hispanico atque Italico peditatu ab ea parte, qua olim stabat Phari turris, castra mœnibus admovebat,

& jam tubicinem præmiserat cum literis ad Præfectos urbis condiciones afferentem, ut intra unius diei spatium præsidium omne Gallicum dimitterent, Antonius vero Adurno, quem Caesar Genuæ Ducem esse voluerat, parerent, classem omnem, quoties è re Caesaris esset, paratam haberent, si hac facerent, de cætero eos suis legibus uti permitturum. Quod si mandata negligerent, omnia hostilia, si in bello succubissent, illis esse subeunda, quare plurimi in urbe, quæ novarum rerum cupida semper existit, nisi novum militum præsidium vetasset, mandata accipienda suadebant; sed præ timore libera haud erat civitas. Et propterea Benedictus Vivaldus, qui plusquam par erat, Fulgosis oblequebatur, civium Genuensium nomine ad Davalum, qui expugnandæ urbis assumpserat provinciam, mittitur, & dum sub spe res componendi moram in castris trahit, pedites, qui turrim quandam prope portam eo die pluribus tormentorum ictibus prostraverant, dum incautus, qui juxta mœnia stationes agebant, urbem custodiunt, incito Davalo, & cum Vivaldo ad rem componendam intento, turrim facto impetu occupant, aditum sibi ea parte facientes, quæ murus aliquot in locis ruinam dederat. Fit undique in exercitu concursus, & clamor ingens, elevantur à cohortibus signa: peditesque, quæ primi irruperant, circumquaque invadunt. Ipse autem Davalus dimisso concilio, versatur inter primos, & muri parte occupata, ingressus, suos, qui temere progredi videbantur, subsistere imperat. Admonet præterea de victoria Prosperum, qui cum Germanis, & equitatu ferè omni in alia parte constiterat, quæ Belania dicitur, ut cum reliquo exercitu in urbem jam captam introcat. Mox suis in unum collectis, præcipit in ordinibus servatis, procedant. Fit fuga undique ab eis, qui urbi tutande præerant, nec ullus jam audet vel seipsum defendere, ipse Archiepiscopus Salernitanus cum Centurione, qui prætorium custodiebat, magno militum & civium numero stipatus naves conscendit, & ad litus occiduum, Massiliamque iter dirigit. Octavianus Fulgosus ejus frater, quod in lecto ægrotaret, postquam Prætorii portas claudi jussisset, mittit è suis unum, qui è fenestra nunciet hosti, se in Ferdinandi Davali potestatem venturum. Captus est etiam Petrus Navariensis, alique cum eo multi. Urbs omnis direpta, & quia tantum prædæ inibi fuit, quantum vix hostis amplius optare potuisset, Prospero edicto mandavit, ne quis è civibus captivus a quoquam fieret. Postero etiam die ut populationibus tandem modus imponeretur, civitate exercitum omnem eduxit, dolens eam urbem direptam, è qua propter immensas opes Cæsareum exercitum multos menses pecunia sustentare potuisset. Atque ita capta Genua, audiens Prosper Gallum cum novo delectu Alpes transire, versus Hastam civitatem cum copiis iter arripit illi occursurus, si res Insubrum, & pacta Cremonensia turbare conaretur. Sed postquam ad vicum in agro Hastensi, qui Villa nova dicitur, Gallus applicuit, cognita Genuæ jactura, tantisper substitit, quoad Regis jussu, cujus mentem trans Alpes miserat exploratum, in Galliam cum novo exercitu reversus est. Igitur Lescunus, qui Cremonæ erat, spe omni auxilii sublata postquam quadraginta dies secundum conventionem præterierat, cum mandatu nuncium ad Prosperum misit, qui & captivos, & arces reddi juberet. Ipse autem cum Gallicis reliquiis, & cum tormentis bellicis excedere in Galliam proficiscitur fide, Ducibusque itinere.

hineris à Prospero acceptis: in cuius laudem tam multa Galli prædicabant, ut non Regii exercitus everforem; sed potius servatorem in Galliam Cisalpinam venisse faterentur, quippe qui neminem unquam, præterquam in acie, occidi passus fuerit, quiq; etiam devictis hostibus tantas commoditates concesserit, quantas alius vel amicis fortasse denegasset. *Recuperata è Gallorum manibus totius ferè ditionis Mediolanensis civitatibus, & arcibus paucis, quæ adhuc in hostium potestate erant, obsidione cinctis, major quàm crederetur, restabat pecunia difficultas ad continendum exercitum. Verum ut impensa pars tolleretur, dimittuntur aliquot Germanorum milia.* Atq; interea Carolus Lanioius apud Neapolim Regiæ potestatis, & Johannes Emanuel Cæsaris Legatus conventu inter se Romæ habito freti Cæsaris auctoritate, cuius nomen, jam fugato Gallo, pleriq; in Italia verebantur, summam aureorum centum quadraginta millium à Florentina Republ. Mediolanensium Duce, Senensibus, Genuensibus, & Lucensibus, prout eorum quisq; magis onus laturus videbatur, exigere statuunt pro totius equitatus & peditatus Hispani aliquot mensium stipendio, quos in Insubribus permanere necessarium existimabant, non quòd sufficerent ad Regis vires Italia arcendas, si expeditionem rursus Italicam tentaret (quod plerique facturum rebantur) sed quia Germani facilius evocari, ac Itali, quoties esset opus, deligi possent. Illud etiam gravius urgebat, quòd neq; Cæsar à Flandria, aut ab Hispania bellum Gallo movere poterat pecuniæ inopia, & rebus omnibus imparatis, neque

Anglicus Rex solus bello, quod in Northmannus & Picardos ea ætate inferebat, quicquam profuturus videbatur. Quare Cæsar monitus à Prospero, cuius consilia semper & Italiæ quietem, & Imperii Romani amplitudinem, ac rerum firmitatem respiciebant, *Venetias Hieronymum Adurnum mittit, vigilantia, usuq; ac singulari prudentia præditum, ut quoquo modo è dignitate Cæsaris melius fieri posset, res inter eos componerentur.* Quod etli diutius protractum est propter intempestivam ipsius Adurni mortem, nihilominus tandem per Marinum Caracolum, post nonum mensem, *factus inter eos ictum est his conditionibus; ut pro communi rerum Italicarum defensione cum peditum sex millibus, ac utriusq; armatura equitibus mille & ducentis alter alteri, cui opus foret, auxilio esse deberet.* Quod tanto Mediolanenses affectu gaudio, ut plerique disjunctis à Gallo Venetis, illum nunquam amplius cis Alpes descensurum crederent, neq; aliud jam cogitarent, quàm quomodo sese à Cæsarei exercitus onere eximere possent, qui consumptis jamdiu Itolorum Principum tributis, in unum Mediolanensium Ducem incumberebat, & facta paulò antè in agro Hastensi seditione Viglevenum usq; omnia hostiliter depopulatus fuerat ita, ut circiter centum aureorum millia Francisco Sfortiæ numerare opus fuerit pro seditione compescenda, præsertim ne in tanta spe res Venetæ componendi, omnia huiusmodi tumultu turbarentur, neque amplius pax sequeretur, sine qua res Mediolanensium nullo modo possent habere firmitatem.

GALEACII CAPELLÆ DE REBUS GESTIS PRO RESTITU TIONE FRANCISCI II. MEDIOLANENSIIUM DUCIS,

Liber III.

Nescuta altera ætate, post quàm Galli apud Picocham cladem acceperant, cum omnes ferè, qui in arce Mediolanensi obfessi erant, vario morborum genere defecissent, reliqui moræ tædio non expectato belli apparatus, quod magnis viribus denudò instaurabatur, arcem ipsam Sfortiæ dediderunt incolumem in patriam reditum cum armis, & impedimentis paciscentes. Quod quamvis Regi plurimum difficultatis afferebat; tamen cum nihil æquè cordi, ac rerum Italiæ amissarum recuperationem haberet, & à Cæsare, & ab Anglorum Rege, qui sese magnum bellum in Galliam moturos sapius jactaverant, omnia frigerent, quàm maximum potest Itolorum peditum, equitumq; levis armaturæ numerum stipendio conducit, tormenta bellica, tormentorum materiam omnem, jumentorum & vehiculorum ingentem apparatus instruit, ac imprimis tantam contrahit pecuniarum summam & vestigia mercatoribus Lugdunensibus oppignorando, & decimas Sacerdotibus, & tributa in unaquaq; Regni provincia passim indcendo, quantam nemo unquam antea in Gallia corraserat. Oraiores etiam mittit ad Helvetios, ut pedites suppeditarent, quos, cum primum in Taurinos descenderit,

sibi adjungat. Quod sentientes *Franciscus Mediolanensium Dux, & Prosper Columna eisi rebus Cæsaris, suisq; ex fœdere, ac pace Venetæ magnum prasidium paratum sperarent; tamen ad tanti belli defensionem aliud etiam fœdus magno labore, & studio Romæ componunt inter Pontificem Hadrianum VI. Cæsarem, Florentinam Remp. Mediolanensium Ducem, Genuenses, Senenses, & Lucenses, pactoq; invicem firman, ut trimeltrem pecuniam, quantam quisq; maximam posset, erogare pro sumptibus belli perferendis adversus eos, qui Italiæ quietem turbare conarentur, Prosperumq; Columnam deligunt, cuius ductu & imperio res bellica gubernaretur.* Qui variis rumoribus Gallorum motus audiens, jamq; de futuro bello certior in Germaniam mittit, qui peditum inde sex millia Mediolanum adducerent, plurimis etiam, quos in re militari strenuos antea cognoverat, munus injungit peditum in Italia deligendorum, & quamquam per adversam valetudinem jam aliquot menses resoluti stomacho, amissoq; ciborum appetitu, non solum corpore; sed animo quoque imbellici factus esset, tamen loca omnia Mediolanensis Imperii, quæ possent hostes irrumpere, lustrat, tandemque statuit ad ripam Ticini fluvii hostium impetum propellere.

firmataq; in hoc sententia nihil ulterius de urbe munienda cogitat, tanquam hostis fluminis transeundi potestatem nusquam esse habiturus. Quæ cum pararentur, *Franciscus Sfortia* per id tempus Moguntiaë agens, *haud mediocriter subit discrimen*. Inter ejus aulicos versabatur *Bonifacius Vicecomes*, qui *cum antea peditum cohortis Præfectura* ad arcis Mediolanensis obsidionem *privatus fuisset*, *Præture quoq; vallis*, quæ à *Sesire* amne nomen accepit, in *Novariensi agro tulisset repulsam*, quibus ex causis, ac etiam ob *Hectoris Vicecomitis cadem*, quam mandante *Morono* perpetrata fuisse, æmuli ejus asseriebant, *valde & illi & Duci succensebat*. Quapropter dum *Mediolanum redeuntem Principem cum cæteris aulicis sequeretur*, ut ad quadrivium antea *Melitinatum* applicuit, *eum à tergo pugione aggreditur*; sed quia ipse in equo sublimis sedebat, Princepsq; parva mula vehabatur, & ferientis impetum sentiens caput inclinavit, leve duntaxat, minimeq; profundum in sinistro ejus humero inferre potuit vulnus, & ideo Vicecomes statim in fugam se conjecit, nec ex iis qui fugientem sequuti sunt, quisquam eum potuit adsequi. Quare Princeps, qui majores timebat insidias, Moguntiam quamprimum redire optimum esse arbitratus est. *Allaio Mediolanum hujusmodi nuncio*, *Moronus* congregatus ubi bis *Primatibus Palavicinum Vicecomitem*, *Alexandrium Antistitem*, tanti facinoris suspectum, & quem dudum Duci intentum ob *Hectoris fratris cadem* pleriq; existimabant, *Prospero* mandante, cui eum confidere haud ignorabat, *evocari curat*, ne si vim ei adhibere voluisset, ob generis splendorem, & clientelas plurimas in urbe tumultus excitaretur. *Mox detentio per Prosperum Vicecomitem*, multis ejus affines & amici in carcerem trunduntur, *adhibitaq; per tormenta questione*, nonnulli fatentur *factam fuisse in domo ipsius Antistitis conjurationem*, neminemq; ad perpetrandum tantum facinus *Bonifacio* magis idoneum visum, statimq; interfecto Principe animum illis fuisse; *Moronom*, ejusq; amicos incuria obtruncare, *Prosperum*, quod exosum non haberent, comprehendere, a nonnullis civibus & mercatoribus quam maximam possent, pecunie summam extorquere, ad id peragendum nonnullus habuisse peditum cohortes in *Statidorum Ligurum* finibus (qui *Monsferratus* hodie est) *Vercellis*, & in *transadvano agro*. Sed quia *Bonifacius* triduo ante statutu diem facinus aggressus sit, ideo pedites & Duces imparatos fuisse, neq; conjuratos quivisse perficere, quod in animo habebant, Regi scilicet urbem, ditionemq; *Mediolanensem* tradere, ut ita gratiam apud eum nanciscerentur. Atq; id tamen si ab uno, & item ab altero assertum fuerit; tamen plurimi adhibitis etiam tormentis, constanter omnia negaverunt, ipseq; *Bonifacius* postea non semel coram multis professus est, se nemine conscio; sed proprio impulsu, id molitum fuisse, quia Principem novisset nulla sua culpa in semale animatum. Fama vulnerati Ducis increbescente, cum pleriq; ex iis, qui longius aberant, necem ex vulnere sequutam existimarent, *Galeacius Biragus Mediolanensis*, qui partes Gallicas sequebatur, nonnullos pedites in *Taurinis*, & *Monteferrato* collegit, quorum auxilio *Valentiam* oppidum juxta *Padum* occupat, arcem etiam per quosdam oppidanos in deditionem accipit. Quod sentiens *Antonius Leva*, qui *Prosperi* jussu *Hastam* usq; cum Hispano peditatu, & equitibus levis armaturæ ad continendos in fide popu-

larum proficiscitur, & cum spatium qui intus erant, non habuissent oppidi muniendi, intra biduum oppidum ipsum expugnat, *Biragumq;* captivum facit, antequam à Gallis ullum afferri potuerit auxilium. Nam etsi amico opem ferre properarent, nihilo minùs & longinquitas itineris, & *Caroli Borbonii Ducis* suspicio, iter agentem exercitum aliquot dies retardavit. Non enim Regi bene consultum videbatur, si (ut decreverat) ipse in Italiam descenderet, relinqueretq; in *Gallia Borbonium* jam irritatum *Consulatus officio*, ac *Borbonensi & Avernorum opulento Ducatu* potentissimum. Quapropter cum Rex ipse *Lugdunum* pergeret, illum visitaverat domi ægrotum se simulantem, nec in Italiam venire cogeretur. Mox cum præcepto Regio evocatus esset, lecticam vacuam, in qua jacere se ægrotum simulaverat, biduum antequam detegeretur dolus, deferri jussit, ipseq; clàm duobus tantum comitibus in *Sequanos* (quæ Regio *Caroli Cælaris* est) proficiscitur, ubi duodecim peditum millia ipsius jussu, quam occultius fieri poterat, jam conveniebant, quibus, cum primum Rex *Alpes* transisset, *Borbonius bellum in Galliam erat illaturus*. Nam jam antea per *Hadrianum Beurenium Cæsaris Oratorem*, simulato mercatoris habitu, ad se profectum, cum ipso Cæsare convenerat, ejus sororem *Heliodoram* in uxorem accipere, & de *Gallia* cum eo & Rege *Anglico* pactus fuerat, injurias ulcisci cupiens, quas à Rege sibi existimabatur inferri, dum aliquot oppida ex hereditate paterna, & *Borbonensem* etiam Ducatum in litem deducere cogitur. Quamobrem Rex dum *Lugdunum* flet, certior factus, Germanos pedites indies *Burgundiæ* finibus appropinquare, admonitusq; a nonnullis, qui literis quibuldam indignationem ipsius *Borbonii* paulò ante cognovisse asseriebant, sibi ab eo timendum esse, mutato consilio expeditioni in Italiam jam instructæ *Gulielmum Gonservium* maris Præfectum (quem barbarè *Ammiraldum* vocant) præficit, militumque cum quatuor millibus peditum, & quingentis equitibus *Sabaudianum Præfectum Aula*, ut *Borbonium* comprehenderet; sed cum *Borbonius* jam abiisset, *Sabaudianus* ditionem illius omnem redegit in Regis potestatem. Interea *Ammiraldus* cum triginta peditum, duobusque equitum millibus, totidemque sagittariis equestribus in Italiam descendit. Cumque *Hispani*, qui cum *Antonio Leva* erant, retrocederent, neminem Gallus habuit, qui ipsius conatibus obstitaret, donec ad *Ticinum* pervenit, ubi quatuor millia *Hispanorum* peditum, totidem adjunctis Germanis cum *Caesarianorum* equestri acie convenerant, ipseque *Prosper* quanquam corpore invalidus, tamen lectica ad citeriorem fluvii ripam se deferri jusserat. Sentiens autem jam magnum hostium numerum ad ulteriorem fluminis ripam pervenisse, aquasq; præter morem ex diuturna, quæ antea fuerat, siccitate, minime profundas, sedò timens se non posse eo loci Gallo obistere, præsertim quia kali pedites, qui diversis in partibus conscribebantur, nondum applicuerant, primum graviora tormenta *Mediolanum* remisit, ne si major quæpiam vis ingruisset, ea hostibus relinquere cogeretur. Mox ubi omnem exercitum *Regium Vigleveni* convenisse audivit, suosq; in citeriore ripa, maxime qua custodiam agebant Germani, ab hostibus, qui in ulteriore stabant, tormentis arceri, & non modo equites, sed pedites quoque fluvium vado transire, frustra aliquoties repugnare conatus, moris castri exercitum omnem, nemine amisso, *Mediolanum* redu-

reducit, adeoque civitas ex huiusmodi re consternata est, ut si confestim hostis insequutus esset, obviam habiturus erat neminem. Sed dum *Ammiraldus* suos colligit, & eos, qui serius venerant, expectat, *Casariani*, ipsiq; *Mediolanenses* animo confirmati, aggeres reficere, conducta innumerabili fissorum manu properant. Interea pedites Itali adventabant, & comineatus intra urbem, nullo intermisso tempore, descerebantur. Hieronymus quoque Moronus post introductum exercitum per totam urbem iterum atque iterum ad arma iussit conclamari, ut certior fieret quantum praesidii a populo sperare posset, quem adeo bene animatum ad repellendum hostem cognovit, ut nihil unquam fuerit promptius. Quare Prosper omni prorsus abjecta urbis relinquendae opinione, quae ipse per adversam valetudinem praestare non poterat, per alios exequabatur. Jam in urbe duodecim peditum millia contraxerat, magnusq; populi numerus, quoties opus foret, in armis aderat. Miserat praeterea Papiam validum cum Antonio Leva praesidium, dum Mediolanum ipse à Ticini ripa rediret, & supra mille pedites Alexandria relicta, Cremonam proficisci mandaverat ita, ut à tribus saltem civitatibus (si à reliquis non posset) hostium impetum propelleret. Ceterum *Ammiraldus* serò copias ad urbem duxisse cognoscens mutato oppugnationis consilio, positis prope civitatem inter *Laudensem* *Ticinensemq;* viam castris, ad recipiendam *Moguntiam* partem exercitus misit. Mox Petrum Bajardum Ducorem impigrum cum octo millibus peditum, tormentis decem bellicis, validoq; equitatu Laudem Pompejam proficisci iubet. Quod ubi sensit Mantuanos, qui ex foedere cum Pontifice inito, in eam civitatem cum quingentis peditibus, & toridem equitibus venerat, se tam modicis copiis defendendae urbi imparem cernens, antequam Gallus adventaret, admonitu Federici Bozuli, propinquitate & amicitia sibi juncti, qui Gallicum peditatum ducebat, inde discessit. Gallus Laude civitate praesidio firmata, ponte super Abduam confecto, quam primum *Cremonam* contendit, ibique adjuncto sibi Rentio Cerro Romano, cum quatuor peditum millibus, quos Carpi, & in ditione Ferrariensi Regia pecunia collegerat, statim oppugnare civitatem aggreditur, neque Venetorum copias timet, quae, etsi in Pontevico oppido propinquo confederant, tamen neque Gallo pares erant, neque sine Veneti Senatus auctoritate extra fines suos progredi volebant. Quin ita Prosper, & ii, qui Mediolani de rebellia consultabant, fore existimantes, tum à Papiis, tum ex Alexandria Cremonam evocaverant tres mille, & quingentos Italos pedites sub Ducibus Mayno, civitatis Praefecto, Francisco Salomone Neapolitano, Bartholomaeo Martinengo Brixienti, & Mediolanensi Francisco Stampa, neq; à Mantuano, qui urbem Laudem in hostium potestate reliquerat, amplius poscere volebant, ut cum militibus suis Cremonam ingrederetur, veriti ne nimis de se sollicitus salutem propriam salutis civitatis anteferet. Per Oratores tamen Ducem Urbinatem, Legatumq; Venetum, ac Mantuanum Principem obsecrare non desistunt, ut quam propius Gallo possent, castrametarentur ita, ut urbem adoriri non audeat. Sed Gallus à proposito non dimotus est, quin ad motu tormentis tri-

via per quatrimum demisse sunt, ut rem differre opus fuerit. Interea qui Cremonae obsidebantur, spacium ad reparanda strata moenia habuere, & (quod utilius etiam fuit) cum Gallo solum à Laudensi agro, & ab oratrans Abduana, quae ad victum pertinebat, subministrarentur, quod cetera loca ibi propinqua parum pacata eis essent, difficultate itinerum, & jugis pluviae victus penuria laborare ita, ut coacti fuerint multa sumere ex arce Cremonensi in quam comineatus plurium mensium paulò antea attulerant. Ceterum jam spe recipiendae Cremonae frustratus *Ammiraldus*, simulque cognoscens earum copiarum discessu municiendae civitatis Mediolanensis maximam commoditatem hostibus praebuisse, suos denique ad *Mediolanum* obsidendum redire iubet. Atque ita cum Moguntiam venissent, propter duos hostium exercitus diversis à lateribus urbem obsidentes, non nisi difficultatibus, qui comineatum afferebant, erat adjutus, & cum molas frumentarias, quae foris erant, incendio Galli absumpsissent, tanta farina intra quatrimum Mediolani oborta est penuria, ut supra centum hominum millia hebdomadam totam pane caruerint, leguminibus, & orica vitam trahentes, donec instructis tandem intus molis trusatilibus farina hominum manu abunde fieri coepit. Interea Prosper, quia aegrotus esset, Ferdinando Alarconi, qui Caesaris iussu à Calabria Mediolanum per eos dies venerat, ut peditum Praefecturam gereret donec Davalus abesset, summam regendi exercitus committit, qui bene gerendae rei studiosus extemplo, ut hostem ab urbe summo veret, aggerem effossa terra, & ex caespitibus, trabibus & arborum ramis intextis in speciem turris erigi, in cuius vertice erat area ambitus pedum circiter ducentorum, quae à fronte cratibus terra oppletis vallata tormentis, & peditibus collocandis spacium relinquebat, atque ita aliquot dies Gallos crebris tormentorum ictibus infestans, multos ex eis interfecit. Sed cum id parum ad liberandam obsidione urbem Prospero videretur, Principi Mantuano, qui se ad quaeque belli munia alacrem praebat, injungit, ut cum equitibus Pontificiis Papiam se conferat, ut inde victores, eosque, qui annonam ad exercitum hostium deferbant, infestaret. Ceterum quoniam, durante diutius bello, stipendium à focis collatum consumptum erat, & ob mortem Hadriani Pont. ne obulus quidem Roma amplius mittebatur: Florentinaq; Resp. Gentenses ac Lucenses exacto primo trimestri, pecuniam ulterius pendere gravabantur, decrevit Prosper, cum aliunde non posset reddita Alphonso Ferrariensem Duci Mutina, quam Guido Rangonius Romanae Ecclesiae nomine adversus Ferrariensem tutabatur, pecuniam in usum exercitus parare. Jamq; missis ultro citroq; Oratoribus de summa conventum erat, nisi Bartholomaeus Cattinarius, unus è Caesaris Consiliariis, qui per eos dies à Carolo Lanoio Bononiam praemisus fuerat, iis, qui negotium tractabant, significasset, haud è re Caesaris fore, urbem bello opportunam tradere Ferraricis Gallici nominis studiosissimo, Ecclesiamque Caesari reddere infensam, praesertim in tam diversis eligendi Pontificis studiis aut Caesari, aut Gallo faventis, neq; deinceps (si paululum tolerarint) pecuniam defuturam, Lanoio jam cum pedestribus, equestribusq; copiis Neapoli in infubres proficiscente, & cum eo etiam redeunte Ferdinando Davalo, qui ut superiore anno, ne Prospero pareret, in Hispaniam abierat, ita in praesentia sub Lanoio vices Caesaris gerente, cum munere

quotidie per levis armaturæ equites gentem hujusmodi præliis inassuetam, infestabat, adeoque eos percussit, *ne quicquam proficere diffusi, postquam iridium ibidem morati sunt, in patriam regrederentur, & paulò post pacem & amicitiam cum Francisco Sfortia, transmissis Mediolanum Oratoribus, petierint.* Hoc igitur timore liberatus Sfortia, *ne Gallis Novaria obfessis comiteatus ex oppido Abbiato missi posset, eò Medicem se conferre cum copiis jubet, expugnatoque primo Ticini ponte, quem Gallus prælidio tenebat, ipse in castra profectus tormentis oppidi moenia à solis ortu ad meridiem quatit.* Mox magno Mediolanensis populi numero militaribus copiis adjuncto, *pugna signum dat, tantoque animorum ardore oppidum oppugnatum est, ut quamvis intus plusquam mille propugnatores summa vi ad defensionem incumberent, tamen Mediolanenses per aggeres, & fossas aqua plenas muros transilirent adeo, ut statim captum & direptum oppidum fuerit: hostes tum castrum una cum oppidanis capti, prædaque haud mediocri victoribus contigit, qua causam postmodum magna similis calamitatis.* Nam cum ob diuturnam militum in oppido stationem, ex nimio fœtore, *pestis homines invasisset, præda plerisque milites infecit, & ferè quisque qui aliquid inde exportaverat, peste corripiebatur, atque ita ea contagione paulò post tota urbs Mediolanensis infecta est.* Expugnato Abbiato Sfortia haud minima cum laude Mediolanum rediit. At Cæsariani, qui non longè à Novaria castra habebant, indies arctius Gallum obsidebant, & adempta eis Ticinū & comiteatus & auxilii facultate, Helvetiis, qui jam Eporediæ ad numerum quinq; millium convenerant, viam sese cum iis qui Novariæ erant, conjungendi intercludere conabantur. Sed Gallus militibus & præsertim Helvetiis, quos secum habebat continua novem mensium militia jamdudum fessis cupiebat bello finem imponere, & trans Alpes reverti. Quare suis Novaria eductis instructa acie ad oppidum Romanianum tendit. Cæsariani cum Venetis, qui in Vico Mariano erant, cognita Gallorum profectio castra movent, Lanojusque penes quem cura erat gubernandi exercitus, confecto passuum sex millium itinere ulterius nolebat progredi. Verum Carolus Borbonius, qui re in Burgundia male gesta in Italiam venerat, & ut suum in Cæsarem studium & fidem magis declararet, in exercitu & agendo & consulendo nunquam defuerat, tantum eo die itineris confici jubebat, ut in posterum abeuntem hostem formidinis plenum ad pugnam vel invitum, possent cogere. Atque in hac Ducum altercatione Ammiraldus, *nocte intempesta, mox castris sub diei crepusculum jam adventantibus ad ulteriorem Scitæ ripam Helvetiis, qui Eporedia venerant desiderio potius ut suos in patriam reducerent, quam pro Gallis amplius pugnandi, ipse vado cum exercitu fluvium transiit.* Et quamvis è Cæsarianis plusquam mille pedites non sint insequuti sine vexillis, equitesque ferè totidem levis armaturæ, tamen tantus terror hosti jam percussus injectus est, ut nemo resistere auderet; sed prout quisque magis poterat, iter acceleraret. *Capta ibidem sunt tormenta sex bellica, & quamplura ab hostibus relicta vexilla, à sclopetariis cæsi sunt Petrus Bajardus, & Johannes Cabaneus equitum Ductores.* Ipse etiam Ammiraldus eodem teli genere adeo grave in brachio vulnus accepit, ut lectica necesse fuerit eum in Galliam deferre, neque amplius præ nimio vulne-

ris dolore, in exercitu potuerit obire munus Imperatorum. Quare cæteri Duces omni alia cura omissa incolumem in Galliam exercitum reducere conantur. Tormenta, quia magnæ essent molis, & per vallem, cui Augusta Prætoriana nomen dedit, qua ipsi proficiscebantur, carris tradendis iter non erat, in arce quadam novem passuum millibus ab urbe Eporedia relinquunt. Marchio etiam Rothelini, unus è Gallie Proceribus, qui Segusium usque cis Alpes auxilium Ammiraldo laturus cum quadringentis equitibus jam venerat, in Galliam revertitur. At Cæsariani Duces præmissis tantum velitibus, qui hostem abeuntem sequerentur, & per eos receptis tormentis, quæ Gallus cum gravioribus impedimentis reliquerat, ad oppidum, quod Sancta Agatha nuncupatur, conveniunt, ibique cum Legatus Venetus Rempublicam suam Cæsari, ac Mediolanensium Duci satisfecisse diceret, jam pulsus Italia Gallis, illud etiam Cæsarianis expulstantibus denegare non potuit, ut antequam exercitum dimitteret, Laudem civitatem à Gallis occupatam liberaret, donec interea Davalus cum Hispano pedatu reciperet Alexandriam, quam è Gallorum manu Vitellius Romanus Adurnorum armis frustra aliquot menses recuperare tentaverat. Ibi etiam in concilio Cæsarianorum Ducum recitata sunt literæ Caroli Cæsaris, Henricique Anglorum Regis, quorum uterque pulso jam Italia Gallo expeditionem in Galliam procurabat. Idcirco, Carolo Borbonio decernuntur sexdecim peditum millia, equites mille, tormenta bellica quatuordecim, ipseque Lanojus eidem numerari jubet ducente aureorum millia, quæ Cæsar in Hispania mercatoribus Genuensibus numeraverat, ut Genuæ certo tempore redderentur. Riccardus etiam Pacæus Orator Anglicus magnam pecuniarum summam ad id bellum Regis sui nomine pollicetur. *Per id tempus Moronus, æ Mediolani, quoties opes esset, pecunia acriore lance exigeretur, decrevit censum longa temporum intercapedine antea nunquam renovatam agere.* Et quoniam urbs in sex classes, quas vulgò portas vocant, distributa est, ipsæque classes in centum circiter vicinias dividuntur, è quibus duo cives ex prudentioribus rebus publicis semper præfati sunt, vocatis ipsis Præfectis ad novum censum agendum incumbit, æstimatoque fortunarum omnium precio actus est census scilicet non quater milies, quæ summa est centies centenorum millium aureorum, quo vix constituto, *pestis, quæ post direptum Abbiatum anno post cœptum bellum quarto, urbem invaserat, tantum acceperat incrementi, ut Princeps in arcem Trivii, Moronus autem tum Senator & reliquis Magistratibus Moguntiam se recipere coacti sint.* Itaque post modicum temporis contigit, ut neque panis, neque alia ad victum necessaria Mediolani supererant, adeo, ut qui peste infecti extra civitatem emissi fuerant (quorum maximus erat numerus) eam ad eos comiteatus nec à civitate, nec aliunde ob pestis timorem importaretur, seditione facta urbem ingressi sint omnia tumultum, armisque miscentes, & nisi blanda quorundam civium oratione sedati ad ipsorum tabernacula non longè ab urbe posita reversi essent, præter vim, quam plurimis attulissent, miraculo potius adscribi potuisset, quam diligentie, si quis à peste incolumis evasisset. Moroni igitur jussu postmodum vicini ad urbem in singulos dies comiteatum afferbant, Princepsque pauperum rationem habens ex publicis sumptibus eis subministrari jubebat. Sed quanquam

necessaria ad victum ex eo tempore non deessent, & pleriq; sacco induti, nudisq; pedibus supplicationes per totam urbem Diis facientes, veniam irarum Cœlestium, finemq; pestis exposcerent; non tamen, nisi post quartum mensem vis morbi imminuta est. Quo tempore mortui sunt e populo Mediolanensi supra quinquaginta hominum millia, præter eos, qui foris innumerales occubuerunt. Dum pestis (uti diximus) in urbe delæviret, Urbinatum Dux cum exercitu Veneto Laudem Pompejam profectus Federicum Bozulum affinitate, & fraterno amore sibi jam multos ante annos devinctum, per tubicinem ad colloquium evocat, docetq; nihil amplius spei in Gallo esse, qui jam Alpes sine armis & impedimentis transgressus erat, & idcirco satis esse civitatem reddere, cum nihil aliunde auxilii speraret, quàm quid posset vis, experiri. Quamobrem Federicus, qui plane noscebat se plus commodi Galliarum Regi afferre posse, si duo millia veteranorum peditum in Galliam adduceret, qui Regi magno usui futuri erant, quàm si frustra civitatem ad nullum presentem usum custodiret, cum Urbinatè de urbe reddenda pactum inisset, accepta potestate cum militibus in Galliam

redeundi. Per eoldem etiam dies Bussius, qui Alexandria præerat, sive diffusis urbem posse tutari adversus strenuum hostem & peritissimum belli Ducem, sive cæteris in Gallia Cisalpina amissis locis, superfluum existimaverit unam urbem Regi servare, cum Ferdinando Davalo de ea restituenda pariter paciscitur, ut cum armis, ac rebus suis in Galliam abire liceat. Atq; ita recepta Alexandria Bussii milites cum Laudensibus, qui per id tempus discesserant, in Galliam pervenire, ex quibus postea plus utilitatis Rex nactus est in bello Massiliensi, quàm si non modò Laudem urbem, & Alexandriam, sed & totam Mediolanensem ditionem custodissent, per eos enim effectum est, ut Massilia maritima civitas valde bello opportuna contra Cæsaris exercitum defenderetur, donec Rex equitatum suum diuturno bello, non solum fessum, sed magna etiam ex parte amissum instauraret, & novum ex Helvetiis, ipsaq; e Germania præmiis pellectum peditatum colligeret, quo fretus, post quartum mensem non solum Cæsarianis se opposere; sed ipsos etiam discere coactos à Massiliæ oppugnatione magnis itineribus antecedere, & in Italiam ipse proficisci ausus est.

GALEACII CAPELLÆ
DE REBUS GESTIS PRO RESTITUTIONE FRANCISCI II. MEDIOLANENSII DUCIS,
Liber IV.

Postquam Carolus Borbonius diutius cum exercitu in Gallia stetit neq; quicquam profecisset in oppugnatione Massiliæ, redditus certior neq; Cæsarem Hispania, aut à Flandria, neque Regem Anglicum à Northmannis in Galliam eo anno arma laturum, serò cognoscens se nimis arduam provinciam sumpsisse, statuit in Italiam regredi. Quare majora tormenta, quia carris, & vehiculis propter Alpium difficultates iter non erat, navibus imposita Genuam transmittit, *minora autem in frustra comminuta mulis vehenda imponit, ut ex eodem metallo (si opus foret) cum in Insubres venisset, refici possent.* At Rex sex millibus Helvetiorum peditum, toridemq; Germanorum, ac decem millibus tum ex Italia, tum e Gallia comparatis, cataphractisque equitibus ad numerum duorum millium, ac totidem sagittariis equestribus comitatus, incredibili quodam recuperanda Mediolanensis ditionis desiderio accensus, nemini auscultando, qui ipsum ab huiusmodi expeditione deterreret, in Italiam quàm maximis posuit itineribus contendit, jam non alium, quàm se Ducem fore exercitui æquum ducens, aliis, quos delegisset, ter Italia pulsus, & quia ipsi itineri jam accincto Lodovica mater significaverat convenire eum se cupere, antequam Alpes transiret (cum alioqui semper illi fuisset obsequentissimus) *versus ne à suscepta provincia filium pio quodam affectu debortaretur, colloquium parentis respuit, & Cancellario Galliarum, nonnullisq; à secretis, qui aliàs Regi comites esse; etiam extra Regnum proficiscenti, consueverant, mandavit, ut cum matre ad gubernandam Galliam remanerent, donec ipse bellum Mediolanense confecisset.* Quod ut celerius fieret, statuit Cæsarianos, qui per Alpes litorcas magnis itineribus in Insubres revertebantur, & jam duorum dierum iti-

nere anteibant, non amplius insequi. Atq; ita ipse Alpes Cortas (recentiores montem Jenebræ vocant) transiens juxta Salutianorum fines ad occupandum Mediolani Imperium festinavit, conatus Cæsarianos prævenire. In hoc rerum turbine Carolus Lanoius, qui totam ætatem Hætz consumpserat, jam bellum proculdubio oriri sentiens, literis Sfortiam Ducem sollicitat ut Mediolanum confestim redeat, quoniam propter pestem, quæ lævissimè ea ætate civitatem affligerat, non solum ipse Princeps secesserat, sed universi serè cives ex urbe discesserant. Verùm Sfortia, qui ex literis Regiis sæpenumero per id tempus interceptis, & multorum relatu cognoverat, quantis viribus Gallus in Italiam reverteretur, quiq; res Cæsarianorum Massiliensi expeditione male tentata percussas videbat, parum presidii in eis ad sustinendum contra potentissimum Regem bellum existimans, in tanto rerum discrimine malebat Mediolano abesse, quàm absq; militum presidio accurrere ad urbem, quæ prima hosti objiceretur, & propterea Pisleono, quò se jamdudum contulerat, non abscedere satius ducens Moronum ad Lanoium mittit, ut una quid agendum esset in bello, decernerent. Interea cum nullis ordinibus Cæsariani trajectis Alpibus, in Italiam pervenissent, Lanoius ne Mediolanensi ditione ab hoste excluderetur, audiens Regem jam Augustam Taurinorum cum parte copiarum advenisse, Alexandriam cum militibus, quos in Italia retinuerat, se recepit. Eodem etiam tempore Davalus cum Carolo Borbonio Gallum adeò festinabat prævenire, ut, quo die Rex cum prima acie Vercellas applicuit, ipse Alba profectus vicum Iriz oppidum juxta Padum (quod quadraginta milliariorum spatium est) pervenit. Itaq; cum postero die Cæsariani omnes, præterquam Germani, qui spatio tantum aberant itineris unius diei, Papiam

venissent, cognitumque esset Sfortiam adhuc esse Pisleonem, & eodem etiam Moronum (quoniam nihil praesidii à populo Mediolanensi ob hominum paucitatem habere potuisset) se contulisse, ipsi Lanoius, Borbonius, & Davalus Sfortiam admonent, ut confestim Papiam unam cum Morono se conferat ad defensionem rerum Mediolanensium, quod res expostulaverit venturus, ipseque Davalus literis manu sua (ut efficaciores essent ad persuadendum) conscriptis, commemorat se viginti dies, totidemque noctes festinando Massilia eo usque iter fecisse, ut rebus Caesareis, & Sfortianis superas ferret, & ne amitteretur parva toties contra Gallum gloria, oraque propterea, ne in rem iam necessaria sibi met decederet, cum tot bellorum Duces, ipseque semper victor exercitus non solum opes, sed animam etiam, ac sanguinem ipsum offerret pro rerum Mediolanensium defensione. Quo nuncio vespere accepto, cum sub diei crepusculum Princeps discedens Papiam venisset cum aulicis, & magno civium suorum numero, qui undique urbe effluxerant, ne Gallum, contra quem saepius arma sumplerant, Mediolani viderent imperantem, offendit Duces, exercitumque omnem Papiam discessisse, exceptis duntaxat Germanis peditibus, qui paulo ante eodem applicuerant. At Sfortia, & Moronus nihil differendum ratus (etsi de via feci non solum homines, sed iumenta etiam essent) statim Mediolanum gressum dirigunt, vixque duo miliaria praetergressi erant, cum Ferdinandus Caltriota, qui tormentis & machinis adducendis praerarat, praemissis aliquot ex equitibus suis Sfortiam penè ventientem admonet, magnas Gallorum copias, tam pedestres, quam equestres, postquam Caesarianus exercitus Binasum fuisset praetergressus advenisse, nocteque proxima maiorem partem exercitus hostium cis flumen Ticinum esse profectam, & propterea se, oclusa via, cum tormentis Papiam reverti. Atque idcirco Sfortia regressus Lanoio, & ceteris Caesarianis Ducibus, qui Mediolanum venerant, frustra expectatus maximam de se male cogitandi occasionem non dedit. Nam, cum neque vallum urbis refectum offendissent, neque farinam ad panem conficiendum, aut lignorum copiam in civitate esse intellexissent, poenituit eos coepti consilii, Principe praesertim, & Morono absentibus, quorum studio superioribus in bellis totum populum habuerant obsequentissimum. Itaque nescire eo tempore, unde fossiles ad reficiendos aggeres, & munienda moenia, & instrumenta ad opus faciendum habere possent, & in tanta rerum difficultate, iam Gallis cis Ticinum castrametantibus, incertis rumoribus ferebatur Sfortiam, & Moronum cum Gallo consentire contra Caesarem, eaque ratione in tanto belli motu Mediolano abfuisse. Quare omnibus exercitus Caesarei Ducibus mandatur, ut in sequentem diem copias instruant, quod decretum fuerit, profecturi. Gallus autem, qui omnem spem victoria in celeritate posuerat, instructis ordinibus Mediolano appropinquabat. Quod sentientes Caesariani confestim milites exire, & via Landensi iter facere iubent, vixque Davalus, qui in ultimis ad portam urbis remanserat, ut instructo ordine, & sine fugae specie progredierentur, porta Romana egressus erat, cum per Ticinensem, & Vercellensem Gallicus exercitus ingressus est, qui si eo die relicto Mediolano insequeretur Caesarianos, nemini dubium est, quin eo ipso die debellatum fuisset. Nullus enim erat operae hostem, abiectis magna ex parte armis, amissisque equis tam longo

itinere fatigatum ad interfectionem cadere, vel turpiter abeuntem compellere in praecipitium. Sed nimia Regis (ut creditur) potiundi Mediolani cupiditas, in cuius oppugnatione duobus superioribus bellis eius Duces frustra tot menses incubuerant, ipsum hoc praevidere non permisit. Ceterum Rex ut semper fuit clementissimus, ita nihil hostile in civitate fieri voluit, quin paucos, praeter eos, qui arcem obsideri erant, civitatem introire passus, ipse ne eam quidem voluit videre, quoniam nisi confecto bello muris se tenere haud decorum esse existimabat. Interea cum amissa urbis nuntium Sfortia accepisset, relictis Papiam quinque Germanorum peditum millibus, una cum Morono, & magna Mediolanensium caterva, secundo Padi flumine, Cremonam ire pergit, existimans id, quod paulo post contigit, Regem cum exercitu ad oppugnandam Papiam primum venturum, ut eam civitatem, & tormenta bellica, quae omnia ibi Caesariani habebant, in potestatem redigeret. Quod Antonium Leva, qui in urbe cum Germanis, & Hispanis militibus remanserat, ita fore haud dubitans excubias, stationesque militum circum moenia disponit, molas etiam irrefractiles quamplures, quanta potest celeritate, parari iubet, ne cis, transque Ticinum à Gallo obsessus, omnibusque molis, quae plurimae in fluvio erant, exclusus panis penuria laboraret, deligit quoque nonnullos Papientes, qui triticum, vinum, & reliquum comestum in urbe describerent, & quia militibus stipendium unde daret, non habebat, ipsos à civibus aliis volunt sumptibus iuxta eorum facultates aequaliter distribuere. Atque, ut plurimis belli necessitatibus, quibus pecunia opus erat, non decederet, sacro, profanoque argento passim collecto monetam excussit, in qua ad posterorum memoriam signatum fuit. CAESARIANI PAPIAE OBSESSI. M.D.XXIV. Interea Lanoius relicto in urbe Laudae praesidio, in Cremonensem agrum se contulit, statimque Moronum, cuius industriam, & promptitudinem in superiore bello cognoverat, ad se per literas evocavit, & cum illo congressus perspexit antea se, & de Duce, & de ipso Morono diversi consilii nefas injuria suspicatum esse, auditaque ibi Regis ad oppugnandam Papiam profectio, coacto concilio, exquisitisque Ducum sententiis, nonnulli Germanum peditum minus aptum existimabant ad ferendam obsidionem, nec sine stipendio, quamvis alerentur, credebant militia omnia laturos, & idcirco duo millia Italarum peditum, qui Alexandria substituerant, ea urbe, tanquam minus opportuna, derelicta, Papiam evocari suadebant. Sed postremo vicit melior sententia, sero scilicet pedites Alexandria venturos, minusque esse conveniens eam civitatem delerere, qua iter Genuam, & inde in Hispaniam esset, praesertim cum à Gallo iam cis Ticinum profecto minimè timendum foret, ut magnas vires adduceret ad Alexandriam oppugnandam. Quare eodem enixius operam esse dandam, ne Papia eo tempore amitteretur, quae facile in fide contineri posset. Illud etiam multo magis esse advertendum, si Germani inde educantur, ut ex alia Natione imponatur praesidium, ipsos iustam irascendi causam habituros, quod eis minime Duces confidere viderentur, hominesque suspiciosos, & iracundos fortasse civitatem hosti esse tradituros, & propterea, cum nulla, nisi in Germanis, urbis defendendae spes reliqua esset, decernunt exercitum quamprimum instaurandum, augendumque esse novo Germano peditatu, ad quem conducendum

dem Lanoius cum pecuniis certos homines miserat, Injunctum est insuper Ferdinando Davalo, ut ad-
 juncto secum Morono, cum Hispano peditatu Lau-
 dem Pompejam contineat, tanquam urbem maxime
 opportunam ad bellum, & ad instruendum exerci-
 tum, propter fluvium Abduam urbis muros alluen-
 tem, ultra quem omnia pacata erant, ne, si fortè Gal-
 lus eò divertisset non solum Papiæ obsessis succurren-
 di, ubi supplementum ex Germania advenerit, op-
 portunitas amitteretur; sed tota etiam transabduana
 ora, & Cremonensis ager in hostis potestatem perveni-
 ret. Interim Rex ad motus tormentis Papiæ muros pluribus
 in locis quassare, mox instructa acie, quâ magis mania
 deruta erant, milites fossas transire, & murum ascen-
 dere jubet. Sed Germanis, & aliis, qui intus erant, re-
 pugnantibus, non sine multorum cæde, Gallicum exer-
 citus repellitur. Itaq; vim frustra expertus, Ticinum
 fluvium, qui in duo scinditur cornua, alteroq; tantum
 civitatem alluit, aggeribus in alveo factis, tentat di-
 vertere. Sed ubi jam immensos in opere fecisset sumptus,
 tanta de cælo deciderunt pluviae, ut nimia aquarum vi
 tota moles corrueret. Quamobrem obsessi Cæsariani ab
 ea parte, quâ fluvius præterlabitur, fossa præalta, & val-
 lo murum, qui tenuis admodum erat, confestim repa-
 rant ita, ut si hostis (quod deinde evenit) iterum flu-
 vium divertisset, possent non minus ab ea parte, quàm
 ab aliis adversus exercitum Gallicum sese tueri. Ve-
 rum Rex, qui totis viribus, totoque animo erat inten-
 tus non solum Cæsarianos ditione Mediolanensi; sed
 etiam Regno Neapolitano expellere, cum Clemente
 VII. Pont. agit per Albertum Carporum Principem,
 Oratorem suum, & Johan. Matthæum Gibertum ipsius
 Pont. Datarium, qui ad se in castra venerat, ut secum
 in gratiam rediret, oblitteratis odiis, quæ Leonis X.
 tempore exorta erant, eorumq; hortatu Johannem
 Scotum Albaniam Ducem, cum decem millibus peditum,
 & sexcentis equitibus, ac cum Rentio Cerro, & pluri-
 mus ex Urbsina familia, quæ Gallicæ factioni semper
 studuit, ad invadendum Regnum Neapolitanum mittit,
 simulq; dat operam, ut magna sulphurei pulveris, &
 Ferrarum pilarum summa in tormentorum usus ab Al-
 phonso Estensi Ferrariensium Duce mutuo accepta per
 milites, qui Padum cum Albaniam Ducem transierant, ad
 se adduceretur, præsertim quia Lanoius, & Davalus
 cognita Gallorum trans Padum profectio, relicto
 in urbe Laudæ modico præsidio ad impediendum ho-
 stium conatum, cum omni exercitus robore, Padum
 transibant. Cum enim Regem huiusmodi rerum
 apparatu plurimum egere audivissent, existimabant
 ob id solum Gallicas copias Padum transisse, nec ve-
 risimile putabant Mediolanensi imperfecta expedicio-
 ne, Gallos Neapolitanam (quod variis jam rumoribus
 ferebatur) tentaturos. Itaq; cum Monticellum Cæ-
 sariani applicuissent, oppidum trans Padum Placen-
 tiam versus quinque millibus passuum à Cremona
 situm, Fidentiam sese postero die conferre decreve-
 rant, nisi per levis armaturæ equites quidam Regis
 cubicularius, & alter amanuensis Albaniam Ducis ca-
 ptivi in castra fuissent adducti, ex quibus cognovère,
 Gallos, qui trans Padum profecti erant, à Rege ad-
 monitos fuisse, ut omni studio conarentur hostem
 à Padi ripa abducere, ut cum procul abesset, ipse posset
 armatis aliquot navibus (cum brevi itinere Papiæ
 Cremonam secundum fluvii cursum tendatur) pon-
 tem occupare, quem Cæsariani paulò supra Cremon-
 am instruxerant. Atq; ita hostibus Pado exclusis,

totam ipse, nemine repugnante ditionem Mediola-
 nensem facilius occuparet. Quod haud difficile fa-
 ctu perspicientes (Cæsariani Monticellum sese continent,
 præsertim quod Regis, & ejus copias se minus pares spe-
 rabant, cum rebus cæteris, tum pecunia, quæ segnit-
 ter à Cæsare subministrabatur.) Et Romanus Ponti-
 fex, & Florentina Resp. ut in superioribus bellis con-
 sulverant, non solum non juvabant; sed jam aperte
 favébant Gallo, & nunciis, ac literis Pontifex hor-
 tabatur, ut Lanoius relicta Cisalpina Gallia, cum
 exercitu in Neapolitanum Regnum reverteretur,
 pollicitus Rëgem, mutato consilio, ab expeditione
 Neapolis temperaturum. Neq; solum Pontificiæ,
 & Florentinæ pecuniæ Lanoius deerant; sed ab ipsa
 etiam Neapoli, & à Duce Mediolani, cui ferè sola
 Cremona relinquebatur, ne minimam quidem par-
 tem ejus, quæ fuisset usui in tanto bello, percipere
 poterat, ita, ut necesse fore prospiceret, stipendii defectu
 non modo exercitum augeri non posse; sed brevi dissolu-
 tum iri. Non parum etiam angebat quod Veneti Cæ-
 sari superiore anno foedere conjuncti ex pacto debi-
 tas auxiliares copias mittere deinceps abstinere, neq;
 Oratores, qui Cæsaris, Francisci que Sfortiæ nomine cre-
 bro Venetias, & ad Urbini Ducem propterea mitte-
 bantur, quicquam proficiebant. Id scilicet effecerat
 timor potentissimi Regis, adversus quem pugnando ma-
 jus in se odium volebant concitare, & maxime etiam illos
 movebat suspicio non ab re concepta, ne, si fortè Cæ-
 sariani adversus Gallum victores exivissent, ejecto Sfor-
 tia Mediolanense Imperium ipsi occuparent, quod valde
 eos angebat. Verebantur enim ne potentioris vic-
 nitatis aliquando ipsorum Reipubl. officere possent. Qua-
 re Carolus Lanoius, ejusq; Consilarii conditionibus
 opera Pontificis à Rege acceptis, relicta Insucribus,
 cum exercitu in Neapolitanum Regnum reverti opti-
 mum esse existimabant. Idq; procul dubio fecissent, nisi
 Davalus, qui & rei militaris scientia, & Magnanimitate
 primas partes in exercitu obtinebat, ac etiam Hierony-
 mus Moronus summam turpitudinem esse prædicâ-
 sent additis nuper sex millibus Germanorum pedi-
 tum, totidemque paulò post in auxilium venturis,
 de discessu tum disserere, cum de pugna cogitandum
 esset, affirmantes, nisi frustra tempus teratur, exerci-
 tum Cæsari additissimum, & tam longo stipendio dila-
 tum, posse aliquot adhuc dies exigua pecunia contineri,
 modo Germanis nuper adductis non desit, unde sese ale-
 re possint, nec pro virili Sfortiam Ducem impræfens (ut
 antea semper fecit) defuturum, cujus exemplo debe-
 re Lanoium non modò Neapoli, quam maximam
 possit, pecuniam cogere; Sed privata etiam vasa au-
 rea, & argentea ipsum, & reliquos Duces pro susti-
 nendo bello conferre. Quæ sententia cum vicisset,
 omnes cis Padum regressi Laudem Pompejam profici-
 cuntur, materiamque omnem tormentariam ad
 Regem deferri permittunt. Atq; ut contra exerci-
 tum hostilem (si Neapolim peteret) non deesset
 præsidium, Lanoius Honoratum Cajetanum unum è
 Primoribus, qui apud se essent, Neapolim mittit, ac
 per Proceres, & Principes Regni Neapolitani equites,
 peditesq; deligi mandat ad vim repellendam. Ipse in-
 terea Davalus qui majore spe bellum moliebatur, ani-
 moq; jam conceperat cum ipso Rege belli fortunam
 (ubi Germani omnes advenissent) experiri, ne quid
 sibi à tergo relinqueretur, cum omnibus ferè co-
 piis pergit ad Cassiani arcem supra Abduam recipien-
 dam, quam Galli primis belli diebus occupaverant,

admotisq; tormentis, ubi nullum propugnatores auxilium mitti senserunt, vitam tantum incolumem passientes relictis armis, impedimentisq; omnibus, ex palatio ad suos revertuntur, magnusque tum in Gallos, qui Mediolani erant, invalit timor, ne ad urbem occupandam Cæsariani pergerent, quod quidem idcirco semper dissuaserat Moronius, ne Hispanus Miles occasionem nactus, non ante civitate (si ea potiri contigisset) vellet excedere, quam stipendium jamdiu debitum acciperet. Quare praesidio arci in ditionem acceptæ imposito, ad civitatem Laudem omnes reversi sunt, ibique ex literis Antonii Levæ cognoverunt; Germanos Papiæ obsessos pecuniam efflagitare, minariq; civitatem hosti tradere, nisi stipendium penderetur. Davalus igitur, & Moronius, quibus victoriæ nanciscendæ major cura inerat, cum neq; præsentem habent pecuniam, neque fieri posset ut eo tempore, etiam si affuisset, Papiam deportaretur, vasis tacto Germanos quietos reddere statuunt. Duos itaque homines deligunt fide, & industria præditos, qui cum equis vino onustis conferant sese in castra Regia, tria-que milia aureorum in vase vinario occludunt. Quamobrem, ubi Papiæ erant propiora hostis castra, tabernaculum ponunt, tanquam vinum vendituri. Interea literis ignotis characteribus scriptis, Antonius Levam in urbe de tota re edocetur, qui extemplo ab ea parte, qua signum datum erat, complures milites ad leve prælium emittit, dumq; acriter in castris ad arma conelamatur, tabernaculq; & tentoria tolluntur ob hostium timorem, aliter exis, qui deferenda in urbem pecunia provinciam sumpserat, fracto vase vinario, & arrepta pecunia inter tumultum elapsus Papiam ingreditur, & ad Antonium Levam adductus, significat se pecuniam portasse, non ut Germanis omnibus satisfieri posset; sed ut Ducum, qui foris exercitum gubernabant, satisfaciendi studium perspicerent, simulque intelligerent, quanto cum discrimine illud, quicquid erat pecunia, attulissent, Davalique, ac cæterorum Ducum nomine obsecrat, ne in tam diuturno bello, quod tanto sumptu sustinetur, amittendæ pecuniæ auctores esse velit. Germanus miles, qui nuncium dicere, ac Davalum vera scribere cognoscebat, seditionem non modo compressit jam excitatam; sed usque ad belli exitum a petendo etiam stipendio abstinuit. Per eodem etiam dies Praefectus Germanorum Papiæ moritur ex acuta febre, vel (ut multi existimaverunt) in certo veneno, cum haud mediocris esset suspicio, illum cum Rege ad prodendam civitatem consentire, & ne tumultus inter milites excitaretur, si aut in iudicium vocatus fuisset, aut violenter trucidaretur, tutius consilium nonnulli capium fuisse affirmarunt, illum de medio ea via tollere. Interea cum à Germania sex insuper perditum milia Laudem Pompejam advenirent, & per sæpe ipsum Lanoium Neapolim reverti volentem Davalus tandem consilium mutare coëgisset, Moroniusq; Cremonam tantum pecuniæ attulisset, quantum satis esset ad equitatum hybernis movendum, & adversus hostem deducendum, quantumq; ad providendum sufficeret, ut operarii, tormentorum apparatus, funes, & ferramenta cum reliquis belli instrumentis non deessent, ipse Davalus, cui à Carolo Lanoio cura belli gerendi propter magnam rerum omnium difficultatem relinquebatur, ut miro ardore flagrabat immortalem sibi gloriam comparandi, ita omnia ad bellum necessaria Morono strenuam operam eidem præstante præparat. Ducesque, & cohortium

Centuriones hortatur ad prosequendum bellum & necessarium & gloriolum, cumque omnes ferme bene animatos agnovisset, convocatis Hispanis pedibus, à quibus summo opere colebatur, & in quorum promptitudine, & militandi peritia maximam victoriæ reposuerat spem, suggestum ascendens, ut facile ab omnibus audiri posset, in hanc sententiam orationem habuit. Nisi vos hactenus commilitones agnovissem, quacumq; bellorum discrimina gloria vestra, & Cæsaris nominis amplificationis posthabuisse, profecto absque stipendio adversus hostem educere posse non considerem. Sed cum animadvertio eosdem vos esse, qui proximis annis Gallum Mediolano non modo fortiter expulistis; sed etiam cum magna copiarum multitudine reversum acie profligastis, & tandem Italia coëgisset turpiter abscedere, spei plenius timorem omnem abjicio, certamq; victoriam vestra Virtute fretus mihi polliceri posse videor. Quin Regem ipsum, qui nunc adsit, non majores vires ad bellum asferre; sed, si visus fuerit, plus præda allaturum existimo, atque illam in Italiam hoc tempore descendisse verisimile est, quia suam jam ter inde pulsus nihil ultra confidat, tamq; facilius eum vinci posse arbitror, quanto nimio animi ardore uno, eodemq; tempore & Papiam urbem munitissimam frustra tres menses oppugnet, & exercitus partem ad tentandum Regnum Neapolitanum mittat, quasi copias nostras ad hunc diem semper invictas contemnat, quia penuria rei nummaria paululum laboramus. Quod quidem vos minime movere debet, qui tot annos Cæsaris auspiciis militastis, & licet aliquando sera; tamen debita semper stipendia retulistis, qua neque hoc tempore amittetis; cum paulo ante literis certior redditus sim, in Hispania ingentem aurum summam mercatoribus Genuensibus numeratam esse, ut paulo post Genua in vestrum usum reddatur. Quod si de amittendo stipendio nonnulli fortasse timeant, nihil huiusmodi, nisi hoste victore metuendum est, quoniam vobis victoribus ab omnibus Italia, & Gallia locis pecunia minime defutura est, victoriamque è manibus nostris vix elabi posse arbitror, si in aciem descendere, & paucos dies stipendiorum solutionem expectare volueritis, tot hostibus devictis, tot civitatibus, & oppidis expugnatis; aliquando datis. Jam hostis non amplius dierum dierum itinere abest, brevi possumus (modo ipsi non detrectaveritis) manum cum eo conferere, cui & numero, & fortitudine præstamus. Nec vereor, ut Rex obstinato quodam animo nunquam se Papiæ abcessurum, nisi ea recepta, prædicat, quin etiam viribus inferior, ne obsessis opem ferri patiat, ad pugnam descendens sit. Quod, si forte præter multorum opinionem non præstiterit; tamen æquum est eos, qui Papiæ inclusi sunt, & pro salute reliqui exercitus sese jam tertium mensem obsideri patiuntur, liberare, maxime etiam gloriosum est, cogere potentissimum Regem ad relinquendam jamdiu ceptam obsidionem, Cæterum tantum mihi desiderium cum ipso dimicandi quotidie suggeritur, ut (si fors pugnam obtulerit) sperem illum nullo modo manus nostras evasurum, gloriamque, & nomen Cæsaris, ac vestram adeo aucturum iri, ut non modo toti Italia, & Gallia formidandam sit; sed leges etiam imponere debeat. Audita Davoli hortatione cum non solum Duces; sed milites etiam sese alacres exhibuissent ad pugnam, offerit nique, quoties iussisset, contra hostem exire, Germanum prædica-

tum etiam admonet, ut parte stipendii accepta; quod cibaria in castris emere possent; reliquum expectare ne graventur, quod ubi antea ab Hispanis promissum fuisse audiverunt, pariter sese idem facturos pollicentur. Reliquum igitur erat id etiam equitibus persuadere, qui jam multo ante stipendium non acceperant, & difficiliore ad id faciendum videbantur. Quare ad diversa orae translabduanz, & Cremonensis ditioris loca, ubi hyberna agebant, Davalus profectus eis persuasit, ut parte stipendii accepta & ipsi militare non recusarent. Atque ita rebus cum exercitu constitutis, Cæsariani hyeme nondum exacta, Melignanum primum profecti sunt, ut Mediolano ad decem millia passuum propinqui experirentur, an Galli metu urbem essent deserturi. Sed postquam cognitum est, nulla signa timoris edere, mutato consilio ad expugnandum oppidum Sancti Angeli revertuntur; quod ferme medium est inter Laudem urbem, & Papiam, neque id ab eo. Nam nisi eo expugnato à civitate Laudæ, ubi qui comæatum adducebant, frequentes conveniebant quotidie, nulla ferme cibaria ad exercitum deferri potuissent. Erant autem in oppido pedes Itali octingenti cum ducentis equitibus sub Pytho Gonzaga, & paulo ante Rex hostium adventum timens Jacobum Gabaneum Magistrum equitum, & Federicum ipsius Pythi fratrem eò miserat, ut perspicerent, an oppidum adversus hostem satis munitum esset, & quales militum animi viderentur, amboq; Regi retulerant omnia diligenter provisâ esse. Sed Davalus dispositis tormentis, ut primis manibus lustravit, ad Moronum, qui pedibus ægrotus in urbe Laudæ subliterat, scripsit se in posterum diem tormentorum vi oppidum quassaturum, oppugnaturum, atque expugnaturum, resque literas comprobavit. Prostrati enim aliquot speculis, è quibus propugnatores tela, & sclopos emittebant, omnes, quæ præsidio iniusterant, relicta murorum defensione intra arcem sese recipiunt. Tunc Davalus cum paucis militibus fossam (aqua enim licet profunda esset, carebat) ingressus ab Hispano Centurione, qui lapidam fragmenta manibus apprehendens pilum rubram lancea paulum supra muri altitudinem elevari jubet, dein apprehensum puerum toto capite supra murum extollit, cumq; nemo in eum ejacularetur, oppidi defensores aufugisse existimans Hispanus salus in murum evadit. Hunc statim insequutus est ipse Davalus. Quamobrem admirati milites non solum Ducis prudentiam; sed etiam Magnanimitatem, per muros introire in oppidum pergunt, donec per ingressos reclusa porta aditus omnibus patefactus est. Ne majorem defensionem quæ in arcem confugerant, fecere. Quin statim omnes sese Davalo dederunt, quos equis tantum armisque demptis, exceptis eorum Ducibus incolames cum vestimentis abire permisit, ea conditione ut trans Abduam sese reciperent, nec nisi post exactum mensem, contra Cæsaris exercitum rursus militarent. Quo effectum est, ut eo die, præter adeptam gloriam, band mediocrem etiam benevolentiam hostium Davalus sibi conciliavit. Igitur Rex expugnatione Sancti Angeli audita, cum Cæsarianos adversum se quamprimum profecturos minime dubitaret, ne (quod initio nullo modo facere statuerat) ab obsidione Papiensi recedere cogeretur, omnes copias, præter paucas, quæ trans Ticinum, ad continendos in fide populorum animos, intra oppida hyemabant, in unum contrahit, & ut obsessis auxilium ferri prohiberet, in valle, quam Vernaula rivus perfluit, exercitum col-

locat ab ea parte, qua Cæsariani venturi erant. Atque, ut tutor contraholtem foret, jamdudum Johannem Medicum cum tribus peditum millibus, & trecentis equitibus conduxerat Sfortia infensum; quod ab eo, cuius stipendii hætenus militaverat, Gallo jam acriter bellum gerente, non accerferetur. Multos etiam alios Ductores Italicæ generis sollicitat, & præsertim Guidonem Rangonium Mutinensem magni nominis Virum, & Franciscum ejus fratrem, ac præcipue Johan. Ludovicum Palavicinum, qui, etsi in Gallum ob supplicium Manfredi fratris aliquandiu male animatus fuisset; tamen, ut contra Salyiatorum familiam, & Johannem Medicum, quorum potentiam ob Pontificis affinitatem formidolosam habebat, præsidium sibi pararet, postquam pecuniarum inopia à Francisco Sfortia, & Cæsarianis militum præfecturam habere non potuit, quinquaginta equitum Ductorem, & peditum Tribunum se Regi requirenti obtulit. Evocati etiam à Rege sunt duo milia peditum Italarum Massilia nuper Saonam profecti, ubi superiore ætate pro ejus urbis defensione sub Rentio Cerro militaverant; sed dum prope flumen Urbæ in agrum Alexandrinum pervenissent, Gaspar Maynus Mediolanensis, qui ab initio belli cum mille & septingentis peditibus Alexandria iusande præfectus fuerat, cum parva militum manu urbe egressus illos de viâ fessor, nihilq; tale cogitantes offendit, atq; animose factis imperator, postquam paululum substitissent fugati, fugientesq; insequitur usq; ad oppidum Castellatum. Cumq; unâ ingressus esset, paucis eorum cæsis cæteri sese dedidit. At Maynus armis, equisq; hostibus tantummodo demptis omnes incolumes, præter duos Centuriones, dimisit, & non parvam inde retulit laudem, capitis præsertim in ea pugna decem & septem vexillis. Per id etiam tempus, cum in castris Regis militarent peditum Chrysonum circiter sex millia, Joh. Jacobus Medicus Mediolanensis, qui arcis Mussi juxta Larium lacum Præfecturam gerebat, vafre facto illos à Galli auxilio ita revocare aggressus est. Clavena Rhætorum oppidum est, non longe à lacus summo, ubi arx supra collem erat à domibus, quæ in oppido frequentes sunt, haud mediocri intervallo sejuncta, quâ, dum Præfectus nihil tale suspicatus forte egressus esset, à Medicis militibus, qui non longe ab arce inter quasdam rupes collocati erant in insidiis, comprehenditur, accersitq; ad portâ Præfecti uxorem conjugi, quem milites strictis gladiis occidere minabantur, nisi statim arcem traderet, illos intrumissis. Atq; ita Medices, accepto à suis peractis facinoris signo, cum trecentis peditibus, quos propinquos jam adduxerat, per arcem ingressus oppidum in potestatem rediit, ac confestim tumultu in locis vicinis excitato, non solum Chrysones, qui domi erant, in armis fuerunt; sed eos etiam, qui cum Rege apud Papiam militabant, per literas revocârunt, & cum non profecissent literæ, bonorum proscriptione minati omnes in patriam reverti quamprimum jussit, quod quidem Regi plurimum obsuit. Nam cum hostes ad teli jactum propinqui essent, discessus sex millium peditum, præter attenuationem exercitus, cæterorum etiam fregit animos. Jamq; vincendi totam spem duabus tantum in rebus Rex posuerat, unâ scilicet in hostium rei pecuniariæ inopia, quæ tanta erat, ut Germanis peditibus singulis sex diebus dimidium nummi aurei daretur, quo vix panem emere possent, & Hispani pedites transacto tempore, quo abq; stipendio in castris permanere Davalo polliciti fuerant, injussu Ducum passim prædâ quærentes abirent, neq; in castra, nisi magna eum difficultate, revocarentur: ita

ut ad eos continendos necesse fuerit tantam tritici, & vini summam singulis eorū cohortibus dare, quanta se-
te abiq; carne, aut alio obsonii genere alere possent.
Quod nequāquā tamē fieri potuisset, nisi Moronus e-
xētura multo antē prospiciens, castellū castris propin-
quum, in quod magna vini, & frugū copia ex proximis
villis convecta fuerat, ne à militibus diriperetur, ma-
gna diligentia servari curasset. *Altera supererans spes in iis
copiis, quas jam delegerat Palavicinus, cui Rex manda-
verat, ut Cremonam modico Sfortianorum præsidio
munitam occupare conaretur, & quam maximè posset,
commeatum, qui inde ad hostium castra deferrebat,ur,
impediret.* Quamobrem ille confestim cis Padum cum
peditum duobus millibus, & quadringentis equitibus
profectus *Casale majus* ingreditur, & quia nulla mœ-
nia cingebant, *carris, vasis vinariis, cratibus, aggeri-
busq; ut commodius posset, oppidum firmat,* mox eque-
stri procella viatores, & colonos villarum deterrere, &
populari cœpit. Quapropter Sfortia, qui Cremonæ
sublitterat, magnis anxius curis agere à civibus, qui jam
multa tributa contulerant, tantum æris exigit, quan-
tū satis esset ad pedites mille quadringentos continen-
dos, quos cum paucis equitibus sub Rudolpho Varano
Cemerinensi militantibus, & cum levis armaturæ
turmā ad corporis sui custodiam antea delecta, Alexan-
dro Bentivolo Bononienſi parere jubet, qui vel hoste
numero inferior, quamprimum *Casale majus* contem-
dit. Palavicinus igitur, etsi propediem Franciscum Ran-
gonium Mutinensem cum peditum, & equitum manu
venturum ad se non ignoraret; tamen parum sibi à
Sfortianis in præsentia vinendum ratus, cum copiis ad
pugnam egressus equites Bentivoli primum in fugam
vertit; sed ubi Sfortiani omnes advenerunt, resq; co-
minus geri cœpta est, & Bentivoli, & militum ejus for-
titudine paulisper, qui cum Palavicino erant, pedem re-
troferunt, *donec ipse enixus, suis animos addere, in Sfor-
tianos impetu facto, equo excussus vivus in hostium ve-
nit potestatem.* Atq; ita fuga undiq; exorsitur, & Sfortia-
ni hostes insequuti unā oppidum ingrediuntur. Capti
permulti ex hostibus fuere, plures tamen diversa in lo-
ca abierant, neq; ullo postea in loco sedem firmarunt.
Magnam laudem hujus pugne successu Bentivolus re-
tulit, tantumq; præsidii rebus Cæsaris, & Sfortianis at-
tulisse visus est, ut bene de toto bello sperare cœptum
sit, ipsiq; Sfortia, & Cæsariani Duces magna lætitia ex-
tam felici eventu effecti sunt. Imprimisq; *Davalus ni-
hil cogitabat, nisi quomodo cum Rege absq; loci incom-
modo congregari posset, sperans quemadmodū & ipse, & reli-
qui, qui Cæsari favebant, in levibus præliis semper su-
periores extiterant, ita etiam, si tota acie decertaret, vi-
ctoriam penes se fore, ejusq; erat studium per diem plu-
res horas in equo esse, & castra hostium circumquaq;
lustrare, ut quo in loco Helvetii, in quo Itali pedites
stationem agerent, ubi equitatus moraretur, ubi tor-
menta essent hostilia non minus ipse, quam hostis sciret,
fossas etiam agrorum, vias, exitus, ingressusq; omnes
viarum propinquos optimè callebat. Noctū verò sape
ad arma hostem excubabat, & modò à fronte, modò à
latere urgens aliquando integras cohortes cecidit.*
Quo effectum erat, ut formidabilis Cæsarianus exer-
citus Gallo jam esset, optimeq; consilere videbatur. *Al-
bertus Carpenſis, qui Roma Pontificis nomine certos
nuncios ad Regem mittebat, ut omnino decertandi oc-
casione visaret, exercitumq; ita communiret, ut ne-
cessitate adductus cogi non posset ad pugnam. Brevi
enim fore, ut exercitus hostile pecunie defectu dissolvere-
tur. At Rex, etsi vera Carpenſem suadere cognosceret, &*

magno suo incommodo paulò antē Joh. Medices idem
belli scientissimus, atq; audacissimus in velitari pugna
sclopo juxta pedis talum vulneratus fuisset, ita, ut præ
effraçti ossis dolore Placentiam nave secessisset; *tamen
magno sibi de decori fore existimans, si Papiensem obsido-
nem ob timorem intermitteret, minime eorū audiebat, quò
inde discedere consulebant.* Cæterum Davalus, qui exer-
citus suum eò videbat adductum, ut (nisi celerem re-
portaret victoriam) paulò post discedendi necessitatem
esset habiturus, evocatis in castra militibus, qui abe-
rant, ac rebus omnibus ad pugnam paratis, ex omnium
Ducum sententia, media nocte, castra movit, equitum-
que duas, peditum autem quatuor acies instruxit, qua-
rum primam ex duobus millibus Germanorum toti-
demq; Hispanis admixtis Italici constituit, secundam ex
solo Hispano peditatu, tertiam, & quartam ex Germa-
no, cumq; Rex exercitus omnem inter castra Cæsa-
riana, & Papiam haberet, à fronte, à tergo, & à sinistro
latere præaltis fossis, & vallo castra munierat, à dextro
autem muro Barci Papiensis, se tutum esse credebat,
præsertim quoniā intra palatium Mirabellum nuncu-
patum, ubi antiquitus Duces Mediolanenses, cum ve-
nationi darent operam, habitare soliti erant, nonnullas
equitum turmas, & peditum cohortes disposuisset. Sed
Davalus instructo exercitu, per fabros lapidarios, mili-
tum etiam auxilio, sexaginta muri passus tanto silentio
prostravit, ut strepitus ab hoste nusquā fuerit auditus.
Itaq; cum *Barcū ingressus esset, prima peditum acies, cui
Alphonſus Davalus Vasti Armonis Princeps præerat,
Mirabellum, reliquū vero exercitus ad Regia castra con-
tendit,* quo factum est, ut confestim ad arma in exercitu
Gallico conclamaretur. At Rex, cujus castra superiori-
bus noctibus aliquot in locis ab Hispanis infestata fue-
rant, suspicatus Cæsarianos Mirabellum proficisci, pro-
pterea quòd intra Barcū hostes venisse pleriq; renun-
ciarent, suis statim opem ferre decrevit. Jussis igitur mi-
litibus arma capere, castrorum relicta munitione, Cæ-
sarianis æquo loco pugnandi fecit potestatem, & cum
primum agmen Hispanorū obviam habuisset, à sclo-
petariis, quibus plurimum eagens valet, Gallorum pri-
mū multa cæde, & sanguine coguntur retrocedere, do-
nec Helvetii pedites, equitatusq; à latere urgentes Hispa-
nos repellunt; sed subsequuti Germani in cuneatam
frontem aciem porrigentes, Helvetios post magnam
illatam cædem profligant. Tum Rex magno equitum
cataphractorum numero stipatus pugna ingressus, *diem
suos à fuga compescere enixus, equo graviter ictō effusus,
à quinq; Cæsarianis militibus capitur statimq; Lanouius,
qui calu eò advenerat; corporis proceritate, & armo-
rum pulchritudine miratus, ipsum jam se, qui esset, pa-
lām ferentem, in potestatem recipit. Eodē etiam tempore
Alphonſus Davalus cū primā acie equites Gallicos, qui
Mirabelli sublitterant, sternit, & Antonius Leva cum
Germano peditatu Papiæ egressus, Gallos à tergo cæde-
bat, donec fuga undiq; cœpta, nemo amplius è tanto
exercitu resistere auderet. Sed omnes, quibus primus
impetus vitam non ademerat, se dedunt: ita ut præter
postremā equitum aciem, cui Carolus Dux Alanconii,
Regis sororius præerat, & qui statim conferta manu,
cum tota acie prælio se subtraxerat, pauci ex aliis, qui
superfuere, Cæsarianorum manus evaserint. *Cecidere
in ea pugna tum ferro, tum fugientes Ticino submersi
ex Gallorum exercitu supra octo hominum millia:
æque primoribus totius Gallie circiter viginti, inter
quos fuerunt Gulielmus Gonfrierus Ammiraldus.
Lescunus, & Jacobus Cabanneus Magistri equitum
(Galli Mares alios vocant). Ludovicus Tremellius**

Burgundie Praefectus; Galeacius Sanseverinus ab ar-
mis, equisque ipsius Regis; magnus Scutifer nuncu-
patus, & alii quamplures. Rex ipse captus cum reli-
quis ferè exercitus Ducibus. Ex Caesarianis vix se-
ptingenti desiderati sunt; nemoque è Ducibus, præ-
terquam Fernandus Galtiora in acie occisus fuit,

tantumque prædæ totus exercitus, & præcipuè Hispa-
ni tum è castrorum direptione, tum è captivis conges-
serunt, ut præter summam laudem; & gloriam sibi
comparatam, potentissimo Rege capto, & deletis ejus
copiis, ac recuperato Mediolanensi Imperio, nulli un-
quam in Italia milites ditiores effecti sint.

GALEACII CAPELLÆ DE REBUS GESTIS PRO RESTITU- TIONE FRANCISCI II. MEDIO LANENSII DUCIS, Liber V.

Prospicito ad Ticinum Gallorum exercitu, ca-
ptoque eorum Rege, duo potissimum impedi-
mentum attulerunt, quod minus Carolus Lanioius
victoria signa inferret in Galliam, quæ tanta
accepta clade omni prorsus præsidio caruisset. Unum,
quod sine pecunia non poterat novum bellum parari. Al-
terum, quod nisi explorato Caesaris animo, tam arduam
provinciam aggredi haud æquum ducebat. Accede-
bat præterea, quod Regis captivitate maximas contro-
versias, quæ inter duos Christianorum potentissimos
Principes variis de causis obortæ aliàs fuerant, sedari
nunc posse sperabat. Quare Cæsarem quamprimum de
victoria certiorém facit. Quod autem id celerius fie-
ret, Regem ad scribendum literas ad matrem hortatus
est, quibus rogabat ut nuntii in Hispaniam profici-
scerent, & inde etiam redituri tuto iter per Gallias
agere possent, fore enim ut id sibi magnopere profi-
cetet apud Carolum Lanioium, cuius auctoritate, &
gratia sperabat à Cæsare libertatem adipisci. Quod
non solum polcenti ultrò concessit mater; sed nun-
cio etiam properanti alias ipsa dedit literas; quibus
Cæsarem obsecrabat, ut humanæ conditionis esset
memor. Fieri enim posse, ut Mansuetudinis, & Cle-
mentiae aliquando gratia referretur. Atque id illi
haud difficile fuit exorare. Nam Caesar, ut in Italia de-
bellatum, & Regem captivum esse intellexit, animum
ad pacem exemplo adjecit, neque ob tam insignem vi-
ctoriam ullum lætitiæ edidit signum; sed tantum sup-
plicationibus gratias egit Diis immortalibus, qui sibi
rerum in Italia componendarum tam facilem viam
aperuissent, simulque Lanioio per literas mandat, ut
Regem ipsum & loquendo, & consulendo ad id ipsum
hortaretur. Interea Lanioius accepta à Francisco Sfortia
Pisconensi arce, Regem custodiendum eo adducit,
postmodum Papiam reversus, cum magnum sibi onus
incumberet, tot stipendiorum militibus persolvendorum,
magnam exercitus artem in Placentinum, & Parmen-
sem, ac etiam Regensem agrum ire præcipit; ea ratione
Clementem Pont. & Alphonsum Ferrariensem Ducem
adducturus, ut pecuniam in exercitus usum erogarent.
Venetos etiam hortatur præstare, quod impensè am-
plius in bellum factum erat pro militibus, quos in
auxilium mittere tenebantur; cum ipse in augendo
Caesariano exercitu, eam rationem habuerit, ut nume-
rum eorū expleret, qui ab eis mitti ex Fœdere debu-
issent. Atque tantus jam erat in Italia Caesarianorum me-
tus, ut paucis diebus Clement. Pont. viginti quinque mi-
lium, & Alphonsus Estensis quinquaginta nu-
merarint: Veneti etiam auri signati octingenta pondo
pollicati sint, ne hostium loco haberentur. Sed dum La-
nioius, se consequenda majoris summa, moras necesse, im-

mutato Venetorum offendit voluntatem. Nam nisi re-
novato Fœdere, & fide ab ipso Cæsare data, Lanioio
credere haud satis tutum existimabant. Per eisdem et-
iam dies pecuniæ, quæ jamdudum in Hispania à Cæsare
mercatoribus Genuensibus numeratæ fuerant, quæ-
storibus in Italia redduntur. Quod verò reliqui in sti-
pendia exercitus debebatur, id omne Sfortiæ Duci ne-
cesse fuit persolvere, ut tot milites, qui nō modo oppi-
da & villas passim vastabant, sed intra urbē populaturi e-
omnia venire minabantur, à cervicibus populorū deji-
ceret. Atque ita in Hastensem & Salucianum agrum, ac in
Taurinos exonerata huiusmodi procella Mediolanen-
ses ingenti periculo liberati videbatur, nisi idem Lanioius,
qui superiore bello à Cæsare Mediolanensis Ducatus
diploma Sfortiæ concessum, penes se habere palam di-
xerat, quod Italos Principes certiores redderet ab ipso
Cæsare totius Italiæ Regnum non affectari, ipsius jussu
duodecies centena aureorū millia postulasset, ut Sfortia
jussu Ducatus titulu insigniretur. Neque propterea ditio-
nem Mediolanensem à Cæsare vendi agebat, qui majō-
rem tam in ea defendenda, quam in adipiscenda imper-
sam fecisset. Ceterum, cum id gravius onus, quam quod
ferri posset, videretur, haud imprudenter responsum fuit,
Sfortiam propediem Legatos ad Cæsarem missurum,
ut quo statum Insubrū essent, certior redderetur, neque
verem, quin multa de Lanioii petitione detraheret. Atque
ita in aliud tempus re huiusmodi dilata, Lanioius Piscon-
em secessit, ubi Franciscus Galliarū Rex magna cura
in arce custodiebatur, cumque crebris cum eo colloquiis
multa de Cæsaris benignitate quotidie polliceretur,
magnam spem Regi injecit, fore ut si cum Cæsare con-
gredi posset, in libertatem restitueretur. Et propterea
Lanioium obsecrabat, ut in Hispaniā potius, quam Nea-
polim; quod sibi proficiscendum esset antea audive-
rat, adduceretur. Neque ad id minus intentus erat Lanioi-
us, quippe qui & magna præmia, & haud minorem glo-
riam sibi speraret comparare, si ipsius opera, inter duos
adeo potentes, eisdemque insensissimos Reges benevo-
lencia conciliaretur. Quamobrem Regi persuadet, ut
iter in Hispaniam à Gallis tutum reddat. Proptereaque
Anna, quem Memoransim ab oppido ejusdem nomi-
nis vocant, unus è Purpuratis Regiis ad Lodovicam
matrē, cui statim audita Regis captivitate, Regni pro-
curatorem Gallia omnis demandaverat, ire pergit,
ejusque jussu deductis è portu Massiliensi sex trirētib;
Lanioium cum Rege profectum ad portū Delphini vi-
ginti passuum millibus, Orientem versus, à Genua offe-
dit. Cumque in illum usque diem semper fluxisset, se Re-
gem Neapolim adducturum, tunc converso ad Occi-
dentem itinere, cum decem & septem trirētib;
in Hispaniam ire properat. Accepto nuncio Lanioium
cum

cum Rege in Hispaniam ad Cæsarem proficisci, reconciliationem inter eos tractari nemo amplius dubitavit. Quare *in animos Italorum Principum statim irrepit opinio Italiae totius Dominatum à Cæsare affectari*, Regisque Galliarum restitutione ingentem quæri pecuniæ summam, atque ita Cæsari facile fore, qui Regnum Neapolitanum possideret, & in Insulribus victorem haberet exercitum, alias Italiae urbes, & loca in potestatem redigere, ab aliis pecuniam extorquere, quæ placerent diripere, militum hospitium arbitrato suo in oppidis, & civitatibus distribuere. Quo metu percussus *Clemens Pontifex & Veneta Respublica crebris literis, & Legationibus hinc inde missis, consilium inire ceperunt, quæ potissimum via huiusmodi conjunctionem impederent, nihilque magis conducere visum est, quàm Lodovicam Regis matrem Italiae Viribus in spem filii liberandi inducere. Sed ad id peragendum censebatur oportere Galliam Italiae esse pacatam. Fore enim, ut Cæsar rebus suis metueret, si inter se consentientes tot Principes perspicere, quorum auxilio potius, quàm propriis viribus, superiora confocisset bella. Existimabantque Sfortiam Mediolani Ducem, ut ditionem suam onere Cæsarianorum militum liberaret, in eandem sententiam venturum, præsertim cum jamdudum à Cæsare insignia, & iusti Ducatus tituli non nisi durissimis conditionibus, promitterentur: Atque ut huiusmodi conjunctione facilius Italiae foret defensio, per Hieronymum Moronum tentant Ferdinandum Davalum à Cæsaris obsequio divertere, magnaque propterea pollicentur præmia. Primum scilicet totius Italiae militiæ Ducatum, Neapolitanique Regni sceptrum, quod, non modo communi Principum sumptu adipisci, sed etiam tutari (si opus fuerit) pollicentur. Quod cum non respuere Davalus videretur, modo sine dedecore, & proditoris specie facere liceret, Juris civilis, & Pontificii auctoritate demonstrare conantur *Neapolitanum civem* (quod iure ejus ditionis ad Romanam Ecclesiam spectet) *non posse solam à quocunque alio, absque ignominia, aut defectionis nota, ut Rom. Ecclesia adhaereat, desiscere; verum etiam ad parendum Pontificii mandatis obligari*, atque ita cum in ipsorum sententiam transisse illum existimassent, Sigismundum Alberti Carpensium Principis à secretis deligunt, quem in Galliam mittant, ad Fœdus cum Italis Principibus tractandum. Verum, seu quod in itinere interceptus, eò non pervenerit, seu quod Rex in Hispaniam trajectus maluerit pace, quàm bello de libertate sua cum Cæsare agi, Galli non, ut antea, Italici Fœderis cupidi videbantur. Quinimò, ut filio captivo Lodovica mater morem gereret, Margaritam filiam ex morte Caroli Alanconii Ducis paulo antè viduam, in Hispaniam unà cum Legatis mittere non recusavit. Quod quidem poposcerat Rex, ut Cæsari gratificaretur, qui jam animo agitabat *Heliodoram sororem suam, quam Carolo Borbonio superius pollicitam retulimus, Francisco Regi, ipsius autem Regis sororem Borbono in matrimonium tradere*, atque ita illum in Ducatum, quo ob lequitas ipsius partes fuerat expulsi, restituere. Cum ergo Legati in Hispaniam applicuissent, inducias primum sex mensium fecerunt, quibus Carolo Borbonio iter tutum ex Italia ad Hispaniam pateret. Mox, cum ad conditiones pro Regis restitutione allatas deventum esset, *Cæsar, totius Italiae ditioni, nec non provocationibus Belgicae inferioris, quæ ad Senatum Parisiensem pertinebant, at imprimis Burgundiam renunciari à Gallo vellet*, Legati inter cætera mandatum habere significant, ne quid ullis conditionibus transalpini Regni imminui paterentur. Cum-*

que aliter Cæsaris animus ad pacem haud inclinaretur, unà cum Regis sorore, quæ Caroli Borbonii nuptias confestim aspernata fuerat, in Galliam re infecta rediit. Quamobrem Rex, qui ex Hispania abundi non parvam spem in ea Legatione poluerat, *animo consternatus in adversam valetudinem incidit, & nisi Cæsar agrotum visitasset, bonoq, jussisset esse animo, in magno versabatur vitæ discrimine*. Sed Cæsaris comitas, renouataque ex illius oratione libertatis spes, brevi hominem ad pristinam reduxit incolumitatem, idque maxime, ut speraret, præstabant nuntii, qui sæpe ad illum veniebant, clamque significabant, quotidie Cæsarem à suis in Italia moneri, ut pacem Gallicam honestis conditionibus non aspernaretur, neq; sineret Gallos Italis jungi, periculum enim imminere, ne dissoluto exercitu, qui rei pecuniariæ inopia diutius contineri non poterat, non modo ejus auctoritas in Italia, sed Regnum etiam Neapolitanum in discrimen adduceretur. Atque ita ferò coactum iri quomodo cunque pacem à Gallo accipere, quam in præsentia maiore commodo dare posset. Quæ cum veri similitudinem habere viderentur, valdeque Caroli Imperatoris animum moverent, illud etiam magis movit, quod *Ferdinandus Davalus quacunque in Italia adversus Cæsarem acta esset, per certum nuntium patefecit*, nec de se male amplius permisit suspicari. Nam antea & Antonii Levæ, & Ferdinandi Marini exercitus Quæstoris literæ multà à Principibus Italiae, haud è re Cæsaris tractari significaverant, nec poterant plerique non admirari, quod Davalus, cui totius exercitus demandata erat cura, in tanto negotio nihil scriberet. Incertum autem est, an ad id impulsus fuerit, sive quod Francisco Sfortia in graviolem valetudinem, & in summum vitæ discrimen præter spem redacto, maluerit ipse (si illi mori contigisset) præesse Insulribus, quàm cum maiore periculo maiorem dignitatem querere, sive quod eo animo simulaverit se Cæsari iratum, suamque adversus illum operam petentibus non negaverit, ut adversariorum consilia intelligeret, atque ita eorum conatus facilius posset infringere. Patefacta igitur Principum Italarum conjuratione, Cæsar statim Davalo rescripsit, ut quoquo modo ei melius videretur, provideret, ne quid res suæ detrimenti acciperent. Itaque *Davalus revocato ex Taurinis exercitu*, ubi per æstatem stativa habuerat, Mediolanum versus præter omnium spem venit, & cum primum Novariam applicuit, per literas *Hieronymum Moronum ad se evocat*, qui (ut erat callido ingenio, & in indagandis hominum consiliis perspicax) nonnullis rumoribus edoctus ei parum fidebat. Sed cum Davalus *nihil nan fuisset pollicitus, ut ad se venire non recusaret*, Moronus sperans virum famæ, & honoris cupidissimum, nunquam adductum iri, ut contradatam fidem quicquam mali, in se præsertim amicissimum moliretur, Novariam venit, *multaq, cum illo colloctus, dum discessum parat, Antonio Levæ ita jubente, à militibus comprehenditur*, quo nuncio consternatus *Franciscus Sfortia* Jacobum Philippum Saccum ad Davalum mittit, ut suam erga Carolum Cæsarem voluntatem, & observantiam declararet. Sed quoniam Moronus vel ea potissimum ratione coniectus erat in carcerem, ne hominis ingenium, quod ipsi multoties aliàs usui fuerat, in præsentia officeret, iisdem artibus, quibus Moronum ad se traxerat, benignè, & comiter allocutus, *Oratorem illum ad hortandum Principem pellexit, ut civitates, & munitiora loca Cæsari nomine sibi custodienda traderet. Fore enim ut cognito ejus animo, at-*

que erga *Cæsarem* Majestatem promptitudine, & fide, sedatis susceptionibus, quæ non temerè de Pontifice, & Venetis indies laboriebantur, protinus restituerentur, graviorque Princeps efficeretur *Cæsari*. Quæ quidem, etsi graviora essent, quam ut tam facili debent concedi; tamen, ut declararet Imperium, quod à *Cæsare* acceptum habere semper præ se tulerat, paratum ad ejus utilitates reddere, & ne tantam in se *Cæsarianorum* vim concitaret, cum omnia ab *Italiae* Principibus adhuc imparata essent, præter *Mediolanensem*, *Cremonensem*que arces, quas ad corporis sui tam malè ex longæ gærotatione contrectis, custodiam reservavit, reliqua totius ditionis loca, ac civitates *Davalò* concessit, confidereque haud minùs innocentia & benignitatè *Cæsaris*, quam *Davali* pollicitationibus videbatur, qui se nil præterea innovaturum non semel affirmaverat. Sed Principem statim fefellit opinio. Nam *Davalus* cum primam munita loca præsidio firmavit, cum valida *Germanorum*, & *Hispanorum* peditum manu, ac nonnullis equitibus ad urbem gressum dirigit, nemineque adversante, distributis intra privatas domos militibus, extemplo sibi postulat arcem dedit. Res profectò haud æqua, ut jam non modò id agi videretur, quò rebus *Cæsareis* consultum esset; sed ut Princeps, causa indicta, non modò *Ducatu*; sed etiam libertate spoliaretur. Serò itaque *Sfortia* agnoscens se nimiam *Davali* verbis fidem adhibuisse, passus est, se potius obsidione cingi, quam *Davalò*, aut *Cæsarianis* amplius confidere. Interea *Carolus Cæsar*, qui ob ea, quæ *Mediolani* agitabantur, planè cognoscebat, ut magis, & magis à se Principum *Italarum* animi quietie alienarentur, satius duxit conditiones à Rege capivo oblatas non aspernari, quam ansam relinquere, ut *Ludovica* ejus mater *Clementi* Pontif. atque *Italiae* Principibus jungeretur, præsertim cum post infectam cum *Legatis* in *Hispania* pacem, fœdus cum *Henrico Angliæ* Rege renovatum esset, atque ad id incitabat, quòd *Reis* libertatis desiderio *Burgundia* cedere pollicebatur, dicebatque se effecturum, ut tota *Gallia*, postquam in Regnum esset profectus, consensum præbere haud abnueret, qua spe ductus Imperator plerisque ejus Consiliariis, maximè *Carolo Lanio*, & *Henrico Naufonis* Comite ita suadentibus, fœdus iis conditionibus cum Rege iit, ut rebus *Italiae* omnino cederet: *Senatum* *Parrisiensem* à *Flandria* provocationibus abdicaret: *Burgundiam* restitueret: utque ipsi ad sumendam Imperii coronam in *Italiam* venturo, peditum sex millia, equites cataphractos sexcentos cum totidem sagittariis penso in semestre stipendio in auxilium præberet, pro quo iis observandis, & donec, libertate adepta, promissa denuò sibi rata fore juraret; filios duos natu majores daret obsides, utque pax firmior, & fœdus æquius jungeretur, *Heliodoram* ejus sororem viduam in matrimonium acciperet; ex quasi filios contingeret nasci, *Burgundia* Dominatum eis reddere *Cæsar* pollicebatur. Atque in hunc modum inita pace minus jam rebus *Italiae* sibi timendum existimans, Pontifici haud auscultabat, quotidie pro restitutione *Francisci Sfortia* oranti; neque culpam transferebat in *Davalum*, quem ille omnium adversus *Cæsarem* actorum reum arguebat, cum patefactis ab eo adversariorum consiliis, de fide ipsius dubitare minimè æquum videretur. Itaque cum nulla à *Cæsare* resurgeret spes *Sfortia* liberandi, statim Pontifex, & Veneti animum ad Regem *Galliarum* conciliandum adjecerunt, quem eo animo fœdus cum *Cæsare* existimabant percussisse, ut cum ad

suos rediisset, causam quæreret non servandæ pacis. Propterea ad eum in *Gallias* mittunt, gratulatum pro recuperata libertate, & ad suos optatissimo reditu mandataque *Legatis* præbent fœderis percutiendi, quod postmodum initum est his conditionibus: ut *Gallia* omni ditione *Italiae*, excepta duntaxat *Hastensi* civitate, cedat; quotannis autem per *Franciscum Sfortiam* ei pendantur, quinquaginta aureorum millia: ipsumque non solum *Mediolanense* Imperium possidere patiat; sed etiam unâ cum Pontifice, & Venetis teneatur communi sumptu in paternum Imperium restituere. Quod verò ad *Neapolitanum* Regnum attineret, eligendum esse Regem, qui septuaginta aureorum millia in singulos annos Regi persolveret, hujusmodique tribus eum contentum esse debere: exercitum quoque per Pontificem, & Venetos parari tanto equitatu, peditatūque *Italico*, tum ex *Helvetiis*, ut *Cæsarianis* esset numero superior: sustentandosque stipendiorum sumptus, donec penitus exercitus *Cæsarianus* *Italia* pelleretur. Quo percussio fœdere Pontifex, ut belli gerendi justam habere causam demonstraret, ad *Cæsarem* in hæc fermè verba literas dedit. Non opus esse arbitramur longo sermone ad demonstrandum, quod studio, quibusve curis à nostri Pontificatus initio, tum pacem communem totius *Christiani* nominis, tum privatim tuam nobiscum conjunctionem procuraverimus. Sunt enim omnia acta, cogitataque nostra tibi æquè nota, ac nobis. Illud verò silentio præterire non possumus, nihil nos unquam prætermisisse, quod vel ad boni pastoris erga universum gregem officium, vel privatim ad fidelis amici animum erga te pertineret, cuius tamen voluntatis, atque amoris erga te nostricum sumus exitum consequuti, ut repulsi à benevolentia, & conjunctione tua semper fuerimus. Quo circa ad ea consilia, à quibus & natura, & voluntate omni tempore abhorruimus, necessario sumus compulsi, licet serius, quam & rerum indignitas, & honoris nostri, publicique commoditatio postulabat. Jam enim patientia nostra ad negligentiam *Rerum* pub. converterebatur, nisi tandem armâ caperemus, quæ & *Justitia*, & *Italiae* libertati, & nobis ipsis præsidio essent. Etenim (ut causas breviter attingamus, quibus adacti sumus ita facere) meminisse potes, antequam ad Pontificiam dignitatem assumeremur, nos summopere tibi addictos fuisse, & quo rerum tuarum is exitus esset, quem tunc optabas, neque laboribus, neque periculis, aut impensis nos pepercisset, & postquam ad Pontificatus honorem vocati sumus, tuque hostes magnas in *Italia* copias habebant, etsi pro dignitate abstinendum nobis ab armis opera pretium fuisset; tamen ne te, tuæque negotia impedita relinqueremus, non solum *Florentinorum* auxilia; sed etiam *Rom. Ecclesiæ* copias in tuis subsidio, & castris versari permisimus, nec pecuniâ cessavimus tuis suppeditare, donec depulsum illud periculum fuerit. Quod si idem postea in sequenti bello, quod ad *Ticinum* confectum est, non præstitimus, id non voluntati nostræ erga te imminuta; sed Pontificatus dignitati, quæ communis in nobis Patri personam exposcit, potius attribuendum est, præsertim cum tu ipse videre potueris, quæ nobis esset curarum tuarum. Nam si societatem hostium tuorum sequi voluissimus, magna nobis præmia non solum proponebantur; sed jam parata erant, & tui iam facilem victoriam nunquam nacti fuissent, ob quam, cum sublata omnis contentio videretur, cum tuis Ducibus fœdus iniuvimus, & quò ali, ac sustineri exercitus tuus posset, plusquam mediocrem auri summam dedimus, ea condi-

conditione, ut à finibus nostris exercitus abduceretur, restituereturque pecunia, si in fœderi cum illis inito non consentiret. Quod quāquam minimè apud te ratum fuerit, nihilominus neque aurum recuperavimus, & contra fidem datam in Romana Ecclesia locis divitiis exercens, tui bona pars versata, nullum crudelitatis, nullum avaritiæ, aut immanitatis genus in nostros prætermisit. Quamobrem cum ita ate, & à tuis accepti essemus, ut nulla meritorum nostrorum ratio haberetur, nemini mirum esse debet, si qua in tui detrimentum à Ferdinando Piscario occulta consilia haberi caperant, cum ad nos delata essent, non penitus aspernati sumus. Caterum cum tui Mediolanense Imperium occupassent, circumvallareque perrexissent Franciscum Sfortiam à te toties declaratum Mediolani Ducem, tantam indignitatem (ne verum fateamur) agrè quidem tulimus, & cunctis propè Christianis Principibus auxilium conferentibus, pro communi Italia periculo non negleximus arma capere, ita tamen, ut Legatum tuum, qui pro componendis (ut ajebat) rebus venerat ad nos, interea audiremus, & relapsi in pristinam concilianda amicitiam, & perpetuitatem, & benevolentiam nostram fructu tibi polliceremur, modo per te Mediolanensium Duci (etiam si quo pacto errasset) Clementia impartiretur: sine qua res Italia eo tempore securitatem habere non poterant. Sed tu plus iniquis tuorum, quàm par erat, consilii fidei adhibens pro clementia iustitia rigorem obtulisti, quam tamen nescio, quomodo iustitia appellari possit, cum iudicium, atque sententiam pœna antecesserit, & Princeps, cui hactenus semper observantissimus, indicta causa jam septimum mensem acerrimam tuorum obsidionem patitur. Quibus tot, & tantis causis de te diffidere, & quodammodo desperare coacti sumus, nostramque amicitiam, quam tu toties repudiasti, multis, & magnis Principibus adjungere, quorum optimus in Christianam Remp. animum, si essemus aspernati, non pastoris & communis Patris laudem; sed superbi, & insolentis nomen acquisivissimus. Habes rationem actorum, & consiliorum nostrorum, quæ idcirco à nobis summatim explicata est, ut non solum coram Deo (is enim inspector est cordis), sed etiam coram hominibus testatam optimam voluntatem nostram relinquamus. Dum hæc fierent, Franciscus Sfortia in arce Mediolani inclusus diutius obsidionem tolerare non poterat. Quamobrem Antonius Leva, Alphonsusque Davalus, qui mortuo Ferdinando Davalo, rerum Mediolanensium administrationem susceperant, quæcunque onera, vel intolerabilia urbi imponere in animum inducunt potius, quàm Principi obfesso opem ferri patiantur, imprimisque cives, qui jurare in verba Caesaris recusabant, nisi sibi cautum esset, Cesareum Dominatum haud iniquum fore, modò æqua pollicendo, modò metu ne deteriora contingerent, iusjurandum facere compellunt. Postremo, cum diuturna stipendii inopia, imminetisque belli metu opus esset pecunia, à plurimis, qui mercatura, aut opificio divitias comparaverant; non parvam efflagitant auri summam, pignori busque ablatis, & carcere detrectantes ad erogandum pecuniam cogunt. Quare Senatus, Populusque Mediolanensis conventu inter sese habito, omnes uno ore coram Legatis Cæsaris queruntur, non modò vilas oppidaque diuturno militum sumptu quotidie exhauriri, agrosque colonis passim discedentibus incultos remanere; sed etiam in urbem ipsam, & cives manus injici, privatasque pecunias contra toties pro-

missam fidem extorqueri, à quibus cum temperari posthac efflagitarent, omniaque sese facturos Cæsariani pollicerentur, hoc animo Mediolanenses discessere, ut si cuipiam postmodum pro eroganda pecunia vis inferretur, vicinorum implorata ope arceretur injuria, & ut huiusmodi decreto Deus Opt. faveret, supplicationes à summo Virginis matris templo, ad Divi Ambrosii tutelaris ædem triduum decernunt. Sed nihilominus Cæsariani, quibus cordi magis erat habere pecuniam, quàm pollicita observare, missis satellitibus in privatam fabri cuiuspiam domum, cui nudius tertius aureos quingentos numerare imperatum fuerat, totam urbem tumultu concitârunt. Dominus enim domus, cum sibi per vim auferrentur pignora, correptis repente armis, auxilioque vicinorum implorato, abire coëgit satellites, qui cum paulò post Antonii Levæ iussu, ad quem factum retulerant, aliis adjunctis rediissent, portasque domus oclusas perfringere conarentur, à vicinis pariter omnibus ad arma conclamatum est. Itaque paulò post tumultus totam orbem pervadit, neque quicquam tamen ultra eò die tentatum est, quàm ut vis arceretur. Perterritus subito tumultu Antonius Leva è Curia per minus frequentem urbis partem ad loca arci proximiora, ubi tria millia Germanorum peditum ad arcis obsidionem collocata erant, se contulit, collectaque peditum manu, & Gaspare Mayno non parvæ auctoritatis inter cives, comitatus, quæ populi armati turba densior erat, ire pergit, hortaturque, ut depositis armis digrediantur, neque huiusmodi tumultibus minimè profuturis omnia misceant. Idem etiam alia ex parte faciebat Davalus, qui eò æquiore animo audiebat, quò minis populo erat invisus. Itaque, cum diei fermè dimidium totam urbem perequassent, ea conditione populus ab armis discessit, ut Cæsar, ejusque Legati vestigalibus contenti privatæ parcerent pecuniæ, neque ullum præterea militem, quàm quos ab initio ad arcis obsidionem posuerant, in urbem adducerent. Sed cum postero die nonnullos ex Hispanis Ducibus adventantes vidissent, crebrisque nunciis admonerentur, integras cohortes peditum, equestresque turmas properare ad urbem, præmissis aliquot ad Alphonsum Davalum, & Levam Patitiis, qui resumendorum armorum causam in ipsos impingerent, magno adeò tumultu totam urbem concitârunt, ut de linquenda urbe Cæsariani deliberaverint. Caterum cum magnum populi numerum ad Curiam diripiendam, ubi rerum criminalium Præfectus cum peditum manu diversabatur, accurrisse cognovissent, revocatis animis vias trabibus tabulisque, quò melius fieri poterat, obvallare pergunt, & ab arcis custodia ad populum se convertunt. Quo factum est, ut in ipsa arce obsessi, erumpendi occasionem diu tentatam nacti sint. Nam Princeps multorum sollicitationibus fretus, qui magna sese facturos jactaverant, emissâ militum manu statim munitiones hostiû occupat. Sed ubi qui opem, aut comæatum ferat, conspici neminem, abjecta auxilii spe jam clamorem, & strepitum in urbe paulatim sedari audiens, suos intra arcem recipit. Interea multi pugnæ insueti, multi etiam ob directam Curiam præda onusti abire, & signa pro libito deferere adeò, ut quibus tutandæ patriæ major cura erat, animus deficeret, nec spernendæ à Cæsarianis oblatæ conditiones videbantur, qui præter Germanos ad obsidionem arcis jam pridem positos, ceteros milites non

non modò ex urbe; sed ex agro Mediolanensium amovere promittebant. Itaque, cum à solis occasu ad ortum incerto eventu pugnatum esset, utrinque ab armis discessum est, aliquotque postea diebus quiescit urbs videbatur, licet plerique id Cæsarianos potius, quia è re sua esset, eo tempore ab armis cessasse, quam ex animo promississe existimarent, præsertim cum multi ex militibus non modò sese in Mediolanensis male animatos palàm jactarent; sed brevi assererent vindictam sumpturos. Neque secus erat putandum, cum à Pontifice, à Venetis, ab Helvetiis, à Gallia imminente bello, necesse Cæsarianis esset nihil intentatum relinquere, quò tot hostium impetum sustinerent. Principium igitur à nonnullorum civium relegatione factum est, qui majorem antea gratiam Cæsarianorum promeruerant, cum in superioribus bellis ad arma toties adversus Gallos sumenda, alacres sese exhibuissent. Hoc enim Cæsariani ob Sfortiani nominis studium habebant cæteris suspectiores, & tumultus paulo antè in urbe concitati culpam in illos transferebant. Quod ubi populo renunciatum est, indignatus occasionem quæri, qua Ducibus suis (si factò denuò opus esse contingeret) privaretur, ad amovendam eorum suspensionem vades dare promittit. Sed dum nonnulli ex iis, qui pro vadibus nomina profitebantur, minus probarentur à Cæsarianis, populusque nolle quenkum è civibus relegari etiam atque etiam contenderet, & in civitate non decissent seditiosi, qui omnia cuperent tumultu misceri, primo delegatis, & Cæsarianorum Ducibus palàm obloqui, mox arreptis armis (si quempiam militum, maxime ex Hispanica natione, nacti essent) trucidare, spoliatumque necare, & quamvis id Primatibus, & iis præcipue, quibus civitatis salus erat carior, displiceret, ac Centuriones cum aliquot armatis per urbis portas dispositi essent, ad propullandas populi adversus Cæsarianos injurias, tamen tantus facinorosus furor invalerat, totque milites præsertim Hispani, qui propius urbem Ducum suorum jussu se contulerant, in horas nihil tale incurrentes adveniebant, ut ipsi Centuriones ad hujusmodi amentiam compescendam non sufficerent. Hanc occasione nacti Antonius Leva & Alphonfus Davalus, tum ut militibus prædæ avidis morem gererent, tum etiam, ut parere docerent Mediolanensem populum, denunciârunt protinus sese nulla amplius promissorum fide erga civitatem teneri. Atque idcirco ea parte, qua stationem suorum posuerant, val-

lo, & tormentis per noctem munita, collecto militum agmine improvise alia ex parte egressi, primum occiso quodam ex infima plebe, qui caput honoris causa detegere (ut moris est) coram ipsis aspernabatur, mox tribus alijs, quos in via obvios habuerant, trucidatis, initium pugnae præbuerunt, igneque ex turri accenso signum cæteris accedendi ad urbem dedere. Commovit universos cives tam inopinata cædes, quæ ipsis Alphonso Davalo, & Leva non modo præsentibus, verum etiam jubentibus hostiliter erat edita, nec quisquam tam pacato animo in civitate fuit, qui non vel cum omnium fortunarum & vitæ periculo, arma capessenda censeret. Sed nullus eo tempore Cæsarianos timor invadebat, quippe qui supra mille armatos, præter eos, qui arcem antea obsidebant, paulo antè clam introduxerant, occupaverantque pleraque loca urbis eminentiora, unde à sclopetariis crebris ictibus Mediolanenses interficiebantur. Quare multi è civibus abjecta omni victoriæ spe, præmissis tubicine diligunt Oratores, qui benigna oratione Cæsarianorum Ducum iram lenire studeant. Sed cum in eo Duces persisterent, ut suspecti emitterentur, à populo in concione acclamatum est, minime æquum esse, cum totus exercitus hostiliter ad urbem appropinquaret, ut inde exirent, qui præsidio forent civitati. Atque ita, redintegrata pugna, miserabilis erat tam inclitæ urbis casus. Germani enim in propinquas domos ignem injecerant, ne Mediolanenses è tectis, & speculis suos interficere possent, ipsique è turriculis, & fenestris, quas militibus munierant, passim prosternebant cives, nec quisquam in eo prælio vivus capiebatur; sed ubique vulnera, cædes, incendia apparebant. Redacta in tanto discrimine civitate, cum Leva, & Alphonfus Davalus perspicerent (si reliquæ Hispanorum peditum cohortes in ipso pugnandi ardore intramitterentur) non solum urbem directioni objectum iri; sed eundem cædibus fore finem, qui & militum foret satietati, Duces nondum ingressos admonent, ne absque ipsorum jussu civitatem introeant, audientesque populum de pugna cessum esse, & non solum eos, quos antea exire jusserant; sed majorem etiam numerum migrare velle, ab armis hinc inde cessatum est, cum à solis occasu ad nonam diei horam utrinque armati stetissent, maximoque cives videbantur soluti periculo, nisi paulò post cognovissent, diem illum tot malorum, quæ postea secuta sunt, fuisse initium.

GALEACII CAPELLÆ

DE REBUS GESTIS PRO RESTITU-
TIONE FRANCISCI II. MEDIOLANENSII
DUCIS,

Liber VI.

Postquam ex ejus diei pugna innotuit, quantum veterani milites incondita multitudini præstarent, incertitia, & dolor, qualis in capta urbe esse solet, in omnium animo & vultu apparebat. At *Cæsariani voti compotes urbem ingressi obseptas vias recludi, sibi que à civibus non militare viam; sed opipare, ac perquam eleganter parari imperant, designatque per totam urbem hospitibus, militum arbitrio coguntur cives, præter epulas, etiam vestis, & indumenta præbere, quibus sumptibus, & interdum etiam contumeliis, & verberibus vexati, multi quotidie vel relicta suppellectile, uxore, & liberis tot impendentium periculorum metu abibant, neque bonorum publicatione, aut ædium ruina, quas milites à fundamentis in odium fugientium demoliebantur, retineri poterant. Interea Pontifex, & Veneta Resp. undique coactis militibus, Duces suos in Insuores maturare imperabant, ut juxta fœdus cum Francorum Rege paulo antè initum, Cæsarianum bellum aggredierentur, Franciscoque Sfortiæ jamdudum obseſſo opem ferrent. Quod cum Alphonsus Davalus, Antoniusque Leva prospicerent, neque esset dubium, quin Veneti Laudem civitatem essent tentaturi, ut ibi sedem ad omnia belli exequenda negotia constituerent, propterea tres Hispanorum peditum cohortes præsidio urbis collocaverant, qui cum Mediolanum à suis direptum iri existimarent, nullo jussu retineri potuerunt, quin statim ad urbem advolarent, relicto in civitate Laude sub Fabricio Maramaldo Italarum peditum septingentorum præsidio. Cæterum ii Duce suo ita permittente, in cives nullum prætermittunt insolentia genus, adeo ut plerique de fuga potius, abjecta rei familiaris cura, cogitarent, quam diutius in hujusmodi servitute vivere, nisi Ludovicus Vistarinus Patritius, qui cum Cæsarianis militabat, adjecto ad liberandam patriam animo, clam pacis cum Francisco Urbis Duce, ac Petro Pisaurio Legato Veneto, conditionibus, juvenes aliquot delegisset, quorum operam in tradenda Venetis urbe strenuam sperabat fore. Itaque admonito Urbinate, ut quam secretius fieri posset, noctu cum parte copiarum ad urbem appropinquaret, ipse in aliquot vicinis domibus suis dispositis, assumptisque tantum secum duobus comitibus ad turriculam quandam, ubi sex tantum pedites excubias agebant, pergit, animadversurus in eos, nisi vigilantes offendisset, subsequutisque paulo post iis, qui facinus aggredi parabant, tanta celeritate omnes comprehensos necavit, ut strepitus nusquam sit exauditus. Patrata hujusmodi cæde, Vistarinus per vallum demissus, ad urgendum Venetorum adventum properat, antequam Maramaldus, aut alius quispiam facinus resciret, adeoque favit fortuna, ut Veneti prius trajecto Abdua fossas, & munitiones urbis transirent, quam hostes advenisse quisquam intelligeret. Cæterum retandem cognita, Maramaldus collectis suis omnibus, in arcem se recipit, quam deserere turpe existimabat, nisi prius ab Alphonsio Davalo, & Leva*

admoneretur, quid sibi in tanto rerum discrimine agendum esset. Sed cum magni momenti Cæsarianis hujusce urbis amissio videretur, extemplo Hispani omnes Mediolani in armis fuerunt, & ad tria milia peditum civitate egressi cum Alphonsio Davalo, & Johanne Urbina Tribuno ante horam diei quintam per arcem urbem ingressi, adjunctis Maramaldi peditibus, usque ad forum perveniunt. Jam Franciscus Urbinate Dux cum magna exercitus Veneti parte introierat, vicosque omnes, ac domos plurimas, quæ ad eam portam, quâ ipse intraverat, respiciebant, præsidio muniærat, ea de causa, ut si major ingruisset hostium vis, iter sibi liberum ad discessum pateret. Quare haud segniter ab Hispanis, qui urbem recuperare conabantur, dimicatum est, & non semel tentatum, si qua possent Venetos præsidio dejicere. Sed cum illi acriter repugnarent, & cominus gladiis, atque hastis, eminus etiam scloppis certaretur, Hispani, qui potius Laudem urbem amittere, quam Mediolanum in discrimen adducere volebant, & ad protrahendum ibidem bellum nihil paraverant, relictis secum peditibus lialis, qui cum Vistarino haud consenserant, relicta etiam arce, Mediolanum revertuntur, statimque Germanos mille & quingentos Papiam ire jubent, ne ea quoque civitate amissa, omnis abeundi via (si quid durius incidere) præcluderetur. Equites etiam tam gravis, quam levis armaturæ Mediolanum reducant, vel ut tutiores contra hostes essent, vel ut majore sumptu Mediolanenses gravarent, quibus adeo erant infensi, ut nonnunquam cives, & matronas, ac etiam pueros domi vinctos asservarent, tanquam sumptuum obsides, reliquamque familiam mancipiorum loco haberent, videreque erat tabernas passim occlusas, Deorum templa nullis ornamentis referta, quæ cum omni lautiore suppellectile, & mercimoniis passim in caveis, & terræ visceribus abscondebantur, quanquam id frustra à multis fiebat. Nam & servos, & ancillas, in quibus major erat suspicio, milites cogebant, ubi civium bona absconderentur, manifestare, & ipsi tanquam canes sagaces armorum, quæ ad se jusserant conferri, perquirendorum prætextum habebant, ut omnes domus latebras rimarentur, etsi quidpiam, quod placeret, aderat (nam quisque fortunarum hospitius sui arbitrium sibi vendicaverat) protinus auterebatur, ipsique Antonius Leva, & Davalus, ac Carolus etiam Borbonius, qui nuper ex Hispania à Cæsare Insucribus Præfectus redierat, adeo milites debacchari permittebant, ut universi cives suppliciter peterent, relictis facultatibus abire, quod vellent, sibi licere, ut saltem à militum injuria corpora libera essent. At Borbonius meliora illos sperare hortatus, Deumq, optimum testem invocans, primis tormentorum hostilium ictibus caput suum devovebat, nisi, numerato aurcorum triginta millium tributo, quibus mensuum stipendium militibus dare posset, extemplo tam gravi onere liberaret urbem. Quod mortis genus creditum est ille postea

Roma ab perjurium contigisse; frustra enim intra paucos dies à Mediolanensibus pecunia exacta est; & nihilominus Hispani in vexandis civibus adeo perse-
verarunt, ut reperti sint; qui tot ærumnarum ædio sibi met laqueo mortem consciverint, quique è subli-
mi nonnunquam præcipientes sese dederint. Verum apud plerosque pluriquam Borbonii pollicita; spēs
Laudensis victoriæ poterat. Nam cum civitatem il-
lam tam segniter à Cæsarianis in hostium potestatem
relictam fuisse audivissent, fieri posse non putabant
ut quinque millia Hispanorum cum tribus Germano-
rum peditum millibus paucisque equitatu; præsertim
deficiente stipendio, & nulla annonæ acervata quanti-
tate, tam vastum urbis spatium diutius tueri possent,
adversus omnis ferme Italiæ vires. Atque id prima
belli præ se tulerunt initia. Nam cum primum
Hispani Lande cesserunt, Pontificii, qui ad nume-
rum octo millium peditum cum valido equitatu in
agrum Placentinum paulo antè pervenerant, confecto
ratibus ponte Padum transire, & Veneti adjuncti
Mediolano appropinquabant. Miserant etiam antea
Octavianum Sfortiam, Episcopum Aretinum ad Hel-
vetios, qui Francisci Galliarum Regis favore quatuor-
decim peditum millia conscripserat, & per Rhætos, &
Bergomates descendens liberum iter ad exercitum
Italicum habebat. Sed cum serius, quam tempus ex-
postulabat, proficiscerentur, Sfortiani in arce Medio-
lanensi oblecti ad id inopiæ redigebantur, ut præter
panem, qui ex farina futuribus admixta conficiebatur,
quod pluribus impartiri posset, nihil haberent. Quare
delectu inter eos facto, circiter ducentos homines
tertia noctis vigilia ex arce emittunt, qui per hostium
munitiones egressi, qua negligentius excubias fieri
ante animadvertent, per viam arrepta via Meligna-
num pervenire, ibique reperto Francisco Guicciardi-
no Pontificis Legato una cum Veneti exercitus Im-
peratore, ac plerisque aliis Ducibus, obsessorum ino-
piam significant, asseruntque (si diutius auxilium terri
protrahatur) arcis deditionem brevi sequuturam, vel
(quod peius futurum esset) omnes in hostium potesta-
tem venturos. Quamobrem Itali Duces, iussis Sfor-
tiani bono animo esse, magis ut hostium animos ten-
tarent, quam ut sexdecim peditum millibus nuper col-
lectis, sperarent Cæsarianos veteranos milites Medio-
lano expellere, ad portam, quæ Romanâ dicitur, gres-
sum dirigunt. Cumque Johannes Medices, qui pri-
mam aciem ducebat, tormentis turrim quandam ob-
ruere aggrediretur, ut patefacto per eam aditu facilior
esset irrumpendi via, ad id loci omne Cæsarianorum
robur protinus accurrit, & non tantum civitatem tueri;
sed etiam egredi audent, & manum cum hoste conse-
runt. Postquam autem levibus aliquot præliis hinc
inde usque ad horam diei nonam pugnatum esset, Itali,
qui intra paucos dies Helvetios venturos, haud igno-
rabant, quibus adjunctis, minimè dubium erat; quin
superiores evaderent, reductis machinis, quæ usque ad
hostium munimenta actæ erant, Melignanum regressi
sunt non sine magno Cæsarianorum favore; qui ce-
dente hoste, nihil sibi ulterius ab eo timendum existi-
mabant. At Mediolanenses ingens oppresserat moe-
ror, cum audirent exercitum Italicum, in quibus pri-
stina libertatis paulo antè effulserat spes, retrocessisse,
neque in hominum animos cadere poterat id hostium
metu; sed potius haud sincera erga Ducem Sfortiam
voluntate factum fuisse credebant. Hoc successu elati
Cæsariani, cum omnes prius intra urbis interiora

moenia, hospitia delegissent, aggeres circa suburbia
alias constructos, reficere properant, & quotquot tam
è populo, quam è Patriciis nati erant, ligonibus, &
bâillis in evacuandis fossis cogebant infumere ope-
ram adeo, ut huiusce contumeliæ verecundia aliquot
dies, nempe ex Optimatibus in publicum prodiret;
sed variis in locis occlusi, adventantibus Helvetiis,
meliorem fortunâ præstolabantur. Non enim verisi-
mile videbatur Franciscum Francorum Regem, qui to-
ties omni adversante Italia, res Insuorum solus in discri-
men adduxisset, & qui in præsentia Helvetios in Gallia
Cisalpinâ trans mittebat, nunc adjunctis Italicis viri-
bus imparem tam parvo hostium exercitui fore. Quare
Sfortiani redintegrata spe, licet vix paucissimorum die-
rum cibis, & is quidem exiguis, ac pessimus superes-
set; tamen de deditione nullum faciebant verbum,
haud dubium auxilium expectantes. Sed dum tar-
dus exercitus Italicus Melignano discedens, cum ju-
mentis compluribus, & vehiculis committitur onustus pro-
greditur, & superiorem viam, qua ad arcem iur, duo-
bus passuum millibus ab urbe capebat, ut venientes
Helvetios sibi adjungat, sine quibus in pugna discrimen
iterum volebat se conferre, Sfortiani oblecti jam non fa-
mem; sed mortem ipsam in faucibus habentes, extrema
necessitate adducti, Jacobum Philippum Saccum ad
Carolus Borbonium, & ceteros Cæsarianos Duces
emittunt, qui postquam multa de eorum adversus
Sfortiam odio conquestus fuisset, quod innocentissi-
mum Principem, & Cæsarei nominis ac amplitudinis
semper studiosissimum æmulorum calumniis circum-
ventum tandiu oblectum tenerent, tandem pollicetur
arcem reddere, si non iniqua interea conditiones fiant,
donec Cæsare intellecta iustitia melius possit consulere,
quod quidem haud aspernati sunt Cæsariani, omni-
enim se profus hostium timore liberos existimabant,
si arce potirentur, & propterea nihil Sfortia non dare
promittunt. Illud tantum difficultatis inerat, quod
Borbonius cum Mediolanensi Cremonensem etiam
arcem reddi postulabat, contendebatque id & à Ducis,
qui innocentia consideret, minimè reculari, & ab se
maximè expecti debere, ut rebus Cæsareis, adversus
quas omnis Italia cum Gallis, & Helvetiis armaretur,
consultum esse. Qua de re cum antea Sfortiani du-
bitassent, Sacco in mandatis dederant, ut si aliter fie-
ri non posset, pro Principis, & suorum salute, ac liber-
tate omnia polliceretur. Sed dum Orator ex vulgi
& sermone hostium recuperande arcis desiderium agno-
scit, cautius agens ad suos rediturus gradum veritatis, tan-
quam de Cremonensi arce nihil paliturus. Itaque flexis
Cæsarianorum animis conventum fuit, ut Sfortia cum
suis omnibus, ac tota eorum suppellectile abire liceret,
Commune civitas, quam Cæsariani præsidio tene-
bant, eidem promittitur, cum non modicis rediti-
bus, donec à Cæsare super Imperio Mediolanensi, &
criminibus, quæ in Principem impingebantur, judica-
tum esset, traditusque propterea est Cæsarianis expo-
scentibus Johan. Angelus Ritiis, Vir à secretis ipsius
Sfortia, ut ab eo omnium actuum, & consiliorum,
quæ Mediolani agitata fuisse ferebantur adversus Cæ-
sarem, ratio intelligeretur. Sed ille eximia Fide, & Pru-
dentia præditus adeo utramque causam & Ducis, &
suam æquam esse ostendit, ut intra paucos dies dimis-
sus, non sine adepta ipsius etiam hostis benevolentia
abierit. Firmatis huiusmodi deditionis conditionibus
Franciscus Sfortia quamvis Hispanorum promissis
non satis fideret, & minimè se putaret incolumem, do-
nec

nec in Cæsarianorum potestate esset, tamen dissimulato metu, relictis in civitate impedimentis, quæ paulò post ipsius discessum magna ex parte ab Hispanis direpta fuerunt (jumentorum enim & vehiculorum usus non suppetebat) in castra Italica viam cepit. Ceterum magna etiam injecta est suspicio, cum ipsi honoris gratia Antonius Levæ se Comitem usque ad vallum urbis adjunxisset, verebatur enim, ne mala potius quam ex causa, quam ex officio id potissimum ab eo factum esset. Quod etiam plerique Patricii Mediolanenses, qui obsidionem unâ tulerant, veriti, arma induti gradum faciebant, ut si Princeps comprehenderetur, ipsis cum militibus (quibus, ut parceretur, mos inductus erat) abire liceret. Igitur postquam in castra Italica, præter spem, incolumes pervenerant, Sfortia, qui omnem tot malorum culpam non Cæsari; sed ejus ministris attribuebat, statuit omnino vel in vitis amicis omnibus, qui multa de Cæsaris injuria adversus ipsum loquebantur, Comum se transferre, ibique manere, quoad æmulum calumniæ innotescerent, nisi Sforcinus, qui cum militum præsidio ad recipiendam civitatem præmissus fuerat, renunciasset, Hispanos, qui intus erant, egredi nolle, etiam si Princeps intromitteretur, quoniam *conventum fuisset, ut Comum redderetur, neque pactum ut Hispani inde abscederent.* Itaque cognito Cæsarianorum animo Franciscus Sfortia in castra rediit, & cum hætenus contra Cæsarianos nulla in re consensisset, tunc *Italicum Fœdus cum cæteris Principibus iniit;* & bellum adversus illos tanquam communes hostes pro virili suscepit. Per eos dies *Sigismundus Malatesta* unus è Ducibus, qui pro Cæsarianis laudæ erat, & postquam civitas in Venetorum potestatem pervenit, cum Alphonsio Davalo regressus, Mediolani militabat, tubicinem cum literis *ad Vistarinum misit,* quibus *illum ad singulare certamen provocabat,* eò quod contra jusjurandum, & militare decus civitatem ipsius fidei creditam hosti tradidisset, *polliceturque armorum judicio, qua mentiri haud solere plerique opinantur, in eo perfidiam demonstrare.* At Vistarinus neque se contra jusjurandum, neque contra militæ decus fecisse dicebat, qui pro libertate patriæ id facinus aggressus esset, imò sibi plus, quam mediocre præmii deberi, quod de sævissimorum hostium manu cives suos vindicasset. Itaque *statuto die cum armis equestribus equo sublimi velut, gladioque & clava ferrea cinctus in certamen descendit,* pariterque Sigismundus magna Hispanorum caterva comitatus in castra Italica, ubi pugnæ locus electus erat, proficiscitur; & paribus armis indutus, agilitate corporis, qua plurimum fidebat, Vistarinum primò circuire, & modò à dextra, modò à sinistra; vulnus si qua posset; inferre, neque tamen, præter equum, quem duobus affecit vulneribus, hostem lædere potuit. Sed ille, qui & corpore prociore, & viribus plus poterat, postquam Malatestam tot gyris fatigatum incautius ictum frustra tulisse aspexit, ense aggressus eum in dextra vulnerat ad eò, ut præ dolore gladius e manu excideret. Quare acrius jam vulneratum & sui defendendi impotentem insequutus, totam duelli arcem coëgit non semel retrocedentem circuire, donec occidente jam sole (cum quatuor horas pugnassent) Vistarino palma certaminis adjudicata est, non sine manifesto totius belli omine, quod absque cruenta militum cæde diu protrahi deberet. Interea cum jam inclinante æstate, præter unam Laudem Pompejam, nullum fuisset receptum oppidum, & Mediolani oppugnatio videretur

durior (quoniam Cæsariani non modò fortiter intus urbem defendebant; sed foris etiam quotidie levibus præliis pugnabant audacter) dimissis ad obsidionem Helvetiis unâ cum Pontificis copiis, omnique ferè equitatu Malatestæ Ballioni Perusino impigro Duci, cum octo millibus peditum *Cremone expugnatio destinatur;* ubi mille Germani pedites cum quingentis Hispanis, & equitibus ducentis præsidio positi erant. Verum postquam aliquot dies Malatesta circumfedit set urbem, & tentato infelicitè per arcem, quam Sfortiani tenebant, ingressu, supra mille homines amisisset, ne res amplius frustra tentaretur, Franciscum Urbinate Veneti exercitus Imperatorem cum omnibus Venetorum copiis eò tendere oportuit. Is igitur patfacto usque ad munitiones aditu, quibus Cæsariani urbem ab arce secluserant, fortiores milites clam traducebat, qui scutis obrecti unâ cum sclopetariis vallum ascendebant: atque ita eminus vulnerati plerique concidebant propugnatores. Tormenta etiam ex arcis turribus crebra emittebantur ad eò, ut ex iis, qui hostibus obviam prodirent, pauci redirent incolumes. Tot itaque *Cæsariani difficultatibus pressi civitatem dedere paciscuntur, nisi intra decem dies auxilium à suis feratur.* Conventum etiam est, *ut Germani trans Alpes in patriam redeant; Hispanis autem nisi post annum in Mediolanensi ditione militare ne liceat.* Interea Romæ Clemens Pont. ob diuturnum in Insubribus bellum difficultate pressus pecuniaria, cum Vespasiano Prosperi filio, totius Columnensis familiæ nomine, paciscitur de injuriis ultrò citròque remittendis, satius utrique parti existimans, eventum totius belli expectare, quam novo militum delectu, & sumptibus domi fatigari, hujusmodiq; Fœdere dimissis tribus peditum millibus, qui Romæ jamdudum stipendia meruerant, tutus fuisset, nisi Ugo Hispanus, qui superioribus mensibus à Cæsare frustra missus Romam venerat, pro rebus Italicæ componendis, nactus occasionem Pontificis opprimendi, Pompejum Cardinalem, & Ascanium Columnenses impulsisset (quia nullam ipsi fidem dedissent) tumultuariis collatis militibus Romam invadere, fore enim ut Clemens nullo munitus præsidio, vel in Palatio vivus comprehenderetur. vel saltem à bello adversus Cæsarem discederet. Itaque *delectu armatorum duorum millium clam facto Romæ, prius nunciatum est Cardinalem Columnam cum magnis copiis apud Divi Johannis Lateranensis esse, quam quisquam tale quidpiam suspicaretur,* & idcirco quum frustra Pontifex præsidium in tempore conaretur parare, hostes jam appropinquare audiens, via occulta cum plebisque, qui vel in Pontificio palatio habitabant, vel officii, aut metus causa eò convenerant, intra molem Adriani (quæ nunc arx Sancti Angeli dicitur) se recipit, seròque admonitus non modò carnes, & alia esculentia; sed annonam, & vinum tot hominibus intra paucos dies defuturum, *maluit paucillum de suo jure decedere, quam ad deditionem fame cogi,* & propterea missis Oratoribus ab Hispano, qui hæc jactabat fecisse, non tam ad Pontificem offendendum, quam ut eum in partes Cæsaris accedere cogeret, condiciones accipit, *ut servatis quatuor mensium cum Cæsare induciis, copias quas in agro Mediolanensi habebat, cum Padum reduceret,* atque datis ob eam causam obsidibus, Columnenses eo libentius discessere, quod etsi haud ignorarent arcem non diuturno tempore ad deditionem ob nimiam obsessorum multitudinem potuisse cogi; tamen haud existimabant Pontificem tam vè-

toridem fuisse, ut eò se recepisset, ubi quatuor dies se continere nequisset, & ipsi pauci ac sine pecunia & comœatu, depopulati omnem Pontificiam suppellectilem abire incolumes satius ducebant, quam expectare donec milites deligerentur, atque ita turpiter inde cogerentur abscedere. Dū hæc fierent, Franciscus Galliarū Rex ex Fœdere cum Pontifice, & Venetis inito, Valsconū quatuor millia, & quadringentos equites cataphractos, totidemque velites Duce Michaële Antonio Salutiānorū Principe in Italiam destinat, qui Italico exercitui adiunctus communibus auspiciis bellum adversus Cæsarianos gerat, & fortè per id tempus iter faciens in ora Transpadana aliquot oppida receperat, cū ei renunciatum est, ob Pontificis copias, quæ ejus jussu discessum parabant, & Veneti exercitus absentiam, cujus magna pars apud Cremonam urbis dedicationem expectabat, Cæsarianos non modò Mediolani non obsideri; sed populari omnem undique agrum, & magnos comœatus indices in urbem comportare. Quare spreta Transpadanæ Regionis cura, trajectis copiis Hispanos coercere ab agrorū, & villarū incursionibus pergit; verūm hæc serò providebantur. Nam seu quod antea exercitus Italicus parum curaverat castella urbi propinquare digere in potestatem, & impositis præsiidiis prohibere, ne quicquam in urbem comportaretur, seu quod ea est soli ubertas, atque urbis amplitudo, ut non nisi longo tempore res ad exitum deduci possit, Hispani per Æstatem omnia ad tolerandam diu obsidionem (si ita opus fuisset) congegnerant, & civium sumptu propè incredibili, indices lautius epulabantur. Illud etiam Cæsarianis addebant animos, ut non modò parēs Italici, sed etiam superiores evaderent, quod Georgius Frondespergus, qui duobus superioribus bellis in Italia pro Cæsare cum magna laude militaverat, à Gaspare filio, qui Mediolani Germanis imperabat, & ab Alphonsio Davalo, Antonioque Leva magnis pollicitationibus accitus, propriis pecuniis quatuordecim peditum millia delegerat, pensoque in singulos homines ultra Ducum, & Centurionum stipendia aureo nummo, per Tridentinos saltus iter in Italiam tentabant arripere, quo nuntio consternati Italicorum animi, ne obsidionem penitus intermittere cogerentur, Cœnobii ab urbe duobus passuum millibus munire properant, ubi tria peditum millia cum quingentis equitibus tūtò hyemare possent. Moguntiam etiam firmari jubent præsidio, ut pluribus à locis viatores deterrere possent, quo minus ad urbem comœatus comportaretur. Verūm hoc rerum apparatu, cū innotuisset Germanos Frondespergo Duce cum tormentis, & valida equitum manu à Ferdinando Pannoniæ Rege tradita, Alpes frustra repugnante Venetorum præsidio transisse, abjecta hujusce muniminis cura, Mediolanensem obsidionem penitus intermittunt, ipsique Urbinas & Johannes Medices cum equitibus, & expeditione peditatu proficiscuntur adversus Germanos, qui jam Pischeriam juxta lacum Benacum applicuerant, ac pleraque Venetorum oppida, & loca immunita, partim annonæ & cibariis, partim pecunia mulstabant. Quocirca Veneti, ut suorum animos confirmarent, prohiberentque (si qua possent) ne hostibus ulla re auxilium ferretur, quotidie in armis erant, Germanosque iter facientes infestabant adeò, ut levibus præliis eorum

multi quotidie desiderarentur. Verūm ubi Germani in Mantuanos iter direxerunt, Urbinas, & Medices ut proficiscentes quiescere haud sinerent, cum valida equitum, & peditum manu à latere, & à tergo hostes adoriuntur. Ipseque Medices, utpote audacior, & levibus magis assuetus præliis antegressus, sclopo crūs graviter faucibus pugna statim coactus est excedere, & Mantuam delatus non sine magna totius Italiæ iactura intra decimum diem vitam finivit. Interea Mediolani soluta penitus obsidione, Hispani stipendia multorum mensium efflagitare, palamq. minari, nisi quamprimum pendantur, sese omnia turbaturos, & vires militum animos comprobaret, tabernacula & domos diripere, cives, quos obviam habuissent, spoliare & captivos facere ceperunt, adeò ut ad hujusmodi tumultum accurrentes ipsi Borbonius, Alphonsus, & Leva promisso quinquem mensium stipendio, seditionem vix sedare potuerint, utq. pollicita servandi facultas suppeteret, non modò, per noctem plerosque ex civibus, & mercatoribus, quos diripere existimabant, comprehenderunt, & carceri inclusos quàm maximam pecuniam potuerunt summam exsolvere coegerunt; sed argentum etiam, & aurum ex ipsis Deorum templis abstulere. Itaque numerata in singulas cohortes stipendiū parte, Rapiam modò hos, modò illos (quamvis id esset difficillimum, atque haud scio, an quicquam toto hoc in bello difficilius fuerit) transmittabant. Eo enim animo Cæsariani omnes, & præcipuè Hispani Mediolanum venerant, ut nunquam nisi pecunia, & præda onusti, inde abscederent. Verūm ubi id omnino impossibile fore cognoverunt, præsertim tanto militum sumptu, plerisque ad egestatem redactis, fortunæ civium ex urbe discedentium multi invalerant, multique ut cives ejicerentur, coloni tantum, & foeminae retinerentur propriæ utilitatis causa suadebant. Sed ob Germanorum Frondespergo Duce adventum, qui apud Casale majus ope Mantuani Principis, trajecto Pado, Fidentiolam agri Placentini oppidum sese contulerant, sententia immutata est, cū Mediolanensis ditio, præsertim diuturno bello vastata, amissa etiam Cremona, & Laude Pompejana militum numero haud sufficere videretur. Quamobrem aliam sedes querere, alibique tantam exonerari procellam decretum est. Adjectus est igitur animus ad Pontificis urbes, in quem, tanquam pristina amicitia desertorem, male animati erant. Placentiaque primum eorum sensisset impetum, nisi Salutiano & Venetis persuasum fuisset, è re Italiæ fore, Clementem, quod & secum Fœdere junctus, & Pontifex esset, ab injuria tutari, præsertim quoniam polliceretur post transactos quatuor menses bellum instaurare. Atque ita transmissio in urbem valido præsidio, mœnibusque vallo, & fossa communitis, Borbonio, qui cum Hispano peditatu, & equitibus, adductis machinis eò venerat, tanquam equo ferociter exultanti frenum injectum est, adeò ut vim experiri noluerit, Italicum scilicet exercitum veritus, qui non longius, quàm sex passuum millibus castrametatus, licet pugna abstinere decrevisset, tamen quotidie Cæsarianos levibus infestabat præliis, equitatuque comœatum hostium prohibebat, quo effectum est, ut Cæsarianis summa pecuniæ inopia laborantibus, cū per villas, & oppida ad parandum victum vagari non liceret, novo consilio feliciorem fortunam querere satius visum sit.

GALEACII CAPELLÆ DE REBUS GESTIS PRO RESTITU- TIONE FRANCISCI II. MEDIOLANENSII

DUCIS,

Liber VII.

JAm nihil Cæsariani in oppugnanda Placentia proficere sperabant: & *neceſſe erat exercitum, cui ſtipendium non ſuppeteret, ſpe præda continere.* Quare ex omnium Ducum ſententia Borbonius adverſus Florentinos, & Pontificem cum tanto exercitu ſtatuit iter dirigere. Antonium autem Levam cum quatuor Germanorum, totidemque Hiſpanorum cohortibus Mediolanum remittit, ubi tria millia Germanorum peditum victum ſibi à Mediolanenſibus parari imperaverant, & jam *decretum erat, ut in quatuor urbibus claſſibus alerentur juxta civium cenſum, vel in ſingulos ſexta pars aurei nummi indies numeraretur, utque onus facilius tolerari poſſet, viciniarum præſecti non ſolum divites; ſed etiam eos, qui labore quotidiano vitam agebant, pro virili cogerant ad ſumptum faciendum.* Cæterum adeo multi ex urbe abierant, ut juxta cenſum mille aureorum unicuique eſſet alendus unus militum, neque tamen reliquæ duæ claſſes immunes erant. Sed Italici peditibus ad numerum circiter duorum millium ſub Ludovico Barbiano militantiſibus, & iis, qui cum Antonio Leva regressi erant, ſtipendium pendere cgebantur. Igitur Senatusconſulto cautum erat, ut omnes, qui triennio proximo urbe abſceſſerant, quamprimum reverterentur, & militum onera tam in præſens, quam in futurum ſuſtinerent. Senatus autem, qui à Leva immunitatem hoſpitiarum impetraverat, litibus, quæ propterea oriebantur, ſemper intentus, nihil magis curabat, quam nullam militibus excitandi tumultus occaſionem relinquere, & idcirco præconis voce fugientes ſub capitis pœna evocabantur; eorumque bona nulla abſentiæ excuſatione donabantur militibus. Dum hæc Mediolani agerentur, jam Franciſcus Sfortia à Cremonæ, & Laudæ veſtigialibus, ac tributis ad tria millia peditum in armis habebat, & non modò duas civitates, oramque tranſabduanæ militum ſuorum muniverat præſidio; ſed in agrum quoque Mediolanenſem illos progredi jubebat. Forteque eo tempore evenerat, ut Sfortiani repentino impetu Moguntiam occuparent. Quamobrem, ſi impunè id ferret, dedecori ſibi fore Antonius Leva exiſtimans, cum ſeptem armatorum millibus ad oppidum properat. At Sfortiani, qui omnia imparata, nullamque auxilii ſpem habebant, propterea quod exercitus Italicus, paucis Venetorum exceptis, qui tranſ Abduam ſtativa habebant, Borbonium Italiæ inferiora loca petentem ſequebatur, oppidum diripiendum Cæsarianis relinquunt. Ejecſis Moguntia Sfortianiſ una tantum melioris fortuna ſupererat ſpes, quod Borbonium, qui ne oppidum quidem, quò ſe recipere, habebat, ſine pecunia, ſine cômmeatu, cum exercitu tam magno, aliquò in præceps iturum exiſtimabant: neque in animum cadere poterat; unius Alphonſi Eſtenſis opibus, qui tum ſolus contra priſtinum inſtitutum, ob odium in Clementem Pontificem Cæsarianorum partibus favebat, tantam gentium colluviem diu poſſe ſuſtentari. Cæterum pleroſque ſeſellit opi-

nio. Nam poſtquam in Florentinorum ditionem pervenire, atque occupandæ urbis, cujus opibus tot milites ditari ſperaverant, facultas non dabatur, ſpretis induciis à Carolo Lanoio cum Pontifice nuper pactis, Borbonius maximis itineribus Romam contendit, ubi Pontifex dimiſſis magna ex parte militibus, ſub Lanoii fide ſe tutum exiſtimabat. Itaque aditu per vim occupato, cum ipſe Borbonius murum aſcendens ſclopo iſtus ſtatim mortuus concidiſſet, Cæsariani milites non modò hoſtiliter urbem diripuerunt; ſed ipſum etiam Pontificem, qui in Adriani molem conſugerat, ad deditionem coactum captivum tenuerunt. Neque dies ille, quò alma urbs prædæ fuit, quò ipſæ Divorum reliquæ altaribus erutæ ſunt, quò tot virgines intra caſtos parietes occluſæ, libidinem coactæ fuerunt militum explere, quò non modò in homines; ſed ipſæ etiam in marmora, & antiquas Romanorum ſtatuas ſævitum eſt, finem dedit malorum. Nam milites diſtributis in tota urbe per domos paulò antè direptas hoſpitiis, Cardinales, Antiſtites, Principum Oratores, civesque & mercatores, ac omnem populum Romanum, quibus paulò antè innumerable pecunia redemptis, nihil omnino ſupererat, ad alendum tantum exercitum coegere, ipſique per ludibrium Sacerdotalibus veſtibus induti, urbem perqueſitabant, & tanquam ibi eorum perpetuum foret domicilium, quæcunque ad voluptatem, & delicias quærebant, neque exercitum Italicum, qui vicinorum populorum in ſe ſtadium, & fidem continebat, neque Francorum Regem timentes, qui alium exercitum parabat; Duce Lautrecho, ad comprimendas in Italia Cæsarianorum vires, & præſertim ad reſtituendam Pontifici libertatem, cui expeditioni ſumptuum portionem Rex Anglicus impartiebatur, & malè animatus in Cæsarem cum ob alias cauſas, tum ob non reſtitutam jamdudum mutuò creditam pecuniam, nihil magis cupere videbatur; quàm ejus potentiam compeſcere. Sed antequam Gallus Alpes tranſiret, Veneti auctis copiis, adjunctisque tribus Sfortianorum peditum millibus, adverſus Cæsarianos, qui Mediolani æſtiva agebant, proficiſcuntur. At Leva, ne, cum præcipuum Italici exercitus abeſſet robur, collectos paulò antè milites, eoſdemque paucos formidare videretur, cum Germanis peditibus Hiſpanisque fermè octingentis, totidemque Italiciſ, ac non magna equitum manu urbe egreſſus, occurrit hoſtibus ſtatimque illos coegit jam caſtra intra Malignanum collocantes, potius retrocedere, quàm committere, ut oppidi immunitatis cauſa pugnæ locus eſſe poſſet. Per id tempus *Johannes Jacobus Medices*, quem ſuprà arcis Muſſi Præſectum eſſe reſulimus, aucto nomine, & viribus ob Clavennæ ſtrenuum facinus non modò à Franciſco Sfortia, & Venetiſ majora ſtipendia merebatur; ſed ipſi etiam Francorum Regi dignus viſus eſt, quem cum magna peditum manu in Ducatum Mediolanenſem præmitteret. Et propterea, dum Helvetios Gallico ſtipendio

apud Larium lacum expectat, cum paucis armatis arcem inter Leucum, & Comum Monguntium dictam, per dolum occupat, quam Alexander Bentivolus nihil huiusmodi metuens inhabitabat tanquam domum propriam. Quamobrem Antonius Leva statim recuperandæ arci Lodovicum Barbianum præficit, qui tentata infelicitèr oppugnatione, ac cæsis fermè è suis centum, re infecta Moguntiam abiit. Liberato itaque suorum præsidio Medices collectis circiter peditum tribus millibus, in agrum Mediolanensem descendit. At Leva, qui Malignani caltrametabatur, sive quod milites comæteum omnem emere cogerentur, & alieno sumptu vivere assueti stipendium, quod à Mediolanensibus pendeatur, donec extra urbem permanerent, in summa annonæ penuria non sufficiebat, sive quod urbem propinquo duobus à lateribus hoste metueret, sublatis tabernaculis in urbem rediit. Ceteroq, factus Medicem cepisse locum castris imminutum (Caratum vocant) quatuordecim passuum millibus ab urbe, ipse prima vigilia cum omnibus copiis egressus sub solis ortum hostes nihil tale opinantes adoritur. Quare territi novi milites domibus, in quibus versabantur, exeuntes in planitie propinqua sepibus circumdata aciem instrunt, velites cum sclopetariis ad levè prælium non omnes hostium copias venisse rati; sed opinione frustrati, cum loco declivi, & clauso tanquam carcere sepi essent, absque sui defendendi facultate plerique aut cæsi sunt, aut capti in hostium venerunt potestatem, nonnulli tamen, cum Joh. Jacobum Ducem arrepto equo fugam quæsisse intelligerent, diversa in loca, quo timor, & occasio suadebant, abire. Adepta huiusmodi victoria Antonius Leva cum suis incredibili gaudio Mediolanum regressus est, ubi tantummodo armatos decentos reliquerat, minimè Venetos timens, qui decem tantum passuum millibus aberant. Cum iis itaque, qui belli finem cupiebant, parum spei in Venetis superesset, reliquum erat auxilium à Gallis præstolari, qui superatis Alpibus Duce Lautrecho Hastam applicuerat, expectataque Helvetiorum Legione in unum coegant copias, & fortè per id tempus Ludovicus Lodronii Comes cum valida Germanorum manu Boschi (oppidum est in agro Alexandrino) pecuniam ad sumptus militum, qui Alexandriæ erant, perferendos, exigebat, cum Lautrechus iussis equitibus cum parte Helvetiorum ad oppidum properare, Germanis viam ad suos Alexandriam redeundi præcluserat, subsequutoque postmodum toto exercitu, & ad motis machinis aliquot in locis pergit quassare mœnia. Sed intus propugnantium multitudo plures dies Gallum detinuit, tandem expugnato oppido, hostilitetque direptis, & incensis domibus oppidani, qui fugam non arripuerant, coacti sunt pecunia libertatem redimere. Germani autem, qui primo impetu mortem evaserant, Gallicum stipendium sequuti Lautrecho adhæserunt. Dum hæc agerentur, Andreas Doria Genuensis, Gallicæ classis Præfectus solutis è Massiliensi portu decem & septem triremibus, oram Lygusticam infestabat, & usque ad Gennæ portum procedens non modo Genuensium impediēbat mercimonia; sed etiam nonnullas naves onerarias, quæ maximam vim frumenti devehebant, interciperet conatus intra portum Delphini obsederat ita, ut inde exire non auderent, eodemque tempore Cæsar Fulgosus, qui ob adversam factionem Adurnis Genæ imperantibus exul Venetis militabat, & paulò antè cum auxiliariis Veneto-

torum copiis ad Lautrechum venerat, Galli iussu terrestri itinere adversus Genuenses proficiscitur. Atque ut civitas, quam summa vultus penuria laborare haud ignorabat, celerius ad deditionem cogereur, qua sibi iter erat, pecora, atque armenta abigere, oppida, & villas, quæ ob locorum asperitatem paucæ sunt, depopulari, neque nullum edulium genus intra urbem importari sinere. Quibus rebus permoti Genuenses, cum omnem civitatis tuendæ spem in illis navibus positam esse perspicerent, eductis armatis sex triremibus, auxilium ferre, si quæ possent, tentare, adeoque Genuensibus favit fortuna, ut subito ventorum turbine compulsus hostis Saonam se recipere coactus sit, Philippinusque Doria Andræ ex fratre nepos in Genuensium manus inciderit. Atque hoc secundo rerum successu Genuenses non solum adversus Fulgosum intus sese tuentur; sed etiam exire urbe audent, hostem pugna laceßere, quem in fugam versum, cum incautum sequentes prætergressi essent, ipse ad urbem alio itinere ire perrexit, & Gabrielem Martinengum militum Genuensium Ducem frustra suos revocantem comprehendit. Itaque Genuenses cum suos exclusos viderent, & jamdudum laborarent re frumentaria, Fulgosum, & milites Veneros, qui cum eo erant, intro adinserunt. Sed Lautrechus paulò post sequutus Præfectum Regio nomine cum præsidio urbi imposuit, & recepta paucos post dies per deditionem arce, in quam Adurnus cum Caſarianis se receperat, & civitatem, & omnem oram Lygusticam ditione tenuit. Interea exercitus direpto Boscho Germanos Alexandria inclusos infestare, & ne comæteus amplius introferretur, prohibere, donec Lautrecho reverlo, mœnia circumſideri, & oppositis machinis præsterni capia sunt, & primò quidem aggressu maxime declinaverunt Caſarianorum animi ob militum amissionem, qui Boschum profecti inde redire non potuerant. Verum cum paulò post Albericus Barbianus cum armatis quingentis per colles Alexandriæ proximòs in urbem intrasset, difficilior oppugnatione reddebatur. Nam strata machinis murorum parte, vallum magna celeritate intus reficiebatur, & sine ingenti cæde Galli ingressum per vim tentare non poterant, præsertim antequam Veneti tormenta non pauca cum pulvere sulphureo misissent, quibus postea diversis in locis mœnia adeò quassabantur, ut Baptista Lodronius diutius urbem tueri posse diffusus, deditionem facere coactus sit his conditionibus, ut sibi cum Germanis, atque impedimentis omnibus in patriam, Barbiano autem in Taurinos abire liceret, modo per semestre contra Galliarum Regem, atque ejus socios arma non inferret. Recepta itaque urbe quingentos fermè è suis Lautrechus delegerat, quos Alexandriæ præsidio imposeret, nisi Franciscus Gavatus Sfortiæ Legatus, implorata Anglici, & Veneti Oratoris fide conquestus fuisset, jam in ipso belli initio Fœdus non servari, & propterea Lautrechus, cum se id ob Genuensium vicinitatem, & commodum militum, qui adhuc è Gallia venturi essent, ad restituendam Italiæ libertatem tentasse diceret, quando ipsis aliter videretur, ut Sfortianum urbi imposeretur præsidium, permisit. Per hos dies Antonius Leva, qui debellatis Medicis copiis, Mediolanum se contulerat, exercitumque continebat in suburbis, neque cives alia re, præterquam stipendio militum gravabat, queri, pecuniam serius à civitate subministrari, neque ad tantos sumptus sufficere. Quocirca Mediolanenses, qui hæc ad majus imponendum onus tendere

dere non ignorabant, polliceri supra vires sese facturos, quò stipendium militibus non deficeret; modo extra privatas domos continerentur; & parceretur ubi tamdiu superiore anno ab Hispano exercitu vexata. Sed nihil proficiebant querelæ civium, mosque gerebatur militibus, ut epularum; & lucrì causa adversus tam validas hostium vires urbem & sese tueri vellent. Introducto itaque exercitu distributi juxta civium censem milites fuerunt, qui etsi numero non multi admodum erant; tamen, quia in unaquaque cohorte plerisque duplex, aut triplex stipendium pendebatur, multò plures pecuniæ distributiones ad sumptus quotidie conferre oportebat, & multis, qui urbem deseruerant, multis etiam egestate compulsis, portiones suas non conferentibus, reliqui ad illorum sumptus cogebantur. Cum autem Antonius Leva, alioqui in rebus etiam duris intrepidus, jam capta Genua, & Alexandria, ac tanta vi hostium adveniente, tam modico exercitu, præsertim sine pecunia, sine cujusquam auxilii spe, adeò magnam urbem tutari posse diffideret, dicitur animo agitasse Papiam se recipere. Cæterum quia certior factus est, eam urbem comineatu carere, sententiam ea fiducia mutasse, quòd *Viro in re militari magni nominis, etiam si hosti cedere oporteres, nunquam honesta conditiones defuturæ essent.* Atque ita misso Papiam Lodovico Barbiano, cum ipse antea quamplurimis edictis cives urbe abcedere prohibuisset, tunc, modò juxta centum pecuniam duorum mensium numerarent, volentes abire permisit, diplomataque obsignabat abeuntibus, ut apud hostes etiam morari liceret. Id autem plerisque evitandorum tot imminentium periculorum causa haud displicebat, & nisi rei pecuniariz obstitisset inopia, pauci oblata hujusmodi opportunitate in urbem ingressi essent. Dum hæc Mediolani aguntur, Galli pacis induciis cum Johanne Cervillone Hispano, qui Casellas oppidum in transpadanis munitissimum tenebat, ne abeunte jam ætate nimiam in oppugnatione moram traherent, in agrum Mediolanensem proficiscuntur, & cum haud longius, quam octo passuum millia ab urbe castra locassent, ex eo loco præter omnium spem Papiam ire perrexerunt, incertum si re id factum sit, quia Francisci Sfortia restitutionem ægrè ferrent, siue quia occasionem Papiæ expugnandæ prætermittere noluerint. Remissis enim à Barbiano Mediolanum paulò antè militibus circiter quadringentis, quòd Lautrechus trajecto Ticino profecturus videbatur. *Papia erat expugnata haud difficilis, Sfortianis præsertim, & Venetis adjunctis, qui tantam adduxerant tormentorum, & pulveris sulphurei copiam, ut quatuor diebus, quibus acriter urbs oppugnata est, magna murorum pars solo æquata sit, neque ullo modo qui intus erant, ad vallum obducendum sufficerent.* Quamobrè Papienses supplices Barbianum obsecrant; si sibi, si militibus nollet parcere, parceret tot matronis, & virginibus, quas irrupente hoste jam rapi, jam per vim stuprari videre videbantur. Sed cum nihil eo tempore profecissent preces, tandem, *serò, Barbianus admonitus militibus, & civibus qui una propugnationi aderant, jam nimio labore fessis, tubicinem ad Lautrechum pro dedenda urbe mittit. Sed, dum Gallus ipse, qui profectus erat in Venetorum castra, perquisitur, milites acie jam structa maximo impetu, quam murorum ruina aditum dabant, urbem ingrediuntur.* Quod ubi conspexit Barbianus, reclusa porta confestim in hostium castra ultrò pergit, deductusque

ad Lautrechum captivus Genuam mittitur. Interea Galli ob acceptam superioribus annis, apud Papiam cladem urbi infensi, post eadem primo ingressu editam, ac directas non solum privatas domos; sed Monachorum etiam Cœnobias, & Divorum templa, nullum captivis civibus efficiendis modum facere; sed plerosque ter, & quater ad sese redimendum pecunia cogere. Postremò Vascones, qui præter cæteros erant immanissimi, ignem in civium domos inferre; & totam urbem miscere incendio, nisi ipse Lautrechus tandem, post octavum diem, militum furorem in immeritam urbem ulterius debacchari prohibuisset. Recepta in hunc modum Papiam, Lautrechus quamprimum cum Innocentio Cardinale Legato Bononiensi, qui ad ipsum paulò antè pro liberando Pontifice venerat, agere cœpit de prosecutione adversus Cæsarianos, qui Romam occupabant. Quod cum diu secretò contineri non potuisset, Franciscus Sfortia magno Optimatum cœtu, qui ad se Mediolano confluxerant, comitatus ad Lautrechum antequam Papiam discederet, venit, tum ut suam in Regem demonstraret observantiam, & studium, tum etiam ut ipsi Lautrecho, qui hujusmodi honores ambire videbatur, persuaderet, *satius esse Insubrum prius expeditionem perficere, quam relictis propinquis hostibus longinquos sectari, & haud quidem minus verè, quam ex animo, quia è re sua esset, admonebat, idemque sentire Lautrechus profitebatur.* Sed duorum, Galliarum scilicet atque Angliæ Regum, quorum communi sumptu continebatur exercitus, præcepta ob stare, qui se in Italiam potissimum miserint pro recuperanda Pontificis libertate, quo perfectò haud difficile fore Antonium Levam Mediolano expellere. Interea ipsum Sfortiam cum Venetis posse urbem obsidere, & brevi compellere ad deditionem, si præsidia impo-
oppida & castella maniantur, arceanturq; per equitatum viatores, qui comineatum ad urbem comporcere consueverunt. Atque ubi hæc parum sufficiant, se in Insubres Deo Opt. favente, pro cujus Ecclesia militet, victorem paulò post rediturum, & si quid radicem hostilium adhuc supererit, extirpaturum. Cæterum quamquam hæc Sfortia in bonam partem acciperet; tamen non cum latebat, quòd multi pro certo afferebant, Regem idcirco nolle in præsentia ipsum in Ducatum suum remitti, quòd vereretur, cum primum ipse Sfortia esset restitutus, eum in partes Cæsaris transiturum, vel potius, quia in ipsius arbitrio haud fuisset, restituto Principe Mediolanum reddere, si pro filiorum recuperatione sibi pacisci contigisset de tradendo Cæsari Mediolanensi Ducatu. Habitu hujusmodi colloquio Sfortia postero die Laudem Pompejam revertitur. At Lautrechus paucos dies Papiæ moratus, dimissis Helvetiis, qui Romanam expeditionem sequi noluerunt, cum Germanis, qui Gallia frequentes Regis jussu ad se veniebant, Placentiam concessit. Ibi que per Oratores Alphonsum Estensem Ferrariensem Ducem, ac Federicum Principem Mantuanorum, quotiores esset partes Reges, Fœdere jungit. Interea Antonius Leva, cum Galli discessissent, parum Sfortianos, & Venetos timens, qui ad gerendum bellum cis Padum soli remanserant, cum quatuor armatorum millibus, & magna tormento, ubi Abbatum circumsegit, & multis ictibus incenia quatiens Sfortianos, qui oppidum præsidio tenebant, unius diei spatio coëgit ad deditionem, & jam naves ad trajiciendum Ticinum parabat idè adver-

Ius Viglerenum, Mortariumq; ac reliqua Laumellensium, & Novariensium oppida facturum, nisi Lautrechus Petrum Navariensem peditatus Regi Praefectum cum valida Valconum manu remisisset, atque ita paucis diebus receptum Abbatum Sfortiani maiore militum praesidio, & convecto undique com meatu muniverunt. Quo effectum est, ut quamvis Vasco nos Placentiam ad Lautrechum redierint, tamen Leva spe potiundi Laumellensis agri frustratus, Mediolani plures dies se continuerit. Sed postquam relictis Insubribus Lautrechus in Flaminiam pervenit, Italos, & Hispanos milites emisit, ut victus penuriam, quae diuturno bello omnia Mediolanensis imperii loca invaderat, aliqua ex parte levaret, aditumque, quae posset, patefaceret iis, qui lucri causa annonam, & ceterum com meatum in urbem comportabant, simulq; ut Regionem, & oppida, quae minore conatu expugnari poterant, reciperet, hostisque sentiret sibi animos, & vires haud deficere. Redacto itaque in potestatem toto superiore Mediolanensi agro (quem Sepium incolae vocant) Philippus Torniellus, qui Italus erat Praefectus, collectis navibus cum mille ferme, & ducentis peditibus Ticinum transgreditur, atq; urbem Novariam per arcem, quam Galli expugnare noluere, ingressus Sfortianos ad numerum quadringentorum inde abire coegit. Pars itaque Aronam ad Federicum Borromeum, reliqui cum Accursino Laudensi profecti sunt Mortarium, atque ibi sese tanquam frontem pro defensione Laumellensis, & Papiensis agri adversus Torniellum, & Caesarianos opposuerunt, donec transmissio validiore praesidio Torniello facultas adempta est ulterius evagandi; sed tantummodo levibus praeliis quotidie invicem certantes totam Hyemem consumplerunt, neque facinus ullum memorabilius edebatur, quam quod oppida, & loca omnia immunita passim diripiebantur, & non modo deprehensi viatores (adeo res in formam latrocinii venerat) sed etiam intra proprias domos oppidani captivi fiebant. Neq; haec tantum edebantur a latronibus, quorum numerus tum ob hominum egestatem, tum ob intermissas plerasq; bellorum diuturnitate mercenarias artes, haud erat exiguus; sed ipsi etiam milites nullum praeter mittebant latrocinii genus, & si quem nacti erant, ex quo aliquid corradari posset, inauditis prius cruciatibus laceratum cogebant aurum excutere. Per id tempus Johan. Jacobus Medices, qui communi Italorum Principum stipendio militabat, ne omnino nihil ageret, Leucum, tanquam oppidum sibi opportunissimum, in extremo lacus Larii cum sexcentis peditibus circumfedit, neque poterant Hispani Commo auxilium obsecris mittere, ob multitudinem navium, quas ipse Medices jam pridem Comensibus eripuerat. Quare Antonius Leva, ne per ignaviam oppidum amitteretur, decrevit, quando classe non posset, terra auxilium ferre. Eductis igitur Mediolano omnibus copiis, ipse cum Germanis ad quintumdecimum ab urbe lapidem castra locat. Hispanos autem, atque Italos pedites, quorum numerum receptis Novariensibus per Hyemem auxerat, expugnata Olginati arce in ripa Abduae posita, quam Medices antea occupaverat, trans Abduam ire jubet, ut terrestri itinere Leucum ingredi possent. Philippoq; Torniello auxilii per vim obsecris ferendi cura demandatur. Nam Medices antea explorato Caesarianorum adventu, & cum Venetis, & cum Sfortia egerat, ut ad auxi-

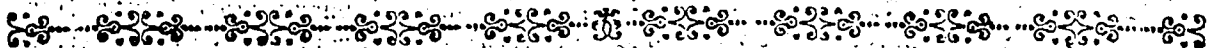
liares armatorum copiae mitterentur; & acceptis a Venetis aliquot tormentis bellicis omnes aditus, qui ob locorum & montium asperitatem difficiles erant, vallo, fossisq; obstruaverat, vimq; hostium huiusmodi auxilio haud magno conatur repellere sperabat, & ne tanta spe frustraretur, ipse, quo periculum majus imminerebat, adesse, suos ad strenue pugnandum hortari, ut praeteritam ignominiam praesenti Virtute relarciant, arma, ac instrumenta ad instaurandos aggeres adversus venturos hostes parare, operarios militibus jubere adfiscere: Venetos praeterea in locis asperioribus praesidio ponere, ut quando locorum natura tutiores essent, tanto longius abessent a periculo; verum id frustra provisum est. Nam Caesariani occupato ex adverso latere monte, qui Leuco imminet, tentatio infeliciter pluribus in locis aditu, tandem quam Venetorum cohortes praesidio posita erant irrumpunt. Quod sentiens Medices suspicatus quamprimum id, quod antea variis rumoribus ad se delatum fuerat, Sfortiam agere laturum, si Leuco ipsum potiri contigisset, tormenta protinus, quae a Venetis acceperat, navibus imposita abducit, ipse quoq; cum suis naves ascendens, quas in ripa ad omne casum paratas habebat, Torniello, & Caesarianis facultatem reliquit oppidi muniendi, statimq; agitare animo coepit (quando hac via Leuci potiundi facultas secus cesserat) alia rem aggredi. Nam Hieronymus Moronus, quem supra a Ferdinando Davalo carceri inclusum fuisse retulimus, post transactum annum ingenti auri summa a Carolo Borbonio liberatus, & una cum eo Romam profectus jam apud Philibertum Auracae Principem, qui post occisum Borbonium exercitus Praefecturam susceperat, magnam sibi vendicaverat auctoritatem, neq; quicquam sine ejus consilio a Caesarianis Romae agebatur. Is igitur sive quod Medici bene esse cuperet, sive quod in partes Caesaris majore, quam antea studio transisset, Antonio Leva literas mitti a Philiberto persuasit, quibus monebatur ne Medicis amicitiam aspernaretur, quae magno et aliquando usui esse posset, simulq; ipse ad Medicem in eandem scripserat sententiam, & ut hominem, quem rerum propagandarum cupidissimum agnoscebat, in agis alliceret, se Leuco, & ejus juribus, quod a Sfortianis, a Francisco Gilliarum Rege, & ab ipso Ferdinando Davalo Caesaris nomine dono habuerat, cessurum obtulit, modo partes Caesaris juvaret, neq; conditiones adeo optatas Medices respiceret, sed animi sui consilia minus declarans, quid ferret rerum eventus expectabat. Verum, postquam Veneti, qui praesidio ad Leuci oppugnationem venerant, Caesarianis (uti retulimus) cedere, dolum subesse ratus, accipit conditiones a Morono oblatas, & Leuco potitus magnas Caesarianis, praesertim in vendenda Mediolanensibus annonae, utilitates attulit. Interea Carolus Imperator, qui jam certior erat summis Gallorum viribus, omniumq; fere Italorum Principum consensu Lautrechum in Italiam descendisse, ne per ignaviam sui opprimerentur, Henricum junioem Brunsvincae civitatis in Germania inferiori Ducem, in Italiam mittit. Et quamvis Veneti transitum ejus impedire conati sint, Franciscumq; propterea Urbinae Ducem accersiverint, qui toto superiore anno in Umbria cum Salutiano Principe manserat adversus Caesarianos, qui Romae erant; tamen tantis viribus, tantoq; belli apparatu Germanus stipatus erat, ut tutius consilium sequeretur Veneti civitates, & oppida munitione praesidio firmare, quam extra milites continere, maguerint. Quare Germanus nullo nemine obstante Alpes trans-

gressus alia oppida depopulari, alia incendere, ab aliis pecuniam extorquere. Coloni præterea undiq; fugere, pecus intra civitates, ne præda hostibus esset, abigere. Dum hæc agerentur, jam *Mediolanensium calamitates eo processerant, ut miseranda opulentissima olim urbis esset facies.* Nam vix quatuor annorum reditus suffecerant ad sumptum Hyemis unius tolerandum, & pleriq; ad extremam inopiam compulsi, nihil habebant non modò quod impartirentur militibus; sed nec quo sese alerent. *Si quis autem ex iis, qui huiusmodi sumptus perferre non posset, militum, & præsertim Germanorum incurrebat manus, catenis vinctus, tanquam capitis reus esset, carnifici custodiendus dabatur, donec pecuniam recuperaret, & reperti sunt qui pro mortui in tam atroci carcere, cum vivos redimere non possent, coacti sunt aurum maiore cura perquirere, ne cadavera sepulchra carerent, & tandem in tanta civitatis calamitate non deerant qui, vel Magistratum, & privati lucri causa, vel in odium Sfortiani nominis reliquis suaderent, satius esse pecuniam, quamvis magno fœnore, perquirere, ut præsentibus malis exitus expectari posset, quàm in alienas terras proficisci, victumque ab ignotis quærere, præsertim tot impendentibus in itinere latronum, & militum periculis, quæ quidem paucos remorabantur.* Nam quo majus imminerebat periculum, eo majore diligentia fugæ occasio arripiebatur. Quocirca reliquum erat, fugientium fortunas publicare, quorum tantus erat numerus, ut eorum nomina typis imprimerentur, quandoquidem manu describere nimis longum esset. Accedebat adhuc Mediolanensium calamitates tam ingentis annonæ penuria, ut greges pauperum fame morientium quotidie in viis publicis reperirentur. Patricii autem, qui pauci admodum in urbe erant, obsiti squalore, & sordibus conspiciebantur, januæ domorum, & artificum tabernæ passim erant oclusæ, atq; in frequentioribus antea urbis Regionibus urtica, & sentes accreverant. Igitur cum eo indies redigeretur, status civitatis, ut diutius durare non posset, Antonius Leva quasi Mediolanensium conditionem miseraretur, convocatis civibus, jurejurando promittit, si ex privato censu (publica enim deerat pecunia) viginti dierum stipendia militibus pendantur, exercitum urbe educiturum, neq; post hac aliud onus à se impositum iri. Quod cum Germanis haud placeret (ne quidpiam intactum in urbe relinqueretur) Monachorum, & Virginum Cœnobium ingressi, præter epulas, quas lautè sibi parari jusserunt, tot quotidie molestias illis exhibebant, ut plerique, mutatis vestibus, Religionem dissimulare cogerentur, neq; prius ad Cœnobium reversi sunt, quàm Germani omnes Antonio Leva ita jubente, urbe excessere. Jam enim Ælitas adventabat, & Papiam, quam tantis viribus, tantoq; belli apparatu Lautrechus expugnaverat, parvo negotio in Cesarianorum redierat potestatem, dum civitas Annibale Picenardo Sfortianorum peditum Tribuno ad continendos in fide Transpadanos profecto, segniter à Petro Longhenna, & Venetis, qui ejus tutandæ provinciam sumplerant, custoditur. Hujusmodi victoria subnixus Leva, reliquam ditionem recipere properans, milites omnes & Mediolano, & aliis etiam ex urbibus, & locis eduxit, primumque Abbatum petiit, quod statim defensores omni auxilii spe vacui dederunt, postmodum Aronam aggredi animoolvebat, nisi Federicus Borromeus Sfortiz rebus diffidens, in partes Cesaris transisset. His itaq; peractis una tantum civitas Laudensis, inter duos

annes Ticinum, atque Abduam restabat, quam etsi valde cuperet Sfortianis eripere, utpote, quæ initium recuperandi Imperii Sfortiz dederit; tamen, quia majoribus viribus ad expugnandam civitatem, quàm suis opus erat, Henrico Brunsvicensi in agrum Bergomatem obviam proficisci statuit, ut illi persuaderet, ne ante in Regnum Neapolitanum trajiceret, ad auxilium Cesarianis à Gallo obsessis ferendum, quàm totum Mediolanensem Ducatum recuperaret. Quod quidem tam valido exercitu existimabat brevi posse fieri, præsertim ob Sfortiz inopiam, qui hætenus, ut belli impensam toleraret, præter consueta vectigalia, multa tributa Laudensibus, & Cremonensibus imposuerat, ac ex Alexandria agrè tantum pecuniæ exigere poterat, quantum satis esset ad continendum ejus civitatis præsidium. Accedebat, quod in tanto Germanorum metu parùm à Venetis sperandum erat auxilii, qui relinquere nolebant sua, ut aliena tuerentur. In quam sententiam cum Germanus transisset, relicta Bergomi oppugnatione, sive quod Venetorum timuerit potentiam, sive quod pecuniam propterea acceperit, ad Laudem civitatem traduxit exercitum. At Franciscus Sfortia, qui ob adversam valitudinem bello interesse non poterat, Brixiam profectus in urbem Laudæ Johan. Paulum fratrem cum duodecim peditum cohortibus reliquit, vixque circumflecta à Cesarianis fuit civitas, cum Germanus Princeps, & Leva Fecialem unam cum tubicines ad poscendam urbem, tanquam Cesaris debitam, miserunt, multum omnibus, qui intus essent, minati, nisi statim civitas dedere-tur. Ad ea Johan. Paulus respondit, se ab ipsomet Antonio Leva, dum Papiam adversus potentissimum Regem tueretur, didicisse, *quàm pulchrum sit mori in hostium haud terrere, nihilque sibi optabilius, quàm palam omnibus facere, quantum Sfortiana Virtus valeat.* Quocirca reliquum erat Cesarianis vim experiri. Et prima quidem tentandæ irruptionis provincia Antonio Levæ, & suis cessit: qui ut sibi animos, aut vires non deesse demonstraret, post quassata machinis bellicis aliquandiu mœnia, Hispanos, quorum promptitudini, & audaciæ plurimum confidebat, ad murum, quæ majorem ruinam dederat, præmittit, qui scutis ingentibus tecti sublequentibusque sclopetariis signa inferre intra urbem, propugnatores è muris dejicere: suisque aditum aperire quam maximè eniti: contra Sfortiani præter plumbeas, & ferræas pilas, quæ tormentis emittebant, saxa, & ludes in Cesarianos volvere, gladiis, atque hastis irrumpentes hostes detrudere, ac in fossas præcipitare ingentique clamore eorum ignaviam increpare, quod patefacto per strata mœnia aditu, tamen ingredi non auderent. Itaq; cum supra horam tertiam atrociter pugnatum esset, nox inæquali jactura prælium diremit. Nam Cesariani ob suorum cædem, qui tot præteritarum victoriarum memores spe potiundæ civitatis gloriosam mortem oppetiverant, non tecti redibant in castra. At Sfortiani repulsa tantis animis hostium vi, ingentem hostium numerum, eorumque minas parvipendebant, cupiebantque ut rursus prælii fortunam experirentur. Sed Cesariani, quia secus primum certamen cesserat, & eam urbem circumflecta fuit, nondum matura erant segetes, victus penuria brevi sperabant Sfortianos ad deditionem cogi posse. Neque illos diutius ea spes frustrata erat. Nam congesta in unum intus omni annona, jam nemini, præterquam militibus, panis impartiebatur, adeo ut universus populus vel summo cum capri-

Exptiviratis, aut cedis periculo egredi, vel intus fame mori cogeretur, neque inde se eximere posset, nisi eo anno, incertum an celi intemperies, aut tot impendentium periculorum metus, an forte (ut plerique arbitrantur) Divina vindicta tot perniciales morbos attulisset, ut in unaquaq; Regione Italiae innumerabiles intra paucos dies aegroti mortui sint, & multo plures ea Æstate, quam deserviente in Cisalpina Gallia, superioribus annis, peste, fato cesserint. Invasit itaq; ea lues Cæsarianorum castra, qui Laudenses obsidebant, & præcipue Germanos milites, neq; ullus, postquam aegrotasset, convalescebat, & pleriq; fatum illud evitare non sperabant, nisi in patriam redirent. Atq; tum hac causa potissimum, tum victus etiam penuria, quam diuturnitas attulerat belli, Germani frequentes quotidie ex castris discedebant, & in Germaniam per Rhætorum, & Helvetiorum loca revertebantur, neque ea res Ducem Brunsvicensem valde

commovebat, cum tentata infelicitè prima expeditione, difficiliore, quam antea speraverat, res Italiae cognovisset. Accedebat, quod consumpto fere omni militum ex Germania allato stipendio non modò suos in Neapolitanum Regnum ad liberandum Cæsaris exercitum traducere non poterat; sed nec diutius apud Laudem urbem in castris continere, atq; ab Antonio Leva, qui ad eam diem suos privatis aluerat oppidanorum sumptibus, quotidie edocebatur, quanta Mediolanensium esset calamitas, ut omnem exueret spem, si quid ab eis corradi ad sustentandum tam numerosum exercitum posse existimaret, simulque omnia ipsius Levæ facta, & consilia eò spectabant, postquam ditionis huiusmodi auxilio redintegrandæ spe dejectus est, ut Germanus quamprimum Italia abiceret: ne Mediolanensium imperio, quibus solus ad eam diem ipse præfuerat, excluderetur.

GALEACII CAPELLÆ

DE REBUS GESTIS PRO RESTITUTIONE FRANCISCI II. MEDIOLANENSII DUCIS,

Liber VIII. & ultimus.

Interea Franciscus Galliarum Rex, qui assiduè Lautrechi nunciis certior reddebatur, quantum sibi immineret periculi, tum ob stipendii defectum, tum ob easdem febres, quæ, ut in cæteris Italiae locis, ita in ipsius exercitu plerosque ex militibus, præsertim Germanos, & Gallos invalerant, Franciscum Borbonium unum ex Proceribus, Sancti Pauli Comitem cognominatum, cum aliquot equitum turmis, & peditum octo millibus in Italiam mittit e ratione, ut si Henricus Dux Brunsvicensis in Neapolitanum Regnum proficisceretur ad Cæsarianos liberandos; pariter & ipse sequeretur Lautrecho auxilium laturus: sin minùs, Venetis, & Sfortianis conjunctus in Insulibus adversus Antonium Levam bellum gereret, neque sineret per ignaviam res Cæsaris incrementum accipere, & fortè in Italiam eo tempore applicuit, quò Dux Brunsvicensis, ob suorum discessum in Germaniam ire parabat. Itaq; huiusmodi cura liberatus, recuperatis in finibus Transpadanorum prius aliquot oppidis & castellis, quæ paulò ante in potestatem Cæsarianorum pervenerant, dum Sfortiani Germanorum metu vires omnes ad defendendas civitates contraxissent, in agrum Cremonensem pervenit. Interea Germani, qui pro Carolo Cæsare in Italia militabant, ad pauciores quotidie redigebantur: Italique cum Hispanis non multi erant, equitatus etiam erat exiguus, ipseque Antonius Leva, ad quem post recessum Ducis Brunsvicensis summa rerum redierat, relicta jamdudum Laudensis urbis obsidione Malignani castrametabatur, neque diutius stipendii defectu ibidem permanere poterat. Sed necesse ei erat alia ratione exercitum alere, animoque agitabat, quomodo Mediolani ab urbis præsidium, Germanos saltem proximam Hyemem continere posset. Quamobrem Mediolanenses metu percussi, ne iterum ad contributiones, aut ad præbenda militibus cibaria redeundum esset, etsi bis an-

tea Oratores ad Cæsarem in Hispaniam adquirendum tot malis auxilium profecti essent; tamen ne libimet defuisse viderentur, tertium cum literis in hanc sententiam Oratorem miserunt. *Jamdudum, invicissimè Cæsar, calamitates nostras, & per literas, & per Oratores Majestati tuæ patefecimus, quos singulatim, quibus hæcenus ærumnis à militibus tuis vexati fuimus, significasse non ignoramus. Sed quia nullum adhuc remedium sensimus adhiberi, necessitate coacti Oratorem hunc novissimum mittimus, ut si alii leniores in querenda tot malis medela visi fuerint, is tanquam postremus, totum vulnus detegat, ne se ignorasse unquam dicere possis, quæ, & quanta, postquam hic à tuis dominari coepit, pertulerimus. Post exactum enim diuturnum à nobis militum tuorum stipendium, omnem exercitum tuum intolerabili in nos licentia debacchantem octo menses aluimus. Mox renovato bello, & deficiente rursum stipendio, quindecim alios menses coacti fuimus, quotidie pecuniam juxta singulorum mille aureorum censum, adsumptum duorum peditum contribuere. Quæ summa ad quadringenta aureorum millia excrevit, neq; tam diuturno malo, nisi collata etiam aureorum trigintaquing. millium tributo finis impositus est. Quod ut in tempore exigi posset, plurima prædialia ad pauperum usum, testamentis legata, vilissimo pretio vendere oportuit. Atq; eo tempore tot domus à tuis militibus diruta, tot virgines, tot nuptæ, tot viduæ, & infantes catenis multoties ob conferenda pecunia impotentiam victi fuerunt, tot civis dignitate, atq; opibus antea splendidissimi à militibus tuis pecunia causa in vincula conjecti occubuerunt, ut nemo diuturnius, aut miserabilius ullius unquam civitatis excidium viderit. Nam præter eos, qui domi, forisq; ob victus inopiam vita exceperunt, plerique ex eis, qui nondum defecere, pane tantum, & aqua diu vitam tolerarunt. Quid totius agri vastitatem, agricolarumq; fugam referre opus est? quibus ob crebras militum incursiones nihil ad vitam tuendam relictum jamdu-*

dum fuit, ut non alia ex causa tot exitiales morbi omnem ditionem Mediolanensem invaserint, qui & magnum civium nostrorum numerum abstulerunt, & paucos in agris reliquerunt superstites. Si qui autem evaserunt, tanquam prorsus omni melioris fortune spe destituti, in alienas profecti sunt Regiones, ut quod vita superest, in quietioribus locis transigant. Atq; in hoc rerum statu novum tamen bellum, quemadmodum minime tibi ignotum esse arbitramur, adversus hanc infelicissimam urbem parari audimus. Quocirca cum nihil nobis reliquum sit, quod ad sustinendos belli sumptus denuo conferamus, præter animam, eam ipsam, tanquam à Deo acceptam, ipsi uni cupimus (quoad liceat) servare, ut autem aliquandiu liceat, te Cæsar invictissime suppliciter multisq; cum lachrymis obtestamur, obsecramusq; ne eam nobis clementiam deneges, quam etiam hosti non impartiri turpe esset. Huic urbi nonnunquam dominata sunt externa gentes, quæ urgentibus bellorum necessitatibus imperium relinquere maluerunt (licet fortassis, ubi melior sese offerret occasio, illius recuperationem tentare in animum induxissent) quam nobis nihil tale merentibus excidio esse. Eam autem civitatem Cæsar, quæ non modo opes; sed etiam vitam, & sanguinem pro exercitu sustinendo jamdudum contulit, pessum ire patietur? honestissimamq; populi aliquando de se benemeriti preces negliget? neque tot malis ipse, qui solus potest, auxilium feret? Quod si nullum, aut serum futurum est, audies paulo post eos, qui adhuc Mediolani supersuerunt, cum jam amplius tot mala pati non possent, patriam reliquisse, & vultum miserabiliter petere ab ignotis, si modo qui præbere non abnuat, quispiam reperietur. Alioqui ferarum more herbis vescemur, quod adhuc plurimi ob inopiam facere coacti sunt. Neq; id tamen absque tue laudis immutatione evenire poterit, cujus causa nos ad hujusmodi miseria adductos fuisse palam feretur, memnissetq; debes te quoq; natum esse mortalem, atque in hac suprema Imperii sede ad salutem, non ad hominum perniciem à Deo constitutum, eidemq; omnium abs te reddendam aliquando esse rationem. Nihil autem ea Legatio, literæq; profecerunt, præterquam quod Cæsar eos per literas hortatus est, ut paululum adhuc tolerarent, fore enim ut brevi intelligerent nihil quiete Italiz sibi esse charius. Interea Antonius Leva animo volvens, quam odiosum esset superiorum contributionum nomen, excogitata alia recuperanda ingentis auri summa ratione pæna capitis, & fortunarum publicatione indicit, ne quis panem conficere possit, aut farinam domi habere, præter eos, qui hujusmodi veltigal conduxerat, à quibus in singulos farina medimnos aureos tres, novem postea menses exegit, eaq; pecunia non modò Germanis, sed & Hispanis, & equitibus stipendia abundè præbuit, reliquos autem Novariæ, & in Laumellensibus aliquot oppidulis, ac per villas agri Mediolanensis totam hyemem non tantum viduum querere; sed impune etiam, cum aliter continere eos non posses, prædari, permisit. Dum hæc ab Antonio Leva ad prouahendum bellum parantur, jam Franciscus Borbonius junctis Sfortianorum, ac Venetorum copiis ad circumsedendam Papiam profectus erat, neque Leva, præter ducentos Germanos, atq; Italos ferme octingentos, quos in civitatem paulo antè præsidio miserat, quicquam auxilii poterat amplius ferre. Sed Malignani se continebat rei exitum expectans. Verum, postquam magna vi ab ho-

stibus mœnia quassari audivit, Mediolanum redire statius esse duxit, quam sine auxilii præstandi facultate, diutius milites sub divo continere. Oppugnata itaque aliquot dies civitate, & strata haud parva murorum parte Galli admixtis Venetis, & Sfortianis dato pugnae signa tanta animi promptitudine, prælium ineunt, ut qui intus erant, licet strenuè resisterent, ad propugnandum non sufficerent. Sed postquam Petrus Biragus unus ex ipsorum Ducibus scelopocru graviter sauciis concidit, neq; se ab humo tolli, ne interea sui prælium desererent, passus est, & Petrus Butigella Cæsarianorum pariter Dux eodem teli genere vulneratus pugna abscessit, tunc Sfortianis, & præcipue Annibali Picenardo Cremonensi, qui peditibus mille & ducentis præerat, maxima laus urbis captae cessit. Per eos dies Genua, quæ totam Æstatem atrocissima peste laboraverat adeo, ut non solum cives; sed ipsi etiam milites, qui urbi præsidio positi erant, urbem deserere cogerentur, magno in discrimine verlabatur. Nam Andreas Doria, quem supra Regis Classis Præfectum esse retulimus, parum gratum existimans in se Regis animum, majus quam dici posset, odium in illum contraxerat, duoq; hominem præcipue movebant. Unum, quod non tantum Lautrechus, sed ipse etiam Rex ab eo efflagitaverat, Alphonsum Davalum, Ascanium Columnam, & nonnullos alios Cæsarianorum Duces, quos occiso Ugone Hispano, Neapolis Prorege, Philippinus ejus ex fratre nepos, magna cum laude, dissipata Neapolitana classe, captivos fecerat, ipsiq; valde Rex succensere, nisi illos redderet, videbatur. Quod quidem Doria iniquum esse existimabat, quoniam jure belli facultatem sese pecunia redimendi captivis fecisset, neq; fidem suam frangi, neq; pecuniam sibi debitam eripi æquum putabat. Alteram prætendebat offensionis causam ob subductum promissum stipendium, & propterea missionem aliquoties exposulaverat, ut sibi, quod vellet, cum trirēibus abireliceret, quam cum Rex minime concederet, testatus se jurejurando, quod ipsi alias præstitisset, amplius non teneri, jam se Regis hostem aperte profiteretur, & cum Genuensibus, à quibus ob rei navalis scientiam plurimi fiebat, inibat consilia patriæ libertatis restituendæ, multorumq; animos adversus Galum irritabat, quod non solum Saonenses, qui antiquo jure Genuensibus semper paruerant, liberos effecisset, sed contra toties promissam fidem antiquam etiam Genuæ oppressisset libertatem. Quæ quidem multo antè prospiciens Theodorus Trivultius jamdudum ad Regem scripserat satius esse, Saonam Genuensibus reddere, quam populi natura levissimis, eo tempore novandarum rerum præbere causam, simulque monebatur Dorian virum ad omnem rem maritimam opportunissimum liberalitate, atq; officio continere, optimum sibi videri. Sed dum Rex fidelibus Trivultii consiliis minus auscultat, Doria fortè nactus occasionem, dum pestis adeo se viret, ut civitas penè ab omnibus deseretur, ipseque Trivultius urbis Præfectus multitudinem fugiens intra arcem se contineret, cum armatis aliquot trirēibus urbi appropinquat. Et quamvis in recipienda per vim civitate parum profuturus esset, tamen Gallica classis, quæ tum in portu erat, metuens, ne sibi iter in Galliam intercluderetur, confestim abiit. Itaque paucis repugnantibus Doria cum suis ad numerum quingentorum Genuam ingressus est, vocatq; statim ad libertatem civibus

omnes ad arma suscipienda hortatur, ipsique Dii vel-
le videbantur Italiz imperium ē Gallorum manibus
vindicare. Nam intoleranda vis morbi (uti dictum
est) omnium ferme corpora in tota Italia per eam
aetatem adeo vexavit, ut temporis vitio pauci reperti
sint, qui non aegrotaverint. Quamobrem in Gallico
exercitu, qui jam quartum mensem Neapolim obside-
bat, multitudine languentium plerique neglecti, de-
sertique moriebantur, quotidianaque funera ob o-
mnium oculos erant. Et quamvis eadem quoque mor-
bi vis Caesarianos invalisset, tamen umbræ, tectaque
urbis ipsos recreabant. At Galli diu circumsedendo,
locisque ipsius gravitate ex quinque & viginti armato-
rum millibus intra triginta dierum spatium amisso, in-
terim Lautrecho Duce, ad quatuor millia redacti sunt.
Atque ita Neapolis obsidionem deserere coacti capti, &
spoliati prope omnes ad Aversam urbem fuere. Huius-
modi igitur nuncio Genuenses, tamquam divino auxilio
freti, Theodorum Trivultium non solum obsidere in-
tra arcem pergunt; sed etiam adversus Franciscum
Borbonium, qui ex Insulribus digressus, cum tribus
millibus expeditorum militum Genuam properabat,
alacres urbem tuentur, & obsidionem arcis haud in-
termittunt. Quare Gallus, qui omnem recuperan-
dæ civitatis spem in celeritate posuerat, & propterea
minorem comitatus secum afferendi habuerat ra-
tionem, cum ob locorum asperitatem, & populorum
in Gallos concitatum odium minimè efficere
posset, ut in usum exercitus annonæ in tempore ad
se afferretur, & cum paucis ipse profectus, præter
spem, hostes magno in numero intra urbem venisse
intelligeret, re imperfecta retrogressus Alexandriam
se contulit, ibique (quoniam hyems jam instabat)
hibernare cum militibus constituit. At Genuenses
majoribus animis obsidioni innixi intra paucos dies
Trivultium penuria victus coegerunt ad arcis dediti-
onem, mox cum validioribus copiis adversus Saonen-
ses profecti imperii jugum, nemine auxilium feren-
te, subire coegerunt. Adempta igitur in hunc mo-
dum Gallis Genua, cum in proximum annum omnis
Francisci Sfortiz recuperandi Mediolanensis Ducatus
spes conjecta foret, reliquum erat per hyemem ne-
quaquam sinere hostium vires in Insulribus incre-
mentum accipere; dum interea Galliarum Rex vali-
diores copias pararet, quibus & amissum prope par-
tum Neapolitanum Regnum recuperare posset, &
Caesarianos juxta Fœdus Italia expelleret. Cæterum
nihil æquè Regis animum angebat, ac Genuæ amis-
sio, quod & civitas esset ob vicinitatem per oppor-
tuna rebus suis, & antiquo titulo obnoxia, & quod
privatus civis, qui tot annos ipsius stipendio militas-
set, nullo externorum Principum auxilio, non solum
florentissimam civitatem occupasset; sed pulso etiam
undique Gallico Præsidio, Regiam potentiam con-
temnere videretur. Quamobrem Franciscus Borbo-
nius, qui Regis animum plane noverat, cum per ex-
ploratores audivisset, Genuenses, tamquam ab hoste se-
cursi essent, omnem ferme militarem custodiam inter-
misisse, simulque relatum esset, invisam esse multis ni-
miam Doria potentiam, occasionem recipiendæ Genuæ
oblata esse existimans, Monteiano peditum Præfecto
mandat, ut cum expedita militum manu celeri itinere
proficiscatur. Fieri enim posse, ut in proximam no-
ctem Genuam adventaret, antequam occuparet urbem,
quam quicquam tale à civibus suspicaretur, & quo-
niam relatum quoque erat Doriæ in suburbano habi-

tare, ejus per noctem comprehendendi cura Valcerchæ
lini ex Centurionibus, qui melius de facie hominem
noverat, injecta est; & militibus quidem maturandi
itineris sedulitas non defuit. Sed cum omnia, quæ de
Genuensium negligentia dicta erant, vana offendis-
sent, neque in suburbano per eam noctem Doria mo-
ram traxisset, ne tantum itineris frustra esset susce-
ptum, direpta ipsius Doria domo, Galli Alexan-
driam exemplo rediere, neque amplius Genuensis
expeditionis tentandæ oblata est opportunitas. Nam
postquam Carolus Cæsar in Hispania Doria facinus
agnovit, haud ignarus, quantum antea rebus suis in
Italia detrimenti allatum esset, ob Genuæ jacturam,
urbem rei maritimæ opportunissimam, in discrimen
amplius adduci noluit. Igitur navibus eò transmittit
Hispanorum peditum circiter duo millia, ut præstò
essent (si ita expediret) vel ad oræ Lygusticæ defen-
sionem, vel ad augendum Levæ in Insulribus exerci-
tum. Quocirca ipsius Levæ jussu, Lodovicus Barbia-
nus (jamdudum enim Gallorum manus effugerat)
Genuam proficiscitur, ut peditibus rerum Italicarum
ignaris præset. Quos postquam inter saxa & rupes
aliquandiu continuit, ægreque illi sine stipendio, &
pecunia victum sibi parare poterant, neque à Genuen-
sibus urbes introire permitterentur, per Apennini
saltus in Placentinos traduxit. Atque ita hostes fefellit,
qui jam pridem Aetate adventante, instauratis exer-
citiis, auctisque tam pedestribus, quam equestri-
bus copiis, illorum iter ad Antonium Levam inter-
cludere conati erant: Sed dum Derthonensem, atque
Alexandrinum agrum observant, quæ venturos existi-
mabant, illi longiore via profecti per montana loca,
quæ Romano Pontifici parebant, ad Padum eregionē
oppidi Belgiosi perveniunt, cumque eò Antonius Leva,
adductis omnibus copiis, Mediolano venisset, nacti ab
incolis naves, nemine repugnante Padum trajiciunt.
Venerant autem ex Hispania plerique eorum sine calceis,
multis absque indolis, & lacerna, omnes autem prope se-
minudi, colore etiam, & vultu ita squalido, ut fame
consumpti viderentur, ac ut verissimo vocabulo Egeni
ab omnibus nuncuparentur. Neque eorum in urbem ad-
ventus minores, quam antea reliquorum militum, ca-
lamitates attulit. Nam cum Germani, quibus abunde
stipendia ex novis panis vectigalibus pendebantur, eò
importunitatis processissent, ut pro libito domos civiū
ingressi, hic prandium, illic cenam sibi parari, nec nisi
accepta etiam pecunia, abire vellent, occlusæ domo-
rum fores totos dies perinanebant, neque propterea
tutæ erant ab injuria. Nam per tecta, per fenestras,
trans parietes allatis scalis introibant milites, nihilque
proficiebant, qui tantæ insolentiae ad Antonium Le-
vam deferebant querelam, quin adeo mos huiusmo-
di invaluerat, ut verteretur in jocum, si in quampiam
domum, dum aliquis egrederetur, Germani statim
irrumperent. Postquam autem Egenorum multitu-
do in urbem confluit, id adjectum est mali, quod
per compita, & vias sæpenumero vestimenta civibus
detrahebantur per vim, & cum pecuniis crumena
auferebatur. Quocirca plerique ex iis, quibus quid-
piam adimi poterat, domi latrabant, expectantes,
quem finem tam diuturnum bellum aliquando esset
habiturum. Jam enim Gallus Mortarium per vim re-
ceperat, & Philippus Torniellus relicta Novaris, Me-
diolanum se contulerat, neque, præter duas arcas,
quicquam locus Caesarianis trans Ticinum parebat;
Venerique trajecto Abbatia cum omnibus copiis Meli-
gnanum

gnanum rursus venerant. Ipsi autem Sfortiani partim ad Gallum, partim ad Venetos transiverant, ut in utroque exercitu (quoniam bellum confici sua magis intererat) adversus hostes pugnarent; verum statim conficiendi belli spes evanuit. Postquam enim in aciem exercitus prodit, cognitum est, & Gallum, & Venetos pauciores militum copias adduxisse, quam sese antea parasse jactaverant. Quamobrem Sfortia admonerat, quando Mediolanum urbem adeo vastam, præsertim novis Hispanis ad Levam auxilio profectis, oppugnare ipsi haud sufficerent, ut divisas copias Veneti Cassianum, Galli Abbatum sese reciperent, equitatuque prohiberent, quidpiam ad hostes comportari, fieri enim posse, ut civitas parvo temporis spatio ad deditiōem cogeretur, cum ob diuturnum bellum in toto agro Mediolanensi nullæ ferme essent segetes, omniæque alia esculenta ditepta jamdudum fuissent. Sed Gallus, ubi recuperandæ Mediolanensis ditionis facultas non daretur, mandatum à Rege accepisse dicebat, ut rem potissimum Genuensē curaret, & propterea trans Padum redire sibi sarius esse, cum Veneti Cassiano, Sfortiani autem Papiæ, & Viglevēno hostem comprimere sufficerent, ne longius evagaretur. Itaq; in castra reversi Duces, confestim Veneti Malignano moverunt, ipse autem Gallus, qui suos propius urbem admoverat, ad vicum Landrianum duodecim passuum millibus inter Papiensem, & Landensem viam ab urbe se contulit, ibique dum impedimenta, & machinas bellicas, unaq; primam suorum aciem præmittit, & ipse serius discedit cum mediâ, & postrema acie, Leva Mediolani per speculatores certior redditus, Gallum præmissa copiarum parte, Landrianam moram trahere, vocatis ad consiliū Ducibus, *Magna, inquit, adipiscenda victoria nobis sese offert occasio, Veneti, unaq; Sfortiani, sicuti hodie accepi, cum Gallo discordes Malignano abierant, Gallus autem Landrianam substituit, huic, ego congre-*
di, si me sequi volueritis, jamdudum animo agito, nec vereor, quin vestri viribus nihil tale opinantem ante optimam, quam armâ expedire, quam aciem instruere possit. Ceterum si forte prius inde abierit, fugati hostis gloria, simulq; ex ultimo agmine nobis præda minime poterit deesse. Cumq; omnes in eandem sententiam transissent, ad arma per totam urbem conclamatur, & in unum coacti omnes *superinducto armis candido induto, ut per noctem à suis dignoscerentur.* Antonium Levam sequuti sunt, non sine magna civium admiratione, qui hostes, divisas copias abiisse nescii, non obstupescere non poterant, cum videret ipsum Levam ob podagram, & articulare morbum sella incubantem à quatuor hominibus armatum gestari, memoresq; cladis apud Caratū superioribus annis Medici illatz existimabant strenuum quidpiam facinus tentari; sed ob numerosiore, & omnibus rebus magis instructum hostem dissimilem exitum sperabant. Constitutis igitur in hunc modum inter spem, & metum Mediolanensibus, cum per noctem Cæsariani sine tubarum, aut tympanorum sono pederentim processissent, atque ad duo millaria vicini essent hostes, iterum ab exploratoribus admonitus Leva illos nondum Landriano abiisse, citatiore gradiens passu, *prius illos invasis, quam ipsorum adventum perfererint.* Quare cum vix arripiendorum armorum tempus concederetur, jamq; prima acies sub Johan. Thomæ Galeato Mediolanensi præmissa abesset longius, neq; admonita in tempore reverti posset, reliquum erat Gal-

lo his copiis, quæ secum erant, pugnae fortunam experiri. Maximam autem spem posuerat in Germanis peditibus, quos ad duo millia & quingentos tum e Germania, tum e Cæsarianorum transfugis, antea collegerat, nisi & ipsi fortunam, animosque cum Domino mutassent. Nam in primo congressu percussis locis cesserunt, & nisi aliquantisper Italorum peditum circiter duo millia Ducibus Hieronymo Castilionensi, & Claudio Rangonio Mutinensi impetum sustinuisent, nemo in toto exercitu erat, quin non statim omnem salutis spem in fugâ poneret. Sed dum Italici eorum conspectum fugere, quos nuper oppugnatum venerant, summum dedecus videtur, præliatum est parum peræquis animis, mox equitatu, & Germanis terga dantibus, Itali pariter pugnae victoriam hostibus concedunt. Ipseq; Franciscus Borbonius, dum frustra præaltam fossam equo transilire nititur, cum Castilionensi, & Rangonio, atq; aliis quam plurimis in hostium manus incidit. Atq; ita equi, jumentis, vehicula, omnis fere & Gallorum, & totius exercitus suppellex, machinæq; imprimis bellica Cæsarianorum præda fuerunt, reliqui autem, qui abjectis, aut relictis impedimentis abiēre, cum propè Papiam applicuisset, à Picenardi militibus, qui præsidio urbis impositi erant, armis, atque equis exuti, *plus avaritiam in hominibus jamdudum præda assuetis, quam amissionem, aut fidem posse perspexerunt.* Per idem fere tempus Novariæ memoria dignum facinus editum est. Nam postquam Antonius Leva exploratis hostium viribus, cognovisset sibi ab eorum impetu parum timendum esse, Philippum Torniellum cum trecentis ferme peditibus parvoq; equitatu Mediolano emiserat ea ratione, ut dum hostes cis Ticinum morâ traherent, Torniellus amnem transgressus Novariam, reliquaq; ejus agri loca reciperet. Sed quia nullæ naves ad trajiciendum fluvium aderant, lembos duos carris impositos secum adducit. Atq; ita cum paulatim suam amnem transissent, equiq; habenis ab iis, qui in lembis erant, deducti ad alteram ripam incolumes pervenissent, *improvisio nonnullos Sfortianorum pedites, qui arcem quandam circumfoderant, aggressus, nihil tale opinantes oppressit.* Itaque armis, impedimentisque spoliatis capto eorum Duce abire permisit. Post hæc Novariam ire pergens per arcem, quæ à Cæsarianis tenebatur, in urbem intromissus, alterum Sfortianorum Ducem cum peditum cohorte coegit ad urbem tradendam. Exinde, quia maturæ erant segetes, & coloni Gallis, & Sfortianis victoribus spe pleni armenta e montibus domum coegerant, emissis militibus properat undiq; prædam agere, at *Præfectus arcis jam semotus hostibus, nihil sibi amplius timendum putans, cum aliquot e suis animi relaxando gratia per urbem nonnunquam inambulabat, cum captivi quinque, duo scilicet Sfortiani, reliqui Novarienses custodiæ causa eo adducti, nonnullorum auxilio, qui in arce opus faciebant, arreptis armis, & Hispanis, qui pauci intus erant, partim trucidatis, partim in carcerem conjectis, arcem potiuntur, & quia nondum Gallos profligatos fuisse audiverant, auxilium à suis haud frustra sperabant.* Nam Sfortia quamprimum Torniellum Mediolano egressum esse per exploratores cognoverat, Novariam ipsum petere arbitratus ad suorum tutelam Johan. Paulum fratrem cum valida peditum, atq; equitum manu jussit properare, jamque Viglevenum applicuerat, cum Torniellus audiens *præfectum arcem exclusum, nullam moram interponendam ratus, eo accurrisset,* minisque propugnatores, nisi

portam recederent, terrere, mox arma expedire, scalasq; parare, ac suos ad conscendendum hortari. At Sfortiani qui intus erant, ob paucitatem diffusi nihil præter quam de conservanda ipsorum vita pacti, dimisso ponte, Tornellum intro admiserrunt. Itaque ipsi incolumes, reliquis Novariensibus trucidatis, validissimam arcem, quam inopinato eventu hosti eripuerant, deserere coacti sunt. Dum hæc agerentur, jam fama erat, Carolum Cæsarem post Gallorum apud Neapolim excidium ingentem tritum, atque omnis generis navium numerum parasse, Italiamq; decrevisse eo anno petere, ut de more Imperatoriam coronam assumeret, & idcirco Barcinonæ Fœdus cum Clemente Pontifice percussisset, oblitteratisq; odiis Medicum familiam, quam Florentini direpta à Cæsarianis Roma, civitate ejecerant, restituere promiserat. Insuper quietem Italiam sibi jamdudum cordi esse adseverans, nihil pro communi Christianorum pace, simul ac in Italiam venisset, prætermittendum pollicebatur. Jamq; Andreas Doria ipsi obviam cum Genuensium classe in Hispaniam profectus erat, & Galliarum Rex omnia sibi in bello adversa hætenus consigisse prospiciens, malebat Legationibus de rebus suis, quam armis cum Cæsare agere, sperabasque equiores condiciones referre, si Fœdus ante adventum ipsius in Italiam tractaretur. Atque ob id Lodovicam matrem, adhibitis aliquot Regni Consiliariis, Camera, cum pramiserat, ut una cum Margareta ipsius Cæsaris amita, quæ jamdudum Belgica inferioris administrationis præerat, ex sinibus utriusque Provinciæ conveniret. Nec difficile admodum fuit utrinque animis ad concordiam inclinantibus rem componere, Gallo præsertim Heliodoræ ipsius Cæsaris sororem viduam in matrimonium ducente, & numerante pro filiorum redemptione aureorum viginti centena millia. Fama adventus Cæsaris in Italiam increbescente Franciscus Sfortia, qui profligato exercitu, & capto Francisco Borbonio Duce nullam amplius in Gallo spem sibi superesse prospiciebat, & sua cum Venetis arma ad Ducatum recuperandum non sufficere arbitrabatur, quomodo Cæsari reconciliari posset, indies animoolvebat, nemoq; ad id Pontifice magis idoneus videbatur, tum quod Romanæ Ecclesiæ haud minimum conducebat, Italiam esse pacatam, tum etiam quod Cæsare in insubribus occupato, nulla subjugandæ Florentinæ Reip. aderat occasio. Accessit insuper ad movendum Cæsaris animum bellum, quod eo tempore Solymannus Turcarum Imperator adversus Ferdinandum ipsius Cæsaris fratrem tantis viribus gerebat, ut paucis diebus omnem inferiorem Pannoniam expugnatis arcibus, & locis plerisque ejus Provinciæ munitioribus in potestatem redegerit, adeo ut nisi Vienna civitas magno militum præsidio munita obstitisset, qui tantos conatus retardaret in tota Germania obviam habiturus fuisset neminem. Quamobrem Carolus Cæsar, ubi Genuam applicuit, his copiis, quas secum navibus advexerat, Placentiam ire perrexit, evocatumq; statim ad se Antonium Levam, qui post captum Franciscum Borbonium, & profligatos Gallos, adversus Venetos Cassiani supra Abduam castrametatos exercitum adduxerat, comiter excepit unaq; de rebus Insubrum collocutus, etsi maxime ejus animus ad pacem Italianam inclinaretur, tamen homini summa cupiditate conficiendi jamdudum cepti belli inflammato,

exercitum adversus Sfortianos, qui Papæ erant, adducere permisit, propterea quod à Legatis Franciscorum Ducis impetrare non potuerat, ut eam civitatem, atq; Alexandriam sequestro Clemens Pontifex teneret, donec de innocentia Principis cognosceretur. Erecta eo tempore mirum in modum omnium erant studia. Nam & qui Cæsaris partibus favabant, nihil ipsum in Italia agentem non conficere posse sperabant, & qui Franciscum Sfortiam cupiebant imperare, tum ob ejus innocentiam, Pontifice præsertim intercessore, tum ob conservandam Germaniam adversus ingentes Turcarum vires Cæsarem necessitate adductum iri ad Principem restituendum existimabant, haud enim verisimile erat, adventante jam hyeme, totum bellum eo anno confici posse, & in proximum differre in tanto Turcarum metu non satis tutum videbatur. Non parum etiam movebant tot exercitus nuper ex Germania, atque Hispania adducti, præter veteranos, qui ob ipsius Cæsaris adventum non solum præsens stipendium, sed præteriti etiam temporis efflagitabant, & facta seditione ad quingentorum numerum Mediolanum ingressi, cum in urbe circiter viginti dies moram præstarent, præter cæteras vexationes, haud mediocres calamitates jamdudum afflictæ civitati attulerunt. Reliquum igitur erat rebus compositis, Franciscum Sfortiam in paternum avitumq; sceptrum restituere, nisi id è dignitate Cæsarea haud esse Antonius Leva adseverans, magnis viribus Papiam oppugnare, machinas bellicas, tormentaq; quamplurima adducere, scalas parare, militesq; ad prælium expedire properasset quibus rebus etsi parum movebatur Annibal Picenardus, qui præsidio urbi erat, tamen cum in secundum usque mensem commectus intus non suppeteret, & emissis paulò antè quatuor peditum cohortibus ad sancti Angeli oppidum, quò ipse Leva exercitum adducere dissimulaverat, pauci in urbe contra tantas hostium vires remansissent, antequam ab hostibus oppugnatio fieri cepta esset, de civitate tradenda paciscitur, non sine maxima adeptæ antea gloriæ imminutione, atque avaritiæ nota, quod metu amittendæ ad eam diem congestæ prædæ deditioem fecisset; sed ut cunque sit, hoc unum detrimenti Picenardus attulit, quod amissa Papia graviore postea conditione impositæ sunt Pacis enim consilia haud propterea aspernatus Cæsar, antequam Bononiam proficisceretur, quò Clemens Pontifex ad ipsum excipiendum Roma veniebat, Mercurinum Cartinarium Cardinalem, summumq; Imperii Cancellarium Cremonam misit, ut cum Sfortia de conditionibus restituendi Ducatus ageret, moxque Antonium Levam, quem huic cepto existimabat obstare, Bononiam ad se evocat, atque interea Ludovicum Barbianum Insubribus præpositum esse jubet. Cæterum ne, dum pax tractaretur, milites, qui in Insubribus hybernabant, nihil agerent, Barbianus Hispanos, atque Italos pedites, quod ad septem millia secum habebat, ad oppidum Sancti Angeli adducit, quod Sfortianorum duæ, totidemq; peditum Venetorum cohortes præsidio munierant. Sed postquam aliquandiu Barbianus tormentis, & machinis oppugnasset mœnia, nactus opportunitatem jugis pluvie, cum sclopetariorum sub divo pæmuris dimicantium nullus esset usus, suos scutis innixos gladiis, & pilis adversus hostes pugnare, in primisque ipse inter medios ver-

lari, ac strenuos quosq; munus alacere hortatur Sfortiani igitur, & Veneti, cum abjectis sclopis ob pluviam cominus pugnare sibi necesse esset, facti animis paulatim hosti cedere, atq; aditum Cæsarianis præbere intra oppidum. Itaq; ingenti hostes quos prius habuere obviam, ad unum fere omnes neci dedere, reliquos autem jam mitigatis animis, inermes, pecuniisq; spoliatos abire permiserunt. Hoc successu clatus Barbianus, et valde cuperet Laudensem expeditione aggredi, propterea quod eam civitatem toto in bello, tanquam durissimam frontem, Cæsariani obviam semper habuerant; tamen & Hyeme jam adventante, & parum suppetente militum stipendio, satius duxit trans Abduam proficisci, ubi nullis antea anno militum hostiis homines vexati committu abundabant, quam frustra civitatem præsidio, & mœnibus munitissimam tentare. Jamq; Cassiani supra Abduam confecto ponte, & parte copiam transmissa, nonnulli Hispanorum cohortes ex iis, qui Eggeni nuncupabantur, retrocedendi consilio inito, Mediolanum propetabant, cum Barbianus audita tuorum seditione ad urbem advolat, & ne civis per vim illos alere, aut quicquam durius pati cogerentur, quænam modum paulo ante Leva Papiam oppugnantem contigerat, præcipit omnibus, qui per artem possint, arma capere. Quare Hispani, quibus sine prælio introire non licebat, retrocedere, ad exercitumq; proficisci, quam pugnae periculum facere satius duxerant. Per id tempus Veneti, ne soli quietem Italiae, & se ferre viderentur, de pace cum Carolo Cæsare Bononiæ agere cœperunt. Quocirca Franciscus Sfortia magis ad pacem accensus deprecavit quocumq; modum restitutionis conditiones accipere, & accepto fidei publicæ a Cæsare diplomate, Bononiam proficiscitur, utq; primum ad conspectum Cæsaris accessit, verba fecit in hanc ferme sententiam: Nihil mihi inquam fuit optatius, quam per tuos, in vultu Cæsaris licuit, quam ut aliquando daretur occasio, qua meam erga te observantiam, & studium demonstrare possem. Coguovisses enim te in minime rememorare beneficium contulisse. Sed quando fors ita ferebat, ut non sufficeret, tuo me ad auxilium paternum Ducatum restitutum esse, nisi iterum, atq; iterum vultu tua tuorum armia contra hostem multoties bellum instaurantem præsidio fuissent, gaudebam saltem, quod in tantis rerum turbidinis inclinante, nonnunquam ad hostes fortuna animi tui tamen semper eundem serua veram, neq; hostis pollicita, neq; cuiusvis stimuli mea erga Majestatem tui nominis fidem labefactare potuerant. Quod cum ita palam esset, ut te nullo modo ignorare existimarem, fieri posse non putabam, ut cum tanta fidei in me documenta contemneres, in suspitionem læsæ Majestatis Romani Imp. apud te inciderem. Sed quoniam in non obscura multorum emulatione tibi necesse erat, interdum sermonibus tuorum, quibus inimiciorum consilia magis placebant, aures adhibere, is se foris anam meam potius semper dolui, quod per locorum distantiam, causam meam iustissimam apud te probare non possem, quam etiam in me (etiam cum tuorum armis acerrime obsidebar) asperitatem, aut inclementiam unquam acti sum. Quinetiam speravi omni tempore non modo tot calamitatibus Italia, sed mea etiam expulsiō nullam ab alio, quam a te salutari remedium afferri posse. Itaq;

adventum tuum voti exposcebam. In animam enim induceram, quando te absente indicta causa fueram damnatus, nunc se iudice in Italia existente, innocentiam meam ab invidorum calumniis tutam fore. Atq; hæc cum dixisset Sfortia, reddito statim Cæsari diplomate, nulli rei se magis confidere, quam benignitati, clementiæq; ipsius dixit. Quocirca Cæsar pro se pauca respondit, amplexatusq; Principem bono iussit esse animo, postmodum Pontificis, & Mercurini Cardinalis opera, constituta de restitutione conditionibus, Sfortia necesse fuit, præter ea quæ Purpuratis ipsius Imperatoris dono dedit, summam aureorum nongentorum millium Cæsari polliceri, & quibus primo anno, qui erat à natu Virginis trigessimus supra millestimus, & quingentesimus, atq; huiusce belli decimas, quadringentena millia, reliqua aquis, pensionibus, in annos decem annuatim tenebatur. Cognita Francisci Sfortie restitutione, Hispani iterum jam Ludovico Barbianus ex acuta febre Mediolani vita functo, seditione facta uibeni hostiliter minantur ingredi, nisi emerita jam dudum stipendia sibi a civibus pendantur. Quamobrem Mediolanenses converso in moriorem gaudio, quod ob restitutum Principem suum conceperant, Legatos ad Cæsarem mittunt obsecrantes, ut jam initis cum Francisco ipsorum Duce pacis conditionibus, miseriam civitatem ad superiores sumptus, & ætumnas, quibus plus æquo jam dudum vexata fuit, redire non sinat, & propterea, si quæ militibus restant numeranda stipendia, ea ex privatis Mediolanensium pecuniis, quæ jam pridem exhaustæ sunt, nequaquam erogari debeant. Quod cum Cæsar æquum esse dixisset, ut eo metu civitatem liberaret, militum partem ex auctoritate in patriam redire iussit, reliquos autem traduxit ad Florentiam obsidendam, neque in insubribus quenquam remanere permisit, præter illos, qui Comi, & in aice Mediolan. custodiæ præfecti erant, utrumq; enim locum in pacis conditionibus, tanquam pignus pecuniæ primo anno promissæ sibi reservaverat. Quamobrem Franciscus Sfortia acceptis a Carolo Imp. iustis Ducatus Mediolan. titulis, Alexandrum Bentivolum vices ipsius gerentem, Jacobum Philip. Sac. Senatus Præsidem, cæterosq; Magistratus Mediol. ad suscipiendam Imp. administrationem mittit, qui statim vocatus urbanarum, & cum Præfectis, ut tam ingens pecuniarum summa ad constitutum tempus exsolvi posset, vestigalia primum omnia duplicarunt, mox cum ob populi paucitatem ea minime sufficerent, ne tanti oneris quisquam minime esset, decretum est, ut in singulos farina tritica medimni aureos nummus tercia parte adjecta, duos denarii supra ejus summa dimidium in partem siliginis & milii mensuram, ac in urum, quamque vine metretas asses aris viginti tantum exigere. Cæteris quoque in civitatibus, & locis Mediolanensis ditionis præter consuetam vestigalia, par tributum, licet alia atq; alia ratione impositum est. Atque hæc, quamquam gravissima essent, præsertim populis tandem atrocissimo bello, fame ac peste vexatis; tamen tanta animi moderatione antea Franciscus Sfortia imperaverat, ut eo restituto omnes in meliorem vivendi spem erecti sint.

F. I. N. I. S.

CLADES IN CAMPO MOHACZ,

IN QUAM LUDOVICUS OCCIDIT,

A D. STEPHANO BRODERICH, OLIM PROCANCELLARIO

DESCRIPTA.

REGNABAT eo tempore, quo Solymannus Hungariam validissimo exercitu est aggressus, anno 1526. Ludovicus ejus nominis secundus Hung. Boemiæ Rex, Uladislai Cazimiri ex Anna de Caudale Galla filius, qui Patre in ætate pupillari amisso, agebat eo tempore, quo bellum est ei per Turcam motum, primum & vigesimum annum. Fuerat ei paucis mensibus ante mortuum Patrem desponsata Caroli Imp. ac Ferdinandi Archiducis Austria soror Maria, quam statim ut ad annos pubertatis pervenit, duxit in uxorem, sorore sua natu maiore Anna, eodem tempore Ferd. in matrimonium tradita. Erat Ludov. juvenis procerus, forma corporis supra alios equales egregia, naturæ singulari bonitate, & præclara indole, Virtutis ita insignis, ut si eum ad maturiorem ætatem pervenire contigisset, habuimus in eo procul dubio, longè optimum ac præstantissimum Principem. Ingenuo erat miti admodum, ac minime feroci, ad omne rectum & honestum mire flexibili, & sua etiam sponte proclivi. Præterea animorum tractando-

rum, equitandi, venandi, & alia hujusmodi juvenilia & militaria opera exercendi studiosus, verax, constans, & secreti, si quid ei credidisses, tenacissimus. Erat eodem tempore Regni Comes Palatinus, quem vocant, quæ prima est a Rege inter seculares dignitas, Stephanus Batori, superstes Stephani Batori, qui sub Matthia Rege impigre & magna cum laude rem Transylvaniam administraverat, ex fratre Andrea nepos, & Transylvaniæ præerat Johannes Zapoli, Comes Scepulienfis, is qui paulo post Regnum est adeptus. A Patre Stephano in amplissimis opibus cum fratre Georgio est relictus, tanta apud Nobilitatem gratia & favore, ut jam inde a puero omnes eum, veluti Regni successorem, si illud hærede legitimo vacuum remanisset, observarent, & in eum unum omnium oculi essent coniecti. Majori Walachia, quam Moldaviam appellavit, Stephanus, minori, quam Transalpinam vocant, Radul imperabant, atq; Regi Hungar. subiecta Banus Dalmatia, Croatia & Sclavonia (nam hæc ita

Pro-

Provincia ab uno Magistratu regebantur, quem nos *maistrum* etiam *Præfectum* dicimus) erat *Franciscus Bathiam*, obsequiis familiaribus juvenis olim Regi adhuc puero conciliatus. Arcem *Themescensem*, & eas Regni partes, quas inferiores vocamus, *Petrus Pereni* tuebatur, & is coronam etiam Regni, post mortem Patris *Emerici Pereni*, apud eum reliquit, cum eo quem diximus *Johanne Zapoli* Commite *Scepusienli* servabat. *Sirmio*, & ei Regni partem, quæ inter *Savum* & *Dravum* per ripam *Danubii* iacet, *Paulus Thomorii Archiepiscopus Colocensis* præerat, ex ordine eorum, quos *Fratres minores* de observantia vocamus; *Vir strenuus*, & qui, antequam eam Religionem intrasset, plurima exhibuerat, nec modica suæ Virtutis argumenta cum hoste sæpius congressus. Vacante postea Archiepiscopatu *Colosensi*, cum ea bona, amisso paulo ante *Belgrado*, non minus defensore quam sacrorum ministro indigere viderentur, postulatum fuit in publico Regni conventu ab omnibus, ut *Paulus* & Religione, si exire abnueret, etiam vi & autoritate summi Pontificis Romani extractus, illi Ecclesiæ, illisque locis ab hoste defendendis, præficeretur. *Diu multumque*, ac verè non simulate reluctatum, tandem voluntati Regiæ ac Regni parere coegerunt. In qua Præfectura, confessione omnium, perperam etiam de eo judicantium, (ut nulla excellens Virtus sine invidia est) ita se gessit, ut nihil penitus prætermiserit, non solum quod ad strenuum militem, & Imperatorem; sed etiam, quod ad Virum religiosum, & bonum Archiepiscopum pertineret, nihil de priore vitæ austeritate, neque in cultu corporis, neque in ulla aliare remittens, aut imutans. Comes *Christophorus de Frangepanibus*, ante menses aliquot ab obsequiis *Ferdinandi Archiducis*, magis promissis ad Regni obsequia accersitus, cum postea loco beneficiorum quæ expectabat, injuria non modo affectus fuisset, illuc, unde venerat, ad *Ferdinandum* redierat. Cancellarii munere fungebatur *Stephanus Brodericus*, in ea parte *Pannoniæ superioris* natus, quæ nunc peculiariter *Sclavonia* nominatur, ad eum Magistratum, ex Legatione Romana, quam tunc obibat, paucis ante mensibus accersitus, majore ad bene agendum animo, quam facultate. *Thesaurarii Magistratus* erat penes *Alexium Thurzonem* hominem, (ut opinio multorum de eo erat) prædivitem, & eo Magistratu aliquoties antea diligenter functum. *Johannes Bornomizza Posonienlis* & *Budensis arcis Præfectum* agebat, non parvè apud Regem, quem ab incunabilis educaverat, eodem in hanc vel in aliam voluntatem movendo, autoritatis, apud alios ferè omnes magnæ venerationis, cum ob senium, tum propter immotæ cuiusdam severitatis & bonitatis, ac illibatæ in Regem fidei opinionem. Hi ferè, quos diximus, erant tunc publici Magistratus, ceteri Prælati & Barones suis quisque privatis rebus operam dabant, præter *Ladislaum Salcanum*, Archiepiscopum *Strigoniensem*, Regni Primatem, & Supremum Cancellarium, qui, licet paucis ante mensibus, vel quia aliter facere non poterat, vel quietioris vitæ studio, sigillum Regium, quod secretum vocant, in manus Regias tradiderat, quod *Stephano Broderico* fuit datum, penes hunc tamen magna pars autoritatis residebat, resq; hujus etiam nutu, pro magna parte, regebantur, cui ob dignitatem, ætatem, Prudentiam & re-

rum, quas longo tempore administraverat, agenda-
darum peritiam, Rex adhuc inter omnes plurimum
tribuere videbatur, præsertim ubi de summa rerum
agebatur. Et is ferè erat statum rerum in *Hungaria*,
quando Regi *Ludovico* nunciatum est, *Solymannum*,
pace cum omnibus finitimis in annos plures firmata,
arma infesta contra se terra aquisq; movere. Cui ad id
faciendum, magnam præbebat opportunitatem, *Belagradum* & *Sabacia*, paucis ante annis in potestatem
redacta, *Zalankemen*, & omnibus aliis oppidis citra
Savum, eodem tempore dirutis, usque ad *Varadinum*
Petri, quem totum tractum nos durante adhuc
antiquo vocabulo, *Sirmium* appellamus. Quæ
res talem hosti aditum in *Hungariam* patefecerat,
ut quoties *Savum* transire, & in *Hungariam* irum-
pere veller, ægrè posset ab eo prohiberi. Præerat
tunc ei *Pannoniæ inferioris* parti, quod superius
dictum est, *Paulus Thomorii*, qui ubi exploratum
habuit Turcæ in *Hungariam* adventum, non con-
tentus id per literas & nuncios sæpe antea Regi si-
gnificasse, consensit raptim levibus curribus, quos
nos à loco *Kotcze* appellamus, vigesima Martii ad
Regem tunc *Villegradi* agentem, repente ad volat,
adventum & apparatus hostis ac pericula, quæ
Regno imminerent, edocet, suarum ad hostem
reprimendum virium imbecillitatem narrat, celeri-
tate esse opus, arcendum hostem *Savi* apud *Bel-*
gradum transitu, & rem, si in tempore provideatur,
tamen difficilem, non tamen esse prorsus factu im-
possibilem. Ad id, si necessaria sibi præstentur, su-
am operam pollicetur. Rex his rebus motus, &
quod adventus Turcæ ex pluribus etiam aliis locis
vehementer confirmabatur, ex eorum qui tunc se-
cum erant consilio, conventum publicum indicit
ad diem *Divi Georgii Martyris*, quæ proxima erat
facta, ad quam cum frequentes omnes omnium
Provinciarum ordines convenissent, decernuntur
ibi ea quæ ad Regni defensionem pertinere videban-
tur, illudq; in primis, ut ad diem *Virginii matri* ab *El-*
sabeth visitatæ dicatam, quæ in secundam mensis
Julii diem cadere solet, omnes Regni Proceres, tam
Ecclesiastici quam Seculares, & tota Nobilitas, viri-
tim cum certa rusticorum parte, *Tolnam* armati con-
veniant, hosti inde cum Rege obviam ituri. Rex
interim ad bellum necessaria parat. Principes *Chri-*
stianos, maxime vicinos, per Oratores, communis
periculi admonet: *Boëmicos* item & *Moravos*, ac
Slesitas tam nunciis quam literis urget, ad auxilia
debita, & aliàs sibi ad hanc rem promissa præstan-
da. Neque omittit Pontificem Romanum urge-
re, quantum maxime possit, ad eam pecuniam,
quam in *Hungaria* ad militem conducendum Pon-
tifex habebat, ad augendam. Nam de Rege *Poloniæ*
Sigismundo, patruo Regis, alia prorsus ratio vide-
batur, quod is Fœdus cum Turca paulo ante pepige-
rat, extremum excidium à suo Regno (quando aliter
inter tot Christianorum Principum dissidia non
posset) vel hoc pacto avertere conatus, neque vide-
batur Princeps integerrimus, & fidei observantissi-
mus, contra Confœderatum Principem auxilia
ulla præstiturus. Eadem de *Venetis* ratio erat. Per-
mittitur præterea in eodem conventu Regi, ut si ob
ararii publici penuriam (quod mala administratione
eorum qui Reipub. præfuerant, penitus exhaustum
erat) videretur ei, thesauri Ecclesiastici pars aliqua
astinguenda, id ei facere liceret, quod nisi fieri sine aliqua
noxa

noxa posset, Romanus etiam Pontifex suo jam diplomate indulserat. Designantur postremo inter illos quos domi habebamus, duo huic bello gerendo Duces: Christophorus Comes, quem ad Ferdinandum rediisse, superius diximus, & Nicolaus Comes de Salm. Cum hæc & plura alia in hunc modum essent in conventu illo generali constituta, Rex rebus omnibus ritè consultatis conventum dimittit, ipse, quæ statuta in conventu fuerant, quanta maxime potest diligentia exequitur. Primum omnium scribit de his periculis ad omnes Principes Christianos, omnium auxilia implorat, maxime Cæsaris Caroli, & Regis Gallorum Francisci, paulo antè ex captivitate in libertatem restituti, utrumq; summis precibus obtestatur, ne se in tanto discrimine dederant. Regi Gallorum & illud in memoriam reducit, quid sibi in oppido Piczigytone captivus per Oratorem suum de defendenda Hungaria, & deferendis, si Deus eum pristinae libertati restituisset, suppeditasset, nunc esse tempus, ut promissa huiusmodi persolvantur, quando ei facta esset Divino munere eorum adimplendorum potestas, & sibi extrema immineret eorundem exsolvendorum necessitas. Mittit præterea Oratorem expeditum ad alium forororum suorum Principem Ferdinandum, & ad alios Imperii Principes, qui tunc Spyræ conventum Imperialem habebant. Mittit in Boëmiam, Moraviam, Slesiam. Agit cum Johanne Antonio Barone Burgii, qui tunc Pontificis nomine apud Regem Oratorem agebat, ut inister apud Pontificem pro majori pecunia, ad tantum onus belli sustinendum, suppeditanda. Præficit dimidii argenti ex Ecclesiis accipiendi summæ Ladislaum Macedonium, paulo antè ex Episcopo Sirmienti Quinqueecclesiensem in gratiam Cancellarii factum, cum pluribus aliis: Nicolaum verò Gerendi, argento huic vel in monetam cudendo, vel ex assensu Oratoris Pontificii, ad hos tantum solos belli usus militibus distribuendo. Exigitur præterea per thesaurarium pecunia ab Abbatibus, Præpositis, Capitulis, à civitatibus, quas appellamus liberas, à Saxonibus, Transylvanis, à Judæis, conquiritur: undique nervus belli, ita ut intra paucissimos dies collecta sit in hunc modum non parva vis pecuniarum, in eosdem quos diximus nervos belli distributa. Veniunt interim assidue modò literæ, modò nuntii ab Archiepiscopo Colocensi, à Waiuoda Transylvano, Turcam jam Belgrado appropinquare, & aliquam copiarum partem, quæ præmissa erat, jam Savum transire. Quæ res aciores addidit & Regi, & his, qui apud Regem erant, stimulos, rerum omnium appropinquandarum, & ante omnia hostis, quando jam Savi transire arceri non posset, à Dravi transitu prohibendi. Verum hic locus postulare videtur, cum sit sæpè tam Savi, quam aliorum fluminum & locorum mentio facienda, ut situm universæ Hungariæ, & maxime eorum locorum, per quæ hostis contra nos venit, per quæ nos illi obviam processimus, ubi prælium commissum sit, breviter explicemus.

HUNGARIÆ DESCRIPTIO.

Hungariam totam quam nunc vel ab Hunnis, vel ab Hungaris, populis ex Scythia certè profectis, qui eam incolunt, ita appellari constat) Danubius, omnium quos Europa habet fluviorum maximus, in Martiana sylva ad Ulmam ortus, ex Germania de-

fluens, mediam interfuit, atque in partes scindit, in citeriorem & ulteriorem, (nam nunc ita loquimur, ac si Budæ, quæ Regni sedes est, efflueret.) Citerior est ea, ubi olim Pannoniæ fuerunt, hæc ab ulteriore Hungaria, Danubio, & Austria, & Norico, radicibus Cæcii, sic olim dicti, montis, à Sclavonia Dravo, à Bozna & Rascia Savo fluminibus terminantur. Nam in locis Danubio propinquis, & ad Belgradum spectantibus, ad Savi usque fluminis ostia, cum Danubio excurrit Walko, Pologam, Sirmium, tres insignes Provincias, quas nos Comitatus vocamus, à Slavonia divellens. Hujus citerioris Hungariæ caput est ea, quam paulo antè nominavimus, Euda, Regni sedes. Nobiliora in ea oppida, Alba Regalis, coronatione & sepultura Regum insignis, Strigonium Metropolitana, Quinqueecclesiensis, Episcopalis sedes, præterea Sopronium Jaurinum, & Sabaria Divi Martini, & Stridon, Divi Hieronymi patria. Flumina multa in ea nobilia, præter Danubium & Dravum, quos superius diximus. Lacus habet duos nobilissimos, Balaton, & Ferton, alterum tredecim circiter miliarium in longitudinem protensum, alterum non ita longum, sed Balatone longè latiore. Huic citeriori Hungariæ, ubi Dravum transieris, annexa Sclavonia est, pars olim Pannoniæ superioris, inter Savum & Dravum posita; sed Savum etiam longè transgressa, & usque ad flumen Hunam (hoc enim illi nunc est nomen) protensa, ubi Croatia incipit. Post quam Dalmatia sequitur, per oram Adriatici maris, quæ partim Veneto, partim Turcæ parer, minima ejus particula est Regi Hungariæ subjecta, loca mediterranea Boznenes tenent, & Rasciani, qui olim Mæsi superiores fuerunt. Sclavoniæ caput Zagrabia est: Croatia nunc Bigihon est, antea Fumium erat. Dalmatiæ, in ea parte ubi Hungaro parer, Segnia, Bozna, Jaycza, Rasciæ sive Serviæ Belgradum, & in hunc modum se Hungaria citerior, & ea quæ inter Danubium & sinum Adriæ sunt, habent. Ultra Danubiana Hungaria montibus Carpathis, supra Posonium incipientibus, & longissimo flexu ad litus Euxini maris porrectis, à Moravia, Slesia, Polonia, & à Russia distinguitur, usque ad eum locum, ubi Regio est, quam Maromarusiam vocamus. Ibi jam alii montes & sylvæ ab eo loco Severinum versus tendentes, à Transylvania & Valachia Transalpina separant, hanc ulteriorem Hungariam Tibiscus fluvius, omnium quos Septentrio habet fluviorum (quantum adhuc intelligere licuit) piscosissimus, in montibus Maromarusiis ortus, mediam interfuit, præter alia minora duo navigabilia flumina, in se recipiens Zamossium & Marysium, utrumque ex Transylvania defluentem. Hæc Hungaria ulterior habet oppida nobiliora, ad Septentrionem Posonium, Tirnaviam, Trincinium, & ibidem fluvium Vagum, propè Comarom in Danubium influentem, Nitriam, & inibi Bistriciam, cum aliquot montanis oppidis, aurique & argenti cupri fodinis, item Vaciam, Pestum Budæ oppositum, Agriam, Calloviam, & aliquot Scepusii oppida non ignobilia, ad Meridiem verò Colociam, Bachiam, Zegedinum, ultra Tibiscum, Varadinum, Debrecinium, Rivulum dominarum, cum fodinis auri & argenti, Chanadinum, & nobilissimam arcem Themensiensem, Præfecturam, quæ tertium inter Regni Præfecturas locum obtinet: Severinum, ubi pontis olim à Tra-

jano Inap. extructi vestigia etiam nunc apparent, & alia, quæ brevis Historia nunc prolixius verat enumerare. Tibiscus ipse circa Titulinum, non procul à Varadino Petri, in citeriore ejus fluminis ripa sit, Danubium influit. Ultra eos montes, quos à Carpathiis ad Severinum protendi diximus, *Transsylvania* est, Daciæ olim pars. Ejus caput *Alba Julia*, vel à *Julio Cesare*, vel ab *Hiiula* potius quodam *Hunnorum Principe* ita dicta. Oppida complura nobilissima, in quibus Cibinium, Brassovia, Colosium, Bistricia, & plura alia à *Germanis*, quos nos *Saxones* appellamus, condita & habitata. In ea sunt *Siculi*, genus hominum ferox & bellicosum inter quos nullus, neq; Nobilis; neq; rusticus, omnes eodem jure censentur, *Helvetiorum* instar. *Transsylvania* ipsa rerum omnium est feracissima, præcipue auri, argenti & aliorum metallorum ad hæc *salis montani*, equos generat nobilissimos, vino abundat, sed non æque excellenti ut *Hungaria* & *Sclavonia*. *Transylvaniam* duæ cingunt *Walachia*, *Transalpina* & *Moldavia*, illa Danubio, hæc mari Euxino admota; utraque cum *Transsylvania* eam Europæ nunc occupat partem, quæ olim *Dacia* erat. Sictotus iste tractus *Transdanubialis*, qui non solum *Hungariam* ulteriorem; sed *Transylvaniam* quoque cum utraque *Walachia* continet, Danubio, montibus *Carpathiis*, mari Euxino, & rursus eodem Danubio ex omni parte includitur. Et hæc de generali *Hungariæ* situm, nunc restat de his locis dicere paulò aliquanto particularius, in quæ tota hujus belli vis incubuit. Infra *Budam*, per ripam Danubii descendentibus præter quosdam ignobiliores pagos & vicos, *Rakos*, post *Tholna* est sedecim milliariis nostris *Hungaricis* à *Buda* remota. Inde *Batha*, sub *Batha Mohacz* ad ripam Danubii situm. *Mohacz* ad dextram, in locis mediterraneis, *Quinque ecclesias* habet, civitatem ante hanc cladem in *Hungaria* satis insignem, quatuor milliariis, vel paulò amplius à Danubio, tribus à *Dravo* remotam, *Dravum* versus *Soclosium*, ultra *Dravum* *Valpo* arcēs nobiles habentem, à *Mohacz* porrò usque ad *Dravum* fluvium quatuor vel paulò amplius milliaria sunt. Supra eum autem locum ubi *Dravus* Danubio miscetur in ulteriori ripa est oppidum *Ezeek*, & ibidem vestigia magnæ alicujus, tempore quo *Romani* *Pannonias* obtinebant, urbis, coloniarum fortasse *Romanorum*, ab ostio *Dravi* non nisi duobus milliariis remota. In eo loco ubi *Ezeek* est, *Dravus* in angustum coarctatus, ponti faciendo est aptissimus, quod sequuti nostri, tempore quo *Belgradum* amissum est, pontem ibi per quem exercitus traduceretur, extruxerant. Post *Ezeek*, *Erdevud* est, arx *Præposituræ* *Thiteticensis*, locus undique sylvis cinctus, & qui parvo labore, natura adjuvante, munitissimus effici posset. Post *Baroh*, *Walko*, *Zatha*, & ea Regione *Bachia*, quam diximus, altera *Hungariæ* Metropolis, in loco campestri sita, ut sunt omnia alia ulteriora, quæ inter *Tibiscum* & *Danubium* jacent, campetria & plana; atque ob id pecori & armentis alendis in primis utilia. A *Zatha* per eandem ripam, est *Wilak* oppidum cum nobilissima arce, atq; ibi primum aperitur beata illa & fertilissima Regio *Sirmienensis*, non vini solum tota Septentrione laudatissima, sed etiam rerum omnium quæ ad usum humanum pertinent, ferax; tot olim Imperatoribus, atque etiam (ut annales *Romani* habent) unius ad *Ponti-*

ficatum *Romanum* evecti, mater & alumna. Oppido olim ejusdem nominis insignis, cujus etiam nunc vestigia extare dicuntur. Mira ibi est locorum amenitas, mira soli fecunditas, incredibilis aeris temperies, quod propterea jam esse constat, quod ea Regio non est à litore *Adriatico* nisi tridui, aut ad summum quatruidui itinere remota. Prima, in *Sirmia* ab *Wilak* recedentibus occurrit *Banino* nostra, sedes *Episcopatus Sirmienensis*, ac antequam ad *Varadinum* Petri perveneris, *Kamenceh* nobile oppidum, intra illud est *Varadinum* Petri, oppidum cum arce *Ecclesiæ Colociensis* subjectum, quem locum amisso *Belgrado*, pro *Belgrado* numeramus, postea est *Zalonkemen*, & alia non magni nominis oppida, superiori *Belgradensi* clade per *Turcas* diruta. Inde in eo angulo ibi *Savus* Danubio influit, arx *Zemlem*, inter hanc arcem, & *Belgradum* ostia *Savi*, & in altero confluentis angulo *Belgradum* illud, tot nobilissimis cum hoste *Turca* commissis præliis insignis, à cujus jam penè capta oppugnatione, *Johannes Huniadii*, *Matthiæ Regis* Pater, *Hungariæ* gubernator, cum fratre *Johanne Capistrano*, *Amurathen* olim *Turcarum* Imperatorem, summa cum nominis nostri gloria repulit. Hanc arcem nos *Nandor Albani* vocamus, aliqui *Albam Græcam* dicunt, antiqui *Taurinum* appellarunt. Sitæ est, quæ *Hungariam* spectat, in rupe præcipiti, oppidum habens sub se ejusdem nominis, hinc *Savum*, ubi *Danubio* miscetur, illinc *Danubium* præterfluentem despiciens. Et in hunc modum se habet *Hungaria*, & eorum locorum, ubi tantam cladem accepimus, situs. Nam ad dotes *Hungariæ*, quibus supra omnes Europæ Provincias (si verum dicere licet) abundat, referendas, peculiari volumine esset opus, nos situm ejus, ut magis esset conspicuus, oculis legentium subicere ita volumus.

¶ Rex igitur, ut ad institutum redeamus, ubi accepit, *Turcorum* copias jam *Savum* transire, veritus ne illo superato, e vestigio ad ripas *Dravi*, & ad oppidum quod diximus *Ezeek*, ante se occupandum festinaret, ad eum locum præsidio retinendum, animum adjecit, quæ res demandata est *Comiti Palatino*, qui tunc non procul à *Dravo*, in arce fraterna erat. Qui licet malè pedibus affectus, id tamen curandum impigre suscepit. Ceterum illis, quibus mandatum erat, ut eodem vel irent, vel copias suas mitterent, mandata segnius, quam par erat, obtemperantes, *Palatinus* frustra id quod aggressus fuerat, facere conatus, *Budam* ad Regem venit, ubi accusata eorum, qui sibi adesse noluerunt negligentia; postea apud Regem mansit, Regiæ ex hinc contra hostem protectionis Comes. Sub idem ferè tempus Rex factus est certior per secretum nuncium à quodam, cui hostis consilia ac rerum ejus status erat exploratissimus, nihil esse consultius, quam si *Wayuoda Transylvanus*, cum *Transalpino*, (nam & hujus fides Regi in hac parte explorata esse videbatur) vel à tergo aggrederetur hostem, nihil tale cogitantem, vel illo rectè contra Regem tendente, ipsi junctis viribus *Thraciam*, omni præsidio nudatam, invaderent, ita enim fore, ut hostis vel opprimeretur in medio, vel certè ab incepto desistere, atq; ad sua defendenda redire cogeretur. Fuit id consilium primò suspectum, ob nonnullas causas, quas longum esset commemorare. Deinde cum *Strigonien*si *Archiepiscopo* res fuit communicata, illo consilium approbante, præceptum

ptum est Wayuodæ Transsylvano, per Urbanum Bathiani, qui tunc sortè in Moldaviam mittebatur ut re plenius cognita, id faceret quod magis è Repub. esse arbitraretur. Et, si id putaret utilius vires suas & Transsylvanorum, cum Wayuoda Transalpino, ad illa loca converteret. Quæ res pro magna parte in causa esse potuit, quod Wayuoda ad tempus prælii adesse non potuerit. Jam dum hæc agebantur, non aderat solum, sed & præterierat tempus conventui Tholnensi designatum, & nemo adhuc ad eum locum venisse audiebatur, videbanturque omnes solum Regem inspicere, neque prius Tholnam venturi, nisi Regem ibi intellexissent esse. *Invalescant interim in dies magis ac magis rumores de Turca ulteriori progressu, donec audisum est, cum Savo transito, aliquot castellis obviis dirutis, Varadinum Petri obsidere, & jam arcem* (nam oppidum parum munimentum habebat) acerrimè terræ & aquis oppugnari. Tum denique Rex, licet neque ex Boemia, neque aliunde quisquam adhuc advenerat, & paucas admodum copias apud se haberet, ne quid tamen in tanto Regni periculo omisisse videretur, quod à se fieri posset, XXIV. Julii, Buda egreditur, penes Danubii ripam, Tholnam versus paulatim iturus: sperans interim, alios quoque ad se venturos. Paulo ante hunc Regis ex Buda egressum, missus fuerat Stephanus Bathori de Somlio ad Wayuodam Transsylvanum, qui eum juberet, rejectis omnibus aliis consiliis, hostis adventu ita jam exigente, cum omnibus copiis Transsylvanis ad Regem properare. Habuit tunc Rex, cum ex Buda egredere, cum his qui Mariæ Reginae & Archiepiscopi Strigonicensis erant, equitum ac peditum ad tria millia. Eo die quo Buda egressi sumus, ad suburbanum Ambrosii Sarkani pervenimus, duobus milliariis à Buda distans: Erd loco est nomen, ibi Rex equum amisit, quem habebat omnium charissimum ac præstantissimum, repentino morbo absumptum, ex quo incredibili dolore est affectus, multi id pro infausito ominè habuere. Ubi cum aliquot diebus Rex fuisset commoratus, neque quisquam ad eum venisset, cum iisdem copiis, cum quibus illuc venerat, ulterius ad vicinum pagum, Erchii vocatum, procedit, ibi etiam multis diebus inutiliter consumptis, & solo Andrea Bothori ex Primoribus tum, non contemnendis copiis ad eum veniente, per ripam Danubii ad Penteleum est itum, locum & ipsum (sicut & de Ezeek diximus) vetustate alicujus etiam Romanorum coloniarum vestigia servantem, ubi nobis à Wayuoda Transsylvano Georgius Bassi, cum mandatis præstò fuit. Summa mandatorum hæc erat: *Wayuodam valde ancipitem esse quid agere debeat, ob tantam qui ad eum missi illis diebus fuerant, nunciorum varietatem*, venisse ad se primum aliquot literas Regias, deinde frequentes nuncios (in quibus Gasparum etiam Horwath de Wimgard, Regiæ dapis in mensam apponendæ Præfectum) quibus ad Regem venire juberetur, venisse postea Urbanum Bathiani, qui consilia quædam de hoste à tergo, cum Wayuoda Transalpino aggrediendo, ad se detulerit, venisse postremò Stephanum Bathori de Somlio, qui rursus priora illa mandata reperiverit, non revocatis apertè iis, quæ per Urbanum Bathiani fuerant nunciata. Atque ita prorsus se incertum esse, quid inter tot consiliorum mutationes agere, vel quidnam horum mandato-

rum exequi debeat, ad omnia se, quæcunque Regiæ Majestatis jubeat, esse paratum. Sibi tamen videri illud consilium longè esse salutarium, quo ad Regem venire juberetur. Serum esse jam illud de Turca à tergo aggrediendo, & ut valde periculosum, ita jam factum longè quàm antea difficilius, etiam si maximè conducatur. Jam enim Transalpinum, cum quo id facere juberetur, coactum esse mittere in castra Cæsaris Turcarum, pro obside filium, quem unicuique haberet. His à Georgio Bassi cognitis, Rex inde ad Felduar (ita oppidum in eadem ripa Danubii situm appellamus) eodem quo Bassi mandata Domini sui exposuerat, manè profectus, Georgio ibi in Senatum vocato mandat, ut dies & noctes, quantum maximè possit, ad Wayuodam festinet, placere Regi, Wayuodæ consilium, & ita nunc, hoste limites Regni ingresso, & contra se properante, ex usu esse. Itaq; rebus omnibus & consiliis aliis postpositis, Wayuodæ cum omnibus tam Transsylvanorum copiis, quàm aliis, quos per viam ad Regis castra veniens ubique offenderit, ad Regem festinet, omnes quoscunq; possit in castra Regia trahat, non Nobiles solum & militares, sed etiam agricolas. Dantur literæ ad Transsylvanos, dantur & ad Episcopum illius Provinciae Johannem Gozthan, Reginae Cancellarium, dantur ad Wayuodam ipsum, Georgio id ex voluntate, (ut dicebat) Domini sui suadente, hæc, quas ille aliis ad eos facilius movendos ostendere posset, solito arctius scriptæ, & in quibus sub pœna infidelitatis ei mandabatur, ut ad Regem dies & noctes festinaret. Mittitur cum Georgio Bassi, ut res facilius & celerius confici posset, Johannes Statilius, acris & prompti ingenii Vir, ac non mediocris Literaturæ, Petri Berizlai Episcopi Vespriemensis & Bani Martini, Viri pacis & bellis artibus clari, ex sorore nepos; at hi nondum à Rege discesserant, & ecce infausus nuncius, *Varadinum Petri per plures dies à nostris viriliter defensum, omnibus ferè defensoribus interemptis, muro* (quo per vetustate, & ideo non satis valido, arx erat circumdata) *crebris tormentorum ictibus in terram dejecto, in hostium potestatem venisse*, atq; eos inde terra & aquis ad alias propinquas arces, maximè ad Vylak oppugnandum, properare. Rex hoc nuncio consternatus, tanto magis properare jubet eos, quos ad Wayuodam mittebat, scribuntur præterea literæ ad omnes partes, mittuntur nuncii ad Georgium Comitem Scepusiensem, qui non longè ab Albaregali, cum quinque hominum millibus esse dicebatur, ad Franciscum Bathiani, Banum Croatiae, ad Comitum Christophorum, quem jam fama erat à Ferdinando digressum, in Croatiam ad Patrem pervenisse, ut acceptis inde armis, equis & domestico milite, ad Regem instructior veniret. Ad hæc Ladislaus Macedo Budam ad Reginam celeri cursu ire jubetur. Petitur à Regina, ut fratrem Ferdinandum, & in ejus absentia Præsides Austriae, pro subsidii antea petitis, Regi quamprimum submitterendis, urgeat, & maximè pro tormentis bellicis, quibus hostem instructissimum audiebamur, nos non valde abundabamus. Deinde ut Regina urgeat Boemos quoq; & illas copias Boemicas, pro quibus nomine & ære suo privato conducendis Mezericio pecuniam dederat. Urgetur per literas Thomas Nadaſdinus, qui ad Ferdinandum missus fuerat, ut instet apud eum, narratis & Regni ac Regis periculis, & præcipue Varadini Petri

Petri amissione, ne Princeps Regi, duplici cognatione, & periculorum etiam societate conjunctus, Regem in tanta necessitate deferat. Idem agere jubetur Nadasdinus apud alios Imperii Principes, qui tunc (ut superius dictum est) Spiræ conventum Imperialem habebant. Inter hæc *Paulus Thomorii*, qui adhuc ante Varadinum Petri expugnatum, dum duo equitum millia haberet, quæ sola tunc cum eo erant, *summæ temeritatis esse judicat, tantæ hostium multitudini se opponere, relictis in presidio arcis mille circiter peditibus, & paucis equitibus*, quos in arce ab hostibus defendenda periisse diximus, *in alteram Danubii ripam transgressus fuerat*, ubi quantum poterat, hostis celeritatem retardabat, tam terrâ quam aquis. Habebat enim & super Danubio copias navales, eorum quos nos Nazadistas appellamus, non parvas, hosti tamen longè impares. Rex verò oppugnatione Varadini Petri audita, per ripam Danubii, ex eo loco quem supra diximus ad Pakos, ibi biduum commoratus, & erat dies transfigurato Salvatore sacra, Tholnam pervenit, aucto jam aliquantulum exercitu, & cum Tholnam intraret, habuit ad quatuor, vel paulò amplius equitum millia. Tholnam intranti Regi, prodit obviam, cum his qui pauci jam Tholnam convenerant, Comes Palatinus, qui adhuc ex secundis castris, quæ eum in Erchii diximus habuisse, Tholnam fuerat præmissus. Rege Tholnæ existente, convenerunt ex omnibus ferè tam citerioris, quam ulterioris Ungariæ Provinciis, quæ nos Comitatus appellamus, frequens numerus, supervenit & Comes Georgius Scepusiensis, cum trecentis, vel paulò amplius equitibus gravis & levis armaturæ, ac mille circiter ducentis peditibus. Affuit & Hannibal Carthagenensis Cyprius cum mille trecentis peditibus, Pontificiis pecuniis conductis. Venerunt & aliæ pedestres Pontificis copiæ, quæ omnes in unam summam collectæ, efficiebant quatuor peditum millia, armis & robore militum eleganter instructæ. Atque ex hoc numero, Duce Leonhardo Gnomskii Polono, egregio castrotum metatore, & ad hoc ipsum præcipuè conducto, Poloni mille & quingenti, qui rebus omnibus, quibus hoc militum genus commendari solet, alios peditatus longè antebant. Venerunt per hoc ipsum tempus & nonnulli ex Episcopis, Paulus Vardaii Agriensis, Franciscus Perquini Varadiensis, & plures tam Episcopi quam seculares. Dum Tholnæ essemus, consultatum est diligenter frequentissimo Senatu, quotidie ferè diebus Regni, de ulteriori Regis progressu, ac rursus de retinendo transitu Dravi, quando jam & de Savo & de Varadino Petri actum esset, & Turca expugnatis jam omnibus penes Danubium castellis, & arcè etiam Vilak, in potestatem recepta, ad Ezeck adventare diceretur. *Designatur itaque rursus, qui properet ad Dravi transitum, ante hostem occupandum, idem Comes Palatinus*, qui prius. *Adduntur plures ex Optimatibus*, qui eum sequantur cum copiis, *quorum aliqui, dum mandatum Regium exequi recusant, dum privilegia sua & morem Baronum sub Regis tantum signis militandi jactant, eo quoque res, Dravi scilicet defensio, fuit prætermissa*: Palatino, tamen eadem qua prius corporis valetudine impedito, nullum tamen laborem recusante, quem cum ad Mohachium progressum, cæteri qui mittebantur, sequi

recularent, privilegia sua (ut diximus) allegantes, Rex in frequenti Senatu, ubi de hoc agebatur, subito in iram versus: *Video, inquit, ego unumquemque capite meo* (verba enim Regis, sicuti fuerunt, ita ponemus) *excusationem & salutem capiti suo querere. Ego personam, & caput meum ideo in hac pericula adduxi, ut illud pro hujus Regni & vestra salute omni fortuna discrimini objicerem. Ne quis igitur sit, qui possit excusationem aliquam sua ignavia capite meo prætere, neve possit aliquid mihi imputari, ibo ego, Deo optimo bene juvante, cras vobiscum in persona, eò, quò alii sine me ire nolunt.* His dictis applausu multorum, admiratione verò omnium qui aderant, subsequuto, signum in sequentem diem proficiscendi canere jubet, quibusdam, qui non ignorabant, quid inde periculi sequi posset, frustra professionem hujusmodi dissuadentibus. Ex Tholna igitur sequenti die profecti, pridie ejus diei qui erat assumptæ Virgini matri dicatus, Zeckzardum, inde binis castris Bathan pervenimus. Fuerunt prius missi invalescente in horas hostis appropinquatione, qui exercitum per pagos & vicos huc illuc dispersum in unum cogerent, & Bathani compellerent. Fuit missus Episcopus Boznensis, Georgius de Palina, Vir juris scientia & vitæ integritate clarus, qui Paulum Thomori eodem venire juberet. Cum itaque Bathan omnes convenissent, & *tempus exigere videretur (id quod & ad eam diem videbatur non sine gravi detrimento & incommodo dilatum)*, Imperatorem aliquem exercitui præficere, Rex animis ac suffragiis omnium, à singulis secreto exploratis, cum multò majoris partis vota in Monachum inclinare videret, eum cum Comite Georgio Scepusiensi, fratre Wayuodæ, totius exercitus Imperatorem declarat, non omnibus eam Ducum, præsertim Monachi, declarationem approbantibus, quibusdam etiam satis graviter id ferentibus, quos tamen postea omnes vidimus dicto Ducum obsequentissimos fuisse. Verum Thomorii cum Regis voluntatem eam circa se esse videret, ut curam ducendi exercitus omnino susciperet, diu esset, multumque reluctatus, nunc regularem professionem, nunc imperitiam, ac virium suarum tanto oneriferendo imparitatem causatus, habere dicebat Regiam Majestatem multos claros Viros ex Ordine patricio, seculares, quibus hoc muneris longè magis conveniret, nominabat Comitem Palatinum præsentem, & Wayuodam absentem, utrumque in magnis expeditionibus versatum, & ducendi exercitus aliis omnibus, quos Hungaria haberet, petitiorem, ad hæc, Comitem Georgium Perenni, hos juvenes, non carentes tamen & ingenio, & ministris longè se bello gerendo aptioribus, se tanto oneri omnino imparem, ut qui tale bellum, quale tunc suæ Majestatis instaret, ne oculis quidem unquam vidisset, neque id onus ullo pacto subiturum, etiam si Rex caput ei amputare juberet. His & aliis ejusmodi tam publicè quam in secretis Regis colloquiis frustra sæpe commemoratis, Rex nihilo secius eum Ducem belli declarat. Addit ei, quod diximus, Georgium Comitem, Wayuodæ fratrem, qui & ipse diu eam provinciam pertinacissime deprecatus. Tandem ea legè consensit, quòd ei nemo alius, nisi frater Paulus (ita enim dicebat) collega daretur, utq; ubi frater advenisset, liberum esset ei statim hoc munere sese abdicare, quòd facile fuit

concessum, quod longè jam antea fuerat decretum, ut cum Paulo Thomorii, & Comite Christophoro Wayuoda, Dux huic bello gerendo præficeretur, nam Comes Nicolaus de Salu valetudinem adversam excusaverat. His itaque peractis Duces ad locum castris prope oppidum Mohacz capiendum proficiscuntur. Erat id oppidum Episcopatus Quinqueeclesiensis inter Batham & ostia Dravi fluminis, in ripa Danubii situm. *Danubius paulo supra Batham scinditur in duos alveos*, quorum major ulteriorem, quæ campetris est, Hungariam secat, minor Batham & Mohaczium alluit, *ambo infra Mohaczium in unum coeunt, insulam ibi efficiunt*. Mohaczi vicus sive oppidum est satis celebre, habet circa se quaque versum ingentem planitiem, nullis collibus vel sylvis impeditam. Habet ad solis occasum Quinqueeclesias, civitatem (ut diximus) ante hanc cladem satis insignem. A Septentrione est ei, quam diximus, Bacha, ab Oriente habet illum minorem Danubii alveum, à Meridie quatuor & amplius milliariis remotum Dravum fluvium, inter quem & Mohaczium sunt partim colles viriferi, partim palustria quædam loca, & in hoc ipso spatio erat, non procul à Mohacz, aqua potius quædam palustris, quam quod ea vel palus vel annis vocari possit. Krasso cum incolæ appellat, ultra quem habebat Thomorii quinque aut sex equicum millia in castris, partim ex his, qui ab initio cum eo fuerant, partim qui postea cum Petro Perenni, & cum aliis ad eum advenierant, quos jussu Regis ex ulteriori ripa Danubii incitiorum traduxerat, cum exercitu Regio conjungendos. Loco igitur castrorum cum collega prope Mohaczium capto, ac diligenter ex præscripto etiam Leonhardi Gnojenski metato, & sua cuique statione assignata, ipse rursus ad suos, qui ultra illam aquam in castris erant, cum Petro Perenni proficiscitur, illos quoque, si id ei persuaderi possit, in castra Regia secum adducturus. Quò ubi pervenit, & ubi militibus & copiarum Ductoribus in unum convocatis voluntatem Regiam, & pariter suam de castris retrouducendis exposuit, tùm verò *militibus ad unum omnes fremere, indignari sese ab hoste, cui obviam iri oportebat, cum quo manus, si viri essent, strenuè forent conferenda, abduci, fugam meditari, non pugnam. Principes, qui talia Regi suaderent, orio & inertia assuetos. Veniat modo Rex, & secum in hostem arma ferat, victoriam fore in manibus suis. Exploratum sibi esse habere quidem hostem ingentem vim hominum & tormentorum, exercitum tamen ejus imbellem esse, & incertum, vix decimum aut vigesimum quemq; velum aliquod habere, quo nocere possit: Illud etiam esse sibi compertum dicebant, omnem illam strenuam olim, & invictam Turcarum manum, primum sub Belgrado, post in expugnatione Rhodi cecidisse. Agat modo magnanimus Dux cum collega, qua sine strenui Ducis omnia prosperè casura. Avellat Regem & strenuum quemq; militem, ab illa inertis Sacerdotum & aliorum pugnam detrectantium turba, qui Regem etiam ipsum de animo & corpore præstantem, suis ignavis moribus & consiliis corrumpere & effeminare, & ex præstantissimo juvene sui simillimum reddere conentur*. Dum hæc in illis castris aguntur, jam apud Mohaczium omnes loca in castris, sibi designata occupaverant, & sub tentoriis agebant. Rex adhuc se in Nova villa Macedoniorum, quæ inter Batham & Mohaczium est, cum paucis

continebat, non parvo expositus periculo, si hostis non multum inderemotus, patitatem, quæ apud Regem erat, animadvertere potuisset. Sed Regis fatum in aliud tempus, ubi longè gloriosius pro patria occumberet, fortuna reservabat. Advolat interim repente ex castris, nocte in tempesta, ad Regem somnum carpentem, Michaël Podnamiczki, ab Optimatibus missus, afferens pro re certa, *Cæsarem Turcarum Dravum jam transivisse*, cum magna copiarum parte, reliquam cum omne celeritate traduci, certamen nullo jam modo differri ulterius posse. *Orare Optimates Regiam Majestatem ut omni mora postposita, ad eos in castra veniret, de prælio cum hoste conferendo consultatum*. Rex his quæ Podnamiczki attulerat cognitis, & advocatis his paucis Consultatoribus, quos tecum habebat, consultat, quid in re tam trepida & ardua agendum esset. *Occurrebat Regi consilium Wayuoda Transylvani, & Comitis Christophori*, quorum uterque per nuncios, qui ab illis paulò antè redierant, damnarat consilium, eorum qui Regem antè tempus ad locum hostis adeò propinquum adduxerant. Fuisse Regi vel Budæ expectandum, vel in alio quopiam remotiore ab hoste loco subsistendum, dum omnes Regni vires & auxilia convenissent. *Hortati fuerant Regem, ne antè suum saltem adventum, manus cum hoste confereret*. Nunciabat & illud Wayuoda, per Johannem Statilium, *venire secum ex Transylvania copias cum numero, cum robore militum ita præstantes, ut in eis posset Rex vel præcipuam ponere spem victoriae*. Et hæc igitur veniebant Regi in mentem, & ante oculos ei versabantur, quæ Senatus nunciabat. Cui si non paruisset, si quid adversi contigisset, hoste præsertim adeò propinquo, & militibus tanto ardore pugnae flagrantibus, videbat omnem rei male gestæ aut occasionis prætermittæ culpam in se unum conjectum iri: *His curis anxius, statuit sentire Optimatum animos, si quo pacto ad Wayuodam saltem, & Comitem Christophorum expectandum, & ad castra interim, si hostis urgeret, in tutiorem locum transferenda induci possent*. Mittitur ergò in castra, eadem ferme illa noctis hora, qua Podnamiczki venerat, Cancellarius, qui apud Regem erat, suafurus Primoribus, maxime Ducibus belli, & Strigoniensi Archiepiscopo, ac Comiti Palatino (nam reliquam Procerum simul & vulgi multitudinem à nutu istorum pendere non ignorabat) prælii dilationem. Jubetur Cancellarius commemorare omnia ex ordine, quæcunq; à Wayuoda & à Christophoro fuerant Regi nunciata, ponere eis ante oculos, quam manifestum excidium Regno immineret, si Rex cum tot primoribus, tanto totius Regni Hungaria Nobilitatis & militia flore, sese tam aperto periculo exponeret. Nam si contingat (id quod hostium multisudine & apparatu cum paucitate suorum collata, magnoperè esset eximescendum) Regem succumbere, quid postea esset, quod possit hostem remorari, aut impedire, quò minus tota Hungaria parvo negotio potiatur? Dicebat insuper, esse longè fortasse utilius, dum alii venient, dum Wayuoda cum Transylvanis, Banus cum Slavus, Christophorus ex Croatia, Boëmi cum Moravis & Stetis, & si quæ alia auxilia essent ventura adesse possent, exercitum abducere in aliquem tutiorem locum, vel retrò etiam, si hostis eam necessitatem imponat, aliquantulum cedere, minus calamitatis accepturam esse

Hungariam, si hostis eam totam à Mohacio usq; ad Posonium pervagetur, ac ferro & igni devastet, quam stanti exercitum, in quo Rex & tanta sit Procerum Nobilium & militum turba, uno praelio deleantur. His enim deletis, quid postea spei Regno reliquum esse? Rege autem, & tot Proceribus, ac tali milite salvo, facilius fore omnia, eo præsertim Rege, qui generis propinquitate ac necessitudine sit longè luteq; universum Christianum orbem circumplexus. Hæc cum Cancellarius, quemadmodum iussus erat, eadem illa nocte ad Proceres, primum Primoribus singulis seorsum nocte aditis, deinde ad Senatum universum detulisset, nihilo magis profecit, quam si nihil eis fuisset nunciatum, adeo omnium animi erant partim vana victoria spe certaminis avidi, partim metu dissuadende pugna, cujus desiderio videbant militum animos accensos occupati. Rex igitur sub primam lucem in castra venit, & quia nondum ex Budâ navēs venerant, quæ tentoria & alia in castris Regi necessaria deficiebant, in domum Episcopi oppido adjacentem divertit, tentaturus ibi quoque, quod per Cancellarium palò antè frustra tentaverat. Convocantur igitur ad Regem omnes omnium Ordinum & Nationum Consiliarii, diu Senatui ex ordine etiam militari interfutere frequentes, & ex Boëmis quoque & Moravis, illi qui ad eos prævenierant. Agitur diligenter cum Senatu & militari ordine, quid facto sit opus, cum nemo adhuc eorum qui ex Transsylvania, Sclavonia, Croatia, Boëmia, Germania expectarentur, adesset, quorum plerosque certa spes esset brevi affuturos; hostis autem in propinquo esset, non nisi duobus ad summum miliaribus à castris Regis remotus; pugnam fortasse nullo pacto dilaturus, quid faciendum Regi censerent, transferenda ne aliunde castra, pugna, interim dum hi qui expectabantur advenirent, differendæ gratia, an belli fortunam cum hoste experiundam? Aderat his consultationibus Paulus etiam Thomorii, proxima nocte ex aliis castris hac ipsa de causa accersitus, qui cum à praelio cum hoste conferendo videretur non alienus, Rex miratus, qua spe animum haberet, & ejus etiam à tali proposito avertendi gratia coram universo Senatu jubet eum interrogari, primum de suorum, deinde hostium numero. Nam & id sciebat ille, magis ipsi quam ulli alii constare, ob frequentes exploratores & transfugas, qui ad eum assidue veniebant. Ad primum respondit, eam in castris Regis, quam in suis (erant enim, quod supra diximus, divisa) non esse suo iudicio supra viginti millia armatorum. In castris vero hostium, dixit se certo intelligere ad 300000. hominum, quæ res, & tanta nostrorum cum hostibus imparitas, cum animos omnium vehementer perculisset, subdidit repente ille, non esse hostes propterea magnopere formidandos, esse enim illam multitudinem & inermem magna ex parte, & imbellem. Instanti Regi rursus percunctando, quotnam crederet hostium millia esse bello aptiora & selectiora? respondit, 70000. Is quoque numerus visus est exercitum nostrum quam longissime exuperare, præsertim cum idem tormenta etiam bellica grandiora dixisset esse supra 300. His tamen diu multumque consultatis, & tam Monachi consilio, quam animis ferè omnium (præter paucos, qui nescio quo vano meru ducti, non audebant palam quod sentirent proferre) jam per se ad pugnam decernendam spe-

stantibus, supervenire repente inter medias hæc consultationes, missi ex aliis castris, qui cum in Senatum intromissi fuissent, dixerunt, senomine eorum qui in aliis castris erant, tam ad Regem quam ad Senatum mandata habere. Ita prius cum solo Rege in secreto conclavi collocuti, postea inde cum eodem Rege egressi, monent Senatum accuratè, nomine suorum, ne Regem à pugna cum hoste conferenda dehortentur, habere se vires hostium, licet hi numerosi sint, planè exploratas, victoriam esse in inanibus, modò fortunâ, quam Deus eis obtulisset, uti velint. Venirent igitur cum Rege, & castra Deo benè juvante, cum suis castris hosti vicinioribus, & illi invadendo opportunioribus, jungerent. Quod si quid aliud Regi persuadere niterentur, illis paratum esse exitium, sequè ab hoste contra nos, si castra nostra castris illorum quamprimum non admoveverimus venturos affirmabant. His inter ipsas belli consultationes coram Rege & Senatu expositis, illis etiam qui saniora consilia sequebantur, tam atroci denunciatione perterritis, pugna decernitur, nulla spe, neque Waitodam, neque Christophorum, neque Boëmos ad tempus praelii affuturos. Banos taurum Croatiz, Fran. Bathianii, qui jam non procul à Quinqueeclesiis cum copiis Sclavonicis erat, spem faciebat, sese intra biduum aut triduum affuturum. Id quod postea evenit ita. Fuerunt qui dimisso etiam Senatu, multum improbarent consilia pugna, ita precipitanter inenuda. Fuit inter alios Franciscus Perenni Episcopus Varadiensis, festivi ingenii juvenis, & ita certo scribendi charactere præditus, ut ei neminem nostrorum (nisi fortasse Thomam Zalahazii Episcopum Vesprieniensem) in hoc genere præferri velim, præsertim si tantum ingenio excolendo, quantum otio, & his rebus in quibus juvenes nobiliores, magno suo & patriæ damno tempus plerumque conterere solent, indulgisset. Is igitur, quasi eorum, quæ paulo post sequuta sunt, præcius, Regi non sine omnium, qui aderant admiratione, dixit, eum diem quo pugnandum esset, postquam ita placeret, 2000. Hungarorum martyrium (nondum enim hunc numerum exercitus excedebat) Duce fratre Paulo Thomorii, pro Christi Religione occisorum fore consecrandum, ac pro eorum canonisatione quod vocant Cancellarium, si is huic bello superfit, in urbem fore mittendum, ut qui Pontifici & supremis patribus sit ad Legationes Romæ defunctas bene notus, in quo utinam ille falsus fuisset vates. Sed erunt fortasse, qui accusaturi sint audaciam nostrorum, qui ita cupidè pugnam hanc exposcebant, & hanc vel temeritatem, vel improvidentiam sint vocaturi, quod neque nunc deesse video. Sed ignorans multa illi fuisse in causa, quæ prudentissimos etiam & summos Imperatores, ad idem facile impellere potuissent, & antè omnia, mirus & incredibilis, ac fatalis penè quidam militum ardor, ac certa & indubitata in omnium ferè animis victoriæ spes. Ad hæc, occulta quadam Pauli Thomorii cum magna hostis exercitus parte consilia, cum his scilicet, qui vel Christiani ipsi, vel Christianis parentibus nati erant, & qui tormentorum bellicorum apud hostem curam habebant, partim Germani, partim Italici generis. Quin & illud accedebat, quod non videbatur satis tutum ab hoste adeo propinquo recessus, hoste præsertim ob equorum velocitatem ad nullam

rem magis apto & prompto, quam ad persequendum cedentes. Pugna igitur in hunc modum de-
ereta, ea quæ ad pugnam pertinebant curantur. Ante omnia Tombrii in castra sua, quæ in proximo fuisse diximus, proficiscitur, ibi ægrè à suis impetrat, ut retrò aliquantulum concedant, & se cum exercitu Regio conjungi patiantur. Ita sequenti die castra nostra cum castris illorum, medio fere miliari infra Mohacium conjuncta fuerunt, sic tamen, ut & ibi nostri illis non miscerentur, sed esset parvum intervallum inter nostra & illorum castra relictum. Eodem tempore venerunt ex Budanaves tormentis bellicis majoribus & minoribus, pulvere item bombardico, & quibusdam aliis ad pugnam necessariis plenæ: novem etiam machinas à Viennensibus missas advehentes. Venerunt & Alexii Turzonis 200. fere pedites, cum aliquot machinis, nam ipse cum Episcopo Vespriensi Budæ relictus erat apud Reginam. Hi duo ad ejus custodiam & obsequia deputati fuerunt, fugæ etiam ejus postea Comites, qui in hunc usque diem in Reginæ obsequiis permanserunt. Affuit & Banus etiam Croatiae, die Dominico, qui pugnam præcessit, cum elegantissimis copiis, fuere ad tria millia equitum, ac non ita multi pedites. Venerunt cum eo Johannes Tahii, Johannes Banfii, & nonnulli alii ex Regni Slavoniæ Proceribus. Venit postridie ejus diei mane, Rege etiam instructo, (nam eo etiam die creditus est hostis in prælium descensurus) Simón de Erdevud, Episcopus Zagrabienfis, cum fratre Petro Erdevudii, cum septingentis amplius equitibus, viris, equis, armis decenter instructis. Advenit eodem fere temporis momento Stephanus Azel cum 300. equitibus ferme, quos Johannes Bormeniissa Regi in subsidium miserat, cum aliquot millibus aureorum, supremum à patre filio alumao munus. Venit circa ferum ejusdem diei, Johannes Zerech, supra 2000. peditum, eorum qui circa Dravum colant, & insignes sagittarii habentur, ducens, partim in suis, partim in Capituli Quinquecclesiensis possessionibus collectorum. Venerunt & alii plures intra illud triiduum, illi præcipue qui propinqui erant, & in his Philippus More Episcopus Quinquecclesiensis, & frater ejus Uladislavus More. Quibus omnibus simul congregatis (fuere autem ad viginti quatuor vel viginti quinque hominum millia, nam navalium copiarum, quæ & ipse eodem in loco erant, nullus in eo bello fuit usus, Cæsare cum illo suo tam numerofo & potenti 30000. hominum exercitu, non nisi per duo milliaria distante) consumpsi sunt illic tres dies, qui pugnam antecesserant, partim in pugna præliis, quæ assidue fiebant, majori semper hostium quam nostrorum damno, partim in consultando, quo pacto & in quo loco cum hoste congregiendum, quem in modum acies esset struenda, ubi Rex in acie stare, ubi eques, ubi pedes, ubi bombardæ poni deberent, quas ad octuaginta habebamus, cum hostilibus minimè conferendas. Dispositum fuerat ante illud tempus diligenter de Regis persona fuerant, qui censebant eum cum aliquot hominum millibus selectis, procul ab acie stare debere, quod cum nullo pacto exercitus laturus esse videretur, qui Regem de more volebant prælio interesse, agitatam est & illud, ut Regis loco, armis Regis, alius indueretur. Sed id quoque visum est, sine ingenti

exercitus reclamatione ac consternatione fieri non posse. Decretum igitur postremo est, cum satis anceps pugna imminere videretur, ut essent qui Regis servandam curam haberent, si quid gravius accidisset, & Regem simul ac acie, ita ut restitui posse amplius non speraretur, inclinare viderent, ex media acie erumpum abducerent. Demandata fuit hæc cura Gasparo Raskaii, Valentino Toronck, & Johanni Kalaii, tribus præstantissimis Viris, & Regi sine ulla controversia, fidissimis, dispositis etiam ad id equis velocioribus, quibus Rex, si ita necessitas postulasset, in evadendo uteretur. Sed ut ad rationem disponende aciei redeamus, erant non pauci, & in his Lampert Gnoniskii, qui consultissimum nimium censerent, si curribus quibus Rex maximè abundat, acies undique cingeretur, ac si intra septa & munimenta certamen fieret, hoc enim pacto futurum dicebant, ut hostis non ita facile nos posset (quod magnopere timendum erat) circumvenire. Approbant hanc struendæ aciei formam Radisch Bosich & Paulus Bakith, ex quibus posterior tribus legitimis præliis à Solymanno cum hoste commissis, interfuisse se dicebat. Itum est igitur pedibus in hanc sententiam. Demandataque ea cura Gnoniskii, & quibusdam aliis, serius tamen quam oportebat, & eo demum vesperi, quo in sequentem diem est cum hoste pugnatum. Itaque hæc quoque res, sicut alia multa, fuit neglecta. Aciem eo die quo est pugnatum (qui fuit XXIX. Augusti mensis, Divi Johanni Baptistæ decollato sacer) ex sententia eorum quos paulò antè nominavimus, ita extruere placuit, ut quanto latius extendi posset, extenderetur, in quo illud est potissimum spectatum, ne ab hoste circumveniremur. Deinde divisus est universus exercitus in duo agmina. In primo agmine, Duces belli erant nullo certo loco; sed ubi res postulasset, dextrum ejus cornu Banus Croatiae, cum Johanne Thahii, sinistrum, quod Wayuodæ Transsylvaniæ, si adesse potuisset, designatum fuerat, Petrus Perenii curabat. Erant in hoc priori agmine plures ex Primoribus, in quibus Antonius Paloczii, Franciscus Hommonaii, Gabriel Perennii, Thomas Zechii, Andreas Bathorii, Emericus Cziback, & plures alii. Tormenta bellica statim post principia posita erant. Secundum agmen, sive illa acies, quam nos Stazariam appellamus, in qua Rex erat, ex equitatu magis constabat, paucos admodum pedites à lateribus habebat: inter hanc aciem & primam, non intercedebat nisi spatium lapidis jactus. In eo agmine antè eum ordinem in quo Rex erat, triplex erat ordo, magna ex parte ex cubiculariis Regiis & Baronibus conflatus, quorum Duxerat Nicolaus Tharczay, Vir & manu promptus, & singulari in Regem fide. Ibidem erat uterque aux Regiæ Præfectus Petrus Corlatkei, & Andreas Trepka Polonus. Erat & Stephanus Sliik Boëmus, cum alijs Boëmis & Moravis, & hi ante Regem, Regi proximi erant. Tres illos ordines subsequabatur ordo Regius, & in ejus ordinis medio Rex ipse, nempe

Ingenio, specie, virtuteq; Numinis instar,
Spes patriæ, Regumq; decus, si fata tulissent.

Ad Regis dextram erant, Antistes Strigoniensis, & Zagrabienfis: nam Agriensis adhuc ex Batha Budam fuerat missus, post Zagrabiensem, Varadiensem, Quinquecclesiensem, Sirmiensem: Duo enim

et Prelatis, Jaurienſis & Vacienſis, ad lævam poſiti erant. Poſt Cancellarium, Nitrienſis, Boſnenſis, Præpoſitus Albenſis, & poſt hunc ſecretarii ac cubicularii, Regis in parte ſiniſtra, penes Regem, locus erat relictus Comiti Palatino, qui licet æger pedibus, & vix equo infidens, tamen modò in primo, modò in ſecundo agmine diligentiffimè verſabatur. In læva igitur parte, cum Palatinus à loco ſuo abeſſet, erant penes Regem aliquot Barones, & illi duo, quos diximus, Antiftites: Regi à tergo adhærebant. Czetricz, Majilath, & Horwath, ſtabuli Regii Magiſteri. Poſt Proceres ſimili modo erant hi, quos quiſque ſibi magis fidos & ſtrenuos pro tutela corporis ſui delegerat, his erat conjunctus poſt Regem & Proceres, equitum cataphractorum pulcherriſſimus globus, 1000. vel paulò amplius cataphractus continens, nam alii hujus generis equites per primum agmen ſparſi erant. In medio hujus globi erat vexillum Regis, quod Johannes Dragſſii *Judeo Curia* quæ tertia eſt inter ſeculares à Rege dignitas, ſuſtinebat. Hanc ſtatariam aciem cingebant undique equites levis armaturæ, & pedites quoque à lateribus, quod ſuperius diximus. In latere ejus dextro, poſt Antiftites & Secretarios, erant illi tres, quibus tutelam Regii corporis commiſſam fuiſſe diximus. Locus, ubi acies fuit inſtructa, receſſerat à Mohaczio milliari uno, à Danubio præterfluente milliario medio. Erat, quod & ſuperius dictum eſt, in eo loco ingens & lata planities, nullis neque ſylvis, neque virgultis, neque aquis, neque collibus impedita, niſi quoddam ad lævam, inter eum locum & Danubium, erat aqua paluſtris, & limoſa, crebra arundine plena, ubi poſtea multi mortales perierunt. Contra nos collis erat in longum protenſus, in theatri quodammodo formam, ultra quem Cæſar Turcarum caſtra habebat, in collis imo deſcenſu, pagus modicus cum templo. Feuldwar ei pago eſt nomen. Ibi fuerunt poſitæ machinæ hoſtiles, eum locum oculis nos poſtea circa extremum certaminis tempus conſpeximus, hoſtibus fuiſſe oppletum, maxime janiczaris quos vocant, qui quicquid erat ultra illius pagi caſulas, omnia longo ordine occupabant, inter quos fuiſſe Cæſarem, poſtea fuit cognitum. Tormenta ita erant ibi poſita, quaſi in quadam valle, propter quod noſtris longè minus, quam ſi in plano fuiſſent, nocere potuerunt, & plus terroris quam damni intulerunt. Acie in hoc quem diximus loco, eo quæ diximus modo & die, paulò poſt ſolis exortum inſtructa, (erat autem dies clara, & multum ſerena) Palatinus Regem ex eo loco, quem ei designatum fuiſſe diximus, eductum, quod & triduo antè fecerat per univerſum exercitum circumducit, ibi eum præſentem, de quo aliqui dubitaverant, omnibus manu oſtentans, paratum dicebat omnia extrema, & mortem etiam ſubire pro patria, pro ſacra Chriſti Dei Opt. Max. Religionē, pro conjugibus & liberis eorum. Agerent itaq; ipſi quoque, viri fortiffimi, Hungaros ſe eſſe meminiſſent, & eos qui & ipſi ſepe, & eorum olim majores inclyti illi Heroes, & fortiffimi Chriſtiana Reipub. propugnatores, tot clara trophyæ, ex eodem illo, cum quo pugnaturi eſſent hoſte, retuliſſent. Nec eſſe, quod hoſtium multitudine deterreantur, non enim in multitudine, ſed in robore militum, ſitam eſſe victoriam. Deum etiam ipſum ex alto, pro ſua ſancta Religionē pugnaturis aſſuſurum, in manu ipſorum poſi-

tam eſſe dicebat, non patria ſolum, quam hoſtis occupare veniſſet, ſed totius Chriſtiana Reipublicæ ſalutem. Hæc & alia talia cum Palatinus, & ſimul etiam Rex omnibus ordinibus obequitatis, commemorâſſent. Rex locum & ordinem ſuum reperivit. Conſumpſimus poſtea majorem diei partem in expectando hoſte, qui ſe ita haud multis, qui levia cum noſtris certamina ac belli præludia exercebant, præmiſſis, adhuc poſt colles illos continebat, dubium noſtrosne, ut ad illas locorum anguſtias pertraherent, an ut pugna in ſequentem diem delata, nos ea nocte in caſtris ex improviſo aggreſſos opprimeret, quod pro ea militum & tormentorum copia, qua abundat, non erat ei difficile facta, vel ut potius nos longa prælii expectatione fatigaret. Quicquid in hoc hoſtis fuerat ſecurus, non mihi de hoc eſt compertum. Tenuit certè nos tota ferè illa dies ſuſpenſos. Sic ſuſpenſis & expectantibus apparuit, jam ſole in vesperam inclinante, agmen hoſtium, per vallem, quæ nobis ad dextram ſubjecta collibus erat, tacitè incedens, ſola haſtarum ſummitate illud prodente. Monachus igitur, ratus id quod erat, illos vel ad caſtra noſtra diripienda, vel ut nos circumvenirent, tendere de prima acie, ad Regem advolans, jubet Caſparum Raſkay cum duobus aliis, quos ad cuſtodiam Regii corporis deputatos fuiſſe diximus, ire exploratum, quidnam illi molirentur, & ut eos ſi poſſent, ab incepto itinere avertant. Ille non immemor, quid ei antea fuerat de Regis cuſtodia mandatum, reſuſcitata, quantum honeſtè potuit, provincia, demum cum & Monachum inſtare videret, & Regem Monachi imperio non contradicere, ne quod non ſine magna cauſa faciebat, id in ignaviam vel timiditatem ei verteretur, ſubdit equo calcaria, & illuc quò nitebatur, cum ſociis, & tota equitum, qui eis parebant, cohorte feſtinabat, ea etiam ſpe (quod non videbatur ullo modo dubitandum) illum ad tempus, quo Regi ejus opera eſſet neceſſaria, inde facile reverti poſſe. At his eo, quò diximus proſectis, adhuc incertum erat, utrum hoſtis facturum eſſet eo die pugnandi poteſtatem, & erat poſt meridiem hore ferè tertia. Nec deerant, ex Primoribus, qui tam longam expectationem pertæſi, ſigna receptui canenda, & in caſtra redeundum cenſerent. Quòd cum Monachus ſenſiſſet, repente ad Regem cum collega advolat, pugnam nullo modo differendam eſſe monet, minus eſſe periculi nunc cum parte copiarum hoſtilium, quam in poſterum diem, cum toto exercitu congregi, non eſſe de victoria dubitandum. Ad quàm vocem Rex ſtatim ſigna canere jubet, & ſimul cum tubarum clangore, & tympanorum ſonitu exoritur clamor, vel cantus potius noſtrorum, Jeſu Salvatoris nomen invocantium de more, & eodem tempore vidimus ingentem copiarum hoſtilium vim de colle illo, qui nobis oppoſitus erat, ſeſe ſenſim demittentium, ubi Cæſar Turcarum etiam erat. Tum denum Regis capiti galea eſt impoſita, quo tempore magnus in ejus ore pallor apparuit, quaſi futuri mali præſcius. Signo belli dato, viriliter cum hoſte concurrere, hi, qui in prima acie erant, bombardæ quoque noſtræ omnes emiſſæ fuerunt, parvo tamen hoſtium damno, fit certamen multò acrius, quam pro numero militum noſtrorum, plures ex hoſtibus quam ex noſtris cadunt,

cadunt, donec nostris fortissimè pugnantis, hostis cedere capis, sive nostrorum impressione eo actius, sive ut nos ad tormentorum loca pertraheret. Et repente advolat ad Regem Andreas Batorii, hostes terga dare, victoriam esse nostram, promovendum esse gradum, & nostros hostem fugientem persequentes adjuvandos. Properamus igitur per æqua & iniqua, verum ubi ad eum locum ventum est, in quo paulò antè fuerat certatum, ibi verò multa nostrorum, plura hostium cadavera per campos jacentia vidis- ses, & quosdam semivivos, & adhuc spirantes, interim nostris hosti instantibus, & fortiter cum eo pugnantis, agmine Regio eodem, quantum à cataphracto milite properari poterat, properante, inclinari cornu dextrum cœpit, & plerique ex eo cornu fugam capessere, tormentis (credo) quæ hostis tunc primum jaculari cœperat, exterriti, quæ res & globorum jam nostris etiam, qui penes Regem eramus, capitibus supervolantium, crebri jactus, non parùm terroris omnibus incusserunt, & eo ipso tempore Rex in ordine nostro non compa- ruit, sive priores illos ordines quos antè ipsum diximus fuisse, progressus, (quod antea ita erat statu- tum, ne Rex in eodem loco staret) sive sublatus ex acie ab his, quos ei post tergum fuisse diximus, nam utrumque fieri potuit. Nec desunt, qui dicunt, eum priores sui agminis ordines transgressum, usque ad principia processisse, atque illic viriliter cum hoste pugnasse, quod ego neque affirmare ausim, neque apertè inficiari. Illud mihi certò constat, eum tunc à nostro ordine, & à suo loco abfuisse, quando tor- menta hostilia tonare cœperunt, & quando ex cor- nu dextro fuga fieri cœpit. Secundum ex eodem ordine, penè eodem tempore, quò Regem sensimus abfuisse, Archiepiscopum Strigoniensem, & non- nullos alios Regi propinquos. Ego Regis amissi cul- pam, neque in eos ausim conferre, qui ei custodes fuerunt adhibiti, neque in eos, qui eum fortasse in- tempestivè ex acie subdlexerunt; sed infelici cuidam nostro fato, ut Rege etiam amisso, non solum pate- remur ea, quæ ab externo hoste passi sumus, sed do- mesticis etiam dissidiis & factionibus ob alium Re- gem in locum demortui substituendum agitare- mur, nostris flagitiis, his etiam graviora merentibus. Illos enim utrosque scimus Regi fidissimos fuisse, & Regiæ salutis studiosissimos. Nam quod ad tres il- los attinet, ad custodiam Regii corporis deputatos, constat eos ab hoste, ad quædam reprimendum missi fuerant, non prius redire potuisse, quàm fuerit tota acies nostra in fugam conversa, capto etiam uno ex eis, & eodem in loco liberato. Quò molestiore ani- mo ferendum censeo, quòd ausus sit quidam, orati- one de hoc publicata (si oratio illa vocari debet) nostro sui Regis desertores falso vocare. An deseru- isse Regem sint censendi, qui omnia illi officia bo- norum ac fidelissimorum subditorum præbuerunt, qui omnes ferè in eodem in quo Rex jacuit, campo jacuerunt, testati morte etiam, quàm fidi suo Regi, quàm amantes patriæ fuerint. Sed idem ille egre- gius Historiarum scriptor, qui hæc scribit, & qui tot convitia in gentem nostram ingerit, hujus etiam cla- dis Historiam ita scripsit, ut me pudeat eum ita im- pudenter rem sibi ignotam in vulgus prodere fuisse ausum. Sed nos ad institutum redeamus. Regis ex- ercitu per ea, quæ diximus vehementer turbato, & ad fugam spectante, diu tamen etiam postea est pu-

gnatum, jam non in latiore illa planitie, sed ante ipsa tormenta, quæ nobis adeò erant propinqua, ut non fuerint à nobis decem passibus remota, donec non solum terrorè, sed & fumo tormentorum omnia replente, ac visum etiam prohibente, coacta fuit magna exercitus pars in vallem, quæ aquis illis palu- stribus juncta erat, descendere, reliquis adhuc ante tormenta viriliter pugnantis. Cæterum, cum hi quoque, qui se in vallem receperant, rursus in pu- gnam instaurandam redissent, neque jam ulterius vis tormentorum & fumi sustineri posse ullo modo videretur, magna exercitus parte in fugam dilapsa, ipsi etiam sunt fugere coacti. Fugam igitur ad unum omnes, quæ cuiq; proximum erat, capessunt, ac per ea potissimum loca, per quæ paulò antè ovariantes & spè victoriæ pleni veneramus, & per castrorum lo- ca, quæ fuerant antea ita per hostes direpta & disje- cta, ut vestigia tantum eorum superessent, & plena essent omnia eorum, qui in castris remanserant, ca- daveribus. Hostes vix nostrorum fuga vel fraudem subesse rati, vel pugna fatigati, diu se intra aciem su- am continuerunt, & nisi tenebris noctis insequen- tis sese intendentibus, nequaquam nostros sunt in- sequuti. Quæ res, & quòd nox paulò post cum im- bribus effulissimis est subsequuta, multis mortali- bus saluti fuit. Duravit certamen justum per unam ferè & mediam horam, luntq; non pauci & illa pa- lustris voragine absumpti. Nam Regis corpus, quem & ipsum ibi periisse nonnulli dicebant, fuit postea reperitum in hiatu quodam terra prærupto, supra Mo- hacium villario medio sub pago quem Czelie vocamus, qui locus tunc Danubii inundatione aqua solito majorem habebat, ibi simul cum equo, ita ut erat armatus, ab aquis fuit suffocatus, quo in loco plu- res etiam alii perierunt, atq; ab eo loco non procul repertum est corpus Andreæ Trepka, & Stephani Azel. Monachus in prima acie fertur cecidisse, for- titer pugnans, ejus caput ab trunco abscissum, po- stero die per castra hostium loco triumphi fuit cir- cumlatum, longæ hastæ affixum, quod postea ante tabernaculum Cæsaris stetit, ajunt. Eo die, qui pu- gnans est insequutus, mille & quingenti ex his capti fuerant, & inter hos magna primorum Nobilium pars in coronam positi, coram exercitu victoriæ ca- pite sunt truncati. Cæsare sanguinem illorum liban- te Diis suis, pauci ex captivis servati, ut essent, à qui- bus Cæsar & Hibrain Bassa ea, quæ opus erant, pos- sent sciscitari. Inter hos Nicolaus cognomine Hertzek, quod lingua nostra Ducem significat, Dux reverà, & Thesaurarius Regius existimatus: item Johannes Pileczkii, & Johannes Macziczjovuskii Poloni, omnes cubuli Regii ministri, à quibus postea ad Reginam reversis multa cognovimus, quæ brevitas historica commemorare nunc non permit- tit. Servatus fuit & Michaël Fekethe, & Bartholo- mæus Maytinii, qui postea magno ære fuerunt inde redempti. Perierunt in eo prælio & in fuga, præter Regem, ex Antistitibus Ladislaus Zalkanus Archi- episcopus Strigonienfis, Paulus Thomori Colocen- sis Dux belli, Franciscus de Peren Varadiensis, Phi- lippus More Quinqueecclesiensis, Blasius Paxii Jau- rienfis, Franciscus Gzacholii Chanadiensis, Geor- gius de Paliina Boznensis Episcopus. Ex Baronibus, Georgius de Zapolia, Comes Scepusiensis: alter belli Dux: Johannes Dragffii, Judex Curiae: Franciscus Orzag Cubiculariorum, Petrus Corlathy & Andreas Trep-

Trepka Janitorum, **Simon** Horwath Pincernarum **Regalium** Magistri: **Thomas** Zechii, **Gabriel** Petri, **Ambrosius** Zarkan, **Antonius** Paloczii, **Matthias** Czethini, Comes de Frangepanibus, **Sigismundus** Banffy, **Franciscus** Hampo, **Johannes** de Barian, **Stephanus** Slyk Bohemus, & nonnulli alii Bohemi & Moravi. Ex Nobilioribus & Potioribus Regni, **Franciscus** Balazy, **Nicolaus** Tharzay, **Johannes** Paxy, **Johannes** Istwanffy, **Emericus** Warday, **Mischaël** Podmaniczki, **Georgius** Orlovichicz Capitaneus Seginenfis, **Stephanus** Azel Castellanus Pofonienfis, **Sigismundus** Pogan, **Johannes** Tornaly, **Johannes** & **Stephanus** Kalnay, **Nicolaus** Forgach. Præter hos, Nobiles potiores usque ad quingentos. Quin tùm præter tria vel quatuor millia peditum, paucissimi evaserunt, fuerunt autem usque ad duodecim vel tredecim millia peditum, ex quorum Ducibus vix evasit quisquam alius præter Hannibalem Cyprimum. Tormenta bellica omnia, & illa quæ in acie fuerunt, & ea, quæ partim in castris, partim in navibus remanserunt, habuit hostis. Horum cura demandata fuerat, sed serò & non nisi eadem illa nocte quæ pugnam præcessit, Comiti **Johanni** Harddek, Viro strenuo & industrio, & qui circa Regem ab initio fuerat diligentissimè versatus, Regi inter paucos charus. Noctè & die quæ pugnam inequuta est, hostes in omnes partes propinquas cursu effusi, obvia quæque vastaverunt, & combusserunt, nulli mortalium parcentes, non sexui, non ætati, non Religioni, omnia fœda & crudelia in miseram gentem exercentes. Neq; est mearum virium, cladem illius noctis, & sequentium dierum deplorare, quæ tanta fuit per omnem illam Hungariæ citerioris partem, ut non possim mihi persuadere, ab ullo unquam hoste crudelius esse fævitum. Illud inter alia contigit, nunquam fortasse antea auditum; quòd infantuli vivi, ne vagitu proderentur, fuerunt ab infelicissimis matribus in terram defossi, ibidem aëre terra intercluso, matribus inde aufugientibus, miserè suffocati. Processit hostis usq; ad Balatorem lacum, Quinque ecclesiensi civitate insigni combusta, cujus tamen arx, & Nobilissimum templum, quòd in arce est, remansit intactum. Dum hæc agerentur, jam **Wayuoda** circa **Zegedinum** erat, cum copiis **Transylvanis**, quæ cum ita citò subsequi non possent, ipse consensu levibus rhedis, cum paucis ad Regem properabat, ut vel solus prælio, quod intellexerat minimè dilatum iri, interesset. Comes **Christophorus** **Zagrabiam** pervenerat. Boëmorum aliqua pars, eorum qui in auxilium Regi veniebant, partim non longè ab **Alba Regali**, partim circa **Jaurinum** erat, & circa eadem loca, **Georgius** **Marchio** **Brandenburgensis**, & **Cancellarius** **Boëmiz** **Adam** de **Nova** domo. Regina hac clade audita, cum **Episcopo** **Vespriniensi** & **Alexio** **Thurzone**, & **Oratore** **Pontificio**, incerta adhuc de Regis interitu, trepidè **Pofonium** confugit, rerum suarum magna parte per **Danubium** subvecta, in quibus, & in his quæ civium **Budensium** erant, licet **Andreas** **Orbancz**, qui arci **Strigoniensi** præerat, nonnulla damna fecerit, tamen in hujus rei commemoratione longè a veritate recessit ille, qui militib. nostris levis armaturæ, quos verò nomine **Hussariones** appellant, eam impingit culpam, quòd puellas **Reginales** inhonestius habuerint, & in earum soleis per ludibrium saltaverint. Cæsar paucis diebus circa ea loca ubi præ-

Tom. II.

lium fuit, commoratus, omnibus deinde quibus prædatum dimiserat, ad se revocatis, inde **Budam** versus movit, ad quam sextis aut septimis castris ripam **Danubii** legens cum pervenisset, oppidis & villis obviis omnibus exustis, eam sine omni præsidio relictam reperit, & combusta; arce sola cum stabulo Regio ac vivario ferarum relicta. Inde dimissis in omnes Hungariæ citerioris partes prædatoribus, quicquid inter **Danubium** & lacum **Balatorem** jacet, usq; ad **Jaurinum**, omnia ferro & flamma vastavit. **Strigonii** tamen arx, per eum quem superius nominavimus, **Andream** **Orbancz** deserta, per hominem humillimæ sortis, & qui paulo antè peditum illius capituli Ductor erat, **Matthæum** cognomento **Nagh**, qui illuc cum paucis confugerat, arx verò **Wissegradii**, corona Regia conservatorium, per rusticos & Monachos fuerunt servatæ. Tantus terror invalerat animos nostrorum, audito Cæsaris **Budam** adventu, quæ quidem arces, & cum his **Thata**, & **Commarm**, atque etiam **Alba Regalis**, propterea etiam ab hoste non fuerunt capta, quòd is, nescimus quo consilio, Regnum vastare tantum contentus, de arcium & locorum munitiorum expugnatione nihil habuit pensi. Nusquam est hosti sic in Hungariam sævienti magis repugnatum, quàm in loco cui **Marotho** est nomen, non procul à **Strigonio**. Secessus est **Archiepiscopi** **Strigoniensis**, non inamœnus, inter eas sylvas, quas nos **Wiertefias** appellamus, sylvis & nemore undique cinctus. Huc se aliquot millia nostrorum receperant, cum conjugibus & liberis, angustiis freti. Cum his hosti fuit non semel acerrimum certamen, magna hostium strage. Postremò, cum nullo modo castra nostrorum, quæ curribus circumduxerant, expugnari ab hoste possent, coactus est hostis tormenta quoque bellica illac adducere, & ita demum & castra disjecta, & omnes ferè ad unum cæsi fuerunt, ingentes cadaverum cumuli, qui nunc quoq; eo in loco visuntur, facile magnitudinem cædis declarant: fuere autem, ut hi qui pauci inde effugerunt, referunt, usque ad 25000. nostrorum. Omnium verò ubiq; tam casorum, quam captorum numerum in unam summam colligendo, affirmare ausim, ex his quæ cognoscere potui, perisse hac clade propè 200000 hominum. Citeriore Hungaria in hunc, quem diximus, modum à **Dravio** ostio ad **Jaurinum** usque vexata, terrore non modico etiam his qui procul erant, à **Vienensibus** quoque injecto, ponte super **Danubio** ad **Pesthum** facto, decimoquarto quàm **Budam** venerat die, Cæsar in Hungariam ulteriorem transit, dimissis inde quoque ad omnes partes, quæ inter **Danubium** & **Tibiscum** sunt, qui omnia similiter vastarent, & comburerent, sicut in citeriore Hungaria fecerat, multitudinem omnem quæ **Tibiscum** non transierat, partim gladio interimit, partim in servitutem rapit. Ipse satis jam in miseram Hungariam debauchatus, domesticis, quæ interim in Asia minore (quam **Natholiam** vocant) exorta fuerunt, disidiis, eum revocantibus, omnibusque intra **Dravum** & **Danubium** occupaverat locis, atque ipsa etiam arce & civitate **Budensi**, sine ullo præsidio relictis, domum est reversus.

DE FERDINANDO REGE.

Excipit Regnum **Ferdinandus** divinitus omnium voto nunc Imperator, idque suo jure non modò connubiali; sed Majorum cum **Marthia**,

U

postea

postea Ladislao quoque conventionibus & pactis, quæ vel ab Ibraimo Cassa per Lascium aliquando Byzantii recitata, & audita comprobata fuisse, lego. Non tamen sine labore, diversisque Baronum studiis illud est consecutus, coronamq; Albæ in festo Emerici accepit, 527. anno, ac Budæ in Regia collocatus est, cum Johan. Wayuoda jam ad Tokay militem colligeret. Is enim flagrans cupiditate Regni, quod illi à Ladislao ferè & Proceribus excito ad rusticorum bellum sopiendum, quidam etiam promissum fuisse dicere non verentur, quid animi haberet, quam Ludovico & Ferdinando studeret, in Interregno ipso testatus est. Jam enim à conventu illo Pesthienſi, ubi omnia loca arinis oblederat, vim minatus, cum de Ludovici confirmando Imperio tractaretur, quid ambitio, prehensiones. Et id genus artes valeant, experiri est ausus, exercitu quoque ad Mohaczium tardius moto (licet id accidisse contrariis Ludovici Legationibus & mandatis, multi asserant) spem concepisse de Solymani erga se, adq; Regnum tradendum propensam liberalitate, non imperiti rerum fateri audent, nec omnino spe fallus est, siquidem Ferdinando ritè electo, præcipere coronam aggressus, promissis innumeris, ut à quibusdam Rex crearetur, obtinuit. Sed infastus illi dominatus, & semper inconstans fuit, adeoq; cladi- bus sæpè cumularius. Ferdinandus enim conscripto exercitu paratissimo, illius molitionibus obviat, re- cta Budani obsessurum, ut Wayuoda intellexit, confcius virium profugit. Bis ad Tokay suis ejus

copiis, satis Ungarorum societate firmatis, nusquam tutus esse potuit, & diu in Polonia hospes latuit, donec se, suosq; & Regnum ad extrema redactus, in turpissimam tutelam, seu potius servitutem Solymani turpissimam abjecerit. Quo variè precibus ad restituendum sibi Regnum, & securum præstandum excito, Imperium cum ipse suum amiserat, tum verò negotium Europæ sollicitudinemque attulit maximam. Postremò tamen Caroli V. aliorumq; Principum opera, Varadini anno 38. reconciliatus fuit, pactisque laudabilibus ad mortem stetit. Non obscurum est Wayuodam apud Turcam non parum commendationis opera Venetorum invenisse, quod Syrmienſis Præfectura Grittio, Transsylvaniæque concessa fuerit. Nec desunt literæ, quibus docetur, Francorum Regem annuatricena millia aureorum nummum Venetis subsidio Johanni aliquandiu dependisse. Verum quod ad hunc optimum, clementissimum, fidelissimumque Regem Ferdinandum attinet non deerunt, qui memoria & stylo, quid amore Christi molitus sit, per 38. annos suscepit, aulusq; sit, copiosè vereque narraturi sint, quando recentes Historiæ post obitum commodius divulgentur, liberiusq; cognosci, judicarique soleant. Materiam & argumentum tamen omnis illius vitæ integerri- mæ oratione mea sequenti ad funus conscripta, subjiciam, quod ipsum & alios nuper suarum Scrip- tores rerum fecisse video.

F. N. I. S.

COMMENTARIUS

CAPTÆ URBIS.

DUCTORE

CAROLO BORBONIO,

AD EXQUISITUM MODUM CONFECTUS.

UBI NON MODO ORDINE, MAGIS QUAM HA- CTENUS AB ALIIS, EXPOSITA OMNIA, SED MULTA ETIAM ALITER CERNERE LICEAT, AUTORIS

INNOMINATI

HUIUS ADJECTA SUNT POEMATIA DUO,

CAROLUS, SIVE VIENNA AUSTRIACA.

CAROLUS, SIVE TUNETE ANASTASII.

JOACHIMUS CAMERARIUS DANIELI

STIBARO, S. D.

UID tu queris silere Musas nostras, qui non ignoras, quibus statibus quâsciq; norum excitentur carmina illarum. Mihi quidem, mi Daniele, ita vehementer ex- obstrepitur, ut mirum sit exaudiri a me ipso, non enim dicam ab aliis, nostros cantus. Non queris satis scio, amplius sunt tibi enim nota multiplices cura mea, quibus hoc tempore distineor, quibusq; si quid ingenii in me esset, id totum exaret, vel potius exaret, dehebat. Sed tibi tamè satis facere cupio. In quo studio mutuoabor calliditatis aliquid à vestra Sapientia. Et tibi à me dabo alienum beneficium, etsi non sunt ista aliena beneficia, quæ quasi parvorum propriæ sunt. Nos quidem certe hæc, quæ illarumq; sint, maxima ex parte exornavimus, & instruximus quadam specie pulchritudinis: ac ne penitus abdice-

mus, nos quasi in gentem alienam adoptione eman- data transire iussimus. Quod autem ad captam Ru- mam attinet, Commentarium propter rem memora- bilem plurimi faciendum, scio illum nobis ab A. Pa- leophyro missum, cui nos versus Casarianos adjecimus. Est autem tibi erga Carolum nostra voluntatis prom- ptitudo nota. Rideant bene sane qui velint, in hac par- vitate nostra & præstantia istius, tum ipsum Nomen infimorum adoratione & cultu imprimis deiecerunt. Tibi misi nunc hæc, non solum idèd, ut aliquid mis- terem (nolim enim abire multum temporis, quo non servato antiquo more, decerpam aliquid de fructu- bus studiorum meorum) quo te muneri possim, sed ob hanc etiam causam, hoc tempore in istam editio- nem operam diligenter dedi, ut te inter varios rumo- res quasi vaticiniis quibusdam confirmarem. Noli enim

enim putare plus fidei habendum ullis Astrologorum aut aruspicum divinationibus, quam eorum qui Vatum nomen proprium inveniunt, non imbuti superstitione aliqua sed instinctu quodam & vi cœlesti prædicti. Quid dubitas? vincere oportet Carolum, prorsus enim hujus

Τὸ μὴ ἐκ δὲ ἐστὶ, φίλῳ δὲ ἐκινεῖται Ζεὺς
Vis plura? non dico tibi vulgaria prædictionum diversarum, quæ sunt tibi notissima, sed unum singulare. Lufere quondam in Italia Viri eruditi fortibus Virgilianis: cum Carolus adolescens fuit, ne quisquam suspicari potuit eo progressurum potentia atq; opum, quo nos cum incredibili lætitiâ videmus. Tunc de Pontifice Leone & alius quæ sortes fœda atq; ridiculæ exiisse dicantur, non lubet nunc exponere, nam publicare animus est cum Homericis quibusdam, quarum nobis spes nuper est facta, sed de Carolo Philippi filio dictum his versibus data tum fuit:

Hujus in adventum jam nunc & Caspia Regna
Responis horrent Divum, & Mœstica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nilî.
Quibus nos, si videtur, & præcedentia & sequentia at-
texemus, quæ his ipsis profectò indicantur. Sed non
libet nimium gloriari, etsi gloria humana reprehendi
solet, Divina neq; solet, neq; debet. Carolum autem
constat nunquam tribuisse suis viribus maximarum
rerum ullas actiones suas, sed potius retulisse acceptum
totum nomen, decus, famam, fortunam Imperii, Vir-
tutis, potentia, victoriæ, Divino Numini, cuius ipse
quasi administer voluntatis in terris versaretur atq;
elaboraret. Hac, mi Daniele, si videbitur communica-
bis cum Hutteno nostro, ejus fratrem Philippum na-
tum laudi juvenem, reversum de Indica navigatione,
ducere aliquot ad Casarem cohortes audimus, summiq;
illius laudatissimis conatibus precati dignam fortu-
nam. Quam quidem jam ita ille sinxit animo supra
statem forti atq; magno, ut instabilissima Dea in hoc
mutari non posse videatur. Quicquid enim accidat,
ego quidem volo ominorq; læta omnia. Quam gloriam
sibi comparavit ille Virtute sua, sempiterna, profectò
etiam ad posteritatem cum aliqua accessione dignitatis
Nobilissima gentis est futura. Sed fuimus longiores
quam oportuisse videatur, in quo si quod est peccatum
meum, cupiditati quasi colloquendi tecum ascribas,
cujus jam diu sermonum suavitatem requiro cum
summo desiderio. Bene vale, & salvere Huttenum
à nobis multum iube, Tubinga Suevorum, XV. Cal.
Juviii.

URBIS ROMÆ EX- PUGNATIO.

PER EXERCITUM IMPER.
CÆS. CAROLI QUINTI, AUSPICIIIS
BORBONII, QUÆ CONTIGIT,
ANNO M. D. XXVII.
PAUCIS NAR-
RATA.

FELICES successus Caroli Cæsaris toti Italia
non modicam formidinem iniecerunt, tamdiu re-
tenta ditione Mediolanensi, quanquam poten-
tiores Itali fortiter obniterentur, & toties frustrato
Galliarum Rege in repetendis Insubribus, tandem
etiam capto, ac in Hispaniam abducto. Quare vi-

Tom. II.

sum est Clementi VII. Pontifici Rom. fœdus Italia
Principum & maximarum civitatum instituire, quò
tutiores essent adversus ingruentem Casarem, & ad
illum excludendum (nam hoc plane agebatur) vali-
diores. Hanc ipse Ligam sanctissimam appellavit,
veluti natam authore eo, quem orbis sanctissimi
nomine salutât. Ad hæc consilia turbanda nihil
prius habuit Imperator Carolus, quam exercitum
Italiam quamprimum mittere, qui cunctis minaretur,
præsertim Florentinis, qui pace diuturna, au-
ctis opibus, & civē, summo Pontifice superbi, de
novo fœdere mirum quam attollebant cristas. Ita-
que jubetur Georgius à Fronspergo clarus Eques,
& nota Virtutis, toties jam Ducis munere in proxi-
mis bellis, imò prælis feliciter functus, exercitum
conscribere, quem ille contractum ocyus in Alpe-
stri Rhætia ad Athesim vergente, sub initium anni
quingentesimi vicesimi septimi supra millesimum
in Italiam duxit. Statim aderant cum aliquot mil-
libus Hispanorum Carolus Dux Borbonius, cui
summa totius exercitus Præfectura tradita est, ac
Princeps Arausienis, Burgundiorum manu Co-
mitatus. Sed & Conradinus Lepontinus, cum qua-
tuor vexillis Germanorum militum, qui Cremonæ
præsidium Cæsarium agitaverant, sese conjunxit.
Continet autem vexillum non supra quingentos
milites, sæpè pauciores. Paulò post Italorum pha-
lanx accessit, quos ducebat Mutius à Columna.
Jam ad famam tam numerosi exercitus Italia malè
sibi conscia, mirè turbata erat. Proinde Ponti-
fex Romanus author conspirationis, nepotem su-
um Johannem Medicem cum lecta manu perdi-
torum nebulonum, quorum pars indigenæ erant,
pars ab Hispania venerant, misit una cum Johanne
Francisco Urbini Duce, qui à Venetis conductus
erat, Germanis obviam, ut arceret illos, nec Pe-
dum transire sineret. Sed jam trajecerat exerci-
tus. Itaque quum depellere non posset, profliga-
re multo minus, persequi cœpit, & circumquaque
vexare, donec paulò post in aggere quodam ictu
ænei tormenti fuit extinctus. Amisso nepote suo,
qui Fœderatorum summus Dux fuerat, sollicitus
Clemens, quum videret Germanos ac Hispanos
ad Parmam & deinceps Bononiam urbes Ecclesiæ
Romanæ deflectere summisit Mulchanum Vicari-
um Regni Neapolitani, qui apud Corbonium sub-
ditos Pontificiæ ditionis pecunia redimeret, quo
prorsus ab omni maleficio abstinerent milites, &
in aliud territorium transirent. Is legatus cum in-
cautius proficiscitur, captus est, sed mox liberatus.
Postulata sunt ter centena ac quinquaginta aureo-
rum millia. Tantam summam nemo voluit præ-
stare. Itaque quum haud ita procul Ferrara ali-
quandiu stativa habuissent, urgente eos rerum
omnium penuria, sicut non solum comiteatu de-
stituerentur, sed & vestimentis, atque adeò talceis
jam carerent, deportato prius Georgio à Fronspergo
Ferrariam curandæ valetudinis causa (nam signa
quædam paralytis jam in eo apparebant) magnis
initeribus Florentiam contendunt. Quam rem
haud illibenter audierunt Romani, sperantes à pe-
riculo se tutos, quum Florentini peterentur, &
cupiebat Pontifex spectator tantum esse belli. Ve-
rùm secus est visum male consultori pessimæ res est. An
sua sponte, an potius aureis aliquot globis tacti,

U 2

Duces

Duces exercitus cetero cesserint, parum liquet. Hoc constat, eos qui Florentiam petere videbantur, dicto citius Romam advolasse, perpetuo vestigiis insistentem Duce Urbinatē, sed citra noxiam insignem. *Via militari minime sunt profecti, sed per montes & loca confragosa ac sylvas, dum compendium itineris sectantur, tanta celeritate, ut nuntium praevertent, nec advenire scirentur, nisi jam proximi Roma.* Quinto Nonas Majas praemisit Senatorem ad portam urbis, depolcentem, ut aditus advenienti exercitui pateret. Responso nuntium minime dignatus est Laurentius à Cere Ursinus. Pontificiorum Dux, sed tantum dixit contemptum, ni abiret prope se de equo hominem in actu aenei globi tormentarii deturbaturum. Itaque rediit ad suos. Postridie ante incenia urbis constitierunt. Sabbatum erat, vulgo iactabatur transiuros illac Neapolim, nec diu moraturos. At statim apparuit ejus rei gratia venissent, dum castra figunt post divi Petri inter veterem Romam & quod Burgam appellant, juxta campum, cui Sancto nomen. Id cum Pontificii viderent, nec ipsi cessabant operibus se munire, aeneis tormentis duas noctes & intermedium diem, qui Dominicis erat, illos impetentes. *Non visum est consultum Borbonio, si inermes & oppugnationis machinis nullis instructi diu tempus tenerent, hostium allidis ictibus expositi. Libuit quamprimum experiri fortunam.* Ergo bonis avibus pridie Nonas Majas Urbis oppugnationem diuiculo nebuloso aggrediuntur, bis repulsi sunt, tertio vicerunt. Hoc profuit irruentibus, quod quoties oppugnationem iterarunt, toties cadebat nebula propefectum Pontificiis adimens, ut nescirent qua maxime parte hostis irrueret. Ex stipatoribus Romani Praefulis numero ducentis, Helvetii erant, cum ad murum viriliter pugnantes circumdarentur, vix quinquaginta superfuere, nam & in aede Divi Petri mox aliquot circa ipsum Clementem ceciderunt. Ex Centurio Reschius Turegiensis ex vulnere ad murum accepto graviter affectus, in sinu ministrae domi quiescens, occisus est. Borbonio quoque stanti in scalis globus aenei tormenti parum caute à suis emissus, ut est plena periculi ejus generis armorum tractatio, crus alterum sub femore perfregit. Id accidit in oppugnatione postrema, qua expugnata urbs est, ex quo vulnere mox extinctus in sacello Xisti, in quod semianimis à militibus fuerat delatus. Hoc quod nunc dicitur, nemo crederet fortasse, Pontifici adeo non fuisse cura exercitum istum, ut sub urbis expugnationem ipse in aedem Divi Petri descenderet, spectaturus sacrum, & nuntiantes expugnationem primum rideret, donec hostes in ipsum templum irruerent, nimium certe fretus Apostolico fulmine, quod nudius tertius in advenientes jaculatus fuerat, in cujus execrationis diplomate haec lecta sunt verba: *Excommunicamus Carolum dictum Borbonii Ducem, & exercitum ejus, partim ex Lutheranis, partim ex Marranis constantem.* Significabantur autem Lutheranorum nomine Germani, ut Hispani Marranorum. Sed ad narrationem redeamus. Pontifex relicto sacro, cum Spectator assidebat, quam celerrime in altum se per gradus & ostium quoddam subduxit, in Hadriani molem per nota ambulacra fugiens. Et qui ibi sunt exclusi, jugulati sunt ad unum omnes, non solum ex stipatoribus, ut ante diximus, sed ex templi ministris & ex plebe non pauci, neque enim Majestatem Divi Petri,

in cujus templo haec fiebant, quicquam reverebatur profanus miles, ne Pontifici quidem ipsi parsum, ni fuga objectis repagulis sibi consulisset. Ad tumulum primum captae urbis ceteri quoque Cardinales omnes & Episcopi ad Hadriani molem properant. Ubi dum vulgus trepidum nunc excluditur, nunc summovetur, ut Magnatibus pateat aditus, in ponte multi mortales oppressi sunt, & obruti multi. Tantum cessant Cardinales, Senensis, Caesarinus, Jacobatius, Tudertinus, & is qui à Valle cognominatur, & jam omnia fremebant minitari furore circa arcem, quare visum aliò fugere. Patebat in proximo Palatium Sancti Georgii conditum à Raphaelē Cardinale Sancti Georgii, in quod paulò ante venerat post expugnatam urbem Cardinalis Columnanus cum ingenti lektorum militum manu, partes Caesaris sequens, quum tamen discedentes Germanos nemo sit acrius persequutus. Sed hic *Itolorum mos est subinde mutare favorem, ut res & fortuna sese mutant.* In has aedes recepti sunt. Interea non citra plurimorum stragem, Burgo Sancti Angeli direpto (Regionis nomen est) ulterioris urbis partes invadi coeperunt. Longum sim facturus, si calamitatem describere coner, quantam est passa civitas Rom. A Gothicis Vandalicis, & Longobardicis temporibus nunquam exitio propior fuit, nec innoxiorum civium bonis exsatiata militaris avaritia. *Violata sunt etiam templa, refracta Vestalium fores, Cenobitarum septa dirupta, contaminata ac direpta omnia.* Felices erant qui sua tantum amisissent. Torquebantur, dum non habent, quod novo raptori tradant. Senferunt hanc inclementiam multi praecleari Viri, fautores etiam Caesaris, quorum aliqui inter cruciatus perierunt. In summa, nihil intactum reliquit hostilis furor, pepercit nemini. Duravit haec rabies non modicos dies. Miraris Lector quidnam egerint milites tanta praeda positi; quiescisse putas. Imò tum rixae & jurgia inter ipsos coeperunt. Nam aleam ludi passim exercebant, ubi vidisses uni jactui nunc trecen-to; aureos, nunc sexcentos, saepe numero mille committi. Qui suffarcinata veste venerat, quae poculis aureis & argenteis turgebat, saepe absque interula discedebat. Unde non paucos tanta desperatio incessit cogitantes à qua fortuna excidissent, ut clausis oculis in Tyberim se praecipitarent. Judaei, quorum magnus numerus illic, ne sint omnia sancta Romae, persolutis pretiis sese redemerunt, ex praeda omnis generis vili empta ingens lucrum facientes. Porro qui molem obsidebant Hadriani, in qua Pontifex erat cum Cardinalibus, Episcopis, & Primatibus urbis, extremos muros suffodere coeperunt, ut summisso pulvere tormentario structura dissiliret. Sed impendebat aqua quae circumdat per amplis fossis arcem. Quid hic attinet convitia recensere, quae petulantia militaris in summum Pastorem & Cardinales subinde effudit? Quid contumelias commemorare, quibus Christianas ceremonias, ut quisque erat levissimus, ita studio majori irrisit, dum ebrii milites nunc Pontificiae gestationis simulacrum representant, vividum aliquem sacris vestibus indutum in lectica bajulantes, nunc benedicientem Pontificem per derisionem amulantur, interim parum plausibile Romanis auribus Lutheri nomen boatu occinentes, si fors Mirratorum aliquis de fenestra prospexisset? Pontifex tamen obsi-

ditionem toleravit usque ad octavum Idus Junias. Nam eo die, quo videlicet hostibus urgente rerum omnium inopia, sese dedit, rursus sua potestatis factus est, & in integrum, ut vocant, restitutus, ut Sacerdotia conferret, donaret privilegia, ac de rebus aliis ex n. ore stageret. Convenerat autem inter Præsulem Romanum & obsidentes in hunc modum. *Militēs intra arcem reciperentur, & hanc cussodirent, Pontifex cum suis illic maneret, donec militibus esset de stipendiis satisfactum.* Statim itaq; Germani propugnaculum unum tantum, quod ingredienti dextrum occurrit, præsidio occupant Centurione Maynrado Elymgerio Ulmensi. At Hispani, ut minimè stupida gens est, non contenti, propugnaculum alterum, quod ad sinistram est occupasse, in porta arcis etiam & cœnaculis, per quæ ascenditur, aptis locis quinas militum stationes disponunt, in ipsum quoque Pontificis cubiculum præsidio inducto. Nam metus erat ne elaberetur. Jam itaque potiebantur arce Hispani, sine quorum Præfectis militaribus, Larcone, & Johanne Urbinatæ, & Subpræfecto Morono Mediolanensi nihil agebatur, nimirum huc spectabant, quum tot prædiis Hadriani molem stiparent. Admittebant ad Pontificem & excludebant, quos voluissent. Minus poterant Germanorum duo Præfecti, primarii Virtute, & Majorum imaginibus clari, Conradus à Bemmelbergo oriundus ex Hestia, quem vulgò milites parvum Hessum appellant, quod fratrem habeat grandiorē, & Wendelinus cognomento Adlacum, Italorum Mutius à Columna, Radus Burgundionum. Dum hæc geruntur, jam agebatur Julius Mensis. Nec supererat Romæ quod compilaretur à vago milite, & annona charissima erat, ac invalescebat pestis. Itaque totus exercitus sublati signis Narniam proficiscitur, præter eos qui præsidia agitabant in arce Pontificia, ceu memoravimus. Distat id oppidum XL. millibus passuum ab urbe. *Expugnatur statim, diripitur & destruitur instar Romæ.* Imò sævitum ardentius in Narnienses ferunt. Prætebatur causa, ni fallor, quod commeatum quo nec abundabant ipsi, non subvexissent ad urbem. At non quiescebant Hispani, nisi Hadriani molem soli tenerent, forrè instigante Pontifice, qui sperabat se melius cum Hispanis, qui pauciores erant, transigere posse, quam cum Germanis, gente effræni. Id quod paulo post accidit, ceu suspicor, cum dimissus est. Persuadent igitur Elymgerio, ut cum suis quinque Cœturiis (vexillum enim habebat) ex arce discedat, Hispanicis prædiis locum cedens, Vix exierat, & ecce totus exercitus Narnia Romam revertitur. Mense Septembri. Ibi rursus tumultu miscentur omnia. Agminatim adeunt Hadriani molem, & urbem se denuò direpturos atque adeò inflammatorios minantur, ni persolvat Pontifex promissa stipendia. Quum efflagitandi minitandiq; finem nullum facerent, *prodeunt ex arce tandem colloqui duntaxat gratia, si quo modo compesci milites Germani possent,* Archiepiscopus Sipontinus, Archiepiscopus Pisanus, Johannes Matthæus Episcopus Veronensis, egregie doctus homo, & Antonius Puccius Episcopus Pistoriensis, ex Laicis, Jacobus Salviatus confobrinus Pontificis, & Laurentius à Rudolphis, frater Cardinalis à Rudolphis. Hos, ut dixi, colloquendi tantum causa progressos, *arripiunt statim avidi milites, & obsidum loco tenent,* Erat in Palatio Geor-

Tom. II.

giano, cujus antè meminimus, camera non ita alto loco, sed ferreis cancellis satis munita, in hanc istos contrudunt. Dii boni quàm sæpe producti sunt in concionem ira frementem, & stipendia convitiis & minis exposcentem, quàm sæpe ad ipsum patibulum adducti, quod in foro pro plectendis facinorosis erat erectum, quàm multis injuriis domi forisq; impetiti. Verba Germanorum non intelligebant; sed satis loquebantur ipsi vultus insultantium. In vestibulo cubiculi, in quo obsides detinebantur, semper reperisses quinque, raro pauciores centurias militum die noctuq; ostium observantes, Horum excubiæ durabant horas XXIV. Tum totidem centuriæ succedebant in decedentium locum perpetuo. Sed ô Germanorum olcitantiam? Dum solliciti pro foribus excubant, *obsides noctu per fumarum cubiculi, pridie Divi Andree ereperunt,* nec visi postea sunt. Quam rem prius reseverunt Hispani, qui Hadriani molem cum Pontifice tenebant, quàm ipsi excubitores Germani. Vide ingenium & solertiam gentis. Nec mirum si à Præsule Romano & obsidibus pecuniam tam insolenter flagitabant, quæ domum summi Ducis totius exercitus, Principis Arausienensis, in demortui Borbonii locum pridem suffecti, scædum in modum diripuerant, ut sibi metuens juvenis Senas profugeret. Hujus loco Dux est mox institutus Marchio à Quosta, qui hoc officio functus est donec mense Februario Neapolim proficisci cogerentur, nam inuiti Romam relinquebant. Sed Galli per Picenum instructissimis copiis, nempe centum millibus peditum & equitum, ditionem Neapolitanam sibi vendicatum ibant. Quibus nisi fuisset obviam profectus exercitus Romanus, & præcedendo restitisset, actum fuisset non solum de Regno Neapolitano; sed & de ipso Casareo exercitu, qui hinc Gallis, hinc Italiam medio loco consistens pœnas dedisset, nam velut inter Scyllam & Charybdim versans ab utrisq; paulò post ad internecionem haud dubiè fuisset cœsus, ni maturasset abitum. Ajunt exercitum Germanorum advenientem fuisse quatuordecim millium, discedentem octo duntaxat. Tantam multitudinem absumpserat lues quæ Romæ diu grassata est. Antè hoc tempus ab Hispania literæ venerant, quibus Imperator apud Pontificem anxie excusabat ea, quæ Romæ nuper acciderant. Nam injussu suo omnia esse gesta, nec se milites eos pro suis agnituros, qui tantum nefas ausi forent. Jubebatq; liberum dimitti cum suis Pontificem, id quod & factum est; sed haud dubiè prius pecunia placatis Hispanorum animis, in quorum manibus erat, ut supra diximus. Videbatur autem timere sollicitus Princeps ne Præsul Romanus ipsum intraret eos, quibus ex Christiano ritu communionem piorum interdicitur, si non palam, saltem occultè retulisset. Ad quæ rescriptis Clemens, nunquam de Casare sic se sensisse, ut pro sacris abstento judicârit. Proinde meliora sibi de sede Romana promitteret. Ipse mox Orvietum concessit.

CAROLUS SIVE VIENNA AUSTRIACA.

O Deplorati nunquam satis aspera fatis
Fortunam in nostrum grassans caput, ecquid in
ullo
Tandem sine tua insisset vis? ecquid erit cum
Respiciet gentem placato Christida vultu?

Te voco fortunam magni quam Patriis aperta
 Irrevocabilibus pandunt dictamina chartis,
 Quamque volutatam infinito Numina produnt
 Consilio. Otandem Deos, o Deus ad tua tandem
 Afficias bona, qua nunc dissipat hosticuli ensis.
 Precipue namque hac tua sunt, ubi tradita primum
 Scripta tui doctrina recepta est sanguine nati.
 Cur patitur tua vastariclementia sedes
 Ulterius placita hostilis Marte cohortis
 Infestaque tibi Pater infesta & tibi Fili
 Sancte tibi & numeri statius perfectio trini?
 Quid primum memorem? quid postremum? omnia supra
 Invaluere modum mala, nilque accedere posse,
 Cum speres, tum vix coepisse exorta videntur.
 Nuper eras, neque enim longum est nimis, intolerandum
 Occubuisse crucem Grajum, quam beta notatam
 Quadrifido gilvis distinguit margine punctis,
 Pontica quam tulerat Byzantii insigne Trapezus.
 Sed non dira Asia modo in urbes Turcica pubes
 Invasit, domuitque opulenti maximamundi
 Regna, ubi prorepsit petulans Bithynide Prussa:
 Sed Cilices etiam & Tauri iuga vasta colentes
 Cepit, & Armenias levis est invecta sub oras,
 Cappadocumque insedit agros, Pamphiliacque arva
 Et iuga Paphlagonum, & Pisidum campestria rura,
 Et Croesi antiquum Imperium, qua Lydia prater
 Jugera scruposa fluit Hermus fertilis unda,
 Et Phrygia campos, ubi prisca moenia Troja
 Tyndaridum preffit bello manus incluta Regum
 Ionia & veteris terra, & loca opima Cairi,
 Aelidosque sinus, & quas Aegeia cingunt
 Aequora tellures. Cyprum hac invasit ab ira
 Numinis opta lues, Euboeaque arva beata,
 Et claram evertit Rhodon, & Lesbo dominata est.
 Tunc (neque enim cupida mentis vasana quievit
 Ullo sine libido, & in Europam inaulit arma.
 Per brevem ingrediens freta Bosphori & Hellepontum.
 Sed tamen unde & qua misera hac ab Origine pestis
 Repserit, & tanto processu invaserit Orbis
 In loca totius culus optima, vertere nostram
 Ante querelam equum duxi. Neque non tamen angel
 Sortem hoc indignam, servilia corpora tantum
 Imperium obtinuisse, & nunc late omnia duro
 Servitio premere, adductisque infloetere frenis:
 Emersa est Scythicis lacubus, muliebribus ante
 Accersita ad concubitus parentia iussis.
 Faeminea ad talos tunica levibusque veredis,
 Et tenui volucris ferro contempta sagitta,
 Tum contempta, ubi Virtutis decorisque manebant
 Reliquia quamvis modica. Nunc turpia pulsas
 Quippe tenent illis Regnum discordia tantum
 Corda cedere malum, & potuere inducere pestem.
 Sed tamen hunc quondam a nobis obiecta furorem
 Arcuit, atque Asia loca iussit obire Propontis,
 Cum Cateuchana infelicitis factio belli
 In seferabidos iratam obvertere rictus,
 Sanguineosque feram fecit distringere dentes.
 Atque ita telluris capta hac dulcedine Graja
 Paulatim insedit pergens, dum protinus omnem
 Sub iuga Barbarici traxit turba impia Regni
 Quo sub nunc antiqua gemit Trionidos ora,
 Unde humana putant jura & commercia nata,
 Inventrix vitæ opportuna cultibus artis.
 Thebanumque solum, & sacra Phocidos arva,
 Et campi Aonia lugent, silet Arcadica vox
 Fistule, & in sylvis Echo semuta requirit.
 Hos agros monstrum & vastavit Acheidas urbes,
 Armaque Doriacis fregit celebrata trophaeis.

Insula ubi Pelopis cognomine cingitur undis
 Aequoreis bimarique patens excurrit ab Isthmo,
 Quondam invicta viris tellus, dum sancta Lycurgi
 Spartanos morum & legum dictata regebant,
 Nobilem & Epirum palma olim cepit equarum.
 Hic & in Aetolos obvertit castra superbos,
 Vetricique manni domuit progressus, equestrem
 Aemouiam, & priscorum laude celebria quondam
 Thessala Peneo viridantia flumine Tempe.
 Huic victi Thraces etiam Manoreia proles,
 Et Macedum paret natio. Dumque omnia nuper
 Christi dissidiis & bello in gente laborant,
 Constantine tuam posuit sibi Barbarus urbem:
 Ille sui sedem Regni, vicinaque late
 Percurrit loca, Bulgariamque, Avarisque, Dacisque,
 Illyricosque sinus. Hujus vim Dalmata sensit
 Cladibus attriti crebris sensere Liburni.
 Quin & Noritia pradae ferus egit ab ora.
 Interea loca sunt Asia huic intacta relicta
 Nulla, & in ante suos dominos sese intulit, aequae
 Solimanum Imperium verius, veteremque subegit
 Cum Sidone Tyrum, & Syria claram Antiocheam,
 Inque Palaestinos, Arabasque potentia torisit
 Tela, & Nisloos oppressit Marte colonos.
 Quid memorem te, parva quidē, & cincta undiq, savis
 Hostibus, o mater tantorum magna virorum
 Gente Cananitis Iudaea sorte subacta?
 O dilecta Deo prae terris omnibus una,
 Cui debere illi natalia tempora visum
 Unigena nato, quo sunt Authore salutis
 Parta bona humani generis qui vivit & absque
 Cum Patre & Sancto regnat spiramine sine.
 Sed nos ad propius nobis vulnus veniamus,
 Quod trahere manus tremit, & mēs horret ita ingens,
 Atque ita se visu saeculum spectantibus offert.
 Quod crudelis ab iracundia violenta Tyranni
 Pannonia insignens misera nunc, o misera nunc:
 Sic misera ut quondam felix fuit, illa & ad ipsam
 Austriacam usque lues pervenit dira Viennam.
 Quis cladem illius fando, quis funera belli
 Enumeret? flamma & fero, quacunque meares,
 Fecit iter, genitrix confossos cernere natos,
 Vixque coacta pati, vixque ipsa occumbere lethum.
 Precisa alterius salit de pectore mamma:
 Alterius patuit perosso abdomine venter.
 Quae sed in innocuo vis, aut injuria sexu
 Non tentata fuit? saltim has luet impia gentis.
 Colluvies, Deus hac, Deus ipse hac puniet ausa.
 Tunc capita & totos (visu miserabile) truncos
 Sepibus affixi, aut hastis fudere cruorem.
 Nil pratermissum est sceleris. Tremefacta Vienna,
 Impete fulminei subiecto pulveris inter
 Spemque metumque suam vix est tutata salutem.
 Dexterā quod toti nisi formidabilis orbis
 Protegeret Caroli cives ope Caesaris orbos,
 Quis scit an ille etiam huc grassatus Mars Almanos
 Nos vicina magis sortitos flabra Aquilonis
 Pergeret, & Francos sibi subque jugare Suevos?
 Sed tua succurrit Carole, o tua dextera labori
 Coelestis dextera auxilii suffulta favore.
 Sitamen est, quamvis fero, fas verò fateri.
 Non dedit ille mala hac nobis & damna Tyrannus:
 Sed nunc, ut quondam te Gens Hebraea parentem
 Deseruit Deus, & meritum oblita tuorum
 A te discedens sceleris servavit, ita omne
 In facinus Reges & subdita turba ruentes
 Neglexere viam Virtutis, & undiq, sese
 Flagitii etiam pulchrum implicuisse putarunt.

*Hæc inflixerunt nobis cruciabile vulnus,
Nostra quod ulterius serpens ignavia fovit.
Permutata imis sunt summa, neque ulla magis jam
Rebus in humanis manet in subversa priore
Conditio, non ordo loco quid, fraude malaq;
Religio, quod nunc est victa superstitione?
Unde est improbitas vitam deducta per omnem,
Et squalor mundus vitio obrutus, edere cuius
Nomina cumq; mali libeat jam nulla requiras,
Qua memorare piger? Sed quid si forte favor nos
Respiciat posita felicitis Numinis ira,
Quamvis multa vident sperare, & forte tamen si
Unanimem Ducibus tribuat conjungere sensum
Et scelus, & contra ultriorem facta impiamentem,
Atq; animum ante suis ponat qui publicarebus
Quis ius & rectum colat & procuret honestum.
Vim tollat, scelusq; nefaria puniat ausa.
Quis magis optatus votis obtingere posset
Dux Carolo, ut quondam Gedeon, Sampson, Josubab,
Gentis & Isaidus Judea gloria Regum?
Quisq; alii (neq; enim cunctorum nomina parvo
Exposuisse queam libro) dextraq; animoq;
Ingenit ac forti hostiles fregere cohortes,
Qua petiere tuum populum Deus, ut petit illa
Nos populum tuum, habetq; patientes belluas fauces
Deglutire parans signatos nomine Christi?
Ocinam illa dies tantorum causa bonorum
Orta sua in roseis ostendat lumina bigis
Mortale voto turba exoptata frequente.
Tunc ego, quicquid ego possim, neq; enim Deus esse
Pauperis ingrati passus sibi manus honoris,
Ad citharam læta resonabo voce Latinam,
Grates maxime agens tibi Rex Deus optime Regum,
Effundam & prompto celebrans in ovæ triumphos
Cæsar mentes tuos, interq; ingentia facta
Non inopes defecta requirunt verba Camæne.
Omni sint tibus super his vitalia lucis
Tempora lætifica, ferat hanc miseris cuncto terris
Numen opem, vertatq; oculos ad nostra benignos
Vulnera, & admota sanet patientia dextra.
Hoc oro, mecum hoc omnes orate bonarum
Ex animo rerum, & sancta Virtutis amantes.*

CAROLUS, SIVE TUNETE.

*Q*UID, qui indefessis decurris in æthere bigis,
Desuper & terra lustras loca Phœbe parentis,
Vnde oreris, mediq; nites ubi culmine cæli,
Oceaniq; subis vasti lacum, & inde revertens,
Cynthia in exortus veheris radiante priores,
Quid melius cernis Carolo, aut quid Cæsare majus?
Aspice, nam nil te fugit, aspice Phœbe, Quid ergo
Tale vides? à quo metuit perterritus orbis,
Imperiumq; tremunt scelerati, quisq; fuere
Exitium pestiq; bonis nunc sorte suarum.
Mutata sat agunt rerum, quaruntq; latere
Vi capta in loco angusto Regionis iniqua.
Quam tulit ille diu, quam non est alius, & omnes
Sustinuit quasi sopitus patientibus ausus
Hostilis animis, quos tandem excitis apertis
Aspicens oculis sese ipse recolligit, inq;
Majorum revocat mentem præclara suorum.
Et totum qua facta vehuntur laudæ per orbem:
Materiamq; dare aggreditur, si quem tamen ista
Secula ferre queant, aut si ventura Poëtam:
Qui digna aterna faciat præconia fama.
O Carole, ô magni soboles generosa Philippi,
Tertius à Divo qui ducere Maximiano,
Tu ne ille es Carolus, Carolo de Principe Quintus
Romani imperii, de quo tot Carmina Vænen

*Arma per edicunt totum victricia mundum,
Cujus & ante suum memorantur nomina partum,
Formaq; descripta est, & casta nobile mentis
Ingenium, ut jam quisq; tuos quod videris annos.
Et genitum seculo sese læsetur in isto?
Ergo tibi non sola subest Europa, nec illa
Terrarum plaga, qua declivis ab æthere Phœbus
Solvit equis spatio fumantia lora per alto:
Sed tua se longe infinita potentia tendit
Vltimus, trans Herculeis inclusa columnis,
Inque Atlantiacum freta prospicientia Pontum,
Vnde obeunt vastum ferrata Nereæ classis,
Exquiruntq; novas hominum super aquora sedes,
Aq; alium inveniunt disclusum fluctibus orbem,
Indiam ab occiduo venientes littore. Nec gens,
Nec locus incursus, illarum pertulit ulla.
Ipse divitias auri argentiq; reportant,
Et pretiosarum gemmarum lucida dona,
Bellorum nervos, pacis decus, atq; in hac
Expediunt Carole auspiciis; sed tu magis alta
Divino spectas animo, pudet illa Tyrannis
Priscorum servare Patrum florentia Regna.
Sub Scythicoque premi sanctam pede religionem.
Hæc Caroli præcorda tenet dignissima cura.
Nec quicquam sibi, majori quod possis honori.
Esse videt, quicquam esse Deo, neque gratus ipsi,
Barbara quædam stricto si ferro frugerit arma,
Proq; salute hominum stricto, & pro nomine Christi.
Vindictis ipse igitur, Dux agminis Africa victor
Littora cum lecto pervadit milite, iusto.
Marte ferox pulsus fraterno crimine Regis
Defensor, Tænecisque caput nunc obsidet urbem
Maurorum Imperii. Quo cum se inferre parares,
Expectans Siculo venientes aquore naves:
Tunc insigne crucis, posteaquam Christidos una
Extulit ille manu sacra venerabile signum
Militia positus genibus, sic esse locutus,
Armorum sese fertur cingente corona:
O socii, neq; enim parva aut contempta manus est
Copiam his vestæ Carolo Duce & auspice castris,
Hæc nos suscepti præcedent signa duelli,
Hæc ego capta mea dextra, si queritis, ipse
Complectar, vosq; ante geram comprehensa fidei.
Quare si qua Duci reverentia, si qua potentis
Numinis, & si qua est communis cura salutis,
Pro se quisq; viri tota huc incumbite mente,
Per vos ut summi cælorum gloria Regis,
Perq; ut vos vestra grandæscat gloria gentis,
Sive Itala de stirpe sat, seu Batidos ora
Cukores nostri Regni, seu bellica misit,
Ad grave discrimen sancti Germania Martis,
Cernitis hoc toto nil usquam ex agmine desit.
Sunt naves quibus inductus celabitur aquor:
Quas neq; Persarum quondam feræ alia Regis
Agmina non etiam mare provellet hoc quoq; in ipsum
Atthides, aut opere, aut superent felicibus armis.
Nec tamen anquam alia memorantur classibus istis
Instructa melius salsa fluxisse per undas.
Solis est annis opus, & formidine casto
Pectore in imbellem tales proficiscimur hostem
Sed pelagi insuetos audita pericula terrent.
At scitote Deum Dominam terræq; marisq;
Versante æthereo sceptira immortalia templo
Desuper in sibi devotas nil triste cohortes
Passurum inferri, dextraq; supernæ potente
Propulsaturum mala tellurisque salique
Illo nos modo præsentem me pectore freti
Quisque Ducem cupide sequitur, sic factus in altum
Producitur rates jubet, & simul excipit ipsum*

Doria in insignis cura edita fabrica puppis.
 Vela aquilonaris sinuant flabra annua venti,
 Ordine procedunt sulcantes uda carina.
 Marmora Sicelidos sit aqua res mira puellis
 Insula, & in pelago convulsa innare videntur.
 Et trepida emergunt redimitum fluctibus ulva
 Ore tenus caput, & se rursus in ima recondunt.
 Armorum in solitis radiis ceu fulguris icta,
 Percussa que sono horribili quos area mittit
 Flammi vomo pre globos e lidens machina ferri.
 Has senior pontis in Nereia lecta reversas
 Demulcet, blando appellans sermone futura
 Pradicente suo, memoratque oracula Proteus.
 Hac est illa dies, hac lux est festa sorores,
 Quam votis longo jam tempore sepe petivi,
 Quae pacis fert in cunctis exordia terras.
 Ergo quies & lata vigeant totia rebus
 Humanis. Non ulla magis piratica toro
 Insidiosa bonis grassabitur aequore puppis.
 Nunc tibi semis adest Getici vis impia Regni,
 Quam nimis est perpeffa diu clementia magni
 Numinis in terras seivam nostrasque furentem
 Equoris in sedes. Caroli debere triumphis
 Materna Caroli Sequana de stirpe, diu jam
 Debita Frangena dextra. Sed dum sibi fatis
 Conciliat genus eximii stirps illa Rudolphi,
 Interea orbis clade ferox, & inulta fuisti.
 Nunc fortuna retro cedit tua. Cede potenti
 Cede Deo, & Caroli invictas victore cohortes
 Deditione velis, & palmas tendere inermes,
 Ante pedes abjecta solo victoris, & unam
 Supplex de illius summam sperare salutem,
 Qua servare solet quoque mansuetudine captos.
 Aut refuge in montes, Scythicasque require latebras
 Per Tanaim, cum mox glacie pons iunctus eunti.
 Jam praebebit iter, vel fluctus curte per arctos,
 Quae quondam Inachiam fama est tranasse puellam
 Nec rabies te pervertat configere bello,
 Utque velis acie decernere, nil tibi restat
 Successus fortisve bona. Tulit omnia charus
 Ipse Deo Carolus, cuius si Numen adoras,
 Sique humilis veniam petis, est fortasse salutis
 Spes non abjicienda tibi, spem ponito Regni.
 Hac senior illa attonita sermonibus aures
 Praebebant etiam facto jam sine loquendi.
 Tandem animis hilares, vix spemque suam capientes
 Vota canunt Carolo resonant Lilybeia late
 Littora, & illustri scintillans Aetna favilla.
 I Carole, imundi felix melioris origo,
 Ad decus i Carole aeternum. Nunc terminus instat
 Tristitiaque malisqae. Hic & tecum incipit una
 Prosperitas & pax procedere gaudia tecum,
 Tecum sancta quies & fessis via terris.
 Ecce niter solito lux clarius, & silet aether,
 Aptaque solatius insurgunt flamina velis,

Carulei fluctus rident: Tete omnia rebus
 Humanis Carole expectant spem, seque salutem
 Nunc fugie exitium, pestis fugie ante malorum
 Verborumque lues, inopisque carentia victus:
 Nunc etiam cessant odiorum dira venena
 Unanimique omnes conjungunt foedera corde.
 Pergite felices Carolo Duce, pergite turma.
 Vos mandet ab frustra multis fortuna cupita
 Militia, & sancti summo sub Numine Martis,
 Imperio Carolo infinita provincia cuius
 Est data totius mundi. Te mania nulla,
 Nulla acies Carole excludet, pelagusque solum quo
 Ille Deus, Deus ille tibi, qui excivit aperta
 Reddet. Quinetiam, si res ferat, aera & ipsa
 Caelorum pandet tractus, ne quid tibi opto
 Possit inaccessum fieri aut obistere mundo.
 Hoc celebrant vitreum cantu Nereides aquor,
 Illud divina Carolo Duce classe superbum
 Exultat, sternitque vias, portusque recludit
 Africa terra tuos. Veteris Carthaginis arces
 Praterunt, Tumetisque petunt hostilibus urbem
 Mentibus, atque armis Getici tremis impia turba
 Praesidii, atque animo visis modo, frangitur illis,
 Et pugnare iubet pudor & formido retentus.
 Numen adest, jacite arma proci, pudor omnis abesto
 Concessisse Deo, gaudet cui cedere rerum
 Natura, illi etiam diis nunc mentibus astant,
 Materiamque volunt Caroli praebeere triumphis,
 Jamque freti ingentes neque propugnacula turres
 Non muros obstare sinis sibi, non sibi fossas
 Lave quibus terris immisit Barbarus aquor.
 Invehitur portu Caroli jam classis aperto,
 Casa jacet passim submersaque corpora Ponto,
 Crebraque depresso, passim extant fragmina puppis.
 Jam Ductor, pelago cedit, pravaque manu se
 Per Numidum rostas fugiens subducit arenas,
 Cognomen tu cui sunt Russa congrua barba.
 Exultat capiva hominum gaudetque caterua
 Libertate sua; Carolus nam liberat omnes,
 Conservans, profugo placato milite Regi
 Incompilatam quam Marte receperat urbem.
 Maeste animo & Virgine, Dei Dux inclysa. Nunc ta
 Gloria perpetua tentat redimire corona,
 Gloria caelesti properat fulgore renitens.
 Te canimus, te dehinc rebus feliciter actis
 In terra penitus stabilita pace canemus.
 Ne pariant tibi inornati fastidia versus:
 Grataque sit cupida concepta in mente voluntas,
 Indigno celebrandi ingentia carmine facta.
 Hoc Pater ipse Deus rerum suprema potestas
 Et fieri patitur, nec forti offenditur ausu
 Præbet & incultis Divinas cantibus aures.

FINIS.

VIEN.

V I E N N Æ
AUSTRIÆ URBIS NOBILISSIMÆ
A SULTANO SOLYMANNO,
IMMANISSIMO TURCARUM TYRANNO,
IMMENSO CUM EXERCITU,
OBSESSÆ,
HISTORIA.
PIO LECTORIS.

VT, quæ ante oculos posita per meridiem
afflictiſſima, ſic quo in discrimine Reipub.
Chriſtiana ſtatim verſetur videbimus, ſi
ſuperiorum cladinum, quæ ut ab oculis
longius abſuerunt: ita ne ad animos quidem noſtros
nunquam perſiſſerunt, immemores ad unum ſaltem
Viennæ Aſtriae urbis Nobiliſſimæ, recentem calamita-
tis irreparabiliæq; damna oculos, animosq; retule-
rimus. Jacent diruta, ambuſtaq; circumquaq; oppida
ac pagi colonis viduata, qui partim crudelem in mo-
dum trucidati, partim captivi in acerbiffima ſervitutis
miſerias ſervati, pecorum inſtar abacti ſunt. Sicq; parē-
ti charos deſiderans liberos, orbi parentibus, lugent li-
beri. At felices jam matres putantur, quæ ante ora par-
vos infantes allidi, conſigis martyrio affici viderint, quæ-
que ſic affectos poſt ſceleroſorum hoſtium fugam repe-
rerint, præiis quæ arreptos, quos Chriſto pepererant, à
perfidis hoſtibus ad Mahumeti ſlagitiſam impietatem
ablactari, illic ac compelli audiunt, contra nos forſitan
ulm, niſi viri, id quod audiſmus, fuerimus arma laiu-
ros. Horret hic animus inaudita crudelitatis exempla,
efferaſe immanitatis ſupplicia, fœda libidinis abomi-
nabilia ſlagitia referre. Et ne nihil nos mōveant frā-
tres noſtri, qui jam diu hoſtium captivi in compedibus,
piſtriniſ, metalliſ, agris ærumnoſiſſimam vitam tole-
rant: tot nuper ex ſola Aſtria mortaliū millia ex
omniſtate jugulata, in ſervitutem redacta abactaq; ſi-
quid Chriſtiani amoris in pectoribus fovemus conſide-
rantes ita inflammari debemus, ut nemo non modo vir
Chriſti Religioni initiatus, verum etiam, ne ſemina
quidem ſulla reperiri debeat, quæ pro patria. aris, focis,
paruiſq; liberis ad verſus eviſatiſſimos ſlagitiſiſſimosq;
hoſtes arma ferre recuſet. Miſera itaq; & afflicta Vi-
enne obſidionem, quorundam amicorum precibus ad-
ducti Latiniſtate donavimus, ut intelligerent etiam
Hiſpani, Itali, Galli, Angli, ceteraq; Nationes Chri-
ſtiana ſuam quoq; rem aq; quum proximus ardeat pa-
ries. Nudam rerum geſtarum ſeriem ſecuti, ornamenta
Hiſtoria non adhibuimus. Id enim majoris & ingenii
& otii indigere videbatur. Et Urſinum Velium inge-
nio ac literis abundantem, Regis Ferdinandi Hiſtorio-
graphum eam operam ſtrenue navare non ignoraba-
mus, ut res geſtas horum temporum, ſecundum, reſtan-
temq; fortunam inclyti Regis illuſtribus literarum
monumentis conſecrata ad memoriam poſteritatis
transmittat. Vale.

D. Didaco Setavæ Hiſpano, Regiæ Majest. No-
bilitium Puerorum Præſecto.

Quod mi Didace, tam facis benignè,
Conſtanter facis uſq; ſeduloq;
De vicinis animum meum, negare
Ut fas eſſe nihil putoſe potenti.

Ergo habe tibi quicquid eſt libelli
Donatum ſacili Latiniſtate.
Iras inde legeſ trucis Tyranni
Humaniq; ſiſtim cruoris, alma
Circum mœnia quum ſerus Vienna
Nobis exitium omnibus pararet,
Qui vericolum Dei verendum
Nomen, ſacra, fidem, piſosq; ritus.

O bellum horribile, ô Getas minaces,
Qui ſinis dabitur gregem innocentem
Vexandi? facietis uſq; & uſq;
Ludos Chriſticolas? feretq; Chriſtus?
Non, non, credite, terga vōs dediffe
Tandem vidimus improbi Cincedi.

Excelsi manus hac Dei putanda eſt,
Tercentum: bene millibus Getarum,
Tantum millia ſedecim pavoris
Injeciſſe fugam ut retro pararint,
Inſano velut inciti furore.
O vos ô nivea fide, piſosq;
Semper pectore, Teutonēſ putati,
Vicino moniti minis periculo,
Infractum modo robur indolentique
Fortes exerite, eſſe vōs doceta
Invictos, patria vocat ſupremum
Tempus, ſemiviros peſitque contra
Veſtrum præſidium, viri fidemque.

Inclyti Hungariæ Regis Ferdinandi,

Nobilitium puerorum Præceptor.

ANno poſt Chriſtum natum M. D. XXIX. die de-
cima mentis Aprilis, immaniſſimus Turcarum
Tyrannus Sultanus Solymannus, maximo cum exercitu,
pedeſtribus equeſtribusque copiis, aqua terraque,
inſtructiſſimis, incredibili omnium rerum, quæ belli
uſus exigit, apparatu, è Conſtantiſtopoli moviſ, quæ
Hungaria domita, Aſtriam, cui avidiſſime inhia-
bat, unâ cum finitimis circumquaque Regionibus in
potēſtatem redigeret, eaque poſitus, auctis proſpero
rerum ſucceſſu animis, Vienna, quæ magna eſt ac
præpotens Aſtriae civitas, aut alicubi per Hungaria
vaſta loca hibernaret, reſectis poſtea hominibus; ju-
mentisq; recens, appetente Vere, liberis Germania
populiſ indignum fœda ſervitutis jugum imponeret,
cui rei gerendæ triennium integrum deſtinaverat,
proinde adverſus finitimorum circumquaque ho-
ſtium inſidias quibus viſum eſt locis valida præſidia
impoſuit. Authorem Zepuſienſem ſerunt Comitē
Johannem, quondam Tranſſylvaniæ Wayuodam,
quem Rege Ludovico, miſerandum in modum unâ cū
exercitu trucidato, dira regnandi libido inſaſerat,
quæ circa malis artib; ambire, callidis cōſiliis potēſes
quos-

quosdam Hungariæ Proceres sollicitare non acquievit, donec à suæ factionis hominibus adjutus Regiam coronam, contra jus fasq; involârit. Rei indignitate commotus inclytus Austriæ Dux Ferdinandus, ad quem jus Regni legitime pertinebat, non magno quidem, sed bene instructo, ornatoq; exercitu, Hungariam ingressus, hoste profligato, & propriis etiam possessionibus pro jure belli exuto, coronæ de more, ac Regni solenniter legitimeque potitus est. Hinc Comes Zepusienſis reſpeq; bona deſtitutus, deſperatis rebus, inexpiabili ſeſe ſcelere obſtringere non dubitavit, Patriam prodere, ut exitiabilem Chriſti nominis hoſtem, Germaniæ immitteret, auſus eſt. Turca itaq; cum exercitu ad *Albam Græcam*, quæ portæ inſtar Chriſtianis nationibus ſemper habita, quàm veniſſet, Comes Zepusienſis, fatale patriæ malum, peſſimis artibus nunquam non deditus, nativo Germani ſanguinis odio præceps, Legatos mittit, qui crudeliſſimo hoſti tutum per Hungariam iter indicarent, rationem ac viam affligendæ, vaſtandæq; Germaniæ præſcriberent. Quos tantæ proditiſſionis authores cum Turcarum Cæſar ſumma cum voluptate audiſſet, inito utrinq; nefario ſœdere, *teſtis ingentis ac nova latitæ ululatus per Turcarum agmina* exortus eſt. *Ter humum proni deoſculabantur, omnibus igneariis tormentis*, quas bombardas vocant, *letitia ſignum dabant*. Ipſorum Numini ſiſis precibus gratias agebant, quod ea hora Hungariæ Regnum ac populi, cum Turcis ſœdus amicitiamq; coierint: deinde Turcarum Cæſar exercitum rectâ ad Budam duxit, cui in itinere Zepusienſis Comes, haud ita magna cum militum manu ſe conjunxit, *ſe Regnumq; patriæ proditor conſecratus in hoſtis fidem ac manus commendavit, recepitq; univerſam Hungarorum Nationem auxiliariâ arma, adverſus Tentonum populos, ultra laturam*. Quæ Turcarum tyrannus in eam partem accepit, ut quoniam ſatis ſciverat illius technis Ludovicum Regem trucidatum, nefarias in Regno actiones non ſemel agitas, à proditoris quaſi aſpectu reſugeret, abhorreretq;: neque ita magno plauſu acceptum, Budam uſque à tergo exercitum ſequi compulerit à ſuis diſjunctum. Et quò facilius Hungariæ Regno, cui inhiabat, potiretur, edicto publico promulgavit. Quicumque Johanni Zepusienſi Comiti, quem Regem appellabat, cujus in Regnum vindicandi gratia ſeſe veniſſe prædicabat, ſe non dederet, obtemperaretq;, cum ſeſe ferro, flammaque aboliturum. Qui verò dicto audirent, Regique parere in animum inducerent, iis priſtina jura, immunitates, libertatemque pollicebatur. Quibus minis coactæ civitates, Quinqueceſienſis, Alba Regalis, Peſtienſis, aliæque præterea multæ ſeſe, nihil relictæ, hoſti deditere. Sola Buda, præſidio duorum vexillorum, quæ Chriſtophorus Peſſerer, & Johannes Traubinger Capitanei ducebant, freta, *hoſtis minas contemnere auſa, circumſuſa Turcarum agmina aliquot dies fortiter repugnando remorata eſt tam diu, quoad jugi hoſtium oppugnatione debilitati, fraſti, ſpeque contra tantos impetus tuenda urbis deſtituti milites Germani, ad arcem reſugere, ultro urbe hoſti reſiſta*. Arx porro ad voluptatem magis quam vim inſtructa erat, neque natura neque hominum opera ſatis munita, proinde factum, ut de ea ſervanda diſſidentes, de ſalute, quæ in ultimum diſcrimen vocata videbatur, cogitarent. Ideo *conditiones quas ſi*

arcem ultro dederent. Turcarum tyrannus tulerat, accepere, arcem in hoſtium poteſtatem dedere. Etat autem in conditionibus, *Turcarum Cæſarem, ſi arcem traderent, impoſita præſidia; omnium ſalutis, vi, itaq; parcere decreviſſe, Comites in ſuper daturum qui ſalvos eos ad ſuos perducerent*. Firmatis itaque ſignatisq; propria Turcarum Cæſaris manu literis, fidentes milites, reſiſta arcem prodiere, acceptisq; conductoribus abitu parabant, ſed inſelices qui perfidi hoſtis datam fidem tutam exiſtimarint. *Vix portas urbis egreſſi à janiceris* (ſic enim illi veteranos milites vocant, rei militaris expertiſſimos, in quibus ſpes omnes rerum gerendarum ſitاس habent) *excepti, circumventi, armis priſtina, bonisq; exuti, nudiq; dimiſſi*, deinde haud ita longe à Buda crudelem in modum trucidari, aggre ex omnibus ſexaginta dilapſi, ſervatiq; perfidiæ plus quam Punicæ teſtes evatere. Occupata Buda Turcarum Cæſar rectâ exercitum ad Viennam adducere properavit. Budæ Zepusienſem Comitem, & Ludovicum Gritti Veneti Ducis filium nothum, cum quinque millibus peditum, tribus equitum reliquit. *Quoad Danubium ſitæ arces, caſtella, oppida, urbes, ultro hoſti paruerunt*, in quibus *Plintenburgium, Strigonium, Comiora, Altenburgium* ita munitæ arces exiſtunt, ut ſi ea quæ debuerat, in earum præſectis fides, probitaſq; fuiſſet, & præcipue ſi Strigonienſis Archiepiſcopus ſœderum ſacramentorumque oblitus, ſui ſaltem officii, nominisq; memor eſſe voluiſſet, arcem ſitu, arteq; munitiſſimam, & ad inhibendum crudeliſſimi Tyranni impetum appoſitiſſimam, non ultro apertam, Præſul Chriſtianus, exitiabili Chriſti nominis hoſti obruliſſet, adq; illius partes deſciviſſet, dierum aliquot moram ſanè Turcarum Cæſari objeciſſet, quoad Regia Majeſtas undique contracto, quàm poterat validiſſimo exercitu, adverſus hoſtium immanes copias ſeſe armâſſet, firmâſſetq;, tantam cladem Reſp. Chriſtiana non accepifſet, Austria ferro, igniq; vaſta non jaceret, tot hominum millia, per ſummam crudelitatem interfecta non, deſiderarentur, irreparabilia damna declinaſſemus. Hic nihil ceſſans *Turcarum Cæſar, mira celeritate Viennam verſus contendit*, eamq; viceſima ſecunda, die Septembris, nona hora ante meridiem, aliquot millibus equitum abſq; ulla intermiſſione, quoad reliqua, immenſi exercitus moles confluere, obequitari tentariq; fecit. In urbe ſæpe ad arma ſignum datum, quò ſecuri militum animi ad obeunda ſuſtinendaq; futura prælia aciores, vigilantioresq; deinceps concurrerent. Quæ cum inſperata omnium animis accidiſſent, militiæ Præſecti, & à conſiliis, *de urbe tenenda conſilium inierunt, cumq; undiquaq; ſuburbis cincta eſſet, quæ hoſtium inſidiis opportuna, urbi defendenda obſtare videbantur, decrevere incendenda, diruendaq;* quod cum non ſequiter milites eſſeciſſent, atq; adeo perpetuò quatri-duo, effraſtis foribus ædium, direptis, hoſtilem in morem inſelicium civium bonis, vino, quo ea urbs abundat, partim excepto, partim in terram effuſo, pulſatis dominis, ſi qui ſua ſervare ſtudebant, octingentas domus ſubruerunt. Deinde militiæ Præſecti, à conſiliis, tribuni, milites, unanimi conſenſu ſacramento ſœdus pepegere, ſeſe urbem pro virili tueri velle, ſervareq; tormenta, quæ amiſſa magno hoſti adjumento forent ad reliquias Germanicæ Nationis ſuperandas. Et omnino pro Chriſti fide, Religio-

ligioneq; si quis casus vocaret, unâ strenuè pugnando, aut vincere, aut fortiter occumbere. Hinc *ad hostem ab urbe depellendum versa consilia, munita variis operis mania, sua quam tueretur cuiq; Duci designata urbis Regio est*: Illusterrimus Princeps Comes Palat. Rheni Philippus, Bavariz Dux, &c. qui ultrò præsentibus periculis caput suum obicere non dubitavit, centum equitum turma tempestivè Viennam ingressus (quod ejus patrius Fridericus Comitibus Spirensibus, adversus Turcas omnium Principum consensu supremus Capitaneus ac Dux electus, subito hostium adventu exclusus Cremsii refedit) in locum nepos suffectus, cum reliquis Sacri Imperii Ducibus, qui XIV. vexillis peditum præfuerunt, eâ urbis partem (quæ à porta est, quæ Hungariam versùs patet, & Stubarum nomen sortita est) ad turrimum usque Rubeam, quam vocant, defendenda suscepit. Eckh à Reischach, cujus ductui tria millia peditum paruerunt, portam Carinthiam, quæ ad hostium vim minus munita fidelius præsidium exigebat, ad Augustini ædem, suorum robore vallavit. A quo Abelus ab Holeneck, qui Stiriz auxilia ductabat, duo vexilla peditum, Regionem urbis, quæ ad arcem usque sita est cum suis insedit. Arcem Leonhardus à Vells, cui Imperatori Veterani per Hungariam variis casibus exerciti, obtemperarunt. Hortorum arcis Maximilianus Leisser partem tuebatur. Arcis item portam ad usque Scotorum portam & Judæorum turrimum occupavit. His in subsidium, si qui casus vocaret, quatuor urbis areis, quingenti equites Austriaci subornati; utrinque præterea ad Scotorum portam Johannes à Greinneck, & Johannes Hauser duarum urbis Regionum cives substituerunt; reliqui cives Præfecto civium & judici parere iussi, quibus restringendi incendii, si quod exortum esset, partes dære. Reiprecht ab Eberstorff, qui duobus vexillis præfuit. Austriacis Regio urbis, quæ à Judæorum turri tenet, & Im Ellendt Germanicè appellatur, concredita. Inde Hispani milites ad Carinthiorum portam, ubi majus periculum urbi iminebat, Virtutis ergo, & ob tormentorum, quos arcubutos appellat, copiam, accersiti sunt. Reliquam urbis partem, quâ Danubius præterlabitur ad turrimum usque; Rubeam & Imperii auxilia Ernestus à Brandenstein, quem duo millia Bohemorum secuta sunt, unâ cum Wilhelmo à Wartenburg, & Comite Johanne ab Hardeck qui ducentos equites ducebat, insederunt. Duces, militiæ Præfecti, & à consiliis, Nobilissimi atq; optimi quiq; quod magnus metus animos omnium invaserat, utrinque ad Carinthiorum turrimum pulveribus submotis, mœnia subruunt, idivulsumq; iri, ubi summum periculum erat, ibi summo periculi excubandum fatis, inter quos Johannes Caspær fuit, Stiriz & Carinthiz auxilia, Caspær, item Ritschan & Sigismundus Leyffer cum duobus vexillis militum à Carinthiorum porta ad Divi Augustini ædem in omnem eventum instructi paratique consistebant. Quum porro descripta munia quisq; obissent, delegatasq; urbis Regiones occupassent, tormenta & nea producta, perq; urbem, mœnia ac turres distributa, præcipue autem super Carinthiorum turri collocata, instructaq; sunt, quorum aliqua crebro jabulandi impetu, pulverum vi rupta dissilierunt, neque nullus sane locus ad universum Turcarum exercitum circumquaque impetendum, vexandumq; opportunior fuit. Inde, adeo maxi-

ma damna Turcis illata plerique ex captivis affirmarunt. Portæ urbis omnes clausæ, communitaq; fuere, una Salis porta, quâ ad Danubium itur, aperta, unde eruptio, si qui casus tulisset, fieri posset. Navigia bellica celocesque optimi Regis Ferdinandi providentia, maximis impensis, à fabris Italis, adversus Turcarum Nassaditas instructa, armataq; in navalibus exusta, concisa ac submersa sunt. Navæ enim Itali qui in spe erant, frustra expectabantur, *admirum proxima adificia, quæ gerendis rebus ob stare videbantur, solo aquata*. Lignæ regulæ, ne exceptis malleolis, ac sulphuratis jaculis incendium alerent, circumquaque deturbatæ. Jacti præterea aggeres ab eâ urbis parte, qua hostis præcipue timebatur, ut si etiam mœnia subruta forent, unde se defenderent, haberent. Interea dum hæc fierent, qui Turcæ exercitum præcurrerunt, pernicipibus equis freti nostros assiduis incursum exercabant, quibus cum toto triduo acriter nostrates equites congressi, quosdam captivos trahere, castrorumq; capita in urbem referre, nulla ab armis quies, nulla intermissio fuit, donec immanibus hostium copiis campi circumquaque completi sunt. Vicesima tertia die Septembris equitatus nostri circiter quingenti, per Stubarum portam, quæ nondum clausa erat, progressi, cum hoste, ad Divi Marci ædem concurrerunt, & cum hostium ingruentium impetum non ferrent, averti sese ad mœnia propuerunt, eo prælio tres è nostris cæsi, septem capti fuere, in quibus Comitis Johannis ab Hardeck vexillifer Christophorus Zetlitz fuit, qui ab equo deturbatus vexillum alii, qui ad urbem referret, commisisse fertur. Turcæ tribus, qui ex nostris cæsi, capita abscedere, tribus autem ex iis, qui quatuordecim ad Divi Marci ædem, mille passus pro Stubarum porta in prochodochio leprosi ægotabant, interfectique sunt, capita ademerunt, quæ pilis totidem præfixa, captivos equites ad Turcarum Cæsarem ferre coegerunt, qui cum ad Cæsarem Turcarum perducti constitissent, eos interrogavit, an non essent Principes, ac gerendarum rerum militiæque Præfecti urbem dedituri, cui responderunt captivi, obfirmatum esse apud omnium animos, obsidionem tamdiu tolerare vellet, quoad vitam, spiritumque ducere queant, quo sermone Turca perculsus, deinde quanta hominum vis intra mœnia esset, item interrogavit, responderunt, Doriphoros XX. millia esse, equites duo millia. Tum ubi Rex eorum esset, quasivit. Lincii eum agere responderunt, idque oppidum ad ripam Danubii XXIV. miliaria longè à Vienna situm esse. Ad hæc Cæsar. Quæram illum etiam si in medio sit Imperio, ac reliquos Germaniæ populos in visam, Percontatus præterea est, suburbia, quamobrem exulserint, fieri enim non posse, ut urbem sererent, se nihil dubitare, quin porturus sit, ad quæ illi, se nescire, responderunt. Interim nostri duobus è captivis Turcis, velatis oculis, per civitatem ductis, liberam ad suos redeundi potestatem fecerunt. Quo facto vexilliferum, cujus ante mentionem fecimus, egregie aurata, sericiaque veste adornatum cum tribus è captivis, quibus trinos ducatos dono dedit, salvos XIV. die Octobris ad urbem remisit, in mandatisque dedit, quod dicerent militiæ Præfectis, *se se ultrò civitatem dederent, cum eis pro mœnibus pacisci velle, oblati bonis conditionibus, neminem ex suis intra civitatem intromissurum, nullius rem salutemve offen-*

offensurum, eorum qui in urbe essent, quod si facere recusarent, negavit se inde discessurum, quoad vi armisq; expugnatam occiperet, ex omni ætate minores, maioresq; natu trucidet, urbem igni in cineres redactam solo aquet: Subiunxit præterea ut dicerent, quando unus Deus sit, qui cœlestia moderetur, æquum esse unum caput, unum Principem orbis terrarum imperare, eum sese esse velle, vitamq; acerbam habiturum quoad illos, universamque Christianorum nationem armis subegerit, suæque ditioni parere coegerit.

Ad quæ cum nihil prorsus responderetur, instructis ordinibus, exercitus robur Viennæ admovit, oppidum Pruck & arcem Trautmansdorff, quod resistere tantis viribus desperabant, iustis rationibus nihil reluctantes, in deditionem accepit, nemini quicquam damni fecit, inque discessu etiam ab omnium bonis temperavit. Quibus locis occupatis, ex infinita multitudine prædonum, exercitum circiter triginta millia, Ogleo Michaële Bassa Duce (qui nullis stipendiis militans, ab reliquo exercitu perniciosè equis effusi, oppida pagosq; incendunt, & prædam agunt) longè lateq; amandavit. Quocirca Stiriam penetrantes, & ex altera Danubii ripa ad Laureacum usque pervetustum superioris Austriæ supra Onasum flumen oppidum, pervadentes, inaudita efferae immanitatis exempla edidit, dies noctesq; jugibus incendiis continuant, prædam ex hominibus, jumentis, pecudibus, req; familiari egerunt, nullum crudelitatis genus intermi omittentes, casis crudelem in modum, quos captivos ducere posse desperabant, in mulieres ac teneram ætatem omni libidine intemperantissimè abusi, prægnantibus exciso ntero fœtus eripientes, partim terræ alliserunt, partim hastis præfixos sanguine rorantibus deferebant, ex præda quæ ferre non poterant, perdidierunt.

Obsessa autem Vienna est XXVI. die Septembris, aqua terraque, circumcirca immanibus Turcarum agminibus, ut ex edita Divi Stephani elegantis, vetusti, ac rari operis Pyramide, unde longissimè prospectus patet, humani oculi acies, exercitus magnitudinem superare, comprehendere, metiri ve nequiverit, ad decem millia passuum, densa tentoria circiter viginti quinque millia numero, sic enim ferè compertum est, posita tenebant. Ipse Turcarum Cæsar ad Divi Marci, quæ ædes in via qua itur in Hungariam sita est, castrametatus usque ad Schuechar, & arcem Trautmansdorff, Imbram Bassa supremus Turcarum Cæsar à secretis, & Capitaneus, ac rerum penè omnium Gubernator, à Danubio ad usq; Viennæ montana castra habuit: In medio Turcarum Cæsaris exercitu, quemadmodum verissimis autoribus didicimus, trecentum ænea tormenta, quas bombardas vocant, collocata, vallo, fossaq; circum castra munita, & ad prælium parata instructaque omnia. Cæsaris castra magnificè intus de gentis more, aulæis, aureis pulvinaribus adornata, foris auratis fastigiis collucebant, quæ quingenti circumstipabant satellites, arcubus armati: Ante tormenta mediocri relicto spatio, robur exercitus, quos Janizeros vocat, consistebat, hi feruntur magna apud Turcarum Tyrannum auctoritate esse, in quibus spes omnis victoria pendeat, quisque eligendi Imperatoris potestatem habeant, numero XII. millia fuisse. Deinde Bassæ, Duces & Capitanei ex Nætholia, id est, minore Asia, Bassena, aliisq; Turcæ subjectis Provinciis post mœnia, ad Cecium montem usque obsidebant:

Nassadistæ qui celocibus, actuariisve navibus facti, adverso flumine, Danubium tenerent, ripam fluminis ad Nusdorff usque V. millia passuum à Vienna occupabant. Ubi porro Turca animadvertit, eam urbis partem, qua Carinthiorum prostat turris, ut infirmior, nostrum præsidium fortiter insedis, indeq; tormentis suos milites præcipuè impeti, vexariq; eò vim omnem contulit, exercitus sui, turrim expugnare conatus, in suburbis, quæ exusta à nostris militibus solo ob, subitum hostium adventum nondum prorsus æquata erant, magnam vim tormentationum exercitatissimorum collocavit, qui pertossis muris, post quos latebant, tuti, nostros è incenibus eminentes certissimis ictibus impetiverunt, multosq; adeò insidiarum rudes confecerunt, quoad damno icti caverunt, ne quis appareret, grandiora tormenta post suburbia constituit, quibus adversam Carinthiorum, turrim vehementissimè impugnavit, tanta interim ad grandinis speciem sagittarum vis effusa est, ut proxima muro recta, densa jaculorum segete completa horrerent. Vice-sima deinde septima die Septembris Nassadistæ quingentis celocibus Danubii pontem invasere, occupatum exuisse. (Et si non vanum est nostros quoque priores, partem pontis subruisse) ibique in ripa castrametati, iter advehendi com meatus intercluserunt, quod ubi à nostris animadversum, equitatus, cum tribus millibus peditum urbem egressus, prælio hostem læcessivit, sed cum nostri tormentorum grandiorum parum secum produxissent, hosti in fugam verso, haud ita magnum damnum intulere. Eadem die Fridericus Rhæni Palatinus, cum Wolfgango item Palatino ad Cremsium appulit, qui si maturius venisset, magnum nostris consilio & armis subsidium adjunxisset, quum autem certis autoribus pontem exustum dirutumq; cognovisset, cum plerisque aliis Cremsii invitus refedit. Interclusis itaq; aqua, terraq; itineribus, ut nihil neq; inferri, neque efferri potuerit, circumquaq; omnibus hostium copiis refertis viis, reliquum fuit, ut in ultimum discrimen vocati, nostris corporibus, qui pro hostium ingentibus copiis sanè parva manus fuimus, hostilem impetum in omnem casum sustineremus, quantus autem strenuissimi cujusque animum timor, quanta deniq; vitæ ac sanguinis vilitas invaserit, qui utrinque res ex æquo æstimaverit, facile considerabit, præsertim si expenderit Viennam neque natura loci, neque arte hominum satis munitam, muro tantum aggeri imposito, veteri ac vix sex pedes denso vallatam, ad quem sicco pedè aditus militi pateat. Accedit, quod urbs bene magna undique imminenti hosti præsidia varia opponere necesse habebat, erant autem qui in turbe tuenda occupabantur milites non plures XL. millia accedebant cives, quorum multi non comparebant, nam quum inutilem militiæ sexum, uxores, parvos liberos, matres, propinquos, senio ac morbo confectos, piè prosequerentur, his ereptis ad communes fortunas defendendas redituri, hostis inusitata celeritas illorum consilio obstitit. Turcarum vero, cum exploratores nostri, cum illorum captivi pro verò retulere trecentum millia fuisse, qui si, ut solent, uno impetu undiquaque ad mœnia successissent, tam pauci ne sustinerent oppugnationem, magnus metus invaserat. Quare nihil deterriti generosi animi Principes, Philippus Comes Palatinus, & qui vices Regis agens, summus Imperator

rator designatus erat, Comes Nicolaus à Salm natu grandior. Wilhelmus à Rogendorff, ac ceteri militum Præfecti & à consiliis tam paucorum militum Virtuti non diffusi intra urbem ita affectam strenuè perseverandum decrevere.

XXIX. autem die Septembris, qui Divo Michaeli festus fuit, duo millia quingenti milites per Carinthiorum portam eruptione facta, Turcarum circiter ducentos, Duce item duos interfecere, quum e nostris non plures tribus desiderarentur. Quod si dimidia hora ante urbem exivissent nostri, Imbrahim Ducem, quem Bassa vocant, urbis situm speculantem, comprehendissent, qui omnium Turcarum Imperatoris actionum, consiliorumq; gnarus, non pœnitenda præda venisset. Hispani interim alique milites aliquoties pauci numero plus minus quinquaginta urbe egressi, per vineas plerosque hostium ex insidiis imprudentes oppræsserunt, ac spolia tulerunt, non rari ipsi tamen temeritatis suæ pœnas dedere. Jam spe urbem Turca devotaverat, quippe qui terrori fore omnibus tam immanem potentiam putarat, quibus in fugam coniectis urbem desertum iri, aut certe minis coactum iri, sibi certò persuaserat, ideoq; tormenta ænea quibus tentata mœnia subruī solēt, in naves imposita à tergo dimisit. Cum autem præter opinionem præsidia urbis impavidè hosti resisterent, alia via aggrediendum duxit, cuniculis ætis magnam vim pulverem muro subiecit, malicelorum, atq; ignitarum sagittarum magnum numerum, in urbis fastigia effudit, immisit præterea Germanos quosdam pecunia corruptos, qui urbem (quod tres deprehensi in quæstione confessi, qui XVII. die Octobris justo supplicio in quatuor partes laniati sunt) variis locis, præscripto tempore incenderent, quocum omnia incendio miscerentur, ipse disiecto muro, aditu facto, perturbatos opprimeret, quod consilium haudeos clam fuit, qui rebus gerendis in urbe invigilarunt. Neque enim nisi mediocribus tormentis impetebat hostis, ac manuarius, quos arcubosos appellant, ad omnium admirationem diu noctuq; nulla intermissione certissimis ictibus iminebat, quamuros labefacere, subruereve possent, nulla audiebantur, facilis itaque conjectura fuit, more suo, Turcam variis locis ætis cuniculis, perfossoq; muri fundamento, pulveribus adhibitis ruinam aditumq; moliturum, quæ verò urbis parte penetraret hostis nesciebatur, quoad Turca quidam ad mœnia propè Fibri, quam vocant, turtim ultro se offerens, prima Octobris die bene manè deprehensus indicium fecit, quo edocti Duces adversus hostium cuniculos fodere instituerunt, neq; infelici successu ad Carinthiorum turrim, quam summopere Turca solo æquare conabantur, Turcarum operas nostri excepere, isq; propulsatis, magnam vim pulveris, ut quidam aiunt, ademerat, quæ res Turcarum Imper. magnæ admirationi mixtum terrorem attulit. Christianis parentibus se natum index falsus, de variis rebus interrogatus, verissimè respondisse repertus est. Nam à pueris inter, Turcas eductus plurimè eorum consilia callidè imbiberat. De Turcæ consilio interrogatus, respondit: decrevisse urbem, disiectis pulverem submotorum vi turribus, violenter de repente capere, docuit loca, quibus perfodere pararet: De tormentis, respondit: terrâ quadringenta ænea tormenta advecta esse, quæ pugni magnitudine globos jacularentur, ac majora etiam quædam; adverso autem Danubio

non plura suobornata decem prægrandibus XX. pedum longitudine. De Navigiis Turcæ respondit: Imbrahim Bassæ sexaginta naves parere. Turcarum Cæsaris navium se numerum nescire. Nassadistarum autem quadringentos esse, omnibus porro navigiis quinq; armatorum millia ascripta, prægrandia quædam, aliquot retrò à Vienna milliariibus, relicta. De numero militum ait, ferendis armis idoneorum centum millia esse, in quibus XII. millia janizarorum, qui Imperat. Turcarum stipent, sex item millia, qui Imbrahim Bassæ adsint, horum armaturam esse tormenta manuaria, arcus Parthicos & pila non admodum longa, reliquos equestres esse. De summa mortalium, Turcarum exercitus interrogatus, circiter tercentum millia, numerari affirmavit. De camelis deinde, viginti millia agi respondit, pabulo, farina armisq; onusta. Neque ultra milliare unum universo cum exercitu, hominibus, jumentisq; defatigatis, proficisci posse Turcam asseruit. Multi captivi Turcæ quæstioni adhibiti fuerunt, sed hoc divinitus (sic enim credere fas est, oblato indice, nihil veracius, præsentiq; rerum discrimini salubrius fuit, Ideoq; Virtutis ergò Generosus Heros Gulielmus à Rogendorff, quoad viveret homini victum amicumq; pollicitus est. Hujus porro iudicium secuti Duces nostri, quibuscunque locis hostium opera, cuniculos agere parabant, diu noctuq; suos in contra fodiendi opere continuere, ita ut utrinq; quatuor pedum spatio aliquando concurrere viderentur. Quarta Octobr. die, Turcæ adeo vehementibus omnis generis tormentorum fulminib. urbem concusserunt, ut in stuporem veteranos, ac multo rerum usu peritissimos exercitissimosq; milites conicerent, qui setantum, tamq; horribilem fragorem nullis bellorum casibus unquam expertos affirmarunt. Interea temporis hoste in agendis cuniculis occupato, nostri circiter octo millia rei sese bene gerendæ occasionem nactos rati, sexta die Octobris quo hostem suburbis arceret, & agentes cuniculos explorarent, per Salis turrim erupere, multos è Turcis in suburbis pro arcis porta & Carinthiorum turri trucidarunt. Extitit interea quidam inauspicato clamore strenuè adversus hostes irruentes revocans, quod ordines componere, & aciem instruere consilium esse diceret, quo clamore, ceu panico terrore externatis repente militibus, receptu fugæ simillimo ad urbem trepidabatur, adeo ut denso fugientium agmine multi in vallium, fossamq; devoluti propriis armis, alii graviter faucii, alii occisi fuerint. Ea eruptione Wolfgangus Hag, qui Dux vexillo uni præerat cum quibusdam primi ordinis militib., & Hispanis (qui primi sese omnibus periculis offerre ausi fuerunt) quum reliquos à fuga dehortatus, sese ut sequerentur Germani animi, ac fugæ nesciæ, Virtutis memores obtestaretur, longius in hostium insidias præcipitatus, destitutusq; fortiter pugnando oppetiit. Eadem die circa meridiem Turcæ camelos farmetis onustos, ipsi quoq; onera bajulantes ad mœnia adegere, fossas impleturi videbatur, quod facilius agerè exuperaret, sed nescio quomodo hosti certè consiliū displicuit. Nihiloscius nostri instructa acie suo quisq; ordine, locoq; hoste operiebantur. Et à Dietrichach strenuus miles tres ea die glandes plumbeas adverso pectore excepit summi Dei beneficio, ac ferrei toracis, loriceq; boitate tectus, incolumis servatus est. Octava porro Octob. die, ac pridie ante utrinq; ad

Carinthiorum turrin per murum cuniculos egere, fundamentaque muri incidere, hac arte rationem suppositis excussa pulveribus, intra civitatem prolapsura, nostri rerum non ignari pravalidas trabescimus, muro admovent, quò factum, ut incensis pulveribus disiecta mœnia, nostris indemnita foras prolaberentur. Dirutam muri partem subinde qui in urbe erant, ut res ferebat, sarmentis ac trahibus, refecerunt, curæ omnium magis ac magis ad vigilandum intentæ, Duces ipsi ad laborantem urbis partem excubârunt, nulla quies, nullus oculis somnus capitur, perpetuus hostis amoliendi animos defatigat labor, jam proditiōis suspicio, jam incendiorum merus, Ducum vexat mentes. Eadem die quidam à Turcis captus est, qui capitis periculo affirmavit, Turcarum Caesarem, non ultra decem dies ad Viennam fore, quod verum esse eventus docuit. Postero deinde die manè infra Carinthiorum portam hostes per foramen in urbem summa vi penetrare conati, tandem à nostris propulsi. A meridie circiter tertiam horam iterum tormentis æneis fulminare cœperunt, & murum propè Carinthiorum turrin, è Regione divæ Claræ duobus locis pulverem vi subruerunt, in ipsa interim muri ruina magno conatu aggerem superare, & per apertum murum invadere parabant, fortiter nostri hostem sustinuerunt, multi Turcarum occisi, Hispani quidam Germanique milites, unâ cum muri parte, cui insistebant ejecti devolutique ferè salvi evasere. Hic raro casu quidam tormento ictus pro mortuo habebatur, deinde illo corpore, in illius maris spio plumbem globum inventus est. A nona Octobris die ad duodecimum nulla intermissione, tormentorum assiduis ictibus cuncta personant, subinde ad mœnia evaditur, neque in urbe cessatur, vehemens utrinque certatio, ab urbe omnis generis tormenta in hostes effunduntur. Muscis interim instrumentis, tubis, tibis, cornibus, fistulis ac tympanis infractum, impeterritumque, animum nostri significabant. Duodecima deinde die Octobris ad Carinthiorum portam, ex altera parte, Scubarum versus, quam vocant portam, iterum Turcæ magnam muri partem dejecere, neque uno tantum loco flumens apparuit, quod indicio fuit pluribus locis subjectis pulveribus hostem simul mœnia subruere conatum, sublato illico vexillo, Hispani, Germanique milites fortiter sese hosti ostentant, sed Turcæ terrore perculsi, neque diu, neque ita magna vi nostris negotium faciebant, ad oppugnandumque, quod è speculis ac turribus quidam in urbe viderunt, *Turcarum Ducem frameis sustinens, suos milites pulsatos, adigere nequaquam potuerunt*. Si quid ad fossata adacti illico fugam retrò arripuerunt, quam nos potentem manum summi Dei fuisse interpretamur, qui cor, Virtutemque adimit, quando, quibusque voluerit. Statim post subruta mœnia, Turca Carinthiorum turrin prægrandi ac violento tormento aggressus, certissimis ictibus lapideis globis fastigia turris impetivit, dejecitque, sicque nostris bombardarum Præfectis defendendæ urbis ex ea parte, quæ sola igneariorum tormentorum capax erat, & unde magnâ cladem hosti obtulerant, facultatem ademere. Quanquam per noctem, quoad fieri potuit, admissa damna refecere, completa fimo vasa muri instar opposuere, sub quibus tuti hostem vexarent, quorum tamen multi insigniter petiti à Turcis manuatis tormentis icti

occubuerunt. Continenter interim Turca oppugnationem urgere, suos animare, cohortari, impellere, ut superato muro, urbem, quod facillimum factum erat, caperent. Deceverat enim Turca antequam infectis rebus se in Hungariam reciperet, id quod è captivis cognovimus, omnibus viribus undiquaque urbem aggredi, atque ultimam oppugnationem experiri, quod nostris magnum metum attulit, *secundum verisimile, quod à decimo secundo Octobris ad XIV. ab oppugnatione temperabatur*. Hic variis vulgò, ut in magno metu rumores spargebantur. Certum erat Turcam antequam infectis rebus discederet omnia moliturum, quando subrutis in immanem aditum muris, diurnis nocturnisque, oppugnationibus nihil prorsus profecisset, per cuniculos in urbem invasurum, derepente ex insperato nostros oppressurum, undiquaque, emergentibus e cellis venariis, per insidias hostibus plerique suspicabantur, timebatur præterea, ne stationes militum subjectis pulveribus disicerentur, non sine magna nostrorum clade. Sed pro sui populi salute, si quando aliàs, hoc tempore sanè excubavit summus Deus, qui animos nostrorum auxit, atque hostium audaciam repressit, monitumque, hoc exemplo Christianum populum maluit, quam funditus perditum. Nam XIV. Octobris contra omnium expectationem hostes iterum igneariis manuatis, ac item grandioribus instare, ac magnam plumbearum globulorum vim, ad glandium speciem oblongorum in urbem jaculari. Decima deinde hora noctis incensis castris (quod è quibusdam Christianis, qui effugerant perceperimus) magno ululatu, quem fuisse captivorum existimamus, generis ac nominis nostri Christianorum, qui spem magnam fovebant, se tandem aliquando liberatum iri, sed valde sua miseros fefellit opinio, siquidem in fuga partim arrepti in perpetuam servitutem, partim crudelem in modum concisi ac laniati oppetere, fugæ similium discessum properarunt. Merito itaque Generosis ac fortibus militibus summi quoque honores haberi debent, qui gratia summi Dei, suo robore, Christiani sanguinis, sitientissimum hostem remorati, & à Germania, quæ firmissima est Christianæ Reip. pars, suis corporibus excluderunt. Quod si Viennam Turca cepisset igneariorum tormentorum ornatisimam, instructissimamque, copiam in suam potestatem redegisset, eo ipso anno per Autumnum in superiorem Germaniâ facile penetrasset, quam si occupaverit, quod Deus nolit, actum est de Christiana libertate, sub omnium gravissimo Tyranno durissimam Christi fideles servitutem tolerabimus. Atque adeo, ut longius progressurus non fuerit, Viennam certè ita aggeribus, muroque communiisset, ut per Hyemem ibi refecto exercitu, primo Vere, iusto bello Germaniam lacessere expeditissime poterit. Constat enim eo consilio Turcam Viennam venisse, ut ea occupata, toto triennio Germaniæ bellum faceret, in eaque cruentam tyrannidem pro libidine innumerabili hominum ex omni ætate jactura expleret, omnia igni ferroque vasta redderet, quod pro dolor! jam nimium sæpe experti sumus, ac jam recenti, vicinoque magis Austriæ periculo, ac clade moniti è somno vel veterno potius expergeri debemus. Vidimus his oculis oppleta omnia loca cadaveribus, foedis vulneribus crudelissimè confusciatis, nulli sexui, nulli ætati temperatum. Exempti matrum alvo fetus, allisi, parvi pueri frameis disse-

hastis transfixi, virginibus mixtæ matres, post abominabilem execrabilemque abusum, horret mens dicere, à cervice resectis capitibus toto corpore deformata, nulla omnino exempla immanitatis extare, nec excogitari quidem posse existimo, quæ non ediderit in nostri sanguinis fratres truculenta belua. Tempus itaque est viri Christiani ubicunque terrarum Christo vivitis, tempus, inquam, est, nos è somno excitari, hanc irati ob nostra scelera Numinis plagam agnoscere, unanimiter ad Deum converti, relinquere, omisso vanæ gloriæ studio, odium mutuum ponere, monstrosas de fide Catholica dissensiones, & nunquam finiendas disputationes abjicere, in unum Catholicæ Ecclesiæ sacrosanctum corpus coalescere, & in amore proximi, ac bonis operibus simul totis viribus in Christo, qui caput est, unanimis vivere, orareque; ut nobis gratiam suam concedere dignetur, qua armati immanem hostem à cervicibus nostris propulsemus, & deinde oppressis hostibus, quieti in pace, pie, sancteque vivere queamus. Quod si editum in infelices Austriæ Christi fideles exemplum nihil nos movebit, hancque præsentem Dei plagam ad nos nihil pertinere putabimus, quid aliud quam præfens exitium toti Germaniæ, æt orbi Christiano, pronunciemus? non mihi credite, didicit modum habere hostis, circuit omnia leo rugiens impotentiam animi libidine, inexplebili Regnorum cupiditate, insatiabili sanguinis nostri siti, longius temper longiusque progredietur, quoad unus omnia occupabit, quod eum hæcenus fecisse multorum Regum, Principum, populorum, urbium exitio edocti tandem scire debemus.

Quum itaque per noctem (ut diximus) magna pars exercitus discessisset, Veneris die Imbrahim Bassa una cum reliquis Ducibus, manè instructis ordinibus circiter LX. mille equitum in procinctu constitit, nihil tamen ea die gestum, venit in mentem Ducibus nostris, quod antè hostium voluntatem è captivis esse audiorant, ut de redimendis captivis ageretur, & utrinque fieret permutatio. Sic enim Imbrahim Bassa videri illi affirmaverant, mittunt itaque nuncium cum literis sibi quoque placere, cum belli iura ferret, ut captivorum ratio utrinque haberetur. Ad quæ Imbrahim Bassa suo signo confirmatas literas dedit, quarum exemplum ascribere visum est operæ precium esse.

Imbrahim Bassa Dei gratia, supremus Secretarius, supremus Consiliarius, Potentissimi Inviçitissimi, Cæsaris, Sultani, Solymanni Dux, & universi Imperii ac rerum gerendarumque, Gubernator. Vsis literis, quas nuncium vester nobis reddidit, Generosi Duces, ac rerum gerendarum Præfetti Illustres, de voluntate vestra cognovimus. Scitote nos non venisse, vestras ut civitates occuparemus, sed ut Archiducem vestrum Ferdinandum quaeremus, quem tamen non invenimus: Esi pluribus diebus in illius expectatione hic morati sumus, non tamen ad hunc usque diem comparuit, heri tres è vestris captivos liberè ad vos dimisimus, simili ratione vos cum nostris agere æquum est, quomodo nuncium vestrum iussimus ad vos referre. Integrum porro vobis est, mittere quem vobis visum fuerit, qui de captivis cognoscat, neque tali in casu de fide nostra quicquam dubitare debeat. Quod vero ut qui Budam in præsidio fuere, fidem non servasse insimulamur, illorum non nostra culpa factum est. Data pro Vienna XVII. Octobris. Anno M. D. XXIX.

Tom. II.

In mandatis præterea nuncio dedere, sese ut militares homines decet, juxta jus belli facere constitutum habere, quando eò res deveniret, ut plurima inter eos agenda restent. Tabellario è Damascena purpura vestem rubeam dono dedere. Eodem die Christophorum Zetis de quo antea meminimus, Comitibus Johannis ab Hardeck vexilliferum captivum, egeste aureis purpureisque vestibus ornatum liberè ad urbem remittere, eademque de re ei mandata dedere.

Postridie porro, Cæsarem, qui cum exercitu præcesserat persequutus ea celeritate, ut quinq; diebus Budam venerint, quæ XXXII. prælongis Germanicis milliariibus à Vienna abest, innumeri equi ex fuga mortui corruerunt, nec non è Turcis, captivisque Christianis passim in viis plurimi, cum assequi non possent, mortui reperti sunt. Paulus Baetisch, Sigismundus Weixelberger, & Johannes Eßianer, levi armatura fugientes persequuti, multos ceperunt, plurimos interfecerunt, è captivis etiam Christianis non paucos liberaverunt. Nassadiæ quoque ad Posonium ex urbe arceque, cui Præfatus fuit Wolfgangus Oder, impugnati quibusdam demersis navibus magnam jacturam fecerunt. Captivi Turcæ pro certo affirmant, Turcarum Cæsarem maxima damna accepisse, tum quod plurimi ex illius militibus cæsi igne arborumque, vi confecti sunt, multi fame enecti, tum quod equorum, camelorumque, ingentem numerum amiserit, tum quod singulari Virtute præditum Bassam Ducem è Natolia, id est, minori Asia, quod certis Autoribus accepimus, pro Carinthiorum porta Catapulta ignearia ictum desideravit. *Causse discessus fuisse perhibentur, quod pro tanto exercitu commotus non suppediit, indeque, intolerabili fame vexatos hostes diutius durare nequiverit, & quod cæli immittentis inclementiam, appetente Hyeme, molles Asia gentes, & transmarini milites non ferendam experiebantur.* Janizeri præcipue militiam diutius ferre recusabant, etli centum in dies singulis asperi (sic nuni vocantur Turcaici argentei, qui singuli sex nostris, id est, crucifero uno cum dimidio commutantur) numerentur, quanquam negaverat sese Cæsar à Vienna oppugnatione, nisi urbe capta discessurum, etiam si tantum nivis cælitus decideret, ut ad genu usque pertingat. Ad hæc, Turca pro comperto habebat Ferdin, Regem, justum exercitum in Bohemia contraxisse, ab Imperio non contemnenda auxilia mitti, paratumque prælio cum eo decernere, & cum suis fame, laboribusque, fatigatos sentiret, cum recentibus congregi noluit, recta itaque fugienti similis ad Albam usque properavit, magna præda onustus. Tam lentum Turcæ discessum Duces, militum Præfetti & à consiliis aliquandiu suspectum habuere, in insidiis alicubi aliquo millia subornata latere rati, instructa acie pro urbe egressi, Jovis diem integram armati constiterunt, cumque hostis nullus compareret, iterum ad urbem sese receperunt XIX. Octobr. Friderichus ad Rhenum Palatinus, una cum reliquis Principibus, quos Cremona per obsidionis pericula fuisse ostendimus, Viennam venit. Haud ita multis post diebus, cum ab hoste jam summi Dei ac bonorum Virtute securi agerent cives gravior ab amicis terror obijceretur, Germani milites, & Imperii præcipue auxilia, plusquam Barbarica truculentia, juris humani, divinique obliti hostilibus, animis neglecta Majorum disciplina, indignissimis injuriis conrumeliisque, cives affecere. Nam quidam non contenti

vina exhaustis, in quo perdendo magis, quam hoc arcendo occupati, sic inebriabantur, ut cum ad arma signum daretur, alii arma ubi invenirent ignorarent, alii vacillantes per plateas offenderent, hospitium suorum, etiam presentium, refractis feris, corruptis arcibus, armariis, mensis, directis, quæ reliquæ erant facultatibus, animos suos manusque expleverunt, nec dum illorum libidini satisfactum, vitæ fornaces, tabulas pictas cominuerunt. (tantum non vitam miseris civibus eripuerunt) vina, carnes, panes, copiose suppeditata, ac Regis optimi benignitate gratuito condonata, nihil importunos animos flectebant. Nam XIV. vexillorum ab Imperio auxilia, XXIII. Octobris à primâ luce usque ad vespærum frequentes coire, conventuque habito, *trium oppugnationum stipendia de more militari, flagitarunt, quæ nisi numerarentur, presentem Ducibus ac civibus eadem denunciabant*, omnia denique acerbamini nati, Conradum Gommam & Jacobum à Berdenau Capitaneos per integram diem conventui interesse coegerunt. Qui eum docerent, quàm injusta eorum petita essent, si quid jure deberetur, se se offerre aiebant, quos tamdiu in vinculis ac custodia servent, quoad satisfaceret, simulque copiose ad eos ac fortiter. Et à Reischach verba fecit, quum petenti libera quæ vellet dicendi copia facta esset, sed nullus oratione, humanitate, admonitione, quicquam profectum, uno ore omnes sublata voce, pecuniam flagitare, eadem prædam minari; Quem tumultum graviter ferebat inclitus Princeps Friderichus, atqui indomitum vulgus, nisi suæ libidini satisfaceret compulsi posse desperabat, quid facerent? *de oppugnatione stipendium coactum, ac vi magis, quam merito extortum unum promiserunt; sed nondum placati milites, duobus supra dictis Ducibus hastas undiquaque intulerunt*. Quoad inclinato jam die magni Michaelis vexillifer, prolato signo, progressus: *Commilitones, ait: Quicumque emeritis duobus stipendiis, et uno oppugnationis gratia oblato contenti esse volunt, me sequantur*. Aggre hic à vexillifero cruentas manus abstinerunt, eum deinde per densum circulum percurrentem, vexilliferi reliqui & Antesignani secuti, conventum diremere. Quum porro Imperii auxilia duobus emeritis stipendiis, item uno oppugnationis prætextu extorto dissolutis deliniti essent, ecce ibi alia exoritur dissensio. Veterani milites, qui plures annos Duce Leonhardo à Bels in Hungaria militaverant, & Eckii à Reischach Imperio subiecti, quod debita stipendia non continuo, & ex sententia numerabantur, se urbem direpturos minati, propter tumultum magnus iterum metus cives occupaverat, qui inasuro Ducum, militiæ Præfectorum & Consiliariorum sanoque consilio discussus, tandem conquievit. Sic res utrinque gestas, breviter quam verissime complexi sumus, ne longa narratione hominum aures onerarem. Deo sanè Optimo Maximoque merito gratias agere debemus qui immanem, efferatumque Tyrannum longius savire vetuit, orareque, ut adversus incredulos nobis in fide vera consentientibus animos, roburque ministraret, quo simul ex hoste crudelissimo victoriam simulque pacem aliquando tandem reportemus.

CATALOGUS VIRO RUM ILLUSTRIUM, DUCUM MILITIÆ, PRÆ- FECTORUM, LEGATORUM CÆTERO- RUMQUE, QUORUM VIRTUTE ET CONSILIO VIENNA

SERVATA.

Primi ordinis officia militaria.

ILLustrissimus Princeps Philippus ad Rhenum Palatinus, Bavariz Dux, Friderici patris loco supremus auxiliorum Imperii Dux seu Capitaneus.

Comes Nicolaus à Salm, natu grandior incliti Regis Ferdinandi, à Consiliis ac Cubicularius, supremus totius exercitus Regii Capitaneus, de cujus fato obiter paucis perstringam. Jam inde à prima ætate & ipso tyrocinio maximis bellorum casibus exercitus, omnibus ferè memorabilibus præliis interfuit. Et nuper Viennæ cum muris vi pulveris subiecti labefactatus corrueret, lapide ictus altero pede vulnus accepit, quod vix diu obductum, soluta obsidione, quum Strigonium cum exercitu aliquot millium profectus esset, recruduit, adeo ut invalescente malo imbecillior, quam qui militiam ferre posset, amicorum consilio ad suos domum redierit, quo per quietem pristinam valetudinem reciperet. Deinde in Marchfeld Austriæ castello in suorum luctu & lachrymis è vita decellit. Felix post tot emerita decora Heros, si quod unum in votis habebat, pro patria ac Christi fide saltem fortiter pugnanti oppetere, & parta suis victoria generosum spiritum reddere licuisset. Obiit anno à nato Christo M. D. XXX. IV. Mens. Maji, ætatis suæ anno LXXII.

Guilhelmus à Rogendorff & c. Inviçtissimi Imperatoris Caroli Consiliarius ac Cubicularius, & incliti Regis Ferdinandi item Consiliarius, ac Magister Equitum, quem hodie dicunt Marefcalcum, & Magistrum de campo.

Marcus Boet à Leupoldsdorff Juriscons. Consiliarius Regius & Quæstor terræ Austriæ, infra Onasum flumen, Supremus annonæ Præfectus, quem vocant Magistrum munitiorum. Ulrichus Zeissler Regius Legatus, quem hodie dicunt Consiliarium campi, sive de la Guerra, & Supremus tormentorum ac machinarum bellicarum Præfectus, quem vocant, Capitaneum de Lattagleria.

*Legati sive Commissarii rerum bellicarum
& à consiliis.*

Georgius à Bucha, Consiliarius Regius, & locum tenens Austriæ infra Onasum.

Leonardus à Bels Consiliarius & Cubicularius Regius, Dux sive Capitaneus septem vexillorum veteranorum.

Nicolaus Rabenhauß à Sûcher Eques auratus, Consiliarius Regius, Austriæ infra Onasum Cancellarius.

Et à Reischach Eques auratus, Consiliarius Regius, Capitaneus sex vexillorum.

Rudolfus ab Hohenfeld Consiliarius Regius, Austriæ infra Onasum.

Nicolaus à Turri Consiliarius Regius, Dux copiarum, quæ adversus Sagrabiensem Episcopum ex Hispano, Germanoque milite conscriptæ fuere.

Felicianus à Pöschach Consiliarius Regius Austriæ infra Onasum.

Joannes Cagianer Eques auratus, Carniola Præfectus, levis armaturæ equestris turmarum Dux.

Johan-

Johannes ab Eyßelsbald / Eques auratus, Consiliarius Austriae infra Onasum.

Johannes à Wreissenbeck / Eques auratus, Regius Cubicularius Hereditarius Carinthiae, Capitaneus peditatus, ac civitatis Viennae.

Melchior à Lamberg / Consiliarius Austriae infra Onasum.

Wolfgangus Marscheber / Archiducatus Austriae Legatus sive Consiliarius campi.

Trojanus ab Aursperg / Eques auratus, Consiliarius Austriae infra Onasum.

Wernhardinus Ritschan / Eques auratus, Regius Legatus sive Consiliarius campi.

Helfrichus à Wetzau / Eques auratus, Consiliarius Regius, Austriae supra Onasum Legatus.

Erasmus ab Dürtschlan / Consiliarius campi Carniolae.

Raymundus à Dornberg / Eques auratus, Consiliarius Austriae infra Onasum.

Michaël Otto ab Achterdingen / Consiliarius campi, Praefectus Machinarum bellicarum Austriae supra Onasum.

Johannes Apholtrer / Consiliarius & Mariscalcus campi.

Seyfridus Collenitsch / Jurisconsultus, Consiliarius Austriae infra Onasum.

Johannes Rauffman / Jurisconsultus, Consiliarius Austriae infra Onasum.

Officiorum militarium Praefecti.

Vitus à Walemburg / supremus à numerandis stipendiis, vel Praefectus nummorum.

Leonardus Rutenfelder / supremus Censor, sive lustrator exercitus, el Veador.

Michaël Stügel / Petrus Stern / Johannes Weißperger / Secretarii militares, sive campi.

Jodocus Eilgenberger / annonae Praefectus.

Johannes Gampfer / Praepositus Judiciorum veterani exercitus, el Alcaldo de la Justicia.

Johannes Ebert / Praepositus castriorum veterani exercitus, el Praeuost, qui tormento ictus occubuit, huic suffectus Valentinus à Gerada.

Georgius Stöckel à Lindaw / supremus Praefectus excubiarum, veterani exercitus, Maestro de la Garda.

Wolfgangus Gabaji Tribunus sive quartarum Magister veterani exercitus.

Gaspar Schnaitter / Praepositus castrorum Eckii à Rensbach / el Praeuost.

Johannes à Bernegg Censor, sive lustrator exercitus Nicolai à Turri, el Veador.

Ducum Catalogus & copiarum quas quisq. duxerint, numerus.

Wolfgangus à Rogendorff Consiliarius Regius, Mariscalcus terrae Austriae infra Onasum flumen, quingentos equites duxit, inter quos Nobiles recensentur.

Longinus à Bucham.

Johannes à Lappitz.

Erasmus à Starhenberg.

Martinus à Bucham.

Johannes à Lamberg junior.

Vitus Rünigspurger.

Wolfgangus Esmanster.

Johannes Esasperger.

Georgius Grabner.

Gebhardus Welser.

Hieronymus Geier.

Ludovicus Schönpruner.

Christophorus Rauchenegger.

Johannes Job.

Achätius Wessenbeck.

Georgius Dietrichinger.

Sigismundus à Bucham.

Sebastianus Hager.

Leopoldus à Wainburg.

Johannes à Bucham.

Ernrichus Rünigspurger.

Leopoldus Lembacher.

Rudolfus Freischlag.

Andreas Waltnaer.

Marcus Waminger.

Gothardus Wellendorffer.

Wolfgangus Span.

Johannes Rosenhardt.

Vitalis Rastler.

Christophorus Hariger.

Christophorus Schönburg.

Christophorus Auser.

Christophorus Redler.

Stephanus Wölchinger.

Johannes Wallen.

Christophorus Randecker.

Reinprechtus ab Eberdorff / Capitaneus civitatum Austriae, super unum vexillum peditum.

Johannes Fingenseiser & Richardus Insaner / Capitanei super delectum denorum militum terrae Austriae infra Onasum.

Sub Nicolao à turri Capiteano mernerunt,

Stephanus Grafwein / Eques auratus Consiliarius, Capitaneus CCL. equitibus, Stiris Praefectus, praesto non fuit, cujus loco successit Bartholomaeus Wessenecker.

Otto à Paen, Signifer.

Kilianus Zuch.

Caspar Schrampf.

Andreas Rindscheit.

Rochus à Trautmansdorff.

Ulrichus Mäzeber.

Job Gamms.

Andreas Lamstorffer.

Andreas Winger.

Heinrichus Prandner.

Guilielmus Freitag.

Joachimus Freitag.

Johannes Pernecker.

Gothardus à Lamberg.

Martinus à Wallentein.

Zacharias Hymperger.

Martinus à Glednig.

Christophorus Hebenstreit.

David Hunperger.

Christophorus à Lindeck.

Erhardus Windorffer.

Clemens Prunhaimer.

Johannes Wülhauser.

Martinus Semenijsch.

N. Edlinger.

Leonardus Wandorffer.

Abelo ab Holeneck Capitaneo vexillum parvit peditatus Stiriae sub quo Nobiles fuerunt.

Hartmannus ab Holeneck.

Georgius Stampenß / qui tormento ictus occubuit.

Andreas Stadler/ &c.

Paulus Steinacher/ Signifer.

Sub Antonio Rud à Reintwurg Stiria peditatus vexillum unum meruit, sub quo Nobiles.

Georgius Wildensteiner/ Signifer.

Wolfgangus à Lampérg.

Adamus & Sebastianus Sulspacher/ fratres.

Melchior Stadler.

Melchior Schramppf.

Sebastianus Rosenberger.

Leonhardus Lochner Carinthia Capitaneus, duas centurias equitum duxit, in quibus Nobiles.

Johannes à Neunhauf.

Christophorus Dösch.

Christophorus Prunhaimer.

Wolfgangus & Christophorus ab Eszenburg.

Leonhardus à Malentein.

Johannes Prunhoffer.

Johannes Rheimer/ &c.

Christophorus Sailer/ Capitaneus vexillum duxit peditum Carinthia sub quo Nobiles.

Christophorus Wardenach/ Signifer.

Johannes Hauß.

Gaspar Riebenberger.

Christophorus Keller.

Hans Reischperger/ &c.

Hispani Capitanei, Ludovicus de Avalos Magister campi. Johannes de Anguilera, Johannes de Salinas, Melchior de Villaruel circiter septingentos Hispanos pedites duxerunt, qui strenuè pro Ferdinandi Regis optimi salute excubantes, omnibus periculis ultro sese primi obtulere, adeo ut audierim neminem tam malevolum, qui non singulare illorum Virriti testimonium dederit, in his Nobiles numerantur.

Ciros Signifer.

Antonius Comargo Signifer, occubuit.

Petrus Navares Signifer.

Cardenes item Signifer.

Georgius Mauriq;

Christophorus de Aranda.

Ludovicus de Calathavit, occubuit.

Alfonfus de Eredia.

Zapata.

Valde Rama.

Balacurs.

Juanus de Argolio,

Ferdinandus de Roza.

Jacobus Garzia de Cusman, occubuit.

Gvevara, &c.

Didacus Serava Regiæ Majestatis puerorum Nobilium Præfectus, unde reliqui se effugisse facile patiebantur, Viennam jam aqua terraque hostium innumeris copiis circumseptam conducto celo ce decoris demerendi spe incensus, secundo Danubio properavit, in oppugnatione primus in hostem sulphurata jaculatus, adverso thorace tria spicula excepit. Multa memorabilia Hispanos patrâsse audivi; sed quia incerto authore ferebantur, malui bonos milites suis laudibus fraudare, quam nimio laudandi studio palpum obtrudere voluisse videri,

Sub Johanne Casianer/ Capitaneo, Nicolaus Schriegenbaumer/ CLX. equitibus præfuit, in quibus Nobiles,

Johannes Leisser/ Præfectus excubiarum vel Magister de la Garda.

Johannes Ball/ Signifer.

Alexius Flaschberger.

Christophorus Windorffer.

Johannes Elobiz/ Præfectus excubiarum.

Johannes Leble, &c.

Sub Johanne Comite ab Hardeck/ à poculis hereditario Austria infra Onasum, Capitaneo militarunt CCL. equites, in quibus Nobiles,

Johannes à Schelberg.

Heinrichus à Schelberg.

Christophorus Zettlis/ Signifer.

Erasmus Zensfel.

Guilielmus ab Oberbeck/ is excusso ab equo ad Divi Marci ædem Signifero, fertur signum arreptum, ut antè meminimus, servasse, & ad urbem retulisse.

Nicolaus Nechenberger.

Conradus Phrior/ ab Uratislavia.

Johannes Reibnig.

Melchior Panowiz.

Valentinus Logus à Procar.

Sebastianus Hofwiz.

Walthar Seidliz.

Conradus Seidliz.

Johannes Haubiz à Rupersdorff.

Laurentius Magnus.

Balthasar Knoblasdorff à Perndorff.

Georgius Scheredi, item Georgius Hatalinii, Adamus Honorii, Johannes Norowsky, qui quatuor Episcopo Strigoniensi quàm servirent, impiis & consceleratis illius cum Turcis conspirationibus offensi, cum XXIX. equitum turma ad Ferdinandum Regem sese receperunt.

Sub Leonhardo à Fels/ Capitaneo singulis vexillis Præfecti fuere Capitanei infra scripti.

Egidius à Fels.

Johannes ab Altenhausen.

Thomas Flaschberger, Signifer.

Christophorus Reischacher.

Heinrichus Wundershofer.

Joachimus ab Helinstorff.

Thomas ab Armstorff.

Petrus à Fels.

Nicodemus Sinckmoser.

Joachimus ab Rosenaw.

Heinrichus Sendroffsz.

Albertus ab Rodsan.

Georgius Westvalin.

Caspar Ritschan. Capitaneus Regius vexillum peditum duxit, inter quos Nobiles fuere,

Christophorus & Johannes Amsteter.

Johannes Lochner.

Ludovicus Ball.

Guilielmus Baltzinger.

Gregorius à Fausach.

Georgius Sendlis.

Caspar Carlwiz/ &c.

Wolfgangus Hagen/ Capitaneus Regius vexillo peditum uni præfuit, longius in hostem progressus atq; nostris (ut ostendimus) destitutus, fortiter pugnando

Quando oppetiit, cui successit Johannes Altenbau-
ser/sub quo Nobiles militarunt.

Albertus Peltzky Signifer.
Johannes Parspruner.
Christophorus à Sinzdorff.
Georgius Strasser.
Johannes Werder/ &c.

Sigismundo Leisser Capiteo Regio unum vexillum
peditum paruit sub quo,

Guntherus ab Herberstein/Signifer.
Matthias Fuchs.
Jacobus Tranner.
Andreas Hoffer/ &c.

Sub Maximiliano Leisser Capiteo Regio super unum
vexillum peditum militarunt,

Sebastianus à Wesseneck/Signifer.
Petrus à Wesseneck/
Christophorus Leisser.
Seifridus à Matmansdorff.
Andreas à Maltentein.
Gaspar & Johannes Dttwein.
Walthar Schramppf.
Hieronymus à Kechberg.
Gaspar Burchsdorffer.

Johannes Surg à Surgenstein/ Capiteus Regius
vexillo uni Praefectus, sub quo meruerunt,

Erhardus à Persingen/Signifer.
Georgius Waldner.
Johannes Brenner.
Georgius Blüch.

Johannes Grummoser/ Capiteus Regius duo vexilla
peditum tenuit, sub quibus militarunt.

Guilielmus à Vibrach.
Michael Wildmair/Signifer.

Sub Ed à Reischach Capiteo, sex Capitei qui
singulis vexillis praefuerunt, militarunt,

Johannes, Ulrichus à Rotenburg.
Johannes Dietrichus ab Hocheneck/ Capi-
taneus.
Schweyckhardus Thun à Neuburg.
Jodocus à Grienstein/ Signifer.
Ludovicus Wolf ab Habsperg.
Johannes ab Hochensfeldt.
Johannes à Seyboldstorf.
Rupertus à Grana Burgundia.

Maximilianus Xuer ab Herrnskirchen/ Capiteus
Regius unius vexilli pedit.

Johannes Georgius à Birstall/ Capiteus
Regius unius vexilli, sub quo militarunt,
Heinrichus ab Kaubenstein.
Sebaldus à Volckenstein.
Wolfgangus Sigismundus à Steitt.
Joachimus Schönsfelder.
Wolfgangus Gultinger.
Guilielmus Juller.
Conrad Zeller.
Georgius Birtler/ Signifer.

Eitel Johannes à Faulach Capiteus Regius
unius vexilli, sub quo,

Christophorus à Schina/Signifer.
Friderichus ab Einsberg.
Wenceslaus ab Hamburg.
Johannes Reibiz.

Christophorus à Neuenfels/ Capiteus Regius unius
vexilli, sub quo,

Michael Landenburg/Signifer.
Johannes Dttmayr.

Johannes ab Loguu.

Wolfgangus Phaffenlapp Capiteus Regius
unius vexilli, sub quo,

Johannes Eberhard à Kennach.

Jacobus Sigismundus.

Heinrichus ab Mandach, &c.

Ernestus à Brandenstein/ Regia Majestatis fa-
tellitum, quos Trabandos vocant Capiteus, qua-
tuor signis praefuit peditum Bohemorum, in qui-
bus Nobiles fuerunt.

Guilielmus Zulfretitzky à Wartenberg/ Capi-
taneus Regius unius vexilli.

Sebastianus Knobstorfer/Signifer.

Petrus à Proferz Capiteus Regius unum ve-
xillum duxit.

Petrus Wopith Ginackh Perzina, Capiteus
Regius duorum vexillorum.

Achacius Schlusky à Clunna, Signifer.

Wenslaus Landa, Signifer.

Nobiles quidam, qui nulli Duci addicti
militarunt.

Rupertus Comes à Manderschie.

Wolfgangus Comes ab Ottingen/ qui proprio
ære militavit.

Guilielmus ab Herberstein/ Eques auratus.

Johannes Salamanca egregia virtute juvenis Hi-
spanus, hic una cum aliis quibusdam Cajaner Du-
ce excursionem facta ad Viennam montana, caesis fu-
gatisq; Turcis fortiter sese gessit.

Christophorus à Lamberg Gaurini Praefectus,
Turca adveniente, arcem minimè munitam, incen-
dit, servatisq; tormentis Viennam venit.

Georgius Wolframstorfer, Regia Majestatis ve-
nationum Praefectus.

Leonhardus Hauser/ vir strenuus Capiteus ci-
vitatis Viennae, cujus ades arumnosarum mulie-
rum, puerorumq; perfugium fuerunt, tormento
ictus convaleuit.

Erasmus Scheurer.

Johannes Haug, à Traunstein.

Hieronymus Ruch.

Sigismundus Guntheshauser/ &c.

Auxiliorum Imperii Catalogus.

Philippus Palatinus ad Rhenum, de quo antea
mentionem fecimus, centuriam equitum unam
duxit.

Sylvester à Schainburg / & Ludovicus à Gra-
venet/ Tribuni.

Thomas Marschall/ à Papenheim.

Georgius à Kechberg.

Georgius Hundt/ &c.

Conradus Bogman/ Dux ab Electoribus Princi-
pibus Praefectus septem Capiteis, ipse in obsidio-
ne Viennae non fuit, nam Creinbsii resedit.

Georgius ab Lausenholz/ Capiteus unius ve-
xilli auxiliorum Imperii.

Johannes à Morstingen/Signifer.

Johannes à Festenberg.

Martinus & Vittus ab Eglosstein.

Gundelius & Ambrosius à Schainberg.

Johannes Taubentanz/ Capiteus Imperii
unius vexilli.

Balthasar à Boet/Signifer.

Wolfgangus à Creußen.
 Erasmus ab Hayd/ &c.
 Johannes à Gündelsingen / Capitaneus Imperii
 vexilli unius.
 Christophorus Grelandt/ Signifer.
 Caspar Altmülstainer / Zammacher Norinber-
 gensis, Capitaneus Imperii unius vexilli.
 Pangracius Zolner/ Signifer.
 Nicolaus Rosenperger.
 Christophorus Stramer.
 Friderichus Haner.
 Johannes à Niedlingen/ Capitaneus Imperii uni-
 us vexilli.
 Georgius Schmidt Hornnbergensis Signifer.
 Jodocus ab Hayd/ &c.
 Magnus Michael ab Anspach/ Capitaneus unius
 vexilli.
 Paulus Hartumb Signifer, &c.
 Michael à Bamberg/ Capitaneus vexilli unius.
 Melchior Schaid Signifer, &c.
 Johannes Habtingel/ Capitaneus vexilli unius.
 Johannes Burehart faber Signifer.
 Guilelmus Talthamer/ Capitaneus vexilli unius.
 Johannes Ensen Signifer.
 Christophorus Jnd/ Capitaneus vexilli unius.
*Jacobus à Werdnau Dux ab Electoribus Principibus
 septem signis Præfectus, in obsidione non fuit
 sed Cremsicumi Fridericho
 Palatino egit.*

Ludovicus à Grabenec/ Capitaneus Imperii au-
 xiliorum vexilli unius.
 Guilelmus Büß Signifer.
 Rudolfus à Papenhaim/ Marischalcus Romani
 Imperii Hæreditarius, Capitaneus vexilli unius.
 Johannes Sigismundus ab Ellerbach Signifer.
 Georgius Lamparter à Greiffenstein/ Capitane-
 us vexilli unius.
 Georgius ab Sechingen Signifer.
 Johannes Mergl à Memmingen / Capitaneus
 vexilli unius,

Sacri Romani Imperii officia militaria.

Ernestus à Brandenstein/ Sacri Romani Impe-
 rii supremus Censor militaris sive lustrator exerci-
 tus, et veador.
 Michael Behem / Præfectus tormentorum &
 machinarum bellicarum, Capitaneus de Larraglaria.
 Georgius à Mündehaim / Præpositus Judicio-
 rum, et Alcaldo de la Justitia.
 Bartholomæus Aman; Præpositus castrorum et
 Præuost.
 Philippus à Bellshausen / Præfectus excubiarum
 septem signorum, quæ sub Conrado Bogman me-
 ruerunt, et Maistro de la Garda.
 Sebastianus à Schorndorff / Præfectus excubia-
 rum septem signorum, quibus præfuit Jacobus à
 Werdnau.
 Johannes Schmidel Tribunus, Magister quar-
 tarum.

FINIS.

BELLI PANNONICI

PER ILLUSTRISSIMUM PRINCIPEM

Ac

D. D. FRIDERICUM,

COMITEM PALATINUM, &c.

CONTRA SOLYMANNUM TURCARUM
 TYRANNUM GESTI,

LIBER I.

MELCHIORE SOITERO A VINDA

JURECONSULTO AUCTORE.

SI quis varios Principum Regumq; casus & di-
 versa fortunæ ludibria, quibus ubiq; gentium
 rerumq; Dominos misere exercuit fallax ni-
 mium & inconstans Dea; animo secum ex-
 actius perpendat, mirabitur hanc causam & in terræ
 Numina; tanta cum insolentia & fastu, utramq; sibi
 vindicare paginam. Quia etsi Julius Cæsar, quum
 olim ad hoc culmen & fastigium rerum evectus, ma-
 ris inter procillas periclitaretur, illam in se tanquam
 supra humanam sortem positum, nihil posse existi-
 marit, atq; syderalis scientiæ Matheseosq; illi periti
 notores, nullam in capita hæc sacra, stellarum con-
 figurationes habere potestatem judicârini; noxiam
 tamen & iis in præsens Deorum cælestium nutu
 cognovimus esse vim, quæ tam brevi momento, tot
 præclaros Principes, vel rupto vitæ filo, humano
 potuerit eximere consortio, vel sedibus suis eje-
 ctos, à Diis patriis laribusq; procul alienum verrere
 solum compellere. Defuncto namque Maximiliano
 Augusto, mox & Leonis Decimi Pont. Maximi, in-

sequuta est ruina. Crederes iis veluti orbis luminib.
 extinctis, naturam quoque omnes suas imutare vo-
 luisse vires. Quandoquidem Dux Würtemb. audita
 Maximiliani morte, justis vix dum recte Christiano
 ritu persolutis, jus humanæ societatis violare ausus,
 avitis sedibus à Suevia Confederatis pellitur, quem
 sequutus Daniæ Rex Christiernus, nam dum Imper-
 rium ejus gravius ferunt subditi, Regno suo quod
 æquo jure jam diu possederat, excutitur. Pari sorte &
 Gallorum Rex Franciscus, dum Imperii fasces Cæ-
 sareumq; Diadema Carolo invider, collatamq; illi
 à Septemviris adimere conatus Majest. Ticinensi in
 agro, Germanis Hispanisq; militibus congressus à
 Nicolao de Salmen Germano Comite capitur, amif-
 sis etiam ex Regulis Procerib. & Principibus suis quæ
 plurimis. Quæ tempestas & in mundi caput urbem
 Rom. Pontificemq; Maximum Clementem septi-
 mum, & sacrum quoq; & purpuratum Cardinalium
 ordinem, nō minori quam olim sub Heinr. in Pasca-
 le delæxit inanitate. Quare cū Christiani Principes,
 nun-

numquam antea mutuis armis, & versa in semetipso-
rabie, acrius conflictarentur, novaque Religio, &
novi ritus, qui tunc per Mystras quosdam liberius
forsitan quam decebat, passim tradebantur, priva-
torum mentes adeo pervertissent, ut, ii nefaria
quæque, quasi furia quadam infernali, & sæva ex-
agitati Erynni, in Tempia, in Deos, & homines, pa-
trare auderent, atque rusticorum manus, tum tem-
poris maxime, per Germaniam motus ingentes, nec
Spartaci illius, Euni, aut Viriati, minores, atq; bella
plurquam civilia commovisset, Solymanus Turca,
Caspian concitavit gentem, quæ olim ab Alexan-
dro Magno, Macedonum Rege, longo hinc semota
recessu, ferreisque repagulis Caucasias conclusa
intra rupes, Christianum sanguinem jampridem, &
ab eo tempore, quo portas illi Hyrcanorum, refera-
vit Rex, haurire assueta, atque nova tum quoque &
recenti de Soldano Ægypti victoria, sua sponte & a
natura satis insolens, efferaior facta, voluntariam
hinc odio in nos ducta Vatiniano, & liberam præ-
stabat operam. Aggressus itaque Bellgradum for-
tissimum Germaniæ nostræ propugnaculum prope-
re subigit, & Rhodum, ipsum Religionis Christianæ
securum hucusque & antemurale, non multum diu
post expugnatam suam redegit in potestatem. Dein
nostro malo perpetuo vincere edoctus, Ludovicum
Hungariæ Bohemiæq; Regem, spei optimæ adole-
scitæ, inter Dravum Istrumq; flumina cum pau-
cis & incautus occurrentem, dolo magis & perfid-
ia suorum, quam Virtute propria trucidat circum-
ventum, quo victo Hungariam ipsam veluti spe
omni destitutam, celeri itinere percurrentem, ignis
flamina depopulatur, & præda ditatus ingenti, præ-
sidiis munit firma quæq; infirma vero demolitur.
Nec diu multumve cunctatus, ne Germanorum,
qui Pannoniæ vicinitate sunt proximiores, irritaret
animos, Thraciam exercitus cum parte citato gra-
du repetit, quo per hyemem, quæ tunc instabat, ma-
joribus contractis copiis, futura æstate totam subi-
geret Provinciam. Sed inter hæc post hunc infeli-
cem Ludovici Regis casum, maximum inter Austria
Archiducem Ferdinandum, quem nunc Cæsarem
agnoscimus, & Johannem Capustensem Comitem ja-
cipum Transylvaniæq; Presidem, de Regno Hungariæ
oritur dissidium. Ferdinandus enim id dotibus ex
pactis ad se pertinere existimabat, alter vero Johan-
nes scilicet Comes, illud Electionis jure ad se specta-
re contendebat. Unde tandem quum uterque sua
in sententia persisteret immotus, nec alter alteri ce-
dere vellet, ad arma perventum est, & bellum plane
perniciosum & exitiabile ortum. Quoniam autem
potentia, Ferdinando, Johannes se intelligebat im-
parem, propriis viribus diffusus, externa confugit
ad auxilia. Nam & interea temporis dum hæc age-
bantur, veteris Marcomanniæ populi, antiquo Fæ-
dere, quod olim priscos inter Bohemiæ Reges, &
Austriæ Principes percussum fuit, Ferdinandum sibi
creare Regem. Veritus itaque Johannes ne Regno
solum cui inhiabat excideret, verum etiam ne &
Comitatu, quem à Majoribus suis habebat heredi-
tarium, pelleretur, Turcarum Tyranni implorabat
opem, qui occasione nova, qua sibi ad Regnum parari
intelligebat adiuturum, apprimè lætatur, lubens hunc in
suum accipit patrocinium, noverat enim callidus la-
tro ille, quam multa Regna Majores sui, per similes hu-
jusmodi occasiones Christianorum Principum e mani-

bui, à Paleologi ipsius atque Cantacuzeni temporibus
usque, jampridem antea eripissent. Ferdinandus
verò Rex quum incendium illud non suam in-
perniciem tantum, verum & totius Reipub. Chri-
stianæ everfionem, exarsurum præsentiret, sibi quo-
que & communibus rebus in tempore duxit pro-
spiciendum. Et quoniam tunc fortè Germani Prin-
cipes, Septemvirique illi sacrosancti, Panegyrim
Spyræ veterem Nemetum apud urbem celebra-
tes convenerant, cominodum visum huic, & hos de-
ferendo auxilio compellare. Profectus itaq; celeriter
illuc, rem eis hujusmodi propè verbis exposuit:
*Non vos fugit Principes magnanimi, Divum Maxi-
milianum Augustum parentem nostrum, has nobis
olim paravisse nuptias, hunc matrimonii illius sanctis-
simi, inter nos & Annam conjugem, Reginam Nobil-
lissimam sponsorem fuisse & Paranympum. Qui in-
ter cæteras conventiones & hanc dotalem nobis præ-
scripsit legem, ut si Ludovicum Regem, quem tunc
unicum Vladislavus habebat filium, sine herede le-
gitimo decedere e vita contingeret, superstiti Anna
sorore conjugis nostræ, & ipsa prole facunda, vel nos
ipsi loco illius & jure maritali succederemus in Re-
gnum. Non displicuit id seni Vladislavo, & idem
quoq; appositis Diplomati sigillis, Regni Procures com-
probaverunt. Migravit ex hac vita communis factorum
ordine Vladislavus. Nec diu post & Ludovicus dira
morte (heu horret animus dicere aut meminisse) à be-
stia illa Turcica fuit peremptus, patuit nobis existente
conditione, & ex pacto convento, ad Regnum aditus.
Sed dum hæc juri suffragio fultis adnitimur, solus Jo-
hannes Waynoda, nos hinc, contra omnem rationis
equitatem amoliri conatur, & nec hominum fidem,
nec Deum Religionem respiciens, Solymanum Tur-
cam sola invidia, præpotentia, & dominandi libidine
ductus, orbis in rhinam & adversum nos sollicitare
est ausus. Qui occupatis jam pridem antea firmissi-
mis quibusque, certum nunc miseris Hungariæ po-
pulis minuitur exitium. Nisi igitur vis vestra opes
vestro auxilio, celeriter succurreritis, altum erit dubio
procul de tam Nobili Regno: sed ne vestrum quidem
& Germania vestra, a periculo & interitu longe ab-
eritis. Nam statim, ac insigni presidio illud lapsus ve-
strum nudatum fuerit, & fortuna quoq; vestra, tan-
quam in precipitio posita, nutare incipiet. Nostis enim
& vos ipsi exemplis multis admoniti, quam pertinax
sit hostis ille truculentissimus, serpit namque ignis mo-
re, ut plurimum vicina quoq; devastans. Quare si
vos sociorum miseria & infelicitas, qui hucusque
non secus ac fideles Limenarchæ, quidam, pro Imperii
Romani & Reipub. Christianæ incolumitate, tam di-
ligenter vigilarunt, nihil moveat, at moveat vos sal-
tem, patriæ vestre atq; Religionis communis pietas, &
salus, atque arma jam tandem non pro sociis his solum,
qui sanguinem suum toties pro vobis, & rebus vestris,
velut largo umbre quodam profuderunt, sed etiam
pro vobis ipsis, pro liberis & conjugibus vestris, pro
focis & aris, spiritu magno & germano corripit. Ne-
que enim nunc diutius, & donec hostis intra limites
receptus fuerit, expectandum, nam tutus longe est,
si Scipioni Africano credimus, bellum foris & procul
a patria, & in solo alieno gerere, quam hostem pro-
prios intra terminos receptum, gnauiter sustinere. Di-
ctis his Principes Germani, et si magnis quibusdam
aliis curis detinerentur, nihilominus tamen nec &
hanc negligendam duxerunt esse rem. Decretæ*

itaque sunt exemplū, hunc adversus hostem, auxiliare copia, & qui ab incursionibus limites tuerentur, conscripti milites, Præfectus est his Illustrissimus Princeps, Comes Palatinus Rhēni, Bavaricūq; Dux Fridericus. Nam & huic communi Principum suffragio, populiq; favore & clamore, Imperium cum rerum summa oblatum primū, & demū etiam id iustis rationibus & argumentis recusanti, ob merita & Virtutes, quibus nec prius cederat Ducibus demandatum est, & esse iussum. Qui quū quale onus humeris suis foret impositum, qualemque Provinciam subiisset, jam sua pro Prudentia secum cogitaret, consilio prius quā facto opus esse intelligebat: nam tumultuarius in rebus consilium capere raro vel temporis ratio patitur, vel loci admittit opportunitas. Ratisponam igitur, ubi quendam Noricorum Regem, fuisse sedem commemorant. Principes qui rei gerendæ, quasi Apocleti quidem consultores adjuncti erant evocant. Bis illuc conventum fuit, & bis illinc se infecta discessum. Nam peractum tunc, penitus nihil, nisi quod postionis conventus die, duo qui Turcæ in Hungariam observarent expeditionem, constituti sunt speculatores, Sebastianus Schilling, Jureconsultus insignis & Eques auratus, atque Christophorus Beinitzer Brunduni Bauarici Præfectus, Barbaræ Hunicæq; linguæ, haud ignarus, munia strenuè exequiuntur, Budam usque, quam Sycambriam olim dictam, quidam existimant, progressi, Turcarum Tyrannum, ingenti collecto exercitu, Adrianopoli egressum & aciem Hungariam versus dirigere comperiuntur, & Principi Palatino, celeriter reversi denunciant. Qui cunctatus nihil, transvectionem parare, Lustrumque condere, Magistros equitum, Tribunosque peditum, ocyus jubet. Et quia verò hæc tanta cum celeritate, ut rei exigebat necessitas, fieri non poterant, ne hostis dilato longius negotio, pro more suo deprædandi inde arriperet occasionem, ut in rem fore visum, Philippum Principem ex fratre nepotem, bello acrem adolescentem, parva equitum peditumque manu, ad retardandum hostilis furoris impetum, præmittit, quem & ipse mox recognitione peracta, militumque nominibus intra pyætata receptis, toto insequutus est cum exercitu. Egressus itaq; Neomarche Regia sua, Ratisponam celeriter contendit, & navibus illuc, quas diu antea parare jusserat, propere conscensis, una cum tribus fratribus Germanis, Honorico Trajectensi Episcopo, Johanne Ratisponensi Ecclesiæ Præsule, & Guelphone quem veteres, nos nunc Wolfgangum dicimus, natu minimo Palatino, Danubii perfluenta delapsus, tertia die Lyntium Austriacum appulit, ubi à Rege Ferdinando (nam is illic tum erat) perbenigne exceptus, atque ad cenam omni magnificentia & splendore Regali exornatam, honorificè deductus est. Multa coram inter convivandum de belli rebus commentati sunt, seriū tamen his, delectantia quædam, & epulæ nonnunquam comiter intermiscens. Post convivium à Rege discessum, precatus Princeps Palatinus, postera die & sub diluculo abire paratus, quoniam morasnectere diuturniores, nec commodum videbatur, nec utile, negatum tamen à Rege, inconsulta & indiscussare discedere. Consumpta est igitur tota ea dies consultationibus, & stratage-

matum rationationibus, & sequenti primū utrinq; discessum. Comitatus est Rex una cum Regina duabus Anna conjuge & Maria sorore, ad naves usque perhumaniter deducens abeuntem. Donavit tamen huic antea in signum amoris equos duos Argolicos, quorum alter auro, alter ostio tectus erat purpureo. Equestre sanè hoc & hujusmodi Principe non indignum præmium, actis gratis promorum civitate se commendans Princeps, classem Grein versus, Scyllea rabie famosum oppidum & velis & remis impulit, ubi vix egressus, navem Melchiorē de Harstal, quem jam pridem antea, ne quicquam interim dum moram apud Regem trahe- rer, negligere, ad Principem Philippum Austriæ caput urbem Viennam præsidio muniret, bellique Consultores atque Apocletos, istos Chremsum, ut Closternumburgi Cetium juxta montē, adventum ejus præstolarentur, dimiserat, anhelum & prope rantem obviam habuit, qui Turcæ Solymā, urbi Viennæ exercitu ingenti & innumerabili minere, hancq; obsidione atctissima undique premere nunciabat, quem & mox cornicen quidem, eadem indicans, & ælatius progredere, admonens, à Consultorib. belli missus, est insequutus. Quibus omnibus territus nihil, classem parare, arma capere, aciem instruere, bellicaq; instrumenta ex ordine disponere, & Chremsum ipsum ocyus jubet appellere, miscebat in diversa fluminis ripa, perfidissima Mahumeti gens omnia cade, igne, ferro, flamma. Fugiebat misera Christi plebecula, incerta quo se conderet tandem, aut quò evaderet. Exanimis penè omnes, viri, & femina, infelicia pignora, charos liberos, dulcesq; penates tanquam medio igne raptos trahebant. Motus hoc miserando spectaculo pietissimus Princeps Palatinus, & quos re ipsa militis ob paucitatem, quū vix sexcentos omni exercitu secum retinisset, juvare non poterat, verborum tamen benignitate, innata pro clementia sua fovere, & lenire conatus, se horum & Deum aliquando fore ultorem impræsentiarum adjiciens. Et tunc tertium quoq; à Sigismundo de Weyhelberg, Equite aurato, & Vagino Pullo Constantinopolitano, levis armaturæ Ductoribus, quib. & pontis Danubiani tutela commissa fuerat, acceptum est nuntium, quod mox aliud & iterum aliud est insequutum. Quæ licet omnia, ne latius progredere, admonere debebant Principem, nihilominus tamen sub auro ipsa vela ventis, se suosq; Deo & Fortunæ comittere statuit, paraverat jam omnia, & mens erat medios penetrare per hostes, sed quia longe aliter Diis superis visum, nebula repente & cælo sereno orta, lucis, & remigii usum nautis ademit. Nam nec tunc Danubii perfluentia ob infames scopulos, navigare tutum. Inter hæc belli Consultores, juncto Bavaricæ equitatu peditatq; omni adveniunt, indicantes hostem in urbem omnem occlusisse aditum. Hanc neq; terrā, neque aquā tuto posse adiri, se omni conatu nisos, si quo modo penetrare possent, irrita tamen spe, se penitus effecisse nihil, interceptisse namq; Tyrannum, classe pontes Danubianos, hosq; injecto igne Græco incendisse, & alia exercitus parte, totam circumvallasse urbem. Habere hunc suis in castris, ultra trecenta millia militum, quibus circumquaque opplevisset omnia, se nunc eò retroducendi cepisse consiliū, quò maturius quid in re tam ardua facto esset opus, una secum deliberarent. Comovebant hæc

hæc Principem ipsum non parùm, multum angebat animum consanguineus, & ex fratre nepos Philippus, cruciabat commilitonum infelicitas, & plebis ipsius, quæ undiq; cædibus & rapinis exposita erat, miseria & calamitas; infractus tamen, si quæ arte, modo, aut ingenio obsessis subvenire posset, usque cogitabat. Et firma adhuc erat sententia, vel mortem fortiter oppetere, vel inturbatis saltem hostium cuneis, in urbem prorumpere. Belli autem Consultores quùm hunc impossibilia cœptare intelligerent, diversum sentientes, ne se tanto huic periculo committere vellent, admonebant. Non enim hic urbis unius de præsidio tantùm, sed totius orbis potius de Imperio, nunc concertandum, ex suo capite jam non unius hominis aut exiguæ gentis alicujus felicitatem; sed Christianæ Reipub. atq; Germanæ Nationis, salute veluti sacra ex anchora dependere, impossibile esse, quod mente concepisset, tam exigua manu hostium castra penetrare, nec id si absque noxa & periculo fieri possit omni, usq; adeo profuturum, nam si & ipse quoque urbis intra septa concludatur, neminem fore, qui tanta cum fide Regi Ferdinando, Septem viris Electoribus, cæterisq; Germaniæ Principibus & Dynastis, quanto in periculo Respub. versetur, queat significare neminem, qui obsessis interim, donec majores ex Germania contrahuntur vires, consilio; ope aut opera possit subvenire, singulari Deorum providentia factum, ut serius & post obsessam primum urbem adveniret, non spernendum cœleste consilium: melius esse in loco aliquo non intuto residere, & eo quasi munimento quodam se tenere, majoresq; copias operiri, atque hosti nonnunquam fortius incumbenti, data opportunitate à tergo insultare, sic impios illius conatus facile reprimi atque obsessos socios, egregiè posse tutari. His & aliis rationibus persuasus, vix tandem quievit Princeps, atq; apud Chremisium, Stain & Mauteren tria hæc oppida, nisi quod ea Danubius intermedius disjungit, unum visa, donec spes melior refulgeret, residere constituit, & omnia hæc Regi Ferdinando & Principibus Imperii, quod celerius fieri possit, indicare. Missis igitur undiq; literis & nunciis, rem quo in statu sit propere significat, admonetq; ut si salvam velint Rempub. Christianam, patriam liberam, incolumes liberos & parentes omni collecto juventutis robora, referatisq; Martis penetralibus, & Argileteï Jani apertis templi foribus, impii hostis illius tyrannidi se opponant pro tempore. Nam rem Christianam vix ullo unquam antea tempore vel Caroli Martelli, vel sub Henrici primi imperio, Hunica etiam læviente gente, magis acriusq; fuisse afflictam, omnia nunc stare in præcipiti, brevi, nisi novis viribus fulciantur, ruitura. Et quoniam idem incendium, Bohemis & Moravis cæterisque Marcomannicæ Nationis gentibus, qui omnes olim Marobodui Regis fortissimi agnoscebant sceptrum, vicinitate erat proximum, eosdem quoniam & jam antea in armis esse audivisset, in auxilium accersere non videbatur importunum. Præerat his tum Regis Ferdinandi loco Johannes de Berenstein Baro. Scripsit itaq; huic, ut & celeriter adversus hostem comunem, comune ferat auxilium, quod & cæteros quoque Pannoniæ superioris admonuit Procères, subjiciens, ne patiantur metu contreritos incolas diutius palare, sed animis consternatos potius verbis quibuscunque in spem

meliores studeant erigere, memores, longè magis timidè fugientibus, quàm fortiter pugnantibus mortem pallidam imminere. Decretum erat tum comparato exercitu, Turcarum classem, quæ utrumq; pontem occupaverat, ex improvise intercipere, aut obruere, obsidionis fortunam in eo verti ratus, si Däubiana præsidia prius interclusisset, statuit igitur viam ferro in urbem aperire, atque inde obsessos, comœatu, & aliis ad munitionem necessariis rebus juvare. Aperuit id clam misso nuncio Principi Philippo, quo is commilitones suos ad obsidionem atq; res alias arduas constanter perferendas animaret: fore enim brevi, ut hi eotempore, quo Turcarum castra esset aggressurus, ad eruptionem parati, omnibus portis effunderentur, atque victores quidem, & durissimam obsidione liberati tandem, hostium cuneis commiscerentur. Dum hæc per Principem Palatinum parabantur, *non quievit è diverso Turcarum Tyrannus, more suo circumjacentia quæq; devastare,* missis namq; levis armaturæ equitibus quibusdam, nec non classiariis & peditibus expeditis, veteris Julibonæ per agros Marhafeldiam versus acie directæ profectus, infirma aggressus, solo æquat cuncta. Cæduntur senes, rapiuntur juvenes, mulieres turpia maritorum sub oculis passæ, unâ cum liberis intereunt, infantes vel utero secti, vel qui matrum adhuc hærebant uberibus, parentum auxilio penitus destituti, stipitibus per vicos passim suspensi, dulcem, quam nuper acceperant, exhalabant animum. Hæc & alia multa, quæ nec scribere, nec fari fas sine pietate, discrimine, & misericordia, ab hostibus crudelissimis sunt perpetrata, quibus haud immerito miseræ Christi contrerita plebecula, sine Duce, absque Rectore, & Magistro, errabundâ vagabatur, quod confugeret, aut quem invocaret nescia. Principis tandem quem primum Chremisium, paucos cum milite advenisse compererat, auxilium implorat & opem. Venerunt eodem die trium Prælatorum, de Closternumburgo, Cetuagio, & Melk (quæ & antea veteribus sub Dynastis, & priusquam ad sacros fuit deputata usus, arx ferrea dicebatur) Legati, precatum idem, indicantes, nisi Cœnobîa & oppida ipsorum firmo quodam muniantur præsidio, actum jam esse de se rebusque suis omnibus, eò namque Ferenariam Turcarum excutrisse turmam, & huic nisi celerius militum nonnullorum occurratur subsidii, ipsi tanquam imbelles & armorum inscii, non possint resistere. Collegerat interea temporis Principis jussu, Guilielmus à Buecham, fuga elapsos mille indigenas, quibus dum Rectore carerent, Ducem Tribunosque precabatur. Adjunxit igitur his opportune quidem, & Diis ita volentibus, oblatos veteranos quosdam, & Bavorum ex cohorte lectos nonnullos Nobiles, qui unâ cum illis prædicta ad loca profecti, ea ob hostium impugnatione fortiter sunt tutati, eadem industria & Axpachium, Nobile non procul à Spitz oppidulo situatum Monasterium ab incursionibus hostium tutum, per loci illius Præfectum & illæsum fuit conservatum. Turabantur juxta Stockoraviam Divi Colomani morte insignem vicum, cum indigenis lociq; incolis Danubii transitum Chenringi fratres germani duo, gloria insignes Haymburgum verò pedites sexcenti, qui quùm tantæ hostium multitudini resistere diffiderent, summæ rerum trepidatione, deserta arce, Chronœoburgum se conferunt. Ubi quùm multa militariter per lævi-

tiam in cives perpetrassent, à Principe in ordinem redire, hisque desistere jussi; *minus obtemperantes ademptis signis & armis, provincia sedere gravioris poena sub comminatione jubentur.* Ortum est proxima nocte & sequenti *Chremsi incendium* ingens, quo auctore incertum; *multi id militibus ob ignominiam missis*, multi id hostibus in proximo locatis *putabant ascribendum*, perierunt eo. Conrado Gotzmanno peditum Ductori, equi nonnulli & ministri non ignobiles. Dum hæc foris agebantur, Ferentarii Turcæ bellico ritu urbi obequitando, integrum per triduum cuncta perlustrabant, nostri vero ediverso mœnium intra munimenta infracta delitescentes Virtute, omnia quæ ad defensionem erant necessaria præparabant. *Suburbana* igitur quia ampla & immunita, *ne damno nostris forent, & præsidio Turcæ, diruta sunt & incensa*, machinæ & bellica instrumenta, per turres & eminentiora quæq; unde in hostium castra facilius posset ejaculari, ordine recto disposita. Naves quæ in anchoris jam diu perstiterant, atque Italicum frustra expectaverant militem, submersæ; fossæ post muros ductæ, & aggeres erecti, urbis custodia per stationes divisa, & valida undiq; elocata præsidia, portæ penè omnes præter eas per quas egredi nonnunquam in hostes liceret, latere cocto obductæ, & sic compositis rebus non diu manibus & armis temperatum. Nam mox occupatum castrorum munitione hostem, aggressi exigua manu nostri, collatis ultra vallum & munitiones signis pepulere. Tentatum est idem sæpius, & plerumque feliciter peractum: nam cæso hoste plurimo, sine sanguine nostro in urbem reditum. Postremo etiam & Imbrahim Bassa, secretorum Tyranni omnium conscius, dum gratia speculandi Viennæ situm incautius processerat, penè fuit deprehensus. Actum fuisset proculdubio belli de mole, capto hoc, tanquam unico rerum & omnis fortunæ arbitro, quia verò hunc servare ad pejora, & Diis quoque ipsis placuit nostratum manus, & is tunc quoq; effugit. Bis quidem in hujusmodi eruptionibus à nostris militibus malè pugnatum est. Semel quum cohortis Ductor Wolfgangus Hagen, noctu urbem infelici egredi auspicio, ut suos tuto reduceret & incolumes, inter Primores impigre dimicans, gregatiorum suorum, qui ordines turbaverant, inertia potius, quam fortitudine hostium victus, ad arcis portam cum veteranis quibusdam & Hispanis fortiter occubuit. Et iterum semel quum Christophorus Zetlitz Vexillifer quingentorum equitum turma, hostium usque procurisset ad castra, & captus denuò nimia multitudine circumventus, cum sex commilitonibus suis, qui & in acie cæsorum commilitonum suorum, atque leproforum quatuor, quos per summum scelus trucidaverant Turcæ, capita contis præfixa gestare sunt coacti, in Tyranni perductus est conspectum à quo multum de Regis Ferdinandi absentia & rebus, multum etiam de Principum animis & instituto, quibus urbis tutela commissæ erat, hanc ne contra tantam potentiam ipsius servare sperarent? Interrogatus, aptè & prudenter respondit: Ferdinandum Regem non admodum procul hinc abesse. Nam justum expectantem exercitum in Lyntio oppido residere. Decretum enim huic, per Germaniam, Bohemiam, & Marcomanniam, communi omnium consensu, auxilium maximum, aliquantisper igitur, si uter bello plus valeat, experiri

libeat, & donec conveniat, expectandum. Regem neque abfuturum diutius, neque favam Martis aliam detrectaturum, maturare enim & hunc rem, & has nationis omnes jamdudum ad arma conspirasse. De Principum verò animis & instituto scire quod vellet, sibi parum liquere; sed hoc unum constare, Principes hos & reliquos commilitones omnes, summos & imos, conceptis juramenti verbis, jam pridem fovisse, vel urbem tueri magnanimitè, vel suprema quæq; perpeti, & diram mortis necessitatem fortiter & Saguntino more obire. Frustra itaq; cum tot bellicosissimis illic præsidentibus Viris, (quod venia sua dictum vellet) prædè huic inhiare, quum illis spes omnis, veluti quondam Spartiadis ipsis non in mœnibus & muris; sed in armis & Virtute posita sit. Adesse enim, illic intra urbis mœnia cum Principe Philippo, Nicolaum de Salmen Comitè, Gulielmum de Rogendorff, Leonhardum à Fels, & Eckhardum de Ritscha; bello omnes invictos Heroas, & niagnificentia rerum gestarum insignes & claros bellatores, qui non facile ad quemvis levis auræ ventum soleant concitari. Ad quæ etsi commovebatur aliquantulum Tyrannus, dissimulato tamen calore, pauca hæc tantum intulit: *Se hucusq; multis cum gentibus congressum, victorem fuisse semper, nec labores suos antea unquam frustratos, quare ne & nunc quidem de victoria & belli fortuna, quamvis sæpius sit anceps & dubius Martis exitus, desperare. Ceterum nosse hunc & alios una secum captos, se vite illorum jam & necia liberam habere potestatem, & vitam si velit nunc eis posse auferre, hanc autem eis, quoniam & victis hostibus ignoscere sciat, jam ultro donare, urbis verò defensoribus, illuc reverbos verbis suis jubet nunciare, urbem illam quam tamen adversus tantam potentiam, cui nec Taurinum nuper, nec Rhodos clara restisset, tueri aut defendere esset impossibile, ipsi traderent, certasq; pacis conditiones & leges, quas ipse dicturus esset, susciperent, tractaturum se de his extra urbis mœnia, nemilitum vulgus impium quid interim erri dele admittat. Difficile enim esse id à sceleribus & impietate cohibere, curaturumq; se in cetera imprimis, ut illis salvis corporibus & rebus hinc liceat abire, confidant itaq; clementia sua & omnia candida futura, sic eos sibi ipsis & rebus suis rectè consulere, si pro tempore, & priusquam Martis savitia latius evagetur, ad benignitatem suam confugiant serò nimis hæc post exitum victorie expectari, ubi nil, nisi mors atra, cades certa & exitium miserabile soleat imminere. Quare perpendant secum exacta tritina rem diligenter, ne id quod eis per indulgentiam nunc ultro offeratur, posthac precibus nequeant impetrare. Decevisse se omnino hinc non nisi expugnata urbe discedere, & subacto toto terrarum orbe, in patriam Regiamq; Constantinopolim redire. Quemodmodum enim duobus solibus, Alexandro Macedone teste, legitime regi non possit mundus, ita duobus Regibus non queat rectè gubernari. Unum esse omnium in cælis Dominum, se unum in terris Gentium omnium Principem futurum.* Dixerat hæc, & continuo retento unico Vexillifero, ceteros omnes & aureis tribus Hungarici ponderis singulos donatos dimittere jussit. Reversi in urbem summo gaudio excepti, gravia hæc & imperiosa Tyranni mandata referentes, Principibus exponunt, qui surdis auribus excipientes, ad hæc respondere quippiam judicabant indignum. Quare quum se ampullosaque & magnifica verba illa sua

contemptum iri, sibiq; à nostris nihil responderi intelligeret, animo & ira æstuans, diu noñqu; volubatur, quomodo urbe potitus, contemptum suam ulcisceretur Majestatem. Visum itaque hanc summa vi & conatu omni oppugnare. *Sita est autem Vienna quinque millia passuum à Cetio monte, ima in planitie, Flavia à gente quondam dūm Pañonia terminos Romani, Barbarorum adversus incurfiones tutabantur condita, & ubi memoriam nominis tanquam positum monumentum Flavianum, olim ab aris Herculis, Alexandri aut Bacchi ritu ibi conditis, appellatum, nunc verò Vienna prima syllabā omīssa, vel à torrente, qui eam à Meridie imbribus auctus præterlabitur, sic dicta. Quæ licet Septentrionem versūs Danubii fluminis objectu firmitior aliquantulum reddatur, reliquis tamen ex oris neq; arte neq; natura usq; adeò est munita. Nam fossæ ante mœnia si quæ sunt, siccæ, & nullius laticis liquore perfusæ, facilem oppugnantibus præbent ascensum, & mœnia ipsa, quamvis coctili laterculo sint constructa, turriunt tamen propugnaculis hostilem adversus vim & injuriam non satis sunt firmata, quia & hæc nec lata, veram adhuc referre videntur antiquitatem. Adortus igitur hanc quindécim è regionibus vineis admotis, cuniculisq; & subterraneis meatibus actis, muri nitebatur subvertere fundamenta, quos fomentis, sulphure, bitumine & pulvere tormentario farferat, ut igne admoto militem suum, quem undiq; in aciem eduxerat, tanquam fumi nebula relictum, urbis intra munitiones ingenti ruina patefactas, facto impetu deduceret. Sed Præsides Dii atq; tutelares loci, auctore Christo, suorum miseri, crudele illud & impium Tyranni detegerunt consilium. Capti enim per opportune & secreto quodam fatorum ordine transfugæ tres, verum profari tormentis coacti, proditoris præmio accepto, urbis ædificia incendere se pollicitos fatebantur, ut dum intus ad arcendum concurreretur incendium, ipse interim foris, nudata suo præsidio occuparet mœnia, indicabant idem & Turcæ à nostris militibus deprehensi, & idem Fridericus Princeps misso clam nuncio admonebat: Unde facti alacriores nostri, nihil laboris aut curæ ulla ex parte remittebant, atq; longè majori quàm antea diligentia intra urbem stationes, ante portas custodias, & post muros peragebant vigilias. Et rùm demum qua ex parte murum suffodere niteretur, animadversum, doli detecti, atq; fodientium elusa opera. *Quicquid enim ab hostibus illuc unquam congestum, id totum à militibus nostris contrarius & transversis cuniculis aut me artibus actis, vi raptum, aut solertia quadam & astu ablatum, & hostes etiam ipsi nonnunquam, qui se tentandæ fortunæ gratia illic condiderant, graviter afflictis, inania cœpta Tyranno & vanos labores referebant, qui ut & hoc sibi parum feliciter procedere sensit, quadrifariam divisum exercitum, & senas sibi ipsi succedentem in horas, continuato die ac nocte pralio, urbem jubet oppugnare, & fossas interim in aversissima munitionum parte, cuniculos numero plures agere, ut sic vel perpetuis laboribus exhausti, atq; paucitate milites nostri viderent, loca deserere cogerentur, ut operis a sensu, armorum strepitu & dimicatione aversi, actos cuniculos non sentirent. Non fuit vana spes Tyranni: nam statim ac signum invadendi Turcis datum & à nostris inter mœnia ad arma concursum, suffossus & crebra vi pulve-**

Tom. II.

ris impetitus murus, tribus ex oris ampla patefacta fenestra corruit. Unde ingenti sublato clamore connixi primò Turcæ, & agmine densato patentes muri aditus, per ruinas magno molimine gradientes, oppugnare incœperunt, atq; nostros omni gladium ac telorum genere impetere & urgere, nostri verò è diverso primo in limine immoti, & animo infractione stantes, insultantium impetum sustinere, atq; hostes ipsos lancearum contis tormentorumq; globulis, fortiter excipere conabantur & arcere. Illi Germanorum ac Hispanorum militum ardorem, micantemq; ira vultum, non majori constantia ac Samnites olim furentia Romanorum ora ferre, sed mox impulsæ à fronte tantum acie, omnes retroire. Germani Hispaniq; milites erumpere, trepidantes à tergo cadere, & si quos major solito audacia ad altiora urbis mœnia evexerat, ad ima præcipitare, Tyrannus fortes pristinæ Virtutis & gloriæ admonere, labore & vulneribus fessos reficere, atq; subsidii novis fulcire, ignavos increpare, & demum omīssum prælium redintegrare; hi verò rem non alia virtute quàm antea gerere. Nam accepta clade maxima etiam postremo imperii & ordinum imminutiones, ex acie aufugere. Pudebat ignominia, quàm non ad urbis unius modò expugnationem; sed ad universi belli summam pertinere existimabat, Tyrannum. Et jam si quo modo gloriam recuperare, clademq; acceptam memorabili quadam re, & facinore aliquo insigni, abolere posset, anxius & furibundus cogitabat. Indignum videbatur tot consumptis & exantlatis laboribus, cœptum opus deferere, e contra verò periculosum, tot præstantes & bellicosos viros, temeraria urbis unius in oppugnatione deperdere. Placuit tandem paucis diebus interjectis, & donec animos & vires resumerent milites, armis temperare, & dentuò reparatis primū & compositis omni studio rebus, summa vi & omnibus copiis circumvallatam corona urbem iterum invadere. Eductus itaq; in aciem & in stationes, undetutius prorumpere posset miles, qui & jam ad signa elocatus consistebat, ut nostras cohortes tanta alacritate, pro muris & mœnibus excubare conspexit, totus animo frangi cœpit, & trementibus genibus collabi. Sonabant jam utrinq; classicum anæatores, & ad belli munia fortium animos incitabant, sed Turcæ metu exanimes, non secus ac conspecto Persei quodam spectro, in saxa mutati, persistebant immobiles. Compertum tunc, ut sæpius antea, illud Catilinæ dictum quàm verissimum: *Verba Virtutem non addere, & Imperatoris orationem ex ignavo strenuum & timido fortem non facere.* Quoniam, etsi hos ad omne imperium surdos jam & pertinaces, non verbis tantum & lenta vite, ut quondam apud Romanos moris fuit in ordinem cogere; verum etiam & strictis gladiis ac acinacibus nudatis Tyranni jussu, verbera multa intentantes, urbis in oppugnationem adigere niterentur, Zumballi ipsi & Tribuni militares, ab invitis tamen & a superioris certaminis memoria pavidis adhuc, nec oppugnationem nec operam aliquam, aut obsequium militare extorquere potuerunt. Totum sic exactum est triduum, ut hi ante castra, & extravallum sæpius educti, sæpius in agmina & aciem coacti, stupidi penitus, & absq; omni aculeo, & tanquam primo insultu totum virus semel profudissent, sua in pertinacia perdurarent. Quum igitur Tyrannus Janizeros illos suos, in quibus

Y

bus omnis belli & victoriæ spes non secus ac Triarii olim situata & reposita erat, æque ac gregarios milites & mercede conductos, quæ Alapides vocare solent, animo consternatos, & diuturna obsidione & longa profectione pertasos animadvertet, Regemq; Ferdinandum jam & Principem Palatinum, ingenti Germanorum & Bohemorum robore cervici suæ, suo tergoti audiret imminere, timore perculsus, fugam cœpit meditari, & *obsidionem*, *Hyemis ante adventum, quam nec sui, tanquam Asiatici molles, & frigoris impatientes ferre poterant, dissolvere.* Advocatis itaq; in concionem Viliheris, Beglerbegis, Bassis, Sanlachis & Zumbassis, atq; aliis Tribunitæ aut alterius ejusdemque militaris potestatis hominibus, habita oratione, hunc propè in modum disseruit: *Audimus commilitones, Ferdinandum Regem atq; Fridericum illum Palatium Rhenumque Principem, conscriptis atq; veteri sacrata Samnitum lege initiatis, per Germaniam Bohemiam & Marcomanniam, adventare exercitibus, & utramq; Danubii fluminis secundum ripam, nos contra infestis signis contendere. Quod quidem summis votis optabimus antea, id nobis jam sero nimis, post tantam militum nostratum pertinaciam videmus ultro obvenire. Nam si justa acie cum his nunc fuerit decertandum, vix æquo Marte in tanta militum pertinacia depugnabimus. Quam enim periculosum & difficile sit, in vitis ac repugnantibus militibus pralium intrare atq; ancipiti belli fortune se committere, vos ipsi longa experientia rerum edocti jam pridem nostis. Quare quum non minor sit Virtus adempta opportunitate, armis nunquam temperare, quam oblata occasione hosti magnanimitè occurrere, decrevimus tandem obsidionem hanc, quam & vestro consilio nuper suscepimus dissolvere, militemq; ipsum pro tempore & priusquam frigoris & Hyemis intemperies abeundi facultatem adimat, in portum & hyberna reducere. Vestrum autem erit hac omnia, ne vel miles animadvertat, aut hostis presentiscat, summo silentio, Minotauri symbolo moniti, contegere, atq; educto iterum in aciem stationesq; milite, oppugnationem vestra de industria fingere, ut hac simulatione tuti nos interim cum facinus, cum impedimentis & gravioris armatura militibus sensim hinc subducere, & vos deinde tanquam velocitate corporum ac levitate armorum, ad accelerandum iter expeditiones, facilius subsequi possitis. Ita enim fiet ut metu dubium hostis, moribus egredi non audeat, & exercitus noster incolumis ad tutiora evadere queat. Gnaviter exequuturi mandata Duces illi & Tribuni, corpora milites veteri Græcorum more curare jubent, & arma expedire, atq; dein quum primum classicum intonuerit paratos adesse. Cæsariū est utrinq; ab omni opore bellico biduum, & ad noctem demum tertiam sequentem, dato prodeundi signo in aciem reditum, ordines instructi, agmina in stationes deducta, atque omnia quæcunque ad oppugnandum necessaria, magno apparatu expedita. Stabant extra vallum Turcæ, vix armamantibus retinentes tremuli, cuncta quæ simulabantur ex verò agi existimantes. Nostri autem intra muros quamvis consiliorum Tyranni penitus ignari, nihil remissum aut humile cogitantes, actis diligenter pro tuitione mœnium custodiis, atque muri ruinis sedulo reffectis, hostis adventum expectabant, decedentes etiam læti interim, non veterem illum Germanorum Baritum, sed hymnos sa-*

cro sanctos & Christo suo dignos versiculos, præsagientibus forsitan animis finem nunc adesse laborum. Fit enim sæpius ut & nescia mens humana, quali Numine quodam tacta, divinitus futura prænunciet. Collato propè pede & ex propinquo posthac pugnatum nunquam, sed omnia bombardis & machinarum tormentis eminus acta. Tegebatur cœlum densa glandium & missilium nube, tremebat tellus & ingenti edito mugitu movebatur, vulnerati multi, cæli, aut fœdè lacerati, tormentorum vi & impetu tanquam turbine rapti, mediam æris per regionem seiebantur. Cecidit eo in tumultu, dum incautius progreditur, Natolia Præses, summo Tyranni atq; suorum omnium luctu, fulmine Caranthiaca è turri misso lethali ter iustus. Motus hoc infortunio Tyrannus, incensis statim prima sub vigilia castris, institutam ante accelet abitionem, quod tamen ne foret inultum, miseros prius Christianos, quos fors iniqua captivitate involverat, contra ius gentium & fas omne, crudelitate summa coram mactare jubet omnes. Auditus est morientium ejulatus & clamor, nostris à militibus intra urbis nœnia, nescientibus tamen quid ageretur, donec postera die exorta, hostis fugam animadvertere, castrorumq; corpora passim castrorum per planiciem dispersa reperiunt. Miserandum hoc quidem & triste spectaculum. Jacebant mixtim sanguine vulneribus & cruore fœdati, viri, senes, juvenes, pueri, matres (neq; enim sexui vel ætati pepercerat, fœmina belluæ illius rabies) sed erit hoc spero non impune. Deus enim faciet, ut juxta Ezechiels Prophetæ vaticinium, Martialis Germanorum manus, de patrato tam iniquo facinore, condignum aliquando sumat supplicium, Tyrannumque illum non secus quam Tamberlanes Scythæ, Bajazetem olim cavea inclusum aureisq; catenis vinctum, orbi exhibebat deridendum spectaculum, quod propè fore Carolo Imperatore, & Duce Cæsare Ferdinando, veterum oraculis admoniti jam pridem auguramur. Nam & hoc his debet palmarium, multa ante secula nec gentium quidem tacuerunt Dii. Si enim candidissimo reum Augustulum Scriptori Suetonio Tranquillo credimus, ducentis annis Galbæ ante tempora, à fatidica quadam puella, Cluniaciq; Jovis Sacerdote pronunciatum fuit, *oriturum quandoq; ex Hispania Principem, Dominumq; rerum.* Quod licet tunc temporis quidam ad Galbæ ipsam, quoniam Majores ejus hac in Provincia Præturam, & ipse quoq; proconsulare gesserat Imperium, referre voluerint, ego tamen id ad invictissimos pientissimosque Principes hos judico referendum. Schilpergii illius Nobili ductus Historia, qua indicat se quondam ad Nicopolim unâ cum cæteris Christianis militibus profectum, illicq; affecto Sigismundo Imperatore insigni illa clade, ab immanissimis Turcis fuisse captum, & belli jure servi loco habitum, per triginta captivitatis suæ años diversaloca peragratum, pervenisse tandem ad Abrahami Patriarchæ Ilicem, *in valle Mambræ Ammoræi*, juxta Curiam suam, ubi & supremum mortalibus expectandum judicium mundi sub origine deplaratam, quæ à Gentilibus sacrosancta ideò habeatur, & solenni quodammodo consecratione veneretur, quod particula de hac quantumvis minima collo suspensa, regio sive Herculeano medeatur morbo. Unde & factum, ut & hæc à Saracenis & Mahumetanis muri ambitu circumsepta,

pervigili custodiatur cura, & Turcarum Tyranni hujus titulo se hucusque voluerint præsigniri, exaruisse hanc Christo Deo & Salvatore nostro, crucis in lignum elato, & eam antea priusquam victor ille gentium, missus ab Occidente Imperator, Virtute & armis illuc profectus, rei Divinae mysteria caerimoniasque, & omnem purioris Christianismi cultum ex integro restituat, restorere non posse. Et id non tam nostrorum assertionibus, quam etiam Gentilium & Sarracenorum comprobatum prædictionibus, quod & verum esse Divi Hieronymi, Beati Ilidori, Egesippi & Josephi Judæi credere inducimur testimoniis, quibus & Sacra quoque astipulantur Literæ, quæ & Illicis illius sive Therebinthi, ad quam tres Angeli Domini Abrahamo quondam apparuerint, meminere, cum quo & Flavii quoque Yopisci in Floriani Imperatoris vita adductum convenit vaticinium, palam & omni verborum absque involucto confirmans, *nasciturum aliquando ex Pannonia Principem, & Judices Parthis, & Persis, qui Francos & Alemannos, sub Romanis legibus habeat, qui per omnem Africam Barbarum non relinquat, qui Taprobane Præsidem imponat, qui ad Romanam insulam Proconsulem mittat, qui Sarmatis omnibus Judices, qui terram omnem quam Oceanus ambit, capitis omnibus gentibus suam faciat, postea tamen Senatus reddat Imperium, & antiquis legibus vivat, ipse victurus annis centum viginti.* Taceo interim & lubens prætereo Methodii, Cyrilli, Rupæssæ, Merlini, Brigittæ, Joachimi, Alfonsi & Torquati, atque aliorum multa non è Druidum quercubus, aut Corthina Cynthii elicita responsa, sed piis mentibus Spiritus instinctu cœlitus enunciata oracula, quæ omnia tanquam ore uno prolata, his Principibus Orbis debere Imperium profitentur. Sed de his satis. Redeat igitur nostra unde digressa est oratio. Soluta itaque urbis nobilissimæ per Tyrannum crudelissimum obsidione, Ibrahim Bassa Conciliarius intimus & Secretorum omnium unicuique arbiter (nemo enim in admenendo hoc unius majus aut libertatis plus habebat), collectis levioris atque expeditioris armaturæ equitibus, compositisque ex arte & indultia subsidii, præcedentem à tergo integrum per diem suum tutabatur Tyrannum, qui correptis repente signis, tanta cum acceleratione illius hinc profectus est, ut & urbes & oppida omnia, quæ improvise metu & tanto rerum tumultu percussa, imperium acceperant, & deditionis velamenta oleæ ramos scilicet, & portarum claves obtulerant, nullo vel stipendio vel præsidio imposito, intacta reliquerit, & quanta post abitionem die Budam Hungariæ triginta duo miliaribus Germanicis à Vienna distantem, omnibus cum copiis perveniret, non minori cum dedecore & turpitudine ex Germania tunc (quam triennio, quum tamen Romani hanc ducentis & decem annis vix triumpharent, subigere certo sibi persuaserat) quam quondam Xerxes Persarum Rex, cum tam numeroso exercitu è nobili Græcia aufugiens, amisit tam celeri exprofectione suorum quam plurimos. Quorum cadavera una cum ingenti Camelorum & bestiarum numero strata passim per itinera fuerunt reperta, vi frigoris, Hyemis sævitia, & famis diuturnæ tolerantia jamdudum antea emacerata. *Petierunt nostri*, antiquam legum contra constitutionem, qua (Tripho-

nio teste) cautum fuit, ne captivorum ratio haberetur aliqua, aut cum hoste de his ageretur quicquam, *captivorum permutationem*, inducti ad id, non tam suorum misericordia, quam captorum Turcarum perpetua precum instantia. Misso nuncio à Bassa Ibrahim Tyranni loco, contra morem responsum perbenigne, posse si velint, absque omni periculi metu, de his, qui agant, transmittere. Se enim neque ad prædam, neque ad urbium venisse eversionem, sed ut Regem Ferdinandum tamdiu expectatum & nusquam comparentem ferri virga inviserent, concessisse jam pridem nostratibus nonnullis absque omni redemptionis precio liberam redeundi postliminio facultatem, quod ut & ipsi faciant vicissim, rogare. Nam Martis aleam eo nunc progressam, ut hoc commercii genus inter ipsos futurum sit quotidianum. Nuncium ipsum Baptolenica, & Zetlitium Vexilliferum, quem in eruptione captum jam supra diximus, aurea veste donatos dimisit, & suis nunciare jussit, se omnia posthac, quoniam & hosti fides servanda bona & Attica tractaturum fide: nam quod præsidii Budam elocatis, pacta conventa nuper non sint servata, id non Turcis ipsis, qui fidem semel datam fallere non norint; sed Germanis ipsis potius, qui perierint imputandum; veritatis tamen sine ratione hæc. Certum enim est hoc, *contra jus & fas fidem præstitam & pacta manu subscripta Tyranni*, una cum Ducibus duobus Christophoro Besslerer & Johanne Traubinger, *inermes jam & deditos, à Janizeris fuisse trucidatos.* At quis in Cylice fraudem, in Thrace commentum, & in Turca hujusmodi mendacium, quum hi & ridendo, & per ludibrium fidem fallere soleant? *Præclara tunc maxime per omnem obsidionis tempus, Principum Palatinorum Friderici & Philippi Virtus illuxit*, qui inter ceteros, quamvis multi illic egregii, insignibusque facinoribus & rebus gestis præstantes adfuerint bellatores, velut, inter ignes Luna minores epicuerunt. Nemo enim his unis vigilantior, nemo laboris & periculi tolerantior: neque enim ullis molestiis exhaustiri poterant, aut curis vinci, sed omnia circumcunctes, omnia perlustrantes, nunc boni militis, nunc optimi Ducis aut Imperatoris munere fungebantur, strenuos comiter compellabant, saucios & egrotos fomentis & pecuniis mirè confovebant & juvabant, ut planè avitam Majestatem in his cognoscere potueris, & Palatinum ingenium perspicere. Quare quum alter foris, alter intus, urbem tanta conservasset industria & vigilantia, conversi in eos omnes, hos Servatores patriæ, hos Σωτῆρες & parastatas appellabant. Unis his omne quicquid unquam magnificum gestum erat tribuentes & acceptum referentes. Nam & crebræ inter hæc urbis ante liberationem à Turcis factæ excursions, tanta nostris à militibus Principis Friderici auspicio repressæ sunt felicitate, ut nisi cœlestium id tribuatur benignitati, veri fidem, atque credulitatem superare videatur omnem. *Vici mille Turcas*, triginta navibus Danubium transgressos, Marasfeldæ per agros rapientes & incendentes omnia, ad Stockoraviam, Julius de Hardeck Comes, *ducentis cum equitibus* missus, in quos quia tum primum sub oculis ipsius arcem & vicum Schmida incederant, iusto animi dolore commotus, equites tanta cœcitavit vehementia, ut hos propè prius ad internecionem ceciderit

derit omnes ; quàm hunc ipsi adesse præsenferint. *Amisit tumultuaria hac pugna , præter unum cui Coborle nomen , suorum penitus neminem ;* & hunc tamen morientem non inglorium. Nam is ut primum initium perventum fuit in conspectum , equum tam acri imperu ; calcarium stimulo in hostes adexit , ut per medios & fuga jam effusus , ad naves ulque præter omne negotium proruperit , & unam ex his secum , in quam hostibus gravem & repletam desilierat , ad fluminis ima demerserit , sponte moriens : & non secus ac si veteri Decii alicujus , aut Codri ritu , super telum pedibus subjectum consistens , præfante Pontifice solennia voti verba , patriæ pro salute caput suum devovisset *Occidit partem , fudit & cepit ;* Caspar Eilebeck à Traulwitz ad Trelemauri pistrinum , quod direptum incendere moliebantur , *trecentos ultra Turcas , decem cum equitibus tantum & peditibus prætorianis sex ,* inopinantes adortas , Leonidæ Særtiadum Duci haud absimilis , nisi quod is medios inter hostes concidit , ille verò trophæa ad suos lætus & vivus reportavit. Multi hostes à levis armaturæ equitibus , quos Hussaros Barbaro appellant vocabulo , confossi sunt , multi capti , & ad Principem Fridericum vivi perducti. Multi etiam quum aliquando ad templi cujusdam turrim , nefasti ex sacro , vitæ quaritantes præsidium , confugissent , à Georgio de Leuchtenberg provincie Præfide , Sigismundo ac Wolfgango de Weyx , Bavaricorum equitum Præfecto , Corneoburgum juxta , ubi Principis jussu præsidebant , Tyranni sub oculis , & toto propemodum Danubii ex ripa spectante exercitu , cæsi sunt & ignis fumo , non aliter ac quondam Alexandri Severi Imperatoris jussu , fumi venditores enecati. Liberata autem sic , ut jam dictum est , obsidione Vienna & rebus his ita insigniter gestis , Princeps Fridericus , illuc quàm maximis potuit itineribus contendit , eo animo atque instituto , ut junctis utrinque copiis cum hoste , si is pugnam non detrectaret , acie configeret , vel saltem postremum agmen præcursoribus , si fugientem consequi non quiret , incesset aliquantulum & carperet. Quare mox ut Viennam venit , milites convocare jubet , atque numerum eorum Tribunos inire ; sed vix cœpto lustro , *Gregarii statim tumultuari , stipendium quintuplex ob egregie defensam urbem pascere cœperunt , commeatumque omnium , quos per obsidionis tempus insumpsissent , gratiam remissionem exigere.* Princeps eos primum leniter & innata pro Clementia sua admonere conabatur , ne partem tantò cum decore nuper gloriam , tam atra nota vellent defœdare , demum etiam adhortari & precari ab hoc rerum tumultu desisterent , nec egregium illud & nobile quod ipse instituisset opus , jam præpedirent. Fateri quidem se eos omnes ob navatam in defendenda urbe sortem operam , præmio & obsidionali corona dignos , inopportunum tamen esse his frivolis contentionibus , tempus , hunc terere. Nunquam enim antea magis , quàm hostis interim elabatur , nocuisse differre paratis. Sibi igitur credant , se namque sedulo & diligentia summa curaturum , ne insignis eorum Virtus maneat indonata , modò impræsentiarum pareant & obsequantur. Movit hos nihil Principis benignitas ; sed *majori cum importunitate ara militaria & stipendii auctarium flagitare instabant ,* & quum ad molliendam illorum pertinaciam , Ductores

quosdam his longa per militiæ tempora notos dimisisset , accensi acius ira magis sævire , postremo quoque projectis sarissis atque lanceis suis , *Ducto-ribus circumvallatis , ni ocyus ara dentur , lymphatis & furibundi mortem minitare.* Protracta est hujusmodi concertationibus usque in serum tota dies , & tunc primum discessum ; sed mox postera luce vix dum rectè exorta , eo iterum reditum , & tunc quoque perniciolum diripiendæ urbis consilium per eos ferebatur initum. Quare *quum nec imperium apud hos valere ullum perspiceret , atq. se & socios omnes & urbem ipsam in summo periculo ;* in summo discrimine versari intelligeret , festinandum duxit , & infano illorum furori antequam majorem erumperet in sævitiam , occurrere. *Ad compescendum itaque eorum tumultum , triplex his pactus est stipendium ;* sed serò nimis id tunc erat ; quia hostis interim adruta , & unde eum consequi haud erat possibile , evaserat. *Laxaverat animos forsitan rimia idem sub tempus indulgentia , nec non & rei militaris , dum hostis foris acriter urgeret , satis licenter habita disciplina.* Non mansit tamen id impunitum , quoniam etsi facinus illud non eadem severitate , qua olim hujusmodi mala expiari solitum fuit , decimatione vel crate sit vindicatum , *in capita tamen seditionis , atq. auctores nonnullos tanti criminis ultore gladio graviter fuit animadversum.* Fœdæ multæ ea ante tempora exortæ sunt tempestates , morbi varii præsertim per Germaniam incogniti , pestilentia ingens , nec non per multos annos continua propè rerum omnium ad vitæ humanæ usum pertinentium inaudita charitudo , quibus prodigia multa. Deorum in nos iram significantia , accedebant. Nam Viennæ diu antea , tres soles unico arcu inclusi , integrum per diem in cœlo splendere visi. Luna sanguinea maculata cruce pernox constitit , trabs ingens & trecentorum passuum longitudine , divi Stephani Protomartyris , atque urbis illius Numinis tutelaris , per templum ducta , prima post meridiem hora comparuit , humanas hæc territat verè mentes. Ad Deum igitur concursum delubra , & obsecrationes insigni animorum factæ devotione , id saltem impetravere , ut certum , quod passim imminere ferebatur , ab urbe & Orbe , Friderico & Philippo Principibus Palatinis auctoribus , veluti Dioscuris quibusdam , pelleretur exitium.

De BELLO PANNONICO LIBER II.

INTEREA dum hæc in Germania Pannoniaque agebantur , Imperator Augustus citeriori aberat in Hispania , qui statim de his certior factus est , compositis domi rebus , in Italiam , quæ bellorum adhuc fluctuabat tumultibus , magnis itineribus contendit , & pacata hac , militem qui illic ab eo , quo Rex Gallorum captus est , præfederat tempore , secum arripit , & transiens Alpibus , qui Rhætos Vindelicosque veteri à Germania determinant , in Pannoniam progredi sævientique hosti occurrere , statuit ; sed Alpium fauces nondum ingressus , hostis abitionem turpemque fugam & reliqua omnia ut acta erant , comperit. Quoniam verò hostem hunc quasi dulei illecebra quadam in-

inestatum futura ætate reditum. certo sibi persuadebat, animo secum, quomodo impiis illius conatibus posset resistere, cogitabat. *Impossibile videtur dissidentibus inter se atq; mutuis armis contentis Principibus Christianis, egregium quippiam ausu magnificum perficere*, nam discordia ipsa, ut plerumque alias, ita hoc tempore exitialis maxime iudicabatur, & perniciofa. *Placuit itaque ante omnia novum illud dogma, veluti certum quoddam discordiæ seminarium mentibus hominum revelare, atque discordantes Principes, qui ab inani verborum pugna ad armorum pervenerant insaniam, tanquam reparato veteri Atheniensium fœdere & æquitate ipsa renovata, in unitatem concordiamque reducere*, atque edicto publico conventu Augustam Vindelicorum, antiquissimam quondam Romanorum Coloniam Principes Imperii evocare, quo ut Veris sub initium Septemviri Electores, aliique Principes, Dynastæ ac Proceres unicuique civitatum Legationibus, Majestatis Imperio obtemperantes convenire: Curiam ingressi & habito Senatu in primis novi dogmatis de Religione rem ordiri cœperet, & ipse Imperator Augustus cum Saxonum Principem cum suis adherentibus monere iussit: *Dogma illud novum quod ipsi sectarentur à lege Divina planè esse alienum, pugnare enim id veluti ex diametro honestiori veterum Doctorem cum disciplina, nec cum bonis moribus aut Sacrosanctis Ecclesiæ traditionibus, aut institutis convenire*. Desisterent igitur, nec tam frivole à Christiana unitate discederent, quam cœleste Numen veritatis spiritu tam egregie & prudenter à mundi initio confirmasset, Prophetæ sancti & Patriarchæ divinitus & ejusdem Numinis instinctu afflati docuissent, Martyres & Christi beati confellores felici sanguinis sui profluvio comprobassent, & quam tandem etiam piarum mentium, Patrum quoque & Majorum nostrorum unanimis consensus per tot secula & annorum revolutiones laudassent, pusillimè & adorassent. Ne igitur his omnibus plus, sed ad sobrietatem tantum, quod & satis esset, saperent: & si hæc eos parum fortitan commoverent, cogitarent saltem quam ingens malum esset, statum publicum, otium commune Christianæque rei tranquillitatem perturbare, præsertim hoc tempore, in quo, quo hostis Turca jugulo nostro insentus, nos tam acriter armis nunc undique impeteret & urgeret. At hi in eadem perseverantia, in proposito & animi sententia immobiles perstitere, indicantes etiam se à Christi doctrina Evangelicâ, veritate recessisse nunquam. Et Doctrinam suorum dogma cum Apostolorum traditionibus in nullo penitus discrepare, propterea nec pudere eorum omnium, quæ hi in hunc usque diem palam docuissent, ipsique credidissent, Imperatoria Majestate & Principibus omnibus coram professionem publicam facere, certamque inducitam rationem reddere. Composuisse namque suos jam pridem antea quos evulgaverint in lucemque ediderint libellos multos, sanæ doctrinæ atque purioris Christianismi testes & indices sinceros, nunc se hos quibus totius dogmatis atque fidei ipsorum contineretur lumina, humiliter offerre, paratos etiam de his cum Doctis, si quomodo pacari possent, res amice conferre. Non displicuit Carolo Imperatori reliquisque Germaniæ Principibus ac Dynastis,

Tom. II.

proposita mutuo conferendi conditio. Lecti sunt igitur ad id ex omni cœtu utriusque à parte Viri septem, omni Eruditionis genere atque Prudentia singulari præstantes, qui collatis utrinque sententiis atque nodosis argumentationum Meandris resecatis controversiæ de capitibus acri iudicio & diligentia summa multum disseruere. Et à multis creditam eos tum sublata concertationis atq; dissidii materia, rem componere potuisse omnem, si illi qui sparsis per Provincias ac territoria sua Monasteriis bona, quæ adimere ausi fuerant, tunc restituere voluissent. Nam quum hæc contra civilium Legum constitutiones fieri viderentur, iussit Imperator, reditis ablatis, manibus post hac temperare. Quamquam autem illi mandatu forsitan obtemperassent libenter, quia tamen ablata ministris suis beneficii atq; donativi loco concesserant, jam parere huic sacra iussioni non poterant, moti itaque hac atque alia, de qua hic differere longum foret, ratione imperata facere reculabant. Imperator igitur mandata ingenere ac repetere cœpit, hi vero tanquam jure licuisset id, se defendere. Discessum fuisset tunc proculdubio infecto omni negotio, nisi Fridericus Princeps Palatinus, cuius opera & consilio tunc maxime utebatur Augustus, rem illam sua pro Prudentia alium ad conventus diem qui Ratisponam indictus est, distulisset, & spe finiendæ illic controversiæ facta, commune adversus Turcas Principum consensu, impetrasset auxilium. Sed idem tunc Ratispona penè contigit, quod antea Augusta. Nam si Ludovicus Princeps Elector, Palatina Domus natu maximus, una cum Archiepiscopo Moguntino, eodemque Principe Electore, partes suas non interposuisset, & illinc quoque eodem modo, quo antea priori in conventu infecta pace, fuisset discessum. Quod ut hi duo Principes bonorum perquam optimi sensere, atq; dissidii illud jam nihil aliud, nisi bellum civile & intestinum spirare intellexerunt, Suenusfordiam Franconiæ oppidum secesserunt, & assumpto arbitratoris officio, rem inter Imperatorem ipsum atq; utriusque partis Principes dictis legibus, hunc in modum composuerunt, ut rebus eo in statu quo tunc essent, sic permanentibus, nihil à quoquam sive veteris adhereret disciplina, sive is novum sectaretur dogma, innovaretur, sed omnes quasi factis inducis donec coacto Concilio generali, res ex integro decideretur, manibus ac injuriis hinc inde temperarent, præstitis tamen nihilominus communera adversus hostem interim, communibus auxiliis & promissis, & Imperator Augustus apud Pontificem Maximum institutum maturaret Concilium, vel si id tam mature Majestas sua impetrare non posset, alium, saltem ad componendâ reliqua conveniendi diem indiceret. Grata fuere Majestati Augustæ propositæ ILL. hæc & à partibus utrinque animis lætis acceptæ pacis conditiones, & Principibus Electoribus, quod tumultum quem hucusque per tot annorum curricula componere potuisset nemo, soli ipsi Prudentia sua & opera indefessa sedavissent, gratia ingentes actæ, & non immerito, nam nemo antea in lapsantem Rempubl. plus opis aut operæ contulit, quam hi duo Principes in hac tum temporis dissidiis & tumultibus fluctuantem industria sua contulere. Non abierant adhuc Ratispona Principes, nec Concilium omnino erat peractum, crebri nuncii Solymannum Turcæ novam & priori longè majorem in Pannoniam paratæ expeditionem refere-

Y 3

bant.

bant. Imperator igitur & Principes non diutius cunctandum rati, soluto conventu, rein quoq; duxerematurandam, nedum leito quodam, ut anteriori in profectione, ad arma procederetur gradu, hostis interim pro celeritate sua preoccupata Provincia, damnum daret ingens, aut vulnus, quod omnem superaret artem, inferret improvisus, & rectè quidem & prudenter. Nam cunctatio nisi certo quodam & Fabii illius Romani juxta institutum reguletur modo, noxia est plerumq; bello, inutilis & damnosa, præsertim hunc adversus hostem, qui ex ore Euro ire solet ac redire, atque hic vel illic, unde minus speres insultare. Constitit ob rem priori bello prudenter beneq; gestam, iterum Augusti Caesarisq; & communi omnium Principum iussu, penes Fridericum Principem Imperii summa, additi sunt huic Apocleti & belli Consultores, Guilelmus de Rennenberg, & Georgius de Haydeck, antiqua & Heroica apud Germanos prognati familia, Rinhardus de Neyneck à Glatt, Sigismundus de Hesperg, Wolfgangus de Affenstain, & Ulrichus de Schellenberg, Equites aurati omnes, nisi quod & posteriores duo Juris Divini & humani non fuere imprudentes. Atque soluto sic conventu, Principes ut primum domum redire, habito undiq; per Provincias delectu, auxilia promissa ad locum & tempus constitutum ordinavere. Quare & Princeps Fridericus profectionem suam duxit accelerandam, iniquum ratus si ipse, ferius, quam ceteri adveniret. Ordinatis igitur sua in Provincia sedulo rebus, diebus paucis interjectis, Abudiacum Danubianum Thermis & veterum Scriptorum monumentis celebratum, atque sex millibus passuum supra Ratisponam existentem, vicum reversus est, & Carolum Augustum fratremq; ejus germanum, quem is inter hæc unanimi Principum Electorum consensu, raro fraternæ concordæ & antiquitatis exemplo consortem Imperii & Caesarem asciverat, ibidem convenit, cum quibus de belli rebus pauca, nam plura nec res nec tempus patiebatur, colloquutus, castrorum locum in Lupi campo, qui Danubii fluminis secundum ripam è Regione urbis Viennæ & pontem prope expositus est, capere iussus, quod vel is situ & natura ad pontis fluminisq; custodiam, & ad conservandum liberum in urbem aditum commodius, vel quod Martii animalis ab nomine, cuius scemina olim geminis fratribus Imperii conditoribus felicia ubera præbuisse feratur, auspiciatior judicatus. Additum tamen, in rem præsentem quum venisset, de his Apocletorum atq; Petri de la Quova, qui & castrametationum maxime esset gnarus, consilio, commodius tractaturum multa tunc, quæ jam non cogitentur animo occurrere, se quoque ambos cum exercitu quem peculiariter spondidissent, & qui nunc in Hispania Italiaq; conscribatur, brevi affuturos, id saltem caveret, ne capta semel in Lupi campo castra, ipsorum ante adventum & se insciis hinc animo veret aut transmutaret, sed ea potius interim vel ducto vallulo & fossa veteri, Romanorum more, communiret, vel antiquo Germanorum instituto, carrorum multitudine circumsepiret, militemq; rudem adhuc, atq; variis ex gentibus congregatum & collectum, arte quadam & disciplina militari, adversus callidum ac dolosum hostem hunc præliari erudiret. Multum enim veteranum & exercitatum à novo & tyrone differre, &

hæc ratione fieri, ut hi quasi fratria quadam & amicitia mutuo contracta, firmius inter se cohererent, & cum necessitas ingrueret, fortius præliarentur. Finito colloquio, acceptoque hoc mandato, Fridericus Princeps celeri cursu Boiodurum ad Ernestum Bavariz Ducem, locique illius Præsulem devchitur, & quoniam sitotomiam munus atque omnis annonæ militaris cura huic erat demandata, hunc ut commissum sibi officium gnaviger exequeretur, compellans familiariter est adhortatus. *Nos enim quantum periculi immineret, si annonæ penuria incastris oriretur, vel si ea minus justo vel majori quam par sit precio, venundaretur.* Nec diu moratus illie Chornumburgum appellit, militemque ipsum in radicibus montis Peylenbergi, juxta arcem Greitzenstain, castra prima interim capere jubet, atque mox Labaconsi Episcopo Johanni Cantio, atque Petro de la Quova, adventum suum in urbem Viennam, ubi hi præsidebant, significat, admonetque ut postera die Imperatoris Caroli, Caesarisq; Ferdinandi mandata de belli rebus audituri, apud eum Chornumburgi convenirent. Sequenti die exorta, hi ut iussi erant comparuerunt, & exposita Augustali sententia, castrorum de metatione & loco diligenter & omni ratione excussa, diu consultavere, & exquisitis animorum sententiis multi erant, qui castra Stübæ ad portam inter urbis Viennæ mœnia, & secundum torrentis nominis ejusdem ripam judicarent collocanda, multi (& quorum pars obtinuit quoq;) qui Principali à decreto ne latum quidem unguem existimarent discedendum, induci etiam nova ratione, quod nec milites numero plures, nec qui eos recenserent, adhuc convenissent. Nunciatum eo tempore Turcarum Tyrannum Constantinopoli sexcentis militum millibus jam antea pridem egressum, *Gruzam exiguum oppidulum, nulla arte, opere aut natura munitum obsidere*, idque non die aut nocte intermissa oppugnatione, omnium copiarum vi premere & urgere. *Præsidebat autem illic centum cum militibus tantum, Nicolaus Jurefciz, Vir pietate quidem erga Deum & patriam insignis, qui quamvis rerum omnium, quæ ad obsidionem tolerandam erant necessaria, plane foret inops, neque enim has Turcæ cum celeritate preventus, comparare potuerat, belli tamen machinam in se unum conversam tanta fortitudine animi diebus viginti quinque sustinuit, ut eum omni ope humana destitutum, tanto hostium à furore, solo auxilio Divino intelligeres conservatum.* Excitaverunt Turcæ circa oppidi muros in planitie, nam & hoc in plano situm est, qui mœnium altitudinem superarent, aggeres duos, unde semper defensorum terga in oppugnationibus tormentorum globulis & scib. crebris pulsabant. Auctum fuisset semel de nostris, nisi Deus suorum misertus, malum hoc avertisset dubio procul, nam Turcæ illarum ultra vallum & mœnia supra vexillis octo, eos omnes tunc inde depulerant, & erant jam sine defensore mœnia, & sine propugnacore oppidum, quoniam omnes tunc saucii & sediti, & sub munimento delitescabant, & nemo erat, qui jacta posset, vel auderet resistere. Sed ecce imbellis ætas, senes, pueri, matres, quæ hucusq; ad ium intra parietes se continere iussa, alta voce & pectore, imo Dei auxilium, fidem & misericordiam implorant, mirificè fuit exaudita. Ejulantium enim clamore hostes animis percussi, oppidulum milie oppletum existimantes, oppugna-

ziona obmissa a manibus victores resiliunt, Numinis-
que præsentiā perterriti persequente etiam nemine,
eadem penè turpitudine aufugere illinc compulsi
sunt, qua olim Hercules abjecto clypeo aureo, ab
Oxidrochis Jovis fulminibus, & rubente dextera
cœlitus defensis, tentatum, si Nicolai animus ad de-
ditionem compelli potuisset, sed frustra. Frendebat
igitur, cœlestium consiliorum ignarus Tyrannus,
dentibus atque animo & ira æstuans, oppidum il-
lud inducto aratri sarculo, funditus cogitabat ever-
tere. Quia verò Deus Optimus Maximus, cujus nu-
tureguntur universa, occulta & immensa benigni-
tate sua, qua se pie colentes fovere semper solet, se-
vientis aliò avertere voluit institutum. Ibrahimus
enim Bassa, cui in admonendo jus summum fuisse
suprà diximus, statim ac Tyranni mentem eò tende-
re intellexit, captato per opportune, & donec animi
æstus aliquantulum resedisset, expectato tempore,
intercessit inquires: Hunc rem nec nomine nec
magnitudine sua dignam parare; si tot virium, tot
operatum in oppidi unius tam invalidi & imminuti
expugnatione prodigere conaretur, unde tamen
vix vel præmii vel gloriæ quippiam foret expectan-
dum, nullam enim inde, si etiam id expugnari detur,
apud quēquam oriri admirationem. Nemini enim
mirum videri, magnis copiis & tantis oppidum na-
tura & præsidio invalidum, expugnare, præsertim
perseverantia tanta, qua etiam invicta alias sæpe de-
bellarentur. Edivero aurem si belli fortuna, cujus
vicissitudines plerumque incerta contingere sole-
rent necessitate in diversum cessisset, magnum sui
inde, apud omnes generari contemptum. Quare
consulcius esse militum laboribus, in re tam exigua,
ubi honoris nihil sperandum, parcere, & eosdem ad
opus majus, quod restare non ignoraret, reservare,
quàm Virtutem & Fortitudinem, ubi ostendi non
queant, in tam ignobilis vici illius expugnatione,
frustrà & inutiliter consumere. Nam licere jam
minori cum dedecore hinc abire, quàm post ulti-
mos conatus, viribus attritis demum & infecto ne-
gotio discedere. *Magnificentius itaq; esse, obsidionem
illam solvere nunc, atq; Nicolaum evocatum oppido
donare, quàm tanto cum militum discrimine suprema
quæque experiri.* Dictis his atque hujusmodi simili-
bus rationibus adductis, ægrè tandem obtinuit, ut
Tyrannus ipse Nicolaum, quem armis vincere non
potuerat, misso Caduceatore in castra ad Ibrahim.
vocari, atq; hunc in modum oppido quamvis alie-
no, donari pateretur. Vocatus autem Nicolaus,
quanquam lethaliter vulneratus esset, spemq; jam
nullam reliquam haberet, venire tamen ad Ibrahi-
mum etiam tū constanter pernegabat, nisi diplo-
mate & obsidibus præstitis factus securior, ne quid
ab eo; quod vel à dignitate sua, vel à Religione
Christiana & Fide foret indignum, exigeretur, lau-
dabilius esse ratus, unà cum suis fortiter interire;
quàm se suosq; ludibrio, atque fluxæ hostium fidei
credere aut offerre, & quia ob magnanimum viri
responsum creditum, rei ipsius non usq; adeo accisas, nec
vires adeo attritas aut labefactas, quin insulantium
ac oppugnantium vim aliquandiu adhuc sustinere po-
tuisset, id quod petebat, non fuit negatum. Nam
Turcarum ex Nobilioribus obsides, duo dati sunt
propere, & diploma ut petiit fuit præstitum &
oblatum. Egressus itaq; Nicolaus, acceptis his, oppi-
dum, Ibrahim in conspectum postquam pervenit,

honorificè exceptus & considerare jussus, de tribus
tantum præcipue fuit interrogatus. Primo, An ex
veteri morbo, de quo in Thracia nuper, quum Le-
gationis munere apud Solymannum Imperatorem
fungere, laborasset, iterum reconvalesceret. Se-
cundo, An vulnera quæ proxima in oppugnatione
excepisset, forent lethalia. Tertiò, qua fiducia du-
ctus Imperatori Solymanno, cui cæteri omnes vici-
nia juncti colla sua submississent, solus ipse hucusq;
tanta animi pertinacia restitisset. Mirari enim se si
ullam spem in Rege Ferdinando, Calypede modo,
& nimium tardo existimaret reponendam. Infere-
bat ad id Nicolaus, primum gratias ingentes se age-
re, quod de ægritudine sua præterita, & vulneribus
in propugnatione proxima acceptis, tam humaniter
fuisset percunctatus, liberatum se Christi Salvatoris
sui gratia morbo jam pridem, nec vulnera esse lethi-
fera. Ad tertium autem quod attineret, nosse eum
pro Prudentia sua, boni bellatoris esse, adversariis
& hostibus magnanimiter resistere, nec rebus aspe-
ris facile perturbari, aut gravibus fortunæ insulti-
bus gradu & animo leviter deici aut dimoveri. Se
humana ope destitutum, Divinum confugisse ad
auxilium, quo conservatus hucusq; persisteret, invi-
ctus, quod & sibi posthac nunquam defuturum spe-
raret; Regem autem Ferdinandum, quem nunc
Cæsarem, & Augustæ Majestatis heredem omnes
Christiani orbis Principes legissent & agnoscerent,
tam procul non abesse, quin & brevi magno cum
exercitu esset affuturus. Quare si sibi in hunc usque
diem non sit subventum, se nihil mirari, multas
namque causas & rationes, quibus institutum præ-
pediri potuerit opus, intervenire potuisse, quum for-
tuna instabilis, alias a natura, quia sine pedibus nuf-
quam minus quam in bellicis rebus Martiusq; negotiis
sibi ipsi constare soleat. Admiratus igitur Ibrahimus
magis ac magis excelsum & invictum Nicolai ani-
mum, quum illum non solum oppido, quod per tor-
dierum spatia tam insigni cum Virtute adversus tot
hostium millia defendisset, sed quovis etiam in-
gentissimo præmio dignum tacite apud se judica-
ret, donare se Imperatori sui Solymanni nomine, eum
hoc oppido inquebat, ob Virtutem suam nobilem & in
defendendo oppido egregie operam navatam, posse enim
nunc si velit id omni sine dubio unà cum præidiis
& defensoribus suis perdere penitus & evertere,
quia verò natura sua mitis sit ac clemens Imperator
Solymannus, Virtutemq; ac fortium virorum ma-
ximus amator & spectator, jussisse ei & oppidum
illud unà cum commilitonibus & præidiis suis in
præmium Virtutis conferre, rei alienæ satis munifi-
cus Donator, nunquam forsitan donaturus, si hoc
insigni absq; jactura & clade militum suorum spe-
rasset expugnare. Accepit munus hoc gratis actis,
& animo quidem læto Nicolaus, deprecans, ut &
munificentia illa liberius atq; militum absq; injuria
frui liceret, violentas manus illorum cohibere, pol-
licitus est, id se curaturum Ibrahimus, dummodò &
ipse vicissim in ægrotantes & sacucios Turcas, qui
exercitum consequi non valerent, suos quoq; sævi-
re non patiatur, & sic cæpta obsidione postera die
soluta, hinc periret. Certiores itaq; facti de ob-
sidione oppidi (nam reliqua adhuc ignorabant)
Princeps Palatinus Proceresque Germani, quonam
pacto subveniri posset obsessis, inter se collatis sen-
tentis iterum consultavere. Et quoniam nondum
tantæ

tanta militum confuxerant copia, nec tantum exercitui inerat robur, ut cum hoste aperto Marte contendere liceret, tutius iudicatum hos subsidis quibusdam atque annonæ proventibus elusis, per noctem hostium vigiliis, donec Imp. Aug. Cæsarq; Ferdin. maioribus cum copiis advenirent, munire & adjuvare. Inspectæ tunc tormentorum machinæ atque annonæ, & proventuum inita ratio, & ubiq; negligentia quadam & incuria reperta, mandatum itaq; his, quibus id negotium publice injunctum fuerat, sarcire neglecta, & prospicere in tempore, quæ inde evenire possent incommoda. Soluta Concilio, urbem versus ad convivium, quod Labacensis Episcopus opulentia & apparatu magnificum Principi Frederico cæterisque Heroibus parare jusserat, properatum, & quum ad pontes illos Danubianos, qui numero tres sunt, fuisset perventum, milites omnes per stationes custodiasq; divisi, armorum strepitu bombardarumq; boati prætereuntes excipiebant, non minus honorificum etiam tum, quam olim armis laudare existimantes. Primi pontis munimenta Caspar Rurzan provincialium cohortium Ductor obtinebat. Secundi, Sigismundus de Brandis Clalliariorum, nec non Manipulorum quorundam Navarcha. Terti, cum urbis mœnibus Lottomæ Comes, structæ acies atque inter se concurrentes natimachia atque terrestres prælii speciem exhibebant, spectatu quidem jucundissimam. Inde in urbem ad convivium maxima congratulatione & lætitia omnium perventum, id non diu protractum, nam mox ad concilium rebus sic exigentibus reditum, & decretum Imperatori Carolo Cæsarique Ferdinando omnia hæc de Gunzæ obsidione, de comineatu, de machinarum tormentorumq; refectione, de castrorum metatione, atque de Ducum Tribunorumq; militarium absentia, per quæ omnia, quibus instituto & excursionibus Turcarum obviari posset, præpedirentur, ocyus misso cursorio nuncio significare, precariq; Majestates, adventum institutamq; profectionem jam tandem velint maturare. Et post hæc urbis mœnia resecta, multi solidari, addita propugnacula, auctæ turres. *Sylvia Viennensis* (nam & hæc ab urbe ipsa nomen retinet) *arborum struibus, ne recopsaculi loco hostibus foret, occulsa.* Consumpta hujusmodi sedulitate sic tota die eaq; jam in vespèram inclinante, digressus à reliquis Heroibus Princeps, Vagitium Paulum cujus supra libro priori sæpe meminimus, agrotantem ex itinere, invisit humaniter & alloquitur. Dein Loysium de la Quova mille quingentorum Hispanorum Præfectum comiter compellans, & militibus illius quos is statim ac Principis adventum præsenferat in aciem coire atque eodem modo, quo priores in urbe pugne simulachrum fingere jusserat, summa animi delectatione spectatis, ac pro innata comitate sua lingua vernacula laudatis & salutat. Clementer, nam illius eam à puero, & eo tempore, quo cum Philippo Rege Caroli Ferdinandiq; Parente in Hispaniam profectus est, edoctus, apprimè gnarus erat. Ut primum autem & multam sub noctem Chornuburgum rediit, Imperatori ac Cæsari hæc omnia de quibus antea in Concilio tractatum fuerat gnavit, Notarios ac exceptores illos perscribere jussit, & quamvis ita summis laboribus omnem penè consumpsisset noctem, sub aurora tamen sequentis diei Principum Imperii auxilia, quæ huc

usque varia per loca fuerant dispersa, colligere nuperat, atque recognita, castrorum locum in Lupi campo, ut cum Augusto Carolo Cæsareq; Ferdinando convenerat, capere. Paritum Principis mandato sedulo, nam statim conventum, & castra sine mora (ut jussum) constituta, & quia tunc nonnullorum fraudes, qui privatam utilitatem publica facerent potibrem, patuere, atque indicatum Hispanicum præsidium, effracto Chrensi publico horreo, annonam diripuisse, nec Viennam inagula copia rerum abundare, quare *comineatum ratio per Palatinum Principem & Apocleios ipsos iterum inita, & jussum, publicam quandam venalium facere licitationem, ut miles ea quibus indigeret, justo, agricolæ tamen absq; detrimento, comparare posset pretio.* Erant tunc in castris neque machinæ, neque tormenta, quibus ea quovis saltem modo munire liberes. Rescriptum itaque de his Cæsari Ferdinando, qui horum sumptum atque curam Augusta suscepserat, ut hæc juberet ordinanda. Commissum id à Majestate sua Consiliariis Viennæ præsentibus, qui bombardulas Carrathas (ut vocant nostri) viginti duas situ, rubigine & diuturna incuria satis neglectas, cum fossatoribus jumentis & bestiis jugalibus centum miserunt. *Tyrannus autem dum hæc tanta diligentia parari vidit, tot tantisque nostrorum copias undiq; consiliare, diffusus iterum Mahumeto suo Acynaci & Diis patriis omnibus, fugam eodem modo quo priori professione fecerat, maturare cepit, atque Croatia claustra versus summa celeritate contendere, quod ut animadvertit Princeps, indetorum duxit plane, & à dignitate sua penitus alienum, hostem hunc e Germania, jam tam insigniter & secundo offensa, in ultum discedere, vias omnes præsidio munire jubet, effugia occludere, & summiq; transitu resectibus pontibus adimere, atq; Imperatori interim Carolo Cæsarique Ferdinando properè indicare, si ipsi negotiorum molibus præpediri ad pugnam venire non possent jam, militem saltem quem huc usque apud se tenuissent, ad exercitus incrementum sine morâ dignarentur transnittere, eique cum hoste pugnandi tribuere potestatem, ne & is nunc quoque post tot & tanta scelera in Germania perpetrata, post tot cædes, excursiones & depopulationes commissas, impunitus iterum elaberetur. Inter hæc literæ Nicolai ipsius atque Longini de Buchaim (nam & is una illic in præsidio erat) quibus openi & auxilium precabantur, Viennam allatæ sunt, quas ad Principem perferendas prædicti Præfecti, Equitibus auratis Helfrido de Meckau, & Feliciano à Petschau, eo cum mandato dederunt, ut & nuntiarent, se his quavis planè desperatis pulverem tormentanum jam, frumentum & annonam submisisse, oppida reliqua Neapolini, Eisenstadium, & Edenburgum, tanquam belli turbinibus proximiora, validis equitum prædictis firmasse, ut hi si qua vis major aux hostilis tempestas ingrueret, ea adversus hanc tenerentur, observarentque si hostem ipsum frequentibus incursionibus à Gunzæ obsidione possent depellere, ob id & eis adhuc primum juxta consilium commodum videri exercitum ocyus transportare, atq; hunc positis castris ad Stubæ portâ, secundum torrentis ripam urbi Viennæ propius admove, ita enim abeuntem hostem facilius insequi licere, atq; fugientem impedire, multa tempora, donec pontium*

per angustias tantus transportetur exercitus, præterire, melius hæc nunc dum commodè fieri queant, præparari. Legatis post acceptas literas, expositaque mandata, à Principe responsum, quæ cum Gunzensibus ac reliquis oppidis acta forent, atque de remoranda Turcæ abitione consultata, sibi non displicere. Laudare igitur se Præfectorum industriam & sedulitatem, castrorum autem ad mutationem quod attineret, grave sibi videri, ea Majestatis contra decreta præscriptoque loco movere. Quam severe namq; olim in contemptores imperii, vel etiam si feliciter cessisset res fuerit animadvertum ipsi nossent, nec filius, nec victoribus parsum Rectius jam Imperatoris Cætaris quæ rescriptum ad literas proximas quibus hæc omnia significassent expectari. Reversi erant interea Turcarum ex castris Leonhardus Nogaroli Comes, & Josephus à Lomberg Eques auratus, ab Augustis Principibus in Thraciam ad Solymannum missi Legati, referentes hunc ad pugnam dimicationemque propere, & relicta Gunza Viennam versus cum toto exercitu contendere. Scripserat hæc Principi Palatino Cantius, sed decrevisse adventantem struatis undique & elocatis sylvarum per abdita insidiis, excipere, ad hoc Equitibus nonnullis celeribus & expeditis sibi opus esse, precat. itaque quosdam Germana è juventute corporis robore & animi Virtute insignes, atque institutam ad rem idoneos legere, sibi que in subsidium subnittere. Non abnuendum id ratus Princeps, mox juvenes septingentos omni ex Nobilitate lectos, unâ cum Ernesto de Gleychen Comite, qui ducta Græcorum antiquo more sorte his Præfectus erat, noctis sub conticinium Viennam misit; sed eadem nocte aliud à Cantio, quod Turcarum Tyrannum institutam mutasse sententiam, indicabat nuncium, ad Principem remissum, quare dilato in aliud tempus negotio, & ab Equitibus in castra reditum. Quoniam autem omnia jam Germaniæ Principum auxilia convenerant, necessarium duxit ac utile Ductores illorum Tribunos & Centuriones omnes à militum vulgo sevocatos, paucis his de Magistratibus cæterisque rebus militaribus maturè ordinandis commonefacere: *Diu multumq; expectati Duces commilitonesq; fortissimi per opportune jam tandem advenistis, & eo tempore quo Solymannum Turcæ omisit Gunza oppido ad Lyta fluminis ripam subsistere ferunt, cuncta abundanter transitumque eo animo & instituto occultè parare, ut solita celeritate fretus nos opprimat inopinantes, quod factum haud admodum difficile illi esse, nemo est cui rerum nostrarum status saltem aliquantulum notus, qui non perspiciat. Apud nos omnia quæ ad confutandum durumque Martis certamen sunt necessaria, in hunc usq; diem permansere imparata, vident munera militaria adhuc omnis, Præfectus his nemo, quod sola absentia vestra factum. Quamvis enim ad hæc Heros nonnulli, viriq; alii haud ignobiles jam pridem antea, tum ob atatem multam, tum ob rerum cognitionem insignem nobis summe placuissent, neminem tamen absentibus ac insciis vobis, ad ea ipsa evehere volumus. Sed in hoc vestrum omnium commune, quum inde communis omnium dependeat salus, judicium expectare, iniquum rati, contra morem Majorum honorum hunc & liberam legendi militarium Magistratum facultatem vobis præcipere. Quum vero res ipsa ob vicinitatem hostis, qui*

admotis castris, tam propè nunc ferox, & minitabundus consistit, moram aut dilationem longiorem non admittat aut patiat, sed festinationem summam exigat potius & desideret, decrevimus ut electionis negotium illud citius & feliciori auspicio queat expediri, hos vobis veluti Candidatos quosdam proponere, Gulielmum namq; de Rennenberg Comitem, Prudentia Nestorem, Magnanimitate vero & vincendarie Achillem aut Ajacem, Equitum Magisterio dignum judicamus: Theodoricum Spetrium, pectoris robore Martem quendam aut Diomedem, campi Præfectura & Marscallia munere: Ulricum à Schellenberg, Fortitudine Mutium, Scientia Juris Scavolam, recognitione militum & censura: Johannem Hilliche Vigilantia Draconem Hesperidum, aut Argum oculatum, cum vicariis duobus Melchior de Harstal, & Wolfgango à Hesperg, vigiliarum cura: Johannem à Stadjo, vafritia & industria Ithacensem Ulysses, Sitocomia annonaq; militaris officio. Vestrum tamen erit ex hoc tam insigni Procerum cœtu, vel vos, vel alios quoscunq; qui vobis admunerâ hæc visi fuerint habiliores legere, ut hi pro tempore, & hostis ante adventum sic constituti reliqua in exercitu rectè ordinari possint, & quæ hucusq; neglecta fuere, resarcire. Dixerat hæc, & continuo ab his, præstito tamen prius militari Sacramento, se Principis mandato semper & diligenter parituros, ad suffragia discessum, nec ibi de his diu concertatum, sed nox reditum, Principique hos, quos & ipsi ad munia hæc placere intellexissent, eis quoque non displicere responsum. Bohemi quoque, quia ex Lunæ sylva millibus octo progressi, Henticho Traysch Hesso, & Ernesto de Brandenstein Ductoribus, per Marcomannorum fines transierant, atque castra à nostris longius quàm è re fore visum, posuerant, ea ut viribus unitis hostiles insultus facilius sustineri possent, propius conjungere, & ad movere iussi sunt. Redierat sub idem ferme tempus ab Augusto nuntius cum literis, quibus Majestas ipsius Principi Friderico cum hoste agendi, atque ex Lupi campo castra movendi facultatem pernegabat, significans se brevi reliqua exercitus cum parte ad futuram, commeatumq; ac aliarum rerum omnium rationem diligentem tunc habituram, subiciens etiam his, quoniam superioris Saxonie militibus, Joachimum juniorem senioris Joachimi Marchionis ejusdemque Principis Electoris filium Ducem præposuisset, illis in præsens alium præponere non oportere. Lectis his ingens lætitia in castris orta, quia tum quod de interitu Regni Turcarum in fatis esse passim ferebatur, impletum iri ab omnibus jam sperabatur. Et quoniam constans fama erat, quæ linguis mille rerum fidem exaggerare solet, plerumque Imperatorem Augustum Reginoburgo egressum, itineribus magnis, coactoque gradu Viennam versus pergere, ire placuit, quo ejus sub adventum parata forent omnia, & reliquum quoque militum vulgus, Principis in verba juramento adigere, & armis inspectis recognitum verbis brevibus, quum longiora tempus ipsum non pateretur, unitatis concordæque admonere, quod intellexisset hostium animos nihil æque in spem victoris acciviles intestinasq; dissensiones, quas aliquando ob diversas de ceremoniarum ritu opiniones, inter eos orituras certò sibi persuadebant, extulisse. Et tantum adhortatione illa tam brevi & perexigua

guā valuit, ut totum hoc militiæ tempus, sine quovis tumultu aut dissensionis strepitu sit transactum. Jactatum tunc vulgò Hannibalem olim exercitum suum variis ex gentibus congregatum, severitatis disciplina habuisse concordem, Principem verò Palatinum diversis ex Nationibus collectum æterni Numinis benignitate, ac elementia sua singulari, quæ etiam Cæsarem Julium superârunt unanimem. Scripsit eadem die Cantius Principi iterum, se ex Turcis septem, qui Neopolim transfugerint, compertum habere, Solymannum Tyrannum incensis ad Lyæ flumen castris, Valerianos Croatinosque velis aufugere, atq; transmissio Savo amne, Ibraiciam repetere, quare Equitibus sibi antea in subsidium decretis, nunc maximè opus esse. Abeunti enim hosti, flumina tria magnitudine justa obstat, Dravum, Rabam, & Rabunzam, quæ *quoniam fugam acceleranti, uno die, cum tam ingenti exercitu transire foret impossibile futurum, ut transmissa exercitus parte una, reliquam in diversa fluminis ripa ad insidias. & occasiones omnes opportunam, trepidus post se cogeretur relinquere. Stansse itaq; huc vel illic sub silentio noctis, vel ad Croatina claustra, quæ spatii ob angustiam ad unius hominis tantum vestigium paterent, impetere.* Princeps verò, quia hostis calliditatem non ignorabat, verebatur, ne quàm istam exiguam se insequi intelligeret manum, reverteretur ex improviso, nostrosque priusquam succurreretur inopinantes opprimeret, Præsidium sententiam in hoc duxit expectandam, & quoniam Legati illorum qui non diu post unâ cum Cantio ipso advenerant, eadem petebant & referebant, Cantiusque pro maturando subsidio præfens iterum instabat, majores illi copię quàm antea sunt decreta. Missi sunt enim cum Præfectis duobus Wolfgango à Monfort Comite, & Gregorio à Losenstain Barone, equites mille sexcenti, qui postera die, ut primum illuxit, Viennam profecti, postea Neapolim, Regiis equitibus, quos Cantius illuc præmiserat, se conjungere, & *campi planitiem, quæ perpetuo tractu ad XXVI. milliaria Germanica extenditur, ingressi, continuato cursu hostium vestigia legentes, Muræ poutes & Græzam Valeriæ, quam à Diocletiani filia sic dictam Ammianus refert, Metropolim sunt prætervecti, omnibus curribus sine impedimentis, nisi quod Ungarica quædam vehicula Coria à patria dicta, quibus commettitum nonnihil vectabatur, eos à longè sunt insequuta. Novus tunc & intognitus antea Germanis equitibus accelerandi itineris modus adinventus est. Quis enim credat equites Germanos ferramento & armatura graves, tam brevi temporis spatio, & non intermisso cursu tot milliaria potuisse emetiri? Sed vincit omnia labor, nam nec die nec nocte ab equis discessum, non castris locus datus, non somno aut quieti tempus, donec hostis quæsitus, tandem est repertus. Turca namq; Solymannus, etsi Caroli Imperatoris Cæsarisque Ferdinandi adventu percussus, summatrepidatione per claustra, per flumina aufugisset, subsidia tamen quadam & ferentiariorum copias nonnullas ingentes nostrarium celeritate præventus, post se in suam exercitusq; tutelam relinquere est coactus.* Quarum una quæ & Tyrannum ipsum ponè sequebatur, & cui Bassa quidam Præfectus erat, in hos equites nostros incidit. Trepidatum primò & mox correptis armis acriter utin-

que concursum, casi fusiq; momento Turca & Ducem hunc quoque suum amiserunt. Nam Vagitus Paulus illum primo visu agnitum teli cuspidem equo deturbavit, impetum & humi dejectum gladio peremit, ocyus resurgere nisum. Caput hujus lanceæ cuspidi præfixum diu circumlatum, & equo illius ephippium totum aureum detractum, frons quoq; & phalera unionibus & geminis mirum in modum exornata, victori belli jure tanquam Duci à Duce opuna spolia adempta, Virtutis in signum concessa. Multi tunc ex vulgi fece honorem hunc (quia æmulis non caret virtus) Paulo invidabant, sed nemo bonus (quis enim bonæ mentis, viro tam bono & forti invideret) qui Thracæ & patria exul pro nobis & Religione nostra suos contra Thraces & gentiles tam fortiter depugnaret. Alia quoque prædatoria manus, quæ numero justum exercitum propè adæquabat, eò vel repentino equitum nostratum adventu ab aliis exclusa, vel voluntaria malitia & libidine prædandi impulsæ, ad Lynitium usque Harpiarum quodam more excurrerat, omnia Cæsaris Ferdinandi sub oculis incendendo & rapiendo devastans. Scripsit igitur Ferdinandus Cæsar, missis binis literis Principi Friderico admonens ne prædones istos cum tanto nostro discrimine diutius evagari pateretur impune, sed his Procerum consilio properaret obviare. Princeps per hoc quàm antea quod Augustali rescripto, armis donec ipsius Majestas adveniret, temperare jussus foret, incertus satis, factus est magis dubius. Ut igitur quid hujusmodi in rebus factu esset optimum ab aliis quoq; exquireret, indicto Concilio Proceres Viennam evocare jussit. Non convenerant adhuc vocati, & Præfectorum præsidii Legati aderant, qui ferentarios prædones istos inter Cremsum nunc & Viennam obversari indicabant, his duos exitus tantum ad effugium patere, quos placeret positus illic præditiis occludere. E diverso verò & ipse Princeps interim, & priusquam Legati isti advenerant, tres ex consultoribus belli ad Labacensem Præsulem, ut de famæ inconstantia certum quid referrent, demiserat, qui quoniam ad thermas istas Paduanas cum Latronis Comitibus militibus in occursum hostis contenderat, Viennæ non fuit invenitus, sed non diu post literas ad Principem dedit, quibus hostes aciem Neopolim versus dirigere significabat, deprecans equestre quoque hos contra subsidium, cui à Principe, quia quò hi evaluri tandem essent incertum, petita commodè fieri non posse responsum. Nam debilitatum satis antea per submissum Cantio subsidium equitum robur, consultius videri Viennam ad indictum Concilii diem, quò & Marchionem de Quasto, Augustæ Majestatis loco venturum speraret, convenire, res enim hujusmodi colloquio inter præsentem, quàm literis inter absentes commodius pertractari. Et quia conventus jam instabat dies, Princeps Palatinus prima luce de rebus his, cum Præsule illo atq; Marchione de Quasto, Proceribusq; aliis in medium consulturus Viennam est ingressus, sperans & hos rebus communibus non defuturos, sed jam diei multum procefferat, & tamen neq; Præsul, neque Marchio, quamvis Proceres reliquiq; præsentem forent, comparebat, sed demum expectati multum missis literis se venire non posse excusabant, alter quia hostis ad Thermas Paduanas erumpere conaretur, alter quia injussu Caroli

Caroli Imperatoris atque sine mandato comparere non liceret, causam & rationem quaritans & prætexens. Quare indiscusso negotio Principum illorum ob absentiam iterum discessum. Nam & tunc penitus nihil actum, nisi quod Marcomannorum atque Bohemorum Duces Zidislau de Loypp, & Johannes de Bereinstain se ad omne obsequium unâ cum militibus suis offerentes, à Principe Palatino humaniter sunt suscepti, & indicia quædam varia & incerta, non usque adeo tamen incertis auctoribus, de Turcarum illorum exitu sunt allata. Nonnulli enim hos in Viennensi saltu intra latibula ferarum delitescere, nonnulli eas ad Thermas Paduanas, vel vicum Threskirchen eruptionem parare. Quæ omnia quamvis ancipitem Principis animum in diversum abriperent, eò tamen tandem, ne ullam incuria sua prætermisisset videretur occasione, impulere, ut peditum cohortes nonnullas cum validâ rusticorum manu, quæ intercisis arborum molibus saltum circumsepiret, properè dimiserit, atque Pemplingero illi & Turco Vallæ, quos cum equitibus suis expeditis & Latrunciarum Comitum militibus Præsidii Præfecti ad Thermas illas hosti opposuerant, communi Procerum & Apocletorum decreto Equites nongentos ex Bohemis Germanisque lectos, cum peditum cohortibus octo in auxilium dimiserit, hisque Brandenburgii Marchionem Principis Electoris filium & Hoierum de Mandelsfeld Comitem, & Conradum à Bemelberg Equitem illum atratum, qui olim Clementem Septimum Pontificem Maximum in sede sua tam immaniter perculit, præfecerit, ipseque assumpta exercitus parte & Zidislao de Loypp, qui mille & ducentos equites, quàm sexingenti tantum ab eo fuissent, petiti, secum adduxerat, montem Viennensem inter urbem & saltum ejusdem nominis medium situm spe bona plenus infederit, illicque per integram noctem quamvis durissimæ pruina instaret tempus, ignibus sine & luminibus, ne qua præsentis ejus procul fieret significatio, hostis adventum & exitum expectavit, sed frustra. Quare & sic transacta vigilis nocte, ne supervacaneis fatigaret laboribus militem in castra reduxit, Imperatorique Augusto omnia hæc festina celeritate perscripsit, rogans enixè, si quid Majestatis sua absente contra hostem hunc perpetratum iri contingeret, id pro innata clementia animo æquo susciperet, bonique consuleret. *Belli namque fortunam non maturum semper & quod è longinquo advocetur consilium expectare; sed repentinum potius & quod sub manu ipsa (ut Scipio dicere solitus sit) nascatur requirere. Sapius enim pugnandum non quia velis, sed quia necessitas impellat, hostis cogat, vel disciplina militaris ratio exoptulet.* Advenerat non diu post, Imperialis aula prætoriiq; Præfectus, Adrianus à Roy Comes, mandata quædam Augustæ Majestatis de communibus belli rebus secum afferens, de quibus cum Principe Palatino secretè & semotis omnibus arbitris, colloquutus, hujusmodi propemodum reportavit responsum: Quoniam moris sit apud Germanos, inveterataque consuetudine receptum, res belli atque ad communem statum & utilitatem pertinentes, unanimi Procerum consilio pertractari, haud iniquum sibi videri, easdem nunc quoque Heroum illorum, qui Imperii atque Majestatis suæ pro decore, ad tot &

tantos labores perferendos huc advenissent, communi decreto definire: sic *maximum apud hos, si veteri honore se dignari senserint, benevolentiam comparari.* Et sic vix dum digresso Comite Adriano, à Marchione Joachimo ex Thermis Paduanis rescriptum, certò per exploratores constare, hostes trivium quoddam, quò vel per Valerianos ad Tergetum illud antiquissimum & nobile, vel per Chemburgum montem hunc redierunt, vel Swarcacum amnem vorticosum evadere liceret, occupasse, *clivum tamen anteriorem & posteriorem, quia utriusque natura sua satis angustus esset. & vix plastrò permiabilis, à provincialibus arborum truncis & saxorum molibus præclusum, medium verò præsidio valido, ut his inde etiam nullus pateat exitus, infestum, oportere igitur cum toto exercitu, priusquam hostis ille lubricus & inconstans iterum elabatur, confestim & sine mora insequi.* Princeps Palatinus ut hæc accepit, communis castris & relictis prælidiis quibusdam, qui ea tulerentur, postera die se cum illi etiam equitum peditumque manu *Laxenburgum, mercatura bonum insigne imperium contulit, atque inde mox idem Marchioni de Quasto, qui cum Hispanis militibus ad divi Peletini oppidum residerebat, significavit, & ut eo usque, nunc progressos hostes, quibus ipse oppositis undiq; & elocatis subsidiis effugia omnia obstruxisset, jam tandem propelleret, nec pateretur eos cum tanto Hispanæ gentis dedecore, in Christi plebem diutius & impune ita pergrasari, sed illo quamvis rapti, vastari, ac depopulari coram penè conspiceret omnia, contra hos actum augustum penitus nihil, quam autem ob rationem, nec hodie satis constat, multi, ut est dicax militum vulgus, metu id, multi invidia, quævis erga Germanos peculiariter moveretur, factum judicabant, sed an verum id sit, quum & innocentium milites proscindere famam sæpius soleant, incertum. hæc tamen certum, alterum nec pium satis, alterum nec usque adeo magnificum. Hostes vero quum omnem exitum, aufugiumque intelligerent esse occlusum, nunc illuc rimam quaritantes, incerti & furibundi circumferebantur, quare Glogentiz primò, dein Bistorphium quò usque & Brandenburgii Marchio eos est insequutus, procurebant, postremò etiam Loyberstorphium, quò & Princeps Palatinus sub media nocte, quum & hos castra sua illic potuisse exploratores indicassent, motis properè signis est profectus, & mox iterum & vix dum explicatis tabernaculis & tentoriis hostes adesse compositaque acie adversum hos contendere relatum, quare & ad arma à nostris conclamatum, sed vana trepidatione quorundam id factum, nam & hi nec illic diu perstiterant. Missi itaque ad exploranda visendaque omnia ex nobiliores equites quatuor, qui usque Starckenbergium arcem progressi, eos in valle ima inter Altenmarck oppidum & vicum Podenstein ingenti præda onustos, confedisse compererant. Sub idem tempus sunt reversi, nuntiantes illos montium intra septa, quæ ob angustias nec equiti pervia forent, se occulisse, nec diu post Turco Vala mille cum equitibus suis quibus præerat, idem indicaturus supervenit, ob armarum vestiumque similitudinem primò hostis creditus, postea verò ex signis, quæ errore nostro aperuerat, agnitus, unde & arma quæ miles repentino tumultu arripuerat, dato redeundi signo, reposita. *Quum autem**

autem jam post multa diversaq; explorationum industria certum esset, ubinam locorum hostis resideret, commodum visum Philippum de Oberstain Rhennensium Ductorem, cum expeditis cohortibus quibusdam, ut si itineris celeritate atque temporis opportunitate quid proficere posset, præmittere, & huic tandem etiam quod cunctari aliquantulum videbatur, Sebastianum Schertlium Augustanæ Vindeliciq; & Johannem Sayler Palatinæ cohortis Præfectos, cum Veteranis trecentis in subsidium & ad ferendam opem tanquam manu & consilio promptos bellatores submittere. Qui acto raptim agmine ad Philippum statim, noctis tamen sub ortu pervenire, & hostis præsentia animadversacastrorum situm & reliqua speculaturi per sentes & vepres atq; alia sylvarum abdita ferarum more repantes, ad procubitores ipsos in stationibus pro exercituum suo vigilas agentes penetrare, ex quibus uno, fuga sibi consulentibus reliquis, per opportunè capto quindecim Turcarum millia in valle proxima castra posuisse, cognoverunt. Ad supremas igitur vigilas & eò undè intra vallum ipsum & castra prospicere licebat, progressi, eos qui intra castrorum semunimenta condiderant, adducta sagittariorum cohorte adoriuntur. Fundentes namque numerofo crepitu à bombardis ignitos plumbeosque globulos, sternentes passim atq; gravi somno oppressos & trpidos Turcas vel premebant, vel ad arma excubant, qui consensu raptim equis ex valle in montium cacumen prosiliunt, & structa protinus acie, militibus nostris animo & impetu ferocientes occurrunt, quos nostri studio quodam retrocedentes extra sylva fines, ubi ceteris cum cohortibus Philippus ille de Oberstain constiterat, tanquam ad paratas insidias pertraherant, alacritate summa, etiam nonnunquam Sebastiani Schertlii illius & Saylerii jussu, quorum industria hæc omnia agebantur, tamdiu obsistentes donec à sagittariis illis eminens configerentur. Cecidere nocturno hoc prælio & priusquam ad Oberstainum fuissent protracti, ex Turcis penè mille, nostratum paucis desideratis. Nam etsi sæpius contempta paucitate nostra ad obtinendum tota acies in nos converteretur, sagittariorum tamen fortitudine hæc semper cum clade quadam insigni & jactura repellebatur. Et quoniam intempesta jam nox erat, quæ rebus gerendis plerumque est inutilis, armis aliquamdiu temperatum, ex acie tamen utrinque non discessum, atque id tandem quod actum, ad Principem Palatinum, ut ante abitionem cum Schertlio convenerat, relatum. Qui ut primum de iis certior factus est, milites omnes sub diluculo armis & equis paratos, cum silentio proxima in campi planitie adesse imperat, ut eos inde ad loca insidiis aptiora pro tempore, & antequam hostes latius propellerentur, posset elocare. Quare per eam noctem equis nec sella, nec fræna detracta, nec equiti ferramentum. Nam & Princeps ipse eodem oneratus, noctem exegit insomnem, Homericæ illius memor, non decere Penonon apæxi, aut alium quempiam primarium virum, cujus curæ populorum multitudo sit commissa, solidam dormire per noctem, præsertim quum tot momenta rerum ex ejus quoque arbitrio debeant. Præterierat jam tertia vigilia & aurora ipsa lucis adventum ostendere videbatur, datum est militibus per præcones tacitum profici-

scendi symbolum, nec mora, dicto citius parent, & in constituta campi planitie, ut jussi erant, conveniunt. Habebat hæc Austrium versus montium juga, in quibus hostium ac cohortium nostrarum acies utrinque consistebant, à Septentrione flumen quoddam & paludem voragiibus & limo profundam & inviam, ab Occidente castra nostra, & vallum, atque è regione & plaga Orientali sylvam densam & ad regendos pedites non incommode natam, quare trans flumen & paludem quæ ad effugium sola patere credebantur, Theodoricum Spectium cum levis armaturæ Equitibus consistere jubet. Funditores vero, sagittarios & pedites nonnullos alios inter arbusta juxta sylvam se abscondere. Et dein seipsum inter fluminis ripam montiumq; radices, cum reliqua exercitus parte medium continet, ut si quò hostium acies fuga inclineret, eò se opponere posset, & fugientes intercipere. Quumq; omnia jam in hunc modum constituisset, Oberstainium & Schertlium rem cœptam telamque semel orsam, per remissum nuncium peragere admonet, ac festum vigilia & nocturna pugna hostem iterum adorti. Quoniam autem interim per noctem, ut eos ad structas præordinatasq; insidias facilius possent propellere, atque à faucibus montium, si illuc redire forsitan niterentur, arceret, cohortes suas post hostium copias circumdixerant, terga illorum confectum bombardarum glandibus tanquam imbre largissimo iterum compluere sunt adorsi. Populere eos brevi ad montis illius, quod jugo castris nostris imminebat, & unde in campos armis virisque fulgentes prospicere licebat, fastigium & cacumen. Quare illi primum conspectis agminibus nostris, veluti viso lupo exanimes & amissa voce conticuere. Mox vero & postquam spiritus redditi, sublato ingenti & ad sidera usque clamore, Barbarico ritu ferale quid ululare, atque tum etiam veteris militiæ memores & in cuneos arctius constipati, suspensio pede & animo, effugium circumspicere. Jussit hos Princeps inter spem, metumque dubios, excussa campestri machina primum excipere, & non diu post fulmine hoc territos, dato per liquos tubasq; dicationis signo invadere. Impetivit illos primum Bohemorum atq; Slesitarum equitatus, quæ ad signa cursoria, ut nostri appellare solent, à fronte agminis Principalis constiterat. Deinde & ipse Princeps phalange sua & armatura gravi, magnanimiter & acri impetu concurrens. Quare certamine parvo in fugam scædam versi, totis campis palantes, nunc huc, nunc illuc sunt circumacti, & demum etiam, cum omnia effugia insidiis præoccupata & occulsa intelligerent, deficientibus pavore animis, per omnia arcta præruptaq; velut cæci ruentes, in flumen paludemq; præcipitabantur, ubi pars quedam profundis gurgitibus hausta submergebatur, pars alia relictis equis, rejectis sarcinis & vestimentis, atq; solis armis quibus se tutari posset aliquandiu retentis, corporibus nudis enatabat; multi tamen limosa paludis vada obstitere, omnemq; fugæ spem ademere. Hærentes enim illic tanquàm pedes astricti, & ocyus se inde expeditæ nequeunt, ab equitibus peditibusq; nostris, qui unà cum Spectio illo ultra flumen subsederant, trucidabantur, quos & Princeps quoque ipse cum eos contempto omni discrimine vitæ in diversam fluminis ripam eniti, seque iterum conglobare animadvertisset, trajecto statim amne est in-

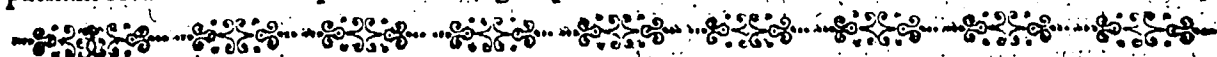
insequuntur, & continuato cursu, nunc à fronte, nunc à tergo & latere fortiter insistens, per milliarja duo Germanica impellebat, nec antea destitit, donec cædibus & vulneribus abundè satiatus, ad Marchionis illius à Brandenburg milites protrudisset, qui etsi rerum harum penitus ignari, casu quodam fortuito supervissent, intermissum tamen jà redintegrabant prælium. Cæsus est & tunc iterum magnus hostium numerus, & magna tunc quoque Marchionis antiquos avos & proavos manu & fortitudine referentis emicuit Virtus: Non solum enim is inter primos dimicabat acriter; verum etiam & ad idem faciendum comilitones suos verbis adhortabatur, & exemplis magnanimiter admonebat. Restabant jam pauci quidam, quos equorum velocitastutata manibus nostratum eripuerat. Diis immortalibus forsitan ita volentibus; ut victoriæ ac gloriæ hujus omnes nostri fierent participes; nam nebula quæ repente & saltus & campos omnes circà intexuerat, eos ad Cantium illum atque alios Heroas Wolfgangum à Montfort, & Gregorium de Losenstain, qui cum copiis auxiliariis fugientis Tyranni recentia vestigia erant insequeuti; tanquam ad aras Tauricæ Dianæ, aut certum quoddam mactationis deduxit sacrificium, nam *Et illic, vel ab equitibus illis, vel à colonis & agricolis ita cæsi & extincti sunt, ut ex quindecim millibus istis, ne unus quidem, qui cladis nuncium ad suos referret, superfuisset*: captus enim, & ex his ob peculiare Provincialium in Turcas odium penitus nemo. Signum unum purpurei coloris creptum, Caroli Imperatori in honorem & victoriæ symbolum oblatum, à quo multi quorum Virtus eo in prælio ante alios fuerat insignis, dignitate Equestri aureisque calceis sunt donati. Captivi multi tunc quoque, quos Turcæ solita pro crudelitate nondum enecaverant, recepti. Præda omnis, quæ tamen perexigua fuit, militibus concessa. *Fuit hac victoria nostris omnino incruenta. Nam præter unicum equitem Agnulum, vulgo Æmble, toto exercitu desideratus est nemo.* Videbatur Princeps hanc hieroglyphico, quo vexillum suum atque labarum post susceptum Præfecturæ Imperium inscribi voluerat, præauguratus, quia in hoc Angeli imaginem; dextra macheram, sinistra verò schedam quandam hujusmodi cum inscriptione (e cælo victoria) ferentem, parare jusserat. Turcarum cadavera, ob divitiarum sitim, quas illi absorbuisset ferebantur, (heu pudet avaritiæ) incisa; sed hi stomachi in penetralibus nil nisi uvarum baccas & granula quædam habere sunt inventi, ea famis vehementia, Mahumeti sui contra legem qua ab omni vini usu arcentur, insumere compulsi, quoniam & profana & fœda omnia in usum convertere necessitas coegerat. Acta sunt crudelia hæc à gregariis nonnullis, de Nobilibus enim atque veteranis, quod unius probare exemplo sufficit, longè aliter constitit. Fuit hoc in conflictu Eques quidam Germanus, *Sebastianus de Fleckenstain*, Nobilitate rei que militaris peritia insignis, cui inter dimicandum, Turca quidam sacculum nummis plenum veluti redemptionis pretium quum objecisset, equi ex sella in quam sorte quadam deciderat, hunc tanquam victoriæ remoram indignabundus rejecit, ad Ditem vestrum hinc abite, inquit, divitiæ, non enim hic aurum, divitiæ aut alia hujusmodi irritamenta malorum quarimus; sed Vir-

tutis præmium potius, honorem & gloriâ militarem. Multa tunc Turcarum Sarracenis literis conscripta apud interfectos reperta sunt monumenta, horum elogja sive testamenta; quæ hi ob instantem metum, quemadmodum olim ad Vespasianum Romani sub Cæsare Julio, in castris antea obsignassent credita. Fugientem Tyrannum lues ingens sequuta, eum majori suorum clade, quam antea priore profectio affecit. Relatum namque tunc ultra centum & quinquaginta hominum millia, Numinis Divini ita fuisse perempta, non minus eorum quoque, quam etiam olim sub Sennacherib Rege, quum Angeli manu una nocte octoginta quinque millia cæderentur sæviante, *Cecidit per idem tempus e cæli summitate pluribus in locis ingens ignium vis*, quare à multis creditum, supremum mundi instare diem, quod Adamus protoplastes, ut Josephus Judæus testis est, hunc etiam sub igne aliquando periturum retulisset, & Cometa proximis tribus annis *Et singulis, qui profectioem hanc præcessere, natura sua secundum rationem Septentrionem versus Regnorum mutationem significans, apparere visus.* Et *Dracones numero multi, diversi, tamen coloris, per summitatem aeris tunc quoque, volavere*, Bohemiam petentes, spiritus imundi Cacoque Dæmones, quia hi Philosophorum juxta sententiam migrare nonnquam locumque immutare soleant, existimati. Parta autem victoria hæc ad castra, quæ hastatorum agminis asservanda interim commendata fuerant, reditum, & die una ad quietem reficiendoque corpora militi concessa, Laxenburgum toto cum exercitu, quem secum adduxerat Princeps Palatinus, repetitum, quod & Philippus Princeps ex fratre nepos & cognatus, cum Eckhardo de Reisch Equite aurato, nomine Augustæ Majestatis congratulatum venerat, & petatum, ut Strigonium oppidum, quod Capussi Comes viribus ingentissimis oppugnabat, missa copiarum exercitusque parte vi eximeret, obsidioneque arctissima, qua premeretur, quamprimum liberaret. Legatis verò, quia Imperatorem Carolum unum cum fratre suo germano Cæsare Ferdinando Viennam appulisse constabat paucis: Majestati verò suæ coram postea concordis Procerum sententia hunc propè in modum responsum. Neminem in hac tam insigni Principum omnium Procerum ac militum corona esse, qui Augustissimæ Majestatis suæ Imperium non summo studio veneretur & adoret: id enim sacrosanctum haberi & judicari apud omnes. Quare etsi profectio illa serò nimis jam & eo tempore, quo veteres Romani milites suos olim ex castris ad hyberna deducere soliti, appareret, se tamen omnes ad quodvis periculum pro Majestatis suæ ac Imperii honore & gloria subeundum esse paratos: dummodo omnibus una conjunctim ire atque tota cum exercitu illuc trahere liceat, & reliqua omnia, quæ ad hujusmodi profectioem sint necessaria, majori cura & diligentia, quam antea præparentur. Periculosum namque esse hosti se tam acri & severo, neglectis omnibus, sine quibus nullum bellum rectè suscipiatur, tanquam prædam quandam certam & indubitam obicere. Quamvis autem Imperator promittendo, saltè exiguo aliquo Strigoniensibus subsidio iterum instare decrevisset, Principi tamen Palatini consilio destitit & quievit, indicantis, si Strigonium ipsum eo usque furorem hostilem & impetum, quod illic exercitus

aliquis vel subsidium trajiceretur, sustinere posset, id
 & postea Hyemis beneficio, sub qua omnis oppugna-
 tio inutilis plerumq; esset, & intempestiva, tutum fore
 & inexpugnabile. Principi dein à Carolo Impera-
 tore de cælo fugatoq; tanta felicitate hoste, gratiæ
 ingentissimæ actæ: Duces reliqui, Tribuni, Proce-
 res castrenses, & milites una omnes laudati, quod
 patriam communem & Imperium tam insigni ope-

ra sua tutati essent egregiè, & adjuvissent, & ita mis-
 sione facta cunctis abire liberè concessam. Debe-
 batur quidem ob rem bene feliciterque gestam
 militi laurus, Principi triumphus; sed quia non
 idem hodie, qui olim Virtuti habebatur, honos,
 illis nec ullus decretus est.

F I N I S.

DE

DUPLICI CORONATIONE CAROLI V. CÆSARIS

APUD BONONIAM, HISTORIOLA,

AUTORE

HENRICO CORNELIO AGRIPPA,

ARMATÆ MILITIÆ EQUITE AURATO, V. I. DO-
 CTORE, SACRÆ CÆS. MAJESTATIS A CONSILIIS
 ET ARCHIVIS JUDICIARIO.

ANNO 1530.

PREÆFARI mihi licet (quod his qui interfue-
 runt testibus verissimum est) triumphum maxi-
 me memorabilem, & multorum fide majorem
 me scripturum, quo invictissimus Cæsar Caro-
 lus ejus nominis V. cum Hispaniarum, tum utriusq;
 Germaniæ & Romanorum Archirex, à summo Chri-
 stiana Religionis Pontifice Clemente VII. apud cele-
 berrimam Flaminia urbem Bononiā, primum Lon-
 gobardorum Regem, deinde etiam in Romanorum Im-
 peratorem mundiq; Dominum coronatus est. Putabitur,
 ut arbitror, ex rei magnitudine fortè ingenium meum
 merentes, pro sublimitate & Celsitudine tanta Maje-
 statis, me nimium multa magno volumine scripturum.
 Atq; revera optaveram ego plura quæ scriberem, quo-
 rum maximam partem post terga relinquere, vestram-
 que in his expectationem, invitum licet, fallere cogor ser-
 monis uberitate ob instructionis inopiam exclusa, quam
 non nisi tamultuario exemplari festino calamo ex Italia
 ad Serenissimā Principem nostram Divā Margaretam
 transmissam, cum ejus jussu in publicum edendam ac-
 cepissem, ea officii mei necessitate inductus, quæ obedi-
 entia mea sacramento debitam pietatem pro virium
 mearum caput exhiberem, editionem acceleravi: nefas
 arbitratus tanta Principis, cui mos omnino gerendus
 erat, desiderium differre, aut publicum hoc & commu-
 nis lætitiæ argumentum diutius suspendere. Non est er-
 go, ut hic loci ex me effusam sparsamq; Historiam ex-
 pectetis, qualem non dubito alios plerosq; cum Germa-
 nos tum Hispanos & Italos, qui huic tam felicissimo spe-
 ctaculo interfuerunt, in singula propens, singula com-
 prehens, singulorum memores, rem maximam maxi-
 ma etiam Eloquentia & exactiore descriptione tradi-
 turos, quam ego etiam alibi inter annales ampliorem,
 & fortè felisiori stylo tradere conabor. Sed nunc epito-
 mendum taxat eorum, quæ gesta sunt, & amplissimi tri-
 umphi breve compendium, quæq; magis in aperto sunt,
 è multis potiora accipietis: quorum festivissimis spe-
 ctaculis licet impar & humi depressa mea serpat ora-
 tio, in hoc tamen non improbabilis erit, quod ex fide re-
 citantur omnia, quam longè plus quam Eloquentiam
 ipsa desiderat Historia.

QUOMODO CAROLUS CÆSAR

in Longobardorum Regem coro-
 natus est.

ANNO à Christo nato M. D. XXX. existentibus
 in Bononia celeberrima Flaminia urbe, san-
 ctissimo Patre Clemente VII. summo Rom. Ponti-
 fice, atq; Divo Carolo Cæsare ejus nominis V. Hispani-
 niæ, Germaniæ & Romanorum Archirege, ad quem
 tum multi Principes & Legati, ac diversarum Pro-
 vinciarum Proceres, omnisque Italica Nobilitas
 effuso quodam & maximo comitatu, ingensq; po-
 pulorum multitudo confluerat venerandum,
 octavo Calend. Martias, in maxima omnium gra-
 tulatione Longobardica Coronatio cæpta est. Dies ille
 ubique festus, ubique sollemnis agebatur. Civitas
 tota frequens profusaque in honorificentiam Cæ-
 saris ferebatur. Indictum Justitium, clausæ taber-
 næ, expurgatæ plateæ omnes, & virentibus frondi-
 bus instratæ. Exornatæ tapetibus parietes, perso-
 nabant campanæ, resonabant tympana, modula-
 bantur tybæ, ubique exultantium voces audiebantur,
 omnia urbis loca ingentia lætitiæ signa præ se fe-
 rebant. Jamque invalescente die, cunctisque quæ
 ad Regiæ Coronationis magnificentiam conducere
 videbantur, magnifico apparatu dispositi duo Car-
 dinei Ordinis Purpurati Patres videlicet Medices
 & Dorius Cardinales, protinus Palatium adeunt,
 ubi erat Invictissimus Cæsar, Rex Catholicus, pur-
 purea ac diversis ramusculis argento crispato inte-
 xitis variegata talari toga indutus, aliquot Principi-
 bus innumeraq; Italarum, Hispanorum, Burgun-
 dionum, & utriusq; Germaniæ Alemannorum, alia-
 rumq; diversarum Nationum Nobilitate stipatus,
 qui à Reverendissimis illis Patribus primum quibus
 decuit officiis salutatus, magno omnium applausu ad
 Longobardica Coronationis sacrum, quod in ejusdem
 Palatii sacello instructam erat, hoc, quem dicemus, or-
 dine producit. Prægredebatur Cæsarem ornata
 auro & purpura, magnificis sumptibus ingens No-
 bilitas. Post cujus agmen succedebant innumeri
 Barones, Comites, Marchiones, & plerique Duces

ac Principes. E quibus proximè antecedeabant Cæsarem, inclytus Dux Alcalaonia, & Marchio à Moja; qui Regium enssem in sua vagina Cæsari præferebat. Tum Generosus Marchio Asturicæ Regale Sceptum gerebat. Deinde Magnificentissimus Alexander Medices, Summi Pontificis nepos, & Dux Pennæ, aureum illud pomum mundi typum terebat. Demum Illustris Princeps, *Sacri Romani Imperii Vicarius perpetuus, Bonifacius Palæologus, Marchio Montis ferrati*, Regiam coronam ambabus manibus gestabat. Evestigio Divus Cæsar medius inter illos duos Reverendissimos Cardinales incedebat, quem à tergo proximè sequebatur Strenuus ac Illustris Princeps, *Henricus Comes à Nassau, & Marchio Zenettæ*, Aurei velleris miles, ac Cæsarei Cubiculi Præfectus primarius. Post quem externorum Regum ac Principum, variarumq; gentium auratis vestibus Oratores & Legati: tum Purpurati Senatores, Candidati Consules ac Scriniorum Magistri, Secretorum scribæ atq; Quæstores, reliquorumq; Aulicorum agmina, singula pro sui Ordinis dignitatisq; gradu discriminata succedebant. Hac insigni pompa, ad (quod diximus) sacellum usque num est, ubi præstolabatur Cæsarem Reverendissimus Cardinalis Dertusensis, qui clarissimo Pontificatus habitu indutus, in Pontificia sella sedebat ad altare, multorum Antistitum cæterorumq; Ecclesiæ Prælatorum turba sociatus. Cui exhibens Cæsar debitam reverentiam, ab eodem quibus decuit officiis & honoribus excipitur. Conversus deinde Cæsar ad altare, genubus flexis adorabat. Quem assumptes prædicti duo Cardinales fecerunt sedere in medio ipsorum, & Principes illi, qui Coronationis insignia portaverant, suis per ordinem locis sedere iussi sunt. Tum infultus Cardinalis accepto prius à Cæsare consueto jurejurando, ex mandato Beatissimi Patris illi per Breve apostolicum ab Episcopo Malta præsentatum, sacris quibusdam precibus ad hoc institutis benedicens, auspiciatissimum felicissimæ Coronationis dedit exordium. Productusq; est Cæsar ad altare. Ibidem per aliquot sacrorum ceremonias precesq;, & invocata alta voce, quam litaniam vocant, Sanctorum suffragia, provolutus in stratum illi magnificè paratum, jacebat. Peractis precibus illis, accesserunt Cæsarem *Illustris Comes à Nassau*, & alter Generosæ Nobilitatis Vir, *Dominus de Noir*, Comes, Cæsarei corporis secundarius custos, qui attollentes Cæsarem, exuerunt illum utraq; veste sua superiore videlicet toga & interiore subucula, relaxatisq; thorace & camisia, spathulas cum toto dextro brachio denudaverunt. Quem Cardinalis ille sacrorum Antistes, statis ceremoniis precibusque sacrosancto catechumenorum oleo intra spathulas, & in dextro brachio perunxit. Et Reverendus Pater Guilielmus Vandanesse Cauriensis Episcopus, Cæsareæ Majestatis Elemosynarius primarius, eorum manibus gestans, uncta loca derergebat. His peractis revestitus suo habitu Cæsar ductus est in sacrarium, ubi sumpta Regia abolla, toga videlicet argentea prælonga & de super cincta, superindutusq; Regio patagio, ex villosa Purpura auro crispato intertexta, armelinis candidissimis pellibus suffulto, cujus rejectum in terga humerale, circum spathulas diffusum pendeat. Hoc Regio ornatu, tecto capite consueto birro, medio duorum Cardinalium regrediuntem Cæsarem cum

Tom. II.

Principibus, Generosus Vir *Adrianus à Groy*, Rhodii Dominus & Cæsareæ Majestatis Architrictinus primarius, levata Indica arundine præibat, Illustris Comite de Nassau à tergo prælongæ abollæ pariter atq; patagii ambrias sustinente, ductusq; est Cæsar in solium, quod illi juxta Summi Pontificis cathedram paratum erat. Non longè sedebant cæteri Principes, circumstantibq; Purpurati Proceres. Jamq; adventare cernebatur Beatissimus Pater Summus Pontifex suis Cardinalibus & multis admodum Episcopis Ecclesiæq; Prælati comitatus. Quo ad sacelli ostium appropinquante, assurgens de solio suo Cæsar, illi in occursum progressus, quam maxima potuit honorificentia Pontificem excepit, à quò vicissim benignissimè consalutatus, pariter cum illo ad altare regressus est, ubi utrisq; & Pontifici & Cæsari magnificis stragulis, ac aureis pulvinis instrata pulpita parata erant. Jamq; procumbente ante solium suum Cæsare, Pontifex flexis genibus inclinato capite, rem Divinam, quam Missam dicimus, exorditur. Prælectoq; Confessionis symbolo, ac data reatum absolutione, Pontificiam cathedra conscendit, Cæsare pariter in suo solio, cæterisque Cardinalibus & Principibus suis in subsellis sedentibus. Posita enim erat Coronationis insignia supra altare. Interea Reverendissimus Cardinalis Dertusensis, papalem (ut vocant) missam solennibus ceremoniis peragebat. Cumq; ventū esset ad canticum illud, quod (quia ad gradus pulpiti cantatur) gradale dicunt, productus est Cæsar per Cardinales illos, qui sibi collaterales assidebant, ad Pontificem, coram quo procumbens in genua nudo capite, ab eodem precibus aliquot sacrisq; ceremoniis benedictus est. *Posuitq; Pontifex in dextera manus annularem illius digitum*, annulum quem Pistauriensis Episcopus paratum tenebat, cui magni pretii adamas infixus erat, *accinxitq; illum gladio super femur suum. Quem elevatus in pedes Cæsar educens, & iter in aëra vibratum, terq; in terras defixū, porro supra sinistrum brachium suum reclinatum, reposuit in vaginam, ad sinistrum latus suum, rursusq; procumbens in genua, coronam, quam vocant chalybeam, Pontifex non absq; solennibus ceremoniis capiti ejus imposuit, Regemq; Longobardiæ pronunciavit*, ponensq; in manus ejus Sceptum & Mundum, ad singula sacris quibusdam precibus & ceremoniis benedicens, plenariam Regni tradidit administrationem. Quem postea ad pedum Beatorum oscula provolutum, & grâtiâ agentem Reverendissimi Cardinales attollentes, in Regium solium inthronisârunt, Regemq; Longobardiæ proclamârunt. Tunc assurgens in pedes Beatissimus Pontifex, illud Divorum Ambrosii & Augustini jubilæum canticum: (Te Deum laudamus,) alta voce exorditur. Quod perinde Pontificii cantores suavissima vocū melodia profecuti sunt. Continuata deinde suis utrobq; observatis ritibus Missarum solennitate, cum caneretur antiphona illa, quam offertorium dicunt, processit ad altare Cæsar, & oblato munere suo, sacri calicis operculum (patinam vocant) osculatus est. Rursusq; ad canticum Agnus Dei, accedens ad osculum pacis, Pontificem in maxillam dextrâ summa cum reverentia osculatur. Cumq; jam postrema Missæ antiphona (quæ communionis nomen habet) caneretur, productus iterum ad altare Cæsar, ibiq; in genua procubens, orationi religiosissime intet, ab ipso Reverendissimo Cardinale,

Z a

qui

qui Pontificiam Missam peregerat, sacratissimo Eucharistiæ sacramento refectus est. Porro peractis omnibus, Beatissimus Pater, summus Pontifex benedicens populo, centum annorum pœnitentiâ singulis cōdonavit. Accipiens deinde per manum Cæsarem, qua venerant pompa, maximo omnium cum gaudio regrediuntur in palatium, ubi mutuo sibi congratulantes consalutantesq; unusquisq; reversus est in triclinium suum. Eadem die post sacram coronationem pomeridianis horis ingressus est Bononiam, Magnificentissimus Princeps Franciscus Maria Rouera, Dux Urbini, Romanæ urbis Præfectus Cæsareus, cui Generosus Dominus à Rhodio, Cæsareæ domus Magister primarius, cum multis Cæsareæ aulae satrapis obviam profectus, Cæsareæ Majestatis verbis honorificentissimè excepit, neq; minus pleriq; Cardinales & Episcopi cum Pontificiis aulicis eidem Duci occurrentes, utrorumque magnifica pompa in urbem traductus est. Residuumque diei illius festivissima lætitia transactum, instaurati magnificis sumptibus, ornatisimi triumphi, extructi arcus, parati ludi, variaque gaudiorum spectacula, quæ urbs superba publico ætario, tum officiosi cives privatis sumptibus ultrò exhibuerunt. Per universam urbem, perque suburbia, per singula compita, cantibus & tibis dulcissimisq; variorum musicæ instrumentorum modulis personabant tripudiantium catervæ, felicem sibi illum diem congratulantes, ac Carolo Cæsari magnis lætitiæ clamoribus applaudentes, excitati ignes tanta copia, ut nocturnas tenebras flammiarum splendore exuperarent, totamque cum die noctem felicissimis gaudiis peregerunt.

Quid sequenti Longobardicam Coronationem die actum est.

Postera die perdurantibus adhuc publicis præcedentium gaudiorum ostentis, civibusque Bononiensibus adhuc majora molientibus, nunciatur in retea adventus Potentissimi Allobrogum Principis, quem Ducem Sabaudie hodie appellamus, cum aliorum quorundam è Germania superiore Principum, in quorum occursum repente undarum in speciem effusa populi utriusq; sexus multitudo extra urbem, omnes campos, omnes vias opplevit, densissimisque turbarum globis Principibus illis quam longissimè procedere obviâ gestiebat. Conspicitur primum Illustrissimus Sabaudie Dux Carolus, & Carolo Divo Cæsari cognatus, cum insigni Antistitam, Abbatum, Comitum, Baronum, aliorumque Nobilissimorum Virorum, auro & purpura resplendentium ornatisima turba, innumera equitum multitudine longa phalange adventare. Quod ubi in aula Cæsaris rescitum est, Illustris Comes Henricus à Nassau, cum ornatisimo Cæsareorum Procerum agmine adventanti Allobrogum Principi occurrens, Regiis Cæsareæ Majestatis verbis salutem illi aunciabat, felicemque adventum gratulabatur. Traduxitque intra urbem in palatium ad Cæsarem primum, cujus manum exosculatus, & ab illo benignissimè exceptus, post mutuas aliquot confabulationes dimittitur, accedensque Pontificem, post pedum beatorum oscula traducitur in diversorium, suum illi magnificentissimè paratum, ubi ad Imperatoris Coronationis pompam (quæ insequentem diem futura erat) se interea magnificentissimo ornatu apparabat. Non multo post Allo-

brogum Principis ingressum venit Serenissimi Principis Ferdinandi, Ungariæ & Bohemiæ Regis & Austriæ Archiducis, Cæsareæ Majestatis Germani fratris Legatus & Orator, Nobilis & Reverendus Dominus Bernhardus, Episcopus Tridentinus. Venit etiam ex Comitibus Palatinis Rheni atq; Bavarie Ducibus, Illustrissimus Princeps Philippus, Cæsareæ Majestatis agnatus, uterq; Teutonico apparatu & equitum numero conspicuus, magnoq; Nobilium & Equestris Ordinis strenuorum Virorum agmine stipatus, qui vicissim non minori consalutationis pompa congratulationisq; gaudio excepti, sua ad diversoria magno omnium applausu traducti sunt. Nimis longum foret recensere, quibus honoribus Principes illi à summo Pontifice, à Cæsare, à Patribus, à Bononiensi Magistratu excepti sint, quibusq; felicissimis studiis dies illa transacta est, tota in Principum illorum ingressum occupata. Omnes plateæ, omnes domus, omnes fenestræ, omnia compita conspicientium multitudine compleuntur. Occurritur illis undiq; ornatisimis consalutantium, talemq; illis Cæsare congrulantium pompis. Hinc insignes apicibus Sacerdotes, & vetustissimæ scholæ, omni doctrinarum genere insignes, cum discipulis Doctores, inde conspicua gravitate togati Senatores, & municipali purpura venerandi civitatis Consules, festivaq; libera Nobilitatis juvenus. Feruntur omnes gaudio, singulaq; loca publica lætitia occupabat. Ipsa plebs paslim portas ac fenestras virentibus fertis coronabat, alii ad nocturna lumina funabula parabant, alii lignorum strues congeriebant; alii fasces pice & bitumine illitas ad flammarum fomenta subiciebant, alii ad solennia sequentis diei spectacula, triumphales arcus multiformes instaurabant, alii trophæa erigebant, alii ludorum magnificentiam adornabant, alii patras de hostibus innumerales Cæsaris victorias, superbè magnificentq; effingebant, alii inventas novas terras, & ad Antipodas usque toto Oceano quasitas remotissimas insulas ostentabant. Nullus aut ætate aut valetudine tam imbecillis, qui otio detineretur, qui non aliquid ad publicum gaudium, pari lætitia diligentiaq; aut excogiraret, aut operaretur, non Matronæ, non Virgines, non pueri, non tremulæ anus tirubantesq; senes suis muneribus vacabant, quod felicissimam Caroli Cæsaris in Romanorum Imperatorem Coronationem, auspiciatissima solennitatis pompa perpetuæ posterum memoriæ consecrarent. Sic tota illa dies cum in Illustrissimorum Principum illorum ingressum & consalutationem, tum in Cæsareæ Majestatis in Romanorum Imperatorem futuram postera die coronationem, concelebrandam, festivissimis laboribus transacta est.

Qua Pompa Augustalis Coronatio incepta sit, & quo ordine Summus Pontifex templum Divi Petronii ingressus.

Describenda nobis nunc est Augustalis coronationis solennitas, quæ postridie à Longobardica coronatione peragenda restabat. Erat illa dies sexta Cal. Martias, dies ter felicissima terq; albo calculo signanda, dies qua in hanc lucem editus Cæsar, maxima omnium spe, nec vana quidem, Mundi Dominus natus est, dies qua de Gallis ab antiquo hostibus jam sæpe antea victor, tum etiâ triumphator, capto illorum Rege, gloriosissima & inaudita superis temporibus semperq; veneranda victoria poti-

potitus, unde tamen hæc nobis cum Gallis felicissima pax & affinitas parata est: Quæ eadem die nunc Augustale Romani Imperii Diadema, à septimi Clementis Summi Christianorum Pontificis beatissimis manibus suscepit. Jamjam aderat optatissima illa dies, qua fugato atræ noctis nubilo cælum matutino crepusculo, disjecta obscura tenebrarum caligine, ante solis exorientis radios adhuc propriæ lucis candore resplenderet, cum discursu triumphali Nobilium turbæ plateas complent, tantraque hilaritudine cuncta gaudebant, & serena facie gestiebant, ut præter peculiarem more etiam, equi & canes, & quæque domestica hominibus animalia jucundis gestibus vocibusque exultare sentirentur, canoræq; aviculæ suavissimos concentus ultra consuetum adsonarent, exultantiumq; vocibus ipsum cælum reboaret. Admurmurabant dulci Zephyro perflatæ arbores, erumpentibusq; odoriferis floribus turgentibus gemmis, amœna viridaria ardebant. Sic campi, sic nemora, sic præta florulento virore alacritatem præ se ferebant, ut non Bruma, sed Ver ipsum pareret. Omnis creatura futurum Imperatorem temporum Dominum Orbisque totius Rectorem, velut Numen aliquod cœlitus demissum venerari videbatur. Longum esset hic referre, incredibilem inestimabilemq; vestium ornatum, quibus inter se cum pomposi Hispani, tum magnifici Itali & profusi Burgundiones, & vinci impatientes Germani, manifestissimis sumptibus concerrabant, & quisq; quibus potuit, quam maximo sumptu comparatis, suum præ cæteris in Cæsarem affectum ostentare nitebatur. Hi aureis, illi argenteis, isti holosericis, alii polymitis, alii planis, alii villosis, tum infectis purpura & tinctis murice & cocco, tum Attalica Semiramidaq; textura & Phrygio opere elaboratis, insertisq; cum unionibus variarum gemmarum lapillis resplendebant. Equi omnibus tales, quales Turno fuisse describit Vergilius, & Homerus ad Trojam venisse narrat Menonis. Ea erat pompæ sollemnitas, cui nihil adjici ad gloriæ magnitudinem potuisset. Jamq; crescentibus orientis solis radiis, illuxerat clara dies, cum Principes & Satrapæ cæteri; Nobiles, palatium protinus adeunt, ubi in amplissimam basilicam, ad alteram palatii contignationem ascendentes, omnes ad Cæsarem conveniunt. Quod ubi rescisset Pontifex, dispositaque esse omnia, ipse prior Pontificio ornatu sacrisq; vestibus indutus, multis admodum Cardinalibus & Episcopis singulis in Pontificalibus eorum sociatus, templum Divi Petronii hoc ordine ingreditur: Prægredebantur bini & bini, cubicularii, ostiarii & scribæ Apostolici. Post illos duodecim Bononiensis scholæ veterani Legum Doctores Equestri Ordine & Palatinarius dignitate à Cæsare recenter donati. Deinde octo ejusdem civitatis Viri Patricii venerabili pompa succedebant, quos sequebatur Rector Universitatis sua purpura superbus. Deinde Prætor urbis Bononiensis, quem Potestatem vulgò vocant, in veste aurata admodum conspicuus. Postea ibant Auditores Rotæ cæteri; judiciorum officiales. Demum LIII. cum Episcopi tum Archiepiscopi, singuli in Pontificalibus suis venerabiles. Hos proxime sequebantur Reverendissimi Cardinales per ordinem videlicet Medices, Dorias, Grimaldus, Gaddi, Mantuanus, Pisanus, Sanctæ Crucis, Cornarus, Grimannus, Perusius, Ravennates, Inghelfordius, Campe-

gius, Anthonitanus, Sanctorum quatuor, Senensis, Farnesius, singuli in suis mitris & palliis, quæ pluviala vocant, quorum paragium scuti instar in terga dependet. Dehinc duo Ecclesiæ Tribuni sive Capitanei, quos Italicum vulgus consaloneros vocant, magnanimus Comes Ludovicus Rangon, & Magnificus Dominus Laurentius Cibo, ambo armati incedebant. Post quos adhuc alii tres Reverendissimi Cardinales, Cæserinus, Cæsius & Cibo, Beatissimo Pontifici assistentes ambulabant, in quorum medio sanctissimus Pater Clemens, ejus nominis Papa VII. Pontificio ornatu triplici Diademate coronatus, in aurea Pontificali cathedra ab octo purpuratis stipatoribus sub aureo umbraculo sublimis ferebatur. Quem deinceps ingens Abbatum Protonotariorum, aliorumq; cum Ecclesiasticorum Prælatorum tum secularium Nobiliumque Satraparum Magnatumq; turba sequebatur. Cumque jam Beatissimus Pontifex intra templum prædictum ad altare majus usque applicuisset, singulis sua loca occupantibus, inceptum est officium, quam concinentibus Psalmis Tertiam vocant, tum exhibita Pontifici consueva obedientia, à seniori Cardinalium Farnesio incepta, singulis deinceps pro sue creationis ordine Cardinalibus manum Pontificis deosculantibus. Proinde singuli Archiepiscopi, post etiam Episcopi consimili ordine ad pedum oscula processerunt. Interea missi sunt duo ex Reverendissimorum Cardinalium cœtu, videlicet Salvatus & Rudolphus Diaconi Cardinales, ut Cæsarem adducerent in templum, qui hac quam nunc dicimus, pompa palatio egreditur.

Quo ordine ex palatio itum est in templum.

Anteibat ingens Nobilium puerorum caterva, pulcherrimam de se speciem præbens, subsequabantur magno numero fulgidæ Nobilitatis & Equestris Ordinis Viri, omnes quidem magnifico ornatu spectabiles. Deinde complures Barones, Comites, Marchiones & plerique Duces, & Sacri Rom. Imp. Principes, quibus Cæsareæ aulæ diversorum numerum Præfecti, Satrapæ succedebant. Deinde externorum Regum atq; Principum, videlicet Franciæ, Angliæ, Scotiæ, Lusitanæ sive Portugalliæ, Ungariæ, Poloniæ, Bohemiæ, Austriæ, Sabaudiarum, tum etiam Cæsaris multorum suorum Regnorum Principatuumq; Castellæ, Legionum Arragoniæ, Navarræ, Neapolis, Siciliæ, Granatæ, Burgundiæ totiusq; Australiæ & reliquorum paludati Heraldici, cæteri; cum Feciales tum Caduceatores & Corynophori inspectione digni ambulabant. Post quos Cæsareæ aulæ Architruchi, quos vocant Magistros domus, cum suis arundinibus (Scipiones antiqui vocant) bini & bini, pariter incedebant. Supremus autem & primarius Magister, Generosus Dominus à Rhodio, elevata arundine sua sequebatur illos solus. Continuo Cæsar, & qui Coronationis insignia ferebant Principes, hoc ordine successerunt. Primum ibat Illustris Princeps Bonifac. Palæologus, Marchio Montisferrati, roga holoserica coccinea indutus & supervestitus ex villosa purpura, paragianta chlamyde, candidissimis armellinis pellibus instructus, tum & maximi sumptus gemmata tiara caput ejus integebat, sacrumq; Imperiale sceptrum aureum magnificentissima cum arte tum impensa elaboratum, dextera præferebat. Juxta sequebatur illum strenuissimus & magnanimus Princeps Francisc. Maria

Rovera, Dux Urbini, etiam suo Ducali ornatu incedens, qui Imperatorium gladium (cujus capulus & vagina arte aurifica & gemmaria supra omnem æstimationem ad miraculum spectantium sunt elaborata, sua dextera elevatum attollebat. Insequuntur istos per ordinem, ex Palatinis Rheni & Bavarix Ducibus Illustris Princeps Philippus, Ducali purpura ac tiara magnifice ornatus, qui aureum mundum manibus sustinebat. Deinde Potentissimus Sabaudix Dux Carolus in suo Ducali habitu tam superbissimo Sumptu elaborato, ut tiara illius supra C. millia ducatorum æstimata sit. Hic sacrum Imperii Diadema ex auro obryzopretiosis lapillis refertum, adeoq; sumptuosum, ut omnem æstimationem excedat, ambabus manibus gestabat. Evestigio Divus Cæsar Carolus abolla Regia vestitus, superindutus ex crispato auro Babylonice texturæ prælongo patagio, corona Regia insignis, medius inier prænominatos illos duos Pontificio ornatu insulatos Diaconos Cardinales incedebat, ejusq; postremas fimbrias Illustris Comes Henricus à Nassau sustinebat. Proximè deinde sequebantur quatuor insignes Episcopi, tum Regum Franciæ, Angliæ, Scotiæ, Portugalliæ, Ungariæ, Bohemiæ, Poloniæ, Ducis Ferrariæ aliorumq; Principum, tum Tenetorum, Genuensium, Senensium, Lucensium, Florentinorum, & aliarum gentium Oratores atq; Legati, clarissimi quidem omnes. Postremo Cæsarei Consilii Senatores ac Viri Consulares secretorumq; scribæ, & reliqua rogatorum turba suis discreta ordinibus succedebat. Deniq; post longum illorum ordinem novissimorum loco fulgentes auro loricati aliquot bipenniferi, processionis totius pompam claudebant.

Quibus ceremoniis Augustalis Coronatio peracta est, atq; Generosus Adrianus de Croy Dominus à Rhodio, in Comitum profectus est.

Convenerat omnis hæc multitudo, in ea quam diximus altiore palatii basilica, ex qua narrato ordine in inferiorem, quæ in primo solario est, basilicam descendebat. Erat ibi perforato muro constructum ostium per amplum, a quo extractus pons sublimis utraq; parte munitus, & undiq; virentibus ferris ex hedera, myrto lauroq; vestitus, insertis Pontificiis & Cæsareis clypeis, per forum medium ad ostium templi Divi Petronii per ducentos ferme passus, ea altitudine, quæ erat prima palatii contigatio, sublimis protendebatur, atq; exinde intra templum in chorum usq; contra altare majus paulatim declinabat, ad cuius extremum contra ostium templi in sublimi suggesto fabricatum sacellum, Divæ Virginis intra turres Fanum representabat, per hunc pontem in templum usq; tota pompa à sublimi procedebat. Cumq; jam Cæsar ipse ad sacellum usq; (quod diximus ad extremum pontis extractum) pervenisset, à Romanis Canonici & Decano Divi Petri (qui ad hoc ex urbe Romana Bononiam venerant) correptus, ductus est intra sacellum ad altare, ubi paratum illi erat pulpitem pretioso tapeto ac aureo hypocorismate instratum, in quod procumbens in genua Cæsar, post brevem oratiunculam jusjurandum Beato Petro ejusque sanctissimo Vicario Romano Pontifici præstitit, in manus Salviati Cardinalis, ea forma, qua Ludovicum Caroli filium jurasse, Decreta confirmant,

Tunc per venerabilem Ciceræ Episcopum Aristum Ferrariensem, summi Pontificis Architrachinum indutus Cæsar in ostio, quod superpellicium vocant, acceptaq; quæ dicitur amicia in Canonicum sancti Petri investitus est. Cui sic stanti ante altare Decanus & singuli per ordinem Canonici, exhibita Augustali reverentia, manus deosculati sunt. Egressus deinde sacellum illud, à duobus illis Ducibus Cardinalibus medio interceptus, traductus est intra templum, ad cuius ostium ab aliis duobus Reverendissimis & post priorem senioribus Episcopis Cardinalibus, Anconitano & Sanctorum quatuor coronatorum, summa cum honorificentia obviam exceptus, post certas præculas intra templum abducitur. Vix Cæsar cum Cardinalibus prætergressus ostium templi, insequentibus aliquot armatis stipatoribus, post ipse super quem ingrediebantur, XX. ferme pedum longitudine contractus corruit, cecideruntque innumeri unus aut alter moribundi, pauci vulnerati inventi sunt, res ab omnibus miraculo tenus habita, non omnes unà periisse. *Pleriq; hæc rem in omen vertentes, ex confracto ponte nullum deinceps alium Imperatorem coronatum iri, vaticinari ausi sunt.* Jamq; Cæsar ingressus templum ad sacellum Divo Gregorio intitulatum traducitur, ubi positus superpellicio atq; amicia, per venerabilem Cauriensem Antistitem, sacris vestibus, humerali & alba, & Dalmatica, & tibialibus, & sandaliis indutus est, ac Imperiali trabea circumdatus, quæ Babylonice ac Phrygiis artibus contexta, & insertis pretiosis geminis multiformiter variegata, sic ut cum descriptione sit difficilis, tum pondere ferè importabilis, magnificentia ejus etiam supra omne pretium inæstimabilis existat. Hoc sacro atq; pretiosissimo habitu adornatus Cæsar, duobus Præsulibus à quovis latere, videlicet Barrensi, Palatinensi, Brixienti & Cauriensi, ac Illustri Comite de Nassau à tergo, geminæ trabæ grave pondus sustentibus, medius duorum Cardinalium ad medium usq; templi, cui loco Rotæ Porphyreæ nomen indiderant, traductus est, ibi trinam benedictionem accipiens, proinde ducitur ad altare majus, quod Divi Petri Apostoli Romanam aram representabat. Ibi super auream mattam, aureo pulvino subdito, provolutus, usq; post cantatas Litanias aliq; suffragia, permansit, quem postea attollentes duo Cardinales, videlicet Campegius Prior Presbyterorum, & Cibo Prior Diaconorum, in sacellum Divo Mauritio adscriptum, adduxerunt: ubi per præstantissimum Patrem Cardinalem Farnesium Ostiensem Antistitem, & Cardinalium Episcoporum Priorem, sed & totius Reverendissimorum Cardinalium collegii Seniore atq; Decanum (exurus prius & solutus vestibus) sacro sancto chrysmate, à dextera manus restricta usq; in cubitum, atq; intra utraq; spatulas in dorso, non sine sacratissimis benedictionibus & ceremoniarum ritibus delinitus est, & per Venerandum Cauriensem Episcopum deterfus, & quo fuerat indutus sacro pretiosoq; amictu restitutus. Tunc rursus Salviatus & Rudolphus Cardinales, qui Farnesium Pontificem Primum, qui sacro Pontificii ornatu in sancta Apostolica cathedra omnipotentis Dei Vicarius sedebat juxta altare. Cui exhibens solennem reverentiam Cæsar, super stratum magnificentissimum ante illum procumbebat. Accedens autem

autem ad altare Pontifex, rem Divinam pari religione, maxima cum solennitate inchoavit, peractaque confessione cum absolutione, ac in tonato per eum alta voce Missæ introitu, & fuffito altari, accedens Pontificem Divus Cæsar, osculatus est illum in maxilla & in pectore, deinde præcedentibus Principibus atq; Coronationis insignia ferentibus, traductus est Cæsar in solium, quod illi paratum erat in imo chori, quo etiam abductus erat Pontifex in Cathedram illi paratam. Redeuntesque Principes ad altare, posuerunt insignia, quæ per ceremoniarum Magistrum, qui sacris præerat, locata sunt super altare, reversiq; sunt Principes ad Cæsarem in subsellia sua. Interea cum res Divina diversis ceremoniis usq; post Canonicæ Epistolæ lectionem (quam duo Acolyti, Johannes Alberinus Subdiacon⁹ Apostolicis Latinè, & Braccius Martellus Camerarius Pontificis Græcè canebant) peracta esset, adduxerunt Cæsarem prædicti duo Cardinales ad Pontificem, ante quem super pulvillo aureo Atticæ stragulæ injecto in genua procubuit. Tunc per Episcopum Pistauriensem sublatus ex altari sacer gladius, & datus Diacono Cardinali, è cuius manibus accipiens illum Pontifex, & eductum è vagina sua benedicens, dedit in dexteram Cæsari, & belli jura tradidit, inquit: *Accipe gladium sanctum, munus à Deo, in quo concides adversarios populi Dei Israël.* Quem rursus accipiens è manu Cæsaris, qui Missæ ministrabat Diaconus Cardinalis, remisit in vaginam reddiditque Pontifici, qui juvantibus Cardinalibus, accinxit illo Cæsarem super femur suum sinistrum. Tunc surgens in pedes Cæsar, eductum gladium valida dextra, ter in aëra vibravit, & ad singulas vices aciem in terram defixit. Porro remisit illum in vaginam suam, & reclinauit se in genua ante Pontificem, qui solennibus ceremoniis ad singula benedicens, *aureum illud pomum mundi representaculum, dextra, atq; sceptrum immortale Virtutis & fidei pignus, sinistra manibus ejus per vices imponens, Orbis Imperium illi tradidit gubernandum*, quod & ille magno animo regendum suscepit: Postremo solennissimis ceremoniis sanctissimisque benedictionibus *Imperiale Diadema sacro crato capiti imposuit*, sacratissimum illi Imperatoris nomen characteremq; contribuens. Mox omnis ætas, sexus & ordo, ad sacrati capitis Diadematisq; conspectum effusissimo gaudio stupefacti, & quasi extra se positi sunt. Quorum intimam candidissimi animi lætitiā, quæ res magis exprimere potuit, quam lachrymæ, quæ passim spectantium genas irrigabant? Tunc provolutus ad pedum beatorum oscula Imperator, jacentem illum ad pedes suos Clemens Pontifex clementissimo affatu, juvantibus Cardinalibus attollit. Tum discinctus est & gladius, & evaginatus traditus est strenuissimo Duci Urbini, præferendus. Tum duo illi Reverendissimi Cardinales, Salviatus & Rudolphus, Imperatorem jam Diademate coronatum, in sinistra sceptrum, in dextera mundum gestantem, in thronum suum, qui juxta summi Pontificis cathedram magnificentissime apparatus erat, produxerunt, & statutis ceremoniis inthronisatunt Carolum V. Roman. Imperatorem semper Augustum, Mundi totius Dominum, universis Principibus & populis semper venerandum metuendumq; denunciātes. Sedebatq; Imperator ad sinistram Pontificis, superior primo Cardinali Episcopo, assidebantq; illi duo Cardinales Diaconi,

sicut assidere solent Pontifici, & quatuor Episcopi. Interea cantata sunt pro Imperatore suffragia, quam Litaniam vocant, invocantibus Divos Cardinalibus Diaconis & respondentibus cantoribus. Tu illum adjuva loco illius quod dici solet: Ora pro nobis. Finitis tandem suffragiorum supplicationibus, sanctum Domini Evangelium utraq; lingua, primum Latina per Cardinalem Ceserinum, deinde Græca per Archiepiscopum Rhodiorum, alta voce lectum est. Postea fidei Christianæ Nicenum symbolum dulcissima harmonia cantatum: Cumq; ad Offertorium ventum esset, Imperator depositis in manus Principum Diademate, sceptro & pino, ac simul magnificentissima illa trabea, nudus capite in sacra Dalmatica tunica procedens ad altare, obtulit munus suum ad pedes Pontificis. Erat autem munus XXX. nummum aureorum, & singuli valoris ducatorum X. eo, quod esset ei dies illa natalitia, qua jam XXX. ætatis annum complevit. Consuevit enim quotannis die illa totidem nummos aureos offerre, quot annorum tunc compleret ætatem. Facta oblatione offertur Pontifici solennibus ritibus lavamen, qui lotis manibus accessit ad altare, quem secutus Imperator, ministravit illi, & hostias & vinum, & aquam sacrificanda porrigens, deinde flexis genibus procubuit in pulpitu, aureis peristromate & pulvinis constratum, quod illi paratum erat ad cornu altaris, permansitq; ibi intentus sacro Missæ canoni usquequò caneretur: Agnus Dei. Tum surgens adiit Pontificem, illumq; osculo pacis in dextra maxilla atque in pectore deoscolatus est. Tum secutus Pontificem ab altari, ambo reversi sunt ad sedes suas, juxta quas prostrati in gentia, junctis manibus, nudis capitibus, devotissimis orationibus intenti, sacratissimum Eucharistiæ pabulum summa cum religione expectabant, quam sumus Sacerdos & Pontifex super patinam reliquerat in altari. Accipiensq; Cardinalis Cibo, qui Diaconus Missæ ministrabat, sacram patinam elevansq; ante altare, coram universo populo monstrabat, tradiditq; deinde alteri Cardinali Cesis, qui Subdiaconum agebat. Hic accipiens illam, religiosissima reverentia pertulit ad Pontificem, qui accipiens manibus Eucharistiam, quæ majuscula hostia erat, benedixit & fregit per medium, in cuius una parte devotissima mentis contemplatione Christi corpus depastus est. Deinde allato sibi benedicto calice, sacratissimum Christi sanguinem aureo calamo pari devotione exuxit, porro ex alio calice vinum ablutionis hausit. Deinde fregit alteram partem hostiæ, deditq; duobus Cardinalibus, Cæsario Diacono, & Alberino Subdiacono. Communicato Pontifice & duobus illis Cardinalibus, procubuit ante illum Imperator, coram quo Illustris Comes à Nassau, & Generosus Dominus à Rhodio, hic cubiculi, ille archiclinii Præfecti primarii, magnificentissimam mappam ex bysso atq; contextam, atq; ex margaritis aliisque pretiosis lapillis elaborato, sumptuoso limbo, circumdatam, tenebant. Tum Pontifex Imperatori sacrosanctissimum Dominici Corporis Sacramentum, in alia minore hostia propriis manibus ministravit. Quod cum illi devotissima reverentia accepisset, surgens, Pontificem in maxillam osculatur, rursusq; recumbens in genua, è manibus Diaconi Cardinalis, vinum, quod vocant perceptionis, recepit, prægustante sibi Reverendo Cauriensi Episcopo. Deinde pluribus orationibus à Pontifice be-

nedictus, surgens regressus est in thronum suum, indutusq; Imperiali trabea, acceptis in manibus mundo atq; sceptro, imposito sacro capiti Diademate, vocari ad se iussit Generosum virum Adrianum à Croy Rhodii Dominum, jamdudum Aurei velleris militiæ adscitum ac architrictinio supra ceteros Prefectum, cui ante Majestatem suam procumbenti, in hæc verba locutus est: *Non me latent, Generose Adriane, Majorum tuorum vetustissima Nobilitatis imagines, eorundemq; erga Prædecessores nostros ingentia merita: Sed nec tuam in Majorum tuorum Virtute imitanda constantiam ignoro, qui tua strenue gesta magnificeq; facta experius, dignum Virtutibus tuis premium referre statuens, te unum vocavi & elegi, in quem hujus sacri Diadematis primitias impenderem, teq; quod, & merita tua deposcunt & Virtutes tue merentur, in sacri Romani Imperii Comitem proberem. Quæ dignitas nunc nostro imperio gloria, tibiq; ac tuis successoribus perpetuum decus esto. Sacri Rom. Imperii Comes bona fide appellator, tuq; Rhodio Dominio, cum adjacentibus illi terris tuis, tu & successores tui, deinceps Comitatus titulo fruuntor, æqualem cum ceteris Rom. Imp. Comitibus dignitatem habentio, paribus honoribus, privilegiis, præminentis libertateq; sine ulla contradictione utuntor. Qui in istis contradicere tibi ausus fuerit, aut obstinatus non paruerit, Sacri Romani Imp. rebellis, & Majestatis nostra reus habetur. Attonitus insparatæ dignitatis gaudio Rhodius Comes, cum longiore sermone Imperatori gratias dicere intenderet, Pontifex ad altare concessit, Missamq; cû benedictione peregit, omnibus & singulis cum in templo, tum foris, Imperialis Coronationis venerationi intentis, plenariam peccatorum omnium remissionem condonans.*

*Quæ in foro & civitate, durantibus sacris, interea gesta sunt, & quo apparatu Bononiensis populus coronatum Imperatorem videre gesti-
ens, excipiebat.*

DUm hæc, quæ diximus, in templo geruntur, erant in foro, quod ante templum est, erectæ marmoreæ duæ columnæ, supra quas insidentes, una prægrandis ac biceps aquila, duoq; à lateribus inaurati leones, qui epistomiorum fungentes officio, interea quod sacra peragebantur, perq; totam diem & profundam noctem, hinc leones albi, inde aquila rubri, suavissima vina continuo profundeabant, iuxta verò auratis cornibus & ungulis bos Trojanus, varii generis minutis bestiolis cum quadrupedibus, tum volatilibus infarcitus, integer in prælonga ac robustissima cuspede volutus torrebatur. Pluebant à fenestris panes artolagani, placentulæ, brachiola, panesq; dulciarii, tum fructus varii, poma, pira, castanæ nuce, & incrustatæ saccharo avellanæ, amygdalæ, coriandri, atq; id genus plura, quæ expectabundam plebem juventutemq; interea cum reficerent tum solatiarentur. Præterea ingens electissimorum militum exercitus, multiplici cataphractorum equitum turma, gemina & Hispanorum & Germanorum peditum acie, numerosisq; sclopetariorum sagittariis, tum supra viginti ingentium bombardarum machinis instructus, ne qua seditio ouiretur, omnes aditus occupabat, ac circa palatium atq; templum custodias agebat, cui Antonius de Leva Dux primarius, nomine Cæsaris imperabat. Eratq; ipse armatus totus, sedens in cathedra sua in foro ante prætorium, & ceteri militum Duces, cum Hispani, tum Burgundiones & Ale-

manni juxta illi. Peractis sacris data est mora quieti, dictaq; Imperatori Panegyrica quousque populus templo excederet, ceteriq; ad processionis pompam sese consensu equis, in ordinem disponent. Jam ergo promiscuus utriusq; sexus populus, qui supra centum millia hominum æstimatus est, egrediens templo, per varias turmas & cuneos Imperatorem suum videre gestiens, quo ille ingressurus esset, ferebatur, omnes sui ordinis & decoris obliiti, quem fors cuiq; locum obtulisset, occupabat. Conscendunt alii tecta, & summis pendent tegulis, alii trabibus insident, alii columnis implexi, alii muris hærent, omnes fenestræ, omnes simulæ suis spectatōribus refertæ, perforati parietes & diruptæ in aceries, quo oculos suos tam expectati Imperatoris spectaculo populus expleit, nullus locus non occupatus, ne iis quidem, qui non nisi ruinosum & periculo proximum caperet vestigium. Laborabant referta hominum pondere tecta, neq; minus vias omnes densissimæ populi turbæ opplebant, non ætas, non sexus, non valetudo, quenquam detinere potuit, omnes pari gaudio, pari alacritate, ad novi Imperatoris spectaculum, tanquam ad Numen aliquod, in communem omnium salutem de coelis demissum, procurrere. Quid referam civitatis apparatus, publice privatimq; supra modum adornatos. Quacunq; via ingressurus erat Imperator, expurgatæ plateæ, & viridibus juncis graminibusq; & multorum colorum floribus insperstæ, suavissimos odores latè profundeabant. Parietes omnes peripetasmatis aut purpuræq; distinctis, & hinc atq; hinc longè pendentibus latè radiabant, affixaq; matronarum sumptuosa monilia, pendentiaq; longis tractibus aurea balthea, tum aurea & argentea vasa instar scalarum per gradus exposita, crebris percussis solis radiis fulgurabant, neq; minus venustissima quæq; mulieres & puellæ in fenestris & porticibus per distincta intervalla dispositæ, pretiosissimis vestibus & monilibus ornata, transeuntium quorumq; oculos perstringebant. Sed vicit privata studia publicus apparatus. Extructi arcus triumphales, erecta trophæa, editi ludi, celebratæ multæ admodum Imperatoris felicissimæ victoriæ, parata ad omnes angulos spectaculorum ostenta, & inscripta aureis literis encomiorum & panegyricorum heroica carmina. Nihil unquam visum aut etiam auditum festivius, nihil letius, nihil magnificentius ejus dici spectaculo.

Qua Pompa post Coronationem publica processio habita est.

Cæterum nunc processionis ordo recitandus est. Digressa enim a templo plebe, Pontifex sumus Sacerdotalibus interea exutus, acceptaq; in caput magnificentissima corona aut triplici insignita tiara una cum Imperatore Diademate coronato, templo prodibat, ad ostium productus est Pontifici nivei candoris equus gradarius aureis habenis, ac monili frontalitio purpureoque ephippio insignis. *Ad cuius strapedes insiliente Pontifice, cum Imperator manu apposuisset, vix passus hæc clementissimus Pater, his verbis Imperatorem alloquitur: Nequaquam id feceris fili mi Imperatorq; invidete. Satis mihi supraq; satis Humanitatis tuæ obsequentissima voluntas, quam tamen non in meam personam, sed illius cuius vices gero, habeo acceptissimam. Cumq; jam inscendisset equum Pontifex, apprehendens frenum Imperator, ductoris obsequium illi aliquot passus exhibiturus, quod Beatissimus Pater nequaquam passus est. Tum da-*

tus est Imperatori equus, etiam niveo candore & sublimi altitudine illustris, quia & magnificentissime ephippiatus phaleratusque; auro & gemis undique refulgens: cui insidens Imperator, altior omnibus eminebat, ut a cunctis conspiceretur. Post, ceteri Principes totaque Nobilitas consensu equis, hoc ordine procedebant, ut duo & duo pariter ambularent, Pontificii à dextris, Cæsarei à sinistris præquebantur, cocco & purpura relucens, cum Cardinalium Pontificumque, tum Principum secularium familiares ministri. Sequebantur auro & argento magnificentè fulgentes Pontificii ac Imperatorii Satrapæ, & phaleratis equis bellorum maximi Duces. Post quorum agmen duodecim Bononiensis populi vexilla alba, rubra cruce insignita, totidem Signiferi pedites præferebant. Quos e vestigio Tribuni plebis sequebantur, quibus sexdecim Bononiensium Collegiorum rubra vexilla succedebant, post quæ Bononiensis scholæ duodecim Legum Doctores, sua purpura aureisque armillis insignes atque Bononiensis urbis Gubernator elevatam arundinem tenens, suis lateronibus & satellitibus stipatus, tum Nobilis & strenuus vir Angelus Raynuncius Capitaneus Justitiæ, phalerato equo insidens, armatus & aurea lacinia super amictus, Bononiensis urbis vexillum attollebat. Deinde quatuor rubra vexilla totidem Pontificii satellites, quos vocant curesores, ferebant, ad quæ Pontificii cubicularii, atque ipsa Ducis Pennæ familia sequebatur. Post, quos antiquum populi Romani vexillum Julius Cæsarinus Comes portabat. Deinde quod dicitur Divi Georgii vexillum Junior Marchio Anguillariæ gestabat. Postea Romani Imperii Aquilam Generosus ex Vergeria prosapia Baro Autregius attollebat, succedebant, vexillum Pontificis, vexillum Ecclesiæ, porro vexillum Crucis, quorum primum Comes Ludovicus Rangon, alterum Nobilis Baro Gabriel Romanæ militiæ Tribunus, tertium magnificus Laurentius Cibonudo capite gestabant. Sequebantur deinde sex albicantes equi superbissimis ephippiis phalerisque magnificentissime adornati, quos totidem purpurati helciani à manibus ducebant. Tum quatuor Pontificis insignes tiaras totidem cubicularii ferebant, quos deinde longissimus cæterorum Cubiculariorum, Acolytorum & Pontificiæ aulæ Clericorum scribarumque; jordo sequutus, tum Causidicorum, Advocatorum & Jurisconsultorum ingens numerus. Porro auditores Rotæ suo cocco & purpura insignes obsequitabant. Sequebantur deinde tympanistarum, tibicinum, cornicum, tubicinum, singuli suum tarantara tonantium multitudo non modica. Quos e vestigio sequuntur ostiarii, janitores, lictores, virgiferi, bacularii, corynophori, deinde Principum Regumque, & Imperatoriæ Majestatis Heroldi suis paludamentis ac phaleris magnificentissimi. His succedebant diversorum populorum tum Principum atque Regum Oratores & Legati. Postea Subdiaconus quidam Summi Pontificis pastoralium baculum triplici cruce insignitum præferebat, post quem alter Pontificiam prædivitem tiaram ostentabat. Sequuntur alii duo, qui totidem ardentibus lychnis aurea candelabra gestabant. Deinde Dominici corporis adorandum Sacramentum in sua capsula, super nivei candoris aurato tegmine magnificentè phalerato gradario ferebatur sub holoserico umbraculo, quod duodecim Bononiensium, cum Viri Patricii, tum Doctores Physici sustenta-

bant, atque duodecim candidæ ceræ ardentibus tradis Pontificii Cubicularii ab utraque parte comitabantur. Proximè deinde sequebatur Summi Pontificis Sacrista, candidam virgâ manu gestans. Tum procedebant celeberrima pompa, ad septuaginta fere diversi ordinis & per sua distincta agmina Comites, Marchiones, Duces & Principes, omnes aureis vestibus, & singuli suis lateronibus & satellitibus magnificentè stipati. Quos deinceps fere ducenti holoserico & polymito vestitu superbissimi Satrapæ, etiam suo satellitio stipati per ordinem sequebantur. Postea elevatis arundinibus suis Imperatorii Architrilini, quos Magistros domus vocant, tum & Magnus Magister, jam Comes à Rhodio succedebat solus, quem proximè armorum Rex Heroldus, cui à Burgundia nomen est, paludatus antecedeat aureo argenteoque; nomismate plenas bulgas (hypopéras alii vocant) ab equi ephippio suspensas ferens, è quibus ad utraque viæ latera, cum inter eundem tum inter redeundum plenis manibus in plebem spargebat. Imperatoris liberalitatem proclamans, quæ tunc Imperium, Imperium, Imperium, vivat Carolus Imperator Catholicus, vicissim acclamabat. Erat autem nomisma quod largiebatur, Imperatoris effigiem, cum inscriptione, CAROLUS V. IMPERATOR AUGUSTUS. ab una parte insculptam habens, ab alia verò ejusdem Divi Imperatoris sphæricum signum, duas videlicet columnas, in quorum medio annorum Christi numerus arithmetice apicibus expressus erat, circumscriptumque, PLUS ULTRA. Post magnum domus Magistrum Purpuratorum Patrum, Reverendissimorum videlicet Cardinalium cætus, suo cardineo ornatu procedebat, sequebantur suo ordine Principes illi superius nominati, Sacri Imperii insignia ferentes. E vestigio Beatissimus Pontifex, atque à sinistris ejus Divus Imperator Diademate illo sumptuosissimo coronatus, aurea gemmataque; trabea circumamictus, sed illa superinaestimabili, quam antea diximus, propter importabile pondus relictâ, ambo eodem sub umbraculo, quod à tribus Venerorum Oratoribus, & aliis tribus Bononiensium Patriciis attollebatur, mirifico decore incedebant. Quos ab utroque latere Pontificii Imperatoriique laterones, cum Hispani, tum Burgundiones & Germani Alemanni; satellites longissimo tractu à plebis intercurfu constipabant. Acclamabant omnis sexus, omnis ætas, omnis Status, vivat Carolus, vivat Imperator, Imperii quoque nomen in cælum tollebant: tum redolentissima diapasmata imposita thymiatibus adolebant, cyprioque; pulvere transcurrentes perfundebant. Sequebantur proximè à tergo Pontificem duo cubicularii, & duo alii ob Pontificis in eos fidem ac benevolentiam conspicui Viri, horum unus illi à secretis Scribe, alter verò vitæ illius valetudinisque; præ cæteris curâ agens Physicus atque Medicus: Imperatori verò proximè succedebant illustres Comes à Nassau, deinde Archiepiscopus Barenensis, post Cauriensis Episcopus, demumque; Generosus simul & Reverendus Georgius Austrius Episcopus Brixienensis, postea Spectabilis Vir Nicolaus Pernotus, Dominus Grandivallis, tum Spectabilis Dominus Michael Majus, Imperatoriæ Majestati apud Summum Pontificem Orator perpetuus, porro innumeri Canonum Legumque; Doctores ac Viri Consulares, multi etiam Ecclesiastici Proceres & Prælati. Horum omnium turbam postremo premebant longis ordinibus cataphractorum equitum galeatè phalan-

anges, suis signis refferisq; distinctæ, ut quæ Marchioni Aſcalenſi, quæ Comiti à Rhodio, quæ Baroni Antregio, quæ Viennæ Domino, quæ Baroni Sancti Saturnini cæterisq; Strenuiſſimis Ducibus parerent, facile internoſcerentur, quorum agmen auratis loriceis interlucentes hypotoxore claudebant. Hac celeberrima pompa Pontifex atq; Imperator ad Divi Dominici templum verſus progrediebatur. Cumq; medium itineris ad quingentos ferme paſſus pariter jam emenſi eſſent, tunc multa honorificentia ſeſe conſalutantes, Pontifex benedicens Imperatori, per aliam viam divertens, cum ſuis ſtipatoribus ad palatium reſſus eſt, Imperatore ſuis cum ordinibus ad præſatum templum procedente. Cumq; jam deſiliſſet equo ad fores templi, aderant ibi ex urbe Roma in albis ſuis Canonici Divi Johannis ad Lateranum, qui Imperatorem, qua decuit reverentia excipientes, inſtitutis ad id ceremoniis, in *Canonicum Lateranenſem adſciverunt*. Tùm Imperator Divi Patris Dominici ſacram ædem ingreſſus, Deo gratias agens adorabat ad altare, peractisq; precibus ſumpto in caput Diademate, paratum ibi ſolum conſcendens, aſſumensq; in manus cum aureū pomum, tùm evaginatum gladium, multos & ſtrenuos & bene meritos viros Equeſtri Ordini aſciivit, ac Aurata militia condonavit. His peractis ruſſus conſcendens equum Imperator, eadem qua venerat pompa, ſed per aliam viam palatiū verſus regreditur. Itaq; jam arcubus & ſpectaculis omnibus præteritis & perluſtratis, ubi ad forum ventum eſt, ex templo, qui reſtiterunt ad custodiam ſupra octo millia delectæ militiæ cūm Hiſpani, tùm Germani pedites, ſclopetas omnes tùm & majores machinas tanto ſonitu fulgureq; exonerant, ac ſi Jupiter ipſe quicquid uſpam in theſauris ſuis fulminum tonitruorumq; concluſum habuerit, id totum pariter ſimulq; tunc cælo demiſſiſſet. Præterea perſonabant in cælum campanæ, tùm verò vario genere tympanorum, tibiæ, tubarumq; nubes perſtrebebant. Tùm populus omnis ingentibus clamoribus Imperii vocem in cælum efferens, Caroli nomen ejuſq; victorias & triumphos indefeſſis vocibus extollebat. Omnes ſupinis manibus gratias agebant Deo, gratulabanturq; novo Imperatori, applaudebant mutuò ſibi ipſis, felicem Carolum Auguſtum, felicem eo Imperatore Italiani, felices ſeſe omnes, qui eum diem vidiffent, exclamabant. Tùm excitati per univerſam urbem ignes, turres omnes feſtivistis facibus & inpoſitis ſtipitibus flammis coruſcabant, fenestræ omnes lucernis, tædis & cujuſcunq; generis ficti luminis cœleſtium ſyderum ſplendorem vincebant, ſuburbia præterea & circumquaq; adjacentes pagi, oppida, villæ & caſtella, accenſis in cælum ignibus diei noctem æqualem reddebant, pulſantibusq; campanis lætitiæ ſigna latè monſtrabant. Nulla ſpecies pulchrior, nulla pompa felicior, nullus triumphus illuſtrior unquam viſus eſt. Nullus dierum quos annalium vetuſtas conſecratos in literis habet, cujuſ tam inſignis gratulatio, tam effuſum gaudium, tam celebres triumpho, cū fuerint, tùm eſſe debuerint, unquam à condita urbe, Bononiensī populo, illuxit.

De reditu Imperatoris in Palatium & convivio ſolennis apparatu.

HAc magnificentiſſima pompa inclinante ſe jam die, reverſus ad Palatium Imperator deſiliens equo, primum eos, qui ſigna & vexilla præferebant, tùm umbraculum geſtaverant, & alios pleroſque

cūm Nobiles tùm cives & Scholaſticos Equeſtris Ordinis auratos milites, procreavit. Deinde Baſilicam ampliſſimam aulam auratis laqueariis & Babylonice periperaſmatibus ſuſpenſam tapetisq; inſtrata, Principibus comitantibus alcentit. Cernebantur ibi appenſi laquearibus, argenti polymixi penſiliaq; candelabra, quæ luminosis cereis redolentibusq; lychnis reſerta, lumina latè profundebant. Conſpiciebatur ibi etiam extructus ampliſſimus abacus, varii generis aureis elcariis & poculis, putalancibus & lebetibus, ænophoris, amphoris, phialis, ſcyphis, cyathis, pateris tragemataris niro artificio cælatis, gemmatisq; calicibus, & id generis epitrapeziis conſectus. Ad caput autem Baſilicæ ſub aureo conopæo Imperatoris menſa ſita erat, & juxta non longè altera menſa, qua magnificentiſſimus Sabaudia Dux cæteriſq; Principes, qui Coronationis inſignia portarunt, recubaturi eſſent. Erant etiam cæteris Principibus ac Prælatiſ Primoribusq; Satrapis ſuſpenſa peritromatibus & inſtrata auleis, ſuisq; abacis & menſis magnificè parata cœnacula. Jam hora aderat convivii, & inſtructis menſis accumbentibus ſummum thronum Imperator, ac deinde per ordinem cæteri Principes ſuas menſes accumbunt. Dantur aquæ manibus, & ſolenni Oratione menſæ benedicuntur. Tunc primores Satrapæ (Dapiferos idcirco vocant) præeuntibus cum ſuis ſcipionibus Architrictinis, argenteis caniſtris panem, & auratis patinis varia tuceta, leucophaga, friſtellas, tortas, & quicquid præclarum ars Apitia excogitare potuit, inferunt. Deinde ſecundis menſis grandioribus lancibus exquisitiſſimas per ordinem epulas copioſe apponunt, aſſa, elixa, juſculenta, frixa, paſtulia, promulſidaria, pultaria, cruſtulenta, aliaque lautiffimorum eduliorum genera ſapidiffimis ſuccorum multijugis condimentis ſuffuſa, multa quoque ſupra appetentiam diſcumbentium magnificentia cauſa illata ſunt. Porro tertius menſis, quæ cœnam clauderent, variegata coquinaris artificio multarum figurarum tragemata bellariaq; miniſtrabantur, nec deerant toto convivio varii generis generoſiſſima vina, ſtabantq; præſto pincernæ, pocula ſingulis pro libito ingredientes, propinatoresq; ad omnes epulas & pocula præguſtabant. *Illud quoq; magnificè liberalitatis ſpectaculum multis admirationi fuit, quod poſt ſingulas dapas levata mappa & mantilia, una cum auratis argenteisq; patinis & lancibus, cumq; cibariis a fenestris in forum præda plebi projiciebantur, ſtrictoribus interea alia ſupra alia impoſentibus.* Cumq; jam abſoluta eſſet cœna, dilutis pro more odoratiſſima aqua manibus, remotis menſis, iterum ſolennibus precibus redditæ ſunt Deo gratiæ. Tunc Imperator accepto in manus ſacro gladio, plurimos ruſſus cūm Nobiles, tùm Conſulares viros ad Equeſtris Ordinis honorem dignitatemq; provexit. Magna deniq; parte noctis tranſacta, Principes ſinguli conſalutato Imperatore, ad ſua diverſoria cubitum faceſſunt, populo Bononiensī adhuc pluribus florulentis diebus ignitisq; noctibus feſtivitatis celebratam jugiter continuante.

Totius operis peroratio.

Dicite io Pæan, & io bis dicite Pæan: Illa n. quæ omnibus horis omnium votis indefeſſis precibus ſemper optavimus, illa inquam feliciffima dies tandē nobis illuxit. Coronat' eſt Carol. V. Imp. ſemper Auguſtus, cujuſ in Italiam adventu mox pacati hoſtes,

hostes, discessum ab armis, composita bella, Confederati Principes & Republicæ sedati tumultus, revocati in concordiam factiosi Optimates, totaq; Italia post tot armorum miserrimam afflictionem à gravissimo tyrannidis jugo vindicata, & vera Imperii luce recreata securitati & libertati restituta est. Sola Florentia restat armis & obsidione cincta, quæ (si summi Pontificis prætensa jura paterentur) ipsa quoq; Imperatoris nutibus lubentissimè obsequeretur. Cæteræ omnes Christianæ Nationes tanti Imperatoris, aut pietate devinctæ, aut metu quietæ sunt. Quém Principem divinitus constitutum & ab ipso Deo repertum, vocatum, electum atq; missum ad hoc amplissimum Imperium, moderandum videmus. Cujus gloria humanum modum supergressa, ipsaq; rerum gestarum insperata magnitudo, & inimicorum suorum victores exercitus divinitus profligati testantur, quia non est alius Princeps, qui habeat sic appropinquantem sibi Deum, sicut adest illi Dominus Deus noster, quo auspicio jam divinare audemus, non nisi novum & ingens majusq; miraculum securum, nullum autem majus neque Reipublicæ Christianæ salubrius evenire poterit, quàm quod sublati quæ circa Religionem nostram in Germania factiones grassantur, expurgatisq; & extinctis pravis errorum opinionibus (quod in

proximis istis Germanorum Comitibus, cum Divino Consiliorum Imperatoris obsequio futurum certo speramus) Ecclesiæ Catholicæ pacem tranquillitatemque restituat. Deinde etiam has suas Provincias, licet felicissima pace fruentes, adventum Numinis sui illustret reddatq; feliciores, quò sic tandem pacato orbe Christiano, unanimi Principum & populorum consensu contra inhumanissimos Turcas Christianæ Religionis sanguinarios hostes, victrices ferat aquilas, favente Deo optimo, maximo, æterno. Quem nos suppliciter, obnixè & indefinenter, omniq; votorum nuncupatione precamur, ut Carolum V. optimum humani generis Imperatorem Augustum, in longissimos annos nobis & posteris nostris (neq; verò illi melius quicquam optare possumus, quàm quod fruimur ipsi) semper felicissimum, invictissimum, triumphatorem, conservet & augeat, utq; omnia sibi pro desiderio Divini animi sui, quo nocere quidem nemini, prodesse verò omnibus velit, ad incrementum Christianæ Religionis, Imperii amplitudinem, & nominis gloriæq; immortalem prosperè felicissimeque succedant. Et nos omnes tam optimo felicissimoq; Imperatore, obedientia, fide, gratitudine, dignos reddat & diutissimè frui concedat.

F I N I S.

HENRICI CORNELII AGRIPPÆ IN TRIUMPHALEM CAROLI CÆSARIS CORONATIONEM EPIGRAMMA.

Roma tuus sileat Caesar sileantq; triumphus,
Et quæ testantur pegmata facta Ducum.
En quid miramur Grajos juveneq; potentem,
Quem merito magnum secula prisca canunt?

Majus habet terræ Numen, majorq; triumphus,
Majus & imperium, gloria, fama, decus.
Diis genitus pietate nitens, juvenilibus annis
Carolus, & bello clarior atq; toga.
Arma movet Gallis, Helvetica corda retundit,
Et tua nil trepidat tela Britanne ferox.
Eridanus croceo decurrit sanguine, Tybris
Illachrymat, Rhodanum tristior unda premit.
Vos etiam Ligures & Punica litora, Iberum
Quam nocuit sero hunc vos coluisse Deum.
Nec modo Christicolæ, verum Garamantes & Indos,
Arctosq; simul continet, arget, habet.
Ergo agè qui solus, qui victor in orbe triumphas
Carole, subiectis parce, superba domans.
Ejusdem Epigramma ad Flamineam Bononiam.

Quid modò te Memphis laudem, santumq; laboris
Assyriis, & quicquid septem miracula mundi
Corda ciere virum, doctosq; ad carmina vates?
Nil modo Niliaci fuerint, quandoque Quirites.
Sola triumphales modò digna Bononia laudes
Sola refert, quantum fulgentia sidera terris
Urbibus in cunctis præcellis vertice, tantum
Te propter Musæ Latium, te propter eandem
Pallas, & afflati Divino Numine Phæbi
Incoluere simul Legum & veneranda potestas.
At modò Caesar adest, trepidat quo Numine mundus,
Caesar adest, meritis præbes tu sola triumphos;
Quum multis sua fata lugent, quum latus Iberus
Defluit, ac Rhenus Romanaque mania fumant,

Helvetiisq; latent bellacis pectora Martis.
Tu modo captivos Proceres, Gallumq; subactum,
Innumerosq; alios, quicquid vel Indica tellus
Continet, ad Mauros ostendis lata triumphos.

Ejusdem, aliud Epigramma in persona Caroli Cæsaris.

Carolus ille ego sum Quintus hoc nomine Caesar,
Natus ad Imperium, Romana ut sceptrâ tenerem,
Est animus fessas mutasq; reponere leges,
Jura, Tribunorum, fasces, priscaq; Quirites,
Patricios revocare viros, sanctumq; Senatum,
Reddere primævo Capitolia prisca nitori.
Oppressos relevare manu, frenare superbos
Consiliis armisq; meis, iurisque, verusqi
Legibus, & veterum servato tramite moram,
Omnia in antiquam correctâ reducere pacem.

Ejusdem Epigramma in imaginem Caroli equo insidentis.

Carolus Augustus belloq; & pace triumphans,
Quantum pugnaci conspicendus equo:
Audet & in freno sese committere cursu,
Hæc docet artificis picta figura manu.

Ejusdem Epigramma in persona Mercurii olim Cæsaris Cancellarii.

Rexerat Imperium Caesar felicibus astris
Inter mortales cum mihi visa foret.
Omnia tunc superum nunc testabitur omnis
Hostis, qui contra duxerat arma Deos.
Diis nunc iratis revocatus ad æthera cælum
Appetimus, mirum hi modo cuncta ruunt.

Ejusdem Epigramma in Emblemâ Nobilis Domini Rosebaldii.

Tristitiamq; Aleto, curasq; Megera, sed atrox
Omnia Ctesiphone suspitione ferunt,

Nox

Nox Acheron lachrymas, prudens obliuio & unguem
Opponit, picta hac Gallica verba monent.

In idem, aliud ejusdem.

Cuncta modo Aletoq, Megeraq, Ctesiphoneq,

Mæstitia, curis, anxietate ferunt.

Nox Acheron lachrymis, prudens obliuio & unguem
Opponit medium, ut Gallica lingua mones.

Hilarii Bertulphi Ledii Epigramma ad D. Bern-
hardum Paltemerium, Reverendissimi
Cardinalis Campegi Aposto-
lici Legati, Oeconomo-
mum.

Quid rogo portendit nimium jam pomifer annus,
Vix tot habet frondes mala quot arbor habet.

Agrippa? quid heri visus Bernharde comes?

Multorum, ille: sed hic, unius interitum.

Cujus at interitum? si non est Cesaris, ut sit

Quantumvis magni Principis, exiguum est.

Exiguum est fateor, si non & Principis hujus,

Quo sibi Pontificem sospite Cesar habet.

Ejusdem Hilarii in canem Agrippæ, cui nomen
erat, Filiolus, Epitaphium.

Hospes, Filiolus quod eram, ter amabile nomen,

Quod mihi Filiolo nobile nomen erat:

Non mirum: dominus me famigeratus amabat

Agrippa, ingenis cognitor ille mei.

Quippe cui haudquaquam rationis inanis habebat,

Cui tam gratus eram, quam bene fidus hero.

Particula est homini, divina cælestis aura,

Magna mihi humana portio mentis erat.

Aliud.

Hic hospes tibi Filiolus jaceo Agrippinus,

In vita tantum non homo, morte canis.

Aliud.

Filiolum dominus me cur Agrippa vocaret,

In causa est, memori mente minister eram,

Atq, adeo in cunctis fueram paulo minus, id quod

Natus Patri etiam, non modo seruus hero.

Aliud.

Quis neget esse animum & quoddam diuinus istis

Ingenium canibus, qui comitantur herum.

Qui dominum toties a grassatore tuentur,

Testem Volcatii quis negit esse canem?

Quippe a suburbano rure Asturcone reuertens,

Nonne animum dominus debuit ille cani?

Testis item Licii cantatus Jasonis alter,

Quum post fata sui jam nihil esset heri:

Ille Senatorii neq, Calius ordinis esset

Cæsus ab armata, ni canis ante, manu.

Sic paradigma etiam tibi nobile, Regia conjunx,

A cane Consyngæ dilacerata suo

Res mira est, potuit non agnovisse puellam,

Quam canis uxorem noverat esse prius?

Forsthan haud visa est illi, quum scilicet uxor

Lasciuio nimium luderet usa ioco.

Quid memorem populi Romani astante corona

(O quam spectata est digna canina fides)

Corpus ut extinctum domini, mæsto ululatu

Ad projecta canis desulit ora cibum

In Tyberim natrans ter sustentare cadaver

Conatus. Tanta est Romule bruta fides.

Pro domino pignant soli, sua nomina soli

Agnoscent memores plus elephante canes.

Quod si adeo insertis magna experientia parvis,

Vista tanta ingenii si vel araneolo:

Disceptator item superat si Gryllus Ulysssem

Plutarcho solida necrationis eget:

Cujus si qua alius, quota pars animantibus, et si

Præsertim canibus, particula ulla catis

Agrippæ cuius hic habuit paulo minus assensum

Unciolam humanæ, si modo mentis habent.

Aliud.

Quis mage Filiolo famulus dextrag, sinistrag,

Obsequio & memori mente sequutus herum?

Quis quam Filiolus fido plus corde sodalis

Atq, comes domino, quam fuit iste suo?

Ecquod presidium haud temere corrumpitur aquæ,

Quod minus ob, onii quaritet, atq, stipis?

Filiolus, rediit comes huic illuc abeuntis

Planè indviduus nocte dieq, fuit.

Quid quæso excubiis inconueniens unquam

Filioli? obseruat per vigil ut dominum.

Quo propulsata est majore injuria rex,

Quis potius dominum quo teneatur habet?

Filiolo domini nihil unquam, ut amantius uno,

Sic & in hoc constans semper, amore fitis

Filioli, domino nil contra ut amantius uno,

Uni & in hac summus, nunc ita morte dolor

Usg, adeo agnovit perfectum illius amorem,

Hæc cynico ut faceret carmina digna sapho.

Nempe creatura naturam insignis amandam

Duxit, & eximium vel canis ingenium:

Plures sanè homines, quæsi nil ingratus unquam

Terra tulit, digni vita & honore minus,

Quam canis hic roster, cui non sine nomine nomen

Filiolo, Grylli cætera vultu homines.

Hæc obiit domini monumentum hæc fiat amoris

Vane haud gloriole, sic aberit Nemesis.

Hilarii Bertulphi Ledii in Generosam Dominam

Janam Loysam Tytiam Gebennensem,

Henrici Cornelii Agrippæ

conjugem.

Quum Veneris Inno cingulum sibi posceret, in quo

Instita amabilitas omnis, & omnis amor,

Id quod amatoris vice posset ferre marito

Artius amplecti, quo petit una suum.

At Venus, hoc alia sub quercu collige sodes

Illius hæc nunc copia nulla mihi est.

Quin petis hæc una præstantes date Gebennas,

Quas Rhodanus latas abluit inter aquas?

Henrici est mihi præsignis Jana Loysa,

Agrippa conjunx, quæ modo ceston habet.

Reverendi P. Magistri Aurelii ab aqua pendente,

Augustiniani, Epigramma ad

eandem.

Curarum Agrippæ requies tu Jana Loysa,

Delicium sola es solatumq, tui.

Cui Venus & Charites pulcherrima dona dedere,

Quæ tibi Pierides contribuere simul.

Quam merito doctum tibi cælica Numina Vatem

Fatidicumq, simul contribuere virum.

Doctrina hic specimen, Veneris tu gratia magna,

Undiq, conveniunt gratia, flamma, fides.

Eja agè ardentem ardens complectere virum,

Perge & amplexu deliciare precor.

Oscula junge simul fidissima pignora amoris,

Quo tibi perpetuus concelebretur honos.

Ejus-

Ejusdem Aurelii in eandem disjunctam,
Epigramma.

Laudarunt alii formam, quam Iana Loyse
Egregiam superi contribuere tibi :
Ille pudicitiam fert pleno carmine Pallas
Inquit, vive mihi docta Loyse diu.
Et quis non mores, & grandia verba, modumq,
Et genus, & Chariten concelebrare velit ?
Impia Parca nimis, nimis heu violenta quid ausa es
Divinum hominibus surripuisse jubar ?
Vos Superi retinete animum, retinete Loysem,
Iana quidem digna es nectare & ambrosia.

Ad eruditissimum Virum Henricum Cornelium Agrippam Decastichon.

Ut tua Corneli Pallas, tua maxima Virtus
Afflat Apollineo pectus amore meum,
Non aqua, non ignis nostro sic utilis avo,
Ut sunt Pieris fœdera sancta gregis.
Luminibus sero fors obtulit invida nostris
Tot bona, tot nobis interiere dies.
Corrigitur dulci jactura gravissima fructu,
Est vetus à longa mos properare mora,
Tarda sibi validas acquirit gratia vires,
Vincamus stabili tempora prisca fide.

Marius Celsus Colentinus.

Cursylvas traxisse ferunt, cursumina fingunt
Orphea, Threicio detinuisse sono ?
Tartareosq, Deos fidibus movisse canoris,
Eumenidasq, feras, tergeminumq, canem ?
Saxa Cytheronis Cadmea in mœnia dicunt
Quare Amphionia sponte coisse lyra ?
Agrippa facunda docet te pagina Lector,
Qua posset matres flectere Strimonias.
Præterea Oceani fluctus tibi monstrat aheno
Exiguo clausos, parvulus iste labor.

Hilarii Bertulphi Ledii Hendecasyllabi, ad Alardem
tum Canonicum Gebennensem.

Solo nomine jam recens Agrippa
(Alardete tuis decus Gebennis)
Audire mihi, prostratus per omnes
Iuro Numina sanctiora musas,
Vero verius esse, quod bonarum
(Sed si quis bene norit his abusi)
Nugarum cecinit parens Homerus,
lateus pœne anq, ut inquit, avdēt
Est avtāq, addiditq, wōdūv.
Ausim huc addere nunc & ipse, wāvuv
Sed quum Nobilitas libens Agrippam,
Quanquam Nobilis est sat ipse per se,
Facunda mihi buccinatione,
Utq, ars, cura, fides, pares in illo
Certent colligis : Ingenii geniq,
Vi præstans, adeo boni feratur,
Nemi secula quis vetustiora,
Nec cantet Medicos diu celebres,
Hinc sint, Hippocrates abi, Machaon
Grandi cum Podalirio faceffat,
Tantum non simul o Apollinare
Hinc te Numen ad insulas beatas
Maternam nisi mens adire Delon
Legarem, nisi tam potens præesses,
Ex aquo Medicusq, Vatisq,

Tom. II.

In quibus omnibus emicans Agrippa est.
Centu sidera cum minora condis,
Ne dum vel superas vel aequat omnes,
Modis omnibus & recentiores,
Modis omnibus & vetustiores.
Da mihi secula jam recentiora,
Cernobis Medicos beatiores
Jam Copus, Linacrus, Ruelliusq,
Adsurgens (mihi distat hac Apollo)
Cedet mirificus Leoniceus.
Adsurgens (præi hic Apollo Vati)
Quin dicam omnia : docte cum deserto
Cedes Symphoriane Marliano.
Cantet non Italus Leoniceum,
Non Anglus Linacrum, nec ipse Copum
(Erasmo licet audiente dicam).
Germanus merito licet celebres
Imprimis alias, nec ipse jactet
Gallus Campegius Ruelliumq,
Si quis sint alii supersedendum est,
Iis quos Barbaries recondit atra,
Et damnat tenebris latebricosis,
Et damnat latebris tenebricosis.

Aliud ejusdem.

Alardete sacris decus Camœnis,
Quidam nunc mihi vellicavit aurem
Non augur tamen is potens Apollo,
Pontam putat hanc recentioris
Sublatam mihi clausulam Poete,
Me furem mage (si placet Laverna)
Me clamat mage, non Lavernionem.
Non ausus plagiarium vocare.
Credo nec libet id licet, liceret
Nec forsitan licet id, licet liberet.
Ut barbasculus undecunque Vates.
At o dispaream miser, miserq,
Cui fur emoriar, probatior
Unquam si mihi contigit videre
Pontani hendecasyllabos Poete.
Iurato mihi credit ille nunquam,
Atqui quid vetat impeditq, Vates,
Unum quo minus ac subinde versum,
Quem doctus cecinit Catullus olim,
Quem nuper bene condidit Marullus,
Germanus canat hinc & inde Gallus,
Quis est ingenius nihil negatum ?
Sed nunc quo faciam satis superque
Moroso tibi tam probe deserto,
Non ipsi mea jam minus probatur,
Quam Pontanica mi placet coronis.
Quocirca tibi concinam libenter,
Non dicam tenebris latebricosis,
Adfectans duplicabilem tropiscum :
Sed dicam tenebris Lupoldianis.
Quod si nec placet hoc nec adlubescit,
Gingolphus potius vel Ortuini.

Aliud.

Quid mi suggeris o Apollo ? dixisti ?
Præstanti omnibus & modis Agrippa
Cedet mirificus Leoniceus ?
Nec victoria, nec triumphus ipsum,
Nec præferre potest læon τῶν ῥητων.
Quid Nice : heus o Apollo crimen ingens

A a

Per

Per Musas capital Apollo noster.
 Nice est grandior hac Leonicensi.
 Hacq; syllaba, quam brevem sonabas,
 Longe longior intonante Græco est.
 Græce nescio, sat scio Latine.
 Olim Græcus eram; nec ut Latinus
 Essem cura fuit, satis disertus.
 Sed nil præterea sat id putaram,
 Ac oracula cum darem Pelagis
 Primo, dein Latiusq; Barbarisq;
 Respondere nisi perinde Græce,
 Cortina, tripodesque Phœbadesque.
 Sed quò nunc respicerem pudore
 Adfectus roscio, frequenter ad nos
 Mûse me quoque tunc sagaciores
 Oratum undique Principes Latini
 Misere eloquii Viros, disertos.
 Et quid dissimulo? meis utriq;
 Planè ludibrio fui Camœnis.
 Audivi innumeros, sed ut potentis
 Callentem modo spiritus Erasmus
 Et Græcè simul & simul Latine
 Idque examine semper æquilibrii.
 Agnovi attonitus, stupensque, & ore
 Ut suspensus inauditi rotundo
 Hinc sacra, inde profana differentem
 Crebrò quàm sacra quàm profana mistim.
 Mox incessit Apollini Cupido
 Imprimis Latialiter loquendi
 Hinc discens studiosus Latine,
 Et cura mage pertinace Græcè
 Penè didici, tibi ne mirum id?
 Nec mirum mihi, si subinde lapsus,
 Si tempuscula syllaba, quod ajunt.
 Quid quaeso hac morula magis minimum?
 Crassa conduplico supinitate,
 Et nostri veniam dabunt Magistri,
 Quis parvi Paracletus est momenti
 Momenti. Quid Apollo, dic quid hoc est?
 Mirum, jam quoque lapsus es Latine.
 Mi quamvis faciles & hoc Magistri
 Condonant, tamen id putate factum
 A me compositò, ut videre discant,
 Quantum id quod pretiosius legentes,
 Summum temporis interim tonantem
 Quo fraudant magis indices in horas,

Cui tam spiritus est brevis, per illos.
 At major mihi nunc volo triumphus
 Et victoria sit Leonicensi.
 Quanquam nolo mei sit hac Agrippæ
 Aut præstantior, aut magis celebris,
 Ni quamvis rapui, tamen Latine
 (Græcorum crepida crepent licebit)
 Ut Prudentius, Idolon, libenter:
 Dicam, si non placet hoc, tamen licenter,
 Cur Græci Latio disertiores?
 Tandem non id Apollini licebit?
 Quod si non facit hoc satis peritis,
 Quis non syllaba res minuta passim
 Et magnis quoque digna res Magistris,
 Hic præstare habeam sat est uti, aque.
 Jam nunc denique quid necesse novi,
 A Græca simul & simul Latina
 Constans altera ut alteri nocere
 Ne possit, studiosus auspicabor.
 Sic sic utraque condocendi lingua est,
 Sed non mi faciles erant Magistri.
 At si nunc hominum Deumque solers
 Sum consultus, ut eligam disertum
 E multis mihi millibus Magistrum.
 Erasmus lego, sive Capnionem,
 Majus sum quibus ipse conspicatur.
 Nil surgens, melius, cadensve. Uterque
 O quàm Nestora vincit eloquentem,
 Si tam Nestora vinceret Trifeclem
 Parcarum vetat quod malarum.
 His vitam sed Agrippa prorogabis.
 Atqui dum studiis laboriosus
 Sacris inque peditus est uterque,
 Eheu semper uterque non leones,
 Sed Leos habet hinc, & inde Stygas
 Rudentes magis atque rugientes.
 Et Germania nunc habet disertos,
 Vix dum me juvenes adultiores,
 Vix dum flore genas revestientes.
 Formandum his potius libenter ipsum
 Summittam modò me, meumque plectrum,
 Quo, si confieri queat, senectus
 Ut par est, venerabilis quiescat.
 In promptu datur ecce vel Melanchthon,
 Offeritur Sapidusve, Listrinusve.

F I N I S.

VICTO.

VICTORIA
SERENISS. PRINCIPIS & D.D.
SIGISMUNDI,
EJUS NOMINIS PRIMI,

REGIS POLONIÆ, MAGNI DUCIS LITVANIÆ,

Russiæ, Prussiæ, ac Masoviæ, &c. Domini

& hæredis,

Contra Wayvodam Muldaviæ, olim Daciæ, Turcæ

Tributarium & subditum,

Cui subest Walachia, Mysiæ inferioris pars ad flumen Tyram influens
Pontum Euxinum,

Qua à Deo data fuit terna in Mense Augusto præterito, & consummata

XXII. die ejusdem Mensis, Anno Domini

M. D. XXXI.

Wayvoda Muldavica & Prædecessores ejus, ut perfidorum mos est, nihil unquam longo jam tempore, Regibus & Regno Poloniæ, quod tenebantur, præstiterunt, cui ipse Wayvoda innixus, Hyeme præterita, præter omnem expectationem fœderibus & juramentis, qua fecerat, neglectis, nullaq; hostilitatis denunciatione præmissa, Provinciam, Regni Poloniæ Pokuczia nuncupatam, fide & honore posthabito, occupavit. Quam injuriam, quum Serenissimus Poloniæ Rex diutius ferre non posset, exercitum selectorum mercenariorum militum ex Regno suo comparavit & conscribi jussit, opera Magnifici Domini Joannis Comitis de Tharnovv, Palatini Russiæ, & exercituum, Regni Poloniæ Capitanei generalis, Viri in militaribus clarisque aliis in rebus præstantissimi, quem ille varis in locis, ne hostis certum numerum scire posset, collegerat & disposuerat, & non multo ante festum Sancti Jacobi ad loca, quæ præsidii hostis firmata erant, ad moveri jussit. Constabatque totus ille exercitus equitibus, præter CCC. pedites, qui machinis & bombardis erant additi. Ex his equitibus ipse Capitaneus generalis, præmisit duo millia, & aliquot centum equites, qui præter Walachorum spem & scientiam variis in locis Provinciam illam Pokuczia adorirentur, Walachorum ibidem in præsidii erant fortassis M. CCCC. bello apti, præter aliam colluviem. Poloni milites mandata Capitanei strenue exequentes, non una ex parte eam Provinciam invaserunt, confluentes cum hostibus multos trucidarunt, & non paucos vivos ceperunt, inter quos erant plerique ipsius Walachi familiares & aulici, atque in duobus diebus totam illam Provinciam recuperarunt, præter castrum quoddam Gvvosdziecz, quod cuidam Nobili Polono Thvorovvski nuncupato, fuerat ademptum. Hoc tamen etiam paulo post obsidentes, in potestatem suam redegerunt, & illi quendam Præfectum militum Vlodek nomine præfecerunt, pauci ex illa Po-

Tom. II.

lonorum irruptione, Walachorum, qui superfuerant, evasere in Walachiam. Huic victoriæ Capitaneus generalis Comes de Tharnovv non interfuit; sed cum potiore exercitus parte rerum eventum non procul præstolabatur. Victoriæ verò nuncium cum quibusdam captivis, Nobilis quidam juvenis Spitek de Tharnovv Serenissimo Poloniæ Regi Cracoviam apportavit. Paulò post appulit etiam ad Sereniss. Majest. Regiam Generosus Dominus Hieronymus Schaffranyecz, qui plurimos ex ea victoriæ captivos attulit, hique hinc inde per castra Regia habentur distributi. Post hanc acceptam cladem Wayvoda Walachus percitus, omnes quas potuit suorum copias congestit, & in tres exercitus divisit, eratque numerus omnium supra viginti millia. Cum his in Provinciam Pokuczia perveniens, sex millia equitum ad recuperandum castrum Gvvosdziecz transmisit. De quo certior factus Comes de Tharnovv, Capitaneus generalis, mature cum toto suo exercitu, & his qui ultro se adjunxerant, ad succurrendum obsessis & castro affuit. Hoc videntes Walachi, XIX. Augusti præteriti cum exercitu Polono manus conferuerunt. In eo conflictu, cum Dei adiutorio, Poloni superiores facti, Walachorum illa sex millia profligarunt, & in fugam verterunt; multi illorum caesi, capti quam plurimi, & præsertim de illis, qui ipsius Wayvodæ Curia inserviunt. Hanc suorum stragem, quum à duobus suis Capitaneis, qui ex prælio profugerant, Wayvoda audivisset, commotus, jussit illis amputari capita, sed aliorum precibus victus, catenis ferrea victos custodia mandavit. Hæc est Walachorum consuetudo, ut eos omnes qui ex pugna evadentes domum revertuntur, suppliciis gravioribus quam si in bello cecidissent, afficiant. Hinc fit, ut in configendo multis aliis Nationibus sint ferociore. Accensus itaque Walachus ira pariter & pudore, ipse in persona cum suis omnibus, Polonos septos castris, ut eorum mos est, curribus & vallis factis, cum mul-

Aa 2

tis

tis magnis bellicis tormentis, quæ secum duxerat, aggressus est. Quumque Poloni sic cincti, non excedentes sextam partem numeri militum, quem secum habuit Walachus, vim globorum ulterius ferre non possent, prioribus victoriis animati, & ope Divina adiuti, extra vallum in ordinibus suis proficientes prælium commiserunt, & cum hostibus de perfidia expostulantes, & certantes ad quinque horas, sine intermissione conseruerunt manus, illosque ad internecionem usque prostrârunt. Namque præter multa alia millia caesorum Wavvoda ipse fugiens duobus vulneribus est affectus. Tormenta bellica magna quinquaginta cum pulveribus, globis, curribus oneratis, & toto comœatu capta, inter quæ fuerant quædam ante XXXIV. annos Polonis, & superioribus annis ipsis Transylvanis Ungaris adeimpra. Item duo vexilla maiora & principaliora, tympana, & multa alia bellica apparatus. Quæ omnia facta sunt XXII. Augusti præteriti Poloni prosequentes victoriam, insequuti sunt fugientes Walachos per milliare Germanicum unum, & dimidiatum, trucidantes, & plerosque de Nobilio-ribus vivos capientes. Fuit caesorum ingens numerus, & inter eos multi de Primoribus Walachi reperi. Hunc lætum victoriæ nuncium attulit Sereniss. Poloniæ Regi quidam Præfectus militum, nomine Szvvienczicki XXIX. Augusti Cracoviam.

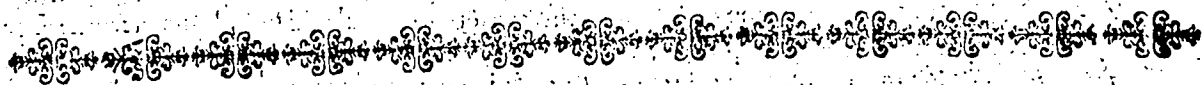
Postero die missus à Comite de Tharnovv Capitaneo Generali quidam juvenis Nobilis nomine Sbi-gneus Szienyenski quosdam Sereniss. Majest. Regiæ etiam captivos attulit. Et inde alius Præfectus militum Jasloviecki duxit secum magnum captivorum numerum, inter quos est, qui dicitur sermone Walacho *Glogoser*, quod est apud illos *supremi Cancellarii nomen*. Item & Pocillator seu Pincerna & structor mentæ, cum plerisque aliis ipsius Walachi officialibus. In summa nihil aliud ex eo conflictu secum quàm duobus vulneribus faucium corpus asportavit Walachus, qui non immerito perfidiæ suæ sic dedit pœnas. Hinc tantus timor suos in Walachia invalit, ut multi in Ungariam & Moldaviam quotidie cum bonis suis profugerent. Christo Domino sit honor & gloria, atque omnis gratiarum actio, qui Sereniss. Poloniæ Regem quàm diutissimè contra crucis suæ hostes vivere & triumphare concedat, Amen.

EXCERPTA est hæc Victoriæ historia ex ipsis Sereniss. Poloniæ Regis literis, & quorundam, qui omnia magis peculiariter scripserunt.

Datum Bruxellis, in Curia Cæsariæ Majestatis XXIV. Sept. Anno Domini M. D. XXXI.

Per R. D. Joannem Dantiscum, C. Episcopum Culmensẽ, Oratorem ipsius Serenissimi Regis.

F I N I S.

DE VICTORIA WURTEMBERGENSI,

Ad Illustrem & Inclytum Heroa

PHILIPPUM HESSORUM

omnium, ac finitimarum aliquot gentium Principem,

GRATULATORIA ACCLAMATIO.

AUTORE H. EOB. HESSO.

ORNATISSIMO VIRO DOMINO JOANNI VICINO

Illustriß. Philippt-Hessorum Principis à libellis & Consiliis,

Patrono & amico colendo suo,

H. EOB. HESSUS S. D.

EN tibi promissi memorem Ficine Thaliæ,
En tibi pollicita carmine iussa fide.
Nunc mea magnanimo recitabis scripta Philippo.
Hoc nunc officii est Vir memorande tui.
Tu quoque non fidei lege carmina plena favoris,
Talia qui fingat scribere nemo potest.
Accipe communis patria spirantia laudes
Carmina, vix tanto Principe digna tamen:
Ah quotiens tam iusta legens encomia, dices
Hoc te, quod faceres, Hesse decebat opus.
Non alia decuit cantari voce Philippum,
Quam quæ sic patrii nominis esset amans.
Carmine magnanimus potuit meliore Philippus,
Pectore non potuit candidiore cani.
Cumq; tot eximios habeat Germania Vates,
Omnibus hac merito meta terenda fuit.
Quorum de numero quia nomina pauca fuerunt,
Quæ facili canerent Hessica facta pede:

*Ipse novum voluit versu celebrare triumphum,
Tantus in obscuro ne premeretur honos.
Ecne, quæ tali nunc Principe nostra superbis
Hessia, Phœbaa forsân egeret ope.
Qua cum nec melior, nec Musis aptior usquam
Terra sit, hac etiam laude superba foret.
Quod superest hac invictio Ficine Philippo
Carmina; sed lato Principe, nostra leges.
Nam quia sæpe meas nugas laudare solebas,
Hic quoque tu nobis æquus habendus eras.
Nec dubito, quin te mea carmina teste probentur,
Verus Musarum semper amicus eras.
Propterea hinc etiam veros decerpere fructus
Debes, & meriti præmia ferre tui.
Tu quoq; curarum si quando à mole vacabis,
Atq; aliud, quod agas, non erit, ista leges.
Ista leges, patriaq; & Principe digna videbis
Tetamen o utinam iudice digna. Vale.*

Erffordiæ in Thuringis XXII. Septembris, M. D. XXXIV.

IN VICTORIA WURTEMBERGENSI AD ILLUSTRISSE ET
INCLYTUM PHILIPPUM HESSORUM PRINCIPEM, &c. GRATULATORIA
ACCLAMATIO HELII EOBIANI HESSI.

Qua nova tam celebri Germanum fama per
orbem.
Tollitur applausu? quis honor, qua gloria
parta est,
Qua tantis populos gratantes laudibus implet?
Qua tam laeta hilares victoria concutit alas,
Et volat Hesiacas circum lateq; per oras
Te Genenerose petens tua Regna Philippe revisens?
Illa est ipsa tua, nec moratio ista fefellit,
Virtutis comes ingenita, Virtutis avite,
Virtutis patria, quondam tibi debita soli
Sola tot Heroas, tot & inter fortia Regum
Pectora, te lato spectat placidissima vultu,
Te miratur, amat, colit, adjuvat, erigit, augeat.
O felix Generose animi fortissime bello,
Unde tuas laudes, unde ordiar ista Philippe,
Qua facis invicta decora immortalia dextra?
Non sic cuncta vocem veterum ludibria Vatum
Exequar istius minimum Virtutis honorem,
Quae te nunc juvenem Diis immortalibus aequat:
Experiar tamen ipsa meas modo dirigat orsus
Astrorum decus Urania, mea Musa, meum cor,
Ipsa patris sancto tangat mea pectora flatu
Unde tamen? quove inde ferat? laudemne tuarum
Ateneris orsus dicam primordia cunis?
Sicut ab Herculeis, si quem juvat, anguib; usq;
Fortia ad Oetaas deducere praelia flammis,
Fortè nec immerito, nec me rationis egentem
Ista ferent olim de te cecinisse minores,
Qualis enim fueris jam ius puerilibus annis,
Quanta Vere tuo floreris indole, quantis
Dotibus ingenii, quanta Virtute potentis
Atq; invicti animi, prestares omnibus unius
Principibus, quæ te primæve flore juvenia
Aequarent, quis nescit? & hæc se scire fatentur,
Qui Rhenum, Fuldamq; bibunt, patriumq; Visurgim,
Qui virides Mœniripus, Laniq; frequentant.
Quasq; tuas praterfluit aurifer Edera gentes.
Jam juvenis, jam puberibus spectandus in annis
Aequasti propria laudes Virtute paternas
Illo te ostendens dignum Patre, cujus ab armis
Territa cogniti trepidarunt cornua Rheni,
Non tamen Hesiacos qua spectat parte leones,
Et niger attonita stabat rapidissimus unda.
Hunc talem tantumq; Patrem quam fortibus armis
Tu superes, tua facta docent, tua clara Philippe
Militiaq; domiq; opera edita, qualia nunquam
Vel mors ulla queat, vel edax abolere vetustas.
Sicut enim Virtute Patrem Rex ille Philippum
Vicit Alexander, sic tu Virtute Philippum
Clara tui superas Guilielmi facta Parentis.
Namq; ut prima tua sed fortia facta juvenia
Præteream, quis enim nescit quam fortiter hostem
Consideris: tua Regna ausum violare, tuisq;
Vim facere indigenis, quem tu nec læseris unquam,
Nec causam dederis cur tu peteres sed ipsum
Deflet adhuc Sickinga Domus, mortalibus auris
Te Duce sublato, tota ditione subacta,
Aequatisq; solo Domibus. Tibi servit adeptum
Hostibus antiquo diellum cognomine Burgum
Trajani, nunc vox alia est nec digna relatu,
Quantus in agricolis servilia bella moventes
Tom. II.

Quam fueris subito exortum metuendus in hostem,
Qua tales compefueris Virtute sumptus,
Qua victo, strato, pietate peperceris hosti,
Milia quot letho dederis victricibus armis,
Nolentum dare colla iugo se vire coactum,
In tua spernentes clementia iussa colonos,
Scit tuus in rapidum venturus Fulda Visurgim,
Scit vagus & parvo, sed jam gravis Unster Hiera
Vidit enim Thuringus ager quam fortis in armis,
Quam fueris parva clemens in pace, nec unquam
Te tua crudelem victoria fecerit hosti
De victo, quantumq; truci pulcherrima bello
Commoda prætuleris pacis, quam semper amasti.
Hoc de te confessa modo est data Francia dextra
Depopulanda tua, nisi te voluisse liqueret
Plus pacem quam bella sequi, si cura fuisset
Sanguinis ulla tibi fundendi, jam fuit hosti
Expressa invito certa victoria palma,
Nec dubie jam victor eras, nisi vincere nolles,
Cum tu pacis amans, retro tranquilla secutus
Consilia, impositis subiecto legibus hosti,
Arma domum nunquam frustra commota reducis
Arma prius nulli tam splendida visa, nec ulli,
Quam sibi quamq; tua tam visa similima dextra,
Qualis ab Eoo rediens Pompejus orbe
Victor in auro scandat Capitolia curru,
Agmina laurigeris stipent victricia signis
Hinc atq; hinc, & victorem comitentur ovantes,
Talis arenosi descendens litora Mœni
Liquisti, Fuldaq; tui piscosa revisis
Flumina, non patria minor aspiciendus in aula.
Quid memorem casus, tuleris quam fortiter omnes
Semper in adversis audax, invictus in omni
Fortuna, nec inepta domi, nec turpia ducens
Otia, sed potius vera Virtutis amore
Externas adiens per Regna, per oppida, gentes,
Plurima multorum vidisti providus urbes,
Et mores hominum, nec pauca pericula adisti
Tam rerum vitæq; tuæ, quam sæpe tuorum.
O Laertiada nec inerior inclyte magno
Nec minor ingenio, si quis contingat Homerus
Qui te, qui tua facta canat, qui laudibus ornet
Virtutem ornatam meritis, rebusq; probatam
Jam satis, o qui me procul hinc ex Hesiide terra
Montibus Aonidum sistat, cupidumq; bibendi
Impleat os pectusq; sacri de flumine fontis,
Inspirentq; melos, quale inspirasse feruntur
Alicreo juveni faciles, mea Numina, Musa.
Quod si ne tantis possem contingere laudes
Ingenii vis tarda vetet mediocria captem
Munera, dum non postremas mihi Musica partes
Turba ferat, quandamq; tenus ferar ætæ canendo,
Fortia, præcipue tua fortia facta Philippe.
Qui nunc Sueviaco patriam sceptrumq; paternum
Eximia Virtute Duci post longa receptum
Tempora restituis, Regnoq; reponis avito
Ejectum expulsamq; domo, patriaq; fugatum
Hildericum, vix hunc ausum sperare salutem
Nisi tibi conjunctus, nisi pars non parva fuisset
Sanguinis ille tui, quem ni maturior annis
Esset, & ante tui metas excurreret avi,
Fratris habere loco poteris, nunc illius alter

Non secus ac potes esse parens, & jure vocari.
O juvenis Virtute senex quam nuper amicum
Adferis in patriam ditionem fortiter armis
Pulsum restituisse armis, tua sola sine omni
Consilio externo potuit clarissima Virtus.

Quod si nunc ratio tales foret ulla paratus
Commemorare mihi, & pleno deducere versu
Non spatium exigui, series non ulla libelli
Sufficeret, nunc parva brevem complexa papyrum
Carmina Musa canit, seg, ad majora reservat,
Qua celebres tua facta olim, nec enim putat ista
Contentum fore laude; sed ad majora paratum
Si qua ferat ratio, & suat insuperabile fatum.

Pauca tamen velut e multis dispersa per omnem
Campum divitiis florum ornamenta juvabit
Sollicita legisse manu, non temporis ulla
Exacta ratione, statim non ordine rerum;
Sed cum mellifica volucres per florida prata
Nunc hos nunc alios retinaci poplite florum
Delibant succos, nec in ordine mellea certo
Pasca confectantur apes, ita nos quoq, sparsim
Precipuos avido libabimus ungue colores
Vistricis vario texta de flore corona.

Jam ter quinq, ierant a nato secula Christo
Sistria lustra bis adjicias & quattuor annos
Tempora florigeri jam Veris adulta propinqua
Spectabat Aestatis opes, quo tempore demum
Marsia terribili concussa est Hessia motu,
Non aliquem patiens hostem, quem pelleret armis.
Non etiam factura sibi quem perderet hostem:
Deniq, non urbes, non Regna aliena tumultu
Invasura novo, penitusq, procacibus ausis
Sed temere possessa alii, & violenter adempta
Reddere Regna volens Domino, quem crederet esse
Legitimum heredem, simul & sua jura iuris:
Quid de stirpe foret satus illius inclytus Heros,
Qui nunc Hessiaci dispensat sceptrum leonis.

Nam satis hoc notum est quam sanguine juncta sit
Wirttembergae Domus, gentes hac fama per omnes (Hesso)
Sparsa, minus mirum facit, & rem laude videri
Præcipua dignam, quod cum tibi nemo pararet,
Nemo etiam posset, nemo quoq, vellet avitum
Dux Huldriche decem vistrici reddere dextra:
Tandem aliquem toto reperisses orbe Philippum,
Qui posset, qui vellet, & in tua Regna pararet
Restituisse, tuis & te Dux inclite terris.

Hoc igitur tunc mente agitant, hoc rebus adornant,
Fortia magnanimus concusserat arma Philippus,
Nec mora, consuere & ista Regione moveri,
Invictos animis juvenes jam bella pacisci,
Postcere jam videas votis ducantur in hostem
Hostibus excidium cades, clademq, minantes,
Arma fremunt, jam tela novant susurra cruorem
Hostilem, insano sic fertur amore juvenis
Martis in indomitam rabiem nec in arma cohortes
Hessia sola equitum vocat, invictasq, phalagas,
Millia tot peditum, sed ab omni exercitus ora,
Qua se cunque aliquo pandit Germania tractu,
Confluit & positis ad tula flumina castris
Agmina condensant, & campos milite complent
Divitis iramensum meritori Principis are:
Nec cuiquam nocitura manus, nisi bella moventi,
Et se iusta satis vereturis bella movere

Et jam tempus erat, totis exercitus armis
Optimus instructus, per campos ibat apertos,
Te, caput umbrosa qui cingis arundine sulcum,

Mæne petens totius Domino cessare Philippo,
Qua vada Francigenas olim accepere, v. tusq,
Nomen adhuc retinent, positis insignibus urbis
Mœnibus eximia, qua tunc speciosa Philippus
Agmina per placidi traduxit flumina Mœni,
Ibat enim tacita refusus jam mollior unda,
Hostibus accipiens reditura invicta subactis
Arma, quibus non ante vadis assueverat armis.

Cum namq, Emporium, quo non celebratius ul-
Teutonis ora videt, tangentibus alluat undis (lum)
Mercibus assuetus per tempora longa ferendis.
Tunc equitum peditumq, videns tot millia in armis,
Obstupefactus aqua dubia stetit, anne retrorsum,
Serap rei peteret ne ingentis proxima Rheni
Litora, tantus erat terror victura ferentis
Militis arma manu, tantos oblita stupores
Corda sui traxere virum quacuq, subibant,
Qua pedites, qua signa equites, qua castra movebant,
Qui si nostra legens, numero fortasse requiras,
Quot fuerint, qualesq, viri, jam plenus ab omni
Parte per hostiles vadens exercitus agros,
Lectorum peditum ter denis milibus ibas,
Et quinque equitum, manus expertissima bello.
Non de fecerit hominum lecti, sed fortibus omnes
Insignes meritis veterani, & virida factis
Corpora. Talis erat Perseia Regna petenti
Miles Alexandro, nec enim numerosior illo
Rege fuit, quam te tuus hic ducente Philippe.
Talibus ille viris superavit Granicon amnem
Et vada conatos Persas cohibere repressit
Millia multa virum sternens felicibus orsus
Assuetis, anti nimis contundere Regni
Divitias & opes, & sceptrum Darcia ad ipsos
Ferre Macedonio prognatos sanguine Reges.
Sic tibi castra vagi ponenti ad cornua Nicri
Adfuit auspicio faulrix fortuna secundo,
Nam qua clude ferum, qua cade affeceris hostem,
Ausum te contra; sed inutilia, arma movere.
Jam nec in obscuro est, nec ad omnes garrula motus.
Fama tacet, loquiturq, tuas Germania laudes
Qua vel ad Occasum qua vel se extendit ad Orus
Phœbe tuos, qua flat Borea contrarius Auster
Oppida, qua bello, quas expugnaveris arces
Rupibus impositas altis, nec viribus ullis
Expugnabilibus, quas tu tamen unicuique omnes
Ceperis, haud dubio circum sermone vagatur:
Nec testes Asperga alios puto victa requiris.

Quid memorem tormenta, quos & qua, quantaque
Exulceris, rapidos aquantia fulminis ictus (tecum)
Et nubis rupta sonitus, & fulguris ignes,
Qualia in imbelli timidissima dicere versu
Musa reformidat non bella, sed otia tuta
Pacis amans, sed que te sic miretur, ut omnes
videat, & posuisse metus, & ad arma canenda
Hæc tua se totam tibi submisisse Philippe.

Quid loquar armatos iterum, duo millia currus?
Millia quot magnus nunquam cecinisset Homerus;
Argivum Proceres duxisse sub Ilion altum:
Pars quorum gravis armorum pars pondere victus
Annona præstantis opem, ne miles in armis
Deficiens & rebus inops & inertior esset,
Quos auriga adeo currus numerosus agebat,
Ut numero impleteret sex millia, nec libet istis
Addere calones lixasq, cocosque bibaces.
Et qua turba ferè leviorum tanta sequuntur
Agmina. Nunc adeo quam te sapienter in omnes

Obtulit casus, quantum provideris omni
 Fortuna ratione aditus siue illa secundo
 Seu cadat adverso pede frivola, nullius effea
 Improvisa mali rabies tibi, si qua fuisset,
 Qua tibi nulla fuit, nec si qua secunda veniret,
 Fortè videretur temerè venisse, sed esset
 Fortuna ingenio autè tibi perspecta sagaci.
 Nam seu castra tibi fuerant metanda, legebas
 Arte locum, quo non aditus foret hostibus ullis
 Quæ propè rivos aqua, quæ iuxta pabula multo
 Suffectura gregi, quæ sufficerent armentis
 Quadrupedum, quæ laude prior, sed fortior, etas
 Extulit, Aciden Pyrrhum Romana Tarento
 Arma laceissentem, totamq, per Hellados oram
 Circum jam totis victricia signa ferentem.

Seu ducendus erat sumptis exercitus armis,
 Per loca ducebas non obice clausa, nec ullo
 In via præfractu, si sic fortuna tulisset:
 Sin minus, immanes scopulos montesq, fragosus
 Tutam aperire viam superasti, sæpe coactos
 Non ficto Annibalis rursus frangentis aceto
 Exemplo, sed more tuo, sed viribus asus,
 Viribus armata vincentibus omnia dextra,
 Sic jugæ scandentem sua de conspexit Ottonis,
 Quam memorant isto dictam cognomine sylvam.

Excubias vigilum tu semper obire solebas
 Castra per, & raram propriis admittere noctem
 Luminibus, nec tam Ducibus tua credere castra
 Quam tibi: sic decuit vigilantem Principis esse
 Pro se, proq, suis animum, nec inertia noctis
 Totius in mollem convertere tempora somnum,
 Cui populi, cuius commissa negotia cura
 Publica sint vigili, sic te, nocturna diurnis
 Aequantem videre tui tunc munera cives
 Tunc cum bella manu gereres, cum bella gerentes
 Omnibus ipse animo melior præstante, levares.

Sed nec in extremis fuerit lunæ illa tuarum
 Provida vis animi, quæ sic alimenta tuorum
 Accumulata manu prædixit semper habebas,
 Ut non ulla magis fecundum copia cornu
 Concuteret, aut possit plures effundere fructus,
 Atq, ita ne miseris inferret damna colonis:
 Militis illa manus raptò gaudentis, agebas,
 Fecistiq, palam non te tam bella volentem
 Quam pacem, quam iustitiae sua iura tueri
 Hoc opus aggressum, tantos obuisse labores,
 Dum quem restituis patriæ, simul adjeris armis,
 Restituisq, illi patriam, quæ cassis agebat,
 In meritum exilium junctus tibi sanguine Princeps
 Optimus, & meliore olim tot euntibus annis
 Fortuna dignus, donec sibi redditus ipsi
 Te Duce præreptos iterum repetisset honores.

Inclite Dux Huldriche tuis nunc ergo beate
 Et meritis sanctaq, fide, quorum ista tulisti
 Præmia, cunctarum quæ sunt tibi maxima rerum,
 Et quibus ista frui fuerat dignissima Virtus.
 Nam tua cum totum laus sit vulgata per orbem,
 Gratantur reduci totum quicunq, per orbem
 Et nomen novèrè tuum laudesq, loquuntur.

Ad te nunc redeo Princeps fortissime, cuius
 Addubito mires ne prius decora edita bella
 An sapientis opes animi, pectusq, paratis
 Plenum consiliis, longè superantia caprum
 Istius ætatis, nisi sit tua, namq, laborem
 Tam patiens, quam fortuna consultus in omnes
 Victorem casus præstasse semper eundem.

Quod Ducis officium magni, quæ munera belli,
 Quas armorum artes, eventa, pericula, casus
 Ignoras? animos quæ dexteritate tuorum
 Concilias, quia te tanto veneremur amore,
 Observentq, fide, nec enim me fama fefellit,
 Ipse ego percepi, vocemq, his auribus hausi,
 Pro te si jubeas vitamq, animamq, pa'isci
 Milites esse tui iacturam sanguinis omnem
 Esse levem, saltem tua gratia plena favoris
 Ne desit, veni destituit tua sancta voluntas.

Scit Nicer, & parva viderunt mœnia Laupha,
 Quantum in armis tuus, quæ prompto in milite turmas
 Straveris, hostiles, quot millia fuderis illo
 Temporis exigui spatio, quo scilicet hosti
 Clara satis, quàm sis fortis, documenta dedisti,
 Quam tua sit victum victoria mitis in hostem,
 Et tua quàm bello sit vivida dextera, tam sit
 Pectoris illa tui pietas generosa, nec ullas
 Exigat à victo pœnas: sic vera Leone
 Ista tuos decuit Virtus, sic ergo Leonum

Te merito decorant insignia. Qualibus autem
 Exequar hic verbum, quod quos certamine victos
 Conservare tibi studium fuit, & quibus ultro
 Ignovisse paratus eras, servare nequibas
 In sua præcipites, & te prohibente, ruebant
 Fata nimis miseri, te posse ignoscere victis
 Ignari, nam quid referam fugientia passim
 Agmina per scopulos, per aquas per saxa, per agros
 Mortuamq, in duris hærentia corpora palis?
 Si fuga præcipites egit, sic terror in omnes
 Pervasis, tanta trepidi formidine vitam
 Eripuere sibi, quàm tu concedere vellas.

Nam quos ille tuus victor non hauserat ensis,
 Hauserunt sua tela & proxima flumina Nicri,
 Nicri cuius aqua tum sanguinis unda fluebat,
 Cuius erat multo tunc sanguinolentior amnis,
 Quàm Simois fuit ille olim tot fortia volvens
 Corpora, quàm flavi resluens fuit unda Scamandri,
 Cum tot cæde viros violenta magnus Achilles
 Sternalat & fluvio cursum prohiberet eunti.
 Tot Nicer undoso tum vortice corpora volvens
 Turbitus ibat aqua, tam totius cæde ruebat
 Sanguinea magni tincturus cornua Rheni.

Hæc clades docuit te vincere posse Philippe,
 Non etiam vinci, namq, hæc victoria parva est
 Tanta tibi, nulla cum cæde aut clade tuorum.
 Præterea clades bustem sic ista repressit,
 Sic domuit, ne bella iterum nec arma parare
 Auderet, sed se muros includeret intra,
 Et potius, quàm fortuito confidere Marti
 Obsidione premi, & longos perferre labores
 Quam semel ancipiti fortuna credere vellet.

Urbibus idcirco tota Regione receptis
 Omnibus aut armis, ut se deditibus ultro
 Victoricamq, manum metuentibus, unica vires
 Arx experta tuas, led ferre Asperga nequivit.
 Dii quibus impetibus, quibus hanc assultibus arcem
 Aggressus trepidam concusseris, illa ruinam
 Non metuens, tumidum cælo caput alta ferebat
 Tutâ loco, quoniam non hæc munitior ulla est
 Wurtembergiaca tota Regione in ora,
 Et sibi confidens nimium, se excludere primum
 Ausa fuit, sed non felix audacia cessit.
 Nam quia tu cuperes captivæ parcere fractos
 Extulit illa animos, & se rata posse tueri.
 Principis ingenio, & magna Virtute Philippi

Bojorum à Ducibus, qui tunc ea tuta tenebat
 Munimenta loco, sed qua loca viribus istis
 Obstitierint, quas illa tulit, quibus illa recepta est
 Consilio & Virtute tuis, Dii qualibus illam.
 Quassam fulminibus Domini sub iusta prioris
 Jura redeigisti: Nunc te manet inclutus alma
 Posteritatis honos, manet indelebile nomen,
 Famaq; jam vulgata, omnem vulganda per orbem,
 Gloriamq; invidiam nunquam sensura malignam,
 Digne cani majore tuba fortissime Princeps
 Hesse Philippe tuis Virtute ingentior annis.
 Quis tamen hanc, qua te generosa modestia cælo
 Aequat, & Heroas locat inter summa tenentes
 Culmina Virtutum, satis ullo carmine dicat?
 Aut verbis aquare queat? non ista canendo
 Assequar hic partem minimam, non si mihi Musa
 Inspirent animam sive immortalis Homeri,
 Sive tuam Divine Maro, nam qualia victor
 Gesseris, & quam sis victrici leniter usus
 Dextra, nulla tacet totum jam fama per orbem.
 Cum posses etenim delere, & funditus hostem
 Perdere sic victor moderatus es omnia, ne qua
 Publica pax violaretur, ne motibus ullis
 Concuteretur iura Imperii, sed iusta coactus
 Arma nec infesta cuiquam ratione moveres.
 Præterea victo cum sic ignoveris hosti,
 Ut veniam, quam non meruit, mitissime victor
 Donares, quid hic veterum te laudibus aquarem?
 Scipio magne tibi? ad rapidum qui victor Hiberum
 Sæpe rebellanti toties ignoveris hosti.
 Talis & ille fuit, qui magni nomen Juli
 Primus ad Imperii summos evehit honores
 Romulitum, & summa rerum stetit unus in arce.
 Talis & ille fuit, qui magni Regna Darii
 Evertit, captivâ trahens ingentia bello
 Agmina, Regalesq; opibus referentia gazas,
 Abstinnit tamen, & juvenem nec Regia conjunx,
 Nec quacumq; solet talem fortuna movere
 Aetatem, movit constanti pectore Regem.
 Talis & ipse tue fueras in flore juvenia,
 Talis adhuc juvenis, talem te victor agebas
 Nuper ad undantis, vada carula, sanguine Nicri.
 Talis eras, cum te vincente Asperga recepta est,
 Talis eris post hac, cum te victori felix
 Evehet, & nostras, lata illabatur in oras.
 Tu modo, tu ne talem animum, ne moribus istis
 Exue Virtutem ornatam, tua gloria summos
 Aequabit jam parta Duces, variendaq; vivet
 Tuq; adeo tu vive memor clarissime sanguis
 Dux Huldreichæ, quibus meritis, quo munere, qua te
 Extulerit pietate, & qua Virtute levavit
 Sanguinis ille tui decus immortale Philippus,
 Cui Rhenus, cui Lanus, & aurifer Aedera parent:
 Cui Mœnus, cui Fulda restagnatorq; Visurgis,
 Cui sylva & fluvii, quibus Hessia dives abundat,
 Hessia plena viris, & laus inclita campis.
 Qualis Hyperboreum prospectans Thraca Booten
 Gradivi domus ad Rhodopen, Hemumq; nivalem
 Circumfusa jacet, gelidusq; assueta pruinis
 Gignit in arma viros duratos frigore, quiq;
 Aut Hebrum, Nessumq; bibunt aut Strimonis undas.
 Talis & ipsa situ, talis Regione locorum
 Et fluvius, sylvisq; frequens, & montibus altis
 Hessia, natura similes creat alma locorum
 Ceu natos in bella viros, quibus omnis in armis
 Vita placet, non ulla juvat sine Marte, nec ullam

Esse putant vitam, quæ non assueverit armis.
 Quod si tranquilla vertantur ad otia pacis,
 Otia nullâterunt sine magno vana labore,
 Aut duro patrios exercent vomere colles,
 Aequatosq; solo campos rimantur aratris
 (Namq; & planities segetum sacunda patentes
 Explicat innumeras, & plena messis colonos
 Ditat, & ipsa sibi satis est) aut ardua sylva
 Lustra petunt, canibusq; seras sectantur odoris,
 Venatu genus assuetum, genus acre virorum,
 Aut legis & jura ferunt, aut oppida condunt
 Fortia, non solum bello munimina, verum
 Quæ deceant in pace etiam, oblectentq; quietos.
 Quid sacros memorem fontes? quid amœna vireta.
 Quid valles ipsis certantes frugiferacis
 Vallibus Amœnia? dulcis quid ubiq; recessus
 Musarum loca, confessu loca digna Dearum.
 O patriæ gelidi fontes, ô flumina nota,
 O valles, ô antra meis notissima Musis,
 Quando vos iterum, sicut puer ante solebam,
 Aspiciam, vestraq; sedens modis labor in umbra
 Carmina, non aliquo doctus cantare magistro,
 Aedera qua patriam præterfluit aureus urbem,
 Ipsa humili assurgens in collem desinit altum
 Francoberga meis non ignoranda Camœnis,
 Si qua manet me fama, & si mea carmina vivant.
 Sed quid dulcis amor patriæ, quid me rapis extra
 Limina propositi? tecum Dux inclite nobis
 Fabula cœpta fuit, qui Würtembergæ receptis
 Auspiciis nunc Regna tenet, tibi fausta precamur
 Omnia, perpetua populos in pace gubernet:
 Nec te bella premant iterum, non ulla minetur
 Exitium fortuna tibi; sed floreat auctum
 Imperium cum prole tua te Principe digna,
 Christophoro: Tu nunc qua flores indole, quoq; es
 Præditus ingenio, Virtutem agnosce paternam
 Christophore, & latere tui Virtute parentis,
 Qui tibi restituit patriam, qua pulsus in aula
 Caesaris exuleras, vidi agnoviq; paternam
 Effigiem Virtus, & in te signa notabam,
 Quæ mihi spem facerent, patriæ te possere receptæ
 Restitui, quando ingenio præstante valeres,
 Moribus usq; adeo quando civilibus esses,
 Ut me colloquiis admissum sæpe soleres
 Comiter accipere, & mensa haud excludere eundem.
 Ergo ut fortunam nemo tibi favet iniquam,
 Sic tibi gratulor hanc aquam satis, erige celsum
 Dux Generose animum, tibi enim victoria parta est,
 Hac modo, te manet hujus homos, & gloria belli,
 Quam consanguineo potes olim ferre Philippo
 Acceptam, meritoq; tuis inscribere ceris,
 Mittereq; ad vestros ea facta legenda nepotes.
 Nunc quia principium mihi carminis hujus & idē
 Autor eras in victo animo fortissime bello
 Hesse Philippe, modum statues, nostriq; laboris
 Finis eris, donec mihi liberiora dabuntur
 Otia mordaces non admittentia curas,
 Et tua dum nostris accrescet gloria Musis
 Major, & ingentes, quæ si non desit Homerus,
 Impleat Iliadas sanctasq; Aeneidas aquet:
 Si tibi forte aliquem pariant tua rura Maronem,
 En erit hoc etenim tempus, quo totus & omnis
 Immortalis eas in carmina nostra, nec unquam
 Ulla tuum veniens oblivio turbet honorem.
 Nunc partem exiguum rerum cecinisse tuarum
 Vix licuit, vix hunc etiam fortuna laborem.

*Indulſit, ne tanta tamen, tamq̃, inclita Virtus.
Eſſet in obſcuro, nevé ignorata jaceret.
Qua te ſupra alios ſublimem gloria tollit
Mortales, dum nemo tuas fortiffimè laudes.
Dum nemo tua facta canit, dum caſſa Poëtis
Heſſia tota ſilet, nunquid ſiluiſſe decebit
Me quoq̃? non adeo patria mea pectora laudis
Fugit amor, nec dignus eras tu cujus honorem,
Et meritam premerent aterna ſilentia famam.*

*Salve ſemidium ſanguis Generoſe Philippe,
Noſtraq̃, placata, tanta otia naſtum ab armis,
Carmina fronte vide, meque inter temporis huius,
Qui tua facta canant, aliquem patere eſſe Poëtam.
Sic tua perpetuis Virtus decorata tropæis
Floreat, & totum factis ingentibus orbem
Impleat, & nullum inveniat tua gloria finem.*

F I N I S.

DE EXPULSO ET RESTITUTO DUCE WURTEMBERGENSI ULRICHŌ,

*Habita Oratio Marburgi
à NICOLAO A. S. BARBATO.*

Interituræ nunquam memoria, ſive effecta prædicaturus, ſive celebraturus eventa, anceps ſum fateor, totuſque animi pendo, undenam ſummam tantarum initia rerum, tibi finem inveniam. Quæ enim res maximis nuper cœptæ conatibus, mortales omnes trepidare fecerunt, quem non in diverſas partes diſtractum ambigere faciant? nec diu poſt exoptatum finem fortitæ, tanto nos hilariores, quanto minùs lætæ expectabantur, reddidère, quem cogitantem non diſtrahant? Quem obſecro res vix aliàs audita ſua magnitudine non terreat, quæ ipſi Romano Imperio, quod tot ſeculis, quot non alius per terrarum orbem Principatus, ſacroſanctum ſtetit, adeoque toti Reipubl. Chriſtianæ ruitam moliri ſunt viſæ: Et novitate quem non moveant, quæ nationes gentesque commotas reddidere. Eventus contra talis, qualem (ut omnia Jovi ipſi, Diisq̃; cæteris immortalibus, Numina adimas, aut ſaltem Deos ipſos nihil humanorum ſatagere credas) certè ſine Deo aſſerere, ſine divinituti quadam providentia regi, putare nullo argumento queas. Quid enim ſi quatuor initiorum iſtorum, ex quibus conflata quodammodo ſunt univerſa, conſuſis ordinibus, ſeptem errantium ſydetum turbato curſu, fracto temone machinæ cœleſtis, inclinatis utrinque axibus cœlum ruiturum crederes, Atlantem laborare, Herculem vices detrectare, mortales omnes mali ominari, deſperare, & exanimari, innox autem nil tale ne ſomniantibus quidem nobis, concordiam fieri, & cœtratorum magis quàm nuper concinnant *ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ*, conſueto itinere progredi erroneſ, redire rectis angulis polos, pro uno Atlante duos, pro uno Hercule multos, eque tot minatum plenis omnibus rerum plenam optimè caſurarum confidentiam fieri. Quid, inquam, diceres? Nunquid non putaram? quæ vox eſt, fortunæ ſe permittentium, nomine præſenti propitiòque Deo aliquo omnia adminiſtrari? quod ſapientes rectè credidère. Tum admirationi eſſe eum Principem, & omnibus Virtutum numeris abſolutum, omni cumulatam laude Virum, per quem DEUS Opt. Max. conditionis humani generis miſertus orbi univerſo, præcipuè autem Europæ noſtræ concordiam, pacemq̃; contulerit ſtabilem & perpetuam. Hic eſt inquam ille Princeps ille Heſſorū Philippus, nulli ſecundus eo-

rum, quotquot egregiè factis, & in Deum Religione, in ſubſiditos pietate, in omnes officiis ſeinpiternitatem nominis, in hiſce terrarum orbis anguſtiis meruère, inque Deum numero exemptus mortalibus referri: Quo procurante, lucem rebus humanis & deſideratam jam tot annis tranquillitatem, Deus Opt. Max. reddidit ſtabilivitque. Quarum rerum argumentis tam perplexis quàm raris & variis remoram quodammodo ingenioſo meo injicientibus, conſtitui aliqua diu deliberabundus, inaturoque (ni fallat) habito conſilio, recuſavi *ἐμπέδω τὰς τὰς*, & incertos alex jactus formidans, pares ſibi materia ipſa facultates, imaginationes & (ut Græci vocant) *φανταſίας* adferente, tutiſſimum ſecuriſſimumq̃; eſſe duxi, ad privata converſum, cœptarum rerum curſum non interrompere, auſpiciis novarum, dubium eventum portendentibus. Ecce quod minimè omnium rebar, neſcio quæ admiratio mentem paulatim ſubiit, ſubſequitur admirationem neſcio quæ ſcintillula Genialis amoris erga principem noſtrum Illuſtriſſimum ſtudiorum Mæcenatem præcipuum. Sive iſ patriæ Geniùs ſit, quo nihil equidem reor efficacius, ſive grati & ſimplicis animi candor erga eum Principem, qui te ſtudiorum ergò vocarit, vocatum liberalibus ſtudiis educet, ſive ipſarum literarum vis & ſcholæ noſtræ Numen, cujus ſcholæ fundamenta egregiè ab Illuſtriſ. Principe jacta videmus. Sive alius occultior impèrus, adeo ut temperare mihi nequaquam poſſem, quo minùs ut quodq̃; in buccam venit, in hoc ornatuſ. veſtro conſeſſu expuam, quo ordine, quo nitore, dummodo verè ne nauci quidam faciens. Cumque populus ipſe Heſſicus, totum hunc menſem à reditu Illuſtriſ. Principis ſerías ſibi indixerit, quibus, clauſis officiis tabernisque omnibus, ad templa concurritur, ſolvuntur vota, offeruntur præces miſericordiſ. Deo, qui rebus tam dubiis ſaluberrimo fine conſuluerit. Quid nos? Qui privilegiis Principalibus, cæterarum rerum & officiorum immunes, liberaliter oriamur, ſerías ne privatas nuncupabimus? An ne res tantas ratione putabimus? oratione illuſtrabimus? & rerum audita tantarum penſitataq̃; magnitudine, ad præculas converſi, Deo laudem concinemus? qui res pluſquam tragicas, adeo pluſ quàm comica quadam cataſtrophie finivit. Quare Joannes Rudeli Rector Magnifice, Doctores

ctores præstantissimi, Professores ornatissimi, Cives optimi, Auditores humanis, candidis, auribus excipite, quicquid non me quidem, sed aliunde velut dilapso furore, imò Scholæ vestræ Numine effundente veriùs quàm dicente, elapsum erit. Equidem nusquam evidentius quàm in hac causa comperi, quod ab ingeniosissimo Poëta de Poëtis dictum est: Impetus hic sacræ semina mentis. Tradunt Historiæ in rebus aliquoties dubium habere visis eventum, insipientium hominûm auditas voces, victoria victoria proclamantium, nec sefellit missam vocem eventus. Quare & hæc mea qualiscunq; oratio, si nihil aliud sit habitura nitoris, nihil elegantiae, habeatur quæso hominis, insipientis, dummodo, quod felix faustumque sit Principi Illustriss. Spathæ nostræ, h. e. Hessorum patriæ, totiq; orbi Christiano, nihil aliud audiat quàm Io triumphæ, Io triumphæ, victoria victoria, vivat, vivat Hestia. Sed tempus est ut ordinem quendam dicendorum reperiam, si non inventa telæ extremitate, at rupto utrinque filo & veluti Gordii nodi secto funiculo. Primas igitur sibi partes in hac nostra oratione causæ tantorum motuum, & factæ in Sueviam irruptionis vendicant. Hinc quemadmodum hoc est, quàm prudenter, fortiter, quanta innocentia & felicitate bellum sit gestum enarrator. Tertius locus belli eventum explicato, tum cuius rei gratia potissimum huc confluximus, actis Deo immortalis gratiis, finem habeto oratio. Causæ in quâ primo loco explicantur; quandoquid ex his si iustæ, si piæ sunt, eventus melioris omnis pender. Nec potest iure gestum bellum videri, quod contra ius sit moti. Et jam olim à non indocto neque incelebri Poëta quodam, sed à Poëta tamen, nemini non persuasum est, Tyrannum crudelissimum, quotquot omnibus retroactis seculis fuere, Ducem Württembergensem esse, quæ persuasio nisi eximatur ex hominum visceribus, videbitur Tyrannum Tyrannus restituisse, necessario igitur hinc narrationem ordimur. Cum pietatis & Religionis Christianæ nomine, maximis & potentissimis Principibus invisum se jam pridem sensisset Philippus Hessorum, eoque nomine nunquam non in armis esset vigilantissimus acerrimusq; Heros, ne videlicet sui populares, quorum curam gerit unice, quosque amat ut Pater filios, ludibrio essent & prædæ expositi, diriperentur illorum bona, ipsi trucidarentur, incenderentur oppida, devastarentur opulentorum Comitatum Provincia, eisque & aliis innumèris malis vitandis multa quotidie expenderentur (siquidem externi milites jam pridem alebantur nulli usui, sed cautionis ergo tantum, ab insidiis & fraudibus à vi & armis) populariumque exactiones earundem rerum causa, Principi longè acerbiores intolerabilioresque essent, quàm ipsis popularibus Principem summa cum fide & charitate prosequentibus. Nec dum maximo sumptuum finis appareret, cum nullus invidorum hominum malevolentiae finis futurus videretur, id multo consultissimum arbitratus est, si salvo decoro fieri queat, de summa rerum semel decernere. Nec subinde reductis ad inopiam suis, disfluentibus opibus, dilabentib' amicis, & (quæ fortunæ sunt mutationes à sapiente semper providendæ) amissa auxiliorum vel alio translata gratia, ad extremum, nudus & opis omnis egens hosti exponeretur. Sed tamen non latius causæ credebatur esse, cum su-

spicionibus insidiisq; non ad eò expositis (quæ fraus est hominum non bonis ingeniis præditorum) bellum gerere. Igitur ad maximas res gerendas natus Princeps, cum nihil aliud mente voveret, quàm quæ summarum sunt laudum maximarumq; Virtutum, quid ageret, quàm ut sui cum summa tranquillitate fortunis suis qualibuscunq; fruerentur, id modò secum meditareretur? Sed frustra se hæc meditari animadvertit, ob antè dictas insidias, quæ nihil aliud præ se ferebant, quàm exilium ipsi, interitum patriæ, servitutem Germaniæ, distracto igitur suorum curis prudentissimo vigilantissimoq; Principe, & in salo hærenti, lupumq; (ut ajunt) auribus tenenti, occasio ipsa capillata fronte in ipsas Principis manus ad eò impotenter (ut est cæcum Numen) incurrit, ita se tenacibus fortiss. Milonis implicat digitis, ut explicare sese, elabiq; nulla ratione posset. Siquidem negatur contra rationem, restitutio Ducis Württembergensis, vi ante sedecim ferè annos ejecti ex paterno Regno, ob huiusmodi causas. *Invidebat crescentibus Ulrici Ducis Württembergensis rebus, vicinorum Magnatum quorundam non contemnenda factia.* Invidiam pepererat Principis ipsius animi magnitudo, aluerat severitas, auxerant cæptarum rerum successus, hæc enim rebus fiebat, *ut qui dictis Virtutibus, optimo Principi non responderent, iis ipse formidini esset, quibus debebat exemplo.* Nec ferè amare solet, quæ indecore fiunt vera & excellens Magnanimitas, nec non animadvertere non potest in scelestos tantæ Magnanimitatis gravitas. Contrà non potest non odisse gravitatem levitas, nec non timere illam animi fortitudinem, non sine causa timidorum imbecillitas. Instruit etiam ipsa in Principe animi gravitas rem familiarem non infelicer, augetque immodicè, quàm auctam meritò odere, qui leviter vivendo prodigunt sua. *Sed dum feliciter omnia Virtuti cedunt, dum exemplum in paucos edit sceleratos, ut plurimi incolumes sint, dum domesticorum, quos aliunde exceptos in curiam liberaliter fovit, insolentiam punit, dum suos injuste casos ulciscitur, conjuratio fit eorum, qui illa inique fieri, temere crediderunt:* Utq; ad eò refert, non solutarius in alterius pede, formam, sed ubi is premat, penitus introspicere. Tumultuariè coactis Suevici Fœderis viribus, Principem domestico pressum incommodo, & ad externam manum propellendam non satis instructum, invadunt, & extra paterni Regni fines ejiciunt occasione nuper patrati facinoris, quòd is Reutlingum civitatem liberam & confœderatam in ditionem suam redegisset, fecerat autem hoc Ulricus Dux, necessarii ministri sui iniquam cædem ultus. Audaciam Suevici Fœderis, temporis augebat occasio, Germaniæ videlicet nostræ intempestivus interitus Inviētis. Cæsaris Maximiliani, cum quo ob raras Divini ejus animi Virtutes, liquit concordia terras astra petens, cuius nobis quidem immatura morte, Interregno diutius quàm expediebat durante, cœpit ad eò infelicibus auspiciis tumultuari Germania. Quos motus sedaturus Principum nostri seculi quasi Nestor quidam prudentissimus Ludovicus Rhæni Palatinus & Sacri Imperii Princeps. Elector, quæ pollebat autoritate, (erat enim Interrex) edicit, ut Confœderati jure potius agere velint, quàm armorum viribus grassari, appellante etiam sacratissimas leges ipso Ulrico Duce, quò quid aequius? *Quis enim hominum privatorum*

sperare audeat, se quod postuletur, jure propulsurum, aut quod petat, legibus impetraturum, si maximis quibusq; Principibus, nihil conferre debet: auctoritas legum? Sed ruit in scelus temeritas, & violatis tam æqui tam sacrosancti Imperii legibus, nescit sibi temperare tabificum audacissimorum hominum odium. Sat juris credit sese habere in armis, & unius elementi inversione, eadem res est jus & vis, æquum esse exhaustos temerariis sumptibus loculos alienis opibus replere, hanc legem esse militarem, ne frustra coactis armis homines tam nobiles, tam prudentes, imprudentiæ pariter & ignaviæ notentur. Audeant modo, fortuna ipsa cælis ausibus eventum qualemcunq; allatura. Est enim nescio quæ inveterata Germanorum nostrorum Barbaries (parcat mihi indigna conquerenti patria) & obluenti æquo & bono, lex militaris, ut si quis ad temere fortassis novi cuiusdam motus acceptam firmam, primo arma ceperint, factaq; ingentium sumptuum jactura, opinato malo obviæ ire cæperint, licet re ipsa experiantur, errore excitos tumultus, tamen ut in incertis militiæ expensarum pecuniarum aliqua recompensatio sit, invadetur nihil secius is, contra quem iri coeptum est, vel vicinorum alius, eiq; vel olim transacti vel ex tempore reperti criminis nota impingitur, & fracti calami, reus mulctatur, quo acceptum temeritatis malum fiat erranti tolerabilius, ne non verum sit, quod Proverbio dicitur: Semper aliquod malum propter vicinum malum. Ab his igitur initiis, ab hac Barbariei nostræ morositate (quis morem diceret) & tam inveteratæ legis iniquitate, exutus bonis, pulsus Regni sui finibus Ulicus, confugit ad Gallorum Regem Franciscum primum, dignum meliori fortuna Principem. Est enim præter cæteras cum corporis tum animi Virtutes mitissime pronus ad studia literarum. Itaq; quæ Parisiorum schola, studiorum omnium mater jam olim est habita, hujus Regis Liberalitate, nunc demum incipit esse, quod hactenus vulgariter dicere, audivit: Apud hunc Regem cum aliquandiu vixisset, & radio vitæ apud peregrinæ linguæ gentem & patriæ desiderio in Germaniam redit, spe non exigua patriæ Regni recuperandi, ob singularem Caroli Imperatoris Clementiam & Justitiam, qui Divi Maximiliani, ex Philippo Hispaniarum Rege nepos, qua spe successerat Imperator, eadem videbatur Rom. Imperii habenas moderaturus. Ecquid non speraret ab eo Imperatore Ulicus, de cujus avo tam bene meritum se sciebat: adhibita omni diligentia & studio, præstita etiam argumentis non dubiis fide, quo Maximiliani res totiusq; Domus Austriacæ, privati etiam suo Principis studio majores, angustioresq; tam essent, quam haberentur. Quæ fide auctoritatem & dignitatem tum novæ dignitatis titulum sibi, suæq; posteritati quæsierat apud Maximilianum. Nec ingratus videbatur futurus Carolus nepos, qui ab initio recens adepti Imperii, Acta nuper Interregis justissima comprobans, non obscure significavit, non debere sic impune abire Suevici Fœderis temerarium facinus. Aut si impune abiret, debere saltem restitui eum Principem, qui indicta causa Regno esset pulsus. Sperabatur æquitatis rationem habiturus genitrix, ad cuiq; suum conferendum, bonitatis Imperator, ut enim male sibi conscii nunquam non metuant, ita optima freti conscientia omni justa & æqua sperant. Quo majori securus fiducia Ulicus Dux Impera-

torialis innumeris rebus plus satis implicato obgannire veretur & molestus esse, dum videlicet secum reputat naturalem maximi Principis bonitatem & Clementiam. Nec putat equo sponte currenti calcaribus opus esse. Sed non cessant obstrepere, qui quod Interregis Ludovici edictum contempnissent, sese mordebant, contumaciam suam agnoscendo. Ubique ad latus sunt, ubiq; aures feriunt fatigantq; ad honestissima quæq; facillimi Imperatoris (nā honesta præ se ferunt) accusant criminibus non aliās auditis innocentem Principem. Nacti præterea sunt erroris sui patronū & defensorem Equestris Ordinis non ignobilem Poëtam quod majori auctoritate fidem, objectis & confictis sceleribus in Ulicum Ducem conciliarent, patco nomini ejus viri, cum quod paulo quam exul moreretur, non mediocriter mihi amicus fuit, tūn quod nemini sit ignotus, ineditatus is nuper aliquot orationes fuerat in ipsum Würtembergensem, easque veluti ad Tribunal maximi Principis egisset, edendas curaverat. Quibus orationibus quod nunquam persuaserat agendo, hoc mox persuadet cum Calcographorum diligentia distraherentur edendo, nihil unquam majori plausu in hominum manus venerat, cum ad exemplar Philippicarū quasi (si Diis placet) scriptæ judicarentur. Itaq; legebant magna cum gratia, sola novitate favorem conciliante. Hoc etiam subide orationibus novos dialogos adjiciente, & quidem tersissimos, famulos libellos edente, crimina confingente, causam occisi affinis sui (quam unicam criminandi ansam habuit) exornante. Habetur ab universo terrarum orbe miserrimus Princeps is, quem depingit fingitq; fallax ingeniosissimi Poëtæ ingenium. Ignorat Princeps exul etiam Poëtis se fabulam esse, ignorat se factam materiam pessimarum declamationum, nemine, quæ in ipsum fierent, referre audente. Quis enim præsentem rerum calamitatem novis calumniarum calamitatibus augeret? Quò minus scit, quæ agantur, eò minus opus habet defensione, eò deterior ejus fit causa apud eum Principem, a quo nihil aliud expectare poterat, quam jure restitutionem eorum, quæ vi erant adempta. Sed vicit diligens invidioiū detractatio apud Imperatorem, & Poëticum ingenium apud universos Germaniæ Procères & omnes penè Nationes. Præstitebat eodem tempore in Parisiorum Lutetia, quæ in urbem Europæ totius theatrum non injuria quis dixerit, ad quod spectatum undique cunctæ penè Nationes veniunt. Non dico, quia satis dicere nequeo, quantum auctoritate valeret, quantum fide polleret apud omnes is, qui ingenii dexterritate & Eloquentiæ viribus, & mendaciorum fūco causam dubiam probabiliorem, humilem sublimiorem, bonam & honestam deteriorem, facere potuit. Legebantur hæc magno cum plausu apud Gallos & Hispanos, distrahebantur apud diversissimas Nationes, mittebantur comissa literis ad amicos, quasi typographi non satis exciderent pessimorum explorū. Verebantur Itali alterum Nerone, execrabantur Siculi novum Dionysium, trepidabant Britanni, ne in antro isto Patricii etiam sibi Tyrannorum quis nasceretur. Quicquid odium, invidia, malevolentia, & affinis cæsi dolor comminisci potuere; Phalaridas, Agathocleas, Atreus, Tyestes, Pisistratos, Typhros, Astyages, Cambylas, Tyberios, Caligulas & Do-

Domitianos, omnium immanissimorum immanes furores & furias, omnium crudelitates & ferocias in unum congeffit, compegit, coacervavit, æquo crudelior futur⁹ ultor propinquæ necis Poëta, cujus laudârim equidem ingenium, probârim inventionem, amplexus sim eruditionem, si non dolori nimium dedisset, si innocentia pepercisset Principis, si causam non valdè bonam tegere, quàm producere in lucem maluisset, & rationem habere ejus juvenis pulchritudinis, quàm non sine causa tantoperè commendat. Non possum equidem, Viri ornatissimi, continere me hoc loco, quum fortune istius iniquissimos casus mente repeto, quin valdè efficiar, video hominè egregiè eruditum, non satis bene pulcherrima studia collocare, dum in omni optimarum disciplinarum genere versatus, ita præceps rapitur, & nulla affectus suos ratione compescere, nullo fræno ferox ingenium moderari, nulla arte mentem domare aut temperare potest. O miseros labores eos, ex quibus dum fructum percipere deberemus, rationem vivendi, nihil in mores coalescit. Et quod deterius est, cum ferociorem naturam auget lectio, quod inde fit, dum quod naturæ nostræ convenit, approbamus, quod admonere, docere, & corrigere, inq; viam reducere debebat, despicimus. Jam cujus commiserationis est virum primatem à summa dignitate dejici? locupletem bonis, omnibus exui? charum à suis divelli? gratiosum exteris, hospitio prohiberi? innocenti aqua & igni interdici? benemeritum in natura rerum esse non sinere? ea omnia pati causa meliore confisum, jura & leges appellantem, & præterea quæ calamitatum est omnium favissima, fabulam esse & Poëtis iniquioribus materiam, hoc est, ad vivum maximæ tyrannidis expressum exemplar, eoq; nomine famosis libellis poscindi? O miseram, ô calamitosam fortunam, quis Agamemnonem ultra acceptam injuriam & indignam mortem unquam impetivit petendumvè putavit maledictis? Quis non plus satis domestico malo miserum existimavit? Quis maximo Principe probis affecto, occiso à suis, putavit adhuc in defuncti manes probrosis carminibus invehendum? At hæc omnia in unum simul congeruntur uno impetu, & cumulo, obruitur acervatim miseriis & probis omnibus, non solum innocens, sed etiam legibus innitens & causa fidens meliori. Vis infertur sacratissimis Legibus, non solum ab injuriarum commentatore, à famosorum libellorum compositore, verum etiam à toto genere humano. Siquidem infame carmen nemini non est ad manus, non inventum, non repertum, sed ære nostro redemptum, magno cum desiderio legitur, magna cum voluptate relegitur, tantum abest, ut vel corrumpatur, vel igne absumatur, quod tamen leges ipsæ fieri jubent. Siquidem Constitutionibus Principalibus cautum est, *ea qua infamandi alterius causa in monumenta publica posita sunt de medio tolli debere*. Nos è myrotheciis piperi, ex angulis blattis tincisq; damnatas chartulas ære redemptas, promimus, & è pulveribus excutimus, uno consensu omnium, veluti tyrannicidæ, quib⁹ legibus præmia sint decreta, & alia constitutione temeritatem diluimus, nempe ea: Eum qui nocentem infamavit non esse bonum & æquum ob eam rem condemnari. O divinum Platonem, nunc ego non possum non vehementer admirari & approbare divinam istam & omnibus seculis memo-

randam, de ejicientis id genus è Republ. hominibus, sententiam. O sanctissimum Areopagitarum, decretum, id Legulejorum genus & rabularum foro excludentium suo. O vim dignam lege Regia, ô vos leges sacratissimas, quin rabiem compescitis per honestas audentem ire domus impune? Dormitatis credo, at non dormitat autor legum Deus, qui lenito licet, aliquo tamen gradu ad vindictam procedit. Est præterea *in aulis Principum, nulla major, nulla pestis deterior, quàm iniquissimorum quorumq; insurorum auctoritas*, apud ipsos Principes, quorum officii, nondico officii, à verissimis rationibus, ab honestissimis voluntatibus, à studiosissimis quibusq; actionibus, abductæ mentes Principum rapiuntur præcipites ad consilia non satis æqua. Neq; tam facile est quàm fortassis dici posset, ejusdem ad omnia sagacitatis Principis animum semper esse. Quod enim majoribus pluribusq; obruuntur negotiis, eò facilius persuasi, abducuntur ad ea, quæ non satis sunt decora, prætextu honestatis sæpissimè fallente, quodq; de maximis Poëtis dici solet:

Sæpe opere in magno sas est obrepere somnum:

Id in Principibus maximè debet valere, ut quibus etiam scientibus, sæpe impune peccare licet, tantum abest ut in sinistram partem accipiamus, si falsò honesti prætexu peccatum erit. Est quidem aliquid, qui majoribus frequentioribusq; distraherentur, rebus eo ingeniis ut essent versutioribus cautiorebusq;, sed sic sumus homines. Quibus rebus omnibus effectum est, ut inops rerum omnium miserimus Princeps, jure ab omnibus deferendus videretur. Putet Imperator natura alioqui clementissimus, & quod clementior, eò sceleratæ tyrannidis, quæ accusabatur, acrior vindex, commoverisse Ulricum Ducem, qui non modo paterni Regni finibus non applicaret, sed ne hospitio quidem apud ullos mortales dignum, ex & orbis finibus ablegandum, tollendumq; è rerum natura monstrum istud inauditæ tyranidis. Quem igitur Germanorum Optimates, præcipuo tamen Confœderatorum Sueviæ, vi ejiciunt, quem à latere maximi Principis accusant, quem proscindunt Poëtarum comenta, quem pueri in Gymnasiis declamant proclamantq;? Quem leges famosis, criminibus ne an carminibus? agitari permittunt, eum Imperator clementissimus immanissimum, justissimus iniquissimum, fortissimus intemperatissimum, vindex libertatis Tyrannum restituat? eum in Principum Virorum ordine habeat? eum non perpetuo damnet exilio summum Imperium, & Imperio propagando creata Majestas? Nam quæ Tyrannorum propria est sententia, & quæ jam prædem legis cujusdam vim obtinuit *ἀπερ ἔστιν ἀδικεῖν καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀδικεῖν καὶ ἵνα ἴσως βῆν χρεόν*. Hæc inquam sententia in tantæ amplitudinis Majestatem, inq; tam divinæ mentis naturam non cadit. Quis enim terrarum orbis Princeps hoc Ducatu dignior esset? Non aliter quàm si rivulus quispià à cursu suo devius averteretur, ne in Oceanum laberetur, diminutas ne putabis aquas, diminutum rerum omnium parentis Oceani Imperium? Non igitur nisi justissimis rationibus modus *Imperator Carolus*, bona proscriptæ quasi tyrannidis, velut sub hasta emit, Confœderatis pecuniam paciscitur soluturum, *Ducatūq; Wirtembergensem nuper jure gladii occupatum, emptionis titulo suum, inq; hereditate dividenda fratri Ferdinando tradit, beneficioq; ut is possideat*, con-

confert Augustæ, confidentibus ex more ad latera summæ Majestatis maximis Principibus. Cumque controversia illa de Religione nondum esset disceptata, & adhuc sub Judice penderet lris, ut semper pendebit (non enim in hominum arbitrio est quicquam de divinarum legum rationibus, de cœlestium mysteriorum arcanis statuere. Debemus autem ad pedes invisibilis humanis oculis istius Majestatis provoluti accidere, & supplices orare, ut is lumen veritatis nobis pandere velit, qui ipsa est veritas. Hunc neque Platonica copia, neque Aristotelis acumen, neq; Regum & Pontificum Diademata alia ratione agnoscent, quam in cordium suorum simplicitate, & omnis humanæ sapientiæ & arrogantiae posito fastigio sui abnegatione, ipso dicente & exigente eam à nobis simplicitatem & integritatem) cum igitur nondum Religionis esset posita contentio, offendit non parum quorundam animos Ulrici Ducis de recta pietate professio. Siquidem superioribus causis paulatim aboleri incipientibus, & longam miseriam comuriserantibus plerisque, satisque jam pridem supplicia à Principe viro sumptum putantibus, poterat restitui Ulricus, si eam quam nos rectam Religionem asserimus, aspernari verbo saltem visus esset. Metuebant sc. adversam, ne illo restituto latius serperet venenum, gratia (quam nos reveremur) Divini verbi. Sed qui caduco Regno prætulit æternum, is etiam temperaneo hoc semper carere non potuit, ut videlicet divina promissio locum haberet, tam in interituris quam cœlestibus & æternis muneribus. Alii igitur aliisque semper emergentibus occasionibus, facile animadvertit Illustris. Hæstæ Princeps Philippus (quæ ejus est divina indoles & industria) avunculi Principis causam non modo negligi & comperendinari, verum etiam contemni, iniquissimam haberi & indies fieri deteriorē, & condemnari quodammodo: videt inimicissimorum hominum perversitatem, non ignorat fraudulentorum hostium iniquitatem, videt insuper manifestam generis labem. Tum omnium iniquissimum esse nobilitis, & maximæ spei juvenem, Ulrici Ducis filium unicū, Christoph. non à Majorum; sed pietatis nomine nomen habentem, Patris iniquitatem, quæ putabatur, ferre. Partim igitur sanguini hoc donans, & privatæ honestati, quam integram esse posset non judicabat, damnato tot scelerum & facinorum affini Principe, partim innocentiae & Religioni, partim totius Germaniæ tranquillitati, nam & hanc nullam ulla ratione consistere posse, nisi hoc restituto, comparato exercitu restituit suis læto animo excipientibus sedecim annis patria carentem sede Principem. Sinite quæso ornatiss. Viri hoc loco paululum cum umbratice isto accusatore (nolocnim duriori vocabulo hominem appellare) congr. ediar. Agam a. sic ferè, ut tam accusanti quam accusato sua maneat solida integritas, integra autoritas, salva dignitas, quemadmod. in causis transactionū fieri solet, prælata juris rigori æquitate, neque convenit, ut cum res periculis plenissima, extra periculum ceciderint, cœperit tragœdia, exierit comœdia, oratio eis ipsis de rebus instituta, sanguinem petat & vitam, tollat licet comœdia vocem, iratusque Chremes tumido dilitiget ore, dummodo verbis, quam verberibus pugnet mitius. Tyrannus (inquit) Tyrannum restituit. Scio, nunquam id diceret homo eruditus si viveret; sed potius, quæ erat ejus magnanimitas, quæ animi Nobilitas, Principis nostri

ingentem animum, præstantissimasque Virtutes dignis laudibus eveheret, aut saltem nihil contra ne mustitaret quidem, bonique contuleret restitutum eum Ducem, qui tot annis exul quasi, patrium Regnum desideraret. Cum tamen orationes tuæ, dialogi item & pœinata versentur manibus hominum studiosorum, nec videantur amissura gratiam eam, quæ homines Eruditos immortalitati commendat, facile adhuc Lector induci queat, sequi necessario, ut rebus sic se habentibus, quemadmodum istæ tuæ Philippicæ (ut manes interim tuos isto honore deliniam) contendunt, Tyrannus habeatur Philippus Hæstorum. Quid igitur est Tyrannus? *Tyrannus est qui valere jussis naturæ legibus, Gentium decretis, civium moribus, privata utilitate metitur omnia. Tyrannus est, qui nulla optimorum civium habita ratione, indignos & neq. homines publicis functionibus præficit, usq. deglubendos devorandosq. suos impune permittit. Tyrannus est, qui amicum & inimicum, quorum est Dominus, utriusq. occasio inciderit eodem loco habet. Tyrannus est, qui sproto innocentia delectu tormentis exquirat, multat, proscribit, relegat, ultimo supplicio afficit, quos libitum est. Tyrannus est quem odere non modo subditi universi, sed proximi, sed quicq. familiarissimi, quamvis ingentibus donati beneficiis. Horum unum saltem in Ulrico Principe convince, & omnia conviceris, feremus hic non Areopagitarum modo, quibus quid sanctius? sed & Stoicorum sententiam, quibus nihil est severius, ut si uni dictorum scelerum obnoxius sit Ulricus Dux, jure damnetur omnium. Inspiciamus itaque ab ipsis incunabulis vitam, imò à progenitoribus indolem ipsam, & quidem sic, non quasi hæc à Majoribus repetita, ad hujus purgationem necessario faciant; sed quia sic vixit, ut dignum Majoribus fuit. Non proderunt illi Majorum egregia exempla, si non ea est securus Ulricus, at si studuit vestigiis avorum incedere, fiat accessio Majorum ornamentis, nec dedecoret illos hujus calamitas, unde plurimum semper accessit gloriæ, maximis quibusque celebratissimisque Viris. Nam quid opus est dicere, quis fuerit Barbatas ille Dux, hujus sanguinis, qui Tubingæ Doctorum hominum Gymnasium tantis sumptibus instituit? qui literarum studia tantopere coluerit, quæ ab omnib. Württembergensibus Principibus Ulrici hujus progenitoribus summo loco semper habita, humanissimos juxta ac eruditissimos Viros in omni optinarum disciplinarum genere universæ Germaniæ dederunt. Cumque passim Germania plerasque alias Academies habeat, nescio an ulla alia celebriores habuerit Viros. Hos igitur semper coluit Ulricus, & ni coleret, Principem se esse non agnosceret. Ut enim non arbitror, hominum rusticorum stabula alieno pecori patere, sua clausa esse, sic neque scholas Principum beneficiis institutas, solis civium liberis, non etiam Principum aperiri. Extant etiam pleraq; hujus scholæ hominum Eruditissimorum monumenta ad hunc ipsum Principem, unde satis perspicuum esse debet, quanti is Eruditos ipsos fecerit. Unde miror ex omnium Eruditorum numero esse potuisse tam impotentis animi, tam iracundi, ut hunc Principem famosis libellis proscinderet, apud hunc enim in honore habiti sunt Grammatici eruditissimi, hic florere Poetæ ingeniosissimi, valuerunt Oratores disertissimi eloquentissimique, in pretio suere Mathematici artificiosissimi, quique cum Syraculano isto Archimede, & Megarensi Euclide, imò*

cum tota antiquitate conferri queant. Hic Jura civilia, hic Sacri Canones, hic omnia humanæ & Divinæ Sapientiæ studia in maxima semper fuerunt existimatione. Et nunc tandem veluti ex servitute ad libertatis postliminium reversa auctoritatem pristinam recuperabunt Præsides tam celebres Academiae Ulricho. Ex his semper delegit deligetq; quos rebus suis præficiat, quorum consilio & auctoritate, veluti ex Calendario administraret florentem rursus suam Remp. quorum decretis stari velit, quorum honoribus opibusque augendis semper intentus liberalissimè consulat. Proinde omnibus modis charus fuit semper, eritque suis, gratiamque habuit & favorem apud populares omnes, quem avulsus à se, & se ab illo veluti discriptos, miserabiliter ingemuisse. Sed *tyrannidem exercuit armata, superioribus annis, manus ingenti suorum multitudine cæsa*, (sc. quorum Dux & Signifer erat Pauper Conradus, quæ vocabant, qui excitata seditione simili, cujusmodi nono ab hinc anno universa Germania est experta, impietatis suæ & stultitiæ cum paucis complicibus pœnam luit, cæteris omnibus impune & præter meritum & spem clementer dimissis. Tu tamen gloriaris tuorum & copiis & opibus pulsam hostem, servatum Principem, qui si tyrannidem in compescendis seditionib; ejus urbis exercuit, vide quò pacto tuos à tyrannide vindicare possis, si verò Pietatem tuorum prædicas, oportuit piam esse causam, quam tui tam fortiter defensam voluerunt. *Reutlingam civitatem liberam ditionis suæ fecit. Nemo qui belli jure aliquid suum facit, ideo est tyrannus*, siquidem quos subegit non deteriori loco esse vult eis, quorum jam olim Dominus fuit. Ejus autem civitatis occupandæ jus, fecit injusta cædes ministri, quem ob singularem industriam & fidem meritò fecit plurimi pius in suos Princeps. *Equitem aulæ suæ fortissimum & affinem mihi occidit*. Hoc doler quòd tuus est, non quòd occisus est, neque ullam ejus cædis faceres mentionem, nisi cognatus sanguis te inquietum redderet. Itaq; non rectè tibi credit quisquam de cædis genere, neque vera neque verisimilia narrantem, ut mediocris saltem ingenii facile perspiciet, qui primam orationem tuam perleget, & melius consulent istam tuam ferociam, quicumque hoc defuncti amici manibus à te datum resciscant. Alexander ille Magnus in conviviis plerumque maculare solebat, etiam eos quos clarissimos semper habuerat, nemo tamen tyrannidis notam illi ipsi inussit, superante iracundi animi impotentiam cæterarum rerum cum dignitate gestarum magnitudine. Tu Tyrannum eum facis, qui non passim, neque multos ut ille, neque ebrius, sed unum occidit, idq; domestici mali injuriis commotus. Et eum cui data missione cautum sæpe voluerat graviter læsus, eum quem ter quaterque ut ex aula cederet, sua curaret, monuerat, contemptus impatiens. Quid hic dicam qui si hisce de rebus quid dixerò, timeo ne nondum bene obductam cicatricem refricem, & in te inque defuncti affinis tui manes (quibus cum pugnare cautum est adagio) cogar acerbius quàm destinavi dicere, si tacuero, vereor ne non satis eum vindicem à tyrannidis crimine, qui nihil minus est, quàm tyrannus. Sed temperabo mihi omnemque silentio prætereundum, Tomosque relegandum facinus. Ipsæ tuæ orationes rem plus satis indicant, quæ si tam graviter convincerent, quàm clamant fortiter, esset fortè quod refelli defendique oportere.

Nunc si quis mediocri judicio eas tentaret, viderit mox quam sint dissolutæ, quàm accusent magis quàm purgent, quem maxime purgatum esse vis, quàm omnia plena relinquantur suspicionibus, quas in defensione tollere, in accusatione augere debet Orator, ut verissimum esse appareat, quòd dicitur, non eodem ingenio orationes condi & fingi poemata. Hæc enim natura sua, suoque genio gratiam adferunt, illæ nisi omnem artis vim ostentent, nescio quomodo frigere videntur. Prima itaque tua oratio non minus graphice rem ante oculos ponit, quàm ipsum Ducem graviter accusat patratifacineris. Equidem legens, interesse me arbitror, & rem ipsam geri spectare; sed cum oculos avertō, & aures orationi accommo, quàm multa absurda, quàm nihil verisimile deprehendo? Tertia autem tua oratio quid facit aliud, (nam secunda suasoria est belli suscipiendi adversus Ducem Ulrichum) quàm quod causam aperit cædis commissæ. Itaque nimis tibi tua placent, aded, ut tuam in his negligentiam non animadvertere possis. Est enim cæcus amor sui. Aliis oportet non sibi probe, quia oratoris præmium gloriam expectat, itaque quarta tuarum orationum defensionem Ducis Ulrici ferè continet, si modo sit adversarius, qui objecta excipiat, exceptisque respondeat. Vintis itaque; sed nemine repugnante, quo vanitati similior est ultima oratio quæ congratulationem continet, fugati profligatique Principis. Vide quàm paucis quinque tuis satis prolixis orationibus responderim. At tu tyrannum æstimas ex unius hominis cæde, cujus cædis causam verius aggravas suspicionibus, quàm immeritò patratam convincas, & non æstimas candorem & fidem optimi Principis tam iniquo animo ferentis cædem fidelis ministerii. Ulciscitur injuria cæsum, est hoc tyranni? Occidit justis de causis invisum; sed præmonitum; sed honesta missione donatum; sed monitiones contemnentem, est hoc tyranni? *Tyrannicum est inique casos suos, deq; ferre, Tyranni est improvidos adoriri, Tyranni est bene merentes trucidare*, qui suorum cædem iniquam fert gravatim, punit autem fontes & noxios, non est ille Tyrannus, hoc enim æquitatis est, illud plenipietatis officii. Qui suorum cædem tam dolet, quàm si è corpore membrum aliquod, cujus maxime egeat officio, perderet, meritò amatur à suis, ut qui nihil dubitent, se curæ esse optimo Principi & paterno affectu suos amanti. Quis Tyrannorum charus fuit suis? amant Ulricum sui. Quis Tyrannorum pulsus patria tantopere expetitus à subditis? Expetunt votis omnibus Ulricum subditi: Deosque immortales precantur, ut sibi restituant aliquando patriæ Patrem Ulrichum. Quis Tyrannus unquam exceptus tam ingenti omnium gaudio, tam alacribus animis, tam ardentibus suorum votis? Non fert Tyrannis amari, non fert expulsa desiderari, non fert tanto mortalium omnium consensu & favore recipi, non fert gratiosum esse apud suos. Jam de Pietate quid dicam? fert Pietas tyrannidem? exosa est ne tyrannidem, & ita exosa, ut malit Regno carere, quàm non esse pia. Sed nec literarum studia, nec cum optimis doctissimisque hominibus familiaritas & consuetudo, nec in subditos amor, nec subditorum fides erga Principem. Hæc, inquam, omnia non ferunt tyrannidem. Quid facilius, quàm in tyrannum invehi, at tyrannidis convincere, qui non sit, non est ejusdem facultatis. Poëta fingit ex nihilo, unde etiam

communem appellationem sortitus est cum Deo immortali omnium ex nihilo factore. At tu hic nihil fingis, personam substituis, eamque tyrannide induis, ut sic vestitam & deformatam habeas quam laceres & proscindas. O artificem Poëtam, imò in-errem, imò impotentem, ita & indignatione nimia flagrantem animum; sed non sinit te consistere spiritus ille ferox & Poëticus furor, qui ubi incanduit, co-erteri nequit, nequit extingui nisi debaccharum sit. Jurè itaq; Hessorum Alexander exploratis jam pri- dem moribus & vita optimi & miserrimi Principis, misericordia impulsus & rei indignitate ejus inno- centiam defendendam suscepit, generis confictam labem abolevit, Germaniæque universæ tranquilli- tatem extorsit, innocentem, pium & contra jus fasq; pulsum Principem restituendo; de cujus restitutio- nis causa satis superque pro temporis angustia dixi- mus, & aliàs dicemus; deinceps qua bellum sit ge- stum ratione dicendum erit; vos quæso Viri Mar- purgenses, quæ reliquæ sunt pari patientiâ & dili- gentiâ audite. Reus tot scelerum & flagitiorum apud summum Imperium Princeps Ulricus cum annitentibus supplicantibusque maximis quibusq; Principibus ultima experiretur, & quibus poterat rationibus, innocentiam asserere, & læsam iraximi Imperatoris Majestatem placare, conaretur, audiit ut si queat armorum vi, amissa recuperare audeat. Quæ vox, quo animo sit accepta, facile est judica- ri. Quis enim contra tanti Imperii amplitudinem arma capiat? Sed omni vi valentior est causa justa, & mens recti conscia, minas impotentium sæpe sus- que deque fert. Qui igitur tam tristis sententiæ car- men fortissimo animo exciperet, Hessorum Philip- pus erat. Hic optima causa fiducia, tellurem pede pulsans (quod Pompejum Magnum gloriari soli- tum accepimus) eam equitum peditumque vim ex- citavit, quæ ferendo potentissimi hosti par credebatur futura. Inito igitur cum sola Divini ingenii indole consilio (hoc enim, quæ nunc fere est mortalium perfidia, in tantis rebus tutissimum visum est) quæ ad bellum difficilimum & diuturnum necessaria vi- sa sunt, diligentissimè cautissimeque comparat, quo moturus, id Deus fortasse quis nōrit, licet fama, si illi credendum sit, turris restitutionem polliceretur, sed fidem derogabat tantæ rei difficultas. Apparatus assidui & maximi bellum haud dubie moliebantur. Et Principis Hessorum itiones crebræ & longin- quæ non visæ sunt præter rem futuræ. Est enim hic Princeps mortalium omnium laboriosissimus & mi- nimè vanus. Parantur omnis generis machinæ, in- staurantur tormenta, expediuntur balistæ, fabrican- tur pontes, quæ alarum vice naviculas lateribus junctas habentes, machinarum tormentorumque molibus ferendis sufficerent, novum Principis hu- jus inventum. Equitatus peditatusque oppidatim, ut in procinctu sint, quanta possent diligentia & se- dulitate edicuntur, emittuntur, qui externam excita- tissimorum undique gentium militum manum li- beralibus stipendiis conscribant. Princeps ipse Phi- lippus paucis comitatus, imò paucorum comes ne- gotiatoris habitu remotiores & peregrinæ linguæ Nationes adeundo, Regesq; maximos prensando, & potentissimos quosque Heroas compellendo, præsens, quæ vult, transigit, inque fidem suam, quos convenerat, astringit. Accipiunt lætissimis animis Generosum hospitem exteri, admirantur & amplex-

antur tam magnanimi juvenis Virtutem. Est gratia in vultu, lepos in orō, venustas in toto corpore, sua- vitas in moribus, prudentia in pectore præter æta- tē. Conciliatis itaque Principum externorum, maximarumque (ut fertur) urbium animis, colle- cto milite tam suo, quàm externo, eoquē veterano, cum exercitum producit, quo facile si vellet, pacata Eūropa, quamlibet aliam mundi partem ad conse- rendam manum provocare ausit. Omnibus dili- gentissimè prospectis, mittit Legationem in Hispa- nias ad invictissimum Cæsarem Carolum, honesta & iusta oratum, alteram ad Cæsaris fratrem Ferdi- nandum Pannoniæ utriusque & Bohemiæ Regem, eadem quæ à Cæsare petita, *ut videlicet Ulrico Duci paternus Ducatus restitatur, se idcirco nunc in armis esse, qui Ducem assinem restituat, a quo conatu tam iusto, tam pio si prohibeatur, majora se audere, in- virtutem licet, necesse esse.* Porro Legatis non satis æqua- referentibus, prodit in bellum, quibus valebat pol- lebatq; viribus, nihil certius expectans, quàm con- flicturum se primo quoque tempore cum maximis opulentissimisque Regibus. Non terrebant fortis- simum Heroa ex adverso & ob oculos posita Pan- nonum ferocia, non Boheimorum fortitudo & au- dacia, non Danubii vires, non Athesavorum opes, atqui hæc roborā ad sinistram respicienti obversa- bantur. A dextris expectabantur Hispanorum ex- ercitatissimæ copiæ, a tergo verò Hannoniæ & Bra- bantiæ fortissimus equitatus, quibus omnibus jam pridem destinaverat non cessurum sese. In his cum totus esset, maximis itineribus contendit, quò tam- ingentes cæptæ res semel expediantur. Audite, quæ- so, res incomparabilis seu fortunæ, seu fortitudinis, quod verius arbitror. Audite tribus verbis, nam pluribus dicere, non sinit rei magnitudo, non re- spondentibus verbis, gestarum rerum magnitudini, venit, vidit, vicit. Venit viribus Imperio par futu- rus; non tamen contra imperium, sed Imperii am- plitudinem & dignitatem asserturus: vidit hostem non imbellem, non mox terga ostendentem; sed in maximis præliis sæpe victorem; sed adversarios vi- & armis prohibiturum, obviam it ad Laufenum (oppidi id nomen est) Philippus Philippo, Bavarus Hesso, is, inquam, Philippus Bavarus, qui tertio ab- hinc anno Turcarum vim sustinuerat Viennæ Au- striæ. Tum is, qui a quorūm stetit parte, illis ipis debebat argumento esse, quantum pollerent arte militari, quantum etiam fide & integritate præsta- rent Helli, a quibus ipse oriundus, cognomen est sortitus, cujus ductu & auspiciis superioribus annis Roma magna ex parte capta fuit, maximè apud Cæsarem præterit Vir, & patriæ cujus gerit nomen, or- namentum, nisi contra gentiles nunc moveret, non tamen animo hostili; sed fide, quàm debet ei, sub quo tot ante præliis periclitatus, magna parte bello gloria, reliquum vitæ cum tranquillitate transigere merito debet. Nec abest Joannes Hilekus Eques fortis, & vir rebus belli gestis præstantissimus, ideo- que fortissimo quondam Equiti Francisco a Sickingen, digno æternitate viro clarissimo, & hos quidem pro Virtutum suarum merito, non putavi præter- eundōs silentio. Nani quid recenseam facinoroso- rum hominum istorum fecem, qui quò pejus sibi sunt consci, eo pugnant avidius, cum nihil habeant certius, quàm si ex eo nido, quem tot annis con- spurcârunt, pellantur, odium se futuros toti huma-

no generi. *Incidit igitur in duplex hostium genus. Hæssus, siquidem alteri Virtute freti, certum habent se non cessuros, alteri malitia instructi & omnium rerum desperatione, eventum quemvis malunt, quam Hæssum videre victorem, se exules.* Sic igitur animatos aggredditur Hæssus modicis copiis & ea manu, quæ hostium numero vix responderet. Siquidem à tergo reliquerat exercitus partem multò maximam; sed documento futurus, quantum præstet causæ fidens. Imperator, causam non bonam habenti, periculum, quæ promissorum veterani militis facturus, inque ejus conspectu exemplum insigne experientia rei militaris daturus, cum paucis rem gerit & hostem, (quod tertium erat) vincit. Quo vulneribus confecto, & tum demum in munitissimam Aspergi arcem fugiente, sequitur Hæssus, plenus fiducia. Diis præsentibus, rem gerit. Machinas admovent, signum dant buccinæ concinentes lætum, quiddam & hospitale, veluti in convivio ludentes, qua symphonia non plus suorum, quam hostilibus animis excitatis, utpote temeritatem tam munitam arcem oppugnandi irridentibus, tormentorum vim, in muros, in ipsa dentissima saxi mœnia, adeoque in arcis ipsius rupes contorquet (omitto enim quanta celeritate alias arcēs antè expugnaverit) non fert cœli ruinam. (sic enim putabatur) hostis; sed data acceptaque fide exit præsidii omnium rerum & ad belli usum copia plenius relictis. Hoc credo est venire, hoc est videre, hoc est vincere. Arcēs munitissimæ quæ imperii vires laturæ putabantur, quæque superioribus annis Confœderatorum & minas & machinas contempserat, quarumque aliæ deditioe sine vi, aliæ proditiōe hostium factæ, harum aliæ sesqui hora, aliæ sesquidie Hæssum accipiunt. Accipiunt una veterem & desideratum Dominum Ulrichum. *Dicitur Auracum servare voluisse nobilis mulier, repugnante licet marito Heydendorpio Ducis partibus aequiori, tantum solum de nominum ratione comperi hactenus.* Hæc itaque præmonita, ne Principibus negotium faceretur, sua auferret, arcem dederet, respondisse dicitur: *istam se mentem à Diis immortalibus deprecari, ne arcem fortissimam fossis vallibus, muris & mœnibus septam sine vi hostibus dederet.* Sed dignissimus Virorum fortium præconiis in tanta virgine animus, mox ad naturam reversus muliebrem, conditionibus cessit, quibus etiam Viri bellatores parere sunt coacti. Quid Niffa? Hæc ruinas aliarum verita arcium, maluit fartatecta se fidei naturalis Domini committere, quam vim experiri Hæssi. Itaque paucissimis diebus toto confecto negotio, recuperatoque Ulricho Ducatu, ad Danubium castra metatur Hæssus. Ecquis cogitare ausit ab exiguis Drusi fontibus, à Fuldæ Lanique rivulis prorepturum, qui Danubio tam latis mananti amnibus, tam altos voluenti vortices, timorem incuteret. Drusi ne illius Imperatoris fortissimi manes credemus ejus loci, ubi is trophæa fixit, accolæ adspirare; facessant superstitiosa, ubi plus est veritatis, & peregrina, ubi domestica, abundant. Nec putemus temere tot Herminios in Principis Cartorum Philippi parentalem lineam irrepsisse. Quid igitur mirum, si huic supplices veniunt Oeni accolæ, quique Athesim bibunt, Tyrolos nunc vocant, innocentiam suam asserentes, ut qui nullius unquam injuriæ vel autores vel adjuutores in Ulrichum Ducem fuerint. Proinde se Hæssorum fidei commendant, se in Illu-

strissimi Principis officio futuros pollicentur, vident nimirum tanti exercitus Imperatori se pares esse non posse, & dignum arbitrantur cui se, vitam, fortunasque suas permittant. Sed nec ille innocentium petit fortunas, multò minus sanguinem, non enim venit Princeps seditiosus, non prædò, non latro, non sanguinarius, sed ut incolumis sit, vivatque tandem in summa tranquillitate & concordia Germania, idè venit. Venit enim pacem extorturus, non venit bellum illaturus, si pacem extorquere nequeat, adest propulsurus vim à se, & servitutem à Germania universa, mox igitur mox oblati, acceptisque pacis conditionibus, revertitur in Spartam suam, eaque contentus, si quam maximè exornare possit, curaturus est sedulo. Ubi nunc homines suspiciosi isti, qui nihil aliud Principem nostrum apud externos Reges moliri criminabantur, quàm ut sub prætextu restitutionis Ulrichi, Romani fastigii sceptrum aliò transferantur? Vides ut falsæ, ut vanæ fuerint suspiciones istæ? Imò in justissimum Principem contumeliosæ? Non est illa fraus, non est illa perfidia in tam generosa indole. Magni sit & meritò Alexander ille Macedo, qui post profligatas Darii Persarum Regis innuerras copias, tam honorifice, tam reverenter & sanctè habuerit captas bello Reginas, adeò ut etiam ab hoste pronunciatus sit dignus tanta victoria Princeps. Itaque cognitis Darii officiis in suos victoris Alexandri, obtulit illi filiam in uxorem, & dotis nomine Asiatici Regni æquam portionem. Sed *Alexander ut mundum duos soles habere, ita Asiam duobus Regibus parere posse negabat.* Qui se tam continentem & fortem gessit erga captas mulierculas, nequaquam eadem ratione à regnandi libidine sibi potuit temperare. Magna res est, & nescio an ulla alia quæ Regem magis deceat, ab injuria captivæ tam nobilis, tam formosæ sibi moderari, nec violare ingenuum pudorem. Attamen si Venero isto pruritu ardeas intemperantius, si Mars in Venerem non nunquam sit incitator inflammatorque, nusquam non mederi queas isti voluptati. Sed *ab ampliora speciosioraq; habendi libidine temperantem esse, hac est vera & solida temperantia, digna gloria & admiratione.* Itaque Princeps noster maximis fortissimisque copiis animo par, qui Europæ timorem incusserat, cui Danubius supplex erat pacis æternæ, datis fidei jussoribus, contentus, se dato animo revertitur ad Regni sui angustias, non triumphantis more, non cum exercitu; sed veluti privatus posito Magistratu. Tantumque abest ut tantis rebus gestis insolescat, ut non satis æquo animo ferat eam laudem, qua tantus victor ab omni posteritate meritò celebrari debet. Itaque invitus scio, Clementissime Princeps, has tuas laudes audis, sed ne audias Virtus non finit, quam ut umbra corpus, sic gloria necessario consequitur. Sed videte singularem & inauditam tanti Principis Modestiam. Negat à se quod præter opinionem sit, quod admirandum, quod memorandum, esse factum, multò se imbecillior esse, quàm qui tale quid potuerit, se unica causâ bonitate confisum, annixum esse, ut valerent, vigerentque Leges, ut æquo & bono locus esset, ut inde specta esset Legum autoritas, id debuisse, cum qui quid debet, nec exolvit id quod debet, parum virum esse. Cætera Deum Opt. Max. sua bonitate & clementia effecisse. Quin & istum ad justissimam causam suscipiendam tuendamque animi vi-

gorem non in se esse, sed cælitus acceptum. Itaque quoad potest, laudum suarum decora extenuat, & soli Deo victoriæ hujus gloriam asserit. Verum, inquis, cur hoc non debeat? Tu, bone, da alterum, qui idem præster. Philippus ille Macedo Alexandri istius pater cæsis Atheniensibus, captisque nobilissimis viris, à victoria se vertit ad convivia, ibi cum perpotasset, efferreturque morosus, gestiret insolentius, quid se deceret oblitus, intuens illi Demades Orator, & veluti conditionis suæ oblitus (erat enim è captivorum numero) sic compellasse traditur furentem vino Regem: Tu Rex cum Agamemnonis personam prætereferre debeas, Theriten imitari maluisti? Quia nota aspersus & reversus ad se Rex, corollas rejicit, & se ex hominum conspectu subducens, quid designarit, expendit, tantumque absuit, ut iniquius justam tulerit reprehensionem, ut etiam monitorem suum cum cæteris Atheniensium captivis liberum esse jussit, merito igitur ejus laudatur æquanimitas. Sed purior laus est ejus, qui perpetuo Agamemnonis servata persona, tali castigatio- nenon eguit. Est quidem Macedonis non contemnenda Modestia; sed tamen infecta, sed tamen ab iis profecta initiis, ab hoc fonte derivata, qui saliens harena mota rivulum non adeo purum derivat. At Hæsi sine sorde, sine labe, sine Magistri monentis vocē sua est, & solida & sincera cum Modestia, tum gloria. Accipe igitur, Clarissime Princeps, laudes te dignas, non quidem à me qui multo sum inferior, quam ut minima ex parte mea Oratio tuis respondeat Virtutibus; sed à schola hac tota, quæ tuæ gloriæ, factisque tuis responsura aliquando ingenia, tua Liberalitate curam sui habente, fovet fovebitque. Audistis, Viri ornatissimi, res magnæ tum fortunæ, tum fortitudinis, quæ tamen majores multo videbuntur; si quomodo se gesserit, quomodo militem in officio continuerit, quam penitus rei militaris, quam severus & sanctus disciplinæ sit Magister, audieritis. Cum enim haberet militem undique gentium excitum, veteranum, exercitissimum, invictissimum, ob felicem rerum periculofissimarum successum ferocientem, sedulam tamen navavit operam, ne tam impotentis animi miles quicquam prædaretur, latrocineretur, pro libidine ageret, neve quicquam committeret, quo inficeretur infamareturque tam justæ causæ vindex exercitus, cavit, ut quemadmodum belli causa pia fuit, ita magna cum innocentia bellum gereretur. Nihil igitur ejusmodi querimoniarum auditur, in quas animi tam feroces nunquam non cadunt. Quis in natura rerum esse posse credat, ut bellum tam in gentibus cœptum conatibus, sine cæde, rapinis, incendiis, furtis, stupris, raptibus incestisque gereretur? at videmus sine istis calamitatibus pestibus, hoc bellum gestum hoc victore Principe. Siquidem in ipso prælio, in quo resistens fortissimus Heros Philippus Bavarus, non nisi ingenti accepto vulnere cessit, hostili cessione contentus Philippus Hæsus, civibus parcere jussit pepercitque. Tum non sine ingenti mœrore, vulneratum Bavarum tulit, & deditione Aspurgi facta, magna cum facilitate dimisit. Viraginem quoque istam tam virilis animi, quæ ab Auraco defendere hostem se posse confidebat, familiarissimè appellatam & laudatam dimisit. Cæterisque deditionem facientibus, tam mansuetus apparuit, ut qui nihil unquam adversus ipsos ne cogitasset quidem. Furtis rapinisque cavit liberali sti-

pendiorum solutione, utque stipendiis suis contenti ab injuria dedititiorum sibi temperarent milites sedulo oravit exoravitque. In raptores & incestos meritis pœnis se animadversurum minatus, libidinem impotentium animorum coercuit, ipse nunc obeundo, nunc obequitando ubique adest, & fortiter factis præmia largiendo, desidii inertiam, flagitiis multam dicendo, patientissimeque labores, æstus, vigilias, famem etiam & sitim ferendo, exemplo efficit, ut ametur Virtutum omnium exemplar & specimen, simulque timeatur Virtutis veræ rigidissimus custos. O Prudentiam singularem! o moderationem sanctam! o Justitiam, sacrosanctam! o Fortitudinem admirandam! prævides sagaci ingenio infinita bellorum mala, & anxie cogitas inisque rationem, ne justissima belli causa, aliqua impietatis labe conspurcetur, victoriam habere vis eam, in qua non modo hostes; verum etiam victoris exercitus audacia superetur. Hæ sunt veræ consummatæque summi Principis Virtutes, uno frugalitatis nomine contentæ, quæ de proverbio dicitur. *Hominem frugi omnia recte facere.* Is frugi homo, Tu Illustrissime Princeps, omni bonæ frugi natus & educatus, omnis frugis bonæ custos. Sed modum facio, non invenio, quis enim tot egregias divinitatis animi tui doctes satis prædicarit? aut unam quandam Virtutum tuarum pro dignitate laudarit? Itaque quod ultimo loco restat dicendum de eventu videlicet tantorum moruum, quis Comicus insperatorem, quis Phormio optatum magis, quis Amphitruo minus expectatum eventum est sortitus?

Di vestram fidem, quam sæpe forte temere

Eveniunt, quæ non audeas optare?

Hæsus vix tum adolescentiam egressus, sed omnibus & corporis & animi Virtutibus Heros insignis, mover in totius Europæ potentissimos Principes, sic enim fama est, iisque Ducatum eripit, si hoc est eripere, fugato Principi suum restituere. Ea enim est Celsitudo, eaque Modestia, ut ne cogitavit quidem unquam eis bellum inferre, quos se superiores agnoscit, & reveretur, neque quicquam se eripere posse confidit, neque velit eis, quos sua sponte non magnificaturos exploratum habet. Sed quæ res majores unquam excitavit Tragædias, quam viros Principes raro suis, sæpe aliorum stare consiliis? Quam rem dum secum honesta ratione putat. Quid tu putas, cum tantas res ob pessimorum hominum pessima consilia pararet, cogitavit? Quid de se futurum (licet se in his terrenarum miseriarum angustiis nihil aliud, quam humana expectare semper prædicet) quid de nobilissimæ uxoris, de dulcissimorum liberorum, de lubditorum omnium fortunis crederit, si res aliter quam decreverat ceciderit? verum cum suæ nullam aliàs securitatis communisq; libertatis viam animadverteret, vim & potentiam adversariorum expenderet, fraudem eorum quos nunquam non suspectos habuit, uteretur. Quid faciat? Scit se apud maximos orbis Christiani Proceres longè gratiosissimum esse. Non ignorat, quam apud liberas Imperii urbes habeat auctoritatem. Sed longè gravissimum est, occurrere illis, qui terra marique dominantur. At quantæ calamitatis inferrem, nudum, sine præsidio, sine subsidio semper esse expositum objectumque animis hostilibus, eisque derisui fieri? Tum miserrimum est, avunculum Principem perpetuo exilio damnatum esse.

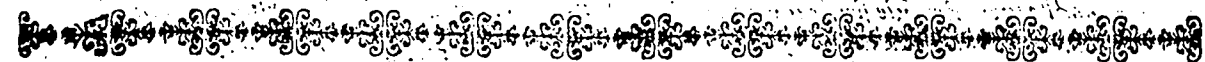
tum filium, nondum convicti criminis parentis ferre iniquitatem. Alios ejus Regni tenere Principatum, cujus ipse sanguinis jure esse posset, si ita fata ferant, videt manifestam sanguinis labem indicta causa. Quin etiam animadvertit Eruditiores aliquot non malos homines; sed ebrios ejus errore, qui superioribus annis tam fortiter ad Tribunal Cæsaris, & ad universam Germaniam clamavit & declamavit, adhuc deinceps Tyrannidem Principis Ulrichi traducere traducturosque, ni intercedatur, ad posteros. Rursus se objicit vigilantissimo Principi, desertæ, si tantis cum copiis aliò proficiscatur, patriæ imago, difficilimum sibi futurum, fors laessere hostem & eodem tempore domi patriam defendere. Cogitat quàm magnas res animo conceperit, quamque magno Viro; sed Hercule tamen dignas, non tamen Viri esse metus causa non modò perpetuo periculo; verum etiam sempiternæ infamiæ esse objectum subjectumque. Qui recta & honesta secum putet, adjiciat modo manum honestis cogitationibus, Deum Optimum Maximum rem justam & honestam optimo fine deducturum, & turbulentos licet, non tamen impios motus in tuto collocaturum. Is igitur, qui Divinorum istorum luminum, quæ nunc progredi, nunc regredi pro Imperio conditoris videmus, vires annuo cursu temperat, in cujus manu etiam Regum corda sunt posita, is, inquam, bonæ causæ vindicem neque cedendo vult contemptui esse, neque progrediendo, sanguine pollui innocentis multitudinis. Respicit idem bonorum omnium autor ad genuinam Cæsarum cum Clementiam, tum Pietatem; erroreque iniqua consulentium deceptis lumen promit Justitiæ & veritatis. Respicit & preces populi Christiani, nihil aliud ex tam tristibus cœptis, quàm Germaniæ ruinam, quàm orbis confusionem, & extrema quæque expectantis, quique omnia, ut prudenter, sic utiliter administrat, is corda temperat Regum & Principum adeo, ut ex tot malorum imminentium expectatione liberati, redditam nobis pacem, nos libertati videamus, ex qua parum aberat, quin deciderimus. Ecquis erat modus, quæ conditiones tam inopinati fœderis? Confirmatur Sacro sancta Romani Imperii Majestas Ferdinando Regi, securus redditur patrii Regni retinendi Ulrichus Dux, stabilitur pax rerum omnium maxima & jucundissima Philippo Hesso. Secura redditur barbarum omnium Germania. Spes est certa futuræ mox inter omnes Christianos Principes concordia, reditæque imperante Carolo Maximo semper Augusto, aurea augustaque secula. O mutationem lætam! ô felicem! neque aliunde, quàm à Divina Providentiâ destinatam, ô Principes optimos & sapientissimos! optimeque de humano genere meritos. Quis nunc dubitet de candore tuo, Alberte Brandenburgensis Archipræsul Moguntine? Quis non laudet & prædicet Probitatem tuam Joannes Friderice Saxo, quam à Patre Joanne & à patruo Friderico acceptam nomine præfers, & factis refers? O te nunc tandem optimè meritum de Romano Imperio ejusque dignissimum fastigio Ferdinandum Cæsarem invictissimum. Neque enim unquam es victus; sed quæ sola est, & verissima victoria, vicisti te ipsum, vicisti affectus tuos, quibus si indulgere, quàm resistere maluisses, si vires experiri tuas, quis non videt quanti motus, quantæ ca-

des futuræ fuissent, nihilo victo deteriores, quàm victori, nihilo victori lætiores, quàm victo, maluisti ab exiguo cadere Ducatu, quàm sic turbati Germaniam tuam, etiam si citra dispendium tuum, istæ turbæ esse potuissent. Neque tamen non tuus est Ducatus. Te enim pro tanto beneficio, quod cedendo contulisti, Dominum & Augustum suum agnoscit Ulrichus Austriacæ salutis & Germanicæ pacis semper studiosissimus. Agnoscit Hesus te Cæsarem, agnoscit Orbis Christianus defensorem & protectorem suum. Habes devorum fidei tuæ Philippum Hessum Imperii, cujus accepisti habenas columnen, cujus tanta est industria, ut tibi tuæque Germaniæ urgentibus rebus maximo usui esse debeat, cujus tanta fides ut velit, cujus militaris disciplina peritia tanta, ut possit. Habes ob istam animi tui moderationem, devotos omnium cum popularium, tum Principum Virorum animos, prudenter, justè, liberaliter, fortiterque à te facitatum prædicantium. Non es degener à Fratræ Caroli Imperatoris maximi pacatissima natura & generosa mansuetudine. Qua sola Virtute Respublicæ rectè administrantur, fortiter Regna servantur, Imperia justè & legitime gubernantur. Non est alienus sanguis penetralium Divini pectoris tui ab avi Maximiliani studiis, qui talibus semper conditionibus gessit, ut pace frueretur Orbis universus. Non deficiis ab avi Friderici moribus, qui nominis sui appellatione rebus ipsis nunquam non respondit. Vivunt in te Imperatorum Alberti proavi & Sigismundi Bohemorum Regis studia, quorum ille fortissimus Imperator, hic optimus omnibus seculis prædicabuntur. Repullulascunt in te Virtutes tot Majorum tuorum Regum & Ducum, qui vix numerari possunt, quosque unus tui generis sanguis non modò toti Europæ Principes; verum etiam aliarum mundi partium, Rebus publicis & Regnis dedit, vive, vale, & impera. Impera dummodo nos liberi, quandoquidem hoc unum summi Imperii Majestas debet suis, ut in libertate vivant. Esto hæc barbarorum Regum lex, servitutis iugo fatigatos, lassatos, confectos & enectos videre populares. Quod Regnum neque Romani Imperii Majestas unquam tulit, neque Germanorum libertas ullo tempore ferre voluit. Tu æquitatis plenas leges dictabis, easque sacrosanctos tueberis, earumque defensorum nomine Augustus, Cæsar, & Pater patriæ censeberis, & quasi Numen quoddam cælitus acceptum vocaberis in terris, dubio procul ob istas animi tui Virtutes in Deorum numerum referendus. Tu cum Carolo fratre ultra Herculis columnas progressi, veluti duo Atlantes molem totius universi sustinebitis, quæ tantarum rerum moles eò tolerabilior utrique vestrum erit, quod plures Hercules, vestra Clementia, æquitate & Justitia vobis conciliaveritis. Audisti Rudeli, Rector Magnifice, Audistis Viri ornatissimi, ex quanto rerum turbine ereptos, nos, Divina benignitas, temperatis Regum Heroumque sanctissimorum animis, in tuto collocavit. Audistis causam, rem gestam, & eventum, reliquum est, ut Deo Optimo Maximo gratias agamus, ne ingratitude in Deum, adeoque impietatis rei expectatione deteriora aliquando accipiamus. Proinde, Deus Optime Maxime, ad genua tua supplices accidimus, tibi nos devovimus dedimusque, Te Deum agnoscimus, colimus & adoramus. Te fontem omnis boni prædicamus,

mus, tibi ob res tantas motas ad publicam omnium salutem, (siquidem hinc te revereri didicim⁹) tibi ob res tantas compositas & pacatas (siquidem hinc bonitatem tuam recognovimus) magna mortalium omnium expectatione & desiderio Trophæum erigimus, non ad Neccari fluentia, non ad Danubii profunda; sed in campo misericordiae tuae, ad quam genua cordis nostri flectimus, orantes, ut

quam pacem populo tibi devoto praestitisti à terrenis motibus, & inquietudinibus; eam cordibus nostris infundere penitusque imprimere digneris, ut tibi hic totis cordium nostrorum visceribus fervientes, tecum post hanc mox interituram vitam, cœlesti & nunquam interitura pace fruamur.

F I N I S.

MICHAELIS AUGUSTI WURTEMBERGENSIS GRATULATIO AD PATRIAM, DE REDITU ILLUSTRISSIMI PRINCIPIS ULRICHI, &c.

Festa dies venit qua letas postulat oras,
Adsit civis, fertaq; ferte comis.
Ore favete omnes solennia dona ferentes,
Mittite in accensos munera grata focos.
Ducite ritè choros, solennesq; ordine pompas,
Ac tremulis manibus tollite quisq; faces.
Ludite jam fidibus, jam tympana tundite, & cetera,
Spargite jam frondes ac tegat herba vias.
Ingominetur jo, resonet clamoribus aether,
Gaudebisq; tuum plebs credidisse Ducem,
Redditus in patrios Princeps Ulrichus honores,
Cujus in adventu est omnibus una salus.
Pulsus erat Regno, qui quondam fraude suorum,
Hec scelus! in Dominos num decet illa fides?
Excipit hunc Princeps Cattorum frana capescens,
Huic etenim patrio sanguine junctus erat.
Jura dat hospiti, mensaq; accumbere eadem.
Sic tulit exilium per tria lustra suum.
At ubi jam placidam sensit Germania pacem,
Fata suum finem quem statuere petunt,
Et quia (actus erat jam saepe miserrum amici,
Ad Thalami vocat hunc atria celsa sui
Hinc ubi servorum jussit discedere turbam,
Talia facundo verba dat ore Viro.
Hic agis expulsus tria lustra ex sede paternâ,
Nec tibi spes reditus restat, amice, tui.
Casibus es actus variis gravibusq; ruinis,
Et fortuna tibi semper iniqua fuit.
Nemo tamen potuit tibi fieri imponere culpam,
Aut quod peccati poena sit ista tui.
Reste statuit enim, quod proditione tuorum
Ex patria pulsus sis ditione tua.
Quare ego mille modis reditum tibi saepe petivi,
Quam justa potuit conditione peti.
Pro te saepe mea subii discrimina vite,
Sape steti supplex Regibus ante pedes.
At sic dira tuam ledunt mendacia famam,
Ut precibus flecti Caesaris ira neget.
Ergo ego per Superos, dextramq; hanc juro Philippus,
Perq; meum sceptrum, & fœdus amicitiae.
Si modo fata sinant, Divumq; eterna potestas,
Et faveant Christi Numina magna mihi.
Ipse meo patrias tibi reddam milite terras,
Ac pro iustitia, talia bella geram.
Nil nisi justa petam, causâ fortuna favebit,
Qua feret his nostris quam peto rebus opem.
Nam dubii quamvis incerta est alea Martis,
Justa tamen vincit iudice causa Deo.
Dixit & hoc animo celeri, perq; omnia versat,
Nec dubitat, quin sint arma gerenda sibi.

Classica ubiq; sonant, atq; agmina ad arma vocabas,
Electusq; habito, castra locabat agris.
Educat muris, bellum sic movit in hostes,
Consilio quorum Dux quoq; pulsus erat.
Fama ruit volitans talis prænuncia belli,
Aera qua magnis implet ubiq; sonis.
En tibi fama novum dico Stulgardia bellum,
Dux quem Mars dubius saepe sefellit adest,
Huic etiam auxilio est acuens leo discolor unguis,
Atq; minas Aquile nunciat iste tua.
Hac ita cum Procerum tandem pratervolat aures,
Mœsta sub ambiguo corda timore facit.
Nec tamen omnis abest ratio, nam robore freti
Fortiter unanimis undiq; ad arma ruunt.
Dux ea tum tenuit Palatinus Regna Philippus,
Praefectus patria qui vice Regis erat.
Mœnia qui pulchra defenderat ante Vienna
Ausu hic est vires spernere Caste tuas.
Auxilia erectis posuit lectissima signis
Qua celer ad Laupham Neccarus arva rigat.
Non fuit inferior Cattus, nec more, nec usu
Militia cedit, nec fuit arte minor.
Signa sua opponit signis, aciemq; subornat
Postquam pugnandi copia facta fuit.
Atq; propinquantes cum tot Palatinus equestres
Vidit & hinc peditum millia multa sequi,
Primus inuit pugnam, nec non sua fata videbat,
Attamen officio vult satis esse suo.
Incitat acer equum, metuendam concutit hastam,
At quid fata struant exitus iste probat.
En veluti summo veniens ex aethere fulmen,
Illius hic penetrat fumida pila pedem.
Quid facerent reliqui? tali sunt omine docti
Cum capite & vires jam cecidisse suas.
Sic igitur trepida sua terga dedere cohortes,
Ante tubam quærens quisq; salutis iter.
Castramovet Cattus, victorq; ad mœnia tendit,
Ejectum patriâ restituitq; Ducem.
Hoc opus egregium est, hac illa Heroica Virtus,
Qua vel fatales effugit una rogos.
Hanc ego nunc dignis ornarem laudibus, atq;
Eveherem ad superas te bone Caste domos.
Hoc tuus excellens Eobanus carmine digno
Principe te tanto ni cecinisset opus,
Quem tua te dignum peperit tibi terra Maronem,
Ut tua Maonio carmine gesta canat.
Sed mihi vos etiam faciles concedite Musa,
Ut parvis Elegis Martia facta canam.
Nam tuate Virtus summis Heroibus aequat,
Quorum res gestas secula nulla tacent.

Et velut illorum laudes nulla obruit atas,
 Virtutis vires sic quoque fama tua;
 Historiciq; suis tua facta Annalibus addent,
 Qui populis tradunt gesta legenda Ducum.
 Omnia sunt mortis, perdatq; annosa vetustas,
 Nil tamen in famam tempora juris habent.
 Antiquos evolve Duces, hunc confer ad illos,
 Inter precipuos (crede) Philippus erit.
 Dant exempla fidem, Romanos respice in annos,
 Sive Camille tuos, Romule siue tuos,
 Isti pro patria gesserunt praelia tantum,
 Hic pro Iustitia fortiter arma gerit.
 Suscipit expulsum, clypeoque hunc texit ut Heros,
 Vindice dein studuit restituisse manu.
 Sic pullos natos Alcide maximus Heros
 Restituit Theseus, hisq; ferebat opera.
 Thebanisq; regunt expulsos Palladis urbe,
 Atq; Tyrannorum non timere minas.
 Contra edicta iuvant, donec Thrasibulus Athenas
 Occupat, exiliis restituitq; lares.
 Horum exempla sequens pia suscipit arma Philippus,
 Pro Duce qui veteri sanguine iunctus erat.
 Nec satis est ipsi tales aquasse labores,
 Iustitia vires sed moderatur eas.
 Hunc etenim stimulant studium Virtutis amorq;
 Ac relli iunctus cum probitate decor.
 Nam cum terga dabant hostes, atq; agmina in agris
 Hostili posset perdere cuncta manu,
 Noliit inde sequi, sed clamat voce receptum,
 Pugnantes revocat, continuitq; viros.
 Milisia leges, bellisq; exercuit artes,
 Posset ut a pugna sic retinere suos.
 Artes quid memorem? quas nemo peritius unquam
 Norat, seu bello, temporibusve bonis.
 Obruit his acies, urbes, castella, domosq;
 His sine res magnas saepe labore facit.
 Continuit pedites, equitesq; per avia rara
 Passim grassantes, atq; pepercit agris.
 Quod Ducis egregii est tantam compescere turbam,
 Inq; fide legum tot retinere viros.
 Sed quod majus erat tumidam scire vincere mentem,
 Fortiter affectus suppressit ipse suos.
 Magna & rara quidem Virtus (proh Jupiter!) hac est,
 Temperies Catti scilicet illa Ducis.
 Qua potuit tumide tum vires vincere palma,
 Indomitas leges cum vel habere solet.
 Nam solet immodice victoria legibus uti,
 Inq; suis raro sinibus ipsa stetit.
 Hoc igitur felix, o felix patria gaudet,
 Vos cives festos concelebrate dies:
 Brachia in adventum tanti Ducis obvia laeti
 Tendite per cunctas ore sonante vias.
 Virtutes meruere viri cui talia fiant,
 Fortunam patriae reddidit iste suam.
 Cui tandem reduci gratemur & omnia laeti
 Amplectamur, cantu tristitia atq; metus.
 Intra quae steterant dubitum pectora vulgi
 Principe cum proprio stat patria orba suo.
 Quanquam spes aderat, simul expectatio plebis,
 Caetera plena metus, plena doloris erant.
 Ut trepidant pulli cum milius matre fugata
 Advolat impastus, quos pede & ore rapis.
 Hi pavidi sperant tutelas, & matris alas,
 Quae tamen auxilium ferre nec ausa fuit.
 Donec ad extremum domino veniente taberna
 Ille satur fugiens aërem & alta petit.
 Voce vocat reliquos, & sparsus non sine cura

Congregat incolumes sedula mater aves.
 Hujus in occursum saluunt, alisq; frequenter
 Quassant immemores voce sonante mali.
 Patria sic fuerat Duce cum viduata parente,
 Anxia plebs intra spemq; metumq; stetit.
 Auxilium trepidans oppressa tyrannide sperat,
 Ex numero plures sed pericere tamen.
 At postquam rediit, spes in quo tota perpendis,
 In vultus reliqui jam redire suos.
 Reddita nam patria libertas optima rerum,
 Una salus populo civibus una salus.
 Hac facit, ut possis securam degere vitam,
 Libera quae tuta tempora pace refert.
 In curvas gladios Mars se vos confice falces,
 Ex galeis fucto vomere rura cole.
 Pax etenim regnat, nunc tu quibus usus es armis
 Omnia deponas, hac geret alma Ceres.
 Et vos qui geritis tormenta vel arma Deorum,
 Pulvere quae Nitri saxa globosq; vomant:
 Ludite qui jaculo propius contingere metam
 Possit, & in rapidos dirigere illa lupos.
 Dulcior usus erit, vos discite suavius uti,
 Ut quae litis erant, sint sociis arma modo.
 Vivite concordēs socios sic fingite ludos,
 Naturaq; aptam jungite amicitiam.
 Vos tamen o cives neq; vertite in ora pacem
 Quippe exercitium sumite quisq; suum.
 Patria tam laetis est vobis undiq; campis,
 Atq; ita piscosis dives abundat aquis.
 Estq; frequens sylvis, fluviiis, ac montibus altis,
 Tot gelidi fontes, tot loca pulchra sibi.
 Tot loca Nympharum, castris notissima Musis,
 Præcipueq; meis Murra ubi perdit aquas,
 Et sua cum rapido conjungit cornua Nicro,
 Hinc ducunt ortum carmina nostra suum.
 Oppida tot surgunt, totq; artes nubila tangunt,
 Tot vineta foris, ruramq; plana soli.
 Singula quid memorem? Lybicos quis laudet & agros
 Sive ferant laudes Lesbia vina suas.
 Seu placeat marmor semper frondentis Hymeti
 India laudet Ebur, Mel probe Hybla suum.
 Sint licet hac magnis loca prædita dotibus istis,
 Et gentis inde suum singula quaeq; ferant.
 Laudemus patriam, quae fertilis hac tria sola
 Frumentum, ac vinum, mellamq; flava parit,
 Tum quos præterea fructus natura creatrix
 Gignit in hoc nostro pinguis ubiq; solo.
 Pars igitur planas vel vomere scindite terras,
 Ac speret plena messe colonus opes
 Et pars pampineas plantent circum oppida vines,
 Pars capiant pisces, exagitentq; feras.
 Pars quoq; Musarum studiis, legumq; sacrarum
 Dedita, & ingenuis artibus esse velit.
 Odia vos victi deponite, & invida corda,
 Vindice cum posuit victor & arma manu.
 Huic non bella placent, neq; ferri degener usus.
 Nec lites, sed amor, Iustitia, atq; fides.
 Nam (quod precipuum est) Divinos curat honores,
 Atq; Deo ritus restituisse suos.
 Vipote quos tenuit sinceros sancta vetustas,
 Integra dum facies Religionis erat.
 Estq; Tubinga igitur nunc Principis altera cura,
 Ut quoq; sit doctis hic schola culta viris.
 Qui rem sustineant, ac summa negotia curent,
 Imperiumq; inter mille pericla regant.
 Gratulor hunc etiam tibi successisse triumphum,
 Non minus ac patria, Dux generose, mea.

Ac precor, ut portis securus semper aperta
 Tempora tranquilla pace beata regas.
 Nunc igitur, quia finis adest & meta malorum,
 Ac tandem multo parta labore quies:
 Accipias antiqua tui moderamina Regni,
 Quod tibi nec leges, nec sacra iura negant,
 Expectate diu patria quem laeta iuventus,
 Quem consulta cupit vox veneranda patrum,
 Quem cupida matres, pueri, comptaq; puella
 Unanimes unum sceptrum tenere volunt.
 Ergo agere vive memor fidei, mentisq; tuorum,
 Actus in nostro carmine crescat honor.
 Sed tua jam Pietas est nobis cognita dudum,
 Emicat & magna luce paternus amor,

Virtutesq; tua, sic officiosa voluntas
 Fratris in ornandis rebus ubiq; tuis.
 Præterea magnam dat spem clarissima proles,
 O decus & patria gloria magna tua.
 Virtutis fac, vive memor, laudisq; paterna.
 Tu genus illustres, nobilitesq; tuum.
 Tunc mihi si vires dederint & Phoebus, & atas
 Cum carmen vena prosperiore fluct.
 Teq; patremq; canent Musæ maiore Camœna,
 Tunc dicent laudes carmina nostras
 Quando iterum patriis versus modulabor in antris
 Inter Germanas Neccaridesq; meas.
 Interea placido vos vultu ferre Poëtam
 Me juvenem patria sic cecinisse sua.

Quo anno & mense ULRICHUS Dux-Würtembergensis sit restitutus
 hoc distichon ostendit, Annum literæ numerorum indicant,
 Mensem sententia.

Præstantes violis, & pictis floribus albens,
 Tempore quo Ulrichus Patria Regna capis.

Scilicet Anno M. CCCCC. XXXIV. Mense Majo &c.

ECLOGA, DAPHNIS ET MENALCAS, per Daphnidem autem Ulrichum Ducem Wür- tembergensem intelligit.

D. M.

Daphn.

Qua mihi tam lætum te huc advehit aura Me-
 nalca?

Forssan audisti fortunam Daphnidis aquam?
 Optime pastorum dic tandem queso sodali,

Men.

Scilicet hoc ipsum mea Daphnis pectora tangis,
 Qui tribus his totis es lustris exul & hospes
 Cattorum, nec non etiam pecora atq; capella
 Est & agri fructus tibi saepe negatus; at omnis
 Usus jam rediit cum spe maiore fruendi.

Daphn.

Quippe ea sic nobis concessit pulcher Apollo,
 Qui fuit auxilio dum me formosus solas
 Restituit pastor, nunc cujus ovilia Fulda
 Alluit, armentis dans potum, pascua tota est
 Hæssa, certe ipse est quem Pan pro principe servat
 Pastorum, quem sic Virtutibus ornat & auget.

Men.

Certe equidem præclarus is est, illustris & omni
 Præditus ingenii splendore, ac fortis in armis,
 Audet enim iustos defendere Marte, ne unquam
 Territus hoste suorum recti cura movebat.
 Sic Virtutis amans, recti studiosus, & aequi,
 Ut pro iustitia moturus sponte sit arma,
 Commoda non spectat, nec opes, neq; præmia quarit.
 Ipse decor recti movet hunc, quoq; inclita Virtus
 Ipsa sibi finis, pretiumq; sit undiq; sola.

Daphn.

Vulgus an expediat, non querit quid sit honestum;
 Actales tantum probat utilitate triumphos,
 Virtutisq; movet nomen venerabile paucos
 Est quoq; nemo probum gratis si vera fatemur.

Men.

Ni me Sylvicola Musa facilisq; Napeæ
 Fallant, hic ipse est per quem Saturnia Regna
 Sunt reditura nova quondam pia secula pucis.
 Qualia jam dudum promittunt undiq; Vates
 Humano generi cum ferrea desinet atas.
 Nam redit æquata quæ temperat omnia libra
 Virgo, decus cæli jam regnat dexter Apollo;
 Huic quia summa viro stabulorum tradita cura est.

Daphn.

Scilicet ipse lupum qui Pannonia ovilia vexat
 Hinc ager ingentem, qui lustrans omnia passim
 Montivagus sylvas, & mollia prata pererrat.
 Ut si forte canis stabulum vel septa relinquunt,
 Irrumpant subito ventrem pasturus edacem,
 Quattuor autumnos, totidemq; est incola messes
 Pannonia, nec enim quisquam fuit hæcenus ausus
 Ponere vel laqueos, vel tendere retia, tantus
 Horror inest cunctis. At nunc animosus solas
 Marte feram perdet, fossisq; includet apertis.

Men.

Fertur & huic comitem fore te sociumq; laborum,
 Tum quos præterea jungent tibi Caesar, & urbes
 Casarea, quibus est rerum data multa potestas?
 Sic igitur sic ite viri, depellite vastam
 Vestro ex rure feram, pecudes defendite pingues,
 Ac pasta referent vobis extensa capella
 Ubra lacte domum, cum sic per prata licebit
 Ludere, & in tutis sua quædere pabula sylvis.

F I N I S.

TUMUL-

TUMULTUUM ANABAPTISTARUM

LIBER VNVS

AUT. D. LAMBERTO HORTENSIO MONTFORTIO,

Ludimoderatore Scholæ Nerdænæ

D. LAMBERTI HORT. MONTFORTII AD VIGILANTISS.

Coss. & Inclryum Senatum Amstelredamensem,

PRÆFATIO.

Qui Rempublicam laudatē gerere in animū inducunt, ad eam ornati & instructi accedere debent, & quidem suis studiis, eaque doctrina, quibus societates humana & tuenda sunt, & conservanda. Tuemur autem eas legibus, moribus, institutis, & Eloquentia, qua omnia ita diligenter ab Eruditis & Sapientibus tradita sunt, ut revera suum orium ad posterorum utilitatem contulisse dici possint. Etenim, quis ullam hominum consociationem recte sub Legibus continuerit, nisi qui leges ipse teneat? quis de iure consultus prudenter responderit, nisi qui ius diligenter didicerit? quis populum concionibus teneat, nisi qui dicendi facultatem sit consequutus? Nemo sine Eloquentia multitudinem slectat, nemo veritatē, nemo suadeat, dissuadeat vē, ac suadeat, quam Græci *ῥητορ* vocant, beneficio aculeum in auditorum animis relinquat, qui nesciat copiose, ornate, ac prudenter eloqui, qua accomodatē ad persuadendum pertineant. Atque hæc quidem studia & disciplina auctoritatem conciliant, decus addunt, & honores tumulant. Quare veteres laudatissime mihi fecisse videntur, qui cum bello & paci aptos viros habere vellent, duobus potissimum studiis juventutem exercere consueverunt, literis humanitatis disciplinisq, & corporis exercitationibus, quarum ille in toga, hæc vero in sago Reip. ornamento forent. Qui neutras verò à rudibus annis didicerant, proverbio notabantur, Neq, literas, neq, naturæ. Quot fuisse olim excelsos viros credimus, quorum Majores, cum militari gloria tantum excelluissent, ipsi ut ad Rempub. magis idonei accederent, pacis artes addidicerunt: P. Mutius, Q. Filius. Ius civile: Africanus Eloquentiam, ad parentum suorum decus adjecerunt. Quod ipsum fecit & Timotheus, Cononis filius ille, qui propter admirabilem in re militari felicitatem, dormientis retē traxit. Hic ad bellicam laudem patris, ingenii & doctrinae gloriam adiecit, ut belli pacisq, artibus ex æquo clarus haberetur. Fuit autem illis hic scopus, cur à Doctis voluerint erudiri, tum ut meliores cives tum ut Reipublica utiliores essent. Tales fuit Pericles, Sophocles, Epaminondas, Demosthenes, Dion, & innumerabiles alii, qui optime Respublica rexerunt, & in pace conservarunt. Sapienter profecto

dixit Plato: Tum demum beatas Respub. fore, si aut Philosophi eas administrarent, aut Principes philosopharentur. Primum a, in talibus viget auctoritas, acutissime eloquuntur, prudenter consulunt, omnem cognitionem & intelligentiam ad publicam utilitatem, veterum exempla tanquam speculum obtinens, sedulo conferunt. Ipsi nemine, omnes eorum Prudentia indigent, & industria. Deinde, si in medium consultandum erit, aliorum auditis sententiis, id quod ius, quod æquum, quod decorum (id quod per pauci in perplexis negotiis cogitant) exequentur. Reliquis plus prævident, ex antecedentibus futura prospiciunt. Præsentia consilia in rebus subitis & periculosis, ex instructo penu exemplorum deprompta, quis in illa humane vitæ societate, quam civitatem appellamus, non admiretur & formidet? Rursum, ignavos, quorum iacent consilia, quiq, ab aliorum consiliis pendunt, nemo magnopere suspicit, colit, aut defert, quæ debet honorem. Fit ibi, ut dissolutè vivatur, sine legum metu. Quicquid enim libet, sibi licere existimant. Ubi hoc pacto, talibus res moderantibus, degitur, ibi prona in perniciem sunt omnia, & in interitum tendunt, non secus atq, navis, qua ab imperito magistro gubernata, naufragio proxima est, & præceptis suis. Quantas verò tumultuum procellas superioribus annis in infera Germania, præcipue verò in Hollandia, vidimus? Anabaptistarum, inquam, motus? Unde exortas eas, primum arbitrari par est, & propagari? an non ex oscitantia & supinitate eorum, qui minime instructi, pessime ornati ad Respub. accesserunt? ut ad postremum, ubi illorum vires invaluissent, egre gentis conspiratio sit deleta? Hæc autem cum duæ claræ urbes pessime fuerint labefactæ, Monasterium & Amstelredamum, illam vitio Gubernatorum vastatam, hanc verò Prudentia & industria Consulū militarium & Eruditorū servatam fuisse, apud omnem posteritatem exemplo esse poterit. Cum igitur libellum hunc, quem de origine & interitu Anabaptistarum, nostra memoria, scripsi, omnino alicui nuncupare decrevissem, qui cognitioni earum rerum interfuisset, nemini iustius visus fui, quam Coss. & Senatui inclyto Amstelred. dedicare, quos ea gens ita fatigavit & exercuit, ut ornatissimorum Gubernatorum gloria immortali civitas a vastatione & servata & vindicata sit.

TUMULTUUM ANABAPTISTARUM

LIBER VNVS,

Per D. LAMPERTUM HORTENS. MONTFORTIUM.

Pincipio omnium satis constat, varios errores, reviviscentibus nostra tempestate humanitatis studiis jam tum in Ecclesiam irrepere cœpisse. Horū a. pleriq, ab obscuris autoribus & rudibus bonarum literarum ortum habuere. Sed cum alii aliis pestilentiores essent, eum nemo non iudicavit orbi perniciosissimum fuisse, quo consensus humane societatis perturbatus fuit, quo nihil sanctum in vita, nihil iure proprium haberetur, nullus esset Magistratus, nullus viveretur legibus, sed aureo (quod in fabulis est) renato seculo,

mortales sua sponte fidem servare cogerentur. His cœ fundamento Anabaptista, homines fanatici, postremo exorti, nullo iudicio mixti, rationis, & legis natura expertes, omnia divina & humana pervertere cœperunt. Nam cum legibus soluti viverent, ferarum ritum, & latrocinantium vitam, mihi sequuti magis, videntur, quam ductum naturæ humane. Illi enim rapere aliena, sacrilegiis sancta incestare, stupris omnia polluerent, iisdem sacris non initiatos trucidare, nullum forum, nulla iudicia exercere, uxores nullo certo numero

vero habere ad libidinem, piū ducere. Antequam ad rem perveniam, operæ pretium est cognoscere, ē quibus initiis, & quem maximē autorem hic error invenit: indeā quibus confirmatus: postremō qui factū, cur in infera Germania in tān horribilem malorum excetram erupit. His temporibus, quibus inter cæteras *D. Martini Lutheri thesīs, liber de libertate Christiana* in lucem editus toto orbe spargeretur, mox Germanica lingua jactari omnium manibus cœptus, incredibile dictū est, quos plausus apud homines literarum ignaros excitārit. Sunt enim omnes mortales natura libertatis in deteriore partem semper cupidi; & eorū quæ negata sunt, appetentes. Itaque is *Liber materiam vulgo ad memorabilem seditionem, sed non bene intellectus, præbere visus fuit.* Thomas Müntzerus, Saxo erat, homo (ut accepi) illiteratus; sed, ut apparebat, in hoc libello egregiē exercitatus; & scripti interpretes parum candidus, *primum caput apud suos occultē de miserabili Germaniæ servitute queri*, oneribus ac vectigalibus plebem premi, penes Principes opes, penes se verō perpetuos sudores esse, inde adeo etiam vix parari ad ventrem explendum victum. Aliquandiu ita mussando tandem eō rem traxit, ut aliquam vim popularium sitorum ad vindicandam libertatem, ad armā concitārit. At quam brevi ex agris tanta hominum colluvies, tanta ex uribus sceleratorum sentina affluxit, ut paucis diebus ad triginta armatorum millia contracta metum vastitatis Germaniæ fecerint. Horum consentiens clamor erat & indignatio, servitute plus quā vilia mancipia miseram rusticorum plebem oneratam, in argenti fodinas & lapidicinas se quotidie demergi. Velle se vectigalibus, teloniis & oneribus id genus levāri, & tantum non nullum agnoscere Principatum. Inter Christianos nulli quicquam debere esse proprium, sed omnia communia. Et inter ista seditionis capita celebriora Müntzeri erat novus baptismus in libera Ecclesia, quem præclarus ille toto orbe refragante, tueri voluit. At postquam Principum Virtute, rusticorum copias deletis, tumultus oppressus est, eo prælio captus Müntzerus a Duce Saxonie, ferro percussus fuit. Incidit hæc clades in annum vigesimum quintum supra M. D. Autore doctrinæ ad istum modum ē rebus humanis sublato, ipsa tamen in paucorum a clade superstitem animis hæsit, ut est ingenium humanum pravi, quā recti, semper tenacius. E reliquiis acceptæ cladis exoritur statim Melchior Hoptmannus, superiori ingenio & eruditione pat. Circa Rhenum hic cum docere Anabaptistica paradoxā aggressus esset, ab Argentoratensibus & arreptus & in vicula coniectus fuit. Etenim illa Germaniæ pars per id tempus & Doctorum hominum, & egregiarum artium referta erat, quorum cura & Magistratuum vigilantia maturē cautum fuit, ut aqua & igni omnibus iis sit interdictum, qui eam sectam publicē privatimve tuerentur. Pulsi inde, in inferam Germaniam se dispersere, maximē verō in ea loca, in quibus homines minus callidos, & novarum rerum avidos esse nōrant. Nec verō minus oscitantia Concionatorum & inciticia eos huc pertraxit. Itaque pars in Westphaliā, pars in Frisiā, alii in Hollandiā, & his finitimas gentes emigrāunt. Brevi per hos eō re-

ducta res est, ut harum gentium commercio dogmate novo simplicium animos implerint. Quare dum ii pastores & esse & dici volunt, suum securi agunt negotium, in vim propē innumerabilem hæc gangræna prius proserpsit, quā detegeretur, ut oppida antē occupārint, & civitates proditionibus tentare adorti sint; quā intra muros esse coarguerentur. Fato quodam mihi naturam hujus negotii repitanti, ut dormitantia eorum, quibus doctrina Verbi DEI commissa est, excuteretur, hæc tempestas coorta videtur. In tanta horum hominum colluvie, ne unus quidem inventus creditur, qui literas didicerit, plures fuere, qui neq; legere neque literas exatere nōrint. Cum quib; si conflictatus esses, si argumentis, si Scripturæ apertis testimoniis dimicasses, si confutatis nihil subisset quod responderetur, huc statim dilabebatur, sic spiritum dictare, quibusvis eum non contingere, neque ubiq; spirare, atque ita elabebantur, ut olim Pythagorici in dissertationibus argumentati fuisse dicuntur. Cognoscere hic pretium operæ est, fontes & capita doctrinæ hujus Ecclesiæ: Quæ quamvis ab Eruditis nostræ ætatis viris, editis libris sunt refutata, tamen, quoniam Historiam scribimus, quæ rerum gestarum narratio est, non inutile fuerit, ea hic inserere, ut liqueat, quibus furis agitati, rem immanem temerē ausi inceptare fuerunt. Erroribus jam passim propagatis, *Opus Restitutionis titulo inscriptum invulgāunt.* In hoc pus & sanie paradoxorum suorum ita digesserunt, ut qui contra sentirent, impii damnatique judicarentur. Paradoxa autem hæc erant. *Christi Regnum ante ultimum diem rerum humanarum civile in terra futurum: hic soli sancti & iusti, Regibus ferro & vi sublati, dominarentur.* Id autem Regnum esse jam cœpium Anabaptistarum. *Magistratum omnem esse delendum, ei omnibus opibus obsistendum.* Licet Christi Apostolis nullum gladii jus, nullaque Regni civilis administratio; nulla item Imperii stabiliendi potestas permessa sit, posteris tamen eorum sectatoribus, & iis qui post illos docendi munus in Ecclesia suscepturi essent, civile Imperium, & jus gladii traditum potestatem factam, impium Magistratum ferro absumendi pro libidine. In Anabaptistarum Ecclesia nullum impium inveniri, omnes sanctos esse. Neminem servatum iri, qui universas suas facultates in medium non conferreret. *Lege natura, cum quæ lex Divina non pugnet, fas jusque esse, multas habere uxores.* Christum corpus ex Divæ Virginis carne non induisse. Cætera autem persequi, vel ob id horret animus; quod ex his, & aliis id genus, Davidis Georgii Leidenis portentosæ assertiones iisdem temporibus pullulāunt magis, quā patilætitia exorta sunt, ne scribendo Historiam, abominandam professionem posteritatem docere videar. At Anabaptistæ incredibili successu omnibus locis aucti, jam occulta consilia inter se agitare, civitatibus suos Episcopos præficere, officia inter se & munera partiri. Ipsi inter se in ædibus privatis judicia exercere, de suis pœnas sumere, ferro capitis anquirere. Fana Divorum diripere piū ducere. Dictabant, olim gentem Judaicā idem facitasse, cum spoliis Ægyptiorum onusti, ductu Mosche Regno emigrarent. Templum non rebaptizatorum ingredi, piaculū ducere, cum alienis uxoribus stupri con-

suetudinem habere, jus fasque judicare. Postremo latrocinia in eos exercere, qui iisdem sacris non essent initiati, aut eorum dementiæ adversarentur, pium existimare. Denique Divina & humana omnia miscere. Mox exorti inter ipsos Vates (quos Prophetas ipsi dixerunt) fisco Enthusiasmo vaticinari stultè credulis, quicquid venit in mentem, ceperunt. Horum vaticinium illud fuit, extremum humanorum diem tridui spatio adfuturum. Multi mortales eo perterrefacti, arbores in agris conscenderunt, ibi Christi adventum expectaturi. Ast ubi illorum expectationem exitus fefellit, fame debilitati, domos quisque suas redierunt. Sequuta jam tum est severa animadversio; sed nusquam saevius, quam Amstelredami. Nam eam civitatem negotiatorum frequentia, & peregrinarum gentium Nationes mutuo commercio totam brevi tempore corrumpere. *Diversa enim voluptates, diversa judicia, & extera Religiones in urbibus; Rebus publicis sunt perniciose.* Verum crescentibus indies istorum viribus, frustra carceres & vincula omnia fuerunt. Fuga alii aliò dilapsi, per pagos & vicos divagati sunt, chartas in viis publicis sparsere, in sepibus viarum, quæ expatiantium frequentia crebra esset, schedas inserere. In his minari extrema iis, qui suæ doctrinæ non assentirentur, iram Dei & judicium promittere, qui non omnibus fortunis abjectis, à Babylone facesserent. Cum autem hi, qui apud suos omnium opinionibus isto nomine infames erant, solum vertissent, in Westphaliam communiter est emigratum, ubi jamdudum omnia sua doctrina imbuerant. *Monasterium* gentis caput est, olim Gymnasio humanitatis studiorum celebre, opera humana magis, quam natura munitus. Ager horridus partim, partim frugum ferax, amne Luppia rigatur, *Urbem hanc, propter gentis simplicitatem, & jamdudum Religioni per se infesta opportunam rati, Asylum concordibus animis delegere.* Et recepti hinc sunt primum anno trigesimo tertio, octavo Kal. Decemb. Clam tamen Magistratui à civibus hospitio accepti, cum eos ad doctrinam suscipiendam pronos adverterent, nocturnos cœtus diversis urbis Regionibus in secretis ædium conclavibus agitare, ibi mysteria docere, Cathecismus suum tradere, denique rebaptizare, omnia communia facere, ne quis dives in ea Ecclesia appellaretur. Duos menses & plus eo, animos mortalium promiscuos ubi infecissent, in millia aliquot succreverunt. Senatus, qui in hoc Reipubl. statu diu dormierat, cum Senatusconsultis & sanctionibus pestem urbe pellere conarentur, tantum absuit, ut paruerint, ut tantum non utrinque ad arma sit concursus. Ubi verò Anabaptistæ ab Ordinibus in se gravius consultari sensere, forum cum magnis clamoribus per tumultum occuparunt. Invadunt contra Optimi quique locum, quem linguâ vernacula *Owerwater* incolæ appellant. Spectabares ad vim & apertam dimicationem armorum, sed à neutris lacecita pugna est. Triduum ita veluti in castris oppositis ab utrisque commoratum est, ut neutri priores ab armis discesserint. Res ad ultimum per disceptatores compacto componuntur, ut utrinque in gratiam reconciliati, neutri Religionem doctrinamve aliorum incescerent, à convitiis & omni injuria abstineretur, neutri priores seditionis auctores forent, ab armis discederetur, sua cuique doctrina libera esset, sodalitia Canonorum suum

agerent negotium, Magistratui per omnia citra rebellionem se obediētes in civilibus negotiis præstarent. His conditionibus compresso motu, Anabaptistæ, rati fore, ne positis armis incauti nocturnis horis opprimerentur, occultè suas vires confirmare aggrediuntur. Literas per internuncios Osnabrugam, Wesaliam, Cœveldiam, & Warendorpiam ad homines suæ gentis mittunt. Earum autem hic tenor fuit. *Prophetam à Deo missum Monasterium venisse, qui Numinis afflatu horrenda canae, & viam rectam ad salutem doceat. Si huc venire staret, futurum, ut omnia abundè suppeterent, nullasq. opes defuturas. Relictis domi uxoris & liberis, adeoq. omnibus rebus, si ad Verbi Dei regulam se accommodare vellent, quam possent celerrimè Monasterium properarent.* Incredibilis lætitiæ ab hominibus id genus lectis his literis exorta, eorum animos in spem novæ Reipubl. constituendæ erexit, ubi nemo pauper, omnes ex æquo opulenti essent. Erant homines audaces, prompti ad patranda flagitia, libertatis ad vivendum ex libidine avidi, inhiantes fortune alienis, dissoluti ac seditiosi, quique nullo Legum metu coercerentur. Itaque brevi ingens inconditorum hominum colluvies Monasterium ex memoratis oppidis confluit, & rebaptizari jussi sunt. Postquam hi jam numero & viribus bonis pares se, audacia verò longè superiores esse viderunt, animos rursus ad rem longè arduam, facinus mehercle audax inceptandum, adjiciunt. Concurrent cum magna trepidatione tota urbe, & multis simul locis, pavorem horrendis clamoribus faciunt. Consentiens clamor omnium erat. *Abripite vos hinc impii, nisi malitis ad unum omnes inter necione deleri, eosq. qui rebaptizari abnuunt, extremo humanorum suppicio mulcābimus.*

His mugitibus territi boni, & universa Religio, cum in sententiam Anabaptistarum omnino nolent discedere, *turmatim ex urbe migrantes, vias impleverunt.* Seditionis hujus concitatores principes erant, Joannes Matthæus Harlemus, patre textore natus, & Joannes Bocolodus Leidensis sartor, qui se Prophetas appellarunt. Cum his se adjunxerunt, Jacobus Campensis, & Joannes Geel. Potiti ad istum modum urbe Anabaptistæ, Remp. pro sua libidine constituere aggrediuntur. Incidit hæc seditio in diem Veneris, qui primus fuit Jejunii quadragesimæ. Circa Kalend. Febr. paulò quàm hæc geruntur in Haga, ex hac gente, ad Rubeam portam, aliquot sunt oppressi, & capitis damnati. Nonis Martiis mox in gratiam recipi per epistolam omnem eam gentem jussit Imperator, qui ab errore resipiscerent, hac lege interposita, si eum agnoscerent, & pœnitudine adducti, delicta sua Ecclesiæ à confessionibus intra XIV. inde diem detegerent, illamque argumento publicè testarentur. Contrà qui irent, in eos lege ageretur. Duodecimo Kal. Apr. paulò post tota Hollandia & proximis Regionibus magna Anabaptistarum vis cum uxoris & liberis, fortunis omnibus præter præsentem pecuniam, abjectis, confluit cū duodecim navibus, in Transsylvanos trajecturi. Rogati, quò iter esset, eam terram, quam Deus monstraret, se petere responderunt. Eodè die Amstelredamum venit à Secretis consilii Hagensis, cum mandato Cæsaris, ut classem aliam, quæ ad illam accesserat, conferta manu retinerent. Postridie *quinque ex gente Anabaptistica nudi in publicum, (erat dici meridies)*

singu-

singulos strictos gladios, dextra vibrantes, profuerunt. Hi velut lymphati homines, per urbem cum huiusmodi carminis horrendi ruditu discurrebant. In nomine Domini. Benedictio divina in dextra urbis parte, maledictio in laeva sedet. Nemo in eo discursu ab his laefactus fuit. Cives in uero spectaculo trepidè excitati in forum, sagittariorum collegium verò in destinatum ad certamen locum, convenire iussim. Inter hæc motus, arreptis seditionis concitatoribus, quievit. Eodem die Harlemi sex caduntur, inter quos tres ex huius motus autoribus fuere. Pridie Kal. Aprilis Amstelredami duo ejusdem gentis à Senatu Hagensi capitis sunt anquiriti, & Harlemi VII. Kalen. Maji quatuor igni absumpti, duæ foeminae in aquam demersæ perierunt. Res Monasteriensium interea ad Platoniam Rempubl. instituuntur. Accrevit Prophetis simul statim à principio tanta authoritas, ut nihil nisi ex eorum consilio publicè privatimve gereretur. Ne igitur in novo populo ea vilesceat, auspicia à cordibus & sanguine cepere. Hubertus erat faber ferrarius, hominis seculi, unde, haud temerè quidquam mali erat ortum, unæ reliquiae bonorum, qui pridem urbe excesserant. Casu hic Joannem Matthiam obvium conspicarum, En (inquit ad suos) hominem intulsum. Hiccinè Divina oracula nobis reddet? mirum nimirò si vates sit. Vox excepta à circumstantibus, ad Prophetam dimanavit. Jubeat is extemplo plebem in concionem in cœmeterium D. Lamberti advocari, & fabrum arreptum in medium, ut vindictus erat, adduci. Ibi Joannes Matthias: Homo hic, inquit, nefarius & maledicus, ausus fuit in Prophetas Domini ludibria jacere, eosque convitiis incessere. Sic habet Scriptura, judicium & justitia in domo Dei. Omnis impietas & blasphemia extremo est supplicio punienda. Itaq; ut documento vobis sit, ne quis pari maledicentia commata in Prophetas torqueat, exemplum in isto hodie edetur. Inde pallo alligati caput ipse tormento manuario trajecit. Ibi publice statim cautum est, ne quis dicto factove Prophetam laderet, convitiisve faceret. Lata præterea lex est approbantibus Prophetis, ne quis aurum, ne quis argentum factum infectumve, aut numisma signatum privatis possideret, unversum id cū pecunia in publicam ad Praefectum ararii conferretur. Illi capitale forte, qui contra latam legem irer. Horrendum meherde carmen, sanguine scriptum, & Draconis legibus atrocius. Cæterum spatio dierum, qui ad conferendum dari publicè fuerant, exacto, mittitur Diaconus per domos singulas, eas exploraturus, num quis deprehenderetur, qui contra legem fecisset. Eidem negotium datum fuit, ut bona, suppellectilia in indicem redigeret, ut aurum argentumq; omne in ararium inferret, zonas aureas igne corrumpere, ne ad ornamentum & elegantiam cuiquam usui essent. Profugorum, & eorum simul qui solum verterant, & urbe excesserant, suppellectilia, in Diaconi regiam sunt congesta, à quo ea pro copia & facultatibus, tenuioribus, sunt distributa. Is autem, qui ad id tempus usque in domunculis humilibus habitaverant, splendidiores sunt assignatae, unde pleraque Nobilitas, Canonici & Senatores exierant. Atque hæc quidem fuerunt rudimenta nova Reipubl. Anabaptistica gentis. Inde ita aggressi sunt Magistratum constituere, ut duos Coss. crearent, Bernhardum Cnipperdollingum, & Cippenbrochum. His allecti

sunt viginti duo Senatores, quibus civilis administratio demandata fuit, cura consulendi de Reipubl. negotiis, sarciendi ædificia, portas & muros munendi adversus hostes. Religionis negotium erant penes Prophetas. Et quia haud dubiam obsidionem ab Episcopo expectabant, universam multitudinem validorum civium ad opera fossoria traduxere. Plebs interim urbi vallum circumducere. In vallis occultos cuniculos agere. Circa portas constitutæ tantum domus, in quas è popinis bis quotidie cœna & prandium frugale ministrabatur. Mature credo eos prospicere voluisse, ne fera aliquando in fundo foret parsimonia. Sed *jacet prudentia humana, qua nulla spe opis firmioris fulta, rebus desperatis ab industria sua pendet.* Nam, ut nulla sequuta fuisset obsidio, unde tantæ multitudinè undique conclusæ perpetuus comitatus, cui propter seditionem sectam orbis Christianus infestus erat? Sed ad prandia & cœnas redeo, quorum ordo & vicissitudo hæc erat. Primum carnes recentes, post die fumata cum larido, tertio quoque die salum halec, caseus & butyrum apponebantur. Circa has urbis Regiones, ut portæ accurate custodirentur, quotidie horam habebatur concio. Cui fine facto, ab universa multitudine ad opera fossoria rursus discedebatur. Lata lex erat, ne quis inde nisi tertio quoque die, & quidem meridie, domum uxorem & liberos invisendi gratia discederet. Eodem die sub noctem, ad opus redire eadem lege tenebantur. Et in tantis laboribus plus quàm servilibus homines pertinaces perseverarunt, donec fames extrema periclitari eos coegit. Interea è publico rerum familiarium habebatur ratio, uxoris & liberis victus parce ac frugaliter suppeditare, viros in fossas demittere. Alia diruere, mutare, nova ædificare, munire consociatis animis urbem adversus vim. Summum Magistratum, ceu perpetuam dictaturam, gerebat Joannes Matthias pistor Harlemus Prophetæ, quæ ex estimatione hanc auctoritatem sibi pararat, ut unus jam inde supra leges esset, unus scisceret juberetq; quæ viderentur, antiquaret, abrogaret leges, aliasque pro libidine conderet. Ad portas Legislator Monasteriensium vivendi leges & rhethras suas in tabula perscriptas proposuit. Atque has quidem ad carnis libidinem constringendam moimentum habere ipse dictabat. In eas qui peccaret, poena ultimum supplicium erat. Omnium consiliorum suorum participem ab initio sibi adjunxerat. Joannem Bocoldum Leidensem, quorum hic in domo Bernhardi Cnipperdollingi, Cos. habitabat, ille in Monasterio Virginum Vestalium D. Agnes sedem jam statim ab initio mutata Religionis posuerat. Uxor huic erat eleganti forma, admodum adhuc juvenula, quam nuper blandimentis magnificisque promissis (ut erat, magnus ostendatur) Harlema Monasterium abduxerat. Per hos dies tertio Kal. Majas litera è Frisia Amstelredamum missa in Senatu recitata sunt in hanc sententiam, ut viderent mature, ne quid detrimenti Respubl. caperet. Anabaptistas consilium captavisse eò commigrandi, ut per tumultum sub jus suum redigerent. Extemplo sagittariorum sodalitia convocantur in Curiam. Huc & phratores Virginis & Crucis coguntur. Cum his habitus ibi est Senatus. Refertur hic Anabaptistarum consilium, ecquid spei ab ipsis Senatui, si res in discrimen adduceretur, expectandum esset. Re-

sponsum ibi communiter est, vivere & mori pro salute publica, stare sententiam. *Inde cautum publicè est, ne quis peregrinum Anabaptistam hospitio exciperet.* Qui eos indicio non proderet, ei capitale id futurum. Anabaptistæ peregrini, neque civitate donati, urbe antè quintam ejusdem diei horam vespertinam excederent. Post eam oppressis supplicium ultimum foret multa. Circa serum diei coguntur in forum iterum sodalitia sagittariorum. *Inde adibus multorum civium tota sparsim urbe exploratis, viginti arrepti in vincula ducuntur.* Quarto inde die, sexto Nonas Majas, urbem ingressus est Comes Hochstratanus, cum Senatu pleroque Hollandiæ, & Præfecto rerum capitalium tota ditione per itinera & vias. Octavo statim Id. duo percussi, & biduo post triginta sex, qui ab Anabaptistico furore resipuerant, pompam lustralem nudis capitibus, nudis pedibus, lineis amicti, cum singulis ceceis, publicè ductarunt. Quinto Id. quatuor hujus gentis in eadem urbe percussi, totidem igni corrupti sunt. Postridie ejus diei cæditur unus. Decimoseptimo Kalend. Junii quatuor truncantur. His suppliciis rebus intra muros utcunque pacatis, postridie Senatores Hagam redierunt. *Episcopus Monasteriensis* inter hæc suo maximè & suorum, qui fortunis suis exuti erant, casu sollicitus, ad urbem exercitum portare maturabat, antequam Anabaptistarum vires, novis copiis, quæ circa Frisiam, & Burgundicam ditionem se armare ad expeditionem ferebantur, intra muros adjuvarentur. Et oppidanorum infracti in fossas noctes & dies demerforum labores, & anni tempus ad corrumpendam sementem in agris, ad properandum negotium hortabantur. *Brevi trinis castris urbem cingit.* Auxilia misere & impedimenta Gelrus, Colonienfis, Hessus, & nonnulli alii Principes, ut priusquam Anabaptistarum incendium plures urbes corripere, ferro & armis hic obruerent. *Episcopus* haud diu cunctatus, paratis omnibus, *suos ad oppugnandam urbem vices sortitos educit, verum adeo nihil effecit, ut magna clade accepta, suis receptui signum in castra dederit.* Jam inde ab ipso trecentos pedites Senatus urbi præsidio imposuerat. Joannes Matthias Propheta se belli Ducem creavit. Volens rem præclaram & facinora memorabilia in suorum conspectu edere, (temeritatem, Numinis jussu fuisse, vulgo persuasum erat) subinde in castra Gelrorum cum parte peditum erupit, atque edita insigni clade, conclamantibus totis castris ad arma, victor spoliis gravis in urbem rediit. Successu factus ferocior, *ut stultorum temeritatem auget fortuna blandior,* triginta exercitatos bello milites deligit. Docet oraculo semonitum, ut eorum fretus Virtute in Germanorum castra, diversa porta, irruat, victoriam se sine suorum sanguine, cum hostium verò impiorum magna clade reportaturum. Germani Gelrorum securitate & exemplo edocti, multò vigilantius pro vallo suas stationes habuere. Excipiunt oppidanos porta erumpentes. Concidit inter principia Joannes Matthias. Pauci ex ea dimicatione reliqui, salvi ægrè portam tenuerunt. Perculit Prophetæ mors ob creditam divini afflatus vim totam civitatem, peinde ac si per unius hominis mortem publica omnium salus periclitatura fuisset. Ibi Johannes

Bocoldus, ut publicum luctum callido commento leniret, exortus, plebem ludibrio ita consolatur. *Non absre est, ô cives, quod Propheta mortem tam acerbe publico luctu prosequimini. Fuit enim is vir, per quem Pater sua oracula vobis ad hunc usque diem prodi voluit, Numine plenus, & qui in rebus dubiis Reipublica quod debuisset potuit, præstitit. Exempla habuit Maccabeos, & multos alios sanctimonia & pietate claros Viros, qui pro Ecclesia fortiter pugnando occubuerunt. At prævisum oportuit fatum, ut exitium declinasset, recte objecerit quis. At non idem Spiritus omnibus eadem impartit. Ego equidem multo ante quam in hostem vaderet, cum casurum afflatu Numinis præfensi. Neque verò licuit hominem sati sui, in quod inevitabili necessitate rapiebatur, præmonere. Sic illi enim visum est, qui bona & mala è dolis suis pro suo arbitratu mortalibus dispensat. Mittite luctum proinde: & potius illi gratulemur, qui carnem exutus, felix ad immortalitatem migravit.* Hominis incondita oratio tanto plausu excepta fuit, ut non solum mortui memoria ea exoleverit: sed sublato in totum ex animis mortalium mœrore, ipse communibus omnium suffragiis in defuncti locum Propheta sit suffectus. Coluit jam inde Bocoldus maxime principum civitatis amicitiam, & militum, qui urbi præsidio erant, quorum necessitudine & suis artibus fretus, ad majora animum adjecit. His autem affirmavit, nunquam se commissurum, ut quisquam hosti ad eadem objiceretur, aut se ducem in pugnam injussu Senatus fore. Hujus prætextus Religione cum ignaviam suam callide palliasset, ab irruptionibus à clade Joannis Matthiæ in totum abstinuit. Jussit extemplo in templorum turres gravioris generis serpentarios subduci. Hinc perpetuò in hostem infestè jaculari, in castris Episcopo ingens damnum dare, ipsi à nemine feriri posse. Habuit id consilium Episcopus vehementer sollicitum, ut vineis & pluteis ab illorum injuria suos vindicaret. Dum cives ad infestandum hostem ita occupantur, Bocoldus omnia sua consilia huc intendit, ut memorabili facinore existimationem singularem facidici spiritus apud suos sibi conciliaret, quò paulatim via ad altiora sterneretur. Circa Id. Maji munimenta noctu conscendit, per speciem vigilias in mitorum stationibus exploraturi. Ibi vestibus exutis, totum se nudat, inde *simulato enthusiasmo se præcipitat, nudusque per totam urbem sursum deorsum cum hujusmodi clamore vagatur, identidem ingemans, Rex Sion venit.* Sub hæc sumptis indumentis, domi se condidit. Postridie cum tota urbe huc conflueretur, rogantibus ecquid rei esset, nihil respondit. Et ne silentii causa lateret, scripto docuit, à Numine linguam suam triduum constrictam teneri. Prodigium stupentibus, fidem rei fecit exemplum Zachariæ apud Lucam. Erant id temporis omnium animi inter spem & metum dubii, interim in oraculum futurum magna expectatione erecti. *Tridui spatio exacto, in publicum processit. Ibi ceu Numine plenus, docet, à Deo se mandatum accepisse, ut in Israël duodecim judices crearet, quorum arbitrii, abrogato statim Senatui suo Magistratu, summa rerum in urbe foret. Creditum, obtemperatumque est homini. Legit continuo è populo duodecim sui Ordinis, quos ad honores vehere voluit.* Hos judices in

Israële appellavit. Potestas his causas dijudicandi, disceptandique, & jus item gladii esset. Callidum consilium, ut per homines suæ farinae, sibi & amicos & obnoxios, solus in stupido populo & gubernaret, & paulatim ad regnum affectandum grassaretur. Mihi quidem dicta juxta & facta viri hujus reputanti, varia subit admiratio. Indoles fuisse videtur planè illiberalis, invecunda, audax, potentia avida, & in libidinem prona. Ad ea accessit ingenium subdolum, ad simulandum & dissimulandum quidlibet promptum, beluina item ferocitas in eos, in quos imperium esset, si peccatum admissum fuisset. Quæ omnia vitia, auctoritas crediti Spiritus Prophetici & reverentia facile celabat. Judices inde ita statim Magistratum suum inveniunt, ut Tyranni regna stabilire solent. Savire ferro ob quamlibet levem noxam in eos, qui non obtemperarent: Leges rescindere, novas condere, longè aliam Reipublicæ formam inducere. Jus dicentibus assistebat Bocoldus, & eorum sententias pronunciabat. *Cepit interim Episcopum obsidionis radium. Tanto enim exercitu alendo pecunia exhaurebatur, neque spes urbis potiunda ostendebatur. Itaque fame premere eam constituit.* Dimisso exercitu urbem aggere cingit, ad excludendum comitatus. Mox sub Hyemem septem munitiones paratis distantes illi imposuit, cum validis presidis, ut laboranti uni, è proximis expedita auxilia, semper adessent. Circa vallum dies & noctes eques dispositus erat, qui dies noctes ad intercipiendum, qui importarentur, comitatus, & intervallo muros obequitaret. Per eos dies, quibus Princeps exercitus, soluta obsidione dimiserat, ab hostibus gregarius in urbem transfugit. Inautoratus sacramento Anabaptistarum, à Cnipperdollingo hospitio excipitur, apud quem Joannem Bocoldum habitasse supra memoravi. Nocte fortè hic è lecto suo in aliud in quo ancilla domestica quiescebat, placidè transfendit, ac cum ea stupri consuetudinè habuit. Advertit Bocoldus rem à gregario, qui in eodem conclavi cubabat, dormire se simulante, observatam. Mane priusquam flagitium in vulgum dimanaret, gregarium adit, atque nummo aureo donato, ab eo silentii fidem ita paciscitur, ne ignarus esset, id sibi facere licere. Veritus tamen, ne futilitate arbitri indicio proditus, non solum auctoritatem amitteret, sed etiam in discrimen raperetur, paucis post diebus populum in concionem advocat, concionatores ibi coram multitudine in hunc modum appellat. *Fasne, licitumve viro ducere uxores plures, quam unam? Concionatores appello, æquid Scriptura in hac re consentaneum est?* Nam antequam huc populum convocari jusserrat, secretò super hac thesi cum illis egerat. *Respondent consentienti voce ex compæto, sed quasi Scriptura testimonio nixi, Licere.* Fortè ibi tum unus aderat, qui plus illis sciret, & in Sacris reliquis multò esse exercitior videbatur. Admiratus hic concionatorum paradoxum, nihilque Prophetæ responsum moratus, clarum exclamat: *Falsum id, & cum verbo Dei pugnant, velle se Scriptura auctoritate contendere, unam tantum viro concessam,* etsi ob causas ad gentem Judæicam fuerit olim dissimulatum: *Gentes, quas vocamus, ductum nature sequuntur,* hac doctrinam semper detestatas fuisse. *Propheta, ne sua existimatio*

Tom. II.

apud novum populum, quem horrendis erroribus imbucere decreverat, labefactaretur, libertate hominis offensus, arripit eum exemplo, & mox truncari jussit. Tum demum multi hac tyrannide moti, & doctrina sceleratorum hominum icti, palam se à gente convenarum seductos sentire. Quinquaginta consilium secreto capiunt, ut vitam ab Episcopo pacti, eum nocte constituta in urbem recipiant, & portarum seris vi refractis, fecem peregrinorum hominum expellant. Non continuit se consultatio intra parietes, vox ab arbitro auscultatore excepta, ad Prophetam postridie indicio defertur. Unus & quinquaginta continuo in vincula ducti, paulò post perpetuo biduo tribus suppliciorum generibus caduntur. Pars palo illigati, sphaerulis bombardariis trajiciuntur, alii medii bifariam diverberantur, reliqui capite plectuntur. Et tam *tristis ministerii munus obviit Bernhardus Cnipperdollingius*, & horrendorum suppliciorum, unus exactor fuit. Auctus tum publicè metus est & interior tota urbe, tristes passim per publicum, & demissis capitibus cernui incedere, pœnitudinem facti pariter, & silentio animorum ægritudinem testari; timore contabescere, neque consilium ullum habere, neque viam spectare, qua fatale exitum evaderent. Contrà primores urbis pertinaces sub Imperio plebem continere, Prophetæ jussu constituunt. Portæ nocturnis diurnisque excubiis multò quam antrè intentius custodiebantur; ne quis è muris dilaberetur, aut ad refringendas portas animos ulli consociarent. Neque verò jam amplius in fossas & cloacas, ut nuper, ad servilia opera plebs demergebatur, sed Principes civitatis satis pro tempore duxerunt, si à conjuratione pœnarum metu & conservandæ urbis cura, multitudo coerceretur. Rebus ad istum modum sedatis, *Propheta & concionatorum auctoritate juxta & exemplo tota urbe ad trapiendas pulcherrimas quasq; saminas discursum est. Nec intra paucos dies in tanta hominum turba fere ulla reperta est: supra annum decimum quartum, quæ stuprum passa non fuerit.* Tantiun valuerunt in Anabaptistica Republ. unius scelerati hominis, perditu conatus, consilia & auctoritas, ut tanto præcipitantius secta fato quodam pessum irer. Stetit judicum administratio hucusque novem dierum hebdomadas, cum Magistratu suo abdicare se congerentur. Non tulit Bocoldus amplius qualemcunque præsentem urbis statum, cum ad arbitrium omnia se formasse, & ex sententia successisse feliciter videret, quippe homo varius, magno elatoque animo, neque superiorem ferret, animum ad excelsiora adjecit ad judicum decuriam decimo Kal. Julii refert oraculum. Erat autem id hujusmodi: *Hac dicit Dominus DEUS, ô Judices: ut olim in Israële Saulem regnare jussi; & proximum post eum, Davidem ab ovibus abductum in eadem gente Regno præfeci, ita Monasterii Johannem Bocoldum Prophetam meum, in Sione Regem constituam.* Reclamatum ab omni judicum confesso hominis verbis est, Prophetiam se non recipere, & consultatione amplius opus esse. Et si inquit Bocoldus, ad illud fastigium invitus à DEO vocor, ut si optio detur, malim subuleum aut agasinem agere, quamvis restitans tamen, & quasi inanè conferta ad Regnum Sionis in eundem trahor. Simul judicibus

Cc 2

bus imperat, ut deposito Magistratu, se Regem suscipiant ac saluent. Ad ea consentiens clamor judicum exortus: Non se penes esse, aliquem Regem declarare, id juris populo esse, penes quem summa potestas foret. Rem eam referri oportere ad illos, quorum suffragio ad id opus esset. Joannes Tuiscofurerius erat faber aurarius, Warendorpius, cum hoc Bocoldus rem ex composito transigit, & Prophetam eum nominat. Hic iudices adit, iisque mandat, ut populum frequentem in forum in concionem advocent, habere ait se Verbum Domini, quod ad eos referat. Obtemperatur novo Prophetæ, nec mora, convenitur in frequens forum tota uibe. Ibi Tuiscofurerius: *Andi Israel. Hac dicit Dominus DEUS: Abrogabis iudicibus Magistratum, Episcopus & concionatores se functionibus suis abdicent, ut sufficias in locum totidem alios. Duodecim simplices, qui nullas literas unquam didicerunt, mihi constitui. His precipies, ut Verbum meum de verbo ad verbum primum populo meo recitent, inde spiritu meo freti, sine scriptorum auxilio & lectione explicent. Infundam in eos Spiritum intelligentia & sapientia.* Inde ad Joannem Bocoldum: *Et te Bocolde Pater hoc gladio donat* (tradebat ei strictum ferrum in mortaliū omnium aspectu) *appellat te Regem, ut primus non solum hic in Sione regnes, sed etiam universo orbi terrarum imperes. Imperium propages, ut quantum hominum usquam terrarum sit, tuo sceptro subicias.* Inde populum monuit, ut regio Imperio per omnia obedientes se, & sine rebellionē obsequentes præbeant, si velint Regnum stabile videre, & firmum. Regi sub hæc imperat, ut ea conscientia religione regnet, qua imperii gubernationem Deo probaturus, proximo post se regnatura traderet. Ibi ingenti plausu omnium mortaliū ab omnibus eo die Rex salutatur. Deducitur inde, concionatorum frequentia, nondum armatus, stipatus (sic iusserat Tuiscofurerius) in cœmeterium D. Lamberti tutelar, Regnum initurus, & inaugurandus. Ibi oratorem regium nominat Bernhardum Rotmanum: quatuor à consiliis Viros primarios, Gerardum compaginatorem librarium Suollanum, Bernhardum Crechtingum, Henricum Reckerum, & Gerardum Reningum, quorum hi cives erant non imi subellii. Consulem verò Tilbecum, aula Regiæ Præfectum legit. Ab aureis & argenteis vasis Gerardum Cippenbrochum facit. Domesticis officiis ad hunc modum distributis, publica numerata ita partitus est. Duodecim lictores ad corporis sui custodiam legit, quibus septus per publicum stas diebus iret. Urbis Præfectum Cnipperdollingum dicit. Operæ pretium est narrare, quibus moribus, quo ornatu, ipso statim principio Regni se gesserit publice privatimque, antequam ad res, vario habitu gestas, transeam. Constabit, quā animus immoderatus semper, & gloriæ appetens ab initio suis artibus Regnum, quod ad ultimum fuit assequutus, affectarit. Joannis Matthiæ nuper admodum ab hostibus cæsi uxorem, ex quâ etiamnum gravis erat, viduam duxit. Hæc sola Regina appellata, Regiam à Rege diversam cum pedissequarum turba habebat. Regi equi erant, partim auro instrati, unus & triginta: partim auratis ephippiis insignes. Ipse aurem, quò longè ante alios mortales pro Regia Maje-

state emergeret augustior, aureis & argenteis tunicis conspicuus per publicum vehebatur. Hæc autem è templorum peripetasmatis, aulaeis, epomitibus & ornamentis id genus factæ erant. Neque verò multò minus luxuriosa veste, auro argentoque interstincta, equi sui magistrum, aureis etiam annulis donatum, vestierat. Eodem splendore Regina, pari luxu pedissequæ incedebant. Si quando Rex pro Majestate Regia per publicum ad ostentationem obequitaret, argentea ephestride amictus, sublimis vehebatur. Erat hæc ea magnificentia pariter & elegantia concinnata, ut plicæ multifariam intercissæ essent: è quarum scissuris holosericum purpureum subducticium elucens, atque ebulliens, aureis ligulis necteretur. Atque luculentus hic ornatus, planè Regius, admirabilem spectantium oculis nitorem objiciebat. Obequitanti duo juvenes utrinque latera claudebant, quorum sinister ensen, cujus manubrium nodis aureis, gemmis, & signis interstinctum erat: dexter, coronam Regiam & bibliorum volumen gestabat. Horum alter Episcopi filius erat, qui in ultimo motu captus, his autem diebus Regio cubiculo Præfectus fuit. Corona expuro & obrizo triplex, gemmis & signis mirandum in modum affabrè facta viscebatur. Addebat homini decus catena aurea, monilibus & nobilibus lapidibus visenda. Globus aureus, orbis hujus simulacrum referens, totus aureus, aureo argenteoq; ense decussatim transfixus, in summo convexo crucem & ipsam auream habebat, cum hujusmodi inscriptione. **REX JUSTITIÆ HUIUS MUNDI.** Et in hoc Regiæ magnificentia luxu ter singulis hebdomadis Rex se populo in foro ostentabat. Sella ibi stabat sublimior, politè & affabrè parata. In hac sedenti Cnipperdollingus urbis Præfectus uno gradu humilior, Regi sinister assistebat, inde quatuor illi, quos à consiliis Rex legerat, ordine secum eo adjungebant. Cæterum de uxoribus, quas jam inde duxit, alio nobis loco memorabitur. Regum exemplo statim ad res magnas gerendas animum adjecit. Sedentem de more in publico Regio habitu, & solida magnificentia non paulò augustiorem, accessit Tuiscofurerius Prophetæ: *Rex Joannis, inquit, rectum est, ut Christi Evangelium per te renovetur. Hac dicit Dominus Deus: Vade & dic Regi Sionis, ut cenam meam in cœmeterio adis primaria instaurat. Doctores verbi mei in quatuor mundi plagas legentur, qui viam justitiæ omnes mortales doceant, eosq; Spiritu oris ad ovile meum cogant. Cœna inter hæc iussu Prophetæ publice indicitur. Ad hanc conveniēre promiscue omnes, citra ætatis aut sexus discrimen.* Censa sunt ibi capita quatuor millia & ducenta. Sunt qui huic numero octingenta adjiciant, quod miror, nisi infantes illic sint omitti. *Accumbentibus triplex missus fuit oppositus, carnes fumo durata, inde recens, postremo assa. Potus, cerevisia erat.* Mensæ intervererunt Rex & Regina, cum numerosa satellitum, ministrorum, pedissequarum & ancillarum multitudo. Postquam autem mensa sublata fuit, Rex in folio suo tunicula amictus holoserica, qua ad ministrandum expeditior fuerat, sublimis confedit. Hic populo partes panis triticeï distribuit, identidem iterans Christi verba: *Accipite & annunciate mortem Domini. Et: Accipite, & dividite inter vos.* Inde alii aliis divisere cum Christiana exhortatione ad concordiam, & mutuam charitatem.

atrem. In diversum locum post hæc duo Regii ministri digressi, vinum fuderunt, inculcantes identidem verba mystica, quæ in Evangelio leguntur. Mutua porro inter ipsos hæc erat exhortatio. Quemadmodum vinum ex multis acinis & uvis expressum est, & è multis granis panis conficitur: ita nos multi unum corpus sumus, & animus unus. Cæna sublata, carmen Deo decantârunt; Gloria in altissimis Deo. Postremi omnium Rex, Regina, ministri, & iis qui è stationibus diurnis acciti venerant, ad Cænam se composuerunt. Defunctus Rex mysterio Cænæ, rogat universam concionem, num omnes ad exequendam divinam voluntatem, hoc est, ad patiendum, moriendumque pro fide, propenso animo paratæque essent? Acclamatum est uno ore ab omnibus. Ibi cum Propheta Warendorpius: Hæc dicit Dominus, *Delige è populo meo, quos in quatuor mundi plagas portas emittis, horrenda prodigia perpetraturos, qui gentibus exteris hæc miranda invulgent.* Qui Divino mandato non obtemperaverit, morte moriatur. Simul indice è sinu prolato, nomina eorum, qui ad obeundas Legationes destinati erant, publicè recitavit, inter quos ipse quoque Tuiscolcurerius fuit, per quem Bocoldus in Regnum venerat. Ibi eos monuit, ut rebus omnibus relictis ad docendum Evangelium cum fide proficiscerentur, ne ferro, neve incendio perterriti, vel officio decedent, aut recantarent. Viginti sex fuere, qui ad has Legationes destinarentur. Hos ita partitiis est Propheta, ut *septem Osnabrugam, sex Cæsveldiam, quinq; Warendorpiam, octo Sulsatum peterent.* Abeuntibus singulis adnumeratur viaticum à Rege aureus nummus IX. aureorum. Idibus Octobris hi è quatuor urbis portis à Regiiis ministris, quibus id negotii datum fuerat, diversis itineribus deducuntur. Postquam verò hi Evangelistæ ad portas memoratarum urbium pervenere, eas cum huiusmodi horribili ruditu sunt ingressi, (qui mos ei genti erat:) Resipiscite, quoniam tempus breve est, quo Pater vestri velit misereri. Etenim securis ad radicem arboris admodum est. Sin pacem hanc repudiaveritis, brevi futurum est, ut funditis Pater vos sit eradicaturus. His rudibus cum omnium mortalium ora & mentes in se convocassent, magni motus exorti, perculerunt civitates. Arripiuntur, & ad dicendam causam in Senatum adducti, palliis solo instratis, projectisque aureis nummis: Missi, inquit, huc sumus à Patre, ut Evangelium vobis tradamus. Id si receperitis, omnes facultates vestras in medium conferre & communes facere oportebit. Sin id facere recusetis, testamur hoc ipso pignore Deum, vos ejus pacem aspernatos fuisse. Nunc illud tempus venit, de quo omnes Prophetæ variè inquit, quod Deus nil præter justitiam in terra requirat. Et cum Rex munus suum ita præstet, ut in terra justitiam non violer, cum Christus Regnum Patri per manum est traditurus. De omnibus quæstiones variæ habentur, de fide suorum, vita, præsidis urbis, prodicione, confessio est expressa. Et doctrinam sanguine confirmare voluerunt. Illud autem plalàm affirmârunt, à *Christi & Apostolorum temporibus verbum Dei purè non fuisse traditum, nec justitiam viguisse.* Quatuor inde extitisse Prophetas, duos veros, Joannem & Davidem Leidenses, horum posteriorem, Delphensem multi fuisse memorant, totidem

Tom II.

impios & falsos: Pontificem Romanam & Martinum Lutherum. Et si posteriorum collatio esset facienda, *Rom. Pontifice Lutherum multis partibus pessimiorẽ.* Damnârunt omnes Anabaptistas, extra suos. Interrogati, quarum Scripturarum testimonio & fide assertiones suas & facinus tueri vellent, quod bonos viros fortunis suis expulissent, & illas una cum liberis & uxoribus eorum invasisent, cum nihil proximi appetere liceat, responderunt, Christum dixisse: *Faciem cæli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis?* Itæ: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. In urbe trecenta aureorum millia in vasis, præter alia suppellectilia, seposita esse lectos in urbe esse annonæ Praefectos, qui cum ethnicis negotiarentur, & commercia exercerent. *Vulgo viris quinq; esse uxores, pluribus senas, nonnullis septenas & octonas. His legem præscriptam, tamdiu cum singulis consuescere, dum uterum gesserent.* Deinde fas jusq; esse, ex omni numero aliam deligere, quamcumq; vellent. *Puellas supra duodecimum ætatis annum statim amare. Nefas, uxorem aliquam sociam thori distorto vultu obtineri, capitale enim id, quemadmodum & illud, si qua adulterii traducatur, aut eo nomine infamissit.* Aniculas, & quæ conjugio inutiles essent, tutores legere, à quibus vitæ ac cultus necessaria suppediarentur. Oppidanos templa & fana Divorum immortalium demoliri, quæ peculiari nomine ipsi forum Baalis, & Romanarum nundinationum emporia appellarent. Ad octo hominum millia Monasterii censeri posse. Regium jussu fuisse, ne hi XXVI. Evangelistæ infortunium suum Prophetis Monasteriensibus, sed Sulsatenoribus, imputarent. Regem magnam armatorum vim indies ex Hollandia & Frisia expectare, quorum robore instructus orbem Christianum debellaturus esset, omnem Magistratum extingueret, qui justitiam non exerceret. Monasterienses nullam provocationem ad Cæsarem agnoscere. Afferuerunt & illud, citra operam Prophetarum nullam Scripturam posse intelligi. Inter hos nemo extitit, qui venia concessa resipiscere voluerit. Confessio a: eorum, qui Sulsatum missi, & in vincula ducti erant, hæc fuit, expressa tormentis de urbis statu. Civēs inter se extra convenarum plebem, seditionibus agitari. Hanc autem ex Frisiis & Hollandis constaram esse. Templum D. Jacobi molito frumento ad cocturam cerevisariam, plenum, multa modiorum siliginis millia in Primorum urbis granariis adhuc condita. Tantum hordei suppetere, quantum in biennium sat futurum esset. Laridi magni numerum; sed salis parum, minus butyri, quatuordecim, aut ad summum quindecim vasa. Tres munitiones forma rotundas adversus vinum in urbe oppidanos moliri, unam ad portam Horstanam, aliam ad D. Mauritiū, tertiam ad Judefeldensem. Bis mille ducentos bellicosos viros censos esse, secuplo plures feminas: noctes & diēs quingentos in mœnibus excubias agitare, vices tertio quoq; die in orbem redire. Ab hoc onere Regem & Regiæ officia libera esse. Pulveris tormentarii vasa LXX. Regi stare, se memorato Frisiorum & Holland. robore auctum, inmunitionem, quæ Cæsveldiam spectat, brevi expugnare, & à fundamentis everfam solo adæquare. Porro autem lanii cujusdam inter captivos, confessio hæc fuit excepta scripto. Ex oraculo cujusdam Prophetarum, Regem Sionis Monasterii brevi orbi imperaturum. Bernh. Gnippardollingum in solio Regio nuper se-

Cc 3

disse

disse, & clara voce coram multitudine exclamasse, mori se velle, ac vitæ restitui. Fore ut nunc demum cæcis oculi aperirentur. Se Osnabrugam missos, ad Evangelium concionandū, ac nisi ab injustitia maturè respicerent, fore, ut veluti olim Sodoma & Gomorra tollerentur. Ex Osnabrugâ Hervordam se petiuros fuisse, ut & illic Evangelium tradidissent. Regem dixisse, se huc in Regem à Deo coaptatū, ut ad impietatem ferro vindicandam, & non credentes supplicio extremo humanorum afficiendos, orbem peragraret. Ante Kal. Nov. aut ad sumum Kal. Maji omnia Episcopi præsidia à Deo vastatum iri, urbem nulla opera humana obsidione solutum iri. Hujus vaticinii autorem Joannem Warendorpium fuisse, qui Susatū profectus erat. Omnia, quæ is de obsidione urbis, de oppugnationis eventu suis denunciaret, reverà evenisse. Jejunium tridui & supplicationes in eum diem publicè indictas fuisse. Regi quatuor uxores fuisse, & nuper admodum quintam accessisse. Interrogatus, quo habitu & consilio Rex se adversus Imp. & Principes in sua expeditione gereret? respondit, iis illum passurum, qui se ad ipsius æquitatē & justitiam accommodarent, reliquos omnes nullo discrimine sublaturos. Propheta urbe excedentibus interminatus fuerat, ne carceres ingressuri, adversarum rerum populares certiores facerent, ne angusto percussorūq; animo essent; sed rem omnem ad Prophetas Susatenos perscriberent, cum res secundæ forent, Regem se ad expeditionem armaturum. Hæc ferè confessio fuit Anabaptistarum, qui ad invulgandum Evangelium in hæc oppida à Rege missi fuerant. Horum partim à Magistratibus, partim ab Episcopo, cui vivi in potestatem traditi erant, ferro perierunt. Unus inter hos erat Henr. Hilversum Goilandus, qui cum aliis Episcopo traditus fuerat. Cum hoc Episcopus quædam consilia seceret transigit, & ab eo ille mox dimittitur. Erant autem hæc: ut in urbem reversus, histrionem, h. e. simulatorem dissimulatoremq; artificem insignem ageret, singula urbis, Regia consilia, opportuna loca, tempora, occasiones sedulo exploraret. Cætera in occulto fuerunt. Dimissus Monasterium, aversis itineribus rursum divertit. Ad Regem admissus rogatur, quid rei sit, quod amissis omnibus fratribus, unus incolumis domum reverteretur, quod sciret capitale esse? Non sine Deo, inquit, evasi prodigiosè. Nam ut postridie ad eadem destinatus in custodia publica sedebam, ductu Angeli inde erupi, iussusq; sum domum redire cum hujusmodi mandato, ut Regi nunciarem, tres opulentas urbes nobis à Deo datas, Amstelredamum, Darentiam, & Wesaliam. Has autem sub nostrum jus brevi venturas, si eò Prophetæ mittantur. Lætus Rex re nova, nuncium in familiam recepit, *donavitq; eum annulo auro & varia veste, qualem domestici quinquaginta numero gerebant. Vestis erat discolor, partim graminea, partim cinericia. Albis galeris capitis, annulus aureus singulis indigitis erat.* Hunc ornatum Regius orator ita interpretabatur, ut color cinericius mortificationem carnis & peccati, gramineus verò novum hominem ex Deo renatum signaret, qui odor gratus Deo factus esset, perinde ut herbæ odoriferæ fragrantia amabili naribus adblandiuntur, annulus charitatem adversus proximum perpetuam & indissolubilem præ se ferret, ut ille citra principium & finem in se rediret. Rex plausibili nuncio in spem magni Impe-

rii erectus, confestim Jacobum Campensem Amstelredamum mittit, quem ejus urbis Episcopū esse jussit. Huic comitem adjunxit Joannem Matthiam Middelburgensem. Paulò autè quàm hæc gererentur, *Antonius Lalingus Comes Hochstratus* in Hollandiam venit. Harlemiam, Leidam, & Delphos ingressus, civitatum conventum habuit, ad Id. Septemb. Hic in consilium retulit, de tollendis Anabaptistis, & eruendo sacramentariorum genere. Simul & memoratarum urbium Coss. viderent, ne quid detrimenti eorum Respubl. caperent. Inde digressus, Kal. Octobr. *Amstelredamum venit*, res civitatis inspecturus. Postridie ad se advocari jubet Hermannum Jacobum Prætorē, Cornelium Benigium, & Albertum, Coss. Nicolaum Hilbrandum, Cornelium Dobbeseim, Nicolaum Heinum, Jodocum Buyc, Tribunos. Hos, 25. criminibus propositis graviter negligentia accusavit, *simul quod in puniendo animadvertendoq; nimis remissisq; animo otiosi fuissent.* Culpa eorum fieri, quod malum exortum indies latius terperet. Criminum obsectorum, partim refutarunt, de aliis se purgarunt. Quinto Non, cogitur Senatus, & consultitur de Respubl. 4. Non. habetur iterum Senatus in hospitio. Comitē Hochst. Et quia Prætor se Prætura abdicaverat, quaesitus est in frequenti Senatu alius. Proponitur, num quis in Senatu hærescos suspectus esset? num accuratè excubiæ in muris & turribus haberentur? num singulis annis accepta & expensa fideliter referrentur. Nonis Octobris à Quæstore rerum capitalium duo cives gentis Anabaptistice arrepti in carcerem ducuntur. Oritur hinc rumor constans; sed incerto autore sparsus, sequenti nocte ducentos arripiendos, qui ex urbe Hagam portarentur ad eadem. Hac de causa orto motu, multi mortales nocte circa palatium se tenuerunt. Sexto idus vigiliæ nocturnæ Jodoco Buyc, & Joanni Holesloet ut civitatis Principibus, decernuntur. Hi ex sodalitiis sagittariorum tres sibi manipulos adjunxerunt, indignati tantam civium vim sub noctem in forum confluerē, quibus nullæ excubiæ indictæ essent. Tenebat deliberatio, feronē in eos grassarentur, & toto foro disturbarent, an quietos se continerent. Vicit Jodoci Buyc & Joannis Holesloeti sanum consilium. Ille ascitis quatuor ex omni manipulorum numero, in forum progressus, rogat quo consilio, quidvè volentes, præter morem huc se colligerent, continerentq; totam noctem? ederent causas, fore ut mos ipsis gereretur, si equi aliquid postularent. Concursum hunc ad magnos in urbemotus spectare magis, quàm ad concordiam. Respondent se non ad concitandos motus, aut res novas molientes huc convenisse. Sed quando & ipsi cives essent, ut illi ipsi, qui in stationibus nocturnis excubias agerent, nec fraudi, nec injuriæ sibi esse debere, quod pro communi salute ipsi quoque excubarent. Interim & aliam se prætexere causam, contra judiciorum formas noctu insontes, dormientes arripi nolle. Ad ea Jodocus Buyc, domum quisq; suam cubitum inde discederet, interponere suam privatam fidem, quàm illi publicâ non minorem ducebant, id non futurum. Quod si quis in eorum cujusquam aedēs ad injuriam faciendam vim ineditaretur, se suamque salutem pignori oppositurum, cum eo sagittariorum sodalitiis, qui ea nocte sub suis auspiciis stationes circa

circa Curiam agerent. Duodecima noctis hora erat, cum ē palatio domos quisque suas digrederentur. Hochstratanus nocturna trepidatione civium perterritus, circa hospitium satellitibus ad custodiam biduum dispositis, Hagam, nihil diutius ibi moratus, inde se abripuit. Pridie Kalend. Jan. *civis Anabaptista ferro absumptus est, alius, qui in Senatum vocatus, fugit, in perpetuum exul factus. Fœmina item eodem die demersa est.* Hanc sementem id temporis in clarissima urbe fecerat Jacobus Campensis, ex quo Monasterio egressus, Amstelredamum venit. Latuit ille hic cum suo comite mentes sex, & plus eo, traxeruntque suis sutelis & blando verborum lenocinio magnum hominum numerum in suam hæresim, id quod tragica planè catastrophe postea arguit, cum huc eorum consilia seditiosa tenderent, ut urbem calamitoso tumultu, bonis omnibus cæsis, aut pulsis, in suam ditionem redigerent. Inter hæc Monasteriensis & Osnabrugensis Episcopum Warendorpi recipiunt, quod is populus Monasteriensium Religionem approbassent, traditis in potestatem Prophetis nuper Monasterium eò profectis, cum tribus civibus, qui mox paulò ferro absumpti sunt. *Jacobus Campensis interea non segnitè desudavit Amstelredamum, habendo cœtus nocturnos, agitando secreta colloquia.* Alii alios sollicitare, invicem in spem novandam rerum erigere, vel obstante Episcopo, ac frustra reclamante, ne ad res novas per tumultum confurgerent. Monasteriensium res interim lubricè se habebant. Rex Bollandus operam uxoris, effœminatus homo, dedit. Duxerat viduam Joannis Matthiæ, cui persuaserat à Deo in Reginam vocatam. Ad hanc decem alias juvenculas, cives, in uxores adscivit. Quibus tres ante susceptum ductas, adjunxit. Harum œconomiam ita constituit, ut una Regina omnibus aliis splendore, dignitate, mundo muliebri longè antecelleret. Hæc auream coronam gestabat, aureum item torquem, qui à collo dependebat, & vestium mundities auratarum, fornam reddebat, Majestate conspicuam. Cæteræ uxores populari cultu à civibus, & consueto ornatu antequam Regi nuberent, nihil variabant, cum Regina in eadem Regia, in una mensa cibum capiebant. Ab ædibus Regis separatâ Regiam enim habebat. Huic suum item erat satellitium, præter pedissequas, & ancillarum turbam. Per hos dies Rex concionatores, quos Propheta Tuiscofcurerius se sua functione abdicare jusserat, pristino muneri restituit, opinor, ut ea benevolentia Regi obnoxii (quia cæteris plus aliquanto sapere videbantur) multitudinem uxorum ipsi sua autoritate approbarent. Jam inde in omnem licentiam ducendi dissoluti ruere cœperunt. *Plerique quinas, nonnulli senas, multi quaternas sibi adjunxerunt. Nemo una contentus fuit, neque cuiquam, extra effatas & viris immaturas, continenti esse licuit.* Fœmina Amstelredamensis in urbe erat, (nomen Aleidæ Lysting fuisse accepi) quæ domi marito opibus præpotenti relicto, Monasteriensium res paulò ante ultimum notum fuerat sequuta, ubi Anabaptistarum sacris initiata, nullo inde patitur, nullo mariti desiderio capta fuit. Nulli hæc ad id temporis usque nupserat, sterilitatis prætextu, sed cum diutius hoc multitudinem ludificare non posset, ad ultimum resti-

tans Frisio cuidâ Petro Simoni nubere coacta fuit. His ipsis diebus fama Monasterium adferri, per Hollandiam & proximam Frisiam Anabaptistarum cohortes palantes divagari, quæ ad ferendas supplicias Regi Sionis se instruerent. Omnium animis, sed Regis maxime, uno rumore ad spem secundarum rerum erectis, mittitur extemplo eò cum magno auri pondere Joannes Gelenfis, & cum eo tres Frisii nominis, alii. Erat Gelenfis in remilitari egregie exercitatus, & qui in bellis ordines etiam ducérat. Hunc Rex cohortibus illis Ducem præfecit. Mandat identidè abeunti, ut illis, suis verbis dicat, quo ad expeditionem lubentiores essent, Patrem per Prophetam Henricum Hilversum, Regi & populo suo Sionis sub jus & imperium tres potentissimas urbes, Amstelredamum, Daventriam & Wesaliam promississe se missurum. Accessum modò maturarent, & annonam quantam possent, conveherent. Urbem habere ita munitam, ut nullius hostis quamvis potentis vim formidarent. Mandat huic sedulo, ut velut alter Mosche eam hominum multitudinem fideliter Monasterium traducat. XII. Kalendas Januar. urbe excessit, quo tempore comatus & rerum omnium annona oppidanis cœpit deficere. Ob eam causam *dimensum in cœnas & prandia singula pondere singulis & mensura decretum, jam tum in dies minuebatur. Ad eum usque diem bis quotidie ad accumbendum publicè circa portas, ubi popina & triclinia instrata erant, convenire prandiorum & cœnarum horis soliti fuerant. Nunc vero deinceps semel ad sumendum cibum potumq, & quidem frugaliter ac sordidè, cum ad feces perventum esset, quotidie conveniebatur.* Crescente indies magis atque magis fame, cum perpetuum jejunium, non voluntarium mehercè, in urbe esset, duobus Regia familia adolescentes erant, quibus stabat quocunque letho potius, quàm fame confici. Nacti hi opportuna omnia, fugam capessunt. Hac comperta, Rex missis ad persequendum satellitibus, fugitivos, nondum in pacatum elapsos, à fuga in urbem retraxit. De iis sumpta pœna est, *ipse supplicii exactor fuit. Uxorum Regiarum una, civis Monasteriensis, jurgium in Regia adversus unam aliquam thori sociam moverat, quod ad aliarum ingenium se accommodare nolisset. Hanc Rex publicè sua manu percussit, nullo judicio damnatam, tyrannidem hoc prætextu ita palliabat, satis esse debere populo, si Rex causam suam, & Viri consultores, Deo probare vellent.* Expectabatur indies publico desiderio Joannes Gelenfis, spe solvendæ obsidionis, simul & levandæ famis. Sed cum is spe diutius abesset, neque cohortes ullæ mitterentur, Rex se ab homine delusum, amissa etiam pecunia, ratus, aliud cepit consilium. Henricum Hilversum Prophetam, quem fidum sibi ob creditam factorum præscientiam arbitrabatur, multo auro onerat, ut in Frisiam & Hollandiam profectus, copias conscribat. Additur huic comes Joannes Nottelus. Aberant à præsidio Episcopi, ad conjectum telli, ibi Henricus deserto comite, auro onustus, iter ad Episcopum avertit, apud quem jam inde mansit. Nottelus Daventriam venit, ubi haud diu commoratus, Monasterium ad Regem se recepit. Ad hunc admissus, casum suum, & comitis transfugæ ludibrium exposuit. Tum demum tota civitas timere, spem omnem salutis abjicere, fatale exitium prævidere,

cum à Prophetis proderentur, & ab iis destituerentur, quorum vaticiniis ab initio res suæ steterant. Henricus paucis post diebus ex arce literas ad Monasterienles dedit, in hæc verba. *Neg, abs re, neque à Christiano homine alienum vobis videatur, cives quod per speciem conscribendi exercitus, accepta in eum usum pecunia urbe digressus, ad Episcopum transfugit, vestra dementia & errore meo intellecto, oblatam à Deo fuga occasionem, quam jamdudum meditatus fui, leto animo arripui. Etenim quis vir bonus, quis sanus & dextra mentis, in ea Republica vivere & censeri cupiat, in qua nihil sani geratur? in qua nulla entia sit? in qua quisvis subulcus & equis, si velit, Propheta habeatur, in qua ad scurræ unius perdita audacia ius, qui impiis artibus in Regnum venit, infeliciter vivatur? ubi nebulonum somnia & ineptæ commenta pro vaticiniis recipiuntur? Quæ vita ibi expectanda est, ubi non humano, sed pecudum more, nulla neque legis Divina regula vivitur, neque homines natura ductu regantur? sed omnia, quò te veritas, pecuniarum libidinibus fervent? Si quis exoriatur, qui facta dictaq; cum Scriptura pugnantia velit refutare, arreptus ad supplicium trahitur. Manifestam impietatem, quovis paganismo fediozem, aversari supplicium pluiquam Phalaricum est. Mitto horrendos errores hic recensere, & hæreses secta abominanda, quas nemo fanatici spiritus prastigiis effascinatus queat perspicere. At mens Numine illustrata, pseudoprophetarum fucos, prastigias, malisq; artes despiciit & ludit. Joannes Matthias (cujus disciplina, quamvis vituperanda, tolerabilior tamen fuit) primum viam ad exitum vobis stravit, inde Bocoldus, homo solidus, & plenus amentia, videntes & scientes, ludibriis suis fretus, pseudoprophetarum opera succenturiata, vos funditus delevit. Sapere autem nuper cepistis, sed o serò, cum aliquanta bonorum pars, ad vindicandos hominis furiosi perditos conatus, de recipiendo in urbem Principe, refractis portis, occulta conjuratione teneretur. Tum autem sapuisse convenerat, cum simulato hominis amentis furori crederetis, cum fabri aurarii verbis ex composito consutis, de eo in Regem recipiendo fidem haberetis. Quando (per Deum immortalem) ipse, aut eorum aliquis, qui se afflatos jactitarent, qui denunciarent, quod vel feliciter, imò quod ita eveniret? Ego equidem fateor, cum è vinculis Monasterium, unius è viginti sex, meis artibus à clade superstes (quippe qui pridem meliorem mentem indueram) non prodigio aliquo, uti tunc vobis multo callidior, publice persuasi, reversus essem, libuit vel ob id intra muros communes aliquandiu jam inde versari, ut consilia, mores, disciplina reliquum, exitum insania vestra propius introspicerem. Et quo prudenter hoc meum consilium tegetetur, persuasi per omnia verisimiliter apparitionem, visum, & Numinis oraculum, de tribus clarissimis urbibus ad vos defecturus. Vanus Bocoldus vates ab initio fuit, & impostor sceleratus, cuius omnia consilia huc conferuntur, ut vos occacatos, intra muros, ut seras in cavea conclusos teneat, socios furoris & perditu conatus sui ad supplicium seruet, id quod, o Dii immortales, metuo, ne breve sit futurum. Lectis his literis, murmur ortum magis est, quam aperta præsentis calamitatis infectatio. Expendebant, quibus artificibus & artibus huc miseriarum emerfissent, ut Prophetarum vulgus, quidvis potius quam entheum, caput suorum commenta vana ad populum referre ausum fuisset. Huc accedebat*

fames, huc nulla inedia vel minuendæ, vel sustollendæ spes, aut expectatio. Et in his animorum angustis, tyrannide à rebus novandis compescebantur. Fit tamen diversis urbis regionibus trepidatio, cives maxime se colligere, conglomerare queri, nec remedium, nisi ex im proviso Deus aliquis appareret, rebus desperatis ullo consilio humano prospicere. Rex in ipso statim motu, trepido nuncio excitus, in publicum provolat, ac populo tumultuose tota urbe in concionem advocato, ibi infit. *Nunquam in animum induxissim meum, o cives, novo baptismo renati, vos adeo ad omnem auram mobiles, laborum item periculorumque impatientes futuros fuisse, qui se veritatem, & cum ea constantiam conjunctam, in natura communis vitæ seniper estis polliciti, sed Pauli exemplum sectaturos, qui variis casibus jactatus, quique fame, nuditate, frigoris aestusq; incommodis variè exercitatus, tandem prospexit terram, & ad ultimum salutis portum tenuit. Exemplum non est fabulosum, sed illius, quem post Christum sectari jubemur. Est enim Christiana tolerantia exemplum, quod censeculum obtueri debemus. Etenim qui propter justitiam quocunque letho oppetere recuset, is, qui in nostra Ecclesia censetur, & nomen habeat, indignus est. Quoties consentientibus vocibus, concordibus animis acclamastis, mortem pro justitia velle mori? mortem vitæ antepondere? & si libera in pacatum abeundi potestas concederetur, mortem vitæ anteposituos? Ecquæ hæc est inconstantia? quæ animorum levitas? Si in priori communi mortalium omnium, quos præ nobis impios ducimus, fermento permanere fuisset sententia, diligens preparatio consilio fiserat adhibenda, antequam Anabaptisticam Religionem suscepissetis. Nunc verò ubi nostris sacris estis initiati, quis furor mentes vestras dementat? Non, inquit Christus, me dignus est, qui injecta manu aratro, respiciat. Vos idne facitis, an non, lippis & tonsoribus prænuntium iudicium est? At canina fames, quæ vis intoleranda est, urget, ut semel mori optabili foret, quam ea singulis horis strangulari. Non est, o cives, salus in homine, ponenda, sed salutis extrema & sacra, ut dici solet, anchora in Deo figenda, quæ nostrum scutum est, paratus pro nobis altum in utramvis aurem sublati pedibus, stertentibus dimicare, obfusione liberare, bulimiam temporis momento copia omnium rerum commutare. Nonne is Judæicam gentem in vastis solitudinibus pane cælesti & coturnicibus prodigiose pavit. Veniat in mentem Samaria, subeat Bethulia, memineritis Hierosolymorum. Hæc urbes cum & vaccina fame & arcta obsidione diu à potentissimis hostibus premerentur, à Deo, cuius auxilium in rebus infestis & angustis implorabant, liberata. Enimvero, sic mihi ab initio semper persuasum habui, sed ne jam quidem ab ea fiducia deficio, nunquam Patrem commissurum, ut inedia quis conficiatur. Si non fert volucrem fame confici, at quanto fidelius nostri curam geret? Scio, cives, non vestro consilio, sed impuri spiritus impulsu in hanc vos externationem adductos. Ille enim, ut ex D. Petri doctrina accepistis, ut leo, rugiens circumvagatur, ut vos hauriat. Ille discipulum suum Henricum Hilversum, malum ovum mali corvi, ex Propheta transfugam factum excitavit, ut vos à Christiana justitia in paganismum retrahat. Hunc ego in familiam meam ascitum, merito semper suspectum habui, ne aliquando vulpinam leonina pelle commutaret. Vanitas homi-*

nia, & impia scripta nihil vos terreat. Vanus propheta fuit, neque unquam fatidico spiritu agitantis, quicquam dixit, quod eventus postea coarguerit. Habemus in Hollandia, habemus in proxima Frisia socias copias, a quibus (nisi Divina mens me fallit) frumenti magno numero, & annonæ omne genus copia, expugnatæ hostis munitionibus brevi adjuvabimur. Hæc & his similia multa blandimenta dādo, amentem hominem facile elusit. Per hos dies Philippus Landgravius Hassiæ Legatus Concionatorem suum Brictum, ad Regem & populum, statum civitatis maxime inspecturum, cum literis misit. Haurum autem hic fermè tenor fuit. Laudare se populum Monasteriensē, quod mutato veteris Religionis statu, Evangelium concionarentur; sed cum varia passim, eaque vix credibilia spargerentur, cupere se doctrinæ eorum per suas Legationes certior fieri. Se quoque verbum Dei profiteri, velle laborantibus præsidia adversus hostes mittere, si doctrina eorum pura, sana, ac Scripturæ consentanea foret. Proin scripto fidei suæ confessionem in lucem ederent, ut dijudicare de ea doctis, qui recto spiritu agerentur, candide liceret. Rex Legatō nihil respondit. Mirantibus universis, cur tantum Principem ne verbo quidem dignaretur, multo magis publicè auctus est metus. Neque verò defuit Regi, ad depellendam facti turpitudinem, ex tempore excogitatum commentum. Consilium, inquit, Landgraviū non est sanum; misit enim huc Legationes suas, ut speciosis verbis, explorato urbis statu, nos fallat, & urbe potiatur. Nullus inde propè fuit dies, quo in forum non prodiret, crēdo publicum luctum Majestatis suæ ostentatione leniturus. Sella ibi stabat (ut à nobis dictum est) in qua holosericus confedit, & coronatus, torque aureo ab humero transversum tub axillas utrinque porrecto, unde globus aureus, orbis hujus imaginem repræsentans dependebat. In dextra læptum aureum erat. Adstant utrinque duo adolēscētes impuberes, cæruleis amicti, quorum manicis orbis figura aurato filo intexta enitebat. Horum dexter, novi testamenti volumen, sinister gladium gerebat. Mysterium populo circumfuso in spectaculi modum Regius orator interpretabatur. Evangelium tempus gratiæ signare: Resipiscere etiamnum ac Evangelium suscipere volentibus, misericordiam patere, perdurantibus in errore, fenestram ad eam præclusam, & gladium imminere. Exacto mense, gladius in dextrum latus translatus fuit, quo significare voluit, satis diu Evangelii gloriam viguisse, eos jam inde ferro perituros, qui illud hætenus repudiassent. Inciderunt hæc in annum trigessimū quintum, neque spes neque expectatio reditus Gelensis in urbem promitti videbatur. Decimo Kal. Feb. Anabaptistarum per Hollandiam consultatio tenuit, ad Leidam nocte incendio vastandam, quare in ea urbe magni motus fuere exorti. Conjunctio indicio detecta, à Præfecto arcis Wordenæ ad Senatum Leidensem, ea vespere trepidè clausis jam portis transcripta fuit, cum sequenti nocte multis simul locis incendium exoriretur. Cogitur tumultuosè per Consules populus. Exploratis ædibus tota urbe, tandem oppressa domus, in quam conjurati convenerant. Hanc obsederunt. Manè se dediderunt. Capti quindecim virilis stirpis, quinque fœminæ. Illi post paulo ferro caduntur, hæ in profuente aqua demerguntur. Paulo post iud

hæc, tertio Id. Febr. memorabile quiddam Anabaptistæ Amstelredami designarunt. In vico Salinatio Joannes Sibertus habitabat, pannicida, aberat is per hos dies procul à domo in orientalibus viis, ubi negotiabatur. Huc septem viri & quinque fœminæ convenerant, inter quos unus, cui Theodorico sartori nomen erat, se Prophetam dixerat. Manè paulo post tertiam horam, in secretiori ædium parte pronum se in terram ad orandum Prophetam in conspectu omnium porrexit. Dum orat, tantus omnibus horror incessit, ut locus ipsis moveri, & omnia tremere viderentur. Postquam precandi finem fecit, Deum, inquit cuidam, in Majestate sua vidi, & cum eo sum colloquutus, raptus fui in cælum, inde traductus ad inferos, omnia lustravi adest magnus extremi iudicii dies. Et tu in omne ævum maledictus es, indignus qui ad inferos descendas, in abyssum barathri demergeris. Ibi minister ille: Pater qui cælos inhabitas, mei miserere, mihi sis propitius. Tum Prophetam: Pater tui miseratus est, & in filium jam recepit, atque admittit tibi omnia tūm condonavit. Paulo post, eodem rursus convenere. Et ex quinque fœminis, aliquot relictis in thoro maritis, huc sese iterum contulerunt. Quatuor horis docendo & precando absumptis, Prophetam galeam capiti detrahentem, & thoracem ferreum exutum, ensē & alia bellica instrumenta excussa, in ignem cōngessit. His spoliatis totus stetit nudus, ut non esset quo ea, quæ ab oculis hominum sunt removenda, & natura regi haberi, occulta voluit, conderentur. Mandat sub hac imperiose sex ceteris, ut suo exemplo, se totos exutos exuant. Paruerunt jussui. Inde & fœmina virorum exemplum secuta, adeo omnem vestitum posuerunt, ut non esset funiculus reliquus, quo capitis comas substringerent, nulla naturali verecundia ductæ. Sic enim cœnsuerat Prophetam, universum id quod è terra natum factumque esset, in ignem conjici oportere, holocaustum Deo id futurum arbitratus. Gravis dirusque fœtor vestium igne correptarum, totam jam domum ita opplevit, ut mulier domus hospita, quæ liarum rerum ignara omnium erat, eo expectata, læsto exiliret, focos exploraturæ, ecquod incendium usquam esset. In tabularum sursum progressa, nudos undecim promiscuos ibi offendit. Cui illico pro imperio mandat, ut & ipsa ad præscriptum se ostenderet. Obtemperavit nulla mora, vestes in focum super acervum aliarum cumulavit. Ita nudatis duodecim, nondum liquebat, quid rerum inceptarent. Ibi omnibus imperat Prophetam, ut currendo clamandoque se imitarentur. Mox in publicum domo egressi, horribili clamore per urbem sursum deorsum dimidiatam pervagantur. Clamor consentiens omnium hic erat: Væ! væ! divina vindicta! divina vindicta! divina vindicta! Nunquam in vita mortalium mugitus horrendior fuit auditus, nec existimabant horribiliorem ullo ævo exaudiri posse. Cives armati in publicum profiliunt, & forum invadunt, rati ab hostibus urbem captam fuisse. Capti omnes in vincula ducuntur, extra unam mulierē. Hæc quò fuerit delapsa, inter nullos constare video. In Curia dum nudi sedent, nulla verecundia tacti, vestitum oblatum rejecerunt, regi pertinaciter recusantes, se nudā veritatē esse dicunt. Incendii domestici jam dirus fœtor ad vicinos pervenerat. Et fores ita clausæ erant, ut eas refringere non valuerint. Sera ad postremum bombardæ discussa,

cussa, offendunt incendium stramentis pastum, vestibus, armis, duabus lancibus carniū plenīs superimpositis, oppressum fuisse. Coguntur sagittariorum sodalitia, in forum ut adsint in armis. Explorantur multorum aedes, nonnulli capiuntur. Aliqui culpæ expertes, dimittuntur. Eo die nullæ sunt auditæ horæ. Clausa Divorum templa, clausas urbis portas tenuerunt. Bis tantum raptim apertæ, ac statim rursus clausæ fuerunt. Decimo Kal. Mart. mille ex Hannonia circa novum aggerem appulerunt, qui, Anabaptistarum doctrinam tuebantur. Ad hos venit D. Gerardus Assendelphius, & Præfectus rerum capitalium per Hollandiam, quorum Prudentia & consilio effectum fuit, ut retrò rursus, unde venerant, abierint. Aliquot ibi aedes disjiciuntur, quas suspectas habuerunt, ut semipiternum rei monumentum. Quinto Kal. Mart. *septem viri, quos nudos discurrisse retulimus, percutiuntur.* Horum varius in supplicio extremum humanorum clamor fuit, hic: Laudate semper Dominum. Ille: Vindica sanguinem tuorum. Alius: Aperite oculos. Quartus, Væ. Pridie Non. Martias ejusdem gentis alii novem percutiuntur. Et tot cadibus per totam Hollandiam, plebs pertinax & obstinata nondum evicta, magis magisque erroribus induruerunt. Tertio Kal. Aprilis, *tumultuatum est in Frisia. Ad Bolsuēdam, ad arma ab Anabaptistis concursum est,* invaserunt Cœnobium, quod Verus Monasterium appellatum fuit, ad ponenda castra. Promiscua hominum turba, numero trecenti fuerunt, qui facinus inceperunt, pulsīs Monachis, omnia interiora vastant. Contemptis Regni Principibus & Magistratu, quantum rerum fuit, suæ ditionis fecerunt. Aedis sacræ omnia demoliuntur. Eucharistiam pedibus, humi per ignominiam illisam, proculcare, addere: En Deum impiorum. Multas id genus blasphemias eblaterantes, sacra omnia profanarunt. Erat ea tempestate Frisiae Præfectus Georgius Schenkius, Vir præter alias egregias Virtutes, militari gloria clarus, charus ob id, acceptusque Carolo Imp. Cæterum ubi hic accepit perniciosos Anabaptistarum conatus & motum, postmodum celeriter ex urbibus & agris, contractis copiis, eos, priusquam colluvie nova augerentur, castris positīs obsedit. Advocatis statim in colloquium, admissorum veniam offert, si armis positīs domos quisque suas discederet. Extrinsecus fidem publicam per Frisiam in patriam emigrandi concessit, extra decem, quos suæ potestatis & arbitrii esse voluit. Ad ea illi. Consilium & sententiam omnibus unam stare, unā vivere & mori velle. Simul tormento Præfecti satellitem, qui ad corporis custodiam, ejus latus clauserat, trajiciunt. Frisii ea Barbarie ferociōres facti, Cœnobium arctissima obsidione cingunt, ne quis aliqua evaderet. Admoti sunt ex templo sex gravioris generis serpentarii, & duo non paulò majora tormenta. His Cœnobium quatunt, oppugnantque cum omni robore. Frisii quater non sine clade ad receptum pelluntur. Séptimo Id. April. multis simul locis Schenkius tanta Virtute intra angustias clausos adoritur, ut brevi momento, pulsīs Anabaptistis in cellas & specus subterraneos, cum suis, omnia interiora occuparit, cellasque penurias refrigerit. *Perierunt hic omnes qui Cœ-*

nobium occuparant, partim tormentorum jactibus, partim ruinis oppressi, partim confossi, extra sexaginta duos viros, & fœminas septuaginta cum liberis, qui Leverdiam missi fuere. De his aliquot quaestiones sunt habitæ. Ex Schenkianis centum sunt desiderati. *De multis captivorum sumptum paulò post est supplicium.* Reliqui dimittuntur, quibus parum callidis verba data fuerant. Per eos ipsos dies, duo Anabaptistæ gladio Daventriae feriuntur. Monasteriensibus interea circa Kalend. April. canina fames in tantum crevit, ut panis inopia, oleribus, radicibus herbarum, pampinis postea, & fructibus fruticibusque id genus, quos terra fido sinu effundit, vescerentur. Hac bulimia multi mortales adacti, noctu è muris in pacatū evasere. Et in hoc deplo-rato rerum statu nequaquam segniter Joannes Gelensis absens regium jussu exquebatur. Quam autem omnia longè alio habitu offendisset, quā Monasterio discedens acceperat, animo res novas agitare cœpit. Nam postquā in Frisiam advenit, atque inde in Hollandiam, nullas copias offendit, perversa sedulitate effecit tamen, ut in Frisia sit ad hunc quem dixi modum tumultuatum, & in Hollandia non minor motus se extulerit. Sedato tumultu in Frisia, Amstelredamum fugit, divertitque ignoto mercatoris habitu apud Gulielmum Cornelium. Et ne proderetur indicio, nomen mutarat. Ex confessione enim eorum, de quibus in Frisia variae quaestiones habitæ fuerant, Gelense nomen per Hollandicas urbes celebrè erat. Diu hic secreta colloquia cum iis habere, quos sibi opportunos perspexerat, per hos alios sibi adjungere, cum his seria miscere, magna de Monasteriensium regno promittere, horum vivendi libertatem vehere. Ad postremum, animos spe novarum rerum implet, & ad memorabile facinus audendum accendit. Nam fama Monasteriensium rerum, tantam mortalibus sacra profanaque diripiendi injece-rat cupiditatem per eam tempestatem, ut brevi in ea urbe lues latius, quam credibile est, proferperet. Henricus Goetbelitus erat in urbe, homo decenti statura, & corpore robusto, qui in multis bellis rem militarem sequutus, magnum nomen inter suos Virtute adeptus fuerat. His autem temporibus Anabaptistarum sacris quoque inter alios initiatus erat. Eum Gelensis secreti consilii socium sumit. Sed nihil æquè metuebat, atque ne indicio proderetur, nam ab aliquo agnitus, propter mutati nominis consilium, in præsens capitis periculum fuerat per-venturus. Persuasus tandem à fidis quibusdam amicis, inter quos Goetbelitus erat, tutum capit ex tempore consilium. Erat autem id hujusmodi. Curiam Brabanticam, dum res adhuc integræ essent, quamprimum peteret, veniam admitti, quacunque ratione, è Regina Maria, Caroli Imp. sorore, quæ tunc Regni gubernatrix erat, exoraret, qua impetrata (erat homini grandis pecunia, quam Monasterium exiens à Rege acceperat, ut memoravi) in Hollandiam regressus, Amstelredamum reverteretur, ut periculorum securus inter cives & mercatores, proprio rursus assumpto nomine versaretur. Consilium non fuit frustrâ. Nam amicorum ope & suis vanis promissis frater, his conditionibus, ut alia mittantur, *veniam est consequutus, ut urbem*

Mona-

Monasterium Carolo Imperatori quibuscunque artibus traderet. Cætera inter se secreto transegerunt. His de rebus traduntur homini tabula magnò sigillo impressa, & addita est homini pecunia ad conscribendas copias. Redit Amstelredamum successu exultans, & admodum lætus; ubi non, ut antea, in occulto versari, sed palam, & partæ condonationis fiducia ultrò etiam apud quoslibet se rebaptizatum confiteri, nomen nativum edere, nihil denique simulare, aut dissimulare. Fidem maximè ei conciliârunt apud ut. bis Primores & Senatum, promissa magnifica de proditiōe inter cæteras conditiones tabulis expressa. Mutat hospitium, migratque in ædes, quæ Hispaniarum titulo inscribuntur. Innotuerat jam omnibus, & familiarior esse cœpit Principibus civitatis, cum ob lapsus pœnitundinem, & admissorum impetratam condonationem, tum propter susceptæ provinciæ magnitudinem, perpetrandaque difficultatem. In hac animorum securitate facinus arduum patrare aggreditur. Conjurat cum sua gente de invadenda urbe, & simili Monasteriensis Republica constituenda. Omnium primum consilii hujus socium assumpsit Henricum Goetbelitum, quem suorum Signiferum fecit. Inderes ad reliquam gentem refert, quam in ædium interiora Petri Galæ in vico Pilano coegerat. Approbatur consilium, maximè negotii facilitate à Geleni proposita. Addidit opportuna omnia, noctis beneficiū, propensos totius civitatis in se animos, extra paucos Sardanapalos, gulæ & abdomini addictos, præsentem Numinis favorem, oraculum Henrici Hilversum. Destinantur ibi ad eadem hostes Anabaptistarum, partiuntur inter se domos opulentiorum, ante partam victoriam. Constituitur patrando facinori sex. Id. Maij. Numeratur singulis nummus aureus, pignus societatis. Signum ad concurrendum foret, nola pulsus in Curia. Conjuratio, casu magis quam vigilantia, aut Coss. industria, in ipse prope rei puncto detecta fuit. Veteri consuetudine Crucis sodalitiū luxu magnifico in curia obsonare consuevit. Huc convocari etiam mos tenebat, Magistratum omnem, & pleramque civitatis opulentiam, & in tantam noctem compositionem extrahere. Circa serum diei, jam medio foro funeralibus & vasis picatis in triumphi speciem accensis, adolescens fortè ad quendam, cui nomen fuit Petro Honicho, venit. Huic narrat, Anabaptistas ad sexcentos tota se urbe colligere, ut eam invadant. Honichus nulla morâ rem ad Nicolaum Dodesium & Theodoricum Hilbrandi filium Tribunos defert. Hi tres consociati in forum ad Consules properant, aperiuntque illis rem haud sine exaggeratione, ut acceperant. Monent, ut maturè prospicerent, ne quid detrimenti Respub. caperet. Consules apud se tranquillitatem præsentem urbis reputantes, non satis induci valuerunt, ut crederent, tantam mortalium multitudinem sine indicio cogi, aut conjurationem tectam, ne proderetur, habere potuisse, cum inter duos vix fere facinus celebratur. Ad Coss. index adducitur, quò ex eo exploratiora cognoscerent. Affirmat identidem & pertinaciter ille se auscultasse. Et si indicij nulla foret fides, in vincula se duci jubet, si non hoc ipsum coarguatur. Signa multa; & inter ea, illud argumento esse, tres bombardas manuarias duplicis generis o-

neratas in supero conclavi Rhetorum, qui vulgo appellantur, eos inventuros. Est autem illud in foro, in summo libræ tabulato, contra transuersam Curiam. Cæterum opprimitur res à Consulibus, perinde ut ab indice acceperant. Sodales interim Crucis solito maturius è Curia discedunt, quæ res ipsis saluti fuit. Tenuit aliquandiu inter Coss. consultatio, qua ratione silentio cives cohererentur, ut quam minimo motu ad Curiam in armis, Anabaptistarum adventum expectaturi, adessent. Aliis aliter censentibus, dum sententiis variantibus tempus eximunt, (erat noctis prima fax) Anabaptistæ armorum omni genere instructi è vico Pilano ex ædibus Petri Galæ magnis clamoribus præeuntibus signis & tympano tumultuose in forum irrumpunt, Curiam invadunt, vigiles partim cadunt, partim capiunt. Cæsus autem hic fuit vigilum Præfectus Simon Puttius. Ad primos clamores, lictorum unus excitatus, qui in Curia adprimè portus, inter sedilia & scamina humi exporrectus jacebat dormiens, in superiora tabulata se abripuit, ac funem nola, ne ad terrorem urbi augendum signum daretur, rerum ignarus omnium, in eventum subduxit. Egrè evadunt Coss. & tota urbe cives excitant, jubentque in armis fauces viarum circa forum obsidere, ne illorum robur ulla accessione eorum, qui nondum aderant, quâ augeretur. Anabaptistæ interea, ne vaforum ardentium toto foro, luce proderentur, ligna & funalia demoliantur. Erat in vico Pilano homunculus ex Anabaptistica conjuratione, nanus gibbosus, & Theristes alter. Hic ad primam conclamationem facta trepidatione excitus, vicinum armatus rogat, ecqua turba, ecquis motus civitatem invasisset? quin visum eanius, inquit, in forum? Inde paucos passus progressus, vicinum incautum excipit. Repens tumultus totam civitatem pervagatus, in muros ad excubias nocturnas pervenit, captam urbem, eadem passim fieri. Atrocitatem rei, rumor, horror nocturnus, tenebræ solito non paulò densiores, per quas nullum inter hostem & amicum discrimen dignoscere poterant, errantibus per viarum angustias auxit. Turbabat item eosdem ipsos, in quem locum primum occupandum convenirent. Quorquor primo statim tumultu in forum profiliebant ad dimicandum, sphaerulis trajiciebantur. Nicolais Aquinas, erat homo temulentus; & potor strenuus, cui cum Henrico Goetbelito multos annos familiaritas fuerat, præcipitat se hic in turbam confertam toto foro digladiantium conjuratorum, rogat falsè quid sibi vellent; consilium ederent, ut reconciliarentur, juber eum Goetbelitus, inde domum facessere, periculosum ibi agi negotium, quod ad ipsum nihil pertineret. Parantibus aliis in eum ferrum stringere, potor magnus hic est, inquit, & mihi familiariter notus; mittatur. Dum restitat, volens suum more esse ridiculus, frustra Goetbelito injuriam prohibente, truncatur. Obsederant jam cives vias, quæ in forum excurrunt. Ita convenit inde inter Coss. ne quid ante exortum diei inceptaretur. Consultum erat M. Petrus Colinus, homo cum doctus, tum pius. Hic quòd in sui Consulatus initio ad seviendum segnior fuisset, multorum in se invidiam concitarat, quasi istorum hominum consiliorum non ignarus, multa dissimulasset. Ut nunc in civium suorum conspectu se suspicione liberaret, Dux suos in forum,

in ipso ardore, non recte consilio preparato, precedit. Anabaptistæ accepto civium adventu: Consuli circa Libram, cum infestis tormentis manuariis obviam procedunt, ac nullo momento eos in fugam avertunt. Multi in ipsa fuga vulnerantur: *Consul fœde trucidatur.* Multi inter hæc sphaerulis aduleratis per tenebras sternuntur. Gofvinus Recalvus, homo Consularis, & rei militaris laude clarus, *vela viis ad forum obtendi imperat, & advolvi saccos ingentes lupulo graves, pone qua, ceu sub pluteis, latitant contra Anabaptistarum vim.* Et quia videbat cum cive nihil geri posse, qui ad conclamationem qualibet hostium ad arma, trepidaret, convocat in forum piscarium circa aggerem, quo utrinque vis fluminis coercetur, voluntarios, ad faciendum in eum diem stipendium mensurum sub Coss. Amstelredamensibus. Erant hi ferè militares, & qui in præliis antea res fortiter gesserant. Hi sacramento ita inauthorantur, ut disturbatis Anabaptistis imperium in Curiam facerent, primi, hos cæteri cives sequerentur. Simul universis imperat, ut reliquum noctis silentio se contineant: Tum Goetbelitus, ubi advertit vias ad forum interceptas, ne copiis suorum augerentur, & altum silentium civium: Nimirum ô Gelensis, hoc illud est, quod semper malè metui, ne nos nostrum inceptum cum tam parva manu in exitum adduceret. Quid nunc reliquum, nisi ut pugnando cadamus? Ad ea ille: Haud ita cadet res, ante decimam sequentis diei horam urbem potiemur, & quidem sine sanguine, si quid prophetæ credendum est. Civibus altum silentium agentibus, reliquum illi noctis cantu odarum Davidicarum absumperunt. Et hujus facinoris auctores non plures quam quadraginta fuisse creduntur. Postquam autem sublucescente aurora, simulacra quædam discurrentium per umbram apparere civibus cœpere, cum jam globulis alii post alios ex insidiis ferirentur, in Curiam se è publico abriperunt. Cives pullos foro Anabaptistas conspicati, conclave Rhetorum non segniter occupant, ad prohibendos illos è publico opportunum. Inde per fenestras Curiae tanta vi tormentorum fulminarunt in aulam, quam ipsi vernaculo idiomate Magnam vocant, ut per totam Curiam se multis sparsim cadentibus divellere cogerentur. Tum Gofvinus Recalvus duos integros terpenarios, & aliud tormentum majoris generis, ad aggerem fluminis admoventi imperat. Oritur ibi consentiens propè clamor, nihil referre, si una domus unâ cum hostibus disturberetur, multò magnificentiore Curiam Senatoriam se excitaturos. Ad ea Recalvus: lat futurum, si disjunctis foribus, fenestra in interiora aperiatur. Simul imperat inauthoratis, ut ad jactum globi intenti, impetum in Curiam faciant. Aberrat in ostium xenodochii D. Elizabethæ, & patentem aditum facit. Adductis duobus cæteris, multò majore vi & jactu certiore ostium & postes Curiae disjiciuntur. Affiliunt inauthorati infestè, sequuntur pari ferocitate cives, faciuntque cum armorum omni genere & clamore sublato impressionem. Pulsis Anabaptistis interiorem Curiam, quæ nova est appellata, offenduntur in primo statim limine sparsa cadavera, è conclavi Rhetorum partim, partim majoribus bombardis cæsum. Nonnulli spiritum adhuc trahentes, à ferociente cive interficiuntur. *Occuparant Anabaptista interio-*

rem Curiam ad viginti quinque. Hi tanta virtute cives aditus tentantium a limine repulerunt, ut nemo viam vis facere potuerit. Captatur ex tempore & loco præfens pariter & consilium, necessarium. *Paras de via fenestras scandunt, per quas hostem à lateribus adoriuntur. Hinc & illinc dum undique oppugnantur, multis pugnando cadentibus, inter quos Goetbelitus fuit, capiuntur duodecim.* Turricula præceps est è summo Curiae fastigio in cœlum educta, sub cuius summo tecto, nola ad convocandum Senatuum, & Senatusconsulta promulganda, & alios usus Reipub. pendebat. Infra hanc galea erat, (transitum ipsi vocant.) in hanc subducta scala, statim post captam à civibus Curiam confugerat Joannes Gelensis, expendens apud se atrocitatem supplicii, si in potestatem veniret contra forum se erexit. Erat autem id armatorum refectum. *Ibi bombardam manuariam trajicitur.* Inde paulò post adhuc palpitans in subiectum forum præcipitatur. Multi noctis tenebrosæ beneficio dilapsi, quique ad signum intenti steterant, in posterum laterunt. Atque ad istum maxime modum urbs Amstelredamensis, nobile Emporium, ab Anabaptistarum conjuratione vindicata fuit. Viginti, octo ex Anabaptistis ea nocte occubuerunt. Inter cives viginti sunt desiderati. Anabaptistarum cadavera à meridie loco supplicii destinato, duplici jugo ad id præparato sublatis pedibus suspenduntur. Capti eodem die duo extra urbem, qui ad tormentorum horribilem fragorem è propinquis pagis exciti, spe captae urbis à suis ad portas confluerant. De his paulo post sumptum supplicium est. Sub vesperam homuli monitrum capitur, à quo vicinum in ipso statim tumultu interfectum insidiis memoravi. Is cum eum diem in fuliginoso Curiae fumario sedisset, crepusculo descendit, ac dum aviis itineribus per pœneria errat, obvii situ & fuligine opertum ornatum hominis, ad omnem auram trepidantis, oculis prosequuntur: Nimirum, inquit quidam, ihus hic ex conjuratis Anabaptistis est. Expallescentem, neque omnino inficiantem, neque sibi satis constantem arripiunt, tradunt in vincula Prætori. Idus Majas, *de conjuratis captivis sumptum est supplicium. Scamino lanionis exporrectis corda evulsa, in ora impinguntur. Corpora inde palpitantia adhuc in subiectum forum deiciuntur. Mox quadrifariam dissecta, in crucem suspenduntur ad portas urbis, quarum pinnis capita imposuerunt.* Idus Maii, postridie quàm de illis exactum supplicium fuit, tres percutiuntur, & duæ hauriuntur profluente aqua fœminæ. Duodecimo Calend. Junii, totidem fœmina in vico Pilano in crucem sunt in suis ipsarum foribus actæ: quod conjurationis conscia, conjuratos ex suis ædibus prodire passæ essent, & globulos tormentarios adulerassent. *Novem ejusdem gentis paulò ante sunt submersæ.* Undecimo Calend. Majas tres feriuntur. Post triduum deprehensus quidam, qui quod conjurationem non indicasset, percussus fuit. Et Kal. Junii, ob eandem causam de duobus exactum est supplicium, & hera domestica, è cuius ædibus nudatorum spectaculum prodierat, ad fores suas suspensio necatur. Et paulò post, mater unâ cum filio, eodem supplicio ob simile propè delictum perit, quod Jacobum Campensem Episcopum contra Magistratus edictum hospitio excipis-

ceperant, nec indicio prodidissent, de quo in rebus Monasteriensium alio est nobis loco relatum. Hic cum post tot tantaque promiscuorum mortalium supplicia nusquam inveniretur, indici publicè magnum præmiū est propositum, occultanti, neque ante solem occiduum indicanti, ultimum supplicium, suspendium in foribus, indicio nullius, in glebularum acervo oppressus, in vincula ducitur. De hoc ita supplicium est sumptum, ut addita sit reo ignominia. *Sidenti horam loco edito ad spectaculum ante Curiam, mitra bicornis in capite fuit. Et quia oro impiam doctrinam docuisset, lingua ei præciditur. Manibus baptizatur, quæ dextra truncatur. Postremum scamno iligato, caput cultro lanionis percussitur. Corpore in foro igni corrupto, caput palo in fustigio porta sublatum, & manus dextra.* Johannes Matthias Middelburgensis evasit fuga. Eodem die ante Curiam duæ Anabaptistarum generis sunt suspensæ. Paulò ante quàm ista tumultuosè gererentur, *conjuratum à quatuordecim est, in solenni illustratione, de pompæ ferulo, in quo panis mysticus corporis Dominici circumferebatur, de ponte in subiectum flumen una cum gestatoribus, deiciendo.* Prodicta res indicio est. Apprehensi conjurati, supplicium dederunt. In Johannis Gelenis Fœdere erant plerique Bentscopiorum. Sunt autem hi populi ditioris Hellesteinensis, quos australes ager Montfortius attingit. Hos ille lexio Idus Maji Amstelredamum convenire jussit. Trecenti erant, quibus ad conveniendum eò dies indictus fuerat. His præfidiis urbem munire constituerat. Segnius aliquanto, quàm jussi erant, convenerunt. Postquàm autem hi cladem suorum haud procul ab urbe cognoverunt, alii aliis itineribus in diversum abivère. Condixerat idem locum atque horam ad conveniendum aliis, sed diversis locis, qui in eodem Fœdere erant. Hi statim, postquam pugnatum fuerat, duabus navibus ad portum clausum adhuc appulère. At audita adversa pugna Gelensem cum conjuratis cælum, civem victorem, & captos multos, nihil ibi morati, fugam inde præcipitarunt, & in Angliam iter averterunt. *Nec finis inde sciendi ferro, incendiū, & atrocibus suppliciorum, generibus perbas Regiones fuit, donec ea gens vel dileta esset, vel riliqua occulta à rebus novis conquiescerent.* Redeo ad res Monasterienses. Rex clade Johannis Gelenis, in quo anchoram extremam posuerat, accepta: ludibrio Henrici Hilversum perspecto, cum vaticiniorum imposturas, quibus magnam mortalium viam in errorem & fortunarum vitæque naufragium traxerat, apud animum suum expenderet, tum demum animi amens, & præsentis consilii impos esse cœpit. Et neq; copiarum ullæ erant, & infelicitè in Frisia circa Bolsverdam à suis conjuratum pugnatumque fuerat, qui hætenus animo spem simul & vultu simulaverat, nunc serio demum hominis mens de gradu & consuetà constantia præcipitata fuit. Cum autem neque herbæ, neq; frumentum, nec radices, nec olèra amplius ad pellendam famem vulgò suppetere, futura præsentire cœcepit. Erat ei tamen victus copia in menses sex. Itaq; *maturè cum gratia faciendum ratus, quod paulo post periculose concedere cogeretur, portas aperiri imperat, facitq; volentibus in pacatum exundi potestatem.* Migrarunt eo die ex urbe omnis ætatis mortales promiscui inermis multitudinis mille, & plus eo, qui se fortunæ arbitrio & Principis clementiæ permiserunt. Partim virorum ab iis, qui in præfidiis erant, intercepti interficiuntur, partim evaserunt. Muliebris sexus una

cum infirma imbecilliq; ætate, ubi quatuordecim dies intra urbem & præfidia probè passi essent, & refectioni, inviolati in pacatum dimituntur. Paucis sub hæc interjectis diebus, cum famis vis indies magis ac magis augetur, regio edicto omnes urbe excedere jubentur, qui parùm Divina ope nisi, vacillare viderentur. Hos dimittit cum hujusmodi admonitione: Qui relicta urbe à fide desciscerent, fore, ut à Deo vicissim delerentur. Multi hæc oratione ceu oraculo vehementer territi, alpera & acerbæ omnia perpeti maluerunt, quàm urbem relinquere, optantes fame potius intra muros strangulari, quàm ut incolumes diram cladem effugerent. Magna gentis peritinaia, cum haud sciam, an ullum sit atrocius supplicium, quàm inedia ac fame perire, & contabescere. Res brevi ad canes, & equos redactæ, excidium genti minatur. In urbe miles erat, *Johannes Longoplacensis, qui superiori anno sub Episcopo militaverat, & ob perpetratum facinus, nescio quod, cum in urbem supplicium victu transfigisset, regio stipendio inautho:atus, laeta & tristia cum aliis ad hunc usque diem fortiter tolerat.* Postquam autem lenit desperata omnia, & internecionem civitati imminere, neque eam ulla via posse evadere, temerarium facinus perpetrare constituit. *Situm murorum, qua parte maximè infirmi essent, & pomeria explorat, latitudinem profunditatemq; fossa circumjusta hæc peritinaia, ubi vadola transeuntibus umbilicotenus non amplius esset. Observat vigilans ignaviam, & ita nocte supinitatem in agendis stationibus, aliq; opportuna, qua urbem proditoribus imprime necessaria esse consuevere.* Singulis ad istum modum diligenter intra extraque muros exploratis, nocte furtim è mœnibus per funem demissus, in munitiones Episcopias fuga se conjicit: ubi ab hoste agnitus, captusque, ad Episcopum adductus fuit. Episcopus transfugæ temeritatem admiratus, in quem jurè vel eo nomine animadverti potuisset, jubet edere, quo consilio Monasterio relicto, ad seruosum transfugeret, quod sciret sibi capitale, præterquam ob præteritum facinus, futurum. *Longoplacensis ab Episcopo vitæ incolumitatem pactus, civitatis deploratum statum, cæteraque, per omnia, is quæ ab Henrico Hilversum, & postea haud admodum nuper ab aliis acceperat, consentanea exponit. Docet fossa altitudinem se dimensum, singulaq; murorum explorasse, si cohors una sibi tradatur, nullo momento urbem capi posse.* Opus esse aliquanto scalarum numero, & rem dilationem non ferre, celeritate opus esse, priusquam in urbe ipse desideraretur, confici oportere. *Contrahit Episcopus celeriter eadem nocte è munitionibus delectos & experia audacia viros, cum quibus Longoplacensis urbem petit. Transgressi fossam scalis ad stantia mœnia illatis, quâto maximo silentio muros transcendunt. Vigiles in stationibus oscitantes excubias agentes, primum trucidantur.* Inde suos alios post alios in urbem recipiunt. Non cōtinuit se armorum fragor, armorumq; fremitus circa pomeria. Clamor repens multis simul locis exoritur, captos ab hostibus muros esse passim cædem fieri, neq; impuberi, neq; sexui, neq; ulli ætati parci. *Concurrunt ab oppidanis ei in telis, quæ fors trepidantibus primum obtulit, in forum, ubi propugnaculum è quadrigis & carpentis compactum, rapitq; conglomeratur.* Huc se collegerunt Episcopi, postquam muros omnes transcendere, acie instructa in forum vadunt. Pugnatur ibi acerrimè, sed tutius ab oppidanis, intra propugnaculum conclusis. Episcopus nuncio accepto captam nullo momento urbem, unam

insuper cohortem suis laborantibus auxilio mittit, illi, qui cum oppidanis atrociter & dubio Marte dimicabant, ubi cohortem auxiliarem ad portas adesse sensere (foro pulsi jam erant) suos in urbem, refractis portarum seris, recipiunt, & vires conjungunt. Tum animis consociatis undique in forum irrumpunt, & propugnaculo momento nullo capto, omnes trucidant. Rex ad primum tumultum lecto se precipitat. Cognito, hostem undique occupasse urbem, tumultuose armatus, cum aliquanta suorum parte in cœmeterium D. Lamberti ad decertandum de summa rei paratus, descendit. Huc tota urbe Episcopiorum robur acie illi occurrit. Sed perfacili momento, *omnibus casu vincitur Rex, & in hostium potestatem venit.* Cæsi item omnes illi, qui in ipso ardore infesto hosti statim post captam urbem se obtulerant. Episcopus acceptis rebus feliciter gestis, postridie cum mille quingentis equitibus urbem ingressus, domos explorari, & Anabaptistarum reliquias conqueri jussit. Arripiuntur multi, qui in fumariis, & locis, specubusque abditis se abstruserant. Captivos omnes percussit. Pauci notis beneficio è muris cæde elapsi, in pacatum eruperunt. Episcopus ad istum modum urbe potitus, prædam omnem & spolia à milite magno redemit. Regem inde in arcem suam quatuor passuum millibus ab urbe cum parte equitatus misit. Et ne non tragœdiæ absoluta foret catastrophæ, militaris licentia rei addidit ignominiam & ludibrium. *Regem canda equina alligantur,* neque id verò satis, eques *calcaribus aditum,* equum in perpetuum cursum excitavit, ut captivum Rex *omni paribus vestigiis à tergo ligatus currendo insequeretur.* Bernhardus Knipperdollingus, & pars à consiliis Regis, in aliam ab illa diversam, ablegantur. Captum ad istum modum Monasterium est quarto Kal. Jul. infirmior ætas, & imbecillis mulierum sexus, urbe exturbatur, præter exterarum nonnullas matronas, quæ captæ in custodia servatæ fuerunt. Captus Bocoldus est, annos natus viginti sex. Sed brevi quàm in manus

Principis venit, *ignitis laminis toto corpore varie excarnificatur, ac ferreo aviaro inclusus, ut apud posteros memorabilis tragœdiæ monumentum sempiternum extaret, è summa D. Lamberti tutelaris turri suspenditur.* In reliquos captivos aliis inde atque aliis suppliciorum generibus est animadversum. Disputationes Eruditorum cum Rege & Knipperdollinge in custodia, quia ab aliis diligenter memoriæ proditæ sunt, non operæ pretium est hic persequi. Octavo Kalend. Augusti quatuor feriuntur Amstelredami, inter quos Bernhardus pistor fuit Svollanus, coquus Regius. Caterum, eorum qui periculum salvi evaserunt, alii aliis locis insequentibus annis, diversis poenarum generibus assumpti sunt. Decimo inde anno Leidæ è reliquiis gentis, aliquot captis, tormentis indicium duorum expressum est, qui Ultrajecti latitabant. Horum alter Anabaptistarum Rex declaratus quidem, sed nondum Regia corona donatus existimabatur, successio interim in Regnum ab ea gente homini delata fuerat. Alter Tribunus ærarii appellatus fuit. Arreptus uterque, aliquot mentes in custodia fuere. Inter alia hujus Regis designati atrocitatis flagitia hæc fuerunt maxime memorabilia. Uxorem suam inter vias de carpento in lucum abductam, ut stupri consuetudo cum ejus filia in posterum in occulto esset, eaque deinceps citra ullam periculi suspensionem potiretur, obtruncarat. Et in urbe Ultrajecto puellam sic, haud ita pridem, jugulaverat, ne proderetur. Penes hanc ingens valorum argenteorum numerus, quæ sacrilegiis congesta erant, repertus fuit. Multos indicio prodidit, quorum partim culpæ expertes dimittuntur, nonnulli fontes percussiperierunt. Rex ad postremum, cum Tribuno ærarii, incendio ambustus perijt. Nostis inde temporibus Anabaptisticum nomen in universum extinctum fuit, aut si quæ obscuræ reliquæ superstites fuerint, à novandis rebus, spe recuperandi stabiliendique regni in totum abjecta deinceps, quieverunt.

F I N I S.

DE MISERABILI MONASTERIENSIIUM ANABAPTISTARUM OBSIDIONE,

EXCIDIO,

Memorabilibus rebus tempore obsidionis in urbe gestis, Regis Knipperdollingi, ac Krechtingi confessione & exitu, libellus ANTONII CORVINI ad GEORGIUM SPALATINUM scriptus.

Doctissimo & Humanissimo VIR O,
GEORGIO SPALATINO, ANTONIUS CORVINUS
gratiam & pacem per Christum optat

Litteras tuas, Smalcaldicæ sub natalitium pueri JESU diem scriptas, Monasterii in Principis aula Hessiacus quidam tabellarius reddidit mihi, Spalatine doctissime, qui, quanquam occupatum me, in describendis eis, quæ inter me, Johannem Kymeum, & Anabaptistarum Regem acta erant, offenderet, tamen dictu mirum, quàm me exhilarant. Quis enim tanti Viri, tam minimè fucatam erga se affectionem non exosculetur? Imò verum fatebor, non in infima felicitatis meæ parte duco, abs te, & tui similibus subinde interpellari, partim quòd

hujusmodi literis mutuum amorem & conservamus, & fovemus, partim, quòd ferè scrium quiddam habent, quæ à doctis juxta, ac piis Viris redduntur, ita ut vel delectent, vel doceant, vel inquirendi res scitu necessarias occasionem præbeant, qualis fuit illa epistola tua, & humanitatis, & eruditionis plena. Principio enim scribis rem me facturum longè omnium gratissimam tibi, si apud Westphalos, ubi tum degebam, invelligem, *quid de sylva Herculis, ac idolo Irmenseul, Eruditi vel sentiant, vel certi habeant.* Tibi enim videri Irmenseul, Harmenseul vocandum esse, ut sit Harmo-

Harmonii, vel certe Arminii, de quo viro multa Strabo, Paterculus, & Cornelius Tacitus. An non hoc est sollicitius de re & jucunda & scitu necessaria disquirendi suppeditare occasionem? Equidem feci oppidò quàm libens hac in re quod rogatus sum. Sed planè mihi hic usu venit, quod Demiphoni isti Terentiano, qui auditis amicorum aliquot sententiis, *fecistis probe*, inquit: *Incertior sum nullo quam dudum*. Quanto enim diligentius ea de re percontabar, tanto incertior semper abibam. Remissus à quodam sum ad Chronica Saxonica, ut in quibus cerò fiat ejus idoli mentio. Remissus item sum ad Albertum Krantz, & studiosum antiquitatis, & non indiligentem Historiographum. Sed cum neque hic, neque illic esse scirem, quod maximopere ad præsentem quæstionem faceret, non fui de eis Authoribus legendis admodum sollicitus. Facit tamen nonnullam huc de rebus mentionem Krantz in sua Saxonica, libro videlicet *II. cap. 11.* aded in ea plerosque sententia esse affirmat, ut *Irmenseul Mercurius statuum interpretentur*: propterea quod *Hermes; Mercurius olim dictus sit*. Ipse post, nescio quam conjecturam secutus, *Irmenseul, Idermanseul*, interpretatur, quasi commune, profugium & asylum omnium. Sed hæc non dubito, quin jam pridem tu quoque & legeris, & expendere diligentissimè. Dixit alius quidam mihi, esse in Bibliotheca Osnabrugensi, vetustissima antiquitatis monumenta, è quibus faciliè quis harum rerum certitudinem expiscari queat, sed eam esse Canonicorum illic commorantium, & pro pietate, & pro literaria adjuvanda sollicitudinem, ut præterquam tinea & blattis, eorum librorum copiam faciant nemini. Id quod ego faciliè inducor, ut credam: nimirum re ipsa aliquando expertus, ut erga pietatem ac bonas literas homines isti affecti sint. Conveni & Monachum quendam virum, ita me Deus amet, bonum, sed vetulum, cujus colloquium, quamquam & doctum esset, & mirè me adhaereret, tamen quod tuis votis, vel responderet, vel faceret satis, nihil omnino in medium attulit, præterquam quod dixit, potuisse apud ipsos hac de re reperiri aliquid, ni Anabaptistarum furor, optimos quosque Autores, quorum non contemnendum numerum habuerint, absumpsisset. Vehementer tamen eidem tua conjectura placuit, in quam ita etiam pedibus discessit, ut non prius sententiam huc se mutaturum diceret, quàm certius aliquid ex probatis Autoribus ostenderetur. Quocirca, cum nihil audierim hæcenus, quod vel usui tibi, vel voluptati esse possit, malo incertiam ingenuè hic faceri, idque tantisper, dum certi aliquid comperero, quàm incerta pro certis ad te perferre. Si quid tamè vel amici interim communicarint, vel aliunde investigare dabitur, candidè hoc ipsum tibi impertiemus.

Cæterum quod ad causas Monasteriensium ac Regis attinet, posset iusta hic Historia describi, si cui vel otium, vel dicendi vires suppetere. Neque enim, ut ab hominibus nihili tragœdia hæc cœpta est, ita pro vano, quæ designarunt, habenda sunt. Porro si damnum, quod & Princeps ejus diuisionis sensit, & civitas ipsa accepit, æqua lance æstimes, jam non ineptè dixeris: Fletu victus, victor interiit. Certè si me incolæ ejus urbis, qui supersunt, & admirandæ felicitatis vestigia non fallunt, fuit Respublica ista olim florentissima, fuit multarum rerum copia, fuit mira incolarum & comitas, & civilitas. Sed eam felicitatem, quam fortassis ingrati non agnovère, non homines clari turba-

Tom. II.

vère, sed infimæ sortis, si unum atque item alterum excipias, quosque nec Eruditio, nec Probitas insignes ac commendabiles facit. *Seminarium horum malorum Rullus* quidam fuit, homo Batavus, ad perfidiam, ad turbandas politicas rationes planè natus. Is quum civitate paulò ante quàm obsidione cingeretur excedens, alibi perfidie suæ pœnas dedisset, *collegam habuit Romanum*, æquè seditiosum, æquè malum, æquè perfidum. Hic adjutus opera Knipperdollingi, primum in clandestinis conventiculis virus Anabaptismi serere cœpit, deinde quum seditiosissimum quemque sibi adjunxisset, ita, ut se ab adversariorum injuria facile tutum arbitraretur futurum, cœpit propalare Anabaptismum profiteri, adeoque ciendis turbis studere. Et dici non potest, quoties post hæc in forum concursus sit, quoties ad arma conclamatum, quoties ridiculæ seditiosorum voces, ad pœnitentiam cohortantium, ni venturum jamjam Domini diem, experiri velint, exaudita.

Knipperdollingum ferunt, sæpe veluti *Enthusiasta percitum*, per omnes civitatis vicos currere solitum, adeoque *obvium quemque adflando*, iis verbis: *Accipe Spiritum Sanctum, allocutum esse*. Quibus præstigiis, quid possit excogitari vel stultius, vel ridiculum magis? atque hæc tragœdia eò processit, ac progressa est, ut nec per Illustrissimi Principis nostri Landgraviæ Legatos, (qui tamen antea turbatas res inter Episcopum ac civitatem composuerant) nec aliarum civitatum literis mitigari potuerint. Ibi tum Prophetæ exorti, civitate boni ejecti, aliena bona direpta, adeoque ea designata sunt, quæ ne Turcam quidem, quantumvis inimicam ac barbaram, apud suos toleraturum fuisse, credibile est. Quare sublata omni respicientia spe, obsidio subsecuta est. Et quum parum feliciter his atque iterum oppugnatio tentata esset, adeoque civitas ipsa erectis castellis aliquot per gyrum coronâ cingeretur, ausi sunt aliud tentare facinus, usque adeo insolentes una atque altera victoria effecit. Nimirum Regem creavère, penes quem rei summam esse voluerunt. Plerique à plebe creatum existimant. Sed dixit ipse mihi Rex, se à Propheta quodam, cui Deus eam rem per visionem patefecerat, ad id fastigii evectum esse, utcunque sit creatus, *talem se gessit, ut plane Regio more circa ipsum administrarentur omnia*. Coronam ac diadema Regium gestabat, equo per urbem vectabatur, aureis calcaribus utens. Iter facientem, duo pueri præcedebant, præter aliam satellitum turbam, quorum alter gladium, alter vetus testamentum portabat. Et pœna parata erat prætergredienti non congeniculantibus. Aulam Præfecturis ac officiis ita instituerat, ut si natus Rex fuisset, prudentius non potuerit. Fuit enim in excogitandis iis, quæ Regalem pompam decebant, mirus artifex. Ad hæc in patria lingua tacundus, subdolus, fraudulentus & versipellis.

Reginam pari secum honore habebat, cui etiam cæteras uxores, sive concubinas maris, subjecerat, ac parere jubebat. Unam ex eis (erant autem numero quatuordecim) *suapte manu*, utpotè earum rerum, quæ ibi gerebantur, contemptricem, adeoque transitionem ad hostes parantem, *interfecit*, idque in Regina palatio, fortassis ut cæteris timor incuteretur. Quod facinus cum ego illi post perinde atque Barbarum ac Scythicum objicerem, respondit, se, quicquid hujus fecerit, jubente atque imperante Propheta fecisse. Pari crudelitate omnes, quotquot nefarii ejus, vel consiliiis, vel cœptis reclamare ausi sunt, necari jussit. Cujus rei testis

D d 2

adhuc.

adhuc est arbor tilia, haud ita procul à Canonicorum Ecclesia, ad quam deligati, ac æneis tormentis transfixi sunt.

Addam stultitiæ quoddam ac temeritatis exemplum: *Mulier quædam obsidionis tempore inventa est, quæ se Episcopo facturam polliceretur, quod Judith Holoferni olim fecisset, neque prius in urbem redituram, quam Episcopi caput unâ secum retulisset. Et non defuerunt, qui stultissimis promissis æquæ stultæ fidem haberent, adeoque belle ornatam ad tantum facinus peragendum emittendam censerent. Sed statim finem invenit tam insignis temeritas, vel si mavis, infamia, deprehensa enim crimen confessa, ac necata est. Quæ de re, ita quàm aliquando in rheda Horstmariam videremur, sic lulsimus:*

*Forse Monasteri Præsul dum cingeret urbem,
Complexissetq; omnes obsidione vias,
In medio exurgens populi remulenta virago,
Adfero perniciem Præsulis hostis ait,
Judith Holofernem verbis deludit & arte,
Remq; malam orantis præmia digna dedit.
Ipse Deus mihi consilium patefecit in hostem,
Quem puto præsentem, propitiūq; fore:
Urbe egressa igitur, castris sese intulit audax,
Tempus disquirens perfidiæq; locum.
Sed deprenta aliud simulat, fingitq; docetq;
Donec tormentis res patefacta fuit.
Tum vero pœnam nata est pro talibus ausis
Et perit gladio jure necata suo.*

Quid dicam de Prophetâ Johanne Matthiis, qui cordatum quædam civem, doctrinam ipsius in dubium vocantem, simili supplicii genere, hoc est, æneo tormento occidit, testatus interim apud populum, coelestem Patrem illud & jussisse, & inperâsse. Tacebo hic, ut sit suus honor auribus, quanta barbarie & malitia usi sint in puellis vitiandis, nondum aptis matrimonio, id quod mihi neque ex vano, neque vulgi sermonibus haultum est, sed ex ea vetula, cui cura sic vitiatarum demandata fuit, auditum. Hæc omnia, quamquam plus æquo & mala & inaudita fuerint antehac, tamen longè pejora adhuc designaturi haud dubiè erant, ni tandem miserante Deo, & penuria rerum omnium laborare cœpissent, & per prodicionem urbs ipsa capta fuisset. Capta autem est per portam crucis, profugo quodam Episcopi milite, interfectis aliquot custodibus, in urbem ducente, qua de re, quàm istius facti ratio nobis in eo ipso loco explicaretur, ita statim lulsimus nos:

*Baptismus signum est mortis, crucis atque doloris:
Crux Anabaptistis semper in ore fuit.
Idcirco ut propria damnati voce perirent,
Crux fuit infans, diruta porta crucis.*

Tum verò tantorum scelerum finis fuit, & digna talibus factis pœna subsequuta est. Nam qui gladium, non jussi à Domino, arripuerant, miserabiliter per contrarios aliquot dies interfecti, trucidatique sunt, & quidem in omnes virilis sexus homines, atrocissimè servitum est. Sed tamen, si quis ea, quæ militarem hunc furorē excitavere, diligentius consideret, jam psalm fiet, longè atrociora meritos esse. Rex ipse captus est, adque Principem deductus. Captus est & Knipperdöllingus una cum Krechtingo quodam, qui à consiliis Regi fuerat.

Cæterum, direpta urbe, tum primum, quanta rerum omnium penuria laborarint, etiam si perfuga, quoque ea de re non nihil antea indicassent, comper-

tum est. Proflus intoleranda ac *vehemens* *Sagittæ* *fames* fuit, quum à Pœnis obsidione premeretur. *Fuit & Hierosolyma ingens fames*, cum à Vespasiano obsiderentur, at nihilo minorem *senjere* *Anabaptista* *Monasteriense*. *Vide ipse multos ibi liberos, quorum detracta corpora victum miseris suppeditarant, & comedie postea ventum est, ut nullum corpi genus tam subire darent, quod non esculentum illis factum sit.* Imò scio *pueros quoque comesos ibi esse*, id quod ab iis auditum mihi est, qui in reliquias quasdam capta urbe ejus rei testes inciderunt. Sed tamen tot, tantisque malis adeò improbitas perditissimorum hominum imminuta non est, ut nihilominus & choræ interdum duxerint, & spectacula ediderint, & omnia fana, omnes ædes, lucras destruxerint, ac demoliti sint. *Imaginibus adeò insensu fuere, ut etiam pillarum in parietibus ac fenestris facies, oculos ac ora misere scedarint.* Deditiois nulla unquam apud eos facta est mentio, Prophetis nimirum obsidionis solutionem nunquam non vanissime promittentibus.

Sed quid enumerandis eis, quæ lippis ferè ac tonsoribus nota nunc sunt, fastidium tibi, Spalatine, pario? Ad Regem revertor, de quo certi aliquid significare postulas. Porro is post captam urbem, quum spectaculi vicè huc atque illuc ductus esset, detrusus tandem est in carcerem, non Monasterii, sed in arce quadam Principis, eaque egregiè munita, quam Bevergern vocant. Knipperdöllingo ac Krechtingo Horstmariam missis, inque vincula coniectis. Verum post, quo consilio tamdiu in vinculis habiti sint antea quam mactarentur, id equidem ignoro, nisi fortè divina bonitas pœnitentiæ ac resipiscentiæ tempus iisdem obtulisse existimanda est, certè multis verbis huc provocati sunt. Quod ad me attinet, ac Kymeum, non solum errorem illius factionis, è Sacris literis ob oculos illis posuimus, verum etiam ea modestia convictos in viam reducere conati sumus, ut si germani fratres fuissent, amantius non potuerimus. Cum Rege justa disputatione congressi sumus, ordine hos locos pertractantes.

De Regno Christi.

De Magistratu.

De Justificatione.

De Baptismo.

De Cœna Domini.

De Humanitate Christi.

De Matrimonio.

Jam de Regno Christi corporali, quas, bonè Deus, *negas effutit*? ut Scripturam hic ad sua somnia torfit? ut verbis Curiam replevit? Dodonaum æs diceret. Nulli tamen Scripturæ loco, æquè fidebat atque isti, quem ex Apocalypsi de millè annis selegerat. Hunc ita jactabat, ita crepabat, ut facile appareret *perdisam hanc factionem solis ac meris somnia niti.* Dictu enim mirum, quam nos, quum annos illos mille, de spirituali Regno Christi, quod per verbum administratur, interpretaremur, contemplerit. Obmutuit tamen non nihil, quum interpretationis nostræ confirmationem, nos quoque ex Apocalypsi mutuari audiret, nimirum ab eo, qui albo equo insidens, verax, fidelis, & Verbum Dei ibidem dicitur.

Eadem inscitia de Magistratu garriebat, quem, *tametsi ordinationem Dei esse fatebatur, tamen rebellionem, si quid secus ac Christus doceat jubeat, adprobavit*, fretus Petrina illa sententia: Oportet Deo magis obedire, quàm hominibus. Ubi quum nos fateremur, obedientiam quidem Magi-

stratui

liberum non debere, si nos à Christi doctrina transver-
sus agere conetur; attamen hinc non sequi, idcirco
viri vi repellere, privatis personis licere; sed potius id
faciendum esse, quod Christus docuerit: Si vos per-
secuti fuerint in hac civitate, migrate in aliam. Respon-
dit quid nescio de eorum tyrannide, qui rebellandi
ipsis occasionem præbuisent.

In *Justificationis negotio*, ita argumentis nostris
captus est; ut pedibus in sententiam nostram descen-
dens, ingenuè fateretur, solam fidem in Christum, non
propter dignitatem, seu meritum operum, etiam eorum
quæ fidem sequantur; justificare & salvare, id quod
tamen neque Pontificii, neque alii Anabaptistæ, ut cre-
dant, induci possunt.

*Baptismum parvulorum modis omnibus execra-
batur*, adulterorum rebaptizationem perinde atque rem
Evangelicis literis omnibus modis consentaneam ad-
serens & comprobans. Interrogatus, quibus Scriptu-
ris vel rationibus hanc in Ecclesia novationem proba-
turus esset? Respondit: Christum, quum Baptismum
institueret de doctrina, ad quam percipiendam, pueri
parum sint idonei, prius & præcipisse, & locutum esse.
Præcipuè tamen hoc nomine dixit Baptismum parvu-
lorum odisse se, quod & nupera res sit, & in conventi-
culis summorum Pontificum excogitata. Ibi quum
nos vicissim responderemus, fidem Spiritus donum
esse: Spiritui autem æquè proclive esse in puero, atque
in adulto vim suam exercere. Pueros item æquè ad Ba-
ptismum, atque olim ad circumcisionem fuerint, aptos
esse. Ad hæc sacramentorum vim, non à fide vel dan-
tis, vel percipientis, sed à verbo ac institutione Christi
pendere, sententiam se nunquam hic mutaturum dixit,
ut quam sciat, diversam esse non posse à sacris literis.

De *Sacramento synaxeos*, inter cætera ad hunc
modum dixit. Quanquam Zwinglii sententiam ea in
re diu sit amplexatus, tamen aliud sibi revelatum esse
jam nunc ac antea senserit, nimirum quod pondus cæne
verbis detrahi nec possit, nec debeat, id quod fiat, si non
perinde, atque sonant: Hoc est corpus meum: Hic est
calix sanguinis mei, absque tropo accipiantur. Atta-
men ea in re dissentire à nobis se, quod Judam quoque
corpus Christi manducasse, & sanguinem ipsum bibisse
asseramus. Ergo, inquam, Christi opera non prius vim
ac efficaciam habebunt, quam fides nostra: huc acce-
dat? Annon diximus jam, sacramentorum vim, non
à nostra, vel credulitate, vel incredulitate, sed ex Chri-
sti verbis ac institutione pendere? Equidem fatemur,
fidem hic requiri & adesse debere. Attamen Deum
idcirco, si non ad sit fides, mendacii arguere non debe-
mos, sed in Pauli potius sententiam discedere; qui Ju-
dæorum incredulitatem, Dei fidem non potuisse irri-
tam facere, contendit. Sed agè, ducamus argumentum
à similitudine: Sol in quem usum creatus est? Annon
ut luceat & dici præsit? Jam si nos vel solio victi-
temus, vel cæci omnino simus, ergone solem quoque
amittere fulgorem ac splendorem suum oportebit?
Ea est & sacramentorum. Hic protinus Rex. *Quem-
admodum per me vobis liberum est hoc vel illud sentire,
ita patiamini meo me hic sensu abundare.*

Humanitatem Christi eatenus admisit, ut de Spiritu
Sancto conceptum, ac post ex Maria virgine natum
fateretur: Cæterum addidit ex carne Virginis Chri-
stum sumpsisse aliquid, neque verisimile esse, neque
credi debere, propterea, quod non aliter ex Maria na-
tus sit, atque per vitrum sol penetret, vel per canalem
pluvia in terram feratur. Hunc nos errorem, & dili-

genter, & multis, utpote mirè noxium, refutavimus. Et
quanquam pertinacissimè Rex sententiam suam tueretur,
tamè quum emphasim eidè in hisce Scripturæ locis,
in semine tuo, tuo: Item de fructu ventris tui. Item tui.
Qui natus est ei ex semine David secundum carnem,
subinde inculcaremus, dixit suum ipsorum commo-
dum Lutheranos agnoscere non posse. Porro si suam
hic sententiam recipiant, nullo negotio omnia omni-
um Zwinglianorum argumenta in cæne causa & per-
celli, & subverti posse. At nobis hic, inquam, non cum
Zwinglianis, sed cum Anabaptistis res est, sicque ad-
fecti sumus, ut neque in vestri gratiam, neque in illo-
rum odium ea facturi sumus, quæ nos parum deceant.

Pluralitatem uxorum, quanquam fatebatur rem
esse & novam hoc seculo vix ferendam, tamen peccatum
in re agnoscere haud volebat, id quod ferè solent, qui
à populari aura pendentes, hoc solum agunt, populo
ut ob constantiam placeant. Sic enim judicant. Sati-
us esse agniti erroris non fateri, quam cum
nominis per scelus quæsitæ iactura, si quid deliquerint,
agnoscere. Ac quum nos vicissim illi objiceremus,
nihil stultius esse ac Sanctorum exempla, quæ & Verbo
Dei, & præcepto non commenduntur imitanda pro-
ponere. Respondit Deum, quæ Patribus permiserit,
ipsis quoque pro peccato non imputaturum.

Atque hæc ferè earum rerum, de quibus cum Re-
ge in primo conflictu agimus, summa, & veluti epitome
est. At verò in altera disputatione, aliquanto mi-
nus respondit. Ibi enim, quamquam Regnum illud
Christi corporale, quod mille post resurrectionem
annis duraturum sit, aliquo usque adhuc tueretur, ta-
men neque se, neque Romanum, neque ex Prophe-
tis quendam, certi aliquid ea de re unquam vel sensisse,
vel docuisse, fatebatur.

At verò *Magistratum*, quam hic efferre cepit &
Magistratus, inquit, Dei ordinatio est, cui obedi-
entiam debemus nos, si prohi sint, qui præsent, si
improbi, id quod copiosè apud Paulum videre est,
proinde peccatum etiam hic meum agnosco, ut qui
contra Dei mandatum ac Cæsareas leges, gladium ac
Regiam dignitatem à Propheta tantum jussus, usurpā-
rim, adeoque tantum sanguinis hujus rei gratia effun-
di utrinque passus sim.

In *Justificationis causa nihil mutavit*, eam senten-
tiam, quam in priore congressu amplexatus, adpro-
bans.

Baptismum parvulorum ita adhuc rejecit, ut ta-
men si vita donaretur, omnes Anabaptistas ad silen-
tium ac obedientiam adductum se polliceretur. In ea
enim nunc esse sententia sese, ut satius esse ducat Bap-
tismum infantibus impertiri ex obedientia, quam ejus
rei gratia sursum deorsum miscere res mortalium.

In *Synaxeos & Cæne negotio* similis sui exitus, in
pane quidem Christi corpus edi, in vino sanguinem
ipsius sumi, confessus, sed tamen incredulo, cum panem
nihil præterquam panem, & vinum nihil præterquam
vinum esse.

*Error de Humanitate Christi ut recantaret, nullo
pacto induci potuit*: promisit tamen, si vita donaretur,
ne verbum quidem unquam ea de re facturum sese.
Ad hæc, uti omnes Anabaptistæ, conquiescant, nihil
que ulla de re unquam doceant, brevi eff. cturum.

*Pluralitatem uxorum eatenus liberam esse hic di-
xit, quatenus unanimi Magistratus consensu per totam
Ecclesiam admittatur. Quod si à Magistratu prohi-
beatur, liberam esse non posse. Eoque & se, & omnes*

Anabaptistas, qui aliter fecerint peccasse, plures uxores ducendo; & ob turbatum Reipublicæ Christianæ statum; non immerito in manum hostium suorum incidisse. Quid moror? Multa nobis in hoc colloquio audita sunt, quæ insignem miseri hominis, cum instantiam, tum malitiam arguebant.

Jam hunc conflictum, alia cum Knipperdolling ac Krectingo lucta exceperit, qui ut neque calliditate, neque facundia Regi pares fuere, ita magis tardum nobis peperere ac fastidium. Et aptior futurus Knipperdollingus ad gladiatorium munus erat, quam ad Religionis controversias tractandas. Porro si quis descriptionem ejus hominis requirat, nihil de Catilina scripsit Salustius, quod non in hunc quadret aptissime. Magna vi fuit & corporis & animi, sed ingenio malo pravoque, cui etiam ab adolescentia bella intestina; cædes, rapinæ, discordia civilis, grata fuere, ibique juventutem suam exercuit. Animus audax, subdolanus, varius, cujuslibet rei simulator & dissimulatio, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, non nihil loquentia, sapientia parum, vastus animus, immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Hæc, inquam, ut verè fortassis de Catilina scripsit Salustius, ita tum æquè rectè in Knipperdollingum dici possunt, cujus temeritatem ac malitiam, Rex etiam ipse, audientibus nobis, inculpavit. Nam venisse aliquando ipsum, ac propalam vociferatum esse dicebat: Quod Johan. à Leida sit in corporalibus rebus, idem se in spiritualibus esse debere. Et quum Regem haberent corporalem, æquum esse, ut spiritualet quoque habeant, eam esse Patris voluntatem, id quod in corde suo testificetur Spiritus. Aliàs quoque venisse eundem fatebatur, ac dixisse: Spiritum Sanctum in corde suo testificari, tum demum Monasterienfes verè juxta Patris voluntatem viæuros, si rejeitis novi pariter ac veteris Instrumenti libris, suis quisque cogitationibus, & somniis obsequatur. Cujus stultitiam postea imitatus Phryso quispiam, pro spirituali Papa haberi voluerit.

Nihilo melior Krectingus erat, etiam si is olim à literis alienus omnino non fuerit, quas tamen postea Anabaptismi sacris initiatus, præ nimia sanctitate contempsit. Certè quod ad ferociam, & seditiolum animum attinet, planè hic par cum pari congregatur, & juxta proverbium: Esenius pacidiamum nactus erat. Cum hujusmodi igitur monstris commissi, quàm, bone Deus, absurda, quàm ridicula, quàmque à Scripturis aliena audivimus? Krectingus inter cætera liberum arbitrium de novo defendere conabatur. Negabat item vim & efficaciam peccati originis. Quid? pluralitatem uxorum in justificationis causam immiscuit, homo non injustus omnino, si plures uxores, & carnalis illa voluptas justum facit. Hujusmodi artificio, quum in toto illo conflictu uterentur, maluimus scribendo, quàm frustra altercando negotium hoc transigere. Quocirca in carcerem iterum conjectis, scripsimus, & rescribentibus iterum respondemus brevibus ea, quæ perperam ac minus rectè adseverant, confutantes. Quæ omnia, ubi disputatio nostra cum Rege habita prodierit (prodibit autem brevi) copiosius, ac describi hic possunt, & visurus & lecturus es.

Cæterum post hosce nostros conflictus, non diu in vinculis habitus, sed statim Monasterium, mactandi videlicet ducti sunt. Altera post Agnetis dies, ei negotio destinata est. Rex pridie, quam mactaretur, interrogatus: Vellentne Sacerdotem ad se, cui peccata in aurem insusurraret, adduci, an secus? Respondit:

A prudentis Viri colloquio ac consilio non abhorrere se, imò magni beneficii loco habiturum, si Dominum Johannem à Siberg, Principis Sacellum colloqui causa ad se admittant. Nihil hic petenti negatum. Protinus enim, ut haberet, in cujus veluti sinum omnes animi æltus effunderet, is quem volebat missus est. Qui postea ad nos reversus, *miram fuisse miseri hominis penitentiam renunciavit*, adeò, *ut etiam ingenuè confessus sit, si decies occidi possit, mortem certè decies meritum esse se. Et tamen induci non potuisse, ut errorem de Baptismo ac Humanitate Christi recantaret.* Antea omnia hoc conquestum dicebat: Dolere sibi vehementissimè, quòd Illustrissimi Principis Landgravii fidelissimum consilium, toties, ac tam superbè aspernatus sit, quem nunc tandem intelligat pio zelo, locia arma cum Episcopo contra furorem tum suum, tum civitatis, quum omnis generis admonitiones aspernati essent, conjunxisse. Quod si præsens Landgravius esset, suppliciter se ejus delicti veniam oraturum, id quod nunc à Corvino ac Kymeo, quamprimum in patriam redeant, fieri cupiat.

Knipperdollingus neque consilii, neque colloqui causa admitti quencquam ad se orabat, antea in mediis etiam tormentis gloriatus, quod nihil sibi conscius sit; sed Dei tantum gloriam, ac suam ipsius salutem, cum omnium rerum jactura quæserit. Eadem arrogantia nobis quoque antea objecerat, Lutheranos in hoc tantum esse Evangelicos, quod subinde convenient, ac inter pocula Psalmos aliquot decantent, se verò à re-baptizationis tempore, non cantiunculis, sed re ipsa Christianismum suum ac professionem comprobasse, imò & juxta Patris sui voluntatem semper vixisse, & in nullo reum postea factum esse. Amabo te, mi Spalatine, quid Pharisaismum vocabis, si hoc non est Pharisaum agere? Eadem fuit & in Krectingo pertinacia.

Postero igitur die ad tribunal Judicis ordine pertracti sunt, adeoque accusati, Regem primò egere reum, maxima flagitia ac facinora, quæ inficiale statum haud quaquam admittura erant, utpote toti Germaniæ nota, eidem obijcientes, qui sive ad desperationem actus, sive mortis terroribus extra se raptus, *contra Magistratum quidem peccasse se, respondit, sed non contra Deum.* Quasi verò non eadem ratione, & in Deum & in Dei ordinationem peccetur. Confessus tamen & Anabaptismum, & seditionis, & læsæ Majestatis crimen, morti adjudicatus est. Ad quem modum & in Knipperdollingum & Krectingum, quum ob eadem crimina accusarentur, neque inficiari, quæ designarent, possent, lata mortis sententia est.

Rex omnium primus, quum ad supplicii locum, qui editior aliquantò à terra extractus erat, duceretur, flexis genibus ac manibus complicatis, hæc tantum effatus: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, *ad palum deligatus est.* Post ignis ac candentibus forcipibus aliquandiu excruciatum ac enectum magno certè Sacrificorum, quorum valde ferax semper fuit Monasterium, applausu. Quibus clam etiam ad solidum gaudium nihil defuit, præterquam quòd Lutherani quoque eodem supplicii genere non tollerentur è medio. Non hic dicam, quanta fortitudine in perferendis cruciatibus istis usus sit, (neque enim vel vocem emisit, doloris testem) quod eam Virtutē Ethnici etiam præstiterint aliquando, atque adeò certū sit, Satanam iis, quos irretitos tenet laqueis suis, ferè robur addere ac constantiam. Annon enim *Socrates jam jam vicinam bibitarum, etiam jocatur in Phædonem est,* admo-

admonens, ut voto se liberans Æsculapio gallum persolveret? Et Photion, jamjam necandus, animo adeo sublimi mortem contempsit, ut etiam Atheniensibus, qui immeritum ad mortem rapiebant eam felicitatem imprecatus sit, ut ne unquam Photionis meminisse possent.

Cum animam egisset Rex, ductus ad idem supplicium est Knipperdollingus, qui tamen ad palum deligatus, an aliquid locutus sit, nescio. Certè qui non tam procul à supplicii loco aberant, quam nos, dixisse eundem ferunt: Deus propitius esto mihi peccatori. Aliàs inter cruciatus perpetuum silentium fuit. Postremo Krechtingus eodem supplicii genere periit, quem adhibitis forcipibus, bis, O Pater, o Pater, exclamantè audivimus. Multos videre hic fuit, quibus spectaculo hoc nihil jucundius accidere potuisset. At nobis, ac aliis nobiscum perpendentibus, quicquid factum hujus sit, propter peccata nostra factum esse, haud ita jucundum fuit. Equidem jure ac merito è medio sublatis sunt, istud enim quis sanæ mentis non fateatur? Sed tamen interm nostram quoque peccata agnoscere debebamus nos, quorum & enormitatem & magnitudinem Deus hisce ceu flagellis ulcisci voluit. Quod si nunc perinde atq; confecto bello in utramvis aurem otiosi dormire cœperimus, eadem insania Evangelii cursum remorantes, ac antea, jam vehementer timeo, ne nobis quoq; usu veniat, quod de Satana Christus dicit in Evangelio: Cum immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per arentia loca, quærens requiem, & non invenit. Tunc dicit: Revertar in domum meam priorem, unde exivi: & cum venerit, reperit eam vacantem, & scopis purgatam atq; ornatam, tunc abit, & adjungit sibi septem spiritus sceleratiores se, & ingressus habital illic, & sumi postrema hominis illius pejora primis. Sic erit & generationi huic perversa.

Porro, quis neget, persecutionem nusquam majorem fuisse, atq; in inferiore Germania? Rursus. Quis non fateatur nusquam sectarum majorem atq; ibidem esse ubertatem? Videlicet sic contemptu sui ulciscitur Dominus, vel Apostolo teste, sic enim inquit: Pro eo, quod dilectionem veritatis non receperunt, in hoc, ut salviserent, propterea mittit illis Deus efficaciam illusionis, ut credant mendacio, ut judicentur, qui non crediderunt veritati, sed approbaverunt injustitiam &c.

Sed ad rem: Cum dignum de facinorosis hominibus sumptum esset supplicium, inclusi tandem sunt singuli in singulas fiscellas, easq; & ferreas & cancellatas, transita longe & conspici, & agnosci possint. Ac post adsummatam curri D. Lamberti adfixi. Non solum in hoc, ut perpetua harum rerum extet memoria, verum etiam ut omnibus seditionis exemplo ac terrori sint, sic quid tale vel tentent, vel audeant in posterum.

Annum & diem, in quo acta hæc sunt, versibus plusquam extemporaneis, ita nos complexi sumus:

Quingentos si ter numerare fideliter annos

Pergas, deinde senos addere terq; decem.

Regis habes certum tempus in hoc jure necati,

Quo vix in terris nequior alter erat.

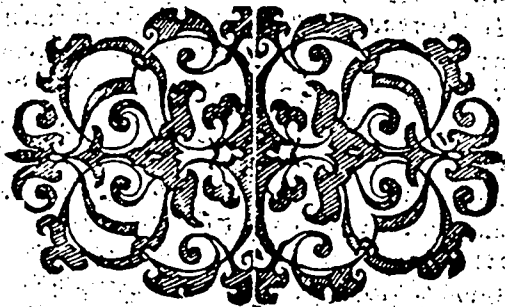
Deinde diem si nosse voles Vincenſius illum

Martyrio fecit tempus in omne sacrum.

De Evangelico negotio, quod tu forsan in ea ditione procedere arbitraris, nihil est. Imò tantò Anabaptistis iniquior sum, quanto certius comperi, illorum malitia ac perfidia factum esse, ut vix mutire nunc audeant, qui antea veritati erant addictissimi. Nimirum iis, penes quos rerum summa est, semper timentibus, ne illud doctrinæ genus, quod profitemur nos, ab Anabaptistarum dogmatibus diversum non sit, quàm tamen à terra cœlum tam non distet, quàm nobis cum turbatoribus istis, & Ecclesiarum, & Rerum publicarum non convenit.

Certè Episcopus ipse Vir & bonus, & comis, & humanus, & sincerus est, quem etiam ego ob insignes illas, & verè Heroicas, cum corporis, tum animi dotes, non possum non & amare, & suspicere, & revereri ex animo. Testis harum rerum aula ipsius est, tam egregia Nobilitate referta, ut nihil supra. Nobilitatem metiuntur, non arrogantia, vel titulorum, vel stemmatum, sed Virtute ipsa, quæ res veræ Nobilitatis apud præcos etiam origo fuit. Quid dicam de iis, quos & à secretis, & ab epistolis habet? Videre in eo sodalitis est, Viros & Eruditione, & Pietate, & multarum rerum usu claros. Me certè ac Kymeum nostrum, ita tractarunt, eo loco habuerunt, ut si fratres Germani fuissent, amantius non potuerint. Quibus etiam rebus ita nos sibi devinxerunt, ut nullo unquam ævo intermoricura apud nos sit illorum memoria. Et dabitur aliquando oppunitas copiosius de hisce rebus dicendi. Obiit per hosce dies apud nos Johannes Campis, Illustrissimi Principis nostri Landgravii Concionator, Vir & bonus, & doctus, & de Pietate optimè meritis. Et cui vel in primis Pietatem Principis nostri, secundum Deum debemus. Certè si votis promoveretur aliquid, optàrim in locum illius æquè bonum & sincerum surrogari. Neque enim parvi refert, bonos Concionatores conspici apud eos, qui & capita rerum sunt hoc tempore. Sed procul dubio Deo hæc modò precibus nostris assidue pulsetur, curæ erunt. Pulsari autem & vult, & debet, veluti Christus inquit: Orate Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. Valémi Spalatine, & me quod facis perpetuò amare redamantem te mirificè. Ex Wicenhufio Anno M. D. XXXVI.

F I N I S.

COMMENTARIUM

SEU POTIUS DIARIUM,
EXPEDITIONIS TUNETANÆ,

A CAROLO V. IMP.

Semper Augusto ; Anno M. D. XXXV. suscepta,

JOHANNES ETROPIO Autore.

MUleaffes Tunetanus legitimus Rex, (cujus puta Majores plus septingentis annis ibi rerum potiti sunt) *Barbarica crudelitate pradius, quicquid libuit, licere sibi in suos voluit*, adeo ut non solum fortunas quorumcunque sibi visum esset, quo jure quaque injuria sibi vendicaret; verum etiam *liberis subditorum suorum*, natura & pudoris fractis repagulis, contra omne jus atque fas, *ad nefandam etiam Venerem abuteretur*, quod factum est, *ut subditi ejus non semel ab ipso defecere meditati sint*. Quod animadvertens Hariadenus Oenobarbus, occasionem tam obviam & opportunam non amisit. De cujus successu & incremento patula veluti delibare, non alienum à nostro instituto fuerit. Fratrem hic habuit majorem natu Horicium nomine, cognomento etiam Oenobarbum, uterque patre Græco natus fuit, Christianæ Religionis illo quidem aliquando cultore, sed qui tandem Christianæ militiæ factus desertor, in caltra Turcica turpiter transfugerit. Filii aliquantisper sub Corcutio Imperatoris Turcarum fra tre meruerunt: quo mortuo, natu grandior cujusdam tri emis Præfectus, cum Solymannus Turcarum Imperator classem navium, quæ in fratris fuerant potestate, recenseret, metuens exauctorari, cum triremi sua fugit in montes Barhicos, ibique biremem unam & rostratam Syraculanam mercibus variis onustam, cepit, collectisque à sinu Tunetani aliquot piraticis myoparonibus *cum fratre & sororio suo piraticam facere coepit*, magnoque conatu Regnum Bugez adorsus est; sed amisso ibi brachio dextro, à civibus & præsidio Hispanorum fortiter repulsus & fugatus fuit. *Neque profuit illi rursus eandem belli aleam tentanti, naves omnes igni consumere, ut scilicet sociis majores animos adderet, omnemque spem fuga præcideret, namque infecta, non sine jactura & dedecore fugere coactus fuit*. Exultis igitur navibus, ex pirata, terræ perturbator factus, Algerico Regno, quod Ferdinando Regi Catholico tributarium fuit, expugnato, Hariadenum fratrem suum cum Imperio præfecit. Deinde Circelli Regnum, quod olim Carcenna colonia fuit, aggressus, parvo negotio in potestatem suam redegit, ubi Scandrum Raim sororium suum cum præsidio satis firmo reliquit. Proinde successu rerum sublatus, majora nec infeliciter tentavit. *Per Morabitas namque Maurorum Sacerdotes, quos tantum non pro semideis habent, facile persuasit Tremisenfibus, ut Regem suum (quia Christianis Principibus confederatus erat) expellerent, nisi iram & vindictam Prophetæ sui Mahometi, in se totiusque Regni perniciem & exitium provocare vellet, non enim Mahometo cum Christo convenire posse*. Exalto igitur Rege, ne ipse per tyrannidem expulso loco occupare videretur, vasto quodam stratagemate (sitam subdola fraus stratagma dicendum est) illis imposuit. Suadebat enim, ut filium fratris Regis exacti, quem ille in carcere asservari jusserat, ne hostile quip-

piam in patrum suum moliretur, liberum dimitterent, atque in fugati patrum locum subrogarent. Placuit consilium Tremisenfibus. Adolescens è nervis eximius, spe, fore, ut Diademate Regio ornetur. Sed o cæca & execranda Regnandi ambitio? Bonus ille (si diis placeat) Horucius Oenobarbus juvenem jam Regno destinatum, per insidias trucidat, eisdemque artibus Tremisenfium Regnum occupat, multorum eorumque potentissimorum & auctoritate apud suos flagrantium, cæde & sanguine vires suas firmat, omnibus se formidolosum facit. Infelix adolescens, quid tibi profuit è carcere educi, patrum tui sanguinolentas manus evadere, cum jam Regno destinatus, in pirata sicam incideris? Præstiterat certe squalore & pedore carceris computrescere, quam à tanta spe delapsus, tam misere, tam immeniter, tam crudeliter macerari. Patruus adolescentis Rex quidem Tremisenfium, sed ejus, tam sceleratus facinoris atrocitate perculsus, ad Ferdinandum Regem Catholicum profugit, auxiliares copias contra immanissimum tyrannum, magna sui commiseratione apud Regem, omnesque totius Regni Satrapas excitata, implorat, impetrat. Diversis in locis vario belli eventu cum Oenobarbo configitur. Tandem ab Hispanis, Regisque Tremisenfii exacti copiis, in oppido Alcala longa obsidione cinctus, cum rerum omnium penuria laboraret, defuga clandestina cogitare coepit. Partem muri, quam qui in obsidione erant, minimè observabant, per Christianos captivos demoliri curat, factaque via qua equitatum omnem educere posset, Christianos ad unum omnes occidit. Quicquid verò auri, argenti, gemmarum, & aliarum rerum magni pretii è templis, locisque profanis corrudere potest, convasar, & sub noctem silentem cum centum equitibus, copiosaque, quem compilaverat multarum rerum thesauro, fugit Hispani, expulsi que Regis equites, re in intellecta, diluculo ad quadraginta millia magnis itineribus, ipsum persequuntur, tandem in umbroso quodam nemore, deprehendunt. Utrunque instruitur acies ex solis equitibus, nostri ferè quadringenti fuere, pugnatque aliquandiu atrocissimè, adventat denique peditatus Hispanicus, vincitur Oenobarbus numero, non Virtute militum, nostrisque, victoriam, sed cruentam, reliquit. Tyranno caput abscinditur, ac Tremisenfium deportatur, ubi magno cum Maurorum tum Hispanorum gaudio excipitur. Hic finis fuit Oenobarbi senioris, pirata nobilis, & tyranni tunc uulentissimi. Mortuo fratre, Oenobarbus junior, cujus causa hæc suscepta fuit profectio, propter famam & opes, quas piraticam faciendo sibi comparaverat, maximas, Turcici exercitus Imperator primarius creatus, sexaginta triremibus & triginta biremibus, omnem Italia, Sardinia, Sicilia, atque Hispaniam oram legens, adeo sævis atrocibus eam ubique spoliavit, ut etiam mediterraneis civitatibus non parvum timorem incuteret, litoralesque aliquot caperet, civibus earum patrum

partim cæsis, partim in perpetuam servitutem adductis. Videns igitur Oenobarbus magnam & amplam occupandi *Regni Tunesiensis* apertam sibi esse fenestram, simulans se à Thracia fratrem Regis Tunesiensis iussu Imperatoris Turcarum adducturum, qui triginta aliis à Rege crudeliter excæcatis, & deinde interemptis, atatis fortè beneficio, tam immani lapienæ substractus fuerat, populo, ut Rege suo exacto, fratrem in locum exacti substituerent, suadere cepit. Quod sive propter odium in Regem conceptum, sive Divino Numine sic beluinam illam immanitatem punire volente, facile persuadet, atq; ejuscemodi usus dolo, se Regem Tunesiorum creat. Quid multa? ut tutior esset ab omnibus insidiis, Tuncetum primariam & principem totius Regni civitatem, ejusq; propugnaculum Guletam, fortissimis munitionibus communire: Bonnam, Biseram, aliasq; Africæ, quæ nunc Barbaria dicitur, loca in suam potestatem redigere: Algeriis, aliisq; suæ ditionis populis, de triremibus, Ducibus, præsidio, prospicere: Hispaniam, Siciliam, Sardiniam, aliasq; Regiones Cæsareæ ditioni obnoxias, latrociniis infestare, in Guleta & Tunceto vires suas confirmare, remq; suam constabillire, ingentem classem apparare & instruere, ut quamlibet parva occasione data, Christianorum fines invadere, impressionemq; facere, commodius & licentius posset. Hæc omnia Imp. *Carolus V.* non sine summa animi ægritudine videns, secumq; non oscitanter expendens, quæ & quot mala atq; incommoda Respub. Christiana, nisi ejus temerariis ausibus obviam iretur accipere posset, quanquam nondum omnino defunctus esset bellis intestinis (Intestina bella voco, quibus Europæ Principes eisdem sacris initiati, multos annos pro ventosis & inanibus nonnunquam titulis inter se digladiantur), volens tamen Provinciam quam sortitus est, non solum tueri, verum etiam adornare, Christianæq; Reipub. tranquillitati & saluti consulere, ac cujus finibus impurissimū sacrisq; diris execrandū ac devovendum holtem, cum universo exercitu, tam in Germania quam Hungaria, exactum, in turpissimam fugam converterat, cepit, velut Divino admonitus Oraculo, *de invadendo tam capitali inimico, nedum resistendo, cogitare.* Qua in expeditione, non tantum suos, fortunasq; suas, sed etiā semetipsum tam ancipitis belli aleæ exponere & objectare statuit. Rebus igitur omnibus accuratè perpensis, classem septingentarum ferme navium adornare, eamque sic cum militibus, tum rebus omnibus ad bellum necessariis armare, ut nequireret neque operosius, neq; instructius, certò constituit, semelque decrevit. Ejusq; rei gratia & omnes Insularum, portuum arcium Præfectos, ad Genuenses quoque, eorumque Ducem Andream Doriā, Principem Melphiz, literas describi jussit, nunciariq; ut omni diligentia longas naves, ætuarias, onerarias, liburnicas, rostratas, aliasque navali prælio idoneas, appararent novasque exædificarent. Ejusdemque ferè argumenti literas ad Paulum III. Pontificem summum, Sacrosanctumque Purpuratorum Patrum atque Augustissimum Senatum, militesque Rhodios, qui nunc Melitam Insulam tenent, dari curavit, ut scilicet rebus omnibus diligenter expensis, rationem aliquam inirent, quibus copiis tam sanctum & pium, Reique publicæ Christianæ salubrem ac pernecessarium conatum ejus & voluntatem adjuvare ac promovere vellent, ac possent. Quorum omnium per Legatum suum Johannem Henartum Lombechensem Franciscum Gallorum Regem admonendum putavit;

ut scilicet longa navigia sua & ætuaria subsidio sibi, ad susceptam expeditionem perficiendam mitteret, non enim in ullum alium usum, neque Deo Opt. Max. gratiorem, neque Christianismi protectioni utiliorem, ea mari ventisque credere liceat. At ille exculavit, causificatus inducias sibi cum execrabili illo Oenobarbo intercedere; sed nec, *alioquo consilium, neque constitutum sibi esse, alium instruere atque armare, seq; destruere & exarmare.* Cum igitur Cæsar miro quodam desiderio expungendi notam ab impurissimo illo omnis Religionis hoste, nomini Christianismi inultam, injuriamque illatam, quanta posset celeritate maxima propulandi flagraret, secumq; statuisset, quamvis clam & sine teste ejusque propositi præcone, tam sanctæ & necessariæ expeditionis præcipuam suscipere provinciam, atque in ea (quod ajunt) prora esse & puppis, ut omnia commodiore via disponderet & ordine, decrevit Madritio, quod antiquis Mantua Carpentana fuit Barcinonem proficisci, qua in re ne cessaret, *Isabella Augusta conjugi suæ omnium Regnorum suorum gubernacula commisit,* relictis apud eam Viris aliquot non postremæ Nobilitatis, & cum prudentia tum autoritate atque estimatione clarissimis, quorum consiliis in rebus arduis & dubiis niteretur. Ipse verò perpendens, quot & quam variis volubilis fortunæ inexpectatis casibus, vitæ humana sit exposita & obnoxia, præsertim in tam longinqua, difficili, & periculosa professione, cui nemo mortalis quamlibet potens, quamlibet Nobilis, quamlibet tuto satellitio septus committere, sese potest, nisi eadem opera, discrimini quod à quatuor elementis imminere queat (sicut omnibus qui mare aliquando navigarunt, perspectum est) se & suos objiciat, volens quam minimum juris instabili illi heræ in se & sua esse priusquam Madritio discederet, omnibus adhibitis (ut vocant) solemnitatibus, testamentum suum condidit. Quibus omnibus quam accuratissime provisus relicta Madriti conjuge sua longè charissima, jam tum prole sceminei sexus gravida (quam non multo post exacto parturitionis tempore, salva salvam enixa est.) unā cum liberis suis & charissimis pignoribus, Philippo Principe, ejusque sorore Maria, quam Infantem Hispani appellant, post mutuos, tum uxoris tum liberorum amplexus, & non multa, sed nec sicca oscula, quinto Nonas Martias illinc profectus est, nec usquam moratus, per Augustam Cæsaream magnis itineribus Barcinonem pervenit, ubi nihil illi fuit deliberatius, quam quod facere instituerat, sine omni dilatione perficere. Quotquot igitur gentilitio nomine & titulo se venditabant, satellitibus, item sarilophoris, doryphoris, & iis qui à gæsis gestandis nomen habent, cæterisque & Cæsarei corporis custodibus & familiæ administris, equi, arma, & quæcunque ad se protegendum, hostemque invadendum opus essent, edicto publico imperantur. Cui edicto omnes pro suo quisque officio & münere, non gravatim obtemperabant, simul propter amore, benevolentiam, & reverentiam, qua Principem indole & natura optimum, & suorum amanissimum, prosequabantur, simul quod tam laudabilis conatus, & ad Dei Opt. Max. gloriam, & Christianismi protectionem, incrementum, atq; augmentationem, spectare videretur. Ecce dum omnes in hoc sunt, ut imperata faciant, Andreas Doria ex Genua cum classe viginti navium longarum rebus omnibus navali prælio accommodis & necessariis instructissime appa-

ratarum, Barcinonem pervenit, inter quas una erat quadriremis & mole corporis & architectura præter ceteras insignis, nunquam antea mare experta, ut puta ipsi Imperatori vehendo destinata, & in hoc recens fabricata, qua ne Neptunus ipse quidem (de ejus generis navibus loquor) neque operosius magisq; affabre ædificata, neque instructius adornata, oculis suis quamlibet tamen niti de ablatis, in Regno suo vidit unquam. Cujus quadriremis aplaustra omnia vexillis Cæsareæ Majest. insignibus summo artificio effigiatis, decorata fuerunt. In puppi verò duo signa magnitudine & amplitudine eximia, alterum inter signum Jesu Christi crucifixi; alterum ingenti aquila, aliisque Imperatoris Maj. insignibus graphicè expressa atque depicta, vento huc illuc agitata coruscabant. Ex omnibus verò navigiis, ii qui machinis & tormentis bellicis præfuerunt, tanto imperu & strepitu globos tum æneis, tum ferreos & marmoreos ejaculabantur, ut cælum ipsum mugire & boare diceret. Erat præterea non tam audire jucundum, quam videre gratum, cum tubas, lituos, buccinas, cornua classica, tibias, tympana bellicum quiddam resonantia, tum pugnas illas umbratiles, navium inter se concurrentium, contra mutuo sese fugitantium, & harpagonibus manibusq; ferreis se comprehendere meditantium. Quæ omnia Imperator ex fenestra quadam Palatii sui, quæ in stationem & mare longè prospectabat, non sine magno animi gaudio perspexit, quò pauco post tempore Princeps Melphæ cum honore & reverentia debita Cæsarem salutaturus ascendit, cujus manu suppliciter deosculata, benignè & amice est acceptus ab eo, paucisque cum Imperatore collocutus, ad naves suas reversus. Erant præterea in aperto pelago in statione Barcinon. XXV. naves Lusitanicæ, à Rege in subsidium conceptæ & decretæ expeditionis, illuc missæ, una cum longa quadam Celoce, Galeonam vocant, cum mole ipsa & robore præ aliis conspicua, tum bellicis tormentis, omnibusque requisitis munimentis, instructissima, quæ in stationem appulserat, & aliz, quas diximus fuisse Principis Melphæ, sese mutuo militatiter consalutantes, ejusmodi boatu tormenta sua exoneraverunt, ut cælum tonitru disrumpi, & fulgure coruscationibusque ardere dixisses. Neque ita multo post pubes Hispanica classem ingentem omne genus navium, tam actuariorum, quam onerariarum & rostratarum in portu Malacæ à latere Granatæ collectam, aptam & paratam in eandem stationem adduxit. Inter quas naves erant & hippogogæ, quæ equos, & onerariæ frumentariæ, quæ universum fere commectum veherent. Cum hæc omnia apparatus, & ad futuram processionem ordine suo digesta fuerant, Legationibusque Galliz, Britanniz, Allobrogum, Venetorum, Mediolanensium, Ferrariæ, aliarumque Nationum de navigiis, ut Cæs. Majest. comitarentur, prospectum erat, edito Cæsareo cautum est, ut equites omnes, tam auxiliarii, quam legionarii quos ante recenseri & auctorari viderat, (fuerant autem numero sesquimille) naves ascenderent, eorumque equi cum pabulo aliisque requisitis ab helcyariis in hippagines ad hoc paratas attollerentur. Cui edito summa cum diligentia obedientia est. Die Dominico, qui tertius fuit Calendas Junii, anni tricesimi quinti, Imperator facta re divina, posteaquam se suosque omnes Dei Opt. Max. providentiæ, protectioni, conservationique (nihil de ejus bonitate & favore hæsitans, sed illum unum in oculis & corde ferens) quam potuit

Religione summa, commisit, sub horam ferè decimam ante meridianam longam illam quadriremem ferreis, purpureis & aureis ornamentis testam, conscendit, comitatus Ludovico fratre germano Johannis Regis Portugaliz, quem infantem appellant, qui illuc ea præcipue de causa advenerat, ut Imperatori in Barbarica illa processione individuis esset comes. In ipso verò articulo cum in navim reciperentur, tam ex illis navibus, quæ in altum deducebantur, quam quæ in statione protectione civitatis in anchoris manerant, tanto fragore, tanta concussione, tam imperuoso strepitu machinæ, & tormenta bellica emissæ tonabant, mariaque cælo commiscebant, ut montes ipsos, scopulos & abruptas, quæ mari impendent, rupes, velut Jovis fulmine quassatas terra discedente, in abyssos sese abdere absorberiq; putares. Audiebantur etiam circumquaq; tubæ, buccinæ, litui, cornua, cymbala, tympana & alia semivocalia signa, quib. milites quid facto opus sit admonerentur, & ad prælia ineunda animantur. Margines verò, litora, ripæ, testæ, fenestræ, loca omnia, quæ in mare prospiciebant, sic confertim erant stipata, & stipatim conferta ac plena spectantium, ut sese mutuo propemodum nimia compressione enecarent, non abstinentium à gemitibus, suspiriis, lachrymis, sublatisque ad lydera palmis, Principi suo oram solvendi bene precantium, prosperamque processionem, & meliorem non sine gloriosa victoria reditum, nuncupatis votis, exoptantium. Eodem die in omnes ferè Europæ Regiones veredarii, & cursores summa cum celeritate excurrunt, qui quod antea nemini, neque privatim, neque edito publico; sed ne per literas quidem significatum fuerat, tum aperte nunciarent, scilicet Imperatorem ipsum processionem in Africam cum ingenti eademque bene instructa classe suscepisse, & præcipuum totius exercitus Ducem futurum, eaq; gratia jam navem cum suis conscendisse, classemque e portu in altum deductam esse. Quia verò illo die tanta fuit maris tranquillitas & malacia, ut nulli omnino spirarent venti, visum fuit ibi commodam navigandi opportunitatem expectare, quæ cessatio interim profuit nonnullis ad omnia in tempore perficienda, quibus per negotia prius non fuerat integrum, se & sua navibus importare. Proxima die, qui fuit pridie Kalendarum Junii circiter horam octavam pomeridianam, cum novilunio ventus cepit utcunque flare, quam occasionem non amittendam esse Imperator ratus, vels facit, jubetq; ut universa classis lintea explicet, pedemque faciat. Qua in re ne cessaretur, quadriremis Imperatoria cum aliquot aliis longis navigiis, velut classem invitans, in apertum mare ad quatuor usque milliaria promoveretur, sequitur expansis velis reliqua classis. Kalendarum Junii adeo omni flatu destituuntur, ut nec illo die, nec quarto Nonas, plenius velis sit navigatum, quin actuariz ipsæ cogebantur tempori & tempestati parere (nec nisi remigum labore incitari, ne scilicet onerarias & alias quæ vento contrario lentius promoverentur, procurrebant. Et ecce in conspectu erant Balears majores, Regni que primaria civitas Palma nomine, ad cujus litora propter ventorum penuriam actuariz omnes appulsi sunt. Ubi visum fuit, onerariis quibus altioris quore opus est, ut melius ventum colligant, à tergo relictis tempestatem prosperam expectare, totaque illa nocte ad diluculum usque tertii Nonarum Junii solo remigio usi sunt. Prorex autem Balearum majorum, quam nunc Majoricam appellant, admonitus Imperato-

retorem praternavigaturum (nam in collibus & rupibus mari contiguus speculatores & exploratores collocaverat, per quos de advētu classis certior fieret) celocē quandā omne genus coīneatu abundē proviam, ad quadremē usq; Imperatoriā advexit, quā de omni genere dulciorū tragematū, aliarumq; deliciarū affatim prospecta, nonnullas etiā ex aliis actuariis viatico profectus est. Rogavit præterea Cæsarem, ut in portum cujusdam oppiduli, cui nunc nomen Alcodia est, naves suas subduceret, suāq; præsentia, vehemens incolarum videndi Regis sui desiderium satiare. Idem obnixis precibus Magistratus & primarii ejus oppidici ves impetrare conati sunt, & in certam spem, immō fiduciam adducti, id sese Imperatorem exoratos, magnum numerum equorum & mularum eō adduxerant, ut qui Imperatorem comitarentur, sine ulla molestia in oppidum, quod diximus mille passibus distitum à mari, provehent, sciebant namq; eos à mari, sentinæ profluvio & vestatione naufragos & defatigatos esse. Tandem Imperator illorum precibus victus, navibus in portu relictis, è sua longa illa quadremi, in terram descendit, cumq; infante Portugaliz, aliisq; Principibus, Ducibus, Comitibus, Satrapis suāq; familiæ gentilitia stemmate claris, rectā ad civitatem illam proficiscitur. Ubi summo cum plausu & bene ominatis acclamationibus, tā profanorum, quā sacris initiatorum, (qui cum Magistratu & Senatu civitatis, more & ritu supplicationes celebrantium, Imperatorem cum suis ad templum usq; deduxerunt, & post nonnullam moram ibi factam, ad suam quadremem reducerunt) reverenter fuit exceptus. Multi etiā è vulgo vectorum, cum ut animum recrearent, tum ut de recenti annona sibi prospicerent, eodem confluerunt, qui intelligentes Imperatorem jam suam quadremem ascendisse, audientesq; cani receptui, ad naves suas se receperunt, & paulò post actuariæ omnes solutis anchoris, invito Eolo, remigio undis adversis obniti cœperunt, totamq; noctem remigantes, tandem ad litora Balearum minorum pervenerunt, ibi sub horam prandii à navigando feriatum est, nonnulli ut se reficerent, terram occuparunt, quibus in naves reversis, tam velis (licet vento parum propitio) quā remis, ad Nonas usque Junias utcumq; promotum est. Sub meridiem Nonarum, in portum civitatis, cui nomen Mago, deniq; perventum est. Est autem *Mago oppidum Balearum minorum, sive ipso & opere munitissimum, nam in rupe quadam aditu difficillima adificatum est, portum habet amplum & insignem, nec minus fidum, ac tutum, plus quingentarum navium capacem, quanquam interim introitus arctior sit & angustior, quod ipsum & admunitionem non parum facit.* Huc longæ omnes cum actuariis minoribus receptæ sunt. Quod simulatque Proregi nunciatum fuit, ipse & quadringenti milites tam subsidiarii quā ex incolis Magonensibus, Legionarii bene armati & pulchro ordine digesti, ad crepidinem portus Imperatoriam Majestatem salutaturi & humaniter accepturi, accurrerunt. Imperator in civitate illa audito Sacro, ad quadremem suam rediit pransum. Prorex magnam copiam commeatus recentioris in quadremem Cæsaream, aliasque naves importari curavit. Commoratum est in eo sinu aliquantisper, propter onerarias & alias naves, quas quòd ventum habuerant parum faventem, longius abesse putabant, verum sic visum & placitum fuit Superis, ut illæ quoque paulò post illuc appellerent, quemadmodum ex montibus circumjacentibus ex-

ploratum est. Octavo Idus Junias Imperator solvens ex portu, cum tota classe sua, pro ratione tempestatis & flaminum, quā adeò leniter spirabant, ut quamvis velis uterentur & remis, semper tamen in conspectu essent Baleares minores, ventis vela dedit. Interim in loca sterilia & deserta descendit, Sacrisque operatū jussit, confestimque in navem rediit, moræ temporis, quæ ad eum modum devorato fastidio, quinto Idus Junias, spumantes undosi æquoris vortices superaverat. Sed quoniam mare tum flabrorum impetuoso turbine, tum fluctuum procellarum rabie plus æquo intumuerat, non satis tutum videbatur una facta classe aliis navibus se conjungere. Quare in insula Sancti Petri, quæ circiter viginti millia à Sardinia distat, reliquas commorabantur. Quarto verò Idus sub horam undecimam pomeridianam, quadremis Imperatoriæ, cum aliis actuariis in aperto mari primariæ civitatis totius Sardiniz, nomine Calaris, cœdit, quò onerariæ cum aliquot actuariis in insula Divi Petri expectatæ, prius pervenerant. Erat autem pelagus illud ante Portum Calaritæ omne genus navigiis nimis pulchrè vestitum, & stipatim confertum. Aliquot namque ante diebus illuc advenerat cum ingenti classe & longarum navium, & onerariarum, & liburnicarum, quæ militem Germanum & Italum vehebant, Alphonsus Davalus Marchio Valtii. Erant & appulsæ naves, quas Neapolis & Sicilia tum veterano milite Hispaniensi, tum vario genere commeatus instruxerant, Ducibus Vilingerio Richensi & Friderico Neapolitani Regni Petri Toletani Proregis filio. Subdlexerat etiam in eundem locum novem longas, easque ingentes, omnibus rebus ad bellum accommodis instructissimè munitas, à Paulo III. Pontifice summo missas, cum genere clarus, tum factis strenuus, Virginus Ursinus Anguillariæ Comes. Convenerant eodem à militibus Rhodiis, nunc Melitensibus missæ triremes quatuor, cum oblonga una rostrata, aliæque oneraria, omnes apparatusimè instructæ, Ductore Autelio Buticello, Ticinensis Pisanici templi priore. Ut interea præteream plus sexaginta onerarias, quinque quadremes, quadraginta biremes, lembos, celoces, catalcopia sexdecim ex Italiæ & Siciliæ oris, illuc advecta. Expectaverat & illic cum quinque longis actuariis adventum Imperatoris Antonius Auria, adeò ut præter longas septuaginta quatuor, trigintaque biremes & rostratas admirandæ molis & operis, videre esset aliam classem promiscuam, onerariarum, liburnicarum, hippaginum, & ejus generis plustrecentarum, in quibus erant biremes decem, plurimæque aliz naves, cum armis, tum militibus instructissimæ. Tertio Idus Junias, cum prima luce triremes illæ Marchionis Valtii remis promoveri cœperunt, & prætereuntes, signis & vexillis explicitis, quadremem Imperatoriam, sublato quā clarissimè clamore, resonantibus tubis & buccinis, tympanis & fistulis, demissis & inclinatis vexillis, cum summa cum reverentia salutabant. Eodem ferè momento, utrinque eruperunt tormentorum bombi & tonitrua, neque multò post subductis anchoris, quadremis Cæsareæ provehi cœpit per medium classis militum Germanorum, Italarum, & Hispanorum, quam aliz omnes naves comitabantur. Illi autem videntes signa & vexilla quadremis Cæsareæ huc illuc vento agitata & fluitantia, una omnes eodem ferè temporis puncto, primum minores machinas suas, deinde

deinde & ingentes illas quibus naves unitæ erant, tanto numero exonerantur, ut mare universum fulgure & conurbationibus illustrari, ac deinde densissimo fumo obnubilari credidisses. Quid multa? Dixisses classem illam navium velis nudatarum, sylvam quandam esse miræ magnitudinis, sub adventum brumæ frondibus & foliis suis spoliata. Actuariæ verò litori admotæ; è fluviò quodam leni murmure in mare delabenti, de recente aqua sibi, & cunctæ classis abundè prospexerunt, in cujus margine & ripis plerique insulæ illius propolæ & miltores confederant, variamque annonam eò adportaverant, de qua plerique per occasionem sibi providebant. Quadriremis Cæsareæ, aliæque triremes & biremes, cæteris navibus in aperto mari relictis, renigum nixu & labore, in portum Calaritanum, quam diximus totius Sardinie primariam esse civitatem, pridie Idus Junii sub horam quartam matutinam, invectæ sunt, quibus procul perceptis, cives volentes etiam èminus Imperatori adventum suum gratulari, multa & magna tormenta quibus civitas bene munita est, ejaculati sunt. Extra portam verò (quæ eam partem spectabat) *pons erat à muris oppidi ad mare usq; longitudine quinquaginta passuum porrectus, aulæ, tapetis, & panno partim rubri coloris, partim gilvi adornatus*, qui sic & structura & altitudine puppi quadriremis Cæsareæ respondebat, ut commodissimus & facilis ex ea in pontem esset transitus. Circiter horam nonā ejusdem diei ante meridiem Archiepiscopus Calaritanus cum Canonicis & universo Clero, ritu supplicationes statas aut indictas facientiū, simul & Prorex cum Magistratu & Consulibus, primariisque civibus, pulchrè digesto ordine, ad pontem illum usque egressi sunt, ut Imp. quo decuit honore & reverentia, exciperent. Qui ex sua quadriremi, unā cum sororio suo infante Lusitanæ, aliisque Principibus, Ducibus, Comitibus, suæque aulæ Nobilibus, per pontem illum ad portam proximum deductus est, ubi acceptis clavibus, confirmatis prerogativis, aut verius Prædecessorum suorum indultis, illis datis & concessis, præstito juramento promisit ea se pro more consueti facta recta servaturum. Illinc rectā ad Basilicam cathedralem progressus est, Sacroq; perfectò, in quadriremē suam prorsum venit. In platea, quā illi ad naves iter erat, erecti fuerant varii arcus triumphales inauratis picturis, & gravibus; sed non illepidis sententiis & apophthegmatibus, tum in ipsius, tum in expeditionis, quam susceperat, honorem & gloriam adornati, assabreque constructi, compita omnia, trivía, angiportus, domus, tecta, fenestree, imbrices, umbracula, veluti veltita & tecta fuerunt matronis, puellis, pueris, & innumera populi turba, qui summo desiderio Principem suum spectare in votis habebant. In coronis autem portarum ac murorum infixæ fuerant amplæ & oblonga vexilla, aquilis aliisque Cæsaris & Sardinie insignibus graphicè expressa & depicta. Audiebantur & horrendi machinarum è munitionibus variis enissarum bombi & tonitrua, quibus Principi jam abeunti bene precabantur. Taceo hic nomina multorum Principum, Primorum hastatorum, Primipilarii, Centurionum, Decurionum, Magistrorum cohortium, Præfectorum Legionum, Tribunorum militum, Ducum, & exercituum Imperatorū, qui sua Virtute laudem & gloriam sibi paraverunt nunquam intermorituram, plurimorum item Nobilium, qui domi relictis uxoribus & liberis, suis stipendiis *credere*, vitamque pro laude pacisci, non dubitave-

runt. Adeo ducimur, immò trahimur omnes, cum boni Principis in re laude digna præeuntis amore, tum gloriæ cupiditate, ejusmodi præsertim, quæ cum honestate & Reipub. Christianæ protectione & salutis sit conjuncta. Imperator igitur ubi comæatum omnem à Prorege Calaritano procuratum, in naves inferri jussisset, singulaque ac omnia, quæ naves ipsas & milites spectabant, diligenter curasset, præcepit signo dato omnes ad suas quasque convocari naves, acturiasq; vela explicare & in altum deduci, ut facta navigandi opportunitate, nihil eos remorari posset. Idibus Junii factò Sacro & prandio, veredarios & cursores in omnes Provincias & Regiones adeos, qui illis cum imperio præfuerunt, aut Legatos agebant, mitti jussit, qui nunciarent Imperatorem cum tota classe sua ex portu Calaritano solvere, & rectā Tunetum petere. Quod co fecit consilio, ut re ipsa doceret, quàm meminisset suorum, & quo illos affectu prosequeretur, tum ut amantissimos sui, plenior sibi demereretur obsequio, cum intelligerent suum Principem tam periculosam difficillimæ præfectionis provinciam, ob salutem & conservationem Christianæ Reipublicæ suscepisse, serioque gauderent & lætarentur de tam felici & fausto hætenus rerum omnium successu. Postridie Iduum qui Kalendarum mensis Julii decimus octavus est, classis Cæsareæ navigationi se dedit, ut eum Deo benevolente, Tunetum proficisceretur, ejusque favore & gratia quæ Christianæ Reipublicæ maxime essent conducibilia, strenuè contra Oenobarbum, capitalem Christianorum hostem moliretur. Qui Oenobarbus, sicut Imperator à quibusdam Chisticolis à Tuneto profugis præmonitus fuerat, Guletam, Tunetum locaque omnia vicina fortissimè obmunierat, acturiasq; suas partim in portu Guletano, partim in canalibus, lacubus, & paludibus, quæ à Guleta ad Tunetum iter est, aliisque locis adjacentibus distribuerat, collapsæ instauraræ, integra munitionibus firmis sepserat, ut Imperatoris adventum intrepidè summaque cum alacritate expectaret, eumque aditu & expugnatione suarum munitionum arceret, ac prohiberet. Et ecce, tantarum cæli, tum tempestatis commoditas sese obtulit, ut tota classis secundis navigaret ventis, qui ad eam non deferuerunt, ut decimo septimo Kalendarum Julias anni tricesimi quinti ante diluculum ad Carthaginis promontorium applicata sit, legentesque oras & litora Barbarica, viderunt plurimas turres & castella in præruptis & celsis rupibus more architectationis ipsius Regionis constructa, è quibus Barbari in nostros tormenta ejaculabantur, sed frustra. In nonnullarum verò arcium & rupium falligiis & capitellis fices & ignes accenderunt, quibus aliis Barbarie inimicis Imperatorem cum suis appulsum esse, significabant. Imperator circiter horam diei secundam, longas suas naves minoresque acturias in Uticæ portum, cui Farina nomen, quadraginta fere passuum millibus à Guleta distantem, subduxit. Ubi in anchoris morati sunt alias naves, quas non adeo procul à tergo reliquerant, quibus post horas minimum tres, in eundem portum applicitis, nulla facta mora, simulatque naves turgentibus linteis ventum concepissent, vorticosis Africi maris gurgitibus superatis, non longius tribus millibus ab arce Guletana reciprocis undosif maris æstibus, fluctuabant. Velificantes igitur nunc huc, nunc illuc, semperque propius, tametsi per ambages, Gulete accedentes milites, omnesque omnium navigiorum nautæ, navicularii, vectores,

arma & quibus se tueantur & hostes invadant capere, locum sibi quisque pro sua functione deligere, ut si fortè ex insidiis Barbari eos adorirentur (quæ quorundam vana fuit suspicio & formido) nihil namque tale deprehensum est) non essent imparati & inermes. Dum hæc fiunt, *deprehenso sunt duo ingentia navigia Massiliensia, à Christianismo scilicet Rege, ad Mahometica secta principem Christianaque Religionis hostem plus quam capitalem Hariadenum Oenobarbum missa*, quibus ad quadriremem Cæsarem deductis, vectores eorum quæ habuissent mandata, interrogati, non secus quam ab angue aut scorpione tacti, vel ad aram hædunensem dicturi, primò obstupuerunt, deinde recepto spiritu, responderunt quidem, sed parùm coherentia, tandem tamen confessi sunt se ex Tunes & arce Guletæ solvisse, Massiliamq; rectà petere, quam profectionem non fuisse in rem atque usum Tunesæ expeditionis à Cæsarianis susceptæ prætam & adornatam, nemo non intelligebat. Alterius navigii Dux, natione Francus, pro certo narravit, quendam Christianissimi Regis à secretis, cui cognomen esse dicebat Forestio, ab Oenobarbo ad Solymannum Turcarum Imperatorem, cum certis mandatis legatum fuisse, nimirum ut illum de adventu Imperatoris, totiusque exercitus præmoneret. Venerat namque aliquot ante diebus cum Legatis Solymanni & Oenobarbi à Gallia in Africam, poteratque tum esse Constantinopoli apud Solymannum, sicut certis authoribus postea nobis hunciatum fuit. Oenobarbus autem Secretarii illius hortatu, consilio & industria, arcem Guletanam variis munitionibus communierat, multisque tormentis bellicis eandem locupletaverat, quemadmodum arce à nobis capta & expugnata, facile fuit animadvertere. *Quid non facis dominandi ambitio, & alienæ gloriæ crescentis invidia?* Imperator cum videret classem semper propius admoventi Guletæ, per celocem misit, qui edicerent, ut acies ordine per cornua disponeretur, ut si fortè collatis signis depugnandum esset, omnes essent parati & accincti. Cui edicto magno omnium consensu, & summa cum alacritate obtemperatum est. Nihil enim tam ardentibus votis desiderabant, quam cum hoste manus conferere. Multi Afri Mauriq; per agrum Guletanum discurrebant, & hastas oblongas vibrare, qui Guletanos, Tuneses, aliosque Afros & Mauros de applicatione classis Cæsareæ certiores facerent. Classis tota sic ordine militari distributa, paulatim ad duo usque à Guletæ milliaria ventis ferentibus promovit, & in conspectu arcis quæ instar turris quadratæ est immensæ molis & vastitatis, sed humilis & sine capitello, quæ utiq; in mare prominet, confedit. Priusquam tamen propius accederent, *visum fuit ætuariam unam cum presensia premittere, ut explorarent, quid hostes ferrent animo, quibusq; præsidio & munitionibus arx illa esset vallata.* In cujus fluvii & plaudibus omnis classis Oenobarbi sic fuit collocata, ut difficulter à nostris tormentis verberari, ipsi verò nobis, quacumq; ipsorum munitiones oppugnare, aut nostras tueri conaremur, multum negotii facessere, nosque & nostra machinis suis quassare possent, quam classem licet malis & carchæsiis suis destitutam, alba tamen quædam vexilla nostris prædiderunt; exploratoribus autem nostris sesquimilliaro à Guletæ ab hostibus perceptis, evestigio machinas quasdam bel-

licas ex suis castellis ejaculabantur, quarum globi per mare ad morem murmurantis tonitruï reboantes, facile indicarunt ex immanibus & magnæ molis tormentis emissos fuisse. Nostri contra suis tormentis hostium munitiones obturbarunt. Sed audito signo, quo revocabantur (id strepitus fuit ænei tormenti ex Prætoriana navi exturbati) ad suos integri & illæsi reversi sunt. Qui cum Imperatori quæcunque de munitionibus, præsidio, situ ipsius arcis didicerant, & qua parte commodissime oppugnari, & ubi minimo negotio & periculo tam equi, quam milites aliæque ad bellum necessaria è navibus in terram alportari possent, bona fide nunciassent: Imperator omnes Duces, Præfectos, Tribunos & Centuriones in suam quadriremem acciri iussit, omnibusq; cum ipsis maturo consilio deliberatis, constitutum fuit, ut postudie (nam tunc appeteat vespere, quare illo die non est longius progressum) milites omnes Germani, Itali, Hispani, Burgundi, tam Legionarii, quam auxilarii, exponerentur. Eodem die duæ turres quæ spatio milliariis unius inter se distabant, tormentis strenuè impetire fuerunt. Quarum defensores, machinas; sed minuscultas, in nostros exonerabant. Altera tamen à suis protectoribus destituta, facile in Christianorum venit potestatem. Dicebatur autem *turris Salis, aut Salinaria, à stagno quodam propinquo, in quod mare exundans influit, quæ aqua postea Solis ardore in salem concrescunt, & veluti congelantur.* Decimo sexto Kalend. Julii juxta constitutum, vespere diei præcedentis, biremes aliquot & celoces alique minores naves, quæ remis promoverentur, ad acturias, onerarias, rostratas, hippagonas, liburnicas, molis gravioris advectæ sunt, receptosque milites in litus proximum provexerunt. Nimis quam jucundum spectaculum fuit videre Hispanos, & præcipuè Germanos, cum non procul essent à ripis, hastis suis nixos, omnisque moræ impatientes, in mare desilire, ut citius terram contingerent, non sustinentes expectare donec humeris nautarum succollati, è navibus in terram deferrentur, qua potius hæc illac circumcursare, tormenta sua minora exturbare, cum equitibus Turcis & Mauris, qui agros proximos obequitabant, nunc eminens, nunc cominus dimicare. Imperator, cujus Prudentiæ & præsentia salus & momentum totius exercitus nitebatur, cum Infante Portugallie aliisque Principibus & Ducibus, jam terra receptus, consensu equo, cum suis huc illuc equitare, militem palantem in ordinem cogere, quæ ratione digeri, quomodo se exercere deberet, præscribere, omnibusque boni Imperatoris, imò & strenui militis, fungi muniis, reliquum interim ex excitu, qui ad terram convehatur, commorari. Diluculo ejusdem diei, altera turrium, quarum ante meminimus, immensæ crassitudinis, figuræ quadratæ non longè à litore maris sita, strenuè tormentis & machinis verberabatur, fuit illi nomen Aquariæ, quod Guletani & vicini illorum illuc venirent aquatum, præternavigantes item illinc sibi de aqua recentiori prospicere solebant. Verum post multam verberationem, Mauris & Turcis qui in præsidio fuerant, quamvis nondum conclamatis valis fugientibus, parvo negotio à nostris simul cum tormentis omnibus bellicis, capta & expugnata fuit. Eadem opera oppidula quædam & arces, vici item & castella (Romanorum destructa Carthagine reliquæ) everfa fuerunt. Sed quia in illo rerum successu

nonnulli milites subsidarii & etiam legionarii eo de-
venere licentia, dicam an improbitatis & malitiæ, ut
pagos, villas, fruges & acervos, iam frumentis & hor-
dei, quam fœni & palearum, injecto igni perderent: Im-
perator pœnâ capitali cavet, ne quisquam exinde simile
quiddam auderes designare. Jussit præterea, ut pedites
omnes & subsidarii milites, quamvis nomina dedis-
sent, militariq; sacramento se obstrinxissent, scirent
tamen sub quibus Ducibus & signis mererentur stipen-
dia, tesseramque militarem in promptu haberent, nihil-
que nisi cum Ducum suorum consensu attentarent.
Eos verò qui in longis navigiis, aliisque actuariis a-
liquo fungerentur officio, omnesque milites legio-
narios, & qui perpetuis militabant stipendiis, ne un-
guem quidem latum voluit quòquam è irremediis dis-
cedere, sine comœatu suorum Ducum, & actua-
riis Præfectorum, qui secus facerent, capitale illis to-
re, ne scilicet per liberam illam divagationem, ordine
exercitus turbato, si fortè aperto Marte depugnand-
um esset, incauti & improvisti à Mauris insilirentur
& passim caderentur. Dies igitur ille & proximus,
qui decimus quintus fuit Kalendarum Julii, ejusmodi
velitationibus, edictis, & mandatis tributi sunt. Exer-
citus verò in modum aciei instructus per cornua, alas,
frontem, & tergum, discretus, ad duos pagos non pro-
cul à veteris Carthaginis ruinis sitos, ubi Imperator
confederat, tentoria, papiliones, & alia quæ castris
ponendis sunt necessaria expectans, promovebat.
Ducibus interim hoc studio fuit, ut alios in excubiis,
alios in statione, nonnullos in speculis explorandi
gratia collocarent, & omni ex parte vigilantis diligen-
tia sibi caverent, idque propter lubitas & inexpectatas
hostium incursiones, quasque ex insidiis (utpote quibus
compendia viarum & loca ejus Regionis abdita probe
fuerant explorata) Turci & Mauri tam pedites quam
equites, plerumque faciunt impressiones. Est autem
ager omnis à mari porrectus, supra modum ferti-
lis, & virium, sicuum, olearum, aliarumque arborum
ferax, eratque tum milio grandiusculo satius, quod in
plerisque locis jam ematurerat, erat in eodem agro
veteris Carthaginis magnus modus sceniculi grandio-
ris ad modum anisi, dulcis & gustu suavis. Decimo-
quarto Kalendarum Julii ante crepusculum matutinum,
navis quædam institoria plenis velis acta in portum
Guletanum recta cursum dirigebat, quæ classe Impe-
ratoria percepta, versis velis cursum retrò agere me-
ditabatur; sed nonnullæ triremes Cæsareæ, ac præ-
sertim longa illa, cujus insigne fuit aquila, quæ Nico-
laum Perenotum Granuellam (Virum sive Eruditione
spectes, sive in rebus agendis raram quandam
Prudentiam & dexteritatem, sive in difficilissimis etiam
negotiis obeundis miram industriam & indefatigatum
laborem, omnibus omnium calculis comprobandum)
cum aliquot Cæsareæ Majestatis Consiliariis
& Secretariis vehēbat, omni ex parte, eo impetu &
celeritate sese in eam incitârunt, ut desperato, effu-
gio, velis & remis acta, non sine summo discrimine
& periculo, in terram impigerit, nimirum ut vecto-
res expositos servaret, qui per convallia salutem pe-
dibus quærere conati sunt, verum nonnulli legiona-
rii ex nostris, qui spectaculum hocce viderant, spe
prædæ illæ, per compendia montium fugitivos illos
assequuti, spoliârunt, & quidquid ferre potuerunt,
abstulerunt. Navis verò cum mercibus quæ fere
fuerant aromata, & ab usq; Constantinopoli pericu-

lo cujusdam Judæi advectæ, exactis prædatoribus jussu
Anthonii Auræ, in usum Andreæ Auræ Principis Mel-
phiz (penes quæ summa Imperii maritimi fuerat) hisco
est condemnata, cujus prædæ precium, paulò minus
triginta millibus aureorum æstimatum fuit. Plurimi
Christianorum ad castra Cæsarea transfugerunt, eo-
demque pleriq; Turcæ & Mauri adducebantur, capti-
vi, qui interrogati, quidnam certi haberent de Oeno-
barbo, variârunt, aliis illum Guletæ, aliis Tuneti esse
dicentibus. Cum verò Imperator partim ex Mauris
Tarcisque captivis, partim Christianis, qui effra-
ctis ergastulis ad nos transfugerant, intellexisset, Gu-
letam sic esse tam munitionibus, propugnaculis, & tor-
mentis bellicis, tam copioso & firmo præsidio communi-
tam, ut ejus expugnatio sine magna cede & sanguine
difficilis esset, atque adeò desperanda, deliberari & con-
sultari cœptum est, præstaretne relicta Guleta recto
cursu Tunetum contendere, sed hicalius restabat scru-
pulus, non fore scilicet consultum; sed nec tutum tam
copiosam, tam bene provisum, tam exercitatum ho-
stem à tergo relinquere, suosque ab illis munitionibus
longius abstrahere, quæ recipiendæ & suppeditandæ
annonæ & comœatui, præter cætera essent idoneæ.
Quare communi omnium Consiliariorum decreto con-
sultum fuit, arcem Guletanam ante omnia oppugnare,
& constituto citius Imperator omnem exercitum pro-
pius admovit, ac mille quingentis passibus à conspe-
ctu arcis caltrametatus est, eademq; milites summa
cum diligentia & festinatione fortiter munire, aggeres
extruere, valla figere, fossam circumducere, castella
aggeribus imponere, quo tormenta quæ grandia &
multa è navibus illuc pertacta fuerant, applicarentur,
ut turris illa quadrata, quam diximus Guletæ fuisse
fortissimum propugnaculum, magno conatu machinis
verberaretur, & si quæ fieri posset, vastaretur. Quinq;
dies operi faciundo impensi sunt. Nono Kalendarum Ju-
lii aggeres ad justam altitudinem & crassitudinem ex-
structi fuerunt, castellaque imponi cœpta sunt, pro
custodia & tuitione castrorum, tam contra tormen-
torum globos, qui in nostros è Guleta mittebantur,
quàm levia quædam & inopinata prælia quibus Mauri
Cæsarianos adoriebantur. Si Antonio Pio Consenti-
no, qui dicit se visa non audita scribere, fides est adhi-
benda, in levibus illis velitationibus pleriq; Cæsaria-
norum, fraude, dolis, vasritia, & astutia Maurorum,
intercepti fuerunt. Idem commemorat Italorum &
Hispanorum superbiam, & genuinam quandam inter
iplos invidiam, (est enim utraque Natio supra modum
laudis avida) in causa fuisse, quod hostes sæpenumero
in conflictibus superiores fuerint, dum aut Ducum
jussis non obedientes locum assignatum deserunt,
aut non contenti suas munitiones tueri injussu Præ-
fectorum ex vallo desiliunt, atque in aperta pericu-
la sese conjiciunt, aut videntes socios laborare,
eis in tempore non succurrunt, quos Imperator (qui
eodem autore, quamlibet etiam levibus dimicationi-
bus interfuit, nec tormentorum ictus, nec balista-
rum tela, nec venenata Maurorum jacula metuens,
felicius quàm tutius, præsentissima pericula non
sine periculo vicit) cum verbis, tum minis acriter
castigatos, eò redegit verecundiæ, ut omnes sui-
metipsorum pœniterent, paratique essent potius vi-
vi discerpi, quàm quidpiam animadversione aut re-
prehensione dignum designare, quæ castigatio tantum
profuit, ut in reliquis consultationibus ac præliis, &

cautius se tuentur, & impigrius hostes invadent, ni-
mirum ut sic labem ignominiae nomini suo aspersam
detergerent, notamq; turpiter inultam inducerent
atq; abraderent. Et ecce, priusquam sic ab Imperatore
castigati essent, evenit forte ut propugnaculis aliquot
erectis, uni quod longius arcem Guletanam versus
excurreret, neque multo plus quingentis passibus
ab ea aberat, Hieronymus Totavilla Dux Sarnicum
cohortibus aliquot Italorum praeficeretur, a quo
cum ipso privilegio Divi Johannis Baptista, hostem
impressionem facientem, magna vi & conatu fortiter
repulissent, eo facinore glorioso certe & praemiis digno,
non contenti, praeter imperata, majora ausi, sed infeli-
citer, relicto propugnaculo, cujus protegendum data il-
lis fuit provincia, hostes fugam simulantes, prosequuti
sunt, qui artium suarum non immemores, conjungen-
tis se sociis suis, e Guleta in subsidium ipsis progressis, in
Casarianis cum numero pauciores, tunc ex longis excu-
bis operisq; fatigatos conversi, simul cum ipsis in nostras
munitiones insilierunt, quos tamen juvenis Hispanica,
quae non procul aberat, confestim exiit & in fu-
gam convertit. In eo conflictu praeter Ducem ipsum
Hieronymum Totavillam, Sarni Principem (qui ictu
tormenti aenei pro vallo percussus, multisq; vulneri-
bis confossus fortiter cecidit) ejusq; nepotem, qui
graviter saucijs a locis suis in propugnaculum rece-
ptus fuit, non plures octo Casariani desiderati sunt;
hostium vero plures quinquaginta, praeter laesos & mu-
tilos, male perierunt, tandemq; ex captivis, & quodam
qui ad Casariana castra profugerat, cognitum est, tres
flari nominis magniq; pensae & momenti Duces Bar-
baros, in illa conflictatione caesos fuisse, quorum cor-
pora equites quidam Turci ad sua castra reportare co-
nati, pedem citò retraxerunt, non audentes tam prae-
senti discrimini se committere neque exponere. Mor-
tem Ducis Sarnensis gravius quam credi par sit, opti-
mus & suorum amantiss. Imperator, tulit. tum
quod Vir fuerat magnae diligentiae, & multae in re-
bibus bellicis experientiae tum plurimis aliis docti-
bibus clarus, sed hoc omnibus in confesso est, Mar-
tem esse communem, bellique aleam Nobilibus
juxta atque ignotis, Principibus & sine nomine vul-
go, strenuis ac inortibus varie cadere. Consentinus
longè, diversa scribit, & propemodum ex diametro
diffidentia, quem non proposui mihi in hoc Diario
per omnia sequendum, sed solum quando consen-
tanea describit. Malim credere exemplari Gallico,
quod bona fide transtuli, cujus Author, quaecunque
scripsit vel didicit, aut ipse suis vidit oculis, aut ab illis
audivit, qui res gestas omnes ad Imperatorem detule-
runt. Scribit Consentinus transfugam quendam ab-
jurato Christianismo, paganismum professum fuisse,
verum cum transfugeret, facti poenituisse & respuisse
ac salutem suam, omniaq; bona (attulerat namque
secum multa aureorum millia) Clementiae Majest.
Imp. commississe. Cui Imperator remissa culpa vitam
indulxit, & aurum omne quod obtulerat, in ejus utili-
tatem asservari jussit, ne scilicet in vita hominis, quam
auro, continentior fuisse videretur. Pollicebatur prae-
terea cum Neapolim venisset (fuit namque transfuga
ille Neapolitanus) majora se in ipsum collaturum be-
neficia, adjecitq; Imperatorium esse ejusmodi largiri,
non accipere. Sed redeamus unde digressi sumus.
Septimo Calendas Julias, hostes aliud quoddam pro-
pugnaculum adorti, magna cum suorum strage ab Hi-
spanis, quibus rejectis Italis tum primae partes cum

hostibus eongrediendi ab Imperatore datae sunt; for-

titer sunt repulsi. Multum diuque dimicatum est

ferè Andabatarum more, nam subita quaedam ea-

demque vehemens ferentium ventorum tempestas

oborta; tantum excitavit & in coelum usque sustulit

pulveris & arenae, ut vix dum socios ab hostibus discer-

nere possent. Quae tempestas tentoria, tuguria, ta-

bernacula & papiliones militum, varie dejecit; quibus

instaurandis & refingendis, plus credito ab omnibus

sudatum est. Nono Kalend. Junii (ut illud quoque,

quoniam non suo loco, inferam). Maurus quidam

a Rege Tuneti missus, in castra Caesarea pervenit, qui

dicebat tesseram fidei a Rege acceptam sibi in itinere

perisse, quem Imperator postridie, qui dies fuit na-

tali D. Johannis Baptistae sacer, ad se adductum, per

interpretem quendam Hispanum, Arabicæ linguæ

callentissimum, quæ mandata ad se haberet, rogavit,

ea ferè fuerant ejusmodi: Regem suum certiore

factum, Imperatorem cum exercitu numero omnibusq;

rebus, quæ bello tum navali, tum terrestri, ne-

cessaria essent, abundè instructo, in Barbariam appul-

sam esse, ut maritimum illum ac terrenum praedonem

ac piratam Ocnobarbum, Turcicumque exercitum,

qui magnam cladem Regnis, insulis, arcibus, & muni-

tionibus Cæs. Majestati subditis attulisset, internec-

ioni daret. In Regem verò, qui se illi in fidem dedisset,

nihil hostile cogitare; se autem ut exploraret, an omnia

ita se haberent, a Rege suo missum esse. Cui Imperator

per eundem interpretem paucis respondit: ita rem esse,

quin plerosq; Mauros utriusque sexus promiscuè

ætatis & ordinis a suis captos, se dimisisse liberos, edi-

ctoq; publico cavisse, ne cuiquam Maurorum qui

regem Tunetensem Dominum agnosceret, detri-

menti quidpiam aut injuriæ fieret. Quod si Rex

cum suis Numidis & Confederatis Ocnobarbo resi-

stere decrevisset, per se non staturum, quin ex Barba-

ria cum suis militibus brevi exigeretur. Atqui festi-

natione & re ipsa opus esse, non multis verbis & vanis

promissis, non enim expedire suis rationibus, ut

tantæ copiae otio torpescerent, & ab opere feriantur.

Qui Maurus, ut illi imperatum fuerat, intra dies

quatuor se responsum Regis sui reportaturum pollici-

tus, quatuor millibus ducatorum, vestibusque auro

intertextis & sericeis ex liberalitate & munificentia

Caesareæ Majestatis donatus, cum mandatis ipsi com-

missis, dimissus est. Etece vix illo digresso, septimo

Kalendas Julias, tres equites Mauri in eadem vena-

runt castra, duo subalbi, qualis ferè est color fuligi-

neus, tertius planè ater, erant autem Maurorum ri-

tu pellibus lavatis phœnicei coloris vestiti, humeris ve-

rò oblonga jacula, macheras vero suas & acinaces a

summitate brachii dextri, e latere sinistro alitrinsecus

pendentes gestabant; laevo autem brachio pugiones ha-

bebant affixos. Hi Caesari literas, alteras a Rege, alte-

ras ejusdem ferè exempli a quibusdam Numidis præci-

pui belli Ducibus, Regique cognatis & consan-

guineis missas, obtulerunt. Quarum ex Arabica in

Hispanam linguam translatarum, is fuit tenor: *Laus*

misericordibus, Nos Filii Ceduaui exercitus Christia-

norum significamus, quod non procul a vestris castris

absumus. Vos contra nunciate nobis, ubi commodissi-

me commentari vobiscum possimus. Qui has istuc per-

tulerunt literas, ingenue vobis exponet, quis dudum

fuerit & nunc sit rerum nostrarum status. Mauri ad

omnes concordēs sunt, & nobis bene volunt, unaq; in re

consentiunt. Quae de re coram diffusim agemus. Erant

autem *littera Regis, signa ipsius signata, nullo impresso sigillo, neq; superscriptione inscripta. Negabant enim ad se pro more habere, quæ verò jussu Regis mandata afferebant, hæc erant: Muleassem Regem & Dominum suum, simul atq; certior factus esset de adventu Imperatoris; classisq; ejus in Africam, noluisse committere, quin illico Legationem ad ejus Majestatem mitteret, ut nimirum cognosceret, ubi & quando eum adire & colloqui posset, ut ejus auxilio, pulso Oenobarbo, in Regnum avium aliquando reponeretur, paratum item se esse, auxiliares copias mittere, commentumq; suppediare, & ubicunq; Majestati ejus visum esset, cum potentissimis & proximis sibi cum sanguine, tum affinitate Numidis, ut liberius de omnibus commoveri possent, in colloquium venire. Quod ut commodius & minori cum discrimine fiat, rogare ut Imperator irremis aliquot ad se mittat, quibus in montosis locis, ubi delitesceret, per mare ad castra Casarea tuto procheretur. Quibus intellectis, Imperator duos ex Legatis multis pretiosis muneribus donatos, servatos apud se tertio, quem etiam plurimis donis cumulavit, cum eiusmodi mandatis ad Regem remisit: Placere sibi, ut Rex cum aliquot suis cognatis & affinibus ad se veniat, quod voluntatem animique ipsius sensa plenius intelligat, actuarique à Rege postulata missurum, id quod paucis post diebus effecit. Nam per quendam Ducem non postremi nominis neque ultimæ conditionis, duodecim irremes apparari, & ad Regem mitti curavit. Quo responso accepto, Legati ad Regem suum redierunt. Inter Tunetum & Guletam erant quædam oliveta, ficeta, locaque aliis arboribus confita, ex latere castrorum Casarianorum, illic Oenobarbus tormenta non penitendæ magnitudinis cohortesque nonnullas equitum & manipulos peditum collocaverat, unde magnos & frequentes globos in nostros jaciebant, exursionibusque lætis, magnis animis & robore castra Casariana exturbabant. Imperator considerans hoc in fraudem & perniciem suarum legionum & copiarum factum esse, magnoque sibi dedecori, assignatum iri, si permitteret hostes sic impune diutius suos ludificari, quanquam edicto eoque capitali caverat, ne quis extra ordinem in hostem incurfaret, illorum putastatagematibus, imò dolis & fraudibus iam probe exploratis, ut qui pedem pede, manum manu cum nostris conferere non auderent: Sed contenti crebris magis, quam vehementibus velitationibus dimicare leniterq; per causam, in Casarianos insilire, sicubi nostri globo facto per alas & cornua se dirigebant, ut justo bello contenderent, non ausi resistere, subito terga verterent, ita nit tamen eos illinc deturbare. Sexto igitur Kalendas Julias classicum cani, & equites Hispanos Duce Ludovico Mendocio Marchione Montejaris, duasq; legiones peditum, alteram ex Germano, alteram ex Hispano milite conscriptas, antecedere jussit: Ipse verò cum suis equitibus & peditibus, manipuloque uno ex altero eorum, qui ex minoribus tormentis, glandes plumbeas, aliq; tela jaculabantur, sequutus est, eoque ordine ad locum ubi hostes inter arboreta, & plantaria in insidiis erant profecti, eo impetu, tamque ardentibus animis eos adorti sunt, ut quamvis plus mille essent equites, pluresq; pedites, tamen Casarianorum impressiones non sustinerent; sed relictis machinis reliquisque impedimentis, in fugam sese converterent, quos Imperator longius persequi noluit, tum quod Tunetum in conspectu esset (non plus enim milliario illinc aberat)*

tum quod non temerè, sed nec infelicitè, illam suscipisset expeditionem. Ceciderunt in eo conflictu ex hostibus partim equites, partim pedites quinquaginta, ex nostris verò cum sauciis, tum occisi, desiderati sunt septem. Marchio Montejaris Dux Ordinis equestris, ex istulancæ Turcicæ in coxendice vulnus accepit. Quod tamen non multo post iudultria chirurgorum obducta cicatrice, pulchrè curatum fuit. Dum hæc fiunt, & castra variis munitionibus omni ex parte muniuntur, plurima militibus & comœatu bene instructa navigia, alia post alia appellebant. Advenerant quoque ex Sicilia, Neapoli, Italia, aliisque Regionibus plerique strenui & in re militari exercitissimi Viri, atque inter alios Marchio Alarco, Vir magnæ Prudentiæ, & multæ in re bellica experienciæ, cum mille ducentis Viris Martiis & gentilitia stemmate claris, ex Neapoli & Sicilia oriundis, qui partim longis actuariis, partim onerariis & rostratis in Africam advehi sunt, appulsus est etiam eodem pulchrè comitatus Ferdinandus Gonzaga, Vir rari & prudentis consilii, & in iis quæ ad rem militarem pertinent, oppidò quàm exercitatus. Tertio Kalendas Julii, *Muleassem Tunetensium Rex*, ex saltibus illis, quod pulsus ab Oenobarbo confugerat, per mare proximum irremibus, ab Imperatore impetratis, quàm proximè castra Casarea advehi est, præmissoque fororis suæ filio, qui illum appulsus esse nunciaret, cum ducentis equitibus Mauris ad castra Casarea contendit. Imperator illum adventare præmonitus, signo dari jussu, ut turmæ aliquot equitum ordine disponentur, & Ferdinandum Toletum Albæ Ducem, Ferdinandum Alarconem vallis Cicalianæ quæ in Præcutinis est Marchionem, & Antonium Pimentelium Comitem Beneventanum, cum multis aliis Nobilibus & gentilitio titulo insignibus, præter equites, addita una atque altera peditum phalange, illi obviam misit, qui reverenter illum (utputa Regem) exciperent, atque ad tentorium Casarium deducerent. Imperator cum Infante Portugaliæ, aliisque tum Ducibus, tum Comitibus Principibusque Viris, Regem exspectabat, quem appropinquantem data dextera salutavit. Ille contra summa cum reverentia sese inclinans & demittens, observato tamen semper detoro Regio, Imperatorem tantum non adoravit, & more patrio super capite ibi in hoc strato, cum suis Numidis humi procubuit. Imperator verò è suo solio descendit. Tum per interpretem Hispanicæ & Arabicæ linguæ juxta peritum, multis de rebus longum diuque collocuti sunt. Deinde ad militum stationem, ut legiones suo ordine digestas, totiusque exercitus faciem, formam, & robur videret (qui illo adveniente tam majora, quam minora tormenta magno murmure, & strepitu exonerabant) deductus est, illinc ad tentorium Ludovici Pratenfis, velleris aurei Equitis, & secundi Imperatoris Majestatis cubicularii pervenit: Ubi variis omne genus bellariis, aquisque cum saccharo & cinamomo decoctis, (abstinent enim vino & carnibus nisi ritu patrio coctæ & apparatus sint) refectus & recreatus est. Dixit autem circiter octingentos camelos comœatu & aliis rebus onustos se à tergo consequi, habereque se in montibus illis, unde venerat, plus sedecim equorum millia, quo cum omnium ne musca quidem, neque camelus, nec equus usquam comparuit. Erant autem omnes ejus milites

Mauritanio more vestiti habentes acinaces suas atrinsecus ab humero dextro in laevum dependulas; & pugiones latos eosque ancipites sinistro brachio alligatos, equitatus fere ex equabus equisque castratis constabat. Jacula autem quæ gestabant, longitudinis erant triginta sex aut quadraginta palmorum. Imperator autem magis miseratione & misericordia (quam cum summa Clementia habet conjunctam) commotus, quàm quod multum auxilii putabat à Rege, humanissimè acceptum, Regio affectu honore. Hoc enim erat omnibus exploratissimum, Regem sine ulla spe recuperandi Regni sui, fuisse ab Oenobarbo exactum. Huc accessit, Imperatoris copias, quas certa marique habebat, tales fuisse & tantas, ut Deo benevolente, (à quo omnis victoria est) non solum sufficerent Oenobarbo cum suis opprimendo; sed etiam universæ Barbariæ subjugandæ. Verùm magis expediens visum fuit, Regem in Regnum reponere, ut tanto beneficio Maurorum animos sibi devinceret, intelligerentque sanctam illam expeditionem in hoc solum Imperatori susceptam esse, ut Oenobarbum Turcicumque exercitum è Tunetensium Regno expelleret, tranquillitatem Reipublicæ Christianæ consuleret, præterea, ut fidem Regis ejusque successorum magno commodò & securitate Christianismi, & præsertim Regionum & ditionum maritimarum Cæsareo Imperio obnoxiarum, contra universam Barbariam tam immensi beneficii vinculo, in perpetuum sibi obligaret, quibus Regionibus quàm fuerat opus & necessarium ut primo quoque tempore prospiceretur, nemo ne sanctæ quidem dejeranti credat, nisi oculorum cognitione didicisset, quemadmodum in processione ista Sole meridiano clarius fuit videre. Sub initium mensis Julii in opere cæpto perficiendo, continuis aliquot diebus nemo non strenuam & accuratam adhibuit operam, ut scilicet tormentis omnibus suis locis dispositis, ad demolitionem arcis Guletanæ procederetur. Erant circum castra Cæsariana colliculi quidam, quos visum fuit aggestis aggeribus, defixis vallis, extructisque propugnaculis & castellis munire, militesque cum machinis ad castra ipsa legionumque cornua protegendæ hostemque ab irruptionibus arcendum imponere. Quia verò arx Guletana in planitie quadam sita erat, & ex utroque latere firmis munitionibus circumclusa, non fuit nostris integrum semel locum castris metandis deligere, sed necesse fuit subinde mutare, & paulatim proximius Guleta admove, quod non sine magno labore & molestia militum fieri potuit, tum quod tentoria, papiliones, tuguria, diversoria, sarcinæ, impedimenta omnia transportanda essent, tum quod ab illis locis longius abstraherentur, ubi plurima quotidiano usui accommoda partim repererant, partim sibi procuraverant, & præsertim puteos aquarum dulcium, quarum propter mare vicinum, mira erat illic raritas, ne dicam penuria. Nam illi, à quibus diximus turrim quandam nomen sortitam fuisse propter immodicam aquisitionem, partim exhausti, partim vitiiati, limo è fundo excitato, fuerunt. Lacus verò & stagna, propter vicini æquoris exundationem aqua salia infecta fuerunt. Huc accessit, quod ex vasis terra repletis, pellibus aliisque munimentis cooperitis, propugnacula sibi construere debebant, quæ opponebant tormentorum ictibus, dum nocturno

Tom. II.

tempore propius sensim adrepunt. Cumque ad hunc modum castra semel atque iterum loco moventur, proximiusque arcis admoventur, ut sic commodiore via expugnaretur, non raro nocte intempesta ad arma conclamatur, atque interdum utrinque eruptionibus factis, dimicatur. Quarto Nonas Julias, hostes per exploratores edocti, turmas aliquot equitum, manipulosque peditum è castris Cæsariensis profectos esse, ut magnum numerum cum peditum tum equitum ex miscellanea & promiscua, equisonum, mulionum, stabulariorum, lixarum, cacularum, ejusmodique hominum colluvie, qui in vicos proximos pabulatum & pradam excurrerant conflatum, tuerentur & protegerent, arbitrati occasionem nostras munitiones expugnandi sibi datam esse, statim à prandio magno clamore & impetu velut cæstro quodam perciti, totis viribus in ea incubuerunt, eodemque fere temporis puncto turbo quidam ferentium & debacchantium flaminum, tantum excitavit pulveris, ut conspectum hinc castrorum, illinc hostium interceperit; hoc tamen nonnihil in tenebris dimicantibus profuit, quod æther crebris ignibus, quanquam non sine fragore tonitruum, micuerit, pluvia subito consequuta ventorum rabiem sedavit. Nihil tamen interim tam subita cœli mutatio cōslictationem remota est, quinimò iis animis utrinque & viribus certatum est, ut Cæsariani exercitus Duces, metuentes ne Turcici equites ex insidiis suorum in novissimos Ductores nostri exercitus insultarent, omnibus legionibus ordine distributis, facta acie, cum hoste congregiendum putarent. Sed nostri Divino freti auxilio, magna tum Præfectorum, Decurionum, & Centurionum, tum militum vigilantia, alacritate & diligentia, hostes à castris prohibuerunt, & terga dare coegerunt, quos tanta celeritate sunt consecuti, ut multis ante munitiones ipsorum trucidatis, propugnacula & castella nonnulla occuparent, vexilla diripuerint, & magnum timorem spectantibus incusserint, cruenta ea in concertatione facta fuit hostium strages, pauci ex nostris desiderati sunt. Nulla quies, nullum otium fuit militibus. Nam nulla fere dies sine dimicatione abiit. Ex arce verò Guletana trirēibusque, qui in sinu Tunetensi fuerunt, quotidie ex machinis ingentis magnitudinis, ferrei & ænei globi in castra Cæsarea militumque tuguria jaciebantur, quorum nonnulli & illi quidem grandiusculi intersignioliorum insigniti fuerunt, ita ut non difficile esset conspiciere & colligere, è quo myrpolio ejusmodi catapultis, quibusve ex officinis tales prodierant merces, tandemque plurima quæ antea incerto rumore sine auctore passim mulsabantur, tum denique credi & pro certis haberi cœpta sunt. Ex altero latere Guletæ, qua Tunetum respicit, stagnum est navigabile, per quod ex Tuneto commectus & quæcunque obsidione cinctis opus erant, facile advehebantur, quod ut nostri impedirent, constitutum fuit, è navalibus nonnulla navigia in stagnum illud pertrahere, eademque militibus, tormentis, aliisque armamentis armare. Id quod absque mora, quamvis non sine molestia factum fuit. Verùm quia stagnum illud non erat tantæ altitudinis, ut naves sic onustas ferre posset, necesse fuit eas in mare, magno certe militum sudore, retrahere. Sexto Idus Julias Cæsares ex altero pede gravissimè laboravit, cujus doloris causam fuisse, Medici asseverabant, continuam & indefessam in omnibus boni Imperatoris obeundis muneribus curam, laborem, & diligentiam. Nec defuerunt,

Ec 3

qui

qui putarent Divina id fuisse Providentia & voluntas, ut scilicet illo cruciatu admonitus, non tam temere presentissimis se obiectaret periculis, satisque crederet suo se fungi officio, si quod in opere faciundo collocaret operæ, aliis exercendis & instituendis insumeret, atque plurima quæ ipse faceret, primariis exercitus Ducibus, legionum Præfectis, primipilaribusque Antesignanis administranda committeret. Hostium namque incurstationes, assiduasque illæ dimicationes non fiebant sine telorum, jaculorum, balistarum ictibus, & tormentorum majorum & minorum jactibus, quorum impetus sine discrimine Nobilibus cum ignotis, summis cum infimis, si fortè contingantur, æquè lethalis est & noxius. Quarto Idus Julias, tentoria & militum tuguria denuò suo loco mota sunt, & propius Guletam deportata, quo tamen die propter incredibilem flabrorum tempestatem, pulverulentamque arenatum nubem ad sidera usque jactatam, non adeò promptum, neque proclive fuit ea figere. Munitionibus tamen vallis & fossis circumdatis, propugnaculis & castellis aggeribus impositis, machinisque ad jaculandum apparatus, Imperator arcem Guletanam primum tormentis verberare, deinde postridie, qui tertius fuit Idus Julias, conscensis muris, expugnare, & capere constituit. Quare cautum est edicto publico, ut omnes tam Duces quam milites, ad suam quisque, cui destinatus fuerat, functionem, & parati & accincti essent; sed quia ventorum vis & rabies fuerat vehementior, pelagusque altioribus undis efferbuerat, in diem sequentem, qui pridie fuit Idus Julias, res tota dilata & procrastinata est. Erat fortè turris quædam in vertice montis, non amplius mille passus à Cæsarianis distita, quam decem stationarii milites expulsis Barbaris, occupaverant, eam facto agmine Turcæ Maurique adorti sunt, quorum insultum decem illi Cæsariani principio strenue repulerunt, sed destituti subsidio, coeperunt impressionibus Barbarorum esse longè impares, quibus confestim à nostris, tum equitibus tum peditibus suppetiæ datæ sunt. Quæ re ab hostibus animadversa, non expectatè nostrorum adventu, sese verterunt, qui ferè Barbarorum mos est, sua namque agilitate (ferentiorum enim & velutum more, levi utuntur armatura) equorumque volocitate freti, frequentioribus, quam vehementioribus excursionibus, hostes suos sollicitant, quod si serio consideranda esse manu viderint, versis tergis, fuga sibi salutis, sua consulunt. Imperator nondum commodam expugnandæ arcis Guletanæ nactus occasionem, exploratis summa cura omnibus munitionibus, ut magis hostibus incommodaret, fortiusque sua castra muniret, jussit alium aggerem cæteris astrui, quod imperatò citius, summa cum diligentia factum est, ut si fortè offerret sese occasio, nihil esset, quod oppugnationem remoraretur. Castris igitur sic munitis, & acie, quæ numerum triginta millium militum, eorumque selectorum excedebat, per cornua, alas, frontes, & terga, legiones, turmas, cohortes, & manipulos, instructa, (præter olassem ingentem, quæ in portu Guletæ omnibus rebus ad navale bellum necessariis apparata, anchoris fundatis detinebatur) cunctisque & quæ ad castrorum tuitionem & hostium oppressionem spectare videbantur, diligenti sollicitudine procuratis, machinæ & tormenta suis quæque locis collocabantur. Imperatori præter cætera hoc studio fuit, frequenter omnem exercitum lustrare, legiones omnes circumire, Duces & Antesignanos, ut cautè sibi pro-

spicerent, nec temerè se periculis objicerent, admonere, omnes summa cum humanitate compellare, præmia ampla polliceri, ardentes & inflammatos laudare, dubios & metieulosos animare & confirmare, ignavos & inertes impellere, urgere ac stimulare, ignominiosisque verbis nonnunquam castigare, omnes hortari, brevibusque concionibus inflammare, non dubitare se, quin qui sæpe absente ipso rem præclare gessissent, hostesque eisdem se cum sacris initiatos, captis Regibus & Principibus viris, castris exuissent, victoriamque illis veluti è manibus tum in Italia, tum aliis Regionibus non secus ac clavam è manu Herculis extorsissent, nunc se præsentè cum hoste sacro atque devoto, fortiter & strenuè essent pugnaturi, præsertim cum in hoc bello, Deo Opt. Max. ejusque filio Domino & Servatori nostro militarent, se officiorum sibi præstitorum non fore immemorem; sed unumquemque pro ratione rerum gestarum, liberaliter remuneraturum. Quibus exhortationibus, animi militum, alioqui sua sponte feruentes & incitati, sic sunt inflammati, ut ansum pugnandi sibi non præberi dolerent. Actuarie proinde alique classes, quam proximè sine certo discrimine poterant, applicabantur, malisque & antennis summotis, ne si fortè hostium tormentis concuterentur, id navibus fraudi & detrimento esset, ad oppugnationem apparabantur. Evenit fortè, ut pridie quam decretum esset arcem tormentis lacerare, mare sic intumuerit, ut in tentoria, quæ litoribus proxima erant, exundaret, metusque esset, ne juxta constitutum arx oppugnari nequiret; sed pridie Idus Julias tanta fuit & æquoris & statuum tranquillitas, isque superni Numinis favor, ut cum prima luce acie suo ordine instructa omnibusque & singulis suis functionibus præscriptis, ea diligentia, indulgentia, studio, & dexteritate, terramarique, arx verberaretur, dirueretur & quassaretur, ut & turres opere situque penè inexpugnabiles, & cætera munitiones, quæ ex trabibus, malis, antennis, triremium remis, emeruarumque navium tabulis, proris, & pappibus clavibus & carinis construxerant, ac pilis, peltibus, boumque tergoribus stipaverant, multiq; terra cooperuerant, direrberantur & impetui nostrorum tormentorum cederent, collapsæque & convulsæ neque onus impositum sustinerent, neque Turcis satis tutum, nec firmum consistendi atque resistendi locum, machinasque suas ejiciendi potestatem facerent. Quin plurimæ hostium machinæ nostrorum tormentorum ictibus diruptæ, magna que pars muri turris illius quadratæ solo æquata, nonnullæque quadriremes & triremes, alique naves, tam nostratæ, quam onerariæ, pertusæ & dilaceratæ fuerunt. Quæ cum hostes non sine dolore & indignatione viderent, secumque expenderent, suas munitiones pejus fuisse labefactas, quam ut ulla instaurandi spes superesset, considerarentque quam potens & invictus, & ab exercitu & omnibus bellicis maritimis juxta ac terrestribus munitionibus Imperator esset, in sola fuga suo more spem omnem collocaverunt. Imperator, qui hætenus omnibus in rebus summa cum diligentia, cura, strenuitate & Magnanimitate, velut Hector quidam, aut nostrorum domitor Hercules, omnia boni Imperatoris, imò & militis munia obiverat, & quæcunque factu fuerant necessaria, admonuerat & præceperat, ne quid in ipso consideraretur, dum arx Guletana, tormentis concutiebatur, in aggeribus ipsis & propugnaculis constitit, nimi-

nimirum ut à verberatione, donec magna ex parte demolita esset, non desisteretur, factaque commoda ascendendi via, militum saluti in expugnatione ejus consuleretur. Tam enim vita militum illi chara fuit, ut nollet vel unius periculo centum Barbaros obtruncari. Contra milites eo flagrant expugnandæ arcis ardore, dicam an furore, ut nisi prudentissimus Imperator eos remoratus fuisset, nulla sibi munita via magno suo periculo eam oppugnassent. Id quod tamen eodem die *sub horam secundam pomeridianam, ea animorum viriumque alacritate & robore factum est, nequamvis iter ipsum quod sibi munierant, non esset satis aptum, adituque impeditior, quam ut commodè eam invadere possent, tamen scalis muris admotis, facile mœnia superarint, victoresque in arce victa triumpharint.* Quadriremes verò Oenobarbi, alique naves, quæ in stagnis & sinu Guletano jacebant, parvo negotio in nostrorum venerunt potestatem, unâ cum machinis bellicis, quæ numero, magnitudine, & artificio erant commendabiles, inventa etiam fuit magna globorum, pulveris tormentarii, & sal nitri copia, ita ut abundè facta fuerit compensatio damni & detrimenti, quod nostri acceperant, quoniam nonnullæ naves ipsorum adversariorum machinis partim depresso, partim lacerata, & disrupta fuerunt. Hostes, qui alioqui in defendenda arce strenuos se, & rei militaris experientissimos exhibuerant, omni spe recuperandæ, quæ amiserant abjecta, fugæ se dederunt, quamlibet nihilominus fuerant agiles & veloces, non tamen sic præcurrere potuerunt, quin plurimi & terra & per stagna in ipsa fuga à nostris anteverterentur. Ubi magna cædes hostium, quamvis fortiter repugnantium, facta est. Quantum doloris, indignationis, animique impotentiae, atque ægritudinis impurissima illa belua ac Christianissimi pestis maxima Hariadenus Oenobarbus ex strage suorum, rumoribusque amaris & injucundis, qui ad eum de detrimento accepto, factaque jactura perferebantur, conceperit, facile est unicuique conjectura consequi, quin plurimi captivorum, qui in tristemis Cæsaris vincula asseruabantur, propter fugam commilitonum suorum & rem malè gestam, eò devenire furoris & desperationis, ut manus intulerint, præcisoque jugulo mortem sibi consciverint. Dum hæc ante Guletam geruntur, Muleasses Tunetensium Rex, cum aliquot Mauris cognatis suis & affinis in castris Imperatoris Regio more tractabatur, assignatis illi ministris, qui eidem inservirent & administrarent. *Decumbebat autè in tapetis humi stratis, ibidemque prandeat & cenabat, eo corporis habitu, ut manus & pedes juxta mappa essent propinqua, atque inter agendum, alterum pedem manu tractabat.* Quod nostratibus visum fuit novum, sed is mos est illis patrius & gentilitius. Similes erant gestus & mores Mauro- rum, qui circum Regem suum sine ullo discrimine jacebant semilaceri & nudi, qui nonnunquam rupto silentio, clarius ipso Rege simul omnes vociferabantur. In Rege verò Majestas quædam & severitas, quam reverentis, non formides, semper relucebat. Ac ne tum quidem ulla extiteret indicia, Satrapas Regni Tunetici eo esse animo ut Regi suo ferre vellent suppetias, licet ipse interim dissimularet diceretque se à quibusdam Numidarum suorum accepisse literas, quibus pollicebantur, se illi auxilio adfuturos, atque adeò tunc fuisse in itinere. Imperatori non videbatur

Tom. II.

consultum ejusmodi arundineo baculo, ficulneoque praesidio niti; verum quod res erat suspicabatur, Satrapas puta & Numidas illos expectaturos, quò oppugnatio arcis Guletanae evaderet. Atqui ne expugnata ea quidem ullum argumentum favoris, bonæque voluntatis ab illis erga Regem ostensum est. Cui Regi pro miraculo quodam & ostento fuit, videre prosperum successum & gloriosam Imperatoris victoriam. Quibus gaudiis, jubilis, acclamationibus milites Cæsariani tam insignem, tam inauditam victoriam concelebrarint, malo unicuique suo cum animo reputandum relinquere, quam pauca scribendam ipsam elevare. Ubi tam tutus in arcem pateret accessus, vidisses plurimos agminatim illò adcurrere, tum ut arcem ipsam, tum ut munitionum ruinas & reliquias damnaque data viderent. Est autem *arx Guletana turris quadam quadrata, admiranda crassitudinis, altitudinis autem duarum contignationum, ambitu interiori completens passus quadraginta, exteriori verò & in fronspicio circiter quinquaginta. Intus est Cisterna quædam insignis, quæ totius aedificii aquas pluvias excipit, sunt & fornices quidam conicamerati, in modum promptuariorum penus & annonæ conservanda constructi, è quibus quicquid auferri potuit, à stipendiariis quibusdam & legionariis, compilatum & convasatum fuit.* Erat in eadem arcem magnus numerus arcuum & jaculorum (nam in dimicando ferè arcibus utebantur) è quibus jaculabantur tela oblonga ferro peracuto in extremitate armata, quod in vulnere quod fecerant, extractis telis permanebat. Inventæ sunt quoque tormenta *cum minuscule, tum majuscula, circiter quadraginta, inter quæ unum fuit prælargi orificii, quod efficiebat globos ferreos amplitudinis latissimi pilei, fuerunt & ex præcipuis non pauca alia, passim liliis, alia salamandæ figura, & duplici digaminate Æolico scilicet insignita, quibus in altero latere insculptum fuit, aut infusum, hoc elogium literis Romanis, Nutrisco & extinguo, in altero latere, alterum elogium literis Arabicis. Non arbitror neque alitis volatu, neque sinistro cantu oscinis, neque tripudiis sollemnibus opus esse, ut augureris, & divines, unde tormenta illa ejusmodi notis & elogiis notata, allata, aut cujus jussu & impensis illic fuerint fusa. In confesso est omnibus, bellicas expeditiones, castrorum & arcium oppugnationes, militares congressus, contestationes, incursiones, & invasiones, non fieri sine reciproca utriusque partis jactura, sereque usu venire, ut periculum non sine periculo vitetur, quò factum est, ut ex militibus Cæsarianis multi fuerint desiderati, plerique graviter vulnerati & faucii, alii pulvere tormentario temerè accenso, alii eminens jaculis, & minorum tormentorum glandibus, alii cominus gladiis, gressis, contis, & lanceis, nonnulli majorum tormentorum jaculationibus partim manus, brachia, pedes & crura, partim coxas & femora reportabant aut planè rupta, aut saltem luxata. Nec defuerunt, quibus certæ corporis portiones fuerunt machinarum ictibus ademptæ. Inter quos *Hispanus quidam* (ut scribit Consentinus) humilis fortuna, sed animo Thebano illo, tantoperè multorum Historiis concelebrato, non inferior, *dum forte cruribus simul cum femoribus globo aëo è tormento emisso, truncatur, simulque tormentum minuscule, quo utebatur, è manibus illi exstisur, plus sollicitus de suo tormento**

Ec 4

quæ

quam viam, undique circumspicit tristis, visumque (manibus reliquoque corpore sese illuc ut potius admovent) bilis brachiorum sinu velut deosculabundus complectitur, & quasi re salva vitam expirat. I nunc & mirare Epaminondam illum, qui rogavit moriens, an chypus esset salvus, & an pro patria staret victoria. Habes Hispania, unde (quanvis alioqui satis laudis avida) gloriari, & cristas tollere queas. Plerisque certa membra sic erant concisa, ut solum à nervo aut particula cutis dependerent, quibus industria Chirurgorum id quod dependebat, nec spes erat fore, ut alteri membro coalescere aut conferruminari posset, præcedebatur, reliqua parte ferro ignito ne sanguis immodicè efflueret, adeo ut miserum & injucundum esset spectaculum illorum videre calamitates, ac audire queritationes. Et quamvis in caltris plurima essent loca recipiendis sauciis, truncis & luxatis, aut alioqui vulneratis destinata, eis præfecti Medici, Chirurgi, Myropolæ & administri; tamen fieri non potuit, quin plerique vitam cum morte commutarent. Felices sanè & fortunati, qui præta ea gratia morti sese objecerant, ut Domino Jesu Christo Servatori & Redemptori suo litarent, quorum corpora in glarea & arena condita & sepulta fuerunt, animæ Dei Opt. Max. misericordiâ vivunt in ævum. Imperator optata positus victoria, Guletam præsidio sexcentorum militum legionariorum munit, cadavera hostium castrorum, quæ plurima inventa sunt, equorum item & camelorum, in altissimis scrobibus infodi jubet, ne fortè ex fœtore corrupto & infecto aëre, lues aliqua in exercitu suboriretur. Christianorum autem, qui in ea expugnatione desiderati sunt, corpora, religiosè condita fuerunt, crucibus in tumulis eorum infixis. Idibus Juliis, qui dies proximus fuit à victoria, Imperator convocato concilio Ducum, Antesignanorum, Primipilorum, Decurionum, Centurionum, & eorum qui illi tam in publicis, quam privatis negotiis à consiliis sunt, cum illis consultat & deliberat, quid potissimum facto opus sit, ut non solum vicerit, verum etiam victoria utatur. Ibi sententiis variatum est, aliis suadentibus, ut quasi re perfecta in Hispaniam redeat, aliis contra reclamantibus, operam illi & impensas periisse, nisi Tunetum etiam capiat, & ni omnes insulas propinquas, à quibus periculum immineret, in potestatem suam redigat. Vicit posterior & quidem sanior sententia, quare signo dato imperatum est, ut omnes Tunetensium expugnationi sese accingerent. Decimo sexto Kalend. Augusti manipuli aliquot & cohortes peditum Germanorum & Hispanorum, Tunetum versus progredi cœperunt, trahentes secum duodecim tormenta bellica, quos Imperator cum reliquo exercitu sequi decreverat, sed quia ab itinere peritis postea illi renunciatum fuerat, viam quæ ab illo latere Tunetum ducebat, impeditiorem magisque salebrosam esse, quam ut commodè illac exercitum suum traducere posset, eandemque insidiis aliisque mille periculis aptiorem esse, quam alteram, iussit eos qui præcesserant revocari, qui sine ullo detrimento machinas in castra retraxerunt. Decimo quinto Kal. Augusti, & die proximo, plurima tormenta majuscula cum globis & pulvere tormentario aliisque rebus ad expugnationem arcis Guletanz è navibus exportata, rursus in eadem exportata sunt. Cum hæc aguntur, Imperator cum suis, variis curis angitur, profectioque Tunetensis mirè ipsum sollicitat. Principiò videt quæcunque Mu-

leasses de Numidarum propinquorum, suburbanorum, atque oppidanorum auxiliis magnificè jactitasse, vana esse omnia & mera somnia, cum nemo illorum signa ulla favoris subsidivè in illum usque diem erga Regem suum præ se tulisset, neque pro ipso, quamvis summa oblata fuisset opportunitas, contra Oenobarbum arma sumpsisset. Proinde non oscitanter secum expendens, quam gravis & difficilis subeunda esset provincia, tum quod longius à mari abstractis, periculum esset, ne satis commodè commectus asportari posset, ac quod in tota illa Regione rari admodum essent putei, à quorum aditu hostes ipsos facile prohibere, aut eisdem saltem inficere possent & vitare, dulcium aquarum laborarent inopia, tum quod machinæ bellicæ propter jumentorum sarcinariorum penuriam, manibus militum terrestri itinere pertrahi debuerant, contra, cum illi in mentem veniret, Oenobarbo, nisi ex Barbaria exturbaretur, maximam relinquere opportunitatem in fines Christianorum orasque maritimas Czlarez ditioni subiectas incurfandi, omniaque pejus, quam prius (utpote qui damno accepto esset irritatus) perturbadi, misereturque fortunam Christianorum, qui Tuneti pedore & squalore obsiti in carcere & vinculis degebant, misereturque ipsum Regis, qui è Regno exactus omnibusque fortune suis spoliatus, ab unius Imperatoris penderet misericordia & auxilio, consulissimum visum fuit capto Tuneto, Oenobarbum opprimere aut expellere, Regemque restituere, ut tanto beneficio devinctus & obligatus Reip. Christianæ Imperatori, ejusque successoribus, sociis & amicis, perpetuò confederatus, neque unquam benefactorum à Czlarea Maj. acceptorum, obreperet illi oblivio. His omnibus æquali lance expensis, *constitutum fuit aciem ordine instructam*, per alterum Guletæ latus, quod illud iter magis esset pervium, neque tam multis periculis expositum, *Tunetum versus deducere*: Principe Melphiaz cum cuncta classe, Guletæ relicto, cui hoc præcipue curæ esset, exercitum commectui & anaona prosequi, & de recentibus aquis aliisque requisitis, per stagnum quod Tunetum ducebat, prospicere, omniaque munimenta, quæ pro arcis Guletanz diverberatione & excidio è navibus elata fuerant, cum tormentis, quæ in ipsa arce devicta, inventa fuerant, eisdem ut inferrentur, operam dare. Decimotertio igitur Kal. Augusti, Imperator classicum cani, totumque exercitum in formam iustæ aciei instrui iussit, qui per omnes suas partes digestus, progredi cœpit, sex tormentis majoribus, totidemque mediocribus, brachiis & robore militum pertractis, commectuique quinque dierum secum allato, Imperator, cui præter cæteras res cordi fuit, à summo capite imum usque calcaneum armatus, per singulas turmas, cohortes, & legiones, non sine summo spectantium gaudio obequitare, manipulos concenturiare, phalanges condecuriare, omnesque bono animo esse, certamque sibi cum Dei adiutorio victoriam polliceri. Jubere deinde ad cataphractos redire, & unumquemque sui muneris & functionis admonere. In progressu autem, ipse sublimi conspiciendus in equo, vexillum primum, quod Domini nostri JESU CHRISTI crucifixi habebat effigiem, antecedeat, quem quicumque conspiciatur, immensa perfundebatur lætitia, ferventissimoque inflammabatur ardore & desiderio, ad extremum usque habitum pro Christianismo, veluti pro focis & aris præliandi. Cumque eo ordine ad duo processissent

essent millaria, ecce Turcæ & Mauri, ex olivetis ubi deliquerant, emergentes, & hac illac per viam cursantes, nostris sese prodiderunt. Erat non procul illinc in eodem itinere Oenobarbus cum sex millibus Turcarum, Maurorum verò & aliorum partim equitum, partim peditum, millibus centum. Imò relatu quorundam Christianorum, qui Tuneto in Christianorum castra profugerant, cognitum fuit, Oenobarbum habuisse plus centum quinquaginta millia militum, equites scilicet ad millia viginti, reliquos pedites. Quod tantò credere proclivius fuerat, quòd ipse Oenobarbus duobus diebus proximis omnes copias suas recensuerat, & Numidas, quos nunc Arabes vocant, Maurosque omnes militari sacramento auctoraverat, leque consequi coegerat, acieque instructa, cum Imperatore confligere, imò & castris exuere decreverat; in eum namque finem castra sua vallis, fossis, aggeribus, & turribus munierat, machinasque in propugnaculis collocaverat, eo loco nostros expectans, quàm illis vellent nollent iter faciendum esset. Imperator per quosdam exploratores curavit agmini suo prospici de loco, ubi pernoctaret, accommo multum & apto, tum quòd ibi tutior fuisset ab hostium incurstationibus, tum quòd multos dulcium aquarum puteos illic invenisset. Verùm hostes re animadverta, quia nostrilentius promovebant, quòd tormenta sua robore brachiorum trahere debuerant, facillè locum illum præoccuparunt. Imperator videns in celeritate spem victoriæ consistere, magnis itineribus multo conatu pertractis machinis ad locum pugne accelerabat, quò cum ventum est, principidò bombis & tonitru tormentorum ejaculatorum se mutuo salutarent, deinde signo dato, magnis utrinque animis & viribus eminus tormentis, telis, jaculis, fundis, cominus hastis, gessis, malleolis, fisis, & versu gladiis, acriter pugnantem est. Quo in conflictu, tanta animorum alacritate Cesariani rem gesserunt, ut quanquam ex continuo itinere lassæ & opere fatigati, cum integris, nihilq; quòd non (absit verbo invidia) fortissimos & strenuissimos milites facere deceret, molientibus, dimicarent, tamen ruptis ordinibus cedere, magnoque tormentorum numero amisso, tergavertere compellerent, qui quanquam ad teli jactum abacti, sese colligerent, & velut bellum redintegraturi, tormenta quæ reliqua habebant, exonerarent; robur tamen & alacritatem animorum, disciplinamq; militarem Cesariani exercitus considerantes, mutata sententia, fugerunt, relictisq; impedimentis, & projectis hastis, cesserunt arenæ. Milites Cesariani quamlibet ex itinere æstuque intolerabili propemodum enecati, ea tamen alacritate cum hostibus congressi sunt, ut plurimos occiderint, reliquos in fugam converterint, multò majorem facturi stragem, nisi præ siti & calore immodico tantum non exanimati, ab hostibus persequendis sibi temperare, & reficendis corporibus nonnihil sibi dare debuissent; cujus rei gratia ibi pernoctarunt. In prima illa dimicatione ex Christianis non plures octo desiderati sunt; neque ii milites; sed viri & mulieres qui sarcinas adferebant, & à via militari aberraverant. Fuit autem illis in locis tanta dulcium aquarum penuria, ut exhaustis fontibus & puteis, quos repererant, limum ipsum bibere sustinuerint. Imò plerique milium, quibus ad puteos patebat aditus, sudariola & indusorum extrema, terra ex aqua, quæ ex suis aliisq; vasibus haustoris aufugerat,

humectata, imprecassunt, orig. admodum saucerunt, alii haustum aquæ frigidæ, aut citreum malum, aut simile quiddam, quo sitim levare possent, pretio multorum aureorum redimere volentes, venditorem non invenerunt. Vidisses animosos milites illos, qui paulò antè invicti, copiosum illum Oenobarbi exercitum converterunt & profligaverunt, nunc siti, fame & æstu intolerabili victos, eò devenisse impotentia animi, ut non temperarent à conviciis, maledictis, & miseris complorationibus. Audivisses eos caput Regis Tunetensis mille diris devovere, quòd promissa non præstaret, Cesareumque exercitum annona & comæatu non adjuvaret. O miseram naturæ humanæ conditionem, quæ ejusmodi necessitatibus sit obnoxia, quas vicisse Hercules cujusdam aut Samsonia sit Virtus. Sed conspecto Imperatore, abstinuerunt à querelis, fuitque inter tot murmurantium millia silentium plusquam Pythagoricum. Tantum potuit unius capitis præsentia. Duodecimo Kalend. Augusti, Imperator jam caelo albescente, copias suas eo ordine, quo die superiori, Tunetum versus produxit, nec sine causa ordinatim incescit. Metuebat enim, ne qui profugerant, collectis viribus, alicubi in itinere ex insidiis existerent, sibi que negotium facerent. Sed nil ejusmodi accidit, fugerant namque non redituri, cumque non amplius milliario à Tuneto Cesar abesset, à quibusdam Christianis, qui ad ipsum confugerant, certior factus est, Oenobarbum cum suis Ducibus, Numidis, & militibus fugitivis, plurimiq; equis & camelis variis rebus onustis, vespere dici præcedentis in montes proximis sese recepisse, primòq; diluculo ad arcem civitatis reversum, conatum fuisse irrumpere, omnemq; thesaurum auferre, & multa quæ ad defensionem arcis pertinebant, igni perdere. Sed Christiani, qui illic in pervis & compedibus desinebantur, plura minus viginti milia, metuentes ne vivi comburerentur, quòd Oenobarbus sese facturum minitatus fuerat, præsidio Divino, in quo spem omnem collocaverant, freti & adjuti, fractis manicis & pedibus, oclusisq; castri valvis, Oenobarbum ab ingressu arcis prohibuerunt, applicitisque tormentis suis locis, acceptisque armis, quæ ibi invenerant, arcem validè fortiterque tutari cœperunt. Oenobarbus videns se frustratum sua spe, metuensque ne fortè in manus illorum incideret, aut à Cesarianis militibus opprimeretur incautus, cum primariis suis Ducibus Sina Smirneo Judæo, & Haidino Cilice cognomento Cacciadiabolo, aliisque tum Turcis tum Mauris, aufugit quàm posuit celerrime. Quæ omnia Imperatori per Christianos bona fide renunciata sunt, neque multò post Imperator, viso signo quòd Christiani ex editissimo loco ostentabant (erat autem vexillum candidum, quo significabant tutum in urbem patere accessum) exercitum suum eo ordine, quo diebus superioribus antecedere jubet, rectaq; cum eis civitatem ingreditur, dataq; Christianis omnibus libertate, faultis, gratulatoriisque omnium acclamationibus excipitur, & turba Christianorum emancipatorum tum manus ejus, tum pedes pro beneficio maximo ab ipso accepto, exosculantur tantum non premittunt. Neque injuria, nam sine gloriosa illa victoria, nullam omnino salutem sperabant, unica illis erat salus. In captivis illis fuerunt nonnulli, qui multis aureorum millibus libertatem ab Oenobarbo redimere voluerant; sed nondum cum Tyranno sic redierant in gratiam, quin mallet illos squalore & pedore contabescere, quam

quam ullis cum eis transigere conditionibus, milleque crucibus & mortibus excarnificari, quam semel quamlibet crudeli morte trucidare. Inventi sunt inter illos Franci octoginta unus, qui partim cum aëuariis Ducis Petroni, partim multò antè & post capti fuerant, quos omnes libertati restitutos ad Velyum, quicquid nomine Regis sui apud Imperatorem Legationem obibat, misit, ut prima quaq; opportunitate in patriam ablegarentur. Inter mancipia fuerunt plerique opifices & artifices Christiani, quorum opera, arte & industria, in construendis & armandis navibus, aliisque rebus faciendis Oenobarbus utebatur. Reperta sunt in arce plurimæ machinæ bellicæ, velæ item & copiosa materia ad nova cōficienda, multaq; armorum genera non huius sæculi cassides, manica, brachialia, thoraces, tibialia, dactylii & elogiis auratis insignita, arcus, tela, balistæ, jacula, quæ à tempore sancti Ludovici, qui in conatu expugnationis ipsius urbis dysenteria obiit, ibidem conservata fuerant. Quæ omnia non sine stupore & admiratione Cæsariani videbant & manibus tractabant. Post introitum Imperatoris in urbem, ecce tibi *miles Hispanus*, aliquotq; alii stationarii, *passim in ades magno impetu irruunt, ostia, fenestras, promptuaria, arceas, mercatorumq; officinas & tabernas effringunt, Mauros resistentes occidunt, spoliant, compilant, evertunt omnia cum pulvere.* In profundissimis cavernis, penariis, cellis, imò cisternis & puteis, scrutationem faciunt argentariam. Quid multa? ne à templis quidem & latriis Maurorum manus abstinent; sed libros omnes claustris aureis & argenteis nudatos, cōscindunt, signa ex marmore, ex jaspide subnigro exsculpta, multaque toreumata pretiosa auferunt, nihil intentatum, nihil intactum (ut est Natio auri avida) relinquunt, præter ædiculam quandam precibus & sacris Christianorum, qui negotiationum gratia Regi vestigales erant, consecratam. Mauros item cujuscunq; ordinis, sexus, & ætatis, qui cladi supererant, ad tria in circuitu milliaria conquisitos in civitatem adducunt, & sicut aliam prædam parentes in conspectu liberorum, & contra, maritos seorsum ab uxoribus vendunt. Fuit autem numerus mancipiorum precio distractorum decem ferè millium. Multi stipendiariorum à Christianis de thesauris absconditis admoniti, loca subterranea diligenter perscrutantes, multum auri & argenti effoderunt. Sed nec ipsi Christiani recens libertate donati, sibi defuerunt, verum magnum auri modum sibi convalarunt, sic tamen moderatè, ut ex immenso illo opum acervo, quæ in arce repertæ sunt, præcipui aliquot Duces & Centuriones, ad multa millia ditati sint. Fuit autem illa compilatio facta consensu Regis, qui sic suos ultus est, quod fidem sefellarent, neque cum successum Imperatoris cognovissent, contra Oenobarbum pro Rege suo arma sumpserant. Eodem die Rex ipse urbem ingressus est, multosq; Mauros utriusq; sexus, qui illi, dum regnaret, familiares & necessarii fuerant, curavit redimi. *Convassatio illa nil profuit Germanis, quibus solum permissum fuit esculentis & poculentis rapere, quare male & incommodè cum illis agebatur, quod non invenerant plurimas cellas generoso vino refertas, reppererunt nihilominus multas cisternas aquarum dulcium, quarum copia compensare potuerunt; quam in dimicando passi fuerant inopiam. Postridie edicto capitali cautum fuit, ne quis exinde compilare auderet, sed unusquisque ad sua signa rediret, ne nimia illa quidvis audendi licentia in gravius aliquod malum exiret. Imperator*

quamdiu commoratus est in urbe, de omnibus quæ mari, quæ terra geri conveniret, quemadmodum maxime pro loco & tempore expedire putabat, matura deliberatione decrevit & prospexit. Nec rarò Regem ad se accersit jussit, deque ejusmodi rebus, quæ Reipublicæ Christianæ & nunc & olim utiles & salutares forent, cum eo commentatus est. Sexto Kalendas Augusti, relicto Tuneto, omnes copias suas in vicum quendam nomine Ludam, duobus miliaribus à Guleta distitum reduxit, à quo non procul labeatur rivus quidam aquarum dulcium, qui exercitui Cæsareo magno usui & solatio fuit. Eo autem consilio accelerabat ab urbe abitum, ut civibus, incolis & inquilinis, qui aufugerant, dispersique per agros, montes, & convalles, velut oves sine pastore palantes, huc illuc divagabantur, pateret reditus. Kalendis Augusti cum acie omnibus suis ordinibus & partibus egregie instructa, in locum ubi ante Guleta expugnationem castra fixerat, juxta turrim illam, quæ ab aquis vicinis nomen sortita est, rediit. In itinere inventa sunt plurima cadavera Maurorum à nostris occisorum, aut quod videbantur illis inutilia quædam esse telluris pondera, ex quibus nullum fructum sperabant, aut ut sic de hostibus, quorum causa famem, sitim, æltum intolerabilem tolerassent, milleque mortis periculis expositi fuissent, sese ulciscerentur, atque inter illa fuerunt quædam *mulierum corpora adeo pinguium, ut ubera illis ad coxendicos usque propenderent, tibiaque perinde essent crassa, atque nostra Regionis robustissimorum virorum femora.* res certæ quæ fidem Scriptori merito abroget, nisi oculorum cognitione contestata confirmataque foret. Imperator, ut ea quæ in naves importari & exportari ad Guleta defensionem necesse esset, commodius deferrentur, jussit dici cauponibus, cupediariis, salamentariis, cenopolis, & cujuscunque generis mercatoribus & institutoribus, ut amoris tuguriis & tabernis suis, omnes merces suas in navigia ad hoc destinata, inferrent. Verum cum segnius imperata facerent, tertio Nonas Augusti edicto cautum est, ut nisi ante vespertinam diem sequentis jussu obedirent, impune omnia illis expilari & invitis auferri possent. Qua occasione milites nonnulli insolentiores, & ad rapinam plus æquo propensi (utpote quibus hoc vehementer dolebat, quod non licuerat ipsis, quemadmodum Hispanis, Tunetensium opes depradari) commoti & incitati, eò pervenire audaciæ & temeritatis, ut postridie cum prima luce, in tabernas & officinas negotiariorum & propolarum irrumperent, & quicquid esset obvium, convalarent. Qua re cognita Imperator illorum petulantiam indigne ferens, concenso equo, Guletam magna cum celeritate pervenit, & malo illi, credito citius, obviam ivit, authores mali, ne impunitas aliis ad similia aut majora designanda, animos adderet, ac in posterum documentum statueretur, ne quis talem imitaretur amentiam, gravissimas suæ temeritatis dederunt pœnas. Duces quoque, Centuriones, Decuriones, Tribuni, & Decani, sub quibus militabant, severis & acerbis verbis ab Imperatore castigati fuerunt. Imperator omnibus pacatis in castra sua reversus est. Octavo Idus Augusti, *Muleasses Tunetensis Rex in castra Imperatoris venit, ut qua primò Tuneti cum Rege, deinde in castris Cæsareis cum aliquot Regis Consiliariis pacta acta, & transacta fuerant, jurejurando confirmaret ac corroboraret, cuius pacti hac summa est & tenor:*

Principio Muleaffes Tunetensium Rex, se ab Mariadeno Oenobarbo genere & natione Turca, Regis suis exutum, & sine ulla spe eadem recipiendi, per vim, fraudem, & tyrannicam invasionem, ex illis exactum fuisse ingenuè fatetur, Numinisque benevolentia, ac Caroli Quinti Imperatoris semper Augusti armis, ad quem velut ad asylum quoddam omnibus divitiis, opibus, viribus, praesidio, consilio destitutus, confugerat, & in cuius fidem atque tutelam se salutemque suam dederat, quique Guletam firmissimo Turcarum, aliarumque gentium praesidio munitam, omnique apparatu bellico instructissimo armatam, bello excidit, impurissimumque Oenobarbum cum cuncto exercitu castris exiit, tergaque vertere compulit, deinde Tunetum cepit, in Regna sua se restitutum & repositum agnoscente, tantique beneficii à Deo Opr. Max. ejusdemque fidei atque Religionis propugnatore strenuissimo Imperatore semper Augusto accepti memor, orthodoxae assertores omnes, cujuscunque sexus, ordinis, nationis, ætatis, conditionis, quamlibetque enormis, ac nefandi criminis, facinoris, aut flagitii reos, quos hæcenus in Regnis & Provinciis suis pro servis & mancipiis, aut usurpavit, aut victos servavit, gratis sine ullo redemptionis pretio, citra omnem fraudem dolumque malum, liberos atque emancipatos dimittito, atque ut tuti ad suos se recipere possint, praesidio & viatico eodem prosequitur, proinde, ne idem Rex, aut qui in Regnum succedent, quempiam eorum, qui ditionis Imperatoris aut fratris ejus germani, Ferdinandi Romanorum, Hungariz & Bohemiz Regis, nunc sunt, aut quavis occasione in posterum erunt, aut etiam eorundem successorum, viri sint an mulieres, sacri an profani, juvenes an senes, exinde pro servitiis & mancipiis abutuntur, nec in nervis & compedibus victos detinento. Idemque Imperator de Regis Tunetani ejusdemque successorum subjectis, se facturum pollicetur.

Idem Rex & quotquot post eum Regno Tunetensi præerunt, quosvis Christianos in universo Tunetensium Regno habitare, conversari, negotiari, suorum ritu & Religione vivere, templa, sacella, oratoria, sive Monachorum & Cœnobitarum, sive vulgi promiscui, manere intacta & inviolata, novaque ædificari & dedicari in locis, ubi præfati Christiani domos aut possessiones habebunt, sine ullo obstaculo aperto aut clandestino, permittunt. Nullos item Mauros Christianæ Religionis initiatos, sive Valentini, sive Bæticæ sint Regionis, sive ex aliis Regnis Cæsareæ Majestati subjectis oriundi, ad suæ Regna admittunt, neque profugos recipiunt, quin potius quocunque prætextu illuc transfugerint aut venerint exigunt, ac tanquam hostes & capitales inimicos, quoties eos ibi aut latitantes, aut negotia & commercia exercentes deprehenderint, persequuntur, nisi forte diplomata sincera & legitima, non inducunt, rala, aut ullo modo vitata, indulti Cæsarei aut Præregum, Vicariorum, vel Præfectorum prædictorum locorum, ostendere possint. Quia verò ter ille execrandus Oenobarbus plurima adhuc loca Regno Tunetano & terris Cæsareæ Majestatis, confinis, cujusmodi sunt Aphrodisium, Hippo, Bisarta, & nonnulla alia, per vim occupat, unde parvo negotio in Regnum Tunetense, & Provincias ac insulas Cæsareæ Majestati subditas, suo more incurere, omniaque piraticis prædationibus infestare posset, quod certe tum Imperatori, tum Regi luculento damno esset, neque

sit penes Regem propter incommoda ab Oenobarbo accepta (qui puta thesaurum omnem tantum non ex-pilavit, omniaque scelerè & nefariè vastavit) prædicta loca etiam tum tyrannidi Turcarum obnoxia, recipere & recuperare, Rex ejusdemque successoris quicquid juris in ea habent, aut olim habere potuerunt, etiam nunc cum in manu & potestate Oenobarbi sint, Imperatoris Majestati ejusque posteris Hispaniæ Regibus, pro tuitione Regni Tunetensis & protectione Regnorum & Provinciarum Reipublicæ Christianæ danto, concedunt, & in eos transferunt. Quod si Imperator ea loca aut bello aut alio quovis modo in suam ditionem redegerit, eundem & successores tanquam sua cum omnibus proventibus & emolumentis sine ulla oppositione possidere sinunt, neque aperto Marte, aut tectis & dolosis insidiis obviam eunto atque impediunt.

Sed quoniam res ipsa docuit, plurimum conferre, non solum ad custodiam Regni Tunetensis, verum etiam ad pacem & tranquillitatem totius Reipublicæ Christianæ, & præsertim tutelam insularum, civitatumque maritimarum Imperio Cæsareæ Majestatis sub-jectarum, ut *Guleta firmis praesidiis & invictis munitio-nibus communiatur*, ne rursus detur ansa impuissimopiratz illi Oenobarbo ea recepta & ut prius fecerat, instructissime munita, Regnum Tunetanum denudò invadendi, locaque omnia circumjacentia piraticis populationibus vexandi, cumque non sit promptum Regi propter cladem & damnum acceptum id facere, *licetque Imperatori eam*, non sine suorum discrimine & strage ac incredibili sumptu expugnatam, *jure belli sibi vendicare*, Rex ejusque posteris quicquid juris in eam habent, aut olim habere se justitare possent, abnegant, & in Cæsaream Majestatem ejusdemque successores jam nunc transferunt, ac bona fide cedunt, oppidulumque ipsum simul cum arce & agro quaque versus ad duo pauci miliaria, una cum turri, quæ ab aqua nomen habet, sine ulla contradictione manifesta aut claucularia habere & possidere permittunt; ea tamen lege, ut liceat Mauris vicinis & qui ruinas veteris Carthaginis incolunt, il-luc liberè venire aequatum. Sit præterea integrum Imperatori, & quotquot futuris retrò seculis in demor-tui locum surrogabuntur, eadem loca prout illis libi-tum erit, munire. Qui verò Guleta in locis vicinis in praesidio erunt, liberam & ab omni vectigali ac tributo immunem, quotiescunque volent, Tunetum & pagos adjacentes usque, navigationem habent. Eodemque liber illis aditus & abitus, conversatio & negotiatio, quidlibet justo pretio absque omni exactione emen-di, avehendi, secumque exportandi, sine ulla prohibitione facultas esto. Sed si praesidarii arcis Guletanz, & qui loca vicina habitant, merces aliquas sive Tuneti, sive in aliis Regni civitatibus, vicis, aut arcibus vende-re voluerint, quod jure & more loci numerari receptum & à Præfecto arcis Guletanz constitutum fuerit, sine omni dolo & fraude solvant & numerent. Quod si facere recusaverint, aut imposturam aliquam in contractibus & pactis fecerint, aut alioqui facinora punitioe digna designaverint, is qui tum arci Guletanz Præfectus erit, simili animadversione, qua in Mauros, Regniq; Tunetensi subjectos à Rege aut illius Vicariis animadverteretur, in illos animad-vertito, eademque poena multato. Præfectus arcis Guletanz, se hæc omnia facta tecta servaturum pollicetur, & sacramento atque jurejurando se obstringito. Placuit præterea Cæsareæ Majestati,

ut contractus & commercia Guletz & in locis vicinis fieri solita, deinceps more consueto fiant, & quicquid commodi Regi illinc accedere consuevit, omne id in lucrum ejusdem & successorum ejus in ævum cadat. Neque quisquam Cæsareæ Majestati subjectorum, cujuscunque sit dignitatis, conditionis, vel autoritatis, ausit intercedere aut impedire, quò minus prædictus Rex vectigalia omnia, tributa & portoria, pensiones item omnes, tam mari quam terra per suos Coactores fiscarios, & ararios cogi & recipi jubeat, quin potius eidem ut omnia exacta ei persolvantur, consilio, ope, opibus, assistant & suppetias ferant. Ex quibus pensionibus summa duodecim millium aureorum singulis annis Præfecto arcis Guletana numerabitur. Sex puta millia, octavo Kalendas Augusti, qui dies Divo Jacobo sacer est; sex verò alia, octavo Kalendarum Februarii; quo die sunt feræ conversionis S. Pauli. Quorum prior terminus, cedit octavo Kalend. Augusti anni tricesimi sexti, alter octavo Kalendas Februarii anni tricesimi septimi, idque calculo Romano, & sic deinceps in perpetuum. Publicani, verò & redemptores, quibus addita erunt prædicta vectigalia portoria, & pensiones, aut Coactores & Quæstores, quibus ea cogendi & recipiendi à Rege data erit provincia, singulis annis, terminis assignatis, loco ad hoc destinato, his quibus eandem summam recipere & illis acceptam ferre, injunctum fuerit, liberaliter solvunt. Quod si in persolvendo cessatores aut reliquatores deprehensi fuerint; illis qui Guletz & arcis præerunt, Reinque publicam ibi gubernabant, officium publicanorum, redemptorum, ac coactorum administrandi, prædictaque vectigalia & tributa ad plenam persolutionem prænominatæ summæ recipiendi, eosque qui solvere debent, ad id compellendi jus & fas esto. Proinde, *Majestas Imperatoria omnem negotiationem, commercium & contractum Coralliorum, que in locis juxta Tunetum & Guletam & aliis totius Regni vendebantur, permutabantur, aut alio quovis modo alienabantur, sibi suisque successoribus in perpetuum servavit & retinuit*, omneque compendium & commodum quod ex illa negotiatione promanabit, ad suam & successorum suorum utilitatem vult derivari. Quare nulli mortaliū, sit Christianæ, sit Mahometanæ Religionis & sectæ, commercia ejusmodi & negotiationes exercendi, præter eos quibus ab Imp. Majestate ejusque successoribus provincia illa tradita fuerit, facultas aut potestas esto. Placuit insuper Cæsareæ Majestati, & cum Rege ea de re convenit, ut exinde Guletz Senatus & Concilium, Judexque summæ potestatis constitutur, cui nomine Majestatis Imperatoris de controversiis omnium qui Regnis & terris ejusdem Majestatis subiecti sunt, in quacunque parte aut Regione Regni Tunetensis negotiandi aut contrahendi causa fuerint, judicandi, pronunciandi, atque in eosdem ob facinora admissa animadvertendi, sine omni appellatione, ac provocatione, plenum & summum jus esto. Regi autem illiusque successoribus quò minus suo fungantur officio, neque aperte, neque dissimulanter impedire, aut quovis modo prohibere, sed neque ullos ad ipsos contigentes tueri & patrocinari licet. Atque adeò ut Rex Tunetensis honoris gratia sæpe nuncupatus, ejusque posteris quotquot illi in Regnum succedent, non solum animo; verum etiam re ipsa immensa beneficia ab Imperatore accepta, agnoscant, eundemque velut patronum & protectorem suum Regnorumque

suorum, honorent, colant, & venerentur, *Cæsareæ Majestati ejusque successoribus Hispania Regibus, singulis annis in ævum, sex equos Mauros eosque exquisitissimos, ac duodecim eximios falcones in æternam beneficiorum ab ejus Majestate acceptorum, memoriam dantes & offerunt*. Quæ munera, qui Guletz Præfectus erit, annuatim octavo Kalend. Augusti, feriis Divo Jacobo sacris, nomine Cæsareæ Majestatis & successorum ejus recipiet. Quod si præfatus Rex, aut ejus successor, dona illa dare neglexerint, quinquaginta millium aureorum multa damnantur, qui aurei in rem & utilitatem Imperatoris, & posterorum ejus Hispaniarum Regum cedent. Sin verò ad eundem offenderint lapidem, & prædictos equos falconesque tempore constituto dare contempserint ac refutaverint, summa centum millium aureorum multantur. Quod si forte terribis in pervicacia sua & pertinacia obstinaverint, Imperator ejusque successoribus Regnum Tunetense, omniaque ejus territoria, terras, insulas, & continentes, occupare & tanquam sua possidere jus fasque esto. Præterea idem Rex, nulla fœdera, pacta, neque ullam locitatem, aut sua aut successorum suorum gratia, cum ullis Regibus, Principibus aut Repub. sive Christianæ, sive Mahometanæ Religionis cultores sint, in detrimentum & præjudicium Cæsareæ Majestatis, ejusdemque successorum, neque idcirco se, neque initurum promittito. Sed contra omnibus in rebus, Majestati ejus & auctoritatem comiter solito, ac observato, ac quæ profutura aut obfutura eidem noverit, sincerè & bona fide Imperatori præmoneto, idemque Imperator Regi se facturum pollicetur. Proinde inter Imperatorem & Regem & fœdere & pacto convenit, ut inter ipsos successores, hæredesque ipsorum, eorundemque Regna, Civitates, Provincias, terras, tam continentes quam insulas, perpetua indelituraque eorū & perduret amicitia, juraque sint & leges vicinitatis & affinitatis, licetque utrisque mari & terra, qualcunque merces licita, ac non prohibita, invehere & evehere, importare & exportare, emere, vendere, diltrahere, commutare, quavisve alia ratione alienare, & securè, citraque omne discrimen in utriusque Regnis, terris, & oppidis negotiandi causa, morari, diversari, egredi & ingredi, sine omni oppositione, obficulo atque impedimento. Postremo Rex Tunetensis ejusque successores, nullis piratis, neque prædonibus, qui myoparonibus prædatoriisque navibus mare infestare consueverunt, nec commeatu, nec aliis quibusvis rebus assistunt, ac ne in portum quidem; sed nec alios cujuscunque Religionis, Nationis, aut Regionis fuerint, Cæs. Maj. aut sociorum Confederatorumque ejus, inimicos & hostes, qui quacunque via aut artibus Regnis & terris, aut sociis, aut Confederatis, eidemque subiectis, incommodare, depopulari, vastare, aut quoquo alio modo nocere student, admittunt. Quin contra, magnis viribus, totoque conatu eosdem expellunt, & exturbant, & malè perdunt. Quibus omnibus inter ipsos pactis, Imperator & Rex Tunetensis iurejurando se & suos successores obstrinxerunt, fideque Regia, bonorumque omnium tam mobilium quam immobilium oppignorazione, ac obligatione promiserunt, quòd omnia & singula in conventionem & pacto præscripto comprehensa, integrè, inviolatè, infractè, in ævum firma, rata, facta testè, sine omni fraude & dolo malo observarent, nihil causæ esse dicentes; quin si quisquam illorum per se, aut per alios aperte, aut rectè & clandestinè

destinè quidpiam prædictorum violaverit, aut violari & infringi conniventer permiserit, nomini & famæ illius, nota ignominiz indelebilis inuratur, facerque & execrabilis in perpetuum habeatur. In quorum omnium fidem, robur, & testimonium, pariterque ut in sempiternum firma sint & rata, Imperator & Rex Tunetensis, duo exemplaria lingua Hispanica, totidemque idiomate Arabico descripta, suis Chirographis, propriis manibus consignarunt, quibus sigillum suum uterque appendi iussit, quorum exemplarium duo, alterum Hispanica, alterum Arabica lingua scriptum, apud Cæsaream Majestatem, altera verò duo, illud Arabico, Hispanico sermone perscripta, penes Regem ipsum successoresque ejus in perpetuum conservabuntur. Acta fuerunt ista in tentorio Majestatis Imperatoris octavo Idus Augusti, anno à Domino nostro Jesu Christo nato, millesimo quingentesimo tricesimo quinto, idque calculo Christianorum: Maurorum vero & Turcarum, Luna sexta mensis Casa, anno Mahometi ipsorum Prophetæ nongentesimo quadragesimo secundo, præsentibus ibidem & pro testibus accitis & vocatis, simul & semel Nicolao Perrenoto Decurione, primarii & intimi consilii Cæsareæ Majestatis Consiliario, ejusdemque sigilli custode, ac libellorum primo Præfecto, item Doctore Fecondo Guenara, etiam consilii primarii Consiliario, & Antonio Perrenynsio Cæsareæ Majestatis Secretario & Præfecto: Alvaro Gomezia, & Mahometo Tunetensi, Hamete Gamaza & Abedere Hemio Majere, clientibus & officariis Regis Tunetensis. Tandem denique ut sententia utriusque tum Imperatoris, tum Regis dilucidius intelligatur, conventum & transactum est inter ipsos, quod deinceps neque Imperatori, neque ejus successoribus licebit, siue per vim, siue alio quovis modo & ratione, ullas urbes, insulas, arces, vicos, pagos, neque ulla loca Regni Tunetensis, quæ nunc in manu Regis sunt, & aliis post eum Regibus succedent, capere, expugnare, aut quavis alia via occupare, ea tamen lege atque conditione, si Rex & ejus successores omnes, & singulas clausulas præscripti pacti inviolatè observaverint. Placitum etiam fuit Regi, ut si quando seu bello, seu aliis artibus, civitas cui nomen Africa, in conspectu Siciliz sita, quam nunc Turcæ, contra omne jus & fas, præsidio & bellico apparatu bene munitam tenent, in potestatem & ditionem Regis, aut ejus successorum venerit, liberum sit Imperatori ejusque successoribus Hispaniz Regibus de ea statuere, quod animis ipsorum lubitum erit, adeo ut si sic expedire illius Majestati visum fuerit, eandem sibi & iis qui illi in Regnis Hispaniz sint Reges aut Reginz, succedent, assignare & servare bono jure possit.

Quo scedere & pacto clarè coram Imperatore & Rege, ac utriusque Satrapis & Consiliariis, tam Arabica, quam Hispanica lingua recitato, Rex annuit, cum sibi placere, eductoque nonnihil e vagina gladio, quem atranssecus ab humero pendentem gestabat, admoventem manu chalybi, per Prophetam suum Mahometum, perque Alcoranum dejerabat, se omnia bona fide & inviolatè observaturum, quæ ubi interpretes Imperatori declarasset, ipse deosculata dextra sua, eademque interfigno Crucis (quod Decurio quidam ordinis Divi Jacobi, pallio assutum attextum vè habebat) apposita, per crucem illam asseverabat & jurabat, per se non staturum, quò minus scædus inter ipsos istum, conditionesque præscriptæ, sine fraude & omni dolo malo servarentur. Quibus peractis, Rex ingentes agere

gratias Imperatori, pro beneficiis in se collatis, seque multis nominibus eidem devinctum esse, cum verbis tum gestu ostendere, tandemque omni cum reverentia & honore præfatus abeundi veniam, Imperatori ejusque Nobilibus & Consiliariis valedicto, Tunetum reversus est, quem omnes Satrapæ Maurique, qui illum eò deduxerant, (prius tamen manu Imperatoris reverenter deosculata, assidentibusque valere iussis) comitati sunt & domum reduxerunt. Post abitum Regis, Imperator nihil prius, nihil sibi duxit antiquius, quam cum primariis Ducibus & Consiliariis suis deliberare & discernere ea, quæ pro ratione loci, temporis, naturæque rerum, facienda essent, præsertim quò ad ea, quæ pro conservatione Reipublicæ Christianæ & defensione Regnorum Regionumque maritimarum ejus Imperio subjectarum incidere possent, considerataque gloriosa victoria, qua, favore, gratia, & beneficio Numinis potitus erat, turpique immanissimi Tyranni fuga, detrimentoque quod magno suo cum incommodo & ignominia acceperat, nihil tam habuit in votis, quam jacente inimico, ejusque fractis viribus, Regnum Algeriense, quod per ty. annidem annos jam multos occupat, bello vexare, & si qua posset in potestatem suam redigere. Sed contrà vigilantè & studiosè secum expendens, quam difficile subiret provinciam, partim quòd tempus appeteret, cum maria clauduntur, partim quòd plerique omnes militum ex nimio æstu rerumque omnium penuria, alii aliis laborarent morbis; bona verò pars dysenteria, quam ex aquis corruptis & rore nocturno sic copioso, ut in corpora militum etiam armatorum & sub pellibus agentium penetraret, contraxerant, tempori & qua prohibebatur suo satisfacere desiderio, necessitati parens, constituit armata classe, Sardiniam, Siciliam, Neapolim, Italiam, & loca vicina visere, ac quæ in illis negligentia Administrorum nutabant, fulcire, quæ collapsa fuerant, erigere, omniaque in pristinum statum reponere. Guletæ verò fratrem Marchionis Montejaris Bernhardinum Mendocium cum præsidio mille Hispanorum militum veteranorum ad labores belli impigrorum, ad pericula fortium, ad usum & disciplinam expertorum, præfecit, adjecitque eximios quosdam Viros in munitionibus extruendis peritissimos, præter alios milites legionarios, quos postea illuc missos curavit. Reliquit etiam ibi Antonium Auriam, cum decem longis triremibus bene instructis, & apparatus. Oenobarbus clade accepta, *Hipponem*, quam *hodie Bonnam vocant*, se cum suis recepit. Sed cum nunciatum illi esset, Principem Melphiz cum quadraginta triremibus circum litora & oras illorum locorum navigare, omnemque Regionem illam perlustrare, non expectato illius adventu aufugit, quò factum est, ut *civitas simul cum arce & propugnaculis sine magno conflictu & negotio, in potestatem Imperatoris venerit*. Ubi præter alia multa, rei bellicæ apta instrumenta magnum numerum tormentorum receperunt, arci & munitionibus cæteris Imperator de Duce & firmo præsidio prospexit. Cum Rege verò Tunetensi, *certis conditionibus* (non obstante contractu cum eodem in caltris juxta Guletam facto) *de civitate convenit*, arbitratus fore, ut sic minore negotio civitas in fide permaneret, castrumque cum propugnaculis ab hostium incursionibus, tutiora essent. Conventio fuit talis, ut arx & castella in potestate Imperatoris manerent, oppidum redderetur Regi; cui tamen pro conservatione arcis, octo millia aureorum annuè persolven-

solvenda imperantur, reliquis annuorum proventuum & reddituum, quæ summam sexdecim millium aureorum excedere dicebantur, eidem relictis. His omnibus absolutis, Imperator cogitare cepit de remittenda classe Lusitanica, unâ cum tororio suo Infante Portugaliz, qui in expeditione & expugnatione Guletana & Tunetensi, egregium specimen sui ostenderat, neque unquam latum unguem ab Imperatoris latere discesserat, cui Imperator omnia humanitatis officia, non secus atque si frater ejus fuisset germanus, exhibuerat & præstiterat. Visum præterea fuit partiri exercitum, bonamq; ejus partem cum tyrocinio Hispanico, levisq; armaturæ equitatu, Duce Marchione Montejaris in Hispaniam remittere, Guleta interim arceq; & propugnaculis Bonnæ, firmis præfidiis, tormentis, com meatu, cæterisq; rebus, quibus opus esset, abundè provisis, & diligenter communitis.

Proinde cum Imperatori pro certo nunciatum esset, Oenobarbum per Judæum & Cacciadiabolum primarios suos Duces & Antesignanos quindecim actuariis longis in portum Algeriensem præmisiss, ubi præter undecim alias, & duas quæ in Insula Meminge, quam hodie Gelves dicunt, quiescebant in anchoris, habebat rostratas, onerarias, & celoces plurimas, quæ omnia cum illi lubitum esset, armare, & ad excursions, piraticamque faciendam adornare poterat. Imperator volens Regno Tunetensi, oppidis, arcibus, & portibus conterminis, tranquillitatiq; Reipublicæ Christianæ benè prospectum esse, quindecim trirèmes Hispanicas, decemq; alias ex portu Guletæ Bonnam misit. Ipse verò, dum reliquæ exercitus se profectioni accingunt, classisque longarum navium, cui Princeps Melphiz præfuit, quasq; Itali, Neapolitani, Siculiq; miserant, instruitur, duas illas turres, quarum alteram diximus à sale, alteram ab aquis nomen habere, à fundamentis demoliri, veredariosq; & cursores, qui illum parta victoria à Tuneto redire nuncient, in omnes Regiones ditioni suæ subjectas, excurrere jussit & imperavit. Decimosexto Kalendas Septembres, summo manè cuncta classis facit vela, & prospero vento in portum quendam, cui à croco nomen fuit, triginta millibus passuum à Guleta distantem, recto cursu defertur. Ubi jactis anchoris, ex fonte quodam vicino aquas recentes in naves omnes convehunt, reliquasq; quas à tergo reliquerant, commorantur. Quibus 14. Kalend. Septemb. appulsis, Imperator profectionem susceptam prosequitur, rectaque sicut constitutum fuerat, ad oppidum cui nomen Africa, cursum dirigit, quod oppidum licet firmitur Turcarum præfidio munitum, quia tamen Regnis Siculo & Neapolitano formidolosum fuerat, eadem opera, utpote data opportunitate, pro commoditate utriusque Regni oppugnare, & si qua posset, in potestatem suam redigere statuit. Cumq; ad duodecim millia passuum promovissent, quia venti contrarii in puppim feriebant, navigare desitum est, & quamvis longæ naves, minoresq; actuariæ, remis pro vehi poterant, quia tamen id aliis, quibus flamine ferente & secundo opus est, negatum fuit, visum est, ea quæ adhuc à tergo erant, ibi expectare. Quibus duodecimo Kalend. Septembris applicitis, ad castrum quoddam Calinea nomine remigatum est. Sub vespere verò, turba quidam & tempestas ventorum sic impetuosa nonnunquam trumpe cepit, ut oneraria, hippagines, frumentaria, cæteraque ejusdemque generis cogerentur vel invisa vela ventis dare & vorticosos Siculi maris gurgibus trajicere. Imperator videns se sine navibus illis,

quæ militem, tormenta, com meatum, reliquaque quibus ad bellum gerendum opus est, vehebant, non posse voti compotem fieri, expansis velis illa sequutus est, superatisq; Siculi maris contortis vorticibus, undecimo Kalend. Septembris in portum Drepani, quæ Siciliæ civitas est, cum cunctis longis suis navibus, aliisque actuariis pervenit, ubi nonnullas onerarias & liburnicas reperit, ex reliquis, aliæ Panormum, aliæ Neapolim, tempestate ventorum detrita sunt. Erant à tergo & aliæ naves, quibus legionæ aliquot milium vehebantur, quæ vento obtemperantes pleniorē mari vectæ, & in apertum pelagus non procul ab oppido Africa depulsa, quatuor diebus illic jacebant in anchoris, donec per celocem quandam ea gratia missam, nunciatum est illis, Imperatori in eam reliqua classe, portum Drepani occupasse. Quò velis factis, non multò post salvæ applicitæ sunt. Imperator dum in arce Drepani cum Ducibus & Consiliariis deliberat, quid præterea factu esset optimum, secumq; perpendens jam propè esse Autumnum, magnosq; constiturum, si tantum exercitum in hybernis continere vellet, consilio Principis Melphiz, aliorumq; Ducum & Consiliariorum jubet militibus sua numerari stipendia, adjecto unicuique profectionis gratia, non penitendo auctario, & omnes in suam quemque, sine rapina & concussione, redire Regionem: Servatis apud se duntaxat aliquot veteranorum Hispanorum manipulis & cohortibus, ac duobus millibus Germanorum, sed selectissimorum. Imperator quamvis exundantis æquoris, furentiumq; ventorum intemperie & importunitate ab Africa ubi s oppugnatione prohibitus esset, considerans tamen suum illius civitatis, summamque quoquo tempore ex ea in Regna sua incurrandi opportunitatem, volens Regionem illam omnes maritimas tam præsentī malo & periculo liberare, decrevit eam bello lacerare, confidensq; cum cœli temporisq; occasione, cum Divini Numinis favore, fieri posse, ut expugnari posset, Andream Auriz eam tradidit provinciam, traditis illi præter longas naves quibus Drepanum advenerat (nam aliæ quas Pontifex nasserat, in Italiam redierant, aliæ verò recens ædificatæ, partim remigibus erant destitutæ, partim reficiendæ & instaurandæ) decem onerariis, militibus, machinis, cuncta annona, aliisque rebus ad ejusmodi expeditionem accommodis, instructis & onustis. Quibus constitutis, relicto ibi Principe Melphiz, cum Ferdinando Gonzaga, aliisque rei militaris experientissimis exercitissimisq; Ducibus & militibus, pridie Kalendas Septembris solvit Drepano, & octodecim millia passuum progressus, in Insula cujusdam vici, cui nomen Innichium, pernoctavit. Inde in oppidum Alcaniam. Tercio verò Nonas Septembris, in locum quendam longè amœnissimum, Montregalem appellant, trajecit. Est autem locus ille in editiore colle situs, multisque limpidissimis fontibus irriguus, unde facilis in civitatem Panormum prospectus est, adeo ut naves & quæ in portu sunt, & quæ aliunde invchuntur, parvo negotio illinc videri queant, licet interim Panormus ipsa sit sublimibus montibus & rupibus circummunita, multisque viridariis & plantariis ex oleis, vineis, malis citreis, aliisque arboribus nimis quam pulchrè vestita. Sed præcipuum amœnissimi loci illius decus & ornamentum est sedes Archiepiscopalis, cujus annuus redditus est valoris triginta millium aureorum, templum cum ipso opere, tum vetustate (nam & ætas ipsa quibusdam rebus addit pretium) nobilis & suspiciendum, plus namq; trecent-

trecenti quinquaginta anni sunt, cum primum ædificatum fuit. Totæ templi moles nititur columnis aliquot oblongis, non struclilibus; sed uno scopo à basi ad capitulum usque constantibus, parietes & pavimenta opere muleaco & vermiculato mirè sunt depicta, columnellas verò illas, quarum antè meminimus, emblemata jaspidibus, chrysolitis, sardonichibus, & id genus pretiosis lapidibus, tum marmore vivo & lapide Pario expressa, columnisque sic insecta, ut nativæ esse patet, eximie & magnifice exornant. Res utique magno æstimanda, & spectatu admirationeque dignissima. *Libet hinc Drepani descriptionem inferere, quod locus sit multorum cum Poëtarum, tum Historiographorum, & Geographorum monumentis commendatus. Civitas est elegantissimo portu insignis, qui in modum falcis curvatus est, unde nomen habere magis est verisimile, quam à Saturni falce. Nam totum illud poëticum est, aut ut illis est solenne & translativum, physicum quiddam morale jucundo fabulæ involucre, ab amulorum oculis & intellectu abditum. Indigni enim sunt, qui illotis manibus tam sacra tractent mytheria. Habet propugnaculo turrim quandam rotundam & vultu molis non longè à portu è rupe quadam immani excisa, unde ex omni parte possis, quamlibet ingentes tormentorū globos, in mare ejicere. Quæ verò terrestri itinere Panormū itur, arcem habet turribus, munitionibus, armis omne genus, tormentis, pulvereque tormentario bene munitam. Quadringētis passibus ab urbe, mons est arduus olim Eryx dictus, nunc à D. Juliano, qui illic ædem habet, nomen sortitus est. Eodem in monte civitas illius cognominis, Veneris templo quondam nobilis, unde Poëtis Erycina, dicitur. Non procul ab eodem monte arx est, in prærupta rupe exstructa, dubium an excavata, inaccessa illa quidem nisi per ponticulum concameratum, quæ ex Drepano in eam arcem unicus ille patet aditus. Sunt qui certissimum esse putent illic habitasse Æneam. Ego potius crediderim à Troja profugum ibi ab Aceste acceptum fuisse hospitio. Ex monte illa consuevit Drepanum usque fons quidam per aquæductus defluere, quem triginta castella, quadraginta aut ad summum quinquaginta passibus à se invicem distantia, opere arenato & lapide coctili constructa, excipiebant, ut impetus aquarum per angustas illas fistulas ebullientium, laxis castellorum receptaculis exceptus frangeretur, & rursus per rivos & tubos evomebant. Proximè Drepanum in agro, qui respicit Orientem, ubi mare tranquillius est, quam ex adversa parte, visuntur stagna quedam altitudinis, ad summum quatuor pedum, alia magnitudine unius jugeri, alia minora aut majora, quas salinas vocant, in quæ stagna aqua marina per ductus laterites & abditos influit, qui lacubus repletis clauduntur, aqua autem ardore solis concrevit, ducitq; crustam salinam in formam cristalli, crassitudinis trium aut quatuor digitorum, quæ crusta jussu Dominorum, quorum sunt salina, exseinduntur, & in terra proximè per acervos & altos cumulos dissipantur, sal ipsum obducta crusta ad quindecim annos plerumque nec lesum nec vitiatum conservatur. Est autem illis in locis tanta salis abundantia, ut plus illic auferas quadraginta aut quinquaginta, quam ex Burgundia aut aliunde, ubi sal conficitur, quingentis aut sexcentis aureis. Est autem Drepani ager sive territorium, sicut & totius Siciliæ, armentis & gregibus perabundans, optimique frumenti feracissimum. Imperator pridie Nonas Septembris usque Monregali commoratus, eo-*

dem die magno gaudio & plausu tam sacròrum quam profanorum, Panormi fuit acceptus; adventum sui Principis mukò sibi gratissimum & jucundissimum esse, multis argumentis, ut bonos subditos decet, ostendentium, gloriosamq; illi victoriam ex animo gratulantium, quam nimirum totæ Siciliæ, cujus Panormus civitas est primaria, multum utilitatis & securitatis allaturum esse probè intelligebant. Statim ab Imperatoris ingressu, totius Siciliæ conventus illic habiti sunt, ubi communi consensu, præter canones, oblationes, & indictiones solui solitas, Imperatori pro munere honorario, ducenta quinquaginta aureorum millia obulerunt, & intra quadrimestre sine scœnore & usura numeraturos polliciti sunt. Quare facile & perspicue docuerunt, quo animo & affectu erga Principem suum essent animati & affecti. Imperatori donec Panormi esset, hoc præcipuè studio fuit & curæ, ut statum totius Regni, negligentia, dubium, an avaritia Gubernatorum labefactum, & propemodum collapsum, fulciret ac restitueret. Quia verò senserat & ipsa experientia didicerat, indulgenti Senatorum ac Magistratuum conniventia, eò licentiæ ventum esse; ut passim tam intra, quam extra civitatis pomeria, grassationes, latrocinia, cædes fierent, visque violenta matronis seu puellis inuuptis impunè inferretur, aliæque magis abominanda committerentur, ac designarentur, quanta potuit Prudentia & moderatione malo illi occurrit, plurimosq; tum Nobiles & gentiles, tum ex vulgo promiscuo ignotos & ignobiles comprehendi, ac in nonnullos eorum capitaliter animadverti jussit. Postquam verò Ferdinandum Gonzagam, Virum multa Prudentia & rerum experientia præditum, cujus Fidem, Fortitudinem, & salutaria consilia in expugnatione illa Tuncenti experiri fuerat, Proregem Siciliæ creâsse, statuit per Messanam, pridie Idus Octob. Neapolim profisci. Verum ea profectio propter negotia alia super alia quotidie emergentia, in duodecimum Kalend. Novemb. comperendinata est. Scripsimus supra ex decreto Cæsareæ Majestatis, Principem Melphicæ cum aliis aliquot insignibus belli Ducibus, tirēmibus, & onerariis, militibus, machinis bellicis, comiteatu instructis, Drepani relictum, ut si qua via posset portum & oppidum Africam nomine, expugnaret; verum quia Hyems instabat, & ab Imperatoris discessu semper restaverant venti, neque ulla esset statio satis fida; ne longis quidem & ætuariis aliis, sed nec lintribus, celocibus, & phaelis, consultius visum est, potius illa tempestate nihil tentare, quam cum dedecore & magno fortassis detrimento, operam & impensam re insecta in-dere. Placuit consilium illud quoque Cæsareæ Majest. quare decrevit ut pedites Germani, qui ea gratia remanserant, exauctorarentur, & numeratis illis stipendiis cum viatico domum ablegarentur; Hispani autem in Siciliam & Calabriam ad sua redirent præsidia, expeditioque illa in aliud tempus differeretur. Princeps Melphicæ imperatis Cæsaris, expletis, terra ad eundem, Panormum est profectus, quod etiam triremes suas curavit advectas, eodem Antonius Auria sex longas naves quibus ex Guleta solverat, trajecit. Cum quo Imperat. nonnihil collocutus, convocato Concilio, deliberavit, quid pro conservatione & tutela Guletæ, Bonnæ, aliarumque munitionum, quæ Barbariæ sunt conterminæ, faciendum esset. Nunciatum namq; fuit authoribus satis certis, Judæum Oenobarbi Ducem primarium, decem longis aliisque navibus, prædationibus, expilationibus, incursionibus loca illa

infestare. Constitutum itaque fuit ut Princeps Melphiz & Anth. Auria, cum longis suis, aliisque actuariis & rostratis numero triginta, militibus, omniq; bellico apparatu bene instructis, à Panormo in Barbariam pergerent, ut scilicet Guletam, Bonnam, aliasque munitiones ab hostium impressionibus arcerent, omnesque Mauros sua præsentia in fide retinerent: Simul ut Judæum illum cum sua classe, si fortè habuerint obvium, eum suis castris piraticis exuerent, aut majori parte classis depressa, terga vertere cogerent. Huc accessit, quod Oenobarbus absentia Imperatoris fretus, cujus classem è Barbaria soluisse & in Siciliam trajecisse per exploratores suos didicerat, unà cum filio suo, præcipuisq; exercitus sui Ducibus, Judæo & Cacciadiabolo, in Bal. eribus minoribus oppidulum quoddam, cui nomen Mago, in suam redegerat potestatem, à quo tamen, cum intellexisset in Hispaniis, Sicilia, & Calabria fieri delectum & conscribi exercitum, aufugit, relicto, ut diximus, Judæo, cum triremibus suis, ut maritima loca omnia bello laceraret. Quibus omnibus semel statutis, Princeps Melphiz, cum Anthonio Auria & classetam longarum & actuariarum, quam onerariarum & liburnicarum, in quolibet eventum permisit vela ventis, ejusmodi accepta provincia; ut quemadmodum maxime expedire putaret, castra & arces quæ in fide manere vellent, præfidiis firmaret, petulantiamque & temeritatem Oenobarbi cohiberet, atque compelleret. His absolutis, Imperator per fines Politæ, Nicæsiæ, Trachynæ, Momachi, Rendachi, & Thorominæ, unde in conspectu est mons Æthna, qui superioribus sæculis favillas ardentes consuevit evomere, mons, inquam, ille multorum nobilissimorum Scriptorum monumentis celebratus, Messaniam venit. Ubi duodecimo Kalendas Novembres tam sacerdotibus & Clero, quam Senatoribus, civibus, & vulgo promiscuo, summo cum gaudii & genuini erga Principem suum affectus, indicio & armento, exceptus fuit. Vidisses plurimis in locis exstructos insignes arcus triumphales, variis picturis, emblematis, & venerandæ, vetustatis signis decoratos. Inter quos unus præ cæteris imaginibus Scipionis & Hannibalis, summo artificio ad vivum in marmore incisis, spectabilis emicuit. Ad nonum Kalendas Novembres, Consules & Senatores Patricique Messani sub horam illam, qua Imperator templum erat aditurus, ad palatium in quo hospitabatur accedunt, atque intro admissi, Majestatem ejus summa cum veneratione salutant, expeditionemque susceptam, partamq; victoriam, oratione Latina ei gratulantur, immortalesq; agunt gratias pro innumeris beneficiis, per eam victoriam sibi, totique Siciliæ collatis. Proinde in duabus pelvibus argenteis deauratis, pro munere honorario, decem millia auro rum offerunt, obsecrantes ut boni æqui; consuleret, neque tam donum ipsum, modicum quidem illud & perexiguum, quam animum & affectum clientum suorum perpenderet. Quibus tanta cum humanitate & affabilitate paucis quidem, suo more, sed efficacibus verbis respondit, ut eos velut voti sui compotes à se dimiserit, multoque vehementiore amore sui animos illorum inflammaverit. Dum Imperator adhuc Panormiageret, postque ejusdem abitum, plurimi Nobiles cum Hispani, tum aliarum Nationum, quorum equi onerariis transvecti fuerant, consensu navigiis eodem proficisci constituerunt, Imperatoriam Majestatem illic expectaturi; verum navibus vix dum in altum deductis, maxima cum undarum & procellarum,

tum ventorum & nimborum oborta tempestas, eas in varias Regiones disjecit. Gubernatores, unusquisque in ea maris Regione, in quam detrusus fuerat, proximum portum capere coacti sunt, vectores, periculorum quibus dum navigarent fuerant expositi memores, neque satis tutum putantes denuò sele tam infido elemento credere, terreno itinere profecti, Imperatorem Messanæ invenerunt, quem illinc Neapolim usque comitati sunt. Imperator donec Messanæ fuit, singulis diebus convocato Concilio, hoc præsertim curæ habuit, ut quæ Panormi, quantum ad negotia Siciliæ pertineret statuere cœperat, Messanæ abolveret: Quem Ferdinandus Gonzaga eadem causa Messanam usque secutus fuerat, nimirum ut Imperatoris voluntatem animique sensum, quoad Siciliæ administrationem plenius & liquidius cognosceret. Octavo die quam Imperator Messanam venerat, appellus est illuc quidam civis Romanus Johannes Petrus Cusarellus, qui à Petro Ludovico Farnesio, in mandatis habebat, ut certior fieret, quonam illi veniendum esset, aut ubi manendum, ut mandata Pontificis Maximi Pauli tertii Patris sui, cujus nomine Legationem susceperat, Cæsareæ Majestati exponeret. Rumore namque auctore didicerat, Imperatorem brevi relicta Messana, Neapolim venturum esse. Non abs re fuerit portum, situm, munitiones, aliasq; civitatis Messaniæ commoditates describere, cujus descriptionis, illum cujus exemplar ferè usque secuti sumus, auctorem habemus, penes quem fidem quoque rei esse volumus. Est igitur Messana sive Messenia civitas in extrema parte Siciliæ, qua Neapolim spectat, sita, ad cujus muros, suas procellosas undas & furiosos æstus, mare allidit & frangit, portum habet plus trecentarum maximarum navium capacem. In portu ipso Insulam habet latissimis pascuis uberissimam, latitudinis ferè trecentorum passuum. In cujus crepidine, qua fauces portus patent, propugnaculum est situ & opere munitissimum, cujus dorso arx quædam impendet, è quibus cum res ita fert, omnem in partem tormenta ejaculantur. Est autem portus adeo fidus & tutus, ut quamlibet magnæ ingentes naves pos sint in eo quacunq; etiam oborta tempestate sine discrimine naufragii, in anchoris quiescere. Est præterea tantæ altitudinis & profunditatis, ut ubiq; minus quinquaginta passibus à muris civitatis, quantumvis ingentia & stipatim onerata navigia, sine ulla jactura, imò periculo; appelli, expleri, & impleri queant. Cui non inuenias similem ne in universa quidem Europa, adeo ut non naturæ, sed divini indulti opus esse, sit credibile. Habet quoque Messana in editiore quadam sua Regione arcem, unde machinæ & tormenta cujusvis generis, cum in urbem ipsam, si tempus ita ferret, tum in mare ad portus protectionem, emitti valeant. Non procul à sinu Messanensi, sunt angustie freti Siculi. Abest autem Calabria ab illo freto quinque miliaria, quod Justinus torrere scribit; nec solum citato impetu, verum etiam saxo, nec experientibus modò terribile esse, verum etiam procul visentibus. Undarum porro inter se concurrentium tantam esse pugnam, ut alias velut terga dantes vorticibus in imum decidere, alias quasi victrices in sublime ferri videas, nunc hinc fremitum ferè vis æstus, nunc illic gomitum in voragine desidentis exaudias. Quæ omnia quia ferè concordant cum descriptione Authoris quem sequor, vitium fuit hic de verbo ad verbum inferere, neque metuo, ne plagii crimen mihi quisquam impingat, cum nuncupatum nomen Authoris citaverim. Duodecim millibus passuum

passum à Messana Occidentem versus, horrendum la-
tras Scylla scopulus prarupius, maliorum naufragio in-
famis, ad Orientem autem Charybdis vorago multarum
navium absorptum nobilitata. Imperator Siculum illud
fretum ad quartum Nonas Novemb. emensus ad oppi-
dulum quoddam, cui nomen Flumen de More in cel-
sissimo loco constructum pervenit. Postridie Moni-
leconem, quæ civitas arcem habet in excelsa rupe; sed
perameña & fertili sitam ingressus est, à quo loco
quatuor millibus passuum Petrus Ludovicus Farnesius
Legatus Summi Pontificis Pauli Tertii, centum quin-
quaginta comitatus equitibus, Imperatorem reperit,
Majestatem ejus qua decuit veneratione salutat, pro-
sperum & victoriosum ex Africa reditum eidem gra-
tatur, tandem mandata Patris exponit, eandemque
Majestatem Imp. cum suis equitibus Neapolim usque
comitatur, Octavo Idus Novemb. magno cum trium-
pho, omniumque tam sacrorum quam profanorum
summo applausu, in civitatem Cusancam receptus fuit.
Ubi ad quintum Idus ejusdem mensis moratus, tria
aurorum millia in pelui argentea deaurata, pro mu-
nere honorario à Senatu & primariis civitatis capiti-
bus accepit. Proinde per Principatum Besignanum, in
Ducatum Castrovillarum contendit. Princeps Besi-
gnanus Imperatorem, omnesque ejus Satrapas, He-
roas, Prætorios, Patricios, imò & aulæ cunctos admi-
nistros, humanissime acceptos, ac Pontificali modo
tractatos, venatu, aucupio, aliisque exercitiis quibus
temporis itinerisque fastidium fallitur, recreavit. Ca-
strovillani etiam indicto die festo & Pompis variis
magnifice apparatus & instructis, ostentârunt quàm
ipsis Imperatoris adventus gratus esset & jucundus.
Sita est autem Castrovilla in agro feraci & perameño,
ubi inter alia peculiaria provenit Gossypium, vulgo
Cottonum seu Bombasum appellamus. Nasctur in eo-
dem agro exquisitissimum & preciosissimum manna,
A Meisana Salernum ulque, via est impeditior, quòd
nunc editissimi montes superandi, nunc in profundissi-
mas valles præcipitandum sit. Quam tamen molesti-
am cœliclementia & amœnitas facile compensavit ac
leniit, ut quæ talis tunc temporis sub finem Autumni
fuerat, qualis alibi mensibus vernis esse conluevit. Ex-
cepit ergo Majestatem Imperatoriam cum suo comi-
tatu summa cum veneratione & admiratione Saler-
num, decimo tertio Kalendas Decembres. Est autem
Salernum civitas maritima olim insigni studiorum Aca-
demiâ nobilis & insignis. Inter cetera admiranda tem-
plum habet reliquias D. Matthiæ celebre, è quibus distil-
las liquor, quem manna miraculosum vocant, plurimè
morbis & languoribus præsentissimum antidotum & re-
medium. Septimo Kalend. Decembres, Imperator
Neapolim ingressus est, ubi passim fornicos triumphales
operosissime constructi cernebantur, statuis & ima-
ginibus multorum Imperatorum, Regum, Principum,
Satraparum, cum in ære, tum marmore vivo incisorum
exornati, quæ omnia faciebant ad præclaram & nun-
quam intermorituram victoriam contra Mauros &
Turcas habitam. Sed qua pompa, quo apparatu, qui-
bus cœremoniis exceptus fuerit, qua hominum fre-
quentia sacris initiatorum, Nobilium, civium, vulgiq;
promiscui, eidem acclamatum & congratulatum sit,
ne credi quidem, adeò non scribi aut dici queat.
Cum Imperator appropinquasset Castronovo, quæ
arx in margine ipso maris constructa, ejus Majestati
pro hospitio destinata & præparata fuerat, auditus est
spatio semihoræ horrendus bombus & tonitrus ma-

Tom. II.

chinarum ex arce emisarum, est namque in eo castro
magna bellicorum tormentorum copia. Longæ verò
naves, minoresque ætuaræ, quæ in portu erant, hor-
ribili impetu & stridore sua tormenta ejaculabantur.
Sexto Kalend. Decembres, Andreas Auria omnes
longas & triremes aliasque naves ex Africa, quò, ut
dictum est, Panormo fuerat profectus, in portum
Neapolitanum salvas reduxit, qui ea in expeditione
Bisartam Barbaricæ oppidum simul cum arce ab Oeno-
barbo in Regis Tunetani expulsiõe capram, & Tur-
carum præsidio munitam receperat, & in potestatem
filii Regis Tunetensis traditam & relictam Cæs. Ma-
jest. tributariam & vœtigalem fecerat. Tertio Nonæ
rum Decembrium, Cardinalis Caraciola, pridie ea-
rundem Hercules Eltensis Dux Ferrariæ, Neapolim
venit, cui filius Pontificis cum Principibus aliquot,
& clarissimis gentilitia stemmate Viris, obviam se ho-
noris causa dedit, & in arcem, ut Cæsaream Majest.
salutaret, deduxit, qui Idus Decembris ab Imperatore
dimissus, Romam se recepit. Dux Ferrariæ negotio-
rum ergò, usque ad decimum tertium Kalendas Ja-
nuarias ibi mansit. Posteaquam verò Modenâ, Rhæ-
gium, Ruberam & Karpum mancipio ab Imperatore
tanquam patrono accepisset, acceptaque clientelâ, in fi-
dem ipsius se contulisset, ac sacramentis obligasset, iusta se
obsequia Majestati Imperatoria præstiturum atque ex-
hibiturum, domum reversus est.

Post cujus discessionem, quatuor Legati Veneti,
Viri ætate, Prudentia, scientia, & severitate quâdam,
quàm reveritus fuisses, non reformidâsses, venerandi,
cum insigni comitatu eodem appulsi sunt, gratulati
verò nomine Reipublicæ suæ, Cæsareæ Majestati pro-
sperum ab Africa reditum, victoriamque novis di-
gnam annalibus, domum profecti sunt. Atqui intra
dies quindecim Neapolim reversi, singuli Majestati
Imperatoria torquem aureum mille ducatis æstimatum,
pro dono obtulerunt.

Eodem die certis authoribus divulgatum est, Oe-
nobarbum cum sua classe ex Algerio Constantinopo-
lim trajecisse. Duodecimo Kalend. Januarias Cardi-
nalis Senensis & Cæsarius nomine Pauli Tertii Pon-
tificis Maximi Legationem obeuntes, à prandio cœlo
multum pluvio, Neapolim ingressi sunt, quibus Im-
perator cum Cardinale Caraciola, plurimisque Duci-
bus, Satrapis, & Principibus viris, ad portam civitatis
obviam processit, & in arcem Castri novi introduxit.
Feriis natalitiis Domini & Salvatoris nostri Jesu Chri-
sti, Cardinalis Senensis cum magna religione & cœ-
remoniarum iusta observatione, in templo civitatis
primario, sacris operatus est, cui celebritati Imperator
cum Proceribus suis interfuit. Sub idem tempus Ale-
xander Medices Dux Florentiæ Neapolim etiam ap-
pulsus est (non tam spe nuptiarum Margarietæ Austria-
cæ filiz Imperatoris illegitimæ, quàm causâ dissensio-
nis & controversiæ cujusdam, quæ illi intercessit cum
Florididis, cujus familiæ Princeps Philippus Stroza)
cum duobus Purpuratis cœtus Heroibus, Salviato &
Rodolpho, eodem venerat, ut Imperatorem judicæ &
disceptatore, lis omnis aut dirimeretur, aut saltem
componeretur. Adfuit etiam Dux Urbinas, tum ut
pro more Cæsareæ Majestati reditum & victoriam
suam gratularetur, tum ut, quod pro Ducatu Cameri-
nensi controversum fuit, transigeretur, qui usus est ho-
spitio Principis Molphiz, nam ille terrestri itinere
Genuam profectus fuerat, partim ut mandata Impe-
ratoris illis significaret, ac quæ opus facto essent, dili-

genter curaret, partim privatorum suorum negotiorum causa & gratia. Octavo Idus Januariæ, anno millesimo quingentesimo tricesimo sexto calculo Romano; Nicolaus Granyellanus (de cuius viri cum natura, ium industriz dotibus, præstat tacere, quam pauca dicere) comitatus Præsides Somairensi, & Jacobo Mendocio, & Secretario Cæsareæ Majestatis Antonio Perrenynsio, aliisque aliquot non obscuri nominis viris, Puteolos, quod oppidum à Neapoli octo millibus passuum abest, ut antiqua quædam & admiranda naturæ miracula, quæ & in ipso itinere, & ultra Puteolos passim reperiri feruntur, videret ac cognosceret, est profectus. Atque ad eod. duobus à Parthenope miliaribus, occurrit oculis eorum specus quadam montana, scrobem putares esse charoneam, quæ exhalabat spiritum fervidum, & sic pestilentem atque mortiferum, ut si vivum quidpiam, siue id homo esset, siue animans rationis expertus, ad tres aut summum quatuor passus introgrederetur, & modico tempore illic maneret, statim vitam cum morte commutaret, nisi forte illico retraheretur, & in lacum quendam, qui paulo minus triginta passus abest, projiceretur, sic scilicet natura beneficio illius aquæ pulvis, pensante & resarciante damnum, quod in scrobe illa charonea dedit. Libuit facere periculum ejus rei, sed in cane (ut ajunt) cane puta quoddam grandiuculo, quem recte ligatum in spiraculum illud lethale abegerunt, qui vix dum ingressus, concidit mortuo non ab humilis; neque tam celeriter retrahi atque in lacum illum injici potuit, quin ab omnibus profusocato & exanimi relinqueretur. Postridie tamen Neapolim reversi, eundem canem vivum & salvum in hospitio Granvellani (erat enim ex ejus familia) repperunt, multæque similes experientiz ab aliis factæ sunt, quare illud inter miracula & portenta ejus loci ponendum est, itagnum cuius meminimus, nullos habet pisces; sed ranas plurimas & anates. Paulo ulterius visuntur aluminaria, ubi aluminis tanta fit copia, ut Princeps loci ex illa terra salugine, recipiat singulis annis proventum octoginta ferme millium aureorum. Proximè Puteolos habes sulphurariam, quæ humilis & demissa planities est inter rupes velut compressa. Est in plano illo hiatus in latum & rotundum quindecim patens passus, exundans aqua perpetua, undique calidis sic ebulliente, ut si injectis belluam quamlibet duro corio armatam, quamvisque libet industria loricateam, nequeas tam subito extrahere, quin planè exeat excoctata. In circuitu illius hiatus & spiraculi, invenias plurima foramina, alia majuscula, alia minuscula, quæ exhalant ærem adeo calidum, quem manus quamlibet gelidæ sustinere nequeant. Illinc colligitur magna vis & modus sulphuris, quod in diversas proculque distitas Regiones transmittitur, apud Puteolos à litore in mare ipsum existunt reliquæ pontis miræ vetustatis, in pelago ipso fundati & exstructi magnis certe sumptibus, & incredibili opere atque artificio Architectationis, ad duo, tria, imò & quatuor usque miliaria ultra Puteolos, passim plurimorum ædificiorum à Romanis olim illic constructorum ruinæ, adhuc conspiciuntur, quin & nonnullorum parietes ac fundamenta,

tum circalitora, tum in ipso mari etiamnum exstant, à quo loco non procul in montibus & rupibus quibusdam ædificium visitur subterraneum, vulgo admiranda & stupenda Sibyllæ piscina appellatum, super multis pilis & columnis struclilibus miræ altitudinis & crassitudinis operosè, nec minus sumptuose ædificatum, ubi Sibylla quædam, quæcunque illa fuit, magnum modum dulcium aquarum, quas per aquæductus & castella distribuit navibus, quæ in portum subducebantur, accuratè conservabat. Non longè ab illo ædificio in medio æquore assurgit ingens rupes pertula prorsus & perforata, atque instar tornicis testudinari malleis & cœlis in hoc excavata, ut per limbos phaselos per mediam rupem in alterum maris litus, compendiosior sit transitus. Nam prorsus quam aditus ille siue meatus esset patefactus, per longas circuitiones, fastidiosa diverticula, & molestos ambitus, magno tædio tum nautarum proretarum ac gubernatorum, tum etiam vectorum, diutius & periculosius fuerat navigandum. Reperias in eodem mari & alteram rupem alissimè excavatam, & summo artificio exsculptam, ubi antra quædam horrorem inrospicientibus incutientia, videntur. Unde Sibylla illa oracula consulentibus, eam reddidisse dicitur. Quod forte triclinia, cœnationes, conclavia, quæ intus expolitè excisa sunt, videre voles, opus est facibus & radis ardentibus. Inter cætera, quæ ibi non sine stupore videre licet, est cœnatio quadam amplissima eademque quadrata, magna arte in rupe illa excisa, cuius omnia latera parum pretiosis emblematis, opere musæico & vermiculato sunt exornata, parum opere scultorio marmorato loricatea, proinde reperias in alia rupe juxta latus maris cubacula & antra, quæ sudatoria, hypocausta, & thermas appellant, è quibus calor nativus & genuinus aliubi intensior, aliubi remissior, ubique tamen sic ardens, & fervens expirat, ut difficulter ferre & tolerari queat, quo laetum & sudatum missi, ac deduci consueverant, qui gravioribus & veluti deploratis morbis laborabant. In eodem itinere Puteano & locis vicinis, licet videre plurima venerandæ vetustatis ædificia, tum subterranea, tum subdialia nonnulla, ex solido & viyo mermore, alia ex lapido coctili opere arenato constructa. Sunt & theatra & spectacula ampla, ubi ludi, comediz, & tragediz saltabantur, & spectabantur. Tempia item & alia loca ubi fiebant sacrificia, monumenta præterea, sepulchra & conditoria admodum tricliniorum testudinatorum camerata. In quibus videas plurima femirotunda promptuaria exquisitè exsculpta, ubi seculi illius homines Majorum suorum cineres, quos corporibus patrio ritu combustis colligebant, in ollis fictilibus studiosè asservabant, existunt quoque & adhuc exstant quam plurimarum ædium & arcium ruinæ, etiam nunc nomina Ducum, Principum, Patrum, & Consularium Romanorum, quorum sumptibus ædificata fuerant, retinentium, ex quo facile colligi queat, quæ fuerint olim divitiæ, fortunæ, opes, Majestas, Magnificentiæ, & Potentiæ Romanorum, quando etiam nostro ævo, post tot revoluta secula, ejusmodi existent illorum operum reliquæ.

PAULI JOVII, NOVOCOMENSIS,

EPISCOPI NUCERINI,

EX

HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBRO XXXIII. *fragmentum,*

Declarans quibus artibus Hariadenus Mithyleneus cognomento

Barbarussa Regno Tunetano potitus, Muleassem

Regem legitimum exegerit:

INvadende verò Africæ author & concitator extitit Hariadenus Mithyleneus, vetere Horucii fratris cognomento Barbarussa à nostris appellatus, is in Numidia proxima Mauritaniz Algerii Regnum à fratre antea parium, adeò frequentibus victoriis amplum clarumque reddiderat, ut nostri æque ac finitimi Pœnorum Reguli, & vagi Numidæ, ejus opes atque audaciam magnopere timerent, & Solymanus ad fortissimi Viri famam jam publica virtutis commendatione illustrem, frequenter excitaretur. Non alienum erit ab instituto opere breviter recensere, quibus artibus Mithylenei fratres, ab una tantum prædatoria bireme ad Regium fastigium irrepserint, ut hinc quoque in hac rerum humanarum varietate colludentis Fortunæ ostenta posteri mirentur. Igitur Parte Græco, atque eo Mahometis sacra secuto, in Insula Lesbo geniti, quum inopiam domi ferre non possent, arrepta bireme spes suas omnes mari commiserunt, sese Camali Archipiratz in disciplinam tradentes. Sub hoc Camale Horucius, qui uti natu major ad se Ducis nomen trahebat, cum Hariadeno multa præda, multisque servis atque navigiis adausus, ac demum alcitis in societatem minoribus piratis prædabundus in Mauritaniam pervenit. Eo tempore Algerii Regulus cum fratre animo de imperio contendebat, hic quum Numidæ equites, qui hodie Arabes appellantur, pretio sibi in auxilium ascivisset, alter opportuno nova gentis adventu magnopere lætatus, pecunia cum Horacio transiit, ut se defendendum susceperet; paucisque diebus Horucius cum valida manu sclopetariorum, quibus præcipue Numidæ terrentur, eo impetu gessit atque confecit bellum, ut Turcarum nomen cum Numidis tum Mauribus omnibus terribile esset. His rebus gestis, uti erat ingenio validus, viribus pollens, & Regni maxime cupidus, quum eo bello comperisset Mauros per se inermes, ignarosque militiæ, ac ingenio mobiles, nullaque inter se stabili concordia nixos, facile per partes opprimi & subigi posse. Numidæ verò vagos, & inter se dissidentes, velim amicitiam trahi, vel si abnuant, nullo propè negotio sustineri, improvise fidem abnuis, repenteque hostis factus, quos ceptis suis adversari putarat facile sustulit, brevique post seversam libertatem exercendo Algerii Regno potitus est. Nec multo post finitimum quoque Regulum Circello

imperantem vi dolisque aggressus expulit. Distat Circellum, antiquis Carcenna colonia vocatum, ab Algerio, quod Jul. Cæsarea fuisse dicitur, ad Occasum 60. passuum millibus antiqua ad portum mole, & operoso aqueductu, multisque Romanæ magnificentiz vestigiis adhuc insignis. Inde & ab Algerio mare undique infestum redderat, & in mediterraneis cum expeditis cohortibus evagabatur, ita malitia munera cum fratre alterna sorte partitus, ut nihil terra marive pacatum relinqueretur. Ab eo rerum successu, ut Regni fines aliquanto latius proferrentur, Bugcam magno apparatu invasit, Hispanis, qui in præsidio erant, ad summas rerum difficultates redactis, nec prius abstittit tam forti incepto, quam ei dextra inanus tormenti idu abrepta est, inde ferream sibi fecit, qua cubitum religata multis in præliis postea feliciter est usus. Nam Algerii non contemnendum Hispanorum exercitum Didaco Vera Duce, circumventum fusumque delevit, & aliquanto post Ugonem Moncatam, qui veteranos Hispanos ab Italia transportarat, egressum in litus, iniquo nostris loco commissâ pugna compulit in naves, subortaque tempestate copias fere omnes luctuoso naufragio fluctibus ejectas crudelissime trucidavit, aut ad remum trierarchis distribuit. Ad extremum immodicæ spei plenus, & rerum proventu factus audacior, quum Tremilenii Regem, amicum sociumque a Carolo appellatum, Regno expulisset, immineretque Orano, Portuque magno, quæ Hispanorum præsidiis tenebantur, Punica simul & Christiana arma adversum se concitavit, eo bello, uti suo loco memoravimus, superatum, & fuga in solitudines evadentem Hispani, Maurique equites consecuti cum paucis ex familiaribus interfecerunt. Horucii caput in Hispaniam transmissum, circumlatumque in lancea, populis præsertimque maritimis, insignem attulit lætitiâ, quod sublato prædonum Rege diu exoptata securitas litoribus reddita videretur. Sed Hariadenus neque spiritu, neque bellica laude Horucio inferior, acclamantibus militibus imperium suscepit. Is non modò Regni, sed Virtutis, & denique artium cogitationumque omnium, quæ in fratre eximie fuerant, hæres factus, adoptatusque etiam in fratris cognomen, ad imperium totius Africæ aspirare cepit, ratus ea quæ

parata essent, animo suo minora angustioraque. Itaque arma proferre, Mauris & Numidis terrori esse, modò cum his pace ac induciis uti, modò bellum gerere, porrò aucta classe Hispaniz, Sardiniz, ac Balarum oram prædari, adiscere sibi novos piratas, clarus æquè ac formidolosus finitimis esse. Hæc audentem & molientem nusquam Fortuna destituit. Nam Hametem Numidam, magni agminis Ducem, sibi infestum, per insidias interfecerat, & ad Cocum oppidum Benchades inter Regulos Numidas, longè clarissimus, multis præliis superatus, in solitudines abcesserat, Amidamque in finibus Tremilenii Regni, aded frequentibus detrimentis attriverat, ut sedes mutare, ac in interiora profugere cogeretur. Mari quoque ea fortuna res gessit, ut Ugo Moncata supra Sardiniam nocturno prælio victus graviterque vulneratus, amissis aliquot trirēibus vix effugerit, & Portundus Hispaniz classis Præfectus, amissa scedē classe, cum filio impigro juvene fuerit interfectus. His captis trirēibus, quum aliquot etiam cum Siculæ, Neapolitanæque, cum Venetæ & Istratæ, variis interceptæ casibus accessissent, maximè validus atque terribilis esse cœpit, auxitque sibi virium atque animi famam, ipso Andrea Auria ad Circellum repulso, quum ille oppido tam fortiter expugnato, quam scedē amisso, ad quingentos milites disciplinz oblitos, nec Turcarum eruptionem sustinentes amisisset, duæque tum onerariæ Ligusticæ, dum ad Circellum cursum haberent, onustæ armis, milite, commeatu, supra Populoniæ, quod ingentem Geniæ luctum peperit, expugnatae atque demersæ. Postremò arcem scopulo impositam, Algerio urbi imminentem, defensamque per aliquot annos ab Hispanis, summa vi adortus cepit, atque delevit, ruinis profundo mersis, & iacta mole, ut percommodus Regiæ urbi portus adderetur. Quum hac rerum gestarum fama floreret, Solymannus à Pannonia reversos ad eum Legatos misit, qui evocarent, summosque honores & maris Præfecturam Bizantium venienti pollicerentur, non sustinebat enim animo Solymannus ignominiam in Peloponneso acceptam, quum Præfectus classis Himerales adeo scedē profugiens, Coronem & Patras, castellaque, item Naupacti sinus Aurianæ classis expugnanda reliquisset. Ipsi quoque purpurati Bassæ, & eorum Princeps Habraimus, in consilio & valida classe & peritò strenuoque Duce opus esse, differebant non modo ad recipiendam Coronem, quæ tum terra marique segniter obsidebatur; sed etiam ad tuendam veterem exultationem, quando Bajazettes ad Methonem visor, navali apparatu Christianorum fere omnium classes anteisset, & tum fama erat, Auriam, qui obsessis opera ferret, cum amplissima classe in Græciam à Sicilia trajecturum. Et certè unus ipse Hariadenus inter omnes eminebat, quem ætate & maritimarum rerum usu, vigoreque animi, & parti propagatque Regni gloria, Auria parem dicerent, censerentque unum omnino eum Christianis classibus opponendum. Ita Sinas unus ex intimis janitoribus ad eum Legatus mittitur, advehitque eum celeri trirēme, Mangalis pirata Rhodi Præfectus. Is ubi Mauritaniæ pervenit, ab Hariadeno summo cum honore susceptus est, audita Legatione Hariadenus incredibili lætitia afficitur, inde haud inani spe concepta potiunda totius Africæ, si colloquendi cum Solymanno potestas fieret, ut quinam in Africæ serum status, & quantæ Christiano-

rum classes, quive animi & dissensiones eorum essent, appositè atque ordine doceretur. Itaque Agim virum fortem, & Ramadum Celebim patruelem suum Algerio præficit, his Alanem filium duodeviginti annos natum commendat, classeque circiter quadraginta trirēmium biremiumque instructa proficiscitur, circa verò Tyrreni maris oram adeptus aliquot Ligusticas naves, quæ ad cœmendum frumentum in Siciliam cursum habebant, difficili & maximè cruento prælio eas expugnât & incendit, qua in pugna Delisufum piratam opulentum ipsius Hariadeni dolo interfectum ferunt, ut ejus trirēme de Venetis capta, quæ erat eximie celeritatis, itemque servis atque pecunia potiretur. Inde conversus ad Ilvam insulam, Rium in ea oppidum nocturno prælio capit, atque omnibus Riensibus in servitutem abductis, ingenti onustus præda Byzantium pervenit. Deditus est à Principibus Aulæ ad Solymannum, ab eoque lætissimo vultu est susceptus, vel ob id, quod dono dabat, quos insigni cultu produxerat, aliquot pueros decora facie, itemque lectissimas virgines, Eunuchosque, & Libycas feras, leones & pardos. Porrò reliquis diebus, quum de gerendo bello, & de tota ratione Punicarum Christianarumque rerum disliceret, aliquantò quàm solabat rarius, & difficiliter admittebatur. *Saboria enim erat invidia, crescentis dignitatis semper comes*, ita ut plerique dicerent, non esse Otomannici moris homines è piratarum ordine latrocinii infames, Regiæ classi præficere, non defuisse unquam, nec defuturos ex Principis Aula, qui Virtute magnitudineque animi, & denique optimis artibus valerent, & ad proficendum Turcicum nomen terrarumque fortiter atque feliciter operam præstarent, occupasse illum in Africa contra fas & æquum, hoc est dolis ac insidiis, aliena Regna, impiisque armis semper esse persecutum Regulos, & gentes quæ Mahometem colerent, nullos profectò ei certos Deos esse, nullam fidem, utpote qui vanissimo atque eo quidem paternæ Religionis desertore, patre Græco genitus, ab incunte ætate prædo immanis & publicus humani generis hostis existerit. Quum hæc efferrentur Hariadenus facile intellexit, quàm importunè abesset Habraimus, cujus amicitiam exquisitis officiis, annuisque muneribus colere erat solitus. Is eo tempore ad Persicum bellum profectus, in Comogena ad Alepum hymbat, Euphratem ad primæ Vexis signa trajecturus. Solymannus tamen per Ajacem & Cassimum Bassas respondit, ejus suscipiendi negotii summam ad Habraimi judicium deferendam videri, quod ejus præcipuè hortatu suæque è Mauritania esset evocatus. Proinde si quid impetratum vellet, ad eum in Syriam proficisceretur, ut ex ejus autoritate atque sententia, quæ in rem forent, decerni, atque apparari possent. Eo modo in Syriam rejectus, quanquam non obscuro repulsæ nomine exultationis suæ iacturam facere videretur, id tamen dissimulante tulit, atque eò terrestri itinere omnino pervolandum esse judicavit. Vir enim novi belli novique Imperii maximè avidus, neque ætati, neque labori parcendum putabat, quominus Amani montis iuga, vel tum oblecta nivibus, transiret. Erat tum Alepi Habraimus; Is singulari cum honore susceptus, & in colloquiis de genere atque ordine gerendi belli, occupandaque Africa differentem, ita admiratus est, ut neminem eo peritius atque feliciter mari gesturum bellum arbitraretur, Solymanno-

mannoque demum rescriberet, in Hariadeno ingenium vigere omni bellicæ Virtutis laude cumulatum. Propterea ipsum rectè facturum, si in gravissimis consiliis ei viro fidem adhibeat, honoris causa inter Bassas annumeret, atque ei universæ classis Imperium tradat. Eo modo Hariadenus Habraimi mirifica voluntate Solymanno commendatus, Byzantium redit, suscipiturque propensissimis animis, nam tanta erat auctoritas, & gratia vel absentis Habraimi, ut omnium planè voluntates sermonesque adulatione vel metu, ad nutus ejus tanquam ad summæ imperiæ verterentur. Advexerat secum Algerio Hariadenus Roscetem Pœnum, Muleassis qui Tuneti imperabat Regis fratrem, pulsum domo aliquot ante annis, & ex calamitate ad se profugum, uti mox dicemus, huic facilè persuaserat ut unâ Byzantium veniret, fore enim ut se authore Duceque à Solymanno in paternum Regnum reduceretur. Itaque hoc Roscette in occasionem Africani belli Purpuratis ostentato, multisque de suscipiendo bello disputationibus habitis, ad Solymannum introductus in hanc sententiam verba fecit: *Quod Ottomannis Caesaribus ad supplicandum ingreditibus templum, præclara voce precari Sacerdos solet, id unum & ego tibi precor, Solymanne, scilicet ne memineries progenitores tuos hoc tibi Imperium, quo nemini majus atque opulentius Dii dederunt justitia & Pietate peperisse, hac enim via cunctis nostris quam fefellit Fortuna, & tu hæcenus ita institisti vestigia, ut facile supra eorum nomen & gloriam sis profectus, quum inter tuos justitiam coleres, & quod vera Pietatis est munus, adversus Religionis nostræ hostes bella continenter gerenda, æterna spe laudis incensus arboreris.* Itaque capium est Taurunum, expugnata Rhodos, trucidatus in acie Rex Hungarus, bis evastata incensaque Germania, adeo ut Carolus, quem tibi Christiani Imperio & Virtute parem volunt, quum ingentibus nationum ferè omnium auxiliis niteretur, armorum tuorum strepitum terrefactus, pugnam deiecit. Sed quoniam nulla Imperia quantumvis ampla, aut ulla vel perillustres victoria, nec excelsi animi magnitudinem implent, nec gloria satietatem adferre possunt, ideo aduersus Parthos, Persasque victricia signa premisisti, ut ea gentes, quæ a Divinis legibus impie asecere, expiata velut sacris armis, & denique victoriis tuis lustrata, ad antiquas Religionis ritus revocentur. Sed sit hoc tibi vel incepto vel exitu maxime decorum, atque magnificentum, modo mihi liceat in armis atque periculis seni factis commemorare, quæ expediant, & denique, quæ longo usu didici, ad ampliorem angustiorumque tui nominis gloriam aperire, neque à me hoc ambitiosius dici fortasse interpretere, satis enim superque fortuna rebus meis fuit, quæ me domi inopia pressum, & ancipiti cum spe ejus fluctibus vela dantem, ad multas victorias amplasque opes, & denique ad Regium nomen evexerit. Verum super hac nihil mihi melius dare Dii potuerunt, quam ut ad te venirem, & de gravissimis rebus disserendo in consilium adsciscerer. Nam id quo nihil in rebus humanis bellicumque præsertim utilius atque præstanus dari potest, consilium fide & rerum experientia plenissimum dabo, & quanquam senes nihil ultra adferre posse videantur, tamen in vegeto corpore robusta vires adhuc supersunt, ut fortis operam in omne maris terræque discrimen aque præstari ac polliceri queam. Hinc autem uni cura ab adolescentia dies noctesque, invigilavi, Horatii fratris fortissimi consilii ac sensibus inharrens, ut nostræ

Religionis terminos proferrem, Christianos terra marisque persequerer, & nihil majus optarem, quam ut tuas classes copiasque studiis atque opibus meis adderentur, & denique Dux, aut certe Signifer, quando melioribus parere non piget, auspiciis tuis efficerer. Cujus voti si me Dii compoitem fecerint, brevi tota Africa Hispani depellantur. Mauros ad Beticæ vetus imperium Hispaniam trajecisse audies, Pœni & Numida tibi parebunt, & ut Sardiniam Corsicamque omittam, Sicilia nostra erit, ea occupata, Italiam fame enecabimus, & undique classibus aggrediemur, discordia Principum laborante, infimam disjunctis viribus, & quantum ad ejus partem Sicilia & Macedonia proximam attinet, qualibet conditione servituram, modo Hispanorum jugum excutiat. Vbi enim existimare, eas opes, eumque in Italia esse consensum, quas fuerunt, quum Hydruntis capta non Italis modo, sed cæteris etiam populis maximum terrorem inulit proavus Mahometes. Is enim successus ejus belli, ad quod sustinendum vix universi Christiani Principes suffecerunt, haud dubie urbe Romæ potius foret, ut Occidentis ac Orientis Imperia secundum jus & æquum, vetere sua angusta in sede jungerentur. Sed ille ab humanis repente discessit in cælum raptus, scilicet ut hoc tibi, sicuti fata sideraque promittunt, consummata Virtutis opus relinqueret. Nec de hac injecta spe summi inusitatisque triumphis vel interpello vel dimoror, quominus in Orientem contendas, veteres impiosque hostes, & ultima supplicia meritis armis persequare, classis enim mihi erit satis, quæ tibi minime est opus in mediæ terræ Regionibus bellum gerenti, ut dum tu Asiam subigis, ab alia parte ipsa Africa, quæ est tertia pars orbis, in potestatem redigatur. Ante omnia autem pendendus est Tuneco Muleasses, inexplebilis avaritia, fœda impotentique libidine, immanique savitia, Diis atque hominibus invisus, qui duodeviginti fratribus per insidias interfecit, aut quod ipsa morte acerbius videtur, præsto oculo crudeliter occacatis, ita regnat solus, ut neminem sibi vel consanguineam vel amicum reliquerit, nam animo iam ingrato, quam perfido paternos etiam amicos, quæ ipsum insigni studio ad Regnum extulerunt, ut gratia merita celeriter exsolueret, ad unum omnes jugulavit, cum hac belua nobis res erit, quam cum nemo amet, facile omnes oderunt. Nympha quotidianis incursionibus exagitant, quorum injurias ita sustinet, dedecori ignavia, & metu infamis, ut eas ferre, quam ulcisci malit, & hic semivir Turcas viros fortes in caenis detinet, nec augustum nomen tuum, a quo humana Divinaque jura undaque petuntur, planè agnoscit, & quod minime est ferendum, Hispanis ad Tripolim sævet, ut Agis & Moses strenui Duces Turca Tajoreæ urbe depellantur. Hanc feram uti unguibus ac dentibus exarmatam, vel ob id facile conficiemus, quoniam apud nos est Roscettes ejus frater, Pœnorum omnium votis ac precibus expertus. Hujus persona vel in speciem nobis erit utendum, ut res, quum copias ad Tuneti portas ostentabimus, sine ullo omnino vulnere patari possit. Tui demum eris arbitri statuere, quem Punicis rebus præesse velis, mihi certe satis Imperii & gloriæ quasitum erit, quum tibi debellatis hostibus & Perside redeunti maxima pars Africa devicta pacataque traderetur. Ex itinere vero, quod privati muneris nomine me polliceri juvat, enixè dato operam, ut suas quoque clades luceant Christiani, atque Atria succurrat, suis maleficiis non diu exaltet: hunc enim unum uti verum propriumque hostem, vel à claudum acceptarum memoria, vel amulatione gloria persequen-

sequendum mihi desumo, eo autem oppresso tibi uni maria patebunt, & mihi crede, qui victor mari evadet, facile etiam terrarum imperia tenebis. At Solymanus qui excellentium Principum more gravi aut excepta ad animum transnittere, perpendereque inde cuncta, ac ingenti demum iudicio consilia terminare erat solitus, collaudato Hariadeno studio, Concilium dimisit. Nec multò post in sententiam Habraimi decretum est factum, ut Hariadenus tribus Bassis, qui est supremæ dignitatis honor, quartus adderetur, essetque ei summum maris Imperium, ita ut insulæ, portus, urbes, populi que maritimi ei parerent, jus ei fasque esset, quos vellet, ubique vellet, remiges, nautas, milites conscribere & in naves compellere. His promulgatis Solymanus postridie Idus Maji ei vexillum, sceptrum, gladiumque de manu tradit, monet ut promissis, insigni facinore edito, fidem præstet, eumque Regia egressum Ajax & Cassinus Bassæ, ipseque prætorii Præfectus, celebri pompa prælatis novi honoris insignibus ad navalia deducunt, octiesque ei centena millia aureorum nummum in bellicos sumptus ex ærario depromuntur, attribuunturque ei ex ordine prætorianorum Jannizeri circiter octingenti, nec multos Byzantii moratur dies, classeeque octoginta tricemium atque aliquot biremium, armis, viris, & comætu abunde instructa, Helleponto egressus in Italiam cursum intendit, relicto cum duodecim triremibus Amurete trierarcho, qui Solymanum ejusque exercitum ad Persicum contendente bellum, ab Europa in Asiam transportaret, isque demum omnibus transvectis, Hariadenum ad Methonem est consecutus. *Quum improvise adventu Messana fretum transiret, Mamertini ad arma conclamantes urbi portuique magnopere rimuerunt; sed prætervectus Hipponiatem sinum in Bruttiorum ora S. Lucidii oppidulum invasis, id olim Tempa dicebatur, impositum rupi, quæ mare despectat, & muro haud temere munitum, sed is à terra subeunsiur Turcarum impetus fuit, ut dejectis propugnatoribus diu defendi nequiverit, eò majore incolarum calamitate, quod nemo fuga est elapsus, quum Prætor in ea trepidatione averfam ab hostibus portam diligentius reconditis clavibus obsideret. Inde ingenti omnis generis rerum ac hominum potitus præda, ac Citrarium contendit, ubi classem ædificari à captivis didicerat, id uti vacuum incolarum fuga statim est incensum, atque eodem igne septem triremes imperfectis adhuc puppibus & foris, concremata, ubi verò à Capreis supra Neapolim universa classis in conspectum est data, adeo terribili spectaculo totam eam oram concerruit, ut plerique affirmarent, si hostis expositis copiis adveniens repente successisset, Neapolitanos in subito metu agrè urbem fuisse defensuros.* Eo cursu ad Prochitam provectus oppidum cepit, arcisque exigue custodibus sub fide se deditibus libertatem reliquit, & quum in Cajeta portum noctu inveheretur, ita ad Speluncam superato promontorio cursum deflexit, ut occupanda Cajeta occasionem parum naviter prætermis-
sisse crederetur: nam & præsidium urbi arcique exiguum erat, præsertim repentino nocturnoque in metu, & Cajetana juvenus assueta maritimis quæstibus, & in præsidiis occupata ab urbe per eos dies aberat. Spelunca oppidum extremis Fundanis montibus adjacet, qua desinentes rupes plagæ maris planitiem excipiunt, ex ruina quondam antri Tiberii Cæsaris insigni periculo in Historiis Cornelii Taciti celebratum. Speluncam in expectato appulsa tanta classis terris, vix

tentata defensione animos desponderunt, ingressusque hostis circiter mille & ducentos imbellis maxime sexus & ætatis cepit. Refugerat in arcem Pelegrinus, qui inter Speluncanos divitiis eminebat. Hunc Hariadenus monuit, ut sese dederet, nec vim experiretur, id si extemplo faceret, integra fide liberum futurum, si conaretur sese atque arcem tueri, brevi stultæ pertinaciæ pœnas crudeli supplicio atque incendio oppidi protinus daturum, nec ille metu exanguis diu cunctatur, quin spem vitæ vel in Barbara fide, certi propè exitû periculo potiore ducat, ita egresso in litus, & ad genua procumbenti concessa libertas, & quod fuit humanitatis, uxor, filius & neptis inter lachrymas præ gaudio utrinque manantes restituti. Eadem quoque nocte ad duo millia Turcarum è classe per asperos vepribusque impeditos colles ad urbem Fundos, decem inde millibus passuum, pervenerunt, uti creditur Ducibus indigenis, ex eorum numero qui superioribus annis mari capti, tædio præduræ servitutis ad Mahometis sacra defecissent. Ea verò advolantium & refringentiam portam celeritas fuit, ut Julia Gonzaga, Prosperi Columnæ quondam nurus, vix spatium se nata, quo seminuda jumento imponeretur, atque inde jam conspectis hostibus admonens se proriperet. Ferunt Barbarissam, ut ipse postea minimè diffiteri est visus, eam cum admirabilis formæ, tum Virtutis fama florentem capere cupivisset, ut Solymano dono daret. Cæterum Fundani cæduntur, atque omnes ferè capiuntur, facit & deditionem Stecatus Prætor imbellis, qui cum turba mulierum in turrem confugerat, quum successis jam foribus & Barbarorum clamore, & fœminarum ejulatus interreretur. Turre in potestatem redacta Turcæ ad spoliandum Fanum conversi sepulchris Columniarum Procerum ornamenta detrahunt, vexillaque item militaria picta auro dilacerant, onustique præda ad classem revertuntur, alia quoque triremium manus Tarracinam divertit, ibi quoque populo ad montes fuga elapso, in templa sævitum, invalidique senes, & ægri aliquot in lectulistrucidati. Is terror à Privernatibus properè Romam delatus, ita consternavit omnium animos, ut si hostis eo impetu ad Ostiam esset provectus, tota civitas sese in Sabinum, Etruscumque agrum effusura crederetur, nam neque Clemens tum gravissimo conflictatus morbo, consuli poterat, neque amplius omnino quàm centum viginti spiculatorum Germanorum & quadraginta septem levis armaturæ equitum præsidio, quo tum Principis atque Prætorii custodia stetit, publica salus nitebatur, nec ullus erat cum peregrinis & inquilinis Romanorum consensus, quum quisque privatis potius quàm publicis rebus studeret. Coivère tamen in eo periculo Cardinales, & extractis ærarii repagulis ex autoritate Senatus Hippolyte Medici Cardinali pecuniam deprompsere, ut tuendæ oræ maritimæ curam susciperet, is alacriter cohortes conscripsit; sed eas, uti in subitario delectu accidere solet, ex pessimo & incondito hominum genere, adeo ut per summam injuriam Privernatibus ex itinere cæsis atque direptis, oraque Pyrgensi & Tarkinienfi fœdè vexatâ, nullo pudore in hostilem rabiem animos vertisse viderentur. Porro Barbarissa veteri consilio suo innixus, quum statim in Pontias aquandi causa divertisset, in Africam trajecit, tanta usui celeritate, ut prius eo pervenerit, quàm ab ipsa ora discessisse crederetur, voluit enim ea diversa navigatione fallere Muleassem, ut imparatum opprimeret, & ipse antea famam simulante

edide-

ediderat evasandæ Italiæ, Liguriæque præsertim, & Hispaniæ, vindicandis scilicet injuriis, quas Auria Coroneis atque Patrensibus intulisset, ita ut non omnino inani conjectura, postquam Mellanæ freto superato, Italiæ litora legere & cuncta urere cœpisset, Liguriam ac demum Hispaniam invalurus esse putaretur. Et Veneti quoque Muleassi & Pœnis aliqua ex parte timorem minuebant, quum validam classem instruxissent, quinis decumis ex sacris reditibus Sacerdotum Ordinis, vel id agrè ferentis Pontifice, impositis, ut ex ea pecunia remigibus stipendia praberentur. Quid enim petente Africam Hariadeno Venetis opus esse tanta classe? præsertim quæ tanto sumptu & tanta cum invidia pararetur? profectò summæ Prudentiæ homines, qui Turcarum consilia Byzantii diligenter explorare & excipere essent soliti, pro certo cognovisse, tot triremes adversum Auriam comparari, ut pares & duplicatæ clades Christianis redderentur. Ad hæc quoque Muleasses per speculatores didicerat Roscettæ fratrem, quem maximè metuebat, Byzantii in libera custodia esse relictum, veluti alienarum ad Africæ rebus expeditione suscepta. Neque enim ullis armis validum se peri atque invadi posse existimabat, quàm producto Regni amulo, in quem ex conscientia scelerum suorum omnes prope Pœnorum ordines & Numidæ inclinatos appareret. Sed quoniam ad hunc locum est devenum, operæ pretium erit paucis enarrare, quæ de Muleassis Imperio, moribusque Pœnorum didicimus: nam multa digna cognitu, quæ diu solis mercatoribus comperta fuere, nobis scribentibus victoriæ Cæsaris aperuit. Africam Romani eversa Carthagine, sublatiisque Regibus propter agrorum ubertatem multis eò deductis coloniis, excolendam atque illustrandam suscipere, tennereq; eam proconsulari Imperio usque ad Vandalarum adventum, quos in contumeliam Romani nominis immani rabie fruentes Belisarius devicit atque delevit. Inde facta est Provincia Græcorum Imperatorum, à quibus in eam quotannis Duces & Præsides mittebantur. Postremo eam invalescente Mahometis secta, Sarraceni è Syria, Ægypto, Arabiaq; induciti Religionibus tanta vi invaserunt, ut pulsus Christianis, invehæque & latè propagata superstitione in Hispaniam usque victores transcenderint, & cum Afri, Numidæ, Mauri, & denique omnes Pœnorum gentes nova sacra facillè suscepissent, in Illiberi Bæticæ Regia urbe quam Granatam nostri vocant, posita est Maiorum sedes. & Cordubæ Gymnasium cum celebri Bibliotheca constitutum, ubi Arabicarum literarum Professores, juventutem docendo, excipiendoq; intermorientes apud Græcos optimarum scientiarum atque artium disciplinas, cum insigni ingeniorum gloria floruerunt. Nihilò secius & in his militare studium enituit, adeò, ut quum diu cum Oretanis Celtiberis, & Carpentanis esse dimicatum, è Miramolino irrumpente penè omnis Hispania Punicis armis cesserit. Sed post sexcentos demum annos, ætate nostra Ferdinandi Regis virtute obsessa captaque Illiberi, omne Punicum nomen ab Hispania pulsum. Hac tempestate in Africa opibus ac amplitudine Imperii ceteris præstant Tunetani & Fessani Reges; sed Tunetanis ab longa Imperii vetustate, eximiaque stirpis claritudine auctoritas major & angustior, nam ab his sacra & jura omnia petebantur, supra Tuneta enim itinere trium dierum urbis est Caruenna, per antiqui templi Religionem & sanctissimorum Sacerdotum collegio maxime venerabilis, & ob id libera & immunis, in qua functi fato Maurorum

& Numidarum Proceres vel è longissimo terrarum tractu tumulantur. Quoniam persuasum habent, eorum animas, quorum ossa sacrosancto eo in loco sita sint, uti purius expiatis, ad impetrandam celestis viæ felicitatem illorum Sacerdotum accuratioris carmonia Superioris efficacissimè commendare. Imperium Tunetanum octingentis ferè millibus passuum in ora ab Occasu ad Orientem extendebatur: nam Bugea & Tripolis emporio & Gymnasio claræ urbes, quas Navarus in diversis Regni finibus bello cepit, Tunetana ditionis erant, quum & ea introrsus ad Æthiopum arenas usque pertineat. Porro Fessani in Tingitana Mauritania impositi Salæ animi, qui in Oceanum magnarum navium capax evolvitur, bellico apparatu & militariibus copiis antecellunt, egregie enim sustinent Lusitanos, cum quibus continenter bello exercentur: adeò ut triginta equitum millia in aciem educant, paratissimisq; animis ac viribus litorea tueantur, reliquas Regiones urbesque Reguli, quos Sæccos appellant, circa oram præsertim possident. At in mediæiterraneis Numidæ nomine dicti, Arabes vagantur, cum Afri bella gerunt, venalemque pacem habent, his mos est belli causas excitare, alere controversias, semper armis exerceri, pecuariæ, colendique agri ministeria per servos obire, præsertim Æthiopes, quum se omnium gentium nobilissimos jactent, quod impermixti sanguinis ab antiqua Pœnorum origine progeniem ducant. Divisi in multa agmina à Nilo annie introrsus ad Atlanticum Oceanum extenduntur, & quum incertas sedes habeant, certis tamen pagorum finibus imperia præscribunt. Hyeme longius à mari ad Æthiopum fines recedere solent, tepore solis & clementia aeris invitati. Æstate verò ad vix diu maturas segetes revertuntur, ut alieni laboris fructum intercipient. Nemo apud eos præter paucos Sacerdotes literas addiscit: neque enim adeò accuratè, uti Mauri, sed simplici atque expedito cultu Religionibus student, his haud dubiè fide, integritate, Virtuteque animi, & denique bello & pace meliores. Incredibile dictu est, quàm tenui convictu & vires & valetudinem tueantur: nam sicca, dactylis, puliculâ, atque acido lacte convivia finiunt: tum verò epulantur, quum è venatione fisco numque aucupiiis, quibus maximè gaudent, prædam retulerint. Totius patrimonii eorum census est in equo pernici, quem seminudi egentissimiq; homines immenso parant pretio, nec mirum, quando vita & vigilia eorum omnis, si bellum desit, in latrociniiis venationibusque consistat. Uxores adeò humiliter viris ancillantur, ut equos curent, & insternant. Æstate pariter atque Hyeme equites pellicea talari tunica utuntur, quod ea peregre lustrineat ventos, & in magnis fervoribus soles non admittat, capiti linteum intortis à mento spiris non indecens tegumentum, desilientes ab equis in clunes confidunt, parantque pedibus, ut vix exiguis spatiis obambulent. Plicatione verò assidua, contentioneque artium, itemque frictionibus calorem excitant. Hac exercitatione, præcal à morborum cruciatu medicinæ, periculo ad summam perveniunt senectam, adeò ut fatalem horam minimè præsentiant, & latè evanescente potius quàm intercepto spiritu, inter colloquia liberorum leniter exspirent. Ex hac gente fuit Lentigesia Muleassis mater, virilis animi mulier, Doracis Reguli soror, cujus ingenio Virtuteque Muleasses adjutus & impulsus Regnum arripuit. Nam Mahometes, qui multo luxu & multa cum gloria triginta duobus annis regna-

regnauerat, quum sibi vitæ finem adesse cerneret, Maimonem inter duos & viginti filios natu maximum legitimo jure Regni hæredem scripturus esse videbatur, nisi Lentigesia corruptis pretio Regiis satellitibus, maritum in supremis vitæ angustiis, fatigatum precibus, dolisque deceptum prævertisset, ut in filium Regii nominis Fortuna transferretur. Itaque Maimo, qui paulo antè affectati Regni suspitione, ob præclaram bellicæ Virtutis inoleum, à Patre in carcerem fuerat conjectus, eo expirante, dum è custodia ad Imperium se proripere sperat, jussu Muleassis interficitur. Roscettes natu secundus, qui extra arcem cum uxoribus habitabat, comprehendi non potuit, ceteri fratres grassante Muleasse in suum sanguinem Barbarico more, partim jugulantur, partim candenti ferro oculis admoto, lumine privantur. In his fuere Barcha, & Beletthes, atque Saëthis itata ætate, & in spem Imperii una matrum Nobilitate procreati, qui, quum Tunetum in ipsa Cæsaris victoria caperetur, ob eam calamitatem cum gravi probro atque invidia reducti Regis, apud nostros homines Punicæ sævitæ fidem fecerunt. Ex fuga quoque biduo post Lafelles & Habraimus, & cum his fratres quatuor vix dum puberes, in Bagrada amnem tum fortè hyemalibus aquis late inflato, trepidè vadum quærentes, Solax Numidarum Dux interceptus, acceptoque pretio, vir æquè venalis & sævus, Muleassi ad supplicium tradidit. Porro ceteri omnium reliqui Roscettes & Abdeimelech, dum supra Hadrumentum profugerent, eodem penè casu, sed non iniqua sorte, in Morhabitum inciderunt, à quo, advoluti pedibus, & salutem suam Regiæque stirpis sanguinem commendantes, ita servati sunt, ut quum in Numida opulento generosi animi laus quæreretur, sævitæ tamen arbitrium Muleassi vendicaret, accepta enim est traditionis merces, & interim illi uti deceptis custodibus, ad Bentiesem amicum suum, ulteriorem Numidarum Ducem opportunè emissi. Verum & apud hunc, proditores passim grandi pecunia subornante Muleasse, aliis atque aliis petiti insidiis, ad Biscarim urbem maximè mediterraneam recessere: Ibi Abdeimelech ædio tam ancipitis Fortunæ, omni spe Regni prorsus abdicata, sacro in otio Religionibus se devovit. Roscettes verò apud Abdalam urbis Principem & mox socerum adeò sollicitè atque accuratè ab omnibus Muleassis dolis est custoditus, ut etiam veneni metu, non alia temerè in convictu quàm semel ab seuxoreque esculenta genero præberentur. *Eo modo Muleasses paterno positus Regno, quum nemini ex Regia sobole parcendum esse statueret, aliquot etiam pueros fratrum filios enecavit, paternoq; amicos Manifestem & Mesuarem in primis summæ autoritatis, quorum studio atque ope Maimonem præoccuparat, variis cruciatibus diu torios & laceratos interfecit, quod præclari beneficii gratiam exsoluere nollet, atque eos idem aliquando contra se tanquam ingratos faciliè molituros arbitraretur.* Delæxit & in aliquot novercas, impellente Lentigesia, atque etiam concubinas Patris nefaria crudelitate, quum ipse præposterus & in mares proclivior, in Mahometem Patrem palam invehere, tanquam mulierosum ac effeminatum, qui exhausto arario ingentes fecisset sumptus, ut ducenta simul ad libidinem fomina regis in hortis alerentur, è quibus tot suscepisset liberos, qui in imperio æmuli forent, ob idque sibi in his occidendis pergrave & plenum invidiæ negotium reliquisset, & fuere qui existimarent Patrem in supremo morbo, quum ex subita animi defectione

ad spem vitæ sublevaretur, medicata potione à parricida filio fuisse necatum, nec multò post Dorax, qui favente sorore delectus erat Imperator, adversus Meschinem Regulum Numidam peculiari nomine bellum suscepit ab eo enim aliquot antè annis vivo Mahomete, cujus gratia plurimum valebat, graves acceperat injurias, & parte agri fuerat expullus: Sed Meschines præpotenti hosti facile cessit, uti imparatus & invalidus, scilicet ut coactis auxiliis ad propulsandam injuriam dum hostis recederet, opportunè revertetur. Ea contentio utrinque vario belli eventu sæpius agitata, ad extremum Regem ipsum in id bellum traxit, è dignitate sua existimantem, cepto semel bello non deesse, ac avunculi ejusdemque Imperatoris sui partes egregiè tueri, affirmante Lentigesia id totum Regio nomini ademptum videri, quod Dorax segniter aut cunctanter adjutus, amitteret. Itaque Muleasse in Doraci castra cum magno equitatu & Turcarum mercenariis peditibus profecto, res cum habuit eventum, ut Meschines profligaretur, & Rex ardentius ostentato erga avunculum studio suo, jam planè maturas segetes incenderet. Ea inusitatæ ac immanis injuriæ acerbitas, quum frangere Meschinis animum nequaquam posset, adeò vehementer permovit, ut eo adeunte & tota penè Africa concitante, singulos Numidarum Duces ingens & maximè periculosum Muleassi bellum sit conflatum: Roscettesq; à Biscari in spem Regni sit evocatus, non uno tantum, sed proximo quoque Regulo Numida, equites, arma, opes, insigni studio adversus Muleassem conferente, quum quisque, nisi omnes in unum isto fœdere consentirent, Meschinis exemplo rebus suis timere cogeretur. Contulere cum Meschine consilia, copias, & opes, Vlethes Jacob, atque Morhabitus clarissimi Numidarum Duces, Roscetteq; à Biscari educto, & Regis insignibus adornato, castra fecere non longè à Bachia urbe, quæ itinere unius diei à Tuneto distat. Ea adventantium hostium fama Muleassem quanquam suapte ingenio pugnacem; sed tum solitò timidiorē factum, & ex celerum conscientia sibi diffidentem, magnopere conterruit. Verum is non minus astu, quàm sævitia insignis, adeò egregiè metum dissimulabat, ut compressis diligenti portarum custodia de Roscette rumoribus festa hilaritate nuptias Amidæ filii celebraret, universoq; populo solemne epulum præberet, & singulis tribubus, præter id novum munificentie genus, esculenta omnis generis congiarii nomine largiretur, Numidas verò propinquos & Pœnorum Optimates variis artibus & donis sibi conciliaret. At ubi Roscettis adventus diutius occultari non potuit, vexilla, arma, tormenta, ex arce proferre per Doracem, Numidas quos poterat mercede conducere, ex Afris equites & pedites conscribere, oblectare prædones Turcas, ut accepto stipendio pro se militarent: Erat enim ea tempestate ad Tunetum tantus piratarum concursus, quum ibi cunctis hujusmodi generis hominibus tutissimus esset receptus, ut ea urbs Turcarum colonia videretur. Cum his antè Muleasses certo fœdere pepigerat, ut captivorum prædæq; omnis pars quinta in fiscum referretur, magno quidem suo questu, & Tunetanorum emolumento, adeò ut sibi nullum omnino ex tot urbibus vectigal atque portorium vel uberius, vel certius esse cenleretur; sed is proveniens, uti ab hostibus humani generis injustè atque impie questus, non multò post Tunetanis, uti mox dicitur, dignam sæva atque avarissima gente peperit calamita-

mitatem. Quum Roscettes appropinquaret, qui superato Bagrada amne in profluentis ripa cum Vlethis filia epulante exercitu nuptias celebrarat, Dorax ante portam urbis, quæ ad Bardeos defert hortos, in acie constituit, Muleasse degeneri animo arcis mœnibus se tenente, cum eo erant Solax, & duo fratres Reguli cognomine Benaones, cum septem ferè millibus equitum Numidarum, magnaque Afrorum peditum multitudo, & in quo ab Virtute & disciplina, genereque armorum firmissimum erat præsidium, Cardinus Turca cum delecta cohorte sclopetariorum, & septem curulibus tormentis, his accesserat ala prætoriana Christianorum equitum, qui ex reliquiis veterum expeditionum in Africa remanserant, & ob Virtutem in honore habiti uxores duxerant, & nihil intereunte sobole & disciplina, extra meridianam portam in oppidulo Rebbato, à quo ipsi Rebatini dicti, templa, & domos, & familias habebant, quum Tunetani Reges vetere instituto salutem suam externis & Christianis tutius quàm Mahometanis & Pœnis committendam existimarent.

Provolavit ante alios Melschines propius Doracis hostis, cum quatuor millibus equitum, hunc Morhabitus cum ampliore agmine continenter est subsequutus: Vlethes ipse postremam veluti subsidiariam progressis & pugnam ineuntibus cum Roscette aciem tenuit. Restitit aliquandiu Regi, Doracè primos imperus fortiter sustinente; sed Morhabiti vim non tulere Benaones & Solax, quum undique perturbati, & cum multa cæde præcipientes acti in fugam verterentur, defuit spatium Caradino ad dirigenda tormenta: nam repèrini hostes obliquo alarum flexu non in frontem; sed in transverlos incurrerant, tantusque eo tumultu excitatus erat pulvis, ut in incertum tormenta emitterentur, nec planè dignosci posset, utram in partem prælii Fortuna in eo maxime turbulento & confuso certamine victoriam inclinaret. Constat ab ea pulveris nube occupanda porta & ingredienda urbis facultatem Melschinianis fuisse ereptam, quum rarecente sensim desidenteque pulvere, & patefacta Regionum strage, & fuga Rabatini primò equites, & demum Caradinus densata cohorte; sed amissis tormentis ad portam se recepissent, atque eam simulatque urbem conglobato præsidio servavissent, Roscettes cruentiore, quàm pro more gentis potius victoria; sed urbe exclusus, quum nemo ex Tunetanis se commoveret, nullusque omnino vel à timore, vel à seditione, uti futurum putarat, in urbe tumultus oriretur, ad proximam regionem, quam Martiam vocant, deflexit, ea est circa magnæ Carthaginis ruinas, omnium rerum copia & fertilitate, multisque puteis & fontibus abundans, & pulcherri-
*mis villis ac ædificiis frequens. Ibi circiter viginti moratus dies, quum frustra expectando urbanos motus, nihil proficeret, vel populantibus cuncta Numidis in oculis Tunetanorum, ut graviore tandem periculo damnoque eorum animos adversus Muleassem concitaret, totum id olivetum immani crudelitate succendit, quod summa pariter amoenitate atque ubertate convestitis collibus à summa arce Carthaginis ad Tuneti usque mœnia protenditur. Ferunt nullum unquam vel obsessæ, vel bellica clade afflictæ urbi, eo acerbius ac luctuosius spectaculum extitisse, exurebatur enim continenti in endio suburbanus ager, miserias suas omni populo è muris magnis ejulatibus deplo-
*rantem. Sed conturbatis ac incensis indignitate tam immanis injuriæ civibus Rex aderat, consolando ac ad-**

hortando, ut eam calamitatem æquissimis animis ferrent: se enim ea detrimenta singulis præsentis pecuniæ liberaliter exsolviturum, & daturum operam, ut comparatis majoribus auxiliis, Melschinis atque Morhabiti & Vlethis prædia ad eorum prædæ effusa populatione vastarentur. Nec multò post, quum Tunetani supra præstitæ fidei sacramentum, & portas externo milite custoditas, efferatos injuriæ animos à Roscettis studio penitus avertissent, Numidæ dilabi, quod eis post confectum prælium minimè probro datur, atque Roscettæ ut longè secederet, servaretque se felicioribus consiliis, monere cœperunt. At ipse, quum alii atque alii suspensum & nutantem in diversa distraherent, Numidarum perfidiam, & fraternas insidias timens, eò animum inclinavit, non improbane Vlethe locetro, ut Algerium ad Barbarussam confugeret, scilicet, ut illic ultiores spes suas ad invadendum paternum Regnum securius atque nobilius ageret. Eo modo apud Turcam, jam tum latè subactis finitimis Regulis dominantem aspirantemque ad Imperium totius Africæ in cultu propè Regio permansit usque ad id tempus, quo Byzantium, uti diximus, est detectus. Is Punicarum rerum status erat, quum Hariadenus Pontia profectus perpetuo cursu ad Bisertam improvisis aspulit classem. Bisertani & radio Muleassis, & sua mobilitate impulsu audito statim Roscettis nomine, Turcas oppido recipiunt, Præfectumque repugnantem oppido expellunt, descenderant enim Hariadeni jussu aliquot Afri familiares comitesque Roscettis, qui eum adesse; sed prodire non posse nunciabant, fatigatum scilicet nausea lacescente, atque accedente febricula mentientes. Adjacet Biserta piscosi stagni faucibus, per quas subjectum mare litatis suis æstibus irrumpit, & insulam aquæ dulci sensim exorbetur & emittitur, efficitque portum lato alveo, vel magnis navibus commodum, ab Utica triginta ferè passuum millibus distantem, ab antiquis à circumfluente lacu, quæ olim Tritonius fuit, Hippodiaritos appellata. Collaudatis Bisertanis Hariadenus, utpote qui consiliis sui summam in una maxime celeritate reponebat, classem celeriter eduxit, prætervectusque Uicam & Carthaginis promontorium, ejus turris atque munitionis, quam Guletam nostri vocant, in conspectum se dedit, ita ut eam dispositis omnibus tormentis in lætitiæ atque amicitie signum de more salutarer, Guletani custodes, quum salutem redderent, amici & graviter responderunt, se in ejus potestate statim futuros, qui Tunetanae urbis imperio potiretur. Jam ab excelsa Tuneti arce conspecta classis, & à Biserta totisque litoribus frequentes nuntii ingentem in urbe tumultum excitarent. Erat enim civitas erecta in expectationem novi Regis, cum ipsius Roscettis amore, quod mite ac liberale ingenium præ se ferret, tum odio Muleassis, quem avarè & crudeliter imperantem aliquot jam annos in luctuosa servitute perulissent. Nec ipse adeo famæ suæ erat ignarus, ut alienatos ab se civium animos nequaquam intelligeret, nec præsentiret, quàm parum spei in populi studiis esset reponendum, quum Principum civitatis ora atque oculos intueretur. Erant enim Tunetani vel ob id ei vehementer irati, quod uti Roscettis bello soleuni pronuntiatione fuerat pollicitus, nequaquam eorum inopiam liberalitate sublevasset, qui exustis atque evastatis olivetis & villis, dum constanter ei studerent, miserabilem carissimarum rerum jacturam fecissent. Itaque egressum arce, & in foro concionantem deseruerunt, quum ea præmia, si pro se

arma caperent, degeneri vultu polliceretur, quæ nec incolumis & victor præstare posset. Monuere quoque resistantem adhuc nonnulli specie amicitiae, & in his Abdabar, gerebat is tum Magistratum, qui Mesuar appellatur, ut cederet fortunæ, extemploque profugeret, & tum fortè de adventu Turcarum rumor increbuerat, quæ res per se pavidum, & ex merito insidias undique timentem, destitutumque à civibus in fugam concitavit, adeo turbata mentis ratione, ut in arce aurum & gemmas, & Regia ornamenta relinqueret, occultata scilicet secretioribus latebris, ut his demum hostis potiretur. Primi omnium duo Hispani abrupta sacramenti fide à Muleasse ad Hariadenum defecerunt: Abcezes ex Granata urbe, is erat in Magistratu, qui dicitur Moniferes, & Feruches Tarraconensis, qui custodiæ arcis erat præpositus. Hic Roscettis uxorem liberosque ejus, qui à Muleasse in custodia servabantur, statim eduxit, & Regio cultu ornatos in solio Muleassis constituit, Mosesque item & Caradinus & Agis, prædones Turcæ, detractis catenis exsolvuntur, ut cum adventante Rege, Hariadenoque his dono oblati exinimum sibi gratiæ locum pararet. Abcezes autem phaleratum insignem equum Hariadeno misit, quo in urbem adveheretur, itaque alios trierarchis & Ducibus distribuendos, hortatusque est, ut maturaret, egregia etenim voluntate Tunetanos, ut eum susciperent, sese obviam ad apertis portis effusuros. Nec mora Hariadenus expositis in terram copiis, consensuque equo cum quinque millibus Turcarum ad eam portam pervenit, quæ stagno atque navalibus est conjuncta, ab ea ad adversam urbis partem, ubi amplissima & edita arx in tumultum exurgit, lata & oblonga Regio pertinet, officinis rerum venalium frequens & mercatorum porticu conventuque percelebris. At Tunetani, quum Hariadenum per mediam urbem ad Regiam contendentem, magnis gratulationibus exceperant, & in perpetua Turcarum acclamatione nihil præter Solymanni, aut ipsius Hariadeni nomen audiretur, commoveri vehementer perturbatisque capere, incensis scilicet dolore animis, quod Roscettes nusquam compareret, diu frustra oculis requisitus, expectatusque, ut æger tandem lætica aut navigio ad urbem subvheretur. Auxere tumultum Roscettis familiares nequaquam sponte Byzantio advecti, qui nullo metu contineri poterant, quin moesti oblati veteribus amicis summissæ dicerent, Roscettam frustra expectari, qui Turcarum & Hariadeni fraude in Asia & in catenis quidem esset relictus, ii etenim natura Punico nomini favere cogebantur, magnoque cum dolore perfidiae ignominiam animo sustinebant, quum speculatorum munera obire apud suæ nationis homines & cives, servireque immanibus piratis metu mortis, & patriam prodere, maxime turpe & flagitiosum putarent. Eo modo detecta fraude, Tunetani frementes ira circa forum conglobantur, concitatis Ducem se præbet Mesuar, quem antea diximus, autoritate, spiritû, & Eloquentia Pœnorum facile princeps. Is dudum nobilioris gratia locum apud novum Regem quarens, Muleassem repentino Turcarum adventu perturbatum, & ab amicis opem, fidem, fortemque operam implorantem, non modò contempserat; verum difficultates atque pericula verbis adaugendo, hostili planè animo egerat, ut ille urbe atque arce protinus excedere properaret. Tum verò sua spe deceptus, uti erat nobili ardentique ingenio, revocare Muleassem, & Turcas in arce obsideratque oppugnare statuebat. Itaque ad populum

ad arma consternatum ab altiore porticu conversus, magna voce: *Nefaria*, inquit, *fraude decepti sumus, fortissimi cives. Roscettes enim, quem pro legitimo Rege expectatis, in catenis Byzantii calamitatem suam lugeat; nos verò nisi pro libertate extemplo capiti armis eritimus, externis prædonibus perpetuo serviemus, expediti consilii & festinata opera occasionem præsens negotium vobis ostendit, proinde qui servire & venundari nolunt, correptis repente armis Turcas invadant. Dux ipse vobis adero, ut publico consilio fraudem ulcisci, & patriam & libertatem pro dignitate Punici nominis tueri videamur.* Nec mora, omnes ad arma conclamant, repentino impetu Turcas invadunt, obvios ac nihil timentes obruncant, attollitur undique clamor, magno tumultu arma proferuntur. Muleasces revocatur, qui cum Dorace ad Reltabianos hortos substitute rat, civium ingeniis diffidens; sed tamen retentante matre, eventum expectans. Erat Tunetanorum valde ingens; sed incondita multitudo, nequaquam militariibus instructa armis, quæ vix sustineri posset, nisi vecordi impetu potius & præcipiti temeritate, quàm periti Ducis imperio & disciplina regeretur. Itaque concursu undique facto ad arcem contendunt, advolantque ad id propugnaculum, quod ascensu facilius esse videbatur, portamque habebat, pertinentem ad oppidum suburbanum, Babasvechum ab Tunetanis appellatum. In eo Turcæ vexillum præfixerant, ac inde fortiter ac intrepidè propugnabant; sed scandentibus Afris, atque omnis generis tela jaculantibus ardentibusque facces concremandis foribus itidem ingerentibus, ægrè sustinere & sese in retractiorem munitioremque locum recipere cœperant, quum Bætius Hispanus, quem abjurato Religionis cultu, Turcæ Ramadam vocabant, tormentum æneum in editiorem arcis speculam, expedito consilio ingentique celeritate impulsus humeris militum, atque eductum, in confertissimos hostes emisit, eo ictu multorum strages edita, & multò maximus cæteris illatus est pavor, quum ab tota etiàm muri corona à sagittariis peterentur, & quod maxime terrebat, si lope torum glandibus sternerentur. Deerat Hariadeno temporis spatium, quo consilium in re subita opportunè caperet, & quid fieri vellet, militibus imperaret: nam & hostium, quos pacatos putabat, repentinus incursus, & situs arcis nondum planè oculis collustratus, & commeatus qui vix triduo sufficeret, ex penu atque horreis renunciatus, etiam egregiè constanti, & in summis asperrimarum rerum periculis sæpè versato perturbationem afferebant. Sed hunc timorem, cum singulari furentium potius, quàm pugnantium hostium imperitia, tum suorum militum spectata Virtus magna ex parte minuebant, quum & ii successu ipso & protractione prælii, magis spe atque animis confirmati perpugnarent; illi verò, quod primis ausibus fortuna defuisset, in periculoso atque irritato conatu conspecta suorum strage & vulnere sceditate, jam planè concepto metu frangerentur. Verum Dorax cum ala equitum Numidarum & ipse Muleasces reversi, provectique per Babasvechum suburbanum usque ad portam, vel intermissam atque redintegratam adjuvabant. In ea rerum asperitate Halis Levanus, è Malacha Bæticæ urbe, qui ad Mahometis sacra defecerat, vir belli peritus, utpote qui in Navarri & Pilcarii castris in Italia aliquot annis militasset, conversus ad Hariadenum, eruptione, inquit, nobis est dimicandum, si arcem defendere ac omnium salutem, recensemq, nominis ini dignitatem tueri

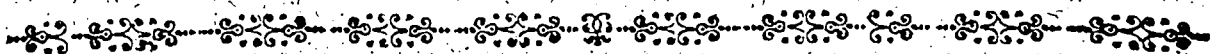
egregiè voluerunt. si cominus enim collato pede manus conferantur, non ferent nostrorum impetum, qui nunquam aciem virorum militum viderunt, inanisque audacia protinus penas dabunt, quum nec in servitute nequissimi Regis pacem pati, nec in ipso quietis ac otii limine auctores accepta libertate grato animo ferre voluerint. Quum Halis sententiam ferè omnes laudarent, & in primis Moles & Agis viri fortes, quos custodia eductos fuisse diximus, atque item Haidinus Smyrnenus, cui Cacciadiabolo cognomen fuit, inter piratas longe fortissimus, comprobante Hariadeno, & praelii signum dante, duabus portis erumpunt, circumventos ab diverso latere trucidant, insignis tribus in locis editur pugna, magna vis inermium Pœnorum interficitur, & ipse Mesuar glande trajectus cadit.

Tum verò ab impugnatione discedit unaquæque tribus pulsâ loco in suam regionem. Instante demum prementeque Turcâ milite, in plateis & compitis cruento maximè praelio aliquot horis est decertatum, ad extremum Tunetani superati, atque intra domos compulsi, quum non pro Rege, sed pro uxoribus & liberis certaretur, inde Halis recepit suos, cæde, æstu, siti, & multo labore defatigatos. Ferunt ea die supra tria milia Tunetanorum desiderata; vulnerata verò ad triplum. In eo successu Maleaffles desperatis rebus ingenu cursum se proripuit, comitante protegenteque Doracis equitatu: nam persequentibus Turcis, quum in tumultuosissimâ fuga ægrè se inter hortorum macerías explicasset, parum abfuit, quin in potestatem hostium deveniret. Dorax superato Bagrada amne, in pacata loca suæ ditionis eum perduxit, non longè à Constantina urbe, alnitque cum liberaliter, & summa fide protexit usque ad Cæsaris adventum Constantinam, ut literarum saxis ad mœnia incisæ manifestò indicant. Cytha Numidiz Regia olim fuit, distatque a proximo maris litore, ubi nunc tenue oppidum stationem habet nomine collum, colonia Collu antiquitus appellatum. Cæterum ea nox quæ praelium & Regis fugam secuta est, Tunetanis pariter & Turcis insomnis fuit: actæ namque summa cura utrinque vigilæ, dispositis in muro pariter & ad arcis exitus armatorum cohortibus; sed dies pacem atque otium utrisque attulit. Nam *Pani inter tot funera suorum & vulnera*, utpote qui satis improspere virium suarum periculum fecissent, cælo Mesuare, *pacem quam bellum malebant*, præsertim quum Rex ipse pro cuius imperio ac dignitate cotabatur, opibus atque animo in solitudines effugisset: & id quoque *Hariadenu impetrare cupiebat*, non ignarus eam quam habebat militum multitudinem, *per tenui copia commeatui vix triduo in arce posse sustentari*, summâque rei spem paritatemque victoriæ devocari in apertum discrimen, si Tunetanorum animi, desperatione venia, aut vindictæ rabie induciti accitis undique Numidis & Afriis, ad obsidendam arcem vertentur. Itaque impetratis induciis Hariadenus, solemniter dat sacramento pacem & accipit, alloquitur urbis Primores, ostendit, eo consilio se venisse, ut civitatem *savissima Muleaffis tyrannide liberaret, liberatamque quantum maxime posset beneficiis atque muneribus auget simul ac ornaret*: qua benignitate Tunetanos sub longè maximis atque optimis Principis tutela, brevi sperandum foret divites atque beatos ex egerentissimis atque miserrimis evasuros. Proinde id se nunc ab ipsis postulare, ut Solymanno & sibi ejus Præfecto fidem servent, & in ea libertate conquiescant, quam multo suo labore & sumptibus Deorumque præsertim immortalium beneficia, potius

quam ipsorum merito susceperint. Quod si aliquando futurum esset, ut ipsum ac Turcarum Imperii & amicitia Tunetanos pœniteret, & Roscetiæ omnino desiderarent, se minime dubitare, quin Solymanus Regia vel Christianis dono dare solitus, si per Legates id peterent, eum in Africam concessio Regno, & Regalibus donis ad auctum esset transmissurus; sed etiam atque etiam cavere, ne eo consilio exitialis belli potius, quam tranquilla pacis materiam querere viderentur. Ad ea Abilchirinus, qui postea Meluar est effectus, respondit: *Non debere eum Tunetanis succensere, si uti ab omni annalium memoria Regibus antiqua stirpe editis adsumptis, eo ejecto, qui tyrannidem per decem annos exercuerit, alterum, qui aequitatis atque iustitiæ fama florere, sibi Regem exoptarint, præsertim quum is ab ipso classe advektus & penè dono datus esse crederetur. Non mirum idcirco fuisse, si in contumelia non en, commutata beneficii fama, ipsi sui fraude, aut certe opinione decepti, adeo insanire sint visi, ut vinci armis, quam dolo subigi maluerint, quando ipsi atque Muleaffis multo satius fuisset occlusisse urbis portas, quam externa classis Africa littoribus appulisset, quam incertis omnino rumoribus incante credidisse. Proinde Tunetanos tanquam feræ una indicio in deditionem acceptos, optimo jure paratos esse, jurare in verba Solymanni atque, eo quidem equiore animo, quod pro egenis & in suis miseriis iniqua sorte jactato, longè amplissimum & felicissimum terrarum orbis Regem nequaquam voto, sed præter spem arridente fortuna, quod Punico romani bene verteret, essent consecuti. Compositis Tunetanis rebus, & creatis Magistratibus Hariadenus ante omnia operam dedit, ut Numidarum Principes sibi fœdere ac benevolentia jungerentur, quod ubi largitione atque muneribus apud homines egenos, & ad incundam dissoluendamque amicitiam ab venali ingenio proclives, celeriter est consecutus, Afanagam eunuchum genere Sardum, cui maximè fidebat, atque item Halim Levanum, cum Janizeris & tormentis aliquot curulibus ad recipiendas Africæ urbes misit. Paucisque diebus nullo labore aperientibus cunctis portas, mediterraneæ pariter atque maximæ urbes deditionem fecere, una omnium urbs Carvena, quum se vetusta sacrorum Religione & Sacerdotum domicilio immunem ac liberam existimaret, aliquandiu restitit; sed victa excidii metu, Turcarum armis facile cedens præsidium accepit. Inde Hariadenus Regiam novis ædificiis exornare simulatque munire orsus, septum in cavedio, in quo Turcarum more pro tribunali jus diceret, instituit, conatusque est multis servilibus operis aperire novas fauces, ac immittere per eas id mare, quod à promontorio Carthaginis lunato flexu ad stagni munitiones extenditur. In eo litore geminæ sunt turres, ab aquæ salisque nomine à nostris appellatæ, ubi olim ille insignis Carthaginensium portus visebatur. Id opus ea ratione Hariadenus efficere contendebat, ut tuto, per amplexum & maxime expedito portu uteretur: nam vadolæ, admodum erant angustia, quibus Guletana turris ab ortu adversæ continenti ligneo ponte committitur, ita ut triremes ægrè humeris servorum & tractoris machinis in stagnum impellantur & educantur. Ab his faucibus Pœni levibus tantum naviculis, propter humilia vada, ad urbem Tunetum adnavigant, videturque id stagnum centum ferè stadiorum diametro in orbem veluti circino circumductum, & id multo cæno multaque iligine passim vadolum. Cæterum id opus Aquilones sagæ disturbant, invectæ scilicet aggestæ, con-*

tinis aslibum ac sublibia arena, adeo, ut quum pristatino molinis fundamenta reperissent, Mariadenus, ne veteris patris quamquam parum commodi, jactura fieret, suadentibus piratâ incipio abfisteret, quum stratum exiguo tempore expleri penitus atque obstrui posse videretur.

ret, suadentibus piratâ incipio abfisteret, quum stratum exiguo tempore expleri penitus atque obstrui posse videretur.

PAULI JOVII, NOVOCOMENSIS EPISCOPI NUCERINI,

EX

HISTORIARVM SVI TEMPORIS

LIBRO XXXIV.

De CAROLI V. Cæsaris Augusti, in Tunetum Africae urbem,
expeditione fragmentum.

EXcitata ad pium bellum universa Hispania, conventibusque peractis, Cæsar e Carpentanis Barchinonem venit. Ejus adventus omnium opinione celerior, tantusque navalium & terrestrium copiarum apparatus, haud dubiè inimicorum animos in pace continuit, adeo ut rumores, qui de Gallis, Britannoque Rege, & de Helvetiis allati erant, penitus extinguerentur. Reguli quoque Italiae, uti cæco metu liberati, cupidius atque liberius in id bellum officia præstarent. Soli Veneti in amicitia Solymanni perseverantes ex fœdere, quod ante XXX. annos cum Bajazete ejus ayo percussissent, neutri parti ferenda auxilia consueverunt. Interim Andreas Auria, quem Cæsar toti maritimo negotio præfecerat, cuique uni propter spectatam fidem rerumque peritiam, profectionis suæ atque supremi consilii decreta communicarat, incredibili adhibitâ celeritate, ac diligentia multarum ingentium navium, ac triginta rostratarum classem instruxit, in quæ erat quadriremis una, quæ prætoris loco Cæsarem veheret. Ea erat laqueari aurato, & cæolata pictaque; introrsus puppe, contexta item umbraculo ex auro purpuraque intertexto, remigibus serica tunica & epibatis omnibus vestitus, ac armaturæ cultu plurimum exornatis. Præterea vim ingentem nautici comæatus, instrumenta navali novi artificii, tormentorumque omnis generis ac telorum copiam vel maximo sustentant bello, in naves distribuerat, quibus totius Liguriæ juventutem, & ex Nobilitate fortissimum quemque certatim cunctis nomina dantibus, imposuerat. Adeum hæc ipsa ingenti cura fama que administrantem, ut præclaræ Virtuti suus honos haberetur, Paulus Pontifex gladium de more solemnibus cæremoniis consecratum, dono misit, is erat gemmato capulo cælaraque vagina, cum baltheo aureis bullis & fibulis valde conspicuo, & præter eum etiam villosus è serico pileum margaritis Phrygio opere depictum. Ea sunt eximii piique Ducis adversus Christianæ Religionis hostes depugnantis insignia, magnis Regibus donari solita, sic ut non immerito strenuus senex, quamquam multa jam navali gloria plenus, ad petendam novi decoris laudem accenderetur. Dum hæc Genuæ ingenti Auris atque Ligurum omnium studio parantur, Alfonso Vastius bellica laude illustris, ab Anaria literis Cæsaris evocatus, ad Andream Auream pervenit, atque inde transgressus Apceninum in urbe Viglebano Franciscum Sfortiam & Antonium Levam convenit.

Jubebat enim Cæsar, ut Vastius suo antiquo pedestris militiæ imperio fungeretur, Legionesque Germanorum ac Italicorum in Africam transportaret: Antonius verò Leva in Galliz Cisalpinæ præsidio permaneret. Huic enim Cæsar, quamquam Ducem animi Virtute insignem secum adducere cuperet, omnino parcendum putabat, quoniam esset sævissimis articulorum doloribus confectus, ob idque ad perferenda navigationis incommoda imbecillo admodum corpore videretur, & in Italia quidem opus erat constanti & impigro Duce, qui in utrumque suscepti belli casum intensissime vigilaret. Huic autem præcipue est injunctum, ut severo edicto prohiberet, ne quis è numero veteranorum Hispanorum novi belli cupiditate ad mare dilaberetur. Volebat enim solitis stationibus provinciam nudari, adeo propinquam Gallis, Helvetiisque finitimum, quorum incerta fidei nihil omnino præsidio vacuum foret relinquendum. Deliguntur itaque Itali tres Præfecti, qui cæciter viginti quatuor cohortes conscribant. Is numerus quinque millium hominum summam efficiebat. Hi fuere Hieronymus Tutavilla Sarnensis Comes, qui superioribus annis in Peloponneso egregiam fortemque operam præstiterat, & Federicus Caræctus in Epantieris Liguribus, & in ora Ingauniorum ad Finarium oppidum clientelis atque opibus potens, cui Auria vitricus erat; itemque Augustinus Spinula bello elarus. Hi statim hinc atque inde digressi, celeriter ex optimo genere militum cohortes implent, tanto veterum novorumque militum concursu, ut conscriptis plerique voluntarii sine stipendio miscerentur. Interim Maximilianus Ebersteinius, Dux vetus per Tridentinas Alpes octo millia Germanorum in Lunensem agrum perduxit, in quæ fuere plerique Nobiles è stirpe Regulorum sine mercede Punici belli famam sequuti. Hos humaniter liberaliterque susceptos, simul & Italos pulcherrimis armis Mediolano advectis instructos, advocata concione cohortatus est, ut patientissime dum navigarent, maris tardia perferre, ac ubi terram Africam attigissent, optimè de victoria sperare vellent. Pugnaturos enim ipsos pro Diis immortalibus & pro Cæsare, qui nunquam piis & fortibus defuissent. Ita summa omnium alacritate conscense sunt onerariæ naves triginta octo, quarum præsidio Antonius Auria magnitudine animi & navali Virtute uni magno Auris secundus duas & viginti rostratas adducebat. Nec multo post Vastius è portu Veneris solvit,

solvit, ita ut triremibus oram legeret, onerariæ verò ad conspectum in alto velis uterentur. Sed alternantibus sæpe ventis, & inflato nonnunquam mari tardius quàm sperârat in Trajani portum ad Centum cellas pervenit, quo jam Pontifex ab urbe decurrerat, ut factis precationibus Deum Optimum Maximum Divosque Christiani Imperii tutelares, ad victoriam de hoste parandam navigantibus propitiaret. Ita ipso Pontifice præeunte, verba, & hymnos Sacerdotum choro decantante, triremes navesque onerariæ, quæ mira felicitate adæquato cursu ab alto in conspectum se dederant, ab excelsa specula expiatæ lustratæque sunt. Datum est item vexillum & sceptrum Christianæ Religionis in templo de manu Pontificis Virginio Ursino, postridieque Vastius cum eo nactus idoneam tempestatem, Neapolim cursum direxit. Ibi Petrus Toletanus Prorex, Regulique peculiari studio impensaque singulas triremes ædificârunt. In his fuere duo Sanseverini Salernitanus & Besennianus, itemque Spinellus & Carafa, Hispanusque Alarco Neapolitanæ arcis Præfectus. Ad has septem aliæ accesserant, quas ipse Toletanus publica pecunia confectas deduxerat, & noxiis nefariisque hominibus ad remum damnatis impleverat. Dum cuncti in eo apparatu essent occupati, *Vastius in quosdam more militum animadvertit, qui peritæ nauseam maris, & longinqua navigationis incommoda reformidantes, conceptas de victoria spes malignè extenuare, stipendii tenuitatem detestari, consternareque multitudinem, ut signa desererent, seditionis sermonibus cøperant. Ad auctores tantum poena pertinuit, adeo ut involvis saccis profundo mari spectante classe mergerentur.* In his fuere Michael Tarraconensis, & Molina, qui apud Caveanum oppidum excitandæ seditionis initia præbuerant. Parato, & in naves omnis generis commeatu abundè congesto, impositisque militibus, Hispanisque præsertim veteranis, qui à Corone redierant, oram solvit. Eum secuta est universa propè totius Campaniæ juvenus, arreptis undique navigiis, tanta omnium cupiditate, ut nemo Neapolirelictus esse videretur. Invitârat enim comitate insigni quosque opibus ætateque florentes, ac notos sibi militiæ veteranos; quod his atque illis pulchrum esset, vel emerita stipendia, vel tyrocini præclaram indolem memorabili victoria nobilitare. Profectus & unâ Federicus Proregis filius, ingenio bellici decoris avido juvenis, paucisque diebus Panhormum in Siciliam est perventum. Iisdem quoque diebus & ipse Andreas Auria diversa navigatione in Hispaniam ad Cæsarem pervenit cum veteres sua sedecim triremium classe, tribusque celogibus, quos galeones vocant. *Ea sunt navigia structura militari, formaque ad omnem vel tormentorum vel tempestatis contumeliam egregiè sustinendam idonea, paulò minora onerariis, humilioraque instructa quadratis velis atque etiam aliquos remis, ut è portubus in apertum mare ad captandos ventos facile sit sese provehere & promontoria superare.* His fermè utuntur, qui piraticam exercent, quoniam innumerabilem tormentorum copiam ferant, quibus vel plurimas triremes, in multa malacia ad se expugnandum appropinquantes, perfringere majoribus tormentis atque demergere facile possint, quum directis ad libellam summæ aquæ per fenestellas validissimis colubrinis, in orbem undique ferreæ pilæ ad multum maris spatium emittantur; perflantibus verò ventis reliquorum navigiorum cur-

sum antecedant, Cæsar delectibus habitis, circiter octo millia peditum magna ex parte tyronum conscripserat, & septingentos equites ulterioris Hispaniæ Regulis imperârat, ex vetere ejus Regni consuetudine legæque. Nam superioribus bellis, quibus cum Mauris de Bæticæ imperio dimicatum est, nemo Procerum fuit, qui non certam equitum manum conferret, & contra hostes in castra perduceret, ejus impositi oneris causa magnas tulerant immunitates. Illevis armaturæ equites dicebantur, quod nihil præter apertam galeam & thoracem ferreis laminis squamoso opere consertam, leveque item ex præduro corio scutum Maurorum more & lanceam latæ cuspidis, gladiumqueabilem gestarent. His omnibus copiis præerat Mendocius, Tendilii filius, cognomento Montegius. Sed plerique Illustres Reguli, & ex toto Nobilitatis ordine frequentes evocati, ad Cæsaris aulam convenerant, qui gravioribus protecti armis, ac instructi generosis equis, pro censu & amplitudine ditionis, aliquot clientes liberaliter armatos trahebant, ut loco stipendii gratiam Cæsaris, & ex alacri pioque studio ad navandam operam certæ laudis decus promerent. Inter hos autoritate nominis eminebat Ferdinandus Toletanus Albæ Regulus, non dubiam magni futuri Ducis spem præbens, quum publico pietatis nomine, & privato voto vehementer incitatus, in Barbaros deferretur, ut Garziæ patris cædem vindicaret, quem ab Afris ad Girapolim, Mœnice in insula cæsum fuisse docuimus. Venerat etiam ab Oceano portuque Gallico Ludovicus Lusitanæ Regis germanus frater, cujus soror in matrimonio Cæsaris spectabatur, cum classe viginti quinque navium ejus generis quas caravellas vocant, Indicis navigationibus assuetas, magnaque rerum omnium & tormentorum onera, & quantumlibet irati maris injuriam facile perferentes. In his videre erat excelsum galeonem incomparabili tormentorum apparatu permunitum. Ea in classe duo millia peditum descriptorum præter nautas recenscebantur. Applicârunt etiam è Belgico Oceano per Gaditanum fretum supra sexaginta onerariæ naves, quæ copias passim paratas & commeatus singulis mediterranei maris portubus susciperent. His advectus fuerat magnus damnatorum numerus, quibus per Belgicas urbes vita ex decreto Cæsaris idcirco fuerat concessa, ut in supplementum remigum in triremibus operam præstarent. Nam ejus generis hominum ærumnoso in labore facile deficientium inopia momenti minimè levis futura credebatur. Itaque Cæsar copiis & commeatibus in naves distributis, totoque ad edictum exercitu designata navigia ea lege conscendere jussit, ut nemo scortum, aut puerum nisi ætate militari secum adduceret, è Barchinone oram solvit, tenuitque cursum in Magonis portum minoris insulæ Balearis, atque inde turbulenta navigatione in Sardiniam Caralim pervenit, quò nuper Alonsus Vastius ex Sicilia cum sua classe applicuerat. Nec multo post Cæsar, ipso Auria reliqui conficiendi cursus rationes explicante, atque adhortante, ut omnis moræ causa præcideretur (nam Hispanica classis jam penè tota convenerat) in Africam trajecit, & in Uticæ portum, quem Farinam nautæ vocant, leni Coro remigum laborem sublevante, universam classem intulit, Magno autem casu una omnium prætoria quadriremis, qua Cæsar ipse vehebatur, dum intraret sabuloso in vadobasit. Quo animadverso periculo, Auria

expedito consilio, diuini partem vectorum & remigium in adversam spondam declinare iussit, tanta agilitate, ut ad imperium canentis fistulae quadriremis uti pondere sublevata impulsaque demum dextro remigio cum arenæ tumultum evaderet, & incolumis cum planctu universæ classis redderetur, nequaquam leviter commoto Cæsare, qui simile vitæ discrimen Philippum Patrem subisse memorabat, quum ille in Oceano transversa abreptus tempestate in arenæ cumulos periturus incidisset, nisi ingentis fluctus beneficio clata navis atque ultra exstantem sabuli cumulum transportata, magno miraculo in Britannia litus evassisset. Ab Utica mox discedens classis circumiecta promontorium Carthaginis, totumque ejus Regionis litus, quam Martiam vocant, excisæ quondam superbæ urbis ruinis, & nova Regionum hortorum amœnitate celebratum, appulit contra turrem, quam de subiecto fonte Aquariam vocant. Hæc est in ea plaga, ubi stabula elephantorum, florente Carthagine, fuisse putamus. Nam & Cotum insulam, & totius antiqui portus formam, navaliaque quibus Romani victores inviderint, tanti ævi vetustas mutare & abolere facile potuit. Barbari qui ab imminentibus Uticæ collibus, aliisque passim speculis, & ab excelsa arce antiquæ Carthaginis, quam Birsam fuisse memorant, adventum & cursum explicatæ classis conspexerant, Mariadeno Barbarussæ renunciaverunt, hostilem classem innumerabilibus omnis generis navigiis constare. Erant enim septingentæ ferme naves, in quibus & octoginta rostrata triremes frequentibus exornatæ vexillis conspicebantur, quæ speciem æquo majorem & terribiliorem hostium oculis præbebant. Verum id Barbarussæ animum magnopere perturbavit, quod alii atque alii præcurrentes nuntiabant, in classe pro certo esse Cæsarem ipsum, Christianorum maximum Imperatorem, tantasque equitum & pedum copias amplissimæ classi fuisse impositas, ut nemo qui arma ferre posset, in Hispania atque Italia relictus esse videatur. Hoc affirmari à quibusdam servis Mahometani nominis, qui præterita nocte exutis compedibus, ex hostili trirème in proximi litoris dumeta feliciter enatassent. Non putarat enim insolens Barbarus nostrarumque virium contemptor, (Cæsarem periculosis inexplorati maris casibus, in ignota præsertim, sterili, ac æstuosa terra dubio bello se commissurum; sed quod captivi à piratis Tunetum perducti dicere solerent, per Legatos, ipsumque præsertim Auriam, non Tunetum quidem ipsum, verum ignobilia tantum ejus oræ oppida tentaturum, cujus confirmandæ opinionis ante alios author fuerat Aloysius Præfenda honesto loco Genæ natus, qui in itinere supra Adrimentum captus in libera propè custodia Tuneti habebatur. Ab hoc Barbarussæ crebris percontationibus, multa de Italicarum rerum statu moribusque nostris, tanquam a perito disertoque homine speim præbens maturæ libertatis, sibi opportuna didicerat. Hunc itaque ira percitus, quod falsa pro veris de Cæsare astute perfidiosæque narrasse crederetur, ad se productum, oneratumque malignitatis contumelia in vestigio interfici iussit. Hæc immitti insontis hominis cæde, tanquam vanissimæ suæ crudelitatis expiato dolore, Barbarussæ ad gerendi belli cogitationes se convertit, primumque omnium spectatam Virtutem maxime fidebat, docuit, viris fortibus nihil omnino

de victoria dubitandum, quando tam ipse isdem de causis jam pro certa atque explorata perciperet, quibus Cæsarem id difficile atque anceps bellum (si non omnino insanus foret): minime, susceptorum credidisset. *Quis enim, inquit, regionis non ignarus (ut hic vires nostras non extollam) hostem non judicet ambitiosa cupiditatis inconsultæ, audacia poenas daturum, qui iniquissimo anni tempore, solstitialibus diebus in loca æstu torrida, & aqua prorsus indiga, minutissimæque obstita arenis, quas ventum in ora atque oculos inceder, immo verset, certaturus advenerit? An hostium milites, quos audio magna ex parte esse tyrones, gravibus onustos armis facile progredi, regrediri, aut in vestigio, uti varii improvisæ pugna casus deposcat, fortiter consistere possit arbitramur? Quum prolata & facile cedens arena, ad suras usque pedes devoret, nec ordines recte constitui sinat. Qua porro belandi arte & pedum Turcarum vim, & Numidarum equitum perpetuo læssentium repentinos impetus sustinebunt, aut eludent. Si vero tot sunt, quot isti asserunt, quinam commeatui, si bellum irahatur, tantam hominum colluviem pascent? Hoc profecto bello, viri fortes, novum & incomparabile trophæum in terra Africa defigemus, quod Carolus summa opulentiæ & dignitatis hostium Imperator aut trucidatus concideret, aut opima futurus præda in nostram venisset potestatem. Quod ad me attinet, enixè dabo operam, ut nihil vel armorum, vel commeatui, vel auxiliorum administrando atque gerendo bello vobis desit. Vetera enim armamentaria pandam, aperiam horrea, reserabo ærarium, & ad Numidas quos jam amicitia conciliatos habemus, pecuniam in stipendium, exoptatæque genti munera confestim mittam. Tunetanos vero in speem præmiorum exigua mercede in officio contineri, & hostibus obijci facile posse scivi. Hoc autem unum militum munus à vestra Virtute vehementer expostulo, ut Guletam qua non urbis modo, sed totius Imperii, & subdita præsertim classis, certissimum est propugnaculum, acerrimè & constantissime defendatis, in eam enim hostis primo impetu deferetur. Hos itaque eam mihi & Solymanno Imperatori invidiis animis servatote, ut irritò incepto tentata, & à vobis fortiter defensa, hostis Cæsar deceptus sua inani opinione, & tota existimatione sui nominis spoliatus, non jam de expugnanda urbe Tuneto, sed de reditu salutis desperet. Hæc quum dixisset, trierarchi uno consensu responderunt, separatissimis animis cuncta facturos quæ imperaret, nec commissuros, ut dedecus pristina sua Virtute indignum admitteretur, & id jurejurando singuli confirmarunt. Hos omnes Sinas Smirnezus dextro captus oculo, quem Turcæ Cæfitem (hoc est Judzum) vocabant, cum ætatis honore, tum militaris prudentiæ autoritate facile antebat. Huic proximi accedebant Haidinus Cilix, cui propter terribilem impetum Cacciadiabolo cognomen erat, & secundum hos Salecus ab Ionia, & Tabacches pirata Laodiceus, & ex ordine Janizerorum Giasfer Centurio, virtute animi & corporis viribus insignis. Is Guleta sinus est, ut lateritia turris cum adjecta munitione his faucibus immineat, per quas Carthagenensis sinus mare ad Australe litus allidens, sensim in stagnum sese insinuat, quo parvis navigiis ad urbem Tunetum aditus patet. Neque enim hæc palus longior est, aut latior duodecim milliaribus; sed utrinque ita humilia sunt vada, ut nisi medio coque profundiore alveo pernavigari queat. Ingressum à mari turris prohibet, quam circum adjectæ munitiones augent,*

agent, ea amplitudine, ut iuxta manus praesidium facile capiat. Hanc Barbarossa multis tormentis intruxerat, ut suam classem, quam intra stagnum propulerat, ab hostili injuria tueretur. Carthaginensis autem sinus ea forma est, ut ejus ingressus ab alto adnavigantibus abscondatur, quoniam Clupea promontorium antiquis Mercurii & Pulchri vocatum, multum in Occidentem solem sese extendit, & introrsus demum se reflectens, alterum efficit promontorium olim Apollinis, hodie Zafranum à navis appellatum. Inde vero lanato ambitu, ad Guletae fauces recurvatur, & ad laevam Radæ urbis calidarum aquarum salubritate celebris, Regionem relinquit. Ex adverso autem collapsa Carthaginis suum spectat, atque item colles, olivetaeque, & litus ipsius Aquariae turris, qua nostra classis appulerat. Cæterum, Guletae fauces pons ligneus cum adversa Orientali parte conjungit, quo transirent, qui ab Tuneto terrestri itinere commeabant. Huc enim atque illuc Turcæ iter habentes, sese divisim per vices excubiis, permutare erant soliti. Nam rerum omnium copiarum in quotidianos usus per stagnum levioribus lembis advehiebantur: At Cæsar tota classe ad anchoras constituta, pronunciari jussit, ut milites expediti in triremium magnarumque navium scaphas desilirent, & toto litore descensiones facerent, quod usque adeo compositè administratum est, ut tota undique litora Barbarorum agminibus undarentur. Neque enim nostrorum clamorem, & sclopetorum strepitum ferre potuerunt, quin in fugam nullo contracto certamine protinus se darent. Veteranos Hispanos Itali, & hos demum Germani subsecuti sunt, cunctosque munitionis castris Valtius consistere, nec temere vagari jussit, donec equites & reliquæ omnes copiae, totusque tormentorum apparatus in terram exponeretur. Descendit & Cæsar ipse bonæ spei & certæ alacritatis plenus, qui alas hostium occupantes litora, & descensum nostrorum prohibere conantes, in fugam veras conspexerat. Exiit autem prætorium idoneo in loco inter duas turres, quarum alteram vocari Aquariam diximus, alteram Barbari Salinariam appellant. Interim variae militum manus emissæ sunt, quæ proxima explorarent loca, & cisternas puteosque quaerirarent, hostiumque simul casus & vicos mapalibus similes occuparent, usque ad summos colles, ubi vetusti templi ædificia viscebantur, quo in vertice duarum cohortium Italicarum vexilla praesidii causa constituta sunt, juxta antiqui operis aquæ ductum, quo olim magna perennis aquæ vis in urbem Carthaginem perducebatur. Afri pedites, equitesque præsertim Numidæ, velox, insidiosum, & lumini laboris militum genus, omnibus horis, locisque, repentini ac infesti nostris occurrerant, locorumque notitia confisi, ut erant inermes & agiles, nostros sæpe incautos ac impeditos armis circumstabant, sagittis, jaculis, atque lapidibus rem gerentes, tanta feritate, ut nemini vel dedito parcerent. In quibus fuit Hieronymus Spinula Ligur Centurio, cui Numida Eques ictu inverte lanceæ postroto, ab equo desiliens priusquam subveniri posset, caput præcidit, & consensu rursus equo celeriter alportavit. Eadem quoque mala fors incidit Federico Careto Regulo, is quum à Valtio exploratum duceretur, ejus lateri hærens sclopeti glande trajectus est. Sed ea hostium agilitas ferociaque Cæsarem minime retardabat, quin cum paucis exploratum iret, & in conspectu volitantium undique Numidarum cuncta oculis per-

Tom. II.

lustraret, ea quidem animi constantia, ut ab amicis gravioribus frustra admoneretur, ne minorum Ducum munia tanto suo publicæque salutis periculo usurpare vellet. Jam Valtius non longè à Guleta Legionem promoverat, crebris passim obliquis fossis sinuose perductis, & constitutis munitionibus, ut tuto milites commeari, in opereque versari possent, & continuos tormentorum hostilium ictus pavescere desinerent. Faciebant autem opus non servi modo remiges; sed milites ipsi omnium ordinum, magno quidem cum labore, verum alacritate singulari, utpote quibus Cæsar præsens ac indefessus esset adhortator, & plerique Duces certatim ligonibus & batillis promptas manus admovent. Erat enim extensæ munitionis ingens spatium, nam Cæsar nequaquam properè, sed paulatim proferenda opera censuerat, ut tuto produci milites & tormenta muralia opportunè subvehi, atque inde invadi hostes possent, qui nihil omnino apud nostros remissum, aut paulò negligentius munitum esse patiebantur. Tantos siquidem spiritus Barbari prædones sibi desumpserant, ut ultro erumpere, & nostros ad conferendas manus provocare, accedereque propius ad munitiones, atque eas subire auderent. In prima erecti aggeris fronte, præcipuum sibi locum deposcerat Sarnensis Regulus, elatus spectatæ Virtutis fama, quam Peloponnesiaco (ut diximus) bello fuerat adeptus. Is rotundi ambitus aggerem muralis instar propugnaculi, sed paulò quàm ex disciplina oporteret angustior, crexerat, nam in medio tabernaculum splendide extensum, ferè totum loci spatium occupabat. Intra hunc aggerem, quamquam arctè, cohortes suas contulerat. Sed Vir equo acrior, & parandæ laudis avidior, quum fortè hostes in conspectum se dedissent, quin in eos confestim erumperet, contineri non potuit: Salecius enim pauli altiusque piratico insignis, cum delecta suorum navium, ad ejus munitionem excelso tabernaculo confignam advolarat, magnamque & repentinam tumultum apud nostros excitarat; sic tamen ut sclopetorum glandibus repulsus, coactusque se recipere videretur. Tum vero Sarnensis quibuldam Praefectorum suorum contumeliose appellatis, quod eos timidius & cunctantius egressuros & subsecuturos appareret, in hostem calide terga vertentem, ira fervidus erupit, obvios acriter vulnerans atque prosternens, scilicet ut fato suo non inhonestam viam aperiret. Ita Salecius nostros satis magno intervallo à cæteris disjunctos, edendaque cadi opportuno visens, ad suos conversus, milites inquit, quam exoptatis de hoste prædam indagine claudam teneris, proinde convertite ferrum fortiterque pugnate, ut nemo ex his audaculis tyronibus vivus aut integer evadat. Nec mora conglobantium sese ea fuit impressio, atque is in hostem impetus, ut nostri pauciores adversus multos non diu resisterent; sed tumultuosissime terga darent. Sarnensis ipse ante alios acerrime depugnans cum Belingero affine suo cohortis Praefecto trucidatur: reliqui eandem in fuga oppressi fortunam subeunt. Cæteros intra munitionem confugientes, irritosque tabernaculi funibus, quò minus expedita fuga se recipere, Turcæ audacter intrantes contrucidant, à quibus argentea suppellex ipsius Sarnensis properè direpta est, neque fuit quisquam ex proxima Hispanorum statione qui satis maturè locis perturbatis & profligatis opem tulerit. Ferunt enim Hispanos sociorum Italorum cladem non omnino tristibus spectasse oculis.

lis, tanquam bono jure indignantes, quod propinqua hosti, ideoque periculosa custodia locum arrogantia quadam Sarnensis desumpisset, qui novus propè miles, quanquam apprimè Nobilis & valdè pugnax, id ambitiosius, quàm deceret, primi honoris causa à Vastio impetrâsse diceretur, caput ejus cum dextra ad Barbarissam delatum est. At nostri, barbaris ex successu ejus diei lætitiâ crebris tormentorum bombis celebrantibus magnoperè tristes, vix animis accepti incommodi ignominiam sustinebant, querebantur itidem ab Hispanis nequaquam alacriter fuisse adjutos. Sed Vastius qua multum valebat, molli oratione afflictos est consolatus, sic ut eos non Virtute hostium; sed ipsorum & præproperi Ducis temeritate contractum fuisse detrimentum, ostenderet. Verùm id totum quod malè auspicatum accidisset, probè expiatum videri ipsa Ducis cæde, qui totius accepti incommodi author extitisset. Proinde confirmarent animos, & quicquid dedecoris esset admissum, nova Virtute sarcindum existimarent. Hispanos autem leveris castigavit verbis, tanquam parùm misericordēs; quod nequaquam amicæ erga socios voluntatis suspicionem parandi odii plenam, levi de caula præbuisset. Sed fortuna non iniqua plerumque libidine bona pariter & mala inter mortales dispensare solita, id Hispanis non indulsit, ut ab hæsterno inflicto vulnere diu socios contemnerent, parenim eis dedecus *Tabacches* attulit. Sub Auroram namque erumpens telto, & festinato procursu Hispanorum munitiones adortus, usque adeò vehementer stationem perturbavit, ut consensu aggere, aliquot desides & operu libore fessos, alios reposita repentes arma, in fossa opprèssit, clamoreque edito, reliquam custodia manum valde perterritam, terga dare coegerit. Atque ita Barbari momento temporis fossoris potiti ferramentis, & raptò Francisci Sarmenxi vexillo, quod erat in summo aggere defixum, interfectoque in fossa Mendelio cohortis Præfecto, qui ab multo abdomine gravis fugam capeßere nequiverat, multis improvísò cæsis & vulneratis prius se receperunt, quàm auxilia adcurrentium cohortium supervenirent. Adcurrit & ipse Cæsar armatus ad tumultum totis castris excitatum, severe increpitis, qui commissum stationis locum trepidè deseruissent, & usque adeò segniter & supinè custodias obissent, adversus eum hostem, qui suo astu, velocitate, atque audacia repentinus & insolens & ferox, à peritis ipsisque præsertim veteranis nisi temerè contemnendus videretur. Id insigne editum facinus pudorem Italici abundè deterfit, quum dedecus Hispanis opportunè communicatum viderent, & eo quidem acerbiorè adversi eventus forte, quod veterani disciplinæ parum memores, aliquanto inusitatus & turpius deprehensi cæsi que fuissent, quàm Itali tyrones, qui committendæ pugnæ studio temerè progressi, & elici & conferto certamine, à multis trucidari facile potuerint. Sedatò tumultu Vastius veteres Præfectos, primorumque ordinum Centuriones, in tabernaculum vocavit, conversusque ad eos; *Viri*, inquit, *alioqui semper fortes, qui multas incomparabilesq; victorias mecum Cæsari invidis Virtute vestra peperistis, paucis omnino verbis cohortandi videmini, ut pristinum spectatumque semper bellicum vigorem ad animos revocetis. In vobis enim (ut video) quod piget, pudetque, antiqua parte laudis memoria penitus refraxit, & insolito metu obtorpuerunt manus, & nova pigritia corpora elanguerunt, ut non, horum inter-*

minum prædonum insolentiam, vestro fortis ausu frenandam vindicandamque putetis. Irrisistis, ut nonnulli obiectant, heri sociorum inauspicata promptitudo congnitiam cum poena temeritatem; at illi hodie vestram incuriam degeneremque segnitiam jure optimo rideneat sic ut hoc commune dedecus vestro præsertim aliquo celebri & pulcherrimo facto abolendam esse faciamur. Censeo itaque & severe jubeo, ut ad novam parandam laudem arma atque animos quamprimum præparetis, & hostes, si rursus laceßant, & munitiones tentens, eruptione facta fodiendo eorum inermia pectora, & terga cedendo, malè mulctatos intra Guleia portum compellatis. Strennè instantibus atque prementibus fortasse aderit Fortuna, ut immixti perturbato agmini munitiones intretis simul & occipietis, in quibus ipsorum spem omnem repositam videmus. Quod si hoc secus acciderit, quàm sperandum sit, saltem cum Cæsari, tum mihi, decoraque vestro, vel hoc uno insigni conatu abundè eris satisfactum. Ad ea continuo Alvares Gordeus, Cisnerius, Rodericusque Ripaltà, & cum his Sarmenus, Didacus Abyla, Franciscusque Ruitius, responderunt: Se usque adeò præstantem operam navaturos, ut in ipsis neque vim, neque omnis periculi contemptum, aut expectatæ quærendæ laudis ardorem; viris fortibus impigrè pugnare solitis dignum desideraret. Nec Barbari adverso nostrorum successu elati, quin eadem consuetudine audacter erumperent, plus tridui mora conquierunt, meridianoque tempore Giasser, cui id munus forte contigerat, cum Janizeris, Afrorumque jaculatorum manu, superiores munitiones invalit, ratus se ea hora nostros cum labore operis, tum solis fervore confectos, in statione legnes & imparatos aggressurum. Jam Barbari inopinantibus nostris, ut remissa passim ejus ferventissima hora custodia, aggere conscenderant, & certatim in subiectos undique glandes, sagittas, & lapides conjiciebant, quum extemplo ad levem tympanorum sonitum sclopetarii nostri, sicut fuerat imperatum, duobus simul locis eruperunt. His Vastius subsidiariam manum ex galeatis thoracatisque militibus, qui alabardis, brevioribus hastis, aut parteanis lato ferro Italorum consuetudine rem gererent, opportunè submisit. Phalanges autem suo ordine compositas, intra munitiones constituit, ut si quid levi armaturæ durius accideret, eam referentem pedes reciperent, & ad pugnam parati simul castra tuerentur, ceptique certaminis eventum expectarent. *Pugnatum est utrinque summa contentione: nam Janizeri, quanquam gravi nostrorum impetu repellerentur, ut milites pro dignitate prætoriani sui ordinis nusquam terga dare soliti, non multum constantia aut virtute animi nostris cedebant. Sed Giasser ipso, qui ante alios ardentius dimicabat, duobus simul glandibus trajecto, cadenteque, ora convertere fugamque respicere ceperunt, & mox expirantem Ducem erigere, atque referre conantes, redintegrata ob id acriore pugna, quum alii supra exanimem utrinque cecidissent, effusè in fugam se dare coacti sunt, nostris tanto ardore persequenibus, ut Guletani receptis primis, periculum veriti, quartam ferè suorum partem obseratis repente porta valvis, excluderint. Verùm hi deflecentes, versus stagnum postico ferè aditu, qui nostris erat inexploratus, intra munitionem se receperunt. In eo tumultu, quod Sinas totam munitionis coronam propugnatoribus egregiè munivisset, periculolus atque difficilis nostris receptus est. datus, Dida-*

Didacusque Abyla novellariæ cohortis Signifer, in hostili aggere vexillum defigere ausus, multis simul glandibus petitus, & sagittis confixus occubuit. Neque tamen vexillo potitus est hostis, quàm illud proximus miles ex occupantium manibus intrepidè rapuisset. Rodericus quoque Ripalta crassioris sclopeti glande collisa vehementer galea, grave vulnus accepit, multoque plures è nostris in receptu, quàm in pugna desiderati sunt: quoniam è tota munitione Barbari omnis generis tela & tormenta (quod extra suorum periculum antea tanquam in permixtos fieri nequiverat) certatim contorquebant. Eo tamen die Barbarorum audacia egregiè repressa est, & spes expugnandæ munitionis nostris non obscurè præbita, quod ex propinquo munitionis natura consideratius explorata, certam victoriam aggressuris promittere videretur. Nam ea inter omnes enata erat opinio, aliquantò infirmior rem esse, quàm crederent Guletæ munitionem, persuasumque habebant, eo adiutu, quem diximus, postico & nostris incognito per stagni marginem irrumpi potuisse. Qua de causa Sinas animadverso aggeris vitio, quod non esset perpetuus, nec lateritio ædificio conjunctus, novum & subitarium ex remis munimentum erexit. His enim longa serie humi defixis, & funium loricula, transversoque leviorum asserum munimine confibulatis, ingressum præcepit, ne aut intrare hostis, aut suos ex obliquo intercedente paludis parte conspectos, certis sclopetorum ictibus petere posset. At *Cæsar paucis diebus in ipso rerum apparatu deliberationeque consumptis, statuit non esse terendum tempus, quin proinus Guletam vim omnem, & verum terrorem admoveat*: multæ enim cum res ad expedienda consilia vehementer hortabantur, suorum in primis animi abundè restituti, hostium verò non vano planè metu percussi, quos novo præsidio erigi in spem, confirmarique volebat. Didicerat enim varia Numidarum agmina mercede conducta ad Tunetum appropinquare, contra, suos adversa tentari valetudine: utpote qui interdum immoderato solis fervore torrerentur; noctu verò largissimo cœli rore madefacti, alstrictis, & propè gelatis artubus rigerent, nec aqua dulci aut planè suavi levando sitis desiderium explerent, nec exoptata ægris recentis oblonii subsidia classis præberet: militari namque industria effossi toto litore putei & Aquariz item turris latices injucunda salugine redundabant, sic ut ægri pariter & incolumes compressa acrioribus pomis sibi faciliè contabescerent: quanquam his malis Cæsar insigni pietatis cura liberaliter obviam iret, & Ferdinandus Gonzaga Siciliæ Præfectus, rerum propè omnium adversus inedia & sitim, imminentesque morbos opportuna præsidia, onustis pluribus navigiis, in castra illicò subsecuturus, transmisisset, & Alarco Neapolitanæ arcis cultos, completa ingenti navi pari studio ad Cæsarem esset profectus. Jam enim Aurianæ classis, Hispanicæque præsertim, nauticus panis mucorem & cariem sentire cœperat. Itaque ad Idus Julias promotæ sunt munitiones in conspectum hostium, prolatusque omnis tormentorum apparatus. Hæc omnia protegebat oblonga munitio, ex vinineis corbis usitata ratione confectis & ligneis item vinariis doliis, quæ arena sola complebantur, quod Africæ solum his in locis neque glebam, neque cespitem ad opus faciendum præberet. *Auria suo usu munere à mari oppugnanda Guleta negotium suscepit*, ita totius classis divinis ordinibus, ut rostratæ naves sibi pervices tripar-

titò succederent, displosisque tormentis eedendo sequentibus locum darent, majores vero onerariæque naves idoneis in locis ad anchoras constitutæ, ex castellis prorarum & puppium, & ab excelsis summi malicarcheisis jugiter navarent. *At terra autem tribus in locis tripartito pariter singula munera divisis inter se per Nationes copiosè vastius partiebatur, ut singula acies ex æquo attributi laboris onus, & sperata laudis fructum sentirent*. Nunquam ab ulla hominum memoria, postquam tormenta ad excidium humani generis reperta sunt, vel acriore vi, vel majore apparatu, exactioreque diligentia munitus usquam locus est oppugnatus. Tanto enim crepitu, adeoque horribili reboatu fragor ingentis terræ motus instat editus, ut non quati modò & gravissimè concuti; verum tota passim terra hincere, & jam jam mortales absorbere videretur. Mare autem quod modò tranquillitatem pacari æquoris ostenderat, fluctuosius concitari in omnes, remotaque etiam pelagi spatia repente excitata, flayenti spuma conturbari, lateque fervere spectarentur, quum cœlum superfusa tot excitationis ignibus fumea caligine, omnium oculis esset ereptum. Ab aurora & meridiem majoribus colubrinis nusquam est cessatum. Itaque turris cum adjecto suo antemurali terebrata undique, & penitus diffracta sic concidit, ut tormenta suis appposita fenestellis, horumque libratores corruentium parietum & proscissæ telludinis ruina contegeret, munitionesque circum, omnes nudatæ propugnaculis late passim perfossæ atque disjectæ, non omnino difficilem nostris ascensum præberent. His ad accendendos animos cucullatus Sacerdos crucifixi Christi Servatoris ligneam imaginem præferbat. Nec mora, cohortes quibus singulis senæ scalz erant attributæ, eo ordine, ut eum hostilem munitionem invaderent, quum signum tubarum cantu esset datum, nostrorumque tormenta cessassent, cohortante jubenteque Cæsare procurrerunt. Neque diu Barbari, quanquam in subeuntes tela omnis generis, navalique artificio missilem ignem tenaci flamma armis adhærentem conjicerent, vim nostrorum tanquam terrefacti magnaue introrsus obruti clade sustinere potuerunt; sed occupatam à scandentibus munitionem amissa spe defensionis deserere, præcipientesque se in fugam dare coacti sunt. Sinas ipse cum Ducibus ponte ligneo se ejecit in adversam continentem, livoque litore intento cursu, Tunetum profugit, quo itinere multò maxima pars suorum sese proripiebat. Alii cæsi pulsique in stagnum detrudebantur, quos enatare conantes, & dextri litoris appetentes marginem, Hispani equites, & sclopetarii præsertim venatoria consuetudine passim opprimebant, tanta consecrandi voluptate, ut tota palus Barbarorum cadaveribus constricta videretur. Nostris paucis amissis, omni tormentorum apparatu, toraque jam pridem subducta (ut diximus) hostium classe sunt potiti, quò nihil jucundius Cæsari, Hæriadeno verò acerbis accidere potuit, gementibus piratis, qui maris & totius navigationis facultatem, qua una maxime valerent, amisisse querebantur. Constabat enim Barbarussam in ancipiti deliberatione aliquandiu stetitisse ambiguum, tuereturne Regnum terrestri manu, an ipsam potius maris possessionem retineret, qua ipse ab ineunte ætate, factò sapius fortunæ suæ periculo, duo opulenta Regna, & longè clarissimam peritæ navalis existimationem esset consecutus. Sed in superbo ambitiosoque homi-

homine, vel improbantibus trierarchis, prævaluisse confirmandi Regni cupiditatem, tum maxime sibi adverso Pœnorum studio, qui alienigenam & multa cruentum cæde prædonem sibi Regem impostum abominati, rediturum Muleassem expectabant, quem veteres amici ex Tūnetanis expeterent, & præcipuus inter Numidas avunculus Dorax se reduciturum polliceretur. Verum ego postea ab ipso Auria accepi, Barbarussæ nihil famæ de adventu Cæsaris credenti, tempus omnino defuisse, quò classem deducere atque instruere posset: nam quæ intra Guletæ salices reducta, in ipsa paludis tuta statione servabatur, nisi magno ergatarum & funiū molimine, longoque militum & servorum remigum labore extrahi, appararique non poterat. *Neg*, enim *Barbarus* vir acutus ac utriusque militiæ peritissimus utrobique, si copias divideret, rem iustis viribus & bona spe geri posse iudicabat. Qua de causa, sicuti superiore libro demonstravimus, novum intra paludem portum efficere, marisque apertum novis faucibus ad oceanum excavatis immittere cogitabat, & jam magna ex parte perfecerat, ut expeditam instructamque suis armamentis classem securo in loco, & undique tormentis permunito contineret. Sed cum pertinacissime vacantem operi, & passim veteribus Carthaginiensis molis reliquiis occurrentem aquileges deterruerunt, affirmantes exiguo tempore futurum, ut Guletæ munitio à continente abscissa, & reducta in insulæ formam, novo terrestri præsidio (si ulus posceret) confirmari atque defendi non posset, & allidentis maris fluctus, perstante Aquilone, stagnum invictis arenis oblimarent, exaggeratisque vadis summæ utilitatis Tūnetana navigatio tolleretur. Cæterum Barbarussa tanto accepto incommodo perturbatus & exterritus, venientem ad se cum reliquis Judæum ita turbido infestoque supercilio excepit, ut ignaviam cunctis, cœdumque terrorem nimis propere conceptum exprobraret, gravique admissi dedecoris contumelia prosequeretur. Ad ea tamen Sinas pro omnibus respondens, *Haridene*, inquit, *quamdiu cum hominibus armatis certandum nobis fuit, uti plane scis, nec hostes dissidentur, operam existimatione nostra, & tui auspicii dignam, edidimus; ubi vero nobis cum diro Satana, furis, ejus infernalibus, qui in nos horribili cum incendio terramotum extremi terroris atque periculi excitaverunt, repugnare necesse fuit, tibi mirum videri non debet, si immortalium humani generis hostium inusitatam vim effugimus, ut tibi meliore Fortuna de Imperii urbisque tutela certaturo, integri servaremur. Neque nos dispuas, tanquam iterum pugnatuuros, eo periculo ereptos videri, è quo tu, si interfuisses, summæ constantia velut Dux & miles, non tarpe modo, sed plane honestum, (si libero ore tecum loqui licet) incolumem emeris, arbitrare. Hæc in primo congressu dicta fuisse ab his, qui sermoni interfuerunt didicimus. Hariadenus compresso animi dolore, verborum contentioni finem imponens, leniore oratione singulos vehementer est cohortatus, ut secum pro Republica saluteque omnium adversus hostes bellum sustinere, intentissimaque cura gerere vellent: Sperare enim se, postquam ampliora jam Afrorum peditum auxilia, & ingentes Numidici equitatus turmæ appropinquarent, hostes non diu Guleta capta lætatuuros, indeque mox adparanda, quæ opus erant, omnem industriam studiumque convertit, prolata statim ex ærario ampliore pecunia, dispensataque liberaliter inter Afros & Numidas, ut propensiorum confirmaret amicitiam, & novo beneficio dubios obstringeret. Interea Rex Muleas-*

ex ulteriore Numidia cum modico propinquorum & clientium comitatu ad Cæsarem in castra pervenit. Confederat in sella Regia Cæsar medio in prætorio, in quod admissus est. Muleasles suo cultu mitratus, cui lintea fascia à mento demissa guttur protegebat, & tibias talaris adornabat vestis, è serico viridi & cyaneo discolor. Erat is procera statura, luffusco vultu, planeque virili, sed oculorum lumine ita perverso, ut spectantes malignè contueri videretur. Postquam verò exosculatus est Cæsaris dextram, iapete substrato, humi collectis cruribus more patrio sedens, per interpretem in hanc sententiam est locutus: *Nullo meo, & maxime Imperator, insigni officio provocatus, quod iis Religiones, quibus dissentimus, intulerunt, in hanc terram armatus, & jam planè victor advenisti, non sine, uti reor, præclaro instinctu magni Numinis, quod & nos pari pietate colimus: scilicet ultimus summa perfidia & crudelitatis tyrannum & prædonem, humani generis hostem atrocissimum, de quo prope jam partem expugnata Guleta, & capta classe, victoriam ita provideo, ut propediem cum malefactorum omnium te vindice, pœnas daturum, sperem, & eo quidem meo uberiore gaudio, quid felicitati atque victoriae tue fructus ad me sit reditum, me quidem in paternum & avium Regnum restitues, quod à summa tua aequitate atque Virtute supplex, & exul speraverim. Erit enim tibi in primis utile planeque decorum, si me Regem antiquissima stirpe progenitum, & magnis Numidarum & Pœnorum propinquitatibus clientelisque validum, complectare. Nec recuso vel tributum pendere, vel me beneficiarii juris nomine Christiani Imperatoris obsequium profiteri. Fidei verò meæ nullus erit locupletior vades, quam accepti beneficii memoria, quæ apud me liberosque meos erit indelebilis, vel ob id præsertim, quod ingrati nomen abominer, & exhorream, perennia, amicitia vestra adeo propinqua è Sicilia Sardiniaque præsidia confirmari mihi opes, & Punica gentis studia conciliari non ignarus rerum intelligam. Cæsar ad ea respondit; Se eo animi decreto in Africam irascesse, ut multorum temporum injurias, quas Barbarussa cunctis Regnum suorum luvibus intulisset, armis vindicaret, maleficientissimumque hominum genus piratas excinderet. Huic voto suo pie conceptio, Christi Dei Numen secundum belli successum dare, aspiraturumque jam procul dubio, ut Tūneo capto, summa victoria potiretur. Tum verò se cuncta ei, quæ ex usu rerum fructusque victoria forent, benignè concessurum, modo fidem non falleret, quæ sibi suspecta tanquam Punica videri posset, nisi eam beneficii memoria Regio in animo gratissime confirmaret, aut armorum mens abundè saturaretur, quando iisdem viribus & Regna bene meritis dari, & rebellibus adimi facile possent. Muleasles maxime gravem se præbuit, tanquam pristinae Fortunæ suæ nihil oblitus, quum eum Cæsar porrecta manu humaniter complecteretur. Ita verò comem Ducibus sese ostendit, ut ad spectaculum in equo conspici veller, quum hasta longè peritissime quassata, & convoluta in aversos & adversos ictus admirabiliter se exerceret, & serio præliantibus nostris admisceri cupere videretur, per otium autem cum Philosophis de natura universi, & de motu cœli, potestateque syderum exactissime ex Averrois disciplina disputaret. Ei Cæsar tabernaculum tendi, & hospitalis munificentiae munera in quotidianos usus præberi iussit. Vastius & Albanus, & secundum hos reliqui Proceres omni honore adhibito, suscepērunt. Cupientem verò castra conspiceret, spectatum comiter deduxerunt, ut quas aggerum moles*

moles nostri celeriter extruxissent, quantus tormentorum esset apparatus, quæ custodiæ armatorum in statione pro castris excubarent, & quantam vim peritæ militaris, tot Legiones non lingua modò; sed ipso oris habitu, & cultu armorum maxime diversæ præferrent, præsens agnosceret; intuereturque oculis, an tot lectissimarum copiarum præsidia, quæ Cæsar invictus Imperator, ipsius, qui jam reduceretur insigni beneficio in Africam adduxisset ad debellandos hostes, satis forent. Muleasses ante omnia numerum atque ordinem tormentorum, & incredibilem in foro rerum venalium omnis generis copiam, miramque præsertim coementium passim militum tranquillitatem, vehementer est admiratus. Nec multò post Duces confectis in arcano sermonibus, diligenti percurratione multa ab Rege ad gerendum bellum opportuna, didicere, de Tunetanorum inprimis studio & viribus, de situ item urbis naturæque, mœnium, & munitione arcis, de suburbanis puteis & cisternis, & quam longè lateque proxima oliveta, quæ densissimi nemoris speciem præberent, ad ortum solis protenderentur, quales porro Afrorum & Numidarum essent copiae, quæ mercede còduæ Tyranno operam navarent. Id postremò non inani conjectura, tanquam mox eventu minime cariturum, constanti ore protulit: Barbarissam nequam mœnibus, quæ tot nostrorum tormentis non magno labore prostereri possent, esse confisurum; sed omnes sub signis, ad ostentationem educiturum copias, ut inconditæ multitudinis conspectu procursumque terrere nostros, & immisso Numidarum equitatu, magnisque de raore gentis sublati clamoribus, perturbare niteretur. Nec tamen Turcas pedites, quibus unis maxime fideret, & parcere vellet, in aciem esse producturum; verum reliquam Afrorum turbam objecturum armato hosti, ut quid efficere posset, extra suorum periculum, Punico tantum sanguine vir astutus & callidus experiretur. Nihil enim cum suis nationibus magis alienum magisque miserum arbitrari, quam sicollatis signis, collatoque pede confligeret cum eo hoste, qui phalanges splendenti protectas ferro, & prælongis horrentes hastis stabili gradu promovens, nudos jaculatores & sagittarios carpentesque incendia agmina incrimens Numidas irrisurus esset, & nullo negotio prostraturus. Nostros autem nihil omnino perpeffuros, aut sensuros infestius, quam ardorem solis, & obortam inde sitim, cui tamen malo facile occurri posset crebris aquarum subjectionibus. Etiam namque è propinqua classe utribus, & cupis ligneis per servos & frequentibus naviculis per stagnum abundè posse comportari, dispensarique per acies, quanquam in proximo non longè à mœnibus veteres cisternæ satis magnam vim aquæ dulcis sitientibus præbituræ crederentur, nisi eas malignus atque atrox hostis communi incommodo venenis inficeret. Hæc suo ordine ad Cæsarem perlata, eum in sua spe non dubiæ victoriæ confirmarunt, isque totus in eam cogitationem generoso consilio incubuit, ut nihil militaris studii curæque remittens quamprimum universas copias Guletæ & Tuneto admovendas decerneret. Cæterum parandis his rebus, instruendisque militibus, & noscendis hostium consiliis, quum impensè vacaret Cæsar, varia nostri quotidie cum Numidis prælia ferebant, sic ut semel iusta propè pugna cum Barbaris certaretur, quæ initium hoc modo habuit: Barbari æneis aliquot tormentis inter oliveta dispositis, pilas continenter in castra jaculabantur. Ea reco-

gnita, Cæsar omnibus Italis & veteranis compluribus Germanorum Hispanorumque cohortibus, aggeri & castris præsidio constitutis, reliquas copias & equitatum educit, quum paulò antea Montegium equitatu Hispanico Præfectum, contra hostes præmisisset. Cum Barbaris aliquamdiu vario eventu certabatur: nam tamen per aliquot sclopetarios pedites satis prosperè contra hostes nostri rem gerebant, Hispani tamen equites, uti ex clientibus Procerum parum armorum usu peritis conscripti, Numidarum & Turcarum equitatum vim ferre non poterant, sic ut inspectante Cæsare perturbati & terga dantes, ad gravis armaturæ vexilla confugerent, & ipse Dux Montegius vel acerrimè pugnans solido thorace Numidica cuspidè perforato graviter sauciaretur, atque ægrè servaretur, & idem vitæ periculum vulnere accepto, adiret Garzias Laffius, non genere modò, verum poetica lauro perillustis. Hunc sauciatum & circumventum Federicus Carafa Nobilis Neapolitanus suo hostilique sanguine perfusus, servavit. Id autem pugnae genus ejusmodi erat, ut magno impetu primò procurrerent, deinde cum premerentur, consultò terga darent, & hostium impetum cedendo refringerent: rursus conversi, infestis signis irruerent in hostem. Sed aliquantò iniquius Hispani: nam tamen optimi generis equos adduxerant, minime tamen eos hujusmodi præliis insuetos habebant, quoniam equestri exercitatio, post depulsos Bætico imperio Mauros jam pridem exolevisset, præterquam quod hastarum longitudine etiam Barbaris erant impares, ideoque pauci adversus multos ingruentes consistere non auderent. Cæsar ubi suos à Barbaris acius premi ac cedere paulò longius vidit, celeriter cum gravioris armaturæ equitibus advolat, cujus adventu & acris impressione Barbari tormentis curulibus amissis, præcipientes sese fugæ mandarunt. In eo concursu Cæsar ipse, uti ante agmen armatus constiterat, Divum Jacobum, quod est Hispanorum equitum tutelare Numen pro tessera clariore voce invocavit, & in Barbaros ita investus est, ut non Ducis modò intrepidi; sed pugnacissimi etiam militis officium præstaret, coronæque civicae honorem promereretur, quum Andream Pontium equitem è Bætica nobilem equo perfollo, dejectum, & graviter in facie vulneratum, ideoque circumventum ab hostibus, suo interventu servavisset. Uni eo die è nostris paucissimi equites Græci, Duce Lazaro Coroneo, Barbaros usque adeò mirabili feriendi atque eludendi arte, præsentique audacia repellabant, ut sæpè dare terga cogerent. Sed Græcorum & Lazari inusitata ferocia temeritaque fiebat, ut quum abeuntium agmina laceffendo instandoque intemperanter persequerentur, oborto pudore Barbari indignanter in id procax & pileatum hostium genus ora & signa converterent, redintegrataque pugna, refugientes effusè confectarentur, usque ad cataphractorum alias, quas Græcorum periculo commoveri laxarique necesse foret, id graviter ferente Cæsare, qui abeuntium terga potius à nostris eo tempore, quam ora pugnantium spectanda judicabat, tanquam equitatu suo valde perterritò diffusus, sic ut Lazarum sæpè revocatum, nec dicto audientem, districto gladio persequens, nisi laxatis fortè ephippii cingulis ex equo in arenam propè decidisset, percussurus esse crederetur. Per eos quoque dies accidit, ut Barbarorum circiter triginta millia ad occupandam turrim, in editiore antiquæ Carthaginis tumulo sitam, magno studio & velocitate contenderent. In ea turre Cæsar, quod

quod castris immineret, paulò ante præsidium paucorum militum reliquerat. Barbarorum agmen Magnus quidam Sacerdos Numidæ superstitioso ululatu edito præibat, spargens circumquaque quasdam syngraphas, quibus Christiani nominis militibus dirum exitum imprecabatur, jamque nostros inclusos turri, atque igne & fumo circumventos vehementer premebant, quum Cæsar ipse protinus promotis equitum & peditum aliquot ordinibus, Barbaros invasit, atque omnes celeriter Mago Sacerdote ante alios interfecto, terrore perculos in fugam coniecit. Audi vi ego postea à Cæsare, quum apud Neapolim mihi scripturo, totius partæ victoriæ seriem enarraret, se balistariorum equitum alam magno procul dubio usui contra inermes hostes futuram, eo die plurimum considerasse, ut Numidæ & equi eorum præsertim, quos magno parant pretio, ideoque secundum vitam longè habent carissimos, verutis configerentur, instauratumque propterea ejus scorpionarii ordinis dudum intermissi, & sensim exolescentis, peculiarem alam, qua si opus foret adversus Barbaros uteretur, sicuti ipse paulò antè inter prætorianos custodiæ corporis equites habere consuevisset. Per hunc modum Hispanico equitatu perculso, plerique putaverunt, nostros equites, si universo prælio certaretur, neque numero, neque genere armorum Numidæ hosti pares futuros; exploratam tamen per sclopetarios, & ceteros pedites victoriam existimari; qui audacter effusos adoriri, & sese in oliveta insinuare condereque ad occasionem invadendi hostis solerent, & multa illis ex occulto detrimenta inferrent, ut tùm accidit, sicuti supra demonstratum est, quum conglobatam in proximo tumultu Afrorum manum, constitutaque ibi duo curulia tormenta in nostros sæpè displodentem, facto impetu depulerunt, potitque tormentis, aliquot eorum in capeffenda fuga pertinacius hærentes contrucidarunt. His de causis, quæ supra commemoratæ sunt, nonnulli graves togatique homines bello minime imponendum finem; sed maturè recedendum ex Africa discurrabant, quod satis profecisse Cæsar videretur, vel ad laudem, quam jam non mediocrem Guleta capta, occupataque hostium classe esset consecutus, vel utilitatem, totis scilicet Europæ litoribus prædonum metu liberatis, & tùm maxime, quum vulgò militis fœdus, atque mortiferis alvi profluviis laborarent, agrorumque numerus indies augeretur, ex adverso autem impotentes Numidarum Reguli veteres Muleassii amici ad Barbarissam pervenisse nunciarentur. Horum intempestivas voces Cæsar opportunè compescendas ratus, contra eos gravi oratione differuit, tanquam ineptius atque timidius quam homines constantiæ & Virtutis opinione ab se in consilium receptos deceret, de rerum successu, futuraque victoria angustissimis usque ad cò animis dubitare, Eam enim se ab ipsis tanquam inutilem & prorsus infamem studii operam non requirere, ut de salute sua potius, quam de dignitate solliciti esse velint. Ea si quidem ante susceptum & bono eventu semiconfectum bellum, priusquam in Africam trajiceretur, commemorari debuisse: nam tutò se in Hispania bello vacuum conquirere, atque omnes maritimæ oræ injurias, & miserorum querelas contemnere facile potuisse. Cæterum gravissimis (uti ipsi sciunt) de causis eò esse perventum, ubi ad retinendam eum publicæ dignitatis, tùm privati nominis existimationem, aut opima parta victoria, aut si id Superi molleat,

honestæ saltem morte famæ satisfaciendum esse censeret, quando ipse omnem vitandi dedecoris, & parandæ laudis rationem ipsa vitæ cariorē semper habuerit. Proinde, sibi satis impavido vel adulari, vel fortibus inauspicatum terrorem incutere desinerent, & quicquid ad belli exitum Fortuna adveheret, se Duce, constantibus animis in crastinum diem expectarent. Conflicturum enim se iusto prælio, aut si hostis abnueret, ad motis tormentis Tuncti mœnia quassaturum, ea mente, ut Deum Divosque omnes, quos susceptis ritè votis propitiâset, sibi pro pietate & summi æquitatis causa bellum gerenti procul dubio affuturos crederet. Cæsar præsidio Guletæ imposito, dirutæ munitionis aggerem instaurari, captaque tormenta, more nostro subditis rotis reconcinnari iussit, quæ magnis inserta trabibus, & navali rudique artificio armillis præcincta ferreis, neque verti commode, neque aptè dirigi facile poterant. Indeque latè explorata regione, quæ inter oliveta & dextros stagni margines nudam & expeditum iter ad urbem ostendebat, castra promovit, ita composito agminum ordine, ut parati ad pugnam instructa acie adversus omnes insidias, incursusque Barbarorum iter facerent. Ad lævam Itali stagni proximi, Hispani ad dextram oliveta spectantes, mediam Germanorum phalangem suo incedentem passu utrinque tuebantur. Juxta hanc erant tormenta, & secundum hæc impedimenta totius exercitus. In principiis Vastius, penes quem concessu Cæsaris eo bello, eoque præsertim die militaris Imperii potestas erat, speculabundus & hortabundus versabatur. Albanus valido equitatu delectisque cohortibus confirmatus, in postremo agmine curabat. Cæsari in medio apud vexilla locus fuerat attributus, cujus lateri cohærebat Ludovicus Lusitanæ Regis frater, Italis peculiaris erat adhortator Princeps Salernitanus, Hispanis Alarco Dux vetus, & Germanis Maximilianus Ebersteinius; sed cunctis ordinibus adequitans armatus Cæsar aderat, alaci vultu & fiduciæ pleno, commemoratis superiorum temporum victoriis, quas sibi invicta Virtute peperissent. Eo autem die ab ipsis operam longè gloriosissimam expectare, postquam adversus Christiani nominis hostes, qui essent inermes, dimicandum foret. Itaque fortibus animis, armorum pondera, cedentis arenæ molestias, pulveris & solis æstum, & ipsam denique sitim tantisper ferrent, dum conspecto hoste conscri manus possent. Victoriæ profectò Deum Divosque omnes, pro quibus pugnarent, haud dubiè præbituros. Ipsos autem manere opulentæ prædæ præmia, quæ ex direptione diuissimæ urbis expectari possent. Succlamatum est à cunctis agminibus, ne his, quas commemorâset, difficultatibus angeretur; sed speraret suos milites cuncta incommoda æquissimis animis toleraturos, ut egregiè pugnando veterem spectatæ Virtutis opinionem non fallerent, & ipsum non in Africa inodò; sed Hierosolymis recepto Christi sepulchro supremum summæ gloriæ Imperatorem constituerent. Subdlexerat Vastius à dextra Hispanorum acie, quæ oliveto erat conjuncta, duas sclopetariorum manus, quas manicas vocabant, quod cornuum instar diverso Italorum agmini cò modò conjunctæ, ut admixtis eorum sclopetariis ad oliveta usque longo tractu sese extenderent, & cum Barbaris dispersim extraordinario pugnæ genere præliarentur, Barbarique ad postremum usque agmen carpendo signa verterent. Verum eos Albanus pari ordine per

per sclopetarios, & institutas ad id equitum turmas egregie reprimebat. Jam ad cisternas, quas Muleasses, & pleriq; alii periti regionis indicant, erat perventum, hisq; procul conspectis, nostri sub ardentissimo Sole ponderemq; armorum, laceffente immodica siti fatiscences, potandi desiderio abruptim ordines deferere, & ad eas citato cursu deferri cœperunt, frustra vetante, comminanteq; Vastio, qui magno incommodo dissolvi aciem, & propinquos hostes, ultro ad rem bene gerendam accersiri nostrorum impatientia providebat. Quum ille retentando verberandoq; nihil proficeret, eò decurrit Cæsar, ut præsentis autoritate agere parentes in ordine atq; acie contineret. Verum ubi valida atq; intoleranda sitis sudantia corpora perurgeret, neque conspectus Cæsaris, neque vis Imperii quicquam valebat, quod multi tum propè exanimis in arena procumberent: ita ut Cæsar quosdam prope rantius se demergentes, ut potarent, hasta tragula percuteret. Tum quoq; Arpinas insignis Centurio, qui Tullii Ciceronis nomen ferebat, & sub Clemente Pontifice Urbis Prætori Magaloto dextram detruncarat, avidè potabundus in cisterna perijt. Per hunc modum temeritate castigata, celeriter ordines sunt restituti. Hoc autem merito illis accidisse videbatur, quoniam Vastius pridie totis castris pronunciari jusserat, ut quisque miles utriculum aquæ, aut vini lagunculam sibi ad Zonam subligaret, quanquam publica diligentia, per acies opportuna, adversus sitim remedia plenioribus vasis circumferrentur, qua in re Germanis largius indulgendum fuit. *Nec desuere, qui propèmodum exanimati, à proximo commilitione aqua semibastum binis aureis agere impetrarent.* Composita igitur acie signa adversus hostes promota sunt. Barbarussa enim magnis peditum & equitum explicatis agminibus, in quibus Barbarorum consuetudine multa ad terrorem inanemque speciem vexilla spectabantur, ad tertium ab urbe lapidem pervenerat, prodigisq; aliquot curulibus tormentis, nostrorum aciem, uti prædixerat Muleasses, perturbare conabatur. Vastius crebrò displodente Barbarussa, nec ullum tamen detrimentum Christianis ordinibus asferente, tormenta proferri in primam aciei frontem jussit, ut his adversi hostes impeterentur. Ea verò quum agere tardeq; adauci animadverteret, quod jugatis servis & funibus traherentur, curruumq; rotas arena devoraret, & pila ferrea, sulphureiq; pulvis cadi, remigum & nautarum humeris segnis compertarentur, consilium repente mutat. Calarem edocet sibi nequaquam videri contendendum esse tormentis, in ea occasione, qua milites pugnae desiderio incitati, summa omnium alacritate signum sibi dari vehementer ex peterent, rem omnino fortissimis militum dextris, fortunæq; ipsius bono eventus semper aspi-rantis audacter esse committendam, ne dum (inquit) tormenta non semper magno usus, repentinis in praliis futura, serò expectentur, inutili mora, augeatur Barbaris animus, & totus hic non dubia victoriæ prænuncius militum animis conceptus ardor, importuna cunctatione refrigescat. Ad ea Cæsar ab erecto in spem invictæque animo pugnae avidus, Davale (inquit) si tibi hoc probatur, quod disciplinæ ratio mihi patiter ostendit, signa canere jubeto. Hoc ille exemplo faciam respondit, subjungens æquum esse, ut qui toti propè terrarum orbi imperaret, ei parere

condisceret, quem gravi cum onere pudoreque, eodæ tanti exercitus Ducem, abdicato Imperatoris nomine, esse voluisset. Itaque jure meo (inquit Davalus) jam utor, jubeoque, ut hinc abscedas ad mediam aciem, ubi sunt vexilla, ne fortuito incidentis pilæ casu, universa communis fortunæ salus, unius hominis periculo inextinguibile subeat discrimen. Ad id subridens Cæsar, & ne id timeret subdens, quando *Angustorum Caesarum nemo unquam tormentis violentia concidisset*, confestim ad signa se contulit. Itaque pugnae signo multo tympanorum crepitu, & tubarum clangore edito in hostes est procursum aliquantò pleniore ordinem gradu, impetūque præsertim levis armaturæ, quam Sol cuncta exurens deposceret, ut emissas ab hoste pilas periculi spatium cimenli celeriter evitarent. Erat in prima procurentium fronte Ferdinandus Gonzaga, cujus eodæ die extraordinaria opera utebatur Cæsar, quod nullum ei esset certum in exercitu militaris Imperii munus. Is concitato equo primus omnium insignem Afrorum Ducem hasta transfixit, districtoque gladio & repetitis ictibus ita proximos perturbavit, ut consequentibus nostris, hostilem aciem facile perumpendam fundendamque præbuerit. Tanta autem exitit glandium procella, ut ante congressum trecenti amplius ex Barbaris sternerentur, ex reliquis peditibus consisteret nemo, sed agminatim desertis tormentis ad Barbarussæ aciem confugerent. Is incumbantium nostrorum neque vim, neque conspectum diu tulit, sed præ dolore atque ira dentibus infrendens equum convertit, in urbemque cum Turcis estrictus, postquam suscepti consilii initia adverso conatu minime processerant, nequaquam universo pralio decertandum rebatur, ut qui Cæsaris copias intolerandi astus incommoda, multarumq; rerum, & aqua præsertim inopiam non diu perferre posse crederet, speraretque ab his hostium difficultatibus præberi sibi posse occasionem rei bene gerendæ, si tantisper defensis urbis mœnibus cunctaretur. Numidarum autem, & Afrorum agmina, quæ nostris undiq; circumfusa nihil memorabile gesserant, ad Babasuecham atque Restabiam suburbana tecta diverterunt. Alii ad Bardeos usque hortos sese extendere. Reliqui in Rabatinorum ædificia urbi conjuncta recepti sunt. Cæsar ea hostium fuga, quorum centum millium numerus esse ferebatur, magnopere lætatus, eodem in loco ubi hostis constiterat castrametatus est, inito statim susceptoque consilio, ut sequenti die omnem tormentorum apparatus Tunetanis mœnibus admove-ret. Interim Barbarussa non obscuro percussus metu, multisque simul distractus curis, se ipso factus atrocior, inusitata crudelitatis consilium cepit, occidendi scilicet servos Christiani nominis, ita circumposito & incenso tormentario pulvere, ut ad unum omnes in ergastulis coneremaret, certus id exequi, nisi Judæus Sinas execrabile facinus dissuasisset. restat hujusmodi consilium viro fortis, tot victoriis inclito, Regiæ, Diadematis honorem præferenti, indignum existimari, quando non multò post esset futurum, ut patrati tanti sceleris ipsum maxime poeniteret. Quid enim esse aliud quam concepti summi timoris, & supremæ desperationis indicium? quæ due res asperum sustinenti bellum & gravissime nocerent, & antea vitæ decora deturparent. Caveret,

proinde, ne ex atrocissimi facti fama Solymani Imperatoris inextinguibile odium adversus se concitaret, qui omnis inhumanæ feritatis expertus, immania scelera detestari & vindicari consueverat. Vivere igitur sine re Christianos fatalibus suis vinctos catenis, quam diu fors ferret, qui diligentissime custoditi atque inermes, non multo usui esse, nec sine certa perniciæ sese commovere possent, si inauspicata libertatis cupiditate tenerentur. Ab his profecto nec dari hosti, nec sibi eripi, vel denique morari speratam victoriam posse. Erubuit ad hæc Tyrannus, concessaq; miseris vita, arce est egressus, & in longè maximum urbis templum concionaturus se contulit: Illuc enim Principes Tuncetanorum evocarat, ut quæ ad defensionem urbis paranda essent, perdoceret; eorum verò animos adhortatione confirmaret, quibus jam pridem arma, tanquam suspectis ademisset. Hæc agente Barbarussa, maxime lætus & felix miseris servis dies illuxit, mox ater conversa fortuna valdeque funestus Barbaris rediturus. Id namque diri Tyranni votum non diu tegi celarique potuerat, certus siquidem Barbaræ crudelitatis imminensque adeo atrocis periculi rumor, per totam arcem, usque ad ergastula permanebat, misericordia quorundam libertorum, qui Domini truculentiam abominati, tactique religione, animos ad veterem veramque pietatem revocarent, Primates servorum sibi notos per secreta colloquia ad libertatem excitantes. In his fuit Franciscus à Medelino Hispaniæ oppido, & Vincentius Catareus Dalmata, defectæ virilitatis eunuchus. Hic Giasseragas vocabatur, illum à pueritia educatum, & Arabicas edoctum literas; Hariadenus in delitiis habuerat, & Memim appellabatur. Hi duo memorabile maximeque pium facinus ausi, patefacto carceris aditu, erectis in occasionem & audacter consurgentibus, ad abrumpendas catenas instrumenta præbuerunt, atque ita præclaro magni Dei miraculo circiter sex millia nudorum hominum, variis rebus, saxisque præsertim dextris armantium, in Turcas erupere. Jam Ramadus à Baëtia Hispaniæ oppido, Præfectus arcis, inexpectato atque horribili tot catenas effringentium strepitu excitatus, cum armatis quos repente cogere potuit, ad arcis portam decurrerat, in cuius limine Siculus juvenis ingenio manuque promptissimus, arrepta repaguli trabe, unum atque alterum custodem prostraverat, obsertatisque ferroo vecte postibus, porta fuerat potitus. Sed Ramada impetum faciente, Siculus uti erat inermis, confestim interficitur, & reliqui portæ aditu depelluntur. Ipse reſerata porta sibi ac suis egressum parat, & cum aliquot generosis equis & sarcinariis jumentis, quibus carioris suppellectilis partem raptim impoluerat, ad Barbarussam acerbissimi calus nuncium ferens contendit. At Christiani exitus compedibus tumultuariæque interfectis aliquot Turcis, totam occupant arcem, armamentarium refringunt, atque omni Regia gaza, conimeatu, armisq; potiti, ab excelsa parte arcis de sua victoria Cæsarianis significant, partim fumo, partim flammis ab incenso sulphureo pulvere excitatis, expansoque demum vexillo, quod Sarmentinæ cohorti apud aggeres adeptum fuisse docuimus. Hæc tamen dubiæ significationis argumenta, nostri in multo spatio nequaquam præclare perspicerent, crebris tamen Tuncetanorum

ad Cæsarem, Muleassemque transfugiis adducebantur, ut gravem omnino apud hostes exortum esse tumultum crederent, & Cæsar cum expedita manu Giahenum & Buccanigram, qui servis opportunè rebellantibus opem ferrent, ad explorandum urbi atque arci appropinquare juberet. Interea Hariadenus Judæo in primis, qui importunè obſistendo expeditum & salubre consilium evertisset, falsisque item Diis suis crebro maledicens, ad arcem revertitur. Obserata janua supplex & propè lachrymans servos orat, mœnia portamq; tenentes, ut se cunctis parcere integra fide paratum extemplo recipiant. At illi veteris novæq; fortunæ suæ memores, iustoq; exacerbati odio, in eum certatim lapides conjiciunt, adjectisq; contumeliosis vocibus submovent, sic ut ille ira & dolore præpeditus & iurens, in conspectos sua manu sagittas dirigeret, & rebus planè perditis & conclamatis, deformem in fugam verteretur. Secura sunt fugientem Turcarum agmina, quorum numerus septem millium summam implebat, eo consilio, ut ad urbem Hipponam, quam hodie Bonam vocant. Divi Augustini Præsulatu celebratam, se conferrent. Ibi enim suas triremes conscendere, mariq; potius quam terra reliquos fortunæ suæ casus experiri volebant, quoniam Hariadenus in stagno juxta urbem & arcem influente, triremes quatuordecim, tanquam in statione tutissima reliquerat, ad incerta belli, si opus foret, deſcendendas. Armamenta autem cum remis atq; tormentis deposita erant in arce, quam suo præsidio tuebatur. *Cæsar ubi hostem desperatis rebus effugere, Bardeosque prætergressum hortos, ad Bagradam amnem, qui à Pœnis Magiordach appellatur, exientis itineribus, properare certius didicit, Tunceti portis omnes copias admovit. Adventanti præſto ante affuere civitatis Magistratus, qui allatis portarum clavibus deditionem facerent, eique incruentæ victoriæ felicitatem gratularentur; se autem gratissimo animo, quod essent invissima Turcarum Tyrannide liberati, cuncta quæ imperaret, protinus esse facturos. Id unum petiit ab æquitati optimi & clementissimi Imperatoris, ut milites extra urbem in castris continere, & civitatem cumulato obſtrictam beneficio inviolatam præſtare vellet, postquam Muleassem antiquissimæ stirpis, ipsorum Regem, singulari benignitate deducendum adduxisset. Nihil enim milites ex urbanis rerum omnium copiis, quæ suppeditari possent, esse desideraturos. Pro suis quoque civibus deprecator aderat Muleasles, vehementer civitatis salute sollicitus. Sed Cæsar quanquam ad præstandum satis propenso animo esse videtur, tamen quod de Punica fide non temerè dubitabat, & quàm Tuncetani per Muleassem pecuniam se in stipendium præbituros antea promississent, astutè & cunctanter extrahendo tempus expedirent, utpote qui de supremis Barbarussa consiliis eventum expectabant, ut id prolixè polliceretur, adduci non poterat, & quod minus Pœnis quicquam certum de eorum salute promitteret, vel ob id admoneretur, quod turbidas fremantium militum vocis audiebat. Dictabat enim se periniquè simul & ingrati tot navigationum ac itinerum extrema perpeſſos incommoda, iusta victoriæ præmio fraudari, postquam ipsos illuvie obſitos & inopes nihil jam aliud ſuſtenteret & aleret, quam*

quàm oblata spes prædæ, quæ sibi lacera veste vix
pudenda regentibus, exultisque longo labore &
siti inclementer eriperetur, scilicet, ut Tunetani
Religionis hostes perpetuique receptatores & ho-
spites immanium prædonum Christiana victoria
lætari possent; ipsi autem victores elusi undique
suas ærumnas perpetuò lugerent. Suspenso adhuc
Cæsare, Vastius cum parva manu ad arcis portam
accessit, & à servis qui se in libertatem vendica-
rant, cum insigni gratulatione receptus est. Inspec-
tanti autem Barbaricas opes & totum arcis ap-
paratum, servus Ligor absconditæ pecuniæ late-
bras indicavit. Demerserat enim Barbarussa in
cisternam ad triginta millia nummum aureæ mo-
netæ, pluribus insitæ culeis. Hos expiscatus Va-
stius, à Cæsare Prædæ donativi que nomine, ut sibi
concederentur, facile impetravit. De se enim omni-
bus bellis optimè meritum, & ex natura liberalis
ingenii inter Principes ejus ætatis maxime largito-
rem, eo munere dignissimum existimabat. Verum
*arce inexpectata felicitate in potestatem redacta, &
jam diripientibus cuncta servis, miles distans conti-
neri non potuit, quin agminatim intraret urbem, &
per cunctas regiones ad prædam discurreret.* Tuneta-
nis nihil ferè hostile expectantibus, & magno eju-
laru edito, Muleassis fidem frustra implorantibus.
Paulò siquidem antè, conspecto Muleasse gens
æquè mobilis & infida, ipsa que in adulationem
magnas inusitæ lætitiæ significationes manuum
plausu, & crebra gesticulatione corporum, secun-
disque acclamationibus, omnis virorum & mulie-
rum ætas ediderat, scilicet, ut antiqui in nostros odii
libidinem recondere, ob idque victores nostri nul-
lo eorum merito ad misericordiam flecterentur,
quum ex conscientia incertæ fidei id summæ cala-
mitatis incommodum ultro sibi ipsis contraxissent.
Primus inhiantium prædæ impetus, uti invadenti-
um & effringentium fores varii casus tulerunt, pro-
miscua cæde cruentus fuit. Sed Hispanis atque
Italibus in avaritiam pronioribus, Germani ab insita
animo feritate Mahometano cruore sitim explere
properantes, ita cadaveribus cuncta compleverunt,
ut imbellem omnis sexus & ætatis turbam, ad inani-
um Deorum templa confugientem, sine discrimine
trucidarent, & pavimenta damnatis in templis mul-
to inermium sanguine inundarentur. In eo cadenti-
um miserorum strepitu, lugente obestanteque Mu-
leasse, *Cæsar sevitia modum imposuit, pronunciarique
iussit capitale fore, si quis Tunetanum violaret, civem,
aut in servitutem abduceret.* Fieri tamen nequit,
quin multi, adolescentesque præsertim, & formo-
siores foeminae ad classem raperentur: nam socii
navales fama diripiendæ urbis excitæ, ad urbem
convolabant. Quamobrem Muleassi licuit, quos
noverat, è manibus prædantium in libertatem exi-
guo pretio vendicare, sic ut unam ex uxoribus ejus,
quæ antea inter carissimas fuisse dicebatur, binis
redemptam aureis constet. Cæsar ingressus arcem,
servos, qui clarissimo facto, summæ parandæ victo-
riæ occasionem præbuerant, collaudavit, divisaque
virritim certa pecunia, qua sese alerent, liberos fore
dixit, pollicitus navigia & comineatum, quibus in
suas terras transportarentur. Medelinum autem
& Giafferem, quos Barbarussæ alumnos, & effrin-
gendi ergastuli auctores fuisse docuimus, pecunia
vestique donavit, à quibus postea multa de Barba-

russæ consiliis, arcanisque moribus didicimus. In ea
arcis direptione tria incomparabilis facturæ detri-
mentâ Muleasses deploravit, Arabicorum volumi-
num in primis, quæ conturbata, atque direpta Bi-
bliotheca perierunt. Asservabantur enim antiquis-
simi codices, non disciplinarum modo omnium
præcepta, sed superiorum etiam Regum res gestas
& Mahometanæ superstitionis interpretationem
continentes, quos Rex ipse postea, me audiente, se-
unius urbis pretio (si fieri posset), avidè redemptu-
rum differebat. Secundo loco fuit unguentorum
odoratique Indici atomatis officina, in quam patris
Mahometis exemplo, prodigiosi sumptus, inusita-
tæque luxuriæ Orientis opes contulerat. Siquidem
plumbeis in oculis, eburneisque arcibus tanta vis am-
bræ, musci, & zibeti (harum rerum antiqua voca-
bula adhuc ignoramus) in balnei quotidianos usus,
& nocturnos diurnosque cubiculorum, suffusus erat
recondita, ut ingentis auri ponderis prærium exce-
deret. Quæ tamen omnia Hariadenus victor milita-
ri duritia subagrestis, & damnatæ, & effusæ con-
tempserat. Postremo varia maximeque pretiosa pi-
gmentorum genera, ab ignatis servis atque militi-
bus præsentis tantum & manifesti lucris, spolia qua-
rentibus, stultè prætermissa dissipataque sunt. Nam
acervi plures carulei transmarini, quod cyaneum
efficit colorem, & à Græcis Authonibus Lazurium
vocatur, in armariis reperti sunt, multique culei, coc-
co, & lacca Indica pleni, quæ purpureæ colorem
æmulantur, & à pictoribus eximiis, & lanarum tele-
que sericæ insectoribus magno cœmuntur pretio.
Quæ omnia tùm fædè pellundata nemini prædæ
futura disperierunt. Ingens quoque balistatum, &
nostri inoris telorum, & armorum, thoracumque
præsertim ex laminis, & galearum apparatus est re-
pertus, agnitæque sunt in his cassides, ocreæ, feno-
raliaque Gallorum equitum, ab eo tempore: quo
Ludovicus Rex Galliæ Tunetum ante trecentos
annos obsederat, à Ptenis de Christiano hoste par-
ta, quæ ad ejus belli memoriam custodita servaban-
tur. Interea Hariadenus ad Bagradam amnem, qui
Majordech à Barbaris appellatur, iter intendit, va-
doque propter æstatis siccitates facile reperto, trans-
gressus est, nequicquam persequente, vel laceffente
Nunidarum ala, quam Muleasses ex veteribus ami-
cis, avunculi, Doracis clientibus coactam, abeun-
tes Turcas persequi jusserat. *Eo namque Ordine
Barbarussa iter habebat, ut postremo suorum agmi-
ne, certis sclopetariorum & sagittariorum præsedis
more militia confirmato, neque manus conferere, neque ap-
propinquare quidem ausos faciliè contemneret, & Hip-
ponam omnibus suis incolumibus, uti statuerat,
intactus evaderet.* Iti, transitu tamen Bagradæ
amnis Haydinum Smyrnæum inclyti nominis Pi-
ratam desideravit, quum is in magno solis ardore
longoque itinere fessus, & multo adipe prægravis
cogente siti, ex profluente avidius potando disrup-
tis præcordiis in ripa exspirasset. Hariadenus, ubi
Hipponam pervenit, primum omnium recreandis
copiis, bidui quietem dat, concioneque habita uni-
versos consolatur, hortaturque ut quodcunque in-
commodum iniqua fors attulerit, id nequaquam
hostium Virtuti, sed servorum perfidiæ tribuen-
dum existimare velint. Fortunam invictis patien-
tissimisque animis ferendam, eamque nova Virtute
conciliandam arbitrarentur. Sibi esse in animo

classē educere, atque inde continuo Algerium proficisci, ubi maioribus praesidiis comparatis, classēque adaucta, & novo suscepto consilio, rem ipsorum votis parem, & sua existimatione non indignam sit ausurus. Nunquam ulli Duci ab adverso rerum eventu fracto subactoque, alacrioribus animis à militum corona succlamatum fuisse memorant, quàm ultro depolcerent, ut quæ vellet, vel gravissima atque asperissima universis imperaret, nihil enim se recusaturos, modò ad rem gerendam educerentur. Itaque incredibili studio & promptissimis suorum viribus fretus, triremes quatuordecim demersas in stagno, ipsoque profluentis fluminis vado admirabili celeritate educit, suisque impositis armamentis protinus exornat. In margine stagni aggerem erigit, productaque munitione in eam tormenta confert, non inani coejectura iudicans, non multò post nostrorum classē affuturam, ut egressum impediret. *In eo quoque consilio Caesar & Auria pari ratione versabantur, ut hostem evadere parantem praecuperent, rati ejus classē priusquam deduci adornariq. posset, si pars ipsorum classis eo mitteretur, tormentis in statione demersuros.* Ad eam rem conficiendam ab Auria deligitur Adamus Centurio Genuens, non magnopere rei navalis peritus, sed affinitate Auriae & multis divitiis aequè fidus & potens. Is certum triremium numerum sociis imperat, & sublato vexillo, cum quatuordecim tantum rostratis ad Hipponam provehitur, certam faciliq. victoriam, ingentemq. inde sibi laudem de imparato hoste se adepturum sperans, quòd in apparatu instruendae classis occupatum Barbarussam fore crederet. *Sed postquam Biserturn praetervestus Hipponae appropinquare coepit, Barbarussam incomparabili celeritate classē educisse, & munitionem tormentis instruxisse certius didicit.* Qua re vehementer perturbatus consilium inmutat, monentibus trierarchis, ut omnem certaminis aleam devitaret, quòd in sociorum triremibus, Hispanicis praesertim, Siculis, & Neapolitanis, rari essent propugnatores, ut qui ad praedae spem antea injussu in terram descendissent, ideoque iniquissima conditione cum Barbaris numero feritateque praestantibus pugnaturus censeretur. Itaque *opportunè prudens obverti proras jubet, & velis remisq. regreditur, ut majorem partem classis accersat.* At Barbarussa, uti postea cognitum est, diu in incerto habuit, an nostrorum classē ad spem victoriae consequeretur, postquam pari triremium numero torret configendum, an potius in vetere proposito petendi Algerii persisteret. In hanc sententiam inclinarunt trierarchi, ignari prorsus infrequentiae imbecillitatisque nostrorum, atque ita occasione ma-

gni certique proventus praetermissa, modico Turcarum praesidio arci imposito, oram solvens Algericum enavigavit. Redeunte autem Adamo rebus infectis, pleriq. Principes aegerime tulerunt, quòd incuria quorundam imperio aegre parentium, & flagitio sociorum navalium, qui injussu in litus descendissent, exoptatae victoriae occasio elapsa videretur. Hoc enim unum eo bello ad summam Caesaris felicitatem defuit: nam praeferoeci hosti, si ei classis à nostris erepta aut demersa fuisset, nullus omninò tutus ad fugam locus relinquebatur, quoniam innumerabiles Numidae Turcarum ex professo hostes, per mediterranea arumnosum iter habentem ex notis saltibus invasari, & priusquam Algerium perveniret, omninò deleturi crederentur. Ceterum Auria graviter indignatus sibi & suis, nec tamen desperans, hostem se adipisci posse, cum tota sua peculiari classē, ceterisque validioribus sociorum rostratis, Hipponam contendit. Cognito autem Barbarussae discessu, urbem cepit, murosque diruit; arci verò quam tormentis in potestatem redegerat, praesidium imposuit Duce Alvaro Gometio, regressusque est ad Caesarem. Ceterum Gometius, tametsi vir erat bello fortissimus, usq. adeo tamen avaritia erga hostes pariter & socios evaluit infamis, ut iudicii metu manus ad turpem vitæ exitum sibi conscisceret, & Caesaris iussu arx ipsa, quæ nisi magno sumptu defendi poterat, funditus everteretur. Exinde consultatum est de Mulcasse, Caesarque eum Tuneti Regem Majorum suorum consuetudine regnaturum constituit, binosq. tantum falcones ad auxilium, & binos à Numidia pernicies equos tributi nomine quotannis imposuit, ea conditione, ut Christiani nominis amicus, Turcarum verò gentis perpetui hostis, Caesaris nomen coleret, & Guletano praesidio, quòd ex Hispanis amplius mille imponebatur, stipendium persolveret. Cogitatum subinde est de oppugnanda urbe Africa, quæ in Adrumentino sinu valido Turcarum praesidio tenebatur. Hæc urbs antiquitus parva Leptis fuit, hodie à nostris Africa, & à Barbaris Mahemediā appellata. Sed adversæ tempestates, classē superate Clupeæ promontorium (hæc hodie Calibia dicitur) & sese in sinum Adrumentinum, quem vocant Mahometæ, inferre prohibuerunt, atque ita classis Siciliam tenuit. Caesar Panormi & Messanæ triumphali pompa exceptus est, donatusque passim pecunia, Rhegium trajecit, & per Brutiorum oppida hospitaliter à Sanseverino Besenniano Regulo susceptus, Neapolim pervenit.

F I N I S.

CARO.

CAROLI V. CÆSARIS AUG.

EXPEDITIO IN AFRICAM AD

ARGIERAM,

PER

NICOLAUM VILLAGAGNONEM,

EQUITEM RHODIUM.

QUAM Ætas antea cta me in Galliam ad domestica quædam negotia revocasset, de reditu Cæsaris in Italiam, & transmissu exercitus ejus in Africam, literis amicorum certior factus sum, qui consilio Cæsaris proposito, me ad tam nobilem expeditionem accersiebant. Ego verò & intelligebam Religionem me obstringi ad inimicos fidei (quantum in me fuisset) bello persequendos, & verebar, ne corpus meum diuturna jam armorum exercitatione labori assuetum, otio ad laborem remollesceret, si apud amicos diutius commorarer. Itaque negotia in aliud tempus rejicienda mihi esse duxi, ne honori meo necessario tempore deesse existimarer. Consilium autem Cæsaris esse hoc significabant, quod quum le ad componendas Germanorum de fide controversias, in Germaniam contulisset, reperit *Ferdinandum fratrem, & filium Johannis, qui proxime Regnum in Pannonia obtinuerat, ardere inter se discordiis, ac de jure Regni vehementissime contendere. Is, quod sibi a Ferdinando mœneret, Turcas in suum acciverat auxilium.* Quorum adventum ut Ferdinandus anteverteret, Budam obsidione cinxerat, ac expugnare totis viribus adnitebatur. Quibus cognitis rebus, Cæsar prospiciens, quam magni esset momenti, Turcas finibus nostris prohibere, ut eis veniendi occasionem præriperet, partem copiarum fratri misit auxilio, quibus expugnationem acceleraret. Qui tamen munitionibus & præsidio urbis impeditus, Turcarum adventum expectare coactus est. Quamobrem Cæsar, omisissis fidei disceptationibus, animum potius ad bellum adiciendum putavit. Et quoniam magni rem esse periculi perspexerat, bellum in ea Regione *Duci, priusquam illic hostes inveterascerent, hoc in Turcicum solum transferre constituit, & procul finibus nostris propellere.* Quapropter copiis, quas ad fratrem miserat, ei subsidio relictis, quum jam instante Hyeme non ita multum temporis superesset, quod bellum commode geri posset, Ferdinando belli curam in se interim recipiente, magnis itineribus in Italiam ad exercitum contendit. Quo simul ac pervenisset, exercitum summa diligentia cogi, & militum novas manus conscribi jussit, magnumque navium numerum Genue atque Neapoli instrui, quibus in Africam exercitum traduceret. Africa verò ei necessario tentanda videbatur, ne in Turciam proficiscens, inimicū a tergo relinqueret, de quo metuere sibi possent Hispani, quorum opera & nummis ad bellum Turcicum uti decreverat. Coactus exercitu, & navibus ad navigandum paratis, dum res frumentaria expeditur, & in naves exercitus imponitur, Lucæ summum Pontificem convenit, ut cum eo consilia belli communica-

Tom. II.

ret. Pontifex, quod Africa minimè portuosa sit, Hyemis navigationem non esse subeundam existimabat, atque Cæsarem a via deterrebat. Quamvis magna causa esset, ne ipse alieno anni tempore in tam periculosa loca exercitum transmitteret, majoribus tamen rationibus impellebatur, ut in sententia permaneret. Videbat enim quantopere ab hostibus nostri in Pannonia urgerentur, & quanti Reipublicæ Christianæ interesset, bellum illic non trahi, quod ut auferetur, & hostes in suis finibus bellum sustinere cogerentur, rem in celeritate positam esse perspiciebat. Sed quia tantum apparatus exposcit Turcarum amplitudo, ut cum non posset Cæsar citius, quam ineunte Æstate universum comparare, interim dum ei dat operam, Africanum bellum suscipiendum sibi esse putavit, ut Hispanos Afrorum metu liberaret, quod facilius ad Turcicam expeditionem incitarentur. Solebant enim, quum ab eis ad eam rem nummi exigerentur, vicinum hostem opponere, suumque metum excusare. Quibus rationibus perimotus Pontifex, vehementer Cæsaris consilium probavit, ejusque laudata animi magnitudine, eum dimittit. His ita constitutis rebus, Cæsar naves onerarias Baleares Insulas petere jubet, ac eo loco adventum suum operiri; ipse verò navibus longis sex & triginta ex portu Veneris solvit, & ad Corsicam insulam contendit. Qui cum secundo vento in altum provectus esset, subita coorta tempestate, clavis cui sum tenere non potuit; sed in diversas partes disjecta est, at ille remis contendit, quem septem alie secuta naves, eam insulae partem ceperunt, quæ Italiam spectat, ubi eum venti duos dies tenuerunt. Sedato mari quæ aberraverant naves a cursu revertuntur, quibus appulsis, Cæsar in Bonifacium oppidum profectus est, quod in monte tribus ex partibus circumciso, aspero & difficili est situm, ad aliam partem est aditus ab imo anfractu, qui oppido pro fossa positus est. Hoc autem nulla realia est quam portu memorabile. Cæsar idoneam tempestatem nactus, in Larcheram nobilem Sardinie urbem secundis ventis appulit. Ubi res insolita contigit. Quæ enim nocte eo accessimus, *bos viculum bicipitem peperit,* quem mulier, cujus bos erat, videndum Cæsari obtulit. Hæc urbs natura & opere bene satis munita est, omnibus enim fere partibus alluitur mari minimè portuoso, & scopulis subter aquam latentibus referto, aliam partem, quæ in insulam mittit, claudit murus, quem diuturnes ad utrumque latus positæ, ab externa vi facile tutantur, & quum in planitie hæc posita sit, nullus omnino mons, aut collis prominet, e quibus vis in eam inferri possit. Cæsar duos dies illic commoratus, solvit, & ad Baleares insulas direxit iter, qui

Hh 3

qui biduo velificatione continuata, leni vento in conspectum minoris insulæ delatus est; sed quum ei insulæ jam appropinquaret, adversis & resstantibus ventis, parum absuit, quin in contrariam partem rejiceretur, remorum tamen tanta contentione, naves impulsæ sunt, ut tandem multa nocte ad terram promotæ sint. In quo ita sudatum est, ut septem horis non intermisso remigandi labore, vix totidem millia procefferimus. Reliqua noctis parte quieti data, diem in anchoris expectavimus, quo tempore, quum parvo spatio ab eo, quo appulsi eramus, loco, *Mahon portus*, abesset, eò profecti sumus. Hic portus omnium quos videre memini, est *pulcherrimus & optimus, nisi hanc difficultatem haberet*, tota insulæ ora maritima montibus ingentibus septa est; sed quæ est ad portum aditus, radices montium in planitiem extrahuntur, donec tam angusto intervallo ad alteram litoris partem accesserint, *ut non nisi leni vento intromittantur naves, ceterum rebus aliis omnibus est facilis & opportunus*: excurret enim in quatuor ferè millium longitudinem, variis & frequentibus insinuationibus, quæ facile naves à maris sævitia tegunt. Huic perpetui mentes prominent, è quibus immentia ligni copia peti potest. Ad extremam ejus partem in montium altitudine urbs exstructa est, quæ si opere tam esset munita quam natura, non ita facile ab Oenobarbo, qui vulgò Barbarossa nuncupatur, expilata fuisset. Quum duos dies tempestas classem detinuisset, summam tranquillitatem adepti, ad Majorem insulam cursum intendimus. Quo advectus Cæsar, comperit ab Italia naves onerarias centum & quinquaginta convenisse, & Ferrandum Gonzagam Proregem Siciliæ septem triremibus advenisse, quæ cum his, quas secum Cæsar adduxerat, conjunctæ, quinquaginta numerum expleverunt. Præter has ab Hispania quindecim longæ, & magnus navium onerariarum numerus desiderabantur, quas quum tri-duo expectassemus, nunciavit triremis una reliquas jam Africam attigisse, & naves onerarias eodem contendere. Quo allato nuncio, Cæsar protinus milites naves conscendere, & classem se in viam dare jussit. Major, Insula est & urbs nobilis, insula contra minoris insulæ naturam, habet oram maritimam planam & fertilem, montes verò in mediterraneis Regionibus altissimos & magna parte steriles, quæ quoniam Meridiem propius quam Hispaniam spectat, Hyeme temperior est, & frigoribus remissioribus, omniumque ferè fructuum copiam habet, quibus abundat Africa. Urbs autem est ampla, & pulchris ædificiis ornata, quam ferè mediam influit rivulus è montibus decurrens, qui ad lanificium plurimum valet. Hujus incolæ Tarraconensium parent legibus, & lingua ac moribus valde cum eis conveniunt. Ad ædificandum utuntur maxime terra calculis permixtis, qua materia muri oppidi affecti sunt, Tapix vulgò nominantur. Navibus ad navigandum rebus omnibus instructis, Cæsar ad Argieram urbem Africæ maritimam iter direxit, quò bidui navigatione pro-vectus, comperit triremes, uti acceperat, adventum suum anteverisse, atque terram ab eo latere tenuisse, quod ad Solem Occidentem pertinet, decem ferè millibus procul ab urbe, quæ ubi classem nostram conspexere, nobis obviam procefferunt; sed eis continuo eò unde fuerant egressæ remissis ad

eam litoris partem servandam, Cæsar aliquot millia progressus, in aliam urbis partem duodecim naves præmisit exploratum, an illic tutior esset à tempestate receptus. Quibus opportunior esse significatibus, urbem remis prætervectus, eò contendit, & jactis anchoris naves onerarias præstolatus est. Ab eo loco urbs tota sub adspectum nostrum cadebat, sequæ regio latè nostris oculis ostendebat. Postridie mari paulatim intumescente, solvimus, atque locum cepimus, quem venti minus urgerent, eum Matafuz nominant. Dum eò properatur, naves speculatrici dux Turcicæ in nos incidunt, imprudentes, quæ errore cognito, conversa velificatione, maxima remorum contentione in altum se referunt, quas nostri persecuti, altera unus ex navibus nostris concursu depressa est, altera ad terram evalit. Cognitum est ex captivis eas missas fuisse, ut de adventu & apparatu nostro aliquid percontando intelligerent. Reliquam diei partem ad anchoras expectando trivimus, dum universæ naves coeunt, & quiescit mare. Interea Ferrando Conzaga & Jacobo Bosso Viris prudentibus, & rei militaris peritis præscripsit Cæsar, ut continenti navicula piscatoria litus præterlegentes percurrerent, ac renunciarent, quæ optimus esset egressus, ac eominodissime exercitus exponi posset. Hi exploratis locis omnibus, quid perspexissent reverti indicarunt. Sequens dies in maximam tranquillitatem attulit, quæ Cæsar propius accessit, atque in locum omnium opportunissimum milites exposuit, idque nullis hostibus resistentibus effecit. Summa autem exercitus hæc erat. Peditatus omnis numerum duorum & viginti millium explebat, è quibus Hispanorum septem millia è Sicilia atque Neapoli advenerant, Germanorum sex millia in Germania Cæsar conscripserat, Itali qui omni ex Italia coacti fuerunt, pari numero Germanos æquabant, præterea voluntarii, qui honoris causa Cæsarem sequuti erant, trium millium numerum excedere dicebantur, præter Cæsaris domesticos huc accedebant quadringenti promiscui generis milites, quos Equites Rhodii, promiscui item generis numero centum & triginta Melita suis navibus advexerant. Equitum verò Cæsareorum quadringenti naves Neapoli conscenderant, & ab Hispania septingenti evocati. Ubi primum terram pedites attigerunt, (equites enim pauci eo die navibus emissi sunt) generatim summa coeunt alacritate, seseque expediunt ad excipiendos hostes, qui crebris incursionibus copias nostras adequebant. Hos, si se aggregarent, & propius admovent, bombardis nostri repellebant, ita ut vari dispersique incurrere cogentur. Qua ratione nullum incommodum accepimus. Hostibus in proximos montes rejectis, ad urbem iter facit exercitus, & Hispanis, quos Ferrandus Conzaga ducebat, in acie prima constitutis, Cæsar median aciem, quam Germanis crediderat, dirigebat: Italos autem, quibus immixti erant Equites Rhodii, præibat Camillus Columna. Eo die circiter mille passus progressi, constitimus, atque ibi noctem penè insomnem transegimus. Numidæ enim, qui montium juga tenebant, se in planitiem demittebant, atque telis ea maxime parte, qua Cæsar tentoria posuerat, nos lacebant, in quos signa Hispanorum tria à Cæsare immissa sunt, qui illos reprimerent, aut audacius

dacius progredientes tardarent. Hi, nostris impressionem facientibus se in montes referebant, & sylvestribus locis occultabant, atque nostros ascensu prohibebant; Virtute tamen tantum nostri potuerunt, ut in montes evaserint, hostesque loco pepulerint; sed crescente hostium multitudine, nostri spacio pugnae defatigati, recentes & integros non facile sustinebant. Itaque, quum à prima vigilia usque ad primam lucem pugnam protraxissent; eis pulvere, quo sphaerulas plumbeas in hostes emittebant, deficiente, paucis acceptis vulneribus ad agmen se receperunt. Tota Regio quā viam fecimus, plana est, sed impedita; & dumis atque herbis sylvestribus consita; hanc subluit mare, ab eo promontorio, quo saviente vento naves nostras provectas fuisse diximus, donec urbi mille fere passus appropinquaverit, quo loco saxa & tumuli, mari oppositi, planitiem interrumpunt; urbs duodecim fere media ducta linea millibus abest à promontorio; sin autem pedibus eatur propter litoris obliquitatem viginti millia erunt facienda. Planitiem radices montium impendentium efficiunt, & quemadmodum ora maritima sinuosa est; ita planitiei videntur montes impositi fuisse, litorisque naturam sequi. Nam ubi litoris sinuatio mollius inflectitur, & diffunditur latius; majori etiam intervallo à litore montes intermittuntur, & effusior planities intercedit; ubi verò sinus desinit, & velut angulo terminatur, litusque jam non sinuose, sed magis directo procedit; eodem quoque loco è planitie colles & tumuli enascuntur, qui montibus conjuncti, eam confundunt. Quem locum mille passus abesse ab urbe demonstravimus. Cæsar reductis ex monte militibus, propius urbem movit exercitum, cui superata planitie, erant colles & tumuli, in quos montes desinere significavimus, subeundi, ac deinde ad montes tentandum iter. Nam constabat juga montium in maximam longitudinem à latere exercitus protendi, quibus à tergo hostes relictī; rursus adversus nos provolabant; agmenque morabantur. Illi, si contentione durius quicquam accidisset, quoniam ad montes facilem receptum habebant, nostros sine suo magno periculo premebant; hos montes nostri tenerent, per facile erat hostes transiū intercludere, & liberius, minoreque periculo in oppugnatione incumbere. Quā de re per opportunitatem est visum, Numidas è montibus depellere, ac ibi primam aciem collocare. Quæ tametsi res erat magnæ operæ & laboris, propter montium altitudinem & asperitatem, Virtute tamen tantum Hispani præstiterunt, Ferrando Gonzaga Duce, ut expulsi hostibus in montium fastigium evaserint. Occupatis montibus secunda acies consedit in collibus, quos montibus subesse diximus, & paulo infra secundum litus acies tertia constituta est. Exercitu in hunc modum disposito, urbs eum velut angulus respiciebat; quæ ab uno latere mari conclusa, ab aliis duobus obducto exercitu, trianguli speciem effecerat; quumque penè exercitum circumvallata esset non magnam in externis copiis spem habebat. Quæ quamvis à tergo nostras acies è planitie adorti potuissent; tamen quia loco superiores eramus, facile venientibus restitsemus. Ad hanc nostram commoditatem accedebat, quod inter planitiem & tumulos, quos Cæsar castris delegerat, crebri anfractus intercedebant, qui pro fossa hostibus objecti, eorum impetum tardare potuis-

sent. Ita compulsis in urbem hostibus, & rebus omnibus, quæ humano ingenio provideri possunt, à Cæsarē procuratis, inclinata in noctem die, vigiliis dispositis, se lætitiæ dabat exercitus, quum repentina calamitas incidit, quæ vitari omnino non potuit. Imbrium enim vis vehementissima prima vigilia coorta, nullā noctis horam intermissa est, quæ quamvis iniquitate sua molesta satis esset; eam tamen longè molestiorem par ventorum vis reddiderat. Nam militibus, qui sine impedimentis è navibus educti fuerant, nec anictus erat ullus, quo pluviae injuriam à se propulsarent, nec tentoria, quod profugere possent. Hinc factum est, quum ipsi imbris totī maderent, ac ventis exagitarentur, ut vires eos atque animi deficerent. Eodem tempore supra quam cuiquā credibile sit, intumuerat mare; ac ita effervuerat, ut multæ naves, quæ savientiam terre non poterant, fractis funibus anchorariis; ad terram alliderentur; aliæ verò fluctibus completæ deprimerentur, quarum naufragio magna hominum cibariorumque jactura facta est. Quam calamitatem magno auxit cumulo diei interventus. Tum enim venti atque imbres in tantam rabiem creverant, ut vix quisquam pedibus consisteret. Hanc impugnandi nostri occasionem hostes pratermittendam non putarunt. Tum enim magno numero ac summo silentio egressi, adventu suo nostras vigilias oppressere, quibus interfectis; ad munitiones nostras provolant; nosque telis laceffunt. Nos omnibus rebus subito perterriti, imbris & ventis adversum os ferientibus, arma tamen expeditus, & ut quisque primum occurreret, ita quam maximo potuit impetu in hostes contendit. *Hostes autem ad primum nostrum impetum pedem retulerunt, ut nos elicerent in insidias, quas idoneo loco disposuerant, in quas eos persequuti incurrimus.* Eramus autem numero superiores, & Virtute pares; sed ipsi & loco & armorum genere longè præstabant. Hi enim de loco superiore pugnabant, & balistis, arcubus, lapidibus, ac omni telorum genere nos adscensu prohibebant; nobis verò imbres sclopetarum ulum ademerant, nullumque omnino telum reliquum fecerant; quo hostem impoteremus; ut hastilibus, & ipso penè corporum concursu, nobis gerenda res esset, quum interim & iniquitas loci ab ea re nos inimicorumque velocitas retardaret, qui nobis procurretibus cedebant, & eminens tela, & lapides conjiciebant. Genus hoc pugnae nostris erat infectum, nam *hostium in universum ita fers consuetudo, ut nunquam conferti manus nobiscum conseruant, & summis copiis præliantur; sed rari nos equis prætercurrentes, telis & sagittis laceffunt, ut nos ab ordinibus eliciant.* Qui, ubi ex ordinibus excefferimus, & impetum fecerimus, consilio cedunt, atque se fuga mandant; quod si studiosius nos insequentes; ab ordinibus longius progressi fuerimus, illi converso cursu, plures paucos circumstint ac interficiunt. Eo die equites arbe egressi, totidem fere numero pedites delegerant, qui inter eos tanta velocitate versabantur, ut equorum cursum adæquarent. Hoc genere pugnae nostri elusi sunt, qui in fugam compulsos hostes arbitrati, eos temere incertis ordinibus insequuti, non prius sequendi finem fecerunt, quam sub muros & portas oppidi successerint, quo tempore hostes quam primum in urbem se receperunt, & bombardis, telis, sagittis, ac omni tormentorum genere uno impetu emissis,

nostrorum magnam stragem ediderunt, atque ex Italis eos dederunt in fugam, quibus non magnus esset usus militiæ. Quorum fuga Rhodii Equites soli ad portas civitatis restiterunt, aliquot Italis viris fortibus adjunctis, quos Virtus à turpi fuga dehortabatur, sociisque fugientibus, se ad signum nostrum converterant. Nos id quod accidit postea, eveniri posse suspicari, ut hostes nostrorum fugam conspiciati, in eos irruptionem facerent, in angustum intra colles & tumulos locum, ubi pauci multos morari possent, signum nostrum retulimus. Loci autem natura hæc erat: Tota circum oppidum regio tumulis frequentibus referta est, intra quos via posita, obliquis orbibus (ut tumulorum fert situs) ducit ad urbem: quæ ubi tumuli coeunt patet angustius; ubi verò latiori spatio se retrahunt, illic etiam via latius intenditur. Non fefellit nos suspicio: non enim prius in angustias pervenimus, quam hostes ex oppido eruperunt, ac effuso cursu in nos impetum fecerunt, quumque se propius intulissent, more suo retrocedebant, ut ab angusto nos loco in patientiorem allicerent, ac circumventos occiderent. Ut autem se nihil proficere viderunt, in colles & tumulos, qui nobis prominebant, pedites immiserunt, ut inde lapides & tela jacularentur.

Quæ qui ex nostris, armis recti non essent, vitare non poterant, unde accidit, ut plures pugna excederent, & numero plurimum minueremur. Quum tamen nihil quod nobis indignum esset committeremus, hostes indignati, tam parvam manum tantas suas copias destruere, cominus rem gerere constitunt, & propius equis incitatis nos hastilibus aggrediuntur, ad quæ vitanda plurimum arma nostra valere. Quum verò videremus salutis nostræ subsidium in Virtute positum esse, potius esse duximus, Virtutis nostræ dimicando memoriam relinquere, & si moriendum esset, damnum aliquod hostibus inferre, quam turpiter in fugam verfos ab illis concidi. Hoc nostrum institutum adjuvat, quod brevi nobis Cæsarem affore subsidio sperabamus, quæ spe erecti, & hostes irruentes hastilibus sustinebamus, & quum se nobis insinuant, non dato regrediendi spatio, confodiebamus, cui injuriæ eò erant opportuniore, quod nudi in prælio versarentur. Quæ re animadversa, tanto illi spatio pedem retulerunt, quantum hastilia nostra paterent in longitudinem, quo ex loco tela & hastas quæ parte corpus nostrum apertum erat, injiciebant, & balistis, quibus arma transfodi posse putabant, nos appetebant. Ea quum à confertis vitari non potuissent, & Virtuti locus relictus non esset, aliquot eorum, qui in primo ordine pugnabant, graviter vulneratis, ordines nostros perturbârunt, ac loco summo verunt. Quo temporis momento Cæsar cum omnibus Germanorum copiis nobis adfuit subsidio, quem hostes conspiciati, parumper constiterunt, ac nobis colligendi nostri potestatem fecerunt. Cæsar, quo loco majore intervallo tumulos intermitteri demonstravimus, agmen constituerat, quod quantum esset, hostes judicare non poterant ob itineris angustias, quæ inter eos & agmen erant interpositæ. Quamobrem cognoscendi causa, se propius incitârunt, at quum viderent profici nihil posse, veriti ne si nobiscum prælio contenderent, & sibi necessario in oppidum refugiendum esset, nostri una immixti introirent, opportuno tempore se receperunt, ac in agmen

bombardas emiserunt. Ibi Cæsar non ita longè abfuit à periculo, ipse enim quum in primis ordinibus milites adhortaretur, bombardas, aliquot eorum, quibus cum verba faciebat, extulerunt, ita tamen, ut ipse neque ullam timoris significationem ediderit, neque orationem suam interruperit, neque vultum mutaverit; sed ea fortitudine & animi præsentia substituerit, quæ in maxima tranquillitate esse solet. His gestis rebus, quum id quod volebat Cæsar esset consequutus, ut nos laborantes periculo eximeret, compulsi in oppidum hostibus, paucis Germanorum desideratis, in castra suos reduxit. Ex Equitibus verò Rhodii, qui vix centum numerum implebant, ad muros urbis octo bombardis extincti sunt, ex conflictu autem saucii triginta evaserunt, ex Italis qui se nobis aggregaverant, mortuorum numerum non teneo, neque quot ex pugna vulnerati sint elapsi. Nam quum gravissimè saucius creptus essem, & vehementer ex vulneribus laborarem, adire potui neminem, qui vulneratorum aut mortuorum mihi numerum explicaret. Interea dum venti, hostes & pluvia, terra nos duriter exagitant, mari naves longè durius affliguntur. Ita enim vis ventorum mare commoverat, ut quum naves incuteret, neque anchoræ, neque funes obstarent, quo minus in terram ejicerentur, quod si quæ funium multitudine retinerentur, tanto impetu concutiebantur, ut stupis quibus tabularum rimæ & commissuræ impleri solent, evulsis, aqua complerentur & obruerentur. Rem in tantam infelicitatem proclinatâ adaugebant Numidæ, qui viso naufragio, ad litus magno numero conveniunt, ut quos fortuna in terram exportaret, eos transfoderent, adeo ut utrum in terram elabi, an submergi præstaret, nesciretur. His rebus perterritus Cæsar, ad duo millia Hispanorum immisit, qui repulsi hostibus, nostris essent præsidio, quorum adventus quàm plurimis salutem attulit. Sed hoc consilium quamvis reprehendi non possit, evenit incommodè: nam cum nautæ tuos se esse cognoscerent, si ad terram applicarent, minori contentione vim tempestatis ferebant, & proclivius in terram navem impingebant, ex quo naufragium effectum est in signis. *Hæc tempestate centum & triginta naves desiderata sunt, e quibus triremes quatuordecim, longo mari conflictu collabefactæ, in terram ejectæ sunt.* Quem casum tanta animorum consternatione & desperatione excepit exercitus, ut nulla unquam major existerit, quum enim milites in terram fuerunt expositi, quod essent ad viam expeditiores, sine impedimentis emissi fuerant, & duorum tantum dierum cibaria secum tulerant, eaque superioribus diebus consumperant. Unde magna navium parte amissa, verebantur, ne si reliquæ quoque naufragium facerent, rum esset mors oppetenda, quod nullas haberent naves alias, quibus reportari possent, nullaque res adesset, quæ in ediam tolerarent, quæ se ab imbribus defenderent, quum etiam deessent tormenta & machinæ, quæ usui essent obsidendæ urbi, nec aliunde commearius peti posset, de urbis expugnatione desperabant. Hæc perturbatio totum illum diem & sequentem noctem tenuit exercitum. Tri-duo post mare paululum de sævitia remisit; sed quum adhuc remis arari non posset ad commearum ex navibus importandum, Cæsar equos, quos navibus eduxerat, interfectis tribus diebus misit, refecit. Quæ calamitas eò incommodius obtriguit, quod

quod una eum navibus magna copia frumenti, farinae, panis biscocti, leguminum, vini, olei, carniumque sale conditarum, ac rerum omnium ad victum exercitus spectantium amissa est, equorum item magnus numerus interit, quod accessere omnium generum tormenta, quae ad navium tutelam, & alia, quae ad urbium oppugnationem comparata fuerant, quorum magnam partem hostes tranquillitatem nacti, piscari & extrahere poterant. Denique tanta rei frumentariae jactura facta est, ut angustè superfuerit ad milites reportandos. Tot incommodis acceptis, Caesar urbis oppugnationem in Aestatem rejicere instituit, & milites reducere. Itaque iussit, eam litoris partem petere, qua naves commodè conscendi possent. Hoc verò fuit omnium miserrimum, quod milites inedia atque imbribus, quibus triduo perpetuo maduerant, tam fracti & exhausti fuerant viribus, ut plerique eorum, quum viam ingrederentur, exanimati collaberentur, & terra usque eò erat cœnosa, ut nec in eam recumbi, nec comodè incedi posset, ut si vellent milites quiescere, hastili altè in terram defixo niterentur, ac eodem modo se quieti darent. Tot tamen tantasque difficultates singulari animi magnitudine praesentiaque vicerunt milites nostri, ac tribus fluminibus vado transmissis, etsi interim solis humeris aqua exstarent, totidem diebus iter confecerunt. Eò profecti, unde naves conscendi oporteret, dum Itali & Germani imponuntur, Caesar Hispanos, de quibus maximam Virtutis habebat opinionem, contra hostes in armis esse iussit, & operam dedit, ut quam posset fieri celeritè, illi ad naves deferrentur, ne, si mare intumesceret, impediretur scapharum navigatio, quarum quoniam inagnum numerum tempestas absorbuerat, transportatio militum tardius processit, nec citius quam bidui spatio naves instrui, ac militibus compleri potuerunt. Triduo post quum dimidiam ferè Hispanorum partem naves accepissent, ventis paulatim crescentibus, inflato mari ægerimè reliqua pars ad naves transferri potuit, quod praesentientes nautae, ut quaeque primum navis onusta fuit, ita prima cursum cepit. Unde salus eorum secuta est, qui primum naves conscenderant, quae antequam egredi tempestate prohiberentur, solverant ac vela expanderant; reliquas verò, quae tardius onus acceperant, tempestas morata est, ut una Rhodiarum navium fractis funibus anchora nis, parum absuerit, quin in scopulos torqueretur; sed tantum remis conspenderant remiges, ut eam in altum paululum promoverint, quae ut ex scopulis erepta est, nautae & gubernatores satius esse iudicaverunt, se mari committere, quam fluctibus frustra reluctari. Hanc tres aliae secutae, in Bugia, eò ventis adspirantibus, evaserunt, quod non nisi magno labore & periculo effectum est. Una enim navis amisso temone, fluctibus ferè obruta est. Caesar autem expectabat, ut remisso ventorum impetu, in altum naves remulco attraheret; ac demum cursum teneret. Quod ubi aliquandiu frustra tentasset, veritus, ne ingravescente tempestate, tandem ad scopulos adigeretur, quatuor tricenibus, quae omnium tutissimum locum ceperant, ceteris navibus auxilio relictis, solvit, ac naves Rhodias sequutus est. Postridie quam Bugiam appulit, triremes ad Argieram ceteris navibus subsidio relictas, nuntiaverunt eas, quum tempestatem ferre non possent, fractas fuisse, ad litus projectas, militum magnum numerum flu-

ctibus demersum, reliquos in terram ejectos, in orbem pugnandi gratia coivisse, ac desperatione debilitatos in deditione spem vitae collocasse, eos denique ad urbem properantes, à Numidis ad unum omnes interfectos fuisse. Hunc exitum habuit bellum Africanum. Tempus & laborum diuturnitas nos Bugiam appulso ad quietem vocabunt, sed locus id minime patiebatur. Portus enim Bugiae, quum nullum terrae habeat objectum, ad coercendam vim ventorum ab Europa spirantium, nostris navibus stationem infidam praebuit. Mare enim ventis incitatum tota vi naves quatit, ut non multo minore periculo, quam ad Argieram substiterint. Bona fors eò navem unam invexerat, frumento reliquoque comensu onustam, sed eadem excepta tempestatibus, in conspectu nostro paulo post depressa est. Quae tempestates, quamvis nulla nos alia insigniori affecerint calamitate, non ab retamen mihi visum est narrare, quam nobis meritis occasione dederint. Ubi plures dies intolerantius mare nos sollicitasset, nocte inelunte, majore erupit iracundia, & quod altius nocte regebat, eo se magis exasperabat, donec in tantam crevisset insaniam, ut nos multas horas omni spe reconciliationis destituerit, quod tandem adveniente die, quum jam omne ferè virus evomisset, suae incontinentiae puduit, atque erubuit se tam foedo vultu Soli inspicendum ingerere, tanta tamen ejus fuit incivilitas, ut etsi scirem me gratum ei minime facturum, eam non reticerem, Principem triremium Sicularum tanta vi in latus impulit, ut malum & antennae extra navim dejecerit. Aliam praeterea ex navibus Siculis tanta animi offensione afflicta vit, ut ipsam ingrediens navem, remige uno apprehenso, ei tibia, quae catena revincta fuerat, evulsa ex corpore, truncum extra navim emisit. Rhodiis navibus non minus fuit injurium: nam erepta ab una navi scapha, dum eam praeter navim vicinam inveheret, tam altè extulit, ut nullo ferè labore in suam tr. reme incidere, ac ipso casu scamno fracto remiges duos eliserit. Denique, ut in omnes, qui ad Argieram integri relictierant, suam saevitiam experiretur, Comitem Angularium ab injuria noluit immunem esse, atque ita ei fuit infestum, ut interim à Sanctis non abstinuerit: tanto epim furore in puppim involavit, ut & ipsam puppim everterit, & Sanctum Andream, qui puppi in signum erat appositus, praecipitem egerit. A ceteris quos ad Argieram ultus erat, manus continuit. Una res tum nobis salutem attulit, quae alias exitro esse solet. Quo loco Oceanus in mediterraneas Regiones influit, Africam ab Europa valde angusto intervallo dividit, quibus coactus angustis, rapidius fertur, donec locum patentiorē nactus sit, quo se liberius effundat, & quo tempore aestum patitur, quod bis in die contingit, quanto ve propius angustias accurrit, eò major est navigantibus ineunda rapiditas, ex quo Occidentales regiones aestus injuriae magis patent. Praeterea quo propius ad lunam plenam acceditur, eò magis redundat Oceanus, & fiunt aestus ejus majores, inque mare nostrum introit incitator, qui luna, decrescēte similiter decrescunt, unde ventorum tempestarumque commutationes proveniunt. Haec ergo rapiditas, sive ut nautae dicunt, aqua currens, aestu maris incitata, excurrit quousque terrarum objectu retorqueatur, quod ferè usu venit, quum Oceanus commutationem aestus patitur, & ab Europa in contrariam

partem recedit. Itaque cum Bugiae essemus, ut dixi, erat mare turbulentissimum, tantaque levitate ferebatur, quanta vis ventorum impelleret. Sed quoniam luna tunc plena esset, & propterea aestus Oceani majores, currens aqua velocius incurreret, vis ventorum conjuncta, magnam rapiditatem addiderat, ob eamque causam, mare quantumvis commotum longo spatio antecurrebat, atque ad terram citius perveniebat. Itaque quanto majore impetu delata esset, eo majore vi reflectebatur, atque in mare conversa, ejus reprimebat & tardabat impetum, ita ut minore vi mare naves incuteret, quod nisi ita evenisset, navium firmissima quaeque sex horas fluctus maris sustinere nequivisset. Post eam tempestatem nobiscum mare mitius egit, quum tamen innavigabile praeberet, nos inedia conficiendos tradiderat, a quo periculo non procul abfuimus. Bugia enim quamvis nostra esset, ea tamen est natura loci, ut exigue nos juvare posset. Est enim oppidum situm in montium altissimorum declivitate, cujus fines tam late patent, quantum in circuitu ipsum oppidum occupat soli. Nam Mauri quibuscum nostri continenter bellum gerunt, imperant toti finitimae Regioni, proinde quicquid nostris frumenti est, ab Hispania importatum habent. In illius oppidi propugnaculum tres turres institutae, quas una cum oppido ducenti milites custodiunt. Ad eos jam multo tempore naves ab Hispania non venerant, tantaque multitudine uno tempore eo confluximus, ut nostri juvandi non magnam habuerint facultatem. His in angustiis Caesar constitutus, trium dierum supplicatione decreta, triduo post expiatis confessione peccatis, panem sacrum religiose edit, quem omnes aulici imitari, iram Dei deprecari sunt. Senescente

luna venti rabie sua ceciderunt, & mare paulo placidius effectum est, quo tempore ne hanc discedendi oblata occasionem e manibus amitteremus, Dux Equitum Rhodiorum Imperatorem adiit, atque abeundi com meatum petiit, quo impetrato, proficiscente etiam Ferrando Gonzaga, una ex eo loco solvimus, & iter Tunetum versus tenuimus, quo quatrinduo remis pervenimus. Caesar vero, quum Andreae Doriae classis Praefecto non videretur navigationi tempus esse idoneum, eo loco commodiorem tempestatem expectabat.

Tuneti omnibus rebus ab ejus urbis Rege refecta classe nostra, nacti tempus opportunum, Drepanum Siciliae oppidum contendimus, ubi biduo votis Divae Mariae, quae ab Annunciatione nomen habet, persolvendis insumpto, Panormum devenimus. Quo loco Siculis navibus relicta, Rhodiae Messaniam delatae sunt. Unde quum me subiisset negotiorum recordatio, quae in meum ab Africa redditum distuleram, ad ea me recipere constitui, & conscensa navi speculatoria Neapolim, ac inde Romaniam multis tempestatibus delatus sum. Ubi quoniam vulnera difficultate & magnitudine viarum recruduerant, iter intermittere tantisper coactus sum, dum me de via fessum, & vulneribus afflictatum colligerem. Interim ne omnino essem otiosus, hanc expeditionis Africanae narrationem exaravi, in qua multorum Illustrum Virorum casus, & rei familiaris jacturas consulto praetermissi: eas enim, quod immensa sint, neque accurate explicare, neque etiam omnia memoria tenere potuissem.

F I N I S.

JOHANNIS CHRISTOPHORI CALVETI STELLAE,

APHRODISIO EXPUGNATO,

QUOD VULGO AFRICAM VOCANT,

COMMENTARIUS.

AD CAROLUM V. CAESAREM

Augustum, de Aphrodisio expugnato,
quod vulgo Africam vocant,

CONSULI PERESII EPIGRAMMA.

*Dum tu Germanis das leges, Maxime Caesar, atrox
Inq. rebellantes horrida bella paras,
Dum vel componis nunc haec, nunc despicias illa,
Ut te destrinxit Religionis amor
Ecce arces Libya tibi cadunt, Africa victa est,
Subdit & Imperio barbara colla tuo.
Nec mirum, si Hispana cohors discrimina tanta
Auspiciis superat, Carole Dive, tuis.
Sed si parva manus absenti Casare vincit,
Quid si acies vultus cerneret ipsa tuos
Invidet Latium, sileat jam Gallia pugnax,
Vincendiq. modum discat ab Hesperia.
Acceptum Hispanus ferat hoc tibi, tu tamen illi,
Quod tulit intrepidas ad tua vota manus.*

AD EUNDEM, NICOLAI

Nicolai Grudii.

Interea patrius revocas dum Numina templis,

Numinibus reddi templag, rapta jubes.

Desertisq. sacros aris indicis honores,

Suadet ut antiqua Religionis amor.

Ecce procul meritis pro talibus orbe remoto

Additur Imperiis Africa capta tuis.

Vixitq. gens versis animis pia sacra recepit,

Lustraturq. Deo flumine tincta caput.

Auspiciis pugnassee tuis tam juvit Iberos,

Quos penes est per te gloria militis.

Nempe sui Deus ipse fovet quod vindicis arma,

Orbe tuo majus Carole nomen habet.

Id tamen ut nusquam longo obscuretur in aeo,

Eternas illustrans dat tibi Stella face.

EJUSDEM AD STELLAM.

Solus Alexandrum depingere norat Apelles:

Dicere tu solus Caesaris acta potes.

JOHAN

JOHAN. CHRIST. CAL. STELLÆ

ad Aphrodisium.

Phalencium.

*Exi, vade Aphrodisium diserts.
Illustrisq, Avila domum, fovebit
Blando te ille sinu, rogabit, ecquid
Noster Stella agit? Et usam ire dices,
Et Scaldim petere, ut tuas ad ades
Me compitum & nitidum remittat ille?
Ut terra videam aquorisq, tractus.
Cessas ire? timei? nihil periculi est
Nec tormenta ibi, queis quati superba
Et turres valeant, tuisq, muris.
Cinctas floribus, & rosis videbis.
Spirantes Tyrium, Indicumq, nardum
Ædes, quas Zephyritenent secundi,
Et blande Charites, Puerg, nudius,
Auratisq, Cyprus colit capillis.*

ADOLPHI METERCHI BRUGENSIS,

ad Carolum Quintum Cæsarem Augu-
stum, Epigramma.

*Qua nuper capta est urbs Africa Marte feroci
Auspice fortuna, Carole Dive, tua:
Longè aliud (si vera canunt vaticula Vatum)
Hoc majus de te vaticinatur opus.
Tempus erit, quo tota etiam tibi magna triumphos
Africa pars mundi tertia, victa, dabit.
Deinde quid est Asia reliquum, Europaq, potens
Imperio accedet protinus omne iho.*

JOHANNES CHRISTO-
PHORUS CALVETUS STELLA,Clarissimo Viro Ludovico Avilæ-
stunicæ, militiæ Alcantarensis Præ-
fecto S.

Grave onus, longeq, majus, quam sustinere
possim, mihi imposuisti, ut enlitteris manda-
rem, qua Hispani in Africa superiori astate
gesserunt. Quis enim, etiamsi id assequi ve-
lit, se consecuturum speret, ut in scribendo Martia Hi-
spanorum Virtuti par esse posset? aut eorum laudes, &
pace ac bello præclare gesta, quamvis eloquens, & in di-
cendo suavis & ornatus, ingenii culpa non elevet?
Quibus si tales rerum gestarum Scriptores, quales Gra-
cis & Romanis, olim contigissent, non minus certe qua
fortissime ipsi fecerunt, nota posteris essent, quam qua
de suis illi tradiderunt. Utinam, erit, juvabit tamen
vel periculum hæc in re fecisse, tibiq, Principi Viro ac
de Hispania quamoptime meritis gessisse morem, quip-
pe qui Caroli Quinti Cæsaris, & Hispanorum res ge-
stas quotidie illustrare non cessas. Sed legant Hispani
hæc per te, & quidem ab homine Hispano conscripta,
& semper, ut sunt soliti, vincant. Invictissimiq, Cæsaris
nomine, & auspiciis signa ultra Euphratem pro-
ferant, majorem laudem ex sua ipsorum
Virtute, quam ex ulla Scriptorum
facundia sibi vendicantes.

V A L E.

Aphrodisium, quod vulgò Africam Mauri Ma-
hadiam appellant, in ea Africa ora positum
est, quæ in Tunetense Regnum abiit, quæ aditum ha-
bet à terra directæ fronte inter Septentriones &
Austrum ad ducentos passus patet, reliqua mare
alluit. Ejus verò spatii pars, quæ ad aditum per-
tinet, duplici muro, & altissima fossa in utrumque
perducta, & turrium altitudine munita difficilem
habet oppugnationem. Hinc Aphrodisium ipsum
paulatim latum fit, mareque ab utroque latere,
veluti in sinum, ad eas usque turres admittit, quæ
in occasum Solis spectant. Deinde latius factum
rursus ad orientem Solem contrahitur, in tenui-
emque cuspidem desinens linguæ speciem refert.
Amari autem quanquam simplici muro ne ea qui-
dem crassitudine, qua à continenti cingitur, ta-
men eo propius accedere perdifficile est, propte-
rea quod mare est illic vadofum, & brevibus ple-
num. Murus & crassitudine, quam habet, & tur-
rium multitudine, & quod frequentissimis fibulis
revinctus distinetur, præcipue à terra firmissimus
est. Nam qui interior est, in latitudinem pedum
trigintaquatuor, qui verò pro fossa est, novem
patet. Porta quæ ad oppidum est ingressus, altis-
simis turribus & operis varietate & firmitate est sa-
ne quam admirabilis, tot sunt in ea inextricabiles
anfractus, tot gyri, tot arcuati flexus, suis quisque
æratibus postibus utrinque muniti. Post quos resu-
do quadam fornicato opere, longa pedes septuagin-
ta ingredienti excipit, adeo angusta & obscura,
ut omnium mentes animosq, perturbet, & quasi cum
aliquo numine terreat, speciemq, potius averni spe-
tus, quam ingressus ad oppidum præse ferat. Quod
fiebat, ut Mauri Majestate oppidi, & religione ad-
ducti crederent nulla vi ipsum expugnari posse.
Intus, quæ ad Septentriones vergit, monticulus
nascitur, passus circiter à muro sexcentos, abest-
que, quæ in Austrum spectat, à navali & cothone
centum, qui & amplitudine, & operis magnitudi-
ne longè alios antecellit. Nam præterquam quod
muro continetur, turrisimoque in loco positus est,
multo capacior fieri potest, aditumque ita peran-
gustum habet, ut singulas triremes, sublati etiam
remis, faucibus, veluti canali quodam, intrò agrè
admittat, eoque amplius quinquaginta se recipere,
ibique porta præclusa, quæ aggere & turribus est
munita, tranquillè hyemare possint. Ferunt Afri-
cam, quod Mauri etiam in annales retulère, à
Mahgdi primo Carnani Pontifice in Adrumentino
sinu conditam, Mahudiamq, ab ipso nominatam.
Quam multis post annis, quum eam Christiani oc-
cupassent, Abdulmunienès Marrocehorum Rex,
quæ civitas est Mauritanæ Tingitanæ, recupera-
vit. Exstant adhuc non longè ab Africa perveteris
oppidi vestigia quædam, quod Aphrodisium
fuisse plerique existimant. Alii Rhupinam, aut
Leptim parvam eam esse contendunt. Tanta est
in rebus, & locis veteris memoriæ Scriptorum va-
rietas & dissensio. Cerrè oppida illa longius absunt
à Monasterio, & Susa, quæ olim Siagul fuit, quam
Africa.

*Fuit hoc oppidum sub Imperio Tunetensium, do-
nec pulso Asa Gerbino, qui Ariadenum Qenobar-
bum*

bum summa necessitudine attingebat, quique prodicione quorundam ipsum occuparat, sese in libertatem vindicavit. *Quum viribus & multitudine hominum diu retinere potuisset; nisi eam Dorgutes Turca pirata insignis; oppidanorum aliquot perfidia adjuvus, eripuisset.* Is à Meninge illa Lothophagorum, quam Gelues hodie vocant, solvens, quæ insula in minore Syrti ponte ad promontorium Zetham continenti conjungitur, Aphrodisium venit, præmissis eo consilio pedestribus Turcarum copiis, ut simul atque ipse à mari oppidum se velle adoriri simularet, concurrentibus eò oppidanis, illi statim à terra ex insidiis irrumperent, ipsumque caperent, nec Fortuna comprobato hominis consilio eventui defuit. *Capto Aphrodisio Dorgutes se Dynastam appellari jubet, Africæ, Mauritaniæque oram occupare, imperium protendere, ex Neapoli Siciliaque prædas agere animum intendit, crevissetque præter modum viribus, nisi eodem anno, quo captum est, qui fuit quingentesimus quinquagesimus supra millesimum, ab Hispanis fuisset repressus.*

Sed res ipsa exposcere videtur, ut pauca de Dorgute præmittam, quo facilius percipi possit, unde Turca humili perobscuroque loco natus ad tantam dignitatem pervenerit. Qui cum aliquandiu sub Oenobarbo Tyranno Christiani nominis hoste atrocissimo, meruisset, piraticam facere cepit, non ea quidem fortuna ac nomine, quo Sinas Judæus, & Haidinus Cilix, cui Caccidiabolo cognomen fuit, Halicorusque, & alii, qui sub Oenobarbi Imperio fuerunt. Sed brevi tantum Virtute enituit, ut merito ipsum Oenobarbus piratis omnibus præficeret, cum Ottomannicæ classis, quæ anno trigésimo octavo coacta fuerat, summam Imperii tenebat. Hanc cum ipse Constantinopolim reversus dimisisset, *Dorgutes* tredecim navibus longis in Corsicam Genuensium insulam, renavigavit animo persequi, & Christianis infenso. Sed hic conatus ei infeliciter cessit. Nam ad eam insulam evastatis prius, & incensis aliquot Christianorum maritimis locis, cum triremium classe, quæ Cæsaris stipendiis militabat, confligens, *amissis undecim navibus in potestatem Johannis Auria venit*, qui ei classi præpositus erat, & Andreæ Aurie Principi Melphitano, & rerum gestarum gloria, & rei navalis scientia, atque usu longè clarissimo cum primis charus, maximisque necessitudinis vinculis cum illo conjunctus. Captus Dorgutes non animum hoc casu demisit, sed spei plenus in triremibus Aurie multo tempore catenis constrictus eandem fortunam, quam alios pati coegerat, fortissimè perculit. *De quo si more Majorum supplicium sumptum fuisset, non tam infestum mare habuisset, neque tot incommodis Christianos affecisset.* Nam parvo pondere auri libertate pristina recepta, ad Meningem se contulit, ubi & auctoritate, quæ plurimum apud Barbaros poterat, & amicorum ope viginti navium longarum classe contracta, in Italiam proficiscitur, totamque Liguriæ oram depopulatus captis aliquot navibus oneratis, & trireme una Ulfcontis Cigale Genuensis, cum ingenti captivorum, & mercium numero remenso mari ad Meningem rediit, unde non parum nominis & auctoritatis cum apud alios, tum apud Turcas, quorum opera potissimum utebatur, est consecutus.

Insequenti Vere ex navalibus naves producit, summa industria armat, remigium supplet, triremes tres, adjicit, sagittariis tormentisque complet, classe sic instructa naves ex Insula educit, oramque Ligustici maris & Iberici percurrens, plus certè cladum, quam superiore Æstate intulit. Nam præter captivorum turbam, triremem unam Rhodiam tempestate ac ventorum vi in Pithecusam, quæ Æchia dicitur, dejectam, qua magna vis auri & argenti importabatur, cepit, cum ipse prædandi causa in eam insulam venisset, quod hercle fortunæ nimium ei indulgenti tribui potest. Vix enim contingit Rhodias vel deprimi, vel capi, tanta est militum illius Ordinis Virtus, & rei navalis exercitatio. Id cum Andreæ Aurie maximo Cæsareæ classis Præfecto nunciarum esset, maturat ex Genuensium portu exire, viginti trii enim numero omnia maria lustrat, Prædonem quarit, ut cum eo deceret. Qui tamen est admodum callidus, & longo rerum usu præditus, tamen cavere non potuit, quin in conspectum Cæsareæ classis veniret, quem conspicatæ triremes nostræ in eum sese incitaverunt; sed ille earum impetum metuens ex alto refugit, interventu beneficioque noctis evasit, & in Meningem cum omni præda se recepit, ibique hyemare constituit. Ineunte proximo Vere animum ad majora adpulit, Aphrodisium, ut supra demonstratum est, cepit, ibi aliquandiu commoratus, cothonem expurgandum curat, aggerē & propugnaculis muniri jubet, trecentos Turcas oppido præsidio relinquit, his præter oppidanos adjungit quadringentos Mauros, quos ex agris coegerat, quibus omnibus Tuream quendam sororis suæ filium præficit, unā cum Hælete viro strenuo, qui nomen cum Religione mutaverat. His oppidi custodia commissa, omnibusque rebus constitutis, nactus peridoneam ad navigandum tempestatem, naves Aphrodisio solvit, & in Hispaniam contendit. Erant numero quadraginta septem, partim Liburnicæ & ætusiæ, partim biremes & triremes, adjunctis aliquot navigiis speculatoriis. Nemini dubium erat, quin hac classe Dorgutes insignem calamitatem Christiana Reipub. illaturus esset, his præsertim insulis, & maritimis civitatibus, quæ Carolo Quinto Cæsari parent, quod, ne accideret, cum Aurie renunciari esset, quam ce errimè præcavendum putavit. Intelligebat enim dignitatis suæ esse, hominem ferum, & Barbarum comprimere, neque ferendum esse, in conspectu penè ipsius liberos, & conjuges in servitutem abduci, populationes fieri, & vicos, oppidaque incendi naves deprimi & capi. Videbat etiam maxime periculosum Neapoli, & Siciliæ fore, piratam finitimum habere, propterea quod id oppidum, cujus Imperium ipse obtineret, contra Siciliam est, in quod, si qua visurgeret, tanquam in tutissimum portum, se recipere posset. His rebus Auria adductus, triremes ex navalibus educi, cohortes Hispanorum, quorum opera superiore æstate usus fuerat, ex Insubria evocari, & omnes ad Spediam, quod oppidum est Liguriæ in sinu Ericis, Specia vulgo dictum, convenire iussit. Erant hi milites, quos Didacus Ferdinandus Morerela, Rodericus Paganus, & Amadorius Navarrus in Hispania Betica conscripserant. Quos etiam Philippus Princeps, cum ex Hispania in Galliam Belgicam contenderet, triremibus conve-

xerat, eosque ut praesidio ei tractui essent, quem Malamspinam vocant, reliquerat. Unde militari Hispanorum more nomen illis à Malaspina inditum, qui ex praesidiis & stationibus cohortibus nomen imponere solent. Omnibus rebus ad navigandum paratis, Auria ex Genuensium portu viginti triremium classe Spediam delatus, milites, quos evocari iusserat, invenit, eorum ordines hi ducebant, quos paulò antè recensui, sub Ferdinando Lupo Lusitano, militum Tribuno. His omnibus triremes conscendere iussis, nono Kalend. Maji Spedia profectus; tribusque ad Liburnum Thuscæ portum adjunctis triremibus Cosmi Medicis Florentinorum Principis, quatuorque Julii III. Pontificis Max. ad Pyrgos veteres, in quas nulli milites extra ordinem impositi fuerant, Neapolim pridie Nonas pervenit. Ibi Gasias Toletus, & Antonius Auria una cum Neapolitana classe, quæ Cæsaris stipendiis merebat, se illi adiungunt, octingentis Hispanis, quos ex Neapolitano praesidio eduxerant, in tredecim triremes impositis. Neapoli biduum Auria moratus Panhornum septimo Idus Maji adpulit, auctoque triremium numero decem Siculis, quibus Berengarius Requesentius Praefectus erat, & quatuor Rhodiis, cum intelligeret Dorgutem refrumentaria, & comestibus premi, statuit eò cursum dirigere, quò ratione etiam cogente ipsum recurrere erat necesse. Itaque Panhornum solvens quinquaginta quatuor triremium, instructissima classe maria circum, nihil intactum, quò prædoni occurrat, relinquit. Sed neque in his locis, ad quæ fama erat ipsum attigisse, inquirendo Auria reperire potuit. Hinc in Mauritaniam transit, oramque Africæ præterlegens perspecto Aphrodisii situ, in Monasterium, quod ab eo milia passuum quinque abest, renavigat, quod oppidum firmissimo Turcarum & Maurosum praesidio tenebatur. Id enim Dorgutes operam dare, ad id incumbere, totisque viribus contendere, ut oram illam Africæ occuparet, imperium protraheret, Aphrodisium arcem Regni, caputque constitueret. Eò cum Cæsarea classis appulla fuisset, & Turcæ nostros a quatione prohibuissent, Auria & Toletus expositis militibus Monasterium oppugnare cœperunt, atque strenuè se defendentibus Turcis, tormenta educi, muros quati, irruptiones fieri iusserunt, acriter utrinque pugnatum est, quoad Hispanorum impetum oppidanis non ferentibus, oppidum captum est, & militibus prædæ datum. Cæsi sunt ex hostibus circiter trecenti, capti mille & ducenti, ex nostris centum quinquaginta partim interfecti, partim vulnerati, in his Morerela grave vulnus accepit. Hoc detrimentum nostris illatum est, quòd à principio oppugnationem parvi duxerant, tormenta que expediri neglexerant, ex quibus aliquot diruptis magnum incommodum acceptum est, nonnullæque triremes afflictæ, ac primaria Caroli Aragonii Terræ novæ Marchionis depressa, nihilque ex ea præter remiges & tormenta reliqui factum. Capto Monasterio Auria Aphrodisium oppugnare statuit, sed antequam id tentaret, dignum duxit ea de re Joannem Végam Proregem certiorum faceret, qui ex Legatione, qua apud Summum Pontificem non minore gratia, quam auctoritate Cæsaris nomine perfunctus fuerat, Siciliam cum Imperio obtrinebat, cujus singularis pru-

dentia magnum rerum usu perspecta, animiq; magnitudo nemini non erat cognita. Dum hæc in Africa geruntur, Dorgutes totam ferè oram Iberici maris percurrens, & oppidum, cui nomen est Sancto Joanni, non procul ab Alicanto, quod plerisque Illicem, nonnullis Alon esse videtur, & Culleram, quam docti Sucronem putant, in Valentiniore litore diripuerat, parvumque hominum numerum, cum imprudentes, inopinantesque invasisset, in servitutem abstraxerat.

Inde ad Ebusum, & Baleares insulas deflectens, cum Poleptiam majoris insulæ urbem de improviso sub quartam vigiliam adortus esset, insulani seminudi, correptis armis, Majorum Virtutis non immemores fortissime Turcas repulerunt, recuperataque præda, multis etiam interfectis eos ad naves usque insecuti, tantum cladis Dorguti intulerunt, ut reliqui piratæ, qui id temporis sub ipso prædabantur, animo consternati, alius aliò discedere, relictoq; eo in sua se quisq; recipere decreverint, quòd plus iacturæ quàm lucri se fecisse intelligerent. At Dorgutes nullis casibus fractus decem & septem navibus, reliquæ enim jam abierant, Neapolim, Silicianque prætervectus, cum Aphrodisium deferri non posset, propterea quòd à nostris hoc tempore obsidebatur, ex alto prospectabat, si quam ex onerariis navibus, quibus ex Sicilia frumentum exportabatur, impetu facto interciperet, quo ejus diei detrimentum sarciret. Dum ad hæc animum intendit, conspicatus quinque triremes, quæ Aphrodisio Neapolini transibant, atque existimans eas reliquas Cæsareæ classis anteire, in Meningem profugit. Interea Auria capto Monasterio, & Aphrodisii situ diligenter perspecto, animum induxerat oppidum obsidere, ac non, nisi expugnato ipso, abire. Videbat enim malum indies ingravescere, Dorguti vires crescere, potentiam augeri, neque è re Cæsaris, & Christianorum esse, illic Prædonem Imperii sedem habere. Ob eas causas ut ad Guletam ejus oræ munitissimam arcem classe venit, quam Cæsar cum primum in Africam trajecisset, pulso sugatoq; Oenobarbo, expugnaverat, captoque Tunete Mulajum Hazanium in Regnum restituerat, convocatis Praefectis, & Centurionibus, atque in his Ludovico Perezio Varga clarissimo ac fortissimo Viro, qui arci præerat, sententiam suam exposuit, multa que in eam dixit plena consilii & prudentiæ, qui, cum ei plerique assentirent, paucis contra sentientibus, concilium dimisit. Ad Gasias Toletus Petri Neapolitanorum Porregis filius, qui in Aurie sententiam ierat, ipsum adit, hortatur, ut in sententia perstet, pollicetur se Reipubl. non defuturum, quin etiam si viginti quinque triremes sibi attribuantur, Neapoli supplementum Hispanorum, comestum, & omnia quæ ad oppugnationem necessaria essent, transportaturum. Propterea quòd id, de quo Auria ad omnes retulisset, non ita difficile factu esse inquirendo reperiret, ad hæc intelligeret, non parvi Cæsaris referre, Prædonem coerceri, neque decere mare clausum esse, ad portus & insulas aditum non patere, delendam esse Christiano populo hanc maculam tot oppidis direptis atque exustis susceptam, dandam operam, ne plus detrimenti Respublica caperet, id fieri non posse, nisi Aphrodisio expugnato, ne eò Dorgutes se recipere posset. Toleti sententiam Auria probat, quòd offert, libentissime amplectitur,

eumque dignissimis, ut par erat, laudibus ornat, fidem, integritatem, animique magnitudinem jam usque a Majoribus partam, & cum maximo rerum usu conjunctam pro concione collaudat.

Ad hæc Ferdinandum Vegam, Joannis filium, ornatissimum Equitem, qui una cum Alvaro fratre insigni Virtutis specimen ad Monasterium dederat, accersiri jubet. Quid Toletus promiserit, exponit, hortatur, ut in Sicilia ad Joannem Vegam Patrem literas perferat, eumque commonefaciat, ut ut pro dignitate sua Reipublicæ hoc tempore deesse nolit, rem per se facilem factu esse, neque se ambigere, si huic expeditioni ipse adsit, quin prosperum successum sit habitura. Præterea videret, quantum Casaris & Christianæ Reipublicæ interesset, oppidum illud, pulso prædone, expugnari, quod si ita faciendum decerneret, ea jam tum comparare inciperet, quæ ad tantam rem usui fore cognosceret, nihil enim comparatum esse, Vegamque, ut hujus consilii ignarum, summa apparatus omnium rerum inopia laborare Auria sciebat, propterea quod cum ipse classe Panhormum præterveheretur, certiorum eum fecerat, nihil magis sibi in animo esse, nihil antiquius ducere, quam eo anno Dorgutem bello persequi, atque ei occurrere, ac cum ipso decertare. Cum his mandatis Ferdinandum dimittit, is in Siciliam trajicit, ex literis, quid in animo Auria haberet, Vega percipit, & quid fieri oporteret, a Ferdinando filio admonetur. Quibus rebus Vega adductus Joannem Oforium Quignonium custodiæ suæ Præfectum aut Auriam mittit, ut ex eo, quid fieri veller, certius cognosceret. Ille ad Larunesias insulas, quas Cunicularias vocant, passuum viginti millia ab Aphrodisio ipse occurrit, quid in mandatis a Vega haberet, exponit. Auria eadem, quæ Ferdinando Vega dixerat, repetit. His adjungit, se quam avidissime adventum ejus expectare, tantique facere, ut sibi persuaserit omnia, si modo ipse interlit, ex sententia successura. Postremo arare, ne tantæ rei occasione abire sineret, futurum, ut conspectu, auctoritateque tanti Viri omnes incitarentur, & militum animi confirmarentur. Hac cum in mandatis, Oforio dedisset, statuit viginti septem triremibus, quas tantummodo habebat, in Siciliam transmittere, ut præsens hac de re cum Vega ageret, quæ res *multum incommodi nostris attulit*. Nam hoc tempore oneraria tres naves ab Alexandria usque, cum magno propugnatorum, & commeatum numero Aphrodisium ingressæ, fecerunt, ut non tam facile oppidum ab Hispanis expugnari posset. Auria simul atque Drepanum applicuit, statim Marcum Centurionem cum tribus & viginti triremibus Panhormum misit, ut & commeatus hac classe supportaret, & Joannem Vegam, dum ipse veller, deduceret. Qui cum intelligeret quanti referret, ut Aphrodisium in potestate Dorgutis esset, non amplius sibi cunctandum existimavit, quin confestim omnia ad prosecutionem compararet. Itaque duabus navibus re frumentaria, commeatibus onustis, & Ferdinando filio Siciliæ Proprætore relicto, cui mandavit, ut magnum numerum ejus panis, quo nautæ uti solent, ad usum diuturnitatem excocti, & pulveris tormentarii, & aliarum rerum, quas nostris usui futuras intelligeret, conficiendum curaret, ut si res urgeret, omnium copia suppeteret, triremes conscendit, & ad decimum Kalend. Julii

Drepanum proventus, Auriam simul & Toletum invenit. Qui eo die Neapoli reversus, septem Hispanorum cohortes, præter tormenta, pulverem, plumbum, materiam, & id genus alia advexerat. Erant hi milites veterani, quorum opera & Virtus multis variisque bellis Casari explorata erat, quibus sub Ferdinando Toletum militum Tribuno præpositi erat Joannes Mendocia, Bernardinus Corduba, Melchior Zumarraga Segoviensis, Alphonsus Pimentellus, Belcazar, & Brizenius, his accedebant, qui sub Ferdinando Lupo Tribuno stipendiis merebant, Alvarus Vega & Bernhardus Solerius duabus cohortibus præerant, quæ etiam ex Sicilia præsidii deductæ ad Monasterium pugnabant, quibus adjunctæ erant aliæ duæ, quas Vega ex his militibus conscribi curaverat, qui plenius in Insubria & Neapoli cohortibus, in Siciliam, ut stipendia facerent, transferant, hos Ferdinandus Sylva & Petrus Acunia ducebant. His quindecim Hispanorum cohortibus adjecta fuerat centuria una Græcorum, quos ejus gentis Centurio quidam Vir fortis, permittente Vega delectu habito, conscripserat. Erant extra ordinem amplius ducenti milites ordinis Hierosolymitani, partim Germani & Hispani, partim Itali & Galli, neque alii sunt admisi, his exceptis, qui in triremibus merere solent. Omnibus rebus ad expeditionem constitutis, nocte secundum ventum triremes conscendunt, quarum numerus erat quinquaginta trium. His nonnullæ Liburnicæ & ætuarie, cum tribus onerariis accesserant, ex quibus una vino onusta ex portueducta fuerat. Hac classe in Æthusam, quæ nunc Faviana appellatur, delati Aphrodisium die tertio, is fuit ad sextum Kalendas Julii, quo Drepano solverant, pervenerunt, convenitque inter omnes, ut postridie ejus diei Vega milites in terram exponeret, duplicique acie instructa, in oppidum contenderet, locumque castris idoneum deligeret; Auria vero rebus maritimis præset, easque administraret. Postero die Vega, qui summam Imperii pedestrium copiarum tenebat, milites exponit, aciem instruit, & in oppidum contendit, dextrum cornu Toletus tenebat, id ex veteranis erat, quos ex Neapolitano præsidio eduxerat. Sinistrum, cui Vega præerat, ex his cohortibus erat, quæ ex Insubria fuerant evocata, atque ex Sicilia præsidii deductæ, clandeabant agmen Hierosolymitani milites excellendæ Virtute. Ubi paulum processum esset, Vega aciem consistere, milites cum locum vallo fossaque munire jussit, in quem frumentum, commeatus, & re bellicæ omnes ex classe educi, tutoque reponi possent. Quod opus summa militum alacritate & studio quatuor horarum intervallo perfectum est. Hic Bernardo Solerio cum una cohorte, ut ei munitioni præsidio esset, relicto, rursus acies progredi, ac monticulum, qui ex adverso erat, petere cœpit. Interdum ex oppido ingens hostium mahus sese porta, de qua dictum est, ut Hispanus munitione prohiberet, effuderat. Hi cum militibus tormentariis, qui primum agmen præbant, occurrerent, levia prælia cum eis facere cœperunt. Nostris nihilo secius pugnando pergere, dum in monticulum venirent, qui aberat ab eo loco, quo ex triremibus egressi erant, paulo minus octingentis passibus, cui cum adjectum manualis tormenti appropinquarent. Vega, qui pedes simul cum Rhodiæ classis Præfecto, in

primam aciem procefferat, videns prælium redintegrari, oppidanos magno concursu eò contendere, ipsisque animos adaugeri, Morerelæ & Olorio imperat, ut cum ducentis tormentariis, quos ex eadem acie eduxerat, ad monticulum properè accurrerent, locumque caperent. Quo illi nullo negotio potiti sunt, propterea quòd hostes magno imperii occurrentibus nostris, sese intra oppidum receperunt. Occupato monticulo ab his, quos Vega præmiserat, sine ullo impedimento eò peruentum est, ibique castris positis, Tolerus cum suis eam partem tenuit, quæ quàm maximè fieri potuit, oppido proxima erat, reliquum montis Vega hominibus, armatis complevit, id oppidani muralibus tormentis prohibere conati, parum incommodi nostris intulerunt. Insequenti die milites castra munire, vallo fossaque cingere, frumentum, comineatus, tormenta que & impedimenta ipsa, omnemque bellicum apparatus extriremibus educere magno studio curant. Tri-duo in ea re consumpto, quarto die Ludovicus Perezus Vargas, qui cum ea trirème, quam Aufia ad Guletam reliquerat, statim ut Casarea classis appulsa est, Aphrodisium venerat, oppidum explorare, locumque deligere, ubi tormenta bellica collocarentur, constituit. Dum hæc diligenter perspicit eruptione ab oppidanis facta, parum absuit, quin telo missili transfigeretur. Sed Vega & Tolero, qui non longè aberant, suppetias ferentibus incolumis in castra revertitur, nonnullis tamen ex nostris fauciat, in his Belczare Centurione globulo tormentario, qui ex vulnere paucis post diebus interiit. Postero die Vega sub noctem bellica tormenta duplici ordine collocari jubet, altero decem & novem ingentia in editiore loco, qui aberat à muro circiter quadringentos passus, altero octo minora, passibus paulò minus trecentis. Laudandum fuit hoc tempore singulare militum studium, qui cum perpaucos haberent calones & servos, iis perinde ac vicarii succedebant, eorumque partes ita suscipiebant, ut nec interdiu, nec noctu ab opere cessarent, tantumque labore & industria sua efficerent, ut perfectis munitionibus milites non plus centum passibus à muro commodè tutoque in stationibus essent, nihilque à manualibus tormentis, quorum magna vis in oppido erat, timerent. Dum hæc ab Hispanis fiunt, hostes ex oppido erumpunt, & ad munitiones usque progressi conjectis telis, perpaucos ex his, qui operi erant destinati, vulnerant, sequi ad suos recipiunt, rursus brevi interjecto spatio, magno concursu irruunt, sed fortissimè à nostris propulsi, multis eorum interfectis & faucis, in his quodam Turca, qui & Virtutis & generis summa Nobilitate cæteris præstabat, se aliquot dies oppido continent. Eodem die, quod memoriam prædere dignissimum est visum, miles quidam Hispanus insignem laudem retulit, qui soluto tormento, quo manu utebatur, unde milites tormentarios vocamus, Turcarum insolentiam, & audaciam non ferens, districto gladio, sportula sinistra manu pro clypeo arrepta, ex munitionibus desiliit, atque in eam partem, quæ confertissima visa est, irruit, tantoque impetu hostes invasit, ut terga vertere, compluribusque vulneratis, ipsos regredi, quæ exierant, compulerit, incolumisque altero tamen fœmore leviter saucio, in castra reversus, à Vega est collaudatus, duplicique stipendio, aureisque donis amplissimè donatus. Interea dum hæc levia certamina fie-

rent, complures globi in murum eonjiciebantur, partim his tormentis, quæ in editiore loco, partim aliis, quæ propius ab oppido disposita erant. Quin Hispani milites, cum in agros excurrerent, quotidianis penè præliis cum Numidis, quos Arabes vocant, decertabant, neque ea intermiserunt, donec de ineunda societate cum Cidiarfe agi cœptum est. Cujus Pater, cum quædam de Machometana secta, sive potius impia fraude immutasset, nonnullaque invenisset, atque in ea instituisset, Regnum in civitate sua occuparat, omninoque à Tuncensibus, sub quorum erat imperio, defecerat. At Cidiarfes, defuncto jam Patre, potentior factus, ut sunt mortalium res se ejus civitatis, quæ Carruanum dicitur, Regem appellavit, habuitque tunc sub signis cum Aphrodisium obsideretur, ad quindecim Arabum millia. Neque parum momenti ad eam rem, ut is cum nostris fœdus percurreret, Mulari Hazanii Tuncensium Regis adventus fuit, qui ab Hamida filio effossis oculis, Regno pulsus, in Germaniam ad Casarem confugerat, atque inde in Siciliam ad Vegam missus cum eò Aphrodisium venerat. Vargas etiam Hametum Hazanium Regis filium & Xarifum Maurum spectata inter suos fides, & summa auctoritatis hominem ex Guletana arce adduxerat. Qui cum Cidiarfe ita prudenter egit, ut magno nostris emolumento fuerit. Nam octavo die, quò Casarea classis Aphrodisium appulsa est, circiter bis mille & quingenti Arabes Tuncens, & Carruani Regum socii in castra venerunt, pecoreque & aliis comineatibus nostros juverunt, quorum Præfectis Vega magnam copiam frumenti, ut inter suos distribueretur, metiri iussit. Qui cum id esset anni tempus, quo frumentum conquirere, cœmereque solent, & quòd natura leves, fideque parum integra sunt, decem dies in castris comorati, ne ulla quidem sui reddita ratione, discesserunt. Interim Mauri, qui erant in agris, cum nostris, quoties lignatum irent, levibus præliis contendebant, sed parum, nisi nautis, & calonibus officiebant, atque adeo his, qui temerè castris excedebant. Fiebat autem lignatio ex vetere oliveto crebris arboribus condensa, quòd à castris paulò plus mille passuum aberat. Sub idem tempus Mularius Hazanius Tuncensium Rex in gravem incidens morbum decessit, cujus corpus poscente ad sepulturam Cidiarfe Carruanum à Vega missum Regia pompa elatum est, atque in fano ex ritu patrio repositum. Quinque etiam trirèmes, quas supra commemoravi, Neapoli reversæ tantum quadringentos milites Hispanos, quibus Præfectus erat Orihela Valentinus, & ea quæ ad conficiendum tormentarium pulverem erant necessaria, transvexerant. Cigala verò Gentienis, qui sub Casare merebat, ex Guletana arce, ad quam cum duabus trirémibus, missus fuerat, tormenta quatuor bellica, & magnum numerum tormentarii pulveris, & globorum supportarat. His rebus effectum est, ut oppugnatio redintegraretur, longèque major globorum vis in murum emitteretur. Sed nec ita res ex sententia successit, etiamsi nostri continuos octo dies à concutiendis muris nunquam destitissent, eò quòd firmiores essent, quàm ab initio oppugnationis arbitrati fuerant, ita calce ac cæmentis, aliisque pervertere materia exstructi, ut dictu haud facile sit, quàm laboriosa difficilisque eorum demolitio esset. Erat magno nostris impedimento murus, qui altitudine duodecim pedum, quinque & viginti passus

passus in longitudinem ab altero aberat, quem interioriorem dixeramus. Hoc a. spatii, quod ab uno ad alterum murum pertinebat, diligentissime à Turcis asservabatur, maximeq; communiebat, perducta inter utrumq; ut supra demonstratum est, altissima fossa, adjectis etiā à laterib. propugnaculis, quò fiebat, ut arduus ascensus esset, neminiq; ad irrumpendum nisi summo cum vitæ discrimine pateret. Dum hæc utrobique geruntur, ex duob. perfugis, quorum alter ex Gulerâ metu Vargæ profugerat, ne perfidia, quod è Christianâ Religione defecerat, pœnas lueret, cognitum est, oppidanos sedulo operam dare, terroq; animo totisq; viribus adniti, ut murum, qui bellicis tormentis discutebatur, aggeribus, fossisq; introrsus munirent, omnem aratam, omnem sexum laborare, ad id incumbere, quicquid interdiu decideretur, de nocte expurgare, ac reficere, nullum à labore tempus intermittere, quò paratiores, firmioresque in hostes essent. Postremo centum & quinquaginta Turcas & Mauros in ipso pomœrio, occlusa oppidi porta, in armis excubare. Hoc cum Vargæ renunciatum esset, convocato concilio, quid ex perfugis comperisset, proponit. Nonnulli quorum Prudentia, rei q; bellicæ usus erat singularis, irrumpendum non esse exultabant, quod ea pars, qua nō nihil muri dejectu erat, difficili arduoq; ascensu esset, neque decere, nisi summa vis adigeret, milites periculis offerri, neq; eorum sanguine abuti debere, qui maxima cum laude tot bella Cæsari confecissent, satius securiusq; esse sexcentos milites in pomœrium irruptionem facere, ac si fieri posset, ad internecionem excubitores cadere, scalisq; muro admotis, eā turrim, quæ à latere sinistro in occidentē Solem spectat, occupare, cuius bona pars frequentib. tormentis diruta jam esset, videreturq; omnino ab oppidanis destituta, quod nulli tormentarii globi ex illa, sicuti ex aliis in castra emitterentur, neq; ulli in ea propugnatores, ut antea, apparerent. Quod etsi magna ex parte his assensum est, tamen non desuerunt, qui sentirent, non esse hæc simul aggredienda, eos magnū discrimen subituros, qui occisis pomœrii custodib. demolitionem etiā muri perspicerent, periculum esse, ne si irruptio noctu fieret, pessimè nostris cederet. At Vargas, qui scientia militari longo bellorum usu paritā clarissimus habebatur, censuit sub quartâ vigiliam irruendum esse, idq; multò tutius commodiusq; fore, multis magnisq; argumentis persuasit. In cuius sententiam, cum ab omnib. itum esset, Vega statuit, ut tres Signiferi cum trecentis militib. absq; signis pomœrium irrumperent, excubitoresq; jugulandos curarent, & Zumarraga Vir manu promptus, cum quinquaginta ex suis murū, qui globis tormentariis concussus fuerat, interim exploraret. Pimentellus verò cum ea cohorte, quam ducebat, simul cum illis imperu factō, scalis muro admotis, eam turrim, de qua paulò ante dictum est, caperet, sed hæc res à nostris frustra tentata infelicem exitum habuit. Nam ab his, qui in statione erant, fortissime sunt repulsi, quinq; ex nostris interfectis, in his Brizenii Centurionis Signifero, & uno aut altero capto, longe q; majus incommodum acceptum fuisset, nisi milites signo recipiendi dato, constitissent, seq; in castra contulissent, usq; eò fossa & propugnaculis intra pomœrium Turca comuniti erant, ut nulla vi perrumpi possent. Qui abscissis hostium capitibus, & in hastis suffixis super muro, ut è castris conspice-

rentur, trophæum ex eis statuerunt. Posteaquam Vega murum adeò munitum, ascensuq; perdifficilem esse vidit, neq; oportere eò irruptionem facere, ac nihil earum rerum superare, quæ ex Neapoli Siciliaq; & Gulerâ ad discutienda demoliendaq; mœnia deportata fuerant, constituit, ut sine mora Antonius Auria, Vir & consilii magni & auctoritatis in Siciliam cum decem triremibus trajiceret, diligenterq; operam daret, ut ex edicto, quod ipse jam præmiserat, magnum numerum comineatus, & bellicarum rerum ex civitatib. oppidis, arcibusq; munitissimis cogeret, atq; his in unum locum contractis, & in triremes impositis, quam celerrimè Aphrodisium renavigaret. Quod ab eo non minore cura, ac diligentia, quam Prudentia præstitum est. Nam præter id, quod ipsi impositum fuerat, cohortem etiam unam Hispanorum adduxit, quam Joannes Guzmanus ex Ferdinandi Vargæ Proprætoris sententia conscripserat. Marcus etiam Centurio, cum aliis decem triremibus ab Auria Genuam est missus, ut ex Insubria supplementum, pulverem glandes, tormentarias alportaret. Id cum ex Auria literis intellexisset Ferdinandus Gonzaga Princeps Molphetanus, rerum gestarum gloria, & generis splendore Illustris & maximus Insubrum Præfectus, quiq; in reliqua Italia summam Imperii militaris tenebat, iussit tres Hispanorum cohortes, quibus Hieronymus Manricus, Solizius, & Antonius Morenus præpositi erant, triremes conscendere, ad iuncta etiam ea cohorte, quam postea Vega Gaspari Guzmano ducendam dedit. A Genua & Luca, itemque Florentia ingens pulveris tormentarii, ac reliqui apparatus bellici vis advecta est. Interim ex Sicilia comineatus, ligna, & cætera materia, quatum rerum usus nostris plurimum contulit cum in muniendis castris, tum in machinis faciendis, solo præsertim fabuloso, navibus onerariis supportabatur. Antonio Auria & Centurione profectis, Vega à Cidiarfe certior factus Dorgutē pedestribus copiis oppidanis subsidio venire, castra contrahit, multoq; angustiora facit, vallis & aggerib. communit, campestria tormenta in his disponit, perduca ab ea parte fossa, quæ sub monte in occidentem Solem spectat, quam etiam ipse obtinebat, patebatque in latitudinem sexcentos passus, frōs verò, quæ è regione oppidi erat, paulò plus ducentos, totidem utrumq; latus, quod mare completebatur, in longitudinem habebat. Toletus id loci, quem ipse cum suis in planitie tenebat, quinq; à frontis vallo, ubi milites in statione erant, non amplius quadraginta passus aberat, intra quem etiam tormenta bellica, quibus globi in murum emittebantur suis quæq; cratibus & loriceis collocata erant, tribus ex partibus vallo & fossa in spiræ speciem circumdugerat, reliqua verò pars à mari, quæ ad Meridiē vergit, patebat. Erat olivetum, ut supra demonstravimus, ex quo lignatio fiebat, & magnum usum ad eas munitiones conficiendas nostris suppeditabat, non procul à castris, sed nihilo minus levia prælia inter lignandum conserebantur, quod Mauri lignatione Hispanos prohibere conarentur. Quibus undique concurrentib. & nostris ad xi. Kal. Aug. lignationem facientib. acrius utrinq; quam superiorib. dieb. pugnatū est. In eo prælio Alvarus Vega, cum ab acie simul cum aliquot tormentariis militibus cupidius hostes infecutus aliquantum processisset, in summum discrimen venit, in quem si frequentes ho-

ites irruissent, ne subveniri quidem ei ab his, qui in primo agmine erant, nedum ab aliis potuissent. Quod ægrè ferens Vega Pater, graviterque filio succensens, statuit primo quoque tempore una cum militibus lignatum ire. Is dies erat Jacobo Apostolo Hispanorum Præsidi sacer, quo necesse erat aggeris petendi causa in olivetum ire, quo etiam die multo major numerus peditatus & equitatus hostium in agris, quam proximis diebus fuerat visus. Id cum Vegæ nuntiatum esset, tres cohortes ex castris producit, & quia admodum erant diminutæ, quod vulneribus & morbo complures impedirentur, ex aliis supplendas sibi existimavit. Erant milites numero circiter octingenti, his adjungit calones, & ad septuaginta Siculos, qui extra ordinem militabant, eos Vega convenire jusserat, ut castris, cum posceret, usui essent. His constitutis, Garciam Toletum cum reliquis cohortibus præsidio castris relinquit, acieque instructa, & Siculis, ut calones sublevarent, sine armis subsequi jussis, in olivetum contendit. Claudebant aciem ab utroque latere aliquot tormentariorum manipuli. Ac cum jam in conspectum oliveti cohortes leniter venirent, hostes se ostendere, sub primum agmen succedere, nostrosque prælio lacerare cœperunt. Vega milites cohortatus, ut hostium impetum fortiter sustinerent, pugnandoque iter facerent, committendi prælii signum dedit. Mauri paulatim cedere, nostrosque eo ubi collocati erant insidiæ, ut circumventos aggrederebantur, elicere ac protrahere. Et cum non longius ab oliveto, quam quod telum adjici posset, abessent, Vargas, qui eo die dextro cornui præerat, cupiditate Mauros insequendi ductus, cum tormentariis, qui in eo erant latere, plus quam oportuit, processit. Sed illi identidem in olivetum ad suos se recipere, & rursus in nostros impetum facere. Cum eo perventum esset, ingressis nostris, ac calonibus & Siculis ramos succidere, & ab opere, ne in ipsa quidem pugna desistere à Vega jussis, subito hostes ex valle, quæ ab oliveto centum quinquaginta passus aberat, ubi abditi latebant, omnibus copiis provolarunt ad numerum quinquies mille Turcarum & Maurorum, ex quibus ut ex Rhuspensis postea compertum est, octingenti erant tormentarii, ac sagittarii, & equites ducenti, qui confertissimo agmine nostros ab utroque latere aggressi, cum primum continenti glandium emissionem excepissent, paulum constiterunt, deinde una cum equitatu aperto latere magis magisque instare, ac cohortes circumvenire cœperunt. Et quamvis fortissimè nostri hostibus resisterent, impetumque sustinerent, tamen quod ea pars iis tormentariis esset nudata, quos Vargas eduxerat, maximè premebantur. At hi quorum Virtutis opinio erat singularis, adversis hostibus occurrebant, suisque præsidio erant, ac fortissimè cadebant. Vega cum à sinistro cornu milites esset cohortatus, ad dextrum incredibile celeritate decurrit. Illic enim milites urgeri, penè circumventos, cursu ac lassitudine ferè exanimatos, vulneribusque confectos, & Palomarium Ferdinandi Lupi Tribuni Signiferum, cum aliis septem fortissimis viris interfectum, remque propè conclamatam esse audierat. Ibi ut vidit hostes eo acrius instare, ac concurrere quod quasi partam jam & exploratam victoriam putarent, cum ea armatorum manu, quam custodiæ causa ducebat, ita Turcarum vim repressit, ut milites sese colligere, ac pro se

quisque in conspectu Ducis, redintegrato animo, strenuè operam navare, impetumque hostium non solum sustinere, sed retardare etiam, signaque inferre cœperint. His receptis atque animo confirmatis, dextroque in latere collocatis Vega rursus in sinistrum cum suis advolat, id compluribus tormentariis communit, hostes pellit, multisque confectis, aggerem, quem ipsi fecerant, capit. Ibi nonnullos tormentarios disponit, ut tutius in hostes tela conjicerent, reliquos in prima acie collocat. Ac prælio sic renovato, tanta utrinque tormentariorum, & sagittariorum contentione pugnatum est, ut ad intervallum unius horæ, emittendis ultro citroque glandibus nunquam sit cessatum. Eodem tempore Vargas, qui tormentariorum opera impetum hostium à lævo cornu represserat, propterea, quod nostros maximè urgebant, dum eis ad dextrum laborantibus subsidio venire accelerant, sinistro latere tormentaria glande trajecto, cecidit, receptusque à suis, atque in castra delatus universum exercitum multo mœrore affecit, magnumque sui desiderium reliquit. Fuit certè maximo nostris incommodo tanti Viri & quidem fortissimi ac rei militaris peritissimi amissio. Interim dum pugnabatur, calones & Siculi magnam materiæ copiam succiderant, neque enim hac re ab hostibus prohiberi unquam potuerunt, tanta fuit & Ducis Virtus, atque animi præsentia, & militum robur, ut eodem tempore simul pugnarent, & lignationem tuto fieri curarent. Interea oppidani non eorum ignari, quæ ad olivetum gerebantur, ex oppido erumpunt, in castra provolant, ad munitiones accedunt, & tela in nostros conjiciunt. Toletus milites ad arma concurrere, vallum conscendere, ac complures globos bellicis tormentis in hostes emitti jubet, qui celeriter in oppidum rejecti tantum detrimenti acceperunt, ut ab eo die nullis unquam postea copiis eruptionem in castra facere tentarent. Vega, interfecto ab hostibus Varga, qui strenuè ipsi operam navarat, magnoque auxilio fuerat, nulla in re deesse, omnia obire, & quid quoque loco faciendum esset, providere, & Ducis in cohortandis militibus & in pugnando militis officia præstare, nullum tempus intermittere, ut communi omnium salutis prospiceret, præmissisque calonibus & Siculis cum ea materia, quæ cum dimicaretur, succisa fuerat, acie instructa, novissimoque agmine tormentariis communito, atque pro his quibus tormentarius pulvis & glandes deerant, aliis suppletis, in castra reverti cœpit. Hostes vero insolentius audaciusque concurrere, nostros ex novissimo agmine premere, sublatisque clamoribus insequi. At Vega à prælio milites continere, ac satis habere, Turcis Maurisque resistere, assiduaque glandium emissionem impetum eorum ferociamque comprimere. Interea Toletus cum ex calonibus & Siculis, qui materiæ supportaverant, cognovisset, quo in loco res esset, quantoque in periculo & cohortes, & Dux versaretur, nihil ad celeritatem sibi reliqui faciendum duxit, sed cum expedita armatorum manu ad medium iter militibus occurrens non parum eos sublevavit, eo quod tunc ab hostibus maximè premerentur. Et quanquam ejus adventu subsistere, ac se recipere hostes visi sunt, nihilo tamen secius, quod perpauca essent milites, qui jam tormentis uti possent, cum tormentarius pulvis, & glandes omnino defice-

rent, rursus instare atque eos, qui in novissimo agmine erant, urgere, cum his decertare magnisque vociferationibus ad vallum usque procurrere. Sed à tormentariis propulsi, qui præsidio castris erant relictæ, pedem retulerunt, atque illò unde egressi fuerant, magno cum detrimento revertunt. Ei prælio Dorgutem interfuisse, ac cum duobus Præfectis septuaginta Turcas, circiter ducentis vulneratis, amisisse, atque in Meningem se contulisse, ex his cognitum est, qui triduo quo prælium est commissum, Carruano venerunt. Quæ civitas est in mediterraneis posita, ac totius Africæ longè maxima opulentissimaque præter Tuneta ejus Provinciæ principem, abestque ab Aphrodisio millia ferme passuum triginta sex. Tum etiam illi nostris nunciaverunt equum Dorgutis fuisse in pugna vulneratum, sarcinasque & impedimenta ab eis in itinere direpta, quos ipse à Rhuspis, quas nunc Alfaques appellant, in auxilium evocarat. Eo die ex nostris non minus triginta fauciati, & quatuordecim occisi sunt. Vega etiam cujus singularis opera, Prudentia, & excellens Virtus, itemque rei militaris scientia cum in aliis, tum hoc potissimum prælio enituit, nostrisque subsidio ac saluti fuit, leve vulnus in altero pede accepit. Quo Duce Hispani milites, supra quam dici potest, si unquam aliàs eo die depugnaverunt, exiguisque copiis ingentem hostium numerum, non modò fortissimè sustinuerunt, sed compluribus etiam concisis, propulerunt, factaque lignatione paucis ex suis desideratis incolumes in castra redierunt. Hoc prælio facto Dorgutes magnam jacturam dignitatis & honoris fecit, multum etiam de existimatione sua, quæ plurimum cum apud alios, tum apud Cidiarsem Regem valebat, deperdidit. Qui statim, ut rescivit ipsum ab Hispanis fortissimè acerrimeque magnis allatis detrimentis, rejectum fuisse, nihil antiquius habuit, quam ut per Legatos fœdus cum eis iceret. Qua re facillè impetrata, sedulò operam dedit, ut pecore atque aliis cibariis exercitus abundaret, atque ex vicis finitimis & agris, quibus ipse imperabat (latè enim jam illo tempore non solum in civitate sua, sed etiam in Byzacio, quam Regionem tenuerunt olim Libyphœnices, dominabatur) meleagrides, ova, caryotides, & id genus alia in castra deportarentur, quam rem Mauri summa cum celeritate exquebantur. Nam præterquam quòd ex animi sententia omnia illis dependebantur, non nihil etiam ejus panis, quo nautæ utuntur, ut famem, qua tunc ea Provincia maxime laborabat, tolerare possent, reportabant. Quæ res cogebat magnam Barbarorum turbam, ut aliquid à nostris extorquerent, in castra conflueret. Interea Vega dum triremes expectat, nihil non movet, omnia, tentat, cuniculos vineasque, ut pomœrio Turcas depellat, agi præcipit. Sed cum Ferramolinus Architectus, & machinator excellens, cuniculos jam propè pomœrium egisset, tormentaria glande secundum frontem ictus, fecit, scaturiente etiam in aperiendis cuniculis magna aquarum vi, ne longius procederetur. Itaque cum cuniculi eo interfecto minus succederent, & in concutiendis mœnibus à continenti parum proficerent, quòd ibi muri essent quàm munitissimi, visum est Vegæ eam rem à mari tentare ac periclitari. Id etiam si Auria & Toletus probarent; ta-

men perdifficile factu eis videbatur, præcipuè cum triremes ad eum locum constitui non possent, unde commodè in murum globi emitterentur, quòd illic mare brevibus esset impeditum, quòd si id fieri posset, tamen tormentum muralibus multis incommodi nostris illatum iri, quorum tantus postquam pomœrium irruerant, timor incesserat, ut ea studiosè diligenterque vitarent. Præterea in hanc sententiam omnes venerant, ut existimarent perquam difficile, parumque firmum fore, murum ex triremibus tormentis concuti, neque id posse commodum aditum ad irruptionem facere. In tanta rerum difficultate Toletus ea machina in mentem venit, qua olim ad Messanum in ludicro certamine navali usus fuerat. Itaque non amplius sibi cunctandum duxit, quin è vestigio periculum faceret. Hujus machinationis hæc fuit ratio, duplices triremes, malis & armentis remotis, à lateribus conjungebat, & è regione muri collocabat, quaternisque anchoris ex angulis, ne fluctibus moverentur, distinebat. Eas firmo ac pervalido tabulato contegi jubet, ut octo bellica tormenta majora sustinere commodè possent. Hac ad latus quod contra murum erat, disponit, cratesque & pluteos à puppi ad proram inter aggeres sic addit, ut è tormentariis fenestris, quas instruendo reliquerat, tutò globi tormentis ipsis conjicerentur, & triremes simul cum machinatione facillè agi, eoque appropinquare, quòd ipse veller, possent. Quod hercè opus nostri meritò admirati, ac summis laudibus, ut par erat, prosecuti, in maximam certissimamque oppidi capiendi spem venerunt. Quam re Garthas Tolerus, ut in cæteris, quæ in expugnando Aphrodisio acciderunt, incredibili celeritate usus demonstravit, quantum dexteritate & animi magnitudine, atque rei bellicæ scientia polleteret. Per ideam ferè tempus Antonius Auria ex Sicilia reversus tantam commeatuum, & bellicarum rerum copiam triremibus convexit, ut continuo Vega globos in murum tormentis mitti animum induxerit. Itaque omnibus rebus intervallo sex dierum, quæ ad oppugnationem usui erant, comparatis, duo & viginti tormenta majora cunctis ducentos passus à muro, atque alia paulò longius ad deturbandos hostes ex propugnaculis collocat. His sic dispositis Andronicum Spinofam, qui multo usu & peritia rei tormentaria cæteris antecellebat, quem etiam ex Sicilia evocaverat, præficit, huic Franciscum Biverum adjungit, qui quatiendis ante mœnibus operari navarat. Ac quinto Kalend. Septemb. eam turrim, quæ à mari ad portam erat, quæque in occasum Solis & Austrum spectat, atque alteram à terra huic proximam tanta tormentorum vi quati jubet, ut eo die utraq; turris cum muro deturbari viderentur. Sed ea firmitudine erant, ut parum his noceri potuerit, quavis continenter undecim dies tormentis concussa fuerint, atque in eam tantummodò turrim, quam ad occasum Solis & Austrum positam diximus, quatuor millia, & octingenti globi emissi, in alias vero ac mœnia donec oppidum captum fuit, ad septies mille. Verum ea oppidanorum cura erat, ut quantum nostri foris concuterent, ac dejicerent, tantum illi introrsus fulcirent & reficerent. Quo fiebat, ut nulli irruptioni locus esset, & oppidani ex muro nostros irridere, ac contumeliis probrisque vexare non desinerent.

Tertio die, quo tormentis globi in murum conijci-
bantur, Marcus Centurio cum triremibus ab Ligu-
ria reversus maxima nostros lætitia affecit, propter
ea quod Alphonsum Cueva, nobilissimum & for-
tissimum Equitem, qui in locum Vargæ suffectus e-
rat, cum mille Hispanis militibus & quidem electis-
simis, ac magno comineatu, & aliarum rerum
numero, quæ ad bellum usui esse solent, supportavit.
Interea milites, dum incenia quaterentur, lignatio-
nis & munitionis causa in olivetum ibant, crebris-
que præliis cum Mauris, qui erant in agris, decerta-
bant. Sed nihil ad id, quod octavo Kal. Aug. fue-
rat summa contentione cum Dorgute factum. Erat
inter Mauros quidam ex his Præfectis, qui fines A-
phrodisi contingunt, homo singularis audaciæ ac
virtutis, is equo albo, iuba & cauda versicolore ad-
vehebatur, eumque triginta pedites, & octo equites
sequebantur, cum his nostros, dum in olivetum i-
rent, levibus certaminibus crebro laceflebat, nec
deerat illi fortunæ successus. Accidit autem, ut Jor-
danus Ursinus Florentinarum triremium Præfe-
ctus, qui in castris apud Tolerum erat, expeditus in
equo, cum aliis quatuor equitibus Florentinis, eun-
tes in olivetum nostros subsequeretur. Hic lignatio-
ne facta in castra redeunt, & cum paulum ab olive-
to progredierentur, Maurus qui in insidiis erat, Ur-
sinum aucupio intentum aggreditur, lanceaque infe-
sta medium ejus brachium magnis viribus trajicit,
idque tanta celeritate, ut manuali tormento ut ille
nequiret, ac priusquam sui ei opem ferrent, equo
decideret, equumque amitteret, quem postea Mauri
suffossum reliquerunt. Hæc memoria prodere vi-
sum est, ut externi homines intelligant, non cum
ignava gente bellum esse gestum: alit enim Africa
viros & quidem fortissimos. Ubi novem diebus
tantum muri dejectum esset, quantum ad irrumpen-
dum satis esse videretur, Tolerus triremes, quæ ma-
chinationem sustinebant, promoveri, ibique consti-
tui jubet, unde tormentis globi quam proximè in
eam partem muri jacerentur, quæ pridie ejus diei à
continente fuerat deturbata. Cum enim militibus
eò irrumpendum esset, quæ bellicis tormentis mu-
rus & turres erant aliquantum diruta, necesse erat
alterum alteri auxilio esse, mutuoque inter se omnes
jurare. Postero die oppidani non nescii quantum
periculi ex navali machinatione, unde tormentis
discuti muri cœperant, immineret, vehementer
contenderunt, ut eam muralibus tormentis perrum-
perent ac disturbarent, quod certè ex sententia suc-
cessisset, nisi Vega & Tolerus quam celerrimè trire-
mes in brevibus agi, carinasque figi vadis curassent.
Ex quo effectum est, ne eo die amplius, quatuor tor-
mentis muri concuterentur, reliquis ab oppidanis
continenti muralium tormentorum conjectione
deturbatis, nonnullisque nautis occisis, ac cæteris
tanto timore percussis, ut non modò rem tormenta-
riam nemo gerere, sed ne ad ipsa quidem tormenta
propius accedere auderet, quin etiam cuncti ea de-
serere, atque omnem concutiendi muri curam abji-
cere omnino vellent. Id repentinò accepto incom-
modo accidere, cum Vegam non fugeret, Orihelam
Valentinum cum quinquaginta militibus tormen-
tariis eò misit, ut perritos nautas animo confir-
mare, ne susceptum officium desererent. Qui ea
nocte ita perrupta refici, ac bellica tormenta dispo-
ni curavit, ut insequentem die quinque majoribus tor-

mentis, è machinatione, ac tribus ex ora maris tan-
tum muri illi demoliti sunt, quantum irruptioni suf-
ficere visum est. Cum verò una esset omnium sen-
tentia, ut è vestigio irruptio fieret, solus Vega eam
in posterum diem differendam censuit, cujus con-
siliū postea eventus comprobavit. Ex classe autem
perquam difficilis & incerta erat globorum conje-
ctio. Nam cum triremes longius propter brevitas à
muro constitutæ essent, tormentarii globi oppidum
transvolabant, & triremes ipsæ vehementer affli-
ctabantur. Ex quibus una Toleti & quidem prima-
ria, itemque altera Cigulæ Genuens penè suppres-
sa, ac nonnulli ex nautis vulnerati atque interfecti
sunt. Postridie ejus diei manè Auria convocatis tri-
remium Præfectis, quid fieri vellet, ostendit, mo-
nuitque, ne quem ex classe in terram exponi permit-
terent, atque ut dato ex triremie prætoris signo,
quam celeri motu oppidum eo die triremibus cin-
gerent. Is dies erat ad quart. Idus Septemb. nostris
longè gratissimus. Quo item die Vega cohortes
ex castris educit, atque eas hoc ordine ad irrumpen-
dum instruit. Ferdinandum Toletum Tribunum
cum tribus ex Neapolitano præsidio cohortibus to-
tidemque exiis, quas Didacus Ferdinandus More-
rela, Antonius Morenus, & Alvarus Vega duce-
bant, in eam partem muri, quæ proximis diebus à
continente dejecta fuerat, irrumperere jubet. A ma-
ri verò Ferdinandum Lupum Tribunum simul cum
militibus ex Malaspina præsidio in id impetum fa-
cere, quod è navali machinatione pridie fuerat de-
turbatum. His adjungit cohortes duas, quibus So-
lizius & Hieronymus Manricus præerant, totidem-
que evocatorum ex Neapolitano præsidio. Reli-
quas ex his duas, pariter & eas, quarum ordines Gas-
par Guzmannus & Amadoricus ducebant, in eam
turrim irruptionem facere imperat, quæ à sinistro
latere ad portam erat, cujus pars quædam diruta
fuerat, cum primum Aphrodisi in bellicis tormen-
tis quati cœpisset. Hierosolymitanis militibus per-
missum est, ut quò vellent, eò signum inferrent, at-
que impetum facerent. Cohortes autem, quibus
Ferdinandus Sylva, Rodericus Paganus, & Petrus
Acunia præpositi erant, in omnes casus paratas, atque
tormentis bellicis præsidio esse voluit, his Siculos,
de quibus supra dictum est, adjecit. Postremò Jo-
annem Guzmannum & Solerium cum duabus co-
hortibus præsidio castris reliquit, adjuncta etiam
Græcorum centuria. Alvaro Vegæ præcepit, ut
dispositis speculatoribus diligenter curaret, ne quid
oppidanis subsidii ex agris mitteretur. Ac si qua
hostium manus adventare, adesseque videretur, ne-
qua ejus adventus significatio fieret, aut ullum si-
gnum tuba dari, aut ad arma conclamari permitte-
ret, sed per nuncios ea de re se certiorē quam ce-
lerrimè faceret. Atque in eo aggere, qui pro castris
erat, quinquaginta tormentarios milites ex his, qui
præsidio castris erant relictī, collocarent. Et ut sin-
gulis bellicis tormentis binos milites, qui rei tor-
mentariæ essent periti, præponeret, ut si qui hostes
irruerent, facile ab his propellerentur. Rursus sic
constitutis, atque omnibus, quæ ad irruptionem
pertinerent, administratis, cum jam meridies ap-
propinquare videretur, Vega milites cohortatus,
hunc esse diem, quo maxime contendere conveniret,
ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriæ
perciperent, signum tuba dari jubet. Hoc etiam ex

prætoria trireme Auria facit, quo exaudito triremes simulatione invadendi oppidi, ut hostes qui murum compleverant, dissiparentur, sese circumfuderunt. Milites verò ea celeritate, atque eo impetu evolarunt, ut omnino viderentur, murum, turres, propugnacula, & quicquid esset impedimenti, facile superaturi. Verum adeò difficilis & arduus ascensus utrinque à continenti erat, & introitus fossa, aggeribus & propugnaculis murus communitus, ut neq; ascendere, neque desilire quis, nisi manifesto cuni discrimine vita, posset. Sed hoc tanto periculo contempto, primus Ferdinandus Toletus Tribunus excellenti animo ac Virtute Vir murum ascendit, inventaque casu trabe, qua Mauris à propugnaculis ad murum erat transmissus, in oppidum cum septem ex his militibus, qui se Ducem sequebantur, gravi jam accepto vulnere, desiluit. Gaspar etiam Guzmannus & Amadoricus cum paucis in murum, qui ad sinistram turrim erant, irruerunt. Ibi Guzmannus alterum fere brachium amisit, ceciditque Signifer Richelmus fortissimus Vir. Alii verò conversis signis, quæ aditus ad mare patebat, continenti impetu irruerunt, brevia, vadusumque mare, etiam si ab aqua tantum humeris ac summo pectore extarent, superaverunt. Hos Hierosolymitani milites bellicosissimi Viri sequuntur. At Turcæ & Præfecti, quibus oppidi custodia à Dorgute commissa fuerat, toto se undique muro circumfundere, armatos disponere, nostris resistere, defessis recentes succedere contendunt. Oppidani etiam magno concursu advolant, compluresque milites pertinaciter ascendentes vulnerant, atque interficiunt, in his Ferdinandus Lupus Lusitanus militum Tribunus fuit, qui ictu tormenti transfixus, fortissime occubuit. Hispani tamen periculoso genere prælii, locoque alieno premebantur, quippe qui in fluctibus consisterent, neque manualibus tormentis commodè uti possent, quòd aquis tormentarius pulvis corruptus esset, tamen omnia fortissimo animo sustinebant. Alii alios propellere, recessum primis ultimi non dare, sed acriter incensi districtis gladiis cominus rem gerere, ac tanto impetu murum ascendere, ut intervallo unius horæ hostes mœnibus turribus propugnaculisque deicerent, pomeriumque duo millia Hispanorum occuparent. Hic rursus hostes se colligere, ac prælium redintegrare cœperunt. Alii cum tormentariorum manipulis, nudatis etiam pectoribus manus conferere, alii, cum cætera tela deficerent, lapides conjicere, Hispani mutuo inter se cohortari hostes ex pomerio pellunt, multos occidunt, cedentes loco insequuntur, neque sui colligendi dant facultatem. Illi in foro ac locis parentioribus cuneatim consistunt, confertissimoque pedirum & equitum agmine prælium renovant. Atque ita acriter pugnaverunt, tantamque Virtutem præstiterunt, quanta à viris fortibus in extrema spe salutis præstari potuit. Nam quem quisque pugnando locum ceperat, eum non nisi cum vita relinquebat, quòd viderent omnem spem salutis in una Virtute positam esse. At milites Hispani pristina Virtutis memores ferro viam aperiunt, nullumque consistendi locum hostibus relinquunt, magna fit utrinque cædes, magno constat victoria, nihil oppidanis ad Virtutem defuit, nemo enim nisi forti, invictaque manu hoste interfecto, longius progredi poterat. Tum Centurio Melchior Zumarraga Segoviensis

fortissime pugnans tormentaria glande secundum aurem trajectory in ipso oppidi sinu occiditur. Interim etiam accidit, quòd dignum memoria visum prætermittendum non duxi. Centurionis Morerelæ Signifer, idemque frater, ab hostibus vulneratus cecidit, hunc jacentem ut vidit frater tertius natu minimus, qui proximè aderat, signum arripit, in hosteis irruit, punctoque temporis interficitur, cui Morerela Centurio, etiam si multis gravibusque vulneribus penè confectus, succedit, strenueque illo munere fungitur. Neque enim ipse inferre signum destitit, usque dum ea parte manipularium Virtute hostes summoventur. At Morerela & Signifer ejus frater paucos post dies mortem ex vulneribus obierunt. Itaque vexillum illud trium fratrum summi animi & Virtutis funere constitit. Hostium verò alii magno clamore ac fremitu, qui etiam utrinque sublati, per totum oppidum exaudiebatur, aditus platearum occupare, ibique fortissime occidere. Alii repentina ruina commoti, inopinato malo turbati, oppidi direptione perterriti in aliam partem ferri. Matres familiæ flentes cum liberis Deorum ira percussa repente in publicum proflire, ad cælum manus tendere, ad Machometi fana procurere, eò se recipere, ibique projectæ victoriam ab eo exposcere, omnibusque precibus à suis petere, ne se, & communes liberos hostibus in perpetuam servitutem, aut supplicium dederent. Quo fiebat, ut Turcæ & Mauri audacius subsisterent, ac nostris intrepidè occurrerent, atque eo animo depugnarent, ut vel salutis, subsidioque suis essent, vel fortiter occumberent. Qui etsi nulla vi nostris se obistere sperabant, tamen eos sic invadebant, ut quàm plurimos loco depellerent, nonnullosque interficerent, in his Pimentelli Signifer fuit una cum aliis tribus militibus, qui inferiores ordines ducebant. Tum Alphonsus Pimentellus, & Orihuela Centuriones, & Signiferi Aluari Vegæ & Solizii vulnerantur. Multi etiam de Hierosolymitanis militibus caduntur. Quo nostri acrius incitati, præsertim cum in conspectu Vegæ & Toleti, quin etiam Auria, atque adeò omnium, qui in castris & classe erant, rem gerentium, nihilque strenuè aut ignavè factum posse celari viderent, tanta animorum & Virtutis contentione in hostes impetum fecerunt, ut ex viis ac foro eos pellerent, persequerentur, & caderent, omnesque victoriæ potius quàm prædæ studerent, nullumque pugnandi finem facerent, quoad omni parte summotis hostibus omnes ad unum aut capti, aut occisi essent. Pugnatum est à meridie propè ad occasum Solis, variè acriterque ac tanta omnium contentione, ut nemo ferè eorum fuerit, quin vulneraretur, atque ex his fortissimus quisque interficeretur, inter quos fuit Hales alter Turcarum Præfectus, qui Christiana Repub. desciverat. Alter verò, quem sororis Dorgutis filium esse dixeramus, simul & trecenti Turcæ ac Mauri continenti impetu ultimas oppidi partes periverunt. Verum cum nullus esset fugæ locus, occupatis duabus turribus, ubi paulum repugnassent, se Vegæ tradiderunt. Ex quibus septuaginta is militibus, qui vulnerati, & præsidio castris relictæ erant, concessit, Giga Genuensi Præfectum donavit, ut eo filium, qui apud Dorgutem in vinculis erat, redimeret. Reliquos prædæ nomine is militibus distribuit, quorum Virtute oppidum eò die expugnatum est, nemine omnino ex his sibi retent-

retento, quod existimaret famam Virtutis Principi viro abunde primum fore. Quæ res cum Vegam omni laude dignum, tum etiam multo chariorem admirabilioremque militibus fecit. Expugnato oppido deprehensæ sunt in Corthone naves illæ, quæ Alexandria milites, frumentum, & commeatus deportaverunt. Inventa sunt etiam quatuordecim ærea tormenta ingentia, præter alia non pauca ex ferrea materia. Ad hæc multa atque lauta suppellex, & magnum pondus argenti & auri. His accedebat non parva copia frumenti, commeatum, cæterarumque rerum, quæ ad bellicum usum erant congestæ. Captivorum numerus ad Vegam relatus fuit millium septem. Nec nostris ea victoria incruenta fuit, amplius ducentis occisis, aliisque quam plurimis vulneratis, ex quibus multi postea ex vulneribus, quod tela veneno illita fuisse crederentur, interierunt, atque in his Ferdinandus Toletus militum Tribunus, occubuisseque multo plures, nisi quam primum Vega saucios in Siciliam deportandos curasset. Ex Hierosolymitanis militibus qui eo die, ut solent, fortissimè pugnaverunt, tum in pugna, tum etiam non multo post ex vulneribus, quæ in ea pro Christiana Repub. acceperant, paulo plus triginta mortem oppetiverunt. Postero die Vega primum purgato oppido, fanum, quod ibi erat maximum, expiandum, dedicandumque Deo Opt. Max. curat, inibique facta re Divina, occisos sepeliri præcipit, deinde oppidum muniri, dejecta bellicis tormentis refici, solas expurgari, frumentum, commeatusque in oppidum comportari jubet. Dum hæc Aphrodisii geruntur, captivi quidam Græci, qui ex Meninge profugerant, Auriæ nunciant Ottomanum cæcum ab altero ejus insulæ Præfecto interfectum, quod impensè Turcis studeret, omnibusque officiis Dorgutem protequeretur, cui etiam ipse plurimum tribueret, seque illi uni committeret, eoque interfecto insulanis interdictum, ne quis Turcas exciperet, aut ulla re juvaret. Dorgutem verò re intellecta cum liberis & uxoribus, sarcinis atque impedimentis se in naves recepisse, huc atque illuc deerrare, neque alium receptum habere, in quo tuto hyemare possit. Hoc nuncio accepto, Auriæ communicatis cum Vega & Tolero, consiliis, inita quarta vigilia cum viginti triremibus in Meningem proficiscitur, quem statim Vega cum reliqua classe subsequitur. Cum jam Rhupas præterveherentur, pauloque plus triginta millibus passuum à Cercina abessent, in quam insulam Pirata se contulerat, tanta subito tempestas coorta est, ut nulla earum triremium cursum tenere posset; sed eodem, unde erant profectæ, referrentur, Auriæque & Vega incæpto conatuque desisterent. Qui postea ex Mauris competerunt, Piratam ex Meninge expulsam tota illa ora vagari, navibusque receptaculum querere, ac pe-

tere, quo in hybernis tutius esset, quod Meningitanis se committere non auderet. Vega omnibus rebus, quas fieri jusserat, perfectis, mille & ducentos Hispanos cum magno tormentorum, cæterarumque rerum bellicarum, & frumenti, ac commeatum numero, oppido præsidio relinquit. His Alvarum Vegam filium, usque dum aliud Cæsar imperaret, præficit, eique mandat, ut oppidum muniendum curet, caveatque, ne quid detrimenti ex hostibus accipiat. His prudenter constitutis, omnibusque rebus ad navigationem comparatis, octavo Kalend. Octob. omnes cum captivis, & præda, quæ cuique obveniat, Aphrodisio solvunt. Verum cum triremes tempestate quatuor dies continentor affligerentur, neque ulla earum Laruncæ capere posset, coacti sunt eodem, unde egressi erant, reverti. Rursus paucis post diebus ex portu exeunt, & quanquam nonnulla triremes graviter afflictæ, ac ventu dispersæ fuerunt, tamen omnes ad unam incolumes Drepanum pervenerunt. Ibi Joanne Vega Prorege magno Siculorum concursu ac gaudio excepto, Andreas Auriæ & Garfias Toletus profecti, hic Neapolim, ille Genuam pridie Idus Novemb. incolumis est reversi. Hæc Hispanorum victoria nunciata magnus repente terror universam Africam invasit, propterea quod id oppidum, in quo omnem spem cuncti reposerant, a nostris expugnatum viderent, & quod amisso, totam etiam Provinciam armis subigendam crederent, ipsamque tandem in Christianorum potestatem deventuram constanter affirmarent. Quod ita eventurum multi Mauri, præcipue ii, qui ipsorum lingua Alfachii, Latine Sapientes appellantur, se ex fortilegis vaticinationibus prænovisse testabantur. Quo factum est, ut complures captivi à Machometo desciscerent, atque eo magis, ut id facerent, adducti sunt, quod oppidum illud ab aliis frustra tentatum accepissent. Nam ut ceteros omittam, Alphonsus Aragonius Neapolitanorum clarissimus & fortissimus Rex, cum Tunerensium Regem prælio ad Meningem superatum uestigalem fecisset, Aphrodisiumque obsidere statuisset, perspecto ejus situ, de expugnatione desperavit, navibusque, quas ibi extra Corthonem deprehenderat, incensis, ne tentata quidem re, Neapolim se recepit. At Hispani milites nullis auxiliis adjuti, nullis externis militibus, præter Hierosolymitanos, Græcos & Siculos quosdam, sicuti demonstratum est, admissis, bellica Virtute Neapolim, Siciliam, Sardiniam, aliasque maris conclusi Christianorum insulas, & civitates maritimas, liberas à Dorgute immanissimo Prædone ferunt, auspiciisque Caroli V. Cæsaris Aphrodisium expugnaverunt, quod ut olim Barbarorum, sic nunc Christianæ Reipublicæ munitissimum propugnaculum.

CHRISTOPHORI RICHERII THORIGNEI SENONIS CUBICULARII REGII, & CANCELLARII FRANCIE SECRETIS, DE REBUS TURCARUM

Ad Franciscum Gallorum Regem Christianissimum,

Præfatio.

Vereor, Christianiss. Rex, ne quis me temere fecisse existimet, quod tibi non modo amplissimo invictissimoq; Principi, verum etiam eloquentissimo & Historiarum scientissimo Regi, nostram de Turcarum rebus Historiam ausus sim quasi consecrare. Quamobrem, quibus rebus adductus id fecerim, paucis explicabo. Videbamusque adeo Te ardere amore scientiarum, ut non doctissimos solum, quos habes apud Te multos; sed etiam tenuiter eruditos, in quibus nomen profiteor meum; benevolentia amplecterere. Cogitabam apud me, quæ præmia constituissem. Professoribus artium bonarum, & in quos honorum gradus exulisses eos, quorum Virtutem & Doctrinam probasses. Animo repetebam Te auctoritate exarsisse studia literarum, oppressam fuisse in Gallia barbariem, prodidisse, qui Linguam Latinam, qui Græcam, qui Hebraicam, qui Poetas, Historicos, Oratores, Philosophos publice interpretarentur. Existisse etiam, qui scriptis libris, politioribus augerent eorum numerum, qui nomen suum immortalitate donassent. Animadvertēbam certatim omnes aliquid offerre Tibi

scripti, neminem esse tam humilem qui non se Tua humanitati committeret, nullum opus esse tam parvum & tenue, quod non aliquid speraret apud Te loci. Putavi igitur mihi esse faciendum, ne solus ingratus viderer, & eo magis quod in numerum Cubiculariorum tuorum me recepisses. Itaque primitias quasi frugum mearum, obtuli tibi, majus aliquid attaturus, si quid agellus meus melius & præstantius tulisset. Semina mihi collegi: Egnatio, Blondo, Plautina, Riccio, Gaguino, Paulo Jovio, Andrea Cambinio, aliisque, si non Eloquentia prima, maxima tamen fidei Scriptoribus, ut qua sparsa essent ac dissipata, in unum locum mitterentur, quod propius videri possent. Parum quidem cultus est hic ager; sed rerum frequentia copiosum. Primum, quæ sit origo Turcarum; deinde, quas occupaverint sedes: postea Ottomanni & posteriorum Imperium usque ad Solymannum præsentem breviter dilucideq; narro. Quicquid est, hoc summitto iudicio Tuo. Tum demum nonnihil esse existimabo, quum intelligam abs te omnino repudiatum non fuisse.

DE ORIGINE TURCARUM ET

Ottomanni Imperio Lib. I.

In tradenda Turcarum origine, nobili dissidio laboratur. Ortam à Teucris eam gentem plerique docent, haud certe absque ratione. Nam Turcæ, etsi universam propè in Asiam & Græciam effusi; hodie tamen eam præcipue Asia minoris partem colunt, quam olim tenuere Teucris, & ubi quondam Troja illa Græcorum viribus everfa, opum vi militiaque claruit. Est & quod illos multò magis moveat, proxima quadam nominum utriusq; gentis affinitas: Turcos videlicet sive Turcas, pro Teucris, & Turciam pro Teucris dictam fuisse, putant. Est hoc sanè aliquid. Sed longè alia mente sunt qui annales sequenti, memoriæque prodita monumenta, à Scythiis oriundos faciunt eos populos, qui feris & incultis etiamnum moribus Asiam minorem tenent, & eos imprimis, qui Turcæ vulgò appellati, Ottomannorum Legibus parent. Quos quidem Gelonis & Thyrsageti proximos, principio eam Scythiæ Regionem occupasse ferunt, quæ Oceano Septentrionali exposita, in Hyperboreos montes incumbit, ultra quos Turcas, soli sunt Arimphæi ad Riphæum pertinentes. E cuius terræ finibus, rerum omnium cogente penuria, egressi, Anno à salute nostra septingentesimo quinquagesimo quinto, Pipino in Francia regnante, ruptis montium claustris, in Asiam expediti pervenerunt, & repente inopinatis incursionibus ac rapinis insuetis, Pontum & Cappadociam, & omnem viciniam diriperunt. Coacti tamen

subinde periculi metu, quod paticiores pluribus, & torres indigenis objicerentur, in refugia se montium, sylvarum ac saltuum latebras, & loca suapte natura munita, peneque invia abdebant, & observatis sedulo prædæ furtivæ occasionibus rapto victitabant. In qua vitæ difficultate tantisper manserunt, donec collectis viribus & acie conscripta, ex omni præterea numero delectis qui præessent, ausi sunt aperto Marte lavire, atque Colchos initio, post Armenios; dein Asiæ minoris populos gladio ac igne vastare. Repentino atque audaci & insolito incursu fractis Asiaticorum animis, Barbari facile universam Regionem in suam ditionem rodegere. Quibus rebus gestis, ut civitates invasit timor, paucis admodum annis non Pontum modo ac Cappadociam, sed & Asiam quoque minorem, quam hodie Anatoliam seu Turciam de nomine vocant, in potestate sua posuerunt, & lapsu temporis Bithynia, Galatia, Phrygia utriusque, Pisidia, Caria, & Cilicia Imperium sunt consequuti. Ad singula retinenda nullo Imperatore, nullo Rege, nullo alio supremi Magistratus titulo uti; sed designatis tantummodo pro factionum Provinciis, varietate certis hominibus, qui res, qua Prudentia valebant, administrarent, ad Ottomannum usque, cum qui primus tyrannidem invasit, integri manserunt. Video nonnullos fuisse, qui cum hanc vel illam de Turcarum origine sententiam probarent, eos tamen aliter increvisse, & societatem cum aliis populis

populis etiam Christianis iniisse, ac Reges & Imperatores habuisse, multaque interim præclare gessisse proderent. Author est Egnatius, Turcas sub Odonis Francorum Regis tempora, Leoni Constantino-politano Imperatori socios factos, illi ad opprimendam Bulgariam, quæ ab Imperio desciverat, auxilio venisse. Blondus quoque Jerosolimam à Turcis expugnatam, Anno à salute generis humani millesimo nono, & Christianum militem, qui Petro Eremita Duce Bosphorum trajecerat, vicisse ac trucidasse eum, cum Philippus Henrici filius Franciam regeret, contra ejusdem Philippi Anno quadagesimo primo, Solymanum Regem Turcicum fuisse à nostris debellatum & occisum. Triennio verò post Bohemondum Antiochie designatum Principem, à Turcis captum memorie reliquit. Cæterum utrisque adversus alteros tantum innatum est odii, ut Turcæ Anno à Salvatore nostro millesimo centesimo quintodecimo Saracenis se & Arabibus, quibuscum sæpius conflictati erant, in Balduinum & Tancredum nominis ac rei Christianæ defensores conjungerent. Prorepsit illa ipsa contagio (adeo in animis hominum vivacia sunt concepta semel odia) ad Gazimeorum Regem. Qui cum superbe atque impie Majorum modo fureret, à Balduino Burgio tertio Jerosolymorum Rege natione Franco, certamine victus, suarum in vinculis furiarum pœnas dedit, Anno Ludovici Crassi Regis Franci quintodecimo. Ad cujus sextum & vicesimum, à Fulcone Andium comite caesa sunt tria Turcarum millia, & totidem in custodiam data. Alaph Rex Turca, sub natalis Christi millesimum centesimum & quadagesimum tertium annum, Edessam Syriæ urbem cepit, & in Christianos immaniter desæviit. Ejus Sarrapæ intra biennium proximum admittæ impietatis supplicium luerunt, Jerichunte à Balduino Fulconis filio quinto Hierosolymorum Rege fusi, & ad quinque millium stragem interfecti. Rege apud nos sex & triginta annorum Ludovico Juniore, Saladinus à Turcis in Regnum admittitur, Is duobus annis ab accepta dignitate, Ægyptum & Syriam ditioni suæ cum adjecisset, à Balduino ad Ascalonem & Tiberiadem superatus est. Ad quem deinceps ulciscendum, Jerosolymani profectus Philippi Augusti Galli temporibus, Jerosolymitanum solum deprædatus est, Laodiceam diripuit, Tiberiadem obsedit, Ascalonem ad deditionem compulit. Hæc quidem, nec plura de priscis Turcis, eorumque Regibus, ac iis quæ ante adeptum Imperium gesserunt, literis mandata reperio. Jam venio ad Ottomannum, qui primus paucorum neglecta potentia, Monarchiam invasit. Rerum ab eo gestarum filum contexam, & gradatim in occupatæ tyrannidis successore deveniam.

OTTOMANNUS.

Fuit Ottomannus loco natus obscuriore, & tenuibus fortunis domi, sed tamen ingenio felici, cautus homo, diligens, ambitiosus, Præfecturas semper & Regna cogitans. Ejus disciplina, & consilia, & magnæ Virtutes tantum excelluerunt, ut pauculis annis, nobilioribus Turcis æquaretur, eaque de causa, videri illum, ac in honore habere inciperent tanquam paratum & facilem quarumlibet rerum administrum. Per id tempus accidit, ut Provinciæ Asiaticæ dissidio inter se contenderent, utque latentes in Præfectis earum serperent inimicitia: quas com-

ponere extra spem erat, ambientibus primas singulis. Hos tumultus Ottomannus, cum præsentisset, fortunæ melioris principia fecit, ut qui ex ista Provincialium, Satraparumque dissensione eventum nonnisi prosperum sibi promitteret. Ergo discordias & factiones alere, modo his favere, modo illis, debilioribus semper adversus potentiores opitulari, singulos sibi opera ac beneficentia conciliare. Quo ipse actu paulatim dissipata, fractaque multorum potentia, in tantam de se existimationem illos induxit, ut velut superioribus beneficiis victi & obligati, (nam singulos afflictis rebus adjuverat), primos honores nulla intercessione quasi suo jure præripientem ferrent. Quæ quidem in re Fortuna cum eam benignè indulgenterq; decideret, ut non ita multo interjecto tempore, salutis nostræ anno circiter millesimo trecentesimo, Philippi Pulchri quintodecimo, unus impune in vitiis omnibus summam Imperii, quod antea partium tenebant factiosi Magistratus, occupavit, seque, Asia minoris sive Anatolie Imperatorem nominare sit aggressus. Ad hæc suscepta insignia foris nihil lentius imprudentiusve agens, quam antea domi privatus solebat, magna Bithyniæ partem subegit, Syviam, quæ eadem cum Sebastia est, expugnavit, & oppida ad Euxinum posita non pauca cepit. Affecta jam ætate fato concessit. Philippi Valesii Regis anno primo, & Christi Opt. Max. millesimo trecentesimo vicesimo octavo, cum jam ipse octo & viginti annos in Imperio fuisset.

ORCHANES.

Ejus filius Orchanes à pueris ea semper indole morumque præstantia fuit, ut facile in demortui locum cunctis populi suffragiis sufficeretur. Neque omnium quisquam nova dignitate auctum in aliquo mutatum sensit, tantumque abfuit, ut à Patre in pejus degenerasse videretur, ut illum etiam magno Virtutum cumulo, & regendi Imperii singulari disciplina longe superaret. Cujus rei certum documentum extitit, quod hæreditarium splendorem non modò integrè conservavit, verum etiam spatio temporis eundem pluribus ornamentis illustravit. Hunc itaque nonnulli fuisse prædicant, qui Prussiam, quam nomine variato Bursiam dicunt, Regum Bithyniæ sedem primariam vi cepit, accepto inter obsidendum gravi vulnere, quo postea interiit. Eundem quoque esse autumant, qui Palæologis fratribus de Constantinopolitano Imperio contententibus, alteri eorum cum ingenti exercitu in auxilium venit. Sunt qui filio ejus Amorathi hæc concedunt, qui Patri post duorum & viginti annorum Regnum mortuo successit, ad Joannis Philippi filii primos dies, Anno à Christo nato millesimo trecentesimo quinquagesimo.

AMORATHES.

Amorathes cum animo esset non minus industrius quam superiores, seseque atque illis dignum aliquid edere summo perè cuperet, exemplo eorum cæpit statim dignitatis suæ pervigilem curam habere. Ea de causa latis, in populumque datis certis legibus, Provinciam legit, & locum in sedem Principatus, quo primum ac tacilem ad sese aditum singulis præstaret, & amantissimi suorum Principis munia obiret vigilanter. Bursia in hoc perplacuit, oppidum in radicibus Olympi montis & opere & natura eximie potens. Annos ibi non paucos ad veterum Bithyniæ Regum æmulationem,

nem, curandis suis rebus populoque componendo ac arario cumulando transegit, neque interim animo erat adeo sorte sua contento, ut non interdum de propagandis Regni finibus cogitaret. Ecce interea *Principes Græci in maximam cum Imperatore suo discordiam labuntur*, ferro partes decernendum putant. Viribus illi inferiores, Marcum Crayrevicum Bulgariæ, quæ & Mysia dicta est, Principem in auxilium assumunt. Contrâ, *Imperator Legatos ad Amorthem unâ cum pecunia non mediocri subsidium petiit*. Ab eo duodecim Turcarum millia impetrat, qui in Marci cæterorumque rebellium oppressione Imperatorem alacriter juvunt. Eo benetic'o aut etiam talium hominum usu pelleret ipse, parva victoria, quinque ex illis millia in supplementum præsidii Græciæ retinuit, reliquos in Asiam multis muneribus ornatos remisit. Ex quibus *Amorthes, ut audit Imperii Græci præstantiam, utque ipsi Imperatori pessimæ cum suis conveniret*, opis denuo adferenda illi specie, potiunde tamen Græciæ animo, ad transvehenda Turcarum millia sexaginta Genuensium navibus usus, Hellespontum ad Abydum superat, & exinde *Græciam hostiliter vexare aggreditur*. Sed cum eos impetus juvandi Imperatoris & animadvertendi in ejus inimicos gratia fieri ementiretur, tamdiu Græcos in dissidio continuit, quo ad viribus nervoque belli pecunia exhaustos, omni subsidio destitutos, expugnati faciles reddidit. *Nactus deinde eam fortunam, in ipsum quoque Imperatorem inexpectato gravem impetum facit*, & Callipolim ad fauces angustiarum Hellespontis positam, quod eam munitionibus tutam, & ad omnem eventum commodam esse didicisset, festinanter invasit. Cumque agitare animo universum Græciæ Imperium, fabricatis celeriter, & collatis ibidem navibus multis ad militem ab Asia in Europam transportandum, & aucto in immensum ea ratione exercitu, in Græciam formidabilis irrupit. In cujus expilatione cum occurrentes sibi hostes acie delevisset, Hadrianopolim unâ cum plerisque aliis oppidis occupavit. Ex ea tunc primum victoria Turci Romanicæ (quæ Provinciæ Thraciæ pars præcipua est) majorem partem fecere suam. Verum non alienum ab instituto fuerit, hoc loco dicere, *quibus Thracia olim terminis fuerit*. Fuit profecto non mediocriter fulis. Ab una parte Orientem versus, ad usque Pontum, Euxinum & Propontidem trahebatur: à Meridie, mari Aegeo, fluvio Strimoni, & Macedoniæ conjuncta: Danubio à Septentrione: ab Occidente, Pæoniæ montibus Pannoniæ & Sarmatiae confinis erat. Ea comprehendi volunt utramque Mysiam, Servios scilicet & Bulgaros. Post quos usque ad Hellespontis angustias, locorum maritimarum quicquid Meridiem spectat Græcis frequens, id omne hodie Romania est. Ex ea Amorthes in Serviam ac Bulgariam delatus, Lazarum Servicæ, & Marcum Bulgariæ conjuratos Principes profligavit. Extinctus est cum tres & viginti annos imperasset, Carolo Quinto Francis imperante.

SOLYMANNUS & BAJAZETHES.

Hic vix dum parentatum erat, cum superstitem Patri Solymannum hæreditariæ dignitati eripuit æmulus frater Bajazethes. Is eo flagitio factus bonorum omnium hæres, Vir impiger animiq; maximus, statim ab accepto imperio rebus Asiæ constitutis, trajectisque in Europam novis copiis, in

Bulgariam adversus Marcum Crayrevicum præfiscitur, quo quidem prælio superato, *magnam ejus Provincia partem sibi cum defectione, cum expugnatione subegit*. Pugnam deinde adversus Græcos maturè instaurat, in qua eventus adeo prosperos habuit, ut de Romania, quoquo verum nihil Græco Imperatori præter Constantinopolim reliquisset. Nec tanta victoria contentus, in intima Græciæ penetravit, & *Thessaliam, Phocidem, Boeotiam, Atticam* penè totam, solis incolumbus Athenis, quæ situ difficili ac muro densè in multos pedes constipato circumseptæ, sævitia hostili restiterunt. Ad hæc *Macedoniam* unâ cum Pæonia & Paphlagonia subjugavit. Agmine demum illinc in *Bosnyam & Serviam* deducto, infinitam hominum ac pecoris multitudinem abegit. In Romaniam deinde reversus, *Constantinopolin gravi pressit obsidione*. Neque dubium est, quin eam expugnasset, & Turcis universæ Principatum Græciæ adeptus esset, nisi quidam Tammerlanes Parthus obscurus quidem genere, sed institutis Reipublicæ ac militia præclarus, repentino in Asiam minorem descensu, à proxima victoria tam efferatum hostem avertisset. Cui reprimendo ne longius promoveret, aut potius fugando, Bajazethes soluta obsidione & castris in Asiam motis occurrit. Nec ita multo post in finibus Armeniæ minoris ad Stellam montem, ubi olim Pompejus unâ cum Mithridate signa contulerat, tam iniquo Martè congressi sunt, ut *Bajazethes* caesis suorum ducentis millibus, coniectis in fugam reliquis, ad tantæ cladis accessionem equo dejectus in *Tammerlanis hostis infestissimi potestate* virum deveniret, & *cavea inclusis populis quibus imperaret, monstrandus traheretur*. Memoria proditum est miserum Turcam infra mensam Parthi victoris quoties hic epulabatur, ferreis catenis revinctum locari, & ibidem ad domestici canis similitudinem, ali consueſſo: *Tammerlani* porro in equum ascendenti eundem *bumi procumbentem* scamni loco fuisse. In quo squalore ac miseria mansit infelix, quoad diris animi & corporis cruciatibus extenuatus, sex & viginti annorum Imperator, dignum scelero principio exitium finemque Imperii sustinuit. Anno à partu Virginis millesimo trecentesimo nonagesimo, Caroli sexti octavodecimo.

CYRISCELEBES.

Iberi ejus, Cyriscelebes, Moses, Moamethes & Mustaphas, paternæ calamitatis exemplo admoniti, Asiæque prius à Tammerlane spoliati, cum trepidè in Græciam refugissent, excepti sunt fuga ab his Græcis, qui in Hellesponto explorabant, & ad Imperatorem Constantinopolitanum pro singulari præda deducti. Quorum ipse (ut clemens & lenis erat) miserorum fortunam non gravare, sed eos potius nullo vitæ possessionumque, quas in Græciâ Pater eorum congesserat, periculo, apud se salvos custodiri, Regiæque educari voluit. Postea morte Tammerlanis audita, misericordia Imperatoris Constantinopolitani, ac clementia solutus natus maximus *Cyriscelebes*, in Asiam discessit. In quam subito magna populi benevolentia receptus, patrimonium integrè recuperavit, in tuas deinde Græcas possessiones opportunè rediit. E quibus cum solvisset, *arma in Hungariam trajecit*, ei, *Sigismundus Rex occurrit*, cum Franco equitatu (quem sub Præfectura Joannis Noviodunensis ejus,

eius, qui Burgundionum Duci patri successit, à Carolo sexto in auxilium contra Turcas obtinuerat) ad Nicopolim iis animis utrinque concertatum est, ut dubia primum victoria, deinde in Turcas numero plures inclinante, nostri ad unum turbatis ordinibus & versis in fugam Hungaris, aut cæsi sint, aut capti. In captivis fuit Joannes ipse una cum Viris Principibus non paucis, qui ad Cyriscelebem, fugiente interim Sigismundo, pertracti, servati sunt, & aliquantò post ducentis aureorum millibus redempti. Verùm cæteri nostri gravis ac levis armaturæ milites, qui periculo se belli eripuerant, immaniter confecti sunt. Victor postea Cyriscelebes capto belli in Serviam transferendi consilio, quum fines ejus infestare ac depopulari contenderet, & eò inconsultius accederet, morbo correptus animam egit.

ORCHANES CYRISCELEBES.

Orchanem Cyriscelebes etsi unicum Imperii hæredem reliquerat, non tamen opulenti patrimonii usum ad delicias attigit. Ad gubernacula enim Reipublicæ cum paucorum studio atque operationaretur admitti, *patruus ejus Moses*, conciliatis sibi multorum animis, præcepto imperio, filium fratris primo quoque tempore jugulandum curavit.

MOSES.

Sed & ipsi dignum illo patricidio exitium propè divinitus allatum est. Nam comparatam nefarierem ac dignitatem cum fratri Mahomethes invideret, & dulcedine imperandi vehementer caperebat, interceptum Moysen visa simul bonisq; privavit. Hæc scelera omnia proximum à Cyriscelebis morte biennium tulit, cum ipse post Bajazethem patrem sexennio tenuisset Imperium.

MAHOMETHES.

Sunt qui Mahomethem, nulla prorsus de his facta mentione, morte Bajazethis factum Imperatorem putant, & ea quæ de Cyriscelebe feruntur, huic tribuunt. Cæterum Walachos, Maomethes ac Culcharos ferocissimas Thraciæ gentes variis præliis & cladibus afflixit. Nec prius ab ea vexatione manus continuit, quàm afflictos populos sibi magnum tributum quotannis pendere compulsi. Arma deinde vertit in Satrapas Asiæ, quos cum devicisset, alios quidè pecunia multavit, nihil generis propinquitate commotus, alios ut Caramanum Satrapam Ciliciæ, & Asmahecum ejus Armeniæ, quam Euphrates alluit, integros atq; incolumes, fortunis quoque nulla ex parte diminutos servavit. Reversus in Græciam, *Hadrianopolim* sedis Imperatoria loco habuit, *pulsis illinc, aut ad interfectionem cæsis, quotquot intus Christiano insignitis nomine, ac sacra pios religione deprehendit*, nec diu postea vixit. Oppetiit anno tyrannidis suæ decimo septimo, & nostræ institutionis millesimo quadringentesimo decimo quinto, Anno Imperii Caroli VI. tricesimo quinto.

AMORATHES.

Amorathes ordine successionis, Imperii declaratur hæres. Hunc etiam impuberem, magnarum gerendarum felicitas sequuta est, & Imperator Mahomethis patris non modò nomen ac glo-

Tom. II.

riam præclare gestis, verùm etiam Majorum, quotquot illum antecesserant, memoriam longe superavit. Hic tum, cum pater excessit, præerat Anatoliæ, ab ipso ad sustinendos hostiles impetus tantumque Regionis administrationem delegatus. Nuncium suæ orbitatis illic accepit citius, quàm incommodæ paternæ valetudinis. Quo casu percussus, maturat ab Anatolia proficisci, & quàm maximis itineribus potest in Græciam contendit. Itaque paucis castris ad urbem Chalcedonem pervenit. Unde cum in Europam exire studiosè cuperet, & velis equisq; in Græcam suam rem convolare, ad justa, ut palàm dictitabat, paterno funeri honorificè persolvenda, revera quòd præsentia sua vel conservatum iri, vel si alienatum esset, jam recuperatum patrimonium confidebat, nunciatur per exploratores Hellespontum classe hostili teneri, Constantinopolitanumque Imperatorem insidias parare, & si quando se in viam det, violentas manus allaturum. Nec falsus erat is nuncius. Nam Constantinopolitanus cum Mustaphæ Bajazethis filiorum quarto ad Imperium suffragaretur, & illum in patris fortunis collocare summo opere studeret, ad mare proruerat, ut filium fratris ejus Amorathem depelleret. Ea de causa egredi in Græciam conanti tamdiu obstitit, quoad collatis viribus Turcos intensissimè conflictatos, & Mustapham eo prælio præter opinionem suam confectum, fuis prostratisque omnibus ejus copiis intelligeret. Nullo postea negotio Amorathem Regni potentem fecit ea de fratre victoria. Sed iter in Græciam faciens, omnem operam accuram in ultionem injuriarum contulit. Conflata ea labe multorum malevolentia, cum nusquam satis tutus esset, ad eas suspiciones tollendas & tuitionem sui, custodia sibi opus esse credidit. Ergo conscribit peditatum, qui se armatus circumeat semper ac tutetur, nec in eum quosvis homines conjici vult, sed eos solum, qui abnegato CHRISTO, quem antea profitebantur, Mahummedea superstitione se addixerant, quos Janizaros vocat. His munitionibus in Epeirum, quæ recentioribus Larta nuncupatur, irrumpit, ac mox in Etolorum patriam penetrans, eas agri pellectus bonitate suas fecit. Quarum tam illustrium, commodarumque rerum accessione avarior factus & ambitiosior, irruptionem ex templò fecit in Illyricum, quod hodie Sclavonia dicitur, & Dalmatiam in se, Croatiam, Istriam ac Liburniam complectitur. Id sævus pervagatus est magno incolarum detrimento, nonnullis etiam expugnatis arcibus, & abacta hominum & pecudum numerosa multitudo. Turcicæ porro nationi cum liceat plures ducere uxores, Georgii servorum Principis filiam sibi matrimonio junxit. Sed paulò post infinitati istiusmodi pro nihilo habita, armatis multis hominum millibus, Mysiam, aut si quis ita appellare malit, Serviam, impetiit. Socer milite atque opibus inferior, pugnæ genero potestatem non fecit, sed imposito Syderoniæ urbi præsidio, filiorum quidem unum in ea reliquit, ipse verò trepidus cum uxore ac liberis & familia, in Hungariam aufugit. Amorathes fuga soceri Mysia in integrum potitus, ad ultimum Syderoniæ castra admover, & eam paucissimis diebus expugnat. In cujus expugnatione cum relictus ad defensionem urbis uxoris frater irrumpentem hostem effugere nequisset,

Kk

quissit, tantum absuit ut eum affinem Turca recognosceret, ut ambobus oculis orbatum conjectumque in vincula, nulla vel humanitate motus vel propinquitate, quacunq; ibat in contemptum foci, miserum ac innocentem juvenem secum populari ludibrio pertraheret, ipso interim loco perpetuo exilio multato. Expeditionem denique in Hungariam cogitans, constituit apud se prius quam quicquam moliretur, aut occupandam esse omnino Græciam, aut saltem ita cum reliquiis ejus agendum, ut sibi in posterum absenti obesse non possit. Eratione in Peloponnesum, quam vulgo Moream appellant, deductus, superato Hexamili sive Esimili muro, qui in Isthmo positus id continentis intervallum claudit, quod Ægeum ab Ionio determinat, fusoque ac caeso omni ejus presidio, Provinciam, etiam quoribus superioribus circumdatam, universam in suam ditionem redegit. Atticam deinde eadem via bello capit, & de Athenis cum principe earum natione Ligure paciscitur. *Compositis Græciæ rebus, ad oppressionem Hungariæ animum adjicit.* Ad quod peragendum, cum quæ exercitui opus essent compararet, nunciatur Christianorum in Turcas gravem undequaque tumultum excitari, Hungarosq; una cum ipsa vicinia jamjam evocatos in Græciam irrumperre. Quamobrem apparatus ut potest accelerat, & designatis, ut erat casuum prudens ac prospiciens, Præfectis Provinciarum, qui metu injecto Peloponnesiacorum atque Atticorum conspirationes defectionesq; amolirentur, descripto etiam centum millium hominum exercitu, recta in hostem pergit. Ocyus fama tam sædam tempestatem infeti Hungariæ, & inexpectatò inermis Regnum tantis furis adoritur, ut nihil ei non cedat, omnia violanti sacra simul & profana. Processisset haud dubiè longius, sed pressus annonæ caritate receptui canere coactus est. Non ab re fuerit hoc loco meminisse hunc esse Imperatorem Turcarum, adversus quem Eugenius IV. Romanorum Pontifex Julianum Casarinum Cardinalem Legatum misit armatum. Qui Casarinus cum Joanne Waywoda militiæ Hungariæ Præfecto, collatis in unum copiis conjunctus, facto in Turcæ fines incursu, cum jam satis promovisset, Sophiam castris hostilibus circumvenit, & obvius sibi, seque laceffentes Turcas frequentem conflictu fudit. *Quæ victoria decennialium inter eos induciarum causa fuit. Sed armis de integro Pontifici hortatu præter injurandum resumptis,* commissoque ad Varnam, quondam Dionysopolum, certamine, nostri vicissim fusi prostratique sunt, uno Waywoda incolumi, Ladislao Polonorum Rege inter pugnandum occiso, Casarino auxiliis interfecto. Tantis totque victoriis elatus Amorathes, iter Hadrianopolim relevandi animi reficiendarumque virium gratia instituit. Ibi singulorum rerum omnium tranquillitate fretus, vota quæcunque alias Deo immortalis voverat, persolvit: Mahomethem primogenitum celebri Bassarum Procerumque assensu, populi autem insolita contentione Imperio præficit. Eundem postquam in eodem collocasset Imperii, fidei ac tutelæ Calli Bassæ purpurati senis nulli sociorum atque opibus secundi commisit. Postremo se ad otium vitæque delicias capeffendas in Asiam contulit, ubi non ita

multo post vita functus, Prusiae cum majoribus æquè regiæ atque honorificè sepultus est, Anno Imperii sui tricesimo quarto.

MAHOMETHES.

Mahomethes nullo Majorum industria, cautiore, gratia, novandisq; rebus inferior, in ipsius primæ militiæ rudimentis lectissimum quemque ac probatissimum Ducem patris Amorathis beneficio ac pietate quasi doctorem habuit. Imperium suscepit, vix dum in pubere ætate constitutus. Cujus quidem inavitate, *invisitataq; vitæ licentia delinuit,* statim ab initio facile sibi persuasit, nemini unquam quicquam divinitus concessum fuisse ea dignitate atque potentia aut splendidius, aut felicius, aut sanctius, aut quod plurimum invidiæ magis obnoxium sit. Quare omni tutela tanquam servituti jugo à se rejecta, liberum Imperii moderamen suscepit. Novas leges promulgat. Quædam placita Majorum improbat & antiquat. Ad ærarii accessorem vectigalia auget. Janizarorum ordinem equitatu adhibito plenior facit. A Bassis atq; aliis, qui vivo Patre præfecturas obtinuerant, rationes exposcit, plerosque eorum vita mulctat, pecunia non paucos. Ad hæc cum fratrem nomine Calapinum domi haberet, quem sibi nimis gravem ac suæ incommodum libertati, & hæreditati inhiantem suspicaretur, eumq; idcirco magno studio tollendum curaret, post breves insidias puerum, dulcedividuæ matris delicias, immaniter extinctum, matris nihil tale à filio in matrem, à fratre grandiore in parvulum fratrem patratum iri suspicatur, obicit ut ea scilicet orbitate filii, collectam demum charitatem maternam, in se unum ac suæ prosperitatis incrementum provocaret. Deinde verò ætate senesim Majorum suorum res præclarè gestas edoctus, tantundem illis gloriæ invidens, quantum ipse audendo adæquare non posset, elevato sapientis Bazezthe, qui obsessam diu Constantinopolim eum tenuisset, ea tamen potiri nunquam potuisset, eum tum primum victoriam in animum suum inducit, perpetuam ex everis Græci Imperatoris sede, noviminis celebritatem, firmamque, stabilem ac legitimam Græciæ Monarchiam sperans. Itaque habitum equitum & peditum delectu, & multarum omnium generis navium classe ordinata, diurnis nocturnisque itineribus Byzantium proficiscitur. Quo cum pervenisset ad sextum Kal. Majas ingentes copias muro admovent, & urbem iteratis machinarum muralium ictibus ferire, cives crebris terroribus oppugnationibus, omnia quæ ad victoriam conducere, expugnari aggreditur, perstatq; tamdiu in oppugnando, quoad longissima debilitata obsidione expugnat. Anno salutis nostræ millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo. Caroli VII. tricesimo tertio. Ad quam calamitatem accessit indignissimus Constantini Imperatoris exitus, quem quidam vel ex parte truncatum fuisse, genere ejus omnino vel exilio vel morte sublapso, alii in media suorum fugientium turba, cum ipse quoque fugeret, decidisse, & certatim cursu erumpentium concussum, contritum, interentumque fuisse tradunt. Hæc pariter victoria mortem Calli Bassæ tutori attulit, nempe Mahomethes pecunia, quam Callius ingentem possidebat, utenda causa, proditoris insimulatum oppressit. Eadem etiam effectum est, ut quicquid locorum nobis Græciæ Constantinopolitano Imperio subditi

id omne ad Mahomethem, audita Byzantij expeditione deficeret. Supererant Albania, Peloponnesus & Acarnania. Quæ Provinciæ nuper Christianorum conspiratione in Turcas, & eorum in Græciam advenit, renuntiantem morte Amorrhæ, acceptoque filii ejus Imperio præmature rebellaverant, interim Regulis morem gerentes. In eas paucum bellum impetum transfert, atque Alia primò (quæ ea pars est Macedoniæ, quæ occidentem vergens, à Dyrrachio ad antiquam Apolloniæ pertinet) ingressus, ingruentibusque malis afflictam & perditam, vectigalia facit. Mox factò in Peloponnesum impetu, usque in Græciam sibi subicit. Est autem Peloponnesus Græciæ pars nobilitate & potentia nationum præclarissima, quæ in ea antiquitus habitavit, longè præmè illis esse Imperii sedem commòstrat. In ea multi sunt sinus, multa promontoria, splendide & magnæ civitates, faciles in præparati folio persimilem, cujus longitudo penè æquales sunt. A principio ad quædam stadia sunt mille & quadringenta, quæ ambitus, stadiorum est quatuor millium, ut placet; verum huic numero Arthemidoro quadringenta adhibuit. Circumdatur omnis. Ergo, ut supra memoravi, excepta solum Isthmi parte, quæ Isthmos dicitur, ubi Corinthiæ nobilis posita est. In Peloponneso Achæia, Messenia, Laconia, Argolice & Argeia. Eas omnes Provincias Mahomethes pervagantes fecit tributo pariter. Corintho & Boeotiæ intermedia felicissimè tentatam. His successibus plenior audentiorque factus corruptione in Hungariam cœpit cogitare. Nec cogitationem longè secutum. Nam paucis & comparatis iis, quæ ex usu profectio- rum, celeritate incredibili arduos Thraciæ exuperat. Cumque jampridem statuisset Christianorum nomen; remque funditus dele, Belgrado (quod oppidum ad confluentem Danubii positum, non Hungaris modò, sed Christianismo propugnaculum erat) aciem inopugnatione destitit, quam in ipsa muri qualitate desponderant, viriliter faciens, altissimè dexteram sagitta confugeretur. Quo casu ex- peditus exercitus, singuli relictis ordinibus at- que impeditis, in fugam convertuntur, & paucis diebus noctibusque Mysia, in Roma- num domesticum turumque sibi præsidium per- dunt. Mahomethes quoque eodem post suos accepto recreatur. Postea verò juri suis componendis seditionibus, si quæ in ce- lestis exercitationibus eò usq; incubuit, quo- rum producendi Imperii vehementem libidi- nem excitaret. Itaque ubi se commeatu rebusque

novæ expeditioni necessariis satis affluere sentit, militum cujusvis armaturæ nomina excipit; mil- taque hominum millia conscribit. Cum quibus in Asiam proficiscitur, Bajazethi filio, quem Anato- lia præfecerat, jampridem Pyramethi Carmani re- ctoris dominatum quaquà versum fatiganti, sed ta- men aliquanto inferiori, auxilium allaturus. Quò cum nullo in angustis impedimento transmisisset, cœpit exemplò Ponticam Pyrainethi gentem, de- inde Ciliciam populati ac vexare. Neque à popu- latione atque agris vastandis prius abstinuit, quàm delatus in Armenia cum Usnucaffano Persidis Re- ge ad Euphratem conflisset prælio non satis felici, amillis militum decem millibus, & de Bassis Asmirathe. Ob quam jacturam majoribus furiis cum Trapezuntino Imperatore Usnucaffani socero congressurus vadit. Prohibentem occidit, & stirpe ejus radicitus evulsa Imperatorem se substi- tuit, non Trapezuntis modò, sed & Sinopes, & omni- que ante hanc cladem ipso in Ponto Christiani posside- bant. Parat id genus victoria, ovanem exercitum in Græciam reducit, nec vincendi cupiditati fine imposito, classe ad Lemnum & Lesbos prædivites insulas adnavigat. Quibus primo impetu castris plurimis, oppidis atque arcibus spoliatis, Mithy- nen denique urbem invicta manu circumvallat, & in expugnatam brevi intromittitur. Exterminatis tot Christianis, & in omnem propè Græciam atque Asiam infuso Mahumedis cultu, ut reliquias quo- que excinderet, & nihil in posteritatem non Ma- humedeum tam in insulis quàm in continenti su- peresset, aucta ad navium quadringentum numerum classe, in Eubœam (Negropontum hodie vocatur) citatis remis contendit. Ubi Chalcide urbe, insensissi- ma obsidione fatigata tandem potius. Declinat postea in Euxinum (quem recentiores mare majus vocant) & Capham, quæ supra Bosphori angustiam ipso in Euxino posita est, Genuenlibus eripit. Edomita paulò post Albania Venetis Scodram, Lissan & Dinastrum corradit. His triumphis penè innu- meris inolescens, & comparando universi Orbis Imperio fortunæ prosperioris incitatu inhians, tres uno eodem tempore diversas expeditiones ag- greditur. Urnam, Rhodum, in quam infelicem Le- mni, Mitylenes, Eubœæ, Euxini, atque Albanie tristitiani transmissuros, Melythum Bassam terra marique providè armatum dimittit. Is eò cum per- venisset, ut suum Imperatorisque animi (id quod summè cupiebat) expleret, & de oppido divitiis at- que opibus florentissimo triumpharet, cohortatus suos paululum, cœpit continuo arbis murum specie castrorum horribili cingere, oppugnationem deinde occipit, ad undecimum Kalend. Julii Anno à natali Christi 1463. Quam obsidionem eo usq; continuavit, quoad de expugnatione omnino desperans, cedentibus in contrarium conatibus, illa se urbi ridiculus cederet, ad sextum decimum Kal. Septemb. Altera fuit ex- peditio in Italiam, ad quam peragendam, Aroma- them Bassam centum navium classi, & quindecim hominum millibus præficit, atque jubet transfre- tare. Is inter navigandum, Leucadiam (quam no- mine recentiore Sanctam Mauram dicunt) Cepha- lenia & Zacynthum cepit, & Favelloniam deve- ctus, in Appuliam trajicit, atque in peregrinum lit- tus inopinantibus Appulis egreditur. Mox deinde oram maris transcurrit, pleraque loca spoliatur, ma- ritima,

ritima omnia deprædatur. Postremo Hidruntem occupat. Cum hæc à Bassis fiunt, ipse quoque Syriam petiturus, & Sultanum Cayri invasurus, secessit Callipolim. Unde aliquanto post ad Zizimum filium in Asiam exiit. Quo cum & trecentis armatorum millibus in Sultanum proficiscens, in ipso itinere subita acerbæque febre correptus, non longè à Nicomedia Bithyniæ mortuus est, non sine veneni suspitione, Anno suæ ætatis quinquagesimo sexto, unum & triginta, aut ut alii scriptum reliquere, septem & viginti annos post Amorathem Imperio potitus.

BAJAZETHES II.

Bajazethi & Gemma, vel ut quibusdam placet, Zizimo paterna hereditas, gravissimi bellicæ fuit. Orta nimirum in Turcis repentina controversia, filiorum utri potius patris honores atque insignia deferrent, in id ventum est factionis, ut sanguine clarioris Zizimum Imperatorem, Janizari Bajazethem exposcerent. Accidit igitur in hac animorum discordia, ut hi invitis Nobilioribus, in absentia Bajazethis Corcuthem ejus filium pusionem in avi sede collocarent, & absentis patris loco, Imperatorem parvulum urbi talibus auspiciis salutandum proponerent, invocato insinuatoque populariter Bajazethis nomine. Qui interim de sua orbitate pariter ac collata in filium Majestate Imperii præpropere admonitus, admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus Constantinopolim advolat. Quod cum populo desideratissimus pervenisset, in civitatem quam fieri potuit Regiæ atque honorificè acceptus communibus suffragiis Imperator, mense Majo, salutatus est. In quo honorum opumque fastigio constitutus, discrucari intra se cogitabundus, & multa secum (ut ferè solent hi, qui rerum potiuntur) animo versare incipit, Imperii quod susceperat, magnitudinem, difficultatem imperandi iis præsertim, quibus invitis ac refragantibus designatus creatusque Imperator fuerat, Zizimum fratrem animi non muliebris, neque frigidi spiritus hominem in imperium adoptatum fuisse ab iis præcipuè civibus, qui Optimates erant, illorum opera factiones in populo nasci, motus excitari, arma sumi, vim inferri, Zizimum revocari, cædi se faciliè vel exigi posse. Nec dubium esse, quin hic ito in caput Principis conjurent, qui in ejus exitio aut exilio collocatam esse patriæ libertatem, contra, in vita ac præsentia servitutem omnium positam arbitrentur. In mora autem maximum inesse periculum. Ideò minimè sibi his difficultatibus indormiendum, imò potius cautè & diligenter & animosè obstandum principio dubio ac difficili. In hac animi perturbatione, exercitum sedulo conscribendum curat minorem quidem initio, quippe solum ad vitæ suæ majorem inter suos cautionem; sed paulo post numerosiorem ex omni veteranorum Græciæ robore, ita ut non obscure omnes intelligerent, eas illum copias collegisse Zizimi fratris metu nimio incitatum. Nimirum eum audierat de his, quæ domi acciderant, factum certiorè, statim è finibus Syriæ, quò à Mahomethe patre adversus Sultanum Ægypti missus fuerat, cum valida manu egressum, celeriter quas tum copias habebat, in Anatoliam traduxisse, & occupata demum Bithynia, quasi distributo inter fratres patrimonio, & sorte delato ad ipsum Imperio Asiæ, ad Bajaze-

them verò Europæ, Prusiade confedisse, coactis undique ad defensionem Asiaticis gentibus. Quare cognita, Bajazethes comparatis ad bellum vel inferendum fratri, vel à fratre illatum repellendum rebus necessariis, ratus sibi feliciorè pugnam extra Græciæ terminos fore, & longè à Constantino-poli minori periculo obnoxiam, inaudita celeritate in Asiam adversus fratrem proficiscitur. Quò ingens agnien cum trajecisset, & paucis diebus in planitiem, quæ ad Prusiadem est, processisset, haud procul à castris fratris castrametari cœpit. Nec conflictu in multum tempus dilato, acie in aperto posita, post raras utrinque provocationes ferocissime cum fratre signa contulit, viribus superior, magna tamen utrinque strage accepta, Zizimum in Syriam fugat, atque hoc uno certamine votorum omnium compos evadit. Zizimus tantæ cladis acceptæ nuncius, profugus cum paucis clientibus fidissimis Rhodum adnavigat, & libens insula Præfetto se dedit. At verò Rhodum illico cepit tacita quædam de fugitivo suspicio ac diffidentia. Nec satis, ut sibi videbatur, à Zizimo tutus, cum in Galliam ulteriorem ad Carolum Regem hoc nomine octavum cum certis navibus sollicitè custodiendum ablegat. Romam iraductum ferunt ad Innocentium VIII. Rom. Pontificem, eundem Tarracina postea, dum Neapolim deduceretur, propinato ad concitandam nomini Gallico invidiam, veneno occubuisse. Interea Bajazethes receptis in fidem Asiaticis, lustratisque Ponto, Cappadocia, & cæteris Anatoliæ Provinciis Constantinopolim regressus est magna suorum civium admiratione. Nec prisca continuatque, hætenus Janizatorum in se animi ac suffragii immemor, eorum, statim à reditu, numerum auget, & ejusmodi hominum ordinem sibi curæ esse atque in pretio, stipe in singulos annua conferenda, multisque aliis beneficiis & immunitatibus planum facit. Cæterum aliquanto post, ordinatis, ut nova Imperii mutatio postulabat, Græciæ rebus, ejus animum Asiæ repetendæ cupiditas incescit. Ubi cum meminisset, esse Caramannum hostem capitalissimum, qui nuper Ciliciam campestre, atque aded Armeniæ minoris Cappadociæque Regiones ad Taurum montem pertinentes sibi detra-xisset, & per vim hætenus occupasset, neque huic occupati patrimonii vulnere, nisi crudelissimo bello mederi posse cerneret, in eum antequam discedat, instaurandū è Græca militia exercitum ducit. Fit igitur evocatio, recensetur exercitus, Asia repetitur quàm fieri potest ocyssimè. In qua cum jam multum promovisset, nempe transivisset Bithyniæ, Lyciæ, & Pamphiliæ finibus, nihil prius habuit, quàm in Ciliciam irrumpere, & secum animi Caramannum impetu quàm posset vehementi aut cedere, aut fugare, aut saltem expavescatum imbellem expugnabilemque reddere, & ad deditionem compellere, quo penè divino consilio hostem fudit (*Virtutum nimirum victuro Imperatori necessariarum longè Princeps est inenda pugna alacritas*) & quæcumque cis ac trans Taurum possederat, recuperavit. Hoc felici eventu, quantum Bajazethi accesserit animi atque audaciæ, susceptæ secundum hæc tempora expeditiones argumento sunt. In Sultanum Ægyptium (is Mahummede Deæ Religio-nis faciliè princeps, ut consortibus exemplo sit Mahummedeum non esse aliena appetere, sorte sua conten-

contentus; *Egypto* solum ac *Syria*, quasi certo atque unico Majorum Regno imperat in eunte *Verebellum* moveret. Neque ante ab ejus Regionibus infestandis abstinere, quam se *Sultano* multo viribus inferiore longae experientia didicisset. Siquidem is militum longe potentissimus erat, utpote qui *Mamalucho* homines ab ipsis cunis in gladiatorio ludo educatos, de ea etiam populi colluvie accersitos, quae *CHRISTO* defecerant, fugitivos post eadem *Caramanni* exceperat, & copias Arabum innumerabiles ad sui tuitionem aleret. Nemini porro census abundantia & locorum munitione cedebat. Igitur sapius ab eo debilitatus ac profligatus *Bajazethes*, cum *Egypti* pacem foedusque inivit. Exinde in *Graciam* reversus, rerum naturalium studio ac cognitioni tantisper operam navavit, donec adjecto ad *Corcyram* animo, sed patefacta *Veneris* conspiratione, ingentibus copiis *Walacliam* (quae Regio est *Thraciae* inferior) *Pontum Euxinum* versus, invaderet, & sibi vestigalem faceret. Nec *Moncastrimoles* accessu expugnatuque difficilis (ut quae ad eas fauces sita sit, quibus *Boristhenes* amnis, quem illi *Neper* vocant, in mare se effunderat) resistendo efficere potuit, quin ad deditionem compelleretur, omni etiam maris ora, quotumque incederet, *Turcicae* servituti subdita. Hac *victoria* spoliisque hostilibus & elatior factus & potentior, classem numero navium incredibili clamore instruit. Ad hac ingentem pedestrem exercitum comparat, ea solum ratione, ut vires universas in quos velit, quoties commodum fuerit, emittat. *Nactus* deinde armorum adversus *Venetos* succurrendorum occasionem, in *Peloponnesum* tempestatem hanc impulit. Qui cum in sinum *Patraronum* admissus esset, *Metionem*, quod nunc *Modonem*, *Nepanthum* inde, quod olim *Naupactum*, mox & *Dyrachium* *Veneris* ademit. *Gallos* tum deinde eos, qui *Romanis* Pontificis hortatu in *Graciam* profecti fuerant, saevissimo ad *Mitylenem* congressu fudit ac fugavit. Tum autem aetatem ingruente, & morbis undequaque ingruentibus, morti se proximum esse conspiciabatur. Quapropter in reliquam aetatem quieti tranquillitati, quae Imperii prospecturus, *Acomathem* primogenitum in locum suum magnifico suorum omnium apparatu ablentem substituit, eumque nulla mora se accersit. Quod *Selimo* filiorum alteri cum succederetur, quam inique graviterque tulerit, ista satis docent. Etenim *Trapezunte*, cui praepositus a patre fuerat, prope discedens, ad patrem currit, viam fratri, quasi in nullam sortem bonorum nato ad Imperium praerepturus. Recipitur quidem a senex, sed aegre & asperrima cum oburgatione, qui in iussu Regis advenisset. Remittitur paulo post in praefecturam non satis ex sententia. Quid faciat? patris obtemperet, an etiam adversus parentem certamen ineat? Cessit ad extremum patris ambitioni, nam ea fuit filij ambiciosi cupiditas, ut tractu secum factiosis non paucis, ultro patri obviam iret, & praelio quam poterat violento eum concuteret. Verum cum suis universis fugatus, in *Bulgariz* latebras eo usque se abdidit, donec *Janizari* per *Acomathem* invidiam (nempe iis haud satis Imperio dignis esse videbatur, quod mollitia corporis effeminatus esset) *Selimum* strepitu ac suffragiis contrariis Imperatorem flagitarent. Ad quorum tu-

Tom. II.

multuum compositionem permutata sorte, *Selimus* pro *Acomathe* revocatur, atque in designati locum, patre linguatenus consentiente, succedit. Id facinus cum aegre ferret *Bajazethes*, vultu tamen ad praesens tempus consule ac prudenter dolorem orbitatis dissimulante, impetrata a filio venia, tanquam relegatus, *Dimotium* oppidum, quod ipse splendide haud procul *Hadrianopoli* condiderat, ad otium reliquae vitae concessit, in qua profectio, ne, vel aegritudine animi, vel morbo, vel potius ignoranter epoto veneno confectus mortuus est, Anno a partu *Virginis* millesimo quingentesimo duodecimo, *Ludovici* duodecimi vicesimo secundo, Imperii vero ejus tricesimo.

SELI M U S.

Omnia eorum, quae patri *Bajazethi*, quae *Selimo* fratri, quae absenti sibi acciderant certior factus *Acomathes*, discruciat intra se anxie coepit. Longe se a patria, idque sine viribus abesse: Sublatum esse patrem, suscepta jam a fratre ornamenta fascesque Imperii: Pecunias illi in tuto & viros affatum, sibi fugam in magno vitae discrimine relictam esse: Nec diu moraturum *Selimum*, quin sibi suspectum fratrem, si detur, opprimat. Utilius sibi fugere maturè, quam confidenter expectantem oppressum iri. Distractum in has cogitationes vicit impii fratris metus. Itaque *Prusiade* egressus cum fidissimis perpaucis, *Anatoliam*, quae *Cappadocia* aditur, magna celeritate transcurrit, & ne ubi interciperetur, collocatis jam ab amicis fratris in via insidiis, nusquam sibi conquiescendum duxit, donec in *Ciliciam* ad *Caramanni* nuper confecti possessiones pervenit. Quem locum in vitae praesidium cum satis tutum natura ipsa indicaret, eundem tamen omni belli apparatus diligenter communivit. *Selimus* ediverso nihil iam nisi de fratribus internecandis, & securitate Imperij cogitans, rebus in *Gracia* compositis, in *Asiam* transit. Quod ventum cum esset, *Bithyniam* primum deinde *Lycaoniam*, postremo *Cappadociam* ad *Acomathem* fratris oppressionem transgreditur. Sed eum omnis generis irritamentis usus, cum educere nequisset, repente evestigio profectio in *Magnesium* instituit, & *Corcutem* fratrum tertium aggreditur inopinantem. Quo tam insperato impetu *Corcutes* exanimatus, ipse omni salutis in fuga collocata, *Rhodon* mutato habitu pergit. Sed a militibus, qui fratris omnes aditus obsidebant, interclusus, metum mortis proximè in montium secessus & saltuosa loca absconditur. Ibi herbarum radicibus ac melle sylvestri vitam sustinuit, quousque proposito ingenti praemio, ei qui vivum hunc *Selimo* aut trucidatum prodidisset, servos ejus in proditionem ac necem domini avaritiae insania pelliceret. E vivis exempto *Corcuthe* *Selimus* *Magnesium*, minorisque *Asiae* loca maritima ad *Syriam* usque in suam manum redegit. Bursa demum illi repetita est. Ubi cum victoria triumphique celebrandi specie propinquis ac necessariis epulas apparasset, invitatos ad eas nepotes & a ceteris convivis sub sinem cena secretum deductos, quasi secretius aliquid cum iis communicaturus, servis tradidit suffocandos. Superest animi molestia, Imperijque ejus impedimentum *Acomathes*. Neque tamen satis novit, quibus illum artibus, ac insidiis intercipiat. Re infecta domum revertitur. Ibi vehementer indignatus noctes & dies se-

Kk 3

cum

cum reputat interimendum esse Acomathem, ne sibi in posterum obesse ullò modo possit. Post multa & varia consilia reperti sunt, qui ex composito apud ipsum Acomathem per epist. crimina hac in Selimum Imp. sererent: Hunc patris expulso rem dicerent, alieni detentorem Imperij, fratricidam, nepotum ac sanguinis sui perniciem. Quibus conjuratis Optimatibus si ausculet Acomathes, brevi ad Imperium exacto fratre posse revocari. Hortantur ut exercitum pareret, se benevolis accommodet, se socium adjungat, & prodeat securè ad tyranni interceptionem, pronum ad Imperium viam ingrediat, vix tantillum promoturum, quin se Turcarum omnium defectione restitutum sentiat. His dolis irretitus Acomathes, & spe ulciscendi fratris patrimonij; recuperandi cupiditate circumventus, è vitæ propugnaculis educitur. In quorum propemodum exitu, præter opinionem Selimo sit obviu. Nec longioribus utrinq; consiliis usi, clallicum extemplo canit, conclamatur, concurrunt, configitur ab utrisq; atrocissimè. Ipso in conflictu scelere atq; audaciæ fratris magna Vir alacritate, cum Acomathes resisteret, equo prolapsus, & mole sui majore; item pugnantium turba, nec non ipsius equi pondere pressus, cum erigi non posset, fato concessit. Filios reliquit Amorathem atq; Aladinum Selimi patris timore fugitivos. Quorum alter ad Sophin in Persidem confugit. A quo principio quidem humanissimè acceptus est, & muneribus ornatus amplissimis; sed ea felicitate mox factus insolentior, trucidatur. Successit alter in Syriam, prius subsidio vitæ à Campsone Sultano unà cum fide publica impetrato. Selimo in futurum stabilis ultro citroq; Imperij securo, ingens visenda Græciæ studium incessit, nec institutum res morata, quippe de inimicis undequaq; triumphans, paucis diebus ad Byzantium appulit, ubi post aliquot tempora de Perside otiosus cogitans, opportunè expeditionem instaurat. Eandem aggreditur prima quaque occasione, copioso exercitu mari ac terræ imposito. Matureq; penetratis Cappadocia, Lycaonia, majore Armenia atq; Euphrate amne, Persarum agros diripere vastareq; incipit. Movetur Sophis in adversum manu haud infirmiore, nec longè à Tauride Persidos animis insensissimis pugnatur. In quo congressu Sophiani machinarum ærearum insolenti murmure attoniti, hosti locum dedere. Atq; in hunc modum superatus Sophis, fuga salutem quaerit. Victori interim Tauris deditionem fecit. Expugnata subinde Mascuelis est, oppidum ad Euphratem situm. His tot ac tantis hostium manubijs prædivites Selimi copiae in hiberna in Lycaoniam revocantur, atque in Iconio, quod hodie Cognyum appellant, jussu Imperatoris sistuntur. In Sophin denuo perrecturus, ac deinde de Campsone Sultano lati Persis auxilii vindictam sumpturus, (hunc enim in se unà cum Ismaële Sophi conspirasse, & jamjam Syriam egressum in Asiam adventare, ac propediem Taurum montem conscensurum esse compertum habuerat) prima Æstate bellum renovat. Sed inita secum ratione in utrum prius proficisceretur, Sultano citissime obviavit. In Alepum trajecto exercitu, cognoscit Sultanum ad Sangarium amnem, qui ab Alepo abest circiter decem millia, castrametatum esse. Quo nuncio excitatus, descripto agmine, atque Amano

monte transmissio in hostem fertur præceps, eoque spiritu cum eo conflictatur, ut ruptis cum strepitu machinarum inaudito, tum etiam vi pugnae Mamaluchis atq; Arabibus. Sultano quoq; crebris ictibus deturbato & conculcato, Selimus Alepum victoriam reportavit. Quam urbem extra omnem salutis aleam Sultani interitu positam, nullo negotio in fidem recepit. Damascum præterea, & Tripolim, & Sidonem, & Beritum, & Ptolemaidem, & ceteras Syria ac Phœnicia civitates eadem misericordia prosequutus est. Adhuc in Judæam (quæ eadem est cum Palæstina) venit, & Ierosolimam & Gazam deinceps (quæ posita ad mare ab Ægypto parum distat) deditione cepit. Cayrum etiam expugnavit, debellatis & fugatis unà cum Taumonbero Sultano nuper morte Campsonis, & Ægypti ac Syria discrimine creati, Mamaluchorum atque Arabum reliquiis. Quos ut persequeretur & extingueret, pontem supra Nilum fecit, & illos ex eo ita est insectatus, ut sociis vel captis vel radicibus exterminatis, Taumonberus è stagno, in quod se ore tenus miserat, Mustaphæ Bassæ Imperatoris Legato traderetur, exinde ad Selimum, qui Cayri erat, ducendus, ubi victoris jussu strangulatus, Bassæ Cayri portæ suffixus est. Captivi Mamaluchi atque Arabes eodem sunt supplicio affecti. Quibus ad interfectionem sublati, ditioni Turcicæ plerosq; Africa Reges Sultano fœderatos ac vestigales subdidit. Ad ultimum constituit, ut erat necesse, Palæstinæ, Syriae, Damasci, & Alepi rebus, Mustaphæ Bassæ in Cilicia unà cum quadraginta equitum milibus ad radices Tauri montis, ut enascentem Ismaëlis Sophis audaciam reprimeret relicto, Prusiam regressus est, & vado trajectis Hellepontis angustijs Constantinopolim, tandem verò Hadrianopolim pervenit. Ibi post aliquot menses in perpetuam morbi sævitiam lapsus, sub finem Septembris, Anno à servatis nobis millesimo quingentesimo decimo nono è vivis excessit, cum septennium solum imperasset.

SOLEYMANNUS.

IN demortui sedem ab Anatolia, cui præpositus fuerat, accitus est Soleymanus filius Selimi unico anno suæ ætatis octavo & vicesimo: Francisci vero Galliarum Regis præsentium temporum decoris, quinto. Cujus ingenium initium Imperiæ cruore furiisq; bellicis alienum creditum est. Veruntamen specimen ejus biennio post acceptam dignitatem longè ipse diversum præbuit, qui Majorum vestigiis inharens, arma sua in totius Christianismi eversionem, Anno regnantis Francisci septimo convertit, & Belgradum, singulare Christianorum propugnaculum, non satis sibi constanti intus præsidio, vicepsit. Biennio proximo ad obsidionem tentata antea Rhodi venit. Ad quod facinus adacius ferebatur, quod Rhodo in potestatem suam redacta, exterminatum iri penitus ex Asia & Græciâ Christianos prospiciebat. Capta Rhodo, & pulso ejus præsidio, adjecit animum ad Hungariam, in quam triennio post ad similitudinem triumphatoris procescit. Impetum in Ludovicum ejus Regem fecit. Prælio cum vicis, & occidit. Regionem ferro ac igne vastavit. Budam magna

magna manu ingressus diripuit. Sed & annus ab ea Hungarorum calamitate septimus, multo atrociorum turbulentiorumque procellam autem Soleymano è Græcia atque Asia in Austriam pepulit. Quæ quidem procella cladem orbi Christiano quam insignem, quam irreparabilem allatura erat, ni maturè furenti jam malo occursum fuisset. Concepta sunt hinc inde intestina odia, quibus Carolus Romanus Imperator incitatus aliquanto post Tunetem in Turcarum jacturam profectus est, & Soleymanus par pari relaturus, imò potius insanabile Christianismo vulnus inflicurus, postea secundum Italiam infinita classe vagatus est. Ad quam cum ventis adversis appellinequirit, in Cepheleniam & Corcyram Venetorum insulas, appulsus irrupit, ac præda tantundem abegit, quantum per insularum infirmitatem licuit. Hoc ipso anno Legatus ejus Enobarbus Bassa in Illyricum æque Adriaticum innumera classe invasit, & Castellum novum (quod oppidum est Sclavonicæ atque Albanicæ intermedium, ad Catari sinus fauces positum) post diuturnam terra marique obsidionem expugnavit.

AD FRANCISCUM GAL- LORUM REGEM CHRISTIANISSI- mum Christophorus Richerius.

Absoluta qua potui fide atque brevitate, digestaque rerum Turcarum Historia, Rex Christianissime, decreveram prima quaque occasione illam tibi offerre. Nec ego id quidem feceram, quod hoc opusculum nostrum dignum te esse ducerem. Me certe mihi ingenio doctrinæque esse sentio, quam qui aliquid tibi exalti iudicii Principe non indignum consicere possim; Sed vitæ & officii mei rationem tibi Domino & Hero meo redditam volebam. Quam autem res omnis in quinque partes esset distributa, ut primum de origine Turcarum & Ottomanii imperio; deinde de moribus & institutis illius gentis; postea de Tamerlanis Parthi rebus gestis; deinceps de expugnata à Maomethe Constantinopoli; tandem de Castellinovi Dalmatiae oppidi recenti direptione diceretur. Statueram singulas eo, quo scripsissem, ordine, tibi Latine sive & Gallicè exhibere. Verum sic accidit, ut Historia nostra liber secundus expeditior, paratior, lectuque jucundior haberetur. Quare mutata sententia, illam tibi initio fero. Accipe quæso ut soles iuvencos & probos, sicut Artaxerxes ille aqua frigida poculum. Nec tam leve donum, quam donantis animum mē- tire. Res est exigua ac propè nulla, donator humilis & obscurus, tempus inopportunum. Ego tamen bonitate tua fretus & humanitate, id ausus sum facere, quod vix summa nominis tui Majestas patiebatur.

Ἐλπίζοντες ἐπὶ Κύριον ἔλαθ' οὐκ ὀκνήτα.

DE MORIBUS ATQUE IN- STITUTIS TURCARUM,

Liber II.

Quoniam gentis nominisque Turcarum originem, atque Ottomanorum Imperium, quæportum orationis brevitate ac luce demonstravimus, non alienum quoque esse videtur in præsentia de eorundem moribus institutisque pauca

dicere. Sic enim fiet, ut deinde à nobis pauciora desiderentur, qui id ipsum quidem quod institueramus, plenius opinione fecerimus, utque iis cum aliqua etiam voluptate satisfiat, qui haud satis ipso originis atque Imperii Turcarum libello contenti, privatam quoque & publicam eorum vitæ consuetudinem nosse cupiant. Ut verò jam ad rem aggrediamur, & ab eo, quod communis societatis conciliandæque hominum inter se amicitiae longè primum seminarium est, incipiamus. *Turcis non unam esse linguam constat. Nam & sua, hoc est Turcica, eos lingua uti, & Arabicam sermonem, atque adeo Sclavonicum ac Græcum sæpissime usurpare palam est.* Turcicæ voces primum sibi locum vendicant, ut quæ ipsis cum hominibus Turcis natæ ultro in os veniant, & in effundenda barbarie aptiores accommodatioresque sint. Earum idcirco usus Imperatori, totique ejus cohorti perfamiliaris. Sed eadem penè gloria est Arabicis, quas Turci à pueris ediscere solent cum primum sua Religione imbuuntur, legem enim Arabicè conscriptam habent, & in omnibus publicis privatisque rebus, Arabicis literis utuntur. Hominibus vitæ quietæ, ut Constantinopolitanis civibus, & totius Græciæ civitatibus Græcè loqui & scribere, gentile genuinumque est. Sed latissimè omnium pater sermo Sclavonicus, qui quod multus in ore sit omnibus Janizaris, ea de causa unicum hunc sonat universa propemodum militia. Cumque hi ferè in castris degant, recti castrensi tentorio munitioris expertes, parum tamen cæteris cedunt habitandi felicitate.

Nam universi humillimè habitant, & exceptis solis Principum domibus, balineis ac delubris, quorum structuram, quod lapidea sit, paulò excellentiorem putant, aut ligneum est, aut terreum eorum edificium. Nec desunt, qui rebus quietis in æstiva, spretis suis domibus, sponte discedant, quicque in Nomadum morem certis sedibus destituti, & soli pecoris curæ adnati, assidue vagentur, ac in omnem greges suos regionem, uti temporum locorumque fert natura, circumducant. Cæterum omnes cujuscunque sunt status conditionisque, sumpturi cibam, aut urinam reddituri, aut naturam exoneraturi, aut aliud facturis quidpiam, humi sedent, decorè tamen, nempe indumentis ad hoc affabre comparatis & compositis. Etenim ad celandam, si qua in sit, deformitatem, talaribus vestibus & laxis tam feminæ quam viri induuntur. Nec profecto ullum hominum genus nosse est magis verecundum, magisque munditiæ studiosum, quippe qui ne pullos gallinæos quidem, aut canes in suas cœnationes admittant. Quod si quid ab his fortè animantibus vel supremis labris delibatum sit, id protinus tanquam pabulum venenatum abjiciunt. Ab omni porro morticino abstinent, quod id putidum sit, & vino, quod omnium turpitudinum irritamentum, & sue, quod eo animali nullum sit immundius, suillaque carne vescentem contaminatum iri credunt. Quod si pullum sibi aut animal aliud quodpiam in epulis apponere stant, id prius sex aut septem dies penes se vinctum tenent, & puriore interea cibario saginandum curant, mense postea etiam agrè apponitur.

Quæ quidem mensuratur plurimum & glabro corio est, nili forte cervinum sit, nam tum hirsutum esse, nec ulla ex parte depilatum, religiosum non est. Adde quod post verecundantis naturæ opus videri à quopiam, aut cuiquam loqui nefas putant. Neque ideo prius in publicum exeunt, quam omni ex parte laverint: eoque nomine *balneas reperire est oppidatim perquam communes*, ad quas is, quem Tschimunx vocant, lustrandus secedat. Neque est qui domum, aut locum, ubi sessurus sit, non depositis calceis ingreditur. Nam apud eos *calceatum sedere flagitium est*. Utque res commodius lepidiusque fiat, scandularum quibus Batinag nomen est, usum fœminæ præsertim noverunt, & vulgò locum ubi considerunt, lanceis scyrpeis vetegitibus, vel tabulis confertis, ad coercenda soli humidi vitia præparant. Lege unicuique viro licet duodecim legitimas uxores habere, & ancillas quotquot libuerit. Ex quibus cum liberos susceperit, licet & eadem lege vernulis tanquam liberis hæreditatem inire. Id in causa est, quare potentiores, & quicunque per fortunas possunt, oppidatim singulas uxores habeant, & ancillas & liberos. Pauci autem duas eadem in domo uxores alunt, ad jurgia potissimum devitanda. Sed & viris liberum est conjugum repudiium. Unde vinculum matrimonii, quod ipse kebin vocant, in potestate viri non uxoris esse prædicant. Quod tamen solvere is potest ex animi sententia, solius tamen autoritate Sacerdotis necesse consuevit, idque ad generandam tantum sobolem, non autem ad libidinem. Libido quàm sit in fœminis rara, pudor earum satis docet, utpote quæ simplicissimo habitu mitras capitibus imponant, tum vela superingerant, eo tantum consilio, ut mitra velo diligenter decenterque involuta, versatilis ejus extremitas in dexterum propendeat, ut si domum exire, aut domi viro videri contingat, (nam mulierem uxorem ore aperto in virorum conspectum venire, & domi aut foris patere, item forum adire, emere, vendere, & turpe & flagitiosum est) evestigio os obducant, & illud demptis oculis virili conspectui subripiant. Locum idcirco in delubris longè à viris se junctum, atque ita undique obseptum habent, ut nemo quispiam introspicere possit. Nec eò fœminæ omnes indiscriminatim, sed Optimum solummodò uxores conveniunt, neque aliàs unquam nisi sacro & solenni apud eos sexto die, qui à planeta Veneris nomen habet, idque orationis tantum meridianæ tempore. Cæterum fœminam equo insidere monstrum est, & virum publicè cum uxore colloqui, aut privatim cum eadem lascivire ridiculum. Sed ad tantam virorum severitatem accedunt Eunuchi, quos domi Viri Principes abeuntis, in uxorum custodiam relinquunt. Qui virilis sexus ex talibus matrimoniis nascuntur, ii vel ad Imperatorem deduci, ut ejus beneficio edoceantur, vel à parentibus erudiri solent. Qui ad Imperatorem deducuntur (id autem ex more fit: nam quinto quoque anno ipse paulò minores quàm viginti annorum juvenes, libertinorum præsertim filios, toto suo imperio conscribit) eos velut Aulæ destinatos, alios aliis Principibus educandos, & arma, aut artes edocendos partitur. Hoc idem de parietatis venalibus (quos habet innumeros, quippe cum ei præda omnis decumana sit, tum præcipue

captivorum, quorum suis pro decumis, quàm maximum potest numerum, venalitiis imperat) facere consuevit. Quos omnes, ut annum vigesimum attigerunt, eos ad sese revocat, & in numerum Janizarorum adscribit, adscriptisque æra constituit. Quum autem huic genti sculpere aut pingere impium sit, nemo omnium spretis iis artibus, duritiæ ac labori non studet, & vitam in venationibus ac studiis rei militaris collocat. Itaque si quando in ullam Regni sui partem bellum senserit imminere, Imperator de habendis toto suo Imperio delectibus non magnopere laborat. Etenim datis ad Provinciarum urbiumque Præfectos literis, quibus & necessarius militum numerus comprehendatur, & locus ac dies, qua sibi Imperatori oporteat, designetur, singuli pro se publico præconio mandata faciunt, tantundemque militum evocant, quantum Imperatori satis est. Cum quibus universis ipsi Præfecti, suis quisque cum oppidanis ac provincialibus, condito die & præscripto loco sistuntur. Quod si qui accesserint sunt, cessatores ad diem non veniant, eorum confestim impensa, quaterni at quinque substituantur, qui cum in exercitum coaluere, Eschenhoi nominantur. Delectus qui à Principe habentur, equitum sunt ac peditum, utrorumque plura sunt genera. Nam ut hosprantium expediam, prætoriam cohortem fortissimorum peditum est, quæ eorum lingua janizari dici solent. Hi initio, quidem pauci fuere, sed nunc ad quadraginta millia excreverunt. Imperatorem, Aga Duce (ita enim eum, qui ejusmodi ordini præest, appellant) perpetuò circumcunt. In quibus sagittarii sunt ad quinque vel sex millia qui quod sinistrorsum arcus suos intendunt, ac remittunt, Czolachar, hoc est sinistri populariter dicuntur. Sunt in iis duceni cæteris proceriores, & militari disciplina magis clari, qui ab equitante Principe ne latum quidem pedem discedunt, iis Solachi nomen est. Omnes autem Janizari ab aliis peditibus amictu brevioris & mitris niveis acuminatis distinguuntur, item armis, quæ scutum sunt & ensis, quem Cymitharram vocant, & arcus, denique officio, illi enim castra muniunt, atque expugnationes moliantur. Alterum genus est peditum, quos singulæ Provinciæ ac civitates, mandato Imperatoris suis sumptibus, nempe collata in singulos menstrua stipe, ad bella mittunt. Afapi nominantur, & quadraginta millium, & paulò plurium eorum est exercitus. Ajanizari & habitu & officio discrepant. Mitris siquidem rubris ense & scuto, & longiori hasta instruuntur, quorum quidem est hostiles equos incalescente prælio configere. Sunt & alii, qui sua sponte bellum incunt, lixæ unà cum calonibus, fabri lignarii, & qui pugnantibus necessaria ministrant, vias aperiunt, abrupta loca adæquant, pontes faciunt, aggeres cumulant, omnia, quæ expugnationibus accommodata sunt, diligenter curant. Atque hæc quidem sunt Turcicorum peditum genera. Equitum verò quidam Spachigiani, vel unico vocabulo Spahigiani dicuntur. Hi autem omnium sunt selectissimi, & partim equitibus præfici solent, partim etiam peditibus. In his vis omnis est Turcicæ militiæ, Legationes obeunt, & Sangiachatibus, hoc est Provincialibus Præfecturis, atque id genus muneribus funguntur. Hi denique filias sororesve Imperatoris uxores ducunt, tanquam cæteris omni-

omnibus clariōres, ac de Principe benemeriti. Capite quoque ut alii mitrato sunt, & aureis sericisve indumentis verliculoribus utuntur. Hi numero mille, quorum est exeuntem urbe Principem dextra comitari. Lavam verò mille alii equites cingunt. *Solastri* seu *Soluphtari* appellati, quorum eadem omninò est cum Spahiglanis & vitæ, & Nobilitatis, & vestium, atque armorum ratio. Iis adhaerent alii quoque mille equites *Ulusagi*, conflati partim ex janizaris egregio aliquo facinore Nobilitatis, partim etiam ex servis de Bassa aut Belerbio pugna aliqua benemeritis, ut qui fidelem promptamque operam periculo imminente praestiterint. Post hos *Charippici*, pari numero & conditione, nisi quod hi levi sunt armatura. Ex his equitum peditumque generibus porta Principis constat. Sed alii sunt equitum ordines sub Belerbeis, Subasis ac Timoriotis, seu Thimarcini. Ii sunt, qui pro numero villarum, aut locorum, quæ Turcæ Principis mandato possident, ab iis, agente consuetudine, aluntur, ac trium Asprorum militum stipendium in singulos annos capiunt. Alii sunt *Mozellini*, lecti ab iis quibus olim Turcarum Imperatores acquisitos bello agros diviserunt. Sunt & *Alcanzi*, sive ut quibusdam placet, *Aconzi*, hoc est fatales, seu Fortunæ milites, ad triplicem ferè millia. Militant nullo stipendio, sed suis semper aut binis castris reliquas copias antecedentes excurrunt prædabundi, & quintam præter partem ad Imperatorem manubiarum nomine deferunt. Omnes autem ejusmodi copia in duos exercitus dividuntur, *Europæum* atque *Asiaticum*. His præstant *Belerbeji*, hoc est, *Præfecti Præfectorum*, seu Principum Principes. Qui quidem numero duo sunt, quorum hic Asiæ præest, illæ Europæ. Alter Legatus Imperatoris in Anatolia, *Cumica*, quæ urbs Galatiæ est, sedem habet: alter in Romania, *Sophiæ*, quæ in Servia est, habitat. Uterque plures sub se Sanchatus tenet, & *Sangiachi*, hoc est Provinciarum Præfectis, qui cum Magistratum facto aliquo eximio assumuntur, mandata dat. *Sangiachi* verò *Subasis*, de quibus supra, quod lubet, præcipiunt. *Bassa* *Visirorum* alia sunt partes, nam Imperatori consilia suggerunt, & cum iis ipse de negotiis belli ac pacis agere consuevit. Plures tribus aut quatuor esse non solent, & bellum quoque, si alquando morantur. Huic militiæ nullus est vexillorum usus. Ipsi ipsi Duces atque Præfecti castrorum, quos *Mustathos* vocant, lanceam proferunt in summo appensos certi coloris pilos habentem, quod signum, qui sub eorum Præfectura sunt, perpetuo sequuntur. Si quando vel coeundum sit, vel discedendum, vel in aciem prodeundum, tympano ac fistula copia convocantur, concitanturque. Alioqui silentii Turcæ adeò sunt studiosi, ut nemo omnium nisi in castris armetur, & captivos noctu elabi facile, & effugere patiantur, ne quem præter morem multum in persequendis rapiendisve fugitivis excitent. Qui Præfectis castrorum sub sunt *Centuriones*, *Tscheribaschi* vocantur, singuli centum *Caingheris*, hoc est centum equitibus aut peditibus præstant. Nemo est omnium, qui non se quasi bello natum vita ac factis comprobet. Eaque de causa, quando nomina referunt in librum, si qui domi relictæ sint, maximam sibi fa-

ctam esse injuriam putant; tantus est militiæ honoros: *Nulla est concio; nullus hominum confessus, nulla convivium, in quibus non pro iis, qui militant, preces dicantur*, multò autem religiosius pro iis Deos sollicitant, qui pro salute communi mortem oppetiverunt. Felices itaque apud eos, qui fortis inter hastas sagittasque hostium non domi inter foeminarum lachrymas occubere. *Nulla tamen acceptior prada captivis est*, nimirum in ea sunt opinione, neminem qui servum possideat, ulla unquam inopia laboraturum. Eaque de causa, bello captos summa diligentia conservant, non humanitatis quidem, quæ moveantur, sed utilitatis tantum gratia, si quam sibi ex servis factis haud mediocrem fore prospiciunt. Nimirum *isti nationi servos habere more veteri, vendere, & emere perquam familiare est*. Atque ejus commercii nomine, oppidatim designantur venalitiis magnis cum privilegiis, qui in eam tantum curam incumbunt, ut ejusmodi hominum copiam comparent, venundent, commutent, pignorentur, prout cujusque libido est atque usus, nullo interim fortunarum suarum publicæ boni detrimento. In eam quoque rem passim fora sunt constituta, in qua venales deducti, nudi licitatoribus ostenduntur. Quorum tamen virilis sexus, quàm feminini membra, etiam pudenda, contrectare emptoribus licet, hinc scilicet ut præsentiant, juvenesne sint, an affecta jam ætate, virgines an corrupti, sani an valetudinarii. Quod si empti diffugiant, onus servitutis duplo majus quàm antea, receptis imponitur. Tum si secundo peccent, virgis aut securi eos cadere, aut cibo ac potu interdicare ad mortem pœna est. Major iis cautio, qui pro retinendis servis spem libertatis aliquam proponunt, quam semel polliciti, dubium non est, quin præstent, nam tanta est istis hominibus districtum constantia, tanta etiam de fide subrum securitas, ut in conventis nulla unquam syngrapha, nulla obsignatione, nullo chyrographo utantur, sed solo promittentis verbo, vel ipsi nominis ejus, qui paciscitur, auditione, stent omnia. Ea autem lege servi à domini manumittuntur, ne ad subs manumissi, aut ad alios exeant, sed in Turcæ ditione perpetuò morerentur. Quod factum putò, cum ob majorem clientelam, tum ob religionis *Mahummedæ* incrementum. Cujus quàm severi observatores sint, & quid sibi nobisque futurum credant, jam nunc dicam. Hoc vulgò ad populum concionantur, fuisse olim nobilem prophetam *Missah*, hoc est *Mosè*, qui primus divinitus legem tulit, & librum *Tefrit*, quem Græci *Pentateuchum* appellant, condidit. Quo quidem Divino beneficio, servatum fuisse prædicant omnem ejus tempestatem hominem. Verum sacrilegus hominum furor, cum ejusmodi legem antiquasset, in tanti expiationem flagitii, designatum asseverant Propheten alterum *Dajit*, hoc est *David*, qui pariter librum scripsit *Czabur*, hoc est *Psalterium*, & legem similis prærogativæ imposuit. Sed ejus sanctione humano scelere flexu ætatis labefactata, tertius successit propheta *Jesse*, id est *JESUS CHRISTUS*, cum lege supernè accepta, & libro *Vigills*, hoc est, cum Evangelio, in communem omnium salutem. Atqui dissipata abrogataque ejus lege, denuò miserum est hominum, & Legatus huc missus *Mahummedes* Propheta quartus, pari cum superiori-

bus privilegio, nempe qui quartam legem cum libro Alcorano constituit. Qua perfidia humana perrupta, alium quoque venturum existimant. *Prima Mahummedea legis praecepta sunt, omnem utriusque sexus hominem nubile aetate matrimonium contrahere oportere, & singulos quinque orare quotidie, designatis ad hoc quing, temporum differentiis.* Orationis primae sol oriens eos admonet. Ea fit valde superstitiose, nempe per quatuor Erket, & duo Czalamat. Erket vocant geminationem corporis inclinationem cum totidem prostrationibus. Czalamat verò ipsa est tacita oratio, quam fundit supplex sedendo post singula Erket, cum salutatione dextraeque, & pacis impressione, quam designat ambabus manibus os obducentibus. Altera sub meridie celebratur per decem Erket & quinque Czalamat. Tertia declinante jam sole, per octo Erket & quatuor Czalamat. Quarta sub occasum solis, per quinque Erket & quatuor Czalamat. A cena ultima, ea serò fit, per quindecim Erket & octo Czalamat. Prima, lingua eorum Daughnias dicitur, secunda Orlenanias, tertia Kindinias, quarta Alchamnanias, quinta Laczipanias. Eas orationes lege coguntur singuli cum tribuli suo, in Meskira, hoc est, sano communi facere, nisi legitime impediantur. Cum prohibet negotium, ubi vis locum habet, ut scilicet hora intempestiva suppleri possit, quod legitima fuerat intermissum. Religiosius orant Veneris die, apud illos reliquis celebriore. *Sunt tamen profesti omnes dies, nec ab opere ullo abstinetur.* In singulis civitatibus sanum aliquod princeps est, quod ipsi Evemefgit vocant, quo dicto die universi conveniunt, ipse quoque Imperator una cum aliis cum adest, & Viri ceteri Principes. Oratur meridie, ac statim orationem sequitur publica quaedam concio, largitionisque Imperatoriae liberalitas. *Censores habent, qui neglecta orationis insimulatos pluribus suppliciis afficiant, eos enim per oppidum trahunt, appensa colla tabella & caudis vulpinis, ad hac pecunia mulctant.* Id autem praecipue fieri solet neglecta verno jejuni oratione. *Lavari triplici modo solent antequam orent. Aut enim aqua integrum corpus perfundunt, & quicquid in eo pilorum est, excepta in viris barba, & comu feminis, corradunt. Praeferant etiam pedum ac manuum ungues diligentissime, & ea fortasseratione circumciduntur. Hac autem lotio est post quamcumque maculae contractionem, necessaria, & dicitur ab illis Czoagermeg. Aut secretiore loco pudenda & podicem ablunt, sique cum opus aliud quod natura fecerunt. Vocatur ea lotio Tachriat. Aut quinque sensus aqua purgant, manus ad cubitum usque, os, nares, aures, pedes, cetera & tiformam Aupras sive Abhas dicunt. Hanc autem facere ubique licitum est, nec tamen necesse est, ut omnem orationem praecedat, nisi id labes aliqua viatici corporis efflagitet. Verum si à prima oratione ab omni vitio abstinetur, eadem die nulla repetenda lotio est. Luna annum metiuntur. Et ut numerant. Sed per lunam unam quotannis jejuni perfunguntur. Atque interdum quidem, ab omni cibo & potu sibi temperant, noctu verò perbac-*

chari laudabile est. Absoluto jejuniorum tempore, statim feriam, hoc est, Pascha unum in memoriam illius arietis, qui inopinanti Abrahamo in victimam loco filii objectus est, noctis porro ejus, quae Alcoranum caelo ad se missum praedicant, celebrare consueverunt, sepulchris mortuorum in visendis, fundendis ad ea orationibus, consumendis cibis, quotquot secum attulerint. Mutuis demum datis osculis in hac verba prorumpunt: Baaram Glutioezong, hoc est, sit tibi hoc Pascha faustum ac felix. *Iterum sexagesimo postea die pari omnino superstitione feriantur.* Ejus alterius feria causa est annuus peregrinorum adventus in locum, qui ab aliis Mecca, ab eis Mekite dicitur, ubi sepulchrum fuerunt Mahummedem; trans Ierosolymiam sexagenarium dierum itinere. Quo perveniri nequit, nisi camelis in id à Sultano ad transmittendas arenas dispositis. Qui hoc iter peregrerunt, vocantur vulgò Hatihilai, & multis praemiis exornantur. Etenim honorifice ab omnibus excipi, ac in testimoniiis dicendis trium testium loco haberi solent. Haud secus pro iis atque pro victoribus oratur, & eorum causa constituta sunt duo Xenodochiorum genera. Unum cui nomen est Zevvenezerei, aedificium ingens in solitudinibus, quod ipsi viatores receptentur. Alterum in oppidis est Hymarrath, magna templi moles ab Regibus posita, & multis feracibusque praediis dotata, ad quotidie cibo recreandos, quicunque ad venerint, peregrinos praecipue ac literarum studiosos. Quibus relictis, mos est animae aedificatoris bene precari, & interim reliquum in commune distribuere, siquae hoc prandii & cenae tempore. *Sunt & frequentia Turcis gymnasia, in quibus placita Regum, atque edicta, quae pro Regno administrando sunt, edicunt.* Qui ea didicerunt, duplici gradu Magistratibus praefici consuevere. Magistratus inferiores Munetschim, superiores Muderis dicti. Quibus disciplinam minus tenent, Tausmani appellantur, quibus quidem Alcoranum, ac ceremonias, quae ad cultum legis pertinent, didicisse satis est. Hi Sacerdotes sunt, qui à vulgo nihil differunt. Dant nimirum ipsi operam uxoribus, liberis, familiae, negotiationi, usury, venationi. *Plurimi sunt Turcarum qui vota suscipiunt. Quidam austeram vitam vovent, & hi omni tempore nudi, celatis tantum pudenda incedunt. Alii victus abstinentiam, qui rarissime cibum ac potum fruuntur. Alii paupertatem sequuntur, & voto, his in diem vivere satis est. Alii perpetuam solentium servant, hi nomine mitorum Czamurli vocantur. Scorsum alii à populo ducunt dies. Quibusdam nemora & solitudines placent. Alii hospitium in suas domos, quae Tekie dicuntur, oppidatim accipere religiosum. Quidam mendicitate continentia vivunt. Alii in oppida gelidam recentemque aquam important, petentibus nulla mercede impartuntur. Quod si quid gratuito offeratur, hand recusant. Alii ad sanctuaria inhabitant tanquam vigilantes, & voluntariis populi donis reficiuntur. Quidam sunt quibus Nestes Oglis nomen est. Eos rumor est sine virili semine conceptos ac natos. Sacerdotes tertiarum solent, nunc ut vota populi reddant, nunc Majorum memoriam ut renouent, aliquando communi necessitate adducti, ad imbres impetrandos, aut serenitatem aeris precibus obtinendam. Ad has ferias convenit omnis vicinia, & epulatur. Tum mu-*

DE TAMMERLANIS PARTHI, REBUS
Geltis, Lib. III.

sumpto incoffoq; tympano modulari incipit. Ceteri sequuti singillatim choreas ducere. FERIA
machia dicitur, & ludus Czamach, qui fit sal-
tatione & tripudio, & decoratque ad motus ac-
tumodatus membrorum omnium agitatione.
Ad hæc sub finem circulari motu, & velocissima,
totius corporis revolutione, in quo, yis ipsa ludi
diffinit. Ubi verò ludum singuli luserunt, tum
universi coire, & promiscuè colludere, quibusdani
victor precum vocibus editis, pro salute eorum,
vota hæc nuncupaverunt, seu liberales domos
& vaticia sunt impartiti. Uruntur & cantionibus
rhythmicis, idque vicissim efficiunt, ut scilicet
ad unus dixerit, alii repetant. *Habent etiam*
ad a morte divos factos putent. Quorum
ad idum facile princeps est *Sed chasi*, quem victo-
rias est interpretari. Sepulchrum ejus Otto-
manique ac Caramanni finibus intermedium est. Nu-
mquam invocari solet omni bellica expeditione.
ad *Harsi pettefeh*, peregrinationis sublidum pe-
grinis in honore est. Tercio loco est *Askic passa*,
patronus amoris, sumpto ab amore nomi-
ni conjugio præest, partus difficultati, habendæ
prolis desiderio, viri ac foeminae sedandæ dif-
finit. *Van passa* dissidentes animos lenit. *Se-*
van passa perturbatis & tristibus solatio est. Deni-
que *Gotelmirtschin*, & *Bartschin passa*,
pecoris custodiæ præsunt, atque confer-
unt. *Et Chiridelles*, qui necessitate affectis via-
tibus opitulatur. Apparet is, ut rumor est, via-
tibus simillimus, equo glauco inequitans, invoca-
tissimè adest. Quod si nomen ignoretur, ad
templorationem etiam præsto est. *Sacerdotum*
sunt genera. Quidam velut gubernacula
populi, sacrisque dignitatibus præsunt, sa-
cræ publica ac privata procurant, religiones
interpretantur. Inferunt opinionem, neminem
quod nisi Mahumedis lege servatum iri. Alii
quos vulgò *Dernischer* vocant, hi autem
nihil prodesse, sed gratiam Dei tantum, qua
sit omnem hominem servari, quæ sine lege
merito satis ad salutem multa est. Eam ipsi
patallach dicunt. Tercium genus est eorum
quod *id est*, contemplantes appellantur, his
est, unumquemque debere merito servari,
ad salutem satis esse, etiam sine gratia aut
hanc ipsi opinionem *Perekatallech* vocant.
Quartum genus est eorum, qui *Horise* appellan-
tur, factiosi. Hi docent unumquemque lege,
servatum iri, & unicuique genti seu
legem latam esse à Deo, quæ cælum mereri
debet, & equaliter omnes leges utiles esse iis, qui
eas diligenter, & inviolatè observarint, nec
alteri esse præferendam. Animadverti in hos
est, ut in factiosos omnium perdi-
tissimos, comprehensi incendio tolluntur. *Turca*
in primis acerbe puniunt, homicidium suppli-
ciunt, in cetera negligentius animadver-
sentur. Commentanturque multa de
Mahummedem suum universos, cu-
jusque sint vel sectæ, vel religionis, post
divini judicii, ab inferis revoca-
turum arbitrantur.

Tammerlanes Parthus natione, genere obscu-
rus, in gladiatorium ludum ab ineunte puber-
tate à parentibus missus, armis egregie tractandis
ea vigilantia incubuit, ut pauculo etiam tempore ca-
teris longè superatis, cognitu difficile reliquerit utro
magis, corporis ne viribus, an dexteritate usu com-
parata, aut etiam astu atque ferendi industria va-
leret. Ea exercitatio strenuo adolescenti tantam
discipline militaris opinionem, famam nominis ac
gratiam apud omnes armorum studiosos peperit,
ut infinita propè hominum omnis ætatis multitu-
do, ad illum tanquam ad consummatissimum gla-
diatoris artis præceptorem, cum pascendorum
oculorum, tum præcipue imitationis causa con-
flueret. Quorum conciliatis animis, & eorum præ-
sertim qui militiam colebant, haud multis interje-
ctis annis effectum est, ut ipse potentissimi equi-
tum ac peditum ultro sequentium exercitus Dux
maneret. *Sed accidit per id tempus, ut Regnum*
Parthorum à Sarracenis occupatum, longa servi-
tutis patientia langueret, cunctis quidem agrè
ferentibus, talibus se dominis obnoxios esse, sed
tamen nullo iis malis verberum metu, aut vincu-
lorum, aut mortis, adversum ire audente. *Tam-*
merlanes hac morum indignitate, nec non pie-
tate erga patriam commotus, (erat hic quidem
titulus conscribendi agminis, re autem vera ap-
prehendendæ tyrannidis accendebatur occulta
libidine) cepit paulatim novis edictis *Virtutibus*
ac liberalitate, prout facultates erant, numerum
suorum adaugere. Qua ratione, cum vires suas
ad Barbaros exigendos, recuperandumque Re-
gnum satis magnas esse arbitraretur, repente *Sar-*
racenos inopinantes aggressus, exterminatis illis, do-
minium Parthorum in se transfudit. Hac fortunæ
beneficentia cum nihilo quidem segnior, sed
alioqui multò ambitiosior evasisset, bellum inferre
finisimis instituit. Nec institutum res morata,
quippe facto in nihil tale suspicantes impetu, eos
nullo propè negotio edomuit. Ex talibus vi-
ctoriis cum semper aliquid novarum virium ad
pristinum robur accederet, & ideo potentior
ipse ad populum proximum iis, quos subjugarat,
perveniret, annis admodum paucis Asiaticos,
Scythas, Iberiam, Albaniam, Perlas, Assyrios,
Medos, in suam potestatem redegit. Postremo
subacta Mesopotamia, atque Armenia majore
superata, trajecto etiam Euphrate amne, Anno
à CHRISTO nato circiter millesimo trecent-
tesimo nonagesimo, Caroli sexti Francorum Re-
gis decimo, cum quadringentis equitum millibus
& sexcentis peditum conscripta passim multitu-
dine, in *Asiam minorem* terribilis irrumpit. De
cujus irruptione certior factus *Bajazethes*, Rex
ejus Regionis, origine Turcus, ut Parthum à
suo Regno arceret, in tempore cum paratissimis co-
pis obviam illi ad terminos usque *Armenia* proces-
sit. Nec terrori aut avocamento fuit, quod se
hoste suo numero militum multò esse inferiorem
intelligeret; sed animosiores cum reddebat exi-
mia in opprimendis inimicis Turcarum Virtus ac
industria, multis jam dudum certaminibus explo-
rata, & innumeros à paucioribus aliquando fusos
fugatosque meminerat, atque adeo fortunā esse bello-
rum

rum Deam ac dominam, quæ infirmiori frequenter potentior subicit. Quare hostem nihil veritus, cum nusquam prius sibi quiescendum esse crederet, quàm in eum militem suum impulisset, brevi ad Srellam montem, qui in Ciliciæ Bithyniæque confinio est, pervenit, & ibidem ubi olim Mithridates & Pompejus signa contulerant, aciem suam Partho opposuit. Collocatis ex adverso Imperatoribus, Tammerlanes extemplo, ut erat acer, suos pugnam capeßere jubet. Incitat & suos Bajazethes, & hortatur, ut alacriter dimicent, *conclamatur utrinque, concurrunt animis insensissimis*. Tracto in majorem partem diei prælio, cadentibus assidue ex utrisque quam plurimis, & caelis penè infinitis ea nihilominus sævitia ac constantia pugnabatur, ut neutro Principum cedente alteri, quò inclinaret victoria, iudicatu foret difficile. *Ad extremum Turci resistendi lassitudine deficientes, & cæde plurimum diminuti, cum duos Parthorum impetus sustineret amplius non possent*, novis continuo Parthis in fessorum locum ex abundantissimo adhuc numero succedentibus, nec haberent ipsi unde simile efficerent, *dabant operam primum, ut minori viâ periculo servatis ordinibus pugna se subtraherent. Sed Tammerlanes deprehensa tergiversatione, evestigio turmas emittit*, eo furore ac violentia subsequentes, *ut rupti ac dissipati ducentis pene millibus caesis, concessa hostibus victoria, Turci fugam caperent*. At Bajazethes munia nunc strenui Imperatoris, nunc generosi militis obeundo, ut qui nihil non adversante fortuna tentandum putaret, & jam mortem, ut suam ulcisceretur, non victoriam quæreret, laboraret, cædendo sternendoque omnia, equo ad ultimum præcipitatus capitur, & vivus ad Tammerlanem pertrahitur. Qui quidem statim captivum in vincula Principem conjici imperat, catenatum demum, dilapsus in Asiam, iis quibus dudum imperabat devictis gentibus ludibrio exhibet, facinus spectaculo indignum, & Tammerlane, si hominis meminisset. Sed multò indignius est, quod de eo in ejusdem immanitatis continuatione traditur. Enimvero *ferunt Bajazethem, eo quo supra habitu, ex mandato victoris quoties epulabatur ipse, infra mensam quasi canem subligatum cibari consuevisse, & in equum ascensuro, prorum, ac ad pedes procumbentem, scamni loco fuisse*. Quod feritatis exemplum, captivus reliquum vitæ pertulit. Tammerlanes porro subjugata, direptaque ad Nilum Asia, & expugnatis Smyrna, Antiochia, Sebastia, Tripoli, Damasco, atque aliis plerisque civitatibus, confectis ad unum habitatoribus, eas populatus est, & populas solo aquavit. Invasit deinde in Ægyptum, ac fufis sæpius Sultani copiis, ipsum in fugam versum ultra Pelusium coëgit. Quod ad persequendum fugientem cum transmittere instituit, revocatur annonæ inopia, & per solitudines arenosæque loca pascendi innumeri exercitus difficultates. Omnibus magnæ admirationi fuit ordo ejus ac militaris disciplina, quippe ea illum Prudentia suis præfuisse affirmant, *ut ubi ubi castra posuisset, ibi nihil non omnis artificii generis esset reperire, haud secus quàm in oppido quovis munitissimo*. Nam in castra merando designabat singulis, prout cujusque ars erat loca certa, è quibus, tanquam è penu, capi omnia poterant. Ideoque affluebant illic res semper, commodante ad id Imperatoris

assidua severitate, qui nihil perperam fieri, neminem violari, à nullo aliquid præter voluntatem, ne minimum quidem olus auferri impunè permittebat. Eoque consilio efficiebat, ut universa vicinia non minori in hæc castra securitate, quàm in celebres nundinas merces suas eveheret & exponeret. Eadem Tammerlanis Virtus eo temperantiæ populum illum infinitum adduxit, ut inter tot capita nulla omnino seditio valceretur, quasi omnia in uno Imperatoris capite essent comprehensa. Quid quòd tot susceptis expeditionibus, tot commissis præliis, tentata tories fortuna victor semper extitit? Grata in primis ea illi consilia fuere, quorum eventa hominum iudicio dubia, & insperata victoria forent. Cujus rei documentum, aspera illa Damasci obsidio præbuit. Enim expugnata Damasco, cum præsidium urbi propugnaculum se proximum receperet, idque (etsi de oppressione nihil timeret, iudicantibus singulis locum esse inexpugnabilem) fastidito tamen prælio, cum servari alia via posset, signum deditionis ederet, & accipiendam continuo id genus conditionem, succiteri Parthorum Duces Imperatori suaderent, illa auribus omnia prætermittens, in propugnaculi tantum expugnationem incumberebat. Cujus situm cum diligenter explorasset, quumque præ nimia sublimitate murus nullis scalis superari posset, & nihilo secius id quacunque industria expugnandum sibi constanter proponeret, molitur extremum è regione propugnaculum obfesso multò sublimius. E quo incussis die nocturne frequentibus in hostem machinis, & occisione occisis ferientibus, bona etiam parte muri derubata, paucis tantum suorum impetum sustinentibus facile admittitur. Ad hæc admonitus Capha, cum Genuensium coloniz, sitæ in Chersoneso Taurica haud procul Bosphoro Cimmerico, immensum esse aurum ac argentum, multis ejus oppidanis negotiationem excentibus, adjecto ad vim urbi inferendam animo, reputando secum periculo belli imminente averti ibi sauros, infodique, atque omnino insidiantium vulnibus subtrahi facile posse, ut & muris potiretur, & pecuniæ neque quicquam triumphatorem præteriret, facit hanc fallaciã; Evocat ex optima sui populi parte negotiatorum numerum incredibilem, jubetque adesse illos omni pellium præciosissimarum genere onustos. Præcipit deinde ut Capham mercem istiusmodi, alioqui raram & ideò maximè vendibilem futuram importent, & ad vendendum, eo iam paucos, ad allicendos incolas, & facilitatem permutandæ mercis, pecuniæque ab illis comparandæ, exponant. Dictum ac tactum est singulari utrinque Prudentia. Commercio vigilantibus pluribus, & permutatione mercium, exinanitis plurimum auto atque argento Caphæ habitatoribus, omni ea pecunia opulentior bellum urbi denunciat, & muro simul castra admovent. Qui undequaque hostibus cinctus, & crebra machinarum infestatione passim excussus ac labans, Tammerlani oppidanos unâ cum pellibus & thesaurorum reliquiis non difficulter prodidit. Mos ejus, quo in obsidionibus semper usus est, peperit admirationem posteritati, nimirum, quocunque hostis advenerat, mox sibi locum dedi postulabat, & eo ipso die candidis in tentoriis hospitabatur. Quod si eodem die gens obfessa deditionem faceret, servabatur incolu-

inviolatis, intactis inviolatisque & hominibus & opibus Mercantes plurimum lucis adderet. Vita denique functus, *parti Imperii heredes reliquit duos masculos, qui mutua dominandi emulatione in discordiam lapsi, profanis odiis atq; armis internecinis nomen Parthicum, quod mortuum olim Tamerlanes pater in vitam revocarat, labascere denno ac mori permiserunt.*

Secunda lux continuò candida tentationis signo, si afflictis se dederent, singulorum familias supplicio mortis affecti, hesternæ pœnas luebant. Tertia mutatio in nimirum, à qua si victoria potiretur, trucidatis ætateque ac sexus habitatoribus, & fortunis libet direptis aut dissipatis, subjecto præterea igni, locum funditus excidebat. Huic formulæ exemplum non defuit. Nam inter hæc discrimina, ut & viris & muris, & belli apparatu insigne oppidum à Taimmerbiduo oppugnatum, deditionem nihilo differt. Cujus oppidani cum de muris procidisse cernerent, quantum irrum- hosti sufficeret, & copias hostiles in procin- de, ut introirent, ea tam adversa fortuna defecit, & perpetrati in non dedito criminis superque memores, rati tamen Parthum haud ab humanitate esse alienum, quin aliquid de concordiam sibi fecisset, ad impetrandam ejus & humilitate, furias superbiamque vi- mitigatum iri confidentes, ingentem fœmi- ac puerorum multitudinem albo indutam, olivarium ramos, oblata publicæ fidei præcedentem, & veniam fletu suppli- ces prospexerat, cum turba ferro in venien- eos indiscriminatim oppressos conculca- ac interficere jubet. Oppidum dein- obviis confectioem depopulatus, tam fœda & implacabili erat iracundia, ut re igitur apud Ligurem negotiatorem, quin communi colloquio feram ejus in- tantis crudelitatem temere magis ac fa- mantibus turbatisque oculis, in hæc ver- *Si me hominem esse arbitrare, falleris, ruina ac perniciem hominum.*

ut à Majoribus Hannibali Carthagi- Oderat in primis latrocinia, & ea in singu- lissimè vindicabat, ob id fortè, ut ipsi, qui in publicam incumbebat, nemine alio, sup- plet. Ad postremum, cum in sola tyrannidis sumam felicitatem jam olim collocas- à bellis cessationem sibi vitio dabat, aliquem functum egregiè judicans, quoties à multis molestiis inturbabatur. Subjuga- Regionibus pluribus victis Satrapis, civitatibus innumeris: manubiarum in- sum dives domum unà cum exercitu prædis- gravissimo regreditur. Condidit deinde Mercantem urbem, in quam familias, devictis passim nationibus captas, simul universis eò relegarat, ad habitandum. Quam, etsi genere differrent, con- labore atque iudustria effæctus antea locus terminavit, ut brevi postea lætissimè fruti- & Orienti deinceps clarissima

opibus Mercantes plurimum lucis adderet. Vita denique functus, *parti Imperii heredes reliquit duos masculos, qui mutua dominandi emulatione in discordiam lapsi, profanis odiis atq; armis internecinis nomen Parthicum, quod mortuum olim Tamerlanes pater in vitam revocarat, labascere denno ac mori permiserunt.*

DE

EX PUGNATA, A MAHOMETHE CON- STANTINOPOLI,

LIBER IV.

MAomethes singulari vir fuit ingenio ac consilio. Huic post adeptum patris Amorathis Imperium, cum partem à Majoribus facultates non sufficerent, & novis idcirco rebus studeret, ea via (excitata sui Nobili existimatione) parentum suorum exempla non adæquaturum se modò confidens, sed etiam longè superaturum, animum continuò ad occupandam Constantinopolim adjunxit. Ejus consilii hæc præsertim causæ fuerunt: Inscripturum se temerè atque injuria Græciæ Imperatorem perspicuè videbat, ipsa Constantinopoli Imperii sede in ipsius nondum potestate constituta. Intelligebat præterea ingentem sibi nominis gloriam apud omnes nationes conciliatum iri, magnum etiam timorem sui collectum atque expectationem, si vix dum pubertate egressus, urbem tantæ famæ ac potentæ expugnasset, suæque ditioni adjecisset. Et eò certè id magis conabatur, quod in ejusmodi expugnatione, majores suos diligentem sæpius operam navasse audierat, re tamen infecta singulos illinc ridiculos discessisse. Inita itaque subductaq; id genus ratione, & communicato cum perpauca consilio, atq; adeò excogitata falsa occasione, quare id faceret, multam fabrorum manum incredibili celeritate convocat, ac in fauces Bosphori Thracii haud procul Constantinopoli, in subitum novæ arcis ædificium educit. Cui quidem operi fine maturè imposito, validum quoque præsidium, & tormenta, & annonam, & res denique ad custodiam ejus necessarias, diligenter adhibuit. *Tunc sine ulla belli indictione, religione ini- ti à Majoribus faderis pro nihilo habita, violato pariter data in stabilem pacem fidei sacramento, ut qui omnia sibi præ suo commodo post esse duceret, ad Constantinopolim citius opinione, cum infestissimis copiis accessit.* Et subito populata misere calamitoseque vexata omni vicinia, terra non longe à muro castrametatur, mari verò violenta oppugnatione urbem laceessere incipit. Subolscebat prædem Græcus Imperator, & ceteri etiam Græciæ Principes, isti Maomethis apparatus, quorsum tenderent, & magno ideò metu commoti, quod sese impotentiores scirent, qui tanto impetui resisterent, maturè Legatos in Europam dimiserant, qui Romanorum Pontifici atque Imperatori, reliquis similiter Christianisq; Regibus ac Principibus Viris, Græciæ calamitatem unà cum communi Christianorum periculo exponerent, & oppor-

tunum, si possent, auxilium impetrarent. Maomethes evocata hoc medio tempore ex omni suo Imperio multitudine hominum incredibili, & compectu muralibusque tormentis in immensum comparatis, mari terraque hostes circumleperat, atque oppositis muro machinis, felicem conatum suorum eventum expectabat. Atque ut in cives improvisus irrumperet, frequentes cuniculos, & non paucos subterraneos secessus in moenia curaverat effodiendos. Ut verò miles haud difficulter hosti se sisteret, & nihilominus in loco editiore, dum conspiceret, moraretur, hincq; facilius cum sors posculetur, summum murum scalis admotis superaret, & continente fossa valde profunda, & eminenti vallo urbem cinxerat. Qua autem multus Pæram versis, mari alluitur, pontem passuum circiter duorum millium singulari artificio fecerat, & plerasq; huic turres super imposuerat, & quibus copia hujuscemodi industria moenibus altiores reddita, civitatem & sublimi vexarent. Cum apparatū adeo terribili Maomethes plurium dierum spaciō, erepta civibus omni quiescendi facultate, urbem continenter affligebat. At oppidani conjurati civis extrema quæque passuros, quam in impii hostis manus deveniant, animosè, alacriter & obstinatè pugnando quodvis periculum subibant. Sed tandem Maomethes, cum de muro substratum tantum crederet, quantum ad introducendum militem & cives expugnandos sufficere arbitrabatur, & jam jam triumphum ante victoriam caneret, per præcones denunciat expugnationem in crastinum, qui fuit Kalendarum Maji dies sextus, Anni à Christo nato M CD LII. Caroli Francorum Regis septimi, tricesimi tertii. Et ideo præsto esse singulos jubet, & urbem tanquam intra triduum in manus venturam, omnibus in direptionem promittit. Eo propinqui conspectus præconio exhilaratus est exercitus, quisque pro se ea, quæ ad strenuè præliandum opus erant, conquirebat. Nec de tanto numero fuit, qui eo die cibum caperet (homines adeo expleant, quæ sibi jucunda sunt) sed præparandis omnes rebus pugnae necessariis vigilantè incumbabant. Deinde verò post occasum solis, ut primum stellæ elucere incipiunt, conversi ad epulas & pocula singuli, diversa inter se convivia celebrare, alius poculis alium invitare, & consanguinei convenire ac coepulari. Tum cœna id genus in multam noctem producta, quietem fessis corporibus impartituri, abitionem parant. In ea complecti sese ac deosculari, & multis interim sermonibus alii ab aliis, quasi nunquam posterius collocuturi discedere. Ediverſo, cognita Maomethis acerba sanctione, atq; hostili prospecto apparatu, Sacerdotes & quotquot intus erant sacrifici, elatis ex adyto Virorum sanctorum reliquiis, Christi quoq; Opt. Max. in crucem acti, nec non Mariæ Virginis sacrosanctæ productis signis, evocato adhuc omni populo, viris, sceminis, majoribus natu ac minoribus, certatim supplicationes facere, urbem collustrare, eadem quamlibet orationem adire, flere suppliciter, divini implorare auxilium, laude, piis cantionibus, lachrymis, voluntaria multa, cibi præsentis abstinentiâ misericordiam sui provocare. Denique, cum advesperasceret, cœna mediocriter refecti, in assignatum sibi quisque locum defendendum concesserunt. Muri densitas

eximia erat, nec quarumvis urbium muris ejusdem cedebat altitudo. De ea tamen aliquid passim vetustas corroserat, & pinnae Græcorum negligentia propugnaculaq; variè subruta erant. Verum spes erat magnæ defensionis in ponærio, quod quidem cumulatib; ubique aggeribus, & murali munitione satis ad pugnandum potens apparebat. In eo pariter ut in muro advigilabat frequens miles, ut hostem, quoties irruptionem moliretur, validè intrepideq; coerceret. Est Constantinopolis figura propè triangulari. Ejus partes duæ, quæ mari alluvuntur, moenibus cinctæ sunt classi adversaria sustinende. Quod superest continentem versus, ultra murum & ponærium fossa circumdatum est profunda admodum ac patenti. Tertia noctis vigilia, Barbari manifestæ prædæ aviditate urbi antelucanò oppositi, dato signo oppugnationem aggrediuntur. Quod ubi oppidani animadvertunt, alacriter obistere, saxa sagittasque supernè jaculari, hostem insultantem totis viribus propellere ac submovere. Tenebræ in causa fuerunt, quare utriq; unde impeterentur ignari, hi gravissimè vulnerarentur, illi magno suo detrimento è suis pluitis ad oppugnandum egressi, confectum occumberent. Cum paulò post diluxisset Maomethes, eò cum suis omnib; copiis accessit. Tum convocatis ad sese Legatis Præfectisq; militibus præcipit, ut uno eodemq; tempore, ne Græcis mutuo se auxilio juvare liceret, in Pæram ac Constantinopolim periculum belli intendant. Præscribit demum certam cuilibet muri portionem, quò singulis in præscripti sibi spaciū expugnationem intentis, omnium Virtus, industriaque militaris qualis esset apparetur, & æmulatione gloriæ ad ineundum prælium nemo non incitaretur, similis fuit navalis pugnae descriptio. Ac cum imperasset, unumquemque eadem hora in assignato sibi loco consistere, provehendas ad murum ligneas arces curat, è quibus milites cum hostibus, operis sublimitate æquales facti, facilius atq; asperius contenderent. Tum signo cupientibus dato, studet primum superstites moenium pinnas & speculas omnes murali munitione prosternere, eo nempe consilio præceptam esse volebat inimicis prospiciendi, quid foris ageretur, facultatem. Deinde lituis, cornibus, ac tubis toto exercitu crepantibus, suis animum facit, ac prælium instaurat. Turci facta testudine, quæ in suum corticem abdita sibi ad quamlibet ferendam injuriam affabrè videtur munita, scutis clypeisque suppositi, scalis muro inhaerentibus, magna vi atq; audacia in summum murum conscendere. Græci ex opposito certatim saxa in conscendentes deturbare, signem cum sulphure obtrudere, sordes affatim profundere, flamantes lanceas offerre, tela omnis generis obicere, longuriis scalas subvertere, subeuntes præcipitare. Ad extremum, continuata è sublimi hujuscemodi propugnatione, nemine civium frustra laborante, Turcis cumulatè decidentibus, vulneratis, mortuis, labefactatis dissipatisq; omnium clypeis, cum Maomethes longè aliter, quam sperarat, agebatur. Et jam pleriq; oppugnantium posito invadendi hostis ardore pedem retrahabant. Eò Maomethis fractos suos cum animadverteret, ocyus accurrit, & nominatim modò hunc, modò illum, strenuos potissimum ac pugnaces compellendo ad prælium instaurandum hortatur. Postremò efficit Nobilis Imperator, ut persuasi nonnulli

nonnulli ejus minis, alii precib. ac pollicitis, omnes resumpto animo oppugnationem redintegrarent, multò acerbiorè, quàm dudum, sævitia. Ad muri itaque superandum fastigium intenti, partim in mutua comitum dosuvariorum terga insilire, & ex hastis muro affixis pendere, partim scutis operti, scalis viam corripere, & apprehensis una manu armis hostilibus, alteram summis mœnibus applicare, ac in culmen eorum ad hostem pervadere conari. Ac quanquam à fortissimis civibus innumeri factis, igne, pice servecta, atq; hastis propulsi, in terram præcipientes agerentur, in eorum tamen locum novi continuò succedebant. Ea de causa Maomethes suis perpetua novorum subrogatione recreatus, & continuato ea disciplina impetu, ne tantillum quidem respirandi spatium hostibus permittebat, adeò, ut numero pugnantium destitutos, universis viribus brevi exhauriri, ac languore paulò post confectos ad internecionem cædi oporteret. Sed quod Turcas inprimis deterruit, atq; ita perturbavit, ut omnem vincendi animum expavescere omitterent, hoc fuit: Janus quidam Justinianus è Liguria, homo apud suos Nobilitate, gratia & fortunis potens, Constantinopoli fortè tum fuit cum obsideretur. Hic suam sortem non meliore loco esse, quàm reliquorum, qui obsidebantur, arbitratus, sibiq; non minus ex utro esse, quàm cæteris, si civitas integra conservaretur, in defensionem ejus una cum reliquis arma sumpsit. In quib. ea fortitudine legessit atq; prudentia, ut ipsi servatæ hucusq; urbis communisque salutis gloriam singuli facile deferrent. Accidit ut inter pugnandum, cum irrupenti hosti fronte adversa obsisteret, telo suorum infelicitè in hostem misso, graviter incautus vulneraretur. Cruoris extemplo è dorsi vulnere manantis abundantiam intuitus, nolens, ut demum prædicabat, commilitonibus perturbationi interpellationique esse, si quæpiam eorum accersitum medicum dimitteret, clanculum se prælio subduci. Cujus discessu renunciato Constantinus Imperator in ejus absentia periculum urbis collocans, & illis in præsentia, relictis in ardentissimo conflictu sine Duce statariis militibus, absentem ipse revocatum concessit. Ad quem cum pervenisset, orare atq; obsecrare, ne prælium intermitteret, precari, ut redeat, ut hoc se Imperatorem exorare, vocat efflagitare. Verùm ille, cum nullis precibus seduceretur, qui iter suum insisteret, eadem tamen conditione portis excessit, ut ubi primum medicatione refectus foret, in stationes properè reverteretur. Obseratæ tum erant fores, quibus pomœrio egressuris via patebat, quòd ea præsertim ratione cunctum fuerat, ut præcepta certantibus abeundi facillitate, id unum sibi proponerent, ibi aut vincendum esse fortiter, aut viriliter moriendum, eaq; de causa audacius alacriusq; decertarent. Exitus ut Jano patuit, iis simul, qui hostem à muro coercerant, animi cecidere. Videre erat alios sensim loco cedere ac dilabi, alios pugnae segnius intendere, singulos debilitatione atque abiectione animi collanguere, omnes sibi desperantes aversos in fugam præsentem incumbere. Ea re cognita Præfetti Turcarum confirmatis animis, iterata cohortatione suos quisq; denudò longè majori, quàm antè audacia in murum incitant. Hi officii memores, & Ducum suorum benevolentiam aucupati, certatim in ex-

pugnationem prouunt. Pars ruinis projecturisq; mœnium, quas dura machinatio patrarat, innitentes, summum murum involare, pars scalis se promoventes fastigio insilire, in pomœrium desilire, hos inde abigere incipiunt. Irruptionibus enim in modum Turcis, *Græci magna trepidatione in fugam versi*, quâ Justinianus exiverat, eò omnes, salutis suæ causa erupturi, confugiunt. Sed *Imp. Constantinus, ut suos fugere intueretur sui officii ac dignitatis oblitus, nec ejus, quod tantum Principem decebat, satis memor, esse scil. Imperatorium suis suis pulchram vulneribus mortem oppetere, terga quoq; ipse dat. & præcepit rectè in portam post suos ferri. Ob cuius angustiam, cum ipsa confertim effugientium multitudine offensus, atq; indiscriminatim abeuntium impetu successus, humi procubisset, miserrimè proculcatus interiit. At in tanto propugnatorum numero, qui nuper afflictae urbi præsidio erant, duo solum reperti sunt, qui salute Religioni ac fide postposita, viriliter ad extremum pugnando, strenuorum hostium gladiis configi atq; internecari, quàm fugere maluerunt.* Eorum unus Græcus erat *Theophilus Palæologus*, alter *Janus* quidam natione *Dalmata*, servus conditione. Qui quid eè conflictu fugisse, Viro cuiuslibet quantæ sit turpitudini ac dehonestamento secum reputantes, inimicam irruptionem soli tantisper sustinuerunt, dum turba innumera circumventi, non tam victi quàm vincendo fatigati, cæsis sua manu permultis, ipsi denique promiscuè in stragem hostilem, nervis deficientibus, prolabentes expirarunt. Justinianus verò percepta hostium victoria Pætiam continuò diffugit, mox illinc haud satis confirmatus, Chium insulam Joniæ adnavigat, ubi aut vi vulneris, aut dolore confectus, quòd importunè prælio excessisset, paucis dieb. comparata primum nominis gloria incredibili orbat, anima cecidit, uno certè felix futurus, si in armis egregius propugnator ad muros Constantinopolitanos mori potuisset. In Turcarum concursu in patentem portam atque introitu, profligati dissipatiq; sunt ex Græcis ac Latinis devoti circiter octingenti. Superato interea muro, armati non pauci eos cives, qui prohibendæ irruptionis causa portam insistebant, saxis ac sagittis è loco superiore impetitos propellunt. Ea via Turcæ in urbem hostilem admissi, & de loco hominum opumque plenissimo triumphantes, trucidatis inaniter, quoscunque in armis repererunt, ad direptionem convertuntur, immensus erat eorum numerus. Singuli prædæ inprimis, ac stupris libidinosè crudeliterq; inferendis immorantes, nulli prorsus (ut natura feri inhumaniq; sunt) neq; ætati neq; sexui parcere. Stupra cædibus, cædes stupris commiscere, imbelles ac decrepitos senes in servitutem adigere. Adultos masculos æquè ac fœminas genere obscuriores magno ludibrio in vincula consicere, victos ad pecorum similitudinem præ se cogere. Quòd si in virginem, aut quamlibet aliam formâ egregia fœminam, seu jucundum aspectu masculum incidissent, multis ad eos potiundos concurrentibus, gravis interim pugna oriebatur. Similis erat ratio prædæ splendidioris sacræ pariter ac profanæ, ad quam præoccupandam tam conferti prouebant, ut ejus nomine orta sociali dissensione, non pauci mutuis illatis vulneribus, interciderent. Cumque ejusmodi exercitus ex diversis locis, nationibus, moribus, ac linguis conflatus Constantinopoli tri-

duum in populi vexatione, fortunarumq; omnium expilatione consumpsisset, nullum tam insignie piaculum fuit, quod non à quoquam magna licentia patraretur. Nec tum magnifico Justiniani Imperatoris operi ita caveri potuit, ut non ornamentis, quæ ibi & aurea erant & argentea supra numerum, quolibet etiam alio splendore penitus spoliaretur, & omni deinde spurcitia inquinatum, ex augustissimo Sophiæ templo nequissimum muliercularum lupanar, ex æde sanctissima vilissimum equorum stabulum redderetur. Neq; adeo fanis cæteris aditisq; minor vis allata. Nam raptæ ex his Virorum Sanctorum reliquiæ, detracta quantumvis humili theca vel emblemate, in populares vias, in colluviem, in sædissimas cloacas abjectæ, non hominibus, modò impiis, sed & mutis animalibus, & canibus, & porcis dabantur conculcandæ. Et Christi Opt. Max. Servatoris, aut sancti signa cujuscumque, vel cæno publico immerfa, vel securi aliove id genus instrumento discissa, sordebant. Ergastulis demum in equuleum deditis, ad araria cum publica, tum privata, quæ metus hostium in terram defoderat, ab invitis ediscenda, dictu incredibile est, quantam vim auri atq; argenti, & suppellectis artificio miræ eruerint. Quæ opes utinam in munitiones defensionis urbis necessarias collatæ fuissent, dominis fortasse ac patriæ salutem attulissent. Sed tum in confesso fuit commune avaris hominibus malum, qui suo, cum opus est, uti nesciunt; sed immensis divitiarum cumulis inhærentes, inopia miseri distorquentur ac pereunt. Ceterum cum in tertium diem continuaretur direptio, nihil penitus urbi pridem felicissimæ atq; opulentissimæ reliqui fuit, præter indignam civium captivorum servitutem. Ad quam vitæ supplicio deponendam, cum victi in hostilia castra petraçti fuisset. Maomethes, condito primum Bassis ac Præfectis suis, ex more lauto convivio, singulis cibo ac vino ingurgitatis, quasi qui animum quoque eorum expleturus esset, in effundendo Christianorum hominum sanguine, captivos ad sese duci imperat, & cædi, ex mandato, ac membratim dissecari præsens intuetur. Ex civibus cum Ritelucas quidam, qui domi inter suos primas semper apud Constantinum tenuerat, coram ad cruentam cædem staret, jugulato in ejus conspectu ex filiis ejus natu majore, venustiore altero Maomethi ad libidinem reservato, laqueo ipse extinguendus permittitur. Pari crudelitate cum peregrinis agi cœptum est, quibus aut mori proximum fuit, aut quam citissime multa pecunia vitam redimere. Minimò servatus est Isidorus Ruentenus Cardinalis, qui Constantinopolim multò ante obsidionem à Romano Pontifice Nicolao V. Legatus missus, in expugnatione urbis, sumpto habitu vilissimo, cum in militis stipendiarii manum devenisset, Turca fortis captivi nescius, hominem numeratis Aspris non multis, qui nummus Turcis familiaris est, liberum facit. Postremò expugnata Constantinopoli, præsidium Para, quod ex Liguribus erat, armis continuo depositis, Legatos ad Maomethem mittit, qui & locum ultro offerant, & deditionem veniamq; exorent. Pollicetur id quidem presentibus, sed non ita multò post cum omnibus copiis in Param hostiliter irrumpt, & statim publica fide violata, populari, vexare, vastare, pueros vendere, matronas abducere, senes vincere, juvenes interficere, nulli omnino neq;

atati neq; sexus parcere, sana, palatia, domos, muros, omnia solo aquare aggreditur. Pacata eum in modum Græcia, bonam exercitus partem in certum temporis spacium exauthorat ipse cum iis, quos ad custodiam sui ac præsidium urbis retinuerat, Constantinopolim in novam Imperii sedem triumphator pacatissimus recedit.

DE

CASTELLINOVI, DALMATIÆ OPPIDI, RECENTI DIREPTIONE, LIBER V.

Solymanus Turca, cum graviter & iniquo animo ferret, Castellum novum, quod oppidum Dalmatiæ est, sibi nuper à Carolo Austro Romanorum Imperatore ereptum fuisse, secumq; cogitaret, quanti sua interesset, id genus hostem in suum imperium pedem intrusisse, atque altius figere conari, quanto porro usui honoriq; foret, si ejecto è suis finibus hoste, locum ipse recepisset, id unum in primis instituerat, omnes sumptus, vires, industriam in ejusmodi expeditionem collocare. Quamobrem cum jam amplius eum animi cruciatum ferre non posset, convocatis ad sese suis Viris, id illis negotium communicat. Quibus cum explicasset dolorem, quem conceperat, valde magnum, ex illata sibi injuria, tum, cum Austrius eum locum occupasset, docuissetq; quantum rerum suarum detrimentum periculumq; sustineret, amisso Castellonovo, cum in ejus fundamenta prima tantum pecuniarum impendisset, in spero statuendi illic firmissimi propugnaculi, ad prohibendos quorumlibet impetus, & disturnum imperium longa pace retinendum; quem tamen locum, se de sua spe dejecto, Carolus hostis possideret, & eum quotidie valido collocato præsidio, adversum sese frumentaria generisq; omnis commeatu munires, illi tandem ejus partium voluntate, partim rationibus adducti, maturè habendos esse delectus, & manus terra mariq; exercitatissimas eò conducendas esse, censuerunt. Fuit in his Præfectus ejus maris, quod obnoxium Solymanno est, Anobarbus. Eum ipse collaudatis omnium sententiis, qui classem copiasq; deduceret, Legatum constituit, qui quidem pro suo in Solymannum officio rebus ad protectionem necessariis, qua potuit diligentia, comparatis, nactus idoneam ad navigandum tempestatem, solvit. Ceterum secundis ventis in altum proventus adeo maturat, ut brevi admodum intermisso tempore, agmen ejus primum, quod navium erat circiter septem & viginti, quibus Cifutem, hominem re navali clarissimum, præfecerat, ad tertium Idus Quintilones Anni à Christo nato M. D. XXXIX. Castellonovo propinquaret. Jactis anchoris, dum Anobarbus minoribus itineribus subsequenterem oppeditur, postridie ejus diei magna Turcarum multitudo, nihil suspicata periculi, scaphis aquandi causa continentem petiit, & inermis ad fontem, qui ab oppido mille passus aberat, constitit. Ea re per exploratores cognita, quodq; Turca ad fontem securus sese indigentiusq; haberent, oppidani jam ante futurae oppugnationis admoniti, totis copiis oppido erumpunt, hostesq; ex improvviso tanta ferocitate adorantur, ut cæteris in fugâ datis, circiter quadringentos conciderent. Fuit hæc injuria duræ oppugnationis initium.

Quan-

Quandoquidem nuncio ad Ænobarbum celocibus allato, tam nova repente animum ejus perturbatio, vindictæq; cupiditas invasit, ut eodem ipse quatrduo, quo Cifutes eam cladem acceperat, cum centum & nonaginta navium classe perveniret, & postero die ad obsidionem toro agmine provolaret. Cujus adventu oppidani conclamare intus omnes, concrepare armis, alii ad portas sese opponere, alii propugnacula vallumq; conscendere, magna multitudo mœnia complere, ac certis custodius aditus obtinere, omnes sic animo parati esse, ut hostem perumpere conantem, ex superiore loco facile se oppressuros nō dubitarent. Contrā Ænobarbus ne manipulare quidem exponēbat, sed instructa tantummodo classe, obniventibus omni ex parte tormentis præliabatur. Illi ediverso periculum sub murum consistendo effugere, machinas pariter in hostem alacriter torquere, neque sibi ullum putare ab Ænobarbo periculum impendere, si navali solū exercitu oppidum invaderet. Sed & se ibidem quoq; eodem ferē tempore statuerunt Ballibeches, Ollambas, & Mustaphas Sanchiachi, quos Byzantio discedens Ænobarbus, terrestribus copiis eō per Bosynam deducendis præfecerat, & singulos quindenis Janizatorum millibus Duces assignarat. Ad hunc præterea numerum, mandato ejus accesserunt Molarchæ & Martelotæ ad triginta quinque millia, quos suis ipse navibus ad obsidionem deportarat. Quæ omnis aggregata multitudo cum fuisset, millium erat armatorum circiter octoginta. *Castris igitur ad urbem murum positis, circumjēctis, totis mœnibus exercitu, Turce indignantes, quod tanta multitudinis conspectum rari hostes ferre possent, signum prælii quotidie exposcebant. Ænobarbus autem dandum non putabat, quia magno detrimento, multorumq; virorum fortium morte necesse esset constare hanc victoriam. Sed utilis esse arbitratus vel dolo oppidum in potestatem redigere, vel necessitate aut pollicitis ad deditionem cogere, suos rationibus consolabatur atq; interim modum fraudis lociq; intercipiendi excogitabat.* Cum verò nihil ea via proficeret, Fecialem cum his mandatis patissimis ad Franciscum Sarmientanum Caroli Imperatoris Legarum mittit: *Si oppidum in ditionem ejus dedat, fore ut ipse numeratus in singula capita denis aureis, oppidanos nullo vita fortunarumq; detrimento, oppido exire permittat, sin; quod fore non arbitratur, oppidi expugnationem, exploratamq; suam victoriam expectent, nulli se omnino neq; sexui, neq; etati veniam daturum.* Sarmientanus ad hæc postulata, pauca respondit, *sibi suisq; auro nihil opus esse, quo si egeant, opulenti ac liberalis esse Imperatoris stipendarios, qui omnem e vestigio nam morum penuriam sua munificentia sublevent.* Fide porro obstrictum se esse, nemini unquam ejus loci presidiiq; deditionem facturum; nisi Carolo Imperatori, qui illo jure belli, potitur. *Qui quidem si oppidum Solymanno una manu, dedendum mandet, se quoq; ambabus id ipsum protinus dediturum, omnem alioq; vim injuriarumq; pro defensione ejus fortissime laturum.* Audacius idē respondit, quod secum fortunam belli quamlibet tentaturos sciebat Lazarum Albanum, cum qui expedito equitatu præerat, Joannem Boschaynum, Macchinum Monghianum, Roscium, Sanzaim Frianum, Oliverium, Burgundionem, Mandozam, Lodoicum Sanda-

lium, Arianum, & Mascheffam, Germanos atq; Hispanos homines strenuos, magna; Virtute, quos Carolus probatis eorum animis peritiâq; militari, singulos singulis veteranorum militum cohortibus præfecerat. Neque dubitabat, quin facile ipsi cum suis Hispanis ac Germanis, qui millia erant plus minus quatuor armata, hostis prohibere, & oppidum ab expugnatione vindicare possent. Tantum spei ac fiduciæ in Virtute Præfectorum studiisque militum collocarat. Talibus responsis accensus Ænobarbus, repente ipse ex navi egreditur in continentem, atq; extemplo mœnia circumire, & locum turribus ac Castellis constituendis, in quibus tormenta collocaret, & unde expugnationem moliretur, oppidanosvè ad deditionem compelleret, deligere cœpit. Sed non alienum fuerit in præsentia *suum faciemq; oppidi describere.* Ipsum, quantum quantum est in Catari sinus fauces incumbit. Abest ab Epidaurō, quod vulgò Ragusium dicunt, passuum millia circiter quinque, & viginti totidemq; penè à Cataro. Facie verò cum oblonga sit, ipso mari in lumbos ejus primū aliquatenus influente, tum deinde in se quasi extremorum alteri cedere velit reflexo, magna ex parte circumducitur. Quod de toto superest, ad varios quoq; versum colles pertinet, & muro justæ altitudinis, ac propugnaculo in extremi utriusq; fronte sito præmunitur. *Ænobarbus* iis diligenter confectis rebus, classe machinas murales octoginta deportari in aridum jubet. Quas omnes hunc in modum adversus murum instruit: A Diva Veneranda, longè à continenti, passibus plus minus quingentis triginta dōx obtinebantur, quarum binæ, quas Basilicas appellant, octonis rotis fultæ obsidebant. A propugnaculo superiore aliæ ab his viginti urgebant, à salinis triginta aliæ. Instructa id genus obsidione, *ab omnibus oppidi partibus expugnationem aggreditur.* Ad quam ipse proposito vexillo feliciter auspicandam ita se comparabat, de multa adhuc nocte quotidie ex navibus egressus in castra procedebat, & nunc munitiones adire, nunc tormentis singulis adstare, modò in equitatu esse, modò pedestres copias invisere, singulos appellare ac cohortari, omnibus animum pugnandi facere, nihil quod ad fortissimi Imperatoris munus pertineret, omittere, neq; prius illinc abire, quàm pro se quemq; in conspectu suo egregiam aliquam operam navasse vidisset. Quod Sanguachicum animadverterent, haud ignari periculorum, quæ ipse quotidie subibat, multis cum eo precibus agebant, ne postea tantam sui copiam hostibus faceret, orare, ut se id muneris obire permetteret, meminissetq; jacturæ, quam in ejus cæde Solymannus caperet, quandoquidem uno ipso sublato, nullis rationibus teneri exercitus posset, quin se præceps in fugam daret. Cæterum non esse quod prodeat, oppidum esse expugnatum facile defensores intus paucos, oppugnatores foris innumeros, esse deniq; in manibus victoriam. Ad quam orationem: *Si aiebat, eo sum fatus, ut in ista mihi obsidione cadendum sit, num cura esse debet, modò id, an serò contingat, gladio an tormento, humi an medio in mari inteream?* Quendam porro nomine Judæum castello, quod ab Occasu eminebat, præfecerat, eximie Virtutis Prudentiæq; hominem, qui ne machinis quidem ignem admove, aut etiam vilissimi cujusq; calonis partes subire verebatur. Dum ita ex

omnibus oppidi partibus Turcæ instant, oppidani nihilominus forti paratoque animo resistunt. Et nunc lapides ac ligna de muro in ascendentes deiciebant, nunc faces pice ac sulphure illitas arden-tes, in hostium manum, qua confertissimos videbant, eminus jaculabantur, eodemque tempore ex multis partibus eruptiones facere, atque milites in aggere apparando, stabiliendisve turribus, aut in muro superando sublevandisq; commilitonibus occupatos adoriri. Sed nimis eorum Virtuti atque animis adversabatur militum numerus, qui cum pauci semper extitissent; etiam quotidie, partim quod ejusmodi eruptionibus multi interirent, partim quod tormentorum crebris ictibus non pauci exanimarentur, rarefcebant. In his difficultatibus ecce ad nonum Kalendas Sextiles oneratiæ naves duæ idonea tempestate delatæ, Castellonovo appropinquant. Eas oppidani, quod Aquilam Romani Imperatoris insignè præferrent, sibi à Carolo in subsidium missas, hominumque intus aliquot esse millia, quæ in oppidum summitterentur arbitrati, crebro ad significandam lætitiā machinarum strepitu gestire incipiunt. Verum hæ Epidauricæ naves erant, quæ Turcis comineatum, materiamq; tabulatis munitonum conficiendis necessariam devehabant. Kalendarum Sextilium dies octavus di-vo Jacobo sacer, multo crudelioris quam antè terra mariq; oppugnationis author fuit. Ab eo siquidem die ad octavum Idus Sextiles machinæ murum ferire non destiterunt. Atq; eo quidem intervallo novem mililium pilarum millia, & octingentas ab his expressas fuisse prædicant. Qua quidem ferocitate ac pertinacia commotus Sarmientanus, suorum etiam cum innumeris pugnantium adductus paucitate, nec non cædemultorum atque urbis dilapidatione, cum porro sibi ac sociis nihil præter mortem aut deditiōnem, quam & seram & iniquam fore intelligebat, relictam esse intueretur, indicto extemporali Concilio, singulos cohortari cœpit, ac suadere, uti primum cum Deo Opt. Max. in gratiam redeant, deinde Christi in crucem acti prolato signo totum oppidum lustrent, præterea ut implorato ejus auxilio, signoq; ipsius hostibus proposito, murum confidenter tueantur. Huic orationi cum probè obtemperatum esse judicassent, certatim omnes pro aris, & focis eo die mortem appetituri, portis erumpunt, deq; improvise hostes adoriantur. Ibi exiguo quidem tempore, sed tanta animorum alacritate pugnatum est, ut ipsi prima eruptione pulsus perturbatisq; hostibus, paulatim verò, ut quisq; commodè sibi præscripserat, ad signa se atq; ordines accommodantibus, peneq; jam redintegratis, cæsis tamen illorum circiter 4. millibus recipere sese, oppidoque claudere potuerint. Iduum sexto, crescentibus semper Turcarum conatibus, viribus oppidanorum sensim cadentibus, manipulares duo salutem defectione quaesituri, clam ad Ænobarbum transfugiant. Exiis, quo in statu oppidi res essent, qui novus metus, quæ omnium rerum desperatio singulos invasisset, cognoscit. Præterea armatos intus paucissimos esse, cætos aut superiore pugna muralibusve pilis, ut ex omnibus oppidi partibus assidue torquebantur trajectos languere, aut omnino iisdem casibus exanimatos concidisse. Castelli porro superioris præsidium initio septingentorum decem propugnatorum fuisse, de eo numero triginta solum periculo

superesse. His rebus cognitis Ænobarbus summò studio suorum oppugnationem de integro molitur, ea cepit multa jam nocte sub secundam vigiliam, atque in crastinum usque ad horam diei, qui quartus erat Iduum Sextilium, quartam traducta est. Eo ipso tempore ad murum portasque oppidi tanta utrinq; pertinacia pugnatum est, ut oppidani plurimis hostium eorum, qui primi murum ascenderant, circumventis, interfectis, de muro præcipitatis, sed occisorum in locum novis semper succedentibus, machinarum terra mariq; continuo in se impetu perterriti, & iniqua numero contentione, ac spacio pugna defatigati, ad ultimum, cum jam recentes atq; integros non sustinerent, in unctionem loco moti hostibus permitterent. Quos cum toto undiq; muro circumfundi viderent, ex vallo universi defiliunt; atq; in forum perturbati cœunt. Quo in loco animus quidem erat cuneatim consistere, ut se contravenientibus acie instructa opponerent; sed dum miseri in eam rem incumbunt, Turcæ eos ab omni latere circumvenire, aggredi, ferire. His illi paulatim cedendo resistere, hostis telis remorari, hos ut cuiq; ferendi potestas fiebat, referre. Postremò tantam utriq; alteris cladem inferre, ut nihil in iis non cruentum diffuseret. Sed cum Turcæ omni ex parte provolantes raras hostium reliquias oppressum irent, Sarmientanus veritus, ne omnino fugere non liceret, denuò receptui canit, ac deorsum in propugnaculum inferius decurrendum esse significat. Quò, cum ipse cum Lazaro & Mascheffa, & Joa. Bolchayno, paucisq; superstitibus Præfectis, ac manipularibus continenti impetu decurreret, pars acceptis antea vulneribus segnior, pars metu nimio, quo eundum esset nescia, hostilibus gladiis excipitur. Ad extremum, ex omni eo numero, qui oppugnationis initio fuit, circiter quatuor millium, solus ipse Sarmientanus, cum iis, quos dixi, Præfectis, oppidanis plus minus trecentis, propugnaculum incolumis occupavit. Victores interea prædæ studere, quarumlibet ædium fores frangere, penetralia quæq; subire, nihil non intus evolvere, omnem hominem, si quem latentem reperissent, in servientem abstrahere, sacris minus quam profanis abstinere, nummos, stragula, signa, suppellectilem, munitiones, omnia, quæ asporari possent, diripere, cætera incendio consumere. *Sarmientanus capto direptoque oppido, cum propter machinarum rerumq; omnium penuriam, diutius eum se locum tueri non posse cerneret,* & Janizaros instare, ac miseros ad eandem cruciatumq; poscere exaudiret, desperatis rebus, Ænobarbo, apud quem aliquam esse misericordiam credebat, deditiōnem facit. Janizari nihilominus & Molarchæ eandem suorum præterita, difficultateque expugnationis incensi, cum ne mulieribus quidem, atq; infantibus & ætate confectis irruentes pepercissent, haud adhuc manibus suorum satis parentatum esse arbitrati, nisi omnes hostium copias extinxissent, dedititios quoq; ad libidinem suam sibi tradi oportere fremebant. Verum Ænobarbus concedendum non putat. Sed quòd remigum summa inopia laboraret, vulgus deditiōrum in triremes fame vinculisq; extruciandum dedit. Sarmientanum verò Legatum, & Lazarum expeditorum Præfectum, cum paucis aliis victos ad Solymannum, ut suæ Virtutis atq; industriæ specimen, amandat.

DE
ORIGINE,
REBUS TURCARUM,
ET
ORTU OTTOMANNI.

Turcarum natio a Scythiis, quos nunc Tatarsos vocamus, qui solitudines ultra Caspium mare, circa Volgam fluvium inhabitant, originem dubio procul ducit. Id quod ex ipsorum moribus, ex facie, ex usu sagittarum, ex bellandi consuetudine, ex superba denique loquendi forma Scythiæ simili facile deprehenditur. Anni sunt plus quam sexcenti, quod ii in Asiam minorem, quam Natioliam appellamus, pervenerunt, quo in loco prædæ ac belhis continuè incumbentes, quàm plurima loca munita paulatim subjugarunt, adeo ut populis illis, qui non admodum exactè arma exercere noverant, magno terrori essent. Neque tamen Principem aliquem unquam habuerunt, sed veluti Africæ Alarbes, quos vocant, divisi per turmas, Regionem illam amplissimam tyrannico Imperio possidebant. Cæterum sub Magnifici Ducis Gottifredi Bolioni adventum, qui, ut terram sanctam acquireret, cum trecentis millibus peditum atque equitum centum millibus transierat mare, vires in unum contraxerunt, ac sub Rege Solymanni cujusdam excellentissimi Ducis propè civitatem Nicæam Christianos aggressi, maximis nostrorum laboribus ac pugna non incurrentia, fusi tandem fugatique sunt. Post hunc Solymannum Turcæ per plures annos nullum Ducem, cujus extet memoria, præcipuum habuere. Verùm circa annum à Christo nato MCCC. Ottomannus quidam filius Zichi, qui tenuis conditionis homo fuit, nomen vires, ac dignitatem inter Turcas habere cœpit. Atque is extitit, qui Turcarum Imperatoribus, nimirum is, qui per masculorum rectam lineam descendunt, nomen familia dedit. Is inquam magnum ingenium cum viribus corporis conjunctum, ac fortunam mirum in modum faventem habuit. Plurima loca munita Pontico mari adjacentia, in deditionem accepit. Sed egregias suas victorias maximopere nobilitavit, debellata Siva civitate pulcherrima, quæ antiquitus Sebastia dicebatur. Regnavit annis viginti octo: Defunctusque est salutaris nostræ Anno MCCCXXVIII. sub Pontificatu Papæ Benedicti XI.

ORDO
AD
DISCIPLINAM
TURCICÆ
MILITIÆ.

Vis omnis Turcica militia, in Porca militibus, quos vocant, sita est, ii verò homines selectissimi sunt, partim peditum, partim equitum, ordinibus adscripti. Spachi Oglani (sic enim eorum aliquos Turcæ appellant) digniorem obtinent locum. Nam ipsi in eo, cui Clausuræ nomen est, loco educati ac literarum atque armorum disciplinis instituti, veluti Principis filii habentur. Legatorum ac Commissariorum, præsertim si honorificum aliquod atque utile negotium peragendum sit, muneribus funguntur, ac Sanlatibus atque aliis hujusmodi dignitatibus præficiuntur. His præterea Clausuræ jam dictæ mulieres, nec non filiae ac sorores ipsius Principis nubunt. Summa hæc est, ii cæteris omnibus nobiliores ac Principi gratiores sunt. Excellentiores equos, equorumque ornamenta pulchriora, vestes pretiosioribus suffultas pellibus, servos robustiores elegantiusque indutos, quàm quodlibet aliud hominum genus inter Turcas habent. Ut autem tam egregie ornati incédant, Persicæ atque Alcairienses efficiunt prædæ. Nam antea sub Mahomete, nec pretiosis pellibus, nec gemmis, nec pannis auro intertextis, nec multis holosericis vestibus utebantur. Sunt verò ii numero mille, quorum unumquemque tres aut quatuor, aut ad summum decem servi comitantur, qui quidem servi capita quibusdam, ut ipsi vocant, sarcolis limbo aureo cristaque pulcherrima exornatis obtegunt. Ipsi autem Spachi Turbantes (utendum est enim eorum vocabulis) in capite gestant, vestesque aureas varia textura pictas atque holosericas, vel Tyrio, vel alio colore infectas, induunt. Quum verò extra urbem equitandum est, ii Principis dextrum latus claudunt. Porro sinistrum mille item equites, quos Sulastros vocant, ejusdem cum Spachi educationis ac Nobilitatis, iisdem vestibus atque armis utentes occupant. Et sic quidem bis mille equibus

his honorem exhibent omnes, quemadmodum (quod exempli causa dictum sit) ducentis Nobilibus illis, quos Gallorum Rex apud se habet, exhiberi solitum est. Horum quàm plurimi armis oculis omnium expositis induuntur, parvisque phaleris Damasceno artificio elaboratis, Persarum more proprios equos ornant. Has duas equitum alas mille adhuc alii equites *Plufagi* dicti subsequuntur. Ii verò *constati* sunt, *partim ex Janizariis*, qui ob aliquod egregium facinus ex pedestri ad equestrem evecti sunt ordinem, *partim ex servis*, qui *Basis ac Balerbejis fidelem ac fortem operam in bellis navarunt*, quos Princeps defunctis eorum Dominis, relatione multorum probatos assumpsit. Atque hujusmodi tres militum classes Christianis, qui tamen abrenunciarunt jam Christo, constant. Post has *Caripici* (ita enim à Turcis appellantur) millenarium & ipsi numerum explentes equitant. Ii verò levis armaturæ sunt equites, equorum egregii domitores ac pugnandi arcu, lancea, scuto atque ense, quem cimitarram vocant, eousque periti, ut res supra vires humanas efficere Mamulichorum more videantur. Omnes autem ii Mahometani sunt ex variis Provinciis, nimirum ex Persia, Turcannia, Syria, Africa, Ularbia, Scythia, atque etiam ex India usque in unum collecti, stipendium satis amplum habent, idque privilegii à Principe eis conceditur, ut quamdiu ipse Constantinopoli moratur, ubilibet hybernare atque æstivare valeant. Tertiâ quaque hebdomada die Lunæ ad Portam (sicipsi nominant) mittunt, qui stipendium ipsis debitum accipiant, quod quidem illis illico exhibetur. Sic Turcicus Imperator quatuor millium equitum electissimorum caterva stipatus incedit, ipsorum equitum servis minime in hunc numerum vocatis. Nam & ii quamplurimi sunt, & vestibus, armis, equisque tam ornati, quàm proprii Domini, qui Principem comitantur. Sed loca deputata seorsum habent, neque ordinibus jam dictis immiscentur.

Adhæc Janizarorum circiter duodecim millia fortissimorum sanè peditum custodia, Princeps perpetuò munitur, qui quidem & ipsi ex eorum numero sunt, qui Christum abnegarunt. Eliguntur autem ii, quum parvuli adhuc sunt, ex bellicosissimis Christianorum nationibus, atque educantur, pars quidem in Principis clausura, pars verò apud *Natolia Turcas*, quoniam pueri omnes, sive ex tributo, sive ex bellicis, excursionibus accepti, per Turcarum domos distribuuntur, atque ipsorum nomina in schedis quibusdam annotantur, ut numerus tam eorum, qui emergunt, quàm qui pereunt inveniri facile possit. Et unusquisque quidem puer aliquam mechanicam artem militiæ utilem discit, ac simul se exercet, ut tractandorum armorum, & quibus eminus, & quibus cominus pugnatur, peritus evadat. Qui verò ex iis ad militiam seliguntur, caput operiunt pileis quibusdam ex panno albo, sed admodum rudi in caligæ similitudinem confectis, atque eos glutino usque adeò durant, ut ictum cujusvis gladii sustinere possint. Et quâ parte hujusmodi pilei super eminent frontis, aureo limbulo præti non parvi ornantur, cui inquam limbulo vaginula itidem aurea inest, quæ cristas

impositas veluti conus excipit, eosque sic exornatos, exarcolas vocant. Ensem, quem superius cimitarram appellari diximus, & pugionem bicinchum dictum, ac securiculam à cingulo post terga pendentem continuè ferunt. Utuntur præterea nominatis antea sclopetis, & iis quidem oblongis atque eos agillimè pertractant. Nonnulli ex ipsis dimidiatas lanceas, atque alia hujusmodi plura bellica instrumenta portant. Et ante Selymum quidem plures ejus ordinis erant, nunc autem non admodum multi sunt. Sagula quædam passim ac circumquaque densissimis filis confuta, armorum loco indunt. Faciem habent miris modis effictam, etenim *barbam integram non alunt, sed eam tantum, quæ à superiore labio dependet, partem prolixè demittunt*. Major istorum pars ex Ungaris, Sclavonibus, atque Albanensibus constat, reliqua ex Græcis, Germanis, Polonis, Servianis, atque Occidentalibus hominibus constat. Cæterum ex integro omnium Janizarorum ordine circiter sex millia, qui seniores sunt, seliguntur, ut non à Bellebejis, sed ab ipso Principe immediatè pendeant. Præterea circa decem millia juvenum tyrocinium Janizaricum exercentium variis in locis aluntur, atque ex iis Janizarorum duobus generibus in demortuorum loca supplentur. Porro stipendium non omnibus æquale est, sed unicuique pro meritis augetur, neque commendatione aut favore ad hanc rem opus est, quoniam qui egregium aliquod facinus aggreditur, plurimorum oculis expositus, aut prosperam si vicerit, aut adversam si succubuerit, fortunam experitur. Id quod in causa est, ut in viros fortissimos evadant, quemadmodum in variis conflictibus cognoscere potuimus. Etenim post Amurathis tempora, qui primus Janizarorum ordines instituit, nunquam eos acie integra pugnantes, fuisse fugatos invenimus. Denique Janizari Præpositum unum habent, quo cum sub uno & eodem papilione versantes, officia inter se distribuunt. Nam nonnulli coquina, alii verò tendendi ac colligendi papilionis curam habent. Sunt etiam qui ipsius papilionis custodiæ præsent, si quæ summa in concordia quietissimè vivunt. Deinde centeni quique ac milleni suis Præfectis parent, quousque tandem ad Ducem unum omnium supremum ac supremæ autoritatis deveniatur, quem ipsi Agam appellant. Insuper ex omnibus Janizariis ducenti, cæteris & corpore proceriores, & sagittandi arte peritiores eliguntur, qui tensis arcibus ac sagittis nervo aptatis equitantem Principem circumdant, *Solachi*, & nominantur. Sagulis aliquantò quàm reliqui Janizari brevioribus utuntur. Pileos albos in formam pyramidalem oblongos in capite gestant, quorum summitatibus cristulas aliquas plerumque affigunt.

Neque aliud omnino Janizarorum ordo est, quàm *Macedonica phalanx*, quæ totum Orientem Alexander Magnus debellavit. Videnturque jam Turcæ quemadmodum Imperii Macedonici occupatores sunt, ita & militaris disciplinæ ab antiquis Macedonia Regibus institutæ, imitatores esse, quanquam in quibusdam à Macedonibus differant. Macedones enim longis lanceis, lorica, galea, & parma ferrea utebantur, quæ

quæ quidem parma ab humeris pendebat, ut quoties ense cominus pugnandum erat, ipsam arripere facile valerent. His igitur equitum ac peditum generibus Principis Porta concluditur, quæ (ut superius dictum est) semifugatis sæpius inter pugnandum exercitibus opem ferens, nobilissimis potitur victoriis. Omnes autem alii equitum ordines sub Bellerbejis sunt. *Bellerbejus* verò idiomate Turcico Principem Principum sonat, *suntq; ii numero duo totius equitatus præcipui Duces*. Imperans Saniacis, qui quidem Provinciarum Præfecti sunt, ob eximiam aliquam Virtutem ad id muneris assumpti. Alter autem ipsorum Bellerbejorum in Natolia moratur, atque urbem Galathiæ Cuthæjam dictam inhabitat. Alter verò in Romania versatur, ac Sophiam Serviz civitatem incolit. Porro uterque plurimos sub se Saniacatus continet, qui Saniacatus, licet sub Bajazete non nisi duodequingenta essent, nihilominus, aucto postea per Selymum ac Solymannum Imperio, etiam ipsorum numerus auctus est. Sub Saniacis Subasii ac Timoriotes sunt, qui pro numero villarum & locorum, quos possident, equites alere, ac singulis pro stipendio tria millia Asprorum (quæ summa Turciæ monetæ, sexaginta ducatos efficit) annuatim exhibere tenentur. Si quis autem ex ipsis equitibus arma atque equum ei traditum non rectè curat, statim ex equitum numero expungitur. Cæterum Bellerbeji, quoties Princeps jubet, sexaginta millia equitum & eo amplius paucissimis diebus congregant. Et Natoliz quidem equites pulcherrima scuta, lanceas, arcus, secures, ac cimitarras ferunt. Romaniz verò lanceis & scutis more Albanensium, sed paucissimis arcubus utuntur, atque ii sanè Natoliz equitibus robustiores sunt, licet illi meliores & ornatiores equos habeant. Omnes autem eodem modo Turbantis sive caputiis (ut ita eos vocem) acuminatis ex pellibus, vel ex qualibet alia materia, ut unicuique magis artider, confectis capta regunt.

Sunt præterea quidam alii ex Turcica natione, quibus olim ab Ottomannis Principibus agris variis victoriis acquisiti, pro singulorum meritis, sic distributi sunt, ut unusquisque pro singulo terre jugero, quod accepit, equitum unum aut duos pedites, quoties majora instant bella, exhibere Principi teneatur. Atque ii vocantur *Mosellini*, ex quibus nonnunquam plusquam sex millia equitum, ac peditum magnus numerus in unum coit. Sed neque rei bellicæ peritia, neque viribus admodum valent. Habent ii quosdam veluti Censores à Principe constitutos, qui Provincias omnes Turcicas circumeunt huiusmodi agrorum possessores agnoscant, ac severè judicent.

Cæteri omnes Turcici exercitus equites, fortæ equites sunt absque certo stipendio militantes, appellanturque *Alcanzi*. Et quidem natura ipsa maximi & crudelissimi latrones sunt, pannoni incedunt, ac pileis pelliceis capita obtegunt. *Militiam non nisi spe præda exercent*. Quum aliquod eundum est, itinere unius diei aut duorum reliquum exercitum præcedunt, igni ferroque o-

mnia devastantes. Nonnunquam numerum triginta millium excedunt, quibus omnia Dux unus militari Prudentia præditus præficitur. Enimverò ex hoc ordine extitère ii, qui anno superiore Solymanno Viennam oppugnante, trans urbem progressi Regionem Lincio adjacentem memorabili clade affecerunt, miserisque senibus crudeliter interfectis, ac locis igne consumptis, quàm plurimos captivos abduxerunt. Inter hos *Alcanzos plurimi Martelossi, Walachi, & Tartari inhumanissimi alioqui homines militant*.

Est adhuc aliud genus militum, qui *Asapi* vocantur. Sed ii pedites sunt, quos provincie Turcicæ civitates, jubente Principe, ad bellum mittunt, ac singulis tres aureos coronatos in singulorum mensum stipendium exhibent. *Suntque fere omnes sagittarii*. Verum genus hoc ignavum atque inerme est, ac bellis parum aptum. Unde etiam ipse Princeps quoties navale bellum parat, *is remigum loco utitur*. In terrestri autem bello ipsos earum operarum vice habet, quibus (ut superius diximus) nostri exercitus in excavandis vel implendis fossis, atque aliis huiusmodi ad bellum necessariis exequendis utuntur, quemadmodum eos Rhodi ac Viennæ habitos esse satis constat, adeoque Imperator istorum salutem parum curat, ut sæpe fossas oppidorum, quæ oppugnat, ipsorum corporibus impleat, quo facilius aditum ad loca expugnanda *Janizaris* pareat. Duce nihilominus bellandi peritia insignem semper habent. Cæterum *Visir* Bassa Imperatori a consiliis sunt, cum iis enim de negotiis omnibus, tam ad pacem, quàm ad bellum pertinentibus agit. Sunt autem numero tres, aut ad summum quatuor. Nunc ut res habent, tres tantum esse dicuntur, nimirum Habraimus, Ajax, & Cassinus, ex eorum & ipsi ordine, quibus Christus abjuratus est. Ii verò ut summam auctoritatem, sic infinitas divitias habent. Sed huiusmodi eorum potentia invidiæ oppugnatione non carens, multis periculis exposita est. Nam pro Principis libio sæpe etiam strangulantur: sic enim Aconathes Ghendich Bajazetis, sic Mustapha & Junus Selymi, sic Faracates huius Solymanni iussu perièrunt. Aliquando dignitatibus privantur, ut Pyrrho ante hosce non ita multos annos evenit, qui nunc senio confectus, in villa quadam Principe concedente privatam vitam vivit. Verum quod ab bella attinet, expeditiones Bellerbejis committuntur, qui sæpenumero uno & eodem tempore etiam si Visiri, id est, Consilarii sunt, Sicuti Habraimus Ungarico bello contra Ludovicum Regem & Bellerbejus & Visirus erat, & idem erat Sinamus Eunuchus, qui sub Selyno in conflictu Mattarex habito, interfectus occubuit.

Porro in Principis aula variarum linguarum usus est, quarum tamen omnium cognitionem, omnes fere saltem aliquousque habent, quemadmodum etiam in tuæ Majestatis aula Gallicè, Hispanicè, Germanicè atq; Italicè loquuntur. Enimverò lingua Turcica, qua Imperator ipse utitur, primum sibi vendicet locum, Arabica secundum, qua Turcarum Lex (Alcoranum) conscripta est, & in universum Turcæ literis seu characteribus Arabicis

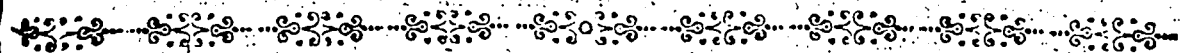
Arabicis in scribendo utuntur. Tercium locum *Sclavonica* lingua occupat, qua, quia latissime patet, Janizari loquuntur. *Græca quartum locum habet*: ea verò Constantinopolitani ac totius Græciæ urbium cives utuntur. Verum enimverò *Turcæ disciplinam militarem tanta & Justitia & severitate exercent, ut veteres Græcos & Romanos facile superent.* Nulla unquam inter hos pugna exauditur, propterea quod vel minimum etiam delictum capite vindicetur. *Tribus verò de causis Turcæ quàm milites nostri, meliores sunt.* Prima est, quia promptè obediunt imperantibus, quod inter nostros rarò fit. Secunda, quia nullum, quamvis manifestum, vitæ discrimen in pugna subterfugiunt, temeraria quadam opinionè sibi persuadentes, unicuique quomodo & quando mori debeat, esse constitutum. Tertia, qui absq; pane & absque vino diu vivere possunt, oriza & aqua contenti.

Sæpenumero etiam æquo animo carent carnibus. Quod si contingat eos orizam quoque minimè habere, salitis carnibus minutatim contritis, ac velut in pulverem redactis, utuntur. Nam ejusmodi pulveres in quibusdam sacculis secum ferunt, cumque opus est, inmixta calida aqua, dissolutos ebibunt, atque inde nutriuntur. Præterea soliti sunt, præsertim quum nimia fame laboratur, equos phlebotomare, atq; illorum sanguine vitam propriam alere. Quin etiam equinis carnibus non inviti vescuntur. Denique multò commodius omnem inopiam ferunt, quàm nostri milites, qui nunc etiam in castris plura fercula expectant. Unde tuæ Majestati nihil difficilius in pertractando hoc bello se offeret, quàm ut ratio conducendorum commætarum constet, præcipuè panis ac vini, quas tamen duas res Romani veteres non admodum curabant, contenti videlicet aqua & frumento contuso, atque in lebetibus cocto, quod illis ordinario jure exhibebatur. Quod si pane vescendum erat, quasdam conficiebant placentas, quas vel sub cineribus, vel sub testis quibusdam ferreis in hoc super currus post legiones conductis, coquebant. Etenim illud nobis persuadendum oportet, si obviam hosti eundum erit, Turcas in itinere non permissuros, ut aliquid commætais in nostra castra deferatur. Nam equorum multitudine, maxima occupant spacia, atque iter ad castra circumquaq; impediunt. Neque huic difficultati ulla alia ratione occurrì potest, nisi unusquisque miles, quæ ad sustentandam vitam necessaria sunt, secum ferat, ut puta sacculos farinæ plenos, aut panes recoctos, aut alimenta alia hujusmodi. Ad hæc illud observandum, ut Legionibus in acie dispositæ, ac levioribus machinis æreis circumdatæ, semper incedant, neque impedimentis pluribus onerentur. Enimverò, si Dominus noster JESUS CHRISTUS id gratiæ tuæ Majestati concesserit, ut Christianos milites Janizaris opponat, proculdubio certissimam adipiscetur victoriam: Et fortissimæ quidem Germanorum peditum legiones primum educendæ erunt, ut sustinere, ac demum etiam rejicere Turcicos equites possint, quousque tandem ad pedites penetrare liceat. Turcicus autem peditatus,

quamvis fortissimus sit, nunquam tamen Germanis lanceariis, præsertim Bohëmis, Hispanis, atque Italis sclopetariis (ut vocant) adjunctis, par erit. Quod si Janizari in fugam verterentur, jam æreismachinis, impedimentisque, atque adeo castrorum hostilium omni apparatu potiri fas esset. Neque admodum referret, etiamsi omnes equites incolumes evaderent, quando experientia ipsa jam constat, Janizaros Turcicarum virium nervos esse. In hujusmodi autem eventu, etiam Christiani equites, licet pauci commodè satis in hostem ferri possent, sicut tamen, ut à nostro peditatu non longius abirent, ne ab hostibus circumcludi contingeret. Nam quum tam levis armaturæ, quàm cataphracti equites optimè armati sint, securè hostes insequi ac se subinde ad peditatum recipere valerent. Neque id inutile fuerit, si extremi peditum ordines clypeis ac parmis utantur, quo antequàm cominus in pugnam descendant, sagittas excipere absque nocumento possint, tanta enim sagittarum, veluti grando erit, ut quamplurimi vel armorum, vel aliarum rerum tegumenta desideraturi sint. Nec sanè olim M. Antonius sagittariis Parthis aliter, quàm militum capita clypeis tegendo restitit. Quin & posteriores Romani contra Gothos & Hunnos, qui omnes ferè sagittarii erant, testudinem clypeis itidem conficientes, quàm citissimè poterant, in hostem concurrebant, quia cominus pugnantes facilius multò victoriam consequiebantur. Summa est, ut Deum Optimum Maximum enixè precemur, ne bellum, posteaquàm inceptum fuerit, protrahatur, sed facultas illico confligendi nobis detur. Etenim Turcæ, si bellum protrahendum foret, ob equorum multitudinem ac patientiam militum, innumerasque pecuniarum myriadas, faciliè tandem superiores evadere possent. Sed si statim confligatur, verisimile est, peditatum nostrum nobis victoriam pariturum. Et quoniam, si hujusmodi conflictu decernendum esset, alea totius Orbis Imperii jaceretur, necessarium judicaverim, ut maximus rerum omnium militarium apparatus fieret, quemadmodum ab iis, qui sibi timent, fieri consuevit contemptis nonnullorum vanis atque inutilibus verbis, qui Turcas antequàm periculum faciant, nihili faciunt, quo, ubi bellum inceptum fuerit, adeo nobis omnia bene disposita sint, ut non tantum virtute, armis, ordine, machinis æreis, atque aliis hujus generis rebus, Turcis non cedamus, sed ne numero quidem militum multò illis inferiores simus. Caterum nonnulli sunt, qui existiment Turcam, si ipse aut Austriam, aut Italiam invaderet, in fugam verti facilius posse, quàm si Christiani in Turcicas Provincias profecti, eo loci ipsum adorirentur, ubi post longorum itinerum labores, etiam commætus inopiam sustinere fortassis cogerentur. Et hæc quidem opinio forsitan non aberraret à scopo, si Principes Christiani adeo unanimes essent, ut ad primum ipsius Turcæ adventus rimorem, validas ad resistendum vires in unum colligerent. Sed sperare vix possumus hoc futurum. Nam nullus unquam sibi persuadebit, Turcam adventare, quomque tandem adeo propinquum extiteris, ut omnes ad resistendum apparatus, forum ac

frustrans futurum sit, quemadmodum in Rhodæ Belgradensi, ac Budensi expeditionibus contigit. Quæ de causa, qui rei bellicæ peritiores sunt, arbitrantur, certius & securius inferendo hostibus, quàm in excipiendo ab eisdem bello, victoriam consistere posse, bellum enim, quod nobis inferitur ab aliis, ut periculosissimum est, ita Deus summopere orandus, ne hujusmodi nos involvat. Porro quo tempore de suscipienda in Turcas expeditione plurimus sub Leone Papa X. sermo erat, Ducum quorundam primi nominis judicium fuit, et ea nonnisi valida ac triplex susciperetur, nimirum in hunc modum: ut Maximilianus Cæsar, Germaniæ, Ungariæ, Bohemiæ, ac Poloniæ viribus comitatus, Serviam versùs secundùm Danubium iret. Franciscus verò Francorum Rex, ingenti exercitu ex quacunque ad bellum disposita ratione conscripto, ex Apulia in Epirum trajiceret, ac favore populorum illorum, qui Turcis alio-

qui infensissimi sunt, adjutus, progredieretur, quod bona fortuna iter ostendisset. Rex autem Angliæ, Lusitanis, ac totius Hispaniæ viribus, nec non Venetorum triremibus adjutus, Hellestorum versùs navigaret, castellisque, quos Dardanellos vocant, expugnatis, recta Constantinopolim peteret. Futurum enim arbitrabantur, si res Turcica, vel in unum tantum istorum trium laterum debilitaretur, ut Christiani postea victoriam integram adipisci faciliè valerent. Sed quemadmodum summæ difficultatis erat, Christianorum vires omnes, ac peculiariter ipsos etiam potentiores Principes in unum colligere, sic Dei voluntate est actum, ut omnia tunc in nihilum redigerentur, quo hujusmodi Turcarum debellandorum occasio tranquillioribus temporibus adeoque tuæ Majestati jam adultæ servata, eam ad summum fastigium veræ gloriæ, ut suis innumeris Virtutibus meretur, extolleret.

COMMEMORATIO SUCCINCTA,

causarum Belli à Schmalcaldicis, contra Henricum Brunsvicensem, Anno XLII. suscepti, cum Historiola, quomodo Ducatu exutus, & tandem à Schmalcaldici Fœderis sociis captus sit: Edita ab iisdem.

Goslarienses & Brunsvicenses, quibus ab Henrico Duce gravabantur, ejusdem in Saxoniz Electorem, & Hessiæ Landgravium investivæ, novo quodam inter viros Principes exemplo, publicè editæ, accessere, ut majorem moderationem etiam amici in ipsis requirerent. Cum Electorem Saxoniz in iis hæreticum, temulentum, seditiosum, nulla nec corporis, nec animi Virtute præditum nominaret, &c. nec terioribus dictis Landgravium impereret, eum levem, impudentem, irrequietum &c. In singulis fere pagellis scriptorum contra ipsum editorum, vocans. Quare, anno 1542. in mense Julio conveniunt, ac re deliberata statuunt, cõmunis Fœderis socios defendendos, ac Henrici superbiam reprimendam. Grave sub idem tempus Ferdinando Romanorum Regi cum Turcis in Hungaria bellum erat, cujus administrationi Joachimum II. Electorem Brandeburgicum præfecerat. Quare is hac recognita, cum civilibus ac intestinis motibus expeditionem pro salute Hungariæ susceptam interruptum iri perliceret, Conventu Norinbergæ indicto, Guilielmum de Schwartzenberg, aliosque ad Saxonem & Landgravium ablegat, & utrumque ad pacem amplectendam hortatur, cum armis ab ipso moris non solum Christianum, necessarium, & utile bellum contra Turcam Christiani nominis perpetuum hostem impediatur, sed & iis maximarum seditionum, & irreconciliabilium odiorum in Imperio Germanico inter familias florentissimas, Saxonicam, Hessicam & Brunsvicensem incendia crearentur: At illi nihil minus se velle, quàm bello Turcico impedimentum inferri, respondent, ad quod sua auxilia & pecunias multò, promptius, quàm alii nonnulli eorum hostes, miserint. Sed sordidior annis ab Henrico vexatos, à se citra scelus deleri, amplius nò posse, ac perscripta ipsi longa fa-

ctorum ejus contra cõmunitates narratione (quam deinceps pro belli moti defensione, ad omnes ordines divulgant) in susceptæ expeditionis proposito perseverant. Henrico literas belli denunciatorias in hanc sententiam mittentes: *Non tibi ignotum, vel obscurum est, duas communitates, Goslariensem & Brunsvicensem communi fœderi nostro multoties gravissime conquestas, quod ipsis contra omnia jura, & aequitatem ac pacem publicam, ditione tua atq. commercii, ex mero livore, & odio interdixeris, ac viis publicis obsessis, eas ita graviter afflixeris, ut in extremo periculo corporis & animæ sint constitutæ, hoc nunc te quærente, ut non solum corporum atq. honorum dispendium faciant, sed & Evangelij veram doctrinam abjiciant. Etsi verò communis Fœderis socij apud Cæsaream & Regiam Majestates nihil eorum, quæ ad hac componenda & tollenda pertinere possent, prætermiserint, & Cæsarea Majestas suspensione proscriptionis Goslariensium à Camera factæ, confirmata, causæq. cognitione ad se evocata, ex plenitudine potestatis statuerit & ordinavit, eam suspensionem vim ac pondus absolutionis habere debere, tibiq. mandavit, ut Goslariensibus decimas, census, redditus, prædia, argenti fodinas, aliæque ablata restitueres, denique ad te Majestatis suæ Consiliarios, Eberhardum de Freiberg, & Joannem Knollerum Doctorem pro executione injunctæ restitutionis miserit, tamen dilucidis & expressis verbis contestari non erubisti, te Cæsaris & Regiis mandatis neutiquam pariturum: sed prætextu Goslariensium proscriptionem totis viribus ac opibus executurum esse. Quo & Cæsarea & Regia suspensioni, declarationi, confirmationi & avocationi contumaciter te opposuisti, indignationem Cæsarea ac Regiæ Majestatum incurristi, pacem publicam violasti, & tanquam executor prætextu Goslariensium proscriptionis hostem eorundem te declarasti. Cumque non solum adempta ipsis hætenus*

non restitueris, sed eò spectes, ut eos sub jugum tuum redigas, quod circa extremum exitum ferre nequeant; & ejus nobis, aliisq; Confederatis nostris locuples, sufficiens, fideq; dignum documentum exhibuerint, cum humillima petitione, & cohortatione diligenti, ne, cum ita ob studium & professionem Religionis variis modis divexentur; ratione communis Fœderis, pacis publicæ, & Christianæ dilectionis, requirentis, à Magistratu oppressorum liberationem ulterius non deesse velimus. Quandoquidem itaq; Goslarieusibus in tantâ necessitate constitutis, vigore pacis publicæ Cæsareæ suspensionis, declarationis, confirmationis & avocationis contra tuas actiones communis Fœderis socij, re, opè & auxilio succurrere constituerunt, nisi emanatis mandatis parueris. Ideò id tibi notum facimus; cum hac significatione, quod ad laudem Omnipotentis Dei auctoritatem Cæsareæ suspensionis, declarationis & confirmationis, conservationem quoq; pacis publicæ, & ad hac propter alias legitimas causas prædictis duabus communitatibus promissum atq; decretum auxilium, cum moderamine inculpata tutela laturos simus, ita ut personæ tuæ qualitas exigat. Etsi enim jam antea Commissarium nostrum Bernhardum de Mila, Provinciale Saxonie Præfectum ad defensionem prædictarum communitatum cum copiis equestribus & pedestribus ablegaverimus; tamen cum nos eas tuis viribus ad justam defensionem oppressorum neutiquam pares futuras perspiciamus, ea rationes nobis ineunda sunt, quæ paci publicæ paranda, tuæq; superbia retundenda commoda esse poterunt. Quod si in hac legitima defensione vel tibi, vel tuis complicitibus, vel subditis ullam molestiam, damnum atq; incommodum inferri contigeris, eo casu protestamur coram toto mundo, Confederatos nostros & nos nihil maluisse, quam ea prætermissa, nobisq; ad talia suscipienda abs te necessitatem minimè impositam fuisse, qui omnibus legitimis modis, quibus à pacis publicæ contraria persecutione prædictarum civitatum abduci posses, quasitis, nihil proficere, vel equi non sine summo Magistratus contemptu, ab te obtinere potuerimus. Quare nos & pro nobismetipsis, & omnibus auxiliariis atq; complicitibus nostris, quantum id de jure, vel consuetudine fieri debet, hostilitatem tibi tuisq; denunciamus, exceptis Nobilibus, qui non ulterius, quam ratione clientela tibi devincti sunt; nec auxilia tibi adversus nos, nostrosve socios ferunt. Hæc literæ decimo tertio Julii die per puerum Nobilem, ut moris est, ad ipsum Isenaco, ubi plerique Fœderis socii convenerant, mittuntur. Porro quod attinet ad suspensionem proscriptionis Goslarieusium, ejus declarationem & confirmationem, res ita sese habet. Proscripti erant Goslarieusibus à Cameralibus, ob dirutum quoddam extra urbem Monasterium, Matthiæ Heldi Vicecancellarii Cæsarei, ut Protestantes affirmarunt, instantia. Cum verò illi de hoc factò Cameralium gravissimè apud Cæsarem conquererentur, & res ad majores motus spectaret, si ea proscriptio executioni mandaretur. Quamobrem Ratisbonæ agendos transiens, usq; ad futura Comititia ejus sententia executionem; salvo utriusq; partis jure & quoad aliud statuatur, suspendit, & cum inter alia, quæ in Ratisbonensibus Comititiis Imperator statuisset, Protestantes Goslarieusium aliorumq; quorundam proscriptionis abolitionem expeterent, Imperator

quò auxilia ab ipsis contra Turcam, de cujus adventu indies magis atq; magis increbescerebat, impetraret, separatim, quid de ea suæ mentis esset, declaravit, ac proscriptione publicæ quietis causa, donec aliquo Concilio vel Conventu, res cognoscatur, de novo suspendit. Anno verò deinceps subsequenti, cum Spiræ Comititia à Ferdinando Romanorum Rege, denuò auxilia contra Turcas petente, haberentur, nec Henricus ulla suspensionis Cæsareæ ratione habita, in persequendis Goslarieusibus pergeret, Protestantes Henrici actionibus moti, eas Ferdinando, Cæsareisq; Commissariis exposuerunt. Qui ea cognita, Cæsareæ Majestatis suspensionem & declarationem confirmarunt, ita quod Cæsareæ suspensio, Regiaq; prorogatio, usq; ad finem controversiæ effectum absolutionis habere, & causa proscriptionis, fracta;q; pacis publicæ, quam Henricus & Goslarieus contra se mutuò haberent, ex plenitudine potestatis in aulam Cæsaream ac Regiam advocatæ esse deberent. Et hæc quidem sunt decreta Cæsareæ & Regiæ, quæ ab Henrico Protestantes sperata fuisse, conquererentur. Porro Henricus literis belli denunciatoriis acceptis, non diu in arce Wolffebutteli commoratus, sed ea præsidio rusticorum, ac aliquot equitum munita, ad Bavaeos cum natu maximo filio Carolo Victore contendit. Saxo verò & Landgravius cum sociorum copiis progressi, brevi tempore suam in potestatem ipsius agrum omnem redigunt, & Wolffebuttelum arcem, non procul ab urbe Brunsvico positam, obsidione cingunt. Die Augusti nono obsideri cœpta est arx, in qua, cum longe munitissima esset, omnem spem collocaverat. Sed ea non solum præter suam, sed & multorum expectationem, frustratus est. Nam cum præsidarii in ea, præter equites, rustici ferè omnes essent, ac vehementissimè omnia arcis propugnacula citra intermissionem tormentis concuterentur, præsidarii deditionem facientibus, arx hora decima die duodecima mensis Augusti, capta est, ac omnia, quæ in ea asservabantur, in Protestantium potestatem pervenire. Inter hæc vina valoris quinque millium florenorum, cerevisiæ, lardi carniūq; copia magna, nitrati pulveris centenarii mille quingenti, machinæ bellicæ majores ultra triginta, frumenti abundantia innumetabilis reperta est. Nec res vestiaria exigua fuit, quæ tamen liberis utriusq; sexus illic relictis concessa est, ut & cleinodiorum pars maxima. Præter hæc verò illic reperta fuere literæ, quibus deinceps Saxo & Landgravius demonstrarunt, quid Henricus, & cum illo alii nonnulli conati sint. A dedita arce Wolffebuttelo, quæ reliqua erant in Henrici ditione Protestantes in suam fidem adigunt, ac intra mensis spatium tribus Comititibus, tredecim oppidis, arcibus viginti octo, cum pagis innumeris potiti, Ducatus administrationi Bernhardum à Mila Equitem inauratum, de quo superius meminimus, præficiunt, ac ceremoniis Pontificiis abrogatis in Ecclesiis, Evangelij ministros instituunt Henricus Ducatu exutus postea Fœderis socios graviter ad Cameram accusat. At illi citati, tribunal illud atque judicium in omnibus planè causis recusant, & missis eò Legatis, hæc eis denunciant & simul testificantur, non se quidem recusare legitimam aut ordinariam Jurisdictionem; sed ipsos repudiare iudices, qui sine diversa Religionis, qui decre-

decretum Augustanum factum ante annum XII. laudent, & datam fidem comprobent, qui propter hoc ipsum graviter ab se dissideant, & magnum odium circumferant, qui se pro hæreticis habeant, neque sibi jus communicandum esse putent, qui multis non obscuris præjudiciis hoc suum odium sæpe prodiderint. Henricus ergo, qui parum contra Protestantes in Germania proficere se posse videret anno quadragesimo tertio, in Italiam profectus, graviter eos apud Cæsarem Cremonæ accusat. At cum sub exitum Julii Cæsaris Spiram venisset, illi, qui antea Schmalcaldia XXIV. Junii convenissent, ac inter cætera, de rebus ad agri Brunsvicensis tutelam atque fœdus pertinentibus, deliberassent, eò mittunt Legatos Franciscum Bureartum Procancelarium Saxonicum, Georgium Bemmelbergum, Christophorum Venningenum, & Jacobum Sturmium. Admissi die secunda mensis Augusti, cæteris expositis, quod ad Henricum Brunsvicensem attineret, Senatui sibi dari causamque cognosci petunt, & illum, qui prior vim fecisset Goslarie & Brunsvicensibus jure pulsum ac profligatum esse, liquidò se demonstraturos ajunt. Cæsar ad ea per Navium præsentem Granvellano biduo post responso ad alia postulata Protestantium dato, ipsis significat: Henricum Brunsvicensem vehementer urgere restitutionem. Itaque quid in eo sit ipsorum voluntatis, ostendant. Illi responsum hoc in literas referri, sibi que dari petunt, ut diligentius expendant, annuit Cæsar, & postridie Spira profectus, Moguntiam contendit. Interea verò Comitibus ad ultimum Novembris à Cæsare Spiræ indictis, Henricus suorum auxilia sollicitare non negligit. Saxo itaque & Landgravius ea recognita, datis ad Cæsarem mense Novembri literis, ad Comitibus venturos se dicunt, si quidem ipse veniat, & sibi sociisque publica fide caveat, Cæsar ad ea Bruxellæ Decembris die X. sese venturum, & Januario quidem mense, respondet, ac simul cautionis formulam mittit. Illos verò, qui hostibus suis fide vel pactione addicti sint, excludit. Ac ut Cæsar initio mensis Januarii à Belgio profectus, sic quoque Saxo XVIII. Februarii istuc advenit, ac biduo post ejus adventum, initio actionum facto, cum Imperator & Rex Ferdinandus auxilia Statuum contra Turcā petissent, statim post hæc Saxo & Landgravius atque socii ad Cæsarem oratione conversa: Scis, inquiunt, *Invisibilis Cæsar, quemadmodum inde ab initio testificari sumus, velle nos in hoc amplissimo consensu, causam explicare suscepta defensionis adversus Henricum Brunsvicensem, ejusdem nunc quoque sumus voluntatis atque consilii, neque dubitamus, quin audire tota, causa vobis apparebunt graves atque justæ, quamobrem & ea defensio nobis necessario suscipienda fuerit, & illi non liceat interesse Concilio Principum. Sed quia videmus illum ingerere se ipsum huic confessui, nobis minime comprobantibus, quod unum possumus atque licet, ne videlicet deliberationes publica tardentur, aut impendantur, profiteamur nos illum non habere, nec agnoscere pro Principe Imperii, nec etiam velle jus aliquod nostrum, per ipsius presentiam nobis dimitti.* Brunsvicensis ad ea, mox evestigio per Cancellarium, Saxo inquit, *Landgravius atque socii violato jure, perruptis Imperii Legibus, & fracta fide publica, per vim Provincia mea me spoliarunt. Quo*

quidem nomine ipsos ad Camera tribunal accusavimus. Quod cum ita sit, nec locum in Imperii Senatu habere possunt, & si quidem habuerunt, cum hoc admisso facinore jam amiserunt, & digni sunt, quorum consuetudinem omnes defugiant: Si verò res ita ferat, ut in publicis deliberationibus mihi sit ipsis assidendum, profiteor me nec hunc eis locum tribuere, nec actioni meæ quicquam velle propterea derogatum esse. Protestantes jam tunc cupiebant facti sui rationem, & rem omnem commemorare descripto, ne videlicet illius criminatio vera putaretur, aut in animis hominum defixa maneret, sed per Fridericum Palatinum atque Navium, Cæsar petebat ab iis, quia multus jam esset dies, ut differrent. Simul affirmabat se velle diem ipsis designare, quo sua proponant. Itaque morem illi gerunt. Et quoniam in confesso Principum, Landgravius tunc forte proximum habebat à Brunsvicensi locum, Johannes Palatinus Princeps, Simmerius, vitandæ simultatis causa confurgit, & medius inter utrumque sedet, professus antea, ne sibi suæque familiæ fraudi sit istud, aut præjudicet. Monitu Cæsaris id fecisse putatur. Pridie Saxo & Landgravius Fridericum Palatinum atque Navium oraverant, efficerent per Cæsarem, ne Brunsvicensis in communem cœtum veniret. Id autem impetrari non potuit, quum Cæsar ipsum excludi non posse diceret, nisi causis primum explicatis. Cum ergo petitione Saxonis & Landgravii de excludendo Brunsvicensi rejecta, Ordines Imperii de rebus à Cæsare propositis deliberant, illi *Brunsvicensem Henricum* Aprilis die quinta coram Cæsare, Ferdinando Rege, & totius Imperii confesso, de scripto gravissimorum criminum accusant, & ordine commemorant, etiam quid damni dederis *Brunsvico civitati & Goslarie, sociis & Confederatis*, quorum salutis defendendæ causa, coacti sint ipsi vim illam propulsare. Postea recitant, *quemadmodum annis nunc aliquot totum in hoc fuerit, ut bellum ipsis per occasionem inferret, idque literarum testimoniis demonstrant, quas illo finibus ejecto, & arce primariâ capta, repertas fuisse, supra diximus. Iis in literis, quas propè omnes ad Moguntinum, ad Bavarum, & ad Heldum scripserat, priusquam ejiceretur, Cæsaris adventum ab Hispaniis frequenter optat, & quum aliquid esset spei, jactat & minatur, & ubi jam Cæsar venisset, & lentius ageret, de illius cunctatione queritur atque mora, neque sibi sociisque satisfieri, & fœdus Noribergæ factum negligi deplorat, & in Granuellanum, omnem hujus rei culpam confert, & Cæsarem dormire, nec excitari posse, & illius nomen obducere frequenter, ait, ad speciem solum, atque terrorem. Hæc & id genus aliæ multæ literæ, quibus affectum & voluntatem suam prodit, recitatae fuerunt. In eandem ferè sententiam, & Heldus ad ipsum invicem scripserat. Et quia Georgii Saxonis frater Henricus ad Protestantium fœdus accesserat, mutata Religione, literis & internunciis Cæsarem, ut illi facultates omnes adimeret, sollicitaverat Brunsvicensis. Hujus quoque rei literæ sunt recitatae. Post hæc, *Pontificiam quoque Religionem, cujus defensor videri velit, ab eo contemni & infamari dicunt. Ille verò contra accusationi Protestantium* Aprilis die vicesimo tertio respondet: ac initio quidem præfatur se*

constituisse purgationem suam ab omni prorsus furo abhorrentem, quantum fieri posset efferre modestius. Verum cum neque modum, neque quicquam pensi præter maledicentiam, adversarios habuisse videat, orat Cæsarem, si pari fortè ære cum adversariis certaverit, hoc est clavum (ut ajunt) clavo pepulerit, ne gravius succenseat, aut resalutationem hujusmodi rusticitati attribuat. Deinde ad recitationem objectorum ab adversariis conversus, quamvis ipsi, (inquit) consarcinatis fabulis recensuerint, se prætextu montis Rhamonis, nemorum atque sylvarum intolerabilibus damnis & injuriis Goslarienses affecisse, in horum argenti fodinas, nemora, casaque metallarias irrupisse, ibidem plerosque verberasse, plerosque trucidasse, dolo multa fecisse & curasse, quod inimicitiae clanculariæ ipsis subornarentur, Doct. Desinghausen sua opera abductum, quosdam ex civibus Goslariensibus injustè supplicio affectos, in animo habuisse non Goslarium modò, verum & Brunsvicensem urbem depopulari, ac quod potissimè suspensioni, declarationi, confirmationi, prorogationi & avocationi, quæ Cæsarea Majestas concesserit, innitantur, contra ea à se, Goslarienses vexatos, simulque Brunsvicenses non parum laesos, quod denique consilia, ex literis repertis cognita, aperuerint: Hæc atque ejusdem generis alia, minimè ad purgationem factorum ab ipsis sufficere. Neque etenim inficias iri posse, anno M.D.XXVII. pridie corporis Christi, mense Junio Goslarienses in Monasterium montis Divi Georgii, quod in suo Ducatu situm sit, *violenter irrupisse*, muros & moenia ejus perfregisse, fenestras saxi contudisse, inventa ibi partim trucidasse, partim diripuisse. Neque eo contentos, sequente mense Julio, ipso Mariæ Magdalenzæ festo, in maxima manu, ingentique Bombardarum, equitum, peditumque numero oppido egressos, Duce Johanne Wicdmannio Consule, dictum Monasterium rursus obsedisse, obsessum expugnasse, expugnatumque diripuisse. Ad hæc concubina Panthaleonis nocte ejusdem mensis, binas ipsos, ubi metalla liqueferent, officinas, violenter occupasse, Mercenariis astuantibus fornacibus partim injectis, partim verberatis, ac semimortuis relictis. Quatum injuriarum cum ipsos post multa examina, longamque juris altercationem, quæ fortè annis plus minus quatuordecim coram Imperii Camera durarit, reos legitimis sententiis peregerit, qua fronte dicere possint iniquè cum iis banni fulmine actum? Non se inficiari militem in Monasterio sui territorii confedisse, idque hujusmodi prædiis munitum fuisse: Id verò factum, quia Goslarienses mense Maio militem conscripserint, jamque domi habuerint, deinde mense Junio, ut dictum est, apparatu bellico in Monasterium montis Divi Georgii violenter irruerint, murisque perfractis, omnia diripuerint. Falso Goslarienses conqueri prætextu redemptionis montis Rhamonis & nemorum, se etiam aliena attraxisse. Id in hunc usque diem minimè probatum, & contrarium evidenter perspicui in testimoniis utraque parte in causa petitorii coram Imperiali Camera legitime productis. *Decimas montis Rhamonis, jurisdictionemque cum omnibus pertinentibus & communiis ab Antecessoribus suis Goslariensibus sub pa-*

cto relinendi oppignoratas. Nunc itaque cum ipsi mutuata summa integrè receperint, facile redemptam Jurisdictionem exercuerint, ac ea quæ sibi judicialiter per ejusmodi Jurisdictionis exercitium adjudicata sint, usurpare intendat, quis factum ejus aut possit, aut velit culpæ, quum missus in possessionem rei auctoritate judicis, & vigore ejus sententiæ etiam injustè latæ, seu ipsius invalidi decreti, excusatus sit? Quod porò in medium adferatur, Goslarienses in multas calamitates, subornatasque inimicitias per suos quondam ministros Laurentium Sinderman / & Georgium Ziegenmaier conjectos, Doctorem Desinghausen / & Theodoricum Schuel contra securitatem publicam ab Imperatore ipsis datam, abductos. Ad hæc Joachimi Ribæ & Balthasaris à Stechau facta commemorent. Hisce omnibus Landgravium neque quenquam hujusmodi aliquid legitimè comprobaturum: Ribam & Stechau præsentem has injurias illatas, & honorem suum, nequaquam negligere velle. Quod ad eos spectet, qui in Præfectura Stauffenburgenfi condemnati supplicioque affecti sint, adversariorum narratione rem longè secus se habere. Neque enim alio animo, vimque inferendi in Ducatum suum venisse, & in locum fodinarum metallicarum, qui à vellibus appelleretur, irrupisse, eque una domo in aliam nudatis gladiis cursitantes, jam de hoc, jam de alio interrogasse: Comprehenso quod Goslariensium mandato ea fecerint, libere confessos. An itaque ipse, ut adversarii scribant, extremam Goslariensibus calamitatem parturierit, quemvis sapientem facile intelligere posse. In Imperio à Saxone & Landgravio illatam sibi suisque liberis & affinibus violentiam prætextu suspensionis, & declarationis Cæsareæ, & confirmationis, prorogationisque Regiæ neutiquam defendi posse, quum manifestè & expressè cautum sit, tam Jure publico, quam Sacri Imperii Constitutionibus, quod lis pendens, aut jus acquisitum, ejusque executio absque partium, quæ interesse habeant, consensu, tolli, suspendi, aut prorogari non possit. Et si quæ à Cæsare contra hæc attentata fuerint, illa ipsa nullarum esse virium, nullius momenti, vel auctoritatis. Et ut valida & efficax Goslariensis banni sententiæ suspensio fuerit, quæ tamen verè esse non possit, Ratisponente illud placitum de hac proscriptione intelligi non posse. Quum expressè causarum Religionis, earumque, quæ hujus occasione ad Imperii Camera devenerunt, faciat mentionem. Hanc verò Goslariensium causam, ob quam proscripti sint, Religionem ne attingere quidem, neque occasione inceptam, aut introductam. Se quoque ad majorem cautelam, versutiasque declinandas adversus eam suspensionem, tum protestatum fuisse, eamque Protestationem in Imperii Protocollo curasse referri. Neque ob stare, quod adversarii ex plenitudine potestatis, & certa scientia Cæsareæ Majestatis suspensionem aliquaque facta esse dicunt. Nam in causis, quæ communiter à Cæsare Majestate, casibusque Ordinibus Imperii decernuntur, inq. constitutionem abeant Cæsaream Majestatem jure conventionis, & ita jure gentium, nullam habere ulteriorem mutam

mutationem, quam verissimiliter ea Imperii decreta velle præsumantur, præterquam quod ipsa certa scientia in suis terminis, hoc est, in limitibus Cæsareæ Majestatis verificetur. Quam honestè ergo adversarii, hanc suspensionem aliæque urgeant, Electoribus cæterisque Imperii Ordinibus relinquere. Quod adversus suspensionem contumaciter seditioneque processerit, Goslaricis vias & mercedem intercluserit, equitesque ad ea impedienda ordinavit, qui cum civibus, tum peregrinos laeserint, abegerint, denique in vincula conjectos pro suo arbitrio pecunia multaverint, hæc omnia se inficiari. Porro ut nihil contra Goslaricenses, nisi quod jura sibi permittant, egerit, sic nec contra *Brunsvicensis*. Horum civitatem immediate, & absq; ulla contradictione in suo Ducatu sitam, Consules, Senatores, privatos erectis digitis Dei Optimi Maximi, Sanctorumque interventu fideliter & obedientiam usq; ad ultimum vite diem, in ea forma, qua & prædecessoribus suis ultra hominum memoriam jurasse, præcipuos ibidem suos vasallos sive feudatarios esse. An ergo decuerit hujusmodi necessitudinis & juramenti invicem, contra Dominum auctoremque beneficii cum extraneis Protestantibus conspirationes & fœdera copulare, contra eum arma induere, honestorum judicio se permittere. Fateri se de Monasterio D. Agidii ejusque bonis, de jure patronatus, parochiis & subsidis & servitiis, de arrestatione, de castra Ampleben, de nemoribus, de exulantibus civibus, de acceptis omnibus quodque à civitate ad judicium sui territorii quidam citati fuerint. Noluisset eos, qui extra civitatem Brunsvicensem agerent, sacramentis aliter, quam Christiana Ecclesia communiter instituit, uti, fundorum ac prædiorum permutationes citra cujusque consensum, non fuisse attentatas. Equites aliquot in suo territorio alio consilio quam ad securitatem Ducatus, & viarum tanquam custodes ordinatos & constitutos fuisse, se negare. Brunsvicenses verbis sæpius male tractatos, hoc neque se fateri, neque adversarios docturos. Ecclesiastica beneficia quæ Brunsvicenses in jurisdictione Alseburgia Lutheranis concionatoribus contulerint, semper à suis Majoribus his quibus voluerint, absq; ullius contradictione hætenus concessa. Jam cum Brunsvicenses citra suam voluntatem & permissionem, in civitatem, doctrinam Lutheranam invexerint, se Parochialibus Ecclesiis, quæ jure patronatus suæ fuerint, Monasteriis, unaque & aliis templis, censibus quoque redditibusque spoliaverint, divinis ministeriis, ac Catholicis ceremoniis proculcatis, non potuisse non sibi ea displicere. *Brunsvicenses Principi modum vel formam Imperii præscribere non debere, neque etenim hunc illis, verum huic illos subjacere.* Ecclesias collegiatis Sanctorum Blasii & Cyriaci ab ipsis, spreto Cæsareo mandato pœnali, occlusas, ac cantu, lectionibus, cæterisque Ecclesiæ ministeriis, ceremoniisque; abrogatis, inductos quosdam concionatores Lutheranos. Sic itaque Brunsvicenses, ea in contemptum & detrimentum Principis, ejusque affinium expleverint. Quid se accusare possint, quod ad sustentationem antiquæ, catholicæ veræque Religionis in eo loco census & bona detinuerint, cum id absque ullius injuria fieri potuerit. Literarum centones post dedicationem arcis Wolfenbütteli & occupationem, quas

eatenus agnoscat, quatenus veritas patiatur, adversariis ad purgationem nihil proficere, cum eos antea neque noverint, neque viderint, sed ex post facto emerferint, præterquam quod originalia, etiam si in promptu essent, ad suspicionem minimè sufficere possent. Artes adversariorum in literis notas esse. Ac Cæsarem erga ipsum obsequia gravissimis fortunarum jacturis, anxiiisque & vitæ, & corporis periculis comitata potius ante oculos habiturum, quam mutilatas & calumniosas literarum interpretationes ab adversariis factas, æquo animo selaturum, si quum à Cancellaria adversarii has particulas produxerint, etiam alias non occultassent, ita enim manifestum futurum fuisse, quibus sacris Imperii salus magis arrideat. Adversarios multum de obedientia gloriari, at si Cæsar Cancellarias eorum quoque visitaverit, procul dubio multò prodigiosiores conspirationes erupturas, quam cum Waiwoda, cum Franciæ Rege, aliis Monarchis communes habeant. Quæ Helldio, quæ etiam Confœderatis suis pro qualitate causarum & gravaminum quotidie emergentium significavit, ea non tantum se, ut Fœderis Catholici affinem, verum etiam ut Imperii Principem vigore fidelitatis & juramenti Cæsareæ Majestati præstiti, scribere coactum, neque in hujusmodi eventum in posterum quoque, quatenus vis atque ingenii acumen ferat, mutum futurum. Rogare se humilimè Cæsaream ac Regiam Majestates, ne ob hujusmodi literas allegatas, inclementiores fiant, verum ad animum revocent ab adversariis odio, adductas, se Cæsari obnixè inservitutum, & quoad vixerit, ea continuaturum, neque quicquam, quod vel ad Imperatoris ac Regis Imperiique salutem, decus ad auctoritatem pertinere videatur, quatenus fieri possit, intermissurum. Minimè ex omnibus literarum centonibus doceri posse, se Cæsarem in bellum acuire voluisse. Quin contrarium probari ex ipsis maximè si integrè non particulatim proferrantur. Quantum Henrici Saxonæ Ducis negotium concernat, quod de illo, & Electore Landgravioque in summum Regalium & dignitatum periculum conjiciendis cogitavit. Constare Cæsareæ Majestati, quo pacto ipsa, simulque Regia Majestas, cum nonnullis Electoribus Principibus ac Statibus Imperii ad sustentationem & defensionem veræ Catholicæ Fidei, pacis & tranquillitatis in sacro Germanicæ Nationis Imperio ante nonnullos annos Christianum quoddam fœdus percusserit, quo tempore Georgius Dux Saxonæ id una cum populis subditis pro se, hæredibus, successoribusque suis acceptavit, adeo, ut & testamento id servari velle præceperit. Cum autem eo defuncto Henricus frater in Ducatu successisset, atque is à Cæsareæ Majestate, sæpius requisitus, ultimo fratris elogio parere renuisset, Status explorata veritate iniquum duxisse, atque indignum memoria, literis & testamento Ducis Georgii, ad eam successionem connivere. Itaque de rationibus cogitasse, quibus Ducis Georgii subditi in vera & Catholica Religione conservarentur, ac in eum statum, in quo antea fuerint, revocarentur. Ad ea se tanquam Confœderatorum unum consilium suum, quatenus utilitas & honestas suaserit, quoque contulisse. Atque inde proficisci ea, quæ ab adversariis adducta sint, de bonis Henrico Saxonæ Duce auferendis. Quæ tamen si vera essent,

perquam infirma ad defensionem sibi illata fore. Non enim inde sequi, quod potuerint ideo bellum instituere, se Ducatu ejicere, eumque vi & armis occupare. In multis causis decisum esse, ne quem posterius in conspirationem suam Protestantes reciperent, vel pellicerent, non tamen solum id facere non destitisse, verum & Mülhustum & Hildensheimium civitates compulsas atque receptas. Huic *Protestantes iterum respondent.* Sed quum publice in eo Cæsar nihil amplius fieri vellet, scriptum exhibent, & postea divulgant. Idem postea facit & Henricus Brunsvicensis. *Cæsar causa utriusque cognita, admodum urgebat, ut Schmalcaldici Brunsvicenses aut restituerent, aut captam Provinciam sibi persequeretur permitterent.* Hac de re cum Saxone & Landgravio quum adessent, & post eorum discessum, diu multumque cum Legatis agens; tandem verò post variam & multam actionem placuit, ut Cæsari tanquam summo Magistratui permittatur omnis ager Brunsvicensis inter mensis spatium; donec vel amicè, vel jure ac legibus disceptata lis fuerit atque definita. Provincie verò administrationem Cæsar committat vel Palatino, vel Electori Brandenburgico, item Johanni Palatino Simmerio, Mauritio, vel Clivenfi Principi. Pœnam violatæ pacis publicæ luant, qui non parebunt. Henrico Brunsvicensi denunciet Cæsar, ut pareat, sin minus, legibus in ipsum vindicet. Goslariensibus vigore suspensionis ac declarationis antea factæ, jus contra quoslibet experiundi saluum sit. Hisce conditionibus à Cæsare propositis, ipse finito conventu Spira discedit, ac Metim ad bellum contra Gallie Regem gerendum, in quod novo exemplo Status Imperii in hisce Comitibus auxilia promiserant, proficiscitur. Anno deinceps sequenti, qui erat M. D. XLV. à pace cum Gallie Rege facta, rursus Wormatiæ Comitibus indictis, *Schmalcaldici*, qui istuc venissent, *propositis à Cæsare conditionibus assentiuntur, & Brunsvicensem agrum omnem Cæsari permittunt.* Quare illi confestim Henrico mandat, ut jure experiatur, legibus agat, ab armis abstineat; ille verò, qui sententia proscriptionis contra Goslarienses latæ in hæretet, nec ab incepto se judicio deflectere cogitaret, de nullitate palam, & per expressum protestatur, ac petit, ut litis pendentia coram Camera Imperiali jurisque sui æquitas, suspensione, confirmatione, prorogatione, mandato, qua per se nulla, invalida & inefficacia sint, cancellatis atque in totum sublatis, procedat. Cumque ei Cæsar denuò gravissimis verbis, ac proscriptionis pœna denunciata mandaret, uti pareret, non modo non obtemperat, verum etiam rescribit, ejusque Consiliarios Granvellanum inprimis atque Navium insecatur. Henricus ergo, qui consilia Imperatoris, suæ voluntati minimè respondere hoc tempore cerneret, ad alios sese convertit, quorum auxilio amissa recuperet. Ardebat tunc bellum inter Anglos & Gallos, ob Bononiam per Anglos occupatam resque tam mari, quam terra gerebatur, cumque Fredericus Rifebergus tunc ad Saxonie fines pro Rege Britannie copias peditum, colligeret, Henricus durantibus Comitibus Wormatiæ, intentus in occasionem Regis Gallie sibi devinciendi ad eum proficiscitur. Non deerant Henrico homi-

nes militares, qui cupidè illi servitent, omnemque operam locarent. Inter hos cum quidam Christophorus Wispergius illi officia sua militaria addidisset, accidit, ut in Hassiam veniret. Cum verò actiones ejus Landgravio suspectæ essent, hic Gissenæ de iis ex ipso inquiri curat. Ille ergò omnium cum asseveratione confirmat, sibi de nullâ molitione, vel expeditione bellica constare. Verum, cum paucis diebus post Landgravius, acceptis à fide dignis hominibus literis, rem oratione Wispergii multò secius habere se certò comperisset, studiosè de ipso inquisitione habita, hominem in Germania nova molientem comprehendi præcipit, ac ut te Castellis sistat. Veniens ergo illuc, sub fide publica veritatem dicturus de rebus omnibus die circiter quinto decimo post Pentecostè, præstito jramento ac præsentibus aliquot Principibus, Principum Consiliariis, Civitatum Legatis, Nobilibus & aliis multis se purgare instituit sancta asseveratione, quod copias pro Rege Gallie conscriberet, nec quicquam in Protestantes vel Landgravium moliretur. Hac addita testificatione, quod si Duci Brunsvicensium Henrico militaret, in numero honestorum Nobilium censi noller, & Landgravio pro arbitrio in ipsum statuendi jus foret. Nec huc contentus, ulterius Landgravio pollicetur, se succedente expeditione, de ea Landgravio omni significaturum. Dimissus itaque, militem contrahere incipit, & datis ad Hernannum Malspurgium Landgraviæ Consiliarium, dein ad ipsum Landgravium, Ernestum Brunsvicensem Vicarium, & alios Consiliarios Wolfenbütelum agentes literis, promittit, se nec contra Electorem Saxonie, nec Landgravium, neque subditos illorum quidquam moliturum, vel detrimento ullo ipsos affecturum esse. Insuper & hoc infirmans, se Henricum exercitus Ducem nequaquam agnoscere, Landgravius igitur ab inutilibus sumptibus faciendis abstineat, nec equites & milites transitu prohibeat. Similiter & Herbotus à Langen Landgravio scripsit, Wispergio nihil esse rei cum Henrico, prout utriusque scripta demonstrent. Sed posthabitis his omnibus, cum copias jam in agro Verdeni coëgissent, & Hadeliam Albis insulam depopulati essent, omnes Henrico militiæ Sacramento sese obstrinxerunt. Quo facto, *Henricus equitibus mille quingentis, & ultra, peditibus ad octo millia, primum Rotenburgum, agri Bremensis oppidum spe consequendi tormenti bellica, quæ frater Archiepiscopus Christophorus illic habebat, contendit. Verum id Bremensis suorum aliquot militum ex urbe missis impedire.* Spe sua itaque frustratus Henricus, per Lüneburgensem agrum, non sine incolatum detrimento, iter facit, ac suam Provinciam ingressus, Steinbruccum obsidione cingit, & deditione capit, deinde Wolfenbütelum versus contendens, Brunsvicensium pagos & villas devastat. Vicinis civitatibus, Brunsvigæ, Hannoveræ, Mindæ, Brēmæ, Hamburgo, reliquisque scribit, ut de illatis injuriis sibi satisfaciant, & à Consideratione Schmalcaldica (quàm conjurationem appellabat) discedant, sin minus, dira ipsis interminatur. Itidem & à Principe quodam Electore, nonnullis Episcopis, & ditionibus vicinis pecuniam exigit, quosdam etiam, maximis additis minis adhortatur, ut opem sibi ferant, prout id acta, literæque ipsius

factis abundè testantur. Interea temporis Otto Ritbergius Comes, Alhardus ab Hærdem, Johannes Stappelerus, Henrici Cancellarius, Marefcallus ejus Hall, Plato ab Helmerffen, & cæteri, jussu Henrici circiter octingentos equites, vel (ut quidam produnt) mille, peditum verò millia tria cogunt, & ditione Comitum Deckelnburgii, fœdere Protestantibus conjuncti, igni ferroq; devastata, per Visurgim trajiciunt, ubi quibusdam Vassallis Landgravii, & Præfecto arcis Bergensis damno mulctato, ad Henricum rectà properant, qui copiis istis adauctus, primariam & omnium munitissimam suæ ditionis arcem *Wolfenbütelum obsidet*, & populum in suam fidem passim jurejurando adigit. Obfesso Wolfenbürelo, aquam è fossis educere, ac pontem extruere constituit, *colloquium cum oppidanis expetens. Sed qui arcem tenebant*, fortiter sese defendentes, in colloquium cum Henrico venire recusant, & displois tormentis, hostem repellunt, & continuas eruptionibus factis, multos partim capiunt, partim interficiunt, & aquam in fossas vicissim derivant, ac largissima divinitus cœlo delapsa pluvia terram omnem ita irrigant, ut inceptum atque conatum Henrici represserit omnem. Hæc dum geruntur, Landgravius Protestantium se summum Ducem præbens, jussu Saxonie Principis Electoris, & Confœderatorum, in sua ditione septem millibus subditorum, tribus signis peditum, & equitibus mille sexcentis coactis, & viginti tribus tormentis, Northemum appellit. Quo etiam venit Ernestus Brunsvicensis, Philippi filius, missus ab Electore cum equitibus mille, 2500. peditibus, & 6000. eorum, qui per fines ipsius & agros erant collecti, cuniquè tormentis duodecim, & ita biduò Principes illic sua castra conjungere. *Venit his auxilio Mauritius, Saxonia Dux, propriis sumptibus, equitibus mille, quinque millibus peditum, & aliquot tormentis*, hique propè Ralduham, Dominorum de Pless opidum, castrametantur. Ea recognita, Henricus Wolfenbüteli obsidione, quam præsidarii milites fortiter defendebant, relicta, Bocklemium descedit, ibique coacta, quam subditis imposuerat, pecunia, eam militi, jam dilabenti, solvit, ac inde progressus, castra locat propè Calsfeldum, qui vicus unius milliarii spatio distabat à castris Landgravii. In hoc rerum statu, Ericus Brunsvicensis, Erici defuncti filius, ejusque mater vidua, Johannes Marchio Brandeburgicus, Comites Hercyniæ sylvæ, Stolbergicus nimirum, Schwartzburgicus, Regensteinensis, & alii, de pace apud Landgravium intercedunt. At Landgravius cum Saxonis Consiliariis, hac intercessione repudiata, non penes se, sed socios & Confœderatos de pace statuendi facultatem esse respondent. Interea Mauritius cum suis copiis progressus, ad fossam inter Viennam & Northemum subsistit, hinc, aliquot equitibus stipatus, in castra Landgravii venit, & cōpro sermone, quid Ericus Brunsvicensis affinis suus, ejusque mater vidua, quid Johannes Marchio, quid alii complures de bello componendo secum egissent, exponit, & rationemq; sibi permitti petit. At Landgravius & Legati Saxonici id denegant, ut id responsa data commonstrant.

Facta sunt autem hæc partim die Veneris XVI. Octob. partim verò die sequenti, quo nonnullæ Henrici equitum turmæ cum aliquot peditibus,

monte ad Northemum superato, cum Landgravianis ad hortos urbileve prælium inchoant; sed mox tormentis repulsi, terga vertunt. In hoc motu Mauritius suas copias in castra Landgravii accersit, tum mittit, ubi verò est animadversum, hostes in fugam se jam dedisse, ad sua tentoria repente remeant. Sub vespèram ejus diei Mauritius iterum urget & instat apud Landgravium actionem sibi permitti; sed Landgravius planè denegat. In ea igitur sententia cum confirmatam Landgravii mentem Mauritius perspicit, cupit, ut quia suam operam & omne studium Johanni Marchioni, Erico Brunsvicensi, ejusque matri viduæ, Henrico item nihil non tentandi per literas promiserit, certæ conditiones pacis sibi proponantur, quas si recipere Henricus renuat, ipse commodè possit promissis liberari. Gerit itaque frequenter interpellanti & instanti morem Landgravius, illique conditiones quasdam proponendi facultatem concedit. Quæ illè accepta, hujusmodi quasi Henricum facile aspernaturum nemo dubitabat, per suorum Consiliariorum quosdam ad ipsum perferri curat. Quo facto, die Solis primo diluculo nunciatur, Henricum omnibus cum suis copiis flumen Leynum trajicere, & appropinquare, ut montem vicinum, & ad impugnanda Landgravii castra per opportunum, simul cum Monasterio non procul inde distante, occupet. Sed ubi, quid machinaretur Brunsvicensis, Landgravius & qui secum erant Saxones persentiscunt, circiter quingentos ablegant sclopetarios, qui Monasterium præfidiis interclusum teneant. Mauritius autem & ipse videns Henrici conatum, exarsit iracundia, ac in hæc verba prorupit: Nunquid hæc boni viri molitio est? Et subito suis militibus præcipit, ut & ipsi fluvium sibi propinquum Leynum trajiciant. Landgravius & Ernestus priores ad montem perveniunt, & tribus equitum cohortibus, & aliquot signis peditum ex agnis Saxonis collectorum defensionem castrorum relictis, reliquum exercitum omnem eò deducunt. Verum Landgravio, Mauritio, Ernesto cum suis copiis in monte consistentibus, levibus præliis utrinque certari cœptum est, & ut in ejusmodi præliis fieri consuevit, mox hi mox illi superiores fuerunt. Sed ad rem melius gerendam obfuit fluvius inter utraque castra duobus tantummodò vadis pervius, cujus opportunitate neutra pars cedere voluit; sed, omnis generis tormentis continenter emissis, invicem ita fulminarunt, ut utrinque tam equi, quam homines multi faucibus, læsiq; conciderint. Dum hæc geruntur, Christophorus Eblebus, & Doctor Komerstadius Legati Mauritiæ revertentes ab Henrico responsum afferunt. Eo Mauritius audito confestim ad Landgravium properat, orans, Consiliarios audiri suos. Is Electoris Saxonie Consiliarios, & suos convocat, neque enim tum temporis ad hoc bellum ab aliis Schmalcaldici Fœderis sociis adhuc missi Legati fuerant. Ii ergo cum omnes convenissent, Komerstadius orsus est dicere, quam liberaliter Henricus, omnia se præstiturum promiserit, quod se, suaque omnia Mauritiæ potestati permiserit, quod pollicitus fuerit, se nunquam Evangelii doctrinam oppugnaturum, hocq; se firmum ac sanctum servaturum trecentis Nobilibus præsentibus, fidem dedisse, prout id retulerit Adrianus de Steinberg, cum proluxa commemoratione, quam perniciofa sit

sanguinis effusio communi patriæ Germaniæ. Qua Henrici querimonia motus Mauritius, Landgravius rogat, ut hæc animo bene perpendat, se initem & placabilem in Henricum exhibeat, & hoc bellum bona gratia componat. Landgravius & Saxonici Legati ad hæc respondent: Non esse suæ potestatis, quidquam in hoc gravissimo negotio pro sua auctoritate statuere, nedum omnem controversiam dirimere.

Sed neque tunc Mauritius & ejus Consilarii ab intercessione pro Henrico desistunt, quare conceditur tandem, ut Mauritius conditiones pacis ipsi proponat has: De Religione non impugnanda (prout antè promiserit) caveat, in Mauritii se potestatem dedat, illiq; se Dresdæ præfixo tempore sistat, Provinciâ suam omnem ipsi tradat, & quidquid is de belli sumptibus, de dato damno, deque controversiâ Goslarienti & Brunsvicensi pronunciet, id ratum habeat. Has conditiones ut ipse velut intercessor proponat, Mauritio Landgravius concedit, & si quidem eas ille recipiat, communicato prius cum Electore, Consiliariis fœderis, & dictis duabus Civitatibus consilio, decernendum ait. Cum his mandatis Mauritius Legatos ad Henricum mittit. Qui reversi dicunt, optimam esse spem, conditiones has ab Henrico receptum iri; verum in tanto militari strepitu, dum utrinque gladius regeratur, nihil rectè, commodeq; transigi posse, idcirco induciis ad eam actionem opus esse, insuper & noctem jam imminere. Igitur, permittente Landgravio, fiunt induciæ in diei usq; subsequenti vespere. Sed præter hæc Henricus a Landgravio postulavit, ne Landgravius, pactis his induciis, exercitum suum augetet. Verum in id Landgravius & Saxonici Legati consentire noluerunt, respondentes, se pro suo arbitrio copias habituros & aucturos, idem & ei liberum fore. Tandem post multam disceptationem conclusum, ut Henricus ad sua se reciperet castra, uno ab eo, quo prius velitatio facta erat, loco milliari distantia: Landgravius, cujus ab eo loco ad jactum bombardæ castra erant fixa, venientem ad semilitem à castris id integrum milliarem, durantibus induciis, considerare mandaret, id quod probatum, & ut induciæ durarent, modo quo prius diximus.

Die deinceps Lunæ XIX. Octob. Mauritius & Henricus in Monasterio Bibershusensi conveniunt. Ibi Henricus æquissimis ac justissimis illis, & renovandæ paci maxime servientibus conditionibus planè rejectis, alias à prioribus, quas lubens receperat, diversissimas ad Landgravius perferendas Mauritio tradit, quibusdam Mauritii Consiliariis, intra tertiam, dicens, horam apparebit, utrum Landgravius, an ego sim orbis futurus Dominus, ut Hannibalem Scipioni dixisse proditum est.

Verum & pactas inducias Henricus violavit, facto impetu in pabulantes Landgravianos à Jacobo Schulenburgio, qui trucidatis aliquot colonis, equos eorum nonnullos præter omnem æquitatem abductos, nunquam ad veros & legitimos Dominos remisit.

Landgravius autem, ubi de absurdis ab Henrico propositis conditionibus cognoscit, scitu atque consilio Ernesti Brunsvicensis, ac cæterorum Saxoniorum Consiliorum dicta die Lunæ, omnem pacis tractationem respuit, & Mauritio pro maxi-

mis laboribus intercessionis susceptæ gratias agit. Postero die Martis, qui erat XX. Octobris, Henricus ipsemet ad Mauritium in hanc sententiam scribit: Quod, cum ejus de pacis tractatione literæ nimis sint perplexæ atq; obscuræ, certior fieri cuperet, utrum rem omnem vel per literas, vel Legationem Consiliorum clarius proponere velit. Elapsa vix hora, Alhardus ab Hærden, Eberhardus Reckius, Johannes Stappelerus, & Joachimus Ribat literis ad Mauritii Consilarios missis significant, ad expeditiorem inter Mauritium & suum Principem habitum colloquii promotionem valde profuturum, si denuò conveniant, & de rebus omnibus necessariam colloquutionem instituunt. Sed Landgravius pariter cum sociis tractationem omnem iustissimis ac gravissimis de causis repudiat.

Et Mauritius considerans, quod fidele suum studium, & veræ benevolentia conatus omnis successus expers fuisset, datis ad Henricum literis, ipse bellum ei indicit. Intempesta deinde nocte Landgravius, extructo prius, super præterlabentem fluvium Rur dictum, ponte, octo cohortes equitum milliæ circiter duodecim cum tormentis, Conrado Hanstano Ductore, præmittit, ipse cum reliquis copiis, cum Mauritio & Ernesto subsequitur. Illucescente die, primum agmen ad fossam editiori loco sitam, non longè ab Henrici castris pervenit, ubi circiter mille Bombardarios in præsidis collocat, ipse post montem cum aliquot equitibus confidet, equitatum post se relictum opperiens. Ubi ergo lustratum iturus Henricus animadvertit, fossam & montem jam esse obsessum, equitum tria signa, nonnullosque pedites, spe fossæ potiundæ, militumque Landgravii inde pellendi, mittit. Conspicatus hoc Landgravius, tres equitum cohortes ablegat, ut Brunsvicensibus obviant; sed cum prior cohors fossam transisset, Brunsvicenses tanta celeritate adfuere, ut vix dimidia ejus pars transitu potita sit, quare pugnatum hic est acriter, & cum aditus ob loci ejus angustiam obstructus esset omnis, & una tantum parte transiri per fossam posset, anceps aliquandiu fuit dimicatio. Nam ex utraque parte & permulti Viri fortes, & equi vulnerari, cæsiq; occubere. Evestigio verò, hoc prælio durante, Landgravius advolans, laborantibus succurrit, & emissis tormentis, hostem repellit. Post, collustratis hostium copiis, reque deliberata, cum jam multis in locis per dictam fossam via complanata esset atq; strata, Landgravius & socii bonam exercitus partem cum majoribus tormentis traducunt, & in hostem validè ejaculantur. Quo facto, Brunsvicensis copiarum turbæ celeriter iter arripiunt, Landgravianis terga obvertunt, & in montem sylvæ vicinum sese recipiunt. Ut itaque vidit Henricus, tormenta in suos emissa, Landgraviusque cum suis, sociorum copiis fossam ferè transgressum esse, sic animum repente demisit, sic quæ cohortuit, ut continuo cum tubicini quendam, qui nomen Friderici Spethi sibi usurpat, cum Hilmaro Münchhusio miserit, qui certis de rebus colloquium cum Mauritii Consiliariis expeterent. Quod ubi Mauritius rescivit, quibusdam suis Consiliariis, ipsos audiendi, mandatum dedit, coram quibus illi tunc retulerunt, quod omne negotium secundum conditiones à Mauritio in Monasterio Bibershusensi propositas transigi cuperent. Mauri-

tus, is auditis, Landgravium accedit, & utrum ipse coram eas audire debeat, sciscitatur. Cui Landgravius, suo se id arbitrio permittere, respondit. Postquam autem & præsens, audito Miinchhusio, cognovit, nihil Henrico magis in votis esse, quam ut Landgravius negotium bona gratia transigere dignaretur, hoc illi relatum rediit. Sed in responso dando Landgravius Mauritium aliquantisper remoratus fuit, donec exercitum omnem per fossam tractum esse vidit, tum, instructis ordinibus, ex omnibus partibus in hostem tormenta emisit. Interim & ipse Hilmarus Miinchhusius, & Fridericus Spethus sub fide publica Landgravium adeunt. Ad quos ille, *non est, inquit, ulli alteri tractationi locus relictus, quam ut Henricus, ejusq. filius in meam sese potestatem tradant.* Quod si faciant, bene habet, sin minus, rem serio aggrediar. Hoc illi renunciate, causamque paucis decernite. Illi, hoc quantumvis incommodo accepto responso, discedunt. Rediens tum statim & Mauritius, Landgravio, exercitus, dicit, est tractus omnis, sed quid bonæ spei de pace? Tum ille, volo, inquit, ut Henricus & filius ejus nati maximus meæ se potestati dedant, si recusent, prælio decernam. Cum itaque penitus animo Landgravii fixum esse videret Mauritius, pacis tractationem prorsus nullam admittere equo proficiscitur ad Henricum, & colloquitur. Landgravius autem nihil secius bellum administrans, hostem propius accedit, & emissis tormentis, circiter quingentos ab eo passus consistit: Mauritio vero per Conradum Hanstænum significat, non se posse quiescere, quod metuatur, *ne per occasionem colloqui Henricus evadat.* Sed Mauritius necessario sibi expectandum dicit, usquequò cum illo sit colloquurus Landgravius igitur adhuc propius ad hostem promovit, & usque adeò magna vi & vehementi impressione in impetendo hostem usus, & de tormentis ac machinis crebros globos ejaculatus fuit, ut Mauritius aliquantulum commotus ad eum miserit postulat, ut imperum belli reprimeret, *quod Henricus se pariter cum filio dedere vellet.* Ad quos Mauriti Legatos Landgravius: Nolo quidem, ait, prælio cum ipso certare, verum nolo, meis è manibus ipsum dimittere. Paulò post redit & Mauritius, nuncians, Henricum, magna vi lachrymarum profusa, calamitatem suam deplorare, seque cum filio tradere Landgravio velle, submixtè orans, ne vel dictis vel factis in eam sit asperior. Ad quæ Landgravius, liberaliter, ait, & uti Principe dignum est, cum tractabo.

Ad hunc modum loquutus Landgravius, ecce Henricus cum filio Carolo Victore, pedetentim ad eum pergit. Venientem autem Henricum Landgravius sic affatur: Quòd si tu palmam obtinuisses, & eam quam in te habeo potestatem nactus fuisses, non diu mihi lucis usuram concessisses, scio; verum ego tecum, atque meritis es, benignius agam. Sed, obsecro, quid illo tibi voluisti, quidve tibi in mentem venit, quòd Cæsari non obedivisti, repudiata sequestratione? Quòd si paruisses, nimirum tibi, tuisq; rectius consulisses, & multos bonos multis oneribus & molestiis levasses. His ad hunc modum gestis, Viri nonnulli Nobiles à Landgravio designati fuerunt, qui Ducem Henricum cum filio servarent.

Sed interim propè manus conferebat exercit u Landgravii cum hoste, & nisi Landgravius ipse magna cum celeritate intervenisset, ingens & cruenta fuisset edita strages. Quare Henricus cum primis Deo, postea verò Mauritio Saxoniz Duci gratias agat: Etenim aliàs maxima pars cæsa, trucidataque fuisset.

Decreverant itidem conjuncto exercitu discedere, sed quia periculum erat, ne quid rursus per occasionem molirentur, Landgravius eos consequtur, & in quadam planitie deprehensos cogit, ut direptis signis, & juramento præstito, nihil se novi molituros, nec intra tertium mensem vel in ipsum vel contæderatos socios arma capturos, polliceantur. Sed quantumvis hi in Landgravii verba jurarint, tamen paulò post in ipsum (ignari suæ præsentis) paucis equitibus comitatum irruerant. Quorum, cum ejus copiarum turmatim, & quidem ex imperato convenissent, multos cepit, & in vincula conjecit, multos ad diem Martini subsequenter Castellis comparere jussit, ut fractæ fidei causam ex illis cognosceret, in quorum numero fuit & Alhardus ab Hærden, & complures alii Nobiles, Quibus sic expeditis, machinas bellicas omnes ipsis adimit, & progressus, arcem Steinbruccum recuperat, deinde populum in suam fidem rursus adigit, actisque Deo pro victoria gratias, Johannem Schanaburgium, Ottonem Ribbergium Comites, quòd ipsum subministrandis Henrico tormentis bellicis & auxiliis graviter ostendissent, nec Constitutionibus & mandatis tam Cæsareæ, quam Regiæ Majestatis paruissent, mulctat, & copias dimissis, domum ad suos ipse redit. Ceterum Henrico, modo quo diximus, capto, atque Castellis cum filio Carolo Victore abducto, erant, qui Mauritio Saxoniz Duci pro pacifica solitudine, & fideli labore, calumnias & contumeliosas obtreactiones, quasi minus sincera fide cum Henrico egisset, sycophantico & nefario ausu rependerent. Mauritius itaque qui ad diminuendam tam aliorum, quam suam existimationem istos rumores audacissime confictos animadverteret, integram narrationem, quomodo Henricus cum Carolo Victore filio captus fuerit, publico scripto edit, quam, cum ad Historiam hujus belli, & ad probationem fidei rerum in eo gestarum pertineat, hic quasi colophonis vice subjicere libuit.

NARRATIO MAURITII DUCIS SAXONIÆ

Non arbitramur, opus esse, ut quenquam admoneamus status rerum & conditionis temporum horum, quippe cum ejusmodi difficultates & pericula in medio sint, ut nemini non appareat, antea omni Divino implorato auxilio, eum respectum rerum præsentium habendum esse, quo & externorum hostium impetus reprimantur, & intestinis bellis, in Sacro Romano Imperio, inq; primis Germanica natione, occurratur.

Quæ autem sit in hac juvenili ætate propensio nostra, ad hanc maxime Christianitati necessariam curam suscipiendam, relinquimus testandum

dum ordinariæ potestati, cui nos subjectos esse faceretur, nec non aliis consiliorum & factorum nostrorum consiliis.

Ac cum tempora hæc ejusmodi sint, ut diligenter attentione ubique opus esse videatur, & concurrentes milites, & vel neminem cui conscribantur, vel fictum ad speciem nomen profitentes, in suspicionem merito vocentur, anno verò superiore M. D. XLV. in Regione Hadelensi constaret mercenarias copias tam pedestres, quam equestres congregari, quæ primum occultarent atque dissimularent conductoris nomen, mox Regem Franciæ indicarent, scripsit tunc nobis Landgravius Hassiæ, & quid ad se de illis militibus delatum esset, significavit. Etsi autem de istis copiis variæ suspensiones poterant tunc concipi, tandem tamen innouit, ad Ducem has Henricum Brunsvicensem pertinere, & ut in verba ipsius jurarent, militari consuetudine suffragiis multitudinis perfectum, & illius stipendiis conductos esse, quamvis Christophorus Bispergius Ductor primarius, & alii hoc dudum summo opere negavissent.

Quia verò nemini persuadebatur, tam pecuniosum illo tempore esse Ducem Henricum, ut stipendia tot ac talibus militibus persolvere posset, facile potuit existimari, vel habere eum subministratorem sumptuum illorum, vel aliquid alio pacto movere, ac conari ad turbandam Germaniæ quietem. Id quo nimirum non modò ad detrimentum vertere Principis Saxonie Electoris, & Landgraviæ Hassiæ, propinquorum nostrorum; sed nobis etiam damnum aliquid dare posset, præsertim ac maxime, cum sciremus, ab Invictissimi Imperatoris Caroli benignissimi Domini nostri Cæsarea Majestate, pacem Duci Henrico mandatam, & benignissime eam, in hoc propensam fuisse, ut æquis conditionibus, ditionem ipsius ad sese reciperet.

Cum autem propinqui nostri, quos memoravimus Elector Princeps Saxonie, & Landgravius Hassiæ, peterent à nobis auxilia contra vim imminentem ditionibus ac terris suis, nosque cum illis, quemadmodum & Majores nostri, ea necessitudine devincti simus, ut tali ipsorum tempore, deferri à nobis non debere viderentur, etsi cum alia impedimenta nobis objiciebantur, tunc valitudo adversa erat, tamen cum peditum cohortibus & equitum turmis aliquot, ad propinquorum nostrorum defensionem profectionem sumus ingressi.

Nihil verò nobis fuit optatius, quam Dux Henricus, ut post Cæsareæ Majestatis benignissime oblata voluntatem, hunc tumultum non excitasset, aut ab hoc incepto ut revocari potuisset, id quod de literis nostris intelligi poterit, quas hoc de negotio ad Regiam Majestatem scripsimus.

Atque commota expeditione, cum venissemus in oppidum nostrum Pegavium, allata nobis litera fuere à Margravio Johanne, quibus quærebatur, utrum nos una cum ipso pacificationem tentare, & ut partes dissidentes in concordiam redigerentur, utque controversiæ illa cum bona gratia componerentur, operam dare vellemus. His literis lectis, etsi multa nobis contra hæc in mentem veniebant, tamen statuimus, si ambæ partes admitterent disceptationem & tractationem à nobis, nos studio ipsis nostro non esse defuturos. Idque literis & Margravio & Landgravio significavimus.

Post hæc similiter & quidam Comites nostri, & affinis noster Ericus Dux Brunsvicensis, & vidua mater ipsius, nobiscum de hac tractatione suscipienda egerunt. Cum autem pergentes, ad oppidum Doringiæ Mülhusum venissemus, accepimus literas à Duce Henrico Brunsvicensi ad nos scriptas, quibus postulabatur indicatio voluntatis & animi erga ipsum nostri. Ad quas illi respondimus, ejus ditionem nihil morari nos, quod si pati non vellent interponi tractationem nostram, aut æquitatis admonitus in refragando perseveraret, tunc verò nos propinquis nostris auxilium, consiliumque subtrahere non posse. Id quod intelligere licet ex utriusque nostrum literis, quarum exempla ad finem hujus scripti adjici curavimus, illius litera A, nostra B, notatum.

Post hæc & aliæ literæ ultro citroque missæ fuerunt, interque has & eæ, quibus Dux Henricus tractationem benevolentiae & pacis nobis permisit. Tunc nos per literas illi ostendimus, quod Consiliarios nostros ad diem XVI. Mensis Octobris ad ipsum ablegare vellemus. Et ipse literas com meatus, ac promissæ Consiliariis nostris fidei suæ, nobis transmisit. Verum Dux Henricus adventum illorum non expectavit; sed euni parte copiarum hoc ipso die propius castra Landgraviæ accessit, eo proposito, ut fortunam belli per occasionem experiretur. Quod quidem factum ejusmodi est, ut satis causa deinceps habituri fuerimus, tractationem illam prorsus relinquendi, & præstandi auxilium atque Consilium propinquis nostris, quemadmodum ad eum Mülhusio perscripseramus; sed nos consideravimus animo nostro, quæ pericula ab iramantissimo hoste Turca impenderent, & quam multi in utroque exercitum essent viri fortes, quos adversus vulnerebus aut etiam cædibus affligi. Ideoque rursus literas ad Ducem Henricum misimus, quæ cujusmodi fuerint, exemplum illarum fideliter expressum, & in fine hujus scripti exaratum cum nota litera C, demonstrabit. Quamquam autem Dux Henricus respondit tunc nobis, & literas com meatus renovavit (quarum & ipsarum exemplum in fine additum est notatum litera D,) tamen nostros ita tunc quoque expectavit, ut sequente die XLIX. Mensis Octobris ad castra Landgraviæ, quemadmodum instituerat, peditatum & equitarum omnem suum adducere, & fortunam belli tentare inciperet. Nos tamen nihilominus ad eum pergere Consiliarios nostros volumus, & consecimus inducias diei unius, ut cum ipso coram colloqui possemus.

Has inducias quanto cum labore & quam difficulter à Landgravio obtinuerimus, & quanto opere cum Landgravio, tunc alij complures tractationem benevolentiae ac pacis recusarint, & quam agrè ut admitterent, passi fuerint sibi persuaderi. Id & ipse Landgravius, & alii qui affuerunt ac norunt, planè poterunt commemorare, atque nos etiam ipsi comperimus atque scimus.

In tractatione autem ipsa ita nos gessimus, ut summam fidem ac diligentiam adhiberemus, utque honesti & Christiani Principis personam præstaremus. Utrique parti inprimis multiplicia pericula ob oculos posuimus, & ante omnia præsens discrimen bellorum Turcicorum, & cohortati illos fui-

fuiamus, ut odia concepta deponerent, & litem transigi paterentur.

Atque ad hanc transactionem ejusmodi conditiones propositæ à nobis fuerunt, quibus si uti voluissent, pristina benevolentia ac concordia sarciri, & pax ac quies instaurari, & præsens damnum ac clades averti potuisset.

Atque ipse Dux Henricus, itidemque omnes, qui in deliberatione assuerunt die XIX. cum convenissemus in Monasterio Bibershusensi; confiteri cogentur, quam fideliter ipsum admonuerimus, dubii & periculosi status publici, & quod proposuerimus eas conditiones, per quas non ille modò ad sua omnia rursus pervenire, sed amicitia & mutua voluntas quoque inter propinquos nostros ac ipsum conflare denuò posset, quemadmodum illarum ipsarum conditionum capita, scripto comprehensa & ei oblata, planè loquuntur.

Quæ verò causæ moverint eum; ut repudiaret conditiones propositas, præsertim æquissimas illas atque justissimas, & paci atque benevolentiae renovandæ servientes, non discernere nos quidem, hoc autem verè affirmare possumus, si felicitis memoriae Principem Parentum nostrum, adhuc vivum, si fratrem germanum, denique si nos ipsos talia forte (quod Deus propitius omen avertat) negotia implicarent, qualibus tùm Dux Henricus involutus fuit, nequaquam nos similia consilia ac pares conditiones improbaturos ac dissuasuros esse. Usque adeo erga utramque partem summam benevolentiam ac fidem usurpavimus. Ita enim fuimus animati, ut undique pace ac quiete conservata, optaremus, & in ditionem, quam repetebat, Ducem Henricum restitui, & inter propinquos nostros ac ipsum gratiam atque necessitudinem veterem instaurari, parati diligentia operæ ac studii nostri, hoc ipsi, quoad concederetur, promovere & adjuvare.

Quod verò minus successit hic conatus, ferendum scilicet est. Si quis autem fortè reperiatur, qui in deteriorem partem fidelissimum laborem nostrum interpretari auit, quasi insidiosè & callidè, aut nescio quo consilio Ducem Henricum eludere, & opportunitatem rei gerendæ præcidere voluerimus, is quicumque fuerit (nemini enim hic parcendum ducimus) oblitus, omnis veritatis & honestatis, scelerato mendacio imperit innocentiam nostram, & suam vanitatem calumniosa maledictio prodit. Sed cum (ut dictum est) fidele studium & veræ benevolentiae conatus noster, die illo XIX. in Monasterio, expers successus fuisset, non sanè nullum ex ea frustratione dolorem cepimus. Etsi autem antea literis Mülhusio ad Ducem Henricum missis, animum illi nostrum liquidò ostenderamus, quod in hunc ipsum eventum propinquis nostris auxilium ac consilium subtrahere non possemus, nihilo tamen secius nos tunc unà cum charissimo fratre nostro Augusto Duce Saxonie &c. denunciationem justorum armorum (ut more Majorum in bellis legitimis fieri consuevit) conscribi, & cum tubicine Duci Henrico transmitti curavimus. Id factum est XX. die mensis Octob. quo die cum exercitu in castra Landgravii fuim⁹ profecti. Eodem die missæ fuerunt à Consiliariis Ducis Henrici literæ ad consiliarios nostros, & vicissim ab his ad illos, quarum exempla subiecta notam præferunt literæ E. Atque est responsio Consiliariorum nostrorum ejusmodi, ut apertè significetur, Landgravium & alios, non

potuisse adduci, ut tractationem amplius pacis admitterent. Ipsi etiam Duci Henrico haud obscurè per alteram nostrorum armorum denunciationem, ostensum fuit, quod in animo nobis non esset, tractationem deinceps aliquam suscipere. Postea cum Landgravio & toto exercitu sublati signis contra Ducis Henrici castra profecti sumus. Cumque uterque exercitus alterum in conspectu haberet, & res geri atque manus conscribi inciperentur, advenit quidam, qui nomen sibi usurpat Frid. Speth, cum tubicine ad ordines nostros, petiitque à nobis per tubicinem, ut nostros Consiliarios ad ipsum ablegaremus, cum quibus certis de rebus colloqui posset, cum hoc affuit & Hilmar de Monchhausen, ut nos de sua re compelleret, quod eum ob conductam operam ipsius à signis Brunsuicensis avocasset. Ibi nos quibusdam Consiliariis nostris mandatum ipsos audiendi dedimus. Coram quib. tùm retulerunt, quod cuiperent negotium transigi, secundum conditiones à nobis in Monasterio propositas. Et petierunt ut Consilarii nostri anniti & ipsi vellent, quo cavetur, ne tantum sanguinis Christiani profunderetur. Quæ Consilarii nostri hoc ad nos modo retulerunt. His auditis, nos, ut is Princeps, qui tùm quoque cuiperet progressiones malorum, ob ea quæ paulò antè memoravimus, præsertim cum hoc à nobis flagitaretur, compescere, statim ad Landgravium, equo profecti, quid adversarii peterent, narravimus. Atque Landgravius in eo sermone aliquantisper nos fuit remoratus. Et mox ipse ad Fridericum. Spethen & Hilmarem de Monchhausen expectantes responsū advectus: Dixit illis: nisi Dux Henricus unà cum filio traderet se in potestatem Landgravii, non esse ulli tractationi locū. Id iussit referre Duci ipsos suos. Hic illi instare & orare nos, ut adjumento sibi essemus ad commodius responsum auferendum. Tùm nos illis ita respondimus. Audivistis responsū quod Landgravius nobis dedit. Quod si interest Ducis Henrici ut nobiscum colloquatur, nunc etiam non gravabimur ad ipsum ultra fossam istam accedere, ut inter nos verba fiant. Hoc illi receperunt ad Ducem Henricum referendum. Postquam igitur inter Ducem Henricum & nos convenit de tuto congressu, tùm nos vecti equo obviā ultra fossam processimus equestri & illi. Cùm fuissemus congressi, neuter ordiri orationem aliquandiu voluit. Tandem nos his eum verbis fuimus affati: Domine, quid facturos vos esse constitutis? Nam non dubitabamus, quin Speth & Monchhusius exposuisset postulatū Landgravii Duci suo, nempe ipse sese ut unā cum filio, in potestatem Landgravii traderet. Ad hanc interrogationem Dux Henricus respondit his verbis: ego constitui me facturum omnia, quæ mihi non fuerint inhonesta. Nobis autem, quidnam ergo constitutum haberet, amplius quærentibus: ego, inquit ille, uti conditionibus iis, quæ sunt à Vestra benevolentia nudiustertius lata in Monasterio, & secundum has admittere transactionem velle. Ad quæ nos statim respondimus: de his à nobis nihil agi tractari posse, quod animadvertissem⁹ Landgravium in aliam nullam conditionem esse consenturum, nisi ut in illius potestatem ipse cum filio sese traderet. Neque eum illo die commodiorem explicationem negotii facile esse reperturum.

Nos etiam pro renata, quid aliud consuleremus, non habuimus. Neque enim ipse profectò inficias ibit, se paulò antè, fortasse quod stipendia non solve-

solverentur, à Brispergio in quodam Monasterio detentum fuisse. Ideoq; nihil habuit melioris spei à quibusdam, ut maxime tūc discedere & sese recipere voluisset. Ipse etiam Dux Henricus & in exercitu præcipui, optimè norunt, quid ad vesperam superioris diei acciderit, & fuerintne discordiæ inter ipsos ortæ, ita ut alteri alteros sese dimittere dicerent. Hoc nos vidimus, quod peditatus ipsius celeriter iter arripuerit, & nostris ac cæteris ordinibus terga obverterit. Ipseque postea questus fuit, Brispergensē erga se iniustiorē & improbiorem fuisse, quā erga Landgravium, præterea consternationem animi ipsius, ad lachrymas usque etiam profusas vidimus. Cum illi, sine dubio, variæ ac multiplices cogitationes circumstantiam periculorum, (quæ nunc enumeranda non sunt) in primis verò in animo hoc fuit, quod oculis etiam cerneret, se ac suos illo die nullam bonam de victoriā spem concipere posse. Quod quidem ad colloquiū nostrī locum attinet, multò ille tutiore hoc fuit, quā nos. Inter exercitus enim fossa intercedebat, per quam nos ad eum, non ipse ad nos transvectus fuit. Cum postremò ostendisset, quod vellet se & filium suum tradere in potestatem Landgravii, proveci nos fuimus ad Landgravium, ut hoc illi indicarem, & ex eo cognovimus, quod Ducem Henricum ita tractare vellet, ut Principe dignum esset. Interea temporis Dux Henricus substitit ultra fossam, loco tuto & periculi experte, fuitq; ei integrum pro arbitrio, quo cūq; libuisset, discedere, & deliberare atq; statuere quid sibi faciendum esse videretur. Atque conspectus fuit tūc cum quibusdam ex suis, qui comitati ipsum fuerant, huc illuc equo vehi, & sermones conferre. Postea nos unum de Consiliariis nostris ad eum misimus, qui ei significaret, si constituisset se ea esse facturum, quæ postremò ostendisset, & quibus auditis, nos ab eo discessissemus, posse eum accedere. Itaq; ille sua sponte fossam equo transiit, & ad nos ac Landgravium appropinquare cœpit. Cum, nisi voluntas ac propositum esset dedendi se, tuto & nemine prohibente, se ad suos recipere posset. Verū, dum ultra fossam cum eo colloqueremur, magna vi & vehementi impressione in imperendō hostem Landgravius usus, & de tormentis ac machinis crebros globos horribiliter ejaculatus fuit. Usque adeò ut nos aliquantulum commoti ad eum miserimus postulatū, ut impetum belli reprimeret, quod considerandum esset, cum Dux Henricus & nos ita convenire voluissemus, ut tuta esset sine omni dolo accessio & digressio, si inter hæc vis et aliqua afferretur, ne contrarium hoc significationibus illis tuti accessus & recessus esse videretur. Et constat postea Landgravium repressisse impetum belli, neq; quicquam violentiæ aut periculi Duci Henrico oblatum fuisse. Cum autem (quemadmodum retulimus) Dux Henricus post nostram recessionem, cum uno ex Consiliariis nostris, quem post primam statim cum Landgravio colloquutionem ad ipsum miseramus, sua sponte absque ulla coactione, necessitate ac vi, fossam transiisset, tendens ad nostrum exercitum, ibi tūc nos aliquo spatio itineris illi ut ætate grandiori, obviam honoris causa, prodiimus, & cum eo ad Landgravium perreximus. Postquam convenerunt Dux Henricus cum filio, Landgravius, & nos, fuere sermones inter Ducem Henricum & Landgravium

habitiū, quorum uterq; recordari & meminisse sciet ac poterit. Eorum autem sermonum hæc fuit finis, ut diceret Landgravius: Vult igitur Dux Henricus & filius ipsius in meam sese potestatem tradere? Ad quæ nos pariter ac Dux Henricus tacuimus. Neq; habemus certi quicquam affirmare, utrum hæc à Duce Henrico exaudita fuerint, an non. Tūc Landgravius eadem verba repetens, iterum interrogavit, an tradere se Dux Henricus & filius ipsius Landgravius vellet? Responditq; Dux Henricus libere, absque ulla instigatione ac vi: Ita, inquit, volo tradere me unā cum filio meo in potestatem tuam. Quo quidem etiam ipso tempore nequaquam contrarium nobis accidisset, ille aliter esset animatus atq; sentiret, neq; deditionem faciendam esse putaret, ut hoc vel nobis vel Landgravio indicaret. Ita enim profectò ad suos tuto illi revertendi potestas fieri debuisset.

His ad hunc modum gestis, designati fuerunt à Landgravio ex Nobilitate quidam, qui servarent Ducem Henricum. Quorum bona pars tūc audiuit querelas ipsius, quibus apud nos usus fuit, de scelere & perfidia Brispergii.

Ex his omnibus fideliter & verè expositis, planum fit, & potest unusquilibet intelligere, quod ad postulata & preces eorum, qui tūc opera sua inservierunt & addicti fuere Duci Henrico, ita nos gesserimus atque tenuerimus, ut decuit constantem Principem & veracem, nec non honestatis & imprimis quietis ac pacis Germaniæ amantem, & cupidum avertendi clades ac calamitates incitatas & fortasse latius vagaturas in sacro Imperio, & prohibere nitentē cruentam eadem hominum Christiani nominis. Qui Ducem Henricum ne verbo quidem circumvenimus, aut induximus, aut insidiosum illi captiosumve ac malitiosum consilium dedimus. Ac contrā, summa potius animi affectione agendum negotium suscepimus, & diligenter ac fideliter administravimus, & nihil fecimus aliter quā dignum esset Principe pio ac honesto. Atq; ferre ac pati possemus, si omnino aliqui consilia & actiones nostras culpāre vellent, ne illo die XXI. mensis Octobris, interpellata res fuisset per eos qui ad nos Duce Henrico venerunt, & ea petierunt ac locuti fuerunt, quæ supra retulimus, utq; omnia, quemadmodum ante oculos eò die habuimus, sic abirent atq; persicerentur. Esi nos nequaquam delectaret hic eventus, propter partis adversæ multos fortes & bonos viros, qui studio nostro, eò, quod boni & constantis & Christiani Principis esse debuit, & pia solitudine perpensa, grati erga nos fortasse reperiuntur.

Ac nos tūc quoq; ea mente ac voluntate fuimus, moti quidem misericordia Ducis Henrici Principis afflicti ac mœsti, & aliorum, ut nos annisuros, negotii aliquem finem reperire, & tractationum atq; transactionum laborem suscepturos esse, etiam tūc cogitaremus. Id quod per Consiliarios nostros Zigenhainum & Castella missos, Duci Henrico & filio huius humanissima indicatione significavimus. Quibus etiam ille maximas grātiās egit, & insuper petiit, ne gravemur operam in hoc navare, ut felicem exitum res sortiretur.

Post quæ nihil diligentiae à nobis omissum fuit. Neq; ad Landgravium modò his de rebus literas, sed nostrum etiam intimum scribam sæpius, ac deinde

inde Consiliarios nostros cum accuratè scriptis literis, mandatis ac precibus, misimus. Cum autem Landgravius negotium à se ad ordines Fœderis rejiceret, nos tùm destinare quendam è nostris, qui proficisceretur Francòfurtum ad Mœnum, ad ordinem illorum Legatos, non intermisimus, parati eodem & ipsi venire, si intelligere potuissemus, fore ut illo tempore ac loco tractatio susciperetur, nobisq; copia negotii agendi daretur.

Sed multiplicibus literis ac Legationibus hætenus quidem aliud nihil perfectum à nobis fuit, neque aliud responsum potuit obtineri, quàm responsum ut differretur, nobisq; diceretur, postmodo illud petere nos debere. A quo certè neque sumptus neque molestias itineri, si nobis etiam aliquò proficiscendum fortè fuerit, passuri sumus nos detertere, modò hæc ut meta sit studii ac laboris nostri.

Verùm enimvero comperimus, fideles & benevolentiae plenas rationes, & sincerum consilium, & honestissimas actiones nostras, à quibusdam culpari, quasi captiosas & insidiosas, qui nostra dicta & facta, omnia ad honestatem & communem utilitatem directa, improbè depravare & cavillari audeant. Ac miramur, neque excogitare possumus, quid illi obrectatores vanissimi, similitudini saltem veri prætexere soleant, ne crimen hoc falsò in nos conferre videantur. Nam ea est & dignitas (Deo laus) generis ac stirpis, & honestas voluntatis nostræ, ut neq; ortus neq; ingenii nostri consideratio, commovere tales suspiciones debuerit. Non etiam profecto arbitrabitur aliquis, cupiditate pecuniæ (quam ibi expendendi occasio fuit) aut spe nescio cuius lucri (illic loci neutiquam sperandi) aliquid nos callidè ac versutè cogitasse atque fecisse. Multò minus favore motos propinquorum hoc nos facere ausos. Nec illi etiam quicquam tale postularent. Et si postularent (quod nunquam Principes illi laudatissimi facerent) nos ad postulata responderemus, & refutaremus postulatorem, neq; in his sanguinis propinquitatisq; aut benevolentiae conjunctionem agnosceremus. Neq; hoc dici potest, odio nos impulsos, aut invidia extimulatos, ad huiusmodi fraudulentas actiones dessecti potuisse. Nam ea fuit illo die occasio, ut satisfere hostili etiam crudelitati, & adversarii proteri aperto Marte posse viderentur. Quamvis autem ista opportunitas non fuisset, nos tamen aleam belli experiri, & discrimen eventus subire, quàm aliquam turpitudinis ac doli tractationem suscipere maluissemus.

Postquam verò existunt quidam, qui pro hac nostra pacifica sollicitudine & pia diligentia, & fidei labore, maledicta confectasq; calumnias, & contumeliosas obrectationes, lycophantico & nefario ausu, nobis rependunt, ideo necesse est, ut veritati nixi, defendamus innocentiam nostram. Non horum quidem hominum nihili respectu, qui potius silentio sprete ac despecti à nobis prætereundi fuerunt; sed aliorum quorundam gratia, ad quos fama mendaciorum & maledictorum illorum permanere fortè posset.

Ante omnia autem volumus hac distinctione nos usos planè esse existimari, quòd sine dubio in exercitu Ducis Henrici multi fuerint Viri, fortes ac boni, & in gravibus bellis cum laude versari, quos veritate magis affici, quàm figmentis & mendaciis

capi, & gratiam debitam nobis habere atq; agere, pro studio erga se nostro, confidimus. Ad quos hanc defensionem nostram, illum in eventum pertinere, existimari non volumus. Ac illis benignè potius cupimus, amanterque erga eos sumus affecti.

Præterea, sanè credimus, Ducem Henricum & filium ipsius, Principes esse mæstos, & fortasse fore spe in aliquam, posse se studio nostro urgere liberationem suam. Qui quidem nisi cupiditate liberationis suæ, veram & fidèlem narrationem hanc nostram, in aliam partem fuerint interpretati, quemadmodum nec ulla firma interpretatio alia reperietur, nos ita sumus animati, ut concupitam ditionem suam, nunc etiam restitui eis optemus, & in hoc, quantum ordine & recte, & pace ubique salva fieri poterit, diligentiae, studii ac operæ parere, non velimus. Usq; adeò ut profectiones etiam & itinera huius rei causa nos ipsi non gravatim suscepturi simus. Hoc si non fecerint, ac in deterio rem hac partem acceperint, tùm nos in sequente defensione nostra & ipsos inclusos, neq; uspiam exceptos esse volumus.

Ac dicimus proinde, si quis de nobis sentit, loquitur, canit, aut scribendo evulgat, quòd nos captiosè, aut in Ducis Henrici fraudem, non fideliter, neque tranquillitatis publicæ, non ipsius etiam Ducis Henrici respectu, pacificationem instituerimus, & rem cum bona gratia transigi studuerimus: Sive quòd aliter quicquam, hac in re, & hoc concordiae ac quietis inter utrasque partes, cohati, consuluerimus aut egerimus, quàm Principem honestum decuerit & facere oportuerit, quamque secuti vestigia parentum ac majorum nostrorum, laudatissimorum Principum, facere debuerimus, sive quòd Consiliarii nostri supplices ante Ducem Henricum procubuerint, sive quòd nos accersitis ad nos Duce Henrico & filio ipsius, in causa fuerimus ut caperentur, sive quòd die Mensis Octob. XXI. permiserimus, curaturos nos esse, ut negotium secundum propositas in Monasterio Bibershusensi conditiones, transigeretur, & hac spe fretum Ducem Henricum nobiscum ad Landgravium pervenisse: Sive quòd illo die, aut alio quovis tempore vitæ nostræ, cum Duce Henrico filiove ipsius, per nos aut nostros, quicquam adversus officium boni & honesti Principis tractaverimus: Sive quòd in hoc bello, scientes, volentes, in fraudem & detrimentum, interposita pacifica persona, agendo, suadendo, colloquendo, ipsum impulerimus: Sive quòd inter nos & ipsum, ullius unquam jurisjurandi mentio facta fuerit: Is igitur injuriam petulanter nobis facit, & in nos hæc manifesto, improbo, scelerato mendacio composito, malitiosè & dolosè cum extrema impudentia comminiscitur atque confingit, contra omnem dignitatem, Nobilitatem, honestatem, veritatem, & boni ac integri Viri officium. Nemine prorsus in hac mentione (cujuscunque loci ac ordinis fuerit) excepto. Et nos (favente Deo) hoc perficiemus, ut hæreditariam Principatus nostri laudem ac decus, adversus istos nequissimos & futilissimos obrectatores, & horum complices, quemadmodum Principem par. & rectum est, defendamus atque tueamur omnibus viribus & modis, ad ultimum usque diem vitæ nostræ.

Nam hoc possumus (gratia Deo) verè perscribere, illo die in propinquis nostris & nobis, nostrarumque partium copiis, tantum virilis animi ac sanguinis fuisse, & sese ostendisse atque protulisse, ut nihil prorsus esset causæ, cur vel minima occasio istis mendacibus, ad talia comminiscenda, daretur. Id quod nihilo magis factum à nobis fuisset, etiamsi soli cum exercitu nostro, in campo & acie staretis, quod multò citius fortunam periclitaturi, & omnè casum belli subituri fuerimus.

Quo verò certius ac manifestius istorum falsiloquorum & mendacium nebulonum vanitas, ob oculos ponatur, non poterit profectò, neq; Achim Riba, neque alii, qui tunc affuerunt, inficiari, quod post factam deditionem Ducis Henrici & filii ipsius, cum inciperent illi aliquid odiosius loqui, Landgravius tunc dixerit: Quando tam feroces essent, etiam tunc ipsos posse secum abducere Ducem suum, atque omnes vires exerere in illo protegendo, & robur suum declarando. Ad hæc par fuerat, ut secum abducerent Ducem Henricum, si tam animosi ipsi, & Martia proles ista sunt, quam sese esse jactitant. Aut si quid à nimadvertent, secus fieri, quam oporteret, quamque nos factum esse commemoravimus, refutari certi debuerunt.

Sed nos vanissimorum hominum falsissimas criminationes, & inanissimas calumnias, & conficta probra, quæ de nobis ad vulgus comminiscuntur, credere cogimur, eò tendere, ut hoc pacto suam ignaviam, & erga Ducem perfidiam illius dici, tegant, quærentes quod quasi pallium obducant desertioni suæ & trepidationi. De quo & statim, & postea ipse conquestus fuit. Et quod illi, qui jam essent variis flagitiis ac sceleribus infames, & nonnulli, decocto patrimonio, paupertate oppressi, speraverint propelli illam quasi rotam concinnatam posse ulterius, neque finem hunc machinationum sese facturos, quamvis Ducis Henrici negotium componeretur (nisi ipse deditionem fecisset) sed experturos omnia, ut amplius in Germania turbarent, & longius quasi aleam jacerent, nimirum spe acquirendi opinionem gloriolæ alicujus, & pariendo rem armis. Unde quod in discrimen res Germana venire potuerit, quis non videt? Et hoc etiam eventum, ramen cautione profectò in istis observandis opus esse magnopere videtur. Atque utinam existis levissimis hominibus, quoquo modo veritas tam de consiliis atque actionibus nostris, quam de ipsorum proposito ac spe, extorqueri posset. Ita certè, cum palam fieret, quid deliberatum eis fuisset, adversus Magdeburgensem & Halberstadem ditionem, atque alias etiam fortasse, conari velle, quidque cogitassent omnino postea moliri, tunc intelligi ipsis daretur, quomodo Majestatem Cæsaream ac Regem & Ordines Imperii erga ipsos affici necesse fuerit, & quam mercedem obedientiæ atque laudis expectare eos oportuerit. Atque hæc non de innocentibus, sed nocentibus accipi volumus. Proinde à Cæsarea & Regia Majestate, ab Electoribus & reliquis Principibus ac Ordinibus Sacri Imperii, maxima summissione & familiariter, nec non benevolè atque benignè petimus & postulamus. Si quid forè horum nihili hominum hac de re sermonum, poëmatum aut scriptorum, ad ipsorum Majestatem, benevolentiam,

& alios delatum sit aut deferatur, ut neque locum neque fidem his apud se relinquant, neque aures assensionem præbeant. Neve apud se aut in suis territorii sedem eis esse sinant: Neu commeatu adjuvant tutosque præsent, aut ulla ratione protegant ac foveant. Sed ut tanquam atrocium injuriarum autores, seditionumque & conspirationum artifices ac ventilatores, comprehendi atque custodiri jubeant, secundum legitimi Juris præscriptionem, ut nobis copia detur jus erga illos nostrum persequendi, utque proferatur in lucem, omnibusque innotescat, quales sint, & quæ animo concepta ac meditata habuerint. Et qua temeritate, falsitate, procacitate, quibusque mendaciis honorem & exultationem Principis innocentis impetiverint & ledere conati fuerint. Nam nos (quod absq; jactantia dicatur) & hac in expeditione & bello isto, & tota vita nostra (gratia Deo) ita nos gessimus, ut bonum & honestum ac constantem Principem decet. Et similiter, fulti ope divina, deinceps quoque nos geremus, ut cognoscatur atque declareretur, nullius rei in terris respectu & emolumentispe, committere nos velle, ut quicquam faciamus, quod existimationi ac dignitati boni Principis, aut parentum, majorumve nostrorum laudatissimorum Principum nomini & famæ contrariū esse, quodq; minus Cæsareæ & Regiæ Majestati, & universis Proceribus ac Ordinibus Sacri Imp. probari aut apud illos mortales meritam ac justam reprehensionem, incurrere posse videatur. Ob hoc memoriam erga Cæsaream Regiamque Majestatem, Electores & reliquos Principes ac Ordines Imperii, ita ut æquum dignumque fuerit, in summissione maxima, & summa benevolentia ac benignitate, ac clementia, præstare omni tempore ac loco studebimus. Neque ullam occasionem, qua debitæ atque congruentis gratiæ referendæ cupidissimos nos esse declaremus, sumus prætermisuri. Perscripta hæc fuere in urbe nostra Lipsia, quinto die mensis Aprilis. Anno à salutifero Jesu Christi partu

M. D. XLVI.

LITERÆ DUCIS HENRICI MANU IPSIUS, UT SOLET, SUBSCRIPTÆ.

Post consuetum initium & præmissam
salutationem.

Quo pacto nos contra Divinum & humanum jus, contraq; omnem honestatem, Sacri Rom. Imperii Constitutiones, & pacem publicam, nulla à nobis occasione aut causa data, per violentiam expulsi sinus solo & ditione nostra, de hoc non est opus admonitione apud benevolentiam Vestram, ut manifesto facto & re notoria. Quanquam autem in spe, fueramus adversarios nostros deberi nobis legitimam restitutionem tandem confessuros, & nos omni ex parte restitutos fuisse. Quoniam hoc illi post multas habitas tractationes non fecerunt, neque facere volunt. Ideo nos ad avertendam à nobis & liberis nostris perpetuam inopiam, coacti fuimus suscipere & sumere in manus præsentem hanc defensionem nostram, solummodo ad recuperandum ereptum nobis, ut significavimus, solum & ditionem nostram, simulq; ut reponantur nobis factæ impie & accepta damna, & quantum nostra interest. Sed nos

nos resciscimus, Vestram benevolentiam, unā cum aliis, in magno esse apparatu; ad impediendum nos, in hac legitima nostra, & permessa nobis pace publica defensione, ac recuperatione nostrorum. Quia verò huic rei nos benevolentia Vestra causam in vita nostra nullam unquam dedimus, neque scimus inimicitias aliquas inter nos esse, neque nobis aliud aut præterea quicquam in animo est, quàm recuperandi memoratum solum patrium nostrum, cum impensarum, damnorum & ejus quod nostra interest, repensione, propterea huic indicationi fidem adhibere non possumus. Eaque de causa de Vestra benevolentia nobis persuadere volumus. Quod illa sese contra nos commoveri non passura, ac potius ac multò magis nobis adjumento & auxilio futura sit, sicut Princeps obediens Imperii, secundum conventiones hujus, ad stabilendam pacem publicam in Imperio. Etsi autem de his nihil nos ambiguitatis facere vobis volumus, petimus tamen à Vestra benevolentia, ut ad hæc illa nobis explicata & scripta responsionem, per hunc nostrum transmittat. Quid in hoc casu Vestra benevolentia, debeamus nobis polliceri, & quid non. Pro hoc ad officia mutui amoris sumus propensi. Data in castris nostris ad Wolfenbüttel die V. Octob. Anno &c. XLV.

Ad Mauritium Ducem Saxonie &c.

RESPONSIO MAURITII DUCIS SAXONIÆ

&c. ad superiores Literas Brunsvicensis.

Post consuevit exordium & præscriptam salutationem.

Vestra benevolentia literæ datæ V. hujus mensis die, hæc Mühlhusii nobis hodie reddita fuerunt, quibus nobis significatur à benevolentia Vestra, de apparatu belli à se hoc tempore suscepto: Quid etiam illa resciverit de nostra expeditione, unā cum addita petitione, nostræ ad hæc responsionis explicatæ & scriptæ, per suum ministrum remittendæ, quid Vestra benevolentia debeat sibi polliceri de nobis, & quid non, in hoc casu. Has Vestra benevolentia literas per omnia, quæ complectuntur, perlegimus. Et nolimus celare benevolentiam Vestram, quod hac ipsa hora, qua nobis literæ illæ redditæ fuerunt, scriptum quoddam ad Vestram benevolentiam curaveramus confici. Quod simul nunc per tubicinem nostrum illi transmittimus, de quo nostrum animum omni ex parte Vestra benevolentia cognoscet. Sumusque ad officia amoris erga benevolentiam Vestram omni voluntate parati. Datæ Mühlhusii die XII. Octobris, Anno &c. XLV.

Ad Ducem Henricum Brunsvicensem.

EXEMPLUM LITERARUM

AD DUCEM HENRICUM A MAURITIO

Duce Saxonie &c. primo missarum de voluntate sua.

Post usitatum principium & salutationem &c.

Delatum ad nos per fide dignos fuit, Vestram benevolentiam hoc tempore copias quasdam tam pedestres quàm equestres coegisse, & harum opera bellum gerere instituisse. Nos autem in ea fuimus opinione, quod Illustrissimi Principes, Johannes Fredericus Dux Saxonie, Princeps Elector &c. Et Philippus Landgravius Hassie &c. Nostri charis. & dilecti, Pater & Compater, nec non alii cum ipsorum

Tom. II.

benevolentia Confoederati, apud Cæs. Majest. Dominum nostrum benignis, in hoc concessissent, ut illius Majestati, benevolentia ipsorum Principum Brunsvicensium, jure sequestro, offerret ac traderet. Et deinde Cæsarea Majestas, sub pena ab ipsius Majestate promulgatæ pacis publicæ, Vestra benevolentia mandavisset, ne quid Vestra benevolentia, contra memoratam in mandato conventionem & capita, agere, neve ante bonæ gratiæ aut juris obtinendam decisionem hujus causæ, per se ipsam aut alios facto, & per inimicitiam, clam palamve, ulla ratione aut via, adversus supra nominatos propinquos nostros & alios, adversusque horum terras ac ditiones, itemque adversus possessores & incolas, quicquam moveret; sed ut bonæ gratiæ compositionem, aut juris executionem, ita expectaret. In ea igitur nos opinione fuimus, quod Vestra benevolentia, his acquiescitur, & post hæc nullis turbis causam datura esset: Nam Cæsarea Majestas, sine dubio, non fuerat neglectura decisionem bonæ gratiæ vel juris. His autem omnibus inconsideratis, etiam Cæs. Majest. mandato ita seposito cum Vestra benevolentia, tantam violentiam, usurpare institisset, à nostris tum propinquis auxilium & consilium nostrum fuit requisitum. Ac nos propterea copias quasdam, pensis variis negotii circumstantiis atque rationibus collegimus. Quoniam autem gratissima nobis accideret cognitio pacis, & aversio majoris dissidii. Ideo, si Vestra benevolentia intra hunc & proximum Veneris diem, nobis per literas significaret, quod nostram interpositam tractationem, & æquitatis admonitionem, pati velit, non abhorreret animus noster à conatu transactionis amicæ, per nos solos vel etiam cum aliis adjuvandæ, de quo tum & sententiis propinquorum nostrorum cognoscere studebimus, neque diligentia operæ nostræ parcemus. Quod si benevolentia Vestra detrectaverit nobis copiam facere amicæ tractationis, & admonitionem æquitatis sequi noluerit, cum nos illis propinquis nostris, non modo sanguine; sed etiam hæreditario, à Romanis Cæsaribus ac Regibus confirmato, & à nostris Majoribus jurato foedere, devincti simus, tum igitur Vestra benevolentia potest intelligere, quod committere nequeamus, illorum benevolentia ut auxilium & consilium nostrum subtrahamus. Etsi, extra hoc, & quod ad nostram personam attinet, adhuc quidem nullum inimicitiarum cum Vestra benevolentia negotium habemus, neque Vestra benevolentia ditionem quicquam nos moramur. Atque hoc Vestram benevolentiam, bono affectu celare nolimus propensi, extra hunc casum, ad officia erga illam amoris mutui. Datæ Mühlhusii die XII. Octobris Anno &c. XLV.

L I T E R A

MAURITII DUCIS SAXONIÆ, &c.

Post solitum initium, & salutationem præscriptam.

Sicut scripsimus ad benevolentiam hodie Vestram, velle ad hujus diei vesperam, nostros Consiliarios, ad benevolentiam Vestram mittere; Ita fuimus ad hoc exequendum propensi. Postquam verò rescivimus, quod Vestra benevolentia aliquot turmas equitum, ad castra charissimi & dilecti patri, Patris & Compatri nostri Landgravii Hassie &c. hodierno die miserit, ex eo in ablegandis Consiliariis nostris cunctantes deliberationem suscepimus. Si tamen benevolentia Vestra, nunc etiam similiter animata est, & hoc parvum, nos auxiliante Deo, & intercedente renovatione

Nn

com-

commeatus ac fidei promissæ Consiliariis nostris, ad Vestram illos benevolentiam crastino die cum prima luce sumus ablegaturi. Petimus itaque, ut Vestra benevolentia, de voluntate Sua, & quid Sibi placeat, nos reddat certiores. Ob quod nos ad gratiam Vestræ benevolentiae referendam sumus propensi. Datæ in castris ad Northemium, die XVII. Octobris, An. &c. XLV.

Ad Ducem Henricum &c.

RESPONSIO

DVCIS BRUNSVICENSIS.

Post consuetum exordium & præscriptam salutationem.

Vestræ benevolentiae literas, quod illa suos Consiliarios hodie cum prima luce ad nos ablegare velit, per omnia quæ in illis comprehenduntur, amice intelleximus. Jam non opus est aliqua de prioribus literis nostris erga Vestram benevolentiam admonitione, quibus adhuc quoque acquiescimus. Et quod semel à nobis perscriptum est, id firmiter servare sumus propensi. Possumus itaque bene pati, ut Vestræ benevolentiae Consilii adventiant, illisque prius à nobis datam commeatus fidem simul nunc quoque, ad oblatum colloquium in hodiernum diem renovatam & productam esse volumus. Hoc amici responsi loco, Vestram benevolentiam celare nolumus. Datæ in castris nostris ad Calveldium, die XVIII. Octobris, Anno &c. XLV.

Ad Mauritium Ducem Saxoniae &c.

LITERÆ

CONSILIARIORVM DVCIS HENRICI

Brunsvicensis.

Post salutis præscriptionem, & compellationem usitatam.

Nos inter nos perpendimus, valde profuturum, ad expeditiorem promotionem hesterno die habiti colloqui & susceptæ tractationis, si Vos & nos conveniremus, & ita de omnibus necessariam colloquutionem institueremus. Quod si idem pariter & Vobis placuerit, petimus à Vobis familiariter, ut quam primum ad Monasterium, in quo hesterno die ambo Prin-

cipes, benigni Domini nostri congressi fuerunt, Vos conferatis. Sumus nos propensi eodem & ipsi ad Vos advenire, & ad perficiendam rem, hoc agere cum Illustrissimi Principis nostri copiis, ut extra omne periculum Vos sitis, confidimusque similiter Vos idem apud adversarios, & horum copias acturos atque curaturos esse. Hoc Vos, quibus familiariter inservire sumus parati, celare non potuimus. Datæ in castris ad Calveldium, die XX. Octobris, Anno XLV.

Ad Consiliarios Ducis Mauriti Saxoniae, &c.

LITERÆ

CONSILIARIORVM MAVRITII DVCIS

Saxoniae &c.

Post initium solitum & salutationem præscriptam.

Vestras literas ad nos scriptas perlegimus. Quibus significatis, Vos esse abituatos hesterni die habito colloquio & tractationi profuturum, ut nos Vobiscum in Monasterio, in quo ambo Principes congressi fuerunt, conveniremus, ibique de omnibus necessariam inter nos colloquutionem institueremus. Jam manifestè res coloci est, quemadmodum & quidam Vestrum ipsi perspexerunt, quod Illustrissimus Princeps noster Dux Mauritius, & nos, omnem quam potuimus operam navavimus, ut hujus belli certamen cum bona gratia transigeretur, atque removeretur. Quod si Princeps Vester, conditiones ab Illustrissimo Principe nostro, heri propositas accipere voluisset, tum nihil prorsus dubitarem, quin hæc bonæ gratiæ tractatio apud Landgravium & alios conjunctos, locum habitura, & accepta aut admissa fuisset. Cum vero hoc factum non sit, neque succedere voluerit, non potuit Illustrissimus Princeps noster, neque nos potuimus, post omnibus viribus operam, Vestris literis lectis, navatam, ullam amplius amicam tractationem à Landgravio obtinere. Ac noluit omnino Landgravius ullam post hac nobis bonæ gratiæ tractationem permittere. Hoc Vos vicissim responsi loco, celare non volumus. Datæ in castris ad Northemium XX. die Octobris, Anno XLV.

Ad Consiliarios Ducis Henrici Brunsvicensis.

FINIS.

PAULUS JOVIUS
DE BELLO JULIACENSI.

Cæsar ab Italia Pontificeq; discedens, ad Belgicum profectus bellum, ad Bonnam Urbiorum oppidum juxta Coloniam Agrippinam, copias coegit atque recensuit. In his fuere Germanorum peditum quatuordecim millia mercede conducta, atque item singula quaterna millia Italarum & Hispanorum. His præerant duo Tribuni, Alvarus Sandæus, & Ludovicus Pretius; illis verò Camillus Columna, & Antonius Auria, qui illos ex sibi notis veterisque militibus in Italia conscripserant. Ad hos quoque Auranus Regulus Belgarum, peditum duodecim, equitum verò armatorum duo millia ad Cæsarem perduxit. Aderant autem partim Germanici & partim Sequanici nominis galeatorum equitum quatuor millia, & Italici Epiroticique generis levis armaturæ equites sexcenti. Cæsar divisis muneribus Stephanum Columnam, auctoritate militari Virum

insignem, ut eo bello operam navaret, à Cosmo Medice sibi traditum, castrorum Magistrum effecerat. Tormentis autem præfecerat Jacobum Medicem, quem bellicæ Virtutis merito jam pridem dignitate Marchionem appellarat. Totius verò equestris levis armaturæ tribuerat Francisco Atestino, qui erat Ferrariensis Principis Germanus frater. His tamen omnibus vires Cæsaris implens, imperabat Ferdinandus Gonzaga, cujus Virtuti Cæsar plurimum tribuere erat solitus. Quibus inspectis ordinatisque copiis, Cæsar cunctis agminibus sese armatum, aurataque purpura paludatum ostendens, adhortansque, ut ad prædam & laudem ire pergerent, ad Duram oppidum tertius castris pervenit. Id erat primum in Eburonum finibus, quod sanquam eximia munitionis adventanti Cæsari obiectum, Guilermus opinione sua uti mox apparuit, inexpugnabile rebatur. Id lateritio muro & fossa duplici ita erat præcin-

præcinctum, ut inter exterioram interioremq; fossam perpetuum agger ea altitudine esset erectus, qua totius ferè murus ambitus, usque ad summam coronam protegeretur, appareretque murum nequaquam commodè tormentis posse quasi, nisi prius tanti aggeris dejecta atque proscissa munitione tormentorum globis viam aperiret. Ea verò neg, facile dirui poterat, neque sine certa invadentium perniciæ conscendi, intercedere præsertim priore fossa, quoniam toto aggere opportunis in locis propugnacula cminebāt, in omnes ad speciem ad usum tormentorum aptissime fenestrata, qua Durenscs tormentis instruxerant. Vir quoq; Menapius nomine Flattes, præsidii Præfectus, qui validas cohortes in oppidum adduxerat, & Durensum juventutem armaverat, se omnium salutem, & antiquum Sicamborum decus adversus Cæsaris injuriam constantissimè defensurum profitebatur. Neque enim deerant veteris Historiæ Regionisque periti, qui non longè à dura, sub Titurio Sabino, & Gajo Cotta, Julii Cæsaris cohortes olim concissas fuisse memorarent, nec ejus gentis milites, tanquam astutos maximeq; pugnares, Cæsariani contemnebant. Nam biduo antè levis armaturæ equitum alam exploratum præmissam, hostes egregia incundæ pugnæ & mox fugæ simulatione in insidias pertractam; subito provolantes è sylvis, & more Germanorum per equites sclopetarios rem gerentes, insigni illato detrimento perturbabant, quum ante alios ex Præfectis Ubertum Nobilem Mantuanum, & Marcum Buluanum, Illustris nominis Epirotam, occidissent, Johanne etiam Zucero vetere Græcorum Duce intercepto. Cæsar ex propinquo, nec sine periculo loci situm contemplatus, ut repentinum hosti metum inferret, primis conatibus celeritatem adhibendam judicavit, extemploque confici & promoveri vineas, & tormenta produci jussit. Expugnandi autem, invadendiq; oppidi negotium, pari conditione Hispaniatque Italitanquam agilitate corporis, ac ingeniorum expedita vi promptiores, primaque pericula contemnere soliti, desumpsere, quum in proximo Germani, gemina phalange constituta, quadratisque totidem equitum agminibus instructis constitissent, ut oppugnationis successum adventumque exteriorum hostium, parati ad prælium, expectarent. Nam tunc non increbuerat non longè abesse Martinum Roshemium, cum validissimis Menapiorum & Sicamborum copiis, qui Cæsarianos in oppugnatione oppidi occupatos adoriretur. Is Belgarum populis superiore anno, Antverpiensibusq; præsertim (ut diximus) profligato Aurantio, gravè detrimentum, & multò maximum terrorem intulerat. Sed eos rumores de Roshemii adventu, nequaquam importunè excitatos, victoria Cæsaris paucissimis horis extinxit: Namque oppugnatione quadraginta majoribus tormentis ante aurorum capta, neque per totam ferè diem unquam intermissa, cum habuit eventum, ut dejectis ex corona defensoribus, & perfossis undiq; lateq; disruptis editoribus propugnaculis, militibus Itali Hispanique pariter æmulatione laudis, in jussu, nulloque accepio signo certatim procurrere, prioremque fossam, non superante umbilicum aqua transire, & in aggerem conscendere minime dubitarent, graviter primo id ferente Gonzaga, sed mox eorum audaciam, quam imperio reprimere non poterat, bono eventui commendante. Erat enim atrox spectaculum, quum ii, qui aggerem occuparent, expositi ad hostiles ictus, è muro assidua glandium procella, & majoribus pilis sternebantur, necessarioque aut in exteriorem, aut in secundam fossam deturbati prociderent. Verum qui audaciz

& temeritatis pœnas dabant, ne multi caderent, incredibili animorum fortitudine in præaltam fossam sese gregatim intulerunt, hastis & plicatisq; nisi scalis, quas ad murum deferbant, & acris tumultuosoque impetu ad conscendenda mœnia transstraxerunt, quanquam multi gravati armorum pondere, pressiq; ab aliis incumbantibus absorberentur, atque itidem intransitu ab imminente paratoq; hoste vulnerarentur. Erat muro conjuncta excelsior domus, in qua Flattes cum delecta suorum manu versabatur, magnaq; inde hostium strages edebatur: nam & aggerem & fossam hostium cadaveribus compleverat, quo animadverso detrimento Magistri tormentorum demonstrante jubenteq; Cæsare, majores aliquot in eam domum globos statim conjecerunt, prælaetisque testorum cōignationibus & Flattem & reliquos omnes ingenti ruina oppresserunt. At Flatte cum promptioribus miserabiliter interfecto, Durenribus usque adeo comminuti sunt animi, ut jam languidiùs sese defenderent, atque ita eorum pristinus ardor remitteretur, ut Cæsariani sese sublevantes, repantesque per ruinas, in murum vexilla afferrent, contemptisq; ignibus inanum circularum ex resina & pice ardentium, vasorumque hujusmodi fictilium, quæ provolvebat hostis, muro atque urbe incredibili celeritate potirentur. Durenscs ad unum omnes & præsidii milites, favente victore trucidati sunt cōacerbius, quod ex Italis ac Hispanis sexcenti ferè aut in promurali aggerè occupando, aut in superanda fossa periissent. Ex his longè promptissimos Centuriones Facium Pitanum, & Sanseverinum Neapolitanum, qui ceciderant, spectator pugnæ Cæsar, Virtutis nomine publicè laudavit. Quum verò muralis corona decus præmiisq; duo ante alios Signiferi peterent, alter Randolazus, Natione Cantaber, & alter Ligur, cui Gregorio nomen fuit, & uterque testes suos produceret, accensis utriusque gentis ad favendum studiis, res ad judicium Cæsaris delata est, qui gravi consilio suspensa sententia, ut neutrum offenderet, amborum spes longissimè extraxit, ne ex ea contentione auferentur vicia jam pridem multis de causis ab utroque concepta, quæ non semel alias incrementam seditionum exarsissent. Eo modo Sicamborum urbs Dura, ad septimum Kalendas Septembris tam fortiter capta, quam sævè trucidatis civibus direpta, subditis facibus aut sponte exortis incendiis tota conflagravit, sic ut templum cum sacra turre, insigni fastigio conspicua, penitus cremaretur. Existimabat enim Cæsar eam cladem merito rebellibus incidisse, utpotè qui Durensum acerbissimo exemplo reliqua hostium oppida perterreret. Nec eum opinio fefellit: nam proximæ urbes Ruremondæ & Vantholdium, quæ Guilermi præsidii Duce Cortopia tenebantur, admoventi jam castra Cæsari cōtinuò portas aperuerunt. Nec multò post ipse Guilermus Durensum clade percussus, usque adeo animum despondit, ut siluris & fortunarum suarum reliquas spes omnes in Cæsaris clementia collocandas arbitraretur, in castraq; deductus à Brunluico atque Aurantio deprecatoribus, supplex à Cæsare veniam petiit, eaque conditione in gratiam est receptus, ut in posterum Principi nomine abstineret, Præfectusq; tantam auctoritate Cæsaris Geldrensis appellaretur, ejusque nomine Geldrensibus imperaret, & Gallicæ amicitia pensius oblivisceretur. Ei Cæsar ad gentia provoluto, dedentique se nihil arrisit, quum infensi severique oris habitum cum dignitate retineret, quanquam postea ei Ferdinandi fratris filiam nuptui dederit, quando ille jam pridem sponsalia dissolvisset,

quæ cum Henrici Navarra Regis filia suo loco celebrata fuisse docuimus. His pacificationis legibus cognitis Guilelmi mater virilis animi mulier, concepto animi dolore, indignabunda excessit evita. Cæsar quoque Martino Rossenio clementer ignovit, ac eum cum sua Legione, tanquam rei bellicæ peritum acerrimumque Ducem, militiæ suæ adscripsit, & adversus Gallos cum ingentibus copiis est profectus, inito per eos dies frædere cum Henrico Britannia Rege, ut ex composito duobus exercitibus Gallia fines invaderent. Quum plerique mirarentur, quod Guilelmus adeo propere abjectis belli consiliis, vel pudendam pacem non indeo dubii belli periculo prætulisset (quando ei cum frequentes, tum exercitæ fidorum militum copiæ, peritique Duces Longualles, atque Rossenius superessent, quibus nuper Arescotum Belgarum Ducem castris atque tormentis exuisset, & aliquot quoque oppida castellaque ad sustinendam vim hostium mirifice munita dicerentur, nonnullique item amicorum Francisci Regis auxilia intra paucos dies superventura differerent) reperiebamus duas comunitati repente animi causas fuisse, quarum altera ferebatur, quod à quibuldam ejus Primatibus, qui Republicæ potius, quam privatæ Guilelmi dignitati studerent, populares inductos affirmabant, qui ingruentis belli incommoda formidantes, arma deprecari & pacem expetere liberis vocibus auderent, quod parum necessaria ipsi incolis, & valde importuna Gallorum amicitia putaretur, propter quam Princeps graviter offensus Cæsare, ad excidium totius Provinciae bellum longè gravissimum inveheret: Alteram porro fuisse Gallici auxilii irritam spem, Francisco Rege scilicet in continendis in fide Leucorum oppidis, quæ cepèrat, occupato. Neque enim Rex justas copias, uti Sicambrorum pericula flagitabant, celeriter cogere atque summittere potuit, quum minus expedita ipsius consilia vis ardens Cæsaris, miraq; celeritas antecisset. Galli per vernum æstivumq; tempus superioris anni Carolo Aureliano in Leucis prosperè bellum gerente, & Vandomio inferiores Belgarum fines pervallante, gravia detrimenta Cæsarianis intulerant, Landresiumq; oppidum, id metu deferentibus incolis occuparant, propinquum Cameraco, quod est urbs libera & immunis, mediâq; inter Gallos & Belgas, utpote quæ pari studio Belgarum Principum & Gallia Regum amicitiam colat. Cameracum antiquitus Samarobrinam, Julii Cæsaris hybernis celebrem fuisse nonnulli existimant. Nos eam hodie Sancti Quintini oppidum potius esse credimus, quod Somme fluvio adiaceat, & Samarobrinæ cum oppidi, tum præterlabentis annis nomen fuisse locorum peritis videri possit. *Landresium* itaque, quod ad invadendos hostium fines magnam opportunitatem esset habiturum, *Rex Franciscus ingenti studio ita muniendum existimavit, ut suis inde frequenter erupturis, & facili egressu & invissimis receptis daretur.* Regis studium Proceres æmulantur, suoque sumptu singula propugnacula, conductis undique operis erigenda suscipiunt, usque adeo fervidis singulorum ingeniis, ut intra paucissimos dies perpetuammunitionem extruxerint, & sibi quisq; totius impensi sumptus absolutique operis nomen, honestissimæ laudi cessurum duceret. Perfectis aggeribus, oppidoque egregiè undique permunito, Landresii præficuntur, Vir apprimè fortis & strenuus, cui collega & adiutor additur Decejus cum expeditis equitum turmis. *Landresio per hunc modum in oculis Belgarum jussu Gal-*

incola, utpote qui quotidianis Gallorum injuriis se expostos providebant, magnis precibus à Cæsare postularunt, ut ante omnia Landresium ex hostium manibus eripere Regionemq; gravi incommodo atque periculo liberare vellet prius quam in anteriora Gallia pervaderet. Hoc idem vehementer expetebat Arescotus peculiari incensus dolore, quod Landresium ejus ditionis fuisset. Indulsi facili Cæsar æquissimis suorum precibus, quod erepta vindicare suæ dignitatis esse statuebat, coactoque exercitu per Cameracensium fines ad Guisam, non longè à Landresio, profectus est. Subjicitur Guisa oppidum, antiquissima turris insignis, his à tergo collibus, è quibus Scaldis fluvii fontes crumpere dicuntur. Non longè autem ab oppido Gonzaga, positus ad Marollam castris confedit. Hæc opulenti permunitiq; Cœnobii vicus est, unde Guisam, si ex commodo fieri posset, adoriri cogitabat. Sed jam eum imminenti novi præsidii adventus, & Francisci Atstini casus facili averterunt. Petrus enim Strozza le. tissimos sclopetarios numero ferè quingentos, qui ad conficiendum iter, ut integris viribus rem gererent, singulis equis vehebantur, per opportunè in oppidum introduxit, quum forte *Astennus exploratum incautus procurrisset, conspectoque hoste & concidente equo fere in armis & pedes esset interceptus.* Amisso levis armaturæ equitum præfecto, nihilque tentata Guisa, Ferdinandus ad Landresium se convertit, ad id enim oppidum Arescotus, & Hadrianus Beurenus è Croja familia summi Belgarum Proceres, Marixque Reginae copiarum Duces, multis antè diebus castra posuerant. Apud eos fuere, præter Belgarum copias, quatuor millia Germanorum, & Hispanorum tria millia peditum, quæ ab Hispania per Oceanum advecta fuerant à Petro Taltano, cui Nocturno cognomen fuit. Juxta eos, Britannorum exercitus, qui ex frædere paulò ante in continentem trajecisset, Duce Galoppo, vallatis castris constitit. Britannorum copiæ ex sagittariis magna ex parte constabant, quum vix quarta pars hastis non multo roboris, aut alabardis uteretur. Equites levis erant armaturæ, semicrines, exili lancea, aut levibus jaculis pugnantes, qui seorsum à Belgis sua castra, connexis inter se curribus interpositisque tormentis claudabant. In ipso autem castrorum umbilico parvam munitionem erexerant, in quam tormentarii pulveris copiam omnem procul ab omni incendiorum periculo contulerant. Inter eorum tormenta viscebantur patuli oris mortaria, quibus interiora hostium ædificia, more jam pridem apud nostros exoleto, decidentibus è sublimi lapideis globis, diruerent. *Gonzaga jussu Cæsaris, qui valetudinis causa Canovo in oppido subsederat, universum exercitum Landresio admovit,* ab ea parte castrametatus, qua decurrens amniculus sua castra à Belgicis atque Britannicis dirimebat, sic ut inde tres exercitus aquarentur, & à triplici loco certatim admotis tormentis, Landresiana propugnacula verberarent, maximèq; unam omnes lateritiam turrem, quæ muro propè conjuncta altius eminebat, diruere conarentur. Sed veteris structuræ tanta erat firmitas, ut quum media turris non cava & inanis, verum solida terrenoque repleta esset, omnem vim tormentorum facili perferret, elisaque tantum incrustatione indomita persisteret. Qua in re peragenda Britanni simul & Belgæ pertinacius hærentes irritò conatu magnam vim tormentarii pulveris & pilarum, acerrimè sese tuentibus Gallis consumplerunt, & *Gonzaga studium operamq; omnem ab oppugnatione ad obsidionem, scalpendasq; subter eg-*

rum radices, *vertendam censebat, quod Landa vir infestus & acer, rerum inopia potius, & auxiliorum desperatione, quam vi tormentorum subigi posse videretur.* Sapius enim eruperat, nocturnis, semel egressus, grave tormentum sopitis Belgis & nequicquam demum expectellus ademerat, & impune per fossam vel profunda aqua redundantem ergastulū funibus extraxerat. Neque Deceiani equites unquam cessarant, quin erumpendo pabulatores & lixas hostium intercipere niterentur. Per hunc modum, quum Belgæ Britannique in ea oppugnatione multos dies contrivissent, & qui ab imo fundamenta operum subtrahere conati fuerant, uti crebro tormentis icti, nihil proficerent, Gonzaga ficeratior, Franciscum Regem, ut Landæ opem ferat, adventare, visaque est Cæsariani sese offerri occasio (ut maxime cuperent) conferendi manus. Itaque pugnae avidus Arelcorum, & Beurenium, atque ipsum Galoppum opportunè admonet, hortaturque ut motis castris, superatoque flumine, sibi se conjungant, quoniam Gallis adventantibus is amniculus minime erat superandus, & ipse ad excipiendum Regis impetum futurus esset infirmior, nisi ad se in una castra copias traducerent, quando *disjuncta singulorum vires nihil ad victoriam parandam prodesse possent.* Sed Viri ingenio pertinaces inanibus inducitur argumentis, neque animos ad salubre consilium admovere, neque ulla ratione adduci potuerunt, ne in suis veteribus castris permanerent, sic ut *Gonzaga spe sua deceptus imperitū & obstinatus parere mallet, quam solus in dubia pugna discrimen devenire,* atque ita se sperni, amittique pugnae atque victoriæ occasionem querens, ultra fluviolum ad eos castra sua traduxit. Interea Franciscus sibi indecorum fore judicans, si Landæ de se bene meriti salutem negligeret, sineretque amitti oppidum tanto sumptu, tantisque laboribus permunitum, generoso consilio totius fortunæ Virtutisque suæ supremum periculum facere constituit, nihil reformidata pugnae alea, quam procul dubio subiturus esse crederetur. Providebat enim summi discriminis esse rem, quando Cæsar omnium fere gentium auxiliis confirmatus, numerosas & ex recenti victoriâ præferoces copias, in aciem esset producturus. Sed antiquum Galliæ decus tot adversis amissum præliis, ut aliquando reciperetur, magnanimum & ad arma promptissimum Regem plurimum accendebat, eique non incertam victoriæ spem faciebant Helvetiæ Legiones, quæ Germanis disciplina pares, & æquato numero, quibusdam etiam rebus superiores forent, quando his lectissimæ etiam cohortes Italarum & Vasconum accessissent, & præter has nova Legio Galliæ juventutis ex Ordine Nobilium sponte gratuitoque nomina dantium, decora armis pleneque ingenuæ alacritatis insignem spectanti Regi operam præstare perciperet. Equiratus quoque ex omni Galliæ Provinciâ nominatim evocatus, se idem non nisi victorem rediturum profitebatur, cui neque animi Virtute, neque equorum robore, neque armorum peritia Cæsariani equites comparari posse viderentur. Ab hoc animi decreto Franciscus, uti erat egregie pius, sacris instauratis, religiosa lustratione sese & liberos ab omni criminum labe puriter expiat, & à Guisa oppido explicatis vexillis descendit, confectoq; decem milliarium spatio, acie instructa, ita Landresio appropinquat, ut in conspectum hostium atque obsessorum daretur. Primo agmini præerat Henricus Delphinus, secundo Rex ipse duplici subsidiaria acie circumseptus, subsequabantur carri complures & sarcina

naria jumenta, quibus magna vis commeatus obsessis importabatur, clauderat agnen Hanebaldus dignitate Ammiras. Quum Rex appropinquaret, atque hostes cōjuncti in unum, instructisq; ordinibus parati ad pugnam nihil se comoverent, levem armaturâ equestrem, Brisaco atq; Decarlo impigris Ducibus, emisit, qui excitatis diverso in loco levibus præliis, hostes distineret, universæque pugnae spem & speciem præberent. Non defuere Cæsariani, qui pari pugnae studio incitati procurrentibus Gallis occurrerent, intercursumque expeditorum peditum contracto tumuli uosissimo certamine præliarentur. Interim Franciscus dextro cornu latè extento, præmissaq; peditum atque equitum valida manu, quos advexerat, commeatus in oppidum intromissit, præsidiumque labore atque vigiliis confectum recenti milite renovavit, ægroq; & multum defesso Landæ Varminium suffecit, lumina in his conficiendis rebus usus tranquillitate, cum Ferdinandus nili lacefferetur, nequaquam sibi universo prælio deceptandum existimaret, quod æquarum solum, quem ultra flumen paulò ante tenuerat culpa sociorum amississet, nec absente Cæsare, collatis pedestribus copiis dimicare vellet, quem Martini Rossenii, & Mauritii Saxonis copias expectare intelligebat. Franciscus totum id, quod propositi sui fuerat, egregio ausu consecutus, ad Cambrafinum vicum, inde centum fere stadiis distantem, castra vertit, moratusque ibi integros dies duos. Cæsariani committendæ pugnae potestatem fecit, quando quidem Cæsar è Canovo oppido ad exercitum pervenerat, auctus his, quas diximus, Rossenii & Saxonis auxiliis, usque adeò avidus ineundi prælii, & in eam occasionem intentus, ut intra minoris tormenti jactum, castra castris hostium conferret, ipseque prodians cum Imperatoriis insignibus equestrem hastam experiundo corripere, & uti mox cōcursurus eam ad femur alacriter coaptaret. Pugnabatur enim continenter omnibus horis & locis ab levi armaturâ, cui sclopetariorum dispersæ manus miscebantur. Nonnulli cadebant, multi vulnerabantur, prælium atrox & varium alternante eventu passim edebatur, sic ut neutri, aut vindictæ cupiditate, aut nimia spe victoriæ accensi, instante nocte facile dirimi, reduciq; possent, & Legiones ex propinquo in acie constitutæ spectantesque in modò sociorum ægrè sustinentium, modo hostium gnauiter urgentium alternos impetus, non diu quin gradum inferrent pugnamq; capefferent, contineri posse viderentur. Et tum animadversa fuerat à quibusdam Ducibus non iniqua occasio invadendi Regis, si proximos collium vertices undique hostibus circumjectos promotis, occuparent, quod fieri non poterat, nisi copiarum omnes amniculum, quem diximus, traducerentur, qui propter abruptas, & cœnosas ripas nequaquam commode, transiri posset, ob id præsertim, quod inita ejus consilii ratio celeritatem exigeret. Non deerat tamen Castalius, in locum discedentis Stephani Columnæ castrorum Magister effectus, qui se naviculis subitariaq; materia pluribus simul in locis angustis ejus amnis ripas cōjuncturum, & maturè copias omnes conlato ponte transmissurum polliceretur. Cæterum Cæsar, quod diei serum esset, & uti hybernis & caliginosis diebus tum accidit, parum lucis superesset, in posterum diem ejus consilii rem differendam censuit, ob id quoq; libentius, quòd equos levis armaturæ, sclopetariosque præsertim pedites, longo fessos prælio, si universæ pugnae casus posceret, nimio labore fatigatos nollet, per quos illustres sæpè victorias esset consecutus. Multi enim

enim utrinque confauciari fuerant, in partibus scilicet Gallorum Andovinus, Delphini gratia clarus Eques, glande trajectus occubuit, apud Cæsarianos verò Hieronymus Paccus, Hispanorum tyconum, qui nuper ab Oceano ad Belgicam oram venerat, Præfectus. At Franciscus qui se eo consilio venisse meminerat, ut Landresium obsidione liberaret, abundè dignituti suæ satisfactum esse ratus, quod hostes pugnam detrectasse videri possent, de secunda vigilia castra movit, nonnulla impedimenta, & varii commeatuum vasa, ignesq; de industria relinquens, ut præsentis exercitus speciem hosti praberet, nec prius quàm dilucesceret, de ejus discessu hostis certius cognovit. Accidit autem, quod minime prætermittendum videtur, ut Salazarius vetus alioqui & altitius miles, dubia sub luce speculatum missus, renuntiaret, hostium castra eodem loco, quo interdiu fuerant, Helvetiasque Legiones in statione conspici, & majora aliquot tormenta obversa spectari. Verùm non multò post ejus errorem certior dies detexit: nam eas quas putarat hostium copias Germanorum esse, & quæ tormenta apparuissent, arborum truncos fuisse compertum est, sic ut is diu apud Cælarem ridiculus & infamis extiterit. Perspecto itaque hostium discessu, Caesar serius quàm oporteret levem armaturam & expeditius pedibus postremum abeuntium agmen insequi iussit. Verùm Franciscus ad Guisam iter extendens, Delphinum suum terga, & idoneo in loco inter sylvas consistere iusserat, ut hostes si persequi auderent, avidèq; & festinanter more suo, tanquam ad paratam prædā longius à castris proveherentur, ex insidiis invaderet, atque reprimeret. Nec inanis consiliarius fuit, nam uti Franciscus præciserat, quum plures hostium disjunctæ manus insequerentur, in Delphini turmas inciderunt, à quibus repente facto impetu facilè cæsa pulsæq; sunt, iniquiore sorte Germanorum equitum, qui ex ala Brunsvici Reguli fuerant: nam in eos ardentissimè res gesta est, à Grecis præsertim equitibus, quos lumina peritæ atque Virtutis Dux eorum Theodorus Be-

denius Spartanus, ex insidiis in perterritos emiserat, eo pugnae eventu, ut nonnullis interfectis & capitis, reliqui ferè omnes in facie scæda vulnera susceperent, mira Græcorum agilitate, qui in apertas subducta bucculae galeas transversim graves gladios adigebant. Delphinus re bene gesta Patrem est consecutus, qui jam totum iter quietissimè confecerat. Hujus strenuè initi confectum peritū laudabant, ut non immerito inter præclara fortiaq; Regis facta numerarent, quanquam hostes pleniorē ei laudem inde obventuram fuisse dicerent, si se patrato negotio maturius explicasset, quando nequaquam cauti bonique Imperatoris fuerit, sese ex bidui mora, ad maxime periculosi objecti. Quid porro alienius à disciplina, quàm propter inanē ostentationis decus, non necessarium cum læpe victoribus æquato etiam virium numero, pugnae calum subisse? Caesar verò, quod Hyems jam suberat, & lethales morbi ex ventris profluvio vulgari inter corpora militum cœpissent, itineraque maxime essent luteola, & cælum pluvia niveque turgidum videretur, nihil ultra sibi tentandum decernens, exercitum ferè totum dimisit, & à Cambresio ad Cameracum profectus est, ubi aliquandiu peculiare aulae suæ copias à quo propinquius continuat, quod ea civitas, erga Gallos æquo propensior visa esset, utpote quæ se toto eo bello gravia damna à Cæsarianis copiis perpeti querebat. Sed Primores Senatus adventanti continuo portæ aperuerunt, ab hisque factus est intempestivæ conformationis auctor, & reus urbis Antistes, cui quod esset ex Croia familia, facile Caesar ignovit, sic tamen ut levi populi, qui novum & inane neutralis (ut ajunt) fandi nomen arroganter desumpserat, cervicibus manuum arcem imponeret, qua se non dubii, sed Cæsariani jam esse in posterum faterentur.

FINIS.

JOHANNIS MARTINI STELLÆ L.L. DOCT. DE TURCARUM IN REGNO HUNGARIÆ,

Anni 1543, & 44.

SUCCESSIBUS,

Ad fratres Gulielmum & Michaëlem Martinum Stellam Epistola.

Existimavi etiam me hoc vobis debere, ne quicquam eorum, quæ hic vel geruntur, vel pro certis à fide dignis dicuntur, ignoraretis. Principio nemo opinor Christianorum est, qui non videat, in quo periculo universi sumus; nos tamen quo propiores, & quo minus in longinquis spei & subsidii videmus, tanto sanè animis lumus, aut, ut in rebus propè deploratis, consternatiores, aut quod in extremis fieri solet, ex desperatione pertinaciores, eo que ipso fortassis fortiores. Ab eo igitur tempore, quo per anni tempestatem Turca bellū gerere poterunt, arcem Walpo, quæ in continibus Bosniæ, Croatiae & Hungariæ sita est, ferè tres totos menses frustra obsederunt, neque audire quicquam potui, quod à nostris

pro illorum subsidio aut alleviatione sit gestum, præter caltrorum inquietationes. Cum autem ipse Solymannus expeditionem contra nos totis viribus moliretur, sentiens quanti inter sit, nihil à tergo malè pacari relinquare, majores eo copias destinavit, per se extremum tentaturus, nisi oblessi aut expugnari, aut ad deditionem cogi possent. Deditio igitur facta est; sed per subsidium, qui suum Præfectum omnia potius experiri, quàm sese dedere volentem, comprehendere, sed tradidere. In quem Turca non solum non immittit, sed etiam munificus fuit, & benignus. Ceterum milites omnes, quamquam dediti, fædè interfecti. Non quidem ipsius Turcæ, uti audio, imperio, aut studio gloriæ, exemplum, sed in proditores memorando; sed avaritia & spe præ-

de, quam apud illos inveniri posserebantur. Interea Christianos *hauriret, ostentarent*. Illud verò quod superioribus diebus gestum esse, constantissima hic fama est, multum interesse puto, ne quis Christianorum ignoret, Nam si qui tam vecordes sunt, qui cum eo ad paciscendum descendunt, illi hoc spectare videntur, quod qualemcunque vitam, etiamsi turpem, tamē cum vivere liceat, chariorem illam existiment, quam si pro patria certantes, gloriosam & honestam mortem appetent, qui si considerarent illam ipsam ignominiosam vitam, quam honestissimæ morti præterunt, sibi ne concedi quidem; sed quoniam non utri imperent, sed utri sint, nobiscum bellum geritur, pariter & victos & deditos eodem loco haberi, potius compararent se, ut strenuè bellando occumberent, quam dum animos spe longioris vitæ demittunt, deditiōnem paciscuntur. Cum & illam ipsam conditionem quam prius habebant, honestè scilicet pro patria moriendi, amplius non sint habituri, quando illi, qui paulò antè propter abjecta arma salutem sperabant, nunc instar pecudum jugulantur, macanturque. Cum igitur alterutro de duobus, aut per ignaviam, aut uti fortes decet, prorsus mori necesse sit, certè ut est exoptabilis, & cum minori sensu injuriæ: sic gloriosius & laudabilis, hoc modo miseris calamitatibusq; defungi, cui hoc accedit, ut sæpè sit minus periculi, cum & ipsa desperatio salutis, imbelles armare, & timidos excitare soleat. Dum igitur arcem Soclosiam obsidet, dediderunt se loca vicina, ac uti imperatum erat, omne genus commeatuum in castra detulerunt. Principiò, jubet omnes iudices pagorum sibi præstò adesse, statim paretur, obedientibus deinde imperat, ut postridie singuli, cum sibi subditis, rursus adsint, cum & hoc pro imperio sedulò facturum esset, ille nescio sanè quam opinionem de se relinquere volens, iussit inspicientē exercitū ad unum omnes trucidari, hoc factò, *puto nobis plus roboris ex ejus immanitate & inclementia, quam illis bona fama aut potentia accessisse*. Ex hoc loco castra movit, ac Budam ingressus est, XI. Kal. Augusti. Hinc varii sparsi rumores, in quam partem primum ducturus esset, & quo nos incertiores consiliorum redderet, tripartito visus est instituisse. Pars namque in cindis & ruinis omnia vastabat circa lacum Bilathonium, quæ iter est in Steiriam, & Provinciam Vandalicam. Alii, quò scilicet nobis omnem suspicionem de Strigonio adimerent, cuncta usque ad portas Albæ Regalis sunt depopulati, quod nobis non mediocrem metum incusserat. Præsidia enim quæ submittebantur, adhuc Taurini, confederant, & vix beneficio noctis effectum est, ut intra urbem M. D. pedites partim Itali, partim Germani reciperentur. Eram ego tunc Altemburgi, & in vicinis locis, cum bombardæ, quas itineri committere ausi non erant, retrò in arcem, uti tutiorem locum, reducerentur. Postremò paululū infra Budam pontem supra Danubium facere instituit, quæ res mihi magnam sollicitudinem adfert, ne in civitulas montanas, ac in universum patrimonium Serenissimæ Regiæ Maris irruat, quod fama est, pro magnitudine periculi non satis firmo præsidio custoditum esse, quam rem certè mihi non videtur neglecturus: nam neque sui interea, dum Strigonium obsidetur, pontis curâ abjecerunt. Situm est autè Strigonum *quinto miliario supra Budam*, è regione ubi in Danubium influit fluvius Granus, a montibus Carpathiis, & oppidulis quas nunc montanas appellamus. Atque adeò *vetus illi nomen erat Istrogranum, quasi circa confluentia Istri & Grani situm*. Caput igitur Strigonium obsideri IX. Kalend. Aug. non

sine magna nostrum omnium percussione, quod nullos adhuc milites præter consuetum præsidium eo submissemus, neque ulla potestas succurrendi videbatur, quod Turcæ omnem Danubium profligata nostra classe in potestate sua habere crederentur. Duo tamen adhuc restabant, in quibus aliquantulum spei reliquum erat, quod Wilzigradum (est hoc medium inter Strigonium & Budam, quâ se Danubius à recto itinere ter restri nonnihil sinuat) videbatur interdum facile prohibiturum, ne comineatus, aut etiam bombardæ adverso flumine castris subveherentur, quæ spes non sefellit: nam plus minus duodecim naves, inter quas duæ pulvere & bombardis onustæ erant, à nostris submersæ. Deinde quod trans Danubium omnia adhuc nostra, id est, Christianorum essent. Archiepiscopus igitur Strigoniensis per Bartholæum Croacum, statim ducentos boves sub ipsa arcæ obsessis transmisit, & nostris Comaroni indicat, tam arctè obsessam non esse, quin facile eadem via aut etiam secundo flumine subsidium submitti posset. Redierat per eos dies Vexillifer cohortis prædiaria, & Hispanus quidam Sancius Cottæ, qui ad Regem pro stipendio missi erant, hi intelligentes obsidionem, Viennæ pecuniam publicam reliquerunt, ac si ullo modo se ad suos recipere possent, tentaverunt, ipsi quidem serius venerunt; sunt tamen milites propè sexcenti, & cum his annona & pulvis tormentarius in arcem recepti, qui cum retulissent quæ causa stipendium dejectum non fuisset, militum animis satisfecerunt, ut ad rem fortiter gerendam nihilominus animati essent. Rescripserunt igitur Ducibus Regiis, se de fide & liberalitate Regia nihil dubitare, *neque stipendium aut pecuniam eo tempore contra hostes, sed milites, quos ad semissos gaudebant, fortius posse pugnare.* His contra à Senatoribus Regiis ita responsum est, *ne quicquam de stipendiis dubitarent, omnia illis satisfactum iri, & si quis interea casus ullos jactaret, hæredibus ea omnia integra & salva, quæ vivis debita fuissent, permanere, quæ responsio (ut huc relatum est) mirum, quantum animi obsessis addiderit ad pericula contemnenda.* Dum jam classis nostra, quæ subsidium subveherat, revertitur, visa est sibi occasionem rei feliciter gerendæ nata esse. Cum enim (ut ibi sit, ubi nullus hostis formidatur) Turcæ liberius castrametati essent, nostri circa extrema castra, quæ in ripa erant, irruentes, subito tumultu omnia turbârunt, & quinquaginta ferè interfecerunt, ac inter hos unum ex Principibus, ut ex signo galeæ, quo nullis nisi ex familia Othomannica prognatis uti conceditur, est deprehensum. Principio obsidionis Turcæ Martinum Lascanum, natione etiam Hispanum, Præfectum præsidii, ad colloquium super deditione invitârunt. Est eregione arcis alius colliculus ejusdem fere altitudinis. Hinc Turcæ bombardas, interea dum colloquuntur, contra nostros erexerunt, pluteis & multa materia muniverunt, dissimulante id Præfecto, ac suos clam admonente. Cum Turcæ se nemine prohibente, omnia quæ eo pertinebant, procurare tunc credunt, nostri repente omnibus machinis in eam partem collatis, munimenta & custodias deturbaverunt, ac magnū incommodum fractis bombardis, siue comminutis rotis, intulerunt, quare etiam nunc à jaculatione dicuntur cessare, credunturque hoc conari, ut eam cuniculis subvertant, quæ res quem eventum habitura sit non possumus divinare, unum speramus, quod propter assiduas ab hoc novilunio pluvias, is conatus non nimis feliciter sit cessurus. Præterquam quod à longinquo, & multis in locis per rupes

sit instituendus. Contra etiam hujusmodi casus, Præfectus arcis, jam ad aliquot menses, plus minus quinquaginta milites aluit, exercitos in aurifodinis, ita ut spes sit, vel irritum fore hunc conatum, vel obviam iri & hostem in cuniculis obrui, non difficulter posse. Reliquum nostri exercitus, quod post distributa undique præsidia supererat, Ducibus Joanne Ungnad/ Otthone à Discha, & Comite Philippo Tornicellio, subleat Comaroni. Sitæ est hæc arx in insula Danubii, quam Germani Schutte vocant. *Insula hæc totius Danubii propè nobilissima est, incipit sub Polonio, bipartito fluente Danubio, ac desinit decimo deinde milliari, fluvio rursus coeunte, posteaquam à læva & Septentrione, Polonia scilicet & montibus Carpathiis, flumen Vagam in se accepit. Colonorum habet supra duodecim millia, ac fuit superioribus bellis semper intacta.* In fine hujus insula, ubi rursus Danubius in unum coit, est vetusta arx Comaron, quam nostri nunc opere & aggere terreo circumdederunt, & ne hostes possent adverso flumine navigare, utrumque fluminis alycum tribus ordinibus trabium obsepiverunt, tanto intervallo distantibus, ut nulla navis, nisi sub arce, ubi spaciū relictum est, pertransiret, hoc loco nostræ copiæ, quæ sanè quàm exiguæ adhuc sunt, confederunt, quid autem accessurum sit, malo vos ex re ipsa aliquando, quàm ex nostra spe, cognoscere. Viennæ tamen omnia præparantur, quæ ad obsidionem tolerandam opportuna ducuntur, vallum, fossa, turres reficiuntur, præter alia jam pridem cogitata munimenta, ante portam, quæ in Carinthiam ducit, & altera, quæ in Hungariam itur, quæ omnium hostium ictibus apertè patebant, propugnacula ex trabibus, lignis, & terra, figura triangulari fulciantur. Cives uxoribus & liberis quoquæ versus ablegatis, quàm multi è suo corpore arma ferrent, numerum iniverunt. Conscripserunt ad hæc unum vexillum militum, qui nunc una cum ipsis pro portis & turribus excubant. Mauritiæ Saxonis Ducis, Reipublicæ Nürmbergensis, & Antonii Fuggeri cohortes singulæ, in suburbiis collocatæ sunt, præter has, tres aliæ paulò superius, in ripa Danubii, unde statim in urbem recipi possint, aliorum sociorum auxilia indies expectantur. Item Itatorum adhuc quatuor millia. Postridie Kal. Augusti, equites quingenti lustrati sunt, qui nescio an urbi præsidio mansuri, an ad reliquum exercitum exituri sunt. Majores naves hic instruuntur decem, sex sunt biremes, reliquæ myoparones. Sunt Comaroni minores naviculæ, siue celoces, numero XL. Hic est apparatus noster navalis, contra triplo majores cōpias hostiles, reliquæ naves, quæ non exiguo numero hic vel in navali, vel in Danubio sunt, nisi instruantur, aut submergendæ erunt, aut igne consumendæ. In summa, omnia hic fervent, videas tota urbem arma expediri, festinari, ingentes trabes, quæ de solutis ratibus in ripa Danubii jacent (unde etiam, si necessitas postularet, vel quantum totius muri ambitus continet, rursus vallum consepiri posset) convehii, ligna item & fascies in pluteos, frumenta, farinam, & aliam annonam, deniq; nihil non intra urbem & moenia deportari, quemque pro se sedulo niti, inæqualia & fossas, quæ olim suburbanis circumdatæ erant, adzquari & complanari. Ex alia parte, rusticis jam præscriptum est, quod quisque debeat aut fugere, aut ad resistendum convenire. In agris duntaxat messem triturant, vel serunt rursus, ne post hostium discessum inopia laboretur, reliqua quæ in loca munita convecta non erunt, à nostris corrumpentur, sic

sic sunt quidem in agris rustici, sed sine ullo instrumento, quod non sit necessarium usui quotidiano, signa itaque & ignes à speculis & montibus observant, ad quæ, uti editum est, in tutiora fugere, & sese servare possint. Dicitur Turca ducenta viginti millia in armis habere, in quibus etiam Tartarorum XXIV. millia, homines truncati & feri, nulli tamen generi pugna, nisi ad vastandum agros, idonei, horum nostri, qui Albæ in præsidio sunt, mille, dum incautius prædantur, interfecerunt. Rex, verò Ferdinandus jam cœpit ex Bohemia versus Dinariviam movere, est id apud Vagiam fluvium, post Moraviam primum oppidum Hungariæ, diciturque magnum exercitum trahere. Certe si Turcæ (quod nunc creditur) segnius oppugnent (sæva enim est, eos peste, dysenteria & fame, quoniam omnia circa Strigonium & Budam vastata, deserta & inculta sint, laborare) neque huc veniant, nostri obviam prodibunt. Quæ tamen omnia ex eventu pendent, parva enim momenta, etiam maxima consilia in bellis mutare solent. Missi erant centum fossores aurifodinarum, ut Strigonium navigarent. His nunc alii ducenti accesserunt; verum cum serius venissent, neque Strigonium tenere possent, hic retenti loco hujus urbis suspectissimo, post Monasterium fratrum Minorum, ab interiori parte fodere cœperunt; hoc opus vel ad descensum in imam fossam, vel ad erigendum propugnaculum, vel quod magis credo, ad curiculum ejaciendo igni, instituitur, ut scilicet tota illa pars, qua maximè de oppugnatione dubitatur, extra muros in aggere, cuniculo sic suffossa, inde oppugnaturi, ignibus, male mulctati à micribus deturbentur. Hæc hæc, quæ verò sequentur, si non tam fama constabunt, quam oculis videbuntur, non committam ut minus curiosè ad vos perferantur. Valète. Viennæ, Nonis Augusti, Anno 1553.

JOHAN. MARTINVS STELLA
Gulielmo & Michaeli fratribus S.

ET si sciam non jucundissimum nuncium me vobis esse allaturum, tamen cum fortuna, quam nemo effugere potest, & Superi, qui cuncta præviderunt, in omnibus dominantur, visum est, quoquo modo ista sese haberent, eorum, vos quàm verissimè possem, certiores reddere. Audistis igitur ex superioribus literis meis, non solum obsidionem, sed & oppugnationem Strigonii, nunc verò (tanto miserius & indignius, quanto minus timebatur) vel expugnationem, vel desertionem, vel etiam si vultis, desertionem audietis. Quid enim aliud dicam? aut quid conquerar? aut quem incusam? Sed malo ut vos culpam dijudicetis, ego quæ hæc dicuntur, & quæ acta sunt, ut potero describam. Principio cum cœptum esset obsideri Strigonium, nunciabatur non solum in vulgus, sed mandato Regininis, Senatusque Regii, etiam in concione dicebat Episcopus Fridericus Naulea, Vir & pius & eloquens, quàm fortiter, quàm strenuè, quàm viriliter se gererent obsessi, non solum primam illam oppugnationem, in qua nostrorum soli decem obierant, de qua prius, illam concionem secutus, scripsi, sed præter illam, tres alias violentissimè repulissent multa millia Turcarum, duos etiam Bassas occidissent, de reliquis bene sperarent, obsidionem ab hostibus desperatione obtinendi loci, vel nunc deferri, vel mox desertum iri: bombardas jam secundo flumine (ut alia taceam) remitti. Hæc inquam in concione die Dominico, qui erat pridie Iduum Augusti, prædicabantur, preces, laudes, hy-

mnii & cantus, ac modò non triumphus agebatur. Jam civium uxores & liberi revertébantur, à multis quotidie quoquo versus literæ rei feliciter gestæ scribebantur. Quin etiam instituta jam opera segnius administrari, rustici in agros cum instrumentis & suppellectile reverti cœperunt. In summa, omni metu ac hostium pavore amoto, pristina urbis facies reddita, decorq; & splendor restitutus videbatur. Sed ecce, vix erat dimissa concio, primum mœstum silentium totam urbem invaserat, murmur deinde ac rumor incerto auctore, postremò aperta fama ac deploratio perditamissique Strigonii. Et quod miserrimum erat, neque quomodo nostri periissent, neque quid hostis ageret, quam mox nos oppugnaturus esset, aut quem modum victoria statueret, sciebatur. Et cum die Mercurii, qui erat quinto Idus Augusti, deditio facta esset, nos hic die Dominico sequente, Te Deum laudamus pro Jo. triumpho cantabamus. Mirum si hoc Primores ignorabāt, in tanta vicinitate loci, solum enim absumus XXV. milliariibus Hungaricis, ac postea totum hoc iter vehiculis conficere intra XX. horas conficere. Si sciebant, nescio quo consilio populum vana alacritate & spe falsa erigebant. At quid dixi ignorabant? cum acrem illam oppugnationem in diem Jovis conferrent, quo die nostri armis exuti, & sub jugum missi erant. Reliqua erant multò atrociora, cum alii Præfectos prodicionis, alii Primores urbis malæ conscientiz, plurimi Magistratus ignaviz, velut causam omnium malorum, accusarent, neque mihi quicquam à seditione, præter auctores, abesse videbatur, toto deinde triduo, ita incertis rumoribus, tota urbe atrocissima & dicta & credita sunt, ut etiam referre mihi ipsi sit molestum. Caterum quod ad amissionem ipsam pertinet, ego pro eo atque in talibus sum curiosus, à Germanis & Hispanis, qui ad nos reversi sunt, diligenter & sedulo edoctus, non omnem ita sese habere credo. Cum jam Turcas Budam appulisse constaret, omnes cives Strigonienses deserto oppidulo, alii alio aufugere, equites trecenti trans flumen in pacata abiire. Itali verò, qui sub Francisco Salamanca Hispano militabant, numero quidem sexcenti, sed inter quos vix quingenti, ætatem & animum haberent militarem, difficulter tandem persuasi, in arcem sunt ingressi, quæ res non mediocriter animos Turcarum auxit, cum neque oppidulū sine bombardis, quæ adhuc retrò erant, uti aliqui putabant obtineri, neque sine illo arx obsideri potuisset, deinde si illinc aliquandiu vim repulissent, potuissent interea nostris secundo flumine plura auxilia submitti, neque classis nostra, quæ ibi portum & firmam stationem habebat, Turcis concessisset, per hanc enim semper potuissent, præsidio objacentis insulæ, sese in arcem tutò recipere, nostri ergo oppidulum, cuius nullam spem retinendi habebant, exusserunt & diruerunt. Turcæ adventantes, in ruinis & vicinis locis, intra jacum unius bombardæ tendebant, nullo nostrorum impediante, ne si ulla subsidia in itinere essent, bombardarum sonitu percellerentur, averterenturque. Hoc enim Juliano Salazario pro tessera dederant, se majoribus machinis ante adventum classis Turcicæ non uluros. Congrediebantur nihilominus quotidie levibus præliis, cum equitibus & laxis, qui, cum nostri otiosè sese obsideri paterentur, incautius liberiusque castra metabantur. Tertio demum die, circiter trecenti milites Germani, duabus onerariis navibus, una cum pulvere, & reliquis ad obsidionem necessariis sunt recepti. Id Turcæ observantes, etiam fluminis ripas, ne auxilia submitterentur, obsederunt. Erant

Erant igitur nostri jam omnes in unum coacti, paulò plus minus mille trecenti, qui ne pro paucitate sua pluribus quàm opus erat, locis distinerentur, quædam velut arcis suburbia, exusserunt. Erant etiam cum nostris ferè quadraginta Heydones (sic appellât Hungari suos bubulcos, hominum genus ferox, rapinis & latrociniiis a fluctum, qui quòd semper sub dio, nivibus & imbribus post armenta assueverunt, optimi milites existimantur) hos Præfectus arcis, paulò ante obsidionem trans flumen usque Marusium, quod è regione Wizigradi est, miserat. Unde per notos transites recurrerent, ac adventum classis Turcicæ nunciarent, ne, si auxilia à nostris in itinere essent, errore tesseret ab hostibus interciperentur. Verùm illi, nescit sane dolore an timore, aliò sunt averfi. *Nostris cum jam nihil subfidi amplius sperarent, omnia extrema experiri statuerunt.* Principiò Turcas, qui liberius, uti dixi, castra metati erant, bombardis & sclopis tanta jactura affecte, ut tentoria & prius occupata loca, deserere ac retro cedere fuerint coacti. Quare ex longinquo vineas agere, aggere & moles jactere operaque quæ ad bombardas necessaria, præparare, ac totum illum tractum Orientalem, à mole sive castello aqua ductum usque ad colliculum, quadraginta magnis bombardis armis, ac munitionibus ferè trecentis, quætere cœperunt, & ne ullum nostris tempus respirandi daretur, ita sibi invicem per vias succedebant, ut quæ modicè parvis & crebris ictibus, à minoribus labefactabantur, ea majores uno eodem tempore emissæ, funditus cœvelerent. Habebant etiam aliquot bombardas, quas à similitudine mortaria appellant, his multam ædificiorum ruinam & stragem ediderunt. Templum, quod etiam pro munimento erat, ita comminutum, ut fornix & tota moles corrueret, ac aream arcis, cui objacebat, ita denudaret, ut eam planè sub conspectum hostium, è colliculo proximo, quem Divi Thomæ appellabant, daret. *Alia præterea parvis continuis diebus & noctibus ita concesserunt, ut non solum propugnacula solo æquarent, illorumq; ruina fossam propè implerent, verùm etiam murum interiori ita complanarent, ut nemo se ex ulla parte auderet ostendere;* sed quo se ab ictibus tutarentur in vicinis locis, pars humi prostrati, pars sub tabulatis, quæ in muris hærebant, hostis ascensum expectabant. Interea dum nemo nostrorum in muris ab illa parte conspicitur, Janitzi (quod genus militum Turcarum selectissimorum maximamque Virtutis opinionem habet) transversis tramitibus contra montem, aut vineas agebant, aut sibi iter ad oppugnationem per fossas, quas trabibus & tabulatis, instratis stolis, contra saxa & ignes nostrorum cooperiebantur, præparabant, quòd ad muris & penitus sub ipsa munimenta subierunt. Hinc contis, marthis & roncis, nostrorum pluteos, & jam recens in locum diruti muri extructa opera revelabant, terraque velut subter furabantur. Cum hoc modo per dies aliquot, hostes se, & ea quæ ad oppugnationem necessaria præparassent, octavo Idus Augusti ante exortum Solis, *signum oppugnationis datur, concitius undèquaque,* alii per anfractus & secretò extructos tramites, alii, quia nostros multitudine opprimere posse sperabant, etiam apertis viis & plenis campis, magno (qui mos est gentis) ululatu & truci clamore omnia complentes, accurrerunt, summisque viribus quisque pro se primis invadere nitebatur. Adfuerunt spectatores & hortatores Duces, quibus quisque suam Virtutem quàm testatissimam volebat esse, nostri contra se omni genere telorum defendere, neq; ullum

in tanta multitudine, etiam temerè jactum, irritum cadere, sclopis jaculari, hastis, contis de loco protrudere. *Erat nostris preparata magna vis globorum, ex pice, sulphure & pulvere tormentario, quem ignem artificialem milites appellant, hoc genere teli immensa vis hostium interficit & consumpta est: quicquidenim vel solo tactu corripuerit, ad vivum plane amburit, ac si quis à se decutiat, ipsa agitatione magis accensam pestem in proximum rejicit, contagioneq; corrumpit,* & est hoc malum Turcis multò formidabilius quàm aliis, quòd pauci galeis, plerique lineis in capite tegminibus utantur. Mulieres etiam & pueri, pro defensione malleis & vestibus laxa sepulchrorum revellere, ac trans murum in hostes, ex superiori loco deorsum per declivia montis projicere, hi pro salute, illi pro victoria cuncta conari. Hoc pacto summo ardore, octo totas horas, cum interea ab hostibus septies fessis recentis submitterentur contra nostros, qui pro paucitate sua, corona & in orbem propè pugnabant, cœrebatur, tandem hostes, ut conatuum suum irritum esse vident, suos cum maximo damno à muris receperunt, nostri verò victoria recreati, ut ex captivis rescirent, quantæ copię, & anne ipse Selymannus in castris esset, per castellum aqua ductum irruerunt, hoc loco ipsa novitate audacie hostis terrorem incutientes, alios ad naves, alios aliò fugarunt, reliqui deinde de muris, bombardis, sclopis & saxis insecti, per declivia montis in præcipitia deturbarunt, credunturq; in sola ea fuga propè quingenti periisse, præter hæc copiarum navalium, quæ eodem pars oppugnatum venerant, pars bombardas in insulam detulerant, multi exsi, & XIII. celoces submersæ, neque magni negotii fuisset, earum pluribus potiri, si nostri pro paucitate sua longius insequi fuissent ausi: ita tamen hoc die variis in locis pugnatum est, ut tria millia hostium occubuisse crederentur, præter sauciorum infinitam multitudinem, quos noctu in caltra, cum nostri pugnam extramunimenta committere non audebant, camelis & equis revexere; nostrorum verò tam ex pugna quàm incendio, propè ducenti vel vulnerati, vel occisi, in medio namque fervore pugne, nescitur dolo an casu ab hostibus injecto igne, conflagravit turris una, ubi multum pulveris, picis & aliarum rerum velut condo reposerant. Sed neque hoc labefactabat eorum animos, quin posteaquam jam paululum laxamenti ad respirandum, corporaq; curanda datum esset, intus collapsa repararent, instaurarentque; tacitam enim quædam indignatio, mixta suspicione & metu, animos occuparat, quòd paucis ante diebus adolescens quidam, qui jam primum arma gestare incipiebat, ex Taurinis, non adeò magnæ experientię in re militari, post hunc verò Italus quidam senex, cui inter milites nomen erat Presbyter, Italicè Elmisser, Natione Calaber, Vir spectata fortitudinis, & de cujus fide nemo unquam dubitasset, transfugerunt, senis hujus consilio milites credere, priores cuniculos institutos, & turrim illam incensam fuisse; erat tamen omnibus una sententia, extrema experiundi. Sub noctem hujus diei, ac postridiè quo pugnatum fuit, *Turcarum suum velut de novo jaculari, ea omnia quæ inter oppugnandum obtinuisse visa erant, petere,* ex insula etiam molem illam sive castellum aqua ductum, summis viribus oppugnabant, idque adeò erat, quòd fama ad nos retulerat, bombardas secundo flumine rursus ablegari, nostri illo die castellum fortiter defenderunt, ita tamen ut mandatum esset, quòd ægri, infirmi, & mulieres se in superiorem arcem reciperent, ne, si rursus pari pertinacia oppugnatum hostes veni-

venirent, aliquid periculi ex illorum tarditate acciperetur. Tercio deinde ab hac oppugnatione die, quæ erat uti ante dixi, quinto Idus Augusti, cum undique jaculationes fierent, hostes jam sub ipso muro tuto starent (quod nullis propugnaculis collateralibus arx extructa esset) neque jam quicquam auxilii sperarent, multum de animi fortitudine ferociaque pristina remiserunt, omnibus tamen propositum erat, pugnando potius mori, quam indignis conditionibus locum deferere. Cum hoc statu rerum cast. illum aquæ ductum accerrimè oppugnaretur, aliis vel magnitudine periculi torpentibus, vel desperatione rerum omnium mortem pro alleviatione expectantibus, Italus quidam Cisenus agri Romani, quem sui commilitones Presbyterum à Massa appellabant, Vexillifer cohortis quæ sub Johanne Baptistâ Marlo stipendia faciebat, cum videret suos in tam arctum cogi, ut munimenta contis subiraherentur, & sentiret omnia undique cuniculis peti, ratus totam arcem suffossam esse, commilitionibus suis, nescio finè an fraude, an quia aliter nostris consuli posse non putabat, edixit, ut à jaculatione cessarent, ipse duobus comitatus, de muro se in castra hostium demisit, perductus ad proximum Bassam, petiit, ut deditionem omnium nomine, salvo rebus & armis facere, deque ea publica fide pacisci liceret. Quæ conditione data & accepta, duobus Turcis comitatus, in arcem redit, & Francisco Salamancæ suo Præfecto, Turcæ mandata, & quæ cum illo egisset, exponit. Quæ omnia quamperfidè fortassis ab ipso Vexillifero acta non sint, sed cum locum retineri posse d. fideret, atque tot fortium virorum interitum absque ulla utilitate, videre noller, sua sponte prodiisset, idque egisset, quod necessitas cogebar; tamen cum ea inconsultis reliquis tractasset, non defunt qui Salamancam reprehendunt, cur non statim, quod nemo injussu Ducis de præsidio exire, neque de privata, aut communi salute, nisi imperio Ducis aut consensu omnium statui debeat, ad itabiliendam disciplinam militarem, exempli in eum ediderit. Dum jam cum duobus Turcis agitur, interea per totos muros torpor quidam mixtus, per ore omnium mentes invaserat. Lascanus (quem jam post hoc infortunium calumniantur nomen familiæ, quam ex matre solum attingit, assumpsisse, ex domo Moricarum alias prognatus) tamen si laucius, alia tamen aliis in locis procurabat, & cum veteranis, quos variis locis dispersiverat, colloqui studebat, ut cum sciret omnibus mortem chariorem, quam ulla conditione locum deferere, cui diu assueverant, & ubi fortunas omnes habebant (multi namque erant, qui hanc alteram Turcarum obsidionem pertulerant) per illos posset alios animatiores reddere, sed cum plerique militum animos dejecissent, neque ipse neque Salamanca quidquam salubris monere potuerunt, metuebant enim, ne si quicquam in Vexilliferum statuissent, reliquos omnes Italos in se concitarent, præsertim cum nescirent, quam late hoc malum serperet, & salutem singulorum, in concordia universorum positam viderent. Nihilominus tamen minus, ex altera parte Turcæ ab oppugnatione inferioris castelli cessabant. Accurrit igitur eo nescio quis, qui & nostris & Turcis, silentio facto, cessationem ab armis indicit, clamitans, illa esse contra jam pactas condiciones, & datam fidem. Nostris, adhuc incolumes supererant, se in superiorem arcem, uti jussi erant, recipiebant. Turcæ, nulla pacta curantes, quasi victis nostris, castellum invadunt. Quæ res obsessis non multo arctiorem obsidionem, sed desperationem auxiliorum,

subsidiarumque adferrebat, distento tamen hic hoste, Salamanca de consensu aliorum, de præsidio egressus, ad Turcam est adductus, ubi quid aliud actum sit, neque sciebant nostri milites, qui reversi sunt, neque aliud fama ferebat. Cæterum cum prohibitus ab hostibus in arcem redire, apud eos in castris pernoctasset, posttridie, qui erat dies Jovis, quarto Idus Augusti, misit diploma Turcicum, quo pacta illa superiora, ac obsessis liber abitus, cum rebus omnibus & armis, permittebatur. Jussus est etiam Lascanus, ad Turcam claves arcis ferre, concurritur itaque, ac custodiis murisque relictis, dispicit unusquisque, quid potissimum inter multa impedimenta secum auferret. Erant præterea multa illic à mercatoribus, exercitus nostros superioribus annis in Hungariam secutis, deposita, quæ primum nostris, deinde Turcis, in prædam concesserunt. Dum igitur omnia per arcem convalescant, ac sese agmen velut ad profectionem componit, Turcæ undequaque ad diripiendum, munitiones superantes, nostros circumsteterunt, qui moesti in terram demisso vultu, sibi mutuo valedicebant, modò arma, quæ mox tradituri erant, modò loca quæ relicturi, extremum aspiciunt, neque amplius ullam vitæ suæ, aut honestæ mortis conditionem expectabant, occurrebant animis exempla Socraticæ & Walpo, quantum pactis hujusmodi credere deberent: Sperabant tamen adhuc, neque diffidebant, quin cum primi in eos non irruissent, etiam in reliquis fides servaretur. Ubi verò adfuit, qui jubent sclopos, hastas & bipennies, in proximam fossam, quæ nostri contrarium cuniculum instituerant, abjicere, omnium vultus non aliter, quam ad præsentem mortem mutabantur. Cum verò portam egressis alii adfuit, qui gladios adimunt, postremò ubi in vicum perventum est, cætera illis arma, galeas, cassides, thoraces, & quod supererat, detrahunt, nullum vulgare genus mortis: sed exquisitæ cujusdam crudelitatis expectabant. Attamen tandem cum diu secum Solymanus deliberasset, præter omnium opinionem, ac suam consuetudinem, ut scilicet fama clementiæ aliis præsidio pari modo possetur, vult illis incolumem servare decrevit; sed priusquam dimitteret, ad ludibrium nominis Christiani, omnium injuriis contumeliisque, expositos, posttridie nudos & inermes turmatim, rursus in arcem, additis Turcis, qui fustibus latera detunderent, imbelliamque exprobrarent, ad cadavera sepelienda, fossas rursus curandas, ruderaque manibus decussa, in arcem referenda, denique omnia purganda, duxit & reduxit. Postremò, per interpretem interrogavit, ecqui secum militare, præmia, equos, & arma accipere vellent? quam conditionem non pauci acceperunt, metu fortassis mortis non aliter evadenda, alii ne minis quidem ad hoc, neque terrore mortis adduci poterunt, quorum nonnulli, dum pertinacius renuunt, interfecti, pars non sine nova injuria, trans flumen vecti, horum alii uxores abductæ, aliis coram per vim stupratæ, aliis, qui vim violentius fecerant, in fluvium abjectæ & submersæ, pueruli etiam, quorum ætas injuriæ adhuc obnoxia non erat, neque alias idonea, ut inter Janizaros tyrones describerentur, in flumen præcipitati. Vidi ego hinc unam mulierem, cui cum tricis etiam crines evulserunt, dum se in Danubium dejecit, ac singulari in maritum fide & amore ad navem adnavavit. Postquam trajecisset miserabile & inerme agmen Germani, Hispani & Itali permixti, laboribus, fame, vigiliis, itinere & suspiriis consumpti, Schindam proficiscebantur. Ubi autem res hæc uti gesta erat, clarius Viennæ rescita est, indi-

indignatio & metus simul omnium corda cogitationesque occupavere, alii negabant tectis aut mœnibus recipiendos tam imbelles, sive infidos socios, alii etiam laudabant, quod se melioribus temporibus, cum suam mortem nulli utilem fore cognoscerent, conservassent, præsertim cum tam pauci, tam amplo Castello tutando, contra tam potentem hostem impares fuissent. Ut ut sit, ipsi *Duces, cum reliquis semilaceris exercitus Posonium usque deduxissent, in vincula, fœlli sui rationem reddituri, sunt conjecti.* Turca hac victoria lætus, ad Comaronem usque processit, ac Castellum Thata, quod è regione est, in suam potestatem etiam deditione redegit. Dicebatur quidem hic facta proditio, cumque Cancellarius Regius mihi dixisset, ferrem omnem uti gesta erat, narraturum, quia eadem nocte ejus uxor obiit, nolui ad mœrorem molestias addere. Cæterum Turca eam demolitus, retrò iter Albam regalem flexit, quod sibi ad nos, propter paludes circa Altemburgum, esset iter minus expeditum. Illa etiam fama indies magis magisque confirmatur, quod parte copiarum Albam, reliquo exercitu nos sit oppugnaturus, quæ qualia erunt, si ante obsidionem alias literas mittere poterò, curabo ne ignoretis. Rex jam ex Bohemia versus Moraviam movet, quanto autem exercitu, & quibus copiis, adhuc ignoramus. Nos sedulo urbem munimus, in quo Leonardus à Felz Regius Legatus, omnem operam industriadque diligenter navat. Valete, Viennæ: octavo Kalend. Septembris.

JOHANNES MARTINUS STELLA
Guilelmo & Michaeli fratribus.

Vulgò dicunt, mala nuncia semper satis maturè nunciari, adeò ut non debeam vereri, ne vobis videat tardior aut negligentior, dum curiose studeo, ut quæcunque hic aguntur vel dicuntur, quam verissime referre, præsertim cum nihil talenunciare possim, ubi debeam metuere, ne vos alius gaudio præoccupet. Ego tamen in alia sum atque vulgus opinione, qui qualiacunque sint, quam primum cupiam rescire, ut si bona, tanto gaudeam diutius, sin mala, possim maturius prospicere, meque adversus ea præmunire. Ut igitur intelligatis, quam nulla hîc sit à malis respiratio, alleviatiorque miseriarum, statui vobis ea scribere, quæ hætenus post scdam illam Strigonii amissionem successere. Inter dedendum itaque & tradenda arma, cum nostrorum militum sclopi in locum unum conjicerentur, temerè factum est, ut funes fomentarii, quibus ignem servant, & lagenulæ sclopetariorum eodem congererentur, sic male extinctus ignis, in cominutam fortè ipso casu thecam incidens, omnem vicinam sulphuream materiam corripuit, ut ea res Turcis multis exitio, nostris summo pavore fuerit. Cum igitur pars nostrorum portis emissæ, pars adhuc incomposito staret agmine, plurimi, metu ne casus hujusmodi assignaretur illorum culpæ, quod præsentem mortem evaderent, inter tumultuandum alius aliò per arcem diffugere. Horum nonnulli his diebus postliminio reversi, unà cum Hispanis aliquot, qui quarto abhinc anno in sinu Patrensi apud Prævisam, uti dicebant, fuerant intercepti, inter quos erat Nobilis quidam filius N. Figaroz, qui tam liberaliter servierat, ut Patrem, cum quo captus fuerat, singulari pietatis exemplo, servitio liberavit. Ex his sanè intellectum est, quanta peritia esset rei militaris apud hostes, & quam longè nos & sci-

entia & patientia, laborumque tolerantia, superarent. Ne enim referam, quibus artibus, & qua fortitudine arcem munitissimam, intra XVIII. dies, quam nostri vix intra annum expugnari posse sperabant, obtinuerint, cuniculisque in loca arcis etiam nostris incognita pervenerint, ea solum quæ subsecuta sunt, describam. Cum igitur spe sua & omnium opinione celerius, loco munitissimo potiti essent, non cessandum rati, sed victoria pro instrumento ad debellationem vicinorum usque, ad Tatha & loca circa Comaronem exercitum duxere. Erat Tathæ præsidium nostrorum satis firmum, partim Germanorum, partim Italicorum. Italis præerat Annibal Tasso Bononiensis Duxtor cohortis, quæ sub Nobili adolescente M. Goniadino, Equite Bononiense militabat. Cui Philippus Torniellius hunc honorem tribuerat, propter egregium Virtutis specimen, editum superiori anno in oppugnatione Pesthi. Erat autem Annibal cætera quidem Vir multæ experientiæ in rebus bellicis; sed vitæ corruptissimæ, & in Deum ac Divos omnes blasphemus maximus. Ne illa tamen dicam, nostri non expectata oppugnatione, hostibus arcem tradidere, qua fide, quibusvè conditionibus, nondum potui intelligere, quam tamen fortiter, hinc scire potest, quod cum Torniellius supplicio capitis affecerit. Turcæ demoliti arcem, retrò ite flectentes, Albam obsederunt, qua ideo cognomen Regalis habet, quod ibi Reges Hungariae inaugurari & sepulchris conditi solent. Ego Albæ nunquam fui, ejus tamen situs mihi talis describitur. Urbecula ipsa exigua, undequaque cincta altissima & latissima palude, præter unam atque alteram, aut ad summum tres vias, quæ per eminentiores, vel natura, vel opere excitatos aggeres, in oppidum ducebant, per has solas facultas dabatur oppugnandi, & erant hæc viæ quàm ipsa urbs, ædificiis frequentiores, nostri, quæ sibi obfutura opinati erant, prius fuerant demoliti, unum suburbium operibus, de ipso oppidulo parum solliciti, fossis & vallo validissime muniverant. Erat ad hæc eo loco Monasterium quoddam, cujus templum & turrim præ arce in ipsis munimentis constituerant, unde hostibus multa incommoda, magnamque cladem intulerunt. Principio obsidionis simulabant se extra has munitiones adiculam quandam sacram, veluti frontem retinere velle, eam Turcæ non ignari quantum sibi allatura esset utilitatis, summis viribus oppugnabant, nostri quasi in viis locum deserentes, diu resistere, & tandem tanquam frustra repugnassent, se ad suos recepere. Hunc hostes velut cuneum habituri, contra nostros etiam munire, & bombardas cò adducere cœperunt. Interim ignis sub materia ac aliis velut temerè desertis, subito accensus, & ad eam illam sacram discussus, & hostes multa clade male multavit. Nostri in hanc occasionem intenti erumpentes, omnia longè lateque turbavere, & post multa damna illata, victores in oppidum rediere, ceciderunt in pugna illa tumultuaria multi Nobiles ex Turcis, ac inter eos maximæ exultationis Bassa quidam eunuchus, captus etiam est unus ex bombardariis, ut verbo militari utar, quos Gallis illi transmisisse dicebatur. Verum hostes nihil eo animis remissiores, omnia quæ ad obtinendum locum opportuna putabant administrare, contra illud Monasterium, quod dixi, etiam ipsi altam molem, lignis & terra congerere, pontonibus & tabulatis, per paludes iter instituere. Erat vicinum nemus quoddam, hinc sexcentis quotidie curribus, tantum cese materia convehere, ut paludem, quam nostri hætenus nisi Hyemis rigore duratam, in viam & insuperabilem putaverunt,

runt, minori spatio, quam XII. aerum, plurimis locis sibi per viam effecerunt. Hinc effolis transversum semitis, ad fossas sub ipsum vallum accesserunt, cumque injecta terra & materia, sibi ad nostras munitiones ite stravissent, quater conati sunt, si per vim irumpere & locum expugnare possent, verum & opportunitate operum, & nostris fortissime contra resistentibus, cum conatus suos supra vires esse viderent, intermisere. Erat enim inter alios cum nostris Octavianus Scruzatus Mediolanensis, Vir valde industrius, qui brevi tempore ex terra & lignis, commodissima à lateribus propugnacula, quibus hostium adscensus impeditur, excitarat. Turca volebat excitata alia in contrarium mole; multo quam nostræ erant altiori, istas defensiones nostris adimere; sed neque sic efficere potuit, ut munitiones desererentur. Talis erat rerum status usque ad kalendas Septembris. Postridie, vetò cum dies sereno & clato sole illuxisset, repente excitata (ut hic vulgus fert, arte magica, ut mihi verò videtur, naturalis, utpote loco palustri, & ubi magna hominum pectus multitudine in angulum coacta erat) nebula & densa caligo; omnia circa urbem occupaverat, cum aliis locis mira serenitate solgeret, hostes hanc occasionem non negligentes, quam occurrentissime possunt, per vineas & opera sua, ad nostras munitiones accedunt, ac propè prius quam ad arma conclamaretur, in propugnaculum, quod milites Germani servabant, evadunt, oritur, ut te inopinata & perdita, miserrimus clamor, concurrunt undique, crudissima pugna, qualis in extremis fieri solet, committitur, hi pro obtinendo loco, in quo omnem victoriæ spem, illi pro defendendo, in quo suam vitam & incolumitatem positam videbant, omnibus & extremis viribus contendebant. Sed superatis nostris, & multitudine & Virtute hostium imperum diutius sustinere nequiverunt, illi etiam, qui longius ab ipso periculo abessent, minus pertinaciter (uti fit, ubi adhuc alia reliqua, superesse purantur), succurrebant, & quomodo se in interiorem urbem reciperent, dispiciebant. Ab his igitur fugæ initio facto, etiam reliquis lectum traxerunt, & hostibus faciliorem expugnationem, victoriamque minus truentam præbuerunt. Erat ingressus in urbem angusto inter paludes aggere, in quo ostium ex clathris interclusum, modico ante portam intervallo, pro obiectum, & tunc nescio an alicujus imperio, adire occlusum erat. Nostris igitur ex utraque partis parte se in aquam dejecere, quorum multa alio ceno & aquis, sese mutuo demergentes absorpti, multi, in hac turba & angustiis, ab hostibus à tergo, cum nemo ad resistendum vel inter vel animum haberet, concisi, pauci vado aut utando in urbem recepti. Neque tamen ibi sese aut melius aut sanius habebant, occupatis namque presenti periculo & terrore omnium animis, nihil fieri vel audiri potuit, quod in medium promoueri salute consuleretur. Amisissis enim Dubis, qui omnes, ac fortissimus quisque, ceciderunt à Germanis; Erasmus Wittenberger, juvenis omnibus liberalibus artibus ornatissime institutus, & de quo magna spes Virtutis habebatur; ibi Italis: Scruzatus, Joannes Dominicus Torrellus, Carolus Secius Mediolanenses, & Octavius Cremonensis: His, inquam, occisis, nemo

erat, qui vel multitudini imperare, vel alteri commode parere sciret, nihil tamen æquè cives dejecit, atque mors ipsius Praefecti Georgii Barchoth, Viri integerrimi, & qui Regiæ corporis custodiæ multis annis fidelissimè præfuerat. In hunc Turcæ etiam mortuum, suum odium & savitiam exercere, amputatum caput, & dextrum brachium, in fortunæ contumeliam, pro spectaculo circumtulerunt. Varii igitur intra urbem motus animorum: aliis sese dedere, aliis potius omnia tentare, ac vim ulterius repellere volentibus, tandem Magistratus civium, ut quorum post hanc cladem major procul dubio, quam militum, & numerus & auctoritas erat, maluerunt paciscendo clementiam victoris, quam irati hostis immanitatem experiri. Index igitur eodem die ad hostes egressus, deditionem omnium nomine, retenta rerum suarum universarumque cum libertate pristina, possessione, paciscitur, milites etiam quocunque vellent, liberè profecturi; ex oppido ademptis armis dimittuntur, qui ex quatuor vexillis nominis Italici; & mille Germanis, (Heydones enim, quorum ab initio numerus supra millenarium fuerat, peritia locorum freti, alii aliò, nullius expectato imperio, sibi per paludes consulerunt) ad trecentos redacti, ex equitatu satis copioso vix ducenti supererant, his eximere Tartari, spe prædæ insidiati, totum agmen turbare, ita ut quisque, quæ sibi commodissime poterat, fuga per paludes & sylvas, salutem querere cogeretur, qui ignari locorum & viæ, vel inedia in solitudine, vel ab ipsis Hungaris intercepti, plerique periire, pauci ad nos nudi, inermes, tetti, squalidi, umbræ potius quam homines, ac solum non confecti fame, rediere. Turca principio velut clementer, cum deditis acturus, in urbem admissus, sepulchra Regum visitavit, proponit deinde edictum, ne quid durius de se timeatur, non enim Hungaros debellatum; sed à servitute Germanorum venisse liberatum, quò posset Regnum vero Regi, legitimoque hæredi, Stephano scilicet filio Regis Johannis, pacatum & integrum restituere. Tribus deinde vel quatuor interjectis diebus Principes cives, velut solenne ab iis fidei juramentum accepturus, in campum non procul ab oppido, quò corpora damnatorum deferri solent, evocavit. Quò cum omnes, quam poterant ornatissimè, velut ad solenne festum instructi, convenissent: Turca nullius pacti aut conventionis religione motus, ad unum omnes interfecit. Hunc exitum habuit præclara illa & Nobilissima totius Regni civitas, omnisque Germaniæ velut alumna, & villa pecuaria: certè multò minoribus impensis potuisset servari, quam unquam poterit recuperari, nisi à nobis omnia adhuc impariora fuissent. Interea verò temporis dum adhuc circa obsidionem hærebat, quo vicinorum animos ab omni cogitatione subsidii mittendi averteret, equitatum Tartarorum, cujus alias inter obsidendum modicus usus erat, ad populandum proxima loca dimittit, hi studio rapiendi incautius vagantes, ab Hungaris circumventi, amisissis suorum plus minus tribus milibus malè mulctati, in castra rediere, fuit insignis in hoc certamine, opera Comitis Nicolai Yzrinii Croaci, qui cum Principibus aliquot Hungariæ, Nicolao scilicet Kadowith, duobus Bartholemæis Horvath, Emerico Werbecio, & Andrea Ba-

thori, Viris olim summæ inter Hungaros Potentiæ & Nobilitatis, pro patriæ recuperatione, omnes fortunæ casus subeundi, sædus percusserat. Cæterum vulnus ipsius Nicolai obstitisse dicitur, quominus nobilem de se victoriam Tartari præberent. Convertit hoc loco omnium oculos in te, captivi unius terra & immanis barbaries, cui in peris annotina dimidia pars infantis bimuli, adhuc de obsonio, nondum commesta supererat. Alio loco æquè infelicitè Franciscus Capolnani; dum hostium excursionibus, agrorumque vastationes, septingentis equitibus prohibere conatur, cum pluribus congressus, una cum equo in terram collapsus, indignè, & summo multorum; propter egregiam Virtutem, mœrore est interfectus. Turcæ hac victoria lati, castra verius Comaronem movisse creduntur, est in itinere arx quædam Pappa, ubi noster equitatus se antea continebat, hanc, nunc vel expugnârunt, vel certè oppugnabunt. Ego superioribus literis meis vobis situm Comaronis descripsi. Nos ibi in præsidio habemus reliquias Itatorum, quos Philippus Torniellius adduxerat, qui interea nihil omisit, quod ad loci munitionem, ulla ratione facere posset. Misimus etiam suppetias, reliquias scilicet Germanorum, qui à clade Strigoniensi in unum colligi potuerunt. Nam Italos exauthoratos, uti intellexisti, & stipendio frustratos, nisi quod singulis aureum pro viatico numerârint, quò vellent, abire permiserunt. Illos verò *emiliores milites fore sumus arbitrati, quò minus clementia ab hoste, contra quem jam secundo arma ferunt, sperare possunt.* Hæc ferè hæc in Hungaria gesta sunt, contra quæ à nobis nescio sanè quàm salutaria, certè sera præsidia comparantur. Rex nondum exercitum in unum locum contraxit, neque quando huc sit venturus, certò scimus. Circa hanc urbem habemus militum Germanorum ferè septem millia, Itatorum quatuor, quos Pont. Max. ductu Johannis Baptistæ Sabelli, nobis subsidio misit. Et quanquam sit Vir ille summa Integritate & Justitia, ut qui unum è suis militibus *propter furtum duorum panum, una cum ipsis panibus, ad exemplum, suspendit;* tamen nescio quomodo illis & nostris adeò malè conveniat. Alii Strigonii prodicionem, alii illis cum Turcis omnia convenire, criminantur. Hoc sanè hic pro certo rumoribus relatum est, cum Caradinus Anobarsium Hostiam præternavigaret, quòd neque Pontificios læserit, neque suos rursus ab illis aut læsos aut male habitos, sed comiteatui adjutos fuisse. Verùm enim verò quoquo modo ista sint: Pontificii sibi pacem, cum essent ad resistendum impariores; redemerint; mihi tamen nondum de Pontifice suspicio incidere potuit tantà, ut eum de Repub. Christiana malè sentire credam. Extant etiam *vetera exempla, tam Periclis apud Athenienses, quam Fabii Maximi apud Rom. quorum agri ab hostibus intacti, quò illis apud suos suspicionem crearent, relinquebantur.* Quid enim aliud credam, quàm hæc hostium consilio gesta esse, quò majorem inter nos seditionem concitarent? Principum tamen consilio & autoritate temperatur, ne odium in apertam seditionem erumpat. Quòd haud scio an difficillimum sit, eorum quæ toto hoc bello videre potuit: nam reliqua fortassis, æquioribus

animis Germani paterentur. Illud verò indignè eos ac sanè malè habet, quòd nullius pudicitiam ab illorum libidine satis tutam arbitrantur. Ecce enim, quid nudius quartus hic sit actum. Redibat fortè civis quidam ex vicina villa, sequebatur famula canistro portans nuces, socii aliquot navales, quorum ferè trecentis in illo suburbio, hospitia assignata sunt, satis lascivè à puella nuces extorsirunt, ea ad vinum inclamabat herum, qui credens virginitatis pudicitiam attentari, civibus suis & militibus, qui ad portam in statione erant, ad vim arcendam subacclamar. Adsunt & Itali, ac suis è propinquo inde veniunt. Quid dicam? multis hinc atque inde concurrentibus, atrox prælium committitur, saxis, hastis, gladiis & sclopis res geritur, multi utrinque vulnerantur, tandem socii navales multitudine superati, (ex tota enim urbe eò accurrebatur) retrocesserunt, aut quatuor occisis, plurimis vulneratis, retrocesserunt, neque fuisse dies illa sine magna transacta calamitate, nisi nox pugnam diremisset. Jam enim Itali suos trans flumen, intra unum milliare castrametatos, ad opem ferendam accersebant. Hinc vidēs, quo statu & conditione rerum hic vivatur, sanè ni Superi nos respiciant, metuo quem exitum rami multæ calamitates sint habituræ. Spero tamen, quod in nos benigniores erunt, quàm ipsi promereamur. Vale, Viennæ, sexto Idus Septembris. M. D. XLIII.

JOH. MARTINUS STELLÆ GUILIELMO ET MICHAELI Fratribus S.

ET si vos mihi, fratres, credere certò sciam, inter has molestias peregrinationis, nihil mihi gravius accidere potuisse, quàm quòd vos mei videndi desiderio valde angere scriberetis; tamen in maximo amore & pietate erga vos, alia omnia tolerabiliora fuerunt, hoc certè tenerius tuli, quòd superioribus mensibus, tunc cum maxime cuperem, propter causam captivorum Lascani & Salamancæ, quorum (ne indicta causa captivi detinerentur, condemnarentur) etiam ego patrocinium mandato Regio suscipere cogebar, venire non possem. Quare etiam nunc, cum in causa ita à nobis pro illorum innocentia laboratum sit, ut Procuratores fiscali, quartum jam mensem nihil porro agant, obsequi contra nos (uti loquimur) triplicent, impetrato publice comiteatu, ut vos viderem, itineri me accinxit. Veni itaque Spiram pridie Nonas Maji. Ubi certè cum ab omnibus fuisset humanissimi exceptus, tum meam ipsius expectationem superavit humanitas patroni, Domini Granvellani, & filii ejus Episcopi Atrebatensis. De literis verò non est quòd sitis solliciti, salvæ sunt vobis comminationes. Et quanquam cuncta à me vobis commodius coram narrari, quàm scribi potuerant, nolui cum nescirem, quando hi me dimissuri essent, tamen tempus hoc sine scriptione aliqua ad vos, transigere. Mitto igitur expugnationem Albæ Regalis, quam requirebatis. De reliquis verò anni illius gestis; in hunc usque diem, breviter ita habere. Dum Turcæ Albam expugnant, jam nostræ copie circa Posonium convenerunt, erant ex pedibus Germanorum VIII. millium, Itatorum quatuor, qui

qui circa Viennam retenti fuerant, ut subito in urbem, si hostis eam tentare voluisset, reciperentur. Bohemorum & Moravorum erant circiter XX. millia, quique accedebat ordinarius equitatus Hungarorum, cum Austriacis, quorum ego numerum vix puto octo millia excessisse. Cum his copias Rex Polonii ex utraque parte Danubii castrametatus, *viduum in construendo trans fluvium pontem consumpsit*. Erat illius pontis eadem ratio, atque secundo supra proximo anno, ad obsidionem Petri, ubi fueramus. Vehementur singulis carris, singulis scaphis, cum binis pontonibus ex trabibus & tabulatis. Principio ergo, *scapha in aquam demittebantur. Hac anchoris & rudentibus ex superiori loco, contra vim fluminis revincta, & inter se arboribus vinctis colligata, pontonibus infernebantur*. Quod opus certè valde solidum erat, & satis late pedites quini, equites terni, sine offensione pertransirent, adeo ut tantus fluvius à maximo exercitu, intra unum diem trajici potuerit. Cum ita instructa & parata omnia essent à parte nostra, neque difficile plerisque videretur, quin eodem die, non solum Alba, sed etiam Strigonium recuperari potuissent, insuper etiam pro certo ad nos illarum esset, Solymannum dimisso exercitu retrocessisse, sciremusque exercitum hostium semel sortemur, quoniam non voluntatis; sed plerisque coactis constaret, difficulter ad officium revocari potuisse, vide quæ malignitas tempestatis & auræ fuerat, adeo ut ipsi Superi nostrum progressum impedivisse videri possent, tanti imbres continuus de cælo lapsi sunt, ut vix locus editior montibus castris ibidem reperiri potuerit, fuit ea ventorum & procellarum vis, ut nec tabernacula erigere, nec ignes in castris potuerint excitari. Hæc sanè causam præbuerunt, ut Bohemi, qui se solum suos facies tutari velle dixerant, difficulter moverentur, memebant enim, ne si semel pontem transissent, populanter ergo Regem adeunt, orant ne summa hyeme, invitis Superis, in hostem pergat ducere, ut primo Vere omnes præstò adfuros, quocunque etiam movere vellet. Rex itaque partim illorum voluntatem, partim necessitatem secutus, quod videret sub dio & pellibus militem continere non posse, exercitum dimisit. Et cum tam ingratia fuissent frigora, ut multi nostrorum militum, dum auscultatorias sive sentinellas, sive ut Germani eas vocant, scutarias vigiliæ obeunt, frigidius obriguerint; tanta tamen post solum exercitum secuta est ad aliquot hebdomadas æris temperies, ut omnibus res admirationi fuerit. Rex per Viennam reversus, omni consilio incuram periculis anni, quibus artibus & viribus bellum Hungaricæ, intendere cepit. Conventus Regni Hungaricæ, alios Bohemice habere instituit. Ab his promissa. Quin & frater Georgius Episcopus Waradinensis, qui nomine pueruli Stephani, filii Regis Johannis, Proregem in Transilvania agit, promagno habuit Gasparem Horwath, de concordia, & nescio qua ratione, qua non partibus, sed ipsi Regno consuleretur, convenire. Gaspar etiam, quamquam esset valetudine propè desperata, tamen omnia pro nihilo duxit, dum per intensissima frigora, magnis itineribus, ad Regem Pragam

usque contendit, ut inclinanti fortunæ aliquid opis adferre posset. Quæ tamen omnia, qualia futura sint, magis ex eventis, quàm consiliis judicabuntur. Fuit hæc Hyems satis quieta, nisi Turcæ per concretum frigoribus fluvium trajicientes, nostris plus terroris quàm periculi creassent. Erat præter hæc oppidulum quoddam Hungaricæ, Regibus nihil tributi aut vectigalis pendere solitum, nisi quod janitores aulae Regiæ suis stipendiis esse cogerentur. Isti sese frequenter Turcis dediderant, etiam superioribus annis. Accolæ autem & vicini, ut viderunt illis ad hanc diem fidem servatam, multi ad illos in tantis periculis commigrarunt, ita ut ex minimo oppidulo, urbs fieret & frequens & populosa. Hos Turcæ ab omni suspicione remotos, circumvenientes, partim occiderunt, partim captivos abduxerunt. Unde statim ad dubia etiamnum signa Veris, circum omnia vagari, & cum à nostris nullos obvios haberent, retro conversi à Wизigrado, quod ex superioribus literis inter Strigonium & Budam esse intellexistis, initium belli gerendi facere cœperunt. Arx hæc etiam duplex est, altera ad ripam Danubii, altera in editissima & inaccessa rupe: ita tamen ut superior, nisi siti premerentur obsessi, inferioris nihil indigeret. Hanc Turcæ jam aliquot dies, priusquam ego Vienna exirem, obsederant. A nostris hæc contra præparabantur. *Viennam per osium munire volebant*, in quo pleraque eorum, quæ ego de illius munitione scripsi, observare decreverant. *Fossas anno superiore ita dilatare cœperant, ut in imo fundo spatium pateret periculis decem*. Nunc duobus angulis, uno scilicet post Monasterium Dominicanorum, altero post Franciscanorum, non procul à porta, quæ extra arcem ducit, duo validissima propugnacula instituunt. Alio loco Leonardus à Felz equitatum nostrum ex præsidii colligebat, ad obsidionem impediendam. De cujus conatu, uti huc rumoribus & literis est perlatum, fortuna ita indicavit. *Turcæ multos dies Wизigradum obsederant, ita tamen, ut obsessis parum fuerit timendum propter loci naturam*, priusquam tamen succurri posset, sic sunt ad extrema omnia redacti, ut constet universum præsidium totos quatuor dies non bibisset, tandem itaque *sibi coacti, sese dedidère, solum vitæ & liberam abiectionem pacti*. Porro *Turcæ nullis pactis stantes, ad unum omnes, præter Petrum Amandum præsidii Præfectum, interfecère*. Bassa enim qui obsederat, cum sua manu multitudini subduxerat. Erat Petrus Amandus Vir magno ingenio, & singularibus moribus, natura abstemius, quod illi causam excolendi ingenii, inter corruptos aliorum mores, fuisse credendum est. Hostes hæc arce potiti, sese accingere dicuntur, ut duorum Bassarum exercitibus, quæ quinquaginta millia hominum excidunt, priusquam nos parati simus, Comaronem oppugnatum veniant. Tormenta & bombardas Budæ ea gratia in naves imposuerunt. *Comaronem ego aliis meis literis descripsi, sita enim est ubi Danubius rursus coit, cum in se fluvium Vagam accepit*. Hanc nostri toto biennio muniverunt, & *fossas ita duxerunt, ut eam à continenti absciderint*. Propugnacula ex terra & lignis opportunissima duxerunt, quibus veterem arcem velut incluse runt. Cumque munitiones has extrinsecus muro

circumdare vellent, atque ad id operis fabros & qui lateres coquerent, ex superiori Austria coegissent, quia semel ad arma conclamatum fuerat, homines insolentes talium turbarum, in officio retineri nequiverunt: ita opera illa adhuc solum terrea sunt; circumdata tamen, uti audivistis, duobus fluviiis latissimis & altissimis, & fossa manu ducta,

loco tam opportuno & commodo, ut nisi illa retineretur à nostris posueris, nihil videam in illis Regionibus munitionum, quod tam potenti hosti objici possit. Deus Opt. Max. à populo suo timorem auferat, & contra hostes nominis sui, fortitudinem tribuat, & Virtutem. Valere, Spiræ, sexto Idus Maji. M. D. XLIV.

DESCRIPTIO ET MUNITIONES
ALTEMBURGI,
ARCIS DOTALIS SERENISSIMÆ REGINÆ Mariæ, &c.
PER
Johannem Martinum Stellam, missa ad Amplissimos Viros.
N. N. &c.

Congrularer mihi pro eo sanè atque deberem, amplissimi Viri, quod tantum in me judicii contulistis, ut crederetis mea industria atque ingenio, aliquid roboris, ad munimenta veteris arcis, quam Germani Altemburg, Hungari Ouwar appellant, posse accedere, nisi ex altera parte me sollicitudo maxima, difficultasque torqueret, opinionem, quam (utinam ne fallacibus argumentis) de me concepistis, in tanta judiciorum diversitate, sustinendi. Cum tamen cogitem, neminem ad ea, quæ præstari nequeunt, cogi posse, confisus de vestra benevolentia & humanitate, conatum meum in meliorem partem acceptum iri, ut potero describam, quæ mihi ad munitionem arcis & vici pertinere videntur. *Altemburgum* igitur, sive *Vetus arx*, uti omnes novistis, sita est ad ripam ramuli cujusdam ex Danubio, ut illa à Septentrione inter alveum fluminis & fossam arcis media aggerem efficiat, è diversa parte, scilicet meridionali, ita eam fluvius Litha hinc atque illinc propè alluit, ut insulam constituat, circumdata præter fluvios istos fossa lata & tam profunda, ut fluviorum altitudinem superet, ita ut nullum periculum sit, ne aquæ derivari ac fossæ exsiccati possint. *Loco præterea tam necessario & opportuno, ut nulla alia per Regionem illam via, ex Hungaria in Germaniam, nisi sub arcis conspectu, imò adeò sub ipsis portis, pateat*, si quod jam à Præfecto Stampæ institutum est, via per paludes, solis incolis & rusticis nota, præpediatur, cujus rei varix rationes ab illo sunt excogitatæ. Principiò præfodit solitas vias, ac pontes instituit, quos, cum necesse erit, dejiciet, & tabulas secunda aqua apud arcem excipiet. Deinde sperat stagnatione fluminis Lithæ efficere, ut palus illa adeò inundetur, ut nunquam via pateat, quod & mihi videtur, si certis locis illa ipsa via crebris fossis incidatur. Nam de stagnatione quod dictum est, non tantam habet vim, quod hostes, si loca aliis plana & dura essent, multum impedirentur. Fluvius enim Litha, postquam in plana illa è regione Altemburg fluere cœpit, planè tardius efficitur, & velut dormitabundus incedit. Hinc vastæ illæ paludes, & dubius cursus, quo se potissimum loco Danubio insinuare velit. Scindit se igitur non procul ab ipsa arce, primum in duos alveos, unus ad

arcem, etiam bipartito fluens, eam, uti supra dixi, in insula constituit. Alter ille, vix scias, an fluat, immobilis in paludem sit conversus. In summa, longè lateque expansus, tandem cum Rhabitzza conjunctus, etiam Danubio sub Jaurunio miscetur, neque per eam partem temerè est viam ullam invenire, nisi illam, quam supra dixi, sub conspectu hujus arcis. Quod si jam alveum hunc, quod ad arcem bipartito fluit, quispiam restagnaverit, superficies ejus spatii, quod medium est à prima divisione fluminis, poterit restagnare, ne exæquari, cujus tamen altitudo tres pedes non excedet, cum nec terræ superficies ibidem multo editior videatur, quod ipsum tamen exiguum estimandum non est. Fossæ enim & loca alia jam declivia, & natura sua palustria, præter solium aquis aucta, nulla neque arte, neque labore poterunt vadari. Siquidem natantibus præter latitudinem, obstabunt etiam cannæ & herbæ, cuntes impedient fossæ & lacunæ. *Quæ autem arte ista restagnanda sint, jam difficiamus.* Tres alvei, ex hac palude, sive fluvio in Danubium patent. Primus est post ipsum vicum, versùs Hungariam in Orientem, secundum propugnaculum quoddam terreum, ibidem olim excitatum. Exitus iste, nunc trabibus & lignis obstruitur, atque ad reliquæ ibidem Regionis altitudinem terra & simo exaggeratur. Alter est alveus Lithæ, versùs Ratzendorff spectans, inter Septentrionem & Occidentem, qui simili opere etiam erit obstruendus. Medius inter arcem & vicum, molas autem portam arcis subigit. Hoc loco, quem propter viciniam semper in potestate habere possumus, solius instrumentis, quibus molitores aquam sistunt, aqua vel augenda vel imminuenda erit, neque duobus aliis locis quicquam præterea necessarium videtur, quàm ut objecta mole, illac nullus illo altero in Danubium derur, nisi forrè in alveo illo altero Lithæ velis ostium relinquere, quo, si major vis aquæ incubuerit, ea emittatur, aut etiam curius ille antiquus aquæ retineatur, ne si restagnare contra naturam suam aqua, id pati nolit, & vis fluminis aliò, scilicet Rhabitzam versùs, avertatur. Ostiorum verò hujusmodi non est ubique eadem ratio, unam supra retulimus communem & molitoribus usitatam, aliam habent Gandenses. Hi oblon-

oblongas trabes, per transversum contra postes
his atque illinc dispositos, levi negotio, secunda
aqua demittunt, quæ ad æquabilitatem dolatæ,
velut obices vim fluminis retardant. In Italia
aliud solitum est: Ibi enim ex una parte alvei, sus-
penduntur de firmis cardinibus, ingentes valvæ,
quæ sine ullo labore, imperu ruentis aquæ & se-
cundi fluminis, clauduntur contra postes ex altera
parte alvei objectos, aperiuntur verò catenis &
vinculis retrorsum retractæ. Gandensium autem
& molitorum rationes, mihi inutiles videntur, in
locis, quæ non semper in potestate habere possis.
Quod verò ad ipsam arcem pertinet, aut ad vicum
(sive quo, uti nostra ipsorum victoria testimonio
est) arcis difficultis esset retentio, alia mihi videtur
esse consultandi ratio, ubi facultas est, eorum quæ
consulti sunt, maturè exequendi alia, ubi tenuitas
ararii consilia interrumpat. Ego tamen ut poterò,
me temporibus accommodabo. Ac primum de
vico, si quis munire velit, necesse habet, ut ejus
ambitum faciat minorem, redigatque in formam
propè triangularem, frontem igitur sibi constituat,
eandem molem terream, sive propugnaculum illud
rotundum, versus Orientem, apud quod supra di-
cimus aquam coëptam esse restagnari. Hinc rectis
lineis ducat ad dexteram, quæ Danubius alluit, us-
que ad illum locum, ubi Lithæ conjungitur; à sini-
stra verò, item recta linea, præscindat atque ampu-
et totum illum tractum, ubi est præstructa & oc-
cupata porta, qui propter orbicularem formam &
defensionem, & in operibus est deformis.
Hoc loco ad punctum pervenerit, unde rursus
recta linea ad arcem, sine magna demolitione, aut
domum duci potest, tamen alibi præsen-
tem fossam transgrediatur, recta fossam cavet, ter-
ritus in vallum satis amplum & altum exag-
geret. Sic vicum propter latitudinem duarum fos-
sarum ab Oriente (à qua parte sola aut oppugnari
possideri copiis terrestribus potest) à Meridie
propter fossam & paludem, inter Septentrionem
& Orientem, propter Danubium, qui contra naves
trabibus & catenis obstruetur, valde firmum
constituet; si verò addantur & propugnacula,
quæ convenit, etiam inexpugnabilem. Duo enim
propugnacula, aut ad summum tria his angulis
inter confluentem Danubii & Lithæ tertium
non esset inutile, imò propè necessarium, contra
operis navales) & arx, omnia latera ipsius vici
occupentur. Porta autem sive ingressus in ipsum vi-
cum, eodem loco, pro ratione tamen lineæ superius
dictæ, ubi & nunc est, mihi videtur relinquendus,
sive alio institutus modo. Mola illa quæ ante ar-
cem est, utilius aliò transferretur. Danubius enim
frequenter auctior, impedit casum aquæ. Quod si
hec mola, item porta vici, nova ad hoc ædificata
extruerentur, unis impensis duabus difficul-
tate restagnatione, quæ hoc loco commodissime
inducuntur. Vellem ego præterea hanc portam
positam à vallo vici sejunctam, ex illo aggere pen-
dente, qui nunc medius est inter Litham & fossam
inter arcem, quæ duplici ostio intrinsecus & extrin-
secus communita, tota in potestate arcis esset. Huc
pro ingressu in ipsam arcem serviret, usque ad eò,
ut alio supra Litham ponte non esset opus. Verum

ut esset hæc structura valde utilis, ita omnino nol-
lem illam inclioari, nisi animus esset etiam reliqua
opera perficiendi, ne magnæ impensæ fierent, in
rem, quam deferere, si hostes ingruerent, opporreret.
Quod si vicum ad eum modum, quo nunc est, re-
liqueris, propter rotunditatem, nunquam exactè
munies, etiam si plura propugnacula erigantur, ter-
ram deinde in vallum, aliunde majori impensæ
congerere oportebit, quæ nunc, adaucta fossa,
superabit. Si in præsentia opus illud adgredi non
placeret, providentiæ tamen esset, totum illum lo-
cum, qui futuris mœnibus directis lineis deputaretur,
proximis mensibus arboribus conferi, quæ
tempestivè succrescentes, latenter futuris muni-
mentis incomparabile robur præpararent. De ar-
ce hoc unum habeo dicere, me valde mirari, cur,
cùm ipsa vetus structura quadrata sit, eandem non
observarint, qui vallum extrinsecus & fossam cir-
cumdederunt, nunc sanè neque orbicularis, neque
quadrata, neque trigonalis, neque ullà elegans
forma est observata; sed informis quædam in cir-
cuitu congesta terra, neque turres institutæ, quæ
conantem hostem ascendere, à latere deturbent;
sed omnes hostium conatus, à fronte excipiendi
sunt, & repellendi, quæ res quanti laboris & peri-
culi sit, non ego vos deo docere. Si quis eam
& pro dignitate nominis, & loci utilitate instaura-
re vellet, is eam ad quadratam formam redigeret:
ita ut duo illi à fronte anguli, qui quæ porta est,
apparent, longius excurrerent; sed ita, ut recta li-
nea vallum exaggeraretur, ab altera parte post sa-
cellum, ubi nunc orbicularis est, præscinderetur:
sic hoc loco fossa, quæ nunc angustior est, dilata-
reretur, aliis verò angulis, cùm terra foris adjiceretur,
robur duplicaretur, imum vallum, muro pe-
dum senum, supra hunc dumo ex viva spina cir-
cumdaretur, denique propugnacula adjicerentur,
quæ & à latere, & à tergo ascendentem hostem
impedirent. Nunc sanè nihil est, quod in altitu-
dine aquæ multum fiduciæ collocetur: sicioribus
namque Æstatibus, si non universa; tamen ita de-
rivaretur, ut etiam vadari non difficulter possit,
præsertim cùm fundum habeat arenosum & fir-
mum. Quod verò pro præsentis necessitate, &
temporis angustia dici potest, laudo ipsius Præfe-
cti opus, qui sub vallum, extrinsecus aggerem hu-
miliorem, quam sit terra, quæ arcis circumjacet,
egerit, quò primus ascensus, si fortè aqua deriva-
retur, excipi & impediti posset, in hoc aggere ex-
iam propugnacula, pro operis magnitudine re-
linquit, quæ à lateribus hostem molestant, si ta-
men fieri posset, vellem hæc opera, quæ ex mate-
ria instituta sunt, limo induci, incrustarique, ne
ignem tam facile susciperent, propugnacula etiam
à fronte alius suscitari, ut ibi defensores vel op-
pugnati, tutò permanere, & latera defensare pos-
sent, pluteos adhæc, qui in summo vallo, aut jam
exaruerunt, aut putruerunt, simili materia & foris
& intus circumdarem, ac firmitus terra consolida-
rem, tandem hæc limo pastinarem, quo etiam ab
igne tutiora redderentur. Vallum superius certis in
locis, ita alia adjecta terra reficerem, ne in superfi-
cie, una totius ambitus facies videretur. Sed aliam
partem ab alia operibus distinguerem, ne si fortè
partem aliquam ab hostibus capi contingeret, ope-
ra eadem universo vallo potirentur; sed facilius &

ab operibus illis, quæ dico, & arce interiori, jaculis & sagittis, loco deturbarentur. Ne autem inopia rei pecuniariæ opera hæc negligerentur, posset à colonis impetrari, ut cum scirent ista omnia ad illorum tutelam instituta esse, non gravati ipsi per vices, labores & partem impensarum subirent, si itaque contingens colonis, qui ad arcem hanc pertinent, hæc opera ex æquis partibus imponeretur, laborantibus solum victus ex ærario publico, & præmia diligentius operam navantibus proponerentur, crederem fieri posse, ut intra breve tempus, neque impensarum neque industriæ quæquam pœniteret. Cum hæc, Amplissimi Viri, vestra inductus auctoritate scriberem, venit mihi

in mentem, quàm scitè etiam in me dicere posseris, id quod Annibal Rhodi in Philosophum de re militari differentem dixit. Quapropter cum mihi conscius, quàm parum convenienter professioni meæ, aliquando militiam secutus sim, & nunc de re militari differam, metuam in quam partem meum hoc iudicium accipiat, vos etiam atque etiam orare cogor, ut quid oneris non affectanti ipsi imposueritis, consideretis. Et si in hoc, futorem aliquid supra crepidam conatum, iudicio lapsum esse mirum non sit, sanè non diffido, quin, quoniam vestra voluntate impulsus id feci, mihi etiam condonaturi sitis. Valete, ex ipsa arce veteri, sive Altemburgo, VIII. Kalend. August. M. D. XLIII.

DESCRIPTIO ET MUNITIO URBIS VIENNÆ:

PER

Johannem Martinum Stellam.

Cum hesterno die decretum, Amplissimi Ord. vestri expectarem, animadverti ex iis, quæ cum scriba quodam loquebaris, tibi etiam curam hujus urbis muniendæ incumbere. Qua in re tametsi sciam neque concilium civitati, neque tibi Prudentiam deesse; tamen existimavi, in meliorem partem accipi oportere, tanquam benevolentiae argumentum, si quis pro sua virili parte cuperet prodesse. Neque enim omnibus Diogenes ille placuit, qui in bene merita civitate, dum consilio prodesse poterat, suum duntaxat dolium versabat. Ac cum mihi ipsi abundè in eo, quod suggerere volebam, ratio meæ considerationis constaret, ut qui studiosè omnes Italiæ, Hispaniæ, Galliæ, utriusque Germaniæ, nonnullas Hungariæ munitiones ipse vidissem, & cum à peritioribus, tum à me ipso rationem vel munitorum, vel cur locus aliquis parum munitus diceretur, exegissem, adhuc sæpe disputationibus eorum interfuissem, quos Galli & Itali Capitaneos Ingeniarios vocant, speravi, ut si aliud nihil, tamen tibi studium meum non ingratum fore, cum benevolentiam meam erga civitatem hanc testatam esse conarer, aut si quid non inutiliter admonuissem, id faceres, quod Ephori Lacedæmoniorum fecisse dicuntur, cum sordibus quidam utilissimam Reipub. sententiam dixisset, metuerentque habere, alium gravem & ornatum virum, qui eandem sententiam diceret, induxerunt. Tametsi hoc mihi valde sollicitum haberet, quòd hujusmodi rationes non tam commodè explanari, quàm intelligi possent. Veruntamen cum considerarem, quòd mihi ingenio deesset, id tuam humanitatem suppleturam, visum est, ut quantum ejus assequi possem, tibi, quæ cogitarem, ostendere conarer. Animadverti igitur loca alia natura, alia opere, nonnulla utroque modo munita appellari. Vienna verò ex ea parte, quæ eam Danubius alluit, videtur propter flumen ab hostibus sic satis tutà esse. In reliqua parte, quia complusculo operis indiget, vos

video plus laborare. Quæ mihi multò munitissimè, parvulo admodum opere, sic reddi posse videretur. Torrens ille, quem urbis nomine Viennam incolæ appellant, duobus pontibus superatur, locis sic satis angustis. Ego, si quæ vis hostium ingrueret, pontes hos obicibus firmarem, aut ita saxis & terrea exaggerarem, ut aqua sisteretur, vias hinc inde ducentes, ad pontium altitudinem exequarem: hoc modo fieret, ut restagnata aqua, omnem eum tractum, qui in medio est, inundaret, neque urbs oppugnari, nisi ab arce Regia, ad portam quam Scotorum vocant, posset. Nemo enim hostium tam stolidè temerarius foret, qui committeret, ut intra stagnum & fossas conspiceretur. Atqui hoc stagnum non posset ab hostibus, nisi cum difficultate derivari, etiam nemine repugnante. Deinde posset sine magno negotio illorum conatus impedi, extructis ad exitum pontium duobus castellis ligneis, qualia Germani Catzen vocant. Aur si id pericolosum defensoribus videretur, præsertim in superiori ponte, quia longius à muris abest, posset pons ille atque agger sine castello negligi, neque enim id eo loco tantoperè desideraretur, in inferiori tamen ponte, hoc omnino necessarium esset, ut ex vicino, si hostes conarentur perfodere, fossore impediuntur, sine ullo periculo defensorum, propter vicinitatem murorum, & aliarum munitionum. Denique si universa vis hostium eò incumberet, ut castellum illud expugnarent, posset eo modo extrui, ut momento temporis incendio consumeretur, ipsis defensoribus intra utrumque receptis, ac hostibus igni necatis, uti Hispani Gallos ludificati sunt, ante annos ni fallor XX. cum omnibus opibus arcem Salsarum (est ea apud Perpinianum in Comitatu Ruslinonis, opus Comitum Petri Navarra) oppugnarent, ac jam unum ex propugnaculis, uti putabant, expugnassent. Interea tamen, etiam si hostes stagnum hoc derivare contingeret, non illud sine multis & difficultatibus & ludificationibus efficere possent. In lucro autem temponum est, ubicunque hosti sine tuo damno

incommodare potes. In summa, ego putarem huiusmodi stagnatione, sive torrentis, sive cuiuslibet parvi rivuli, hostibus omnia, etiam ad castrametandum, angustiora reddenda esse. Quale etiam hoc esset, si quis rivulum Alsam incisus aqueductibus sua sponte sineret vagari, qui cum declivia ipsi inundasset, deinde se cum alteri rivulo, apud arcem conjungeret, posset commodè etiam & ibi stagnari, excitato aggere, per quem via extra urbem in agros duceret, usque adeo, ut omnis potestas hostibus adimeretur, siccis pedibus urbem oppugnandi, etiam si nulla in fossis aqua contineretur. Hic tamen cogitandum esset, si quis noxius *ex huiusmodi stagnatione generaretur, civibus pestilens futurus esset, an solis hostibus, ut qui sub dio & extra umbras agere cogantur.* Dominus enim à Lautrech cum obsideret Neapolim, ac putaret se cives ruptis aquæ ductibus, siti ad deditionem coacturum, ex gravi intra vallés stagnante aquæ fœtore, & se & exercitum pestilentia perdidit, & res Gallorum miserè afflixit. Nunc ad ipsas & ad ipsas fossas propius accedamus, hic in primis laudo, quod fossæ dilatentur, & profundius effodiantur, verùm terra illa, quæ egeritur, cum neque recta linea ducatur, (quod tamen esset simplicissimum) neque placeat intra urbem pro vallo deferri posset utilius, uti mihi videtur, ac iisdem impensis alio modo collocari. Habes in memoriam, *Magnifice & Amplissime Vir,* cum primâ obsidione Turcarum, aliquot cohortes eruptionem intulit, tentassent, nec sese possent omnes ordinibus recipere, quàm multi se in fossas præcipites abiecerint, qui vel casu ipso obruti sunt, vel in ipsas obsidiorum cuspides inciderunt, contra huiusmodi fossas, primum in arce illa Mediolanensi prospexi observavi. Hoc imitati sunt postmodum Galli in Turinis, & Morini. Veneti deinde in Pado (locus est inter Brixiam & Cremam.) Postmodum etiam ipsi Duces Bavarie, in munitionibus, quoniam ratione non nihil diversa, non est admodum difficile, aliorum invenire. Fossæ igitur harum urbium, quas supra vestris similes sunt, nisi quod rectæ sint, & agger exterior muro distineatur, in ipsas fossas præcipitum est; sed relictum est nonnihil spatii, velut gradus quidam, altitudine pedum senum vel octonum: ita ut si quis recta accurrat, & hostem vellet demittere se in illum quem dixi gradum, ubi non tunc stare, vel se ad portas sine incommodo recipere. In locis illis prædictis, hæc ita exposita sunt, ut etiam duo equites commodè vagari possint. Habent præterea, & alias commoditates huiusmodi fossæ. Principio si levi prælio est erumpendum, non semper iter secundum ipsas portas tentandum est, quod eas hostes ut plurimum intuentius observant. Deinde si ex aliqua parte fossæ ab hostibus impleantur, sine incommodo hæc mederi, & rursus curari possunt. Quinetiam in magno discrimine, si qui oppugnabunt, hinc & inde molestantur, denique tota urbs etiam extra munimenta, in vitis hostibus, vel obequitari potest. Et est hæc fossarum ratio, vobis adhuc integra. Præterea animadverti, alia adhuc propugnacula præparari. Unum, uti intelligo, in angulo erit, qui est post Monasterium Domini-

canorum, loco valde opportuno, sed ego cum res adhuc integra sit, propugnaculum illud sic institui posse puto, ut in se habeat aliquot molas, quæ semper etiam in obsidione furinam præberent. Quod si una solâ institueretur, video postquam altius effossæ erunt fossæ, satis fontium fore, ut ex earum scaturigine mola subigatur, sin plures, dixi supra, ad altitudinem pontium vias esse exaggerandas: potest in illo aggere talis ex Vienna aqueductus relinqui, qui etiam pro cuniculo serviat, ac ducat in Castellum illud ligneum, quod ad exitum pontis superius collocavi. Qui aqueductus sive cuniculus, etiam tertiam utilitatem adferet: cum enim perforatis basibus, quæ pontium fornices sustinent, instituetur: erit commoditas, si propter magnum aliquod stratagemata, pons igni dejiciendus esset, illius adimplendi. Hoc tamen cavendum, in quo cives etiam nunc video peccare, ne cum aqua turbida eam intra fossas reciperent, ne limo aut arena replerentur. Est ad hæc in eodem angulo, murus ille altus chori diruti, exiguo spatio à mœnibus distans; contra hunc murum sensim collis, sive agger terreus fimo & lignis compactus, in multam altitudinem excitari posset; in cuius summo vertice, duæ aut tres Bombardæ, possent omnem vicinum agrum, insulas etiam Danubii tutari, quæ res quantam utilitatem allatura esset, nemo opinor ignorat. Certe huiusmodi collibus natura Massiliam munivit; opere verò, Ferraria in Italia, Aurelia in Gallia sunt instructæ. Ex huiusmodi munimento Cæsariani obsessi, Jacobum Cabanneum, Admirandum Gallie, ut vocant, illiusque exercitum, ita infestârunt, ut obsidionem solvere fuerint coacti. Huiusmodi colliculi complures intra mœnia excitari possent, locis tamen opportunioribus, uti mihi videtur, hisce: In Cænobio Augustiniensium, qui angulus est inter Regiam, & portam, quæ ducit in Carinthiam, medio item angulo inter eandem Regiam, ex alio latere, & vicinum illud propugnaculum, quod est in fundamentis vitiosum. Postremò si quis vellet alium post Scotorum Monasterium excitare, multum urbi prospiceret, vel in hoc, quod hostibus magna ex parte adimeret facultatem, ex anfractibus illis viarum, quæ ex superioribus locis ad subiecta pascua ducunt, subsidia & auxilia, quæ secundo flumine submitti possent, impediendi, vexandique. Sed his omnibus locis perquam necessariū est, ut propugnacula aut reficiantur aut de novo instituatur. Illud verò quod vitio fundamentorum ex parte subsedit, nec inutiliter etiam sic relinqui posset, & muro solum extrinsecus velut camisia, ut Galli & Itali loquuntur, vestiri. Quo modo castigaretur & alterum vitium. Angustius enim esse videtur, quàm ut duæ bombardas utrinque ejaculantes commodè possint continere. Sic Cæsar. Pontem rapidum, & Sanctum Sebastianum munivit, quæ loca sunt omnium, quæ ego vidi, munitissima, sita in Pyreneis montibus, contra Vascones & Aquitanos. Sic item Veneti Veronam inexpugnabilem reddiderunt, dum veteres munitiones, ubi id ratio operum patiebatur, circumdederunt novis muris, magis iis instat fulcimenti cuiusdam acclivis, quàm ad perpendicularum directis. Quod fortassis etiam necessarium in illo propugnaculo, quod Regiæ obiectum est, videretur, si quis hoc omnino à cuniculis

culis tutum reddere studeret; nam intelligo non nimis altè fundamenta jacta esse, præterquam quòd ea multis in locis terræ natura videatur, ut etiamsi in superficie aquam fossæ habeant, tamen nisi ad altitudinem scaturiginum fontium depressæ fuerint, possit urbi incommodari, non aliter quàm Petrus ille Novarra, ex continenti in insulam subter mare cuniculo acto, arcem Neapolitanorum subvertit. Huic igitur incommodo sic obviam iretur, aut si temporis angustia impentæque id in præsentia non paterentur, saltem crebris trabibus circumsepiri conveniret, quæ fistulis tam altè sub terram adigerentur, ut neque subter, neque per eas, via pateret fundamenti tentandi, aut loco moræ, id statim proderent. Excogitatum est & aliud in illo foris adjecto, sive fulcramento sive muro, ut in inio fundamento, quoquò versus via opere camerario relinquatur, quà commodè cuniculis obviam eatur; aut excipiantur, & hostes fumo suffocentur. Nova autem propugnacula, quæ erigenda sunt locis non aquosis, cujusmodi est, quod Regiam tueretur, munitum illud quidem, ut apparet, & firmum, & qualia sanè optanda essent aliis in locis; verum putarem adhuc utilius ea construi posse. Primum Veneti & Genuenses, fenestras illas collaterales, Germani *Streichwehr* vocant, per quas in fossas bombardæ jaculantur, duplici ordine extruxerunt, subdivales omnes, propter fumum; frontem verò illam trigonalem ita ordinaverunt, ut duo laterales anguli sic ante fenestras objicerentur, ne in illas sagittæ immitti possent. Casareani nunc Albæ, Astæ & Vercellis, ad illa superiora aliud adjecerunt, multò ingeniosius, in angulis enim illis lateralibus, quos dixi fenestris prætenso & objectos esse, fecerunt gradum & descensum quendam aversum, neque ulli, qui extra urbem est conspicuum, per quem in imas ipsas fossas descenditur, ad multa, quæ obsessis procuranda sunt valde necessarium, sive velis in ipsis fossis manum conferere, sive fossam etiam durante obsidione profundius aut latius excavare, sive etiam pecus velut in stabulis continere, ut faciunt prædiiarii in arce Sallarum, præsertim dum non semper tanta necessitas urget, ut sit necessarium aquas in fossis habere. Ea enim ut superioribus locis utilis est, ad cuniculos impediendum; ita sanè inutilis, si materiam ab hostibus in fossas injectam comburere oporteret, & est hujus urbis situs talis, ut cum voles aquas inducere, & deducere, non difficulter possis. Quæ verò reliqua

jam instituta sunt opera, scilicet murus ille, qui in imis fossis ex utroque latere terram distinet, qualis apud Regiam cœptus est, item alter ille, qui intus aggerem sustinet, quànquam in his spiracula, quibus colantur aquæ pluvix, deesse videantur, multum roboris adderent urbi, si ad finem perducta essent. Verum non miror eam esse arand angustiam, in Republica præsertim jam diu bellis & calamitatibus afflicta, ut difficulter nervos & sumptus suppeditare queat. Huic tamen rei, quò commodius mederi possit, narrabo quid in duobus Frisix oppidulis factum sit, quæ ante annos XII, Dux Geldrix per prodicionem occupata, solo æquarat, cum jam cives rursus in unum convenissent, ac derecuperanda patria consilium iniissent; primum locum quem futuris muris & mœnibus destinabant, quantus multitudinis capax esset, fossa exigua & humili ex publico circumdederunt. Ex hoc aggere, tantum singulis civibus attribuerunt, quantum unusquisque commodè tueri posse videbatur, cum jam in mœnibus omnes constituti essent, Magistratus edixit, ita illum sibi attributum locum munirent, uti putarent sufficere ad vitam libertatemque defendendam, quod tam strenuè factitatum est, ut nullis postea neque copiis, neque opibus, uti tamen sæpe tentatum est, expugnari potuerint. Cum igitur ego videam hic publice egestatem, privatim magnas esse divitias, non iniquum putarem, si hoc pacto privatorum fortunis Republica sustineretur, ac cum unusquisque sciret, quo in loco aut cum patria victurus, aut cum eadem moriturus esset, videretque ubi suam ipsius vitam, conjugis, liberorum, causam Religionis, ac fortunas omnes collocatas habiturus esset, eum locum ita muniret, ut sibi illa chara conservandaque putaret. Hæc sunt *Magnifice & Amplissime Domine*, quæ ex re ipsa in mentem mihi venerunt, ut tibi scriberem, non ignarus, quàm parum prudenter faciam, apud eum cui ista supersunt. Tamen cum Humanitatem tuam apud me cogitarem, visum est, qualitercunque ista sese haberent, perscribere, neque ad alias excusationes, aut deprecationes confugere, quàm ut te orarem, ut si præ magnitudine studii, animi mei declarandi, nimis impudenter, tua Humanitate abusus, aut nimis stultè mei ipsius oblitus essem, id benigne, ut soles, ignores, meque tibi commendatum esse velles.

Vale, XV. Kalend. Junias:
M. D. XLIII.

LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII
HISTORICI,
LIBRI VII. HISTORIARVM
DE BELLO GERMANICO,
Ad Amplissimum Ordinem Senatorium Reipublicæ
DAVENTRIENSIS.

P R Æ F A T I O.

IN principio Operis nostri, de Bello Germanico, in universum præfandum duxi, id me maximè omnium memorabile, quod in Germania unquam intestinum gestum fuit, scripturum, quod Ducibus Johanne Friderico Electore Septemviro, & Philippo Hessorum Landgravio, Confederate Civitates & Principes Germania cum Carolo Quinto Casare gessere. Nam ut nunquam Germania pars majores validioresq; copias in unum contulit: ita Casar, qui vicis ad ultimum, periculo propior, diu ancipiti Martis alea fatigatus fuit. Sed dissimiles belli artes erant. Nam cum Casar initio belli, per menses aliquot cunctando, operiendog; Belgicas copias, quæ tardius adebant, castris se contineret, neque dubia fortuna eventum pugna vellet committere, hostibus pecunia in stipendium præsens deficere cepit. Contra, Principes Gentium Confederatarum, quibus Casaris artes haudquaquam ignota erant, majoribus viribus in oppugnatione castrorum sine effectu occupati, quam animis, summam pugna in eventum ancipitis fortune conferre ausi non fuere, haud dubie superiores fururi, si in imparatum statim, & expositum ad cladem, omnes vires convertissent. Sed duo potissimum videntur mihi his victoriam læva mente prædictam è manibus extorsisse. Unum, quod cum duo paripotentate, æquato Imperii jure, essent, in gerendis rebus, in consultando, deliberandoque, in diversum ferè sententiis rapiabantur. His curis in eo ardore accessit, Scherrelli Augustiani auctoritas, hominis sub Germanici belli recentis initium apud populares suos supra Magistratum, existimatione nominis, ob rei militaris peritiam celebris, qui belli Ducibus præcundo plura penè quam illi facinora perpetrabat, ut appareret, majora enim, si per omnia sui Imperii belli negotium fuisset, animo agitaſſe. Sed (ut plerumque fit) deterior sententia meliorem sæpe vicit. Alterum, fatum nescio quod, quo res mortalium, & consilia humana quamvis callida & reguntur, & miscuntur. Etenim variis curis anxio Casare, sub adventum Maximiliani Burani, qui non sat mature accedebat, quo cœu anchora sacra nitebatur, modicis præfidiis septus, omnem armorum terrorem ac vim in illum per hosticum, & infesta viarum omnia duſtantem, conferre potuissent. Hac occasione neglecta, neque Casarem adoriebantur, neque Burano viam intercludebant, quò minus illius potentia hujus accessione augetetur, cum antea haud dubia spe sedentis, expectantusq; in dies copia debellari potuissent, quod conjunctis copiis factum difficile postea fuit. Antè jam Casar iis, quæ Buranus adduxerat, Belgicis armis, plura consilio quam vi, cunctando,

trahendog; bellum, & ad postremum conciliando clementia civitates in amicitiam & pacem, gessit. Alii contra, tumultuose omnia gerere, missilibus assidue conſtruare, hostium castra quatere, aggeres & valla continua globorum grandine vulnerare, castra sæpe mutare, nihil opera pretii facere, denique non conferre (id quod Casar optabat) vires illius validiores in prælium; etiam tum, ubi accessione ac supplemento Buranici roboris crevit. Erat is Vir belli artibus clarus, Virtute singulari, animo intrepidus, quod satis, flumen Rhenum transgressus, eum hostium abeuntium cedentiumq; retrò vestigiis insisteret, declarabat; & auctoritate, propter severam in re militari disciplinam, pollens Primus in hostes, quibus formidabilior erat, quam credere est, invchi, eorum obequitare castris imperterritus, stationes ingenti tumultu turbare, modo frontem agminis vadentis in hostem protegere, modo tergum suorum, ne carperentur, claudere. Hinc Casari non solum charus, ut nulli Regulorum Itolorum, Hispanorumve, quorum castra plena erant, plus fideretur; verum etiam perfecto bello, ab eo amplissimis premiis ornatus fuit. In comparandis Provinciis, Transsilana cum Groningensi & Frisia, beneficio Casaris illi obvenit, quod ea maxime omnium, ac durissima Virum acrem ac impigrum postularent. Has Jurisdictiones tanta Prudentia & auctoritate, moderationeq; administravit, ut in amicitia & fide, consilio magis, quam vi retineret, efficeretq; ut in togata ea gubernatione, non minus quam in bello, clarus haberetur. Si quod stipendium iniustitatum illis gentibus visum fuisset imperari, illiq; sua patria jura pertinacius tuerentur, ipse Buranus omnia in bonam partem apud Principem vertere, suis, quod poterat, patrocinari, in otio deniq; & in magno flore Provinciarum suarum res continere. Pacis belliq; artibus omnibus prioribus Præfatis par, posterioribus verò sollicitando alias, retinendog; acceptas sub Imperio gentes. Sed ut nulla præclara, nescio quo fato, sunt diuturna; sed festinata maturitate occidunt: ita hic Vir brevi post, quam è bello Germanico in Belgium reversus esset, publico ferè omnium, sed maxime populi Transsilani luctu, rebus humanis subtractus fuit, longiori vita dignus, qui Principi suo in insecutis postea bellis utilis adversus hostes esse potuisset. Visum fuit igitur amplissimo Ordini Senatorio claræ Reipub. D A V E N T R I E N S I S, hos libros nuncupare, ut legentibus eos, memoria fortissimi & omnem laudem supergressi Viri subeat, huncq; unum fuisse, à quo Casaris salus in hoc bello, ut humano judicio loquar, cœu altero Theſeo pependit, passim omnibus confites.

LAMBERTI HORTENSII

Montfortii, Historici,

DE

BELLO GERMANICO,

LIBER PRIMVS.

ANtequam ad principium belli Germanici, quod Carolus Quintus Cæsar, cum Germaniæ potentissimis Principibus & populis confœderatis, haud perinde longum, atque grave & periculi plenum gessit, perveniam, *ejus originem, & quibus de causis, & per quos fuerit concitatum, tum necessarium, tum utile duxi, quanta poterit fieri brevitate, alius repetere.* Nam etsi uno & eodem anno cœptum confœdumque fuit, Gallico tamen magnitudine periculorum, armorum multitudine, claritate Ducum, & opibus florentissimarum civitatum propæ æquare potuit. Res memorabilis cum primis est: nam cum propter Imperii amplitudinem foris nullum hostem, nullumque externum bellum haberet, ipsa suis gravida vitibus per intestinum bellum gravi vulnere afflicta fuit. Primum omnium factis constat, quantis motibus & procellis Ecclesia à parvis primùm initiis, paulatim in Germania per doctrinam Lutheri quassari cœpit. Causa negotii diu diversis locis, & variis conciliis agitata, eodandem proserpsit, ut cum plausu multarum Civitatum, & Principum, qui eam tuerentur favore, frustra obnitente Cæsare, exciperetur. Cæsar sperans ignem maturè, priusquam in vastum incendium erumperet, à se opprimi posse, *conventum habendum Wormatiæ ordinibus Imperii edicis,* huc & Lutherum ad causam dicendam data publica fide, convocavit. *Sed cum hic de sententia sua* Trevirensis Episcopi & quorundam aliorum Principum precibus deduci non posset, à Cæsare paulo post *proscriptus fuit.* Ille promulgata proscriptione, cessit quidem, idque è consilio Friderici Electoris, in locum solum, ne quod colloquium illi, aut communicatio consilii cum ullo mortalium esset; verum in eo secessu & otio, liberos ad amicos & Dynastas indies edere non desit; sed eos maxime, quorum promptos & pronos ad novanda rerum Ecclesiasticarum omnia animos cognoverat. Interea dum proscriptus latet, Wirtembergæ nonnulla in Ecclesia, per quosdam homines novarum rerum cupidos, connivente Electore, mutantur. Captum jam tum fuit in Helvetiis, propter Religionem & doctrinam, tumultuari. Hoc dissidium ut componeretur, Senatus Tigurinus, omnibus ditionis suæ concionatoribus ad conveniendum in urbem Tigurum diem indixit, ut ibi controversia de Religionē disceptaretur. Disceputationem hanc tumultuaria rerum mutatio ibi statim sequuta fuit. *Consimilis motus paulo post Argentorati,* frustra obstante Episcopo, concitatur. Nec jam Tigurini se intra novæ doctrinæ septa continebant, sed Divorum simulachra in templis debellare aggressi sunt.

Videbant enim, rusticos in agris veterem Religionem obstinatos animis pertinaciter vindicare. Habebatur Ordinum Senatus Norimbergæ, mox Spire. Refertur ab Episcopis de nova doctrina ex hominum animis eruenda, deque veteri Religionē asserenda. Diverfa ab aliis magno certamine sententia defenditur. Ferdinandus Rex conspiciat nihil æqui obtineri posse, Ratisbonam cum Legato Campegio, & plerisque Episcopis, ad habenda separatim Comititia discedunt. Ibi decernitur, de veteribus Cæsaris edictum, & Leonis Pontificis, de veteribus Ecclesiæ institutis & cæremoniis servandis, & antiquandis novis, ratum sit. Cæsar per id tempus in Hispania, ad motus ibi exortos Germanorum res subiit accepit quàm turbulentæ Germanorum res essent, & indies tristiora enasci, literas ad Ordinem Imperii dedit, quibus haud obscure ostendit, quàm acerbè ferret, quod ea, quæ in Comitibus Wormatiensibus decreta fuissent, legnè exequerentur. Præterea, quod præter suum consilium Synodum à Pontifice per Legatum in Germania habendam postulârint, cum suum esset, id ab eo petere, & obtinere. Neque verò debere totam Germaniam, inulto minus totum orbem Christianum, ob unius hominis prodigiosa paradoxa, retrò seculis damnata, de integro in concilium convocari. *Se superstitie haud futurum, ut ea latebris Germaniam insiceret. Ac nisi decretum Wormatiense sine intercessione omnibus modis tueretur, armis si id aliquando asserturum.* In eandem sententiam eodem tempore literæ à Cæsare ad Civitates primi nominis allatæ sunt. *Motus inter ipsi rusticorum, & defectio à suo Magistratu, novam Religionem illorum insigni invidia oneravit. Tanta multus hæc causa prætexta fuit.* Quod jam multos annos intolerandis vectigalibus à Principibus & Magistratibus gravarentur. Hac procella exiguè admodum momento se data, alia in Suevia, & propinqua Germaniæ parte ad Danubium rusticorum tempestas est exorta. Duas hi seditiones causas obtendebant: unam, quod obstinaverant Religionem novam nuper introductam amittere: alteram, quod oneribus vectigalium & tributorum à Principibus levare, & in libertatem vendicari volebant. Crevit ista hominum turba paucis diebus, affluente undique indies sceleratorum sentina, in copias innumerabiles. Pugnatur cum his vano Marte, diversis locis: Faciunt inductiones Civitates, agitur & de pace, ut ab armis discedant, exhibentur postulata. Hac rusticorum multitudine dilapsa, alia mox colluvio, non paulò illa major, circa Franconiam confluit. Hi brevi non modò agros, sed oppida etiam, suæ ditionis fecerunt. Capiunt oppidum Winspergum vi, ac Nobilitate partim cæsa, partim capta, Comitem Ludovicum Helfensteinum, qui Maximiliani Cæsaris filiam notham uxorem habebat, horrendo supplicio duobus hastatorum ordinibus medium trucidarunt. Bisariam inde partiantur copias, inopiam partim in agrum Wirtembergicum. At in qua in Wirtembergensem agrum populabundi irruerant, à Suevici Fœderis Duce Ludovici avotis, de percussoribus Comitibus Ludovici atrocissimum est supplicium. Vastatur incendio.

quod ceperant, oppidum Winspergum. Reliquæ
copiæ, quæ Franconiam infestè pervagabantur,
quantum castellorum & Monasteriorum obviam
erat, captis incensisque etiam urbibus, everterunt.
Extinctis his rusticorum copiis à Truceffio, Fœ-
deris Suevici Duce, alia excetra in Lotharingia
subito apparuit. Multitudo hæc ex Alfatensis &
Lotharingis conflata erat. Hac quoque mira
celeritate fusa, alia, diversa à superioribus, quæ
fines vallis Wileræ infederat, ad internecionem
magno prælio superata fuit. Potuissent tot cla-
des acceptæ aliis documento fuisse, nisi vana spe
libertatis lætati, prudentes ac volentes in volun-
tarium exitum læva mente fuissent. Ad Peters-
heimum in agro Wormatiensi alia colluvies se
collegerat, ad eam affluxerant, qui ob æs alienum
domo agrisque cesserant, homicidæ, exules, & sex
hominum id genus. In hos Palatini, Lotharingi
& Trevirensis equites immissi, cædunt, fugiant,
ac palantes in fuga passim interficiunt. Hæc
armatæ non jam se continebant in a-
gro, sed in urbibus quibusdam ad arma adversus
Religionem & Magistratum quoque concursum.
Inciderunt hi motus in annum vigesimum
septimum. Eodem tempore *Tigurinus Senatus*,
inter alios motus, facto Senatusconsulto, multa ve-
nit *Religionis & ceremoniarum, authore Zwinglio*
revocavit. Simulque inter hos turbines exortus
Thomas Müncerus, homo confidens, audax
et horrendæ doctrinæ auctor. Col-
legit is habebat Phiferum quendam, effron-
tem, & ad quævis audenda paratum. Hi con-
turbatum manu, armis omnem Nobilita-
tem Germaniæ expellere conantur. Is tumultus
quoniam ad omnium Regnorum vastitatem
pertinebat, Johannes Elector Saxo, qui fratri Fri-
derico morte postea subtracto, successit in Septem-
bris, Georgius ejus patrueus, Landgravius
Henricus Brunsvicensis, & Albertus Co-
mitem Mansfeldius, confociatis armis, procella equi-
bus, universas eas copias ad Franchesium
Capiuntur & tumultus capita, Mün-
cerus & Phiferus, inter reliquos captivos, in quos
copiam adversum fuit. Literæ per eos dies
ex Hispania opportunè mediis his turbis
venere, quibus *dies habendorum Comitiorum*
Imperii negotiis Augustam indictus fuit.
Tempestas haud quievit in Ecclesiâ: nam
alii homines opici post alios oriuntur,
omnia pro oraculis edere, seque afflatos dice-
re. Et Carolustadium temporis, pro-
pheta novum, aqua & igni à Septemviro
interdictum. Hoc ipso anno mutata fuit
Reipub forma & Religio, cum Germa-
nia seditionibus quateretur. *Alia Comitiorum*
per literas ex Hispania *Spiram edicuntur*,
mandandum fratrem, ut Legatum, ei conventui
viresceret. Dies servatur anno insequenti, qui fuit
Christi sextus. Recitantur ibi literæ Cæsaris,
quarum summa erat hæc: Ut Religio Ecclesiæ
Majoribus accepta, integra apud omnes
retineretur, novata omnia abolerentur. Si qui con-
trarij, juxta decretum Wormatiense multa-
rentur. Principes inter se, quos dixi Protestan-
tes appellatos, rem in deliberationem vocarunt,
et deliberantque rerum summam Landgravio,

Sturmio, & Cresso Norimbergenfi, quod inter eos
conveniret, id ratum postea, cum in consilium
referrent, se habituros. Convocantur rursus pau-
lò post, à Cæsaris Legatis, quorum Princeps erat
Rex, circa principium mensis Augusti. Ibi Rex
se audivisse queritur, inter adversarios esse, quo-
rum permissum esset judicio, quid ratum firmum-
que habituri essent. Præcaverent hi, ne commu-
nicando privata consilia, & intercedendo decre-
to Wormatiensi, Cæsaris animum irritarent.
Leguntur ibi rursus literæ à Cæsare allatæ. His
vetabatur, ne quid ceremoniarum, ne quæve Re-
ligio se absente mutaretur, externave assumeretur.
Se Romam ad Pontificem iturum, ut in eum co de
Synodo cogenda agat, ut ea in omni controversia
disceptetur. Ad ea Principes adversarii, & Civi-
tatum Legati, velle se obedienter, in omnibus Cæ-
saris voluntati permittere; sed cum controver-
sia de negotio Religionis indies magis ac magis
augeatur, id quod illic editum decretumve esset,
hucusque propter periculosos motus, qui interea
exorti fuissent, servari non potuisse. Quod verò
Cæsar de Synodo promittat, nihil esse, cum fama
constans, neque omnino vana esset, Pontificem
cum Gallo & Venetis arma fœdere consociasse, &
bellum Cæsari moliri. Proinde rectè ac ordine
fore, ut Cæsar certior de statu & periculosis mo-
tibus Germaniæ fieret. E re Imperii esse, si Con-
cilium in Germania indicatur, quemadmodum in
Norimbergenfi Comitio placuit. Postridie de
Monachis mendicis quædam relata fuerunt, sed
sine effectu. Divulsis hic animis in duas par-
tes, tandem è consensu omnium hujusmodi fit
decretum: *Intra annum vertentem Synodum*
Germaniæ, vel (si ita videretur) totius orbis cogen-
dum, & Cæsarem ex Hispania in Germaniam turba-
rum componendarum causa revocandum. Interea
Ecclesiæ status, ut nunc se habent, in sua cu-
jusque diuione integri manerent, utque eos Deo ac
Cæsari probaturi essent. In hoc Comitio prima
belli scintilla emicuit, quod post in magnum in-
cendium erupit. Saxo, cum videret tot Comitio
habendis nihil promoveri, & Episcoporum partes
potentiores esse, quàm quibus ipse par esse posset,
si ad vim res tandem spectaret, *Hessum secretò*
convenit de fœdere sanciendo. Adsciscunt Legatos
Argentoratensium, Norimbergenfium, & Augusta-
norum, cum quibus hoc consilium communicant.
Monentq; simul, ut maturè suis rebus consulere-
nt. Non esse obscurum, quid Episcopi parturirent.
Fœderis ineundi formulam hujusmodi conce-
ptam proposuerunt. *Si Religionis causa aliquis*
omnium in periculum deduceretur, omni injuriam
ve acciperet, auxilium mittendis invicem adjuva-
rent. Neque illud dubium esse, quin Francfortien-
ses Ulmenensesque idem essent facturi. Ad ea Le-
gati Civitatum responderunt, ejus nihil in manda-
tis se habere, sed velle referre. Hæc Comitio
inde; defectio à veteri Religione in Allobrogum
finibus sequuta est. Quorum vestigia Basilienses,
Argentoratensesque ingressi, omnia propè sacra
mutarunt. *Spira inde habita sunt Comitiorum* ad
Idus Martias, anno XXIX. in quibus cum Cæ-
sar Legati de quibusdam obstinatis, qui no-
vos ritus in Ecclesiâ inveherent, cum querela
retulissent, tandem ad hunc modum decernitur:

Qui

Qui veterem Religionem adhuc tuerentur, constanter in ea usque ad proximam synodum, de qua bonam spem conceperit Cæsar, perseverarent. Rursum, qui à nova semel suscepta sine gravi rerum publicarum suarum detrimento ac motu declinare non possent, in ea moderate se gererent, nihil novarent insuper. Anabaptistas nuper exortos, qui sua pertinaciter defenderent, ferro & igni persequerentur. Utrique ab omni injuria, & dando damno Religionis causa, abstinerentur, neminem convitiis lacefferent, transfugas neutri hospitio domove exciperent, contra decretum hoc qui molirentur in proscriptionum album referrentur. Huic decreto intercedunt Saxo & Hessus: & præter hos Brandeburgensi Liineburgenses Duces, & Comes Anhaltinus. Hi suam intercessionem, ut rectè atq; ordine factam, tuentur. Et communicato consilio cum Civitatu Legatis, societatem jungunt. Civitates autem erant hæ: Argentoratum, Ulma, Constantia, Norimberga, Memminga, Winseniū, Rutelinga, Campedonium, Hailbruna, Lindavia, Isna, Willeburgum, Norlinga. Per eos dies inter Helvetios civili bello tumultuatum fuit: ac nisi Argentoratenses opera ac studio suo intercessissent mediis, jam dux acies armatæ infestis signis concurrissent. *Mittuntur à Principibus & Civitatibus, quas modò memoravi, Legati ex templo ad Cæsarem, quem tum ex Hispania in Italiam reditum parare acceperant, ut præsentibus rationem decreti repudiati ante triennium, ei exponerent. His cum nihil pacatè ac benigne responderetur, domos quisque suas, unde venerant, reversi, ad Principes & Senatus rem omnem detulerunt.* Norimbergenses, qui omnium primi literas à suo Legato Cadeno ex Italia acceperant, cognito responso, & Cæsaris voluntate, celeriter rem omnem Saxoni, Hesso, & focis civitatibus per literas denunciant. Tum demum illi nihil amplius cunctandum arbitrati, (imminens enim infortunium prospiciebant) *conventus diem Smalkaldiam sub finem Novembris indicunt.* Ad eum diem conveniunt frequentes paulò antè memoratarum Civitatum Legati: Principes quoque, Saxo cum filio, Hessus, Ernestus & Franciscus Luneburgenses fratres, & Legationes Georgii Brandenburgensis. Ulmeneses tamen, & Argentoratenses, de fœdere ineundo nihil in mandatis se habere responderunt. Unum enim hoc superiori conventu in deliberationem missum fuisse, de auxiliis mittendis, si quis propter Religionem periclitaretur, licet clam non esset, quid Cæsar, quid Ferdinandus, & alii occultè molirentur. Proinde rectum videri, ut quisque ad suum Senatum de fœdere sanciendo referret, ut decerneretur quid fieri placeret. Variantibus sententiis, cum de fœdere inter eos non satis conveniret, tandem aliarum Civitatum Legationes acciri placuit. Posse fœdus aliquod concipi, & iniri, si doctrina, si Religio eadem per omnia probaretur omnibus. Rebus infectis hac lege discessum est, ut qui eandem & doctrinam & Religionem velent suscipere, in octavum Idus Januariæ anni sequentis Norimbergam convenirent, interim *Argentoratenses cum vicinis Helvetiorum Civitatibus, eandem ferè Religionem tuantibus, fœdus ineunt.* Norimbergam ubi convenire, nihil egere, quòd Cæsar, qui tum temporis à Pontifice in Imperium inaugurabatur, sub vernum tempus comitia habi-

turus crederetur. Interea quisque maturè deliberaret, quid in illis proponere placeret. Brevi post Principes, & Civitatum Legati frequentes Augustam convenerunt, ad Cæsarem ex Italia post inaugurationem reducem excipiendum. In his Comitibus multa à Cæsaris Legato de Turcica calamitate, vastatione Regni Hungarici, popularione agri Viennensis, de bello faciendo Turcis, ubi descripto dicta fuissent, ad ultimum de discordia, propter Religionis negotium, de motibus nuper exortis, & de contemptu Decreti Wormaciensis graviter verba fecit, iussitque singulos, quæ viderentur proponere. Ibi Principes, de quibus paulò antè dictum est, omisso responso de mittendo auxilio adversus Turcam, Cæsarem orârunt, ut suam confessionem, quam scripto complexi fuerant, benigne audire vellet. Accepit Cæsar postridie, & in frequenti Senatu varia de Religione disceptata sunt. Convocantur ad Cæsarem Civitatum Legati, aguntur iis gratiæ, qui à fide decreti non discessissent. Deinde reliquis causam dicere iussit, quamobrem Decreto Wormaciensi non paruisent. Illi deliberandi spatio inpetrato, causam quidem dicunt sed quia Cæsari haud quaquam fuit satisfactum. Simul Cæsar consilio cum Legato Pontificis communicato, ad scriptum Saxonis & Hessi responsum decrevit, ut, qui fient contra, intercedere conarentur, & non parerent, in proscriptionum album referrentur. *Refutatur eorum confessio* (quæ postea Augustana appellata fuit) *à Theologis quibusdam.* Elector Saxo nulla mora refutationis exemplum à Cæsare sibi tradi postulat. Haud recusat id Cæsar quidem se facturum, ac ea lege, ne vulgaretur typis excusum, ut fenestra novis digladiationibus præcluderetur. Negare illi, se ea lege accepturos. *Eo tandem res deducta fuit, ut septem utrinque deligerentur, qui ad controversias reconciliandas viam aliquam, si fieri posset, invenirent.* Hinc à Cæsare & Pontifice lecti sunt, Episcopus Augustanus, Henricus Brunsvicensis, duo Jurisconsulti, tres Theologi, Wimpinus, Eccius, & Cochlaus, inde Georgius Brandeburgensis, Johannes Fridericus Saxo, totidem Jurisconsulti, & totidem Theologi, Melanchthon, Brentius, & Schnepfius. Ex his septenis (credo ut minus tribarum esset) terni lecti sunt. *Sed cum ne squam ferre inter eos conveniret, tentatis arte separatis sed frustra, Ducum animis, ut à suscepta Religione desisterent, ita decrevit Cæsar, ut usque ad decimum septimum Kalendas Majas anni sequentis, sua ipsi sacra manerent integra omnia, ac interea nihil novarent amplius, nihil novorum librorum in lucem ederetur de Religione, nullos pellicerent in doctrinæ suæ societatem, in Anabaptistas animadvertent.* At Saxo, qui facillè princeps ab ea parte erat, decretum hoc non approbat, neque socii ejusdem confessionis receperunt. Tum Cæsar: *Nisi, inquit, parueris decreto, infortunium estis habituri.* Ita post longam dimicationem, nulla rememorabili perfecta, haud quaquam pacatè discessum fuit. At Hessus cum videret, quid Cæsar moliretur, celeriter cum Tigutinis, Basiliensibus & Argentoratensibus amicitiam & societatem ita adjungit, ut si quod infortunium aut adversi quidpiam propter Religionem alicui concitaretur, invicem pecunia in stipendium militum, vel peditum equitumque

umque auxiliis mittendis juvarent. Vocatur inter
 hæc per literas Coloniam à Cæsare Saxo, ob dubia
 quædam Imperii negotia. Ille suspicatus eo præ-
 textu aliud parari, exemplò in omnes partes ad
 Principes & socias civitates literas dux, quibus diem
 XXII. Decembris ad conveniendum Smalkaldiam
 fœderis icendi causa edixit, priusquam impræmedi-
 tati & imparati occuparentur. Servatur ab omni-
 bus dies, *conceptumq. est fœdus* hic, quod postea à
 loco Smalkaldicum fuit appellatum, ipsique Con-
 fœderati Smalkaldici dicti in Historia fuere. In
 hoc fœdere, præter Saxonem Electorem & Hes-
 sium, erant Gebardus & Albertus Mantsfeldii,
 Magdeburgum, & Brema. Cæterarum Civitatum
 Legati ita fœdus comprobârunt, uti prius, quid
 fieri placeret, referrent. Qui verò ita censuissent,
 intra sextam hebdomadam rursus illò conveni-
 rent, ut in fœdus adscriberentur. Visum quoque
 tum fuit, Georgium Brandeburgensem, & Norim-
 bergenses ad fœderis societatem sollicitare. Ad hæc
 placuit, & Danorum Regem, Pomeranum, Megel-
 burgensem, Hamburgenses, Embecenses, Northemen-
 ses, Francfordienses, Brunsvicensis, Gotingenses, Min-
 deneses, Hannobrigenses, Hildesemenses, & alias ple-
 rasque civitates in Septentrionalis Oceani littora ver-
 gentes, huc quoque per literas invitare. Placuit
 item, ut ad Galliarum & Angliæ Reges scriberen-
 tur literæ, in quibus adversus calumnias de profes-
 sione Religionis suæ sparsas se purgarent, & do-
 ctrinæ rationem redderent: simul orarent, ut Cæ-
 sarem ad Synodum in Germania cogendam per
 literas hortarentur, nihil interea duri in Principes
 & Civitates Imperii ob Religionem decerneret. In
 hanc sententiam scribunt non solum Principes,
 sed & Civitates nonnullæ. Rursus Saxo Confœ-
 derato Smalkaldiam convocat, ad ineundam ra-
 tionem defendendi se, si qua vis oboriretur. In hoc
 conventu referuntur responsa Danorum Regis, &
 Civitatum maritimarum, de quibus in fœderis so-
 cietatem pelliciendis superiori conventu Smalkal-
 dico actum fuerat. Rex ita per literas respondit,
 ut diceret, sibi non esse integrum per Regni sui
 Concilium, fœdus cum quoquam inire Megelbur-
 gensis in excusationem adduxit, Legatos suos De-
 creto Augustano admodum nuper subscripsisse,
 contra eam rem se haudquaquam facere posse.
 Utcunque tamen rerum alea caderet, nihil se hosti-
 le contra eos paraturum. Dux Pomeranorum,
 gubernationem ditionis adhuc esse penes fratrem
 grandiorum natu, quo vivo nihil se posse statuere,
 alioqui in fœdus discessurum. Lubecenses, graves
 sumptus in bellum factos excusabant, augeri ad
 hæc ipsis metum, ne Christiernus Rex Regno pul-
 sus, rursus bellum faceret. Quod si eveniret, velle
 scire, quid auxilii flagrante bello à fœdere expe-
 ctarent. Lüneburgenses, id se facturos polliceban-
 tur, quod Principi suo placuisset. Inde de ratione
 belli, de conferenda pecunia in stipendium, de Du-
 cibus ad bellum legendis, de auxiliis, & aliis qui-
 busdam consultatum fuit. Descriverunt hic à fœdere,
 Hasprunum, Campedunum, & Norimbergæ. In hoc
 rerum statu Ulmeneses Ecclesias suas per Bucerum
 nova Religione instituunt. Respondetur Confœ-
 deratis à Rege Galliarum benignè: Se non solum
 concordiam & liberam disceptationem controver-
 sarum in Synodo optare; sed etiam liberum acces-

sum & fugam in Regnum suum tutam illis aperire,
 si quid adversi accideret. Supervenerunt literæ à
 Rege Angliæ, quibus pari humanitate illis respon-
 sum fuit.

Mox Francfurti in conventu relatum fuit, de
 Helvetiis in fœdus recipiendis. Verum quòd illi di-
 versum in parte aliqua dogma tuerentur, repudiati
 fuere. Adferuntur simul literæ Saxonis & Hessi in
 concilium, quæ recitatae sunt, in hanc sententiam:
*Si videretur è re fœderis esse, Moguntinum & Ludo-
 vicum Palatinum velle apud Cæsarem de pace disce-
 piare.* Responsum per literas fuit: *Rectè censere se,
 sed pacem non placere ullam, nisi fisci actionem prius
 aboleret Cæsar.* Haud abnuuit Cæsar. Quare ad Idus
 Septembris Spiræ adesse omnes iussit. Interim,
 paulò ante eorum Comitiorum diem, mittit ad
 Saxonem, Gulielmum Nassovium, & Nuenarium.
 Hi secretò cum eò de pace acturi, quinque maxime
 proposuerunt, si pax placeret, illa reciperet. Saxo,
 ubi è re sua ea admittere visum non esset, ad ulti-
 mum adjecit, neque se Spiræ in Comitibus adfutu-
 rum, neque filium eò missurum, nisi publica fide
 sibi caveretur. Augustæ nuper, ac multò antè quæ-
 dam præter Comitiorum rationem sibi accidisse,
 ob quæ Cæsari parum fideret.

Paulò post Legati à Moguntino & Palatino
 Smalkaldiam veniunt, qui Civitatum Legatis pro-
 ponunt, ut, si videretur, ea de quibus Augustæ non
 convenisset, de integro referrentur. Multis hic
 ultro citroque jactatis, postremò in hunc modum
 placuit: Ubi de voluntate Saxonis & Hessi, quorum
 erat summa inter eos authoritas, facti essent certio-
 res, si ipsi ita censerent, placere diem conveniendi
 Spiram præfigi. Haud ita multò post, Saxo & Hes-
 sus Moguntino & Palatino respondent ad ea, quæ
 nuper ut disceptatores proposuerant, in hanc sen-
 tentiam. Sperare, Cæsarem concilium in Germa-
 nia coacturum, ut promiserat. In hoc, ut doctri-
 nam de Religione uberius explicaturi essent, inte-
 rim se orare, ut à Cæsare deprecando impetrent,
 ne interea quid infestè in eos, qui eandem doctri-
 nam profiteantur per iram, aut è consilio aliorum
 impotenter moliretur. Sin omnino ille in præsentì
 de pace agi postularer, publica fide cautis ex æquo
 omnibus diem ad conveniendum præstitueret, vi-
 ros se eruditos secum adducturos, qui confessio-
 nem Augustanam copiosius explicarent, & dictis
 obscurius aliquid lucis essent addituri. Cum autem
 inter ista de Comitibus Spirensibus, propter Turcæ
 apparatus ad bellum Viennense, nihil fieret, diem
 conveniendi Ratisbonam in Januarii mensem
 anni insequentis produxit.

Eodem tempore Tigurinorum cum Quinque
 Pagis dissidium, jam aliquot annos oppressum, mul-
 to quam antè infestius offerbuit, Tigurini duobus
 præliis magna accepta clade à Paganis devicti, in quo-
 rum altero Zuinglius cecidit, his legibus pacem fe-
 cere, ut ipsi fœdus cum Landgravio, Basiliensibus, Ber-
 natibus, & Argentoratensibus nuper istum abjura-
 rent: Paganis à patre cum Ferdinando Rege inito de-
 sciscerent. Neque ita verò multò post in conventu
 Francfordiensi, in fœdus Goslarienses, Embecen-
 ses, ut paulò antè Eslingenses, adscripti fuere. Tan-
 dem verò, cum Turca in Austriam cum innumera-
 bilibus propè armatorum equitum peditumque
 copiis irumperet, Cæsar propter Regnorum pro-
 pinqui-

pinquitatem, metu ne ea procella, in hoc dissidio in Germaniam effunderetur, Schvinsfurti pacem ad proximum usque Synodi tempus Germania dedit, ne quis Religionis causa cui convitium diceret, damnum ve daret. In eos qui contra facerent, decreta pœna fuit. Illic vicissim parta pace, obedientiam & officium, præterea auxilia adversus Turcam Cæsari ac Regi pollicentur. Morre subtrahitur rebus humanis inter ista Elector Saxo, in cuius locum succedit filius Johannes Fredericus, cum Cæsar classe in Hispaniam proficisceretur.

Per eos dies Pontifex in Germaniam Legatum, cui Cæsar & suum adjunxerat, ad Saxonem Electorem, cum mandatis de ratione indicenda Synodi mittit. Legatus ubi multa disertè de utilitate ac necessitate Concilii intra sextum mensem denuntiandi, & anno post inchoandi discessisset, unum scrupulum urgere, inquit, de loco, in quem cogeretur. Nullum Pontifici visum fuisse magis commodum, propter copiam annonæ, & rerum aliarum exuberantiam, quam vel Bononiam, vel Placentiam, vel Mantuam. Unam earum diligendam videri. Sumit Saxo & deliberandi & respondendi spatium, dum fœderis socios (erant autem in eo fœdere civitates XXIV, & Principes tum septem) Smalkaldiam convocet. Non enim posse se aliis inconsultis, quod ea res suo unius arbitrio libero permessa non esset, privatim communi omnium nomine respondere. Brevi convenitur frequenter Smalkaldiam. Decernuntur literæ ad Legatos. His responderunt: Pontificis Romani postulatum pugnare cum Decreto Imperii Senatus, in quo placuerat, ut in Germania locus Concilii habendi deligeretur, idque cum ob alia, tum ut illud liberum foret, alioqui non futurum, si extra Germaniam ediceretur. Hanc Legationem biennio fermè post, Cæsare jam ab expeditione Africana in Hispaniam reverso, denunciatio Concilii excepit. Legationis Princeps in Germaniam missus, in primis ad Saxonem Electorem, erat Petrus Paulus Vergerius, anno trigesimo quinto, Pontifici Romano ob raram eruditionem, tum charus adhuc. Quo tempore Johannes Episcopus Roffensis in Angliâ, & Regni Cancellarius Thomas Morus, securi à Rege percussi erant. Vergerius, postquam ad Saxonem Legatus venit, indicat verbis Pontificis, tempus illud nunc tandem venisse, quo Concilium tantopere expectatum indicatur, neque verò solum expectatum, sed orbi propter dissidia in Ecclesia necessarium. Locum designari Mantuam, Germaniæ, quod Imperii sit, commodam, & inter primas Italiæ urbès, ex Alpibus descendentibus obviam. Huc neque Cæsaris, neque Ferdinandi operam defuturam. Quod si ipse nunc causas quærat, ut impediat, aut recuset venire, orbem tum demum intellecturum, nihil ei placere ad pacem. Saxo rem cum fœdere se communicaturum ait, petitque simul, ut mandatum Pontificis scripto tradat. Addidit inde Legatus, alias Legationes ad alios Reges huius Concilii edicendi causa missos, se verò in Germaniam: Cæsari ac Regi locum placere, & Electori quoque placiturum, spem bonam se habere. Jam quia fœderis socios consulere opus est, orat, ut primo quoque tempore eam rem maturet. Quod ad publicam fidem, qua alias sibi ac suis caveri postulabat, eam non solum libenter dari; sed Pontificem

obsides etiam daturum, ut minori metu conveniant. De ratione & forma disputandi conventurum in Concilio. Confederati se cognita. Vergerio per literas breviter respondent: Jam antea suam voluntatem & sententiam Cæsari ac Pontifici declarasse, legitimam ac liberam Concilium, quale hoc fortasse esset futurum, se velle. Dolere tamen unum, rabie non humana in se & suos sèveriri. Vitia, quæ ubique Ecclesias inundassent, prius esse e medio submovenda. Quod verò Mantua Concilii locus placuerit, mirum videri, cum Cæsar ab eis non esset discessurus, quæ in frequenti Ordinum Senatu semel placuissent. Decretum fuisse tum factum, ut in Germania Synodo locus deligeretur. Et in hac sententiam pluribus Legato responsum fuit. Unde haud obscure coarguebant, se e Germania exciri nolle.

Supervenerè eodem tempore Smalkaldico conventui Legati Regis Galliarum. Hi excusarunt supplicium de quibusdam in Gallia ob novam Religionem sumptum. Nihil illud ad injuriam Germanorum, aut ejus doctrinæ quam ipsi tulerentur, quicquam pertinere. Non negare se quidem, mortalium incuria & oscitantia temporibus superstitiones aliquas in Ecclesiam irrepsisse; sed caeremoniarum nonnullas non esse inutiles omnino. Quocirca, omnes non esse explodendas. Si Germanis in rusticos sèverire, quorum tumultus armis oppresserant, si in Anabaptistas sèverè, quod Magistratum non pareant, animadvertere licet, cur idem Regi in suo Regno, in nefarios non liceret? Neque verò necessum esse in præsentia commemorare, quas ob noxas anquisitum sit. Post hæc multa benevolè de utriusque gentis cognatione, origine, & animorum conjunctione peroravit. Regem Legatos suos ad ipsos ire voluisse, ut quæ vellet, non per literas, sed per Legatos coram ageret. De Concilio idem se cum Germanis sentire. Et ea tempora non pati, nisi extra Italiam liberum Concilium. Rectum sibi videri, ut missio Pontifice, concordiam & pacem ipsi inter se ineant, id quod proclivè factu esset, si animis quorundam præter ferociam insitam remissis, nihil obstinatè gereretur. Gratia actæ sunt Regi à concione, quod bene de Religione sua sensisset, de utriusque populi necessitudine, de quæ benevolè erga Germanos animo, ad ultimum, de judicio, de Synodi denunciata à Pontifice ratione, & quid is parturiret. Et quemadmodum Rex contra confociatos fœdere nulla auxilia Cæsari esset missurus, vicissim ne se quidem Cæsarem in rebus, quæ ad Imperium nihil pertinerent, adversus Regem, armis aut opibus adjuturos.

Secundum ista, Legati à Rege Angliæ venerunt, qui in concionem admissi, Regem in Regno suo veterem Religionem abolevisse exposuerunt. Hortari Germanorum nationem, ut secum pergant novam Religionem pari studio vindicare. Pontificem Romanum simulare tantum Synodum; sed re diversum cogitare. Regi gratia eadem humanitate, qua Gallo, acta sunt. Revocatur hic firmaturque societas, & fœdus Principum & Civitatum in annos decem, simul plures adscribuntur; inter quos Angliæ Rex fuit. Ab huius Legatis in fœdere hæc quoque expressa fuerunt, ne alium Concilii locum sibi à Pontifice præscribi paterentur, quam ipsi Vergerio indicassent. Sin pergeret Pontifex, ut denun-

denunciari iussit, ejus consilio intercederent. Ut socius fœderis esset, ita se defensorem ipsi fore. Si bellum Religionis causa ipsis inferretur, Rex vim facienti nulla auxilia mitteret; sed in fœderis defensionem centena aureorum millia conferret. Reliquos sumptus ipsi facerent. Sed si bellum diutius traheretur, quàm ut ferendis oneribus sufficerent, Rex ducenta aureorum millia penderet. Se verò non tantum armis sancitum fœdus, sed sanguine & vita etiam tutaturos. Hoc fœdus inter Regem & Protestantes paulò post arctius per literas coivit.

Pontifex interea, cognito Cæsaris ex Hispania reditu, Neapolim, Vergerium Legatum trepidè à Germania, missis literis, in Italiam revocat. Quibus is lectis nihil amplius commemoratus, quanta potuit celeritate Romam rediit, & ad Pontificem Confœderatorum responsa retulit, quid postulaverint, & quid in Senatu Imperii Cæsar ipsis feratur, pollicitus. *De Lutheri & aliorum reditu ad saniores mentem, nihil esse quod expectaretur, nisi vi armata compellantur.* Auditis his Pontifex, ex templò Vergerio mandat, ut pari celeritate Neapolim contendat ad Cæsarem, eique, ut quæque acta essent, exponeret. Haud diu ibi cunctatus tum Cæsar, brevi Romam venit. Ubi de bello Turcico & Imperii rebus pleraque ipse & Pontifex contulissent, de Concilio indicendo ita inter eos convenit, ut diplomate conscripto, quod è dignitate Pontificis esset, Cæsar efficeret, ut potior Germaniæ pars in Italiam se ad Concilium sequeretur. Convenitur à Confœderatis secundum hæc Francfortum. Hic recepto in societatem Würtembergensi, deinde Pomœranorum Ducibus, Georgio & Johanne Anhaltis, Augusta, Francforto, Campoduno, Hamburgo, & Hannobrio, Legationes ad Angliæ Regem decernuntur. Verùm priusquam Legati proficiscerentur, nuncio adferebatur, Annam Reginam adulterii incestusque prætextu à Rege securi percussam fuisse. Quamobrem à Legatis mittendis in totum destituerunt.

Prodiit his diebus diploma Pontificium, de edicto Concilio. Protestantes Smalkaldiæ ad mediam Februarii adesse jubentur. Huc quoque convenire primi nominis Theologi, quod Heldus Cæsaris Orator cum mandatis eò venturus diceretur. Adfuit brevi, atque Principibus Legatisque Civitatum in concionem advocatis, legationem suam exposuit. Erat commemoratio offensæ & indignationis Cæsaris, quod se absente pluribus in locis, quàm cum discederet, status Religionis tota Germania mutatus contra edictum esset, qua in re ludibrio se habitum existimare. Gratum tamen unum illud esse, quod de fœdere Gallico & Britannico se perpurgassent. Gallorum Regem in se moliri bellum, & Turcam armare in Germaniam, ut dissidio divulsos opprimeret, Cæsarem velle ab ipsis pactas inducias servari, præcipuè quòd proximo Concilio, quod instaret, omnes controversiæ Religionis disceptarentur. Omnes scire, quanto ardore, ut Concilium cogeretur, absens presens iussisset. Quod ut aliquando inchoaretur, & bonis auspiciis finiretur, reditum ab expeditione Africana in Hispaniam maturasse, ut primo Vere trajiceret in Italiam, quò presens Concilio interesset, nisi bello impeditus ab eo averteretur, & tamen nullum suum studium à se absente desideratum iri. Sperare autem, quoniam ipsi semper Concilium dari voluerunt, quin

omnium consilia & rationes huc inclinata essent, ut non solum quantum dissidiorum in Ecclesia esset, tolleretur; sed etiam vitia & labe, quibus deformata esset, submoverentur. Cupere Cæsarem de voluntate eorum esse certiore. Nam si nunc resistent, & venire detrectent, occasionem oblatam prætermisuri, aut si qua excipere velint, aut differre, sententia esset, omnes gentes humanas haudquaquam dextram existimationem de ipsis concepturas, ut qui turbas, quàm tranquillitatem mullent, bellumq; otio præoptarent. Orare Cæsarem, ut hic paratos se omnes lubentesq; præbeant, quo ipse vicissim studium ac propensam suam voluntatem erga eos declarare posset. Postquam Legatus in hanc sententiam multa perorasset, dimissa concione, Saxonem secretò convenit, oratq; ut Cæsaris amicitiam quorundam assentationibus potiore ducat, eique hac in re morem gerat. Cæsarem benevolentiam ei aliquam sæpè voluisse quidem, sed ob Religionis diversæ negotium declarare non potuisse, quam tamen composito dissidio effusam pariter, & cumulatam expecturus esset. Sin ipse venire recuset, neque Legationes mittat, reputet apud se, quantum mali ea irritatio ipsi in posterum allatura sit. Præterea admonuit, ut quemadmodum in Comitibus Ratisbonensibus placuisset, auxilia adversus Turcam, qui jam tum in Germaniam irrumpere parabat, mitteret. Quod si is à bello destiterit, arma cum aliis in Gallum, qui Allobrogum ditionem ad Imperium spectantem invalisset, indueret. Adjecit & alia quædam de sumptibus magnis, quos Cæsar in Judicium Imperiale fecerat, communiter tolerandis. Saxo ista se referre velle, respondit, quòd haud perinde ad se, atque socios, pertinerent. Postquam in Concilium ventum est, multa adversus singula vehementi oratione dicta sunt. Postremò de Concilio in Italia à Pontifice indicto, pugnare cum Cæsaris & Imperii Decretis. Neque ipsis satis liquere, num eum locum alii Principes & Reges extra Germaniam probent. Causas esse justas, quamobrem eò reculent venire, periculum ex æquo omnibus commune, insidias, quas Pontifex per clientes suos ipsis struere posset. Ad hæc, cum negotium hoc sit omnium maximè arduum, quòd ad communem omnium mortalium salutem spectet, magnitudinem rei postulare, ut ea non per Legatos transigatur, sed viris ingenio & eruditione excelsis permittatur, quorum aliquis numerus in Italiam mittendus esset. Molestum admodum fore limites Imperii transcendere, & interea Germaniam præsidii nudatum iri, & Ecclesias aliquot ministrorum vacuas futuras. Ad ea Heldus: Mantuam propterea delectam Concilio, quòd cœli salubritate, & rerum omnium commodis nulli loco esset inferior, tum autem convchendis comineatibus opportuna. Nihil esse, quòd de insidiis & periculo fingerent. Cæsarem curaturum, ut ipsis publica fide, datis insuper obsidibus, caveatur. Poposcit per hæc Legatus catalogum eorum, qui post pacationem Norimbergensem in fœdus venissent. Ad hæc, quale, & quorum consilio ictum esset fœdus istud. Dum ista geruntur, supervenit fortè Legatus Pontificius ad Saxonem primum, ut ei Concilium denunciaret. Sed cum videret suam Legationem non magnè apud eum fieri, Hessi colloquium petiit. Is per ministrum Legato responderi con-

contemptim iussit, non esse vacuum audiendis Legationibus. Inde ad invicendum iter avertit, is tunc fortè graviter ex calculo laborabat. Ceterum quarto inde die post, Heldo à Confederatis responsum fuit: Pontificiorum conatum huc spectare, ut Casarem contra fœdus concitent. Inuitum autem id esse, non ad injuriam inferendam, sed ad vim depellendam spectare. Quod ut disturbetur, illos enixe operam dare. Diploma Pontificis longè aliud sentire, quàm voluntas Caesaris esset. Illud argumento esse, quod novam ille Religionem ante diem Concilii condemnaturum esset. Id verò haudquaquam voluisse Casarem tot Comitibus Ordinum Imperii. Quod verò ad locum, quo orbi Christiano non esse commodiorem diceret, diversum re ipsa apparere, nullum Germania ad conveniendum undique aptiorem. Alios Reges ac Principes per Legatos sua munera obire posse, se verò cum suis Theologis ipsos convenire oportere. Bellum super hac in Italia flagrare. Ducem Mantuanum doctrina sua infestum hostem esse, fratrem habere Cardinalem non in postremis. Civitates in Germania esse haud minus claras, quàm sit Mantua, neque minus iustitia & aequitate celebras, id quod Casarem non latere, cuius unus hic semper fuit scopus, ut vitia & errores, quæ temporibus in Ecclesiam irreperunt, extirparentur, ejus rei ne mentionem quidem semel factam à Pontifice in diplomate: Jam ut maxime Casar adsit in Concilio, si Reges, quantum eis concederetur à Pontifice & Cardinalibus? Proinde se Casarem orare, ne indigne ferat, si eum locum, ut suspectum, & ad insidias paratum, prudenter declinent. Naturam non tantum hominibus, sed brutis etiam id insensisse, ut sibi à periculis & insidiis caveant. Reputandum esse, quid in Constantiensi Concilio Sigismundo Casari à Patribus de publica fide data responsum fuerit. Exempla docere posteros, quatenus hominibus sit credendum. Cum hoc responso dimissus Heldus, ad Casarem redit. Cogitur Concilium interea. Sed cum bellum Turcicum hinc, Gallicum illinc arderet, nihil memorabile actum fuit.

Convenitur in Germania Brunsvicam à Ducibus, & Civitatum Legatis. Huc quoque Daniæ Rex venit, & quorum gratia adfuit, coram egit. Novaverat is nuper in Regno suo, exemplo Germanorum, Religionem, & ad imbuendas Ecclesias nova doctrina, è Wittemberga Pomeranum exciverat. In fœdus & Rex hic adscriptus fuit. Fœderis societatem petivit Prussiæ Dux; sed quia in proscriptionum tabulam à Casare relatus erat, dare societatem illi recusavit. Saxo Mauritium, quod Pater ejus in Confederatorum numero esset, sibi adjunxit. Heldus animadvertens, Confederatorum opes & potentiam indies magis atque magis augeri, Casari author fuit novi fœderis faciendi, cum aliis diversa Religionis assertoribus Principibus. In eo scripti fuerunt, Casar, Ferdinandus Rex, Episcopus Moguntinus, Salsburgensis, Gulielmus & Ludovicus Bavori, Georgius Saxo, Ericus, & Henricus Brunsvicensis. Et hujus fœderis causa fuit, ut, si ab aliis vis aut injuria veteri Religionis fieret, ad eam armis vindicandam statim præsens auxilium adesset. Idem in annos undecim, Sanctumq; fœdus appellatum fuit. Mittuntur Legati à Confederatis ad Casarem, qui post honorificam gratulationem reditus ex Hispania, de injuriis

adversariorum, præcipuè Henrici Brunsvicensis à quo magnis calumniis, quasi bellum adversus Casarem inolirentur, traducerentur quotidie, questi fuere. Ejus scribam à Landgravio circa Cassellum, ad Principes quosdam missum cum literis interceptum fuisse, è quibus, ut judico, eorum consilium detectum fuit. Conatum illum contra Landgravium, ejusque socios, Casarem & alios plerosque Principes, ut literæ indicabant palam, concitare. Illos conquisisse milites, quorum exemplo se quoque copias comparasse, ut si arma inferrentur, vim illatam propulsarent. Mittitur & secunda Legatio ad Gallorum Regem, oratum, ne quem doctrinæ & Religionis Germanorum caula in festè persequeretur.

Paucis inde diebus post, literas Casar ad Saxonem & Hessum dedit. In his ostendit, dissidium Religionis necessario componendum esse, quo diutius cessaretur, hoc gravius discrimen Reipublice imminere. Comitibus habere Spira constituisse cum fratre, in postredie Non. Junias, ut maturè eversioni occurreretur. Aut si pestis ibi sævire pergit, aliò, quò fratri videretur, indicenda esse. Quò igitur periculis secuti adessent, publicam se dare fidem. Quod si per valetudinem non liceret, Legationes illi suas mitterent. Eandem pacem permitti omnibus, quæ Norimbergæ data fuisset. Ad ea illi per literas: Gratum esse, Casarem pacem & concordiam velle conciliare; sed se regi hanc concordiam viam tot habitis (omittis) decessisse, ut legitimo Concilio in Germania negotium deceptaretur. Id non posse angusto temporis spacio fieri. Et Francfurti de ratione colloqui mentionem injectam fuisse. Quod ibi placuerit, id optimè sibi videri. Nec se posse eò venire, nisi approbantibus sociis. Ad hæc, angustius esse tempus, quàm ut ad indictum diem, re prius communicata, adesse possint. Missuros tamen se Legatos, quòd Rex illuc se conventurum dixisset. De publica autem fide rectum esse. Sed cum res Religionis, petere simul, ut eadem & Theologorum disputationibus finienda sit ea controversia, concedatur. Conventum brevi & Haguenico quòd pestis Spira non remitteret, septimo ac C. Julias. Præter Principes, & Principum ac Civitatum Legatos, Theologi convenire multum Adversarii ab his postulant doctrinæ capita, quæ in controversiam traherentur. Responsum à Theologis, ea Augustæ exhibita fuisse, & quidem ante annos decem. Ad ea defendenda huc per se adesse, quo hac via aliquando ad colloquium perveniretur. Exhibetur liber iis, qui mediis disceptatores essent. Ab his paucis post diebus respondetur, quædam reconciliata esse, aliqua nondum. Postremò post altercationem leviniscentem, decernitur ad hunc modum: Ut dies Wormatiensem, si Casari ita videretur, alius indiceretur, in quo Casar Augustanus ab undenis, adhibitis scribis fideli numero (qui fideliter & raptim exceptis charienta solum, sed verba ipsa etiam loci unitis traderent) discuteretur. Interea loci Electores suas Legationes unà mitterent, & cum his Magdeburgensis, Salsburgensis, Argentoratisque Episcopi, Gulielmus item Dux Clivensis & Gulielmus ac Ludovicus Bavori. Approbar

Cæsare decretum. Datur publica fide omnibus citroque ad conventum Wormatiensem promittendi potestas, etiam eorum Theologis. Cæsari Legatum Granvellanum ad dictum diem mittit. Adfuit & Pontificis Legatus Thomas Campegius. Hic adhibentur Notarii, & Scribæ bini. Sed cum illi, qui à veteri Religione statuti, Legatos à consiliis Brandeburgensis, Palatini & Clivenfis in Confœderatorum partes plus æquo propensos adverterent, metune suffragiorum timore, in his, de quibus altercatio erat, superatim, tempus studio extrahere, si interea diversi quid à Cæsare nunciaretur. *Convenerat jamque de colloquii forma, de qua inter ipsos variatum fuerat, & diem unum colloquendo contempserant, cum literæ à Cæsare ad Granvellanum allata, colloquium disturbarent.* Ex recitata frequenti concione sunt. In his continetur, *Velle actionem in Comitibus Ratisbonensibus, huc omnes convenirent, eadem fide, qua Wormatiæ convenissent. Se quoque colloquii interesse velle.* Granvellanus lectis literis, reditum retrò maturaret.

Advenit Cæsar mense Martio Ratisbonam, & cum eo nonnulli. In exitu Martii expectatus venit & Landgravius. Saxo ipse non adfuit, sed Legationes misit, ac Theologos priores inter quos erat Melanchthon. Pontifex quoque Casparem Contarenum, Virum summæ oratoris in collegio Cardinalium, ed legavit.

Hic ad colloquendum à Cæsare leguntur: Julius, Johannes Gropperus, & Johannes Ecclius, Philippus Melanchthon, Bucerus, & Joannes Pistorius. His mandatum fuit, ut capita controversæ sine acerba contentione excuterent, & ad principem conciliata referrent. Præcipuo iussit Granvellanum, cui adjunxit quosdam, & raræ Eruditionis Viros, relictum testes. Inchoatur colloquium sub mensis Aprilis, anno quadragesimo primo.

Præcipuum de communi omnium colloquutorum consensu (negavit id postea, quod ad se, ex eo volumine quod Cæsari exhibebatur, conciliata fuissent, de præcipiis inter ipsos non poterat. Castigatum volumen tradidit Cæsari. Landat hic eorum diligentiam ac sollicitudinem, hortaturque eos, ut ita pari cura cætera, præberi posset, conciliare pergant. At Episcorum magnus hic erat numerus, & colloquii & librum Cæsari oblatum rejicere conati sunt. Instare contra Electores, ut tem, secundum Decretum Hagenoicum, cum Pontificio Legato conferret, in primis ea capita, quæ ostendebant Theologis conciliata fuisse. Si qua obscura essent explicata, ea illustrarentur amplius. Sin obscurior non posset, ad Concilium rejiceretur. Cæsar, velle cum Legato rem communicare de ejus consilio statuere, respondit. Contra Theologos qui Protestantes dicti fuere, contendebat Cæsari aliud scriptum offerre, in quo quid recte ordine videretur fieri, exponebant. Contra Cæsare Legatus, cui ita visum fuit, ut nonnulla essent, ipse ad Pontificem referret. Nonnullam spem in illis, ut ad sanam doctrinam redirent, quod pertinaciter ab Ecclesiæ concordia abstinere multis discerent. Respondetur à Theo-

logis Contareno: longè aliam spem se de ipso ab initio concepisse, quàm qui nunc occultè Principes & Episcopos ad tyrannidem extimularet. *Clamat Legatus ad Ordines Imperii nunquam se assensurum, ut capita conciliata usque ad Synodum ita docerentur, verum in universum omnia ad Pontificem relaturum.* Electores censere contra, ut conciliata tamdiu tolerarentur, reliqua in Comitibus proximis posse conciliari. Orare Cæsarem, ut ipse, ad cogendum Concilium in Germaniam primo quoque tempore, Pontificem inducat, eoque Legatum mittat, si ipse venire non posset. Instare etiam eorum Theologi, ut Cæsar doctrinam conciliatam doceri ita jubeat, fore ut ea ratione via ad corruptos mores in Ecclesia castigandos sterneretur. Episcopi, Bavari fratres, & Henricus Brunsvicensis sententias rogati, censuere, ut Contareno Pontificem, ad edicendum in Germaniam Concilium, vel orbis Christiani, vel nationis ut minimum, impellat, ut errores & sectæ, quæ indies Germaniam inundarent, extirparentur, aut Comitibus Ordinum Imperii habenda. Interea ab Augustino Decreto non discedendum. Quæ à Theologis verò conciliata fuissent, non magni admodum esse momenti. Cum autem de præcipuis, in quibus cardo rerum versaretur, controversia esset integra relicta, ut nulla concordia, nisi illis conciliatis, expectaretur, è Republica Christiana videri, ut omnia ad Concilium proximum referrentur. Sententiis omnium Cæsar auditis, eam approbavit, quæ ad Concilium omnia trahenda censuit. Priusquam conventum dimisit, cum Pontifice de Concilio acturum se promissit. Monuitque simul, ne quid se absente novaretur, bonam spem concipiens, fore ut in ea Synodo vitia, quibus Ecclesia deformata esset, è medio tollerentur. Inde perfectis Comitibus in Italiam profectus, Lucam contendit. Hic interim, dum consilia cum Pontifice de bello Turcico, de Concilio, aliisque arduis negotiis confert, copias, cum quibus in Africam trajecturus erat ad bellum (ex Algiera capta Barbari quotidie Hispaniæ agros, oramque maritimam, & interjectas insulas, ipsumque mare Mediterraneum populationibus ac prædationibus infestum faciebant) in naves imponendas curavit.

Conventus per hac Spira habetur: Legatum ad mittit Pontifex Johannem Moronum, cum belli Turcici causa, tum ob ea, quæ inter eum & Cæsarem nuper de Concilii ratione, Lucæ acta fuissent. Excusavit hic Pontifici grandioris ætatem, per quam & itineris difficilis magnitudo, & cæli mutationem, in Germaniam venire non posset. Velle eum tamen præsentem Concilio interesse. Quare si neque Ferraria, neque Bononia, neque Mantua, neque Placentia arderet, Tridentum, ditionis Ferdinandi, cardines Germaniæ, displicere non posse. Episcopis ac Principibus qui Cæsaris erant, ea urbs commoda satis visa fuit. Reclamatur ab aliis, neque locus recipitur, Legatus, perfectis iis quæ Spira ipsi agenda fuerant, Romam reversus fuit.

Moritur per eos dies Henricus Misnia Dux, cui succedit Mauritius filius. Inter quem, & Electorem Saxonem, Patre vix humato, levi de causa gravis simulacrum statim orta fuit. Uterque oppidi

cujusdam jus certatim sibi vindicabant. Aliam causam discordiæ fuisse inter eos accepi. Cum in alea ludo Mauritijs, omni pecunia amissa, patruelem ad continuandum lusum, deposito oppidulo, improbius paulò urfisset, illo amisso, acerbius eum ab Electore increpitum fuisse, ut adolescens in posterum modum in ludendo servaret. Tum acerbiter reprehensionis tam graviter accepisse Mauritium, ut inde digressus, paucis diebus post Electori bellum denunciaret. Uterque conquisitionem militum jam habere cœperat, quod ad vim armatam concurreretur, cum per Landgravium disceptatorem in gratiam reconciliarentur.

Pergit nihilo constantius *Pontifex Romanus Tridenti* ad Kalendas Novembris frustra ardente bello Gallico, *Concilium edicere*, convocat huc suos per Italiam, & in primis in Germania Episcopos, quibus maxime impulsoribus coactum fuerat. Proximis Comitibus, Cæsare profecto in Africam, decretum fuerat, ne quid se absente in Imperio novaretur, & utrinque ab injuria abstineretur.

Spreto edicto, *Henricus Brunsvicensis Goslariorum Brunsvicorumq; agros*, quod ex Civitates Smalkaldico foederi adjunctæ essent, *indies populationibus infestis reddebat, Saxo & Hessum a suis e jure foederis prohibisuri*, contractis celeriter equitum peditumq; non contentuendis copiis, arcem situ & opera munitam *Wolfsbüttelium obsidere* cum omni apparatu primum, & *deinde oppugnare parabant*. Sed praesidiis despondentibus animos arcem diutius defendere posse, *deditio facta est*. Ipse Dux paulò antè cognito hostium adventu, in Bavariam ad consilii sui socios conjuratos, cum Carolo Victore filio maximo natu, ex arce fuga dilapsus abierat. Repertæ ibi fuerunt Bavarorum literæ fratrum, Moguntinij, & Heldi, è quibus onus, quæ occultè molirentur, detecta fuerunt. *Rex Romanus* in itinere, cum Norimbergam Comitiam peteret, cognito bello Brunsvicensi, literas extemplo ad Saxonem & Hessum dedit, quibus *eos ab armis discedere iussit*, metu ne fama belli intestini excitus Turca in Germaniam perirumpere. Ad Regias literas responsum fuit à Ducibus è castris, & belli suscepti causæ commemorantur. Necessitate se, ad defendendos socios armis contra vim illatam, coactos. Brunsvicensem spreto Decreto Imperii, lociorum agros populatum, abacta opima hominum pecorumque præda, fuisse. Uni illi illatum bellum. Jam se in Turcam auxilia misisse, praesentesque copias confecto bello eodem omnes transmissuros. Optare solum, ut reliqui Principes idem facerent. *Brunsvicensis* brevi post *Saxoni & Hesso diem ad iudicium Imperiale dicit*, & de gravibus criminibus eos accusat. *Illi recusant forum, cum ob alia, tum quod à iudicibus antè dictam causam praesudicio, ac odio singulari pro hereticis, condemnati essent*, cujus rei causas paulò post in Comitibus Norimbergensibus plenius reddiderunt. Inter hæc *Cæsar* ex Hispania in Italiam post bellum Africanum reversus, *Spiram*, quod *conveniendi diem per literas Ordinibus Imperii indixerat*, contendit. Mittunt Legatos suos *Confederati Duces & populi*, per quos publicam fidem ad conveniendum petunt, ut viuz iudicii Imperialis calligentur, ut æqualis in conferendo ad bellum Turcicum proportionis ratio haberetur, ad ultimum, ut dato Senatu ipsis, iusta se arma in

Brunsvicensem sumpsisse ostendere liceret. Ad *Cæsar*: Satis illis aliis Comitibus cautum, iudicium Imperiales non posse indicta causa loco moveri, collationem pecuniarum in Turcam è communis consilio Ordinum Imperii fieri debere. Interrogati inde Legati, quid de restituendo Brunsvicensi, quod ipse urgeret, ipsi censerent, nihil de eo se mandatis habere, paulò post responderunt. Tum *Cæsar*: quod ad cavendum, secus fieri non possit, ac nisi Brunsvicensis in ditionem suam relinqueretur, se viam inventurum, quæ is amissa recuperaretur, *Conveniunt Confederati inde Franchfurtum*, ad deliberandum amplius jam maturè de iis, quæ *Spiram* Comitibus proximis agerentur. E Franchfurto *Saxo & Hessum* literas dant ad Cæsarem, qui tum *Brunsvicem* erat, quibus significabant, se ad Comitiam venturos, si ipse Cæsar adesset, & sibi locis que publice fide caveretur. Formulam publicæ fidei transmissit Cæsar, & sese mense Januarii *Spiræ* adfuturum scripsit.

Postquam eò perventum est, Cæsar commorare orditur, quamobrem relicta Hispania, non sisset in Germaniam. Turcicum bellum a Gallorum Rege concitatum, ipsumque Gallicum adhuc integrum haberet. Et nunc, quod Turca Hungariam cum innumerabilibus copiis invaderet, ejusque Regni arcès aliquot & claras urbes peteret, moliretur vi armata in Germaniam perirumpere. Deliberandum hic de auxiliis contra communiem hostem mittendis. Ad hæc, liquere omnium suum studium, ad dissidium Religionis componendum. Ad id omnibus Comitibus se laborandum. Quod ut aliquando tolleretur, autorem se facere ad indicendum Concilium fuisse, cui interesse cuperet, nisi Gallico bello adhuc præpediretur. Sub ista, ubi Rex item de calamitate Turcica verba fecisset, *Saxo & Hesso* *Brunsvicensem acerbam dixerunt*, eumque ad Concilium Imperii indignum, neque in Senatum admittendum ob perpetrata flagitia debere. *Ille recriminatur* se contra publicam & fidem, & pacem imperii summam injuria sua diriope exutum, pulsum, queri & exilio, nullo suo in eos merito, in iudicio Cæsar, quia in multum diu contilia extracta, tantum diem produxit, quo eorum causas cognoscere. Is ubi venit, de scripto *Saxo & Hesso* *friminationes in Brunsvicensem pro se quisque gesserunt*. Eum nihil divini aut humani iuris impotenti animi ferocia, sanctum servare, sed aliis super alias, contemptus Decretis Imperii Brunsvicam, Goslariam miserè direxisset, harum Civitatum, & lachrymis se perpulso eorum praesidiis vim ac tyrannidem hominum cuius, non bellum priores intulisse. Recitant literas prolatas, quas in capta arce repererat ad Bavaros, Heldum & Moguntinum scriptas, in quibus scommata in Cæsarem abientem oblatæ, & Granvellanum multa infestè, etiam *cectar: Cessatorem esse Cæsarem, & nimium committere Norimbergense foedus non tueri*. In causa prædicta Granvellanum esse, qui à Confederatis & populis Principibus accepta pecunia corrumpatur, *ob id, qui infeliciter periret*. Cæsarem in utramque aurem stertere, nec expersci possit, *men Cæsaris inane ad terrorem tantum spectare, & sine ulla memorabili præsentia*

per simulacra quædam accipitrum, & aquilarum
 simul ad perterrefaciendas alias aves sub dio ex-
 hibita sunt. In eandem sententiam Haldi & aliorum li-
 ber ipse Brunsvicensis) turpe tanto principi fla-
 gito amica Eva Trosina, ex qua, superstitie con-
 fecta infamia, septem proles suscepisset, cuius vivon-
 tibus, ligneo simulacro capitis pectoris ac cer-
 vici humanæ, facto, reliquisque corporis partibus
 cineribus suffarcinato suffultoque, in the-
 atrum integri mortuæ puellæ linteamine in-
 corpore, imposito, honorificè efferrî curâisset,
 & funebres & iusta omnia perfoluisset.
 Eva. Aliâq; id gentis scæda auditu in eum
 præstavit. Brunsvicensis, ubi primum inde Sena-
 tus esset, multa vicissim convitiatorum plau-
 sibus, congescit, modò conjuratos raptores,
 Turcici fœderis socios eos appellare, inter-
 rupere bellum, denique mare cælo miscere
 illi purgare se intrepidè contra impudentes
 convitiatorum refertas criminationes. In hoc Con-
 cilio, Turcici subsidia, Casari primum in bellum
 præstare, deinde Ferdinando, in Turcicum, & pax,
 & que temporis, cum proximum esset Concilium.
 Inter cetera convitium cui, aut vis fieret,
 & Religionis causa excitarentur, injuria
 & oblivio, & pleraque alia, quæ ad tran-
 sitionem Imperii, durante bello Gallico, servan-
 da ducerent. Deditio Brunsvicensis, ponon-
 tibus, ita visum fuit Casari, ut agros, arces,
 & quicquid ditionis Brunsvicensis esset,
 in sequestro Casari permitterent, qui ejus
 rationem committerent, cui videretur, do-
 cuit disceptata esset. Velle in eum jure suo a-
 ctore, qui non pareret.
 In eventus, & rerum actarum in Comitibus
 omnium allata, literas ad Casarem Pontifex
 præstavit, quod Religionis negotium in
 Concilio pleno, cum id suo Concilio com-
 mitteretur, disceptasset. Adduxit exemplorum congeriem,
 Imperatorum, quos tragicus exitus ful-
 gibus, quod sedem Pontificiam læssissent,
 & triumphis in vita cum magno fortuna-
 cessu & accessione decoratos, qui eam opi-
 gine suo, & armis vindicassent. Casarem,
 quæ permississet, se velle rescindere, eaq;
 quæ ex ejus Majestate essent. Quæ nisi per-
 fectis officio in eum non defuturum. His
 Casarem palam in Principes Populosq;
 & bellicosos bello petendos extimularet, is occa-
 sionem expectandam arbitratus, in præsentem
 dissimulavit. Jam post aliquot menses
 cum Wormatiz Concilium Imperii esse
 Cardinalem Farnesium ed misit. Credi-
 tum missus, ut verbis Pontificis Casarem
 contra Confœderatos urgeret. Illud inte-
 nsemplo erat, Casarem jam tum animum to-
 tum Turcicum adjecisse; sed Religionis
 & classicum Pontificium illud fuit
 & simul à Roma literæ ad diversos
 Pontificem, et si Concilium Triden-
 tium producere statuisset, belli ta-
 tum Lutheranos (hoc quoque nomine
 & vulgò tum appellabantur) geren-
 tum ardore flagrasse, ut duodecim millia pe-

ditum, equites quingentos ad id promiserit. Et
 belli Duces, Centurionesque jam scripserat. Fuit
 à Germania renunciatum Romam, præfens tem-
 pus ad eam rem adhuc esse immaturum, in inse-
 quentem annum eum terrorem extrahendum esse.

Agit interea Casar per suos cum Confœderatis,
 de auferenda discordia Religionis per Concilium Tri-
 dentinum. Illi constanter negare, legitimum esse Con-
 ciliium, cui præfideret Pontifex, aut ejus Legatus, neq;
 liberè, neque fortiter haberi posse, quod tot ante præ-
 judiciis ipsi condemnati essent. Supervenerunt, quasi
 ex composito, Legati Gallorum, qui Casarem orâ-
 runt, ut ad dissidium Religionis in Germania fla-
 grans, per Concilium tollendum annjteretur. Facit
 per hæc inducias cum Turca Casar. Eodem tem-
 pore Archiepiscopus Coloniensis ab Academia, &
 pleraque Religione graviter apud Casarem accusa-
 tur, de conatu emendanda sua Religione, quodque
 Lutheranos Verbi Doctores per Diocæsin Eccle-
 siis præfecisset. Vocatur intra trigessimum diem ad
 causam dicendam, aut Legatum mitteret, qui ob-
 jecta refelleret, aut ut rectè facta rueretur. Vide-
 ret, ne quid interea temporis amplius in ditione
 sua novaret. Idem imperatum fuit Civitatibus, in
 quibus per externos Concionatores doctrina muta-
 ri cœperat. Vocantur & Romam per eosdem dies,
 & cum eo primariæ Basilicæ Coloniensis Illustres
 Heroës Canonici aliquot, qui Archiepiscopi stu-
 dium approbant.

Brunsvicensis Dux, cum ager ejus decreto
 Concilii facto sequestro Casari datus esset, nihil
 ejus minis perterrefactus, ne quas res novas incoẽ-
 ptaret, pecunia à Gallo, sed in alium usum accepta,
 instructus, conscripto quam poterat occultissime exer-
 cium, amissa recuperare constituit. Equites paucis
 diebus mille quingentos, peditum ad octo millia
 confecerat. Cum his copiis suam ditionem popu-
 labundus ingressus, Stenbruccum arcem per dedi-
 tionem in potestatem recepit. Minatur vastationem
 vicinis populis, qui Smalkaldico, Fœderi illi-
 gati erant, ni damnum datum sarciant, ac à Fœdere
 discedant. Receptis jam passim aliquot oppidulis
 & castellis in suis finibus, extemplo omnem armorum
 terrorem in arcem Wolfebütelum transtulit.
 Hessus sociorum precibus fatigatus, in finibus suis
 tumultuario septem millia peditum contrahit, &
 equites mille sexcentos. Ad Northeimum, equites
 mille, & tria millia peditum, his copiis se conjun-
 gebant, quos Saxo Elector subsidio miserat, præte-
 rea sexcentos voluntarios, quos in agris suis colle-
 gerat. Ad hos accedebat Hessi gener Mauritius
 cum mille equitibus, & peditum millibus quinque.
 Cum his copiis Hessus Brunsvicensis obviam pro-
 cessit. Ille hostis adventu accepto, omnia obsidione
 arcis Wolfebüteli, collecta undique pecunia mili-
 tibus, qui jam dilabi cœperant, stipendium poscen-
 tibus perfolvit. Inde profectus ad Calseldum, mille
 passus à castris Landgravii, castra communivit, cum
 Dux Ericus, ejusque mater, & Johannes Brande-
 burgensis supervenirent, ad dirimendas acies,
 & pacem faciendam. Sed Hessus, qui prælium
 tantum spectabat, & præsentem victo-
 riam sibi pollicebatur, id non sua potestatis;
 sed sociorum voluntatis esse respondit. Spe pacis
 abjecta Brunsvicensis propius Northeimum cum
 turmis aliquot equitum progreditur. Conseri-

tur hic pugna; sed Brunsvicensis tormentorum vi loco motus, receptum in castra habuit. Rursum acius urget Mauritius pacem apud Landgravium, ut scriberet ipse quas vellet condiciones, fortassis eam pacem justam bonamque sibi cum illo fore. Scribit Hessus pacis leges, sed quas crederet eum non accepturum. Interim dum per Eblebum & Comerstatum transmittuntur, nunciatur, Brunsvicensem cum omni exercitu ad montem, qui castris Landgravii imminerebat, occupandum adventare. Hessus exemplo dato signo, cum omnibus copiis, praesidio castris modico relicto, montem invadit; & hostem operitur. Redeunt interim Legati, ac renunciant, Brunsvicensem benignè respondisse, se permittere Mauritio, neque velle amplius armis cum Religione decertare. Descenditur in colloquium, obtinet inducias Mauritius, ad deliberandum de pacis conditionibus, quæ ita duræ erant, ut in eventum pugnae rem committendam potius arbitraretur. Concurritur utrinque cum omnibus copiis Marte diu ancipiti; sed æneatum machinarum, quibus Hessus superabat, jactibus, in fugam pulsus fuit Brunsvicensis. Evocatur rursus in colloquium Mauritius, & eadem conditiones repetuntur, alioquin non coituram pacem. Tandem victus extrema necessitate Brunsvicensis, effulens lacrymans cum filio Carolo Victore ad Hessum ultro venit, & in ejus potestatem se permittit, quibus pactum fuerat conditionibus. Hessus hoc satis felici expeditione bello perpetrato, de Brunsvicensis rebus ad Cæsarem literas dedit, maximè de literis in castris inventis, in quibus, quæ moliretur contra Ferdinandum Regem, omnia detecta fuisse. Lectis literis, vicissim Legatum ad Hessum ille mittit, per quem eum monuit, ut moderatè victoria sua uteretur, & Brunsvicensem, ut Principe Viro dignum esset, haberet. Permitteret negotium disceptandum, & se facturum, quod æquum dignumque videretur, Copias dimitteret, ac turbata pacaret. Si quam injuriæ actionem adversus aliquem, oblata subsidia Brunsvicensi, præstenderet, cum eo legibus ageret.

Sequenti anno, qui quadragesimus sextus erat, Concilium Confœderatis Francfurti fuit, in quo Hessus de rebus prosperè gestis retulit, de Archiepiscopo Coloniensi non deferendo, ut pax Religioni à Cæsare exoraretur. In his turbis, cum Concilium Tridentinum ab istis repudiatum esset, & Religio passim contra Decretum Imperii, inspectante Cæsare novaretur, rumor increbuit, Cæsarem in Confœderatos bellum apparare. Hoc motus Hessus, ad Granvell. literas dedit, ut quid rei esset cognosceret. Rumores quoque ex Italia per certas spargi, Cæsarem & Pontificem consociatis armis Fœderi bellum facturos: Pontificem memorata auxilia missurum. Præterea ista à Ducibus copiarum nusquam non jactari, ut accepta pecunia in stipendium milites conquirant. Cæsarem conscripisse modicas copias, à quibus Ratisbonam deducatur. Ex signis id verisimile apparere, inducias factas cum Turca, & pacem cum Gallo. Quare cum nullum habeat bellum foris, nec domi hostem, quorsum attineret exercitum conscribere? Neque se tamen induci posse, licet illa rem coarguerent, ut id crederet, quod pax primum Norimbergæ, inde Ratisbonæ, postea Spira Religioni

concessa esset. Ad hæc, omnes Principes & populos certatim pecuniâ imperatam, & auxilia, Cæsari & Ferdinando liberaliter submisisse in Turcam & Gallum. Petere sibi responderi, & ut ipse, qui Cæsari semper ad pacem consultor fuisset, eundem nunc eò inclinaret. Ad ea cum responderet Granvellanus, non inficiatus quidem fuit, delectum aliquem militum haberi: sed id in præsentem necessitatem transtulit. Cum enim duo potentissimi Reges vicini inter se belligerentur, non debere reprehendi, quod fines suos, alioqui nudos praesidiis, muniret. Et satis constare, quantum Gallo reconciliato fidendum esset. Quod verò attineret ad decem peditem millia, quos Cæsare ferretur secum ad Comitiam Ratisbonam transurus, vanum omnino eum esse rumorem. Ut maxime nil haberet falsi, qui minus nunc liceret, quam superioribus annis, cum Augustam cum tanta, aut etiam numerosiori manu veniret? præcipue quod indies varia è Germania nunciis adferrentur. Vel illud coarguere, Cæsarem nil occulte moliri, quod Archiepiscopum Coloniensem à se humiliter habitum domum dimisisset. Quamvis Granvellanus id, quod parturiebant Cæsare & Pontifex, dissimulabat: Confœderati tamen illi non credere, sed invicem quotidie per literas certior facere, de iis, quæ è Belgio allata dispargerentur. Ne igitur imparati opprimerentur, Hessus & Pontifex Elector in exitu Januarii ad deliberandum Francfurtum conveniunt. Sed conventus hujus præcipua causa erat, ut Augustani de iis, quæ contra perita ex Italia acceperant, illos per Sebastianum Scherrelum, hominum acrem & militarem, qui aliâ sub Cæsare ordines ducit, coram edocuerent. Non latuit Cæsarem hic conventus, in quo adversus se conjuratum fuisse, à quibusdam allegatoribus etiam persuasus erat. Mittit exemplum Navium ad inspicendas res Germaniæ. Primum is Archiepiscopum Coloniensem cum mandatis convenit, inde venit ad Palatinum. Forè ita quæ accidit, ut in itinere in Reinardum Comitum Solmensis incideret. Ex hoc ille propius cognovit, qui rumores, de Cæsaris cogitatione Germaniam turbassent. Navius contra negare constanter, imò Cæsarem semper pacis amatorem eo consilio Ratisbonam brevi venturum, ut illam firmaret magis. Quin benignè etiam Landgravium excepturum, si eò conveniret. Et si consilio vellet agere, ipse quoque eodem conveniret, ad se socios expurgandos, eam expurgationem Cæsari gratam fore. His à Solmensi Comite Hessus paulo post acceptis, ad Navium literas dedit, in quibus causam conventus Francfordiensis ita exposuit, ut is intelligeret, hoc Concilium ad Cæsarem deinde attinere. Repetivit inde crebros rumores, de Machinamento in se & suos belli apparatu. Ad hæc, ad militem Brandenburgensi negotium datum, ad milites equites conquirendos. Sed quia ista Navius Solmensi Comiti, & Granvellanus ad se per literas, & sa esse affirmarunt, se illis jam habere fidem, interim se à Spirensi decreto Cæsarem non cum Cæsare. Porro autè, quod ad colloquium se id faceret, ubi venerit Ratisbonam, non gravatè se id faceret. Rursum ad inditum colloquium à Dole, ad extorrendam Confessionem Augustanam, conveniunt Ratisbonam. Sed cum ad extremum de forma exhibendi,

reprimendi que inter se variarent, paucis diebus accesserunt, nulla re memorabili transacta.

Venerat *Cæsar* *Spiram*, *Ratisbonam* iter facturus. *Hessius*, ut à *Granvellano* & *Nævio* con-
mum fuerat, publica accepta fide, contendit. Con-
te huc & *Palatinus* *Electo*r, ac *Legatus* *Ducis*
Wittenbergensis. Postquam *Hessius* ad *Cæsarem*
admissus, primum adventus sui causam paucis
didit, deinde ostendit, undique rumoribus
ari, eum, impulsore Pontifice Romano, in
fessionis *Augustanæ* locios animum parum
popitum induisse. Gallum, per factam pacem
auxilium ad multandos *Confœderatos* latu-

Turcicas inducias huc spectare, ut securus
Germaniam vastaret bello. Multaque præterea,
congruerent, nusquam non prædicari. Maturum
indictum *Tridentini* Concilium à Pontifice, ut
decreto pro libidine ad exequendum graf-

cur. Quid enim aliud sibi velle illud, quod
contra *Colonientem* utrinque lis mora esset? *Ista*
Germaniam non esse meritam, si reputaret,
non effusa benignitate auxilia *Spiræ* non contra
solum & *Turcam* fuerint polliciti; sed li-

genter etiam contulissent, & quidem pleniora,
quam unquam *Majores* conferre consuevissent.
Ista etiam præstituros, si res dubiæ postulassent.
Ista habent, sperare se, *Cæsarem* controver-

si *Religionis* per Concilium *Germaniæ* direm-
tum, antequam è terminis Imperii pedem mo-
veret. *Nævius* tum: vicissim rumores allatos ad
Cæsarem commemorat, quibus tamen fides habi-

ta non esset. De Gallo, fabulam esse. De induciis
in *Germania* de intolerandis sumptibus,
exhaustirentur, audiri. Quamobrem eom-

modum optimum istud visum, ut *Turcicum* bel-
lum aliud tempus extraheretur. Sed de hac re
adventurum fratrem. Concilium verò jam
annos experitum, iam coactum esse, & *Co-*

loniam nuper à se summa cum humanitate ex-
cessum, in quem graviter statuere potuisset. Quod
adquisitionem militum, id te ipsa vanum
cum ob oculos inter familiares, nullum
voluntarium militem conscriptum, qui se

reteret, esset, videre. Jam ad *Cæsarem*, cur ipse
evocatus, hanc esse causam, ut ejus consilium
per, quæ via potissimum ingredienda esset, ad
quellandum *Religionem*. Quicquid enim pro-

deretur, indies in vastiorem altitudinem inveni-
t *Hessius*; absque sociis, quæ in rem essent, se
valere non posse. Sed *Francfurti* nulla adver-
sa *Cæsarem* inita esse consilia, nisi ut pacem tueri,
non propulsare possent, non ut priores inferrent.

perere Concilium quidem, sed in *Germa-*
nia & liberum. Quamobrem autem *Tri-*
dentinum Concilium ejus generis non haberent.
Wormatiæ disertè expositum fuisse. Jam eò
Germania rem deductam, ut si vellent maxime,
mutari non posset. Porro colloquium *Ra-*
tisbonense per improbos quosdam & importunos
fuisse, qui capita aliàs reconciliata, rur-
sum in controversiam raperent. Quod ad *Colo-*
niam quem bonum Virum judicabar, & extra
tam positum, quæ is egisset, ex *Archiepiscopi*
nære egisse; sed & juxta *Decretum* *Ratisbo-*
nense, quo *Ecclesiarum* reformationes imperatæ

fuisent. Librum eum ex veterum Doctorum insti-
tutis & doctrina confarcinatum. *Hessio* ad hunc
modum, non paulò etiam plura loquuto, tum *Cæ-*
sar: De *Francfordiensi* conventu jam abundè sibi
satisfactum. De *Concilio Tridentino* ita se semper sta-
tuisse, non statim, quicquid à Patribus ibi decerneretur,
assertoribus *Confessionis Augustanæ* vim fieri. Et
Ratisbonense decretum habere quidem, ut *Epis-*
copi *Ecclesias* suas reformarent, at non ut exoti-
cam *Religionem*, ut ipse fecisset, & fidem diver-
sam inveherent. Ipsum submovisse veteres mini-
stros, & surrogasse novos aliunde accitos. Præterea,
querelas ad se allatas, eum *Canonicorum* ac-
cidere proventus, se imploratum, ut eam injuriam
prohiberet. Hic *Hessius* *Cæsaris* verba excepit, ac
pauca de officio & benevolentia *Germanorum* in
Cæsarem, de quæ commodis, quæ inde in *Regna*
ejus promanarent, si eos benevolos habuerit, præ-
fatus: *Colonienti* *Archiepiscopo* ita rursus in-
cepit patrocinari, ut diceret, eum bono Pastore
dignum egisse, quod imperitis *Ecclesiarum* mini-
stis repudiatis, pios ac doctos sufficisset. Formam
reformationis initio *Gropperum* aliosque com-
plices, qui nunc adversarentur, probasse. Ibi *Cæ-*
sar interpellans, *Archiepiscopi* inscitiam objecit,
qui vix *Latinæ* linguæ rudimenta calleteret. Ad ea
Hessius pauca, quæ ad *Archiepiscopi* defensionem
momentum aliquod adferrent, subjecit. *Cæsar* vi-
cissim reformationis vocem explicat. *Hessius* con-
trà demonstrat naturam veteris *Religionis*; at
Archiepiscopum *Canonicis* gravem fuisse impo-
nendis oneribus, id ita interpretatus fuit. Cum
enim grandem pecuniam *Cæsari* in bella memora-
ta decretam constaret, è consuetudine Imperii es-
se, ut *Magistratus* & *Episcopi* ad pronissam sum-
mam conflandam pro facultatum copia suis colla-
tionem imperent; in qua, cujuscunque nominis sit,
neminem excipi oportere. Quare id si fecerit *Ar-*
chiepiscopus, haudquaquam esse reprehenden-
dum, cum ipse *Cæsar* sciret, eam pecuniæ collatio-
nem difficilem toto Imperio fuisse. Ad istum mo-
dum multis verbis commutatis, discessum fuit.

Postridie *Hessius* iterum *Cæsarem*, propè ad
colloquium evocatus, convenit. Ibi *Nævius* ait,
Cæsarem colloquium *Ratisbonæ* redintegrare
constituisse, ac contendere, ut ipse quoque eodem
conveniat, quod omnes eum & *Palatinum* pacis
amantes esse cognoscerent. Excusat *Hessius* (non
sefellere insidiæ) quo minus adesse posset, graves
sumptus in bellum *Brunsvicense* factos, nuptias
filix recentes, disceptatorem se inter *Saxonix*
Duces, ad conciliandos eos, sumptum, veniendum
cum universo equitatu, se absente, finibus suis
præsidio nudatis, à *Brunsvicensis* sociis popula-
tionem imminere. Urget *Cæsar* ad convenien-
dum, periculum se prohibeturum promittens. Ex-
cusat ea ipsa identidem *Hessius*: Legationes
tamen, quibus permetteret, se missurum polli-
ceretur, qui si per omnia ejus voluntati non
assentirentur, ne gravatè acciperet, nevé ob-
stinatiam aliquam interpretaretur. Instat *Cæ-*
sar, sicut antè, ut adit, futurum, ut socii ipso
consultore, aliquid æqui essent concessuri, si
eum totum ad pacem inclinatum spectarent.
Tum *Hessius*, cum tantopere se urgeri videret,
quod dissimulaverat hætenus, effudit. Quam-
mate-

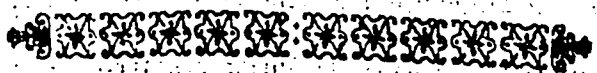
materiam suscipiendi belli Brunsvicensis dedisset, deinde, quī in manus venisset, exposuit, quantum injuriam ac contumeliam ipse ac Mauritius acceperant ab eo, & ejus sociis, quorum ingeniis furori hominis materia præbita fuisset. Homines eos esse inconstantes, varios, & ad omnem auram mobiles, & ad motus ferendos natos, & inter eos esse hunc Spedium; à quo pridie sibi nunciatum esset, si non gravaretur audire, velle se illi quædam secreta, callida, nimisque versuta, quæ laterent, & verterentur consilia, detegere. Se verò renunciari jussisse, quod homini vano ac futuri fidem non haberet, non vacuum nunc esse cum eo colloqui; sed quicquid esset rei, scripto significaret. Ad hunc modum Landgravius multa familiariter cum Cæsare ultrò citròque colloquutus, benigna cum salutatione dimittitur. Quo digresso, Cæsar graviter Spedio succensuit, quod ea quæ occulte agitabantur, homo fuilis indicare voluisset. Quam fuisse præcipuam causam Cæsar facile intellexisset, quam obrem ad id Concilium Hessus venire abnuisset.

Illo jam domum reverso, cæteri Confœderati Wormatiensium ad consultandum confluunt, & acceperant, quàm obvia humanitate Landgravius à Cæsare exceptus fuisset, quæ res nonnihil metum mitigavit. In hoc conventu Ravesburgenses in societatem adscribuntur. Per hos dies Archiepiscopus Colonienfis à Pontifice à Roma fulmine igitur, & Episcopo illi abrogatur, quod contra Doctrinam Apostolicam, ut diploma habebat, institutos Ecclesie ritus, ceremonias, & alia quædam, quæ longum esset narrare, admisisset.

Cæsar Ratisbonam ingressus, ubi de colloquii ratione & dissidio cognovit, graviter inprimis tulit Theologorum, infecta re, ante suum adventum, discessum. Illic missis per totam Germaniam literis, Principes ad conventum adesse jussit. Convenerant plerique Confœderatorum populorum Legati & Episcopi, cumq; his, Ericus, Mauritius, & Johannes Albertusq; Brandeburgenses. Paulò post & Rex Ferdinandus venit. Cæsar pro concione advocata, quam obrem conventum hunc indixisset, prolixè memorat. Nulli obscurum esse arbitror, inquit, superiori Concilio Wormatiensi, arduas Imperii causas, quod multis in eo desiderarentur, transigi non potuisse, quare in hunc conventum, quem statuta die futurum indixi, eas distuli. Quod verò ad Non. Januariæ, ad quem diem convenire placuerat, non adfuerim, valetudo, cui illigatus fui, præpedivit, & colloquium expectatione segnius inchoatum, aliquam moram attulit. Quin & præter Hybernium tempus frigoribus asperum, quod me detinuit, vos inutilibus sumptibus onerare studio nolui. Et licet domi abundè negotiorum sit, quibus distinerer; pacanda tamen Religionis gratia molestum iter ingressus sum. Atque usinam reliqui omnes meo exemplo, privatis curis Reipub. commoda anteponerent, qui nondum convenire, quos tamen brevi adfuturos arbitror, eosq; Legationes suas missuros, quibus per valetudinem adesse non licet. Colloquium Doctorum, quod indixeram, exceptum quidem video; sed abruptum, & quidem sine ullo momento memoria digno, quos conjunctos, & in hoc totos adhuc nos offensuros sperabam, ut quid opera præstiti ab iis actum esset, omnes cognovissemus. Nunc ipsi coram cernitis, illos se vulsos, domos quemq; suos discessisse. Cupio ex animo, composito negotio

Religionis tranquillare Germaniam, vos in medium consulite, quid ultra faciendum censeatis. Vestra Consilia audire volo, ut ex singulorum sententiis aliquid decernere, quid utile & bonum Imperio sit futurum, liceat. Quin summum forum Imperii restitui necesse est, & qua via id facere conveniat, sæpe antea demonstravimus. Etenim haud decet, ubi summum Orbis terra Imperium est, ibi sine Legibus & Judiciis, dissoluta omnia sursum deorsum agi ferrig. Ad hæc, quid de bello Turca, qui tam infestè cervicibus nostris quotidie imminet, faciendum censeatis in consultationem mittite. Ejus enim rei deliberatio in ista Comitibus dilata fuit. Gallorum Rex, quando superiori anno petenti pacem dedi, induciarum spem cum illo affulgere dixit, & ad eas impetrandas suam operam mihi pollicitus est. Jam Ordines Imperii præter auxilia, etiam divitem annonam mihi decreverunt, ea à quibusdam subministrata non fuit. Propterea nobis visum est, ut aliquamdiu respirans oneribus sublevesceretur, dum recollecto sanguine & viribus, sumptus ferre queat. Atque ob id, adjutore Rege Gallorum, in annum inducias cum Turca pactus sum. Ea exhibent circa finem Octobris modo integras sanctumq; jure gentium servet. In hanc sententiam Cæsar verba fecit.

Vetus consuetudo tenuerat, ut in Comitibus Septemviri Electores ad conferenda consilia conjungerentur. Hic primum dissidium Religionis eos disjunct: nam Trevirenses Moguntinensesq; Legati, à Colonienfibus, Saxonis, Palatinis, & Brandeburgensibus, separatim consilia contulerunt. Illi in Tridentinum Concilium pedibus discedunt, ac Cæsarem, ut eodem reliquos etiam annum resistentes conferta manu pertrahat, hortantur. Contra hi urge, ut pacem Germaniæ firmer, & Religionem conventus Germanici cognitioni, & Doctorum hominum disputationibus permittat: Tridentinum non esse id Concilium, quod à frequenti Senatu Ordinum Imperii decretum esset: neque illud quod semel statutum fuit, paucorum intercessionem mutari debere. Nec quicquam in his Comitibus, quæ ex composito indicta fuerant, ob rerum quæ occultè parabantur, maturitatem, amplius actum fuit.

LAMBERTI HORTENSII Montfortii, Historici, DE BELLO GERMANICO,

LIBER SECUNDVS.

A his fontibus & oris, quæ ea qua potui brevitate persequutus sum, bellum Germanicum, bello Gallico composito, induciisque cum Turca perpetratis, & pax pacta ac compolita per Pontificem turbari cœpit. In his Comitibus Rex Ferdinandus dat nuptum. Annam natu maximam Alberto Bavarorum Duci, & Guilielmo Clivensium Principi Mariam minusculam. Celebratæ nuptiæ Regio luxu, & magnifico hujusmodi apparatu, qui summos orbis Monarchas decebat. Mandaverat Cæsar Maximiliano Buranum jam antea, ut in Belgica equestres pedes-

stresque maximas copias conquereret. Jussit & Alberto & Johanni Brandeburgensi equitatum comparare, quamvis uterque à Religione stabat. Sed quia persuasum illis erat, à Cæsare non adversus Religionem, sed rebelles quosdam Imperio apparari bellum, haud gravatè in ea re fidelem illi operam navârunt. Et Ordinis Germanici Magister, quantum equitum poterat, celeriter contrahit. Romanum à Cæsare celeriter ad Pontificem mittitur Cardinalis Tridentinus, ut eum moneret, jam maturum tempus præstandi promissa advenisse, ut memor eorum, primo quoque tempore milites per Italiam conquireret, & in Germaniam transmittat. Confederati (hoc nomine eos deinceps, quos alii Protestantes, aut Smalkaldicos nominant, appellabo) his rumoribus aliis super alios allatis, trepidè & ipsi tota Germania delectum equitum peditumque habere statuunt. Leguntur Duces ad bellum pari potestate, Elector Saxo & Philippus Landgravius Hassiæ, his cura gerendi bellum demandata fuit. His & Civitates Legatos suos adjunxerunt, è quorum consilio aliquantum momenti administrandi belli penderet. Civitates & Principes Smalkaldici Fœderis superiori libro memoravimus, præter humilium oppidorum magnum numerum, quæ recensere & longum nimis, & tædiosum foret. Daniæ Rex, etsi in fœdus adscriptus esset, nulla tamen auxilia contra Cæsarem misit. Quæ verò in medio stabant, Smalkaldici Fœderis exortes Civitates, erant ferme hæc illustriores: Rotemburgum, Norimbergam, Norlingam, sed quæ tamen communem cum aliis Religionem tuebantur. Et inter hæc belli proœmia, Palatinus quoque in amicitiam societatemque Smalkaldiam venit. Occultè inter ea Cæsar Centuriones suos, Tribunos, Ducesque, quorum fidem alias, & Virtutem diversis bellis expertus fuerat, per literas Ratisbonam advocat, cumque his ea, quæ ad belli necessitatem opus essent, secretò transigit, ut accepta pecunia, diversis locis copias contrahant; sed in quem usum, dissimulant. Confederati, deprehensio, quodd dissimulanter à Cæsare gerebatur, Ordines Imperii sollicitant per Legatos, ut belli avertendi causa secum ad Cæsarem eant. Recusant Moguntini & Trevirenses. Hostius per literas cæcebras, quas Ratisbonam dabat, quæ inquirendo pervestigare poterat, suis subinde indicabat, simulque, quæ è diversis locis ad se deferrebantur, diligenter transcribebat. Mandat sociis, ut præter equestres pedestresque copias conquistas ob belli futuri suspensionem, novæ aliæ in eventum rei conscriberentur.

Cæterum cum è copiis Hispanorum in Germaniam descendendum, & Italico delectu verum esse Germanici belli rumorem còargueretur, Legati Civitatum extemplo ad Cæsarem, adscito Johanne Brandeburgensi, Henrici Brunsvicensis genero, contendunt. Cum his se conjunxerant Colonienles, Palatini que Legati. Admissis ad Cæsarem, dicendi facta fuit potestas. Causam Legationis exponunt. Cum enim omnia armorum terrore per Germaniam quassantur, num ipsius Imperio id fieri, rogant. Nam ex quo proximo Comitibus discessum esset, multis in locis copie, sed sine nomine, conscribi cœpere. Famam quoque adferri, in Belgis delectum haberi, neque compertum adhuc, adversus quos hæc arma comparantur. Proximo convenit, cum varia proposuisset,

belli inferendi nullam ab eo factam mentionem. Sed neque bellum cuiquam legitimo more indictum, ne hostis ille quicumque, esset; imparatus opprimeretur. Quæ res cum subito metu omnium mortalium animos suspensos habeat, cupere scire, in se ne an contra externum hostem tantam belli molem appararet. Et constare tamen, pacem cum Gallo, inducias cum Turca in annum factas. Si in communem hostem bellum suscipiendum sit, armis & opibus ipsum adjuvare velle. Sin in se, obediens imperata omnes velle facere. Sæpe in dubiis rebus Cæsarem ipsorum fidem explorasse, cuius damnum, quam aliarum rerum, gravius Germania duceret. Tum Cæsar: Necessitas me, inquit, ad arma, & ea quidem iusta induenda urget, cuius quantavis sit, neminem fugere arbitror. Sed id non quaeritur, at, quibus bellum faciam. Rebellioni quorundam, qui turbarum & dissidiorum inter Ordines duces sunt, mihi occurrendum est. Qua charitate jam inde à suscepto Imperio in Germaniam fuerim, & qua benevolentia Ordines complexus sim, tenetis omnes. Et nunc ut mihi eadem est voluntas, idemque animus in eos, qui obediens pacis sunt, & tranquillitatis amatores, ita acerbè odi quietis graves perturbatores. Proinde si ferro eos vindicem, qui turbis omnia permiscunt, quis durius id, quam pro ipsorum meritis, statutum esse, indignari, conquerivè possit? Ut rectè factum contra omnes sunt dicturi, quod summa benevolentia eos in posterum demerebor, qui mihi ferent opem. Responso Legati hoc accepto, discessere. Omnia lentius Bavarorum Dux, quibus ad bellum opus erat, apparabat, mensisque ferme exemptus fuit cunctatione Ferdinandi Regis, cum quo consilia in perplexare agitata erant. Adferebant & alia quædam, quæ parvi vulgò habentur, gravia incommoda, inutilitas eorum, quibus arcana consilia credita erant, rumores vani ultrò citroque jactati.

Cæsar quo terrorem aliquantum per Germaniam mitigaret, literas ad Ulmeneses, Augustanos, Argentoratenses & Norimbergenses dat, in hanc sententiam: Scire illos, quam charam semper habuerit Germaniam, & ob id, cum magnis Regnorum suorum oneribus, ingentes sumptus fecisse, maxime ut Religionis dissidio compositio firma pace omnes fruerentur. Tot Decreta testari id, licet essent, qui diversum spargerent. In sua gubernatione id unum semper se spectasse, ut civitates togata opibus flourerent quam maxime, ne quorundam artibus per captatam occasionem ipsorum libertas opprimeretur, & vestigales stipendiariique fierent ipsi cuiusmodi multorum incommodo, adeoque suo sæpe tentata fuissent. Tulisse se quidem ea hactenus, qua esset lenitate, quod sine magnis motibus prohiberi non potuerint, tum autem ea spe, ut aliquod emolumentum sua clementia. Reipub. utile consequeretur. Futurum id certè fuisse, nisi quidam conciliationi singulari arte subinde intercessissent. Prætexnisse eos Pietatem, sed eo fisco ad Ordines reliquos opprimendos grassatos fuisse, eorumque bona ut diriperent, seu pradam expositam. Eo rerum redactum ab his esse, ut legibus oblitteratis, & iudiciis sublatis, nihil metuerent. Adde, Imperatoriam etiā Majestatem imminuere ausos, idque spe redigendi civitates sub sua potestate, sive vi, sive insidiis. Ista coarguere eorum dicta, qua indies nunciarentur. Parum ista, nisi insuper minarentur arma. Nemini non id notum, vel ex infamibus tabulis aliisque scriptis famosis, sparsis ad motus ciendos. Proin-

Proinde cum nulla spes super sit, ut clementia vincatur, aut certe posita obstinatio meliores reddantur, se maturitatem expectasse, remedium adhibendi, priusquam suam tyrannide Germaniam in potestatem redigant, & libertate coeptis artibus exuant. Authores turbarum ad officium reducere statutum esse, ut imminens periculum ab ipsorum cervicibus prohibeatur, ius, & leges, & iudicia in integrum restitui, & in pristinam sedem revocari possint. Atque ista quidem se ob id illis significare, ut cum rumores alios feri audirent de consilii sui ratione, iis fidem non haberent. Nec aliud se spectare, restibus Superis, quare confidere, eorum operam sibi non negatum iri, quod eorum jam tot annis, pravis consiliis confirmata audacia, aliquando retundenda sit, & Civitatum pristina dignitas ac gloria recuperanda. Benevolentiam vicissim omnem a se in posterum iis promittere, & maiora se praestitutum ipsis, si suas partes nunc, cum fortuna ita oblata sit, ut amici tuerentur, amplius se expositurum, si Legationes suas ad se mitterent. In eandem sententiam ad Ducem Würtembergensem sunt literae datae.

Erant per eos dies adhuc Civitatum quas memoravi Legati in Comitibus, quos Granvellanus & Navius iussu Caesaris alios post alios segregatim accitos eadem docent, ne rumoribus, sulciendi belli perterriti, arma adversus suas Civitates à Caesare comparari existimarent; sed contra rebellantes semper Imperio, pacis ac concordiæ turbatores, Majestatis etiam reos direptores alienarum opum, quique oblata leviter occasione, ne civitatibus quidem parvuri essent. In fide & amicitia Caesaris permanerent, nec amicitiam, nec societatem cum hostibus suis conjungerent, nec auxilia mitterent, ne indignationis materiam in se præberent, pro merito cuique erga Caesarem postea fortunam fore. Hæc ad suos quam primum perscriberent maturè, monerentque, ut obediens officium faciant, ne præcipitati raptim consilii, quod neque revocari, neque in integrum postea restitui posset, aliquando eos poeniteret. Argentoratenses acceptis recitatisque in Senatu literis, in hanc ferme sententiam Cæsari per literas respondere. Vehementer gratum Senatui, populoque Argentoratensi esse, eum animum semper erga Germaniam gessisse, & precari, ut ea voluntas sit perpetua, neve ad bellum civile, cuiusquam classico se incitari committat. Illud autem non sine animorum omnium agitudine lectum, esse in Germania, qui neque obedientiam præstent, neque officium faciant, quod ut verum fuerit, sperare tamen, e sue Religionis hominibus nullum esset tam male feriatum, in quem crimen illud inciderit. Per ipsos nunquam stetisse, quominus negotium Religionis fuisset conciliatum, id quod prolixis rationibus, simul tot decretis factis docuerunt, & culpam dissidii in Pontificios transulerunt. Quotidie supplicationes fieri in ipsorum templis, & preces ad Deum fundi pro concordia. Perstrinxerunt inde adversariorum in Ratisbonensi conventu, iniquitatem, qui cum nullam actionem admitterent, ad Concilium totam disputationem constanter rejecissent. Neque potuisse se Pontifici eam causam permittere. Injuriam ipsis fieri, quod culpa non positi dissidii in ipsos vertatur. Deinde, quamobrem facultates Ecclesiasticorum quorundam in alios vestra convertissent, ipsum Caesarem, ex multis rationibus ap-

porum actionibus satis demonstratum novisse. Ut jam essent huius Religionis aliqui, qui sortasse non sint, qui bona Ecclesiastica occupata haud perinde sanctè, ac deberent, & utiliter dispensarent; sed id cum iis quæ tot sæculis ab aliis admissa fuissent, componendum magis quam esse. Proinde remedio opus esse, ut iuxta sacras literas, & decreta Ecclesiæ piè distribuerentur. Deinde ipsum Caesarem nuper in Comitibus Ratisbonensibus & Spira, quo pacto ea ipsa facultates collocanda essent pacis servanda causa decrevisse. Si sint qui decreto non paruerint, sistendos esse. Caesarem emendationem iudicii Imperii promississe, ut ab Ordinibus postulatam fuisset; sed promissa nulla apparuisse. In conventu Wormatiensi formulam censoriam eum invenisse, & inveteratam proposuisse, cui lubentes vellent parere, quam quidem adversarii non receperunt. Si secundum illa decreta iudicium restauraretur, non esse cur, quis ad conquerendas ipsorum injurias, aut rebellionem, ansam capefferet. Se nolle benevolentiam eum prosequi, qui iudicio ad illum modum constituto nollet parere. Quod verò ad affectionem Imperii, nondum se novisse in sua Religione unum, qui id unquam affectaret, qui ve libertatem opprimere suam pararet. Verum ista à Pontifice, & Pontificis clientibus falso ubique jactari. Caesarem ipsorum animos & studia in gubernatione tota, & bellis cum exteris hostibus, satis perperasse. Se optare, ut is qui Caesarem adversus ipsos concitaret, eodem semper in eum fuisset, quo ipsi animo, ac re ipsa declararunt. Super ista quomodo adversus eum se gesserint in opprimendis bellis, & seditionibus obructis, quæ in eius Imperio in Germania orta fuissent, nosse ipsum Caesarem. At in primis ut locupletiora subsidia contra Turcam & Gallum, quam adversarii, sed maxime ad Austriacæ Regni tutanda, contulerint. Proinde haud dubitare se, quin, si ad defensionem fuissent, suam innocentiam contra objecta crimina & hydropantias quorundam facile tuerentur. Quare se igitur Caesarem, ut Patriæ Patrem, ut bellum, quod appareret, mitteret, & reos ætos, superiorum Imperatorum more, in ius ad cognoscendam causam vocaret. Quod si persiceret Caesar, tum demum futurum, ut eadem ipsorum erga se, & illatam illis injuriam intelligeret. Inde commemorarunt deprecando bellum, magnam omnium rerum caritatem, crudelent hostem Turcam, & beneficia, quæ presentium Ordinibus parentes in ejus Majores, quæ in Ferdinandum fratrem contulerint dum liberalius reliquis, & cumulatius auxilia contra ipsorum infestissimum hostem inducunt. Reputaret apud animum suum Caesar, infirabilem huius belli faciem, vastitatem Germaniæ, calamitatis omne genus plenam, malorum excruciatam omnem ætatem sexumque, pullulaturam. Ne passeretur hortatu illorum qui per bellum adversarii suam potentiam confirmabunt, se huc transversum rapi, ut exhausta opibus & viribus fracta Germania, insimul reddatur, quam quæ Turcicum impetum & vim sustinere amplius possit. In hanc sententiam Argentoratenses Cæsari ad literas missas, suo in primis & suorum nomine responderunt.

Legatum ad Helvetios quoque missum, qui in eadem sententiam in Concilio verba fecit. Legatus erat Johannes Muscherus, superioris Burgundiæ Quæstor. Hic ubi causas suscepti à Caesare belli contra seditiosos quosdam commemorasset, oravit, ut (quoniam Cæsar vim armis à capite suo prohibere cogeatur) ne diversa sibi ab adversariis,

à quibus in illum multa acerbè jacerentur, persuaderi sinerent: ne lenociniis verborum illi inducti, quicquam inceptent, neque in Helvetia, qua eos moliri patiantur, quibus Cæsaris consilia vel prapediri, vel segnius promoveri possent. Nam hoc bellum huc susceptum, ut ad Germania salutem, haud leve momentum esset allaturum. Proinde ad hoc incumbere, ut in amicitia & fide veteri, e fœderis inter ipsos iure constantes manerent. Vicissim nihil se in eos moturum, nec commissurum, ut sui quid moliantur; sed fidem & amicitiam declaraturum. Nec se pacem illam cum quoquam facturum, in qua ipsi non continerentur. Civitates, & Würtembergensis Dux, Cæsaris consilio cognito, cætera diligenter per exploratores inquirunt. Germani enim milites segnius ad signa aderant, tardius Hispani conveniebant, in Italia delectus militum, quos Pontifex missurus erat, lentius habebatur. Primi Augustani ad Kalend. Junias, quatuor millia armatorum conscribunt, totidemque Ulmeneses, nihil tam inimicum bello, quam tarditatem esse, rati. Hi, & Würtembergensis, literis ad Saxonem Electorem & Hesium, Duces belli lectos, datis, ut in armis sint, monent, ut Cæsaris tranquillæ copiarum lentius conveniunt, ipsi quantum cohortium conscripserint primi in armis certiores faciunt. Sed Augustani ut suspicionem patrandi belli averterent, has copias à te conscriptas dictabant, ut præsidio urbi impositæ, contra omnem vim muros & portas tutarentur. Verisimile id reddebant, quod omnibus mortalibus patefactis portis, neminem urbe excluderent, Cæsariani in urbem ultro citroque ad arma & tela paratida, vel cibaria & poculenda mercanda, commere, aut ad magnificentiam & splendorem urbis visendam confluere. Ad eas cohortes fama erat, duo Helvetiorum millia accessisse.

Erat Cæsar Ratisbonæ duodecim milliaribus ab Augusta. Würtembergensis, & Civitates Suevæ, bifariam copias suas partiebantur, viginti quatuor peditum signa, cum pleraque Nobilitate, sub auspiciis Udalrici Ducis erant: alterum agmen stipendiis Civitatum inauthoratum fuerat. Postquam omnes hæ copiarum Ulmam pervenerunt, una nocte quieti concessa, postridie Günspergum proficiscuntur. Ibi bipartito in conciones advocati milites, sacramento inauthorantur. Duces cohortibus præfecti fuerant, Sebastianus Schertelus, Johannes Heddecus, Balthasar Gultlingus, Sebastianus Bessererus, Matthæus Langemanselus, Johannes Harderus, Jodocus Rosenberghus. Copiarum civitatibus inauthoratæ Schertelo jurant, illius imperio obediens fore, dum Saxo & Hesus exercitus Imperatores in castra convenirent. Eidem sacramento illigantur deinde Würtembergenses milites. His Dux datus fuit Heddecus. Balthasar Gultlingus, Vir in primis eloquens & nobilis, & Ducis Würtembergensis à consiliis, militibus Principis sui in concionem convocatis, in hunc modum verba fecisse dicitur: Pontifex Romanus, milites, novum incendium in rebus pacatis nobis excitare conatur, quod Germaniam, patriam communem, qua nos genuit, & à primis vitæ rudimentis ubere suo aluit, mox ardeat, & à fundamentis excindatur. Crudele odium enim huc urget, quod vos & vestram Religionem perditum eat, simul ut remetiatur cladem, quam ante aliquot annos Du-

ce Borbonio accepit, cum Roma Virtute Germanorum maximè capta, capto Pontifice, atque in Hispaniam misso, diriperetur. Eam ob causam Carolum Cæsarem adversus nos, ut Principibus & Ordinibus Imperii confœderatis bellum faciat, identidem obtundendo incitavit, ratus hac via futurum, ut ad ipsius Religionem vi volentes nolentes attrahamur. Insuper is nunciatur equitum peditumque, haud spernendas copias in Italia conscribere, quas Cæsari auxilio in Germaniam mittat. Nec fama de Hispanorum adventu omnino vana est. Quantum calamitatis, milites, quantum miseriæ ab externo milite, & vastitatis patriæ imminet, omnes, opinor, prævidetis. Cum igitur ista Principes & Ordines Imperii reputent, suum esse ducunt, non tantum vim & impetum hostium à popularibus suis armis prohibere; sed etiam cavere, ne externa, ne vetus Religio vobis obtrudatur, vos malle Virtute esse. Itaque stat bellum hoc inopinatum, ac præter spem nobis motum, Deo auspicio armis vindicare. Quare cum scirent animos vestros ad huius militiæ aleam promptos, suis stipendiis, quæ id fieri potuit celeritate inauthorant, ne imparati opprimerentur. Jam quoniam fœderis Duces adhuc desiderantur, quos brevi in castra adfuturos comperit habeo, quò interea in castris cuncta ordine ac rectè gerantur, & fenestra hostibus contra vim praeludatur, Princeps Udalricus vobis Virum fortem, & cui ad summam Nobilitatem nulla autoritas deest, præfecit, cui, ut sibi, vos obedire per omnia in disciplina militari iussit, & egregium illud nomen tueri, quod Majores nostri sua Virtute, variis bellis cum exteris gentibus, multo sanguine nobis pepererunt. Neque verò satis est, commilitones, ab ea gloria non solum non degenerare; verum etiam, ut vestra præclara facinora ad posteros propagata, illis stimulum & calcar ad Virtutem militarem addat. Cætera Deo curæ erunt, qui ei victoriam secundum fas jusque dabit, qui pia ac iusta arma sumpserit. Sic Balthasar Gultlingus.

Interea Cæsar, ne hostium celeritate occupatus cingeretur, cohortes, quas tota Germania, diversis locis, sub quatuor maximè Ducibus habebat, convocari iussit. Duces erant, Hilprandus Madrucius, Cardinalis Tridentini Germanus: Georgius Regensburgius: Schamburgius, qui Burano transito Rheno postea se conjunxit, & Marignanus. Ab his quaternæ peditum millia conscripta fuerant. Decem cohortes nothus Bavarus collegerat. Duo millia Hispanorum, & octingentos paucis post diebus Alvarus à Sanda adduxit. Gallia cisalpina tria millia armaverat, quibus præerat Arzius. Conquirebat interim, ut mandatum fuerat, Maximilianus Buranus, Vir militaris, quanta poterat celeritate, à Batavis, Sicambriis, Menapiis, Juliensibus & Belgis, equitum peditumque imperatas copias, & aliquantam levis armaturæ equitum manum, quos ab atro armorum colore Atratos vulgò appellant. Decreverat Cæsar non prius cum hoste dimicare, quam cum suis Buranus adesset. Datum fuerat negotium electori, ad comparanda duo millia equitum & quingentos: Alberto Marchioni, sexcentos equites: Crucigerorum Magistro, mille: Maximiliano Hungaro, mille: Erico Brunsvicensi, quingentos.

Confœderati hoc armorum terrore nihil perturbati, literis ad Venetos datis, conqueruntur Pontificis injurias, orantque ut ejus copias transi-

tu per suos fines prohiberent. Ad hæc monent, ut superiorum temporum recordatio subiret, si vires ille suas confirmaret, quantum mali ipsis & aliis Italiae populis expectandum esset. Præterea pleramque Germaniæ Nobilitatem monent, ne militem castra sua petentem ad merendū, transitu intercluderent. Tirolensibus & Rhæteis ad Italicarum cohortium adventum, trepidantibus, animos addere per literas conantur, ut illis transitum negent, ad quod etiam subsidia pollicentur. Perentibus à Norimbergensibus auxilia ad bellum, responsum fuit, suas vires atque opes propriis agris tuendis vix sufficere. Mandatur interim Schertelo, ut cum iis quas habebat cohortibus, ad radices Alpium confluentes copias disturbarer, simul mittuntur Centuriones in Helyetiorum agrum, ad conquestionem militum. Agebatur anni tempus, quo legetes maturefcerent, cum Legatus Tridentinus Romanus missus, auxiliorum causa fœdus inter Cæs. & Pont. sanciret. Fœderis forma hæc erat: Concilium Tridentinum indictum fuisse, ut errores jam multos annos in Germaniæ exorti, & indies proserpentes, opprimerentur, & quod illud à Confœderatis repudiaretur. Quamobrem pro Reipub. Christiana & Germanorum salute, societatem Pontificem & Cæsarem ita coniunxisse, ut Cæsar primo quoque tempore contracto exercitu, paratisq; omnibus ad bellum necessariis, arma adversus eos indueret, qui obstinantes animis Concilium non agnoscerent, ac vi eos ad veterem Religionem, quando aliter revocari non possent, cogeret. Sed omnia prius periclitaretur, num obedienter Pontificem Rom. vellent agnoscere. Nullam pacem cum ea gente Ecclesia Rom. inutilem, vel adversam faceret. Pontificem præter centum aureorum millia, totidem apud Venetos depositurum, eaq; pecunia in nullum alium, quam usum belli verteretur. Hac duodecim peditum Italicorum millia alerentur, & quingenti levis armatura equites per menses sex. Si inter ea bellum conficeretur, Cæsaris id commodum futurum. Enit ad hæc in Fœdere expressum, Pontificem Cæsari permittere, ut dimidium proventuum Ecclesiasticorum in hoc bellum per Hispanias convertat, ac tantum agrorum Religionis divendat, unde quingenta aureorum millia redigantur; & quidem in usum necessarium huius belli, ea lege, ut Cæsar de suo pro totidem millibus vicissim oppignoret. Qui alterutri resisteret, in hunc uterque confociatis armis, totis viribus incumberet. In hoc fœdus Senatus Cardinalium discederet.

Dum ista Romæ perficiuntur, interea Cæsar quantum frumenti in agris circa Ratisbonam erat, ne equitum peditumque licentia corrumpere, in urbem convehi iussit, & in usum necessarium condidit, cum autem, ne si bellum traheretur, aut annis insequens cœli aliquo vitio sterilius esset, rei frumentariæ inopia laboraret exercitus. Conducti fabri lignarii, qui quatuordecim continuos dies vasis oblongis conficiendis, in quibus globi ferrei, pulvisq; tormentarius conderentur, incumberent. Ad hæc inusitata specie instrumenta bellica apparantur. Ad novem millia saccorum, qui frumento, quod in usum militi satis esset, onusti, cum trecentis pistoribus castra sequerentur. Sed in contrahenda ex agris rusticorum quater millium multitudine, quorum opera cum instrumentis sollertiis uteretur Cæsar, non nihil laboratum fuit.

Norimbergenses in hoc belli apparatu, quoniam in fœdere non erant, ut Cæsari benevolentiam suam probarent, ad arma telasq; & bellica instrumenta comparanda, patribus semper portu cum invitant. Cogebat interim Pontifex copias, ut dictum est, in Italia, quas Cæsari erat statuto tempore transmissurus, cum literas ille ad Helvetios daret, quibus fanaticum quorundam, qui à Religione Romana defecissent, conquestus fuit. Laudare se in Helvetiis adhuc quosdam esse, qui veterem Religionem pertinaces vindicarent, quorum exemplo alios ad sanctam mentem reversionem aliquando bonam expectationem esse. Ex eo Religionis dissidio quam graves moerore exorti fuissent, ipsos scire, & se ad eos componendos ab initio statim Pontificatu nullum non remedium quaesivisse. Tandem ad extremam anchoram confugisse. Tridentum indixisse Concilium, quod sine periculo venire liceret, ut ibi suam doctrinam, quoad possent, ponerentur. Existimasse, neminem esse tam improbum, nefarium & barbarum, qui Senatum illum amplexum Episcoporum, quem Imperatores & Reges revererentur, ut Spiritu Divino afflatum, impie luderet, ejusq; auctoritati non pareret, & fanatica doctrina posita, illius iudicio non acquiesceret. Sed hanc per Helvetiis existimationem cepisse, ut hi qui in fide per mansissent, Concilii auctoritatem sequerentur. Reos quos verò, qui speciosis aliorum rebellantium libris creduli nimium in errorem pellecti fuissent, monebat, ut in Concilium prodeant. Super hæc, eggerunt se habere, in Germania Principes esse, qui Concilium superbe repudiarent, ac tantum non convitiis insultarent, negarentq; ejus Decretis obedientes se ferrent. Quamobrem armis velle eos, quoniam aliter non posset, brevis experiri. Ac forte ita accidisse, ut Cæsar idem cogitaret, statueretq; expectata temporis maturitate, armis Religionem defendere. Se propterea ejus voluntatem piam & justam, pro opibus Ecclesie Romanae adjuvare statuisse. Sin ille secum exerceret, jacturam tot mortalium, perfidia hereticorum, dies pereuntium, Deum ab eo exalturum. Helvetiorum multa memorabilia & laudata facinora extant, sed nullum laudatius fore, quam si societatem & civitatem secum colere pergant, ut id facerent, se abesse. Super has literas Pontificis, Legati Fœderis venire ad Helvetios. Hi postulabant, ne externi militi iter per fines suos aperirent. Ad se verò, & sua castra transire volentibus, potestatem præterent, cum necessitas postularet. Inter hæc principia belli, Wolfbütelum arx à Brunsvicensibus & aliis Civitatibus, à quibus tenebatur, deductis prædiis solo aequata fuit.

Palatinus hunc tantum belli apparatus à Cæsare fieri miratus, cum per Wolfium Abbatem interrogat, in quos id pararetur, & quæ esset ejus causa. Si quid ipse posset, velle reconciliationi incumbere, Cæsar ei per Granvellanum & Navium responderi iussit, quæ supra à nobis ab eo prætexta fuisse memorata sunt. Rebelles Imperio, & motuum authores nulla alia via ad officium trahi posse, armis compellendos eos esse. Palatinus redeprensus, exemplo Hessum, Saxonem, & Württembergensem certiores facit, simulque quantum vastitatis ab externo milite Germaniæ instaret. Quamobrem potius, quam ut in apertum res Martem erumperet, si non in totum parcerent, aliquid donaret, monet. Nec dubiam habere spem, quoniam

quin si in parte Cæsari morigerentur, non parum ad reconciliationem profuturum. Cæsarem placabilem esse, & quantum intellexisset, si ignosci sibi peterent, quod admissum esset, cum placatum, quicquid esset offensiois depositurum. Super hæc, si quid ab aliis insuper peccatum esset, id clementer corrigeretur. Si quid per injuriam aliis esset ademptum, id Cæsari, vel æquis viris disceptandum permetteretur.

Saxo his acceptis, & ipse ingentes copias contrahit, easque cum aliorum copiis conjungit, hortaturque ad perseverandum in fœdere semel iëto, ac subinde postea renovato. Conveniunt & ipsi celeriter, ac re in deliberationem proposita, literas ad Cæsarem dant Saxo & Hesus. Earum hic erat tenor. *E nostris Legatis Rotisbona domum reversis, Cæsar clementissime, cognovimus, te bellum nobis, & fœderis sociis magno apparatu facere, cum ab ipsis rogamus, id ut operam dares, ne quid detrimenti Germania acciperet. Tum ita abs te responsum fuit, ut inde nihil suspitionis subesset, nos bello abs te peti, quod ad ea Comitia Legatos misimus, quibus permisimus deliberationem earum rerum, quas proponeres, maneam. Consilium suum libere, non advertentes ne tantulum quidem in te offensiois, aperuerunt. Unum hoc de rebus futuris addebas, velle te Rempublicam cōstituere, eosque, qui imperio non parerent ut æquum esset, mulctare. Quis interim nostrum cogitasset, te bellum in nos moliri, priusquam imperata propo-
fuisse? Postquam verò ex aliorum Principum literis, facie ex Granvelli & Navii responso certiores sumus, rebelles te mulctare velle, rumor invaluit, ut bello abs te peti. Quam rem, quam acerbè tulerimus, superari norunt. Quare his literis apud te nos expurgare placuit. Id verò ne ipse quidem inficiabatur nos & Fœderis socios onera tulisse Imperii, immutibus aliis, que imponi potuerint. Auxilia, proximo adventu Spirensi postulata libentes misimus, pluraque quam impositum erat, contulimus, ne quid fraudis inimicis nobis verteretur. Cum igitur post ista complissima in te merita nos rebellionis rei agimur, pœfesso non solum dolet, verum etiam triste est & ærosum auditu. Illud autem ius ratumque, potius fuisse, prius nos accusatos, ad causam dicendam ad-
aque, quam hoc pacto, bello nondum indicto peti, hac ratione & nostram innocentiam tueri, & sy-
phantias inimicorum, qui te in nos concitarunt, resistere licuisset. Ipse Cæsar nosti, quam beniv-
pse & amicè nobiscum ante quintum annum, & super Spira egeris, ut non esset, cur quis nobis vel ob-
matiam, vel ullum crimen objiceret. Omittimus, ut tibi petendi agrum Brunsvicensis lubentes seque-
propermisisset. Et ob ista nos in periculum omnium bo-
norum incidimus. Jam illud te non fugit, Francfurti Cæsarem te factum, nihil nisi è consuetudine & Legi-
bus Imperii incepturum, religiosè jurasse. Superis igitur hoc relinquitur, quod indicta causa bellum no-
bis facias, ac de quibus criminibus nos traducis, edito serape publice respondebimus, ut quæ injuria opprimi-
mur, omnes mortales intelligant, & Romanis Pontificis classico, ob Tridentinum à nobis rejectum Concilium, ad suscipienda in nos arma excitatum.*

Cæsar lectis his Confœderatorum literis, ad Archiepiscopum Coloniensem quoque scribit, cui, reddita eadem belli causa, imperat, ut edicto pro-

mulgato caveat, ne quis in ditione Colonienfi, nisi sub se stipendium faciat milites, eosque qui in hostium castra jam transissent, publicè gravi propo- sita mulcta, domum revocet. Facit Archiepiscopus mandatum illicò, & promulgat edictum.

Saxo & Hesus scripto emisso paucis post diebus in hanc fermè sententiam, contra sparsam à Cæsare famam, quam ob causam ad arma concitatus fuisset, luculenter se expurgarunt. *Cæsarem propter negotium Religionis bellum movere, ut fœdus distur- bet, & quidem falsa specie rebellionis adumbrata, ac postea alios post alios delectat.* Quæ verbis Ferdinandi, Granvelli, Navii, & aliorum privatis colloquiis Ratisbonæ temerè effusis, confirmant. Belli causam nullam aliam fuisse, quam quod concordes Concilium Tridentinum recusassent. Cæsarem Ravesburgensibus nuper misso cum literis nuncio, nisi ab instituta Religione desciscerent, vastationem agri & urbis excidium denunciassent. Pontificem ob eandem Religionem Archiepiscopo Colonienfi Episcopum abrogasse. Atque hæc eadem cum Cæsar minetur, satis causam belli apparere. Jam rumoribus jactari, Cardinalem Augustanum, choragum hujus tragœdiæ, huc incumbere, ut illi successor in Archiepiscopum detur, simulque occultè agitari, ut per militem tota Germania distributum decreta Concilii de Religione Cæsar exequatur. Accipere præterea, Toletanum, & plerosque Hispaniarum Purpuratos huc grandem vim pecuniarum conferre, quod haudquaquam esset futurum, si belli causa actio civilis foret. Cæsarem palàm olim Augustæ dixisse, hanc doctrinam atque hæresin se ferre non posse, & ad eam delendam, animisque omnium mortalium eximendam, non solum opes cum suis; sed vires etiam cum vita & sanguine se aliquando impensurum. Si victi armis ipsi nunc exuantur, tum demum palàm fore, utrum Religioni essent parsurum, ac Monasticum ordinem, violatis suis uxoribus, trucidatisque liberis, ac ministris, Religionis suæ occisis, in integrum essent restitutori. Cætera hujus apologetici scripti, vel quia prolixiora sunt, quam ut persequi libeat, vel quod ab aliis perscripta sint, studio prætermitto.

Mittuntur simul & ad Johannem Braheburgensem litera, ut Fœderis istius memor, in ipsos nihil molitur. Ille, Cæsarem sequi se respondit; à quo sibi religiosè arma contra Religionem non moveri, cautum esset. Fœderi Smalkaldico se illigatum quidem, verum Augustanæ Confessionis esse. In privato verò fœdere, Cæsarem exceptum fuisse. Hinc liquidò constare, nihil à se contra fidem & Fœderis leges perpetrari. Contra illi scripto emisso refutare, quod de Augustanæ Confessione is adduxerat, adferre ipsius in medium literas, quibus ipsum ad auxilia ferenda sibi ac suis devinctum convicere. Hinc per literas Centuriones ac Tribunos monent, ne homini perfido in hoc bellum suam operam præstet. Collegerat jam Hesus omnes suas copias, quas priusquam in Cæsarem duceret, Guilielmum maximum natu filium, nondum decimum sextum ætatis annum egressum, Argentoratam, tutam ac egregiè munitam urbem, abs se ablegavit.

Henricus Brunsvicensis, quem Landgravius in custodiam condiderat, abiturum ad bellum ad se vocari.

vocari iussit, velle illi detegere occulta Cæsaris consilia, & quando per quos homines consuta fuissent, ad faciendum bellum. Sed ille fraudem subesse ratus, vel ad leniendum ferocem animum, & offensam, vel ut expeditionem moraretur, vel ut tali beneficio in pacatum dimitteretur, ejus colloquium recusavit, hostium infida esse consilia reputans.

Nondum Cæsarianæ cohortes convenerant, nondum Madrucius aderat, nec Georgius à Regensburgo, Hispani & Hussari, per longas viarum ambages sparsi, ab hostibus mediis interclusi impediabantur. Augustani, Ulmeneses, & Würtembergenses; accepto Pontificiarum copiarum adventu (nescientes debellarentur, tum ut transitu in Germaniam eas prohiberent) octo & viginti æneis machinis instructi ad Fieffam (oppidum iditionis Episcopi Augustani est ad Lechum amnem) castra ponunt, contra castra Marquani & Madrucii. Hi viribus suis diffisi, quod hostibus neque equitum neque peditum numero dimidia parte pares essent, retrò Tirolam concesserunt. *Capra per deditionem Fieffa*, ac valido præsidio imposito munita; *ad Alpinum fauces ad Clusam occupandam contendit Schertelus*, jussu Legatorum Fœderis, qui paulò antè Ulmam venerant. *Ex Italia petentibus Germaniam iter est per Tridentum, Oenopontem.* Hinc duobus itineribus in Bavariam perviis descenditur, aut secundo Oeno anne per oppidum Copstænum, quod Schertelus tenebat, nisi quis lævorsum iter per Alpes medias avertere malit. *In extrema ora Alpinum*, quâ ad earum radices decurritur, *arx Erebergum loco & excelsio & præcipui occurrat.* *Hæc angustias, qui occupat, parva manu ingentes copias descensu prohibere potest.* Præsidia Clusina hostium inopinato adventu perculsa, trepidè arcem pro tempore, ac raptim vallo cingunt. Sed quoniam in recenti opere nihil firmi validiq; moliri poterant, quin levi momento machinis disjiceretur, & longam obsidionem posse sustinere diffidebant, deditione facta, in potestatem venerunt.

Per eos dies duo Hispanorum millia, cum aliquot levis armaturæ Hungaris, qui à pace Sueffionensi ex hybernis, è Lotharingia in Pannoniam transierant, per longinquos itinerum circuitus, Ingolstadium pervenerunt. Summæ rerum præfectus fuit à Cæsare Dux Albanus. Is cum his copiis, & aliis cohortibus, quæ ad Ratisbonam in castris erant, Tirolam ducit, & cum Madrucianis, Mariognaniq; copiis se conjungit, ut Clusam amissam reciperet. Sed loci natura perspecta, in apertum discrimen suos adducere non ausus fuit. Cæsar servat Ratisbonæ ad corporis custodiam partem peditatus Madruciani, ad quem & ipse Madrucius hostium insidias veritus se recepit. Erat Georgius à Regensburgo tum circa Ulmam, is ne temerè cunctando & ipse circumveniretur, cum suis copiis Ratisbonam quoque contendit. Supervenerunt his iisdem diebus è Neapoli mille quinquaginta Itali, & novem millia Hispanorum. Per eosdem dies Cæsar è Ratisbona pulveris tormentarii magnum numerum, & commeatus Ingolstadium præmisit, ubi exercitum, simulatque omnes undiq; copiarum convenissent, recensere statuit. Distat Ingolstadium à Ratisbona novem milliarium intervallo, ut dictum est. Ad hos accessit Albertus Marchio cum quadringentis equitibus. Capra Clusa Scher-

telus ad Oenopontem proficiscitur, quam si in potestatem redigere potuisset, valido præsidio imposito, per bivium illud, per quod in Germaniam ex Italia expeditis iter est, transitum claudere potuisset. At Ferdinandus capta Clusæ nuncio accepto, per agrum Tridentinum & fines Tirolenses duodecim millia peditum contraxit, quorum partem oppido præsidio imposuit, partem Duce Castellato aditus inatūrè occupare iussit. Schertelus se potius Oenopontis delapsus, ad Clusam arcem retrocessit. Inde Erebergum ac Fieffam, ubi præsidii validioribus munivisset, moram ibi paratam ob diminutas copias arbitratus, cum reliquis cohortibus ad exercitum, qui stativa circa Danubium habebat, rediit, direptis passim in itinere Cœnobiiis obviis.

Schertelo ex Alpibus digresso, Hispani Copstænum cum insigni clade oppidanorum recipiunt. Heddecus, qui Würtembergensibus copiis præerat, Dillingam oppidum & arcem, ditionis Episcopi Augustani, deditione capit. Hoc terrore perterritus Episcopus Eistertensis, per Legatos Ducem belli orat, ut se pacatum relinquat, (suis parcam polliceturque simul commeatum, & liberum transitum per agros suos. *Schertelus copias ad Danubium simul admoveat.* Oppidani sustinuerunt per aliquot dies, sed paucos, obsidionem; sed cum auxilia adessent, pacti ab hoste deliberandi præter, occultè de submittendis auxiliis ad Cæsarem mittunt, velle se in illius potestatem permittere. Hosti adverso, fraude ad consultantum pactos disingnationem paravit, ad motiq; ad muros scilicet, pugnam ab oppidanis defenderentur, invadunt. Partem hic civibus fuit, direptis Cœnobiiis. Distat ab Abila scribit, oppidum initio Smalkaldico, & deri illigatum fuisse, & Schertelum haudquaquam infestè intronissum, statuisse Saxonem & Helveticum illic operiri, ut se cum illis conjungeret. Oppidum commodum, quò per Danubium & Lycum amnem secundo agmine commeatus devehere. Dux Abnobi, qui & Ister, è monte Abnoba, sive Abnoba oritur, ita suo exortu propinquus Rheno, qui è Rheticis Alpibus labitur, ut inter hujus ripas, suam scaturiginem, vix agros duorum milliarii habeat, ac per innumeras gentes immenso aquarum actu longè in ortum evagatus, & sexaginta annibus in ipso cursu ampliatus, sex vastis Hamis in Pontum effunditur. Quo in loco Germaniarum erumpit, Rhetiarum primæ finem, atque Germaniarum initium facit. Ostiorum nomina sunt ad mare Ponticum, Peuces, Narcustoma, Calostoma, Pleostoma, Boreostoma, & Spireostoma, Lycus, & Augustus, qui Sueviam à Bavaria dividit, Augustus præterlapsus, quatuor inde milliariis ad Danubium vertum Danubio miscetur. Sex inde à Danubio ad ortum milliariis Ingolstadium in ripa Danubii situm est. Schertelus oppido potius, castra se metatur.

Saxo interim, & Hessius, jam tum suis, tum imperatis Orientalibus copiis instructi, & jam pœpulis locupletem commeatum omnium rerum ubi obtulisset, ut agri sui in pacatis haberentur, castra petiverunt. Sequebantur Ducum castra, Electoris Brandenburgensis & Mauricii Legati, castra

tantes, ut ipsis negotium conciliandi pacem per-
mitteretur. Verum cum Saxo & Hellus id ad so-
cium arbitrium rejicerent, infecta re è castris
domos discesserunt.

E Bohemia aliquanta Nobilitatis pars cum
equestribus auxiliis, & duobus millibus peditum,
ad Cæsaris copias tum accesserunt. Maturaverant
segetes, quas, priusquam ab hoste infesta po-
pulatione dissiparentur, septimo Kalend. Augusti
Cæsar omnes puellas, fœminasque innuptas edi-
demerere iussit Ratisbonæ, his merces diurna
soluta ab his fuit, quorum agri privati illi erant.
Pecunia cura frumentum molendum, & molitum pe-
nitentiæ bellum Franciscanorum condendum cura
in belli usum necessarium. Et quia undique co-
piosa annona, ob grandiora rerum pretia in castra
Ratisbonæ & agris convehatur, cariora omnia
Ratisbonæ esse cœperunt. Pistores noctibus dies
piscendis panibus nauticis æquarunt, quorum fa-
muli, qui continui laboris tedio in militiam ab heris
traherant, exauthorati, capitis supplicio redire, & ope-
ri suam locare coacti sunt. Fabris perpetuus labor
in bellicis machinis fabricandis auctus fuit.

Dum ista Ratisbonæ à Cæsare præparantur,
in agere aliquantum turba oritur. Erant ibi quidam
vulgiter homines locupletes, (vulgo Germanica
lingua Fuggeros vocat) qui paulò antè ad primam
in famam urbem, omnibus rebus collectis, & in
indrigas coniectis, cesserant. Rumor eorum su-
per statim sequutus, quia pecuniarum affatim di-
stulerant, quasi Cæsari, quantum auri, argenti
facti infectique, mutuo in fœnus tradidissent.
Etiâ, qui timi fortè Ulmæ adhuc hærebant, eam
indignè, quod hic Cæsaris potentiam confir-
marent, non taciti tulere. Mittunt cum litetis ad
Cæsarem nuncium, docentque id haudquaquam
secundum his temporibus. Monent juxta, ut id
inceps prohibeatur. Respondum invicem à Se-
nate, sub initium belli, cum ne levis quidem ejus
effret suspicio, pecuniam, ne otiosa ac sine
opore jaceret, datam fuisse. Neminem autem
esse, cui id in mentem veniret. Sin fieret, non
opone eum habiturum, si palam foret. Dispiun-
per eos dies à Wirtembergensis cohortibus
abra passim Divorum in agris. Dum Schette-
ad Danovertum moratur, Saxo & Hellus
Kalendas Augusti, iis copiis, quas ducebant,
se conjunxerunt. Quorum exercitus accessio-
nem militum Germanorum, qui in Gallia nuper mi-
serant, Ducibus Bichlingo Comite, & Georgio
Cero Landgravii cliente, auctus erat. His
acceptis, Saxonem & Hesium exemplo pro-
scripserunt. Proscriptionis forma erat ferè hujusmo-
di exordio alius magnos suos conatus, quos
Germaniam pacandam ad ea usque tempora
pesset, graviter narrat. Commemorat inde va-
ria decreta, quibus, ne cui vis ullo prætextu infer-
retur, cautum esset, sed jure ac legibus arbitran-
tum esse, si quid controversiæ nasceretur. Sub-
ter, quibus de causis ipsi obnoxii essent, quamque
eandem & obedientiam præstare suæ Majestati re-
querentur Ordines Imperii. Et cum his pacis artibus
semper quieti incubisset, Electorem tamen Saxo-
niæ, & Philippum Landgravium Hassiæ, pro se
quæq; temere nunquâ non suis conatibus ac de-
cretis obstrepuisse, & rebelles imperium abnuisse.

Et istis, inquit, non sat fuit se mihi reluctatos fuisse,
nisi conjuratione inita reliquos Ordines in rebellionem
societatem in me sollicitassent. Landgravius ante ali-
quot annos bellum quibusdam summi loci Principi-
bus, quæ sit causa facere conatus, in eorum agros popu-
labundus irrupit, & pecuniam, quantam voluit, ex-
pressit. Inde alium quendam à Principibus Imperii
bello laceffitum, ambo consociatis viribus, Regno, pul-
sum, omnibus fortunis exuerunt. Accedit ad hæc,
quod Episcopus, ditionesq; quasdam tam religiosi quam
civilis juris, quarum possessores è veteri consuetudine
sunt Imperii, & ejus onera cum aliis ex æquo ferunt,
& in amplissimo Senatu honestum locum simul tenent,
invaserint. Et illos quidem, qui jam toties fidem me-
am in Comitibus imploraverunt, ut ab ea tyrannide ipsos
liberarem, misera illa servitute premunt. Nonnullos
suis annuis proventus per vim privarunt, alios, di-
tionis alterius, in suam clientelam attraxerunt. Neq;
verò diu est, quod apud quasdam hujus Imperii Or-
dines insisterint, ne vocati ad Comitibus convenirent:
hoc consilio, ut actionibus intercederent, & in contem-
ptum mei illis stimulos adderent. Eoq; ista liberius
designant, quò minus summum Magistratum fastu-
tumentes metuant. Nam quod summum Imperii ju-
diciū sit extinctum, horum culpa id factum est, his
debetur. Justitiam perpetuum per hos est, dormiunt
leges, jam diu est, quod nullum jus sit dictum, non so-
lum cum memorabili multorum mortalium jactura
& malo; sed etiam detestabili & turpi exemplo.
Palliant ista specioso Religionis titulo, si Superis pla-
cet, libertatis & pacis. His verbis propallius & vela-
mentis, quibus sua facinora involvant, Artifices uiun-
tur, cum quidvis potius, quam Germaniæ tranquillita-
tem, pacem Religionis, & libertatem Imperii ve-
nentur. Nullo scriptura testimonio certè demonstra-
re possunt, jus fasq; esse summo Magistratui resistere,
cum contra, ex Historiarum monumentis, tum sacris
tum profanis, illustria & exempla & testimonia repe-
riantur. Etenim veteres Christiana doctrina asser-
tores, qui suam professionem non inani verborum stre-
pitu, sed factis, sed sanguine confirmarunt, Ethnicis
Imperatoribus obediētes se præstiterunt. Multò ergò
minus his concessum est, mihi officium recusare suum,
& quidem Religionis prætextu. Id autem cum ab-
nuant, quid aliud præ se ferunt, quam quòd, ut de Im-
perii fastigio me dejiciant, solum moliantur, & ipsi sus-
cipiant sceptrum, quò sacris omnibus ac profanis com-
mixtis Religionem, Leges, jura, & publicam liberta-
tem opprimant, utq; summis honoribus cumulare au-
cti, amplissimiq; opibus locupletati, omnes sub suam
ipsorum tyrannidem conserta trahant manu. Id non
obscure eorum dicta ferocitatis & spirituum plena, id
libelli tot famosi, id pictura infames ac detestabiles
nusquam non distracta ludibrio Majestatis Cæsareæ,
& odio in me coarguunt. Jam non tantum sedus in-
iverunt variis conventibus contra me, verum etiam
Reges per Legationes & literas in me irritare conati
sunt, eosq; subsidio occultè, ac consiliis adjuvère. Et
extant arbitri earum rerum, quas inceptare conati
sunt, qui affirmant, Turcam eos in Germaniam evoca-
re studuisse. Quod vel hinc verisimile est, quòd ea
res ipsorum consiliis vehementer esset opportuna. Ita-
que his rebus, quas memoravi, fidem, qua mihi sunt
obnoxii, violant, & Majestatem nostram imminuunt,
& omnia decreta everunt, qua quidem perinde ha-
bent, ac si alius jus repellendi vim sit ademptum, ipsi
vicissim

vicissim faciendi sit concessum. Quare in crimen Majestatis, & poenam, qua id punitur legibus lapsi sunt. Proinde nihil est, quamobrem eorum delicta commemoventur, quod omnibus comperta sint. Iam vero, etsi pro meo jure licuisset ante multo in eos, ut meriti sunt animadvertere, non modica illis donavi, ad prohibendos motus, & conservandam pacem. Et plura etiam nonnunquam tribui, quam fas aequumque fuit, repugnante conscientia, cur factum, quod mea auctoritas sic imminuta viluerit, & aliis obfuerim. Hoc pacto ante annos quinque cum Landgravio Ratisbonae egi, & Spira cum Saxone Electore summa clementia multa tractavi, eo consilio, ut spe, quod hac mea mansuetudine superatos tandem aliquando a prave consultis eos discessuros rebar, nec opus fore unquam, acerbius remedium querere. Verum ubi hac via nequicquam esset desudatum, & a me prorsus nihil perficeretur, sed verbis in speciem aliquid pollentibus me ludibrio insuper haberi ac decipi adverterim, contempserunt tum mea, tum imperii decreta, & foedera violaverunt eosque adhuc animis obstipare, & imperandi libidine ad alienas opes diripiendas pertinaciter grassari, neque legibus coerceri posse, aut velle, verum huc tantum spectare, ut, si refrenentur, Imperii statum evertant (non enim tantum Religio non recte constituitur, sed ne Imperii membra quidem ullo curari remedio possunt contra eos meo jure uti compellor. Quoniam autem ex his abunde liquet, eos rebellionis convictos, ut ne ipsi quidem iverint, si maxime velint, inficias: ad hac, ut grassari, neque legibus, neque iudiciis velle teneri ullis, eos ut Duces rebellionis, Majestatis & perfidiae reos, simul & ut quietis publica perturbatores, condemnare, & proscribere. In hos, ut digni sunt, graviter animadvertere stat sententia, quo liberum mihi sit, pro meo arbitrio Rempublicam constituere, & quod mihi incumbit perficere. Proinde, ne quis illis ulla ratione auxilia mittat, interminor, neve consilia cum eorum causis communicanda conferat, juxta edico. Qui contra iverit, pari lege & fortune multabitur, & in ultimum humanorum supplicium trahetur. Tum autem illi, qui eorum jam sunt castra secuti, primo quoque tempore ab illis desistant, & mihi auxilia suppedient. Nemo foedere aut pactione ulla illigari se sinat. Ista enim ego rescindo. Quin & eorum Nobilitatem, & populum, ea, quae ipsis tenentur parere, fide ac jurejurando libero. Qui si paruerint, publicam do fidem. Qui vero meum Imperium abnuerint, pari cum suis Principibus poena multabuntur. Hujus proscriptionis exemplar in Saxoniam ad Nobilitatem, & Saxones missum fuit. Erat interim Caesar vehementer sollicitus, quo pacto dispersas copias sine dimicatione Ratisbonam per hostium agros reciperet. Per literas alia indies super alias certior erat factus, in itinere quid esse, sed transitu diversis loci per obstantia castra impediri. Nondum ex Austria vastiora tormenta, quae sollicitè expectabat, subvecta erant. Raina oppidum ad Lycū amnem est, ditionis Bavaricae, duobus à Danoverto miliaribus. Huic unam cohortem Germanorum militum nuper praefidio imposuerat Caesar. Hesse & Saxo hanc obsidione cingunt primū, deinde oppugnare parant. Sed oppidani cum vim experiri nollent, conditione pacti voluntate in deditione venerunt. Hic una cohorte relicta praefidio, ad Neoburgum procefferunt, tribus à Raina ferme miliaribus, haud procul ab Ingolstadio interluente Danubio, qui eo loco ponte jungitur. Parec Othoni Henrico è Bavarorum familia,

qui & ipse foederi nomen dederat. Hic si hostes transito ponte Ratisbonam ire pertexissent, positis ad muros & portas castris, Caesarem numero armatorum freti opprimere potuissent. Sed jacens consilia humana, omnesque caeres irrita sunt, quas in Duce exercitus inesse oportere voluit, rei militaris peritia, Virtus, auctoritas, & felicitas, si adversante Numine fatum dominetur. Caesar inter hæc Bohemis militibus, in castris ad urbem licentius viventibus, militares leges dedit. Et quia equitum numerus indies augebatur, pabuli inopia nonnihil laborari coepit fuit. Intra muros aliquot ædificia è cælo tacta jam tertium, conflatarunt. Suspensione de proditione urbis orta, portæ clausæ sunt, & diligentius custoditæ. Ferdinandus Rex Romanorum è Ratisbona paulo ante in Bohemiam digressus postquam Pragmā venit, Mauritium, ad quem Caesar nuper profectionis exemplum mitti jusserat, ad se datis literis evocat. Ubi cum Rege in Colloquium venit, ab eo, ut nuper Ratisbonæ à Caesare, secreto monitus fuit, ut à societate conjuratorum abstineret, fratris fidem ac amicitiam sequeretur. Ab aliis nihil bonæ rei, ut cuncti caderet belli alea, sperandum. A Caesare optima stipendia, & omnia amplissima expectanda, ditia præmia, & ea quidem majora, quam auderet optare proposita. Primum, Septemviralem dignitatem illi paratam, deinde, juxta proscriptionis tenorem & additam tabulam, illi imperatum à Caesare esse, (licet agnationis jure sibi patrielis & loceri agros & urbes vindicare posset) ut sibi auxilium in invadendis eorum possessionibus ferat, hucque omnibus copius mittatur, ut statim utriusque provinciam invadat, & in suam potestatem redigat. Quod ni faceret, fore ut omnia illorum bona prædæ in medio exposita, ejus esse, qui bello occuparet. Neque ipsi jus agnationis affinitatis postea profuturum, si vellet iudicio contendere. Postremo, ut ad eum scripserat Caesar, hac in re pareret, eodem loco cum aliis eum habitum iri, parque manere supplicium. Contra, si hic fidem operam navaret, omnem splendorem illi ultro venturum. Non surdis auribus ista dicta fuerunt, id quod confecto bello paucis post annis adversus Caesarem declaravit. Sed harum rerum præsens exordiū, & calamitosus ejus postea interitus, juxta fuerunt. Ut ut est, is postposita societate patrielis ac socii, in Caesaris amicitiam, ut ad firmiorem parietem, & validiores opes declinavit. Perpulit hominem præterea ad deferendum foedus, veteris injuriæ ac doloris recrudescentis jam recordatio, ratum nunc adesse tempus, quo se ulcisceretur, & Saxoniam in medio prædæ datam Regno suo adjiceret. Literas quas Caesar ad Mauritium dederat, Augusto fratri communicare quoque jusserat, ut cui eadem impetrarentur. In castris Ratisbonensibus circa hos dies ceter Hispanos orta seditione tumultuatum fuit. Caesar ad primum rumorem motus castrensis excitatus, cum Johanne & Alberto Marchionibus, ad concedendam seditionem (stabat enim equites peditesque in acie, ad concurrendum infestis signis), celestiter advolvit, & utrumque ab armis discedere iussit. Solicitabantur per hos dies Nurembergenses rursus ab Hesse & Saxone in belli societatem, sed eorum irrita fuit sollicitatio. Tulere eam rem indigne Duces, quare si res coepa feliciter caderet, agrorum vastitatem mirabatur. Habebant sua castra Confoederati ad Danubium, ut modò dictum est, cum Caesar per exploratores Landshutum ab hoste retatum cognosceret, quod

quod relicta Ratisbona petere ipse statuerat. Medi-
um ad Isaram amnem *Landishutum* est, inter *Oeno-*
pontem & *Ratisbonam*, quā unum tātum iter ex Ita-
lia & sylva Martiana ad Caesarem patebat. Hoc op-
pidum si hostes cepissent, jam illi castra Ratisbonæ
munienda, & obsidio manenda erat, & transitus Ita-
lis Hispanisq; cohortibus interceptus fuisset. Atque
ita futurum erat, ut in angustiis, quas sua negligentia
dedisset, cōcluderetur. Itaq; hostium consilium oc-
cupandum ratus, relicto Ratisbonæ Pyrrho Colu-
mna, ut si quid moverent hostes, is cū quatuor Ger-
manorum millibus, ac trecentis Hispanis, & inermi
multitudine in præsidio esset, celeriter cum reliquis
Coppis, tormentis, impedimentis, & omni commeatu
secundis castris Landishutum venit. Egressus portam
Ratisbonensem, circumegit equum, & rejecto in
dorsum pallio, cētra urbem primum, inde ad vadē-
tem exercitum designata cruce dextra: Quod felix,
inquit, & auspiciatum sit. Castris ad Landishuti mu-
ros politis, etsi nondum satis omnibus, quas expe-
ctabat, copiis instructus esset, belli aleam, & hostiū
adverum, & Italicas cohortes tamen operiri ibi cō-
stituit. Abest Landishutum à Ratisbona sex ferme
millium intervallo, decem ab Ingolstadio, quod fir-
mo præsidio tenebatur à Petro Guzmanno, docto
& Nobili homine, & è familia Regulorū Hispaniæ
orto, qui postea à Rege Ferdinando claris honori-
bus ornatus fuit. Saxo & Hæssus maturum tempus
ad res gerendas arbitrati, tertio Idus Augusti è Da-
noverto bellum Caesari perfaciālem, adolescentem
Coppilum, & tubicinem missis literis more Majorum
ducunt. Directa ejus denunciatio fuit hujusmodi:
Mense Julio, Carole Caesar, per literas nos apud te
sua expurgavimus, de omnibus his criminibus, de
quibus accusamur. Et quamvis rectum videri posset,
vel hunc armorum strepitum omitteres, vel cau-
sam suscepti belli redderes, & causa nostra vicissim
audita, & consuetudine Imperii, tum demum è fide,
te interposito jurejurando data, quod è re visum
esset, egisses. Veruntamen quia in incepto negotio
constantiter perseveras; necessitas & nos ad arma in-
tenda compulsi, & quidem iusta, ut hanc vim tuam,
indignam, à nobis legitime propulsemus, non ut
maiores tibi bellum faciamus. Ceterum quod hoc tuo
Evangelium & doctrinam Evangelicam, & libertatem Im-
perii invadere studeas, id ex multis superiorum anno-
rum actis liquido constas, & probari potest. Ete-
nim ipse nosti, qualia consilia, & quam multa conti-
nentibus aliquot annis cum Pontifice Max. cum Regi-
bus & Principibus exteris contuleris, quod colloquium,
in quo harum rerum communicatio fuit, quò vel cum
societatem conjungeres, vel adversus nos eos conci-
peres. Præterea absque Ordinum consilio inducias cum
te pepigisti; quod contra tua illa promissa perpe-
tum fuit. Jam cum ante biennium Ordines Imperii,
& Principes tibi adversus Gallorū Regem auxilia non
recruerent solum sed liberaliter etiam submiserent,
armabas, eo bello confecto, velle te cum exercitu in
Germaniam movere. Nunc verò cum eo inducias fecisti, ut
bellum inferres, quod multò antè constitutum, &
extrañum, quæ sita temporis mora fuit. Hanc
nuper Comitibus Ratisbonensibus novo quodā furo-
re conatus es cum multa de tuo animo erga Germa-
niam, ut communem patriam, differnisses, in contuma-
ciam quorundam acerbè invehebaris, idq; eo consilio, ut
Religionis causa fœdere cōjunctos distraberes: Non
nullam notam neglecti officii nobis impingere, aut

etiam probare. Atq; et id, cum causa tua non bene pa-
rum fideres, non vocasti nos ad dicendam causam, ut si
quos reos ageres, illius cognitionem ad Ordines Imperii
referrent, quod majus est, ne nominatim quicquid eus cor-
ram perstrinxisti; Et tamen callidè prætexebas, literis
sparsim ad Principes & civitates missis, bellū abs te non
Religionis, sed rebellis quibusdam coercendis compa-
rari. Religionem te invadere velle, vel hinc liquet, quod
Pontifici Maximo ad ejusmodi Concilium auctor fue-
ris, in quo nemo præter juratos illos, sententia dictiorem
haberet. Extiterunt, ut rumor haudquaquam vanus
erat, in eo Concilio nonnulli, quorum orationes liberio-
res erant. Illicò via excogitata fuit, qua illis submotis,
alii sufficerentur, improbiore paulo. Et quid à Senatu
Tridentino illo Patrum decretum sit, nemo fere est, qui
ignoret. Proinde hac non est ea Synodus tam sape nobis
in Comitibus ostentata, quemadmodum superiori anno
Wormatia tibi satis declaravimus. Tum quia à nobis
demonstrata fuerunt, eadem nunc iterare placuit. Quod
verò nos ad istud Concilium approbandum armis coge-
re decreveris, id literis Pontificis ad Helvetios haud ita
pridem datis, convinceret. In his ille obstinantiā
Germanorum quorundam, qui Synodi dignitatem re-
pudiant graviter cōqueritur, tamq; unū esse rationem,
quamobrem bello rem periclitari velit. Hanc eandem
ob causam, quia & tu quog, arma sumere decrevisses,
opportune vehementer sibi eam occasionem nunc datam.
Velle ob id se huc suas privatas opes, omnesq; Ecclesia
Romana thesauros conferre. Post quā igitur ille tuum
consiliū, quod alio fūco clam habere studueras, detexit,
nulli dubium est, arma abs te Religionis moveri. Quod
verò ad nos, nihil nobis confici sumus, ut palam etiam,
quicquid sit, vel agnoscere non erubescamus vel excusa-
re. At tuum fuerat, nos, si qua injuria fuisset, veterem
exemplo Senatui & Ordinibus sistere, ad dicendū cau-
sam, nō autem aperta vi debellare. Nonne omisso Tur-
ca, omnem belli molem in nos ducere, perinde est, ac si
nos Turcis longè nequiores existimes? Spes interim est,
futurum, ut factum hoc indignum Deus prohibeat, &
injecta mora extrahat. Verum enim verò, controversia
omnis, & injuria, si qua fuit, inter te, Ferdinandum, &
nos, Cudami, Viennæ, Ratisbonæ, & Spira cōposita est.
Proinde pinge & adorna ut lubet, hoc tamen compertū
habem⁹, id te moliri, ut Doctrina nostra extincta, Ger-
mania in dubium de libertate sua veniat. Ad alios atq;
alios literas das, quibus te Evangelii doctrinam velle
propagari testaris, ejusq; rei fidē facere nitris. Sed Lo-
vanensium Theologorum decreta abs te comprobata,
tot mortalium cades per tua Regna, & istud cum Pon-
tifici Rom. fœdus, abundè coartguunt tuum consiliū,
nimirum ut Pontificiā dignitatem, oppressa nostra Do-
ctrina Augustana, stabilias. Hac cū ita se habeat, eoq;
nos fœdus invimus, ut Religionem nostram tueamur,
& consociatis animis mordicus teneamus, hanc ob cau-
sam ad defendendū nos arma induimus necessaria, quæ
lex natura & Jura Divina nobis permittunt. Jam,
quamvis nulla in re, ob hoc tuum consiliū, tibi devin-
cti sumus, neq; opus esset, ut tibi nostrorum consiliorum
rationes denunciaremus, tamē ut abundè tibi fiat satis,
officium nostrum, & fidem, quibus tibi sumus obnoxii,
renunciamus. Non ob id quidem, quasi angusta Impe-
rii jura labefactare consiliū sit, sed ut conservemus.
Id verò omnes gentes humanas scire volumus, hoc con-
silio à cervicibus nostris bellum avertere, stare sen-
tentiam. Nam in causa tam iusta, nullum non peri-
culum foris animo subeundum duximus. Hac fuit
denunciatio, acerbior paulò quàm par fuit. Hanc

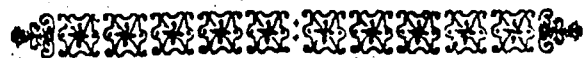
epistolam summæ sagittæ cuspidi filo præligatam ferentes, ubi in castra venerunt, in tabernaculum Ducis Albani deducuntur, ei que exponunt, quid à Principibus suis in mandatis haberent. Albanus rem ad Cæsarem deferret. Is non solum epistolam non resignavit, verum etiam insuper capitali supplicio ipsis imperavit, ut eam suis Principibus redderent. Præterea, quicumque postea ab illis ad se missi venirent, pro torque aureo, laqueum, & arborem infelicem eos dono habituros. Priusquam hæc epistola à Ducibus ad Cæsarem adferretur, in castris aliquandiu disputatum erat, quo nomine & titulo ille appellaretur. Saxo, Cæsarea appellatione non esse utendum censebat, quod in Cæsarem arma sumere non liceret. Inde Heflus interrogatus sententiam, secus censuit. Uterque habebat suos suffragatores. Tandem in hanc ab omnibus itum fuit sententiam, & ut hic titulus ei tribueretur, placuit: Carolo, qui se Cæsarem jactet. Voluit Cæsar oppido Landishuto majora præsidia imponere, ad eas quæ in præsidio erant cohortes, quod oppidanorum fidem suspectam haberet. Nam cum in fide Cæsaris essent, & pro munimento ducentos sclopetarios imponi permississent; hostibus tamen per agrum suum sine vi transeundi potestatem fecerant. Inter Duces ad Danubium interim deliberatio tenebat, quò moverent. Aliqui Purpurarum Landishutum, ubi Cæsar castra habebat, ductandum censebant. Sed cum quidam earum Regionum haud ignari dicerent, medias paludes esse longas, & invias, præterquam quod per unum callem angustum singulis peditum & equitum periculosè perviæ essent, irritum id consilium fuit. Placuit igitur, Ratisbonam, ubi Cæsar impedimenta, & in præsidio cohortes reliquerat, contendendum esse. Locum enim castis circa muros deligendum, ut si Cæsar obsidione pressis auxilio adesse velleret, fieri posse, ut rum de summa rei prælio decerneretur. Cæsar hostes castra promovere, per veredarios postquam accepit, per nuncios Italicis copias, ad maturandum iter, quod possent, hortatur. Ipse interea loco æquissimo castra munit. Confederati Duces lentius Ratisbonam petunt. *Tentatum eo tempore Ratisbona ad id Cænobium, ubi Cæsar, frumentum, aliamq, annonam considerat, incendium.* Indicium fuit stramentorum fœtor, in quibus nondum concepta flamma ignis fumum fundens hutriebatur, qui à vigilibus nocte oppressus fuit, incendium nullo dato damno restinctum. Alius eadem nocte deprehenditur in summo facello, in quo ingens pulveris tormentarii vis condita fuerat, pœnes hunc ignis artificiosè factus, dum exploratur, inventus fuit, qui arreptus in carcerem ducitur. Quæstionibus aliquot de incendiario habitis, res ipsa expressa fuit. Ulmiensem se esse dixit. Cætera, quanti & à quibus conductus esset, & quid perpetrare statuisset, in occulto esse placuit. Biduo post rursus circa sodalium Franciscanorum Cænobium ignis ad incendium paratus reperitur. Explorantur à Magistratu domus, de quibus læva erat suspicio, ac tota urbe secretiora loca, & scortorum lustra. Arrepti nonnulli, è quibus tormentis multa expressa sunt. Factum inde Senatusconsultum, edictumque est, ut cives adversus incendiarios insidias domos suas scalis, aqua, & aquariis instruerent. Eodem die militibus

edictum, ut ad conclamatum incendium cum reo armati in muros ad suas quisque stationes adessent. Landishutum his diebus Italica cohortes venerunt, quæ tantò celerius progressæ fuerant, quanto in maiore discrimine Cæsaris res esse ex literis missis acceperant. Decem millia peditum erant, equites levis armaturæ quingenti. Quidam ducentos addunt, & insigni armorum specie eos fuisse. His Octavium Farnesium Pontifex, avus nepotem ex filio, Ducem dederat. Sub eo militabant clari viri, Alexander Vitellius, Johannes Baptista Sabellus, Sfortia Palavicinus, Johannes Maria Paduanus, Nicolaus Plumbinus, Hieronymus Pisanus, Nicolaus Petilianus, Fredericus Sabellus, Paulus Virgilius, Alexius Lascaris, Julius Ursinus. Præter hos Dux Florentinus Cosmas Medices ducentos equites auxilio misit, & Hercules Ferrariensis Dux centum, quibus Fratrem suum nothum Alphonsum præfecerat. Pontifex priusquam abs se copias dimitteret, Octavio fratrem Alexandrum Farnesium Cardinalem simul Comitem dederat, non tam ut parem in eas copias potestatem haberet, quam ut præsens consiliorum Cæsaris arbiter & instigator ac classicum ei ad perficiendum bellum esset. *Farnesius cum ex Italia discederet, fertur iactasse, tantam cladem in Germania hoc bello se eduxurum in Luseranorum sanguine equum suum natum.* Supervenerunt his Pontificiis copiis & Neapolitani Insubria Hispanorum ad sex millia, veterani Roberti, & qui sub armis jam penè consenuerant. Hos ductabant Philippus Lanioius, Princeps Spanensis, Alvarus Sandæus, Jacobus Arzius, & Alfonso Vives. Cæsar Legatum suum fecerat, ordinandum Toletanum, & Albanum copias præstare. Primus ab Albano erat Baptista Castaldus. Præfectum annonæ dixerat Cæsar, antè Cardinalem Augustanum. Castra Cæsaris sequebantur Maximilianus Austriacus, Emanuel Philibertus Allobrogum Ducis filius, filius Hieronici Brunsvicensis, captivi, Ericus Brunsvicensis, Georgius Megelburgensis, Georgius Brunsvicensis, Henrici Brunsvicensis frater, Fredericus Stenbergus, Rainardus Solmenis. Apud Cæsarem federatos militabant, Johannes Fredericus Electoris filius, Johannes Ernestus frater, Electoris Philippus Dux Brunsvicensis cum quatuor filiis, Ernesto, Alberto, Johanne, Wolfgango, Christiano Dux Lüneburgensis, Wolfgangus Anhaltus, Christophorus Hennebergius, Georgius Würtembergensis, Albertus Mansfeldius cum duobus filiis, Volrado & Johanne, Ludovicus Oeringenensis filio, Gulielmus Furstenbergensis, Christophorus Oldenburgensis, Hubertus Bichlingus, Reginaldus, Hedecus, Ripenburgus, ac præter hos magnus Regulorum tota Germania, numerus & Helvetiorum octo cohortes ad hos accesserunt. His copiis, quas memoravi, Cæsar confidens, Ratisbonam acceleravit, ut hostes, dum procedentes occuparet. Eo accepto, Dux illico arbitrati, Cæsarem in Saxoniam Danubii pontibus, aliquot junctum Danubium, omnes copias traduxerunt. Progressis jam plus mille passus, cum haud procul à Norgovia abessent, Cæsarem relicta Ratisbona Ingolstadtum iter agere nuntiavit. Cæsar Ratisbonæ ex armamentario viginti muralibus, & triginta sex impa-

impetribus machinis tribus cohortibus præ-
sidio urbi relictis, Ingolstadium petebat. Postri-
die ad Neostadium in ripa Danubii castra locavit.
Ibi flumen duobus pontibus admirabili celeritate
iungit. Ex navibus enim & ratibus confectis, qua-
rum magnum numerum plaustris & vehiculis in-
ter alia impedimenta secum trahebat, pontes facie-
bat: nam alter, quo semper amnis junctus fuerat,
ab hostibus tenebatur. Dum Cæsar huc incumbit,
et opera cœpta absolvantur, per exploratores sit
terror, hostium Duces consilio mutato Ratisbo-
nam iter per aqua & iniqua vertere, ne ipse Neo-
burgum & Danovertum caperet, & inde in agrum
Pantemburgensem valde opportunum, transitu
Danubio, populabundus excurreret. Imposuerat
enim Cæsar Ingolstadium præmissam partem exerci-
tus. Duces Natesellum progressi, paulisper substi-
tuerunt. Hæssus inde cum modicis copiis, ad Ingol-
stadium, & situm Regionis explorandum profici-
tur, Cæsarem ibi valida præsidia imposuisse igna-
re. Nam de cohortibus aliquot Hispanorum pe-
tunt, & exiguo tantum æquitatu cognoverat.
Eos ad dimicandum simul provocare statuerat.
Iberat haud procul ab urbe, cum Principis Sul-
tonensis turmæ aliquot Hæssu occurrunt. Conflit-
tus acrius, quam pro numero. Cecidere utrinque
pauci, vulnerati plures, capti nonnulli sunt, è qui-
bus Hæssus, Cæsarem eo die ad urbem castra loca-
tum, didicit. Fecit Saxonem hanc temeritatem
committendi cum hoste acerbè accepisse, atque af-
fuisse, si deinceps extra ordinem sine suo consilio
operaret, cum suis copiis in Saxoniam se discessu-
rum. Ad primum nuncium hujus dimicationis o-
mnem aciem, quasi de summa rei dimicaturi, edu-
xit, sed cum utrinque ancipiti pugna discede-
rent, milites in castra redierunt. Noctē, quæ hanc
dimicationem sequuta fuit, duas Germanorum
cohortes, Hispanosque equites levis armaturæ
quadringentos sclopis instructos ad Ratisbonam
compendam mittit Cæsar, ut adversus vim, quæ
immineret, maturato itinere auxilio adessent.
Hispani, dum silenti nocte iter accelerant, prima
castra Hedecci, quibus Saxo præerat, per-
pungunt, ac centum circiter cæsis, cum aliquanta
jactura sub lucem Ratisbonam venerunt.
Germanos, quas ibi præsidii causa reliquerat Cæsar,
Germaniam civium fidem parum integram experti
sunt, tum propter sæpè tentatum incendium,
tum quod nocte illi vigiliarum stationibus in mu-
nitionibus ad portas temerè se permiscerent, motusque
periculosos in foro & mœnibus concivissent.
Quam inde à Senatu edicto fuit, ut cives, & qui
facere stipendium, à nocturnis stationibus
continenter, ne repens tumultus civitatem in di-
versam adduceret, ne quis nocte in publicum è
domo prodiret, ne si ad arma quidem conclamare-
ntur, exortus tumultus aliquis inter prædarios
excitaretur. Per eos dies Schertelus Rainam
ad deditionem in potestatem accepit. Postridie
Hispani emissi essent, hostium Duces, Cen-
turiones aliquot cum expeditis ad speculanda ca-
stra Cæsarianorum mittunt. Itali illorum itinere
per exploratores cognito, venientibus occurrunt.
Cæsarque utrinque multis, & re imperfecta in ca-
stra compulsi fuere. Hæssus sequenti die cum mo-

dico equitatu, sed delecto, ut de ratione castrorum
hostilium aliquid comperti haberet, castris egres-
sus, per præmissos, qui pertentabant vadum, quod
nullum esse quidam affirmabant, tandem invenit.
Regressus ad Saxonem, ei exercitum traduci sine
ponte posse nunciat, vadosum repertum esse lo-
cum, ac progrediendum iam censere prima luce,
atque eum occupandum castris locum esse in con-
specto maximè tumulo, ubi quondam Ingolsta-
dienes speculum habuissent. Inde machinis in
subjecta castra hostium fulminandum, ut hac ra-
tione Cæsar ad pugnam traheretur. Saxo, qui
multos ignes multa jam nocte in Cæsarianis ca-
stris quasi relictos, procul fumare conspexerat, se-
mel atque iterum Landgravio nunciari jussit, vide-
ri Cæsarem ex eo loco movisse. Landgravius non
persuafus, quinque cohortes, quas ducitabat Scha-
chtru, præmittit, ut factis pontibus tormenta tra-
duceret. Ipse paulò post reliquo sequutus agmi-
ne, & cum machinis relictis, ad ammen, quod po-
tuit, maturavit. Sed ubi ad vadum pervenit, ex
Schachto cognoscit, Cæsarem castra non movisse.
Id simulatque Saxo præter spem accepit, exemplo
cum suis copiis præcedentes secutus fuit. Hæssus
tumulum, de quo memoravimus, occupat, ibique
partem machinarum, hinc illinc partitus suas co-
pias, disponit. Saxo & ipse, ubi eò perventum fuit,
suos eodem loco ad eundem modum collocavit.
Ludovicus ab Abila tradit, Confœderatos, ubi
nunciatum esset, Ratisbonam validioribus præsi-
diis, accessione novarum copiarum firmatam, ra-
tionem itineris & belli in diversum mutavisse, si eò
ducere perrexissent, à Cæsare, qui iter medium in-
federat, omnem com meatum, qui à Confœderatis
à tergo suppeditaretur, intercipi potuisset. Super
hæc per locorum imperitiam eos in Regionem ini-
quam se coactos vidisse, è qua Cæsare quieret, ac
non obsistete, per vepreta & uliginosas valles, qui-
bus impedirentur, agrè evasisse. Quamobrem
castra Ingolstadiana repetere per sylvas & viarum
anfractus statuisse. Nondum his regressis, in castra
deserta Cæsarem, per Regionis illius exactè peri-
tos, ejus intellecta natura serius Hispanorum co-
pias, & levis armaturæ equites ad fauces interse-
piendas misisse. Sed quia jam in passam planitiem
evaserant, & sylvarum implicatarumque vallium
vias evicerant, cum Hispanorum copiarum cœptum
iter impedire nequirent, abeuntium terga carpta
ab his tantum fuisse. Reversos in castra Hispanos
Cæsari renunciasse, hostem Ingolstadium reflecte-
re iter. Biduo statim transportando exercitu labo-
ratum à Cæsare fuisse, atque duobus ab Ingolsta-
dio miliaribus in colle excelso, unde terminare
subjectos campos oculis poterant, humili aggere
castra eum munivisse. Refecto hic milite bidui
quiete, cum Cæsar suorum animos tentare veller, ru-
more per castra de hostium adventu fide sparsa, ad ar-
ma conclamare jussisse. Concursum totis castris in
aciem, haud secus quam si hostis in propinquo ad
dimicandum in acie paratus stetisset. Poposcisse
magno clamore pugnae copiam milites: velle ho-
sti ire obviam, ubicunque esset. Dum ista gerun-
tur, postquam Cæsar hostes præter spem in excelso
in conspectu loco supra Ingolstadium confedis-
se cognovit, ne urbs prædæ staret, sublati castris, ad
eam omnes copias traduxit, atque ibi usque ad Da-
nubium

nubium fermè explicatis castris confedit. Inter hostium & Cæsaris castra modicus admodum rivulus, qui in Danubium haud procul ab urbe influit, medius interluebat.

LAMBERTI HORTENSII Montfortii, Historici, DE BELLO GERMANICO,

LIBER TERTIUS.

Cæsar sub initium belli equitum & peditum præsidia Ingolstadio imposuerat, ut superioribus libris dictum est. Accersuntur à Ratisbona frumentatores in castra Cæsaris, propter annonæ inopiam. Inter hæc, Maximilianus Buranus Comes omnes copias, quas in Belgis diversis locis conscriptas habebat, Aquilgranum convenire iussit. Hic sacramento inauthoratos milites iter magnum, & periculorum plenum docet, hortaturque ad tolerandos secum forti animo labores, futurum, ut Cæsar fortissimum quemque amplissimis stipendiis decoraret. Partitus inde munera militaria, corpora reficere præcipiti die mandavit, & noctem interquiescere. Postridie copias omnes recensuit, peditum decem millia, & quatuor equitum millia, hastatorum fermè omnium. Pabulo equis, & frumento viris prospecto, ab Aquilgrano movit, & continenti agmine Andernacum venit, in Ripa Rheni situm. Hic exercitus accessione Hispanorum, Italarumque, qui sub Anglorum Rege contra Gallum militaverant, auctus fuit. Sex millia fuisse accepi. Nihil hic morati, quod Cæsaris res angustæ ad Ingolstadium celeritatem poscerent, Confluentiam contenderunt. Hic Rheno omisso, ne per hostis agros euntes in insidias inciderent, Mosellam transeunt, & ad Tubingam itinere faciendo defatigati, sub exortum solis Rhenum, frustra obstante hoste, transeunt, & circa proximum oppidum, ad reficienda quiete & cibo corpora castra locant. In trajectu Rheni nonnihil laboratum fuit. Perterrebat eum fama, hostes, quorum Duces erant Ripenburgus, & Christophorus Oldenburgus, ulteriorem ripam tenere. Quos ut declinaret Buranus, prima noctis vigilia decem cohortes duodecim circiter millia passuum supra eam stationem præmittit, ut transeuntes ibi Rhenum, hostem fallerent. Ipse silenti agmine cum reliquo robore exercitus paulò post illos sequutus, lintribus & pontonibus ad id paratis, aptatisque, omnes impetuosum amnem traduxit. Hic per literas à Cæsare monetur, ne hosti pugnandi copiam faceret; sed per reliquum itineris duceret circumspectè. Nunciatur ibi Burano, Ripenburgum, accepto, eum Rhenum superasse, processisse, ut vias insideret, & transitum ad Cæsarem intercluderet. Fama erat, hostium numerum viginti millia peditum excessisse. Alii tradunt, octodecim millia, equites mille ducentos. Buranus hac fama nihil perterritus, composito agmine Moguntiam petit, ubi Comes Schamburgius, & Comes Suartzeburgius, cum suis quas habebat copiis illi conjunguntur. Ripenburgus accepto, vadum Rheni Buranum superasse,

cedendo paulatim Francfortum iter avertit, & inter ramenta ac fruticeta terminalia suos in insidiis locat, ut Buranum sequentem, ut parum cautum, vel interciperet, vel iter ei præpediret. Aberat à Francfurto ad mille passus, cum nunciatur per speculatores sparsim missos, Ripenburgum ad ejus loci cardines in insidiis, vectibus & arbuftis humilibus septos latere. Disponi imperavit extemplo campestria tormenta in fronte aciei, ac equitatu peditatuque subsistere jussu, extra missilium jactum, eminus utrinque dimicatur acriter. Prælio dirempto, reliquum iter etsi infestum, quod civitates in fœdere essent, nullis tamen hostilibus acceptis, ire perrexit, & ad Miltemburgum prono in occasum sole locatis castris, corpora suis curare mandavit. Oppidani portis patentibus omnia pacata præ se ferentes, benignè cibaria & poculenta vendiderunt. Hic *Buranus annona sua Præfectum, quod cibaria militibus pluris quam imperatum fuisset, venderet, strangulasset, nisi magnis clamoribus militum veniam obtinisset.* Una tantum nocte ad reficiendos animos militibus concessa, castra postridie moverunt, & Linxam progressis, portæ ab oppidanis clausæ fuerunt, à quibus tamen nulla hostilia sunt illata. Fame continenti propè enecti, Norimbergani ire pergunt. Castra hic in proxima sylva locat. Necessaria omnia à Norimbergenfibus ære venalia extruduntur obedienter. Vici populationis metu eluculenta non negare audebant, quamobrem vicissim nulla hostilia in vinetis & segetibus corrumpendis illata sunt. Prætergressi Novum inde forum, unum milliare, castra rursum figunt. Interea variè Cæsaris res circa Danubium & Ratisbonam erat.

Confederati per hos dies Bavarorum Ducem in belli societatem sollicitare, minari per literas populationes agrorum, si Cæsarem commeatu juvaret. Deducuntur cohortes è Ratisbona, quæ in præsidio erant, & castra extra muros, ad hostem inde arcendum, prohibendamque populationem, vallo circumducto cingunt. *Imperatum civibus, ut thoraces suos ferreos in Curiam conferrent: Cæsarem velle eos in usum necessarium jussu pretio redimere, & inermibus militibus tradere utendos. Civibus hac arte exarmatis* (quia eorum fides suspecta Cæsari erat) *quinq; Germanorum cohortes diversa porta intromissa sunt in urbem.* Horum singuli singulis thoracibus donati. Vis ingens tormentorum inde in castra Ingolstadiana deducta est, ut armamentarium ejus propè spoliatum omnibus armis ac telis rerum dubiarum obrentu relinqueretur. Et ex antè convecto, quia frumenti copia non magna erat, è Ratisbona in castra conveyi majorem numerum iussit, ut si hostes per tumultum frustra obnitente Magistratu, urbem cepissent, eam frumenti & armorum vacuam offendissent. Hispani Italiq; jam inde Ingolstadium moruri, fœni frumentique reliquias, ut paulò antè ad Landishutum fecerant, injecto igne corrumperunt; oppidanis propter confessionem infesti. Neque ita tamen urbem nudaverat, ut quantum farinæ ipsis satis esset, & pulveris tormentarii, in omnem hostium assultum reliquerit, præterea duodecim ingentis molis tormenta muralia Regis Ferdinandi, quibus postea in obsidionibus uti statuerat. Monitus Cæsar à Pontifice per literas fuit, ut, si ad pugnam res perveniret, in tutum aliquò ipse se reciperet,

ciperet, dum apparet, utrum victoria inclineret. Secus Cæsar constituit, & e resua esse duxit, pugnae interest. Duces confederatos, à Venetis, Rege Galloium, & Norimbergensibus pecuniam mutuò ad aendum bellum per eos dies petivisse, urbibus pigiori oppositis, & eam negatam fuisse, haudquaquam vanus rumor erat. Ad Ingolstadtum interim crebrae indies velitationes, sed parùm memorabilis fuere. Per hos ferme dies Pontificus Legatus Cardinalis Farnesius, de quo supra memoravimus, venit in castra. Et ab Hispanis è castris hostium ingens præda pecorum abacta fuit. Crevit indies hostium exercitus, inermium hominum ex agris colluve, & lixarum, quibus freti, ut Cæsarem ad pugnam elicerent, è loco, quem memoravi, excelso missilibus grandinare cœperunt. Cùm autem Cæsar tormentorum fulminibus laceratus in castris se conineret, Landgravius in Saxonis tentorio belli Dicum Concilium habuit. Ibi ad hunc modum eum locutum fuisse, sententiam de expugnatione castrorum rogatum, accepit. *Simihi summum Imperium huius belli gerendi, sine superiore aut aqua potestate esset, ut tunc erat, cum Ducem Wirtembergensem in Regnum suum reducerem (memoria recens ejus rei est) non esset cur diu Cæsar in conspectu nostro castra haberet. Quid agerem? roget quis. Equidem cum legionibus duabus in castra, obiectis fossoribus ad evertendos aggeres, obruendisque fossas, irrumperem. Deinde cum omnibus copiis statim insequens, summa vi irruerem, steruerem, funde-rem, quantum equestrium pedestriumque, copiarum ubivum esset, aut in Danubium precipites agerem, nec sine effectu tempus hic traherem.* Erant qui in eam sententiam discederent; sed quia ab Ingolstadio, quod omni genere tormentorum abundabat, quibus Cæsarem è muris & turribus oppidani tutari poterant, magnum periculum immineret, ea rejecta fuit. Ubi aliquandiu ea consultatio tenuisset, aliis aliud consentibus, utilique consilio spreto, nihil decretum fuit. *Si sententia ea Landgravii vicisset in Concilio, victoria in manu fuisset.* Superiores erant ipsi Duces equitum numero; & Cæsaris castra fossa admodum alta, & aggere humilimo circumdita erant. Itaque ea dissensio Cæsari fuit prima insequentiam victoriam fenestra. Expectabantur adies Belgicae Ductore Burano copiae, sine quibus proelio cum hostibus decernere nolebat, & nullo momento parva fossorum manu agger dirui, & fossa obrui potuisset. Hac occasione fretus Cæsar, aliquot secundis; sed levibus dimicationibus per Italos & Hispanos sæpè superior fuit, in quibus capti multi, & in castra ducti fuere. In velitationibus cecidit Christophorus à Steenberg, quem Cæsar vivum in potestatem venisse, si ex armorum insigniis dignosci potuisset, optabat. Credebatur à nonnullis, quum equus viri cruore conspersus cap- tus esset, cum multis acceptis vulneribus, abjectis armis, ab equo dilapsus, & fuga in castra ablatum fuisse. Caprus ex Italis vicissim fuit quidam Purpuratorum, germanus illius, qui per id tempus Pontifici à cubiculis erat. Rumor ad Cæsarem permanerat, Italos, Hispanosque captivos à Helio strangulari, de eare aliquot quaestiones à Cæsare ex captivis habitae sunt. Quod ubi vanum deprehensum fuit, citra ignominiam militari more quoque mulctati, dimissi que fuere. Sparsum inde

cum fuisse rumorem credebant, quod cum belli initio Germanus quidam à Cæsare capitis anqui- situs ferretur, vicissim à Saxone in Hispanum cap- tum pari poena animadversum fuisse. In hoc sta- tu bellum erat ad Ingolstadtum.

Cæsar ubi accepit, Basilienses, Tigurinos, Ber- nates, & Schafhusianos Legato suo respondisse, (nam Cæsaris atque Pontificis litera in causa suscepti belli variabant) rem in Concilium referri oportere, accertiores prius esse velle, Religionem, quam Pon- tificem extirpare se conari scripserat, bello peteretur, & integram promitteret se relicturum, annon? ad eos literas dedit è castris, quarum hæc ferme sententia fuit. *Mirari se vehementer, quamobrem in eadem cum aliis Helvetiis sententiam non respon- derint; sed suspicari se, id hostium suorum fraude & consilio factum. Eos in Concilio, quod Badena nuper habitum fuit, ipsis persuadere aggressos, bellum hoc à se non contra Principes turbatores concordia, ac rebel- les; sed civitates quasdam laceratum fuisse, ut Ponti- fici auxilio adiutus & libertatem ipsorum & Doctri- nam opprimeret. Accipere se præterea, illos non so- lum auxilia adversus se, sed etiam fœdus ab ipsis & amicitiam petivisse, & earum rerum spem etiam af- fulgere. Causam vero belli, & publice editis scriptis, & privatim ad ipsos literis suis suis apparere, ut nihil necesse esset, eandem identidem repetere. Illud verò probari non posse, se propter Religionem ulli mortalium gravem fuisse, aut ad rebellionem fenestram patefecis- se.* Sub belli initium se cum quibusdam benignius, quam vel sua persona decorum esset, vel ipsi digni fu- issent, egisse. Eos verò non posse de objecto crimine se expurgare, quod obedientes officium fecissent, neque se defendere, propterea quod auxilia à Pontifice sibi transmissa essent, cum multi Principum Illustrum Germanorum, etiam Confessionis Augustanae, sub se militarent, haudquaquam id facturi, si verum id, quod obtenderent, foret, constare omnibus palam, ipso- rum studia & conatus huc semper spectavisse, ut Reli- gionis prætextu, oppressa libertate Germanorum, ever- saque, Religionem omnes Ordines Imperii sub suam ty- rannidem cogant, & ex liberis, mancipia faciant. Id liquere satis ex multis eorum actis, ut non sit cur id vel exemplis, vel argumentis ostendatur. Eos specioso Religionis nomine & lenocinio, clarissimas Germania civitates in fœdus suum attraxisse, quarum opibus fre- ti, alienas possessiones invasisent, bona diripuisent, pos- sessores ipsos fundis agrisque, expulissent. Et nunc rem ipsam coarguere, qui alieni Regni ac ditionis mortales vi in suas partes volentes irahant suam Reli- gionem restitantes suscipere cogant; alios in vincula duci jubcant, qui minuentur humanorum omnium extrema, sana Divorum diripiant. Atque, has videlicet ob tam pias causas eos Helvetios in societatem & fœ- dus suum invitare, ut id quod parturiunt, hac via ali- quando pariant. Ipsos ista, se opinari, satis perspicere, quò spectent, & quid emolumentum aut damni ex illo- rum fœdere sit expectandum. Quare bonam spem se concipere, (nam eos nunc tum suum consilium, studium & voluntatem, tum causas belli satis cognoscere) quin illo- rum fœdus & societatem suae amicitiae essent posthabitura, militem nullum sub illis stipendium facere paterentur. Illorum stipendiis inauthoratos revocarent, denuncia- ta multa non parentibus imperio. Secus fœdus vetus & amicitia servaret, id quod ipsorum commodum ac bono fu- turum esset. In hanc sententiam Cæsar è castris Ingol- stadia-

stadianis ad memoratas Helvetiorum civitates. Ab his in eadem verba, quibus antea Legato, Cæsari responsum fuit. Orantque simul, ne spatium ad deliberandum sumptum ab ipsis fuisse, ægrè accipiat. Gratum esse Helvetiorum genti, quod bellum neque Religioni, neque libertati Germaniæ fieri affirmaret, vicissim se id quod deceret facturos. Porro si qui voluntarii è sua gente ad bellum essent profecti, publico id consilio non fuisse factum, sed privato, & quidem clam Magistratu, id quod sæpè antea aliis bellis factum esset. Jam *patrium gentis morem non esse, militem ad bellum se insciis suis, injussu, contravè imperium profectum, velut signo dato, in patriam revocare; sed è militia domum reversiones mulctandi jus Magistratus esse.* Tentati ab Hesso & Saxone ad eundem modum & Bohemi sunt in belli societatem. Hi perinde responderunt, ut satis constaret, jamdudum eorum animos à Rege alienatos fuisse. Intellecta igitur eorum voluntate, è castris literas ad eos dederunt, quibus bellum hoc ex composito à Cæsare contra Religionem susceptum demonstrarunt. Id quò proclivius persuaderent, libellos, quos ipsi paucis antè diebus in lucem emisserant, de ea re, unà mittunt, orantque simul ne adversus se vel arma induant, aut auxilia Cæsari summittant. Ex iisdem castris Cæsari ad proscriptionis tabulas postridie Kalend. Septemb. prolixo scripto responderunt, quod quia apud alios Scriptores extat, sive quod longius sit, quàm ut hic referatur, omittendum esse duxi. Sedebat Cæsar ad Ingolstadium nullo propè munimento vallorum rectus, & quidem animo constanti ac forti. Ingolstadium campestri planitie situm est ad amnem Danubium. Hic latus lævum castrorum, & cum eo loca palustria, quæ ab amne inundante perfunduntur, claudebant. Oppidum à tergo tanquam munimentum omnia tuebatur. A fronte dextraque panditur planities, quæ paulatim assurgit in mediocriter excelsum collem acclivis. In hac usque ad urbis propè muros ita locaverat castra Cæsar, ut ea oculis circumlustrare potuerit. Hostes editiora hæc à fronte juga super caput occupabant. Castra humilis agger cum fossa, & modicus rivus, qui non procul ab Ingolstadio Danubio miscetur, (ut superiori libro dictum est) dividebat. Erat ita quamvis Cæsar hostium missilibus in subjecta collibus planitie expositus, intrepido animo impetum tamen eorum sustinuit, ut suos ipse magis ad Virtutem animaret, quàm à suis animaretur. Quamvis Hessus & Saxo numero copiarum longè superiores erant, cur promissis ingentibus socias civitates onerarent, fore ut tertio mense bellum confectum darent, perficerentque ut Cæsar vel è Germania ejiceretur, vel in potestate esset; sefellit tamen consilium Fatum & Numen, quod in omni re dominatur. Perfecit tamen Hessus ea feroci jactatione & promissis inanibus, ut stipendium liberalius à sociis mitteretur, commeatusque, & quæ ad bellum necessaria erant, copiosius suppeditarentur. Recensa ferunt equitum decem millia, & octuaginta millia peditum, extra lixas & inermem multitudinem, imbellemque turbam, quæ castra sequebatur. Fluctuatus Cæsar aliquandiu animo fuit, utrum castrorum locum mutaret, an in iisdem permaneret, quòd Italarum communis querela & indignatio esset, loco uliginoso ac palustri propè se

locatos. Inclinauit sententia, propter opportuna multa, ac commoda, ibi hærendum etc. Aliquot inde diebus continuis Italicæ aliquot cohortes, & Hispanorum, cum levis armaturæ equitibus è castris evagati, cum hostibus excitis muta levia prælia fecere. Quibus in insidias, dum incutius callidè fugientes cedentesque sequuntur, trahis, multi cæsi sunt, pauci evaserunt. Centurio Asculanus, & ex Comitibus Italis quidam capti sunt. Landgravius spoliatis cæsis, corpora in castra auferri, & sepeliri, permisit. Itali, Hispanique, propter loci incommoditatem quingentos passus propius hostem castra sua promoverunt. Allatum famæ fuit ad Cæsarem, Kalend. Septemb. hostium exercitum accessione septem millium Helvetiorum, & equitibus trecentis auctum fuisse. His viribus Hessus nixus, paulò propius castra Cæsaris accessit, quasi ea expugnare voluisset, confeditque in summo jugo, unde per subjectam acclivem planitiem, in qua castra in conspectu erant, prospectus spæsim lateque mitteretur. Rivus ille, de quo dictum est, castra utrinque dividebat. In hujus ripa castellum erat, quod ab ea parte ipsos modico imposito præsidio, munimenti loco tutari poterat. A tergo pleraque vestiebat frequens sylva, densis arbutis præpedita. Ad lævam collis placidè acclivis, in subjectam planitiem usque ad rivulū decurrebat. In summo vertice omnes machinas in castra Cæsaris disponunt, extra campestris, centum & triginta vassæ molis. Hunc locum initio Cæsar castris occupare statuerat; verum dissuasum id fuit cum ab aliis, tum ab Albano, qui eò usque hostem haudquaquam ausum fuisse appropinquare rati fuerant, simul quòd clausi à tergo Danubio, omnia opportuna ad hostes mora & diurnitate belli frangendos habituri essent. Cæsar id ubi accepit, gregarios & levis armaturæ equites Italicos exploratum situm castrorum, & ad lacessendum prælium emisit. Hi rursus ab hoste excepti velitando aliquandiu, inde cedendo, mox fugiendo sine respectu, retrò in castra compelluntur. Cæsar accepto, hostem fugientibus magno agmine instare, conclamari ad arma & raptim in aciem suos educi iussit. Dimicant eminus missilibus magna vi totum ferme diem; majore tamen clade Cæsarianorum, quàm hostium. Hi enim receptu in castra habito, intra vallum subsistere. Cæsariani verò dum in patenti nudaque planitie in acie nullo munimento protecti hosti operiuntur, ab imminente jugo missilibus obruntur. Id Cæsar advertens, ut minus jactibus globorum expositi essent, suos pronos in solum se sternere, dispositis juxta paratisque armis, edicis. Attulit ea res hanc leve momentum adversus globorum vim & impetum. In hac totius diei grandine, præter cæcos saucii multi, mutilis truncisque corporibus in urbem portati perierunt. Prono in occasum die Italarum & Hispanorum expeditæ aliquot cohortes in tumultum, in quo impedimenta tormenta sine stationibus ad custodiendum relicta animadvertentibus, ire pergunt. Ab his novem serpentarii intercepti potuerunt, si equitatu pars subsequenda fuisset. Horum auxilio nudati, cum hostium levis armaturæ equites subsistentibus in tumultu circa tormenta infestè supervenirent, effusi in fugam acti, in castra receptum habuerunt. Cæsar in ea castrorum suorum pertinaci oppu-

oppugnatione, cum extra missilium jactum propè inter equites consisteret, ejus tabernaculum globis, aliis super alios trajectum, divulsūque fuit. Circa Cæsarem in acie eques globo trajectus cecidit. In hac missilium grandine tam densa usque adedò obfirmatus erat animo, ut nullis lacrymis suorum Principum, obtestantium, ut ex acie in urbem se subduceret, induci valuerit: *Ecquem Cæsarem, inquit, unquam in acie perisse audistis?* Fredericus Comes à Fürstenburgo ponè haud procul à Cæsare insidebat equo. Hujus equus globo leviter tactus fuit. Et ante Cæsaris pedes globi lapsus, sine effectu, in facta scrobe fractis viribus se condidit. Inter Cæsaris æneas machinas una æquo justius onerata dissiliit, pulvis tormentarius casu igne tactus, multos circa milites absumpsit, & ambussit. Hæssus pulsus Italis & Hispanis, ex templo castellum in interlabentis annis ripa (alii villam fuisse scribunt) positum, impetu occupat, & ex tempore vallo fossaq; munit. In hujus summum subvectis tormentis, castra Cæsaris acrius oppugnare constituit.

Haud procul à Danubio vicum incendio crepusculo diei vastat. Ea nocte in utrisque castris intentius excubiæ actæ sunt, & dispositæ stationes. Cæsar periculi superioris diei memor, castra extendi raptim aliquantum imperat, vallumque tumultuario, & munitiones adversus hostium super caput imminuentium vim excitari leviter, neu multitudine freti, rupto aggere in castra impetum facerent, fossa latiori circumduci. Ad præcipitandum ea nocte opus, non solum fossores & lixæ admoti, sed milites etiam, qui ab ea parte proximè hostibus objecti erant, operam navare coacti fuerunt, ibi maximè ad campestris tormenti conjectum castra extenderunt. Intra hoc spacium tumultum, unde hostem pellere & se defendere poterant, complexi sunt. Hoc opere nocte ea mirabiliceleritate perfectò, additis etiam propugnaculis postridie Cæsari omnia secunda fuère, ventus item & imber in hostes obversi. Sæviri rursus missilibus cœptum è tumulto, sed minus infestè quàm pridie. Ubi lentius omnia agi sensit Cæsar, tabernaculum suum sarciri, & militibus tentoria communiire jussit, ipse subinde locum tabernaculo, ad fallendam hostium industriam, mutat. Sed aquila, in quam diligenter notatam missilia frequentia conjiciebantur, eos non fefellit. Neque exploratores desiderabantur, per quos, in quam partem transferretur, cognoscerent. Ut miles quietius, ac sine periculo communiendis raptim tentoriis incumberet, & hostem à cura & studio oppugnandi castra averteret, Hispanos Italosque, quorum castra vergebant ad meridiem in Danubium, inter humiliora arbuta, continuis excursionibus & levibus præliis ad eos laceffendos extrusit. His additæ fuerunt turmæ aliquot equitum. Occurrit Hæssus Cæsarianis, dimicaturque eminens magis missilibus, quàm cominus collatis pedibus, sed sine clade memorabili. Nox superveniens, certamen diremit. Muniverat Hæssus continuis operibus imminens castellum, ut Cæsarianos ab ea parte premeret. Id Cæsar animadvertens (quia spes nulla propè expugnandi castra hosti relicta videbatur) omnia consilia huc contulit intentius, ut eum vel vi vel repentino terrore inde proturbaret.

Toma II.

Subduxerat Hæssus in summum castelli, quod trabibus in omnes partes mobilibus instratum erat, machinas serpentarios, quibus infestius propiusque Cæsaris castra oppugnaret. Quibus objecit Cæsar viginti gravis molis tormenta, quibus infestius opera hostium, quàm sua castra pridie adorti fuissent, discutiebat. Dimicatum missilibus multum temporis utrinque fuit, sed perexigua Cæsarianorum clade, quod omnis globorum grando, vel in Cæsaris tabernaculum, vel in muros Ingolstadienses verteretur, sed sine ulla urbis memorabili clade. Turris erat alta in urbe, in hanc serpentarium, ad disturbandum simul è munitione hostem, jussu Cæsaris subvexerant oppidani. Immitit in hoc ardore, Italorum Hispanorumque cohortes ad invadendum castellum per aggeres fossasque summa vi una cum scalis, quas loco ad capiendum opportuno erigerent. Qui in præsidio erant, primò magna vi restiterunt, quantum aggerem vallosque tueri poterant. Partiuntur Itali Hispanique bifariam copias, adjunctis post principia equitibus, qui laborantibus, si qua procella major è castris ingrueret, adessent, cum vim non sustinerent. Intra vallum interim Cæsar suos in aciem collocat, ut si quis impetus major totis castris superveniret repentinus, ad confligendum defendendaque castra paratus foret. Ipse rubra holoserica amictus tunica, modò eques, modò pedes in prima acie consistere, interdum post principia obequitare, nunc inter medios versari, suis addere animum, ne hostium multitudine & inani sine effectu imperu consternarentur. Ibi dissonus fremitus omnium, confususque tot diversarum nationum clamor exoriri, extra vallum in prælium educi postulare, eo die victoriam in manu se habituros. Interea continua oppugnatio non remissa, pertinaciam hostium, qui in præsidio erant, vicit. Capiunt Castellum, & trucidantur oppressi. Capti castelli ita hostes accensi, cum pluribus cohortibus castrorum vallum & munitiones invadunt, oppugnantque incredibili tormentorum vi, sed impetus eorum incassum fuit, & defendentium pertinacia munitiones, hostes cum aliquanta clade retrò in castra compulit. Pars valli circa munitiones disjecta fuerat, hanc raptim sarciri jussit Cæsar, donatique fossores vicenos sestertios nummos. Hæssus & ipse agerem refici mandat, ratus Cæsarem erupturum. Ille spe destitutus, quodd eum in summam dimicationem elicere nulla arte posset, cum ejus animum in eo verti crederet, si ex eo loco discederet, ut abeuntem sequeretur, incendio tentoriis injecto, castra movit pridie nonas Septemb. Clarus ignis diluculo primo in cælum assurgens inter atrum fumum, discessum prodidit. Tria fermè millia inde, colle edito castra communit. Ingolstadio discedens fugienti similis, ita quadrato agmine processit, ut equitatus latera & terga cum tormentis campestribus clauderet. Hostium fuga nunciata, Cæsar partem equitatus ad carpenda terga, laceffendumque submisit, sed agmen, ut jussum fuerat, quod cœperat, immotum ire perrexit. Castellum, unde hostes proturbati erant, imposito Hispanorum præsidio, fossis, aggeribus validius Cæsar circumduci mandavit, & pontem supra Danubium sterni, non solum ad præsidia per occasiones sub-

Rr

mitten.

mittenda, si ab hoste rursus tentaretur; sed etiam ad pabulum ac commeatus terra è ditione Palatini transuehendum in castra. Ipse cum Albano præmissos hostium iter exploratum equites subsequutus fuit. Illi accepto Burani adventu, ut transitu cum prohiberent, aliquantum processere. Castra Cæsar, unde hostes discesserant, propter opportuna multa, subsequutus occupavit. Inde Alvarium à Sanda & Arzium, Tribunos militum, viros impigros, cum duabus Hispanorum cohortibus, additis locorum gnaris ducibus, nocte mittit, qui quanto maximè possent silentio, maturatè hostem subsequantur, & iter, consiliaque, quod possent, explorent. Hi per sylvas compendiò, noctis silentio freti, primas stationes excipiunt. His cæsis, & secundas intercipiunt. Repens terror è fremitu per silentium noctis accepto, in castra pervasit, ac pavorem trepidationemque fecit, ratis, Cæsarem cum universo exercitu subsequutum adesse, raptim totis castris ad arma, signis canere iussis, concurrunt. Superveniente hostium multitudine, Hispani in castra retrò cessere. Hac securitate hostium motus Octavius Farnesius, suorumque Italorum alacritate animatus, similem occasionem bene gerendæ rei sibi dari optabat. Permittente Cæsare cum parte peditum & equitum, quos Sabellus & Vitellius ducabant, & ipse ea loca quæ ab hostibus infidebantur, speculatum proficiscitur. Ubi sensit omnem eam regionem sylvosam esse, & insidiis opportunam, parten. copiarum in sylva abdit, ut hostes inordinatè effusæque pabulum frumentatumque egressos, & per subjectam planitiem decurrentes, de improvviso adoriretur. Non latuerunt Hessum insidiæ, per exploratores cognitæ. Italos quosdam pabulandi gratia in proximos pagos incautius effusos, undique coorti invadunt. Itali intrepidè arma expediunt, & hostibus occurrunt; sed in fugam inclinant, nisi velites in campum emerissent. Cæsis utrinque ad postremum multis, lassitudo utrosque in castra compulit. Et quia Hessus in hac dimicatione superior esse videbatur, literis ad civitates socias datis sparsit, Cæsarem duplici clade à se affectum fuisse, una ad Ingolstadium, circa oppugnationem castrorum, altera, prope hanc sylvam, ubi Octavius Farnesius fusus, fugatusque fuisset. Sub Landgravii discessum paulò antè fossiles transire Danubium iusserat Cæsar, ibique propter castrorum angustias, dum revocarentur ad labores castrenses, hæcere. Eos tum revocavit, ut castra, unde Hessus cesserat, validius communirent. Ad ea tutanda Bohemos, & Germanorum peditum cohortes relinquit, & aliam circa pontem ad prohibendum transitu Italicas copias, quas diuturniori militia gravari senserat, spe opimæ prædæ, ex direptione urbis aliqujus opulentæ, vi capiendæ, in Germaniam excitas.

Inter ista ad Cæsarem adfertur, *diffidium inter Duces de belli ratione ortum*: Hessum exercitum divelli non pati; Saxonem contendere contra, bipartitò copias distribuendas, quando Cæsar ad pugnam evocari non posset, ut cum earum parte in Saxoniam ad sua tutanda adversus Ferdinandi Regis incursionem rediret. Idenim præstare, quam diutius procul à Saxonia abesse, & militem in castris otio-

sum ignavia corrumpi. Tempus jam propediem postulare, ut exercitus in hyberna deduceretur. Impedimenta per autumnalem pluviam salebrosissimis neque in Saxoniam, neque in Hassiam traduci posse. Cæterum vicit Hessi consilium: & transitu rivo, atque universo exercitu in duodecim turmas diviso, secundis castris Neoburgum, quod nuper firmo præsidio imposito muniverant, pervenerunt. Reliquerant in hujus suburbio tria Helvetiorum millia, missis aliquot cohortibus Rainam, & Danovertum præsidii vacuum.

Per hos dies Ingolstadium fama perlatum fuit, Bohemos à Rege in Saxonum agros populatum missos, vicos incendio opima præda armentorum abacta vastasse, ac proserptionis jure oppida aliquot ignobilia cepisse, & Mauritium Miffinæ Ducem sua quoque, quæ ab Electore Saxone sibi adempta fuissent, summa vi recuperare connixum. Saxo & Hessus biduo non plus ad Neoburgum morati, transmissis Danubio, relictisque tribus tantum cohortibus, Danovertum repeterunt, & castra ad Vendingam locarunt. Jam mille passuum à Novo Foro Buranus castra posuerat, ut in principio hujus libri dixi, cum per literas à Cæsare fieret certior, hostem Vendingam iter avertisse, ut ei cum omnibus armatis copiis occurreret, caveret, ne faciendo itinere defatigato exercitu, incertamen cum tanta hostium multitudine descenderet. Septem millia ab Ingolstadio aberat. Triduo hic militibus ad curanda corpora & animos dato, priusquam ad reliquum iter accingerentur, Schamburgius concione advocata talem orationem habuit: *Locus postulat, milites ut de reliquo itinere verba apud vos nunc faciam, & vos periculorum securos moneam, quo alacriores, cantioresque ad eos ipsos labores, qui pauci adhuc supersunt, tolerandos sitis. Quanquam ita vos promptos, paratosque ad gravia viarum tedia perferenda habere expertus sum, ut nullo vocis mei classico nunc opus esset, duo tamen monuisse vos velim, quorum unum licet spem, alterum metum sit facturum, utrumque tamen calcar vobis ad cætera pericula devoranda addet. Dies unus insequens, & nox una diei continuata nos ad Ingolstadium sistent. Nulli amnes aut montes obstant, qui lassitudinem aliquam sint allaturi. Quanquam montes vel in cælum assurgentes, sponte currentibus, & viam vorantibus, verruca videri possunt, contra ignavis, loca etiam campestria gravia, cuiusmodi tamen inter vos nullos esse arbitror, aut, si sint, sanè per paucos. Deinde, quoniam Landgravius cum triplise agmine nobis occurrere per speculatores, & Cæsaris literas (Vendingam enim avertis iter) nunciatur, ut animos periculis imminuentibus equatos habeatis, edico. Armas expedito habete, animis strenui, manibusque ad pugnam prompti. Nullum vobis terrorem, nullam trepidationem faciat, quod multitudine illi vos superent. Reputate apud animos vestros, quo genere hominum exercitus eorum sit conflatus, ex incondita hominum colluvie, & imbelli inermiq; turba, ex agrè raptim contracta, Contra, vestrum exercitum militibus spectata Virtutis, & veteranis, qui variis & magnis juxta bellis exercitati sunt, constare, rari admodum esse, qui nulla stipendia antehac fecerint, novos milites. Si hostis verò senseris, vos intrepidos, refectis corporibus, & ad consilgendum paratos* pro-

procedere, ipsi illis eritis, magis quam illi vobis, terribiles, milites. Hac existimatione cum trepidatione repulsi, retrocedant, refugientque, nos ferratas equorum in fugam inclinantium soleas legemus. Quamobrem in omnem gerenda rei casum animos parate, memores vos vestra Virtute vobis gloriam, Casari verò salutem in rebus angustis parturos. Et iter cum fuga praefixum sit à tergo, via per hostes, si nos speriantur, armis patefacienda est. Quoniam igitur hinc necessitas, inde gloria propozita est, arma parate, ut ubi tertium signum datum fuerit, bonis auspiciis castra moveamus. Postquam in hæc verba Schamburgius peroravit, iterari sacramentum iussit, ac sumpto cibo paulisper interquiescere. Inde conticinio noctis silentio ad colligenda vasa conclamato, iter ingressi sunt. Sequenti die bis hostium pecuniam in stipendium missam, à Burano interceptam fuisse ferebatur. Nocte quæ diem illum insequuta fuit, composito agmine procedentes, cum haud longè ab Ingolstadio abessent, in ea sylva, quæ urbi in conspectu objacet, quia faciendo itinere non solum lassæ erant, verum etiam fame ac siti propè conficiebantur, nusquam hoste viso, castra posuerunt. Burano ad tertium milliare pleraque Nobilitas gratulabundi, cognito ejus adventu, occurrerat. Manè omnem exercitum composito agmine è sylva eductum, trifariam partiti sunt, ut seorsim Hispanos in aciem cogeret, reliquas verò copias Germanorum militum bifariam divideret. Equitatum omnem ex æquo distributum, pari numero pedestribus copiis adjunxit. Huc Cæsar cum Principibus honorificè ei obviam processit, atque hilari amplexu excepit. Ibi inter gratulandum salutandumque omnia muralia tormentæ, & alia opera bellica, ut imperatum fuerat, cum horrendo cæli fragore emittuntur. Contrà, statim è castris simili tonitruo applausum fuit. Ferunt Burano postea Cæsarem percontato, ex qua gente, si cum hoste acie decertandum foret, velitares, qui pugnam læsserent, antequam exercitus præmissos deligi placeret. (hos Germanorum loquendi consuetudine deploratas & perditas copias is appellabat) Non deploratas Buranæ, non victas, sed victrices copias, victores velites habere volumus, respondisse. Quod dictum à circumstantibus Principibus in omen arreptum, certissimam victoriæ fiduciam fecit. Ad hunc modum Buranus Norimbergæ ingressus, à Cæsare de hostium occursum & insidiam factus certior, flexa via Ratisbonam, ne obvius fieret, decimo quinto, kal. Octob. in castra Ingolstadiana pervenit. Quod segnius, quam expectasset Cæsar, adesset, tardius quæ sitam pecuniam in stipendium se accepisse, in excusationem adduxit, non autem hostium, quos semper retrò fugientes esset sequurus, metu retardatum. Ex quo è stativis movisset, non plus quatuordecim diebus tam impeditos saltus, & longos viarum anfractus, invias paludes, & collium difficultates cum exercitu armis gravi, cum tormentis, machinis, aliisque operibus superasse. Castra inde quingentos passus à Cæsare, à quo affatim commearus illi missum fuit, locat. Paucis diebus ibi stativis habitis, quies militibus ad reficienda squalida itineris tantum incommodis, ac propè efferata corpora, est concessa. Hostes castra ad Vendingam, oppidum

quod Oetingico Comiti parer, posuerant. Inde tertio die, dilapso præter expectationem Burano, Danoverturn præsidio satis firmatum repetivère.

Nunciatur Cæsari, huc Christophorum Oldenburgium, Fredericumque Ripenburgium cum duabus Legionibus, & Comitem à Bichlia cum quinque peditum cohortibus, cum Hesso se conjunxisse. Cæsar sublatiis castris, Neoburgum, ubi tres cohortes præsidio ab Hesso relictæ fuerant, contendit. Non diu hic cunctatus, cum videres oppidanos animis obstinantes, nec ad deditionem inclinari, omnis generis tormenta & machinas ad sternendos muros expediri iussit. Oppidani posteaquam Hesium, quem in tempore adfuturum crederant, si sustinerent vel unum diem obsidionem, segnius ad ferenda auxilia adesse senserunt, & ipsi, & qui in præsidio erant milites, oratores ad Cæsarem veniam, fidemque ejus petitum miserunt. Facta deditione, hac lege præsidariis ignovit, ne postea in se arma induerent. Recensuit Cæsar Germanorum equitum, peditumque copias, quibus soluto stipendio, præsidia ex Ingolstadio deduxit. Diem non amplius ad Neoburgum moratus, circa serum diei in castra revertitur. Duobus pontibus junctus Danubius erat, tertium tanto exercitui trajiciendo, ab ea parte ubi insulam facit, raptim ita fecit, ut partem ejus ex hostium ratibus conjunctis ab insula ulteriori ripæ pluribus retinaculis religata, ita pontis in modum sterneret, ut adactæ festucis in flumen trabes adversi impetum amnis superiorem sustinerent, ne rates fluitando loco moverentur. Sic eques pedesque, velut per solidam terram, Danubium transibant. Alteram verò partem pontis, quæ à citeriori alveo in insulam porrigebatur, de suis scaphis, ac lintribus coriaceis leviter vinculis pontonum in modum annexis ita pararat, ut trans-euntibus agminibus continentem velut pontem immobilem præberent. Sed priusquam captum à Cæsare Neoburgum esset, Landgravius Lau-gingam frumentatum (Bavaricæ ditionis oppidum est) profectus à Danoverto fuerat, ut quidam produnt. Oppidani ubi aliquandiu deditionem detrectassent, ad ultimum magnificis libertatis patriæ servanda promissis illecti, in deditionem venerunt. Haud diu hic moratus, collecto undique magno frumenti ex agris numero, castra repetivit. Per eos ipsos dies ab Hesso literæ ad confederatas Civitates datæ sunt, quartum ego hunc tenorem fuisse accepi. Res magnas se gerere, & quidem prosperè, easque se indies meliores futuras sperare; Sed ad eas prensandas, tempore opus esse. Cæsaris castra in arctum ad Ingolstadium coacta, quatuor oppugnationibus graviter afflicta fuisse, ut plura hostium millia, quam si acie decertatum fuisset, occidissent. Captam à se pleramque Italicarum Hispanorumque Nobilitatem, casos plures. Superesse Cæsarem cum Albano ac Burano, qui bellum tantum & tempus traherent. Et debellatum jam fuisse, nisi Comes Buranus cum recentibus è Belgis copiis jam supervenisset. Ceterum, quod promissis eventus non responderet, ut jam vel captus esset, vel è Germania pulsus cum extorri agmine exularet. Cæsar, in causa fuisse, quod ille pugnam detrectaret. Post quatuor oppugnationes castrorum, se Danoverturn eo consilio movisse castra, ut illum in præ-

lium eliceret fugienti similis. Denique, quo propior belli consiendi spes esset, hoc magis exercitum omni ope iuvandum esse. Se procul a domo bellum gerere, magnum exercitum, magnam frumenti, pecuniaque vim consumere. Mittendam pecuniam in stipendium, ne in rebus auspiciis militi ad oppugnandum parato materia ad resistendum, aut ad seditionem praberetur. Huiusmodi iactationibus plenas literas, sparsas ab Hesso ad socias civitates fuisse, fama constans tenebat. Implevit nimis luxurianti lætitia suorum ante perfectum bellum animos; cum vivo Cæsare tantum hostium superesset, quantum initio suscepti belli. Cumque annis Danubius supra infraque ferme Cæsaris esset, nec transitus prohiberi, nec comneatus intercludi poterat, contra, Landgravius cedendo semper, propter tantam hominum multitudinem inopia omnium rerum necessarium, ac penuria premebatur. Tum Cæsarem tradunt consilium de insequendo hoste refugiente, & Neoburgo capiendū, quod tum oblitum, tum propter omnium rerum exuberantem copiam sibi opportunissimum videret, cum Burano cepisse. Abest ab Ingolstadio mille quingentos passus, agro campestri mirè feraci frugum, ac pecorum abundanti. Postridie quàm ejus oppidi situm (ut paulò antè memoravi) pedes cum Albano perlustrasset, manè sub exortum solis ab Ingolstadio movit, & traducendo exercitu trans tres pontes in conspectu Ingolstadiensium totus dies consumptus fuit. Relicto Burano in eo loco ubi metarat, quòd nondum satis refectioni à iactatione milites essent, ipse octingentos passus à Danubio latissimè sua castra, propter diversarum gentium dissonas voces, contra Neoburgum, extentissima planicie porrexit. Traductis copiis constituit Cæsar, deinceps triplici agmine ita incedere, ut unum quodque duplici acie moveretur: Buranus & Albertus Prussus, vices ita inter se partirentur, ut vicissim frontes & terga inter vadeudum protegerent, clauderentque. Si hostis quàm obvisus fortè esset, Hispanis Italisque in medio tectis, ipsi primum, impetum, & vim cum Belgarum robore, quibus maximè fidebat Cæsar, exciperent. Aliquot cohortes in stativis ad urbem Ingolstadium circa impedimenta & opera bellica, quæ nondum transportata erant, custodiæ reliquerat. Vetuerat inde discedens, ne subsequuturi castra igne injecto corrumperent. Licentia tamen militari factum, quòd ardentibus aliquot tentoriis flamma per tota castra proserpsit. Postridie Cæsar propius Neoburgum promovit castra, atque urbem undique obsedit. Quæ res speciem præbebat, quasi multis simul locis muros operibus diruturus esset, & per ruinas & semirutas muri partes eam invaderet, si obstinatos vidisset. Tum demum tradunt oppidanos territos, ne aditu armatis in urbem patefacto invaderentur, Coss. ad petendam pacem & veniam misisse, ac defectionem deprecatos, omnia imperata se facturos promississe. Cæsar oppidanis vitam, fortunas, libertatemque integram concessit. Milites, qui in præsidio erant, in eam insulam, quam Danubius contra arcem facit, trajiciuntur, ibi confidere jussi, donec inde revocarentur. Urbi aliquot Italarum militum cohortes impositæ præsidio. Et ne quis oppido dilabere-

tur, equitibus armatis muros cinxit, stationibus ad portas oppositis. Ipse propius paulò urbem castra movit. Huc dedititios ex insula acciniperat Cæsar & arma tradere. In quos cum ferro animadvertere suo juro potuisset, quòd in se animi sumpsissent, liberos sine multa stipendii haberi stui in capita tamen dimisit; infortunium deperituros, si cum telo adversus se in posterum dehinderentur. Simili lenitate in Tribunos & Centuriones eorum usus fuit, cum quorundam fraude in eum errorem pellectos fuisse se excusarent. Sequutus Cæsarem tum fuit Buranus, ac trajecit copias cum eo ad Neoburgum castra conjunxit Hispanos, quos secum adduxerat, in castra Hispanorum, quòd neque lingua neque moribus cum Germanis satis convenirent, tradidit illi demum post tam impediti ac difficilis itineris labores inedia inter Belgas, propter inopiam & cerevisiæ, cui ea gens assuevit, primum laboratum fuit. Itali, quos oppido custodienda dederat Cæsar & ab injuria omni abstinere iussit, repente ad vim apertam conversi, omnia habitacula patrare, ædes privatas & Divorum delubra diripere in primis arcem, in quam Primores tantum preciosarum rerum erant, sub adventum Cæsaris, tanquam in tutum atylum congesterant. Dejecta vetusta monumenta sunt & Regni insigniæ donaria, signa, aliaque ornamenta ejus generis multa vel sublata, vel dejecta, in quibus Otto Henricus Princeps omnes prope suas locustates cum memorabili naufragio fortunam profuderat. Cæsar Italarum scelere, sed levi accepto; Marignano mandavit, ut suorum locustiam coerceret, & ex arce deduceret. Oppidanum ex quo in deditionem venit, non prædæ ipsius, sed arcem rapinæ, sed tutandam, datam. Ducem Albano ita commisit, ut curaret, ne oppidanis militari licentia vexarentur. Presentem eorum statum non hostilia in dedititios, sed pietatem & clementiam postulare. Pari atrocitate aliorum in rusticorum miserum vulgus sevitur. Violatæ initiatæ virgines, earumque pene a quibus hostis abstinuerat, scelerè direptæ. Ita qui maximè tutatum Religionem venerant Germaniam videri volebant, maximè tamē laborant. Sed in auctores scelerum ultio non tantum supplicio animadversum fuit. Sed etiam triduo recensuit Cæsar equestres pedesque omnes copias. Novem millia equum, quatuordecim quadraginta quinque, præter auxilia gica. Tradunt Scriptores, quos sequimur, quanto exercitum majorem fuisse; sed non morbis aut calamitate haustos, partim claudis absumptos interiisse. Per hos dies Marcellus Gutzmannus, Vir primæ Nobilitatis inter Romanos Hispaniarum, literarum elegantiorum apertè doctus, & humanus Doctorum hominum Mæcenas, à cubiculis Ferdinandi Regis, recepti exercitum Cæsari supervenit Legatus missus, qui nunciavit, Bohemos in Saxoniam populosos effusos, quantum Saxonici agri sub Elbæ rivis disione esset, vastare, capere arces, & oppida infirmiora nonnulla, & ignobilia, quæ vel habuissent, & ante kalend. Octobris ad Vitisbergam, caput gentis, castra habituros. Saxoni ubi

ab iis literis suorum & ipse accepit Bohemorum irruptionem, quatuordecim cohortes peditum, ac tria equitum millia præsidium ad Saxoniam tutandam in castris misit. Capto Neoburgo, cum segnius omnia ab Hesso & Schertelo gererentur, civitates de belli negotio desperare cœperunt; sed neminem magis quam Schertelum, qui belli innotu victorias, cades, fugamque Cæsaris spirarat, inculcare. Hesus deditionis Neoburganæ ignarus, per idem ferè tenipus ad Decuriones oppidi literas dedit, quæ interceptæ à Cæsarianis, & lectæ, in hanc sententiam fuere: *Se à speculatoribus cognovisse, Cæsarem iter eo vertere. Velle, adeoque ipsi ut fides sociis mandare, ne venientem indignus esset, exciperent.* Rainenles terrore armorum rebus suis diffusi, Legationes ad Cæsarem de pace petenda miserunt, se suæque omnia illius clementiæ permittentes, hostium potentiâ, terroreque magis, quam sponte in potestatem venisse. Prædarios, direpto oppido spoliis onustos excoelisse. Cæsar Legatorum flebilibus quæstibus motus, supplicibus pacem dedit, missis aliquot Hispanorum cohortibus adversus impetum hostium præsidio. Recensuit inde ad Neoburgum Belgicæ auxilia neque inde nisi persoluto stipendio abscedere statuit. Mox deductis in Neoburgo Italicis præditiis, duas Germanorum cohortes submisit in oppidum, ac revocatis, in Raina in castra Hispanis, de Albani sententiâ, Bavaricas cohortes imposuit. Hinc fama ad hostes permanavit, Cæsarem Augustam petiturum. Hesus, ut inde eum prohiberet, omnes copias Danubium transiit. Sed ubi intellexit, Cæsarem Neoburgo præditiis firmato, Marxæmum contendere, in Danovertiana castra, unde exierat, exercitum reduxit. Hac re comperta Cæsar, Neoburganis iurando pressis, in fide & amicitia obediens permissuros, consilium cepit ad insequendum hostem, quærendamque occasionem conferendam putare. Pontibus supra Danubium à se factis, & eodem amnis ad Neoburgum junctus erat, refractis, in vehicula coniectis, Danovertum, quod hominem omnem apparatus belli & opera contulerat, quæ potuit celeritate, proficiscitur, & ad Marxæmum quatuor millia ab hostibus sua castra posuit. Sylva inter utraque castra virgultis ramisque dependentium fragminibus vasta, perplexa, impedita, vixque singulis bigis pervia, media erat. A Cæsarianis castris usque ad Monhaimum octo millibus passuum porrigitur. *Ne exploratius longius proficisceretur Cæsar, cohortes aliquot exploratum præmisit, quàm propè hostem castra sua promoveret, num illa composito agmini usquam sine discrimine & impedimento pervia esset.* Confert ista cum Burano & Albano, ostenditque optimum esse Danoverto potiri, quod huc omnem propè commeatum & opera hostes congestissent. Simul his mandat, ut eam Regionem quæ inter duas sylvas media est, præsentiori cura explorent, firminè quid ibi esset, ac fidi, an nihil fidi contra hostes, quos tripartito Lycum amnem transisse acceperat. Exequuntur imperium sine mora. Erat ad eam rem celsissima celeritas. Adscitis aliquot hi levis armaturæ equitibus, & ordinum Ductoribus, multaque voluntariis spectatæ Virtutis, sylvæ impedi-

ta singula loca diligentèr perlustratum vadunt. Pervenerant ad ulterioris saltus finem, cum hostium castra ad conjectum globi machinæ campestris ab ora extremæ sylvæ aggere circumdata è virgultis densis procul conspiciunt. Albani relictis in sylva equis, pedes paululum progressus cum quinque comitibus, clivum conscendit, & hostium castra, eorumque situm ita oculis perlustrat attentè, ut quæ opportuna Cæsari viderentur, & hostibus contrà essent, diligenter notaret. Hi cum levi momento ab edito colle operibus emisissum moveri potuissent, neque à stationariis, neque ab ullo mortalium, qui in castris erant, conspecti sunt. Ad id moliendis aggeribus castrorum, & fossis incumbabant. Vallis, quæ inter duos clivos in planitiæ extenta quadringentorum passuum media erat, in modum fossæ item castrorum frontem protegebat: latus dextrum tutabatur Danubius; tergum verò, ipsum oppidum, & flumen quod in Danubium effunditur, claudabant. Situm castrorum ad hunc modum maxime oculis perinensus Albanus, celeriter ad Cæsarem redit, & exponit singula, sed duplicem incommoditatem obstaturam, si contrà hostem in eo loco castra locaret, unam angustiam loci arctiorem, quàm pro tanta hominum multitudine ad concurrendum, alteram, ut planities extenta satis esset, castra ita communiri non posse, ut globorum missilium jactibus non exponerentur, adeo nudos sine ullo firmo munimento assidere oportere. Adde, ob prærupti alvei altiores moles aquandi difficultatem, & pleraque locorum uliginosa.

His Cæsar difficultatibus anxius, consilia curasque omnes huc convertit, quod premendo urgendoque Hesium ad dimicandi necessitatem compelleret. Et vastæ sylvæ obstabant, quod minus id quod constituerat, potuit perficere. Nec hostes ab Danoverto abscissuri videbantur, quamdiu ibi castra haberet. Itaque, quod eos à Danoverto abduceret, visum fuit optimum, aliud locum castris eligere, cepitque consilium, iter inde Vendingam avertendi. Quod quidem ne temerè inceptaret, chorographiam Germaniæ proferri, atque ob oculos in plano explicari iussit. Ibi singula loca quasi in re præsentia perlustrat, non solum urbes; sed flumina etiam, saltus, montes, planities, herbida terrena millium intervallis distincta, plaudes, stagna. Tum ut horum locorum quisque vel apertior, vel opportunior ad alendum exercitum, aquandum, frumentandumque cum usus postularer, vicissimque intercludendum hosti commeatum, esset futurus. Vendingæ situs quatuor millia intervallo à Danubio occurrebat loco campestri, & planitiæ passa, ac nulli vicinarum Regionum fertilitate, frugum copia, rei que pectuariæ abundantia inferior. A Vendinga, Norlinga vergit in Occasum. Interim priusquàm discederet, dum paucis diebus in iisdem castris moratur, indices per sylvam levibus, sed sine momento ullo, certaminib. dimicatum fuit. Nuncio in castra Cæsariana afferebatur, tyrones & lixas uvæ carptum in colles proximos effusos, ab his agitapque. Marignanus celeriter mittitur celocibus ad verum flumine, quod compendio illi hoc pacto circumveniri posse viderentur. Itaque oppressos partim interfecit, partim captivos in castra

abduxit. Sequentinocte *Cæsar mille levis armaturæ equites cum peditum cohorte una misit, qui maturato itinere, hostium excubias, quanto maximo silentio tentarent.* Illarum enim intercipiendarum, quod oscitantius agi dicerentur, spes affulsit, & fiduciam dedit. Mane statim ab exortu solis, ubi per nuncium trepidum ceptum parum prosperè successisse intellexit, *mille equitum Germanorum, quorum dimidia pars levis armaturæ atrati erant, laborantibus subsidio summisit, ratus hac arte omnes copias in apertam planitiem perliciposse.* Ipse in dimicationis eventum intentus, erectusque, cum robore equitum ad dimidium itineris processit. Ubi verò accepit hostes intra munitiones subsistere, neque in propatulum castrorum prodire audere, de spe sua dejectus, in castra copias reduxit.

Postridie edixit, ut ad secundum signum collectis sarcinis, ad movenda castra instructi essent, cum nunciaretur, hostes in insidiis proxima sylva abditos esse. In eos Germanorum equitum, adjunctis quadringentis equitibus Hispanis ob levitatem agilitatemque equorum, turmæ mittuntur. Ab his retrò, cæsis hostium paucis, in castra compulsi fuere. Datur interea signum ad colligenda vasa totis castris, mittunturque speculatores per avia & devia viarum exploratum, num tuta ab hostium insidiis essent omnia. Coorta nebula & densa & frigida, incendentibus composito agmine prospectum omnem adimebat, cum nunciatur, hostes ad prohibendum transitu Cæsarem, sylvas ac tumulos passim insidere. Itaque mutato repente consilio, dato signo milites ad suam quemque stationem rediri imperat, & Buranum cum quatuor Germanorum equitum millibus, partim atratorum levis armaturæ, partim hastatorum Danoverturn ad hostem in justum prælium evocandum regredi mandat. His adjunguntur è Belgico robore peditum millia octo. His copiis instructus Buranus, postquam Danoverturn venit, tantum absuit, ut ab hostibus ei obviam procederetur, ut negregarius quidem extra munitiones apparuerit. Peritus tantum, sed incassum, hinc tumulis, inde sylvis protectus, aliquot serpentatiorum jactibus fuit. Tandem è latere castrorum equites quingenti sclopiis armati erumpunt, qui procurfando refugiendoque levem dimicationem laceffunt, quibus Buranus expeditos aliquot, cum parte equitatus atrati objecit. Quinquaginta hostium interfectis, sedecim capiuntur. Ab his jurisjurandi religione, quis castrorum status, quæ consilia agitarentur, quæque consultatio inter Principes teneret, expressum est. Cognitum ex his fuit, tertio exacto mense partem equitatus exauthoratam, discessuram. *Seditione pedites, quod stipendium nullum persolveretur, miscere omnia.* Helvetios, qui spe ditis stipendii ex Helvetia ad bellum extracti fuerant, singulos thaleros, non plus, toto eo tempore accepisse. De spe sua dejectus Cæsar, quia Hyemis erat, postridie cum omnibus copiis castra movit, ac Monhaimum, præmissis, qui cum cura itinera explorarent, petivit. Rursum caliginosa nebula, quæ coorientem solem obtenebrabat, haud sanè parum vadentibus infesta erat. Sed quamvis spissa, sub meridiem tamen incalescente sole in totum dilapsa fuit,

Transportato exercitu, aciem ad istum modum latissimè exporrectam duxit Cæsar. Levum cornu primi equites levis armaturæ per aqua & iniqua collium procedentes tenebant, quæ hostium castra exiguo inde spacio prospiciebatur. Hostes sublequebatur hastatorum magna vis. Pedites, equites, ceu munimento protecti, sequebantur. Itali primi, & post eos Hispani. Horum terga claudabant Belgæ tomentarii de Burani copis. Dextrum cornu tuebatur peditum hastatorum robur. Equites hastati cataphracti eorum tergis hærebant, currus post hos bellicis operibus, com meatuque onusti movebantur. Ad postremum ingens vis vehiculorum impedimentorumque, mixta equitum peditumque multitudine, sequebatur. Inter hæc duo cornua, machinarum bellicarum & operum moles, currus globis & pulvere tormentario onerati trahebantur. Edicto caverat Cæsar priusquam Danubium copias traduceret, ne pedes equesve, centuriove aut tyro, inter ductandum circa opera media deprehenderentur, deprehensi ferro percuterentur. Monhaimum, quod à Marxæmo mille passus intervallo disjunctum est, initio belli in deditionem acceptum, clausum teneri jusserat Cæsar, ac se ita comparare, ne hostium vel blandimentis, vel pollicitationibus, vel insidiis circumvenirentur. Hoc cum paratè prætergrederetur, neque quisquam suorum, neque ipse intro missus fuit. Castra ibi locavit, collo jam tum pluvio, non procul ab ejus suburbio rarioris ædificiis & habitatoribus exulto. Loci ingenium hujusmodi est, ut ejus aqua humano usui ac potui parum sit apta. Itali Hispanique, quibus meracum vel aqua fluviali fontanave diluere, vel aquam meram bibere mos est, potus tanta laborare penuria cœperunt, ut cum vinum aqua pertere mutare potabili cuperent, desideraretur. Hujus miseria in transitu Danubii multi præmoniti, utres ex amne oneratos, secum asportarant. Vivaria ingentia visa ab equis exhausta, postridie miraculi speciem spectantibus militibus præbuerunt. Cæsar hac inopia, ipse æger pedibus, morus, ad movenda castra, unam tantum noctem ibi moratus, signum dari jussit, ac Vendingam, sed agmine minus composito quàm pridie, lectica vectus maturavit iter. Duobus passuum millibus à Monhaimo Vendinga abest.

LAMBERTI HORTENSII
Montfortii Historici.

DE
BELLO GERMANICO.
LIBER IV.

Legationes Confœderatorum ad Gallorum Anglorumque Reges nuper de præsidio, quo ipsos tuerentur, missæ, irritæ fuere. Nam Gallus pacem cum Cæsare nuper factam violare religiosum ducebat. Et quamquam ille religionem ex jurejurando in fœdere expresso, inimicis arma tamen summissa, ne Cæsaris potentia nimium cresceret, occultè cupiebat. Ne à se præsidia igitur missa

viderentur, Petro Stroza Florentino, homi-
 ne pecunioso, hortator fuit, ad mittendam
 illis pecuniam trecentorum millium aureo-
 rum. Debebat Rex Florentino grandem pecuniam,
 pro superiori bello Gallico acceptam. Hanc,
 sed adjuvaret opera aliena, illi ad plenum
 solvit. Stroza id fecit lubens, maximè quòd
 Augustani & Ulmenfes pro eo
 ponderent, & cujus animus benevolus
 in Germanos. Ad eam conquirendam
 in Galliam missus fuerat Joannes Stur-
 za, cum quo Stroza in castra Danovertiana pro-
 ducibus ea qua conveniebat magnificen-
 tificè exceptus fuit. Discedens inde,
 prestavit, ad quem pecuniam annumeraret,
 non servavit, Cardinalis Tornonii ar-
 gurato in diversum animo, ut tum creditum
 Oderat infestè Confœderatos, & eorum
 , pollebatque apud Regem summa
 , cujus animum fingere, & ab illis alie-
 ne haudquaquam ei fuit ob id difficile. His
 diebus literæ e castris ad Danovertum à Du-
 cibus Helvetiorum civitates, Tigurinos, Basi-
 lense, Bernates, Schafhusianos dantur, quibus
 , quo in statu bellum verteretur, quòd
 , & quòd discrimen ipsis ab eo im-
 , si vinceret, simulque monent, ut in com-
 consulerent, essetne e rebus ipsorum, Cæsa-
 Pontifici R. se hostes denunciare, an non
 si videretur, Cæsari multis simul locis finiti-
 bellum facerent. Huc si inducerentur, præ-
 , quo ab illo eos tuerentur, & omnem fidem
 vicissim pollicentur. Ad ista ad hunc
 ferme responsum fuit: *Sibi imprimis, &
 Helvetiorum genti amicitiam perpetuam, &
 e federe cum Austriaca Burgundicaque
 necessariam esse, neq. ius, neque fas esse eam
 , quòd ex iis Regionibus vini ac frumenti cor-
 necesarios vita usus ipsis esset. Si ipsi jam ru-
 federe arma Cæsari inferrent, quid aliud expe-
 dum, quam ut reliqui Helvetij diverse Religio-
 ne commeatu ipsis intercluderetur, pro Cæsare &
 quando arma adversum se, præda in medio, ac
 prioni relictos, vicissim sumerent? Sed & per
 viarum angustias & fances, quas maximis dis-
 tibus clausissent, illi rursus aperirent. Ad-
 esse Hyemem, per cuius intemperiem exiguum
 , aut nullum opera pretium memorabile,
 velle, facerent. Præterire interim, pe-
 fore, ne si cardines suos transgrederentur,
 eam ditionem populabundis irruerent. Proin-
 sibi & ipsis utile esse, quòd recusare illi non pos-
 quietos se domi continere, tum enim futurum, ut
 civitates à motu ac tumultu se continerent. Be-
 nulum se erga ipsos animum gerere, & prospera o-
 ac laesa optare, id quòd non obscure rebus ipsis
 præcogitarent. Sed in presentem calamitatem
 recusandum omnibus modis esse, quòd
 ignoscere deberent.*

se suaque omnia ejus clementiæ permittens. Igno-
 vit Cæsar errorem, mandavitque, quòd tuti ab Hi-
 spanorum Italarumque libidine ac injuria forent,
 ut portas clauderent. Cum jam circumducere-
 tur exercitus oppidum, nec in turrib. nec in mœ-
 nibus quisquam visus fuit. Id ita imperaverat
 Cæsar, propter militarem in oppidanos licentiam.
 Profugerant rustici, audito ejus adventu, ex agris
 in urbes, stabula item, & pascua pecorum vacua
 reperta sunt. Castra in vico Fessenhamo, & pa-
 gis proximis valle extentissima ponit. Tumulus
 medius erat, in hoc tormenta, & omnia opera bel-
 lica disposuit, circum Hispanos, imas radices, &
 proximos radicibus pagos longè lateque reliquas
 copias insidere jussit, Fuit autem fortè is dies ne-
 bulosus, cum à Ducibus speculatores mitterentur
 exploratum, quâ iter avertisset Cæsar, à quorum
 aliis alia relata fuerunt. Postquam autem à Lu-
 dovico Comite Oetingensi illum cum parte exer-
 citus amnem Wernicem transgressum accepe-
 runt, illico tolli signa jussa sunt. Eodem fortè
 tempore & Cæsar atratos equites aliquot specula-
 tum miserat, num hostes insequerentur. Hi re-
 nunciarunt, duas equitum turmas cum duabus
 cohortibus peditum, & operibus paucis campe-
 stribus à se visas quidem; sed incertum, quòd viam
 flecterent. Ista renunciantibus alius supervenit,
 qui hostem relicto Danoverto sequi, adferret, à
 meridie duabus horis, & castra mille fermè passus
 à castris Cæsaris ad oppidum & arcem Horbur-
 gum jam sole in occasum prono communire.
 Mandatur exemplò Albano, ut diluculo inse-
 quentis diei omnes copias in aciem educat, tan-
 quam justo prælio cum hoste tam propinquo,
 quem mox ad futurum arbitrabatur, dimicaturus.
 Manè ubi aciem instruxit Cæsar, quamvis poda-
 gra graviter dextrum pedem infestabat, (iterum
 pestilens obscœnaque nebula diei caliginem nocti
 propè parem sub exortum solis induxerat) con-
 scenso equo tres horas obequitando lustrabat ex-
 ercitus. Durabat ea nebula totum fermè diem,
 tam atra ac densa, ut mutuus ordinibus prospe-
 ctus adimeretur, quare cum non remitteret, Cæ-
 sar ad capiendum cibum in tabernaculum Ducis
 Albani descendit. Norlingenses, Cæsare tam pro-
 pinquo ab Hesso per nuncios auxilia, quæ urbi
 præsidio essent, adventante petiverunt. Is statim
 duas cohortes citatas submisit. Cæsar interim
 milites, dum dispalesceret nebula, ex acie ad cu-
 randâ corpora discedere edicit, ut statim refecti
 recentesq. cum fessis faciendo itinere alacrius con-
 gredierentur. Hostes interim nebulæ beneficio
 freti angustias duarum viarum, quibus intercludi
 poterant, jam evaserant. Primam aciem Saxo E-
 lector ductabat, mediam tuebatur Hesselus, postre-
 mam curabant Ripenburgus & Georgius Mals-
 purgus. Saxo cum quinq. legionibus, & equitum
 robore progressus propius urbem Norlingam, in
 summis collibus confedit. Securus Saxonem
 Landgravius, cum postremum agmen longius ab-
 esset, ne à Cæsare interciperetur, misit, qui iter eos
 maturare juberent, & alios qui Saxonem, ne lon-
 gius discederet, revocarent. A meridie nebula
 discussa, serenitas oboritur, cum in summis
 collium jugis hostis in conspectu appareret.
 Mandaverat Cæsar equitibus, ut equos in
 omnem

omnem eventum ephippiis instratos tenerent, cum ad reficienda corpora eos in castra remitteret. Inter utrumque exercitum Egra fluvius medius interluebat, pedes viginti non amplius latus, transitu difficilis propter altitudinem, & impetum vorticosum, collium, quos hostes insidebant, radicibus subjectus, tum quod palustres ripae ejus utrinque equitem transitu prohiberent, ipse fluvius uno tantum loco vadofus, & equis superabilis. Jussit Caesar, viso hoste, omnes copias statim pro castris in armis adesse. Ipse altero pede (ut modò dictum est) linteolo obvincto, exercitum obequitabat, instruere aciem, hortariq; *Albanus* totus in hostem intentus, Caesari *nunciat, hostes*, quantum ex intervallo conjectare posset, *se ad praelium parare*, ediceret, quae viderentur. Ibi raptim in equo armatus, (nam per podagram descendere, nequibat) *Ne eo quidem pugnam*, inquit, *detrectabo*, simul ordines procedere imperat. Buranus cum Albano primam aciem cum tribus equitum millibus tutabatur. Utrumque ita suae pedestres copiae, Buranus Belgicae, Albanum Hispaniae sequebantur, ut triplici ordine procederent. Peditum legiones quatuor hinc erant. Secundam aciem Italicae cohortes constituebant, his praerat Madrucius. In hac Caesar cum flore Nobilitatis, Belgicis quatuor selectis cohortibus septus versabatur. Peditum legionibus quatuor, equitum tribus millibus, & hac constabat. Singuli Principes curabant suos: Maximilianus Austriacus, Joannes Brandeburgensis, & Philibertus Dux Allobrogum. Terciam vero aciem Albertus Prussus, cum duobus equitum millibus, octo peditum, ita tenebat, ut cum secunda pari intervallo junctus cum cohortibus Georgii à Regensburgo, quae novissimum agmen clauderant, moveretur. Equitatu parem attratorum equitum vim egregie sclopiis & verutis armatorum adjunxerat. Videbatur is dies bello finem facturus, si in praelium descensum fuisset. Lanous Sulmenensis, cum attratis equitibus, in dorso montis antè paulò acriter praelium lacessiverat, neque verò etiam tum se receperat. Dum hoc ordine acies procedunt; Caesar Burano imperari mandat, ut properè ad amnem Egram contendat, & circumspectè eum cum equitatu suo transgrediatur. Facit impigrè imperata Buranus, ac dum flumen, ubi angustius quidem, sed transitu difficilior erat, suos traducit, secunda acies ejus inharens tergo, sed pari à tertia intervallo, paululum ad ripam substitit. Interim Caesar cum Albano collem, unde suis conspicuus esset, speculatum quid animi hostibus, qua fortuna suorum res verterentur, conscendit. Arbitratus hic hostium è jugis descendendum in pugnam simulachra quædam prospicere, jussit iis nunciari, qui Egram jam superaverant, ut levibus certaminibus omnes hostium copias in planitiem excirent. Ubi verò accepit illos continenti agmine castra, quae ad Norlingam erant, petere, ac pugnam detrectare. Buranus longius procedere vetuit, ac traducto equitatu retrò amnem, in castra redire jussit. Sol vergebat in occasum, ubi in castra receptum fuit. Ibi murmur indignantium militum, tam opportunam rei bene gerendae, ei occasionem ereptam, passim exortum fuit, victoriam in manu fuisse, si in hostem recta

processum esset. Sed moram, & invadendo tarditatem, universum victoriae momentum è manibus abstulisse. Utrinque cecidere, sed per paucos, & ex Italicis cohortibus caesus fuit Centurio Andreas Foroliviensis. Mittuntur extemplo expediti nonnulli, qui diligenter supra infraque naturam animis cognoscerent. Hi reversi ad Castram, cum multis locis esse vadofum renunciarunt, l'ostidie raptim pontibus jungitur, sed nebulae, quae rursus densior coarctabatur, dilationem movendi, moramque tollendi signa aliquam attulit. A meridie transgressus fluvium cum omnibus copiis Caesar (nebula enim discussa conciderat) castra eo ferme loco posuit, unde hostem pridie egerat. Interim dum metandis castris occupatur, mittuntur aliquot cohortes & equitum turmae, eam Regionem quae inter montem & Norlingam media est exploratum, ibi castra superiori nocte communiaverant. Simul ut levia aliquot praelia faciendo eos in armis continerent. Sed cum discursando hostes in propatulum castrorum prolicere nequirent, in castra redierunt. Movit Caesar inde propius paulò, ut castra castris modico intervallo distarent, si ea via illos ad pugnandi necessitatem vel invitos traheret. Clarius jam illucente sole, Joannes Marchio Brandeburgensis ad dimicandum proficiscitur è castris Brandeburgensi occurrunt Saxones & Brunsvicenses, gravis armatura equites, pugnatur infestè cum aliquanta utrinque clade. In primis nobilitavit id praelium casus Alberti Brunsvicensis, Philippi F. qui multis acceptis vulneribus, per adversum os globo trajectus, in castra semimortuus delatus fuit, & paucis diebus post Norlingae moritur. Insequens nox continens, procellis imbris effusi asperior fuit, quam obrem, cum per tumultuariam castrorum mutationem nihil usquam parati esset, ut equites in sylvis remotiora tentoria leviter excitarent, multae rusticorum caesae, dum parum cautè struunt focos, conflagraverunt. Albani Ducis hospitium, incuria ejus, qui illi à cubiculis erat, dum incircumspectus conclave, in quo ejus lectus sterneretur, purgat, arsit. Post die multi exanimis passim inventi sunt, qui antea parum firma valetudine, ea nocte frigore & caeli intemperie perierant. Fluentum Caesar ponticulis aliquot junxerat, per hos crebrae excursiones in hostes fiebant, sed illi è munitionibus haud proci potuerunt. Pabulatores frumentatoresq; intercepti, & ab itinere in castra Caesaris abducti sunt. Itali Hispaniq; frustra vetante Caesare, indies agrum Norlingens. incendio & populationibus vastabant, ne à Nobilium quidem quorundam, qui Caesaris rebus studebant, castellis vim prohibentes. Sequenti die, qui septimus mensis Octobris erat, sub exortum solis, Hesus sublati signis castra movit, ac modico inde intervallo, ne Caesarianis expellere facile esset, in convalle, quae quatuor montibus clausa erat, confedit. Huc extemplo mille attrati equites ad eos evocandos lacessendumq; pugnam missi sunt. Sed ne tum quidem ad dimicandum accie è castris prodierunt. A pabulatoribus capsis percontatione facta cognitum est, ab Heso edicto cautum fuisse, ne quis extra ordinem suo injussu cum hostibus pugnaret, ne è captivis status castrorum, pecuniaeque inopia confessione expressa.

Caesari

Cæsari innotesceret. *Marchio Brandenburgensis* eodem die res feliciter circa *Horburgum*, & quæ eorum arcem, gessit. Oppidanos primum, ubi ad mœnia accessit, ad voluntariam deditionem perlocutus, postquam obstinatus vidit, obsessos oppugnare scalis ad mœnia illatis parabat. Id viderunt *Horburgani*, certam perniciem cernentes, sub ditionem, pacti salutem, & fortunarum incrementum concesserunt. *Horburgum* sub ditio-
 erat *Caroli Comitis Oetingensis*, medio inter *Danoverrum* & *Norlingam* itinere situm. Ex *Horburgi* muris *Danoverrum* petentes, missilibus facile lacessi poterant *Cæsariani*, quo sub ditione tutum à *Norlinga* usque ad *Danubium* iterum erat. Deprædabantur Itali & continuis irruptionibus omnem eam *Regem*, spreto *Cæsaris* edicto, ad quem postquam *rusticorum* querelæ, fremitus clamoresque perlati fuissent, nullo imperio dissolutam illorum *coerceri* posse, lictores cum equitum *Germanorum* auxilio arreptum grassatores infermis, quos in vincula & compedes condi prius, inde strangulari iussit. Agitavit inter hæc *de mutatione castrorum*, cum de prælio voti com-
 non fieret. Et jam *Hyems* eo tempore erat. Et quamquam hostes è munimentis evocare nequebat, id egit tamen, ne extra castra temerè *venerentur*. *Horburgi* præsidia ad tutandum oppidum & arcem impolita sunt. Eo biduo *Marchio Brandenburgensis* cum atratis equitibus circa *castra* obequitare iussus fuit, ad provocandum in planitiem; sed frustra id studium fuit, cum castris illi se tenerent. Crevit nonnihil inter *castra*annonæ caritas, plus militum, quam *castra*, quæ in fide jam erant, vel vitio, vel culpa. Itaque edicto cavit *Cæsar* omnibus castris, ne quis militum, ne rerum precia intenderentur, *commentatoribus* commeatibus in castra convehentibus *emprum* occurreret, sed in rerum venalium *designatum*, mercatum conveniretur. Per *tem* ferè tempus fama in castra allata, *Cæsarianis* *auxilium* auxit: *Oetingam* cum arce, cum aliquot *expugnationes* sustinuisse, in potestatem concessit: *Landgravi* literas ad *Nurenburgenses* item *acceptas*. Oppidis ac castellis circa *Ingolsta-*
 usque ad *Danubium* amnem prosperè ad *modum* in potestatem reductis, consilium de *tenendo* *Danubio* *Cæsari* placuit. In cujus *ritum* cum *urbes* aliquot *florētissimæ* sub hostium *potestate* adhuc essent, ad *Danoverrum* *obsidendum* *consilium*. Quo potitus, in *Ulinensem*, *agitantumque* agrum *populabundus* evagare. Huius consilii ne quis odor ad hostes perveniret, *continuis* *eruptionibus* ad eorum castra aliquot *consumpsit*. Inde prima noctis vigilia *Octavianus* *Parnesium* cum aliquot *Italicis*, *Alexandrum* *Vitellium* cum *Hispanis* cohortibus, *Schamburgum* *Germanorum* copiis pedestribus equestribusque, & *militiæ* *Teutonicæ* *Magistrum* cum suo *exercitu*, additis duodecim *campestribus* operibus, *Danoverrum* *præmittis*, *imperatq; simul*, ut *maximè* *agmine* *iter* *maturantes*, *ante-*
castra *capere*, *oppidum* *adorirentur*, *in cele-*
stis *speciem* *capiendi* *oppidi* *sitam* *esse*. Quatuor *millia* *armatorum* *erant*. Hi citato agmine præ-

ter *Horburgum* rapti, ubi prima luce suburbii *Danoverri* muris successissent, scalis ad instantia mœnia undique illatis, perlevi momento id capiunt. Oppidanos repentinus terror invasit, & eo quidem major, quo caliginosior erat aurora. Cunctantibus illis primum deditionem facere, Itali machinas ad expugnandum oppidum celeriter expediunt, ac horrendo clamore sublato, sub-
 jectoigne portam demoliri aggrediuntur. Con-
 cors omnium fremitus erat, & clamor: Imperio, Imperio. Præcipitare se jam è summis muris in oppidum cœperant, cum Magistratus accurrens, nondum restructis portis, Consulem navigio ad Duces *Cæsarianos* ad pacis condiciones paciscendas emittit. Nam vallum raptim aggestum portæ objecerant. Præsidia, accepta deditione, è stationibus dilapsa, per averfam oppidi portam & pontem fugam effusè ceperunt. Non incruenta *Cæsari* fuit ea victoria, tres ceciderunt, inter quos fuit cognatus *Baptistæ* à *Castaldjs*, & minus quadraginta vulnerati. Triginta in fuga oppressi, interceptique, in castra reducuntur, qui facta percontatione, sub *Würtembergensi* Duce se militare, quod *Hessi* *Saxonisque* nomen invidiosum scirent, responderunt. Præsidio satis firmo *Danoverri* duarum cohortium imposito, *Cæsar* sit capri oppidi certior; (cohortibus præfectus fuit *Sebastianus Curtius*) simulque indicio, (ut tum creditum fuit) hostes sua castra sequenti nocte summa vi aggressuros, cognoscit. Itaque sub-
 latis signis, cum omnibus copiis *Danoverrum* sequitur. Et quia propter itinerum angustias longissimè extendendum erat agmen, & ab hoste, si exploratò observatus fuisset, memorabilis clades accipi poterat, novissimum agmen robore equitum peditumque firmavit, castra sub ipsis *Danoverri* propè muris; unde hostes paulò antè exiverant, locavit.

Hæc principio *Hyemis* circa *Danubium* & *Norlingam* in *Suevia* gesta. In *Saxonia* à *Mauritio*, ut ei à *Cæsare* *Ratishonæ*, & *Pragæ* à *R. Ferdinando* imperatum fuerat, de invadendis agris *Saxonis* *patruelis*; & *Hessi*, memorabilia quadam geruntur. A *Ferdinando* Rege in *Misniam* regressus, extemplo ordines omnes *Chemnicum* convenire, ut quid faciendum, in medium consuleretur, edicit. Postquam eo convenère, omnium sententia huc inclinavit, *Cæsari* & *Regi* esse parendum in omnibus, extra causam Religionis. Itaque duas illi res censuerunt: unam, ut è *Cæsare* palam expiscetur, num. Religionis negotium per omnia integrum, incolumèque ipsis perimitteret: alteram ut ipse unà cum *Marchione Brandenburgensi* adscito, de ejus cautione ageret. Sin deprecatione ulla opus non esset, ut illam salvam esse sineret, in aliis per omnia *Cæsari* parendum, quiesceret, & ad suam ditionem tuendam copias conscriberet, ad id se adjuutores futuros. Quatuor illi viros cordatos, quorum opera ac consilio ad hæc conficienda uteretur, adjungunt. Hæc utineunctanter peragerentur, comuni consilio decretum est. *Mauritio* accepta *Cæsaris* sententia de proscriptio-
 ne patruelis & soceri, ubi Regem undique ex *Hungaria* & *Bohemia* vires ad se contrahere int. Ilexit.

Ordines Friburgum/oppidum haud procul à Marienburgo & Schreckenburgo situm iterum cogit. Hic ostendit, qua fide, usus Brandenburgensis opera, Hesium & Saxonem, ut sibi pro ipsis intercedendi deprecandique ius potestatemque permitterent, percellere conatus fuisset. Proposuisse se illis, uti in quanto discrimine ipsorum res verterentur, reputarent. Factam esse aleam quidem, at graviora multo malare stare. Qua ut effugerent, hoc unum consilium praesens ad salutem superesse. His se, aliisque sermonibus tentasse illos quidem, at interea nihil sibi ab ipsis responsum. Et quantum ex scriptis emissis constaret, armis jam decertatum, & levibus aliquot praeliis concursum esse, oppida à Caesare recepta, eaque firmato praesidio teneri. Eos saepe à se auxilia postulavisse, verum ubi Caesar Religionem liberam & incolumem esse iussisset, de suorum ordinum consilio à partibus se abstinuisset. Copias se ad id temporis usque ad sua iuvanda magis, quam aliena infestanda, aluisse, tum autem, & hac consilia cum quibusdam consulisse. Sed cum reputaret, quam periculorum plena ea essent tempora, & Ordines sumptus diutius se ferre posse negarent, eorum flagitationibus se inductum, ut hunc conventui diem indiderit: A Caesare sibi quadam imperata esse, quasi negligenter exequeretur, ingens sibi suisque imminere periculum, alioqui haud leve emolumentum habitura. Bohemi, inquit, non solum, sed etiam eorum socij, summa vi & apparatu bellum parant, & fama constans est, eos à Bohemia egressos, ut Saxonum agrum, omnemque ditionem Joannis Frederici ferro & igni depopulentur. Jam vero quamvis initio belli missis literis, inde per Legationes supplices, ad ultimum, cum nihil hac via promoveretur, ipse sollicitus Ferdinandum Regem pro patruelis lacrymas precibus miscens deprecatus sum, at nihil aequi obtinere potui, surdo verba facta. Affirmavit, Caesareo jussu arbitrium belli ac pacis sibi ademptum, pacem, pacisque leges à se petendas. Cupere se, ut possitis armis civilibus, Germanorum vires in unum collatas in Turcam, ad ejus conatus & consilia resundenda, consociatis animis & armis, converterentur. Scio vos non nescios, quanta sit patruelis, & mea ditionis conjunctio & affinitas, quam spes, imò expectatio certa successionis, argentifodinas in ea esse multas, mihi cum illo aliquot etiam communes, quas à Saxonica familia alienatas, in aliorum jus & ditionem transire indignè ferrem. Quin utriusque ditionis ita inter se conferta est, ut similes externus agrum Saxonicum patruelis populetur, agere à meo prohibeatur, ut non minor strages & rerum ruina, vastitasque mihi sit metuenda. Et vobis perspicuum esse opinor, e ditionis re minime esse, externas copias in ea consensescere. Itaque cum ista sic se habeant, velim tum meo, tum fratris Augusti nomine totam causam apud vos reputetis, quid facto opus sit. In alienis plerumque rebus, quam nostris, plus sapere solemus. Vestra consilia mature in deliberationem missa, si quid praesentis opis attulerint, futurum est, ut non apud immemorem reponantur. Postquam ad hunc modum Mauritius verba fecit, censuerunt Ordines extemplo nuncium mittendum ad Saxonem & Hesium in castra, qui eos de imperatis Caesaris & Ferdinandi, & bellico apparatu certiores facerent, ut ad ditionum suarum vastitatem prohibendam, eas tanquam fiduciarias

Mauritium Ducem occupare sinant. Hac ratione caveri posse, ne sub jus alieni Principis veniant. Dantur ad utrumque literarum singulae, quarum hic ferme fuit tenor. Initio belli quid consilij dedissent: inde, Caesar quid imperarit, exposuerunt. Quas viribus in armis esset Rex, praesidiis Hungarorum Bohemorumque instructus adversus ipsos. Mauritium per Legationes primum, inde eum praesentem pro ipsis apud Regem deprecatum, at promovisse nihil. Etiam Regem cum armatis copiis in Saxonia cardinibus sedendisse, quare in summo periculo res versari. Fortunam praesentem dolere, atque optare eam esse plausibiliorem. Vt cum ea omnia jussu Caesaris eveniant, à quo vetiti essent mutationem Religionis sua pertimescere, haudquaquam suis rebus videri consultum, arma contra eum sumere, & in partes transire. Caesari, ut summo Magistratui, non esse resistendum. Jam vero, cum tanta sit agrorum Mauritiij & ipsorum affinitas ac permixtio, ut calamitas futura quoque sit communis consulando reputandoque utile vehementer visum, ut citra fraudem, noxamve Mauritio suas ditiones dedant. His artibus futurum, ut vastitas propulsetur, & exterarum gentium & Principum copia finibus arceatur, & status Religionis futurus sit incolumis. Atque ita demum fore, ut minori negotio ab eo, quam ab exteris, terminato bello sua recuperent. Petere vehementer, ut diligenter ista expenderent, & huc accederent. Hoc tempore praesentis consilium, quodque magis è re communi sit, inveniri non posse. In literis ad Hesium contendebant praeterea, ut consilium hoc apprimè salutare Saxoni probaret. Dedit simul Mauritius literas ad Hesium in eundem ferme tenorem. In his adjecit, quoniam externus exercitus jam adventaret, ne Saxonicus ager stragem accipiat, omnibus modis maturè obviam eundum esse. Non se ejus Provinciam affectare. Legationes ad se à Polonorum Rege missas, eum velle apud Caesarem deprecari. Contendere se, ut assentiatur, neu committat, sibi ab ullo vel diversum persuaderi, vel, ut utile consilium, juxta & necessarium indignè ferat, induci. Veniam pacemque à Caesare petat, & si queat, huc patruelem Electorem quoque perpellat. Ad pacem illis obtinendam, suam operam pollicetur. Joannes Guilielmus Electoris Saxoniae F. cognito Regis Ferdinandi adventu in Saxoniā, Friburgum Legatos ad Concilium, ut è vetusti jure foederis arma secum socia induant, mittit, ut ab hoste imminente patria vindicetur. Ad ea Mauritius, omnes nervos suos huc se intendisse respondit, ut locero, ac patrueli suo, pax perpetraretur, & uterque Caesari in gratiam reconciliaretur. Cum autem nihil aequi obtinere valuisset, & Rex jam in armis esset, nefarium ducere, adversum summos orbis Monarchas bellum movere, ubi quietum esse liceat. Et illos ipsos semper in foedere exceptos fuisse. Hesus lectis Ordinum & Mauritiij literis, extemplo commotus non nihil rerum acerbitate, ad eos literas reddidit, quarum hanc fuisse sententiam accepi. Agere mihi est Saxoniam bello peti, sed multo magis dolet, more Majorum communianimo & consilio bellum non comparari. Verum quod non videtis armis Religionem oppugnari, id vero vehementer mirum mihi videtur, cum id ex literis Pontificis ad Helvetios liquida

liquidò constet, & fœdus inter Cæsarem & Pontificem actum, id palam ad Helvetios Pontificis jussu transmissum coarguat. Nam ex quo pactum & societas inter eos inita fuit, auxiliares copiae ex Italia ad Cæsarem venerunt. Et Itali bello capti, huc se venisse autumant eo consilio, ut Lutheranis solum arma inferant. Ut omittam, quanta immanitate maximè homines ejusdem Religionis saviatur, ut ferro & igni, populationibus, latrociniisq; divexentur, stupra, incestu ac sacrilegiis Divina omnia & humana misceantur. Infantibus ac pueris manus pedesque amputant, infestis tantum nostra Religionis & Doctrinae. Quod verò Cæsar Religionem salvam vobis præferat, id vanum est, & fictum. Etenim si quaeratur, jubeatne Religionem eam, quam vulgo Lutheranam vocant, concilio Pontificis disceptandam tradere, sine dubio fucum aliquem & fraudem compertietis. Non est ergo quod promissis illius in speciem amplis fidem habeatur. Quod verò ad proscriptionem attinet, vos eam moveri terrerique, supra modum mihi mirum videtur, cum vobis haud obsecrum sit, id juris eum non habere, nisi prius in ius vocemur, & iudicium sententiis publicè convicti condemnemur. Sed de decoroso est, illustrem gentem & Saxonicum nomen tam turpiter bisariam divelli. Si arma consociaretis, si communi animo rem ac consilio gereretur in tuenda patria, profecto discrimen præsens, quod nunc timetur, exiguo momento posset propulsari. De his rebus ad Electorem Saxonem retuli, & consilia cum eo communicavi, verum is prorsus à vestro consilio ac sententia dissentit, longeque alia illi ratio est. Enimverò si ipse Saxo ejusmodi quidpiam à Mauritio similiterum statu postularet, mirum ni abnueret, longeque aliter censeret. Quamobrem vestrum consilium nobis non placet, præcipue ob id, quod haud ita pridem per litteras ad nos redditas Mauritius, sibi agrè esse, vulgi fama jactari, à se patriæ sui ditionem & agros afficiari, significavit, existimationem nominis sui læsam ea rumigatione, simulque orârît, ne quid ille videret. Saxo per litteras humaniter ei expurgationem eam apud se valere, respondit. Esto jam, ut quæ Provinciam occupet, quid tota Germania de ipso iudicatura, vos perspicitis. Id ne fiat, vos oro ut obstitis. Alioqui futurum est, ut ea ex re intestinum bellum exardeat. Verum enimvero, cum palam per promulgatam proscriptionem & injuriam, & vim accipiat, si quid Mauritius inceptarit, illi neque vires, neque sociæ arma eorum, qui eodem fœdere tenentur, defutura sunt. Et hujus tragedia, quæ sit futura catastrophe, vel cæco apparet, cum in eo revolvatur, ut potentioribus armis sit brevi parendum. In id communi consilio incumbite quæso, ut Saxonum Hessorumque familia una maneat, & Mauritius sociæ arma jungat. Id enim non solum ipse, sed etiam genti ac posteris laudi gloriaque vertetur.

Hæ litteræ postquam ab Hesso in Misniam venerunt, in frequenti ordinem conventu sunt recitatae. Missæ item & ad Mauritium eodem ferme tempore ab eodem litteræ sunt, in quibus inter cetera monuit, ne quid vel edictis, vel proscriptione, vel lato Cæsaris privilegio perterrefieret; sed beneficiorum suorum, ac patriæ Electoris in ejus patrem memor, nunc gratiam remetiretur. Dux Georgius, patruus Mauriti, ditionis suæ heredem

Cæsarem testamento scripserat, eamque ut tam diu ceu fiduciarium occuparet, donec frater à fœdere mutata Religionis desiliret. Pendebat Georgius fratri suo quotannis argenti signati grandem summam, quam cum metuerent, ne odio fœderis amplius persolvere recularet, Confoederati eum securum esse jusserant, si quid ejus rei eveniret, tantundem pecuniæ quotannis se ei numeraturos sponponderant. Hujus beneficii illum tum commonuit, simul ut in universum à Jurisdictione Saxonica abstinere. Sin quas res novas inceptaret, patriæ sociorum opes auxilio adfuturas. Super hæc, Poloniæ Regis Legatos in castris Cæsaris visus, quid ab iis esset actum, compertum ex ipsorum literis ad se & Saxonem habere, leges, pacis propositiones, ad pacem nullum habere momentum. In eandem sententiam à Legatis confœderatarum Civitatum ad Mauritium venerunt, quibus illi interminati sunt, si quam vim Saxoni faceret. Dantur ab Hesso litteræ ad confœderatas Civitates, & Pomeranorum Ducem, & quosdam alios Principes, quibus in quanto discrimine Saxoniarum res essent positæ ostendit, ad cujus terminos hostes jam castra admoverant. Regem Ferdinandum Bohemos in belli societatem pellexisse, & rem in eo verti, ut cum illo Mauritius se jungat, & quidem propter proscriptionem Cæsaris. Scripsisse se Mauritio, caveret cum exercitu intrare Saxoniam, parata enim esse contra injuriam auxilia. Ista cum Elector videat, auxilium suum implorasse. Partem copiarum suarum, quibus hosti occurreret, & incursionem finibus prohiberet, velle quidem tradere; sed cum Cæsar in conspectu propè castra habeat, quod cupiat, præstare non posse. Sperare futurum, ut brevi omnibus copiis de summa rei collatis signis dimiceretur, id quod ad communem omnium salutem spectaret. Et quia consultum non esset in præsentem robur exercitus sui accidere, ut equitum pedumque auxilia Wittembergam, Ynariamque mitterent, se petere, eamque pecuniam, quam ex fœdere adhuc reliquam debebant, Electoris filio fideliter pernumerarent. Nam cum commune omnium negotium geratur, oppressis sociis, in futurum eveniet, ut eadem calamitas in ipsos quoque redundet. Ferdinandus inter hæc, sub decimum Kalend. Novemb. cum exercitu in cardinibus Saxonie confedit. Bohemi restitantes sequebantur. Regem ad bellum, partim quod ea gens Saxoniarum Principibus vetusti fœderis jure devincta esset, partim quod belli causam parum justam esse dicerent. Conscripserat etiam milites in Silesia, qui & ipsi vel inviti ejus signa sequi cogebantur. E Pannonia Hussaros equites exciverat. Sebastianus Weitemvillus Dux omnibus copiis præfectus erat. Hic antequam cum infesto exercitu Saxoniam ingrederetur, bellum directæ denunciatione more Majorum renunciato fœdere, Saxonibus indicit. Belli causam ceu justam prætexit, quod Dux paucis antè annis summa injuriâ collegium Dobrilugum invalisset. Cæsari renunciata, quæ illi obnoxius erat, fide, fœdus, quod cum Saxoniarum Ducibus semper firmum ac stabile Bohemis fuisset, infregisset. Et hanc directam belli denunciationem magis à sua humanitate, quam Ducis, qui nuper proscriptus esset, meritis, fuisse, visam. Hæc fermè in Saxoniam per mensem Octobrem acta.

Confederat *Cæsar* ad Danovertum, ut supra est memoratum, priusquam hostes eum castramovere cognovissent. Ratus reliquum victoriæ in celeritate positum, unam hic noctem hæsit. Postridie *Tilingam* (*Dillingam* quidam vocant) *sublatis signis, castra*, præmisso *Carolo Augustanorum Episcopo*, movet. Tribus passuum millibus à Danoverto abest *Tilinga*, ditionis *Augustanæ*, sed ab hostibus nuper occupata. Sita est in ripa *Danubii*, ubi amnis etiam ponte jungitur. Vastior hic sylva est, quæ hostium castra à castris *Cæsarinis* statim dirimebat. Per hanc tribus itineribus ex hostium castris *Tilinga* adiri poterat. Hic *Cæsar* inter sylvam & *Danubium* extenta planitie contedit, hostemque ibi, qui subsequi nunciabatur, operiri constituit. *Laugingam Hessus*, accepto *Cæsarem* ad *Tilingam* castra posuisse, contendere nocte statuit. Supra *Danovertum* tribus milliariibus super *Danubium* oppidum est. Et cum patrum compertum esset per exploratores, longius ne *Cæsar* peragrasset, & si *Laugingam* se contulisset, futurum fuisse, ut *Cæsar* à tergo relictus *Norlingam* moveret, metus erat, atque inde per planitiem *Remsiæ vallis* in *Würtembergensem* agrum infectum exercitum traduceret. Itaque omisso consilio, dum certior rerum *Cæsaris* esset, eum diem adhuc castris se tenuit. *Sebastianus Schertelus*, agere ferens præter suum consilium multa geri, abducto, quod erat *Lauginga*, præsidio, ut mox referetur, *Augustam* stimulante animum ira, tanquam in suum Regnum dilapsus, postea ad bellum amplius non prodit. Cæterum milites, qui *Tilinga* in præsidio erant, accepto *Cæsaris* ad oppidum accessu, per averfam portam in fugam dilabuntur. Oppidani præsidiorum discessu læti, *Cæsarem* & *Episcopum* intromittunt. *Tilingensium* defectione moti *Hæstadiani*, supplices legationes *Cæsari* obviam mittunt, se suaque omnia illius clementiæ permittentibus. In *Danubii* ripa *Hæstadium* (quidam *Hochstætum* vocant) situm est, cum munita arce ditionis *Palatinæ*. *Cæsar* vanum esse rumorem de *Landgravii* adventu videns, pontem transit, ac medio itinere inter *Tilingam* & *Laugingam* subsistit. Est & *Lauginga* juris *Palatini*, ad *Brentam*. Huc cohors illa, è *Tilinga* profuga, se contulerat, & jam antea tres ab *Hesso* præsidio submissa fuerant. Hanc *Cæsar* ad voluntariam deditionem pellecturus, eò cum benignis mandatis caduceatorem, qui oppidum in deditionem postularet, mittit. Magistratus tantum abest ut pacem, aut pacis nullas leges auribus admiserit, ut ferocius quam pro tempore etiam responderit: Nihil opus esse in re non necessaria maturare: sequenti die Duces adfuturos, cum quibus armis decertandum esset. Se præmium victori in medio positos. Non esse consilium in præsentem cum *Cæsare* de pace agere. Ponte iunctus ibi *Brenta* amnis, qui ab aliis *Prentius* dicitur, erat. Ubi *Cæsar* oppidanos obstinatos inani spe & expectatione vidit, castra propius oppidum nocte admovit, atque expediri scalas & opera ad expugnationem iussit. Oppidani re cognita, Legatos ad *Cæsarem*, priusquam ad mœnia accederet, dimisso præsidio ante exortum solis mittunt, qui obstinatiæ culpam in milites prædiciarios transferrent. Si nudatum prædiciis oppidum habuissent, nulla mora in ejus fidem se transiuros fuisse. Pacem nunc se petere, quam supplicibus nunquam negarit. Sunt qui prodant, *Schertelum* tum demum adventu *Cæsaris* ad oppidum accepto, cum sorore, amicis, rebusque omnibus ac prædiciis ex oppido *Augustam* fugisse. Utcunque est, *Cæsar* cognita *Scherteli* fuga, *Baptistam Sabellum* cum equitum turmis, & expeditis aliquod cohortibus ad eum persequendum, retrahendumque ab itinere celeriter mittit. Cum his conjungit partem equitatus *Hispanici*, & *Italicas* turmas propter velocitatem equorum. Hi quatuor illas cohortes assequuti, pugnam infestissimè conferunt. *Schertelus* acri equo è prælio dilapsus, cum paucis levis armaturæ *Augustam* evasit. Cæsi ea pugna, captique multi, cum operibus aliquot campestribus, sunt. Hujus cladis fama effecit, cur oppida in ripa *Danubii*, & castella, ad *Cæsarem* defecere. *Godelfinga* ab *Ulma* mille passus, ultrò missis Legatis, qui veniam peterent, in deditionem concessit. Pacem petentibus parsum est, & pacis leges datæ. Oppidis & castellis ad hunc modum in ripa *Danubii* supra infraque in potestatem redactis, exercitum amnem *Brentam* celeriter traducit & castra ad vicum *Sonthæmum* locat, loco aperto tribus fermè passuum millibus ab *Ulma*, quod ducere constituerat, ratus futurum, ut, si *Ulmensem* agrum populando peragraret, aut urbem obsidione cingeret, *Landgravium* haud dubiè sociæ civitati auxilium laturum, cum omnibus copiis ad pugnandi necessitatem compelleret, aut si pugnam detrectaret, retrò abire (quia transitu *Danubii* prohibebatur) cogeret. Interim *Schertelus* nunciatur, *Ulmensibus* septem cohortes *Helvetiorum* auxilio misisse, & mille quingentos alios, ne mons urbi imminens, *Divo Michaeli* faceret, *Cæsari* castris locus occuparetur. Mittit inter hæc *Cæsar* exploratores, qui de hostium itinere cognoscerent. Manè ubi *Cæsar* castra movisset, renunciant illi, hostes discessisse, verum incertum, quò flexissent. Hic aliquandiu consilii dubius, tandem in castra, quæ reliquerat, regressus est. Misit plures equites speculatum, qui ex abruptis & præcipitibus tamdiu evagarentur, donec quò duxissent, cognoscerent. Inter hos equites fuit *Dux Albanus*. Hic eò usque evagatur, donec non solum tympanorum sonos clare audiret, sed etiam sclopetarios præcurrentes in conspectu haberet. Hoc *Cæsar* nuncio accepto lætus, quòd hostem appropinquare, ut pugna copia fieret, crederet, cum *Albano* collem, unde prospectus in subjectam planitiem longissimus patebat, conscendit. Ibi lævum primum cornu, quod equitum turmis constabat, statim conspicuum in plano æquore erat, dextrum pedestre agmen, quod sylvis protegebatur, tenebat. Inter hæc duo cornua ante aciem tormenta movebantur. Et apparebat, acie ad hunc modum procedente, hostes ad prælium instructos, *Cæsarem* ibi velle operiri. Dum in hos intentus *Cæsar*, consilium apud animum suum versat, *Hessus*, qui equestres copias obequitabat, equites in summo tumulo conspicatus, missilibus globis eos modicè fallentibus inde disturbavit, cujus rei nimirum artificem habere dicebatur. In castra *Cæsar* se cum suis, relictis paucis, qui hostium iter ex intervallo observarent, se recipit. Ab his nunciatur declinatis castris *Cæsarianis* *Giengam* eos, sitam ad amnem *Brentam*, paulò

paulò supra Sonthæmum, petere. Dirimebat
utrumque exercitum is amnis, medius interluens.
Ne ita otiosi hostes, quò tendebant, pervenirent,
artem equitatus Italici, inde Germanorum in-
sas, ad irritandum equestre certamen, Cæsar
concitavit. Per totum enim diem levibus præliis
statum fuit, & cecidère utrinque aliquot. In-
ter Italos duo præcipuè illustres Viri eam dimica-
tionem nobilitarunt. Sed hostium plures ceci-
derunt, inter quos fuit Franciscus Luneburgensis,
& Ernestus Ducis à Grubenhagio F.

Postridie Cæsar mutato consilio, relicta Ul-
ma, quam petere statuerat, ubi ab exploratoribus
didicisset, hostes castris cepisse locum, qui ob syl-
varboribus rarè lucem; & patentem planitiem
proximam ad decertandum vehementer aptus es-
set, retrò paulum inquit ad amnem, simul ut ipsum
Danubium propter comæatum retineret. Et
interluens amnis profundior, quàm latior, ad con-
gressum obstaturus non erat, si pontes simul mul-
tos tumultuario opere infernere res subita passa
fuisset, aut si vado transire, aut quærendis vadis in
exteriorem ripam evadere licuisset. Ad hæc vio-
lentiore impetu decurrebat, quàm ut transnatare
equi peditesvè potuissent. Præterea cælum plu-
vium, & juxta frigidum, prospectum non nihil adi-
nebat. Cum autem parum spei gerendæ rei hic
fulgeret, rursus consilii anceps, varia agitabat.
Quidam censebant, relicto hoste, ad Ulmam, quod
ante constituerat, exercitum admovendum esse.
Contra terrebat Cæsarem longa obsidio: nam cum
de Helvetiorum millia, præter alia auxilia, in præ-
sidio essent, paucis mensibus in potestatem redigi
posse diffidebat. Huc accedebat, quòd pleraque
eorum, per quæ ducendum erat, hostium præsi-
dium tenebant, ab exploratoribus cognovisset. Postre-
mò hostem eundem locum castris occupaturum,
proinde comæatum interclusurum, ut ne op-
pugnanda copias eduxisset, ipse vim ab iis pro-
hiberet. Biduum inde à Landgravio in castra
Cæsaris majoribus operibus sævitum fuit, sed sine
strage memorabili. Italica cohortes agrum Würt-
tembergensem populatum missæ, vicum Sonthai-
mum incendio cum ingenti hominum pecorumque
strage vastarunt. Per hos fermè dies Cardinalis
Farnesius reditum in Italiam cum equitibus tre-
centis adornavit. Sed quia is equitatus minor e-
rat, quàm ut eo tutò per hostium ditiones in Ita-
liam veniret, & fama allatum erat, Schertelum e-
jus iter observare, à Bavorum Duce mille equites,
à quibus deduceretur, honorificè additi fereban-
tur. Is rumor, ubi percrebuit in castris, Italorum
magnus numerus hyberni frigoris impatiens, ut
comites in patriam reverterentur, ad eum conflue-
bat. Multi aut diversis morborum generibus,
aut intemperie hyberna, aut ferro absumpti fue-
rant. Cæterum ut Cardinalis illos falleret, ad ex-
ercitum rediit. Et paulò post in Italiam reditum
occultè maturavit.

tur, missilibus ab hostibus, è munimentis petitur,
inde in eum equitum aliquot turmæ emittuntur.
Pugnatur infestè aliquandiu, donèc ad ultimum
Cæsarianorum vim & impetum haud diutius su-
stinentes hostes, in castra inclinarunt. Landgra-
vius id conspicatus, hipposcopistas amplius sex-
centos, totidemque fermè pedites tormentarios,
qui cedentibus, ac tantum non circumventis auxi-
lio adessent, submittit. Hos ita pugnare jusserat,
ut inordinate effusi hipposcopistæ, palantibus si-
miles nunc hos nunc illos peterent, posteriores
confectim à tergo irruerent. Lanoius pavorem,
fugamque quasi hostibus numero viribusque im-
par, simulans, paulatim cedit, & fugam fingit.
Jamque locum insidiarum sequendo fugientes
prætergressi erant, pertimuisse & cedere rati Cæsa-
rianos, cum ex insidiis Cæsariani magnis clamori-
bus à tergo repentè exoriuntur, erumpuntque.
Conclusi Landgraviani à fronte & tergo, re im-
provisa, primum perterrefacti aliquantum, mox re-
cepto spiritu, omnem vim in sclopetarios, qui ex
insidiis à tergo emerferant, convertunt. Ibi La-
noius verso calcaribus equo, cum suis in hostem
incompositum revertitur. Pugnatur acerrimè,
& eo quidem infestius, quòd illis fuga interclusa
esset, hi vicisse se jam crederent numero & Virtute
superiores, tum quòd bina castra in eam dimica-
tionem & animos & oculos intenderent. Major
clades ab Hesso, quàm à Cæsare eo die accepta
fuit. Sed multa cum à Cæsarianis præter Albani
consilium in pugna gererentur, superveniente no-
ctæ signum receptum datum fuit. Saxo castris præ-
sidio in hoc prælio relictus fuerat, ut si Cæsar ad ea
oppugnanda copias eduxisset, ipse vim ab iis pro-
hiberet. Biduum inde à Landgravio in castra
Cæsaris majoribus operibus sævitum fuit, sed sine
strage memorabili. Italica cohortes agrum Würt-
tembergensem populatum missæ, vicum Sonthai-
mum incendio cum ingenti hominum pecorumque
strage vastarunt. Per hos fermè dies Cardinalis
Farnesius reditum in Italiam cum equitibus tre-
centis adornavit. Sed quia is equitatus minor e-
rat, quàm ut eo tutò per hostium ditiones in Ita-
liam veniret, & fama allatum erat, Schertelum e-
jus iter observare, à Bavorum Duce mille equites,
à quibus deduceretur, honorificè additi fereban-
tur. Is rumor, ubi percrebuit in castris, Italorum
magnus numerus hyberni frigoris impatiens, ut
comites in patriam reverterentur, ad eum conflue-
bat. Multi aut diversis morborum generibus,
aut intemperie hyberna, aut ferro absumpti fue-
rant. Cæterum ut Cardinalis illos falleret, ad ex-
ercitum rediit. Et paulò post in Italiam reditum
occultè maturavit.

Cæsar alia arte hostem ad statariam pugnam
evocare aggreditur. Omnem propè Germani-
cum equitatum in multas partes distributum, di-
versis stationibus in sylva locat, & equorum ora
ligulis, ne hinnitu insidiarum proderentur, constringi
imperat. In eadem simul expeditas aliquot Ita-
lorum Hispanorumque cohortes in diversa loca
ita distribuit, ut tormenta campestris frontes inter
humiliorum arborum umbras protegerent. Italos
Hispanosque in omnem fraudem intentos esse ju-
ber. Reliquas copias equestres pedestresque ar-

matas in eventum pugnae intra vallum in aciem co-
git. Inde duplici agmine armatorum in purum ac-
patentem campum rursum egreditur Princeps Sul-
monensis. Occurrit Hellsus: conseriturque ma-
joribus animis, quam copiis, pugna. Simulat rur-
sum paulatim refugiendo cedendoque fugam La-
noius. Sed hostes magis ad fraudem, quam fugae
simulationem intenti, sylvam veriti, ad conjectum
missilis globi, nec longius, Caesarianos insequen-
bantur. Sub cadentem solem recepto Lanoio,
Caesar suos ex acie discedere ad capiendum cibum
& quietem iussit.

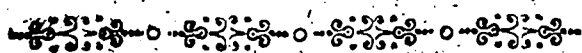
Cum haec parum insidiae successissent, ad no-
cturnas alias animarum intendit. Cohortes Ger-
manicas, & Hispanicas nonnullas, quibus Madru-
cius praerat, deligit. His indusia linea thoraci-
bus armisque splendentibus ad ludificandos
hostes superinducere, & in noctem insequentem
se expedire iussit. Cum his rursus & Brande-
burgensem equitatum, cui Albanum praefecit, si-
mul conjungit, ut hostium stationes, quas negli-
gentius agi credebat, silenti nocte, suspensis gra-
dibus, opprimerent. In armis ipse esset, si quid
adversus accideret, quod per Albanum nunciare-
tur. Buranum cum Belgico equitatu circa se ad
corporis custodiam, peditibus in fronte locatis dis-
ponit, cum quibus modico praesidio castris reli-
cto, ipse subsequitur. Pervenerat ad hostium
castra prope Albanus silentio, cum non solum ex-
cubitores non laxius agentes, ut saepe antea, sed
custodiam tum intentiorem, tum duplicatam, ad-
eoque omnes in armis esse sensit. Insidias toties
oppressi vel indicio cognoverant, vel ignium luce
totis castris ardentium, quibus plana terrarum
conspicua erant, praesentant. Substitit Alba-
nus, iussitque Caesari, ne longius a castris procede-
ret, insidias detectas esse nunciari, ac quid fieri vel-
let significari, cum nec inopinantes opprimi pos-
sent. Priusquam nuntius a Caesare rediret, jam
egredientibus extra munimenta hostibus indusia-
tos Hispanos, Germanosque, dubia luce satis con-
spicuos abiecit. Horum nimbo missilium effuso ma-
gna parte fusa, reliqui fuga ad suos retrò evasere.
Interea Caesar Albano nunciari jubet, ut copias in
castra irritò incepto reducat. Scio Avilam indu-
satorum casum silentio, ut alia multa, praetermi-
sisse. Mihi verò scribenti, veterani, qui cum Cae-
sare in peditatu Buranico ea nocte in acie stete-
rant, cum clade illos pulsos fuisse postea retulerunt.
Et verisimile id ex ejus verbis apparet. Nam si
quatuor ferme horis, priusquam Lanoius e castris
proficisceretur, Caesaris consilium de indusiatis per
exploratores Germanos ad hostes perlatum fuit,
consentaneum videtur, armatos bene instructos
ad eorum intercipiendum impetum, duplicatis in
pervigilio excubiis, fuisse. Ut ut est, scitum in re-
fugientes majoribus operibus fuit.

Diverso inde loco in laxiores hostium cu-
stodias Lanoius cum levis armaturae equitibus,
adscitis aliquot cohortibus Hispanicis, & Barban-
sonius cum parte equitatus Buranici, irruerunt.
Octodecim hic comitatu onustos currus, & duos
argento infecto oneratos ad monentem percucien-

dam, qui nuper e Saxonia advecti erant, capiunt.
Caesar praedam militibus facinus ausis dividendam,
ut postea ad ostendendam Virtutem alacriores
haberet concessit. Caes. captisque aliquor, si-
gnum unum ademptum, & ad Caesarem perlatum
fuit. Inde Barbansonius & Lanoius a Caesare
collaudati, propter virtutem militariis donis or-
nati sunt. Biduo post Buranus memorabile faci-
nus ausus fuit. Multa luce cum suo equitatu ca-
stris egressus, propius quam tutum, propter missi-
lium conjectus, erat, praeter castra hostium cir-
cumducit. Insidias equestres ibi dispositas ante
cognoverat. Ibi sub ipso prope vallo acriter e-
questri certamine ita conseruit manus, loco satis
ad concurrendum extento, ut non minus trecentis
equitibus hostium caesis, ducenti caperentur. Selo-
petarii plus centum interfecti, qui equitibus selo-
pis armatis permisti fuerant, equorum peditibus
obtriti concidere.

Ubi diebus aliquot in propatulo castrorum
ad istum modum pugnatum ad Brentam, neque
quicquam amplius memorabile gestum esset, cum
nec ostentaretur id quod in spem esset circumdan-
di Ulmam obsidione, videretque exercitum rei
frumentariae & pabuli inopia, omnibus circa ea lo-
ca absumptis, magis magisque premiti, ad haec, ter-
ram imbribus continuis, qui per eos dies solito ef-
fusiores cadebant, corrumpi, ut milites graviter
afflicti vix vestigiis haerentes a lapsu se sustinerent,
adde, quod gravioris tormentorum moles per
profunda viarum difficulter moverentur, & mili-
tum corpora in salebroso solo continuis imbribus
profundo cubantia, diversis morbis indies conta-
bescerent, cura Caesari mutandi castrorum ratio-
nem subiit. Primum quibusdam visum fuit, o-
mnem exercitum in oppida recuperata dividere. Til-
lingam, Hochstadium, Laugingam, & his vicina,
ob frumenti, pabuli, & aliarum rerum, ad ex-
ercitum sustentandum, copiam. Rursum cum i-
pse apud se reputaret, periculose intra moenia conclu-
sum iri, & non tantum onerari, sed incommodo etiam,
unde odium constaretur, oppidanis futurum, reiectis
aliorum consiliis, Laugingam in castra, unde nuper
exierat, redire, ac militem in omnem casum sub p. li-
bus continere placuit. Moritur per eos dies Geo-
rgius a Regensburgo, Caesari maxime charus, cum
propter alia in eum merita, tum quod belli initio
primus selectum cohortium robur per Germa-
niam ei conquisset. Magnifico funere eum Cae-
sar efferni iussit, neque verò minori, quam si
Ducum quilibet fuisset. Hunc honorem ille mor-
tuo habuit, quo humato, ad colligenda vasa si-
gnum dari iussit, & in castra Laugingiana reduit
agmine sub signis composito, instructoque. Re-
gredientem hostes non insequuti sunt quidem, nec
abeuntis tergum carperunt, sed equites sexcenti
ex intervallo placide vestigiis haerentes, vadens
agmen, quò iter verteret, ita observarunt, ut sub-
inde procul se tantum ostenderent. Fama
allata, Schertelum Augustanorum copiis in-
structum, super ripam Danubii ad Rainam
& Neoburgum ad comitatus intercipiendos
flumine & terra confedisse, aliquas curas Cae-
sari injecti, unde charitas rei frumentariae
sequebatur.

sequuta fuit. Mittitur Buranus cum trecentis equitibus, & sclopetariis quingentis, ad deducendum frumentatores, quibus per Schertelum itinera interclusa, præpeditaque erant. Et ex agris Württembergensibus, Hessi copiis supplementum militum, exincondita quidem, sed bellicola rusticorum multitudine, accessit. Et qui numero superiores, & viribus, multò erant (Cæsaris enim plus dimidia parte exercitus, peste & aliis incommodis haustum erat, & Italica cohortes, ut memoratum est, cum Farnesio dilapsæ, abierant) si in prælium tum acie descensum fuisset, potuissent ancipiti prælio cum Cæsare dimicasse. Sed ubi Imperatoria Virtutes, felicitas, rei militaris peritia, auctoritas & Virtus desiderantur, oneri magis sunt ingentes copiae, quam ad victoriam auxilia. Alioqui satis opis & auxilii in tanta armatorum equitum peditumque multitudine ipsis, vel ad debellandum, vel ad expugnanda Cæsaris castra fuissent.

LAMBERTI HORTENSII MONTFORTII HISTORICI

De

BELLO GERMANICO,

LIBER V.

Cum hic status rerum in Suevia & ad Lauringam esset, ad Electorem Saxonem à Saxonia de statu Ditionis literæ aliæ super alias in castra veniunt: Bohemos omnibus viribus in fines Saxonie invasisse, & omnia complevisse ancipiti metu. Per eos dies confœderatarum Civitatum Legationibus in diem certum, conventum Ulmam edixerant Duces. Ad quem postquam undique frequentes convenissent Legati, Saxo ad eos literas dedit, quibus de Provinciæ suæ rebus dubiis exposuit: ut vicissim, quando pro ipsis omnem casum belli & periculorum subiisset, quò eos à Cæsaris injuria defenderet, parem nunc gratiam remitterentur. Legatos Civitatum haud ita pridem promississe quidem per literas quibusdam in Saxonia, auxilia equitum & peditum; sed se vereri, ut maxime ea comparerent, ut hosti tam potenti, atq; exercitui tam numeroso pares armis essent futuri, ac priusquam auxilia contraherent, jam aliquam Ditionis suæ partem occupatum iri. Expetere se, ut sociorum Legati, ac Civitatum principes, consilij si quid haberent præsentis, conferrent. Etenim in hac nova tempestate durum sibi & acerbum esse, gentem suam, agrestes, colonos, conjugem & liberos in medio expositos deferere libidini victoris. Majora auxilia sibi decerni postulare, quorum spes cum ab ipsis, tum à Landgravio ostentata esset, & ut, nisi receptis amissis, cum hoste pacem faciant. Adhæc postulata à Legatis responsum: In primis sciorare, ut tamdiu in castris militem contineat, donec Cæsar suum exercitum in hyberna deduceret. Alioqui ipso in Saxoniâ regresso, in magno discrimine futurum statum belli. Adversus Regem Ferdinandum, & Mauritium, si bellum ei fecerint, auxilia non contemnenda se missuros. Et si è re sua Ditionis videretur, velle Mauritio interminari, ut Landgravium paulò antè fecerat, ut à bello se quietum

contineat, & à Regis societate abstineat. Spem bonam insuper affulgere, quin Ordines Saxonia fidem quoq; suam essent præstituri. Veniunt ad Electorem eodem fermè die literæ à Mauritio à Saxonia, quibus in quò statu ejus Ditionis res, & quanto periculo positæ essent, denunciavit. De Religione sibi suisq; à Cæsare cautum esse, simulq; imperatum, ut ex Ordinum literis accepisset, de invadenda Saxonia conjunctis armis cum Rege, ne ager Saxonicus ferro & igni vastaretur, ejus oppida & arces sub jussu quibuscunq; posset artibus pellicere statuisse, potius quam sub Imperium externi Principis, à quo difficile ea foret recuperare veniret. Restituere velle omnia impetrata illi à Cæsare & Ferdinando pace, arbitris ditionis suæ Ordinibus inter utrumq; sumptis, utcunq; post inter eos res disceptaretur, & conditiones, in quas tum conveniretur, tum ab iis ipsis scriberentur. In eandem fermè sententiam ad Joannem Gulielmum Electoris F. scripsit, additis etiam literis, quas ad Patrem in castra mitteret. Sed tacita suberat homini astuto cura ac spes retinendi ea, quæ armis patrueli adempturus erat, neque futurum, ut oblitterata proscrizione, Cæsar pro fideli opera bello novata quicquam à se armis partum in agro Saxonico, sibi rursus adimeret. Statim in hoc rerum statu Hussari in Voetlandiam, Bohemorum auxiliis adjuti, populabundi incursionem faciunt. Sita ita est Voetlandia, ut hinc Misniam ad Meridiem, inde ad Ortum Bohemiæ saltus spectet, utriusque Regionis cardines pertingens. Hanc igni ac ferro ita vastarunt, ut ab eorum injuria nihil sacri profanive tutum esset, omnia stupris & sædis libidibus implerentur. Bohemi, quòd ad bellum resistentes à Rege compulsi fuissent, intra paucos dies relictis castris, communiter domum revertuntur. His destituti Hungari mercenarii, ne paucitas ab agrestibus, sudibus ac sparis obtereretur, Mauriti copias se conjunxerunt. Horum viribus ac copiis auctus Mauritius, Zviccaviam, Schneburgum, Aldenburgum, & pleraq; alia obscura oppida ac arces patruelis sui in ditionem compulit. Gotha, Isenacum, & Wittenberga, validissimæ urbes, haud ita capi poterant.

Inter hæc literæ à Regi Ferdinando ad Cæsarem in castra Lauringiana, de rebus prosperè in Saxonia atque Voetlandia gestis veniunt. Arces, urbesque omnes tribus munitis urbibus exceptis, Electori à Mauritio ademptas. Lætus Cæsar ob res bene gestas, ut triumphus aliquam publiciq; gaudii speciem præberet, ex intervallo hostibus omnium graviorum machinarum tonitruis signum dare iussit. Ea victoria etsi Cæsari ac Regi gaudium attulit, odium publicè privatimq; per Germaniam tamen Mauritio concitavit. Sparguntur ob id in eum passim carmina dentata, chartæ, libellique convitiis amaris referti. Adversus quæ etsi scripto edito se purgare conatus fuit, non tamen omnibus eo factum satis ab ipso fuit. Arx erat mille passus à castris Lauringianis, quinquaginta Hispanorum militum præsidio imposito, valdè satis munita. Hanc ubi ab hoste sæpe explorari ad capiendum, ut commeatum intercluderent opportunam, accepit, ad exploratores intercipiendos occultè cohortes cum parte equitatus misit. Sed dum illi maturant iter, hostes postquam Cæsarianorum insidias præfenserunt, retrò in castra fuga dilapsi sunt.

sunt. *Corrumpebantur* interim *continuis imbribus* solito effusioribus itinera, ut neq; vehiculis, neq; equis pabulantiumque frumentantiumque essent pervia. Quamobrem Cæsar ne ad ultimum inopia rerum redigeretur, signo ad colligenda vasa dato, in locum & castris salubriorem, & rei frumentaria convehende magis opportunum propius hostem movit, ita ut composito agmine vadens, equitatum in hostem versum, peditatum verò averſo ab hoste latere ductaret. Hos impedimenta atque opera, cum robore Legionum, tardius propter salebroſam altitudinem glebæ, in quam immergebantur, subsequuta sunt. Et ratio compositæ rei per omnia feliciter Cæsari successit, nec usquam ab hoste turbata fuit. E limosa palustrique Regione huc circumvecto exercitui, tanta ex amœnitate salubritateque loci oborta fuit alacritas & læticia, ut non ludibundi, sed serîo ei in posterum celebre nomen reliquerint, Castra ut Cæsaris appellarentur. Qui semivivi è profundo limo prorepere paulò ante vix valuerant, iis statim vigor pristinus, & corporum robur restitutum fuit. Erat autem is locus ad bellum extrahendum mirè commodus, non ad frumentandum tantum, sed lignandum etiam, ob propinquos saltus. Affatim dulcis aquæ, & Regionis natura præbebat. Dextrum castrorum latus paludes cingebant, & lacus, sinistrum sylvarum longa & impedita vastitas, leviter in brachii modum reflexa. Frontem, qua hostem spectabant, tumulus in longum exporrectus protegebatur. In hoc opera disposuit Cæsar, ut quaquaversum in subjectam planitiem flecterentur. Et inter castra tantum spaciū medium erat, ut stationarii missilibus globis eminùs se pertingere ac ferire potuissent. Mandavit Cæsar, non solum intentiorem custodiam à stationariis circa machinas agendam; verum etiam ut equites ad premendos hostes inopia rerum, maxime frumentariæ, ac lignorum, crebrò eorum castra effusi obequitarunt. Inde hypposclopistæ, quantum agri itinerisque inter Norlingam, Dinkelspulam, Ulmamq; interjacet, effusis excursionibus populabundi infestare, frumentatores passim obvios cedere, equos carrarios confodere, cibaria, frumentumque per vias spargere equorum pedibus ea proterere, nulliq; usui relinquere stragem hominum, & omnis generis onerum facere, postremò pedites nocturnis populabundi palari, diurnis quotidie pervagationibus crebra magis, quam memoratu digna prælia castra laceſſendo facere, ut vix respirandi copia, & cibi capiendi spatium daretur. Per hæc Cæsarianorum animi crescebant, contra hostibus vis omnis & rigor paulatim elangueſcebat. Postremò, non jam amplius velitando in planitiem excurrabant, sed missilibus graviorum machinarum extra castrorum propatulum in Cæsarianos per continuos aliquot dies eminùs tonitruare, nihilque operæ pretii amplius facere. Tantaq; brevi inopia in eorum castris laboratum fuit, ut vulgò ad radices è terra vulſas, & agreſtia ôlera legenda per quatrídium adigerentur. In hoc statu res belli in exitu Octobris in Suevia erat, cum à Roma transmiſſo fulmine à summo Pontifice, Archiepiſcopus Coloniensis in Ubiis perstringitur, & proſcribitur. Ille extemplò edito ſcripto, se Pontificem judicem non agnoſcere teſtatus,

ad frequens Germania Concilium convocavit. Causas provocationis adjecit aliquot, & litem adversum eum conſtatam eo ſe animo perſequuturum, quo ſuſciperet, promittit. Civitates confederatas, Duces belli langueſcere, non obviam Cæsari in pugnam exire, dimidium ferme exercitus inedia, morbo & cladibus abſumptum, res ſuas indies magis ac magis rebus adverſis arteri, Cæsaris vicissim res ſtadiis multis superiores conſpicatæ, die, quem paulò ante ad conveniendum Ulmam editum reſuli, de belli pacisq; rebus referitur. In eo conventu cum multa utrinque diſceptata eſſent, integro certamine ad Duces in castra proficiſcuntur, ut de eorum conſilio ratio aliqua in communem rem iniretur. Multa ea deliberatio, quæ pacem ſuaderent, neceſſariam magis quam utilem, tenebat. Inopia pecuniæ in ſtipendium non ſolum præſens, ſed in futuros etiam meſes, nulla auxilia à quibusdam, à nonnullis tenuia mitti. Saxoniam non tantum nihil conferre, ſed jam totam ferme hoſtium eſſe, militem partim comœatus inopia, ſtipendii partim deſperatione domos repetere. A Gallorum Rege nihil fidi expectandum. Cæsarem magno animo in caſtris Hyemis inclementiam tolerare. Itaq; cum tria in deliberationem venirent: unum, ut acie de ſumma rei decerneretur: alterum, ut ab armis milite in hyberna deducto diſcederetur: poſtremum, pacem qualemcumq; petendam eſſe: id placuit, ſi æquis conditionibus à Cæsare pax obtineri poſſet. Interim dum ita in caſtris conſultatur, Cæſar tumulum, qui hoſtium caſtris imminebat, opportunum ad propius inſtandum, occupare conſtituit, cum Legati è Norlinga ad pacem petendam, deditionemq; faciendam, his curis occupato ſuperveniunt. Hic cum pacis conditionibus, in quas ea conventura erat, ita domum dimittuntur, ut exiguo tempore ad referendum dato, num eas reciperent, reſponderent. Hæ quoniam graviores videbantur, quam in quas pax fieret, aut quæ à Senatu confirmarentur, Legatos in castra ad Cæsarem non remiſerunt, ſive ut temporis moram quærerent, dum Ducum res, quod evadendū laboraretur nonnihil. Norlingenſium dubia deſectio multò majorem anguſtiam, famemque Conſederatis attulit, quamobrem ut res pacis maturaretur decretum fuit. Sed via inveniēda erat, quâ aditus ad Cæsarem præſtitueretur, & per quem pacis mentio legesque cum gratia opportunè auribus ejus admitterentur. Adamus Trottius erat, (quidam Troppium vocant) Septemviri Brandeburgensis cliens, quem autoritate & exiſtimatione apud Joannem Brandeburgensem, Septemviri fratrem, ac gratia plurimum pollere ob raras animi atq; ingenii dotes norant. Eum huc precibus & promiſſis magnificis inducunt, ut ad Joannem literas daret, quibus eum, ut Cæsarem de pace perſpetrandâ, & abolenda injuria, ſine dilatione ac mora interpelleret, obreſtaretur. Non recuſat id facere Trottius, neque literas differt ſcribere ad Brandeburgensem in hanc ſententiam: Se ab eo pro veteris neceſſitudinis jure contendere, ne, quod poſſet per levi momento, præſtare gravaretur, hoc eſt, ut pro ſe animum ad pacem conciliandam Ducibus ac Fœderi intenderet, pacemque diſceptatorem ſe interponeret. Hanc ſi Cæſar a-

hu admisteret, confidere se futurum, ut a quibus conditionibus datis, acceptisque, dimissis exercitiis, ab armis utrinque discederetur, majorque inde Germania vastitas prohiberetur. Quod si huc rerum paucis componende negotium perduceret, universam pacis gloriam, & solidam tempestatis huius sedata laudem ad eum perventuram. Tempus colloquio opportunum, & occasionem observaret, commemorando Casari clementiam omnibus victoriis maiorem esse, blandem diuturnam magis parituram, animum emolens. Iram justam Imperio remitteret, & de pace disceptationem admitteret. E re totius Imperij esse, bellum componi. Proponeret omnium Confœderatorum nomine, in primis, si pax in eas leges, quibus aliquando Mauritio de Religionis negotio cautum esset, conveniretur, adderetque alia, qua videretur. Nondistulit Joannes Brandeburgensis his de rebus apud Cæsarem nulla mora disceptationem agere, præcipue quod pacem Ducibus ac Fœderi universo necessariam pervideret. Statim relatione facta, Trottio ad istum modum à Cæsare Brandeburgensis respondere iussus est. Cæsarem hoc bellum propè invitum suscepisse, eoque suscepto instisuisse, aut victoriam de hostibus reportare, quam propè jam in manibus haberet, aut vinci; non autem pacem dare; aut inducias. Tamen quoniam pacem tantopere petant, non negare se eam quidem, si ea qua imperarentur, obedienter facere, non recusarent, alioqui pacem nullam futuram. Cæsarem has leges pacis dicere, ut Saxo & Hessianum exercitum dimittant, omnia qua possiderent, urbes, oppida, arces & agros, Casaris & victoris potestati permittant, ipsi supplices ad Cæsarem veniant. Non dubium est mihi, inquit, quin me deprecatore ab eo (qua est clementia) qua supplices petant, sint impetraturi. His conditionibus si pax placuerit, suscipiant, brevissimum, quam fieri potest, tempus ad consultandum datur. Sin illa nimis graves videbuntur, ut recusent, bellum suo periculo, ut ceptum, ad exitum usque trahent. Etsi parum equi Cæsar hic postulare ipsis fore videbitur, si me tamen consultore uti volent, luctantes donec, quod sine gratia post sunt amissuri. Neque sperent se, neque ullos alios deprecatores, in poterunt ad aures Casaris, qui ve cum eo de pace disceptent, admissum iri. Hæc sine dilatione Trottius ad Duces retulit. Et cum paucæ horæ ad consultandum concessæ essent, extemplo ab iis ad hunc modum Brandenburgensi responsum fuit: *Leges pacis tanquam vultis præscriptas, nimis esse graves, adeoque impotenter imperatas. Sed neque ita ex tempore quidquam certi de tam duris conditionibus vel statui, vel responderi posse, nisi diei unius mora consultationi daretur. Neque eo minus impetrabilem sibi fore pacem sperare. Unum interim se contendere, ut locus inter castra medius designetur, ac dies, quo ipsi cum Casare, & Maximiliano Burano ex aquo de pace firmanda colloquium serant, ut aequi aliquid disceptando obtinerent, sperare esse, ne hoc quidem sibi gravasæ à Casare concessum iri.* Ad ea iussu Casaris Brandenburgensis, in eandem sententiam, in quam paulò antè, respondit, nullam pacem coituram, nisi arma, opera, se suaque omnia Casari dedant. Hoc si facere ut arduum nimis recusarent, fierent Cæsarem iuste bellum suscipere, eaque eodem quo suscepta essent animo, finire. Nec inde quidquam

amplius à Ducibus de pace facienda motum fuit. Per hos dies è Neapoli mille ducenti levis armaturæ equites ad Idus Novemb. decies centenis coronatorum millibus onerati, in stipendium præsens in castra Cæsaris venerunt; Hæc pecunia per Siciliam & Neapolim quæsitæ erat. Et Florentinus Dux grandem pecuniam eodem tempore per veredarios de sua benignitate Casari contulit. Itaque Cæsar jam consiliorum hostium, & rerum, partim è propinquis castris, partim ex literis paulò antè è Saxonia acceptis, haud ignarus, Albano imperat, ut machinas & opera omnia, apparatusque, qui ad castrorum oppugnationem usui esset futurus, tumulum illum super capita hostium imminentem, subveheret, impedimenta item, & globos omne genus huc comparare, velle, dum per Hyemis utcunque tum serenæ clementiam liceret, illorum castra expugnare. In septimum Kalend. Decembres, milites Hispanos corpora reficere iussit. Dum Albanus in hoc totus est, *quotidie levibus, sed parum memoratu dignis præliis dimicantur, ut hostes minus ad ea, qua à Casare parabantur, intenti essent.* Utcunque dissimulabatur, quod moliretur, non sefellit hostem ex perpetua ejaculatione, qua nihil laxamenti dabatur. Itaque quinto Kalend. Decembris die nebuloso, Saxo & Hessianis militibus imperant colligere vasa, ac sole jam occiduo, silenti agmine omnes pedestres copias cum majoribus machinis impedimentisque castris subducunt. Ipsi nocte serena omni equitibus novissimum clauderant, flamma castris injecta, peditatum sequuntur. Nec prius Cæsar ob nebulam, quam conspectis luminibus sublustribus, de eorum discessu per exploratores factus fuit certior. Ita enim comparaverant inter se Duces, ut omnibus copiis in Saxoniam ad recuperanda amissa deductis, ad octo millia peditum, mille equites in hybernis relinquerentur.

Hos Dux Württembergensis, & superæ Germaniæ Civitates confœderatæ, suo ære alerent. Reliquæ omnes copię, quæ ad tuendam Saxoniam præsidium ducerentur, Saxoni curæ essent. Priusquam castris discederent, placuerat, *ut primo quoque tempore una Legatio in Galliam ad Regem, altera in Angliam, auxilia petita mitteretur. Et Francofurtum Concilium edixerunt*, ad conveniendum ante Idus Januar. ut ibi de belli pacisque rebus communiter statueretur. Ad istum modum bellum parum prosperè à Ducibus & confœderatis civitatibus in Germania per aliquot menses gestum, exercitusque tantus & tam florens armis divulgus fuit. Cujus equidem rei tam infelicitate gestæ causam fuisse arbitror, *quod cum duobus Ducibus consortibus æquatum fuisset imperium, æquata item potestas, parum inter eos in rebus gerendis convenisset, & occasiones bonas castris Casarem exuendi elabi commississent.* Huic castra oppugnare volenti obstabat alter: vicitque ferè semper ea, quæ infelicitate cadere solet in bello, deterior sententia. Ubi celeritate expugnatis ferè castris vincere potuissent, ibi cunctando & altercando eximentes tempus, victoria propè parva uti, & vincere neglexerant. Nec postea quicquam memoratu dignum, præterquam ab Electore in Saxonia,

per muros stationibus, ad oppidum defendendum. Id ubi vidit Albanus, undique id obsidere, primum, deinde blandimentis perimulcere eos aggreditur: quibus cum expugnari obstinati animi non possent, ad ultimum, minis perterrere, & ab omni parte oppugnare simul, undique admotis machinis, parat. Si muros quaterere inciperet, nullas pacis conditiones admissum iri, viam prorsus veniæ præclusam, omnia prædæ data, ipsum oppidum ferro & igni depopulandum. His minis territi, quod captis nulla apud victorem venia foret, quod pertinaciter adeo abnuerant, exemplo dederunt se. Duabus hic cohortibus in præsidio relictis, nihil moratus, postridie, dum recens terror esset, *Rotenburgum movit*. Bidui iter est à Dinkelspüla. *Rotenburgenses* magna lætitia perfusi, quod in finibus suis Cæsariana præsidia cernerent, oppido effusi, *gratulabundi Cæsari obviam eunt, se suæque omnia victoris arbitrio permittentes*. Hospitium commune militibus humaniter offerunt, commectus pabulique pro opibus copiam. *Nunquam, inquit, clementissime Cæsar, in sedere fuimus, pecuniam ad bellum non contulimus, auxilia hostibus tuis non misimus, neque arma in universum: contra se sumpsimus, officio, fideque erga te, qua hactenus, fuimus, cum quibusvis parati certare*. Effusa benignitate, munificentiaque Rotenburgensium Cæsar delectatus (nam ita rem se habere, postea comperit) oppidum intravit, ubi de hostium itinere paulò compertiora accepit. Dum ista circa Rotenburgum geruntur, Landgravius in Hassiam reversus, literas ad Mauritium generum suum dedit, ut publica fide data, coram de reconciliatione Electoris in gratiam, aliqua disceptaret. Mauritius publicam ei quidem pacem concessit, sed adscripsit quasdam conditiones. Hæ quia graves nimis fuere visæ, tutius per Legationes rem experiri ratus fuit. Legati missi, Harimannus Hundelsius, & Henricus Lertnerus. Postquam ad Mauritium ventum est, primò multa de jure & injuria belli disseruere, inde de pace concilianda egerunt. Ad quæ Mauritius: *Bellum decretum à Cæsare & Rege adversus patriealem, prope invitum se gerere, sine quorum consilio & autoritate pacem iri non posse. Si pacem & veniam peteret, Rotenburgum ad Cæsarem proficeretur: Ceteram spem afferre, ab eo, qua est clementia, omnia aqua impetraturum*. Ità infecta pace Legati domum revertuntur. Inter hæc Cæsar Buranù è Rotenburgo domum cum Belgicis copiis dimissurus (quia rigor frigoris hyberni, & iter non solum longum, impeditumque, saltibus ac montibus, sed etiam à vis calibus, altisque nivibus investum, ab hoste insequendo deterrebant) pro opera in bello fideliter navata, benigne multa cum eo colloquutus, amplissima dona in posterum vicissum promisit. Mandat simul, *ut in itinere Francfurtum, quibuscumque, posset artibus, vel spem amplissimorum beneficiorum ostendendo, vel minis perterrefaciendo in potestatem cogeret*. Eo dimisso nihil amplius Rotenburgi commoratus, oppidis nonnullis, quæ ad Rhenum vergunt, quibusdam etiam Suevicæ Provinciæ receptis, inde movit, secundisque castris Halam, Sueviæ nobilem ac opulentam urbem, quæ admodum nuper à sedere defecerat, venit. Moratus hic spe diutius fuit, quod podagraper Hyemis asperitatem se reciperet.

Paulò antè Cæsar quàm Halam peteret, literas ad Udalrichum Württembergensium Ducem in hanc ferè sententiam dederat. *Quamvis aliquot antè annis propter bellum, abste & Landgraviò adversus fratrem meum motum, & agrum Württembergensem, quo multatus fueras; receptum, in vos exemplum edere jure potuissem, noxam tamen omnem, & injuriam clementer, quia supplex petebas, tibi remisi; omnemq;, quam potui, munificentiam atque humanitatem prestiti. Nuper etiam ante hoc bellum susceptum; pari benevolentia te minime meritum prosequutus fui, cum tyrannidem in tuos, finitimosque Imperii Ordines immaniter exercerès, neque Legibus humanis, neque rationis habenis coerceri posses. Legatos ad te misi, à quibus, quam ob causam arma ego sumpserim, cognosceres, quique tibi, ut ab armorum societate abstineres, edicerent. Tu his omnibus ludibrio habitis, violata fidei, quam mihi debes, religione, societatem & amicitiam cum hostibus meis inisti, quos proscripsi, quorum urbes, oppida, arces, agrosque non hasta, sed armis subjeci, cum his arma ac vires consociasti. Et ne qua contumelia, ludibriumque pratermitteretur, Confederatorum tuorum opibus fretus, fratris mei primum, deinde quorundam ex Ordinibus Imperii, adeoque mea, qua ad Imperium pertinent, oppida armis non petivisti modo, sed etiam invasisti. His nondum, quamvis gravibus & atrocibus flagitiis, expletus, bellum insuper, qua fuisti amentia, mihi fecisti, Majestatem meam dictis virulentis imminuisti, meam auctoritatem decusque elevasti, omnemque in id operam sedulo navasti, ut me Imperatorio splendore exueres, renunciata ea, qua mihi obnixus es, fide, quam sociorum conjurationi posthabuisti. Super hac, copias cum insania tua conjuratis sociis in me armasti, & conscriptas mihi frequenti acie objecisti, prius multis & meis & fratris clientibus memorabiliterum suarum naufragio afflictis. Eadem proinde multa, & strages fortunarum, ut Majestatis reum, qua alios, te quoque manet. Hac quanquam ita se habent, & causa, cur in te ultimo humanorum supplicio animadvertere possem, comparent, uti meritis es, ne tamen plebs insons, cui plus misericordia, quam tua causa spei debetur, rei Principis peccatum luat, (huic omnino parcere stat sententia) edico, ut extemplo, simul meas literas acceperis, te ultro mihi dedas, omnem tuam Provinciam, urbes, agros, castella, quantum denique fortunarum tibi est, in jus meum tradas, ut de his ex meo arbitrio consulam. Et si imperata feceris, ferro & igni populabor omnia, teque bello, donec oppressero, usque persequar. Porro litera tua expurgatoria, quas quatuor hinc diebus ad me dederis, non faciunt mihi satis, neque ejusmodi sunt, ut hoc tuum facinus vel extenuare, vel excusare queant. Harum literarum exemplum Cæsar ad ipsius civitates dedit: simulque remisso illis jurejurando, quo Principi suo devincti erant, imperavit, ut in proscriptorum numero eum haberent, neu in posterum ei fidem aut obedientiam ulla in re præstarent. Quod nisi facerent, se pro hostibus ipsos quoque habiturum, parque Principi infortunium daturum. Lectis his, Württembergensis immodicè perculsus fuit, multò verò magis, ubi audivit per certos, belli apparatus omnem, ac terrorem in se conuerti, & jam etiam (ut paulò post narrabitur) Albanum*

tabellionem cum infesto exercitu ad fines ditionis suæ subsequi. Relicta extemplo Provincia sua, cum paucis in arcem Tuelam fugit. Sita ea arx est in prærupto undique, & excelso loco, propè ulla opera humana inexpugnabilis, valido imposito præsidio, extra Württembergensis agri terminos. Ibi, priusquam Albanus ditionem suam intraret, tempus ratus suppliciter agendi, literas invicem ad Cæsarem dedit in hanc sententiam. *Doleo ex animo, clementiss. Cæsar, in id odii me apud te incidisse, ut impetranda venia nullus mihi locus sit relictus; qua re nihil acerbius mihi potuit accidere. Multò verò magis percellor, quòd plus ira tua, ob admissum crimen, quàm misericordia hic valeat. Cum enim amicorum quidam pro me sunt deprecasi, & ipse haud ita pridem, datis literis, non absque lacrymis hanc noxam mihi condonari orarim, nihil equi ex gravi, cur, quòd me veriam, nescio. Etiamen eam spem venia plus in misericordia tua, quàm fiducia in mea causa posui semper, adhuc retineo, neque diffido, quin ira in me concepta aliquando fidat, ut omnibus supplicibus veniam dare soles. Documento mihi sunt quorundam exempla, nondum vetustate exoleta, & memoria adhuc recentia, quæque in conspectu propè adhuc versantur, quibus inter Ordines Imperii multò majora facinora condonaris. Si ad aures tuas nuper meas Legationes admisisses, non dubito, quin multò clementius fuisses mihi responsurus. Itaque supplex ad genua tua protensis manibus provolutus, lacrymis fatigo te, ac lamentatione veniam ac pacem oro. Quam etsi non metuerim, & Majestas Imperatoris, unde jus stat, mihi jure suo eam negare potest, propter Christum tamen, ad cujus exemplum cum omnibus mortalibus, tum in primis Monarchis, qui secundum Deum in rebus humanis plurimum possunt, respiciendum est, velim ignoscas, ne quid gravius in me miserum Principem, sorditatum, & miseriorem ipso Principe populum decernas.*

In hanc sententiam ille, decimo tertio kal. Januar. Fredericus Palatinus & ipse ab eventu bellicotus pendens, consternati animo, & sibi timere cæpit, initio enim inchoati belli quadringentos equites è cœdere contra Cæsarem in hostium castra contulerat. *Anceps animi diu quid inciperet, tandem per amicos deprecatores obtinuit, ut quàm primum fide publica accepta, ad Cæsarem purgandi sui causa acceleraret. Palatinus lætus aditum sibi ad Cæsarem patefactum, haud cunctatus Halam venit. In cubiculum admissus, supplex illius pedibus advolvitur, deprecatusque culpam fuit, quòd adversus eum auxilia hostibus miserit, id à se non hostili animo fuisse factum, sed quorundam blandimentis & speciosis verborum illecebris perpulsum. Quorum fidei ac amicitia tantum tribuisse, se pœnitere, eamque pœnitundinem lacrymis testari. Orare noxa abolitionem, qua semper fuisset clementia. Se dedere Cæsari, suaque omnia ei permittere, licet non deposcatur, & imperata obedienter facere paratum. Cæsar orantem cum interpellasset, graviter increpuit, in quem cum tam multa & præclara beneficia ab ipsis propè incunabilis extarent, ausus tamen fuisset externum fœdus suæ amicitiae & affinitati antepone, *Quæ, inquit, beneficia majora in te conferre potui, quàm qua mea benignitate, nullis tuis meritis, à**

primis pueritiæ rudimentis penè sis consecutus? In Re-
 tiamea liberaliter habitus, educatusque es. Et cum
 consanguinitate mihi iunctus sis, neptem tibi in con-
 nubiam, quo arctius mihi te devincirem, locavi.
 Et tot nominibus mihi obnoxius, hostes insuper meos
 auxiliaribus copiis & opibus tuis juvas, has mihi
 gratias refers. Licet ista refellere nequeas, pluris
 tamen affinitatis ius apud me est, & prima educatio-
 nis ratio, quam accepta contumelia, quam tibi,
 quia lamentationes supplex, & lacrymas precibus
 miscendo oras, libens condono. Illud interim mo-
 neo cogites, ut deinceps non solum des operam ad sini-
 bras suspiciones evitandas; sed etiam, ut obsequiis
 me obnoxius ac plenius emerearis, hocque dedecus
 genti tuæ iniustum, officio, fide & benevolentia cum
 summis & maximis certando, aboleas. Pauca ad
 ista Palatinus, quibus excusare conabatur, sub-
 misse subiecit, quæ etsi perexiguum momentum
 ad defensionem causæ haberent; plus tamen apud
 Cæsarem consanguinitatis, affinitatisque necessi-
 tudinis vinculum simul & veneranda tanti Viri ca-
 ritas, & effusæ in grandi ætate inter preces, vere-
 randamque excusationem, lacrymæ valebant,
 quam admissa noxa. Reconciliatus ad hunc mo-
 dum Cæsari in gratiam fuit Palatinus, ac domum
 regresso omnia integra, pacataque remanserunt.
 Belli principio Palatinus ex Argentorato Paulum
 Fagium ad constituendam Ecclesiam suam evo-
 carat, id incepti in hoc rerum statu, & Cæsaris
 felicitate, irritum fuit. Sub idem tempus Ul-
 mensium Legati Halam venerunt, quo tempore
 adhuc Palatinus apud Cæsarem graviter expe-
 laborantem morabatur. Legatis dies adeundi Cæ-
 sarem datus fuit. Ubi ad eum, præsentem Palati-
 no, intromissi fuerunt, ad genua illius provoluti,
 supplices pro Reipub. sua salute verba fecerunt. Prin-
 ceptis Legationis, quæ à Senatu in mandatis ha-
 bebat, ita exposuit, ut diceret: *Senatum popu-
 lumque Ulmensem se in Cæsarem agnoscere peccasse,
 quod adversus eum non modò auxilia hostibus sum-
 issent, opibusque iuvissent; sed ad arma sumenda
 etiam Civitates excitassent, quæ quietura for-
 tis fuissent. Multitudinis clamoribus & quorum-
 dam magnifico in speciem promittentium persuasio-
 ne blanda perpulso huc fuisse. Sed cum nullum sit
 delictum, quamvis enorme, de quo mortales consi-
 derantur, quod Divina bonitate non remittatur, in
 tem esse, Cæsarem quoque Divinam Clementiam,
 ut scopum & exemplum imitatum, sibi hanc unam
 noxam quoque remissurum, maximè cum videret
 supplices & ultro advenientes (id quod penitendi-
 nis argumentum est) humi ad pedes ipsius effusos.
 Peratos esse se, & obedienter imperata omnia facere,
 & fide officioque erga Imperatorem cum quibuli-
 bus certare in posterum. Tum Cæsar: Etsi ob ad-
 missam noxam vos agris, legibus, & vestra libertatis
 iuribus rectè multare possem, id quod ne vos qui-
 dem dissimulatis, cum extrema omnia humanorum,
 quod arma contra me sumpsistis, vos meritos satis
 iustitiamini; tamen quia ultro pacem peritum, de
 nomine vestro consentes, supplices venistis, Nu-
 men Cæleste libens imitabor, condonando peccatum,
 quod videam id Imperio esse utile; & in presentine-
 sarium. Legati hoc pacto impetrata pace,
 omumlati revertuntur. Hæc Ulmensium de-
 legatio ad Cæsarem, incredibile attulit rebus ejus*

momentum, quòd eorum opes inter Suevos, &
 Augustanorum, tum maximæ essent, & autori-
 tas. Quamobrem, cum sociæ Civitates, quæ in
 fœdere adhuc obstinabant, eam rem indignè fer-
 rent, Ulmenses factum literis ad amicos datis ita
 excusarunt, in exitu mensis Decemb. quòd Cæsar
 urbem primo quoque tempore, cum ex hybernis
 per exalperatum frigore cælum movere daretur,
 obsessurus diceretur, nec in ullo aliquam opis
 spem viderent, ab omnibus fermè sociis deserti,
 præcipuè quòd Suevia vacua jam ab auxiliaribus
 armis esset. Si obsidione premerentur, à nullo
 affulgere subsidii spem, ut ea eximerentur. Su-
 per hæc, nonnullos sociorum indies per amicos
 occultè apud Cæsarem de reconciliatione, & im-
 petrandæ veniæ agere. Itaque necessitate ad agen-
 dum de pace se adactos. *Centum millibus aureo-
 rum Ulmensibus in præsentis imperatis, & duodecim
 ancis machinis, decem peditum signa Cæsareorum
 urbi præsidio sunt imposita.*

Brevi post ex Hala movit Cæsar, & Alba-
 num ad depopulandum agrum Würtembergem
 sem hostiliter cum parte exercitus præmissum, ipse
 cum reliquis copiis sequutus fuit. In Albani
 exercitu, qui ex Italis maximè & Hispanis con-
 stabat, aderant Schamburgius & Madrucius.
 Harum gentium cohortes ob hybernæ intempe-
 rie intolerantiam ad incredibilem paucitatem re-
 ductæ fuerant. His equitum Germanorum tur-
 mæ aliquot admixtæ erant, & cataphracti equites
 quingenti, cum quibus paucis antè diebus Spi-
 nellus è Neapoli magnis itineribus, per plana &
 abrupta, altasque nives venerat. Cum his Al-
 banus, Cæsare lentius insequente, agrum Wür-
 tembergensem prædabundus ingressus, prima ir-
 ruptione aliquot castella vi recepit, nonnulla me-
 tu & pavore injecto in deditionem accepit. Pro-
 gressus inde, *Hailbrunn*, terrore vi-capiendi
 muros, & trucidandi omnes, qui vel in stationi-
 bus, vel in publico cum telo deprehenderentur,
 facto primo impetu *in potestatem redegit.* Dux
 ubi è nuncio in arce, in quam eum fugisse demon-
 stravi, cognovit agros vastari, prædas hominum
 pecorumque agi rapique, arces omnes, paucis ex-
 ceptis natura munitis, à Cæsare capi & oppida
 adempta, totam denique ditionem ad defectio-
 nem inclinatam, se quoque omni armatorum
 agmine quæri, tum maturandi tempus ratus, Le-
 gatos celeriter Cæsari obviam misit, per quos im-
 perata se facturum nunciari iussit. Deprecaba-
 tur pro eo Palatinus, ut mitigata ira victoris, ve-
 niam tolerabili multa consequeretur. *Pax data
 illi est per necessitudinem Palatini, his conditioni-
 bus: Ut tertio Nonas Januarias anni sequentis,
 qui fuit MDXLVII. leges, in quas conveniret,
 capesseret. Fuerunt autem hæc, transmissæ illi à
 Cæsare in hanc formam. Quoniam autem Dux
 Udalricus propter adversam valetudinem, quam
 per Legatos excusat, ipse ad Cæsarem venire non
 potest, exemplo nulla mora Legationes mittat, qui
 suo nomine supplices de peccato consentes veniam
 postant, & pacis condiciones præscriptas ratas firmas-
 que habeant. Quin ipse Dux hoc ipsum intra sex
 dierum hebdomadas faciat, & Cæs. decreta de com-
 muni Imperii rebus, ut sancta & inviolabilia
 teneantur. Saxoni nulla Hesso equitum peditumve au-*

xp̄ia mittat; sed secum adversus hostes suos arma summat, ubi proscriptionem exequi voluerit. Suam amicitiam & societatem illorum necessitudini & praoptet, & anteponat. Nulla h̄sibus commercia in agro Württembergensi sint. Ipse nullum s̄edus aut societatem ineat, in qua Cēsār; ejusq; frater Ferdinandus, & Austriaca familia non contineatur. Si quis stipendio inauthorati, adversus Cēsarem, Ferdinandum, gentemve Austriacam arma moverint, in eos ferro animadvertat. Nobilitatem suam, Purpuratosq; juramento illiget, ne contra Cēs. militent. Cēsari omnia tuta per Provinciam suam perpetuo ad commendandum faciat. Machinas sociorum in ditione Württembergensi relictas, cum cura & fide Cēsari tradat. Trecenta Cēsari aureorum millia, in sumptus in bellum factos solvat. Hujus pecunia dimidium praesenti, dimidium reliquum intra vigesimum quintum inde diem pernumeret. Cēsari Aspergum, Kirchenum & Schorendorfum arces, non solum quod praeter tormentorum vim, annona omne genus in multorum annorum longam obsidionem instructa, locorumq; natura munita essent, sed etiam ad totam eam ditionem coercendam, retinendamq; sub imperio opportunas, Cēsareo praesidio imposito, pignori tradat. Quibus hoc bello damnum dederit, id sarciat: Si de eo ambigatur, id Cēsare disceptatore componatur. Si lis illi filiove disceptanda in Burgundia superioris terra oriatur, ejus loci consuetudinem forensē servet. Si qui sint in ditione Württembergensi, qui in potestatem, fidemq; Cēsaris deditione voluntaria concesserunt, fraudi id ne detur. Ferdinando fratri jus suum inter has pacis conditiones relictum sit integrum. Haec pacis leges ita forent ratae, si a filio ejus Christophoro, & gente universa Württembergensi intra sesquimensem comprobarentur. Georgius hujus frater in hac pace non continebitur. Ad istum maxime modum legibus pacis Duci datis, quinto die mensis Januarii Legatos ipse Hailbrunum, graviora maturē prohibituros, misit. Legati erant, Balthasar Gutlingus, Ludovicus Frauenburgus, & Joannes Feslerius. His ubi copia conveniendi Cēsarem facta fuit, primum quod erat occupatum, arbitrati, dubiam Principis valetudinem excusarunt, cur minus ipse veniret. Sibi permissum, ut ea quae cum Cēsare transigerent, de pace rata ipse esset habiturus. Ducem agnoscere culpam, ac dolere, se ejus Majestatem inminuisse, orare igitur, ut in gratiam recipiatur, ut sibi parcat, neu quid gravius in universam gentem, a qua culpa abest, statuatur. Quas conditiones pacis Cēsar dictasset, firmas eum, ratasque habere, tantum ne quid acerbius accumuletur. Ad ultimum, Ducem ad Cēsarem venturum supplicem, ubi per valetudinem integrum esset. Nec unquam hoc tantum beneficium ac gratiam apud immemorem positum iri. Cēsar per Navium, gratum sibi respondet esse, quod de peccato suo ultro confiteretur, ac preces in super confessioni misceret, quibus satisfactum sibi duceret. Recipere eum in gratiam, ac parsurum populo, quem non esse æquum, scire se, Principis peccatum luere. Id superesse tantum, ut pactationum & officii memor, in fide deinceps maneret, neu committeret, ut alienam amicitiam suae in posterum praoptaret. Cēsarem in ea spe esse, & sua clementia promeruisse, ut id praestaret. Legati hoc maxime pacto firmata pace, domum sunt reversi.

LAMBERTI HORTENSII
MONTEFORTII HISTORICI.

De
BELLO GERMANICO.

LIBER VI.

IN exitu annus erat, cum Buranus infesto exercitu populabundus Hassiam ingressus, ea parte quae proxima Francfurto est, late omnia vastaret. Oppidum Darmstatum ad ripam Rheni obsidere primum, inde oppugnare, agrum Francfurtiensem ingressuro opportunum parabat. Ad quod haudquaquam diu cunctandum propter infestum temporis hyberni frigus ratus, undique scalas ad stantia moenia inferri & machinas ad moveri iussit. Diffisi oppidani, adversus vim muros globis jam quallatos, disiectosque diutius se tutari posse, periti vitam, & fortunarum omnia integra, oppidum dederunt, arcem Buranus tamen incendio, eversis, & pepercit oppidanis. Progressus inde Francfurtum fuit. Hanc urbem cum nullum praesens consilium per vim capiendi videret, constituit ea omissa in Belgicam procedere: nam Moeni fluminis altitudo aditum non patiebatur. Et immodicum frigus, ad omnia militaria munera militem inertem & segnem reddiderat. Super haec, pestis & dysenteria ex hybernis incommodis graviter corpora afflictabant, ut nulla spes ejus potius urbis affulgeret. Praeterea, quod civium frequentia, & imposito praesidio, valide contra omnem vim munita defendi potuisset. Copias tamen ita partitus fuit, ut partem Rhenum traductam ad Moguntiam se operiri juberet, ipse cum reliquis copiis Francfurtum fortunam periclitaturus iter verteret. Francfurtienses auditis Buranum cum exercitu ad urbem accedere, (quamquam iis copiis ad vim faciendam non sufficiebat) Legatos advenienti obviam miserunt, per quos se illi permiserunt. Potitus ad istum modum Francfurto Buranus fuit, cum nihil minus quam voluntariam deditionem, aut Legatos obvios expectasset. Ingressus urbem, obvia humanitate (nam pacti ab eo Legati fuerant, ne in corpora civium, aut fortunas saeviret) exceptus fuit. Ferunt eum, in solenni convivio, quod publice a Senatu parati iussu fuerat, cum in multum viis processisset, ludibundum in Senatum jocatum, quod tam trepidè advenienti cum dimidia parte exercitus, & ea quidem, diversis morbis afflicta, itinere, faciendo lassæ, & per frigus incerti, urbem tam valide munitam dedissent, cujus muri vel ipsius Cēsaris robur, sustinere potuissent. Darmstatanos Francfurtum inhabitare debere, qui fortiter ac intrepidè primam oppugnationem sustinuerant. Contra Francfurtenses, qui ne muros quidem suos vulnerat ictibus passi fuissent, Darmstatum deducendos. Voluntariae deditionis causa vulgò credita fuit, defectio VI. mensium, Palatini, & Württembergensis Ducis: & altera, metus, ne celebres eorum Mercatus Moguntiam, aut in alium locum Mercatoribus opportunum à Cēsare sublatis transferrentur.

Rumor enim, sed veritate ad liquidum non explorata, spargebatur, Moguntinenses & Wormatienses certatim apud Caesarem instare, ut nundinas ad se attraherent. Buranus extemplo literas ad Cæs. de rebus in reditu feliciter gestis misit, iussitque Francfurtensibus, cū nuncio Legatos simul ad eum mittere, de impetranda pace. Hi biduo post nunciū sequuti, ubi ad Cæsarem venerunt iisdem fermè conditionibus, quib. aliæ Civitates, pacem octuaginta aureorum millibus multa imperata obtinuerunt. Et ut in fide manerent, 12. peditum signa, cum quib. Buranus urbem ingressus fuerat, præsidio relinqui voluit. Dum ista à Burano geruntur, XI. kal. Jan. Saxo Elector in Saxoniam rediit cum exercitu, ut ante per literas acceperat, occupata offenderit. Literas statim ad Ordines Mauritanos misit in hanc sententiam. Quod ad literas vestras, quas V. Idus Octob. ad me dedistis, nihil responderim, studio id à me factum est, ut eventum belli cæpti expectarem. Ceterum quid interea, & quā fortuna sit gestum, liqu. dō constare arbitror. Etenim huius rei nihil unquam, neq. à Mauritio Principe vestro, neq. à vobis, vel propter nostram agnationem, vel necessitudinem, & fœdus, vel mea in illum merita, expectavi, ut has mihi gratias bene promerito haberet. Quis unquam ausus fuisset mihi polliceri, ut istalem se in patruelem suum, meamq. gentem aliquando prestaret? multo verò minus vos, & auctores huius belli tam nefarii, & concitatores, ad eam rem, quā ad vestra Ditionis vastitatem spectet, futuros fuisse. At vobis, reor, placuisse hoc tempus, & hanc procellam visam fuisse opportunam, quā nonnullorum ordinis vestri seditiosa, quā jam olim parturivēte, sed semper à Deo reclusa, consilia, aliquando parerent. Reputate apud animos vestros, cuiusmodi illud fuit, ad quod Georgio Duci auctores fuistis, ut fratrem suum, & fratris liberos ab adeunda hereditate excluderet, idq. solum ob mutata Religionis statum, & Caesarem Carolum & Regem fratrem heredem faceret, nisi veterem Religionem in integrum restituerent. Quod eo testamento irritum, hereditarium jus integrum rursus ad Henricum fratrem ejus, salva Ditione de Religione devolutum sit, id partim mihi, partim sociis quibusdam, qui ad eam rem strenuam operam navarunt, acceptum ferendum est. Ille, licet communis Religione & doctrina suscepta in fœdus quoque adscriptus fuerit, (extant tabulae de eā re confectæ) vos tamen, quia de prioribus illa spe decidistis, illi & Mauritio concitatores fuistis, ut in diversam sententiam raptus, à fœdere abscederet: Jam mortuo Henrico, filij Patris vestigia ingressi sunt. Sed quorum impulsu, nulli obscurum existimo, nempe vestro. Ac dolus Disipnis jui frustra vobis obtinentibus, ad Henricum primum, inde ad ejus liberos, hoc pacto translatus fuit: ita illa necessitudo conjunctissima, quā mihi cum Henrico fuit, vehementer vos disruciavit. Laborastis huc sedulo manibus ac pedibus, ut illa dissiliat: Neq. verò labor ille vester, & opera huc navata, frustra certastis. Num quod illo superstitie perficere æquivivistis, id per filios ejus ad ultimum obtinivistis, præcipue per Mauritium, de quo eximia Virutis, & Heroici animi spes existimationemq. conceperam. Etenim illum ante quinquennium, post susceptum Principatum à me ita demeritum extimulare cepistis, ut ea ipsa res in magnas curas excesserit. Etiam nunc, quāvis ex disceptatoris Landgravi Philippi

authoritate coorta tempestas brevi tempore quievit, cautumq. fuit simul: ne quid tale unquam in reliquum eveniret, sed fœdus nuper itum inviolabile & sanctum in omnibus rebus haberetur: vestro tamen consilio perfectum est, ut ipse & frater ejus Angustus meam absentis Provinciam invaderent, agrosq. abacta hominum pecorumq. præd. ferro & incendio popularentur. Quod tanto mihi acerbius est, quāto magis ista literis ultro citroq. crebris, & callide humanitatis omnis referis, dissimulata fuerit. Huc accedit, quod ad Landgraviū, & omnium sociorum fœderis preces ille obscuraverit. Illud meum etiam animum hand mediocriter turbat, quod tam hostiliter meum populum Saxonicum in agris tantā strage devastavit, quem per milites barbaros, & externum exercitum immissum, omni rapinarum & latrocinii genere, imò latrocinantium in ore crudeliter vexavit. Super hac, Ecclesiarum ministros exturbavit, Doctores Verbi Divini profligavit, tot virgines stuprandas objecit, viduas fortunis suis eiecit. Harum rerum Deum iustum vindicem aliquando futurum, licet tarde, credat. Horum obliteranda memoria est. Illud maxime omnes meas rationes perturbavit, & nihil aequè adhuc dolci, atq. illud nefarium factum, ab eo, sed vobis impulsoribus, perpetratum, in quod rabie plusquam beluina prorupit. Dicite per Deum immortalem, quis illum eo amentia induxit, ut meos agros, oppida, arcusq. invaderet? tam hostiliter populabundus omnia ferro & igne sine discrimine sterneret? Prætexit Imperium, obtendit mandatum Caesaris & Regis. Num igitur censendum, alienam propinqua ac cognata amicitiam, conjunctionemq. præciprandam? & externas domesticis opes anteponendas? Deniq. fœdera duabus nostris familiis, & utrique genti communia? Quod verò ad ea quæ controversantur, de nulla re nobis, nisi de Religione cum Caesare & Rege certamen est; & ab initio hætenus fuit. Porro crimina quæ nobis impinguntur, ficta sunt, & sutela mera, ad Religionem evertendam consuta. Hinc bello petimur & infestamur. Si vos huc illius, ut fertis, Imperium acuit, multo iustius rei indignitate moveri debetis. Cur non apud animos vestros reputatis, fas æquumve ne sit, imperium iam nefarium, iniquum, & ab humana ratione alienum, illud vestrum Principem exequi, an non? Ita se res habet, animum pravus affectibus multo ante corruptum in consilium adhibuistis. Vobis plus mea Ditionis potiunda spes affulsit, quā aequitas & incorrupti iudicii ratio placuit. Ni ita esset, vel ipsius rationis norma vobis hoc dictasset, cum indicta causa condemnati contra leges humanas essemus, hanc proscriptionem cum legibus gentium humanarum, cum jure ac fœderibus, quibus ille tenetur, ex diametro pugnare. Illud ipsum Mauritium expendere potuisset, nefas esse, imperio tam iniquo, ne dicam impio parere: & salutem communem, quā respectuisset, illi præoccupandam fuisse. Verum scelerasti Doegi vestigia, ad præcipitandum se ingredi, ac necessitate simulata flagitium suum palliare maluit, quā apud se æqui & boni rationem trutinare. Illud ad rem exiguum momentum confert, quod negetis eum huius rei quicquam unquam perpetratum fuisse, ni Rex meos agros infesto exercitu ingressus fuisset. Multo id aliter se habet, at à rebus viris accepti. Primum omnium satis constat, id quod inficiari non potestis, vos & Mauritium ista

à Casare & Rege jam olim Ratisbona primum, deinde Praga secretò sollicitis precibus contendisse, id quod dies ipse olim satis coarguet. Jam verò hoc scelus paucorum studio, non communi gentis consilio & arte consutum fuit. Nunc postquam è benignitate opeque Divina cum exercitu incolumi ad Provinciam meam fines perveni, acceptam injuriam pari benevolentia remitti Mauritio stat sententia, nihilque intentatum relinquere, quod ad meam tuendam primum, inde ad recuperanda amissa supererit. Vos præterea, præcipue hujus nefarii consilij auctores, mihi poenas dabitis, ut ejus atrocitatem pernoscat. Et quanquam mihi agrè est, huc rerum perventum esse, & malis patriæ communis moveor; tamen quia orsum à vobis prius profectum est, & necessitas rei huc urget, acceptam injuriam pariter rependam. Super hac memineritis, quicquid deinceps vobis calamitatis oboriatur, haud mihi, sed vobis imputatum iri. Addam & illud, ne insontes malevolorum culpam hiant, si qui vestrum sint, qui se ab hoc consilio alienos probaverint, expurgationem accipiam. His literis in conventu Ordinem lectis, varius fremitus, murmurque exultantium se, culpantiumque alios, invicem obortum fuit. Utrum ad Electoris literas, aut quid responsum fuerit, compertum non habeo. Interea in Suevia conjurata Civitates, Francfurtensium exemplo maximè, motæ, ad Hailbrunum Cæsari reconciliantur. Postridie, quàm Francfurtensium Legati discesserant Hailbruno, Campidonenses, Rauensburgenses, Isnenses, supplices Legationes miserunt. Hæ pro defectione poenam deprecata, culpam partim in errorem partim in quorundam blandas persuasiones transtulerunt. Ad te, inquit, Cæsar, ut Clementia humana speculum, receptum habemus. Obtestamur supplices, ut id quod à nobis peccatum est ignoscas, & restituta in pristinum statum, patria jura, libertas, leges, privilegia, omnia denique publica privataque integra relinquuntur. Obedientes posthac in fide & amicitia permansuri sumus. Cæsar amicitiam & fidem supplicibus ita dedit, ut devincti communibus Ordinum pactis, obedientes in fide persisterent, cum aliis benevolentia & officio pro se certarent. In iisdem conditionibus expressum fuit, ut à Saxonis & Hessi abnegato fœdere cederent, iis nullam opem, neque consilio, neque armis, neque pecunia ferent. In nullum fœdus contra se discederent. Memmingis quinquaginta aureorum millia presentia imperantur. Illud quoque haud ab re fuerit prodere, Legatos priusquam ad Cæsarem admitterentur, unum sibi caveri postulavisse, ut sibi Religio, illabefactata relinqueretur. Navium secretò invicem iis consuluisse, ne quam Religionis mentionem injicerent, alioqui futurum, ut Cæsar suspicaretur, parum fidei sibi apud eos esse, & proinde in deteriori sua fortuna nihil æqui impetraturos. Dimissis Legatis, Cæsar quoque Hailbruno discedit, ac sexto inde die per Württembergensium agros Ulmam venit.

Principium anni quadragesimi septimi agebatur, cum Saxo exercitu infesto Saxoniam ingressus, Lipsiam, quam exultis suburbis Mauriti-
us nuper præsidio imposito firmarat, obsidione

cinxit. Non diu cunctatus, undique summa vi urbem oppugnare tentat. Oppidani mœnia contra acriter defendunt, nihil moti strage partis muri, in quem scalis ascensum tentantes deorsum præcipitabant, ut quibus plius in armis ac Virtute, quàm in mœnibus opis esse appareret. Dux clade suorum coactus, receptui in castra canjussit. Cùm pridie Idus frustra oppugnationem tentasset, sub exitum mensis obsidionem solvit. Inde oppida sua & castella amissa non tantum recepit, verèmetiam oppida omnia & arces Mauritio, præter Lipsiam & Dresdam, ademitt. Magdeburgensem, Halberstàtensemque Episcopas, pactione cum Joanne Alberto Episcopo iusta, in suam potestatem redegit. Rex postquam accepit, Lipsiam denuò obsessam, & oppugnationem parari, Bohemis extemplò edixit, ut armati Saxoniam populabundi ingressi, Mauritio auxilium ferrent. Exequuntur illi celeriter mandatum Regis; sed nulla re memorabili perpetrata, injussu Regis statim domum ab armis discesserunt. Rex id ubi cognovit, graviter tulit, ac statim iterum se armare, & Mauritio in dubiis rebus adesse imperavit. Pragenses, quorum in Regno Bohemix autoritas summa est, & maximæ opes, per tumultum edito exasperati, in Senatum irruentes ferociter postularunt, ut Regem ad mandatum illud abolendum inducerent, esse enim id ejusmodi, quod ad Pragensium libertatem opprimendam spectaret. Ei se sine infamia & sempiterno dedecore parere non posse, quod, cùm ab Electore nullam injuriam priores accepissent, injusta in eum arma sumerent. In multis, quod ad Religionis negotium, inter se convenire. Præterea in Turcarum impetu propulsando, semper ejus studium mittendo auxilia, aut argentum in stipendium, apparere. Ferdinandus Rex ad ea: Non bellum illi fieri propter Religionem, sed ob rebellionem. Quod de auxiliis in Turcam, haudquaquam ita esse, verum longè aliter se habere compertum. Eum nuper admodum secretò per internuncium, ad inferendum Hungaris & Bohemis bellum Turcam sollicitasse, ut pallas inducias primo quoque tempore rumpere. Quod ut provini fieret, se quoque in armis circa citeriores terminos Regnorum futurum. Cæsar ubi ex literis Mauriti cognovit, in quanto discrimine esset, agrè se duabus urbibus reliquis omnibus amissis, protegere: Albertum Brandeburgensem cum debitis equitum peditumque copiis illi auxilio misit, ac Marignanum, & Sandeum cum Hispanorum Italarumque cohortibus subsequi ejus vestigia jussit. Interea Cæsar Ulmam, Eslingensibus & Lindaviensibus in itinere in fidem acceptis, venit. Sed antequam ad urbem veniret, obvias legationes miserunt, circa pomœria ditionis, quæ cum honorificè gratulando adventum exciperent. Cæsar Ulmensium officio delectatus, Principi Legationis, à quo Hispanicè salutus fuerat, eadem lingua respondit. Humanitatem eorum, & declaratam benevolentiam sibi gratam esse, seque vicissim ipsis fidem ac pacem suam firmare. Augustani, qui opibus suis fisci, animis hætenus obstinarent, sociorum tum defectione moti, metu ne Cæsar vires suas in se verteret, Ulmam ad eum deprecatores Legatos, inter quos

ter quos erat Ant. Fuggerus, miserunt. Hi cum viderent pacis conditiones, nisi Schertelus, qui de-
poscebatur, exciperetur, conre non posse, (statuerat
Cæsar a non ignoscere, cum ob alia, tum ob Ere-
bergum arcem ab eo captam) orantes, ne liberi
insontes patris noxam luerent, & hereditate exclu-
derentur. Cum ne id quidem obtinerent, homi-
nis potentiam & gratiam popularem, adver-
sus quæ Senatus autoritas nihil valebat, quod
poterant, amplificabant. Ab eo urbem præsidio
tineri, cum factione vulgi adiutum, supra Magi-
stratum Rempub. regere. Si ad vim res excede-
ret, Optimates infirmiores esse, quam qui multitu-
dini resisterent in civitate tam frequenti, aut cum
Schertelinis præsidio armis decertarent. Eares,
inquit Cæsar, mihi cura sit. Viam expeditam,
qua scelus hominis urbe pellam, facile invenero:
Legati cum hoc responso ita à Cæsare domum di-
mittuntur, ut ista ad Senatum, præstituto ad re-
spondendum die referrent. Atrox Cæsaris, aspe-
rumque responsum relatum, totam civitatem per-
cutit. Schertelus, interim dum habetur Senatus,
consulantibus non vocatus, Curiam ingressus su-
pervenit. Ibi ille: Audio vos ad Cæsarem de
pace Legationes misisse, sed pacati nihil ab eo retu-
lisse. Et nunc vos consulere, ægrè ad consulendum
spatio impetrato, ne quid incommodi Respubli-
cæ per me accipiat. Ego privata nostra necessi-
tudine vobis remissa, nequid obsit, & in majores
turas exardeat, vos metu liberabo, ut periculi
securis impetrabilior pax sit. Excedam urbe,
quando id utile vobis, & meis rebus præsentibus
necessarium video. Simul è Curia moestus digres-
sus fuit. Ac ne qua morâ cunctatioq. obesset, aver-
sus ab Ulma iunioribus cum uxore & liberis Constan-
tiam, proximam Helvetiorum finibus urbem, in
exilium voluntarium profectus fuit. Legati Au-
gustanorum edicto ad respondendum die ad Cæ-
sarem revertuntur, & iisdem ferme verbis, qui-
bus Ulmensis diximus, pacem petiverunt. Pax
inaccessa est, imperatis centum & quinquaginta,
millibus aureorum. Traderent XII. maxima molis
machinas aeneas, ex armentario: præsidia mili-
tum, & militaria signa decem reciperent. Lega-
tis ordine data dextra, redeundi domum pote-
tas facta est. Premebatur inter hæc à Saxone
obsidione Lipsia. Elector Brandenburgus è Sa-
xoniæ & Misniæ non esse ratus, hoc malum in gra-
viores curas excedere, se disceptatorem inter Du-
cem utrumque per Legatos obtulit. Haud abnu-
it Saxo, quamvis victor. Sed Mauritius acerbè fere-
bat, bellum tam atrox in semotum, ut si in Tur-
ciam movisset, non potuisset infestius. Sexto in-
de post die, ubi frustra sensit urbem oppugnari
magna militum jactura, multò respondit proca-
cius. Scribit extemplo Brandenburgus ad Hessum
rem omnem, oratque obnixè, ut Mauritium ad re-
conciliationem & pacem vel argumentis vel precibus
sectaret, etsi non ignorabat, vix Saxonicum civile bel-
lum, nisi illo publico, quod cum Cæsare gerebatur,
prius confecto, componi potuisse. Simulq. illum mo-
net, in quanto periculo ipse versaretur. Sociarum
effusum defectionem haud modicè ejus nervos fre-
gisse. Cogitaret, quanti & quam duris pactioni-
bus constitisset Würtembergensi sua pax. Et quod
omnium maximum esset, rumoribus indicis adferri,

novas Cæsarem copias in supplementum veteris ex-
ercitus scribere, & ad conquestionem militum alios
mitti, atque expeditionem in Saxoniam adornare.
Cum ejus potentia unus ipse resistere nequiret, con-
sultum suis rebus esse, supplicis pacem, legibus qua-
libuscunque, in deteriori fortuna quam primum
orare, quas ipse conceperit, easque per Legatos pri-
mo quoque tempore transmittere, idque potius esse,
quam sociorum auxiliis nudum vim expectare. Sci-
re ipsum, se multis de causis Cæsarem habere sibi in-
festum, eoque insensum magis, quò obstinatori ani-
mo adhuc esset. Salubre & fidele consilium se dare,
ut supplicem se prabeat, & admissorum condonatio-
nem petat. Id satius fore, quam ut liberos, & mi-
seram plebem culpa exortem, & se in primis in ex-
tremam perniciem precipitem daret. Habendum
ante oculos Provincia vastitatem, direptiones, agro-
rum populationes, rusticorum fugam, incendia, strage-
m hominum, ad ultimum, omnia extrema hu-
manorum, à quibus armis tueri se nequiret. In
hanc sententiam fideliter ille Hessum ad pa-
cem hortatus fuit. Eodem tenore ad Saxonem
quoque per eosdem dies literas dedit. Jusserrat
Cæsar novas copias per Germaniam conscribi,
cohortes peditum XXI. equites mille ducentos,
quibus omnibus Jodocum Gruningum, homi-
nem acrem & militaris rei peritum, præfecerat,
qui circa Saxoniam omnia infestis populationi-
bus jam vastare cœperat, ne qua auxilia Hesso
aut Saxoni mitterentur. Hic Conradum Comi-
tem à Teckelburgo, inde Os naburgum & Min-
dam oppida, Comitem Luppensem, nonnullos-
que alios Regulos, qui in Smalcaldicum Fœdus
adscripti fuerant, capta insuper arce Ritsbergo,
ad imperata facienda compulit. Rebus ille pro-
perè gestis, Bremam contendit, eamque in po-
testatem redigere, sed parum feliciter, mense Fe-
bruatio conatus fuit. Saxo Elector ubi de re-
bus Cæsaris secundis accipit, Idibus Februar. ad
Argentoratenses scribit; de rebus à se feliciter
gestis, ut Mauritio pleraque oppida & castella
per Misniam ac Thuringiam, receptis amissis,
ademit, & Episcopum Magdeburgensem suæ
ditioni adjecisset. Unum præter spem evenisse,
quòd Würtembergensis Dux, & pleræque so-
ciæ Civitates Germaniæ in Suevia, amicitiam ac
fidem cum Cæsare, nulla Religionis injecta men-
tione inivissent, quodque auxilia illi in se Fœde-
risque socios, ubi postularentur, missuri essent.
Per ea fœdus ab ipsis violatum. Quòd verò au-
diat, Argentoratenses constanter in fide perma-
nere, gratum id sibi esse, eosque facere, ut fidos
socios decet. Hortari, ut in fide perseverent.
Si armis peterentur, Helvetiorum & Regis Gal-
liarum opibus se tuerentur, si suis non possent.
Se quoque dubiis eorum rebus cupere quidem
opem ferre; verum per bellum, quod domi cum
Cæsare esset, sibi non esse integrum. Ubi id ex
sententia confectum haberet, fidem amicitiam-
que se ipsis præstaturum. Jam ad convenien-
dum Magdeburgum, Ordinibus Saxonis edic-
tum esse diem, ad quem Legati jam frequen-
tes eo convenerunt. Atque hic de iis rebus, pro-
pter quas ad conveniendum Francfurtum nuper
dies indictus fuerat, deliberare. In spe certa ef-
se se, civitates reliquas, & Ordines, pertinaci-
ter in

ter in fide permanſuros. Has literas cum daret, deliberatio anceps poſtenebat. Per eosdem dies Mendoza Hiſpanus natione, qui in Gallis exulabat, à Gallorum Rege miſſus Legatus Francfurtum venit, qui in Curiam introductus, Senatum monuit, ne fidem mutarent, & magnifica ſimul promiſit, ſi bellum illatum, ut Mars communis eſt, eo quo ſuſceptum eſſet animo, finirent.

Miſerat Rex Saxoni centum aureorum millia, quibus vixdum annumeratis, is pridie Kalend. Aprilis è rebus humanis exceſſerat. Verùm hæc Legatio fruſtrà, ac ſine momento fuit. Etenim fide publica Legatis firmata, Franſurtenſium à Cæſare, Ulmam *Legationes miſerunt Argentoratenses*, Iacobum Stürmium, Matthiam Pharrerum, & Marcum Hagium. Admiſſi, propoſitas pacis conditiones ad referendum obtinuerunt, nihil enim ratum fore dicebant, quod auctoritate Senatus non comprobaretur. Pacis conditiones has ſermè fuiſſe accepi: *triginta aureorum millia penderent, & XII. machinas aeneas majores*. Nulla præſidia urbi impoſita. Additum præterea conditionibus fuit, *ut abjurato in univerſum Fœdere Schmalcaldico, in Cæſaris fidem jurarent, hoſtes ſuos è civitate expellerent*. Rex Ferdinandus, ut Bohemos arma ſumere reſtitantes in belli ſocietatem traheret, Lætmericiam oppidum in extreſis Bohemiæ cardinibus ſitum, cum filio Ferdinando proſciſcitur. Per biduum ibi Ordines Regni moratus, tandem in frequenti Concilio gravi oratione iis perſuadere aggreditur, ut Mauritio opem imploranti in ancipiti fortuna, fœderis olim inter utramque gentem iſti memores, ſuppeticas ferrent. Quod autem nonnulli metuerent, ne ea res ad libertatem gentis Bohemiæ imminuendam tandem excederet, id non eſſe, quin fidem ſuam, & tabulas, quibus caveretur, ſe interpoſiturum. Ordines, qui ibi tum aderant, negabant ſuæ poteſtatis eſſe, ſine aliorum qui deſiderabantur ſuffragiis, ſciſcere & ſtatuerè ea, quæ à Rege poſtulerentur. Quod ut tranſigereſſet, quamprimum omnium Ordinum conventum indicendum. Nec deerant hic tamen, qui Regi ſuam operam haudquaquam ſegnem ad bellum promitterent. Quibus Rex gratiis actis, oſtendit præſens tempus longam diſceſſationem & moram recuſare. Non deliberandum, ſed mittenda eſſe auxilia. Bello conſecto, diem conventui edicturum, nolle ſe eorum libertatem imminuere, ut ampliaturus eſſet potius. Oravit, ut ſe obedièntes præſtarent, ac ſecum habita per Bohemiam militum conſiſtione, arma induerent, & ad bellum ſe moverent. Ubi advertère Regem inter dicendum vehementius exarſiſſe, indignationem ejus veriti, operam ſuam uno ore promiſſere. Aut, ſi qui eſſent, qui ipſi ſe ad bellum non inſtruerent, mitterent pecuniam in ſtipendium. Paulò poſt ſub Idus Februarias, cum promiſſa urgeret, Nobilitas Pragenſis per literas à Rege contendit, ut (quando inſolens eſſet, quod agitarèt) ad XIII. Kalend. Martias, Ordines Regni Pragæ convenire juberet. Si id non poſſet, ut ipſi eò convenirent, ac ſtatuerent ſine ejus offeſſa, quod exuſu Regni eſſet. Inſtat Rex contrà, & quod Lætmericiæ

eſſet diſceptatum, obijcit. Promiſit tamen Conſtitia in XIV. Kal. Majas. Vetatq; ſimul, ne ad res novas incoſeptandas ipſi interea loci conventum ullum agerent. *Bohemi tamen nihil obſtinati, quarto inde die, quàm in ea verba literas ad Regem dederant, convenère, & ad libertatem, quam amiſſuri videbantur, tuendam fœdus icere*, utcumque à Rege id acciperetur. Per venerat jam in Saxoniam Marchio Albertus, cui extemplo *Mauritius Rochliciam*, quæ in tutela ſororis viduæ Landgravii erat, *obſidendam primum, deinde oppugnandam tradidit*. Rex Dreſſum, Mauritius Friburgum ſibi ſumpſit. Sed Rochlicia nullo momento potitus fuit Marchio. Saxo per id tempus Aldenburgi, vel, ut alii tradunt, ad Gartum cum XXXVI cohortibus & valido equitatu hizebat. *Is ubi id cognovit*, nocte Erneſtum Lüneburgum, Volratumque Manſeltium *cum parte equitatus, & Rectodum cum ſua legione occultis itineribus, ſilenti agrarum, Rochliciam præmiſſit, ipſe mox ſub auroram luceſcentem cum reliquis copiis agmine compoſito ſequitur*. Priusquam luceſceret, equites aliquot præmiſſi, in perſpectu ſtationarios ex improviſo opprimunt, quorum partim caſis, reliqui fuga in caſtra evaſerunt. In ſuburbio Albertus quatuor cohortes præſidio locaverat, ipſe luxui & voluptati immerſus, noctes diesque perpotando continuabat ſecurus. Cum his aliſque copiis Saxonibus occurrit. Sed cum numero virorum præſtaret Saxo, Albertus cum clade retrò in oppidum compellitur. Nec multo poſt adſuit Elector cum ſuis legionibus, qui oppidum undique obſidione cingere, ac mox oppugnare paravit. Mons in proximo erat, oppido imminens, in hunc machinas majores ſubvehijulſit. Hinc in oppidanos globorum grandine ita fulminavit, ut ſtationes è muris, aliosque è publico proturbaret. Simulque aliquot cohortes ad invadendum ſuburbium immittit, à quibus diſſipſis fuga per proximum pontem Alberti cohortibus, & equitibus, Muldam amnem tranſnatanribus, incenſum fuit. Inde oppidum invadunt, & primo impetu capiunt. Cæduntur paſſim cum telo oppreſſi. Inde ad prædam, quæ conceſſa militi fuerat, converſi, tormenta in caſtra Electoris convexerunt. Marchio Albertus dum in medio terrore fugam per amnem trepidus quærent, ab Erneſto Lünenburgo captus, & ad Electorem in caſtra ductus fuit. Sex cohortes oppido præſidio relictæ, & equites ad extremam dimicationem, ubi ſe tumultuariè collegiſſent, ad quatuorque ſermè horas pugnam eſſet, abiectionis in poteſtatem venerunt. Adiguntur juramento, per ſex meſes ſe adverſus Electorem arma non ſumpturos. Cæterum modico ſanguine admodum Electori ea victoria ſtetit. Equites eas cohortes palantes, quas per pontem in fugam abiſſe memoravi, aſſequuti, trucidarunt. In oppido non minus mille hoſtium caſi. Sunt qui caſos captosq; ad quingentos equites prodant, elapſos partim ad Regem, partim ad Electorem Saxones cum ſignis militaribus perſuſiſſe. Qui extra muros in tranſnato amnem occiſi, aut ſubmerſi erant, ad CCC. fuère. Albertum Elector captivum ſecum Aldenburgum abductum, Gotham ablegavit in cuſtodiam, miſitq; certos in Bohemiam, qui

tem feliciter ad Rochliciam gestam Bohemis in bellum Saxonum intentis nunciarent. Hæc per Saxoniam ad istum modum tum gerebantur, *Cæsar Ulma cum adhuc esset*, eò mense Martio, *Dux Wirtembergensis*, ut in pacis legibus expressum fuerat, adhuc invalidus ex podagra, venit. Et quia pedibus militere nequibat, in sella contra Cæsarem coniecit, id enim pace Cæsaris concessum fuerat. Ibi per eos, quos à consiliis adduxerat, *supplex sibi addonari oravit, & obedientem se in reliquum pollicetur*. Ad quæ benigne Cæsar pauca respondit, *inquirique*, ut in fide perseveraret. Relicta Ulma Cæsar Norlingam, belli Saxonici causa, quod in ardebat, petit. Literis enim aliis super alias legem allatis acceperat, Electorem per Saxoniam prospere rem gerere, & Bohemos per literas & Legatos ad defectionem perlicere, vulgum ad omniæ auram mobilem, tum plerumque Nobilitatem suam facere, universam denique gentem in Regem excitare, omnia tumultibus permiscere. Bohemicam vallam argenti, auri & æris ditissimam fodinis, per Thumsernum teneri. Quibus rebus permotus Cæsar, maxime quod Mauritio relicto esset extra Dresdam & Lipsiam, Albrechtum Marchionem, quem cum mille & DCCC. viribus, & sedecim cohortibus auxilio miserat, *inquit*: Sandæum, & Marignanum quoque, cum copiis utrumque suis cum illo conjunxerat, ut *certum* est. Cæsar ubi per Giengam Norlingam venit, recepit se podagra multo quam antea infestius, ut in meru & solitudine esset, ne illa morbi & dilationem ad bellum perficiendum adferret. Spe citius tamen brevi illa remisit, ac totus habiturus fuit. Tum diutius non cunctandum ibi ratus, primo quoque tempore exercitum ad Saxoniæ admove re constituit. Inter hæc Brandenburgi Elector apud Cæsarem & Regem pro Landgravi band segniter egit de reconciliatione. Eo ad certum rem perduxit, ut pacis conditiones, quæ teneretur, scriberentur, nec in iis quicquam acciperetur. Reges ferme fuere hæc. *Decreta Ordinis Imperii ratum haberet. Liberos aliterum obtraderet. Ducem Brunsvicensis Henricum, & filium, quos captos adhuc asservabat, nulla admitteret. Auxilio equestres copias adversus Electorem Saxonem, & Fœderis socios, atq; octo penitus cohortes Cæsari submitteret. Eas ipse per semetipsum are aleret. Præfens suum delictum agnosceret, ejusq; veniam Cæsarem oraret. Ille has conditiones, quia nimis graves fuerunt visæ, suscipere non vult, neque in eas sine insigni dedecore discesset se posse respondit. Ac nisi mitigarentur, prius potius fortunam ad extrema humanoque experiri malle. Atque ita infecta paupertas jam Cæsar à Norlinga duabus legionibus veteranorum militum Norimbergam, cum ex his literas ad Ordines Misnia daret. Earum hæc sententia. Accepisse se, Joh. Electorem proscriptum, bello Germanico reversum in Saxoniam non amissa, quæ Mauritio concesserat, recuperare metiam oppida aliquot, & arces, quæ sub Frederici Ferdinandi fuissent, ei ademisse in Bohemiâ. Quare ad ejus conatus audaces; & rebellio- nem operam darent, ut quæ ducimus esset, sic*

locis commeatu, pabulo, frumento, aliisque rebus, quibus exercitus sustentaretur, accurate prospiceretur, & humaniter milites longo itinere faciendo lassos exciperent. Super hac obedientem se Mauritio, sprete Saxonis ferocia, præstarent. Se hoc bellum suscepisse, ut fractis illius potentia & opibus, ipsis pax & otium vetus restitueretur. Ex eodem itinere litera à Cæsare ad Concilium Pragense & Præfectos venerunt, quibus significavit, constituisse se ferro & incendio in Electorem Saxonem animadvertere. Id solum ipsis curæ esset, ut ex eorum agris, quantum commeatu opus foret, ad exercitum alendum in castra conveheretur. Interea primæ Nobilitatis Proceres, quos supra memoravimus injussu Regis Pragæ convenisse, de summa belli ita consuluerant, si res dubiæ ita postularent, ut omnino arma sumenda essent, summæ rerum Caspar Pluggius præficeretur. Erat inter Bohemiæ Nobiles facile primus, opibus & clientelis potens, qui aliquando propter facinus perpetratum agris aliquot multatus, & in exilium actus, sed postea à Rege ab exilio revocatus fuerat. Rex eam rem graviter tulit, & paulo post Præciam cum exercitu (oppidum Bohemiæ est) Mauritio & Augusto adscitis, venit. Bohemi hostili armorum facie non solum perterriti, sed indignati etiam, quod cum infesto exercitu in agrum Bohemicum irrupisset Rex, per literas ab eo petiverunt, ne exteræ gentes in Regnum Bohemicum immitteret. Novum exemplum, & periculi plenum spectare ad motus, & novas res. Simul Misnia Ducibus scribunt, ut à Bohemia facessant, exercitum sine damno & populatione à Regno deducant, quod ni facerent exemplo, habituros eos infortunium. His Rex ita respondit, vereri desinerent: non se Bohemiam ingressum cum exercitu, ut hostilia inferat, sed Cæsari fratri advenienti se conjungeret. Ad hæc, ne Pragenses inquisitione militum frustra sumptus in bellum Saxonicum facerent. Electorem retrò se, in interiora Provinciæ suæ recepisse. Saxo paulo ante Legationes in Bohemiam miserat, quarum Princeps erat Nicolaus Minquitius, ad renovandum cum Bohemis fœdus, & amicitiam. Hic inter vias in gravem morbum incidit, quo non ita fractus fuit, quin per literas Pragenses moneret, ut Legatos ad se, sed fidos, decernerent, cum quibus secretò ea, quæ in mandatis haberet, transigeret. Bohemi nihil Minquitio; sed ad Minquitii postulata Duci Electori responderunt in hanc ferme sententiam. Bohemos cupere quidem, id quod æquum esset, illi in renovando Fœdere aliàs icto rem gratam facere; sed per motus præsentis temporis jam integrum haudquaquam esse. Mauritium cum fratre Augusto, Rege authore, cum armatis legionibus Bohemiam ad vastanda omnia incendio & prædationibus intrasse. Quod quidem quorsum evasurum esset; nondum posse satis pervidere. Proinde contendere ab eo, ne perinde id fiat, quasi fœdus renovare nunc cum maxime opus sit, gravarentur. Veterem amicitiam integram, & fœdus illabefactum servari se velle. Idque ita ratum foret, ac firmum, ac si jam religiosè præfenti Numine renovatum esset, id quod brevi re ipsa præstarent, ut fides sua non desideraretur. Nunc

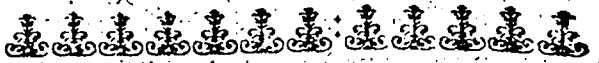
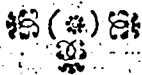
arma in se à Rege & Mauritio moveri, ut fœdus deferant, & socia arma contra ipsum jungant. Orare itaque eum, ut si Mauritius Bohemis bellum faciat, auxilio adesset. Quod si efficeret, nullum invicem futurum periculum tam anceps, & tam perplexum, quod pro ejus salute non susceperent. Regem cum copiis Præciæ esse, unde tamam ferri, in Vallem Joachimicam brevi moturum. Id si faceret, se constituisset eò castra admove, ubi portus tutissimus receptui esset. Inter ista moverunt Moravos, ne Hispanam, Italianamve gentem Bohemicæ societati inter hos belli Saxonici tumultus præoptatum irent. Petebat Cæsar, relicta Norlinga, Norimbergam, cum duabus legionibus, ad quas tertia, per Gualterum Suevum conscripta, accedebat. Cum his Hispanas cohortes, & Neapolitanos equites conjunxerat. Præter mille cataphractos à Prusso & Joanne Brandeburgensi acceptos, sexcentos levis armaturæ conduxerat. Præmissus fuerat Norimbergam Albanus, qui circa urbem, & intra muros, per mansionarios designatores hospitia, in quæ adventantes copię distribuere, designaret. Marignani octo cohortes permansiones urbanas præsidii loco distributæ sunt. Cæsar paulò post cum eo robore, quod ad corporis custodiam ex omni numero delegerat, Norimbergam venit, & civium fermè omnium, in primis Senatorum, gratulatione exceptus fuit. Quinque diebus militibus, ab itinere molesto defatigatis, ad reficienda corpora, & animos concessis: Norimberga Cæsar relicta, Ægram contendit. Ægra Bohemiæ, sed extra saltus, ad amnem Ægram qui in Albim influit, quæ iter in Saxoniam & Albim vergit, oppidum est, ditionis Ferdinandi. Huc ad VII. Idus April. ad conveniendum, diem Regi & Mauritio simul ut commeatum conveherent, & apparatus omnem belli comportarent, edixerat. Erant *Bohemi, præcipuè Pragenses, toto Regno in armis*, à quibus ut discederent, Rex sæpè per literas & Legationes jusserrat. Responsum ab his fuit, *arma se sumpsisse iusta, non ad inferendum, sed ad prohibendum ab agris suis vim, eo absente. Petere ab eo, ut Casarem moneret, ne Electori Saxoni bellum faceret; sed negotium, propter quod id motum esset, disceptandum in Concilio mitteret*, id quod è Dignitate Majestatis Imperatoriæ videretur. Conventui diem, ex promisso indicendum, petere. Interim DRESSO Ferdinandus, Mauritius Friburgo ad indictum diem servandum profecti, præter Lætmiticium, per Bohemiam, Saxonia ad dextram relicta, compendio Ægram contendunt. Intratis sylvis, quibus Bohemiæ Regnum coronæ in modum fermè cingitur, offenderunt transitum arborum succisarum passim strage interclusum. Factum id creditum fuit jussu Casparis Pluggii, qui ingentem rusticorum multitudinem ad bellum concitaverat. Rex ubi diu frustra disjiciendis arboribus, cum truncis extrantibus, virgultisque perplexis luctatus fuit, Bohemorum, qui ingentem arborum vim pro munimento coacervarant, & itinera infederant, injuria repulsus, per invia montium & sylvarum anfractus longos, erroresque iter avertere coactus fuit. Cæsar cognito iter Ægram fratri à rusticis per impositos saltus interclusum, &

expeditis opus esse, qui injuriam propulsarent, Hispanorum cohortes aliquot mittere constituit, qui cum cura itinera per saltum pervagarentur, & Regem in pacatum deducerent. Sed postquam accepit eum auxilio Procerum quorundam, qui in fide erant, demonstratis aviis itineribus, extra impositos saltus evasisse, nulla auxilia misit, & castra ad tertium ab Ægra milliare movit, in quæ Rex cum Mauritio, & Joanne Brandeburgo, cum suis copiis venerunt. Ex his castris Cæsar rursus ad Ordines Bohemiæ, in eandem sententiam, quæ superiori mense, literas dedit: *Præberent commeatum ad bellum, quod Saxoni, non ipsis parabatur. Suppeditato frumento, & cibariis, domos quisque suas ab armis discederent. Quod nō facerent, viderent, ne à se & fratre ea rebellio acciperetur. Quod ad Religionem attineret, nihil esse quod sollicitarentur: Hoc bello nulli se neque Principum neque Civitatem propter Religionem fuisse infestum.* Literis his lectis, tantum abfuit, ut arma deposuerint, ut multò magis etiam animis obstinarint. Exemplò Pragenses tota Bohemia Ordines trepidè ad arma concitant, nunc demum tempus esse, ut patriam communem vi & armis vindicent, ac tueantur. Rex & ipse in hoc motuiisdem propè, quibus Cæsar, verbis Ordines monet, ut tumultuari desistant, alioqui futurum, ut ratio iniretur, quæ facinororum inceptrum contra Cæsarem & se frangeretur. Majora sua utriusque in ipsam gentem esse merita, quàm ut ea molirentur. Quod autem de conventu habendo obtenderent, de eo velle statuere, quod ex Regni usu esset futurum. Saxo Cæsaris ac Regis copiis, quæ tribus ab Ægra milliariibus castra locaverant, nihil perterritus, Friburgum Misniæ oppidum, atque inde ad Albim progressus, Misenum, dimisso Mauritiano sine fraude præsidio, sine clade cepit. Quod ubi Pragæ nunciatum fuit, delecti statim alias literas ad Ordines per Bohemiam dederunt, quibus orant, ut fœderis cum Electore toties idci memores, pro fideli amico ac socio facerent, quod semper promississent, id à quibusdam violatum esse. Quare ne id in posterum admitteretur amplius, sed ut Elector socii ipsorum armis adjutus potentior adversus hostes suos esset. Simul & ad Regem scribunt, ne graviter accipiat, se in armis esse: fieri id necessitudinis jure. *Orare eum dant ob causas, ne Saxoni bellum faciat, tum propter firmatam jam olim inter ipsos fidem fœderis, tum quòd ille cause sue cognitionem semper ad Consilium rejecerit.* Rex illico Joannem Episcopum Olmutensem & alios nonnullos è consilio Legatos Pragæ mittit, per quos, cur minus diem conventui ad XIV. Kal. Majas indictum servasset, excusat. Imperat juxta, ut fœdus cum hoste communi idci, irritum habeant. Si libera Comitia haberi postularent, discederent ab armis. Et si huic edicto non parerent, facturum se, quod è Majestate Regia videretur. Sin arma deponerent, permisit nihil Legatis, sed ad se omnia referre jussit. Inde ad Ægram Cæsar discessurus, omnem exercitum, & Dynastarum auxilia ita recensuit, ut gravis armaturæ equites Rex sexcentos instructos adduceret. Quidam ducentos addunt. Mauritius mille, Brandeburgensis 400. armave-

rat. Hussari præterea mille Regem sequebantur, & peditum cohortes decem. Nam reliquas copias partim in Bohemia dimiserat, partim Ægræ præsidio reliquerat. Mauritius, ejusque frater Augustus, decem peditum cohortes, reliquis Lipsiæ & Zuicaviæ in præsidio dispositis, conferebant. Saxo in armis habebat VIII. peditum mercenariorum millia, ac totidem ferme Saxonum, ac tria millia equitum. Reliquas copias equitres pedestresque Gulielmus Thumsernus secum abduxerat. Exercitum profecto florentem, numero & robore militum hostibus parem prope, nisi disparem fortunam Deus dedisset ei, unde jus & æquum belli stare videbatur. *Cæsar Ægræ festis Paschalibus solenni ritu perpetratis, castra movit: ac Albano cum parte equitatus, & omnibus copiis pedestribus Misenum, ubi Elector adhuc castra habebat, præmisso; decimo die ipse per saltus difficiles, & altas paludes eodem pervenit, & X. Kalend. Majas haud procul ab oppido castra communivit, receptis in itinere oppidis & castellis, quæ Saxonice præsedis firmata fuerant. Saxo accepto Cæsaris adventu, omnes copias Albim, æsto ponte, quo amnem junxerat, raptim traduxit, & ad Mulbergum, haud procul à ripa, loco aperto ad dimicandum confedit.* Interim Cæsar, priusquam ad Albim veniret, cohortes aliquot Saxonicas fudit, & signis militaribus aliquot captis, milites sine fraude in pacatum abire permisit. Aberat à Miseno tria non amplius passuum millia, ubi cum militem diei unius itinere lassum, paululum quiescere vixdum jussisset, a Mauritio nunciatus venit, Thumsernum haud procul à castris (utin bello multa inania feruntur) cum magnis copiis confedissee. Ad primum nuncium nonnihil trepidatum fuit, è Cæsaris tamen consilio, qui sæpe antea rumores id genus vanos expertus fuerat, ducenti Hussari, & par levis armaturæ equitum numerus exploratum mittuntur eò, ubi hostem infedissee allatum fuerat, & in diversa circumquaque loca. Reversi eodem die, nullum æquam hostem conspectum renunciarunt; sed & captivis in itinere exceptis, Electorem transisse Albim accepisse, & ad Mulbergum contra Misenum metassee. Cæsar occupandum ratus fuit, antequam Wittenbergum, ditionis Saxonica caput, non solum loci natura, sed præsedis munitam, peteret. Die uno militibus ad curanda corpora concessis, omnes copias in ulteriorem ripam, scaphis pontis in modum instratis, celeriter transportare constituit. Ista volenti supervenit alius, sed vanus rursus rumor, Electorem retrò Wittenbergam abisse. Paulò ab Hispanis nunciatum exploratoribus fuit, eum ad Mulbergum, tribus minus milliariibus ab Albi adhuc sedere cum iis copiis, quas paulò antè memoravi. Sunt, qui VI. millia veteranorum militum eum tantum in armis habuisse tradunt. Disposuerat circa ripam passim supra infraque Albim, equitum peditumque stationes, cum operibus quibus hostes transire prohiberentur Albanum ad se venire jussit Cæsar, eique suum consilium aperit, quòd sine incipiti ulla deliberatione cum Saxone decernere fingeret, exercitum aut pontonibus aut ponte facto, ut lintribus traducere velle, aut si id fieri non posset, quærendis vadis transnatandum esse a-

mnem. Impedimenta verò, & opera alia, scaphis ratibusque junctis trajicienda. Contrà censuit Albanus, aliique nonnulli, quos anceps discrimen agitabat. Flumen latum esse, juxtaque profundum, ac citato agmine, vorticosisque fluctibus, nantes transversis in hostem rapi, qui ripam infederant, & impelli posse. Paucos natandi peritos, reliquos vi vorticosi amnis haustum iri, ni periculo arte occurreretur. Perstitit Cæsar in sententia, ac præmissis omnibus machinis sole sub terram demerso, circa tertiam noctis vigiliam Hispanum equitatum subsequi jussit. Ipse cum Germanorum equitum, peditumque robore statim VIII. Kalend. Maji, paulò antè lucem castris relictis, ad Albim contendit. Eo die, ac pridie, sequentique, arque eodem, quo cum hoste paulò post pugnam conferuit, sol solito obscurior, tristiorque visus per Germaniam & Gallias, terrorem spectantibus fecit. Cæsar futuræ pugnae eventus nescius, questus tum fertur, semper se nebula densitate infestari, quoties sibi cum hoste pugnandum sit. Sub octavam horam matutinam Misenum postquam venit, serenum cælum discussa nebula hostes in adversa ripa, qui trajetum ibi Cælarem in altioribus crepidinibus operiebantur, detexit. Si pontem reficere ibi aggressus fuisset, missilium grandine opus impedire potuissent. Sin scaphis, lintribus, aut ratibus conjunctis in ripam invadere tentassent, per exiguo momento arceri poterant, ac crepidines tueri: Equites circa Misenum in acie contineant, vetuitque priusquam jussi essent, ab equis descendere, castris prope ripam positis. Miserat Albanum proxima quæque ripæ loca exploratum, quem ipse e vestigio statim cum Rege, & modico equitatu sequitur, ut præsentibus & ipsi quoque singula perlustrarent. Ubi accepit ulteriorem ripam passim ab hostibus infessam, non visum fuit temerè consilium exequi. Proximos illico flumini accolæ undique ad se convocat. Ab his didicit, ubi amnis maxime vadofus esset, & minus vortice citato, ut transire, aut transnari posset, fluere. Inde cum Rege & Mauritio in proximam domum rusticam cibi raptim capiendi causa divertit. Hinc longius progresso Albanus occurrit, qui sibi vadofum locum à quodam rustico, cui hostes superioribus diebus damnum dederant, cum fidemonstratum retulit. Et paulò inde longius profectis, rursus Saxones cum tormentis dispositis in stationibus passim conspecti. *Eis vadum jam repertum, & omnia ad transeundum, transnatandumque comparata forent, terrebat Cæsar, quòd multis locis hostes equites peditesque frequentes ripam occupassent.* Agger adhuc muri in modum excitatus, pone quem tuti extra telorum jactus stabant. Super hæc, pontem ex ratibus & lintribus fabricatum, quo facilius aquæ innare, & onera secundo flumine devehenda capere potuisset, trifariam divulserant. Rursus diversa Cæsari omnia ripa humilis, cujus proxima vis amnis non solum inundabat, sed etiam abluebat. Præterea, nuda & aperta omnia, præter rara arbusta, quibus nonnihil protegerentur, stabant exposita. Parte ea, qua vado transitus erat, flumen trecentorum pedum latitudine erat, incitatum & impetuosum quidem, sed minus

nus vorticofum, quàm ubi præceps alto alveo rapitur. Nec occultè trajici poterat, neque circumduci agmen. Itaque in ancipiti deliberatione industria opus erat. *Mille Hispanos inter arbuſta tormentarios locat Caſar, unde miſſilibus trans flumen in adverſos grandinarent, ratus ita hoſtes ripam deſerturos, & ſubmoveri poſſe. Ubi illi viciffim ejaculati eſſent, Hiſpanicum periculo ad amnem ruerent.* Saxones nimbo globorum perturbati, in ſcaphas le præcipites dederunt, quibus ſecundo agmine fluminis deferrentur. Quod conſpicati Hiſpani, ex arbuſtis communiter ad ripam advolant, & in flumen præcipites acti, humeris ſolum & brachiis è ſumma aqua extantibus, globorum tam effuſo imbre eos, qui in ſcaphas le conſjecerant, & alios qui in ripa adhuc ſtabant, terruerunt, ut è ſcaphis ruſum in ſubjectum flumen acti, ægrè in ripam evaderent, & inde eos anceps terrior in fugam tantum non daret. Certatum eſt tamen utrinque magna vi miſſilium, è tanto intervallo. Nec à ſuis abſcedebat Caſar in ancipiti re. Is ubi ſenſit hoſtes legnins urgere, mille alios ſuccenturiatos ſuis deſatigatis ſubmiſit. Tum Saxones ſcaphas partim omittunt, partim injecta flamma urunt, & fugæ Conſilium capiunt. Nonnulli pronos ſe in ſcaphas devolvebant, quod tuti à miſſilibus laterent. Inter iſta pontem fecerat Caſar non magnæ molis, quem ad ripam applicari juſſit. *Hiſpani conſpecta Saxonum fuga, frequentes flumen, gladios ore, quo ſolo è ſumma aqua ſuperficie extabant, tenentes mordicus, iransnant, & navigia vi fluminis delabentia, qua à pontis parte relictæ Saxones avulſerant, abducunt.* Tum demum Hiſpani confertim ulteriorem invadunt, & palantes toto campo ſequentur, & ad velitandum, provocant, donec reliquus exercitus partim ponte, qui è Saxonis Caſarisque ſcaphis factus fuerat, & retinaculis connexus ſtabat immobilis, partim vado tranſiſſet. Electæ interim hoſtium, quos tranſitu prohiberi poſſe crediderat, ſecurus, ſacræ concioni in caſtris vacabat. Is ubi per nuncium trepidè allatum, Caſarem Albim tranſgreſſum accepit, extemplo ſignum ad colligenda vaſa dari juſſit, & Wittembergam praxiſis impedimentis, cum omnibus copiis celeriter maturavit, ibi cum Caſare de ſumma rei dimicaturus. Reliquerat Caſar caſtris præſidio è ſingulis legionibus ternas cohortes Germanorum, & equites quingentos gravis armaturæ, in eventum pugnæ. Equitatus ruſticum ducem ſecutus, vado amnem ſuperavit, pedes ponte transportatus fuit. Ducem ruſticum Caſar centum coronatis aureis, & duobus equis donatum, dimiſit.

LAMBERTI HORTENSII
MONTFORTII HISTORICI,

De

BELLO GERMANICO.

LIBER VII.

IN tranſitu Albis Caſar ita partiti ſuerat copias *equiſtros, ut Hiſſari & Lanoius cum levis armaturæ turmis, ſingulos tormentarios pedites in tergo vehentibus præcederent, ut hi deſultoria levitate in ripa ſtatim dejecti pro equitatu, dum pedites ponte amnem tranſirent, ſtarent, hoſtemque paulatim retrò cedentem laceſſerent, carperentque.* Proximè hos Albanus cum equitatu Neapolitano, & Mauritianis turmis ſequebatur. Poſtremum agmen Caſar & Rex cum Germanis equitibus clauſit. Nihil cunctandum ratus Caſar, celeritate hoſtem ad Mülbergum, vel ad Gotham oppreſſurum ſe credebat. Equitatum omnem bifariam hic raptim diviſit, in priori acie equites levis armaturæ quadringentos Antonio Tolerano, Lanoio, & Baptiſtæ Spinello tribuit: Mauritio Hiſpanos ſclopetarios centum, ducentosque levis armaturæ Germanos, & haſtatos ſexcentos. Frontem Caſtronilarus cum ducentis & viginti gravis armaturæ Neapolitanis tegebat. In altera acie Caſar, quæ in duo agmina diviſa præcedebat, erat, ipſe in uno cum quadringentis cataphractis Germanis, & trecentis hippoſclopiſtis curabat: in altero, cum totidem ac ducentis. Rex cum duobus filiis, & Filiberto Allobrogum Duce, verſabatur. Potuiſſet Saxo tantis copiis fuiſſe par, & in ſpem victoriæ acie congreſſus fuiſſe, ſi univerſum exercitum diſperſum in unum contrahere potuiſſet. Dimiſerat paulò antè Caſaris adventum Guilielmum Thumſernum, muniverat præſidiis Mülbergum, Gotham, aliaque oppida, ne nuda auxiliis opprimerentur, firmarat Wittembergam cohortibus. Sed in re ſubita, inexpectataque, omnes undique copias raptim contrahere non dabatur. Accedebat ſecura tranſitus mens, quod Albim tam facile exuperabilem haudquaquam crediderat. Cæterum in hanc pugnam futuram non ſolum Germania, ſed Gallia etiam, & Italia, animos intenderant. Caſar Albanum aſſequutus, cum eo copias, quas ſex machinæ campeſtres antecederant, conjunxit. Simul atque hoſtem Mülbergo diſceſſiſſe nunciatum eſt, ad ſaltum Lochanum, tribus ab Albi milliaribus, ubi cum tenere acceperat, properè contendit quadrato agmine. Et quo liberior, longiorque in planos campos eſſet proſpectus, quem pulvis equorum antecedentium pedibus in nubis modum excitatus adimebat, obliquius aliquanto agmen in dextram vergere & incedere juſſit. Saxo præcedens agmen ex intervallo conſpicatus, ſuos in aciem cogit, ei occuſurus, priusquam Caſar, quem ad Albim, aut Torgam conſediſſe putabat, ſuis adeſſet. Wolfgangus Crucius, ſtativorum Ducis Præfectus, qui Caſaris artes in inſtruendis aciebus noverat, cum monuit, ut retrò paulu-

paululum è media acie concederet, & longius prospectum, transprius agmen, quod posset, mitteret. Inde Dux alterum quod Cæsar cum Rege obliquetrahebat, agmen, præter spem ubi vidisset, celeriter in aciem rediit, in eam nunc necessitatem adductus, ut aut fugeret, aut prælio contenderet. Itaque dimicandi moram nullam facere voluit; sed vincere, aut vinci, utcunque pugnae alea caderet. Sed cum extrema humanorum casuum apud se reputaret, circa sylvam aciem instruere visum fuit, ut in ea in adversa fortuna abditus, ac pedestrium copiarum subsidio tutus, nocte insequenti Wittembergam receptum haberet, ibi fortunam periclitaturus. Trepidus subita re, peditatum ante sylvam consistere iussit. Erat hæc multis passim paludibus, & itinerum angustis anfractuosis difficilis, peditibus commodior, quam equitibus. Inde in levioris armaturæ Hispanos hipposcopistas præter sylvam palantes, pedites tormentis manuariis armatos, à quibus glandulis eminus urgebantur, immissit. Cæsar suorum animos, obequitans turmas paucis hortando monendoque confirmavit, ut semper pectora impavida habuissent, ita nunc Virtutis pristina recordarentur. Eundem esse hostem, cuius vim ad Ingolstadtum sedendo, ubi innumerabiles copias cum collega fugitivo habuisset, fortiter sustinuerant, quem semper cedente retrò, restantem, ac detrectantem pugnam sequendo, tandem ad pugnae necessitatem traxisset. Nunc cum videret consera se propè manu in prælum rapi, sylvam feris communem latebram ad fugam querere. Unum diem, imò horam unam, omnium laborum finem facturum. Viris equisque se superiores, quare hostem spem victoriae, quam ipsi in manu haberet, abicere. Ditia premia huius militie eo die omnes reportaturos. Ad hac, in hostico pugnantibus ipsis, fugam Albim à tergo interclusisse, ut fortiter vincendum esset, aut occumbendum. In hanc sententiam inter obequitandum ad milites & ordinum Ductores paucaloquutus, procedere agmen iussit. Albanus, cum Neapolitanis gravis armaturæ equitibus, primus in hostes investus, eorum aciem percutit. Mauritius ab altero cornu cum hipposcopistarum turmis sequutus, modicè Saxonum ordines turbavit. Hunc hastatorum vis, hinnitu equorum terribili & barbarum clangorè sublato, tergo harrens excepit. Dum hi infestè adversis frontibus concurrunt, à dextro cornu uno tenore equites in Saxonum sinistram aciem tanta ferocia per præceps inferuntur, ut alæ reductæ densitate & impetu Cæsarianorum vix semel atque iterum prælum reverterentur, nec cominus diu malleis equestribus ut virum vir galeis complexus equis detraheret, pugnaretur. Prælum equestre statim equitum peditumq; certamen excepit. Hoc primo pati Virtute, animisq; gerebatur. Frontem agminis duo utrinq; cornua missilibus strenuè aliquandiu curabantur grandine globorum equites invehentes fundendo, arcendoq;. Ubi infestius illi instarent, alii receptum fuga in propinquam sylvam habebant, inde certis iactibus equitum insequentium stragem facere. Sustinuerunt diu pedites Cæsarianorum impetum. Per octo fermè horas vario eventu extincta pugna fuit. Hussari equites levis armaturæ ad ultimum effusi, dextra lævaque in obliquum agmen invaserunt, eaque agilitate interrumpunt,

ut exiguo admodum momento vertendo revertendoque ordines turbant. Arsit inde cædes ingens, & quo fuga Saxonum in sylvam præcipitantiore erat, hoc infestius in fugam ruentium, palantiumque toto passim æquore vestigiis hærebant Hussari. Fæda passim cædes tum fiebat, & tragicam rerum faciem augebat confusus dissonusque clamor cadentium, cadentiumque & fremitus, sonique, quos saltus reperiit campi reddebant. Alii in sylvam semiermes, aut magna pars saucii, inermesque robora complexi, dum ictus evitant, interficiuntur. Plures alii super alios præcipientes acti, equorum pedibus proteruntur. Tanta strage jumentorum ac telorum omnis generis circa saltum tota planitie & cadaverum cumulatorum omnia obruta fuere, ut eques ad persequendum fuga in sylvam delatos, ipso tumultu passim impediretur. Ad C C C C, noctis beneficio fuga Wittembergam ablatis se contulere. Capitur Ernestus Brunsvicensis, Philippi filius. Electoris filius natu maximus prælio acceptis aliquot vulneribus sese subducens, hoste, à quo acceperat vulnera, trajecto, Gotham evalit. Equites per agros fugientes insequuti, magnam prædam ceperunt. Tormenta quindecim, à Duce è prælio, jam inclinante victoria, præmissa, in itinere intercipiunt. Elector usque ad ultimum pugnae eventum in prælio moratus, media cæde dilapsus, cum nihil spei superesset, & ad extremum periculi ventum esset, cum paucis per saltus avia & devia fugit. Albanus cum parte cataphractorum & levis armaturæ, per saltum fugientes insequitur. Cæsar parva victoria, cum Rege, revocatis equitibus, qui tanquam in rebus pacatis securi vagabantur, ad saltum progressus, ibi constitit, ut si Albanus cum suo equitatu incautus in locum insidiarum incidisset, ad se receptum haberet. Albanus in sequendis hostibus defatigatus, ad Cæsarem, à quo alacri animo exceprus fuit, revertitur. Modico temporis intervallo post, duo cataphracti Hispani, quatuor Itali, & Hispani levis armaturæ, atque unus Hussarus cum alio Hispano, qui palantes longius per saltum persequuti fuerant hostem, lærum spectaculum Regi & Mauritio præbituri. Electorem captum, armatum, equo insidentem, ac vulnere, quod inter pugnandum læva gena acceperat, deformatum, ad Cæsarem adducunt. Saxo immodica corporis mole gravis, cum chirotheicis detractis ab equo nequicquam descendere conareretur, siti propè in fuga ac pugna enectus, & lassitudine fractus, manere in equo à Cæsare iussus fuit. Ibi Saxo nudato vertice: *Ego me, clementissime Cæsar, in hac mea fortuna captivum tibi do.* Ad eam Cæsar: *Nunc me clementissimum Cæsarem appellas? Nuper haudquaquam ita (nam Carolum à Gandovo, qui se falso Imperatorem scriberet, Hessus & Saxo dicere soliti fuerant) nunc in eam, quam meritis es, fortunam incidisti, & furoris tui exitum, diu quasitum, invenisti.* Ad quæ Saxo quasi consternatus, paulisper subticuit. Mox cum gemitu, obrutus in terram defixus: *Oro,* inquit, *Cæsar clementissime, ut ea me fortuna serves, qua Principe Viro digna est.* Tum Cæsar: *Nunc tibi sum Cæsar? sed ut te dignum est, excipiam.* Ferdinandus, cujus animus

recordatio Bohemici fœderis exulcerabat, paulò acerbius eum increpuit, quòd se, & liberos suos, Regno ejicere, & omnibus fortune exuere conatus esset, totamque Bohemiam ad arma adversus se concisisset. Si praelio ipse vicisset, universam gentem defecturam fuisse. Albano imperatum à Cæsare est, ut Electorem & Ernestum Brunsvicensem ad Albim in castra custodiendos deduceret. Ab Albano id negotii Alfonso Vivi Hispano demandatum fuit. Mauritius in hac pugna, dum incircumspectè hostes fugientes cecidit, & persequitur, sclopo penè lateri admoto trajectus fuit. Sed casus, cum ignem silex non redderet, eum magis quàm quicquam aliud servavit. Amplius duo millia peditum hostium cæsa sunt eo praelio; ac nisi nox superveniens pugnam diremisset, major clades in saltu, ac campo, in quo dimicabatur, accepta fuisset. Equites paulò minus quingenti cecidère. Signa militaria XVII. IX. equestria, & inter ea Electoris vexillum, ad Cæsarem relata sunt. Ex Cæsarianis quinquaginta equites, aut paulò plures ceciderunt. Postridie cum eques à quiere refectus, omnia diligentius circa exploratum mitteretur, tormenta sex reperta, & magnam impedimentorum vim in castra retulerunt. Incidit hæc clades in octavum Kal. Majas.

Postquam Electorem captum & in castra adduci nunciatum fuit, omnis militaris turba velut ad spectaculum triumphi effusa convenit. Ibi magnitudinem victoriæ quantum quisque poterat augendo, fortunam, Virtutem, felicitatemq; Cæsaris vehebant. Hunc esse unum Ducem tota Germania post Reges potentissimum, cujus majores alii post alios summum Imperii apicem tenuissent, cujus pater, cum Septemvirorum omnium suffragiis Imperium ei delatum fuisset, constanter recusarat. Hujus societatem & amicitiam Bohemos Regiæ prætulisse. Tantas ejus esse opes, tantasque habuisse copias, ut Mauritium Misniæ Ducem omni Provincia, duobus oppidis exceptis, eò redegisset, ut exulantis in modum apud Regem Ferdinandum in larebris se contineret. Ausum eum cum Cæsare, Rege & Mauritio, solum praelio decertare. His, & similibus militum submissis sermonibus celebratus Dux, in custodiam abductus fuit. Biduum eo loco, ubi pugnatum fuit, Cæsar stativa habuit. Inde prima luce Torgam processit, qua in fidem accepta, Wittembergam arcem, & caput ditionis, cum omnibus copiis, ut eam quoq; in potestatem redigeret, petrexit. Inter vias nunciatur, Gulielmum Thumserum cum iis copiis quas in Bohemiam nuper abduxerat, novis equitum peditumq; auxiliis auctum, ad XXV. cohortes è fœdere à Regni illius conjuratis promissas, in Saxoniam iter maturare. Extemplò Cæsar reliquas copias Albim traduci, ac refracto ponte, haud procul à Wittembergâ, locis sylvestribus castra communire jussit. Hanc Cæsar, ab ea parte ubi angustior erat, oppugnare constituit. Ad quam rem Mauritius è Dresslo magnam vim muralium operum se convectorum, Cæsari pollicebatur, & fossorum quindecim millia, quorum illud quidem præstitit, hoc verò, trecentis agrè contractis, effectum dare non potuit. Fama cladis Saxonice, & capti Ducis in Bohemiam perlata, confœderatis

Proceribus magnum terrorem fecit, ac statim Legationes supplices ad Regem Ferdinandum oratum mittunt, ut apud Cæsarem pro Electore, ne quid inclementius in eum statueret, deprecaretur. Sunt qui id ante pugnam factum credant, & postquam eum in magno praelio victum & captum accepissent, contendisse à Rege, ut omnis in Hungariam contra Turcam exercitus duceretur. Rumores indies adferri, illum crebras irruptiones in Regnum ejus facere. Quod si faceret, fore, ut alii Reges quoque ad bellum socia arma communiter jungerent. Tertiò quàm ad Wittembergam castra admovèdie, Cæsar Electorem capitis damnat. Quod ubi damno significatum fuit, nullum abjecti pavidique animi, aut trepidationis signum dedit. Solum id, inquit, nunquam existimasset, fore, ut Cæsar tam inclementer mecum ageret. Id interim ab eo precor, ut mihi renunciet, num ea sit sententia, ut de uxoris ac liberorum rebus & bonis testamento disponere mihi liceat. Joachimus Brandeburgensis ad primam acceptæ cladis famam, indè latè sententiæ, excitus, properè ad Cæsarem nulla morâ castra accurrit. Ibi post gratulationem victoriæ multa benigniter pro Saxone deprecatur fuit. Quilicet gravia, ut in se statuerentur, meritis esset, ne tamén extrema humanorum in eum perqueretur. Vide, inquit, Cæsar, si secius feceris, ut factum ab Imperij Ordinibus accipietur. Quantum odij immortalis tibi, tuis omnibus, ac posteritati condidisti. Si me consultore (nam quid alij consulant, gentis suæ more, nihil ad me) uti velis, moderare victoriam, ea quæ utere te dignum est. Parum est, quòd hostes tuos bello superaveris, nisi te ipsum vincas, qua re nihil fortius, nihil præclarius, aut Majestati Imperij dignius. Alioquin victoria laus bona ex parte ad milites, quorum opera in bello usus es, pertinet, hujus verò summa gloria, iram vincere, hostem quæ clementia superare, propriè tua est. Quod si Germaniam in fide continere velis, levitate, haudquaquam crudelitate opus est. Cogita Cæsar, hujus Majoris paternum tuum Regnum olim summum cum laude gubernasse, magna bella gessisse, patri hujus beneficio ad Summum Imperium te ex Hispaniæ evocatum, cum ipse suffragiis omnium designatum illud suscipere recusasset. Ad preces Brandeburgensis accedebat, quòd eadem à Gulielmo Saxo Clivensi, Ferdinandi genero, cujus sororem Saxo nuptam habebat, sæpe antea tentata fuissent. Honorum deprecationibus victo Cæsare, damnatio illarum deprecationibus victo Cæsare, damnatio illarum atrox mitigata fuit. Leges inde pacis, obliteratæ priori sententiâ, aliorumque consiliis repudiatis, datæ hæc sunt. Ut in primis ea quæ à Cæsare de Religionem pronunciarentur, quæve Synodo visa essent, rata ac firma haberet. Abnuir id constanter Elector, ei quæ rei mortem sibi præoptandam, inquit. In aliis nullas condiciones se recusaturum. Inde hæc Leges illi dictæ fuerunt. Septemvirali splendore se abdicaret, in eam neque ipse, neque ejus liberi, neque posteritas ullum jus in posterum vindicaret. Agri, oppidis, arcibus, castellis, quæ Saxoni Septemviro parent, statim cederet, Wittembergam & Torgam traderet, Gosham arcem, nullâ propi vi, nullisque operibus expugnabilem, evertenti Cæsar, integræ ei suppellectile, & annona in columnis relicta. Tertiam alimonia partem, & machinas bellicas omnes traderet, quæ

qui in praesidiis erant, traditis signis in pacatum fa-
 cerent. Albertum Brandenburgensem, nuper ca-
 pitum, ex custodia abiit, multa dimitteret, adempta ei
 redderet. Caesar Ernestum Brunsvicensem invicem
 abire sineret, qua hoc bello Prussia Duci
 Alberti & Solmensibus ademisset, nulla temporis
 restitueret. Cederet Magdeburgensi, Hal-
 lensi, Hallensiq; ditionibus. Imperij summo
 (Camera vocant) pareret. Huc quoq; sum-
 mum, cum à Caesare id constitueretur, unà faceret, ut
 Brunsvicensis, ejusq; filium, captos è cu-
 stodia dimitteret, à Fœdere contra se & Ferdinandum
 descisceret, nec ullum in posterum faceret, in
 ipsi non exprimerentur. Omnia ejus inde bo-
 na Caesar in publicum redacta, partim Ferdinan-
 do, partim Mauritio, pro meritis in se, restituto
 primo Regno, donavit, hac lege, ut Mauritium
 ejusq; liberis quinquaginta aureorum millia an-
 nuæ pensionibus solveret, si Caesari ita videretur, sed
 Mauritij arbitratu tamen oppidum Gotham (nam
 ejusq; Caesarem demoliri, & solo aquare constituerat)
 sine certamine retineret, hac quidem lege, ut
 propugnaculo everso, nec oppidum, nec arcem in poste-
 rum propugnaculis firmaret. Ante Fœdus Smalcal-
 dum multum aris alieni constaret, ad id solvendum,
 Mauritius Elect. liberis centum aureorum millia
 redimeret. Super hac, quantum aris alieni bo-
 nae patruelis in publicum redactis, innexum esset,
 quæ Caesari ei donasset, id quoq; Mauritius redimeret,
 ita sine ullo certamine obliteratis ultro citroq; an-
 tiquis controversiis, deinceps viveretur. Additum
 conditionibus, ne Saxo quicquam contra eos, qui
 Caesari essent secuti, unquam moliretur. In
 Thuringia Caesari beneficio castella & agros retine-
 re. Quæ à Caesare decreta forent, juberenturve, &
 Ordines Imperij ea illabefactata servaret. Ca-
 pitum Caesarem aut ejus filium, propter concessam vi-
 tam, si conditiones placerent, easq; ipse comprobaret,
 populus. Ex his pacis conditionibus exclusi fue-
 runt Bichlingus, Rhingravus, Albertus Mansfel-
 dus, & Thumfervus, quorum postre-
 mus dimisso exercitu arripiendus, in vincula con-
 duceretur. Armis, & æneis machinis CXX. majori-
 bus Wittenberga postea dedit, exceptis cam-
 pibus exutus fuit. His conditionibus, quia
 Caesari illico literas ad Ordines Imperij dedit, qui
 ultimam conventionem sub Idus Junias novi fœde-
 ris concipiendi gratia edixit. Ferdinandus Bohæ-
 mæ item ex his castris per eosdem dies missis Le-
 gatis respondit, injuriam memorabilem sibi per-
 petratam cum hoste victo, & jam capto, nuper ictum
 fœci. Velle id aboleri, ac ejus formulam sibi tradi,
 nisi obedirent, viam inventurum se, quæ eò in-
 duceretur. Tenebatur interim Wittenberga trium
 milium electorum militum praesidio, præter civos.
 Ipsi à suo Duce jussi, remisso sacramento, in pote-
 statem venire, & deditionem facere oblinabant.
 Cum è muris subjectos agros ab Hussaris &
 alijs fœdis populationibus vastari, omniaque
 prædare cernerent, ne pari licentia in oppidanos
 exerceretur, metuebant. Remisso à Duce sacramen-
 to, fœda deditio est, deductisque praesidiis, qua-
 tuor cohortes Germanorum à Caesare, ut in præsi-

dio essent, suffecti sunt, facta oppidanis potestate
 exturbandi eos oppido, qui contra edictum licen-
 tior in flagitia dissolverentur. Accepta in potesta-
 tem Wittenberga, biduo post Sibylla uxor Ducis,
 levit, & leviri conjunx, soror Ernesti, & Elect. fi-
 lius ad Caesarem in castra egressi, in ejus taberna-
 culum à Ferdinandi Regis liberis, Joanne Brande-
 burgensi, & frequenti Germanorum Nobilium
 cœtu deducuntur. Ibi Sibylla effulsu ubertim la-
 chrymis, pro marito erroris veniam deprecatur.
 Tristia miserabili Nobilissimæ fœminæ fortuna,
 lachrymis obortis, & habitu motus Caesar manu
 eam humi genibus advolutam, levavit simul, ac
 amplexus benigniter, animum mœrentis dictis
 blandis confirmavit. Moti sunt ad misericordiam
 miserabili spectaculo circumstantium Procerum
 animi, ut antea actarum injuriarum memoria pro-
 fus exolefceret. Confirmata non solum mariti in-
 visendi potestatem fecit, sed ipsi capto etiam oppi-
 dum ingrediendi, & ad octo dies apud uxorem
 hærendi copiam permisit. Caesar Ferdinandum,
 ejusque liberos, Electorem Brandenburgensem &
 Mauritium secutus, pomeridiano tempore Wit-
 tenbergam arcis visendæ, & Ducum Elect. monu-
 mentorum gratia simul ut oppidi situm, munitio-
 nes, propugnacula, aliaque visendæ antiquitatis
 multa perlustraret, ingressus fuit. Haud diu illic
 commoratus, salutata in arce Sibylla, jussaq; forti
 animo esse, omnia rectè cum marito habitura, in
 castra cum suis rediit.

Per hos dies Dux Ericus Brunsvicensis, ab O-
 rientalibus copiis, quas Lubecenses Hamburg. a-
 liaq; Civitates confederatæ ad bellum armarant,
 Ducibus Curtphenningo Mansfeltio, Heddeco,
 Thumfervno, profligatus, obsidionem Bremensem
 solvit. Ipse equo annem tranans, cum parte equi-
 tatus ad Caesarem fugit, apud quem non solum se-
 de pervigilio negligenter acto, id quod vulgò de
 eo spargebatur, purgavit, sed omnem oscitantia
 culpam in Frisbergum, à quò in pugna desertus
 fuisset, transtulit. Mittitur Gotham interim Laza-
 rus Swendius, ad arcem, exempto è custodia Al-
 berto Brandenburgensi delendam, jussus cum dua-
 bus cohortibus tamdiu ibi commorari, dum solo
 æquata esset.

Restabat jam, ut unus Hefsus Caesaris in gra-
 tiam reconciliaretur, de quo nunc referre pergam.
 Brandenburg & Mauritius per amicos, apud Ca-
 sarem huc connitebantur, ut Hefso pax, quibus vi-
 deretur conditionibus, scriberetur. Supererat id
 solum, ut via inveniretur, quo publica privata-
 que fide concessa, supplex Caesarem accederet.
 Dum hæc illi moluntur, Legati è Bohemia à con-
 juratis Proceribus in castra pacem oratum vene-
 runt. Quos Caesar modeste castigatos, sine multa
 paucis post diebus domum remisit. Interim Hef-
 sus Lipsiam, ab his quos memoravi Principibus,
 ut ibi de ratione petendæ obtinendæque veniæ
 seceret agerent, evocatur. Ibi postquam audi-
 vit omnem spem veniæ impetrandæ præclusam,
 nisi sine ullis conditionibus in potestatem Ca-
 saris se traderet, castella omnia, agros, oppi-
 da, æneaque tormenta daret, duris his condi-
 tionibus ille consternatus, cum in sola Caesaris
 clemen-

clementia spem veniæ positam videret, aliquandiu cogitabundus oculis inter terram dejectis sedit, ac statim Weisellum retrò domum, quatuor à Lipsia miliaribus, mæstus ad deliberandum regressus fuit. Postridie cum apud animum suum præsentem suam fortunam, & anceps discrimen, quod immineret, inter equitandum identidem reputaret, (acceperat fama, Cæsarem expeditionem in Hassiam cum omni exercitu parare) tum demum, qui nullam antea passionem recepisset, nunc quasi libet, quamvis graves, salva vita, admissurus visus fuit. Lateri ejus adequitabat tūm fortè Eblebus, cum quo inter vias multa de petenda venia deliberaverat. Si scirem, inquit, Cæsarem exorari posse, & exoratum à me præsentem, & quidem supplicem domum me abire permissurum, non gravarer, omnia propugnacula & castella diruere, permitterem omnia opera bellica auferri, traderem armamenta, unā tantum arcem relinqueret, in qua me in otio & secessu continerem, neq; gravius quid in me consuleret. Eblebus advertens ista ab ægro animo cum gemitu ac suspirio profecta: Age, inquit, quid sistsis ad Mauritium referam, quo tibi consulat? Paucis diebus vel ipse huc rursus adero, vel per literas te certiorē faciam. At vide, ne interea quid gravius per agitudinem animi in te consulat. Simul ille exemplo ad Mauritium properē maturavit; ac cum eo, ut convehēret, secretō egit. Refert ille statim rem ad Cæsarem. Revertitur Eblebus brevi post ē castris Wittenbergenfibus, cum literis à Brandeburgensi & Mauritio ad Landgravium. Earum hic erat tenor, Nonis Jun. scriptas fuerant. Ubi de tua voluntate per Eblebum facti sumus certiores, totidem verbis rem ad Cæsarem retulimus. Quid autem obtinuerimus, ex eo cognosces, qui ad te pacis leges perfert. Et quia tolerabiles sunt, nulla ratione recusandas censemus. Neq; dubium est, quin sint placitura, maxime cum cernas, ac tecum reptes, in quanto periculo verferis. Cave abnuas, te in Cæsaris potestatem permittere. Nullas interpone condiciones, nullas exceptiones, nam pax aliter convenire non potest. Nec est cur acerbiora metuas tibi à Cæsare impositam iri, aut futurum, ut captivus in custodiam condaris, id non fore, nostram privatim fidem interponimus. Si quid præter eas condiciones, quas Eblebus nuper pertulit, gravius tibi acciderit, aut acerbius in te consultum fuerit, aut captivus tenearis, non recusamus à tuis liberis in eandem fortunam deponci, sistsi, ut pro te prestemus. Quod ad Religionem spectat, idem tibi affirmabitur, quod Saxoni relictum est. Quoniam autem hac pax non solum necessaria tibi simul est, ac utilis, verum etiam Reipub. petimus, ut quam primum huc te conferas, & Henricum Brunsvicensē, unā, & filium ejus, tecum ad Cæsarem adducas, ut nostram fidem secuto pax tibi sit impetrabilior, & præsens data dextra pacis condiciones accipias. Nec est quod verearis, ne Brunsvicensis cujusquam insidiis inter vias intercipiatur, id non futurum, nos volumus prestare. Dabitur opera ut ab equitibus obvius incolumis ad Cæsarem deducaris. Literarum hic fuit tenor. Cæterum pacis leges à Cæsare Landgravio dictæ, quasque descripsit ipse sua manu confirmavit, fuerunt hæc: Ut se, agros, urbes, arces in Cæsaris potestatem, nullis interpositis conditionibus, traderet. Ipse supplex ad Cæsaris pedes advolutus, noxam condonari peteret, Ca-

sari deinceps obediens summa observantia foret. In iudicio Imperiali à Cæsare constituendo pareret, sumptus in id unā pro copia faceret. Delecta Cæsari pro incolumitate & salute Imperij comprobaret, & servaret. Adversus Turcam auxilia una cum cæteris Principibus certatim suis temporibus mitteret. Omnibus fœderibus, in primis Schmalcaldico, renūciato, Epistolas hujus generis, quas cumq; haberet, Cæs. tradito. Nullum fœdus cum ulla gente inire, in quo Cæs. & Ferdinandus non exprimerentur. His tribus Cæsaris suam dissonem interdicio. Quos Cæs. quod in se arma induissent; luere, noxam vellet, eos non tueror. Cæsarem perditionis suæ sine cuius exercitu transire sinito, & comœatu juvato. In suos populares extremo humanorum supplicio, qui post eum diem in acie contra Cæsarem starent, animadvertito. Revocato ē castris, qui adhuc adversus Cæsarem in armis sunt, eosq; intra quatuordecim dies ab armis discedere edicto iubeto; ac nisi intra edictos dies pareant, bona eorum multa nomine prædæ sunt Cæsari. Centum millium aureorum pecunia noxam luto, eamq; summam præsentem intra quatuor menses solvito. Arces omnes cum propugnaculis, exceptio Ziegenhemo aut Cassello, demolitor. Præsidia imponenda Cæsari sacramento obnoxia sunt, nec ulā in posterum, nisi arbitratu & voluntate Cæsaris firmator. Hac ita rata sunt, si omnia bellica opera, gloriofos, pulverem tormentarium, & quantum instrumentorum huc pertinet, primo quoq; tempore in potestatem tradat; sed ex omni numero Cæs. quantum videretur satis futurum ad eam arcem tuendam, quam permitteret, ei dono relinqueret. Henricum Brunsvicensē, ejusq; filium, ē custodia, resistenda paternam dissonem, remisso popularibus juramento, dimittito, inde actionem damni datam cum eo pacatō disceptato. Adhac, Prussorum Magistro, alijsq; Principibus vi à se adempta, lubens volensque restituito. Adversus Danorum Regem, ac alios, quod in dubiis rebus belli, & incertis fortuna nulla duciā miserint, quodque Cæsaris arma fuissent secuti, nihil infestis molitor. Captivos sine multa dimittito. Iudicio iis sistitor, à quibus controversia intenditur. Huiusmodi leges pacis si ipse non recusaret, & liberos eandem ratas habere iubeto, eandem Hassia Nobilitas omniū, ac populus comprobato. Si hæc leges violaverit Landgravius, tum illi arreptum eum Cæsari tradunto. Pro his omnibus Brandeburgensis Mauritius & Wolfgangus Palatinus fidejusserunt. Si ista pax labefactaret, promiserunt se consocietatis armis vires suas in eum converturos, ut ad servandum cogant. Hællus has pacis leges ubi legit, ita non recusavit, ut aliqua, quæ perplexius, minusq; dilucidè dicta fuissent, ē consilio Ordinum planius explicari peteret. Dimittitur iisdem fernē diebus ē custodia Albertus Brandeburgensis, qui ad Cæsarem in prætorium introductus, gratias ei pro beneficio accepto egit. Postridie nonas Junias Cæs. castra moturus, sua præsidia ē Wittemberga deduxit, ē Mauriti copijs aliquot relictis cohortibus. Eodem die Mauritius frequentem Senatum habuit in arce, ubi civitatis libertatem, iura, leges patriæ, consuetudineq; rata ac sancta se habiturum, ne à Majoribus accepissent, affirmavit, & auctoritatem insuper potius, quam diminueret. Inde in ejus Frederico, ratum est. Capto enim Joanne Frederico, Cæs. cum Septemvirali splendore pro men-

in eo bello decorat. Magistratus Mauri-
um omnium primum oravit, ut scholam Wit-
tenbergensem, hujus belli Germanici procella
destruat, restauraret. Quod non solum da-
mna dextra se facturum, promisit, verum etiam ru-
ticorum miseram plebem terrore profugam, in
eas quemque possessiones, agros, prædia villas
evocari iussit. Quorum ædificia incendio vasta-
verant, illis ligna è sylvis ad ædificandum,
pendendumque, & in sementem frumentum se-
minandum, promisit, redactis ad extremam pau-
perem, gratis, ditioribus paulò, mutuo. Sub-
ter, quædam seorsim, quæ ad Ecclesiasticam rem
convenirent, mutare aggressus fuit. Joannes Fre-
dericus Nicolaum Amstorfium Episcopum Numbur-
gensem aliquot ante annis præfecerat. Hoc nunc
Ferdinandus per eas dies in Bohemiam cum tri-
bus milibus equitum, & peditum millibus sex, ad
impugnandos Regni motus profectus, ad Lætmericiam
castris confedit. Inde ad Ordines Bohe-
mæ literas dedit, quibus iterum de fœdere cum
Rege isto multis verbis exposulavit cum illis,
ut eos ab illo discedere, etsi essent qui obstinati
recusarent, ii sententiam suam nomina-
tim perscriberent. Haud ignorare se, esse non-
nullos, qui fraude & lenociniis verborum blandis,
quibusdam in eum errorem adducti essent, qui
negligere, staret sententia, nec injuriarum in
se recordari velle, præterquam iis qui vim
Magistratui fecissent, eumve pulsassent, quibus
non condonaret. Dum ad Lætmericiam
Legati, & Cæsaris, Ulmani ve-
nerunt, qui illorum studium & operam, ad firman-
dam pacem Imperii, in Concilio commemorarunt.
Huc operam, ut fœdere inito, quies perpes &
sempiternum in Germania stabiliretur. In
sententiam cum multa de tranquillando sta-
tu Imperii, & concordia Religionis per dies ali-
quos differeretur in Concilio, pestis grassari re-
cepit paulò post conveniens Germania ad Kalend.
Febr. Wittembergæ, salutato fratre, & Ordi-
nis Ductoribus singulis torquibus aureis decora-
tosque simul pro concione eos, qui primi
transierant, postquam donis amplissimis, ve-
luti excellentibus holosericis & ostrinis orna-
tis, simulque duplices nominasset, Halam ad Sa-
xoniæ facinus contendit, inde in Hassiam expeditio-
nem facturum, quod Landgravius temporis moram
transigenda ea, quæ per Brandenburgensem &
Mauritium confecta essent, quærere videretur.
Inter Germanos & Hispanos milites, incertum
de causa, tanta trepidatione tumultuatum fuit,
ut jam res haud procul à dimicatione esset, ut ni-
hil impavidus in medias acies occurrisset, jam
in medio urbe cum memorabili tantæ victo-
riæ interimine labefactandæ dimicatum fuisset.
Cæsaris credere fidei Septemvirorum, generi, &
Brandenburgensis, nec Cæsaris vim audere expecta-
re postremum xiv. Kalend. Julii fiducia fide-
lium illorum fretus, medius inter eos obviam pro-
cessit cum equitibus centum, paulò sub occasum

solis Halam ingressus, magnifica cœna à genero ex-
ceptus fuit. Eadem vespéra Henricus Brunsvi-
censis cum duobus filiis & Erico Duce Hessum
sequeutus, & ipse Halam venit. Postridie ejus
diei mittitur ad Hessum Christophorus Carlebi-
cius, ad pacis, in quas convenerat, conditiones ex-
hibendas, subscribendasque. His cum additum,
sed non expressum antea in formula per Mauritium
& Brandenburgensem transmissa fuisset, Cæsaris u-
num esse, pacis capita interpretari, Atrebatensi Epi-
scopo renunciari per Carlebicium iussit, se non
posse, nec è sua dignitate esse, subscribere iis, in quæ
non convenisset. Atrebatensis vicissim responde-
ri iussit, id à scriba per negligentiam, ut interdum
fieri solet, omissum fuisse. Ille cum instaret, ut ci-
tra fraudem id fieret, adjecit alter, quoniam de
Religionis negotio postulatet sibi caveri, ut Mau-
ritius & Brandenburgensis fecerant, haud gravatò
Cæsarem hoc facturum, si ipse vicissim Concilii
Tridentini decretis obedientem se per omnia
præstaret. Ad ea Hessus, à nemine antea ejus rei
mentionem injectam quidem, nec alios Imperii
Ordines eo ipso teneri, cur in conditionibus id
non esset expressum? Malle se ea cautione Cæsa-
rea carere, cum ne Cæsar ipse quidem ad caven-
dum teneretur. Atrebatensis post aliquantam
altercationem, reputans non esse è dignitate Ma-
jestateque Cæsaris, verbis de cautionis jure, & for-
mula verborum prolixius disceptare, minari occœ-
pit, eum, ni pareretur, infortunium habiturum. Cæ-
sarem jamdudum in Principum Senatu eum ope-
riri, & moram indignè ferre, spontè proinde face-
ret, quod invitus frustra disceptando exemptis ho-
ris facturus esset. Tum demum Hessus acerba
denunciatione motus, ne vindicem severiorem
cunctationis Cæsarem experiretur, ad hunc mo-
dum conditionibus subscripsit. *Liberi, Py, Ge-
neralis Concilii decretis, quo non minus caput quam
membra reformetur, se velle præstare obedientem, uti
Mauritius, & Brandenburgensis se præstaturi essent.*
Isti enim secretò paulò antè ita cum Hesso in-
transigendo collocuti fuerant, decerneret Conci-
lium quæ vellent, eorum se nullam habituros ratio-
nem, nihilque pensi, dederantque copulata dextra
fidem, à Confessione Augustana se non discessuros.
Hac fide confirmatum Hessum, Mauritius &
Brandenburgensis Electores sub quintam vespè-
tinam in Regiam ad Cæsarem perduxerunt. In-
gens hominum Nobilium velut ad spectaculum
effusa multitudo hæc confluxerat, eum visuri, quem
toties prædicasse audiverant, malle dubia rerum
omnia periclitari, quàm supplicem se ad genua
Cæsaris advolvere. Ubi ad Cæsarem venit, nudo
capite se in terram demisit. Ibi Cancellarius ejus
Güntherodus hujusmodi orationem, quam de-
scripto recitavit, pro illo habuit. *Landgravius
Hessia Philippus, Cæsar invictissime, hoc bello gravi-
ter in te peccasse, & Majestatem tuam imminuisse
constituitur, cur juste offensa severe in se animadverte-
re posses. Nunc quando peccasse sese, insanisse, & alios
in insania sua societatem pellexisse pœnitet, Clemen-
tiæ tuæ fiduciâ & promissis, in tuam potestatem se per-
mittit. Orat igitur te, ut quantum admissum
est peccati, sibi condones, memoriam antea-
ctarum injuriarum, bliteres, proscriptionem in-
stam aboleas, & integrum se in paternum Regnum
restitua*

summæ rerum Bohemici belli præfectum fuisse à Confœderatis memoravimus; cum ad productum diem vocatus, ad dicendam causam non veniret, *absens Majestatis damnatur, & in caput hominis tradenti, quinque aureorum millia decernuntur.* Ad istum maximè modum procella, quam factio Bohemica in Regem excitaverat, sedata, è Lubeco Legati ad Cæsarem venerunt. Hi felicitatem & victoriam gratulati, *docuerunt, se neque auxilia, neque stipendium adversus eum hostibus misisse, neque in Fœdus Schmalcaldicum discessisse, neque comprobasse unquam.* Responsum Legatis fuit, Cæsarem id gratum habere, & eos laudare, id quod ipsorum Reipub. bonum & faustum esset futurum. Iisdem temporibus Bremenses, qui nuper obsidione liberati, obstinati imperata facere abnuerant, per Danorum Regem ad perpetrandum pacem sollicitè infla-

bant. *Hamburgenses* Legatione Norimbergam missa, & ipsi in gratiam recepti, noxam grandi pecunia luerunt. Saxo & Landgravius à Cæsare alibi, quando per Germaniam circumducti, postremo in Brabantiam in triumpho ducti sunt, quorum ille Cæsarem captivus sequutus deinceps, hic verò Veterem Nerdam (oppidum id Flandria est) in arcem seu carcerem missus fuit. Sed cum ea custodia liberior illi esse cepisset, quam tutum videretur, Mechliniam in arctissimam custodiam traductus venit, ubi ab Hispanis Argo vigilantioribus custoditus per aliquot annos, tanquam in exilium relegatus vixit, donec Cæsare Mauritianiis armis ex Oenoponte in Carthiam pulso, ambo in Provincias suas remissi fuerunt.

Finis libri septimi & ultimi.

DESCRIPTIO PUGNÆ,

Qua

JOANNES FRIDERICUS, DUX SAXONIÆ,

à Cæsareæ Majestatis exercitu victus & captus est, non procul ab oppido Saxoniæ Mühlberg, die XXIV. Aprilis Anno Domini M D XLVII.

ANNO post Nativitatem Domini nostri Jesu Christi M D XLVII. cum Cæsarea Majestas collectis copiis auxiliisq; in Misniam pervenisset, castraq; ad Torrentem laha, inter oppidula Lumitium ac Mugeslam posuisset: *Dux Saxoniæ Joannes Fridericus Elector* hac de re certior factus, suo cum exercitu ex Misna oppido, ubi dies aliquod stativa habuerat, trans Albim movit, ac quo minus Imperatoriæ Majestati facultas insequendi daretur, pontem subiticium, à veteribus magna industria, multisq; impensis constructum incendit, ac copiis suis secundum Albim ductis, ad Mühlbergam Saxoniæ oppidum castra locat. Hæc cum Cæsarea Majestas ex fama publica cognovisset, non ultra cunctandum esse statuit, sed simul ac dies illuxit, qui erat VIII. Kalend. Maji, diesque Domino sacer, toto cum exercitu ad Strelam contendit. Id castellum in monte situm supra Albim, stadiis à Mühlberga ferè octo abest. Hic ubi castra posuisset, quidam ex Majestatis suæ exercitu, palantes ad ea loca pervenerunt, quorum è regione Dux Saxoniæ castra habebat, ac simul se utrinque conspexere, sclopetis invicem sese trans Albim petere, donec prima acies fatigata, an casu? ad idem loci adventaret, quam totum agmen ordinibus factis ponere sequebatur.

De his cum Duci Saxoniæ nunciatum esset, qui eadem hora sacris intererat, adduci non potuit, ut Imperatorem instructis copiis adesse crederet. At cum equitatus Hungaricus, qui vulgò Husari appellantur, una cum sclopetariis Hispanicis (hi enim in prima acie collocati erant:) Albim flumen

attigissent, tantum repente prælium sclopetis commissum, ut Saxones pontem, quem navibus in flumine fecerant, incendere, ac litus relinquere, oppidumque Mühlberg petere cogerentur. Interea Cæsarea Majestas machinas, quas bombardas vocant, eò quod bombum ardentem magnam vi expellant, ad litus fluminis adduxit. Quo viso, Dux Saxoniæ cum suis consilio inito, locum deserere, ac Wittebergam, Ducatus sui Metropolim munitissimam, cum exercitu proficisci statuit. Decertare enim cum Imperatoria Majestate id temporis parum videbatur opportunum: Siquidem copiarum suarum trifariam aut quadrifariam per Provincias suas erant dispersæ, nec in tam celeri, ac insperato Imp. Majest. adventu in unum congregari locum potuerant, Idcirco impedimenta cum litore & bombardis bellicis præmittit, quibus praesidium decem signis per causam paucos milites adjunxit. Decem signis per diam reservatis. Hæc ita dum fiunt, Hispani quidam nudatis corporibus ac gladiis, quos ore tenebant, sese quam celerrimè in flumen conjecere, ex his nonnulli flumen transierunt, pars aquis submersi, quidam verò pontem navalem, ita ut ardebat, religatum ad litus adduxerunt, his navibus usi, plurimi ex Hispanis flumen transire: Quos Dux Saxoniæ una equitum parte aliquandiu transitu prohibuit, quò tutior suis esset discessus. Ac cum loca illos tuta attigisse existimaret, deserens Albim, suos instructa acie subsequutus est. At postquam Hispani litus ab hoste desertum esse cernerent, plurimi ex iis flumini se credentes, na-

do tra-

trajicere contendebant. Quorum pauci ad ripam attingere, plurimi verò pernicitate aquis rapti, aquis oppressi, suffocati sunt. Qui tamen trajecerant, cum de discessu Ducis omnia explorata habere, Cæsareæ Majestis nuntiatum accrenatando, quam citissime poterant venire. Quorum nuntium peropportune Imperator. Majest. hominem quandam rusticum nacta est, per Albium vadum doceret. Quo per Germanos & Hufaros equites explorato, Cæsareæ Majestas confestim equites mille vadum transire jubet, qui primum ac flumen superarunt, sed ut illis mos est: passim per omnia itinera dispererunt. Quos equites à Duce post oppidum liberq; in id collocati, ut Cæsareanos ab inferendo arcerent, adorti, ad flumen usque extempore propellebant. Ac his propulsis, longius eos quoque destiterunt, seu quod rebantur, satis se officio suo functos esse, ac Cæsareanos semel in fugam versos, denuò tentare pugnam non audere. Quod fortuna Cæsareæ Majest. id sic disponere. Mox enim in campos, quam longissime ab hostibus se receperunt. Quod Cæsareanis & colligendi se, & cum hostibus iterum congregiendi opportunitatem præbuit facultatem. Primum ac se se collegerunt, receptis, auctisque animis, Saxonicos in vasere, quorum animi hac insperata Cæsareanorum audacia non mediocriter frangebantur, ut ita ad primum Cæsareanorum impetum, collem in quem se receperant, sensim recedendo defererent. His cognitis Cæsareæ Majest. omnem equitatum cum Hufaris propria persequi traduxit, Regia Majest. Ducibusque reliquis, Imperatoris Majestatis castra sequebantur, committentibus.

Dum hæc fiunt, pons in Albis fluvio navigandi est instructus, per quem pedestres copie, ac Machinæ bellicæ traducerentur. At Cæsareæ Majest. his non expectatis, equitibus instare, & quantum cursu ac viribus poterat hostem insequi. Item tertio tandem milliario, ab eo loco, quo Albem transierant, prima acies adorta est, circa sylvam, quæ ab arce Lochibi sita Lochiana appellatur. Hic instructa acie Dux incedebat, pedites pro munitione habebant, ex uno latere equitatum, ex altero sclopetarios, ad quos paludes & fossa, eo loci facta (forte ad derivandum ex agris præteritiam humiditatem) difficilem Cæsareanis accessum præbebant. Machina bellica, sicut & Cæsareanis, nulla erat, præmiserat namque eas Dux supra memoravimus) cum laxis & impedimentis. Quare nullum ex eis Duci subsidium, neque Majestati detrimentum ullum esse poterat. Cum Cæsareæ Majest. cum eo agmine, quod ducebat, ad primam suam aciem devenisset, omniscum equitatus in unum locum congregatus esset, levioribusque armaturæ equitibus, manum est, uti relicto hostium equitatu, peditum invaderent, Dux autem Mauritius suo equitatu hos insequeretur, ac si qua posset, in equitatum impressionem faceret. Facto impetu ab utraque parte, maxima contentio sclopetis prælium est initum. Saxonum vel Cæsareanos nimis properanter emisissent, cumque corporis tanta esset exiguitas, Mauritiusque Dux

tam acriter instaret, ut sclopetas denuò onerare minime possent, facile dissipati, ac in fugam versi sunt. Quos equites prævenire magis, quam imitari maluerunt. Ad primam namque Cæsareanorum impressionem terga verterunt, suorumque peditum ordines effusa fuga perturbarunt. At hi ordinibus utcunque instauratis, magnis animis impetum Cæsareanorum sustinuerunt, ac aliquandiu fortissime pugnaverunt. At cum ab Hufaris, & levioris armaturæ equitibus, undique absque omni miseratione caderentur, pars maxima ex his occiderunt. Qui cursu valebant, fuga quæ vivebant salutem, quorum pauci tamen hostium manus evaserunt, plus minus C C C, multis vulneribus acceptis, capti sunt. Quos Cæsareæ Majest. clementissime accepit, vulneribus eorum ex mandato suæ Majestatis obligatis, tertio die post liberet, quod vellent ire, dimisit. Dissipatis itaque, cæsis ac in fugam versis Ducis Saxoniarum copiis, Hufari & equites Hispani, sive Neapolitani, hostium equites passim, ita ut in fugam eos adoriebantur persequi, ac occisione occidere satagebant, pars longius secuti, lixas, calones, cum impedimentis, bombardis, & aliis ad bellum necessariis in sylvis interceperunt. Dux verò ipse cum paucis suorum, non ita multum ab eo loco, quo pugnatum est circa eam sylvæ partem, quæ à porcis sylvestribus nomen habet, vulgò der Schwein Art / à plurimis circumventus est: Qui primum ac in conspectu Ducem habuere, ut sese eis dederet, postularunt. Ad Duce cum paucis suis egregie strenueque sese defendente, proque libertate suâ fortissime pugnante, evenit, ut in sinistra faciei parte vulnus infligeretur, quo accepto, satis cernere, se minime parem esse, qui tantis viribus, quibus impetebatur, resisteret. Ideo ad deditionem spectare. At cum tres nationes, Germani simul ac Hispani cum Hufaris, quælibet pro se, ut ipsis sese dederet, instarent, nulli se quam uni, Nobili Germanorum genere nato, Thil Trotiensis nomine, admodum juveni dedere voluit, cui & duos, in hujus rei testimonium, annulos, aureos, quos digitis suis detraxerat, unum dedit. Captum ergo Ducem, equites Neapolitani ad se acceperunt, ac confestim ad Ferdinandum Ducem Albanensem &c. deduxerunt, qui nulla interposita mora, hæc ut gesta erant, Cæsareæ Majestati nuntiavit. Hoc nuncio accepto Cæsareæ Majest. captum Ducem ad se adduci præcipit, quod prædictus Dux Albanus Cæsar. Majest. summus equitum Præfectus, tertio recusavit, subinde admonens, Imp. Majestatem, ut fert primus animi concitati imperus, posse aliquid gravius in captum, aut dicto facto committere. At instante fortius Cæs. Majest. jubenteque, ut Dux captus ad S. M. adduceretur, voluntati S. M. satisfactum est. Hic inter eundem, Dux captus, oculis in cælum, de quo unicum jam præsidium sibi expectandum erat, sublati, imoque multis ex corde ductis suspiriis, voce miserabili sic Deum alloquitur: *Miserere mei Domine, nos sumus jam hic:* Accum propius ad Cæs. Majest. accederet, ait: *Clementissime Cæsar* (cujus orationem Cæsareæ Majestas mox interruptit, dicens: Sic sic, jam sum clemens Cæs.) pergens verò Dux captus; *Cæs. Vestra Majest. captivus sum,* aiebat, *ob id V. Cæs. Majest. supplex oro,*

ut me dignetur custodia digna Principe. Ad hæc Cæs. Majestas, Sic, quemadmodum estis meriti abducite eum hinc, scimus quid nos deceat. His ita transactis Dux Joannes Fridericus ad Magistrum de campo, qui ejus, aliorumq; captivorum Nobilium, custodiam ageret; deductus est. Ac mox permissum, ut quorum opera ex suis uti vellet, hos ad se accerseri juberet, qui magna ante ex parte Wittenbergam profugerant. At simul ac vocati sunt, frequentes advenire, Dominoq; suo etiam in captivitate fideliter inservientes. Dux ipse eodẽ curru, quo ante captivitatem usus est, post Cæs. Majestatem vehi solet. Custoditur sclopetariis Hispanicis, cætera quã laudatissimè honestissimeq; tractatur.

Dominus noster Jesus Christus, omnipotentis Dei Patris æternus Filius, quoniam & ex Beatissima semper virgine Maria, carnem suscipere, nos dignatus est, quò ex mortali vita, ad immortalitatem, ex terreno ac perituro, ad Regnum cœleste ac perpetuum, nos sanguine suo mediante traderet, sic Spiritu suo regat corda Cæsareæ Regiæq; Majestatum omniumque totius Orbis Principum, ut pax firma in Ecclesia Christi constituatur, quo Regnum cœleste in nobis indies crescat magis, per Jesum Christum Dominum nostrum. Amen.

Deus custodiat ac conservet omnes, qui pacem ac veritatem diligunt.

INVESTITURA REGALIIUM

ELECTORALIS DIGNITATIS, NONNULLORVM QVE ALIORVM
DOMINORVM

MAURITII, DUCIS SAXONIÆ,

24. Febr. Ann. 1548. Augustæ facta: Ubi simul & vestitus & incedendi, sedendique in publicis hujusmodi aliisque celebritatibus Cæsaris aut Regis Roman. & Electorum ordo describitur

MAMERANO LUCEMBURGO, descripta.

MAMERANUS

ad Isectorem,

*Et si principibus deberet certus haberi
Ordo, loco quo quis usq; sedere queat,
(Est Electorum tamen unicus ordo sedendi
Et certus semper, undiq; lite carens.)
Non tamen ad normam cunctis bene convenit unam
Principibus, reliquisq; Imperij Ordinibus
Hinc ego non certum potui hic quoq; ponere formam
Sed quam communis sessio habere solet.
Nemo ergo debet, quicumq; sit ille, sedendi
A me hic præscribi jure putare sibi.*

Reverendissimo Illustrissimoque
Principi

MELCHIORI

ex Nobili Zobeliorum Franconia familia,
Episcopo Herbipolitano seu Würtzburgo,
Duci Franconia, Mameranus.

In descriptione ejus solennis actus Cæsaris & Electorum, in quo Mauritius Dux Saxonia, Electoralis Dignitatis investituram suscepit, Clarissime Princeps, ordinem & incedendi & sedendi, Cæsaris aut Regis Romanorum, Principumq; Electorum, in publicis celebritatibus eum posui, qui in Aurea, quam vocant Bulla per Carolum IV. Imperatorem, Norimberga Anno 1356. erecta, exprimitur, & in hodiernum usq; ad diem firmus & inconcussus observatur. De Principum præterea Imperij non Electorum, reliquorumq; Imperij Statuum sessione, & si inter nonnullos de eo sedendi ordine nondum adhuc satis, & ex toto convenit, tamen uti communiter ferè sedere soleant, figuram adponere, haud præter propositum omnino fo-

re duxi. Pauci autem sunt, & ex Principibus tam Ecclesiasticis, quàm Secularibus, & ex reliquis Imperij Ordinibus, qui inter se de hoc sedendi ordine dissentiant. Interdumq; honoris gratia sibi invicem alij aliis deserunt: Invenias tamen ubi pertinacius suo quis juri, quod habere se existimat, inhaeret, adeo ut potius in sessione comparere non velit, quàm alteri cedere inferior. Quamobrem nolui hic valde esse anxius, quæ exquisitè nimis pervestigandi, quæ præterea forsitan ex ea re adponi possent, tum ob contentiones, tum quod hujusmodi libelli, ut res temporaneas continent, ita nec perpetui sunt, nec usus hominum perinde utiles aut necessary, nisi quantum ad sedendi ordinem aliquo modo cognoscendum spectat. Et ob id supervacaneum est multum scribere in eos opere collocare, ut elaboratius quid continere videantur. Quamquam si exacta omnia pervestigari, & ad amissum poni deberent, haud sanè minus diligentia requirerent, quamlibet in speciem minutis adpareant, ut penè nullius momenti esse videri possint. Id quod tamen nonnulli haud ita candidè considerant, quorum nimirum animis semper in calumniam, quàm in rationem & sanum judicium propior inclinat. Qui si ipsi tale quidam cedere deberent, & in libellum congerere, vel minoris etiam industria, non decima forsitan pars satis sibi cohesura esset: Non autem loquimur hic nisi de iis libellis, in quibus de rebus Principum variis, & non levibus pertrahatur, ubi diligentia & judicium magis requiruntur temporisq; in maturitatem diuturnius. Ad quod tempus ab hominibus otiosis præ tediis, quod ex otio percipiunt, deducendum, fallendumq; varia sepe sua genera & exercitamenta conquiri solent, quod illis nimis protixum adpareat, tardeq; nimis & male seanter abire hora videantur, adeo ut ejus rei proverbium apud illos natum sit, pro deductione temporis videlicet.

*delicet. Hinc stertunt illi & saepe & diu, aut oscitan-
ter vigilantes, ventri dediti vivunt, aliove quovis
modo supinè otia terunt. Studiosi autem & qui ad
res agendas nati sunt, ac otiosi nunquam esse possunt,
quisq; vitæ presentis ad pauculos & incertos annos da-
sa fragilitatem; futura verò aternitatem, & nun-
quam finiendam cum Deo aut Diabolo permanentiam
considerant, contra omne tempus semper nimis angus-
tum est, contractumq;, nimis avolat omnis hora fe-
stinanter, & veluti de inopinato elabatur, ut semper de
brevitate ejus & angustia conquerantur, indolescant-
que tam properanter effugere, & libenter, si fieri pos-
se arbitrentur, ad prorogandas omnes horas, didu-
cendasq;, non deducendas, rationem conquirent, atq;
malint aurum saepe, quam perdere tempus. Quicquid
autem hoc minuta & levis opera nostra est, tua, Illu-
strissime Princeps, Celsitudini pro raro illo tuo in o-
mnes meliorum disciplinarum studiosos favore ac be-
nignitate offerre non erubescimus: licet enim multò
mator pro illa, qua & Wormatia aliquando & hic
usus es in me liberalitate, deberentur, tamen pro tem-
pore hac minuta offerre in gratitudinis aliquod testi-
monium libuit. Quæ ut pro candore illo tuo perpetuo
& indefinente, boni consulere tua Celsitudo velit, &
oro & obsecro. Vale Augustæ Rhaticæ sexto Idus A-
prilis M D XLVIII.*

Quomodo

MAURITIUS, DUX
SAXONIÆ, Electoratus, Dominorumque
nonnullorum Regalia & Investituram suscepit.
Simulq; quis ordo incedendi & sedendi in publicis
hujusmodi solennitatibus, ubi Cæsar aut Rex
Rom. cum Elect. vel aliis Principibus, & Im-
perii Ordin. adest, servetur.

Mauritius Dux Saxonie Electoralis dignitatis
Regalia & Investituram à Carolo V. Rom. Imp.
Augusto suscepit 24. Febr. à meridie inter secun-
dam & tertiam, Anno Dni. 1548. super tabulato
cathedrali pro chorearum domo Augustæ sub aperto
& nudo calo, ante hospitium Cæsaris, in foro vina-
rio luculenter & magnificè extructo. Egressus Pa-
latio cum Electoribus Cæsar, ipsum tabulatum
conscendit, quod per medium pertransiens dictam
chorearum domum, ipsi tabulato & cathedræ à
tergo contiguam, ingressus est, habitu se in ipsa ad
eam celebritatem spectante, vestiturus, cum Ma-
jestatis Imperatoris corona simul adsumpta. Ve-
stitusq;, inibi per Electorem Brandeburgum Archi-
cubicularium unà cum ipsis Electoribus itidem suo
habitu Electorali indutis, regressus in tabulatum,
sub velamento aureo in solium tenui rubro velami-
ne sericio super aurea velamenta, quibus sessionis
locus vestitus erat, ac pulvinaria instratum reledit.

DE VESTITU CÆSARIS.

Habitus Cæsaris is erat, quo Pontifices Missæ
sacrificium facturi indui solent: Significans Rom.
Imp. Religionis Christianæ adsertorem, promotorem
& defensorem semper & ubiq; esse debere,
atq; illi in primis & ante omnia incumbere, lum-
inaq; curæ & sollicitudini infinitæ semper esse de-
bere. Constat autem in habitu hoc ferè ordine
de imo usq; ad summum progrediendo.

I. Caligæ sunt, quas Brussechinas vocant, paulò
Tom. II.

supra genu ascendentes ex nobilissimo illo rubro
ostrino bysso, quod Carmesinum adpellant, suntq;
eis adherentes & connexi calcei ex villosa rubra
purpura, margaritis & gemmis seriatim per totum
distincti & ornati.

II. Vestis longa & laxa, antè aperta, ex dicto o-
strino bysso seu carmesino cum manicis, se versus
manus adstringentibus, cum parva fimbria supernè
& infernè ex paño coccineo seu rubro Scharlach.

III. Humerale, quod vocant, ex lino albo & te-
nui cum unionibus à tergo & adamantibus ornatum.

IV. Alba, quam vocant, vestimentum ex lino
albo, antè & retrò supra fimbriam, & super ma-
nicis larga quadratura ex auro & margaritis, pre-
ciosisque lapidibus exornatum.

V. Einctura alba, sericia cum nodo crasso &
divite, ad utramque extremitatem ex punctis au-
reis circum extantibus, frequentiq; & condensata
unionum seu margaritarum rotundarum & gran-
dium copia ornata.

VI. Stola ex auro tortili, flavoq; sericio filo cir-
cumvoluto phrygiata, cum cruce utrinque ad ex-
tremitatem ex margaritis opulenta, & cum fim-
briis aureis ex objectu intextis.

VII. Tunica prima ex tortili flavis sericiis fila-
mentis auro phrygiata, ad fimbriamq; & manicarum
largos limbos ex margaritis, auroq; bracteata, in-
tus ostrino bysso seu carmesino subdita antè & re-
trò clausa, ad latera utrinque paulum ab inferiore
parte scissa & aperta.

VIII. Tunica secunda eodem modo facta, sed
ex unionum nobilium copia opulentior, cum col-
lari ex iisdem contexto.

IX. Manipulus ex auro textus, rubroq; bysso
subditus, cum crucibus de auro & margaritis con-
cinnatis.

X. Cappa choralis, quam vocant, ex putis au-
reis filamentis per totum texta, cum bicipiti grandi
Aquila ex nigro sericio filo super intexta. Eaq; su-
pernè ad fimbriam, limbum seu fasciam largissi-
mam habet ex unionum rotundorum & grandium,
Adamantium, Smaragdorum, Saphyrorum, Ru-
beorumque maximorum, quos Balesios vocant,
divite copia cultam. Supernè à tergo capitium de
cervice inter scapulas pendulum, ex margaritis,
variisque preciosis lapillis variegatum est, & di-
stinctum cum Caroli Magni Imper. facie, supra
quam cœlestis Patris imago, item ex gemmis & la-
pidibus preciosis intexta eminet. Quæ duæ ima-
gines utrinq; Calpen & Abilam, Herculis colu-
mnas habent, intra quas Oceanus strictim immis-
sus in fretum mediterraneum latè diffunditur.
Ante cujus ingressum in ipso Oceano Balenz un-
doso veluti ac turbulento natatu fluctuantes, Sma-
ragdos, Rubeosq; grandes, aliosq; varios precio-
sos lapides veluti procelloso eructatu intento è flu-
ctibus evomunt. In apice ejus capitii ab extremo
nodus ex auro implicito textus cum filamentis in-
fra se aureis ex vago fluxu pendulis, maximoque
intermedio Saphyro dependet.

XI. Corona Cæsarea, intra cujus ambitum mi-
tra Episcopalis bicorni acumine ac vertice exurgit.
Hæc corona ad frontem, crucem habet ex quinque
maximis & peropulentis Adamantibus designa-
tam, intra quos margaritarum nobiliorum concin-
nata series crucis figuram absolvit. Ab occipitio
coronæ,

coronæ, duæ adpendiculæ ex auro tortili Phrygiatæ, rubraque bysso cum fimbriolis aureis dependent. Tota autem corona cum ipsa intra semitra, ex puro puto auro est, & circumquaque ac per totum ex preciosorum peropulentorumque lapidum divite copia, veluti Rubeorum maximorum, Adamantum, Smaragdorū & unionum variè in relucientiam gratiam ac delectabilem distincta & exornata. Habet præterea semicirculum rectâ supra mitram ambientem, instarque ansæ recurvum & utrinque in se reflexum.

XII. Chirothecæ ex puro bracteato auro textæ, margaritisque ornata, cum margaritarum unitarum nodulis ex filamentis aureis dependulis.

DE VESTITU ELECTORUM.

Habitus Electorum vestis longa est, larga & fluxa, in pedes usque demissa, undique clausa, ut non possit nisi de injectu superno à capite indui, cum largis item manicis ab ipsa separatis, quæ postea fasciola sub veste post tergum protracta, in ipsam coaptantur. Et est tota una cum ipsis manicis ex preciosis illis albis pellibus Hermelinorum, quos vocant, seu narium Ponticorum, subdita cum limbo & ipsius vestis & manicarum ad palmi amplius latitudinem largo ex iisdem pellibus foras versis reducto. Huc vestis collare in orbem, ex perpetua futura & contextu continuum ex iisdem pellibus, sed pilis per totum foras versis, cum plurimisque earum pellium caudis circum dependulis, de capite itidem, sicuti ipsa vestis, inicitur, usque in pectus, in cervicem & super humeros, ac supernam brachiorum partem dependulum, ex quo fascia larga ex ejusdem vestis genere, & eodem modo pellibus subdita cum brevi & stricto retortæ earundem pellium fimbriæ reflexamento, in tergum usque dependet. Isque habitus secundum Electorum statum & differentiam in materiæ seu substantiæ contextu variat, in colore & forma atque factura non variat. Nam spiritualibus seu Ecclesiasticis ex precioso illo ac nobili coccineo & rubro panno est, quem vulgo Scharlachum vocamus. Secularibus vero holosericus est ex bysso rubro, hoc est, villosa purpura.

Pileus, qui illis largus est, fluxusque ex iisdem albis pellibus subditus est, cum largo quoque in ambientem limbum reflexamento, pilos itidem earum pellium foras versos habente. Apexque illi superne in ipso vertice ex particula earum pellium caudatus est. Eodemque modo, quo ipsa vestis in materiæ contextu differt, in colore & forma non differt. Sed tamen thoracis, caligæ, & calceos ex rubro vel bysso, vel purpura soli Seculares habent; Ecclesiastici non habent, sed ex nigro panno aut serico.

Quomodo processerint.

Cæsarem è Palatio prodeuntem præcesserunt, Primum duo columniferi, Symboli Cæsaris, Calpen & Abylam, nimirum Herculis columnas gestantes. Deinde Principes aliquot, veluti Maximilianus Archidux Austriæ: Philibertus Emanuel Princeps Pedemontium: Wilhelmus Dux Juliacensis: Ernestus, Archiepiscopus Salisburgensis:

Wolfgangus Magister Theuton: Melchior Episcopus Herbipolitanus: Mauritius Episcopus Aichstetensis: Julius Pflug Episcopus Numburgensis: Joannes Episcopus Misnensis: Valentinus Episcopus Hildeshemensis: Maximilianus Comes Buranus: Joachimus Dominus à Rie, Præfectus custodiæ Cæsaris: Philibertus Baro Monfalconeto: & D. Johannes Marinq. de Lara Oeconomi Cæsaris &c.

Post hos ibat proximus Elector Treverensis: Nam Heraldus, quibus proximus ante Trevirensis locus est, tum non aderant. Sed cum vestitus Cæsar cum Electoribus è chorearum domo in tabulatum rediret, ac inde postea finita solennitate in aulam se referret, suo illi tum loco præibant.

Post Treverensem proximi ibant duo Electores Seculares, Palatinus videlicet globum mundi gestans, ac Brandeburgus sceptrum gerens. Inter quos medius locus Elect. Saxonie ensifero est, qui tum Candidatus Regalia Electoratus petebat. Deinde proxime post hos & ante Cæsarem, Marschalcus Imperii ibat, qui Cæsari ensen præferebat. Nam Rex Bohemie, cui proximus ante Cæsarem aut Regem Rom. & post Marschalcum, si Archimarschalcus Elector absit, in hujusmodi solennitatibus locus debetur, non interfuit, ut qui idem quoque & ipse Rex Rom. sit. Marschalcum verò Cæsar evestigio proxime sequebatur. Post quem duo Electores Ecclesiastici, Moguntinus scilicet & Agrippinus proximi & postremi. Qui ordo incedendi in hujusmodi celebribus actibus ac festivitatibus, cum Cæsar aut Rex Romanorum cum solis Electoribus incedit, tali constitui figura poterit.

Sinistra.

Dextra.

I. Columnifer.

Columnifer.

II. Heraldus.

Heraldus.

III. Elector Trevirensis.

IV. Brandeburgensis, Saxo, Palatinus, sceptrum gestans. ensen ferens. globum Mundi portans.

V. Rex Bohemie,

CÆSAR, vel REX ROMANORUM.

VI. Colonienensis, Moguntinus.

Quo Ordine sederint.

A dextris proximus Cæsari sedebat Sebastianus Archiepiscopus Moguntinus Elector, Archicancellarius per Germaniam.

Deinde secundus locus Regi Bohemorum coronato & uncto, Archipocillatori absenti vacabat. Nam neque ejus locum tenens Carolus Semper Liber à Limburg Hereditarius Sacri Romani Imperii Pincerna adfuit.

Post hujus locum, Fridericus Comes Palatinus Rheni Elector, Archidapifer sedebat, cujus locum tenens est, Wilhelmus Baro in Walburg, Sacri Romani Imperii Hereditarius Dapifer.

A sinistris proximus adsidebant Adolphus Archiepiscopus Colonianus Elector, Archicancellarius per Italiam.

Deinde

Deinde Joachimus *Marchio Brandenburgus* Elector, *Archicubicularius*, qui & Cæsareæ aut Regiæ Majestati ad Mensam manus loturæ, pelvim tenet & aquam fundit, cujus locum tenens est Carolus Comes in *Zollern* Sac. Rom. Imperat. *Hereditarius Camerarius seu Cubicularius*.

Nam medius locus inter utrumque Mauritio Duci Saxonia Electori, *Archimarschalco*, ejus dignitatis investituram petenti, vacabat. Cujus locum tenens est, Wolfgangus à *Bappenheim* Sacri Rom. Imp. *Hereditarius Marschalcus*.

E regione ante Cæsarem, rectaque in ejus vultum contrarius, sedebat solus in sede Johannes *Archiepiscopus Trevericus* Elector, *Archicancellarius per Galliam & Regnum Arelatense*.

Arelatum oppidum in Lugdunensi Gallia ad Rhodanum fluvium inter Massiliam, quam ex Oriente habet: Mare mediterraneum, quod à Meridie: Aquas mortuas, quas ab Occasu: & Avenionem, quam à Septentrione. Atque ab hoc oppido ipsum *Regnum Arelatense* nomen accepit, quod olim fuit amplissimum, in septem nimirum Provincias distinctum, in Massiliensem, in eam, quæ postea in Ducatus Sabaudæ nomen transiit, & quæ in *Delphinatum*, qui tempore Caroli Quarta de Imperio per venditionem ad Regem Francia devolutus est: & quæ utriusque Burgundiæ nomen habet: & quæ Lotharingæ: & Helvetiæ partem: continebatque sub se antiquis nominibus populos Allobrogorum, Heduarum, Vocuntiorum, Sequanorum & Helvetiorum. Eratque à mari mediterraneo usque Treveros & Ardennæ sylvam protensum, fuit autem totum hoc Regnum cum parentissimo illo suo secëssu, Virtute bellica, olim à Germanis occupatum, penitusq; sub ipsos redactum, ut adhuc de jure Imperium agnoscere deberet. Mira tunc Germanorum Virtus bellica pollebat, ut tanquam pro inveterato habuerint, terras & Regna acquirere, & parta non amittere, sed in propagationem ulterius extendere, fortiterque & pertinaciter usque tueri. Vide Strabonem lib. 4. Pomp. Melam lib. 2. Paulum Diac. lib. 3. c. 8. Ammianum Marcel. lib. 14. Ligurinum lib. 5. Procopium in historia Francorum: Antonium Pium in Itinerario. Suidam & Philostratum in vita *Caesogivæ*. Aeneam Syl. & Albatem Spanheimium. Hujus autem sessionis, ut ad propositum revertamur, ordo cum Cæsare, aut Rex Romanorum cum solis Electoribus sedet; sic disponitur.

SINISTRA DEXTERA

- I. Palatinus. Rex Bohemiæ. Moguntinus.
- II. Treverensis.
- III. CÆSAR, vel REX ROMANORUM
- IV. Colonienfis. Saxonicus. Brandenburgicus.

Reliqui Principes non Electores, qui simul in tabulatum conscenderant, omnes stabant & penè indiscriminatum.

A tergo Cæsaris supra cathedræ tabulatorem in prominente inambulachro stabant tubicines Cæsaris ac tympanistæ equestres, qui & ad egressum à Regia, ascensumq; Cæsaris cum Electoribus in tabulatum, & ad circumcurstationem equitum, inflatis lituis ac tubis ebuccinabant, ac tympana equestria seu ahænea pullabant.

In foro & utrinque ad tabulatum, duo signa peditum Germanorum consistebant. Multa præterea hominum spectatorum & in ipso foro & in fenestris & in rectis millia.

Quomodo res acta sit.

Et cum sic consedissent, dat tubicen inter equites circumcursuros ante cathedram ad plateæ cujusdam angulum consistentes, ad circumcurstationem eam Investituræ & Regalium cathedram subito inflata buccina signum, simulque ebuccinando prævolat ipse, quem è vestigio inhærens tota equitum turma in ternos & ternos ordine distincta, plenumque in cursum effusa subsequēbatur. Inter quos in sexto ternario, vexillum rubrum, quod sanguineum vocant, ab omni armorum seu insignium pictura vacuum ac purum à Christophoro à Ragevitz ferebatur. Erantque equites circumcurrentes numero circiter centum. Inter quos Elector Palatinus Rheni ternarios ordines ex Nobilitate, quatuor habuit, & Brandenburgus Elector, quinque. Nobiles autem aula Ducis Mauritiæ circiter triginta sex nigro holoserico seu bysso villosa, omnes vestiti erant. In commune verò omnes ii equites pariter rubra vexillula cum armis Electoralis dignitatis & Saxoniæ, pileis imposita gestabant, Similiterque & ipsi equi, quibus insidebant, eadem ad aures erecta cum plurimis ut plurimum rubris, albisque mixtis, & in capite & post tergum super caudæ principium aptatis gerebant. Ad hanc autem circumcurstationem & tubicines Cæsaris tubicinabant, & tympana cacabaria sive equestria tympanistæ pullabant.

Interim Dux Mauritius Elector, ad alterius plateæ angulum, è regione ante cathedram in fine penè fori cum sua equitum turma consistebat, quæ constabat equitibus circiter centum & viginti. Erantque ii omnes, Principes, Comites, Barones, Domini, Equites aurati ac Nobiles. Inter quos Elector Moguntinus, tres ordines ternarios habuit: Trevericus, quatuor: Colonia-nus, quatuor. Cardinalis Tridentinus, quinque: Cardinalis Augustanus, tres: Magister Ordinis Theuton. tres: Henricus Dux Brunsvichius, quinque: Wolfgangus Comes Palatinus, tres: Ericus Dux Brunsvichius, duos: Landgravius, duos. Quorum omnium nomina ponerem, nisi prolixum nimis esset, & tediosum fortassis etiam legenti.

Et cum ter jam prima illa equitum turma ipsam cathedram circumcurstasset, prodeunt de hac postrema Ducis Mauritiæ turma, tres Principes, Henricus videlicet Dux Brunsvichius, qui dexter: Albertus Dux Baviaræ, qui medius: & Wolfgangus Comes Palatinus Rheni in Geminio Ponte, qui sinister ibat. Profectique ad ipsam cathedram, traditis quibus insidebant in custodiam equis, ascendunt tabulatum, subinde inter ascendendum geniculantes in reverentiam. Prociduntque simul ante Cæsarem in genua, tanquam missi Oratores petaturi pro Duce Mauritio Electoralis Dignitatis Regalia. Henricus Dux Brunsvichius verbum facit: Nimirum *Mauritium Duce Saxoniæ, posteaquam Sac. Cæsareæ atq; Catholica Majestas ipsi Electoralem Dignitatem una cum nonnullis Dominiis, quæ ante Johannes Fridericus Dux*

Saxonia possedisset, donaverit, huncq, diem comparandi ad investendum prestituerit, comparere illum jam, suppliciterq, petere, Casaream Majestatem ejus Dignitatis, eorumq, simul dominiorum Regalia. Et investituram jam ipsi ex eadem benignitate & clementia, elargiri velit. Ad quod erga Casaream Majestatem, Sacrumq, Rom. Imperium demerendum, omne & perpetuum obsequium, servitiumq, se semper promptum & paratum offerre, & cum ad hunc ferme modum perorasset, Cæsar Moguntinum alloquitur, qui surgens, omnes Electores simul convocat, stantesq, ante Cæsarem, collatis inter sese capitibus consilia coram Cæsare submisce conferunt. Deinde ubi decretum & conclusum est, Moguntinus aperta voce ad rogata per Brunsvichium, respondet: Nempe: Majestatem Casaream perpensis & consideratis servitiis; qua Dux Mauritius, ejusq, frater Dux Augustus sua Majest. & Sacro Imperio prestitissent, benigne promptam esse ac paratam, qua peterentur, prestare, quatenus ipsemet Dux Mauritius eadem petiturus compareat. Quo responso audito, mox tres illi Legati, actis nomine Ducis Mauritiæ Cæsareæ Majest. pro tam clemente & favorabili voluntate, humiliter & reverenter gratias, exurgentes de cathedra descendunt, equisq, conscensis, ipsum Ducem Mauritium longius à tabulato in habitu Electoratus, quo de hospitio usque suo vestitus advenerat, equo insidentem adeunt; responsum datum ferentes. Quo ille tum accepto & cognito, procurrit e vestigio cum sua equitum turma, quam tubicines ipsius duodecim, unumque tympanum equestre seu cæcæbarium, atque vexilla rubra decem, cum Electoralis dignitatis, singularumque ipsius ditionum & dominiorum insignibus & armis depictis, præibant, usque ad ipsam cathedram, descendensque de equo una cum dictis primis illis tribus Principibus, qui ex Legatione reversi jam responsum retulerant, nonnullisq, aliis Ducibus, Comitibus ac Dominis, qui vexilla Electoratus & Dominiorum gerebant, tabulatum cathedrale conscendit, præeuntibus dictis decem vexillis. Proximeque ipsum dicti tres Principes subsequuntur. In ascensu usque ad Casaream Majestatem genibus ter in reverentiam inclinatis. Venienti Duci Mauritio pulvinar aureum ante pedes Cæsaris collocatum est. Sed Mauritius primum ante illud in substratum velamentum in genua procumbit, simulque cum ipso à dextris Henricus Dux Brunsvichius, à sinistris Joannes Hoies Comes à Mansfelt, nomine Ducis Augusti fratris Mauritiæ Electoris pariter Regalia susceperunt. A tergo reliqui duo Principes, qui ante una cum ipso Brunsvichio Regalia petitum venerant, proximi procumbunt. Deinde post hos, tres Equites aurati Consiliarii, Christophorus à Taubenheim, Conradus à Bemmelberg, & Mauritius à Felitzsch: tum utrinque ad latera illi, qui vexilla tenebant, consistunt. Actum Henricus Dux Brunsvichius, eandem penè, quam supra in Legatione orationem pro Duce Mauritio habuit, repetit, eadem pro ipso jam præsentem rogans. Qua oratione absoluta, Cæsar Moguntino, in reverentiam adsurgenti, responsum mandat: Respectis videlicet & consideratis Ducis Mauritiæ Electoris, ejusque fratris Ducis Augusti fidelibus, diligentibus & multis

servitiis suæ Majestati, & Sacro Imperio exhibitis, huc motam esse suam Majestatem, ut proclivis & parata esse velit ea, quæ peterentur, clementer præstare, quatenus juramentum solitum & consuetum, illi præstiterint. Quæ verba Moguntinus convocatis mox reliquis Electoribus, sicut jam dictum est, proponit. Tunc Dux Mauritius surgens, propius accedit, inque pulvinar ante pedes Cæsaris genibus flexis procumbit. Tum Marquardus à Lapide Præpositus Moguntinus librum Evangeliorum ex purpura colligatum, Electori Moguntino porrigit; qui illum apertum in gremium Cæsaris collocat, statimque in locum suum residens, juramenti sacramentum ac formam ex charta Electori Mauritio prælegit, præstatque in ejus tum verba ipsi Cæsari, Sacroque Imperio Dux Mauritius consuetum juramentum, ad eum ferme modum, sicuti in utilibus feudorum ponitur. Deinde ad latus per Wolfgangum Bappenheimium, Imperii Marschalcum gladius, Cæsari in manus porrigitur, qui ejus capulum ipsi Mauritio deosculandum obfert, simulque in manus tanquam Sacri Romani Imperii Archimarschalco dat. Ille tum Bappenheimio Marschalco eum reddit. Capulus hujus gladii cum tribus ipsius crucis nodis atque ipso internodio torus ex puro auro est, ex preciosisque lapidibus veluti Rubeis, Saphyris, Smaragdis & unionibus in distinctionem & relucientiam excultus.

Hæc ubi peracta essent, decem illa vexilla, quæ aderant, ordine à singulis, qui ea tenebant, Cæsari in manus porriguntur, initio facto ab eo, quod Electoratus insigne habebat, qui ordine sibi porrecta, supernè manu arripit, simulque eadem Electori Mauritio, dictoque Comiti Mansfeldio, nomine Ducis Augusti, infernè & sub sua manu arripienda, tenendaque tradit, donans simul ipsis eorum insignium ditiones & terras, quas antè Johannes Fridericus Dux Saxonie possederat. Moxque deinde iis, à quibus ea adlata & porrecta essent, reddidit. Tunc rursus Cæsari gladius per Marschalcum porrigitur, qui illum Electori Mauritio in manus tradit, quo accepto, gratias reverenter cum omni officii promptitudine Cæsaris Majestati & Sacro Romano Imperio actis, surgit, mediisque inter Colonianum & Brandeburgum Electores, in locum sibi de more & jure debitum residet.

Vexillorum, eorumque, quæ agestant nomina.

A DEXTERIS.

Primum vexillum Electoratus erat, idque gestabat Ericus Dux Brunsvichius.

Secundum Thuringiæ, quod Carolus Victor Dux Brunsvichius ferebat.

Tertium Burggraviatus Magdeburgii, quod Johannes Henricus Comes à Leiningen tenebat.

Quartum Comitatus Brenæ, quod Bertoldus Dominus à Leipz in Cromau, Marschalcus Regni Bohemiæ, habebat.

Quintum Burggraviatus Aldenburgii, quod Eckius Comes Salmonensis portabat.

A SINI-

A SINISTRIS.

Primum vexillum Saxoniz erat, quod Philip-
pus Dux Brunsvichius gerebat.

Secundum Misniz, quod Ernestus Comes à
Regenstain tenebat.

Tertium Palatinatus Saxoniz, quod Johan-
nes Comes ab Ortemburg gestabat.

Quartum Dominii ad Pleisam, quod Wil-
helmus Dominus à Leippa in Cromau gestabat.

Quintum vexillum rubrum, quod sangui-
nem vocant, sine ullis armis seu insignibus, quod
Christophorus à Ragevitz, ut ante dictum est,
vehebat.

Deinde Elector Saxonicus, cum in locum
suum cum gladio, ut Archimarschalcus jam con-
sedisset, Austriacus Cæsar Heraldus singula ve-
xilla ordine à singulis capit, incipiens ab eo, quod
Electoralis dignitatis insigne continebat, deinde
transiens ad id, quod Saxoniz, quod Thuringiz,
quod Misniz, quod Burgraviatus Magdenbur-
gii &c. ac ea Cæsareæ Majestati reverenter &
prone ostensa, mox de tabulato utrinque in vul-
gus promiscuum ac circumfusum, cuius auferen-
da, dejecit.

Quibus omnibus dejectis, Cæsar una cum
Electoibus surgens, domum Chocæarum, ad de-
ponendum habitum, ingreditur. Elector Saxo-
nicus illum cum gladio tanquam Archimarschal-
cus anteit: deinde paulò post idem in vestitu Ele-
ctoratus solus egreditur, tabulatoque descendit
aque consensio equo una cum omnibus Princi-
pibus, Comitibus, Baronibus, Dominis, Equiti-
bus & Nobilibus, qui ipsi in ea celebritate inservie-
rant, hospitium suum repetit.

Cæsar deinde cum reliquis Electoibus, de-
posito ejus solennitatis vestitu, egreditur & ipse,
præeuntibus suo illi ordine columniferis, Heral-
dis, & Bappenheimo Imperii Marschalco cum
gladio, tabulatoque descendens, in suam se Re-
gam ac palatium recepit.

*De Sessione Ordinum, Statuumque Imperij
præsentē Cæsare aut Rege Rom.*

Et absente.

Quoniam de sessione Cæsaris aut Regis Rom-
ani solis Electoibus in publicis celebratibus,
quando Ditionum & Dominiorum Regalia &
investitura conceduntur, supra ordinem ac figu-
ram posuimus, consentaneum quoque fore arbi-
trati sumus, si & de sessione Ordinum, Statuum-
que Imperii in Comitiorum consiliis, judicio-
rumque decisionibus tam præsentē Cæsare, aut
Rege Rom. una cum Electoibus, & non Ele-
ctoibus Principibus, reliquisque Imp. Ordinib.
quam absente, nonnulla quemadmodum com-
muniter sedere soleant ex variis Imperii Reversi-
bus collecta, ad finem subiceremus. Etsi enim
certus & ex præscripto perpetuus inter omnes non
Electores Principes, præsertim Seculares sedendi
& standi etiam ordo, nullus adhuc definitus sit,
quod nonnulli adhuc de hac sedendi ratione inter
se deligent atque digladiantur, tamen com-
munis quidam, licet & is confusaneus interdum
inter nonnullos ac promiscuus pro tempore, dum
sub iudice his fluctuat, reservato suo cuique
in hac parte jure, ordo habetur, quem ipsum hic

subj. cere placuit. Quamobrem nolim hunc seu
sedendi, seu standi etiam, secundum loci vel op-
portunitatem vel inopportunitatem, ordinem
alicubi communem, alicubi non communem,
sed confusaneum, ut diximus, licet inter paucos
quidem, cuiquam in præjudicium positum & præ-
rogativam videri.

A DEXTRIS

Itaq; Cæsaris aut Regis Romanorum sedent.

Electo Moguntinus.

Rex Bohemiz

Electo Palatinus

Archidux Austriæ

Archiepiscopus Salisburgensis

Archiepiscopus Bremensis

Archiepiscopus Rigenfis

Archiepiscopus Bisuntinus

Magnus Magister Ordinis Theuton.

Administrato magni Magistratus Prussiz, velu-
tu Archiepiscopi vices subiens.

Episcopus Bambergensis. Nam ille est tanquam
Archiepiscopus in sua diocesi, nullumque agno-
scit Archiepiscopum.

Episcopus Herbipolitanus seu Wirzeburgus.

Episcopus Wormatiensis. Hi duo, excepto pri-
mo & ultimo die, in quo Herbipolitanus Wor-
matiano præsidere solet, per vices alter alteri
præsidet.

Episcopus Spirensis

Episcopus Argentinenfis

Episcopus Eysterenfis

Episcopus Ratisponensis

Episcopus Constantienfis

Episcopus Augustenfis

Episcopus Patavienfis

Episcopus Frisingenfis

Episcopus Bafilienfis

Episcopus Curienfis in Helvetia

Episcopus Hildeshementis

Episcopus Paderbornenfis

Episcopus Misnenfis

Episcopus Tridentinus

Episcopus Brixienfis

Episcopus Mersburgenfis

Episcopus Lubecenfis

Episcopus Nurnburgenfis

Episcopus Sedunentis

Episcopus Monasterienfis

Episcopus Mindenfis

Episcopus Halberstatenfis.

Episcopus Verdenfis

Episcopus Metenfis

Episcopus Tullenfis

Episcopus Verdunenfis

Episcopus Osnabrugensis.

Episcopus Leodiensis

Episcopus Curienfis in Curlandia Livonia

Episcopus Revalienfis.

Episcopus Oesilienfis

Episcopus Derprenfis seu Atrebatensis in Livonia.

Episcopus Lebusenfis

Episcopus Havelburgenfis.

Episcopus Ratzenburgenfis

Episcopus Schuerinenfis

Episcopus Caminenfis

Episcopus Secovienfis

Episcopus Gorcensis
Episcopus Gebensis
Episcopus Schleuicensis
Episcopus Kemfensis.

*Provinciales seu Commendatores Ordinis
Dominorum Theuton.*

Magister Ordinis Dominorum Theuton. per
Germaniam & Italiam.

Magister Ordinis Theuton. per Livoniam.

Magister Johannitarum per Germaniam.

*Pralati seu Abbates, Principes
Imperij.*

Abbas Fuldenfis Archicancellarius Impera-
trici

Abbas Campidonensis

Abbas Murbachensis

Præpositus Weissenburgensis in Alfatia

Abbas Hirsfeldensis

Abbas S. Galli

Præpositus Berchtolsgadenfis

Præpositus Elvvangensis supra Wormatiensis

Abbas Stabulensis.

Abbas Corbiensis

Abbas Salueldensis.

Abbas Werdenfis in Westphalia.

*Abbates seu Prælati Imperij, non
Principes*

Abbas Cæsariensis seu Keisheimensis.

Abbas Echternacensis.

Abbas Prumienfis.

Abbas Elchingensis.

Abbas Weingardenfis.

Abbas Ochsenhusensis.

Abbas Marchthalensis.

Abbas Maulbrunnensis.

Abbas Schafhusensis.

Abbas Sancti Heimerani Ratisponæ.

Abbas Weissenauensis seu minoris Augiæ.

Abbas Maurbachensis.

Abbas Monasterii Sancti Cornelii apud
Aquisgranum.

Abbas Salmanschwveilerensis.

Abbas Creutzlingensis.

Abbas Walckenredenfis.

Abbas Schuternensis.

Abbas Sancti Blasii ad Sylvam Hercyniam.

Abbas Schussenredenfis.

Abbas Rickershufenfis.

Abbas Rockenburgenfis.

Abbas Hundelshausenfis.

Abbas Reckenhausenfis.

Abbas Conigsbrunnensis.

Abbas Sancti Petri in Hercynia.

Abbas Rockenhausenfis.

Abbas Cuntzlingensis.

Abbas Blanckenburgenfis.

Abbas Waltachsenenfis.

Abbas Vallis Sancti Georgii &c.

*Commendatores Provinciales quatuor
Balivarum Imperij, Ordinis
Theutonicorum.*

Commendator Balivatus Confluentiæ.

Commendator Balivatus in Alfatia & Burgundia,

Commendator Balivatus Austriæ.
Commendator Balivatus ad Athesim.

*Pralata seu Abbatissa, Imperij
Principes.*

Abbatissa superioris Monast. Ratisponæ

Abbatissa in Gernrat.

Abbatissa Gandersheniensis.

Abbatissa in Quedelburg.

Abbatissa Imperij, non Principes.

Abbatissa inferioris Monast. Ratisponensis.

Abbatissa Lindavenfis

Abbatissa Rotmonasterii

Abbatissa Buchavenfis

Abbatissa Ebbachensis

Abbatissa Bunnensis

Abbatissa Guttecellensis

Abbatissa Cauffingensis.

A SINISTRIS.

Electo Trevericus

Electo Colonianus. Hi duo per vices alterius
diebus sessionem mutant.

Electo Saxonicus

Electo Brandenburg.

Dux Bavariz

Dux Brunsvicensis & Lünenburgensis.

Dux Juliacenfis, Clivenfis, & Bergensis.

Dux Mechelburgensis

Dux Wirtembergensis

Dux Sabaudiz. Hic ob contentionem, & quid
varium compares, agrè in sessionem recipitur.

Dux Pomeraniz

Dux Holfatiz

Marchio Badensis

Landgravius Helliæ

Landgravius Leuchtembergensis

Princeps Anhaltenus

Comes Hennenbergenfis Imperii Princeps

Burggravius Misnenfis.

COMITES IMPERII.

Comes à Nassovia

Comes ab Oettinga

Comes ab Helstenstain

Comes à Montfordia

Comes à Fürstemberga

Comes à Zolnern

Comes à Stolburgo

Comes ab Ortemburgo

Comes à Mansfeldia

Comes à Solmis

Comes à Salm

Comes à Sultz

Comes ab Isemburgo

Comes à Manderscheida

Comes ab Ebersteino

Comes à Nuenari, seu nova Aquila

Comes ab Hoenloch

Comes ab Hanau

Comes ab Haidek

Comes ab Honsteino

Comes ab Hag

Comes à Virnemberga

Comes ab Armberga & Marca

Comes à Falckensteino

Comes à Conigsteino

Comes à Lupfen

Comes

A DEXTRIS.

Archidux Austriæ receptus in sessionem Ecclesiasticorum ob contentionem primi loci apud Seculares, sed ita ut *vices sedendi proponerentur inter ipsum & Archiepiscopum Salisburgensem*, quas tamen honoris gratia ferè semper remittunt, ipsique Archiduci deferunt.

Archidux Austriæ.

Archiepiscopus Salisburgensis.

Archiepiscopus *Magdenburgensis seu Parthenopolitanus*, qui licet *Primas Germania sit*, & fortasse ratione *Primatus*, primus illi locus deberetur, tamen *Archiepiscopatus Salisburgensis*, cum vetustior esse memoretur, primus ipsi locus deferretur.

Archiepiscopus Bremensis.

Archiepiscopus Rigenlis.

Archiepiscopus Bifuntinensis.

Magnus Magister Ordinis Theuton. ut Administrator Magni Magistratus Prussiæ.

Episcopus Bambergensis, tanquam Archiepiscopus in sua Diœcesi. Ac post hunc sedent deinde singulorum Archiepiscoporum suffraganei, hoc est, subjecti Episcopi ordine, si adsunt, velut;

MOGUNTINI.

Episcopus Herbipolitanus

Episcopus Wormatiensis

Episcopus Spirensis

Episcopus Argentinenfis

Episcopus Eystetensis

Episcopus Churiensis

Episcopus Werdensis

Episcopus Constantiensis

Episcopus Augustensis

Episcopus Hildeshemensis

Episcopus Paderbornensis

Episcopus Halberstatensis.

TREVERICI.

Episcopus Metensis

Episcopus Tullensis

Episcopus Verdunensis

AGRIPPINI.

Episcopus Monasteriensis

Episcopus Trajectensis

Episcopus Leodiensis

Episcopus Mindensis

Episcopus Osnabrugensis.

SALISBURGI.

Episcopus Ratisponensis

Episcopus Pataviensis

Episcopus Tridentinensis

Episcopus Brixienfis

Episcopus Friisingensis

Episcopus Chyemenfis, perpetuus Vicarius in Pontificalibus.

MAGDEBURGI seu PARTHENOPOL.

Episcopus Mersburgensis

Episcopus Misnensis

Episcopus Numburgensis

Episcopus Brandenburgensis

Episcopus Havelburgensis.

BREMANI.

Episcopus Lubecensis

Episcopus Schuerinensis

Episco-

BARONES.

Baro à Limburgo, Semper Liber

Baro à Woltburgo

Baro à Gerolsech

Baro à Ripolskirch

Baro à Gondelfinga

Baro à Falkensteino

Baro à Schivartzberg & Hoenlantzberg

Baro à Wolckensteino

Baro ab Heideck

Baro ab Cuntzek & Altdorf

Baro à Conigsek

Baro à Rogendorf

Baro à Tautenberg

Baro à Mersberga & Bessfort

Baro à Kriechingen in Westria

Baro à Superiore Holtzburgo

Baro ab Alendorf

Baro à Degemberga

Baro à Rifferscheida

Baro à Winnenberga

Baro à Stauff & Ernfeldt. &c.

De Sessione Ordinum Statuumque Imperij in absentia Caesaris aut Regis Romanorum, in Electione

Caesaris aut Regis Romanorum, & in

Comitiis actionibus aut

judiciis.

Ordinum, Statuumque Imperij, cum ad vota descenditur, atq; voces seu suffragia colliguntur, duplex sessio est: Altera Principum Electo-

rum seorsum: Altera non Electorum una cum

Praelatis, Comitibus, & Baronibus Imperij, ab-

sentumque Legatis, itidem seorsum:

Electores Ecclesiastici una cum Secularibus

non habent conclave, in quo hoc ordine con-

cludent.

A DEXTRIS

Moguntinus

Bohemus

Palatinus

De reliquis Principibus, Statibus-

que Imperij.

Reliqui Principes Imperij Ecclesiastici & Secu-

lares, una cum Praelatis, Comitibus & Baroni-

bus, non habent conclave, in quo sic ferè

A SINISTRIS

Trevericus

Colonianus

Saxonicus

Brandenburgus.

per vices.

Episcopus Lebusinensis
Episcopus Schleuicensis
Episcopus Ratzemburgensis

RIGANI.

Episcopus Revaliensis
Episcopus Curiensis
Episcopus Oelselensis
Episcopus Derptensis.

BISUNTINI.

Episcopus Basiliensis
Episcopus Lausanensis
Episcopus Gebenensis
Episcopus Bellicensis
Episcopus Cabilonensis ad Sonam fluvium in Burgundia. Et hi duo postremi, non sunt Principes Imperii.

Subiecti magno Magistro Prussia, tanquam vicem gerenti Archiepiscopi.

Magister Ordinis Dominorum Theutonicorum per Germaniam & Italiam.

Magister Ordinis Dominorum Theuton. per Livoniam.

Magister Ordinis Dominorum Johannitarum per Germaniam.

Post hos sedent Prælati seu Abbates & Commendatores Balivarum Ordinis Theuton. & Prælati se Abbatis, eodem Ordine, quod supra positi sunt. Atque hunc postremum Ecclesiasticorum Ordinem, crediderim, etiam in illa superiore sessione observari debere, licet mihi aliter à nonnullis relatum sit.

A SINISTRIS.

Duces Bavarie, qui iidem Comites Palatin.

Duces Saxonie

Marchiones Brandeburgenses

Duces Brunsvicensis & Lünenburgenses

Dux Juliensis, Clivensis & Bergensis.

Duces Mechelburgenses

Dux Wirtembergensis.

Dux Sabaudie &c. sicuti in superiore Ordine memorati sunt Principes seculares una cum Comitibus & Baronibus.

Habent autem omnes Imperii Principes tam Ecclesiastici, quam seculares in huiusmodi confessionibus suam singuli in suo consilio vocem, præter Regem Bohemie, qui vocem non habet, sed si quid forte dissensionis & controversia inter Electores oboriatur contingat, id componit, & in quam ille partem accedit, hoc ratum, disclusa omni controversia, habetur. Prælati verò ii, qui non sunt Principes, sed tantum Imp. Abbates, habent una cum ipsis Imperii Abbatibus Prælatibus, tantum duas voces omnes simul, quemadmodum & Comites atque Barones Imp. omnes tantum duas voces simul obtinent. Porro Principes postquam concluderunt, proponunt Civitatibus quid concluderint. Que consultatione super propositis & conclusis à Principibus habita, si in quo gravari sibi forte videantur, id referunt. Quod si sum moderari & componi forte per Principes nequit, ipsi offerunt Cæsari, qui ut pronunciauerit, ita ratum & firmum permanet. De qua re cum grandis sit inter Principes & Civitates contentio, non consultum est plura ponere. Ordinem aut sedendi, quem seorsum quoque in suo conclavi

Civitates habent, in duo dividunt latera, dextrum nimirum & sinistrum. In dextrum Rhenanas Imperii Civitates collocant: In sinistrum, Suevicas. Contendunt autem & altercantur nonnullæ etiam Civitates inter sese de sessionis honore. Quare ne hic ordo certus ubique & sine dissensione indubitatè haberi potest.

LATUS DEXTRUM.

Colonia.

Aquisgranum. Sunt qui putant Aquisgrano primum deberi locum, quod & antiquissimi Imperii Civitas sit, & prima Imperatoris in ipsa coronatio fiat, verum an honoris gratia, an de consuetudine nescio. Colonia ferè semper ipsi præsidet.

Metz seu Medi-	Tullum
matrices,	Verdunum
Wormatia	Cameracum
Lubecum	Keisersberga
Spira	Wetzlaria
Francfurdia.	Fridburgum
Hagenoa	Weiffenburgum ad
Columbaria	Rhenum
Schlettstadium	Geylenhusium
Goffaria	Offenburgum
Northeusium	Gegenbachium
Mülhusium in	Zell
Thuringia.	Durkheimium
Dantzic	Buchavia
Tremonia	Fridberga
Landavia	Rosheimium
Basilza	Ehenheimium superius
Bisuntium	Monasterium in
Geneva	valle Sancti Gre-
Laufanna	gorii &c.

LATUS SINISTUM.

Ratispona	Wintzem
Augusta	Lindavia
Nuremberga	Danoverda
Constantia	Kaufbeura
Ulma	Ravensburgum
Esselinga	Bibracum
Norlinga	Wimpina
Hala Suevorum	Bopfinga
Rotenburgum ad	Wangena
Tuberim	Gienga
Memminga	Lickircha
Campidunum	Pfullendorpium
Rotvyla	Schueinfurdia
Reitlinga	Uberlinga
Hailbrunna	Mülhusium in
Dinckelspühla	Alfatia
Gemunda	Buchorna
Weiffenburgum	Weil
in Nortgovia	Isny &c.

Nunquam tamen visum est in ullis Imperii conventibus, ut vel ex maiore parte omnes hi Imperii Principes (exceptis Electoribus) Status & Ordines sic personaliter simul in unam sessionem compa-

*Figura quomodo Elector Moguntinus in privata
Synodo cum suis suffraganeis
sedere soleat.*

DEXTRUM	SINISTRUM
Herbipolensis	Wormatiensis
Eistertenensis	Spirensis
Argentinenſis	MOGUNTINUS
Curienſis	Werdenſis
Paterbornenſis	Archiepiscopus Hildeshemenſis
Halberſtatenſis	Constantienſis
	Augustenſis.

Sed Prognostica apud Moguntiam impressa alium habent ordinem, nimirum hunc, qui sequitur.

DEXTRUM	SINISTRUM
Spirensis	Herbipolensis
Wormatiensis	Eistertenensis
Curienſis	MOGUNTINUS
Argentinenſis	Werdenſis
Halberſtatenſis	Hildeshemenſis
Paterbornenſis	Constantienſis
	Augustenſis

Verum, ut intelligo, confusaneus hic ordo est.

*Exemplum Stationis Principum ad Fridericum
III. Imperatorem apud Ratisponam
in Comitibus.*

Delineatio quomodo Electores & Imper. Ordines ante & juxta Fridericum III. Imperatorem in Comitibus Ratisponensibus Anno 1471. in campo super prandium adfuerint & steterint, excerpta Spiræ ex pictura in domo cujusdam Canonici ante Aedem Majorem. Quam rem quidam Otto ejus Ecclesiæ quondam Canonicus sic depingi super panno lineo, ad parietem curavit. Estque eadem cum illa, quæ Halæ Saxonica in nova illa Regia eleganti pictura expressa est. Nisi quod illa Halensis & locupletior est, pluresque ex Statibus continet, & paulò ordinatior. Nam in hac statione, ut campestris fuit, ita non adeò superstitiosè, neque ad exactam cujusque juris portionem observatus dignitatum ordo est, quod sibi invicem nonnulli, alius alii honorem detulerint.

Cæsar in tentorio defixo, in Majestatis suæ splendore residet, statque parata ante ipsum mensa, ante quam Electores Ecclesiastici juxta se invicem consistunt.

Moguntinus dexter: Trevericus medius: Colonianus sinister. Post horum terga tres ministri cum vexillis singulorum istorum Electorum insignium.

Post hos stat Elector Saxonicus Archimarschalcus, tenens mensuram avenaceam, à Bappenheimo Hæreditario Marschalco sibi oblatam. Post quem stat minister quidam cum vexillo armorum seu insignium ipsius Electoris Saxoniei.

A dextra mensæ accedit Elector Brandenburgus Archicubicularius, ferens pelvim argenteam, à Falkensteino Hæreditario Cubiculario sibi porrectam, cum mappa nitida ad proluendas extergendasque manus. Eumque sequitur minister cum vexillo insignium ejus Electoris.

A sinistra mensæ accedit Elector Palatinus Archidapifer, gestans discos aliquot argenteos ad mensam cum ferculis, porrectos sibi à Nortembergo Hæreditario culinæ Præfecto. Quem & ipsum sequitur minister cum vexillo armorum seu insignium Palatini.

Tom. II.

Et regione Palatini paulò infra accedit Rex Bohemiæ Archipincerna, portans Phialam cum potu à Limburgo Hæreditario Pincerna sibi porrectam, quem quoque minister cum vexillo armorum Regis Bohemiæ subsequitur.

Reliqui autem Principes hoc stant utrinque ad mensam ordine, cum charta supra singulorum capita, in qua singuli cujusque nomen inscriptum est.

A DEXTRIS.

Archiepiscopus Salisburgensis
Archiepiscopus Magdenburgensis
Archiepiscopus Bremensis
Episcopus Bambergensis
Episcopus Herbipolensis
Episcopus Eystertenensis
Episcopus Wormatiensis
Episcopus Spirensis
Episcopus Constantienſis
Episcopus Argentinenſis
Episcopus Curienſis
Episcopus Verdenſis
Episcopus Hildesheimensis
Episcopus Walburgensis
Episcopus Augustenſis
Episcopus Halberſtatenſis
Episcopus Merensis
Episcopus Tullenſis
Episcopus Trajectensis
Episcopus Leodiensis
Episcopus Monasterienſis hic habet literas in manu.

Episcopus Misnensis
Episcopus Tridentinensis
Episcopus Paraviensis
Episcopus Brixienſis
Episcopus Frisingensis
Episcopus Gaecensis.

A SINISTRIS.

Rex Poloniæ
Rex Daniæ
Rex Sueciæ.
Rex Nortvegiæ.
Dux Baviariæ
Dux Austriæ
Dux Brunsvichicæ
Dux Sabaudicæ
Dux Lotharingicæ
Dux Bergæ, qui habet literas in manu.
Dux Brys
Dux Clivie
Dux Stetinæ
Marchio Misniæ
Marchio Moraviæ
Marchio Badensis.

Hic stat quidem Princeps sine cartha supra caput, quæ nomen contineret, in ejus scuto sunt duo Leones cærulei in flavo campo.

Dux Schueidenitz
Dux Ligenitz
Landgravius Thuringiæ
Comes Lucemburgiæ
Comes Württembergiæ
N. Marca
Marchio Lusatiæ
Dux Holfatiæ

Xx

Et hic

Et hic stat quidam Princeps sine charta, sed
ejus scutum habet Rhomboides in flavo campo
veluti hodie Dux Würtembergiæ & Teck gestat
Dux Meckelburgiæ.

Landgravius Leuchtembergiæ.

Atque hic Ordo Principum etiam confusaneus vi-
deri queat, nec in sui cujusque juris observatio-
nem distinctus, tamen sic ibi ponitur, tanquam
ita in eo conventu constiterint.

*Pios & bene Christianos non decere de sedendi ordine
& honore pertinacius contendere, sed
negligentius hæc curare.*

M A M E R A N U S
ad Lectorem

*Quo in terris sedeant Heroes ordine dixi,
Imperij Statum sit quis & ordo Sacri:
Sed quoniam lites exercet is ordo sedendi,
Inter nonnullos, invidiamq; gravem.
Est opus ut vita, quod sit bonus ordo, futura
Curent, & celsi Regna beata Patrie
Ille erit æternus semper sine litibus ordo,
Sed nullos recipit ille, nisi usq; probos.*

*Ille decens erit, atq; immensa luce resurgens,
Numine & æterni plenus ubiq; Dei.*

*Huius turbator primum quod Lucifer esset,
Contentusq; sua nec quog; sede foret.*

*Confestim cristas quod tolleret ille superbas,
Decidit ex illo, & perdidit omne bonum.*

*Lapsus in horrendum subito de sede barathrum,
Ordo ubi nullus adest, undiq; nulla quies.*

*Id quog; ne perdant, hos nulla superbia vexes.
Ut cerni primus ordine quisq; velit:*

*Sed potius de jure suo decedat, ut ipsam,
Servet amicitiam, hinc gloria major erit.*

*Semper Christicolis turpe est contendere honoris
Causa præfractæ, perrigideq; nimis.*

*Hoc docet, & verum est, sua nos per dogmata Christus
Utq; humiles, mites, semper, ubiq; simus.*

*Sic tandem ad vitam nos transferet ille beatam,
Hæredes Regni nos facietq; sui.*

*Illic lætitia pleni vivemus in omne,
Evum perpetui, pleni & amoræ Dei.*

*Quod cunctis præstet Pater & celestis, & ipse,
Filius, & junctus Spiritus ille Sacer.*

OBSIDIONIS

MADEBURGI,

Antiquæ Saxonum Urbis, Anno 1550. & 51. à Cæsarianis factæ,
succincta atque historica descriptio.

Per

SEBASTIANUM BESSELMEIERUM

ejus Urbis Civem Germanico primo idiomate
conscripta.

IN MADEBURGUM, TETRASTICHON.

*Antequidem bellum, in bello, post deniq; bellum
Est mihi servatus virginitatis honos;
Sed quoniam jam sum tot millia passa virorum;
Dic mihi quo potui virgo manere modo?*

HISTORIA BELLI Madeburgensis.

ANNO 1550. Henricus Dux Brunsvicensis ex-
ercitum contra urbem Brunsvigam, quod illam
obsidione cingeret, eduxit. Durante verò
obsidione, quum pagos & villas circumja-
centes, inter quas etiam nonnullæ suæ ditionis
erant, ferro ignique multifariam devastasset, anim-
advertens suas copias minores esse, quam ut tan-
tam urbem expugnarent, laboraretque etiam pec-
cuniarum angustia, tandem sua atque suorum astu-
tia tantum peractum est, ut Cæsar sese huic negotio
immisceret, mandaretque paribus, ut bello in totum
abstinerent, quoniam controversia causa jure atq; judi-
cis sententia definiretur. Sic contingit ut bimestri

spacio urbs obsidione liberata sit, militesque sub
pacis prætextu ab utrisque partibus dimissi. Ide-
ratione factum est, ut nulla ejus regionis Civita-
tum, aliquid belli in posterum suspicaretur, verum
Dux Brunsvicensis, quum negotiis privatis atque
domesticis multum obrueretur, neq; ob id ex Du-
catu suo discedere liceret, cogitabat absens con-
silio & industria efficere id, quod præsens viribus
nequibat. Junctis itaque sibi Canonicis Madebur-
gensibus eorumq; affectis, Principem quendam juve-
nem & manu strenuum excitabant, qui dimissas
paulò antè copias eorum nomine conscriberet, seque
illorum Ducem fore polliceretur. Huic Georgio
nomen est, ex Nobili Mechelburgensium domo oriun-
do, qui sub Duce Henrico Brunsvigam obsidente,
militaverat, egregiamque operam navaverat. Quo
verò hujus Georgii Mechelburgensis alacritatem
magis incitarent Canonici, trium illi Nobilissimorum
Archiepiscopatus castellorum, Wanzleben Dreileben,
ac Wolmerstadij dominium decernebant, modo viar-
mata illa sibi vindicaret. Defunctus enim erat eo
tempore Jo. Albertus Archiepiscopus, carebatque
tota Diœcesis legitimo Domino, quo fiebat, ut
omnem

omnem sibi potestatem Canonici usurparent. Spei igitur plenus atque fiducia Dux Georgius Mechelburgensis, dimissas ac dissipatas copias colligebat, hac tamen conditione, ut ante decimum quintum diem elapsum Imperatorem suum, quisnam hic futurus esset, non essent rescituri. Interea temporis promittebat militibus Regionem aliquam diripiendam, quæ & com meatus abundantiam & innumeras divitias esset suppeditatura, quod pro veteri consuetudine iis copiis contingere solet, quæ Duce carent. Hisce promissionibus mirifice animati milites, summa gratulatione sub prædictis conditionibus sese imperata facturos acclamabant. Latè igitur milites, sub Mechelburgensis auspiciis optimè instructi per Diocesium Halberstadiensem incedebant, quoadusque omnibus accolis inexpectati in Madeburgensi Archiepiscopatu castra metarentur. Quem pro sua libidine milites passim ferro ignique depopulantes, atq; undique quicquid sese offerret, diripientes, irrecuperabile incolis detrimentum intulere. Cui quidem libidini nihil aliud, quàm Caroli Cæsaris bannum, quo urbem Madeburgum Canonici atque asseclæ eorum per fas nefasque constrinxerant, prætexerunt. Quod tamen ad eas ditiones, quæ ad Archiepiscopalem Diocesium pertinebant, tum temporis à Madeburgensibus occupatas, idè non extendi potuisse videtur, quòd omnia à Cæsare tribura imperata semper pependerit. Neque etiam in hunc finem à Madeburgensibus fuere occupata, ut nunquam essent illas restituri, quinmò Canonici, modò ad bannum Cæsareum solvendum intercederent, plenam illarum possessionem non semel promiserunt, verum nequicquam hæc respiciente Duce Georgio, *Wantzelebium oppidulum* 17. Septembris cepit, expugnavit, diripiendumq; militibus concessit, prædaq; divisa, dimissis nudis ac spoliatis civibus, ignem oppido subiecit. Cum autem arcem quoque oppugnare tentaret, quæ nostro præsidio tenebatur egregie munita, videns nostrorum in ejus defensione Virtutem singularem, non sine jactura suorum ab inchoata oppugnatione cessavit, reque infecta discessit.

His ita gestis, plures alios ejusdem Dioceseos vicos ferendo agendoque populabundi incurstarunt, plus se prædones quàm milites esse ostendentes, & quod detestandum est, passim colonos ære collato, sese ab incendiis liberare coegere. Quo facto, quum jam domus suppellectiliæque sua ab hostili igni immunia fore sperarent, multis magnisque Quæstoris pollicitationibus freti, vana spe ducti, abeunte jam Quæstore, à posterioribus copiis, quæ sequebantur, quantumvis vectigali irrogato, liberaliter persoluto, omnes suæ facultates quæ reliquæ erant, ablata direptæq; sunt. Quod equidem miseri coloni crebra ex imis præcordiis suspiria trahentes, mæstosque gemitus edentes, ipsi aspexere. Atque manifestum omnibus est, nihil quicquam fortunarum suarum infelices conservare potuisse. In tanta itaque rerum omnium denudatione constituti undique coloni, videntes se tributo persoluto, nec ignem nec hostiles manus a bonis suis avertere potuisse, queruli & vociferantes concurrere, vite atq; etiam corporum saluti posthac non parcere, postquam res amissent, conjurare. Ab urbe igitur, ut suppetia sibi fe-

rantur, petere, quò & hostium incursiones arceri, & agrorum depopulationes, in posterum prohiberi possint. Quorum exemplo moti nonnulli quoque Archiepiscopatus vici, idem consilii capiunt, omnes uno animo quid sibi auxiliorum ab urbe expectandum sit, audire desiderantes. Senatus igitur populusque Madeburgensis istorum lachrymis ac querimoniis multum (ut par est) commotus, auxilia illis suppetiasque promissit, mandabatque, ut die Dominico, qui erat D. Matthæi Apostoli, armis, equis, & curribus instructi ad urbem comparerent. Hi latè, & ad jussa exequenda prompti, ex omni agrestium numero quartum quemque ascribere, urbiq; adduxere. His eodem quo advenere die, urbs tres equitum turmas, peditum aliquot cohortes (quæ tam ex civibus quàm auxiliis constabant) addidit, ita ut tota acies tria millia virorum complecteretur. Atque sic instructa acie, additis insuper curribus, quadrigis, tormentisque æneis undecimi, ex urbe, præmisso vallo ex bigis quadrigisque confecto, prodire. Progressi autem ad Wolmerstadium usque ad duo ab urbe milliaria Germanica, ibi in agro vicino castra metati sunt, ac ea nocte quievè. Ante auroram verò motis castris, hostibus in Hilderslebio tum consistentibus sese ostenderunt, qui parva interjecta mora, se ex vico effudè, utrinque conferre signa parati. Nostri igitur acie instructa, atque suis omnibus intra vallum receptis, civibus auxiliisque in primos ordines, ubi summum plerumque imminet periculum, collocatis, hostis nostrorum institutum intelligens, atque etiam cataphractorum dispositionem notans celerissimo usus stratagemate, acie suorum circumversa, seminudam post principia agrestium multitudinem adorsus est, quodequidem nostri, carrorum impedimentis impediti, commodè prohibere nequiverunt. Tum agrestes copia, jactata paulò antè fortitudinis immemores, quæ etiam calceis suis obruere hostem comminatæ erant, abjectis turpiter armis aufugere, flebiliter ululare, ordines denique nostros turbare. In hanc ordinum perturbationem confusionemque hostes adeò sese implicaverant, ut à militibus nostris socii ab adversariis vix amplius dignoscerentur. Rebus ita perturbatis, hostium interim equitatu densato cuneo in nostros irrupente, impetusque violentia totam aciem dissolvente, magnus agrestium numerus, qui fuga jam saluti consulere fatigebant, trucidatus est. Milites quoque nonnulli atque etiam cives interempti sunt, bona tamen eorum pars captiva abducta, major obvium flumen tranando, ubi periculosa difficilisque sese equitibus offerebat persecutio, evasit. Cives autem magno ære suam redimere captivitatem oportuit, adeò ut multis tota etiam bonorum suorum summa vix sufficere potuerit. Quod ad milites verò attinet, quam ab hostibus ratione tractati & liberati fuerint, infra suo loco latius explicabo. Redeamus igitur ad cives. Crudelissimè hi una cum agricolis ab hoste habitati sunt. Hic honestior paulò delicatiorque habitus multis florenorum millibus præstabat, quòd omnes qui pannosi vilioribusque vestibus incederent, etiam post multos à captivitate dies elapsos, ab equitibus perfoderentur. Inlequenti à prælio

commisso die, omnibus nostris tormentis, curribus atque quadrigis in Hilderslebio relictis, Mechelburgensis Dux instructa Nobilium stipatus caterva, ad impedimenta ea visenda profectus est. Contemplatus igitur illa, ridens in hæc verba prorupit: *Ita sanè oportuit Madeburgenses ludicra Martis premia degustare.* Ad quæ verba unus ex comitibus hoc modo respondisse fertur. *Ita sanè est, ut dicis, Illustrissime Princeps, Madeburgenses bello nos prohibere, omniaque consilia nostrâ subvertere conati sunt, nunc verò nostris oculis omnes cernimus, equis, quadrigis, curribus bombardisque nos egregiè strenuèque ab ipsis promoveri.* Quid hic aliud dicendum est, quam *Deum Opt. Max. à nostris partibus stare, & Madeburgenses ob stolidam eorum pertinaciam punire? Nunc tandem Principes omnes, ceterique Duces ultrò nostras sequentur partes, neque ullus erit miles, qui non nostra sit stipendia exoptaturus.* Atqui utinam nobis ante impudens illorum ac detestanda audacia constitisset, quam tantum captivorum numerum abduximus, nimirum omnes his nostris manibus trucidassemus. (Constans autem fama hostium castra pervagarat, nos funibus restibusque, quorum magnam ad impedimentorum promotionem copiam adnexeramus, in alium usum nequaquam, omnes captivos suffocare constituisse.) Hinc iterum respondens Dux Mechelburgensis, sic fatur; *Non est, bone Vir, quod de hostium jugulatione conqueraris: Id enim satis superque mihi constat, centum me eo die hostium animas hac dextra adorcum misisse, singulari enim voluptate demulcebar, hostium agmina fœnisece instar adjicere.* Hujus rei testes provoco arma undique cruore conserpta, ense sanguine calentem, manum denique hanc ex multiplici hostium fanie fumantem. Talia erant, juvenis furibundi, ac sanguinolenti Principis verba, ex immoderati caloris pectore magis, quam animo sedato prolata.

Stativis interim per aliquot dies in Hilderslebio habitis usque ad Jovis, qui erat primus post D. Mauritiū festum, vasa hostis conclamare præcepit. Motis igitur inde castris, ad Schonbecium posita sunt. Huc nobilissimus Comes Joannes Georgius Mansfeldensis frequenti cum Nobilium comitatu appulit, qui exercitus præfecto, cæterisque Ducibus salutatis, expeditam militum cohortem adducere promisit. Læti ex tanti Viri adventu hostes, tamque ex liberali ejus promissione elati, dignas Comiti gratias egere. Ipse verò paucorum dierum interventu milite conscripto, promissis suis liberaliter stetit.

Iisdem prope diebus Dux Mauritius, Joachimus Marchio Elector, Albertus Marchio Colnbachensis valido cum equitatu ad exercitum advolare. Quorum sanè copiarum opportuno adventu hostes (uti par erat) multum lætati atque animati sunt. Tum immutatis Imperiis Dux Mauritius & Albertus Marchio, totius exercitus Imperatores à militibus salutati sunt. Georgius autem Mechelburgensis equitum Magister creatus.

Sic in dies sese augentibus corroborantibusque inimicorum viribus, insolenti, ut sit, ani-

mi truculentia efferebantur. Rati igitur urbis præsidia languescere, atque jam metu suarum copiarum torpere, nullum unquam amplius propugnationis specimen præbitura putabant. Et quod multum illorum fiduciam confirmabat, ex falsa quorundam oratione urbem jam & milite & telis & comineatu denique denudatam esse, credebant. Itaque consilio inter se inito, vias aditusque omnes, ad urbem deferendi commearius cominodiores, præcluserunt. Verum Divinum auxilium, quod omnibus humanis viribus consiliisque potius est, urbi nostræ nunquam non præfens & opitulans, abundè milites submittebat.

Præsidii enim Brunsvicensibus jam dimissis, atque urbis ejus obsidione soluta, haud sperendus militum numerus, qui partim pro urbe, partim contra urbem militaverant, sese nobis offerebat, nomenque dabat, nostra stipendia cæteris omnibus præferens. Sic ex militibus partim, partim etiam ex civibus qualicumque exercitu confecto, qui absque intermissione ferè, nocte ac die insolens hostium incursiones exceperat, longam ac diuturnam obsidionem toleravimus.

In tali statu rebus nostris constitutis, Nobiles passim in Diœcesi requisiti sunt, ut singuli pro viribus sese armis equisque expedirent. Quod eo prætextu factum est, ut hunc omnem Nobilium apparatus contra hostem comparari, agris jam vicisque Diœceseos imminentem, nostri arbitrentur. Nobilium igitur quisque pro facultate futuro se bello præparavit. Horum nomina cognominaque equestres apparatus, equorum denique numerus infra à nobis recensentur. Eodem tempore *Hala Saxonum una peditum cohors conscripta est, non secus arbitrata, quam se in Madeburgensium auxilium acciri*, verum & hæc præter opinionem Madeburgicis Canonici, & Georgio Duci, illorum Ductori, adducta est. Principibus igitur nonnullis, Comitibus, Nobilibusque compluribus congregatis, qui jam omnes vires suas collegerant, ita ut nihil amplius ad rem gerendam desiderari posse videretur, erectis signis 4. Octobris die à Schonbeccio decessere, inde ad Fermerslebiū juxta Albim situm, castrametandi gratia procedentes. Eo in loco agere urbem versis jacto, ac usque ad agrorum quæ illic est eminentiam protracto, castra quoque vallo & fossa undique circumdedere. Hæc cum milites nostri ex muro atque propugnaculis vidissent, unam atque alteram cohortem ex urbe emisere, qui hostem diversis in locis laceffendo evocarent, operique intentos arcerent, atque etiam si fieri posset, opus disturbarent.

Hostis itaque hanc nostrorum audaciam ægrè ferens, fortissimè repugnando se suaque opera defendebat, quò factum est, ut eo die acerrimè ab utrisque partibus conflictatum sit. Durante verò cruenta hæc pugna, hostes instructa intra vallum acie suorum velutum fortunam expectabant. Laborantibus autem illis, & nostrorum Virtuti jam ferè cedentibus, majores copias submisere. Renovato itaque aliqua ex parte prælio, nostri viæ angustias, quæ illic non longè

longè à Buggoa absunt occupavere, quarum commoditate freti, ab hostium multitudinemullo modo circumveniri potuerunt. Quod animadvertentes hostes, fatigati jam ac anhelantes, receptui cecinere.

X. Octobris, nocte intempesta, hostes magnis clamoribus sublati, furente ac violento impetu usque ad urbis portas fossasque ferebantur, nimirum quod mœnibus faces admove in animum induxissent, seu (quod magis credo) nostram, in defendendo Virtutem, si qua esset, ac propugnaculorum industriam periclitaturi. Nam militibus nos carere ob temporis brevitatem, expeditionibus maximè incommodam, contrà verò agricolis atque paganis urbem refertam esse, omnino hostibus persuasum erat. Quod falsum esse, missilia ac multa variaque tela, quibus ipsi à nostris continenter imperebantur, satis superque demonstrabant. Neque ab ea nocte muris nostris appropinquare adeò temerè ausi sunt, quod tormenta nostra innumeris globulis ac clavis laminisque constipata, exonerata deinde maximam illorum stragem edidissent. Hanc suorum insignem jacturam nostros celare cupientes, ad auroram usque cadavera hinc inde prostrata colligebant, certis ad id negotii constitutis, qui longius protractata à mœnibus humi mandarent. Atque sine dubio boni prudentisque Imperatoris officium est, non tam suis, quam hostibus etiam cladem acceptam, si quo modo fieri id possit, abscondere, ne hi fortuna beneficio elati, altiores colligant spiritus, illi autem desperabundi animis frangantur.

Crastino die manè nostri in agris passim loricas, cassides, bombardas, calceos, terram sanguine madentem, brachium denique à militis pectore tormenti globo diuulsus reperere, quò factum est, ut detrimentum à nostris acceptum celare ulterius nequiverint. Pistrina enim magno suorum infortunio & dispendio incendebant, quum ab ignis splendore facilius conspicerentur, eoque directius certiusque à nostris peterentur. In recessu autem eo, quem, ut par erat, molestissimè ferebant, elephanticomio vicino (facinus hercle omni militari disciplinæ adversum atque repugnans) ignem subjecere. Conflagrante igitur misero leproforum domicilio, Deo adjuvante omnes agri incolumes evasere, cubiculo illo, in quod confugerant, ab igne ne utiquam adusto, mirum dictu, nisi Divini auxilii præsentiam ibi operatam esse crederemus. Exinde languentes illi omnes, quorum major pars elephantiacorum erat, à nostris in urbem recepti sunt, ac elephanticomii reliquæ semiustæ solo æquatæ. Die insequenti manè, qui erat undecimus Octobris iterum acerrimè utrinque pugnatum est, verum ut sæpius tumultuariè atque velitaliter. Nostri verò milites Hortum Montanum, locum sui natura ad hostium insultus propellendos commodiorem, occupaverant, quod quum adversarii animadvertissent, illos ut lococederent, summis viribus urgere, ferreisque tormentorum globis undequaque impetere. Verum nostri, omni telorum impetu posthabito, constanter loci occupati commoditatem eousque

conservare, quò hostem jam nutabundum anhelantemque, atque omnia sua tormenta jam exonerasse, idque incassum ferè, perspicerent. Tum demum relicto Horto Montano, subita ac repentina impressione facta, excurrere, hostemque in fugam vertere. Atque ita nostrorum Virtus magna cum laude emicuit, seseque ostentavit. Fusis igitur (ut dixi) hostibus quum fossa sese fugientibus offerret lata atque alta, atque adeò, quam transilire ne quicquam niterentur, omnes glomeratim præcipientesque pontem versus, qui juxta molam ibi est, ferebantur. Ea de causa quum quisque primus pontem superare obnixè contenderet, densaque acie progredierentur, non poterat non fieri, quin magna illorum pars à nostris, multis variisque bombardarum ictibus prosternerentur. Quo factum est, ut tandem magna suorum strage ad castra lamentabundi reversi sint. Duodecimo igitur Octobris, inducia (commune diuturni belli remedium) pactæ sunt, ut & mutua utrinque colloquia tuto habere, & ultro citroque ea, quæ necessitas exigere videretur, proponere liceret, sic enim fore, ut tota res, quæ hæcenus ferro acta sit, æquis tandem conditionibus transigatur. Quibus de causis eodem induciarum die, Wolfgangus Princeps Anhaltinus urbem ingreditur, quem exinde Joannes Scheyring, Ducis Mechelburgensis ab epistolis, & Holsteinus, uterque Jureconsultus, subsequuti sunt, sperantes conceptam jam animis pacem promovere atque concludere. Verum quum Madeburgensibus viderentur conditiones sibi offerri iniquiores, quam ut quæ pacis speciem ullam præ se ferrent, Senatus Populusque illas rejecit, atque sic re infecta ab utraque parte discessum est. Nihilominus durantibus induciis permulta ab hoste petulanter procaciterque perpetrata sunt, ac inter cætera D. Michaelis suburbio (turpe equidem dictu) ignis subjectus est, à quo domus nonnullæ incensæ, in cineres redactæ sunt.

Et si verò Joachimus Marchio Brandeburgensis, Elector, & Henricus Brunsvicensis Dux copias suas, atque omnis generis tormenta ad urbis excidium miserint, obsidionemque quoad illa perduraret & viribus & consilio juverint, nunquam tamen præsentibus ipsi ante urbem comparuere, neque etiam in castris traxere moram, nisi quòd semel atque iterum ea visendi gratia accesserunt. Certis enim de causis domi suæ detinebantur, quòd aliquot militum cohortes passim in urbibus maritimis sese continerent, neminique quonam tendere constituisent, satis adhuc compertum esset. Illud autem certum erat, contra Madeburgum illas nihil quicquam molituras, neque etiam ejus rei gratia conscriptas, immò multò magis Madeburgensium hostes obsidionem solvere coacturas, si modò progredi simul, integro exercitu, concessum fuisset.

Vigesima Octobris Joachimus Marchio, Elector, aliquot turmis suorum circumseptus relicto, Wolmerstadium petiit. Progrediente verò illo è regione urbis, manipulus Sclopetariorum ad urbis præsidium ex Goslaro proficiscens, ab ejus equitibus interceptus est, & obtrun-

catus. Duo tamen ad necem usque non vulnerati, Marchionianis jam abeuntibus, seferunt in pedes erexere, à nostris tandem in urbem deducti accurati sunt. Nostri verò, quum Marchionianos vidissent, ulla absque mora pugnae sese committebant, compluresque vulnerabant, atque quum ex urbis etiam aggeribus, crebris tormentorum ictibus peterent, multi ex equis deturbati sunt, ita ut celerrimè urbe decedere cogerentur.

Vigesima septima Octobris velites nostri prompto animo alacrique studio dimicandi sese in planitiem, quæ super Buggoam est, effudere, ibique hostem provocaverunt. Cum igitur ab utrisque diu strenuè fortiterque pugnatum esset, hostes tandem in fugam sese coniecere, quos nostri acriter persecuti sunt.

Hostes itaque, quibus ingens suorum periculum ob oculos obversabatur, tormentis ac catapultis per castrorum vallum dispositis, nostros multum incipiebant urgere, ita fiebat ut nostros multa demum post Virtutis opera perpetrata, sese ad urbem reciperent.

Die omnium Sanctorum, iterum ab utrisque in campo Harsdorffensi acriter velitatum est, verum equites nostri in fugam versi, ab inimicis usque ad pistrinum, quod juxta portam D. Uldarici est, urgebantur. Ex improvviso enim ab una hostili equitum ala circumdabantur, cum pedites nostros, qui latius sese in campos sparserant ab hostibus lacessiti, vindicare cuperent. Ex urbe igitur quum nostros urgeri conspicerent, multi sese ad equites sublevandos ex portis proripuerunt. Duo tamen ex nostris desiderati sunt, Nobilis quidam cum armigero suo, uterque bombardæ ictu lauciati atque in urbem delati, ubi oppetere. Quorum cædes graviter vindicata est, quum multi adversariorum ex aggere nostro magnis tormentorum globis prosternerentur.

Quinta Novembris die insequenti, hostis juxta Albim fluvium in agro Buggoensi validum aggerem jacere, vallumque terra palisque contextum construere cœpit, quod deinde præsidio, ex duobus peditum vexillis nonnullisque equitibus constante, munivit, & si tunc castra in Fermerslebio metata essent. Interea ab utrisque in agro non longè à lacu Rotterdorffensi concursum est, nostros tamen illa si integritate in urbem rediere.

XIII. Novembris, pedites equitesque nostri agmine facto erupere, ac cum hostibus juxta Hortum brassicanum confligere. Occupantibus autem nostris hortorum sepibus atque latibulis, ab hostibus non nisi magna cum difficultate arceri poterant. Quod agrè ferentes hostes, relicto eo loco in campeltria sese, ubi nosocomium est, contulere, qua de causa & nostri quoque relictiis hortis, ex altero hostium latere eoque progressi sunt, quò jam & nosocomium & via, quæ illic est, angustiam, ullo absque impedimento occuparent. Procurrentibus autem aliquot equitum alis ex aggere Buggoensi, quò militibus suis qui sparsim jam in agris dimicabant, auxiliarentur, sclopetarios nostros extra nosocomium longius divagatos, interceptere ac circumvenire satagebant, ignorantes nostrorum insidias post nosocomii muros tectas ac latitantes, quibus jam proximi facti erant. Verum sclopetarii nostri, quasi grandine emissa glo-

borum, equites istos multis prius prostratis terga dare coegerunt. Hic nobilissimus juvenis Arnster-tensis, à sclopetarii globo percussus, magno suorum cum luctu cecidit.

XVII. Novembris, motis castris, ex Fermerslebio juxta vicinum ibi vicum metati sunt. Duobus exinde diebus elapsis, extra vicum Harsdorffensem aggeres jacere fossasque ducere aggressi sunt, rectà versùs urbis mœnia prospectantes. Quibus pro necessitate diligenter egregieque confectis, cratibus etiam ac variis propugnaculis, magnoque tormentorum æneorum numero munivere. Huic munitissimo operi duo militum vexilla præsidii loco imposuere, reliquo exercitu ad Desdorffium consistente.

In die Divæ Elisabethæ acriter iterum prælium ad Hortum brassicanum prope Schrottdorffium commissum est. Eo in prælio pedites nostri summa Virtutis documenta præbuere. Omni enim equitum auxilio destituti, quorum ne unus quidem tum extra urbem erat, omnia nihilominus circa hortos loca ad sui defensionem aptiora occupaverant. Hostes igitur inter se in euntes consilium (cujus si successisset eventus magna nostros clade affecisset) unam equitum alam altera ex parte Schrottdorffii submisere, quæ eo in loco in lautum sese abdiderat. Ex altera parte pedites ordinaverant, qui valida impressione facta nostros in hortis adorirentur, atque sic in medium actos undequaque circumdarent.

Verum nostri, hostilis consilii sua Prudentia participes facti, equitibus inimicorum jam eo loci irrudentibus, relictiis hortis collem à tergo hostium (à molatrinis cognominatum) occupare. Existimantes igitur nostros sese fugæ committere, alacres insequi, ad collem usque procurrere, nostros contis missilibusque adoriri. At nostri colli præcipitio freti fortiter sese defendere, fixis pedibus resistere, ferreisque globis adversarios adeò conscindere, ut etiam invitos pedem referre oportuerit. Pedites verò nostri equos, quum eorum complures claudicare, equitesque insidentes nurrare, parremque ex ipsis pendere animadvertent, demissis ex colle sclopetariis aliquot fugientibus à tergo insistere præceperunt, crebrisque globorum ictibus perstringere. Qua de causa hæc Nobilissimo Strenuissimoque Duce Mechelburgensi ducebatur, magnam suorum stragem perpessa est. Parumque abfuerat, quin etiam illis vexillum nostri eripuissent, vexilliferi enim equus globo trajectory, sessorem suum ferè in extremum periculum conjecerat. Interea dum hæc extra mœnia evenirent, non cessabant etiam, qui intus erant, hostem majoribus tormentis ex muro atque aggere impetere, qua ex re ingens generosissimorum equorum numerus eo die desideratus est.

XX. Novembris, pueri adolescentesque nostri, qui propè nosocomium terram effossam transportando opus faciebant, hostes securos ac respirantes (ut circa meridionales horas fieri consuevit) importuni inturbabant. *Famula enim supparo detracta, eoque ad speciem militaris signi sublato, collectis armorum loco palis, lignis ac bipenni-*

pennis, qui ibi operis causa sparsi jacebant, *instructa acie vallum versus per agros incedebant*. Hostes igitur ad arma conclamantes atque excurrentes, nostrorum insidias dolosverati, hinc inde in agris divagabantur. Tandem puerorum catervam agnoscentes, in castra se magnis cachinnis recepere.

XXIII. Novembris iterum tam nostri, quam adversarii utrinque ex suis propugnaculis prorupere, catervatimque in campis Desdorfensibus conseruere manus. Hoc in concursu permulti inimicorum ex urbis vallo gravioribus bombardis discepti sunt. Springerus autem Capitaneus, Vir manu promptus, una cum gregario milite à sclopetario quodam, citra tamen vitæ periculum, lauciati sunt.

XXIV. Novembris, hora octava ante meridiem, hostes urbis Teloneum expugnare aggressi, majora tormenta ad percutiendos muros producere. Senatus igitur satis perspectum habens hunc locum, quod ab urbe remotior, & in ulteriori fluvii litore situs esset (contra majorem hostium vim diutius obtineri non posse, aliquot militum catervas emitti jussit, qui ad motis facibus illum exurgerent. Hac re, uti mandatum erat, confecta, hostes juxta pontem (cui à longitudine nomen est) aggere jacto validum propugnaculum construxere, unius cohortis præsidio ibi relicto. Reliquæ verò copiæ in Cracgoa confederunt, quam vallo & fossa circumdederunt, & cœmeterium tormentis omniq; telorum genere communierunt.

XXVIII. Novembris, bini conflictus à nostris cum hoste commissi sunt, alter propè Sudeburgense patibulum cum iis equitibus, qui ex aggere Desdorfensi procurrant: alter propè D. Michaeli in vineto cum pedite, qui ex Bugoënsibus castris proruperat. Hoc in conflictu, hostibus passim per vineta latitantibus, perq; vinearum sepes globos emittentibus, decem ex nostris trajectos prostravere. Eodem die hora nona pomeridiana, hostes nonnullis domibus in D. Michaelis vicinio ignem intulere, quibus conflagentibus usq; ad Sudeburgensem portam accurrerunt, certatim piceos intra mœnia circulos jacentes. Auctis verò ob crebriores hostium insultus Sudeburgensibus vigiliis, tantam talemq; operam navaverunt, ut ad violentiam hostium propulsandam majoribus copiis non eguerint, omnis enim generis missilibus etiam ex statione ejaculatis, hostem adedò urfere molestareque, ut ab oppugnatione citius quam vellet desistere, reque infecta ac nonnullis suorum lapidibus contritis, sese recipere cogeretur. Receperunt igitur, quum cecinisset hostis, neque ulterius Sudeburgenses lacessendos existimaret, per unam atq; alteram horam omnia præter nostrorum opinionem tranquilla ac munita audita sunt. Quibus elapsis ex improvviso *Neustattum invaditur*, quod ulla absque difficultate, *nemine omnium repugnante*, occupatum est. *Nullis enim ea nocte exenbiis habitis, quod major pars civium vino somnoque sepulta iaceret, per facile captum oppidum sese hostibus obtulit.* Nam, quum eo die novos Magistratus creassent, magnam ejus partem pompis (ut fit) computationibusque confusserant. Verum complures Neustattiorum cives ipsi confessi sunt, se, nocturnis illis apud Sudebur-

gum tumultibus perceptis visisq; crebris ignibus in D. Michaelis suburbio emicantibus, ea de re ad Magistratum pertulisse, quod in tempore futurum quoque periculum ratione atq; consilio averteret. At respondentibus Civitatis Primoribus, de nullis sibi hostibus constare, quod si Magdeburgenses aliquid simultatum exercebant, sibi ipsi etiam prospicerent, maturæ hæ civium præmonitiones nihil quicquam apud illos profecere, imò ad intermissa convivia ipsi rediere. Quod equidem facinus multis optimis civibus, uti prodicione tinctum, suspectum fuit, de eoque diu multumque conquestum. Nam prima vigilia conscensis mœnibus, hostes miro cum silentio oppidum intravere, non prius, quam omnes intro recepissent, ad arma clamantes. Oppidanis igitur ab insolito clamore experrefactis, ac suis quibusq; ad arma vocantibus, obviam per vicinos hostibus facti, miserrimè jugulabantur, ii verò qui extra ædes prosilire dubitaverant, bonis illorum atq; facultatibus direptis, capti oppido tandem decedere, atq; aliò emigrare jussi sunt: Ejusmodi finem ignavos ac remulentos Magistratus fortiri perspicimus, exigui incommodi res, nisi & aras & focos & conjuges deniq; liberosq; civium in extrema pericula conjicerent.

Verum & hoc quoq; fortasse oscitantis istius securitatis Neustattensium causa fuit, quod cum cætera Diœceseos oppidula, atq; Sudeburgum etiam, oblatam stipendii impositionem acceptassent, neq; ipsi eam renuendam existimarent, quod stipendio numerato omnia illis salva ac integra bona fide spoderentur. Hoc inquam nimirum fuit, quod in utramq; illos aures dormire fecerit. Sed ut paucis dicam, neque ipsis data fides profuit, nec sponsio facta juvit quicquam, imò conjugibus ac liberis datis, domos atque facultates suas hosti cedere necessum fuit. Quo jure titulo ve hostis bona illa usurparit, cui liber ego deliberandum relinquo. Major deinde horum Neustattensium exulum pars in urbem nostram, non sine incommodo ob comitatus nostri tenuitatem, intromissa est.

Occupato igitur ab hostibus absque multo labore, ut dictum est, Neustattio, visum est nostris Ducibus unam peditum cohortem emittere, qui idem oppidum ab ea parte, qua nostris mœnibus propius est, circumquaque igne illato, incendio devastarent. Id à pedite nostro gnauiter peractum est, multiq; etiam hostium ab ipso in domibus trucidati, capti per pauci, inter quos Henricus de Nüreberg Centurio ad urbem deducti. Verum nullo vento secundiore flante, qui flammam serpentes latius diduceret, ignis latius pervagare non valuit. Dum hæc fierent, hostes aggeres jactare non cessare, Divorum Laurentii & Agnetis Cœnobii munitis ac propugnaculis circumducere, crates per aggeres disponere: quibus omnibus ritè confectis, crebris tormentorum ictibus domos rectæque nostra, non mœnia, impetebant.

XXIX. Novembris hora secunda pomeridiana communi nostrorum decreto, *Sudeburgum igne facto atq; subjecto funditus sublatum est.* Quod sanè incommodum multis antè diebus prævenire Sudeburgenses potuissent, si sano nostro bonoque consilio credere voluissent. Sed quod ridiculum illis tum videbatur, in lachrymas tandem ploratusque conversum est. Verum cui-

vis vascula, suppellectilia, vestes, pecunias denique colligere datum est, ita ut quicquid asportari potuerit, saluum una cum viris, conjugibus liberisque in urbem receptum sit. Eo die *quadraginta millia hominum in urbe connumerata sunt, quorum magna pars inopes atq; egeni stipem quotidie emendicabant. Senatus igitur de hisce hominibus frequentius consultans, conclusum tandem est, ut, tanquam Reipub. inutiles atque incommodantes, urbe ejicerentur*, quod tamen commodè (nimirum fato Divino prohibente) fieri nunquam potuit. Quum etiam certo die ad D. Petri sepulcrum convocarentur, ubi oratione habita ac pane distributo, navibus deinde, ad id negotii jam paratis destinatisque aveherentur, ecce subita ac repentina tempestas imbris turbinibusque permixta exoritur, quæ tanta talisque fuit, ut nullus remigum nautarumve fluvio se committere auderet. Duravit hæc tempestas diebus aliquot continuis. Sic certè evenit, ut omnes illi homines, Senatus decreto irritato facto, in urbe permanerint. Erant tum ex illis nonnulli, urbis necessitatem famemque imminentem considerantes, qui ultrò abire volebant. Quod cum illis permitteretur, per agros jam proficiscentes ab hostium equitatu in urbem redire plagis verberibusque compulsi sunt, tubinde clamante, ut reliquias ac quisquilias nostras consumere strenuè adjuvarent. Atque ita etiam isti, qui alibi victum quærere speraverant, in urbem inviti recepti sunt. Singulari hoc Dei providentia contigisse quis negabit? qui sapientiam hominum stulticiam esse ostendit, magisq; in suo auxilio, quam hominis consilio fidendum esse, multis præclarisq; exemplis demonstrat.

Die D. Andreæ Apostoli militum nostrorum aliquot manipuli navibus Albi Neustattium usque delati sunt, quò alii hostem ad velitationes provocarent, alii interim sopitas in semiustis domibus flammam iterum excitarent. Verùm adverso nostri Marte dimicantes in fugam versi, paucis tamen amissis ac vulneratis, in urbem rediere.

IV. Decembris nocte jam ingravescente, quinque nostrorum militum manipuli, iterum naves ingressi secundo fluvio inter bina hostium castra Cracoensia & Buggoensia, usque ad vicum Salbigensem devecti sunt. Eo in loco in villa quadam hostilis sclopetariorum manipulus, qui pabuli gratia ibi constitit, à nostris interceptus est. Navibus deinde omnis generis commeatu oneratis, ac villa incensa, celeri cursu salvis omnibus domum repetivere.

V. Decemb. nocte intempesta, nostris nil tale cogitantibus, ab hoste, qui in Neustattio excubabat, ad arma conclamatum est. Impigrè igitur illorum milites armis assumptis usque ad urbis fossas excurrere, verùm ingenti minorum globorum grandine à nostris excepti retrocedere ocys coacti sunt. Duobus autem hostium fabris (vulgariter fossorès appellamus) ex improvise in fossas nostras delapsis, alter ex illis à cervo, quorum nonnulli in fossis erant inclusi, cornupetebatur. Spectrum igitur ille diabolum veratus (quò ob spissiores noctis tenebras nihil cerneret) facto crucis signo ad Deum orare exclamareque cocepit, subindeque propitium urbi Numen præesse protesta-
xi. Nihil tamen orando proficientem cervus ite-

rum prosternit, pedibusque proculcat. Desperabundus igitur socium suum, quem Cyriacum vocabat, appellare, verùm is jam (nimirum cervi ferocia perturbatus) aufugerat, seque inter latibula absconderat. Itaque misero fossore jam semimortuo stationariis nostris admiratione captis, quidnam sibi vellent voces illæ quærulæ ac lamentabundæ militem ex statione sine demiserunt, qui hunc quisquis mortalium esset vesti imponeret, ut sursum pertracto; ex eo quidnam machinatus, aut quo casu in fossam præcipitatus esset, resciscerentur. Verùm multis ac violentis cervi insultibus contusus, in pedes erectus stare nequibat. Miles igitur morti jam vicinum, telo pectori adacto, confodit, satius esse ratus citò mori hominem, quam diutius magnis cruciatibus confici. Ego autem hunc casum, quicquid alii sentiant, prodigii loco habendum censeo. Idem enim cervus contra militem nostrum ex statione demissum, etsi sæviens adhuc ac indignabundus, ne ingressus est quidem, tantum abest, ut cornupetere tentaverit. Huc facit, quòd sæpius antea tam famulæ quam pueri, in eadem fossa herbas metere soliti eodem cervo illic pabula sua quærente, illasi nihilominus atque incolumes semper redierint. Atque talia miseri istius fossoris fata extitere. Comes autem ejus quem Cyriacum appellaverat, in fossa adhuc latitans deprehensus est. Interea dum hæc acciderent, Lazarus de Schvyenda, Cæsareæ Majestatis militiæ Præfectus, in hostium castra pervenit, ac in Neustattio per aliquot dies commoratus est.

XI. Decembris tam pedites quam equites hostium, quibus Delsdorffense vallum commissum erat, violento impetu eruperunt. Quod nostri ubi animadverterunt, catervatim sese extra mœnia in campum coniecere, hostium congressus jam jam exoptantes. Sclopetarii autem hostium, relictis suis equitibus in agros longius evagati magna à nostris vi impugnabantur. Quod enim prospicientes equites, vesani atque animis fracti magis de fuga, quam de sclopetariorum suorum salute meditantes, præcipiti equorum cursu in vallum suum sese recipiunt. Omni igitur subsidio destituti miseri Sclopetarii, etiam ipsi fugam capientes rectà fossam versus, qua Delsdorffense vallum circumdederant, rendere. Verùm cum fugæ iter longius sese protraheret, quam ut animis conceptam fossam attingere daretur, à nostris equitibus cursu præversi miserabiliter trucidati sunt, senibus tamen exceptis, quibus mitiora fata captivitatem mortis loco indulgere. Eodem die, quo hæc fierent, currus nonnulli multiplici commeatu onusti, ac ad Neustattium euntes, à nostris intercepti & in urbem devecti sunt.

XII. Decembris milites nostri, qui usque in eundem diem à prælio Hilderslebeni apud hostem detenti fuerant, in Neustattium convocati sunt, quò ære imposito connumerato, dimitterentur, tandemque ad suos remearent. Id ita fore rati milites captivi, fidem hosti datam læti liberavere. Verùm præter omnium opinionem, sex tantum captivorum manipulis admissis, nec pecuniam ab illis accipere voluerunt, nec fidei datæ liberos pronunciare, nisi in urbem se non reversuros jurent. Ideò hostis tentabat (etsi præter disciplinam militarem) quòd omnes ferè captivos, veteranos esse

esse novisset, trecentorumque numerum superarent. Ex his Centurio quidam erat Gallus Wydmarius de Pfussendorff, vir jam planè canus, verum patiens laborum, reique bellicæ usu cum paucis conferendus. Hunc hostes multis variisque pollicitationum illecebris ad se pertrahere satagentes, Ducem horum trecentorum fore promittebant, modò urbis stipendiis renuntiarent, sibi verò nomina darent. Id constanter recusare captivi una cum Centurione, quidvis pro urbe tolerare velle proclamantes, mortem etiam se honestam omnivix turpitudinis nota conspurcatæ, longè præferre. Horum igitur constantiam ac fortitudinem hostes admirati, & pertimescentes, etiam additis equitum suorum turmis, omni illos ad urbem adiutrohibuere, & Quedelburgum deduxere, quò cum perventum esset, juramenti religione astrinxerunt, ne inde discederent nisi quattiduo elapso. Atque talis inimicorum fides fuit, quam captivis nostris præstiterunt.

Circa eadem tempora *Mauritius Saxonia Dux*, assumptis sex peditum electorum vexillis, nonnullisque equitum alis, ex castris discessit, quò militibus illis, qui in maritimis urbibus, *Magdeburgensium causa*, convenerant, in tempore occurreret. Hos callido consilio & subdolo cum dispartitus esset, quatuor vexillis ad se allectis, nostris auxiliis suas augens, copias, societatem illorum & amicitiam, quæ nobis capiebant devinciri, omnem sustulit. Hujusmodi negotii totam seriem, res ipsa & eventus aliquando docebit.

XIV. Decembris equitum nostrorum aliqui, adjunctis sibi nonnullis sclopetariis, fortunam tentare aggressi, ex D. Ulrici porta prosiluere. Casu igitur in aliquot hostium currus, omnis generis vehentes comineatum, incidentes, tam comineatum, quam milites, à quibus conducebatur, gratulandi in urbem adduxere, multum sanè audentes fortuna adjuti.

XV. Decembris domo illa, quæ hæcenus latenter coctionibus interviera, à nostris funditus demolita, inagnus in ejus locum agger substituitur. Id ideo factum est, quòd porta, quæ ponti imminet, omni tum propugnaculo carens, facile ac multum ex hostili vallo prope teloneum constructi, impugnaretur.

XIX. Decembris equites nostri ac pedites, quoniam ea nocte à vigiliis & statione curæ immunes erant, extra urbem magno silentio, post secundam sevigiliam, processerunt, magna fiducia freti, se equites istos, qui Ottersleby in stationibus erant, castris exuere. Audacius mehercule facinus, quam prudens, atque periculis undique circumseptum, quòd intra bina hostium castra, Buggoensia & Delsdorf, continuo illis tractu, procedendum foret. Verum Divinum Numen, cui difficillima quæque etiam facillima sunt, ausum nostrorum conducent, atque ad felicem rei auspicate eventum perducens, voti compotes efficit. Hoste enim ea nocte fortuna omnibus curis soluto, ac post profusos sompationes profundius etiam stertente, neglectis vigiliis ac stationibus, quod ejusce, penè dicam, temeritatis nostrorum, ne minima illis suspicio quidem esset, simili ac eadem propè ratione, qua Neustattenles decepti sunt. Prius enim quam vel ad arma conclamaretur, vel ullus oboriretur concursus tu-

multusve, nostri oppidulum occuparant. Capto igitur oppido, nostris sese mutuò invocantibus telseramque petentibus, quòd terram nox opacasset, aliquot domibus incensis magnum ignem suscitaverunt, quò socij ab inimicis minori cum periculo dignosci possent, etsi omnes nostri tam pedites, quam equites candida armis indumenta superinduxissent, ne per fallaces fortasse tenebras in mutua vulnera irruerent. Perturbato itaque extam repentino tumultu hoste, atque ad arina jam concurrente, omnes, qui telis suis acrius instarent, à nostris miserè jugulati sunt. Ex his complures fuere Viri nobiles, atque etiam Canonici nonnulli, qui fortè fortuna tum ibi aderant, cum militibus suis, quorum illis obstricta fides erat, epulati. Peribant quoque ea nocte equi non sanè pauci, stabulis undique igne conflagrantibus, ipsi verò miseri crebros per flammæ ac flebiles hinnitus edebant. Capti sunt Nobiles per multi, atque omnes à nostris in urbem deducti. Bona peditum nostrorum pars equites in urbem redibant, ex recenti victoria triumphantes, ducenti enim & sexaginta equi ex præda peditibus distributa fuerunt, omnisque generis arma innumera ac singularis artificij ex hoste capta fuere. Captivorum numerus fuit CXXV. Inter quos qui Nobiles fuerint, eorumque quot quisque equos sive lanceas in castris habuerit, jamjam recensetur, uno prius hoc addito, quòd Canonice vexillum, in quo D. Mauritii effigies acu depicta visibatur, in urbem inter cætera quoque spolia relatum fuit.

Sequuntur igitur Nobilium nomina & cognomina, ac cæterorum, qui eo tempore in castris Ottersleby, equis ac armis, Canonice gratia, fuere expediti. Ac primò eorum, qui absque captivitate evaserunt.

Thomas de Astenburg, Magister equitum, equis	XVIII.
Matthias de Schulenburg, Signifer, equis	XXII.
Christophorus de Schulenburg,	III.
Jodocus de Veltheim,	XII.
Gebhardus de Blatto,	VII.
Guntherus de Veltheim,	VI.
Frædericus de Molndorff,	VIII.
Chorterus de Bycgou,	VI.
Renhardus de Alwonleben,	V.
Levinus de Mornholtz,	V.
Christophorus de Beyern,	IV.
Martinus Crayus,	IV.
Joachimus de Bischmarc,	VI.
Georgius de Bischmarc,	II.
Jodocus de Bischmarc,	VI.
Joannes Itenblizius,	V.
Jacobus Itenblizius	IV.
Joachimus Itenblizius	IV.
Nicolaus de Arnheim,	VI.
Joannes Lassovus,	VI.
Jacobus Hopfencorbus,	IV.
Henricus Schillingus,	VI.
Christophorus de Gebichstein, VIII. is hoc tempore à castris Otterslebenibus aberat.	
Iltrudus de Ellingen,	VII.
Stephanus de Thangermont,	IV.
Casparus Meyerus de Zella,	IV.
Joachimus Elebeck,	II.

*Sequuntur Nobilium eorum nomina, qui captivi
sunt in urbem ex castris Otterslebenfis
adducti.*

Athenus de Cram, equis
Bussenus de Schulenburg,
Casparus de Schulenburg,
Andreas Haegus de Soxern,
Georgius de Blatto,
Wolfgangus de Blatto,
Zacharias Robelus,
Christophorus Falco,
Martinus Rhorus,
Martinus de Ornen, equis
Balthasarus de Warnstetten,
Melchior de Leben,
Joachimus de Lichen,
Ulricus de Veltheim,
Casparus de Ornen,
Henricus Cattenus,
Joannes Staubevizius,
Christophorus Schenick.

*Sequuntur Nomina armigerorum predictorum
Nobilium, qui & ipsi Nobiles fuere, ac cum
Dominis suis capti.*

Ægydius de Dichnen.
Andreas de Einster.
Paldovinus de Zerbst.
Bartholdus Schillingus.
Christophorus Campichus.
Albertus Breysius.
Otto Berithgous.
Erasmus Glitzius.
Fabianus Schadvizius.
Jodocus Conradus.
Henricus Buzo.
Joannes Shlegelus.

Ignobiles præterea equites, quos satellites nuncupare licebit, CXXVIII. capti sunt, quorum nomina propter generis obscuritatem de industria omisimus.

XX. Decembris milites nostri in campum sese ejiciunt, hostem crebris excursionibus ad pugnam lacescentes. Is passim per agros agmina circumducitando, prælii ardorem simulans, adveniente insuper Duce Mechelburgensi, equestria præsidia ex Neustattio & Olffentattio adducente, pugnam tam detrectavit nimirum locorum commoditate, quam à Sole ventorumque flatu denotaverat, prohibitus. Cum autem Sclopetarii nostri audaculi longius sese ac dispalati in campestria loca emitterent, equites hostium temeritatem illorum inconsultam dignis suppliciis afficere consili, infestis animis in illos irruere. Verum equites nostri impigre ac singulari cum Virtute accurrere, hostem urgere, sclopetarios suos defendere, adeo ut etiam Ducem Mechelburgensem præsentem posthabitis sclopetariis, fortitudini illorum occurrere necessum fuerit. Sed constanter nostris insistentibus, Sclopetarii vires suas recolligentes & à tergo & à lateribus adorientes undiq; hostes, adeo pressere afflixerq; , ut nullo alio quam fugæ medio vitam conservare potuerint. Mirum enim dictum est, quanta

tum nostri ardoris vehementia atque Virtute hostibus incubuerint, ita ut inter multos captivos, quorum pleriq; Nobilissimi exstebant, *Dux etiam Mechelburgensis comprehensus fuerit, totius belli caput & summum præsidium*, non hercle absque singulari, ut opinor, Divini Numinis procuratione. Nobiles autem fuerunt ex hoc conflictu captivi, Joannes de Garmersleben, Levinus Winterfeldus, Casparus Flaus, Albertus de Schulenburg, Joannes de Droto. Hi verò qui incolumes evaserunt, non de propria salute leti, verum mœsti ac importunam Principis captivitatem ingemiscetes, in Delsdorffense vallum reversi sunt. Hinc iterum egressi ac Neustattium petentes, omnes ferè ex equitibus pedites facti, equos claudicantes per frena manu ductitabant, haud parvo sanè incommodo à Sclopetariis nostris accepto.

Circa ferias Nativitatis Domini milites nostri, quos paulò antè in prælio Hilderslebenfi ab hoste captos diximus, ac dein invitos Quedelburgum deductos, in urbem redierunt, quòd jam de Mechelburgensis Ducis captivitate certiores facti essent. Sux igitur captivitatis autorem, jam ipsum quoque captivum detineri gratulantes, ejus nunc interventu exautorari sperabant. Quod quidem factum certis conditionibus est, ut suo loco commodius dicetur. Interim nihilominus in urbe commorati sunt, quos sapius hostes ad se pertrahere atque allicere conati fuerant. Qua verò ratione consilioq; non solum hos captivos nobis eripere tentarint, verum etiam cætera urbis præsidia ad defectionem callidè sollicitare ausi fuerint, infra latius explicabitur.

XXX. Decembris cum Joachimus Streinus in quadriga Lazari de Schvvenda, uno tantum comitatus servulo, per agros deportaretur, ab equitibus nostris, qui tum fortè explorandi causa hinc inde vagabantur, captus est, atque in urbem devectus.

II. Januarii equitum nostrorum aliquot, uno Sclopetariorum manipulo sibi adjuncto, summo mane ad latomias procurrerunt, hostes ad velandum egressuros, sperantes. Incidentes autem in illorum stationem, etsi frequenti milite tum optimè munitam, confidenti tamen impetu stationarios aggressi sunt, quos statim terga vertere cogerunt. Id hostes in Neustattio percipientes, rei insolentia perculsi, subita militum convocatione facta, turbato agmine eruperunt. Quos quum viderent nostri, importunius quam oportebat ipsis occurrentes, locique opportunitatem, qua hostibus molestiores esse potuissent, deserentes, neque etiam eo in occurso ordines conservare curarent, equitum nostrorum Magister, ab hostilibus turmis undique circumdatus, captus est. Hujus ex captivitate insperata nostri ira ac furore inflammata, tanta violentia atque impressione in turmas illas, quæ captivum jamjam abducere nitebantur, irruerunt, ut toto illarum agmine dissipato, magna ipsis vi captivum eriperent. Strenuus verò quidam ex hostibus eques, singulari præ cæteris Virtute renitens, ne captivum quem propria manu prehenderat, tam citò evaderet, conto trajectus est. Eodem impetu duo Nobilissimi juvenes, Georgius Maldizius & Joachimus Carsterus, à nostris capti sunt, duplici sic detrimento hostes affe-

affecti, tum quod captivum Magistrum equitum jam nobis inviti restituisent, tum quod duo præclarissimi Viri ex suo equitatu abducerentur. Eo die, quo hæc gesta sunt, milites nostri septem explicatis vexillis per portam Schrottdorffensem processerunt, quibus multi se cives immiscuere. Verum hostis pedites suos exire prohibens, intra vallum illos continebat, equites autem, qui ex velitationibus sese receperant, hac illac per campos cursabant. Peditatusque noster stans, & frustra hostium occursum expectans, innumeris ex Delsdorffensi ac Neustattensi vallo tormentorum globis impeditus est, verum, propitiis superis, ne innoquidem fauciato, ad urbem se recipiebant, ibi forte fortuna, quum per D. Ulrici portam regrederetur acies, militis unius sura bombardæ ictu adusta est.

VII. Januarii excubiæ tam nostræ quàm inimicorum, nescio qua re commotæ, relictis stationibus, infestis armis concurrere. Hostis igitur incunctanter ex Delsdorffensi vallo equites aliquot, stationariis suis in auxilium submittit. Quo ex subsidio multum viribus aucti, nostros sine dubio ad unum cecidissent, nisi repentina etiam illis ex urbe auxilia adfuissent, quæ validè fortiterque suis, laborantibus jam anhelantibusque, subvenientes, post longam dubiamque pugnam, omnes tandem incolumes reducere.

XI. Januarii, nostri unâ cum Alberto Comite Mansfeldensi, tam equitum quàm peditum coadto agmine, extra urbem in campum sese ejecere, hostis congressum, si forte Neustattio erumperet, avidi expectantes. Tale autem tum nostrorum consilium erat. Quod si majoribus hostes copiis ex Neustattio prodirent, cum nostris congressuri, validissima nostrorum cohors, quæ ex septingentis militibus constabat, atque ad portam aliam ea de causa constiterat, fossis celeriter superatis, urbi vallum vicinius expugnarent atque occuparent. quod si infelicius consilii eventus succederet, portam vicina etiam patefacta, cæteri qui ad id negotium ordinati erant milites. Neustattium invaderent, quæ sic laborantem cohortem integris viribus sublevarent. Verum quum hostes, præter nostrorum expectationem, egredi cessarent, neque illum qualiscunq; etiam velitationis signum præberent, septingentorum cohors moræ istius impatiens nihilominus fossis transiens ac superatis, Neustattium invadit. Id videntes cæteri milites, in illius, ut diximus, subsidium nullo ordine, similiter & ipsi erumpunt, quo facto omnibus jam in unum globum collectis, tanto astu hostem persequuntur, ut multi etiam cum hostibus ascendentes, summa vallorum vestigia pertingerent. Verum his, insani furoris potius, quam fortitudinis pœnas dant, omnes ferè ab hostibus cæsi sunt. Hisce ita, ut dictum est, gestis hostium interim equitatus passim ex castris prorumpens, seseque per campos colligens, numerosior quàm unquam ante hac, toto agmine in quinque turmas distributo, acriter nostros ad prælium lacerare cepit. Equites igitur nostri, etsi numero longè inferiores, alacriter tandem repugnare incursiones excipere, constanter denique sese defendere. Verum contra tantum equitatum & numero & viribus potentiorum, diutius insistere non valuisse, nisi à nostro peditu egregiè illis succursum esset, & multis etiam tor-

mentorum ictibus ex urbis aggere adversarii prostrati fuissent. Non minori cum Virtute à cæteris, quos Neustattium invasisse jam diximus, dimicatum est. Hostes enim summis viribus nostrorum impetum propellere enitentes, jam superiores existebant, citò inclinante fortuna à nostris repellebantur, dubiū Martis eventū iterum atq; iterum utrinque periclitati. Sed multum nostros adjuvabant murorum reliquiæ, quæ ex combustis domibus remanserant. Sclopetariis enim nostris tuta latibula præbentes, simul etiam ad bombardarum ictus dirigendos certa toramina, magnæ hostium interuersionis causa extiterunt. Interim nostrorum etiam permultis cadentibus, post longam dubiamque dimicationem, sole jam occidente, ab utrisque tandem receptui cantatum est.

XIV. Januarii horam circiter sextam & septimam pomeridianam, hostis gratulabundus omnia sua tormenta exonerare cepit. Nam, ut supra comini moravimus, Duce Mauritio in occursum militi maritimarum civitatum ex castris discedente, ac sua versutia totum exercitum dissolvente, cujus quatuor signa ad suas partes allexerat, statim veredario ad castra remisso, qui misos rerum successus tam Ducibus quàm militibus renunciaret, dici non potest, quanta lætitia ex hoc nuncio fuerint affecti. Ejus igitur novi gaudii nostros quoque participes fieri desiderantes, innumeris id tormentorum reboatibus testati sunt. Quod tali modo peregere: Primò duo sclopi majores (quos duplices vocant) displosi sunt. Quo facto, tibierna carmina sua tibia decantavit. Inde tria rarioris magnitudinis tormenta statim exonerata; mox quatuor, postremò quinque hæc vulgus Cartonas nominare solet. Tandem omnes sclopetarii sequuti sunt, qui ternis vicibus sclopos suos crebris flammæ emicationibus incendere. Flammei etiam globi per valla hinc inde projecti sunt, artificiosè ex igne confecti. Hæc inimicorum triumphantia tonitrua iniquo animo ferentes nostri milites, etiam ipsi impetravere, ut ex turribus urbisq; aggeribus fulminare illis permitteretur, adeo ut facile audirent, nec pulveris Sulphurei, nec ferreorum globorum penuriam nos adhuc premere.

Antequam verò is hostium triumphus incepisset, milites aliquot nostri pabulatum ire, eaque de causa quodvis discrimen subire conjuraverant. Finita igitur reboante illa gratulatione, duabus post vel circiter horis elapsis, conducti, aliquot nautis vadorum voraginumque gnaris, in naves sese conjicere, rectaque per intermedium castrorum Cracgoënsium & Buggoënsium navigantes, Bochoam appulerunt. Hic navibus egressi, villam quæ illic est, Monachorum deprædati, omnia agricolarum bona intacta reliquere. Interim autem dum aliqui nostrorum, omnis generis commearu naves onerarent, certum militum numerum disposuerant, qui pontes illos Cracgoënsium castrorum angustias respicientes, absque ulla cessatione dejicerent. Hi igitur mandata fortiter exequentes, intra paucas horas 6. pontibus defectis ac igne inflammatis angustias etiam illas interruperant. (Hæc vulgari vocabulo à claudendo clusæ dicebantur.) Ita factum est, ut ea ex parte difficilis posthac hosti commearus recuperatio extiterit. Verum eo mense horribile secum frigus inferente, adeo

ad eò ut ex innudatione aquarum passim cooperta itinera, eo frigore congelata essent, perfacilis ex altera parte hosti ratio offerebatur ad vicos undique commeatus gratia proficiscendi, complures enim illi erant milites, qui glaciei celerrimè atque rutissimè inambularent, secumque quicquid ferè opus esset, advelerent. Nostri autem re ex sententia confecta, navibusque pro rei necessitate oneratis, capto uno Monacho & servo Jacobi de Schulenburg una cum duobus equis, solvere.

XXII. Januarii iterum pugnatum est propè hortum Schrottdorffensem. Eo in conflictu non pauci hostium cecidere. Decem à nostris capti, in urbem deducti sunt. Nobiliss. etiam quidam ex hostium equitatu selopo ictus occubuit. Quem armis exutum quum nostri non procul à D. Ulrici porta in agro tumulassent, hostes insequenti nocte exhumarunt, ac funebri pompa Neustattium devehērunt.

Insequenti die, qui fuit XXIII. Januarii, hesterni diei detrimentum refarcire cupiens hostis, in campo variis ex locis comparuit, nostros subinde ad pugnam provocando. Nostri itaq; proficientes, hostium voluntati satisfacturi, cum acriter diu infestèq; conflictatum esset, multis utrinq; cadentibus, tandem nostri receptui canere iussi sunt.

Quanto autem incommodo à nostris affecti sint ii milites, qui in hyberna Neustattensia deducti fuerunt, fieri commodè non potest, ut minutatim recensatur. Id verò omnibus notum est, stationarios nostros quotidie ferè exaggere eo, qui Neustattio proximus erat, erupisse, fossas transcendisse, cellas vinarias intrasse, atque indeligna, fruges, ac cætera ejusmodi asportasse. Quòd si casu aliquis hostium sese offerret, obtruncatum esse.

XXV. Januarii in castra rediit Dux Mauritius, re ut dictum est optimè gesta, quòd exercitum in matitimis oris conscriptum dilabi fecisset, eoq; ex parte suas auxisset copias, quo nostras corroborare debueramus. Appropinquante autem Duce castris omnia sua hostes tormenta exoneravere, felicem Principi reditum gratulantes. At ipso in Otterslebio ac Lemsdorff, castra locante, totus tunc hostium exercitus quina castra comprehendit.

XXVIII. Januar. hostis omni milite in Lemsdorffensem campum educto, totum exercitum in 7. acies distribuerunt. Quo facto, instructis ordinibus majorem ferè diei partem consistendo confuentes, exercitum tandem in castra reducere. Verum disgregato exercitu, quòd ad diversa castra à militibus tenderetur, una cohors Neustattium quoq; repetens, intra Lemsdorffensia, Desdorffensiaque castra à nostrorum insidiis circumventa est. Multis igitur trucidatis, reliquis in fugam versis, septem in urbem captos adduxerunt.

XXIX. Januarii, turbam hominum per agros circumvagantem, in qua nonnullæ etiam comparebant quadrigæ, milites nostri è specula prospexerunt. Prædæ igitur significatione edita, equites nostri una cum peditibus aliquot ex urbe prolapsi sunt, rari se copiosos intercepturos commeatus. Verum præter opinionem in Consul Schönbekensis quadrigam inciderunt. In hac Consul ipse una cum duobus viris Senatoribus devehctus, capti sunt, atque in urbem deducti. Eadem ferè

hora quatuor milites & novem fossiores Bohemi à nostris capti sunt, hi lachrymantes per Deum viventem jurare, se nulla alia quàm famis causa, è castris suis elapsos esse, quòd ex vicinis pagis aliquid sibi victus compararent. Hi captivi opportunè tum nobis detegebant, hostes urbis oppugnationem omninò preparasse, jamque (ut Germanis mos est) sortes jecisse. His cæteri quoque captivi interrogati sunt. Eodem die horis pomeridianis utrinque infestis signis concursum est, atq; acriter ut nunquam magis ante hac depugnatum. Complures enim tam equites, quàm pedites ex hoc conflictu periire, ita ut non solum hosti, verum etiam nobis lugubris extiterit illa pugna. Dux autem Mauritius huic ipse interfuit, qui à nostris equitibus tandem agnitus, parum absuit, quin circumventus abductus fuerit.

Ultima Januarii quidam ex militibus nostris audaciores Lemsdorffium usque venerunt. Ibi propè castra aliquot ex hostibus obtruncatis, ingentes tumultus concitavere. Septem itaq; hostium vexillis ad nostrorum temeritatem confringendam emissis, videntes nostri urbis repetendæ tempus instare, retrorsum pedem retulere. Hostium tum sex à nostris capti sunt, quos secum in urbem introducere.

Quarta Februarii apud piscinam Rottersdorffensem iterum concursum, ac strenuè decertatum. Quo ex concursu quum multi ab utraq; parte cecidissent, à prælio tandem cessatum est.

Insequenti die intermissum prælium juxta fossam Desdorffensis valli renovatum est. Durante hoc conflictu hostium equitatus magnum à gravioribus tormentis detrimentum accepit, adeò ut agrorum planities tam equis quàm equitibus passim obregeretur. Hac expugna unicus tantum eques cum solo peditè captus à nostris est.

VI. Februarii *caduceatore misso, quidnam hostes sentaverint ignoro.* Hic ante urbis mœnia comparens, cum Tribunis & Centurionibus, præsentè etiam urbis Magistratu, Cæs. Majestatis nomine colloqui concupivit. Verum *Senatus Magdeburgensis videns caduceatorem nullas literas Casare manu subscriptas ostendere, neq; etiam habere, colloquio tali nulla ratione consentiendum judicantes, inauditum dimisere.* Hanc rem à Canonicis, ignorante etiam Cæsare, subornatam fuisse, nemo est, qui non credat, quamvis augusto ac magnifico apparatu caduceator adveniret. Paludatum enim, paludamento ex obrizo contexto, binasque aquilas gestantem, tres buccinatores cum uno tympanista præcessere, classicum canentes & tympana percutientes. Alius quoque buccinator à Mauritio Duce cum literis missus, ad urbis portam advenit.

Eodem die quo hæc agerentur, nostri septem scopetarios captivos adduxerunt, ex recenti eorum cæde, qui lignorum gratia longius processerant, redeunt. Dum hæc fiunt, omnes nostri milites, qui in clade Hilderslebeni ab hostibus capti fuerant, à Mèchelburgensi (quòd commissi prælii tempore totius exercitus fuisset Imperator) dimissi sunt, his tamen conditionibus, ut singuli captivi irrogatam mulctam prius penderent. Verum hostes oblatam pecuniam postmodum respuerunt, multisque ac variis technis militibus illis insidiati sunt.

sunt. Quibus verò de causis id fecerint hostes, superà satis superque declaratum est.

X. Februarii hostes in Neustattio septem tormenta graviora, rectà versus turrin, quæ D. Jacobi dicitur, direxerunt. Id ea de causa fecere quòd duas bombardas, non contemnendæ magnitudinis, jam ab initio ferè obsidionis in ejus turris fastigium sustulissimus, ex quibus durante obsidione in hunc usque diem, multiplici ac irrecurabili propè incommodo affecti fuerant. Dicto igitur die summo mane turrin impetere cœpere, neque inde cessatum, quàm Sol jam ad occasum vergeret. Itaque 40. & 16. ictib. ea die impetita est. Nostri tanto malò occurrendum rati, turribus portisque Neustattio vicinioribus magnum tormentorum numerum superaddidere, clavum clavo pellendum esse (ut dicitur) cogitantes. Hostes autem per septem continuos dies turrin impetentes, ictus plures sexcentis edidere. Quorum ex continuo violentoque impetu bombardarum nostrarum Præfectus, qui in porta Crecensi jaculabatur, attonitus à jaculatione discedere coactus fuit. Verùm D. Jacobi turris usque huc valida incussa; stetit, quòd indies à nostris communiretur, atque utribus lana suffarcinatis propè obtegeretur.

XXIII. Februarii una nostrorum equitum turma, assumptis sclopetariis non paucis, ex Schrottdorffensi porta sese effudit. Hinc progressa paulò longius, hostium excubias adorta est, quas cædens atque omni ex parte disturbans in fugam actas relinquare latomias coegit. Hac ex fuga suorum, Neustattensis Delsdorffensisque castra turbata, toto equitatu omnibusque cum sclopetariis ad vindicandos illos proruperunt. Quare acri prælio parva ex velitatione exorto, multi utrinque Viri egregii & strenui cecidere, multi etiam equi bellicosæ magni precii confossi sunt. Nocte igitur prælium dirimente, nostri quinque captivis secum adductis in urbem reverii sunt.

XVII. Mensis prædicti, circiter horam novam antemeridianam, pinna turris D. Jacobi, quæ Neustattium versus prospicebat, post longam demum multifariam concursionem, gravi tormenti & dejecta est, cujus ex horribili violentoque casu vicina domus demolita atque prostrata est.

XIX. Ejusdem mensis hora prima pomeridiana, equites Boggoenses cum Delsdorffensibus sese conjungentes, in campestria loca excurrerunt. Horum igitur excursiones quum nostri animadvertissent equites, turmatim illis occurrerunt. Quare ingruente pugna, hostes unam adhuc turmam in subsidium priorum ex castro Lemsdorffensi emisere, ita ut multum aucti viribus nostros admodum urgerent. Id facillè sentientes nostri, lento gradu quousque Sudeburgenes angustias occuparent, retrocessere. Hic redintegrato prælio hostium impressionibus acriter resistere, adeò ut nova iterum subsidia ex Neustattio illis advolarent. Quibus advenientibus & numero & viribus tantum invaluerunt, ut nostri diutius impetus violentiam sustinere nequissent, nocteq jam ingravescente receptui canendum esset. Sanguinolentus hic congressus fuit, multiq; etiam in recessu majoribus nostris tormentis ex aggeribus discepti sunt.

XXVI. Hujus mensis ter eodem die velitarum est. Harum omnium velitationum nostri milites

Tom. II.

certis de causis autores extitere. Primò equites triginta vel circiter, educentes secum sex sclopetariorum manipulos per Sudeburgensem portam exire, directè piscinam Rottersdorffensem petentes. Hinc progressi primam hostium stationem invadere proposuerant. Verùm stationarii nostros eminus adventare prospicientes, eorum congressum non expectandum esse rati, deserta statione, castra sua, quæ Ottersleebii erant, repetiere. Quare nostri secundam quoque stationem tentare constituentes, præcipiti cursu sese ad Latomias contulerunt, verùm & hæc quoque appropinquantibus nostris, à suis deserta est. Quod tandem quum hostes è vallo Delsdorffensi prospexissent, speculatoria significatione data, totum ferè equitatum parvo temporis intervallo congregare, atque ita instructis ordinibus Sudeburgensem viam, ubi nostri constiterant, petivere, hic crudeliter confictari inceprum est. Durante autem conflictu, equitatus Neustattensis celeri cursu Latomias occupare contendit. Id insidiarum nostrarum, quæ non longè à porta Schrottdorffensi latebant, percipientes, ipsæ quoque occurrendi tempus instare putantes, Latomias priores occupare. Molestissimè hoc perferens hostis, in nostros impetum facit, nostri hostem excipiunt, acerrimè dimicant. Sic binis eo in die locis utrinque concursum est. Hoc affirmare ausim, acrius infestiusve nunquam antea depugnatum esse. Primo enim congressu sclopetis res acta est, exinde clavis strictisq; ensibus concursum. Verùm & hoc quoque fateri oportet, quòd nisi equitibus nostris à pedite fortiter succursum fuisset, paucos evasuros fuisse, in tantum enim hostium equitatus excreverat, ut nostrum tanquam corona circumdaret. Protrahente se verò longius pugna, sclopetarii nostri omnes ex Centurionum jussu proximas viarum angustias ceperunt, atque inibi constiterunt. Quo facto equites nostri una cum pedite peditatim retrogressi sunt, donec latera angustiarum gradum sisterent. Hic sclopetariis ampla occasione data in hostes ejaculandi, haud vulgarem stragem edidere, adeò ut nisi fugam cepissent citius, pauci ad suos integri incolumesque rediissent. Graviores quoque tormenta nostra ex propugnaculis multum illos afflixere. Prælii hujus acrimonia ac tempestas ex magno cadaverum copia, sparsim per agros jacentia æstimata est. Multis autem hostium sclopetariis undique adhuc per hortos latentibus, qui ex Neustattio nobis insidias structuri eousque progressi erant, nostri detectas insidias prodire nolentes, in ipsis hortis invadere. Verùm hostes ob loci, quem tenebant, commoditatem, non paucos è nostris prostrare. Nostri igitur invicem sese cohortari, globo facto, uno eodemque impetu in hortos irruerunt, hostesque magna vi loco cedere adegerunt. In hoc impetu, quia difficilis ejus loci oppugnatio erat, duodecim ex nostris cecidere. Hostium verò trucidatorum tot fuere, ut etiam plaustris Neustattium ad sepulturam deveharentur, nam adeò nostri acceptas injurias persequerantur, ut aliquot tormenta ex castris evellere hostes oporteret, quibus tam effrenatam nostrorum vim cohiberent. Dum hæc aguntur, una nostrorum cohors ex urbe egressa, in Neustattium irrumpit, ubi nonnullos in prælio offendens, qui etiamnum pecuniam defossam quæritarent,

rent, quatuordecim ex illis neci tradidere, undecim verò captos secum vivos adduxerunt.

Die insequenti navalibus undis undique in Albim illabentibus, in tantum excrescere fecerunt, ut passim magno cum incolarum detrimento exundaret. Tota enim in Regione adjacente præter arbores quasdam ac villas nihil conspiciebatur, cætera omnia undarum moles obtexerat, adeo ut ne hostes quibusdam in locis sicco pede extra castra proficisci possent, nisi equis vehiculisve ducerentur. Corrupta etiam hinc inde per Albim tepidiorē tempestate glaciēs, rapidos ac sinuosos fluctus ciebat, à quibus tres ex molatrinis nostris, qui navibus in flumine consistebant, violenter abrepti sunt. Hæ postquam Neustattium usque essent delatæ, ad S. Agnetis consistere, quod locus is glacialis adhuc concretusque esset. Hostes igitur molatrinas apprehendentes atque alligantes funibus, triticum farinamque in illis contenta rapuerunt. Insuper bina valla, extremas Albi oras contingentia, diuturna glaciei asperitate atque duritie vexata, tandem magno nostro incommodo divulsa sunt, fractaque glacie, fulminis impetu ablata.

Tali tantoque damno accepto, Senatus Magdeburgensis binas naves confici mandavit, atque omni bellico apparatu optimè instrui. His postea sæpius ad excursions usi sumus, ut pluribus infra dicetur.

Nonis igitur Martii, milires nostri nautis conductis, secundo Albi devecti sunt, reciprocantibus remis Neustattensia castra præterlabentes. Vigilis autem hostium circumventis atque jugulatis, cadaveribusque in flumen præcipitatis, securi omnes naves commeatu oneravere. Die insequenti prima face in urbem salvi omnes redierunt, duos captivos advehentes. 2. Id. Martii, graviora quædam à nostris tormenta super Gralo (locus est inter duos pontes intermedius) collocata sunt. Hic per aliquot dies in hostile vallum, quod ad telonium fuit, jaculatum est. Eodem die nocte jam in tempesta, milites nostri adverso flumine navigare cœperunt, navibus aliquot hostium Schonbeccii stantibus insidiantes. Favente itaq; Divino Numine, ut nemine animadvertente, inter bina hostium castra enavigarent, primam, in quam inciderunt, stationem trucidavere. Hinc obnixè progressi Schonbeccium usque (quod duobus à Magdeburgo distat milliariis Germanis) delati sunt; ubi sedecim naves in portu stantes, cepere. Videntes autem nostri captas nonnullas naves ob magnitudinem parum commodè, nec absque periculo avehi posse, in frustra conscissas demerserunt, minores verò atque leviores avexere. Re sic ex sententia gesta oram solvantes, Ebenaam vicum celebrem devenerunt, ubi Joachimo Arnsdorffio, Viro Nobili atque uno ex Mauriti Ducis Centurionibus, capto, naves omnes copioso commeatu oneravere. Hinc secundo flumine urbem repentes, denuò intra Buggoensia Cracogensiaque castra remeare oportuit. Conspecti autem ab hostibus, innumeris globis impetiti sunt, quos omnes Divina Clementia irritos reddens, nostros integros, incolumesque reduxit.

VII. Kal. Martii, duobus majoribus tormentis ex turri D. Jacobi Neustattensia castra semel

atque iterum disturbata sunt. Quod indignè ferens hostis duodecim ex ordine bombardis dispositis, crebris turrim ictibus conquassavit. Eo die trecentos & quatuor ictus turris excepit. Tormentorum autem nostrorum Magister eodem die, funesto bombardæ ictu interiit.

Die prædicto mediam circa noctem milites nostri iterum flumini sese commiserunt. Vicum autem Bechoam in fluminis ripa situm occupantes, eo in loco hostem à commeatu intercludere tentavere. Ponte igitur, qui ad castra Cracogensia deducebat dejecto, ne ab hostibus fortassis circumvenirentur (ducentorum enim numerum nostri non superabant) fiebat, ut quicquid commeatum castris apportaretur, citissimo gradu in urbem remitteretur. Ad hanc commoditatem diutius conservandam, nostri nuncio in urbem misso cohortem subsidiariam petivere. Quorum petitioni, quod æqua videretur, acquiescentes, aliquot scaphis lembisque milite imposito, exoptata illis subsidia demisere.

Postridie ejus diei milites nostri alterum ex majoribus navigiis (Germanico nomine hunte Ruy appellatum) hordeo, avena, cerevisiaque onustum ex Bechoa in urbem misere. Quod cum exoneratum esset, eadem nocte Bechoam remissum est. Eodem die trecenti & viginti ferrei globi ex Neustattensibus castris in D. Jacobi turrim immissi sunt, nostri tam violentiam non tantam reformidavere, quin complures etiam globos ex eadem turri remitterent.

Post multas variasque nostrorum excursions, quibus hætenus, ut dictum est, hosti undequaque nocuerant, non solum in eo, quod sæpius comparatum hostibus commeatum intercepissent, verum etiam excubias interfecissent, tam equos quam equites prostravissent, hostes tandem consilio inito, tanto posthac discrimini certa aliqua ratione occurrendum esse censuerunt. Quare munitissimum vallum inter duo castrorum maxima, propè Rottersdorffensem piscinam, collocatum est, ac lata profundaue fossa septum. Muniri cœptum est die Mercurii post Latare. Hoc eodem die hostes turris D. Jacobi muros iterum quatere orsi sunt. Vigiliæ autem nostræ, quæ in aggere Neustattium prospiciente excubabant, ducentos ac quinquaginta sex ictus observaverunt, quos eodem die hostes suis tormentis edidit. Bombardarum igitur ictus, quos observare potuimus (neque enim omnes potuere) mille ac quingentos turris illa usque ad eam diem sustinuit, nihilominus tamen firma ea atque inconcussa perdurante præterquam quod pinna decidit, uti in superioribus recitatum est.

Jam dictum est, hostem ad plura incommoda avertenda novum vallum fabricasse. Hoc etiam tum non satis esse arbitratus, aliud ad Latomias struxit, rectà portam Schrottdorffensem respiciens, id multis bombardis, duobusque militum vexillis egregiè munivit. Quod hac de causa factum est, ut & milites tuto ex suis castris ad alia transgredi possent, & carri vehentes commeatum non amplius à nostris interciperentur. Ingens porro fossa ab hoc vallo usque ad Neustattium, atque ad Delsdorffensem agrum ducta est, adeo ut in posterum longius excurrere, quam usque ad

eius fossæ limites, nostris non licuerit. Qui tamen interea hostem laceßere, strictisque concurrere cum eo telis non intermisere. Hæc die Jovis post Latrare acta sunt.

Dicto modo die, nocte ferè media nostri, quos suprà Bechoam occupasse diximus, iterum Buntekoam, ex majoribus navigiis unum, omnis generis commineatu onustum ad urbem remisere.

Paucis inde diebus interjectis, milites nostri Bechoam tenentes, tam ex captivis quàm ex speculatoribus suis, dolos atque machinationes hostium certò resciverunt. Hi cum diu multumq; consultassent, quonam pacto nostros intercluderent, reditumque in urbem prohiberent, Albis meatus occludere constituerunt, atque sic nostros hinc illicque adoriundo occupare. Nostri igitur in tempore hostis consilium prævertendum esse putantes, absque mora naves omnes, quarum centena vel circiter erant, tritico, hordeo, avena, armentis etiam, cæterisque ejusdem generis rebus oneravere, ac dein integra quasi classe per bina hostium castra solvientes, die Veneris post Latrare luce clara & meridiana in urbem reversi sunt.

Eo die, nocte jam ingravescente, Aper (id magni quoque navigii nomen est) multa glande intumescens in urbem rediit. Hic nocte præcedente, quàm milites nostri ex Bechoa reverterentur, pabulatum excurrerat.

XI. Kalend. Martii, ducenties vigesies sexies in sæpius jam nominatam turrim ejaculatum est, adeò ut magna ejus pars sub cacumine concideret. Hoc ex casu templi pavementum, opus fornicatum, concussum atque dissolutum est, organa contusa, cæteraque templi ornamenta contrita. Tormenta itaque in inferiorem contignationem demittere necessum fuit, ubi muro perforato, eodem modo quo ante in hostes disposita sunt.

Diximus suprà, vallum ad Latomias fabricari inceptum ab hostibus, id indies ab ea parte, qua in urbem vergeret, obdurabatur. Præcipue autem die Mercurii post Judica, magnus fabrorum numerus qui aggeres jacerent, adductus est, militumq; cohors, ne fortassis à nostris insectaretur, illis addita. Nostri itaq; fabros ab opere detertere cupientes aliqua equitum parte simul cum pedite collecta, per D. Udalrici portam eruperunt, ac recta via Latomias petierunt. Equites autem celeriores totum aggerem statim veluti corona cinxere, ita ut nulli fabrorum (quorù plus quàm quadringenti erant) evadere daretur. Illi igitur incunctanter opere relicto, in vallum sese recepere, inibi cum subsidiis sese defensuri. Verùm hinc equites nostri valli partem hiantem adhuc, ac patentem, invadere, fabros qui sarmenta virgultaq; ad faucium occlusionem comportarent, cedere, illinc pedites duobus in locis vallum conscendere, munitionem qua possent, destruere. Tandem equites nostri violenta impressione facta operas omnes abegere. Quare milites subsidiarii irruptionem metuentes, totis viribus posthabito pedite contra equites, nitebantur. At multum juvante Deo Opt. Max. pedites interea vallum occupabant. Quod insidie nostræ ad portam Schrotdorffensem latentes, cum intellexissent, etiam ipsæ ad valli expugnationem prodire. Verùm antequam illæ adventassent, hostes jam vallo exuti, ac majori ex parte obtuncari fuerant. Multi

Tom. II.

ex vallo præcipientes sese dedere, quos equites infestis lanceis exceperunt, viginti quinque supra centum eodem die capti sunt, atque in urbem ducti, omnes veterani ac milites fortissimi. Inter hos quoq; adduxerunt Joannis Gulcheri, Neustattensis Tribuni, signiferum, vexillum diversis coloribus variegatum gestantem. Hostes igitur tantam injuriam vindicaturi, toto propè exercitu coacto ex castris processerunt. Quorum congressum nostri ob exercitus magnitudinem detrectantes, in urbem se retulerunt. Ubi ex militibus quidam, hostile vexillum prehensens, in aggerem ascendit, crebrisq; jactationibus revolutionibusque, amissi turpiter signi hostibus significationem fecit. Hinc in forum ad Prætorium descensum est, ibiq; Consulibus totoque Senatui hostile signum ostensum, ad singularem suorum militum Virtutem comprobendam, ac demonstrandam.

XVI. Kal. dicti mensis, *gravis inter nostros militum seditio stipendiorum causa exorta est.* Quæstores enim bimestre stipendium ex mandato solvere volentes, milites audire nolebant, ac ni trimestre persolverent, mortem comminari. Quod injustius ideo petebant milites, quod trimestre tempus nondum esset absolutum. Verùm quia Mechelburgensem ceperant, pro tanti Principis captivitate, qui deerant, ad trimestre tempus, dies, quâsi præteriißent, condonari volebant. *Conspiratione igitur facta, signa militaria violenter ex Signiferorum tabernis rapere, qua postquam erexissent, in forum, quod novum dicitur, instructis ordinibus incessere.* Hæc conspiratio à Prætorianis militibus initium sumpsit, quibus jam stipendia numerari cæptum erat. Facta igitur corona, uti hujusmodi in tumultibus fieri consuetum est, Prætorem primò (liceat ita latine Colonellum nominare) deinde omnes Duces seu Centuriones in corona medium sissi magna contentione flagitarunt. Missi itaque Sclopetarii sunt, qui villos è tabernaculis extraherent, adducerentque. At Ebelingum Almanum, Prætorem, quod fortè tum in Curia esset, in domo sua non reperiunt, Joannem Kindelbrucum Centurionem adduxerunt, qui interducendum atrocius crudeliusq; tractatus brevi expiravit; Joannes verò Springerus, Vir acris ac magnanimus, sponte ad militum coronam sese contulit, quicquid fortuna ferret, alacri animo excepturus. Verùm Senatus tam ex repentiño ac pernicioso Reipub. tumultu perturbatus, satius esse ducens argenti, quàm urbis totius naufragium facere, Albertum Comitem Mansfeldensem, tam ob generis Nobilitatem, quàm ob singularem Eloquentiam magnæ autoritatis Virum mittit, qui efflagitata militibus stipendia promitteret, hæcque ratione seditionem tumultumq; omnem sedaret. Orantem itaque Albertum magna cum reverentia audire milites, voti que compotem non tam ob ejus facundiam, quàm ob flagitatorum stipendiorum solutionem, effecere.

Composito tumultu, nocte quæ insequēbatur naves quædam in urbem appulere, suis ac vitulis repletæ, qua de causa superioribus diebus Albim ascenderant. Cæteris verò cum rebus adjectæ sunt quinque campanæ, insuper binæ scaphæ, duo cerevisiæ dolia portantes. Hos quinque navæ in castra Cracgoensia devehere constituerant, qui unâ cum scaphis doliisque capti sunt.

Y y 2

Die

Die Sabbathi præcedente Palmarum festum, mane inter septimam & octavam *tres soles* nemine non aspiciente *suprà urbem comparuere*. Quorum *medius lurido planè colore extitit, uterque autem collaterales rubeo ac sanguinolento*. His verò occidentibus, cum jam noctesceret, *tres luna conspecta sunt*. Id longè majorem hominibus horrorem incussit, quòd ea, quæ noctu accidunt, natura horribiora videri soleant. Colores harum describi non possunt, quòd varii & incerti essent, eoque quo per aliquot horas constitissent, exinde exteriores momento in sanguinem commutatae, priusque in oblongos radios dissolutae, disparuere. Ea verò quæ in medio illarum steterat, perduravit, naturalem suum splendorem retinens. Hæc quia certis etiam ac physicis de causis eveniunt, Astronomi discutere noverunt. Nos neq; prodigium fuisse dicimus, neque etiam negamus. Suum cuique hac in re iudicium esto.

Die Dominico Palmarum magnus in Neustattio ignis excitatus est, idque ex militum incuria, qui eo in loco focos habuerunt. Verum obnixè fortiterque retinendo tantum effectum est, ut citò antequam latius serperet, suffocatus sit.

Idem infortunium Lemsdorffensia castra nocte insequenti invasit. Milites enim negligentius observantes, ut ignem innoxium haberent, paulo temporis intervallo factum est, ut tota undique castra conflagrarent. Tantarum itaque flammarum vim sopire diffidentes, omnes ea castra relinquare, atque acie instructa, tota illa nocte conservatis ordinibus perstetere.

Non April. magno iterum navigio nostri Albim ascenderunt. Die Mercurii insequente, vario commeatu onusti rediere. Eodem aliquot lembi, salem & panes in hostium castra deportantes, à nostris intercepti sunt, atque in urbem unà cum navis advecti. 2. Idibus Aprilis hora prima pomeridiana, qua cives ferè omnes in concionibus erant, hostiles turmæ vigilias nostras, quæ extra mœnia stabant, invasere. Quibus nequicquam resistentibus, quòd ab hostibus numero longè lateq; vincerentur, subsidia ex urbe advolare. Quorum adventu nostri recreati, conjunctis viribus hostem validè repulerunt. Id iniquo animo tolerans hostis, binas equitum alas accersivit, quorum robore atq; impetu nostri non parum commoti, pedem referre coacti sunt. Celeri itaque gradu D. Vdalrici portam repetentes, hostilis equitatus, furore prope modum cæcus, tanto animi ardore infecutus est, ut multi etiam illorum unà cum nostris in urbem irruerint. Quidam usq; ad viam, quæ lapidea dicitur, pervenere, nonnulli ulterius processerunt. Sclopetarii igitur nostris per hortos, ex utroque lapideæ viæ latere, in insidiis dispositis, cum totis viribus equestres turmæ propularentur, perque viam jam dictam retrocederent, ingentem cladem accipere, quam tum equitum equorum cadavera prostrata, manifestissimè prodiderunt. Verum & nostri quoque eo in conflictu multos egregios, ac strenuos milites amisere, multi gravissimè sauciati sunt, viginti captivi abducti, quod nunquam antehac nobis acciderat.

Durante adhuc ea pugna tam cruenta, hostis ex Neustattio ferreum globum in S. Joannis tem-

plum, frequenti concione, ejaculatus est. Qui tanta vehementia fenestras penetravit, ut murum inde diverberans impetuosè resultaret, atque in confertissimam hominum turbam procideret. Hujus tamen tanto ex causa, mirum dictu, nemo equidem læsus est. Miles verò quidam sublato globo, templum exivit. Muri vulnus etiam hodie apparet.

Nocte insequenti, aliquot nostrorum militum consensu navibus enavigarunt, ac statim deinde obviam oram legere. Hos cum anus quædam hostibus, quæ in Blerzgeo confederant, prodidisset, densa acie in nostros impetum fecerunt. Ex hoc concursu utrinque multi ceciderunt, nonnulli in Albim fugati sunt.

Die Martis post Patchalia, hostes de vallo, quod ad piscinam Rottersdorffensem erat, usque ad Buggoensia castra lata atque fossa ducta, totam urbem undique circumsepserunt, ita ut nullus locus amplius superesset, qui non aut à fossis, aut ab aggeribus occuparetur. Fabris itaque validis præfidiis optimè munitis, cum nostrorum militum una cohors ad D. Vdalrici sanum in vigiliis staret, factum est, ut de improvviso, excubiæ nostræ diurnæ cum istis fabrorum præfidiis confligerent. Verum nostros, numero longè inferiores ab hoste pressos, terga dare, atque in Sudeburgum diffugere necessum fuit. Quò ubi perventum est, gradum stitere, & persequenti hosti repugnarunt. Tum cæteri, qui intra mœnia essent, suorum necessitate perspecta, turmam equitum, una peditum cohorte addita, emisere. Hi circuitu clandestino facto, hostes itinere intercluserunt, circumveneruntque, adeò ut & à tergo, & à fronte pugnare cogerentur. Magna tum illorum strages edita est, multi tamen evasere, novem tantum capti sunt. Complures autem ex nostris militibus tam inconsiderato ardore hostem petebant, ut relicto omni telo, solis tantum ensibus excurrentes, manum consererent, tanta tum Virtute, ut multos captivos adducerent, quorum arma ipsis vi abstulerant.

Die Mercurii proximè insequente, custodiæ nostræ iterum cum hostium stationariis, equites cum equitibus, concurrere. Eo in concursu unus equitum nostrorum sclopo perstrictus, ex equo deturbatus est. Hoc milites nostri ex aggeribus videntes, repentino cursu facto, per Sudeburgensem portam erumpere cogitabant, verum portam obferatam indignantes repererunt, quo cum militia Præfectus se contulisset, milites à velitatione dehortatus est, hanc affirmans esse Magistratus voluntatem. Interea dum hæc fiunt, eques ex sclopo, ut diximus, saucius, ad dictam portam pervenit, urbem intrare, vulnerique medelam adhiberi, cupiens. Hoc nulli, ut pro aris focusq; vulnerato, negari minimè potuit. Patrefacta igitur porta, milites, nec Præfecti voces minabundas audientes, nec Magistratus interdicti amplius memores, glomeratim erumpunt, agros milite complent, conserere manus gestiunt. Quare hostes undique ex castris prorumpentes, & peditum & equitum copia potentissima apparuere. Nostri hostium multitudine ferè oppressi, ad Sudeburgensem patibulum retrocesserunt, ubi viæ angustias, quæ illic sunt, occuparunt. Illinc sclopetarii ad hostem provocandum egressi, cum ab equite premerentur, in angustias se receperunt. Ex quibus innumeris

numeris scloporum pilis hostes impetentes, secedere illos coegerunt, quod multi admodum fauciarentur. Inter cetera autem hostium cadavera Georgii Halæ, Nobilissimi ac fortissimi Viri reperiuntur. Quod cum torque aureo, gladio ac pugio argenteo, pulcherrimisque armis egregie ornatum esset, à nostris militibus exutum, tertium mandatum est. Hostes autem sequenti nocte effossam in Neustattium mœsti extulere, atque ibi sepelivere.

IV. Die Jovis sequente, omnes vidimus directè supra urbem stare Solem jam exortum luridum, ingenti circulo lacteo circumdatum. Hunc circumulum penetravere quatuor semirides, exquisitissimis coloribus (ut natura illarum fert) distincta. Hæc postquam per semihoram steterunt, evanuerunt: Sol autem, naturali lumine recuperato, consuetum iterum cursum peregit. Hoc quicquid portendebat, (significant tamen aliquid corpora cœlestia præter naturam sese ostendentia) non potui non etiam literis mandare. Judicent hisce de rebus Astrologi. Eodem die majora duo nostra navigia, Aperi & Buntekoa, junctis sibi aliquot scaphis intrinsecusque, emissæ sunt: Hæc die Sabbathi sequente multum commeatum apportantia, salva viæque rediere.

IV. Kal. Aprilis milites nostri iterum conjunctis nautis, caproque Apro ac Buntekoa, bona cœtera tempestate conscenderunt. Secundo itaque, usque ad duo ab urbe milliaria enavigantes, Nigrippinam appulerunt, ubi in vicinia fundo Nigrippino occupato, ejus Dominum Unibertum Derfgoium una cum filio, & Arnstertensem quendam Nobilem, captivos abduxere. Inde utraque navi commeatu onerata, ac domo Nigrippina incensa, soluerunt, in tutiora loca naves deducen-
tes, atque ibi per totum diem insequentem commorantes, prima autem noctis fere vigilia, Albini ascendere atque urbi appropinquare cœpere. Hic forte fortuna navis nostris sese offert, quæ cives aliquot Angermindenses ex Neustattio redeuntes, vehabantur. Hæc illic capta, cum nostris navigiis in urbem devenit. Horum virorum captivitatem imperatam agrè ferens hostis, maximo navigio factus, & centenis Sclopetariis oppleto, supraque Albim collocato, nostros toto alveo prohibere coepit. Nostri nihilominus consuetam viam ingressi, in hostes sub Neustattio inciderunt, quibus pericul conspectis, nautis, ut navim à cursu continerent, imperavere, quousque & insequens quoque navigium adesset. Verum hostes velis remisque, ut dudum, ad primam hanc navim accelerantes, clamant: Agite commilitones, hodierno die nunquam hanc prædam faucibus dimittamus, nunquam Madeburgum redeat hoc navigium. Nullo igitur intermisso remorum pulsu, impetu in nostros facto, omnibusque tormentis simul ferè displois, nostri primum sua emittere cœpere, atque ex utraque crebris hostem ictibus impetere. Quo facto, tanto quo furore, multi hostium præcipientes sese in fluvium dare, quidam submergere, alii verò contrà stare. Nostri itaque ex præsentis Divini Numinis auxilio, animosiores facti, in hostium navim insilientes, omnia cedere, tormenta denique hostilia rapere. Verò, tum insidiæ hostium metuendæ erant, tum hostes ex Neustattio nostros tormentis verbera-

re non cessarent, relicta navi hostili, quæ cadaveribus propè referta, secundo Albim vehebatur, in urbem meandum censebant. Erectis igitur signis tympanisque pulsatis, læti ac gratulabundi in urbem reversi sunt. Divinæ hujus opis præsentia ex multis hic argumentis deprehendi potest. Primum enim hostes triplo nostros multitudine vincebant, deinde navigium illorum multo amplius, tormentisq; atque omni armorum genere instructius erat, nostra verò contra commeatu onusta atque impedita. Dum hæc ita fiunt, Gersdorfferus Mauritiæ Ducis à consiliis in urbem sæpius intromissus est, idque ea de causa, quod Mechelburgensis ceterique cum eo Nobiles urbis captivi, splendidos Regionis adjacentis titulos prætenderent, quod ipsi illi essent, qui illam ferro occupassent. Verum contra horum votum Dominium ejus Mauritio assignatum est, atque à Canonicis confirmatum, quo expensarum, quas ingentes fecerat, compensationem aliquam tempore interlabente, nancisceretur. Cum hoc Gersdorffeto urbis scriba quoque egressus est, is per plures menses causam nostram apud Civitates maritimas frustra sollicitando egerat, à Volberto & Joanne Comitibus Mansfeldensis Alberti filiis multum adjutus. Hi enim quod pater in urbe esset, seque in civium numerum adoptari passus esset, urbi optimè prospectum volebant. Nam si maritimis auxiliis ejus obsidio dissoluta fuisset, facilis tunc Comitibus illis Domini sui recuperatio se obtulisset. Sed frustra à nobis auxilia ista expetebantur, quæ non usque adeò curassemus, nisi etiam adversarios nostros & pecunia & commeatu juvissent. Ita factum est, ut hi, qui amicitia officia erga nos exercere debuerant, plus quam inimicos se nobis ostenderint. Adeo nihil quicquam spei in hominum præfidiis collocandum est. Hostes autem interea novo vallo ad Albim fabricato, nostros à navigationibus in universum prohibuere. Validis enim præfidiis undique vallis impositis, ac fluvio tam intra quam supra urbem intercluso, nostri maximo nisi cum periculo appropinquare amplius ausi non sunt. Undecimo Kal. April. nonnulli ex militibus nostris cives extra urbem comitati sunt, quod ligna ea, quæ hostis præterita nocte dejecerat, tutius in urbem reportarent. Ceteri verò milites ad Sudeburgensem portam in insidiis persistebant, ut si ab hoste aliqua excursio fieret, citò in subsidium civibus advolarent. Hostis ut à nostris præcogitatum est, ex Buggoa sese emisit. Nostri igitur cohorte missa, cives reduci imperavere, ceteris autem militibus in auxilium occurrere. Hostis nostrorum consilio perspecto, vires suas colligere atque acriter dimicare cœpit. Nostri fuga simulata, urbem versus regredi occeperunt; hostis magna alacritate insequi, victoriam ipsam manu tenere persuasus. Tum subito, significatione data, cæteratim nostri diversis ex urbis locis erumpere, hostem undequaque cedere, hostis verò ex tanta impressione animo percussus fugam arripere, atque per agros dispalatus vagari. Quoniam verò ab equitatu nostro cursu antevertebatur, ita ut castra tardius attingeret, centum & ultra trucidati sunt, sex autem ultra viginti capti, inque urbem deducti. Ex his Joannes Molenus Vir Nobilissimus fuit. Tanta ex suorum cæde undique castra commota sunt, integroque exercitu in campum sese explicuerunt, jamjam acceptum discrimen-

mentum ultura. Verum nostri diutius moram trahere nolentes, in urbem incolumes rediere.

II. Maji ingens tormentum usque ad summi templi coronidem sublatum est, ex quo diu noctuque Castra Buggoensia impetita, maximum detrimentum acceperunt. Die Dominica sequente civitatis nostrae Scriba, diplomate accepto, in castra hostium profectus est, ad pacis conditiones tractandas. Perebat enim jam hostis omnem controversiam, si commodè id fieri concederetur, componi. Dieb. Lunæ & Martis insequentibus vigilæ equestres infestis hastis concurrere, ubi nonnullis hostium caesis, Throttrum, Equitem Nobilem ac strenuum, cepere, atque in urbem misere.

V. Maji noster Scriba, diplomate, ut antea munus, in urbem rediit. Tum Mauritius Dux Senatus nostro singulare diploma, proprio annulo obsignatum, in urbem misit. Quod cum Senatus recepisset, Legatos ad controversiam causæ componendam ordinavit. Fuere autem hi, Emdenus Jureconsultus, urbis nostræ Syndicus. Jacobus Bericus, Consul. Arnoldus Hopfenus Ædilis, his etiam additus est noster Scriba. Hi primum cum Duce Mauritio colloquuti, post, cum Mordisio, ejusdem consiliis, diu multumque de pace egerunt. Exinde Ducali comitatu ad urbem usque deducti sunt.

Die Veneris insequente, Heideccii Baronis ab epistolis in urbem intromissus est, ut iterum de pace ageretur. Sed quia Senatui propositæ conditiones displicerent, eo die nihil confectum est.

II. Id. Majas hostes haud mediocrem militum numerum ex castris Buggoensibus emisere. Hi in campum progressi, cum nostris animosè conflantur. Stationarii milites igitur diversis ex locis concurrentes, junctis viribus hosti acriter resistunt, atque etiam cedere cogunt. Ibi nostri longius hostem prosequentes, propriè ab hostili equitatu circumventi fuissent, nisi loci illos commoditas tutaret. Quam hostium equites molestè ferentes, quod omnem illis incursum interdiceret, cum cæteris militibus in castra revertuntur.

Dum hæc fiunt, *seditionis in castris oboritur tumultus*. Hujus causam nostri à transfugis atque captivis inquirentes, *stipendia jam per aliquot menses non soluta, tumultuandi militibus occasionem præbuisse responderunt. Tabernacula igitur Ducum percurrentes, quicquid sese illis offerret, diripere. Judicem unacum carnifice ac lictoribus trucidavere*. Verum sedato post tumultu, omnes ejus seditionis autores in crucem acti sunt.

Feriis Pentecostalibus stationarii nostri quinque hostium milites, armentis ad Rotehornum insidiantes, ceperunt, ac duobus jugulatis tres vivos in urbem remiserunt. Hi opportunè nobis allati, Buggoensium castrorum consilia detegebant, videlicet insequenti nocte, Albi trajecto, custodias nostras ad Marschium ex improvviso opprimendi consilium cepisse. Quare & pedite & equite auctis custodiis Marschenensibus, expectata hostium invasio irrita reddita est, ipsique indignantes castra sua repetiere. Die Mercurii post Pentecostalia quinque hostium Sclopetarii audaciores, equitum nostrorum stationem jaculanda laceßere non dubitabant, ac usque ad saliceta evocare. Nostri igitur injuriam hostis diutius non ferentes, erumpunt, illosque ad unum cædunt. Hic compluribus etiam

aliis Sclopetariis insidiosè latentibus, qui quinque illis se horum auxilio promiserant perceptis nostri paululum substitere. Tandem consideratè prudenterque progressi, insidias invadunt ac destrunt, duos captos vivos in urbem remittunt.

Die Jovis, qui insequeretur, hora secunda pomeridiana, equites circiter quinquaginta ex vallo Rottersdorffensi egressi sunt, singuli singulos Sclopetarios à tergo velentes. Horum alii erant vigilias nostras ad Sudeb. occupare. Hæc ex Sclopetariorum manipulis, & quindecim equitibus constabant. Qui hostis adventum celerius præsentientes, uno animo eoq; integro resistendum judicaverunt. Equites igitur hostiles, relictis suis Sclopetariis, impetu facto nostros invadunt. Nostri commoditate admodum freti, certissimis scilicet veluti ad metam, ipsos prosterunt, multos ex equis deturbant. Interea quinquaginta illi Sclopetarii supervenere, quorum ex multa atque copiosa jaculatione cum nostri multum urgerentur, subsidia ex urbe emissa sunt. Hic renovato prælio, graviter utrinque dimicatum est. Nostri tandem appropinquante, à pugna cessatum. Nostri hostium cadavera armis eruta, sepeliunt. Nostri equitum quatuor occubere, aliquot vulnèti. Prid. Kal. Maji, Joann. Springerus, Centurio audax & bellicosus (cujus supra etiam honorificentiam mentionem fecimus) circa muros officium occupatus, ex hostili vallo, quod ad Latow erat, globo percussus est. Nam funesto impetu, niens strenuissimo Duci, & de urbe nostra operam merito, sinistram tibiam abstulit, quæ illi sub immaturæ mortis causa extitit.

III. Non Junias hostes hujusmodi consilio cepere: Ægre ferebant armenta nostra quorundam extra urbem in campo pabulari, idq; securè, quæ ullo hætenus periculo. Certo itaque equitum numero per valla proxima disposito, diligenter Prætor mandabatur, ut quacunque occasione abigerent. Equites vigilantissimè occasione servantes, postquam armenta jam essent tormentorum dispositionibus tellera data, simul unà erumpunt. Verum milites nostros impetum prævidentes, majorem armentorum partem in urbem reducunt.

Sic hostili consilio infeliciorem eventum sortito, factum est, ut præter paucas oviculas, cas, nihil abegerint. Eodem de milium turmatibus emissa est, quæ cum hoste palato congregatur. Pedites igitur loci commoditatem, quæ ad nosocomium est occupantes, equites ad hostem persequendum præmittunt. Hi sclopetis suis in hostes dispositis, vertentem se & insequentem deinde fugiunt, quousque ad pedites nostros devenire queunt. Qui statim magno clamore sublato, omnibusque sclopetis simul ferè emissis, accurrentes, ab hostium quantumvis ingentes fregere. Itaque hostes celeritum salutis suæ consuluerunt, multis equitibus clarissimis ac nobilissimis desertis, qui postea inter cadavera, cruore sanieque confusi reperti sunt.

XIV. Junii, atq; antea sex penultimo, Heideccii ab epistolis diploma ferens, in urbem ingressus est. Hic de pacis conditionibus cum nostris agere, interim tamen nihil confici potuit.

XVI. Mensis ejusdem, hostis iterum ingressus

per armenta nostra abigere molitus est, quinquaginta ad id negotii equitibus constitutis. Horum advenum cum armentorum pastores procul pulserunt, conspicato globo, suspicarentur, incunanter ad urbem redeunt. Verum nisi etiam à villis nostris equestribus trepidantibus in tempore succursum fuisset, omnium armentorum jacturam fecissemus. Hi tam greges, quam pastores fortissime effecere, ut hostis tum, exceptis duabus turribus nihil abduxerit. Hæ cum ab equite quodam manu ducerentur, ad proximum propugnaculum quidam nostrorum ex statione procurrens celerior, equitem illum globo trajicit. Ex quo cum hostis à sella decideret, captivæ equæ nihilominus hostilia agmina sequuntur. Hic ex urbe una equitum turma cum paucis peditibus egrediuntur, cum viderent Neustattenses, etiam ipsi egressum nostris concurrunt dimicantque. Hoc in conflictu, cum hostis toto (ut ajunt) pectore in id cumberet, ut nostros ex loci commoditate arceat, nostri verò contra manibus pedibusque niterentur, multi magnique viri occubere. Tandem acri pugnâ defessi utriusque ultro recessere. Nostris verò jam turbis, vigiliis tantum exceptis, in urbem regressi Johannes Gulcherus & Lazarus de Schuenda, Virescentes hostes primarii & summæ autoritatis, suos verbis ad prælii regressum adhortati sunt, quod illimum enim esse tam citò animis frangi, hostesque respirandi occasionem dare, in superinstructum equitatum non longè abesse, ad quod visum auxilium paratum, erant autem eo tempore pauci in castris equites, nescio quo deducti, id non latebat peditem. Hi ex tantorum virorum acerrimis verbis commoti, urbem versus regressi, nostros ad pugnam revocare, conuicti, quod non poterant pugnare, agere, tandem stationem nostram ad conferendum sollicitare. Nostrum parva interjecta mora erumpere, eandem quam prius detinuerant loci commoditatem occupare. Si novato prælio, multo acrius, quam antea digladiatum est. Hostium peditatus equitibus suis nimium confidens, longius per agros ad urbem sese extendit, quem cum equites turpiter desererent, etiam ipse se in fugam conjiciebat. Horum nostrorum arbuta ac saliceta multum hic hostes impedire, adeo ut quinquaginta illorum in congressu cæsi sint, viginti & octo capti. Quam perniciosum sit hostem suum contemnere, etiam hic discas licebit: novit enim ille rerum Conditor omnium, & vires addere, & magnos etiam animorum spiritus deicere. Hi qui nos convitiis quoque ad congregiendum provocaverant, statim supplices nos pro salute, viraque precantur, ac pro modum adorant. Ita bis uno atque eodem die conflictatum est, ex nostris novem ceciderunt.

Dum hæc ita geruntur ecce ibi Ducis Mauritii nuntius cum diplomate, quo significabatur Duce Mauritium ipsum nobiscum de fœderis conditionibus colloqui cupere: Id à nobis receptum itaque die insequenti Viri aliquod Consulares Senatores in castra se contulerunt. Hos statim urbem egressi essent Marchio Colnbachensis episcopus & usque ad locum designatum conduxit. Tanti Mauritio Pirnæ Misnia inuento, cum illo colloquutum est, quid autem illic actum, alibi dicetur.

Interea dum nostri Legati cum Mauritio colloquerentur, hostes à velitationibus non cessavere. Prædie autem D. Joannis Baptistæ maximos ignes passim per castra fecere, omnia tormenta ter in urbem exoneravere, piceos denique globos incensos in urbem immisere. Novem ex illis in urbem delapsi, verum quia celeriter à militibus exinguebantur, neminem læsere.

Non Jul. horis pomeridianis, per duas integras horas absque intermissione pugnatum est, hujus prælii cruenti Dux Brunsvicensis, cui veteres adhuc inimicitia alta mente manebant reposte, autor fuit. Is unâ cum filio Carolo (ut captivi nobis retulerunt) pugnam interfuit, quæ hoc modo initium habuit: Custodiis nostris juxta D. Michaelē ab hostium multitudine circumventis, multi ex urbe harum auxilium procurrere. Idem etiam equestres nostræ excubiæ facere, adeo ut non pauci nostrorum in viâ, quæ illic est, angustis, convenirent, Cumque peditatus hostium appropinquaret, nostri relictis angustis ad Monasterium Bergenſe circuitu facto, in peditem impetum faciunt, atque in fugam verrunt. Quod hostes ex castris Buggoensibus prospicientes, agmine facto erumpunt. Sic sanè fiebat, ut etiam reliqui nostrorum militum, qui adhuc in urbe essent, excurrere cogerentur, ne cæteri ab hostium copiis opprimerentur. Primo autem concursu nostrorum equitum ultra quinquaginta non erant, qui ducentorum impetum valide sustinebant, donec cæteri quoque nostrorum supervenirent. Hic infestissimis animis præliatum est, adeo ut utriusque acies commixtæ & complicatæ, socii ab adversariis vix dignoscerentur. Durante aliquam diu pugna, ac neutra parte volente cedere, recens hostium turma ex Neustatio superlabitur, singulari fortitudine decertans. Hostili igitur equitatu nostrum numero longè superante, nostrisque equis jam defatigatis equites retrogressi post Sclopetarios constitere. Qui continenter tormenta sua dispendentes, non parvam equitum stragem edebant, adeo ut in Dessdorffense vallum secederent. Erat verò hæc pugna satis cruenta extitit, ex nostris tamen plus quam duodecim non interiëre, sed decem, equi vulnerati, tres occisi. Cadavera omnia à nostris sepulta, præter Dessdorffensia: hæc enim plaustris in vallum dejecta sunt. Insignem jacturam hostiam hinc conjicere licet, quod Albertus Marchio atque alii Mauritiæ Consiliarii, Legatos nostros objugavere, induciarum violatores illos vocantes, plus quam trecentos suorum eo in conflictu periisse, hoc fidem servare non esse. Verum totius mali, hostes ipsi autores fuerant, ut postea facile intellexerunt.

Die Veneris sequente, Legati nostri, triginta equitibus deducti, in urbem redierunt. Hi quales retulerint pacis conditiones, quas Magistratui nostro offerrent, jam jam enarrabitur.

Sequuntur conditiones à Duce Mauritio Casarea Majestatis nomine Madeburgensibus oblatae.

I. Casarea Majestati ad genna procumbendum esse, ejusque in arbitrio vite necisque potestatem ferre, prout cæteris cum Civitatibus actum sit

II. Contra Casarem Regemque Romanorum, neque contra Disiones eorum hereditarias, ut Belgicam

et Pannoniam, nullum unquam foedus, nec
iscientiis consentire.

III. Sasuta atq; decreta Imp. sanctissime custo-
dire velle.

IV. In Camera Spirensi, si à Canonicis Made-
burgensibus cissentur, tanquam coram iudice compe-
tente, comparere.

V. Aggeres omnes passim juxta mœnia jactos,
ceterasq; munitiones incunctanter demoliri, non de-
tractare.

VI. Milites mille ducentos presidii ergo in ur-
bem admittere, neque etiam plures.

VII. Cafari aut Regi Romanorum, eorumve
Legatis, quotiescunq; illuc venire placeat, urbem pate-
facere, nullo comitantium numero praefinito.

VIII. Duodecim tormenta militaria graviora
Casarea Majestati tradere.

IX. Centum millia florenorum Cafaris Qua-
storibus pendere.

X. Civium fundos, domos, bona, extra intraq;
urbem jacentia, militibus diripienda concedere Quo-
rundam etiam civium proscriptorum capita exhibere.

XI. Praescriptorum conditionum capita absque
ulla exceptione servare velle, idque iurejurando con-
testari.

Hæc capita cùm Senatui nostro iniquissima
viderentur, eodem tamen die, quo proponeren-
tur, respondere recularunt, ne temere ac inconsi-
deratè tantis in rebus agere viderentur.

Per aliquot igitur dies quasi deliberantes,
morati, post responsum literis mandatum Heidec-
cii Amanuensi deferendum præbuere. Interea ho-
stes crudelissimè nos tormentis suis oppugnare
non cessarunt, nimirum cogitantes, hujusmodi ter-
ritamentis nos ad propositarum conditionum as-
sensum posse compelli.

Hoc mense, qui erat Julius, hostes armenta no-
stra sæpius intercludere conati sunt, ut antea quoq;
non semel facere cogitarant. Verùm cura ac dili-
gentia excubiarum nostrarum singulari, semper
conservata sunt, atque in urbem reducta. Has in-
solentes excursiones nostri iniquissimo animo fe-
rentes, centum equitibus emissis, ac sclopetariis
quadringentis, cum hoste congredi petiverunt.
Id hoste non recusante, quod & ipse ingentem
sclopetariorum numerum in insidiis dispositum
haberet, aliquandiu dimicatum est. Tandem ho-
ste receptui canente, nostri etiam in urbem rediere.
Hoc in receptui, cùm nonnulli ex equitibus nostris,
quorum circiter viginti erant, unam adhuc ho-
stium cohortem in agris consistentem conspexis-
sent, atque id in medio ferè Castrorum Buggoen-
sum & Rottersdorffenium, pugnae & gloriæ avi-
dilaxis habenis illam invadunt. Ipsa verò à pauci-
tate nostrorum minime attonita, fortiter impetum
illorum excepit. Tandem diutius resistere non va-
lens, in vallum sese recipientem, nostri, pugna jam
incalentes, persecuti sunt. Huic adeò appropinqua-
vere, ut jam à tormentis majoribus securi, ad valli
usq; pontes ingressusq; pervenirent. Hanc nostro-
rum temeritatem hostes propè stupentes, sclopetari-
os multos aliosque pedites ex altera valli parte
emiserant, quillos ab ingressu prohiberent. Ho-
rum tela nostri spernentes, ex pugnae longitudine
magis suribundi, quam defatigati, incurrentes pe-
dites alios lanceis transigunt, alios in piscinam vi-

cinam compellunt, adeò ut si peditatum nostro-
rum præsentem habuissent, nimirum eo die hostem
castris iis exuissent. Id multi hostium ultro con-
fessi sunt. Verùm hostes ex Buggoensibus castris
catervatim prorumpentes, peditatum nostrum, qui
in itinere erat, detinere, sic ut viginti etiam illi
equites, sine dubio vallari corona, æternaque lau-
de digni, recipere sese cogerebantur, horum incredi-
bilem Virtutem ipsis hostibus perpendendam re-
linquo, qui triginta suorum cadavera ad ipsas valli
portas prostrata sepelierunt, nostrorum autem
unum tantum, Franciscum Thenum, Virum for-
tem ac strenuum.

Vigiliis autem hostium Bergensibus quotidie
ferè cum nostris, quæ ad D. Michaellem erant, con-
fligentibus, Senatu ea de re habito, milibus crasti-
no die ante auroram illas opprimere curarent, man-
datum est. Itaque die Jovis post D. Jacobi Aposto-
li festum, ducenti equites summo mane, præmissis
aliquot peditum manipulis, urbem egressi sunt.
Tunc Bergenses vigilæ, nescio quo monitæ præ-
sagio, deserta statione ad castra Buggoensia celesti
gradu contenderunt. Quarum ex importuno ad-
ventu castra commota, ad arma passim concla-
mantes, re cœpere. Hunc clamorem nostri percipientes,
toro agmine in duos cuneos partito, uno eodem
impetu, per diversos accessus usque ad ipsa castra
pervenire. Quo ex facinore non expectato hostes
non parum perterriti, signis ex specula datis, in ca-
teris quoque castris concursiones tumultusq; ge-
bant. Undique igitur equitibus ex castris erum-
pentibus, adeò ut plenam jam aciem telorum genere
nostrique ex Buggoa nullo non telorum genere
impeterentur, relicto post se hostili vallo, D. Michaellem
versus regrediuntur, illicq; loco commodius
atq; opportuno capto, hostium aciem operiuntur.

Hæc ex omnibus castris collecta, præter pedita-
tum quingentorum equitum numerum exceden-
bat. Nostra ex ducentis equitibus constabat.
Mille peditibus, qui ferè omnes sclopetarii erant.
Equites in agros sese effuderant, ita ut ab hostibus
facile conspicerentur. Pedites autem in fossatis
juxta D. Michaellem est, latebant. Marchionibus
igitur equites, buccinatores jam classicum capere
horrendo clamore in nostros irruunt, impetum
nemq; faciunt. Nostri hostilem impetum præ-
cipites, lento interim gradu recedunt. Ca-
de sic hostes usq; ad latentes nostrorum sclopetarios
insidias ductantes, qui animis fiduciaque pleni
nostros fugam capere putabant. Tum repentinè
tu oborto, sclopetarii grandinis instar globos in
hostem immittunt, multos prosterunt, adeò ut
tò terga darent. Equites igitur fugientes insequen-
ti, atque etiam ipsi sclopos in hostium terga dispo-
nentes, unum ex fugientibus capiunt. Quem
redimere satagentes, iterum se convertunt, strepente
que cum nostris dimicant. Verùm sicurantes
rursus à multitudine sclopetariorum in fugam
sunt. Id cùm tertio fieret, justæ pugnae hæc dimicatio
rurò conferri potuit. Possimq; ego indubitanter
asserere, hostes ex nulla priorum confusione
signiorem jacturam fecisse: plures enim duobus
millibus utrinq; tum congregiebantur. Complures
res Viri Nobiles hic interiire, in primis autem
decim præclariores, quorum ex armorum
te atque elegantia nimirum generis Nobilitas præ-
maba-

habatur. Hi à nostris militibus exuti, terræ mandati sunt, opima spolia in urbem reportata. Viginti duo ex nostris gravissimè vulnerati sunt, sex desiderati.

Finito tanto conflictu, aciesq; utrinque cum jam sese receperint, ecce Albertus Marchio eodem die, buccinato ad urbem misso, nullas nobiscum jam pacis conditiones pacisci velle, neque responsum nostrum ad Pirnense colloquium datum audire affirmat. Hanc subitam Marchionis malevolentiam, quam absente Mauritio Duce exercebat, hinc dimicare arbitrabamur, quòd magnam suorum equitum partem in precedenti praelio amisisset, inter quos plerique Nobilissimi extiterant.

VI. Augusti hostes sex nostrorum militum in Rottehornio cepere, præterea unum civem. Hic civis post aliquot dies, quodam in conflictu, eidem à quo prius captus fuerat occurrens, gladio (mirum dictu) cervicem abscidit. Sex autem illi milites in castra Buggoensia deducti sunt, neque unquam in urbem remissi.

Die Mercurii post diem Laurentii, nostræ Civitatis Principes, consilio inito, castra Neustattensia invadere tentarunt, illaque si fortuna aspiraret, expugnare. Oratione igitur ad milites habita, quoad expugnationem expedirent, omnes ferè præter opinionem exire urbem negaverunt. Idque in primis Centuriones aliqui nonnullique Primipilares atque Antesignani fecere, qui gregarium quoque militem ab expugnatione dehortati sunt.

XIII. Augusti, viginti equites ex Dersdorfensi vallo prolabentes, stationem nostram ad prælium laceraverunt. Stationarii fortissimè pugnantes, hostes propellunt. His quinquaginta equites superveniunt, viginti priores ad prælium reducentes. Nostrum igitur hostibus nulla ex parte numero patres, fugam capiunt, seseque ad fossam continent, auxilia nostrorum expectantes. Quæ cum præsto accurrerent, jamque plures centum equitibus in campis haberemus, pugna revocata est, ac diu acerrimè utrinque dimicatum. Quia verò per tres hostibus continuas pugnaretur, inter pugnandum hostes semper nova auxilia advolavere, ita ut in immentum jam numerum excrevissent. Nihilominus tamen milites nostri omnes impressiones exceperunt, neque larum unguem (ut dicitur) secedere voluerunt. Et ut uno verbo dicam, si singula hujus pugne fortia facta recensere velim, proprium valla & separatum opus postularent. Divina potentia toto eo die nobis, ut antea sæpè, astitit. Nam sex tantum equites tum perdidimus, hostes tot, ut etiam numerare non licuerit. Inter hos Vir quidam Nobilissimæ cujusdam familiæ occubuit, hic inaurata calcaria gestavit, galeamque holoserico obductam, spolia igitur à militibus nostris in urbem relata. Circa hujus Nobilissimi cadaver cum utrinque diutius confingeretur, plurimi intieri. Ex captivis unus Nobilis fuit, ex Ramsteinis domo procreatus. In media verò pugna, cujus jam per paucis meminimus, Neustattenses tot tantisque gloria portam Crecentem percusserunt, ut ingenti fragore conciderit magnitudine enim atque altitudine cum insignis esset, terribiles cum collaberetur sonitus edidit.

XIV. Augusti, occasione ex fluminis exili-

tate desumpta, quæ plerumq; in canicularibus diebus esse solet, Senatus noster Cracoensia castra invadenda atque opprimenda esse censuit. Hoc Senatus decretum militibus propositum est, quorum *turbulentum quidam ac seditiosus miles promptam immutavit voluntatem*. Hic militibus uno in loco convocatis, verba turbæ seditionisque plena faciebat: Senatum enim milites hosti dilaniandos propinare constituisse, omnia proditoribus reſerta esse. Quòd si fidem adhibere nolint, saltem literis credant, quæ fortuito repertæ sint, atque Prætori traditæ. Ex his quorundam Senatorum dolos, proditorumque constare, in primis autem Heini Almani Consulis, Viri, ut ipse dicebat, scelestissimi atque necessarii. Has itaq; literas milites recitari cupiunt, neque prius nisi recitentur, urbem egressuros. Verum hæc literæ ad rem planè nihil faciebant: nam ante trimestre conscriptæ erant, ac ferè nihil præter mera convitia complectebantur. Nihilominus ad inducendum quendam excusationis prætextum, ne ex decreto Albim trajicere oporteret, atque hostem in Cracoa adoriri, crastina luce statim *signis militariibus raptis, in Foro novo conveniunt, ubi corona facta, Heinum Almanum Consulem adduci jubent, quo in medio collocato proditoria litera perlegerentur*. Certò igitur equitum numero dimisso, mandant Consulem adducere, quem cum domi non invenirent, progressi ad Curiam, illum ut sibi exhiberetur, proclamant. Senatores ulla absque mora securum spondent, luculenterq; se ab objectis criminibus purgaturum. Sed multi milites perfidi, quibus hujusmodi seditiones gratiores existunt, quàm publica tranquillitas, exclamare nihilominus perrexere, is ut abduceretur, ac raperetur, idque tanto tumultu atque impetu, ut ob nimiam clamoris vehementiam nihil quicquam exaudiretur. Insuper multi, magis furum quàm militum officia exercentes, simulantesque Consulem domi quærere, quem jam omnes in Senatu esse noverant, ædes undique percurſitabant, quicquid sese offerret diripientes. Interea dum hæc fierent, coronam militum magna cum fiducia ingressus, tali oratione usus est.

Non dubito, milites, hostem tedio ob diuturnitatem obsidionis affectum, technis tandem insidiisque struētis id perficere conari, quod armis hactenus viribusque facere nequivit. Quid enim, quæso, nobis perniciosius nunc esse possit ac turpius, quàm si indies novi suscitentur tumultus, illi verò commodius, & gloriosius. His ipse nunc procul dubio ad seditionem nos impellere machinatur, atque ad urbis deditionem cogere. Ad hoc negotium, milites si fortassis aliquem ex nobis muneribus datis subornavit (quod tamen ego de nullo vestrum judico) is nimirum nomine suppresso literis conscriptis, inque certum locum locatis, hujusmodi nefariis libellis eos vult concitare motus, quos verbis orationeq; palam suscitare non audeat. Hoc autem scripto me meosque nobis suspectos reddidit, impudentissimè ac nequissimè de nobis mentitus. Quod si aliquis vestrum sit, qui hanc contra me causam agere confidat, spondeo ego coram iudice legitimo comparere, ibique iudicii eventum subire. Quod si criminis convincar, merita me poena summa juris severitate afficite, sin minus, rogo, uti decet, me meosque à fictis istis falsisq; criminibus liberos pronunciate. Oratione sic finita, Senatus totus & se

& sua, vadimonii loco pro Consule exhibere atque obstringere non dubitavit.

Ad præcavendos autem in posterum huiusmodi motus, aliquot Viri tam ex civibus quam externis militibus delecti, qui nullas literas vel extra vel intra urbem perferri admittebant, nisi prius legetas.

XVIII. Augusti, milites omnes in Forum novum convocati sunt, quo in loco de indicta seditione tractatum est. Hic piscatorem quendam, pro exploratore habitum, Senatus capere imperavit, quem sclopetarii ex Curia vi detractum, anteaque militibus ostensum, iudici tradiderunt, qui hominem in vincula coniecit. Adducebatur quoque tum Vir quidam senex, unus ex bombardarum Præfectis, quod verba nonnulla ad priores motus seditionesque facientia protulisset. Hic cum in militum coronam constitueretur, ibique se coram omnibus purgasset, absolutus est. Eo die plurimi cives in Foro novo convenere, ut huiusmodi motuum finem aspicerent. Cujus quoque rei gratia Nobilis Mansfeldensium matrona, in amplissimis fenestris consistens, è vallo, quod ad Telonium esse supra diximus, pilo petita est, cuius sanè ex ictu alterum illi crus confractum est.

XIX. Augusti, nonnulli hostium navi concessa ex Buggoensib. castris in Marsium trajecere. Is locus à flumine utrinque circumvoluitur, in insulæ modum. Ibi armenta nostra pascencia cum intercipere contenderent, à stationariis militibus nostris repulsi sunt, captaque navi multi jugulati, quidam in flumen se præcipitarunt, septem supra decem capti sunt, atque in urbem missi.

XXI. Augusti, Neustattenses duo magna tormenta in sani pinnam sustulere, ex quibus innumeros globos in urbem immisere, Deo adjuvante parum incommodi nobis inferentes. Idem XXIII. ejusdem mensis per omnia fana factum est.

IV. Septembris, Heideccius quatuor Nobilibus comitatus urbem intravit. Hic per octo dies continuos in urbe commoratus, cum Senatu de pace egit. *Tandem induciæ utrinque pactæ sunt.* Capitula autem pacis Senatu populoque Madeburgensi magis dilucidè exposita sunt, quæ sanctè fideliterque se conservaturum esse vadibus datis Mauritius promissit. Inde paucis interjectis diebus, Senatus fide data, ex urbe evocatus est, atq; in vallo, quod ad Latomias erat, de comportatione latius disputatum. Quo factò ab Heideccio in urbem reductus est, atque sic induciæ prorogata, interea nihilominus hostis à bellicis operibus nequaquam abstinuit. Mechelburgensis etiam in urbem rediit, & uti captivum decebat, Senatu sese exhibuit. Qua in resumam fidem præstitisse merito dicendus est.

Post hæc Comitia Wittembergam relata, ad quæ Legatos Madeburgenses vocavere, horum initio in penultimam Septembris rejecto. Octavo autem Kal. Septembris, antequam Comitia haberentur, mirabilia propeque stupenda in aere visa sunt. Hoc prodigium noctu circiter primam vigiliam apparuit, ac post tertiam usque constitit. Huius formam naturamque nolo describere: nam etiamsi vellem, propter admirandam ejus effigiem non possem. Ac significationem ejus doctis eruditisque relinquo.

XXVIII. Septembris, Legati nostri ad statuta Comitia profecti sunt, atque inibi de perpetua pace faciendâ diu multumque agitata. Non tandem Octobris in urbem rediere à Marchione & 50. equitibus per castra deducti.

XII. Octobris, milites tam nostri quam hostium extra urbem convenere, colloquiaque invicem impunè habuere. Hoc insequenti die utrinque militibus interdictum est.

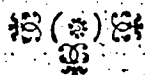
XIV. Hoc mense Cœnobium Franciscanorum in urbe excisum & eversum est, atque in ejus locum domicilia ædificata. Eodem mense die 19. hostis recensitis militibus stipendia numeravit. Exinde octo diebus præteritis, obsidionis solutionem nobis pollicitus est.

XV. Novembris, Heideccius urbem intravit, ibi Senatu nostro exercituque coacto, in val- lum Latomiarum egressum est. Quo in loco multis jam diebus tractata *pax tandem conclusa est, instrumentaq; utrinque conficta.* Militibus porro nostris impunè libereque abeundi fides data est. Hi statim à Mechelburgense iterum conscripti sunt, cui etiam lubeat (militum more) nomina dedere. Quam verò in rem id factum sit, adhuc ignoratur. 8. igitur ejus mensis militibus nostris stipendium perfolutum, quo factò, eodem die illis abire imperatum est. Dimissis sic militibus nostris, 5. alia militum vexilla urbem intravere. Die insequenti *Mauritius Dux cum toto exercitu, quem in obsidione habuerat, urbem ingressus est.* Tum in foro juxta Prætorium, Comitii habitis, perpetuum fœdus ictum est. Quo factò statim exercitui, ut urbe excederet, imperatum est, præter quinque illa vexilla, quæ in urbe remanserunt. *Hoc in fœdere urbi, tum quod ad privilegia immunitatesque attineret, tum quod ad Religionem nostram Evangelicam & Christianam spectaret, nihil prorsus detractum.* Quinimo promissum tam urbem, quam Regionem adjacentem ab omni periculo tutare, ejusque rei causa fides nobis data oppignorataque. Hanc cum summo applausu cives accepissent, *Ducem in Burgravium Madeburgensem salutavere.* Deus Opt. Max. huic fœderi atque paci felicem eventum largiatur, etiam atque etiam rogamus.

C. S. C.

*Quod steterim virgo, tot millia passa virorum
Effecit CHRISTUS virgine natus homo.
Quodq; viro digna est species, & gloria tanta
Non mea, sed Summi facta dedere Dei.
Sic qui sancta Patris servarint jussa potentis,
Non metuent fraudes, ulla nec arma virum.*

F I N I S.

RERUM

RERUM AGRIAM,

M D LII. ANNO GESTARUM NARRATIO

JOANNIS SAMBUCL.

Ferdinandus Rex, Anno 1548. Agriam in suam fidem ac tutelam à Perenii obitu receptam, cum non satis munitam præsidio, necessariisq; doctus esset, procuratorem arcis constituit, & (si usus posceret) eundem omnis defensionis artificem, & adminiculum; Stephanum Dobo de Rusca, vi animi & promptitudine admirandum, probatissimisq; facinoribus Nobilem. Collega huic adjungitur Franciscus Zay, & ipse longa experientia, & consiliis Vir clarus. Anno sequenti, nomine Sacerdotii, dignitatisq; Religionis, eum ipsum locum Nicolaus Olahus, paulò antea Zagrabia Episcopus, ritè consecutus est. Itaque ut omnia expeditiora essent, salutarisq; Præfectorum vigeret accuratio: Anno quinquagesimo supra M D. à constitutis custodiæ Ducibus fide jurejurandoque accepto, pollicentur Regi, Præfuli, universoque Orbi Christiano, si immineret hostis, quando ipsorum tutelæ, insidiariq; velle videretur, invictam se Virtutem prosperè, constantissimeq; daturus. Haud multò post Agrienses de Regis mandatu ad Zolnok profecti, eam eripiunt, quo loco hostibus adempto, beneq; armato, Franciscum Zay, cum autoritate imposuerunt. Qui vir, quem se præbuerit, omnes libenter agnoscunt: Ferdinandus etiam Legationi illi cum Antonio Veraucio ad Solymannum tutissimè commissa, non diffiteretur. Eo ipse ex Agria transportato Olahus Antistes ipsi Doboni Stephanum Meczkey addidit, animo inexpugnabili, & multis præliis hominem clarum (erga quem se fortuna tamen postea iniquius gessit) quò isti duo mutuum & vicariam sibi administrandi operam traderent, idcircoque jusjurandum ab eisdem exactum, quo religiosè deposito, vicissim illi omni se ope atque subsidio sine exceptione affore, multis promiserunt. Et quando ipso loco & circumstantiis cognitis melius res gestæ annotari queant, operæ precium fecero, si omnem *Agria situm* quam brevissimè recitaro, ut quid quoque in loco sit factum, sine mora intelligatur. Mons quidam est, in cuius latere acclivi, sed eo suspecto & insidioso, inque profundam vallem vergente à D. Stephano, fertur, velut applicata cernitur Agria. A Septentrione sedes Regia obijcitur, ab Ortum montem habet alium editissimum, cuius de summo liber in arcem patet prospectus. Exitus & ingressus Occasum versus, ad Meridiem amœnissimus campus visitur. Ab eadem plaga oppidum in valle constitutum, præseptum illud, ac munitum tectorio ex argilla factò, ubi fluviolus Agria dictus, haud lento cursu per medium fertur. Templum verò Primate Episcopatus nobile, Occasum spectat. Cæterum arx ipsa cum aliis semper, tum verò rejecta forniciter

obsidione, nunc magis innotuit, atq; à paucis annis munitiones atque ornamenta insignia recepit. Etenim à Meridie ingens propugnaculum, vicinæque illi Thomæ Varcocz porta se ostendit, adeoq; infestioris hostibus propinqua sibi Occidentem versus turri comminatur. Nec parum præsidii obfessis in propugnaculo, quod ibidem Dobo exædificarat constitutum fuisse videtur. Intra hoc operæ craticæ, adusque insignem jam dictam molem perductæ. Interjecta his fossa humilis, atq; etiam propè septa portæ congestus tumulus, irruptioni hostium oppositus. In cuius vertice rates terra completæ, ac tormentis ad disturbandum hostem quoque versus dispositæ apparent. Post hæc alius quidam agger olim excitatus, inter Septentrionem & Meridiem prominet. Videas etiam gerras in tectis, ac pluteos ipsius arcis, ejusq; angulo erectos, hæcque sepibus artificiosè obducta. Haud procul ab his, paulò tamen interius ad angulum de silice præmunitio constructa, quæ in Septentrionem porrigitur, ubi carcer est, statim magnifica quæque ædificia Austrum intuentia, sese offerunt. Sub quibus remotior ille murus, qui proximè sepibus magnis excipitur, item alius in exitu palatiorum subest, qui ipse Alexandri propugnaculo terminatur. Porro autem, recens memoria tenet, Petrum Perenii hanc arcem in duas divisisse partes, interiori & exteriori. In illa Cænobium inclusisse, atque custodiam facinorosorum in propugnaculum redegis- se, ab exteriori arce ad dictum modò locum, aggeres eundem ejecisse, qui bombardis in tres plagas directis repleti; plurimum ad arcendum hostem profuere. In sanctuario ibidem, stativa multorum erant. Siquidem aliquot tabulatorum turres constructæ superius, ac mole completæ conspiciantur, insuper ut omni incurfu irruentes prohiberentur, gerræ ac viminea compla tormentis extabant. Adjacet his pendula porta, quæ in arcem exteriori defert. Ab hac rectus murus, de quo paulò antè, ad angulum usque pertinens, terra ingesta ad projecturas plenus, & coronas usq; ostenditur. Ibidem tumulus murum exæquans adjectus, qui & ipse textis & corbis emunitus est, cuius fastigium obseptum, ne ex monte conspectus in arcem daretur, multum depugnationem adjuvit. Deinde, à mole Alexandrina adusque angulum, extra muros fossa est altissima, pari cum muro longitudine. Istinc rursus alius sine ambagibus intermissus, ad magnam extenditur portam, in cuius extremo turricula quædam velut latens con- quiescit. Hic est situs arcis interioris, nunc alterius quoque formam paucis indicemus. Hæc Alexandrinum, adeoque murum interpositum ab Austro aspicit, fossa etiam, quæ communis intercedebat, exteriori ipsa arce concluditur, ubi

ubi propugnaculum à Stephano Cyabii factum est, qui divisionem arcis hanc à Perenio perfectam instituerat. Apud Cyabianum, paulum ad occasum, angulus alter procedit, qui palatii muri exterioris loco venit. Ab eodem Cyabiano tenuis murus ad latus montis excurrit, in cuius angulo turris rotunda existit, inædificata illa, & solida. Cæterum Emericus Bebek, penes alterum murum peculiare propugnaculum fieri curaverat, quod ipsum tandem nomen etiam ab autore sumpsit. Atque ita in excedentes duos angulos hujus arcis finis desinit. Mox refert pedem à Bebekiano, ad ingentem veteris portæ molem, ubi invalidus cernitur murus. Supra quem lapidea turris locata, sub qua olim janiculum fuit, hodie quoque fœno & similibus importandis commodum. Paulo inferius, penes angulum, alius ruinosus quidam murus in Meridiem tendit, qui ubi ad interiorem secessit arcem, fossam impedit, quod tenuis murus secretæ arcis habet fossam perangustam, intus à Cyabiano ad præfatum angulum usque productam. Hic duplicato vimine sepes sunt junctæ, quibus terra summo conatu & vi completis, minutas turres ad arcendos hostium globos, si præminens murus deturbatus fuisset, adjecere. Eandem rationem communitio in propugnaculo portæ cogitandum, inter murum scilicet, ac sepes fossam currere amplissimam, eamque crebrò interceptam, ac turriculis ad tormentorum opus extructis firmatam. Ad summam nihil defuisse, quod ad munimenta attinet, credendum, quod præsertim sepibus densis, & variè decussatimque effectis, bene tuta loca fuerint. Atque hæc de omni situ arcis, & communitio sufficiant. Subinde dicendum de Præfectorum cura & solitudine, qua se ad excipiendam obsidionem, suosque comparabant. Etenim haud parum sæpe, non tantum libero sermone, sed certò ferebatur, excursionibus luctuosas fieri, infestari passim agros, & munitissima quæque loca expugnari, consernatos multorum animos, atque seriò ad occupandam universam Ungariam tyrannum incumbere. Augebat famam fortissimi Herois Losonzii interitus, non minus Lippæ Solymos, Chynadinæ arcis subita & insueta quoque amissione pereulsi, ut cuncta minari obsidionem videres præsentem. Id enim temporis, quo sollicitius Agrienses afficiebantur, Amhatbassa cum Beglerbeko, & ipso Casson, intra fluvium Themes quietus se continebat. Cis Tibiscum autem, & ultra Danubium, Alybassa Budensis confederat, ut meditatum aliquid facillè animadverterent. Nam Budensis Vesprimio capto, & mox trajecto Danubio, similiter locis sibi suspectis, aliisque adeptis, quasi victoriam profecturus, Budam revisit, Ferdinandus tot detrimentis passim acceptis, metuque majorum, rebus communiter occurrere volens, haud exiguis ex tempore copiis, Matthiam Theiss præponit. Verum hunc non satis cautum Alybassa, ad Palastum cum Sfortia, Præsuleque Sbardellato, unà cum exercitu paratissimo circumvenit, & miserè cecidit. Quo successu non sperato, ille de Agria consilium capiat, quod nusquam ulla manus adversaria esset relicta, cujus auxilio niti ad resistendum Christiani possent. De quo Agrienses per certos homines sta-

tim admoniti, armare se, & ad obsidionem omnia providere, utque averti jugum possit cogitare, sed amplitudine loci, & præsidii tenuitate considerata, nuncios ad Regem maturè expediunt, non secus ad Præsulem suum, & alios Regni Proceres, qui celeri auxilio esse opus, se vix ad tutandam Agriam suffecturos, edoceant. Per eosdem dies conventus de more in Sixo ex Diocæsis vicinis cogitur, ut si se, agrosque suos, totam adeò patriam salvos cupiant, consultationem & de rebus imminentibus sanam & maturam suscipiant. Id enim sedulo eos Stephanus Meczkey hortabatur, sed valde ineptè tanto Viro, & quod exacerbare, quamvis facillè possit, responsum fuit: *Non debuisse, quemquam in summo otio custodiam arcis in se recipere, dubiis qui temporibus ingenio & viribus suis diffideret, atque se nihil aliud consulere, quam ut juxta proverbium, devoratis carnibus jui etiam absorbeat.* Quo audito Meczkey vehementer commotus, satis contumeliosa sententia sibi responsum ratus, domum revertitur, ac sociis vanam Legationem, quemque vicini animum induerint, cum dolore breviter exponit, eoque esse rem loco, ut soli Deo sit fidendum, serum nimis fore auxilium, quod experiverint, quamvis postea mediocriter à conventibus illarum partium de mandato Regis fuerint adjuti, ut mox diceretur.

In hoc rerum statu, & non parvo metu & negligentia amicorum, dum à Rege nuncii dimittantur, quos iterum ac tertio jam obsessi remiserant, ipsi ex iis quæ Ditionis ac juris erant Agriæ, quod possunt, sese comparant. Namque ex proventibus annuis certos habebant equites CC, totidemque pedites, quibus tum necessariò LXXX. conscriptos addidère. Dimittunt quoque versus aliquot ex præcipuis, cum mandatis, ut qui juris sunt Agriæ, comportata suppellectili, se in arcem conferant, instare periculum, quod illi facillè per-suaserunt, utque XL. equites Agriam venirent, pagani officiales, ut vocant, perfecerunt, insuper de colonis C, cum bombardis. Interea Rex alatur, omni que voluntate ac viribus propediem illis se affore pollicetur. Cujus animi ut significationem præberet, Casparo Peteu, Stephano Zoltay equitum Ductori, & Gregorio Bornemissa planè imperat, ut exemplò se Agriam conferant, fidem istic & fortitudinem rebus arduis dedarent, quod illi manipulis quibusdam secum adductis, non moleste fecerunt. Etenim Bornemissa CCL. pedites conquirit. Peteu XV. equites, totidemque bonus Zoltay. Neque secus Rex ad omnes illarum partium conventus cum mandatis scribit, ut ratione capitis ac fortunæ habitæ, quodcunque possent, ad Agriæ defensionem converterent. Hoc modo brevi contractis undique militibus, præsidio firmata non parvo Agria fuit. Constat enim ex Comitatus circumjectis & Nobilitate attributos fuisse equites ac pedites ad MD. ut in universum MDCCC & LX. fuerint, de quibus tamen quidam se postea clam subduxerant. Sed Principes, & cum auctoritate qui aliis antebant, & quorum industria & ingenio militari potissimum res administrabantur, fuere Stephanus Dobo, Vir inexpugnabili fortitudine. Stephanus Meczkey, in bello manu potens: postea Caspar Peteu,

Peteu, vir laudatus : quartus, Stephanus Zoltay, arte ac belli casibus eruditus, quintus, Gregorius Deak, arduis in pugnis sæpè jam perspectus : deinde Joannes Figedy, experientia & consilio præclarus. Fuerunt & alii innumeri, etsi dignitate inferiores, tamen Virtute & ausis pariter celebres, qui partim Ducum illorum vices gerebant, partim sua sorte contenti, rem non minus strenuè gessere, quorum hic nomina referre non necessarium duco. Ac quoniam ad obsidionem sustinendam multa requiruntur, prudenter ipse Dobo chirurgos XIII. accersit, materiarios V. fabros ferrarios IIII. carpentarios totidem : molitores IX. laniones VIII. Iudices pagani quoque LXXV. selectos de plebe secum adduxerant. Eodem intutum mulieres XL. cum liberis confugerant, quæ panes cum aliis conficerent. Dum hæc à nostris ita procurantur, Alybassa literas mittit ad Amhatbassam & Beglerbecum, quibus indicat, *multum impedire Zolnok & Agriam, ad potiendum tota Ungaria, se igitur, ut posthac nihil victoriam moretur, eas circumventurum, & si paulum adnitatur, expugnaturum, quod exploratum haberet, fuso nuper exercitu Regio nullius affore subsidium, quo res Christiana subleuetur.* Igitur obsides Zolnok arcem non ita pridem ad vim sustinendam constructam : quod etiam Amhat accurrit, *horum multitudini facile nostri cessere, vacuamq; arcem IIII. Septembris deserunt,* satius fore omnes rati, si in Agria unde totius Regni salus penderet, occumberent. Paulò post mittuntur Agriam literæ à Turcis, per villicum quendam, quas nuncio in vincla detruso, coram omnibus recitari voluerunt, deinde ad Regem mittere. Quarum habita sententia, inter se leges sanciant firmissimas, & perscribi eas sanguine jubent, ut quibusdam omnem spem defectionis adimerent, & ad mortem usque pugnandum cogitarent. Legum hæc fuit summa. I. *Si quis posthac cum literis ad se mitteretur, is una cum illis Vulcano dicaretur.* II. *Ne quisquam in obsidione vocem ad Turcas emitteret, aut quoquo modo hiscere auderet.* III. *Ne uspiam conventicula fierent, & in aurem sibi loquerentur, sed palam omnia fierent.* IIII. *Quicumq; seditionis moveret aliquam mentionem, morte is mularetur.* Adversus has nemo dixit : sed precibus ad Deum, cuius ope nitebantur, piè suis, hostem expectabant. Literarum autem hæc erat sententia : *Ego ille Natulay Bassa, summus & Dux & Consiliarius Cesaris, vobis Agria Prefectis salute pramissa, significo, per me utramq; oram fluviorum Themis & Maros, itemq; Zolnok in Ditionem Imperatoris concessisse, atq; amice hortor, ut de fide remittatis vestra, ne vos in periculum extremum precipietis, quod quidem fiet omnino, nisi subiectissime arcem cum opido Bassa à me istuc misso tradatis. Quod si vos dedideritis, per auctoritatem, qua multum ego possum, ac fidem vobis affirmo ac denuncio, Imperatori vos gratos fore, meque perfecturum, ut donis ampliter dimissi, cum agris & possessionibus liberi in amicitiam Cesaris veniatis, & legibus usqueatui suaveriter perfruamini, utq; rata hæc promissa videatis, eadem sigillo proprio communienda censeo. Sin verò ad perniciem, in fide steteritis, ac pertinaciter Cesaris iram depoposceritis, omnia vos extrema subituros. Verum nihil Turcarum minis, Heroumani fle-*

ctuntur; sed quò majora ostendebantur, hoc magis crevere, adeoque spe meliorum erigebantur. Explorata igitur penitus hostium voluntate, universa disponunt, armant, peditibus equites permixtos aptis locis cum observatoribus distribuunt. Cujus rationem lubens quoque hic prætereo. Custodiarum negotio cautè & tempore confecto, quatuor ordines certos deligunt, in medio interioris arcis foro, ad omnia paratos constituunt CCLXIX. equites, ac pedites longè exercitatissimos. Horum omnium in genere Capitaneus fuit Joannes Wayda. Equitibus Dobo præerat, peditum Dux Ambrosius Zadornik. In altero foro CCX. non minus fortes collocati, quibus præfecti erant Georgius Juany, & Antonius Blasko, Janisco, sed tamen, potissima omnium cura in Meczkey consistebat. Tercius exercitus CI. militum, ante portam arcis exterioris excubabat, quorum Rectores Casparus Peteu, atque Petrus Antonius Kys Gomerensis Capitaneus fuere. Quartus in exteriori arce statarius erat, qui continebat ducentos quinquaginta tres, quibus additus Gregorius Bornemissa, in his quoque selecti cum imperio Albertus Nagh de Soklios, Antonius Nagh, Stephanus Zoltay, & Joan Figedy, omnes Virtute & Prudentia insignes Viri. Cæterum bombardarum ex ære potissima in Dobonem cura rejecta, cuius postea industria, & nunquam satis laudata vigilantia, ruinæ ac subversiones murorum restituebantur. Sed neque excubiarum ordinem, & custodias, eodem modo perpetuas fuisse existimandum, pro loco & tempore omnia provisæ, aucta, diminuta, præsertim quando insignis illa ruina paruit, quæ tot hiatus edidit, de qua infra dicetur. Nunc ad ipsam veniamus obsidionem.

Nona Septembris, præcursores & velites hostium in Maklar veniunt, atque duos de speculatoribus Agriensium intercipiunt, quem casum vix alii duo elapsi, ut Agriam evadere, de consilio Præfectorum Cassoviensis Capitaneus exit cum aliquot equitibus & peditibus, ut palantes ac vagos excipiat. Sequenti luce summis copiis Bassa Eunuchus eodem subsequitur, in cuius comitatu erant multi Duces : Albæ Græcæ, ac Zenderovix Beky, Memhetan Arczlanbekus, & Halonbekus, Velibek, & (qui Segedino præest) Mustaffanbekus, Kanberbekus, & Dervisbekus. Ex Amhati quoque castris multi submissi, ut circiter trigintaquinque millia ad obsidionem festinarint. Sed quò propius accedebant, hoc majora nostri ostendunt, quòd Zoltay, Peteu, Figedy, & Stephanus Fekere, 90. promiscuè de equitibus & peditibus assumptis, agmen hostium non contemnenda præda, quibusdam ad internecionem quoque caesis, turbaverunt. Interea hostis per parentes locos, valles & montes, ad Neimti usque castra faciunt, sub Regiam sedem, & ibi profluentem, ubi confestim Agrienses recta & contignationes palatiorum dejiciunt, ne facibus injectis corripiantur, idem de quibusdam civium ædibus, ac molendinis factum, ut hinc nihil opus tormentorum impediret. Die Dominica, proximè Natalem Divæ Virginis sequenti, Alybassa montem procul ab arce conscendit, ac tribus machinis æneis eo subvectis,

subvectis, nondum aggere & loriculis factis, ter singulorum vim in arcem experitur. Die post tertio, munimento sibi de vallo & turribus constructo, ex Regia fulminare in Monasterii vallum frequentissime incipit, quod ex eo loco magnam nostris machinis exhiberi sibi molestiam cognoverat. Etenim illinc usque eò fatigabatur, ut rotis & statuminibus tormentorum deleteris, optimos quosque eorum Magistros velut turbine sustulerint. Plurimum ei loco molestus fuit hostis, ira percitus; sed *quas globi ruinas interdum secum trahebant, easdem nostri per quietem* (ut erant prompti) *celeriter restituere*, atque, iste *insolitus globorum commatus & vibrationes quinque dierum fuerunt*. Sed quando id perpetuari sine maxima pulveris iactura non posse Dobo advertit, & quandiu obsidione tenerentur, *soli tantum Deo constare novisset, graviore machinis urgere desistit*. Triduo post multi ex arce aqua tum in oppidum concedunt, & incolumes ad suos redeunt. Eodem tempore Arczlanbekus ad Divæ Virginis sua castra ponit, & altero die, non minus ac ceteri, in omnes partes furibundus tormenta procul mœnibus admovet. Ipso hoc die multi de nostris excurrunt, ac passim hostes levibus præliis carpunt, in primis autem Zoltay, Peteu, Figedy, Franciscus Bay, & Joannes Ormandi, qui dum morantur hostem, eliciunt. Janiczeri ex insidiis, Stephanum Budahazy sclopetis equo dejiciunt, cui sublevis est Gabriel Orozy, ubi ex improvise nostros circumplexuri sine numero existunt, quorum multitudini longè impares hi cedunt, & in arcem se recipiunt salvi, inter hæc augetur exercitus indies hostium, & adglomerati omnibus in locis, ne quisquam ex arce egrediatur, insidias locant, sed tamen audacter nostri aliquoties aquatum profecti, de Turcis aliquot interficiebant. Per hos aliquot dies plurimi Janiczeri apud Al Maghyari prope montis latus confidunt, qui equis merebant, per conualles & colles sua explicant tentoria.

Beklerbecus ad Tihemer constitit. Ultra fluviolum Amhatbassa in theriortophium se contulit, ut nihil præter castra passim & tabernacula conspexisses, atque ut omnia cautè dispohebant, minabantur; tamen spretis illis, *ne tertio quidem ab obsessa jam arce die, portas clauderant*, tanta vis animi, & contemptus barbarorum fuit. Septima luce hostis aggeres jacit, cuncta præmunivit, atque ex prædiolo Heczeybiduum suo tonitru arcis culinam infestat, nec parum nocuit, quod bene instructus à tormentis venerat. Etenim tria insignis magnitudinis adduxerat muralia, quolibet 55. lib. pilas sustinens, colubrinæ undecim, quæ intra aggeres in arcem directæ latebant, & confestim ita pulvere movent, ut plerisque vulneratis, etiam aliquot bestię ceciderint. Quamobrem defensores, quod tutius versarentur, visum est in exteriorem arcem, egestis aliquot fossis, exercitum producere, & constituere illinc excubitores. Tum verò primum hostis omnis generis tela contorquere, & globis funditus delere universa conatur, sulphure & bitumine compactis agere, sed egregius custos Dobo, ut irrita o-

mnia evaderent, commodum adinvenit remedium. *Iussit stabulorum lecta, fœnum, stramina, frumentum, & que materia ad exardescendum facilis erat, partim exuri, partim pecori copiosius & temere projici, unico fœni acervo & modico tritici reservato, mox ciliciis & coriis crudis passim loca obtegi, sine mora multa præterea madida & humida, quibus facies restinguantur excepta, ut suppetant, apparari.* Antè omnia in parietes palatiorum collimatis, sed murus ibidem tenuis prolatus, impediēbat conatus illius, in quo demoliendo vehementer sudat. Inde alteram partem aggressus, non minori conatu murum simul non ita validum ad portam veterem pertinentem aperit. In interiori parte Dobo & Meczkey advigilant, textis & exaggerationibus loca pertusa obstruunt, eadem quoque sedulitate in exteriore cuncta fiunt, palos & trabes in foramina ingerunt, ac neglecta salute quidvis contrà fortiter audent, ut hosti de se non parvam admirationem suis occurribus præbuerint. Pauca interjecta mora, portam Regiarum adoritur, cujus potiundæ sibi spem finxerat, verum nostri hypogæis & concameratis terra impletis, tormenta imponunt, & more solito acriter omnia defendunt, ubi tum ex unius curulis bombardæ disillu Blæssius Nagh sociis creptus est. Redit intentius ad exteriorem arcem, propugnaculum veteris portæ corrui, sed confestim obfessi ruinas restituunt. Ibi videres jam perforatis instare, diligenter ne quis prodeat collibrare missilia, projecturas, coronas & pinnas decutere, atque cuncta ostendi extrema, nisi per noctem indefesso labore quoquo modo hiatus reparassent, tantusque furor conceptus hostibus fuit, ut opus hoc tormentorum tredecim dies insuetè continuarent. *Videns autem nostrorum pertinaciam, & haudquam rem ex voto successuram, attentare animos, & ad deditionem invitare pollicitationibus instituit, idque literis ad Primores diligenter & amice perscriptis agit, quibus nostri, ex lege non resignatis, sed in ignem abjectis, earumque fumo tabellario excruciato, mox victo in fossam deurbato, constantiam non contrahunt.* Eare vehementer commotus hostium animus, non tormentis rem gerendam, sed acerrimis oppugnationibus incumbendum decernunt, ita fore, ut quid defensores valeant, confertis cominus armis & manibus, facile cognoscatur. Addebant illis animum & non parum invitabant ruinæ aliquot ab ipsis jam factæ, si confestim ac tumultuariè irruerent. Quatuor enim non satis tutò extabant, destructio Palatiorum in arce interiori, altera prope angularem turrim, tertia sub Bebekiano, quarta penes propugnaculum veteris portæ, cujus turrim cum exteriore portula mirè evastarent; sed quantò ampliores illæ patebant, tantò magis Bornemissa renovatis custodiis, milites divinè solatus excitabat, secururam procul dubio oppugnationem, sed Deum affore in omnes casus, quod pro salute patriæ atque Religione pugnarent. *In festo igitur, qui Divo Michaeli tribuitur, hoc est, undevigesima die obsidionis, intra munitiones & suos aggeres noctu XXVIII*

Etu XXVIII. cohortibus conductis, tantum hostis clamorem & tumultum edidit, à Palatinis præsertim partibus, ut vel sola horrenda voce, qui eos nunquam nosset, incutere metum possint, exinde arreptis ad gerendum levibus scalis, certatim instant ruinis, sed re infecta proturbati non sine caede, latebras captant. Tum Georgius Gwalay similiter sclopeto de vita migravit, quomodo etiam pridie ejus oppugnationis Thomas Polyki per Janiceros extinctus erat, Capitaneus Bor-sedenis fuit longiore dignus vita, cujus vigilantia, ad angularem turrin de terra illa insignis moles congesta, & defensata mirabiliter fuit, hujus Virtute focii adducti, ad quam concidit turrin, ex ejus memoria & nomine Polkanam semper vocarunt, quam præcipue hostis impetebat. Ac ut Turcæ maximam vastitatem mœniorum haberent propositam, nunquam tamen ad propugnaculum ipsius portæ furor illorum pervasit, veteris tantum molem invadebant, continuo XXV. cohortibus soli cupidius insidiatum sunt, donec ibidem supra portam evaderent, atque ex occupata turri de nostris aliquot occiderent. Quorum eo loci numero conspecto, prudenter Dobo cedit, & intra aggeres se conjicit, supra quos jam antea bombardas eduxerat, muros consensuris letiales. Mox in hostem omnia convertit, qui in turri superbiebat, muros disjicit, & ita universa turbat, ut complurimis illorum interfectis, non paucioribus læsis, retrò acti in castra confugerint. Id temporis Emericus Nagh, secundus peditum Ductor, ex geminato vulnere cadit, ipseque Peteu in pede læsus, aliquandiu decubuit, cujus locum integer Franciscus Vitez tuebatur, Joannes quoque Posgay tum occidit. Dum hæc utrinque tantardenter fiunt, Meczkey metuens, sublecuram longè majorem impressionem, ex tempore delectum militem in arce interiore in loca necessaria dimittit, nec ipsum conjectura fefellit. Summo quippe mane hostis redit, oppugnationem gravius urget, qua in meridiem extracta, utrinque multi occubuerunt, saucii verò de nostris, non sine gemitu, peritia chirurgorum curati fuere. Finita ita propitio Deo ardua prima oppugnatione, confert se Meczkey ad exteriorem arcem, quod Peteu nondum omnino convaluerat. De ditione hic rursus ex improvviso Bassæ literis, & per Andream Saray tractant, amicitiam potius quam vim suam defensores experiri velint. Sed nec lectis literis, atque iis convulsis, earum dimidium nuncius in vinculis devorare cogitur, igni reliquum absumunt. Exactis aliquot diebus, de nuncio custodia liberato exquirunt, quæ sententia fuerit literarum. Tum ille, scripsisse Arczlanbekum, si se dediderint, habituros Imperatorem benignum, & qui omnium injuriarum memoriam deposuerit: de hac ipsius fide neminem dubitare debere, quod obsidem idoneum esset daturus, & si quid ipsos Losonczii casus moveret, non ulterius quam sua ipsiusmet culpa, qui ad mortem infestus esse sicut voluerit, mortem accersivisse credant, quodque amplius est, omnem ut abjiciant metum suum, ex Arcisum Bassam retrò ad tria milliaria abducenturum,

ac si vacuum omni presidio artem relinquunt, in planum eam deducturum, ne aliquando ex ea se nocere ullis partibus voluisse cogitent, cunctos Agrienses, militare si Casari nollent, sarcinis vestita & fama incolumes, insuper dignis muneribus actos dimissurum, abscedant modo pertinacia, potentia, & futuris ex victoria malis leniri animos patiantur, implacabilem esse in expugnatos Casaris iram. Bona in speciem verba, & fallacia, mitigare fortissimum quemque potuissent, nisi longo usu & perpetuis docti exemplis, à constantia abduci nequiverissent. Ubi Turca inter-nuncio retento, moram trahi, & nullum reddi sibi responsum videt, acrius tormentis palatio instat, Prætozem quoque oppidanum multis aliis læsis conficit. Ubi in locum Kendy suffectus est quidam Stephanus Hegedum, quem perfidum deinde, & comprehensum, digno supplicio puniverunt. Is enim cum per quoddam foramen, aliquot conjuratis sibi assumptis, crebras omnis generis voces ac promissiones ab hostibus profectas audivisset, res novas movendas, & profugiendum censuit, ejusque rei bellam occasionem, facinus, qua excusari possit, præmeditatur, quò premium rei fortiter in hostem à se gesta postulares, & repulsam sceleri prætenderet. Atqui divinitus re illico patefacta, Dobo & Meczkey advocata concione, crimen quæri jubent, & conjuratione eliciat, ipsum autorem pro medio foro suspendi, reliquis, affines iam horrendi sceleris, quos compererunt, antres præciduntur. Quantam, per Deum, unius profligati hominis conscelerata mens universæ Ungariæ sollicitudinem ac metum importasset, nisi Divina tum quoque ope perniciem amovisset. In illius nequam locum, ne statio vacua esset, Emericus Pribek substituitur, homo bellis assuetus, cujus fides hoc major in omnibus eluxit, quanto alter minus in defensionem animatus erat.

Quarta Octob. horrendus ex pulvere casus nostris accidit, quo haud parum hostis exultabat, & suam fore Agriam plane affirmabat. Pulvis enim fortè accensus, magnam sacrarii pattem, in quo asservabatur una & ruinarum sacra excindit, multosque in eandem calamitatem traxit, quod Paulus Nagh, Georgii Batori Capitaneus, cum aliis octo disjectis periit; Georgius Horwath ob inanum avulsam, non diu superstit. Molendina etiam cum jumentis, & rebus in sacratio pretiosis, absumpta. Quis enim tantam ignis vim compesceret, nisi cumulare periculum velit? Haud exiguus nostros tum pavor incessit, quod rem ex compositio fieri, non obscura suspitione colligebant. Igitur serio ad certamen se accingunt, si proditio subsit, ultimo se praelio casuros, aut dolum prohibuituros. Ejicit se Dobo ad custodiarum loca, utque tot fortium miserabile fatum conspiciat, cunctos eodem evocat, pavidus clava cogit, similiter alii, qui cum dignitate præerant, ad excubias discurrunt, milites exigunt, atque ipsi consolationis egentes intrepide suis metum excutiant. Addunt, parum aut nihil pulveri decelsisse, cum tamen 24. vascula correpta fuerint, etsi antea

de materia pulveris ita prospectum erat, ut eo casu nihil diminutum iri constaret. Ex reliquiis duarum niolarum, ut farinæ copia sit, unam instaurant, ad ruinas autem eo infortunio editas, qui omnia restitueret, Benedictus Sigismundus est datus, in eoque celeritate sua multum profuit. Hostis, quia videt per quoddam foramen nostris exitum & regressum dari, sine intervallo in mediam portam globos promittit, eaque commoditate arcet; sed nostri ad fundamenta muri cuniculis adactis subeuntes, non minus commodè quàm se ejicere & recipere queant, spatium aperuere. Ubi Turca insignem ruinam quasi desertam, & nostros, quod non ita apparebant, cessisse putans, contentius undique tormentis agere, propè ædes Majoris, ut vocant, Præpositi, vallum projicere, eò tria maxima tormenta educere, paulo infra propugnaculum ex terra comportatum, ab Occasu turrim cum ædificiis, & Palatii lateribus destruere, ex Regia molem carceris verberare tanta vi & successu, jam ut prospicere in forum potuerint, fornicumque tabernas exurere. Verùm incendio per nostros extincto, foraminibus propugnaculi ovinis pellibus madidis obturando, & unde periculum metuebatur, contra sedem vulgò Regiam nominatam, aggere constructo, labores illorum vanos & spem falsam reddiderunt. Jam hostis in vallum excesserat, structisque ante se scutis progressurum opinabatur, cum subito repulsus per foramen, ad fundamentum à nostris, ut dixi, effractum, neque in castris tutò illi esse licuit. In hac disturbance scutorum præcipui extiterunt, Colomanus Porkolab cum Philippo Demetrii, quorum ille faucius Michaellem Gasparith submisit; sed is quoque postea globo sclopeti evanuit. Ne solus igitur Philippus periclitaretur, additus est illi Joannes Zukany. Turcæ interim ab ædibus Heczey fossam sub vallo excavam ducunt, eamque valis repletis præmuniunt, idque, ut igni muros disjicere, nostris nihil suspicantibus, valeant. Manè quodam dolum suum exustis sæpibus & fumo produnt, ad quos nostri, quia non statim bombardis penetrare dabatur, factis operosè ad ejiciendos globos foraminibus, iisque pariter latentibus, hostem igni obruto expulerunt. Nihilominus tamen impetu in teritum & vastum illud opus facto, continuo id infestant, septorum stipides & palos excindebant, quibus evulsis, vasa etiam sublata sternerentur. At nostri locis submotis catenas prætendunt, hostemque cæptis inibent, eodemque tempore, ut omnia securiora sint, supra portam Arcis interioris, & oppidi aggeres tormenta convehunt, adeoque propè ipsam portam de muro parum abducunt. Turca quoque nihil minus se exercet, & *de fossis aliquo modo complendis consilium init*, ideoque *vallum contra propugnaculum*, quò nostrorum vela impediatur, *constituit primum*, mox *audacissime in turrim*, præteritis majoribus scutis, *egreditur*, atque dum sub tabulatis protusis latitat, & minaci sclopeto, si quis prodeat, expectat, admodum incommode defensoribus id accidit. Ut adniti hostem vident, *machinis aduncis*, & lu-

piæ corium projecturarum, & tabulorum avellunt, ac suspensis ab hastilibus hamis, & catenis, operas hostium promptè excipiunt, perturbant, saccos tumentes & distentos eruunt, deniq; tabulatis illorum pice & sevo illitis ignem addunt, comburantque. Ibi Turca dolo suo frustratus, cautius aliquid moliendum arbitrat. Magno pecorum sudore struem materiæ sectæ comportat, colles frequentes contra arcem, turrium modò accumulat, ex quibus in Bebekianum se effundat. Hinc per foramina scalis ad murum protrusis, & lignorum frustis ejectis, eadem foramina faccis obstruunt. Sed illis culleis ex arce remotis, & patefacto illorum perfugio, molitiones liberiùs cernebantur. Propè eadem loca bombardis apta cæxæ materiæ in fossam multum projiciunt, ut per struem facilius murum subeant, sed hinc quoque dolus incendio mirè dato elusus est. Siquidem Bornemissa minutim dissectas scandulas in vascula cum sclopetulis inclusit, deinde paleam pice, sulphure & sevo imbutam in materiem dejecit, aliud stramen axungia & lardo compositum superaddit, accenditque. Ibi Turca ignem dum conatur prohibere, ab conclusis intra vascula sclopetulis gravissimè vexati, intra colles regrediuntur. Exacerbatus inimici furor isto inuento fuit, omniaque extrema tentare constituit. Eidem itaque propugnaculo gravius minatur, ac non parum ex altera muri parte demolitur, denique suffossione currule tormentum quoddam ad marginem usque fossarum adducit, sed propugnaculo terra solido nihil obfuere. Hinc aliudidem Bornemissa, homo pariter ad omnia instructus, comminiscitur, ut de fossa hostem abigat. Rotas carri petit, harum marginem aseribus obtegit, clavibus velut sclopetulis quibusdam obducit. Vas deinde amplum lignorum præseminibus, addito sulphure ac pice, similiter explet, quæ in propugnaculum sublata & accensa, in fossam inde detruduntur, ut dum vas rotam igni volitare hostis miratur, crepitu inditarum clavium, obesto periculo, excedere non dubitaret. Quæ ex re adversum sibi Deum, & non otiosam Mahometæ iram colligebat, dolum hunc non ab hominibus, sed aliunde profectum, vanus suspicabatur. Nihilò segnius ad portæ propugnaculum revertitur, & cuniculorum subsidio, ad muros subrepat, ubi foraminibus aptè factis, Janiczeri neque globis neque pulveri pepercerunt, hastulas quoque impellebant, portaque succensa discessere. Sed relictæ, quæ fecerant illa foramina, nostris postea in opportunos usus cessere. Etenim bolides ignitas per ea exerentes, mulorum extrema cuti ablata, dum illas prehensant, ac eripere cupiunt, manibus aduruntur. Id hostis admodum ægrè ferens magna indignatione omnibus nostros diris devovebat; sed hi risu & cachinnis ejus execrationem averterunt. Meczkey nunquam otiosus eodem venit, atque arnicis dolosam igni subversionem veritus, quòd quidam olfecerat, contra illorum cuniculos ex disciplina fossiores adhibet, qui ubi ad hostium dolos penetrant, non illico eos adoriuntur; sed modico intervallo & contrigato relicto, per medium ventrem Turcicum Magistrum

strum glandeferunt, quo illi viso, Medet Medet, clamabundi aufugerunt. Hac quoque injuria molestissime accepta, in propugnaculum omnes nervos intendunt, ubi quid patere viderunt, ignem in septa & arundinacea conjiciunt, quibus compescendis Meczkey subito affuit, nec serpere flammam est passus, nostri ex adverso pariter omni genere missilium, laminæ & globi forma effectorum non cedunt, sed fugant potius, ac insequuntur, & præfettim Andreas Balog cum Paulo Syrmai, & aliquot ad muros, unico de suis amisso, trucidant. Omnibus ita desperatis, denuò Turca cum Agriensibus de traditione per literas agit, orat, minatur, promittit, sed frustra: Siquidem literis illorum ex more discerptis, nulla unquam eos responsione fuisse dignati. Aliter igitur perluadendum censuit, Græcè, Latine, Hungaricè, Bohemicè munera & libertatem pollicetur, schedulas quoque diversis linguis exaratas sagittis immittit, quibus fortitudine & custodia nostrorum collaudata, satis jam lufum fuisse significat, quid ipsorum valeant animi & vires, declaratum: Igitur jam se dedant, quod si bi constet, pulveris & commeatus inesse magnam difficultatem, rogare se iterum ac tertio, ne se perditum eant, à cæde abstineant, cæteroquin, si in manus victi perveniant, crudeliter ad unum interfectum iri. Hujusmodi oculis ne aliqui de suis caperentur, Præfetti arcis tympanis, tubis ac tormentorum sonis ab auribus eas avertunt, nec toties expetitum responsum hostis unquam abstulit, coque nostrorum animi collecti magis visi sunt, etsi non parum à tot ruinis periculi suberat, ne scilicet summa vi copiarum nostris penè fessis, ille in arcem involeret, quippe hiatus præcipui, ut hoc quoque dicam, isti fuerunt: unus ingens, apud portam arcis interioris: alter non minor, inter novum, & ex terra illud factum propugnaculum: tertius, penes carcerem, cum septorum exustione ad nonam usque molem, cum aliis ibidem: quartus, murus eodem in loco stratus, quo propugnaculum arcis jungebatur: quintus, propugnaculi è carcere facti, & palatiorum devastatio: sextus, ubi murus exterioris arcis ad Alexandrinum usque, unà cum corona Bolykianæ turris, procubuerat: septimus, quando Bebekianum, & antiqua porta, cum intercedente muro prociderat. Hæ omnes invitare hostem ruinæ, nisi Deus noluisse, ad producendam obsidionem potuissent; sed qui Deo fidunt, & nihilominus quidvis amore suorum audent, deserti nunquam videmus. Duodecima Octob. post intermissam requiem, iterum sede operibus commovet hostis, renovandam oppugnationem extrema contentione ac viribus, ex utilitate fore ducit. Ante omnia, 28. cohortibus in propugnaculum veteris portæ se cupidius infertunt, quod antea igni subjecto eandem portam conflagrasse viderant; sed Meczkey jamdudum lapidibus ac mediis colubrinis ea communita, ingenti alacritate expectabat. Hostibus igitur cæcè ingruentibus Meczkey suis ad memoriam pristinae Virtutis revocatis, fessis integros subdit, ad occursum timidos fuste compellit, omni genere telorum, ut vim pellant, cohortatur. Quæ in oppugnatione, prout imperarat, se invictè, ipsemet lapide & us, gesserunt, quem suppeditavit aliis animi.

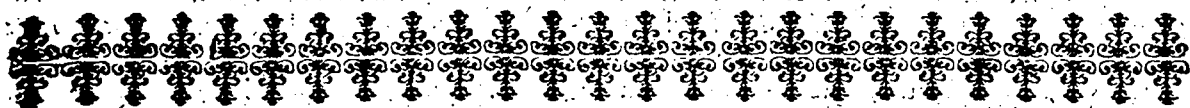
Ex altera parte hostis in terrenum propugnaculum denuò signa inferunt: equites ad munitionem de carcere factam ablegat, utque in ruinas excedant. Janiczeri & Sagittarii, diligenter collaudatione accedit. Hic ejus impetus extremum Agriensibus malum attulisset, nisi Dei beneficio sectus rem cadere opportuisset. Nam intus qui locum tueretur, nemo fuit, quoniam tunc Dobo alibi milites ad Virtutem cohortabatur. Ne igitur locus periculo maximo ab hostibus caperetur, Joannes Zukany cum Joanne Pribek tempore accurrunt, supra ruinam hastilibus avidè insiliunt, remque feliciter sustinere. Censequitur plurimus hostium clamor, quasi triumphantium, vexillis patentibus ruunt, deniò furiunt in muros, omnia conantur obsidionis petrasse. Sed si unquam antea, hic certè adversum certamen experiuntur. Nam Petru propugnantium ibidem numerum auxerat, & summam vim adhibuerat, ac regulis hamatis, & lateribus, & malleolis, & plumbeis ad obijciendum globis, absque interquiere, donec reprimerentur, cædem cumulabat. Dum ista fiunt opera, ubi latuerat, Dobo egreditur, oculisque in munimentum ex carcere factum conjectis, signum fortè videt dejectum. Alio igitur arrepto, Stephano Nagh illud commendat, qui non multò post ibidem sclopeto expiravit, quo casu etiam à Dobone deprehensio, signum lapsurum corripit, ac pediti cuidam non ignavo tradens Stephanum Nagh humari ex pietate curavit. Eo ipso tempore octava signa hostium in Bolikianam incurrunt, quàm Bornemissa, Zolkay (tum aliquantum læsus) & Figedy, magna inimicorum strage turabantur. Quos contra illi dolo, ut astus nostrorum simili arte ulciscantur, hujusmodi utuntur: Hastium oblongorum ac teretium extremitates orbibus ferreis præmuniunt, quibus extantibus, vacuum intra circulos locum munitissimis clavibus replent, hisque instructi, ad oppugnationem procurant, neque tamen eo invento proficere, paucissimis enim læsis, astus nostri cavere didicerant. Istud certamen in quàm maximum serum diei continenter duravit, quo etiam ad pristinum decus & spem victoriæ obsessis multum accesserat. Die proximè sequenti, omnis generis ordines undiq; hostis convocat, hortatur, imperat, ut se ad ultimam oppugnationem accingant, atque hac vice, digna se stipendia facere, ostendant. Nostri haud segnius tota nocte in statione perseverando, adventum illorum parati, ac servitutis jugum aversuri præstolantur. Tum subito strepitu & clamoribus, quò magis terribiles videantur, sublati advolant, & ærea tympana ingeminant. In quos nostri constanter tormentis agendo, plerosque interficiunt, atque agmina eorum dividunt. Concessit Dobo ad ruinam carceri proximam, simul capit arma, cædem facit, ipse in manibus ac pedibus vulneratus, ensiferum suum amittit. Remisso clamore, totis viribus in propugnaculum terreum contenditur, quo animo ejus statim deprehensio, milites Dobo confirmat, & ad comportandos lapides, quibus postremo noceatur, dimittit. Tum vidisses seminatum etiam præsentem animum, quæ lapid. hoste rejiciebant. Adjuvit tunc fessos integris Peten, qui signo Budensis Præfetti atreo ibidem potitus est. In hoc æquo certamine

minē Valentinus Papa concidit, alii etiam à cade non abstinerunt, donec ipsi quoque confecti sint. Ibidem plurimis Janiczeris Bekliacisq; interfectis, Velibecus vulnus abstulit cruentum. Aliunde non minus in Bolikianam advolant, tantus ibi furor eos tenuit, ut pilis dolose instructis, præter alios, ipsius quoque Bornemissæ dexteram percusserint. Sed hac etiam inusitata vi retruduntur, & ipsorum animi pugna infelici cadebant, quod plures de illis, quam nostris desiderabantur. Ultimò coactis omnibus signis & viribus, quicquid aderat conjunctis, perfundere animos vano timore nostrorum integra vi conati, eidem propugnaculo advertunt. Sed promptè à nostris, vel jam fessis occurritur, causa enim vires in milite justa attollebat. Quid enim ibi Virtus Meczkey, & præsentia non fregit? qui telis ignitis, & mille artibus congressus, hostium ingentem numerum prostravit, reliquos in castra exturbavit: Non obscurè circumferebatur, tot cladibus acceptis Amhatum lachrymantem, in Alybassam gravissimè invectum, quod se in hanc infumiam socium adduxisset, longè aliter habuisse rem, quam quod ille jactabundus affirmavit. Neminem fore, qui adversus tantam vim & apparatus Caesaris vel hincere ausit. Se, Agria cujusmodi caula & ovile sit, expertum, nusquam se in tales infantes incidisse, qui arma tam scienter tractare, omnibusq; casibus obviare didicissent, plurimum ea obsidione de armis & Virtute Caesaris demptum, discedendum castris adeo ignominiose nunquam ratum. Finita hac postrema pugna, quidam de hostibus in hæc verba, ut nostri exaudirent, profatur: *Laudo vos Agrienses, ac strenuos semper fatebor. Non est quod jam vobis metuatis, abscedite armis, & requiescite, relinquere castra volumus, quod satis nunc dimicatum nostro malo fuerit. Sed tamen anno insequenti, ex hybernis huc referemus castra longè ampliora, ut labem hanc & ignominiam ulciscamur*: hæc quodam prolocuto, nihilominus tormentis omnia quatiebant, & variè insidiabantur. Solicitus Dobo deiis, qui in Bolikiana manserant, ut illi haberent, puerum suum Christophorum Tariavinum istuc mittit; sed is inter eundem globo interceptus perit. Finita hac, ut dictum, ardentissima pugna, qua in discrimen perductum iri nostros sperabant, detrimentum ac dedecus submoti acceperunt, nec renovandum imperum deinceps putarunt, sed in hyberna concedendum. Id quidem non obscurè præ se ferebant, nostri tamen non satis fidunt, nisi cum præter spem insolenti clamore atq; fremitu se commoverunt, atq; in Fel Nemeth cuncta hostiliter fumare viderunt, mox de operibus abduci tormenta & machinas. Quos evestigiò apta occasione quidam infecuti, ad diripienda castra omnis generis præda onusti, magnam etiam vim pulveris ademerunt. Eadem nocte luccensis castris, & multis ibi, nostrorum metu, impedimentis relictis, exercitum comminutum Bassæ tremebundi Pestum versùs dirigunt. Quorum discessu nostri nihil elati, quod subesse dolum rebantur, quisque in suo loco & statione, explicatis Turcarum signis, iisque lacessentibus, operiebatur. Sed omni apparatu longius progressi, reliqua cura nostros penitus liberarunt. Beneficium hoc, & finem laborum, quia divinitus accidisse nostri agnoverunt, precibus ad Deum vulgò indictis, etiam ad vulnerato-

rum lectos, quorum amplius ducenti erant, linguis & animis Dei gratiam professi sunt. Tandem congestis hostium 12000. globis, eos cum suis tormentis apto in loco condiderint. Illico de præcipuis quatuor, Joannem Wayda, Georgium Vitezi, Andream Somoghy, & Albertum Kuusegy, aliis duobus additis, ad Regem aureo vexillo, qui gaudium nuncient, præmittunt. Quos Ferdinandus clementer exceptos, & in singulos centenis aureis donatis, velutoque superaddito, collaudat. Eam lætitiā Rex cum Nicolao Olaho, nunc Archiepiscopo Strigoniente, atque Mauritio Saxonum Duce communicavit. Legatos Agrienses idem Præsul sine muneribus non dimissurus, præter alia eisdem, quocunque venerant, inaurata pocula hilariter contulit. Eosdē Mauritius 400. thaleris liberaliter auxit. Dum hi absunt, constantia & rerum gestarum gloria Dobo celebris Stephanum Fekete cum aliquot non minus impigris exploratum mittit, ut hostem cōstando hyberna observet. Quod ille tam celeriter & audacter confecit, ut pretiosissimis quibusque spoliis, quæ in commune divisa sunt, relatis, multos ceciderit, in potestate vivos habuerit, nomenq; sibi perpetuum constituerit. Finis hic fuit obsidionis Agriæ, quam profectò à solo Deo conservatam nemo negaverit, quod tanta vi rejecta, tot præliis infestissimis, de nostris 300. tantum ceciderunt; hostis verò nusquam, tot locis expugnatis majorem sensisse cladem sit questus. Sed ut paucis, quæ consecuta fuere, adjiciam: Soluta obsidione, à Rege ac Præsule suo Dobo exorat, ut exhaustis tot laboribus, onere custodiæ se liberent, & reditum ad suos domum itionemque concedant. Quod Rex ejus Virtuti largitus, Agriam qui excipiat, aliosque præficiat idoneos, Sfortiam Pallavicinum cum mandatis ablegat. Cui Dobo claves tradit, ac pro arbitrio cuncta disponere facillè est passus. Sfortia neminem tunc ad rem tantam idoneum istuc offendens, Stephanum Meczkey per amorem Regis & patriæ obtestatur, velit duos tantum Menses pristinum onus in se recipere, fore ut illius Virtus hoc magis exornetur, quod ille admisit. Elapso igitur altero mense, Gregorius Bornemissa in illius locum sufficitur, & Banatu Agriensi decoratus, claves accipit, huicque socium curarum Paulum Sarkandy adjungunt, non minoribus ausis hominem, quorum industria nunc res Agriæ cum laude administrantur. Cæterum Ferdinandus memor inauditæ fortitudinis & constantiæ Agriensium, Stephanum Dobo Wayvodam Transylvanorum declaravit, aureum Provincie signum illi porrexit; clementiam denique & non dubiam benevolentiam obtulit, admonens, ut spectatæ Virtutis memor, cum usus posceret, similiter operam saluti patriæ navaret. Cui Dobo: Ita sibi vitam optare, si pro Rege atque patria omnia fideliter & promptè ageret. A Rege aliis quoque partim Nobilitate ac possessionib. partim auro cumulatis, vulgoque ab omnibus, qui discrimen evalerant, liberalissimè habitis, soli Stephano Meczkey fors in fructu gloriæ inimica extitit, qui Agriâ domum ad suavissimam conjugem, liberos & amicos profecturus, ad Warkonq; pagum veniens, rusticis, ut se in tutum prosequantur; humaniter compellatis, fuerentur, non satis

non satis cognitus interimitur : nam temeritati cedere quia ignominiosum ducebat , inter ipsam altercationem & convitiâ , quidam nefarius securim secundum frontem fortissimo Viro infligit : alii duo cuspidata bolide in utrumque latus transverberant , atque ita confecerunt . Multos tanti Viri casus in plebem exacerbavit , & sine discrimi-

ne cæsi pœnam communiter luebant . Ejus cada-ver Scepusium publico funere deporratum , in Divi Martini sepelitur , cognatorumq; & amicorum luctu in ipsum amor expromitur . Sed finem hic narrationi tandem imponamus , & si quid præteritum fuit , aut pro dignitate minus politè ob res & nomina dictum , venia detur .

OBSIDIONIS ZIGETH, BREVISSIMA VERAQUE EXPOSITIO SAMBUCI.

Post gravissimam & omni posteritatis memoria dignam Agriæ obsidionem , de Regis , & communi Ordinum Regni , totiusque adeo Christianitatis voto ac sententia , interpuncti & pacificatores ad Turcam deliguntur , Antonius Verancius , & Franciscus Zay , qui ob servantia & muneribus placata tyranni voluntate , rebus patriæ fessis requiem tandem impetrarent . Dum hi amplius biennium abtunt , *Thulgon Bassa* , & qui Budæ id temporis præerat , injuriarum à suis illatarum immemor , de damnis , quæ ipsi à Zigethiensibus , Babocza , aliisque vicinis Quinquecedisiis locis accepissent , queritur , ea re non pacem ostendi , aut peti , sed violari jus gentium , ac debitam induciis fidem , restatui . Qui quidem non omnino causam iniquam fovebat , quod vulgò *Heydones* à stipendio liberi , ex rapto viverent , multas hostium naves interciperent ; sed Rex ejusmodi latrones vagos ac predones , à vi prohibere commodè vix potuit . Tandem nova quadam permotus injuria , decem millium exercitu coacto , Capos Vyvarum defectione sociorum capitur : Babocza nihil gravius experta proditione se dedit . Idem fore de Zigeth sperans , egregiè fallitur . Etenim illam , Præfecto adhuc *Ladislao Kereczeny* , obsessurus , ad columbia jactum castra facit , acceptoque per medium tentorium magni ponderis globo , retrocessit , quod nostris omnis metus demitur , ac inanis admiratio Turcarum efficitur : Bis enim leviter congressi , trecentos Turcas animosè necarant . Atque constituerat *Thuigon* , Zigethiensis tormentis quoque aggredi , nisi hortatu suorum , & periculis , constantia quæ nostrorum , ne Cæsaris in se iram insecta re devocaret , perterritus , consilium mutasset . Hæc Autumnò acta . Consequens Hyems , pace dubia , nihil hostiliter edidit , donec Cæsar ex Persia reversus , qui & ipse antea Regem non semel de crebris injuriis monuerat , ineunte Vere , *Aly Bassam* in Ungariam expedit , ac injunxit , Budam , nisi Zigeth prius capto , minimè ingredi ausit . Qui *Bassa* in Sirmia aliquandiu moratus , Regi obsidionem superbissimè pronunciarat , responsumque tulit , non de jure id ipsum facturum , cum suos inter-

nolit , ad defensionem se coactum descensurum . *Bassa* subito accitis ad obsidionis societatem aliis , vigesima Maji , custodiæ arcis & oppidi *Marco Horvath Kereczinio* sublecto , Præfecti *Deruisbek* Quinquecelesiarum , *Amhatbek Baboczien* , *Nazufbek Coppaniensis* , veteranorum ingenti numero , contra Zigeth , ad intervallum unius milliaris confidunt : ac deratione obsidendi , reque bene gerenda inter se sollicitè conferunt . Neque enim eos latebat fortitudo , & præsens propugnatorum , quorum vim toties experti fuerant , animus , & decreverat *Marcus* , fociis jurejurando in omnes eventus sibi obstrictis , integra fide istic aut mori , aut impetum velle sustinere . Movebant hostes non parum , loci quoque situs , & munitiones . Etenim *Zigeth* ab *Antemò* quodam , genere ac opibus illustri , posita in loco plano est , eoque paludoso , quæ à Septentrione lacum adjunctum habet , unde triplici fossa ac vallo arcis , itemque oppido , aqua opportunè circumfunditur . Ad Occasum latis amplum ac frequens oppidum , & illud subterraneis cuniculis importunum cernitur , propugnaculis præsertim duobus arx non parum tuta , aggeribus etiam subitaneis de virgultis terra coactis , ad speciem plus quam necessitatem extructis , firmata . Præsidium non quidem firmum admodum , sed tamen usu cognitum & exercitatum , duorum millium inerat . Equites 180 . horum *Dux Sebastianus Vylaky* , reliqui pedites & sclopetarii expediti , quibus præibant *Benedictus Topordii* , & *Jacobus Radovanvayda* . Haud igitur ad oppugnandum temerè festinans , colonos primum omni investione com meatus , & accessu ad nostros , ut fieri solet , arcet . Non illi tamen semper conatus successe- re ; sed , nostris omnibus salvis , repressi , & plerique interfecti sunt . Mox præsentia *Aly Bassa* confirmati , qui decima Junii ad lustrandum *Zigeth* , non exiguis secum adductis copiis , advolat ; sed nostri , ut animati essent , declaraturi , literas deditionem suadentes convellunt , ac emissis undique militibus , prælium à meridie in noctem extraxerunt . Haud parum ea pertinacia com- motus *Bassa* , de plaga Meridionali , tertio post

die, arcem cum oppido circumventā, novem majoribus tormentis aggreditur; sed eo quoque die ac sequenti, nullo de nostris desiderato, quid animus & dextræ fortium istic Heroum valeant, inimici observant. Nocte obsidionis quarta, multa cura & labore sua castra textis, cespitibus, & terra inæquata, hostis permunit, ac luce proxima, propugnaculum minime contemnendum, quod Kélas Bastiam vocant, colubrinis suis vehementer infestat, dumque se cupidius extra castra ejicit, Rodovanus, cujus præcipue Virtus in defensione constitit, sclopetariis expeditis, quamplurimis vitam eripuit. In oppidanis ut magnum esse præsidium ac spem obsessis advertit, eodem die pilis flammam inferentibus, multas ædes, sepium luto inductarum ab Ortu magnam partem exussit, arcis portam, & murum exteriorē propè templum, sine mora quatit. *Sed labor omnis ejus elusus ac irritus fuit: nisi quod duo pedites tunc, & biduo post quatuor occiderint.* Expugnato, & solo æquato, jam dicto propugnaculo, ac porta ipsius oppidi Orientali, Gregorius & Michael Bykith glandibus conficiuntur. Vigesima prima Junii, nocte, beneficio lunæ, ab Occasu, juxta molas frumentarias, de limosis glebis, terra & similibus, ex usu tormentorum opera extruit. In quæ nostris manē, omnibus machinis & globis non minutis, ea ut ipsum commoditate arcerent, sine aliquo eventu conati sunt. Eodem die, ad eripiendum oppidum, se omni vi & artibus comparat. Et quia jam antea illud multo maxima parte ruinis vastarat, viamque igni patefecerat, completis paulo antè ingenti strue lignorum fossis, quæ vix decem millia plaustrorum sustinuissem, *quater in oppidum penetrat, totiesque rejectus, materiem nostris statim incenderunt.* Quinto demum, cum pertinacissime fureret, nostri in arcem secedunt. Adversarii oppido utcunque potititi, ibidem sua vexilla contra arcem passim erigunt, vallari opere ac fossis cuncta circumducunt. Et quoniam istic hæere diutius, sine maximo nostrorum periculo nequivissent, supplicatione ab infestis publicè decreta, sacrisque ritè peractis, occulta quadam & hostibus ignota via erumpunt, ac hostem oppido interim feliciter octingentis sublati, exigunt. Ubi Nasubek Zanczyakus terribilis Coppaniensis, cum aliis aliquot Bekis, interiit. Quinetiam Amhatbek sclopeti vulnere discessit. Vivus etiam captus Agha, viginti novem insuper capita præcisa, inque arcem illata. Non tamen hoc ipsum sine nostrorum clade & molestia contigit. Etenim genere ac Virtute Nobilissimi quidam equites, non sine luctu & communi omnium dolore amissi, quos inter præcipui, Georgius Macedonay, Georgius Paladii, Joannes Hagmasii, Joannes Hozthotii, Georgius Zekel, una cum Waywodis, & peditum non paucis Ductoribus occubere. Vulneratus etiam tum Rodouanus, cum aliis quibusdam fuit; sed opinione celerius curatus, strenuè rem gessit. De Coppaniensi Zanczyako illud obiter addendum, fuisse hominem vasto corpore, & Herculis prorsus audacia, qui cum avidius cædi cum aliquo successu esset intentus, & ne quidem alios decem metueret, quidam ex Haydonibus, velut David contra Goliath, minimus, saltu in eum ex improvviso facto, gladium incurvum per medium abdomen & totum ventrem ejus inflixit, ut exanimatus, intestina simul ederet.

Vigesima secunda Junii, turrim hostis interioris arcis, quæ Occasum spectabat, atque adeo cunctas munitiones inusitata magnitudinis tormentis quatuor, aliisque minoribus, haud sine morte quorundam è nostris, gravissimè concutit: ac sub noctem, propè defensorium Henyeii, extra tamen oppidum, aggeres ejicit, nocteque obscura machinis æneis inductis, eandem turrim cum porta lapidea, & qui intercedebant, parietes, prosternere ac in planum deducere contendit. Inde aliquo successu rem contentius aggressurus, ex adverso arcis, pro porta oppidi, longè lateque vallare, & mirabiliter se firmare incipit. Duo solum aperta loca, quibus se emittat & recipiat, reliquerat, alterum ab Occasu, Molendinum versum, sub aggere, quo aqua ex palude, velut alveo, in oppidi & arcis fossas dimittenda coercebatur, ad molem Henyeii alterum: intra quæ loca fossas intus lignis expleturus, & margini æquaturus, materiem operosè congererat. Hac occasione tutius, vigesima quarta Junii totum diem sulphureo pulvere ac globis, in defensores, quibusdam peditibus occisis, sæviit.

Die sequenti eodem ipso modo aliquot peditibus ereptis, fossam aquaticam, in qua non exigua nostris spes relinquebatur, turbant, utque locus in sicco destitueretur, omnes lategerunt. Tri-duo post, alio aggere & vallo è regione arcis excitato, univèrsum communitiões labefactare ac diruere suo vulnere decrevit, ubi proxima luce quinque sclopetarios è nostris sustulit. Quinque interpositis diebus, cum aliter se profecturum diffideret, interfectis Georgio Kyfdezy, Demetrio Thessenii, & Petro Petrudii, *ingentem undiq; materiem è duobus angulis laboriosè cogit, qua fossam arcis expleat.* Sed, quo ille ab Ortu comportarat, hoc est, *viginti millibus plaustris*, Deo propitio, & sacris perpetratis, *obsessi, larido, pice ac pulvere compactis variè pilis totum exurunt.* Quam ille flammam prohibiturus, septingentos, non sine Christianorum etiam sanguine, amittit. De nostris, quorum gloria & Virtus in primis constabat, moriuntur, Nicolaus Czernel Eques, Stephanus Balogh Decurio, pedites non obscuri sex, paulo post Franciscus etiam Kélas vita suagitur. Ubi igitur cuncta ex ea parte, hostis fore vana prævider, consilium idem nocte proxima repetit, & ab Occasu viginti millibus plaustris, ut ajunt, ligna convecta in fossam, contra angularem molem, deturbat; sed ibi quoque, Deo immortali volente, conatus subdita flamma consumpti, ac de hostibus quadringentorum tormentorum subsidio extinctis, è nostris cadunt Lazarus Nagh, cum aliis duobus, Martino Radouanii adolescente, ac Valentino Thot. Die sequenti, multis ejus promissis ac illecebris denuo à nostris refutatis, quod arcem humilem ac plano in loco sitam videbat, iterum in fossas ligna cum terra, ut facilius in muros evadat, obnixè dejicit, & ex adverso duorum angulorum terra plenos corbes, aliaque texta, ordine triplicato erigit, quæ super saccos pariter completos imponit, ibique spaciis ex commoditate sclopetorum relictis, Janiczeri ex alto in nostros crudeliter agebant, & qui faces arcis subjicerent, passim latebant. Non secus ab Occidente contra alterum angulum, eodem modo loci aptitudine ad ejaculandum sibi constituta, decima

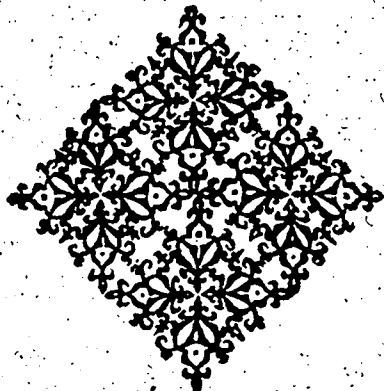

Julii Janiczeri obsessis fuere molestissimi, & quicquid spatii fossa intra eos angulos tenebat, terra induxerant, ibidemque Casparum Bathaseghii graviter vulnerant. Ne aliter postero die, pedites duo strenui ictu globorum occubuerunt. Duodecima Julii, per noctem ex opposito arcis lignis ac terra colles proponit, unde omnis generis vi tormentorum ad expugnandum incumbat. Mane ergo interiorem arcem cum ejusdem operibus, & exteriorem unâ cum propugnaculis evastat, non paucos Virtutis spectatæ equites ac pedites fortissimè obnitentes eripit, ac si unquam antea, tum certè fuerunt totos quinque dies, haud sine damno, suis telis noxii, ut à Rege, simul & Comite Palatino Thoma Nadasdii, subsidium rebus afflictis implorare fuerint coacti. Verùm nostri quoque postea ingens Turcarum illud ex terra & tunculeis tumentibus opus, ad portam, quò illi refugiebant editum, muralibus tormentis, ubi septem nostri pedites ceciderunt, serio sternunt, tantisper donec penitus molem dejecerint, adeoque ligna, quæ non cepissent decies mille currus, fossis ingesta, duobus in tanta vi è nostris ibi relictis, concremarunt Die vigesima, continuus tormentorum usus, pilarumque conjectus, utrinque duravit. Dumque ita strenuè sese nostri objectant, vigesima prima die, nocte tormenta & machinæ hostium Quinqueecclesias versùs commoventur, & Bassa quoque, occasione Babocziensis obsidionis, de qua alibi dicitur, eò recurrit. Cæterùm vigesima sexta ejusdem mensis, cum nostri liberatos jam se, relictis subito maximis ruinis, putassent, ecce ad obsidendum, accepta memorabili ad Baboczam clade, animum hostis rejicit, & à Seprentrione propè sylvam Hazerduu dictam, confidit. Cujus castra tormento omnium maximo Zigethienses, recto metu, pertentant, ac eruptionibus crebris numerum hostium prosperè minuebant. Quo ipso die, militari audacia & singulari certamine Martinus Horuath, quendam Turcam gloriose superavit, ejusque capite avulso, incolumis ad suos rediit.

Dum hæc fiunt, nihilominus ab Ortu hostis, ex insidiis & latebris furenter agit, sed omnes victoria nostris incruenta evasit. Postremò quasi nostros animis dejecturus, universa castra & furorem Alybassa vigesima septima Julii sub castrum admovent; sed hi audacissimè rem defensuri, pe-

nes Bassam se effundunt, ac feliciter pugnam edidere. Neque tamen coëptis inimicus absistit; sed velut obsidionem continuaturus, aggeres subitarios erigit, pilæ magnum arcis spatium perforant, nunc extrema minatur, nunc aureos montes, libertatem amicitiamque Cæsaris pollicetur; sed citra moram nostri congressi, ac fugientes insecuti, eadem, auspice Deo, luctuosam illis faciunt. Sequenti die iterum cominus cum illo nostri agendum rati, octo horarum certamen contrahunt, nec unquam ex combusto, & jam devastato oppido intra arcem compelli potuerunt, & si quando in desertam opera hostis cum signis incurrebat, illico rejectus in castra sua & latebras, complurimis amissis, fuit exturbatus. Quamobrem idem nocte proximè sequenti, *non desertam ac indefensam fore Zigeth arbitramur; quod per eos quinque dies unicum tantum è Christianis casum audierat, obsidionem solvit, tormenta & omnis generis machinas bello idoneas de locis auferit, ac universus exercitus fuga modo Quinqueecclesias properat*, nostri verò plus quam decem millia in se globorum excussa, diligenterque collecta seponunt.

Atque hic fuit exitus & finis, quæ initio longe majorem vim ac periculum minabatur, obsidionis, ideoque metu, quo magno tenebantur, liberi, & obsidione gravia Deo exempti Zigethienses, summo suo Patrono & defensori cælesti gratias ritè peractis, non parum laudis meritò sibi compararunt. Jam verò qui ex nostris passim & promiscuè ceciderint, singulorum nomina ut referantur, non duco necessarium, illud constat, hostium ad duo millia, & amplius, cæta, de nostris vix centum & sedecim, qui de vita migrarunt, repositos. Hæc breviter, quid singulis ferè diebus gestum fuerit, notasse sufficiat: cujus omnis victoria ac laudis, secundum Deum, ac pientissimum Regem Ferdinandum, maximam partem industriæ Marci Horuath jure tribuendam censeo. Qui, etsi globo ictus, quem testem adhuc voluntatis præclaræ in crute defert, aliquantum valetudinariùs fuerit, quod tamen sua Virtute ac necessitate dignum existimabat, nihil unquam prætermisit aut neglexit. Quem non injuria sibi quidam, locis qui periculosis cum autoritate & custodia præsunt, ad imitandum proponere queunt, & gloriam Regis auctam præmiis constituere.

EXPUGNATIO ARCIS TEMESVARI, DESCRIPTA PER JOANNEM SAMBUCUM, M D LII.

VIta Rege Joanne in Zazebes functo, vix hæredem infantulum aspectum curæ Monachi Pertovithii, matrisque sollicitudine commendat, amicitiam & fœdus cum Ferdinando Varadini ante duos annos renovatum simul ut retineant, hortatur, & ut multas firmant, si quæ vis inimica, externaque ingrueret, illorum saluti ac tutelæ, Solymantum quoque non defuturum addidit, quod ab illo contra officium ex fœdere per internuncium Caroli V. (ut ei conditionibus à Ferdinando præscriptis amicitiam pristinam omnino renunciaret) factum videtur. *Ferdinandus* cum iniquè, tradita Buda Turcæ, & aliis munitissimis locis, impieque secum agi sentiret, cum ipsa Buda *Jazygum* quoque *Regionem populosam, ubertate soli metallorumque, feracissimam*, Dacum veterum coloniam, unde Græcis recentioribus Pannodacia est dicta, *recuperare constituit*. Dum enim ea gens vicina periculis, & Constantinopolitanis insidiis Transalpinorumque esset obnoxia, atque per Palatinos seu Waywodas, sceptro Pannonico semper parvisset, ne astu hostium, aut odio, perfidiaque tutorum infantuli in Turcorum manus aliquando deveniret, omnibus modis de ea sibi concilianda, in subsidiumque defensionis Christianæ adjungenda, cogitat, omnes amicitiarum rationes, fœderisque cum Præfectis inirit; Sed quia nonnullos ex illis suis inde opibus, ac dominandi libidini potius intervire, quam Reipub. omniumque libertati cupere observabat, dum fidem Joanni datam se, per quævis pericula nunquam relicturos jactabant, quia Turcæ excito jam egregie tamen fuerant illusi, Lippamque ablegati, Rex disjungit illorum societatem, & ad Monachum, qui thesaurum, coronamque, & præcipuam civitatum Nobiliumque clientelam possidebat, mittit Nicolaum Salmensem, & Sigismundum Herbersteinium, tot legationibus spectabilem, in conventum ad Bator, ut cum eo quibusvis promissis in communem salutem, amicitiam, & divortium à cæteris paciscantur, Reginam cum puero in tutelam suam, quibus pro dignitate omnia ampla & expedita esset largiturus, conferat. Id tractari admonita Regina videns, insidias & jugum sibi pueroque parari malè cogitans, metu Lippam commigrare incipit, ac se Monachi rebus novis, studioque mutato non magis quam Turcicæ fidei posse assentiri existimat, dedecus se nunquam tantum in familia suscepturam, vel laturam, ut ad peregrinos mendicatum abeat, filiolumque abjiciat, constanter ait. Ab itionem parari Monachos docetur, qui eam fa-

cile retrahit, dum exclusurum se ipsam cum hærede, si redire aliquando velit, prorsus è Transylvania minatus est. Redit igitur illa non sine suspitione de mutata fide Monachi, necessitudinisque Germanicæ, cum Petiovitio, Pathoczio, Antonioque, Losouczio rebus comunicatis, sine mora illi exercitum 5000. cogunt, Albam Juliam occupatam præsidio insident. Qua re accensus, offensusque frater Georgius, urbem cum 10000. obsidet per octo dies, ni sese dedant, & ad sanitatem redeant, gravibus internatur, donec quorundam Procerum interventu re composita, ab armis utrinque discessum est. Hæc Autumno acta. Sequens Bruma cum sese fregisset, conatus pristinos urget Georgius, nec jam obscurè, submissis à Ferdinando mediocribus copiis, Reginam oppugnat, coronamque custoditam indicio amicæ suæ clientelæ Viennam mittit. Vehementius hac molitione Petrovitius & cæteri perculsi, cavere sibi undecunque, & puero nituntur, clanculum igitur, non inscio Solymano, qui Satrapæ Budensi, ut opem illis ex tempore consilioque ferret petentibus, jam mandarat: Rascianorum, Bulgarorumque non parvam contrahunt manum, occurrendumque insidiis quamprimum arbitrantur. Sed Monachus facile illorum vim, Turcicamque obductis viginti millibus nostrorum, qui Duce Thoma Varkocz configere cum illis debebant, inhibuit. Verum quare urrinque prælium non sit commissum, culpam multi in Monachum contulere, atque etiam ob dimissionem incolumem è Lippha Umanbeko impetratam, consilii non firmi suspitione præbita, quibusdam autoribus, aliquot vulneribus confossus, nihil tale unquam opinatus, vitam amisit; *ex eo, tempore Transylvania pacis internuncio Castaldo, Batoreoque, novis cum Regina, in manus Ferdinandi justè rediit*. Sed hæc alterius sunt loci, ad Temesvarum nos conferamus. Quo tutiora ab injuria, vindictaque Turcarum, quando ab ejus patrocinio abducta Regina esset, cuncta forent, ingenti numero bellatorum Castaldus summæ rerum præpositus, sedulo prospicit, præsidia mutat, passim restituit, confirmatque, cumque Stephanum Losouczium Nobilitate, Virtutumque exemplis Principem Virum, fide nunquam mota intellexisset, custode, seu Waywoda Andrea Batoreo in biennium constituto, *Temesvarum*, qui locus cognomine fluvio tripartito discedens, *tertiam è dignitatibus Comitum, præfidiisque Ungaria obtinet*, Losouczii vigiliis attribuit. Qui qua erat modestia, in parè licet tatis se curis, viribusque propediè ad volaturo hosti non diffiteretur, amore

amore tamen patriæ, cui se tutandæ post Deum, in primis in lucem editum; totque exemplis ac periculis probatum intelligeret; assumptis fide sibi Gabriele Perenio, Nicolao Batoreo, Simoneq; Forgacz, duobus item fratribus Hispanis Ductoribus Campo vocatis strenuis, & militiæ assuetis hominibus, nulla se quovis casu periculâ pro Rege, patriæ cum his recusaturum pollicetur. Ucq; hostem iminentem à vicinis locis arceverteret, multis vexationibus eorum stationibus ac prædis molestissimus, propter Tibiscum illorum custodias exigit, crebris ademptis prædis fatigat, longè lateque circum sibi creditam sedem insidias dimover, quoque sint ad obsidionem instituendam ejus Virtute cognita hostes difficiliore, miris artibus, sæpe commissis præliis, eliberatis quibusdam à nexu Christianis perficit, piratis, & inoparonibus, plagariisque ripas perpurgat, mira fallacia in testam rapinam elicitas intercipit.

Tot ejus facinoribus infestis Turca in rabiem actus, & quod Germanorum Imperio, quæ ille dudum spe devorarat, concessa vidit, aditus in Ungariam præcipuos alieno jure teneri, ocludi facultatem impotentius adverteret impetitandi, quævis tentanda sibi, & persequenda extrema, vel cum Majestatis & opinionis diminutione, duxit, non ferendum ratus, cujus Regni jam quinques ipse potiundi ergo se in pericula dedisset, unius Monachi, aut fœminæ dolis eripi cum ignominia videret.

Mittit igitur Solymannus ad decus obtinendum, fines propagandos Beglerbekum cum sexaginta millibus exercitatorum, serioque (ut assolet) injungit, Transylvaniam juri suo adhibeat, ignominiam factam aliis quoque locis expugnandis deleat, Losouczium temerarium, manduq; audacia coerceat, custodia nudet, vivum aut mortuum ad se mittat, quod ni efficiat, offensionem sibi propositam, & adversarium gravem dignitatis certò sciat, officioque privatum iri. Beglerbekus ingens sibi onus ac periculosum impositum non ignorans, ferro, igni, cruciatibus in utrumque sexum sibi viam ad consilium & scopum patefaciendam existimans, infirma loca itinere facillè capit, ad Temesvari limites properat, quod, ut quiddam metuat, Lippam quoque recipit, seseque ad expugnandum Losouczium curiose accingit, commearum rationes & annonæ præcipit, castra industriè definit, duodecim totos dies, sed frustra, nostris adversissimis, premit. Itaque desperatis rebus, ad Fellak castra remover, ad Losouczii se laudes cumulandas infelicem queritur, paratam sibi esse Cæsaris iram luet. Nam obsidione liberati, illius terga acius persequentes, & animosè undique carpentes, dolorem Beke non parum auxerunt. Dum hæc fiunt, conventus Posonium edicitur solennis, quò de Transylvania labantibus adhuc rebus, præsidioque finibus augendo decernatur, absque dubitatione Temesvarum cum majore furore impetitur iri, locanda esse nova præsidia, Præfecturas vel commutandas, vel constituendas. Eodem accurrit Losouczius, admirandus Heros, novo exemplo omnium in se animos convertit, variè ibi consultatum, multa necessariò provisa; sed præcipuè, ut Losouczius provinciam adeò fortiter tutatam continuet, Temes-

varum gloriosè defendat, recepturum illum à Deo præmia, & posteritatis memoria laudem, quoad res usui aptas futuras, nihil ei denegatum iri, in discrimine; si aliter fieri nequeat, ipsummet Regem, velliberos illi præstò affore, periculum depulsuros. Esse in Daciæ limitibus non spernendum, qui succurrat laboranti, exercitum, fidat modò Regis Procerumque verbis, nunquam fiducia illum periculum sensurum. Salutatis igitur conjugæ ac liberis, unde venerit, eodem se apto comitatu recipiat, loca infirma benè cominuat, pecuniam victuique necessaria importet, defensoribus arcem compleat. Animus sollicitus ac dubius, quippe qui ante nullam obsidionem subsidio admissio, commemorabat levatam, quod Beglerbekum honore dejectum, non tam facillè quemvis ad inchoatos reversurum conatus, Losoucziumque irritandum opinari deberet: in meru alios fore majorem, si quid inimicè attentarint. His Stephanus demum persuasus, omnibus sibi carissimis posthabitis, rebus, non nihil familiariter compositis, in omnem eventum locum pristinum repetit, delibatum laudis & integræ famæ sensum nemini leviter concessurus.

Ubi ad suos expectatus revisit, qui vices absentis obierant, tanta omnes læticia effusi plausum dederunt, ut se ejus ductu fortunatos, auspiciisq; nihil adversi timere acclamarint, cumque eo non modò arcem fartam tectamque præstituros, sed exigua manu quasvis copias intrepidè fusuros. Idcirco animis & sententiis libere collatis è consilio veteranis quoque gregariis haud exclusis, quorum in manu juxta vim & consilium esse agnoscebat, infractos, debilitatosque impressionibus & glandibus locos arcis & oppidi reficit, tutiora à scalarum appensione & irruptionibus cuncta efficit, quod per captivos ac exploratores alteram parari oppugnationem cognorat, præcipuè Amhat Bassæ callidissimo, & usu expeditionum commendato, omninegocio conficiundo cura data.

Expedito igitur Amhat (qui Beglerbekum per prætorianos in gratia Cæsaris reposuerat, socium adsciverat) duplicato ferme exercitu, æneis machinis non globos parvos evomentibus centum, muris concutiendis paratis duodecim, omni genere crudelitatis recta Temesvarum anhelat, cæde ac libidine furenter, ut nostros percellat, sævit. Pollicitus erat Solymannus, si necessitas exigat submissurum promptè auxilium, nulli periculo parceret, nec instrumentis bellicis, non deesse sibi aliam manum, quæ Transylvanas aliquid copias minitantes reprimant, per Walachiam se expeditè illastardaturum, intraque limites contenturum.

Die igitur Joannis Baptistæ, Amhat Losouczium cupiditate malefaciendi evagatum intelligens, advolat, obsidet omnes vias, exclusurum ejus opem presentem ab arce sperans, ad expugnandum se expedit, sed antè quàm castra ritè describit, vallos aggresque parat, eodem Losouczius vesperi cum aliquot suis, fiducia causæ Christianæ, mirabiliter in arcem subit, allocutione nondum roboratos munit, singulisque ad operas certas dispositis, impavidè tantis periculis se opponit, recenset diligenter fortios;

focios, equites mille cum oppidanis numerati, pedites cum Hispanis & Boemis, aliisque mille & quingenti.

Castra Turcis ad Meridiem sua locat, ad insidias opportunitates emeritur, moxque circumfundit exercitum, difficultatem haud contemnendam obijci situ & infestis concipit, quod Temesvarum, fluvio Temesè Poloniæ jugis ad extremum Daciæ percurrente, tripartitoque insulas velut tres efficiente, arcem cum oppido, aquaticoque præsidio, ne aqua cuniculis, aliave avertatur arte discludat, fossis commodis, tribus extantibus portis, propugnaculis duobus immensis è terra excitatis, asylumque tutum præbentibus, negotium exhibiturum videretur. Hauisto itaque furore, cupiditateque ambitionis obversante, in mœnia tormentis, perpetuisque ictibus insanit, omnem adeo reficiendi peritiam moram imbri glandium adimit, per quadriduum, ut ab ea regione magnum spatium aperuerit, mœniaque ad ruinam facilem concitarit. Quaejus vi continua, nostri insulam deferunt, casulas ex arce incendunt, hærendi subeundi que, ac tegendi se copiam eripiunt, quod ex eo loco infestissimi esse poterant, ac facile mœniis insultare fuissent ausi, quomodo nec prohibere id paulò post nostri potuerunt. Inde enim alteram arcis molem pulvere ita quassarunt, tam pertinaciter & impure vi omni instigare, ut penè eam partem dejecerint, ultimumque discrimen importarint, Don Casparum eo loco exegerint, patefactoque spatio, scalis appositis, quidvis egerint, nec periculo temeritas vacabat, turbatique defensores nonnihil videbantur. Verùm pristino Casparus animo, cujus egregia facta nemo dignè breviterque commemoravit, suos ad custodiam reducit, strenuè periculis obviat, increpat, orat, nisi perseverent, enses in cervices inhibiturum minatur. Hujus exhortatione milites, præter hostium opinionem ita animati ad officium redire, ut Nicopolis Satrapem non sine dolore indignationeque Bassæ, de medio sustulerint, mutuoque illi ictu, dum foramina Casparus facit, egregium propugnatorem conficiunt. Utrinque ob amissos socios oboritur dolor, augetur etiam Anihato, quod destitutus nitro & globis erat, nostris, quod fessis nec vires, nec pecunia, victusque suppetere, diminutis tanto numero difficillimam fore depugnandi rationem. Sed paulò post utrosque spes subsidii collegit. Amhatius enim per Natoliensem Præfectum mille integros equites, in materiam tormentis fatigandis acceperat: Losoucius, quia in tantis curis fidum suum Stephanum Deak emissum, oppidatim etiam Thomæ Varkocz opera aliquot milites, pecuniam imperatam corrogatamque mira felicitate viderat importatam. Turca denuò operi instat, nullis parcat adminiculis, omnes vires in affectum convertit locum, ut Losoucius in magnæ portæ eminentem firmamque illam turrim se recipere sit coactus, jamque per multam intetapedinem nudatos milites ad constantiam Divina, immortalitatisque spe suo exemplo oratiunculaque animarit, inque labore demoratus sit. Inter alia confirmat, fessos ac pertasos molestiarum hostes successuros non esse, quam unicam adhuc impressionem expectandam, pulvere mox destitutum, aut ad tempus

certe ab insania dimotum iri. Superesse autem suo negotio Deum, cujus nomen indefessè tutarentur, qui in illo spem locarint, nunquam falsos, unico cœlesti Duce multa millia data neci, nec deserere facile suam causam solitum, ne gentes, & inimici contumeliose de se quarant. Ubi est Deus eorum? peccare, qui plus Turcis adesse Numina, quam Christianis, putarent, vanam sequi opinionem, qui contra voluntatem Dei, quicquam tyrannos posse dicerent, admonitos esse vel vulgatis per convivium carminibus, fideles omni periculo mirandum in modum exemptos, si quando frustrati sint precibus, vitio id nostro accidisse, impatientisque mora animo. Durarent ergo, nec cederent malis, sed contra audentius irent: Quod si imbecilliores non corporis libertatem, vitamque sperarent, patria suisque saltem fortiter navarent operam, nec remitterent, reposita esse his mundi illecebris apud Deum potiora longè premia, nomen reliquam memoriam facinoraeque pieculturam. Hisce illos, & similibus vocibus erigit, sollicitè omnia denuò procurat, in omnes partes curam partitur, stationes pervolat, occisis vivos, fessis refertos substituit, omnes difficultates ad tricesimum & secundum usque diem invicti perferunt. Quo die obsidionis universam molem atque minas in se concitatas dum negligunt, promptèque impetus excipiunt, turrim intermediam comineatui oppidanorum in arcem inservientem infestis amittunt, in arcemque profugiunt, hi penetrare insectando contentissimè operam dant, & parum superesse discriminis rati, unica se adhuc impressione effecturum, quod tantopere expectarent, sibi persuadebant, nisi suorum, de quibus optimi quique perditum ierant, necessariam ducere vellent rationem. Quamobrem subsistunt parumper, nimis magno arcem emptum iri, si milites obijciant, cogitantes, atque non ignari, Casari molestam accidere victoriam, quæ tanti consisteris, ad preces se deditionemque impetrandam convertunt, copiosis omnis generis promissis aures complent, ad colloquium familiare, salutisque plenum nostros invitant, jussurandum, diplomata, si dubitent, interposituros ajunt, cedant modò esse obstinati, præsentem occasum vita libertateque permutent: clementiam oblatam ne spernant, effecturos tuta fide, ut eos cessionis nunquam poeniteat. Tot pollicitationibus oppidani dices facti, quod satis factum suo officio putarent, ad Losoucium intercedunt, orant, obsecrant, ducat sui conjugumque rationem, cum præsertim omnium sit oculis testatum, hosti minimum, ad patiendum rerum summa deesse, propositam liberaliter opinionem incolumitatis vite bonorumque, ac neminem jure industriam fortitudinemque posthac illorum requisiturum, qui tot exantlassent labores: Turcam pactis conventisque in tutum se suam, profecturum credere. Victus tot miserandorum civium improbis denique precibus Heros, cum præcipue 700. globos non vanè in se immisos conspexisset, atque unica se opprimi posse irruptione plane vidit. Nunquam ille Turcis obediisset, quos semper fuisse perjuros sciebat, ni ut dixi, oppidanorum misertus fuisset. Deditur arx, excessione leges præscribitur, ut rebus & sarcinis in currus elatis, inter eos medijs oppidani, ceteri Turcia septi abirent. Progrediuntur ex ordine, ubi Losoucium adhuc recentem

recentem animo, nec ulla metus significatione advertentem reperiunt. Amhar eum cum Beglerbeko ambit, complexum stipatumque observant, occasiones conditionum rumpendarum captant, ejus fidum & carissimum Achatem Tomorem, quiensem prae grandem ad manus illi suggerere solitus erat, à tergo surripiunt. Quod Heros ægerrimè ferens, Punicèq; secum ac dolo agi percipiens, excandescit, ad arida suos vocat; vim plagiarymque admissum queritur, ac protinus erepta cuidam Turca sica incurva, Sanczacum Principem conficit, ulterius cædem cumulat, ni armis caruisset, & ne quid amplius moliretur aliquot vulneribus lethaliter accipitur. jubetur ad Bassam reduci, vinciri, exprobratur illi violata fides, itidem non ita pridem à Christianis in Ulmaubeko factum, cujus abitionem præterpromissa, cæde rapinisque morati sint. Contra Heros, canes eos, fœditragos, impios appellat, sibi constare ipsorum fallacem omniurum levitatem; sed parcere aliis deditioe voluisse, atque si possit, declaraturum morte constantiam, & in eos summum odium, se nomen semper vitæ antetulisse, quicquid igitur in se statuerint, nihil curaturum. Non parum ejus minacibus verbis Amharus commovetur, & quia per tot vulnera vitæ spes exigua ostendebatur, abscondi à cervice caput ejus imperat, idque ab offibus liberum, & palæa repletum lanceaq; præfixum, Constantinopolim triumpho in modum præmittitur. Oppidani sese excusantes, futurisque operibus, agrorumque culturæ idonei, legitimè cum privilegiis suis domum remittuntur, reliqui ab obsidio-

ne milites à 10000. ad unum misere trucidati. Hic fuit Magnanimi Losouczii exitus, sociorumque calamitosus quidem; at gloria perpetuitateque memorabilis. Quorundam hodie more nisi tædiosum esset, ac parum singulare ferreut, nomina recenserem. Præcipui tamen, Alphonsus Peresius Kys campo, ille qui erepto è cujusdam Turcæ manibus Christiano, dum eundem perimit, in Chrysium amnem temerè delapsus, aquis suffocatus erat. Adfuit & insignis Bathiani Forcas, Stanislaus Sciulok, Simon Forgach, juvenis in excurrente dexter, convellendisque hostibus mirus artifex, & alii non minus fortes, familia, Majorumque agnatione non item clari, qui Losouczium extreme sunt secuti, pulchramque petière per vulnera mortem. Ferdinandus tantæ cladis nuncio valdè cum Castaldo Bathoreoque territus ingemuit, aperteque condoluit, nec tanti exempli oblitus, filias ejusdem Herois permissione omnium bonorum auget, nomen vetustissimæ familiæ usurpandum, velut moribus, concedit, eamque conditionem in posteros eorundem producit, ut Losouczii, vel alius parente gentis prognati vocentur, ne cum occisione optimi, & ejus cognominis solius reliqui præclarissimi & inaudita fidei, propugnationis exemplum aboleri queat. Consecuta est hunc acerbum casum, Lippe quoque receptio, Quinquecesiorum ac Solimosii amissio, eodemque anno infanda illa ad Palastum Tojiffeli strages, de quibus aliàs verba faciemus.

OB QVAS CAUSAS QVIBUSQVE MODIS HENRICUS GALLIARUM REX URBEM METENSEM CEPERIT, ET MILITEM IN

Germaniam duxerit, aliaque gesta usque ad tempus quo

CAROLUS V. Imperator Metim obsedit.

I. S.

Henricus Gallia Rex, editis literis, hoc potissimum se spectare, ut constituta Religione, pro sit Reipublica, maxime autem amicis, ideòq; statim à morte parentis, restituisse Scotiam pristina dignati, renovasse fœdus cum Helvetiis, recuperasse Boloniam, reduxisse colonos atque ci-vis huc illuc dissipatos, in suos agros & possessiones, cum Anglia quoque Rege fecisse pacem, & arctam inisse necessitudinem, dum autem his ipse rebus vacaret, Casarem clandestinis consiliis multa esse molirum in suam perniciem, & belli causam non semel dedisse, verum & Reipublicæ & privatim etiam populi sui rescindi causa, nihil se voluisse movere, sed dissimulatis injuriis, animum applicuisse totum ad Regni constitutionem, hoc vero suum otium, post, ab adversariis attributum esse timiditati cuidam atque sordidæ; sed interim graves ad se delatas fuisse querimonias, multorum Germania Principum & Ordinum, qui, partim Religionis, partim Turcici belli, & puniende rebellionis occasione quaesita, servitutem sibi parari, & callidis consiliis ali diffidius atque factio-

nes, & exhaurire Germaniam dicerent, sic, ut amplius dubitari non posset, quin Monarchiam ille sibi & Austriacæ familiæ constituat, ex eo sanè magnum se percepisse dolorem, & propter communem utriusque gentis originem, & propter veterem conjunctionem atque amicitiam, quæ firma semper & inviolata permanserit, quamdiu per Casaris astum atque ver-sutiam licuit, etenim, si status mutatio fiat, & Germania sua libertas auferatur, intelligere se, quanto sit hoc suo cum detrimento futurum atque discrimine: nam esse Germaniam non Gallia tantum, sed etiam totius Reipublicæ Christianæ propugnaculum, ideòq; se magnis precibus atque votis optasse frequenter, ut conjunctis viribus uterque populus ita se compararent, ne quid ab ullo metuendum esset periculi, cum autem ejus rei nulla spes affulgeret, atque interim multi suam opem sollicitarent, diversis tamen rationibus, non sibi viam apparuisse, quemadmodum Imperio dissipato & convulso subveniret, in hac autem tam gravi deliberatione, Deum, qui sit justus iudex, ostendisse rationem peropportunam: Octavium enim Farnesium,

Placentia Duce[m] atque Parma, cui Caesar & Julius Pontifex tendebant insidias, auxilium ab se flagitasse, & injuriis omnibus expositis, ut patrocinium ipsius atque Mirandulani susciperet, impulisse, post hac intervenisse Germania quoque Principum querimonias, qui fœdus inire secum postularint, quod ea sola ratione Rempublicam posse restitui dicerent, quam sint autem graves atque iusta causa, quamobrem Principes ad arma veniant, nolle se commemorare, quod ex ipsorum scriptis hoc intelligi possit; sed tamen perpendat quisque secum, annon iustissimo dolori causam prabeat hac adversariorum inexhausta cupiditas, quibus Imperii pessundatis, in suum ararium atque fiscum omnia converrant? an non satis hoc declaret Utricensis, Leodina, Cameracensis Provincia? num Geldria, num Constantia, & alia multa Civitates oppressa? Burgundiones imminere jam Treviris & Menapiis & Württembergicis, ac in ipsorum fines imprimere sua vestigia, & Landgravii Ditionem non uno modo dilacerare: huius esse generis, quod suos Legatos ab Imperii Conventibus Caesar excludit, quod edicit, ne quis externis militet, quod egregios & militia laude claros atque prestantes Viros e medio tollit, & in his Vogelspergium, Augusta, pessimi exempli, quod ingentibus premiis homines invitat atque conducit ad cadem eorum, qui sibi militanti? certe paucis explicari non posse, quibus artibus utantur adversarii: nam & in illud Camera Tribunal, & in Imperii confessum ab ipsis adhiberi atque summitti, quorum opera perficiant & consequantur, quod volunt: nimirum, in hoc genus homines, præsertim autem in Camerales, omnium malorum transferendam esse culpam, his adeo de causis non se potuisse petentibus Germanis auxilium denegare, fœdus ergo fecisse cum illis, nec id modo, verum etiam omne robur & seipsum impendere huic bello constituisse, neque verò privatum ullum compendium atque fructum in eo spectare, sed hoc solum agere, ut restituta Germania, liberato Saxonia Duce Johanne Friderico, & Landgravio, quos diuturna & indigna captivitate constructos ille detineat, laudem atque gloriam immortalem consequatur, ut olim Flaminius, propter vindictam a serviente Graciam, nec esse, quod vim ullam quisquam metuat, quum enim libertatis causa bellum hoc suscipiat, omnem operam se daturum esse, ne cui noceatur immerenti, credant igitur huic promisso, quod sanctè ipsis confirmet, neque fidem habeant adversariis, qui sui consilii esse dicant, ut Ecclesiasticorum ordinem affligat: etenim non modo nihil ejusmodi se cogitare, sed illos etiam omnes in suam recipere tutelam atque patrocinium, modo sibi sociisq[ue] rectè caveant: nam recuperata libertate, magnam sibi spem fieri multorum, literis futurum, ut Ecclesia quoque sarcietur concordia, legitimis rationibus, omni submota procul ambitione & cupiditate privata, quicquid etiam ipse possit eo conferre, libenter facturum: hac esse, de quibus ipsos putarit admonendos, ut quid sua sit voluntatis atque consilii, intelligant, itaque petere, ne quis in tam iusto bello, quod Germania salutis causa necessario susceptum sit, vel sibi, vel sociis ullum inferat impedimentum: nam aliqui, si quis erit adeo remotus ab omni pietate & officio, quod patria debetur, ut resistendum esse putet, eum se ferro vastaturum & igni, & quanquam invitum ita faciat, tamen, si quis erit talis, eum, ut vitiosum & morbidum aliquod membrum,

à reliquo corpore resecandum esse, ne contagione sua lædat, & ita coercendum, ne quid damni præterea dare possit, cetera licere, ut ex Legato suo Johanne Fraxineo, Bajonensi Episcopo, quem ad ipsos miseris cum amplioribus mandatis, cognoscant, & orare, ut eam fidem habeant. Hoc scriptum, typis excusum, & editum lingua populari, præferebat in fronte pileum inter duos pugiones, idque symbolum esse libertatis, ascriptum erat, deinde suberat titulus Regis, qui se libertatis Germaniæ & Principum captivorum vindicem nominabat, hoc symbolum nonnulli repertum in vetustis numismatis, & à percussoribus C. Caesaris usurpatum fuisse dicunt. Quod Caesarem ait, designasse præmium illis, qui suos aliquot militum Tribunos trucidassent, ita res habet. Caesar, edicto nuper proposito, gravissimis verbis denuò præscripserat Rhingravium, Reerodum, Rifebergum, Schertelinum, qui quidem omnes Galliæ Regi militabant, & ad quatuor aureorum millia præmium ei constituerat, qui ex his quempiam aut vivum ipsi representasset, aut mortuum: nam hi causam plurimum adjuvabant, & inito fœdere, quod diximus, in Germaniam profecti, militem conductum in Galliam adducebant. Et Schertelinus quidem, quum annis aliquot frustra sollicitasset, nec ullius hominis intercessione Caesari posset aut Ferdinando reconciliari, coactus propemodum ad Galliæ Regem transferat. Hæ Principum & Regis literæ, per Germaniam disseminatæ, spem in aliis, in multis verò solitudinem atque timorem excitant. Mauritius Kalendis Martii conventus agit, Ordinum suæ Ditionis, & inter alia proponit, quia citetur à Landgravii filiis, ut se sistat, non sibi licere tergiversari diutius, aut illorum expectationem fallere, discessurum igitur ad illos, fidei servandæ causa, pateant autem interea morumque gerant Augusto fratri, quem sibi per suam absentiam legaverit, & ad finium defensionem copias cogant, ne quid imparatis accidat. Huic aderat actioni Brandeburgicus Elector, quod ei dictus erat dies, cum autem à Landgravii filiis ei permitteretur, ut proximè citatus fidem liberet, seque sistat, domum revertit. Mauritius autem rebus domi constitutis, & Consiliariis aliquot adjunctis fratri, parvo cum comitatu contendit ad illas, quas per Thuringiam habebat copias, & progressus, Landgravii filium operitur. Prius, quam domo discederet, Misniæ Burggravius, uti vocant, Henricus, ex Illustri Plaviorum familia, Bohemiæ Cancellarius, Ferdinandi Regis nomine, cum illo de conciliatione diligenter egerat. Landgravii filius, productis copiis, quum decimo octavo die Martii venisset Erlebachum, adesset etiam Orator Gallicus Fraxineus, à Francofurdis inter alia petunt uterque per literas, ne Caesaris ullum admittant præsidium. Et quanquam illi non satis apertè nec idoneè respondebant, tamen quia progrediendum erat, nihil est actum aliud. Sexto post die, Mauritio sese conjungit, cumque deinde triduo post, omni cum exercitu Schvinfurtum venissent, Mauritius ei demonstrat, Ferdinandum Regem velle intercedere, perq[ue] literas & Legatos non obscure significare, quasi à Cesare potestatem habeat agendi, de ipsis quoque Parentis liberatione. Ille igitur, adhibito Galliæ Regis Legato, quò minus Ferdinandi Regis conditiones audiantur atque postulata, non recusat.

casat. Eo constituto, per Roteburgum, Dingelspülum, Norlingam, magna celeritate petunt Danoverdam, Roteburgi sese conjungit ipsis Albertus Marchio Brandeburgicus, cum suis, tum equitum, tum peditum copiis, quacunque transirent, suam in potestatem redigunt oppidanos, & eis, quos antea Caesar delegerat, abrogatis, novum instituunt Magistratum, simul pecuniam illis imperant atque tormenta. Et quia presidium non magno tenebatur Augusta, deinde, quod iis ipsis fere diebus, muri pars quadam atque valli collapsa fuit, maximis itineribus, & ultima die Martii, ne nocturno quidem intermisso tempore, pergunt, & Kalendis Aprilis ad meridiem eò perveniunt, & factis decursionibus hostile signum edunt. Erant in urbe, missu Caesaris, ad quatuor signa peditum; sed cum oppidani quarto post die deditionem facerent, discedendi fuit illis facta potestas. Germaniæ deinde superioris Civitates, & in his quoque Noribergam, conscribunt, & ut Augusta sibi præstò sint ad exitum Aprilis, mandant, simul Ulmenses, qui novem tantum miliaribus absunt ab Augusta, ut ipsos rebus omnibus adjuvent, inq; societatem veniant, urgent. His fere diebus Princeps Salernitanus, per occasionem dissidii cum Prorege Neapolitano, delicit à Caesare, Galliamque petit. Dum in Germania varia bella geruntur, Gallia Rex, ingenti cum exercitu, progressus, Tullum & Virodunum, ad Gallia fines oppida Imperii capit, deinde Lotharingiam petit, & Principem puerum in Galliam mittit, circiter novem annorum, quantumvis deprecante matre vidua, suamque filiam in matrimonium ei spondet, dumq; his rebus ipse detinetur, Legatus ejus Connestablius, Annas Momoracius, qui primam aciem ducebat, Metim, urbem Imperii celebrem, occupat, Aprilis die decimo, quum & modicum esset intus presidium, & Galli multa pollicerentur, & ipsorum libertatis retinenda causa, Regem arma sumpsisse dicerent. Quum enim Gallia finibus Rex egrederetur, quod fuit ad Idus Martii, datis ad illos literis & missis inter-nunciis, commeatum sibi tantum expediri petebat, ut per ipsorum fines traderet exercitum, pollicitus omnem benevolentiam, utebatur autem ad ministro Cardinale Lenoncurto, Urbis Episcopo, qui studium ipsius atque voluntatem Senatui commendabat. Connestablius quoque scripserat eis amicissimè; verum ubi propius ad urbem cum copiis venisset, intromitti petebat, & obtinuit, postridie portas & munitiones omnes in suam potestatem redegit. Venit etiam eò post, ipse Rex, ad decimum octavum Aprilis diem, & quatrduo commoratus, inque suam fidem adacto Senatu & populo, Præfectum eis constituit, Gonnorium, & arma tradi, inque locum unum comportari, & urbem communiri jubet. Idem facit in iis, quæ dixi, oppidis, perque Lotharingiam, ac præmissis nunciis Argentoratum, Haganoam, adque loca finitima, & ad Episcopum Argentinensem, frumento sese juvari petebat & commeatu. Capta, ut diximus, Augusta, & veteri restituto Senatu, quem Caesar aboleverat, jure quoque suffragiorum reddito tribubus, confederati Principes, Ulmam, recusantem ipsorum fœdus, contendunt, quò cum Aprilis die duodecimo venissent, urbem obequitant, cumq; tormentis peterentur, injuriarum sibi satisfieri, & aureorum millia trecenta eo nomine postulant, iisq; denegatis,

hostiliter agunt. Mauritius autem illinc profectus, Lincium petit, Austriæ oppidum, ut de pacis conditionibus ex Ferdinando cognosceret. Is enim, de voluntate Caesaris, ut diximus, intercedebat: Deinde, Caesar præcipuos Germaniæ Principes literis erat hortatus, darent operam, ut incendium hoc restingeretur, & pacis inirentur rationes, cui minimè sit ipse defuturus, cumque nonnulli fidem ejus implorarent, quò contra tantam vim nihil ipsi possent, confirmatis eorum animis, respondit, actionem pacis institutam, suam quidem spe felicem habituram exitum, sin minus, tum se nec ipsis, neque Reipublicæ defuturum. Ulma, per sex dies obsessa, Principes, Aprilis die decimo nono, Stocachum, oppidum Hegoviæ petunt, ibi Gallia Regis nomine depensa fuit eis pecunia trimestris, uti convenerat, & exhibitus obses Gallicus, Gamæus Marchianus: nam alter, Nantolietus, in via mortuus erat. Principum erant obsides, quos Regi dabant, Christophorus Dux Megelburgius, & Landgravii filius, Philippus. Aprilis ultimo die Principes ad Danubium revertuntur, miliaribus aliquot infra Ulmam. Interea Brandeburgicus Albertus Ulmensium vicis, & oppida vastat incendiis, & pecuniam extorquet, & ipsorum arcem Helfestanium, excelso loco positam, capit, eiq; presidium imponit, & propinquum oppidum Gisingam, quod Ulma tribus abest miliaribus, cum proximis aliquot vicis, decem & octo millibus aureorum mulctat. Ubi Lincium venit Mauritius, de liberando socero Landgravio, de Religionis atque doctrina componendo dissidio, de recte constituenda Republica, de pace cum Gallia Rege, socio & confederato, facienda, de proscriptis in gratiam recipiendis, proponit, hi erant Rhingravii & alii, & in his etiam Hedecus, qui superioribus annis in Mauriti clientelam sese dederat, in ejus verò caput Caesar nullum constituerat præmium, ne Mauritium offenderet, ut est credibile. Ad ea postulata, Ferdinandus, qui cum erant Maximilianus filius, & gener Albertus Bavarie Dux, & Caesaris item Legati, respondet: non recusare Casarem, quò minus liberetur Landgravius, sictamen ut statim discedatur ab armis, de Religione deq; Republica, placere, ut in proximo Germania conveniri cognoscatur, ut autem Gallia quoque Regis habeatur ratio, perquam esse grave Casari, licere tamen, ut ex eo Mauritius resciscat, quemadmodum velit pacisci, proscriptos etiam posse in gratiam redire, modo conditioni, quam Caesar tulerit, obtemperent. Adhæc, petebat Ferdinandus, ut facta pace, Mauritius operam suam ipsi præstet in Ungaria, nevé milites ad Gallia Regem dilabantur. Cum autem ad ea Mauritius respondisset, & absque sociorum assensu, non sibi licere quicquam statuere, diceret, ita fuit discessum, ut ad Maji diem vigesimum sextum rursus conveniatur Passavii, quod est inter Ratisbonam atque Lincium, ad Danubii, & Oeni confluentem, oppidum, venirent etiam eò Principes intercessores, eorumque Legati. Kalendis Maji, Landgravii filius & Johannes Albertus Megelburgius Gundelsingam traducunt copias, & totos ibi dies octo Mauritium ab Austria revertentem expectant, qui cum venisset, postridie recensetur exercitus ad Laugingam, Ottonis Henrici Palatini oppidum: nam & hujus

Provinciam recuperaverant, à Casare possessam, & Episcopum Augustanum sinibus ejecerant, & Palatinus quidem Otto fœderi sese conjunxit illorum. Inde converso itinere petunt Alpes. Accidit autem, ut ad hoc tempus inducias ab iis impetraret Rex Ferdinandus, quæ vigesimo sexto Maji die inchoatæ, ad octavum Junii diem exirent. Colligebat interea Cæsar copias ad Alpium radices, quæ Rutenæ oppido conveniebant. In his motibus Episcopus Augustanus Cardinalis, qui damni plurimum acceperat, Romam petit. Deinde, Camera Judices profugiunt Spira: nam & Galliarum Rex & Principes in suis scriptis, offensionem non obscure significabant, & in ipsos omnis propè perturbationis culpam transferebant. Galliarum Rex, per Lotharingiæ fines cum exercitu venit Tabernas, Maji die tertio, quatuor ab Argentorato miliaribus, oppidum ditionis Episcopi. Postulaverat ab Argentinenſibus antea, uti rebus necessariis exercitui subvenirent. Ea de causa missi fuerunt ad eum Legati, Sarburgum, septem ab urbe miliaribus, qui certum frumenti modum atque vini deferrent, Petrus Sturmius, Fridericus Gotesseus, Johannes Sleidanus, sed Connestablius ferè pro nihilo ducebat, quod erat oblatum, & quantum Legati sic ab eo discesserant, ut referrent ad Senatum, ac postea renunciarent, ille tamen postridie missis ex Nobilitate duobus, urgebat responsum, multa commemorans de Regis in Germaniam studio & voluntate præclara, tum etiam quo consilio Rex arma sumpſisset, videlicet, ut oppressam Germaniæ libertatem vindicaret. Alterum erat postulatum, quandoquidem plerisque rebus haberent opus milites, ut ea sibi in urbe comparare ipsis liceret, utque permitteretur opificibus in castra deferre suas merces, ac venum exponere. Senatus ad ea responderet: In ejusmodi rebus, quæ tanti sint momenti, nihil consuevisse decerni, nisi de totius Reipublicæ Senatus voluntate, re deliberata, quid suæ sit sententiæ, missis iteum Legatis, demonstraturos. Ad modum illis dimissis, altera die fuerunt iidem in castra remissi Legati, quæ tum erant Tabernis, eorum audito sermone, cum aliquantò plus, quam antea, deferrent, & simul, cur milites in urbem admitti non oporteret, exposuissent, Connestablius cœpit loqui stomachosius, & collatione facta, quam essent iniqui judices & beneficiorum Regis, & injuriarum Cæsaris, acriores paulò voces addebat. Exitus orationis erat, ut diceret, fore, ut postridie Rex ipsis loquatur, qui sit eadem, quæ jam ipse dixisset, confirmaturus. Altera die Legati ad Regem accesserunt, qui cum erant Lotharingiæ Cardinalis, Princeps Vendomensis, & Connestablius, quid cum Connestablio binis jam esset actum colloquiis, commemorant, & tantundem avenæ, quantum antea frumenti, deinde aliquantò etiam plus vini deferunt, obsecrantes Regem, ut & pro veteri amicitia, quæ Galliarum Regibus esset cum Argentinenſi Republica, proque sua etiam humanitate boni consulat, quod esset oblatum, magnas esse militum copias in urbe, maximam quoque vim hominum ex agris eò confugisse, neque posse civitatem ea, quam haberet, annonâ carere. Rex, habito cum suis colloquio, cœpit

ipse referre, qua de causa venisset in Germaniam, prorsus in eandem sententiam, ut pridie Connestablius, alimoniam esse planè necessariam, nec ulli, qui non sit hostis, denegandam, offerenti pretium, ea si destituantur milites, rationem ipsos inire, quomodo sibi illam comparent: in eo autem quantum sit incommodi, facile quonvis intelligere. Quod erat oblatum, Rex quidem non repudiabat, sed panem sibi dari volebat: Legati contra, frumentum, de quo cum non conveniret, infectare discessum fuit. Legatis domum reversis, Senatus decrevit: quoniam ejus frumenti, quod esset in urbe, nihil dari posset, ut in vicinis circum locis, quantum liceret panis conficeretur: nam & Connestablio & Regi dixerant Legati, civitatis cum esse statum, & temporis quoque conditionem ejusmodi, nihil ut ex urbe sit expectandum, apud finitimos autem si quid fortè colligi posset, non gravatè communicaturos. Hoc autem eò Senatus decrevit, ne quid in aratores ac homines rusticanos eorumque fortunas gravius admitteretur. Atque ita, quod subito per vicos & oppida comparari potuit, in castra fuit devectum, sed hoc ipsum perquam erat exiguum. Occupata Lotharingia, & urbe Meti, Argentinenſes e vestigio conscripserant ad quinque circiter militum millia, præsidii causâ, deinde militum publicâ, tum privata ædificia circum urbem, & hortos & arbores & quicquid omnino vel prospectum impediebat, vel hosti poterat commodare, demoliebantur, & qua parte cunctis primis erat necesse, novam urbis munitionem instituebant. Id permolestè Gallis accidit, & in colloquio posteriori Connestablius hoc ipsum ad Legatos minimè dissimulabat. Creditur enim, spem illos propè certam concepisse, ut, quemadmodum amicitia quadam ostentatione, Metim ingressi fuerant, sic etiam ab Argentorato non excluderentur, cum autem scirent munitissimam esse urbem, & tanto præterea studio viderent ad defensionem omnia parari, mutato, ut est credibile, consilio, deflexerunt, & Maji die septimo promotis castris, Haganoam, inde Wisseburgum petebant. Huc ad Regem venerunt Legati, à Palatino Principe, à Moguntino atque Trevirensi, Collegis, à Clivenſi ac Würtembergico, qui Reipublicæ causa Wormatiæ nuper convenerant. Eorum hoc erat postulatum, ut ab agrorum vastatione Rex abſtineat, & misera multitudini parcat, & quandoquidem libertatis Germania causa belligerari se profiteatur, ut sistat exercitum: nam si longius procedat, futurum hoc maximo cum Imperii detrimento, petere autem, ut ad consilia pacis animum adjiciat, ejus rei mentionem ad Casarem & jam se fecisse, & deinceps quoque facturos, ac omnino bene sperare, quod de fœdere ineundo scribat, orare, ut in eo sui honoris & existimationis rationem habeat, etiam enim pro ea, qua sint Imperio devincti, fide, non hoc ab se posse præstari; sed tamen omnem daturus operam, ut publica pax constituatur, adhuc, plurimum obsecrare, ut Argentinenſium sinibus parcat, qui sint Imperii Libera Civitas, & ut ipsius intercessionem Würzburgicum Episcopum Albertum Brandenburgensis tractet humanius. Eodem ipso tempore, quod fuit undecimo die Maji, literæ fuerunt ad Regem allatæ Mauricii, quibus perscriptum erat, quid

quid esset actum Lincii, simul petebat Mauriti-
 rius, uti Rex, quem ipse quoque comprehendere
 voluisset in actione pacis, explicaret, quibus con-
 ditionibus vellet cum Caesare pacisci. His ac-
 ceptis literis, Rex, cui præter spem hoc accidisse
 putatur, biduo post castra movet, & relicta Ger-
 mania, Lotharingiam deinde petit; sed ante dis-
 cessionem, iis, quos dixi, Principum Legatis respon-
 det: *Se jam illud, cuius rei causa cum exercitu
 venisset in Germaniam, esse consecutum, Principes
 enim captivos liberatum iri, causam hanc fuisse bel-
 li, satis itaque gloria sibi partem esse, quod si deinceps
 ullum tempus incidat, quo suam operum Ger-
 mania requirat, nulli se vel labori vel sumptui vel
 periculo parciturum, & nunc quidem reductis copiis
 domum se redire, præsertim, quum Galliam inva-
 serint hostes, quod ad miserorum hominum queri-
 monias attinet, dolere sibi non mediocriter, sed nul-
 lam posse tantam esse ullo in exercitu disciplinam, ut
 non aliquid detrimenti secum adferat licentia mili-
 taris, ab se vero diligentissime caveri, ut & quam
 minimum damni detur, & flagitia severissime pu-
 niantur, de Caesare, deq; pace quod scribant, omnino
 se hoc ab ipsis expectare, suo jam labore, studio at-
 que Virtute respirasse Germaniam ab illis arumnis,
 quibus oppressa jacebat, ipsis autem esse providendum
 in primis, ne restitutam, opera sua, libertatem, turpi-
 ter amittant, de Argentoratis quod petant, non se
 posse ipsis denegare, tamen si, quo tempore cum exerci-
 tu erat ad ipsorum fines, magna fuerit militum ejus
 urbis protervitas in suos & insolentia.* In Germa-
 niam Rege profecto, Caesaris copiarum Belgicæ, Mar-
 tino Rossemo Ductore, Campaniæ Gallicæ fines
 longè lateque vastabant incendiis, & Astenæum
 oppidum, Mosæ vicinum, Lotharingicæ ditionis,
 nuper à Gallis occupatum, ceperant, hæc putatur
 una fuisse causa, cur exercitum Rex abduxerit,
 altera, quod Mauritiū factum minus probaret,
 deinde, quod de Argentorato spes fefellisset.
 Motis Wisseburgo castris, venerunt ad Regem
 ab omnibus Helvetiorum pagis missi Legati. Fer-
 dinandus Rex finitimam habet Helvetiis Regio-
 nem, Sontgoviam, ejus agri primum locum obti-
 nent Ensemenses, hi de suo periculo solliciti, Hel-
 vetios sollicitaverant, ut pro ea, quam ad Regem
 haberent, autoritate atque gratia, intercede-
 rent. Ipsorum itaque rogatu atque sumptu pro-
 fecti, vicinas etiam civitates, Colmaræ, Seletsta-
 dium, & Argentoratum, Regi commendabant,
 quod dicerent hanc Regionem omnem ipsis ar-
 cta necessitudine conjunctam, ob vicinitatem,
 & frumentum in primis abundè subministrare,
 cum sit opus, ita quidem, ut nullum eis dari pos-
 sit damnum, quod non ipsi quoque sentiant. His
 prope Bipontium Rex, Maji die vigesimo respon-
 det: Ensemensibus condonare se, modò quos
 in vinculis habeant è suis, milites dimittant, ad
 alios verò, pro quibus verba fecerint, quod atti-
 ner, se nihil unquam in eos cogitasse gravius, &
 quanquam Argentinenis milites aliquantò du-
 rius exceperint suos ante portas, & rejecerint, qui
 fortè mercandi gratia eò venissent, tamen non
 ideo se discessurum ab amicitia, vel ipsorum, qui
 deprecantur & interveniant, causa, nunc, quando
 Lotharingiam teneat, vicinitatem sibi cum illis

intercedere, contra cuius rationem nihil sit ipse
 facturum, eandem se quoque voluntatem & effi-
 cium ab iis invicem expectare. Fuerant antea Ta-
 bernis, à Senatu Basiliensi ad Regem eadem propè
 de causa missi Legati, quibus etiam liberaliter re-
 sponsum fuit. Ferdinandus etiam Lincoo pera-
 cto conventu, statim ad Caesarem contendit Oe-
 nipontem, explicandi causa negotii. Reverfus
 autem in castra Mauritiū, Alpes una cum sociis
 petit, & quum propius eò venisset, Gallici Oratoris
 hortatu, statuit eos adoriri milites, quos iis locis Ca-
 sar conscribi jusserat, quumque Maji die decimo
 septimo, non procul abesset à Fieffa, quod est in
 Alpium aditu positum oppidum, ad Lœchum flu-
 men, exploratores emittit, qui de hoste cogno-
 scant, hi prope omnes, claustrum montium illos &
 angustias tenere, seque ita communivisse, renun-
 ciant, ut eis noceri omnino non possit. Itaque
 delectos aliquot ex omni numero Principes emit-
 tunt, qui cum propè ad illorum castra excurris-
 sent, nonnullos intercipiunt, & ad suos abdu-
 cunt, ex iis multa cognoscunt, & postmodum cum pe-
 ditatu progressi, ducentis tantum adhibitis equi-
 tibus, Fieffam contendunt, & cum Ruta non pro-
 cul abessent, ad viarum angustias deveniunt, occu-
 patas à milite Caesariano, circiter octingentis, cum
 duabus machinis, quas appellant cappepestres. Im-
 pressionem autem facta, cum in eas angustias pene-
 trassent, loco dejiciunt hostem, qui fuga dilapsus,
 iis qui propè Rutam castra fecerant, timorem ac
 trepidationem adfert. Principes è vestigio secu-
 ti, imperum in illos quoque faciunt, ac demum
 profligant, ex iis ad mille partim capti sunt, par-
 tim interfecti, partim in Lœchum præcipitati, si-
 gnum quoque fuit eis unum ereptum. Altera lu-
 ce pergunt ad arcem Erebergum, & quum appro-
 bante fortuna, sub arce positum propugnaculum,
 & aditum ipsum atque claustra viarum occupa-
 sent, captis etiam tormentis magnis instructis, per
 montem adversum atque præruptum ad arcem
 evadunt, etsi multis peterentur telis, *cumq; dedi-
 tione facta capiunt.* Erant ibi præsidio peditum
 signa tredecim, ex iis capta sunt novem, quatuor
 autem elapsa, & in his tria, Germanorum, unum
 autem Italorum. Capti sunt autem ad tria circi-
 ter millia, quum illi paucos è suis desiderarent.
 Mauritiū deinde magno fuit in discrimine, cum
 enim progredi vellet, milites illi, quibus præerat
 Rifebergus, recusabant, nisi stipendium ipsis extra-
 ordinarium, ob captam arcem penderetur, id autem
 iniquum esse dicebat Mauritiū, & simul è sedi-
 tiosis unum, qui præ ceteris fortiter clamabat, com-
 prehendi jubet: ibi verò ceteri omnes, non hastis mo-
 dò, sed tormentis etiam manualis emissis illum pe-
 runt, ita quidem, ut celerissima fuga vix agere visam
 servaret. Maji die vigesimo primo duæ Legiones
 mittuntur per Alpes Oenipontem, quod illinc bi-
 duum via distat, equitatus erat omnis cum Legione
 una circum Fieffam atque Rutam, aditus defen-
 dendi causa, Mauritiū ac socii Principes insecuti
 postmodum, Zirlæ, quod duobus non magnis millia-
 ribus abest ab Oeniponte, peditatui sese conjun-
 gunt: Caesar autem, ubi de capto Erebergo co-
 gnovit, noctu, maxima celeritate tumultuarie dis-
 cedens Oeniponte, cum Ferdinando fratre, qui

persuadendæ pacis causa nuper eò venerat, & per Alpes, quâ Tridentum itur, ad lævam deflectens, Villacum, quod est in Carnis oppidum, ad Dravum flumen, sese recipit, quum Saxonia Ducem, Johannem Fridericum, toto jam quinquennio captivum, paulò antè dimisisset, ne videlicet hostis ad suam gloriam istud referret, quod quidem ipse captivus etiam minimè volebat. Liber factus nihilominus Casarem, quocunque iret, comitatur. In hoc ipso tempore, soror Cæsaris, Maria, conventus agebat Aquis, oppido Belgicæ, fœderis ineundi causa cum vicinis. Et Clivenfis quidem Princeps, per Legatos excusat: Coloniensis autem Archiepiscopus, Adolfus, eò profectus, in Burgundicæ domus venit societatem, idem facit Leodinus etiam Episcopus, Georgius Austriacus. Ubi venit Oenipontem Mauritius, quicquid ibi repertum est rerum Cæsaris & Hispanorum, & Cardinalis Augustani, direptum fuit: Ferdinandi Regis autem atque civium bonis nihil est datum damni. Et quia triduum solum erat reliquum ad inducias, quæ futuræ tractationis causa constitutæ fuerant, Mauritius illinc Passavium petit; socii verò Principes, idem, quo venerant, iter ingressi, Maji die vigesimo octavo Fiessam revertuntur. Prius, quàm Mauritius rediret Lincio, Brandenburgicus Albertus, digressus cum suis copiis, Wolfgango, Teutonici, quem vocant, Ordinis Magistro, direptionibus & incendiis plurimum damni dat, & cum ab eo pecuniam exegisset, in Noribergensium fines transiit, & arcem quandam illorum ditionis, Lichtenavum, quinque milliaribus ab urbe positam, & simul adjunctum oppidum, quinta die Maji deditione capit. Exercitus ejus erat, equitum ad duo millia, peditum signa undeviginti. Postridie datis ad Senatum literis, *quamquam Gallia Rex, inquit, & confederati Principes, evulgato scripto, quid de Republica sentirent, & quomodo Germania libertatem recuperare, simulq; Religionem constituere vellent, prolixè demonstrarunt, ea fiducia nimirum, ut hoc illorum institutum non modo gratis animis viri boni complecterentur omnes, verum etiam totis viribus adjuvarent, quod quidem à nonnullis etiam factum est; vos tamen, nec quid vestra sit voluntatis atque consilii, declarastis, nec ad indictum etiam Augusta conventum, Legatos, ut audio, misistis, verum ad defensionem comparastis omnia, tormentis huc illuc per micinia dispositis, atque propugnacula, & conductis copiis, ad extremum usque velle vos perseverare jactatis, ut quidem ad me deferretur, ejusq; rei fidem facit, quod nullos adhuc Legatos mihi de pace misistis, quod tamen alii quidam & Viri Principes & Civitatis longinquiores fecerunt.* Cum ergo scriptum illud Regis atque Principum confederatorum aperte profiteatur, eos, qui conatum hunc ipsorum vel impugnabunt, vel non adjuvabunt, in hostium numero habendos: deinde, cum huic ego sim adjunctus militaria, ut eos, quorum fines attigero, cogam ad officium, neque locum ullum munitum, unde vis aliqua vel eruptio metuenda sit, à tergo relinquam, haec de causa, vobis, qui nondum satisfecistis expectationi, Lichtenavum arcem, quæ castris meis multum incommodabat, ademi, conservatis praesidiariis,

in quos tamen durius agere mihi licuisset. Et quia precipuum adhuc restat, equidem & Gallia Regis & sociorum nomine à vobis peto, ut quid pro tuenda Germania libertate, proq; constituenda Religione facere constitueritis, clarè profiteamini, mihiq; die crastino denunciatis, ut quid à vobis expectandum sit, quovè numero vos oporteat habere, possit intelligi. Cæterum, quo tempore Schuinfurti Mauritiu atque socii convenerunt, quod fuit Martii die vigesimo sexto, sicut antea dictum est, fidem & societatem & instrumentum militare, & commensum & maximam aurum, à Noribergicis per internuncios petebant; sed post multam actionem, ceteris omissis conditionibus, cum illi centum aureorum millia dependissent, pacem eis tam suo quàm sociorum nomine, per literas, amplius verbis promittebant. Cum ergo nunc ipsis immineret Albertus, ad illos querimoniam deferunt, & quia Lincio nondum redierat Mauritius, Maji die tertio Landgravii filius Gundelfinga rescribens, bene sperare jubet, quinta verò post die, cum jam revertisset Mauritius, ambo scribunt, & pacta servare promittunt, & Alberti factum hoc sibi prorsus inopinatum esse, neque probari, sed & omnem operam duros, ut sua recuperent, quos etiam ei suppeditaverint ipsi copias, continuo velle se revocare dicunt. Acceptis Alberti literis, Noribergenses eodem die rescribunt, & quid Mauritius atque Principes per transactionem ipsis promiserint, ostendunt, eamque fuisse causam dicunt, quò minus ei miserint Legatos, itaque magnopere orant & obsecrant, ut arcem ademptam plenè restituar, in eoq; sociis gratificetur. Ille vicissim, triduo post, quia sibi non constet, quomodo transegerint cum iis, & verò Gallia Regis plurimum inter sit, cui sit non minus quàm illis addictus, petit, ut è suis familiaribus homini certo, quem sit in urbem missurus, publicè caveant, & transactionis exhibeant documenta. Gerunt illi morem, & exhibent, sed ipse nihilo secius, tametsi Mauritius atque socii diligenter intercederent & deprecarentur, undecima die Maji, rursus illis per epistolium denunciatur, & Gallia Regis nomine cum primis, ut intra paucas horas clarè sibi respondeant, an imperata facere velint, postulat, cumq; responsum, quale voluit, non ferret, arcem Lichtenavum & adjunctum oppidum diripit, incendit, funditus evertit, aequatq; solo, & quum oppidanæ pecuniam imperasset, in suam & Georgii Friderici patruelis ditionem illos per jurandum adigit, & urbem obsidet. Itaque Landgravii filius, equitum duas cohortes, quas in Wolfgangum, Ordinis Teutonici Magistrum ei attribuerat, illicò revocat, & ad se redire jubet, maxima cum illius offensione. Truculentum ergo bellum orditur, & vicis illorum Ditionis, ad centum castella verò, civiumq; villas ad septuaginta, simulq; templa, cum ea dispoliasset, sylvam insuper, quam habent amplissimam, quæq; non ipsis modo, sed & finitimis materiem atque ligna subministrat, incendit, & ad ter mille jugera exurit, vicinis autem, ex Nobilitate, & aliis jam antè, nisi parerent, bellum denunciaverat, imprimis autem Episcopo Bambergensi & Würzburgico, quos etiam in hoc rerum statu ad gravissimas condiciones adigit, & Bambergensis quidem, ut se suamque Provin-

ciam periculo jam imminenti subduceret, pacem ab eo maximis jacturis redemit: nam sua Ditionis oppida & Praefecturas ad viginti coactus fuit eidare, confectis ea de re literis, Maji die undevigesimo, simulque clientelas & beneficiarios omnes ei permittit. Würzburgicis autem aureorum millia ducenta viginti dependit, & simul eis debita, quorum erat summa circiter trecenta quinquaginta nummum aureorum millia, in se recipit, & persolvere pollicetur. Noribergensium hanc tam indignam & lamentabilem fortunam miserata Suevia Civitas, quæ nuper ad imperatorem Augustæ convenierant, ut supra diximus, numero ad viginti sex, per Legatos ex omni numero delectos, intercedunt, Augustani cum primis, & ubi Noribergam fide publica venissent, multis in medium adductis, ad pacem eos hortantur, deque captis Alpium claustris, Erebergo, dicunt, & cum Italiae Pannoniæque statum esse demonstrant, ut auxilium nullum atque subsidium ab ullo sperari possit, conditiones deinde ab Alberto propositas exhibent. Illi, pro suscepto labore studioque gratias agunt, & quam nullam habeat Albertus armorum causam in ipsos, & quid cum Mauritio sit actum atque sociis, ostendunt, & quia conditiones oblatae sint ejus generis, ut partim ab se non præstari, partim ad Cæsarem atque Ferdinandum Regem excusari nullo modo possint, extrema sese pati, remque Deo velle commendare dicunt, sic enim sibi conscios esse, ut non Cæsarem modò, sed omnes quoque Principes, & ipsius quidem Alberti propinquos etiam atque necessarios ferre possint arbitros. Cum hæc intercessores, opportunè, commodisque verbis ad Albertum detulissent, & ille non solum non miteretur, verum etiam atrocissima quæque minaretur, Junii die quarta per literas illis demonstrant, implacabilem ejus esse animum, neque se potuisse illum ad æquiores adducere conditiones. Albertus autem vehementiori, quam prius, impetu, rursus in urbem tormentis fulminat, & ignem in diversa loca conjicit, & nocte quadam oppugnat, quoque plurius terroris adferret, sub urbem novum incendit. Ad hoc iptum verò tempus in illius castra venerunt à Mauritio simul & à Landgravi filio missi de pace Legati, Georgius Thannebergus, Gulielmus Schachtus, hi, Civitatum adhibitis Legatis, qui re desperata discessuri fuerant alioqui, post multam & laboriosam actionem, utriusque demum persuadent, & pacem constituunt: nam & novis copiis nuper erat auctus Albertus, Jobo Dalbeco, Christophoro Oldeburgo, Ducibus, & Mauritius, datis ad Senatum literis, Alberti factum hoc sese molestissime ferre, neque tamen mederi jam posse, nuntiabat. Pacis hæc fuerunt leges: Aureorum millia ducenta dependant: tormenta magna sex instructa rebus omnibus tradant: Principes confederatos, ut Augustani favore prosequantur: ipse vicissim illis ablata restituat. Itaque sub vigesimum Junii diem, urbis obsidio, totius propè Germaniæ celeberrimæ potentissimæque, & rebus omnibus instructissimæ, sed & in primis munitæ, solvitur. Hoc tam egregio successu factus alacrior, Junii die vigesimo dat literas ad Ulmenenses, & castris, in iis perscriptum erat: Noribergicos, maximo ipsorum cum detrimento, domitos ab se, pacis accepisse conditiones, & facturos, quod ipse atque socii præscriperint, nunc ergo se constituisse & ipsos

obsidere, sed longè secus & arctius multò, quam nuper, quod si consilium suum fortuna comprobet, nulli se masculo, qui septimum sit annum egressus, parciturum, nisi ad sanitatem redeant, & missis quamprimum Legatis, omnino sibi sociisque, satisfaciant, & nuper quoque facta rebellionis culpam eluant, in eo autem quid facere velint, per ipsum, cui literas dedisset, aperte nunciari jubet. Ad eas literas paucis illi respondent. Incolumes quidem, & quamdiu vita suppetat, nihil se facturos eorum quæ postulet. Gallia Rex, Germania finibus egressus, tripartito demum exercitu Walderfingam venit, quod est ad Saram flumen, Lotharingicæ ditionis oppidulum. Ibi confociatis copiis, vigesimo quinto die Maji progressus, & trajecto Mosella flumine, cum in Luceburgicum agrum venisset, populationibus & incendiis omnia vastat, exemplo Rossemi provocatus, ut quidem ipsi ferebant, & Astenam oppidum recipit, à defensoribus vacuum. Rossemus enim domum reverterat, castris deinde positis, Danvillerium oppidulum deditione capit, post etiam Juacum, ex præcipuis ibi propugnaculis unum. Eo in oppido erat Mansfeldius Comes Ernestus, totius Regionis Præfectus, cum flore juventutis; hi omnes in hostium potestatem venerunt, oppidum deinde, tumultuante milite, præter voluntatem Regis, ut ajunt, direptum fuit. Nunc ad Mauritium revertemur. Is, tractandæ pacis causa, Passavium se contulerat. Ibi actione repetita Linciana, Kalendis Junii, copiosius omnia proponit & explicat. Aderant Legati Cæsaris, Ferdinandus Rex, Baviaræ Dux Albertus, Salisburgensis, Esterensis, Episcopi, Principum Electorum omnium, Clivenfes etiam & Würtembergici, multique præterea Legati. Queritur Imperii Republicam, quæ cum primis libera esse debeat, ab exteris administrari, principum Electorum auctoritatem imminui, multaque fieri non consultis ipsis, quadam etiam ab Imperio divelli, & alienari, rationes iniri, quomodo jus creandi Cæsaris illis auferatur, in Comitibus, Electorum sententias ferè postponi, privatos Electorum conventus formidine quadam intermitteri, jurisdictionem eorum minui, dum illos, qui provocant ab ipsis, contra morem antiquum Camera recipit, Ordinum Imperii controversias augeri consulto, neque prius componi, quam utrobique sit acceptum incommodum, in aula Cæsaris difficulter impetrari audientiam, neque rem exactè cognosci, ferè propter imperitiam linguæ, neque sumptus modò, sed & temporis ibi magnam fieri jacturam, in Comitibus agi parum amanter, & si quid adferatur ab aliquo pro Republica, malam in partem accipi, crebris illis conventibus atque diuturnis exauriri Germaniam, & domi multa sæpe negligi, neque tamen publicum statum effici meliorem, imò deterioremem aliquantò, magis, perplexum, gravibus edictis mandari, ne quis militet externis, eos, qui reconciliantur, astringi ne contra Cæsaris Provincias militent, itaque ab Imperio divelli, qui suis Dominis bello Smalkaldico militaverunt ex officio, multatos esse pecunia, qui eodè bello in Cæsaris amicitia permanserunt, iis quoque pecuniam esse imperatam, & sub auctione quidem, nisi mox darent, eorumque, Legatis, quod non statim assentirent, capitis periculo, ne injussi discederent ab aula, mandatum esse, militem externum, in Germaniam introductum esse non semel, & finito superiori bello distributum huc illuc in Provincias, intemperatè atque libidinose multa fecisse,

deque subacta Germania gloriatum fore dixisse, ut patrimonio Caesaris conjungatur. Et in primariis urbibus exedificentur arces atque propugnacula, tormentorum vim magnam, et instrumenti militaris, veluti per ludibrium esse devectam ex Germania finibus ad exterarum gentes, nonnullos, ambitione quadam, tormentis, quae sibi fieri curassent, insignia Principum Germanorum imposuisse, tanquam hac illis eripuissent, evulgari libellos, et quidem privilegio Caesaris, ad Germania summum dedecus ac infamiam, quasi domita sit, inq. servitutem redacta, publicis in Comitibus nomine Provinciarum Caesaris, admisceri quosdam in Principum Ordinumq. ceterum, et occultis hoc agi, consiliis, ut adaugeto numero, suffragiis illi vincant, ante annum quartum institutum esse Camera Judicium, et a paucis quibusdam fuisse conscriptas leges, quae post evulgatae sint, non sine multorum dispendio, praesertim eorum, qui sunt Religionis Augustanae, nam eos omnes a consensu prorsus excludi, rem igitur ipsam postulare, ut leges illae proximo in conventu recognoscantur. Haec & id genus alia proponit, & cum ad Caesarem in primis pertineant, petit, ut jam emendantur, Imperioque sua restituatur dignitas, nec aliis, ut eam ludificent atque despiciant, permittatur. Intercessores, communicatis consiliis, ea postulata nihil habere judicabant iniqui, sed tamen ut Caesari & suis constaret honos, & eo facilius persuaderi posset, nonnulla, quae publici status emendationem attingunt, ad communem Imperii conventum posse referri censent. Aderat Gallicus Legatus, Fraxineus, is Junii die tertio, in consensu Principum orationem habet. Inter Gallos & Germanos, jam olim, et priusquam nomen Franconum innotuisset, adeo fuisse magnam vitae morumq. similitudinem, ut Germani sint hi populi quondam a Romanis appellati, quasi fratres Gallorum, ubi vero sedem in Gallia sibi Francos constituerunt, utramque Nationem fuisse coagmentatam, sic, ut idem esset Imperium, idem Princeps, eademq. leges, commutatione deinde facta temporum, cum esset ad Germanos delatum Imperium, Saxones, aliosq. Caesares, quod e Franconum Regibus originem haberent, perpetuam coluisse cum Gallis amicitiam, ita quidem, ut Francia Rex, Philippus Augustus, antiquum illud foedus, quod vetustate propemodum erat obsoletum, aureis describi literis, et sanctiori loco reponi juberet, nec immerito quidem: nam ea durante conjunctione, florentem in primis utriusq. populi fuisse Rempublicam, et Germania quidem tantum extitisse robur, ut non modo Pannonis, Bohemis, Bolonis atque Danis, verum Italis etiam leges praescriberet. Francia Reges autem, ut Religionis consulere, in Christiani nominis hostem, Saracenos atque Turcas, non semel arma sumpsisse per Asiam, Africam, Europam, et gloriosissimas reportasse victorias, incidisse vero postea tempus quoddam infelicis, cum nonnulli Caesares, velut institui, minimeq. Germani, nec ea digni functione, Galliae Regum necessitudinem illam desererent, et Reipublica maximas invaderent calamitates, atque plagam hanc, Dei beneficio, fuisse curatam per Illustrem Luceburgiorum Principum familiam, e qua Caesares aliquot prodierint, magna Virtute Viri, Galliag. Regibus conjunctissimi: nam Caroli quarum Parentem, pro

Gallia Rege pugnante occubuisse, consimilem quaeque Principum Austriacorum fuisse voluntatem, et in iis Albertum Primum, neque pollicitatione neque comminatione Pontificum, ut Galliam oppugnaret, impelli potuisse: Hac autem eo se recitare, ut videant, quam non bene Reipublica consulant potentissimi Caesaris Caroli quinti familiares quidem et administri, dum non solum id agunt, ut has duas praestantissimas Nationes, alteram ab altera divellant, sed etiam suis technis et astu jam ante perfecerunt, ut optimus Princeps, Franciscus Rex, in dicta causa judicaretur hostis, hac quidem illos facere privato suo cum emolumento, sed maximo cum dispendio publico, quam enim eis difficile fuerit, ea manente duarum Nationum amicitia, libertatem infringere Germania, suumq. Regnum illud exedificare, vel ex eo satis apparere, quod Gallicis nunc armis terreti, remissius agant, nec Hispanicum illud jugum sic urgeant, hos nimirum illos esse, qui precibus atque tributis impetrata pace Turcica, per causam vel Religionis vel obedientiam, similitates in Germaniam atque factiones invexerint, qui Germanorum adjuvi copis bellum Germania fecerint, qui pecuniam omnibus imperarint, et miserabilem Imperii conditionem effecerint, dispositis huc illuc Hispanorum presidis, exarmatis armamentariis, et cognitioni fiscali patefacta via: nam eo rem esse deductam, ut et Imperii sigillum, et Camera Judicium, et Comitiorum jus atque libertas ab unius pendeam Atribatensis arbitrio, cujus enim hoc sit velexempli, velexemplis, eos, qui toleranda vita causa militanti externis, multare supplicio, proscribere, magnis propositis praeiis obicere tradendos? ut interim tot caedes, libidines, direptiones et oppidorum devastaciones mittantur, et imprimis non uno modo, sed pro temporis conditione varie tractata Religio: certe, quicquid huius rei factum sit multis nunc annis, eo pertinere solum, ut conturbatis Imperii legibus, Ferdinando Rege, vel coacto, vel pollicitationibus illecto, Principibus autem formidine quadam atque territatione subactis, Hispaniarum Princeps designetur Caesar. Annon mors exoptanda sit potius Viris fortibus, quam ut in talibus arumnis lumen hoc solis intueantur? neminem profecto posse fingi tam vecordem atque barbarum, quem non ista commoveant: non ergo debere cuiquam videri mirum, si tandem extiterunt Viri Principes, et in his quidem Saxoniae Dux Elector Mauritius, qui vel sui capitis periculo recuperandam esse communis patriae libertatem existimarunt, eos vero, cum viribus essent inferiores, neque tantam soli provinciam sustinere possent, Gallia Regis implorasse fidem et auxilium, et hunc quidem superiorum annorum offensione deposita, non modo fortunas omnes cum eis communicasse, verum se quoque tanta rei totum impendisse, facto cum illis foedere, quo sit inter alia cautum, ne cum hoste pacisci, nisi de Regis voluntate, liceat, porro, Mauritium, quanquam eo vinculo teneatur, tamen, ut patria consulat, et Ferdinando Regi petenti morem gerat, a Christianissimo Rege petiisse nuper, ut quomodo pacem ferre possit, ostendat, id quidem ei praeter expectationem nonnihil accidisse, quod, cum ejusmodi sit ipsius tamque magnum beneficium, de rebus ad ipsum pertinentibus,

non ex longinquo, sed coram esse putaret agendum; sed tamen, quia suis commodis publica longè præferat, non voluisse confederato Principi quicquam denegare, proinde, si Reipublica vulnera sanentur, ut oportet, & in posterum idoneè caveatur, ne recrudescant, si Principes captivi dimittantur iis, quæ sunt in fœdere perscripta, conditionibus, adhuc, si vetusta Gallie cum Imperio, sed & istud nuper cum Principibus initum fœdus ita confirmetur, ut in sempiternum valeat, hæc, inquam, si prosuerint, illum erga Rempublicam sic animatum esse, non modò libenter ut sit assensus actioni pacis, verum etiam Deo permagnas acturus gratus, quod ipsius in eo consilium inter venerit & adjumentum, ad privata quod attinet, quia per vim Cæsar multa detineat, neque iusta de causa bellum fecerit, Regem putare æquum esse, ut qui causam injuriæ dedit, satisfactionis quoque viam primus ostendat, illum certe, licet viribus atque causa minime diffidat, ita se comparaturum, ut quantopere sit Sæmans pacis, & ipsis omnibus atque Mauritio gratificari cupiat, intelligi possit.

Principes ad ea respondent: Illam, ex vetustate repetitam & superiori memoria, ac Germaniæ conjunctione Galliæq; narrationem, valde sibi jucundam, neque minus gratum fuisse, quod privatis commodis Rempublicam Rex anteferat, & quod minus confederati Principes cum Cæsare pacem constituent, non recuset: nam ut ita fiat, non unius modò Nationis, verum Europæ totiùs interesse, quæ civilibus jactata malis, ad interitum spectet, quæ vero pacis conditiones Rex intervenire velit, non se dubitare, quin id obtineri possit: nam & antea Cæsarem, & nunc in his motibus bene de Republica sentire, neque Germaniæ velle deminui libertatem, amplam quoque spem esse, futurum, ut Principes captivos brevi dimittant, ut autem antiqua fœdera renouentur, & nova confirmentur, intelligere pro sua prudentia Regem, in hoc ipso conventu rem tantam non posse confici; verum tamen, quæ semper fuit inter utrumque populum, eam optare se firmam & inviolatam permanere, necessitudinem, quæ sint eicūm Cæsare privata lites, ut hæ componantur, & cupere se cumprimis, neque laborem etiam ullum atque studium in eo recusare, cum autem occupare Cæsarem nonnulla Rex, quæ sua sint, asseret, & quod ab eo repetat, habere se non obscurè significet, videri sibi non iniquum, ut cuiusmodi sit illud, ostendat: nam ad Cæsarem referre controversiam, & intercedere sese constituisse, rogare verò plurimum, ut in bonam partem ista Rex interpretetur. Porro, de Luceburgiorum autem familia, quod Gallicus Orator ait, sic habet. Luceburgii Comes Henricus filium habuit Henricum, qui postea Cæsar fuit, ejus nominis septimus, huic erat filius Johannes, qui per matrimonium factus est Bohemiæ Rex, hic Philippo Valisio, Galliæ Regi tulit opem adversus Angliæ Regem Eduardum Tertium, ipse profectus in bellum, & commisso prælio, cum Angli vincerent, occubuit, ac inter alios, filium reliquit, natum maximum, Carolum, qui postea factus est Cæsar, ejus nominis quartus, pater Wenceslai & Sigismundi, qui Cæsares ambo deinde fuerunt, & hic quidem etiam Ungariæ Rex atque Bohemiæ, Constantiensis Concilii sollicitator. Albertus Austriacus, de

quo loquitur, Rudolphi Cæsaris filius, Cæsar, cum Philippo Pulchro, Galliæ Rege firmam coluit amicitiam, et si Bonifacius Octavus Pontifex, vehementer eum ad bellum incitaret. Mauritius, præter Landgraviæ liberationem, duo potissimum urgebat: unum, ut iis de rebus, quæ Germaniæ libertati nocerent, & quas ipse nominatim recitaverat, Ferdinandus Rex, Maximilianus filius, & intercessores ipsi jam jam cognoscerent, & ex legibus atque more antiquo Germaniæ de iis pronunciarent: alterum, ut Religionis pax daretur, nec ulla cuiquam eo nomine fieret molestia, dum integrè sit controversia tota conciliata. Rationem hanc non improbabant intercessores, at Cæsar, per Legatos, quid in eo requireret, ostendit, & iis, qui fideles ipsi fuissent, inque, maximas idcirco calamitates incidissent, de damno satisfieri æquum esse putabat. Post variam disceptationem, cum essent nonnulla mitigata, placuit tandem, ut ad tertium Julii diem planè Cæsar responderet, ac interea belli conquiesceret administratio, datis ergo literis Junii die decimo sexto, Cæsarem intercessores ad pacem hortantur. Inde profecti, Junii die undevigesimo, cum copiis omnibus ad Eistetum castra ponunt, quod est Baviaræ finitimum oppidum Episcopale, magnoque desiderio, neque sine solitudine Mauritium expectant, qui cum tandem eo venisset, quo loco res versaretur, ostendit, & ultima Junii die per dispositos equos illinc Passavium revolat, ut ad constitutum diem adesset, socii verò Principes, motis postridie castris, quarto post die, Roteburgum, quod est ad Duberum flumen, Franconiæ vicinum oppidum, perveniunt. Albertus autem Marchio suum institutum nihilo secius urgebat, & ad pacem adacta Noriberga, Nobilitatem etiam & Ordines iis locis imperata facere cogebat: nam & si communem causam agebat initio, licet edito scripto, facturum se professus fuerat, tamen non erat ejus fœderis, & soluta Ulmæ obsidione, cepit quodammodo suum privatum agere negotium, vel quod uni sibi veller acquirere, quicquid belli dedisset fortuna, vel quod Mauritii factum improbarer, vel quod à Galliæ Rege sollicitatus, aliò spectaret; sed tamen quos in suam fidem adigeret, sociis quoque fidem eandem præstare jubebat. Deinde in Archiepiscopi Moguntini fines progressus ad Mœnum flumen, plurimum damni dat, incendiis atque rapinis, & ingentem pecuniæ vim ab eo postulat, cumque nonnulli intercederent, neque tamen de summa conveniret, Moguntinus, in Rhenum antea demersis majoribus tormentis, quinta Julii die discedens, fuga salutem petit. Eodem etiam tempore, Albertus, qui nihil intentatum relinqueret, ab Archiepiscopo Trevirensi petit, ut præcipuam ipsius ditionis arcem sibi tradat, ea est ad Rheni atque Mosellæ confluentem, loco excelso, & natura munito, & cumprimis opportuno. Galliæ autem Regis nomine hoc ab se postulari dicebat. Ille, cum suis re deliberata, non se posse morem ei gerere demonstrat. Quia Principes intercessores extrema parte sui responsi, quod Oratori Gallico dederant, æquum sibi videri dicebant, ut quid à Cæsare Rex postulet, ostenderet, Legatus, à Rege certior factus, cum esset ad exercitum propè

propè Eisterum, Junii die vigesimo nono rescribit illis: *Non alia de causa, quam ut toti Reipublica, cum primis autem adflita Germania libertati consuleret, bellum hoc suscepisse Regem, cum id ab eo Principes aliquot diu multumq; flagitassent, privatum certe compendium suum in eo capiasse nulum, & rem ipsam hoc testificari, nihil enim omnino per Germaniam occupasse, cum id ei non esset difficile, sociis quoque liberam fecisse gerendi belli potestatem, ac licet interea, dum ad Rhenum ipse cum copiis excubaret, domi grassaretur hostis, non tamen se commovisse prius, quam è Mauritio Duce cognovisset, pacatis rationibus ea impetrari posse, quorum gratia bellum fuerat susceptum, eo cognito, non mediocriter latatum fuisse, cum ex animi voto rem procedere videret: nam hoc ejus fuisse consilii, primum, ne Principes hanc tam pulchram occasionem negligerent, neve sibi deessent ipsi, vel verba dari paterentur, ut antea: deinde, quoniam sua voluntatis atque fidei tam insigne documentum ipse daret, ut firma constitueretur utriusque gentis amicitia, quò videlicet ipse post aliis Reipublica commodis expedire vacare posset, quia verò Dux Mauritius ab eo rogaret, quomodo pacisci velit, hanc ipsius esse mentem, ut dicat bellum ei nulla iusta de causa Casarem fecisse: Gallia Reges autem non consuevisse pacem ab hoste petere, præsertim eò, cui neque viribus, nec alia res sint ulla dispares, ut aliquid proponat, nisi spes propè certa sit impetrandi, causam ei nullam apparere, de ipsis verò sic existimare, futurum, ut nihil ab se requirant, quod non cum ipsius dignitate conjunctum sit, illum invicem sic eos amare, tantiq; facere, ut si communem totius orbis pacem ab eis tractari videat, multa sit, ipsorum quidem gratia, de suo jure concessurus, quò minus etiam de ipsius postulatis cognoscant atque statuunt, modò conditionem eandem Caesar subeat, non recusare, & ut ejus rei causa conventus aliquis habeatur primo quoque tempore, cum primis optare, quòd si fiat, intellecturos omnes, quantum & Rempublicam amet, & quàm sint à veritate remota, qua de Turcica societate disseminantur ab adversariis, quòd si verò nullum ista locum habeant, & in ipsius modò perniciem omnia conferantur consilia, nec illa, quàm à Germanis merito speravit, ineatur amicitia, non ipsi tribuendam esse culpam, si qui majores forte nascentur motus. Hæc epistola, Kalendis Julii fuit in cœtu Principum recitata.*

Passavium ubi venit Mauritius ad diem, Cæsaris fuit allatum postridie responsum ad Ferdinandum Regem. Is deinde, facto confesso, Casarem quidem ait, *quid sue sit sententia, scripsisse, verum in plerisque non assentire, quòd cum ita sit, nihil opus esse, quid ad singula responderit, nominatim explicare; sed tamen quò videri possit, quantopere pacem ipse cupiat, & quàm benè consultum esse velit Germaniæ, profecturum se magna celeritate ad Cæsarem, neque dubitare, quin ei persuadeat, orare autem imprimis, ut ejus temporis, quòd itinerandum sit, octo videlicet dierum moram, leniter ferat Mauritius. Quòd cum ille mox recusaret, Ferdinandus admodum instat & urget; verum id frustra fuit, & Mauritius, convocato Principum atque Legatorum cœtu, quàm nihil reliqui fecisset ad summum studium atque laborem componendæ pacis, ipsos, qui jam totum mensem rebus*

omnibus interfuerint, optimè scire dicit, neque dubitare, quin hujus rei præclarum sibi testimonium dare possint, itaque petere, ut animo sint erga se benevoli, & communem Germaniæ causam adjuvent, nihil enim amplius ab se posse concedi, & propter assiduitatem actionis propè in suspicionem apud socios venisse. Illi, quum liberaliter ad ea respondissent, ipsius collaudatò studio, à Ferdinando Rege petunt, uti Cæsaris nomine planè decernat: Existimare enim, quicquid ipse fecerit, futurum ut illeratum habeat. Ferdinandus adhæc, nullam talem à fratre potestatem habere se dicebat, alioqui laborem hunc profectio- nis atque molestiam non suscepturum, etenim, extra limites ab illo circumscriptos, non sibi licere desistere. Quemadmodum intercessores, decimo sexto die Junii Cæsarem hortati sint literis ad pacem, ad eas literas, ultima Junii die Cæsar Villaco rescribit. Inde ab inito Magistratu se perpetuò studuisse paci, & ne nunc quidem aliud optare, non esse igitur, cur eam sibi tantopere commendent, sed ad eos, qui sint horum motuum auctores, hoc genus oratione potius utendum esse, quòd ut faciant, postulare per eam, qua sibi devincti sint, & Imperio, fidem, ad sua privata quòd attinet, ipsorum quidem gratia se concessurum esse multa, modò sic instituantur actio, ut autoritas Imperii salva maneat, neque majoris turbe relinquatur materia, de summa verò pacificationis, quæ sua sit sententia, scripsisse ad Ferdinandum Regem Fratrem, ex quo sint audituri singula. His literis illi, quinta Julii die, cum Rex Ferdinandus ad Cæsarem reverteretur, rescribunt: Ipsius hortatu monituq; se venisse ad hanc actionem, eòq; magis, quòd Reipublica causa facturum se quidvis diceret, maximo autem suo labore, sollicitudine, diligentia viam esse pacis inventam, itaque rursus obsecrare, & vehementer quidem, ut communem patriam respiciat, multos & præcipuos Ordines Imperii, qui sint ejus fidem secuti, plurimum accepisse jam calamitatis, eamq; hunc esse rerum conditionem, adeoq; brevem consulendi occasionem, ut reliqui Principes ac Ordines, præsertim, qui sint incendio vicini, quantumvis etiam velint ei fidem & amorem omnem prestare, tamen non possint, imò necesse habeant ea inire consilia, quibus imminentem jam calamitatem & exitium primo quoque tempore declinent, quòd si repudiata pace, rem armis tentare velit, fore, ut gravissima perturbaciones ac plena periculi mutationes per Germaniam ex eo suscitentur, quæ post ad ipsius etiam Provincias redundent, nihil igitur esse potius, quàm ut pacis conditionibus, quas ipsi tanto studio conquiescent, acquiescat, præsertim, cum Lincii præcipua fuerint approbata, cuius quidem actionis formulam atque vestigia secuti sint ipsi: deinde, quoniam ea, quæ propriè ad ipsius pertinent dignitatem atque Magistratum, consultò rejecta sint ad Imperii conventum, ut ibi commodius leniusq; tractentur. Eodem, quo sunt hæc acta, die, Mauritius abijt, & quum undecimo die Julii venisset ad socios, qui tum Mergerthemi castra habebant, quid actum sit, exponit, & Ferdinandum Regem ivisse celeriter ad Cæsarem, & putare dicit, futurum, ut brevi Consiliarios mittat, qui plenum & definitum responsum adterant.

In hoc

In hoc autem dubio rerum statu, ne nihil agerent, & quia Cæsaris erat Francofurti præsidium, septendecim signa peditum, equites ad mille, Conrado Hanstæno Ductore, sic ut Helliæ vicinæ non parvum discrimen immineret, eò contendendum esse placuit. Cum ergo Prussæ Magistro Wolfgango, cuius in finibus tum erant, incendiis atque direptionibus plurimum damni dedissent, progressi per agrum Archiepiscopi Moguntini, decimo septimo Julii die Francofurtum veniunt. Principes autem intercessores atque Legati, continuo post ad Mauritium atque socios in castra mittunt Legatos, qui mulceant animos, & pacem urgeant: Ea durante obsidione, Georgius, Megelburgiæ Dux, Mauritio conjunctus, ille, qui Magdeburgicis omnium primus bellum fecerat, tormento fuit interfectus. Quo primum tempore cœptum est obsideri Francofurtum, confederati Principes magnam vim tormentorum ab Electore Palatino petunt, recusat ille semel & iterum; sed cum aliter non posset, & illi cum exercitu se venturos nuntiarent, ex omni numero dedit octo præcipua; cum omni instrumento. Ferdinandus Rex, ad diem, qui fuit Julii dies decimus tertius, Passavium reversus, quæ Cæsaris esset in singulis rebus voluntas, intercessoribus ostendit, nimirum, ut de rebus Imperiis, quas proposuisse Mauritium supra diximus, non à delectis aliquot separatim, sed ab universis in conventu Germania cognoscatur: deinde, ut Religionis causa pacata maneat ad proximum usque conventum Imperii, quo quidem in conventu, quod agendum in eo deinceps de communi Ordinum consilio videbitur, id ratum sit atque firmum. Intercessoribus quoque Cæsar, ad postremam epistolam, undecima Julii die respondet: Sicut ipsi per literas, ita Ferdinandum Regem fratrem, perquam diligenter secum egisse de suscipiendis conditionibus, & se quidem utrisque libenter voluisse gratificari, sed multis de causis impediri, quas fratri demonstravit, nec enim ut indifferenter omnia probet habeatq. rata, sibi esse integrum, quod autem hujus occasione motus, nonnulli, præter omne meritum, in calamitatem inciderint, id sibi vehementer, si cuiquam alii, dolere, neque tamen id suis contigisse fiducia, qui talem spem nemini fecerit, in qua prorsus esset acquiescendum: nam etsi præcipuos aliquot Principes, ut nascenti malo mederentur, initio motus interpellavit, omne suum studium pollicens, non tamen hanc ideo suam fuisse mentem, ut quicquid proponeretur, id approbaret, etenim, quæ totum ad Imperium pertinent, ut ad publicos ea conventus referantur, æquum sibi videri, quo quidem tempore si quis ullam adferet justam de se querimoniam, minimè se de futurum officio, quod adhuc quidem non prætermiserit, cum enim hactenus nullum sit ejus generis delatum ad se postulatam, quod tamen priusquam ad arma veniretur fieri conveniebat, non se potuisse, quid ab se peteretur, divinare, multò minus docere suos, Passavium missos Legatos, quid ad singula respondendum esset, quod quidem, pro suis muneris atque persona dignitate, coram ipse facere cogitet, quod ergo non omnia probet, quæ nonnulli forte conantur ipsis persuadere, non esse, cur hoc in se quisquam reprehendat, sed ipsos, qui sint intercessores, ad æquas atque moderatas rationes debere potius instigare illos atque cohortari, præsertim, cum vix tandem, & non nisi necessitate coactum arma se compa-

rasse videant, quæ ne nunc quidem exercere cogitet, si modoliceat, & si per ipsos æquabilis ac idonea via pacis expediat, quod cum ita sit, confidere, futurum, ut sibi, summo Magistratui, fidem omnem præstent potius, quam ut eis, qui cum suis hostibus, præter officium, fœdus fecerunt, & turbas excitarunt, auscultent, intelligere se, nec ignorare, quid malorum impendeat, armis utrinque productis in aciem, & Respublica detrimentis commoveri plurimum, imprimis autem innoxia multitudinis, ideoq. cogitare pacem, ut antea semper, nec ullam aquam recusare conditionem; sibi vero minimè tribuendum esse, quod interea, dum de conditionibus, bis ad se delatis diverso tempore, deliberavit, Ordines nonnulli damnis affecti sint: nam intercessionis toto tempore fuisse inducias, quod autem per hoc ipsum tempus Albertus Marchio quosdam adflixit, non se posse præstare: nam illum ab actione pacis inde a principio fuisse alienum; in respondendo quoque nullam suam intervenisse moram; & si permansum fuisset in ea ratione, quæ ab ipsis initio proposita, post autem immutata fuit, multò responderi citius atque planius, imò, si ab actione Linciana, cuius & ipsi mentionem faciant, discessum non fuisset, jampridem omnia potuisse conciliari, cum ergo suam erga Rempublicam voluntatem videant, petere majorem in modum, ut una cum Ferdinando Rege fratre, cui se totum explicavit, ad æquas conditiones illos adducant, & Imperii tum salutis, tum dignitatis in eo rationem habeant, se nimirum, quam adhuc quidem adhibuit, eadem usurum esse deinceps lenitate, studioq. pacis, quod à bello civili vehementer abhorreat; si vero pax istis conditionibus constitui non possit, omnem ab ipsis, qui sibi devincti sint, fidem expectare. Per Ferdinandum quoque tunc respondet ad Oratoris Gallici literas, nuper in confessu recitatas, ut supra diximus: Cum Gallia Rege sibi fuisse pacem, quam diligenter servavit, ac licet insolenter atque superbe quadam ab illo fierent, publici tamen otii causa dissimulasse; illum, vero, quanquam per Oratorem ampla polliceretur, nec aliquid ejusmodi præ se ferret, bellum sibi terra marique, fecisse prius, quam aliquid denunciasset, porro, jam antea se conditionem hanc detulisse, quod si Mauritius Elector, illius nomine pacis adferret rationes non iniquas, & rebus antea actis accommodatas, futurum, ut eas ipse minimè recuset; verum certi vel definiti nihil quicquam esse propositum, & huc illum spectare, ut cum violata pacis culpam in se transtulit, concordia quoque viam ab se dicat aperiendam, deinde hoc agere, ut illud de societate Turcica purget, tanquam ipsi fiat injuria; sed totum hoc esse fictum: nam si res ita postulet, in medium adduci posse ac demonstrari commentarios Oratoris Gallici Aramontii, memoria causa Constantinopoli scriptos, & per Centurionem quendam Costum, ad Regem missos, adduci quoque posse ac exhiberi Turcici per Ungariam Præfecti literas ad confederatos hoc tempore Principes aliasq. datas, verum interceptas, ex iis autem liquido videri, superioris anni cladis, quam Turcica classis dedit, ipsum, authorem, & ut idem hoc anno fieret, impulsorem fuisse, quodque non plus damni datum sit, vehementer ei dolere, breviter, hoc illius esse consilium atque Turcarum Imperatoris, ut se, fratremq. Ferdinandum funditus evertant, quò tamen deinde Rempublicam, imprimis vero Germaniam in sum-

in summum redigant discrimen & angustias, quam pulchre autem ista omnia illius conveniant promissis, & quam sit ei cura, Germania salus, facile querere intelligere: nam rem ipsam, quo sit animo, testificari, quod enim precipui Ordines Imperii, prater omne meritum, hoc anno vexati sint & adstricti, penitusque devastati, quod alii multi summis objecti periculis, quod ope Germanorum, qui se conjunxerunt ei, quadam Imperii loca redacta sint in illius potestatem, & nunc etiam ab eo muniantur, in ipsum unum esse conferendam omnem culpam, cum sic ergo res habeat, non apparere sibi, quid ipsius Oratoris epistola, ficta prorsus atque simulata tribui possit, & suo quidem iudicio prestitisse multo, rejicere illam, quam id genus responsum admistere, quod si rem omnem diligenter etiam considerent, non dubitare, quin videant, quid ille per suum Oratorem struat ac moliatur, & quoniam ad presentem actionem scriptum illud minimè faciat, non sibi necesse videri, quicquam amplius ad illud responderè. Idibus Julii, Ferdinandus Rex, Henricum, ex Illustri Plaviorum familia, Misniae, sicut vocant, Burgravium, Bohemiaeque Cancellarium, in castra mittit, qui cum ad Mauritium, Julii die vigesimo quarto venisset, rebus aliquandiu disceptatis, pacem ei demum persuadet, itaque pridie Augusti, prater multorum expectationem, de summa rei transactum est. In reliquis, ad persuadendum comparatis argumentis, hoc etiam erat: Cogitet secum, nisi conditiones admittat, quantum ei periculum incumbat & à Caesare, qui firmissimum jam habeat exercitum, & ab ejus patrueli Johanne Friderico, quem libertati restitutum, Caesar propediem sit remissurus domum, cogitet quoque Landgravii filius, in quantum discrimen sit & parentem captivum & omnem Provinciam adducturus. Electoris Palatini tormenta, quae subministrare coactus fuit, facta pace, recepta fuerunt in oppidum, ne in Alberti manus pervenirent. Julio mense, Galliae Rex, captis aliquot Luceburgicae Ditionis oppidis, exercitum in Atrebatem adduxit, sed nulla re memorabili perfecta, quò militem ex labore & contagione reficeret, copias dimisit, ac domum ipse revertit, iis locis, quae cepisset, praesidio munitis & opere, quibus demum rebus omnibus Guisium praefecit, magnae per Galliam autoritatis Principem. Lotharingae verò Dominam viduam, Caesaris è sorore neptem, jussit excedere finibus, hac duodecimo Julii die venit Argentoratum, & plusculis diebus ibi commorata fuit una cum sorore mariti, quae & ipsa fuit à Galliae Rege iussa migrare. Venit etiam Argentoratum, finibus ejectus, Equitum Ordinis Germanici Magister, Wolfgangus, qui proximum in Imperii confessu locum ab Archiepiscopis obtinet. Albertus Marchio, qui Francofurtum sociis adventantibus, in via sese conjunxerat, relictis illis ad obsidionein, Rhenum petit, & Wormatiam atque Spiram in suam redigit potestatem, imperata pecunia simul & tormentis. Quocunque veniret, sacrifici vel jam ante profugerant, vel mutata veste, professionem & ordinem suum dissimulabant. Et cum per Franconiam adventaret exercitus, Episcopi vicini ac reliqui ejus ordinis Praefecti fuga sibi salutem petebant, & Moguntinus quidem, qui metu Marchionis Alberti jam antea discesserat, Julii die vigesimo quinto venit Argentoratum profugus, & noctem unam

ibi commoratus, abitrans Rhenum. Spirensis admodum senex Tabernas confugit, non multo post ibi mortuus. Wormatiensis, interventu Palatini, domum rediit, depensis aureorum millibus duodecim. Occupatis iis, quas dixi, Civitatibus, Albertus, Julii die vigesimo octavo, datis ad Senatum Argentinersem literis, urbem sibi sociisq; patere quovis tempore, praesidiumq; recipi, cum opus erit, & fidem praestari petit, tam suo quam Galliae Regis nomine: nam totius Germaniae vindicandae causa bellum hoc administrari, nec ipsis, ut huic instituto desint, vel honestum, vel utile futurum esse: nam ut id perficiant, ideo se sociosque denuò jam copias omnes conjunxisse. Senatus ad ea biduo post rescribit: Multis nunc annis nihil se magis optasse, quam ut vera Christi Religio simul & prisca libertas per omnem Germaniam florere, eoque non solum instituisse suas actiones atque consilia, verum etiam opes atque facultates contulisse semper, & ejus nunc etiam esse propositi, nec unquam defuturos communis patriae tum saluti, tum dignitati, quantum quidem singulis temporibus ipsi praestare possint, agnoscere etiam, hoc sui esse officii, propter illud, quo sint Imperio devincti, iurjurandum atque fidem, quod cum ita sit, non opus esse ampliori declaratione sua voluntatis: Gallia quoque Regem, quo tempore nuper in Alsacia fuit, nihil ejusmodi postulasse, deinde, scriptum illud, cujus mentionem faciat, à Confederatis editum de causa belli, non sibi missum aut exhibitum esse, quapropter orare, ut satisfactionem accipiat, neque sibi suisq; finibus vim ullam faciat. In hoc autem ipso temporis puncto certior factus Albertus, ad pacem spectare Mauritium, relicto Spira praesidio, Francofurtum rediit cum copiis, & obsidionein, à qua Mauritius, facta iam pace discesserat, urget, positus castris ad diversam oppidi partem, cui Maenum flumen, loco paululum editiori, unde tormentis commodissime res agi poterat. Pacificationem autem hanc indignissime tulit, deque Mauritio loquebatur admodum odiosè, neque voluit comprehendere. Pacis haec sunt conditiones: Confederati Principes ante duodecimum Augusti diem discedent ab armis, & copias ita dimittent, ut Ferdinando Regi militent, si velit, neque vel Caesari vel Germania noceant, ad eum quoque diem, Landgravius, liber factus in sua, quam habet ad Rhenum arce, Rinselfio, sistetur, interposita prius cautione, de servandis conditionibus, Hale Saxonum à Caesare latis, qui tum etiam ejus nomine fidejusserunt, Mauritius, Brandenburgicus Elector, Wolfgangus Bipontinus, renovata sponsione, sese rursus obligant, quae Landgravio est cum Nassovio Comite, de Ditione Chattorum, controversia, recognoscetur per Principes Electores, & ab iis etiam, quos eam ad rem designabunt tum rem tum actor, ex iis deinde Caesar deliget sex, qui summam rei tractent, sic tamen, ut biennio causa definiatur, intra sextum mensem Caesar agat Imperii conventus, ac tum, quae potissimum ratione dissidium Religionis componi debeat, deliberabitur, pacem interea colent omnes, & propter Religionem nullam cuiquam exhibebitur molestia, quod autem de pacanda Religionis modo, communis ordinum consilio, & interveniente Caesaris autoritate, decretum fuerit, nimirum, ut placidis & piis & aequis rationibus componatur dissidium, id erit firmum atque ratum, ad Imperialis iudicii confessum sive Cameram admissentur etiam ii, qui sunt Augustanae Confessionis, reliqua

omnia, quæ propriè pertinent ad Germaniæ decus atque libertatem, in Imperii conventu tractari debent: Ottoni Henrico Palatino, suæ Regionis dominum atque possessio libera permittitur, hoc durante bello, qui fide Principibus confederatis data, sese devinxerunt illis, omni soluti vinculo, sui juris erunt, ut antea, quibus datum est damnum hoc in tumultu bellico, nullam eo nomine litem movebunt iis, qui dederunt: Cæsaris tamen & Ordinum erit, in proximis Comitibus rationem aliquam inire, quomodo sarciantur iis, quod acceperunt detrimentum, ad Galliæ Regem quod attinet, quoniam Imperii res ad ipsum nihil pertinent, licebit, ut quas cum Cæsare privatim habet actiones, eas exponat Mauritio, ut post ad Cæsarem omnia referantur. Proscripti recipiuntur in gratiam, modo nihil posthac in Cæsarem ac reliquos Ordines faciant, modo etiam ii, qui Galliæ Regi militant, intra tempus trimestre redeant in Germaniam, illo deserto: Brandeburgicus Albertus comprehenditur in hac pace, modo discedat ab armis, & ante duodecimum Augusti diem copias dimittat: hanc pacem qui violaverit, hostis judicabitur. His omnibus, qui præsentès erant Principes, primi Ordinis, cæterorum verò Legati subscripserunt. Passavii enim fuit hæc conscripta formula, quam & Cæsar obliquavit. Pace facta, Galliæ Regis Legatus, Fraxineus, domum redit, molestè quidem Rex transactionem tulit; sed quum Landgravio magnum esse periculum audiret, nisi pactio fieret, assensit, & obsides in Germaniam salvos remisit. Augusti die tertio, Mauritius & Landgravii filius, Francofurti profecti, diversas in partes abeunt, & hic quidem in Hessiam, ille verò suas copias Donaverdam traducit, & secundo Danubio mittit in Ungariam, adversus irruentem Turcam. Illa verò Legio, cui Rifebergus præerat, trajecto Mœno flumine, transit ad Albertum Brandeburgicum, non sine magna Principum sollicitudine, quod metuerent, ne Cæsar causam hanc arriperet non dimittendi Landgravii. Commoratus ante Francofurtum Albertus, cum pacem factam rejiceret, Augusti die nona discedit, & Rheno transmissio, propè Moguntiam castra ponit, civibus in suam fidem adactis. Ad exitum Julii Villaco Cæsar venit Oenipontem, & octavo post die digressus, per Bavariam facto itinere, cum Hermannis, Bohemis, Italis, Hispanis, qui sub initium Julii Genuam appulerant, Albano Ductore, vigesimo mensis Augusti die venit Augustam. Moguntinus Archiepiscopus, cum per Sueviam diebus aliquot profugus oberrasset, ubi primum de Cæsaris adventu cognovit, profectionem eò suscipit. In hoc tempore, Senenses, Galliæ Regis impulsu & auxilio, præsidium Hispanorum ejiciunt, & arcem ibi ceptam ædificari mandatu Cæsaris, dirunt; & in libertatem sese vindicant. Albertus interea maximam pecunie vim Ecclesiasticis imperat, Moguntinus præsertim atque Spirensibus, cum ea dari non posset, plerisque fuga dilapsis, utriusque urbis templa dissipat, tectum quoque plumbeum templi primarii Spirensis demoliri cæpit, deprecante verò Senatu destitit. Moguntia autem, & arcem Episcopi, Rheno propinquam, hospitium suum, & quinque templa, deinde naves omnes, etiam eas, quæ vino essent onustæ atque frumento, incendit, facit idem Spira, quò Cæsari difficiliorem relinqueret transitum, suisque revocatis, quos ibi præsidio habebat, in fi-

nes Trevirorum proficiscitur. Idibus Augusti, Colonienfis Archiepiscopus Hermannus jam ætate gravis, in patria vitam clausit, & qualem expectavit, finem habuit. Genus ducebat ex Illustri Comitum Werdensium familia. Landgravius è custodia dimissus, uti convenerat, & domum proficiscens, ubi Trajectum venit, Mosæ vicinum oppidum, Mariæ Regina mandatu, quatum aderat, de novo sistitur, & Hispanis datur in custodiam, iis, qui totum jam quinquennium ipsius fuerant custodes. Ejus autem rei causa fuit; quod Rifebergus, qui Landgravii filio militaverat, cum suis copiis omnibus ad Albertum transisset, ut antè diximus, quæ quidem re pacem esse violatam Regina dicebat, ideoque non sibi licere ipsum dimittere, donec, quæ Cæsaris in eo sit voluntas, cognoscat. Mauritius, ad Danubium, sicut dixi, progressus, Augusti die vigesimo secundo copias præmittit, pedites quidem, secundo flumine, equites autem per continentem, ipse rei privata causa domum recurrit, post ad eos rediturus. Cum ad Treviros Albertus adventaret, Georgius Holius, è Cæsarianis Ducibus unus, militum signa decem adduxerat, urbis defendendæ causa; verum ab oppidanis exclusus, qui præsidium recusarent, Luceburgum copias reducit. Albertus autem Augusti die vigesimo septimo deditiōem sibi fieri postulat, altero die receptus, militem per urbem & loca vicina distribuit. Episcopus interim erat in arce, quam diximus esse ad Rheni & Mosellæ confluentem; reliquorum etiam Procerum ejus Ordinis nemo aderat. Cæsar dies aliquot Augustæ commoratus, eum, quem Principes confederati nuper constituerant, Senatū, & unā tribus omnes abrogat, & priorem Republicæ formam, & Senatū ab se constitutum restituit, & e ministris Ecclesiæ tres removet, aliis autem, ut juxta Confessionis Augustanæ formulam doceant & agant, permittit, fuit hoc Augusti mensis die vigesimo quinto. Kalendis deinde Septembris illinc digressus, & sex peditum signis præsidio relictis, biduo post venit Ulmam, exercitus autem aliò deflexit, donec ad Würtembergensium fines pervenit, quod Ulmensium causa fiebat, ne ipsorum ager, qui summam fidem Cæsari præstitissent, novum acciperet detrimentum. Quo die Cæsar Augusta discessit, humanissimis verbis, & prolixè de sua benevolentia pollicitus, Johannem Fridericum Saxonie Ducem ab se dimittit, qui & postridie domum versus proficiscitur. Landgravius etiam, quarta Septembris die dimissus, domum sexto post die revertit. Interea dum Albertus erat Treveri, clausa fuerunt omnia templa, commoratus ibi per dies octo, & Monachorum collegiis aliquot incensis, & arce quadam Episcopi non procul ab urbe, præsidium ibi relinquit, signa duodecim. Postea Sircum profectus, quod est inter Metim atque Treverim, pari intervallo, Lotharingicæ Ditionis oppidum, decimo tertio die Septembris, Mosellam ibi trajicit, & Luceburgicum agrum, deinde rursus Lotharingiam ingreditur, & passim multum damni dat, expectans, cujusmodi conditionem Galliæ Rex deferat. Cæsar autem, cum adventaret, sollicitatus ab Episcopis, pactiones illas rescindit, iisque mandat, ne ratas habeant, ut quo sua recuperent. Idem quoque Noribergicis permittit, & post illos hortatur, ut Regionis tuendæ

causa, fœdus faciant. Idem scribit ad Suevos, ad Rhenanos, & alios, tam Principes quam civitates. Itaque fœdere sese deinde muniunt hi quos diximus Episcopi simul & Noribergenses, & quum Albertus, adveniente Cæsare, Lotharingiam peteret, Bambergensis, ad exitum Augusti mensis, & per Septembrem, Forchemum oppidum & alia pleraque recuperat. Cæsar, Wirtembergensis agri fines egressus, tenebat iter Spirense, verum ubi Brettam venit, quod est oppidum Palatini Principis, mutato consilio, deflectens ad lavam, Argentoratum petebat. Ejus adventu, sex ab urbe milliariis, venerunt ad eum Legati, Jacobus Sturmius, Fridericus Goresseus, Ludovicus Grempius, deprecatur, ut ipsorum sinibus parceret, aliisque tradideret partem exercitus, ne cum majoribus ipso copiis in urbem ingredi vellet, nec in Republica quicquam mutaret. Ille, cum perhumaniter exceperet, scire se dicit & intelligere, quam præclare fortiterque sese gesserit nuper ea Civitas, quantumque sibi beneficium & Imperio toti dederit, ejus rei perpetuam apud se fore memoriam, & ipsa re declaraturum per occasionem, quantum eis hoc nomine debeat, postea repentinum suum adventum diligenter excusat, propter incensas ab Alberto naves, propter allatum nuncium de Gallorum in Alsatiam incursum, tum etiam propter anni tempus, quod celeritatem postulet, ut quamprimum ad hostem pervenire possit, exercitum ergo se traditurum præter urbem, quam sit ipse cum suis tantum domesticis ingressurus, & sumpto prandio ne pernoctaturus quidem ibi. Cum igitur decimo quinto Septembris die, quendam in vicum, milliare unum ab urbe venisset, copiis omnibus per agros huc illuc circumfusus, in diem quintum ibi permansit, tunc demum, impedimentis jam omnibus Rheno transmissis, in quo permagna fuerat difficultas, & prima luce jussu progredi exercitu, ipse, non in agno cum comitatu, sub meridiem venit in urbem, nunquam antè visam, amanter & honorificè exceptus à Senatu. Fortè prætereundum erat templum pri-marium, eò cum venit, descendit, & à sacrificiis introductus, paululumque moratus, rectà contendit ad prandium. Senatus deinde munus ad eum deferret, pro more civitatis, orans ut boni consulat. Ille, & pergratum sibi effere respondet, & quod antea actis diebus, de sua erga ipsos voluntate dixerat, ob fortiter administratam, dubio & planè formidoloso tempore, Rempublicam, repetit, & quòd oppidanis damnum esset datum extra urbem, à milite, per ipsorum hortos atque prædia, dolere sibi dicit, quia verò non omnibus incommodis occurrì possit in tanta multitudine, rogat ut patienter ferant, præsertim, quum hoc ipsum bellum Imperii causa geratur. Deinde, sub vesperum, Haganoicam viam ingressus, in proximum vicum divertit, ac ibi pernoctavit. Ad Argentinam cum esset, Metim iturus, exterorum Principum Oratores, qui sequebantur ejus aulam, jubet divertere Spiram, & ibi commorari. Britannia Regis Eduardi Sexti Legatus tunc erat Richardus Morosinus, cujus est inter homines doctos nomen illustre: Venetæ autem Reipublicæ Marcus Antonius Amulius, Vir & eleganter ipse literis excultus, & ingeniorum fautor eximius. Paucis iis diebus, quibus ad urbem Cæsar substitit, nemo credat, quantum damni dederint milites in

agris, & admodum erat triste spectaculum, videre miseris agricolis, eorumque liberos atque conjuges in urbem accurrentes, rebus omnibus despoliatis. Delira quidem res fuit ad Ducem Albanum à Senatu, & quanquam is dolere sibi magnopere diceret, & curaturum, ne quid ejusmodi fieret in posterum, tamen nihil profici potuit, & quacunque irent, more suo diripiebant omnia. Summæ totius belli præfectus erat Albanus, Galli interim, Ductore Guisio, Metim & Nanceium in primis muniunt, frumentum etiam omne atque pabulum ex agris eò convehunt. Militabant Cæsari Johannes Marchio Brandenburgicus, Alfonso Holfatiæ Dux, Daniæ Regis frater, Philibertus Sabaudia Ducis filius. Lotharingæ Domina vidua, sinibus expulsa, Cæsarem avunculum ad Argentoratum convenit, in Belgium deinde profecta. Cæsar Haganoa Landavium petit, & ibi supra dies sexdecim commoratus, pulcherrimo cælo, non sine multorum admiratione, tandem iter ingreditur Metensem, & ad vigesimum secundum diem Octobris urbem obsidet, plerique cives ac Senatores, permissu Gallorum, discedunt, alii in Lotharingiam, alii verò Argentoratum. Erat tum in Lotharingia sinibus, ad oppidum Pontamossium, Albertus Brandenburgicus, cum quinquaginta signis peditum, & equitatu non parvo, cumque de stipendiis tam præteritis, quam futuri temporis inter ipsum Gallia Regem non conveniret, interveniunt quorundam reconciliatur Cæsari, qui & culpam omnem ei condonat, & actionem in eum institui belli causa, verat, & transactionem cum Episcopo Bambergensi factam atque Würzburgensi, confirmat, & militiam Ungaricam ei remittit, in ejusque gratiam ignoscit Oettingensi Comiti, Patri atque filio, item Alberto Mansfeldio filisque. Eo cognito, Guisii Principis frater Aumalius, qui magno cum equitatu missus erat in Lotharingiam, à Rege, ne quid Albertus, de quo dubitabant, damni daret, statuit eum adoriri. Jam enim occultis consiliis Galli detraxerant ei Legionem unam peditum, cui præerat Rifebergus: nam is ad Regem transiit, deinde, reliquum etiam exercitum sollicitabant, & ipsorum consilii erat, ut denudatum ac destitutum à suis, ob difficultatem rei nummaria, cum ignominia profligarent. Habebat Aumalius in consilio Johannem Fraxineum, Episcopum Bajonensem, cum & hujus accederet cohortatio, totis viribus in illum invehitur, pedites pugnam detrectabant ob non soluta stipendia, salus ergo tota pendeat ab equitatu, quos amice compellans Albertus, & ad Virtutem cohortatus, impetum in eos facit, probabat hominis consilium fortuna, petru-pens enim per mediam aciem, disjicit illos & in fugam dat præcipientes, tametsi numero longè superarent; plurimis, & quidem ex Nobilitate, interfectis; Fraxineus fuga dilapsus fuit: Aumalius, tribus acceptis vulneribus, capitur, fuit hoc die quarta Novembris. Ea parva victoria, venit ante Metim Albertus cum Aumalio captivo, castraque ponit ad Mosellam flumen, ac deinde curatum ex vulnere captivum, in Germaniam mittit custodiendum. Erat ei Legatus, ut Protestantium quoque bello, Georgius, ex Illustri Lichtebergenium familia. Bambergico post nunciat de confirmatis à Cæsare pactis, & monet, ut fidem servet, & oppida sibi restituar, suis

suis etiam Præfectis, nisi morem ille gerat, ut armis recuperent, mandat. Hoc ipso tempore Cæsaris exercitus Belgicus populatur Galliam, & arcem iis locis munitissimam, Hefdinum, capit, quam aliquot post tempus Gallia Rex deinde recuperat, & missus in Germaniam literis acerbè Cæsarem perstringit, & ut secum amicitiam colant, accepti beneficii memores, ac restitutæ suæ nimirum opera libertatis, hortatur. Cæsar, qui Dedehovii commoratus adhuc erat, quod est ad Mosellam, oppidum, quatuor infra Metim miliaribus, vigesimo Novembris die venit in castra. Tunc in primis valide fuit urbs concussa tormentis, quorum tanta vis erat, ut non Argentorati solum, sed trans Rhenum etiam ad miliaria quatuor exaudiretur fragor atque tonitru, abest autem Argentoratum à Meti, miliaribus magnis duodeviginti. Mauritius, quem in Ungariam ivisse cum exercitu diximus, pro Ferdinando Rege, sub hoc tempus domum revertit. Faciebat tunc bellum Henrico Brunsvicensi, Volratus Mansfeldius, Alberti filius, eumque totis propè finibus eiecit. Henricus ergo Metim in castra venit ad Cæsarem, deque sua fortuna conquestus, opem implorat, sed id fuit alieno tempore. Mansfeldius, Marchionis Alberti militabat auspiciis, cum is Gallicarum adhuc esset partium. Dum Metim Cæsar obsidet, Wolfgangus, Equitum Ordinis Germanici Magister, Elvanguum oppidum capit. Est ibi Præfectura valde locuples, Ecclesiastica, quam ille multis jam mensibus ambiebat, qui sunt ejus collegii potestatem habent eligendi Præfecti, vulgò Præpositum vocant, cum ergo quendam elegerent, genere Nobilem, ille, qui se præteritum esse doleret, ex improviso locum occupat. Eo cognito, Princeps Würtembergicus, quem ejus collegii sodales, ut sui juris defensorem implorabant, illicò suos conscribit, & brumæ tempore profectus, facili momento recuperat, & illi præterea unum & alterum oppidum eripit, donec sumptus in militem factus resarciatur. Galli circumfessi, crebras faciunt eruptiones, præsertim in Alberti castra, & inter alios graviter vulneratus fuit Lichtebergus. Erat autem Hyems asperissima & nivosa, & quamquam ingentem habebat exercitum Cæsar, ab oppugnatione tamen abstinuit, & cuniculis demum rem tentabat; sed id frustra fuit, cum & anni tempus impediret, & hostis perinducium id accepisset. Defendebant urbem lectissimi Duces, illustribus nati familiis; rei verò summæ præerat Guisus. Quum Alberti Marchionis Præfecti, copias conducerent illius mandato, Bambergicus apud Cameram ea de re questus, Decembris die vigesimo nono literas obtinet, quibus mandatur Albertinis, ut ab armis abstineant. Ulmeneses, arcem Helfensteinum, quam recuperaverant, dejecto præsidio, quod Albertus ibi reliquerat, demoluntur totam. Hyemis intemperie Cæsar coactus, sub exitum Decembris oblidionem solvere, & Dedehovium profectus, ac inde reversus in Belgium, legiones aliquot in Treviris hyemare jubet, in his etiam fuit Albertus. Ex contagione autem atque frigore desiderata fuit magna pars exercitus. Galli, vigesimo secundo Januarii die supplicationes Meti faciunt ad templa Divorum, ob rem bene gestam: Guisus de-

inde, relicto ibi Legato, redit in Galliam. Hoc ipso mense, Bambergico multa tursus eripiunt Albertini Præfecti, & quum obsidione soluta Metensi, Albertus aliquandiu in Treviris hyemasset, ac persolutis à Cæsare stipendiis, Februario mense Germaniam peteret, Bambergensis Episcopus, Februarii die decimo septimo novas iterum literas obtinet à Camera, quarum unis idem denuò mandatur, quod prius, alteris autem injungitur Nobilitati per Franconiam, & Noribergicis, item Palatino Principi, Johanni Friderico Saxoni, tanquam finitimis, ut opem ei ferant. Ad exitum Februarii mensis, Gallia Rex, cui jam creverat animus ob defensionem Metim, scriptum evulgat, typis excusum, ad Imperii Ordines omnes, aculeatum in primis, & insectum Cæsari. Nam & in odium conatur illum & contemptum etiam adducere. Non esse videlicet metuendum amplius, cujus jam sit facta potentia, & detecta multorum annorum rechina, qui valetudine sit tam afflicta tamque perdita, vix ut animam trahat, se quidem eodem semper in ipsos animo futurum, hoc est, amico & liberali, & licet nonnulli magnis ab se beneficiis affecti, non admodum grati fuerint, non tamen idcirco discessurum à reliquorum amicitia. Ubi de Cameræ mandatis Albertus accepit, crebras dat literas ad Atrebatensem, ad Albanum, ad Cæsarem ipsum, & quid Episcopi moliantur, quomodo pacta violent, ostendit, & quia transactionem cum illis factam sibi confirmari, poenam eis denunciari petit, nisi pareant: deinde Spiram misso ad Cameram internuntio, non modo pacta, sed Cæsaris quoque mandatum ab Episcopis violari docet. Itaque petit, ne litem ullam sibi moveant, & literas ab adversariis impetratas, aboleant. Ad hæc illi, sui esse muneris, ut jus cuique dicant, id etiam Episcopis non se potuisse denegare petentibus. Ipse contra, post multam refutationem, idem quod antea, petit: nam alioqui, si damnum sibi derur, fore, ut cur ab ipsis illud sibi præstari postulet atque sarciri, causam habeat. Ad Alberti literas, Martii die decimo tertio Cæsar rescribit: *Pactionem illam ab se confirmatam esse, neque negare stipendia quoque se liberaliter ipsi persoluisse, magno sane cum suo dispendio, quum reliquis nihil daretur, pergratum verò sibi fuisse futurum, si quidem Episcopi nihil amplius movissent, eoque nomine se misisse Legatum ad ipsos, qui persuaderet; cum autem illi recusarint, & ad se, Principes item Electores atque Cameram provocarint, videre ipsum, quam non possit hoc eis denegari, præsertim, cum Ordines nonnulli suspicionem de se conceperint, & varios jactent rumores: Etenim, si nunc ipsius precibus acquiescat, & illos pacta servare jubeat, fore, ut & iniquè facere dicatur, & suspensiones illas augeat, sui nimirum esse muneris, ut jus æquabiliter omnibus administret, & vim fieri prohibeat, unicam igitur hanc esse rationem, ut amice res componatur, neque se dubitare, quin ipsemet, si rem totam prudenter secum expendat, hanc viam sit ingressurus, ut autem facilius, & majori cum fructu res peragatur, daturum se negotium ipsius cognatis, Bavaria Principi & Würtembergico, ut intercedant, Episcopos quidem, datis ad se crebris literis, graviter esse conquestos, veruntamen considerare se, non esse repudiaturus*

aliquem: Ejus, quod est inter Henricum Brunsvicensem ejusq. Nobilitatem, dissidii componendi negotium Johanni Marchioni Brandenburgico se mandasse: Bavarum etiam & Württembergicum Ducem constituisse, ut inter Oettingenses Comites, Patrem atque filios, transigant. Hoc fere tempore & dilapsus fuit exercitus Mansfeldicus, & Johannis-Friderici atque Mauriti Principes Legati conveniunt, ut ipsos concilient: nam ille suis in literis atque moneta, quam euderet, Electoris nomen & gladios binos transversos, quod est Electoratus insigne, sibi usurpabat, & *Gotham arcem, permittente Casare, rursus munebat.* Id autem graviter tulit Mauritius, & ad suos Ordines de eo querimoniam habuit, horum erat omnium sententia, rationes incundas esse pacis, itaque missi fuerunt Legati, sicut diximus, verum frustra. Per hos etiam dies, *Episcopus Metensis Robertus, Cardinalis Lenoncurtus, Galliarum Regi deditissimus, Metim venit, & jurisdictionem omnem sibi vendicat, & ad se pertinere dicit, qui sit Imperii Princeps, & novum instituit Senatum, in eumque nonnullos adoptat Ordinis Ecclesiastici, & Marsum oppidulum, ad Germaniarum fines positum, opere & Gallorum praesidiis munit.* Hujus jam antea fuerant interceptae literae, quibus à Rege petebat, *ut sibi jurisdictionem permitteret, quam sui majores habuissent Episcopi: nam sui esse propositi, novum constituere Senatum, nec ullum recipere, qui non sit ipsi totius addictus, alioqui futurum, ut qui sunt partium Caesaris, ibi remaneant, alii vero discedant, quod quidem ipsius maximo sit futurum incommodo, nisi enim suspecti removeantur omnes, non esse quod tranquillam ejus urbis possessionem sibi promittat, cupere autem suum studium atque voluntatem ipsi probare: nam ideo cum prius in hac loca sese commigrasset, & Episcopatum hunc suscepisse, ut illustrem aliquam operam ei posset & officium prestare.* Erat tum Albertus Heidelbergae cum Electore Palatino, & literas illinc ad Camerae Judices miserat, de quibus dictum est. Heidelbergam tunc quoque venerunt Bavarus, Württembergicus, mandatu Caesaris, pacificandi causa, venit etiam Dux Clivenfis. Re diu disceptata, quum Episcopi magnam pecuniae vim offerrent, Bambergicus in primis, ut oppida sibi relinquerentur pacata, probarent etiam hanc conditionem intercessores: Albertus, qui pacta sibi servari velle, quae Caesar etiam confirmasset, quum hoc ipso tempore per suos in Saxonia cogeret equitatum, & jam de quorundam auxiliis compertum haberet, infecta re discedit, offensus intercessoribus, & mox ad arma sese convertit, ac edito scripto Martii die vigesimo septimo, rem omnem ordine commemorat, deque adversariis, ob violatam fidem, gravissime queritur, & argumentum illud refutat, quo dicebant Episcopi, non sibi licere quicquam de bonis Ecclesiasticis alienare, & necessariò sibi suum jus armis defendendum esse docet. Würtzburgicus aderat ipse, Bambergensis miserat Legatos: *Qua Württembergico Duci lis erat & simultas cum Ordinibus Germanici Magistro, Principum intercessione composita fuit, quum hic, ut oppida recuperaret, aureorum millia triginta dependeret.* Ad se-

cundum Aprilis diem, qui tum erat Paschae dies, Mauritius quoque venit Heidelbergam ad Principes, usus magna celeritate, triduo post domum recurrit. Hi, quos diximus, Principes intercessores, ut ab injuria sese defenderent, foedus faciunt, in eoque sunt etiam Moguntinus & Trevericus. Quum rejectis conditionibus Heidelbergam profectus Albertus cogeret exercitum, Bambergicus & Würtzburgensis alteras obtinent à Camera literas, iis & Moguntino & Palatino & Mauritio, & Prussiae Magistro, & Johanni Friderico & Württembergico & Landgravio & Noribergicis atque vicinis omnibus mandatur, ut opem illis ferant, fuit hoc Maji die secunda. Mauritius, qui alioqui suspectum haberet Albertum, & hoc bello se quoque crederet oblique peti, muniendi sui causa, foedus cum Brunsvicensi facit, & Episcopis atque Noribergicis opem promittit. Interim Albertus, conductis copiis progreditur, & per Episcoporum atque Noribergensium fines omnia vastat incendiis atque diripitionibus, & Bambergam, oppidum Regionis primum capit, & Nobilitati Franconiae bellum indicit, nisi morem ipsi gerant, & Schvinfurtum, Imperii oppidum occupat, praesidioque munit. Norimbergici, quoniam oppida quadam & castella tenent beneficio Regni Bohemiae, Ferdinandum Regem oraverant, ut ad ea loca tuenda liceret ipsis equitatum cogere per ejus fines, annuit Rex, & ut ad quingentos conscriberent, permittit; hos verò proficiscentes Albertus intercipit, & simul ex iis, quae diximus, castellis ac oppidis quaedam occupat. E diverso Henricus Brunsvicensis, qui magnam exercitus Mansfeldici partem ad se traduxerat, per Philippum filium vicinis bellum infert, grassatus per Episcopi Monasteriensis, Mindensis, Erii Principis agnati sui, & Bremensium fines, ab iisq. vim pecuniae permagnam extorquet. Per hosce dies, controversia, qua Principi Clivenfi erat cum Archiepiscopo Colonensi, jurisdictionis causa, Palatini Principis atque Trevirensis interveni, qui Bacheraci convenerant, sedata fuit. Paulò post, ad initium Junii mensis, Palatinus, Moguntinus, Bavarum Ducis atque Württembergensis Legati, mandatu Caesaris, Francfurti conveniunt, belli Franconici causa. Legatos ibi Caesar habebat, Ludovicum Comitem Conigstenum, Renardum Solmensem, Henricum Hassium, aderant etiam Ferdinandi Regis nonnulli, cumque Caesaris abolitionem Episcopi urgerent, Albertus verò confirmationem, Electores movent Legatos Caesaris, ut hæc ei perscribant, quò renunciaret, utrum valere velit. Caesar decimo septimo die Junii responderet. Quum anno superior de Alberti & Episcoporum audisset transactione, rogatu quorundam rescidisse illam, & Episcopis mandasse, ne servarent, propterea quòd esset malis res exempli, cogere aliquem imperata facere, propter officium sibi prestitum & Imperio; sed cum Albertus deinde secum non aliter pacisci velle, nisi pactioes illae juberentur esse firmae, se, majoris incommodi vitandi causa, quòd toti Germania tum imminerebat, obsecundasse tempori, & quòd expeditum ille haberet exercitum, Mansfeldius etiam, illius auspicio, per Saxoniam novam manus cogeret, & ipse

Et ipse bello Gallico impeditus, non posset eum coercere, nec esset in Germania, qui vel diem unum potuisset ejus impetum sustinere, fecisse cum illo pacem, ea fiducia nimirum, ut eum postea placaret, praesertim, si cognati Principes intercederent: Et sane, si felicem eventum, sibi Deus ante Metim dedisset, paratus fuisse rationes, quibus illi satisfactum esset: nam egregiam sibi navasse operam eo bello, sic, ut ei gratificari cupiat, postea verò, quam non successit obsidio, per ipsos Heidelbergenses tentasse concordiam, quod autem conditiones ibi propositas ille repudiavit, Et rursus arma sumpserit, perquam sibi fuisse molestum, Et idcirco Francofurti hunc alterum indixisse conventum: nunc autem ad se deferri, non Episcopis modò, sed aliis etiam ab ipso bellum inferri, quod Et vehementer sibi doleat, Et contra pacationes etiam fiat: nam illum, quo tempore fuit in gratiam receptus, Et sibi fidelem operam in posterum Et Imperio promississe, quod si vel nunc saltem obtemperaret, depositurum se praetitorum memoriam; quod autem in suspicionem apud quosdam ipse venerit, inique fieri, totis ergo viribus in pacificationem incumbant, nec ampliorum ab se declarationem requirant, id sibi fore gratissimum, Et in rebus ad Imperium pertinentibus nihil se deinceps, nisi de ipsorum consilio facturum. Francofurto demùm infecta re discessum fuit. His ipsis fere diebus, Lauringa, jussu Caesaris, conveniunt Bavarus Et Wirtembergicus una cum aliis, ut Oettingenses Comites, parentem atque filios pacarent. Nam inde à bello Smalkaldico, Ludovicus Pater, Et filius ejusdem nominis, ad obsidionem usque Metensem, incertis vagabantur sedibus, quod contra Caesarem militassent, possessionem autem omnes tenebant permisso Caesaris, Fridericus atque Wolfgangus filii, diversae Religionis ab illo. Quum ad actionem ventum esset, pater, summæ ingratitude illos accusat, Et licet diligenter elaborarent Principes, nihil tamen potuit convelli.

F I N I S.

HISTORIA PUGNAE INFELICIS.

INTER

Illustrissimum Principem & Dominum,
DN. MAURITIUM, SACRI IMPERII ROMANI
ARCHIMARSCHALCHUM &c.

ET

ALBERTUM MARCHIONEM
BRANDEBURGENSEM.

D. MAURITII mortem continens Et sepulturam.

THOMA WINTZERO DRESDENSE,
Autore.

GEORGIVS FABRICIVS
CHEMNICE NSIS.

*Mauritius cecidit, bellax Germania plange,
Amisssa Imperii quanta columna tui?
In tua Mars armis cur impie viscera savis?
Ecce tuum cecidit seiva per arma decus.
Mauritii tumulum cernens Germania plange,
Pectore magnanimo non habitura parem.*

Illustrissimo ac omni virtutum genere ornatissimo
PRINCIPI AC DOMINO,
DOMINO AUGUSTO,
 DUCI SAXONIÆ, SACRI ROMANI IMPERII
ARCHIMARSCHALCHO ET ELECTORI,
 Landgravio Thuringiæ, Marchioni Misniæ, Burg-
 gravio Magdeburgensi,
DOMINO SVO CLEMENTISSIMO
 S. D.

IN tot ac tantis, nec dicam gravissimis, quæ nobis undique imminere videntur periculis, in tanta denique rerum omnium mutatione, paucos, qui, unde ea contingant, inquirent, pauciores, qui causam iræ Dei considerent, paucissimos, qui se crimen caputque malorum dicant esse, cernimus, & idcirco meliorem vitam, mores cultiores, & iter sanctius insistant. Ita enim pertinacia crevit, ita vitiis incumbunt omnes, tantopere Virtutes & honestæ actiones parvi penduntur, ut de futura, & certissima Dei pœna, nemo cogitet, nemo Divinam iram, & hæc organa, quibus nos coërceat, esse putet, ignari (aut certè si norunt) securi de omnibus, quæ, voce Divina, Prophetæ, Christus & Apostoli vaticinati sunt, fore aliquando, ut cælum & terra mutantur, igne consumantur, & redeat Rex gloriæ, Rex æternus, & fortis, qui sit suorum habiturus delectum, ubi iis, secundum incredulitatem & malitiam cordis, & impœnitentiam, ab æterno paratam irrogabit pœnam: Eos autem, qui verbo Dei, adjunctis & cognitis signis, ad fidem & novam obedientiam, sunt adducti, in æternum, passionis suæ exstructum denuo, & sanguine illius perfectum & mundatum, secum ducet habitaculum. Hæc erit illa dies, quo Electi, & Sancti gaudebunt & lætabuntur: Mali verò, & securi, peccatorum sanie, & lascivia polluti, præ dolore & planctu deficient. Tum verbum Dei coluisse, tum diem præcedentia signa cognovisse, & unicum mediatorem JESUM CHRISTUM, vera fide, & invocatione amplexum esse juvabit: Quorum enim ille tutor, & advocatus erit, illi profectò causa non cadent, hos, per mortem ad vitam æternam, & Regnum omnibus piis, cum Christo, præparatum introducet. Videamus quocirca ne nosmetipsi nobis desimus, sed cum jam jam appropere dies ille iudicii, nec longè (ut ex signis colligitur) absuturus sit, id elaboremus, ut Christum vera mente colamus, illum sequamur, & prodigiis multisque signis admoniti, meliorem vitam instituamus. Præfer-

tim cum omnes, quando venturus sit, lateat. Tot autem in cælo prodigia, in Sole & Luna extiterunt, tot in orbe bella, cædes, Regnorum mutationes, tot incendia & vastationes, urbium oppidorumvè, & sunt & fuerunt, quæ, ipso Christo teste, signa sunt, quibus Regnum Dei adventare, & iudicium extremum adesse hominibus pronuntiaretur & ostenderetur: Ut taceam plurimorum Virorum in munere, tam Ecclesiastico, quam civili, mortem: Tandem fortissimos Heroas, & Viros magnanimos extinctos, quorum imperio & Regno cætus piorum dilatari & augeri potuisset. Quale exemplum nobis in bellicosissimo & fortissimo, Achille ferè Germanico, Principe nostro, & T. C. fratre invictissimo, Domino D. Mauritio, felicitis memoriæ, Electore &c. extitit, cujus tutela, piorum cætus floruit, defensus & propagatus est: Qui jam pro patria, & pace communi dimicans fortiter, palma ex bello parva, & hoste devicto, mortem in Christo operiit, cujus profectò mortem, omnes meritò lugere & dolere debent, quod ab iis, qui animi excellentis & ingenui sunt, fieri non dubiro, cujus facta, ut posteritati proferantur, ut, quanta ejus erga patriam fides, quantus animus, quanta alacritas, quanta denique in factis constantia fuerit, patefiat omnibus, quo alii, ad ampliorem honestatis actionem commoveantur, perficiendum est summo opere. Quocirca, hoc meum studium, quantulumcunque est, & exiguum, T. C. animo eò promptiore, & benevolentiore accipiet, quò aliis, quorum major est ars, major experientia, & stylus jucundior, ad majora & graviora scribenda, antea præbeatur. Hoc interim ex studiis humanioribus profectum, ut T. C. gratum sit, humiliter quaeso, & obsecro precibus, promittovè, si major accesserit eruditio, & doctrina locupletior, omni studio, animo lubentissimo majora, quæ etiam ad T. C. laudem, actiones honestas, & Principe Electore dignas referantur, me exhibiturum. Bene vale & feliciter. Anno M. D. LIII.

Tua Illustrissima Celsitudini
additissimus & deditissimus

Thomas Wintzerus, Dresdensis.

HISTORIA PUGNÆ,

INTER

Illustrissimum Principem
& Dominum,

DN. MAURITIUM,
SACRI IMP. ROM. ARCHIMAR-
SCHALCHUM &c.

ET

ALBERTUM MARCHIO-
NEM BRANDENBURGENSEM.

EN ego Mavortem, qui talia facta gubernat,
Et bellatricem carmine canto Deam:
Quantas & cades tulerint, & praelia quanta,
Atq; Ducum mortem, Teutona terra tibi.
Hoi miserum exiguo, nec longo temporis actu.
Germanos bello tot perisse Duces:
Qui poterant armis populo sceptrisq; prodesse,
Frangere qui poterant Turcica Regna manu.

Apparet clarus cœli sine nubibus aër,
Nec crebras fundit turbidus imber aquas.
Gramina cum præbent horti, flavescit aristis
Quando Ceres, Veneri Myrthus & alma vires.
Candida ubi florent viridanti lilia prato,
Et fructus uberes terra benigna parit.
Exurgunt magni Martis, belliq; tumultus,
Marchio Germanis Marte timendus adest.
Et jam Famæ volat, Noribergam cingere castris,
Et petere ingenti, mœnia celsa manu.
Civibus & mortem cunctis, urbiq; ruinam,
Horrendum, captis & minitare malum,
Ni frenum accipere, & victi parere fatentur,
Ipso aquaturum culmina & alta solo.
Dixerat hæc hostis, pergitq; instare tremendus,
Dant cuneum, & densa mœnia mole petunt.
Scala improvisa, subitusq; apparuit ignis,
Et bombardarum murmur ubique sonat.
Tum villas circum quas vidit, perdidit igne,
Turba rapit domibus, rustica, quicquid habet.
Voluitur ater odor tectis, & murmure ceco
Intus saxa sonant, dant tabulata sonum.
Excurrunt stabulis pecudes, & tecta relinquunt,
Clamat equus trepidans, bos & in igne boas.
Per mediam flammam gallina ex igne volabant,
Quæq; gerunt pennas, igne soluta, volant.
Horrendum dictu, cunctis miserabile visu,
Quin visum miseris tela inimica vetant.
Non datur effugium domibus rebusq; relictis,
Obruitur dura vulgus inermis nece.
Sic fuit hostis atrox, sic corpora nescia belli
Innocuum vulgus, turbidus ense, necat.
Ipse aciem servat, circa hunc utrinque phalanges
Stant densa, strident ensibus horret ager.
Differtur palma, atque ferus victoria fallis,
Milicibus bellum, civibus estq; jocus.
Illudunt hostem, & densa mucrone fatigant,
Defendit muros turba animata suos.

Tom. II.

Postquam igitur bello Noribergam vincere cessit,
Quando oleum atque operam sic periisse putat.
Deserit & muros & summas deserit arces
Marchio, vicinam præripit ipse fugam,
Wirtzburgumq; petit violenti cæde propinquum,
Bambergumque tuas sulphure & igne domos.
Hei mihi quot cades orta atque incendia quanta,
Vulgus habet circum quantum inermis timor.
Diripit imbelles quos cingunt mania nulla,
Si qua habuere ferox perdit & igne bona.
Aut dent argentum, aut patiantur singula tolli,
Non parcat, quamvis iussa dedere bona.
Proh scelus! hac illi mens est, his gaudet & ille,
Urbibus incensis Marchio ridet acer.
Impius & jactat facturum incendia tanta,
Utq; suas assset cælica turba pedes.

Suppetias petiere Duces, quæis cura sacrorum est,
Viderunt hostis, cum fera bella, sui.
Agmina dum poterant cumularunt bellica, ferro
Instans conantur pellere, viq; malum.
Postmodo Mauritius patria promptissimus, idq;
Pestiferum Regno conspicit esse suo.
Audieratque minas, atque horrida facta tyranni,
Corpore ut in matris senserit arma puer.
Prædatis voluit justus succurrere, tanta
Et de Germanis, pellere damna bonis.
Affluit huc illuc hominum, Comitumq; caterva
Mauritium, iusta & bella juvare volunt.
Brunsvigeriq; Duces conjungunt agmina fortes,
Suppetias patria ferre studentq; sue.
Principio belli causam, causamq; tumultus,
Mittendam censent hostibus esse suis.
Flecti si posset cuncta sine cæde tyrannus,
Opponunt pacis proxima verba nova.
Hostis ac haudquaquam dictis violentia cessit.
Spargens, exuperat, frivola verba, magis.
Atque responsa dedit bis missis nulla, nec aqua
Legatis, horum ridet ac arma magis.
Hæc propter forti se milite quisque parabat,
Ut vi defendant Regna hominesq; sua.

Interea bello rota in Franconia sævit
Marchio, ubi vultis quod, rapit omne, potest.
Omnia confringit, tollit, prædatur, & aufert,
Sicut aper latos depopulatur agros.
Nec timet ille Deum, metuit nec tartara cæca,
Ille, suam dextram cuncta timere, putat.
Dicit enim Superos nullo jam milite egere,
Cum sit perpetua pacis origo Deus:
Et licet inferni jaciatur prorsus in ora,
Ad furias mittat suppliciumq; Deus.
Setamen haud furias tum posse tenere furentem,
Que modo sint salva, jam pepigere fidem.
Horrere excidium miseris, bellumq; futurum,
Quando illi dederint Regna adæunda Ditis.
Fulminat hæc magno voces ex ore tyrannus,
His terret miserum, vulgus, & ille, viros.

Mauritius postquam patriam grassante tyranno
Vastari cernit bellaq; seva pati.
Germanum voluit se demonstrare, suaq;
Fraternam patriæ mittere fortis opem.
Dux ad concilium (siquidem meditare decorum)
Convocat Imperii corpora lecta sui.
Conveniunt omnes, equitum comitante caterva
Quisque, ubi fructiferos Liplia servat agros.

Bbb 4

Quan-

Quando igitur cuncti venere ad recta frequentes,
 Magnanimus Princeps talia verba dedit:
 Audite o Proceres quæcunque in pectore volvo,
 Nil patriæ, vobis nilvè datura mali.
 Quos genitus ingens jamjam Germania fundat
 Auditis, quos vel grandia saxa sciant.
 Audistis nostro tum qualia, quanta minarit
 Regno, quod vario perdere Marte cupit.
 Quem, quò possibile est, summo dignamur honore,
 (Quod scitis) ad nostras cum venit ille domos.
 Verum, cum tantum sese converterit iste,
 Et cupiat nostros sanguinolentus agros,
 Teutonicam studeat prorsus divellere gentem,
 Nomen & in tota nobile quicquid habet.
 Nos de inore pio semper, velut ante, parati,
 Jam patriæ optatam, quæso, feremus opem.
 Quare agite o Proceres, ducamus ad ardua turmam
 Prælia, pro vestris stringitis arma bonis.
 Ipse ego me vobis jungam, me, vosque timentem
 Nil, sectabimini, quò Deus ipse volet.
 Hac ego defendam dextra, si Numen & adsit,
 Sunt, qui nobiscum prælia dura cient.
 Dixerat Elector verbis & moribus altus,
 Omnibus attenta mente tenenda, viris.

Interea turmas equitum duxere sub ipsam
 Portam, cui nomen Crema propinqua dedit.
 Conspiciunt armis sit quisque, quibusvè ministris
 Extructus, firmo numvè paratus equo.
 Hinc legunt aptos, quos cernunt esse Ducemq,
 Et præbent cunctis arma gerenda viris.
 Attulit ut lucem roseis aurora capillis,
 Cristatumq, tulit Phæbus ad alta caput.
 Mandavit Princeps, ut quisq, paratus adesset,
 Hac se velle viam carpere namq, die.
 Pergere & in bellum, quò sit Germania salva,
 Et patria expulso tuta, Cyclope, sua.
 Sini currus & equi, famuli, comitesq, parati,
 Cum tuba clangendo signa sonora dabit.
 Ad metam jam solis equi venere veloces,
 Atque diem medium vexerat axe Titan.
 Mauritius Princeps cum mœnia Lipsica linquit,
 Et peregre multis, hinc comitatus abit.
 Interea reliqui pergunt ad bella propinqua,
 Quisquis equo fidens pectore quisquis acer.
 Hincq, Duces, equites, pedites quoque mœnia relinquunt
 Lipsica, sic reliqua est turba secuta Ducem.
 Devenere manus amborum federe juncta
 Brunsvigerum, & copia, quas tenuere Duces.
 Fert le ubi inhabitat dives Franconia tellus,
 Finibus & quorum Mœnus abundat aquis.
 Quæ postquam sensit, subduxit Marchio turmas,
 Atque ad Saxonicos agmine pergit agros.
 Non tamen est profugo, fugiendi missa potestas,
 Longius, & miseris non datur esse gravem.
 Namq, ut Saxonicas audivit protinus hostes
 Mauritius, gentes & ruere in patrias:
 Colligit arma manu, dispersum convocat agmen,
 Hacq, jubet reliquos tela inimica sequi.
 Venerat hostis atrox ad proxima Regna, fuere
 Quæ Lunenburgiacus omnia Principibus.
 Dives agris, populis huc structa est Peina, vetustis,
 Peina domo parva, at legibus ampla bonis.
 Arx munita satis nitet, & constructa decore,
 Atque altum templum, curia parva fuit,

Huc ambo ducuntur equis, & hostis acerbus,
 Mauritiusq, suo fortis & altus equo.
 Est curvo anfractu vallis, accommoda fraudi
 Armorumq, dolis utilis illa nimis.
 Urget utrinque latus densis hic frondibus antrum,
 Quo datur angusta scandere fauce viam.
 Irruit huc hostis, copiasq, reduxit in antra,
 Ut nostros structis falleret insidiis.
 At nostri campo sub aperto castra locarunt,
 De tantis prorsus nescia turba dolis.
 Pars vallis firmis tentoria fixa columnis,
 (uniculos furtim pars agit, ausa, vagos.
 Quæis tunc possent transcendere castra reversi,
 Valleg, sub structa rebus adesse suis.
 Omnibus eximius labor est, labor omnibus alter,
 Est apibus multus cen labor & varius.
 Hic fert ligna gemens, fert ille cibaria rapta,
 Stramina & hic glomerat datq, gerenda aliis.
 Ad socios copiasq, venit Dux noster & Heros,
 Quo viso ex Ducibus fortior omnis adest.
 Advenit & Princeps Lunenburgus, maxima stirpis
 Spes, & magnanimi dulcis imago patris.
 Adveniunt Henrice tui fortissime nati
 Brunsvigeri, juvenum corpora celsa Ducum.
 Quid pietate senem Comitem, cui Barraba nomen
 Magnificum imposuit, teq, tnosq, feram?
 Quanta tu Virtute vales? meritis? probitate?
 Quanta erga miseros & pietate vales.
 Convenere alii multi, quæis fama per arma,
 Nominaq, ex duro Marte petita placent.
 Constitunt turmas equitum, densasq, cohortes,
 Jam successuri certa figura mali.
 Bombardæ globulis onerant, ignemq, capeffunt,
 Dirigit has magno turba labore, rotas.
 Ipse sub hac præsens lustratur cuncta, jubetq,
 Mauritius, signum pectoris egregii.
 Ecce autem campo nostros specularatur aperto
 Marchio, saltanti multa minatus equo.
 Quem juxta comites si spectes omnia, pauci,
 Quæis latos cursu corripit hostis agros.
 Insultans nostris, dans pugna signa cruenta
 Occulta letus Marchio fraude nimis.
 Illam sed postquam noster conspexerat Heros,
 Hostis & audivit frivola verba trucid.
 En, quid cessamus dixit quin Marte ferocem
 Insequimur? patria tollite quæso luem.
 Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ideo.
 Namq, ego vobiscum prælia tanta gero.
 Est quibus & patria salus, & pia cura penatum,
 Fortiter in pugnam pergite, tempus adest.
 Utq, aliquid magni faciatis, sit labor omnis,
 Nobile portendunt bella cruenta decus.
 Laus ea summa mihi, ducta ex Virtute videtur,
 Hac sine Nobilitas pulverulenta jacet.
 Sed cessate nihil, prohibet verba omnia tempus,
 Telis sit firmo quisque paratus equo.
 Hac breviter Princeps ad turmas dixit, in ipso,
 Quo jam periristis, tempore, pugna foret.
 Interea alpeos humeris juvenilibus aptans,
 Et capiti galeas jungere quisque studet.
 Instructi gladiis, bombardis undique septi,
 Quisque suam ad turmam pergit abire citus.
 Pugna jamq, dira nostris oblata fuerunt
 Signa, quibus pugnam Marchio signat acrem.
 Nec mora, continuo signum tuba datq, cruentum
 Classica. Quam tristis murmure clangor eras.
 Utraque

Utraque concurrat legio pro Marte timendo,
 Ferro quisque sibi dum populatur iter.
 Discurrunt magnisque acunt elamoribus iras,
 Hei mihi nunc equites nunc peditesq; cadunt.
 Dant sonitum crebrisq; fragoribus arma rudentum,
 Et strepitus latos turbine complet agros.
 Sanguine complentur fossa, complentur & arva,
 Perq; nemus totum cuncta cruore madent.
 Ingravat ardentum belli mens sava furor,
 Et nostri, ac hostis funera multa ciunt.
 Ast, siquidem praesens omnia est perjuria bello
 Auro ubi sive metu frangitur alma fides.
 Ecce quibus noster Princeps se adjunxerat alis,
 Cumq; illis pugnam fortiter ausus erat.
 Illa cum pugnam graviores prorsus adesse,
 Et tanta finem cadis abesse putant.
 Linqunt Ductorem, reliquosq; & terga reflectunt,
 Mauriti longè nil valere preces.
 Quin super & Cererem, super & sata, perfida turba,
 Cadibus ex ipsis, effugiebat equis.
 Proh scelus hortantis globulus transverberat arma
 Mauriti, atque artus Principis igne scidit.
 Loricam validam discussit, jungitur alis
 Hac femori, & nodis illa ubi firma latet.
 Continuo comites laesum ad tentoria ducunt,
 Chirurgusq; citò vulneris unctor adest.
 Causa mali tanti sola est perjuria, sola est,
 Hac etiam ex vinculis Marchio captus abit.
 Ignari pugnant equites de Principis isto
 Fato, atque ingenti vulnere Martis atri.
 Jamq; Duces nostri fugientes eminus hostes
 Diffisos, densis insequabantur equis.
 Inq; fugam multos agitabant, agmine multos
 Ad Stygium incerta morte misere lacum.
 Hei mihi quae cades, quae fusio sanguinis orta,
 Quot vitam misere deposuere suam.
 Heroes quanti sunt laesi, & morte perempti
 Exanimis & quot jam perire viri?
 Quin (dolor heu!) juvenum fortissima corpora, nati
 Brunsuigeri, tanta cade, secuta ruunt.
 Perpetuus luctus patri, indelebilis ira,
 Et tanta, posthac ultio certa, necis.
 Quid referam Comitum mortem praecleara sequentum
 Corpora, quæ vitam sustulit atra dies.
 Teq; canam Luneburge Ducem mentemq; virilem,
 Pectus & infracta quod pietatis erat.
 Primitia belli misera, stragisq; propinqua
 Durarudimenta, palmasq; mæsta nimis.
 Qui forti multas potuisses pectore gentes,
 Atque domare feras, atque punire malas.
 Sed juvat ad Divum sic conscendisse penates,
 Perpetuo siquidem gloria vera manet.
 Sunt quibus equalis sors contigit, omnibus una,
 In cælum sunt quos vulnera dura trahant.
 Illustres anima, tum fortia pectora, nomen
 Nobilitas magnum quæisq; animusq; facit.
 Et bellatores recipit Deus, his quoque gaudet
 Defensum in terris Religionis opus.
 His super insurgens non fracta timore juventus,
 Hostem defixo per nemus ense fugas.
 Omnis miscetur tum caco pulvere campus,
 Ipse pedum pulsu contremuitq; locus.
 Insistunt pariter jaculis, gladioq; cruentò,
 Hinc atque hinc mentes suscitatur ira graves.
 Hostis præ reliquis sevit, multumq; minatur,
 Et torva miseris fronte timendus adest.

Qualis ubi ad terras abrupto sydere nimbas,
 Pontum per medium quando fragore ruit.
 Horrescunt corda agricolis, dabit ille ruinas
 Arboribus, viridis plurima damna satis.
 Ante volant sonitumq; ferunt ad littora venti,
 Attonitum linquit pascua grata pecus.
 Talis in adversas it Ductor Marchio turbas,
 Marchio rem cunctam viq; doloq; gerens.
 Agglomerat nostrum cuneis se quisque coactis,
 Expectatq; virum, vir, juvenisq; suum.
 Mauritium interea comites fidiq; ministri
 In sua fœdaturum sanguine castra locant.
 Stramina substernunt, tegulum lectosq; paratos
 Illi, ubi membra Ducis defatigata jacent.
 Decumbit graviter subnixus tempora dextra,
 Fortunamq; suam vulnera sava ferens.
 Eripere exili luctantur arundine telum,
 Fata viam si quam longius esse velint.
 Ense secant lato vulnus, teliq; latebram,
 Per laius tenera forcipe multa movent.
 Adsunt Doctores Medicina, atque arte periti,
 Adsunt herbarum quæis patet utilitas.
 Tumq; manu medica, Phœbiq; potentibus herbis
 Subvenire Ducis quisque dolore studet.
 Nec quicquam trepidat, nec quicquam forcipe vulnus
 Sollicitant, ubi sit, nec patet, ille globus.
 Sentit Dux telum, teli sentitq; dolores,
 Sed ferri nequeunt excogitare dolos.
 Attamen hi succis foverunt vulnera, & herbis
 Atque novum ungentis hi lenire malum.
 Quippe dolor summus misero de corpore fugit,
 Atque stetit summo in vulnere ore cruor.
 Nec tamen est vita spes ulla relicta ministris,
 Dum fugiunt vires, & color ipse fugit.
 Quin siquidem praesens est dura mortis imago,
 Et nec habent ullam tristia fata moram.
 Ipse Sacerdotem Princeps de turba vocavit,
 Adque adventanti talia verba dedit:
 Tunc Dei munus peragis, tibi cuncta potestas,
 Estq; remittendi crimina nostra, data?
 Ergo mihi mea quæso sacer peccata remitte,
 Hei miserum fateor me meruisse nihil.
 Sed peccasse Deo coram, fecisse malumq;
 Et nil quod Summi verba timenda jubent.
 Est tamen hac misero mihi spes, quod credo lavatum
 Me de peccatis, Christe, cruore tuo.
 Tu pro me in mundum es: Deus alta à sede profectus,
 Non piguis pro me mortis adire viam.
 Me propter vinctus, trusus, conspuus & ictus,
 Me propter longis casus arundinibus.
 Me propter colaphos, alapasq; & verbera passus,
 Me propter tractus crinibus, ah misere!
 Tu mea portasti, mea spes, peccata, redemptor,
 Quæ tua foderunt membra, pedesq; tuos.
 Omnia vulneribus mea vulnera, morte tulisti
 Mortem, quæ pallens ingravat ecce mihi.
 Non timeo mortem, sicubi mors est mihi lacrum,
 Mox eris in cælo Christe vidende mihi.
 Omnia credentium conscriptaq; nomina servas,
 Me, nomenq; meum tuq; benignus habes.
 Hac mihi sunt imis de te mandata medullis,
 Hac confirmabo Christe cruore tuo.
 Talia fatus erat: Cum praesens turba miratur
 Mauriti exanimi verba, fidemq; Ducis.
 Sumisit & hinc veneranda Dei Sacramenta, Sacerdos
 Quæ tradit summa cum pietate senex.

Et Christi corpus, fufum Christi, cruorem;
 Credentes Christus iussit ut ipse frui.
 Postmodo cum magis atque magis dolor iste per omne
 Perrexit corpus, membra per & reliqua.
 Imperium memorat, fratrem, Dominamq; Ducissam,
 Quæ superest gnatam, conjugiiq; decus.
 Multaq; de bello, quis fusi sanguinis auctor,
 Quis tanta cædis sit, docet ipse viros.
 Non se, non secum quos duxerat armigerosq;
 Marchio sit tanti proxima causa mali.
 Pro patria & miseris, se sed bellasse, fugatis.
 Neu gravius cernat Teutona terra malum.
 Ut vero rursus post pugnam tertia ponto
 Fulgente, ex alto, provenit axe, dies.
 Exurgunt lectis, fumantia strata relinquunt,
 Quisque suo, iussus currit, ad arma, loco.
 Hiq; ferunt stabula inter, equis, sua pascua, lymphas.
 Hi Dominis fontem dantq; feruntq; suis.
 Interea castris, mors, eminet omnibus, atra
 Per multis vita, vulnere claudit, iter.
 Illius ecce autem quoque castris limina servat;
 Dux ubi, de tristi cade reductus erat.
 Atque instans tempus mortis, mors aqua ministrat,
 Ad vitam æternam monstrat & illa viam.
 Mors siquidem porta est, qua scandunt astra fideles,
 Quin Christus miseris hoc patefecit iter.
 Tum verò immensus teneras it clamor ad auras,
 Territus accurrit quisque paratus equo.
 Mortem plorantes & tristia fata gementes,
 Hac hora extinctum morte Ducemq; fore,
 Ille autem lecto, recubabat viribus æger,
 Exanimisq; ferè, talia verba dedit:
 Credo meus vivit quod victa morte Redemptor,
 Cumque Deo moderat Regna superna, Deus.
 Extremaque die surgentem me quoque credo,
 Cœlestem dederit cum tuba clara sonum.
 Induat hæc multò meliori pelle resurgens,
 Inque mea summum carne videbo Deum.
 His oculis reducem Christum de morte videbo,
 Iudicii æqualis, quando minister erit,
 Tum sociis (namque omnis eum stipata tegebat,
 Turba Ducum) letho defatigatus ait:

Hic ego jam vester morior, Dux, discite de me,
 Pro patria mortem non timuisse gravem.
 Este mei memores, belli, tantique laboris,
 Sentiet, hoc, pacem, Misera nostra, puto.
 En vobis mea dextra, tibi bone Christe, Paterque
 Hanc animam in proprias mitto benigne manus.
 Sic ait, & dulci requierunt membra quiete,
 Fugit & ex placido corpore vita, Ducis.
 Non secus, ac alto, requiescunt membra sopore,
 Præq; levi somno nulla pericla timent.
 Sic quoque Mauritis secessit vita sub auras,
 Inq; tuo residet Christe paterq; sinu.
 Consurgunt gemitu nostri, totusq; remugit
 Mons circum, lugent tristia fata Ducis.
 Spargitur & tellus lachrymis, sparguntur & arma,
 It clamor reliquum summus ad astra virum.
 Flent equites, Domini stent, stentq; ministri,
 Ejulas egregio pectore quisquis adest.

Altera cum rursus miseris aurora reluxit,
 Solq; novo celeris igne reduxit equos.

Innumeris adsunt instructi viribus omnes,
 Et peditum circum castra manipulis erat.
 Tum quos consiliis, Dux quondam elegerat adsunt,
 Et docti, & magna cum pietate senes.
 Execet ut corpus, chirurgus, forcipe, mandant,
 Et cunctis corpus purget ab inguinibus.
 Excrementa ferunt, toto de corpore, & inde
 Ungentis tingunt corpus & ossa Ducis.
 Estq; parata diu solido de cistula ligno,
 Qua terra cendant ilia secta Viri.
 Extructa est illa villa in Regione perampla,
 Quam Seifershusium turba profana vocat.
 Hic templum excelsum, quod dicas marmore factum,
 Tam lapidum candens est color & nivens.
 Huc quia finitimis urbs nulla est condita in oris,
 Illia Mauritis casa tegenda ferunt.
 Exoritur magnus campana clangor in auras,
 Atque altis circum turribus æra sonant.
 Tum pietate senes humeris, belliq; Primores
 Insigni cistam cum gravitate ferunt.
 Subsequitur reliquumq; phalanx, candentibus armis,
 Armis, conversa cuspide quisque venit.
 Hinc Proceres, validiq; Duces, fidiq; ministri
 Ingenti Comitum turbine templa petunt.
 Et fit conventus varius, querelaq; multa,
 Mauritis mortem, tristia fata canunt.
 Interea in templo, condebant Ilia summo,
 Coma quibus laudi, canitiesq; fuit.
 Et relinquunt templum, templiq; sacraria aperti,
 Quisque sua, ex omni milite, castra petit.
 Nec mora continuo, sonitum tuba clara ferebat
 Murmure jam complens omnia castra suo:
 Vox hinc quando tuba resonaverit altera rursus,
 Et dederit clarum voce canente sonum:
 Ut currum atque armis, & equis, sit quisque paratus,
 Ad patrias sedes quando petetur iter.
 Jamq; alii socios, inhumataq; corpora terra
 Mandabant, cunctis libera preda fuit.
 Exanimisq; adhuc currum ad tentoria ducunt,
 Et casos graviter Marte furente viros.
 Expirant animam multi, quibus est genius altum,
 Et luget quorum subdita turba nece.
 Nec poterit quisquam morientum funera fari,
 Sunt quorum, obscuro nomine, fama latet.
 Innumeri credo, fortissima pectora, cade
 Ah miserum! ignoto sunt tamulata solo.
 Jamq; abitur, jam cuncta parant, currusq; ministri,
 Tertia cum roseo provenit ore dies.
 Et loculum Rheda, quo corpus Principis unctum
 Decubuit, mulis imposuere suis.
 Tumq; Ducum senior dat multa insignia pugne,
 Quæ dextra fortis victor ab hoste tulit.
 Addit equos & tela quibus spoliaverat hostem,
 Signa jubet reliquos classica ferre viros.
 Tum puer ingenua stirpis, generisq; perampli,
 Erga Ducem fidei cognitus officio.
 Induit arma Ducis, quæ gesserat ipse, petitus
 Quando fuit, summum sub femur ante, globo.
 Sanguine adhuc plena, atque ictam monstrans a tali,
 Quo tandem ascendit spiritus astra Ducis:
 Et fert conversum sub pectus cuspide strictura
 Mucronem, tanta signa timenda necis.
 Et jam fama volans tanti prænuncia luctus,
 Contristat totam Principis illa domum.
 Quam cladem miseram postquam accepere, Ducissa
 Ad cælum aspiciens talia verba dedit:

Principis heu mortem, proli tristitia fata mariti;
Ah quid crudelis, Marsq, timende potes?
Alme Deus gravium quondam miserate dolorum,
Orbata penitus, tu miserere pater.
Sancte Deus bonitate tua modo pendeo, totam
Inq, tuastrado me bone Christe manus.
Tuq, meum Dominum, tum femineumq, decorem
Aeternum ut servas, te precor omnipotens.
Quod superest, facias neu Dux alienus & hostis
Imperii rapiat sceptrā gerenda sibi.
Verum adventantem jam per maria omnia serva,
O Christe Augustum, cunctaq, damna fuga.
Ut reducem saluum videam, videatq, penates
Ipsē meos, nostri Dux sit & Imperii.
Quid juvat heu magni me Principis esse jugalam,
Quid juvat Herois me cubuisse toro.
Hunc gemitum postquam cognovit filia mæstum,
Et mortem chari, fata suprema patris.
Filia prima manu flavos est undique crines,
Et roseas laniata genas, & laniata caput,
Turba furit reliqua, & resonat plangoribus aula,
Et mussant tristes tristitia verba Duces.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem,
Mentes derinunt, horrida fata canunt.
Ast aula in media stat scissā veste Ducissa,
Conjugis extincti saepe miserta necem.
Quid faciat? tollitq, manus, ringitq, trementes,
Adq, Deum promit, congeminatq, preces:
Multaq, se incusat, jam bellum, jamq, ferocem
Hostem, tum reliquū perfidiamq, Ducum.
Occisum Dominum, tum tristitia vulnera plorans,
Omni de bello talia dicta ferens.
Quid cades bellum, cum res sit tetra, vocarunt?
Que nihil & belli, nilq, favoris habet?
Hei mihi rei bellas ego, sed tu bella sequaris,
Memiseram orbasti, qui, scelerate, Duce.
Et tibi de bello, que sunt tibi bella, sequantur,
Nil timeas hostis, nam tibi bella precor.
Tuq, Deus facias, de nostris arce furorem,
Tu siquidem dextra, pellere cuncta potes.

Jamq, ferē adveniunt, jam Lipsia mœnia cernunt,
Qui patria asportant funus ad arva Duces.
Jamq, jugis turren en conspiciuntur in aliis,
Adproperat fessis Lipsia clara viris.
His bellatorum legio primum obviam venit,
Erectis armis undique fulget ager.
Tum pueriq, sequuntur eos longo ordine bini,
Lipsensis docta turba pusilla schola.
Hoi comitantur, iis præfetti ex urbe, Magistri,
Qui videant mores, qui puniantq, malos.
Quin quoque Doctorum grex, Academia venitq,
Universa, decus Lipsia culta tuum.
Ante alios Rector cunctis venerandus, amictu
Volatus circum membra, caputq, nigro.
Hinc & Doctores multi, multiq, Magistri,
Omnibus & niger & tristis amictus erat.
Procedunt longē ex portis, tum cetera pubes,
Et studiosorum numerus eximius.
Tum patres urbis veniunt, sanctusq, Senatus,
Tum quibus est rerum mentio multa, senes.
Et cives tractu longo, pueriq, sequuntur,
Nec longē & tristis grex muliebris erat,
Plorantes multum misera, multumque gementes,
Lugubribus velis tempora cuncta gerunt.

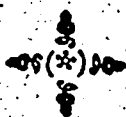
Postquam autem propius tristes venēre sub altis
Turribus excelsos ara dedere sonos.
Obvii jam nostris facta est stipitata caterva,
Mauritis extincti qua pia membra tulit.
Tum genna atque manus Rector, tristisque Senatus
Flectunt, atque aperit turba profana caput.
Exhibet atque omnis defuncto gratus honorem,
Est ingens hominum planctus, & est gemitus.
Hic loculum ex Rheda sumunt, traduntq, pheretra,
Inde viris bis ter, corpora lecta virum.
Excipiunt humeris, ostroq, & sindone cinctum
Et funus celeres mœnia in alta ferunt.
Libera, jam facili pede currit, funere Rheda,
Concessum atque aliis, non grave sentit onus.
Devenere locum templi sub mœnibus altis,
Qui divi Thoma dicitur esse sacer.
Ecce autem panno, nigro & velamine cincta,
Sellas, suggestum quaq, habet alta, domus.
Ex templo in medio, constructa est area longa,
Gradibus est binis altior illa solo.
Inq, hunc extructa est, tegulis obductaq, finem,
Conspicuum ut pheretrum sit super impositum.
Quam circum bis sex statuunt hastilia parva,
Omnia signa quibus picta fuere Ducis.
Armiger & juxta loculum puer eminet altē,
Acer equo, & capulum versam aciemq, gerit.
Jam tabulata Duces templi, sedesq, capeffunt,
Et triste carmen turba pusilla canit.
Dulce melos reticet, quin mæstum Musica carmen,
Et miseram mortem, tristitia fata canit.
Haud mora continuo perfectis ordine votis,
Confurgit senior vota precuq, ferens.
Nudato capite, medio stans aggere tristia,
Fata canit, magni fortia facta Ducis.
Edocet humanis, qua sit fiducia rebus,
Omnibus atque eadem mortis eunda via.
Tum quoque lugentes extincti morte solatur,
Firmatq, iussa Dei, fataq, fixa docet.
Qua postquam absolvit, solio descendit ab alto,
Ille & adhuc circum tempora nudus abit.
Rursum concentum pueri juvenesq, fecere,
Exhibitaq, Deo laude abiere domum.
Hinc circum loculum denso stetit agmine vulgus,
Effigiemq, Ducis, singula in ade videns.
Occulat Oceano postquam caput ignifer altum,
Mergit & in alto gurgite Phœbus equos.
Accessere solo tenebra, rebusq, colores,
Nox iterum cunctis abdidit atra suos.
Pellitur ex templo vulgus, pelluntur & omnes
Huc lustraturi, qui subire sacrum.
Clauduntur porta, vigiles custodia adibant,
Pars templum, ast alii mœnia celsa petunt.
Postmodo cum fulget roseis aurora capillis,
Flammineos vultus ore micante ferens.
Excedunt lectos & mollia strata relinquunt,
Et famulus Domino quisque parabat equos.
Auriga currumq, rotis prabere liquores,
Hi vestes Dominis expoliere suis.
Ante viam peragant templum intravere reversi,
Mauritii pallens hic ubi funus erat.
Tum pietate gravis vir, multa & clarus in arte
Surgit, & hinc tristi plurima fronte dedit.
Deplorans mortem, multum præfatus honestē,
Insempestivam Principis atque necem.

Gesserit & juvenis qui plurima facta, nec unquam
 Quod foret indignum pectore magnanimo.
 Et pietatis amans, Divini nominis, atque
 Quantum homini potis est, cultor Evangelii.
 Multaq; de vita memorat, de moribus, actis,
 Gesserit & qua Dux omnia facta docet.
 Hortaturq; pios, quo lugeat omnis, erepto
 Jam Rectore gregis, subjicit inde preces.
 Et Ducibus reliquis dignum præmissis honorem
 Suggestum, nigra veste decorus abit.
 Illius hinc templi, & commissi pastor ovilis,
 Consueto ad populum verbaq; more facit.
 Post hunc templi viri relinquunt, abiturq; parantes,
 Excedunt sacris, ordine quisque, locis.
 Suntq; ubi in hospitiiis data prandia, & illa reposta,
 Propositam insistit quilibet ipse viam.
 Tum pueri rursus comitantur funus, & ipsi
 Doctores Phœbi qui coluere sacra.
 Subsequiturq; habitu lugubri ex urbe Senatus,
 Et longo cives ordine quisque suo.
 Et turba imbellis pueri, juvenesq; senesq;,
 Matronaq; hujus casta cætera loci.
 Terq; dedere sonum campana, terq; sonorum
 Turribus in celsis ara misere sonum.
 Est locus extra urbem non longe structus, ab illa,
 Quo condunt hominum mortua membra solo.
 Exstructum templum, medio ni fallor in arvo,
 Quod tereti muro cingitur, & niveo.
 Huc extinctorum referuntur signa virorum,
 Pictaq; & in muro multa tabella fuit.
 Hic lecti juvenes jussi posuere pheretrum,
 Et loculum in rhedam constituere suam.
 Tumq; datis manibus, funusq; ducesq; relinquunt,
 Et repetunt urbis mœnia celsa sua.
 At pariles pergunt equites peditesq; ducesq;,
 Quod Cremam fessis per iuga monstrat iter.
 Tertia fulgebat spissis lux alma capillis,
 Frigidus atque humido rore maderat humus.
 Cum de vicino Fribergi mentio surgit,
 Atque viatores facta futura canunt,
 Et illustratur ovans nunc obvia mœnia quisque,
 Teclaque monstrantes, per nemora alta domos.
 Spes animos tollit cœnaq; cibi, futuri,
 Et patera multos utilis urget amor.
 Jam celsa stabant turres, jam tecla, domusq;
 Fossaque cum muris mœnia celsa notat.
 Urbs antiqua fuit, de forti condita Othone,
 Regna luporum, urbi, Regna per ampla, dedit.
 Caesar, quando homines hac fundamenta locarunt,
 Illic, Fridricus nomine primus, erat.
 Sylva ingens primò, nec non stabula alta ferarum
 Horrida in hoc ipso saxa fuere loco.
 Huc fors Goslaricis auriga profectus ab oris,
 Qui sale completas vexerat hucque rotas.
 Hic ubi Fribergi triverat modo vectus arenas
 Collidunt, saxi frustula parva, rotæ.
 Emicat argenti plumbivè incerta figura,
 Grata tamen vario tincta colore fuit.
 Tollit & in currum prudens auriga ferebat,
 Quod secum in patriam vexerat ille solum.
 Et jam cum argentum vidit sub mole latere,
 Attulit in patriam grandia saxa suam.
 Hinc ubi cernebant, & sit vis nota metalli.
 Goslarici terras has petiere viri.
 Tamque fuit fundata domus, tunc mœnia, templa,
 Illos per cives structa fuere novæ.

Hincq; etiam dives, Fribergæque clara remansit,
 Qua bona Misniacis suppetit ampla locis.
 Hac magnum nomen magnaq; amplectitur arces,
 Et domibus pulchris per loca celsa nitet.
 Hic modo tot cernis, sacris onerata trophæis
 Tempia, necatorum multa sepulchra Ducum.
 Heroum referunt veterum qua stemmata saltem,
 Signaque Nobilium, qua monumenta decent.
 Ecce autem portas, fossas, & mœnia, vallum,
 Atque metallorum prob labor, eximius.
 Sicq; mirabantur fervens opus inter eundum,
 Usque Senatorum turba senilis adest.
 Procedunt ex urbe, viri, juvenesq; senesq;,
 Quosq; metallorum fossile nutrit opus.
 Inharctq; humeris quibus ingens malleus altis,
 Atque femur quorum pelvis amicta tegit.
 Præcedit cunctos tristisq; & mœsta Ducissa,
 Excipit & lachrymis mortua membra Ducis.
 Excipiunt reliqui funus, primoq; Senatus,
 Tunc & matrona flent ululantiq; graves.
 Ex rheda rursus, loculum statuere pheretrum,
 Quisq; ferant, bis ter corpora lecta jubent,
 Sic magno cives funus comitantur honore,
 Atque hostis victi multa trophæa gerunt.
 Principis arma puer, gladiumq; gerebat, equestris,
 (conversa gladium cuspide ad arma tulit.
 Tumq; Duces reliqui, Proceresq; viriq; sequuntur,
 Lugubris, cunctis membraque, vestis, habet.
 Omnibus in templis auditur clangor, in altis
 Et varios teclis ara dedere sonos.
 Tunc populus templum intemerata Virginis intrant:
 Et lapide excelsum, & turribus egregium.
 Magna domus multis & celsis fulta columnis,
 Intus perpulchris clara & imaginibus.
 Signa quid hic memorem, nitidis suspensa columnis,
 Et veterum in templo fixa trophæa Ducum.
 Hic sunt Heroum mandati marmore vultus,
 Monstrat & hic vivos, picta tabella, fere.
 Ex viaq; Ducum tenet, ossaq; tecla sepulchris,
 Fama immortalis fortia facta docet.
 Intrarunt templum, medio posuere pheretrum,
 Et circum loculum clara trophæa figunt.
 At potis est mœstam vis nulla tenere Ducissam,
 Accedit loculum, tollit ad astra manus.
 Procumbit super, atque hæret lachrymansq; gemensq;
 Et manibus pungit languida membra suis.
 Nec longè, populum ad tristem sit concio, mortem
 Mauritiis, ostendens, omnia facta Ducis.
 Qui bello fuerit primis & clarus ab annis,
 Quem timuit fortem Turcica turba Ducem,
 Pannonium Turca namq; obvisiuit ad Istrum,
 Amplam perq; hostes precipit ense viam.
 Gallia tuq; Ducem sensisti, & Principis arma,
 Pectus, & agnōsti, Gallia, Marte grave.
 Præterea ut cades sedarit, & ille tumultum
 Brunsvigium, nostis, qua probitate, ferum?
 Neu furerent homines in cunctos Marte cruento,
 Mauritiis in patriam, cuncta repressis, amor.
 Quocirca Imperii Septemvir factus ab ipso
 Casare, Germanos pax ubi sancta fugit.
 Et surgunt ira, surgunt quoque bella, tumultus,
 Et strictis armis horret ubique solum.
 Qui Madeburgenses bombardis undique muros
 Dejecit, turres, culmina & alta, domos.
 Fecit & infestis quod non timet arma latronis,
 Hac per qui carpit Regna viator iter.

Postquam non valere preces, caput arma coactus,
 Ex vinculis socerum liberat ipse suum.
 Ille ubi devicit munitam Caesaris arcem,
 Que tollit celsum per iuga celsa caput.
 Agmine pramisso Turcus hostesq; repressit,
 Mauritij audito nomine Turca fugit.
 Ut taceam dixit, qua gessit facta, Sacerdos,
 Ostendam dederit munera quanta scholis.
 Musarumq; domos, cultus & Apollinis arces
 Instituit, doctos addidit hisq; viros.
 Quis misera, & pauper, studij procliva juvenis,
 Gratis Cecropia Palladis arma colat.
 Propitius studiis, pietatis amans, liberalis,
 Cultor Evangelij, Duxque facundus erat.
 Utro qui multo decoravit munere doctos,
 Præmia, quos aluit militibusq; dedit.
 Hei pro communi, dum vult pugnare, salute,
 Pro patria & forti suscipit arma manu:
 Ex bello palmam, tristiq; ex cade ferendo,
 Altum bombarda sub semur ictus, obit.
 Et mors sava suum voluit deferre triumphum,
 Hæc; Ducibus victis, sola trophæa ponit.
 Hæc tamen est miseris nobis spes sola relicta,
 Quod Christus victa morte trophæa tulit.
 Que quamvis nostrumq; Ducem, devicta, necarit;
 Sistere non poterit vera trophæa tamen.
 Credens is siquidem, Domino in Christoq; sepultus,
 Ad vitam surget tempore judicij.
 Hæc dixit senior, mæsum populumq; solatur,
 Suggestum posthac ante precatus abis.
 Emicat Oceano, Phæbi rota clara, relicto,
 Illustrata nitent lumine cuncta suo.
 Intrarunt templum, sitq; altera concio, rursus,
 Enarrans summi plurima dicta Dei.
 Tum sese vulgus conjungit turbine densum
 Divina intendit voce, videtq; Ducem.
 Marmoreo interea corpus statuere sepulchro
 Grandævi, bis sex, & pietate, senes.
 Ille extremus honos, hæc ultima munera dantur,
 Extinctis possunt nec meliora dari.
 Mærentem implevit vox alto murmure templum,
 Mauritij præsentis funere quisq; gemit.
 Ast illi posuere Ducis monumenta columnis,
 Et tumulum juxta facta trophæa figunt.
 Hic vexilla nitent, fuso maculata cruore,
 Hic galeæ, gladij, cuncta cruenta nitent.
 Arma Ducis, gladius, teres atq; hic hasta coruscat,
 Effigiemq; Ducis picta tabella tenet.
 Hæc mors Mauritij Ducis hæc quoq; fata fuerunt,
 Hæcq; sepultura est ultimus ille & honor.
 Et jam templa Duces, atq; ipsa sepulchra relinquunt,
 Ad sedes proprias hinc abire viri.

FINIS.

De

Illustrissima & Generosissima
 STIRPE SAXONICA

Epigramma.

FRONDE tuum viridis, caput altum RUTA coronas,
 Etas gestandam quam dedit, ante, vesus.
 Tu sparsim flavis, nigrisq; decora figuris,
 Saxonica, excellis Regna per ampla, domus.
 Decidit ast jam Marte tuo, de germine RUTA,
 Et ferti magnum decidit, ecce, decus.
 Mauritius Princeps, animo fortissimus, Heros,
 Amissum luget TEUTONA terra Ducem.

VERSUS

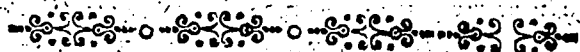
Continens Annum in quo obiit Illustriss.
 PRINCEPS.

MAURICIVS, fVLas hostIs, fera beLLarepeLLens,
 EXplrans, Vltæ, VVLnere, CLAVisit iter.

VERSUS

Mensem, Diem, & Horam mortis
 significantes.

MauricIV's Martem pro Libertate gerendO,
 EDIDIT EXemplar, quod deculitq; ducem.
 Non HOSTem metuit RAPIDum NON Alta fre-
 mentum,
 SEd mente, infracto & pectore victor OBIT.

De morte

Illustrissimi Principis

MAURITII,
 Electoris &c.

Ad Excellentem & Magnificum
 Virum,

D. JOANNEM NÆVIUM,
 Medicinarum Doctorem.

E C L O G A.

Tityrus, Alexis.

Tityr.

Q Uotecunq; pedes, & quo via ducit, in urbem?
 Te siquidem prorsus defessum cerno viator.

Est tibi quod nomen? Al. mater me clamat Alexin.

Tityr.

Unde venis? Alex. patrius bellum me turbat ab oris,

Tityr.

Quid? bellum? miror, en quate sententia fallis.)

Quis habitans, nunc fere mihi, qua nomina Regna?

Quos Domines habeant, quomodo & villa illa vo-
 catur?

Alexis.

Quæris multa nimis, sed me Franconia nutrit,
 Et Seifershausen villa est cognomine dicta.

Ecce autem nox alma caput jam tollit in auras,
Inclinata dies, neu me jam Tityre serva,
Est alia hinc mihi namq, via, huc me dira coëgit
Seditio, & cades, magni belli, tumultus.

Tityrus.

Quin maneat, mecumq, domum de rure meabis,
Cras ubi fulgebit radiis splendentibus ingens
Sol, cursum peragas, saltem sis laus Alexi.

Alexis.

Proh Divos latus sis tu, bone, rebus ademptis,
Consumpta igne domo, natis, uxore perempta,
Deniq, truncatis reliquis, quibus utor, amicis.
Dives agris, ovibusq, fui, bovibusque, juvencis,
Vaccis, dives equis, jam prorsus pauper, egenus,
Ignotis circumq, vagor miser advena terris.

Tityr.

Pone tuum gladium, & scamno decumbe vetusto,
Stultum est, quotidie veterum meminisse laborum,
Stultum est, adversis animum demittere fatis.

En ego qui multum, graviterq, laboro per annum,
Succurrunt mala multa mihi, jam verberat uxor,
Jam in me succensus, me rusticus obruit ense,
Jam cado, jam pecoriq, meo mala plurima surgunt;
Attamen hac circo nunquam despondeo mentem,
Uxor me, quando mea tergaq, fuisse peregit,
Curro ex ade citius, peto latus tecta taberna,
Illic consilio percussaq, brachia, tergum,
Nec qua contigerant memini tunc ante malorum,
Sic multosq, dies, sic festaq, sinio multa,
Hinc vastum corpusq, & crura trementia carne.

Alex.

Narras pulchra mihi, sed convenientia nunquam,
Quæis habites, tu multa tenes, adesque, domosq,
Sed superest misero mihi nil jam Tityre tale,
Hortus feriq, tuus caules, olera omnibus annis,
Dantq, tibi frumenta satis, bona munera, fundi,
Castulosq, tenes teneros, & lacte vetustos,
Quæ mihi sunt bello jam duro a milite rapta.
Horret ager noster morientium sanguine latus,
In quo pugnarunt hostes, ubi pralia facta,
Jamq, occisorum circum, campi ossibus, alient.

Tityr.

Horrendum faris. Sed jam cape dona Lyæ,
Quæ mihi produxit summo mea vinca monte,
Pelle famem, consume cibos, dum patina plena est,
Edoce tunc cades & bella cruenta. Al. libenter.
Hei mihi qualis erat cades, o Tityre quanta,
Albertus gessit crudelis, Marchio, bellum,
Bellum ingens, urbes, villas, & mœnia perdens,
Credetur hic missus, Regno ex Plutonis averno,
Tam furit, & sævit per plurimā Regna timendus.
Nec metuit quenquam, furis agitatur amaris.
Hunc contra bellum gessit Dux vester, & Heros
Mauritius, patriaq, tulit, servatq, salutem,
Fit juxta villam nostram concursus acerbis,

Pugnaq, juxta illos, o Tityre, sitq, cruenta,
Bombarda multis vitamq, diemq, tulere,
Proh quam crudelis, tristisq, est machina belli,
Credo equidem, de ipso Plutone fuisse repertam.

Tityr.

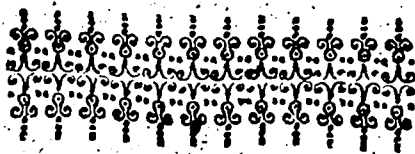
Non. Monacho à quodam. Al. quæso fuit ille sceleratus.
Inter pugnandum, post funera multa virorum,
Mauritiumq, Ducem petit igne & sulphure telum,
Transadigitq, semur globulus, vincla omnia rumpit,
Loricam ingentem, squamis auroq, trilitem,
Concurrunt trepidi comites, Dominumq, ruentem
Suscipiunt, rursusq, ferunt in castra cruentum.
Interea reliqui pugnant, hostemq, sequuntur.
Præterea & Princeps Luneburgus concidit ense,
Brunsvigeriq, duo fortissima corpora, mortem
Oppetiunt, Comites itidem de Barrabacasi.

Et miseri cogimur pugnam succedere tristem,
Rusticus & quisquis villis consedit in alis.
Progredimur sectis, demisso pectore, telis
Ad bellum variis, quæ non militibus apta,
Non meliora quia miseris jam tela fuerunt.
Ille gerit fustem, gladiumq, hic, ille securim,
Ille sparum gestat, magnam hic sed præulit hastam,
Ille pedum, fert hic ferrugine tela, sed ille
Enses, hic terra similes, perlucida tela.
Pars armata fuit. Me furca ac dentibus armat
Ternis, quando aliis fuerat modo furcula binis.
Hei mihi quam mors atra tulit pugnare volentes,
Necve sparum Dominum, nec triceps furca tueretur.
Hos bombardæ necat, necat hos & miles in armis.
Vix ego per medios fugiens ex turbine veni.
Tantus telorum fremitus, stridorq, tubarum.
Marchio tunc cecidit permagna clade tyrannus,
Captivusque fuit, quem rursus perfidus hostem,
Duxerat ex vinculis, donatum munere victor.
Mauritio data palma Duci, & victoria belli,
Qui propter vulnus moritur, vitamque relinquit.
Illius & dudum sunt ilia condita terra,
In Seifershusii templo, jam corpus & ipsum
Ad vos ducetur, tumulum ad patriamq, sepulchrum,
Id quod Fribergi memorarunt esse ministri,
Hic luctus tantus, sunt hac quoque bella cruenta,
Quæ tamen ignoras o Tityre cuncta. Tit. nec illa
Curo, quæ faciunt Domini, sint bella, sit aut pax.
Si modo non nostris contingunt talia villis.
Mauritij satis planget Germania tota,
Hic bellator erat, fortissimus ille virorum,
Rebus in adversis animo non fortior ullus.
Me miseretque Ducis permagni Principis, eheu,
Qui poterat multis, multumque prodesse, periculis.

Alexis.

Jamque vale, valeatque tua hæc o Tityre conjunx,
Et dulces nati, nataque tuique propinqui,
Est aliud quod agam, certe nunc tempus eundi est.

F I N I S.

ORATIO
HABITA LIPSIAE
AD
FUNUS
ILLUSTRISSIMI PRINCIPIS
MAURITII, DUCIS SAXONUM
ELECTORIS.

Cum praterduceretur XIII. Calend. Jul.

JOACHIMUS CAMERARIUS, PABERGER.

Præstantiss.

DN. CHRISTOPHORO CAROLOVICIO.

S. D.

QUO certius scio, te peritum esse artium bonarum, & instructum prudentia, eo magis lator tibi probari opera ingenij nostri. Nam & verum iudicium & mihi honorificum talis viri esse oportet. Nunc igitur tibi quaecunque scriptum oratiuncula nostra (quam nuper in omnium nostrum maximo luctu ad Illustriss. finius, habui) ut voluisti, misto, editum illud quidem, edi enim vobis placuerat, quod (ut tu dicebas) vera afficeretur hac laude Illustriss. Princeps, cuius memoria quamvis nobis acerba, honorata tamen & venerabili, hac opera data fuit. Est mihi hoc gratius & magis me delectat, quam si alia predicarentur, qua in hoc genere praestari debent: Verborum copia, gravitas sententiarum, compositionis elegantia, & his similia. Ego enim qui nihil unquam de vivente scripsi, mirifice velim ornari posse literis meis ita nunc defunctum vita sua. Si enim illius consilia & conatus processissent, pax profecto Germania restitueretur, & quies pareretur studiis optimarum disciplinarum atque artium, & spes bona praelucere in posterum multiplicium commoditatum, quibus omnibus hoc casu & Rempub. & unumquemque privatim spoliatum esse doleo. Erunt qui aliter iudicent ac loquantur, de quo mihi laborandum non est. Ego qui scholasticus homo sum, in ea qua fiunt intuens, si hoc vel illo modo afficior, concedendum mihi esse arbitror. Doloris autem miserieque sensum declarare sine ullius contumelia, cui unquam negatum fuit? Ut enim potentia suo arbitrio dicere & facere qualibet conceditur (Quo illam nomine Antigone Sophoclea beatam esse ait) ita aliis certe licet & agitudine, molestia, formidine percelli, & perturbari tristitia, & sibi male esse fateri, cum sit male. Quae cum Natura sint impulsiones, neque ulla mirifica sapientia disputatio delere, neque iniustitia potentia reprimere poterit. Coegisse sane portenta quadam Regum Caligulas & Caracallas, accepimus civis dolorem & consternationem celare atque tegere, cum ipsi omni scelere & immanitate lacerarent Remp. & privatos fortunis, ac vita everterent; Eruptis tamen libera interdum aliquorum indignatio, qui cum mori possent, nescirent cogi. Sed nos neque quid consulatur aut geratur cognoscere studemus, neque tractationibus rerum ullarum interfuimus, neque ius sumus, qui a quoquam intermissi officij aut perpetrati facinoris,

Tom. II.

qua rationes exigere debeamus, & sum (ut verum fatear) bello malus, utilis urbi, ut Horatius de se affirmat, ego de me spero. Denique in hac umbra vitae scholastica ad praesentem neglectis, & opibus. Sed facta ipsa per se considero, ut & ego quidem doctus sum, secundum Euripidem. Quis enim non possum? tam manifestis malis & calamitate praesente. Quod igitur opti & fortiss. Principem studuimus laudare, quia & assentationis suspicionem a motam a nobis esse, illo sublato, par est, & nos neminem oratione nostra perstringere, neque huius Principis laudationem cum aliorum vituperatione conjungere volumus: Vel probabitur, ut confido, officij mei munus, vel venia hac mihi dabitur & ignoscetur dolori timorij, meo. Si & cladibus publicis & privatis incommodis moveor & excrucior, & opto cum patriam civemque nostros salvos atque incolumes esse, tum dedecus ignominiae averti a natione nostra, ne ad damna & perniciem Germanici sanguinis probrum & infamia adjungatur. Me miserum quam brevis haec nostra vita est, & in hac ipsa, quam multa offeruntur adversa nobis invitis? Cur igitur accersimus insuper tristitia? cur, ut ille in Tragedia queritur, mortale miserum genus.

Enses parat cedere, mutuas struit.

Quin placida in pace civitates coluntur, & ea instituntur, confirmantur, augentur, quibus & aeterni Dei Numen celebretur a venerantibus, & societas hominum communicatione officiorum stabilitur. Cur praesumuntur vires propriae, tam prope absistente barbaro hoste? qui nihil aliud expectat nisi in defatigatos mutua oppugnatione, ut possit irruere. Quam autem, obsecro, rationem sequimur, aut fovemus spei talibus inceptis? cum sis sententia exitus & divina & humana voce publicata. Nam ut sacratiora omittam, qua commemorantur, aut debebant certe commemorari suo loco, Quid ait vetus oraculum?

οὐδ' ἂν τ' αὖτις ἐπὶ τοιοῦτ' αὖτ' ἔκιν' ἔκιν'.

Quid Euripides? testis sapientiae.

Μῶν' ὦ, θνητὸν ὄντος ἐκ πρὸς πόλεως
ταῦτα τὴν μέγαν θ' ἰδέειν ἰὼν κεκμηκότων
ἐρημίας δούς, αὖτ' ἰς ἄλ' ὄψιν ὄψιν.

Ait furiosus adolescens apud eundem Euripidem, fieri non posse, quin unusquisque patria tenatur desiderio, & illam amet, cum tamen ipse adducat exercitum hostiliter illam oppugnaturum. Vult enim Polynices obtri-

nere ius suum. At Eteocles Regni causa Divina humanaq; omnia miscenda esse censet. Hanc rabiem & consentaneum exitum Tragœdia scilicet proponit, non illorum gratia quibus hac evenisse fingitur, sed ut documenta tradantur aliis, ne ambitione aliave cupiditate prava incitati eo efferantur, ut neq; Reip. neq; ulli civi, neq; sibi ipsis parcant. Atq; hoc verum est, non concedi sapenumero, ut in cupiditate pacis bellum vitetur. Propulsanda enim injuria est ac vis hostilis, defensio etiam legitima non modo concessa, sed aliquando necessaria est; nihilo tamen minus saepe optima & praeclarissima causa agendo corrumpitur, cum exceduntur fines, quos tam ius & fas, quam ipsa humanitas atq; vita conjunctio praescribit. Intra quos si non consistitur, & aequitas deseritur, & totum negotium pervertitur atq; depravatur. Contra quae omnia remedium est unum, moderatio, & juris custodia, totq; idcirco vota mea, ut spero, pia atq; salutaria. Convertat quisq; suas cogitationes ad aeterni Dei voluntatem & edicta, ad patriam misera & afflicta sublevationem & opem, ad sui ipsius dignitatem & vera commoda, & non convellere labefactata, sed pro sua parte instaurare nitatur. Fidem non fallere, fas & ius non violare, non occultis fraudibus, non armis violentis favere, grassariq; in cives, sed potius per virtutem mortem oppetere, quam negligatur officium, aut committatur scelus. Id est tale, quod & ad Deam Religionem commendet, & ad posteros nominis illustrem famam proferat, & cum felicitatis eventum homini conciliet, qui & optimus est, & ab omnibus sanis expetitur, gratia & favoris à DEO, & ab hominibus charitatis atq; honorificae mentionis. Qua quidem à nobis & sentiri & dici rectum esse stano, & confido futurum, ut ab intelligentibus non improbentur, vel aliqui hac etiam ut utiliter cognoscant. Tibi quidem eruditio, docto, prudenti viro certe placebunt, quia hac est Musarum oratio, quae tibi notissima est, & cujus interpretem me tu quidem praeclarum ais, ego modicrem esse negare non debeo, quod in hoc studio omnem aetatem meam, jam illam quidem ingravescentem annis, contriverim. Quod autem ad istam funebrem laudationem attinet, cum tu (qui omnibus rebus interfuisti, & cujus fidei Illustris Princeps moriens credidit atq; commisit publica ac privata negotia universa) verà narrata à me, neq; colores ullos quasi pigmentorum quasitos, ac potius pleraq; simpliciter & breviter exposita esse scias, meum officium me praestitisse mihi satis erit, cetera permittam Deo, cui Germania salutem & si quid reliquum est dignitatis, commendo. Et hunc oro, ut mentem etiam tuam regas & consilia gubernet, ut ipsius venerationi & cultui & conservationi ac incolumitati patria inserviat. Vale Lipsia Calend. Jul.

ORATIO FUNEBRIS.

Utinam Generosi, Nobilitate, Virtute, Sapientia, Doctrina Praestantes, Amplius. Eximiiq; Viri, & vos bonarum literarum atq; artium Studiosi, Utinam hoc munus de tali re nunc dicendi, mandatum esset alteri, qui & majore cum dignitate hoc loco conspiceretur, & praeclarior sciret explicare argumentum orationis hujus, quae à me nunc est

habenda. Sed quoniam ita cecidit, ut haec mihi quasi Provincia traderetur, quam me recusare nullo modo liceret, peto à vestra Clementia, benignitate, praestantia & humanitate, ut me in omnium nostrum maximi doloris summa consternatione, verba facientem favore & studio vestro sublevertis. Nam utroque mihi admodum opus esse intelligo, cum propter ingenii mei mediocritatem, tum asperitatem temporis & casus atrocitatem. Quicunque enim (ut de me taceam) proposito corpore Principis, Patris patriae, qui dicat cogitare, aut alii rei, quam dolori & fletui vacare potest, eum aut nimis levi & facili, aut duro & planè infracto animo esse oportet, quorum alterum, à me alienum esse fateor, alterum impietatem & scelus completi sentio. Et dicendum tamen est aliquid, neque patiendum, ut tacitis nobis praereducatur tale funus. Lachrymarum etiam tanta copia ac vis profusa à nobis jam est, ut destituat modò siccus oculos magnitudo & abundantia doloris. Impendimus igitur hanc tristissimam operam, & maestissimum praestamus officium Illustrissimo Duci, charissimoque Principi & unico in terris Parenti nostro, ut significemus incredibili dolore confici animos nostros, & persolvamus haec quasi justa sepulchri, Principi nostro, quem pietas erga patriam & Virtus sua, ad praematuram mortem; & celerem exitum ex hac vita, sibi illum quidem gloriosum, sed suis omnibus lamentabilem, & Reipub. luctuosum, deduxit. Hostibus victis & fugatis, ipse accepto in praelio vulnere, trajectus globo nefariae machinae, ictu neque praeviso, & inobservabili, postea tertio die, placido fine in terris clausit vitam suam, & eas res reliquit, quibus ipse accisis & laborantibus, subvenire & opem ferre conatus fuerat, cum se turbulentissimis fluctibus tempestatis jam in totam Germaniam saevientis opposuisset, posthabitis & contemptis omnibus periculis & difficultatibus, quemadmodum animi magnitudo & Virtus facere consuevit. Narrationem audistis simplicem & brevem rei maximae & gravissimae, cujus recordatione ita consternari me sentio, ut non reperiam, vel quid amplius narrem, vel quomodo miseriam & calamitatem hanc taceam. Nam & molestiae atque curae haerentes animo & cogitationem omnem retundentes, ulteriorem orationem impediunt, & quae plaga inflicta videatur Reipub. etiam nominis causa, commemorare vereor. Quia tamen & hujus consilia Principis, de aliis, quibus nota fuerunt nonnulla, cognovi, & factorum Virtus ante oculos est omnibus: Non possum neque debeo silentio praeterire, aut non affirmare verbis, (si quis fortè adhuc ignoret aut dubitet) amissum esse eum Principem, qui & rectè atque prudenter cogitando, & fortiter atque intrepide agendo, solus rem Germanicam impulsam ac ruentem sustinere potuisse videatur. Quod ideo refero, ut consideremus, quid praesidii & spei ereptum sit, utq; impendentium deinceps periculorum magnitudine terreamur, & toto pectore veraque Religione convertamur in tantis malis, ad invocationem filii Dei, Domini nostri Jesu Christi, Salvatoris generis humani, implorantes in extremo hoc rerum discrimine auxilium, & orantes ut ipse benignitate sua & misericorde manu, protegat Germaniam, in qua voluit veritatem coele-

his doctrinæ celebrati, & oriri lucem optimarum disciplinarum & artium, ad ipsum laudandum ac venerandum, & vitæ atque morum honestatem ac decus & cultum societatis humanæ. Urque desinamus obliti tantorum beneficiorum abuti his donis, & indulgere pravis cupiditatibus, neve contempto Numine Divino (quod omnia, quæ nos gerimus auditque & videt) in flagitia & scelera tanquam effrenes & indomiti equi ruamus. Ipse quidem Illustrissimus & fortissimus Princeps & præclara atque iusta in causa, & per Virtutem, cum felicem, tum speciosam mortem obiit. Nos autem spoliati Gubernatore ac Duce, & orbiparente, in squalore ac luctu jacere, & mœrore solitudineque trepidare atque angere necesse est: Nam quo hic præstantior & melior Princeps fuit, eo consternationem & cruciatus animorum, illo nobis erepto, majores & sæviores esse oportet. Cum autem post mortem inclyti ipsius parentis Illustrissimi Principis Henrici, gubernationi patriæ, quæ ad ipsum successionis legitimo jure pertineret, præfuerit nunc annum duodecimum (quam longo temporis spatio & Alexandrum Magnum, peregrisse cursum Imperii sui accepimus.) Varia ille fortuna jactatus, & durissimis cum casibus confictatus, & multiplicibus exagitatus adversationibus, id omnino præstitit, ut neque ad Deum Religionem, neque ad homines Justitiam, violaverit unquam, cæteris autem rebus, & magnificentiam illustrissimæ conditionis, & inclyti generis splendorem, excellentia Virtutum suarum non modo tutatus est, sed reddidit etiam admirabiliorum. Cum autem ita scilicet Deo (cujus consilia ut recta & bona, sic etiam ignota plerumque hominibus sunt, & arcana) DEO inquam volente, cum ille, quasi in mare negotiorum intricatorum, & rerum perplexarum delatus, cursu sæpe uteretur minimè tranquillo: Tum etiam veluti tempestatis procellas expertus fuit, inclementiam & horrorem odii atque obtestationum. Quam iniquitatem nemo unquam in terris ad potentis fastigium evectus vitare potuit. Sed falsas invidorum atque malevolorum accusationes, ille cum singulari successu gloriosæ defensionis non verbis, sed re confutavit omnes. Quod eos à quibus aliquando esset contumeliosis dictis lacessitus, ita maximè ultus fuerit, ut plerosque coactos ad se confugere, non modò non læserit; sed clementer etiam protexerit: Alios partim à se auctos atque ornatos, partim præter spem & opinionem omnium adjutos, præcones habuerit non paucos, vel innocentiam, vel etiam Virtutis suæ, & consiliorum honestissimorum, laudatissimarumque actionum testes. Sed invidia penitus extinguere non potuit, quam ille etiam Hydræ & Cerberi domitor reperit extremo sine domandam. Quod tantum abest, ut Illustrissimi nominis illius famæ maculam aliquam asperferit, ut hanc etiam præclariorem reddidisse videatur. Est autem perversissimus mos & illiberalis maximè, cum in aliis, tum verò in Duce ac Principe, non spectare tempora, in quæ quasi curriculum vitæ inciderit, neque res, quibus aliquis fuerit implicatus. Princeps Mauritiæ, natus annos XXI. gubernationi præpositus, administravit hanc annis integris XI. nam duodecimo, ut dixi-

mus, terras reliquit. Quid ego vero referam? qui Reipublicæ status fuerit, quando hujus florens adolescentiæ, & ardens animi excelsi, & cupida laudis, ætas juvenilis, summæ rerum est præfecta? Quæ confusio? quanta dissidentia, circumspectio, cautio? qui imminantium malorum metus? qui apparatus? quæ instructiones? Quantæ instigationes, extimulationes, acerbitates erga ipsum? quid miseriarum præterea? de quibus hoc loco verba facienda non sunt, neque à me fieri omnino convenit. His annis undecim, Illustrissimus Princeps noster: Undecim fecit duxitque expeditiones: Undecies eas res aggressus aususque fuit ac gessit, quas toties alteri animo concipere & cogitatione explicare difficile esset. Itaque tali tempore Reipub. etsi voluit Deus hunc Principem, tot annis, quasi humeris suis sustinere Germaniæ dignitatem & præstantiam. Tamen in perturbatione omnium, & adversatione fortunæ, ita hoc tempus abiit vel potius avolavit, & ea laborum occupatio correptum Principem exagitavit, ut huic quoque Virgilianum vaticinium accominodari potuerit:

*Ostendunt terris hunc tantum fata, nec ultra
Esse sinent.*

Cum autem natura esset inflammata cupiditate rerum aliquid magnarum armis gerendi, Ipse quidem nullam militiæ honestæ & Reipublicæ utilis opportunitatem fugit, aut neglexit occasionem; Sed temporum & negotiorum turbulentia atque exulceratione, in alienas etiam & mirificas tractationes delatus est. Cæsari quidem & Regi Romanorum, ita obnoxæ & subjectè inserviit, ut utriusque Clementiam summam, & maximum favorem devinxit meritis suis. Ac celebres sunt cum aliæ expeditiones bellicæ, quibus interfuit, & fortitudinis eximiam laudem Illustrissimus Princeps noster consecutus est, tum Panonicæ contra hostes Christianitatis perpetuos, Turcos, in quibus etiam aliquando periculum vitæ adiit, dum magis quomodo hostes lædat, quàm seipsum tueatur, ingente & omnes casus parvipendente animo attendit. Exortus autem aliquando motus quidam fatalis Germaniæ, præ cæteris graviter eum & vehementer exercuit, & causæ implicuit obscuræ, dubiæque & plenissimæ offensionum. In qua specimen edidit singulare, & patientiæ, & integritatis, & industriæ, & ad extremum Virtutis atque præstantiæ. De quibus rebus neque à me plura dicenda sunt, & id sæpe soleo, cum illarum in mentem venit, usurpare, utinam ne in nemore pelio, & cætera. Et longæ etiam ambages sunt, & causæ mirabiles, & eventus inopinati. Sed exitus tamen is fuit, qui non modò Virtutem illius, & animi infractum robur, & rerum gestarum gloriam redderet magis conspicuam, verum etiam declararet atque palam faceret, nihil aliud, quàm quod sine æterna labe nominis omitti non posset, quæsitum, & studium illud non turbandi, sed turbata componendi fuisse. De quibus etsi omnes boni & bonarum partium cupidi, honorificè & præclare loquuntur, tamen verius & rectius, ut semper solet, posteritas judicium factura est. Hoc autem extremum bellum, quid

eum coëgit suscipere, nisi respectus & cura miseræ & omni auxilio destitutæ Germaniæ. Nihil dicam, neque enim par est, ac decet, quod in quenquam contumeliosum sit. Etsi toto pectore commoveor, quoties cogito fati inclementiam, quo Germania jamdudum premitur. Non externi hostes hanc populantur, non aliena fraus diripit; Sed suis ipsa viribus ruit, ad se ipsa evertendam callida est? & dolos struit. Quid obsecro existimandum? externos loqui de nobis. Quid literæ & scripta testabuntur? Durum est & asperum dictu, sed dicendum tamen. Civium in cives, immo fratrum, cognatorum, propinquorum in suos commemorabitur, impius & nefarius furoris atque vesaniæ impetus, invidiæ, circumventio, inductio, fallaciæ. Non tantum mali in summa calamitate esse potest, quantum est in hac ignominia & dedecore. Feremus (ut quidem quisque posset) adversa quæ non liceret subterfugere, sed infamiæ profecto istius deformitas intolerabilis est. Quæ autem hæc est rabies? Nihil curare aliquem, quid liberis, uxori, consanguineis suis fiat? an nobiscum una extinguere delerique cupimus omnia? Et illæ Neronianæ ac Cajanæ sententiæ in animo & voces in ore sunt: *Me mortuo terra absumentur ignibus.* Vel magis etiam tristes, ignes, ruinæ populum premant, turpisque egestas sæva cum luctu famēs? Et quæ Catilina Senatui insultavit, cum se incendium excitatum ruina extincturum esse minaretur. Ac similes quas barbariæ jactat insolentia. O gentis & nationis laudatissimæ ingens probrum. Sed reprimamus nimis hac in parte evagantem orationem, & speremus nunc etiam meliora: Hoc quidem manifestum est, nisi Illustrissimus Princeps noster, offensus & dolens dilaceratione patriæ communis, & clade publica, se & vires suas, violentiæ passim in quovis grassanti opposuisset, ne spem quidem futuram reliquam fuisset, subveniendi Germaniæ unquam, aut afflictam recreandi, & sublevandi prostratam. Ille enim cum incendium in Germania parvis initiis exortum (quibuscunque sanè autoribus: nam de hoc differere, neque in proclivi, neque meum est) ita auctum esset, non modò ut proxima quæque loca corripere, sed quasi impetu venti proVectum, longè etiam distantes Regiones arripere, postquam tentaverat expertusque fuerat omnia, si quam opem in ultimo discrimine afferre posset Reipub. Ubi sese interponendo, postulando, monendo, deterendo, nihil proficere vidit, sumpsit arma, ut contra cives invitus, alacri autem & prompto animo, ut in optima spe pacandi Germaniam, & charissimam patriam, non modò præsentibus miseris, sed impendentibus etiam periculis liberandi. Itaque sese flammis belli objecit & rapinis atque divexationi & populationi immani occurrens, cum hostes à progressu arcuit, tum refrnavit à successu, rumi etiam undique expeditione sua colligavit, constrinxit, impedivit, atque ubi ad manus ventum fuisset, ipse quidem victoria memorabili potitus est, sed hanc miserabili morte imperfectam & debilitatam reliquit. Tu vicisti Mauriti Princeps tot & tam infestos hostes, tua manu. Nam alia dici à quovis quàm à me malo.

Quin etiam quid hoc loco narrem planè dubito. Referenda enim ea erant, quæ confertis manibus & prælio commisso, gesta sunt, de quibus ipsos etiam, qui interfuerunt, non eodem modo loqui audimus. Neque interrogandos hos, neque eis facile credendum esse censet Euripideus Theseus, ut hæc ad nos nihil pertinere videantur. In bello, nemo (inquit Demosthenes) suam ignaviam ipse accusat; sed in quosvis alios potius culpam verbis transfert, ac sæpe eventus in præliis infelices ita defendi audimus, ut proditum, desertum, relictum aliquem esse perhibeatur. Nos nihil de aliis querere opus est. Tu, inquam, Princeps Mauriti, tu vincis tua manu, & id evenit, quod in bello plerumque solet, ut Mars optimum quemque ex acie pignoretur. A te dissipantur hostium turmæ atque cohortes, atque ita profligantur hostiles copiæ, funditur exercitus, Ductores aut cæduntur aut capiuntur, relatis in castra hostium vexillis pedestribus LIV. equestribus XIV. Sed hæc hæctenus nobis liceat exposuisse, in doloris & indignationis sensu, utroque illo maximo. Tua quidem, Illustrissime Princeps, animi magnitudo, quæ nunquam passa fuit, te meminisse illorum monitorum:

Cantius ut savo velles te credere Marti.

Hæc igitur aliquam adhuc spem bonam incolumitatis & salutis publicæ ad posteros propagat, partam illam quidem (ò dolorem mistum gaudio ingentem) victrice morte tua. Ut quicquid deinceps accidat, tu in omnem eventum culpa cariturus, vel potius laudem sis & prædicationem constantis ac pietatis promeriturus sempiternam. Quæ restant igitur, ea ad aliorum curam jam delata sunt, quibus vel res prudenter & fideliter administratæ ac gestæ, & patriæ impensus, pariet lætitiæ laborem (ut Comædia loquitur) vel id fiet atque sequetur, quod propter calamitatis extremæ tristitiam, & omen fati commemorare non volo. Nostro quidem Illustris. Principi vita jam peracta est. Qui eò se recepit, ab exhaustis laboribus ac defatigatione negotiorum molestissimorum, tam pacis quàm belli, solitudineque gubernationis (dicam etiam quod est verum & manifestum) à fatietate quadam laudis & præstantiæ in terris. Inde igitur eò evasit, & ubi jam quiete frui possit tuto ac liberè, & quo invidiæ atque odio accessio non sit. Quæ licet tanquam bestiolæ quædam humiles in terra serpan, & quærant quid ad arrodendum offeratur, illam quidem altitudinem ad quam Pietate & Justitia & Fortitudine pervenit Illustris. noster Princeps, attingere nunquam poterunt. Quod si illi quasi extremam manum operi incepto, & jam propemodum absoluto imponere licuisset, omnes etiam isti aculei retusi, & impetitiones depullæ, & insultus obtriti fuissent. Germania certè ipsa suis injuriis, violentiæ, crudelitati, amentitiæ, sceleri, sibi erepta esset. Nunc te amisso, ô Princeps, & spes nos frustratur & fortuna nutat, & contentiones tuæ corruerunt, prius in ipso cursu fractæ, quàm portum prospectum tangere potuerint. Mors hæc tua & expectationem commodorum pervertit, & metum novorum detri-

mentorū incūrit. Omnibꝫ bonis est luctuosus & acerbus & gravis hic casus: Te pulcherrimo corpore, firmo robore, animo fortissimo, (quæ in Achille conjuncta, quia hoc rarum est, tantopere celebrat Homerus.) Te inquam talem Principem subito & improvise auferrī, istu saucium occulto manus ignavæ & fugitivæ, (cujusmodi & ipsum Achillis fatum fuisse accepimus) Te talem Principem terra obrui, sepulchri mole includi. Nisi (quod arbitror) non fuit digna hæc vita hominū, tua diuturniore vita. Non fefellerunt autem perculos nos & trepidantes, signa crebra prodigiorum, quibꝫ scilicet hoc tantum malum prædictum fuit, cum tamen vix esset quisquam qui timeret, ac alia potius pleriq; portendi detrimenta suspicarentur. Prætereo cætera. Quæ fuit verò obscœnitas latratus canum, quæ importunitas in oppidis longo jam tempore? Quam diræ inter sese illorum dilanationes? Quin etiam alicubi in vicinia molossos quasi directæ acie congressos & sibi mutuo dentes infensos impigisse, narrant, neque pastorum voce, neque verberibus, certamen cruentum dirimi potuisse. Sanguinis profectò guttæ, tuum Illustrissime Princeps sanguineum, pro Republ. profusum significarunt, quas in tuis terris largas super folia arborum, materiam ædificiorum, & utensilia decidisse, & hæc polluisse constat. Quid quod illo loco ubi prælium commissum est, cum aliis noctibus, tum maxime diem conflictus antecedente, horribilis fremitus & clamor tanquam equorum & hominū, & fragor ingens, auditus fuit? Et (quod insigne est, ac admonitione sua potuit prodesse, nisi infracta esset vis Divinæ voluntatis) tentorium in quo cibum capere solebat Princeps, & alterum, ipsius Culinarium, turbine divulsū fuit, illabefactis cæteris universis. Quid fulminum & tonitruum terrorem commemorem? quid auditas vociferationes, visas species mirificas atque formidabiles? Quid ipsius Principis dicta quædam, ejusmodi, ut animus ipsius propinquam ex hac vita migrationem prælagisse credi debere videatur, & alia, quæ nunc recitanda non duximus. Hæc igitur ut tuam, Mauriti Princeps, decessionein portendisse, existimare, neque impium neque absurdum est, ita tibi quidem malū nihil accidit tali morte, quo verò significati metus nunc tendant, aut quid minentur, toto pectore precor, ut omnes considerent, & provideant ne ad præcipitium Respub. adducta impellendo projiciatur, potius quàm retinendo conservetur. Quod si quis nunc etiam restat eventus insuavior. Tu tamen illum Virtute & pietate tua, tanquam alter Epaminondas, declinando effugisti. Ut jam de te statuendum sit unicuique. Non possum neque volo in animum inducere meum. Hoc agere Germanicum sanguinem, ut patriam præsertim jam quasi anum effœtam viribus, & auxilio atque sublevatione maximè indigentem, pulset atque conscindat. Externum hoc nefas est, & alienum, locis, moribus, institutis, Legibus, Religione. Nam omnes Divinæ & humanæ Leges parentibus honorem jubent haberi. Eo autem oportebat unicuique cariorem esse patriam quàm parentes, quòd vitæ quidem autores omnibus sint parentes, patria verò ipsos etiam parentes

Tom. II.

producat. Sed varii & multiplices errores in vita hominū eveniunt. Iræ, similitates, odia, contentionēs existunt, quæ donec non progrediuntur ad eam usque impietatem, ut naturæ erga patriam affectio extingatur, etsi, quasi morborum mala admodum interdum acra sunt; medicinæ tamen adhuc est locus, illam vero hostilem in patriam impressionem (qualem utinam neque nostra, neque ulla sequens ætas experiatur) vindicem habet Deū, qui hanc sibi puniendam reservat, ut supplicia illius necesse sit esse atrociora, quæ cogitatio etiam hominis cordati refugiat, verum hæc rejiciamus in Deum. Quæ verò dicta sunt ea expressit publicæ miseriæ dolor, quem & sentire, neque dissimulare ingenii esse existimo simplicis & probi. Neminem peculiariter lædit aut notat oratio mea, & est à me aliena consuetudo, vel convitia faciendi, vel omnino suspicandi peperam. Id autem ut memorarem, quod ipsum per se animadvertendum esset, neminem in partem deteriorem esse accepturum confido: nemo ceterè poterit de se interpretari, nisi qui ipse voluntatis impiæ prius condemnaverit. Sed & querelarum, & de his, defensionis satis. Ipse quidem Princeps, conatus omnia, primum ne bello opus esset, deinde ubi nihil alia via profici sensisset, sumpris armis, ut quamprimum patria salva esset, & in tuto collocaretur, quoniam inchoatum opus ipse absolvere nequivit, hoc vel simile quippiam potuisse dicere videtur. Ego quidem patriæ præstiti persolvique omnia, quæ debui & potui. Studui in hac pacem esse perpetuam, reconciliari gratiam vel inter offensos vel diffidentes, explicari dubia, ut sublatis erroribus concordia reduceretur. Impendi etiam facultates meas, & ad extremum vitam, cum me quasi tempestas belli ad conflictum provexisset. Nunc mihi quidem quies parata est, & defunctus unā cum vita curis laboribusque & periculis omnibus, funere felici condor. Reliquum est, ut vobis, à quibus ego, evocante DEO, recessi, & Reipub. videatis. Ne quis certam communis & propriæ salutis ac dignitatis & emolumentorum spem amittat, & incerta omnia appetat, atque ita in labore & dolore non modò ipsi mors & interitus; sed Reipub. eversio & exitium obrepit. Quid obsecro lucri fecerit? si quis vitam producat ulterius, nisi impendatur hæc patriæ commodis. Quod aliis vivitur id vivitur nobis. Nam quid mihi prodesset post Turcica pericula remansisse vitam, si non illa postea profuisset aliis? Quandoquēq; enim hæc finitur, quod antecessit temporis, id evanuit, ut omnis de fine tam felicitas quàm infelicitas constituenda esse videatur. Addere his poterat alia quoque & de se cum vera laude, & ad alios cum utili admonitione: Sed nos hinc recedentes veniam⁹ ad ea, quæ magis propria sunt & considerationis & intelligentiæ nostræ. Cū igr. Dux Mauriti⁹, ab illust. Princ. Sax. Duce, inclyto parente suo, relictam gubernationem harum Regionū & avitæ Ditionis accepisset. Ante omnia & in primis curæ ipsi fuit, ut & res Ecclesiast. constitueretur, & cœtus scholast. auferentur. Quorum alterum & perfectum facile est, & successit feliciter. Alterum divinitus habuit fortunam satis prosperam & ipsum, sed in experiendo optimus Princeps, plurimum

Ccc 4

laboris

laboris ac molestiæ, & adversationis non nihil per-
 pessus est. Omnino iniqua sunt hominum judi-
 cia, maxima ex parte de rebus alienis, præsertim si
 accedat audacia pronunciandi, & levitas insectan-
 di, quæ semper populo placet. Tum verò con-
 silia & actiones, quæ deferuntur in articulos quos-
 dam mutationum, non possunt non improbari ali-
 quibus, & præbere diversas occasiones diversis,
 cum suspicandi, tum interpretandi, tum etiam (quæ
 est hominum perversitas) depravandi. Nos autem
 scimus & res ipsa (gratia Christo) demonstrat, ab
 Illustriss. Principe nostro, nunquam alias de Reli-
 gionis sinceritate & cultu Divino deliberationes
 susceptas, aut consultationes propositas fuisse, nisi
 quibus primum veritas & gloria Dei: Deinde tran-
 quillitas Ecclesiarum, in concordia administran-
 tium, quæri juberetur. Semper hæc mandata illius
 fuerunt: Ut cœlestis veritas, declarata Verbo Dei,
 nulla vel minima parte sui contaminaretur, nulla
 concessione defereretur, nullo colore alieno ping-
 eretur. In cæteris autem postulabat, ut studio mode-
 rationis & consensione pietatis, opera daretur, ne
 vel culpanda vel certe non necessaria certamina ac
 contentiones, tam tempore contrario, quam non
 idoneo loco fierent atque exercerentur. Quibus
 omnibus rebus neque tam fortiter & constanter,
 neque tam circumspicte & prudenter, neq; omni-
 no tam laudabiliter & præclare, sese tenere ille &
 gerere potuisset, nisi æterni Dei benignitate, cum
 regeretur mens ipsius, tum voluntas confirmaretur,
 in hoc tam ambiguo & aspero spatio, quo
 decurrerunt consilia & actiones ejus. Cui bene-
 fico & propitio Deo gratias agere debemus, quod
 tam miserabiliter & perniciosè alibi rebus confu-
 sis & perturbatis, in nostris hætenus (ipso pro-
 fecto ipso Deo munifica manu sua retinente) &
 custodia veritatis cœlestis diligenter atque fideliter
 præstatur, & is status mansit, quem reprehendere
 ne obrectatio quidem posse videatur. Sed
 de his plus verborum facere supervacaneum, cum
 res in medio & conspectu sit universorum. Nam
 si quis neque apertis oculis aspicere, neque cog-
 nitione animi intelligere quicquam vult, paratus
 gladiatorie impetere quemlibet, & omnia ar-
 ripere ad exagrandum, & cui hoc est in mente
 & ore, odi hominem, iratus pugno, cum eo tan-
 quam Esernino, committatur sanè Pacidianus ali-
 quis, nos quidem litigare nolumus, neque in præ-
 sentia acerbissimus dolor patitur. Tuam autem
 Illustrissime Princeps, pietatem, diligentiam, ope-
 ram, ut verè possumus, ita debemus celebrare
 commemoratione verborum, declarantium me-
 moriam animi grati. Qui cum perspicere ad Ec-
 clesiastici status diuturnitatem, plurimum mo-
 menti afferre solere, veram rationem doctrinæ
 bonarum literarum atque artium, sine qua neque
 publicè neque privatim vita ordine & rectè degi-
 posset, omnibus modis curasti, ut restituta veri-
 tate in scholis, erudita esset omnis & consenta-
 nea institutio. Non enim respectus hic tantum
 adultiores (ut ita apellem) & perfectiores tracta-
 tiones studiorum, sed prima etiam rudimenta &
 pueriles ludos complexus fuit. Quarum omnium
 tanquam extructionum, ea est & firmitas & pul-
 chritudo, ut alias quivis exemplum sibi inde pe-
 sere possit, & ad optimam spem in posterum, ut

illæ stent atque perdurent, tantum hoc requira-
 tur, ut facta tectæ præstentur. Quæ jam hære-
 ditarie successionis jure alii cura incumbet, & sus-
 cipietur, & respondebit autoris atque fundato-
 ris voluntati ac sententiæ. De quo plura nunc
 nihil attinet dicere. Quod attinet autem ad lu-
 ctum nostrum, etsi dolor immensus est, & vix fie-
 ri potest, ut aliqua consolatio reperiatur, recente
 maximè malo & cruciatu furibundo, & deficienter
 atque languido corde hoc tanto vulnere: tamen
 debemus meminisse, quòd Christianam Religio-
 nem professi, ante omnia & cognitionem nos il-
 lius tueri, & disciplinam à nemine deferi oporteat.
 Primum igitur cum constet Illustrissimum Prin-
 cipem nostrum, in eo bello, quod non ipse mo-
 verat, aut petulantia cupiditate vè propria excita-
 verat, sed ad quod suscipiendum ac gerendum
 fuerat coactus, nisi exponere vel potius objice-
 re impressioni hostili vellet se terrasque & ditio-
 nem atque subditos suos, quorum sibi salutem &
 incolumitatem defendendam atque protegendam
 divinitus commendatam esse sciret: In hoc igitur
 bello occubuisse Principem nostrum, gesto siue
 cuiusquam injuria, & ad patriæ communis prote-
 ctionem, cum sit manifestum & notum, (fortis-
 sime illum quidem dimicantem, & (id quod sine
 maximo dolore referre nequeo) non sibi vitæque
 suæ parcentem aut providentem, quo quam celer-
 rimè extincto incendio illo, flamma bellorum
 omnis in Germania sopiretur, & optatæ pacis
 tranquillitas repararetur. Sic igitur eum pugnan-
 tem, cum in aciem (quemadmodum diximus)
 victoremque in castra reversum, ita postea mor-
 tuum esse neminem fugiat, quemadmodum optari
 talibus rebus potuisse aut debuisse videatur:
 Decet nos propitio & misericordii Deo gratias
 agere pro tanto beneficio, neque hanc animi af-
 fectionem indulgendo mœstitiæ, corrumpere.
 Nam postquam præsensit Princeps & notavit si-
 gna quædam appropinquantis mortis, (præsen-
 tibus iis quorum ipsi & ante taciturnitas, probi-
 tas, constantia, integritas, explorata fuerat, qui-
 que ab eo nullo periculoso aut difficili casu ac tem-
 pore recesserant, & qui illi omnia tum summæ fi-
 delitatis debita officia præstiterunt) quod perma-
 neret mens integerrima, & vox quoque non im-
 pediretur, animus autem esset (ut fuerat semper)
 excelsus atque invictus: Tum igitur piè &
 religiosè multa locutus, deque illo ipso bello co-
 piosè testatus fuit sententiam & voluntatem suam:
 Cum quidem & aliis necessaria, iis, qui aderant,
 exponeret, & certis de rebus, quid fieri vellet,
 ostenderet. Nequille se invicem terris excedere pro-
 fessus fuit, quod se fidei in Filium Dei suæ optima
 spe foveri lætaretur, & non sentiret affici desiderio
 vitæ ejus, in qua continuis quasi fluctibus negotio-
 rum, vexatus, tam incertas voluntates & leves ho-
 minum animos, & indignam meritis suis gra-
 tiam expertus fuisset. Neque quicquam omisit,
 aut neglexit, quod illo non toto bidui tempo-
 re, quo decubuit, vel utiliter indicari mandari-
 que & committi potuerit, vel ritu Religionis no-
 stræ, & disciplina Christiana fieri observarique
 & peragi debuerit. Cum Sacerdote colloquium
 habuit fidele, & sacratissimorum Christianæ com-
 munitatis mysteriorum cupidissimè particeps
 factus:

ceps factus: Verbis piis & sensum intimum cordis sui testantibus, invocavit æterni Dei misericordiam, celebrando Nomen; & testando fidem unici Salvatoris, reconciliatoris, intercessoris Jesu Christi, filii Dei. Quæ pietatis ut semper hæreret cogitatio, petiit, ne cessaret Sacerdos & de Christo, donec spiritum ducere animadvertetur, mentionem salutarem facere, & sibi ea subicere, quibus in fide Christi animus confirmaretur. O mortem neque ei à quo obita est malam, aut detrimentosam, neque ulli qui hunc carum habuit animo suo, aut submissa voluntate favit successibus & fortunæ, & laudi ipsius, deplorandam, ac multo lætiorē, feliciorē, jucundiorē, quàm esse multorum vitam putandum, sive per dedecus conservatam, seu remanentem in turpitudine, flagitio, impietate, scelere. Ita igitur functum fato suo, non quidem gaudentes (Id enim fieri nequit & non oportet) sed represso tamen impetu doloris, & presentibus animis commendare, & Domino nostro Jesu Christo, unico Salvatori generis humani, tradere conservandum ad resurrectionem in vitam sempiternam: Et corpus illius, non tanquam ab hac spe alieni, aut imbecillius assentientes cœlesti doctrinæ, sed ut sequentes pietatis Christianæ studium & observationem, ita sepelire debemus, quem admodum & conditionis illustrissimæ ratio postulat, & nostræ subjectionis ministerium exequi par est. Non es extinctus, neque interiisti, Illustriss. Princeps Mauriti, sed liberatus malis, ex eoque consortio sevocatus, in quo multum tibi insuavitatis oblatum fuit, nunc acquiescis beatus, expectans illum diem confidenter, quo filius Dei venturus est ad iudicium vivorum & mortuorum, & decreturus sententia suâ, præmia aut pœnas, pro eo atque debebuntur unicuique. Vivit optima & fortissima anima tua, unâ cum aliis sanctis & castis animis in Deo æterno & vivo Jesu Christo, vivit Virtus, vivit rerum gestarum gloria, sed imprimis charitas patriæ & pietas erga cives. Non maculavit famam tuam profanitas neque supersticio. Non dementia furiosa vitæ. Non facinorum aut artium malarum dedecus. Non erga externos inhumanitas aut in cives crudelitas. Bonitatem verò tuam, & Virtutes illas leniores, integritatem, gravitatem, solertiam, humanitatem, & similes, utinam Deo placeret, ut parva pace & rebus foris compositis, tibi domi & apud tuos liceret colere & sequi. Ut enim nihil in te fuit leve ac popolare aut dissolutum, ita neque mansuetudo, neque comitas, ne urbanitas quidem absuit. Nunc autem non quidem famam illarum (quæ obscuræ non essent) tibi, sed quasi usum fructum tuus negavit præterita decessio, & occupatio mortis, ejus, quia te Deus, non perdere, sed conservare, neque in interitum præcipitare, sed exitio eripere, & de calamitosiis terris in cœlestem felicitatem transferre voluit. Tua quidem annis, Illustrissime Princeps, florens, & humano iudicio, vita longiore digna ætas, non potest non aliquid cumuli adjicere dolori nostro, quem tua morte, (ut nos opinamur) præmatura, capimus acerbissimum; sed non est tamen nobis ignorandum, nullius mortem præmaturam esse, quam æternus Deus obire suo aliquem tempore voluerit,

& nostras cogitationes in eo, quod illi visum fuerit resistere convenit. Nam quod in promptu esset, hoc loco verbosè demonstrare, quàm multis vita aliquando, ad miseriam producta sit, & quàm fornidinem ipsa naturæ conditio omnibus hac in parte afferat (ut hoc etiam dictum verbum vetus tanquam divinitus prolatum, celebret, optimum esse non nasci, aut natum citò morte potiri.) De hoc igitur disputare, & in hunc quasi campum excurrere oratione mea non libet. Quod nihil hæc nisi triste & abominandum complexura, & metus eorum eventuum indicandus esset, de quibus invocare opem Divinam, & religiosa simplicitate permittere Deo cætera, mihi quidem rectissimum videtur. Nunc te igitur vel potius atque verius, corpus tuum, Illustriss. Princeps, ita dimittimus, ut te non tua causa (quem felicem & beatum esse scimus) sed eorum, qui relinquuntur tuorum, inquam, & nostra, prosequamur fletu, lachrymis, questu, & ante omnia dolore animi tanto, ut cor majorem non tolerare, neque, si accessio fieret, vita durare posset. Hoc tu fieri non vis, & religio nostra moderari nobis hac in parte jubet. Sed vincit tamen interdum infirmitas naturæ, quàm in officio pietatis nostræ à Deo veniam, apud homines, non inclementes neque ferros, approbationis etiam aliquid ac laudis reperitur esse confidimus. Te tua quidem Academia hac voce publica, nunc quoque ornat atque honorat pro sua virili, & luctu communi ostendit desiderium (ut æquum est) Tui, nunquam illa quidem, dum stabit, tacitura merita tua, quæ non modò singulorum memore & grata oratione prædicabuntur semper, sed te etiam ipsa, & magnificentie tuæ operibus declarabuntur. Verùm nunc, id quod series deductionis postulat, quàm potuimus studiosè perfuncti munere nostro, aliorum etiam pietati & sedulitati locum relinquamus. Ad quos deferri prius Illustrissimum corpus oportet, quàm in monumenti paterni sepulchrum inferatur. Ubi cætera (quod fas & pium est) peragentur, & iusta fient, & monumentum extruetur, in quo situm, riteque humatum corpus requiescat. A nobis autem bonisque & patriæ amantibus omnibus, tam tuis, quàm externis, ea gratia, quæ sola potest, referetur, ut ubi pro brevi vita diuturnæ memoriæ tribuatur honor, cui pro illa misera, incerta, fragili, caduca, à Deo æterno jam beata immortalisque est reddita.

Te autem fili Dei JESU CHRISTE, unico Salvator generis humani, obtestor per misericordiam tuam, ne desinas hæc loca, (in quibus hospitium invenit Ecclesia tua, & sonat veritas doctrinæ cœlestis, ac præconium Evangelii) intercessionem apud æternum Patrem, tueri. Ne sinas has Regiones bellorum cladibus vastari, & dissipari pios cœtus te vera pietate celebrantium, propter sanctissimum nomen tuum. Protege, defende, conserva, has terras, ô Rex & Domine, qui & te invocari iussisti, & invocantibus opem auxiliumque ab æterno Patre promissisti. Ne auferas à nobis Spir. S. tuum, sine cujus Numine neq; qui præsent, neq; qui parere debent, id præstare & perficere possunt, quod ab utrisq; requiritur. Ad te confugimus, ô Christe, tibi supplices advolvimus, & oramus, ne avertas à nobis, offensus delictis nostris,

nostris, clementiam & misericordiam tuam, quæ est amplior ac major, quàm totus orbis terrarum. Tibi uni, soli, verò, æterno Deo, Patri & Filio & Spiritui Sancto (cujus est Justitia, omnipotentia, victoria) sit laus, honor, gloria, seculis infinitis. Amen.

~~~~~

Et quoniam nihil pratermittendum est omnium, quæ à nostra tenuitate ad Mortis speciosissima memoriam celebrandam pertinere possint, placuit etiam recitare, versus tanquam epitaphios studio pietatis nostra compositos, quos & ipsos libenter ut animo audiat, oro.

ILLVSTRISS. PRINCIPI,
MAURITIO
DUCI SAXONUM,
ELECTORI &c.
Defensori patriæ, inclyto
victori.

Magnanimi busto Mauriti Principis isto,
De septem sita sunt unius ossa Viris.
Subq; hoc depositum requiescit marmore Corpus,
Invictiq; solo condita membra Ducis.
Qui vestigia Majorum per avita suorum
Virtutis gradiens & pietatis iter:
Ipse sibi pulchra peperit nova nomina laudis,
Et studuit proprium conciliare decus.
Ergo hoc non alius magis excelsu tulit ullus
Afflictis patriæ pectorerebus opem.
Adversatorem hunc metuit vis impia solum,
Inceptis metuit fraus violenta suis.
Præsidio fuit hic populus Germanidos ora,
Et quasi Tentonica firma columna domus.
Terror ab hoc etiam Turcis est additus, illum
Externi solum pertimere Ducem.

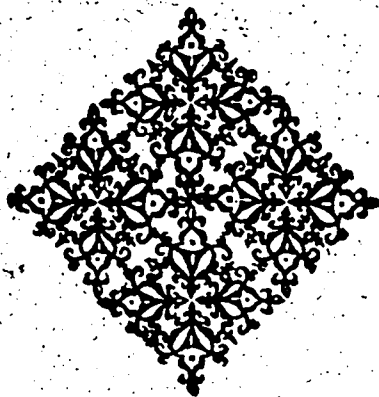
*Nunc dum conatur patria succurrere fessæ,
Ex contra hostilem vim parat auxilium,
Ipse cavet minus incerto se credere Marti,
Heu dolor, accepto vulnere, læsus obit.
Victor obit pulsus & stratis hostibus, atq;
Heu rursus dolor, in castra reversus obit.
Sed tua, Mauriti, clari decora alta Triumphis,
Laudis & extinguet Nomina, nulla dies.
Perpetuo vires: nam nescit funera Virtus,
Nec pereunt fortis strenua facta manus.
Æternum vires, terræ Germanidos Heros,
Juncta recens stirpi gloria Saxonica.
Inq; tuus Christo post multa pericla laborum
Spiritus, ætheria dona quietis habet.
Cui tua religiosa fides te tradidit, adq;
Conversa illius Numina sancta, preces.
Magne vale patria decus & protectio, Princeps,
Et reliqua accisis rebus adempta salus.
Splendida te celebrat studiorum fama bonorum,
Nec tacet ingenua Musicus artis honor.
Et tua fronde tuum cingit Parnaside, semper
Palladiq; virens germine RUTA caput.
Te locus atq; ætas nunc admirabitur omnis,
Candidus & titulos Rumor ubiq; vehet.
Illustrissime salve Heros, salve optime Princeps,
Invictè o salve Dux patriæq; Pater.
O salve atq; vale. Te nunc laudabit & hostis,
Et mala felicem deferet Invidia.*

*Reversus in castra est, accepto vulnere
ictus improvisi in prælio, fuso diffi-
patoq; exercitu hostium, ibique obiit
diem. S. V. Id. VL. Princeps opt.
& max. Cum V. A. XXXII. M. III.
D. XXII. H. X. Defunctus vita S.
placidiff. & religiosiss. fine.*

INDICATIO ANNI MORTIS.

*Tentonicas furor ut turbabat sæviter oras,
Mauritius Princeps Victor & ictus, obit.*

I. C. P. F.

De
MORINI,

Quod Terovanam vocant,

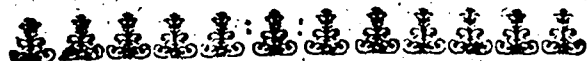
atq;

HEDINI EXPUGNATIONE,

deque Prælio apud Rentiacum, & omnibus ad hunc usque
annum M D LV. vario eventu inter Casarianos & Gallos gestis,
brevis & vera narratio.

JACOBO BASILICO MARCHETO,

Despota Sami Authore.

PHILIPPO,

Angliæ, Franciæ, Neapolisque
Regi, Fidei Defensori, Hispaniarum Prin-
cipi longè potentissimo &c.

JACOBUS BASILICUS
MARCHETUS.

S. D. P.

QUAE CAROLUS V. Caesar Augu-
stus anno superiore maxima cum gloria
in Morinis gessit, quibus quidem re-
bus gerendis omnibus interfui, constitui
licet is mandare, summa spe fore, ut aliquando no-
ster is labor, non presentibus modò hominibus, sed
posteris quoq; non ingratus videatur. Sunt quidem
magni nominis Scriptores, qui hæc quandoq; & lu-
culentius, & majori Eloquentiæ laude sint monumen-
tis literarum consignaturi; sed quibus (quod vitium
latissimè semper patuit) non tam exactè, & verè,
quàm eloquenter & præclare scribendi gloria quæsi-
ta sit, quod cum nobis minus præstare licuerit, in eo
maximè duximus nobis elaborandum, ut, quod plu-
rimis semper fieri debet, nostram fidem faciliè curvis
probaremus, qui magis cognoscenda veritatis studio,
quàm lenocinio & splendore inani orationis ducerentur.
Quicquid sanè hoc sit, insigne certè mei in Ca-
sarem studii & devotionis monumentum, tibi, Rex
potentissime, atq; adeò illius non minus Virtutis
quàm gloria & potentie heredi, dicandum censeo.
Neq; verò firmiore presidio nisi nomen nostrum po-
terat adversus obsecratorum calumnias, quàm si tan-
ti Regis autoritate, & adeò præclare de Christiana
Religione meriti, hæc nostra edenda in lucem cura-
rem. Quod quidem cuius suscepti à me laboris sit fu-
turum premium amplissimum, ita hilari ac lato ani-
mo accipiam, ut eodem presidio tutus, sperem me
quandoq; majora aggressurum. Vale.

De omnibus usque ad annum M D LV. vario
eventu inter Casarianos & Gallos gestis,
elegans & festivus Dialogus,

HERCULES & NESTOR.

Longum jam temporis spatium, ô Nestor,
Lunâ in Beatorum insulis habitamus, ab iis
molestiis voluptatibusque, quibus est obnoxia ho-
minum vita, remoti sumus; nunquam tamen
tantam, atque hoc tempore, illustrium anima-
rum multitudinem, atque adeò tam confertim
ad nos confluisse recorder, fortè quòd viven-
tium aliqui, nostra vestigia sequentes, pro pa-
tria, pro liberis, pro aris & focis prælia faciunt, at-
que hac ratione alter alterius animam demittit ad
Orcum, tu tuum de eare judicium, quæso, mihi
exponas.

NESTOR.

Ne miteris, ô Rex, tam frequentes modò
adventare animas: tanta enim, tamque acris
nunc inter luperos fiunt prælia, quanta nunquam
nec in Asia, nec in Africa, nec in Europa, à Majo-
ribus unquam sunt animadversa.

HERCULES.

Inveniuntur inter homines hæc tempe-
state tot ac tanti Heroes, quot quantosvè no-
stra tulit ætas, eorum æmulati Virtutem & for-
titudinem, qui tam magna prælia committant?

NESTOR.

Immò, illi quidem permulti.

HERCULES.

Ego, per Jovem, post nostros illos Heroas
nullum tanta præstantia inter homines esse puta-
bam.

NESTOR.

Cum multi fuerint post nostrum seculum,
ô Hercules, qui maximas & præclaras res ge-
serunt, tum verò hæc tempestate Vir est superio-
rum omnium æquè & felicissimus & potentis-
simus, qui haud dubiò à nostris originem du-
cit, & videretur illis esse æquandus: Carolum
Quintum Imperatorè Romanum appellant, cujus
Imperium

Imperium latè patet in omnes orbis terrarum partes, cujusque potentia tanta est, ut non solum Germaniæ, Hispaniæ, Italiæ, Siciliæ, Neapoli Regnis Galliæ Belgicæ, totique Africæ, cæterisque Insulis, quarum non est numerus, nota sit; verum etiam ad extremas Occidentales usque Indias, nullis seculis antè cognitæ, Virtutè, Fortitudine, & fortuna illius investigatæ, protendatur. Caroli, inquam, hujus Quinti Virtus & felicitas, Majorum nostrorum Virtutem non solum æquat, sed etiam longè exuperat & antecellit. Cujus præclara gesta à primis annis ad hæc usque tempora, si enumeranda à me tibi sint, vix seculum nobis sufficiat; illa tamen, quæ duobus ab hinc annis ab illo plus quam humano ingenio gesta esse audio, teignorare nolo.

HERC. Quis nam tibi hæc?

NEST. Signiter quidam equitum, (atros quos vocant) qui nuper admodum Cameraci accepto vulnere è vivis discessit: Is omnia Heroi illi Adriano Croio, Rutii Comiti, interroganti de Terovana inclyta & munitissima Morinorum Metropoli, cum ipse adesset enarravit.

HERC. O Nestor, per Jovem te oro, ea quæ retulit, in medium proferas.

NEST. Ille quidem omnia hæc: *Terovanam* urbem paucis ab hinc annis arctissimè obsessam, nullo ingenio, *nulla arte expugnatam*, nuper tamen ab exercitu hujus invictissimi Principis, cuius modò mentionem feceram, *obsidione cinctam fuisse*, tormentis bellicis propugnacula disjecta, quibus malis nihilò magis illam terrefactam, primum impetum & oppugnationem fortiter sustinuisse, adeò ut fossæ propugnatorum sanguine maduerint. Cæterum adventante Philiberto Pedemontanorum Principe, altero velut Achille, tantam inter Gallos in urbe obortam fuisse trepidationem, ut abjectis armis, portisque apertis, supplices per mœnia & aggeres manus porrigentes, certatim se suaque hostibus dederent, atque ita Cæsariani urbe potiti, *quam primum propugnacula, mœnia, omniaque totius urbis adificia* iussu invictissimi Imperatoris diruerunt, & solo adæquarunt, adeò ut verissimè dicere possis:

*Nunc seges est ubi Morinum, resecandaq; falce
Luxuriat Franco sanguine pinguis humus.*

Exercitum deinde versus Heidinum, cuius arcem adeò Galli communierant, relictis in præsidio lectissimis militibus & magni nominis ac Nobilitatis viris, ut inexpugnabilem crederent, *traditum fuisse.*

HERC. Caprimne est ab exercitu Cæsarianorum Hedinum Gallorum spes, in quo tam fortes & strenui Heroes militarunt?

NEST. Imò, audi obsecro: Dum bellicosissimus Pedemontanus Princeps, totius exercitus Cæsariani Imperator, dies noctesque tormentis bellicis, actis cuniculis, aliisque mitis modis propugnacula dejiceret & introitum pararet, Galli in Hedino non minus quam Terovanenses perterrefacti, amplius pugnare, militum robur experiri, & extrema perpeti nolentes, *arcem semidivertam hostibus tradiderunt.* Inter oppugnandum Nobilissimus eques ille Horatius Farnesius in vallo stans, plumbea sphaerula ictus è vivis sub-

latus est. *Arx militum Cæsarianorum opera est solo adequata.* Nobiles captivi, si qui aderant, in Flandriam ducti sunt, inter quos unus è Magistris equitum Galliæ, dictus à Marchia, Bulloniæ Dux fuit. Hæc victoria tantam in universa Gallia excitavit trepidationem, ut Parisiensem permulti, relictæ urbe, fuga sibi prospexerint.

HERC. Quid Gallorum Rex, cum in tanta animi consternatione suos esse videret?

NEST. Numerosissimum illico conscripsit exercitum, impediturus, ne Cæsariani ad interiora Regni castra moverent, Parisiensemque animos, (quod ne cogitaverant quidem) ut novissimè evenit, denuò consternarent. Verum animadvertens: Cæsarianos numero exiguo Dorlanum prætereuntes Hannoniam petere, confligendum cum illis data occasione duxit. Cæsariani cognito Regis consilio ad Valencenas pulcherrimam & munitam urbem, licet numero pauciores, animo tamen pares, commissuri prælium in planicie Regem adventantem expectarunt. Cæsar eodem fermè temporis vestigio civitatem ingressus est. Gallus cum Carolum tantum Imperatorem, tui, ô Hercules, æmulum, monistorumque domitorem, adesse intelligeret, illico despondit animum, acceptaque à tormentis bellicis & equitibus Cæsarianis maxima clade, relictis hostibus, tota nocte fugiendo, se in Galliam recepit, innummeris in fuga amissis.

HERC. Rediitne Gallus instauratis aut reparatis ex intervallo viribus, coactisque iis, qui fuga superfuerunt? *Vir* siquidem *fugiens denuò pugnat*, ut in vulgari est proverbio.

NEST. Sub principium Hyemis, cum Cæsaris copias in hybernis hinc inde dissipatas intelligeret, comparato exercitu, hæreditarias Caroli Cæsaris Provincias ingressus, multis sædè igne vastatis, haud mediocre damnum intulit.

HERC. Potuitne Carolus tantus Imperator, æquis auribus de tanto suorum excidio nuncios audire?

NEST. Minimè ille quidem diu passus est hæc à Gallo fieri impunè; sed *recedente tandem Rege* circa Aquarii heliacum ortum, coactis ipse in unum copiis, quas tum in hybernis dispersas habebat, *Galliam ingressus, ferro & igne longè lateq; per quatuordecim dierum spatium omnia vastavit.* Regemque majore longè clade affecit, quo peracto ad vetera hyberna militem reduxit.

HERC. Per Jovem, maxima inter viventes hac tempestate geri, multa insuper de fortissimo hoc Imperatore audio; sed quid hoc anno acciderit, cum tota Historiæ series tibi nota sit, quæso mihi exponas.

NEST. Neque verò quis facillè possit præclara hujus anni Cæsaris gesta, brevibus enarrare; tamen cum id ex me scire desideres, quæ pluribus esse comperta potuerunt, sicuti à Signifero accipi, dicturus sum.

HERC. Obsecro.

NEST. Gallus invictissimum Imperatorem arduis negotiis occupatum sciens, conscripto maximo exercitu *Regionem illam, quæ in ejus ditione sunt rursus de improvviso aggreditur, ac Marieburgum, sive de proditione actum antea sit, sive id Præfecti socordia acciderit, integro muro, apertis illi*

tis illi portis, *ingressus est*. Hoc oppidum superioribus annis, Serenissima Maria Ungariae & Bohemiae Regina extruxerat. Hinc ad Diovantum, impositis Marieburgo praefidiis, castra traduxit, maximoque impetu dies noctesque sine intermissione tormentis bellicis introitum parans, arcem oppugnavit, bisque per vim ingredi conatus maxima suorum jactura retrocedere coactus est. Tandem cum Leodieneses & pauci aliquot Hispaniarum praefidio relictis, ac viribus destituti, ruinas arcis ex bombardarum assidua jaculatione impetum diutius sustinere non possent, arcem certis conditionibus (quibus tamen Galli non steterunt) hostibus tradiderunt, ea postridie diruta, Diovantum & Bovinia oppida ad utramque Mosae ripam sita, exusta sunt, horum alterum Caesari, alterum Episcopo Leodiensi parer.

HERC. Quid Caesar, cum Gallum in Provincias suas ingressum videret?

NEST. Numerosum quamprimum circa Namurcum exercitum collegit adveniente illo etiam Illustri & Generosissimo Gunthero Svartzburgensi Comite cum mille armis equitibus, supra quam dici potest, bene instructis. Gallus audiens Caesarem, licet exiguum, viris tamen fortissimis instructum, habere exercitum, deliberatoque committendi praelium esse animo, robur peditum & equitum Caesarianorum non experiendum esse ducens, fuga sibi consuluit, atque in Galliam se recepit, obvia quaeque in itinere igne devastans, inter caetera Bincium, quod eo loco Serenissima Regina Maria suas aedes haberet, exussit, & Marimontium quoque & hortos suo ac Nobilium suorum ense turpiter vastavit, quanquam maxima tum in exercitu Gallorum frumenti aliarumque rerum esset penuria. Caesar memor generis, Virutis, atque pristinae suae dignitatis, fortunam belli tentare statuens, illum maximis itineribus infecutus ad Rentiacum arcem in Morinis sitam, quam frustra ille obsidens perpetua sphaerularum missilium ejaculatione se facile expugnaturum speraverat, offendit, castraque Caesar ex adverso hostilis exercitus ad quartam miliaris partem collocavit. Admirabilis in distribuendis castris industria & peritia Beniecurtii Herois, & Joannis Baptistae Gastaldi tum perspecta est.

HERC. Commissumne est ibi praelium?

NEST. Minime: locus enim propter montes, saltus, & subjectas valles plane fuit incommodus.

HERC. Quid igitur utrinque gestum est?

NEST. Gallus sine intermissione magnam tormentorum vim in arcis propugnacula jaciebat. Caesar contra alteram ex collibus, in cujus declivitate saltus erat, in quo Gallus insidias collocarat, omnibus modis occupandum duxit, quamobrem altero, quo isthic ventum erat, die, traductis omnibus in planitiem copiis, instructoque pro loci ratione, agmine, tumultuariam ex Germanis & Hispanis sclopetariis peditibus phalangem, pro alterius collis, saltui vicini, occupatione, certaturam praemisit, quibus paucissimi admodum adjuncti erant gravioris armaturae equites, qui illos ab eruptione Gallorum equitum a tergo, si opus foret, tuerentur. Dispositis in collis summitate majoribus aliquot machi-

nis, longo temporis spatio fortuna ancipiti nullis referre pedem volentibus, utrinque atrociter pugnatum est, robur tandem & militum Caesarianorum Virtus, Gallos cedere, ac per saltum fuga sibi prospicere coegit. Perierunt in hoc conflictu innumeri ex Gallorum peditatu, strenui sane milites, quorum cadaveribus refertum passim saltum cernere licebat. Perspecta hic fuit inter caetera Clarissimius & Generosissimus Guntheri Svartzburgii Comitis Virtus, qui cum viginti gravioris armaturae equitibus, audax & memorandum facinus aggressus, ducentos amplius sclopetarios pedites Gallos, ex fuga sese in collis summitate colligentes, facto repente in illos impetu nullo e suis desiderio, dissipavit, atque fugae passim mandare coegit. Collis, favientibus interim Germanis & Hispanis in Gallos dissipatos, occupatus est, quo facto trecenti armati equites, quibus Svartzburgensis Comes praerat, adjuncta peditum Germanorum phalange, eodem traducti sunt. Dum haec ita geruntur, tantus inter Gallos obortus est pavor, ut relictis prorsus, quibus arcem oppugnabant, machinis, planitiem ultra saltum occuparint, ibique aciem qualem metus & trepidatio permittebat, instruxerint: Rege ipso spectatore, qui in novissima agminis parte albo equo conspicuus rei eventum expectabat. Parta hoc die laeta & incruenta victoria, magna Caesarianorum gloria fuisset, actumque prope de tota esset Gallia, nisi Sinon quidam transfuga, hostibus jam fugientibus addidisset animum, facta fide trecentos tantum atros equites cum unica peditum phalange, sclopetariisque nonnullis peditibus adesse, nullaue adhuc tormenta majora traducta, quare tentandam in Caesarianos irruptionem, priusquam totius exercitus moles adventans eis subsidio esse posset, nisi rei bene gerendae occasione neglecta, turpi fuga sibi consulendum duceret. Hoc audito, animum Galli quodammodo recuperarunt, deliberatoque irruendi in sclopetarios, qui longius procefferant, animo, paululum prodire. At cum *μεγαλοπρεπείας* Svartzburgensis ille Comes, Gallum in sclopetarios irruptionem tentaturum prospiceret, trecentis suis equitibus pro loci ac temporis opportunitate instructis, advolavit. Spectabatur in prima acie Comes Svartzburgensis, cui dextram tegebat Basiliscus Marchetus Nobili apud Graecos loco ortus: sinistram vero, Generosus Hugo à Schimberg, multique alii Comites & Barones Virique rei militaris peritia Illustres subsequabantur. Ordinem Mauritius Fris Vir fortissimus, unus praetergressus est: Galli his visis terrefacti, & metu torpentes steterunt. Ut primum se hostes conspectui Svartzburgensis obtulerunt, repente ille facto in Gallos magno cum clamore impetu, in quadratum Gallorum equitum agmen irruit, strenuque militis & boni Imperatoris officia exequens, dissipatum in fugam convertit. Dixisset Jovis fulmine tactos hostes: nam veluti mala, quae jam maturuerunt, ex arbore cadunt: ita ab equis dejecti concidebant. His caesis ac fugatis, alia subito Gallorum turma in Svartzburgensis equites irruit, quorum impetum non solum fortiter sustinuerunt, sed & illata maxima clade, sicuti priores, terga vertere coegerunt.

runt, Rege turpem suorum fugam & stragem cum toto exercitu spectante. Totus deinde equitatus Gallicus uno imperu trecentos Cæsarianos equites adortus est, cuius vim illi pugnando defessi, quippe quibus nec pulverem tormentis admoventi spatium daretur, sustinere diutius non potuerunt, recipere igitur se, & per saltum salutis suæ consulere coguntur. At Galli pedites nonnullos à Cæsarianis sædè profligarunt, & collem denuo recuperarunt. Quem si curribus, cæterisque id genus impedimentis, pro ratione artis militaris, adversus Gallici equitatus irruptionem comminire studuissent, certa fuisset, omnium qui ibi aderant testimonio, penes Cæsarianos eo die victoria.

HERC. Fueruntne multi in illa pugna interfecti?

NEST. In hoc conflictu Gallorum quàm plurimi cecidere, tres verò inter cæteros, quorum lorice auro, phaleræ holoserico splendebant, manu Comitum Schwartzburgensis interfecti sunt. Ex atris equitibus quatuordecim adversis vulneribus concidere, læsi verò ad unum omnes pristinam sanitatem recuperarunt.

HERC. Subsequentibus diebus pugnatumne postea est?

NEST. Minimè: imò Virtutem atrorum equitum formidantes Galli, postridie ejus diei nocte intempesta obsidione arcis relicta, nullo rubarum tympanorumvè excitato strepitu, fugerunt, multisque tormentis bellicis relictis, ad interiora Galliarum se receperunt. Rex verò partem sui exercitus missam fecit, partem in hybernis continuit. Cæsar illos nihilominus insecutus, primò Auchiacum arcem (immissis aliquot majoribus è tormentis sphaeris) expugnavit, dein trajecto Somona, qui Picardiam ab Artesi dividit, ad Richerii sanum magnis itineribus contendit, omnique præsidio vacuum cepit & exussit, omnibus in itinere longè lateque ad mœnia usque Abbatissuillæ Pontivorum urbis igne sædè vastatis. His actis veluti circino via in orbem facta domum rediens, Dampetram arcem flumine & fossis munitam, aliaque oppida & arces invadens, latè excitato incendio absumpsit, ac trajecto iterum Somona, ad quartam à diruto Hedino milliariis partem, inexpugnabilem urbem propugnaculis, valloq, & fossis permunitam mira celeritate construxit & exadificavit.

HERC. Quo nomine illa appellatur?

NEST. Hedinfert.

HERC. Fert nihil planè significare videtur, fortassis Hedinfert dicitur.

NEST. Nullo modo: Fert enim symbolum est Philiberti Emanuelis Pedemontanorum Principis, quod quatuor literis constans, perinde significat ac si dixeris: Fortitudo ejus Rhodum tenuit.

HERC. Num Galli ædificationem urbis impedire tentarunt, dum in perniciem illorum extrueretur?

NEST. Cæsariani equites dum urbs ædificaretur alternis ferme diebus circa Monstriolum & Dorlanum munita Picardiarum oppida excurrentes, Gallos intra mœnia & parietes latitare cogerunt.

HERC. Dimissæne sunt ædificata urbe Cæsaris Copiæ?

NEST. Minimè; sed impositis in novam urbem præsidis, totus exercitus Auchiacum reductus trajecto iterum flumine Picardiam per alia loca ingressus est, emensoque eodem die septem milliarium itinere, Riu oppidulum præsidio Rhénigravii militum firmatum pervenit, per medium velut ignem transire visus, pagis utrinq, ad quinque milliaria conflagentibus, ad unum diem quieti opera data est, militibus Cæsarianis interim totam oram maritimam ultra Riu deprædantibus & exurentibus. Aërem tum adeò densus ex conflagratione fumus opplevit, ut solc meridiano solito obscuriore cælum videri non potuerit. Post meridiem octo Gallorum equitum signa conspècta fuere, quos Cæsariani equites dicto citius insecuti, per tria milliaria perpetuo cursu, ad mœnia Abbatissuillæ fugavere. Tantus erat militum fervor pugnandique alacritas. Commendandus hoc loco venit Alfonso Pimentelius Hispanica Nobilitate Illustris, qui provocato ad monomachiam Gallo equite, Virum se fortem & Heroicum exhibuit. Postridie Abianum Picardiarum Metropolim, Vulcano omnia in itinere depascente, castra traducta sunt. Ad Somonæ ripam constiterant Gallorum peditum & equitum aliquot cohortes, quò hostem à fluminis trajectu arcerent, quos adorti aliquot levioris armaturæ Hispani equites, pugna velitari, illata maxima strage trucidarunt, captis nonnullis in flumine natantibus. Hoc in conflictu Ludovicus ab Ayila Alcantarensis militiæ Præfectus, & Garcias Tribunus militum in hostes pugnando se viros fortes præstitere. Postridie Corbejam iterum est: Ambiani interim crebra tormentorum ex urbe immissione Cæsarianos persecuti sunt, sed nullam prorsus illis cladem intulere. Hinc Enchrium miles profectus, arcem ejusque turres majoribus tormentis disjecit, dein Bapalinam Artesiæ propugnaculum perventum est, quo die in oppida, arces, & pagos sæviri igne desitum est. Ad Cameracum altera copiarum pars exauthorata est, altera in hyberna reducta. Hæc sunt quæ debello inter Carolum Cæsarem & Gallorum Regem hac tempestate gesto, à Signifero accepi.

HERC. Faxit Jupiter, ut devictis subactisque hostibus, brevi ille tandem læta & incruenta potiatur victoria, quàm consecutus, non dubito, quin Græciam nostram, quæ olim cum tradendo cæteris gentibus præclaras artes, quibus animi excolumuntur, tum res maximas terra marique gerendo diu illustris habita est, à barbarie & tyrannide Turcica, qua multis jam annis premitur liberaturus sit.

NEST. Idipsum mihi certè polliceor, singulari est enim & Religione & pietate, ac studio quodam summo cum miseros calamitososque homines protegendis, tum eos qui injusta tyrannide premuntur, à fœda servitute vindicandi, quod non illi solum est peculiare, sed toti familiæ proprium & innatum.

Fortes creantur fortibus & bonis.

Est in juvenis, est in equis patrum.

Virtus, nec imbellem feroces

Progenerant aquila columbam.

Hoc enim Tuneti superioribus annis fecitavit; nam supra viginti Christianorum captivorum milia urbe expugnata, unodie à morte & Ænobarbi jugo cavernis abditos vindicavit, quos quidem ad unum se combusturos tyrannus comminatus esset. Unum est, ô Hercules, quod silentio præteriri non potest.

HERC. Obsecro te, ô Nestor, siquid inter narrandum omissum sit, in medium proferas. Num & in Italia eodem modo à Carolo Cæsare bella geruntur?

NEST. Maxime; *cincta est enim obsidione Senarum vetusta Hetruria urbs*, quod à Cæsare deficiens partes Gallicas receptis in urbem præfidiis foverit. Magna Senenses comineatus inopia premuntur; in quam cum Galli frumentum conscripro exercitu non ita dudum invehere procurarent, Marchio Marignanus, Vir summa Fortitudine & præstantia, Cæsarei ad Senas exercitus Imperator; accepta copiarum parte, hostibus obviam processit, instructaque acie brevem & elegantem, non quò verbis Virtutem viris fortibus adderet, nec ut ex ignavo milite strenuum; aut fortem ex timi-

do, sed quò illos pristinae Virtutis memores esse hortaretur, orationem habuisse. Tum clamore maximo signis infestis utrinque concurrunt, tela è tormentis mittunt, cominus res geritur, maxima vi certatur. Germani antiqua Virtutis non immemores, in adversos acriter institere, donec hostibus partim caesis, partim fugatis, læta & optata victoria Cæsarianus exercitus potitus est, tametsi Gallis numero longè inferior. Germani pedites adversus Germanos & Helvetios, cum Gallo militantes, dimicarunt, quibus profligatis, Hispanis peditibus rem fortiter gerentibus, suppetias tulerunt; tormentorum crebram dispositionem tanquam viri fortes continententes; fugatisque Aquitanis & Italis victoriam Cæsari retulerunt. Quanta Fortitudine, quantoque animi robore utrinque dimicatum sit, ex eo liquet, quòd quem quisque pugnando locum sibi vivus delegerat, eum amissa vita, corpore tegebat. Variè per omnem exercitum incessit militum animos lætitia, quòd res præter sententiam Gallis successisset. Hæc sunt quæ ab eodem Signifero accepi.

R E I

Contra

TURCAS GESTÆ,

Anno M. D. LVI. Brevis descriptio, cum adjecta Chorographia: ubi præliorum, pugnae, oppugnationum & expugnationum, locorum item, in quibus præclare quidq; gestum est, regionisque situs & confinia elegantissime exprimuntur.

WOLFGANGO LAZIO Viennensi,

Regio Historico ac Medico, Autore.

QUUM inducias quinquennio elapsas *Turcarum tyrannus* Ferdinando Regi renunciaasset, ut qui jam pridem patefacere sibi viam omnem in Austriam, Styriam, atque Carniolam cogitasset, extemplo munitionissimum castrum, haud procul Quinquecelesiis situm, *Sigeth* nomine, quod solum in medio hostilis agri in fide Regis Virtute Præfecti manserat, *obsidione cingere cepit primo Aprili*, anno quo hæc scribimus à reparata Salute. M. D. LVI. Quod ubi Regi inclyto allatum est, qui tum adversus contumacem quendam in Comitibus Hungariæ proscriptum, & qui in Transylvania res novas moliebatur, iusta arma parabat, Comitibus Provincia- rum suarum hinc inde transactis, quæ potuit celeritate atque fide Oratores etiam petitum auxilia ad Proceres Germaniæ, qui tum apud Ratisponam convenerant, misit. Et ne mora præsentibus obesset, collecta ex cæsu pecunia, & quod in proprio fisco supererat insuper elargitus, militem duobus in locis scribere pergit, dato negotio Nicolao à Bolyvila Allatæ impigro homini, ut per Sueviam

ac lacum Acronium legionem peditum, quam Regimentum vocant, in verba adactam, magnis itineribus Viennam deduceret. In Austria interim aliam Theodericum Marcellum scribere iussit. Ipse cum paulò antè Provinciarum superiorum in Oeniponte, Austriæ verò inferiorum apud Viennam, & Hungarorum Pofonii conventum absolvisset, nondum elapso Aprili, Pragæ Bohemiæ maturavit, ut in communia belli consilia, suppetiasque tam necessarias, ejus quoque regni incolas pelliceret. Id cum feliciter ac magnis sudoribus, ac infra dignitatem etiam, corporisque vires tandem omnia confecisset, nihil antiquius habuit, quam ut obsessos in *Sigeth* castrò, quam primum obsidione, quæ jam in multam ætatem trahebatur, liberaret. In ejus consilii exitum, equites cataphractos jaculatores, quos Nigros nominant, ad summam CCC. ex Austria contractos, & levioris armaturæ Hungaros, quos Hussarones dicunt, penè mille, in Hungariæ mediterranea præmisit, uti ad Canisiam in finibus Styriæ & Hungariæ peditem præ-

stolarentur, & quos Provincia cetera Austriæ armare equites iussæ fuerant. Dum hæc in Pannonia secunda aguntur, Theodericus Marcellus cum sua legione, & equitibus Hungaris, gravisque armaturæ Germanis haud paucioribus. r. c. adversus Bebecum, qui Austriæ agrum ulteriorem infestum reddere haud desinebat, penè sub exitum Maji mensis movit, & ex itinere aliquot in finibus Cassovia ac Cepusii munitiores Bebeci arces in deditionem accepit. Quo tempore, adulto jam Junio, altera etiam legio, quam Bolwilerus ex Suevia adduxerat, se cum utriusque generis equitibus ad Canisiam conjunxerat, & nulla interposita mora in hostilem agrum transgressa, adscitis levi Hungarico equitatu, & per paucis admodum gravioris armaturæ Austriacis equitibus, & Styriensibus, Baboczam, munitum castrum, quod superioribus annis Turcæ nobis eripuerant, quatuor milliariorum intervallo à Segethò dissitum, obsidere cepit, eo consilio, ut hostem ab obsidione Segethi removeret. Cui etsi consilio eventus responderit, animadversum est, tamen postea, haud sine periculo id nostro factum. Quippe, ut fit; ubi de exploratorum fide dubitatur, prius ad Baboczam Turcæ conspecti sunt, ac machinæ loco edito, & unde commodissima in nostros erat jaculatio, locatæ fuerant, quam fama in castra de soluta obsidione Segethi pervenisset. Cujus rei, utpote subita trepidatio, magnam attulit terrorem, tempestate præsertim tormentorum obrutis nostris, impeditisque ordinibus, & quod eques lætis equis, aut omnino etiam sublati, haud parem audaciam ad præliandum conferre videretur. Ibi in eo ancipiti casu Comes Serinius Croata, qui Turcas primus adverterat, & procurando prælium prælii fecerat, Vir omni expectatione Virtutis bellicæ superior: Nadastinus item ac Petheius Hungari, cohortati expeditioris armaturæ equites, ne victi metu tempori deessent, docent, quanto pere Regni, communisque salutis intersit, si adstantes Germanis memorabilem eo die de hoste victoriam referrent, cujus memoria magnam sibi auctoritatem, magnosque spiritus in re militari adjicerent. Nec minori animi præsentia, eo in conflictu & Bolwilerus pedites suos allocutus, ut parem Virtutem ad communem necessitatem conferrent, cæterorumque famam facinoræ & locum imitarentur, rogabat, victoriam facilem sæpenumero ex rebus difficillimis accidisse, accommodarent animos modo, ac corpora pro patria ac avita nationis gloria obicere periculis non horrerent. Itaque cum toto die extracta pugna esset, & ad Virtutem nostri nihil reliqui fecissent, non semel denique in proximas paludes, quas stagnans aqua Rynnia fluvioli efficit, barbaros coniecissent, postremo tamen destituti pulvere tormentario, & quod expediri in his turbis machinæ Regiæ, quæ procul aberant, citrà discrimen non possent, cedere Turcis coacti, qui & numero & loci commoditate superiores fuerant, quorumque res ob expeditas exoneratasque feliciter machinas haud dubiè firmiores tum erant, pedem sensim referre occipiunt. Ne tamen pavoris opinionem hosti darent, quando in eam fortu-

nam res recidissent, capientibus id consilii ex tempore Ducibus, Baboczam castrum, quod diximus à nostris obsidione fuisse cinctum, ex discessu adorti sunt, ingentibus animis, & non ambigitur, si pulveris tormentarii tum copia adfuisset, vel tum, circumdatis ceu ad spectaculum Turcis, expugnaturi castrum fuissent. Ita accidit sæpenumero, ut fortuna ad utrumque victoriam transferat, quò bellum extrahatur, animosque nunc horum, nunc illorum ad Virtutem accendat. In eo discessu accidit res incredibilis, quod non omnino trecenti equites Austriaci, quos Nigros vocant, cum universa penè Turcarum multitudine congregati ausi, dum nunc eminus, nunc cominus explosis scloperis insequentes à tergo morantur, eadem ingentem fecerint, coniectisque in fugam hostibus, adjuvantibus levis armaturæ equitibus Hungaris, viam salutis suis primi ostenderint. Ita sine jactura Czorgam reducit exercitus, machinæque omnes incolumes ex via recipiuntur. Desiderati sunt tamen ex nostris, qui eo die ad veræ laudis famam contendebant, præter gregarium militem, plerique magno loco Viri, ex quibus præcipui, & quorum nomina posteris celanda non reor: Nicolai Bolwileri frater germanus, adolescens ad magnam Virtutem expectatus: Staynaprunnius Alfata, Præfectus castrorum: Sigersdorfus, Tribunus peditum Styriensium, quorum duo primi ictu tormenti oppetere, tertius jugulatus dicitur. Egenolphius Cellensis, civis ad lacum Acronium, signi unius Germanici Tribunus, non quòd primus in discessu esset, sed quòd ante ordines in oppugnatione Baboczæ, milites ad Virtutem hortaretur, cum aliquot aliis sui loci laudisque strenuis hominibus, gregarii que milites, ad summam, ut putant, CC. in servitutem longè scdissimam cessere. Occisorum, quos CCC. aut paulò minus fuisse autumant, Barbarus majori ex parte capita præcisa, ac longis contis affixa, Segethinis postea exultans ostendit, ut opinione ceu relatæ victoriæ animos tandem obsessorum expugnaret. Sed nec hosti inercuenta illa victoria fuit, si modò victoria appellenda est, in qua majore ac meliori parte exercitus amissa, captis primi nominis satrapis, loco insuper cedere coactus est, usque adeò ut cognitum posterius fuerit, explorata à transfugis fama, nunquam alias æquè tot bellatores viros tyrannum amisisse, quos adhuc deplorat. Ipsum præterea Bassam, cæterosque omnes Turcas insolito terrore perculsos ex illo novo genere equitum Nigrorum, quos patrio sermone Diabolos nuncupant, plusq; ignis evomere illos, globosq; conicere unum in plures suæ gentis ab experimento credunt, quam acinacibus suis nocere olim Christianis potuerunt, quos tanquam deinceps inutiles & conflictu abjecisse quidam memorantur. Dum hæc ad Baboczam fiunt, interea factus certior Rex Ferdinandus de reducto atque incolumi exercitu, deque cujusque Virtute singulatim cum inquisivisset, quot laboribus, periculisque perfunctus quisq; foret, Comitem Serinium præsertim & Bolwilerum peditum Legatum, qui eo in conflictu sclopeto pede percussus fuerat, Ottonè Hentricum à Puechaym, item Ruberium & Gilium Austriacos, qui equitatum trecentorum duxerant, ob res præclare

præclarè gestas, & quòd consensus militaris in hoc ut primos victoriæ autores, salutisque custodes inclinaret, liberaliter profecutus sermone & scripto, ornamentis condignis condecoravit, & ad exitum belli intentus, Bohemos & Moravos exire pergit, qui tum fortè mille equites jaculatores, quos Nigros vocant, in Moravia armabant, designato delectus loco ad Straczniczam, haud procul Austriæ Hungariæq; finibus, simul filium *Ferdinandum Austria Archiducem*, è Praga, ubi Regiam tenet, evocatum, huic tantæ atq; adeò repetitæ *expeditioni Imperatorem designat, quò ex auctoritate nimirum animi militum confirmarentur*, ac in spem certam victoriæ optimus quisque excitaretur. Qui antequam copias omnes apud Viennam educere in aciem potuit; *Turca Segethum castrum denno, ac eo quidem graviore obsidione cingere pergunt*, quò ceu exploratam se jam victoriam habere confidebant, ostensisque his, de quibus præfati sumus, capitibus occisorum, in levi prælio tantam spoliis quibusdam atque trophæis, nunc amicè ad deditonem, nunc decussis parietibus, geminatisque oppugnationibus hortabantur. *Sed elusit omnes hostis tam atrocis minas Præfetti Virtus* (nec nomen quidem posteros celandum reor, Marcum Croatam vocant) qui *quantumvis fame adficeretur, penuriaq; non solum cibi, sed pulveris quoque tormentarii laboraret ad extremum; nihilo magis tamen languido animo, cognita hostis caliditate, quod alii mortales rebus prosperis facere consueverunt, is necessitate adductus, ac penè deploratis rebus facere ausus est.* Quippe ultrò *facta eruptione, ad dimicandum cum presidio suo processit.* Quod cum sapè, & id quidem feliciter tentasset, relatis itentidem in castrum opimis spoliis, ac præda non contemnenda, *ad postremum Halybassam coegit*, qui Turcicis copiis præerat, & nullam partem nocturni temporis, tot mensibus, Segethanis concesserat, tot frustra explosis globis, omnibus parietibus castri nequicquam quatefactis, *uti dissidens rebus suis*, cum prius in omnem partem mente atque animo traheretur, minasque Tyranni formidaret, cujus dubio procul victima foret, si re infecta recederet, projectisque omnibus rationibus, *de discessu consilium caperet.* Ferunt, Barbaro insolitam Segerthinorum Virtutem, multisque retrò annis non auditam audaciam, lachrymas excussisse, adeò adversus opinionem expectationemque omnem Segethi obsidio potentissimo hosti cesserat. Quod ubi fama explorata ad Regem inclytum fuit perlaturum, qui consultando cum suis, nullam omnino eo bello intermiserat operam, filium (de quo supra diximus) Ducem expeditioni designatum, ut graviore bello occurreret, antequam novæ ex Turcia, Servia, Bosniaque copię confluerent, maturius ad exercitum cum supplemento mittendum existimavit. Qui sub exitum Augusti mensis, adsumpto equite Bohemico Moravicoque, quem diximus in delectu ad Straczniczam mille numerum explevisse, adjunctis etiam tribus signis pedum Austriaci nominis, ac novis majoribusque machinis, quas è Praga adduci curaverat, invocato prius publica supplicatione Numine Divino, quod cum omnibus casibus belli, tum præcipuè pro nomine & gloria ejus pugnantibus adesse semper consueverat, egressus Viennam (quod felix & faustum

fuit) ipso solenni D. Bartholomæi Apostoli die, non sine lachrymis multorum, quas partim commiseratione, partim vi lætitiæ emiserant, quòd tantum viderent Principem pro suis laribus salueteque subditorum se devovere, tamen propter machinas tardiori agmine incedere cogeretur; primo tamen Septembri sine omni maleficio eorum, per quos transibat, comitatum videlicet Saproinensem & Castri ferrei, ad exercitum pervenit, qui ad Canisiam in finibus Styriæ hilaris adventum ejus in armis expectabat, progressusque obviam instructa acie, more militari, atque exoneratis cum machinis omnibus, tum sclopetis singulorum, publicam eo die lætitiā testabatur. Erant in exercitu Archiducis celebres Viri quamplures gloria rerum gestarum, quorum Burggravius Misnensis, Dominus à Plavu, qui partem Bohemici equitis ducebat, totius exercitus Signifer constitutus fuerat. Carolo Czerotino, & Barcovio, reliqui equites Bohemici Moravicique parebant. Cæteri, Franciscus Comes à Turre, Julius Comes Hardecensis, Erenricus à Kunigsperg, Joannes à Weylpriach, & alii quàm plures ex Nobilium Baronumq; ordine, consultantī Principi operam dabant. Nec defuere qui propriis sumptibus huic tam honestæ necessariæque expeditioni nomina darent, è quorum numero & fratruelis tuus, Hultriche splendidissime, Illustris Viri, ac de domo Austriæ benemeriti, Domini Antonii Fuggeri filius fuit, quinquaginta equitibus comitatus, qui omnes nullum non periculum cum tanto Principe adire, nullumque adeò laborem sumptumque suscipere detrectabant, quorem Christianam adversis tot seculis victorem, crudelemque ac communem patriæ hostem, adfererent. Itaque cum in spem certam erectos Princeps singulorum animos videret, ne mora præsentibus noceret, Bolawilerum, altero ab adventu suo die, cum Legione sua, & equites Austriæ cataphractos cum aliquot alis expeditionis equitatus, ad præoccupandum munimentum Karothnam, trium milliariorum spacio separatam à Babocza, præmittit. Qui in omnem eventum ac fortunam intenti, ingentibus id animis adgressi, primo statim insultu expugnant, tantoque ardore lævitum tum fuit in illos, qui ibi præsidium agitaverant, Turcas, Hungarosque (ut multi conjiciunt, idc. numero) ut jugularis omnibus, vix duo in captivitatem rapti fuerint. Hic rursus Bolwilerus egregii facinoris famam consecutus est, quum penè sine sanguine, XX. modò desideratis, absque etiam operibus ullis, locum natura munitum, præsidioque probè & machinis firmatum, momento temporis cepisset. *Ferunt à militibus aurum in ventribus Turcarum dissectis tum repertum fuisse*, quod illi desperatis rebus, ne Christianis cederet, re subita devoraverant. Ita Karothna à nostris recipitur, cujus rei fama percussa reliqua, quæ in Babocza, S. Martino, Gerefgalio, Calamancia, atque Sallia, præsidia Turcica excubabant, omnia victa terrore succensis castris, ac machinis corruptis, effusa fuga abeunt. Quinque ecclesias, ubi hostis subsidia, ex Hungaria, Servia, Thracia, & Bolenia convenire dicebantur. Sequitur tum eadem vestigia fortunæ tam lætæ, qui Segertho Præfectus erat Marcus: ac cum præsidio suo, ad S. Laurentium,

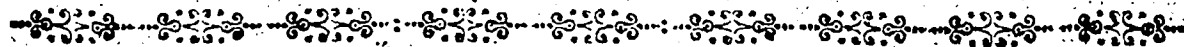
tium, Salliamque usque; ac penè etiam ad ipsa mœnia Quinqueecclesiarum excurrit, occupatis iis, de quibus locuti sumus, munimentis, ingenrique præda abacta, ad suos victor revertitur. Ejusdem expugnationis occasione, ingens etiam facinus ausus Adamus Gallus Germanus, qui Jaurinum ad confluentes Arrabonis tuebatur, cum suo præsidio & aliquot alis levioris Hungarici equitatus, secus Danubium, Strigonium usque depopulatis circum agris, excursionem fecit. Quod noctis silentio adortus, prius inflamnavit, quam Turcæ somno sepulti, id intelligere possent, quibus in stratis ut plurimum, vagabundisque per cæcas vias trucidatis, optimam prædam triumphans Jaurinum abduxit. Cujus præterea paulò antè eodem in bello, alterum perpulchrum stratagemata, non æquè felicem habuit successum, quippe centum rhedis Hungaricis, quos Gotschones appellant, clam hostibus egressus Jaurinum, magnis itineribus Albam Regalem maturaverat. Neque ambigitur, si non ob nundinas, frequentior tum in suburbiiis populus confluxisset, simili Albam audacia occupasset, abductis nihilominus aliquot millibus jumentorum, ut profectionis operæ precium faceret, incolumes suos in præsidium ex via reduxit. Ita accidit interdum, ut prudenter instituta pleraque, nullum tamen exitum consilii consequantur: nempe, quò bellum extrahatur, animos nunc horum, nunc illorum ad Virtutem accendente fortuna. Sed redeo, unde digressus sum, ad Karothnæ videlicet expugnationem. Quam ubi ex nunciis Ferdinandus Archidux cognovisset, qui castris promotis, ex Canisia ad Czorgonem, Bolvvilerum cum majore exercitus parte sequebatur, latus his belli primitiis, cum suis de residuis etiam consultando cogitabat. Qui tamen animos haberent, ulterius progredi, ac cætera in vicinia, ante paucos annos amissa munimenta Vesprinium, Cuposuyvarum scilicet recipere, neque eo tam remisso ac languido animo quisquam esset, qui non graviora etiam perferre vellet; non est tamen visum, inconsulto parente inclyto Romanorum Rege, quicquam facere, adversus hostem præcipuè dolis omnibus instructissimum, & qui undique ex omnibus penè Pannoniarum, Mœsiarumque ac Croatia latibulis, excire militem dicebatur, atque instructa jam etiam acie, à Quinqueecclesiis Calamanczem usque obviam procedere ausus fuisset, ductis secum ingenti numero moleque machinis, exploratores insuper quamplures in nostra castra præmisisset, qui LX. millibus armatorum exercitum Turcicum constare, capti adfirmabant, de quibus & postea, cum Christiani fuissent, optimo publico supplicium sumptum fuit. Ne tamen remissius administrare, hoc tam pium, tamque necessarium bellum Archidux videretur, donec à parente certior fieret, Carolum Czerotinum, Bohemorum Moravicumque equitum cataphractorum Ducem, cum suis exploratum circum loca vicina præmisit, qui hostis consilia specularetur, ac sibi technasnectere, ac in armis esse viderentur, & quonam itinere intenderent, ad se primo quoque tempore referret. Is pacato agmine ad Segethum usque excurrit, deque necessariis rebus ac Principis mente collocutus cum loci Præfecto, quum & rem fru-

mentariam intulisset uberem, machinasque plures novas adportasset, paucis in hoc consumptis diebus ad Archiducem revertitur. Quo itinere *haud procul absuit, quin in hostium insidias incidisset, & jam sublatis excubiis, res in periculo vertebatur, ni ex pristina bellandi consuetudine consideratior Dux, totam eam noctem, equitem in statione tenuisset*, ita sine damno ad Archiducem Czerotinus revertitur, qui jam secunda castra, ut diximus, ad Czorgonem haud procul Babocza præmunierat, in omnem pugnae eventum intentus, ceu mox exploratae victoriæ finem impositurus, quum literis à parente certior factus, quid sibi deinceps agendum esset, ne in discrimen exercitum, suæ fidei commissum, daret, diligenter secum perpendebat, frigore brumali primum omnium ex anni tempore incidente, penuria deinde rei frumentariæ quotidie magis increbescente, quum & milirum corpora morbis ac laboribus, & ut prius aestu solis immodico, ita nunc gelu insolito confecta, in Regione Germanis semper adversissima, non satis ad profectionem longiorem idonea viderentur: Turcas deniq; ad Kalmanczam lentius agere animadverteret, qui non sanè magnam ineundi praelii audaciam præ se ferre viderentur, quòd apud illos quoque ex superiorum mensium depopulatione, annona gravis esse cœpisset, & memoria facinorum à Nigris equitibus superiori mense editorum, tot insuper amissis eo bello strenuiss. Viris (quorum vel Segethinos septem millia occidisse, ex transfugis auditum est) animos præter consuetudinem remitterent. Itaque satis & ad gloriam sui nominis, & Regni utilitatem factum arbitratus, si liberato Segetho, propter quod expeditio primum omnium esset suscepta, ac cæteris succensis, soloque equatis munimentis, Babocza, Geresgallio, S. Martino Salliaque quo patet factum iter Segethinis maneret ad comœatus invehendos, victorem exercitum, antequam injuria illi cœli magis affligeret, incolumem reducere statuit, & longè charissimo parenti rationem rerum gestarum reddere, qui apud Viennam cupidissimo animo filium reducem operiebatur. Ad cuius reditus commoditatem atque securitatem jam antea Dravum amnem, ad confluentes Mueræ navali ponte junxerat, per quem traducto exercitu, ut palustria loca secus Mueram evitaret, memor quòd ex secundis rebus milites licentiam sibi sumere possent immoderatus peccandi in miseros colonos, bipartitò eò incedere voluit. Cujus partem Bolvvilerum ac Czerotinum secus Arrabonem flumen in secundæ Pannoniæ agro, per ejus confluentes, & Altenburgum ducere præcepit, ad Lythæ pontes, in Austriæ Hungariæque finibus positum oppidum, ubi lustrationis locus & dies dictus fuerat. Ipse cum equitatus altera parte, & præcipuè his, qui in comitatu suo fuerant, Hungaris, præterea levis armaturæ equitibus, è Rakheris purgo Styriæ, ubi machinas ad sequentes æstatis belli opportunitatem reliquerat, per fines Styriæ, Hungariæ, Austriæque Viennam maturavit, quò sub exitum Octobris incolumis tandem pervenit. Quanta verò ejus Principis non solum in laboribus subeundis, periculisque adeundis, lustrando exercitu, castrorum locatione, acieque instruenda & industria exitit, & animi vigor, atque in Justiæ administratione adversus blasphematores

matores præcipue, & raptores severitas, tanta rursus in mileros afflictos cæcosque milites misericordia, indulgentia & providentia penè popularis fuit, eos qui in expugnatione Karothnæ vulnerati, aut tormentis icti fuerunt, cum consolatione prius, laudibusque liberaliter fuisset prosecutus, Medicos proprios atq; Chirurgos adhibuit, pecuniamque impertivit uberem, alios in discessu à Czorgone, qui exercitum sequi æquis passibus ob afflictam valetudinem non poterant, ne in itinere perirent, aut hostibus colonisque victima fierent, curribus imposuit, non paucos denique, qui in reditu in morbos incidissent, ut est cælum Hungaria corporibus Germanorum adversissimum, per viam colonis passim commendans, tanquam pater quispiam, aut frater, liberali etiam viatico prosecutus fuit, adeò ut militari consensu, atque etiam incredibili propè adfectu ab omnibus mirificè diligatur, ac præconiis extollatur passim non dicendis. Cujus vitam Principis genere suo dignissimi, Deus Opt. Max. diu incolumem tueatur, ac in annos Nestoreos provehat, faxitq; Filius Dei Christus, ut quæ superiori Æstate ob copias perquam exiguas, contra tam potentem hostem, non potuerunt confici, sub hoc rursus Ducetotius Germaniæ auxilio, ut imposita necessitas valde requirit, accedente

scenore consequamur, ut pulso procul à cervicibus Germani immani hoc hoste; nominis nostri acerrimo persecutore, pacis munia fovere, arvaque & lares colere in Dei laudem possimus, Amen. Quod olim Claudianus Poëta de Honorio Cæs. & Stilicone Principe ejusdem Provinciæ liberatoribus eleganter cecinit:

*Hinc Pæni cumulant laudes, quod rura tyranno
Libera possideant, hinc obsidione solutus
Pannonius, potorq; Savi, qui clausa tot annis
Oppida, laxatis ausus jam pandere portis,
Rursum cote novat nigras rubigine falces,
Exesosq; situ cogit splendere ligones:
Agnoscit casas, & collibus oscula notis
Figit, & impresso glebis non cedit aratro.
Execlis inculta dabant quas secula sylvis,
Restituit terras, & opacum vitibus Istrum
Conferit, & patrium vestigal solvere gaudet,
Immunis qui clade fuit, te sospite fas est,
Vexatum laceri corpus juvenescere Regni,
Sub tot Principibus, quacumq; amisimus olim,
Tu reddis, solo poteris Stilicone medente,
Crescere Romanum vulnus tectura cicatrix,
Inq; suos fines tandem redeunte colo
Ilyricis iterum disabitur aula tributis.*

RERUM CONTRA TURCAS, *Auspiciis* FERDINANDI AUSTRIACI,

Cæsaris F. Imp. Turcic. Max. Anno M D LVI. in Interamnenſi
Pannonia gestarum, Historiola, Dialogo conscripta:

Auctore

BASILIO JOANNE HEROLD.

P Lato ille, cui in omni doctrina, omnium Doctorum judicio, semper summa excellentia delata fuit, is tam in verbis ad rem fectis, quam in rebus inventis clarissimorum suorum verborum lumine exornandis, eo dicendi genere usus est, quo, quoscumq; ipsi visum fuit, de eo, quo illi sermo erat, loquentes & disputantes introducere liceret, ut in Dialogis illis Menexemo & Critia videri potest, quandoquidem in hoc de rebus à civibus suis ante diluvium Deucalionis bene gestis: in isto, de iis qui pro patria gloriose occubuerant, tractatur. Id ipsum in Catone, de Consulatu ipso suo Cicero Elocutionis & Philosophia parens fecit. Liceat idem nunc & mihi, quod gravissimis atq; excellentissimis Viris, cum librum sit, de rebus in Pannonia Interamnenſi contra Turcas, anno præterito gestis, paucula quadam scribere, quæ Deo volente, copiosius alias à me describentur: Hac etenim descriptione hujus excellentis & admodum recentis facti, gratulationis mea publica læticia conjuncta testimoniū apud vivos deponere volui, cum instituerim ex magnitudine rei exemplum hoc memoria sempiterna dignum, posteris totius mei inge-

nioli viribus excultum aliquando proponere. Quapropter nullius intemperantiam usq; adeò grandem puto, qui mihi vitio vertere velit, colloctioni huic incluisse, atq; sermonem omnem communicasse me, Nobilissimis hominibus, quorum duo illi Franciscus Thajus, Joannes Pethejus, Hungari Clarissimi, de facie mihi nunquam noti, auditi fama ingenti, non solum interfuerunt, sed & summa cum laude magna ex parte rei præfuerunt, quiq; jamdudum in celebratissimorum Virorum scripta facinoribus splendidissimis pervenere. Augusti autem ac Regum maximorum gravissimo judicio, Equestri Ordinis dignitate exornatus, & Senatui Mediolanensi Amplissimo alleltus, ex colutoribus tertius ille Carolus, qui Bojorum ex veteri stirpe, per tot Regum & Principum successiones, Illustris atq; succrescenti Vicecomitum familia ortus est, conjungi iis optimo jure potuit, cum juvenis ipse nec bello expertus, sed in Parmensi expeditione superioribus annis, militia decora plurima acquisivit. De eo autem qui huic Dialogo adjunctus est quarto loco, videlicet M. Antonio Ghiringhello, quid dicam aliud, quam ipsam experientia rerum & usu, doctrinaq; ubicunq; inge-

ingenium intenderit, plurimum valentem, dignissimum esse, qui omnium monumentis inferatur, quique fideissimus Carolo Achates, disjungi ab eo non potuit, tanta vero omnes hos animi & morum lenitate prae-ditos, ut frigidioribus meis scriptis sese inseri nullo modo egre ferant. Fictos igitur à me illorum congressus, & honoris causa ipsis attributos sermones, age audiamus. Legatione honestissima pro patria obita, atque ea apud Philippum Augusti F. potentissimum Regem optime perfunctus Vicecomes noster, in reditu itinere, quod illi longum & rectum erat ex Morinis, domum repetens, defatigatus & via languens, hanc in urbem nostram Basileam pervenerat, ad quam paucis horis antè, idem in diversorium cum Ghiringhella comite & Hungari jam dicti duo, acceleritatem mutatis equis, dissimulatis persona & negotiis, applicuerant. Hos itaque inter cenandum, ut sit, ex comi affabilitate, tacita quadam animorum Generosorum & Virtutis conspiratio, ad mutuum amorem illexerat, tanto ardore, ut de praeclarissimis pacis bellique studiis, post ponderosas quasdam dissertationes, familiarioraque quadam colloquia, benevolentia & amicitia instium quoddam inter se ipsos conciliarent. Ut igitur inchoatam jam familiaritatem, quibusdam officiis stabilirent, in eo ipsis convenit, quandoquidem per plures habere illis non liceret, unius dieculam iacturam facerent, qua simul consumpta, auspiciis perennibus veram amicitiam confirmarent. Hanc procrastinationem, in negotiis mora impatientissimis hominibus, tolerabiliorem reddebat, amplitudo atque amoenitas nostrae urbis, qua ut excellentissimorum ac Doctissimorum virorum alitrix semper fuit splendida, sic T. Minutii Basilii, à quo nomen accepit, ab ipsa familiariorum memoria, clarissimorum nonnullorum etiam Virorum monumentis exculta, atque Schola ornatissima percelebris est, artisque Impressoria praestantia toto orbe claret, floret autem sacris, legibus, moribusque antiquis, ac ad imitationem Romanorum, Senatui maxima Majestate, & populi gravitate fulget. Gestiebat hic, Amerbachium, huius seculi celeberrimum Juris Consultum, nulli veleloquentissimo secundum, alloqui: Calij Curionis nostri Secundi, Divinam Eloquentia vim audire cupiebat ille: Oporini mei, Viri Eruditissimi, in excudendis autoribus admirabilem diligentiam, & incredibiles labores in iis castigandis, contemplari coram volebat alter: is Petreanum, Frobenianum, Hervagianum, atque alias celebriores, instructissimas impressorum officinas invisere, quique sub prelo gemerent autores perscrutari. Omnes autem simul desiderabant, ad summum templum in area illa peramœna, montes, valles, nemora, flumina illa, qua omnia longe lateque sese exhibent, illinc prospicere, in Petreo colle lucum, armamentariumque mirè instructum: deinde in ambulantiis & auram captantium frequentatum, illabenti, urbem scindenti, atque ceu jugum fastidienti injectum Rheno pontem; Pratorium Augustum, Forum amplum, fonte frigidissimo & limpidissimo exornatum, edificia publica, privataque, arte, situ, sumptuque superba, per-lustrare & videre, tali deliberatione lati, mensas relinquunt, velleigne fessi, refecti cœna lauta, quieti se tradebant. Prima post luce, invocato Divino Numine, diem illum felicem, votisque parem optantes, in arcem, qua summo templo adiacet, diversorio non multum distantem, contendunt, illic qui ex Gymnasio redibat, & profitentem suum Praeceptorem audierat,

puerum domum properantem obvium habent, quem de nomine percunctatum, ipsum sese Immanuellem appellari Vicecomes percepit, ac: Rectè, inquit, sodales optimi, cerè bono & sano in primis augurio (si Hebraea dictionis etymon inspiciamus) quod significat Deum nobiscum esse, qui hunc ostendit & obtulit. Renitenti tum ore Ghiringhellus refert: Sequamur omen, forsitan qui peregrinis nobis, qua videre cupimus omnia, indicare & designare in hac urbe possit, aliquem hic puer demonstrabit, apparet siquidem in eo lata indoles, atque is habitus, ij mores, ut bonorum notitiam bonam illum habere crediderim, aut cerè ex humaniore aliquo Viro generatum. Hec tu, puerum alloquens inquit, cognomen tuum quod est? quicquid respondisset, Herold: Deorum benignitatem, exclamatur Vicecomes, Tu ne veteris amici filius Joannis? quid pater? quid vir? at praestat sanè avolare hinc, & inquirere hominem ipsum, quam de eo plura interrogare. Duce eja puer optime, deduc nos ad patrem, quem absolutis tabulis Francica cognataque, mihi stirpis, Commentariis efflorescentis Germania insudare, ac inexhausto labore iniqua fortuna reluctantiem, ad posteros aliquid ut transmittat, ingenio suo dignum, niti existimo. Salute itaque accepta & data, in manu deprehendunt Panegyricum, quem à quinq; diebus inchoatum, absolutumque, exscribere, editioni parare, atque dicere Ferdinando Caesar. F. cœperam. In ejus inscriptione cum Basilij inscriptionem legisset Vicecomes, causam additi prae-nominis rogare atque sciscitari incipit, quare id in tabularum nuncupatione non edidisset? Huic cum Senatus hujus urbis Amplissimi in me benevolentiam, atque in exornandis meis laboribus studium singulare enumerassem, quomodo, puerumque meum Immanuellem civitate donassent, foverentque, tenerime, gratitudinem meam collaudare visus est atque probare maxime, quod liberalissimum & spectabilissimum tanta Reipub. donum, in perennem & fama & nominis mei usum fructum ac honorem sancta appellatione verterim, quod etiam Ghiringhellus interpretari cepit, tale esse, quod in consequendo desiderio ipsis omnibus commodum foret, quandoquidem auctoritatem inesse aliquam apud cives suos, & gratiam non vulgarem, neque earum rerum qua honesta & visenda essent, latere aliquid eum posse, qui omnibus tam charus, ut etiam Senatus auctoritate civitatis, id est, communioni fortunarum omnium ultro adscisceretur, subinde Erasmi Rotterodami illud dictum inculcans, Romanum civem hoc tempore, quam Basiliensem, aliquanto sanè minus esse. Qui una aderant Thajus & Pethejus, ad Principis optimi laudes omnino ex hilarati, cum in Panegyrico Apollavryleriana Legionis & copiarum auxiliariarum mentionem factam legissent, num rem gestam ab aliquo rescissem, ex me quaerere, ego prae rerum varios nihil affirmare, tempus transisse, si quid etiam eade re scribere vellem, quod proximo Francofordiae frequentiori mercatu divulgari posset, egre id se ferre fatebantur: instabat enim Calend. April. X. dies. Extemplo Vicecomes: Petheie, inquit, quid tu huic sermonem eum, quem de eo contra Turcas victoria successu felici, cum heri noctu cubitum ieramus, apud somnulos habuisti, enarras? brevis is, meo hortamur, atque contracto hoc temporis spacio, pro patria labores vestros, hominibus nostris commendabit, aternitatis autem consecrabit majori otio. Lubens cerè, infert ille, ac bona fide, qua mihi perspecta & nota sunt, indicabo

indicabo omnia, at in ambulando auditui hujus, oculorum animorumque nostrorum desideriis satisfieri multo melius posse judico. Comitabor, inquit, atque patrie amantes fortes viros vos, ad quercum illam annosam deducam, ex qua majores nostri Germani, ut fertur, Imperatores, Reges & Respublica coronas decerpere soliti fuerunt, quibus coronarent eos, qui cives servassent; magna solennitate; deberi autem illam vobis à Republica Christiana quis neget? Imus. En hic in luo. Huius platanus omni diductiore, inquit Ghiringhellus, haccine illa, quam Roterodamus vester indices contractiore fieri dicit? Forsan, inquam, melius, si ab ea atate, qua Virtutis pretium & pramiū desit, illam iusto Divinitatis iudicio & natura condolentis quadam misericordia, imminui, indicasset. Intremus. Cum jam omnes ad fontem ibi confedissemus, Petheium, ut sermonem hesternum, somno interruptum renovaret, urget Vicecomes. Is ea lege onus suscipit, ut Thajus prolapsus ipsum memoria admonere, alij subinde commode interpellare debeant, & collegam ad dicendum cogere, quod ipsum fugeret. Recipit conditionem Thajus, placet omnibus consilium. Ea igitur quæ jam dicentur, exclusis illis vocibus, inquit & inquam, ita proferam, ut tanquam à presentibus coram hac haberi narratio videri possit.

*Pethejus, Thajus, Vicecomes,
Ghiringhellus, Herold, Puer:
Interlocutores.*

Quanta perfidia Soleymannus veterator, inque fraudem quam ficta persona, Pannoniarum Regnum opulentissimum fortibus viris in primis firmum & illustre; ac olim Christiani orbis arcem munitissimam, petierit, dum in Regnum deducto Joanne, filii denique ejus Stephani se tutorem ultro profiteretur, cum Elisabetham ipsius viduam, & Regni sedem à Germanorum obsidione liberat, quam, inquam, in omnes se formas tum commutavit, donec in libero Regno tyrannidem suam constitueret, heri audivistis, factumque id orbis totus, jamdudum execranda memoria prosequitur. In hoc enim evertendo postea non Deum ullum, nullum Numen, cœlestem vim nullam superesse, se credere palam ostendit: nulla namque res fuit, neque in cœlis tam sacra, neque in terris tam religiosa, aut apud inferos tam horrenda, per quam, dum insidiatur vicinioribus locis, non juraret, quam non violaret, non laderet, quando in potestatem ipsius venissent. Adfuit autem præsto Nemesis illa, adfuerunt scelerum flagellatrices Furæ illæ, quæ armis Persarum excitatis, in omnem desperationem, calamitatibus horrendis divexatum adegere, contumaces illi frugerunt spiritus, actandem summa mendicitate, emeritam pacem à Germanis recipere coegerunt, ac nescio quas quinquennales inducias, quibus omnino nondum finitis scdissimum ac immanissimum monstrum, toties desperans ac diffidens rebus suis, in sordibus lamentis atque luctu, ex patricidio execrando latitans, sceleratissimos famelicosque latrones suos, mense Martio, ex hybernis in expeditionem vocavit, quibus hoc Regnum evertendi

manupretium, quibus scelerum pacem liberatam nostram effecerat, iis adjunctis, ex omnibus præsidis improbissimis & terribissimis hominibus, scelerato impetu Interamneni nostræ Pannoniæ immisit, cum plures prodicione & immanitate, ex quorundam facilitate & patientia inter nostros niti sentiret.

Ghiringhellus.

Non interpellassem te Petheie, si de Interamneni illa Pannonia, sententiam tuam ab aliis variari, & quare hanc, in qua res gesta est, ita appelles tu, clarius paulo dixisses.

Pethejus.

Ptolemæum secutus video ab Occidente hanc Arrabonis divertigio, & Zalæ amnis fluentis, nec non Balathonis lacus amplitudine terminari. Ubi verò se ad Meridiem latissime extendit, Daro, qui nunc est Dravus, coerceri, qui eam quoque, ubi se exonerat, Orientali plaga includere videtur, & certum est, Danubio à Septentrione eam omnem allui. Hanc inferiore author ille appellavit, & loca illa, quæ remotiora à Danubio enumerat, constituit inter duos amnes Savum & Dravum, in ea regione, quam nostri Posslegam dicunt, Crasso fluvio ab Occasu, in insulam penè redactam, quam quidem ab Illyride Pannonum virtute decerpam crediderim magis, quam ut veteri Pannoniæ quis eam, ubi Savo adjacet, totam adnumerare possit, Almi & Claudii montium jugis diremptam, nam & Strabo eam in Dalmatiam illic extendi innuere videtur.

Herold.

Quò me conjectura rapiat, habeo certè: Ex Posslegæ nempe vocabulo, magis Germano, quam Illyrico, nam nostros olim non solum Pannoniis imperasse, verum etiam in Daciam extremam, atque Mysiorum Provinciæ dominium exercuisse, probare ipse, rationibusque firmissimis demonstrare possem, quorum gentium nomina, varietate fortunæ, mutata sæpius, Bosnensibus locum dederunt in Illyrico, huic regioni quamproximis, quibus forsitan inde ejectis, nostri qui eam occupant, das Wossengaw nominarunt pagum illum omnem, at de his ut agam multis, hic locus non est. Perge Petheie, atque narrationem de bello institutam prosequere.

Pethejus.

In hac Regione de qua dixi, insulam, quam ut omnes alias, patrio sermone, Zygeth vocamus, Alma fluvio circumfluam, atque à Cæsare nostro, in planitie limosa sitam, multo opere munitam, Cal. April. ingens Turcarum exercitus circumsidet, machinisque omnium generum expugnare eam aggrediuntur, festinantes maxime, illam tormentorum ictibus labefactam evertere, priusquam Cæsar periculi admoneri posset, rati, id quod negotium erat, obsessis auxilio eum ad primum nuncium, non defuturum, se verò, quamprimum insula eâ potiti essent, vicinorum locorum dominos sperabant. At in oppido insulæ, virorum atque armorum satis magna vis, & frumenti ad aliquot menses copia, idque aqua, fontibus, aggeribus, turribus & propugnaculis importunum erat, tormentorum aliarumque rerum necessariorum facultate ad defensionem probe instructi, iter ad insulam unum

unum cœnosum & angustum, quam capi non posse, neque vi expugnari, cum Turcæ viderent, fossa & vallum castra circumdant, per dies & noctes dolis tentant præfidiarios, spe auxiliorum illos privare, & penuria exhaustire velle, nostri Præfecto Marco Croato, homine impigro & fortissimo, horum subdole amentiam augere, *eruptionibus factis & simulata fuga, per impedita loca in insidias insequentem hostem abstrahere, insolitis deinde ac miris terroribus illi insultare, cadere & trucidare paventem*, ita tractare, ut tandem obsidentiumne an obsessorum conditio peior esset, in incerto haberetur. Interim cœlesti cura Cæsar salutem Reipub. Christianæ hoc in præsidio collocatam confiderans, maxima celeritate Bojohemici Regni Provincias ingressus, diversis in locis, diversum militem evocabat, equitatum & peditatum cogit. Ad hæc Stryis per Georgium à Danhausen Virum Nobilem imperat, tormentorum bombardas suas maiores omnes, secunda Sabaria aqua (quæ Munera nunc vocatur) ad Rakelspurgum oppidum celebre, navigiis impositum, Nazadarum, id est, clausulæ præsidio demitterent, atque militem, quem ad periculi famam delegissent, equitatumque omnem una proficisci juberetur. Tormentis itaque ex Rakelspurgum Lymbachum eodem flumine delatis, atque per decem millia passuum, abinde Canysium terrestri itinere traductis, id hoc bellum administrandum Illyrii, qui nunc Sclavoniorum, Dalmatarum & Croatarum nomine censentur, ultrò auxilia mittendo, postremò socii Pannonnes omnes summo studio adnitebantur, maximis itineribus Canysium omnes properabant, ut loco opportuno, omnia quæ in bello vario & rerum multarum egenti, usui esse solent, viresque colligerent & compararent omnes, deque summa rei ibidem consultabant. Expectabatur quoque Apollæwylerus, magno ac longo quidem omnium desiderio, quem causa quæ retardarit, ut pro votis paulò serius Canysium veniret, nondum intelligere potui, quam ex te Herolde discere cupio, utpote Germano, qui à plurimis, qui sub hoc meruerunt, audire potueris, & commodè haurire ex quodam cive tuo, cujus nomen mihi excidit, nam & rebus interfuit.

Her.

Civem? non occurrit equidem, quemnam dicere velis.

Tha.

Tamen apud vos honesto loco, Senatore patre natum, præferoci spiritu, atque magnitudine animi notum satis hominem audiui, qui, ni fallor, multis peractis stipendiis, decora militaria plurima consecutus est, belloque quod inter Augustum & Galliarum Regem in Morinorum Regione gestum fuit, voluntariorum Helvetiorum Tribunus, cohortem quingentariam duxit.

Her.

Teneo: Jacobum Hüttschi civem Basiliensem intelligis?

Tha.

Eum ipsum.

Her.

Unde notum tibi?

Tha.

Grata commilitonum omnium recordatione.

Her.

Felici forsan dicere volebas?

Tha.

Ante mortem, felicem aliquem dicas, Solon prohibet.

Her.

Mihi persuasum est, feliciter vivere civem illum, qui à patriis sacris & institutis piis, animam jam agens, neq; disputationibus divelli, neq; minis deduci possit, Beatitudinis fiducia in Deum certus, & sepulchri jacturam, & dissidentium morsus, tutus floccifacit.

Tha.

Ergo obiit affecta valetudine ex globulo, quod illi à tormentulo minori excusso in suram languens deciderat? Domine?

Her.

In Norico.

Tha.

Condoleo herclè viro optimo: nullum enim neq; militis boni officium, nullum fortissimi hominis munus, nullum in patriam pii civis opus intermisit, pugnando & strenuè agendo, quæ in eo fuerunt, omnia Christianæ Reipublicæ fideliter præstitit, nam optimè in Germaniam ejus meritis, testimonium à consensu totius exercitus perpetuò illi datum fuit. Quæso, eum in scriptis tuis perpetuæ memoriæ mandes.

Interea facili corpus requiescat in urna,

Nec gravis incumbens urgeat ossa lapis.

Her.

Curabitur pro facultate. Ex alio autem quodam percepi, posteaquam Apollæwylero à Cæsare injectum fuerat, ut per Germaniam militem conscriberet ex omni illa veteri & vera, prima quæ Alpibus, Vogeso, & Martia includitur sylva, ad Rhenum Sequanorum & Alsatiarum, ad lacum Acronium, & Danubii origines Suevorum, florenti ætate, atq; patriæ amantiores, tanto numero coisse ad famam sacri belli, ad sermonem, qui de hujus felicitate & Virtute multis increbuerat, tantumq; veterum ac novorum militum concursum factum, ut eo in loco, quo delectus habendus erat (ad insulam videlicet, quam Danubii & Vernitii confluentes conficiunt) tanta & tam ingens turba conflueret eorum, qui nomen dare cupiebant, quæ Legionibus tribus explendis satisfecisset. *Incredibile enim numerum illorum suspiciunculam tunc nonnullis injecisse, clandestina alicujus molitionis, trepidatūmq; fuisse Augusta inter Vindelicos primaria in civitate, adeò ut, quæ periculo proxima esset, si tumultus aliquis excitaretur, præsidia urbi imponeret validissima, ne eorum Respub. detrimenti aliquid acciperet. Tandem delectu veteranorum habito, atque ex juventute valida tyrociniis institutis, expletaque Legionem Apollæwylorum florem Germaniæ secundo Danubiò, primò in superiorem illam Pannoniam ratibus & litribus Viennam usque devexisse, citis deinde itineribus ad Pappam oppidum, quod Bakoni sylvæ longissimæ adjacet, magnum & valens, substituisse jussu Cæsaris, quem cupido invaserat potiundæ Vespronii urbis Balatonis lacu impositæ, abinde itinere hominis expediti diei unius distantis. Plures deinde dies eo in loco disputatum fuisse ajebat, an progredi legionem, auxiliaq; ex Canysio accersiri, urbem oppugnare inimicæ & opulentam expedit, posteaquam compersum esset,*

non

non adeò firmis præsidijis ipsam custodiri, atque *ci-
vium animos à nostris non esse omnino alienos; hostes
verò ad Zygethum* positis castris, *de possessione ejus
loci tantum laborare*, ut ipsam Vesprii jacturam
nihili facturi viderentur. At ceteros cautiore,
rerumque Turcicarum magis expertos, vestros
homines, fervidis atque ponderosioribus senten-
tiis dictis, omnem moram gravissimum detrimen-
tum cessantibus allaturam, edocuisse, idque teni-
poris deperiisse, quodcunque Vesprii occupan-
do insumatur; interim in Zygetho obsessos, ab-
sumptis necessariis, propter comعات inopiam
deditionem facturos. Extare verò supra Rhy-
mniam fluvium, Baboczam firmissimam arcem,
nuper ab hoste occupatam, eamque castello Zy-
geth, & castris obsidionalibus proximam, quæ si
oppugnetur, fieri non posse, quin intermissa Zy-
gethi obsidione, hostis inclusis arce ad opem fe-
rendum acceleraturus sit, ad quem perdendum &
profligandum satis esse virium, si Apollæwyleria-
na Legio, auxiliis, quam adventantem expecta-
rent, conjungeretur. Exclamasse tunc omnes, ac
in eam sententiam pedibus itum referebat, eoque
edicto à præconibus tympanistis, per omnes ordi-
nes promulgato, iter quod planius ac nihil diffi-
cultatis habere videbatur, ad Canysium susce-
ptum fuisse, tertioque die postea eò profectos esse,
& applicuisse.

Vic.

Effare Pethie rogo jam, conjunctæ copiae
censitæ ut sint.

Peth.

At meliore ordine omnia describet Thajus hic
noster disciplinæ veteris in re militari æque ac no-
væ callentissimus.

Tha.

Id tu ex animi benevolentia in me tua, amân-
tissime Pethie, mihi attribuis, qui ejus rei te scien-
tior non habes, at ne mutua testimonia inter
nos ab æmulo rideantur, edisseram brevi, tunc
quid ego viderim. Coierant ad Jesu Christi Re-
demptoris nostri signa, sub Thoma Hungariæ
spectabilissimo Palatino, in omni literatura excel-
lenti, atque in belli artibus ingenii peracris, ac in-
credibilis Prudentiæ Viro, quem Cæsar toti exer-
citu Ducem summum præfecerant, levioris arma-
turæ, equitum eorum, quos Huserones vocamus
turmæ Nadastianæ dux, quarum unaquæq; conti-
nebat homines egregios trecentos. Banus ille, qui
Illyrici Præfectus est, Serinius Regulûs, ejusdem
disciplinæ equitum alam Seriniam adducebat, quæ
mille capitum censebatur. Hujus Proprætor Jo-
annes Lenkowyzius, globo procuratorum, qui
trecentos Huserones habebat, comitatus advenit,
iis conjuncti erant, quam fulgentibus armis duce-
bat Andreas Rindschidt, Styrius, sexcentum equi-
tum ferratam catervam. Ferentariis Austriacis
sexcenti stipati erant Ottho Henricus à Puch-
heim & Joannes Ruberus, qui & ipsi in equis ar-
mati, à cultu, nigrorum diabolorumq; appellatio-
nem vulgò habent, & tormentulis manuariis utun-
tur. Erat præterea ala sacra, una, quæ quinqu-
aginta equitum. Pethiana, hujus nostri, ex veliti-
bus confecta, & liberali pietate largissimis tuis, Pe-
theie, stipendiis per totum hoc bellum sustentaba-
tur. Hic erat equitatus, si rectè memini, qui nu-

merum termillesimum non excedebat, vel certe
non multum. Nicolaus Apollæwylerus Legio-
nem conscripserat, quatuor mille & octoginto-
rum peditum Martii, Jovii, Minervii & Hercu-
leis omnibus pietate, audacia, robore & generoso
spiritu longè præferendam. Styrenles auxiliariam
manum conscripserant; ad primum belli nuncium,
sexcenti peditum, eos ductabat Tribunus Sigers-
dorffer. Montanam & Albicanorum paganam co-
hortem Nadaustus his conjunxerat, ejus generis ho-
mines, quos *Haydones* nostri, Illyrii *Huschochi*, alii
Martelosios, *Chymeriotas*, & *Morlachos* vulgus vo-
cat, *agrestem* herclè *peditem*, *silvis prædag*, *assue-
tum*, *dirum*, *velocem*, *quiq; nulla cæli intemperie e-
domari potest*, in omne cælus is promptus est, ad
belli crudeliora facinora semper expeditus & para-
tus, qui nudis pedibus incedere, confragosa quæq;
discurrere caprearum more atq; inscendere solet,
sagitta & funda eminens uti, cominus rem-agere
sparo præpilato, parvam aliquando, mucroneq;
ancipitem securim in adversarium contorquere,
quadringentos qui sub Palatino merebant, qui tuis
stipendiis alebantur, quinquaginta fuisse puto. Ita
peditatus quinq; millium numerum paulo copio-
sius explebat, ut novem millium totus exercitus
summam non adimpleret, cui aderat tormentorum
apparatus neq; contemnendus, neq; adeò validus
aut numerosus. Dinumeravi jam, quem jusseras
exercitum Pethie. Eia, educ tu illum in hostem, age.

Peth.

Urges nimium ô amice. Velim prius rescire,
homini amico mihi, Nicolao illi summo atque
Martii vigoris Duci inclytò, Apollinis cognomen
unde?

Ghir.

Ego à Sacri Ordinis Senatore, ac inter Purpu-
ratos splendidissimo Viro Christophoro Madruc-
cio, Pontifice Tridentino, Principe Senatus Me-
diolanensis, æquissimo atq; ingeniorum æstimator-
e perspicacissimo homine, ipsum ab innato in li-
teras bonas & flagranti amore, ob omnibus disci-
plinis excultam quandam illius scientiam, hunc
commendari & perlaudari audivi sæpius, & Apol-
linis illum alumnum serio sermone appellari. Tan-
ti ergo hominis judicio, nomen huic ab Apolline
literarum patrono inditum credere, quid verat?

Vic.

Pulchrè ac rectè tu quidem Ghiringhelle argu-
mentaris. Atqui Nobilissimam hujus familiæ, ex
qua ortus est, stirpem, ab Apolla quadam, Regis
cujusdam in Alsatia filia virgine, nomen sumptis-
se tam clarum est, quàm hoc certum, dum ab Au-
gusto & Cæsare splendor dignitasq; illius gentis,
qui vetustate elanguerat nonnihil, in Baronum Im-
petii Ordinem de integro restitueretur, quod hic
monumenta & tabellarum ornatissima fidelissima-
que testimonia in medium produxerit, quibus pro-
bavit, Apollam illam, cujus cum D. Martino ara
adhuc factata extat, abhinc plusquam mille cen-
tum annos ad Christi fidem conversam, patrem
quoq; Regem idolis deditum, ad sanam Evangelii
doctrinam traduxisse, habitasseq; eo loci, ubi à Bol-
lenburg, propè Rubeacum, elisis aliquot literis, qui
Nobiles censebantur, ante octingentos annos mo-
ram fecisse constat. Posterì verò cum loci comodi-
tate allekti, atq; rebus auctis, oppidulû, quod huc-
usque

usque possident, exædificassent, patria appellatione *Wylser* dictum, simplex illud seculum, ex oppido quam ab arce plus dignitatis illis accrevisse existimans, eos *Polleburgios*, dicere incœpit, cum *Apollæwyleri* dici debuissent omnino. Hæc in ipsa Augusti aula, ab iis, qui rebus secretioribus præfunt, percepi jampridem. Quid obstat nunc, quò minus cum Legione illa Fulminea, victoriosa, procedas?

Peth.

Expeditione itaque hac gravissimi certè momenti suscepta, cum omnia summa consideratione agenda esse viderentur iis, quibus administratio belli injecta erat, satis comineatus ac annonæ, qua tamen non abundabant, satis virium in castris esse Cæsar arbitrabatur. Neigitur Duces consilia, atque militum desideria superfluis deliberationibus enervarent, urgere profectionem cœpit, misso in hoc Scipione ab Arch Regulo. Per speculatores etiã certior est factus, apud Zygethum omnia ob comineatus & annonæ ætumnam ad periculum declinare. Itaque Nadaustus cogentibus imperiis à Canysio movet, magnisque tandem itineribus, & difficillimis, propter prægrandium tormentorum unctionem ad *Baboczam*, quæ circiter nonaginta milliaria à Canysio aberat, XIV. Cal. Augusti pervenimus, ubi statim effusis ex arce hostibus, levia certamina conferuntur; eo tamen eventu, ut Turcæ cæsi pulsiq; ad tutiora sese reciperent, nec mora, ipsa adventus die, intra vallum, quo Turcæ ipsæ expugnanda arce antea usi fuerant, positis castris, atq; tormentis promotis, mœnia vehementer quassata sunt, ex Orientali parte, quando quidem arx ab Occidēte, qua illam affluit Rhymania amnis, tumulo imposita, accessum habebat palustrem, atque planitiem, quæ lubrico cœno oppugnantes præpedire videbatur, aditumque difficilem præbere, nihilominus ea quæ insecuta est die, complanato quod occuparant vallo, castra in alteram partem posita sunt: Francisco à Steynenbrunn præclaræ Nobilitatis & militari arte inter Germanos perillustri Viro, exercitus totius Legato, quem Marescalcum vocant, castrorum muniendi causa imperatum, ut pontem fluminis subjecti, quem veteres Mansuetinum vocabant, dejiciendum curaret, quamprimum exercitus totus transvectus esset, ita noctu disiecta tignorum materia, succisisque sublicibus intercilis est, quo tempore ipse Legatus, glandula tormentuli ex arce evibrata, in brachio leviter perstrictus & vulneratus est, sclopetaarii autem omnes in aciem expositi, atque arcis mœnibus ad oppugnationis speciem admoti. Imminēbat namque arci & castris nostris collis planè latus & arduus, in quem Turcæ, qui jam omiſsa expugnatione Zygethi, excepturi nostros, ea nocte adventare nunciabantur, & tormenta & vim omnem, ut nemo dubitabat, collocaturi erant, nostrisque in planitie positis detrimentum magnum illaturi, nisi aggere & vallo objecto, munitentur, quod quidem assiduo opere erectum nonnihil profuit, obfuit autem hosti multum, cum ex eo per totum diem, dum alii laborant, tormentorum Magistri assidue ex ea parte, ubi palustris est, aditus, portam adeò usque diverberarent, ut magnopere deformata jam ruinam minari videretur. Ea nocte, ad dejecti pontis vestigia, in ripa adversa præclaræ

voces auditæ sunt Illyrici & Turcici idiomatis, quæ adclamarent in arce positis in hæc verba: Viri Turcæ, milites fortissimi, hanc quam nacti estis arcein, strenuè pro Virtute vestra defendite, nullus timor animos vestros occupet. Aderit vobis summò mane Hali Bascha (sic illi Præsides Provinciarum vocant) is qui juravit, Deum & Mahometillum Prophetam, se vos egregiè liberaturos. Itaque XII. Cal. Augusti cum illucesceret, equitatu viginti millium Turcarum comitatus advenit Hali, his aderant *Janischari*, Turcicæ militiæ nervus, manus prætoria deducta ex singulis Provinciis, *peditum genus ex Christianis ortum, imbutum verò sceleribus & superstitionibus Turcicis*, à tenetis, tormentulis manuariis admodum valens, quingentos fuisse relatum est, adduxerat quoque X. M. peditum, præfenti pecunia conductorum, eorum videlicet, quos Martelosios dici supra docuimus. Hos conſequēbatur, decem ipsa millium numero stipata turba ex Rascia, Servia, aliisque locis, spe stipendiorum & prædæ alleccta, dum singularum Regionum Turcici Quæstores, voluntariè coëuntibus ad signa stipem largam promiserant. Copiæ autem hujus, ut ex captivis aliquot cognitum fuit, superabant in universum triginta quinque millia.

Her.

Ex mancipio, quod adhuc in Alsatia apud Nobilem quendam, pro fortuna benignius alitur, audi, excessisse quadraginta millia exercitus Turcici multitudinem.

Peth.

Majorem certè numerum, ne jactanter loqui videar, exprimere nolui, forſan & hujus relatu amplior fuit. Adventanti objectus erat Rhymania fluvius, qui præter pontem dejectum, duobus in locis vix quindecim passibus à se invicem distantibus, vada habebat duo, quibus quatuor, aut ad summum equites quinque simul & latere conjuncti, pertransire potuissent, ad ea statim magna vis Turcarum, uti quosque fors conglobaverat, decurrerant, & nostris infensi, fluvium transmittere parabant, conabanturque in nostram ripam evadere. Hoc animadverso periculo, Apollæwylerus eò cum expedita cohorte, quæ sclopetis utebatur, Tribunum Georgium Wäldner ab *Hohburg* (quem vos den *langen Gorgen* vocatis) mittit ei, imperat, ut ad vada Turcarum agmina, quæ jam trajiciebant, prohiberet, quo fortiter omnia administrante, ita conſectis scitè tormentulorum glandulis Turcæ repulsi, amnem transire non poterunt, at fortiter adnitentibus nostris, nonnullisq; flumen tranantibus, in hostem imperum faciunt, Tribuno ipso incredibili quadam audaciâ decertante tantoque pugnæ studio, ut fugatis, vulneratis, prostratisque hostibus permultis, jam ipsa Turcica acies tota ad pugnam incitator progredetur: nam Hali, aliquot mille equites, Janischarorum delectam manum, in nostros præmittit, ipse omnibus copiis subsequens, ac impetu facto, adoritur obvios. Nostri verò instructis aciebus, civem illum tuum Hüttschium Basileensem, Herolde, cum reliqua velutum manu, quæ tormentulis & sclopetis utebatur, laborantibus succurrere jubent, is statim ubi hostes confertissimi instabant, cum suis acerrimè pugnans, vagabatur passim, hos manu invadens, adversos obtruncans, quibus imperare

perare non poterat, militibus consulebat, undiq; circumfusos explicabat: ita extraordinariis præliis, quos locus, quos casus conjungebant, orbibus factis, instructi & omnibus partibus & simul tecti, hostium vim sustentabant, cum aptè collibratis in Turcas, duobus tormentis majoribus, quæ à velocitate ictus accipitrum nomine, Germano vestro vocabulo Falcones vocantur, crebris illorum ejaculationibus, à flumine pellerentur, qui vada transmittere nitebantur, hostes. Jamq; dies consumptus erat, atq; in multam noctem velitatum, cum Hali ex opportunitate loci consilio capto (id nostri ante eventurum prospexerant) uti ius receptus esset, collem illum superiorem, de quo diximus, occupat, militem ibi in unum contrahit, ac cunctos pleno gradu subducit, crebris ignibus factis, plerumq; noctis, more suo, sine somno transegit.

Tha.

Certè post pugnam, magnum tui erat desiderium, rumor enim pervaserat castra, te adhuc nihil remisisse, noctem verò pro te esse arbitrantem, instare Turcarum tergoribus; sed pro metu repente gaudium exoriebatur, quando vix vigilia secunda, cum ala illa tua sacra ad nos lætè redeuntem conspicebamus. Anhelantem igitur, atq; ex labore defessum, donec spiritu augearis & reficiare hujus sermonis onere te sublevabo, atq; ea nocte quid actum sit explicabo breviter.

Peth.

Dic ergo.

Tha.

Neq; nobis tunc quidem multa fuit quies: nam præter id quod ad vigiliam usq; tertiam, tormentorum ictibus atq; continuo impetita sit, Apollæwylerus per singula propè horarum momenta, Hungarorum usus industria ac celeritate, de hostium rebus, qui explorata referrent, flumen transcurrere jubet: militem suum ad vada, mutatis subinde vigiliarum stationibus & intensis excubiis insomnem habuit, infestis quoq; longè lateq; per alternantes equitum procurrationes itineribus, molitiones hostium observabat. In castris autem per Procures cæpta fuit consultatio; cum fervidis & audacibus sententiis in id nonnulli declinarent, ut candidis illis lineis imis tunicis, armis superinductis, intempesta nocte & silente luna, in hostem cura, pervigilationibus & solitudine afflicti, indormientemque, ac terrore perturbatum, irruptio fieret. At occurrebant progressuris vada fluvij, stricta illa, cænosa & profunda, præter quæ aliud nullum extabat, quæq; ordinibus instructis transiri non poterant, neq; tormenta ulla transveli, ac quod summum impedimentum erat, inopia comæatus omnis, præcipuè tormentarii pulveris, & globulorum ferreorum penuria: nam ex eo non supererat, quod in medium diè tantum excutiendis tormentis satisfaceret, neq; quod sclopetariis ad manuaria tormenta sufficeret diè integra, iis etiam deferendis accurate atq; opportune, nihil in tanta festinatione potuit suscipi, neque ea ministris, qui id procurarent, ut celeritate exercitum assequerentur, diligentia ulla fuit. Proinde viris fortibus, atque tot necessitatibus adstrictis, experiunda omnia censebant, sedando verò famem, & hostis vim accrescere & augere, periculòsissimum esse, neq; recedendum ullo modo: omnem etenim fugam fore non solum rursus, sed etiam iis, qui in Zygetho

Tom. II.

constituti essent, omnino exitiosam, qui ipsi absq; summa Reip. calamitate perire nequirent, neq; sine infamia atq; dedecoris nota scdissima deferri. His de causis confligendum esse, magno illo nostro Deo pro Religione & Christiani nominis gloria decertare paratis, jam propitio, at ut cautius pugnaretur, in campum, qui declivis contra arcem aperitur, tormenta ex vallo transferri debere, occupatoq; aliquo eminentiori loco, eò collocari, unde commodius in progredientes Turcas dirigi & displodi queant. Vada præterea, remotis præsiidiis, deferenda disjicienda tabernacula, ut hosti transitus pateret, quem ex parte transvectum, vel toto campo insultantem jam, à tergoq; flumine coercitum, fortiter deinde aggredi possemus. Interim Hali convocatis fabris, & adnitentibus omnibus, pontem reficiendum curaverat: nam pervicacia summa ferebatur, atq; ardenti animo in nostrorum perniciem, quos summo mane aggredi, animo statuerat, in id quoq; paraverat tria grandiora tormenta, quæ in collem traduceret, quem in hunc finem sibi elegerat, ut illinc in nostros, cœu in signum aliquod jacularetur, igitur ante auroram singulos suorum manipulos circumiens, omnes adinonet & obtestatur, uti pristinae Virtutis memores, sese ab infamia, Solymannum à periculo & Germanorum dementia defendant, fore certamen cum iis, quos toties victos, ipsa calamitas & desperatio ad aliena rapienda instiget. Novos esse Duces, imperitos, sed veteres & degeneres, animos. Jam sibi omnia provisum esse, quæ ipsum decuerint, locum superiorem, ubi expediti cum segnioribus & temulentis, plures cum paucissimis, veterani cum rudibus & ignavissimis manum conferere possint. Proinde illos intentos paratosque esse debere, ut signo dato provolent, ac Germanos invadant. Hac equidem die, una pugna egregia victoriam posse confirmari, & servitutis æternæ, Germaniam initium sumere. Itaq; illucescente die, Turcæ alto silentio cum copiis egrediuntur castra, agminibusque factis in prælium ruunt, signisq; infestis procurrunt. *Nadastus Dux noster* officium suum acturus, cum consulto, non nihil à flumine noctu suos cadere jusisset, appetitis, quos Gotschos appellamus, curribus carisq; pro vallo obmunierat, inane remotis omnibus expedito milite, expectatum casum subiturus, bisfurio exercitum dividit. Apollæwyleria Legio nis partem, quæ sex signis constabat, quadrata acie instructam Steinenbrunnio ac fratri Apollæwyleri Christophoro, juveni bellica & omnis generis nobiliori disciplina illustris, ducendam dedit, adjunctis ferentariis Nigris Austriacis illis, atq; millenaria ala Serinia. Reliqua verò sex signa ejusdem Legionis, sub Ludovico Ordinis D. Joannis Equite, cui Mulleburgum in Austria sodalitatæ præsidium commendatum, qui etiam Apollæwyleri vicarius & frater erat, ordine suo, ut post signa esset, commodè collocavit. Attribuit autem huic Nadastinas turmas duas, & catervam ferratam. Phalangi autem sic instructæ unicuique in alarum speciem velitum sclopetarum manum circumfuderat, ordinatis nonnullis tormentis majoribus, quæ eam præcederent, aut pro rei commoditate sequerentur; quorum tamen usus nullus esse potuit, cum præpropera festinatione etiam id neglectum, quod carri fatiscentes pondere æris solidarentur, neque erant equi, qui tan-

E e e

tam

tam molem, quo opus esset circumducerent. Castrorum custodia, montanis cohortibus Styrensi-
busque auxiliariis relicta. Jaculatorum verò co-
hors, ut supra diximus, Weldnero Tribuno con-
tributa, ad latus dextrum tutandum, atque cum glo-
bo Lenkevizio, laborantibus ubique ut adessent,
procurrere iussi sunt, atque liberè illis vagari per-
missum. Nadaustus ipse, Apollæwylerus, ac Na-
dausti frater, ala sacra delecta, atque Nobilissimo-
rum hominum globo stipati, eo in loco hostem ex-
pectabant, quò modò in primis, modò in postre-
mis, etsi vellent in medio suis adesse pollicendo,
minitando, obtestando, alium alio modo excitare
atque instruere omnes possent.

Peth.

Video hostem, cujus equites vadis transmis-
sis, magno impetu, multo clamore in nostros ferri
audio. Meum igitur crit, ad pugnam redire. Vix
in nostra ripa constiterant Turcæ, cum pauca pro
tempore milites cohortatus Apollæwylerus, an-
te signanam aciem hostem excipere jubet, classico
itaque audito, acies æquabiliter movebantur, &
appropinquantibus hostibus magis atque magis,
jaculatores Weldnerii, ferentarii; Nigri cum ala
Serinia, à dextro latere magno impetu, in hostem
procurrunt, ibi dum nostros Turcæ equites fero-
cius urgent, *indignatio nostrorum suborta, facto glo-
bo, adeò insolenter incumbens hostem in paludem
proximam, quæ ad arcis sinistram limosa & aquis re-
stagnantis Rhymania fœda & inaccessibilis est, propul-
sant, ubi magna pars subsidentibus equis, aut cæno ob-
ruitur, aut fœde à nostris contrucidata fuit*, evalis-
sent certè pauci, nisi celeritate equorum usi, cum
phalanx nostra neque eos assequi posset, neque or-
dines laxare auderet. Densatis igitur ordinibus,
atque obversa acie ad suos redeuntes, in cornua,
vacuumque circa campum se retulere. *Barbari
autem iterum contractis ex fortissimis quibusque,
magnis agminibus in pugnam celeriter revertun-
tur, ac recenti pedite adjuti, quem per pontem tra-
jecerant, tria tormenta gravia in tumultum quen-
dam subducunt*, atque acie tam pedestri quàm e-
questri firmata, tormenta illa, atque ea, quæ in
colle citra fluvium liquerant, in nostros dirigere
cœperunt, *quibus peritè administratis, fiebat, ut no-
stri à coniectis subsilientibusq; tormentorum globis
certum acciperent detrimentum*, neque hostium, uti
cupiebant, adoriri possent exercitum. *Ad eos igitur
dejiciendos, Christophorus Apollæwylerus, cum
acie sua, cujus sinistrum cornu ductabat, omni per
arduum & impeditum transitum inter primos con-
tendit, cum Hali ex conjectura directæ phalangis
animadverso nostrorum consilio, omnia tormenta tri-
bus in locis arce, ex tumultu occupato, & colle ul-
tra flumen sito in nostros contorqueri, explodi & ex-
onerari jubet, quæ tanto impetu, prohi dolor! tam-
que certis ictibus in nostros ferebantur, ut exiis,
quod citra flumen excussum erat, Christophoro
pedem sinistrum sub femore totum dejiceret, no-
vemque alios milites perpendiculariter se invicem
in ordine sequentes prosterneret.* Apollæwyle-
ro ex acie in castra delato (is autem intra horam
deinde Deo spiritum reddidit) suis vim hostium
ægrè sustinentibus, jaculatores Weldneriani sub-
sidio advolabant, ac *max. Virtute Nigrorum pulsa-
tus hostis, incommodo licet ex Ducis morte maxi-
mo accepto, saltum tamen invadunt, tormentis ho-*

stium everfis, atq; in potestatem redactis. Jam etiam
Turcæ, qui ex arce suis adcurrerant, militum, qui in
dextro cornu, erant alacritate, strage magna reje-
cti, cedendo in arcem sensim, desertis locis se re-
ceperant, atque in hoc nitebantur plurimum, ut
pontem pensilem clauderent, quanquam nullis vi-
ribus levare aut attrahere funibus possent, quia ex
porta illa nostrorum tormentis ac crebris ictibus
verberata, quæ in ipsum inciderant maxima fra-
gmenta, ponderosiores reddebant ac graviorem,
præterea sclopetarii continenti procella glandula-
rum, ipsos impediabant, erant autem forsan quin-
quaginta, qui dextri cornu Duci, Steynenbrunnio
adhærebant. Is namque magnam vim annonæ,
commeatus, tormentarii pulveris & pilarum fer-
rearum in arce asservari audierat, qua capta, com-
modum ingens nostris, hosti verò detrimentum
maximum accederet, quapropter supremæ Virtutis
conatu, atque admirabili animi fortitudine, in
pontem usque insiliit, ubi cecidisse eum dicunt,
hominem certè diuturna militia, atque fortibus
factis, fama latè parata, honoratissimum, qua verò
(hactenus id audire nequivi) tamen honesta mor-
te eum occubuisse certum est.

Her.

Dicunt, qui unà rei gestæ interfuere, extincto
Apollæwylero, sinistrum cornu Duce jam orba-
tum, occupatis tormentis, ut ea auferrent laborasse;
sed cum nulli adessent equi, frustra graviter
defatigatos milites, adeò ut properantem in sua fa-
ta, alterius dextri cornu Ductorem Steynenbrun-
nium, dum tardius suis junguntur, adlequi non
potuerint, neque pulcherrimæ facti gloriam ac-
quirere. Jam enim is portam ipsam irruperat, tra-
jectus autem glandula tormentaria, delinquenti-
bus ipsi viribus sensim prolapsus esse, immor-
tali ac divina voce hæc edita: *Amantissimi commi-
liones, de me egidem actum est. Vos date operam
in hoc incumbite fratres, ne totius orbis spem sefellisse
videamini, aut Imperatorem nostrum Jesum Chri-
stum deseruisse. Videte ut victores evadatis, vestra
siquidem victoria est.* Ad casum tanti Viri, tunc
cum acinacibus incurvis ac strictis adcurrerant
non minus quam duodecim Turcæ, quorum is in
terra prostratus, unum manibus correptum, ma-
gna vi sibi injecit, an verò cum illo tunc excarnifi-
catus sit ab hostibus, nemo vidit, quum sint, qui
captum putent, quòd à vero omnino dissimile, o-
mnium autem ore consentienti testimonio, ipsum
ea die paulo minus XV. Turcæ cruentissimo cer-
tamine confecisse constat, & usque adeò in hostem
ipsum debacchasse, ut manus ejus cruore consper-
sæ, illi jam languescerent, neque nisi satiatum bar-
barorum cæde occubuisse. At duobus ingentis ani-
mi efficacissimæque Virtutis & industriæ singula-
ris Ducibus gloriosa morte sublati, ingruentes
undique barbari quomodo repressi sint, cupio
scire.

Peth.

Consternatis militibus, aderat multis & maxi-
mis præliis exercitatus ille Apollæwylerus, incla-
mitans: *Adnitimini o commilitones, capeste mecum
Rempub. Christianam, fratres optimi, nullus vos ex
calamitate mea occupet metus, fratris dulcissimi,
commilitonis fortissimi casus, exemplum nobis omni-
bus est, satis excellens, quæ animi magnitudine pro
CHRISTO pro patria pugnandum. Ego me*

in agmine, ego socius omnis periculi vobiscum ero, meq; vosq; in omnibus rebus iuxta geram, & DEO adjuvante, praeclaras illas animas, quae jam ex ipso caeli prospectu, testes nobis rerum sunt, & adhortatores, inultas certe nunquam sinemus. Vix hæc factus, barbari cum adessent, qui perturbationis alitujus signa conceperant ex casu Ducum, undique iruci ululatu edito ingruentes, atque omni ex parte se circumfundentes renovabant impetum, quos nostri egregie sustinentes, multa simul praelia per totum campum conferebant. In eo tumultu Apollæwylerus, ferentarios nigros adiit, eosque obsecrando & prensando alloquitur, hortaturque ut Virtutis suæ, in qua plurimum spei situm esset, memores, quod fortuna nunc discrimen inferret, pro Religione, pro pientissimo Cæsare, pro patriæ Principe, pro Germania susciperent. Ii statim ad signum indictum, ipsum Apollæwylerum cum ala sacra secuti, phalangem magno affectam detrimento & planè fluctuantem præsentis auxilio confirmarunt. Pugnatum est eo in loco ardentissime, ita ut ab hominum memoria nusquam acrius; aut periculosius certatum fuisse dicatur: etenim eximia Virtute depugnantium hostis iterum in palustre locum adactus, magna pars, quæ fugiebat, ibi iterum cæsa, à sclopetariis trajecti plures. *Nadastus* Dux vetus, & planè cautus, cum jam de *Turcarum* fuga non nihil subdubitaret, eamq; simulatam arbitraretur, timere cœpit, ne in locum aliquem iniquum nostri pertraherentur, visum ergo illi atq; nonnullis aliis claris Viris, quandoquidem paucis horis omnis pulvis tormentarius absumi possit, præsertim jam denuò glorioso eventu in hostem depugnatum sit, ut signo dato miles bellator in castra revocetur, canteturq; receptui. At *Apollæwylerus* præceps illud atque parum forte consilium apparuit: nam exercitum victoriosum, totius Reipublicæ præsidium atq; ornamentum, nunquam discedere posse, nisi fuga potius quam profectionis speciem hosti præberent, progredientibus enim postsignanis, victicem illam aciem antesignanam laxare tunc oportere, atque animis statim & corpore concidere, equitum quoque præfidiis semel nudatam hosti à lateribus, à tergo objectam, & circumventam, ne minem amplius defensuram, neque qui opem ferat adfuturum amplius. Quapropter nisi teterima atque ignominiosissima nece perire quis velit potius, quam fortiter agendo victoriam gloriosam, cumulatam & certam consequi, reliquias *Turcarum* jam omnino delendas & profligandas esse. Itaque maturimè advocata postsignana acie, fratrem *Ludovicum Apollæwylerum* hortatur, ut necem germani barbarorum sanguine expiare velit, qui statim advolans, sibi omnino constitutum esse aiebat, deletis hostibus, & tumulum & tormenta occupare, aut cum ipso fratre egregie pugnando, simili fratris ac decoro exitu, mortem oppetere. Tibicines tunc omnes simul tuba canere, tympanistas classicum ciere, milites clamorem attollere, & appellationem Christi ingeminare, ex omni parte in hostem irrumpere jubet. Hostes eo terribili sono perturbati, atque subita nostrorum vehementia attoniti, hædere, omnino nihil facere primò; spiritu verò resumpto, desperati jam nostris occurrere, jam iusta acie, totis viribus configere, in carpendo procur-

Tom. II.

fare, à quibus extra ordinem fortissimè pugnans *Egenolphus Zellenis Nobilis Tribunus*, telo ictus ceciderat, interceptus continuo, & abductus est. Pugnabatur magna vi utrinque, ubi quisque Ductor, sive Tribunus curabat, ibi acerrimè nitebatur, nullus vel subsidii, vel vitæ spem majorem, quam in seipso ponebat, avidissimè quisque alterum sauciabat, cædebat, cum negligentissimè semet regeret, clamor succumbentium permixtus execrationibus, precationibus, & cohortatione: hic lætitia infrendens, illic gemitus & patriam & sacra lugentium, strepitus armorum, fragor ante omnia tonitruorum; quem imitari videbantur, dum ex tumulo, ex arce, ex colle, quem in altera ripa occupant, omnem pulverem tormentarium, omne sulphur, omnem Æthnam, omne ferrum naturæ in nostros evomere, atque tormentis projicere conantur.

Her.

Audio perniciem hanc tam horrendam fuisse, ut fortissimi Viri, qui ex Styria caterva illa ferrea continebantur, vecordi instinctu, detracta acie, imperata recusare, atque se elongare ab aliis cœperint.

Tha.

Ut maxima fuerit certè, tamen calumnia hæc est, atque ex invidia conficta quædam injuria: nam *Rindschidtii Ducis* jussu, ut grandinem pilarum ferrearum declinarent, morulam fecerant, cum vulgus eos fugam moliri inculcavit.

Her.

O Dii, quam livor semper summa, abjectissimus ipse, petit? Sunt qui audent affirmare, *Apollæwylerum* adequitasse *Rindschidtio*, & intento minutulo tormento ei minatum fuisse, confestim illum se trajecturum, nisi in ordinem redeat, quandoquidem illi etiam turpiter fugienti moriendum sit.

Tha.

Masculum responsum tulit *Apollæwylerus* à Viro fortissimo, ni fallor.

Her.

Tale dicunt: De honesta morte sibi curam esse, non de fuga, attamen civibus suis consulendum fuisse, eosque manifestis periculis non objectandos, nisi omni fera stolidiorem se æstimet, quæ etiam in periculis catulis suis consulere soleant. Ad summam, unà se cum aliis vincere, aut cælum petere velle.

Tha.

Vidi certè ego omnia ipsum suis providere, apud omnes adesse, laudare, increpare: nam equitatu suo omni, in partem eam traducto, quæ extra jactum tormentorum securus esse potuit, in hostem procurrare, & nullam contumeliam in eo remanere permisit. Interim *Nadastus*, *Serinius*, & *Nadasti* frater, læti modò, modò perterriti, obversari suis, monere hos, illos hortari, manu significabant, nonnunquam quæ volebant, nitebantur corporibus, hinc illinc inter tormenta, inter tela, inter tot ictus quasi vitabundi atq; taciti alios agitabant. Hostes tandem de pugna sua remittere incœperant, cum hi consultò lenius agere, & hostibus desperatè contententibus, fugam aperire, neque militum neque Ducum excellentiss. officium ullum intermitterebant, donec *Styx* illa *Turcarum*, & *Phlegethon*

Ecce

thonca

thontea barbarorum Babocza palus, nullum amplius reciperet, atque Cocytus Mahmetanorum Rhymnia ex cadaveribus immersis, pontem fugientibus latronibus præberet.

Peth.

Tunc certè in summo tumuli, totius jam campi, jam tormentorum certi & veri Domini & possesores, illi nostri aciem suam extenderunt, laxis & vulgò ad prædam discurrentibus. Jam tertium victores, miles alium lætus appellat, acta edocet, atque audiunt gesta, unusquisque (nam ignavus nullus fuit) Ducum facta ad cælum effert, de suis gloriatur, gratulatur de alienis. Cæterum Nadaustus, Serinius, aliique ex Nobilitate magni Viri, consiliis belli Præfecti, cum pulverem tormentarium in secundam horam non sufficere amplius viderent, Baboczam præterea non adeò immunitam arcem, ut absque tormentorum concussione expugnari posset, hostem verò indies auctiorem futurum, iis tantisque difficultatibus impeditos se consilio diu sustentare aut explicare, quomodo vellent, vix perspicere eos fatentur, itaque Apollævylerum ad eunt atque orant, ut quadrata acie instructa profectiorem instituat, Canysium versùs, satis factum honori, satis gloriæ, obsessione quoque liberatos, qui in Zygetho includebantur, & manifesta demum fuga Turcas profiteri, conditionem ipsorum, nostra jam multò peiorem esse. Huic sententiæ Apollævylerus, qui internecione omnium Turcarum fratri parentare, ejusque mortem ulcisci cogitabat, ægrè quidem primò, vix tandem difficultatum rationibus evictus, cessit, ac receptui canere iussit, Legionique omni indicare, decretum jam atque opus esse, ut intra fossam, quam tumultiuariâ aggerè novo egesto confecerant, sese reciperent, arcem exinde oppugnaturi. Quò ubi perventum est, ordinibus adhuc & acie omni integris, videri sibi consultius, inquit, ut vallem, quod ex curribus, ut antea dictum est, confectum erat, repetant, illic quidnam contra hostes moliendum sit, in tutò consultaturi. Vix ita inclusi, progrediendum esse ipsis ad Dravum flumen, indicat: nam com meatum eò applicuisse, quo reficerentur largius. His artibus, defatigatum laboribus & vulneribus agrum militem, ad sustinenda incumbens itineris incommoda, paulatim promovendo, nihil urgente, proprio rem facit, atque absque omni fuga suspitione & conspectu hostis abducit, habita ea sauciorum ratione, ut quadrigalibus equis, vel infirmiores equitum jumentis in clunes impositi, arctiore se complexu retinentes, deducerentur atque sustinerentur. Jam per horam aut amplius acie instructa processerant nostri, cum octo millia atque amplius Turcarum à tergo nostris instarent. Apollævylerus ex tormentis majoribus, quinque leviora, quanquam difficulter post agmen collocat, addita Weldneriana jaculatorum cohorte, ac sclopistis Hürschiiis, qui Nigris ferentariis immixti, postrema agmina defendentes, impressione facta, omnem Turcicam velitationem propulsa, atque in fugam vertebant. Illi autem crebro impetu & transversis præliis iter nostrorum remoraturi, quoniam ignaviæ suæ diffidebant, lassitudine nostros tentabant, à dextra, à sinistra iterum atque iterum aderant, pernicitati equorum confidentes, eminus omnes sauciabant, cum nostri contra, ferendi, aut manus

conferendi nullam darent copiam. Hæc inter propè Wellevvarum oppidum Legio pervenerat, quod à Babocza sex millia passum distat, ubi tandem etiam Virtus nostrorum eos superat, cum ardentissimo animo in laceffentes ferebantur, ita Turci effusi & fugati, velocitate equorum tutati sunt, nunquam amplius nostris comparuere. Demum progressu nostrorum, hostium importunitate sic inultum impedito, magna difficultate confectis aliis quinque milliariis, eoque modo vesperi ad Perlenkze nostri castra metantur, quo etiam una, qui postremos defenderant, perveniunt. In castris tum Deo Opt. Max. gratias actæ, pro concione universi laudati, ad cætera quæ leviora forent adhortati, pro victoria jam pugnatum satis durè, omnes alios labores pro præda subeundos fore. Saucii tunc summa cura fori, refecti omnes esculentorum & poculentorum copia, & recreata vires. Censiti deinde, ubi nostris non incruentam victoriam contigisse compertum fuit; majorem autem partem eorum, qui in bello occiderant, dicunt ex Germanorum Nobilitate clarissimos & fortissimos Viros veteranorum quasi florem fuisse.

Her.

Ducenti paulò amplius apud nos desiderari dicuntur, quos inter cum nulla adhuc eorum fuit mentio, censentur Jacobus Reyschach quidem, & à Turre alius. Tribunus Legionarius Theobaldus Ziegler à Senheym, qui fortiter pugnans, quinque horrendis vulneribus exceptis, non inultus cecidit, auxiliariorum peditum Styrensiū Tribunus Sigersdorffer pari modo occubuit, pede vulneratus inter infinitos ipse Apollævylerus Legionis Præfectus Virtute evasit sua.

Tha.

Pulchra certè morte, Nadausti frater, exemplum Pietatis & Fortitudinis reliquit: is enim adversis vulneribus concidens, quem pugnando locum vivus ceperat, eum amissa vita exanimi corpore obtegere repertus fuit.

Her.

Felices animæ, quibus hoc datum fuit, ut effuso sanguine, aut Reipublicæ salutem & felicitatem fundarent, instaurarent & stabilirent, aut certè nunquam inter moritura bonorum recordatione, & nominis gloria sempiterna, calamitatem communem subterfugerent, ac priusquam mortalitatem sentirent, immortalitatem assequerentur.

Tha.

Infelicissimos ergo Turcas, nam apud eos nihil nisi luctus & mæror agitabatur, quorum duæ millia ac quingentos desperatè agendo, timidè pugnando, turpiter fugiendo periisse, tam certum est, quàm mancipiorum verissimo relatu compertum, ex pugnacissimis inter ipsos reliquum esse nullum, neque non profundissimè vulneratum ullum, signa militaria ipsis erepta quinque, & à labaro Solymanni proximum pandum, tormenta illa tria cum pulvere & pilis extorta, triplicis tandem fugæ ignominie labes perpetua illis inusta.

Her.

Victi, fusi, quò abierint, nondum audiui.

Tha.

Fatale certè Rhymniæ flumen, dum in universum eorum unusquisque animum despondisset, transgredi amplius non ausi, in colle illo, quem pro castris

castris primò ceperant, triduo commorati, inopiam & famem non diutius laturi, ex vulneribus denique & tabescentium cadaverum fœtore ægri, magno pavore Christianos sibi instantes semper, etiam in somnis exhorrentes, tandem *ausugunt*, atq; ad dolos consuetos convertuntur, detruncatis iis, quos fors in bello neci dederat, capita eorum sanie disfluentia hastis insigunt, ex paganis mulieres colligunt, quarum trecentas amplius comprehendunt & secum abducunt, acceleratisq; itineribus progressi Zygetho castris iterum admovent. Anteverterant hos ex nunciis præsidariis, duo, qui rebus gestis ad Baboczam interfuerant, qui confirmatis victoriæ nuncio omnium animis, insidiarum hostis eos admonuerunt. Interea etiam, qui erant in præsidio disjecto aggere & vallo, oppleverant fossam, quam Turcæ prima oppugnatione pro munitione castrorum objecerant, eam quoque mœniorum partem, quæ ex frequenti ejaculatione tormentorum corruerat, jam lorica circumdatam, fossa, vallo & muro cinctam, ingenti Virtutis & animorum conatu defendendum suscipiunt. Turcæ ostentatis à cadaveribus resectis capitibus, fœminabusq; paganis, quas uxores fuisse Germanorum mentiebantur, præsidarios & cives simul hortantur ad deditionem, quod si pertinacius resisterent, pro honoribus & muneribus, quæ ampla omnia pollicebantur, in omnem sexum & ætatem gladio se fœvituros minabantur. Ea verò omnium constantia, atque in Virtute nostrorum tanta spes, ut surda aure minas atque promissiones barbari omnes transmitterent: nam *uti ab stolido hoste propter desperatam expugnationem prolata, irriserunt omnia*: sic ut etiam Baboczicam illi cladem, contumacioribus verbis in faciem exprobrarent, nulla dissimulatione nostrorum decretum jactantes, *nisi cedat, Baboczam expugnatum iri, & eversum tandem in cineres nostros eam redacturos*. Secunda igitur noctis vigilia, Hali occulto quodam pavore consternatus, non amplius cessandum sibi, sed decedendum ratus, tormenta educere, & maximo silentio præmittere jubet, illachrymans mox, peiviciaciamque nostrorum destitutus, convulsis signis, turbatè confusus, suos subsequi præcepit, ac ad Quinqueecclesias iter convertere, atq; deflectere. In eo dilabentium tumultu nostri erumpunt, ac egregiè pugnantes, postrema agmina magna cede afficiunt, hostem per aliquot horas insecuti. Croata præterea aucto, aut corrupto comiteatu, ex S. Laurentio & Kelamankze oppidis funditus everfis, direptis castris, maxima præda ditatos suos domum reducit. Occisus est ea pugna magni nominis apud Barbaros latro, in qua etiam cum iis, qui in prima obsidione perierunt, septem millia Turcarum desideratos, qui capti sunt retulere. Hali autem pacatioribus quam antea itineribus ad Tulnam, deinde Budam pervenit, ubi dissolutis cohortibus cum execratione infauftæ militiæ unumquemque in suum præsidium dimisit, mercenariis potestate domum revertendi facta.

Her.

Exercitus victor quò se deinde, quæso, convertit?

Vic.

Consummata omni belli gloria Matthias Corvinus, ignaviæ tantum & dedecoris locum reliquisse in Pannonia, longo jam tempore, per totum

Tom. II.

orbem indignantium fremitu contestatum, & paucorum ignavia, Germanorum invictæ vestra gentis nomen & Virtutem, continuò prodi cernere erat, at nunc Apollævylerianæ Legionis excellenti Virtute, Germanorum decore instaurato, timor de Turcis non abs re conceptus, plurimorum animis deterfus, cum illa tanta mole virum incubuisset, ut tantæ arrogantiae fastusque insolentissimi tyrannum, fuga suorum exterritum, unâ cum totius gentis infamia æstimatione sua exueret, majus aliquod opus cœpit cœlestis cura Cæsaris, ideo ad Bersenkze dimidium diem cunctantem Legionem Canysium evocavit, quod quinquaginta passuum millia distabat. Eò mittebatur tanti roboris exercitu dignus, & omnium votis diu exoptatus Imp. Ferdinandus Austriacus Cæs. F. quem amantissimum & dulcissimum, pietate, simul tenerrimus & durissimus pater, dum patriæ consulere studet, irritato & desperato hosti objicere non dubitabat. Is jam mense Septembri Canysium venit, deliberatione obstinata, ut iter ad Zygethum usq; Christianis expediret, ab insidiis & injuria Turcarum liberum redderet. Aderant illi ex Bojohemia, Moravia, Carinthia ac aliis ditionibus lectæ equitum gravioris armaturæ, alæ millenariæ tres, quorum pauci hastis, venabulis verò simul ac sclopetis ferme omnes utebantur. Huserones sive levioris armaturæ equites hos comitabantur numero octingenti, vexillationibus Dalmatica & Hungarica distincti. Alam sacram liberali & pio in patriam animo privatis sumtibus & stipendio hilari conductam, Joannes Fuggerus Ant. F. ducebat, quæ equitibus quinquaginta fulgentibus armis conspicuis constabat, quorum etiam equi ipsi ferro erant contexti. Prætorix cohortes duæ Austriacæ comitabantur Imperatorem, ut decore eximio exornatæ, sic bellicum spirantes, generoso animo Martium vigorem ostendebant. His omnibus Legatus ab Imperatore dictus erat Sforza Palavicinus, Italici splendoris homo, Nobilissimæ & Germanæ suæ originis æmulator cordatissimus. Equorum jugis trahebantur tormenta leviora falcones & colubrinæ ad campestres usus, nec non Basilisci ad oppugnationes cum maxima pulveris & globorum ferreorum copia, iis & omni officinæ machinarum bellicarum præpositus erat Joannes Osofski, Vir strenuus, usu & consilio gravis, cui parebant fossores ducenti, annonæ vim magnam secum advexerant. Aderant quoque natu grandi homines, inque omni consilio pacis & belli exercitatissimi, Plavenis, Barcovius, Carolus Tscheretinus, Julius Hardeccus, Joannes Weyspriachus, Franciscus Turacus, Erenrychus Kunigspergius, Paulus à Zeltingen, alique ad munia belli obeunda idonei Viri, ad consilia delecti, qui Cæsaris filio, Imperatori, juveni ardore mentis in gloriam properantiori, ubique adestent, tam in ipsa militia, quam in Conciliis. His actantis confirmatus auxiliis, eaque copia exhilaratis nostris, de explorandis hostium consiliis, de eorum incommodis augendis, deque Zygetho communiendo consultari cœptum est, ob id, quod præsidium illud, ad invadendos hostes, maximam opportunitatem, ad defendendos fines, commoditatem ingentem, præberet, si frequenter erupturis, egressus facilis & tutissimus receptus parareretur, & comiteatus,

meatus, pecuniæ, milesque, quem adduxerant recentem, intromitteretur. Providebant nonnulli, id esse rem summi discriminis, quoniam plura oppida natura & opere fermè inexpugnabilia in circuitu & itinere Zygethi extarent, quæ rectam illac viam ad rerum necessariarum subvectiones liberè commeandi penitus eriperent atque intercluderent, Turcarumque velitatione omnem Regionem intutam redderent, quorum insultantium perpetuoq; insidiantium arma, cum non toleranda, certè tollenda à fortibus viris, atque pericula, nisi victoriæ recentis fama ea imminuat, subeunda esse maxima. Si tum quoque in propinquo ad Zynnam animum, Carothnam arcem, cum oppido & flumine munitissimam, ipsam nisi fama Christianorum illustri, & victoriæ accessu læto, magno autem Barbarorum incommodo, in nostram potestatem nunquam venturam, neque sine summo periculo eam hostibus adimi posse. Hanc autem, ad oppugnandam ipsa spe difficilior, eum inventuram, quicumq; aggredi ausus fuerit, licet prædam & laudem uberiorem sibi paret, cui ad expugnandam Divinitas ad futura sit. Hæc sententia Viris decentior nobiliorque, etsi periculum multum præ se ferre videretur, eam tamen amplectendam arbitrabantur omnes, quando bellum trahere admodum perniciosum esset. Imperator igitur Apollæwylerianam Legionem illico arma capere jubet, & ad occupandum cum arce properare Linkevvyrtziano globo, Nigris jaculatoribus atque vexillationi Turaci iungit, ut peditibus præsidio exiret, productus est quoque apparatus tormentorum octo cum fossoribus sub Osofko, cum reliquo exercitu Imperator castris metatis apud Canysium confedit, ut maturam opem ferat, si quæ hostis vis aliquacunque ex parte ingruat. Sentio autem, & mihi jam abeundum esse, Pethæie, quare, rogo, ea quæ restant, explices.

Peth.

Non abibis, novi; at tunc accelerabas imperium, quando cum ala Serinia, Legionem, quæ adhuc vix quinque millia passuum confecerat, in castris ipsis assequere, hoc vix ab Imperatore impetrato, ut in summo discrimine, summiæ rei non deesses. Paulò post, Turacus cum sua vexillatione mittitur, ut quæ certiora essent, atque ad expugnationem opportuna, specularetur. Is cum hostibus porta excurrere ausus ad manus venit, ubi res ita gesta est, ut interfectis Turcis pluribus, contris infixis eorum capita in castra retulerit. Orto deinde sole Legatus, legionis Præfectus ipse, tormentorum Magister, ac alii, quorum in militia usus & autoritas, delectis cataphractis, & jaculatoribus equitibus ad inspicendam loci munitio-nisque naturam, ægerimè oppidum à civibus, defendi, sed multò difficilior arcem à nostris occupari posse vident, cum in ea tanta mœniorum & muri firmitudo & soliditas, ut per mensis vix spacium quantumvis tormentorum assidua diverberatione, dejici non posset, neque labefactari, prominebant ab ea parte, ubi oppido imminet, arcis extantia propugnacula, per quæ emissis tormentis ex omni parte subeuntes, certis fenestris feriri possent, mœnia autem quadraginta pedum altitudine, spissitudine horrenda. Præterea au-

dierant fossam post murum latissimam, eique vallum deinde objectum. Hac autem, qua castra respiceret, atque fluvio alluitur, paludem esse profundam, quapropter ipsas bombardas, quibus diverberare & dejicere muros opus esset, trans fluvium vehendas fore. Hæc cum in castris renunciata, atque deinde quorundam exploratorum relatione vulgò auditum esset, eam oppidi & arcis frequenti præsidio, rerum copia confirmatis munitio-nem esse, ut inexpugnabilem crederent, præterea hostem octo millibus equitibus propè esse, exercitumque justum subsequi, plurimi deposita animi audacia, de oppugnatione relinquenda cogitabant, licet Apollæwylerus Nigros illos, atque cum Osofko fossores, ut egesta fossa, objectoque aggere tormentis collocandis opportunum locum caperent noctu, præmiserat, adjunctis illis quatuor peditum signis, quæ Ludovici Vicarii ægotantis ducebat vicarius, inclyræ Virtutis Tribunus Humbrechtus Stoer.

Ghir.

Hanc familiam originem suam à vetustate quadam veneranda & horrenda reperere, à nonnullis audivi, honoratis denique Viris eam & florentibus opibus semper inclaruisse.

Vic.

Quid ni? Hos inter enim hodie est, qui cum cæteris Proceribus Imperii, ex sodalitatibus cujusdam autoritate sacratus Vir, gradu & ordine præcipuus habetur, quemque animi Virtute & dignitate morum illustrem, benigna insuper in egenos & studiosos ejus summa beneficentia mirum in modum exornari audio, ac, ni fallor, Joannem Rudolphum vocari.

Her.

Is quidem ipse est, Murbachi & Luderii Antistes, de cujus Nobilitate & stirpis vetustate, mihi videre olim contigit monumentum certissimum; apud Theobaldum hujus fratrem, Virum divinum, priscæ Virtutis & frugalitatis æmulatorem: Habebat is libellum, in quo insignium familiaris cristæ, quas Clinodias recentiores vocant, innumeris vicibus variabantur, magnæ vetustatis, magnæ & latè propagatæ stirpis, apud Germanos maximum argumentum, cui vel hoc testimonium accedit, quod Apollæwyleris tantum, qui ætate alios præcedebant, in galea virginis, D. Apollæ imagunculam ferre licebat, cum minores aut re omnino nulla, aut pavonis cauda cassidem exornarent. De hujus quoque Magnificencia id ingenue me testari posse, & fateri debere agnosco, meorum studium liberalissimum mihi semper fuisse eum, acesse patronum & fautorem, at tu Pethæie rogo perge.

Pet.

Ad famam Turcici adventus atque tanti & difficillimi laboris, Legatus, uti decebat Ducem sollicitum, de salute exercitus cogitare plurimum cœpit, convocatis Decurionibus an progrediendum? num certiores nuncii expectandi essent, interrogat? cum illud ad veræ Virtutis laudem, ad certum tamen periculum inclinare videatur. Tunc securitatem nonnulli ambitiosæ gloriæ præferre: Apollæwylerus adolescentes duos Turcas, ex Bosnia oriundos, fratres Germanos in medium producit, qui ab arce ad nostros transfugerant. Hos inauditos

inauditos protinus, qui erant suspicaciores, jugulandos esse exclamabant, quos, ut insidiarentur nostris, emissos fuisse, aut ut effugerent, quas apud suos meriti essent maleficii poenas, huc venisse dicebant, vera pro falsis enarraturos. At illi freti innocentia & benigni in nostros animi sinceritate, inferunt: Mortem recusare ex hoste, gratitudinem erga benefactores abjicere, aut pejus mortē pati aliquid se non velle, nostros autem ex ipsorum vita optima assequi posse. Tandem publica fide data, & dicere jussi, fortibus atque selectissimis viris arcem custodiri indicant, eamque annonæ, conumeatus, magna copia, atque etiam divitiarum abundantia refertam. Unam solummodo prædialiis ante quindecimum diem, subsidiorum spem deesse, neque Turcis, qui blanditiis, minis, atque omni genere persuasionis in illum terminum liberationis expectationem rejecissent, facultatem superesse comparandi exercitus, aut adducendi minori temporis spacio. Tam sanctum hoc esse, tam certum testimonium, ut ipsi vitæ necisque potestatem diffidentibus ultro jam detulerint, & Religione liberatis deferant adhuc.

Her.

Liberali satis ingenio mihi videbatur, quem exiis nuper vidi, apud Antistitem, de quo Carolus dixit, cujus opera ni fallor, imbutus adolescens, nostris sacris regenerationis lavacro propediem initiabitur.

Peth.

Auditis istis, erecto in sententiam Apollævylero, in id omnes, in quod ipse maximopere adnitebatur, tandem matura deliberatione descensum est, ut quod sub castello erat, oppugnaretur oppidum, ac tormentis in adversam partem delatis, arcis mœnia quaterentur. Exemplō igitur, singulari diligentia, longissimum iter emensi, uno tempore ad oppidum perveniunt, & tormenta in aliam partem collocantur, militum inde vehendis opera fideliter adjuti. Oppidi ingressum, statim circumvallant atque præsepunt, & ad forsam subitaria jam opera Ofostkii productam, tormentis custodiendis tria signa ex sua Legione Apollævylerus dimittit, quæ cum adhuc novem signis constaret, ipsa in tres acies dividitur, ut una oppidum invaderetur, altera in omni periculo primæ subveniret, succederet postrema, quæ circumfusa oppugnantes defenderet. At milites primi summa alacritate oppugnationem capessunt, rati se occupaturos oppidum, unde optima præda peti posset, quo primorum insultu expugnato, tanto ardore animi, tanto impetu milites universi laxatis ordinibus, relictis stationibus in arcem nitebantur, ut nullius autoritate, nullius reverentia, neque precibus, neque minis revocari poterint, minus ad custodiam tormentorum detineri. Plurimum tunc fuit Apollævylero ex obsequentissimo aliâs milite, cohortem vel unam, quæ curaret tormenta, colligere & retinere posse. Divini, ut ita dicam, hujus furoris, quem veteres Panicum dicunt, præbuisse causam ferunt sclopetarium, qui occupato oppido, curiosus ad propugnacula arcis usque prætergressus, per fenestellam quandam introrsum inspicens, perturbatos discurrere prædialiarios cum vidisset, perfo-

ramen tormentaria glandula effulminata, ad vallis tumultum custodes effugarat, qua de re celerrimè anhelantem, ac vix spiritu recepto, Præfecto Legionis Apollævylero, quid egerit, quid speret, quid conetur, differentem, qui propè adstabant, abeuntem iterum, magno clamore tellera nominis sacrosancti JESU, data & recepta, sequuntur. Hos unusquisque intentione Virtutis, aut assequi, aut prægredi conatur. Eo tumultu oppidum incensum est, quo difficultas oppugnanti militi multiplicata fuit, siquidem multi in, domos arci proximiores, ac eminentiora recta evaserant, unde minoribus tormentulis, n. anuariis, & propugnacula omnia & vallum ipsum hosti tam infestum reddebant, ut ex iis nullus defendere se amplius, neque conari in nostros quicquam posset, etenim in ipsa corona mœnium certissimis ictibus vulnerabantur. Itaque quo incendium restingeretur, maximum opus fuit & ingens labor, ne ii qui optimè rem gerebant, ignis inclementia à pulcherrimo facinore impedirentur, aut invalescente incendio, concremarentur ipsi. Atqui negotium jam, quàm pro opinione, moræ impatientissimi militis, lentè procedere arbitrabatur, quapropter explorato situ, sicciorem paludem esse, & quæ parva superinjecta materie calcari posset, paratis ab Apollævylero omnibus, ex omni parte arcem circumdant, scalis injectis scandere murum nituntur, ac vera jam vi intenti, triplici acie propugnacula subeunt, tandem neglecti alicujus loci perspecta opportunitate, Apollævylerus ipse accurrit, & hortator enitentibus, & Virtutis & ignaviæ testis adest, recenti milite fessas acies reparat, securibus, dolabris ac vectibus allatis, qui portam arcis perfringerent, immisit, eos autem nec quicquam laborantes, ad propugnaculum deducit, quod per amplum, in cujus fastigio vexillum barbaricum erectum erat. Id dum Turcæ tot conatibus, uno tempore variis in locis sese opponunt, tanquam ad expugnandum difficillimum incustoditum reliquerant, ad ima igitur ejus suffodere & scalpere jubet, & perforato muro in vallum ascendere. Jam perforato & hiantē muro certamen initur, quod minimè reticendum duco, sed prodendum, quia optimum ad exemplum posteris videtur. Scipio à Landenberg, patre Nobilissimo Legionum fortissimarum olim Præfecto, ortus, juvenis, qui adversus pericula & labores indefessi invictique corporis & animi laudem tulit, cum quinquaginta illi, quos secum per foramen deduxerat, de eventu non nihil dubitarent, ac eo tardius in arcem irrumperent, interiore in loco, sub ipsa munitione solus aliquandiu hostem sustinuit, donec bini & terni pro scutis, planas tabulas, testudinis modo, in caput elatas, ipsi conjungerentur, atque in altum progressi, mira quadam animi constantia occurrenti & fremebundo hosti congregiuntur, nec mora, ex tota munitione in hunc unum locum confluentibus, cruentissimum barbaris inceptum est certamen, sed nostris iniquius: nam adjuvantibus etiam fœminis, pro vita decertantes Turcæ exploratis notisque locis, certis ictibus nostros vulnerabant, innumerabilibus glandulis tormentariis petitos propellebant: Erant enim ex nostris nonnulli, qui breves suos gladiolos tantum

tantum in tanta festinatione, ac telum aliud nullum per foramen muri intulerant, quapropter longis Turcarum hastis, incurvisque acinacibus detrudebantur facile. Jam propulsati, cum per eam rimam, qua arcem invaserent, cum densati projicere se eo, & periculo eripere vellent, qui nitendo primus fuerat, cedendo ultimus Scipio, hujus ævi pudendo & execrando cultu *caligarum diffusum largitate, palo, qui vallo infixus erat, inhaesit, nec explicare sese, nec a sociis eripi aut enodari potuit, priusquam irruentibus barbaris, septem atrocissimis vulneribus læsus* sauciusque, paucis post diebus vitam amiserit; quo uno fortissimi juvenis casu, duo auditu horrenda inemorandaq; exempla comperita sunt. Primum, quod ab omni ratione alienissimus habitus, Nobilissimum adolescentem non solum extinxerit, sed etiam hosti vilissimum ad deridendum propinavit, eos enim prolapsus jam & hærentem impetentes, incaligatum Diabolum excutere se, acerbissimo scommate atque inconditis cachinnis jactare auditum est: alterum, quod tanta immanitate, tanto odio in nostros feruntur, ut singulis ictibus cæsum unumquemque dividere nitantur. Excepit enim inter alia is in femore vulnerus, quod nullius viri pollice, tertiadecima dimensione obtegi potuit. Percelluerat omnium animos luctuosissimus casus, quapropter viribus inferuntur universi, ac pro ingenio quisque, hic eminus glande, ille tragulis, hastis, aut omni, quod fors obtulerat telo, intus, infensus, ad summa scandere gemit: alio loco hi murum suffoderelargius, scalis subniti, cupere prælium, vel manibus conterere. Neque Turcæ segniores erant, ii enim saxa devolvere, sudēs, pila projicere, sulphur, picem, tradam mistam, arenam ignitam, oleum fervefactum, quicquid tormentis, quicquid manu emitti potest, in nostros dirigere, comminutis ingentibus faxis, & dejectis scalis multos dejicere. Pari itaq; spē, virtuteque simili pugnatum est per septem, easque integras horas, sed ad extremum furore nostro cum maximè urgerent Turcæ, multis rerum difficultatibus circumventi, sauciati plerunque ex tectis adjacentibus, in interiorē inferioremque arcis aream se recipiunt, irrumpunt undique nostri, hostes supremum virtutis conatum edituri, conglobantur, ut non inulti cadant, tandem duobus in locis pulvere tormentario supposito & sparso, desperatis rebus ignem subdunt, quo multi ex nostris afflati, læsi atrociter atque ambusti nonnulli perierunt, quod ubi Apollæwylerus vidit, victori militi adclamat, ut nulla deditioe cujuscunque vitam paciscatur, nullum incolumem dimittat, omnem concidat hostem. Miles ad signum indictæ cædis debacchari, haurire viscera, inque iis, quas nonnulli deglutierant, opes inquirere, sorbere cruorem hostilem, atque ita se vivere, ut præter quatuor ad summum, tenere illi & decrepitæ ætatis, nullus hominum in ea arce vita superstes manserit, cæcorum inventi sunt octogintaquatuor supra ducentos; ex nostris desiderati viginti, vulnerati centum paulo plus, inter quos glande tormentaria læsi ex Tribunis Legionis, Georgius ab Hasemburg, Vir Nobilitate generis ac animo generoso excell. & Wernherus a Reintaw, ut summis claritate generis par, sic animi magnitudine nulli secundus.

Her.

Mira narras. Tormentis igitur majoribus nihil actum?

Peth.

Eorum certè nisi in nostros exploderes, nullus tunc fuit usus.

Her.

Qui nostro ævo absque horum subsidio, munitiona oppida expugnavit, a nullo veterano hactenus mihi laudatus est, dolo enim aut proditione id effectum esse dicunt.

Peth.

Manus Domini, digitus Dei hic est, neque viribus hominis datum, neque profectum. Et igitur gratias actis, cum nox se infunderet, Georgius a Liechtenstein legulus, Regionis Tribunus cum cohorte sua quingenaria, in ipsa arce excubias peregit.

Her.

Hunc arrium & militaris disciplinæ diligentissimum observatorem, multis fortibus factis, constantis atque impigri Ducis opinionem audio consecutum, in summam gratiam, ob bene navatam hoc bello operam summis atque infimis charum vidi.

Tha.

Ad providi & strenui officium Ducis, ingenium & habitum corporis decentissimè transulisse etiam fratrem suum vidimus omnes.

Her.

Illum dicis? quem gravis pariter atque perjurandus oris gestus, facundia insuper, & improba studiorum assiduitas illustrem reddidit Maximilianum Philippum, cujus fidelissimum testimonium in iis tabellis, quibus officio tabellionatus olim inaugurarabam, apud me adhuc, extrat. Tu Pethetje perge.

Peth.

Illucescente die accersitis fabris, atq; omni milite ad opus coacto, triduano ac ingenti labore arx cum ipso oppido funditus everfa est. Veteri militiæ instituto, ne receptaculum Turcis in posterum præbere posset. Ea ipsa die, quæ Carothnæ ultima fuit, Imperator ex Canysio turmas Nadastinas, Seriniam alam, vexillationem quoq; Dalmaticam immittit, qui ad Zygethum prædabundi excurrerent. Legio Apollæwyleriana ut sequatur, mandat, atque ad expugnandam Baboczam iter intendat. Ea autem jam accelerato imperio, Gorgonem usque profecta, cum Barbari ex prælio & amissa arce, animi omnem jam exuisse ferociam, nunciantur, deque salute desperatos esse, quod victoriosissimum exercitum, pertinaci admodum animi proposito, in unam illorum omnium perniciem proruere viderent & sentirent. Adauxit quoque metum, & exploratoris ejusdem adventus, qui cum iis, quos a Babocza in castra ad Carothnam miserant, comprehensus ac solus, tamen prius *labiis, naso, palpebris & auribus resectis, facie deformatus, ad suos dimissus est, ceteris jam palis infixis, aut in quatuor partes dilanitatis.* Is ergo aspectu crudeli horrendus, cladis sociorum oculus testis, disciplinæ, virtutis, & munitionis nostræ instructissimæ explorator certus (nam *deprehenso & panis afflicto omnia per nostros ostensa fuerant*) ex calamitate sua effusè mentiendo, vires nostrorum adaugebat. Diffusi igitur munitionibus

bus, usque adeo precipiti fuga, ex Labocza, Sellye, Sancto Martino, Geregallo, abierunt, ut perturbati & perculsi animo, procuratorum nostrorum affultus nullo modo expectare ultra vellent, tantum peculio preciosiore correpto, neque tormentis confractis, neque corruptis com meatibus, neque, ne nostri illis non potirentur, oppidis incensis recesserant, quæ omnia alia Serinia & Dalmatica vexillatio diripere. Præda quæ ditior, fuit tormentorum triginta quinque, eorum qui carrucis solent perferri, exceptis iis, quæ manu promoveri possunt. Horum etiam fundamentis emotis, disiectisque ædificiis, Serinius Tschretinusque præmissa equitum manu, quos aduexerant com meatibus, præsidium & pecunias Zygethæ imponunt, recrearuntque ærumnis confectum locum, novo milite, neque præclaro hoc facto contenti, sed avidè & festinanter ad prædam Quinqueecclesiam usque provehuntur, quod futurum, haud sinistro consilio præsenferunt Turcæ, quæ ea erant in urbe, egressi igitur ex insidiis palantes longius aggrediuntur, atque impetu facto ex iis quindecim interceptos abducunt. At summæ Virtutis Duces nostri globatis agminibus, facta impressione reliquos ea celeritate & alacritate liberant, ut plurimis Turcis interfectis, fœda fuga terga vertere coegerint. Re itaque bene gesta, in castra ad Legionem Apollævylerianam redeunt: Unum præcipuè commoditatis castellum, nomine Capoz Wyvar, accuratissimè communitum, pari turpitudine ab hoste relictum nostros latuit, id nullo negotio recipi, ac belli nostri omnis arx esse potuisset. Interea Begler, qui incomparabili, adeoque summa apud Solymannum, præter alios, gratia pollet, atque ob id Begg dictus est, & post ipsum præcipuè autoritatis Hentstko Begg, proinde Halli, qui Buda præest, cum iis qui Tauruno, qui Mœsis & inferiori & superiori præsunt Baschis, tanta discriminis fama permoti, numerofo exercitui ex recenti victoria præferoci Imperatorem multarum gentium auxiliis confirmatum, exhorrebant. Conventu igitur indicto convenere, ubi omne consilium eo dirigebatur, ne ex occasione victoriæ recentis Chauri (sic enim Christianos vocant) in intima Regni pertumpant, diligenter providendum, atque supremum periculum capessendum esse. Copias igitur cogunt, quibus recensitis, sexaginta millia hominum amplius coisse, nostris comperit fuit. At antiquum Germaniæ decus, tot calamitosissimis amissum in Pannonia præliis, magnanimum & in arma ruentem Imperatorem nostrum accendebant plurimum, ob id gestiens & exultans, quod collectum & innumerabilem hostem totis viribus obvium habiturus esset, ex quo ut non incertam victoriam reportaret generoso consilio, fortunam suam experiri constituit. Accessit igitur Gorgonem, ac Apollævylerianæ Legioni vires suas conjunxit, ut hostem exciperet, numero incondito, quam Virtute, quam fama, magis ferocientem, proposuerat quoque omnibus modis, domum nisi victorem se non reditum, ac jamjam parabat egressum; sed quod diei serum erat, & parum lucis superesset, in posterum diem profectionem distulit. At interim consauciatos omnes peroritis, curribus & vehiculis impositos, additis ex domestica Nobilitate splendidioribus

liberalioribus, qui in ipsis fovendis, cubiculis, esculentis & poculentis eorum, cum Medicis & Chirurgis præessent, & famularentur affectis, Canysium extra periculum deducere jubet. At qui aderant Duces & Consilarii, cum magis atque magis ingravescente jam Autumno, difficultatibus multis se circumveniri viderent, Hyeme scilicet & frigore, lethales morbos ex resolutum militum alio vulgari in exercitu, itinera omnia inclementia cœli lurulenta, cœlum semper pluvia turgidum, his præter innumerabilia illud quod intolerabilius omnibus accedere, frumenti inopiam, ardorem igitur Imperatoris non nihil inhibendum ducunt. Summo itaque mane ad arma cohortantem, magna veneratione salutant conjuncti, & autoritate, ætateque ipsi venerandi rationibus firmissimis refragantem persuadent. *Quandoquidem Reipublica salutem & antiquum Germaniæ decus, contra Turcarum vim & injuriam constantissimè defendisset, eoque huc pervenerat consilio, quod cuncti rerum periti omnibus modis, non immeritè inter præclara fortiaque, Regum facinora numeraturi essent, Zygethum obsidione liberum confirmatumque haberet, & videret hostes apertam pugnam detrectare, solum ex pristina consuetudine sua, in disjunctos impeditisq; locis dissipatos apud opportunas locorum angustias (quarum ipsa Regio natura frequens esset) velitari, ne Virtutis tantos successus, tristior aliquis casus, loci aut cœli inclementia, elideretur aut obscuraretur; videri sibi, cum abundè dignitatis ejus satisfactum sit, militi, qui vix jam toto equitatu & peditatu, octo millium hominum compleret amplius, parcendum esse, & in opportuniora anni tempora ipsum conservandum, revertendum autem esse ad Patrem Casarem, cujus iussa prælegebantur.*

Her.

Ferunt Imperatorem cum horum sermonem accepisset, aliquandiu constitisse immobilem, atque oculis udis, subinde & frontem atque genas verecundia perfricantem, exaudito gemitu, cum animo rediisset ad rationem: *Vincant Cæsaris iussa, vincant genitoris imperia*, ingeminasse, quæ ut Prudentia plena, pietate tamen percellunt. Itaque reducto tormentorum apparatu, ad fluvium Dravum duodecim majora Nasadiis, id est, navibus oblongis, sublata sunt, adversoque fluvio Canysium deportata. Imperator cum toto exercitu, quintis castris Brilacum applicuit, oppidum ad Dravi & Savariæ confluentes situm. Annibus deinde duobus, totidem pontibus constratis, per eum, qui in Turcarum Regionem transuehebat, alam Seriniam, & catervam terream effundit, eisque jungit, ut intactam bello Regionem diripiant atque latè populentur. Prima deinde ratio habita est ægrorum, quos ea animi benignitate in tutiora vectio-nibus ablegavit, qua antea in saucios usus erat. Simul igitur Jaurinum delati sunt, impedimenta domestica, com meatibus, suppellectilem Imperatoriam præire per alterum pontem jubet, ipse cum Labaro, quod sexingenti equites custodiebant, & Prætoria cohorte per Zaladiensem Comitatum Canysium revertitur. Nadasti turmæ Tscheredini vexillationes, Nigri Zeltingensisque alæ equites, cum Apollævyleriana Legionem, magna difficultate majorum tormentorum duodecim corporibus impediti, per Gotham

tham sylvam iter arripiunt, Vespronii occupandi aliquam occasionem venaturi. Ita *tribus itineribus, tribus caminibus iter cœptum, non inani consilio, sed ea ratione, ut hostis instituta & doli enervarentur.* Is etenim magna celeritate, numero incredibili, Gorgonem usque pervenerat, antea quam nostri Brilacum attigissent. Quæ barbarorum astuta velocitas, militaris ingenii solertia refringenda aliqua erat variis viis, & itineribus, nostrorum variis rumoribus, ne in Regione nemorosa, tumulisq; frequentissima, ex insidiis nostros adoriri, aut reditum ipsis impedire possent. Prima nocte idoneo in loco inter sylvas castra constitere militari disciplina, & vigiliis consecuta, ac ab omni tumultu vacua, summo mane Nadasti turmæ & ala Dalmatica Legionem anteire iussæ, castraque ad Cansium antecapere, quod tendebat Legio ipsa; at imbris perpetua injuria lutulentæ Regionis fœditate tormentorum impediuntis hærebat omnis, hæc enim satis promovere nequibant, quæ destituere aut deferere omnino non volebant, quando hostes ipsos incumbentes, & tam propinquos habebant, ut non solum fumum ex eorum ignibus videre, sed voces ululantium & horrendum infrendentium audire possent. Dissimulatur tamen id difficultatis à Ducibus, & autumnali pluvia madentes & argentes, palustri cœnosaque illuvie deturbatos, affectosque pariter fame, tabernacula parare, ignes accendere, & cibum capere jusserunt. Omni ex parte austeri turbines, grandines atque pluviarum procellæ decidebant, adeo ut ea nocte de plurimis actum fuisset, nisi ingentibus ignibus excitatis, tantisper cœli injuriam evincerent. In tantis autem incommodis ingens erat cura & præteritis periculis metus quidam acerbior, cum ab auxiliariis omnibus destituta Legio, revocare absentes nec quicquam tentaret loci distantia. Afflictorum autem una tunc spes, Apollæwyleri constantia egregie sustentabatur, ipse enim mirabili celeritate, multa providentia, peritia militari & officiis humanitatis, conspectu, colloquio renidens, omnibus ipse victus malis alios consolabatur, ac constitutis castris, præsiidiis & vigiliis contra strepentes Barbaros suos securos reddidit omnes, donec orta luce magno nisu, Zeltingis & Nigris comitatus tormenta & militem, incolumis ipse Imperatori suo Cansium adduxit. Tandem iter cœpit Imperator, atque cum toto exercitu, magnis itineribus Jaurinum pervenit. At ad discessum tanti Imperatoris, ingens Turcas invasit metus: nam quanto magis domum nostri properabant, tanto plus fugæ se dabant hostes, ac intimos petebant, Regni recessus, tanta omnis disciplinæ militaris omnis vigoris oblivione, ut turpiori desperatione, & ignominiosiore fuga se dedecorantem, sol ipse neminem unquam viderit. Respexit enim nos Dominus, & aversum est opprobrium gentium à populo suo.

Tha.

Hæc certè est rerum gestarum series.

Her.

Triumphus Imperatoris, militis laurea ubi? desit ætas nostra benefacere, deserunt statim benefactorum, proh dolor! decora & præmia.

Tha.

Vana hæc omnia, inani fastu turgida. Cle-

mentia hic triumphavit optimus Imperator, tertium dum apud Jaurinum in milites ægros congiaria omnia effudit. Secuta tamen est, quæ triumpho semper ac multò clarior, supplicatio & congratulatio ad omnia templa habita, nunquam certè æternæ memoriæ recordatio sive militi, sive Duci, laurea arescenti posterior erit. Puchheimio, & Rubero Virtutis testimonia, Equestris Ordinis dignitas solennitate magna exhibita, posteaquam ex Jaurino cum prætorianis Imperator Viennam redierat. Auxiliares copiæ, Serinia ala, caterva ferrea, quæ prædabundis agminibus hostilem agrum vexaverant, post reditum in præsidia deducta, Nigri in hyberna apud Jaurinum collocata, Legio Apollæwyleriana, ad Leytha fluvium, in oppido Pruck exsolutis stipendiis, liberaliter dimissa.

Her.

Video filium. Ecquid novi Immanuel?

Pu.

Venit qui à te desideratum diu, ex Gallia attulit de Regum aliarumque rerum statu, manuscriptum quoddam oblongum membranaceum volumen. Allati sunt Scriptorum Mandlii Autographi.

Her.

Magna Historiæ nostræ ornamenta refers.

Pu.

En literas quoque.

Her.

Video Danielis Mauchii, Viri pietate & literis pleni, amantissimi, & parentis loco mihi venerandi, hominis signum. Huius inclusas quot?

Vic.

Pellege, forsitan quod nos quoque exhilaret, invenies.

Her.

O venerandum caput, ô cani omni reverentia dignissimi. Wolfgangus Fuldenus Antistes admonet me, de edendis legibus, quas ingenti aliorum librorum nunquam editorum cum thesauro; hilari & ingenti animo mihi accommodavit. Urget quoque Valentinus Klinkhardus si ve Echecrates ille, omnibus disciplinis & pietate excultus homo, optimi Principis optimus Achates,

Vic.

Quas leges?

Her.

Ripuariorum, Saliorum, Burgundionum, Alemannorum, Saxonum, Bajoariorum, Vithuagorum.

Vic.

Addenda essent his Longobardorum edicta.

Her.

Id quoque fiet, si tu exemplum, quo conferri nostra possint, suppeditaveris, ad Cal. Septemb. omnia absolventur.

Ghir.

Fastos illos tuos, imò Romanæ Reipub. tempora certa ratiocinatione distincta, nobis quando dabis?

Her.

Quàm possum maturimè.

Pu.

Instat cum instant nundinæ.

Her.

Gratias igitur ingentes ut vobis agam, Viri clarissimi, & abeam necesse est.

Tha.

Tha.

Nunquam certè abibis, nisi prius edisseras, an Appollævvylero, præter eos, qui fortiter pro patria egerunt, alius sit & frater germanus.

Vic.

Ipse dicam. Est, Joannes nempe, quo mansuetiorem vix alium invenies, tam in omni literatura, & ingenui hominis exercitiis, tam consummatæ industriæ, ut ipsa Augusti aula omnium admiratione, omnium gratia illustrem, ceu singulare Nobilitatis ornamentum semper illum observaverit, & venerata est variarum linguarum notitia, Nadaſto propè conferendus.

Peth.

Heus tu, quò properas bone, num insalutarius abibis? quandoquidem neque prandio, neque deambulationi nostræ interesse amplius possis, dabis tamen vicarium, qui nos peregrinos commitetur & instruat?

Her.

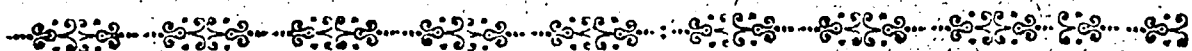
Curabitur. Etiam colloqui hujus nostri usum in me recipio, si vobis per quatuor tantum dies expectare licebit.

Peth.

Neque tua negotia impedire nos decet, neque iter nostrum te remorari diutius æquum est, hos autem sermones nostros vide reddas, ac par pari, id est, verba verbis exsoluito, mirè certè iis nostram confirmabis initam nunc amicitiam.

Her.

Hanc felicem & faustam nobis omnibus conservet precor diu, is qui piorum & bonorum animos conglutinare solet occulto quodam amoris instinctu, memoriæ, ingenii, viriumque elargitor Magnus ille Deus. Valere.

DOMINI CAROLI V. IMPER.

Præcipuorum Gestorum, brevis ac perstricta in
paucula verba, Relatio,

PER

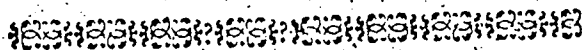
NICOLAUM MAMERANUM Lucemburgensem

S.

NUPER totius Aula paterna omniumq; Principum, Statuum, Ordinumq; Imperii, qui postremis Comitibus Augustanis ad convocationem & mandatum Patris sui Caroli V. Imp. Aug. interfuissent, Serenissime Amplissimeq; Princeps, ad posteritatis memoriam, tam memorabilis & necessariis tot ac tantorum Principum conventus, celebrem & dignum posteritate Catalogum, tua Celsitudini porreximus. Quem cum gratum tibi, acceptumq; fuisse, vel ex liberali eade re in nos munificentia exercita intellexerimus, officii ulterioris in gratitudinis aliquam significationem præstandi, amore incitati, studuimus eadem interim, dum cum Patre, relictis Belgie ditionibus hereditariis, ad eandem superioris Germaniæ in Rhetia urbem, ad novum Principum, Ordinumq; Imperii conventum contendis, opera & industria, eodemq; perpetuo in tuam Serenitatem amore, exhibere tibi Patri sui Electionem ad Imperii fastigium, Coronationemq; ante annos aliquot Moguntia editam, unâ cum Imperii amplitudine & Majestate consemplandam quam Georgius Sabinus exiguo quidem, sed celebri libello, & quem inter mori nequaquam convenit, quorundam Imperii Procerum usus & adjutus consilio ac relatione conscripsit & evulgavit. Huic nos Catastrophen loco ad calcem ejusdem Inviſſſ. Patri sui Caroli V. Cas. compendiosa brevitate perstrictam clarè gestorum ab initio Imperii usq; huc, fermè relationem subjunximus (quæ eadem & distichis aliquot singulatim complexi sumus) ut aliqua simul præclare gestorum ejus vel seminaria in sociam brevitatem, ad

retundendam quorundam haud ita candidè usque-
quaq; sentientium temeritatem, restricta appareant. Quem tu libellum, Clariss. Princeps, tum Maximi, Inviſſſimiq; Parentis tui amore, tum Divini Imperii amplitudinis & Majestatis propius, pleniusq; cognoscenda gratia: Deinde quoq; ob rerum maximarum, quas continet, pondus & amplitudinem, attentè & consideranter perlegas semel & sapius, ut simul & Majestatem Imperii, sublimitatemque videas, & in re tam sublimi ac ardua, tantique momenti, inaniter interdum, & humana hallucinatione diversas dissentientium Procerum voluntates contraria inter sese ad unanimitatem constituendum consensum studia consideres. Debet enim unusquisq; juvenis Princeps, & maxime Imperii Princeps, sacras & profanas Historias plurimas, resq; maximorum Principum præclare gestas, sedulus & attentè legere, & in hoc sibi orium seridè facere, contemptis nobiliter ac despectis vulgi Principum & Nobilium inanibus rerum levium & inutilium, quibus ætatem & tempus atterunt, studiis & exercitiis: Tum ardua quoque ac difficillima quaque maximarum Virtutum facinora amulari, sibi que ab ipsa statim pueritia clarissimorum Principum celeberrima quaque ac laudabilissimè gesta ob oculos fortiter imitanda proponere, & non circa humilia & abjecta, vulgi inertis more, non habentis illustre & lucidum ad sublimia ingenium, occupari, & humi reptare per vilia, per dedecus & sordes. Sed & animi temerariis affectibus, quibus vulgus ignobile rapitur, moderari ad differentia claram eminentiam,

ut si DEUS, in cuius manu Principum potestas est, & corda & Regna & promotio; velit ipsum præceteris forte aliquando ad Principatus fastigium pertingere, ad Imperii gubernacula admove-ri, & sublimitatem attolli, non impræparatus, non inexercitatus in iis Virtutibus, quæ hominum animos ingenti sui desiderio percellunt, & in earum admirationem, amoremque quodam tanquam impetu rapiunt, quæque ad eam sublimitatem maximè requiruntur, inveniantur. Sed quæ sunt, inquis forsitan, Virtutes illæ maxime, quarum æmulatorem oportet esse juvenem Principem? illa nimirum, ubi honor & gloria Dei, salus & utilitas publica, salus anima ante omnia quaritur, curatur & promovetur. Cætera omnia, non Virtutes, sed error & deceptio, & interitus sunt. Virtus enim vitam, non interitum parat, quem cætera parant, nec ignominiam & confusionem, ut cætera, sed gloriam & honorem parat. Verum tu interim Sereniss. Princeps, hoc nostrum intuitum Celsitudinem studium pro solito illo tuo ac perpetuo in nos favore, quo nos usque prosequeris, boni consule. Bruxella ex Cancellaria Cæsar. Septimo Idus Junii, Anno 1550.

SERENISSIMO HISPANIARUM
PRINCIPI,

PHILIPPO,

Carol. V. Imp: Aug. F.

NICOLAUS MAMERANUS
Lucemburgensis,

S.

PHILIPPUS Maximiliani Cæsaris & Mariæ filius Dux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiae, &c. Comes Habsburgi, Tyrolis, Flandriæ &c. in bonis literis liberaliter institutus à Francisco Busleidiano Lucemburgensi Archiepiscopo Bisuntino, sub quo tantum in Literis & bonis moribus profecit, ut eximie ejus Virtutes fama publica increbrescerent, & apud maximos quosque Principes admirationi esse inciperent. Ob quas tam raras & singulares animi Virtutes, adscitus est Ferdinando Regi Hispaniarum, cui ex fama illa publica tantarum Virtutum innotuerat, in Regna Castellæ, Legionis ac Granati Gener. Ex cuius filia Johanna, illi matrimonio lociata, sex sustulit liberos, CAROLUM, FERDINANDUM, LEONORAM, ISABELLAM, MARIAM, & CATHARINAM, de quibus in Genealogia Archiducum Austriæ dicemus plenius. Princeps qui summam pietatem, animique moderationem cum summa prudentia conjunctam habuit, publicamque utilitatem ac salutem semper privatæ prætulit, in fata concessit Burgi in Hispania. XXV. Septembris. Anno M D VI. sepultus Granati.

CAROLUS V. hujus Philippi Regis primogenitus, natus Gandavi in Flandria. Ann. M D. die XXIV. Februarii, juvenis paternarum Virtu-

tum indefessus ubique æmulator tantus, ut eas non modo æquarit, verum etiam multis accessio-nibus & evidentibus superarit. Electione Proce-rum Imperii, Avo Maximiliano, ad Imperii Ma-jestatem ac gubernacula adolescens decem & novem annorum succedit, excitus ad Electionem Franco-fordiæ, Anno M D XIX. in mense Julio factam, per Fridericum Co. Pala. Ducem Baviaræ, Ludo-vici Co. Pala. Electoris fratrem, ab Imperio in Hispaniam ea de re missum. Cum quo Carolus classe conscensa, Flandrico litori, salutato prius in transcurtu, Henrico VIII. Rege Angliæ, ap-plicuit, annoque proxime sequenti, id est, XX. die XXI. Octobris Aquisgrani coronatus est.

Comitiis deinde apud Wormatiam anno XXI. solutis, coacto maximo exercitu, sub duo-bus Præfectis generalibus, Henrico videlicet Comite Nassaviæ, & Francisco, Nobili à Sickingen, Francisco Galliarum Rege, spe consequendi Imperii, per Electores frustrato, & ob id, ut ferunt, animo in Carolum sibi prælatum exasperato & in-dignabundo, Ducatum Lucemburgensem opera & instigatu Roperti Com. ab Arnberga, fratris Erardi à Marca Cardi. Leodiens. (qui Ropertus inextinguibile quoddam, qua de causa incertus, Carolo Cæsari odium circumtulit) hostilibus in-cursionibus infestanti, occurrit, castrisque dicti Roperti munitiss. sex in ditione Lucemburgensi, Florichena scilicet, Misanchurla, Longina, Flo-rivilla, Sossino & Efdeno, partim vi, partim deditione captis, soloque æquatis: præterea Bul-lione, Ducatus tituli celebri, juris Episcopi Leo-diensis ex venditione, capto, maserias ad Mosæ ripam in limitibus Franciæ simul & Lucembur-giæ oppidum, obsidione quinque ferme hebdo-madarum, inertia & tepiditate supra dictorum duorum ejus expeditionis Præfectorum, frustra cinxit.

Tum deinde Anno M D XXV. fatalem illam & nullis ante seculis similem auditam, in-tra tres menses de inopinato supra centena millia ad Rheni tractum, rusticorum, phanatico & ver-tiginoso spiritu furentium, temeritateque in Ec-clesiasticæ & secularis Eminentia statum debac-chantum, confusam colluviem, Germanorum Principum auxiliis extinxit & prottrivit.

Eodemque anno Gallum, Italiam cum poten-tissimo exercitu ingressum, quo Mediolanum obsessum, deditione accepit, ad Papiam, per-celebrem Insubrium ad Ticini ripam, urbem, quam obsidione prefferat, XXIV. Martii, quæ Cæsari natalis est, effracto noctu horto ferino, in quo Gallus commoratus cum exercitu agebat, cami-liato super arma milite, ad internoscendum sese mutuo, consilio Georgii à Fronsberga Germano Præfecto, pedum irruptione violenta instituta, effulmantibus ac detonantibus de inopinato in hostem per excisum murum Cæsaris bombardis, castris exiit, copisque ejus dissipatis & fuis, nimi-rum ubi triginta sex Casareanorum millia posliga-runt ac prostravit centena Galli exercitus millia, ipsum captum in Hispanias transmittit. Quem postea tamen dimissum, Regno restituit, affini-tateque sibi eum, tradita illi sorore sua Leonora in uxorem, Anno M D XXIX. devinxit. Nume-rus annorum Domini, quando captus est, & de Rustico-

Rosticorum colluvie, hujus versiculi literis numeralibus comprehensus colligitur.

Capitulum V. erat Gallus Coe Vnt CVM rVre Cohortes.

Deinde anno M. D. XXVI. *Isabellam filiam Regis Portugalliae*. XII. Martii, Hispali, quam Sibiliam vulgus vocat, in Hispania, uxorem duxit.

Interim autem, dum Cæsar Hispali nuptias contrahit, Anno XXVII. *Roma per ejus exercitum*, profligato jam Gallo, inscio & nil tale mandante Cæsare, *sub Borbonio Duce*, capta est, & prædæ exposita. Tum Cæsar ea, qua semper in hostes utitur, clementia, captum per militem, ipsum *Clementem VII. Pont.* qui Gallo, cum quo foedus ante pepigerat, præsidia contra Cæsarem eo in bello miserat, *libere dimissum, pristina dignitati & fortuna restituit.*

Post hæc anno M. D. XXX. classe, qua paulo antè in Hispania trajecerat, in Italiam reversus, Genue, Liguriæ Metropoli, prima Augusti applicuit, *Bononiæq; adit*, ubi XXIV. Martii Imperii diademate à dicto *Clemente VII. Pontifice insignitur.* Ibi Principum, Ordinumque Imperii, discordiarum in Germania componendarum, sed maxime Religionis controversiarum tollendarum gratia, Conventu Augustæ Rheticæ ad primam futuri Maji indicto, ipse in mense Aprilis, relictis aliquot peditum millibus in obsidione Florentiæ, quod rebellis inaneret, comitatus Laurentio Campejo Cardinale, Sedis Apostolicæ Legato, Italia egressus; in Germaniam rediit, primumque Majo mense, Oeniponte apud Ferdinandum fratrem, Regem Romanorum transacto *Augustam Reticam ad Principum convenium* XV. Junii ingreditur. Ubi cum Religionis, in maxima licet Principum, celeberrimæque frequentia, ob diversa & discordantia præfractæ ac perinaciter sentientes, componi in unionem non posset, publico mandavit edicto, veteres Religionis usus, qui hæcenus in usu essent, in Romana Catholica Ecclesia retinendos, donec Synodo generali convocata, aliud decerneretur. Solutisque tum Augustæ Comitibus, in Germaniam Belgicam descendit.

Unde postea Anno XXXII. in Germaniam superiorem egressus, Ratisponam una cum fratre suo Rege Roman. in Martio mense intravit, ad Comititia, quæ illic agenda indixerat, super Religionis statu ac negotio, quod ne tum quidem componi potuit: deinde super præsidio contra Turcam mittendo, in quod unanimiter consensum est, missumque ab omnibus Principibus, statim ipsum *Solymanum Turcarum Cæsarem, Hungariam & Austriam* cum ducentenorum millium copiis ad *Viennam Austria usq; per Hungariam ingressum, utraq; expulsi.* Sed adjuva erant hæc Germanorum præsidia, sexdecim millibus Hispanorum & Italicorum, quos ex Italia, Hispaniaque Cæsar acciverat, sub Præfectis Antonio de Leva, & Duce Mantuano. Præterea multis millibus, qui classe per Cæsarem disposita, eum quoque hostem invasum premerent. Nunquam majoribus post Constantinum Magnum, cum Turca congressum est.

Insuper anno M. D. XXXV. Cæsar Hispanorum conscripto exercitu, Barcinonæque in Hispania, nave cum eo conscensa, Majoricam, Minoricam, Sardiniamque insulas sublegens, Germanorum interim, Italicorumque copiis mandato ex Genua & Specie, eodem navigio adventantibus, in Africam trajecit. Ubi Golea munitissimo Ruffibarbi castro expugnato, Tunetum urbem ex Carthagini per Gothos & Vandalos quondam in campos redactæ, ruinis constructam, capit. In qua multa captivorum Christianorum millia liberat. Deinde positus in castro præsiidiis, naveque cum reliquis copiis conscensa, Italiam repetit, & Drepano primum applicat, inde Panormum, Messanam, Calabriamque præterlegendo visens, Neapoli ultimam figit anchoram.

Inde an. M. D. XXXVI. Romam in septimana sancta sub Pascha venit, unde mox deinde Florentiam, Mediolanumque XVIII. Aprilis adiit, conscriptisque novis adhuc aliquod Italicorum, Germanorumque copiis, ad Gallo Sabaudiam ingresso, ac depopulanti, jamque Italiæ imminenti, occurrendum, Italia excedens, ad Massiliam in Provincia urbem, totum traducit exercitum. Ibi ferè idem accidit Cæsari, quod in prima ejus contra Gallum ante Maserias expeditione, ut propter quorundam Primariorum Ducum ejus exercitus repiditatem, & nonnullam cum hoste mutuam inter sese intelligentiam, re seriò non tentata, nihil ageretur, præter otia & temporis extractio-nem. Itaque Foro Julii opp. capto, maxima commeatu penuria exorta, profluviiq; alvi inter milites lue grassante, & Gallo interim vices suas, ex Cæsareanorum lenitudine, non segniter contra ad angendum & opprimendum sic affligi jam captum Cæsarem, argente, exercitus necessario dimissus est, illincq; discessum. Cæsar consulto classe conscensa, Hispanias repetit.

Eodem anno XXXVI. dum in Provincia terit otia Cæsar, Henricus Comes Nassavia, maximis copiis & peditatus & equitatus, mandato Cæsaris conscriptis, eundem Gallum ex Belgia adorsus, captisque Hunicuria, Guisa, & Bohodio oppidis, Peronam frustra bombardis & concutit, & oppugnat. Quare totus ille annus bellanti Cæsari ubique infaultus exitit. Tantum autem terroris ex hoc Nassaviano exercitu injectum Gallo erat, ut Parisiorum urbem, incredibilibus impensis, novis fossis & propugnaculis, qua Belgiam spectaret, extemporaria, sed numerosa manu subito muniri curavit. Quæ tamen munitiones deinde refrigescente metu, non cum valde utili ac provido consilio, rursus distractæ & in planum redactæ sunt.

Rursum anno XXXVII. maximus exercitus, curante Regina Maria Belgarum Gubernatrice, Cæsare in Hispania existente, contra Gallum (jam tum Artesiam in Martio mense cum exercitu ingressum, ubi Hesdinum obsessum perfida deditione & laqueo digna, accepit) sub Maximiliano Comite Burenfi & Adriano Domino à Rœus, Præfectis generalibus missus est, statimque Sampaolo oppido & castro munitissimo à Gallo occupato, & quatuor millibus peditum cum aliquot præterea equitum centuriis præsiidiariis, munito, vi omnibus trucidatis, expugnato, & cremato: Monstrioloque bombardarum tonitruis percuti cæpto, ingenti injecto pavore, deditione capto, civibusque omnibus, cum mulieribus suis & liberis subito

ris subito emigrare iussis, igni vastato, *Terouana Morinorum oppido in obsidionem frustrancam*, XXVII. Junii *admotus est*. Nam post integri mensis cunctabundam & otiosam obsidionem, damnosis factis induciis, exercitus tantus, inopugnato oppido, dimissus est.

Jam anno XXXVIII. *Paulus III. Pont. Casare ex Hispania, & Gallo ex Francia, ad aquas Mortuus oppidum ad Italia limites, vocatis, decennales inducias inter utrumq;* XVIII. Junii *fecit*. Tum Gallus prior Casarem in Triremem suam adiit, ubi dexteris & osculo pacis juncti, sanctitas à Pontifice inducias, sacramento fidei firmarunt, Casarque deinde in terram descendens Regem in Aquis Mortuis oppido vicissim adiit, ubi noctem & diem cum hæssisset, valedicto Rege, in suam se Triremem recipiens, Genuam unà cum Pontifice transiit. Unde mox rursus in Hispaniam se transulit.

Hinc anno XXXIX. per Franciam instituto itinere (ad id ab Rege invitatus & rogatus) in qua apud S. Sebastiani oppidum, juniorem Regis filium, Ducem Aurelianorum, honoris & officii gratia, sibi obvium XXVI. Novembris habuit, ac mox ipsum Delphinum quoque cum Proceribus Regni: Tandem apud Lochias opp. X. Decembris ipsum Regem, unà cum Leonora Regina, Regis uxore, Cæsaris sorore, actum per Lutetiam in principio Januarii anno XL. ubi magnificentissimè ab Rege exceptus & tractatus est, festoq; trium Regum ibidem celebrato, per S. Quintinum, comitante ipsum & deducente huc usque Rege, & inde per Cameracum, quousque à dictis Regis filiis deductus est, in suam reversus est Brabantiam.

Postea anno M. D. XLI, *Casar ex Barbantia Ratisponam ad indicta Comititia profectus*, ubi cum paucitatem Principum Imperii videret, nec multos ad futuros intelligeret, ne tempus inaniter frustra expectando tereret, *expeditionem in Africam adornavit*, conscriptoque milite, illinc in Italiam profectus, *Genuaq; nave consensa*, recta Majoricam cursum direxit, exercitu Germanorum, partimque Italarum ex Specie & Luca eodem navigii perveniente. Atque illinc trajiciens *Africano littori sub Algera oppido*, quod petebatur XII. Octob. circa meridiem cum omni armatura, bellicoque apparatu applicuit, summa æcis, marisque tranquillitate: Jussitque quamprimum omnem exercitum partim eadem die, partim sequenti exponi in terram. Verum *die tertia ad primam statim lucem, ventorum obscurus quidam fragor, horribilisq; cooriri & incumbere Pelago cepit, prasagis futurorum exclamantibus undiq; nautis*, subitoque & in momento omne cælum & mare in tumultu immenso extitit, tempestasque infinita exorta, summa cum imis, & in a cum summis involvit: Fulmina, tonitrua, contrarii venti, nubi furentes, omnia simul incessabiliter incumbere: terra marique immensi horroris ac turbinis tempestas: *Extremum mundi adesse diem populus clamitabat*, nullum anchoræ, nulli valere rudentes. Hanc nulla posset lingua idoneis fatis & copiosis explicare verbis. Et hoc erat nocentior, quod nullam ea maris pars tutam navium stationem, nullum portum haberet. In tantum fortuna favit, quod

non vel in aperto mari ea nos tempestas deprehendit, vel statim in ipsa, qua appulimus, aut altera die, ante, quam expositi omnes in littus essemus, incubuit. Et ni in duobus summa Cæsaris providentia adfuisset, actum & tum quidem etiam de omnium salute fuisset, tum quod omnem exercitum statim eadem die parte, qua littori applicavimus, & tota die sequenti cum nonnulla commearum parte & paucis equis, & paucis bombardis campestribus exponi in terram curaret, tum quod montem, ad cujus radices Algera est, confestim sine ulla procrastinatione, abactis Mauris, qui ei ingenti multitudine infederant, Hispano milite occuparet, castraque magna militari solertia sic disposuerat, ut Hispani montis superiorem partem, mediam & circa radices Germani, inter quos sua, pro more consueto, & defigi tentoria curaret, imam ad mare planitiem, Itali tenerent. Hæc omnia maxima Cæsaris & credo Divina providentia, prima post meridiem, & sequenti ante meridiem die, sine longa deliberatione, quæ presentissimum haud dubiè omnibus nobis exitium allatura erat, si longior extitisset, curata & ordinata sunt. Mauri Numidæ commodissimè tantæ & tam infinitæ tempestatis nacti opportunitatem, urgentissimè ex civitate ferme ad ipsa usque Cæsaris tentoria impressionem fecere. Italis erumpentium metu & pavore in fugam depulsis, quos mox Germanorum instabilitatem & persistentiam fulcivit occurus, à fugaque trepidante repressit, & hostem, pertinaci incursum intento, intra mœnia repulit, nos in carmine, quo eam tum præsentem tempestatem descripsimus, hos inter reliquos de Cæsare versiculos posuimus:

*Tunc stetit extremo, Casar, tua maxime puncto
Fortuna, & tenui filo suspensa pendit.
Non tamen idcirco projecta mente manebis
Desserabundus. Rebus nam tentat iniquis
Sæpe suos Deus, ut melior fortuna sequatur.
Constantes animos, & pectora nescia frangi.
Bis Casar magna peteret cum classe Britannos
Naufragi, at rursus consarta in littore naves.
Perdomuit inuidos paucis Legionibus hostes.
Et Titum, Solymas numerosis navibus arces
Cum peteret, rabidis reserato carcere, ventis
Æolus emissis, ponto disiecit aperto.
At ille intrepidus collecta classe priorem
Vincit fortunam, votisq; per omnia compos,
Excindit vastam, eductis Legionibus urbem.*

Itaque naufragio inenarrabili accepto, Casar comearum omni destitutus, & perdurante perpetua æcis intemperie, inque Hyemem jam anni parte inclinante, castra ab urbe adlequi circiter milliare: Orientem versus juxta littus per objectum flumen, necessitate compulsus removit, ad eum locum, ubi antiquam Algeram, aut aliam quandam civitatem olim fuisse, verusta indicant vestigia, & magnæ ædificiorum, lapidumque molles atque ruinz.

Hic altera die supra castra, versus relictum jam oppidum, amplius quam media via, quadringentos plures ex promiscuo homines (ut hoc exempli gratia, ad similes causas solertia & industria frangendos, obiter interim referam), inter quos & ipse eram, qui ad navium in littus tempestate

ejectarum fragmenta pro otio à meridie exploranda, num quis cibus fortè inveniri posset, excurrerant, interclusos inter castra & relictam jam civitatem, per Mauros de montibus devolantes equites, ego solus, subito invento stratagemate à præsentissima quæ irruit internecione, salvos servavi, qui omnes ad unum usque aut aquis, aut ferro perissemus. Et multi ante, quam in ordinem coegissem, rerum perplexi in fuga trepidantes ab hostibus deprehensi, in conspectu nostro multis transfixi ictibus sunt, nonnulli in mare incurrentes, ut in fragmentis navium, quo non putarent hostem pertingere posse, salutem quærent, fluctibus desævientibus abrepti & involuti perierunt. In summa trepidatione, clamoreque omnium, fuga nusquam ulla patente, nisi aut in efferos à sinistris furentis pelagi fluctus, aut in circumfusus à fronte, à dextris & à tergo feruentem in sanguinem nostrum hostem: Præcurri confestim, cum hasta, quæ mihi erat bipenni, quam vulgò hellebardam vocant, ante omnes, & à fuga undique lethifera ingenti clamore, labore maximo, verberibusque plurimis, nulli parcens, neminem reformidans, trepidantes & perplexos, dubiosque rerum recussi, colliculumque vicinum arenosum commonstrando, subito ut occuparent, clamabam, in armisque, quantum quisque posset, parati peristerent, ad resistendum potius & cum gloria moriendum (si cadendum fortè esset, quod fore tamen, Deo adjuvante, nequaquam putarem) quam ad turpiter per fugam, quæ nusquam tuta ulla pareret, sese hostibus mactandos præbere, aut fluctibus maris in præsentaneam mortem ultrò immergere. Intellexerunt statim nonnulli tum ex Germanis tum ex Hispan. & Italis meum consilium, & quid vellem, nec segnes, nec morantes, evestigio in collem convolant, moxque quidam ex Germanis peditibus intellecto salubri consilio, in reprimenda à fuga promiscua turba; me tamen nonnihil adjuvat mulieres, puerosque (nam dixi ex promiscuo & milites & non milites hic fuisse) ejulantes verbis increpavi, & verberibus multavi, & quicquid ad manus esset, vel navium fragmenta, conti, stipites, baculi, lapides, in manus arriperent, & in telum verterent, compuli. Nonnullos non audientes, nec salutem suam hic parari præ perplexitate & consternatione intelligentes, etiam armatos milites, hasta audacter in illorum cervices inflicta, violenter repressi, ad reliquosque in collem compuli. Quosdam Hispanos præda ex navibus onustos, quod stantes cum præda, eam de humeris, ut ad arma expediti essent, deponere nollent, in solum cum præda prostravi, ac cum quidam ex his graviter hoc ferret, eductum enssem mihi intentaret, à reliquis, qui salubre meum consilium animadverterant, pene disiectus est. Hic ego circumcursitans, ordine suo singulos, prout arma quisque in manibus haberet, disposui: Labor tantus hic mihi extitit, ut totus, velut flumini immersus permaduerim. Aderant & equites hic septem equis insidentes, quos sub colliculum à dextris locavi, pedites bombardarios circiter sexaginta his fermè junxi, quibus vetui, ne in advolantem hostem ejacularentur, nisi summa incumbente necessitate. Reliquos super & circum collem, juxta quod arma quisque ha-

beret, disposui. Mulieribus & pueris, quos post collem verum opp. relictum collocavi, acerrimè minabar, nisi à fuga temperarent, & incumbentem hostem, quo possent telo, stantes referrent, aut si ejaculatus ullos & clamores lametabiles tollerent, me ista hasta omnes interfecturum. Profuit increpatio. Nam trepidabant ad hæc verba, credebantque. Hanc solertiam animadverentes Numidæ, qui circiter quinquaginta, aut paulo plures de montibus equites devolarant, ingenti adhuc numero super monte consistente, minaciter quidem circumcursitando, incursionibus intentatis, verum ubi consistere firmos nos, & in ordinem distinctos, nihilque moveri animadverterent, rursus citato cursu in montes se propriunt, ibique inter dumera sese illatebrant, respectantes, si rursus temerarii in fugam dilapsi, turbato ordine, ab invicem dissipemur, ut revolantes in ea nos opprimant. Tunc prius maximus mihi, difficillimusque labor incubuit, ut à fuga temerariam & improvidam multitudinem arcerem, ne ea animadversa, in nos vagos jam & dissipatos, hostis revolaret. Hic itaque aliquandiu cum firmi peristerissemus, Numidasque jam longius in montes progressos cognosceremus, progredi pedetentim versus castra, servato ordine in dissipato præambulans, ne quis contra faceret, permisi, ubi si quem vel puerum, cursum in fugam intentare animadverti, ille mihi pœnas luebat, donec quatuor signa peditum Germanorum (nam jam res ea in castra ad Cæsarem significata erat, quemadmodum Mauros incursu interclusi de vita periclitaremur) cum erectis & volantibus vexillis in occursum juxta montis latus properantia, prope nos in pleno conspectu haberemus. Tunc pro quo quemque arbitrio, qua divertere vellet dimisi. Sic sepe in aliis & gravioribus casibus unus alicujus hominis studiosa, & diligens industria, solersq. & acutum ex tempore consilium, multorum conservat salutem.

Hic itaque (ut ad Cæsarem revertar) residuis collectis navibus, quæ à tempestate salvæ adhuc superessent, impossitq. cum maxima difficultate ob indefinentem perpetuæ tempestatis rabiem, exercitu, omnique ad minimam usque, vilissimamque personam, qui adesset, vivo homine, remorantibus tantisper cum bombardis in Maioribus, si quam fortè intentarent, incursionem omnibus cum ipomet Cæsar, Triremibus, velæ ventis concessit, & in puncto omnes ab se invicem naves, vi tempestatis, quæ semper horrenda perseverabat, ita alia alio disjectæ sunt, ut nunquam ferè una cum altera apparuerit. Suntque diverso tandem littori in Hispania, Italiaque appullæ. Cæsar primum Buziam, Africæ inter Tunetum & Algeram, Cæsareanis Præsidii munitum oppidum & castrum, licet incendio totum vastatum, delatus, ubi & Gropaldi Galeon navis, in qua ipse eram, applicuit, illincque Cæsar post viginti & unum dies, quibus Buziæ, ob sævissimas perpetuæ tempestates, hæserat, solvens, Sardiniam, Majoricamque præterlegens, tandem post Natalem Domini Valentiz in Hispania applicuit.

Deinde anno M D XLIII. Gallo Parpiniano opp. quod obsederat, fugato, Cæsar Barcinonæ, numerosa cum exercitu classe conscensa,

in Italiam trajicit, non sine salutata in transcurso, exoneratis Triremium, Galeonumque crebrius ad portum bombardis Massilia, juxta præternavigata, Genuæ in fine Aprilis applicuit, illincque per Insubriam & Alpes, Spiram in Germania cum exercitu contendit, quo in fine Maji pervenit. Unde in Augusto mense, præmissis per Rhenum flumen centum & novem grandibus bombardis, in *Wilhelmum Julia, Clivia, & Berge Ducem*, & tum & ante cum Gallo, absente Casare ac pro mortuo, submerso scilicet in mari, jactato, *Lucemburgiam & Brabantiam infestantem, exercitum ducit*, quo Andernaci & Bonnæ exposito, Duræ opp. Juliæ, quondam Imperii, paulo antè in vim fortuitam fossis aggerib. & præsiidiis præmunito, totum ad-mover. Quod statim bombardarum jaculis pulsatum deditione postulata, irrita & negata, violentè irrupentibus Hispanis peditibus, expugnat & occupat. Nec adhuc vulgò ejus ditionis, verius esse Cæsar credebatur, sed commentitius & Calcearius, qui ipsi similis esset (Tanta est vulgi, in persuasione semel admissa, pertinacia) nisi cum jam toto Juliacen. Ducatu subacto, ipsorum *Principem in castris ante Venloam opp. Gelria sibi supplicem fecisset*. Tum hoc impedimento sublato, luciscoque, totum eum exercitum in Gallum, alterum belli caput, convertit, ductumque per Leodiensem & Brabanticam ditiones, *Landrisio Hannoniæ opp. à Gallo direpto & occupato, in obsidionem admoveat, quod post longam, sed non bene consideratam Cæsaris & Angli ex uno tantum ltere obsidionem, inoppugnatum tandem relinquuntur*.

Post hæc Cæsar finitis Spiræ Principum Comitibus, subsidioque defensivo ab Imperio promisso X. Junii conscriptum, in læssentem & Lucemburgum jam occupantem Gallum, exercitum Metas versus ducit: Illincque post redditum Lucemburgum, *Campaniam Gallicam cum milite ingreditur*. Et obiter Linio opp. capto, ad S. Desiderii opp. pergit, ubi castra ad septimanas aliquot figit. Quod bombardarum globis graviter feritum, per Hispanos & Germanos pedites frustra oppugnat, quod militem intus bellicolam & perstrenuam haberet, & qui potius mori gloriosè, quam deditionem facere meticulosè, paratus esset. Hic Virtute bellica clariss. Renatum, Auraniæ Principem, Comitem Nassavianum, bombardæ jaculo in munitionibus ante machinas bellicas & excubias per humerum dextrum trajectum perdidit, non sine ingenti & Cæsaris & totius exercitus mœrore & luctu. De qua re uberius in ejus belli descriptione agimus. Tandem *transactione dedito oppido, Cæsar ulterius per Campaniam, totum ducit exercitum, omniaq. præter Chalonem opp. in quod permunitum, selectiss. & peditum & equitum præsidium Gallus imposuerat, oppida, incolis quidem, sed non bonis, vacua obiter offendit, præterque omnem opinionem, etiam maximam, celeberrimamque Sues-sionem civitatem. Tantum siquidem terroris ac paviditatis tum Gallis injectum fuisse, ab ad-volante Casare memorant, ut complures ex opulentiorebus ipsa Luteria, ab qua itinere equestri vix sesquidiei aberamus, relicta, in Aquitaniam usque transfugerint. Ac tum Gallus missis Legatis, pacis conditiones novas petivit, quas & ob-*

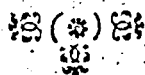
tinuit. De quibus rebus omnibus, nos in commentariis rerum gestarum Cæsaris fusius, ut diximus, memoramus. Reversus itaque Cæsar in Brabantiam, exercitum dimittit, cum Carolo Duce Aurelianensis Regis Galliarum filio, qui apud Crepium opp. post firmatas pacis condiciones ad Cæsarem venerat.

Jam deinde Anno XLV. Cæsar absolutus VII. Augusti apud Wornatiæ Comitibus, aliisque Ratisponæ ad futuram anni sequentis æstatem indictis Brabantiam repetit: Unde mox rursus in Octobri evolat; Ratisponam ad assignata Comitibus pergens. Hic cum perpauci Principes compararent, *declaratis proscriptioni*, hoc est, Anathemati & Banno Imperiali, *Joanne Friderico Duca Saxonia Electore, & Philippo Comite Provinciali Hessia pro inobedientibus, conscripto exercitu, utrumq. sub obedientia jugum redigere decrevit*. In quo etsi non defuit ipsius proposito & votis successus; tamen cum Civitates complures Imperii, ei se rei, præter opinionem Cæsaris, vires undique maximas constantes, miscerent, dictique duo cum potentiss. copiis tum suis, tum Civitatum, tum aliorum quoque quorundam Principum; eò usque ferme excurrerent, non potuit recta, sicuti decreverat, vel in Saxoniam, vel in Hessianam ducere militem; sed coactus ad volantes mox in vicinis occurrere, bellumq. trahere, & exercitum juxta tenere contra advolantes, in oppressionem, hostis potentiam, Civitatumque in existimationem contra se manum, dictis duobus auxiliari ope porrectam.

Hic tota ætas, non sapè, nec longè variatis locis, juxta se invicem, utrinque minaciter quidem, & insidiosè, sed sine commisso & designato prælio tracta & trita est. Tandem in Hyemem vergente, non tulit brumalis & inhorrescentis cœli inclementiam, neque perduravit in campis, pars adversa. Tum in suffigentes instaurata expeditio est, misso primum in vestigia cum suo milite, Burano Comite; sed *captis prius majore ex parte deditione iis, qua suppetias & auxilia Electori Saxoni & Hessorum Principi in id bellum tulissent, Civitatibus*, quibus expeditis & sub obedientiæ fidei una cum Udalrico Duce Würtembergensi redactis, *Saxoniam XXIV. Martii ex Nurnberga cum exercitu ingreditur*. Succurritque ipsi, VII. Aprilis apud Ægram Voilandæ opp. Ferdinandus Rex Romanorum frater, cum Hungarorum exercitu. Nec longè post, id est, XXIV. Aprilis, traducto per Albim fl. equestri exercitu, fugientem ab altera ripa dictum *Electorem Saxonia ad tria usq. milliaria ipsemet persequitur, fusisq. & dissipatis ejus copiis, tam equestribus quam pedestribus, ipsum capit*.

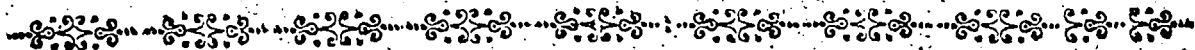
Hessum deinde XVIII. Junii apud Hallas Saxoniarum, *deditionem supplicem accipit, & ex conditionibus & causis captivum detinet*. Ex Saxonia deinde confecto bello, ejusque duobus capitibus captis, reversus, *Augustam Reticam, convocatis ad nova ibidem Comitibus Principibus Imperiique Ordinibus, XXIII. Julii ingreditur*. Ibi compositis & ordinatis bona ex parte Imperii, totiusque Germaniæ in concordiam & tranquillitatem, annuo spacio rebus, & Religione atq. Ecclesiastico statu, usq. ad futurum Consilium, promulgato concordibus

cordibus omnium animis & votis super eare, & edito publice decreto, reformatis: Senatusq, urbis Augustana simul de novo, deductis quibusdam ritibus constituto & ordinato, & finitis ultima Junii anno M D XLVIII. Comitii, XIII. Augusti Augusta discedens, eductis secum urbe Præsidiis pedum (præter duo signa) ac dimissis, per Ulmam (in qua & ipsa novum Magistratum obiter ordinat, Concionatoresque edicto repugnantes, officio remover) & Spiram, Wormatiam, Moguntiam, Coloniam & Mosætrajectum, Bruxellam Brabantiae revertitur XII. Sept. Ejus nos belli vires omnes & ordinem in Catalogis utriusque expeditionis, quos nuper edidimus, posuimus: ubi & Bremensem conflictum simul Historica fide retulimus. Totam autem Historiam hujus, in commentariis nostris.

LABORES
CAROLI V. IMPERAT.
DISTICHIS COMPLEXI,
PER
MAMERANUM.

- H**ercules edomuit monstrant mentita per orbem:
Fera ita tu superas, vivag, monstra domas.
1 Primū compescis communia cuncta volentes
Hispanos, subdens perfida colla jugo.
2 Tum mox deturbas excelsa vertice Mauros,
Salvificam Christi, qui rennuere fidem.
3 Ad Papia inflatum capis ipsum mœnia Gallum
Intlyta, cum socio Rege Navarra tuo.
4 Tum caput Imperii capis, & cum Prasule Roman
Te ignaro miles fecit at ille tuus.
5 Supprimis & subito rurestres Marte tumultus,
Omne ex communi, qui voluere bonum.
6 Trans mare Tunctum, Oenobarbo Marte repulso,
Cum Galeothæa protinus arce capis.
7 Ausamq, Austriacam, Turcâ obsidione, Viennam
Cingere, cum magno, Carle, pudore fugas.
8 Compescis subito Germanos Marte rebelles,
Saxo quod sensit, Hesus & ipse satis.
9 Tumq, per edictum componis Religionis
Turbatam faciem, quomodocunq, potes,

PAPIENSIS
OBSIDIIONIS,

Et eorum, quæ in ea accidere, Historica

Narratio,

AB

HADRIANO BARLANDO, Professore
Lovaniensi conscripta,

ANNO 1525.

ADversus Carolum Quintum Hispaniarum Regem, & jam Electum Romanum terræ marique præpotentem Principem, spiritus erigere est ausus Rex Galliarum Franciscus, ejus nominis I. vel quia prælatum sibi in Imperio ægrè ferret, miserat enim & ipse non unam Legationem ad Electores Sacri Imperii, vel quia illustrandi nominis occasionem quæreret. Si quidem *persuasum est*, nescio quomodo *Christianis Regibus haud fieri posse, ut alia via, quam bellis inter se gerendis*, imò fortasse verius dixerim, exercendis spoliis, *immortalitatem parent*. Itaque belli hujus initio Gallus quædam loca nostratibus, nostrates Gallo ademêrunt. Utrunque à belli Imperatoribus res curatæ haud segniter, quid casu, quid industria, parari possit, hinc atque illinc prospectum est. Tandem & Mediolanum Gallo ademit Carolus. Eratque suprà M D. Vigessimus quartus à Christi natali die annus, quum Septembri mense exercitus Cæsarei Massiliam obsiderent, Urbem insignem & antiquam Galliar. Duces exercitus erant Carolus Borboniar Princeps, qui nuper ob causas, ut fertur, justissimas, à Gallo ad

Tom. II.

Cæsarem defecerat, & Marchio Piscariæ vulgò sic nominatus, ambo viri, ad omnia vel excogitanda, vel explicanda consilia, prudentissimi. Gallorum Rex Franciscus, per idem tempus, ex diversis Europæ locis, acri delectu undique habito, magnos contraxerat exercitus, ad solvendam Massiliæ obsidionem. Huc iri, huc properari, noctes diesq; cum audissent Cæsareæ Duces militiæ, relicta Massilia, copias aliò suas abduxerunt. Erat enim viribus longè superior Gallus. Cui cum rentinciatum esset, totam ferè Insubriam, pestiferò morbo vastatam, grassari sævireque indies hoc malum inclementius, cum tam instructo exercitu Italiam petere constituit, cujus bonam magnamq, partem se sperabat facile, & paucis quidem diebus, in suam potestatem redacturum. Is mira igitur & incredibili celeritate, superatis Alpibus, ineunte Octobri, agrum Mediolanensem attigit. Interea pari studio est eò properatum à Cæsarianis Ducibus. Hi Papiam, aut (ut veteri dicam nomine) Ticinum, illius Duces cum equitibus aliquot Mediolanum ingressi sunt, Regi & copiis ejus hospitia petitori. Hæc agitan- res subito oppressit Ferdinandus Archonus, qui

Fff 3

Præse-

Præfectus erat Castrorum Cæsaris. Intra mœnia occisi aliquot, cæteri, quæ poterant, fuga dilapsi. Haud multò post Neapolitanus Vicerex, cum suis & ipse copiis eò properavit, cuius adventu Principis, dictum mirum, quàm tota exultaverit civitas. Ducibus in animo erat huc universum traducere exercitum. Urbemque defendere, si quid Gallus moliri vellet. Sed dum neque muro, aut vallo satis muniram, neque in turribus & propugnaculis quicquam bellicarum vidissent machinatum, relicta ea, Laudam Pompeji venerunt, deinde Papiam (sic enim nunc libet notiore vulgò appellare vocabulo) Dux concessit Cæsareus Antonius, cognomento Lyea, Vir in primis strenuus. Quamquam Æstate, quæ præcesserat, ingentem civium vini absumpserat morbus pestifer; Antonius tamen oppidum hoc defensurum se facillè sperabat adversus gentem Gallicam: Sub Idus itaque Octob. hostium exploratoribus in Papiensi agro conspectis, Dux ipse unâ cum Præfecto Castrorum Cæsaris mœnia obequitans, muniti loca omnia, ferrea, & ærea tormenta, globosque tormentarios subvectari, aggerem intus substrui, denique nihil non eorum parari jubet, quæ ad arcendum hostem pertinere existimaret. Dum hæc Papiæ aguntur à civibus & milite, qui intus erat, *Gallorum Rex, cum suis Proceribus, ad Carthusianorum, haud longè ab oppido dissitum Cænobium, venit quinto Cal. Nov. eodem tempore, & ab huius exercitibus obsideri, & oppugnari cœpta est Papia.* Hic Cæsariani, una atque altera impressione sustentata, Gallos quàm multos trucidant, alios in fugam agunt. Postridiè universo Ticini occupato suburbio, *Galli molendina* (sic enim vulgus nominat, quibus ad victum quotidianum paratur farina civitati) *partim ferro subversa in flumen præcipitant, partim ignibus dedunt, ita futurum sperantes, ut his sublati, propediem panis laboraret inopia civitas.* Verum huic malo statim occursum ac inventum est remedium, factis intra mœnia ligneis huiusmodi molis, quas equi pariter ac homines in gyrum agerent. Hic passim in facellis, in scholis Legum civilium (est enim hæc Urbs Gymnasio quoque insignis) farinam parari vidisses. *Turricula erat in ripa Ticini haud longè à mœnibus, unde Hispanorum armata manus facillè Gallum prohibebat, ne ad Urbis murum accederet.* Hic certatum aliquandiu cum esset, neque rebus indies pessum euntibus amplius ferre vim hostium possent; *Hispani corporum pacti incolumitatem, se dedunt. Victor Gallus contra fidem datam omnes, qui eum paulò ante locum tutati fuerant, suspendio necavit.* Quam rem, ut par erat, iniquissimo tulit animo Dux Cæsareus. Turrim Papiensibus ademptam Gallorum aliquot pedites conscendunt, omni telorum genere divexantes Germanum, qui ea parte ad tuenda mœnia dispositus erat, iussu Ducis Antonii. Tandem eò advecta machina, quæ huic finem incommodo maloque fecerit. E muro enim, ferreis injectis globis, non sine Gallorum strage corruit turricula. Octavo Idus Novembris de communi sententia ad oppugnandam urbem totus ferme exercitus rapitur, magnoque bellicarum rerum apparatu instructus, ad ipsas quoque fossas, admovetur. Qui intus erant, vasa lignea, terram, alia multa comportare, aggeres erigere, nihil hosti opportunum relinquere, nihil sibi quod

idoneum ad depellendum esset neglectum permittere. Hoc statu rerum *Hippolyta Massalpina, singularis animi mulier, nunc plures Germanos Hispanosque, nunc singulos, coram benigne appellasse, fortes confirmasse, timidos erexisse, alios alia ratione cohortata, & ut bonum haberent animum, iussisset traditur.* Biduo post disiectis primùm haud uno loco munis bombardarum ictibus, acerrimè pugnatum est, dum neutri cedere loco volunt. Tandem strage multi superati Galli, alii interficiuntur, alii in fossas præcipites dantur. Hoc nondum peracto prælio, Galli, alia urbis parte, cives multa vi oppugnant, sed maiore aliquantò diù se defensitantes resistunt. Interea Antonius Lyea Cæsareorum Dux exercituum suos admonere, nihil pulchrius esse, quàm pro gloria certare, meminisse eos debere, cum hostibus rem geri, quos sæpè aliàs vicissent ipsi. His vel paucis accensi milites ferocius multò ad pugnam processere victoriam sibi certam promittentes. Fusus tandem sub vesperam Gallus, multi cæsi, multi in fossas præcipitati & lapidibus obruti, quorum casu conservati, alii deserta oppugnatione trepidi se in castra recipiunt. De hac victoria Antonius statim datis ad Viceregem Neapolitanum literis, fatigatum militem passus est convivii ac lusibus se reficere, & quietem capere. Interim ipse haud decere existimans Principem Virum, cui exercitus commissi sunt, in cuius cura pendent rerum tanta momenta, solidam dormire noctem, qui fracti erant aggeres instaurandos, trabes, grandia saxa in munitiones deferenda curat, urbemque obequitans nihil usque neglectum patitur. Urbe tota supplicationibus decretis immortalis DEO sunt actæ pro victoria gratiæ. Per eosdem dies apprehendit equitem quendam Antonium, qui Gallorum Regi significasse dicebatur, in urbe multam esse pulveris tormentarii inopiam, vigilaret ipse, haud fieri posse, ut obsessi resisterent diutius. Hic talis quæstioni subjectus crimen confitetur, ac publice exenteratus, membratim dissecatur, ad omnem proditionis materiam in futurum tollendam. Sub exitum mensis Novemb. Galli animadvertentes, quæ parte oppidi labitur Ticinus amnis, sine fossa & vallo esse mœnia, statuerunt ab alveo veteri, in aliam partem aquas derivare, ut ita facilius ad patentia Urbis mœnia pervenirent. Res tentata, coniectis in alveum trabibus, ramis & arborum truncis maximarum. At non successit, impediri enim haud potuit, ne in consuetum recurreret locum Ticinus. Hic dum Gallus in cassum per dies aliquot laborat, Cæsariani interea totam eam, quæ fluvium spectat partem, excitato aggeremuniunt. Secundum hæc milites Germani catervatim ad Ducem concurrentes, stipendia sibi debita exigere, unde se vestiant, unde ventri quoque satisfaciant. Dux Antonius, audita militum querela, cum nihil superesset numorum, animo vehementer anxius diversa secum, & cum suis consilia agitare cœpit. Decretum est tandem, ut Mercatores pannonii militem vestirent, obsidione soluta à Cæsareo Quæstore pecuniam accepturi, numos externi munitio darent; verùm hinc modica coacta summa est, rari enim cives, rarus erat in urbe mercator, bonam namque civium partem superior absumpserat

pererat pestilentia, multi quoque jam impendente ob-
sidione, Papiam reliquerant. Præfæcti igitur oppi-
di & magnam salis quantitatem, & quod mutuum
ab Alexandrinis quibusdam Negotiatoribus, qui
eò venerant, acceperant frumentum, publicè ven-
diderunt. *Sed ubi nec his quidem modis tantum
contrahi potuit signata pecunia*, ut militi solveretur,
Nobilis Dux Antonius, sua argentea vasa omnia
conflari, & in nummos converti iussit, unde stipen-
dium est militi subministratum. O virum cantari
dignum. Hic argenteam suppellectilem, ut bel-
lum gereret, civis defenderet, conflavit. Alii ut
cives suos expilent, ut aurea & argentea vasa com-
parent, bella gerunt. Crescere cepit hoc tempore ob-
sidionis calamitas, tanta enim laboratum est ino-
pia rerum omnium, quæ ad victum pertinent, ut e-
quinæ carnes & asininæ obsessis pro cibo fuerint.
Mali hujus datam causam existimo, quòd, ubi haud
multò antè allatus intra urbem nuncius fuisset,
Caroli Cæsaris propediem ventura auxilia, in ma-
gno & publico gaudio exercituum Duces, prandis a-
liquot nimis epiparis militem adhibuerant, unde pe-
nuriam absumptis omnibus nasci fuit necesse. Per
eosdem dies etiam lignis ad cibum coquendum defi-
cientibus, miles pulcherrimas civium ades diruit.
Tam durum est telum necessitas. In his malis la-
cessere obsessum, Gallus Germano excubias agen-
ti, Asininæ carnis esum exprobrabat. Quibus com-
moti illi per Castellum Protomartyris vicinum æ-
diculæ se proripientes, Gallorum unam cohortem
fudere. Hic addunt quidam, *hominem ad Anto-
nium*, qui urbi & copiis præsidebat, ab Rege Gal-
lorum extrusum, ut de tradenda sibi in manum Papiæ
cum eo ageret, futurum, ut à Rege magnam auri-
vim, atque annuos acciperet proventus amplissi-
mos. Ad quæ verba Dux egregius, quanquam fi-
dem muneribus anteferebat, Te, inquit, cum tua
istac præclara Legatione laqueo vitam hodie finire ju-
berem, nisi cognita mihi esset in te morum probitas,
vitæq; sanctimonia. *Fuisti enim mihi aliquando à
confessionibus, proinde abi, neq; de re hujusmodi post-
hac me adeas. Regi tuo, qui huc te misit, renunciabis,
Papiam Cæsaris esse quam si ille suam esse velit, armis
& suorum sanguine nobis adimat oportet.* Nihil re-
misit per hos dies rerum omnium caritas. Jam una
emebatur gallina semiducato. Paulatim res eò in-
valuit, ut vix equinæ & asininæ reperirentur.
Quum obsessi penè quotidie in hostium castra ex-
currerent eosque sæpius nihil tale meruentes ado-
rarentur. Gallus ambitum Urbis, quantus esset
fossa & vallo cingere festinat, ne Papiensium ex-
ploratoribus, si quando exissent, facilis esset in ur-
bem reditus, neque auxiliares copię ad obsessos in-
gredi sine pugna valerent. Rumor enim in Castra
Gallica manaverat, septem Germanorum millia
adventare subsidio Cæsarianis, easque copias ad Ci-
vitatem Laudensem profectas, partim intra mu-
ros, partim sub mœnia confedissee. Hacitem cau-
sa Rex Galliarum, magnis stipendiis oblatis, ma-
joribus pollicitis, ad se accersivit Joannem Medi-
ceum bellicosum, acrem, atque in victoriis enutri-
tum Virum: Qui in Regia Castra cum armata pe-
ditum manu pervenit pridie Nonas Decemb. Hu-
jus adventus spem victoriæ magnam Gallorum
Ducibus, majores Regi spiritus excitavit, qui sub

appulsum candida vexilla quindecim, haud longè
à civitatis muro disposita, ostentat, ita futurum
ratus, ut novitate rei, & spectaculo insolito, per-
terrefaceret hostium animos, dehinc ejusdem pe-
dites, admotis ad urbem scalis, eam capere sunt
conati. Sed accurrens tempestivè Germanus,
impetu facto, militem Mediceum facillè dejecit.
*Iterum stipendia efflagitare Germani, quibus & stre-
nuis, & in eorum statu necessariis militibus, ut per
omnia satisfaceret, Antonius à Canonicis templi mayo-
ris multum accepit, fasces, insignia, vel argenteos, ut
puto. baculos, qui Ticinensis schola Rectori ad Comi-
tia, vel eunti alie, præferri consueverant, etiam mi-
tui nomine acceptos, in nummum conflari, à singulis
quoque civibus aliqua pecuniæ portio data est.*
Acceptis hinc stipendiis, Germani, quocunque
res vocaret alacriter, ire, nusquam Imperia detre-
ctare, nullo non jure officii memores esse. Per
hos dies multò erat annona carior, & cibariorum
inopia major: Nusquam nunc vidisses in foro ve-
nales perdices, turtures, & fasianos. Porrum &
cepa in horum successerant locum, in macello tantum
equina & asinina, panis fursuraceus, per omnia Ur-
bis loca vendabantur. Jam Dominici Natalis
aderant festi dies, quo tempore Alphonsus Fer-
raria Princeps, magnam tormentarii pulveris co-
piam transmisit ad Regem Gallorum Franciscum.
Hic pulvis ut rursus castris inferri posset, Joannes
Mediceus cum satis magna equitum manu, ad se-
ptuaginta passuum millia contendit obviam.
Advecto pulvere, Gallus exultans, minitabatur se
colubrinis, bombardis, omni armorum genere
Papiam brevi oppugnaturum. Hic ingens ter-
ror, ac trepidatio civitatem invaserat. Virgines,
matronæ, Sacerdotes templa adire ac Divorum
opem implorare iussi, pacemque per aras exposce-
re. In tanto metu valde confirmati sunt militum
pariter ac civium animi, quum insignis Dux Anto-
nius, in Senatu literas recitasset, quibus à Vice Re-
ge Neapolitano certiores fierent, cum octo Ger-
manorum militibus, & sexcentis è Burgundia e-
quitibus in Veronensem agrum, venisse Ducem
Borboniæ, ad futurumque eum propediem. Ex-
tremis paulò ante hos dies frigus atrocius, ut rursus
necesse fuerit ex civium domibus, ligna ac trabes
ad ignis usum revellere. Nonis Janu. Galli tur-
rim quandam in manibus sitam, machinis & tor-
mentis aeneis quatere incipiunt. Biduo continen-
ter quassata, ex parte concidit. Hosti præter
spem hæc res evenit, constituerant enim, si tota
corruisset, per ruinas ejus in urbem ingredi, id quod
factu non difficile fuisset, nulla enim fossa ad
eam erat Urbis partem. Haud multos post dies
arcem quandam strenuè iragis, quam feliciter op-
pugnare adorti magna suorum strage à fossis mœ-
nibusque sunt repulsi. Quanquam nec Germa-
nis, qui arcem defendebant, incruenta hæc fuit
victoria. Postridie Hispani cum Germanis val-
lum conscendunt, magnoque impetu in tormen-
torum custodes illati, prælium committunt.
Cæsis plerisque, alios in urbem captivos du-
cunt. Jamque tertium stipendia petentibus Ger-
manis, decretum est, ut cupedinarij, lanij, pharma-
copola, ceteriq; civis, qui opificio manuario quæsum
facerent, aliquam darent æris portionem. Anton. ipse ut

nusquam non esset sui similis, *quod gestabat aureum monile conflagavit*, Hispani armorum Duces quidam opulentiores, mutuum dederunt. Hac pecunia placatus miles, Ducibus suis per omnia paruit. Taceo hoc loco crebras Ticinensium in Gallos eruptiones, & pugnas, & levia pleraque inita certamina, quibus nunc cæsi multi, nunc multi etiam capti. Sexto Calend. Febr. Dux Borbonius, vir fortis, & multis rebus gestis clarus, repente cum valida manu apparuit in agro Laudensi. Hæc res ad Gallum ubi manasset, postridie manè tormenta omnia, quæ urbis mœnia spectabant, avehenda curavit ad locum, qua venturas putavit hostium copias, ita prohibiturus, ne propius accederent. Militem quoque in urbeculis, quas occupaverat, hyemantem, ad castra vocavit. Borbonius verò & Vicerex Neapolitanus, ubi jam Gallos adoriri statuissent, rati, quod postea evenit, superiores se futuros, cum suis jam propius accesserant exercitibus. Jamque dies venerat sextus ante Cal. Martias, quo tempore *ex loco castrorum eminentiore Papiensibus*, qui plus quatuor jam menses inclusi tenebantur, *belli data signa*. Quod ubi intellexit *copiarum Caesaris in urbe obsessa Præfectus*, mirè exultans, bona enim spes habebat animum ejus futuræ victoriæ, *convocatis suis*. Nunc animis opus est milites, inquit, vocati nos fortunam sequamur. Macti virtute estote, qua me euntem videtis, sequimini Ducem. Hæc ubi dixit relictis, qui urbem tuerentur, *copias educit*. Primum omnium tribus locis effracto arietibus castrorum muro, qui Gallicas acies egregiè tuebatur, Cæsariani vallum irumpunt. Rex ubi hostem intra munitiones esse audivit, sub auroram, jubet una cum bellicis machinis obviam ire armatos, qui resistent & Cæsarianos prohibeant. Itur, pugna committitur varia, atrox, cruenta. Et jam Galli nostratum bellica instrumenta majora obtinuerant, Cæsariani pedem retrahebant, quum Alfonso Marchio Guastienfis, Vir conferendis manibus audacior, in Gallicas penetravit acies. Cujus adventu resumptis animis nostri in hostem (erat hic Helvetius) redeunt. Voces pugnam instaurantium Cæsarianorum, exaudiebantur, cædite gladiis, figite hastis, sternite jaculis, hæcenus ita prælusum est futuræ pugnæ. Jam Borbonius singulari Prudentia Vir, & bellicis rebus cuilibet ferè veterum comparandus, ita suos paucis quidem, sed efficacibus verbis hortatus dicitur: *Nihil refert, Viri fortissimi, quot peditum, quot equitum millia Gallus ad Papiam adduxerit, quando cum longè majoribus copiis sapius ac prosperè semper conflixeritis. Adhibete modo animos alacritatis ac fiducia plenos, haud enim in limine vestrorum laborum, sed in exitu stasis, Gallorum (ut spero) victores domi reversuri, si paulum adhuc niti valueritis. Credite vos ad prædam & gloriam, non ad prælium vocatos, digni estis, qui talibus, quibus abundant hostium castra, in patriam onustis redeatis*. Ad quæ Ducis optimi verba sequutus ingens militum clamor se omnino paratos esse dicentium, Imperatorem suum per æqua & iniqua sequi, libenter ituros ad Unum omnes, quo ipsius fortuna duceret. Jam & Mingavalius aderat Vicerex Neapolitanus. Is quoque militem hortari, ut acriter pugnaret, sciret illius victoriam diei, Galliarum maximas opes in prædam Cæsarianis

daturam. Hæc ille & alia similia, quæ in tali discrimine à facundis Imperatoribus adhiberi solent. Ex adverso stabant instructæ adversarum partium acies. Et jam tubis canere incipientibus, renovatum est prælium magnis & infensis utrinque animis, nec spe militum dissimili. Cæsarianis sua Virtute, hostibus militum copia fretis. Marchio Piscariæ Cæsarianus ante suorum nunc ora ferri, nunc hostem invadere, peditem immittere, hortari voce, manibus significare socium adesse se periculorum omnium atque adiutorem, vidisses hic Borbonium ferientem, cædentem, in hostem incurrentem, vulneratos ex acie subduci jubentem, integros submittentem. Multi utrinque vulnerabantur equi & viri, pediti pedes, equiti eques, singuli penè singulis aut ense aut hasta sibi adversi pugnabant. Rex Galliarum Vir militari disciplina, tum corporis, tum animi viribus æquè clarus, & ipse fortiter dimicans, unius vexilliferum Legionis Germanicæ, an Hispanicæ, incertum est, sua manu confodit. Horam ferè unam dubius fuit, & anceps pugnæ eventus, quum repente suorum casu pedites Galli consternati, primum loco cedere, mox terga simul vertere cœperunt. In prælio trucidati à Germano milite Svevi propè omnes, & qui pro Gallo steterant Itali. Ex Helvetiis mille quingenti, Duces quoque Francorum exercituum præstantissimi. In quibus clarissimus Præfectus una cum filio, Dux Montfortius, Princeps Tremolius, Busius, Chiamonius, Bubausius. Jacebant humi passim, equis effusi Nobiles pariter & ignobiles. Quidam adhuc palpitantes, alii, ut suo vestitu obriguerant, aut ense, aut parmam tenentes. Crudelis ubique luctus, ubique pavor, & plurima mortis imago. Stabat jam Rex Galliarum *undiq, telis expositus, cum suis hortantibus, ut re jam inclinata è prælio excederet. Non faciam, inquit, hic extingui pulchrum mihi & laudabile existimo. Ea sum stirpe, iis Majoribus ortus, ut non tam longam vitam, quam nominis aternitatem optare debeam*. Hæc ita locutus, cum suis jam ad salutem magis, quàm in spem victoriæ adversus hostem dimicat. Verum ubi extrema acies à Cæsarianis est equitibus circumventa, & à fronte alii urgebant infestius, Rex Franciscus *viribus, auxiliisq, destitutus, capitur, & cum eo Rex Navarra, aliiq, plurimi Nobiles Viri, Pontificis Romani Legatus, Princeps Mamoransius, Florenses, Lescu, Bonavalle, Durantius, Bosula, Brion, Valmontius, Obeguinus, Santememius, Camessensis, Lorges, Navres, Riaux*. E militibus gregariis, qui profligata acie aufngere sunt conati, multos cum totis armis in Ticinum desilientes, rapidus annis absorpsit. Alii ab occurrentibus media planitie equitibus intercepti, capti sunt alii. Horum tanta multitudo, ut capientium numerum vicerint. Quos omnes postea armis exutos, Borbonius incolumes dimisit. Cæsarum in prælio numerum, quidam ad Septem, alii ad decem millia redigunt. Nec tamen incruenta hæc stetit victoria Casari, in cujus exercitu, præter insignes aliquot Duces, octingenti ferè desiderati. Alenconius Princeps Gallicarum partium, videns suorum stragem, quadringentis cum equitibus ex hostium manibus elapsus, Galliam versus quàm maxime citato cursu contendit. Hanc victoriam, cum qua nullius unquam

unquam veterum Imperatorum nec laureas, nec auratos currus posse comparari existimo, Cæsariani nocte, quæ diem Matthiæ Apostolo sacrum præcessit adepti, cum præda, captivisq; Regibus ac tota ferè Galliarum Regni Nobilitate, Papiam ovantes repetunt, magna civium quoque lætitia & gratulantium, acclamationibus urbem longa

jā obsidione liberatam ingressi. Hic si unquam aliās, nihil omnino res hominum cernere licuit, quum Rex paulò ante copiis egregiè ad belli usum armis, tum exercituum Ductoribus, ac belandi peritia instructissimus, repente omnibus & copiis & armis exutus, in potestatem hostium venit.

NOVA, QVOMODO A CÆSARIANO EXERCITU SEXTO MAJI, ANNO M. D. XXVII. CUM IMPETU URBS ROMA CAPTA, EXPUGNATA, ET DESPOLIATA SIT, RELATIO.

Die sexto Mensis Maji, hoc anno M. D. XXVII. est urbs Roma à Cæsariano exercitu capta. Cæsariani apud Campum Sanctum, & Monasterium Sancti Honorii, cum impetu irruerunt manè è regione Xenodochii Sancti Spiritus, & Hispani primi erant.

Deinde Hispani primum post Campum Sanctum, & Germani sub Sancto Spiritu Suburbium ceperunt, & supra quinque millia virorum occiderunt. Cæsarianorum forte sexcenti ceciderunt, attramen major pars Hispanorum, inter quos Dux de Borbonia occubuit primus.

A prandio oppugnabant Urbem ipsam Romam, ad portam trans Tyberim & Sanctum Pancratium. Papa manè in Castellum Angeli confugerat, cum duodecim aut tredecim Cardinalibus. Dominus Renso de Sera Visinorum caput. Bataris, Jacobus Salviati, Albertus Comes de Carpo, Francus Ambasiator, cum multis Bancariis Florentinis & Episcopis capti sunt. Porta autem trans Tyberim in duabus horis est capta & expugnata.

Postea irruerunt in urbem Romam trans pontem Sixti, urbem ceperunt, plures occiderunt, spoliarunt & deditos susceperunt.

Per decem integros dies, Ecclesias, Gynecia, Monachos, Moniales, & Cardinales, Episcopos, Prælatos, Bancarios, *spoliarunt, deditos ceperunt, libros registra lacerarunt & combusserunt*, in quibus multorum negotiorum magnæ erant causæ, ita quod omnes plateæ plenæ jacuerunt papyro, & libris ac bullis laceris.

Sancti Petri Ecclesiam & Divi Pauli templum & alias egregias ædes sacras omnes spoliarunt, corbonas, calices, vestes sacras destruxerunt, viginti aut triginta domus exussere. Dominicum de Maximis divitem Romanum & Ursinum ceperunt, ejusque filium viginti sex annorum occiderunt.

Cardinales capti sunt hi, Cardinalis de Sena, quem peditum Dux è domo sua captivum duxit, domo prius expugnata, & omnibus ablatis, Cardinalis de Valle, Cardinalis Cæsarinus, ambo Romani & Columnenses, Cardinalis Ponzettus, Cardinalis Aræ Cœli Ordinis Minorum de Observantia, Cardinalis Minervæ Cajetanus, Ordinis Prædicatorum, omnes & capti sunt, & sese dederunt.

Hispani pretiosiores domos occupaverunt ceretorque precio æstimaverunt.

Tum post sex dies, pedites alii ægrè tulerunt, Hispanos possidere pretiosiores domos, repente easdem domos oppugnaverunt, singulaque obvia abstulerunt.

In templo Sancti Petri, Cæsariani, multos Helverios, satellites Papæ atque Italos ante altare occiderunt.

Papa mansit in Castello, emisit globos tormentales, ultimo Maji se nondum dedit, decimo tamen Junii se victum dedit Cæsareæ Majestati eo pacto, ut per novem menses, militibus pendat integra stipendia. Cæsari quoque ut dedat Hostiam civitatem veterem, & civitatem Castellanam, suamq; ipsius personam, omnes arces & urbes inter Romam & Neapolim sitas.

Multi ex deditis & captis Romam exeunt; attramen nulli Cardinalium id ipsum conceditur. Decimo die Maji advenit Cardinalis de Columna militibus aliquot comitatus, & secum venerunt Domini Ascanius & Vespasianus de Columna, hi tres Columnensium sunt Primates & Primores.

Post quatuordecim dies ipse Vicerex Romam venit, & cum eo Dominus Hugo de Mongadis, qui anno priori Palatium Papæ spoliavit. Al Archon Hispanus Capitaneus, advenit cum tribus millibus peditum Germanorum, septem millibus Hispanorum & Neapolitanorum quinque millibus, cum quibus (Germanis videlicet) Cæsareæ Majestas profecta fuit in Hispaniam, hi cum multis bellicis armis advenerunt. Omnes milites abundant pecunia, vestibus, auro, aliisque necessariis rebus.

Aliquot millia peditum & equitum de Venetis Ducibus celeriter advenerunt, ac recipi se à Cæsarianis postularunt; attramen ab illis recepti non sunt, sed solum victus ipsis est datus, præterea nihil. Dux Urbini cum hostili populo supra quadraginta millia validus irrupit apud Ysolam, octo militaribus Italicis à Roma & indies propè Romam cum Cæsarianis dimicarunt. Tum Princeps de Arania feciales ipsis transmisit, se cum ipsis iustum initurum prælium, sed istud ipsum renuerunt. Princeps de Arania in os bellico tormento est ictus, is imperat Lompardicis peditibus. Joannes de Urbina Hispanus, Hassus Conradinus

Lyffinghoc, Stephanus, Melchior de Fronsbergli Germano peditatui imperant.

Romæ superior Gubernator est Dominus de Lamota nepos Burbonii, Senator, Archivaria, supremum Judicium, Camera Imperialis, quæ dicebatur Camera Apostolica, & Italus quidem Cæsaris vicem in Camera gerens. Multi militem, indies vicitim equitant ut Papa, aut ut Cardinales in asinis aut equis. Soletque subinde aliquis insolenter eorum, cum vini vitro benedictionem dare, & multi satellitum tympana gerunt cum Cardinalium pilis & Episcoporum. Omnes plateæ septem diebus oppletæ jacuerunt cadaveribus insepultis hominum & equorum.

Admodum laboratum est pro communi pace, attamen sibi soli providit & cavet Papa. Crux aurea portæ & ostium sepulchri Divi Petri discussum, spēs subitus inveniendæ pecuniæ. In vetusto sacello Nicolai V. ubi indies matutina & vespertina preces cantabantur, militares ipsi suos stabularunt equos. In domum Cardinalis Enckenfurt, qui Germanus est, multum bonorum delatum est, illico id Hispani percipientes, illuc advenerunt, ipsiusque Cardinalis domum æstimarunt, triginta millibus ducatorum, & post quinque dies Melchior de Fronsbergli, filius Georgii, Cardinalem ipsum adiit, cumque eo locutus, tum Hispani timentes, ne is cum Germanis peditibus domum ipsam occuparet, abierunt: altero autem die pedites Germani intrarunt, & in suam tutelam receperunt.

Copias, Epistolis Terracinæ circiter sexaginta millia ducatorum amisit, deinde è manibus Hispanorum incidit in Germanos, qui cum cæperunt, ligaverunt, pessimeque tractatur, & adhuc ibidem detinetur, nesciens quomodo evadat, timendumque est, ne moriatur ex magna afflictione.

Sciendum insuper, quod in hoc tumultu nulli parcitum est, neque Deo, neque sacramentis, neque reliquiis sacris, neque Ecclesiis, neque sepulchris, gyneciis, Sacerdotibus, Monachis, virginibus, mulieribus, Germanis, Hispanis, amicis neque inimicis, pueris neque senibus. Imò omnes juxta ac hostes tractati sunt.

Omnes Episcopi & Prælati capti sunt. Bellicus ipse populus captos duxit de domo in domum, qui nondum solverunt æstimatam & petitam pecuniam.

Egenus vir quidam anno elapso, vicitim Romæ deambulavit, ubiq; Papam & Romanos debellatorem passuros, clamans. Ad quem Andreas Adorius Senensis venit, & amice dixit, ut talium verborum parcus & tacens foret, aut pœnam perciperet. Respondit: Tempus suum nondum esse. Sin autem ideo puniretur, id sibi in gloriam & honorem ac salutem futurum. *Simili modo* contigit Romæ anno eodem in sacrosancto Paschatis die: Venit *Senensis quidam*, homo pauper & seminudus indies Ecclesiam sancti Petri frequentans. Qui in conspectu summi Pontificis multa de urbis excidio proclamavit. Pœnitentiam quoque cunctis faciendam suavit, alioquin omnes intra dies paucissimos malè perituros: Quæ cum ita proclamasset, ligatores ipsum percussere, ita etiam enormiter, ut nigredo ejus faciem immutaret. Ipse autem Deum

laudans ac magnificans in carceres projectus est, unde capta urbe liberatus.

Idem autem ipse Vates pauperculus eodem habitu incedens, nihil divitiarum exposcitur, sed suis contentus, ab Almanis militibus (qui à lancea sunt cognominati) vulgo enutritur.

VATICINIUM
INTER LIBROS CUJUS-
DAM EXIMII DOCTORIS COBO-
LÆ NOMINE REPERTUM, ANNO A
Christo nato 1440. Erat autem manu ejusdem
propria conscriptum in sequentem sententiam.

Obiit autem ille 1480.

Carolus Philippi filius frontem habens exportectiorem, prominentes palpebras, magnos oculos, aquilinum nasum, anno ætatis suæ 14. coronabitur, aut 17. juxta aliorum vaticinia. Hic magnum conscribet exercitum, destruetque & perdet omnes Regni sui tyrannides. Et sicut sponsus amorem sponsæ sibi conciliat, ita hic Justitiam sibi conjunget. Bella geret in 24. annis usque Imperii sui, suoque domitos Imperio Anglos, Hispanos, Aragonas, Gallos, Longobardos premet. Romamque & Florentiam jugum ferre docebit, expugnatis direptisque illis, victoriis insignibus & præclaris, duplicem coronam consequetur. Deinde expeditione trasmarina facta, peragrabit fines Græcorum, Chaldaeorum, Turcarum, Palæstinorum & Georgianorum, illisque omnibus suis subditis imperio imperabit. Legem in commune statuens, ut quicumque signum crucis non adoraverit morte plectatur. Tantis erit, ut non possit resisti potentia ejus à quoquam, Dominusque futurus sit totius ferè orbis. His autem omnibus a se gestis, ad Hierusalem sanctam veniet civitatem, ubi montem ascendens Oliveti, abdicans se Imperio, aget gratias pro victoriis, sibi præstitis à Deo, edensque signa & prodigia spiritum claudet extremum. Anno Imperii sui tricesimo quinto. Cujus anima excepta ab Angelis coronabitur pater patriæ, primusque Imperator post Fridericum tertium.

HÆC SUNT IN ANTI-
QUISSIMO QUODAM CODICE
REPERTA.

Anno à Christo nato 1530. falsus exurgeret Propheta, ex cujus perversa doctrina Christiana Religio non parvum patitur detrimentum usque in 35. annum supra sesquimillesimum. Veneti adversus fortunæ casus sentient. Gallia expugnabitur. Et felix ille reputabitur, cui dabitur attingere 35. annum. Tunc enim repurgabitur Ecclesia. Inde novus vertetur seculorum ordo, aurea redibunt secula. Tunc capita Ecclesiæ honore prosequuntur, Pontifex ob eximias Virtutes. Imperator verò propter pietatem.

ORATIO AD ROTÆ AUDITORES EXCIDII URBIS ROMÆ SVB ANNUM CHRISTI 1527. CAUSAS CONTINENS, HABITA

PER REVERENDISSIMUM EPISCOPUM STAPHYLEUM,

15. Maji An. Christi 1528.

MOs erat illis priscis Romanis, Reverendissimi Patres, vosque cæteri Viri præstantes, *parta de hostibus victoria, nec non in natalitiis Caesarum, vel alias pro commodo Reipublicæ, rebus sic exigentibus, paucis admodum diebus, clauso foro, indicere justitiam*, quod Senatus Populusque Romanorum promptius rei sacræ vacaret, & dimissis aliquantisper tribunali- bus ac strepitu judiciorum, otio vel negotio liberius pro arbitrio frueretur. At nobis miseris & huic infelicissimæ urbi, anno superiori longè aliter evenit. Nos etenim non sponte & pro arbitrio, sed Deus ipse acerrimus scelerum Vindex, & flagitiorum nostrorum, pro gratulatione cominodorum Reipublicæ Christianæ & hujus sanctæ sedis, sed pro gravissima calamitate & afflictione ejusdem, non pro natalitio Clementis VII. Pontificis Maximi, sed pro captivitate & durissima (ut ita dicam) severitate, illius denique non paucis diebus, sed integro anno, & ultra, Deus inquam, per manus scelestissimorum hominum, vel, ut verius dicam, sævissimarum ferarum, justitiam indixit, tribunalia nostra subvertit, locum hunc sacrarium justitiæ, cum omnibus ad divinum cultum pro more ibidem existentibus expilavit, profanavitque libros nostros, Divinas & humanas leges continentes, quibus pro administranda Justitia toti orbi sedulo utebantur. Quosdam ex illis dilaceravit, quosdam igni consumpsit, reliquos, aut iis, quorum fuerunt, venales exposuit, aut ad indignos inhonestosque, usus ludibrio habuit. Denique post invasionem direptionemque ædium nostrarum, nos ipsos, cum omnibus domesticis & familiaribus nostris, in arctissimas, nefandissimorum satellitum custodias conjecit, propositis passim variis tormentis, sæpe etiam adhibitis, etsi non corporibus nostris, forsitan familiarium; tamen nostrorum nihilominus, quo preciosiorem suppellectilem, tot vigiliis & laboribus partam, in secretiora fortè loca depositam, indicarent. Illos interim, & nos per diversa urbis hospitia observantes, pane doloris & aqua angustiae miserrimè sustentantes, ita ut nobis omnibus vita esset supplicium, mors solatium.

Quapropter directis nunc in cælum oculis lamentabiliter possumus deflare cum Propheta: *Re- cordare Domine, quid acciderit nobis, intueri & respice opprobrium nostrum. Hereditas nostra versa est ad alienos, domus nostra ad extraneos, pupilli facti sumus absque patre, matres nostra viduæ, cervicibus nostris jugiter minabantur, lapsis non dabatur requies.*

Adde his malis sævissimam pestilentiam, quæ longè latèque debacchata est, totam hanc ferè miserrimam urbem invadens. Junge insuper extremam famem, ac necessariorum omnium ad vi-

ctum humanum summam penuriam. Tandemque, eo ventum est, ut qui paulò ante cunctis omnino rebus copiosissimè affluebamus, repente necessariis omnibus fuerimus destituti. Postremò urbe, Veteres coloni, propulsi. Vix urbes, vicinique montes receperunt fugam nostram. At mala hæc nobis cum cæteris omnibus, Romæ nunc existentibus, communia fuere. Nos, nos, qui hujusce sumus professionis, nostra insuper propria damna sensimus, qui domesticam hujus urbis jacturam fecimus, nos inquam, Reverendi patres, integerrimos gravissimosque collegas nostros eodem anno amissimus. Vos Honorandi Advocati, totidem collegas vestros, super quartum, quem superiori anno tota hæc Curia deploravit Viros nempe doctissimos consummatissimosque; eo ipso tempore perdidistis. Vobis quoque causarum Patroni, vobis insuper Tabelliones & Notarii professionis vestræ damna non defuerunt. Sed unde hæc quæso? Quasve ob causas tot & tam gravissima incommoda nobis evenire. Nempe, quia omnis caro corruperat viam suam; eramus omnes cives & inhabitatores, non Romæ Urbis sanctæ, sed Babylonis Urbis peccatricis, de qua impletum est temporibus nostris verbum Domini in Isaia: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena judicio & sanctitate? Justitia prius habitabat in ea, nunc sacrilegi & homicida, prius gens sancta & populus acquisitionis, nunc populus Gomorrha, semen nequam filii scelerati, sacerdotes infideles, socii furum, diligentes munera, sequentes retributiones*: de quibus idem Dominus conqueritur per Prophetam Esaiam: *Filios enutrivit, & exaltavit, ipsi autem me spreverunt, dereliquerunt vias meas, blasphemaverunt sanctum Israel, alienati sunt retrorsum*. Propterea per Curiam vos ultra addentes prævaricationem, protinusque volens ostendere quibus percussioni- bus affligendi sumus, subjungit: *Terra vestra deserta, civitates vestrae succensa igni, Regionem vestram coram vobis alieni devorant*. Sed ne quisquam arbitretur vaticinium hoc Prophetæ jamdudum fuisse impletum in eversione Babylonis & Jerusalem sub Vespasiano & Tito Imperatoribus Romanorum, cum verba Prophetæ videantur respicere tempus illud præsens Prophetæ, non futurum, animadvertendum censeo, juxta Ecclesiasticam veritatem futura fuisse præsentia Prophetis, quasi jam futura præsentia ceñerent oculis mentis, ut passim ex sacris paginis facile deprehendimus. Sed ne longè exempla petamus, hoc ipsum in hoc eodem proposito nobis idem Propheta innuit, declarans seipsum verbis de futuro subjungens: *Derelinquetur filia Sion, & desolabitur sicut in vastitate hostili*. Hanc filiam Sion Joannes Apostolus in Apocalypsi interpretatur non Jerusalem,

lem, sed Romanam prorsus urbem; quod ex illius descriptione, si introspicimus, in aperto est, dum exponens Joannes, seu verius unus de septem Angelis, Joanni visionem, quam vidit super damnatione mulieris meretricis, sub nomine Babylonis intelligit hanc urbem. *Mulier, inquit, quam vidi-
sti, est civitas magna qua habet Regnum.* Quod de Regno spirituali vult intelligi, super Reges terræ. Dicit illam sedere super septem montes, quod proprie Roma convenit, quæ ab antiquis ob hoc potissimum dicta est. *Septemcollis.* Ponit sedem quoque illius super aquas multas, quæ significant populos, gentes, ac varias linguas, ex quibus magis quam ulla alia, in orbe præsertim Christiano, collecta est hæc Urbs, ut videmus. Et propterea dicitur communis patria omnium undecunque venientium. Dicit præterea plenam esse nominibus blasphemis, matrem imunditiæ, fornicationum & abominationum terræ. Hæc quippe verba demonstrationem hujus urbis magis specificam non exigunt, cum hæc flagitia (et si ubique ferè regnent) hic tamen sedem & Imperium habent.

His tot & tantis flagitiis prævaricationibusque illius enumeratis, subjungit severissimam Dei sententiam, quæ contra nos hoc tempore funestissimam executionem sortita est. Formula autem sententiæ hæc est: *Quoniam pervenerunt peccata illius usque ad cælum, & recordatus est Dominus iniquitatum, ideo in una die venient plaga ejus, mors, luctus, & fames desolatam facient illam & nudam, & ipsam igne concremabunt.*

Quod si quispiam pertinacius defendere velit, Apostolum loqui specificè de Babylone. Huic ego respondeo, quod potius quam Apostolus in prima Epistola (teste Divo Hieronymo, de Viris Illustribus) sub nomine Babylonis figuraliter Romanam significat, dum inquit: *Salutat vos Ecclesia in Babylone collecta.* Postremò si his locupletissimis testibus non credimus, scilicet per Babylonem urbem hanc significari, effectibus saltem hoc tempore lamentabiliter subsecutis credere oportet. Ex quibus manifestissimè constat, quod plura & longè pejora, ut inquit B. Gregorius, in his nostris tribulationibus vidimus, quam in nostris Codicibus invenimus. Nam sanctuario quoque suo, ministrisque sacrorum hoc tempore non pepercit Deus. Ducti sunt indecenter per vicos urbis Cardinales, capti Episcopi, Presbyteri interfecti, sacræ virgines stupratæ ad altaria, in Apostolicoque Palatio stabulati equi, Martyrum effossæ reliquæ, aperta imò fracta mortuorum sepulchra, & denique, quod animus luctu abhorret dicere, sacratissimum Salvatoris corpus, vasculis pro more aureis argenteisque reverenter conditum, cum ob prædam valorum, tum propter contemptum (proh dolor! proh nefandum scelus, omnibus seculis detestandum!) terræ collisum pedibusque plus quam sacrilegis calcatum. Heu nos miseros, visio Apostoli in Apocalypsi pœnas minatur huic urbi, ut diximus, admodum graves, at certè his nostris, quas passi sumus, longè mitiores. Magna est profectò ira, quando in sua castra, in sua tentoria, in suos denique milites sævit Imperator. Mitius olim egit noster Imperator, dum servato templo & illæsis Sacerdotibus templi, sat habuit, ejicere ex castris suis, hoc est, è templo ementes & vendentes, asse-

rens domum suam non negotiationi, sed orationi fore destinatam. At hoc lachrymoso nostro tempore, templa, orationes & sacrificia nostra desipit & aspernatus est. Cur quæso tam severe, & absque ulla pietate & misericordia? Profectò audiavimus ipsum Dominum per Prophetam tantæ severitatis suæ reddentem causam: *Quoniam, inquit, manus vestra sanguinis plena sunt. Quò mihi multitudo victimarum vestrarum? Plenus sum, ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi, peccatis enim. & sceleribus vestris me ad iracundiam provocastis. Ideò incipiens à sanctuario meo, divina & humana sursum & deorsum miscebo omnia, ita ut ubiq; sit luctus, ubiq; gemitus & plena mortis imago.*

Sed jam ad nos ipsos revertamur, qui si verum amamus, ingenue fateamur necesse est, his tot, & tantis nostris, & aliorum communibus sceleribus non defuisse propria, quod nostræ factionis, scelera & peccata.

Nos enim, qui ministri sumus Justitiæ, Justitiam, fate, ut par est, non ministravimus. Quid, si in ministrum nos ignorantia traxit? si favor inflexit? si acceptio muneris vel personæ corripuit? vos spectabiles Advocati, qui adstatis (ut de mortuis & absentibus taceam) responsa & consilia vestra plus justo forsitan divendidistis, ponentes tenebras lucem, quærentes mendacium, dicentes bonum malum & malum bonum, vos quoque Patroni causarum, vos insuper tabelliones cum ministris & cooperatoribus vestris, patrocini vestra, operas (ne dicam quid deterius) vestras minùs fortè diligenter clientulis & partibus exhibuistis. Quas ob res, cum omnes graviter deliquerimus, emendemus deinceps in melius, quæ ignorantes aut ex animo peccavimus. Convertamur pariter ad Dominum & miserebitur nostri, quia pius & misericors est & præstabilis super malitiam. Ipse enim hortatur per Prophetam dicens: *Quiescite agere perverse, discite benefacere, querite judicium, subvenite oppressis, iudicate pupillos.* Postremò diligite justitiam vos, qui iudicatis terram. His mundissimis holocaustis, si iratum nobis Dominum placaverimus, absque dubio, & hic (prout ipse pollicetur) bona terræ comedemus, & in futuro pro benè gestis sempiterna præmia consequemur. Quod nobis omnibus præstare dignetur idem Dominus, qui est benedictus in secula, Amen.

ORATIO

DE

CAPTA ET DIRECTA URBIS ROMA,

ANNO 1527.

ET si intelligeam eos, qui hoc loco pro more scholæ fictas fabulas agunt, multò minus oneris sustinere, quam qui veras causas tractandas suscipiunt; tamen me, non fiducia ingenii, quod sentio, quam sit exiguum, sed magnitudo doloris perpulit, ut hunc in locum non fictum argumentum ex veteri aliqua tragœdia, sed Historiam adferre nimis quam veram. Sum enim dicturus de

de crudelissima urbis Romæ direptione, & deplo-
raturus indignissimum casum civitatis, omnium
Reginæ atque Dominæ. Etenim cum nemo tam
ferus sit, tamque prorsus ab hominis sensu alienus,
qui non acerbissimè ferat indignam patriæ, quæ
genuit, quæque educavit, fortunam, quo tandem
animo nos accipere urbis Romæ interitum atque
excidium decet, cum ea urbs una in terris fuerit
omnium gentium communis patria? Ego profe-
cto non minus illius calamitate cominoveor,
quàm ejus ipsius oppidi, quo me primum nascentem
excepit, adversis rebus perturbaret. Cum
igitur esset hoc in loco mihi pro more dicendum,
non potui, cum esset animus dolore occupatus,
alia de re orationem instituere. Ubi dolet, in-
quiunt, ibi manum habet. Quare cum assidue
obversaretur ob oculos ejus urbis direptio atque
incendium, quæ nobis Leges, quæ Religiones,
quæ omnes honestas disciplinas tradidit, denique
à qua plura beneficia, quàm ab ipsa patria, in qua
quisque genitus est, omnes accepimus. Coëgit
me magnitudo doloris de fortuna urbis, deque
miseriis temporibus quæri, præsertim in hoc
cætu, apud homines doctissimos, qui intelligunt
quantum huic urbi, ex qualiter & Humanitas
huc importata est, omnes gentes debeant. Quod
autem de capta Troja Vergilius præfatur:

Quis cladem illius noctis, quis funera fando

Explicet, aut possit lachrymis aquare labores?

Ego multò justius usurpem. Nulla est enim tan-
ta Eloquentia, quæ atrocitatem hujus rei pro me-
rito exponere possit, quæve explicare queat, quan-
tam ruinam omnium optimarum rerum, hujus u-
nius urbis everio, secum trahat. Quid ullo se-
culo accidit indignius, quàm quod ille ipse exer-
citus, qui à Cæsare in Italia ad salutem omnium
bonorum, ad custodiendam urbem, Imperii ar-
cem, collocatus erat, illi ipsi urbi nefariam vim,
contra optimi Principis Caroli voluntatem,
contra disciplinæ militaris leges, contra auspicia,
contra Majorum exempla, intulit. Est
enim liberandus culpa Cæsar, qui etiamsi justis
de causis Romano Pontifici irascitur, tamen hoc
exitu victoriæ minimè delectatur. Neque enim
obscure est, eum natura ad Clementiam mode-
rationemque duci, & à crudelitate abhorrere. Et
cum Majores suos nomen ac titulum Imperii in
hanc nationem à servata urbe Roma intulisse
videat, dubitari non debet, quin in illorum
intuens exempla, intelligat omnes Imperii
opes ac vires ad hujus urbis salutem, defen-
sionemque maxime convertendas esse, & ab
illa vim atque vastitatem depellendam. Quam
multos numerare potest, cum imagines avitas as-
pexerit, qui turbulentissimis tempestatibus ur-
bem Romam maximis terroribus liberaverint, qui
quanquam periculosissimis bellis domi impliciti;
tamen velut ad patriam defendendam huc summa
Virtute accurrerint, quia in hujus unius urbis peri-
culo periclitari omnium gentium salutem existima-
bāt. Huc adde, quod nullius Regiæ familiæ, si quis
omnes numeret, plura clementer aut pie facta
recenseri possunt, quàm Austriacæ. Et Majorum
suorum adeo non dissimilis est Carolus, ut quan-
tum omnes Imperii magnitudine antecedit, tan-

Tom. II.

tum etiam vincat clementia. Quod enim in illa
Historia factum clementius legitur, quàm quod
inimicissimum Regem, à quo bellum contra jus
gentium motum erat, captum in acie, non modò
dimisit incolumem, sed etiam devictum affinitate,
in Regnum restituit? Tantam clementiam ac bo-
nitatem nulla humana vox pro dignitate prædicare
atque ornare potest.

Longè igitur fallitur, si quis tale ingenium,
tantam iracundiam cadere existimat, ut ulla,
quamvis magnas injurias, hoc modo ulcisci vo-
luisse videatur. Ille verò privatim dolorem, vel
urbi ipsi, à qua Imperii nomen habet, vel tot san-
ctissimis atis, vel aliarum gentium, quæ suas Res-
publicas sine hujus urbis consilio tenere non pos-
sunt, utilitati condonassent, quamvis iratus, si li-
cuisset ei præsentem, rem subitam minimeque expe-
ctatam regere ac gubernare. Quare Cæsar nullo mo-
do in hac oratione accusandus est, qui exercitum in
Italia ad custodiam tranquillitatis publicæ habuit,
non ad latrocinium exercendum, non ad evertendā
urbem Imperii arcem, non ad profananda templa,
non ad diripiendas Bibliothecas, non ad trucidan-
dos Sacerdotes, non ad virgines & honestas ma-
tronas rapiendas. Hæc cum omnia regi suis armis,
suoque exercitu Imperator vellet, exercitus (ut
sæpe alias accidit) contra disciplinam militarem,
contra fidem Imperatori datam, avaritia, ad diri-
piendam urbem opulentissimam, quam sine præ-
sidio esse animadvertenter, incitatus, omnia Divi-
na atque humana jura violavit. Hos latrones o-
primo jure accuso, qui injussu Imperatoris sine le-
gitimis Ducibus urbem Romam invaserunt. Fin-
ge justam causam fuisse Romæ invadendæ; tamen
seditio est, sine legitimo Imperio impetum in
quenquam facere. Quid autem tam contrarium
militiæ est, quàm seditio, quia hanc unam ob cau-
sam, jure gentium bella geruntur, ut coërceantur
hi, qui per seditionem, sine Magistratum autori-
tate, arma capiunt. Non igitur milites vocandi
sunt, qui injussu Imperatoris urbem expugnave-
runt, sed quoniam jus gentium commune violave-
runt, hostes non modò Imperii, sed universæ so-
cietatis hominum. Romani aliquot Imperato-
res alii in filios, alii in Principes cives capitaliter
animadvertenter, quia injussu Imperatorum, cum
legitimis hostibus provocati pugnassent, fuitque
tanta disciplina severitas, ut hostium loco haberentur,
qui præter Imperatoris edictum gladium strinxissent.
Quantò justius hostium loco ducendi sunt isti Ca-
res, qui inauditam crudelitatem injussu Impera-
toris adversus inermes exercuerunt? At quam
tandem ob causam sævitum est in urbem? Quia
pecuniam non numeravit avaro atque crudeli ex-
ercitui. Quid aliud causæ latro dicat, cur viato-
rem occiderit? Olim Gallos propemodum justa
ira pertraxit ad urbem: Nam Legatus Romanus
contra jus gentium in acie pugnaverat. Isti latro-
nes nihil causantur aliud, quàm pecuniam non esse
datam, quam flagitant. Non igitur tentata
urbs est, quia Gallis & Venetis esset alieno animo
erga Cæsarem, quia Gallis & Venetis esset æquior.
Nihil in gratiam Caroli susceptum est. Avaritia
& amplissimæ prædæ spes perpulerunt, ut trans-
gressi Apenninum, maximis itineribus summa cele-
ritate

G g g

ritate

ritate confectis, ad urbem properarint. Nec die-
rum aliquot inedia, ne hostis à tergo, & à lateri-
bus remoratus est iter, sic accenderat omnium a-
nimos prædæ cupiditas. Hæc si iusta causa oppu-
gnationis videri potest, non intelligo, cur non o-
mnes latrones excuset prædæ cupiditas. Si hæc
iusta bellandi causa in terris est, nihil obstat jam,
quò minus in urbibus unusquisque invadat ædes
locupletiorum, siquidem ex præda jus existiman-
dum erit.

Sed non disputabo subtiliter de causa, nec pa-
trocinabor Pontifici, in quem culpa confertur.
Nulla neigitur in victoria moderatione utendum
fuit? Nullum ne discrimen sacrarum ac profana-
rum rerum habendum? *Quis tam crudelis unquam
victor fuit, etiam apud Ethnicos, qui non abstineret
vim à templis?* Augustinus scribit Gotthos, cum
cepissent urbem, non modò à Christianorum tem-
plis vim abstinuisse, sed etiam his, donasse vitam,
qui eo profugerant. Tanta nominis Christiani re-
verentia apud barbaros illos fuit, qui Doctrinæ
cœlestis ignari, nomen tantum Christianorum au-
dierant. At isti sacrilegi quas aras, quod sacellum
reliquerunt intactum? Et accepimus non tantum
omnia fana spoliata esse, monumenta Sanctorum
Virorum pretiosiora, & thesauros ad publicam
utilitatem totius Italiæ ibi conditos, direptos esse,
sed etiam cæde & aliis sceleribus profanata esse,
decantatæ sunt per ludibrium sacræ cantiones.
Ira nulla non contumelia affecta est Religio Chri-
stiana. Quid Turcæ aliud faciunt expugnatis Chri-
stianorum urbibus? O veram vocem Poëtæ, qui
dixit.

Nulla fides pietasq; viris, qui castra sequuntur.

Quæ vox si unquam aliàs, nunc maximè usurpari
potest. Nunquam enim antea captis urbibus per-
inde polluta sunt, ac profanata omnia sacra. Nun-
quam antè in Germanico milite notata est tanta
avaritia, nunquam sacrarum ac Divinarum rerum
similis contemptus fuit; sed cum aliis in rebus
continentior cæterarum Nationum militibus ha-
ctenus fuit, tum singulari Religione vim à sacris
rebus abstinuit. Nunc autem, o Dii immortales,
quàm dissimilis hic exercitus Majorum nostrorum
fuit? Quàm longè degeneravit à veterum mode-
stia? *Majores nostri nihil præter victoriæ laudem cu-
piebant domum reportare. Itaq; nec privatorum
fortunas diripiebant, tantum abest, ut attigerint res
sacras.* Nec procul exempla continentis requi-
renda sunt. Quis toto Veneto bello à Maximilia-
ni exercitu unum oppidum audivit direptum
esse? Nemo profecto. *Et Maximilianus ipse
cum esset in puniendis delictis lenissimus; tamen
in vindicanda avaritia militum acerrimus fuit.* Ete-
nim cum in eo bello capta Vincentia, Maximilia-
nus in vindicanda avaritia acerrimus, quidam in-
jussu suo in aliquot civium ædes prædandi causa
impetum fecissent, statim totam illam cohortem
oppressit, & plures ducentis secuti percuti jussit:
Ut eo exemplo ostenderet, *non omnia victoribus in
victos licere.* Habes Carole Cæsar avitum exem-
plum, quid de exercitu judicare te oporteat, qui
avaritia corruptus, omnia Divina atque humana
jura violavit. Et haud scio an noceat nostris ho-
minibus contagio Hispanorum, hos, ut vereor,

novæ disciplinæ Magistros habent. Ab his
tanquam lanistis avaritiam crudelitatemque di-
scunt.

Non autem minus sacrilegium est, Biblio-
thecas, quàm fana diripere. Non enim inter sa-
cras res, aut Divinas recensenda sunt aurea
vasa, quibus in ceremoniis nostris utimur?
& non recensendi sunt libri, qui cœlestia
oracula, qui Doctrinam Religionis, alias ho-
nestas artes divinitus ostensas generi humano,
continent? *Neque verò usquam Bibliotheca locu-
pletiores sunt ulla, quàm fuerunt Romana.* Huc
omnis generis Scriptores ex toto orbe terrarum
magna cura Pontificum convekti sunt. Huc nu-
per adeo, quicquid reliquum fuit literariæ suppel-
lectilis in tota Græcia, importatum est. Hæc mo-
numenta, cum æterna esse debuerint; tamen fu-
rore militum aliqua ex parte corrupta dicuntur.
Et haud scio, an impia flamma per urbem vagata,
Bibliothecas etiam attigerit. O jacturam nullo
unquam seculo reparabilem. Quot Religionis
nostræ Interpretes, qui præterea nusquam extant,
quot aliarum optimarum artium authores amif-
sos arbitremur? Quis non vehementer doleat tot
seculorum labores, tot noctium vigilias à doctis
hominibus ad utilitatem posteritatis lucubratas,
in hanc fortunam incidisse. Statuas aut picturas
elegantem magnorum Virorum magno cum dolo-
re amittimus, quas, vel propter artis bonitatem,
vel propter memoriam eorum, quos representa-
bant, si fieri posset, æternas esse optamus.

Quanto magis dolere debemus tot ingenio-
rum interitum, quæ non modò propter Scripto-
rum pulchritudinem miramur; sed etiam propter
utilitatem amamus. Neque enim retineri Res-
publicæ sine honestarum artium cognitione & si-
ne libris possunt. Cum igitur arma geri debeant
ad regendas omnes pacis artes, videte quantum
scelus isti latrones admiserint. Qui quæ armis
defendi in primis oportuit, ea nova & inaudita
amentia dissiparunt atque everterunt. Hæc cum
in urbibus bello captis, non aliter atque templa,
sacra symbola, aras, boni Imperatores semper
conservari jussissent, isti odio, credo Religionis
Christianæ, non veriti sunt impiis manibus lacera-
re ac perdere. Non est autem obscurum, quan-
tum detrimenti acceperit Respublica, Bibliothecis
illis dissipatis, quæ in Ecclesiasticis dissensionibus
tanquam oraculum consuli solebant, ex qui-
bus publici Legum libri, præterea omnium bona-
rum artium emendabantur. Neque verò studia
literarum sine literis ac libris emendatis florere
possunt. Quæ si extincta fuerint, quæ barbaries,
quæ Religionum confusio, quæ civitatum pertur-
batio apud omnes gentes secutura est? Non igitur
ad unam urbem hæc calamitas pertinet, sed ad
omnes gentes, quæ retinere Religiones, ac studia
bonarum artium sine Romanis Bibliothecis non
possunt. Neque verò impunè erit istis latronibus,
tot scelera in unius expugnatione urbis per-
petrasse. Videt hæc Deus, inspector atque arbi-
ter omnium humanorum consiliorum atque fa-
ctorum. Hic ulciscetur contumeliam templis,
libris & similibus monumentis Religionis illatam,
non aliter atque de Rege Assyrio supplicium sum-
sit, qui

sit, qui sacra vasa Hierosolymis allata profanavit. Neque illa vox Baptistæ cujusdam, quem Romæ ajunt, & antea civibus hanc cladem, & postea victoribus minatum esse, sine Numine emissâ videtur. Legistis enim, ut opinor, dixisse Baptistam illum, futurum, ut rapta undique spolia brevi revomant. Neque enim diu tolerare Deus sui contemptum, superbiam in rebus secundis, crudelitatem in imbecilliores, potest. Non enim possum hic dicere, qualem carnificinam in tota urbe exercuerint. Nec libet commemorare raptas à complexu parentum virgines, non abstractas à maritis honestas matronas, non mactatos senes ac Sacerdotes. Quanta enim fuerit in urbe licentia audacissimorum hominum, inde æstimari potest, quod duodecim diebus, nullos habuit exercitus militari more Magistratus. In tot dierum *ἀναρχία*, tranquilla alioqui civitas, nihil non mali ab urbana multitudo pertulisset. Quamto atrociora necesse fuit accidere ab armatis & victoribus? Est enim verissimum illud, quod apud Euripidem Rex quispiam dicit: *Nullò non incendio sæviorem ἀναρχίαν exercitus esse.* Nusquam audivimus, aut legimus, in ulla civitate capta, tantam licentiam exercitus victoris fuisse, ut tot diebus nullis Magistratibus regeretur, aut coerceretur.

Accepimus & antè Romam captam esse, primum à Gallis, deinde post multa secula à Gothis: Verum multò gravius hoc tempore afflicta videtur. Galli tantum in desertas ædes sæviunt. Cives partim in Capitolium se receperant, partim Veos profugerant, intenti in occasionem rei bene gerendæ. Nam arcem urbs, non Imperium, non Magistratus, non sacra, non cætera ornamenta amisit. Postea Gothos, quanquam ex longinqua obsidione irati vehementius essent, legimus ita moderatos esse in victoria iram, ut editum etiam propositum pacis, ut parceretur his, qui in templa Christianorum confugissent, & ut urbs sine cæde diriperetur. Atqui hoc tempore tantum abfuit, ut à sacris rebus abstinerent victores, ut non cupidius aliunde prædati sint. Cædes factæ tota urbe miserorum civium, bona civitatis pars incendio delata: studia omnium honestarum rerum, quæ ibi floruerunt, armis conterrita, obmutuerunt. Abolita sunt & hæc, quæ si mansissent, instaurare collapsam urbem potuissent, veteres Magistratus, Leges, forma judiciorum.

Justius igitur hic dies, qui fuit pridie Nonas Maji, eo enim proximo anno urbs capta est, inter atros, quam Alliensis numeretur. Ac vereor futurum, ut ad posteros hic dies multò verius Alliensis videatur illi urbi fuisse, quam ullus alius: Neque enim facile se ex tanta calamitate urbs recreabit.

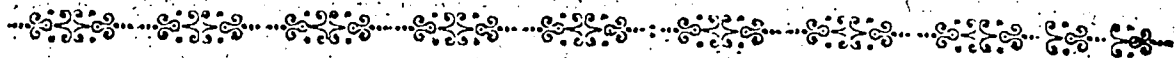
Ac videte quantum distet ab exemplis veterum Germanorum hujus exercitus facinus. Carolus primus, depulsis ab urbe Longobardis, à vastitate urbem atque Italiam prohibuit. Otto primus liberavit Berengarii tyrannide. Et ut multa omittam, Fortissimus ac Sapientissimus Princeps, avus, Carole, tuus Maximilianus, quanto consilio Gallum ducentem maximum ac fortissimum exercitum ad urbem, irritatum atque accensum odio Julii Pontificis, inde usque à Ravenna, ubi maxima pugna exercitum Pontificium vice-

Tom. II.

rat, atque fugaverat, ad ultimam Galliæ oram, in Beldicum retraxit, ne qua clade urbs ab irato victore afficeretur. Nunc autem, o temporum labem, ille ipse exercitus, quem Cæsar universæ Italiæ præsidio esse voluit, inauditam crudelitatem in urbe, principe totius Italiæ, imò totius orbis exercuit, non exempla veterum Germanorum, non dignitas urbis, non ingentia beneficia collata in omnes gentes, flexerunt eos ad misericordiam. Quis non doleat adeo deformatam esse eam urbem, quæ olim ferum, ut inquit Vergilius, pulcherrimâ, Princeps Imperii omnium gentium fuit, quæ una exempla plura Virtutum protulit, quam omnes ubique aliæ civitates, quæ nobis Leges, quæ literas, quæ Religiones, quæ Humanitatem, quæ omnes honestas disciplinas, quæ denique omnem benevivendi rationem tradidit, ut hanc urbem semper tanquam communem patriam omnium gentium homines coluerint. Nonne tot urbis meritis, etiamsi quid peccasset Pontifex, condonari debuit? Nunc Pontificis peccatum furiosus exercitus parricidio vindicat, dum sceleratas manus ei urbi injicit, quæ nobis omnibus pro patria esse debuit. Longè enim plura beneficia ab ea unusquisque nostrum accepit, quam ab eo loco, quæri nascentem primum accepit. Ad hanc urbem omnes controversiæ omnium gentium delatæ sunt. Hæc tanquam in excubiis semper fuit ad retinendam Religionem. Semper in terris doctissimorum hominum domicilium fuit. Hæc fugientes omnes honestas artes ex Græcia exulantes excepit. Hic nuper omnes bonæ disciplinæ, tanquam renatæ sunt. Hinc in omnes terras propagatæ sunt; non aliter atque semina frugum in totum terrarum orbem, à Triptolemo sparsa sunt. O ingratos homines, qui si hæc beneficia intelligunt, nullam putant se sic merenti civitati gratiam debere. O amentes si non intelligunt. Nonnulli odiosè colligunt urbis vitia & incommoda, quæ inde ad alias gentes pervenerunt. Sed est astuti hominis, quod dolet meminisse, quod placeat oblivisci. Hoc erat humanius, commoda agnoscere, & tam multis benefactis incommoda condonare. Quæ, qualiacunque sunt, talibus certe remediis corripi non potuerunt. Nemo dubiter parricidii esse reum, qui patri leviter deliranti oculos effodiat, aut præcidat manus? Quid igitur hoc aliud est, quam parricidium, tam atroces pœnas de patria, propter nescio quæ errata sumere. Itaque miseret me non modò fortunæ urbis, sed etiam aliarum gentium, magnam enim bonarum rerum apud omnes nationes, hic urbis casus, ut vereor, trahet, nisi respexerit nos Deus pro sua summa bonitate, & horum malorum, quæ impendent, remedia ostenderet. Vos quoque existimo cum interitum nobilissimæ urbis dolere, tum impendentium malorum metu, perturbari. Etenim cum coli patriæ honoribus ab omnibus debuerit; tamen à nobis maximè, qui lingua civitatis utimur, quique plura, quam vulgus, beneficia ab illa accepimus, id fieri debet. Jus nobis cum vulgo commune est, studia optimarum artium non sunt communia, quæ longè antecellunt aliis omnibus humanis rebus. Vos igitur verè Quirites, quoties tam funestam luctuosamque patriæ direptionem recordamini, expendite, quæ à vobis

vobis officia tali tempore requirantur. Bona vulgi pars ridet Sardonium risum in aliena calamitate, & triumphat, quasi re bene gesta, à quorum opinione longissimè vos abesse convenit. Neque enim intelligunt, quid illi urbi debuerint, aut quid detrimenti ex ejus interitu Respublica acceperit.

Deinde, cum in hoc misero casu videntur etiam studia literarum in quoddam discrimen venisse, vos quod bonos cives decet, magis in hæc studia incumbite, quæ si conservaverimus, non desperandum est, quin urbs ipsa rursus in pristinum statum & dignitatem restitui possit. Dixi.

De PUELLA,

Quæ

Sine cibo & potu vitam transigit, brevis narratio,

Tesle & Authore

GERARDO BUCOLDIANO, Physico Regio.

Illustrissimo Principi & Domino,

DOMINO CORNELIO à BERGIS,

Episcopo Leodiensi, Duci Bellonenfi, & Comiti Loffensi,

Domino suo,

Gerardus Bucoldianus, Physicus Regius. S. T. D.

EX quo Illustrissime Princeps, singularis tua in me meosq; humanitas est perspecta, semper mihi in votis fuit, quod & aliquando futurum spero, ut in præstando clientis officio, Amplitudini tua gratificari liceret. In præsentia hercle, cum Dominus Arnoldus à Bucholtz, Archidiaconus Ardenna, Vir insigni Eruditione, & singulari quadam Prudentia & Humanitate, quem huc ad Comitiam Imperij Princeps misisset, propediem rediturus videretur, mei officij esse putavi, quæ de prodigioso puella jejuniio mihi comperta essent, ad Amplitudinem tuam, per hunc gravissimum Virum transmittere. Amplitudinem tuam, pro subditorum tuorum votis, qui propter spectatam aquitatem & humanitatem tuam, longam omnes vitam precantur, Deus Optimus Maximus diutissime incolumem conservei. Ex Comitibus Spirensibus Nono Martij. Anno Domini M D XLII.

De

PUELLA,

Quæ sine cibo & potu vitam transigit, brevis narratio.

SPira, quæ Imperialis ad Rhenum posita civitas, villa quadam Roed, non amplius duobus miliaribus distat. Hac in villa, anno Domini 1539. puella quadam Margaretha, patre prognata Seisrit Weys, & matre Barbara, cum jam ferè decimum ætatis suæ annum attigisset, capitis & ventris dolore, ad Festam Divi Michaelis est correpta. Dolor autem is longior, quàm intolerabilior extitit, ut quo lecto decumbere non sit coacta, cibum tamen per id tempus magis magisque fastidire cepit, & alvi excre-

menta minui. Itaq; ad Nativitatem usq; Dominicam, cum adhuc comedisset, nullum planè post id tempus aut cibum insumpsit, aut per alvum excrementum egressus, à potu tamèn, nondum abhorrebat animus. Verùm cum proximo anno, qui quadragesimus fuit, capitis & ventris dolor adhuc hæreret, & sub proximum quadragesimum manus & pedes, quasi contracti, officium suum amplius non præstarent, sollicitus de filia salute parens, quo modo potuit, Medicos adiit, consilium & opem expetens. Jussus à vetula quadam, quæ præ cæteris, vicina in villa magis medica rusticis est visa, bis die balneo ex certarum herbarum decoctione uti, quo cum frustrò post, ex eo genere hominum fœmina, quæ circulatorum more passim hic per villas & oppida sua rusticis pharmaca vendunt, aliquot certarum herbarum radices parenti dedit, unde facto balneo; cum his die, antemeridianis & pomeridianis horis ad quartam septimanam usus esset, pristinae sanitati puella, quod ad manuum & pedum officium attinebat, est restituta. Verùm cum hæc non multo post pascha fierent, quemadmodum antecibum, ita jam subinde & ipsum potum fastidire cepit, adeò, ut post Pentecostes festa, in hunc usque diem, cum multo ante comedere desierit, ne biberit quidem, aut urinam miserit. Fuit anni hujus quadragesimi cursus, & maximè æstas, si quæ post hominum memoriâ alia, calidissima & siccissima. Quæ res, eo tempore potu planè puellam abstinuisse, admirationi magis locum dare potuit. Sequenti anno quadragesimo primo, cum de puella fama magis magisque jam spargere-tur, & ad loci Principem Episcopum Spirensensem perveniret, negotium dedit villa ipsius Judici, ut adjuncto sibi bono viro, de puella periculum faceret.

ceret. Dati hi ambo custodes, in ædibus publici ejus loci Sacerdotis, quem vulgò Pastorem vocant, inclusam puellam, per decem dies & noctes observarunt. Atq; hæc fieri cœpta in septimana sancta, cum nihil fraudis subesse investigari posset, dimissa domum rediit. Nec ita multis post mensibus, Præfectus vicinæ cujusdã arcis, quæ Episcopi est, & Cisselinck vulgò vocatur, magis explorandæ rei studio inductus ad se vocatam, & in arce inclusam puellam, ad quintum usq; diem tenuit, quo tempore, cum nullum prorsus cibi aut potus desiderium apparuisset, antè facta certa esse ratus, domum eam ad suos remisit. Circumactò & hoc anno sine cibo & potu, insequentis anno quadragesimo secundo, Romanorum Rex Ferdinandus, ad Comitia Imperialia de suscipiendo in Turcam bello Spiram venit, de puella certior factus, rei admiratione adductus, ad se unà cum parente, Februarii mense, vocavit. Fuit puella jam duodecimum annum transgressa, & pro ea ætate, statura, & habitudine justa, oculis cæcis, & pro rustica, vultu non illiberali, ingenio planè puerili & simplici. Cum Regia Majestas, de tanti temporis jejuniò percunctando, omnia eadem, quæ à cæteris dicta comperisset, & non Nobilium modò omnium, sed & Physicorum suorum captum res excederet, Reipub. interesse putavit, rem summa cum diligentia inquiri. Itaque in meum à me hospitium suscipi, diligentissimèq; observari voluit. Additus & ex iis unus, quos à cubiculis habet, Hansgrave Viennensis, Vir spectatæ Integritatis & industriæ, cui hoc injunctum negotii, assiduus virgini ut adesset, nec usquam ab ea oculos deflecteret. Positis igitur veteribus vestimentis, novis à Rege datis induta, ita ut omnia paucis dicam, observata est, ut majori diligentia non posset. Sæpe interim ad sumendum cibum & potum, iis oblectamentis frustra invitata est, quibus ea ætas capi facile solet. Quin & rei admirationem auget, postquam nihil comedat aut bibat, copiosè naribus & oculis, cum interdum puerili quodam suorum desiderio fleret, humores profluxisse. Accedit eo, quod toto corpore, scabie & pustulis phlegmaticis laboret, & calido admodum hypocausto, licet exhalatio inde major, & corporis debilitas exoriatur, gaudeat. Somnum autem maxime naturalem, & quietum capit. Verum ad aëris inspirationem & respirationem, stomachus & venter inferior, qui paululo contractior est, non perinde, ut convenit, dilatatur. Viscera tamen ipsa, hepar & splen, nihil vitii, quod tactu deprehendi potuit, habuere. Os autem semper siccum habet, nec quicquam unquam exspuit. Liquoris aliquid, vini seu aquæ, ad prima quidem labra, maxime si sollicitetur, admittit. Verum ne hic quidem temporis momento tenere, quò minus statim projiciat, potest, tantum abest, ut vel guttulam inglutiat. Cum jam ad duodecimū usq; diem summa cum diligentia observaretur, & nullius rei minus quàm cibi & potus desiderium esset, idem tamen pulsus, idem vultus & eadem corporis vires persisterent, ad se revocatam Regia Majestas, datis muneribus non sine admiratione domum remisit. Hic hercle, non parum negotii Philosophis & Physicis exhibetur. *Puella bene valet, crescit, & calor naturalis toto corpore deprehenditur, inspirat & respirat, oculorum, narium, etiam aurium excrementa appa-*

rent, & scabie phlegmatica corpus laborat, ambulat, loquitur, flet, ridet, omniaq; facit, quæ pro loco & tempore ea ætas solet, sed nihil tam longo tempore comedit aut bibit, nullas item feces, nullam urinam excernit. Postquam igitur ita natura comparatum est, ut cum calor naturalis in humidum exiccando temper agat, ignea illa cordis vis, continua aëris inspiratione & respiratione sustentatur, quod autem a corpore quotidie diffatur, atq; transpirat, cibo & potu restituitur. Cum igitur nihil comedat, nihil bibat, unde corporis nutrimentum, cum semper inde alioquin diffletur atq; transpiret? unde tantum caloris naturalis superfit, ut suo vel continuo refrigerio cor indigeat? Video equidem, & ipsa res cogit, varia hæc de re hominum esse judicia. Ut prætermittā, qui à dæmonio, qui ex veneficio, & qui à Deo profectum prodigium disputant, quia verisimilia non sunt, nec meæ professionis, duo hæc potissimum à Physico in dubium vocari posse intelligo. Primum, sitne à morbo relictus in corpore humor, unde tam longo tempore nutrimentum corpori possit præberi? quod si detur, phlegmaticum hunc crudumq;, quod & scabies testatur, non cholicum & melancholicum videri oportet. Sanguis enim, unde corpus nutritur, medius humor est, inter crudos phlegmaticosq; & cholicos adustos, melancholicosq;. Illi, quia crudi, si tempus concoctioni detur, in sanguinem converti, & corpus nutrire possunt. Hi verò adusti, quia sanguinis temperiem excefferunt, excrementitiiq; sunt, diutius retenti adeò corpus non nutrant, ut vel nocere eidem plurimum possint. Itaque qui Romæ olim, in simili prodigio, ex melancholico humore hominem nutriri contenderunt, toto cœlo errarunt, nisi fortè ex phlegmate quandam authoribus barbaris melancholiam constituisse putes. Alterum verò est, quod item in disputatione vocari possit, cum aërem inspiret atq; respiret, somnoq; longo satis, & perquam quieto fruatur, possit ne, cum cor, tū maxime cerebrum humectando vitalem, & animale spiritum conservare, & materia quædam subtilis, & puitosa eadem, capite in inferius corpore descendendo, quantum inde diffluat & transpiret, restituere. Verum, si à phlegmatico, viscosoq; humore, si à ex cordis & maxime cerebri humectatione, seu quæ alia ratione alimentum corpori contingat, in præsentia excutiendum non suscipio. In medio id pono, liberumq; unicuiq; suum judicium permitto, ne paradoxologus potius fuisse videar, rem cimmeriis tenebris magis obscuram naturaliter fieri, & perspicuam esse disputando, quàm id, quod vidi, pro re certa, breviter, quod meum consilium fuit, explicasse. Quod si, qui fortè non sunt defuturi, qui ne id quidem, quod à me spectatum, de puellæ jejuniò verisimile ducant, iis hoc saltem mali imprecor, ut non paucioribus diebus, quàm ipse feci, ea de re periculum facere cogantur, ita futurum, ut non ægrius ad credendum adduci possint, quàm ego, qui antequam vidi, alienissimus inde fui. Cæterum quò minus admirationis res habeat, idem & olim aliquoties accidisse, Historici scriptum reliquerunt. Siquidem septingentesimo vicesimo tertio ab hinc anno, Lotharii Imperatoris tempore, ejusdem ferè ætatis puellam, duorum annorum cum dimidio curriculum sine cibo & potu circumegisse, Abbas Urspergensis his verbis commemorat,

Hoc anno prodigia quadam extitisse narrantur, in quibus precipua erant terra motus in Aquensi palatio, & in territorio Tullensi juxta villam Commerciam puella quadam, annorum circiter duodecim, post sacram communionem, quam in pascha de manu Sacerdotis accepit, sine omni vultus desiderio plenum biennium usq; in tertium annum dimidium complevit, nulla penitus corporis alimenta percipiens. Cœpit autem jejuna anno Dominica incarnationis 822. à pascha, & in 825. circa initium Novembris peracto jejunio cibum sumere, ac ceterorum hominum more manducando vivere cœpit. Quin & idem Romæ in Gallo exploratum esse anno sexto Nicolai Quinti Pontificis, Poggius Florentinus his verbis enarrat. Vercor ne id, quod his nostris confabulationibus inferam, ceteris fabulosius esse videatur, cum & natura repugnet, & præter modum videatur mirandum, ita tamen verum esse compertum est, ut impudens videatur id negare. Quidam Jacobus nomine, qui tempore Eugenij erat in Romana Curia, ex his, qui vocantur Copiste, cum ad patriam Noviomum in Galliam redisset, incidit in morbum gravem, & diuturnum. Longior esset futura narratio, si omnia recensere velim, quæ sibi in morbo asserit contigisse. Tandem post annos multos, anno sexto Nicolai V. Pontificis, reversus ad Curiam, ut iret ad sepulchrum Salvatoris nostri, nudus, & inops (nam in itinere inciderat in latrones) divertit apud Curiales, vicinos meos honestissimos Viros, quibus antea fuit notus. Is biennio jam post morbum, dicit se, neq; comedisse, neq; potasse, cujus rei periculum factum est sapius. Homo macerimus

est, Sacerdos, & sanamentis, ut qui officium continue dicat, & missam me vidente audierit. Plures & Theologi & Physici cum eo serio locuti sunt, rem contra naturam ajunt, sed ita certa est, ut pervicacis sit, id non credere. Concursum sit ad eum quotidie hominum percontantium. Multi varia de hoc sentiunt. Sunt qui existiment corpus hoc à demone habitari. Sed nulla signa in eo apparent, nisi prudentis Viri, probi, & religiosi, qui hodie quoq; scribendi exercitio vacat. Alij humorem melancholicum asserunt præbere nutrimentum. Cum ipso egomet sæpe collocutus, falsa existimans, quæ dicebantur. Non tamen subito, sed paulatim in hanc consuetudinem descendit. Ego rem hanc magis admirarer, nisi revolvens nuper quosdam annales, quos in Gallia olim transcripsi, legissem idem tempore Lotharii Imperatoris, & Pascalii Papæ, anno Domini 822. contigisse. Puellam scilicet duodecim annorum, in Territorio Tullensi, villa Commerciam, post assumptam in Paschate sacram communionem, primo per decem menses pane, deinde triennio potu & cibo abstinuisse: postea redisse ad priorem vitam. Quod & iste desuperat futurum. Hæc ille. Quanquam, dum hanc de puella jejunio narrationem potius texo, quam ipsa de re disputationem ingredior, satis mihi magnum fructum capere videor, si iis, quorum imperio adductus id facio, utcumq; satisfactum erit; tamen, qualecunq; id sit, & ejusmodi esse gaudeo, unde, quibus Chronica scribendi provincia est tradita, aliquid certi capere, cum multi multa his rebus affingant, & in posteros transmittere possint.

Damiani Gois, Equitis Lusitani,

De

CAPTIVITATE SUA, ET DE IIS,

Quæ ad Lovanium à Longovallio Gallorum Duce acta sunt, ad
Carolum V. Augustum, vera Narratio.

EA est, Cæsar Auguste, multorum hominum natura, ut potius obrectandi studio, quam referenda gratia delectentur. Achaber quidem humana natura multa & magna vitia; sed nullum tamen gravius, neq; intolerabilius, quam illam oblivionem gratia, conjunctam cum laceratione & oppressione Virtutis aliena: In quo crimine, id etiã inest mali, quod qui eo obstricti sunt, vitia quæ à natura habent, artificio quodam malitiæ condiunt. Quicumq; enim ingratus esse vult, ut ingratus esse possit, elevat beneficia in se collocata, famamq; illorum arrodit, & carpit, ut vel nihil, vel perquam pusillum debere videatur. Sed si est aliqua disciplina Virtutis, si ullum studium sapientiæ extat, non deberent, qui hæc profitentur, ejusmodi artibus, bonorum virorum, beneq; de se meritum, famam dignitatemque lædendam abuti. Quod cum nemini mortalium, multò tamen minus Lovaniensibus id convenit, in quos publicè, privatimque tam multa mea merita constabant, quorumq; periculum & discrimen, periculo capitis fortunarumq; mearum gravissimis temporibus civitatis averteram. Quorum pro beneficiis meis

maleficia, pro studiis odia, pro salute civitati data, perniciem prope redditam, sacra tua Majestas paucis cognoscere ne gravetur.

Cum summa semper nescio, qua literarum admiratione olim tenerer, neq; tamè ob aulica negotia, in quibus à puero pene enutritus versabar, operam eis liberam impendere valerem; non remittente se interim affectu, cœpi cogitare mecum, quomodo tandem iis vacare possem. Nec defuit consilio successus. Lovanium enim Antverpia relicta (ubi tum ob negotia Regis agebam) me contuli. Sed hoc in loco cum septem ferme menses coluissem mansuetiores Musas, ab Inviictissimo Joanne hujus nominis tertio Lusitanorum Rege (apud quem à pueritia educatus fueram) ultro delata mihi orientaliū Indiarum Quæstoria dignitate, in aulam adfiscor. Quæ de causa reversus in patriam, cum magis magisque literarum amore flagrarem, quæsturam vix initam deposui, ac deinde per agratis, perlustratisque aliquandiu variis Regionibus & Academiis, cum inter cæteras, Brabantia tua, Cæsar Augustissime, impensius mihi comendaretur, Lovanium cum uxore, quæ in Hollandia, Rege assen-

assentiente, duxeram, studiorum gratia commi-
gravi. Quod quidem oppidum, multis antea &
maximis benevolentiae argumentis, semper edo-
cui mihi intime charum & jucundum fuisse. Quae
autem ibi vitae meae, quae instituendae, alendaeque
familiae ratio, quae conjunctio non solum cum
Optimatibus Academiae, verum etiam cum De-
curionibus ac Nobilitate municipii fuerit, quam
denique illustri gratia tum Studiosorum, tum ci-
vium floruerim, ab illis potius te, Caesar Invictae,
quam ex me cognoscere malo. Etsi enim deslo-
ruit gratia, memoriaque nostrorum beneficiorum
una cum detrimento fortunarum mearum, qui-
busque ante obsidionem charissimus eram, iisdem
post liberationem urbis, ne quicquam debere mi-
hi viderentur, gravis esse coepi; spero tamen testi-
monium publicum innocentiae pietatisque meae
nequaquam mihi denegatum iri. Calus autem,
qui me à civitate alienavit, hic fuit. Cum sub
aestivis mensibus in Hollandiam cum uxore, usita-
to more properarem, ut ea patriae solo quotan-
nis frueretur, ac interea aliquot dies suspensio iti-
nere Antverpiae haerere, ecce nuncium per cer-
tos homines accipio, hostilem illam manum, quae
nulla denunciatione belli facta, instar praedonum,
Brabantiam repentinis depopulationibus, incen-
diis, caedibus vastabat, Lovanium magnis itineri-
bus contendere, ibique sedem belli statuere, quo
tanquam ad domicilium Martis, utrinque è Gel-
ria & è Gallia exercitus tuto commearent, quem
locum, si armis tenerent, certa jam illos spe fo-
veri, proxima quaeque in ditionem & potestatem
suam redigendi, accessione praesertim copiarum
Gallicarum, quas Aureliorum Dux non ita pro-
cul apud Juodium sub signis habebat. His re-
bus cognitis, meus ille in Academiam Lovanien-
sem fatalis amor, me ex itinere Lovanium retra-
xit, multum sane reluctante uxore, multum dis-
suadentibus amicis, & tanquam Divina quadam
praesensione, cunctis infausta ominantibus. Sed
gratitudinis, pietatisque meae esse judicabam, pro
virili mea parte, armis, consiliisque, ei urbi suc-
currere, quae me quasi pia mater propè in sinu
suo inter literas, ac Literatos fovisset. Aduolo
igitur confestim ad urbem, eamque eodem die
ingredior, quo plerique illam cives & municipes,
relictis aris, focis, conjugè, liberis, per summum
dedecus deferebant. Uxor etiam, quae me ab
hac incitatione animi, susceptoque consilio de-
fendendae urbis, lachrymis, lamentisque suis de-
flectere non potuit, iter meum subsecuta est.
Quam gratus autem fuerit adventus meus, ex eo
haud obscure cognosci poterit, quod eodem pro-
pè momento, quo cognitum est de meo reditu,
à Magistratibus in Senatum vocor, ibi de munienda
pro magnitudine periculi, defendendaeque civi-
tate, consilio habito, in tantis asperitatibus rerum,
angustisque temporibus, variè lateque disceptatum
est. Placuit tandem, ut ego cum paucis aliis, oppi-
dum intus forisque inspicerem, remque totam explo-
ratè perceptam & cognitam ad Senatum referrem.
Quod munus ut summo studio suscepi, ita susce-
ptum naviter alacriterque obivi, ac quid mihi de si-
tu, naturaque loci, de munienda, defendendaque
civitate, deque habendo delectu juventutis videretur,
universo Senatui verbis scriptisque aperui, ac

deinde qua potui diligentia, industria, fide, ad
omnia celeriter sagaciterque providenda, ubique
praesens praestoque fui, neque usquam defui, ubi usum
aliquem mei fore civitas judicabat. Quae cura cum
me ibi aliquandiu occupatum tenuisset, rebus pro
tempore compositis, domum redeo, quo statim
Rector ipse cum dignitatis suae insignibus subse-
quitur, ac Universitatis nomine mihi mandat, ut
illico in aedem Divi Petri me conferam, quo jam
frequens Academia convenerat. Obtempero, in
Senatum venio. Quis urbis status, quae conservan-
dae ejus spes ac ratio foret, diligenter sciscitantibus
sententiam meam expono. Ad extremum, post va-
rios de summa Reip. defendendae ultro citroque
communicatos finitosque sermones, communi
omnium suffragio & sententia rogor, ut Studiosae
Juventutis, quae adhuc in civitate reliqua erat, Prae-
fecturam susceperem. Itaque post meum in oppi-
dum adventum, cautum decretumque sub poena
capitis fuit, ne quis clam, palamve ab urbe profu-
geret, ac ne quenquam vigiliae, quae ad portas in
stationibus erant, excedere ex urbe paterentur.
Haec etsi non ignorabam, tum ob nimiam juven-
tutis licentiam & indomitos mores, tum ob Na-
tionum variarum dissimilitudinem, quam diffi-
cilis ac periculosa provincia foret; tamen cum qua de
causa Lovanium redissem, mecum reputarem, cu-
ram illam tandem, etsi gravatè, suscepi. Atque ex eo
tempore etiam consideratius, quae ad defensionem
salutis omnium pertinerent, cogitare prospicere-
que coepi. Mittitur interea ad nos à Serenissima
Maria Hungariae, Bohemiae, &c. Regina vidua
sorore tua charissima (cui hujus inferioris Germa-
niae ac Galliae Belgicae tua gubernacula, ob singula-
rem ejus Prudentiam merito commisisti) Philip-
pus Dorlay Gallicae Brabantiae Praetor, qui summæ
rerum Lovanii praeslet. Mittitur item cum trecen-
tis tyronibus Conradus Comes Vernembergensis.
Postremo autem sub diluculum ejus diei, quo ho-
stis ad moenia accessit, adventare quoque cum equi-
tatu Georgius Rolyn Dominus Emmeriensis nun-
ciatur. Quamobrem à me Joannes Tommen tunc
temporis Consul petit, ut honoris causa ei obviam
irem, quem plus minus una equitum centuria sti-
patum in urbem atque in diversorium deduxi. Quo
munere perfunctus, quia satis constabat hostes
non procul ab urbe abesse, inspiciendarum vigi-
liarum gratia, armatus ad omnia hostibus proxi-
miora contendo. Ibi sane excubias magna ex parte,
stationibus etiam alicubi desertis, mirè consterna-
tas fractasque repeti, cum jam non fama hostilis ad-
ventus, sed flamma quoque in oculis esset, qua deva-
stari omnia ex muris prospiciebant. Quibus ex
tempore, adhortatione ac spe majoris praesidii
(quam Serenissimae Reginae nobis fecerant lite-
rae) confirmatis, cæterisque procuratis, quae ad
horam ferme diei tertiam quaquaversus equitan-
do desiderari animadverti, in Curiam me con-
fero, ubi omnes Magistratus Optimatesque civita-
tis una Comite Vernembergensi, & Domino Em-
meriensi, Praetoreque Brabantiae Senatum cogeant.
Quos cum de raritate, trepidationeque eorum, qui
excubarent, pro salute civitatis asperius monu-
issem, stomachans non arctiore disciplina in tanto pe-
riculo civitatis vigilias coerceri, Comiti Vernem-
bergensi assideo, interea autem dum consulitur,

quid faciendum esset, per Christophorum Pheegel, Germanicæ Nationis juvenem fortem & impigrum, subito denunciatur mihi nomine Universitatis, ut omni celeritate domum meam contenderem, ubi *omnis Academia juventus* auctoritate Academica voceque Præconis *cum armis convenerat, ut proratione temporis officioq; Ducis suscepto, cum illis agerem.* Quibus mandatis obtemperans, è Senatu confectum ad ædes meas propero, & quos ibi Scholasticos frequentes invenio, evestigio unâ cum Magistro Severino Feiten Frisio, Legato meo, Viro strenuo, & ad id munus ab ipsa Academiâ prudenter delecto, in forum deduxi, ibidemque fide data sese militariis officiis astrinxere. Inde agmine composito eos ad mœnia deduxi, quâ parte hostis potissimum expectabatur, qui locus medius erat inter portam Bruxellensem & fluviolum, quem vulgò Vuram appellant, ac cives omnes, qui ibi excubabant, ad alias urbis partes defendendas discedere jussi. Nationes etiam ne quam permixtæ turbam concitarent, certis locis distinxî. Hæc atque alia summa sedulitate agenti mihi renunciatur, hostes misisse fecialem suum, qui cum oppidanis colloquium expoleret, eumque intra mœnia ac porro in Senatum admissum. Ad quem nuncium *stupefactus, ob temerariam stultitiam, & stultam temeritatem eorum, qui hostem intra portas recepissent, ejusq; oculis raritatem propugnatorum, solitudinem urbis: trepidationem non solum fœminarum, puerorumq;, sed etiam Virorum ac rem deniq; omnem contemplandam subiecissent;* eam ob rem muneris mei non inemor cursim in Curiam redeo, ac cum circumactis huc illuc oculis, Comitem Vernembergensem, Dominum Emmerienssem, Brabantia Prætozem (nam hos evocatus ad milites meos in Curia reliqueram) nusquam viderem, eorum absentiam deimiratus, sine quorum consilio & auctoritate, nihil tale fieri debebat, utpote qui in suam fidem & tutelam Lovaniensium urbem à Serenissima Regina Hungariæ recepissent, rogo num illi tam absurdam rem jussissent, & cur in præsentia à Senatu abessent? Respondetur ab universis, omnes jam ex oppido profugisse. Percunctanti porro, quid sibi fecialis vellet, ajunt eum Regis Gallorum nomine, deditionem urbis poscere, proinde se contra emisisse tubicinem, qui colloquium cum hoste impetraret, interea fecialem in oppido commorari jussum. Commovebat sanè me non parùm responsum hoc, & perturbabar non mediocriter, quod viderem non tantum non eorum, qui jam abscesserant, auctoritate, sed ne me quidem in consilium adhibito, ac ne conscio quidem, qui solus supereram, quique inter milites Academiæ caput & Dux auctoritate publica constitutus eram, tantam rem esse cœptam. Sed quid facerem? Jacta jam erat alea, nec abhorre re animos à deditione, & ut in re deplorata, omnia malle, quàm vim hostium experiri palam erat. Videntis igitur meum consilium, aut non requiri, aut non magni fieri, eosque quò semel timore inclinaverant præcipites ferri, mœstus ægerq; ad meos recurro, ut ipsos quàm possem maximè in officio continerem, confirmaremque. At ed cum ventum esset, omnes præterquàm oppido paucos, anxie ac titubanter, inconstanterque loquentes in-

veni. Jam enim plenius certiores erant redditi, de illa turpissima Ducum fuga ex urbe, de flagitioso fecialis adventu, & de trepidatione Senatus, de tubicine contra in castra emissio, ac de desperatione denique conservandæ civitatis. Quare adveniente me, num hæc ita essent, plerique eorum statim interrogant, ad quorum quæsitâ cum tristius respondissem, multa & simulans invitus, & dissimulans cum dolore, ecce! subito quidam interruptis & morientibus vocibus sic me inclamat. *Itane ergo nos huc produxisti, ut te Duce omnes trucidemur? vel, quod jam minimum malorum est, captivi reddamur? Cur rebus adhuc integris nos non incolunties abire permisisti, cum pro se quisq; id abste precibus contenderet? An verò ideo per vim retenti sumus, ut nobis pro piaculo datis, facilius civitati foret cum hostibus transactio? Nam quorsum hoc petutum est colloquium, nisi ut si alia fortè ratione pacem civitas facere nequeat, nos in eorum potestatem tradant, ac deditione corporum nostrorum, qui hic peregrini atq; advena sumus, salutem urbi ac civibus redimant.* Hæc & alia cum juvenus planè jam turbulenta, & furore quodam incredibili percita fremeret, ita vultus oculique eorum perpulerunt me, ut nihil unquam in vita mihi acciderit indignius, vel rulerim acerbius. Quis enim, cujus integra conscientia est, ac fraudis scelerisque nescia, proditoris crimen dissimulanter audiat? Talibus igitur vocibus mihi circum aures strepentibus, cum ea & turbulenta & temeraria & periculosa esse viderem, multaque sæpè inopinantibus Ducibus vim belli ac turbam moliri non nescirem, remittere me illis fidem datam mihi paulò antea respondi; neque enim congruere ipsis, aut Reip. ut quem suspectum infensumque putent, ad ejus ductum omnes Vires civitatis applicarent, neque alias mihi gratum Ducis nomen præsertim in ea civitate, in qua cum hostibus, inconsultò Duce, pactio tentaretur. Itaque commilitonem me deinceps appellarent, & de fide mea pro experimentis statuerent, velle equidem me omnes bellicos labores, omnes militares leges æquè cum ipsis pati & subire, alii inquam loquantur cum hoste, pro arbitrio paciscantur, transigantque, ego cum omnibus communem belli eventum expectabo. Quod verò juvenum insolentia ac temporis cedens, Ducis me imperio abdicavi, & me illis commilitonem, ad communia pericula obeunda, promptissimum fore professus sum, non est cur calumnientur æmuli, perperam illos à nobis relaxatos, cum præsertim nulli stipendio addicti, nulla stipulatione allegati, nollent sine ulla spe ad interitum ruere voluntarium. Ego quoque Academiâ & Rectore rogantè, liber à jurejurando eosdem illos liberos liberali imperio habui, dum tempus & rerum ratio tulit, eadem urgente, non novo consilio, sed Majorum exemplo, simulatam hanc relaxationem, amplexus sum, ut ego ardentius atque acrius juventutem ad urbis defensionem excitarem, & id à quo animus abhorrebat, oratione significavi, ac apertè dixi, me scil. nomen Ducis, nec ambivisse, nec ambire, capropter, ut cum juvenus omnis, quam ex tota Academiâ excivimus, animadverteret, in tantis rerum angustiis Ductore se suo, & omni spe salutis orbâtam esse, majori studio officium meum

meum requirere cogeretur, & cum per multos ex illis retentos in oppido invitos, atque id meo potissimum consilio, à Senatu decretum fuisse recoderet, quando jam cæteri Duces in fugam se dedissent, & cives permulti eorum pedes fugaces & vestigia odorantes persequerentur similem viam, volui juventutem à fide mihi præstita liberare, ne ullus invitus vel coactus sub meis signis militaret, ut eo consilio timidos vel ablegarem, vel animosiores fortioresque ad urbis defensionem redderem. Simili ratione, ut à belli periculis abesset Spartana juvenus, causa dissimulata, literisque datis, ad Ephoros remittitur. Pari arte & providentia milites Cæsariani ignominiosa missione apud Vesuntionem in officio retenti fuere. Tali denique consilio Imperatorio persapè belli Duces præstantissimi usi sunt, quorum videlicet præcipua bene consulendi portio hac laude continetur, ut dispiciant non solum, quid per se optimum sit, sed quid pro temporis ratione possit obtineri. Quid opus est verbis? In eum jam res erat progressa locum, ut exitum honestum nemo prospiceret. Ita omnes dubitabant, hæsitabant, circumspectabant omnia, quicquid increpuerat, pertimescebant, diffidebant rebus suis. Aderant tamen in ea armatorum corona (ut ferè fit in multitudine) æquiores alii, & consilii sanioris, quos id, quod propter imperitos factam maxime volebam, non mediocriter commovit. Hi statim aggrediuntur me atque orant, ne propter quorundam temeritatem, universos desererem. Sed quando eo nunc ventum sit, ut Senatus omnino decreverit cum hoste colloquium, etiam atque etiam providerem, ut Studiosæ Juventutis ratio haberetur, nec de ipsis gravius quicquam, quam de civibus statueretur. Id verò etsi Senatus ab initio inconsultò me constituisset, tamen ne alicubi mea opera Studiosis denegata videretur, sedulo me facturum, aditumque extemplo Senatum, polliceor. His itaque verbis in vallo habitis, præsidio prius perlustrato, cura excubiarum Severino jam delegata, in Curiam revertor. Quo in itinere, juxta Carthusianorum stagnum, non longè à mœnibus, obvius mihi fit Joannes Ravenichot Patricius Lovaniensis, à quo fido certior, Senatum ad portam Bruxellensem jam adesse, ut in congressum colloquiumque cum hoste veniret. Quæ res ut ante mihi, dum me incerto statueretur, ita hunc cum perficeretur, novo rursus dolori, ægritudinique esse cœpit, nihilominus eandem portam petere decrevi, ibi cognovi, hostium Duces fide data, quatuor oppidanos ad colloquium admisisse. Hic ego memor meorum, & de communi illorum salute anxius, interrogo statim de nominibus eorum, qui ad id muneris essent designati: Respondetur primum esse Hadrianum Blehemum tunc civitatis Prætorem, secundum Joannem Tommen eodem tempore (ut dixi) Consulem, tertium Applesinum quendam, quem Dominus ab Emmerienti sibi Legatum fecerat, quartum verò, ut tum erat omnium rerum perturbatio, ignorari. Confestim Prætor me rogat, ne meam operam in rebus tam afflictis civitati denegarem, verum ut me quartum illum facerem, qui auctoritate publica, colloquio destinatus, hostium timore fortè percussus se subduxisset. Ibi conjectis simul multorum in me oculis, huc etiam vivi-

tantibus, dubius primum constiti, quod statim subirent animo, quæ me vel ut manerem, vel ad colloquium exirem, instigare viderentur, ad extremum cum crederem id mihi à civitate imperari, quod à Prætore civitatis rogabatur, feci inquam id, quod me facere singuli atque universi cives atque etiam Studiosi, si consulti fuissent, non voluissent modò, verum etiam impensè me rogavissent. Egressus ergo cum tribus illis, quos supra retuli, in castra hostium per fecialem illum, qui temerè dudum in oppidum receptus fuerat, deducimur. Cum autem ventum esset ad Leprosariam Bancensem, quæ non multum distat à mœnibus, seorsum ab aliis Nicolaum Bossutium Doininum Longovallium, Martinum Rossemium Gelriæ metatorem, & quendam alium Nobilem Gallum, nomine Juerfellium, offendimus, inter quos Longovallius, ut exercitus caput, *minas promissasq; magnifica jactabat, hinc verborum jactatione libertatem, omniumq; tributorum immunitatem, illinc denunciatione periculorum cades, incendia, aliasq; belli calamitates, faciliam oppidi expugnationem, eandemq; omni ordini ac ætati perniciosissimam ostentans.* Proinde secum cives expenderent, præmia an supplicia expectare mallet, se sanguini parsurum, si leges suas reciperent. Hoc in colloquio cum à nobis deditio multis & variis argumentis repudiata esset, *proposita est ab hoste pactio redemptionis, ut trimestre stipendium hostili exercitui solveremus,* quod in singulos menses erat septuaginta millium coronatorum aureorum. His additum erat, *ut omnia tormenta, machinasq; bellicas, globos, pulveres, & quicquid ad eorum instrumentum & apparatus pertineret, traderemus. Commeatum quoq; & annonam exercitui praberemus, sed jussu pretio.* Quod si verò in has leges convenisset, volebat etiam ut quatuor ex Proceribus oppidi sibi pro obsidibus darentur. Tandem cum alii tres deputati ac ego, non videri nobis tam iniquas condiciones ab oppidanis impetrari posse, ostendissemus, eò descendit hostis, ut septuaginta coronatorum millia accepturum se, de cæteris autem nihil remissurum diceret, itaque cum postulatibus hujusmodi ad Senatum in Curiam, quò item Viros primarios populi & Academiæ convenisse constabat, revertimus. Ibi (ut multa brevitate causa prætermittam) omnium suffragiis visum est, *& pecuniam illam & obsides dando esse.* Ad hæc Prætori mandatum, ut congios (quos omas vocant) quadraginta vini & centum cerevisiæ hostium Ducibus offerret, si à petendis pulveribus tormentariis bombardisque desistere vellent, sin minus bombardas saltem retineret. Commeatum autem pretio legitimo hostibus polliceretur. Id quoque omnium ore decretum est, ut si hostis nec prece, nec pretio, nec gratia à postulatibus deduci posset, omnia potius tradenda, quæ exigebat, nempe septuaginta millia coronatorum, bombardas & pulveres, quam in ejus manus incidendum esse. Nam intra mœnia nec animus, nec vires erant, quibus oppugnationi resisteretur, ac unusquisque jam latibulis occultorum locorum, vitam fortunasque suas tegere conabatur. Quæ cum satis confuse & pertumultuose consiliis, animisque omnium per summum terrorem turbatis, anxiusque acta essent, ut norunt omnes, qui

qui tum Lovanii fuere, Prætor, Applesinus & ego Senatus & Academia decreto iterum cum obsidibus in castra egressi sumus, qui fuere Joannes Tommen, Consul, is qui prius colloquio fuerat destinatus, Gregorius à Dieven, Bartholoniæ Heetveldius, & Jacobus Velius Juris Licentiatus. Deducuntibus obsides, multi comites rum Studioforum, tum civium (ut qui sibi certi de pace aut induciis essent) fuerunt. Ubi autem ad hostem ventum est, qui nos juxta Bruxellensem portam operiebatur, *Longovallius, qui exactè jam à suo feciale intellexerat, quid animi, quid militum in oppido esset*, Prætoris orationem interrumpens, *se cum tot millibus, quot sibi videretur, ingredi oppidum velle, ait.* Quare rei novitate omnibus stupefactis, Prætor respondit, se præter ea, quæ in mandatis habebat, nihil offerre posse: Quod si ea non placerent, non habere sese, quod polliceretur amplius. Ad hæc *Longovallius* deditiorem civitatis Regis sui nomine acerbius flagitans, *extrema quæq; ac crudelissima civibus minitabatur.* Tandem cum utrinque varia tractarentur, ut de oppido dedendo cum civibus & Magistratu intus communicare liceret, Prætori dimidium horæ tantummodò ad reditum tribuit, tanta erat oppidi expugnandi hostium libido, ut in re tanti momenti, plus temporis ad deliberationem concedere voluerint. Prætor ergo in urbem revertitur, sequentibus eum multis, qui prius unà exierant. Ego verò ejus temporis quod dabatur, brevitatem contemplans, cum interea non tam in Senatu, quàm foris apud hostem communi omnium salutis prodesse posse me judicarem, manendum mihi foris, colloquendumque de conditionibus primis, interea, dum Prætor rediret, statui. Etenim cum fœdera, quibus cum hoste devincitur fides, negligi viderem, metuebam, ne quemadmodum Longovallius semel, ita quoque iterum appendicem duriores postulatis, adjiceret. Hæc autem ne acciderent, continuo colloquio, pertractando animo hominis, & captanda voluntate impedire posse existimabam, ne pluris redemptionem civitatis licitaretur. Alia quoque mihi manendi causa fuit, quâ non mediocriter agebar: Timebam enim, ne Senatui perturbato jam & rebus diffidendi deditio placeret, cujus consilii ego particeps vel conscius esse nolebam, desperans, omnino, ut erat nervis omnibus urbs ipsa soluta & debilitata, me tali consilio resistere posse. Sed roget quis, quænam ibi Damianæ fuit cum Longovallio amicitia, ut ea fretus deditiōis spem illi adimere conareris? quæ tandem verò esset, nisi quod cum bona spes cum omnium rerum desperatione confligit, in afflictis ac perditis rebus fidenter infirma præsidia, pro validis amplemur. Superiore colloquio, quod cum hostibus fuit, intellexit Longovallius, me Lusitanum esse ex gente minimè, ob p̄t̄ica inter Reges fœdera, invisa, me item nonnullos in Gallia Lusitanos habere, amicitia & sanguine conjunctos, cum magna quibus necessitudo Longovallio intercesserat. Quibus rebus effectum est, ut mecum humanius loqui, & multum de truculento aspectu & violentia sermonis remittere cœperit. Itaque fiducia illius recentis notitiæ benevolentiaque, quam Longovallius in præsens simulabat, illic

substiti. Quid ni? Nonne firmamentum tum stabilitatis ejus, quam in bello quærimus est fides, & conscientia promissorum? hæc cum mihi publica jussu Senatus hostisq; data esset, non subsisterem, cujus rei fiducia reverteram, ejusdem non manerem? Ubi illa est antiquæ fiduciæ formula, *inter bonos bene agere oportet, ut ne propter te, fidemvè tuam captus fraudatusvè sim.* At qui multis audientibus sæpè tum ad hostem dixi, hujus jurisjurandi religione & Virtutis fiducia nixus. Lovanienſes Senatusconsulto factò, communique consensu, omnia prius tentare, pati & ferre constituisse, quàm in deditiōem venire. Quare si commodis Principis sui, suisque prospectum cuperet, pactiones illas pecuniarias potius admitteret, quàm frustra oppidum oppugnatione appetere, cujus exitum non dubitarem longè alium futurum, quàm ipse opinaretur. Tandem nullis argumentis, nullaque ratione hostis commotus sanctè affirmabat, se copia militum, nec oppidum nec oppidanos gravaturum, si deditio procederet, si minis, oppugnationem jamjam futuram. Quod ego quorsum attineret, circumspiciens, omnes armorum bellicue casus incertos esse, ancipitesque dicebam. Ac talia me foris agente expectanteque Prætoris reversionem (vix dum enim ejus temporis, quod ad consultandum exiguum concessum erat, dimidia pars effluerat) dum induciarum fiducia securo prorsus animo hostes juxta fossam & portam Bruxellensem passim vagabantur, ecce subito præter omnium expectationem, bombardarum sonitu, & jaculis omnia compleri capta, qua quidem re sive divinitus, sive astutu militari eveniret, percussis attonitisq; hostes, alii in partes alias effusi, in fugam cuncti conversi sunt. Ego verò & si gaudio magno exiebam, quia urbi à Regina succursum putabam, hostilemque spem delusam; tamen de me quid repente statuerem, haud reperiēbam. Nam fuga in qua hostes spem collocaverant, eam undique perniciosam mihi prospiciebam. Quo enim me reciperem? in civitatemne? cujus jam portæ clausæ & tela emissa accessum prohibebant? In castrane? atqui hostes sciebam omni dititate atque immanitate teterrimos fore. A lateribus autem profugium impediēbant objecti hinc illinc impedimentorum aggeres, veruntamen hisce tantis difficultatibus subito circumventus, dum periculis omnibus posthabitis, equi celeri cursu me recipere ad urbem conitor, auferor unà cum agmine fugientium, ac circumfusorum impetu cum equo simul, infelix Legatus, ac civitati melius quàm vitæ meæ consulens, in hostium castra abripior. Atqui Lovanienſes clamabant, me dignum calamitate, quod non redierim cum Prætorē in urbem. Hunc clamorem discutiemus. Si quid culpæ inest, nihil deprecor, reque Augustissime Cæsar cognitorem facio, apud quem non captiosam legum interpretationem, sed æquitatem ipsam plurimum ponderis habere omnibus constar. Nec quicquam adducam in medium, quod non prius Lovanienſibus exhibui. Ac primum redeant mecum in memoriam illius diei, quæ tantam fortunæ atrocitatem, tam tristem rerum faciem, tantam totius Reipubl. formidinem ob oculos posuit. Non inficiabuntur eam fuisse, ob circumſtans civitatem malum, omnium rerum confusionem conver-

conversionemque ut omnibus libera facultas fuerit, quod cuique videbatur, pro Rep. faciendi. Nam cum fortè ibi, premente tum vi aquarum, minor oppidi cataraeta elisa esset, de consilio quorundam factæ sunt ruinæ, quibus aquæ fluxus sisteretur. Num de damno dato, cum illis agi hodie poterit? Multi ut speculatores hostium, ut proditores, multi quoque ut incendiarii aut latrones intra mœnia comprehensi in custodiam & carceres publicos deducti, quorum tamen pauci fontes reperti sunt. Num illis ob innocentiam dimissis, actio injuriarum comperat? Occisus est etiam eodem tempore pro hoste socius, pro oppugnatore civitatis, is qui defensor ei, propugnatorque venerat, nec is unus fuit, sed duo una nocte. Multa præter jus & æquum in ea trepidatione commissa fuere, quæ si singula ad juris etiam rigorem deducas, minimè tamen eos, qui ea egerunt, ulla lege teneri censeas, quoniam is status Reipubl. fuit, ut expedire visum sit, à quovis eam adjuvari. Itaque consensu quodam tacito legum, edictum mandatumque videbatur, ut quod quisque in Reipubl. conferre posset, id conferret, Reipubl. omnè id habituram & ratum & gratas auctoribus libera conservatur. Atque hanc tum. Unde etiam nunc talium rerum impunitè potestatem cum omnibus tributam, tum mihi etiam maximè, quod persona publica essem à Magistratu & Academia credidi, cuius Senatusconsulti persuasione & boni publici causa remansi foris, revertente Prætore in oppidum, ut siquid fortè melius brevi illo tempore, quod solum & ultimum civitati jam restare videbatur, prodesse possem apud hostem, ejus opportunitatem ne amitterem. Atque hoc consilio meo, siquid fuisset effectum boni, ut fructus ejus totius fuisset Reip. ita contra incommodum certè, quod infelicitè accidit, in ipsam quoque, æquum est, ut redundet. Id eò æquius etiam, quod hoc quicquid est infortunii, non mea culpa, sed aliorum maximè supervenit. Nam si fuisset secundum belli leges servata fides, expectatusque induciarum exitus, potuissem me in tutum recipere, atque eandem cum iis, qui tum in oppido erant, fortunæ aleam subire. Nunc verò vix dimidiato illo decurso tempore, quo tuto foris Oratoribus abesse licuit, dum adhuc securus colloquor cum hoste, per violatas induciarum leges in atrocem illam fortunam incidi, quas si hostis violavit prior, ut interpret bellici consilii & Legatus captus sum. Sin autem oppidani audacia pro Virtute usi, fatali quadam necessitate belligerandum sibi cum fortuna putantes, Solem ipsum præ jaculorum multitudinem & sagittarum umbra obscurare conati sunt, etiam atque etiam videas te obsecro Cæsar, num non propterea majore etiam studio, ac ratione æquiore sim à Lovaniensibus sublevandus, quod caput meum quasi certaminis causa, in maximum totius hujus belli discrimen objecerunt, non aliter ac si universæ civitatis salus in meo alienigenæ periculo posita esset, & violatas Religionis induciarum, meo peregrini sanguine atque supplicio expiandas censerent. Sed ut unde digressus sum revertar, hoc modo in hostium castris interceptus, sub tertiam fermè à solis occasu horam, à Longovallio accersor, qui separatim mira

quadam atrocitate causam extorquere nimitur, quare oppidani pactiones & conditiones bellicas perturbantes perjurio, tam furiosè castra sua tormentis verberant? Si vera referre, præmia amplissima, si falsa, mortem certam proponens. Quæ sanè verba, ut à Duce ira & furore percito, & si animum fortissimi cujusque viri inflectere potuissent, nihilominus omnibus suppliciis salutem civium civitatisque anteferebat, mortem etiam, quæ naturæ debita, pro Academia esset potissimum reddenda, contemnens, oratione forti & constanti sic Imperatoris animum fregi atque compressi, ut hostem non solum ab oppugnatione deterruerim, sed ferè etiam ad relinquendam obsidionem compulerim. Certè illud verissimum est, quod ex meis verbis tristis anxiusque discedens, & ab omni spe capiendæ urbis deturbatus, vide, inquit, quid agas Damiane. Tuam ego salutem adjuravi, ut vel verà cum præmio, vel falsa cum perniciè referres. Si ne fallas, ipse tuæ calamitatis auctor fueris. Cui responsum est à me, omni mortis timore sublato. Nihil deprecor, si falsi convincar. Sed quoniam morè comparatum est, propter testimoniorum Religionem & fidem, quam semper omnis natio coluit, ut nemo testimonium, ne minimis quidem in rebus, de re sua diceret, istius ipsius colloqui atque illius prioris, quod ante Bruxellensem portam cum eo habueram, Longovallius ipse verum & præclarum judicii sui dedit mihi testimonium, & à se subsignatum, cui sigillum suum impressit. Hoc diploma, quanquam invitum, Lovaniensibus ostendi, quod eos ne eatenus quidem commovit, ut mihi vel verbis gratias agerent. Deum immortalem, quæ ista tanta feritas atque barbaria, ut homines summis beneficiis salutis ac libertatis affecti, ne oris quidem significatione gratiam officii testificari velint. In eodem autem fateretur Longovallius auctorem me præcipuum fuisse, quo minus ipse Lovanium oppugnaret, eamque solum ob causam in novem millium coronatorum aureorum redemptionem me condemnasset. Tandem novitate facti commotus hostis, sollicitus suspitione, suspensus metu, perturbatus oratione mea, retamen cum Ducibus communicata, neque in custodiam tradito, castra, quæ propè muros habebat, de tertia vigilia, quo tempore oppidum capere decreverat, Galliam versum, præter omnium expectationem, moveri imperat, quod ipse & quidam Jacobus Monchius Dominus Dignessan Longovallii gener me captivum duxerunt, ubi viginti millia coronatorum extorquere sunt conati, criminantes auctorem me urbis conservatæ fuisse. Ad extremum in carcere publico ab eis Landunii Veromandiæ detentus, multisque ibi miseriis confectus, ac propè extremum spiritum exhalans, coactus sum novem millia, ut à nefaria illa crudelitate & tyrannide vitam redimerem, polliceri. Audita tibi esse arbitror Cæsar Augustæ, dicta factaque mea, qualique pietate in Lovanienses fuerim, quæ si erga patriam aut parentes usus essem, etiam in tanta necessitudine & conjunctione, non mediocris neque vulgaris habenda fuisset. Nunc illam non civis erga patriam, non filius erga parentes, sed advena & hospes erga peregrinos ostendi. Sed quid huic charitati & bonitati meæ repensum fuerit,

fuerit, ne prolixior videar, paucis duntaxat exemplis declarabo. Gallus quidam genere & divitiis præpotens, tutus Academiæ privilegiis Lovanii debebat. Hunc amici libera & honesta custodia, domi meæ asservabant, nec deprecabatur Gallus hanc fortunam, ut qui duriores carceres metuebat, nam tum increbuerat fama, nostros Scholasticos in Gallia carceribus traditos esse, istius captivi permutatione nostra redemptio sperabatur. Hujus enim sororem Præses primus privati consilii apud Regem Gallorum uxorem duxerat. Quid actum? Statim pia mater nostra se opposuit, fulminibus immensis minitans meis, tanquam hoc maximè Academiæ privilegiis adversaretur, ac demum ei causæ patrono adhibito, hunc liberat, meq; meosque in expensas damnat. Credo quia erat contra privilegia Universitatis Lovaniensis. Atqui hostis in me ante urbem Lovaniensem omnia privilegia omnium Universitatum violaverat, superioreque bello, Luteriæ Parisiorum quidam Cæsariani de Bibliotheca sua in ergastula & latumias abrepti sunt. Sed nolebant aliorum injurias imitari. Esto. Sed lentè hic agendum erat, & in longum differenda sententia, ut medio tempore Galli hoc metu adducti, me aliosque è servitute liberati restituerent. Nunc omnia sunt festinanter perversè præpostereque gesta, ut nihil vel ex mora judicii commoditatis nanctisceretur. Cæterum non fuissent idèò debilitata Academiæ privilegia, si captivum scholasticum pro captivo scholastico vel commutassent, vel commutari saltem permisissent, præsertim pro eo, qui in manus hostium ob ipsius Academiæ & totius civitatis expiationem inciderat: Sed aliò tendebant Principes Universitatis, idque suo tempore detegam. Nunc verò ad aliam ingratitudinem huic non dissimilem accedo. Me adhuc apud hostes degens, Carolus Brugensis (qui Rectoratum tempore obsidionis gesserat) dignitatem suam deponere volens, cum de more, ut semper fit, ab universa Academia testimonium rei bene gestæ Magistratusque ritè perfuncti sibi dari postularer, ibi quidam, quorum nomina honoris causa prætereo, palam reclamare cœperunt, asserentes omnia sibi placere, quæ Rector tempore illo gesserat, nihilominus se Deum hominesque contestari protestarique, siquid Adriano Blehemio civitatis Prætori (nam is fato nescio quo inauspicato in manus hostium inciderat, & à Martino Rossenio redemptione duorum millium coronatorum fuerat multatus) aut Damiano Goi tempore obsidionis, nomine Academiæ commendatum vel imperatum fuisset, eo eorum Facultates non teneri, quoniam quicquid illis delegatum ob civitatis defensionem fuisset, id ipsis Facultatibus absentibus, & ignorantibus, factum & actum esset. At nunc mihi respondeant isti protestantes, an non fuerit satis, tempore illo funestissimo, eos ut capita cum aliis non paucis, nomine ipsarum Facultatum & totius Academiæ, cum Rectore in Curia comparuisse, quo prætori Applesino, mihi que commissa fuit cura deducendi obsides promiscuè & nomine civitatis & Academiæ? Certè æquus æstimator iudicabit, ratum id & firmum apud omnes Facultates esse debuisse, quod tunc in Curia à Rectore & primariis urbis & Academiæ, qui aderant, decre-

tum fuit, quando cæteri, cum tota Universitas convocata esset, non comparuerunt, imò ne comparere quidem ausi fuerunt. Nam alius (timore percussis omnibus) domi latebat, alius fugam meditabatur, alius Deum in templis ad pulvinaria omnia adorabat, alius per plateas exanimis errabat, multi quoque per mœnia se præcipitantes ex oppido jam aufugientes. Longovallius interim alio ex latere, omni contentione ad oppidi ipsius expugnationem festinabat. Dabaturne hic tempus omnes à minimo ad maximum usque consulendi, ut sit in solennibus & tranquillis Comitibus? Minimè verò. Nec quenquam tam stupido iudicio aut mente esse puto, qui hoc dicere aut velit, aut possit. Quid ista igitur voluit protestatio, nisi ut quod ab Universitate debebatur, id facultates non deberent? Atque ita suo timorè medebantur, ne ipsæ facultates ab eis repeterent, in quod ipsi consensissent. Itaque Sacra tua Cæsarea Majestas ex duabus recitatis causis incipiet cognoscere istorum hominum animos, & considerare, in quos scopulos eos omnes ingrata mens conjecerit. Multa alia his non inferiora recitasset, sed prolixitatem fugiam, quamobrem ad Senatum me conferam. Decimum quintum diem in carcere seryabar, ac morbo ingravescente non minus vitam, quam libertatem desperabam, cum ab eis, qui vectigalibus civitatis præerant, uxori renunciatur, ne amplius privilegiis, immunitatibusque Academiæ utatur, eamque debere deinceps omnia vectigalia persolvere. Bona me hercle causa, utpote quæ Virum Scholasticum jam in urbe non haberet. Atqui viduis saltem ad annum defuncti mariti jura relinquuntur, captivis jura postliminii in perpetuum incolumia ac salva servantur. Meæ uxori neutrum datum. Hanc barbaram impietatem cum illa non ferret, Hanc barbaram impietatem ad suos in Hollandiam pararet, retinetur invita cum omnibus bonis, ut eam injuriis & contumeliis obnoxiam haberent. Nec antea dimiserunt, quam jussu Serenissimæ Reginae ab ista violentia sunt cohibiti. Excessit tandem Lovanio uxor, sed non sine luculento dispendio, cum per summam festinationem ea discessio præcipitata sit, ne nova vis ejus incepta retardaret. Respondeat jam huic loco Academia, & Patronus ille, qui Galli partes contra meos sustinuit, cur se non præbuerint huic negotio defensores, cum mihi homini Scholastico & privilegiis Universitatis jure gavisuro privilegia frangebantur, quibus cum uxor mea, quantumvis ego mortuus fuisset, ut omnibus Academicis constat, uti frui, dum viveret, potuisset; ac longè majore jure cum pro salute ipsius Academiæ & civitatis captivus adhuc apud hostes versarer. Nonne hic demum etiam agerum defensione universa Academia insurgere etiam non rogata debuisset? Viderint certè alii, quibus nominibus tales mores appellare velint, bonos ne an malos, gratos an ingratos, pios an impios, mihi certè, ut omnem bilem supprimam, nequaquam civiles videntur. Dixi quales semihic absenti exhibuerint, nunc quales præsentipræstiterint, dicam. Reversus Lovanium ex Gallicis latumiis, cum Academia & Senatu agere cœpi, ut repetita memoria præteriti temporis, benevo-

lentia, amorisque sui, aliqua signa ostenderent, ac etiam ut Historiam clarius intelligerent, quæ variè à variis ut plerumque fit recitabatur, commentariolum quendam, in modum libelli supplicis, Latine feci, ubi totam obsidionis, & mei carceris seriem transurrebam, eumque utrisque exhibui in Comitio. Maximo igitur cum silentio, (ac ut ex omnium vultibus & gestibus apparebat) non mediocri cum dolore calamitatum mearum, Historia perlecta, vide quæso, Cæsar Pientissime, consecutiones rerum. Illi, ut de postulatis meis liberius consultarentur, me ex conclavi secedere jubent, ac tum repente mutato vultu, depositoque pudore, tanquam illis ad ludum & jocum accomodus viderer, Oratorem ad eos me venisse dixerunt, quocirca Oratore alio esse opus, qui mihi responderet, ut pariter in munere orationis pro verbis verba darentur. Ex ejusmodi autem proœmiis, quales epilogi futuri essent, quanquam satis ariolabar, nunquam tamen tam illiberales, ingratos, odiososque fore credebam, quam postea sese ostenderunt. Etenim paucorum dierum intervallo (omnibus bonis intra extraque consilii locum reclamantibus) decreverunt, ne gratias quidem ullas mihi agendas verbis, ne ex iisdem actis gratis piam matrem in judicium fortasse vocarem. O ingrata & amara civitas, quid flagitiosius, quid turpius dici potest? Sed me comprimam. Mea equidem moderatio, & pietas, & sanctitas tibi præstita, facile tuam infamabit injuriam. Talis autem sententia Academicorum, non scriptis, sed ore ad me perfertur, quod adversus scripta (ut puto) non valet inficiatio, in verbis inficiatio multum loci habere solet. Humaniorum hac in parte se exhibuit Senatus. Ille enim amplissimis verbis gratias egit, excusavitque ærarii penuriam, quod pecunia nostram calamitatem sublevare non patiebatur. At Universitas in qua tot amicos, sed frustra, non minus animo quam consuetudine vitæ conjunctos habere me sanctè dejerare non formidasset, ne ad verba quidem se gratos ostenderunt, ne quod singuli separatim mihi deberi ferebantur, Universitas debere videretur, si beneficium agnovissent. Atqui ipse hostis suis ipsius sigillis testificabatur, se meis verbis circumventum, ab oppugnatione deteritum fuisse. Age postquam nec mihi, nec hosti credunt, vel se credere dissimulant, quid hoste à mœnibus abduxit? Nosterne exercitus, qui se nusquam hosti ostentari audebat? An subsidia missa, quæ ex medio itinere diffugerunt? An vis oppidanorum, quæ hostibus ob imperitiam jaculandi ludibrio postea, non terrori fuit? Dent aliam causam, aut agnoscant me causam fuisse, nisi fortè id asseverent, quod à Longovallio & Martino Rossemio, dum suo errori mederi conantur, in diversis locis jactatum est, eos nimirum ab oppidi oppugnatione abstinuisse, ne ejus deprædatione cum divitiis maximis refertum tunc esset, miles torpesceret, ac non Galliam jam (quo ipsi proficisci dissimulabant) sed patriam ac domum meditaretur. Hæc certe causa, rei ignavis videretur, mihi verò meo malo edocto, non item. Quare ut ita sit, respondeant ipsi, cur non fuerint oblidibus contenti, quos nomine civitatis & Academiz Prætor eis ob-

Tom. II.

tulit, quibus universo exercitui de septuaginta millibus coronatorum aureorum, intra quinque dierum spatium cautum erat? Nonne hoc argumento efficacissime ostenditur, eos nihil aliud quam oppidum vi aut dolo occupare voluisse, cujus fruendi cupiditate obcæcati, tantam & tam ingentem pecuniam amiserunt. Atque ne forsitan dixerint Lovanienses, etiam si hostis oppugnasset, nunquam urbe potitus fuisset. Sit hoc ita, quanquam omnium in contrariorum semper sententia fuit. Nonne etiam Lovaniensibus victoribus, multa clade illa defensio constitisset? An tantum sanguinis pro mœnibus effundendum, nullam gratiam auctori meretur, qui solus in causa fuit, ne effunderetur. Sicut autem Medicus advenientibus gravibus & periculosis morbis mirifice & diligenter collitur, iisdem recedentibus & depulsis, vel ut magis detestabilis, vel ut circulator ridiculus habetur, sicut post liberatam civitatem repensum fuit illi Viro, cujus Ecclesiastes Salomon meminit, ita mihi cum Lovaniensibus accidit. Nescio reverà tam iniquis hominibus quid animi fuisset, si necem, quam frendens hostis mihi intentabat, in tergum revinctis manibus perituro, vel militum hastis, vel carnificis gladio, ipsis interminatus fuisset. Quarum rerum non solum eventus atque permissio, sed etiam expectatio indigna homine libero erat. Quæ haudquaquam evitassem cruciamenta, nisi ipse tot millium aureorum, quæ postea mihi partim imperata, partim extorta sunt, avaritia & crudelitate de mea vita decertantibus, irato Ducem aliam mentem attulisset. Nec dubium est, quin anima mihi supplicio adempta, ut hostis dixisset me merito occisum, ita cædem meam Lovanienses approbassent, ne quod mihi nunc viventi debent, tunc hæredibus meis cogerentur dare. Quod si redeant eadem tempora, ut res humanæ instabiles sunt, omniaque per summum tumultum festinanda fuerint, nulli tutum erit, non vocato Senatu, quicquam è Repub. statuere, nec ulli dubium, quam solet hæc cunctatio esse perniciofa. Sed plerique, ut præterita non curant, ita in futurum non consulunt. Ego autem tam me gratiosum singulis arbitrabar, ut si publicæ gratiæ mihi negarentur, eas tamen mihi à privatis pollicerer. Atque utinam postquam in me tales esse constituerant, saltem se meliores erga alios exhibuissent, quorum Virtutibus calumnia nullam maculam aspergere potuit. Viderentur enim judicio errare, quod me iniquius tractavissent. Nunc cum ad omnium merita æquè sint ingrati & maligni, morbo peccant potius animi, quam judicii. Et ut alia non pauca omittam, quam parçè grati fuerint in Severinum Feiten, qui mei absentis vices strenuè procurabat, quam item angustè in Christophorum Pheegel Nobilem illum Germanum, de quo antea dixi, unum tantum adferam, insignis ingratitudinis exemplum, in Petrum Lupum Harium Hispanum. Is enim Lovanii annos plus minus sedecim, vitam probè & honestè agens, homo rei militaris peritissimus, utpote quam in aquilonaribus partibus per multos annos sub Daniæ, Norwegiæ, Sueciæque Regibus, ac sub Livoniæ Equitum Cruciferos Principes, haud parva sanè cum laude & gloria exercuerat, à Senatu Lovaniensi, bombar-

Hhh

darum

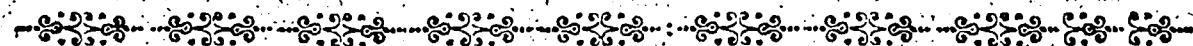
darum & machinarum bellicarum omnium Praefectus creatus est, in quo munere cum multa de facultatibus suis infumisset, soluta tandem obsidione, cum necessarias impensas, quas temporis necessitas tulerat, à Senatu reposceret, pro praemio criminationem retulit. Nam illi obiectum fuit, quod plebem ad seditiones concitasset, rem tam impudenter confictam, ut nec ulla dilutione egeret. Fuissent enim ad supplicia, quam ad praemia proniores, si noxam aliquam in homine invenissent. Ingratitudinem profecto, cuius bono intolerabilem. Prudenter & sapienter ad Persarum exemplum, à *Romanis alio contra ingratos inexorabili lege sancita est, qua ingrati ipsi infames habebantur, & suppliciis afficiebantur*, ut ea ratione civitatem suam liberam & immunem à tam sordido crimine conservarent, varia item praemia, qui in suam Rempub. aliquid beneficii contulerant, sapienter proposuere, & in eos, quorum opera dignitatem populi Romani atque Imperii tuebatur, & quorum etiam industriam Reip. negotia rectè administrabantur, maxima beneficia contulere. Nec ulla maior causa profecto tantam illam Romanorum nominis atque Imperii gloriam evexisse videtur, quam ingens quoddam & admirabile gratificandi studium in eos, à quibus beneficium aliquid quamvis exiguum accepissent. At ut id, quod res est, proferam, quam alieni Lovanienses ab hoc munificentiae genere sunt, quam procul à sensibus suis gratificationem amandarunt, & quam dissimulanter illam Solonis legem praetereunt, quæ omnem humanæ vocis praedicationem excedit, ut quæ jubeat eos, qui in bello pro patria ceciderunt, laudibus illustrandos, & clarissimis monumentis exornandos, liberosque eorum publice alendos atque erudiendos esse, quam adversum hanc legem, meæ famæ & honori ac liberis meis accidisset, si apud hostes pro Lovaniensibus interiissem, cum me vivo tam contraria faciant. Sed cuperem eos, Cæsar Auguste, interrogari, qua causa commoti, tam ingrati & impii repudiarent officium? Dicent forte paupertate. At unde tanta thesauri vis, tam abstrusa pecunia? Ubinam erant reposita, quæ hostibus dare intra quinque dies decreverant, septuaginta coronatorum aureorum millia, quæ ipsi tunc numerata habere se in oppido dicebant? Habent igitur divitias, non beneemeritis, sed hostibus? Si hostibus sit danda pecunia, in promptu est, si remuneratione benevolentiae compensanda sunt merita, aut propter vicissitudinem studiorum aliquid alicui suppeditandum, illico thesaurus nullus. Quod si Lovanienses vel scintillulam gratitudinis ostendissent, æquo animo omnia, quæ in eorum gratiam passus sum, ferrem, sed cum tam malevolos & ingratos erga me experiar, quorum opes, civitatem, vitam, cum maximo bonorum meorum dispendio & corporis cruciatibus incolumes servavi, dici non potest, quam id animo meo grave & molestum sit, maxime dum reputo beneficia præstita, omnia in meam ipsius perniciem & damnum recidisse. Quare non ægrè quidem tolerare debent, si quam maledicendo, maleque faciendo voluptatem ceperunt, eam male audiendo, maleque accipiendo amittant. Reliqui patriam, & non vulgares in ea honores, ut Lovanii privatus degerem. Peragratis diver-

sis Provinciis, omnibus Lovanium prætulit. Uxorrem eò induxi, ut ipsa quoque relicto natali solo, Lovanium omnibus locis anteponeret. Ante omnis periculi suspensionem urbe excessem. Hoste jam adventante, civibus fugientibus, redii. Onera civitatis ego alienigena ingentia illa suscipio, & quanquam scirem, quantis laboribus premerer, susceptarum rerum, opprimi me periculo officii malui, quam salutem, quæ mihi concedita erat civitatis, aut propter aliorum perfidiam deferere, aut propter metum periculi negligere. Meam auctoritatem secuta Studiofa Juventus arma induit, ad stationes se contulit, hosti se opposuit. Aliis Ducibus ex urbe profugientibus, ego solus remansi, & fugam, quæ à cæteris parabatur, repressi. De defendenda interim urbe diffiditur, ego omnes promissis meis excitavi, & simul salutem desperare vetui. Hostilia me inscio petuntur colloquia, negotiis, re plane deplorata, ubique adhibeor. Violantur induciæ, ego quasi piacularis hostia morti relinquo. Verbis mihi soli infaustissimis, hostem ab urbis oppugnatione deterreo. Condor in carceres, ubi postquam mors ob oculos, sæpè versata est, extorquetur pro redemptione immanis pecunia, quæ oppido non mediocri redimendo satis esset. Redeo ad Lovanienses adhuc pedorem carceris obolens, horrorem inter pericula mortis conceptum, & necis destinatæ etiam vultu præ me ferens: Postulo aliquo honorario meas miseras cohonestari, nullæ gratiæ ne verbo tenuis quidem referuntur. Et rectè faciunt, & quidem pro more suo. Quid enim Lovaniensibus cum homine alienigena, peregrino, transmarino? Atqui me miserum, non putabam me externum, sed civem, non peregrinum, sed locium, non transmarinum, sed domesticum, cum caput & fortunas meas pro illorum capite & fortunis ex altissimo gradu securitatis in summum vitæ periculum dimittebam. Ideoque hæc apud tuas pietissimas aures, Clementissime Cæsar, exponere placuit, apud quem, ut omnes Virtutes sunt in pretio, ita merita in Rempubl. longe plurimi fiunt, & ingratitude, quæ causa est, ut benefacere nec libeat, nec consultum sit, longè teterrima existimatur, ut quæ tanquam pestis non uni, sed quam plurimis noceat, & hominem beneficium, qui libenter de multis bene meretur, ita afficiat, ut tædium, poenitentiam, quæ suæ Virtutis capiat, perinde atque si scelus aliquod commisisset. Sed frustra querimonia. Non enim conquestione aut meæ fortunæ, aut illorum mores emendabuntur. Hoc doleo, quod alii deinceps capient exemplum de me, ne magna beneficia in alienam Rempubl. conferant. Quo in dolore hoc unum me consolatur, quod tuo maxime Cæsar judicio, innocentiam pietatemque meam protegere & tueri dignatus es, neque in adversis sine ullo remedio atque allevamento diutius permanere voluisti, sed Imperatoria tua & digna Cæsarum Virtute sententia, amplissime de mea salute decrevisti, ac condemnatione Longovallii, generique sui militaris imperii disciplinam, bellicarumque Legum in posterum dignitatem, auctoritatemque sanxisti. Cujus amplissimi decreti sanctionisque tuæ, literas Sacratissimæ Cæsaræ Majestatis tuæ manu signo-

fignoque obsignatas, ad perpetuam rei memoriam, & posteritatis recordationem servabo. Ac non, quia Lovanienses in me impii ingrati que fuere, tua continuo Cæsar merita beneficiaque obsecrari aut interire patiar. Vellet autem Deus Optimus Maximus, ut Lovanienses, quibus tan-

tam pietatem, quantam maximam animus meus capere potuit, præstiti, Majestatis tuæ edicta decretaque sequentes, cum honori suo & meo consulere, tum res meas gestas imitatione potius & remuneratione, quam invidia & obtreptione dignas censerent.

NARRATIO HISTORICA VICISSITUDINIS RERUM,

Quæ in inclyto Britanniae Regno acciderunt,

Anno Domini 1553. mense Julio.

Scripta a

P. V.

EDUARDUS VI. Angliæ; Franciæ Rex, &c. Anno Christi Salvatoris 1553. ætatis 16. Regni sui septimo, pridie Nonas Julias, dicitur in fata concessisse. De ejus obitu etsi subornati putantur, qui dicerent, infirmitate naturæ ac morbo eum, nescio quo, extinctum esse; superant tamen jactatæ passim suspiciones, vel veneno quodam lento, & multo antè præbito paulatim absumptum, vel etiam, cum venenum tardius expectatione cupiditateque parricidarum operaretur, vi ac ferro clam peremptum ab iis, qui non solum inveterato quodam, sed diu dissimulato laborassent odio Henrici VIII. ejusque liberorum, sed etiam vel successionis in Regno jus ipsi opinionis errore sibi finxissent, vel ejusdem per fas nefasve arripiendi spem insatiabili quadam dominandi cupiditate jamdudum antè animis devorassent. Tanti facinoris cum suspicio, tum fama; præcipua est penes Joannem Dudleum Northumbriæ Ducem, cujus Pater ab Henrico VIII. genitore Eduardi VI. capite truncatus fuerat, & filius hoc tempore Gultherdus conjugem haberet Joannam Mariæ, quæ soror minima nati Henrici VIII. fuit, ex filia Franciscæ neprem. Is Joannes Dudleus, post suum patrem capitali supplicio affectum, cum potissima etiam hæreditatis pars Fisco etiam Regio adjudicata esset, destitutus successionis & rerum & dignitatis paternæ, militiæ potissimum sese dedit, in quo vitæ genere cum Gallico Scoticoque bellis, editis aliquot præclaris facinoribus, Virum præ cæteris strenuum sese probasset, innotescens passim, & jam ipsi quoque propter Virtutis opinionem charus Regi, qui sive ad obolendam recordationem sumpti de Patre illius tristissimi supplicii, sive ornandæ Virtutis studio, primò Baronem, deinde Comitem eum creaverat, ad id fastigium dignitatis autoritatisque in aula brevi temporis spatio evasit, ut Regii secretique consilii, & rerum omnium gerendarum ferè principatum teneret. Postea verò exemplo rebus humanis Henrico VIII. qui ei succedebat filius, & ex matris utero cæsus fuerat, Eduardus VI. ut suæ etiam erga Dudleum benevolentia specimen quoddam singulare ederet, Tom. II.

(erat enim Dudleus ex duodecim tutoribus adolescenti Regi à Patre constitutis, vel præcipuus) eum, Northumbriæ Ducem fecit. Iis honoribus effectum est, ut idem Dudleus Gubernationis Regiæ Dux jam & autor haberetur, ex cujus, secundum Regem, voluntate & nutu reliquos ferè omnis penderet Senatus. Ita summa omnia non magno negotio adeptus, cum quiescere animus non posset, nimirum & cogitatæ diu adversus Regios liberos de patre vindictæ, & Regiæ dignitatis ad sese suosque eadem opera transferendæ, stimulis jam diu agitatus, & impubere adhuc Rege Eduardo, ad ea, quæ animo cogitaret, neminem præter avunculum Regis Eduardum Senioreni Ducem Somersitensem, quem Protectorem vocabant, sibi obistere arbitraretur, eum primum omnium falso proditoris crimine reum factum; securi cervicem præbere coegit; fide puero Regi, cujus per ætatem infirmum erat judicium, facta, eum jure cæsum esse, quod in stirpem & Majestatem Regiam, nescio quid, molitum constaret. Fuerat is Protector omnium bonorum, Vir judicio optimus, & pueri Regis sui ex sorore nepotis ingenium per se præstantissimum, præclara optinarum disciplinarum, Religionis, & linguarum cognitione instruendum excolendumque curaverat; nec tamen bene meritum senem vel Regia consanguinitas, vel officiorum dexteritas, & fides ab injusti supplicii nefaria scelerate asserere, aut immunem potuit præstare. Hoc fidelissimo Regis custode sublato, per iniquæ clamorationis judicium, cum idem Dudleus Northumbriæ Dux Joannam, ut diximus, filio suo nuptiam dedisset, non dubitavit à morte Eduardi VI. qui unicuique virilis stirpis Henrici VIII. Rex supererat, Regnum ad nuntium suam legitimæ successionis specie atque prætextu facile transiturum. Etsi enim superesse sciret, duas Regis Henrici VIII. filias, nimirum Mariam ex prima conjugē, Catharina Hispana, Caroli V. Cæsaris consobrina, & Elisabetham de secunda conjugē Regia Anna Bullina, natas. Quibus avito Anglorum more, Majorum institutus, & lege, cum natura, tum Regni, extinctis virilis sexus hæredibus, ut & propioribus Henrico cognatis, & natu majoribus, Hhh 2 alteri

alteri scilicet post alteram Regia corona successio deberetur. Quia tamen illarum priorem ex fratris Arthi Walliæ Principis, cui Cæsaris matertera, ante matrimonium cum Henrico VIII. Arthi fratre contractum, nupta fuerat, conjuge, posteriore verò ex matre, quam vel à Rege Uxorem haberi (repudiata enim Catharina & adhuc vivente, Henricus VIII. eam duxerat) legibus divinis non licuisset, vel quæ ob adulterii suspicionem jussu ipsius Regis postea capite truncata esset, prognatas constaret, utramque, ut illegitimas, hæredes honestissima specie à Regni successionem excludi posse ac debere, quam sibi, tam aliis facile persuasum iri confidebat. Sic spe amplissimarum rerum, & consiliis astutissimè cogitatis, cum etiam Gallici Regis amicitia sese, missa ad eum ingenti pecunia, munivisset, omnia sibi jam tuta satis existimans, tollendi è medio innocentissimi Regis, & maxime spei adolescentis, parricidale facinus fertur aggressus esse. Quod ut maturandum putaret, *προκαλαρχησας αὐτὸν*, id est, evidentem & læcessentem causam accessit, Regis cum ætate paulatim accrescens, intelligentia & *παύσησθαι*. Cum enim esset Eduardus adolescens sagacissimi & præstantissimi, sed per ætatem non satis cauti, interque triantes lupos atque vulpeculas parum providi, ingenii & judicii, consideratis sensim attentius, quæ gerebantur, rebus, de occiso interdum avunculo & de aliis Regni negotiis voces liberiores sibi excidere patiebatur. Intervenerat aliquando Dudleus, jam Northumbriæ Dux, cum Rex Historias Anglicas (erat enim lectionis cupidissimus) evolvens, fortè incidisset in pagellam, quæ continebat Narrationem de Patre Northumbriæ Ducis, pœna capitis affecto, quod. Henrici VIII. Patris Eduardi, vitæ fortunisque aliquandò fuisset insidiatus. Non habuerat Historia expressum nomen Patris Dudlei. Itaque hæsitans Rex de eo, quæsierat quis fuisset. Cum Dux eam rem curiosius à Rege cognosci, neque utile sibi, neque honorificum, & ideò, quoad posset, prohibere, ferendum non putaret, erepto Regi libro pro tutoria autoritate, Quid, inquit, ætatem & ingenium oneras cognoscendis vulgò commentitiis fabulis? & puer, qui astabat, arcus cum sagittis, quibus exerceri Britannica adolescentia solet, afferri jussu, Regem pariter in area ludendi exercitiis destinatam secum abducit. Ibi posteaquam jaculandi ad scopum certamine aliquandò collussissent, & Regiam forte sagittam, quod extra metæ cancellos longius avolasset, Dux cum cachinno reprehendisset, Rex sive risu sui indignatione, sive nondum discussa fortè *μολαγχολῆ* animi, quam ex Anglicæ Historiæ lectione conceperat, longiusculè, inquit, *aberravi, fateor, at tu melior artifex, tanto propius mei cervicem feriebas avunculi*. Dux ejus scōminatis acerbiter tunc quidem sese intelligere dissimulavit, contentus hoc talem respondisse, *quod non se autore, sed Regni legibus & Senatus consulto factum esset, à se, qui nequiverit prohibere, non oportere præstari*, tacitè tamen, quarum rerum cognitionibus Regis pueri præter ætatem sagax animus sensim occuparetur, non sine dolore consideravit. Alio tempore cum Rex emerito cuidam servo, cujus fides & industria

sub Patris etiam imperio multos annos probè spectata fuerat, arcem quandam amœnam, ut multæ sunt in Anglia, donasset, nec auderent Consiliarii, quorum Dux præcipuus habebatur, Regis in re voluntati coram repugnare, postmodum servulo illo prehenso, soli suadent, ut petat à Rege oblatum munus aliqua pecuniaria largitione commutari, & innuunt homini plebejo, arcis Regiæ possessionem & invidiosam fore, & periculosam. Movit ea res emeritum illum, qui captata occasione adeundi Regis, petit tenuius aliquod munus addita causa, quam erat à Consiliariis edoctus. Sensit illic Rex pro ea, qua erat ingenii perspicacia, hunc à capescendo dono, quod erat oblatum, minis Consiliatorum absteritum esse. Ex obviis igitur quærit causam non concessæ arcis ei, cui ipse donarat, cum unus è multis, non sat scio, Duxne an alius, *Domine*, inquit, *non consultum videbatur, neq. utile, domos vobis & honori Regio destinatas, plebejis conferri*. Tum verò Rex præ puerili dolore lachrymis penè erumpentibus, *At vobis*, inquit, *& vestris, quicquid flagitastis, semper & consulto & utiliter confertur, nectum obstat vel usus vel honos Regius, & per vos non licebit mihi, quibus debeo vobis, de meo largiri*. Has & consimiles adolescentis Regis sæpè liberius effusas voces, consentaneum est, non minimos stimulos fuisse & Duci & cæterorum aliquibus, ut tollendi quoquo modo illius rationem prius ineundam putarent, quæ ad Regni Majestatem, & in his etiam tenellis annis maturitatem intelligentiæ, justæ ætatis accederet autoritas. Illud constat, sparsa jam Regis ægrotatione, fama, neminem diu ad eum admissum esse, quod infirmitatem ipsius fingerent non posse sustinere hominum alloquia & interpellationes. Non nec serò tandem, ubi commodum paricidis vitium est, vel potius Deo occulta in lucem producente, lippis & tonsoribus (quod ajunt) notum esse cœpit, *Regem lenta quadam tabe absumptum, & laxatis solutisq. ante obitum, tam in pedibus quam manibus digitorum unguiculis, in Arce Grænevicensi vitam cum morte commutasse*. Unde non jam suspicio, sed fides omnibus facta est, Regem veneno interfectum esse, tamen si susurraretur à plurimis, ipsius corpus quoque tardius, quam pro paricidarum cupiditate & festinatione animam exhalantis cultro crudeliter scædaturum fuisse, de quo tamen nihil facile affirmaverim, cadaver saltem noctu per Thamysin fluvium sine ulla pompa clàm Westmonasterium aëctum, pheretro inclusum, purpura coopertum, vexillorum Regionum circa tumbam insignibus ornatum, & satellitio custoditum in sacello Regiæ aulae publicè omnibus licuit intueri. Hic finis & tristissimus è vita exitus fuit Regis, ætate quidem immatura, verum Sapientiæ, Pietatis, & Heroicarum Virtutum indole stupenda præditi, cui si vivere per suos licuisset, haberet hæc mundi senescentis postrema & cadaverosa facies boni Principis exemplum, omnibus retrò seculis conferendum. Sed ad narrationem redeo. Sublato jam è vivis Rege, Dudleus Northumbriæ Dux, viduo jam Regno, ut cadaveri corvus inhians, Proceribus in aulam Londinensem convocatis, de summa rerum deliberationes proponit, magni-

magnitudinem ostendit periculorum, quæ interregnum diuturnius comitari soleant, probatoque quod post Mariam & Elisabetham, Regias quidem filias, sed dubiis, suspectis, prohibitisque matrimoniis natas, proximè ad Joannem Nurum suam, tum legitimæ nativitatæ jure, tum Regni legibus redierit coronæ hæreditas & successio. Hortatur, quod æquum justumque sit, ut id suffragatione & suarum singuli sententiarum subscriptione ratum & habeant & faciant. Non deerant, qui (ut sunt sagacissima Anglorum ingenia) satis animadverterent, eò Ducis consilia & conatus tendere, ut evecto ad Regiam eminentiam filio, cui Joanna nupta erat, faciliè totus Angliæ Dominatus in Dudleorum familiam transferretur; nec obscurum erat, eam rem non solum ad nefariam internecionem Regiorum liberorum, sed etiam multorum aliorum oppressionem spectare. Imò jam ipse Dux interdum animi quadam impotentia spiraverat voces minarum & terroris plenas, tum de exteris nationibus omni Britannia pellendis, tum multis immaniter trucidandis, quæ etsi melioris consilii animique Viròs non leviter commovissent; metu tamen virum, quibus Dux pollebat, (habebat enim numerosum exercitum & omnem Regiam armaturam in sua potestate, contra illius aut voluntatem aut consilium nemo mutire audebat) faciliè obtinuit Vir ingentis spiritus, singularis facundiæ, & potentia formidabilis, ut cæterorum Procerum pars ex animo & verè, pars verò, & quidem, ut postea res docuit, potissima, saltem simulatè, pedibus in propositam sententiam irent. Sic *Joanna Henrici VIII. ex minima natu sorore Maria proneptis, filia Franciscæ ex Duce Sufflaciensæ, & Culferdi filii IV. Ducis Northumbria conjux, Regina decernitur, ac statim ad 10. diem mensis Julii, non sine contumelia quidem filiarum Regiarum, sed neq. Magnatum, neq. populi aliquo singulari applausu, publicè proclamatur.* Mos in Anglia est, ut solennes novorum Regum denunciationes populus approbet, horum verborum acclamatione: *Deus servet Regem aut Reginam.* Hic cum nihil talè audiretur; & omnium hominum vultus tristes & aversi cernerentur, minimè probari populo, quod ageretur, vel ex silentii profunditate, facilis conjectura fuit. Unus erat Culbertus, statura proceriore Vir, & animosus. Is solus detestatus contumeliam, qua filia Regis in Joannæ præconio, quasi non legitimo toro nata, illiberalitèr deformabantur, mœstam civium taciturnitatem vocis licentia rumpens: *O degeneres, inquit, animos. Nulla Anglici sanguinis gutta superest, si quem non commovet ad vindictæ cogitationem contumeliarum atrocissimarum indignitas.* Quæ verba tantisper passim iterabat, donec prehenso, & in carcerem conjecto, Ducis jussu, postridie, qui erat 11. Julii dies, ambæ auriculæ ad palum præciderentur. Sed ne hac quidem ignominiosa capitis mutilatione liberi hominis vox repressa est. Nam subindè Deum testatus Vindicem, non desit constanter, quæ dixerat, & sentire & proloqui. Itaque ad gravioris poenæ sententiam expectandam in custodiam reducitur, quam fuisset subiturus, nisi quæ secuta est, eum omni periculo pariter & carcere exemisset rerum mutatio. Erat jam Joanna in arcem Londinensem, quam Turrin vocant,

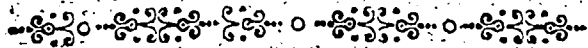
comitatu quidem minus frequenti; quadam tamen solenni pompa & quidem matre Francisca, caudam vestis illius levante, adeò gratus utrique honos fuit, introducta, cum interim *Maria, filiarum Henrici VIII. natu major, ac Cæsaris Caroli V. consobrina, acceptis iis, quæ Londini gerebantur, loco se movens 8. Julii die, in Regni interiores partes recessit; populi erga se animos favoremq. periclitatura, siquidem præsidium, quo uteretur, aliud in subitis rebus non habebat, nisi fiduciam popularis erga Regiam sobolem benevolentia.* Hic suæ constantis & perpetuæ Justitiæ, quæ pupillis præsidio esse solet & orphanis, documentum insigne clementia Divina dedisse visa est. *Confluxit enim subito tanta populi ad illam multitudo, ut ea brevi spatio temporis in justis exercitiis amplitudinem excreverit.* Id sive commiseratione stirpis Regiæ, seu naturali subditorum erga Dominos reverentia, seu temerario imperitæ multitudinis motu factum existimes, mirandum eò magis est, quod initio turbarum Maria penè sola relicta, non solum omni spe humani præsidii, in tam tristi rerum statu, & improvisis motibus caruerit; sed etiam in vitæ tam suæ, quam sororis periculo fuerit constituta, ut manifestum quidem sit adversus immanes conatus, & nefarias molitiones conjuratorum, populi animos divinitus excitatos fuisse. At *Dux Northumbria, compositis in arce Londinensi pro arbitrio rebus, auditoq. Maria vires, undiq. ad eam confluentem populo, indies crescere, bello eam prosequi quam celerime statuit, ratus vulgi instabiles animos, si illam citius omnium opinione oppressisset, in Joannæ Nuris suæ proclamatione tandem acquireret.* Relicto igitur potiore Regni Senatu, cui omnia sua facta probari nimium confidebat, *ad arcis Londinensis custodiam cum exercitu, & tormentis aliquot bellicis Londino ad 14. diem Julii egreditur.* Jam omnium hominum animi, præsertim bonorum, in tota Anglia inter spem metumque ancipites hærebant, cum subito oritur, & quasi *àno puxarum* inexpectata rerum commutatio. Ecce enim *quatrinduo post Ducis ab urbe digressum Regni Proceres, qui in arce Londinensi relicti erant, cum urbis Senatu, sive mutatis jam animis, atque consiliis, sive tum demum detectis, quas Ducis hucusque metu dissimularant, cogitationibus, Mariam Henrici VIII. majorem natu de prima conjuge filiam, inelyti Regis Romanorum Caroli V. consobrinam, per omnes urbis plateas & vicos Reginam Angliæ, Franciæ, & Hyberniæ &c. 19. die Julii præconio solenni proclamant.* Alia ibi continuò totius Angliæ facies apparere visa est. Eam enim Mariæ renunciationem tanta populi lætitia, tantus clamor & applausus excepit, ut ea ipsa solennitas præconii publici, quasi diu expectati triumphi speciem referret. Quæ res magno erat argumento, priorem Joannæ proclamationem antea saltem silentio improbatam, nunc honorificis acclamationibus erga Regni proximam veramque hæredem Mariam penitus antiquari. Primum de ipsa Turri (sic diximus aliquoties aulam Londini appellari) Senatus Regni & urbis continuò tradita in custodiam Joanna creberrimis bombardarum tonitribus lætitiæ & gratulationis publicæ signa dedere. Universa deinde urbs, quæ

aliquot dies velut attonita, tacito sese luctu mentisque maceraverat, in hilaritatem soluta, totum eum diem, institutis passim conviviiis, festum habuit. Nostra quoque Natio, quæ Ducem Northumbriæ præcipuè infensum habuerat, inter cætera gaudia duos vini cados in via publica collocatos, ad fores arcis Chalibæ (id nomen est domui mercatoris Germanorum) populo ebibendos dedit. Idem ferè aut simile aliquid à cæteris Nationibus factum dicitur. Estque sic integer ille dies in lætitia consumptus. Nobilitas verò Britannica honoris causa (ut fit) novo vestitu ornans suum satellitium, tunicarum pectoribus primam nominis Mariæ literam majusculo caractere insui curabat. Hoc quasi publico symbolo, Mariam Reginam agnoscentes. Inter hæc & Gilbertus ille, cujus præcitas fuisse auriculas memoravimus, carcere emittitur. Hæc publici status conversio, cum in cæteris urbibus Angliæ celeritate famæ percrebuisset, quàm plausibilis, & grata hominum auribus acciderit, quæ manuum complusiones & gratulantium voces audita sunt, nos quoque, qui tum iter in Angliam faciebamus, testes esse possumus. Quibus omnibus postridie in castra Ducis Northumbriæ nunciatis, difficile dictu, majoris exercitum terror, an stupor inexpectatæ mutationis Ducem invaserit. Agminatum deinde alii post alios Ducem deserunt, ad Reginam confugientes. Ipse Northumbrius jam facile conjiciens, quo hic ludus evasurus esset, suis etiam rebus providendum ratus, ex tempore consilium sumit, & ægrè dissimulato dolore, conversus ad suos: *Haccine, inquit, est collegarum, qui mihi omnium negotiorum conscii sunt, fides? Sed age eandem jaciamus salutis anchoram*, & continuo signo tubæ dato, *Mariam Angliæ Reginam* primum in castris, deinde Cameraci 20. die Julii magnificè proclamari jubet, *sperans hoc facto, & peculiaris alicujus perfidia suspicionem à se amotam iri, & parem sibi cum cæteris gratia aditum apud Mariam Reginam fore.* Quæ spes, quod eum magnopere frustrata sit, eventus docuit. Ut primum enim Reginæ nuntiatum fuit, eum ab exercitu desertum cum paucis Cameracum secessisse, ubi inter Eruditorum scholas, pulpita, & Cathedras tutius sese latere posse putarat, missi statim sunt cum mandatis, qui eum prehenderent. Ita *captus cum quatuor filiis, & aliquot Nobilibus* ac servis, plus minus viginti in carceres arcis Londinensis ad 25. diem Julii ignominiosè abductus est. In toto eo itinere & præsertim ubi Londinum ventum esset, per plateas variis populi jam liberati metu tyrannidis ipsius, convitiis exceptus est, aliis proditorem, aliis parricidam eum clamitantibus, & ut de Simone apud Maronem dicitur, certatim capto illudentibus. Quo tempore ne plebeja turba in hominem, magis jam cane & angue invisum, faceret impetum, difficulter & ægrè, qui captum ducebant, prohibere potuerunt. Tanta vis est occulti in plebe diuque metu dissimulati adversus tyrannos odii, cum semel occasionem commoditatemque erumpendi ceperit, ut non sine causa dictum sit à Sophocle, *vulgus Lernam esse multorum capitum.* Erat tum ad portam Gilbertus ille à vinculis dimissus, qui simul ac Du-

cem conspicatus esset, ore diducto vocisque impetu eum adortus: *En, inquit, parricida & proditor, liberam honesti civis linguam, cujus tum, quia innocentis caput aurium mutilatione sedavisti, merito tuo raptaris ad dignam proditore & parricida crucem.* Hæc illius verba clamor detestantium proditorem, & multæ contumeliosæ voces arripuerunt. Miserabile, si cogites, spectaculum fuisset eorum, qui cum imperio, exercitu, tormentis, paulò antè cataphracti magnificè urbem egressi erant, tam ignominiosa inermium captivorum victorumque introductio, nisi atrociora meritis omnibus constituisset. *Quotidie deinceps plures prodicionis & pessimorum facinorum conscii prehendebantur.* Et inter hos *Henricus* (alii Andream nominant) *Dudley frater Ducis Northumbriæ*, Calerthi quod munitissimum oppidum Galles dicebatur prodere voluisse, captus præterea *Episcopus Londinensis, qui incolam statum reum Ducis Northumbriæ, ut illi gratificaretur, Mariam illegitimæ natiuitatis probro pro concione aliquoties notaverat*, & alii complures, quorum infra subijciam nomina. Post pauculos deinde dies fama adventantis Reginæ cum magna omnium expectatione audiebatur. Quæ tandem ad 3. Augusti diem Londinum ingressa, & omnium Procerum, Nationum, ac civium occursum, suspensis per plateas tapetis, & emissis creberrimis tormentorum ex arce fulminibus, cum pompa planè Regia, scerpis, gladio deaurato, & aliis Regni insignibus prælatis, cum quatuor millium equitum, omnium holosericis tunicis aureisque passim catenis exornatorum comitatu, in arcem Londinensem, applaudente omni populo, Regniq; felicitatem precante, nobis tum etiam eum ingressum spectantibus, deducta est. Hæc mirabilis maximorum motuum vicissitudo, visa spatio unius mensis in amplissimo Britannia Regno, Dei singulari beneficio sine caede & sanguine (excepta Regis Eduardi nece) dignissima est consideratione omnium bonorum. Nam in ea inanifestè conspici potuit, *Deum verè transferre & constituere Regna*, ut inquit Prophetæ Daniel, nec concedere proditoribus aut seditiosis diuturnam pœnæ immunitatem. Id ipsum etiam Prophetico Rege monente, cum inquit: *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos*, ut est in lectione vulgari. Nos verò *παιδομαρτυροῦ* Patrem Unigeniti filii Jesu Christi Redemptoris & Emanuelis nostri ardentibus votis oremus, ut omnium Monarcharum imperia ad gloriam nominis sui & Ecclesiæ, quæ in multis Politis dispersa ferè sine nutriciis & patronis vagatur, incrementum & incolumitatem, pro sua immensa bonitate, clementer provehere dignetur, cui soli Deo cum Filio & Sancto Spiritu sit laus, honor, gloria, triumphus & dominatio perpetuis seculis. Amen.

Regina deinceps in arce præsidio firmata, ne cujus faciliè pateret aditus, nisi quibus ipsa voluisset, dies aliquot commorata, *primum omnium defuncti Regis Eduardi cadaver*, quod Westmonasterii asservabatur, *sepulchro avi Henrici VIII.* quod in templi interiore sacello magnificè Henricus VIII. extruendum curaverat, *inferri iussit*; ipsa tamen sepulturæ non interfuit. Sic exuvie innocui adolescentis & Regis, primitiis saltem imperii

Imperii & spe, si superstes fuisset optimi præstantissimi que S. die Augusti in avito sepulchro condita sunt, Anno Domini 1553. Verè in hunc quadrare dixeris, quod de Marcello legitur apud Optimum Poëtam: *Ostendent hunc tantum terris facta, nec illum esse super voluere.* Quanquam voluissent illa fortasse, si domestica perfidia scdissimò scelere sibi temperare potuissent. Ferunt postea & honoribus & præmiis affectos esse eos, qui in officio & fide erga Regiam Sobolem constantes perinanserant. Inter quos Gilbertus, ille auribus mutilus, Nobilitate, & aliquot millibus librarum auri in singulos annos pro amissarum auricularum salario à Regina donatus est. Post illa ego ex Anglia discessi. Sed Brugis aliquandiu officii causa commoratus, ad Consulem nostrum D. Hermannum Falconem, J. U. Doctorem scriptum vidi, *Ducem Northumbria* 22. die Augusti cum aliquot complicibus horrendo supplicij spectaculo facinorum suorum pœnas luisse, docente in suo etiam exemplo, quod à sapientissimis accepimus, per vindices Dei oculos nihil sceleratum esse, aut diuturnum aut impunitum.

ORATIO

JOANNIS NUPER DUCIS
Northumbria in Anglia, per eum
è Suggestu, antequam capite plecteretur,
ad populum adstantem
habita.

Viri boni, quicumque me morientem spectaturi adestis, etsi mea mors odiosa, & hominum opinione perhorrenda sit; vos tamen oro, quæ Deo auctore fiant, deis candidè ut judicetis. Nam is bene, ita ut melius non possit, omnia agit. Ego verò quod ad me attinet, profligatum me & miserum agnosco peccatorem, pœnam capitis promeritum, ac morti legum ex auctoritate iustissime addictum; tamen quod factum mihi mortis causa est, id non à me solo (ita ut putatur) natum & profectum est. Ego aliorum impulsu ad id suscipiendum motus sum, aliorum, inquam, impulsu, id ut susciperem, inductus sum, sed absit, apud vos quæquam nominatim ut perstringam. Nullius ego apud vos nomen edam, ac propterea id à me ne expectetis rogo. Ego quanti mea interest, omnibus ignosco, deniq; ipsis identidem ut condonetur, vehementer oro. Quod si vestrum, qui adestis, quæquam lasi, à vobis atq; universo hominum genere veniam peto, maxime verò ut mihi ab Illustrissima Regina, in quam meum atrocissimum crimen est, ignoscatur postulo.

Populus acclamabat, Amen.

Vos autem (inquit) universos testes volo, me charitate & perfectò in omnes amore præditum è vita excedere, eòq; me ipso mortis in articulo vestris præcationibus juvetis, quaeso. Porro unum, Viri boni, quod apud vos dicam, etiam restat, ad quod me conscientia mea religio vel in primis movet, id autem est, vos ut moneam atq; horter, à falsis Concionatoribus, & doctrina nova auctoribus caveatis,

qui se Divini verbi Concionatores videri volunt, revera autem sua inventa docent, his suas cogitationes atque animi conceptiones explicare nunquam poterunt. Quid crastino die volent, hodie nesciunt, nihil in ipsorum doctrina firmum aut constans est. Librum illi quidem aperiunt, sed apertum deinde claudere nesciunt. Etiam atque etiam videte, quomodo vos in opiniones peregrinas, & genus Doctrinae novum conjiciatis, quæ res nec parum huic Regno detrimenti attulit, & Divini Numinis iram meritò in nos excitavit, id quod facile intueri possit, si cui libebit multiplices illas calamitates ad memoriam revocare, quibus afflictum est hoc Regnum, ex quo ab Ecclesia Christi Catholica, & Doctrina à sacris Apostolis, Martyribus, sanctis Viris omnibus recepta, per omnes Nationes Christi nomen profitentes, ab ipsis Christi temporibus usitata, nos sejunximus. Ego verò pro certo credo, quæ calamitates nuper post Henrici mortem, qui erat ejus nominis octavius, atque aliquot annis antea, huic Regno acciderunt, eas omnes meritò nobis accidisse, quod à reliquo Christianismi corpore, cuius nos, si ratio habeatur, exigua portio sumus, nosmet separavimus. Annon belli incommoda, non famem ac pestem sensimus? non Principis morte, civium defectione, seditionibus intestinis, conjurationibus afflictum sumus? non multiplices opinionum errores, ex quo Ecclesia Catholica unionem deseruimus, hoc in Regno inter nos pulularunt? Et quod tandem calamitatis genus non sensimus? Quod si ista vos non movent, saltem Germania statim intueamini, qui postquam, Catholica Ecclesia unione relicta, in hanc dissensionem & schisma incidit, assiduus tumultibus & discordiis attritus, pene ultimum ad interitum est reductus. Quapropter pugnantem opinionum discordiam mature componite, ne justam Numinis vindictam nimium provocantibus extrema omnia incumbant. Ne pudeat iterum in viam redire, ad ceteras gentes, quæ Christi membra denuò ut sitis, qui corporis portentosi, & sui dissimilis caput esse non potest. Ad fidei vestra Symbolum respicite, nonne hac habet verba? Credo in Spiritum Sanctum, Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem. Quæ totius populi fidem à Christi nomine profitentis universitas per orbem sparsa intelligitur, quod ego me ex numero futurum spero. Possem alia complura in hanc sententiam adferre, homo alioqui (quod nemo vestrum ignorat) literarum rudis. Sed hæc dixisse satis erit. Atque hoc loco profiteor, viri boni, ut re atq; ex animo, tam seriò ut magis non possim, quæ dixi, ea à me ipso profecta esse, nemo id à me contendit, nullius auctoritas incitavit, nulla adulatio aut vivendi spes commovit. Testis est Episcopus Vigorniensis, quem præsentem videtis, veteri necessitudine mihi conjunctus, apud quem peccata mea confessus sum, qui cum ad me veniret, ita sentientem invenit. Hæc autem meo ipsius arbitrio & voluntate exposui, ut & conscientiam meam liberarem, & charitati in patriam atq; amoris satisfacerem. Possem hic, viri boni, multa plurarecitare, quæ me ipsa malorum experientia, quæ huic Regno ex ea occasione acciderunt, usu edocuit. Sed aliam mihi rem agendam scitis, cui, quod jam tempus effluxit, me ut parem, necesse est. Regnam verò Illustrissimam rogo atque obsecro,

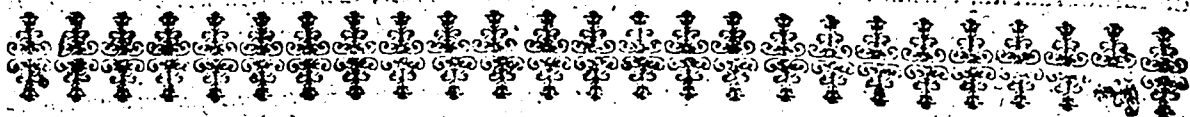

qua ego in ipsius Majestatem crimina admisi, ea mihi condonet, cujus rei magnam in spem venio ex ea, quajam dudum erga me usa est, benignitate & clementia. Quem enim statim nullo judicio aut questione habita, quod contra eam armageffi, crudeli & ignominiosa morte afficere potuisset, ut primò in crucem agi, post trahi, deinde membratim concidi juberet; tamen pro incredibili sua clementia & misericordia in judicium adduci, & secundum leges latus de me queri passa est, quo in judicio iustissimam, & a me maxime meritam, accepi condemnationem, nunc etiam de ipso mortis genere per clementer & misericorditer sublimitas ipsius mecum egit, ac propterea spero ex ingenij sui bonitate, quicquid reliquum est indignationis & offensionis in me, id totum condonaturam, quod ut fiat vos precemini, etiam atq; etiam obtestor, simul ut ejus Majestatem Deus Optimus Maximus diu servare velit, ut Regnum in vos cum omni felicitate & dignitate obtineat.

Populus acclamabat, Amen.

Quum hæc dixisset genibus provolutus circumstantes ita alloquitur: Vos omnes rogo atq; obtestor, testes sitis, me vera & Catholica fide pradium vitam migrare. Inde Psalmum Quinquagesimum: Misere mei Deus &c. & Vicesimum Nonum supra centesimum: De profundis clamavi ad te. Item orationem Dominicam latine recitavit, addidit versus sex ex eo Psalmo, qui est tricesimus: In te Domine speravi, desinens versum illum quod dicitur, In manus tuas Domine commendo Spiritum meum. Quum hunc in modum preces absolvisset, spiculator, sibi veniam ut daret, ab eo petiit. Ad quem ille: Ego verè, inquit, & quidem ex animo tibi ignosco, tu, quod tui est officij, intrepidus exequare. Truncus ei advolutus erat, in quem se quum inclinaret: Ego, inquit, merui millies ut morerer. Tum stramen, quod erat subiectum, cruce signat, deosculatur, cervicem truncus admovent, ac moritur.

F I N I S.

BREVIS NARRATIO EORUM,

Quæ

In proximo Anglicano Conventu, Londini habito, inter Reges, Cardinalem Polum, Proceres, Populumque de Religione pristina restituenda, acta sunt, ex variis literis bona fide excerpta.

Ad

Reverendum in Christo Patrem & Principem,

DOMINUM WOLFGANGUM à GRONENSTAIN,
Collegii Campidunensis Abbatem, & præfectum Gubernatorem Regium,
Oeniponti &c.

EPIGRAMMA

M. SEBASTIANI SOLIDI.

Magne Pater, Proceres inter non ultime sacros,
Hoc quorum celebris tempore fama viget:
In quem curarum pars Regis magna recumbit,
Imperij fasces cui pia Roma dedit,
Præcipue Oeneias inter quæ pulchra salinas
Regia stat, placidis & fluit Oenus aquis.
Ipse ego qui quondam Jessai carmina Vatis
Transmissi sacris cum præculisq; tibi:
Idem nunc parvo tenues epigrammate chartas
Do nimium certe præcipitante manu.
Ardua sed res est, totum memoranda per avum,
Atq; Maronao carmina digna cani.
Fama volans nuper quam toto sparsit in orbe:
Famapius nunquam gravior ulla viris.
Quæ non teste caret, nostras nam missa sub oras
Venere à gravibus scripta diserta Viris.

Regalem memorant Latia qua voce triumphum,
Dum redit ad rectam terra Britannia viam.
Hæc, quia communis testentur gaudia plausus,
Edidimus subitis nempe novata Typis.
Et procul à gelido, Præsul, tibi mittimus Istro,
Ex alio quamvis dona petita sinu.
Quare suscipias hunc qualemcunq; laborem,
Quo cupio ut placeam, sin minus, ut taceam.
Dei Deus, ut tandem tenebris Germania pulsas,
Exemplum Fidei tale sequatur: Amen.

ANGLI, quorum intererat, pridie Idus Novemb. anno salutis humana 1554. ad Concilium indictum convenerunt, cui Reges ut interessent, magna comitantium frequentia (in quibus Hispani Proceres, & reliqui Nobiles erant) manè ex Regia profecti sunt. Ordo autem comitantium talis erat: Antecedebant Senatores, proximi erant, Magistratus & Regni Proceres, ita ut quisque pro dignitate, suum de mo-

de more illius gentis teneret locum. Magistratum & Nobilitatem sequebantur Episcopi, & alii, qui Ecclesiæ præfunt. Hos & illos, vestes Talarum purpurearum candidis pellibus ad cucullam, & eas partes, quibus manus efferuntur, fultæ adornabant, inter quos medii erant Caduceatores permulti. Deinde quatuor primarii illius Regni Nobiles, capite aperto sequebantur, quorum duo singuli gestabant enses, aliis verò duobus, scipiones duo, in sublimi anteriori ephippii parte, eminebant, quibus pilei duo, rubeo & albo colore distincti, figuræ cylindri instar vehebantur. Proximi sceptrigeri complures Reges anteibant. Cultus Regis erat togæ promissa, holoserico purpureo (Carmininum vocant) formâ à reliquis haud dissimili: Hanc preciosissimæ pelles Arminia fulciebant. Pendebat quoque ex aureo torquæ insigni, Divi Georgii instituto sacrum. Imæ vestis Regiæ partes, equorum summi Magistri humeris vehebantur. Ad dextrum Regis latus, Reginam haud dispari cultu lectica, parte superiori prorsus aperta, holoserico purpureo adornata, vehebat. Fœminæ Reginam comitantes, quadraginta circiter equis vestabantur. Hoc ordine servato, ex Regia prodeuntes, templum, ut rei Divinæ intersint, Reges intrant. Qua peracta, ædes templo vicinas, Reipub. muniis obeundis dicatas, petunt. Erat autem atrium (ad quod paucis gradibus itum est) amplissimum, sublimi fornice, in cuius extremo Theatrum haud humile, mirificè exornatum conspiciebatur; quod etiam Cortina honestabat. Hic duabus sedibus collocatis, Reges accubuerunt. Universus Ecclesiæ ordo, & reliqua Nobilitas infra constitit, exceptis iis, qui à secretis sunt, & summo disceptatore (Cancellarium eam gens vocat) qui ad imam Theatri partem morabantur. Episcopi & reliqui Ecclesiæ Antistites, in subsellio secundum latitudinem atrii, pro cuiusque dignitate confidentes, dextrum Regis latus claudebant, sinistrum socii omnes, qui à vinculo seu insigni, quo eorum tibiæ ad genua ornantur, nomen habent, & primæ notæ Nobiles. Consilio quoque Dux Albanus, Jacobus Azeverdius, summus equorum Magister, admissi sunt. Secundum longitudinem, utrinque subsellia pulvinis & panno purpureo strata, disposita erant. His reliqui nobiles & privati Viri, quorum, ut dixerat, Concilio interesse, accumbebant. Silentio facta, summus Disceptator hunc in modum omnes ordines paucis alloquitur: *Non ignoratis, jam tertium hoc Concilium, ex quo Eduardus Rex vita excessit, indictum esse. Primum, ut de Religione suo pristino nitore restituenda, consultaretur. Quid autem impedimento fuerit, quò minus res optandum finem fuerit adepta, vos ipsi memoria, opinor, tenetis. Secundum, ut de Augustissima Regina nostra nuptiis deliberaretis, qua de re nihil statutum esse, ipsi scitis, quanquam eas, Dei Opt. Max. auspiciis, finem optatum sortitas esse, incredibili letitia animadvertimus. Huius itaq, Divini beneficii ut grati & memores aliqua ex parte & videamur & simus, re præstandum est. In hoc tertio Concilio, ut in primo, de restituenda & in aliquam puritatem revocanda Religione, deliberandum & definendum proponitur: Esse enim Reges in ea sententia persuasum habetote, ut nisi controversiis de Religione*

de medio sublatis, nihil aliud agi aut constitui velint. Ad hæc universi Ordines respondent: *Se non alio nomine convenisse, quam ut quid Regia Majestas vellet, intelligerent. Nunc verò de Regum sententia certiores facti, deliberandum sibi una esse censent, ita tamen, ut à consultatione, se non discessuros promittant, quousq, ea de re in gratiam Regum quid fieri possit, constitutum fuerit.* Post hæc, Concilium dimissum est, Regesque navigio secundum flumen, quod urbem ipsam interfluit, in Regiam concesserunt.

EX ALIIS LITERIS.

Cardinalis Polus, ubi Calerum venit, honorificentissime à Regiis ministris exceptus est. Hic navem Regiam conscendens, secundo admodum vento, quatuor horarum intervallo Donæum navigavit. Postero die, redditæ sunt ei literæ Regiæ, humanitatis ac amoris plenæ, à Viris duobus primariis, obviam Cardinali à Rege procedere iussis. Hos multi alii municipes sequebantur, ita ut comitum indies magna fieret accessio. Ab iis ad Gravesinum oppidum deductum Cardinalem alii Regii Oratores excipiunt. A quibus cum nullum genus officii aut humanitatis prætermisum esset, novo quodam munere idem afficitur, decreto nimirum Regio, quo reditus in patriam dabatur, & lex ab Henrico lata, ab Eduardo postea confirmata, qua patria Cardinalis prohibitus fuit, abrogabatur. Hujus decreti confirmandi causa, Serenissimus Rex Senatum adiit, voluitque se præsentem summo totius Regni sigillo, decreti veritatem posteris testatam esse. Hoc Regium factum, incredibilis omnium Senatorum, & omnium Ordinum consensus approbavit. Ex oppido Gravesino Cardinalis una cum his, qui illum comitabantur, discedens, mira omnium jucunditate, cruce Servatoris nostri (Regum assensu) in prora navis præcedente, Londinum appulit. Cui, è navi vix cum descendisset, rectaque in Regiam, cruce præeunte, proficisceretur, Cancellarius multis Nobilibus comitantibus, cum excepturus obviam venit. Mox in ipso ferè Regiæ limine, Rex tanta comitate & hilaritate, tantaque amoris significatione Cardinalem complexus est, ut nil in eo officii genere desiderari potuerit. Quid de Regina dicam? quæ cum intellexisset, Cardinalem non tanta celeritate intervallum, quo aberat, emensurum, accubuerat mensæ, sed ejus adventu cognito, subito mensa excessit, ad foresque primi atrii festinans, cum nullo amoris aut humanitatis officio prætermisso excepit, atque ita sanè, ut nec ipsius Cardinalis domesticis, quicquid humanitatis præstari potuit, defuerit. Omnes etenim, qui ibi aderant, sigillatim, Duce Pagetto, Reges, manu porrecta & de more adorata, salutarunt. Hic itaque multis verbis, inter Reges & Cardinalem ultrò citroque habitis, Cardinalis veniam præfatus, Duce Albano, Comite Arundellio, & Cancellario comitantibus, in hospitium suum concessit. Proximis duobus diebus sequentibus, exceptus est à Regibus prandio: Cardinalis adventus omnibus jucundissimus fuit, suntque in ea opinione, fore ut brevi illius interventu, Religionis veræ & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ sint restituendi, quod & ipso Deo adjuvante, perlua-

persuasum habeo. Hodie dabitur Cardinali Reges conveniendi facultas. Unum si addidero; finem scribendi faciam. Nihil Rege Angliæ & Regina, morum comitate, singulari vitæ integritate, inaudita pietate, & mutuo denique amore, similius aut conjunctius reperiri posse credo, ita ut revera hoc conjugium Deo soli acceptum sit ferendum.

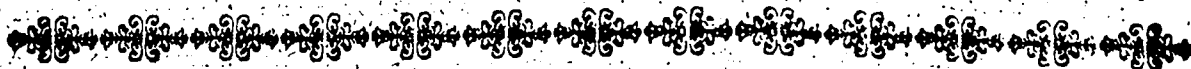
EX ALIIS LITERIS.

EX Anglia literæ sunt allatæ, ex quibus intellexi, omnium Ordinum Proceres, qui ad indictum Concilium convenerant, Regibus tertio Calendas Decemb. positæ genibus supplicasse, ut eis omnibus, quæ per aliquot annos, adversus veterem & Majorum suorum Religionem tentassent, ignoscere vellent, fateri se, & scire asseverabant, ea omnia falsa & sacrilega esse. Proinde etiam atque etiam orare, ut Regia Majestas suis auspiciis & auctoritate, à Reverendis. Cardinale Polo, Summi Pontificis Legato consentat & impetret, ut per illum expiati & absoluti, reliquis corporis Ecclesiæ membris consocientur & restituantur. Id autem tanta doloris ob violatam Religionem significatione, tantoque omnium consensu postulatum est, ut Reges singulari lætitia affecti sint, quanta sanè eos, ex tam incredibili inauditaque victoria, affici par est.

EX ALIIS LITERIS.

DEI Opt. Max. voluntate, infinitaque ejus erga Christianam Rempub. benignitate & misericordia, pium sanctissimumque opus, de restituenda pristina legitimaque Religione, hoc quo subijciam modo, benè feliciterque ad extremum perductum est. Universi Ordines, qui ad Concilium convenerant, in Regum aula, utroque Rege præsentē, aderant, quibus cum pauca maximus Cancellarius, ex his, quæ hesterno Concilio acta fuerant, suo idiomate recensuisset, libellum

supplicem Regibus porrexit, quem cum Reges vidissent, ipse magna voce, ita ut omnes audire possent, legit, Regibusque reddidit. Tunc Reges assurgunt, stantesque apud Cardinalem, qui juxta Reginam assidebat, suo funguntur munere, eum interpellantes, vellent suos jam supplices Ecclesiæ gremio à se restitui. Qua oratione finita, Reges accubuerunt. Cardinalis principio suæ Legationis & facultatum (quæ potissimum desiderari poterant) privilegium seu bullam per Presbyterum suum una cum aliis Pontificiis literis (Breve appellat) de dilatanda seu explicanda Legatione, ad Regem recitare jussit. Post hæc, dimidiata penè horæ parte appositissime, omnium qui intellexerant judicio, Anglicè loquutus est, quem omnes summa attentione audivisse vidimus. Hujus oratione vix ad finem perducta, Reges & omnes, qui Concilio intererant, genua ponunt, quos Cardinalis Anglico idiomate absolvit, quo verò genere orationis ulus sit, ex aliis literis cognosci potest, suggestit autem in calce absolutionis, In nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, cui omnes quotquot aderant magna voce acclamaverunt, Amen, Amen. His hunc in modum peractis, Rex, quem Cardinalis & omnes sequebantur, sacellum ingressus est. Ubi, quanto apparatu & observantia fieri potuit, Hymnum, Te Deum laudamus, in gratiarum actionem, Deo cecinerunt, rursum benedictione consueta à Cardinale accepta, domum duabus horis post solis obitum repetunt. Cives Londinenses crastino die venient à Cardinale postulaturi, velut die Dominico omni solennitate, more Majorum in summum Templum venire, in quo maximus Cancellarius super hoc themate: Tempus est jam nos de somno surgere, concionaturus est, fietque res Divina, hoc est sacrosancta Missa: Cardinalis universæ plebi benedictionem impertiet.

HISTORIOLA,

De

ABDICATIONE,

SEU

RENUNCIATIONE IMPERII,

Et Regnorum à CAROLO V. Imperatore facta, Anno 1555. & Electione FERDINANDI Imperatoris, rebusque, quæ inter utramque acciderunt, descripta atque collecta ab Historiæ Studioſo.

Reverendissimo Principi ac Domino,

DOMINO MARQUARDO.

Episcopo Spirensi, & Præposito Weyssenburgensi, ac Cameræ Imperialis Judici æquissimo,

Wilhelmus Godelevanus hanc Historiolam dedicat, donat, & consecrat.

UT anni præcedentes millesimum quingentesimum quinquagesimum quintum post Christum natum, vario orbis terræ Guber-

natorum interitu, tristissima populorum ac civitatum vel expugnatione, vel calamitate ac Regnorum mutatione, consiliorumque imperatorum susceptione

susceptione & eventu insignes extirere, sic & hic eorum minimè expers fuit: Nam initio & duo Pontifices Julius III. ejusque successor Marcus II. & Heroïna Johanna Arragonia Imperatoris Caroli V. mater, & Henricus Navarra Rex, singulari bonitate, pacisque studio celebris, mortalis vitæ extremo die confecto, ad aliam transire. Et in Germania Sebastianus ab Heusenstern, Archiepiscopus Moguntinus Imperiiq; Elector, cum gravissimis difficillimisque temporibus singulari prudentia decem ferè annis Reipub. præfuerat, fato concedit. Accirca Novas Novemb. Agnes Joannis Friderici Saxonie Ducis conjunx: Landgravii Hessorum Philippi filia, quæ antea Mauritio Saxonie Duci nupta fuerat, terrestre hoc domicilium deserit. Deinde, celebratissima *Hetruriae civitas Senarum*, post fortiter toleratam longissimæ obsidionis famem ex conventionem, se Imperatori *Carolo V. & ejus nomine tanquam belli consorti, Cosmo Florentia Duci, se dedit*, eorundemque Senarum municipium, quod Portum Herculis nominant, Petro Strozza, cum delectæ militiæ manu, & navibus Gallicanis excluso, exercitus Cæsariani, & Florentini Virtute, Marignano Duce, expugnatum est: Ac ne penitus Galli à fortuna destituti viderentur, & ea his in Cæsares & Vulpiani Taurinorum oppidorum occupatione arrisit, illa mense Martio, opera Salvazonis, Viri Nobilis, partim astu, partim vi, Mantuani Ducis, partibus Cæsarianorum faventis, jurisdictione subtrahita. Vulpiano verò post horribilem tormentorum concussionem ac oppugnationem Brisacii Gallorum Ducis, ferocissimam, obstinatissimamque in pacationes propositas descendente, ut moribus nudaretur, & arx penitus everteretur. Nec admiratione caruit exitus Comitiorum, quæ à *Carolo* quidem indita, à fratre verò *Ferdinando*, illo cum valitudine tum bellis districto, *Augusta* habita fuere, re post longam disceptationem eo perducta, ut septimo Calend. Octobris omnes controversie de bonis Ecclesiasticis, tollerentur, jurisdictio sacra, quo ad dissidium Religionis integrè componeretur, suspensa maneret, & Religio Confessionis Augustanæ omnibus libera permitteretur, Ecclesiasticis tamen, qui Religionem mutarent, citra infamiam beneficio mulctandis: Cæterum inter ea omnia, & Caroli V. Regnorum & Imperii sponte facta abdicatio insignis fuit. Quis etenim credidisset, Imperatorem, inextinguibilem dominandi cupiditatis ab æmulis semper gravissimè culpatum, ac in omnibus actionibus, semper prudentissimè versatum, in rerum omnium successu felici, spontè administratione Reipub. atque privatæ cessurum, eamque in filium, qui ætate infirmus, scientiæ militaris, rerumque usus expers haberetur, translaturum esse, maxime eo tempore, quo & intestissimi belli mole premeretur, & ærarium alieno ære gravatum, quasiq; exhaustum esset? Verum qui perpenderit *Carolus* à longinqua & ingravescente corporis imbecillitate, & fastidio offensionum, tot bellis contractarum ita affectum fuisse, ut non modò Magistratus continuandi, sed etiam vitæ spem omnem abjecerit, ne ipse eum optime rebus suis consuluisse statuer, qui filium viridi ætate, & gubernaculis Reipub. tractandis idoneum tot Regnis in vita præfecerit, ut maturè rebus gerendis assuesce-

ret, & ex ejus industria, prudentia, ac felicitate, præteritorum laborum, & extremæ ætatis molestias, leniret: Inque eo consilio haud dubiè Antecessorum suorum exemplis est confirmatus, quorum non pauci Imperii pertasi sponte Magistratu abiire: Nam ne *Diocletianum commemorem, qui orbe pacato, post annorum 20. Imperium Nicomedie cum Collega Maximiano, id spontè deposuit*, & in proposito, decem annis, quibus superfuit, constanter permanfit, hortorum amœnitati vacans, atque testatus, cum iterum à privata vita ad Imperium sollicitaretur, nullos sibi unquam soles lætiores affulxisse. Annon & Christianos quosdam tam Germanicos quam Constantinopolitanos idem fecisse legimus? Sic etenim *Lotharius*, Ludovici Pii filius, cum *Ludovicum filium Regni consortem ascivisset*, & Imperii socium declarasset, decimoquinto post anno *Monasticam vitam secutus, in Monasterium Prumiense*, quod ipse fundarat secessit, subditorum animis in eo concedendo promptioribus, quam patri Ludovico fuisset, qui cum Monasterium S. Dionysii ingressus cucullam monachalem, abjecto baltheo, induisset, renunciaturus Imperio, Primorum Regni Franciæ Principem amantium, studio id retinuit. Crebriora verò ejus rei exempla, in Constantinopolitanis Imperatoribus videre licet, inter quos *Theodosius Tertius* Leone Conone, ab exercitu Chrysopoli Imperatore declarato, data sibi fide, nil incommodi passurum, *Leoni cessit, & tonsus ipse cum filio factus est clericus*. *Michael* Cæropalates cognomen Raucabe, post annos Imperii quatuor, & menses novem, *habenas Regni in Leonem*, ob cordis mœsticiam maximam, in quam ob adversam pugnam inciderat, *transtulit*. *Alexius Mostele*, Theophili gener, ut invidiam Imperii affectati declinaret, conjuge Maria mortua, cum crinibus, à quibus ejus familia nomen habuit, *dignitatem Regiam deposuit*, ac habitu Monachali induto, in Monasterio Anthemii, à se exadificato, vitam finit. *Manuel* post 8. annos Principatus, *Monasticam vitam secutus*, morbo periit. *Joannes Cantacuzenus*, cum *Joanne Palologo* Imperio per aliquot annos administrato, eo se abdicans, *Monasticam vitam professus est*.

Ac plures his enumerari possent, sed id fieri minimè necesse est, cum plerique ipsorum non tam Imperii fastidio, quam vel conscientia delictorum, vel ignavia, vel infelicitate rerum gestarum, adducti, publicum fugientes, in occulta se loca abderint. De *Carolo* verò V. cum nihil tale dici queat, sed is quam gloriam Integritatis, Fortitudinis, Prudentiæ, atque Virtutum omnium, initio Imperii sibi peperit, & sepulchro, quo regitur, intulerit, non abs re erit, Historiam hujus renunciationis, cum aliarum Virtutum *Caroli*, cum despicientiæ rerum caducararum atq; fragilium (quas alii non solum summo studio indefessoq; labore sectari ac quærere, sed & ægrè, & non sine labore, dimittere consueverunt) breviter referre, ut Virtutibus ipsius cognitis, posteritas ejus, si non imitari, admirari saltem discat. Etsi non inscius sum varia de hoc *Caroli* facto judicia fuisse. Nam consilium hoc eum cepisse etiam ante triginta annos affirmabatur, sed

sed nunc & exhaustis viribus & adversis eventis fractum, id executum esse, quod ratione quadam olim facturum se esse constituisset. Nec desunt fide & autoritate præstantes, qui referant, cum aliqui ab ea sententia Carolum abducere voluissent, eum dixisse: *Impendisse se quæ habuisset omnia, & quidem in fulciendum tuendumq; maxime Ecclesiasticum statum: Pecuniam, quæ quidem reparari, idq; damnum sarciri forte posset, sed aram quoq; esse existimationem nominis, & valetudinem bonam, & studia hominum, quæ recuperaturus esset nunquam.* Cæterum utcumque sese res habeat, nos minimè in ejus consilia inquirere volentes, ad narrationem institutam accedemus.

Cum itaque Carolus anno M. D. LV. ut diximus, imbecilla corporis valetudine & ingravescente ætate conflictaretur, quod quieti & tranquillitati exoptata se dederet, Philippum filium, qui anno superiore, ad decimum nonum Julii diem, ex Hispaniis cum classe in Angliam appulisset, & die, qui Divo Jacobo Hispaniarum Patrono sacer est, nuptias cum Maria Anglicana peregrisset, ex Anglia Bruxellas ad se evocat, eoq; Septemb. initio, ex Britannia in Brabantia patrem revisente, totiusq; Belgii Procubibus, & omnium Ordinum statibus Bruxellæ juxta mandata comparentibus: *Cæsar VIII. Cal. Novemb. manè Philippum filium militum Ordinis auri Velleris Principem, pro veteri ritu dicit, de quo ordine ideo paucioribus mentionem facimus, quod & ab aliis jam ante id factum, & de ejus institutione ac legibus, commodior, ampliorque dicendi locus alibi futurus sit, hoc saltem admonentes, ex lege Philippi Ducis Burgundie cognomento Boni, primi ejus ordinis auctoris, ad nullum, nisi ad successores suos (qui hodie sunt Austriaci) institutionem Equitum hujusmodi pertinere.* Post meridiem verò ejus diei, posteaquam in amplissima Curia, frequentissimus Senatus, eò de industria evocatus coisset, Imperator, ponè sequente filio, sorore Maria Belgarum Moderatrice, Allobroge Emanuele Philiberto, & assidua Nobilitate stipatus, in atrium majus aulae accedit, aulais atque novis ex hedriis instructissimæ, quo loci, ubi primus in solium ascendit, sedentis dextrum latus, Philippus filius, sinistrum Maria soror ita clausit, ut terna sedilia triangulari ferè linea essent constituta: Reliquo eminentiori comitatu subinde accessio imperabat, ac quidem inter alios Hannoniæ Seneschallo, podagra morbo vexato, Cæsar semel atque iterum humanissimè jussit sedem poni, quam tamen ille modestissimè recusabat. Confessu itaque silentio facto, mox surgens Bruxellas Regni Consiliarius, pro Imperatore in hunc modum ornatè graviterque fari incipit. *Imperatoriam Majestatem tot exantlatis laboribus fractam, & increbescente corporis in valetudine afflictam, toleranda diutius tante rerum mole imparem, Hispaniense Regnum, quietis causa (quod illum aërem, clementiorem Belgicarum, diceret) velle aliquando revivere, idcirco deliberato inhaerere, ac Philippo filio Britannorum Regno recens aucto, hereditatem Belgicam generatim tradere, existere eum jam ætate firma, habilem aptumque ad suscipiendam administrationem, atq; eo judicio præditum, ut facile ex aquo & bono Rempub. gerere, subjectis parcere, & superbos debellare queat. Ac proinde instrumentum cessionis seu*

renunciationis Caroli, lingua Latina, in hanc formam confectum, atque ab Imperatore subscriptum, Ordinibus prælegit:

CAROLUS Divina favente gratia, Romanorum Imperator & Rex Hispaniarum: Notum facimus singulis & universis hic presentibus, & hæc visuris, quatenus nos ad animum revocantes, quod in posterum propter ætatem & in valetudinem nostram aliq; causas, labores, profectiones & molestias, quas hucusq; longo tempore ob gloriam Domini Dei nostri, conservationem ac defensionem, Statuum, Regnorum, nostrorumq; subditorum ea incolentium perpepsi sumus, sufferre non valeamus: Statuerimus ac determinaverimus, Regna nostra Hispaniensa revivere, & in iis, quod vitæ reliquum est, in quiete & tranquillitate transigere. Et videntes Philippum Regem Angliæ & Neapolis, filium nostrum charissimum in ætate apta, gubernationi, & integra administrationi Regionum Belgicarum, à quibus jam juramento ei obstricti tanquam unicus noster filius, & hæres profuturo Principe & Domino, cum observatione consuetarum debitarum, solennitatum jam antea receptus est, & quod adhuc Regnum Angliæ hisce terris vicinum sit. Quod propterea, ut dicto Domino & nostro filio, sit melior opportunitas gubernandi atq; regendi Regna & Regionem citimus, easque conservandi & defendendi ab invasione & insultu hostium, ei cesserimus dictas terras, & cupiamus hisce de causis, aliisq; justis & æquis rationibus, expositis in presentia nostra, & filij nostri Regis Angliæ in plena & solenni congregatione Procerum & Statuum harum terrarum, nostra mentis dispositionem atque sententiam in effectum producere, omnino confidentes, eos minimè gravatim nomine nostro præfatum Regem recepturos. Utere cui cessio, relaxatio & translatio harum terrarum proprio motu nostro, libera voluntate, auctoritate, & potestate absoluta, facta est, ut & per presentes cedimus, relaxamus & transferimus dicto nostro filio, Regi Angliæ & Neapolis, omnes terras citeriores, Ducatus, Marchionatus, Principatus, Comitatus, Baronatus, Dominia, Civitates, Oppida, Castra, Arces, quæ in hisce sunt, cum Regaliis feudis, homagiis, allodiis, patrimoniiis, advocatiis, redditibus, proventibus confiscationibus, mulctis, pertinentiis, & appendiciis ipsorum, & omni jure & actione, quod possumus aut possumus præstendere, ad dictas res: Præterea omnes dignitates, præminentias, prærogativas, privilegia, exemptiones, jurisdictiones, appellationes, & deniq; omnes superioritates, cujuscunq; generis sint, & quacunq; ratione competere possint, seu titulo patrimonij, seu alio, nullo fructu vel usui in ulla commemoratarum Superioritatum ac dignitatum nobis retento vel reservato, quibus usi, fructi & gavisi hæcenus fuimus. Nihilominus tamen volentes, ut id fiat cum transitu obligationis, solvendi omnia debita & mutua contracta per nos, aut alios nomine nostro, in rebus concernentibus terras hæc citeriores. Et per presentes facimus, creamus & institimus ipsum Principem & Dominum dictarum terrarum, consentientes & permittentes, ut ab hinc in posterum sine ulla alia licentia aut requisitione, ipse met, aut alij pro ipso, integram & plenam possessionem apprehendat, dantes quoq; illi amplam potestatem & liberam auctoritatem faciendi de novo, quicquid opus fuerit, obstringendi Status & subditos juramento, & renovandi investituras locorum, prout res requisieris, similis.

similiter recipiendi iuramentum ab ipsis, & obligandi ad omne id, ad quod prioribus iuramentis reciproce tenentur. Consentientes amplius, ut retineat, mutet, deleget atq; instituat in dictis terris, Gubernatores, Iudices, Justitarios, tam pro defensione & conservatione ipsarum, quam pro administratione Justitia, Politia, & alterius quam voluerit rei. Deniq; ut faciat, quod verus, supremus, naturalis ac proprius Princeps possit, & facere soleat, & non aliter quam fecerit, aut facere potuerit post nostram mortem. Et ad hunc finem quietavimus, absolvimus & exoneravimus, quietamus, dimittimus & exoneramus omnes Episcopos, Abbates, Pralatos & alios Ecclesiasticos, Duces, Principes, Marchiones, Comites, Barones, Gubernatores, Capitaneos, terrarum & belli Praefides Cancellarios, Praefectos atq; Rectores Concilij, ararij, ac rationum aliosq; Officiales, Praefectos militum, munitionum, praesidiorum, eorumq; Vicarios, Equites, Scutarios, Vasallas, & deniq; omnes subditos huius ceterioris terra & quemlibet ipsorum a iuramento fidelitatis fide, homagio, promissionibus & obligationibus, quibus nobis tanquam ipsorum Domino & superiori Principi, fuere obstricti, volentes, ordinantes, & expresse mandantes unicuiq; ut dictum nostrum filium, pro vero ipsorum Domino & supremo Principe recipiant, & illi iuramentum fidelitatis, homagium, promissiones & obligationes modo consueto, & secundum qualitatem terrarum, locorum, feudorum & dignitatum praestent. Ad hac, ut illi omnem honorem, reverentiam, obedientiam & fidem exhibeant, sevitia praestent, eumq; tali amore & studio prosequantur, quia bonos & fideles subditos ipsorum verum, supremum & naturalem Principem & Dominum complecti decet, & prout nobismetipsis hactenus fecerunt. Supplentes omnes defectus & omissiones tam juris quam facti, qui poterunt in hac cessione atque translatione esse, & derogantes ex plenaria, & absoluta potestate, omnibus legibus & constitutionibus, quae ei obstat poterunt. Nam ita nobis placet: In cuius testimonium & notitiam praesentes manu nostra propria subscripsimus, eamq; maioris nostri sigilli munimine firmari fecimus. Data in Civitate nostra Bruxella 25. die Octob. Anno 1555.

Hisce ab Oratore dictis atque praelectis: Imperator ipse ejus inreceptam orationem assumens, & membranula eorum, quae ad Senatum referre statuisset capita continente, memoriam adjuvans.

PRINCIPEM bonum decet omni officio, dum possit, Rempub. & regere & meri, cum per valerudinem non possit, eam provinciam in eum conferre, quem maxime profici conveniat, uti cum amorem Principatu deponendo declaret, quem gerendo praebuisset. Alterum a me semper cum Regnis omnibus meis, tum huic maxime Provincia per maximas temporum difficultates praestitum esse, iure id mihi sumere possum. Annus enim 33. agitur, cum hinc Oceani navigationem in Hispaniam eo consilio suscepi, ut Regnorum meorum ipse pro me rationem haberem, quae postquam rebus compositis, equitate ac Justitia in ordinem redegi, me ipsum rursus vestra causa Oceano commisi, nolebam enim vos in ea periculo versari diutius, quod grave nobis a Gallis hostibus impendebat. Itaq; nostras vires ad vos tuendos omnes consulimus, ac Provinciam firmis praesidiis septam, exer-

citus Gallici metu liberavimus. Aliquantò post tertium in Hispaniam classe nobis properandum fuit. Anno vero supra 1530. Clementis VII. Pontificatu, trajecto sinu Ligustico in Italiam sum appulsus, coronam Orbis Christiani debitam Imperio, quod mihi gerendum Divina Providentia tradidit, Summi Pontificis manibus. Sub idem mihi tempus res Italicas constituenti Margaretam Austriacam amicam meam charissimam pia memoriae e vivis excessisse nuntiatum est, cuius fato, qui verebar, ne quid Reip. vestra mali ex hac re contingeret, ab Italia longo itinere rursus ad vos me contuli atq; de statu universo Belgicae certior factus, quod commodissimum patriae sum arbitratus, pene Reginam sororem dilectissimam, cuius Prudentiam, fidem, diligentiam probe indicatam & expensam habebam, summam huius Principatus administrandi esse decrevi. Anno vero 32. nuntium accepi certum, Turcarum Tyrannum eo progressum audacia & bello, quod ad Imperij Christiani exitium maximis copiis instituerat Viennam Austria Metropolim tentaret. Hoc ego tanto periculo commotus, maximo ex omnibus Provinciis exercitu conscripto, illuc praelium commissurus, summa diligentia contendidi. Sed barbarus hostis, exercitus nostri robore conturbatus, amissis castris, & magnis acceptis cladibus, turpiter fugam se recepit. Hoc metu non modo Germania, sed orbe nostro liberato, ad Rempub. Christianam modis omnibus concordia stabilendam animum adieci, atq; rebus potissimum Germanicis & Italicis diligenter eo tempore procuratis in Hispaniam per mare Mediterraneum navigavi. Illinc classe magnis sumptibus instructa, copias in Africam Tunetum Barbarici latrocinij receptaculum oppugnaturus, deduxi. Eam enim urbem latronum Princeps Barbarossa Turcica classis Imper. occupaverat, ut nactus opportunum locum Piratica, quam exercebat, utramque Siciliam, finitimasq; Christianorum Provincias bello lacefferet. Hoc malum felici victoria depulsi ac fugatis hostibus Christiani nominis Goleiam arcem ac Tunetum Dei Opt. Max. beneficio in potestatem nostram redegi. Tuneto in Regna nostra Sicilia ac Neapolis navigavi. Illinc Romam profectus, cum accepissem nova injuria Gallos bellum jam diu sepultum renovare, in collegio Patrum Purpuratorum Paulo Pontifici Maxim. sum testatus publice, si quid ex hoc bello, quod coactus suscipiebam, detrimenti rei Christianae nasceretur, huius ad me mali nullam vituperationem redire debere, sed ad eos, qui invidia dignitatis meae instaurandae, Religionis nostrae conatibus meos impedirent. Hoc bellum postquam induciis & certa pacis spe diremptum est, ex portu Genuesi in Hispaniam navigio contendit, illinc cum mihi renuntiatum esset, motus in Belgica improborum consiliis excitari, qui ad Rempub. deformandam & fedam seditionem vergerent idq; malum loco natali meo primum exarsisse, putavi hoc incendium opprimere celeriter oportere, quod ut restingerem, omnem ego metum, quem ex multis conjecturis juste suscipere poteram, abegi, meq; gravibus periculis, ut eos motus componerem, lubens obeci. Sed Dei Opt. Maxim. singulari providentia factum est, ne quod mihi discrimen ab iis oriretur, qui ut dolis & perfidia rationes meas labefacerent, Francisco Regi Gallorum consilium dabant, ne me semel ingressum Regni Gallici fines liberum in Belgicam descendere permitteret, hic

fidem suam mihi datam liberali commatu amico & constanter liberavit. A Belgica profectus in Italiam classis eo consilio & exercitum paravi, ut portum in Africa natus Argeiun expugnarem; id enim cum ad tuenda nostra Regna, tum ad rem Christianam propagandam institueram. Sed consilium iuste quidem atq; fortiter susceptum, ne succederet, fortuna tunc extorsit. Ilinc re infecta in Hispaniam molesta navigatione, sum tandem ope Divina delatus, unde meipsum tot laboribus fatigatum, periculum vestrum rursus evocavit. Itaq; Mediterraneo sum praeceventus in Italiam; illinc ad vos magnis itineribus ingentibus copiis instructus, ut hostium vim à vobis arcerem, perveni, hostesq; sinibus vestris armis fortiter abacti, res nostrae, ut in tuto essent, effecti. Quae postea in Germania facta sunt nostis vos quidem, & ita nostis, ut intelligatis me etiam tacente, quantum studium, quantam curam & operam semper ad Reipubl. Christianae compendia contulerim. Videtis quis sit iam rerum Belgicarum status, atq; facile cognoscitis ex hoc tempore, quo Imperium administrandum suscepimus, nullam mihi atatis partem unquam constituisse, labore, curis, periculis vacuam. Ea fuit conditio temporum, ut mihi nunquam, ne in minimo quidem otio versari licuerit. Praestiti igitur, quod initio dicebam, munera & officia Principis omnia dum potui. Jam cum intelligam mihi & atate & valetudine graviter affecto, pondus gerendi Principatus minime convenire, ne quid contempsisse videar, quod ad Belgica tranquillitatem pertinet, statui ius omne Principatus Belgica ad filium charissimum referre. Qui, cum sit atatem nactus idoneam ad res gerendas, ingeniumq; acceperit à natura Principe bono dignum, iam usu confirmatum & accommodatum ad Rempublicam, cum huc eo consilio ad me venire mandavi, ut in hoc Conventu omnium Ordinum Belgica Princeps à me vester pleno jure diceretur, eamq; Provinciam, quam jamdiu sustinui, sibi iuste ac legitime administrandam susceperet. Cui ut morem geratis, fidem jurejurando detis, datam sanctè ac pie praestetis, mandamus ac praecipimus. Fuit hic finis Caesaris orationis.

Tum PHILIPPUS Rex erectus, capite detecto, Patrem salutat, progressusque seni Parenti tactam dextram venerabundus & in genua provolutus, exosculatur: Hunc Caesar amanter complexus, manu ritè capiti imposita, Principem Belgicae declaravit atque eidem conceptis verbis signaculo crucis, nominibusq; sancti Triadis expressis, quasi rectè gerendi Principatus auspicio bene est precatus, mandavitq; ante omnia, cultum & timorem Numinis ne unquam abiciat, Religionis conservandae rationem habeat, legum ac juris autoritate Principatum stabiliat. Inter cetera dicens, quod nemini sciens & prudens negarit. Ea re peracta, Rex reverenter assurgit, Parentem proclivis honorat, curaturumque se diligenter, quaecunque ipse mandaverit, bona fide confirmat. Deum Opt. Maximum consiliorum suorum autorem, factorum Ducem & Rectorem appellat, cujus praesidio, se sperare successura feliciter omnia pronunciat. Tum Caesar quidem, quanquam ipse fortem semper animum in re qualibet praestiterit, nonnihil tamen illachrymat: *Me, inquit, miseret filij Charissimi, Proceres, cujus haec tam grave pondus imponitur, quod dum gesturus est, vicia eidem est in summis laboribus & mo-*

lestiis transigenda. Commovit ea Caesaris oratio Proceres, & multi in profundissimas eruperunt lacrymas, etiam Illustres aurei Velleris Equites. Ea verò Caesaris oratione finita, Rex ad universam concionem, paululum à Patre ore converso, Gallicè subtexit hoc ferè sensu: Sermonem se Gallicum ita tenere quidem, ut intelligat, nondum ita tamen, ut oratione perpetua sententiam explicare, & quo in cos sit animo, quo affectu, quāve voluntate demonstrare possit. Quamobrem Dn. Antonium Perenotum Atrebatensem jubet ea Proceribus exponere, quae suo nomine in mandatis habeat. Is igitur dicere exorsus:

Esti Caesaris Epistolis certiores estis facti, Proceres, quamobrem hunc ipsum omnium Belgica Ordinum Conventum haberi statuerit; mihi tamen dedit in mandatis, ut quae causas habuerit, eas planius explicarem, atq; imprimis id exponerem, ex quo tempore Remp. Princeps in his Provinciis gesserit (quam ipse tum accepit, ubi primum per atatem sui juris esse licuit) nullum se genus officij unquam deseruisse, quod ad Belgicam tuendam atq; ornandam pertineret. Cuius Provincia tanti semper compendia fecerit, ut sepe longas ac periculis infectas expeditiones, ne quid ea detrimenti caperet, lubens ac volens susceperit. Cumq; ejus Imperium latissime pateat, Regna potentissima amplissimaq; Provinciae, quae juris sunt ejus atq; potestatis, ut suam operam publicae vestrae tranquillitatis tribueret, ultro reliquit, atq; in eam rem semper summis conatibus, cum absens tum praesens maxime incubuit, ut administranda Repub. iusti & equi à Magistratibus maxime semper haberetur ratio, hoc unum spectans, ut quaecunq; sunt officia homine Principe digna ea ipse omnia saluti ac felicitati vestrae accommodaret. Quae eo libentius praestitit, quod non modo Principis erga vos, sed Parentis animum gesserit, non illum quidem recessurum sed ductum & haustum à Majoribus, qui multis jam retrò seculis, eandem viam ingressi, aequa & moderata dominandiratione id obtinuerant, ut patria Patres haberentur. Neq; verò male positam erga vos benevolentiam Caesar existimat, quorum fidem ac singularem observantiam propè perspectam, ac multis argumentis testatam habet. Quae vestra in eum propensio, quanquam amorem illum paternum vehementer auxerit; magna tamen benevolentia inde accederet, factum est, quod in Belgica lucem mortalibus communem acceperit. Nam ipse quidem cum multa Regna possideat, habet unam Belgicam patriam, quam quod summopere dilexit, nunquam certe commisit, quin studia, vires, fortunaeq; omnes ad eam conservandam contulerit, periculumq; omne lubens adierit, ut illud à cervicibus vestris depelleret. Quae nos quidem commemoramus, ut tamè intelligatis Proceres, neq; huius officij apud optimè meritos collocati Casarem paenitere, neq; eidem voluntatem deesse vestrae causae ipsam diligentiam in posterum adhibendi, quavis summi huius inter vos Principatus gubernatione in hunc diem est usui, si quidem liceret. Sed cum & atas jamdudum ingravescent, & immanis Reipubl. Christiana causa labores fortiter suscepti, ipsum graviter affectum, crebris doloribus debilitatum, parum aptum ad hanc provinciam gerendam reddiderint, impulsus necessitate magis quam voluntate adductus sua, molem huius domini in alium conferendam, seque tam gravi potestate abdicandam decrevit. Ceterum cum annos jam duodecim Hispania Regnis absuerit, idq; eo maxime,

ut res

ut res Belgica prius satis testas, quoad fieri posset, efficeret, tandem ut longo sui desiderio liberaret Hispaniam, illuc professionem classe maturius instituit. Quae Regio cum caelum habeat & clemens & amœnum, tum est ejus opportunum valetudini, cui Belgica caelum, propter hyemes propemodum assiduas, valde est inimicum. Casari igitur visum est, ut in Serenissimi Regis filij, charissimi jure & potestate Belgica censeretur. Nam cum hactenus ex promptam vobis operam semper praeberit, acerbè sanè ferret, si retinendo Principatui, cui gerendo non sufficeret, causas daret, quamobrem daturo ullo aut incommodo patriae, quam colit & amat, unice vexaretur. Magna certe molestia hinc migrandi consilium Caesar inivit, sed tamen Principis clementissimi animum recreat maxime, quod vobis, fortunisque, focus atq; aris vestris, filium Regem publicae salutis adsertorem, legum ac libertatis custodem, tranquillitatis vestrae propugnatores tradat, quem & naturæ Principem vobis dedit, & ius patrium patri legitimum successorem dixit, quemq; solenni ac publico iurejurando, ubi primum fatis Caesar cesserit, Principem ac Dominum vestrum vos Proceres comprobastis. Hic autem cum eam aetatem sit sortitus, qua valde, cum propter robur corporis, tum ob vim & acumen ingenij ad Remp. capefendam sit apta, neq; eam ipse etatem publicis negotiis vacuam transegerit, qui jam unius populi, sed gentium & moribus & institutis plurimum inter se differentiam Regna ac Provincias regendas suscepit, sperare debemus, eum, qui minime novus, sed usit gerendi publici muneris instructus, ad culmen huius Principatus accedat, eam Prudentiam, Virtutem, diligentiam ad hanc administrationem allaturum, quibus nisi publica salus & conservari possit. In quo cum vestra, Proceres, studia, consilia, pietas, minime sunt defutura, nihil certe desiderabitur, quod ad statum Reip. pace ac felicitate stabilendum per Dei Opt. Max. beneficium conveniat, cuius singulari benignitate factum esse Caesar (gratius & pius erga Deum) agnoscit, ut tantisper clavum huius amplissimi Principatus regere potuerit, dum Princeps filius non modo adolesceret, sed & corporis & animi viribus firmam aetatem acciperet. Contingit enim saepenumero, si quando moles Imperij gubernandi in hominem, neq; usi rerum expertum, neq; iudicio corroboratum deciderit, ut earum mutatio magnam Provinciis labem & incommodum adferat. Has autem partes, nempe aetatem, usum, Prudentiam, iudicium, quibus tanquam septum & vallatum animum Principis decet, cum Caesar in Rege Serenissimo positus esse cerneret, non tamen tanta posse indicavit, ut sine amore & benevolentia debitum fructum officij sui Reipublicae praestare queant. Quare id imprimis spectavit, ut quo ipse animo & ingenio erga vos semper fuisset, eundem vobis filius animum omnibus benevolentia gradibus declararet, & habeat non modo publici muneris, sed insita & propagata charitatis in patriam successorem. Ipse praeterea Caesar Regem filium ita finxit ad munus gerendi Principatus & instituit, ut primum partem aliquam attingeret huius tam ingentis provinciae, paulatimq; & sensim Principis officiis assuesceret, ne si totum tot Regnorum ac Provinciarum pondus subito ejus humeris incumberet, Reipub. statim nullo prius idoneo jacto fundamento labesceret. Habetis igitur, Proceres, Regem, aetate bona, viribus integris, benevolentia singulari, ad Reipub. munera factum,

omnibusq; us artibus instructum, quas Imperijs semper praesto esse oportet. Ex quo facile cognoscitis, ex hoc Caesaris consilio nullum vobis detrimentum, nullum Reipubl. vestra periculum creari posse. His causis Caesar adductus, aut potius impulsus, in hanc sententiam descendit, ut totum quicquid sui juris est & auctoritatis in Belgica, id in filium Regem ac nostrum Serenissimum Principem conferret. Hunc igitur Proceres, aditu possessionis harum Regionum in his Comitibus in solidum donat, huic dicit ac pronunciat Principem vestrum, in cuius potestate more Majorum penitus Belgica (quod sit sanctorum ac felix) post hac sit constituta, vosq; fide sibi datum, & iurejurando jam olim praestito, hactamen lege solvit atq; liberat, ut eam fidem vestram solenni ac consueto sacramento Regi filio sanctè ac pie obstringatis, iuratiq; promittatis omnibus officiis vos eo loco, dignitate, honore eum habituros, quos estis in hunc diem persecuti, qui jam hoc maxime Principatu defunctus, iure requirit & postulat, uti vos id officium suum, quod gubernanda Reipub. praestitit, ex aequo & bono ponderetis, maxime cum nullum laboris, nullum sollicitudinis, nullum periculi genus unquam refugerit, quo sibi quies, tranquillitasq; vestra comparanda videretur, nixus prudentium hominum consiliis, adjutus bonorum studiis, Optimatum suorum industria, ac maxime quidem Augustæ Reginae sororis charissimæ Prudentia, moderatione, diligentia, stipatus, qua tot jam annos difficillimis temporibus, suam vobis operam Caesaris mandato, per summas rerum difficultates Belgica Redrix prudenter navavit. Quod si potuit Reipub. status haberi melior, id ita factum non esse quidem Caesar dolet, sed ita tamen dolet, ut nullam huius in se culpam habere dicat, quae certe aut est omnino nulla, aut si qua est, ea vel adversam valetudinem, vel ad haec turbulentissima tempora, vel ad fortunae lubrica praesidia referri debet, velle ipse profecto Caesar vestra causa Proceres cessisse omnia Belgica felicitas, & cur ita velit, pietate erga se vestra, & observantia plurimum commoveatur, quantum esse iudicat, ut gratiam vobis habendam certe maximam putet. Agnoscit vestram in parendo voluntatem, alacritatem in latigando, magnamq; subsidiaria pecunia vim ad communem salutem numeratam laudat, quam tamen si in sua compendia minime retulerit, sed suam vestra undiq; ex Regnis & Provinciis aliis suis collectam multam addiderit, ut finibus vestris hostis, instructis exercitibus arceretur, tamen hanc vestram largitionem vestris praesidiis impensam, grato ac memori animo commendat. Hac undique re praecipue laborat, quod tanto sumptu, tantis in unum collectis maximorum exercituum viribus, summaq; adhibita cura & diligentia, nondum Gallicum bellum consici vel restinguere, quanquam in eam rem omnem Caesar conatum meditatus est, ut Provinciis pace restituta vos vestraq; omnia, funestis huius belli molestia liberaret. Proximis enim Comitibus Reginae mandato, significatum vobis est, quanto pere Caesar pacis consilia quaesierit, quid actum tentatumq; nuper vestra causa ab ejus Legatis in novissimo illo conventu, auspiciis Britannici Regni Ravelinga coacto, quibus artibus sit factum, ut re infecta redierint, Gallis hostibus salutis vestrae per summam injuriam aequissimis pacis conditiones recusantibus, quorum oratio eo tantum spectavit, ut propositis non modo deterimis, sed etiam turpissimis conditionibus

optata concordia aditum omnem praecluderent. Hoc incommodo, vestro Caesar graviter est affectus; sed spem tamen ipse bonam iustis argumentis nixam concipit; Deum Opt. Max. cuius vindex est oculus, id aequitate sua provisurum, ut hostis, nisi ad saniora consilia se conferat, injuria ac pertinacia sua poenas det. Cuius furorem & impetum Rex Serenissimus consilio, diligentia, viribus, opibus, armis, firmisq; praesidiis speras non modo se repressurum, sed id effecturum, ut belli moles in eorum capita torqueatur, quorum scelere primum exarsit, modo ejus foris invictio animo, voluntates, consilia, subsidiaq; vestra lubenter adiungatis, ac Principi vestro omnia, quae ad vos tuendos pertineant molituro nihil officij, studij, & auxilij vestri desiderandum relinquatis. Hinc bello, Proceres, id est ab hoste, finis constitutus, ut libertas vestra sempiterna tyrannide prematur. In discrimen salus Reipub. vestra vocatur, in jugulum tuum Belgica mucronem Gallus hostis intendit, idem vestris cervicibus, Proceres, iugum misera servitutis molitur. Quae omnia, nisi vires vestras hostium crudelitati fortiter objeceritis, focis, agris, fortunis, liberis, capitibus vestris imminent. Quamobrem fidem vestram ac iudicium Caesar requirit, ut mature consideretis, quanti id vestra omnium referat, ne hostis armatus, Principem vestrum desertum ac destitutum vestris auxiliis offendant. Vos itaq; etiam atq; etiam hortatur & rogat, quantum rationibus vestris expedire censeritis capiti vestro, libertatis vestrae propugnatori opem vestram ministratis, ut omnibus Reipub. partibus, in communem salutem consentientibus, per vos explicatam relictamq; rationem habeat, qua vestris rebus non modo legibus, sed armis pro dignitate consulere possit. Multa rebus humanis incommoda, ex bellico discrimine solent oriri, quibus nisi & mature & fortiter fuerit occursum, saepe maxima Provincia, Regnaq; potentissima funditus casu miserabili concidunt. Horum ne quid Remp. vestram affligat, antequam frangi vires vestras patiamini, nihil tanti vobis esse debet, quod ad salutem tuendam vestram liberius non effundatis. Hostis spiritum suorum exhauriet, succum omnem exorbebit, ut exitium vestris rebus inferat. Vobis quid non agendum, ne pagorum vestrorum incendiis, agrorum ac sinuum vastatione, civium, gentium, populorum vestrorum cadibus & sanguine sitim sua crudelitatis expleat. Cum igitur Rex Serenissimus, in ea sit erga vos voluntate, ut res vestras sibi modis omnibus tuendus proponat, optat Caesar, ut ipsi & vobis opem atq; auxilium adferatis. Sed cum vires humanae nulla satis esse firma possint, quas ex caelo quassita praesidia non muniant, neq; status ullus Imperij atq; Reip. sine Religione diuturnus esse queat: Caesar, pro suo erga vos amore hac parte noluit officio deesse, quin vos, Proceres, maximopere commoneret, uti metu & cultu Numinis Divini nihil vobis antiquius esse ducatis, atq; summa semper animi contentione id efficiatis, ut Ecclesia suus semper habeatur honos, quam nobis & parentem alumnam Christus more Majorum religiose colendam reliquit. Conatus eorum, qui perfidiose deserto primo militiae sacramento, veterem & a Patribus acceptam Religionem, per maximum scelus evertere contendunt, fortiter arceatis. Edicta vero, quibus jam olim eam pestem Caesar profligandam & penitus exterminandam decreverat, valere, firmamq; semper esse praecipit, idq; sancte Regi filio

mandavit, ne qua ratione illud animadversionis in impios decretum patiatur antiquari. Et vos, Proceres, curetis diligenter, tacente etiam Casare, proxima & vicina pericula Divini iudicij ac severitatis, frequens argumentum in iis, qui ad Haresiarcharum castra turpiter descenderunt, vos satis hortantur. Habebit hac Pietas vestra magnum in oculis Superum pondus, ut Dei Opt. M. potens ac liberalis dextra cumulate vos augeat, tegat, conservet, ne quid detrimenti rebus vestris ingruat. Ceterum Magistratum ac legum, quarum beneficio omnis generis humani societatis & concordia fovetur, auctoritatem inter vos Sacrosancta esse jubet. Drvellit enim omnes Reip. partes, ac dissipat iudiciorum contemptum. Quare v. bis opera danda est, Proceres, siquidem vestra vobis tranquillitas atq; felicitas cura est, ut Magistratum vestrorum dignitas, potestas, auctoritas, suam inter vos vim ac robur obtineat, ac maxime ut omnes Provinciae Belgicae partes in unum Reipub. corpus ad communem omnium salutem coeant. Sunt quidem diversi inter se juris, habent secreta atq; distinctas rationes gerende Reip; sed tamen unum omnes unius capitis ex partibus Provinciarum variis compactum corpus efficiunt. Quamobrem ut in humano corpore salutem minime tueri possumus, nisi singula partes nexa ac colligata, unoq; omnium spiritu vegetata, suas functiones in communem usum ac utilitatem conferunt: ita nulla iniri ratio potest conservandi publici status vestri, Proceres, nisi collatis viribus, vestras operas, vestra studia, vestra praesidia saluti Reipub. vestrae donetis. Itaq; nulla magis re hostis in spem venire potest evertenda libertatis vestrae, quam si senserit, vires, animos, fortunas vobis non esse communes. Sed ubi vos id certum constitueritis, plurimum interesse omnium, qui sit status huius illiusve partis & Provinciae, tum vestra Resp. firmior ac robustior, hostibus erit formidini, facileq; omne a vobis incommodum repellat, cuius rei periculo facto iam pridem edocti estis. Caesar a vobis id quoq; majorem in modum petit, ut ea vos observantia, pietate, charitate, Serenissimum Principem nostrum prosequamini, quam in se colendo hactenus praeuistis. Quod ut praestetis, tum ipsa natura, lex & ratio praecipit, tum maxime Clementissimi Principis ingenium & singularis erga vos charitas, si modo grati esse vultis, vehementer requirit. Habet ipse Caesar, Proceres, explicatam & plane perspectam optimi Principis mentem, ad ineunda consilia, animum ad res fortiter gerendas, benevolentiam, qua vos amanter complectitur; moderationem, qua Imperium suum equitate temperet, quae quia in ipso summa esse videt, jure id a vobis reposcit, ut non modo obsequiis, quae Principi debentur, & officiis, legibus, constitutis, sed charitate non Principem, sed parentem benignissimum completamini. Atq; ut auspiciato hunc Principatum Rex Serenissimus obeat, Deum Opt. Maxim. Caesar obtestatur & votis omnibus obsecrat, ut providentia, benignitate, favore, rem Principis nostri ac vestrum fortunet, aspires benedictione sua utriusq; conatibus sapientia sua, ejus ac vestra consilia dirigat, potentia tueatur, protegat atq; defendat.

Perenoti oratione finita, ab eo subinde in pedes erectus Jacobus Masius, Juris valde peritus, a consiliis Regis & singulari dicendi facultate praeditus, pro Belgis, quos exprimebat, hunc fere in modum respondit:

Nequaquam fugere Imperatoriam Majestatem quam

quàm officiosos, quàm promptos, quàmq; fideles usq; habuerit Belgas, idcirco non leviter modo admirari civitatem universam, sed etiam valde perturbari, se turbulentiſſima Repub. certissimo & veterrimo patrocinio privari. Postquam tamen ita & collibitum Imp. & ejus commodum sit, sublevari, firmari, recreariq; se plurimum praesidio, auctoritateq; charissimī filij, ac ter incliti Regis, cui, licet diuturno bello depressa, nullo neq; loco, neq; tempore est defutura, quin patrono (Philippo) clientes erunt (S. P. Q. Belg.) undecunque officiosissimi, nec enim pro eo unquam aut rei familiaris, aut privata vita periculum subire addubitabunt. Tunc ubi Masii oratione finita, Rex Philippus resedit, honestissimè exurgens Regina Maria Belgici Moderatrix, exhibita fratri reverentia, paucis defunctam se Provincia Belgica regenda dixit, quam Caesaris fratris mandato ante viginti tres annos suscepisset, ac omnes quidem officij partes tota mente in hanc curam se contulisse, ut delegatam sibi Provinciam, ad eam normam gubernaret, quācum fratri, tum Republica maximè commendari posset, quod ipsum, si minus, quàm vellet Augustus frater, foras se praestiterit, orare obnixè se, ipsius incuria veniam. Quam modestissimam sororis orationem cum Imperii vultu & dextræ jactu accipere se significasset, ea conversa ad Senatum eodem ferè stylo ac gestu oris, gubernationis suæ actiones, publicè commendavit. Hic iterum assurgens Masius Senatus Populique Belgici verbis, Dominæ collaudatæ, quod summam diligentiam in Republicam contulisset, gratias quā maximas egit: Atque ita solennitate renunciationis peractâ, Caesar Guilhelmi Principis Auralci & Buronii Comitibus humeris sustentans, ex conspectu amplissimi theatri abcessit. Solennis autem ceremonia & religiosæ renunciationis forma in acta & tabulas publicas referuntur, quæ omnia Chirographo firmavit, & obsignavit sigillo Augustali Imperator: Philippus verò in locum Mariæ, amitæ consobrinum, Philibertum Emanuele, Sabaudia Ducem, Belgarum Gubernatorem constituit, Mense post interjecto Imperator proposito insistens, Philippum filium in Curia itidem Bruxellana, coram Vicariis, Rectoribusq; Provinciarum, reliquiis honorum atq; hereditatis cumulatè ditavit, & transmarinis Regnis honoravit, puta, Hispania, Sicilia, Sardinia, Balearibus insulis, America & Novi orbis Dominatu, deniq; donatione Regionum omnium, quæ sibi vel fidem dedissent, vel tributum contulissent, reservata sibi (cùm ad locum destinatum pervenisset) duntaxat pensione, mille centum coronatorum, ad quotidianas necessitates, quacum se, tum comitatum sustentaret. Antequam autem terras hæreditarias Philippo tradidisset, ad Ferdinandum fratrem tunc in oppido Oeniponte agentem, Legatos miserat, qui eum nō solum de hoc instituto, sed & abdicando Imperio certiores redderent, & ad vacantis ejus moderationem suscipiendam cohortarentur, simulq; rogarent, ut filium Principum Germanicorum, Civitatumq; Ordinibus concilieret, commendatq;. Inter Principes si quid natum esset dissidii, & pro sua Prudentia protinus discutiatur, nec Germaniā partibus lacerari ac distrahi patiatur. Ejus abdicationis fama per omnem Europam, longè lateq; disseminata fuit, & erat parata classis, ac protectioni constitutus dies ad Idus Novembr. Verum ea, in

sequentem annum, ut mox dicetur, rejecta est, vel quod Hyems navigationi minimè apta subesset, vel quod Imperator ante discessum ex Belgico, bello cum Gallia Rege composito, filio Provinciam pacatam atq; tranquillam relinquere cuperet. Erri enim nec Pontificis Julii III. nec Britannicæ Regina Mariæ intercessio, Cæsarem & Gallum pertinaciter mutuo dissidentes à redintegrato bello retrahere potuerit; tandem tamen mutuis incommodis fracti debilitariq; sua sponte reconciliationem paceinq; desiderare videbantur. Quare cū Carolus Lalanus Hannonia Prætor, & Casparus Castilionæus Præfectus ora maritima Gallicana, utrinq; eade re Legati missi, controversias omnes prorsus componere, aut pacem planè constituere non possent, id quod proximum erat, fecere, & quinta Februarii mensis, anno 56. apud Vacculam Samarobrinis finitimum municipium, annorum quinq; paciscuntur inducias, terramariq; tam in Belgio, quàm per Italiam. Iis vix publicatis, statim mensis Martii die quarto, ingens & lucidum sydus, spacioſo limite, flammiferum crinem trahens, in octavo libra gradu, conspici cœptum, duodecim ferè dies arsit. Deterruit id, ut vulgo usu venit, mortales quamplurimos; at Carolus sciens hujus visione magnorum Principū interitus, præterq; famem, horrida bella portendi, eo conspecto: *Hic*, inquit, *indiciis, me mea fata vocant*, ac perinde suo proposito de Hispanica protectione & solitudine vitæ captanda, insistens, omnia ad eam necessaria parat. Cū verò Cameram Spirensē, tanquam insigne Justitiæ domicilium ac publicæ tranquillitatis nervum, singulari benevolentia complecteretur, eam de abdicatione Imperii ante discessum literis Gandavi, 27. Augusti ad Joannem Osnabruccensem, Cameræ Præsidentem atque Assessores scriptis, certiores reddit, hosq; ad observationem Justitiæ gravissimè cohortatur. Quia autem ex literæ, insigne amoris atq; studii erga Justitiā, argumentum continent, earum tenorem subicere libet: *Quandoquidem*, inquit, *tam longo tempore singularibus, evidentibus atq; honestis rationibus nos impellentibus, maximè verò propter extremam decursamq; ætatem, perpetuam indiesq; crescentem molestissimam, infirmitatem, quam summo perè afflicti, attenuati, exhausti, & omnibus corporis viribus debilitati sumus, manifesta valetudinis nostra ratione id exigente, in filij nostri dilecti Philippi Regis Hispaniarum & Angliæ, Regnum Hispanicum, melioris commoditatis ergo, Deo opitulante, nos conferre constituerimus, atq; ejus propositi executioni inhaerentes, jamjamq; ab omnibus rebus instructi simus. Ne itaq; in nostra absentia aut imbecillitate quid detrimenti (quod Deus avertere dignetur) Imperio accidat, è re cum primis esse duximus, huic aliisq; periculis pro virili maturo consilio occurrere atq; providere, quò Sacrum Imperium, ejusq; gravissima negotia & causæ, etiam in absentia nostra rectè administrantur, deliberentur, tractentur & expediantur: Ideo ex fraterna atq; benevola fiducia, quam de nostro dilecto fratre Ferdinando Romanorum Rege habemus, ei (utpote qui absq; eo ordinaria Electorum Imperij electione proximus noster successor in Imperio constitutus est, cuiq; nobis deficientibus administratio & gubernatio Imperij immediatè, & absq; ulla contradictione, competit) in nostra absentia, liberam, plenam, nullisq; limitibus atq; conditionibus circumscriptam admi-*

administrationem & gubernationem S. Imperij, in generalibus atq; specialibus causis, ac omnibus, quia Romanorum Imperatori atq; Regi, ratione officij, conditionis & dignitatis & amplitudinis, de jure, consuetudine & equitate competunt, tradidimus atq; commisimus. Id quod ex Germania discessuri, vobis significare & simul tanquam nostris ac S. Imperij fidelibus ministris, salutem nostram clementer nunciare volumus. Hoc ipso benigne atq; diligenter petentes, ut vos consideratis his in futurum, ut hactenus, gloriam Dei, atq; Justitiam, praeculis habeatis, eamq; nulli denegatam, aequabiliter administretis, nec vos quenquam vel quicquam in mundo ab hoc averiti, excludi atque praepediti patiamini, & dicto nostro dilecto fratri Romanorum Regi in omnibus ac singulis, non minus quam nobis, si praesentes essemus, fideles, obediens, atq; morigeri sitis, eum tanquam vestrum Ducem ac caput revereamini, ad eum, ut Rom. Regem (cui hisce vos subiectos volumus) re exigente confugatis, & sua dilectione convenientia auxilia atq; consilia petentes. Viciissim quoq; sua dilectio vos benigne commendatos habebit, & convenienter in causis iustis tuebitur, proteget atq; defendet, omniaq; suscipiet atq; faciet, quae publica Justitia, ac vestra necessitas atq; conditio requireret, prout id a sua dilectione fraternè petivimus, eiq; summa diligentia injunximus. In hoc praeterquam quod id vos deceat, praestatis nobis officium pergratum, nostra clementia remunerandum. Quod si situm in futurum vobis univèrsis aut singulis clementiam cum rerum vestrarum promotione declarare poterim, obedientia vestra Sacro Imperio praestita, perquam benevolè recordabimur, eamq; benigna gratitudine agnosceremus. Quodnam evidentius argumentum amoris studijq; Justitiae ostendi, praeclearius integritatis testimonium Cameralibus tribui, illustrius benevolentiae Caesaris signum, his literis a quoquā ediposset? Verum non solum hoc tempore, quo Germaniam relinquere constituisset, sed & ante anno 54. quanti Judicium Camerae faceret, literis Bruxellis 10. Febr. scriptis, luculentissime ostendit. Nam cum Albertus Marchio Brandenburgicus, ob contumaciam à Camera proscriptus, in Franconia arma circumferens, Judicibus non solum malediceret, sed & gravissime minaretur, ita, ut Judices necessitate compulsi, 17. Januarii rem ad Carolum deferre, ejusq; consilium & opem petere cogerentur. Hic eis respondens: Se, eos univèrsos ac singulos, non solum pro bonis honestis & integris Viris, ac innocentibus purisq; criminum, quorum in simularentur, habere scribit, sed nec in animum inducere, illum juris ac honestatis amantem fore, qui de ipsis propter incertam diffamationem, suspensionem sinistram concepturus, multo vero minus inaudita atq; incognita causa, quae ex animi acerbatione spargantur, ipsis sit ascripturus. Adhuc se non dubitare, cum communium Statuum Imperij Conventus instet, ad quem huiusmodi negotia suo iudicio sint deferenda, eos in omnibus actionibus lucem minimè reformidaturos, idcoq; suam Majestatem in eo Conventu, Divina favente gratia, summa contentione atq; clementia paratam, Justitiam ac aequabilitatem promovere, & omnia iniqua gravamina amoliri. Quantum verò attineat ad expetitam securitatem, se minimè existimare, quenquam eò audacie prolapsurum, ut ipsis in eo loco, in quo à Caesarea sua Majest. & communibus Imperij Statibus ad Justitiam administrandam sint collocati,urbationem vel vim inferat; si verò id metuendum sit, ipsiq; existi-

ment; pro majori securitate Judicium ad tempus aliquod in alium locum transferendum, Caesarem suam Majest. ipsis clementer concedere, ut id pro iudicio atq; arbitrio suo suscipiant & exequantur, ea quoq; literas atq; mandata, quibus ad vicinos atq; remotos Status opus habeant, ipsis ea requirentibus, libenter benigneq; communicatura. Si verò haec non sufficiant, ac ipsis integrum sit ad tempus, & quoad Dei auxilio res in pacatiorem statum reducantur, cum iudicio in Belgicum, aut in Curiam suam (ut ab antiquo Camera Imperij aulam Imperatorum secuta fuerit) migrare, S. Majest. ipsis eandem securitatem, qua sua persona, sua Majest. Consiliarij, ministri ac subditi fruuntur, praestare atq; servare, eosq; Divini Numinis auxilio, ita defendere, tueri, atq; protegere velle, ut officio injuncto non minus ibi, quam in loco, in quo jam sedeant, commodè vacare queant. Ulterius quoq; Caesar suam Majest. ipsos in eo, quod requirente necessitate, vigore huius consensus egerint, in futuris Comitibus apud Imperij Status benigne, fideliter, ac diligentissime excusaturam, omniq; culpa liberaturam esse. Ex quibus, quanti Judicium Camerae fecerit, quantaq; benignitate id complexus fuerit, cuius non cæco luculenter apparet. Porro postquam Camera, mense Augusto, ut diximus, salutem nunciasset huic magno sui, upote ejus excellentissimi tutoris atq; patroni, desiderio relicto, sequenti Septembri in arcem Zelandiae Sudburgum à se eximius fundamentis constructa concedit, inde in Hispanias solutus: Ibi verò dum subsistit, ac non minus imperio quam hereditariis terris, de successore prospectum cuperet, inde ad Ordines Imperii scribit, iisq; Imperii negotia fratri tractanda commissa esse significat, eos ad obedientiam huic praestandam, exhortans: quarum literarum tenor hic ferè erat:

Carolus V. Divina clementia, Romanorum Imperator Augustus, univèrsis & singulis Electoribus atq; Principibus, tam Ecclesiasticis quam Secularibus, Prelatis, Comitibus, Baronibus, Equitibus, Nobilibus, Capitaneis, Vice-Dominis, Praefectis, Vicariis, Magistratibus, Judicibus, Burgimajistris, Consilibus, Communitatibus, aliisq; S. Imperij subditis, & fidelibus dilectis, cujusque status dignitatis & conditionis fuerint, lecturis, aut legi praesentes audituris, amicitia, gratiam, & omne bonum: Reverendissimi, Venerabiles, Illustres amici & cognati charissimi, similiter Generosi, Nobiles, & Spectabiles, devoti & fideles dilecti. Cum multis & gravissimis causis moveamur, & maxime quod aetate, ac continua molestia infirmitatis, debilitatis, omnibusq; viribus corporis, ad res obeundas necessariis, destituti simus, & jam longo tempore constituerimus, Sereniss. Principi Regi Angliae & Hispaniae, Regni nostra tradere, & consuetudine nostrae aulae fidei relicta, huc concesserimus ad naves, quibus omnibus necessariis instructis, cum venti secundi afflaverint, velisicemur, nullo hoc iter nostrum, nisi solo Deo, impedituro. Unde cum propter talem absentiam administratio S. Imperij, ad Sereniss. & Potentiss. Principem Ferdinandum Regem Romanorum, Hungariae atq; Bohemiae, & fratrem nostrum charissimum, & legitime Electum Romanorum Regem, & post nos, in ea, absq; ulla contradictione proximum successorem, pertineat, eiq; sapientius multis retroactis annis, in nostra absentia nomine nostro magna fide praesuerit, sustinendo verè, fraterna atq; benevola solitudine, gravissimum Imperij administrationis onus. Ideo ne Resp. Christiana, maxime S. Imperium nobis procul absenti-

ribus, aliquod detrimentum (id quod Deus avertat) patitur, & quo pradiſtus noſter frater Rex Romanorum, negotia Imperij, majore auctoritate tractare poſſit. Volumus & conſtituimus, ut tanquam Rex Romanorum per ſe abſolute, citra noſtram tractationem, habeat poteſtatem faciendi, tractandi, & mandandi quacunq; ad dignitatem, commodum, & augmentum S. Imperij neceſſaria & opportuna videbuntur in modum, quo nos, ut Imperator & Rex Romanorum, faceremus; Et ſane, nihil magis in votis habuimus & expeſivimus, quam ante conſtitutam profectionem, in civitate noſtra Imperiali Raiſbona comparere & vobiſcum negotia publica deliberata, ad exoptatum finem deducere; Sacriq; Imperij Regimen praſato Regi Romanorum fratri noſtro dilecto, in publico Conventu committere, cum diſpoſitione, ut ipſe ei nomine noſtro praefſet, & commotione, ad praſtandam illi debitam obedientiam; ſed in valetudo noſtra, nota cuiſlibet, paſſa non eſt, ut itineri tam longo & maxime terreſtri nos committeremus, praeterquam, quod minime conſultum eſt viſum, negligere occaſionem, qua hoc tempore navigationi quam maxime commoda eſſe ſolet. Quare cum ad indiſta Comititia perſonaliter non venerimus, nec, quod in votis noſtris erat, alias ſuſceptas rationes ad conſtitutum & exoptatum finem, perduxerimus; ad minus volumus dilectioni & devotioni veſtra, vobiſq; hoc edicto, inſtitutum animo noſtri pateſcere, expreſſe vobis univerſis & ſingulis mandare atq; injungere, de poteſtate Imperiali, tenore praſentium, ſub graviffima indignatione & poena, ut, quemadmodum dictum eſt, fidelitatem & obedientiam Regi Romanorum praſteris, & cum vice ac nomine noſtro, in omnibus edictis, mandatis & actionibus revereamini, nec ei in re ullare pugnetis, ſed eum omnino ſequamini non ſecus, ac nos Imperio exiſtentes, obſervaturi eſſetis, nec aliter faciatis, aut vobis perſuaderi ſinatis, in quantum quiſq; veſtrum graviffimam noſtram indignationem effugere voluerit. Hac eſt expreſſa & ultima voluntas noſtra. Data ſub Impreſſione ſigilli noſtri, Sudburgi in Zelandia 7. die Septembr. Anno a Nativitate Chriſti 1556. Imperij noſtri 36.

Et hac quidem cum publice ad Ordines & Status Imperij ſcribebantur, ut hi, Imperij adminiſtrationem, Ferdinando Regi Romanorum traditam, & negotiorum tractationem ei commiſſam eſſe, cognitum haberent. Cum vero Carolus non ignoraret, ſe poſt Deum O. M. ab Electoribus, ad Imperialis Maj. culmen evectum, nec citra eorum conſenſum & approbationem, circa Imperii vel abdicationem vel ceſſionem, quid ſtatuerſe poſſe, eorumq; autoritati plurimum tribueret, hos, honorifica Legatione adornata cui Guilielmus Aſraicus Princeps, Georg. Sigism. Seldius Vicecancellar. Auguſtalis, & Wolffgangus Hallerus a Secretis Imp. praerant, devotione ſua certiores reddendos cenſuit. At illa, non niſi ſecuto biennio, mandata expedit, ſive quod interim tribus Electotibus morientibus, novi ſucceſſerint, ſive quod poſt profectionem Caroli e Belgico, induciis inter hunc & Regem Galliae ruptis, tale bellum exortum ſit, ut omnium animis, de exitu ejus ſuſpenſis, tempus a Comitiorum celebratione alienum eſſet. Nam hoc anno die 26. Febr. Friderico Palatino Electore moriente, qui nullos ex Dorothea, Chriſtierni Regis Daniae & Sueciae filia, liberos ſuſtuliffet, Henricus Otto, fratris Ruperti filius, in demortui Friderici locum ſucceſſus, animum Religioni reformandae adjecit.

Auſtriacis praeteritorum memor, non ſatis aequus. Et paulo poſt Fridericum Trevirensis Episcopus ex Comitibus Eifenbergicis, vita decedens, Joann. 2. Layen ſucceſſorem habuit. Similiter die 20. Sept. Adolphus Archiepiſcopus Colon. ex Comitibus Schaewenburgicis, fato cecedens, Archiepiſcopatum per legitimam Electionem ad fratrem Antonium tranſmiſit, ita ut uno hoc anno tres Electores Rheni facti, ſuis rebus conſtituendis occupati, aliis vacare nequiverint. Et quantis bellis facturum quinquennialium induciarum violatio, ad Pontificis Pauli IV. (propter Palianum captum, Philippo bellum moventis) inſinſtum, inter Gallos & Philippum, vix Carolo in Hispanias appulſo, occaſionem dederit, notius atq; prolixius eſt, quam ut hic commemorari neceſſe ſit, ita, ut quam Electoribus renunciatione Imperii Carolus ſignificare conſtituerat, in tempus pacatius atq; tranquillius dilatam eſſe, mirum nulli videri debeat. Carolus ergo Regnis haereditariis Philippo filio traditis, ac Imperii inſignibus (ut diximus) Ferdinando fratri, velut multo ante legitime deſignato ſucceſſori, conceſſit anno 1556. die 17. Sept. ante occaſum Solis, non expectato Legatorum reſponſo, ante occaſum Solis, navim Sudburgi ingreditur. Venit eo Philippus Rex cum Emanuele Philiberto Sabaudiae Duce, officii cauſa, quibus ab eo ſalutari precatatione conſultatis, atque de Reip. negotiis commonefactis, 17. Sept. Sole in Libra, Luna in Piſce, verſante, mane hora 7. primus cum navi ſua praetoria e ſtatione ſolvit, reliquis, quae eum officii & praefidii cauſa comitarentur, ad tres bombardarum lectus, per tria horarum intervalla editos, ſubſequentibus, quarum quindecim Cantabricae erant, viginti Belgicae militares in ſua praetoria, Eleonoram Franciae, & Marianam Hungariae Reginae, Caſaris ſorores vehentes. Reliquae vero ex Holtadibus Batavicis conſtabant. In itinere ad fauces freti Britannici, initio ſeptem armatis Britannicis, deinde ad Porſeam aliiſ ſeptem, & rursus ad Vectam inſulam aliiſ ſeptem, ad eas ſeſe adjungentibus. Caſar ergo Euro propitio provectus, veſperi ad horam 7. ante portum Neoportnenſem ſeſe oſtendit, deinde reſumpta velificatione fretum Britannicum (quod 7. milliaribus communibus patet) trajiciens, in Hispanias ſine ulla nauſea aut cunctatione pervenit ad Laredum portum appellens. Iſtauc veniente praesto affuerunt lectiſſimi quique Hispaniae Principes, inter quos primum tenebat locum Conneſtabilis (ſic vocant) magnus Carolus, ubi primum e navi deſcendens terram pede tetigit, proſtratus ipſam oſculatus eſt, & ſalve, inquit, mihi optatiſſima mater, nudus ex utero matris meae exivi, nudus ad te, tanquam ad alteram matrem redeo, tibi q; quod unum poſſum, propter multos in me meritis, corpusculum hoc & oſſa dedo & dedico, mox ad Chriſti imaginem, quam ſemper ſecum geſtabat, eo enim ſigno adverſus hoſtes urens ſemper pugnarat, oculos attollens gratias ipſi edit, flens, quod ſibi in Provinciam per ejus bonitatem reverſi ſub ultimum vitae tempus licuiſſet, quae omnium ſibi eſſet chariſſima & per quam ad maxima Imperia & honoris gradus perveniſſet, cuiq; omnes ſuos triumphos ac victorias ſecundum Deum accepras referret.

Hispaniam ergo cum attigiffet pro more Regni nihil antiquius habuit, quam Regni adminiſtrationem a ſe abdicare: Is vero hic eſt, ut inſpectante popu-

populo potestas Regnandi detur ei, qui hæres in locum demortui Regis successerit, ut publico ac legitimo jure Rex factus videatur, optimoq; auspicio, quæ ad populi salutem pertinent, gerere incipiat. In singulis autem urbibus, ubi publicum est consilium aliquod, feciles duo gentilitiis Regum signis & ornamentis insigniti, in suggestu stantes inter se adversi de more alter dat, alter accipit sceptrum, ensen & galeam, ita igitur tunc fatus est prior ille: *Quod fustum fortunatumq; sit Hispania universa, atq; aliis Provinciis Imp. Carolus V. Hisp. Rex legitimo jure factus, sponte, libentiq; animo omni se potestate abdicat, Regemque esse jubet, ac heredem suum instituit Philippum filium, ita ut in illum omnia jura regnandi possidendique, atque in aliis transferendi translata sint, more, leges, veteri, & eo jure translata, ut quæ optimo jure transferri solent privata omnia & publica, quibus dictis sceptrum alteri tradidit statimque discessit.* Is cum sceptro & ense solus stans eodem loco populum allocutus est, sponditque nomine Regis se omnia facturum, quæ ad incolumitatem populorum spectarent: Vidistes tunc in vultu varios eorum, qui astabant, animi motus, acclamabant novo Regi, diu nobis Deus nostrum servet Regem Philippum, Regem fortem, bonum Regem. Vive diu Philippe Rex. Deus te feryet Philippe, Philippe Rex noster, Servator Hispaniæ, tutor Siciliæ, liberator Indiæ & Africæ, Britannicæ Rex & Sardinicæ, in Italia Apuliæ, Campaniæ, Calabriæ Rex. Mediolan. Dux inclyte, invictæ, felix, ave, salve. Inter has acclamationes exaudiebantur gemitus ac suspiria quamplurimorum, qui se privati Carolo Rege, cum præsertim adhuc viveret, dolebant, admirabantur alii potuisse illum in animum inducere, ut quæ alii magna vi retinerent, ipse sponte deponeret, quæq; alii plurimi facerent, ipse negligeret, nunquam hoc esse auditum in Hispania, ut Reges non nisi cum sceptro & diademate obirent extremum vitæ diem, lætabantur rursus idem Philippum, quem Patris quam similitimum fore non modo sperabant, sed multò antè clarissimis indiciis præviderant, tot Provinciarum, quarum jus & possessio ad Hispaniæ Reges pertinet, administrationem suscipere.

Hac ergo abdicatione procurata, ac salutatis Hispaniæ Principibus, qui ad ipsum officii causa venerant, lætica in eam urbem vectus est, ubi nepos puer Carolus commorabatur, Metropolis illa est totius Hispaniæ, domicilium Regum in valle Oletana, unde & nomen habet, biduo cum puero collocutus, postquam illum ad Virtutem & gloriam, ad quam sponte satis, tum ipsius exemplo avi & Patris, quos vidit, tum omnium suorum Majorum, quorum res gestas audierant ante, exemplo erat incitatus, lenissima, graviq; hortatione impulit, inflammari ille visus est mirum in modum desiderio laudis, cum avum tam severè, tam graviter loquentem audiret, & quasi Herculem alterum post exhaustos labores Virtutis viam monstrantem, quam ipse antè trivisset, intueretur, digressus ab eo statim in eam, quam sibi delegerat multo ante ad commendandum mortem & requiem, contendit vallem, quæ est in Lusitania finibus, ubi summa cœli temperantia & amœnitas collium, fluminis & fontium. Illic olim Sertorius Romanorum Dux fortissimus, cum in Hispania res gereret, post multas victorias,

et si parum justum susceperat bellum, occubuit. Hodie verò ibidem est Cœnobium, in quo lætissimi homines Hieronymitani sodalitat, Religioni dediti, castè pieq; vitam in tranquillitate degunt, distat id à civitate Placentina, Castulonensi in Regione, octavo non amplius lapide, proximè Scarandilam municipium, rupibus altissimis septum. Id ergo Carolus ingressus, Deo & rebus Divinis, quod toties concupierat, se tradidit, nullum Nobilem, nullos satellites, nullosque ambulones, præter duodecim ministros & unum equum retinens, magna morum temperantia, magna cibi viniq; abstinence, à unquam aliàs, hoc tempore in illo relucens.

Ceterum dum quiete domestica in hoc Cœnobio uteretur, ecce ad eum literæ perferuntur, quibus pacem publicam intra unius anni spatium, turbatam nunciatur. Nam cum anno superiore jussu Regis Philippi Albanus rerum Italicarum procurator, in Italiam transmissus in Togata Gallia ac Taurinis ingenti exercitu conflato, accepto rerum detrimento incredibili, cum ignominia atq; dedecore Taurinos reliquisset, atq; inde bello inter Paulum IV. & Philippum Regem, ob usurpatum Palæanum & deturbatum de statu M. Antonium Columna exorto, tanquam Philippicarum copiarum Dux prima incursionatione Frusimone, Verulis, Tarracina, Anagnina, ac Tybure, Algido, & multis aliis oppidis occupatis, ac Ostia Tyberina deditione obtenta, Romam tentasset, ac missione militibus data Neapolim turpiter revollisset, Gallus anno 1557. ut Neapolim invaderet, Mediolanumq; tentaret, sedere cum Pontifice, Domus Austriacæ hoste infensissimo, & Regulo Ferrariensi, constituto in Italia suo Procuratore, perculso, bellum redintegravit, in quo Philippum Regem terra mariq; inimicum in se concitat. Nam in Italiam ad suppetias Pontifici ferendas, & loca ejus ditioni adempta recuperanda, Guisianus cum duabus legionibus ex Celtis missus, cum per Insubres iter faceret, Valentium in Ticini tipa, ac Mediolanensi ditione situm, hostili more expugnat, præsidiumq; ei imponit, ac circa eadem fere tempora, quibus Guisius Italiam infestat, Galli itidem in Arthesiam excurrunt, eamq; depopulantur. Cum enim circa Epiphania, alienissimo Hyemis tempore, Caruacorum urbem, quam hodie Duacum vocant, frustra tentassent, ab inani spe in futorem versi, Lensam medium inter Insulam & Atrebatum civitatem municipium, vi captum diripuerunt, incenderuntq; inde innumerabili præda abacti, in Picardiam se convertentes. Ita quinquennialis ille egregia inducia, non toto vertente anno elapso, ruptæ & violatæ sunt. Subinde disputatum est acerrimè, uter Regum ruptarum induciarum violator dici deberet. Contendebat pro sua quisq; gentis gloria, & prout erga alterum erat animatus, ita alterius factum vel laudabat vel reprehendebat. Sed tamen quia Gallus exercitum in Italiam transmiserat, Valentinus Insubrum sociis, Philippiq; confederatis vim intulerat, Duacum tentaverat, Lensam expugnatam direptamq; combusserat, Arthesiam flamma ferroque infestarat, deniq; prius cum telo fuerat, quam à Philippo aut instrumenta belli parata fuissent, aut conturbatarum induciarum signum apparuisset, collatis inter se litigatorum causis, æquiac neutri parti addicti arbitri, secundum Hispanum contra provocatorem Gallum sententiam tulerunt,

tulerunt, composita, constitutaq; semel Rep. quicquam per vim agi, nulla præcedente injuria, inimicè civile aut ex formula æqui bonique esse, judicantes. Verùm hujus rei decisio penes alios esto: Nuncius sanè turbata pacis Caroli animum non parum initio commovit, sed mox is animo confirmatus, Deo Reipub. curam jampridem se commisisse, dixit. Orare itaque se, ut Deus victorias ita disperiat Regibus Christianis, ut res ad tranquillitatem & otium publicum reverti queat. Nec vel violationem induciarum Gallis (ut nulli ferè alii) feliciter celsisse, vel Caroli preces irritas fuisse, belli successus, ac exitus rei ostendit. Nam etsi Guisianus Italia peragrata Samnitibus insultarit, eo consilio, ut Neapolim aliquando invaderet, eamque cum omnibus terris Philippicarum partium sibi desponderet, Campulo militari irruptione occupato; tamen Philippo non solum cum Anglis, contra veterrimum & communem hostem, concitatis, sed & cum Belgarum justo exercitu, copiisque auxiliariis Germanorum non exiguis, in citeriorem Picardiam, Duce Allobroge, Philiberto Emanuele irruente, tota Gallia, violatarum induciarum gravissimas pœnas luit, Gallorum copiis Augustæ Veromanduorum opitulaturis in die Laurentii à Philippicis insigni clade cæsis, mox ea 26. Augusti die expugnata atque direpta, Admiralio cum multis Nobilibus in ea capto, & arcibus quamplurimis occupatis. Et Guisius ad patriam defendendam nulla rememorabili gesta, rediit, nisi quod in reditu hostem Nicolaum Polwilerum ex Belgico, cum Germanico exercitu ab alia parte in Gallias irrumpentem, & Burgo Bressiano, ac Lugdunensi agro insidias jamdiu molientem, exitinere repulit, totamque illam Provinciam salvam opportuno quidem tempore conservavit. Nec verò Carolus ejus victoriæ atque successus diu ignarus mansit, sed Septembri, postea mense filius Philippus ei omnia significans exponit, *quomodo Emanuele Philiberto Allobroge Duce, decimo die Augusti cum Gallia Regis Henrici copiis in Veromanduis conflixisset, & in eo prælio omnes Gallorum copias fuisse prostratas, tormenta Gallica capta, equitatum totum disjectum, omnia impedimenta rapta, 30. signa Germanica, totidem ferè Gallica, in castra relata, omnes equitatus, pediatumq; Ducem captos, ipsum Annam Ducem Montmorantii, magnum universæ Gallia Dictatorem, quem Connestabilem vocant, totius exercitus Gallici caput, captum, cum illo multos alios Illustres Viros, veluti Ducem Montpensierum, & Ducem Longevillanum, Comitem Rhingravium, Marescallum Divi Andrea, Principem Mantuanum, Mombroinium Connestabilis filium, multosq; Torquatos Gallici supremi Ordinis Equites, multos Tribunos, multos Centuriones, cum omnibus machinis & impedimentis. Anguianum Comitem, Ducis Vendomis fratrem, cum multis aliis in acie casum, triginta hominum millia hoc prælio à se debellata fuisse. Post eam eladem. Funum divi Quintini Veromanduorum Augustam appellatam, triplici irruptione facta, vi se expugnasse. Hinc ad Hanium & ad Castellum Mevillium duxisse. Ex omnia in suam potestatem reducere, magnis operibus munire, agrumq; omnem Gallicum limitrophum eruptionibus concessis evastare, Neviodunum, Rojam, Chaunium, aliaq; oppida*

ignobiliora postea se subegisse. Cæsar etsi spe pacis se erigebat, dissimulata tamen humanæ cladis lætitia Deo gratias egit, & ad Philippum filium ternas, ad Emanuelem Philibertum Allobrogum Ducem, Belgicæ per id tempus Gubernatorem, unicæ literas dedit, quibus victorias, victoriis accumulatas gratulabatur. Interea tamen nihil hic victoriarum successibus elatus, veteribus suis consiliis insistit, ac quod ante discessum è Belgico Legatis in Germaniam deputatis, mandarar, ut id exequantur, jubet.

Antequam verò ista Legatio susciperetur, anni subsequenti initio *Henricus 11. Gallorum Rex*, licet ante duriter afflictus clade Sanquintiniana rem eam peragit, quæ ut hoc loco referatur, cum primis digna videtur. Nam suos ex Italia revocatos cum aliis recens conscriptis, præter omnium opinionem, iniquo anni tempore, *contra Philippum Caletumq; urbem, Duce quidem Guisio, suo socore verò & impulsore Petro Strozza, mittit.* Hic enim à Gallo quodam, qui inde evaserat, instructus X. Novemb. obsoleta veste indutus, extrinsecus situm ejus urbis perlustraverat, & circumstantium propugnaculorum formam ac firmitatem curiosis oculis ad topographi sollicitudinem perspexerat. Rex igitur hanc Strozze opinionem vero non absimilem reperiens, propositæ oppugnationis fortunam periclitari constituit. Guisiano summa rei attribuitur, cui præter Strozze, Legatos adjungit Montmorancium & Dandolo. Hos alienissimo tempore per Morinorum agros, media ferè Hyeme in Caletes mittit. Hi civitatem etiamnum eo loco habent, quo antiquitus Iccium portum promontoriumque fuisse, Cosmographorum tabulis, & à Julio Cæsare est notatum, in extremis Belgarum Morinorumque finibus, ad Britannici Oceani Angustias positam. Hinc commodissima è Pleumosiis in oppositam, abjectamq; Britanniam est transmissio, Dobram enim Britannicæ municipium ex diametro spectat. Galli igitur Cal. Jan. an. 1558. usq; ad pontem arcis, quæ Novambriga appellatur, accesserunt. Castellum illud est mille ab urbe passibus, unde per emissarium & secretiores meatus velut aqueductus, exundante mari, in subjectam planitiem, instat lacus cujusdam aqua in fossas camposque urbis undiquaq; circumfunditur. Hic igitur maturè habito consilio, deliberant uno eodemq; tempore simul hanc arcem & pharum seu speculam, quam Risbanum vocant, in faucibus portus ad coercendum introitum positam, tormentorum vi concutere. Sed Angli repentino hostis conspectu deterriti, maxime quod navium bellicarum classem ex Armorice civitatibus comparatam, plenissimis velis in stationem ferri cernerent, utrumque locum reliquerunt. His itaq; repagulis effractis janua aditusq; Gallis ad urbem patebat, cui tum præerat Veudofordus, sed cum frustra tormentis urbs, ob murorum vastitatem exagitaretur, oppugnationem Galli ad arcis, quæ secundum mare sita est, demolitionem converterunt. Itaque mane, Epiphaniæ die tanta pertinacia admotis 33. omnium capacissimis tormentis pilas conjecerunt, ut fragor ille terribilis Andoverpiæ, quæ 33. miliaribus Germaniæ inferioris inde abest, exauditus fuerit. Posteaquam igitur per totum eum diem

diem continuata oppugnatione luculentam ruinam edidisse se Gallorum Duces conspexerant, qui post recessum maritimi æstus, ad patefactam arcem accedere, & cedente stagno irruptionem tentare, illa ipsa vespéra cōgitarunt. Erat autem noctis hora tum ferè quarta, cœlumque valdè sudum & Luna perlustris. Instruit igitur Ordines Guisianus, & Tribunis stipatus muris succedit. Ubi est initio Gallis vexilla & lilia in sublimi figentibus; aliquot Angli obsisterent, continuò tamen defensionem reliquerunt. Guisianus igitur arci præsidium imponit, Urbis oppugnationem matutino tempore reservat, maxime quod jam Oceani æstus identidem reciprocarentur, quorum accessus & recessus Lunæ motum gubernari, idq; die quolibet naturali his accidere, omnium, qui de rerum natura scripserunt, opinione, constat. Britanni verò quia sciebant, quam diu stagnum constitisset, velut in medio clausos Gallos nequaquam posse sociorum ope sublevate, eos, qui in arce erant, continuò magno clamore & ferocia ex ponte invadunt. Sed cum à Gallis acriter rejicerentur, & illorum omnis conatus irritus existeret, summo inanè missis ad castra Legatis, pacem conditionibus certis confecerunt, *primò omnibus vitæ lucisq; usura daretur; & quocumq; videretur, fide publica commigrandi potestas esset. Quinquaginta obsides victori darentur, milites in Britanniam trāsicerent: signa tamen militaria, instrumenta belli, munitionem, annonam relinquerent, integra omnia, salva, intactaq; sinerent, ab adificiorum demolitione, direptioneq; abstinerent, ne claviculum quidem refrigerent, nec lapillum, loco moverent, aut solum pavimenta q; suffoderent* (quod à Gallis limitatum erat, propter Britannorum perversitatem, qui antea restituta ex conventionione Gallis Bononia Belgica, in contemptum hostis omnia vastaverant) *deniq; aurum, argentum, assignatum, fœdile, rude, raudusculum, merces, suppellex, equi, jumenta, & quæcumq; rerum mobilium nomine intelligerentur ad arbitrium voluntatemq; Guisiani revocaretur.* Atque in hunc modum turpissima illa præsidiorum foecordia, Britannis decus Regni detraxit, *quod ducentos & undecim annos, ab anno Christi 1347. Philippo Gallo ademptam, in sua possessione retinuerant.* Unde non solum vicinis Morinis, sed & Galliar ipsi frena & compedes injiciebant, ita ut Regum Britannicorum quidam januam eam Franciæ appellarent, quidam etiam quamdiu Iccium machinationes, cum divinasset Philippus Hispanus, easque uxori Anglicanæ per literas denunciasset, opemque ultro & præsidium obtulisset, istiusmodi ejus præfagium non modò non patuerunt aures, sed etiam fallà opinione cavillatum est: Philippum tali stratagemate Hispanico, illum ipsum Dominatum aucupari. Quam tamen suspicionem liberalitas Regia diluit, cum laborantibus Guinenfibus, qui tribus milliaribus ab Iccio portu ab sunt, deesse noller, quibus auxilium Hispanorum oblecta Caletum Urbe submiserat. Caletum igitur rebus compositis; Guisianus Guinum contendit, quod etsi acriter defenderetur, necessitate tamen compulsi, qui in præsidio agebant, ad conditiones descenderunt. *Atq; ita Galli, Britanni tota continente semel excluserunt, & Pleumofios vicinos inimicosque populos in angustum redegerunt.*

Verum ad institutam narrationem, unde digressi sumus, revertamur.

Cum igitur anno 1558. mense Februario exstitit cum Ferdinando Rege Electores Francosurti convenissent, Legationis Principe antea nominati, nimirum Guilhelmus Auraicus, Georgius Sigismundus Seldus, & Wolfgangus Hallerus Secretarius, XXIV. die Francosurtum, cum mandatis Caroli V. Imperii dignitatem ejuraturi, ac in fratrem suum Ferdinandum Romanorum Regem jus suum & auctoritatem translaturi, appellant. Is dies antea & Carolo, & Ferdinando faustissimus fuerat. Nam horum ille, eo Gandavi natus, & capto Rege Gallorum Francisco ad Ticinum insigni Victoria potitus, denique à Pontifice Clemente Bononiæ coronatus erat, hic verò, quoq; eodem Diadema Regium capiti imposuerat, Aquisgrani. Porro capita eorum quæ Legati in mandatis habebant hæc erant, ut quidem typis excusa, & divulgata postea fuere, ut post solitam denunciationem salutis ac amicitiae, congregatis Electoribus indicarent. Postquam Divina Prudentia, & interveniente legitima ac ordinaria Electione Septemvirum retroactis annis, ad dignitatem culminis Imperialis vocatus esset (Deo & conscientia sua id attestaturis) in nullam rem majori cura animiq; contentione se incubuisse, quam ut Dei gloriam, communis Christianitatis, & Germanicæ Nationis commoda ac utilitatem promoveret, ac quod vitæ reliquum sit, & à Deo sibi concedatur, ad statutum & subditorum bonum libenter se collaturum. Cum autem ætate virili exacta, senectæ appropinquet, & Vires suæ per aliquod tempus, variis molestissimisque morbis attenuatæ, ad res obviandas sint imbecilliores: Ad hæc etiam hisce periculosis temporibus, & perniciosissimis disensionibus, animorumque distractionibus, extrema Christianitatis, maxime verò Germaniæ pericula perpendat, ne itaque propter suam invalerudinem & imbecillitatem, Imperii cura prætermittatur, & Respub. detrimenti quid capiat, ex quo sibi cum famæ suæ insectationes, tum conscientiae, anxietates exorituræ essent, cumque non longo ab hinc tempore, omnem administrationem civilem, Regnorum Ducatum, atque terrarum, filio suo charissimo Philippo Regi Hispaniarum & Angliæ, tanquam verò & unico hæredi, cesserit atque tradiderit: Ideo se non immerito quantum ad administrationem Imperii attinet, considerasse, quod Illustrissimus ac Potentissimus Princeps Ferdinandus, Romanorum Hungariæ ac Bohemiarum Rex, vigore legitimæ & ordinariæ Septemvirum Electionis, proximus suus successor sit, & esse debeat, & ad eum administratio sacri Romani Imperii immediatè pertineat, quodque ejus utilissimam operam opemq; in administratione Imperii senserit, & perspexerit, ipsum ab Opt. Max. Deo, ea Prudentia Regisque Virtutibus ornatum, ut ex futuro ipsius Regimine, nihil nisi conservatio stabilis firmæque pacis, & omnia bona indubitata speranda sint. Ad hæc quod hæc ænus in tota fraterna charitate ita vixerint, ut nullam aliam fiduciam erga suam dilectionem habeat, quam quæ bonum ac fidum fratrem ratione naturæ, sanguinis ac æquitatis decet. Postremò cum ea omnia non solum solatium animo suo attulerint, sed & propositi

positi sui rationes expeditiores facilioresque reddiderint : Ideò, hisce omnibus attentis, se constituisse, auxiliante Divina gratia in Hispanias proficisci, & neres Imperii postmittantur, sed rectè currentur; administrantur, & expendantur, è reatq; necessitate ejus esse censuisse, Cæsaream Dignitatem cum ejus administratione, titulo, nomine, amplitudine, sceptro, coronâ, jurisdictione, & juribus, quæ habuerit, & adhuc habeat, fratri suo charissimo Romanorum Regi liberè atque ex certa scientia penitus, plenariè, & perpetuò, & irrevocabiliter cedere ac resignare: ita, quod ipse omnibus hisce susceptis præesse, ea habere ac moderari debeat, e modo & instar, ac si Cæsare mortuo, Rex solus in vivis esset. Cum verò hoc negotium Electorum munus, atque dignitatem præcipuè concernat, se citra ipsorum scientiam nihil in hoc voluisse agere, vel propositum suæ voluntatis, ac statutum animi in actum perducere prius, quàm ipsi de hoc certiores redditi essent. Petere se igitur clementer atque amicè, ut quod gravissimis de causis secum constituisset, non solum ipsi firmum ratumque habere, sed huic actioni, resignationi, cessionis ac traditioni, prædicto Romanorum Regi, fratri suo charissimo, per Legatos, ac Consiliarios nomine suo ad hoc specialiter cum Cæsareo ac sufficienti mandato ablegatos, faciendæ, pro majori solennitate, autoritate, & pompâ; & conservatione propriæ dignitatis ac juris (quod minimè infringere per hoc intendat) coram præsentibus adesse velint, in hoc dilectiones ipsorum præterquam quod Imperii necessitas id exigat, facere sibi rem cum primis gratam, tum erga ipsas omni amicitia grata, ac bono remunerandam. Hoc factum Caroli V. quo spontè Imperio se abdicavit, ut ante attigimus, pulcherrimum & memoratu dignissimum exemplum est, summæ modestiæ & humanitatis, quod cum optimo jure in summi Imperii dignitate & splendore, usque ad ultimum vitæ suæ extremum spiritum vivere potuisset: Imperium tamen relinquere, & invidia deflagrare, quàm aliis, in quorum offensionem & odium incurrerat, molestius esse voluerit. Supplet etiam exemplum studii concordiæ fraternæ retinendæ, cum fratrem filio in Imperii successione prætulit. Nam etsi Carolus Augusta Vindelicorum Anno 1548. Philippum filium secum ex Belgico ductum, subornatâ sorore Maria, & sollicitationis causa eadem accersita, in id incubuerit, ut Ferdinandus Cæsar abdicatum suum jus successionis Imperatoris patrueli Philippo renunciaret; tamen eo in statâ sententia suâ permanente & prospiciente, eam approbationem & suæ masculæque sobolis expectationi honoris contrariam esse, non tantum Carolus à proposito destitit, sed & fratris in contrarium nitentis, charitati retinendæ, quoad vixit, studuit, id agens, ut quæ dignitas ei Electione Septemvirum collata esset, salva maneret, quo vix aliud illustrius exemplum hæc ætas vidit. Adhuc admonet etiam omnes Reges, & Principes, ne dominandi libidine & ambitione accensi, turbatione pacis, vastatione Regnorum, conculcatione Legum, direptione urbium, eorumq; quæ ad subsidium generis humani spectant, subversione perpetuò occupentur, quasi ad perniciem, ruinam, & interitum generis humani, ut alastores nati, ac

doctrina cœlesti rejecta, falsis dogmatis credant, idolomanias stabiliant, veram Religionem persequantur, ejus Doctores pellant, confessores in exilium actos bonis privent, sed rebus caducis, fragilibus, ac fluxis neglectis, homines se esse recordentur, Deo rationem reddituros, mundo tandem vivere desinant, proximi utilitatibus studeant, Deo & cultui Divino postremò se tradant, vitæ continentiam, morumque temperantiam, & charitatem proximi amplectentes, ut ex hac miserabili vita, quasi quæ lachrymarum valle migrantes, in cœlesti patria, cum sanctis Regibus, Patriarchis & Christi fidelibus æterno Regno, & dulcissimo Dei & Angelorum conspectu fruuntur.

Potro Electores aliq, Principes, qui Francofurtum venerant, etsi abdicationem Imperii à Carolo factam, admirarentur, eumque, cujus potentia amplissima Imperii Majestas defendi ac sustineri potuisset, inviti tanquam Patrem amitterent, tamen cum eum exoptatæ quietis portum attigisse, & omni mundano splendore deposito, soli Divino cultui deditum esse cognovissent, quod rogati fuerant, faciunt, ac post deliberationem conditionum, quibus Imperii Electores Romanum Regem obstringere consueverunt, Imperii Majestatem in Ferdinandum transferunt, ejusq; Majestati, ut jam Imperatori, fidem atq; obedientiam ritè præstant. Erectum autem erat in foro tabernaculum quoddam ligneum, cui propter eminentiam, gradus erant adjuncti, per quos Imperatori ascendendum esset. Die itaque præstituta, locum illum editum peristromatis tam aureis quàm sericis instratum, Imperator insignibus Imperialibus ornatus conscendit, thronoq; Imperiali insidet: tandem ordine Electores agminatim concitatis cursibus prodeunt, comitatu equitum maxima turba, sedemq; Imperatoriam ter circum equitare, adhuc magno cum clangore tam Cæsariani, quàm Electorum tubicines alternatim symphoniam edere. Præferbantur etiam singulis suâ vexilla, in quibus Dominiorum suorum officiiq; Electoratus insignia apparebant. Finito clangore tubarum, Electores ex equis desiliunt, ordinèq; Cæsarem adeunt, ubi provolutis genibus Cæsari sedenti jusjurandum præstiterunt. Postquam autem Ferdinando Cæsari electo, juramentum præstitum esset, initio fratri Carolo Electionem suam in Cæsarem significat, eiq; de benevolentia & affectione fraterna, quam translatione Imperii in se ostenderit, gratias agit, ac Philippum filium, quem sibi tantopere commendavit, ita suæ benevolentia, fidei, atq; tutelæ commissum fore pollicetur, atq; Maximilianus aliq; filii proprii sunt, ejusq; gratia non solum se Regnorum atq; Imperii, quod jam liberalitate fraterna acceperit, sed & vitæ periculum aditurum esse. Postea decimo nono Martii Camera Spirensi significat, se ad resignationem & cessionem fratris Caroli & Elect. Sacri Imperii comprobationem, præcipuè verò ad gloriam Dei omnipotentis, & commodum totius Christianitatis, deniq; verò Imperii Romani salutem, Cæsaream gubernationem, dignitatem, amplitudinem, titulum, sceptrum, ac diadema clementer ac integrè suscepisse, ac decimo quarto ejusdem mensis, in Sacri Imperii civitate Francofurdensi ad Mœnum, convenienti solennitate, publica proclamatione Imperatorem declaratum esse, cum clementi & diligenti

diligenti requisitione, ut Camerales in futurum causas Judiciales, nomine suæ Majestatis secundum Jura Sacri Imperii, ejusque Constitutiones diligenter atque fideliter tractent, administrent, atque expediant, prout eos facturos minimè dubitet, cum concessione potestatis, ut ad expeditionem causarum Judicialium, sigillo Caroli V. quod habeant, utantur, donec novum suæ Majestatis ipsis transmittatur. Tandem Conventu dimisso, Imperator Francofurti Oenipontem, inde Viennam mense Novembri secundo flumine Danubio, Anno 1559. redit, non sine insigni gratulatione Provincialium Austriæ, qui ejus Majestatem nova dignitate auctam pulcherrimo cum apparatu exceperant, expeditis magno numero peditibus magnificè exornatis, qui obviam Imperatori ad Danubii portum usque processerant. Non procul aberant ipsi etiam Viennenses, quorum sumptibus hic *triumphalis adventus Imperatoris* fiebat: In Majestatem ejus equo jam insidentem oratione gratulatoria excipiunt, deinde precantur felicem in gubernando successum, postea Imperator, comitatus non solum, aulæ suæ aliorumque Provincialium, sed etiam Hungarorum Baronum turba, qui aliquot septimanis ante adventum ipsius Majestatis Viennæ operiebantur, urbem gratulabundus, quod suos in officio videret, ingreditur, Maximiliano, qui interim munere Parentis fungebatur, ac Carolo, filiis præequitantibus. Quam primùm autem Viennam reversus esset, pro sua erga sedem Romanam observantia, de administratione Imperii suscepta Pontificem certiores redditurus, ad eum Gutzmannum, supremum Camerarium mense Aprili ablegat, cum mandatis, ut Sanctitati suæ significet: Postquam Carolus V. propter ingravescentem ætatem, & invaletudinem, viriumque imbecillitatem gubernationis mole deposita, quieti atque Divino cultui se dedere constituisse, atque ideo charissimo suo filio Philippo Hispaniarum & Angliæ Regi, administrationem omnium suorum hæreditariorum Ducatum atque Dominiorum plenè ac integrè tradidisset, & ex eadem causa quoque aliisque gravissimis rationibus, præcipuè verò ex paterna solitudine, quam quolibet tempore erga Sacrum Imperium, ejus commoda, incrementum ac prosperitatem gesserit, administrationem quoque Imperii & Cæsariatus, cum titulo, dignitate, amplitudine, sceptro, corona omnibusque ejus juribus abdicare, & ea sibi (fratri Ferdinando) tanquam antea Electo & coronato Romanorum Regi, inque casu vacantis Imperii, futuro Cæsari plenè & integrè cedere proposuisset, se quidem molem administrationis subire detrectasse, atque propterea suam Majestatem primò per commemoratum Gutzmannum, secundo per Ferdinandum, tertio Maximilianum, Bohemiæ Regem, filios suos, amicè ac fraternè requisivisse, ne eo onere gravaretur, & si Majest. ipsius molem administrationis subterfugeret, saltem titulum, nomen, & amplitudinem Cæsariatus, ad tempus vitæ retineret: Verùm Majest. ipsius nullo modo ad id persuaderi potuisse, sed firmiter atque constanter proposito suo inhaerisse. Cum igitur ad animum revocaret, quod præterita Electione ac Coronatione in Regem Romanorum

in administrationem Imperii, cum id vacare contingeret, consenserit, nec præfata Cæsarea Majestas à suo proposito dimoveri voluerit, seè reimp. perii existimasse, Conventum cum Sacri Imperii Electoribus de hoc celebrare, ad quem Francofurti indictum, cum præfata Cæsarea Majestas honorificam Legationem miserit, quæ nomine ipsius ac vigore plenarii mandati, ex causis supradictis, administrationem Sancti Imperii, cum dignitate, corona, sceptro, sibi præsentis Imperatori, tanquam designato electo prius Cæsari cesserit, resignarit, & abdicarit, cum fidei commotione, ne sua Majest. molem gubernationis Cæsareæ, atque administrationis Imperii in posterum subire detrectaret, ac in eo suæ Maj. Electorum Imperii consilium, amicè atque clementer expetenti, hi non solum consensum in hoc ei præbuerint, sed & administrationem Imperii amica petitione requisiverint, se his omnibus attentatis, noluisse amplius fraternæ petitioni reluctari, sed rem tandem eò deductam esse, quod suæ Maj. in nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis, ob commemoratam cessionem & vacationem Imperii, debita solennitate ac proclamatione, Cæsareæ dignitatis titulus collatus sit. Electores sacri Imperii sua Regalia ac feuda, quæ ab Imperio habent, ab eo acceperint, eiq; consuetam fidelitatem præstiterint: Iis ergo ita actis, suam Majest. noluisse prætermittere, de iis Sanctitatibus ipsius certiores reddere, ac erga ipsam, & sanctam Sedem Romanam, modo quo ipsius Antecessores, qui Ecclesiæ Romanæ & omnium aliarum præcipui advocati, defensores, atq; patroni quolibet tempore fuissent, filialem ac debitam reverentiam exhibere, cum hac oblatione, quod sua Cæsarea Majest. prima quaq; occasione, venterem ac receptam consuetudinem & Sanctitatem ipsius, & Sanctam Sedem de Coronatione rogandi non sit prætermittenda.

Et si hæc significatio & amicitia & observantia plenissima esset, nec quicquam minus expectaretur, quam vel ulla Pontificis vel Sedis Apostolicæ adversatio: tamen Pontifex, qui antea Legationis causas olfecisset, ac ab Austriacis non considerata pacificatione, cum Philippo Hispaniarum Rege facta alienior esset, re nondum audita ac cognita, suis Cardinalibus, super resignatione ac translatione Imperii hæc discutienda proponit.

Annon Dominus Martinus Gutzmannus, qui se missum asserat, à Serenissimo Domino suo Ferdinando ad Sanctitatem Sanctissimi Domini nostri Papæ legitimè docere debeat, quid Carol. V. circa Imperium cesserit, aut fecerit Romanorum Imperatori, Serenissimo fratri suo, & econtra, quid frater ipse admiserit & acceptaverit, & qualiter? An docto de prædictis, illa omnia facta fuerint ritè & legitimè, sinè consensu Sanctissimi Domini nostri & Sanctæ Sedis Apostolicæ, vel alia causa non subsistant?

Cardinales hisce dubiis & aliis cognitis, & tempore deliberandi concessio, per hæc verba respondent: Causam Imperii, quæ modo tractetur, & circa quam proposita fuerint dubia resolvenda, existimari ab omnibus tanti ponderis, quod alia hujusmodi multis abhinc annis non venerit, nec venire possit, sub Judicium alicujus Pontificis, ob novitatem casus, quoniam alius hujusmodi nunquam acciderit, & cujus exemplum cum resolu-

„ resolutione, quæ super eo fiet, servitutum prole-
 „ ge in futurum, & hoc cognoscendo qualitatem
 „ personarum, quæ interveniant, erga quarum ali-
 „ quas conveniat, uti quibusdam respectibus, &
 „ contra alias se ulcisci, & tandem respiciendo rem-
 „ pora tumultuosa, cum ob multas hæreses, tum
 „ ob bella inter Principes Christianos, addita trepi-
 „ datione, quæ haberi debeat; ob potentiam infi-
 „ delium vicinorum Imperio ad quod aspirant. Et
 „ propterea tollendam omnem admirationem, si
 „ Sanct. ex sententia multorum peritia & pietate
 „ prædicatorum voluerit hæcenus maturè procedere
 „ ad decretum conficiendum.

„ In primo igitur dubio necesse esse, ut publi-
 „ cis documentis demonstretur, quomodo Impe-
 „ rium per resignationem aut per cessionem Car. V.
 „ aut alia ratione vacaverit. Postea quomodo Fer-
 „ dinandus prætendat se successisse, nec decere,
 „ quod nunc admittatur Orator, ad præstandam
 „ obedientiam, vel actum aliquem publicum tra-
 „ ctandum, nomine alicujus, qui prætendat, se nu-
 „ per electum Imperatorem absque eo, quod con-
 „ stet, an alius solutus remaneat ab Imperio legitime
 „ & privatus, & quod pariter videatur, quod jus præ-
 „ tendat, qui postea successerit, unde oportere, ut ab
 „ utroq; proferantur actus publici circa hanc matre-
 „ riam.

„ Circa secundum dubium omnia, quæ sint
 „ acta & gesta in diæta Francofordiæ circa hanc ma-
 „ teriam, esse nullius valoris, cum non intervenerit
 „ auctoritas Sedis Apostolicæ, cum Vicario Christi
 „ primitus claves cælestis & terreni Imperii datæ
 „ sint, & impositio manuum, confirmationes, coro-
 „ nationes, sacræ unctiones, quæ servari soleant in
 „ electos Imperatores, indicent supremam auctori-
 „ tatem hujus Sanctæ Sedis, & obligationes, quæ di-
 „ ctis Imperatoribus injungantur, quas ipsi jure ju-
 „ rando recipiant, & quas sese adstringant ad cogno-
 „ scendum sibi superiorem, in quibus actibus illæ gratiæ
 „ dona Spir. Sancti conferantur, quæ in Catholicis
 „ & piis Imperatoribus conspici soleant. Quam-
 „ obrem si hoc onus ab Apostolica Sede Spir. Sancti
 „ interventu, injungatur, & jurisjurandi vinculo susci-
 „ piatur, renunciari ei non posse, nec absque expressa
 „ licentia superioris à jurejurando solvi, sine auctori-
 „ tate illius, qui solus solvendi & ligandi habeat po-
 „ testatem. Quocirca Carolus V. non potuisse re-
 „ nunciare aut cedere, vel alia ratione deponere, hu-
 „ jusmodi Imperialem dignitatem, nec ex parte
 „ Ferdinandi prodesse, asserere, quod Electio prius
 „ facta suæ personæ in Regem Romanum, confirma-
 „ ta à Clemente VII. cum successione Imperii suffi-
 „ cere possit, quoniam Apostolica auctoritas, in hoc
 „ casu necessariò requireretur, propterea quod suc-
 „ cessio nullum habeat effectum, nisi vacante Impe-
 „ rio, quod vacare triplici tantum ratione possit, vi-
 „ delicet per obitum, per resignationem aut per pri-
 „ vationem, quarum dux postremæ rationes, à Sede
 „ Apostolica immediatè pendeant. Illud tandem ad-
 „ dendo, acta & gesta in supradicta diæta nullius esse
 „ ponderis & momenti interventu personarum, hæ-
 „ retica pravitate laborantium, cum omnem gratiam
 „ & facultatem amiserint, olim illis concessam, dum
 „ Electores Catholici existerent.

„ Ea quæ in tertio Capite Ferdinando oppo-
 „ nantur maximi esse ponderis, opus enim illi esse

penitentia & reformatione: Deinde in eum pa-
 „ terna illa clementia procedi posse, quæ Sanctissi-
 „ mi nostri peculiaris existat, cum Sancta hæc Sedes
 „ verè penitentibus & magna cum fide ad eam con-
 „ fugientibus gremium non claudat. Circa po-
 „ strenum caput habita ratione temporum, Catho-
 „ licæ fidei in Germania tenuitate circumspecta, dis-
 „ crimine tandem pro oculis versante ad extremum
 „ exterminium veniendi, quod prudenter satis ac-
 „ piè à Rege Philippo monitum fuerit, propterea
 „ hujusmodi formam succurrere, quæ tantummo-
 „ dò ex arbitrio Sanctissimi & Ferdinandi Regis de-
 „ pendeat, absque interveniendi Caroli V. nullis insu-
 „ per Electorum votis adhibitis.

„ Possè igitur à Rege Ferdinando procurato-
 „ rem constitui ad renunciandum omnibus actis &
 „ gestis in supradicta diæta, circa causam Imperii,
 „ & postea Sanctissimum ad dicti Ferdinandi Instan-
 „ tiam eandem confirmare posse.

„ Deinde mandatum Caroli V. produci, ut
 „ intelligantur rationes & causæ, quibus se inhabi-
 „ lem profiteatur, ad hujusmodi onus Imperii susti-
 „ nendum, & hac declaratione verè vacaturum Im-
 „ perium, & in eventum, in quem diæti Caroli V.
 „ mandatum defectum aliquem patiat, videlicet,
 „ quod tantum exprimat ad resignandum in mani-
 „ bus Electorum in favorem Ferdinandi, absque
 „ eo, quod apposuerit generalem clausulam, ad resi-
 „ gnandum in manibus cujusunque personæ au-
 „ toritatem habentis, defectus hujusmodi suppleri
 „ facile posse.

„ Stante hujusmodi vacatione in facultate
 „ Sanctissimi remanere, personæ promotionem, &
 „ successuri confirmationem, atque nulli dubium
 „ esse Electionis vigore, ac Clementis VII. confir-
 „ mationis in Imperium jure, Ferdinandum succe-
 „ dere debere, nisi aliud impedimentum aliqua sua
 „ culpa postea contractum, illi obster.

„ Quocirca dictum Ferdinandum novum man-
 „ datum conficere debere, ad confirmationem pe-
 „ tendam, in primis se offerendo examini, ut ab his,
 „ quæ illi opponantur, purgare se valeat, ut absolutio-
 „ nem impetret, debitam obedientiam exhibendo, &
 „ consuetum Juramentum recipiendo, cum illud
 „ hujus Sanctæ Sedis proprium sit, extensa brachia te-
 „ nere, ut amanter quemcunq; penitentia ductum,
 „ viva fide ad eam confugientem, complectatur. Ab
 „ hac Cardinalium resolutione, ut vocant, Papa Cæs.
 „ Oratorem detinet, eique audientiam denegat. Hic
 „ itaq; Cæsareæ Maj. significat, quod Pontifex nec se
 „ tanquam Oratorem Cæs. audire, nec ejus Maj. pro
 „ Imperatore agnoscere velit, sed prætexat, quod Ca-
 „ rolus V. Cæsariatum nulli, præterquam suæ Sancti-
 „ tati resignare ac cedere potuerit, nec Ferdinando
 „ convenerit citra consensum Sanctitatis suæ eum ac-
 „ ceptare, & quod nullis argumentis, seu rerum ge-
 „ starum narrationi, quam in præsentia multorum in-
 „ signium virorum facere instituerit, locus detur, sed
 „ in tertium usque mensem Cæs. suæ Maj. cludatur.
 „ Ferdinandus itaq; hoc cognito, *Gutzmanno injun-*
 „ *git, nisi post triduum à mandato accepto, à Sanctissimo*
 „ *ad expediendam Legationem admittatur, ipse rehus*
 „ *compositis Roma discedat, protestatione hac prævia:*
 „ Cum ipse met à Cæsareæ Majest. cum mandatis ad
 „ Pontificem sit ablegatus, ad exhibendam ipsi
 „ more Antecessorum suorum Rom. Imperatorum,
 „ filialem

filialem honorem, ac jam longo temporis spatio, non absque diminutione suæ Majest. dignitatis ac amplitudinis; ullum accessum impetrare potuerit ad sua mandata exequenda, sibi injunctum, ut Roma discedat, Cæsareæque Majest. certiore reddat, de his, quæ sibi acciderint: Quo facto eam non prætermittitur, quin re cum Electoribus & Ordinibus Imperii communicatâ constituat, quæ amplitudini convenire videantur. Ad hoc itaque mandatum, Gutzmanno apud Pontificem pro audientia instante, cum significatione, nisi ea præberetur, sibi abeundum esse, tandem privata audientia ipsius datur. Cui decimotertio Julii septem Cardinales præfecti fuere, ad quam ipsa tamen non aliter, quàm Cæsareæ Majestatis Legatus, accedere voluit, prout & admissus est. Porro mandatis expositis, Pontifex prolixissimè se excusavit, quare petitioni ejus locum non relinqueret, tandem concludens, quandoquidem hæc causa valde ardua esset, & deliberatione peritissimorum hominum indigeret, nec sat temporis Sanctitati suæ fuerit ad ponderanda capita, quæ Reverendissimi Cardinales ac jurisperiti discussione digna censuissent, nec ipsi Legato amplius illic expectare vacet, posse eum, ut jussu fuerit, redire ad Dominum, Sancti-

tatem suam, re maturius examinata, proprium Legatum ad Majestatem Cæsaream missuram. Eo ergo audito, Gutzmannus circumstantibus Cardinalibus indicat, quid de protestatione facienda in mandatis habeat, ad quod Pontifice respondente, id suæ Sanctitati probari, ac cum sibi, tum Majestati Cæsareæ bono cessurum. Gutzmannus, salute amicis dicta, Roma discessit. Et quidem in toto hoc negotio deinceps nihil actum est, Cæsare legimus electioni acquiescente, ac tanta de sapientia & æquitate novi Imperatoris spe animis hominum oborta, ut æstus illi ingentes, qui Carolo V. Imperante concitati fuerant, ac omnem penè Germaniam obruerant, nec dum satis deserbuerant, tunc primùm confederint, & Germania omnibus locis pacata, tandem suorum bonorum fructum percipere aliquando potuerit, ac reliqua Christianæ Reipub. membra gravibus, diuturnisque bellis vexata ac distracta, tunc primùm coierint, & à gravissimis laboribus requieverint. Tandem vero Paulo IV. Pont. Rom. extincto, Pius IV. in ejus locum successus Imperatoriam dignitatem translatam à Carolo fratre in Ferdinandum ratam habuit, ejusque, tanquam legitimi & Catholici Imperatoris Legatos perhonorificè suscepit.

F I N I S

T O M I I I.

